UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

L. Annæi Senecæ Philosophi Opera, Qvæ Exstant Omnia

Seneca, Lucius Annaeus <Philosophus>

Antverpiæ, 1605

urn:nbn:de:hbz:466:1-53700

Visual Library

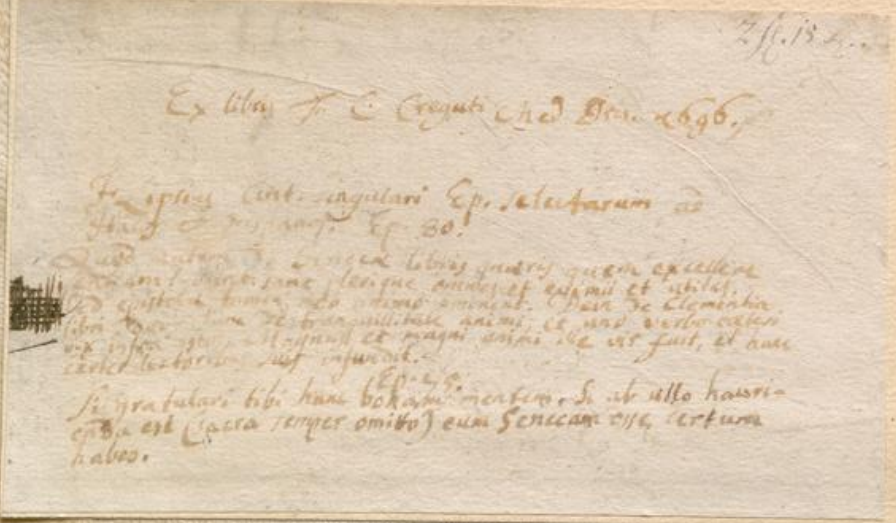

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

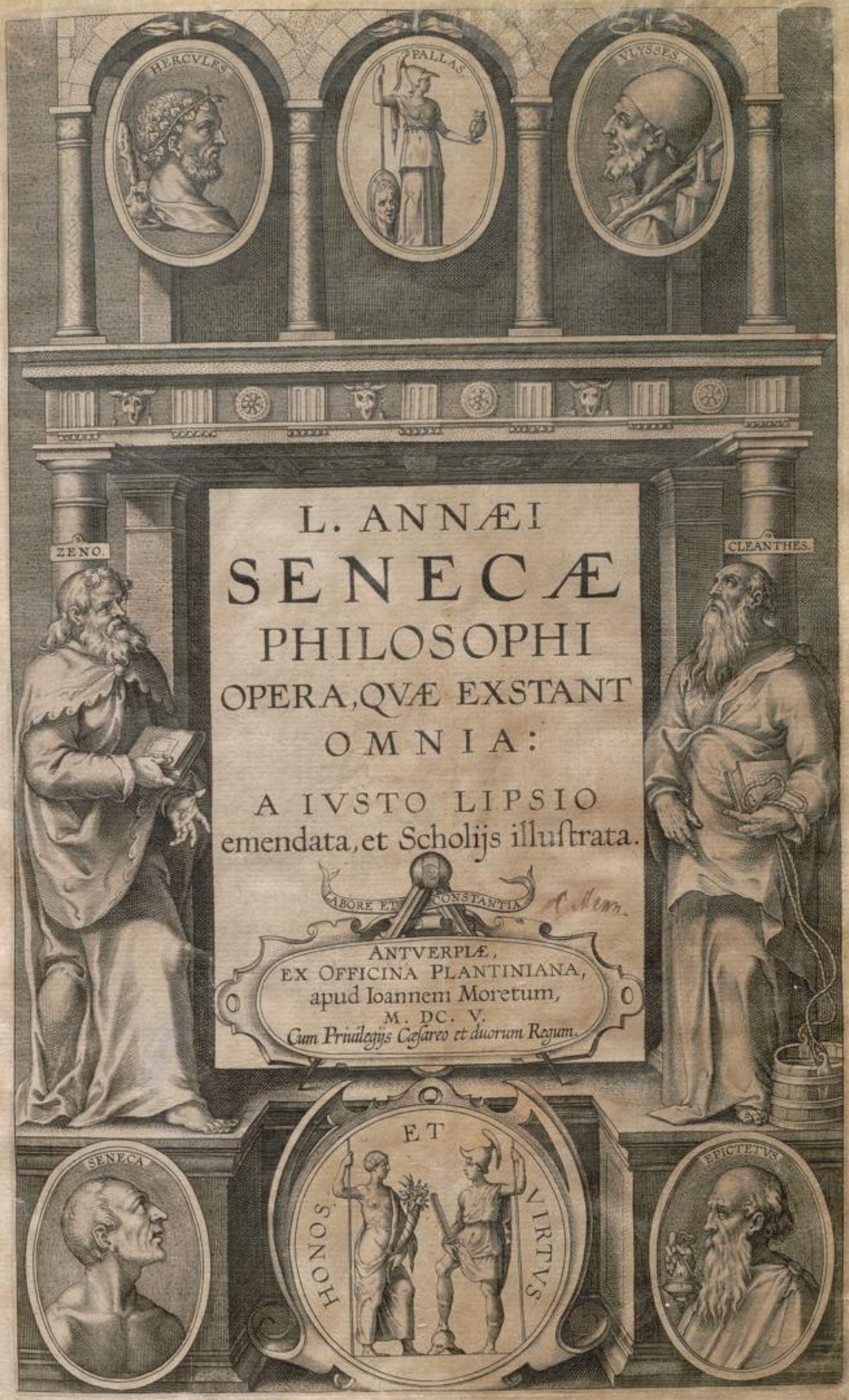

L. ANNÆI
SENECÆ
PHILOSOPHI
OPERA, QVÆ EXSTANT
OMNIA:

A IVSTO LIPSIO
emendata, et Scholijs illustrata.

LABORE ET CONSTANTIA

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
apud Ioannem Moretum,
M. DC. V.
Cum Priuilegijs Cæsareo et duorum Regum.

06
IXKA
1005

Universitäts-Gesamthochschule Paderborn
VA
Bibliothek

81/26388

PAVLLO V.
PONTIFICI
OPT. MAX.

BEATISSIME PATER,

ALonginquis Belgarum oris stilo & affectu Romam venio, & sacris tuis pedibus aduoluor duo allaturus, Gratulationem & Donum. Illam, cum omni Christiano orbe, qui in auspiciis noui Pontificatus exsultat, & talem sibi datum in fluctibus & procellis his rerum, voce, gestu, animo triumphat. Audierant fata duorum Pontificum, nec longo temporum interuallo diuisa, & dolebant: sed tui renunciatione allatâ, vidisses subitâ luce vultus illustres, & mutasse lacrimas in gaudia, an & gaudia in lacrimas dicam? Certè in multis ea vis fuit, & meritò. nam secunda illa fama virtutum tuarum iamantè sic inualuerat, vt suffragia quidem sacri Collegij apicem huius honoris contulerint, sed vota omnium destinarint. Rara felicitas, iudiciis dignitatem possidere, antequam infulis præferre: & censeri Pontificem, nondum esse. O magna vis virtutis! & ô occultum in animis præsagium, qui eò vocabãt, quò Deus & merita iam ducebant! Deus, inquam. nam

electio tua, quid nisi palàm diuina fuit? Non enim deliberatione longâ, nec suffragiorum morosâ trutinâ Pontificatus delatus est, sed impetu & veriùs instinctu impositus; & vna ac consentiens vox, quid vocem dico? neque ea exspectata est, sed procursus & adoratio talem fecit. Agnosco in rebus humanis vim & regimen Numinis, sed præsertim in arduis; & quos sibi proximos constituit, clariore quâdam notâ eligit, tuetur, fouet. Te fecit. quem? à naturâ, à doctrinâ, ab vsu eximium; & sanctimoniâ, castitate, benignitate, prudentiâ, quid verba facio? ab omni virtute sic conspicuum, vt publica vox sit & confessio, talem esse debere qui à populis adoretur. Ergo iure gratulamur, & nos etiam Belgæ propriâ quâdam caussâ. Ecce iactamur, ac pænè mergimur, fluctibus armorum simul & errorum: spes nobis est, & preces porrigimus, ô adiuua. vtere auctoritate tuâ & Principum, ac funesta hæc arma poni iube, quæ inualescunt in exitium Europæ. Cuius exiguus quidem, sed potens & magni in omnes partes momenti, angulus sumus: & vt hîc facies rerum erit, vereor & prædîco (da veniam) in plerâque finitimâ Europâ erit. Non vocamus ad seuera, sed ad mitia consilia: Pacem, Pacem ingeminamus, & suaue illud nomen, quod non nisi belluæ adspernantur. Gratulationem igitur vides, BEATISSIME PATER, sed donum etiam nunc meum offero & reuelo. En, ANNAEVM SENECAM, laudatissimum inter omnes veteres scriptorem, & virtutis studio pænè Christianum (ita nostri censuerunt) emendatum

datum variè & illuſtratum damus, & deponimus ad ſacros tuos pedes. Libens ROMAM venit, quid mirum eſt? in vetus ſuum domicilium & ſedem. Ad PAVLLVM: quídni faciat? ad olim etiam familiarem & amicum. Nam Apoſtolorum ille alter quòd hunc complexus ſit, & ipſe illum; etſi è ſcriptis huius parùm liquidò conſtat, tamen conſenſu ſuadent credere priſci illi noſtri & ſancti Patres. Suſcipe igitur ô ſumme Antiſtes, & Virtutis atq; Honeſti vnicum præconem, tu qui illa habes & colis, amplectere, & bono generis humani (audacter dicam) famam & lucem illi circumda. Tui hoc arbitrij eſt. qui attollere & deprimere potes; quem Europa, Aſia, Africa, quem America & ipſe nouus orbis ſuſpiciunt, & ab oraculo tuo ſolliciti omnes pendent. Nos certè, BEATISSIME PATER. & affectu iam, quod dixi, congeniculamus; felices, ſi præſentibus id liceret! Louanij, v. Kalend. Iulias, ∞. IↃCV.

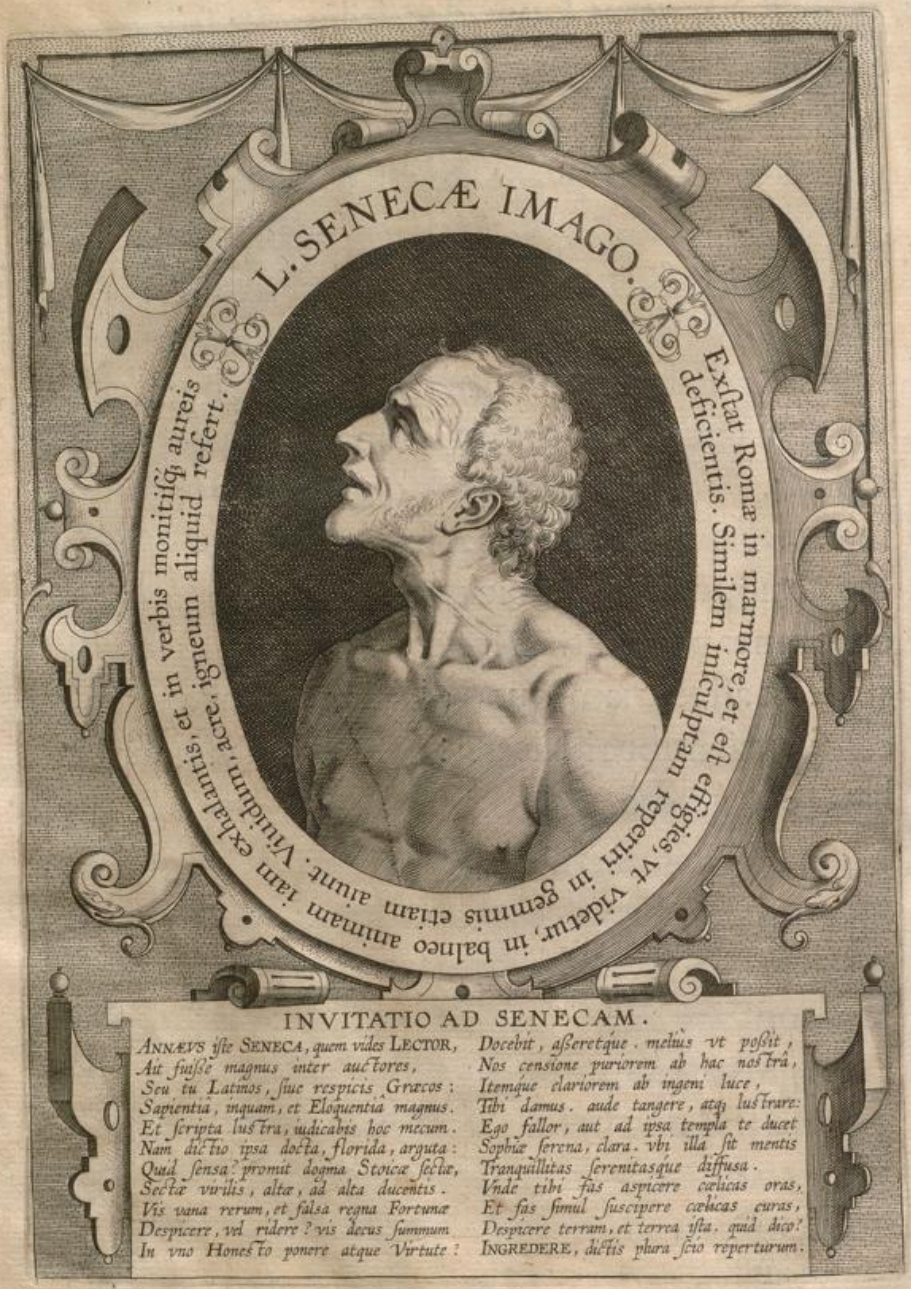

INVITATIO AD SENECAM.

ANNÆVS iste SENECA, quem vides LECTOR,
Aut fuisse magnus inter auctores,
Seu tu Latinos, siue respicis Græcos:
Sapientia, inquam, et Eloquentia magnus.
Et scripta lustra, iudicabis hoc mecum.
Nam dictio ipsa docta, florida, arguta:
Quid sensa? promit dogma Stoicæ sectæ,
Sectæ virilis, altæ, ad alta ducentis.
Vis vana rerum, et falsa regna Fortunæ
Despicere, vel ridere? vis decus summum
In vno Honesto ponere atque Virtute?
Docebit, asseretque melius vt possit,
Nos censione puriorem ab hac nostrâ,
Itemque clariorem ab ingeni luce,
Tibi damus. aude tangere, atq; lustrare:
Ego fallor, aut ad ipsa templa te ducet
Sophiæ serena, clara. vbi illa sit mentis
Tranquillitas serenitasque diffusa.
Vnde tibi fas aspicere cælicas oras,
Et fas simul suscipere cælicas curas,
Despicere terram, et terrea ista. quid dico?
INGREDERE, dictis plura scio reperturum.

INTRODVCTIO LECTORIS.

AEDIFICIVM enim vides: via munienda est, vt adeas, & me & Senecam cum fructu legas. Duo dicam: & *Quid à me* hîc factum, & *Quid à te* velim: da aurium, siue oculorum leuem operam, disces quæ ex vsu sit sciuisse. De me primùm, pro copiâ ingenij aut iudicij ista præstitisse. Primò,

Senecæ CONTEXTVM, & ipsa verba, quàm emendatissima dedisse: secutum meos aut alienos libros veteres: quos diligenter comparaui, & iudicio ex iis elegi, aut reieci. Adiumentum mihi in eo à quatuor eruditis viris, qui præiuerunt: Erasmo, Pinciano, Mureto, Grutero. Erasmo, qui primus manum & limam Senecæ admouit: & sæpè vtilem aut expolientem, est fatendum. Neque enim virum celebrem audio optantem, Ne ille vmquam eum attigisset! Malignum votum est, & ab affectu, non à iudicio emissum. Ego aliter, & veriùs, enuncio: Nisi ille præuenisset, & explanasset; salebras & aspera fuisse, ad quæ etiamnunc fortassis adhæreamus. Sed alter ab eo Ferdinandus Pincianus est: vir, vt verbo dicam, germanæ Criticæ exemplar: cui maximam partem sanum Senecam, meo quidem suffragio, transscribas. Bonis in Hispaniâ libris, & benè est vsus: non præceps, non præpes, acutus tamen, & sagacitate ac modestiâ pari. Sed ille in solo textu emendando fuit: sensa non attigit, neque aliter illustrauit. Excepit igitur M. Antonius Muretus, elegantis ingenij & iudicij vir, & adspirauit ad vtramque hanc palmam. Totum Senecam dedit, & aut emendatum à se voluit, aut illustratum. Voluit, caussâ duplici vix fecit: & quia labor eum & instantia in talibus (virum nouimus) non sequebatur; & quia mors assecuta est, & filum hoc operis præcidit. Bona tamen & laudabilia multa sunt: vnum non attollas, imò non toleres, quòd fidenter nimis sæpè contra libros rescribit, & Senecam non eorum fide, sed suo sensu, facit loquentem. Ah, apage. & honos sit scriptoribus priscis, & religio etiam scripturæ priscæ: à quâ, si cùm libuit abimus,

quid puri aut germani mox erit ? Ianum Gruterum noſtrum hoc mouit, vt ipſe ſuccederet, & Senecam iterùm cum libris priſcis & chirographis conferret : quod fecit induſtriè & ſic perfectè, vt nimius videri quibuſdam aut μικρολόγος poſſit. Non mihi. qui in Critico amo ſedulitatem & fidem: & hanc etiam in Grutero operam, quòd aliorum paſſim Notas aut Interpretationes adiecit. Vſui mihi fuit, ingenuè fateor: & amo virum è meâ olim diſciplinâ, nunc & docendo factum. Quid autem ego, poſt hos omnes? Quod cœpi dicere, iudicio ex iis ſelegi, & meam etiam operam inſpectionemque addidi, & Textum totum reformaui. Non cito paſſim libros, fateor: quid opus eſt ? ſemel hîc moneo & clamo, quidquid eſt, ab iis eſſe. Pauca ſanè à coniecturâ noſtrâ: niſi ſicubi ea ita clara eſt, vt peruicacia ſit dubitare. Reliquas, nec paucas aut improbas, magis viſum fuit, Notis inſerere arbitrandas.

Alterum, quod à me propriè imputo, eſt INTERPVNCTIO, & ſenſuum verborumque DISTINCTIO: quæ ſic confuſa aut indecora anteà in Senecâ, vt negem in alio ſcriptore fuiſſe. Quàm minuta pleraque, & interciſa? quàm diuulſa, aut pendula ? Verè erat, quod Caligula obiiciebat (ſi tamen hoc ſenſu) *Arena ſine calce.* Nos ordinauimus, coniunximus, diſiunximus, vt res erat : & præter lucem ſententiæ, quam largiter infudimus, faciem eloquentiæ reddidimus, vberis illius & profluentis. Nam hæc ei fuit: *Iudicium* noſtrum vide. Tertiò,

ARGVMENTA etiam libris ſcriptiſque ſingulis præpoſui, & in breuiario quodam Ordinem ac materiam dedi. Hoc quàm vſui lectori ſit, & quàm appoſita introductio, ipſe dicet : ego tantùm, difficile mihi fuiſſe, & ſupra quàm aliquis credat. Intricatus enim & multiplex Seneca, & parùm ſæpè (liberè dicendum eſt) compoſitus aut digeſtus. Siue copia rerum hoc fecit, quas accumulauit; ſiue Stoico quodam more fortaſſe, materiem & opus parùm ab initio ordinauit. Vtcumque eſt, culpam hanc agnoſco: nec niſi iis titulis velo. Quartò,

NOTAS PERPETVAS addidi: atque vno tenore perduxi, ad opus Epiſtolarum. In iis ſubſtiti aut defeci, fateor: & valetudo manum de tabulâ coegit. In loco moneo, & videbis. Sed in prioribus vſqueeò diligentiam & ſtilum extendi, vt etiam minora quædam, & ſemidoctis obuia non neglexerim: quid ita ? quia Senecam producere, & vulgi manibus inſerere, votum mihi fuit: ideoque conſilium, vulgo etiam hæc adaptare. Qui paucis & doctis modò ſcribunt, an non famam ſuam magis,

gis, quàm fructum Lectoris ſpectant? Iſtum ego: & ſcio quædam ſæpè tranſiri, aut ſeponi, vt minora, in quibus & Varrones noſtri hæreant, cùm diſquiruntur. Itaque nihil in pompam Notæ iſtæ dabunt: Senecæ ſeruient, & illum illuſtrem, non me volent. Breues etiam ſunt: quia ad externa aut aliena non diffundor. Si quid rituum aut hiſtoriæ veteris occurret, ſigno magis quàm explico: quid enim iſta ad Senecam propriè? cuius ſententiam ſi capis, boni & legitimi Scholiaſtæ munus impleui. Atqui iuuat & pulchrum eſt ritus illos diſcere, & antiquitatem luſtrare. Pulchrum, ſed in loco: quid iſta ad Philoſophiam, quæ hìc tractatur? Qui autem ſimul omnia volunt & affectant, pulcherrimè cum Polybio guloſis, & imminentibus conuiuarum, comparantur. καὶ γὰρ ἐκεῖνοι πάντων ἅπτο- Lib. III.
γευόμενοι τῶν παρακειμένων, οὐδὲ κατὰ τὸ παρὸν οὐδενὸς ἀληθινῶς ἀπολαύουσι τῶν βρωμάτων, οὔτ' εἰς τὸ μέλλον ὠφέλιμον ἐξ αὐτῶν τὴν πρόσοδον καὶ τροφὴν κομίζονται: *Nam & illi omnia, quæ apposita ſunt, guſtantes, neque in præſentiâ verè fruuntur vllo ciborum, neque in poſterum digerunt ſatis, aut vtiliter iis nutriuntur:* planè hìc ſimile. voluptatis gratiâ deguſtant & libant varia; & ſine alio fructu (Senecæ verbis) *omnia curſim & properantes tranſmittunt.* Itaque vetus meum conſilium magis magiſque ſedet, quo inſtitueram *Facem Hiſtoricam*, tum & *Ritualium* libros ſcribere, & in eos congerere, quidquid eſſet in moribus ritibuſque priſcis obſcurum. Et facem quidem cœpi accendere: in quam grandiores illos ritus, *De Sacerdotibus, De Magiſtratibus, de Ludis, De Militiâ, De Nuptiis, De Funeribus,* & qui tales, volebam includere: in Ritualium autem libros, minores, & ſingulos ſuis verbis ac litterarum quodam ordine explicandos. Sicut Lexica quædam verborum vtiliter habemus: ſic hæc rerum volebam eſſe. Vt ecce, in Senecà occurrunt, *Abdicatio, Acta, Admiſsio, Adoratio, Aſſeſſor, Atrienſis.* Iterumque, *Balnea, Baſilica, Boleti:* &, *Calda, Caldarium, Canuſinati* ſerui, *Carica* anno nouo, *Ceroma, Ceſtus:* & vno verbo, quidquid ritum antiquum tangit aut alludit; in iſto libro, & ſuà quodque litterà, haberes teſtibus exempliſque firmatum aut illuſtratum. Quid opus in ſingulis auctoribus perſequi, quæ omnium fere communia ſunt? Itaque & communis hic quidam velut Commentarius eſſet, Latinorum, Græcorum; Poetarum, Oratorum, Hiſtoricorum, Philoſophorum, Miſcellorum. Hæc, inquam, inſtitueram, & materiem ab annis xxv. iam paraueram: diſponere & exſtruere ætas, & magis valetudo, me vetant. O vtile tamen opus! ò quis æmulatur, & ſuſcipit! trado facem, & vnà glo-

riam, quæ cum litteris lucebit & viuet. Sed de nostrâ nunc re: breuis igitur fui, nec vagus aut superuacuus: exemplo quidem veterum, quotquot Græci aut Latini Scholiastæ exstant. Iamnuper hæc profluentia cœpit: parùm sæpe decora, fatendum est, cùm aut palàm *περίεργοι sunt, & quod dicitur, *λυκοῦ πτερὰ ζητοῦσι; aut inepti, & vt aliquid nouæ obseruationis infarciant, *galeam tibiæ, ocream capiti inducunt*. Atqui *Philosophica* etiam, inquies, parcè, & stillicidium de situlâ, donas. In Notis, agnosco: sed alibi nónne affatim, & pleno sinu, à me factum? Profudi, quidquid eius opus erat, in tribus *Manuductionis*, totidem *Physiologiæ* libris: totidem *Ethicorum* restant, si Deus expolire & consummare dabit. Atque eos libros sic institui, vt quamquam à capite sectam sensusque Stoicos ordine exsequar, nihil tamen inseram, quod propriè non sit Senecæ illustrando. Inquire, videbis: & vnà totum hoc opus probabis, si tibi, cum Homero quidem *— πρόφρων κραδίη, καὶ θυμὸς ἀγήνωρ. Nam quibus alterum abest, volente me à libris iis absint. Hæc si miscere *Notis* ipsis voluissem, & suis quæque locis inspergere: quàm floridæ magis & vberes fuissent! Considera, & maciem earum alibi sic excusa. Nam ego rem tuam inspexi: è quâ magis fuit, semel & vno gradu, quàm per ambages aut saltuatim, in Porticum illam induci. En habes, quæ præstiti: sequitur,

*Nimij.
*Lupi alas quærunt.
*pectus prudens, animusq; virilis.

Quid te pariter velim: à quo pauca etiam eo exactum, siue rogatum. Primùm, vt quamquam pleraque omnia Senecæ vtilia, & ad vitam; tamen quæ maximè talia, eligas; & ea ad mentem sæpiùs referas & ad manum. Inter libros eminent, me iudice, isti: *Duæ Consolationes, De Prouidentiâ, De Clementiâ, De Tranquillitate, De Constantiâ, De Breuitate vitæ, De vitâ beatâ.* Sunt & libri *De Irâ* inter bonos, item *De Beneficiis*: sed in partibus spinas suas aut fastidia habent: alioqui & pulcherrimos ac diuinos locos. In *Epistolis* simile. quarum quędam (Argumenta mea statim dicent) vtilissimæ: & aliæ in argutiis, aut, si res dicenda est, ineptiis occupantur.

Secundò, vt Philosophi, non Grammatici oculis ista legas. id est, rem, non verba cogites: & quamquam ea ducunt, splendida sæpe & magnifica, ab illâ tamen non abducant. Sicut boni canes, non pellem extremam leuiter stringunt, sed ipsam feram prehendunt & mordent: sic te oportet in sensus, non in circumdata verba intentum, eos captare. Atquin aliquid etiam est, vbi adhæreas. Vide an Notæ transferent: si non, ipse te transfer. Sicut in viâ, si salebra aut lama obiecta sit, transire

quidem

quidem tentas: sin profundius est, nec licet, non stas stupidus, sed circumis leuiter, & iter tuum pergis: ita hic. Tenta & conare semel iterumque capere: non capis, abi. Tertiò, vt

Excerpta habeas, & selectas aliquas sententias, siue locos: quas apud te sæpè agites, & in animo reuoluas. Cui vsui alioqui lecta? vt concitemur fortasse, dum legimus, mox calor abeat, & iidem simus: non aliter, quàm spectatores in theatris. Imò verò adhæreant illa, nostra fiant, id est concoquantur. *Non prodest cibus*, ait Seneca, *nec corpori accedit, qui statim sumptus e-* Epist. 11.
mittitur. Sedeant igitur in animo fideliter: nec sicut vnguentorum aliquis odor, statim ad aërem dissipentur. Huc te ducet, aut trahet potiùs, adiunctus Epictetus, quem lege, & Enchiridium quidem eius edisce. Postrema denique est precatio mea, siue etiam deprecatio. Illa, vt grata acceptaque habeas, quæ feci; hæc, ne culpes nimis aut succenseas, si quid omisi aut deliqui. Ætatem meam vide fatiscentem, valetudinem iam fessam; labores assiduos & scripta, quæ etiam huic operæ interuenerunt: durus es, nisi veniam, non dicam largiris, sed offers. Quòd si quis meliora etiam afferet, faciat: vellem tamen apponi meis (& ex vsu publico esset) non opponi: ego certè me non opponam, & Democriti illud aureum imbibi, *Νόμῳ, καὶ ἄρχοντι, καὶ σοφωτέρῳ εἴκειν. Vale, & aliis scriptis meis frui te, istis vti, meum est votum.

* Legi, Magistratui, & Sapientiori submitti.

IVDICIVM

Super SENECA eiúsque SCRIPTIS.

*Ex professo in Manud. I. cap. XVIII

AVDAVIMVS *hunc auctorem* alibi, & dotes ac bona eius diffudimus: sed ad* Iudicium *nunc imus, & qui aduersantur audiemus,* & EX ANIMI SENTENTIA *tabellam dimittemus. Video inter veteres, tres fuisse qui ex professo culparunt, Caligulam, Fabium, Agellium: quâ causâ, aut fine, videamus. De Caligulâ, Suetonius:*

Cap. IIII. Lenius comptiusque scribendi genus adeò contempsit, vt Senecam tum maximè placentem, Commissiones meras componere, & Arenam esse sine calce, diceret.

Sueton. cap. XXX IIII. *Caligulæ hoc iudicium est: nempe illius, qui* cogitauit etiam de Homeri carminibus abolendis: *itemq;* Virgilij & T. Liuij scriptis, ex omnibus bibliothecis amouendis. *En hominem, cui bona scilicet placeant: & quo arbitro Seneca stet, vel cadat. Quid tamen in dicteriis illis voluit?* Commissiones componere, *id est, pompæ tantùm & theatris apta scribere: quæ florem & fucum magis, quàm robur & veritatem haberent. Sunt enim* Commissiones, *cùm inter se ingenia committuntur, pro palmâ: ἀγωνίσματα Græcis, & Παιδείας. Hoc eò spectat, quòd vt Suetonius dixit,* comptum & lene *illud dicendi genus Caligula odisset. Et de* comptu, *in Senecâ est, fatemur: de* lenitate, *mihi non videtur, in istis quidem Philosophicis. vbi robur magis est, & acrimonia: fortasse aliter in Orationibus, de quibus propriè Caligula fortasse censebat. Sed alterum, quale est?* Arenam sine calce. *An quòd minuta commatia, & sensus iaceret, parùm inter se deuincta? quòd diffluereret oratio eius, nec hæreret? An etiam, quòd longus & sine fine esset: sicut stadium vel circus (nam id quoque Arena) sine metâ? Possis vtróuis ducere: & de priore, mox in Fabio viderimus: de altero, certum est vberem & copiosum in rebus verbisq; esse, eidem etiam Fabio assertum. Atque hunc igitur audiamus: non per conuicia, sed iudicio, vt apparet, & consilio arbitrantem. Ait, lib.* x.

Ex industriâ Senecam in omni genere eloquentiæ versatum distuli, propter vulgatam falsò de me opinionem, quâ damnare eum, & inuisum quoque habere sum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptum, & omnibus vitiis fractum dicendi genus, reuocare ad seueriora iudicia contendo: tum autem solus ferè hic in manibus adolescentium fuit, quem non equidem

dem omnino conabar excutere, sed potioribus præferri non sinebam. quos ille non destiterat incessere : cùm diuersi sibi conscius generis, placere se in dicendo posse iis, quibus illi placerent, diffideret. Amabant autem eum magis, quàm imitabantur, tantumque ab illo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat. Foret enim optandum, pares, aut saltem proximos illi viro fieri: sed placebat propter sola vitia, & ad ea se quisque dirigebat effingenda, quæ poterat. Deinde cùm se iactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat: cuius & multæ alioquin, & magnæ virtutes fuerunt, ingenium facile & copiosum, plurimum studij, & multa rerum cognitio, in quâ tamen aliquando ab iis quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus est. Tractauit etiam omnem fermè studiorum materiam. nam & orationes eius, & poëmata, & epistolæ, & dialogi feruntur. In philosophiâ parùm diligens, egregius tamen vitiorum insectator fuit: multæ in eo claræque sententiæ, multa etiam morum gratiâ legenda, sed in eloquendo corrupta pleraque, atque eò pernicioſiora, quòd abundant dulcibus vitiis. Velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Nam si aliqua contempsisset, si parùm concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset: consensu potiùs eruditorum, quàm puerorum amore comprobaretur. Verùm sic quoque iam robustis, & seueriore genere satis firmis, legendus vel ideò, quòd exercere potest vtrumque iudicium. Multa enim, vt dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt: eligere modò curæ sit, quod vtinam ipse fecisset! Digna enim fuit illa natura, quæ meliora vellet, quæ quod voluit, effecit.

Ista Fabius. quem boni rectiùs, plurimùm iudicij Censorem agere, libens fateor: nisi sicubi affectus abducit, quod hic vereor factum. Ipse non dissimulat, sparsam de se opinionem, iniquiorem Senecæ esse: & ego hercules agnosco. Tamen vel sic bona de Senecâ, quædam alia dicit: & pensitemus. Ait, In omni genere eloquentiæ versatum.] *Magna & vera laus est: versâ & prosâ valuit, omne studiorum argumentum ferè tractauit. Pergit:* Ingenium facile, & copiosum,] *Agnoscimus: & de Facilitate, quis non inter legendum videt, fluere omnia è pleno pectore, & inexhausto illo ingenij fonte? Ipse de se:* Qualis sermo meus esset, si vnà sederemus aut ambularemus, ILLABORATVS & FACILIS, tales esse Epistolas meas volo. *De Epistolis hoc signatè. Atqui ea sunt, quæ curam & tractationem habuisse, inter omnia scripta, videantur. Iam de* Copiâ, *inuentiones illæ tam variæ & dispares, in* Epist. LXXV.

vnâ re Moralium, dicent. Quot libri sunt, quot etiam fuerunt? Et inter omnia similia, nihil idem: imò vix sententiam aut imaginem reperias iteratam. Mirabitur, siquis inquiret: & tale exemplum alibi requiret. Iterùm Fabius: Plurimum studij.] Quod me dat in stuporem. In aulâ, in coniugio, in illo genere vitæ, familiâ, opibus, occupationibus, potuisse in libris scriptisq; sic esse. Sed ipse pertinax & intempestiuum suum studium non celat, scribitq; Lucilio suo: NVLLVS mihi per otium DIES exEpist. VIII. it: PARTEM NOCTIVM studiis vindico. Non vaco somno, sed succumbo: & oculos vigiliâ fatigatos cadentesque in opere detineo. Secessi non tantùm ab hominibus, sed à rebus: & primùm à meis. POSTERORVM NEGOTIVM ago: illis aliqua, quæ possint prodesse conscribo. Salutares admonitiones, velut medicamentorum vtilium compositiones, litteris mando. En virum diligentem studiorum, & nostri! quis non amet pariter, nobis sic natum & occupatum? Verba ea repete & examina, quisquis es: pudebit vel spargere, vel audire calumniam, in generis humani sic amantem. Studium autem illud nisi tale fuisset; vnde tot istæc opera quæ habemus, & non habemus? Voluptati, somno, vita detraxit: quod nobis impendit. Pergit etiam Fabius: Multa rerum cognitio.] Vides Polymathiam, quam nouelli iudices frustrà detractum eunt. At Fabius candidè donat, & magnus ille Plinius, qui Principem eruditionis, inuidendo elogio, appellat. Et quis detrahet, qui varia in omni materie scripta eius videt, aut cogitat? In poësi plurima fuerunt: exstat Medéa tragœdia, & gloriæ sufficit aut palmæ, in hoc quidem genere scriptorum. Quid oratoria eius, historica, philosophica, miscella? Omnia enim tractauit, non solùm tetigit: atque etiam Dialogos scripsit (vt hîc Fabius) quo argumento nescio, & desiderabile tamen mihi hoc opus. At vna etiam Satyra in Claudium exstat: quàm variè docta, arguta, venusta? nec Venus aut Lepor aliquid addant. Sed porrò etiam Fabius: Egregius vitiorum insectator.] Sanè fuit, & vel nimium hac parte aliquis dicat, aut potiùs iam dixit. Mihi tamen non videtur. aut nimius etiam Epictetus, qui vel acriùs ea insectatur. Cynicum hoc fuit, destringere passim & defricare: Stoïci tenuerunt, etsi modestiùs, & in scriptis magis quàm sermone, vsurparunt. Quis autem in philosopho damnet, vitia insequi, pellere; virtutes aduocare, inducere? proprium illorum opus est, aut debet. Ceterùm noster hac parte meritò à Fabio attollitur, acer & calidus insectator, & hostis toto animi sensu. Vide stimulos & ictus sententiarum, cùm hoc agit: vide insurgentem, & pænè dicam ardescentem. Simplicius de Epicteti acrimoniâ: Quia ab eâ non excitetur, eum non nisi apud inferorum tribunalia corrigendum. De nostro verisimè vsurpem. sensum boni honestiq; non habet, quem eò non impellit. At ipse, inquiunt, hæc non sensit. Non sensit?

ſenſit? da qui ſimulat, & ſic ſcribit. Sophocles olim verè:

—— ἄνδρα γὰρ καλῶς
Πράσσοντ' ἀνάγκη χρηστὰ κερδαίνειν ἔπη:

—— virum eſt opus
Benè facientem, verba conſequi bona.

Eſt opus. & è fonte puro, pura; è ſordido, ſordida & maculantia aliqua manare. Neque abnuo, ſimulari iſta poſſe, & ſolere: ſed ſic, vt frigus & remiſsio appareat, & vno verbo, animi diſſenſio & pugna. Ampliùs: Multæ in eo claræque ſententiæ.] *Hoc vnicè iactamus, & parem ei in Græciâ aut Latio non damus. quid parem? vix propinquum. Atque eæ ſententiæ acres, argutæ, penetrantes ſunt; & quod caput, ſalutares. Vnus libellus, vna epiſtola eius dabit, quod ſatis ſit vitæ formandæ, aut corrigendæ, ſiquis medenti ſe donat. Denique Fabius:* Multa probanda, multa etiam admiranda ſunt.] *Quid hoc eſt? cenſorem, an laudatorem induximus? adhuc talis fuit: & ex animi ſenſu, contra animum pænè fuit. Venite, audite, qui Fabium nobis obducitis: ego plura aut maiora non dixerim, qui Senecam produco. Eſt* probabilis, eſt ADMIRABILIS in multis: *quid vltrà volumus? nam vbique talem eſſe, conditio hæc hominis non capit. Sunt igitur & culpæ, ſiue Vitia: atque ea ab eodem Fabio (nam ego ordine excerpam) audiamus. Primum eſt,* quòd antiquos inceſſerit, diuerſi conſcius ſibi generis.] *Hoc caput, hic fons eſt Fabianæ reprehenſionis: qui veteris eloquentiæ (nec immeritò) amator, reuocare eam, & nimium æui ſui comptum, & fractum dicendi genus emendare conabatur. Qui autem tuebantur, Senecam auctorem aut ducem præferebant: ideoq; & hunc repellit, aut inuadit. Ait,* veteres inceſſiſſe: *nec falsò. minimè antiquarius Seneca, & epiſtolæ iſtæ (vbi iudicia talia inſpergit) docent. Imò adeò abhorret, vt vix alium quàm Virgilium è poëtis aduocet, aut Publium: rarò vetuſtioris æui aut ſtili quemquam. Proprium aliquod & ſuum genus habuit: vt ſolent iſta vel cum ætatibus mutari, vel pro ingenio atque animo cuiuſque formari. Quis Ciceronem Graccho aut Catoni ſimilem dicat, aut velit? Nec illi Senecam, aut Plinium: ſed nec Tacitum. nam & iſte cauſſas egit, & orationes ſcripſit. Tamen puro ſinceroq; iudicio, laudanda in ſtilo & eloquio hi poſteriores etiam habent. Quid de Symmacho dicam, quem multi bonique iam olim mirantur? tantum etiam ab illis abiuit, quantum illi à Cicerone. Vt in vultibus noſtris, ſic in ſtilo diuerſitas: & laudabiles etiam formæ, non ſunt, vt ſic dicam, vniformes. At enim multa Senecæ* in eloquendo, *ait Fabius,* corrupta.] *Ab hac cauſsâ, quam dixi, à cultu & flore nimio: denique etiam, quòd* rerum pondera minutiſſimis ſententiis fregit.] *Ita enim idem addit: neque abnuo, crebras & minutas iſtas ſententias interuenire. Sed pondera etiam rerum frangere? hoc nego, in*

iſtis

istis quidem philosophicis libris, qui exstant. Augent magis, & intendunt. Stoicorum hoc proprium fuit, non gladiis, sed pugionculis, rem gerere: & breui & accincto sermone esse. Docui alibi: & vel Epictetus, qui super-est, dicet. Imò verò in Philosophiâ mirè hoc decere videtur: aliud in Oratoriâ fateor, de quâ propriè Fabium censere mihi liquet. Et tamen, vt reuelatâ fronte & pectore agam, non etiam abnuo interdum Sententiolas interuenire, frigidas aut inani argutiâ: & quas exire magis, quàm ferire dicam. Sed paucæ sunt istæ: & meliorum numerus obumbrat. Sed culpat etiam Fabius, vt in Philosophiâ parùm diligentem.] Quid hoc est? aut de quâ parte loqui eum putem? Logicâ? non, opinor, tractauit. Naturali? quædam in eâ sunt, & nominatim libri VII. Quæstionum: sed illi verò ita exacti, curiosi, subtiles, vt ipsa Aristoteléa prouocent, aut vincant. De Morali igitur? nugæ, regnum hic inter omnes tenet. Sed Fabij mentem ego hanc arbitror, non inquisisse nimis aut penetrasse in interiora Philosophiæ; externâ hac populari, & velut medicante, contentum. Quod fateor: & ipse noster sæpe hunc sensum & finem suum prodit, vtilia magis quàm subtilia sequi. Prodit, & mihi probat: atque vtinam operati omnes Philosophiæ huc eant! Vltimum est, Pleraque corrupta in eo esse.] Quod ad eloquentiam iterùm spectat, non illam puram, simplicem, & antiquam. Iam fassi sumus, & prædiximus: oratio eius (Taciti verbis) multum cultus prætulit. quare? causâ duplici: vt fuit illi viro amœnum ingenium, & temporis eius auribus accommodatum. Ecce, prior causa ab ingenio & indole est, cultâ & amænâ, facili & copiosâ: altera ab aui moribus & sensibus, cui oratio ferè se aptat. Noster verissimè: Quemadmodum vniuscuiusque actio dicenti similis est; sic genus dicendi imitatur publicos mores. Corruptio igitur ista, non nisi in cultu nimio: & quid valdè damnes? ipse Fabius fatetur, abundare eum dulcibus vitiis. Sanè dulcibus: & capiuntur, scio, istiipsi qui carpunt. Sed ad Fabium satis: tertius assurgat, & agat Agellius, qui sic scribit: De Annæo Senecâ partim existimant, vt de scriptore minimè vtili, cuius libros attingere nullum precium operæ sit: quòd oratio eius vulgaris videatur & protrita; res atque sententiæ aut inepto inaniq́ue impetu sint, aut vt leui & quasi dicaci argutiâ; eruditio autem vernacula & plebeia, nihilq́ue ex veterum scriptis habens neque gratiæ, neque dignitatis. Alij verò, elegantiæ quidem in verbis parùm esse, non inficias eunt; sed & rerum, quas dicat, scientiam doctrinamq́ue ei non deesse dicunt; & in vitiis morum obiurgandis seueritatem grauitatémq; non inuenustam. Duæ partes sunt. prior ex professo hostilis, nec iudicium sed odium adfert. Ait, scriptorem minimè vtilem.] Túne? quin vnica eius epi-

*1. Manud. Diss. XIIII.

Epist. CXIIII.

stola

ſtola magis talis, quàm agelli tui omnes fructus. Attingere libros nullum operæpretium.] *Non vobis illis, ſiqui logodædali tantùm eſtis, & in vnâ linguâ poliendâ occupati. Deinde,* Oratio eius vulgaris & protrita.] *Quid poteſt vanius? alij nimium cultum obijciunt; hic nullum. An id indicium eſt, modum tenuiſſe?* Res & ſententiæ inepto inanique ſonitu.] *Tua, ita me Deus, omnia hæc verba: ſed non tua: aliis neſcio quibus tribuis; mox mitiora, & vero magis confinia adiungis. Eaipſa tamen tenuem & macram, vt ſic dicam, laudem habent: notam autem animi tui ab hoc ſcriptore auerſi, à quo & ſtilo nimium diuertis. Hæc cauſſa repudij. quæ quiſque amat & habet, amari ab aliis vult; & odit diſſentientes. Audi ſemel Agelli. tu nil niſi veteres Comicos, & Latij puritatem ſectaris, & exprimis (fatendum eſt:) noſter in viâ altâ & aliâ, in cothurno eſt: ne reuoca ad tuum ſoccum. Denique in te, & omnes iſtos caniculas. genus ſcribendi & materiem videamus: nihil pro eâ melius fortaſſe potuit, aptiuſq;. Philoſophatur, animos & mores formar, excitat à formidine, à luxu & faſtu reprimit: hæc omnia fortiter & calidè agenda ſunt, & oratio talis adhibenda. An non fecit? Ciceronem in eo genere confer, ſtagnum dices: hunc autem flumen rapidum, quod lectorem ſecum trahit. Satis, ſatis. ego Senecam vniuersè, admiratione magis quàm laude proſequendum arbitror: in partibus aliquid eſſe quod cenſeas, aut cui ſuccenſeas, non nego. Sanè decidit interdum, aut à ſe mutat. vt in iocis aut dictis, quàm ineptus alibi, ſiue affectatus eſt? in laudibus aut vituperiis, ſine modo? exordia, aut tranſitus, longinqua, aut comica? incuria etiam in hiſtoriis? inquiſitiones aut diſſertationes in Philoſophiâ, ſed & philologiâ, tenues? Sunt enim iſta, ſed pauca: & meliorum ſtatim interuentu ita penſantur, vt momentum ad deprimendum non habeant, in hac iudicij lance. Itaque ſententiam pro te, Seneca, audacter ferimus: in Philoſophiâ, & præſertim Moralicius parte, vicisti qui fuerunt, qui erunt: accipe palmam, non magis quàm Herculi clauam (omnes omnia faciant) extorquendam. In ipſa eloquentiâ, duæ tuæ virtutes eximiæ: Copia in breuitate, Vehementia in facilitate. De Copiâ, bonus iudex & ſagax ſtatim agnoſcit, & *Fabius vt peculiarem virtutem etiam alibi adſignat:* Copiam Senecę, vires Africani, maturitatem Afri. *Vt videre meritò ſit illos, qui ſiccum & aridum nobis dicunt. At de Vehementiâ, ego eius miror: & eſt tota oratio ferè accincta, intenta, & robur in eâ & acrimonia, quâ vel ad Demoſthenem ſe iactet.* Δεινότης, *quæ mirabilem illum oratorem facit, cum iſto certè ei communis eſt, itemq; numeri illi viriles. Vnde autem, niſi ab animo tali? &* Pectus eſt *(pulcherrimo ſenſu Fabius)* quod diſertos facit, & VIS MENTIS. *Iudica ſic bone Lector, & bono tuo (ſpondeo, reſpondeo) Senecam ama.*

* Lib. XII. cap. X.

DE

DE VITA ET SCRIPTIS L. ANNAEI SENECAE.

CAPVT I.

De patriâ, & parentibus.

VIRORVM illustrium vitam prodere, vetus institutum: & quorum ingenia, scripta, aut facta miramur, iuuat alia nosse, quæ adhæserunt. De Senecâ igitur, quatenus potest, dicam: & colligam ac disponam, ex ipso & variis scriptoribus, quod huc facit. Patriam ei Cordubam fuisse constat, veterem florentemque in Hispaniâ Bæticâ coloniam: atque adeò in iis regionibus primam. Strabo apertè: Πλεῖσον δ' κόρδυβα ἤυξηται, μαρκέλλε κτίσμα, κ) δόξη & δυνάμει, & ἡ τῶν Γαδιρανῶν πολίς. ἡ μὲν διὰ τὰς ναυπλίας, & διὰ τὸ προσῳκεῖσθαι ῥωμαίοις κατὰ συμμαχίας· ἡ δὲ, χώρας ἀρετῇ, καὶ μεγέθει, προσλαμβάνοντα & τοῦ ποταμοῦ βαίτος μέγα μέρος: *Plurimum inter Hispaniæ Baticæ vrbes Corduba aucta est, Marcelli opus, gloriâ & potentiâ: itemq; Gaditana vrbs. Hæc quidem ob nauigationes, & Romanorum societates; illa verò, ob regionis bonitatem, & amplitudinem, Bæti etiam fluuio multum huc conferente.* Laudat, & simul veterem ostendit, *Marcelli opus*. Cuius? Prætoris, an Consulis? Nam Prætor Hispaniam obtinuit M. Marcellus, ex Liuio, anno Vrbis DLXXXV. etsi in pace & otio, vt videtur. eoque magis inclinem, coloniam ab hoc deductam, fortasse & opidum auctum ornatumque. Neque enim nouum planè conditum, vel Silius dixerit: qui iam tempore Annibalis Cordubam nominauit. Ad illum igitur magis, quàm ad Consulem Marcellum rettulerim, qui anno DCI. Hispaniæ præfuit, sed *citeriori*, vt est in Epitome, & ex Appiano colligas: atque ibi re feliciter gestâ, triumphauit de Celtiberis. Itaque nihil ei tunc fuit cum Bæticâ, aut Cordubâ nostrâ: quæ est in Hispaniâ vlteriore. Addit porrò ampliùs Strabo: ᾤκησάν τε ἐξ ἀρχῆς ῥωμαίων τὲ & ἐπιχωρίων ἐπίλεκτοι ἀνδρες. & δὴ κ) πρώτην ἀποικίαν εἰς τόδε τοὺς τόπους ἔστειλαν ῥωμαῖοι: *Habitarunt hanc Cordubam ab initio selecti Romanorum, & indigenarum: atque adeò primam hanc in ea loca coloniam miserunt Romani.* Nota, de Selectis. Ita enim fuit: eoque obtinuisse posteà credam, vt *Colonia Patricia* diceretur. Plinius apertè: *Corduba, colonia Patricia cognominata.* Et in Augusti nummis, PERMISSV. CÆSARIS. AVGVSTI. caput eius: tum parte alterâ, COLONIA. PATRICIA. Cui titulo caussam dedisse arbitror, quòd splendida & diues, Patres ac Senatores etiam rei Romanæ daret. Nam iam Augusti æuo, ex prouinciis passim in Senatum legebantur. Sed ait & Strabo, *primam coloniam*

Lib. III.

Lib. XLIII.

Lib. III. cap. I.

coloniam eò missam: quod cautè lege. Nam *Carteia*, in eadem Bæticâ, iamantè colonia deducta, à L. Canuleio Prætore: sed quia ex parùm honestis, *Libertinorum* appellata fuit. Leges in Liuio, initio libri XLIII. Tueri tamen Strabonem possis, fortasse & debeas: quòd non missi coloni illi Româ aut ex Italiâ, sed ibi nati ex militibus Romanis & fœminis Hispanis, permittente Senatu, hybridæ isti libertate donati sint, & in coloniâ collocati. At Strabo *missam primam* disertè scripsit. Satis de Cordubâ: atque hæc patria fuit. qui parentes? E gente *Annæâ* fuisse liquet: cui, ominis causâ, ab annis videtur nomen factum: respondetque cognomen *Senecæ*, item ominis boni. Ita enim ego opinor primò inditum: etsi Isidorus, *eum qui primus ita dictus sit, canum fuisse natum*, arbitretur. Sanè *Seneca*, vel vt veteres, *Senica*, (est enim à *Sene*, *Senicis*.) γερόντιον significat, vt *Senecio*. Videatur Nonius, in *Senica*. Addo, quòd in aliâ etiam gente reperio hoc cognomen, vt in *Acciâ*, lapide prisco: *M. Accio. Seneca .... Manlio Planta* II. *vir. Quinq.* Sitne autem stirpis Hispanæ gens Annæa, an in coloniam ex Italiâ missa, haud affirmem: illud tantùm, Equestrem etiam fuisse. Ita Seneca ipse de se, apud Tacitum: *Egóne equestri & prouinciali loco ortus, proceribus ciuitatis admumeror? inter nobiles, & longa decora præferentes, nouitas mea enituit?* Lib. XIIII. Pater igitur, fortasse & auus, inter Equites: neque vltrà. Nam de *Nouitate* suâ mox subiungit, non facturus, siqui maiorum ad honores peruenissent. Pater autem à se scriptisque suis etiam notus, *L. Annæus Seneca*: quem *Declamatoris* agnomine (in hoc genere excelluit) à filio ferè distinguunt. Extant non ipsius, sed alienæ ab eo digestæ Declamationes: quas Præloquiis, aut Interloquiis distinxit: & vel sic come atque amœnum ingenium suum satis ostendit. Vxorem habuit *Elbiam*, item Hispanam aut Hispaniensem, magni animi atque ingenij fœminam, vt filius eam (in Consolatione ad ipsam) satis descripsit. Pater, Augusti temporibus, Romam venit; & secuta mox vxor cum liberis, cumque ipso hoc Senecâ nostro, adhuc tenello. Diu ibi in gratiâ & famâ vixit, rem fecit: & ad vltima Tiberij censeo ætatem produxisse. Inducit me, quòd Scianianæ coniurationis mentio est in eius libris, & alia quæ huc spectant. Omitto, & ad filium transeo, de quo proposui.

CAP. II.

De ipso L. Annæo Senecâ, eiusq; fratribus: vbi natus, & quando Romam delatus.

Is natus Cordubæ, & puer inde Romam translatus: quod ita indicat ipse, vbi materteram laudat. *Illius manibus in vrbem perlatus sum; illius pio maternoq; nutricio, per longum tempus æger, conualui.* Si manibus perlatus, puerili in ætate oportet fuisse: & vides languisse tunc etiam, & operâ curaque eiusdem focillatum. Hoc ego euenisse colligo decimoquinto, aut circiter anno, ante Augusti excessum: argumento ab adolescentiâ Senecæ in Tiberij æuo, mox dicendo. Ergo nec pater diu antè Romam migrarit. Fratres duos Consol. ad Helu. cap. XVI.

habuit, neque vllas sorores. ex verbis eius ad matrem: *Carissimum virum, ex quo trium liberorum mater eras, extulisti*. Hi tres autem, M. Annæus Nouatus, L. Annæus Seneca, L. Annæus Mela fuerunt: nati ordine, quo recitaui. Hoc ex Controuersiarum inscriptionibus liquet, vbi sic, etsi cognominibus solis, recensentur. Maximus autem fratrum nomen mox mutauit, & in Iunij Gallionis transiit, ab eo adoptatus. Qui Gallio Senecæ patri in Declamationibus aliquoties nominatur, & *Noster* ei dicitur: siue à communi patriâ, Hispaniâ; siue ab amicitiâ, quæ cum eo fuit. An & necessitudo aut cognatio? nescio, suspicor tamen ob hanc adoptionem. Est autem ille *Gallio*, qui *Pater* Quinctiliano agnominatur, itemque Tacito, sexto Annalium. Noster autem iste adoptiuus in Eusebiano Chronico, *Junius Annæus Gallio, frater Senecæ, & egregius declamator*, dicitur: an duplici illo gentis nomine (quod tamen veteribus rarum, imò non fuit) vt notet in quam adoptione iuit, & in quâ naturâ fuit? Apparet, si recta est nomenclatura aut scriptura. Est ille, ad quem libros *De Irâ* noster scripsit & misit, quem in iis *Nouatum* appellat: at eumdem, inscriptione *De vitâ beatâ, Gallionem fratrem*; itemque in Epistolis, *Dominum suum Gallionem*, honestè, vt fratrem scilicet seniorem. Sed obserua igitur, non adoptatum videri, quo tempore libri *De Irâ* scripti, id est Caio viuo: postea denique, & tunc cognomen mutasse. At frater minimus, Annæus Mela est, Tacito, Dioni, & Eusebio nominatus, qui eques tantùm Romanus (nam prior ille Senator fuit) Lucanum filium genuit, *grande adiumentum* (ait Tacitus) *claritudinis*. Atque hi igitur tres fratres, de quibus Martialis capiendus:

Et docti Senecæ ter numeranda domus.

Doctum vocat, illum Declamatorem: triplicem domum, tres filios familiasque dictas.

Ad Helu. cap. 11.

CAP. III.

Adolescentia eius, præceptores, & studia.

PVER igitur Romam venit, atque ibi, in optimis artibus, optimum ingenium adoleuit. *Adolescentia* eius in *Tiberij principatum incidit*, vt ipse fatetur: idque eo tempore, quo *aliena sacra mouebantur*. Is fuit annus Tiberij quintus, Vrbis conditæ DCCLXXII: quod ex Tacito est manifestum, qui *sacra Aegyptiaca & Iudaica pulsa* eo anno scribit. Itaque Seneca tunc plenam adolescentiam egerit, viginti aut vigintiduorum annorum. Nam ætatem grãdiusculam sub ipso Augusto habuisse, ex eo liquet, quòd cometam, siue flammam, ante excessum eius obseruauerit, de quo prodit: *Vidimus ante Diui Augusti excessum simile prodigium:* nec planè pueris talia curiosè adnotentur. Præceptorem in eloquentiâ habuit ipsum patrem, opinor: atque id Controuersiarum libri & Præfationes dicunt. Cur autem non optimus senex, qui alios ducebat & docebat, suos in hac viâ dirigeret? Fecit, & duos egregiè disertos reliquit, Gallionem, & nostrum: nam de Melâ nihil legi. Ille est Gallio, quem à suauitate eloquij Statius commendat:

Epist. CVIII.

Lib. II. Annal. in fine.

1. Quæst. cap. 1.

Hoc

Hoc plus, quàm Senecam dedisse terris,
Et dulcem genera sse Gallionem.

Sonante & tinniente quâdam eloquentiâ fuisse, auctor libelli De causſis corruptæ eloquentiæ ostendit: qui commemorat, *tinnitus Gallionis*. Si tamen huius, non patris. At noster, præter eloquentiam, philosophiæ magno impetu se dedit, & Virtus elegantissimum ingenium rapuit, etsi patre renitente. Ipse non semel ostendit, auersum eum à Philosophiâ fuisse, vxorem & se auertisse: imò odisse, palàm alibi scribit. Ardor tamen filij vicit, & insignes ac serios eius æui Philosophos assiduus audiuit: nominatim, *Attalum* Stoicum, *Sotionem* eiusdem sectæ, etsi Pythagorissare etiam visus, itemque *Papirium Fabianum*: quos & nominat identidem, ac gratâ memoriâ laudat. Sotioni quidem puer etiam operam dedit, scribitque: *Modò apud Sotionem puer sedi.* Epist. XLIX. Sed & *Demetrium Cynicum* admiratus est, & coluit: sæpe cum eo item grandior & iam in Aulâ, domi foriſque versatus. Nam & in viâ ac peregrinatione habebat. Iste ad honesta impetus: sed pater tamen fregit, & foro ac *causſis interim mancipauit. Quas diu actitasse eum apparet, & Caij etiam temporibus, magnâ eloquij gratiâ & famâ. Sanè scripta vlla Philosophica ante id æui non exstant. *Vide Epistolam XLIX.

CAP. IIII.

Honores, & ciuilis vita.

ATQVE idem pater latum clauum sumere etiam suasit, honorum candidatum. Itaque Quæsturam primò gessit, in quâ adipiscendâ suffragium materteræ suæ agnoscit. *Illa*, inquit, *pro Quæsturâ meâ gratiam suam extendit, & quæ ne sermonis quidem, aut claræ salutationis, sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentiâ verecundiam.* Consol. ad Helu. cap. XVI. Quid fœminæ hæc fuerit, & quo marito, in Notis meis ibi discès. Sed quando Quæsturam gesserit, haud liquidò scio: ætas non abnuit, vt sub Tiberio: potuit & sub Caio, neque libet definire. Illud magis, Præturam statim ab exsilio gessisse, Agrippinâ faciente. Ita enim Tacitus: *Agrippina veniam exsilij pro Annæo Senecâ, simul Præturam impetrat* (à marito) *lætum in publicum rata, ob claritudinem studiorum eius, vtq; Domitij pueritia tali magistro adolescceret, & consiliis eiusdem ad spem dominationis vteretur.* XII. Annal. Vides, Prætorem statim designatum: & laudes dotesque, quas Tacitus candidè adiungit. Vulgi beniuolentia eo facto conciliabatur; quia iam vulgo in ore & gratiâ Seneca, *ob claritudinem studiorum*; denique *tali* & tanto *magistro* volebat Domitium suum crescere; itemque *consiliis eius* (nota ciuilem prudentiam) ad parandum Principatum, sed & regendum, niti. Ergo Prætor anno Vrbis DCCCII. fuit: numquid posteà & Consul? Affirmant libri legum, ad SC. Trebellianum. vt Vlpianus: *Temporibus Neronis, octauo Kal. Septembres, Annæo Senecâ & Trebellio Maximo* Coss. *factum est Sc^tum.* Idem in Iustiniani II. Institutionum scriptum. Qui autem Fastos nobis concinnarunt, faciunt hos Consules suffectos (nam ordinarij non fuerunt) anno Vrbis DCCCXV:

quod esset, anno & paucis mensibus ante Senecæ mortem. Aliquis de totâ re dubitet fortasse. quia Ausonius Gratiarum actione palàm: *Diues Seneca, nec tamen Consul:* itemque nec ipse Seneca meminit vsquam huius honoris, etsi Epistolas pleraque tunc scripsit. Respondeo. de Ausonio, intelligendum Ordinarium consulatum videri: de ipso nostro, silentium non esse negationem. Sed hoc etiam addo, non videri benè digessisse Fastorum concinnatores: neque illo anno profectò fuit. Nam ecce statim initio anni, Tacitus memorat refrigeratam eius apud Neronem gratiam, & calumniatores variè vellicasse: atque ipsum animosâ oratione Principem accessisse, commeatum petentem, & opes suas refundentem. Non admisit quidem Nero: sed tamen Seneca ab eo tempore (addit Cornelius) *instituta prioris potentiæ commutat, prohibet cœtus salutantium, vitat comitantes, rarus per vrbem, quasi valetudine infensâ, aut sapientiæ studiis domi attineretur.* Hæc non sunt pro nouo consule, aut etiam candidato: & mors eius non diu pòst secuta vetat assentiri. Quid tamen mouit viros doctos sic suspicari? Quòd Tacitus illo anno *SC. factum* scribit, *ne simulata adoptio in vllâ parte muneris publici iuuaret, ac ne vsurpandis quidem hereditatibus prodesset.* Sed profectò nihil hoc ad Trebellianum illud: aliò spectat, siquis priora etiam illa in Tacito legit. Itaque fuisse equidem Consulem consentio, sed alio & priore tempore: nec certò designem. At perpetuus ille eius honos, Principis doctorem moderatoremque fuisse: optimi sanè, quamdiu huius consiliis monitisque se dedit. Tacitus non celat, & duos nominat, quibus vtiliter Princeps se permisit. *Ibatur in cædes, nisi Afranius Burrus, & Annæus Seneca, se obiecissent. Hi rectores imperatoriæ iuuentæ, & pari in societate potentiæ concordes, diuersâ arte ex æquo pollebant. Burrus militaribus curis, & seueritate morum: Seneca præceptis eloquentiæ, & comitate honestâ: iuuantes inuicem, quò facilius lubricam Principis ætatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent.* O laudabilem conatum, & consensum! Consensum, qui nimis rarus in Aulis, vbi quisque ita eminere ferè vult, vt alium nolit. Sed ad Senecam:

Annal. XIIII.

CAP. V.

Priuata vita, vxores, liberi, exsilium.

ILLE in publico ecquid aliud gesserit, haud scio: priuatim reperio, aut certè colligo, in Ægypto adolescentem fuisse, occasione quòd auunculus Præfectus ibi esset. Nam scribit de materterâ, ad matrem: *Exemplum tibi suum, cuius ipse spectator fui, narrabit.* Spectator? ergo in nauigatione eâ adfuit (de quâ ibi) cùm ex Ægypto matertera rediret. Et quomodo, nisi ipse etiam ex Ægypto? Planè ita fuit: & hæc caussa, cur pluscula de ipsâ Ægypto, & Nilo, curiosè libris (præsertim Quæstionum Naturalium) inspergat. Fortassis & ex Ægypto ad Indiæ oras iuit, per mare rubrum: atque ita de Indiâ commentari voluit, Plinio scriptum. Sed Romæ iam, vxorem duxit: quam, non est proditum; habuisse tamen, liberi euincunt. Nam ipse *Marcum blandissimum puerum*, multâ laude & affectu commemorat, ad *Heluiam* matrem:

Consol. ad Helu. cap. XXI.

Lib. VI. cap. XVII.

matrem : neque ambigendum quin filius sit. Vel carmen eius doceat, vbi inter vota :

Sic dulci Marcus qui nunc sermone fritinnit,
Facundo patruos prouocet ore duos.

Nam vt illos audiam, qui ad *Marcum Lucanum* hoc referunt, ratio non videtur. Atqui mentionem prioris vxoris non facit. Non in his libris, fateor: quid tum? nec Annæi etiam Melæ fratris nominatim. non ergo habuit? Etsi videndum, an non de priore vxore capias ista : *Harpasten, vxoris meæ fatuam, scis hereditarium onus in familiâ meâ remansisse.* Epist. 1. Vix enim est vt de Paullinâ sic loquatur, & sentiat : imò onus relegat ad defunctam vxorem, à quâ penes heredem cum aliâ familiâ manfit. Sed clariùs etiam alibi : *Cùm sublatum est lumen, & vxor moris mei iam conscia conticuit.* III. De Irâ. Quæ vxor? illa prior. nam libri de Irâ, Caio adhuc viuo, videntur scripti, in loco nobis doctum. At Paullinam post exsilium denique duxit, nobilem fœminam : quæ, inquam, iam seni nupsit, & potenti in aulâ. Quod ipsum Dio quoque, aut quisquis ille apud Dionem fuit, obiiciendum Senecæ putauit : nempe quòd ætate grauis iuuenculam illam duxisset. Talis vterque fuit, & ipse Seneca prodit: *Hoc ego Paullinæ meæ dixi, quæ mihi valetudinem meam commendat.* Epist. cxxi. *Venit mihi in mentem, in hoc sene & adolescentem esse, cui parcitur.* Adolescentem? ipsam Paullinam. Sanè amans ea viri, vt ibi pluribus iactitat : nec falsò, & in morte eius ostendit, cui suam (quod in ipsâ fuit) iuit iunctum. Posteà videbimus. Atque istæ vxores : & alia vita quieta, & ferè sine offensâ, excipio grandem illum exsilij casum. Nam sub Claudio, primo imperij eius anno, cùm *Julia* Germanici filia accusata adulterij esset (Dij Deæque, à Messallinâ!) & ipsa extorris est acta; & quasi inter adulteros Seneca, in Corsicam relegatus. Veráne culpa fuerit, non dicam : nolim, & Tacitus fortasse mecum. qui, vbi de exsilio : *Seneca infensus Claudio, memoriâ iniuriæ credebatur.* Nota, *iniuriæ* : ergo hæc ei facta. Et sanè quis alias accusationes impudicissimi illius scorti (Messallinam dico) & damnationes huius obnoxiæ pecudis (Claudij) ignorat? Neque enim aliquid mali ferè, nisi bonis & insontibus, sunt machinati. Vixit in exsilio annos circiter octo : & fortiter, imò vt ipse ait, feliciter vixit, optimis studiis meditationibusque intentus. Ita enim ad matrem : *Inter eas res beatum se esse, quæ solent miseros facere* : & pul- Cap. III. cherrimè deinde (vide, sodes) philosophatur. Addit in extremo, & assurgit: *Qualem me cogites, accipe : latum & alacrem, velut optimis rebus. Sunt autem optimæ, cùm animus omnis cogitationis expers, vacat operibus suis, & modò se leuioribus studiis oblectat, modò ad considerandam sui vniuersique naturam, veri auidus, insurgit.* O hominem, ô verba honesta! quæ imitari Octauiæ tragœdiæ auctor (non enim ipse : apage.) voluit, his versibus, in personâ Senecæ :

Melius latebam, procul ab inuidiæ malis
Remotus, inter Corsici rupes maris.
Vbi liber animus, & sui iuris, mihi
Semper vacabat, studia recolenti mea.

O quàm iuuabat (quo nihil maius parens
Natura genuit, operis immensi artifex)
Cælum intueri, Solis & currus sacros!

Hæc meliora, veriora etiam, quàm quæ in Consolatione ad Polybium abiectè nimis & demissè scribuntur: & an à nostro Senecâ? Dubitare non semel subiit, & pænè abdicare. Quomodocumque, homo fuit: & illud certè scriptum non nisi inimici protraxerunt, & publicarunt: fortasse & macularunt. Sed notes in Senecæ suprà verbis, *Leuioribus etiam ibi studiis se oblectasse*: quæ Poëtica censeo: & exstat in iis *Medéa*: quam in exsilio scriptam, quo tempore Claudius Britanniam subegit, mihi pænè certum: atque adeò argumentum illud elegit de Iasone, vt aliquid inspergeret scilicet de Oceano subacto. Sanè versus illi in Choro quò, nisi ad Claudium, spectant?

Parcite ô diui, veniam precamur,
Viuat vt tutus, mare qui subegit. Iterumque:
Jam satis diui mare vindicastis,
Parcite diuo.

Quod item ad Claudium, etsi viuum: & Deos Deo vult parcere, poeticâ adulatione.

CAP. VI.

Opes eius, villæ, agri, fœnus.

SED ab exsilio reuersus statim in splendore iterùm fuit, opum iamtunc, & ante Aulam, largus. Nam pater eas reliquerat, nec omnes suæ industriæ aut fortunæ debet. Ipse ad matrem: *Tu filiafamilias locupletibus filiis vltrò contulisti*. Liberalitatem eius laudat, eò magis quòd in *locupletes*, vt ait, nec sanè egentes. Hæc ante Aulam: at in ipsâ ingentes opes quæsiuit, siue potiùs venientes vltrò admisit. Pleraque enim ex Principis munificentiâ habuit: atque ipse ita ad Neronem, in Tacito nostro. *Tu*, inquit, *gratiam immensam, innumeram pecuniam dedisti: adeò vt plerumque intra me ipse voluam, Vbi est animus ille modicis contentus? Tales hortos instruit, & per hæc suburbana incedit, & tantis agrorum spatiis, & tam lato fœnore exuberat*? Nota Hortos, Villas, Agros, Fœnus, omnia laxè & vbertim. Vis iterùm Taciti verba, sed ab alieno ore & sensu? *Calumniatores*, inquit, *variis criminationibus Senecam adoriuntur, tamquam ingentes, & priuatum supra modum euectas opes, adhuc augeret: quodq; studia ciuium in se verteret: hortorum quoque amœnitate, & villarum magnificentiâ quasi Principem supergrederetur*. Et Suillius, apud eumdem, modum etiam opum expressit: *Quâ sapientiâ, quibus Philosophorum præceptis, intra quadriennium regiæ amicitiæ, ter millies* HSS. *parauisset? Romæ testamenta & orbos, velut indagine eius capi: Italiam & prouincias, immenso fœnore hauriri*. Is modus nobis esset, *septuagiesquinquies centena millia Philippicorum*. Opes pænè regiæ, fateor: sed de malis artibus & captaturâ, quod adiungit, adspernamur. Habuit antè censum magnum, vt dixi: & in copiosâ illâ Aulâ, & amplâ

Cap. 11.

Lib. XIIII.

XIIII. Annal.

Lib. XIII.

amplâ re Romanâ, quid mirum si auxit? Sed ait etiam, *Italiam & prouincias fœnore eius hauriri.* Significat, fœnebrem variis locis pecuniam habuisse: & suspicor etiam in Ægypto. Id ex epistolâ, quâ scribit naues Alexandrinas subitò aduenisse, omnes concurrisse in portum aut litus: *at ego*, inquit, *in hoc omnium discursu, magnam ex pigritiâ meâ sensi voluptatem, quòd epistolas meorum accepturus, non properaui scire, quis illic esset rerum mearum status, quid afferrent. Olim iam nec perit mihi quidquam, nec acquiritur.* Epist. LXXVII. Habuit ibi suos (nempe actores, aut procuratores) & res eius agebatur: ergo in pecuniâ aliquâ grandi, aut & agris. Nam trans mare possedisse, vt illa ætas & copia erat, nihil nouum. Enimuerò Dio inter caussas etiam Britannici belli recenset, quòd *Seneca cùm quadringentiesHSS.* (sunt decies centena millia Philippicorum) *magno fœnore Britannis credidisset, vniuersam illam pecuniam vno tempore repetebat.* An verè hoc, nescio: vbique enim infensus, & ex professo hostis, est nostro: tamen à vero non abit, etiam illic pecuniam habuisse. Quid iam Hortos, & Villas? plures habuit, & cum vario instructo. Iuuenalis attigit: —— *Senecæ prædiuitis hortos.* Sed & ipse villas suas commemorat *Nomentanam, Albanam*, itémque *Baianam*: & habuit sanè plures. Sed & Domum in vrbe, quæ nomen apud posteros tenuit: locatúque *Senecæ domum, in regione* X. P. Victor. Iam & supellex inuidiam habuit, obiicitque Dio πεντακοσίας τραπέζας κεδρίνας ξύλου, ἐλεφαντόποδας, ἴσας καὶ ὁμοίας: *quingentas mensas è cedro, cum eburneis pedibus, similes omnes & æquales.* Magnum hoc fuit, si verum (nam ita semper in Dionis obiectionibus cauendum est:) magnum, tot illas mensas habuisse, quarum vna aliqua taxari vel latifundij æstimatione solet. Sed non tam lectas aut raras fuisse has oportet: quid si nec fuisse? Non, quin moris, lautis & luxoriosis habere. ita enim & Martialis de quodam:

Et Mauri Libycis centum stant dentibus orbes,
Et crepat in nostris aurea lamna toris. Lib. IX. epigr. XXIII.

Nam in magnis conuiuiis, singulis suas mensas anteponebant (alibi adnotandum) & hoc fine sic plures habebant. Non, inquam, eò nego aut dubito. sed quia ipsus Seneca tangit & castigat hanc insaniam sæpiùs; etiam in Aulâ & senex, libris de Beneficiis, quos tunc scripsit. Quid, quòd in illo De Tranquillitate (sub initium) palàm negat *placere sibi mensas varietate maculârum conspicuas*, nec solere vti? Mira hæc impudentia, in re conspicuâ & eius æui oculis obiectâ, palàm sic dissimulare, aut mentiri. Non arbitror; & magis Dionem, aut cui Dio partes has adsignat. Nam ex oratione aliquâ aduersariâ hæc videri, *alibi adnotaui: atque obiter ibi diuitiarum crimen dilui, legendum si quis volet. Sed magis ipsum Senecam legat, qui sub hoc tempus *De vitâ beatâ* librum edidit: in quo scopum habet aduersus criminantes se tueri. O elegantem, ô sapientem libellum! & calumniam hoc ipso caram, quòd fuerit huic eliciendo.

*1. Manuduct. Diss. XVIII.

CAP. VII.

Mores, & primùm abstinentia, veritas, sanctitas pietasq;.

SED Mores ipsi etiam hoc de Opibus refutant: & vsum iis clamant, non abusum. Quid enim in fastum, luxum, pompam? doceant, & silemus. In cibos fortasse, & lautitiam? Audiamus ipsum, in publico profitentem:

Epist. CVIII. *Ego cùm Attalum audirem in vitia, in errores, in mala vitæ perorantem, sæpe misertus sum generis humani, & illum sublimem altioremq; humano fastigio credidi. Cùm cœperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem: non tantùm ab illicitis voluptatibus, sed etiam superuacuis, libebat circumscribere gulam & ventrem. Inde mihi quædam permansere Lucili. magno enim ad omnia impetu veneram: deinde ad ciuilem vitam reductus, ex benè cœptis pauca seruaui. Inde ostreis boletisq; in omnem vitam renunciatum est: inde in omnem vitam vnguento abstinemus: inde vino caret stomachus: inde in omnem vitam balneum fugimus.* Quæ talis alibi frugalitas, an quo nomine appellanda? Et scripsi de eâ in *Laudatione Senecæ: ne hîc iteremus. Iam reliqua etiam vita seria & seuera. Non corrupit eum Aula, nec ad familiare & cognatum pænè vitium Adulationem flexit. Minimè. ipse ad Neronem:

*1. Manud. Diss. XIIX.

II. De Clem. *Diutiùs morari me hic patere, non vt blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est: maluerim veris offendere, quàm placere adulando.* Et iam moriturus, apud Tacitum, referri iubet Principi:

XV. Annal. *Non sibi promptum in adulationes ingenium: idq; nulli magis gnarum, quàm Neroni, qui sæpiùs libertatem Senecæ, quàm seruitium expertus esset.* Ampliùs, quæ morum vitæque exactio, & examen? Iterùm ipse:

III. De Irâ. *Vtor hac potestate, & cottidie apud me caussam dico. Cùm sublatum è conspectu lumen est, & conticuit vxor moris iam mei conscia, totum diem mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi abscondo, nihil transeo: quare enim quidquam ex erroribus meis timeam, cùm possim dicere, Vide ne istud ampliùs facias, nunc tibi ignosco?* Potest maius aut clarius studium elucere Virtutis? Denique & pietas in Deum & submissio,

Epist. XCVI. quoties apparet? Vnum excerptum posuero: *Siquid credis mihi, intimos affectus meos tibi cummaximè detego: in omnibus quæ aspera videntur & dura, sic formatus sum. non pareo Deo, sed assentior; ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil vmquam mihi incidet, quod tristis excipiam, quod malo vultu: nullum tributum inuitus conferam.* Et plura sunt talia, in *Manuductione*, aut *Physiologiâ*, à nobis notata. Imò tam claræ quædam pietatis, vt Tertullianus & prisci *Nostrum* appellent, Concilia ipsa quædam auctoritate eius (in Fragmentis posui) vtantur. Atque adeò Otho Frisingensis asserat: *L. Senecam non tam Philosophum, quàm Christianum dicendum.* Atque ob has eminentes virtutes, etiam illo æuo, ingens de eo opinio, & vel

XV. Ann. Imperio destinabant. Tacitus apertè hoc agitatum scribit: *vt traderetur imperium Senecæ, quasi insonti, claritudine virtutum ad summum fastigium delecto.* O Roma, non manebat te hæc felicitas, nec Deus sic respexit! Alioqui,

Libera

Libera si dentur populo suffragia, quis tam
Perditus, vt dubitet Senecam præferre Neroni? Iuuen. Sat.x.

At enim de veris virtutibus eius quidam dubitant, & verba hæc ac scænam fuisse. An igitur in morte fidem non fecit, quàm omnia humana in leui haberet, quàm Deo se præberet?

CAP. VIII.

Mors eius, fortis, constans, è Tacito narrata.

ET de eâ commodùm videamus: vnde autem potiùs, quàm è fidissimo scriptorum Tacito hauriemus? Verba eius ecce habes:

Sequitur cædes Annæi Senecæ lætissima principi, non quia coniurationis manifestum compererat, sed vt ferro grassaretur, quando venenum non processerat. Solus quippe Natalis, & hactenus prompsit: missum se ad ægrotum Senecam vt viseret conquerereturq́, cur Pisonem aditu arceret: melius fore si amicitiam familiari congressu exercuissent. Et respondisse Senecam, sermones mutuos & crebra colloquia neutri conducere: ceterùm salutem suam incolumitate Pisonis inniti. Hæc ferre Granius Siluanus tribunus prætoriæ cohortis, & an dicta Natalis, suaq́, responsa nosceret, percontari Senecam iubetur. Is, fortè an prudens, ad eum diem ex Campaniâ remeauerat, quartumq́, apud lapidem suburbano rure substiterat. Illo propinquâ vesperâ tribunus venit, & villam globus militum sepsit. Tum ipsi cum Pompeiâ Paullinâ vxore & amicis duobus epulanti mandata imperatoris edidit. Seneca missum ad se Natalem, conquestumq́, nomine Pisonis quòd visendo eo prohiberetur, se ratione valetudinis & amore quietis, excusauisse respondit. Cur salutem priuati hominis incolumitati suæ anteferret, caussam non habuisse, nec sibi promptum in adulationes ingenium: idq́, nulli magis gnarum quàm Neroni, qui sæpiùs libertatem Senecæ, quàm seruitium expertus esset. Vbi hæc à tribuno relata sunt, Poppæâ & Tigellino coram, quod erat sæuienti Principi intimum consiliorum, interrogat, an Seneca voluntariam mortem pararet. Tum tribunus nulla pauoris signa, nihil triste in verbis eius aut vultu deprehensum confirmauit. Ergo regredi & indicere mortem iubetur. Tradit Fabius Rusticus, non eo quo venerat itinere reditum, sed flexisse ad Fenium præfectum, & expositis Cæsaris iussis, an obtemperaret interrogauisse: monitumq́, ab eo, vt exsequeretur, fatali omnium ignauiâ. Nam & Siluanus inter coniuratos erat, augebatq́, scelera in quorum vltionem consenserat. Vocitamen & aspectui pepercit. Intromisitq́, ad Senecam vnum ex centurionibus, qui necessitatem vltimam denunciaret. Ille interritus poscit testamenti tabulas: ac denegante centurione, conuersus ad amicos, quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod vnum iam tamen & pulcherrimum habebat, imaginem vitæ suæ relinquere testatur, cuius si memores essent, bonarum artium famam tam constantis amicitiæ laturos. Simul lacrymas eorum, modò sermone, modò intentior in modum coërcentis, ad firmitudinem reuocat, rogitans: Vbi præcepta sapientiæ? vbi tot per annos meditata

» *tata ratio aduersum imminentia? Cui enim ignaram fuisse sæuitiam Nero-*
» *nis? neque aliud superesse post matrem fratremq; interfectos, quàm vt edu-*
» *catoris præceptorisq; necem adiiceret. Vbi hæc atq; talia velut in commune dis-*
seruit, complectitur vxorem. & paululùm aduersus præsentem formidinem
mollitus, rogat orátque temperaret dolori, ne æternum susciperet, sed in con-
templatione vitæ per virtutem actæ, desiderium mariti solatiis honestis tolera-
ret. Illa contrà, sibi quoque destinatam mortem adseuerat, manumq; percus-
soris exposcit. Tum Seneca gloriæ eius non aduersus, simul amore, ne sibi
vnice dilectam ad iniurias relinqueret: Vitæ, inquit, delinimenta monstra-
ueram tibi, tu mortis decus mauis. non inuidebo exemplo. Sit huius tam for-
tis exitus constantia penes vtrosque par, claritudinis plus in tuo fine. Post
quæ, eodem ictu brachia ferro exsoluunt. Seneca, quoniam senile corpus &
paruo victu tenuatum, lenta effugia sanguini præbebat, crurum quoque &
poplitum venas abrumpit. Sæuisq; cruciatibus defessus, ne dolore suo animum
vxoris infringeret, atque ipse visendo eius tormenta, ad impatientiam dela-
beretur, suadet in aliud cubiculum abscederet. Et nouissimo quoque momen-
to suppeditante eloquentiâ aduocatis scriptoribus, pleraque tradidit, quæ in vul-
gus edita eius verbis, inuertere supersedeo. At Nero nullo in Paullinam pro-
prio odio, ac ne glisceret inuidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. Hor-
tantibus militibus, serui libertiq; obligant brachia, premunt sanguinem, in-
certum an ignaræ. Nam vt est vulgus ad deteriora promptum, non defuere
qui crederent, donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatæ cum
marito mortis petiuisse; deinde oblatâ mitiore spe, blandimentis vitæ eui-
ctam: cui addidit paucos posteà annos laudabili in maritum memoriâ, & ore
ac membris in eum pallorem albentibus, vt ostentui esset, multum vitalis spi-
ritus egestum. Seneca interim durante tractu, & lentitudine mortis, Statium
Annæum diu sibi amicitiæ fide & arte medicinæ probatum, orat prouisum
pridem venenum, quo damnati publico Atheniensium iudicio exstinguerentur, promeret: allatumq; hausit frustrà, frigidis iam artubus & clauso
corpore aduersum vim veneni. postremò stagnum calidæ aquæ introijt, respergens proximos seruorum, additâ voce, Libare se liquorem illum Ioui liberatori. Exin balneo illatus, & vapore eius exanimatus, sine vllo funeris sollenni crematur. Ita codicillis præscripserat, cùm etiam tum prædiues & prapotens, supremis suis consuleret.

Hæc Tacitus: neque pigebit insistere leuiter, & examinare, aut illustrare. Ait, *latissimam Principi hanc cædem.*] Iamdiu enim grauabatur boni rectíque hunc doctorem, & reuerentiæ illud frænum (quod vel inuito inhærebat) semel excutere voluit, eo sublato. Tamen aliter iurauerat, vt Suetonius prodidit: *Senecam*, inquit, *præceptorem ad necem compulit, quamuis sæpè commeatum petenti, bonisq; cedenti, persanctè iurasset, suspectum se frustrà, periturumq; potiùs, quàm nociturum ei.* Iurauit, id est Deos quoque illusit. Ait, *Quando venenum non processerat.*] Tentauerat enim, & ita idem Tacitus suprà: *Tradidere quidam, venenum Senecæ per libertum ipsius Cleonicum paratum, iussu Neronis; vitatumq; à Senecâ, proditione liberti, seu*

Eodem libro.

propriâ

propriâ formidine, dum simplici victu, & agrestibus pomis, ac si sitis admoneret, profluente aquâ vitam tolerat. Pergit, *An prudens.*] Quasi gnarus coniurationis, & diei destinatæ. Item, *Ex Campaniâ remeauerat.*] E villâ aliquâ ibi suâ. Et sanè ibi ante obitum sæpè in secessu vixit, & pleraque Epistolarum ad Lucilium scripsit. *Quartumq; apud lapidem.*] In villâ item aliquâ suâ. An Nomentanâ? Hoc Xicho Polentinus scripsit, sed merâ, puto, coniecturâ. Neque Tacitus admittit, qui de *quarto lapide* ab vrbe prodit: atqui Nomentum vel *duodecimum* distat. *Nulla pauoris signa.*] En dignam Philosopho, & quidem Stoico, mortem: quam & sequentia deprædicant. *Imaginem vitæ suæ.*] Obsecro, si fœdus Seneca, vt Dio voluit, hæc ne de vitâ suâ, in clausulâ diceret? amicos scilicet, & arbitros eius cottidie, sic falleret? *Modò sermone.*] Leniter, & vt in alloquiis. *Aduersus præsentem formidinem mollitus.*] Non reseribo temerè: tamen ambigat aliquis, an non *mollitam*, & ad vxorem referatur. Sequentia videntur inducere, cùm rogat temperaret dolori, & quæ iungit. *Vitæ, inquit, delinimenta.*] Hæc & pleraque alia, sunt ipsa Senecæ, aut certè similia: quia exstabant vulgata, vt mox dicet. *Senile corpus.*] Meo calculo LXIII. aut quattuor annorum. Neque vltrà fuisse, Neronis illa ad Senecam euincunt, non diu antè prolata, apud Tacitum: *Verùm & tibi valida ætas, rebusq; & fructui rerum sufficiens:* quæ de seniore haud verè dicas. *Aduocatis scriptoribus.*] O virum, ô animi robur! in ipsâ etiam morte dictare, quod posteros iuuaret. Neque enim ambigendum, talia fuisse, ac constantiæ & sapientiæ mera præcepta. Argumentum, quòd *in vulgus edita:* haud futurum, nisi præclara aliqua essent. Et quia edita, Tacitus omisit. ô improuidè factum! & nobis quoque cygnæas illas voces audire vel leui aure esset! *Stagnum calidæ aquæ.*] Solium. & tunc primùm calidâ vsus, cùm non vltrà vsurus. *Balneo illatus.*] Laconico & sicco, vt opinor. Nam vapore, & acrimoniâ caloris, exanimatum ostendit. *Cùm etiam tum prædiues & præpotens.*] Aliquid est, in quo Tacitus carpere videtur: nec satis tamen capio. Tacitum funus voluit, & sollennia eius vetuit: sed quomodo in eo *supremis suis consulit?* An ne testamentum Nero rumperet? qui fortasse heres in parte magnâ scriptus, & nolebat sibi per impendia aliquid perire. An in eo parcimoniam Senecæ tangit? sed verba examinata non huc eunt. Alius videbit.

CAP. IX.

Corpus, morbi, forma.

FINIVI, nisi placet de Corpore aliquid addi: & iuuat magnorum ingeniorum etiam habitacula, vt sic dicam, nouisse. Corpore igitur à pueritiâ infirmo fuit. Ipse de materterâ, postquam in vrbem perlatus esset: *Illius pio maternoq; nutricio,* PER LONGVM TEMPVS *æger, conualui.* Et in epistolâ quâdam: *Longum mihi commeatum valetudo dederat, repentè inuasit. Quo genere? inquies. Prorsus meritò interrogas: adeò nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum: quem quare Græco nomine appellem, nescio:* Cons. ad Helu. cap. xvi. Epist. LIIII.

* Asthma. *neſcio: ſatis enim aptè dici* **Suſpirium poteſt.* Et mox addit: OMNIA *corporis aut incommoda, aut pericula, per me tranſierunt.* Vide ſenem, benè exercitatum! qui etiam adoleſcens *Deſtillationibus* vexatus fuit, & per eas vi-

Epiſt. LXXVIII. debatur ad tabem ire. Ipſe iterùm: *Vexari te deſtillationibus crebris ac febriculis, eò moleſtius mihi eſt, quia expertus ſum hoc genus morbi, quod inter initia contempſi. Poterat adhuc adoleſcentia iniurias ferre, & ſe aduerſus morbos contumaciter gerere: deinde ſuccubui, & eò perductus ſum, vt ipſe deſtillarem. Ad ſummam maciem deductus, ſæpè impetum cepi abrumpendæ vitæ: patris me indulgentiſſimi ſenectus retinuit.* Satis clarè ſcribit, de macie ſuâ, & marcore: nec mirum Caligulæ ſic à fœminâ perſuaſum. Scribit enim Dio, *cum cauſſam quandam in Senatu egregiè & feliciter Seneca egiſſet, liuore ſuffuſum illum Principem, qui ſolus videri eloquens volebat, cogitaſſe de Seneca tollendo: & feciſſet, niſi vnà è concubinis admonuiſſet, Fruſtrà mortem parari iam morituro: tabe quippe laborare.* Credidit, & ſaluti ea res Senecæ fuit. Adeò verum eſt, quod ipſe (an huc adſpiciens?) ſcripſit: *Multorum mortem diſtulit morbus, & ſaluti illis fuit, videri perire.* Ceterùm corpore ſicco & exhauſto ad extremum fuit: quid mirum vel à morbis, vel magis à ſtudiis? Et Tacitus etiam tertiam cauſſam adiungit: *Corpus paruo victu tenuatum.* Neque id formoſum fuiſſe, indicare videtur ipſe Seneca ali-

Epiſt. XLV. bi: *Quòd libros meos petis, non magis ideò diſertum me puto, quàm formoſum, ſi imaginem meam peteres.* Tangit, non fuiſſe: & imago quæ à Fuluio quidem Vrſino prodita eſt, non præfert dignum illo animo vultum. Eſt iſta:

Epiſt. CIIII. Lib. III. cap. VII. Epiſt. CXII. Ceterùm, corpus etſi tenue, firmabat exercitiis durioribus: vt cultu agri, & foſſione vinearum: cuius meminit in Epiſtolâ quâdam, & Quæſtionibus Naturalibus: vbi *diligentem vinearum foſſorem* ſe appellat: itemque vniuersè hortorum. quod *artificium* etiam *ſuum* dicit.

CAP.

CAP. X.

Libri, qui non exstant.

DE Corpore tantum est: nec ab eo nobis fructus: ab animo maximi, & per Indicem videamus. Scripta enim eius exstant multa, plura non exstant: & hæc, quod eruere potui, hîc dabo. Perierunt igitur, primùm

VERSVS *eius & poëmata*, quos certum est vbertim scripsisse. Ipse in exsilio fecisse ostendit; & Tacitus, iam etiam seniorem, & in Aulâ. Ita enim inuidi calumniantur apud Neronem: *Obijciebant etiam, eloquētiæ laudem vni sibi adsciscere, & Carmina crebriùs factitare, postquàm Neroni amor eorū venisset.* Lib. XIIII.

ORATIONES, siue causarum Actiones. Egit multas & illustres, atque in ipso Senatu: vt omittam quas Principi scripsit, in Senatu item recitandas. Neque dubito *Edicta* ad populum, & *Epistolas* grauiores, ab illo conscriptas, aut dictatas: quorum omnium leuis memoria supersit, & tulit, vt solet, ævum.

DE TERRÆ MOTV liber, quem iuuenem se scripsisse ipse testatur VI. Nat. Quæst. cap. IV. Non desideres, quia eamdē materiam, in iisdē Quæstionibus, retractauit.

DE MATRIMONIO. Fuerítne liber, an Epistola, nescio: sed citat Hieronymus adu. Iouinian. lib. I.

HISTORIA, aut compendium. ex Lactantij VII. cap. XV.

DE SVPERSTITIONE liber, haud dubiè inter sapientes. Laudat & excerpit quædam Augustinus VI. De Ciuit. Meminit & Tertullianus in Apologetico.

DIALOGI. quos Fabius nominat, nec vltrà.

MORALIVM libri. Lactantius citat lib. II. cap. II. atque alibi, & ipsemet noster epist. CVI. initio, & epist. CIX. Scripsit in extremo, vt inibi appâret: ô insigne opus, & lugeo interreptum.

EXHORTATIONVM libri. Plures enim fuerunt, è Lactantio, & Fragmenta nostra vide. Hocipsum quis non inter egregia operum censebit reponendum? Sunt alia, sed quæ incertò ad hunc referas: vt *Notarum* libros, qui patris magis fuerunt. Item *De Caussis*. Ita enim scriptor innominatus Rerum Britannię: *Seneca De caussis cōmemorat, Catonem oratoris officium definientem dixisse, Orator est vir bonus dicendi peritus.* Sed is quoq; Patrem spectat, & sunt Controuersiarum libri: in quorum primo, Præfatione ipsâ, hoc Catonis reperies ibi citatum. Siquid me etiam fugit, in Fragmentis reperies: etsi minora non tam effugiunt, quàm patior elabi.

Sed heus, EPISTOLAS ad *Diuum Paulum* non memoramus? Quę nunc sunt, non sunt tanti: imò certum est eiusdem auctoris, & Pauli & Senecæ, illas esse, & compositas à semidocto in ludibrium nostrum. Tentat Latinè loqui, quisquis auctor fuit. Ergo inter se non scripserunt? [a] Hieronymus, [b] Augustinus; atque etiam antiquior vtroque [c] Linus Pontifex, asserunt, & passiua opinio olim fuit. Atque adeò [d] Io. Sarisberiensis fortiter: *Desipere videntur, qui non venerantur eum, quem Apostolicam familiaritatem meruisse constat.* Itaque reiicere hoc totum & calcare non ausim: fuerint aliquæ, sed alię: si istæ, requiro iudicium optimorum Patrum. Sed quid alij etiam de Senecâ, videamus.

[a] De scriptoribus Eccles. [b] Epist. LIII. ad Maced. & VI. De ciuit. c. X. [c] De passione D. Pauli. [d] Lib. VIII. Polycrat. cap. XIII.

C DE

DE L. ANNÆO SENECA VETERVM AVCTORVM LOCI.

Eusebius in Chronologiâ.

I. Olymp. ccxi. ANNÆVS *Seneca Cordubensis, præceptor Neronis, & patruus Lucani Poëtæ, incisione venarum, & veneni hausto periit.*

B. Hieronymus de scriptoribus Ecclesiasticis.

II. *L. Annæus Seneca Cordubensis, Socionis Stoici discipulus, & patruus Lucani Poëtæ, continentissimæ vitæ fuit: quem non ponerem in Catalogo sanctorum, nisi me illæ epistolæ prouocarent quæ leguntur à plurimis Pauli ad Senecam, & Senecæ ad Paulum: in quibus, cùm esset Neronis magister, & illius temporis potentissimus, optare se dicit,* eius esse loci apud suos, cuius sit Paulus apud Christianos. *Hic ante biennium quàm Petrus & Paulus coronarentur martyrio, à Nerone interfectus est.*

Commentarius antiquus in Iuuenalis Satyr. v. versu CIX.

III. A Senecâ.] *Hic sub Claudio quasi conscius adulteriorum Iuliæ Germanici filiæ, in Corsicam relegatus, post triennium reuocatus est. qui etsi magno desiderio Athenas intenderet, ab Agrippinâ tamen erudiendo Neroni in palatium adductus, sæuum immanemq; natum & sensit citò & mitigauit: inter familiares solitus dicere,* Non fore sæuo illi leoni, quin, gustato semel hominis cruore, ingenita redeat sæuitia. *Huic postremò, quòd habitus esset inter conscios coniurationis Pisonianæ, Nero per Tribunum vltimam necessitatem denunciauit. Hic interritus, amicorum animos, quibus iam eius casus lacrymas exciuerat, ad firmitudinem reuocauit, rogitans:* Vbi præcepta sapientiæ? vbi tot per annos meditata ratio aduersus imminentia? cui præterea ignara fuerit Neronis sæuitia? neque aliud superesse post matrem fratremque interfectos, quàm vt educatoris præceptorisque necem adiiceret. *Deinde sibi venas præsecans, crurumq; venas abrumpens, & durante tractu lentitudineq; mortis, hausto veneno, postremò calidæ aquæ stagnum introiens, exanimatus est.*

Tacitus lib. xv. Annalium. Cuius verba in Vitâ data & explicata sunt.

Cetera quæ ad Senecæ vitam pertinent, videre potes apud eumdem auctorem lib. xi. xii. xiii. xiiii. & xv. Annalium: sed & apud Dionem lib. vlt. Suetonium & Xiphilinũ in Nerone, Plutarchum περὶ ἀορησίας, & in vitâ Othonis.

NOTÆ.

II. EIVS ESSE LOCI APVD SVOS.] Hoc in adsimulatis illis epistolis adumbratũ exstat: *Nam qui meus apud te locus, qui tuus velim vt meus.* Balbuties est, fueritque: *qui tuus apud tuos locus, velim vt meus.*

III. SENSIT CITÒ, ET MITIGAVIT.] Promente Scholiastæ videbatur: *& indicauit.* Nam sequentia sic volunt.

VBI PRAECEPTA SAPIENTIAE?] Sunt è Tacito sumpta, an ex ipsis Senecæ verbis? quæ vulgo tradita Tacitus scribit.

E LO-

ELOGIA AVCTORVM

DE L. ANNAEO SENECA.

L. Iunius Moderatus Columella, lib. III. de re ruſt. cap. III.

SED *Nomentana regio nunc celeberrimâ famâ eſt illuſtris,* I.
& præcipuè quam poſsidet Seneca VIR EXCELLENTIS INGENII ATQVE DOCTRINÆ, *cuius in prædiis vinearum iugera ſingula culleos octonos reddidiſſe plerumque compertum eſt.*

M. Fabius Quinctilianus cap. X. lib. XII.

In his etiam quos ipſi vidimus, COPIAM SENECÆ, *vires Africani, maturitatem Afri reperimus.* II.

Tacitus Annalium lib. XII.

At Agrippina, ne malis tantùm facinoribus noteſceret, veniam exſilij III.
pro Annæo Senecâ, ſimul præturam impetrat, lætum in publicum rata, ob CLARITVDINEM STVDIORVM EIVS, *vtq; Domitij pueritia* TALI MAGISTRO *adoleſceret, & conſiliis eiuſdem ad ſpem dominationis vteretur.*

Lib. XIII.

Quamquam oratio compoſita à Senecâ MVLTVM CVLTVS *præferret, vt* IV.
fuit illi viro INGENIVM AMOENVM, *& temporis illius auribus accommodatum.*

Eodem libro.

Burrum tamen & Senecam MVLTARVM RERVM EXPERIENTIA COGNITOS. V.

Plinius cap. IIII. lib. XIIII.

Nouiſsimè Annæo Senecâ PRINCIPE TVM ERVDITIONIS, *ac potentiæ, quæ* VI.
poſtremò nimia ruit ſuper ipſum, minimè vtique miratore inanium.

Plinius Iunior epiſt. III. lib. V. de his qui doctrinâ & moribus inſignes amatoria luſerunt.

Sed ego verear ne me non ſatis deceat quod decuit M. Tullium, C. Cal- VII.
uum, Aſinium Pollionem, M. Meſſalam, Q. Hortenſium, M. Brutum &c. Annæum Senecam, &c.

Franciſcus Petrarcha epiſt. ad Annæum Senecam.

Plutarchus (inquit) ſiquidem Græcus homo, & Traiani principis magi- VIII.
ſter,

NOTÆ.

I. NOMENTANA REGIO.] Vbi prædium & vineæ Senecæ: epiſt. CIIII. & CX.

VIII. PLVTARCHVS SIQVIDEM GRAECVS.] Vnde hæc Petrarcha, neſcio: in hodierno Plutarcho nõ puto legi. Bis quidem nominat Senecam: ſed ſine laudatione aliâ aut elogio. Semel, libello De non iraſcendo: *Ideò*, inquit, *cùm Nero tabernaculum quoddam octangulum, formâ & pretio eximium confici iuſſiſſet: Seneca ad eum, Oſtendiſti pauperem teipſum. nam ſi hoc amiſeris,*

ster, suos claros viros nostris conferens, cùm Platoni & Aristoteli, quorum primum diuinum, secundum dæmonium Græci vocant, Marcum Varronem, Homero Virgilium, Demostheni Marcum Tullium obiecisset, ausus est ad postremum & ducum controuersiam mouere, nec eum tanti saltem veneratio discipuli continuit. IN VNO SANE SVORVM IMPARIA PRORSVS INGENIA NON ERVBVIT CONFITERI, *quòd quem tibi ex æquo in moralibus præceptis obijcerent, non haberent.*

Idem epistolâ contra Gallum.

IX. *Et cum Tullio Senecam pono, de quo Plutarchus magnus vir & Græcus vltrò fatetur,* NVLLVM IN GRÆCIA FVISSE, QVI SIBI IN MORALIBVS POSSIT COMPARARI.

Fronto orator apud Ioh. Salisberiensem Policrat. lib. VIII.

X. *Seneca tantus vtique, quem Fronto secundùm quosdam nepos Plutarchi asserit,* sic vniuersos exterminare errores, vt aurea videatur sæcula reformare, & Deos ab humano genere exsulantes, eius operâ reuocatos, hominibus contractâ societate misceri.

Dio lib. LIX.

XI. Ὁ δὲ Σενέκας ὁ Ἀνναῖος Λούκιος ὁ πάντας μὲν σοῦ καθ' ἑαυτὸν Ῥωμαίους, πολεὺς δὲ καὶ ἄλλους σοφίᾳ ὑπερᾴρας, διεφθάρη παρ' ὀλίγον, μήτ' ἀδικήσας τι, μήτε δόξας, ὅτι δίκην τινὰ ἐν τῷ συνεδρίῳ παρόντος αὐτοῦ τοῦ Γαΐου καλῶς εἶπε: Annæus Seneca, qui OMNES SVI ÆVI ROMANOS, multos verò & alios SAPIENTIA ANTEIVIT, propemodum periit: etsi nihil admisisset vel suspicione leui, sed quia caussam quamdam in Senatu, præsente Caio, disertè egerat.

Xiphilinus in Nerone.

XII. Ἐδυσχέραινεν ὅ τε Σενέκας καὶ ὁ Βοῦρος, φρονιμώτατοί τε ἅμα καὶ δυνατώτατοι τῶν περὶ τὸν Νέρωνα ὄντες, &c. Ægrè tulerunt Seneca & Burrus, prudentissimi simul & potentissimi eorum qui Neroni aderant.

Iuuenalis Satyrâ V.

XIII. *Nemo petit modicis quæ mittebantur amicis*
A Senecâ, quæ Piso bonus, quæ Cotta solebat
Largiri.

Satyrâ VIII.

XIIII. —— *Quis tam*
Perditus, vt dubitet Senecam præferre Neroni?

Satyrâ IX.

XV. *Temporibus diris igitur iussúque Neronis*
Longinum, & magnos Senecæ prædiuitis hortos

Clausit,

seris, tale non reparabis. Et ita euénit, cùm nauis submersa esset, periit & tabernaculum: quod Nero tamen moderatiùs tulit, memor Senecæ admonitionis. Iterùm in Galbâ, vbi de Othone: *Otho vtebatur familiariter Senecâ, cuius operâ & monitu missus est à Cæsare propretore in Lusitaniam.* Attende obiter. generosa illa posteà mors Othonis, ab hac consuetudine & præceptis Senecæ profectò fuit. Aliquid, etsi molli, ex forti amicitiâ adhęsit. Hactenus in Plutarcho reperio: cetera fide Petrarchæ nituntur.

Clausit, & egregias Lateranorum obsidet ædes
Tota cohors.

Martialis lib. VII. ad Ouidium.

Facundi Senecæ potens amicus. XVI.

Idem lib. XII.

Non es, crede mihi, bonus. quid ergo? XVII.
Vt verum loquar, optimus malorum.
Pisones, Senecásque, Memmiósque,
Et Crispos mihi redde, sed priores:
Fies protinus vltimus bonorum.

Tertullianus De Animâ, cap. XX.

Seneca, SÆPE NOSTER. XVIII.

Ausonius in gratiarum actione pro Consulatu suo ad Gratianum Imperatorem.

Diues Seneca, non tamen Consul. XIX.

Sidonius Apollinaris ad Felicem.

Non quod Corduba præpotens alumnis XX.
Facundum ciet, hîc putes legendum,
Quorum vnus colit hispidum Platona,
Incassumq; suum monet Neronem.

Cetera elogia inter Fragmenta reperies.

FRAGMENTA EX LIBRIS SENECÆ QVI INTERCIDERVNT.

Quinctilianus cap. III. lib. VIII.

I. NOSTRI *autem in iungendo, aut deriuando paullum aliquid aufi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an* gradus eliminat *apud Attium, in tragœdiâ dici oportuisset.*

Cap. V. eiusdem libri.

II. *Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Senecæ in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit occisâ matre, cùm se periclitatum videri vellet:* Saluum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap. II. lib. IX.

III. *Noui verò, & præcipuè declamatores, audaciùs, nec mehercules sine motu quodam imaginantur. vt Seneca in controuersiâ, cuius summa est, quòd pater filium & nouercam, inducente altero filio, in adulterio deprehensos occidit:* Duc: sequor, accipe hanc senilem manum, & quocumque vis imprime. *Et paullò pòst:* Aspice, *inquit,* quod diu non credidisti. Ego verò non video, nox oboritur, & crassa caligo. *Habet hæc figura manifestius aliquid. Non enim narrari res, sed agi videtur.*

Ibidem.

IIII. *Nam in totum iurare, nisi vbi necesse est, graui viro parùm conuenit. Et est à Senecâ dictum eleganter,* Non patronorum hoc esse, sed testium.

Plinius Nat. Hist. lib. VI. cap. XVII.

V. *Seneca etiam apud nos tentatâ Indiæ commentatione,* LX. amnes eius prodidit. gentes duodeuiginti centumque. *Par labor sit montes enumerare.*

Cap. LIII. lib. IX.

VI. *Æui piscium memorandum nuper exemplum accepimus. Pausilypum villa est Campaniæ, haud procul Neapoli. in eâ in Cæsaris piscinis à Pollione Vedio coniectum piscem, sexagesimum post annum exspirasse scribit Annæus Seneca, duobus aliis æqualibus eius ex eodem genere, etiam tunc viuentibus.*

Suetonius Tiberij cap. LXXIII.

VII. Seneca eum (*Tiberium*) scribit, intellectâ defectione, exemptum anulum, quasi alicui traditurum, parumper tenuisse: dein rursus aptasse digito, *&c.*

A. Gel-

NOTÆ.

II. NEC CREDO, NEC GAVDEO.] *Nec credo, ob magnitudinem scilicet & præsentiam periculi: nec gaudeo, ob pietatem, quia mater molita est, & in eam debui insurgere ad amoliendum.*

III. SENECA IN CONTROVERSIA.] *Dubites, sit noster iste, an pater.*

V. TENTATA INDIAE COMMENTATIONE.] *Itaque regiones descripsit, aut & historiam scripsit, vt appâret. Adde Fragmentum* VII. *&* XXIX. *&* XXXVIII. *&* XXXIX.

IX. TER-

A. Gellius cap.11.lib.XII.Noct.Atticarum.

Seneca in lib. XXII. *Epistolarum moralium quas ad Lucilium composuit, deridiculos versus* VIII. *Q.Ennium de Cethego antiquo viro fecisse hos dicit:*

——— Dictus olim populatibus olim,
Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi & suada medulla.

Ac deinde scribit de iisdem versibus verba hæc: Admiror eloquentissimos viros, & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudasse. Cicero certè inter bonos eius versus & hos refert. *Atque id etiam de Cicerone dicit.* Non miror, *inquit*, fuisse qui hos versus scriberet, cùm fuerit qui laudaret: nisi fortè Cicero summus orator agebat causam suam, & volebat hos versus videri bonos. Paullò pòst. Apud ipsum quoque, *inquit Seneca*, Ciceronem inuenies etiam in prosâ oratione quædam, ex quibus intelligas illum non perdidisse operam, quòd Ennium legit. *Ponit deinde quæ apud Ciceronem reprehendat, quasi Enniana, quòd ita scripserit in libris de republicâ, Vt Menelao Laconi fuat suauiloquens iucunditas. & quòd alio in loco dixerit, Breuiloquentiam in dicendo colat.* Deinde: Non fuit, *inquit Seneca*, Ciceronis hoc vitium, sed temporis. necesse erat hæc dici, cùm illa legerentur. *Deinde adscribit, Ciceronem hæc ipsa interposuisse ad effugiendam infamiam nimis lasciuæ orationis & nitidæ. De Virgilio quoque eodem in loco verba hæc ponit:* Virgilius quoque noster non ex aliâ causâ duros quosdam versus, & enormes, & aliquid supra mensuram trahentes interposuit, quàm vt Ennianus populus agnosceret in nouo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multò pòst ex Senecâ: Quidam sunt tam magni sensus Q. Ennij, vt licet scripti sint inter hircosos, possint tamen inter vnguentatos placere. *Et cùm reprehendisset versus, quos suprà de Cethego posuimus*, Qui huiusmodi, *inquit*, versus amant, liceat sibi eosdem admirari & Soterici lectos. *Audias tamen commemorari ac referri pauca quædam quæ ipse idem Seneca benè dixerit: quale est illud quod in hominem auarum & auidum & pecuniæ sitientem dixit*, Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus est quod non habes.

Tertullianus de Animâ, cap.XLII.

Multò coactiùs Seneca: Post mortem, *ait*, omnia finiuntur, etiam ipsa. IX.

Lactantius diuinarum institutionum lib.I.cap.IIII.

Annæus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quàm sæpè summum X. *Deum meritâ laude prosequitur? Nam cùm de immaturâ morte disseret*, Non intelligis, *inquit*, auctoritatem, ac maiestatem iudicis tui? Rector is orbis terrarum, cæliq; & deorum omnium Deus: à quo ista numina, quæ singula adoramus & colimus, suspensa sunt? *Item in exhortationibus:* Hic, cùm prima fundamenta molis pulcherrimæ iáceret, & hoc ordiretur, quo neque maius quicquam nouit natura, nec melius, vt omnia sub ducibus suis irent, quamuis ipse per totum se corpus intenderat, tamen ministros regni sui deos genuit. *Et quàm multa alia de Deo* NOSTRIS SIMILIA *locutus est? quæ nunc differo, quòd aliis locis opportuniora sunt.*

Cap.VII.

Et est illud verum, quod dixisse in Exhortationibus Senecam suprà retuli, genuisse regni sui XI. ministros Deum.

Eodem cap.VII.

Quod Seneca VIR ACVTVS *in exhortationibus suis vidit.* Nos, *inquit*, aliunde pendemus. XII. Itaque ad aliquem respicimus, cui quod est optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit, alius instruxit: Deus ipse se fecit.

Eiusdem

IX. TERTVLLIANVS DE ANIMA.] *Citabant aliud ex eodem, cap.XX. vt Fragmentum: atqui extat* IV. *De Benefic. cap.* VI. *totidem verbis. Sed & sequens sententia alibi in Epistolis, nisi memoria fallit.*

XII. DEVS IPSE SE FECIT.] *Condito nempe mundo, qui est Deus Stoicus. Aliquid pro hoc sensu in Physiolog.*I. *Dissert.* VII. *vide, & hunc locum, si, adde.*

Eiusdem lib.cap.xvi.

XIII. *Non illepidè Seneca, in libris moralis philosophiæ,* Quid ergo est, *inquit,* quare apud poëtas salacissimus Iupiter desierit liberos tollere? Vtrùm sexagenarius factus est, & illi lex Papia fibulam imposuit? an impetrauit ius trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio exspectes, alteri quod feceris? & timet, ne quis sibi faciat, quod ipse Saturno?

Libri II. cap.II.

XIIII. *Rectè igitur Seneca in libris Moralibus:* Simulacra, *inquit,* deorum venerantur, illis supplicant genu posito, illa adorant: illis per totum assident diem, aut adstant: illis stipem iaciunt, victimas cædunt: & cùm hæc tantopere suspiciant, fabros, qui illa fecêre, contemnunt.

Eiusdem lib.cap.IIII.

XV. *Meritò igitur etiam senum stultitiam Seneca deridet.* Non, *inquit,* bis pueri sumus (vt vulgò dicitur) sed semper. Verùm hoc interest, quòd maiora nos ludimus.

Cap. IX.

XVI. *Meliùs igitur Seneca, omnium Stoicorum acutissimus, qui vidit nihil aliud esse Naturam, quàm Deum.* Ergo, *inquit,* Deum non laudabimus, cui naturalis est virtus? Nec enim illam didicit ex vllo. Immò laudabimus. quamuis enim naturalis illi sit, sibi illam dedit, quoniam Deus ipse natura est.

Lib.III. cap.XV.

XVII. *Eodem ductus errore Seneca (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?)* Philosophia, *inquit,* nihil aliud est, quàm recta viuendi ratio: vel, honestè viuendi scientia: vel, ars rectè vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus philosophiam esse legem benè honesteq; viuendi. Et qui dixerit illam regulam vitæ, suum illi nomen reddiderit.

Ibidem.

XVIII. *Idem Seneca in Exhortationibus:* Plerique, *inquit,* Philosophorum tales sunt, vt sint diserti in conuicium suum. quos si audias in auaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, professionis indicium putes: adeò redundant in ipsos maledicta in publicum missa. quos non aliter intueri decet, quàm medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.

Ibidem.

XIX. Faciet sapiens, *inquit idem Seneca,* etiam quæ non probabit, vt etiam ad maiora transitum inueniat: nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit: & quibus alij vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur agendæ rei caussâ. Et paullò pòst: Omnia quę luxuriosi faciunt, quæque imperiti, faciet & sapiens, sed non eodem modo, eodemque proposito.

Cap.XVI. eiusdem libri.

XX. *Et Seneca:* Nondum sunt, *inquit,* mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. *Multis ergo sæculis humanum genus sine ratione vixit.*

Cap.XXIII.

XXI. *Fuisse Seneca inter Stoicos ait,* qui deliberaret, vtrumne Soli quoque suos populos daret, *ineptè scilicet, qui dubitauerit.*

Cap.XXV.

XXII. *Platonem quidem redemisse Aniceris quidam traditur sestertiis* VIII. *Itaque insectatus est conuiciis redemptorem Seneca, quòd paruo Platonem æstimauerit.*

Lib.

XXII. REDEMISSE ANICERIS SESTERTIIS OCTO.] *Iustissimè, vt neutro genere accipias* octona sestertia: *id est,* Philippicos ducentos. *Sunt enim ipsæ* viginti minæ, *quibus vaniisse*

Lib. v. cap. ix.

Qui volent scire omnia, Senecæ libros in manus sumant, qui MORVM VITIORVMQVE PVBLICORVM ET DESCRIPTOR VERISSIMVS, ET ACCVSATOR ACERRIMVS *fuit.* xxiii.

Eiusdem libri cap. xiiii.

Rectè igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus. & iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioso habent. quod est vtique summæ peruersitatis. xxiiii.

Lib. vi. cap. xvii.

Item Senecæ in libris Moralis philosophiæ dicentis: Hic est ille homo honestus, non apice, purpuráve, non lictorum insignis ministerio, sed nullâ re minor: qui cùm mortem in vicino videt, non sic perturbatur, tamquam rem nouam viderit: qui, siue toto corpore tormenta patienda sunt, siue flamma ore recipienda est, siue extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quàm benè. *Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.* xxv.

Cap. xxiiii. lib. vi.

Nec lucrari se quisquam putet, si delicti conscium non habebit. scit enim illa omnia, in cuius conspectu viuimus: nec si vniuersos homines, celare possumus cui nihil absconditum, nihil potest esse secretum quod: Exhortationes suas Seneca mirabili sententiâ terminauit, Magnum, *inquit,* nescio quid, maiusq; quàm cogitari potest, numen est. cui viuendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodest inclusam esse conscientiam: patemus Deo. *Quid verius dici potest ab eo qui Deum nosset, quàm dictum est ab homine veræ religionis ignaro?* xxvi.

Ibidem.

Idem in eiusdem operis primo: Quid agis? *inquit.* quid machinaris? quid abscondis? Custos te tuus sequitur. Alium tibi peregrinatio subduxit, alium mors, alium valetudo: hæret hic, quo carere numquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros remoues? Putas tibi contigisse, vt oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam? xxvii.

Eiusdem, cap. xxv.

Quanto melius & verius Seneca? Vultísne vos, *inquit,* Deum cogitare magnum & placidum, & maiestate leni verendum? amicum, & semper in proximo? non immolationibus, & sanguine multo colendum: quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas est? sed mente purâ, bono honestoque proposito? Non templa illi, congestis in altitudinem saxis, struenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore. xxviii

Lib. vii. cap. xv.

Non inscitè Seneca Romanæ vrbis tempora distribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam sub rege Romulo fuisse, à quo & genita, & quasi educata sit Roma: deinde pueritiam sub ceteris regibus, à quibus & aucta sit, & disciplinis pluribus, institutisque formaxxix.

niisse eum Laërtius scripsit: etsi alij augent ad triginta.

xxiiii. IIDEM EVM, QVI CONTEMNIT MORTEM.] *De Peripateticis sermo, qui abhorrent mortem spontaneam.*

xxv. NON APICE, PVRPVRAVE.] *Apice, sacerdotum.*

xxvi. MAGNVM NESCIO QVID.] *Mirifica sententia, & meritò Lactantio laudata. Sed nota, quòd clauserit Exhortationes Senecæ: sicut & eadem Physiologiam nostram, de Diuinis.*

xxix. NON INSCITE SENECA.] *Hæc ad* Flori Historiam, *quæ exstat, referunt, & colligunt* Senecam *cognomento fuisse. Non puto huc facere, & res inspecta dicet: quia alia in Floro diuisio, aliis finibus ætates terminantur. Confer, agnosces. Ergo verius,*

formata: at verò Tarquinio regnante cùm iam quasi adulta esse cœpisset, seruitium non tulisse, & reiecto superbæ dominationis iugo, maluisse legibus obtemperare, quàm regibus: eumque esset adolescentia eius fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus cœpisse iuuenescere. Sublatâ enim Carthagine, quæ tam diu æmula Imperij fuit, manus suas in totum orbem terrâ mariq́ue porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus imperio subiugatis, cùm iam bellorum materia deficeret, viribus suis malè vteretur, quibus se ipsa confecit. Hæc fuit prima eius senectus, cùm bellis lacerata ciuilibus, atque intestino malo pressa, rursus ad regimen singularis imperij recidit, quasi ad alteram infantiam reuoluta. Amissâ enim libertate, quam Bruto duce & auctore defenderat, ita consenuit, tamquam sustentare se ipsa non valeret, nisi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus aduersus Iouinianum libro primo.

xxx. *Claudia virgo Vestalis, cùm in suspicionem venisset stupri, & simulacrum matris Idææ in vado Tyberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam suam fertur cingulo duxisse nauem, quam multa millia hominum trahere nequiuerant.* Meliùs tamen, *inquit Lucani poëtæ patruus*, cum illâ esset actum, si hoc quod euênit, ornamentum potiùs exploratæ fuisset pudicitiæ, quàm dubiæ patrocinium.

Eodem libro.

xxxi. *Scripserunt Aristoteles, & Plutarchus, &* NOSTER SENECA *de matrimonio libros, ex quibus & superiora nonnulla sunt, & ista quæ subijcimus.* Amor, formæ obliuio est, & insaniæ proximus, fœdum minimeque conueniens animo sospiti vitium, turbat consilia, altos & generosos spiritus frangit, à magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, durè imperiosos, seruiliter blandos, omnibus inutiles, ipsi nouissimè amori, facit. Nam cùm fruendi cupiditate insatiabili flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit, odium sui facit, & ipse nouissimè sibi odio est.

Paullò infrà.

xxxii. *Refert præterea Seneca*, cognouisse se quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, fasciâ vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præsentiâ eius carere poterat, potionemque nullam nisi alterius tactam labris, vir & vxor hauriebant: alia deinceps non minùs inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat.

In fine.

xxxiii. Nam quid, *ait Seneca*, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quæ contra cælibes sunt, pars magna conducitur. Quomodo potest regere mores, & præcipere castitatem, & mariti auctoritatem tueri, qui nupsit?

B. Augustinus de ciuitate Dei lib. VI. cap. X.

xxxiv. *Libertas sanè quæ huic defuit, ne istam vrbanam theologiam theatricæ simillimam, apertè sicut illam reprehendere auderet, Amæo Senecæ, quem nonnullis indicijs inuenimus Apostolorum nostrorum claruisse temporibus, non quidem ex toto, verùm ex aliquâ parte non defuit. Affuit enim scribenti, viuenti defuit. Nam in eo libro quem contra superstitiones condidit, multò copiosiùs ac vehementiùs reprehendit ipse ciuilem istam & vrbanam theologiam, quàm Varro theatricam atque fabulosam. Cùm enim de simulachris ageret,* Sacros, *inquit*, immortales, inuiolabilesque deos in materiâ vilissimâ atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, & piscium, quidam verò mixtos ex diuersis corporibus induunt. Numina vocant, quæ

verius, ipsius Senecæ scriptum hoc fuisse: & Florum imitando decerpsisse.

XXXIII. QVI NVPSIT?] *Nempe pauperculus ille, umbratilis maritus. Qui nubere dicitur asperè, quoniam in leges & manum venit, facturus quod iubetur, & obnoxius vt femina.*

XXXIIII. *Pulcherrima hæc Fragmenta explicata à me toto Cap.* XVIII. *libri* II. *Electorum.*

XXXVI. VI-

quæ si spiritu accepto subitò occurrerent, monstra haberentur. *Deinde aliquantò pòst, cùm theologiam naturalem prædicans, quorumdam philosophorum sententias digessisset, opposuit sibi quæstionem, & ait:* Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cælum & terram deos esse, & supra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine animo? *Et ad hoc respondens*, Quid tandem? *inquit:* veriora tibi videntur T. Tatij, aut Romuli, aut Tulli Hostilij somnia? Cluacinam T. Tatius dedicauit deam, Picum Tiberinumque Romulus, Hostilius Pauorem atque Pallorem, teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territæ motus est, alter corporis, ne morbus quidem, sed color. Hæc numina potiùs credes, & cælo recipies? *De ipsis verò ritibus crudeliter turpibus, quàm liberè scripsit?* Ille, *inquit*, viriles sibi partes amputat, ille lacertos secat. Vbi iratos deos timent, qui sic propitios habere merentur? dij autem nullo ipsi debent coli genere, si & hoc volunt. Tantus est perturbatæ mentis & sedibus suis pulsæ furor, vt sic dij placentur, quemadmodum ne homines quidem sæuiunt. Teterrimi, & in fabulas traditæ crudelitatis tyranni, lacerauerunt aliquorum membra, neminem sua lacerare iusserunt. In regiæ libidinis voluptatem castrati sunt quidam, sed nemo sibi ne vir esset, iubente domino, manus intulit. Se ipsi in templis contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæque patiuntur: inueniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, vt nemo fuerit dubitaturus furere eos, si cum paucioribus furerēt: nunc sanitatis patrocinium est, insanientium turba. *Iam illa quæ in ipso Capitolio fieri solere cōmemorat, & intrepidè omnino coarguit, quis credat nisi ab irridētibus aut furentibus fieri? Nam cùm in Sacris Ægyptiis Osirim lugeri perditū, mox autem de inuento magnum esse gaudium derisisset; cùm perditio eius inuentioq; fingatur, dolor tamen ille atq; lætitia, ab eis qui nihil perdiderunt, nihilq; inuenerunt, veraciter exprimatur:* Huic tamen, *inquit*, furori certum tempus est. Tolerabile est, semel in anno insanire. In Capitolium perueni, pudebit publicatæ dementiæ, quod sibi vanus furor attribuit, officij. Alius numina Deo subiicit, alius horas Ioui nunciat, alius lictor est, alius vnctor qui vano motu brachiorum imitatur vngentem. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos disponant, longè à templo non tantùm à simulachro stantes, digitos mouent ornantium modo. Sunt quę speculum teneant, sunt quæ ad vadimonia sua deos aduocent: sunt qui libellos offerant, & illos causam suam doceant. Doctus Archimimus senex iam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quasi dij libenter spectarent, quem homines desierant. Omne illic artificum genus, operantium diis immortalibus, desidet. *Et paulò pòst:* Hi tamen, *inquit*, etiam si superuacuum vsum, non turpem nec infamem Deo promittunt: sedent quædam in Capitolio, quæ se à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem, si credere poētis velis, iracundissimæ respectu terrentur. *Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodò poëticam theologiam reprehendere ausus est, ciuilem non ausus est, quam iste concidit. Sed si verum attendamus, deteriora sunt templa, vbi hęc aguntur, quàm theatra, vbi finguntur. Vnde in his sacris ciuilis theologiæ has partes potiùs elegit Seneca sapienti, vt eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim:* Quę omnia sapiens seruabit tamquam legibus iussa, non tamquam diis grata. *Et paullò pòst:* Quid quòd & matrimonia, *inquit*, deorum iungimus, & ne piè quidem, fratrum scilicet & sororum? Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quosdam tamen cœlibes relinquimus, quasi conditio defecerit: præsertim cùm quædam viduæ sint, vt Populonia, vel Fulgora, & diua Rumina, quibus non miror petitorem defuisse. Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo, longa superstitio congessit, sic, *inquit*, adorabimus, vt meminerimus, cultum eius magis ad morem, quàm ad rem pertinere. *Nec leges ergo illæ, nec mos, in ciuili theologiâ id instituerunt, quod diis gratum esset, vel ad rem pertineret: sed iste, quem Philosophi quasi liberum fecerunt: tamen quia* ILLVSTRIS POPVLI ROMANI SENATOR *erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.*

Cap. xi. de eodem Senecâ.

Hic inter alias ciuilis theologię superstitiones reprehendit etiam sacramenta Iudæorum, & xxxv.
maximè sabbata: inutiliter id eos facere affirmans, quòd per illos singulos septem interposi-

terpositos dies septimam ferè partem ætatis suæ perdant vacando, & multa in tempore vrgentia non agendo lædantur. *Christianos tamen iamtunc Judæis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus est: ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem.*

Ibidem.

xxxvi. *De illis sanè Judæis cùm loqueretur, ait:* Cùm interim vsque eò sceleratissimæ gentis consuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta sit: victi victoribus leges dederunt. *Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitus ageretur, ignorans. Subiecit planè sententiam, quâ significaret, quid illorum sacramentorum ratione sentiret. Ait enim:* Illi tamen causas ritus sui nouerunt, & maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitæ P. Virgilij Maronis.

xxxvii. *Seneca tradidit, Iulium Montanum poëtam solitum dicere,* inuolaturum se quædam Virgilio, si & vocem posset, & os, & hypocrisin. eosdem enim versus, eo pronunciante, benè sonare; sine illo, inarescere quasi mutos.

Seruius in vi. Æneid.

xxxviii. *Seneca scripsit de situ & sacris Ægyptiorum. hic dicit,* circa Sienem extremam Ægypti partem esse locum, quem Philas, hoc est Amicas vocant, ideò quòd illic est placata ab Ægyptiis Isis, quibus irascebatur, quòd membra mariti Osiridis non inueniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inuenta posteà cùm sepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutissimum locum, quem ad transitum constat esse difficilem. limosa enim est & papyris referta.

Idem Seruius in ix. Æneid.

xxxix. *Ganges fluuius Indiæ est, qui secundùm Senecam in situ Indiæ* nouem alueis fluit, *secundùm Melonem septem: qui tamen & ipse commemorat nonnullos dicere, quòd tribus alueis fluat.*

Priscianus lib. vii.

xl. *Seneca Ouidium sequens:* Gausapa si sumpsit, gausapa sumpta proba.

Concilium Turonense ii. Can. xv.

xli. *Aliqui Laïci, dum diuersa perpetrant adulteria,* hoc quod de se sciunt, in aliis suspicantur, *sicut ait Seneca,* pessimum in eo vitium esse, qui in id quo insanit, ceteros putat furere.

xxxvi. Victi victoribvs leges dedervnt.] *Rutilius:*

Atque vtinam numquâ Iudæa subacta fuisset,
Pompeij bellis, imperioque Titi!
Latiùs exciſæ pestis contagia serpunt,
Victoresque suos natio victa premit.

Vbi etsi Iudæi nominantur, certum Christianos maximè intelligi: sicut & in Senecâ ipso.

xxxviii. De situ et sacris.] *An & ipsam Aegyptum ergo descripsit? nisi legis,* de ritu. *Tamen & statim, Fragm. proximo,* de situ Indiæ.

xl. Gavsapa si svmpsit.] *Est ipse Ouidij versus, lib. ii. de Arte. Ergo hoc vult, Senecam non versum scripsisse, sed illo exemplo* Gausapa *extulisse.*

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ

DE IRA AD NOVATVM LIBER PRIMVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

B LIBRI De Irâ *scripti inter Philosophiæ primos videntur, certè inter eos quos habemus. Suspicamur ex verbis Senecæ, lib.* III. *cap.* XVIII. Modò C. Cæsar Sex. Papinium, cui pater erat consularis, Belienum Bassum Quæstorem suum, flagellis cecidit. *Ait*, modò: *iamnunc recenti facto. Imò ipso Caligulâ viuo, è Cap. sequenti*: Quod tanto opere admiraris, isti belluæ cottidianum est: ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. *Sanè hæc omnia de homine qui est, non qui fuit. Scripsit tunc igitur: sed non edidit (melior illi mens) etsi statim, opinor, ab eius morte.*

Argumentum *est, quod titulus præfert, De Irâ noscendâ, & deinde fugiendâ. Primus liber habet itaque descriptionem eius, & fœdum habitum iratorum ac faciem. tum definitiones; tum quæstiones, An in solum hominem cadat? asserit. An secundùm naturam sit? negat, cum Stoicis. An vtilis sit, præsertim temperata? id quoque negat, & contra Peripateticos variè disputat. non acui animum ab eâ aut robur: ne malis quidem irascendum esse, nec in cede patris, raptu matris: tuendum tamen, & vindicandum. Denique non magni, sed imbecillis animi hanc notam esse. Libri in partibus pulchri & eminentes sunt, in toto parùm distincti, &* C *repetitionibus aut digestione confusi.*

CAPVT PRIMVM.

EXEGISTI à me, [1] Nouate, vt scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immeritò mihi videris hunc præcipuè affectum pertimuisse, maximè ex omnibus tætrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique inest; hic totus concitatus, & in impetu doloris est: armorum, sanguinis, suppliciorum, minimè humanâ [2] feruens cupiditate: dum alteri noceat, sui negligens; in ipsa irruens tela, & vltionis secum [3] multa tracturæ auidus. Quidam itaque è sapientibus viris iram dixerunt [4] breuem insaniam. æquè D enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi consiliisque præclusa, vanis agitata caussis, ad dispectum æqui veriique inhabilis, ruinis simillima, quæ super id quod oppressêre, franguntur. Vt autem scias non esse sanos, quos ira possedit, ipsum illorum [5] habi-

COMMENTARIVS.

CAP. I. 1. NOVATE.] *Frater eius fuit, qui postea* Iunius Gallio *per adoptionem. Et hoc quoque argumentum aliquod maturæ scriptionis.*

2. FERVENS.] *Scripti*, furens.

3. MVLTA TRACT.] *Mureti hoc est, nec spernam, nisi libri voce insertâ scribant:* multam rem tractare. *ex quo velim:* secum vltima rerum tracturæ. *ipsam mortem, suam vel alienam.*

4. BREVEM INSAN.] *Definit ita Themistius,* ὀργὴν, μανίαν ὀλισχρόνιον. *Cato Priscus eâ mente,* Iratum ab insano non, nisi tempore, distare. *Philemon poëta:*

Μαινόμεθα πάντες, ὅπόταν ὀργιζώμεθα:

Insania omnes nos habet, cùm irascimur.

Quid alius Græcus? τῆς ὀξυθυμίας τὸ ἄνθος, μανίαν: Iræ florem, insaniam.

[5] habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tri- A
stis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra & vehementiùs acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & [6] micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, [7] articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpiùs manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, [8] magnasque minas agens, fœda visu & horrenda facies deprauantium se, atque intumescentium. Nescias, vtrum magis detestabile vitium sit, an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere: ira se profert, & in faciem exit: quantoque maior est, hoc efferuescit manifestiùs. Non vides, vt omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notæ, ac tota corpora solitum quietumque egrediantur habitum, & feritatem suam exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua iactantur in vacuum, & harena pulsu pedum spargitur: leones fremunt, B
inflantur iratis colla serpentibus, rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamque pernicioſum naturâ, vt non appareat in illo, vbi ira inuasit, noua feritatis accessio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari, libidinem, metumque, & audaciam dare sui signa, & posse prænosci. neque enim vlla vehementior intra cogitatio est, quæ nihil moueat in vultu. Quid ergo interest? quòd alij
CAP. affectus appârent, hic eminet. Iam verò si effectus eius damnaque intueri velis,
II. nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cædes ac venena, & reorum [9] mutuas sordes, & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub [10] ciuili hastâ capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra mœnia coërcitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flammâ relucentia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. aspice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. alium ira in cubili suo confodit; alium inter sacra mensæ ira percussit; alium [11] inter leges celebrisque spectaculum fori lancinauit; alium filij patricidio dare sanguinem iussit; alium seruili C
manu regalem aperire iugulum; alium in cruces membra [12] diuidere. Et adhuc singulorum supplicia narro. quin si tibi libuerit, relictis in quos ira viritim exarsit, aspicere [13] cæsas gladio conciones, & plebem immisso milite contrucidatam, & in perniciem promi-
* scuam [14] totos populos capitis damna passos, [15] *tanquam aut curam nostram [16] deseren-
tibus,

5. HABITVM.] *Hîc describit, iterâtque lib.* II. *cap.* XXXV. *lib.* III. *cap.* III. *&* IIII. *vbique diffusè, & cur toties?*

6. MICANT.] *Ne muta. Lucretius, de irato:* --& ex oculis micat acribus ardor. *Homerus, de Agamemnone:* -- ὅσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐἰκτην: --rutilam referebant lumina flammam. *Causſa huius ardoris in Aristot. Probl. Sectione* XXXI.

7. ARTICVLORVM.] *Petronius:* Manibus inter se, vsque ad articulorum strepitum, contritis. *Adde infrà lib.* III. *cap.* IIII.

8. MAGNASQVE MINAS.] *Libri veteres:* magnasq; iræ minas. *An,* magnasque intrà minas?

CAP. II. 9. MVTVAS SORDES.] *Qui accusant inuicem, & accusantur.*

10. CIVILI HASTA.] *Sullæ, & Triumuirorum.*

11. INTER LEGES.] *Nescio an ad Asellionem Prætorem adspectum, quem ius non pro ipsis dicentem, fæneratores in foro occiderunt. Appianus* I. *Ciuil.*

12. DIVIDERE.] *Alij* diffindere: *meus,* distendere. *Placeat, sed ita vt* in cruce *tum legam.*

13. CÆSAS GLAD.] *Ad Sullanam sæuitiam, qui legiones inermes ita cecidit: vel ad tribunicios furores.*

14. TOTOS POPVLOS.] *Vt Sulla Prænestinos, Spoletinos, Interamnates, & municipia plura damnauit.*

15. TANQVAM AVT.] *Non hærent prioribus, & lacuna est ingens. Fuêre hîc definitiones Iræ, quas ita explicat, vt quæ opponi solerent, adducat. Nam eò hæc & sequentia spectant. Resarcire in parte fas è Lactantij de Irâ Dei:* Definitiones, *inquit,* Iræ Seneca enumerauit in libris, quos De Irâ composuit. D
Ira est, inquit, cupiditas vlciscendæ iniuriæ. Alij, vt Posidonius, cupiditas puniendi eius, à quo te iniquè putes læsum. Quidam ita definierunt, Ira est incitatio animi ad nocendum ei, qui aut nocuit, aut nocere voluit. *Istaipsa hîc fuere, sed & plura.*

16. DESERENTIBVS.] *Scripti voce immissâ,* diis deserentibus. *& rectè, si de Prouidentiâ hîc dictum. Quod tamen non opinor, & magis responsum obiectiunculis, quæ aduersus illam partem erant, de* iniuriâ, *aut* læsione. *Nam, aiebant, si ab iniuriâ ira: quid ita histrioni aut ludio irascimur neglegentius agenti? cur gladiatori, tardè pereunti aut perdenti? Aiebat, speciem hîc iniuriæ esse: quia tales aut* curam nostram *& intentionem* deserunt, vel contemnunt

aucto-

A tibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid [17]gladiatoribus, quare populus irascitur, & tam iniquè, vt iniuriam putet, quòd non libenter [18] pereunt? contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur. Quicquid est, certè non est ira, sed quasi ira: sicut puerorum, qui si ceciderunt, terram verberari volunt, & sæpè ne sciunt quidem, cui irascantur, sed tantùm irascuntur sine causâ & sine iniuriâ, non tamen sine aliquâ iniuriæ specie, nec sine aliquâ pœnæ cupiditate. Deluduntur itaq; imitatione plagarū, & simulatis deprecantium lacrymis placantur, & falsâ vltione falsus dolor tollitur. Irascimur, inquit, sæpe non illis qui læserunt, sed his qui [19] læsuri sunt: vt III.
scias iram non tantùm ex iniuriâ nasci. Verum est, irasci nos læsuris: sed ipsâ cogitatione nos lædunt, & iniuriam qui facturus est, iam facit. Vt scias, inquit, non esse iram [20] pœnę cupiditatem, infirmissimi sæpe [21] potentissimis irascuntur: nec pœnam concupiscunt, quam non sperant. Primùm [22] diximus, iram cupiditatem esse pœnæ exigendæ, non facultatem: concupiscunt autem homines, & quæ non possunt. Deinde nemo tam humi-
B lis est, qui pœnam vel summi hominis sperare non possit. ad nocendum potentes sumus. [23] Aristotelis [24] finitio non multum à nostrâ abest. ait enim, Iram esse cupiditatem doloris [25] reponendi. Quid inter nostram & hanc finitionem intersit, exsequi longum est. contra vtramque dicitur, feras irasci, nec iniuriâ irritatas, nec pœnæ doloríve alieni caussâ. Nam etiamsi hoc efficiunt, non hoc [26] petunt. Sed dicendum est, feras [27] irâ carere, & omnia præter hominem. Nam cùm sit inimica rationi, nusquam tamen nascitur, nisi vbi rationi locus est. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incursum: iram quidem non magis, quàm luxuriam. Et in quasdam voluptates intemperantiores homine sunt. Non est quod credas illi qui dicit,

Non aper irasci meminit, non fidere cursu
Cerua, nec armentis incurrere fortibus vrsi.

Irasci dicit, incitari, impingi. Irasci quidem non magis sciunt, quàm ignoscere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem similes illis quosdam impulsus. Alio-
C qui si amor in illis esset, & odium esset, si amicitia, & simultas; si dissensio, & concordia; quorum aliqua in illis quoque exstant vestigia: ceterùm, humanorum pectorum propria bona malaque sunt. Nulli nisi homini concessa prudentia est, diligentia, cogitatio: nec tantùm virtutibus humanis animalia, sed etiam vitiis prohibita sunt. Tota illorū vt extrà, ita intrà, forma humanæ dissimilis est. [28] Regium illud & principale parum subtile, parum exactum: vt vox est quidem, sed non explanabilis, perturbata, & inefficax: vt lingua, sed deuincta, nec in motus varios soluta. Capit ergo [29] visus speciesque rerum, quibus ad impetus euocetur, sed turbidas, & confusas. Ex eo procursus illarum tumul-

auctoritatem. *Sed quod ad ipsas finitiones: sunt Stoicæ, & in Zenone Diogenes totidem ferè verbis:* Ὀργὴ, ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ δοκοῦντος ἀδικηκέναι οὐ προσηκόντως: *Cicero vertit* IIII. *Tusc.* Ira est libido puniendi eius, qui læsisse videatur iniuriâ.

D 17. GLADIATORIBVS.] *Super hoc affectu Senecam vide epist.* VII. *item de Tranquil. cap.* XI. *nostra Saturnalia, lib.* II. *cap.* XXII.

18. PEREVNT.] *Meus*, perimunt. *& rectum vtrumuis. Lactantius:* Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter è duobus alter occisus est.

CAP. III. 19. LÆSVRI SVNT.] *Contra illam Posidonij definitionis partem*, à quo te putes læsum.

20. POENÆ CVPID.] *Contra eamdem primis verbis.*

21. POTENTISSIMIS.] *Negat Aristoteles, aut temperat, 1. Rhetor. ad Theod. cap.* XI. *Vide.*

22. DIXIMVS.] *Nempe in iis, quæ è Lactantio reponimus.*

23. ARISTOTELIS.] *Hæc ipsa transscripsit idem ille Lactantius, libro dicto.*

24. FINITIO.] *Quam habes 1. De animâ, cap. 1.* Physicus, *inquit*, Iram definiet, ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως: cupidinem doloris reponendi. *Sed hoc ibi obiter, & in alieno argumento, ex professo 1. Rhet. ad Theod. cap. 11.* Ἐγὼ δὲ ἡ ὀργὴ, ὄρεξις μετὰ λύπης τιμωρίας φαινομένης, διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν τῶν εἰς αὐτὸν, ἢ εἰς αὐτῶ τινὰ προσηκόντων: Esto Ira cupiditas cum dolore apparentis vltionis, propter apparentem in se vel in suos contemptum.

25. REPONENDI.] *In Lactantio legitur*, rependendi.

26. PETVNT.] *Finis earum non est, vt ego doleam puniárve.*

27. IRA CARERE.] *Stoici affectus amouent à feris, & relinquunt quasi affectus.* πάθος *enim, esse auersionem à ratione: vbi ergo non ea, propriè nec illud. Quin tamen impetus habeant affectuum similes, non negant. Vide Manuduct. III. Diss. VII.*

28. REGIVM.] τὸ ἡγεμονικὸν, *vt Græci dicunt.*

29. VISVS SPEC.] φαντασίας.

tumultusq; vehementes sunt: metus autem, solicitudinesque, & tristitia, & ira non sunt, A
sed his quædam similia. Ideo citò cadunt, mutantur in contrarium, & cùm acerrimè sæ-
uierunt, expaueruntque, pascuntur: & ex fremitu decursuque vesano statim quies so-
uierunt, expaueruntque, pascuntur: & ex fremitu decursuque vesano statim quies so-
IIII. porque sequitur. Quid esset ira, satis explicatum est: quo distet [30] ab iracundiâ,
apparet: quo ebrius ab ebrioso, & timens à timido. Iratus potest non esse iracundus: ira-
cundus potest aliquando iratus non esse. Cetera, quæ pluribus [31] apud Græcos nomini-
bus in species iram distinguunt, quia apud nos vocabula sua non habent, præteribo:
etiam si [32] amarum nos, acerbumque dicimus, nec minus [33] stomachosum, rabiosum,
clamosum, [34] difficilem, asperum: quæ omnia irarum differentiæ sunt. Inter hos mo-
rosum ponas licet, [35] delicatum iracundiæ genus. Quædam enim sunt iræ, quæ [36] intra
clamorem [37] considant; quædam non minùs pertinaces, quàm frequentes; quædam
[38] sæuæ manu, verbis parciores; quædam in verborum maledictorumque amaritu-
dinem effusæ; quædam vltra querelas & [39] auersationes non exeunt; quædam [40] altæ
gra- B

CAP. IIII. 30. AB IRACVNDIA.] *Suetonius Claudij cap.* XXXVIII. Iræ atque Iracundiæ con-
scius sibi, vtramque excusauit edicto, distinxit-
que: pollicitus, alteram quidem *(Iram)* breuem
& innoxiam; alteram *(Iracundiam)* non iniustam
fore. *Paullò aliter quàm Seneca & alij,* Iracundiam
*longam iram facit, & quasi Odium. Nam ita hæc duo
Valerius discriminat, lib.* IX. Ira quoque & odium
in pectoribus humanis magnos fluctus excitant:
procursu celerior illa, nocendi cupidine hoc per-
tinacius. *Et ira inueterata, est Odium. Omnino tamen
propriè,* Iracundia *est* ὀργιλότης, *id est propensio &
habitus quidam ad iram: vt hic Seneca, & Cicero* IV.
Tusculanâ: In aliis Iracundia dicitur, quæ ab Irâ
differt, vt Anxietas ab Angore. Neque enim om-
nes sunt anxij, qui anguntur aliquando: neque
anxij semper anguntur. vt inter Ebrietatem &
Ebriositatem interest, aliudque est esse Amato-
rem, aliud Amantem. *Hæc ille. at ego opportunè è
Stoicis ipsis species & discrimina dixerim huius affe-
ctus. Distinguunt igitur* ὀργὴν, μῖσος, μῆνιν, Φιλονει-
κίαν, θυμόν. Ὀργὴ *siue* Ira, *iam suprà definita est: at*
μῖσος *siue* Odium *est ius,* ἐπιθυμία τὶς τοῦ κακῶς
εἶναί τινι, μετὰ προκοπῆς τινος καὶ παραστάσεως: cu-
piditas quædam vt malè sit alteri, cum progressu
aliquo & incremento. μῆνις *siue* Iracundia *(exem-
plo Claudij: nam Latinum nomen non suppetit aliud)*
ὀργὴ πεπαλαιωμένη καὶ ἐπικοτος, ἐπιτηρητικὴ δὲ: est
ira inueterata & plena odij, obseruans vltionis
tempus. *Iam* φιλονικία *siue* Contentio, ἐπιθυμία
τὶς περὶ αἱρέσεων: cupiditas quædam circa opinio-
nes tuendas. *Denique* θυμὸς, Excandescentia,
ἐστὶν ὀργὴ ἀρχομένη: est ira incipiens & nascens. *Sed
ad Senecam iterùm: etsi hæc toti rei explicandæ.*

31. APVD GRÆCOS.] *In Aristotele* IIII. *Ethic. Nicom. cap.* V. *quædam exstant.*

32. AMARVM.] *Quem Græci* πικρὸν. *Describun-
tur ab Aristotele:* οἱ δὲ πικροὶ δυσδιάλυτοι, καὶ πολὺν
χρόνον ὀργίζονται. κατέχουσι γὰρ τὸν θυμόν. παῦ-
λα δὲ γίνεται, ὅταν ἀνταποδῶσιν: Amari vel a-
cerbi dicuntur, quorum ira solui difficilis, & diu
irascuntur, atque eam continent. Fit autem pau-
sa, cùm reposuerint, fuerintque vlti.

33. STOMACHOSVM.] *Cadit in genus, quos* Ακρο-
γόλους *idem ille Philosophus dicit, & describit.* ὑπερ-
βολῇ δὲ εἰσὶν οἱ ἀκαιρόχολοι ὀξεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ὀργίλοι,
καὶ ἐπὶ πάντα, ὅθεν καὶ τὄνομα: In excessu sunt ad
iram mobiles, qui Acrocholi dicuntur, in omnia,
in omnibus. vnde & ab extremitate iis nomen.

34. DIFFICILEM.] *Ipso Græco verbo,* χαλεπὸν *Aristoteles. Describit:* Χαλεπὸς δὲ λέγομεν τὸς ἐφ'
οἷς τε μὴ δεῖ χαλεπαίνοντας, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ πλείω
χρόνον, καὶ μὴ διαλαττομένους ἄνευ τιμωρίας ἢ κο-
λάσεως: Difficiles dicimus, qui nec ob quæ opor-
tet, & plus quàm oportet, & diutius exasperantur:
neque mitigantur sine vltione aut pœnâ.

35. DELICATVM.] *Nam morosi sunt, qui exactè
nimis omnia fieri, dici, exposcunt: quibus, ægrè est
placere & satisfacere. Propriè* δυσάρεστοι.

36. INTRA CLAM.] *Non vltra exeunt. statim
incalescunt, statim refrigerantur & desinunt.* Ορ-
γίλως *Aristoteles appellat. Horatius talem se fatetur,* C
Irasci facilem, tamen vt placabilis esset.

37. CONSIDANT.] *Aliàs,* concidant: *pariter benè.*

38. SÆVÆ MANV.] *Ad rem citiùs, quàm ad ver-
ba veniunt. Nec mutemus: etsi meus tamen,* quædam
sine motu. *Quod esset, placidæ & tacitæ quædam iræ,
intra animi penetralia clausæ.*

39. AVERSATIONES.] *Scripti,* aduersationes:
*bono etiam sensu. Litigant, & aliquid aduersantur:
tum placantur.*

40. ALTÆ GRAVESQVE.] *Illa verò pessime.
Lentè concipiunt ignem, lentè seruant: & idem ille
sub cinere tectus fallit, nec comparet nisi cùm adurit.
Viris naturisq; grauibus sæpe talis affectus. quem Li-
uius in Romanis expressit, lib.* XXI. Quò lenius a-
gunt, segniùs incipiunt, eò cùm cœperint, vereor D
vt perseuerantiùs sæuiant. *Arrianus de iisdem:*
μεγαλόθυμοι πρὸς τοὺς εἰσί τινες, ἥσυχοι καὶ οἷον ἀόργη-
τοι πρᾶττοντες, ὅσα καὶ οἱ σφόδρα τοῦ θυμοῦ φερόμε-
νοι. φυλακτέον δὴ καὶ τὸ τούτων ἀβέλτερημα, ὡς πολὺ
χεῖρον ὂν τὰ διατεινόμενον ὀργίζεσθαι. οἱ μὲν γὰρ, τα-
χὺ κόρον τῆς τιμωρίας λαμβάνουσιν· οἱ δὲ, εἰς μακρὸν
παρατείνουσιν, ὡς οἱ λεπτῶς πυρέττοντες: Sunt qui-
dam leniter magnanimi, placidè & tanquam sine
irâ omnia facientes, quæ etiam maximè excan-
descentes solent. Obseruanda igitur & cauenda
hæc istorum remissio. vt quæ multò deterior sit,
quàm ira magno nisu intensa. Ista enim statim
vltione aliquâ satiantur; at illa in longum exten-
ditur, non aliter quàm ij qui lentâ febriculâ ve-
xantur.

41. Et

A graueſque ſunt, [41] & introrſus verſæ. Mille aliæ ſpecies ſunt mali multiplicis.* *
[42] Quid eſſet ira, quæſitum eſt: an in vllum aliud animal, quàm in hominem caderet: V.
quo ab iracundiâ diſtaret, & quæ eius ſpecies ſint: nunc quæramus, an ira [43] ſecundùm
naturam ſit, & an vtilis, atque ex aliquâ parte retinenda. An ſecundùm naturam ſit, ma-
nifeſtum erit, ſi hominem inſpexerimus: quo quid eſt mitius, dum in recto animi ha-
bitu eſt? quid autem irâ crudelius eſt? Homine quid aliorum amantius? quid irâ infe-
ſtius? Homo in adiutorium mutuum generatus eſt: ira in exitium. Hic congregari vult,
illa diſcedere: hic prodeſſe, illa nocere: hic etiam ignotis ſuccurrere, illa etiam cariſſimos
petere: hic aliorum commodis vel [44] impendere ſe paratus eſt: ira in periculum, dum-
modò deducat, deſcendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quàm qui [45] opti-
mo eius operi & commendatiſſimo, hoc ferum ac pernicioſum vitium aſſignat? Ira, vt
diximus, auida pœnæ eſt: cuius cupidinem ineſſe pacatiſſimo hominis pectori, mini-
mè ſecundùm eius naturam eſt. Beneficiis enim humana vita conſiſtit, & concordiâ: nec
B terrore, ſed mutuo amore, in fœdus auxiliumque commune conſtringitur. Quid ergo?
non aliquando caſtigatio neceſſaria eſt? Quid ni? ſed hæc [46] ſincera, cum ratione. non
enim nocet, ſed medetur ſpecie nocendi. Quemadmodum quædam haſtilia detorta, vt
corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, ſed vt explicemus, elidimus:
ſic ingenia vitio praua, dolore corporis animique corrigimus. Nempe medicus primò
in leuibus vitiis tentat non multum ex quotidianâ conſuetudine inflectere, & cibis, po-
tionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantùm mutatâ vitæ diſpo-
ſitione firmare: [47] proximum eſt, vt modus proficiat. Si modus & ordo non proficit,
ſubducit aliqua, & circumcidit. ſi ne adhuc quidem reſpondet; interdicit cibis, & abſti-
nentiâ corpus exonerat. ſi fruſtra molliora ceſſerunt; ferit venam, membrisque, ſi adhæ-
rentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cu-
ius ſalutaris effectus eſt. Ita legum præſidem, ciuitatisque rectorem decet, quamdiu po-
teſt, verbis, & his mollioribus, ingenia curare, vt facienda ſuadeat, cupiditatemque ho-
C neſti & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: tranſeat
deinde ad triſtiorem orationem, quâ moneat adhuc & exprobret: nouiſſimè ad pœnas,
& has adhuc leues & reuocabiles decurrat: vltima ſupplicia ſceleribus vltimis ponat, vt
nemo pereat, niſi quem perire etiam [48] pereuntis interſit. Hoc vno medentibus VI.
erit diſſimilis, quòd illi quibus vitam non potuerunt largiri, [49] facilem exitum præſtant:
hic, damnatum cum dedecore & [50] traductione, vitâ exigit. non, quia delectetur vllius
pœnâ (procul eſt enim à ſapiente tam inhumana feritas) ſed vt documentum omnium
ſint;

41. ET INTRORSVS.] *Qui, vt Tacitus ait de Domitiano, ſecreto ſuo ſatiati, reponunt odia. quorum* ira quò obſcurior, eò irreuocabilior. *Talis illa Vlyſſis in Melanthium, apud Homerum, Odyſſ. γ.*

Αλλ' ἀλέων κίνησε κάρη, κακὰ φυσιόωντα:
Sed tacitus mouit caput, & mala mente pa-
D rabat.

Talis Tiberij, de quo Tacitus IIII. *Annal.* In animo reuoluente iras, etiamſi impetus offenſionis elanguerat, valebat memoria.

CAP. V. 42. QVID ESSET.] *Ego miror hanc præproperam ἀναπαλαίωσιν & dictorum repetitionem: ſanè præter rem, & Senecæ morem. Paucis lineis hæc dicta, aut perſtricta potiùs: quid recolligis, quaſi ex materiâ largâ & latè ſparsâ? Falli poſſum, ſed incidit, mutilata hæc eſſe, & in partibus parum plena.*

43. SECVNDVM NAT.] *Quæ Ariſtotelis eſt clara ſententia, lib.* VII. *Ethic. Nicom. cap.* VI. *Aſſerit ibi,* Incontinentiam iræ minis fædam malamque eſſe, quàm aliarum cupiditatum. *& argumentum, vt firmum, caput, quòd Ira inter ὀρέξεις φυτικὰς,* appetitiones naturales ſit, & magis talis, quàm ceteræ: eoque venia magis digna. *Hunc igitur, & aſſeclas, nunc refutat.*

44. IMPENDERE.] *Totum ſe dare, atque adeò perdere.*

45. OPTIMO.] *Homini.*

46. SINCERA.] *Cui cupiditas non immixta.*

47. PROXIMVM EST.] *Verba ſubobſcura, & quæ quibuſdam viſa (quinque dico proxima) ſuperfluere. At examinanti mihi, aliter. Dicit, primum opus medici eſſe ordinem cibi, potus, exercitij leuiter diſponere, & ad horas ſuas aptare, ſi nec id proficit, in modo mutare, id eſt, qualitate & genere iſtorum. tales cibos, tales potus præſcribere. Tertium, ſubducere & minuere in cibis: quartum etiam ieiunium indicere, & eo corpus deplere. Quintum denique, ſectio. Hæc ipſa mox ita ordine accommodat, in alterâ ſimilitudinis & ſequenti parte.*

48. PEREVNTIS.] *Ne in nequitiâ diutius hæreat, & quo vno modo poteſt, deſinat malus eſſe.*

CAP. VI. 49. FACILEM EXITVM.] *Vno verbo, εὐθανασίαν.*

50. TRADVCTIONE.] *Publicâ oſtenſione: ad exemplum ſcilicet, quò ſupplicia ſpectant. Per*

sint; & qui viui noluerunt prodesse, morte certè eorum respublica vtatur. Non est ergo A
natura hominis pœnæ appetens: & ideò nec ira quidem secundùm naturam hominis,
quia pœnæ appetens est. Et [51] Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alie-
nis vti, ex parte quâ [52] nostra sunt? Vir bonus, inquit, non lædit. pœna lædit. bono ergo
pœna non conuenit: ob hoc nec ira: quia pœna iræ conuenit. Si vir bonus pœnâ non
gaudet, non gaudebit nec eo quidem affectu, cui pœna voluptati est: ergo non est natu-
VII. ralis ira. Numquid, quamuis non sit naturalis ira, assumenda est, quia [53] vtilis sæ-
pe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam sine illâ magnificum in bello fortitu-
do gerit, nisi [54] hinc flamma subdita est, & hîc stimulus peragitauit, misitque in pericula
audaces. Optimum itaque quidam putant, [55] temperare iram, non tollere: eoque detra-
cto quod exundat, ad salutarem modum cogere: id verò retinere, sine quo languebit
actio, & vis, ac vigor animi resoluetur. Primùm, facilius est excludere pernicioſa, quàm
regere: & non admittere, quàm admissa moderari. nam cùm se in possessione posuerunt,
potentiora rectore sunt, nec recidi se minuíve patiuntur. Deinde, ratio ipsa, cui fræni B
traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab affectibus: si miscuit se illis, & in-
quinauit, non potest continere, quos submouere potuisset. Commota enim semel &
concussa mens, ei seruit, à quo impellitur. Quarumdam rerum initia in nostrâ potesta-
te sunt: vlteriora nos suâ vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt [56] in præceps datis
corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morarive deiecta potuerunt, sed con-
silium omne & pœnitentiam irreuocabilis præcipitatio abscidit, & non licet eò non pe-
ruenire, quò non ire licuisset: ita animus, si in iram, amorem, aliosque se proiecit affectus,
non permittitur reprimere impetum. rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pon-
VIII. dus, & vitiorum natura procliuis. Optimum est, primum irritamentum iræ pro-
tinus spernere, ipsisque repugnare [57] seminibus, & dare operam ne incidamus in iram.
nam si cœperit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil ratio-
nis

theatra, per fora traduci solent, & dixi de Benef.

51. PLATONIS.] *Vbi hoc, nescio.*

52. NOSTRA SVNT.] *Nebiscum faciunt. dogmata nostra asserunt.*

CAP. VII. 53. VTILIS.] *Et hæc pars contra Aristotelem, sed & Platonem: qui vbique Iram laudant, vt fortitudinis administram. Plato* II. *de Rep. Custodem suum, quem tueri patriam vult*, corpore robustum esse, animo iracundum *cupit. atque addit:* πῶς δ' ἂ; ἀνδρεῖος δὲ εἶναι ἆρα ἐθελήσει ὁ μὴ θυμοειδὴς, ἔντε ἵππος, ἔντε κύων, ἢ ἄλλο ὁτιοῦν ζῷον; ἢ οὐκ ἐντεῦθεν, ὡς ἅμαχόν τε καὶ ἀνίκητον θυμός; οὐ παρόντος, ψυχὴ πᾶσα πρὸς πάντα ἀφοβός τε καὶ ἀπτητος: Et quomodo non? fortisne erit vnquam non iracundus, siue equus, siue canis, siue aliud quodcumque animal? aut non obseruasti, quàm inuictum quiddam atque insuperabile sit Ira? quę cùm adest, omnis animus ad omnia intrepidus est, & vinci nescius. *Sed & alibi laudat: Aristoteles quid? vt alia emittam,* III. *Ethic. Nicom. cap.* VIII. *sunt ista.* Ἀνδρεῖοι γὰρ εἶναι δοκοῦσι καὶ οἱ διὰ θυμὸν, ὥσπερ τὰ θηρία ἐπὶ τοὺς τρώσαντας, φερόμενοι. ὅτι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θυμοειδεῖς. ὀρμητικώτατον γὰρ ὁ θυμὸς πρὸς τοὺς κινδύνους. ὅθεν καὶ ὅμηρος, Σθένος ἐμβαλε θυμῷ: Fortes enim videntur, & qui per iram, sicut ferę in eos qui læserunt, feruntur: quoniam & fortes sunt iracundi. Res enim concitatissima est ad pericula, Ira. Ex quo & Homerus, Robur iniecit animo. *Et plura ibi atq; alibi ille Sophus. Vide me Manuduct.* III. *Dissert.* VII.

54. HINC FLAMMA.] *Si retines, tum & mox scribe*, hinc stimulus. *Et adspicit sanè ad gladiatores, qui flammâ & flagellis agebantur in vltimas ca-*

des. Sed magis placeat legi hæc flamma, *&* hic sti- C
mulus: *quia ad solam Iram referuntur. Flammam autem iustè appellat, quia reuera cum calore ea est, imò ex calore & igne (vt Aristoteles loquitur* XIII. *Probl.) originem habet. Quin & aquâ frigidâ largè infusâ, ea sedatur.*

55. TEMPERARE.] *Hoc omnes Peripatetici. & audiamus vnum Plutarchum:* Οὐμὴν ἀλλ' ἐπιμελείας ἧς αὐτὰ δεῖ καὶ μελέτης. ἢ καὶ μάλιστα ἁλίσκονται κατάκρας οἱ παραδεχόμενοι τὸν θυμὸν ὡς σύμμαχον ἀρετῆς, ἀπολαύοντες ὅσον αὐτοῦ χρήσιμόν ἐστιν, ἔν τε πολέμῳ, καὶ μὴ διαλείπειν πολιτείαις. καὶ τὸ πολὺ δὲ αὐτῷ, καὶ τὸ ἐπιπόλαιον ἐκκρίνειν καὶ ἐκβάλλειν τῆς ψυχῆς, ὅπερ ὀργή τε καὶ πικρία δι' ὀξυθυμίαν λέγεται: At enim curâ & industriâ aduersus ista opus est. quæ vel summa deprehenditur in iis qui Excandescentiam, tanquâ commilitonẽ Virtutis sumunt, fruentes vtentesq; quod in eâ vtile est, & in bello D & in ipsâ republicâ. Oportet autem secernere & eiicere animo, quod in eâ nimium & redundans est, quod Ira & Acerbitas nominatur. *Scripsit & Themistius* De moderatione affectuum: *cuius egregium huic rei locum in Stobæi Sermone* I. *vide: adde Agellium lib.* XIX. *cap.* XII. *ipsum Aristotelem* II. *Ethic. Nicom. &* III. *sparsim.*

56. IN PRÆCEPS.] *In hac materie pluscula Aristoteles* III. *Ethic. cap.* V. quædam initio in nostrâ potestate esse, quæ postea non sint. vt lapidem quem proiecì, recipere & reuocare mihi non licet, at licebat non iacere.

CAP. VIII. 57. SEMINIBVS.] *Aliàs* sensibus: *sed illud præualet. Intellegit primos ortus iræ, & cùm ea surgit: ac tunc resistendum.*

58. INTRA-

A nis est, vbi semel affectus inductus est, iusque illi aliquod voluntate nostrâ datum est. faciet de cetero quantum volet, non quantum permiseris. In primis, inquam, finibus hostis arcendus est. nam cùm [58] intrauit, & portis se intulit, modum à captiuis non accipit. Neque enim sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, vt illos non patiatur vltrà quàm oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur: ideoque non potest vtilem illam vim & salutarem, proditam iam infirmatamque, reuocare. Non enim, vt dixi, separatas ista sedes suas diductasque habent: [59] sed affectus & ratio in melius peiusque mutatio animi est. Quomodo ergo ratio occupata & oppressa vitiis resurget, quæ irę cessit? aut quemadmodum à confusione se liberabit, in quâ peiorum mixtura præualuit? Sed quidam, inquit, in irâ se continent. Vtrum ergo ita, nihil vt faciant eorum quæ ira dictat, an vt aliquid? [60] Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Denique interrogo, valentior est quàm ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit

B imponere, cùm parere nisi imbecilliora non soleant? [61] Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cùm iam ira euanescit, & suâ sponte decedit, non cùm in ipso feruore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in irâ quoque & dimittunt incolumes intactosque quos oderunt, & à nocendo abstinent? faciunt. Quomodo? [62] cùm affectus repercussit affectum, aut metus, aut cupiditas aliquid imperauit. non rationis tunc beneficio quieuit, sed affectuum infidâ & malâ pace.

Denique nihil habet in se vtile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim IX. virtus vitio adiuuanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exurgit, & in quantum putauit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter, quàm quæ [63] tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, [64] inquit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illâ expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autem illâ est, non vt duce, sed [65] vt mi-

C lite. quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur quâ ducitur, iam non est ira: cuius proprium est contumacia. Si verò repugnat, & non vbi iussa est quiescit, sed libidine ferociaque prouehitur: tam inutilis animi minister est, quàm miles, qui [66] signum receptui negligit. Itaque si modum adhiberi sibi patitur, [67] alio nomine appellanda est: desinit ira esse, quam effrænatam indomitamque intelligo. si non patitur; pernicioſa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis pœnam exigit,

58. INTRAVIT.] *Simili imagine Hyperides:* Ἀρχομένων δεῖ τῶν ἀδικημάτων ἐμφράσσειν τὰς ὁδούς. ὅταν δ' ἀπαξ ῥιζωθῇ καλὰ παλαιὰ γένηται, καθάπερ σύνδρομος ἀρρωστία, χαλεπὸν αὐτὴν καταστέλλαι: Incipientibus vitiis obstruendæ sunt viæ. cùm verò semel malitia radices egerit, & inueterauerit; sicut coalita ægritudo, difficilis est exstinctu.

D 59. SED AFFECTVS.] *Libri scripti, & meus, ita præferunt: rectè, si tamen disiungendi particulâ, peiusve, scribamus. Sententia est. non seorsim habitant affectus & animus, neque item ratio: sed animus hæc duo velut hospes excipit, modò rationi mancipatus, modò affectui. Mutatur cum illis: in melius, si ratio; in peius mollitiâ, si affectus occupauit. Vide Manuduct. III. Dissert. VII.*

60. SI NIHIL.] *Alterum membrum omittit. & profectò calumniari eum Peripatetici possint dicere. Nam illi fatentur aliquid agere, atque impetum & vires dare; sed modificanda à ratione. Sicut puer qui vocem tollit, aliquid agit; sed modos à pausario accipit: sic in affectu, & ratione.*

61. SI INFIRMIOR.] *Nec hoc argumentum firmum. multa imbecilla in auxilium fortioris aduocantur: imò pleraque auxilia (vel exemplo à militiâ) sunt talia.*

62. CVM AFFECTVS.] *Et hoc suggillem, ac fateor me in hac parte non esse Stoicum. Quid affectus? imò ratio & melior mens creberrimè vincit affectum: & sine beneficio contrarij affectus. Si diducere libeat, res clara sit: nec nisi in contentione neganda.*

CAP. IX. 63. TORMENTIS.] *Ballistis, aut Catapultis. quæ, vt arcus, intenduntur ac remittuntur, pro arbitrio dirigentis.*

64. INQVIT ARISTOT.] *Credo sequentia ex Aristotele ipso esse: in hodierno tamen alius quærat.*

65. VT MILITE.] *Probâ comparatio, pro nostris Ambulonibus: etsi in Aristotele aliam reperio, nec minùs aptam. Nam is Iram cum* Ministro *comparat, aut* Cane. *quorum ille, priusquam mandatum domini plenè audierit, excurrit ad peragendum; iste, priusquam consideret si amicus sit, quicumque pulsauerit ostium, latrat: talis, inquit, ira, quæ rationem, sed non plenè semper audit. VII. Nicomach. cap. VI.*

66. SIGNVM REC.] *Ex libris hoc est. & phrasis nota, sicut Vestis indutui, & plura.*

67. ALIO NOMINE.] *Est verum. à modo transit in virtutem: sed affectus tamen fuit.*

exigit, non ipsius pœnæ auidus, sed quia oportet; non est annumerandus iratis. Hic erit A
vtilis miles, qui scit parere consilio: affectus quidem tam mali ministri, quàm duces sunt.
Ideò nunquam assumet ratio in adiutorium improuidos & violentos impetus, apud
quos nihil ipsa auctoritatis habeat. quos nunquam comprimere possit, [68] nisi pares illis
X. similesque opposuerit: vt iræ metum, inertiæ iram, timori cupiditatem. Absit hoc
à virtute malum, vt vnquam ratio [69] ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele
otium capere: quatiatur necesse est, fluctueturq;, qui malis suis tutus est: qui fortis esse,
nisi irascitur, non potest; industrius, nisi cupit; quietus, nisi timet: in tyrannide illi vi-
uendum est, in alicuius affectus venienti seruitutem. Non pudet virtutes in clientelam
vitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, &
incipit par illi similisque esse. Quid enim interest, si æquè affectus inconsulta res est sine
ratione, quàm ratio sine affectu inefficax? par vtrumque est, vbi esse alterum sine altero
non potest. Quis autem sustineat, affectum exæquari rationi? Ira, inquit, vtilis affectus
est, si modicus est. Imò si naturâ vtilis est, sed si [70] impatiens imperij rationisque est, hoc B
dumtaxat moderatione consequetur, vt quò minor fuerit, minùs noceat. Ergo modi-
XI. cus affectus, nihil aliud quàm malum modicum est. Sed aduersus hostes, inquit,
necessaria est ira. Nusquam minùs: vbi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos
& obedientes. Quid enim est aliud, quod Barbaros tanto robustiores corporibus, tanto
patientiores laborum comminuat, [71] nisi ira infestissima sibi? Gladiatores quoque ars
tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est irâ, cùm idem perficiat ratio? An tu putas ve-
natorem irasci feris, vel cùm & fugientes persequitur, & venientes [72] excipit? omnia illa
sine irâ facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumque [73] tot millia superfusa Alpibus
ita sustulit, vt tantæ cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quòd
erat illis ira pro virtute? quæ vt aliquando perculit, strauitque obuia, ita sæpius sibi exi-
tio est. [74] Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupi-
dius? quibus innascuntur innutriunturque: quorum vnica illis cura est, in alia negligen-
tibus. Quid induratius ad omnem patientiam? vt quibus magnâ ex parte [75] non tegu- C
menta corporum prouisa sunt, [76] non suffugia aduersus perpetuum cæli rigorem. Hos
tamen Hispani Gallique, & [77] Asiæ Syriæque molles bello viri, [78] antequam legio visa-
tur, cædunt: ob nullam rem aliam [79] opportunos, quàm ob iracundiam. Agedum, illis
[80] corporibus, illis animis delicias, luxum, [81] opes ignorantibus, da rationem, da disci-
plinam:

68. NISI PARES.] *Negabunt, & iure, Aristoteléi.*

CAP. X. 69. AD VITIA CONF.] *Non dicunt hoc illi. sed affectus ad aliquem vsum insitos volunt à Deo & Naturâ: is autem à Ratione indagatur, & eò deinde ducuntur. Sicut plantæ siluestres cultu meliores fiunt, sicut animalia domantur & docentur: tale in istis.*

70. IMPATIENS.] *Nobiscum ita lege. Ita, inquit, si per naturam vtilis: sed si per eam asper, & impatiens melioris imperij est; non est vtilis dicendus, sed dumtaxat modo imposito, minus noxius.*

CAP. XI. 71. NISI IRA.] *Imò altera causa, inopia Disciplinæ.*

72. EXCIPIT.] *Venabulo. est venatorium verbum, & notat exspectare, subsistere, ferire. Curtius:* Feram non excepit modò, sed etiam vno vulnere occidit. *Spartianus in Caracallâ*: Excepit apros frequenter, contra leonem etiam stetit.

73. TOT MILLIA.] *Circiter trecenta.*

74. GERMANIS.] *Notent in suam laudem, sed & in cautionem.*

75. NON TEGVM.] *Ita & Tacitus de iis:* Nudi, aut sagulo lenes.

76. NON SVFFVGIA.] *Sunt sanè hodie, & calidariæ illæ cellæ emolliunt asperam indolem, sed & minuunt virtutem. At de voce*, suffragia *libri plerique scripti habent: quod omnino probum. Suffragia, sunt auxilia, subsidia. quæ nobis commodant, sicut ij qui vocem & punctum. Valerius:* Læta negotia diuinâ suffragatione fouentur. *Ammianus:* Suffragantes absolutionem lectiones. Suffragium ætatis, Suffragium temporis *in legum libris. Suffragatores,* D *commendatores. Capitolinus*. Suffragatoribus non citò credidit.

77. ASIÆ SYR.] *Non quòd in iis locis belligerent Germani, sed quod isti iam, sub Principibus, inter Romana auxilia: quæ ex omnibus prouinciis colligebant, & in castris habebant.*

78. ANTEQVAM LEGIO.] *Nam ita tunc moris, vt auxilia ordirentur ferè pugnam:* ingens victoriæ decus, citra Romanum sanguinem bellantibus, *ait Tacitus.*

79. OPPORTVNOS.] *Obnoxios, cadi vincique faciles.*

80. CORPORIBVS.] *Tam magnis.*

81. OPES IGNOR.] *Olim, olim. nam imperij reliquiis in eam gentem translatis; mox & opes, & vitia.*

82. REPE-

Anam: vt nihil amplius dicam, necesse erit nobis certè mores Romanos [82] repetere. Quo alio [83] Fabius [84] affectas imperij vires recreauit, quàm quòd cunctari, & trahere, & morari sciuit, quæ omnia irati nesciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo stabat, si Fabius [85] tantum ausus esset, quantum ira suadebat. Habuit in consilio [86] fortunam publicam, & æstimatis viribus, ex quibus iam perire nihil sine vniuerso poterat, dolorem vltionemque sepposuit, in vnam vtilitatem [87] occasionis intentus, iram antè vicit, quàm Hannibalem. Quid Scipio? nónne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusque quibus irascendum erat, bellum in Africam transtulit, [88] tam lentus, vt opinionem luxuriæ segnitiæque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam [89] multùm diuque sedit, & hunc suum [90] publicumque dolorem æquo animo tulit, diutius Numantiam quàm Carthaginem vinci? quam dum [91] circumuallat, & includit hostem, eò compulit, vt ferro ipsi suo [92] caderent. Non est itaque vtilis, nec in præliis quidem aut in bellis ira. In temeritatē enim prona est: & [93] pericula dum inferre vult, non cauet. Illa certissima est virtus, quæ se diu multumq; circumspexit & rexit, & ex lento ac destinato [94] prouexit. Quid ergo? inquit, vir bonus non irascetur, si cædi patrem suum viderit, si rapi matrem? Non irascetur: sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus, etiam sine irâ, pietas sit? Aut dic eodē modo: Quid ergo, cùm viderit secari patrem suum, filiúmve, vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quæ accidere feminis videmus, quoties illas leuis periculi suspicio perculit. Officia sua vir bonus exsequitur inconfusus, intrepidus: & sic bono viro digna faciet, vt nihil faciat viro indignum. Pater cædetur? defendam. cæsus est? [95] exsequar: quia oportet, non quia dolet. Cùm hoc dicis Theophraste, quæris inuidiam [96] præceptis fortioribus, & relicto iudice, [97] ad coronam venis. quia vnusquisque in eiusmodi suorum casu irascitur, putas iudicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Ferè enim iustum quisque affectum iudicat, quem agnoscit. Irascuntur boni viri pro suorum iniuriis? sed [98] idem faciunt, si [99] calida non bene præbeatur, si [100] vitrum fractum est, si calceus luto [101] sparsus

XII.

82. REPETERE.] *O pulchrè. quasi amissos igitur, in togâ & sago. At verè perierant, nec nisi mole suâ & fato aliquandiu hoc corpus stetit.*

83. FABIVS.] *Ille cunctator.*

84. AFFECTAS.] *Languidas, egras: imò panè ab Annibale confectas.*

85. TANTVM AVSVS.] *Concurrere videlicet, & pugnando vlcisci.*

86. FORTVNAM PVBL.] *Id est, cum eâ communicauit: & vidit Deos & fata tunc Romanis non æqua. Aliter. aspexit in consilio capiendo, tristem fortunam & sæpe aduersam, per quam vires exhaustæ; nec vltrà iacturam vel leuem patiebantur, sine corporis totius interitu.*

87. OCCASIONIS.] *Ita ex meo libro. Sepposuit, inquit, vltionis cogitationes, vertit se tantùm & intendit in fructum qui ex occasione dari poterat: carpere agmen opportunè, commeatu prohibere, & siquid tale.*

88. TAM LENTVS.] *Præter ingenium iræ. Sed vbi lentus? in Siciliâ desedit, cum pallio crepidisq; in gymnasio obambulans: & quæ in Senatu ei obiecta, apud Liuium libro XXIX.*

89. MVLTVM DIVQVE.] *Annum ferè & tres menses. Velleius.*

90. PVBLICVMQVE.] *Tanquam indignum Romano nomine & magnitudine, tam lentum cum vnâ vrbe bellum.*

91. CIRCVMVALLAT.] *Ambitu circiter quinquaginta stadiorum (sex milliarium amplius) vallo & fossâ clausit.*

92. CADERENT.] *Plerique omnes.* virū quidem vnum superfuisse *negat Florus: Appianus pauculos.*

CAP. XII. 93. PERICVLA.] *Democritus:* φιλοτιμία πᾶσα ἀνόητος. τὸ γὰρ κατὰ τῶ δυσμενοῦς βλαβερὸν θεωρεῦσα, τὸ ἴδιον συμφέρον ἀ βλέπει: Contentio omnis imprudens. dum enim in hostis sui noxam intenta est, proprium commodum non videt.

94. PROVEXIT.] *Longiùs iuit, sed consilio, non impetu.*

95. EXSEQVAR.] *Id est, vindicabo, vlciscar. Ita loquitur* De const. sapient. *cap. x. atque ibi ego.*

96. PRÆCEPTIS FORT.] *Id est, verbis istis popularibus, vocas in inuidiam Stoica & robusta nostra præcepta.*

97. AD CORONAM.] *A iudicijs publicis sumptum. vbi orator sæpe à iudice ad circumstantem populum se vertebat, cùm grata aut volentia illis diceret. Significat igitur, Theophrastum & Peripateticos, popularia ferere: & vulgum, quàm sapientes, iudicem malle.*

98. IDEM FACIVNT.] *Irridet Theophrastum. Quid tu ais? irasci eos in suorum iniurijs? dabo tibi qui etiam in rebus minimis, & per delicias, irascātur.*

99. CALIDA.] *Inter epulas. solent enim aquam calfactam interponere, aut & cum vino miscere. Dixi abundè* 1. *Elector. cap.* IIII.

100. VITRVM.] *A ministro mensali.*

101. SPARSVS.] *Nam calceis altiusculis vsi veteres: atque ij munduli, aspergebantur interdum ab aliquo improuidè transeunte.*

102. PVE-

sus est. Non pietas illam iram, sed infirmitas mouet: sicut [102] pueri, qui tam parentibus A
amissis flebunt, quàm nucibus. Irasci pro suis, non est pij animi, sed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defensorem, ipso officio ducente: volentem, iudicantem, prouidentem, non impulsum & rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior est, quàm ira: & ob id ipsum ad vindicandum inhabilis, præpropera & amens: vt omnis ferè cupiditas ipsa sibi in id, in quod properat, [103] opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello, vnquam bona fuit. Pacem enim similem belli efficit: in armis verò obliuiscitur Martem esse communem, venitque in alienam potestatem, dum [104] in suâ non est. Deinde non ideò vitia in vsum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. [105] nam & febres quædam [106] genera valetudinis leuant: nec ideò non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedij genus est, sanitatem debere morbo. Simili modo ira, etiam si aliquando, vt venenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideò salutaris omnino iudicanda est. fæ-
XIII. pe enim saluti fuere pestifera. Deinde quæ habenda sunt in bonis, quò maiora, eò B
meliora & optabiliora sunt. Si iustitia bonum est, nemo dicet meliorem futuram, si quid [107] detractum ex eâ fuerit: si fortitudo bonum est, nemo illam desiderabit ex aliquâ parte deminui: ergo & ira quò maior, hoc melior. quis enim vllius boni accessionem recusauerit? atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malum fit. Vtilis, inquit, ira est, quia [108] pugnaciores facit. Isto modo & ebrietas. facit enim proteruos & audaces: multique meliores ad ferrum fuere malè sobrij. Isto modo, dic & phrenesim & insaniam viribus necessariam: quia sæpe validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus è contrario fecit audacem? & mortis timor etiam inertissimos excitauit in prœlium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque ciusmodi, fœda & caduca irritamenta sunt: nec virtutem instruunt, quæ nihil vitiis eget, sed segnem aliquando animum & ignauum paululum alleuant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine irâ non esset. Ita non in adiutorium virtutis venit, sed in vicem. Quid quòd, si bonum esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? at qui iracundissimi, [109] infantes, [110] se- C
XIV. nesque, & [111] ægri sunt, & [112] inualidum omne naturâ querulum est. Non potest, inquit Theophrastus, fieri, vt ne bonus vir [113] irascatur malis. Isto modo, quo melior quis-

102. PVERI.] *Aut potiùs*, pueris.

103. OPPONITVR.] *Ipsa sibi obstat, properando aut cadit, aut se tardat*

104. IN SVA NON EST.] *Cicero* IIII. *Tusc.* Quid est enim, quò non progrediatur ira? eodem, quò furor. Itaque iratos proprie dicimus exisse de potestate: id est de consilio, de ratione, de mente. Horum enim potestas in totum animum esse debet.

105. NAM ET FEBRES.] *Plutarchus de febre etiam aliquid ad Iram aptat, sed paullò aliter: egregiè tamen dictum, ponendum est.* Iratus qui est, eodem modo fortis & strenuus dicitur, quo is qui febricitat, calidus. sic animus eius pulsu, tumore, atque agitatione distenditur. *Bellè, sed planè pro Stoicis. & sicut calor in febri, sed malus est; sic robur in irâ, sed improbum. Plutarchus hæc in Coriolano.*

106. GENERA VAL.] *Lentos morbos soluunt, aut grauioribus superuenientes alleuant.*

CAP. XIII. 107. DETRACTVM.] *Meus liber*, defectum. *Ferri potest, magisq.* defectum.

108. PVGNACIORES.] *Dictum ante. sed addatur & Tullij istud, è* IIII. *Academ.* Iracundiam ipsam, fortitudinis quasi cotem esse (*veteres Academici*) dicebant. *Quid Liuius? ab hac parte est, lib.* XXXIII. *de pugnâ cum Boiis*: Ibi quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. Nam ita cædis magis, quàm victoriæ auidi pugnarunt Romani, vt vix nuntium cladis hosti relinquerêt.

109. INFANTES.] *Bono argumento ostendit, Iram fortium non esse: imò contrà. De infantibus, Plato* IIII. *de Rep. dum docet distinctum à* Rationali *siue* λογικῷ τὸ ἐπιθυμητικὸν *siue* Concupiscibile *esse.* Καὶ γὰρ ἐν τοῖς παιδίοις, *inquit*, τοῦτο ἐάν τις ἴδοι, ὅτι θυμοῦ μὲν, εὐθὺς γενόμενα, μεστά ἐστι. λογισμοῦ δὲ ἔνιοι μὲν ἔμοιγε δοκοῦσιν οὐδέποτε μεταλαμβάνειν, οἱ δὲ παμπόλλοι ὀψέποτε: Nam & in pueris hoc aliquis videat. qui, statim atque nati sunt, irâ quidem pleni apparent; ratiocinationis verò, meo iudicio, quidam numquam compotes fiunt, plerique autem benè serò. D

110. SENESQVE.] *De his infrà, lib.* II. *cap.* XIX.

111. ÆGRI.] *Ibidem, vide.*

112. INVALIDVM.] *Caussa infrà reddetur. Menander porrò in ipsam hanc sententiam:*

Τὸ δ' ὀξύθυμον τοῦτο, καὶ λίαν πικρὸν,
Δεῖγμ' ἐστὶν εὐθὺς πᾶσι μικροψυχίας:
At feruidum istud atque exasperans nimis,
Infirmitatis omnibus statim nota est.

CAP. XIV. 113. IRASCATVR MALIS.] *Hoc Peripatetici senserunt, vitiis vitiosisq. irascendum esse: & vtilem hunc affectum ad correctionem. Christiani doctores in eâdem parte. & Lactantij Caput* XVIII. *est libro* De irâ Dei, Sine irâ peccatum non corrigi: *vbi & Stoicos refutat. D. Ambrosius* I. *De officiis*: Irascimini vbi est culpa, cui irasci debeatis.

A quisque, hoc iracundior erit? vide ne contrà placidior, solutusque affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes verò quid habet cur oderit, cùm [114] error illos in huiusmodi delicta compellat? non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quàm multa contra bonum morem faciat, quàm multa ex his quæ egit, [115] veniam desiderent: iam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus iudex aliam de suâ, aliam de alienâ caussâ, sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absoluere: & innocentem quisque se dicit, [116] respiciens testem, non conscientiam. Quanto humanius, [117] mitem & pacatum animum præstare peccantibus: & illos non persequi, sed reuocare? Errantem per agros ignorantiâ viæ, melius est ad rectum iter admouere, quàm expellere. Corrigendus est itaque qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & asperè: meliorque tam sibi quàm aliis faciendus, non sine castigatione, sed sine irâ. quis enim cui medetur, irascitur? At corrigi nequeunt, nihilque in illis spei bonæ capax XV.
est. Tollantur è cœtu mortalium, facturi peiora [118] quæ contingunt: & quo [119] vno
B modo possunt, desinant mali esse: sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maximè prosum, cùm illum [120] sibi eripio? Numquis membra sua odit, tunc cùm abscindit? non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immansuetum bouem cædimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentosos fœtus extinguimus, liberos quoque, [121] si debiles monstrosique editi sunt, mergimus. Non ira, sed ratio est, à sanis inutilia secernere. Nil minus quàm irasci punientem decet: cùm eò magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio

beatis. non potest enim fieri, vt non rerum indignitate moueatur: alioqui non virtus, sed lentitudo & remissio iudicatur. *Bernardus in Epist.* Non irasci vbi irascendum est, & nolle emendare peccatum, peccatum est. Plus verò irasci, quàm irascendum est, peccatum peccato addere est.

C 114. ERROR.] *Stoicum est. quorum istud dogma:* Εἶναι δὲ ἀνοίας τὰς κακίας, ὧν αἱ ἀρεταὶ ἐπιστῆμαι: Esse peccata ignorantiam illarum rerum, quarum scientia virtus est. *Itaque & Virtutes*, Scientias *definiunt: & iis præditos*, Eruditos; *appetentes*, Studiosos *appellant. Contrà, in Vitiis.*

115. VENIAM DES.] *Ita Plutarchus quoque hanc iram coërcet*: Si illud Platonis, *inquit*, cottidie in aure nobis sonet, Annon ego sum talis? atque ita ab externis cogitationem introrsum flectat, & criminationibus metum misceat: non admodum improbitatis nomine alios oderit, cùm veniâ sibi opus esse cognoscat.

116. RESPICIENS TESTEM.] *Id est, hactenus se innocentem potest dicere, si clàm & in secreto peccauit. quasi noxæ non sint, quarum numen est conscium: & satis, homines nescire aut falli.*

D 117. MITEM ET PAC.] *At Plato ecce vtrumque adfectum miscet, & Iram & Mansuetudinem. De Legibus*, v. Θυμοειδῆ μὲν χρὴ πάντα ἄνδρα εἶναι, πρᾷον δὲ ὅτι μάλιστα. τὰ γὰρ τῶν ἄλλων χαλεπὰ καὶ δυσίατα, ἢ τὸ παράπαν ἀνίατα ἀδικήματα, ἀκ ἔστιν ἄλλως ἐκφυγεῖν, ἢ μαχόμενον καὶ ἀμυνόμενον νικῶντα, καὶ τῷ μηδὲν ἀνιᾶναι κολάζοντα. τοῦτο δὲ ἄνευ θυμοῦ γενναίου ψυχῆ πᾶσα ἀδύνατος σῴζειν. *Deinde paullo post*: Ἐλεεῖν δὲ τὸν μὲν ἰάσιμα ἔχοντα ἐγχωρεῖ, καὶ ἀντέργοντα τὸν θυμὸν πραΰνειν, καὶ μὴ ἀπριγωλοῦντα γυναικείως, πικραινόμενον διατελεῖν. τῷ δὲ ἀπράτως, καὶ ἀπαραμυθήτως πλημμελοῦντι, κακῷ, ἐφιέναι δεῖ τὴν ὀργήν. διὸ δὴ θυμοειδῆ περιπτέον, καὶ πρᾷον ἱκανῶς φάμεν εἶναι δεῖν τὸν ἀγαθόν: Oportet iracundum quemuis virum esse, & maximè etiam mitem. Aliorum enim peccata grauia & curatu difficilia, aut prorsus insanabilia, non aliter licet vitare aut tollere, quàm pugnando, resistendoque vincere, & sine remissione punire. Hoc autem sine generosâ quadam irâ, nullus animus fecerit. *Et mox:* At contrà misereri eius ius fasque est, qui sanabilia habet; & cohibentem iram, mansuetius agere, nec muliebriter ad extremam illam insurgere, atque in eâ acerbè perseuerare. Qui autem sine modo & remedio prauus malusque est, in eum iram licet liberius laxare. Propterea dixi, & iracundum & mitem varie virum bonum esse debere. *Hæc plusculà transscripsi, quia ad totam materiem hanc faciunt, & veteris Academiæ sensum reuelant: quem noster variè tangit.*

CAP. XV. 118. QVÆ CONTINGVNT.] *Id est, contagione nocituri. malitiam in alios transfusuri.*

119. VNO MODO POS.] *Ex Eusebio philosopho Stobæus adfert*: Ἀγνοεῖ δὲ τὸ μέγιστον, ὅτι καὶ ὁ θάνατος αὐτὸς παρὰ τῶν φρόνως δικαιοσάντων, ἤκ ὡς τι κακὸν ἐπετιμήθη, ἀλλ' ὡς ἔσχατον, καὶ ἐν φαρμάκοις λόγῳ, κατὰ τῶν ἀδυναμίαν τῆς κακίας ἐλευθεροῦσθαι. ὅκως, ἐπειδὴ ἄχ οἷά τε ἦν ἄλλως, τούτῳ γε ἂν τῷ τρόπῳ ἀπολυθέντες τῷ ἐνταῦθα δεσμοῦ, αὐτῆς πορίσωνται φυγήν: Ignorat verò quod maximum est, quòd nec ipsa mors ab iis qui primi iura constituerunt, quasi malum aliquod impositum decretumque sit: sed vt extremum, & in medicinæ loco, aduersus eos qui liberari à malitiâ nō possent. Vt quoniam alia ratio non esset, hac viâ saltem, absoluti vinculis, eam effugerent. *Quæ pulchra, & gemina istis sunt, itemq; mox legendis.*

120. SIBI ERIPIO.] *Circumfert se, prauum & pestilentem: eripio talem animum cum ipsâ animâ, & corpus vacuum relinquo.*

121. SI DEBILES.] *Satis hoc crudum, sed commune & receptum. neque monstra tantùm, vt præmisit; sed debiles, imò & qui iam nimij aut oneri parentibus essent, abiiciebant, siue exponebant. Itaque non superflua hæc verba sunt, aut falsa, vt quidam censent:*

iudicio lata est. Inde est, quod [122] Socrates seruo ait: *Caderem te, nisi irascerer.* Admonitionem serui in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cùm Socrates non sit ausus se iræ committere? Ergo ad coërcitionem errantium, sceleratorumque, irato castigatore non opus est. Nam cùm ira delictum ani- XVI. mi sit, non oportet peccata corrigere peccantem. Quid ergo? non irascar latroni? non irascar venefico? Non. neque enim mihi irascor, cùm sanguinem mitto. Omne pœnæ genus, remedij loco admouco. Tu adhuc in primâ parte versaris errorum, nec grauiter laberis, sed frequenter: obiurgatio te primùm secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longiùs iam processisti, quàm vt possis verbis sanari: ignominiâ [123] non contineberis. Tibi fortius aliquid, & quod sentias, inurendum est: in exilium & loca ignota mittêris. In te duriora remedia, iam solida nequitia desiderat: & vincula publica, & carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & iam non caussis, quæ nunquam malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum [124] caussa, peccare. perbibisti nequitiam, & ita visceribus immiscuisti, vt nisi cum ipsis exire non possit: olim miser [125] mori quæris. benè de te merebimur: auferemus tibi istam, quâ vexaris, insaniam, & per tua alienaque volutato supplicia, id, quod [126] vnũ bonum tibi supereſt, repræsentabimus, mortem. Quare irascar, cui cùm maximè prosum? interim optimum misericordiæ genus est, [127] occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, [128] aut domum diuitis, non idem imperassem omnibus, per diuersa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandæ adhibitus sum: pro cuiusque morbo medicina quæratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaque etsi [129] peruersa induenda magistratui vestis, & conuocanda [130] classico concio est: procedam [131] in tribunal, non furens,

sent: tantùm pro mergimus, *videndum an non* veriùs, abiicimus. *Certè libri quidam*, abigimus, *habent. Vide Centur. 1. ad Belg. ep.* LXXXV.

122. SOCRATES.] *Lactantius* Archytæ *tribuit*, De irâ Dei, *cap.* XVIII. *Idem Hieronymus in Ioëlem:* Rectè illud laudatur Archytę Tarentini, qui cùm villico suo iratus esset, Iam te, inquit, cæderem nisi iratus essem.

CAP. XVI. 123. NON CONTINEB.] *Imò verò legendum sine negatione (Grutero quoque visum) consensu librorum. Distingue autem:* sanari: ignominiâ contineberis. Tibi fortius *&c. Seneca sex gradus facit coërcendi*, Admonitionem priuatam, Publicam, Ignominiam, Exsilium, Carcerem, Mortem. *De ignominiâ, notum satis Romano ritu, Censores eâ notasse, & ordine mouisse.*

124. CAVSSA, PECCARE.] *Quos non voluptas tantùm aut illecebræ peccati, sed ipsum & infamia eius, delectant.*

125. MORI QVÆRIS.] *Hæc illustrant ista Iamblichi, paris sententiæ:* καθάπερ τὸ ὑποπυὸν βέλτιον τὸ καίεσθαι τοῦ διαμένειν. ἅτως καὶ τὸ μοχθηρὸν τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν: Sicut suppurato melius est vri, quàm sic manere; ita improbo mori, quâ viuere.

126. VNVM BONVM.] *Boethius in Consolatione:* Feliciores esse improbos supplicia luentes, quàm si nulla eos iustitiæ pœna coërceat.

127. OCCIDERE.] *Stoico, sed & Romano sensu. siquis in summis miseriis, sine spe euadendi; si hostis impotens instat, & moriendum alieno arbitrio, vel ludibrio; seruus, cliens, amicus manum commodat, & per miserationem tollit. Valet autem hîc* Interim, Interdum.

128. AVT DOMVM DIVITIS.] *Miror à Mureto omissa. neque enim superfluunt, & libri omnes hîc ponunt. Aspectus est ad numerum seruorum, qui in domo diuitum illo æuo: neque cohortes solùm erant, sed legiones, vt Plinius loquitur: ergo in tali numero multi & variè ægri, nec immeritò cum Valetudinario iungit.*

129. PERVERSA. *Interpretatur Muretus, Magistratus cùm ciuem condemnaturi essent, prætextam posuisse, eamq; peruersam induisse, id est* partem eius floridiorem (*ita loquitur*) *ac nitidiorem introrsus ad se vertisse, mœroris significandi gratiâ. Hæreo an assentiar; etsi acutè, ad vocem assicienti & adhærenti. Sed puto simpliciùs veriusq;, Prætorem & qui iudicio præsidebat, iam sententiam laturum posuisse prætextam: & in tunicâ sententiam tulisse, vel etiam in aliâ togâ, sordidâ & pullatâ. Valerius, de C. Mario, lib.* IX. Cùm M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, ponentem prætextam vidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum, sed reum perisse. ac protinus sudario, ore & faucibus coarctatis, incluso spiritu, pœnam, morte præcurrit. *Et sanè* Peruersus, *non est* Inuersus *simpliciter, sed malè & prapostèrè versus, immutatus. Itaque* peruersa vestis, *indecens, aliena magistratui: qualis est seruilis aut funesta. Enimuerò sollenne in luctu Senatoribus latum clauum deponere, magistratibus prætextam. Tacitus, in Germanici funere:* Sine insignibus magistratus. *Lucanus, in Institio:*

-- nullos comitata est purpura fasces.

130. GLASSICO.] *Ita factum quoque, veteri admodum more, vbi ciuis in capitis discrimen vocabatur. Classicum ante eius ostium, in arce, intra & circa muros canebat: vt populus conueniret, & triſti spectaculo atque exemplo interesset. Ego in Com. ad Tacit. lib.* II. *Ann.*

131. IN TRIBVNAL.] *Hæc adspexit Lactantius, cùm*

A furens, nec infestus, sed [132] vultu legis: & illa [133] sollennia verba, [134] seuerâ magis grauique, quàm rabidâ voce concipiam, & [135] agi iubebo non iratus, sed seuerus. Et cùm ceruicem noxio præcidi imperabo, & cùm [136] parricidam insuam [137] culleo, & cùm mittam in supplicium [138] militare, & cùm [139] Tarpeio proditorem hostémve publicum imponam, sine irâ, eo vultu animoque ero, quo serpentes & animalia venenata percutio. Iracundiâ opus est ad puniendum. Quid tibi videtur lex irasci his quos non nouit, quos non vidit, quos non futuros sperat? Illius itaque sumendus est animus, quæ non irascitur, sed constituit. Nam si bono viro ob mala facinora irasci conuenit, & ob secundas res malorum hominum inuidere conueniet. Quid enim est indignius, quàm florere quosdam, & eos indulgentiâ fortunæ abuti, quibus nulla potest satis mala inueniri fortuna? Sed tam commoda illorum sine inuidiâ videbit, quàm scelera sine irâ. Bonus iudex damnat improbanda, non odit. Quid ergo? non cùm eiusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur animus eius, eritque solito commotior? Fateor. sentiet leuem quen-

B dam, tenuemque motum. nam, vt dixit Zeno, in sapientis quoque animo, etiam cùm [140] vulnus sanatum est, [141] cicatrix manet. sentiet itaque suspiciones quasdam, & vmbras affectuum: ipsis quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis benè vtatur, pro armis esse. Quod verum foret, si velut bellica instrumenta sumi deponique possent, induentis arbitrio. Hæc arma quæ Aristoteles virtuti dat, ipsa per se pugnant, non exspectant manum. habent, & non habentur. Nil aliis instrumentis opus est: satis nos instruxit ratione natura. Hæc dedit telum, firmum, perpetuum, obsequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti posset. Non ad prouidendum tantùm, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quàm hanc ab iracundiâ petere præsidium: rem stabilem ab incertâ, fidelem ab infidâ, sanam ab ægrâ? Quid, quòd ad actio-

cùm refutans Stoicos, fatetur tamen iudicem posse, sub cuius oculis facinus non admittitur, immotum

C sententiam dicere: *non idem in aliis, præsertim à quorũ domesticis aut subditis peccatur. Vide c.* XVIII.

132. VULTV LEGIS.] *Reiiciunt alij, &* vultu leni *substituunt. At cùm meus & scripti teneant: non moueo. atque adeò Seneca firmare mihi videtur, in verbis mox sequentibus:* Quid enim? videtur lex irasci his quos non nouit? illius itaque sumendus est animus. *Sicut hic* animum legis *sumi vult, ita illic* vultum. *Et quid hoc est? de lege & iustitiâ quasi re animatâ, & vt grani seueráque virgine, loquuntur aut scribunt: maneat hæc imago, & facilis interpretatio.*

133. SOLLENNIA VERBA.] *Quibus sententia concipitur, & quæ de tabellâ pronunciat.* Legitima verba *appellantur Contron.* II. *libri* IX. *Possunt etiam referri ad hæc sequentia,* Lege age.

134. SEVERA.] *Nulli scripti habent, sed* leni: *cur*

D *mutemus, non video. nam vult mixtum aliquid in voce esse, neque minax & asperum, sed leniter seuerũ.*

135. AGI IVBEBO.] *Plena verba,* Lege age lictor: *Liuius, Seneca, alij. Sed & compendio,* Age lictor. *quæ post sententiam recitatam pronunciabantur: & tristibus abstinentes, non dicebant,* Cæde, Occide, Affige: *sed* Lege age, *siue, vt in Valerio,* Iure age. *quod est, secundum legis scita, hunc tolle, hunc verbera, suspende.*

136. PARRICIDAM.] *Meus addit,* parricidam per iudices insuam. *non probo.*

137. CVLLEO.] *Sacco coriaceo. Vide de Clem. 1. cap.* XXIII.

138. MILITARE.] *Quod illud? Fustuarium? an &* Gladium *intellegit? Nam quamquam præcesit de* ceruice præcidendâ, *tamen hoc ad Securim potiùs referatur: & pœna gladij, militaris omnino erat. Docui ad* XV. *Annal. Tacii. Attamen ego, ex filo sermonis hîc legi mallem,* militarem. *Siue noxium, parricidam, militaris loci hominem, siue proditorem occidi iubebo: in variis suppliciis, idem ero, seuerus sine irâ, lenis sine remissione.*

139. TARPEIO.] *Quod veteri magis republicâ, quàm Principum imperio receptum: tamen neque tunc omnino desitum, Tacitus docet in P. Pituanio Mathematico, & Sexto Mario incesti damnato: quorum vterque saxo deiectus. Porrò ad hæc Seneca, Claudiani locus aptus, in Panegyrico Malliano:*

Seruat inoffensam diuina modestia vocem,
Temperiem seruant oculi, nec lumina feruor
Asperat, aut rabidas diffundit sanguine venas,
Nullaque mutati tempestas proditur oris.
Quinetiam fontes expulsâ corrigis irâ,
Et placidus delicta domas. nec dentibus vnquâ
Instrepis horrendum, fremitu nec verbera poscis.
Qui fruitur pœnâ, ferus est, legumque videtur
Vindictam præstare sibi. cùm viscera felle
Canduerint, ardet stimulis, ferturque nocendi
Prodigus, ignarus causse. Dis proximus ille est,
Qué ratio, non ira mouet. qui facta rependens
Consilio punire potest.

Vbi nota, legum vindictam *dici: aspectu ad vocem,* Age lege. *Qui autem, inquit,* fruitur, *id est delectatur pœnâ (nam Frui est, cum gaudio vti) is vindictam sibi præstare, & suâ causâ, non legum punire videtur.*

140. VVLNVS SANATVM.] *Ipse affectus domitus, & pars ea consanuit.*

141. CICATRIX.] *Primi affectuum motus, & irritamenta. Videsis Manuduct.* III. *Disser.* VII.

actiones quoque, in quibus solis opera iracundiæ videtur necessaria, multo per se ratio A
fortior est? Nam cùm iudicauit aliquid faciendum, in eo perseuerat. nihil enim melius
inuentura est seipsâ, quo mutetur: ideò stat semel constitutis. Iram sæpe misericordia
[142] retrò egit. habet enim non solidum robur, sed vanum tumorem: violentisque prin-
cipiis vtitur. non aliter quàm qui à tertâ venti surgunt, & fluminibus paludibusque
[143] concepti, [144] sine pertinaciâ vehementes sunt. Incipit magno impetu, deinde deficit
ante tempus fatigata: & quæ nihil aliud quàm crudelitatem ac noua genera pœnarum
versauerat, cùm animaduertendum est, iam [145] infracta, lenisque est. Affectus citò cadit:
æqualis est ratio. Ceterùm etiam vbi perseuerauerit ira, nonnunquam si plures sunt, qui
perire meruerunt, post duorum triúmve sanguinem, occidere desinit. Primi eius ictus
acres sunt, sicut serpentium venena à cubili repentium nocent: innoxij [146] dentes sunt,
cùm illos frequens morsus exhausit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiserant:
& sæpe qui minus commisit, plus patitur: quia recentiori iræ obiectus est, &, in totum
inæqualis est. modò vltrà quàm oportet, excurrit, modò [147] citeriùs debito resistit. Sibi B
enim indulget, ex libidine iudicat, & audire nō vult, & patrocinio non relinquit locum,
& ea tenet quæ inuasit, & eripi sibi iudicium suum, etiam si prauum est, non sinit. Ra-
tio vtrique parti locum dat, & tempus dat. Deinde [148] aduocationem etiam sibi petit, vt
excutiendæ spatium veritati habeat: ira festinat. Ratio id iudicari vult, quod æquum
est: ira id æquum videri vult, quod iudicauit. Ratio nihil præter ipsum, de quo agitur,
spectat: ira vanis & extra causam obuersantibus commouetur. Vultus illam [149] secu-
rior, vox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, [150] aduocatio [151] ambitiosior, [152] fauor
popularis exasperat. Sæpe infesta patrono, reum damnat: etiam si ingeritur oculis veri-
tas, amat & tuetur errorem: coargui non vult: & in malè cœptis, honestior illi pertinacia
videtur, quàm pœnitentia. [153] Cn. Piso fuit memoriâ nostrâ, vir à multis vitiis integer,
sed [154] prauus, & cui placebat pro constantiâ rigor. Is cùm iratus [155] duci iussisset eum,
qui [156] ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non [157] exhi-
bebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus [158] extra val- C
lum ductus est, & iam [159] ceruicem porrigebat, cùm subitò apparuit ille commilito, qui
occisus

142. RETRO EGIT.] *Mutare propositum & quasi cursum fecit.*

143. CONCEPTI.] *Ita legendum ex libris, & ipsâ re: non* excepti. *Duo genera ventorum Aristoteles, siue auctor libelli* De mundo, *facit: quæ reddam, Apuleio vertente:* Ventorum binæ sunt species. Qui facti è telluris halitu constant, Terrigenæ nuncupantur: at illi qui excutiuntur è fimbus, Encolpiæ Græcè nominati. Consimiles his haberi oportet eos, qui de fluminibus, lacubus, & stagnis. *De iisdem fusè noster* v. *Quæst. Natur. ca.* VIII. & XIV. *Ergo concipiuntur gignunturq; ex aquis.*

144. SINE PERTINACIA.] *Impetum habent, sed breuem nec duraturum. Seneca dicto cap.* VIII. *notat, hos Aquaticos ventos, nocte concipi, circa lucem erumpere; sed vix vltra matutinum flare. Nam, inquit,* omnis illorum vis conspectu solis exstinguitur: etiam si vehementiores flauêre, circa medium tamen diem relangueſcent, nec vnquam vsque in meridiem aura producitur.

145. INFRACTA.] *Ita feci, cùm scripti & anteà editi haberent,* ira fracta.

146. DENTES.] *Aspidi & serpentibus (ait Plinius)* duo dentes in superâ parte, dextrâ lævaque, longissimi, tenui fistulâ perforati, vt scorpionum aculei, venenum infundentes. Non aliud hoc esse, quàm fel serpentium, & inde venis sub spinâ ad os peruenire, diligentissimi auctores scribunt.

147. CITERIVS.] *Interius, citra metam.*

148. ADVOCATIONEM.] *Phrasis crebra in Senecâ,* Dare, *aut* petere aduocationem: *significat moram, & tempus deliberandi. Dico Consol. ad Marc. cap.* X.

149. SECVRIOR.] *In reo. quem & sequentes notæ spectant.*

150. ADVOCATIO.] *Aduocati, qui amico præsentiam operamq; commodant.*

151. AMBITIOSIOR.] *Splendidior, frequentior.*

152. FAVOR POP.] *In reum.*

153. CN. PISO.] *Credo ipsum esse, qui Syriæ præfuit sub Tiberio, & causa mortis putatur Germanico fuisse. Nota, quâ hic Seneca insigniuit,* prauum D
& rigidum *fuisse, conuenit cum iis, quæ Tac.* II. *An.* Cn. Pisonem, ingenio violentum, & obsequij ignarum, insitâ ferociâ à patre Pisone.

154. PRAVVS.] *Proprie, non rectus, distortus.*

155. DVCI.] *Ad supplicium. ita enim ἁπλῶς loquuntur.*

156. EX COMMEATV.] *Commeatus, est facultas temporisq; præscriptum commeandi & remeandi. Plerumque in militiâ vsurpatur, vt hic. Vide Epist.* LIV. *initio.*

157. EXHIBEBAT.] *Iurisconsultus:* Exhibet, qui præstat eius rei, quâ de agitur, præsentiam.

158. EXTRA VALLVM.] *Sicut in vrbibus, extra portas damnati ducebantur.*

159. CERVICEM.] *Vides militare supplicium, de quo paulloantè.*

160. CEN-

A occisus videbatur. Tunc [160] centurio supplicio [161] præpositus, condere gladium [162] speculatorem iubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni [163] innocentiam. nam [164] militem fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum, cum magno gaudio castrorum, commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non [165] occiderat, & eum qui non [166] perierat. Quid hoc indignius? quia vnus innocens apparuerat, duo peribant: Piso adiecit & tertium. Nam ipsum [167] centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iussit. Constituti sunt in eodem illo loco perituri tres, ob vnius innocentiam. O quàm solers est iracundia, ad fingendas causas furoris! *Te*, inquit, *duci iubeo, quia damnatus es: te, quia caussa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti.* Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Irascitur veritati ipsi, si contra voluntatem suam apparuerit: clamore, & tumultu, & totius corporis iactatione, quos destinauit, insequitur,
B adiectis conuiciis maledictisque. Hoc non facit ratio: sed si ita opus est, silens quietaq́; totas domos funditus tollit, & familias Reipublicæ pestilentes cum coniugibus ac liberis perdit, [168] tecta ipsa diruit, & solo exæquat, & inimica libertati [169] nomina exstirpat. Hæc non frendens, nec caput quassans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tum maximè placidus esse debet & in statu vultus, cùm magna pronunciat. Quid opus est, inquit Hieronymus, cùm velis cædere aliquem, priùs tua labia mordere? Quid si ille vidisset, desilientem de tribunali proconsulem, & fasces lictori auferentem, & sua vestimenta [170] scindentem, quia tardiùs [171] scindebantur aliena? Quid opus est mensam euertere? quid pocula [172] affligere? quid se [173] in columnas impingere? quid capillos euellere? [174] femur pectusque percutere? Quantam iram putas, quæ quia non tam citò in alium quàm vult, erumpit, in se reuertitur? Tenetur itaque à proximis, & rogatur, vt ipse sibi placetur: quorum nihil facit, quisquis vacuus irâ, meritam cuique pœnam iniungit. Dimittit sæpe eum, cuius peccatum deprehendit, si pœnitentia facti spem bonam pollice-
C tur; si intelligit non ex alto venire nequitiam, sed [175] summo, quod aiunt, animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna scelera leuiùs, quàm minora compescet: si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt; his inest latens, & operta, & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo [176] afficiet, si alter per negligentiam admisit, alter curauit vt nocens esset.

Hoc

160. CENTVRIO.] *Isti suppliciis præerant: etsi Romæ, & in Prætorio cohortibus, sæpe Tribuni.*

161. PRÆPOSITVS.] *Supplicij exactor Tacito.*

162. SPECVLATOREM.] *Genus militum, quod iterum nominat De Benefic. III. cap. XXV. Milites autem pœnalem ferè administrabant: ac vide, si vis, de Speculatoribus quæ scripsi ad I. Histor.*

D 163. INNOCENTIAM.] *Quam amiserat, innocentem damnando.*

164. MILITEM.] *Ita meus, commodo sensu. At Pinciani & Gruteri codices plerique, militi: quod pænè est, vt præferam. Militi, damnato nempe, qui videbatur nocens, nec erat.*

165. OCCIDERAT.] *Non occisus erat à speculatore.*

166. PERIERAT.] *Vt putabatur, in commeatu.*

167. CENTVRIONEM.] *Mirum & prauum exemplum. tamen notetur ferìò, etiamtunc Disciplinam illâm sic rigidam castrorum fuisse, & ob minima delicta, mortem in pœnâ.*

168. TECTA.] *Vt in Sp. Melio, aliisq́; factum.*

169. NOMINA.] *Vt in Manlij Capitolini prænomine, quod posteri vetiti ferre.*

170. SCINDENTEM.] *Vi adhibitâ frangentem, quod solet in dolore, aut irâ.*

171. SCINDEBANTVR.] *Nempe damnatorum. Is quippe lictor vestimenta contemptim & rapidè auferebat, lacerabat, & sic verberabat. Liuius VIII.* Fabius fidem militum implorans, lacerantibus vestem lictoribus, ad triarios se recepit. *Valerius de eâdem re:* Rutilianum scissâ veste, spoliatoq́; corpore. *Tacitus:* Protractum è tentorio, scissa veste, verberant.

172. AFFLIGERE.] *In terram iacere, ac frangere.*

173. IN COLVMNAS.] *Hoc quoque iratorum, & indecorè se gerentium. vt Capitolinus de Maximino:* Iaciebat se in parietes, nonnunquam terræ se prosternebat. *Item:* Incurrere in parietes, vestem scindere videbatur. *Suetonius de Augusto, in clade Varianâ:* Adeò namque consternatum ferunt, vt caput interdum foribus illideret.

174. FEMVR.] *Item in indignatione. Cicero in Bruto:* Non frons percussa, non femur. *Fabius inter gestus oratorios recenset.*

175. SVMMO ANIMO.] *In extremâ quasi cute. non insedit, aut penetrauit.*

176. AFFICIET.] *Ipsum afficiet, aut mouebit.*

Hoc semper [177] in omni animaduersione seruabit, vt sciat alteram adhiberi, vt emendet malos: alteram, vt tollat. In vtroque non præterita, sed futura intuebitur. Nam, [178] vt Plato ait, NEMO prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Reuocari enim præterita non possunt: futura prohibentur. & quos volet nequitiæ malè cedentis exempla fieri, palàm occidet: [179] non tantùm vt pereant ipsi, sed vt alios perendo deterreant. Hæc cui expendenda, æstimandaque sunt; vides quàm debeat omni perturbatione liber accedere ad rem summâ diligentia tractandam, potestatem vitæ necisque. Malè irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo, tumor est: nec corporibus copiâ vitiosi humoris intensis, morbus incrementum est, sed pestilens abundantia. Omnes quos vecors animus supra cogitationes extollit humanas, altum quidem & sublime spirare se credunt: ceterùm nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt, quæ sine fundamentis creuêre. Non habet ira cui insistat. non ex firmo mansuroque oritur, sed ventosa & inanis est: tantumque abest à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, à fiduciâ insolentia, ab austeritate [180] tristitia, à seueritate crudelitas. Multum, inquam, interest inter sublimem animum, & superbum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur. Contrà, mihi videtur [181] veternosi & infelicis animi, imbecillitatis sibi conscij, sæpe indolescere. Vt exulcerata & ægra corpora ad ictus leuissimos gemunt; ita muliebre maximè & puerile vitium est. At incidit & in viros. nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? non aliquæ voces ab iratis emittuntur, quæ magno emissæ videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: *Oderint, dum metuant.* [182] Sullano scias sæculo scriptam. Nescio vtrum sibi peius optauerit, vt odio esset, an vt timori. *Oderint.* Occurrit illi futurum, vt execrentur, insidientur, opprimant. Quid adiicit? Dij illi malefaciant, adeò reperit dignum odio remedium. *Oderint.* Quid? dum pareant? non. dum probent? non. Quid ergo? *dum timeant.* Sic [183] nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum spiritu putas? falleris. nec enim magnitudo ista est, sed immanitas. Non est quòd credas irascentium verbis: quorum strepitus magni, minaces sunt, intus mens pauidissima. Non est quòd existimes verum esse, quod apud disertissimum virum Liuium dicitur, *Vir ingenij magni* [184] *magis quàm boni.* Non potest illud separari: aut magnum & bonum erit, aut

Quidam tamen libri, malo afficiet: *quod esset, pœnâ & damno, Comicorum sermone.*

177. IN OMNI.] *E Platone hæc sumpta*, IX. *De Legib.* Οὐ γὰρ ἐπὶ κακῷ δίκη γίγνεται ἀδικία, γιγνομένη κατὰ νόμον. δυοῖν δὲ θάτερον ἀπεργάζεται σχεδὸν ἢ γὰρ βελτίονα, ἢ μοχθηρότερον ἧττον ἐξεργάσατο τὸν τὴν δίκην παραχόντα: Non enim mali inferendi caussâ supplicium vllum est, quod leges quidem instituerunt; sed è duobus alterum efficit, vel meliorem, vel minus prauum eum, qui pœnas dedit. *Addit & de morte deinde, in desperatis & insanabilibus*: δίκη δὲ τούτοις θάνατος, ἐλάχιστον τῶν κακῶν: Pœna talibus mors esto, minimum malorum.

178. VT PLATO AIT.] *Ipsa hæc verba & sententiam Lactantius vsurpat*, De irâ Dei, *cap.* XVIII. *Adspicit autem certo ad Platonis hunc locum, è libro* XI. *De Legib.* Δίκην δὲ ἕκαστος ἑκάστῳ τῷ κακουργήματι σωφρονιστέος ἕνεκα ξυντεμούσην πρόσθισατω. *& paullo post*: οὐχ ἕνεκα τοῦ κακουργῆσαι δίδωσι τὴν δίκην (οὐ γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγένητον ἔσται ποτέ) τοῦ δὲ εἰς τὸν αὖθις ἕνεκα χρόνον ἢ τὸ παράπαν μισῆσαι τὴν ἀδικίαν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἰδόντας αὐτὸν δικαιώμενον, ἢ λωφῆσαι μέρη πολλὰ τῆς τοιαύτης ξυμφορᾶς. Pœnam cuiq; maleficio, quisque luat, & sciat emendationis gratiâ adhærere. *Et mox:* Non enim perpetrati mali caussâ pœnas dat (quippe factum infectum neutiquam reddetur:) sed vt in futurum tempus & illeipse qui deliquit, & ij qui pœnas dantem spectarunt, in totum iniustitiam oderint; aut certè leuentur minuanturque mali huius partes. *Hæc Senecam in mente habere, verba consequentia docent*, Reuocari enim præterita non possunt: *quæ ipsa hîc in Platone.*

179. NON TANTVM.] *Fortasse*, Non tam.

180. TRISTITIA.] *Sic appellat tetricum illud & asperum in vultu gestuq;. Vide Nonium.*

181. VETERNOSI.] *Aliàs*, ventosi: *sed illud fideliores libri habent. Veternosi igitur, vieti, vetustate aut veterno ægri. De ipsâ re, vide lib.* II. *cap.* XIX.

182. SVLLANO SÆC.] *A quo autem scriptam? Cicero aliquoties ipsa verba citat, auctorem non laudat. Vidi qui Ennio tribueret: sed sanè vetustior ille sæculo Sullano. Puto Attij esse, qui sub hoc ænum vixit, &* Atreum *Tragediam dedit. Ab eo autem hæc pronunciata, Cicero ostendit* I. *De Offic.* Vt si Æacus aut Minos diceret, Oderint dum metuant, indecorum videretur, quòd eos fuisse iustos accepimus: at Atreo dicente, plausus excitantur.

183. NEC AMARI.] *Cum metu comite.*

184. MAGIS.] *Ea vocula scripto meo abest. & certum, veteres sæpe omisisse, & intellectam voluisse. In nostro Senecâ vel viginti exempla.*

185. OB-

A aut nec magnum. quia magnitudinem animi inconcussam intelligo, & introrsus solidam, ab imo parem firmamque: qualis inesse malis ingeniis non potest. Terribilia enim esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque bonitas est, non habebunt. ceterùm sermone, conatu, & omni extrà paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod tu magni putes: sicut C. Cæsar. qui iratus cælo quòd [185] obstreperet pantomimis, quos imitabatur studiosiùs quàm spectabat, quodq; [186] comessatio sua fulminibus terreretur, prorsus [187] parùm certis: [188] ad pugnam vocauit Iouem, & quidem sine [189] missione, Homericum illum exclamans versum:

ἢ μ' ἀνάειρ', ἦ ἐγώ σε.

Quanta dementia fuit? putauit, aut sibi noceri ne à Ioue quidem posse, aut se nocere etiam Ioui posse. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandum coniuratorum animos addidisse. vltimæ enim patientiæ visum est, eum ferre, qui Iouem non fer-
B ret. Nihil ergo in irâ, ne cùm videtur quidem vehemens, deos hominesque despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore [190] sustineri vult, purpurâ vestiri, [191] auro tegi, terras [192] transferre, maria [193] concludere, flumina [194] præcipitare, nemora [195] suspendere. Videatur & auaritia magni animi. aceruis auri argentique incubat, & [196] prouinciarum nominibus agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quàm quos consules sortiebantur. Videatur & libido magni animi. transnatat freta, puerorum greges castrat, [197] sub gladium mariti venit vxor, morte contemptâ. Videatur & ambitio magni animi. non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, [198] vno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem [199] titulos disponere. Omnia ista non refert, in quantum procedant, extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est: nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

C

185. OBSTREPERET.] *Tonaret.*

186. COMESSATIO.] *Haud muto. suggero tamen, nec malè* Commissio *lectum iri. Nam de spectaculis & Pantomimis agitur: ac sæpe ista vox in alteram mutauit.*

187. PARVM CERTIS.] *Quia ipsum illud scelestum caput non tangerent.*

188. AD PVGNAM.] *Dio Cassius scribit*, eum machinam excogitasse, quâ tonitribus obstreperet, ac contra fulmina fulminaret: ac quoties ea decidissent, lapidem vicissim eiaculabatur, & in cælum emittebat, cum voce, *quæ hic sequitur.*

189. MISSIONE.] *Ita aly: & Muretus ad gladiatores refert, quasi vellet* pugnam hanc non ha-
D bere missionem: *id est, vt alter eorum caderet. Acutè. & omnino firmat ipse Homericus versus*, Tolle me, aut ego te: *quanquam aliâ paullo sententiâ pronunciatur ab Aiace ad Vlyssem, Iliad. Υ. versu 724. Vide. Meus tamen codex*, sine omissione: *rectè, si refers ad vocem ipsam dictumq; assiduè iteratum.*

190. SVSTINERI.] *In lectis, sellis, vehiculis, a & in pauimento tali?*

191. AVRO TEGI.] *In lacunaribus, atque etiam tectis.*

192. TRANSFERRE.] *E montibus plana, è planis montes facere. Item, vbi terræ fuerant, auectis iis translatisq;, maria inducere.*

193. CONCLVDERE.] *Ad piscinas.*

194. PRÆCIPITARE.] *Alibi sistere, & ex alto dein demittere, vt strepitum murmurq; gratum redderent.*

195. SVSPENDERE.] *In ædium tectis: vbi iam viridaria disponebant. Vide Epist.* CXXII.

196. PROVINCIARVM.] *Id est, agros tam latos finesq; habet, vt prædia eius, prouinciæ sint. Vel ita variè sparsos, vt prouinciatim possideat; & nominibus ita Prouinciarum, Villas suas distinguat. Nam sequitur de* latis finibus, sub singulis Villicis. *Vide* Admiranda *nostra lib.* II. *cap.* XV.

197. SVB GLAD.] *Ita insanit libidine vxor, vt mariti gladium contemnat, & excipiat deprehensa.*

198. VNO NOMINE.] *Vt singulis annis Consulatus aut magistratus gerat, nec locum aliis relinquat. Plinius, de Domitiano:* Qui continuis Consulatibus fecerat longum quemdam & sine discrimine annum.

199. TITVLOS.] *Statuas, inscriptionesq;.*

L. ANNÆI SENECÆ

DE IRA AD NOVATVM LIBER SECVNDVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

DVAS partes habet. prior, Quæstiunculas de Irâ; altera, aduersus hanc Remedia. Prior quæstio, An ira à solo impetu sit? negat, & animum iudicium-
que mox accedere. Itaque rationem audit, & coërceri potest: non futurum, si B
ab illo solo, & naturâ, esset. Discriminat obiter Stoicè Motus, & Affectus.
Hæc vsque ad Cap. IIII. inclusum. Quæstio deinde altera, An crudelitas
& sæuitia sit ab Irâ? negat, & alium Affectum esse: initium tamen aut ali-
mentum à crebrâ Irâ sæpe habere. Cap. deinde VI. An vir bonus peccatis aut peccantibus irascatur? abnuit, & toto affectu isto liberat sapientem, vsque ad Cap. XI. Ab eo quærit, An vtilis sit Ira, quia à Contemptu vindicat, & malos terret? Non admittit, & timeri fatetur: quod non est bonum aut optabile bono. Nam & feræ, & morbi timentur. Hæc ad Cap. XIII. In eo fatetur, simulari à sapiente Iram posse, non tamen vsurpari. Neque simplicis aut generosi eam animi esse, quia liberæ & indomitæ gentes habeant: imò ferocis, & à doctrinâ aut ratione inculti. Denique Cap. XVIII. vtiliter ad Remedia Iræ transit. Duo ea porrigit, Ne irascamur: & Ne in irâ peccemus. Ne incidamus, Educatio talis & talis iuuat: deinde pugna contra primas Iræ causas, & aduocatione semper ac tempore vti. Tum Suspiciones pellendæ; Luxus vitandus. Tum rebus sine sensu, hominibus exiguo sensu, iis quæ naturâ, vel bono nostro fiunt, non irasci. C
Culpas nostras videre & agnoscere, æquiores ita alienis futuros. Non temerè credere, & credita, examinare ab animo facientis. Præcipuè Fastus ponendus, & æstimatio sui: quæ iracundos & vindices facit. Pati potiùs, aut dissimulare: & à fœdo affectu abstinere, cuius deformitas in animo ac vultu expressa. Hæc vtilia: legantur, imbibantur.

CAPVT PRIMVM.

PRIMVS liber, Nouate, [1] benigniorem habuit materiam. facilis enim in procliua vitiorum decursus est. nunc ad exiliora veniendum est. Quærimus enim, vtrum ira iudicio, an impetu incipiat: id est, vtrum suâ sponte moueatur, an quemadmodum pleraque, quæ intra nos insciis nobis oriuntur. Debet autem in hæc se demittere disputatio, vt ad illa quoque altiora possit exsurgere. Nam D
& in corpore nostro ossa, neruique & articuli, firmamenta totius, & vitalia, minimè speciosa visu, priùs ordinantur: deinde hæc, ex quibus omnis in faciem aspectumque decor est: post hæc omnia, qui maximè oculos rapit color, vltimus perfecto iam corpore affunditur. Iram quin [2] species oblata iniuriæ moueat, non est dubium: sed vtrum speciem ipsam statim sequatur, & non accedente animo excurrat, an illo assentiente moueatur, quærimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptæ iniuriæ, & vltionem eius concupiscere, & vtrumque coniungere, nec lædi se debuisse, & vindicari debere, non est eius impetus, qui sine voluntate nostrâ concitetur. [3] Ille simplex est: hic compositus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus est, damnauit, vleiscitur. hæc non possunt fieri, nisi animus
CAP. II. eius qui tangebatur, assensus est. Quorsus, inquis, hæc quæstio pertinet? vt sciamus, [4] quid sit ira. Nam si inuitis nobis nascitur, nunquam rationi succumbet. Omnes

A nes enim motus, qui non voluntate noſtrâ fiunt, inuicti & ineuitabiles ſunt: vt horror frigidâ aſperſis, ad quoſdam [5] ictus aſpernatio, ad peiores nuntios ſubriguntur pili, & rubor ad [6] improba verba ſuffunditur, ſequiturque [7] vertigo præcipita cernentes. Quorum quia nihil in noſtrâ poteſtate eſt, nulla, quò minùs fiant, ratio perſuadet: ira præceptis fugatur. Eſt enim voluntarium animi vitium, non ex his quæ conditione quadam humanæ ſortis eueniunt; ideoque etiam ſapientiſſimis accidunt. Inter quæ & [8] primus ille ictus animi ponendus eſt, qui nos poſt opinionem iniuriæ mouet. Hic ſubit etiam inter ludicra ſcænæ ſpectacula, & lectiones rerum vetuſtarum. ſæpe Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, videmur iraſci. Quis non contra Marij arma, & contra Sullæ proſcriptionem concitatur? Quis non Theodoto & Achillæ, & ipſi [9] puero, [10] non puerile auſo facinus, infeſtus eſt? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio inſtigat: [11] Martius quoque ille tubarum ſonus mouet mentes, & atrox pictura, & iuſtiſſimorum ſuppliciorum triſtis aſpectus. Inde eſt, quòd arridemus arridenti-
B bus, & contriſtat nos turba mœrentium, & efferueſcimus [12] ad aliena certamina: quæ non ſunt iræ, non magis quàm triſtitia eſt, quæ ad conſpectum [13] inimici naufragi contrahit frontem: non magis quàm timor, qui Hannibale poſt Cannas mœnia circumſidente, lectoris percutit animum: ſed omnia iſta motus ſunt animorum moueri volentium, nec affectus, ſed principia præludentia affectibus. Sic enim militaris viri, in mediâ pace iam [14] togati, aures tuba ſuſcitat, equosque caſtrenſes erigit crepitus armorum. Alexandrum aiunt, [15] Xenophanto canente, manum ad arma miſiſſe. Nihil ex his III.
quæ animum fortuitu impellunt, affectus vocari debet. iſta, vt ita dicam, patitur magis animus, quàm facit. Ergo affectus eſt, non ad oblatas rerum ſpecies moueri, ſed permitere ſe illis: & hunc [16] fortuitum motum perſequi. Nam ſi quis pallorem, & lacrimas procidentes, & irritationem humoris obſcœni, altúmve ſuſpirium, & oculos ſubitò acriores, aut quid his ſimile, indicium affectus, animique ſignum putat; fallitur, nec
C intelligit hos corporis eſſe pulſus. Itaque & fortiſſimus plerumque vir, dum armatur, expal-

COMMENTARIVS.

CAP. I. 1. BENIGNIOREM.] *Faciliorem, quæ meliùs & uberiùs ſe daret.*

2. SPECIES.] *Ariſtoteles v. Ethic.* Ἐπὶ φαινομένη γὰρ ἀδικίᾳ ἡ ὀργὴ ἔστιν: Ob apparentem enim iniuriam eſt Ira. *neque neceſſum eſt, veram eſſe.*

3. ILLE SIMPLEX.] *Primus ille impetus, & motus. Nam duos eos facit (diſtinguc, aut Senecam parùm capies hoc & ſequenti Capite, imò dices ſibi aduerſari)* Simplicem, *id eſt cui nondum aſſenſus: & alterum* Compoſitum, *qui cum aſſenſu eſt, & de vltione & pœnâ (in re propoſitâ) cum animo agit.* Impetus autem appellat, *Stoicâ linguâ*, Perturbationes. *nam illi*
D *definiunt* τὸ πάθος, ὁρμὴν πλεονάζουσαν: Perturbationem, impetum immodicum & abundantem.

CAP. II. 4. QVID SIT.] *Muretus vellet,* Quid poſſit ira. *neque enim definitio eius hic quæritur (priore libro factum) ſed de vi agitur, & quid iam in occupato animo poſſit. Aliter puto. & contextus me docet, quæri & præmitti hæc minuta, vt ſeriò intellegamus* Quid ſit ira? *id eſt, naturam eius omnem & formam norimus; initia, progreſſus; & quomodo ſedari tolliq; poſſit.*

5. ICTVS.] *An cùm minatur aliquis ferire, quòd caput & corpus ſubducimus? An verius legi,* tactus, *cum libris? & aſpernatio in iis eſt, vt cùm latera aut alæ titillantur: ſiue magis, in vlcere aut vulnere, cui manum admoues.*

6. IMPROBA.] *Impudica, aut impudentia.*

7. VERTIGO.] *Senecæ epiſt.* LVII. Quędam ſunt, quæ nulla virtus effugere poteſt. Itaque & vultum adducet ad triſtitiam, & inhorreſcet ad ſubita, & caligabit ſi vaſtam altitudinem, in crepidine eius conſtitutus, deſpexerit.

8. PRIMVS ILLE ICT.] *Siue primus ille motus, quem licet* Cogitationis motum *appellare; alterum* Aſſenſus. *Vide Manud.* III. *Diſſert.* VII.

9. PVERO.] *Ptolomæo regi Aegypti.*

10. NON PVERILE.] *Mortem magni Pompeij, duobus illis conſultoribus.*

11. MARTIVS ILLE.] *Claſſicum.*

12. AD ALIENA.] *Cùm currentes pugnantéſve alios, in Circo aut Amphitheatro videmus. Inde ſponſiones apud Romanos, cùm huic aut illi parti fauerent; rixæ, pugnæ.*

13. INIMICI NAVFR.] *Quem cùm iuuet perire, tamen ipſe rei turbidæ aſpectus turbat. At non vera ea triſtitia eſt. Neque tamen aſperner Gruteri acutam coniecturam,* mimici naufragij. *Nam & incendia, & ruinas, & naufragia ludebant in ſcænis.*

14. TOGATI.] *Non vltrà ſagati: & per veſtem notat iam emeritum & militiâ miſſum.*

15. XENOPHANTO CANENTE.] *Dorium & bellicum. Diogenes autem hic ſcitè,* Meliorem cum ſibi Muſicum fore, ſi cantus caneret, quibus Alexander ardens & furens reprimeretur.

CAP. III. 16. FORTVITVM.] *Ita loquitur & appellat, quod non conſilio & propoſito venit. Alio-*

expalluit: & ſigno pugnæ dato, ferociſſimo militi paululum genua tremuerunt: & ma- A
gno imperatori, antequam inter ſe acies [17] arietarent, cor exiluit: & oratori eloquentiſ-
ſimo, dum ad dicendum componitur, [18] ſumma riguerunt. Ira non moueri tantùm,
ſed excurrere debet. eſt enim impetus. nunquam autem [19] impetus ſine aſſenſu mentis
eſt: neque enim fieri poteſt, vt de vltione & pœnâ agatur, animo neſciente. Putauit ſe
aliquis læſum, voluit vlciſci: diſſuadente aliquâ cauſſâ, ſtatim reſedit. hanc iram non
voco, ſed motum animi, rationi parentem. Illa eſt ira, quæ rationem tranſilit, quæ ſe-
cum rapit. Ergo illa prima agitatio animi, quam ſpecies iniuriæ incuſſit, non magis ira
eſt, quàm ipſa iniuriæ ſpecies: ſed ille ſequens impetus, qui ſpeciem iniuriæ non tan-
tùm accepit, ſed approbauit. Ira eſt concitatio animi, ad vltionem voluntate [20] & iudi-
cio pergentis. Nunquid dubium eſt, quin timor [21] fugam habeat, ira impetum? vide er-
go, an putes aliquid ſine aſſenſu mentis aut peti poſſe, aut caueri. Et vt ſcias,
IV. quemadmodum [22] incipiant affectus, aut creſcant, aut efferantur; eſt primus motus
non voluntarius quaſi præparatio affectus, & quædam comminatio. alter cum volun- B
tate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cùm læſus ſim: aut oporteat hunc
pœnas dare, cùm ſcelus fecerit. tertius motus eſt iam impotens, qui non, ſi oportet, vlci-
ſci vult: ſed vtique, qui rationem euicit. Primum illum animi ictum effugere ratione
non poſſumus: ſicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos [23] oſcita-
tatio aliena ſolicitet, ne oculi ad intentionem ſubitam digitorum [24] comprimantur. Iſta
non poteſt ratio vincere: conſuetudo fortaſſe, & aſſidua obſeruatio extenuat. Alter ille
V. motus, qui iudicio naſcitur, iudicio tollitur. [25]* Illud etiamnum quærendum
* eſt. Hi qui vulgò ſæuiunt, & ſanguine humano gaudent, an iraſcantur, cùm eos occi-
dunt, à quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepiſſe ſe exiſtimant: qualis fuit [26] Apol-
lodorus, aut Phalaris. Hæc non eſt ira: feritas eſt. non enim quia accepit iniuriam, no-
cet: ſed parata eſt dum noceat [27] velle accipere. nec illi verbera lacerationesque in vl-
tionem

qui fortunæ nullum, ſed naturæ hîc opus. Fortuitum igitur, id eſt temerarium, inexſpectatum.

17. ARIETARENT.] *Verbum, quo vti amat. id eſt, concurrerent, cum impetu & incurſu coirent.*

18. SVMMA.] *Extremæ partes: manus, pedes, labia.*

19. IMPETVS SINE.] *Imò tuipſe impetum à conſilio diſtinxiſti, initio libri. Sed intellegit hîc* impetum *compoſitum, de quo dixi: & fruſtrà verba aly conſumunt. Habent & feræ impetus, ſed ſimplices, & quos ſemper (quantum in ipſis eſt) ſequuntur. Senecam attentè iamnunc lege & adiunge, vihil tenebroſum.*

20. ET IVDICIO.] *Hîc quoque eſt qui argutetur. quomodo iudicio Ira, inquit, ſi extra ſe eſt? ſi nihil ei cum ſanitate commune? Reſpondeo, Iudicio, ſed deprauato: iudicio, quod contra impetum initio libri Seneca oppoſuit, id eſt deliberatione & aſſenſu.*

21. FVGAM.] *Puto rectum, etſi ſcripti plerique* finem. *Sed ea mens, timorem vitare & fugere; iram contrà, petere & ſequi, nempe vltionem. E ſequenti lineâ clarum: vbi* Peti *ad* Iram; Caueri *ad* Timorem *aptat.*

CAP. IV. 22. INCIPIANT.] *Pulchra hæc, & vſui notanda, de triplici diſcrimine in Affectibus: qui gradatim naſcuntur, adoleſcunt, matureſcunt. Vide Manud.* III. *Diſſ.* VII.

23. OSCITATIO.] *Nam ſympathiâ occultâ, oſcitamus ad viſum oſcitantem.*

24. COMPRIMANTVR.] *Conniueant. quod tanti eſt, vt Plinius notet inter omnes gladiatores Caligulæ, non niſi duos fuiſſe, qui hoc euicíſſent, vt oculis inconniuis eſſent. Lib.* XI. *cap.* XXXVII.

CAP. V. 25.* ILLVD ETIAMNVM.] *Ruinam & hiatum hic agnoſco. nam vbi de* tertio motu, *quod propoſuerat? Neque item quæſtio aut res cohæret aptè.*

26. APOLLODORVS.] *Libro* VII. *de Benef. cxix. hos item duos coniungit, vt eximios in ſæuitie & cæde:* Quid, inquit, ſi non tantùm malus factus eſt, ſed ferus, ſed immanis, qualis Apollodorus aut Phalaris? *Et Phalaris quidem notus eſt; minùs alter, niſi quod Plutarchus Suidaſq́, inter tyrannos nominant, ſed nominant tantùm. Eſtne ille, quem* Caſſandréæ tyrannum *fuiſſe Pauſanias in Meſſenicis prodit? Eſtne item, cuius mortem tragicam, & condignam vitâ, Plutarchus* De tardâ Dei vindictâ *tangit & indicat? Verba:* Οἷον φασὶν ἀπολλόδωρον ποτὲ κατὰ τὴν ὑπνοφοβίαν ὀνειρεύμενον ἑαυτὸν ὑπὸ σκυθῶν, εἶτα καθεψόμενον. τὴν δὲ καρδίαν ἐκ τοῦ λέβητος ὑποβοᾶν λέγουσαν, ἐγώ σοι τούτων αἰτία. καὶ πάλιν D τὰς θυγατέρας διαπύρους καὶ φλεγομένας τοῖς σώμασι κύκλῳ περὶ αὐτὸν τρέχουσας: Sicut aiunt Apollodorum aliquando per ſomnium vidiſſe, ſeipſum excoriari à Scythis, deinde elixari. Cor autem è lebete vocem emittere ac dicere, Ego horum tibi cauſſa ſum. Item & filias flagrantibus corporibus in orbem circa ipſum currere. *Sanè animus mihi quoque loquitur, hunc noſtrum tyrannum eſſe. Sed quomodo* à Scythis *excoriatus? quid eis rei in Græciâ? aut ſi apud Scythas iſte, vnde ea res Græcis ſic innotuit? Puto ſcribendum,* ὑπὸ σκυτέων: à coriariis, à cerdonibus. *& ij verò ſolent pelles detrahere. Cæterùm* Caſſandréa, *Macedoniæ an Thraciæ vbs eſt: quæ antè* Potidæa.

27. VELLE.] *Scribam*, vel accipere.

28. PER

A tionem petuntur, sed in voluptatem. Quid ergo? origo huius mali ab irâ est: quæ vbi frequenti exercitatione & satietate in obliuionem clementiæ venit, & omne fœdus humanum eiecit animo, nouissimè in crudelitatem transit. Rident itaque, gaudentque, & voluptate multâ perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu absunt,[28] per otium sęui. Hannibalem aiunt dixisse, cùm fossam sanguine humano plenam vidisset: *O formòsum spectaculum!* Quanto pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod lacumque compleſſet? Quid mirum, si hoc maximè spectaculo caperis innatus sanguini, & [29] ab infante cædibus admotus? sequetur te fortuna crudelitatis tuæ [30] per viginti annos secunda, dabitque oculis tuis gratum vbique spectaculum. videbis istud & circa Trasimenum, & circa Cannas, & nouissimè circa [31] Carthaginem tuam. [32] Volesus nuper sub diuo Augusto procōsul Asiæ, cùm CCC. vnâ die securi percussisset, incedens inter cadauera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque feciſſet, Græcè proclamauit: [33] *O rem regiam!* Quid hic rex feciſſet? non fuit hæc ira, sed maius malum, &
B insanabile. [34]* Virtus, inquit, vt honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse VI.
debet. Quid si dicatur, virtutem & humilem & magnam esse debere? at qui hæc dicit, *
[35] illam extolli vult, & deprimi. quoniam lætitia ob rectè factum, clara magnificaque est; ira ob alienum peccatum, sordida & angusti pectoris est: nec vnquam committet virtus, vt vitia, dum compescit, imitetur. ipsam iram castigandam habet, quę nihilo melior est, sæpe etiam peior his delictis quibus irascitur. Gaudere lætarique, [36] proprium & naturale virtutis est: irasci non est ex dignitate eius, non magis quàm mærere. Atqui iracundiæ tristitia comes est: & in hanc omnis ira vel post pœnitentiam, vel post [37] repulsam reuoluitur. Et si sapientis est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus, & sæpe irascetur. sequitur, vt non tantùm iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem, in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus inquam esse non potest, si pro facto cuiusque irascendum est. Nam aut iniquus erit, si æqualiter irascetur delictis inæqualibus:
C aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quàm sapientis affectum ex alienâ pendere nequitiâ? desinet ille Socrates posse
[38] eumdem vultum domum referre, quem domo extulerat. Atqui si irasci sapiens VII.
debet turpiter factis, & concitari tristarique ob scelera, nihil est ærumnosius sapiente. omnis illi per iracundiam mœroremque vita transibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? quoties processerit domo, per sceleratos illi, auarosque, & prodigos, & impudentes, & ob ista felices, incedendum erit: nusquam oculi eius flectentur, vt non quod indignentur, inueniant. Deficiet, si toties à se iram, quoties causſa poscet, exegerit. Hæc [39] tot millia ad forum primâ luce properantia, quàm turpes lites, [40] quanto turpiores aduocatos [41] habent? [42] Alius iudicia patris accusat, quæ mereri satius

28. PER OTIVM.] *Quieti ipsi, & sine motu: imò & per delicias sæui.*

D 29. AB INFANTE.] *Quâ formâ item Latini*, A puero. *Porrò Annibal nouem annos natus patri, vt comes in Hispaniam esset, vltionem de Romanis ad aram iurauerat. Non ergo prorsus* infans.

30. PER VIGINTI.] *Partim in Hispaniâ, maximè in Italiâ, res gerentem. In istâ per annos* XVII.

31. CARTHAGINEM.] *Vbi tu victus.*

32. VOLESVS.] *Esse Volesum Messallam, de quo Tacitus* III. *Annal. & qui sub Augusto Proconsul Asiæ fuit. dixi ad Tacitum. è quo colligas, damnatum ab Augusto.*

33. O REM REGIAM!] *ὦ πρᾶγμα βασιλικόν.*

CAP. VI. 34. *VIRTVS INQVIT.] *Neque hæc cohærere, aut plena esse, quibus post admonitionem dicet.*

35. ILLAM EXT.] *Scripti omnes*, qui illam. *An igitur*, quin illâ: *vel* quidni, *cũ interrogatione finali?*

36. PROPRIVM.] *Nam sapiens in perpetuo gaudio, & animi tranquillitate. Vide Manud.* III. *Diss.* V.

37. REPVLSAM.] *Id est, cùm vltionem peragere non potuit. Post* pœnitentiam *autem tristitia, cùm peregit scilicet, & sanior iam nollet.*

38. EVMDEM VVLT.] *Quod in eximiis laudibus viri eius meritò ponunt. Plinius:* Ferunt Socratem clarum sapientiâ, eodem semper visum vultu, nec aut hilaro magis aut turbato.

CAP. VII. 39. TOT MILLIA.] *Obseruare licet ad multitudinem ciuium, qui Romæ.*

40. QVANTO TVRPIORES.] *Quare turpiores? quia gnari scientesq; prauæ aut iniustæ defendunt: quia fidem & vocem venalia in fas & nefas habent. Addo etiam, quia ipsi omni face criminum maculosi.*

41. HABENT.] *Meus & quidam*, conscisceunt: *quod admittam.*

42. ALIVS IVDICIA.] *Hæc proba lectio. spectat ad filios ingratos & improbos, qui querelam de Testa-*

mento

tius fuit: alius cum matre [43] consistit: alius delator venit eius criminis, cuius manifestior reus est. & iudex damnaturus quę fecit, eligitur: & [44] corona pro malâ caussâ, bonâ patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cùm videris forum multitudine refertum, & [45] Septa concursu omnis frequentiæ plena, & illum Circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc scito, istic tantundem esse vitiorum, quantum hominum. Inter istos quos [46] togatos vides, nulla pax est: alter in alterius exitium leui compendio ducitur. VIII. Nulli nisi ex alterius damno quæstus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: [47] maiore grauantur, minori graues sunt: diuersis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob leuem voluptatem prædamque cupiunt. Non alia quàm [48] in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viuentium pugnantiumque. Ferarum iste conuentus est: nisi quòd illæ [49] inter se placidæ sunt, morsuque similium abstinent, hi mutuâ laceratione satiantur. [50] Hoc vno ab animalibus mutis differunt: quòd illa mansuescunt alentibus, horum rabies [51] ipsos à quibus est nutrita, depascitur. [52] Nunquam irasci desinet sapiens, si semel cœperit. omnia sceleribus ac vitiis plena sunt. plus committitur, quàm quod possit coercitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine: maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris æquiorisque respectu, quocumque visum est, libido se impingit. nec furtiua iam scelera sunt: [53] præter oculos eunt. adeoque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus eualuit, vt innocẽtia non rara, sed nulla sit. Numquid enim singuli aut pauci rupêre legem? vndique, velut [54] signo dato, ad fas nefasque miscendum coorti sunt.

—— Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero. fratrum quoque gratia rara est,
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita nouercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

[55] Et

mento inofficioso aduersus patrem instituebant. Iudicia *enim appellant, supremam illam voluntatem & decreta: cum mens panè libera ab affectibus, puriter solet iudicare. Itaque* incorruptum iudicem *illum dicit noster, De Benef.* IV. *cap.* XI. *vbi pluscula hutus rei. Atquin inquit, satius erat decentiusq;, meruisse iudicia illa, & per beniuolentiam & gratiam impetrasse; quàm legibus vindicasse.*

43. CONSISTIT.] *Forense verbum. & dicunt* Consistere aduersus aliquem, *aut* Cum aliquo, *cum qui congreditur iudicio & experitur: ab ipsâ re, quia stabant. Quinctilianus Declamat.* CCCXVIII. Quantopere his post libertatem satisfecerim, videlicet hac contumeliâ, quâ mecum consistunt, æquè manifestum: *De libertis qui petebant & agebant. Idem Declam.* CCCXXXIII. Vsum loquendi perdidisse malueram, quàm cum homine optimè de me merito iam bis consisterem. *Tertullianus sine aliâ additione* Consistere *dixit, vt in Apolog. cap.* IV. *De Idololatriâ, cap.* XIII. *& sapius.* De hoc primo consistam, *inquit: id est, iudicio agam, & tecum experiar.*

44. CORONA.] *Audientium.*

45. SEPTA.] *Tria loca nominat, in quibus frequentia assidua populi,* Forum, Septa, Circum. *Duo illa nota:* Septa, *autem, alio nomine* Ouilia, *in campo Martio, vbi suffragia ferri solent. quæ è ligneis M. Agrippa marmorea fecit. Locus amplus, & vacuus: ideoq; extra illud comitiale tempus, vagorum aut curiosorum ibi multitudo. Eò magis, quòd merces omnifariæ expositæ, & pleræque rariores. Martialis libro* IX.

In Septis Mamurra diu multumq; vagatus, C
Hic vbi Roma suas aurea vexat opes.

46. TOGATOS.] *Pacis habitu; & ideò tali ingenio speres.*

CAP. VIII. 47. MAIORE.] *Vellem,* maiorem. *Est, grauatè & ægrè ferunt.*

48. IN LVDO.] *Gladiatores enim vnà habitant, comedunt: mox pugnant, & mutuò sese cædunt. Vide de his* Ludis *Saturnalia nostra, lib.* I. *cap.* XIV.

49. INTER SE PLAC.] *Exprobrat Horatius Romanis, ciuili bello se lacerantibus:*

Neque hic lupis mos, nec fuit leonibus
Vnquam, nisi in dispar, feris.

50. HOC VNO.] *Vno? atquin alterum discrimen præiuit. Legam cum meo libro,* imò.

51. IPSOS A QVIBVS.] *Socratis dictum: κακοὺς ποιῶν τὺ, θρέψαι λύκους:* Malis bene faciens, nutri lupos. D

52. NVMQVAM IRASCI.] *Demosthenis simile. qui dicitabat, ὡς πολλάκις ἐπιὸν αὐτῷ εὔξασθαι τοὺς πονηροὺς ἀπολέσθαι, φοβεῖτο μὴ ἔρημον ἀρδν ἐκ τῆς εὐχῆς ποιήσῃ τὴν πόλιν:* quòd cùm sæpe ei incidisset perniciem imprecari malis, veritus esset, ne eo voto planè desolatam ciuitatem redderet.

53. PRÆTER OCVLOS.] *Id est, ante oculos & ora nostra se ostendunt. Cicero in Verrem:* Prætor oculos Lollij hæc omnia ferebant.

54. SIGNO DATO.] *A Circensibus, quibus ad currule certamen signum mappâ Prætor dat: ac tunc, vt ille ait,*

—— carceribus sese effudère quadrigæ.

Tertullianus simili sensu, Velut mappâ missâ.

55. ET

A [55] Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra [56] ex vnâ parte contraria, [57] parentum liberorumque sacramenta diuersa, subiectam patriæ [58] ciuis manu flammam, & agmina infestorum equitum ad conquirendas [59] proscriptorum latebras circumuolitantia, & violatos [60] fontes venenis, & pestilentiam [61] manu factam, & præductâm obsessis parentibus fossam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concremantia, dominationesque funestas, [62] & regnorum publicorumque exitiorum clandestina consilia: & pro gloriâ habita, quæ quamdiu [63] opprimi possunt, scelera sunt: raptus ac stupra, & [64] ne os quidem libidini exceptum. Adde nunc publica periuria gentium, & rupta I X.
fœdera, & in prædam validioris quicquid [65] non resistebat, abductum; circumscriptiones, furta, fraudes, [66] infitiationes, quibus [67] trina non sufficiunt fora. Si tantùm irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed [68] insaniendum est. Illud potiùs cogitabis, non esse irascendum erroribus. quid enim si quis irascatur in tenebris parum vestigia certa ponentibus? quid si quis surdis, imperia non exaudienti-
B bus? quid si pueris, quòd neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos æqualium iocos spectent? quid si illis irasci velis, qui ægrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & hæc est [69] caligo mentium: nec tantùm necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, vniuersis ignoscendum: generi humano venia tribuenda est. Si irasceris iuuenibus senibúsque, quòd peccant: irascere infantibus, quòd peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris: quorum ætas nondum nouit rerum discrimina? maior est excusatio & iustior, hominem esse, quàm puerum. Hac condicione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi, quàm corporis morbis: non quidem obtusa, nec tarda, sed ætumine nostro malè vtentia, alter alteri vitiorum [70] exempla. Quisque sequitur priores, malè iter ingressos. quid ni habeant excusationem, cùm publicâ viâ errauerint? In singulos seueritas imperatoris distringitur: at necessaria venia X.
est, vbi totus [71] deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis? turba peccantium. Intelligit quàm iniquum sit, & periculosum, irasci publico vitio. [72] Heraclitus quoties prodie-
C rat,

55. ET QVOTA.] *Iuuenalis:*

Hæc quota pars scelerum, quæ custos Gallicus vrbis
Vsque à Lucifero, donec nox occidat, audit?

56. EX VNA PARTE.] *Id est, vnius gentis partis, bina & aduersa castra.*

57. PARENTVM.] *Lucanus* VII.

—— videre parentes
Frontibus aduersis, fraternaq; cominus arma.

58. CIVIS MANV.] *Ad Sullam. qui primo reditu, cum sex legionibus irrupit per portam Esquilinam.* Cumque ciues è tectis lapidibus & tegulis repellerent, nec progredi posset, clamauit vt ædificia succenderent: sumptaque ardenti face, primus
D ipse flammam subiecit. *Plutarchus.*

59. PROSCRIPTORVM.] *Ad eundem, & discipulos eius Triumuiros.*

60. FONTES VEN.] *Florus* II. *cap. vlt.* M' Aquilius Asiatici belli reliquias conficit, mixtis (*nefas!*) veneno fontibus, ad deditionem quarumdam vrbium. qui contra fas deûm, moresque maiorum, medicaminibus impuris, in id tempus sacrosancta Romana arma violauit.

61. MANV FACTAM.] *Fraude item, & venenis aut maleficiis arcessitam. De hac phrasi Consol. ad Martiam, cap.* XIX.

62. ET REGNORVM.] *Cæsarem atque istos tangit, qui regnum moliti, libertatem oppresserunt.*

63. OPPRIMI POSS.] *Acutè. Vult dictum, quod Seneca alius:* - felix scelus, Virtus vocatur. *Catilina sceleritus & paricida, quia conatus opprimere patriam, ipse oppressus: Cæsar felix, & pater patriæ, quia perfecit.*

64. NE OS QVIDEM.] *Quod dicunt aliter*, nec capiti quidem parcere.

CAP. IX. 65. NON RESIST.] *Resistendo non erat. sine effectu resistebat.*

66. INFITIATIONES.] *Aeris accepti, depositi, aut talium.*

67. TRINA.] *Nam tribus foris, illo æuo, ius dicebatur. Martialis:*

Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Hæc erant, Romanum, Cæsaris, Augusti: *quibus & alia post adiecta. vt dixi in Admir. lib.* III.

68. INSANIENDVM.] *Nam* insania, flos iræ, *vt suprà.*

69. CALIGO MENTIVM.] *Quam vtinam agnoscamus! sed vt quisque hodie aliquid legisse, vidisse, vsu didicisse visus est: sumit animos, & velut in clarâ luce, aliorum errores ridet.*

70. EXEMPLA.] *Nam tradimus & transfundimus vitia, & capimus haurimusq; vicissim.*

CAP. X. 71. DESERVIT EXERC.] *Suppositum est. scripti libri*, desæuit: *meus* deleuit. *Credo proximè ad verum: & fuerit* deliuit, *neglectâ litterulâ. vnde ille scriptor* deleuit, *cum verum esset* deliquit. *De re ipsâ, plures tutò peccare, & cum venia; etiam Lucanus, de ipsis militibus, scripsit:*

—— Quippe ipsa metus exsoluerat audax
Turba suos. quidquid multis peccatur, inultum est.

72. HERACLITVS.] *Hæc verò sumpsit noster à Sotione,*

rat, & tantum circa se malè viuentium, imò malè pereuntium viderat, flebat, miserebatur omnium qui sibi læti felicesque occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo: & ipse inter deplorandos erat. Democritum contrà aiunt, nunquam sine risu in publico fuisse. adeò nihil illi [73] videbatur serium eorum, quæ seriò gerebantur. Vbi istic iræ locus est? aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Non irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminem nasci sapientem, sed fieri. scit [74] pauciſſimos omni ævo sapientes euadere: quia conditionem humanæ vitæ perspectam habet: nemo autem naturæ sanus irascitur. Quid enim si mirari velit, non in silvestribus dumis poma pendêre? quid si miretur spineta sentésque non vtili aliquâ fruge compleri? nemo irascitur, vbi vitium naturæ defendit. Placidus itaque sapiens & æquus erroribus, non hostis, sed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furiis ambitionis agitati. Omnia ista tam propiùs [75] aspiciet, quàm ægros suos medicus. Nunquid ille cuius nauigium multam, vndique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsíque nauigio irascitur? occurrit potiùs, & aliam excludit vndam, aliam egerit, manifesta foramina præcludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit: nec ideò intermittit, quia quantum exhaustum est, subnascitur. Lento adiutorio opus est, contra mala continua & fœcunda, non vt desinant, sed ne vincant.

XI. Vtilis est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primùm, ira si quantum minatur, valet; ob hoc ipsum quia terribilis est, & inuisa est. [76] Periculosius est autem timeri, quàm despici. Si verò [77] sine viribus est, magis expositа contemptui est, & derisum non effugit. quid enim est iracundiâ in superuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideò quædam, quia terribiliora, potiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quòd [78] feræ quoque telum est, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, hulcus malum? numquid ideò quicquam in istis boni est? an contrà, omnia despecta, & fœda, & turpia, [79] ipso quo timentur, sunt? Ira per se deformis est, & minimè metuenda: at timetur à pluribus, sicut [80] deformis persona ab infantibus. Quid, quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui [81] medio ciuili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter conuertit, quàm si missa esset vox [82] publici affectus:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, vt quod alieno metu magnum est, à suo non vacet. Leoni quàm pauida sunt ad leuissimos strepitus pectora? acerrimas feras [83] vmbra, vox, & odor insolitus exagitat. quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam

XII. sapiens, timeri. Nec ideò iram magnum quisquam putet, quia formidini est: quoniam quædam etiam contemptissima timentur: venena, & [84] offa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cùm maximos ferarum greges, [85] linea pennis distincta contineat,

Satiene, (an illo praceptore suo?) qui Sermones de Irâ *scripsit, aliquoties Stobæo citatos. in quo hoc ipsum fragmentum:* Τοῖς δὲ σοφοῖς οὐτὲ ὀργὴς, οὐκ ἀλύπητος γὰρ ὁ κλαυσόμενος, ὁ δὲ γελάσεται τὸν ἐλεεινόν: *Sapientibus iræ loco, Heraclito quidem lacrimæ, Democrito verò risus obtenebatur.*

73. VIDEBATVR.] *Idem huic homini, Democrito, hæres animo affectum.*

74. PAVCISSIMOS.] *Tam rarus, quàm Phœnices.*

75. ASPICIET.] *Videntur ex sermone sapientis esse ergo, aspiciam.*

CAP. XI. 76. PERICVLOSIVS.] *Ennius:* Quem metuunt oderunt. quem quisque odit, perisse expetit.

77. SINE VIRIB.] *Trito illo, & Liuiano dicto:* Vanam sine viribus iram esse.

78. FERÆ QVOQVE.] *Libri plerique, & meus, insertâ voce,* feræ sapientis quoque. *An superflua & repetita est? inepta certè. an mutamus, sæuientis?*

79. IPSO QVO TIM.] *Nihil enim horum pulchrum, timetur.*

80. DEFORMIS PERS.] *usquequaque.*

81. MEDIO CIV.] *Cæsare Iulio ludos, atque ipso spectante, audiente. Nec obscurè hic versus in eum dirigebatur, vel Macrobio auctore: quem vide, II. Sat. cap. VII.*

82. PVBLICI AFF.] *Quasi eius ore omnes hunc sensum interiorem suum exprimerent.*

83. VMBRA.] *Adde huic rei infrà, lib. III. c. XXX.*

CAP. XII. 84. OFFA.] *Est à Mureto, nec damnes. Libri enim omnes,* offa. *An non* ora? *tamen & ossa quædam mortifera, vt in Pastinacâ pisce, aliisque.*

85. LINEA.] *Explico lib. I. de Clemen. cap. XII.*

86. An

A neat, & in insidias agat: [86] ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori sunt. [87] Curriculi motus, rotarumque versata facies, leones redigit [88] in caueam: elephantes [89] porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo [90] vmbra ab infantibus, à feris [91] rubens pinna. non ipsa in se quicquam habet firmū aut forte, sed vanos animos mouet. Nequitia, inquit, de rerum naturâ tollenda est, si velis iram tollere: neutrum autem potest fieri. Primùm, potest aliquis non algere, quamuis ex rerum naturâ hiems sit: & non æstuare, quamuis menses æstiui sint. aut loci beneficio aduersus intemperiem anni tutus est, aut patientiâ corporis sensum vtriusque peruincit. Deinde verte istud. necesse est priùs virtutem ex animo tollas, quàm iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coëunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus, quàm æger & sanus. Non potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil est tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nulliq́ue sunt tam feri & [92] sui iuris
B affectus, vt non disciplinâ perdomentur. Quodcunque sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnquam [93] riderent, consecuti sunt: vino quidam, alij Venere, quidam [94] omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno, [95] vigiliam indefatigabilem extendit: didicerunt alij tenuissimis & aduersis [96] funibus currere, & ingentia, vixq́ue humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem [97] mergi, ac sine vllâ respirandi vice perpeti maria. Mille sunt alia, in quibus per- XIII.
tinacia impedimentum omne transcendit, ostenditq́ue nihil esse difficile, cuius sibi ipsa mens patientiâ [98] indiceret. Istis, quos paullò antè retuli, aut nulla tam pertinacis studij, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensos funes ire? qui farcinæ ingenti ceruices supponere? qui somno non submittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis, non magno [99] auctoramento, labor peruênit. Nos non aduocabimus patientiam, quos tantum præmium exspectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum est effugere maximum
C malum iram, & cum illâ rabiem, sæuitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites eius affectus? Non est quod patrocinium nobis quæramus, & excusatam licentiam, dicentes, aut vtile id esse, aut ineuitabile. cui enim tandem vitio aduocatus defuit? Non est quòd dicas, excidi non posse. sanabilibus ægrotamus malis: ipsaq́ue nos in rectum genitos natura,

86. Ab ipso eff.] *Quia formidinem feris adfert.*

87. Cvrricvli.] *Plinius lib.* viii. Hoc tale tamq́ue sæuum animal, rotarum orbes circumacti, currusq́ue inanes, & gallinaceorum cristæ, cantusq; etiam magis terrent: sed maximè ignes. *Isidorus:* Rotarū timent strepitus, sed ignes magis.

88. In caveam.] *E quâ ad pugnam egressi. De his scripsi libello* De Amphith. *cap.* ix.

89. Porcina vox.] *Aelianus hoc notat lib.* xvi. *cap.* xxxvi. *Et Plutarchus, De* Inuidiâ *&* Odio, D *causſam huius metus reddit:* εἰκότως δὲ καὶ τῷ λέοντι φοβὸς τὸν ἀλεκτρυόνα, καὶ τῷ ἐλέφαντι πρὸς τὴν ὗν μῖσος ἰσχυρὸν γεγενημένναι τὸν φόβον. ὁ γὰρ δεδίασι, καὶ μισεῖν πεφύκασιν: Meritò etiam leoni in gallum, elephanti in suem (*malè*, aprum *verterunt*) odium procreasse ab iis metum. Nam quod timent, & oderunt.

90. Vmbra ab inf.] *Nempe mortualis. nam & Manes,* Vmbras *vocant.*

91. Rvbens pin.] *Formido dicta.*

92. Svi ivris.] *Indomiti, liberi, nulli subiecti.*

93. Riderent.] *Vt ille Crassius,* ἀγέλαστος *Græcis.*

94. Omni hvmore.] *In metu aquæ intercutis: atque hodie sunt exempla.*

95. Vigiliam.] *Plinius de C. Mæcenate, patrono illo Musarum;* triennio supremo, nullo horæ momento somnum contigisse: *id est, numquam horam totam dormisse.*

96. Funibvs.] *Funambulos intellegit.*

97. Mergi.] *Vrinatores. His talibus exemplis, in idem argumentum, Musonius vtitur secta eiusdem Stoicæ, & ferè æui, cum nostro:* Οἱ μὲν ἄρα θαυματοποιοὶ δύσκολα ἔτως ὑφίσανται πράγματα, καὶ τὴν ζωὴν παραβάλλονται τὴν ἑαυτῶν, οἱ μὲν εἰς μαχαίρας κυβιστῶντες, οἱ δὲ ἐπὶ κάλων μετέωροι βαδίζοντες, οἱ δ' ὥσπερ ὄρνεα πετόμενοι διὰ τοῦ ἀέρος, ὧν τὸ σφάλμα θάνατός ἐστι. καὶ ταῦτα πάντα δρῶσι, μικροῦ χάριν μισθοῦ. ἡμεῖς δὲ ἂν ἀνεξόμεθα ταλαιπωρεῖν ὑπὲρ εὐδαιμονίας ὅλης; Mirifici quidam & præstigiatores, difficiles res subeunt & suscipiunt, ac vitam ipsam suam in discrimen proiiciunt, alij quidem super gladios in caput se iactantes & saltantes; alij sublimes in funibus incedentes; alij tanquam aues per aërem volantes: quorum omnium error, mors est. atque ista tamen exiguæ mercedis aut stipis causſa subeunt: nos verò non sustinebimus laborare, pro totâ simul beatitudine? *Iunge cum sequentibus Senecæ: sunt gemina.*

CAP. XIII. 98. Indiceret.] *Non alius imperaret, sed nos ipsi nobis.*

99. Avctoramento.] *Cùm non magna proposita merces, tamen labore magno hæc parabant.*

natura, si emendari velimus, iuuat. Nec, vt quibusdam [100] dictum est, arduum in vir- A
tutes & asperum iter est: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio. facilis est
ad beatam vitam via: inite modò [101] bonis auspiciis, ipsisque diis bene iuuantibus.
Multo difficilius est, facere ista quæ facitis. quid enim quiete otiosius animi, quid ità
laboriosius? quid clementiâ remissius, quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, li-
bido occupatissima est. omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia magno co-
luntur. Debet ira remoueri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt esse minuendam.
Tota dimittatur: nihil profutura est. sine illâ faciliùs rectiusque scelera tollentur: mali
XIV. punientur, & traducentur in melius. Omnia, quæ debet sapiens, sine vllius malæ
rei ministerio efficiet: nihilq; admiscebit, cuius modum solicitus obseruet. Nunquam
itaque iracundia admittenda est: aliquando simulanda, si segnes audientium animi
concitandi sunt. sicut tardè consurgentes ad cursum equos stimulis, [102] facibusque sub-
ditis, excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit.
Irasci quidem non magis vtile est, quàm mœrere, quàm metuere. Quid ergo? non inci- B
dunt caussæ, quæ iram lacessant? Sed tunc maximè illi opponendæ manus sunt: nec est
difficile, vincere animum: cùm athletæ, quoque in [103] vilissimâ sui parte occupati, ta-
men ictus doloresque patiantur, vt vires cædentis exhauriant, nec cùm ira suadet, fe-
riunt, sed cùm occasio. [104] Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, so-
litum aiunt his quos exercebat, præcipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem: &
quâ noceat tantùm, non quâ caueat, aspicit. Sæpe itaque ratio patientiam suadet, ira
vindictam: & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam
vnius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniu-
riam silentio ferre noluerant, grauissimis malis obruti sunt, indignatique aliquid ex ple-
XV. nissimâ libertate diminui, seruile in se attraxerunt iugum. Vt scias, inquit, iram
habere in se generosi aliquid, liberas videbis gentes quæ iracundissimæ sunt: vt Ger-
manos & Scythas. Quod euenit, quia fortiora solidaque naturâ ingenia, antequam disci-
plinâ molliantur, prona in iram sunt. Quædam enim non nisi melioribus innascuntur C
ingeniis. sicut valida arbusta & læta, quamuis neglecta tellus creat: alia fœcundi soli
[105] silua est. Itaque & ingenia naturâ fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue & exile
capiunt, ignea & feruida: sed imperfectus ille vigor est, vt omnibus quæ sine arte, ipsius
tantùm naturæ bono, exsurgunt. sed nisi citò domita sunt, quæ fortitudini apta erant, au-
daciæ temeritatique consuescunt. Quid? non mitioribus animis vitia leniora coniuncta
sunt? vt misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi sæpe bonam indolem [106] in malis
quoque ostendam. sed non ideò vitia non sunt, si naturæ melioris indicia sunt. Deinde
omnes istæ feritate liberæ gentes, leonum luporumque ritu, vt seruire non possunt, ita
nec imperare. Non enim humani vim ingenij, sed feri & intractabilis habent. nemo
XVI. autem [107] regere potest, nisi qui & regi. Ferè itaque imperia penes eos fuere popu-
los, qui mitiore cælo vtuntur: in frigora Septentrionemque vergentibus immansueta
ingenia sunt, vt ait poëta, —— *Suóque* [108] *simillima cælo.* Anima- D

100. DICTVM.] *Ita mei libri, non* visum: *& adspicit haudubiè Hesiodium illud dictum,*

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
Ἄθανατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτὴν:
Ac virtuti Dij sudorem proposuêre,
Et via difficilis, atque aspera ducit ad illam.

101. BONIS AVSP.] *Benè precantium verba.*

CAP. XIV. 102. FACIBVSQVE.] *Nescio cur spreuerint, quod in scriptis & quibusdam editis est,* calcibusque. *Nonne calcibus subditis, vel nudis, vel quos ferrata calcaria armant, equum incitamus? At de* Facibus *haud temerè legas, nisi fortè in certamine curruli: atque id rarò.*

103. VILISSIMA.] *Corpore.*

104. PYRRHVM.] *An regem illum nobilem; an potiùs alium huius artis, à quo &* Pyrrhica saltatio *nomen habet?*

CAP. XV. 105. SILVA EST.] *Arborum mitium & fructiferarum.*

106. IN MALIS.] *Meus*, bonam indolem à malis quoque suis: *& alij libri fere accedunt. Illa nostri, vera puto, hoc sensu: Bonam indolem conijcimus & deprehendimus, etiam à vitiis quibusdam & malis: vt à verecundiâ, amore, misericordiâ. Nec te enim cum prioribus.*

107. REGERE POTEST.] *Aristotelet: ἀν ἧττον εὖ ἄρξειν τὸν μὴ ἀρχθέντα*: Non est vt rectè imperet, cui non imperatum.

CAP. XVI. 108. SIMILLIMA CÆLO.] *Quod, vt ille canit,*

—vitam-

A Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest iræ. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione est impetus: homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quòd ne illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Ferásne putem, quibus ex raptu alimenta sunt, meliores, quò iratiores? Patientiam laudauerim boum, & equorum frenos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces: cùm habeas mundũ,[109] Deumque, quem ex omnibus animalibus, vt solus imitetur, solus intelligit? [110] Simplicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & versutis comparantur: & simplices videntur, quia expositi sunt. quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibusque hoc nomen imponimus, & omnibus vitiis parùm callidis. Orator, inquit, iratus aliquando melior est. Imò imitatus iratum. nam & XVII.
[111] histriones in pronuntiando non irati populum mouent, sed iratum bene agentes. Et
B apud iudices itaque, & in concione, & vbicunque alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt, modò iram, modò metum, modò misericordiam, vt aliis incutiamus, ipsi simulabimus: & sæpe id quod veri affectus non effecissent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui irâ caret. Verum est, si nihil habet irâ valentius. Nec latronem oportet esse, nec [112] prædam; nec misericordem, nec crudelem. illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortiùs agendas non iram, sed vim adhibeat. Quoniam quæ de irâ quæruntur, tractauimus, XVIII.
accedamus ad remedia eius. Duo autem, vt opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in irâ [113] peccemus. Vt in corporum curâ, alia de tuendâ valetudine, alia de restituendâ, præcepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, vt [114] vincamus. Quædam ad vniuersam vitam pertinentia præcipientur: ea in educationem, & in [115] sequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam desiderat. facile est enim, teneros adhuc animos componere: difficulter reciduntur
C vitia, quæ nobiscum creuerunt. Opportunissima ad iracundiam feruidi animi natura est. nam cùm elementa sint quattuor, ignis, aqua, aër, & terra: potestates pares his sunt, [116] frigida, feruida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum, & morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde [117] in aliquos magis incumbunt [118] ingenia, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quasdam humidas vocamus, aridasque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt. Refert quantum quisque humidi in se calidique continet. cuius in illo elementi portio præualebit, inde mores erunt. Iracundos [119] feruidi XIX.
mistura

— vitamque ac fata ministrat
Gẽtibus, ac proprios per singula corpora mores.

Et alius poeta:

— emollit gentes clementia cæli.

Tacitus de Mattiacis: Nisi quòd ipso adhuc tertæ
D suæ solo ac cælo acriùs animantur.

109. DEVMQVE.] *Et hunc sine irâ, vt Stoici.*

110. SIMPLICISSIMI.] *Qui iram in promptu habent, sed non seruant aut recondunt. Tacitus de Agricolâ suo:* Ceterùm ex iracundiâ nihil superat. secretum & silentium eius non timeres, honestius putabat offendere, quàm odisse.

CAP. XVII. 111. HISTRIONES.] *Hoc quoque ex Sotione, Serm. 11. de Irâ:* ὑποκριταῖς μὲν οὖν καὶ τοῖς ὀργιζομένοις, ὑποκρινομένοις ὀργὴν συνεπινεῦσαι. οἱ δὲ σπουδαῖοι ἀνδρες, οὐδ' ἐὰν ὡς ἀληθῶς ὀργίζονται, οὕτω χρῶνται τῷ σχήματι: Histrionibus etsi non iratis, iram tamen simulantibus, conducit & confert: at viri boni, nec verè etiam irati, hac facie & gestu vtuntur.

112. PRÆDAM.] *Ita ille dicitur, & illa quæ prædo inuadit.*

CAP. XVIII. 113. PECCEMVS.] *Vt refrænemus, & inhibeamus. quam partem exsequitur ab initio libri tertij. Etsi quidam scripti hic ordiuntur* tertium, *isto inquam Cap.* XVIII. *nec malè fortasse: & iidem* quartum *statuunt, qui tertius est nobis.*

114. VINCAMVS.] *Meus & quidam,* vitemus.

115. SEQVENTIA TEMP.] *Id est, reliquam ætatem, post illam puerilem & primam, quæ est sub educatoribus & magistris.*

116. FRIGIDA, FERVIDA.] *Vide Physiol.* II. *Dissert.* XIIII.

117. IN ALIQVOS.] *Mores scilicet. An* aliquas *verius esset, vel* potestates, *vel* varietates? *vtraque ea vox præiuit.*

118. INGENIA.] *Est in nostris libris & vulgatis: spreuit tamen editio Romana. & potest, fateor, abesse, vt communiter referas ad loca, animalia, corpora.*

CAP. XIX. 119. FERVIDI MIST.] *Libri nostri,* feruidi animi natura: *sed & Gruteri ferè consentiunt. Legerim,* feruida nimis natura.

mistura faciet: est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mistura [119] frigidos facit: A
pigrum est enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam [120] ex nostris iram [121] in
pectore moueri, [122] efferuescente circa cor sanguine. Caussâ cur hic potissimum assigne-
tur iræ locus, non alia est, quàm quòd in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus
humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu
acquiritur. Itaque puerorum feminarumque iræ acres magis, quàm graues sunt, leuio-
resque dum incipiunt: siccis ætatibus vehemens robustaque ira est, sed sine incremen-
to, non multum sibi adiiciens. quia inclinatum calorem frigus insequitur. [123] Senes dif-
ficiles & queruli sunt, vt [124] ægri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut de-
tractione sanguinis exhaustus est calor. In eâdem caussâ sunt siti fameque rabidi, & qui-
bus exangue corpus est, maligneque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calo-
XX. rem auget pro cuiusque naturâ. Quidam ebrij efferuescunt, [125] quidam sicci. Ne-
que vlla alia caussa est, cur iracundissimi sint [126] flaui [127] rubentesque: quibus talis na-
turâ color est, qualis fieri ceteris inter iram solet. mobilis enim illis agitatúsque sanguis B
est. Sed quemadmodum natura quosdam procliuos in iram facit: ita multæ incidunt
caussæ, quæ idem possint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc per-
duxit, [128] alios labor, & continua peruigilia, noctesque solicitæ, & desideria, amoresque:
& quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, ægram mentem in querelas parat. Sed
ista omnia initia caussæque sunt, plurimumque potest consuetudo: quæ si [129] grauis est,
alit vitium. Naturam quidem mutare, difficile est: nec licet semel mixta nascentium ele-
menta conuertere. Sed in hoc nosse [130] profuit, vt calentibus ingeniis subtrahatur vi-
num: quod pueris [131] Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis qui-
dem

119. FRIGIDOS.] *Ommino melius quidam libri*, timidos.

120. EX NOSTRIS.] *Stoicis.*

121. IN PECTORE.] *Claudianus:*

Iram sanguinei regio sub pectore cordis
Protegit, imbutá flammis, auidamq; nocendi.

122. EFFERVESCENTE.] *Vide, quæ suprà ex Aristotele adduxi, ad cap.* III. *libri* I. *Adde hanc Damasceni finitionem:* Θυμός ἐστι ζέσις τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος, ἐξ ἀναθυμιάσεως τῆς χολῆς ἡ ἀναθολώσεως γινομένη: Ira est feruor sanguinis circa cor, ex euaporatione, aut commotione bilis natus.

123. SENES DIFF.] *Hæc omnia ita iunctim fere in Ammiano Marcellino, vbi de Valentiniani irâ loquitur libro* XXVII. Hanc esse animi vlcus diuturnum, interdumque perpetuum, prudentes definiunt: nasci ex mentis mollitie consuetum. id adserentes argumento probabili, quòd iracundiores sunt incolumibus languidi, & fœminę maribus, & iuuenibus senes, & felicibus ærumnosi. *Quæ mihi videtur à Plutarcho palàm mutuatus, qui libello* περὶ ἀοργησίας, De non irascendo: ὡς γὰρ ὀιδήματα μεγάλης ἐστὶν ἐν σαρκὶ πληγῆς πάθος, οὕτως ἐν ταῖς μαλακωτάταις ψυχαῖς, ἡ ὀργὴ τὸ λυπῆσαι ἐνδόσεις ἐνφέρει μείζονα θυμὸν ἀπὸ μείζονος ἀσθενείας. διὸ καὶ γυναῖκες ἀνδρῶν ὀργιλώτεραι, καὶ νοσοῦντες ὑγιαινόντων, καὶ γέροντες ἀκμαζόντων, καὶ κακῶς πράττοντες εὐτυχούντων: Vt enim vlcus aut tumor affectus est plagæ alicuius magnæ in carnem inflictæ, sic in mollissimis animis inclinatio ad dolendum, exprimit & effert maiorem iram à maiore imbecillitate. Ideoque & fœminæ maribus iracundiores sunt, & incolumibus languidi, & iuuenibus senes, & felicibus ærumnosi. *Conuenienter itaque Plutarcho. nisi quod Iram* definiri *dicit* Vlcus animi: *quod non ita in eo est, sed componi & assimilari.*

124. ÆGRI ET CONV.] *Aristoteles de his omnibus* II. *Rhetor. cap.* II. *Et caussam dat, quia Ira ex dolore est, dolor ex cupiditate rei negatæ.* διὸ, inquit, καμόντες, πενόμενοι, ἐρῶντες, διψῶντες, ὅλως ἐπιθυμοῦντες καὶ μὴ κατορθοῦντες, ὀργίλοι εἰσὶ καὶ εὐπαρόρμητοι: Ideoque fessi aut ægri, egentes, amantes, sitientes, vniuersè dictum, cupientes & non assequentes, iracundi sunt & moueri faciles. *Plura ibi, si voles: & adde Problem. Sect.* X. *Quæst.* XXXVI. *vbi hoc commune effatum,* ὅτι ἡ ἀφαίρεσις, ὥσπερ καὶ ἰσχνότης, ποιεῖ διὰ τὴν ἕξιν τὴν ὀργήν: quòd ablatio, sicut & extenuatio, iram ratione habitus moueat. *Quæ caussa Senecæ nostro tacita*; maligneque alitur & deficit. *Dixit & suprà lib.* I. *cap.* XIII. Inualidum omne, naturâ querulum esse.

CAP. XX. 125. QVIDAM SICCI.] *Mureti, non Senecæ. nam libri omnes*, quidam saucij. *Puto sententiam. quosdam ebrios planè & madidos efferuescere; alios leuiter saucios flore Liberi, & tactos. Sed libri meliores, verbum etiam addunt*, saucij sunt. *Quid dissimulo? defectus est, & sequentia ceriè non* C
herent. Itaque meo iudicio, nota sic ponatur: effer- D
uescunt, quidam * saucij sunt.

126. FLAVI.] *Bile suffusi.*

127. RVBENTESQVE.] *Sanguine pleni, atque eo mobili.*

128. ALIOS LABOR.] *Repete quæ ex Aristotele, paulloantè.*

129. GRAVIS EST.] *Haud nimis placet. mallem,* Praua est: *sed dispice. An* grauem *vult* consuetudinem, *id est conuersationem molestam, fastidij plenam?*

130. PROFVIT.] *Siue magis*, profuerit.

131. PLATO.] *Cuius verba sunt, in parte hic expressa,* II. *De Legib.* Ἆρ' ἃ νομοθετήσομεν, τοὺς παῖδας μέχρις ἐτῶν ὀκτωκαίδεκα τὸ παράπαν οἴνου μὴ γεύ-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

A dem implendi sunt. distendentur enim corpora, & animi cum corpore [132] tumescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat: [133] vt minuatur, non vt consumatur calor, nimiusque ille feruor [134] despumet. Lusus quoque proderunt. modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, [135] siccioribus & frigidis non est ab irâ periculum: sed maiora vitia metuenda sunt, pauor, difficultas, & desperatio, & suspiciones.

Mollienda itaque, fouendaque talia ingenia, & in lætitiam euocanda sunt. Et quia XXI.
aliis contra iram, aliis contra tristitiam remediis vtendum est, nec dissimilibus tantùm ista, sed contrariis curanda sunt, semper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, inquam, proderit pueros statim salubriter institui. Difficile autem regimen est: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrumque enim & quod [136] extollendum, & quod [137] deprimendum est, similibus alitur. facilè autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentiâ spiritus, seruitute comminuitur. assurgit, [138] si laudatur, & in spem sui bo-
B nam adducitur: sed eadem ista insolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrumque regendus est, vt modò frænis vtamur, modò stimulis: nihil humile, nihil seruile patiatur. Nunquam illi necesse sit rogare suppliciter: nec prosit rogasse. potius [139] caussæ suæ, & [140] prioribus factis, & bonis in futurum [141] promissis donetur. In certaminibus æqualium nec vinci illum patiamur, nec irasci. demus operam, vt familiaris sit his, cum quibus contendere solet: vt in certamine assuescat non nocere velle, sed vincere. Quoties superauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non [142] gestire patiamur. gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æstimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiam verò otiumque non resoluemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quàm [143] educatio mollis & blanda. ideò vnicis quò plus indulgetur, pupillisque quò plus licet, corruptior animus est. Non resistet offensis, cui nihil vnquam negatum est, cui lacrimas solicita semper mater absterserit, cui [144] de pædagogo satisfactum est. Non vides, vt maio-
C rem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobilibusque & magistratibus præcipuè apparet, cùm quicquid leue & inane in animo erat, secundâ se aurâ sustulit. Felicitas iracundiam nutrit, vbi aures superbas assentatorum turba circunstetit. *Tibi enim ille respondeat? Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te proiicis:* & alia, quibus vix sanæ, & ab initio bene fundatæ mentes, restiterint. Longè itaque ab assentatione pueritia remouenda est. audiat verum, [145] & timeat: interim vereatur, semper maioribus assurgat. nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur. & diuitias paren-

μὴ γένεσθ; διδάσκοντες, ὡς ἐχεὶ πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν εἰς τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν, πρὶν ἐπὶ τοὺς πόνους ἐγχειρεῖν πορεύεσθαι. τὴν ἐμμανῆ ἐυλαβούμενοι ἕξιν τῶν νέων: Nónne igitur legem feremus, ne pueri ante annum XVIII. omnino vinum gustent? Docentes, quòd non oporteat ignem igni addere & infundere tam in animum, quàm in corpus, priusD quam ad labores suscipiendos apti paresque sint. Prouidentes etiam, ne furiosam reddamus iuuenum naturam. *Aristoteles pariter*, nec puerisnec nutricibus vinum *censet* conducere.

132. TVMESCENT.] *Ira autem tumor quidam est.*

133. VT MINVATVR.] *Exhalando, & per laxatos poros spirando.*

134. DESPVMET.] *A vino nouo metaphora. quod spumat, dum feruet & bullit, despumat, cùm desinit, & subsidit.*

135. SICCIORIBVS.] *Caue seiungas. nam* siccioribus *vel maximum periculum ab irâ: ideoq; aptius mei,* siccioribusque, *cum copulâ repræsentant. Nam nec tendum cum sequenti qualitate, siue vt ipse appellat, potestate: siccis simul & frigidis, (qui sunt melancholici) non esse periculum ab irâ tam promptum.*

CAP. XXI. 136. EXTOLLENDVM.] *Indoles.*

137. DEPRIMENDVM.] *Ira.*

138. SI LAVDATVR.] *Fabij votum est:* Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria iuuet, qui victus fleat.

139. CAVSSÆ SVÆ.] *Tanquam innocens sit.*

140. PRIORIBVS FACT.] *In gratiam anteactorum, gratia fiat.*

141. PROMISSIS.] *De emendatione, vt solet.*

142. GESTIRE.] *Efferri, voce & gestu iubilare.*

143. EDVCATIO MOLLIS.] *Fabius:* Mollis illa educatio, quam Indulgentiam vocamus, neruos omnes & mentis & corporis frangit.

144. DE PÆDAG. SATIS.] *Quem cùm pædagogus offendit castigando, aut fortasse verberando; parentes placarunt, & purgare se tantumnon Pædagogus & satisfacere debuit.*

145. ET TIMEAT.] *Quo sensu? timeat verum audire? imò amet potiùs, & id discat. Distingue:* Audiat verum, & timeat interim, vereatur semper; maioribus assurgat; nihil p. ir. *Membratim ita præcipit. puer vera, non blanda audiat, interdum timeat, vereatur semper. Plus est* Timere, *quàm* Vereri:

parentum [146] in conſpectu habeat, non in vſu. exprobrentur illi perperam facta. A

XXII. Pertinebit ad rem, præceptores [147] pædagogosque pueris placidos dari. Proximis [148] applicatur omne quod tenerum eſt, & in eorum ſimilitudinem creſcit. nutricum & pædagogorum retulere mox in adoleſcentiam mores. Apud Platonem educatus puer, cùm ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; *Nunquam*, inquit, *hoc apud Platonem vidi.* Non dubito quin citiùs patrem imitatus ſit, quàm Platonem. Tenuis ante omnia ſit victus, & non pretioſa veſtis: & ſimilis cultus cum æqualibus. Non iraſcetur aliquem ſibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed hæc ad liberos noſtros pertinent. In nobis ſiquidem [149] ſors naſcendi & [150] educatio nec [151] vitij locum, nec iam [152] præcepti habet: [153] ſequentia ordinanda ſunt. Contra primas itaque cauſſas pugnare debemus. cauſſa autem iracundiæ, opinio iniuriæ eſt; cui non facilè credendum eſt, nec apertis quidem manifeſtisq; ſtatim accedendum. Quædam enim falſa, veri ſpeciem ferunt. Dandum ſemper eſt tempus: [154] veritatem dies aperit. Ne ſint aures criminantibus faciles. hoc humanæ naturæ vitium ſuſpectum, notumque nobis ſit: quòd B quæ [155] inuiti audimus, libenter credimus: & antequam iudicemus, iraſcimur.

XXIII. Quid, quòd non criminationibus tantùm, ſed ſuſpicionibus impellimur, & ex vultu riſuque alieno peiora interpretati, innocentibus iraſcimur? Itaque agenda eſt contra ſe cauſſa abſentis, & in ſuſpenſo ira retinenda. Poteſt enim pœna dilata exigi, non poteſt exacta reuocari. Notus eſt ille [156] tyrannicida, qui imperfecto opere comprehenſus, & ab [157] Hippiâ tortus, vt conſcios indicaret, circumſtantes amicos tyranni nominauit, quibus quàm maximè caram ſalutem eius ſciebat. Et cùm ille ſingulos, vt nominati erant, occidi iuſſiſſet, interrogauit *Ecquis ſupereſſet? Tu*, inquit, *ſolus: neminem enim alium, cui carus eſſes, reliqui.* Effecit ira, vt tyrannus tyrannicidæ manus commodaret, & præſidia ſua gladio ſuo cæderet. Quanto animoſiùs Alexander? qui cùm legiſſet [158] epiſtolam matris, quâ admonebatur, vt à veneno Philippi medici caueret, acceptam potionem non deterritus bibit. Plus ſibi de amico ſuo credidit. dignus fuit qui innocentem haberet, dignus [159] qui faceret. Hoc eò magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ C fuit. quò ratior autem moderatio in regibus, hoc [160] laudanda magis eſt. Fecit hoc & C. Cæſar, ille qui victoriâ ciuili clementiſſimè vſus eſt. cùm [161] ſcrinia deprehendiſſet epiſtolarum ad Pompeium miſſarum ab iis, qui videbantur aut in aduerſis, aut in neutris

reri: *& illud ſeruorum magis, hoc liberorum. Interdum tamen & illud vſurpandum, acriùs aſperiúsque caſtigando.*

146. IN CONSPECTV.] *Mirus hic ſcriptor. ſi conſideras, paucis lineis, & aliud agens, totam inſtitutionem puerilem format, & præit: ſolidis meherclè vtiliſſimiſq; præceptis.*

CAP. XXII. 147. PÆDAGOGOSQVE.] *Diſtincti à Præceptoribus, antiquo illo more. Nam iſti, nihil niſi aſſeclæ erant, & vt puerorum progreſſus, actiones, mores obſeruarent aut formarent. At Præceptores docebant, & artes ſcientiáſque infundebant.*

148. APPLICATVR.] *A fruticibus vel herbis ſumptum, quæ ad ſtipites ſe acclinant, & aſſurgunt.*

149. SORS NASCENDI.] *Ad temperiem elementorum, de quâ cap.* XVIII. *&* XIX.

150. EDVCATIO.] *De quâ iam dictum.*

151. VITII.] *Non enim in noſtrâ manu eſt, quales naſcamur.*

152. PRÆCEPTI.] *Quia ſerum, & iam adulti ſumus.*

153. SEQVENTIA.] *Ipſum verbum repetit, quo in partitione vſus, cap.* XVIII. Ea in educationem, & in ſequentia tempora diuidentur.

154. VERITATEM DIES.] *Sophocles:*

Ἅπαντ' ὁ μακρὸς κἀναρίθμητος χρόνος
Φαίνει τ' ἄδηλα, καὶ φανέντα κρύπτεται:

Hæc cuncta voluens ordo longi temporis,
Occulta prodit, atque prodita occuli.

155. INVITI.] *Cur hoc mutant? nonne in amore, & aliâ vehementi cupidine ita eſt? ſolicitudo adhæret, vnà cum credulitate ſiquis triſtiora adfert. vt,* Amicus tibi detraxit: Amica fidem fregit, *& hæc plura.*

CAP. XXIII. 156. TYRANNICIDA.] *Zenon Eleates. de quo Diogenes in eius vitâ, Valerius lib.* III. *Cicero Tuſcul.* II.

157. HIPPIA.] *At Valerius* Phalarim, Agri- D genti tyrannum, *appellat: Diogenes ambiguè,* Nearchum, *vel* Diomedontem.

158. EPISTOLAM MATRIS.] *Plerique omnes,* Parmenionis *epiſtolam, non matris produnt: Arrianus, Plutarchus, Valerius, Iuſtinus. Diodorus in hac re ſilet; at ſub idem tempus accuſatum à matre* Alexandrum Lynceſtis *facit.*

159. QVI FACERET.] *Credendo, an potiùs contemnendo? nam ſi fato ablatus fuiſſet, quis Deus Philippum purgaſſet?*

160. LAVDANDA MAGIS.] *Ceriè. nam periculoſa in magnis ira. Publius:*

Fulmen eſt, vbi cum poteſtate habitat iracundia.

161. SCRINIA.] *Plinius de eâ re, lib.* VII. Illa

fuit

A tris fuisse partibus, combussit: quamuis enim moderatè soleret irasci, maluit tamen non posse. Gratissimum putauit genus veniæ, nescire quid quisque peccasset. Plurimum mali credulitas facit. sæpe ne audiendum quidem est: quoniam in quibusdam rebus satius est decipi, quàm diffidere. Tollenda ex animo [162] suspicio & coniectura, XXIV.
fallacissima irritamenta. *Ille me parum humanè salutauit, ille* [163] *osculo meo non adhæsit, ille inchoatum sermonem* [164] *citò abrupit, ille ad cœnam non vocauit, illius vultus auersior visus est.* Non deerit suspicioni argumentatio: simplicitate opus est, & benignâ rerum æstimatione. Nihil nisi quod in oculos incurret, manifestumque erit, credamus: & quoties suspicio nostra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim castigatio consuetudinem efficiet non facilè credendi. Inde & illud sequitur, vt minimis sordidisque rebus non exacerbemur. Parum [165] agilis est puer, aut [166] tepidior [167] aqua potui, aut [168] turbatus torus, aut mensa negligentiùs posita. Ad ista concitari, insania est. æger & infelicis valetudinis est, quem leuis aura [169] contraxit: affecti oculi, quos XXV.
B [170] candida vestis obturbat: dissolutus deliciis, cuius latus alieno labore condoluit. [171] Mindyridem aiunt fuisse ex Sybaritarum ciuitate: qui cùm vidisset fodientem, & altiùs [172] rastrum alleuantem, lassum se fieri questus, vetuit illum opus in conspectu suo facere. [173] idem sæpius questus est, quòd foliis rosæ duplicatis incubuisset. Vbi animum simul & corpus voluptates corrupêre, nihil tolerabile videtur: non quia dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur [174] tussis alicuius, aut sternutamentum, aut [175] musca parùm curiosè fugata, nos in rabiem agat, aut [176] versus calix, aut [177] clauis negligentis serui manibus elapsa? Feret iste æquo animo ciuile conuicium, & ingesta in concione [178] cu-

fuit vera & incomparabilis inuicti animi sublimitas, captis apud Pharsalum Pompeij Magni scriniis epistolarum, iterumque Thapsum Scipionis, ea optimâ concremasse fide, atque non legisse. *Adde Dionem Cassium, extremo libro* XLI.

C CAP. XXIV. 162. SVSPICIO.] *Imò & inquisitio. ac Plutarchus scitè monet:* minutam inquisitionem & sedulitatem, in vxorem, filium, seruum, iras gignere multas & cottidianas. Sicut subtiles litteræ visum turbant, si intendis: sic res exiles mentem.

163. OSCVLO MEO.] *Pro more tunc communi, in salutando, osculo se excipiebant. Ille, inquit, frigidè me osculatus, & vix libato, se auellit. ergo fastidit, aut odit.*

164. CITO ABR.] *Item quasi auersans, nec delectatus.*

CAP. XXV. 165. AGILIS.] *Ad ministeria.*

166. TEPIDIOR.] *Nam calidam bibebant. Docui abundè* I. *Elect. cap.* IV. *Ammianus libro* XXVIII. *de sui æui moribus:* Ita autem pauci sunt inter eos
D seueri vindices delictorum, vt si aquam calidam tardiùs attulerit seruus, trecentis adfligi verberibus iubeatur. *Adde Epictetum* I. *Dissert. cap.* XIII.

167. AQVA POTVI.] *Additum in aliis*, potui erogata. *Sed profectò additum: & libri prisci spernunt. Aqua potui, vt Vestis indutui, Signum receptui.*

168. TVRBATVS.] *Parùm compositus, impresso vestigio fractus. Alij*, turpatus: *nec omnino malè. Intellegit autem torum conuiualem, qui sterni splendidè & in pompam solet.*

169. CONTRAXIT.] *Strinxit, membra eius (vt in frigore solet) adduxit.*

170. CANDIDA.] *Splendens, nitida. qui color infestus oculis.*

171. MINDYRIDEM.] *Græci omnes*, Smindyridem. *Nominat Herodotus lib.* VI. *& venisse Sicyonem, ad nuptias Agaristæ, Clisthenis filiæ, ambiendas: atque addit*, ad extrema deliciarum hunc venisse. *Athenæus libro* VI. *&* XII. *hoc itinere* aucupes, piscatores, & coquos mille secum duxisse, ad domesticum luxum. *Idem iste iactare solitus, quasi felicitatis insignem notam*, Se à viginti annis, solem nec orientem nec occidentem vidisse: *assiduè scilicet in mensâ, aut in lecto. Meminit & Aelianus libro* IX. *cap.* XXIV. *& libro* XII. *Variæ Hist.*

172. RASTRVM ALLEV.] *Attollentem in sublime. Est enim Latinis* Rastrum, *quod δίκελλα Græcis, siue* Bidens. *Id terræ, sublatum manibus, impetu impingitur: à radendo dictum.*

173. IDEM SAEPIVS.] *At meus inserit:* Idem, bilem habere sæpius. *& germanum credam. Bile aut febriculâ se laborare, quia rosæ foliis parùm æqualiter substratis incubuisset.*

174. TVSSIS.] *Similis locus epist.* XLVII. Virgâ murmur omne compescitur; & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus. magno malo vllâ voce interpellatum silentium luitur.

175. MVSCA.] *Nam huic rei puer aut pueri, qui flabello pauonino, muscas & culices fugarent, à cibis, à conuiuatoribus.* Muscarium, *ab vsu vocabant. etiam concubinæ huic rei. Martialis:*

Et æstuanti tenue ventilat frigus
Supina prasino concubina flabello.

Per viam vtebantur. Ammianus: Vbi si inter aurata flabella laciniis sericis insiderint muscæ, vel per foramen vmbraculi pensilis radiolus irruperit solis, quæruntur quòd non sunt apud Cimmerios nati. *De hoc ritu apud Gregorium Nazianzenum pulchra: sed parco.*

176. VERSVS CAL.] *A Pinciano est. at libri mei aliiq; consensu*, obuersatus canis. *Neque id damnem. nam scæuum putabāt, canem obuersari aut irrumpere.*

177. CLAVIS.] *Quæ casu suo strepitum faceret.*

[178] curiáve maledicta, cuius aures [179] tracti subsellij stridor offendit? Perpetietur hic famem, & æstiuæ expeditionis sitim, qui puero malè [180] diluenti niuem, irascitur? A

XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit, quàm luxuria intemperans & impatiens: durè tractandus animus est, vt ictum non sentiat, nisi grauem. Irascimur aut his à quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his à quibus accipere potuimus. Ex prioribus quædam sine sensu sunt: [181] vt librum, quem minutioribus litteris scriptum sæpe proiecimus, & mendosum lacerauimus: vt vestimenta, quæ quia displicebant, scidimus. His irasci quàm stultum est: quæ iram nostram nec meruerunt, nec sentiunt? Sed nos offendunt videlicet, qui illa fecerunt. Primùm, sæpe antequam hoc apud nos distinguamus, irascimur: deinde fortasse ipsi quoque artifices excusationes iustas afferent. Alius non potuit melius facere, quàm fecit: nec ad tuam contumeliam parum didicit. alius non in hoc, vt te offenderet, fecit. Ad vltimum, quid est dementius, quàm bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui vt his irasci dementis est, quæ animâ carent, sic & [182] mutis animalibus: [183] quia nulla est iniuria, nisi à consilio profecta. Nocere B itaque nobis possunt, vt ferrum, aut lapis: iniuriam quidem facere non possunt. Atqui contemni se quidam putant, vbi equi iidem obsequentes alteri equiti, alteri contumaces sunt: tanquam iudicio, non consuetudine, & arte tractandi, quædam quibusdam

XXVII subiectiora sint. Atqui vt his irasci stultum est, ita pueris, & non multum à puerorum prudentiâ distantibus. Omnia enim ista peccata, apud æquum iudicem, [184] pro innocentiâ habent imprudentiam. Quædam sunt, quæ nocere non possunt, nullamque vim nisi beneficam & salutarem habent: vt dij immortales, qui [185] nec volunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis & placida est, tam longè remota ab alienâ iniuriâ, quàm [186] à suâ. Dementes itaque & ignari veritatis, illis imputant sæuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cùm interim nihil horum, quæ nobis nocent prosuntve, ad nos [187] propriè dirigatur. [188] Non enim nos caussa mundo sumus, hiemem æstatemque referendi. suas ista leges habent, quibus diuina exercentur. nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. Nihil ergo horum in no- C
stram iniuriam fit: imò contrà, nihil non ad salutem. Quædam esse diximus, quæ nocc-

178. CVRIAVE.] *Crebra ibi in altercationibus conuicia, & pænè præter grauitatem Senatoriam: quod vel Ciceronis orationes dicent.*

179. TRACTI SVBS.] *Non autem translati, & transportati sine strepitu.*

180. DILVENTI NIV.] *Epistolâ* LXXVIII. *circa finem:* Quia non vino niuem diluit. *Ibi vide.*

CAP. XXVI. 181. VT LIBRVM.] *D. Augustinus ipsum hoc notat:* Irascimur, *inquit*, non hominibus tantùm, sed calamo in scribendo, eumque collidimus atque frangimus; & aleatores tessens, & pictores penicillis, & cuicumque instrumento quilibet, ex quo difficultatem se pati arbitratur.

182. MVTIS ANIM.] *Ita Vlpianus, de pauperie quadrupedum:* Pauperiem esse damnum, *definit*, sine iniuriâ facientis datum *nec enim dici posse animal iniuriam fecisse, quod sensu caret.*

183. QVIA NVLLA.] *Sententia non peccat, verba à veris abeunt. nam libri mirificè variant. Meus:* quæ nullam iniuriam qita consilio profecta faciunt. *Lego:* quæ nullam iniuriam, quasi à consilio profectam, faciunt. *Vide Aristotelem* V. *Ethic. cap.* IX.

CAP. XXVII. 184. PRO INNOCENTIA.] *Id est, loco innocentiæ est iis imprudentia. Nocent quidem, sed imprudentes & parum sanæ mentis: hoc efficiat, quasi nec nocuerint.*

185. NEC VOLVNT OB.] *Stoicum est, & sæpius in nostro occurrit. Vide Physiol.* I. *Dissert.* X.

186. A SVA.] *Qui nec inferre magis iniuriam possint, quàm ipsi pati.*

187. PROPRIE DIRIG.] *Hoc explicat, De Benef. lib.* VI. *cap* XX. Isto, inquit, modo nec Soli nec Lunæ quidquam debes. Non enim propter te mouentur. *Responsio.* Sed cùm in hoc moueantur, vt vniuersa conseruent, & pro me mouentur. Vniuersorum enim pars sum.

188. NON ENIM NOS.] *Nos soli: alioqui & nos. Nam Stoicorum dogma:* Mundum deorum & hominum caussâ conditum esse. *Ita in Zenone Diogenes: etsi Lactantius* sententiam Stoicorum *asserit*, nostrâ caussâ mundum esse creatum: *De Ira Dei, cap.* XIII. *& lib.* VII. *Diuinar. Inst. cap.* IV. *Sed* D *hoc moderandum est: sicut & ista Senecæ, satis abscisè dicta. Nam alibi aduersari videtur, vt de Benef.* IV. *cap.* XIII. Mundus in quid vices suas absolut? in quid sol diem extendit & contrahit? Omnia ista beneficia sunt. fiunt enim, nobis profutura. *Sed solutio est, quam tetigi: & Senecæ item posita, De Benef.* VI. *cap.* XXIII. Itaque non possunt videri (*cælestia*) suâ tantùm caussâ decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis & nos sumus. *Et mox:* Quia etiamsi potiora illis sunt in quæ oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuuant. *Iterumq.:* Is ordo mundo datus, vt appareat curam nostri non inter vltima habitam. *Adde Physiol.* II. *Dissert.* VIII.

189. SCAL-

A nocere non possunt: quædam, quæ nolunt. In his erunt boni magistratus, parentesque, & præceptores, & iudices: quorum castigatio sic accipienda est, quomodo [189] scalpellum, & [190] abstinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti sumus pœnâ? succurrat non tantùm quid patiamur, sed quid fecerimus: [191] in consilium de vitâ nostrâ mittamur. Si verum ipsi dicere nobis voluerimus, [192] pluris litem nostram æstimabimus. Si volumus æqui omnium rerum iudices esse, hoc primum nobis suadeamus, neminem nostrûm esse sine culpâ. Hinc enim maxima indignatio oritur. *Nihil peccaui, nihil feci:* imò nihil fateris. Indignamur aliquâ admonitione aut coërcitione nos castigatos: cùm illo ipso tempore peccemus, quo [193] adiicimus malefactis arrogantiam & contumaciam. Quis est iste, qui se profitetur omnibus legibus innocentem? Vt hoc ita sit, quàm angusta innocentia est, [194] ad legem bonum esse? quanto latius [195] officiorum patet, quàm iuris regula? quàm multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quæ omnia extra [196] publicas tabulas sunt? Sed ne ad illam quidem [197] arctissimam inno- XXVIII
B centiæ formulam [198] præstare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitauimus; alia optauimus, aliis fauimus: in quibusdam innocentes sumus, quia non successit. Hoc cogitantes, æquiores simus delinquentibus, cedamus obiurgantibus: vtique nobis ne irascamur (cui enim non, si nobis quoque?) minimè diis. Non enim illorum, sed [199] lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloresque incurrunt. Vtique [200] aliquà fugiendum est, domicilium putre sortitis. Dicetur aliquis malè de te locutus. cogita an prior feceris, cogita de quàm multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, sed reponere: alios [201] pronos facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes scientesque faciunt, ex iniuriâ nostrâ [202] non ipsam iniuriam petere. Aut [203] dulcedine vrbanitatis prolapsus est, aut fecit aliquid, non vt nobis obesset, sed quia consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Sæpe [204] adulatio, dum blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens ipse in suspicionem falsam inciderit, quàm multis [205] officiis suis fortuna speciem iniuriæ induerit, quàm multos post odium
C amare cœperit, poterit non statim irasci: vtique si sibi tacitus ad singula quibus offenditur, dixerit: *Hæc & ipse commisi.* Sed vbi tam æquum iudicem inuenies? Is qui nullius non vxorem concupiscit, & satis iustam causam putat amandi, quòd aliena est, idem vxorem suam aspici non vult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mendacia persequitur, ipse periurus: & litem sibi inferri ægerrimè [206] calumniator patitur. Pudicitiam

189. SCALPELLVM.] *Secandæ aut resecandæ carni à medico adhibitum.*

190. ABSTINENTIA.] *Item à medico indicta.*

191. IN CONSILIVM.] *Sententiam de nobis dicturi. A foro & iudiciis. vbi in* consilium iudices mitti *dicuntur, cùm causâ auditâ & cognitâ, potestate à Quæsitore factâ, deliberant, & tabellis acceptis finiunt.*

D 192. PLVRIS.] *Manet in allusione. maiore pœnâ aut mulctâ nosipsi taxabimus.* Æstimari lis *vel* causa *dicitur, cùm iudex damnum datum sociis, siue & singulis, definit & summâ suâ concipit.*

193. ADIICIMVS MALEF.] *Nam, vt Fabius:* culpam admissam excusare, altera culpa est.

194. AD LEGEM.] *Hactenus bonum, vt ne lex aut iudex te deprehendat. At tuus domesticus & internus iudex, quid? illi te proba, & seriò es probus.*

195. OFFICIORVM.] *Quæ tanti fecere Stoici, vt singularem iis locum & partem in diuisione Ethices dederint. Vide Diogenem in Zenone.* Officium *autem* appellant Stoici (*ait Cicero*) quod ratione factum sit. *Ipsa Græca definitio: τὸ καθῆκον φασὶν εἶναι, ὃ προαχθὲν εὐλογόν τε ἴσχει ἀπολογισμόν:* Officium dicunt, quod productum factumque probabilem habet rationis expositionem. *Ergo officium valde latius, quàm Lex patet: & adstringit ad omnia, ad quæ Ratio.*

196. PVBLICAS TAB.] *Legum tabulas, in ære publicè propositas & affixas.*

CAP. XXVIII. 197.] ARCTISSIMAM.] *Ipsam legum regulam, quæ minimè latè patet. Sed verius fortè,* non arctissimam.

198. PRÆSTARE.] *Tales exhibere.*

199. LEGE MORT.] *Quæ mortalibus omnibus dicta est.*

200. ALIQVA FVG. *Meus*, ad aliquid: *alij*, aliquò. *Ego vellem* aliquà defug.

201. PRONOS.] *Erasmus*, per nos. *fortasse*, post nos: *etsi illud* pronos *ferri potest, quasi inclinatos & volentes. sed parùm pro sententiâ.*

202. NON IPSAM INIVR.] *Id est, finem & scopum non habere iniuriam nostram aut lasionem.*

203. DVLCEDINE VRB.] *Ne dictum ei periret: quod ægrè in ore tenetur conceptum.*

204. ADVLATIO.] *Exemplum in Cælio oratore, lib. III. cap. VIII.*

205. OFFICIIS SVIS.] *A bonâ mente & causâ profectis: quæ casus aliquis, aut praua mens, cui deferebantur, corrupit.*

206. CALVMNIATOR.] *Qui alios circumuenit, & ex vitæ instituto defert.*

207. A TER-

citiam seruulorum suorum attentari non vult, qui non pepercit suæ. Aliena vitia in oculis habemus: [207] à tergo nostra sunt. Indè est, quòd [208] tempestiua filij conuiuia pater deterior filio castigat. [209] Nihil alienæ luxuriæ ignoscit, qui nihil suæ negauit: & homicidæ [210] tyrannus irascitur: & punit furta sacrilegus. Magna pars hominum est, quæ non peccatis irascitur, sed peccantibus. Faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos: Nunquid & ipsi aliquid tale commisimus? Numquid sic errauimus? Expedítne nobis ista damnari? Maximum remedium est iræ, [211] mora. Nec ab illâ pete initio, vt ignoscat, sed vt iudicet. desinet, si exspectat: nec vniuersam illam tentaueris tol-

XXIX. lere. graues habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur. Ex his quæ nos offendunt, alia renuntiantur nobis, alia ipsi audimus aut videmus. His quæ narrata sunt, non debemus citò credere. multi ementiuntur, vt decipiant: multi, quia decepti sunt. alius criminatione gratiam captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluisse factam. est aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit: [212] est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, vt ex longinquo tutoque speculetur, quos collisit. De patuâ summâ iudicaturo, tibi res sine teste non probaretur; testis, sine iureiurando non valeret. vtrique parti dares [213] aduocationem, dares tempus, nec semel audires. magis enim veritas elucet, quò sæpius [214] ad manum venit: amicum condemnas [215] de præsentibus, antequam audias, antequam interroges? illi, antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen, irascéris? Iam enim iam, quid vtrinque diceretur, audisti. Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. *Non est*, inquit, *quod me protrahas. ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam.* Eodem tempore & instigat, & ipse se certamini & pugnæ subtrahit. Qui dicere tibi nisi clam non vult, [216] pænè non dicit.

XXX. Quid est iniquius, quàm secretò credere, palàm irasci? Quorundam ipsi testes sumus: in his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est? ætati donetur: nescit, an peccet. Pater est? aut tantùm profuit, vt illi etiam iniuriæ [217] ius sit: aut fortassis ipsum hoc meritum eius est, quo offendimur. Mulier est? errat. Iussus est? necessitati quis, nisi iniquus, succenset? Læsus est? non est iniuria, pati quod prior feceris. Iudex est? plus illius credas sententiæ, quàm tuæ. [218] Rex est? si nocentē punit, cede iustitiæ: si innocentem, cede fortunæ. Mutum animal est, aut simile muto? [219] imitaris illud, si irasceris. Morbus est, aut calamitas? leuiùs transiliet sustinentem. Deus est? tam perdis operam cùm illi irasceris, quàm cùm illum alteri precaris iratum. Bonus vir est, qui

207. A TERGO.] Sed non videmus manticę quod in tergo est, *vt ait Catullus.* Αἴσωπος ἔφη δύο πήρας ἕκαστον ἡμῶν φέρειν, τὴν μὲν ἐμπροσθεν, τὴν δὲ ὀπισθεν. καὶ εἰς μὲν τὴν ἐμπροσθεν ἀποτιθέναι τὰ τῶν ἄλλων ἁμαρτήματα, εἰς δὲ τὴν ὀπισθεν τὰ ἑαυτῶν: Æsopus dictitabat, duas peras quemque nostrum gestare, anticam vnam, & posticam alteram. & in anticam aliorum peccata immitti & reponi; in posticam, nostra ipsorum.

208. TEMPESTIVA.] *In vitio habita, sicut & Intempestiua. Vide, si lubet, quæ fusè notaui ad lib.* XIV. *Annal. Taciti.*

209. NIHIL ALIENÆ.] *Victor de Augusto:* Cùm esset luxuriæ seruiens, erat tamen eiusdem vitij seueriſſimus vltor. more hominum, qui in vlciscendis vitiis, quibus ipsi indulgent, acres sunt. *Plinius lib.* VIII. *epist.* Nostine hos, qui omnium libidinum serui, sic aliorum vitiis irascuntur, vt quasi inuideant?

210. TYRANNVS.] *Qui ipse in cottidianis cædibus.*

211. MORA.] Ἐν αὐτῷ γὰρ πέψαι τὴν ὀργὴν, χρόνου δεῖ, *ait Aristoteles:* Ad ipsum vt ira concoquatur, tempore opus est. *Nec aliud salubrius remedium.*

CAP. XXIX. 212. EST SVSPICAX.] *Ea vox nihil ad sequentem affectum, quem exprimit. Puto fuisse*, subprocax: *petulanti & auido ingenio,* ἀσελγὴς, προπετὴς. *Et sunt sanè tales, qui alienis dissidiis turgiúq; pascuntur. quos egregiè notauit Socrates: cùm Xantippe eius clamante & iurgante, quidam hortarentur vt resisteret & impudentem inuaderet:* Nempe, *inquit*, vt vos spectantes acclametis, Eia Xantippe, Eia Socrates.

213. ADVOCATIONEM.] *Moram, vt sæpe.*

214. AD MANVM.] *Magis in manus sumitur, & tractatur.*

215. DE PRÆSENTIBVS.] *Suspectum mihi. nisi placet distinctione corrigere*, Amicum condemnas, de præsentibus antequam audias. *quod est: antequam ab iis qui præsentes fuêre, rem inquiras. Sine etiam*, de præsenti. *id esset, ab ipso præsente priusquam exquiras.*

216. PÆNE NON DIC.] *Simile illi*, Quod nemine sciente fit, pænè non fit.

CAP. XXX. 217. IVS SIT.] *Inter tot beneficia, posse vel iniuriam vnam facere impunè.*

218. REX EST?] *Ita Medea apud nostrum, in cognomine Tragœdiâ:* Si iudicas, cognosce: si regnas, iube. *ad Creontem.*

219. IMITARIS.] *Impetum assumendo, rationem abiiciendo.*

220. SIBI

A qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit pœnas alteri, quas debet tibi: & iam [220] sibi dedit, qui peccauit. Duo sunt, vt dixi, quæ iracundiam concitant. primum, si iniuriam videmur accepisse: de hoc satis dictum est. deinde, si iniquè accepisse: de hoc dicendum est. Iniqua quædam iudicant homines, quia pati non debuerint: quædam, quia non sperauerint. Indigna putamus, quæ inopinata sunt. Itaque maximè commouent, quæ contra spem exspectationemque euenerunt. nec aliud est quare in [221] domesticis minima offendant: in amicis, iniuriam vocemus negligentiam. Quo- XXXI.
modo ergo, inquit, inimicorum nos iniuriæ mouent? quia non exspectauimus illas, aut certè non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius: inuiolatos nos etiam inimicis iudicamus esse debere. [222] Regis quisque intra se animum habet, vt licentiam sibi dari velit, in se nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia. quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid noui est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, seruus peccat? Turpissimam aiebat [223] Fabius Imperatori ex-
B cusationem esse, NON PVTAVI: ego turpissimam homini puto. Omnia puta, exspecta. etiam in bonis moribus aliquid existet asperius. Fert humana natura insidiosos amicos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cùm de moribus vnius iudicabis, de publicis cogita. vbi maximè gaudebis, maximè metues: vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura nõ desunt, sed quiescunt. semper futurũ aliquid, quod te offendat, existima. Gubernator nunquam ita totos [224] sinus explicuit securus, vt non expedita ad contrahendum armamenta disponeret. Illud ante omnia cogita, fœdam esse & execrabilem vim nocendi, & alienissimam homini, cuius beneficio etiam sæua mansuescunt. Aspice elephantorum [225] iugo colla submissa, [226] taurorum pueris pariter ac feminis persultantibus terga impunè calcata, & repentes inter [227] pocula sinusque innoxio lapsu dracones, & intra domum vrsorum leonumque ora placida tractantibus, adulantesque dominum feras: pudebit [228] cum animalibus permutasse mores. Nefas est nocere patriæ: ergo ciui quoque. nam hic pars patriæ est. Sanctæ partes sunt, si vniuersum venerabile est: ergo &
C homo homini. nam hic in [229] maiore tibi vrbe ciuis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se membra consentiunt, quia singula seruari, totius interest: ita homines singulis parcent, quia [230] ad cœtum geniti sumus. salua autem

220. SIBI DEDIT.] *Quia in ipsâ culpâ, pœna est: & animus sibi conscius se torquet. Epictetus:* Οὐδεὶς δίκα ἀπωλείας καὶ ζημίας κακός ἐστι: Nemo sine damno & pœnâ malus est.

221. DOMESTICIS.] *Familiaribus nostris. quos putamus volentes esse debere, & obnoxios. Eadem ratio, cur odia fratrum aut propinquorum (Aristoteli obseruatum lib.* VII. *Politic. cap.* VII.) *sint acerbissima,* καὶ οἱ τι πέρα ςέρξαντες, οἱ δὲ καὶ πέρα μισοῦσι: Et qui valdè aliquid amant, iidem idẽ valdè oderũt.

CAP. XXXI. 222. REGIS QVISQVE.] *Epistolâ* XLVII. Regum nobis induimus animos.
D *Adde epist.* XLII.

223. FABIVS.] *Aliquis Scipioni tribuit, ad Numantiam.*

224. SINVS.] *Propertius:* Velorum plenos subtrahis ipse sinus.

225. IVGO COLLA.] *Satis crebrum Romæ, elephantos currum trahere, siue Deorum in pompâ Circensi, siue & triumphalem. Leones item, in Plinio; aliæque fera in Martiale, per ludos:*

Picto quòd iuga delicata collo
Pardus sustinet; improbæque tigres
Indulgent patientiam flagello;
Mordent aurea quòd lupata cerui;
Quòd frænis Lybici domantur vrsi;
Et quantum Calydon tulisse fertur,
Paret purpureis aper capistris,
Turpes esseda quòd trahunt bisontes:
Quis spectacula non putet deorum?

226. TAVRORVM PVERIS.] *Item exhibita hæc in ludis. Martialis:*

Aspice, quàm placidis insultet turba iuuencis,
Et sua quàm facilis pondera taurus amet.
Cornibus hic pẽdet summis, vagus ille per armos
Currit, & in toto ventilat arma boue.
At feritas immota riget. non esset arena
Tutior, & possent fallere plana magis.
Nec trepidant gressus. sed de discrimine palmæ
Securus puer est, sollicitumq; pecus.

227. POCVLA SINVSQVE.] *Haud abnuam in mensâ etiam repsisse. Quidam tamen libri* ocula: *ex quo aliquis* oscula. *Porrò dracones istos feminæ in deliciis habebant, apud eumdem Martialem:* Sic gelidum collo nectit Gratilla draconem: *& hodie fit in Italia*

228. CVM ANIMALIB.] *Ita & Epictetus increpat istos iracundos.* Εἰ δ' ἀντὶ ἀνθρώπου, ἡμέρου ζώου, καὶ κοινωνικοῦ, θηρίον γέγονας βλαβερὸν, ἐπίβουλον, δηκτικὸν, ἆρ' ἐν ἀπωλώλεκας; Si verò pro homine, qui est placidum animal & sociale, transieris in feram noxiam, insidiosam, mordacem, nihilne amisisti? *Nempe teipsum.*

229. MAIORE VRBE.] *Ipso mundo, magnâ illâ patriâ.*

230. AD COETVM.] *Sociale animal.*

231. NA-

tem esse societas nisi amore & custodiâ partium non potest. Ne viperas quidem & natrices[231], & si qua morsu aut ictu nocent, effligeremus, si vt reliqua mansuefacere possemus, aut efficere, ne nobis aliisve periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccauit, sed ne peccet: nec vnquam ad præteritum, sed ad futurum pœna referetur. non enim irascitur, sed cauet. Nam si puniendus est, cuicunque prauum maleficumque ingenium est, pœna neminem excipiet. XXXII. At enim ira habet aliquam[232] voluptatem: & dulce est,[233] dolorem reddere. Minimè. non enim vt in beneficiis honestum est, merita meritis repensare: ita[234] iniurias iniuriis. illic, vinci turpe est: hic, vincere.[235] Inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum,[236] Vltio: & à contumeliâ non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit, tantùm excusatiùs peccat. M. Catonem[237] in balneo quidam percussit imprudens. quis enim illi sciens faceret iniuriam? postea[238] satisfacienti Cato, *Non memini*, inquit, *percussum me*. Melius putauit, non agnoscere, quàm[239] vindicare. Nihil, inquis, post tantam petulantiam mali factum est? imò multum boni. cœpit Catonem nosse. Magni animi est, iniurias despicere. vltionis contumeliosissimum genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias altius[240] sibi demisere, dum vindicant: ille magnus & nobilis est, qui more magnæ feræ, latratus minutorum canum securus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si vindicauerimus iniuriam. Si tanquam ad remedium venimus, sine irâ veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi vtile. Sæpe autem satius fuit dis- XXXIII. simulare, quàm vlcisci. Potentiorum iniuriæ hilari vultu, non patienter tantùm ferendæ sunt. Facient iterùm, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magnâ fortunâ insolentes,[241] quos læserunt, & oderunt.[242] Notissima vox est eius, qui

231. NATRICES.] *In Glossario*, Natrix, boa *est: serpentis genus Plinio notum.*

CAP. XXXII. 232. VOLVPTATEM.] *Hoc ante alios Homerus dixit Iliad. Σ. in Achillis personâ:*

Ὣς ἔρις ἔκ τε θεῶν ἔκ τ' ἀνθρώπων ἀπόλοιτο,
Καὶ χόλος, ὅς τ' ἐφέηκε πολύφρονά περ χαλεπῆναι.
Ὅς τε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο
Ἀνδρῶν ἐν στήθεσιν ἀέξεται, ἠύτε καπνός:

Ah pereat diuûm atque hominum Contentio, & Irâ,
Quæ sapientem etiam interdũ sæuire coëgit.
Dulcior hæc melle atq; fauo liquidũ stillante,
Pectoribus sese insinuans, crescit quasi fumus.

Plato in Philebo, mixtionem voluptatis & doloris in irâ esse vult, *testimonio isto Homeri vsus: & scitè comparat* cum iis, qui tragœdias spectãt: quos videas vno tempore gaudentes & flentes. *Aristoteles autem, & ipse vsus Homericis versibus, caussam iucunditatis in irâ dicit*, ex spe futuræ vltionis. Quam si tollis, nec Ira quidem est: sicut nemo potentibus irascitur, quos nec speret vlcisci. *Vide Rhetor. 1. cap. XI. Sed pulchrè etiam Homerus de* Fumo: *& quid similius? Aristoteles & hoc alibi vsurpauit:* Ὥ' ἄτερ ὁ καπνος ἐπιδάκνων τὰς ὄψεις, οὐκ ἐᾷ βλέπειν τὸ κείμενον ἐν τοῖς ποσίν· οὕτως ὁ θυμὸς ἐπειρόμενος, τῷ λογισμῷ ἐπισκοτεῖ: Sicut fumus, oculos mordicans, non sinit vel id quod ante pedes est videre: sic ira exsurgens obtenebrat rationem.

233. DOLOREM REDDERE.] *Vlcisci. consentit in caussâ, cum Aristotele. Adeò autem hoc dulce, vt etiã in morte delectet: sicut ille apud Pacuuium effert,*

Dij me etsi perdunt, tamen esse adiutum expetunt,
Quòd priusquàm intereo, spatium vlciscendi dantur.

234. INIVRIAS INIVR.] *Epictetus:* τί οὖν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἑαυτὸν ἔβλαψε, πρὸς ἐμὲ τὶ ἄδικον ποιήσας ἐγὼ ἐμαυτὸν μὴ βλάψω, παρὸς ἐκεῖνον ἀδικόν τι ποιήσας; Quid ergo? num quia ille sibi nocuit, dum iniuriâ me afficit, ego non dabo operam ne noceam, illum vicissim afficiendo? *Plato in Critone:* Οὐδαμῶς ἄρα δεῖ ἀδικεῖν, οὐδὲ ἀδικούμενον ἄρα ἀνταδικεῖν (ὡς οἱ πολλοὶ οἴονται) ἐπειδή γε οὐδαμῶς δεῖ ἀδικεῖν, οὔτε κακῶς ποιεῖν οὐδένα ἀνθρώπων, οὐδ' ἂν ὁτιοῦν πάσχῃ ὑπ' αὐτῶν: Nullo modo igitur iniuriam oportet facere, sed nec læsum iterùm lædere (vt plerique existimant:) quoniam numquam iniuria facienda, nec quisquam mortalium damno mulctandus, etsi vel ab ipso mulctaris.

235. INHVMANVM.] *Et ad barbaros relegandum, cum Quinctiliano, Declamat.* XIII. Barbarorum mos est populorum, quos procul omnis iuris humani societate, proxima belluis natura efferauit. Nos ideò magistratus legesque à maioribus accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit: & assiduæ scelerum caussæ se refellant, si vltio crimen imitabitur.

236. VLTIO ET A.] *Liber meus, & plures*, Vltio & Talio, non multum differt. *Ego putem*: Vltio, & alioqui non multum differt. *Differt, ab Iniuriâ. nam hæc præcedit.*

237. IN BALNEO.] *Libri omnes vocem addunt*, in balneo ignorans. *Atqui sequitur mox*, imprudens. *mutauerim igitur*, in ore: *& ita fuit. Non percussit solùm Catonem, sed in ore & facie.*

238. SATISFACIENTI.] *Deprecanti, panitenti.*

239. VINDICARE.] *Ita consensu libri scripti & editi: Muretus tamen*, ignoscere. *bellè & ingeniosè, sed quò tam bellè?*

240. SIBI DEMIS.] *Quasi ferrum, impressere.*

CAP. XXXIII. 241. QVOS LÆS.] *Tacitus in Agricolâ*: Proprium humani ingenij est, odisse quem læseris.

242. NOTISIMA VOX.] *Cuius, aut vbi, ignoro.*

243. MVN-

A qui in cultu regum consenuerat. cùm illum quidam interrogaret, *Quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem? Iniurias,* inquit, *accipiendo, & gratias agendo.* Sæpe adeò iniuriam vindicare non expedit, vt ne fateri quidem expediat. C. Cæsar Pastoris splendidi equitis Romani filium cùm in custodiâ habuisset, [243] munditiis eius & cultioribus capillis offensus: rogante patre, vt salutem sibi filij concederet, quasi de supplicio eius admonitus, duci protinus iussit. Ne tamen omnia inhumanè faceret aduersum patrem, [244] ad cœnam illum inuitauit eo die. venit Pastor, nihil vultu exprobrante. Propinauit illi Cæsar [245] heminam: & posuit illi custodem. perdurauit miser, non aliter quàm si filij sanguinem biberet. [246] Vnguentum & coronas misit, & [247] obseruare iussit an sumeret. sumpsit eo die, quo filium extulerat, imò quo [248] non extulerat. Iacebat conuiua centesimus, & potiones vix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat: cùm interim non lacrimas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Cœnauit, tanquam pro filio exorasset. Quæris, quare? [249] habebat alterum.

B Quid ille [250] Priamus? non dissimulauit iram, & [251] regis genua complexus est? funestam perfusamque cruore filij manum, ad os suum retulit, & cœnauit, sed tamen sine vnguento, sine coronis: & illum hostis sæuissimus multis solatiis, vt cibum caperet, hortatus est, non vt pocula ingentia, super caput posito custode, siccaret. Contempsisset [252] Pastorem, si sibi timuisset: nunc iram compescuit [253] pietas. Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad [254] ossa filij legenda discedere. Ne hoc quidem permisit: benignus interim & comis [255] adolescens propinationibus senem crebris, vt cura [256] leniretur, lacessebat: contrà ille se lætum, & oblitum quid eo esset actum die, præstitit. Perierat alter filius, si carnifici conuiua non placuisset. Ergo irâ abstinendum est, siue XXXIV.
par est qui lacessendus est, siue superior, siue inferior. Nam cum pare contendere, [257] anceps est: cum superiore, [258] furiosum: cum inferiore, [259] sordidum. [260] Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem. mures & formicæ, si manum admoueris, ora conuertunt:

C 243. MVNDITIIS.] *Caius enim* pulcros omnes & comatos oderat. *Sueton. cap.* XXXV. *Porrò in Hispaniâ* Pastores *illi fuisse videntur. Lapis ibi:* DOMITIO. PASTORI. VETERANO. LEG. SEPT. GEM.

244. AD CÆNAM.] *Suetonius de hoc intellexit, cap.* XXVII. Parentes supplicio filiorum interesse cogebat. quorum vni valetudinem excusanti, lecticam misit: alium è spectaculo pœnæ epulis statim adhibuit, atque omni comitate ad hilaritatem & iocos prouocauit. *Vt appareat spectatorem etiam supplicij fuisse, quod tamen Seneca non dixit.*

245. HEMINAM.] *Vncias nouem vini, siue dimidium Sextarium.*

246. VNGVENTVM.] *Receptum in conuiuiis lætioribus, vngi & floribus coronari.*

247. OBSERVARE.] *Per custodem, quem posuerat. Non ergo ipse videre poterat? nescio. grande triclinium erat, & iacebat conuiua centesimus, vt mox addit. Procul ergo à Caio, & inter imos.*

248. NON EXTVLERAT.] *Nec enim iusta ei fecerat, nec sollenni ritu cadauer elatum.*

249. HABEBAT ALT.] *Vt hunc saltem seruaret: ne & illum Caius iratus tolleret. Pulchrè & aptè Panegyricus scriptor ad Theodosium, hos affectus exprimit sub tyrannis:* Cùm interim miseri, vetabamur agere miseros, imò omnes cogebamur mentiri beatos: & cùm domi atque secretò, solis coniugibus ac liberis credidissemus furtiuum dolorem, procedebamus in publicum non nostræ fortunæ vultu. Audires enim dicere delatorem. quid ita ille tristis incedit? an quia pauper est ex diuite? non enim se viuere gratulatur? Quid ita publicum atratus incessat? luget credo fratrem? sed habet filium. Ita flere non licebat amissa, metu reliquorum.

250. PRIAMVS.] *Apud Homerum, Iliad.* Ω.

251. REGIS GENVA.] *Achillis. Homerus:*
Χερσὶν ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, κὴρ ἀλύσας
Δεινὰς, ἀνδροφόνους.
Quæ vertit hic ex professo noster.

252. PASTOREM.] *Audax & hæc mutatio Mureti. nam libri omnes,* Contempsisset Romanum patrem: *ex quo Vincianus,* Contempsissem R. p. *quod etsi melius illo extraneo: tamen mihi verius,* Contempsisset & Romanus pater. *Ille, inquit, Græcus non bibit pocula magna, non vnxit: quæ nec gente & animo Romanus noster fecisset, nisi non suæ vitæ, sed alterius filij, timuisset.*

253. PIETAS.] *In filium superstitem.*

254. OSSA FILII.] *De more. cadauere combusto, eligebant ossa, & reposita in vrnam sepeliebant.*

255. ADOLESCENS.] *Ipse iuuenis Princeps, Caius.*

256. LENIRETVR.] *Meus addit,* leniretur admouere lacessebat. *Alij,* leniretur admouens: *Scribe & distingue:* vt cura leniretur, admonens, lacessebat. *Caius idem propinando admonebat,* leniendę curę *hoc esse. Aut ipsis verbis,* Leni curam.

CAP. XXXIV. 257. ANCEPS EST.] *Vinci potes.*

258. FVRIOSVM.] *Vinci debes.*

259. SORDIDVM.] *Vincere inglorium.*

260. PVSILLI.] *Iuuenalis:* —quippe minuti
Semper, & infirmi est animi, exiguique voluptas,
Vltio.

uertunt: imbecillia se lædi putant, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, A
quid aliquando nobis profuerit ille, cui irascimur, & meritis offensa redimetur. Illud
quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementiæ fama, & quàm
* multos venia amicos vtiles fecerit. [261] * Ne irascamur inimicorum & hostium liberis.
Inter Syllanæ crudelitatis exempla est, quod à rep. [262] liberos proscriptorum submouit.
Nihil est iniquius, quàm aliquem heredem paterni odij fieri. [263] Cogitemus, quotiens
ad ignoscendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles esse. Quàm sæ-
pe veniam qui negauit, petit? quàm sæpe pedibus eius aduolutus est, quem à suis repu-
lit? Quid est glorioſius, quàm iram amicitiâ mutare? Quos Populus R. fideliores habet
socios, quàm quos habuit [264] pertinaciſſimos hostes? quod hodie esset [265] imperium,
nisi salubris prouidentia victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis? tu contrà be-
neficiis prouoca. Cadit statim simultas, ab alterâ parte deserta. [266] nisi par non pugnat.
Si vtrinque certabitur, ille est melior, qui prior pedem retulit: victus est, qui vicit. Per-
cussit te? recede. referiendo enim, & occasionem sæpius feriendi dabis, & excusatio- B
nem. non poteris reuelli, cùm voles. Nunquid velit quisquam tam grauiter hostem fe-
rire, vt relinquat manum in vulnere, & se ab ictu reuocare non possit? atqui tale ira te-
XXXV. lum est, vix retrahitur. Arma nobis expedita prospicimus, gladium commodum
& habilem: non vitabimus impetus animi, [267] his graues magis, furiosos & irreuocabi-
les? Ea demùm velocitas placet, quæ vbi iussa est, vestigium sistit, nec vltrà destinata
procurrit, & quæ flecti, & à cursu [268] ad gradum reduci potest. Ægros scimus neruos esse,
vbi inuitis nobis mouentur. senex, aut infirmi corporis est, qui cùm ambulare vult,
currit. animi motus eos putemus sanissimos validissimosque, qui nostro arbitrio ibunt,
non suo ferentur. Nihil tamen æquè profuit, quàm primùm intueri deformitatem rei,
deinde periculum. Non est vllius affectus [269] facies turbatior. pulcherrima ora fœdauit,
toruos vultus ex tranquillissimis reddidit. Liquit decor omnis iratos: & siue amictus
illius compositus sit ad legem, attrahet vestem, omnemque curam sui effundet. Si capil-
lorum naturâ vel arte iacentium non informis est habitus; cùm animo inhorrescunt, tu- C
mescunt venæ, concutitur crebro spiritu pectus, rabida vocis eruptio colla distendit.
tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intra putas esse
animum, cuius extra imago tam fœda est? quanto illi intra pectus terribilior vultus,
acrior spiritus est, intensior impetus, rupturus se nisi eruperit? Quales sunt hostium, vel
ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aspectus; qualia poëtæ [270] inferna
monstra finxêre, succincta serpentibus, & igneo flatu; [271] quales ad bella excitanda, dis-
cordiamque in populos diuidendam, pacemque lacerandam, tæterrimæ inferùm exeunt
[272] Furiæ: talem nobis iram figuremus, flammâ lumina ardentia, sibilo mugituque &
gemitu & stridore, & si qua his inuisior vox est, perstrepentem, tela manu vtraque qua-
tientem. neque enim illi tegere se, cura est. toruam, cruentamque, & cicatricosam, & ver-
beribus suis liuidam, incessibus vesanis, offusam multâ caligine, incursitantem, vastan-
tem,

261. * NE IRASCAMVR.] *Mihi abrupta hæc videntur, nec prioribus nexa.*

262. LIBEROS PROSCR.] *Ne ad honores venirent. Hoc appellat* à rep. submouere, *quia ad eam gerendam non admittuntur.*

263. COGITEMVS.] *Ad intermissa redit. emblemate illo de* liberis hostium, *nescio quâ occasione, inserto.*

264. PERTINACISS. HOSTES.] *Latinos, Samnites.*

265. IMPERIVM, NISI.] *Tacitus* XI. *Annal. oratione Claudy:* Tunc solida domi quies, & aduersus externa floruimus, cum specie deductarum per orbem terræ legionum, additis prouincialium validissimis, fessо imperio subuentum est. *Plura mihi eius rei.*

266. NISI PAR.] *Libri scripti*, nisi pariter, & *deinde*, pugnant. *Fortasse*, nisi paria. D

CAP. XXXV. 267. HIS GRAVES.] *In meo hæc ita:* animi impetus? hi graues, funerosi, & irreuocabiles. *Legerem:* animi impetus, si graues, furiosi & irreuocabiles?

268. AD GRADVM.] *Ad leniorem & lentiorem passum.*

269. FACIES TVRB.] *Iterùm Iræ descriptio, qualis lib.* I. *cap.* I.

270. INFERNA MONSTRA.] *Furias, Eumenidas.*

271. QVALES AD.] *Meus voce auctior:* quales motus ad bella. *Puto*, quales ad motus, ad bella.

272. FVRIÆ.] *Vox meo abest: & antè*, deterrimi. *Itaque esset* deterrimi, *vel* teterrimi inferùm: *id est, pessimi infernalium Geniorum. Nam de Furiis sanè iam tactum, & triplex est comparatio.*

CAP.

A tem, fugantemque: & omnium odio laborantem, sui maximè: si aliter nocere non
possit, terras, maria, cælum ruere cupientem, infestam pariter, inuisamque. Vel, si vi-
detur, sit qualis apud vates nostros est:

Sanguineum quatiens dextrâ Bellona flagellum,
Aut sciss' gaudens vadit Discordia pallâ.

aut si qua magis dira facies excogitari diri affectus potest. Quibusdam, vt ait Sex- XXXVI.
tius, iratis profuit aspexisse [273] speculum. perturbauit illos tanta mutatio sui: velut in
rem præsentem adducti non agnouerunt se. & quantulum ex verâ deformitate imago
illa speculo repercussa reddebat? animus si ostendi, & si in vllâ materiâ perlucere posset,
intuentes nos confunderet, ater maculosusque, æstuans, & distortus, & tumidus. Nunc
quoque tanta deformitas eius est per ossa carnesque, & tot impedimenta, effluentis: quid
si nudus ostenderetur? Speculo equidem neminem deterritum ab irâ [274] credo. quid
ergo? qui ad speculum venerat, vt se mutaret, [275] iam mutauerat. Iratis quidem nulla est
B formosior effigies, quàm atrox & horrida, qualesque esse, etiam videri volunt. Magis il-
lud videndum est, quàm multis ira per se nocuerit. Alij nimio feruore rupêre venas, &
sanguinem supra vires elatus clamor egessit, & luminum suffudit aciem in oculos vehe-
mentius [276] humor egestus, & in morbos ægri recidêre. nulla celerior ad insaniam via
est. Multi itaque continuauerunt iræ furorem; nec quam expulerant mentem, vnquam
receperunt. [277] Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egesta-
tem sibi, ruinam domui imprecantur: & irasci se negant, non minùs quàm insanire, furi-
osi. Amicissimis hostes, vitandique [278] carissimis: legum, nisi quà nocent, immemo-
res, ad minima mobiles. non sermone, non officio, aditu faciles. Omnia per vim gerunt,
gladiis & pugnare parati, & [279] incumbere. Maximum enim malum illos cœpit, &
omnia exsuperans vitia. Alia paullatim intrant: repentina & vniuersa vis huius est. om-
nes denique alios affectus sibi subiicit: amorem ardentissimum vincit. Transfode-
runt itaque amata corpora, & in eorum quos occiderant, iacuêre complexibus. Aua-
C ritiam durissimum malum, minimumque flexibile ira calcauit; adacta opes suas spar-
gere, & domui, rebusque in vnum collatis iniicere ignem. Quid? non ambitiosus ma-
gno æstimata proiecit [280] insignia, honoremque delatum repulit? nullus affectus est, in
quem non ira dominetur.

CAP. XXXVI. 273. SPECVLVM.] *Plutarchus:* Εμοὶ δὲ εἴ τις ἐμμελὴς καὶ κόμψος ἀκόλουθος ἦν, οὐκ ἂν ἠχθόμην αὐτοῦ προσφέροντος ἐπὶ ταῖς ὀργαῖς ἔσοπτρον, ὥσπερ ἐνίοις προσφέρουσι λουσαμένοις ἐπ' ἀδενὶ χρησίμῳ. τὸ δὲ αὐτὸν ἰδεῖν παρὰ φύσιν ἔχοντα καὶ συντεταραγμένον, οὐ μικρὸν ἔχει εἰς διαβολὴν τοῦ πάθους: Mihi verò si quis scitus & elegans sit comes vel assecla; non ægrè feram, si in irâ proferret mihi speculum, sicut quibusdam iam lotis compulsque solet sine vllo bono fructu. At seip-
D sum ita videre, præter naturam constitutum, & vndique turbatum, non parùm conferat ad affectus huius damnationem.

274. CRELO.] *Libri,* credis. *tamen hoc Pinciani coniectaneum probum videtur.*

275. IAM MVTAVERAT.] *Habebat enim animum se compescendi. rationem audiebat, medicinam quærebat.*

276. HVMOR.] *Biliosus. & ictterum gennit.*

277. AIACEM.] *Victum, armorum iudicio, ab Vlysse.*

278. CARISSIMIS.] *Quidam libri* luminis; *alius,* & litteris: *ex quo non inscitè,* vitandique; & liberis: *siue ex priore illâ,* alumnis.

279. INCVMBERE.] *Seipsos interficere, vt ille Aiax.*

280. INSIGNIA.] *Magistratuum, aut dignitatum: Prætextam, latum clauum, & talia.*

L. ANNÆI SENECÆ

DE IRA AD NOVATVM

LIBER TERTIVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

EXSEQVITVR *alteram partem Remedij, priore medio libro positam, sed dilatam, Ne in Irâ peccemus: id est, refrænemus eam & cohibeamus. Id variè fit: sed semper statimque faciendum in Affectu præcipiti & incitato. Quem* B *Aristoteles excusat: sed ipse eum accusat, & fœditatem iterùm iræ ostendit. Hæc ad Cap.* VSQVE IIII. *Tum partitur, tria se dicturum. primùm Quemadmodum non irascamur; deinde, Quemadmodum ab irâ liberemur; tertiò, Quemadmodum alium irascentem sistamus placemusque. Hæc, etsi alibi cum repetitione priorum, tamen pulcherrimè & vtilissimè ad finem libri exsequitur: & aurea siue ætherea habebis monita & dicta.*

CAPVT PRIMVM.

QVOD maximè desiderasti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certè [1] refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palàm aperteque faciendum est, vbi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, vbi nimium ardet, omnique im- C pedimento exsperatur & crescit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat. vtrúmne verberanda & agenda retrò sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desæuit, ne remedia ipsa secum ferat: consilium pro moribus cuiusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdam terrendo placabimus: alios [2] obiurgatio, alios [3] confessio, alios [4] pudor cœpto deiecit: alios mora, lentum præcipitis mali remedium, ad quod nouissimè descendendum est. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardiùs possunt: huius incitata, & se ipsa rapiens violentia, non paullatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more vitiorum solicitat animos, sed abducit: & impotentes sui, cupidosque vel [5] communis mali, exagitat: nec in ea tantùm, in quæ destinauit, sed in [6] occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira præcipitat. Ceteris etiam si resistere contra affectus suos non licet, at certè affectibus ipsis licet stare: hæc non secus quàm fulmina procellæque, & si qua alia irre- D uocabilia sunt, quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit. Alia vitia à ratione, hæc [7] à sanitate desciscit. alia accessus lenes habent, & incrementa fallentia: in irâ

COMMENTARIVS.

CAP. I. 1. REFRAENARE.] *Suprà, II. cap.* XVIII. *pars hæc argumenti posita*, Remedia iræ. *Ea duplicia*, Ne incidamus &, Ne in eâ peccemus: *id est, quod hoc libro agitur, refrænemus & sistamus.*

2. OBIVRGATIO.] *Meticulosos.*

3. CONFESSIO.] *Generosos.*

4. PVDOR.] *Bonæ & ambitiosæ indolis.*

5. COMMVNIS MALI.] *Quod in ladentem, & sese veniat.*

6. OCCVRRENTIA.] *Quidquid obsistit, aut moratur. Sunt imagines, & tota ferè descriptio, à torrente: altiloqua, numerosa, sonans, vt amat noster.*

7. A SANITATE.] *Ea caussa cur veteres* Morbosos *eos dixerint: Cicero* IV. *Tusc.* Benè igitur nostri, cùm

A in irâ [8] deiectus animorum est. Nulla itaque res vrget magis attonita, & in vires suas [9] prona. & siue successit, superba; siue frustratur, insana; ne repulsâ quidem in tædium acta, vbi aduersarium fortuna subduxit, in seipsam morsus suos vertit: nec refert, quantum sit, [10] ex quo surrexit. Ex leuissimis enim in maxima euadit. Nullam transit II. ætatem: nullum hominum genus excipit. Quædam gentes beneficio egestatis non nouêre luxuriam. quædam, quia exercitæ & [11] vagæ sunt, effugêre pigritiam. quibus [12] incultus mos, agrestis vita est, circumscriptio ignota est, & fraus, & quodcunque in foro malum nascitur: nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graios quàm barbaros potens: non minùs pernicioſa leges metuentibus, quàm quibus iura distinguit modus virium. Denique cetera singulos corripiunt: hic vnus affectus est, qui interdum publicè concipitur. Nunquam vniuersus populus vnius feminæ amore flagrauit: nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas spem suam misit. ambitio viritim singulos occupat. Impotentia non est malum publicum: sæpe in iram vno agmine itum est. viri, feminæ, se-
B nes, pueri, principes, vulgusque consensere: & tota multitudo pauciſſimis verbis concitata, ipsum concitatorem anteceſſit. Ad arma protinus igneſque discursum est, & indicta finitimis bella, aut gesta cum ciuibus. Totæ cum stirpe omni crematæ domus: & modò eloquio fauorabilis habitus, in medio honore, iram suæ concionis excepit: [13] in Imperatorem suum legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicum consilium, senatus, non exspectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, [14] subitos iræ suæ duces legit: ac per tecta vrbis, nobiles consectatus viros, supplicium [15] manu sumpsit. [16] Violauit legationes rupto iure gentium, rabieſque infanda ciuitatem tulit: nec datum tempus, quo resideret tumor publicus: sed deductæ protinus classes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more, [17] sine auspiciis, populus ductu [18] iræ suæ egressus, fortuita raptaque pro armis gessit: deinde magnâ clade temeritatem audacis iræ luit.

Hic barbaris [19] forte ruentibus in bella exitus est. cùm mobiles animos species iniu- III.
riæ perculit; aguntur statim: & quà dolor traxit, [20] ruinæ modo regionibus incidunt
C incompositi, interriti, incauti, pericula appetentes sua: gaudent feriri, & instare ferro, & tela corpore vrgere, & [21] per suum vulnus exire. Non est, inquis, dubium, quin magna ista & pestifera sit vis: ideò quemadmodum sanari debeat, monstra. Atqui, vt in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor iræ, & vetat illam nobis exsecari. Calcar ait esse virtutis: hac ereptâ, inermem animum & ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Necessarium est itaque fœditatem eius ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monstri sit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non sine pernicie suâ pernicioſus, & ea deprimens, quæ mergi nisi cum mergente non possunt. Quid ergo? sanum hunc aliquis vocat, qui, velut tempestate correptus, non it, sed agitur, & fu-

cùm omnia essent in morbis vitia, quod nullum erat iracundiâ fœdius, iracundos solos Morbo-
D sos nominauerunt. *Postea tamen in communi vsu,* Morbosi, *Pathici.*

8. DEIECTVS.] *Prosternuntur, ab alto cadunt.*

9. PRONA.] *Tota se vrgens & præcipitans, sibi instans & imminens.*

10. EX QVO SVRREXIT.] *Veteres,* ex quo resurrexerit. *Puto verum,* ex quóue surrexerit.

CAP. II. 11. VAGÆ SVNT.] *Vt Scythæ, & Hamaxobij.*

12. INCVLTVS MOS.] *Notetur. res ita habet, vbi cultus animorum & vita ordinatior, malum hoc litium agnascitur, & deriuatur ab ipso legum fonte. Beati autem, quibus, cum Statio,*

Nulla foro rabies, aut strictæ iurgia litis:
Morum iura viris, solum, & sine fascibus, æquum.

13. IN IMPERATOREM.] *Exempla in Valerio habes, lib.* IX. *cap.* VII.

14. SVBITOS.] *Vt in Gracchanâ seditione, Nasica pro duce.*

15. MANV SVMPSIT.] *Meus liber,* manu suppressit. *An* manu suâ præcessit, *an aliud? vide. Alioqui vulgatam interpretêre, Supplicium non lege aut iure, sed vi & manu exactum.*

16. VIOLAVIT LEG.] *Ad Carthaginienses hæc pertinere videntur. qui talia quædam tertio bello suo patrarunt. Appianum vide.*

17. SINE AVSP.] *Sine summo imperio, quod auspicato dabatur. Romanus mos & sermo, de quo ad Tacitum.*

18. IRÆ SVÆ.] *Codex noster,* ductu iræ suoq; *pulchrè: id est, ducibus Irâ, & Seipso, vsus.*

CAP. III. 19. FORTE.] *Et non consilio. quibus impetus pro ratione est, & temeritas pro audaciâ.*

20. RVINÆ MODO.] *Simili imagine Florus, & ipse ex Annæi nostri gente, de Cimbris:* Tridentinis iugis in Italiâ prouoluti, ruinâ descenderant.

21. PER SVVM VVL.] *In hostem ire ac petere, per*

& furenti malo seruit? nec mandat vltionem suam, sed ipse eius exactor, animo simul ac A
manu sæuit, carissimorum, eorumque quos mox amissos fleturus est, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem comitemque dat; consilia, sine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducæ sinistræque sunt vires, & in malum suum validæ, in quas ægrum morbus & accessio erexit. Non est ergo, quòd me putes tempus in superuacuis consumere, quòd iram, quasi dubiæ apud homines opinionis sit, infamem: cùm aliquis sit, & quidem de illustribus philosophis, qui illi [22] indicat operas, & tanquam vtilem ac spiritus subministrantem in prœlia, in actus rerum, ad omne quodcunque calore aliquo gerendum est, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effrænata & attonita: apparatusque illi reddendus est suus, [23] eculei, & [24] fidiculæ, & [25] ergastula, & cruces, & circumdati [26] defixis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens [27] vncus, varia vinculorum genera, varia pœnarum, [28] lacerationes membrorum, [29] inscriptiones frontis, & bestiarum immanium [30] caueæ. Inter hæc instrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum stridens, omni- B
IV. bus per quæ furit tætrior. Vt de ceteris dubium sit, nulli certè affectui peior est vultus, quem [31] in prioribus libris descripsimus, asperum & acrem, & nunc subitò retrorsum sanguine fugato, [32] pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu verso, subrubicundum, & similem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis & exsilientibus, nunc in vno obtutu defixis & hærentibus. Adiice dentium inter se arietatorum, & aliquem [33] esse cupientium, non alium sonum, quàm est apris, [34] tela sua attritu acuentibus. Adiice [35] articulorum crepitum, cùm se ipsæ manus frangunt, & pulsatum sæpius pectus, anhelitus crebros, tractosque altiùs gemitus, instabile corpus, incerta verba subitis [36] exclamationibus, trementia labra, interdumque [37] compressa, & dirum quiddam exsibilantia. Ferarum, mehercules, siue illas fames exagitat, siue infixum visceribus ferrum, minùs tætra facies est, etiam cùm venatorem suum semianimes morsu vltimo petunt, quàm hominis ira flagrantis. Age, si exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba sunt? nónne reuocare se quisque ab irâ volet, cùm intellexerit il- C
lam à [38] suo primùm malo incipere? Non vis ergo admoneam eos qui iram in summâ potes-

per ipsam hastam quæ vulnus fecit, & quam obnixus aduersarius tenet. Feræ hoc solent & apri, vt scimus.

22. INDICAT.] *Vocet ad operas, easq; imperet. In legum libris, ipsâ hac phrasi* Indicit operas liberto patronus.

23. ECVLEI.] *Quibus impositi, extendebantur & longiores fiebant, ait Seneca Epist.* LXVII.

24. FIDICVLÆ.] *Nerui & chordæ, ad ipsum illum finem: siue etiam ad membra arctanda.*

25. ERGASTVLA.] *Carceres rustici aut domestici, in quos serui ad compedes & opus damnabantur. Scripsi* II. *Elect. proprio Capite.*

26. DEFIXIS CORP.] *Iuuenalis:*

-- tædâ lucebis in illâ
Quâ stantes ardent, qui fixo gutture fumant.

Tacitus XV. *Annal.* Crucibus affixi, aut flammandi: *& in Actis martyrum plus semel legas, crucibus siue stipitibus affixos, igne consumptos. Tamen vetus omnis hic lectio,* defossis corporibus. *quid? solentne defodere leuiter inferne, atque ita vstulare? vt flamma scilicet magis coërceretur, & corpori applicaretur? Iuuenalis versus sic legi capiq; possit:*

Et latus mediam sulcus diducet arenam:

qui iam dictis illis subnexus. Sulcus, pro ipsâ tali fossâ, & illo fine.

27. VNCVS.] *Romanus mos, per ignominiam, damnatorum corpora in Gemonias scalas vnco trahere, deinde in Tiberim præcipitare. Festus in* Hamotrahones, *Cicero in Philip. & alij.*

28. LACERATIONES.] *Cùm vngulis latera sultabant. Licet ad virgas, flagella, scorpiones etiam referre.*

29. INSCRIPTIONES.] *Cùm stigmate notabant, & litteras inurebant. Dixi* II. *Elect. cap. De Ergastulis.*

30. CAVEÆ.] Cauernæ *meus, & quidam. Et fuere specus ac cauernæ in Amphitheatris, vnde bestia in damnatos emitterentur. Sed & idem e* Caueis. *Huc igitur, & ad ferales ludos spectat? an quòd homines in caueam coniecerint, & circumtulerint, instar bestiarum? Quod Lysimachus Telesthero fecit infrà, cap.* XVII. *Sed & Caligula* multos bestiarum more quadrupedes, caueis coërcuit. *Sueton. cap.* XXVII.

CAP. IV. 31. IN PRIOR. LIBR.] *Certè, & plus* D *semel: cur repetis? an quia vis hoc imprimere, & contra Peripateticos vt firmum habes, schematis hanc fœditatem?*

32. PALLENTEM.] *Qui mali, & metuendi. recondità irâ.*

33. ESSE CVP.] *Id est, edisse & deuorasse aliquem cupientium. Itaque malim etiam,* vt aliquem: *vel,* & vt aliq.

34. TELA SVA.] *Dentes, quibus pugnat.*

35. ARTICVLORVM.] *Lib.* I. *cap.* I.

36. EXCLAMATIONIBVS.] *Et quidem voce acutâ. cuius caussam Aristoteles, siue auctor libri* De Physiognomoniâ, *tradit.*

37. COMPRESSA.] *Meus,* complexa. *malim.*

38. SVO PRIMVM.] *Nã se torquet, & distorquet.*

39. IRA

A potentia exercent, & argumentum virium existimant, & in magnis magnæ fortunæ bonis ponunt paratam vltionem, quàm non sit potens, imò nec liber quidem dici possit, [39] irâ captus? Non vis admoneam, quò diligentior quisque sit, vt ipse se circumspiciat: alia animi mala ad pessimos quosque pertinere, iracundiam etiam [40] eruditis hominibus, & in alia sanis, irrepere? adeò vt quidam simplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgò credatur facillimus quisque huic obnoxius. Quorsus, inquis, hoc pertinet? Vt nemo se iudicet tutum ab illâ: cùm lentos quoque naturâ, & placidos, in sæuitiam ac violentiam euocet. Quemadmodum aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens valetudinis cura: promiscuè enim imbecilla robustaque inuadit: ita ab irâ tam inquietis moribus periculum est, quàm compositis & remissis. quibus eò turpior ac periculosior est, quò plus in illis mutat. Sed cùm primum sit, non irasci; secundum, [41] retinere; tertium, alienæ iræ mederi: dicam primùm, quemadmodum in iram non incidamus; deinde, quemadmodum ab illâ liberemur; nouissimè, quem-

B admodum irascentem retineamus placemusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, præstabimus, si omnia vitia iræ nobis subinde proposuerimus, & illam benè æstimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala, & in medium protrahenda sunt: vt qualis sit appareat, comparanda cum pessimis est. Auaritia acquirit, & contrahit, quo [42] aliquis melior vtatur: ira [43] impendit: [44] paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem: quanto plus irascendo, quàm id erat propter quod irascebatur, amisit? Ira patri [45] luctum, marito diuortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Peior est etiam, quàm luxuria: quoniam illa suâ voluptate fruitur, hęc alieno dolore. Vincit malignitatem & inuidiam. illæ enim infelicem fieri volunt, hæc facere. illæ [46] fortuitis malis delectantur: hæc non potest exspectare fortunam. nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil est simultatibus grauius: has ira conciliat. nihil est bello funestius: in hoc potentium ira prorumpit. ceterùm etiam illa plebeia ira & priuata, inerme, & sine viribus bellum est. Præterea ira,

C vt seponamus quæ mox secutura sunt damna, insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis solicitudinem, dat pœnas dum exigit: naturam hominis [47] mutat. Illa in amorem hortatur, hæc in odium: illa prodesse iubet, hæc nocere. Adiice, quòd cùm indignatio eius à nimio sui suspectu veniat, & animosa videatur, pusilla est & angusta. nemo enim non eo, à quo se contemptum iudicat, minor est. At ille ingens animus, & verus æstimator sui, non vindicat iniuriam, quia non sentit. [48] Vt tela à duro resiliunt, & cum dolore cædentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius est, velut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliasque respuere? Vltio, doloris confessio est. non est magnus animus, quem

39. IRA CAPTVS.] *Meus liber*, iræ suæ captus, *quod & in Gruteri quibusdam. Omnino faciendum*, iræ suæ captiuus. *Non est liber, inquit. quid ergo? captiuus. cuius? suæ Iræ.*

D 40. ERVDITIS.] *Imò ingenioſi & celeres, ad iram maximè promi. quod Plato notauit in Theæteto:* Αλλ' οἵτε ὀξεῖς, καὶ ἀγχίνοι καὶ μνήμονες, ὡς τὰ πολλὰ, καὶ πρὸς τὰς ὀργὰς ὀξύῤῥοποι εἰσι, καὶ ἅτοντες φέρονται, ὥσπερ τὰ ἀνερμάτιστα σκάφη, καὶ μανικώτεροι καὶ ἀνδριώτεροι φύονται: At verò sagaces, & ingeniosi, & memoriosi, vt plurimùm, etiam ad iras propensi magis sunt; & subsilientes feruntur, vt naues non saburratæ; & furiosi magis quàm fortes sunt nati. *Sed & fatuos Aristoteles habet, qui nusquam irascuntur. Igitur hic Seneca*, Eruditi *voce, Stoicum in morem & sensum, vtitur. qui sic appellant bonos, aut boni studioſos.*

CAP. V. 41. RETINERE.] *Frænare, inhibere, vt suprà, cap.* 1. *Nam ad eamdem partitionem respicit. Tamen meus, & scripti aly consensu*, detinere: *ex quo rectè fecerim*, detumere: *tumorem & iram deponere.*

42. ALIQVIS MELIOR.] *Non enim ipsa vtitur. & aliis quærit ac comparcit.*

43. IMPENDIT.] *Optimè hoc Muretus, etsi libri omnes*, incendit. *Nam comparat Iram cum Auaritiâ, & hac parte postponit. quod auarus quærat saltem aliquid alteri; at Ira consumit & impendit.*

44. PAVCIS GRAT.] *Explico. apud paucos Ira, sine malo & damno subsedit: quos occupauit, mercedem ab iis abstulit. Quomodo? è sequentibus deinde. serui fugâ aut morte amissi, vasa fracta, & eiusmodi pluria.*

45. LVCTVM.] *Fugâ item aut morte filij.*

46. FORTVITIS.] *A deo aut casu immissis.*

47. MVTAT.] *In alienos homini mores transferendo. ita in meis repperi. at aly*, vitiat, *vel* euitat, *quidam* iurat. *ex quo acutè Gruterus*, eiurat.

48. VT TELA.] *Huius sententiæ plura, in* De Const. sap. *cap.* III.

quem incuruat iniuria. Aut potentior te, aut imbecillior læsit. si imbecillior, parce illi: A
VI. si potentior, tibi. Nullum est argumentū magnitudinis certius quàm nihil posse, quo
instigeris, accidere. [49] Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in
nubem cogitur, nec in tempestatem impellitur, nec versatur in turbinem: omni tumul-
tu caret. inferiora fulminant. Eodem modo sublimis animus, quietus semper, & in sta-
tione tranquillâ collocatus, [50] intra se premens quibus ira contrahitur, modestus & ve-
nerabilis est & compositus: quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori
& furens, non primam reiecit verecundiam? quis impetu turbidus, & in aliquem ruens,
non quicquid in se [51] verecundi habuit, abiecit? cui officiorum [52] numerus aut ordo con-
stitit incitato? quis linguæ temperauit? quis vllam partem corporis tenuit? quis se rege-
re potuit? [53] In immensum proderit nobis illud Democriti salutare præceptū, quo mon-
stratur tranquillitas, si [54] *neque priuatim, neque publicè multa, aut maiora viribus nostris ege-
rimus.* Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negotia dies transit, vt non aut ex
homine, aut ex re offensa nascatur, quæ animum in iras paret. Quemadmodum per B
frequentia vrbis loca properanti in multos incurritandum est, & alicubi labi necesse est,
alicubi retineri, alicubi [55] respergi: ita in hoc vitæ actu dissipato & vago, multa impe-
dimenta, multæ querelæ incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius [56] in-
tercepit: non ex destinato proposita fluxerunt. [57] nulli fortuna tam dedita est, vt multa
tentanti vbique respondeat. sequitur ergo, vt is cui contra quàm proposuerat, aliqua ces-
serunt, impatiens hominum rerumque sit: ex leuissimis caussis irascatur, nunc personæ,
nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc sibi. Itaque vt quietus possit esse animus,
non est iactandus, nec multarum, vt dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, [58] su-
praque vires appetitarum. Facile est, leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam par-
tem transferre sine lapsu: at quæ alienis in nos manibus imposita ægrè sustinemus, victi
in proximos effundimus, & dum stamus sub sarcinâ, impares oneri vacillamus.

VII. Idem accidere in rebus ciuilibus ac domesticis, scias. negotia expedita & habilia se-
quuntur [59] actorem: ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facilè, & si occu- C
pata sunt, premunt atque [60] adducunt administrantem, tenerique iam visa, cum ipso
cadunt. Itaque fit, vt frequenter irrita sit eius voluntas, qui non quæ facilia sunt, aggre-
ditur, sed vult facilia esse, quæ aggressus est. [61] Quotiens aliquid conaberis, te simul &
ea quæ paras, quibusque pararis, ipse metire. Faciet enim te asperum pœnitentia operis
infecti.

CAP. VI. 49. PARS SVPERIOR.] *Epist.* LIX. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super Lunam. Semper illic serenum est. *Lucanus hæc ipsa:*

Fulminibus propior terræ succenditur aër,
Imaque tellūris ventos tractusque coruscos
Flammarū accipiunt: nubes excedit Olympus.
Lege Deum, minimas rerum discordia turbat,
Pacem summa tenent.

50. INTRA SE.] *Continens & deuorans illa, siue vincens, quibus ira solet contrahi. Nihil turbidum extra se ostendens.*

51. VERECVNDI.] *Ergo bis idem dicit? nam suum membrum iam fuit de Verecundiâ abiectâ. Omnino legendum,* verendi. *Nam ecce tria posuit in tranquillo animo & pacato*; Verecundum *fecit*, Venerabilem, Compositum. *Ordine hæc ipsa exsequitur, & ostendit contrà in Irato esse.*

52. NVMERVS.] *Non propriè ἀριθμός, sed ῥυθμός, modus, concinnitas.*

53. IN IMMENSVM.] *Libri alij*, Quis se regere potuit immissum? Proderit. *Id esset, tam præcipitem, iam in casum ex alto datum. Siue etiam, in cursu iam medio; ab aurigis equisve. Si tamen vulgata magis ridet, tum cum Grutero fiat:* Immensum prodesse. *At nequid celem, mihi inconnexa hæc videntur, & suspicio defectus est.*

54. NEQVE PRIVATIM.] *Vide De Tranquill. cap.* XII.

55. RESPERGI.] *Sordibus inquinari.*

56. INTERCEPIT.] *Fraude in se transtulit. ipse re, sperată nobis, potitus est.*

57. NVLLI FORTVNA.] *De Tranquill. cap.* XIII. Nam qui multa agit, sæpe fortunę potestatem sui facit: quam tutissimum est rarò experiri. D

58. SVPRAQVE VIRES.] *De Tranquill. cap.* V. Æstimanda sunt deinde ipsa, quæ aggredimur, & vires nostræ cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandæ. Debet enim semper plus esse virium in latore, quàm in onere. Necesse est opprimant onera, quæ ferente maiora sunt.

CAP. VII. 59. ACTOREM.] *Ita libri, etsi Romana editio* auctorem. *Sed illud asserit ipse noster, dum adiungit*, supra mensuram agentis.

60. ADDVCVNT.] *Contrahunt, incuruant.*

61. QVOTIENS ALIQ.] *Idem præceptum De Tranquill. cap.* IV. Inspicere debemus primùm nosmetipsos, deinde quæ aggredimur negotia, deinde eos quorum caussâ, aut cum quibus, agendum est.

62. GENE-

A infecti. Hic interest, vtrum quis feruidi sit ingenij, an frigidi, atque humilis. [62] generoso repulsa iram exprimet, [63] languido inertique tristitiam. Ergo actiones nostræ nec [64] prauæ sint, nec audaces, nec improbæ. [65] in vicinum spes exeat. nihil conemur, quod mox adepti quoque successisse[66] miremur. Demus operam, ne accipiamus iniuriam, VIII.
quam ferre nescimus. Cum placidissimo & facillimo, & minimè [67] anxio morosoque viuendum est. Sumuntur à conuersantibus mores: & vt quædam [68] in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem vini traxit: impudicorum cœtus fortem quoque & [69] siliceum virum emolliit: auaritia in proximos virus suum transtulit. Eadem ex diuerso ratio virtutum est, vt omne quod [70] secum habent, mitigent. nec tam valetudini profuit vtilis regio & salubrius cælum; quàm animis parum firmis, in turbâ meliorum versari. Quæ res quantum possit, intelliges, si videris feras quoque conuictu nostro mansuescere: nullique immani bestiæ vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis
B asperitas, paulatimque inter placida dediscitur. Accedit huc, quòd non tantùm exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus viuit: sed quòd causas irascendi non inuenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracundiam sciet. Qui sunt, inquis, isti? multi ex variis caussis [71] idem facturi. Offendet te superbus contemptu, diues contumeliâ, petulans iniuriâ, liuidus malignitate, pugnax contentione, ventosus & mendax vanitate. non feres à suspicioso timeri, à pertinace vinci, à delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos, qui iram tuam nec euocent, & ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen vsque in adulationem. nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certè amicus noster, vir bonus, sed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blandiri, quàm maledicere. [72] Cælium oratorem fuisse iracundissimum constat. cum quo, vt aiunt, cœnabat in cubiculo [73] lectæ patientiæ cliens: sed difficile erat illi in [74] crapulam coniecto, rixam eius cum quo edebat, effugere. Optimum iudicauit quicquid dixisset sequi, & [75] secundas agere. Non
C tulit Cælius assentientem, sed exclamauit: *Dic aliquid contra*, [76] *vt duo simus.* Sed ille quoque, quòd non irasceretur iratus, citò sine aduersario desiit. Eligamus ergo vel hos potiùs, si conscij nobis iracundiæ sumus, qui [77] vultum nostrum ac sermonem sequantur.

62. GENEROSO.] *Qui feruido atque igneo ingenio.*

63. LANGVIDO.] *Qui frigido humilique.*

64. PRAVÆ.] *Pinciauus ita. sed libri meliùs*, paruæ. *Vult enim nec viles minutasque actiones nostras, nec altas nimis & audaces. Media sequamur.*

65. IN VICINVM.] *Ipse interpres De Tranquill. cap.* x. Propè posita, speique nostræ alludentia sequamur.

66. MIREMVR.] *Quasi supra vota, aut fata nostra.*

CAP. VIII. 67. ANXIO.] *Quidam* obnixo.
D *nec malè.*

68. IN CONTACTOS.] *Aliquot exemplaria*, ad contactos. *Virumuis rectè.* Vuaque contactâ liuorem ducit ab vuâ.

69. SILICEVM.] *Coniectura Pinciani est. etenim scripti*: si liceat. *id est, nisi peruertatur, si per molles liceat, virum. Nam Vir, Impudico imponitur; qui in alterum sexum transit. Alioqui* Siliceus *vir, durus sit. vt poëta:* scopulis durior Icari. *Cassiodorus:* Non credentium corda omnino lapidea sunt, & verè silicibus comparanda.

70. SECVM HABENT.] *Apud se, quod adhæret & conuersatur.*

71. IDEM FACTVRI.] *Euocaturi iracundiam.*

72. CÆLIVM.] *M. Cælium, ad quem Ciceronis epistolæ, & eius ad Ciceronem exstant, dignissimæ quæ cum illis (pænè dicam, ante illas) legantur.*

73. LECTÆ PAT.] *Quæsitæ, edecumatæ.*

74. CRAPVLAM.] *Tenui, etsi non probaui. In meo, & quibusdam aliis*, in copulam coniecto, r. e. c. quo hærebat, effugere. *Nihil verius. non agitur de crapulâ, nec talis iste vir. sed naturâ ita iracundus, vt si cum altero iunctus copulatúsque esset, id est si comitem paullo diutius adhærentem haberet; necessum esset à sermone ad rixam venire.*

75. SECVNDAS AGERE.] *Meus*, & res secundas. *Vulgatum amplector, significatq; sermone quodam adagiali, sequi, obsequi, præeunti ancillari. Sumptum ab histrionibus, in quibus primarum partium alij, alij secundarum. Atque isti submittunt, & patiuntur illos excellere: ideoq;* secundas agere, *demittere, & blandiri. Plautus:* Nunc secunda (*an* secundas) mihi facis. *Etsi ibi Lambinus, ad succidaneas hostias refert: &* secundâ hostiâ *mihi* facis, *id est sacrificas, interpretatur. Porrò* secundas agere, *compendio intellegebant*, partes. *Horatius:*

-- aut mimum partes tractare secundas.

76. VT DVO SIMVS.] *Cælio dignum dictum. Vnus vir videbatur vterque, quia eiusdem sensus & sermonis. Tu igitur, inquit, oppone alibi aut dissenti, vt Cælius non videatur cum Cælio cænare.*

77. VVLTVM.] *Eo ipso læti, tristes, probantes, improbantes, quæ nosipsi.*

78. De-

tur. facient quidem nos delicatos, & in malam consuetudinem inducent, nihil contra A
voluntatem audiendi: sed proderit, vitio suo interuallum & quietem dare. Difficilis
quoque & indomita natura, blandientem feret: & nihil asperum tætrumque palpanti
est. Quotiens disputatio longior & pugnacior erit, in primâ resistamus, antequam ro-
bur accipiat. Alit seipsam contentio: [78] demissos altiùs tenet. Facilius est se à certamine
IX. abstinere, quàm abducere. Studia quoque grauiora iracundis omittenda sunt,
aut certè citra lassitudinem exercenda: & animus non inter plura versandus, sed ex-
amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & historia [79] fabulis detineat:
molliùs delicatiusque tractetur. [80] Pythagoras perturbationes animi lyrâ componebat.
quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta esse; sicut quosdam cantus blandi-
menta, quibus mens resoluatur? Confusis oculis prosunt virentia, & quibusdam colori-
bus infirma acies acquiescit, quorundam splendore præstringitur: sic mentes ægras stu-
dia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia, fugere debemus, & omnia quæ ex-
ulcerant vitium: æquè cauere lassitudinem corporis. consumit enim, quicquid in nobis B
mite placidumque est, & acria concitat. Ideò quibus stomachus suspectus est, proces-
suri ad res agendas maioris negotij, bilem cibo temperant. quam maximè mouet fatiga-
tio: siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque eius, venis [81] la-
borantibus, sistit: siue quia corpus attenuatum & infirmum [82] incumbit animo. certè
ob eandem caussam iracundiores sunt [83] valetudine aut ætate fessi. Fames quoque & si-
X. tis, ex eisdem caussis, vitanda est: exasperat enim & incendit animos. Vetus dictum
est, [84] *A lasso rixam quæri.* æquè autem & ab [85] esuriente, & à sitiente, & ab omni ho-
mine quem aliqua res [86] vrit. Nam vt vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicio-
nem tactus condolescunt: ita animus affectus, minimis offenditur. adeò vt quosdam
[87] salutatio, epistola, oratio, & interrogatio in litem euocent. Nunquam sine querelâ ægra
tanguntur. Optimum est itaque, ad primum mali sensum mederi sibi: tum verbis quo-
que suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile est autem, affectus suos
cùm primùm oriuntur, deprehendere. morbum signa præcurrunt. Quemadmodum C
tempestatis ac pluuiæ ante ipsas notæ veniunt: ita iræ, amoris, omniumque istarum
procellarum animos vexantium, sunt quædam [88] prænuntia. Qui [89] comitiali vitio so-
lent

78. DEMISSOS ALTIVS.] *Alij libri*, dimissos: *sed meus*, admissos. *optimè. A cursu sumptum. Resiste, inquit, in primâ viâ aut carceribus: quod si te admiseris, & ad cursum dissertationis incitaueris, non disiungeris.* Admitti equus *dicitur, cui frena laxamus. Legam etiam*, arctiùs tenet.

CAP. IX. 79. FABVLIS.] *Fabulæ in historiâ? malim* fabularis. *Suetonius Tiberij, cap.* LXX. Maximè curauit notitiam historiæ fabularis. *μυθολογίας.*

80. PYTHAGORAS.] *Quod cùm alij, tum Plutarchus de eo, in Commentariolo* De virtute morali *tradit. Imò inter præcepta eius erat, ὠδαῖς χρῆσθαι πρὸς λύραν*: cantibus ad lyram vti. *Atque adeò censebat τὸν πάσχοντα, ἁρμονίαν εἶναι, καὶ τὴν ὑγίειαν, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἅπαν, καὶ τὸν θεόν*: & Virtutem esse Harmoniam, & Valetudinem, & omne Bonum, & ipsum Deum.

81. LABORANTIBVS.] *Vide an non* labentibus. *Ita de Benef. III. cap.* IX. Cadentes venas vino refecisse. *& Epist.* XCV. Vino fulcire venas cadentes. *Quod totum ad hanc inediam pertinet: in quâ venæ detument, & quasi subsidunt. Sic autem collapsæ, & velut clausæ, cursum sanguinis sistunt, vt hic ait. Sed ratio & origo à spiritibus; qui absumpti, & minùs intendunt venas, & vehiculum sanguini non præbent. Haud dispar illud Suetonij, de Augusto:* malas labentes corrigi sibi præcepit. *Labuntur verò sub mortem, vt & tempora. Seneca Tragicus:*

--lapsæ genæ Lucem recusant.

82. INCVMBIT ANIMO.] *Quasi onus eum premit. se non sustinet, in animum reclinat.*

83. VALETVDINE AVT.] *De his caussis dictum lib. II. cap.* XIX.

CAP. X. 84. A LASSO.] *Plinius lib.* XXII. *cap.* XXIV. Sic & in lassitudine proniores esse ad iracundiam, & in siti.

85. ESVRIENTE.] *Plautus Amphitruone:* Vetus adagium est, Fames & mora bilem in nasum conciunt. D
Et mulierula in Theocrito, de marito suo iracundo: -- πεινάντι γε μηδ' ἔποτ' ἔνθης:

--Esurienti haud obuius esto.

86. VRIT.] *Vbicumque inopia aut solicitudo. Suprà dictum, repete.*

87. SALVTATIO.] *Parùm tempestiua, aut honorifica. Simile in sequentibus.*

88. PRÆNVNCIA.] *Aliàs* prognostica *etiam legitur: sed interpretamentum est.*

89. COMITIALI.] *Morbo sacro, Herculaneo, Maiore, Caduco, ἐπιληψία. Appellat ipse* Vitium comitiale *scitè, quia Comitia (priscâ superstitione) vitabat. Serenus:*

Est etiam morbi species, cui nomen ab illo,
Quòd fieri nobis suffragia iusta recusat.

90. SVM-

A lent corripi, iam aduentare valetudinem intelligunt, si calor [90] summa deseruit, & [91] incertum lumen, neruorumque trepidatio est, si memoria sublabitur, caputque versatur. Solitis itaque remediis [92] incipientem casum occupant, & odore gustuque, [93] quicquid est quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut si parùm medicina profecit, vitauerunt turbam, & [94] sine teste eeciderunt. Proderit morbum suum nosse, & vires eius antequam [95] spatientur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maximè conciter. Alium [96] verborum, alium [97] rerum contumeliæ mouent. hic vult nobilitati suæ, [98] hic formæ suæ parci. ille [99] elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus. hic [100] superbiæ impatiens est, hic contumaciæ. ille seruos non putat dignos quibus irascatur: hic [101] intra domum sæuus est, foris mitis. ille rogari, [102] inuidiam iudicat: hic, non rogari, [103] contumeliam. Non omnes ab eâdem parte feriuntur.

Scire itaque oportet, quid in te imbecillum sit, vt id maximè protegas. Non expedit XI.
omnia videre, omnia audire. multæ nos iniuriæ transeant: ex quibus pleraſque non ac-
B cipit, qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiamsi secretò habiti sint, eruit, se ipse inquietat. Quædam [104] interpretatio eò perducit, vt videantur iniuriæ. Itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circumscribenda multis modis ira est. pleraque in lusum iocumque vertantur. [105] Socratem aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quàm *Molestum esse, quòd nescirent homines quando cum galeâ prodire deberent.* Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis sit moderatio, cùm sciam tyrannorum quoque, tumida & fortunâ & licentiâ ingenia, familiarem sibi sæuitiam repressisse. Pisistratum certè, Athenienſium [106] tyrannum, memoriæ proditur, cùm multa in crudelitatem eius [107] ebrius conuiua dixisset, [108] nec deessent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent; placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse, *Non magis illi sè succensere, quàm si quis* [109] *obligatis oculis in se incurrisset.* Magna pars querelas [110] manu fecit, aut falsa suspicãdo, aut leuia agC grauando. Sæpe ad nos ira venit, sæpius nos ad illam. quæ nunquam accersenda est: XII.
etiam cùm incidit, reiiciatur. Nemo dicit sibi: *Hoc propter quod iraſcor, aut feci, aut feciſſe potui.* Nemo animum facientis, sed ipsum æstimat factum. atqui ille intuendus est, an volue-

90. SVMMA DESER.] *Summas corporis extremasq; partes, an & caput? Vtrumque enim solere, è Celso discas lib.* II. *cap.* VII. Optimum est à manibus pedibúsve initium fieri: deinde à lateribus: pessimum inter hæc, à capite.

91. INCERTVM LVMEN.] *Oculi tenebrescunt. de quo aliisque signis, & eorum causis, proprio libello Hippocrates, De morbo sacro.*

92. INCIPIENTEM CASVM.] *Probes, nisi libri abducant. quorum alij* causam, *alij (vt meus)* curam. *Reficerem*, incipientem curâ occupant. *Morbum*
D *cùm incipere sentiunt, curâ præueniunt. quâ? iam addit, de odore, gustu.*

93. QVIDQVID EST.] *Hippocrates pituitam frigidam & crassam censet, illapsam in venas: quæ meatus claudit, sanguinem sistit, officia omnia turbat. Fernelius venenati aliquid spiritus miscet: nec malè, siquis occulti aliquid & diuini, quod in morbis quibusdam & Hippocrates agnoscit.*

94. SINE TESTE.] *Ad vitandam infamiam.*

95. SPATIENTVR.] *Liberè se diffundant, & exserant.*

96. VERBORVM.] *Generosos.*

97. RERVM.] *Viliores.*

98. HIC FORMAE.] *Meus*, famæ.

99. ELEGANTISSIMVS.] *Non ad formam (nam de eâ præcessit (in vulgatis quidem) sed ad φιλοκαλίαν & elegantiam morum habitusq; refer.*

100. SVPERBIÆ.] *Alienæ.*

101. INTRA DOMVM.] *Qualis apud Satyricum*
– Antiphates trepidi laris, ac Polyphemus.

102. INVIDIAM.] *Quasi graue fortunæ suæ & inuidiosum, quemquam sibi supplicare.*

103. CONTVMELIAM.] *Quasi superbè contemnatur.*

CAP. XI. 104. INTERPRETATIO.] *Id est, scrutatio, ruminatio, pro suo sensu explicatio. Tacitus:* Viso conspectoque Agricolâ, quærerent famam, pauci interpretarentur.

105. SOCRATEM AIVNT.] *Imò id Diogeni Cynico Diogenes Laertius adscribit:* Ἐυτρέψαντος αὐτῷ κόνδυλόν τινος, Ἡράκλεις, ἔφη, οἷον με χρῆμα ἐλάνθανε, τὸ μετὰ περικεφαλαίας περιπατεῖν: Pugno ab aliquo percussus, Iupiter, inquit, quàm me fugit cum galeâ inambulare?

106. TYRANNVM.] *Nomine, at re optimam (in multis quidem) Principem.*

107. EBRIVS CONVIVA.] *Thrasippus quidam, ex amicis eius. Valerium vide, libro* V. *cap.* I.

108. NEC DEESSENT.] *Ipsi etiam filij duo*, violatę patris maiestati subuenire cupientes. *Valerius.*

109. OBLIGATIS OCVLIS.] *Ad ebrietatem hoc referens, & excusans mentem vino fauciam & cæcã.*

110. MANV FECIT.] *Sponte. ipsi fabricati sunt, & sibi*

voluerit, an [111] inciderit: coactus sit, an deceptus: odium secutus sit, an [112] præmium: A sibi morem gesserit, an [113] manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: vt ferre ac pati, aut [114] humanum, aut [115] humile sit. [116] Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio: & quæ facere vellemus, pati nolumus. Nemo se [117] differt. atqui maximum remedium iræ, [118] dilatio est: vt primus eius feruor relanguescat, & caligo quę premit mentẽ, aut residat, aut [119] minùs densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantùm dies, molliet: quædam ex toto euanescent. [120] Si in hoc erit [121] petita aduocatio, apparebit iam iudicium esse, non iram. Quicquid voles quale sit scire, [122] tempori trade. nihil diligenter [123] in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato à se tempus, cùm seruo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas verberibus iussit, suâ manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui fortè interuenerat, quid ageret? *Exigo*, inquit, *pœnas ab homine iracundo.* velut stupens, gestum B illum sæuituri deformem sapienti viro seruabat, oblitus iam serui: quia alium quem potiùs castigaret, inuenerat. Itaque abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior; *Tu*, inquit, [124] *Speusippe seruulum istum verberibus obiurga: nam ego irascor.* [125] Ob hoc non cecîdit, propter quod alius cecidisset. Irascor, inquit: plus faciam quàm oportet: libentius faciam. non sit iste seruus in eius potestate, qui in suâ non est. Aliquis vult irato committi vltionem, cùm Plato sibi ipse imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipse. si iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa eius
XIII. obruamus: & illam, quantum fieri potest, occultam secretamque teneamus. Cum magnâ id nostrâ molestiâ fiet. Cupit enim exilire, & incendere oculos, & mutare faciem: sed si imminere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recondatur, [126] feraturque, non ferat: imò in contrarium omnia eius indicia flectamus. Vultus remitta- C

& sibi inuenerunt. Vide super hac phrasi, Consol. ad Marc. cap. XIX.

CAP. XII. 111. AN INCIDERIT.] *Casu, non voluntate & decreto fecerit.*

112. PRÆMIVM.] *Non vt te læderet, sed sibi benè faceret.*

113. MANVM ALTERI.] *Non à se, sed instinctu alieno læserit.*

114. HVMANVM.] *Si puer, mulier, miser, afflictus.*

115. HVMILE.] *Si vir, & æqualis; si superbus, procax, contemptor, inimicus.*

116. EO LOCO.] *Vt videamus, an non ipsi tale peccaturi. & peccato, an sic succenseri vellemus.*

117. DIFFERT.] *Properat statim vlcisci: nec inquirit, nec cognoscit.*

118. DILATIO EST.] *Itaque Athenodorus Stoicus belle & opportunè Augusto, cùm missionem ab eo peteret domum rediturus, atque ille monitum etiam aliquod & sapientiæ monumentum vltimum vellet:* Vt, *inquit*, quoties irasceris, mihil dicere aut facere tentes, priusquam XXIIII. litteras tecum recitaueris. *Intellexit & arripuit optimus Princeps, & simul manum Athenodoro iniciens*, Mihi verò tuâ præsentiâ, *inquit*, etiam est opus. Manedum. *Exigua morula videatur, in tot iis litteris: sed flamma vel maxima iracundiæ subsidet, & in se labetur, per illam.*

119. MINVS DENSA.] *A sole rationis paullatim dispulsa. Hæc quoque similitudo in Plutarcho:* Nemo, *inquit*, vindicat in seruum, quod decimo aut quinto die iamantè admiserit, neque tunc eum flagellat, quòd pulmentum adusserit, mensam euerterit, segnius audierit. Atqui ea sunt, quibus admissis tumultuamur, & placari non possumus. Enimuerò vt per nebulam corpora, sic res per iram apparent grandiores.

120. SI IN HOC.] *Ita ex Rudolfi Agricolæ sensu, Erasmus. At libri scripti*, Si nihil erit. *Retineam, sed sic legam & ordinem:* Si nihil erit, petitâ aduocatione apparebit. *Sensus, si non dies molliet, aut tollet: tamen morâ interpositâ, hoc facies lucri, vt iudicare videaris, non impetu & irâ ferri.*

121. PETITA ADV.] *Mora & dilatio, vt iam sæpe.*

122. TEMPORI TRADE.] *Quod omnia reuelat: vt suprà lib.* II. *cap.* XXII.

123. IN FLVCTV.] *In motu & transitu: sæpe ita* D *Lucretius, Arnobius, alij.*

124. SPEVSIPPE.] *Imò Xenocrates, vt Diogenes tradidit.* Εἰσελθόντος ποτὲ Ξενοκράτους, εἶπε μαστιγῶσαι τὸν παῖδα. αὐτὸν γὰρ μὴ δύνασθαι, διὰ τὸ ὀργίζεσθαι: Xenocrate aliquando intrante, Verbera, inquit, hunc puerum. Nam ego non possum, quia iratus sum. *Sed & in Stobæo:* Πλάτων ὀργιζόμενος ποτὲ τῷ διακόνῳ, ἐπιστάντος Ξενοκράτους, λαβὼν, ἔφη, τοῦτον μαστίγωσον. ἐγὼ γὰρ ὀργίζομαι. *Denique Plutarchus De lib. educ. & Valerius lib.* IIII. *item de* Xenocrate: *vt memorialis error in Senecâ videatur, vt sæpe.*

125. OB HOC.] *Ob iram.*

CAP. XIII. 126. FERATVRQVE.] *Nos eius compotes simus, non ipsa nostri.*

127. IN

A mittatur, vox lenior sit, gradus lentior: paullatim cum exterioribus interiora formentur. [127] In Socrate iræ signum erat, vocem submittere, loqui parciùs. apparebat tunc illum sibi obstare. Deprehendebatur itaque à familiaribus & coarguebatur: nec erat illi exprobratio [128] latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quòd iram suam multi intelligerent, nemo sentiret? sensisset autem, nisi ius amicis obiurgandi se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat. Quanto magis hoc nobis faciendum est? rogemus amicissimum quemque, vt tunc maximè aduersus nos libertate vtatur, cùm minimè illam pati poterimus: nec assentiatur iræ nostræ. Contra potens malum, & apud nos gratiosum, dum [129] conspicimus, dum nostri sumus, [130] aduocemus. Qui vinum malè ferunt, & ebrietatis suæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis, vt è conuiuio auferantur. Intemperantiam in morbo suam experti, parere sibi in aduersâ valetudine vetant. Optimum est, notis vitiis impedimenta prospicere, & ante omnia ita componere animum, vt & grauissimis rebus subitísque concussus iram aut non sentiat, aut B magnitudine inopinatæ iniuriæ exortam in altum retrahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri posse apparebit, si pauca ex ingenti turbâ exẽpla protulero: ex quibus vtrumque discere licet, quantum mali habeat ira, vbi hominum præpotentum potestate totâ vtitur: quantum sibi imperare possit, vbi metu maiore compressa est. Cambysen regem nimis deditum vino, [131] Præxaspes vnus ex carissimis monebat, vt parciùs biberet: *Turpem esse* dicens *ebrietatem in rege, quem oculi omnium auresque sequerentur.* Ad hoc ille: *Vt scias*, inquit, *quemadmodum nunquam* [132] *excidam mihi, approbabo iam, & oculos post vinum in officio esse, & manus.* Bibit deinde liberaliùs quàm alias, capacioribus scyphis: & iam grauis, & temulentus, obiurgatoris sui filium procedere vltra limen iubet, alleuataque super caput sinistrâ manu stare. Tunc intendit arcum, & ipsum cor adolescentis (id enim se petere dixerat) figit, recisoque pectore hærens in ipso corde spiculum ostendit: ac respiciens patrem, *An satis certam haberet manum?* interrogauit. At ille negauit *Apollinem potuisse certiùs dimittere.* Dij illum malè perdant, animo magis quàm condicione mancipium. C Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat spectatorem fuisse. Occasionem blanditiarum putauit, pectus filij in duas partes diductum, & cor sub vulnere palpitans. Controuersiam illi facere de gloriâ debuit, & reuocare [133] iactum, vt regi libêret in ipso patre certiorem manum ostendere. O Regem cruentum! ô dignum in quem omnium suorum arcus verterentur! Cùm execrati fuerimus illum, conuiuia suppliciis funeribusque soluentem, tamen sceleratiùs telum illud laudatum est, quàm missum. [134] Videbimus quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadauer filij sui, cædemque illam, cuius & testis fuerat & caussa: id de quo nunc agitur, patet, iram supprimi posse. Non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem verbum, cùm æquè cor suum, quàm filij, transfixum videret. Potest dici, meritò [135] deuorasse verba. nam si quid tanquam iratus dixisset, nihil [136] tanquam pater facere potuisset. Potest, inquam, videri sapientiùs se in illo

127. IN SOCRATE.] *Plutarchus, De non irascendo:* D ὁ Σωκράτης ὁσάκις αἴσθοιτο κινουμένου τραχύτερον αὐτοῦ πρός τινα τῶν φίλων, πρὸ κύματος ὥς τινα ποντίαν ἄκραν στελλόμενος, ἐνεδίδου τε τῇ φωνῇ καὶ διεμιδία τῷ προσώπῳ, καὶ τὸ βλέμμα πραότερον παρεῖχε· τῷ ῥέπειν ἐπὶ θάτερα, καὶ πρὸς τ' ἐναντίον ἀντικινεῖσθαι τῷ πάθει, διαφυλάττων ἑαυτὸν ἀπτῶτα καὶ ἀήττητον: Socrates quoties sentiebat se asperiùs moueri erga aliquem amicorum, huic fluctui quasi marinam crepidinem opponens, vocem submittebat, & vultu subridebat, & aspectu blandiore erat. atque ita vergendo in alia, & in contrarium affectui motum se torquendo, seipse sine lapsu seruabat, & inuictum.

128. LATITANTIS.] *Meus* laudantis. *sed illud palàm verum: nisi quis vellet*, labantis.

129. CONSPICIMVS.] *Nondum ab irâ cæcati planè.*

130. ADVOCEMVS.] *Aduocationem amicorum petamus. patronos & adsistentes, qui obiurgent, teneant.* Aduocare *autem* contra malum: *vt* 1. *De Clem.* Aduocare contra Cæsarem.

CAP. XIV. 131. PRÆXASPES.] *De quo Herodotus, lib.* III.

132. EXCIDAM MIHI.] *Apud me maneam.* φρένας ἔμπεδος, mente immotus, *cum Homero.*

133. IACTVM.] *Puto* ictum. *tale enim in sagittâ: nec iaculi res fuit.*

134. VIDEBIMVS.] *Malim*, Viderimus.

135. DEVORASSE.] *Tertullianus de Resurr. carnis, cap.* LIV. Quasi non bilem & dolorem dicamur deuorare, id est abscondere, ac tegere, & intra nosmetipsos continere.

136. TANQVAM PATER.] *Id est, sepelire, iustæ filio facere.*

illo casu gessisse, quàm cùm de potandi modo præciperet: quem satius erat vinum A
quàm sanguinem bibere, cuius manus poculis occupari [137] pax erat. Accessit itaque ad
numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regum amicis
XV. bona consilia. Non dubito, quin Harpagus quoque [138] tale aliquid regi suo Per-
sarumque suaserit, quo offensus, [139] liberos illi epulandos apposuit, & subinde quæsiit,
An placeret conditura? Deinde vt satis illum plenum malis suis vidit, afferri [140] capita illo-
rum iussit, & [141] *Quomodo esset acceptus*, interrogauit. Non defuerunt misero verba,
non os concurrit: *Apud regem*, inquit, [142] *omnis cœna iucunda est.* Quid hac adulatione
profecit? ne [143] ad reliquias inuitaretur. Non veto patrem damnare regis sui factum, non
veto quærere dignam tam truci portento pœnam: sed hoc interim intelligo, posse etiam
ex ingentibus malis nascentem iram abscondi, & ad verba contraria sibi cogi. Neces-
saria est ista doloris refrænatio, vtique hoc fortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis men-
sam. Sic estur apud illos, sic bibitur, sic respondetur: funeribus suis arridendum est. An
tanti sit vita, videbimus: alia ista quæstio est. Non consolabimur tam triste [144] ergastu- B
lum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, ostendemus in omni seruitute aper-
tam libertati viam. Si æger animus, & [145] suo vitio miser est, huic miserias [146] finire se-
cum licet. Dicam & illi qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi
cuius dominus liberorum visceribus patres saturat: Quid gemis demens, quid exspe-
ctas, vt te aut hostis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut rex à longinquo potens
aduolet? Quocunque respexeris, ibi malorum finis est. [147] Vides illum præcipitem lo-
cum? illac [148] ad libertatem descenditur. Vides illud mare, vides illud flumen, illum
puteum? libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, [149] breuem, retorridam, [150] in-
felicem? [151] pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? [152] ef-
fugia seruitutis sunt. Nimis mihi operosos exitus monstras, & multum animi ac robo-
ris exigentes. Quæris, quod sit ad libertatem iter? quælibet in corpore tuo [153] vena.
XVI. Quamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, vt nos expellat è vitâ, iram
in quocunque erimus statu, remoueamus. Pernicioſa est seruientibus. omnis enim in- C
dignatio in tormentum suum proficit, & imperia [154] grauiora sentit, quò contumaciùs
patitur. Sic [155] laqueos fera dum iactat, astringit; sic aues viscum, dum trepidantes ex-
cutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum est iugum, quod non minùs læ-
dat ducentem, quàm repugnantem. Vnum est leuamentum malorum ingentium, pati,
&

137. PAX ERAT.] *Sæuitia autem & cædes, si cessaret à potu.*

CAP. XV. 138. TALE ALIQVID.] *Minimè verò. sed caussa huius sæuitiæ fuit, quòd Harpagus iussus Cyrum Mandanes filium exponere in deserto mõte. per alium id exsecutus, alium successum habuit: vixit q; puer, & sciuit postea Astyages, & pressâ irâ, sic in cænâ est vltus. Fusè omnia Herodotus lib. 1.*

139. LIBEROS.] *Vnum tantùm, XIII. annos natum. Tamen & statim noster*, capita illorum *nominat: quasi plures vellet.*

140. CAPITA.] *Et manus, & pedes, ex Herodoto.*

141. QVOMODO ESSET.] *Verba fuère*, Nunquid agnosceret, cuius feræ carne pastus esset?

142. OMNIS CÆNA.] *Herodotus extulit:* Sibi, quidquid rex faceret, placere.

143. AD RELIQVIAS.] *Ad liberos nempe reliquos, siquos habebat. Est simile illi suprà, II. cap. XXIII. de Pastore:* Perierat alter filius, si carnifici conuiua non placuisset.

144. ERGASTVLVM.] *Aulicum carcerem. an & ipsos, qui in ergastulo, intellegit? Catenis ibi aureis, & vinculis purpureis detinentur.*

145. SVO VITIO.] *Non alieno. qui ipse se cruciat, non dominus aut tyrannus.*

146. FINIRE SECVM.] *Sine aliâ vltione, aut destinatione. ipse pereat, & cum eo mala.*

147. VIDES ILLVM.] *Similia, in diuinâ illâ Thebaide:*

Hic alta rupes arduo surgit iugo,
Spectatque longè spatia subiecti maris:
Vis hanc petamus? nudus hîc pendet silex,
Hic scissa tellus faucibus ruptis hiat,
Vis hanc petamus? hîc rapax torrens cadit,
Partesque lapsi montis exesas rotat: D
In hunc ruamus.

Et plura, quæ altissimi oris & pectoris poëta intonat: quem mihi numquam legere est, sine impulsu & motu.

148. AD LIBERTATEM.] *Ad mortem. quæ finit, & à malis liberat. Vide Manud. III. Diss. XXII.*

149. BREVEM.] *Modò vt hominem superet.*

150. INFELICEM.] *Sine fructu.*

151. PENDET INDE.] *Si te suspendis.*

152. EFFVGIA SERV.] *Si gladio illa petis.*

153. VENA.] *Vel leui scalpello aperta.*

CAP. XVI. 154. GRAVIORA.] *Hegesippus lib. II.* Nihil tam exasperat feruorem vulneris, quàm ferendi impatientia.

155. LAQVEOS FERA.] *Idem ille:* Impensiùs in agrestibus feris arctissima vincula, si se excitent, imprimuntur: si quiescant, relaxantur.

155. NE-

A & [155] necessitatibus suis obsequi. Sed cùm vtilis sit seruientibus, affectuum suorum, & huius præcipuè rabidi atque effrænis continentia, vtilior est regibus. Perierunt omnia, vbi quantum suadet ira, fortuna permittit: nec diu potest, quæ multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitantur enim, vbi eos qui separatim gemunt, [156] communis metus iunxit. Plerosque itaque modò singuli mactauerunt, modò vniuersi, cùm illos conferre in vnum iras publicus dolor coegisset. Atqui plerique sic iram, quasi insigne regium, exercuerunt. sicut Darius, qui primus, post ablatum Mago imperium, Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cùm bellum Scythis indixisset, [157] Orientem cingentibus, rogatus ab [158] Oebazo nobili sene, vt ex tribus liberis vnum in solatium patri relinqueret, duorum operâ vteretur: plus quàm rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum: & occisos in conspectu parentis abiecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, [159] vnius XVII.
vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas
B distractum ab vtroque viæ latere posuit, & hac victimâ lustrauit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum. victus, & latè longeque fusus, ac stratam vbique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadauera incessit. Hæc barbaris regibus feritas in irâ fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat: dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & vnà educatũ, inter epulas transfodit, & manu quidem suâ, parum adulantem, & pigrè ex Macedone ac libero in Persicam seruiturem transeuntem. Nam Lysimachum, æquè familiarem sibi, [160] leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc cùm ipse regnaret, mitior fuit? Nam [161] Telesphorum Rhodium amicum suum vndique decurtatum, cùm aures illi nasumque abscidisset, in caueâ velut nouum animal aliquod & inusitatum diu pauit: cùm oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuuies corporis, in stercore suo [162] destituti, callosis super hæc genibus manibusque, quas in vsum pedum angustiæ loci co-
C gebant. lateribus verò attritu exulceratis, non minùs fœda quàm terribilis erat forma eius visentibus: factusque pœnâ suâ monstrum, [163] misericordiam quoque amiserat. tamen cùm dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur; dissimilior erat, qui faciebat.

Vtinam ista sæuitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum XVIII.
aliis aduenticiis vitiis, & suppliciorum irarumque barbaria transisset! M. Mario, [164] cui vica-

155. NECESSITATIBVS.] *Quod necessariò faciendum sit, sponte & volentem facere, aut pati.*

156. COMMVNIS METVS.] *Noster de Clem. 1. cap.* XXV. Leuis enim & priuata pernicies non totas vrbes mouet: quod latè furere cœpit, & omnes appetit, vndique configitur. *Et plura ibi huic sententiæ.*

157. ORIENTEM CING.] *Ita ex descriptione*
D *veterum. Scythæ à Thraciâ & supra Byzantium incipiunt: inde toto litore ad Tanaim fusi, flexu iterùm ad Alanos montes, & Imaum, & vicina colunt, vsque ad Seras producti. Itaque verè cingunt magnam partem Orientis, id est Asiæ totius.*

158. OEBAZO.] *Libri ferè*, Orobazo. *& omnino est* Oeobazo. *Nam Herodotus* Οἰόβαζον *appellat. Eum de hac historiâ vide, lib.* IV.

CAP. XVII. 159. VNIVS VACAT.] *Maximi natu. Vide eumdem Herodotum in* VII.

160. LEONI OBIEC.] *De eâ re, 1. De Clem. cap.* XXV.

161. TELESPHORVM.] *Historiola hæc apud Plutarchum quoque, libello* De exsilio.

162. DESTITVTI.] *Propriè, positi & relicti.*

163. MISERICORDIAM.] *In cuius locum horror successerat.*

CAP. XVIII. 164. CVI VICATIM.] *Cicero* III. *De offic.* Ne noster quidem Marius Gratidianus officio viri boni functus est tũc, cùm Prætor esset, collegiumque Prætorum Tribuniplebis adhibuissent, vt res nummaria de communi sententiâ constitueretur: conscripserunt communiter edictum, cum pœnâ & iudicio. constituerunt-que vt omnes simul in Rostra post meridiem descenderent. at Marius à subsellijs in Rostra rectà, idque quod communiter compositum fuerat, solus edixit. Et ea res ei magno honori fuit. omnibus vicis statuæ, ad eas thus & cerei. quid multa? nemo vnquam multitudini fuit carior. *Vocat hic* suum: *paullo antè*, propinquum suum. *quia scilicet Cicero ex cognatione Marij: & hic illius frater, vt Florus scripsit. Frater, opinor, adoptione: quod cognomen* Gratidiani *euincit, transisse è* Gratidijs. *Prætor iam fuerat, vt hic Cicero. & malè igitur scribitur in Valerio, lib.* IX. *cap.* II. *tunc cùm interfectus:* Quàm portò crudeliter se in M. Mario Prætore gessit? *Imò* Prætorio, *vel ex Firmico, lib.* I. *qui* Prætorium virum *dicit: eumdémque* Marium minorem: *fratrem scilicet, non filium, ne erres.*

vicatim populus statuas posuerat, cui[165] thure & vino[166] Romanus populus supplicabat, A
L. Sylla [167] perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit; & quasi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paullatim & per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij minister? quis, nisi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? hic illum [168] ante bustum Q. Catuli carpebat, [169] grauissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & [170] non tam immeritò quàm nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui iuberet, Catilina qui faceret: sed indigna Resp. quæ in corpus suum pariter [171] & hostium & [172] ciuium gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor? modò C. Cæsar Sextum Papinium, cui pater erat [173] consularis, [174] Belienum Bassum quæstorem suum Procuratoris sui filium, alios Senatores & equites Romanos, vnodie [175] flagellis cecidit, torsit, [176] non quæstionis, sed [177] animi caussâ. Deinde adeò impatiens fuit differendæ voluptatis, quàm [178] ingens crudelitas sine dilatione poscebat, vt [179] in xysto maternorum hortorum, qui [180] porticum à ripâ separat, inambulans, quosdam ex illis [181] cum matronis atque aliis B
senatoribus ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum vna nox minabatur? quantulum fuit, lucem exspectare? denique ne senato-
XIX. res populi Romani [182] soleatus occideret. Quàm superbæ fuerit crudelitatis, ad

rem

165. THVRE ET VINO.] *E Cicerone vidisti. & sollenne ita supplicare (proprio verbo) apud minores Deos, aut heroas. Apud Plautum, lar familiaris loquitur:*

— ea mihi cottidie

Aut thure aut vino, aut aliquî semper supplicat. *Sallustij fragmentum, de Metello:* Tum venienti thure, quasi Deo, supplicabatur. *In tabulâ Narbonensi:* AD. SVPPLICANDVM. NVMINI. EIVS *(Augusti)* THVS. ET. VINVM. DE. SVO. EA. DIE. PRÆSTENT.

166. ROMANVS POP.] *Alij scripti turbant. meus: R. N. P. An non est*, Romanus noster populus? *credo.*

167. PERFRINGI.] *Valerius:* Singulas corporis partes confringeret. *Orosius:* Effossis oculis, membrisque minutatim desectis, vel etiam fractis. *Q. Cicero, De Petitione Consul. Firmicus, & alij. Florus hic mutilus est, in tempore à nobis sanandus.*

168. ANTE BVSTVM. *Trans Tiberim.*

169. GRAVISSIMVS.] *Vocem meus addit*, grauissimus huor. *Fuitne*, grauissimus liquor: *vel potius*, grauissimo liquore? *Et allusum ad liquorem & vinum* Respersum *quo sepulcra solent spargere. Possit & εἰρωνικῶς*, grato scilicet liquore. *Sanè adiungit mox de* stillicidiis, *quod ad liquorem hunc facit.*

170. NON TAM IMMERITO.] *Nihil ambigendum. pulchrè, & prorè dictum. Cum caussâ amatum, sed sine modo, significat.*

171. ET HOSTIVM.] *Quos illi sic appellabant & habebant. nempe Marianorum.*

172. CIVIVM.] *Mureti coniectura. quam præ libris sperno, qui* vindicum. *Isti dicebant (Sullani) se vindicare & asserere oppressam Remp. in libertatem.*

173. CONSVLARIS.] *Sub Tiberio Consul legitur, anno ante eius mortem.*

174. BELIENVM.] *Vix est Romani nominis facies. libri scripti*, Bethienum, Bethenum, Bidienũ.

175. FLAGELLIS.] *Seruilem in modum. nam liberi virgis.*

176. NON QVÆSTIONIS.] *Innoxij enim. nec erat, quod inquireret.*

177. ANIMI CAVSSA.] *In voluptatem suam, per remissionem & ludum.*

178. INGENS CRVDELIT.] *Haud dissplicet quod Gruterus suggerit*, inquies crudelitas. *Meo tamen est:* quam ingentem crudelitatis eius sine dilat. *& tueri, imò tenere, possis. Voluptatem ingentẽ eius crudelitatis, quam iam animo deformarat, capturus erat.*

179. IN XYSTO.] *Etsi libri quidem, vt in priore voce, titubant: nihil ego, nec audio eruditum virum, qui* in cryptâ *legit.* Xysti *passim in villis & hortis. Suetonius de Augusto:* Prætoria sua, non tam statuarum tabularumque ornatu, quàm Xystis & nemoribus excoluit. *Quid autem Xystus, clarè satis Vitruuius lib. v. cap. xi. & lib. vi. cap. x.* C

180. PORTICVM A RIPA.] *Quam porticum? nam & ipse Xystius, Porticus certi generis erat. Velim legi*, quâ porticum. *id esset, eâ parte quâ Porticum (aliam aliquam, tunc notam) separat interpositus Xystus à ripâ: quâ illâ? Tiberis, nisi fallor. Certè in vrle, vel ad vrbem, isti horti. Placuit olim*, Euripo: *nec absurdè. quia & aquæ & stagna variè hortos secabant. sed nunc mallem eo sensu*, Euripi separant. *nam & libri plures* separant *numero plurium habent. Legerem, inquam:* quâ porticum Euripi separant: *& omnino sedeat (nam & ita epist.* LV. Platanona medio riuo, Euripi modo, diuidi:) *nisi Colonienses prisca editio in se vocet atque intendat, quæ* porticum agrippæ *præfert. Quidni autem in vicino* Porticus Agrippæ *aliquâ de quâ & Horatius lib. i. ep. vi.*

Porticus Agrippæ, & via te conspexerit Appi.

Itaque tum esset, Xystum hunc separare & diuidere D
Porticum Agrippæ *ab hortis.*

181. CVM MATRONIS.] *Vtne ipsas vrà decollauerit? non præmisit de illis: & verò magis exprimeret, ac dilataret. Seruus potior, quòd ipse ibi* cum matronis & aliis Senatoribus *(aliis, non occidendis) spectator fuerit: cum iis inquam, cum quibus in cenâ fuerat, vt ex diei tempore apparet. Itaque transposita verba videantur:* quosdam ex illis, inambulans cum m. a.

182. SOLEATVS.] *Vt à conuiuio recens. Vibius Rufus lib.* IX. *Contr.* II. *simile in Flaminio accusat.* Prætor ad occidendum hominem soleas poposcit. *Nempe vt è conuiuiali lecto surgens, eas sumeret.*

CAP.

A rem pertinet scire. quanquam aberrare aliò possumus videri, & in deuium exire: sed hoc ipsum pars erit iræ, super solita sæuientis. Ceciderat flagellis senatores: ipse effecit, vt dici posset, solet fieri. torserat per omnia, quæ in rerum naturâ tristissima sunt, fidiculis, [183] tabularibus, eculeo, [184] igne, [185] vultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem: si tres senatores, quasi nequam mâcipia, [186] inter verbera & flammas diuisit, homo qui [187] de toto senatu trucidando cogitabat: qui optabat, vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in [188] vnum ictum & vnum diem cogeret. Quid tam inauditum, quàm nocturnum supplicium? cùm latrocinium tenebris abscondi soleat; animaduersiones, quò notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco respondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, isti beluę quotidianum est; [189] ad hoc viuit, ad hoc vigilat, [190] ad hoc lucubrat. Nemo certè inuenietur alius, qui imperauerit his, in quos animaduerti iubebat, [191] os insertâ spongiâ includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui vnquam moriB turo non est relictum, quà gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. sciebat autem innumerabilia esse, quæ obiicere illi nemo, [192] nisi periturus, auderet. Cùm spongiæ non inuenirentur, scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperauit. Quæ ista sæuitia est? liceat vltimum spiritum [193] trahere: da exituræ animæ locum: liceat illam [194] non per vulnus emittere. Adiicere his longum est, [195] quot patres quoque occisorum eâdem XX. nocte, dimissis per domos centurionibus, confecit: id est, homo misericors luctu liberauit. Non enim Caij sæuitiam, sed iræ malum propositum est scribere: quæ non tantùm viritim furit, sed gentes totas lancinat, sed vrbes, sed flumina, & tuta ab omni sensu doloris conuerberat. Sicut [196] rex Persarum, totius populi nares recidit [197] in

CAP. XIX. 183. TABVLARIBVS.] *Omnis vetus lectio: nisi quòd vnus Pinciani*, tribularibus. C *Prius si tenemus, explicari potest, Tabulas admotas inter tormenta fuisse: quibus adstrictis arctatisq; homo comprimeretur, & panè elideretur. Quidni tale in extenuando, præter naturam; sicut Eculei, in extendendo? Enimuerò in Festo lego*, Clitellas, tormenti genus *sic appellatum. quod quid aliud sustineret quàm eiuscemodi tabulas, velut clitellas asino impositas, & compressas? Si* Tribularia *eligas: à* Tribulis *prompta ratio est, quæ fiunt (ait Varro)* è tabulâ lapidibus aut ferro asperatâ. *Et talis ferè* Arca ferrata *illa, in quam Regulus coniectus. At Muretus tamen* Talaribus *fidenter hîc edidit, nec verbo firmauit vel explicauit. Placuit H. Stephano, & ποδοστράβας Synesij interpretatur. Ego (si vera hæc scriptio) caperem* Talaria *magis* flagella, *siue Græcorum ἀσταγάλωτους μάστιγας, quibus ad sanguinem & necem homines verberarent. Sed vix inducor, Senecæ hoc* D *verbum esse.*

184. IGNE.] *Quem variè admouebant teneriori cuique parti: etiam, nouo more, obscœnis Domitianus.*

185. VVLTV SVO.] *Bellè. quasi sæuus ac minax ille vultus, inter tormenta, & quidem maxima, esset. Simile, De Ercuit. vit. cap.* XVIII. Saxa, ferrum, ignem, Caium excepturi.

186. INTER VERB.] *Seruile vtrumque hoc dicit, Romano ritu. quia liberi nec flagris, nec tormentis, temerè subiiciebantur: quanto minus Senatores? Diuisit autem illos inter verbera & flammas: id est, modò & alterum flagellauit, modò igne torsit. Adspectum etiam ad Gladiatores, Bestiarios, & hæc arenæ mancipia: quæ verberibus & flammis in necè agebantur.*

187 DE TOTO SENATV.] *Hæc & sequentia in Suetonio lege, Caligulæ cap* XXXIV. *&* XLIX.

188. VNVM ICTVM.] *Tacitus Agricola:* Illud tempus, quo Domitianus, non iam per interualla ac spiramenta temporum, sed continuò, & velut vno ictu, remp. exhausit.

189. AD HOC VIVIT.] *Ergòne tunc viuus, cùm hæc scripsit? dicas ceriè. Et potuit scripsisse, sed non edidisse: imò arctè pressisse, vt status illorum temporum erat.*

190. AD HOC LVCVBRAT.] *Hæ tres voces perperam omissæ aliis. Sunt in veteribus libris. & plus est quàm* vigilare. *Nam significat, cum cura & studio vigilare.*

191. OS INSERTA SP.] *Aut linguam ipsam exsecari. vt in quodam equite Romano, quem* obiectum feris, cùm se innocentem proclamasset, reduxit: abscissáque linguâ, rursus induxit.

192. NISI PERITVRVS.] *Aptè Philotas apud Curtium, lib.* VI. Nemo parcit morituro, nec cuiquam moriturus.

193. TRAHERE.] *Nullus vigor in hoc verbo. An* tradere? *efflatum deponere, & reddere Naturæ suum spiritum.*

194. NON PER VVLNVS.] *Quod ceruix incisa facit. Per os enim emitti spiritum, communis lex est: atque ideò emisso, solet manibus claudi.*

CAP. XX. 195. QVOT PATRES.] *Ne sic augeamus: verius*, quòd patres.

196. REX PERSARVM.] *Non hoc Herodotus, quod sciam. sed & Diodorus Siculus Aethiopum regi adscribit* Altisani: *idq; à diuersâ valdè causâ. Benignitas enim & miseratio fuit. Narrat lib.* I. *regem dictum venisse Aegyptum, vicisse, subiecisse. Initio autem regni multa lacrocinia, vt fit, fuisse: atque hunc operam dedisse, vt paullatim caperet: & iam captis, graue iudicasse omnes interficere, cùm grandi numero*

[197] in Syriâ: inde [198] Rhinocolura loci nomen est. Pepercisse illum iudicas, quòd non to- A
ta capita præcidit? nouo genere pœnæ delectatus est. Tale aliquid passi forent Æthiopes, qui ob longissimum vitæ spatium [199] Macrobij appellantur. in hos enim, quia non [200] supinis manibus exceperant seruitutem, [201] missisque legatis [202] libera responsa dederant, quæ contumeliosa reges vocant, Cambyses fremebat: & non prouisis commeatibus, non exploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cui [203] intra primum iter deerant necessaria, nec quicquam subministrabat sterilis & inculta humanoque ignota vestigio regio. Sustinebant famem primò tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid necessitas cibum fecerat: postquam inter harenas radices quoque & herbæ defecerant, apparuitque inops etiam animalium solitudo, decimum quemque sortiti, alimentum habuerunt fame sæuius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cùm partem exercitus amisisset, partem comedisset: donec timuit, ne & ipse vocaretur ad sortem. tum demum signum receptui dedit. Seruabantur interim illi generosæ aues, & instrumenta epularum camelis vehebantur: cùm sortirentur milites eius, quis [204] malè periret, quis [205] peiùs viueret. B
XXI. Hic iratus fuit genti, & ignotæ, & immeritæ, sensuræ tamen: Cyrus flumini. Nam cùm Babylonem oppugnaturus [206] festinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occasionibus sunt, [207] Gynden latè fusum amnem vado transire tentauit: quod vix tutum est etiam cùm sensit æstatem, & ad minimum deductus est. Ibi vnus [208] ex his equis, qui trahere regium currum albi solebant, abreptus, vehementer commouit regem. iurauit itaque amnem illum [209] regiis equis meatum auferentem, eò se redacturum, vt transiri calcarique etiam à feminis posset. Huc deinde omnem transtulit belli apparatum, & tamdiu assedit operi, donec C. & LXXX. [210] cuniculis diuisum alueum in CCC. & LX. riuos dispergeret, & siccum relinqueret in diuersum fluentibus aquis. Periit itaque & tem-

essent; iniustum item impunes dimittere. Ita ergo mediam viam legisse, & resectis naribus, quò nobiles essent, in desertis Aegypti finibus colere iussisse, vrbe ibi structâ, cui à re & facie nomen esset.

197. IN SYRIA.] *Omnino. nec Diodorus dicit (improuidè quibusdam traditum) in Aegypto esse; sed diserte* in confinio Ægypti Syriæque. *Res sic habet: & Strabo eam locat haud procul litore, iuxta* Raphiam & Gazam.

198. RHINOCOLVRA.] *Græci ῥίνα* nasum *dicunt, κόλουρον* curtatum.

199. MACROBII.] *Essent Latinis*, Longæui. *Habitant Africam ad Australe mare: vt Herodotus.*

200. SVPINIS MAN.] *Prouerbij vice, de animo & affectu libenti. à gestu eorum, qui munera, aurum, aut res caras suscipiunt, manibus sic prolatis.*

201. MISSISQVE LEGAT.] *Quos ipse Cambyses miserat ex Ichtyophagis, gnaros Aethiopicæ linguæ.*

202. LIBERA RESP.] *Compendio hæc:* Venisse eos, non vt legatos, sed exploratores: & ab homine iniusto missos, vt qui aliena cuperet, & captaret. Vos autem ei (*addidit Rex*) hunc arcum vicissim date cum hoc meo consilio. Quando Persæ hunc talem arcum trahere & inflectere poterunt, tum cum multo maximis copiis aduersus Macrobios veniunto. Intereà, diis gratias agat, quòd Æthiopibus mentem non det aliena inuadendi. *Herodotus lib.* III.

203. INTRA PRIMVM ITER.] *Herodotus*, intra quintam itineris partem.

204. MALE PERIRET.] *Qui ederetur.*

205. PEIVS VIVERET.] *Qui ederet.*

CAP. XXI. 206. FESTINARET.] *E Perside mouens.*

207. GYNDEN.] *Quem Herodotus in* Matienis C
montibus *oriri facit: Ammianus in Mediâ ponit. Ambigitur quis sit, nec Ptolemæus locauit. quod mirum, cùm Orosius* secundæ magnitudinis post Euphratem *faciat. Tacito quoque* Gindes *nominatur, sed qui* Dahas Ariosque disterminat, XI. *Annalium: igitur diuersus ab isto. De hoc nostro Tibullus certò, ad Messallam:*

-- aut rapidus Cyri dementia Gyndes.

Nam & Cyri insaniam in eo taxat. Probabile, minùs in famâ aut notitiâ fuisse posteà: quia Cyrus nempe sic debilitauit & exhausit.

208. EX EQVIS.] *Sacros eos appellat Herodotus, & vulgò sic dicebantur.*

209. REGIIS EQVIS MEATVM.] *Mutare licebat, & fortean oportebat. Nam est à solâ comecturâ Pinciani. Scripti & editi antiquitus, alij* regiis commeatus auferentem; *alij, vt meus,* regis commeatum. *Vera scriptura:* regi commeatum. *id est, auferentem Regi commeandi facultatem. Nam id hic Commeatus. Tacitus, de Londinio:* Sed copiâ negotiatorum, & commeatu, maximè celebre. *Ita* commeatus viæ publicæ, *in legum libris: & sæpius.* D

210. CVNICVLIS.] *Hærent hic Critici, & Erasmus* canaliculis *legi vellet: quidam libri* curriculis *habent. At quid promptius veriusq;, quàm* funiculis, *ex Herodoto?* Diuisit, *inquit,* copias in duas partes. Καὶ κατέτεινε ὁμοιοτρόπως ὕπωθεν ἐξ ἑκατέρου διώρυγας ὀλίγον ἐόντα ἀπὸ ἑκατὸν, παρ' ἑκάτερον τὸ χεῖλος τοῦ ὑδατος τετραμμένας πάντα ᾗ ὄπωσον: Et signauit ad funiculos extêsos fossas centum octoginta, ad vtrumque labrum fluminis, quaquauersus. *Mens eadem Senecæ, diuisum funiculis alueum: & ad ea signa in bis totidem riuos subductum.*

211. IN

A tempus, magna [211] in vanis rebus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occasio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hosti cum flumine gerit.

Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Cæsar villam XXII.
[212] in Herculanensi pulcherrimam, quia mater sua aliquando in illâ [213] custodita erat, diruit, fecitque eius per hoc notabilem fortunam. stantem enim prænauigabamus: nunc causa dirutæ quæritur. Et tam hæc cogitanda sunt exempla, quæ vites; quàm illa è contrario, quæ sequaris, moderata, lenia: quibus nec ad irascendum caussa defuit, nec ad vlciscendum potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quàm duos manipulares duci iubere, [214] qui incumbentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculosissimè & libentissimè faciunt, [215] de rege suo malè existimant? Audierat omnia Antigonus, vtpote cùm inter dicentes & audientem [216] palla interesset: quam ille leuiter commouit, &, [217] *Longiùs*, inquit, *discedite, ne vos rex audiat.* Idem quadam nocte, cùm quosdam ex militibus suis exaudisset, omnia mala imprecantes regi, qui ipsos in illud iter &
B inextricabile lutum [218] deduxisset, accessit ad eos qui maximè laborabant: & cùm ignorantes à quo adiuuarentur, explicuisset: *Nunc*, inquit, *maledicite Antigono, cuius vitio in has miserias incidistis: ei autem benè optate, qui vos ex hac voragine eduxit.* Idem tam miti animo hostium suorum maledicta, quàm ciuium tulit. Itaque cùm in paruulo quodam castello Græci obsiderentur, & fiduciâ loci contemnentes hostem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deriderent: *Gaudeo*, inquit, *& aliquid boni spero: si in castris meis* [219] *Silenum habeo.* Cùm hos dicaces fame domuisset, [220] captis sic vsus est, vt eos qui militiæ vtiles erant, in cohortes describeret, ceteros præconi subiiceret: id quoque se negauit facturum fuisse, nisi expediret his [221] dominum habere, qui tam malam haberent linguam. [222] Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos paullo antè retuli, [223] alterum feræ obiecit, [224] alterum sibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus est, vixit. Non habuit hoc auitum ille vitium, ne paternum quidem. XXIII.
C nam si qua alia in Philippo virtus', fuit & contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Democharis ad illum, Parrhesiastes ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Athenienssium legatos venerat: auditâ benignè legatione,

Phi-

211. In vanis.] *Libri plerique omnes*, in magnis. *quod interpretetur aliquis, magnam iacturam, & quidem in magnis rebus. Nam vbi tale aliquid moliris, temporis præcipuè ducenda ratio. Diuersa sententia in vulgatis: nempe perdidisse eum tempus in re inutili nec magnâ. Nam fluuiũ diducere, non magnum sanè, præsertim sine alio, quàm vltionis fatuæ, fructu.*

CAP. XXII. 212. In Hercvlanensi.] *Fœcundissimâ & pulcherrimâ Campaniæ orâ. Nam* Herculanium *siue* Heracleá *ibi opidum, incendio*
D *Vesuuy montis, sub Tito, postea penitus obrutum siue hausium, populo in theatro sedente. Dio Cassius.*

213. Cvstodita.] *Sub Tiberio. cum fraudibus Sciani periit. Tacitum vide.*

214. Qvi incvmbentes.] *Imò verò* excubantes, *cum Pinciano.*

215. De rege.] *Libri alij*, Qui de rege. *& addẽndum videtur, aut certè in fine legendum*, existimantes.

216. Palla inter.] *Ita vnus Pinciani liber, & certè etiam meus: alij* palàm, *vel* paullum. *Ex quo ego olim*, aulæum interesset. *Nam in fragmento Polybij apud Suidam: ἀκούων ταῦτα πάντα διὰ τῆς αὐλαίας ὁ βασιλεὺς, ἐγέλα*: Audiens hæc omnia per aulæum rex, risit. *Et res ita fuit. sed vox etiam* Pallæ *videndum, an non valeat in hunc sensum. Certè in optimis Glossis est*, Palla, *μίτρα, πέπλος, παραπέτασμα*: mitra, peplum, velum siue aulæum.

217. Longivs, inqvit.] *Plutarchus de hac re: παραναὶ εἶπεν, οὐ πορρωτέρω ποιήσομεν παρῶς ἐρεῖτε ἡμᾶς*; Papæ, an non longius hinc abeuntes nobis maledicetis?

218. Dedvxisset.] *Meus*, dedisset.

219. Silenvm.] *Bacchi comitem Deum. Seniores autem Satyros*, Silenos *dici, Pausanias tradit. Alluſum ad fœditatem Satyrorum.*

220. Captis sic.] *Meus liber*, captis sicut mox est suggestum est regi vt eos.

221. Dominvm habere.] *Plutarchus paullò aliter*: Posthac se apud dominos eorum conquesturum, si pergerent maledicere.

222. Hvivs nepos.] *Vah, quàm aliud agis Seneca! Nam iste Antigonus, de quo hæc & plusculà Plutarchus, inter successores Alexandri fuit, Demetrij pater. Nihil certius. Quis etiam alius Antigonus, auus Alexandri? nusquam leges: & consensu* Amyntam *Philippi patrem faciunt. Demiror, qui hactenus in Senecam, de re tam illustri & cognobili non monuisse. Sed ex his & talibus liqueat, Senecam in rebus & sensibus deditum, sapiculè in historiâ aut nominibus sublabi.*

223. Altervm feræ.] *Lysimachum.*

224. Altervm sibi.] *Clytum, quem suâ manu occidit.*

Philippus, *Dicite*, inquit, *mihi, facere quid possum, quod sit Athenienſibus gratum?* Excepit Demochares: *Te*, inquit, *ſuſpendere*. Indignatio circumſtantium ad tam inhumanum reſponſum exorta eſt: quos Philippus conticeſcere iuſſit, & Therſitam illum ſaluum incolumemque dimittere. *At vos*, inquit, *ceteri legati nunciate Athenienſibus, multò ſuperbiores eſſe, qui iſta dicunt, quàm qui impunè dicta audiunt.* Multa & diuus Auguſtus digna memoriâ fecit, dixitque: quibus appareat illi iram non imperaſſe. [225] Timagenes hiſtoriarum ſcriptor, quædam in ipſum, quædam in vxorem eius, & in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta. magis enim circumfertur, & in ore hominum eſt, temeraria vrbanitas. Sæpe illum Cæſar monuit, vt moderatiùs linguâ vteretur: perſeueranti, [226] domo ſuâ interdixit. Poſteà Timagenes in contubernio Pollionis Aſinij conſenuit, [227] ac totâ ciuitate dilectus eſt. nullum illi limen præcluſa Cæſaris domus abſtulit. Hiſtorias poſtea quas ſcripſerat, recitauit, & combuſſit, & libros acta Cæſaris Auguſti continentes in ignem poſuit. inimicitias geſſit cum Cæſare. Nemo amicitiam eius extimuit, nemo [228] quaſi fulguritum refugit: fuit qui præberet tam altè cadenti [229] ſinum. Tulit hoc vt dixi, Cęſar patienter, ne eo quidem motus, quòd laudibus ſuis, rebuſque geſtis [230] manus attulerat. Nunquâ cum hoſpite inimici ſui queſtus eſt: hoc duntaxat Pollioni Aſinio dixit, [231] Θηριοτροφεῖς. Paranti demùm excuſationẽ, obſtitit. *Fruere*, inquit, *mi Pollio, fruere.* Et cùm Pollio diceret: *Si iubes Cæſar, ſtatim illi domo meâ interdicam. Hoc me*, inquit, *putas facturum, cùm ego vos in gratiam reduxerim?* Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec vllam aliam habuerat cauſam deſinendi, quàm quòd [232] Cæſar cœperat.

XXIV. Dicat itaque quiſque ſibi, quoties laceſſitur: Nunquid potentior ſum Philippo? illi tamen impunè maledictum eſt. Nunquid in domo meâ plus poſſum, quàm toto orbe terrarum diuus Auguſtus potuit? ille tamen contentus fuit, à conuiciatore ſuo ſecedere. Quid eſt quare ego ſerui mei [233] hilarius reſponſum, & contumaciorem vultum, & non peruenientem vſque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? quis ſum, cuius aures lædi nefas ſit? Ignouerunt multi hoſtibus: ego non ignoſcam pigris, negligentibus, gartulis? Puerum ætas excuſet, feminam ſexus, extraneum [234] libertas, domeſticum familiaritas. [235] Nunc primùm offendit? cogitemus quamdiu placuerit. ſæpè & aliàs

CAP. XXIII. 225. TIMAGENES.] *Quem Plinius in Indice ſuo citat, inter eos ex quibus Geographica hauſit. Sed & Ammianus li.* XV. Timagenes & diligentiâ Græcus, & linguâ: *atq; oſtendit Gallias etiam deſcripſiſſe. In Suidâ eſt:* Timagenes hiſtoricus, Periplum totius maris ſcripſit in quinque voluminibus. *Fuit & alius Timagenes Aegyptius, qui Romæ ſub idem hoc tempus docuit, ſed ob libertatem ſchola excidit. Vide, ſi lubet, & ſuper eo Suidam: ſed cùm* Hiſtoriarum *ſcriptorem noſter appellet, credo alterum illum eſſe. Nominat iterùm, Epiſt.* XCI. *cum elogio*, Felicitatis vrbis inimicus.

226. DOMO SVA.] *Tacitus lib.* VI. Morem fuiſſe maioribus, quoties dirimerent amicitias, interdicere domo, eumque finem gratiæ ponere. *Plura ego, ad eumdem ſcriptorem lib.* II. *De ipſo autem Timagene noſtro, Plutarchus libro, De Adulatoris & Amici diſcrimine: Timagenem amicitiâ* Cæſaris excidiſſe, non quòd liberam vocem apud ipſum emiſiſſet, ſed quòd in conuiuiis & circulis calumniatus aſſiduè aut criminatus eſſet.

227. AC TOTA.] *Meus*, à totâ: *& ſtatim*, directus *eſt, non* dilectus. *Gruterus* direptus *facit, rectè. Vide De Breuit. vit. cap.* VII.

228. QVASI FVLGVRITVM.] *Probo. etſi in libris* fulguris ictum, *aut* fulgure ictum. *Crebrum autem, vt fulmine tacti dicantur, qui à potentioribus illis læſi: quos comparant ſcilicet cum Ioue. Nota paræmia:* πόρρω δίος τε καὶ κεραυνοῦ: Procul à Ioue & fulmine. *& vt Poëta,*

Sæuum præluſtri fulmen ab arce venit.

Alia autem hîc etiam alluſio. quia fulgure tactos ſacros putabant, & Bidental faciebant, & vitabant. Vide I. *De Clem. cap.* VII.

229. SINVM.] *Qui exciperet, vt molliter caderet. Nemo autem libenter ſe ſupponit ab alto cadenti, ne ipſe opprimatur.*

230. MANVS ATTVLERAT.] *Eas quaſi interfecerat.*

231. Θηριοτροφεῖς.] *Serpentem nutris. Simile apud Græcos,* ὄφιν θάλπεις: Serpentem foues. *Notum de ruſtico, qui torpentem frigore ſinu fouit, refecitq; atque is pro gratiâ momordit & occidit.*

232. CÆSAR COEP.] *Notat & in hoc libertatem Aſinij, an contentionem cum Cæſare. Odit, cùm ille amauit; amare cœpit, cùm ille odiſſet; quaſi ex profeſſo in alia omnia iens.*

CAP. XXIIII. 233. HILARIVS.] *Libri quidam, & meus*, clarius: *alij*, elatius. *quod non diſpliceat. Sed &* clarius, *ſuo ſenſu bonum. altius, & voce quoque animoſum.*

234. LIBERTAS.] *Quia nihil illi mecum. non eſt addictus, aut obnoxius.*

235. NVNC PRIMVM.] *Quidam libri*, coniux primùm. *& certè haud improbè: deſcendere ad magis diſtincta videtur, & mox etiã de amico adiungit.*

236. QVOD

A aliàs offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit [236] quod noluit. inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori [237] cedamus: stultiori remittamus. pro quocunque, illud respondeamus nobis, [238] sapientissimos quoque viros multa delinquere: neminem esse tam circumspectum, cuius non diligentia aliquando sibiipsi [239] excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factũ casus impingat: neminem tam timidum offensarum, qui non in illas, dum vitat, incidat. Quomodo homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit [240] acerba funera etiam ex regiâ duci: sic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicumque venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quòd si etiam prudentissimi peccant, cuius non error [241] bonam caussam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parùm diligens fuerit, in sermone parùm modesta, in vino parùm temperans. Si iratus est: demus illi spatium, quo dispicere quid fecerit, possit. se B ipse castigabit. Denique [242] dabit pœnas. non est quòd cum illo [243] paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbæ, & altiùs steterit, quisquis despexit lacessentes. proprium est magnitudinis veræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit: sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, inconcussus iniuriâ perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem modò altiorem omni incommodo posui, tenet [244] quodam amplexu summum bonum. nec homini tantùm, sed ipsi fortunæ respondet: Omnia licet facias, minores, quàm vt serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. plus mihi nocitura est ira, quàm iniuria. Quid ni plus? illius modus certus est: ista quousque me latura sit, incertum est. XXV. Non possum, inquis, pati. graue est, iniuriam sustinere. Mentiris. XXVI. quis enim iniuriam non potest ferre, qui [245] potest iram? Adiice nunc, quòd id agis vt & iram feras, & iniuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici verba? puerorum proteruas manus? nempe quia videntur nescire, quid faciant. Quid interest, quo quisque vi- C tio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium est. Quid ergo? inquis. impune illi erit? puta te velle: tamen non erit. Maxima est enim factæ iniuriæ pœna, fecisse: nec quisquam grauiùs afficitur, quàm qui ad supplicium [246] pœnitentiæ traditur. Denique ad condicionem rerum humanarum respiciendum est, vt omnium accidentium æqui iudices simus: iniquus autem est, qui commune vitium singulis obiecit. Non est Æthiopis inter suos insignitus color: nec [247] ruffus crinis & coactus [248] in nodum apud Germanos. [249] vtrumque decet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti suæ publicum est. At ista quæ retuli, vnius regionis atque anguli consuetudo

236. QVOD NOLVIT.] *Nec enim amicus quærit offendere, sed demereri.* An voluit *potiùs? quia libertas amicorum propria.*

237. CEDAMVS.] *Meus, & plures,* credamus.

238. SAPIENTISSIMOS.] *Versus ita Phœbæa veritatis:* Ἁμαρτάνει δὲ καὶ σοφοῦ σοφώτερος: Erratque D sapientissimus sapientium.

239. EXCIDAT.] *Veluti se perdat.*

CAP. XXV. 240. ACERBA.] *Immatura, in ætate adhuc virescente.*

241. BONAM CAVSSAM.] *Agi defendiq; facilem.*

242. DABIT.] *Meus,* debet. *eleganter more Græco.* ὀφλισκάνει τιμωρίαν.

243. PARIA FAC.] *Id est, nihil opus reponere statim, & retaxando paria facere: alius pro nobis.*

244. QVODAM AMPL.] *Alij,* amplexu quodam: *& nonnulli* quoddam. *Ego vellem,* quodammodo. *Non enim planè & plenè ideò summi boni potens, sed in parte: & Tranquillitate illâ videtur frui, quæ ex Summo bono manat.*

CAP. XXVI. 245. POTEST IRAM.] *Quæ magis torquet, rapit, aufert.*

246. PÆNITENTIÆ.] *Plutarchus,* De Tranquillitate: Τὸ γὰρ συνειδὸς, οἷον ἕλκος ἐν σαρκὶ τῆς ψυχῆς μεταμέλειαν ἀεὶ αἱμάσσουσαν καὶ νύσσουσαν ἐνατολείπει. τὰς μὲν γὰρ ἄλλας ἀναιρεῖ λύπας ὁ λόγος. τὴν δὲ μετάνοιαν αὐτὸς ἐργάζεται, δακνομένην σὺν αἰσχύνῃ, καὶ κολαζομένην ὑφ' αὑτῆς: Nam facinorum conscientia, sicut vlcus in carne, in animo Pœnitentiam relinquit, assiduè lancinantem & pungentem. Et alias quidem curas doloresque Ratio aufert; ipsam Pœnitentiam creat, morsicantem cum Pudore, & à seipsâ punitam. *Sunt aurea, & quæ noster hic atque alibi dicit.*

247. RVFFVS CRINIS.] *Martialis:*

-- ruffi persona Batavi. *Iuuenalis:*

Cærula quis stupuit Germani lumina, flauam
Cæsariem?

Nam flauum siue ruffum, τὸ ξανθὸν. *Vide quæ ad Taciti Germaniam scripsi.*

248. IN NODVM.] *Noster, epistolâ vltimâ:* Cùm capillum vel effuderis, more Parthorum, vel Germanorum, nodo vinxeris.

249. VTRVMQVE DEC.] *Libri variant. & ex eorum*

do defendit: vide nunc quanto in his iustior venia sit, quæ per totum genus humanum A
vulgata sunt. Omnes inconsulti & improuidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi.
Quid lenioribus verbis hulcus publicum abscondo? omnes mali sumus. Quicquid ita-
que in alio reprehenditur, id vnusquisque in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, il-
lius maciem notas? [250] pestilentia est. Placidiores itaque inuicem simus. mali inter ma-
XXVII. los viuimus. Vna res nos facere potest quietos, mutuæ facilitatis [251] conuentio. Ille mi-
hi iam nocuit: ego illi nondum. sed iam aliquem fortasse læsisti: sed lædes. Noli
æstimare hanc horam, aut hunc diem: totum inspice mentis tuæ habitum. etiam si ni-
hil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est, sanari iniuriam, quàm vlcisci? Multum
temporis vltio absumit. multis se iniuriis obiicit, dum vnâ dolet. Diutiùs irascimur
omnes, quàm lædimur. quanto melius est, abire in diuersum, nec vitia vitiis compone-
re? Num quis satis constare sibi videatur, [252] si mulam calcibus repetat, & canem mor-
su? Ista, inquis, peccare se nesciunt. Primùm, quàm iniquus est, apud quem hominem
esse, ad impetrandam veniam nocet? deinde, si cetera animalia iræ tuæ subducit, quòd B
consilio carent: eo loco tibi sit, qui[s]quis consilio caret. Quid enim refert, an alia mutis
dissimilia habeat, si quod in omni peccato muta defendit, similem habet caliginem
mentis? Peccauit. [253] hoc enim primum, hoc enim extremum. Non est quod illi credas,
etiam si dixit: Iterùm non faciam. Et iste peccabit, & in istum alius, & totâ vitâ inter
errores volutabitur. Mansuetè immansueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet,
efficacissimè & in irâ dicetur: Vtrùm aliquando desines, an nunquam? si aliquando, sa-
XXVIII. tius est iram relinquere, quàm ab irâ relinqui. Sin semper hæc cogitatio durabit; vides
quàm impacatam tibi denunties vitam. qualis enim erit semper [254] tumentis? Ad-
iice nunc, quòd nisi bene te ipse succenderis, & subinde causas quibus stimuleris, reno-
uaueris, suâ sponte ira discedet, & vires illi dies subtrahet. quanto satius est à te illam
vinci, quàm à se? Huic irasceris, deinde illi: seruis, deinde libertis: parentibus, deinde li-
beris: notis, deinde ignotis. Vbique enim caussæ superstant, nisi deprecator animus ac-
cessit. Hinc te illò furor rapiet, & illinc aliò: & nouis subinde irritamentis orientibus, C
continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quàm bonum tempus in re
malâ perdis! Quanto nunc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Remp. admi-
nistrare, transferre in res domesticas operam: quàm circumspicere quid alicui possis fa-
cere mali? quod aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? cùm id ti-
bi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiam si cum inferiore concurses.
Vinctum licet accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expositum: sæpe nimia
vis cædentis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit.
Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam vbi patientiæ est nacta materiam.
Adiice nunc, quod nihil tam imbecille natum est, vt sine elidentis periculo pereat. im-
becillos valentissimis aliàs dolor, aliàs casus exæquat. Quid, quòd pleraque eorum, pro-
pter quæ irascimur, offendunt nos magis, quàm lædunt? multum autem interest, vtrùm
aliquis voluptati meæ [255] obstet, an [256] desit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, vtrùm aliquis auferat, an neget: vtrùm spem nostram præcidat, an differat: vtrùm D
contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam verò non tantùm
iustas caussas [257] standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur,
alius

eorum vestigiis Gruterus: apud Germanos virum dedecet. *Ibi, inquit, non est muliebre, vt apud nos, comam in nodum stringi.*

250 PESTILENT.] *Publicus morbus & mortalitas.*

251. CONVENTIO.] *Quasi pactum, vt mutuò faciles simus in ignoscendo. Sic* De Prouidentiâ, *cap.* 11. *de Iubâ & Petreio inuicem casis:* Fortis & egregia fati conuentio. *In ipsâ autem re, talis Iunonis illa conuentio, in Homero, cum suo Ioue:*

Αλλ' ἤτοι μὲν ταῦτ' ὀπιθεύομεν ἀλλήλοισι,
Σοὶ μὲν ἐγὼ, σὺ δ' ἐμοί.

CAP. XXVII. 252. SI MVLAM.] *Plutarchus, De non irascendo:* Canes, equos, mulos puniendos putant. sicut Pancratiastes ille Cresipho, qui mulam petere calcibus inuicem solebat.

253. HOC ENIM.] *Meus & alij quidam,* Hoc est. *probo, & statim etiam legam,* hoc erit extremum? *interrogando.*

254. TVMENTIS.] *Voce meus auctior, & alio item ordine:* Qualis enim semper tumentis erit animus? *vere.*

CAP. XXVIII. 255. OBSTET.] *Inimici animo.*

256. DESIT.] *Negligentis.*

257. STANDI CONTRA.] *In iudicio.*

CAP.

A alius fratrem, alius patruum, alius amicum. his tamen non ignoſcimus id facientibus: quod niſi facerent, improbaremus. imò, quod eſt incredibile, ſæpe de facto benè exiſtimamus, de faciente malè. At mehercules vir magnus ac iuſtus, fortiſſimum quem- XXIX.
que ex hoſtibus ſuis, & pro libertate ac ſalute patriæ pertinaciſſimum ſuſpicit, & talem ſibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe eſt, odiſſe quem laudes: quanto verò turpius, ob id aliquem odiſſe, propter quod miſericordiâ dignus eſt? Si captiuus in ſeruitutem ſubitò depreſſus reliquias libertatis tenet, nec ad ſordida ac laborioſa miniſteria agilis occurrit, ſi ex otio piger equum vehiculumque domini curſu non exæquat, ſi inter quotidianas vigilias feſſum ſomnus oppreſſit, ſi ruſticum laborem recuſat, aut non fortiter obit, à ſeruitute vrbanâ & feriatâ tranſlatus ad durum opus. Diſtinguamus, vtrũ aliquis non poſſit, an nolit. multos abſoluemus, ſi cœperimus antè iudicare, quàm iraſci. Nunc autem primum impetum ſequimur. deinde quamuis vana nos concitauerint, perſeueramus, ne videamur cœpiſſe ſine cauſsâ: & quod iniquiſſimum eſt, pertina-
B ciores nos facit iniquitas iræ. [258] Retinemus enim illam, & augemus: quaſi argumentum ſit iuſtè iraſcendi, grauiter iraſci. Quanto melius eſt, initia ipſa perſpicere, quàm leuia ſint, quàm innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: friuolis turbamur, & inanibus. [259] Taurum color rubicundus ex- XXX.
citat, [260] ad vmbram aſpis [261] exſurgit, vrſos leoneſque [262] mappa proritat. Omnia, quæ naturâ fera ac rabida ſunt, conſternantur [263] ad vana. Idem inquietis & ſtolidis ingeniis euenit: rerum ſuſpicione feriuntur. adeò quidem, vt interdum iniurias vocent modica beneficia: in quibus frequentiſſima, certè acerbiſſima iracundiæ materia eſt. Cariſſimis enim iraſcimur, quòd minora nobis præſtiterint, quàm mente concepimus, quàm quæ alij tulerint: cùm vtriuſque rei paratum remedium ſit. Magis alteri indulſit? noſtra nos ſine comparatione delectent. nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quàm ſperaui? ſed fortaſſe plus ſperaui, quàm debui. Hæc pars maximè metuenda eſt: hinc pernicioſiſſimæ iræ naſcuntur, & ſanctiſſima quæque inuaſuræ. Diuum
C Iulium plures amici confecerunt, quàm inimici, quorum non expleuerat ſpes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quiſquam liberaliùs victoriâ vſus eſt, ex quâ nihil ſibi vindicauit, niſi diſpenſandi poteſtatem: ſed quemadmodum ſufficere tam improbis deſideriis poſſet, cùm tantum omnes concupiſcerent, quantum poterat vnus? Vidit itaque ſtrictis circa [264] ſellam ſuam gladiis commilitones ſuos, Cimbrum Tillium acerrimum paullo antè ſuarum partium defenſorem, alioſque [265] poſt Pompeium demum Pom-

CAP. XXIX. 258.] RETINEMVS ENIM.] *Meus*. Retinemus modò. *fecerim*, non modò illam, ſed.

CAP. XXX. 259. TAVRVM COL.] *Plutarchus, in* Connubialibus Monitis: Οἱ φροσίοντες ἐλέφασιν ἐσθῆτα λαμπρὰν ἢ λαμβάνουσιν, οὐδὲ φοινικίδας οἱ ταύροις. διαχριαίνεται γὰρ ὑπὸ τῶν χρωμάτων τούτων μᾶλιστα τὰ ζῶα: Qui ad elephantes
D accedunt, veſtem candidam non ſumunt; qui ad tauros, puniceam. nam hæc animalia his coloribus maximè exaſperantur. *Ouidius in Metam.*

Haud ſecùs exarſit, Circo quâ taurus aperto,
Cùm ſua terribili petit irritamina cornu,
Puniceas veſtes: eluſaque vulnera ſentit.

Itaque rubræ veſtes obiiciebantur, imò hominum formæ, in tali colore. Pilas dicebant, vel ab illo taurorum repercuſſu, quaſi pilis ludentium; vel quòd priſci laneas hominum effigies in Compitalibus, Pilas *dicebant. Viae Feſtum. Cicero in Corneliana* Homines fæneos *appellat, &* proiici in medium Circum *ſolere. Ibi Aſconius:* Simulacra effigieſque hominum ex fæno fieri ſolebant, quibus obiectis ad ſpectaculum præbendum tauri irritarentur. *Ipſe* obiectis *ait, & Cicero* proiici: *at Martialis* imponi,

Iactat vt impoſitas taurus in aſtra pilas.

Malim ibi oppoſitas: *niſi ſi & cornibus eius aut capiti impoſitæ & innexæ. In Gloſſis:* Pilæ, ταυροκαθάπται. *Atqui ſi è fæno, quomodo rubræ? intellege, veſte tali obducto.*

260. AD VMBRAM.] *Panno aut aliâ re factam, nec ſine motu, vt opinor. Huc adſpiciebat ſuprà, lib.* II. *cap.* XII. Acerrimas feras vmbra exagitat.

261. EXSVRGIT.] *Neſcio quid meus velit*, exercit *ſcribendo.*

262. MAPPA PROR.] *Vir perdoctus ſic capit, vt non Mappæ ipſius color, ſed curriculi Circenſis ſtrepitus & motus beſtias illas irritauerit. nam ita antè Seneca:* Curriculi motus, rotarumque verſata facies leonem redigit in cauſam. *Non accedo. nec tam flexuoſa dictio Senecæ fuerit, vt Mappam pro Curru. Simpliciter verum cenſeo, Mappam, quæ candicat, motam & reciprocatam irritaſſe. Quidni enim pluribus exſtimulentur? Sic elephantes etiam vino & thure: ſic tauri flammis, & ferro ignito.*

263. AD VANA.] *Benè, ſi libri conſentiant: qui plerique* ima, *& meus* yma. *Fortaſſe*, minima.

264. SELLAM.] *In Curiâ.*

265. POST POMPEIVM.] *Cùm ille iam non eſſet,*

XXXI. Pompeianos. Hæc res ſua in reges arma conuertit, fidiſſimoſque eò compulit, vt A de morte eorum cogitarent, pro quibus & ante quos mori, votum habuerant. Nulli ad aliena reſpicienti, ſua placent. Inde diis quoque iraſcimur, quòd aliquis nos antecedat, obliti [266] quantum ſequatur à tergo ingentis inuidiæ. Tanta tamen importunitas hominum eſt, vt quamuis multũ acceperint, iniuriæ loco ſit, plus accipere potuiſſe. Dedit mihi præturam? ſed conſulatum ſperaueram. Dedit duodecim faſces? ſed non fecit [267] ordinarium conſulem. A me [268] numerari voluit annum? ſed deeſt mihi [269] ad ſacerdotium. Cooptatus in collegium ſuum? ſed [270] cur in vnum? [271] Conſummauit dignitatem meam? ſed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ [272] debebat alicui dare: de ſuo nihil protulit. Age potiùs gratias, pro his quæ accepiſti: reliqua exſpecta, & nondum plenum te eſſe gaude. Inter voluptates eſt, ſupereſſe quod ſperes. Omnes viciſti? primum te eſſe in animo amici tui lætare. multi te vincunt? conſidera, quanto antece-

XXXII. das plures, quàm ſequaris. Quod ſit in te maximum vitium, quæris? falſas rationes conficis: data magno æſtimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat. quibuſ- B dam [273] timeamus iraſci, quibuſdam [274] vereamur, quibuſdam [275] faſtidiamus. [276] Magnam rem ſine dubio fecerimus, ſi ſeruulum infelicem in ergaſtulum miſerimus. Quid properamus verberare ſtatim, [277] crura protinus frangere? non peribit poteſtas iſta, ſi differetur. ſine id tempus veniat, quo ipſi iubeamus: nunc ex imperio iræ loquimur. cùm illa abierit, tunc videbimus, quanti ſit [278] iſta lis æſtimanda. In hoc enim præcipuè fallimur. ad ferrum venimus, ad capitalia ſupplicia: & vinculis, carcere, fame, vindicamus rem, caſtigandam flagris leuioribus. Quomodo, inquis, nos iubes intueri, quàm omnia per quæ lædi videmur, exigua, miſera, puerilia ſint? Ego verò nihil magis ſuaſerim, quàm ſumere ingentem animum, & hæc propter quæ litigamus, diſcurrimus, anhelamus, videre quàm humilia & abiecta ſint, nulli qui altum quiddam aut magnificùm cogitat, reſpicienda. [279] Circa pecuniam plurimum vociferationis eſt: hæc fora defatigat, patres liberoſque [280] cõmittit, venena miſcet, gladios tam percuſſoribus quàm legionibus tradit. hæc eſt ſanguine noſtro delibuta. propter hanc vxorum maritorum- C que noctes ſtrepũt litibus, & tribunalia magiſtratuum premit turba: reges ſæuiunt, rapiuntque, & ciuitates longo ſæculorum labore conſtructas euertunt, vt aurum argen-

XXXIII tumque in cinere vrbium ſcrutentur. Libet intueri [281] fiſcos in angulo iacentes. Hi

eſſet, partes eius amplexos. Irridet. Pompeiani erant, nec tam erat Pompeius.

CAP. XXXI. 266. QVANTVM SEQ.] *Meus liber:* quanti ſequatur à tergo ſpiculis ingentis inuidiæ ſauciati. *Puto vera, ſi* ſequantur *modò reſcribas.* Quanti, *valet, quàm multi. Sententia igitur: Iraſcimur ab aliquo præiri; nec cogitamus ſequi nos alios multos, quos & ipſos inuidia ingens premit: quanto magis nos? Colonienſis editio:* quantum hominum retrò ſit, & paucis inuidentem quantum ſequatur à tergo ingentis inuidiæ. *Qualiacumque, lucem tamen vulgatæ dant, ſi hanc teneas.*

267. ORDINARIVM.] *Nam duplices Conſules ab Auguſto, Suffecti & Ordinarij. Iſti digniſſimi, qui initio anni ineabant, & Faſtis prænotabantur, & inſtrumentis, & vbicumque annorum ratio erat. At alij per menſes tres aut duos ſufficiebantur, poteſtate pari, non dignitate.*

268. NVMERARI VOL.] *Id eſt, fecit me Ordinarium conſulem. Adde De Benef. II. cap. XXVII.*

269. AD SACERDOT.] *Cumulus honorum erat & quaſi clauſula, Sacerdotium. atque ea olim honoratis ſenibus dari ſolita, poſtea paſſim & iuuenibus.*

270. CVR IN VNVM?] *Semel ſacerdos ſum, vt exempli cauſſâ, Pontifex: cur non & Salius, & Curio, & Quindecimuir? Nam id quoque de more, vt in pluribus collegiis ſimul eſſent.*

271. CONSVMMAVIT.] *Summam & apicem impoſuit. Age, iam ſum in pluribus collegiis: dignitati nihil adiici poteſt, poteſt patrimonio.*

272. DEBEBAT ALICVI.] *Nec enim ipſe Princeps honores omnes capit, aut honeſtè etiam captt.*

CAP. XXXII. 273. TIMEAMVS.] *Potentioribus.*

274. VEREAMVR.] *Parentibus & amicis.*

275. FASTIDIAMVS.] *Mineribus.*

276. MAGNAM REM.] Εἰρωνικῶς. *imò non magnam.*

277. CRVRA FRANG.] *Inter pœnas ſeruiles, Crurifragium. Docui in libellis* De Cruce. D

278. ISTA LIS ÆST.] *A iudicijs tranſlatum. videbimus, quâ pœnâ aut multâ dignus ſeruulus.*

279. CIRCA PECVNIAM.] *Multa in hanc ſententiam paſſim. Propertij hæc tamen eximia:*

Ergo ſollicitæ tu cauſſa pecunia vitæ es,
Per te immaturæ mortis adimus iter.
Tu vitiis hominum crudelia pabula præbes,
Semina curarum de capite orta tuo.

Adde Fabiani: Hæc eſt quæ auget diſcordiam, vrbes & terrarum orbem in bellum agitat, humanum genus, cognatum naturâ, in fraudes & ſcelera mutua inſtigat.

280. COMMITTIT.] *In pugnã & litẽ inter ſe, dat.*

CAP. XXXIII. 281. FISCOS.] *Sportas, in quibus*

A Hi sunt, propter quos oculi [282] clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum [283] basilicæ resonant: [284] euocati ex longinquis regionibus iudices sedent, iudicaturi, vtrius iustior auaritia sit. Quid si ne propter fiscum quidem, sed pugnum æris, aut [285] imputatum à seruo denarium, senex sine herede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter vsuram [286] haut millesimam, valetudinarius fenerator distortis pedibus, & manibus [287] ad computandum modò relictis, clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cummaximè depromimus, pecuniam proferas, si in medium proiicias quicquid thesauri tegit, auaritiâ [288] iterum sub terras referente quæ malè egesserat; omnem istam congeriem dignam non putem, quæ [289] frontem viri boni contrahat. Quanto risu prosequenda sunt, quæ nobis lacrimas educunt? Cedo nunc, persequere cetera, cibos, potiones, horumque caussâ xxxvi.
[290] paratam ambitionem, [291] munditias, verba, contumelias, & motus corporum parùm honorificos, & suspiciones, & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes
B malignas vocis alienæ: quibus efficitur, vt inter [292] iniurias naturæ numeretur sermo homini datus. Crede mihi, leuia sunt: propter quæ non leuiter excandescimus, qualia [293] quæ pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his, quæ tam tristes agimus, serium est, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & insania est, quòd exigua magno æstimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu [294] spe suprema captatum cri-

quibus pecuniæ: quas nota in angulis conclauis alicuius solere deponi.

282. CLAMORE EXP.] *Meus liber*, calore. *At quidam longiùs abeunt:* propter quos venæ clamore tumescunt. *Quæ etsi vera, non tamen germana censeam: & edita placent. quia reipsâ oculi, vbi animus tumet & feruet, ipsi tument & exsiliunt. Noster suprà, cap.* 111. Oculis nunc trepidis & exsilientibus, nunc in vno obtutu defixis. *Cicero in Vatinium:* Oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus.

283. BASILICÆ.] *Quæ de industriâ circa Fora, vt in iis sole feruido, aut aëre aliàs confuso, iudicia exercerentur.*

284. EVOCATI.] *Qui equestris ordinis honestiores erant, in Decurias iudicum coniiciebantur: idq; ex omnibus prouinciis. sed cum Plinianâ hac restrictione: Iudicum quoque nonnisi quattuor decuriæ fuêre primò, vixque singula millia in decuriis inuenta sunt, nondum prouinciis ad hoc munus admissis. seruatumque in hodiernum est, ne quis è nouis ciuibus in iis iudicaret. Notentur ista. & vide euocatos quidem è prouinciis, sed veteres ciues, id est qui è coloniis ibi Romanis. De hac euocatione, iterum Plinius:* Inquisitio per partes agitur, & qui de nummo indicet, à Gadibus columnisque
D Herculis arcessitur.

285. IMPVTATVM.] *Assentior Pinciano*, amputatum *scribenti: recisum per fraudem, & surreptum.*

286. HAVD MILLESI.] *Ea sanè exigua, cùm millesimo mense fors æquabatur. Haud longè est ab* Vnciali *vsurâ: cui miror hoc æuo, & tam feruidâ auaritiâ, fuisse locum. An hoc non vult, sed ob partem vix millesimam vsuræ, disruptum? Meus liber:* aut millesi.

287. AD COMPVTANDVM.] *Est à Pinciano ingeniosè excogitatum. Nam libri omnes,* ad comparendum non relictis: *aut certè* comparandum. *Ego verecundius fecerim*, ad comparcendum modò. *Manus chiragrâ laborantes & contractæ, nulli vsui sunt, nisi vi teneat, adstringat, parcat. & alluſum ad clausas in eo morbo manus, quæ tales in asseruando, apertæ in donando.*

288. ITERVM SVB.] *Hunc orbicularem lusum, an insaniam, scitè exagitat & irridet Democritus, in epistolâ, si non Hippocratis, at eo dignâ.* Terram fodientes, *inquit*, argentum quærunt: reperto, terram emere & agros volunt: emptis, fructus vendere, atque iterùm argentum recipere. In quot mutationibus versantur? *Sed bellissimè addatur, quod hic Seneca: finem denique esse, vt iterùm sub terram suam redeat.*

289. FRONTEM. *Adeò non animum contristet aut irritet, vix vt frontem leuiter corruget.*

CAP. XXXIV. 290. PARATAM AMBIT.] *Nescio quid turbant scripti. vt meus, qui refert:* ortumque caussæ paratam ambitionem. *alij,* ortum aram ambitionem. *quidam,* ortumque causa, per iram ambit. *denique alij,* horumque tam paratam ambitionem. *Ego siquid video, legendum:* horumque caussâ iratam ambitionem: *vel vt vestigia legam mei codicis,* horumque caussâ sæpe iratam. *In rem intende. videbis eum leues caussas iarum referre velle, & refellere. vt ecce, inquit, cibos & potus, & ob ea ambitiosos istos iratos.*

291. MVNDITIAS.] *Audio meum librum, qui* immunditias. *Nam quis mundiciis irascitur vulgò? sequentia etiam eò ducunt,* verba, contumeliæ: *in malam & vrentem scilicet partem.*

292. INIVRIAS NATVRÆ.] *Tanquam in malum & noxam nostram sermonem dedisset.*

293. QVÆ PVEROS.] *Tali & nuces.*

294. SPE SVPREMA.] *Parùm sententia aut liquet, aut constat. Meus,* spem supremam captatus: *& plerique etiam aly. Legam:* hic me diu spe in suprema captatum. *Opponit hæc duo: alius auferre mihi captanti hereditatem voluit, & intercipere; alius, cùm me captasset, alibi est criminatus.* Spes suprema, *est hereditas & fructus supremæ illius voluntatis. Placuit aliquando,* hic me diu spem supremam captantem: *atque etiamnunc placeat, nisi conuenire cum priori commatio videretur.*

criminatus est: hic scortum meum concupiuit. Quod vinculum amoris esse debebat, A
XXXV. seditionis atque odij caussa est,[295] idem velle. Iter angustum rixas transeuntium concitat: diffusa & latè patens via ne populos quidem collidit. Ista quæ appetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant.[296] Respondisse tibi indignaris libertum, & vxorem, & clientem: deinde idem de Rep. libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat. coram domino? inquis. imò coram patrefamilias. Quid clamas? quid vociferaris? quid flagella medià cœnâ petis, quòd serui loquuntur, quòd non eodem loco[297] turba concionis est, &[298] silentium solitudinis? In hoc[299] habes aures, vt nisi[300] modulata tantùm & mollia, & ex dulci tracta compositaque accipiant? Et risum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & prospera, & tristia, & hominum voces, & fremitus animalium latratusque. Quid miser expauescis ad clamorem serui, ad[301] tinnitum æris, ad ianuæ impulsum? cùm tam delicatus fueris, tonitrua audienda sunt. Hoc quod de auribus dictum B
est, transfer ad oculos: qui non minùs fastidio laborant, si malè instituti sunt. maculâ offenduntur & sordibus, & argento parum splendido, &[302] stagno non ad solem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi varium, ac recenti curâ nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam[303] nævis, qui nolunt domi nisi auro pretiosa[304] calcare: æquissimo animo foris & scabras lutosasque semitas spectant, & maiorem partem occurrentium[305] squalidam, parietes[306] insularum exesos, ruinosos, inæquales.

XXXVI. Quid ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moueat, quàm opinio illîc æqua & patiens, domi morosa & querula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem. naturâ patientes sunt, si animus illos[307] desinat corrumpere: qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat hoc Sextius, vt consummato die cùm se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: Quod hodie malũ tuum sanasti? cui vitio obstitisti? quâ parte melior es? Desinet ira, & erit moderatior, quæ sciet sibi quotidie ad iudicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excu- C
tiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur? quàm tranquillus,

295. IDEM VELLE.] *Arguitè. vinculum & firmamentum amoris est, idem velle & nolle: isti cùm eadem velint, hereditatem, pecuniam, puerum: dissentiunt ob ipsum hunc consensum.*

CAP. XXXV. 296. RESPONDISSE.] *Nempe liberiùs. verba tecum mutasse.*

297. TVRBA CONCIONIS.] *Et hîc obserua multitudinem non seruorum tantum, sed mensæ ministrantium.*

298. SILENTIVM SOLIT.] *Epistolâ* XLVII. Virgâ murmur omne compescitur: magno malo interpellatum vllâ voce silentium luitur.

299. HABES AVRES.] *Præcipua materies iræ in iis, quæ auribus percipiuntur. Nam etsi oculi & alij sensus quadam fastidienda vel indignanda obiiciunt, plura tamen aures. & caussa est, quia à iudicio alienis plerique pendemus, iisq; attollimur aut deprimimur: iudicia autem sermone se produnt: sermo auribus hauritur. Ideò Xerxes apud Herodotũ verè effatur,* Animum in hominum habitare auribus. qui cùm bona per illas audierit, voluptate perfunditur; cùm his contraria, irâ intumescit.

300. MODVLATA.] *Puto alludi ad symphonias mensarum, de quibus Petronius, & ipse noster aliquid Epist.* XI.

301. TINNITVM ÆRIS.] *An nolas ianuis appensas intellegi?*

302. STAGNO.] Stanno, *ego puto verum. nam caussa non videtur, cur aliquis stagno irascatur; & hîc etiam de instrumento domestico aut mensali sermo. Munditiæ quæruntur,*

-- ne non, & cantharus, & lanx
Ostendant tibi te.

Possit etiam: tantumnon ad Solem: *de ipso argento, vt instar solis luceat.*

303. NÆVIS.] *De mensis citreis intellegit. quibus nauis in pretio, siue* nodi, *vt de Benef.* VII. *cap.* IX. *appellat. Ibi vide. Libri autem mei, & alij,* vinis *referunt: ex quo Erasmus scitè,* venis. *Plinius* XIII. Mensis præcipua dos, in venas crispis, vel in vortices variis.

304. CALCARE.] *Obserua & pauimenta igitur aurata, non solùm lacunaria.*

305. SQVALIDAM.] *Sordidatam, pullatam: non autem, vt diuites aut honestiores, candidatam.* D

306. INSVLARVM.] *Aedes vulgarias sic appellant, vt alibi dicimus: honestiores, Domus.*

CAP. XXXVI. 307. DESINAT.] *Meus desit: quod & Gruterus in quibusdam fatetur reperisse. Religio sit mutare, cùm è mero & puro Latio, an Græcia, sit petitum.* Deest corrumpere, deest pendêre. *Propertius:*

Et mihi non desunt molles pendêre corollæ.

Tacitus IV. *Hist.* Nec deerat ipse, stipatus armatis, vim Principis complecti, nomen remittere. *Lib.* III. Nec deerat ipse vultu, voce, lacrimis misericordiam elicere. *Hirtius, de bello Hispaniensi:* Vt nullo tempore legiones populi R. in hac prouincia

A lus, altus ac liber, cùm aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus cognoscit de moribus suis? Vtor hac potestate, & quotidie apud me causſam dico. [308] cùm sublatum è conspectu lumen est, & conticuit vxor moris iam mei conscia, totum diem mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cùm possim dicere: Vide ne istud ampliùs facias, nunc tibi ignosco. In illâ disputatione pugnaciùs locutus es: noli posteà congredi cum imperitis. nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberiùs admonuisti, quàm debebas: itaque non emendasti, sed offendisti. de cetero vide, non tantùm an verum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, [309] veri patiens sit.

Admoneri bonus gaudet: pessimus quisque correptorem asperrimè patitur. In con- XXXVII
uiuio quorundam te sales, & [310] in dolorem tuum iacta verba tetigerunt: vitare vulgarem conuictum memento. [311] solutior est post vinum licentia, quia ne sobriis quidem pudor est. Iratum vidisti amicum tuum ostiario causidici alicuius, [312] aut diuitis, quòd
B intrantem submouerat: & ipse pro illo iratus [313] extremo mancipio fuisti. Irascéris ergo [314] cathenario cani? & hic cùm multum latrauit, obiecto cibo mansuescit. recede longiùs, & ride. Nunc iste aliquem se putat, quòd custodit litigatorum turbâ limen obsessum. nunc ille qui intrà iacet, felix fortunatusque est: & beati hominis ac potentis iudicat indicium, difficilem ianuam. nescit durissimum esse ostium carceris. Præsume animo, multa esse tibi patienda. Numquis se hieme algere miratur? numquis in mari nauseare, in viâ concuti? Fortis est animus, ad quæ præparatus venit. Minùs honorato loco positus, irasci cœpisti conuiuatori, vocatori, ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas [315] partem? honestiorem tè, aut turpiorem, potest facere [316] puluinus? Non æquis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo malè locutus est. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non delectaris, odisset: & [317] Hortensius simultates tibi indiceret: & Cicero, si derideres [318] carmina eius, inimicus esset. [319] Vis XXXVIII
tu æquo animo pati [320] candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. numquid
C maiorem quàm [321] Diogeni, philosopho Stoico? cui de irâ cummaximè differenti, adolescens

ciâ desint haberi. *Ipse Seneca, vt iterùm emendo, De Constant sap. cap.* XVII. *Vide*.

308. CVM SVBLATVM.] *Sine admiratione hoc numquam legi. homini tot negotiis, tot studiis, & bellâ ac nobili vxore etiam districto, hanc tam arctam & cottidianam inquisitionem fuisse? Nos de totâ re, Manud.* III. *Dissert. vlt.*

309. VERI PATIENS.] *Quod* nulli, nisi audituro dicendum est. *epist.* XXIX.

CAP. XXXVII. 310. IN DOLOREM.] *Nempe, vt tu doleas. vt ægrè tibi facerent.*

311. SOLVTIOR.] *Et inde* Lyæus *Græcis quia soluit*, Liber *Latinis, ab hac quoque libertate.*

312. AVT DIVITIS.] *Ita Muretus. cùm in libris*
D *esset*, aut vidisti. *Quæ verba alij delent, mihi Muretanum illud placet.*

313. EXTREMO.] *Nam viliſsimi ad hoc munus.*

314. CATHENARIO.] *Ad ipsum Ianitorem referri potest: qui more veteri in cathenâ. Ouidius:*

Ianitor indignè durâ religate catenâ.

Suetonius de Claris Rhetor. Seruisse dicitur, atque etiam hostiarius, veteri more, in cathenâ fuisse. *Poëta vetus:*

Ianitoris tintinnire impedimenta audio:
commouentis se & venientis cathenam. Potest tamen etiam propriè ad ipsum canem, qui ostium asseruabat. Petronius in Trimalcionis domo: Ad sinistram enim intrantibus, non longè ab ostiarij cellâ, canis ingens cathenâ vinctus, in pariete erat pictus, superque scriptum, Caue, caue canem. *Pictus erat, sed reipsâ etiam erat: & illud tantùm, vt imagine moniti, à viuo illo & vero cauerent. Suetonius Vitellio:* Confugit in cellulam ianitoris, religato pro foribus cane.

315. PARTEM.] *Nam in vno lecto plures, tres, quattuor; prout numerus conuiuarum erat. Qui summus, honestus, honestior medius, minimè, imus. Quid autem refert, inquit, in quâ parte lecti iaceas? Nos in Antiquis Lect. super istis conuiuiorum ritibus.*

316. PVLVINVS.] *Alij*, puluinar. *Vtrumuis rectè: nisi quod hoc posterius, sonet quiddam augustius, &* Puluinar *ferè est deorum. Puluinum autem lectum ipsum accipe, non puluinos qui substerni tergo aut cubitis iacentium solent. Ita & Consol. ad Martiam, cap.* XVI. Exprobrat iuuenibus nostris puluinum ascendentibus. *Lectulum dicit, in lectica.*

317. HORTENSIVS.] *Appàret nec eius scripta in pretio tunc fuisse; & plus decori in actione, quàm curæ in sermone habuisse. quod & Cicero iudicauit.*

318. CARMINA EIVS.] *Vulgò tunc derisa. Satyricus:*

--ridenda poëmata malo,
Quam te conspicuæ diuina Philippica famæ.

CAP. XXXVIII. 319. VIS TV.] *Vellem ego,* Non vis tu.

320. CANDIDATVS.] *Petitor. nam qui in hanc aleam comitiorum se dat, optare potest prosperum iactum, quemcumque debet ferre. Qui autem scribunt, edunt: y quoque candidati quidam Famæ videntur, ideoq. iudicia æquiter audire*.

321. DIOGENI.] *Est ille, qui in Stobæo sæpiculè*

lescens proteruus inspuit. tulit hoc ille leniter ac sapienter. *Nonquidem*, inquit, *irascor: sed* A
dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster melius. cui cùm caussam agenti, in frontem
mediam, quantum poterat attractâ pingui saliuâ, inspuisset [322] Lentulus, ille patrum
nostrorum memoriâ factiosus & imporens, abstersit faciem, &, *Affirmabo*, inquit, *om-*
XXXIX. *nibus, Lentule, falli eos, qui te* [323] *negant os habere.* Contigit iam nobis, Nouate, benè
componere animum, si aut non sentit iracundiam, [324] aut superior est: videamus quo-
modo [325] alienam iram leniamus. nec enim sani esse tantùm volumus, sed sanare. Pri-
mam iram non audebimus oratione mulcere, surda est & amens: dabimus illi spatium.
remedia [326] in remissionibus prosunt: nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem
mouendo incitaturi, nec cetera vitia dum feruent. Initia morborum [327] quies curat.
Quantulum, inquis, prodest remedium tuum, si suâ sponte desinentem iram placat?
Primùm, vt citiùs desinat, efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoque impe-
tum, quem non audet lenire, fallet. Remouebit omnia vltionis instrumenta. [328] simu- B
labit iram, vt tanquam adiutor & doloris comes [329] plus auctoritatis in consiliis habeat.
moras nectet: & dum maiorem quærit pœnam, præsentem differet. omni arte requiem
furori dabit. Si vehementior erit; aut pudorem illi cui non resistat, incutiet, aut metum.
Si infirmior; sermones inferet, vel gratos, vel nouos, & cupiditate cognoscendi auocabit.
Medicum aiunt, cùm regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumentem
mammam leniter fouet, scalpellum spongiâ tectum induxisse. Repugnasset puella reme-
XL. dio palàm admoto: eadem, quia non exspectauit, dolorem tulit. Quædam non
nisi decepta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit. Alteri:
Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud plerosque robur, cadat. Indignor me-
hercule, & non inuenio dolendi modum: sed tempus exspectandum est. dabit pœnas.
Serua istud in animo tuo. cùm potueris, & pro morâ reddes. Castigare verò irascentem,
& vltrò obuiam ire ei, incitare est. Variè aggredieris, blandeque: nisi fortè tanta perso-
na eris, vt possis iram comminuere: quemadmodum fecit diuus Augustus, cùm cœna-
ret apud [330] Vedium Pollionem. Fregerat vnus ex seruis eius crystallinum. rapi cum Ve- C
dius iussit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis obiici iubebatur, quas ingens
piscina continebat. Quis non hoc illum putaret [331] luxuriæ caussâ facere? sæuitia erat.
Euasit [332] è manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes: nihil aliud petiturus, quàm vt
aliter periret, nec [333] esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Cæsar, & illum quidem
mitti,

citatur, & fragmenta ostendunt mentem & neruos habuisse. Alibi degenerauit eius nomen in Diotogenis. *Vide Manud.* 1. *Dissert.* XI.

322. LENTVLVS ILLE.] *Intellegit, meâ opinione, Cn. Cornelium Lentulum Clodianum, qui Consul fuit anno Vrbis*, DCLXXXI. *De eius ingenio proterno & improbo Sallustius in fragmento, apud Agellium in Noct. lib.* XVIII. *cap.* IV. Cn. Lentulus, cui cognomentum Clodiano fuit, perincertum stolidior an vanior.

323. NEGANT OS.] *Iocosè. vulgò dicunt te sine fronte & ore esse (ob insignem impudentiam:) ego patronus veniam in hac parte, & affirmabo expertus te os habere. è quo scilicet tam fœdè exspuis.*

CAP. XXXIX. 324. AVT SVPERIOR.] *Aut cùm sensit, vicit.*

325. ALIENAM IRAM.] *Vltimum membrum ex diuisione, cap.* V. *Vide.*

326. IN REMISSIONIBVS.] *Medicorum scito, qui negant in accessionibus medendum.*

327. QVIES CVRAT.] *Vt æger quiescat.*

328. SIMVLABIT IRAM.] *Sic Otho (*I. *Hist. Taciti) Marium Celsum*, simulatione iræ vinciri iussum, & maiores pœnas daturum affirmans, præsenti exitio subtraxit.

329. PLVS AVCTOR.] *Tacitus* II. *Hist. de Spurinnâ:* Fit alienæ temeritatis comes Spurinna, primò coactus, mox velle simulans, quò plus auctoritatis consiliis inesset, si seditio miteſceret.

CAP. XL. 330. VEDIVM POLL.] *Nomen restituit Pincianus. & Plinij locum facientem adduxit, è libro* IX. Inuênit in hoc animali (*murenâ*) documenta sæuitiæ Vedius Pollio, eques R. ex amicis D. Augusti, viuariis earum immergens damnata mancipia. *Narrat idem Dio Cassius libro* LIV. *& mortuum hunc Vedium, anno vrbis* DCCXXXIX. D *Heredem ex plurimâ parte reliquit Augustum, cui & piscinas. ex Seneca apud Plinium lib.* IX. *cap.* LIII. In Cæsaris piscinis, à Pollione Vedio coniectum piscem, sexagesimum post annum spirasse, scribit Annæus Seneca. *Piscinæ istæ apud Pausilypum, vbi & villam habuit, fuisse videntur, ex Dione. Est hic vir, cuius nomine Augustus malè audiit, vt in luxu proiecto amicorum conniuens aut indulgens. Tacitus* I. *Annal.*

331. LVXVRIÆ.] *Vt pisces magni tunc pretij ad manum semper haberet.*

332. E MANIBVS.] *Conseruorum, abducentium.*

333. ESCA.] *Piscibus, qui lento morsu arrodebant, aut fugillabant.*

334. FRAN-

A mitti, cryſtallina autem omnia coram ſe [334] frangi iuſſit, [335] complerique piſcinam. Fuit Cæſari ſic caſtigandus amicus: benè [336] vſus eſt viribus ſuis. E conuiuio rapi homines [337] imperas, & noui generis pœnis lancinari? ſi calix tuus fractus eſt, viſcera hominis diſtrahentur? tantum tibi placebis, vt ibi aliquem duci iubeas [338] vbi Cæſar eſt?

Sic [339] inſtandū potentiæ eſt, vt iram ex ſuperiori loco aggredi poſſit, [340] malè tracta- XLI.
bilem, ac talem dumtaxat, qualem modò retuli, feram, immanem, ſanguinariam, quæ iam inſanabilis eſt, niſi maius aliquid extimuit. [341] * Pacem demus animo, quam dabit præceptorum ſalutarium aſſidua meditatio, actusque rerum boni, & intenta mens ad vnius honeſti cupiditatem. [342] Conſcientiæ ſatis fiat. nil in famam laboremus: ſequatur vel mala, dum benè [343] merearis. At vulgus animoſa miratur, & audaces in honore ſunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forſitan aſpectu, ſed ſimulac æqualitas vitæ fidem facit, non ſegnitiem illam animi eſſe, ſed [344] pacem, veneratur idem illos populus, colitque. Nihil ergo habet in ſe vtile tæter ille & hoſtilis affectus; at omnia è
B contrario mala, ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinauit manus, [345] membra liberorum diſperſit. Nihil vacuum reliquit à ſcelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cùm ex irâ in odium occalluit. Careamus hoc malo, XLII.
purgemuſque mentem, & exſtirpemus radicitus ea vitia, quæ quamuis tenuia vndecunque [346] hæſerint, renaſcentur: & iram non temperemus, ſed ex toto remoueamus. Quod enim malæ rei temperamentum eſt? poterimus autem, admitamur modò. Nec vlla res magis proderit, quàm cogitatio mortalitatis. ſibi quiſque vt alteri dicat: Quid iuuat, tanquam in æternum genitos [347] iras indicere, & breuiſſimam ætatem diſſipare? quid iuuat, dies quos in voluptatem honeſtam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transferre? Non capiunt [348] res iſtæ iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis accerſimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia ſuſcipimus, & ad frangendum fragiles conſurgimus? Iam iſtas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri.
C iam

334. FRANGI IVSSIT.] *Ne vltrà materies iræ eſſent, & eiuſmodi ſæuitiæ. Plutarchi ſalutare hîc præceptum inſeratur:* Temperandum eſſe illis, qui iracundo ſunt ingenio, ab raris & exquiſitis poculis, ſignis, gemmis pretioſis. Hæc enim deiiciunt de ſtatu animum, ſi perierunt: non item illa, quæ parabilia ſunt & vulgata. Itaque cùm Nero tabernaculum quoddam octangulum, eminenti ſpecie & ſplendore comparaſſet: Seneca ad eum, Oſtendiſti teipſum, inquit, pauperem. ſi enim hoc perdideris, ſimile non recuperabis. *Et dictio Senecæ vera. paullò enim pòſt naufragio tabernaculum hoc periit.*

335. COMPLERIQVE.] *Non fragmentis ipſis cryſtallinorum, opinor. vnde enim ea tam multa? &*
D *ingens piſcina erat, vt præmiſit: ſed ſimpliciter compleri, terrâ alioſq; aggere.*

336. VSVS VIRIBVS.] *Petronius:* Intentans in oculos Tryphenæ manus, vſurum me viribus meis clamaui. *Significat pro ſummo iure & potentiâ facere, & vti ſuo bono.*

337. IMPERAS.] *Meus,* viperas. *Audacter ſcribo,* viperis: *vel,* ad viperas. *& Senecam in ſuffragiũ aduoco.* De Clem. 1. *cap.* XVIII. *de ipſo hoc Vedio:* Seruos, qui ſe aliquid offenderant, in viuarium, quid aliud, quàm ſerpentibus, obiici iubebat. *Et ſunt murenæ, vt anguillæ, in ſpeciem colubrini generis.*

338. VBI CÆSAR.] *Ad cuius occurſum, etiam noxij dimittebantur, iam puniendi. In Dione alibi legi: & hoc reuerentiæ, ab exemplo Veſtalium, datũ.*

CAP. XLI. 339. INSTANDVM POT.] *Sic inſtare & vrgere ipſa potentia debet.*

340. MALE TRACTAB.] *Ex meo & quibuſdam,* & malè tractare: at talem dumt.

341. * PACEM DEMVS.] *Defecta & hiulca ſunt: at non aliena omnia deinceps ab hoc loco, vt elegans ille vir cenſet. Conueniunt verò, & aptè in fine monita hæc communiter contra iram aut repetit, aut addit. Aliquid igitur dumtaxat intercidit, & deuinctio cum prioribus.*

342. CONSCIENTIÆ.] *At contrà Plinius eſſatur:* Multos famam, conſcientiam paucos vereri.

343. MEREARIS.] *Alij* meritis, meretis, *& meus* merentis. *rectiſſimè: valetq;* merentes.

344. PACEM.] *Animi introrſum compoſiti & æquabilis tranquillitatem.*

345. MEMBRA LIB.] *Vt Medæa.*

CAP. XLII. 346. HÆSERINT.] *Si hoc rectum, dicendum erat,* vbicumque hæſerint. *At libri* exierint: *quod probandum. Vndecumque ex reliquâ radice leuiter ſe oſtenderint, renaſcentur & exſurgent in arborem.*

347. IRAS INDICERE.] *Priſco & prauo more, denunciabant inimicitias, & indicebant: ſic, vti publicè, bellum. Notaui exempla ad* 11. *Annal. Taciti, ad verba:* Epiſtolas componit, quîs amicitiam ei renunciabat.

348. RES ISTÆ.] *Quæ iſtæ res? valdè infinitè dictum. Pinciani quædam exemplaria,* res geſtæ. *At meo animo verum & bellum,* res anguſtæ. *In re laxâ & vbere, licet aliquid prodigere, &* ſtultitiam pa-

iam par acerrimum media [349] mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam seditiosi A
conturbamus? stat super caput fatum, & pereuntis [350] dies imputat, propiusque ac
propiùs accedit. Istud tempus, quod alienæ destinas morti, fortasse [351] citra tuam est.

XLIII. Quin potiùs vitam breuem [352] colligis, placidamque & tibi & ceteris præstas? quin
potiùs amabilem te, dum viuis, omnibus: desiderabilem, cùm excesseris, reddis? Et
quid illum, nimis [353] ex alto tecum agentem, detrahere cupis? quid illum oblatrantem
tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum, exter-
rere viribus tuis tentas? Quid seruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris?
sustine paullùm. venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Ridere solemus inter [354] matu-
tina harenæ spectacula, tauri & vrsi pugnam inter se [355] colligatorum: quos, cùm alter
alterum [356] vexarit, [357] sus confector exspectat. Idem facimus. aliquem nobiscum al-
ligatum lacessimus: cùm victo victorique finis [358] æquè maturus immineat. Quieti
potiùs pacatique, quantulumcumque supereſt, exigamus. nulli cadauer nostrum ia-
ceat inuisum. Sæpe rixam conclamatum in vicino incendium soluit: & interuentus B
feræ, latronem viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, vbi
metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidiis? numquid amplius isti
cui irasceris, quàm mortem optas? etiam te quiescente morietur. perdis operam: face-
re vis, quod futurum est. Nolo, inquis, vtique occidere, sed exsilio, sed ignominiâ, sed
damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quàm qui [359] pusulam concu-
piscit. hic enim non tantùm mali animi est, sed pusilli. Siue de vltimis suppliciis cogitas,
siue de leuioribus; quantulũ est temporis, quo aut ille pœnâ suâ torqueatur, aut tu ma-
lum gaudium ex alienâ percipias? Iam ipsum spiritũ [360] exspuimus, interim dũ trahimus.
Dum inter homines sumus, colamus humanitatẽ: nõ timori cuiquã, non periculo sim..s:
detrimenta, iniurias, conuicia, vellicationes contẽnamus, & magno animo breuia fera-
mus incommoda. Dum respicimus, quod aiunt, versamusq; nos, iam mortalitas aderit.

tiuntur opes: *at in tenui & angustâ, omnis iactura nocet. Accommodat ad tempus, quod angusto orbe voluitur.*

349. MORS DIR.] *Meus*, media pars. *an* Parca?

350. DIES IMPVTAT.] *Quos labi aut excidere tristibus & prauis curis patimur, eos fatum colligit tamen, & in Expensi tabulis ponit.*

351. CITRA TVAM.] *Hoc esset, intra tuam mortem: quod attendenti hic non facit: imò contrà vult dictum*: vltrà tuam est. *Itaque reducam mei & veterum aliquot librorum scriptum*, circa tuam.

CAP. XLIII. 352. COLLIGIS.] *Opponit* Dissipandi *verbo, quo vsus antè. Colligit vitam, qui nihil perire ex ea patitur, qui dies disponit & impendit: qui contrà, dissipat, perdit.*

353. EX ALTO.] *In fortunâ & loco altiore.*

354. MATVTINA.] *Cùm ferarum spectacula & certamina dabantur. Sic Epist.* LXX. In ludo bestiarum, vnus è Germanis, cùm ad matutina spectacula pararetur. *Plura ibi.*

355. COLLIGATORVM.] *Mos notetur. solent bestias inter se colligatas dare: an vt impetus minor esset, & mutuò se dumtaxat vexarent? Apparet ex his quæ addit: tũ & ex alio loco, De* Breuitate vitæ, *cap.* XIII. Primus Sulla leones in Circo solutos dedit. *Anteà ergo ligatos: & vt minùs libera pugnandi aut fœuiendi facultas esset. Contrà est, quòd lego homines per saltiam simul ligatos, & vt sese necessariò interficerent. Dio in Commodo:* Quosdam, quòd cunctarentur aduersarios interficere, vnà cum eis ligari, atq; ita simul omnes pugnare iussit.

356. VEXARIT.] *Hoc est quod dixi, per lusum hæc facta videri, non in legitimam pugnam.*

357. SVS CONFECTOR.] *Viri docti hoc suggerunt, & valdè asserunt. quid dicam? bardum me, qui non* C
satis capio de hac sue confectrice. Aprum aliquem in eos immissum? logi. Libri mei & alij, suus confector: *quidam*, finis confector. *Sed* suus, *mihi verissimum. nempe post lusoriam pugnam, vterque veram init & taurus & vrsus: in quos? in bestiarios, qui occidunt: ideoq; communi & tritâ voce* Confectores *dicuntur. Suetonius Augusto:* In Circo aurigas, cursoresque, & confectores ferarum produxit. *In Nerone:* Ex iisdem ordinibus confectores ferarum, & varia arenæ ministeria.

358. ÆQVE MATVRVS.] *Meus & meliores alij*, finis & quidem matutinus. *Vellem*, finis, & quidem maturus, immineat. *Non diu protollemur: confectrix illa mors vtrique imminet. Sunt qui* matutinus *teneant; & quia non vltra horas matutinas ille lusus, adspectum ad eam breuitatem.*

359. PVSVLAM.] *Credo verissimè hoc Muretum,* D
siue quis alius inuentor. In vulgatis, pũctiunculam: *in scriptis*, insulam: *in meo*, perinsulam, *sed ita vt illud* p. *lineolâ traiectũ sit, nec* per *integrè scriptum. Quocumque me verti, nihil melius* Pusulâ. *quam vel* Pustulam *scabiemq; accipe; vel, vt in Columellâ, Erysipelas, siue sacrum ignem. quem hodieq; imprecari mos est. Alij tamen* Insulam *hic legũt, & de exsilio siue relegatione capiunt: longinquo aut duro sermone.*

360. EXSPVIMVS INTERIM.] *Malim hæc distingui:* iam ipsum spiritum exspuimus. Interim, dum trahimus, dum inter homines sumus, colamus humanitatem. *Faciamus, & nos quoque qui litteras humaniores colimus, à liuore, à morsu remoti, inprimis illam.*

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ

AD HELVIAM MATREM

DE CONSOLATIONE

LIBER VNVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

B SCRIPTVS *hic libellus in exsilio, quod primo imperij Claudiani anno (Vrbis* DCCXCIIII.*) subiit, faciente impurâ illâ Messallinâ. Hæc omnium virorum mulier, adulterium Iuliæ Germanici filiæ obiecit: eique Senecam innexuit. Diximus in eius Vitâ. Iam ergo in Corsicâ relegatus, matrem solatur, & ostendit se casum hunc fortiter ferre, atque ipsam debere. Scripsit non statim initio exsilij (quod Præfatio dicit) sed extremo primo anno, aut initio sequentis: ac scripsit iam in æui & ingenij vigore ac robore, annos natus paullò plus quadraginta. Itaque scriptum ipsum tale est, animi & eloquentiæ plenum, numeris & structurâ compositum, atque etiam ordine præter cetera dispositum. Ausim dicere, palmam inter libellos poscit. Consolationis autem duo capita facit: Neque* MEO *nomine dolere, neque* TVO *debes. Non Meo. nam nihil mihi mali est. quæ vulgus putat,* Loci mutatio, Paupertas, Ignominia, Contemptus, *non sunt Mala: atque id ordine ostendit, ad Cap.* XIIII. *Non etiam Tuo debes. nam duo*
C *sunt quæ adfligere te possint: vel, quòd Præsidium aliquod in me amiseris; vel, quod Desiderium mei ferre non possis. Prius in te non cadit, quæ ambitiosa non es, nec gratiam aut potentiam filiorum vnquam ostentasti. Non debet item alterum: quia supra sexum tuum fortis semper fuisti. Multa mala toleraſti, hoc etiam fer. Confer te ad Sapientiæ studia, quæ iuuabunt: verte ad fratres meos, & ex his & me nepotes: non es deserta. Officia & oblectamenta isti dabunt. Verte etiam ad sororem tuam, quæ solatium erit, & exemplum. Atque in eius laudibus libelli finis.*

CARMINA *hic visum præscribere, quæ Senecæ tribuuntur, & certè exsilium eius tangunt. Siue ab ipso igitur, siue de ipso scripta, ad argumentum & lucem libelli spectant.*

L. ANNAEI SENECAE

D

EPIGRAMMATA SVPER EXSILIO.

I. AD CORSICAM.

CORSICA[1] Phocæo tellus habitata colono,
Corsica, quæ Graio nomine Cyrnus eras:
Corsica Sardiniâ breuior, porrectior Iluâ:
Corsica piscosis peruia fluminibus:
Corsica terribilis, cùm primùm incanduit æstas:
Sæuior, ostendit, cùm ferus ora canis:
Parce relegatis, hoc est, iam[2] parce sepultis.
Viuorum cineri sit tua terra leuis.

II. DE EADEM. A

BARBARA præruptis incluſa eſt Corſica ſaxis:
Horrida, deſertis vndique vaſta locis.
Non poma Autumnus, ſegetes non educat Æſtas:
Canaque Palladio munere Bruma caret:
Vmbrarum nullo ver eſt lætabile fœtu,
Nullaque in infauſto naſcitur herba ſolo:
Non panis, non hauſtus aquæ, non vltimus ignis:
Hic ſola hæc duo ſunt, exſul, & exſilium.

III. QVERELA.

OCCISI iugulum quiſquis ſcrutaris amici,
Tu miſerum necdum me ſatis eſſe putas: B
Deſere confoſſum. victori vulnus iniquo
Mortiferum impreſſit mortua ſæpe manus.

IV. ITEM.

QVISQVIS es, & nomen dicam? dolor omnia cogit,
Qui noſtrum cinerem nunc, inimice, premis:
Et non contentus tantis, ſubitiſque ruinis,
Stringis in exſtinctum tela cruenta caput.
Crede mihi, vires aliquas Natura ſepulchris
Attribuit: tumulos vindicat vmbra ſuos.
Ipſos crede Deos hoc nunc tibi dicere, Liuor,
Hoc tibi nunc Manes dicere crede meos:
Res eſt ſacra, miſer. Noli mea tangere fata.
Sacrilegæ buſtis abſtinuere manus. C

V. ITEM.

CARMINA mortifero tua ſunt ſuffuſa veneno,
Et ſunt criminibus pectora nigra magis.
Nemo tuos fugiat, non vir, non femina dentes,
Haud puer, haud ætas vndique tuta ſenis.
Vtque furens totas immittit ſaxa per vrbes
In populum: ſic tu verba maligna iacis.
Sed ſolet inſanos populus compeſcere ſanus:
Et repetunt motum ſaxa remiſſa caput.
In te nunc ſtringit nullus non carmina vates,
Inque tuam rabiem publica Muſa furit.
Dum ſua compoſitus nondum bene concutit arma
Miles, & è noſtrâ lancea torta manu: D
Bellus homo, & validè capitalia crimina ludis:
Deque tuis manant atra venena iocis.
Sed tu perque iocum dicis vinumque. quid ad rem,
Si plorem? riſus ſi tuus iſta facit?
Quare tolle iocos, non eſt iocus eſſe malignum.
Nunquam ſunt grati, qui nocuere ſales.

VI. AD AMICVM.

CRISPE, meæ vires, laſſarumque ancora rerum:
Criſpe vel antiquo conſpiciende foro:
Criſpe potens nunquam, niſi cùm prodeſſe volebas:
Naufragio littus, tutaque terra meo.

Solus

A Solus honor nobis, arx & tutissima nobis:
Et nunc afflicto sola quies animo.
Crispe, fides dulcis, placidique acerrima virtus:
Cuius Cecropio pectora melle madent.
Maxima [6] facundo vel auo, vel gloria patri:
Quo solo careat si quis, in exsilio est.
[7] An tu cui iaceo saxis telluris adhærens,
Mens tecum est, nulla quæ cohibetur humo.

VII. DE QVALITATE TEMPORIS.

Omnia tempus edax depascitur, omnia carpit,
Omnia sede mouet, nil sinit esse diu.
Flumina deficiunt, profugum mare littora siccat,
B Subsidunt montes, & iuga celsa ruunt.
Quid tam parua loquor? moles pulcherrima cæli
Ardebit flammis tota repente suis.
Omnia mors poscit. [8] Lex est, non pœna, perire:
Hic aliquo mundus tempore nullus erit.

IIX. VOTVM.

Sic mihi sit [9] frater, maiorque, minorque superstes,
Et de me doleat nil, nisi morte mea.
Sic illos vincam, sic vincar rursus amando:
Mutuus inter nos sic bene certet amor.
Sic dulci [10] Marcus qui nunc sermone fritinnit,
Facundo patruos prouocet ore duos.

C *Hæc in schidis Pythœanis palàm Senecæ adscribuntur: est & aliud, quod ob argumenti similitudinem viri docti pariter adsignant.*

IX. AD CORDVBAM.

Corduba solue comas, & tristes indue vultus:
Inlacrimans cineri munera mitte meo.
Nunc longinqua tuum deplora, Corduba, vatem:
Corduba non * alio tempore mæsta magis. * illo. Faber
Tempore non * alio, quo versis viribus Orbis, * illo.
Incubuit belli tota ruina tibi.
Cùm geminis oppressa malis vtrimque peribas:
Et tibi Pompeius, Cæsar & hostis erat.
Tempore non * alio, quo ter tibi funera centum * illo.
D Heu nox vna dedit, quæ tibi summa fuit.
Non, Lusitanus quateret cùm mœnia latro,
Figeret & portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, ciuis
Infigar scopulo. Corduba solue comas,
Et gratare tibi, quòd te Natura supremo
Alluit Oceano: tardiùs ista doles.

NOTÆ.

NOTÆ.

EPIGR. I.

1. PHOCÆO TELLVS H.C.] *Vide Consol. ipsam, cap.* VIII.

2. PARCE SEPVLTIS.] *Pythœi codex, solutis: quod esset, mortuis. Sed vulgatum placet. vide Consol. cap.* I.

EPIGR. V.

3. ET SVNT CRIMINIBVS.] *Pythœi codex, carminibus: rectè ad priora.*

4. DVM SVA COMPOSITVS.] *Aliud Epigrammation videtur, & separandum.*

EPIGR. VI.

5. CRISPE MEÆ VIRES.] *Valdè in amicis numerat hunc Crispum: & quem illum? Dicas Passienum Crispum intellegi, oratorem celebrem, diuitem, & Agrippinæ maritum. quem noster nominat* I. *De Benef. cap. vlt. & initio* IV. *Quæst. Natur. sed sine vllâ singularis huius amoris (quem Carmen præfert) notâ. Et verò dubito an ad hoc temporis Passienus ille vixerit. Nam Chronicon Eusebij, anno secundo Caligulæ mortuum facit:* Passienus filius fraude hereditatis suæ necatur. *Lego,* heredis suę. *Scholiastes Iuuenalis:* Periit per fraudem Agrippinæ, quam heredem reliquerat, & funere publico elatus est. *Nam quod in Suetonij Nerone est:* Verùm Claudio imperium adepto, non solùm paternas opes recuperauit, sed & Crispi Passieni vitrici sui hereditate ditatus est: *non peruincit hucusque eum vixisse. Sed cùm mater à Caio relegata esset, opes ei ereptas omnes, etiam illas Passieni: sed omnia reddita à Claudio, & bis illud millies Passieni. Ita enim de opibus eius Scholiastes Iuuenalis. Siquis tamen vult vixisse, & Eusebij notam falsam, aut alieno loco positam: esto, & tum de isto liceat intellegi. etsi vt dixi, noster in amicis nusquam recenset: pater Seneca tantùm,* Nostrum *appellat. In Præfatione libri* III. *Controu.* Passienus noster cùm cœpit dicere. *Fuit sanè alius Crispus, nomine gentili Vibius: inter iucundos suauesq; oratores, & tempore Flauiorum Principum gratiosus. Potest ad illum Epigramma esse, sed ab exsule alio: & non sunt profectò hæc omnia vnius viri, aut stili.*

6. FACVNDO VEL AVO, VEL GLORIA PATRI.] *De Passieno, certum est* Patrem *habuisse etiam oratorem: vide lib.* II. *Controu.* V. *De* Auo, *nihil scio.* B

7. AN TV CVI IACEO.] *Aliàs legitur:* An tua Cyrneæ saxis. *Equo Faber,* Atquin Cyrneæ. *Vulgatum ego recuderem:* At mea, qui iaceo.

EPIGR. VII.

8. LEX EST.] *Ex Senecæ hoc libello:* Vltimum diem non quasi pœnam, sed naturæ Legem aspicis.

EPIGR. VIII.

9. FRATER MAIORQVE MINORQVE.] *Maior, est Nouatus siue Gallio, minor, Melâ.*

10. MARCVS.] *Nostri filius, qui hac Consolatione (cap.* XVI.) blandissimus puer *dicitur. Mancum dicas Epigrammatium: neque votum absoluitur.* C

CAPVT PRIMVM.

SÆPE iam, mater optima, [1] impetum cepi consolandi te, sæpe continui. Vt auderem, multa me impellebant. primùm, videbar depositurus omnia incommoda, cùm lacrimas tuas, etiam si supprimere non potuissem, interim certè abstersissem. deinde, plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurrexissem. præterea timebam, ne à me [2] non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque vtcunque conabar, manu super plagam meam impositâ, ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc propositum meum, erant rursus quæ retardarent. [3] Dolori tuo, dum recens sæuiret, sciebam occurrendum non esse, ne illum ipsa solatia irritarent, & accenderent. nam [4] in morbis quoque nihil est pernicioſius, quàm immatura medicina. Exspectabam itaque dum ipse vires suas frangeret, & ad sustinenda remedia morâ mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Præterea, cùm omnia clarissimorum ingeniorum monumenta, ad compescendos moderandosque luctus composita euoluerem, non inueniebam exemplum eius qui consolatus suos esset, cùm ipse ab illis [5] comploraretur. Ita in re nouâ hæsitabam, verebarque, ne hæc non consolatio, sed exulceratio esset. Quid quòd nouis verbis, nec ex vulgari & quotidianâ sumptis [6] allocutione, opus erat homini ad consolandos suos ex ipso rogo caput alleuanti? Omnis autem magnitudo [7] doloris modum excedentis necesse est dilectum verborum eripiat, cùm sæpe vocem quoque ipsam intercludat. Vtcunque, connitar: non fiduciâ ingenij, sed

A sed quia possum instar efficacissimæ consolationis esse, [3] consolator. Cui nihil negares, huic hoc vtique te non esse negaturam (licet omnis [9] mæror contumax sit) spero, vt desiderio tuo velis à me modum statui. Vide quantum [10] de indulgentiâ tuâ promiserim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quàm dolorem tuum: quo nihil est apud miseros potentius. Itaque [11] ne statim cum eo concurram, [12] adero priùs illi, & quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, & rescindam quæ iam obducta sunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus est consolandi, obliterata mala reuocare, & animum in omnium ærumnarum suarum conspectu collocare, vix vnius patientem? Sed is cogitet, quæcunque vsque eò pernicìosa sunt, vt contra remedium conualuerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi suos, omnia [13] lugubria admouebo. hoc erit non molli viâ mederi, sed vrere ac secare. Quid consequar? vt pudeat animum, tot miseriarum victorem, ægrè ferre vnum vulnus, in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque diutiùs, & gemant, quorum delicatas mentes eneruauit longa felicitas, & ad le- 11.
B uissimarum iniuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates transierunt, grauissima quoque forti & immobili constantiâ perferant. Vnum habet assidua infelicitas boni, quòd quos sæpe vexat, nouissimè indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à grauissimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, imò [14] dum nascereris: & ad vitam quodammodo [15] exposita es. Creuisti

COMMENTARIVS.

C IN *Titulo est*, AD HELVIAM.] *Quod plerique libri*, Ad Helbiam: *meus*, Hebiam. *Mureti notatio est, duorum disertissimorum matres*, Heluias *fuisse. nam & Ciceronis sic dicta.* Heluiæ *autem gentis Pertinax Imp. fuit: & in lapidibus crebriusculi sunt. ipsa etiam Heluia in isto:* L. HELVIO. HELVIÆ. L. GRATO.

CAP. I. 1. IMPETVM CEPI.] *In meis duobus*, feci. *Prior phrasis auctoribus nititur. Suetonio in Aug.* Impetum se cepisse scribit, frumentationes abolendi. *In Calig.* Expeditionis Germanicæ impetum cepit. *In Othone:* Impetum cepit moriendi: ὁρμὴν, *& appetitum validum.*

2. NON VICTA.] *Sensus esset: Ne si ego palàm non vicissem Fortunam, audacior in meos surgeret, vincereq;. At mihi placeat magis*, Ne me non victo: *idq; argutius. Ne cùm me non vicisset, in quem tam sæua ingruit, meos vinceret. Volo hanc palmam ferre, vt nec me, nec meos.*

D 3. DOLORI TVO.] *Hoc negas? recenti occurrendum? Ouidius aliter:*

Temporis officium est, solatia dicere, certi,
Dū dolor in cursu est, dū petit æger opem.
At cùm longa dies sedauit vulnera mentis,
Intempestiuè qui monet, ille mouet.

Tuipse aliter (epist. LXIII.) Nulla res citiùs in odium venit, quàm dolor: qui recens consolatorem inuenit, inueteratus deridetur. *Vera tamen vtraque sententia. neque nimis recenti occurrendum, ne remedijs irritetur: neque veteri, ne innouetur.*

4. IN MORBIS.] *Hippocratis dictum,* τὰ ὠκέα πονήματα φαρμακεύειν: Matura medicari. *Et Plutarchus simili imagine, Consolatione ad Apollonium:* Nec optimi medici quidem humorum influxibus statim medentur: sed patiuntur tumoris ardorem, sine aliâ appositione, per se matureſcere & concoqui.

5. COMPLORARETVR.] *Vt funus. Ita mox:* ex ipso rogo caput alleuare. *Ouidius de suâ relegatione:*

Fæmina virque meo, pueri quoque, funere mœrent.

Epigramma ad Corsicam: Parce relegatis, hoc est iam parce sepultis. *Et noster infrà, cap.* XI. Raptum me audisti. *Nimirum est hæc mors quædam ciuilis, & Interire homines maximâ ac mediâ capitis minutione, æquè ac morte, Iurisconsultus scripsit.*

6. ALLOCVTIONE.] *Pro consolatione, crebrò Latini, vt & Græci* παραμυθίαν *vsurpant.*

7. DOLORIS MODVM EXCED.] *Ipsum hoc Alexides:*

- τὸν μετρίων αἰ μείζονες λύπαι
Ποιοῦσι τὴν φρενῶν μετάστασιν:
- qui modum excedit dolor,
De sede mentem turbat.

Et benè de excedente. *nam aliter in alio, & is ingenium facit, siue iritat. Ouidius:*

—— grande doloris
Ingenium est, miserisq; venit sollertia rebus.

Seneca pater, de Haterio. cuius oratio, ob memoriam mortui filij, fletu interrupta: Deinde tanto maiore impetu dixit, tanto miserabilius. vt appareret, quàm magna interim pars ingenij dolor esset.

8. CONSOLATOR.] *Quia robur à robore meo sumes; hoc ipso erigêris, quòd stare me videbis.*

9. MÆROR CONTVMAX.] *Adde infrà, cap.* XVI.

CAP. II. 10. DE INDVLGENTIA.] *Obsequioso affectu.*

11. NE STATIM.] *Malim*, nec statim.

12. ADERO.] *Tuebor, & defendā, causſam agam.*

13. LVGVBRIA.] *Signa luctus, & vestes. Propertius:* - mater nunquam lugubria sumpsi. *Seneca Tragicus:* Amicta coniux lugubribus.

14. DVM NASCERERIS.] *In partu igitur.*

15. EXPOSITA ES.] *Quasi deserta à parente, & ab abeunte relicta: vt solet in Expositione.*

16. AVVN-

Creuisti sub nouercâ: quam tu quidem omni obsequio, & pietate, quanta vel in filiâ A
conspici potest, matrē fieri coegisti: nulli tamen non magno constitit & bona nouerca.
[16] Auunculum indulgentissimum, optimum ac fortissimum virum, cùm aduentum
eius exspectares, amisisti. Et ne sæuitiam suam fortuna leuiorem [17] ducendo faceret, in-
tra tricesimum diem, carissimum virum tuum, ex quo mater [18] trium liberorum eras,
extulisti. Lugenti tibi luctus nuntiatus est, omnibus quidem absentibus liberis: quasi
de industriâ in id tempus coniectis malis tuis, vt nihil esset vbi se dolor tuus reclinaret.
Transeo tot pericula, tot metus, quos sine interuallo in te incursantes pertulisti: modò
[19] in eundem sinum, ex quo [20] tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. In-
tra vicesimum diem, quàm [21] filium meū in manibus & in osculis tuis mortuum fune-
III. raueras, raptum me audisti. hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos. Grauissimum
est ex omnibus, quæ vnquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor. non
summam cutem rupit: pectus, & viscera ipsa diuisit. Sed quemadmodum [22] tirones le-
uiter saucij tamen vociferantur, & manus medicorum magis, quàm ferrum horrent: at B
veterani, quamuis confossi, patienter ac sine gemitu, velut aliena corpora, [23] exsecari pa-
tiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & vlu-
latus, & alia per quæ ferè muliebris dolor [24] tumultuatur, amoue. perdidisti enim [25] tot
mala, si nondum misera esse didicisti. Ecquid videor tecum timidè egisse? nil tibi sub-
duxi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui. Magno id animo feci: constitui
IV. enim vincere dolorem tuum, non [26] circumscribere. Vincam, puto. primùm si
ostendero [27] nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros
etiam, quos contingo, faciam: deinde si ad te transiero, & probauero, ne tuam quidem
grauem esse fortunam, quæ tota ex meâ pendet. Hoc priùs aggrediar, quod pietas tua
audire gestit, nihil mali esse mihi: si [28] hoc tibi demonstrare non potero, ipsas res qui-
bus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potue-
rit: at ego mihi ipse magis placebo, quòd inter eas res beatus ero, quæ miseros solent C
facere. Non est quòd de me aliis credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus pertur-
beris, indico me non esse miserum. Adiiciam, quò securior sis, nec fieri quidem posse
V. miserum. Bonâ condicione conditi sumus, si eam non deseruerimus. Id egit
[29] rerum

16. AVVNCVLVM.] *Matris, an Senecæ? Imò huius, qui maritus fuit sororis matris, periitq; rediens ex Aegypto. Infrà, cap. vlt.* Carissimum virum amiserat, auunculum nostrum.

17. DVCENDO FACERET.] *Trahendo, interuallum dando. Alij libri*, diducendo: *quod esset, partiendo, disparando, sensu consimili.*

18. TRIVM LIBERORVM.] *Nouati, mei, & Melæ.*

19. IN EVNDEM SINVM.] *Legi enim ossa, & in sinum (quod hîc notes) tum in vrnam reponi solita. Tibullus:*

——non hîc mihi mater
Quæ legat in mæstos ossa perusta sinus.

20. TRES NEPOTES.] *Tres tantùm? imò plures, sed posteà, vt opinor, & post istorum occasum. Nam* Marcus *adhuc superfuit, &* Nouatilla, *cap.* XVI. *Atque adeò scribit*, tot nepotes pronepotesque patri dedisse. *Igitur hîc de illo tantum tempore, quo tres istos emissos amisit.*

21. FILIVM MEVM.] *Vnum è tribus illis nepotibus.*

CAP. III. 22. TIRONES.] *Adde de Prouid. cap.* IV. *Et Ciceronem* I. *Tuscul.*

23. EXSECARI PATIVNTVR.] *Alij*, excoriari. *quidam scripti*, excauari: *sed & quidam* exanari: *vt ego arbitrer*, exsaniari *fuisse. quod verbi Seneca vsurpat epist.* LXXXVI. *& ego super eo aliquid in Elect.* I. *cap.* XVI.

24. TVMVLTVATVR.] *Proprium fœminis. quæ* magno gaudent sudare tumultu.

25. TOT MALA.] *Quid mali, si mala perdideris? optabile potiùs. Meus liber*, milia: *an fortè*, militias? *Perdidisti tot stipendia, & frustrà pugnasti fortiter ac repugnasti, si nunc succumbis, nec veteranum robur præfers. Inter tirones adhuc censenda es. Ita maneat in illâ metaphorâ dictâ. Etsi vulgatum explices etiam, Frustrà tot mala tulisti, si nondum vsum fe-* D *rendi nacta.*

26. CIRCVMSCRIBERE.] *Per astus & ambages fallere. in orbem scribere, & cingere: vt* Circumuenire.

CAP. IIII. 27. NIHIL ME PATI.] *Pulchra inuentio, & diuisio. Duo dicam. primùm, non mihi aliquid mali accidisse, deinde nec tibi. Si igitur nec meam vicem, nec tuam luges: quid luges? Simile in Consol. ad Marciam, cap.* XII. Dolor tuus vtrùm sua spectat incommoda, an eius qui decessit?

28. HOC TIBI DEMONSTRARE NON.] *Abest meo, aliuq; scriptus, & verò supereſt. Sententia. Docebo nihil mihi mali esse: imò, si potero, nec ipsas res esse malas, quibus censes me premi. Sequentia docent, sic fuisse scriptum.*

CAP.

A [29] rerum natura, vt ad benè viuendum non magno apparatu opus esset: vnusquisque facere se beatum potest. Leue momentum in aduenticiis rebus est, & quod in neutram partem magnas vires habeat: nec secunda sapientem euehunt, nec aduersa demittunt. Laborauit enim semper, vt in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? minimè. nam id quidem si profiteri possem, non tantùm negarem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum, & in [30] vicinum Deo perductum prædicarem. Nunc, quod satis est ad omnes miserias leniendas, sapientibus viris [31] me dedi; & nondum in auxilium mei validus, in aliena castra confugi; [32] eorum scilicet, qui facilè se & sua tuentur. Illi me iusserunt stare assiduè, [33] velut in præsidio positum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus prospicere multo ante quàm incurrant. Illis grauis est, quibus est repentina: facilè eam sustinet, qui semper exspectat. Nam & hostium aduentus eos prosternit, quos inopinatè occupauit: at qui futuro se bello ante bellum parauerunt, compositi & aptati, primum, qui tumultuosissimus est,
B ictum facilè excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiam si videretur pacem agere: omnia illa, quæ in me indulgentissimè conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco posui, vnde posset ea sine motu meo repetere. Interuallum inter me & illa magnum habui. itaque abstulit illa, [34] non auulsit. Neminem aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius velut sua & perpetua amauerunt, qui se propter illa suspici voluerunt, iacent & mærent, cùm vanos & [35] pueriles animos, omnis solidæ voluptatis ignaros, [36] falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit; [37] aduersus vtrumque statum inuictum animum tenet, exploratæ iam firmitatis. nam in ipsâ felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus est. Itaque ego in illis quæ omnes optant, existimaui semper, nihil veri boni inesse: quin inania, & specioso ac decepturo fuco circumlita inuêni, intra nihil habentia [38] fronti suæ simile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quàm opinio vulgi minabatur. verbum quidem ipsum, persuasione quaC dam & consensu, iam asperius ad aures venit, & audientes tanquam triste, & exsecrabile ferit: ita enim populus iussit: sed [39] populi scita ex magnâ parte sapientes abrogant.

Remoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies, [40] vtcunque credita est, VI. aufert, videamus quid sit exsilium: nempe, loci commutatio est. Angustare [41] ne videamur vim eius, & quicquid pessimum in se habet, subtrahere: hanc commutationem loci

CAP. V. 29. RERVM NATVRA.] *Deus. ita enim sæpe vocabant: quod docet* 1. *Physiol. Dissert.* v.

30. VICINVM DEO.] *Qui stabilis, æquabilis, sine motu. Stoicorum passim voces, Sapientem Deo non vicinum modò (quod hîc modestiùs) sed parem esse, & ex æquo viuere. Videsis Manuduct. lib.* III. *Dissert.* XIV.

31. ME DEDI.] *Sum etiam inter Studiosos, non Eruditos; inter Progredientes, non Progressos.*

D 32. EORVM SCILICET.] *Stoicorum. qui res aduenticias (vt Academici aut Peripatetici) ad felicitatem non requirunt. Itaque facilis apud istos beatæ vitæ assecutio & tutela est.*

33. VELVT IN PRÆSIDIO.] *Sapientis Iobi dictum,* Vitam militiam esse. *Quid Epictetus? Dissertat.* XXIV. *lib.* III. Στρατία τίς ἐστιν ὁ βίος ἑκάστου, καὶ ἄνυπ μάκρα καὶ ποικίλη: Militia quædam est vita nostra, atque ea longa & varia.

34. NON AVVLSIT.] *Nec enim mihi applicita cohæserant.*

35. PVERILES ANIMOS.] *Nam rudes omnes Sapientiæ, pueri sunt: illa in viros transscribit. Vide Manuduct. lib.* II. *Dissert.* I.

36. FALSA ET MOBILIA.] *Duo adsignat nec vera, nec diutina esse. Fucum habent, aurum non habent.*

37. ADVERSVS VTRVMQVE STATVM.] *Achilles hoc sibi tribuit, apud Euripidem, in Iphigeniâ:*

Τ' ἠλόφρων μοι θυμὸς αἴρεται πρόσω.
Ἐπίσταται δὲ τοῖς κακοῖσι τ' ἀχαλᾶν,
Μέρίμνως τε χαίρειν τοῖσιν ἐξωγκωμένοις:
Excelsus animus porrò nunc mi attollitur:
Qui nouit in rebus dolere tristibus,
Et cum modo gaudere iam melioribus.

38. FRONTI SIMILE.] *Nihil pro vultu, aut primâ specie. Tacitus Agricolâ:* Pulchrum ac decorum in frontem *id est speciem. Valerius:* In secessu, quàm in fronte beatior. *Manilius:* - penitusq; Deus, non fronte, notandus. *Noster hoc statim dicit,* Primam rerum faciem.

39. POPVLI SCITA.] φαῦλος δὲ πρὸς τὰς αὑτοῦ καλοῦ πράγματος ὄχλος: Prauus enim iudex omnis honestæ rei populus: *Pythagoras.*

CAP. VI. 40. VTCVNQVE CREDITA EST, AVFERT.] *Secum rapit, sine aliâ inspectione aut examine. Vulgò mala videntur? mihi: bona? mihi.*

41. NE VIDEAMVR.] *A meo hæc libro sunt, & verâ. Definitio autem exsilij in Dione, vbi Philiscus Ciceronem solatur (simile argumentum est, meretur legi) talis.* φυγὴ, ἀτιμία τις ἀτίμος: Exsilium, peregrinatio quædam ignominiosa.

loci ſequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduerſus iſta poſtea A
conſligam: interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipſa loci commutatio. Carere patriâ, [42] intolerabile eſt. Aſpice agedum hanc frequentiam, cui vix [43] vrbis immenſæ tecta ſufficiunt. maxima pars illius turbæ patriâ caret: ex municipiis & coloniis ſuis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit [44] ambitio, alios [45] neceſſitas officij publici, alios impoſita legatio, alios [46] luxuria, opulentum & opportunum vitiis locum quærens: alios [47] liberalium ſtudiorum cupiditas, alios [48] ſpectacula: quoſdam traxit amicitia, quoſdam induſtria, latam oſtendendæ virtuti nacta materiam: quidam [49] vænalem formam attulerunt, quidam vænalem eloquentiam. Nullum non hominum genus [50] concurrit in vrbem, & virtutibus & vitiis magna pretia ponentem. Iube omnes iſtos [51] ad nomen citari, &, [52] Vnde domo quiſque ſit, quære: videbis maiorem partem eſſe, quę relictis ſedibus ſuis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam vrbem, non tamen ſuam. Deinde ab hac ciuitate diſcede, quæ velut [53] communis patria poteſt dici: omnes vrbes circumi. nulla eſt, vbi magnam partem B
peregrinæ multitudinis non inuenias. Nunc tranſi ab iis quarum amœna poſitio, & opportunitas regionis plures allicit: deſerta loca, & aſperrimas inſulas, [54] Sciathum & [55] Seriphum, [56] Gyarum & [57] Coſuram pete. nullum inuenies [58] exſilium, in quo non aliquis [59] animi cauſſâ moretur. Quid tam nudum inueniri poteſt, quid tam [60] abruptum vndique, quàm hoc ſaxum? quid ad copias reſpicienti [61] ieiunius? quid ad homines

42. INTOLERABILE EST.] *Vel Euripide iudice, in Phœniſſis.*

Τί, τὸ στέρεσθ' πατρίδος, ἢ κακὸν μέγα;
Μέγιστον. ἔργῳ δ' ἐστὶ μεῖζον, ἢ λόγῳ:

Et quidè carere patriâ, magnum eſt malum?
Vel maximum. & re grauius eſt, quâ dicitur.

43. VRBIS IMMENSÆ.] *Aliàs*, immenſa. *Illuâ pro magnâ Roma verius, ſatis adſtructâ in noſtris Admirandis.*

44. AMBITIO.] *Vt honores hîc gerant.*

45. NECESSITAS OFFICII.] *Ad iudices referre licet, qui euocabantur ad officium hoc in vrbem. Poteſt & de alio munere, quod apud Principem, aut in vrbe, obitur.*

46. LVXVRIA.] *Vt habeant vbi opes explicent, & abſumant.*

47. LIBERALIVM STVDIORVM.] *Honeſtiſſima cauſſa, & omne genus docti aut doctores Romæ. Caſſiodorus:* Roma, ciuitas litterarum. *Symmachus:* Roma, domicilium Latiaris facundiæ. *Sidonius:* Domicilium Legum, gymnaſium Litterarum. *Opto ſic eſſe, & manere.*

48. SPECTACVLA.] *Quæ crebra, ſplendida: nec mirum, ſi alliciebant.*

49. VÆNALEM FORMAM.] *Vtriuſque ſexus (pudet) ſcorta.*

50. CONCVRRIT IN VRBEM.] *Tanquam* ad viuaria, *ait ille. & Tacitus:* Quò cuncta vndique atrocia aut pudenda confluunt, celebranturque. *Itaque multa ſæx erat.*

51. AD NOMEN.] *Vt in cenſu, aut dilectu: & eſt dictio formularis.*

* id eſt, arborum.

52. VNDE DOMO.] *Hoc quoque ex communi formulâ. Virgilius:* Qui genus, vnde domo? *Suetonius:* Domo Nucerîâ. *Aſconium ita corrigam:* Cęcilius Niger, homo Siculus: *imò*, domo. *Et Ennium:* Nauus repertus homo, Graio patre, Graius homo rex. *Scribe*, Graius domo. *Centena in libris & lapidibus exempla ſunt.*

53. COMMVNIS PATRIA.] *Plinius lib.* III. Vna cunctarum gentium in toto orbe patria fieret. *Libris tamen ſcriptis abeſt* Patria, *& poteſt. hoc ſenſu: quod ab omnibus gentibus habitetur, vt vrbs orbi communis. Lucanus:*

—— vrbem populis, victisq; frequentem
Gentibus, & generis, coëat ſi turba, capacem
Humani.

54. SCIATHVM.] *Maris Aegæi inſulam, Melæ & Ptolomæo. Had. tamen Iunius dubitat, an non* Cythnon, *aut* Cianon, *verius:* v. *Animaduer. cap.* XIII. *Non ego.* C

55. SERIPHVM.] *Ibidem ſitam, Plinio aliisq;.*

56. GYARVM.] *In eodem mari. Plinius, Virgilius, Tacitus, Iuuenalis, Philo Iudæus.*

57. COSVRAM.] *Inter Africam & Siciliam, Plinio, Straboni, Melæ. Atque hæc eſt à Mureto lectio. nam libri priores,* Corſicam: *è quo Iunius,* Corcyram. *Vix mutem: etſi ſeorſim mox de eius exſilij ſui aſperitate dicet.*

58. EXSILIVM.] *Pro loco deſtinato exſulibus. Epigramma:*

Hîc ſola hæc duo ſunt, Exſul & Exſilium.

59. ANIMI CAVSSA.] *Suâ voluntate & voluptate, non iuſſu aut miſſu alieno.*

60. ABRVPTVM VNDIQVE.] *Quia* aſpera, D
male habitata, & pleriſque locis inacceſſa: *Strabo de hac Corſicâ. Etiam in Epigrammate:*

Barbara præruptis incluſa eſt vndique ſaxis.

61. IEIVNIVS.] *Epigramma:*

Non poma Autumnus, ſegetes non educat Æſtas,
Canaque Palladio munere Bruma caret.
*Vmbrarum nullo Ver eſt lætabile fœtu,
Nullaq; in infausto naſcitur herba ſolo.
Non panis, non hauſtus aquæ, non vltimus ignis.

Valè abiicit, & damnat: ſed quis eſt vltimus ignis, *verſu vltimo? credo ignem ad rogum intellegi: quaſi tanta inopia ligni, vt nec eò ſuppeditet. At Diodorus mitiùs de eâ:* Incolæ cibis vtuntur, lacte, melle, carni-

A mines [62] immanſuetius? quid ad ipſum loci ſitum horridius? quid ad cęli naturam [63] intemperantius? plures tamen [64] hîc peregrini, quàm ciues conſiſtunt. Vſque eò ergo commutatio ipſa locorum grauis non eſt, vt hic quoque locus à patriâ quoſdam abduxerit. Inuenio qui dicant, ineſſe naturalem quandam animis irritationem commutandi ſedes, & transferendi domicilia. [65] Mobilis enim & inquieta mens homini data eſt: nunquam ſe tenet: ſpargitur, & cogitationes ſuas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, & quietis impatiens, & nouitate rerum lætiſſima. Quod non miraberis, ſi primam eius originem adſpexeris. Non eſt ex terreno & graui concreta corpore: ex illo [66] cæleſti ſpiritu deſcendit. [67] cæleſtium autem natura ſemper in motu eſt: fugit, & velociſſimo curſu agitur. Adſpice ſidera mundum illuſtrantia: nullum eorum perſtat. labitur aſſiduè, & locum ex loco mutat: quamuis cum vniuerſo vertatur, in contrarium nihilominus [68] ipſi mundo refertur: per omnes [69] ſignorum partes diſcurrit; perpetua eius agitatio, & aliunde aliò commigratio eſt. Omnia voluuntur ſemper, in tranſitu ſunt, & vt lex & B naturæ neceſſitas ordinauit, aliunde aliò deferuntur. Cùm per certa annorum ſpatia orbes ſuos explicuerint, iterum ibunt per quæ venerant. I nunc, & animum humanum, ex iiſdem quibus diuina conſtant compoſitum ſeminibus, moleſtè ferre puta tranſitum ac migrationem: cum [70] Dei natura, aſſiduâ & citatiſſimâ cōmutatione, vel delectet ſe, [71] vel conſeruet. A cæleſtibus, agedum, te ad humana conuerte. videbis gentes, populoſque mutaſſe ſedem. Quid ſibi volunt in mediis Barbarorum regionibus Græcæ vrbes? quid inter Indos Perſasque [72] Macedonicus ſermo? Scythia, & totus ille ferarum indomitarumq; gentium tractus, ciuitates [73] Achaię [74] Ponticis impoſitas littoribus oſtentat. Non perpetuæ hiemis ſæuitia, non hominum ingenia, [75] ad ſimilitudinem cæli ſui hor-

carnibus, hæc omnia VBERTIM regione ſubminiſtrante. *Quomodo autem, ſi nec herba quidem naſcitur? Sed certum eſt, etiam hodie laudatas ibi oues naſci & paſci.*

C 62. IMMANSVETIVS?] *Cum Seneca Strabo: qui* latrocinia exercere eos *ſcribit*, maximè qui montana incolunt, ἧ ἀγριωτέρους εἶναι τῆς ἠπείρου: & magis feros ipſis feris. *Tum addit*: ipſa mancipia illinc capta & abducta, vix ſui vſum præbere: ſiue quia impatientiâ vitam fugiant; ſiue quia dominos ruditate nimiâ & ſtupore obtundant. *Quid autem iterum Diodorus? ex diametro aduerſus. τὰ δὲ πρὸς ἀλλήλους βιοῦσιν ἠπιωτικῶς καὶ δικαίως, πρὸς πάντας σχεδὸν τοὺς ἄλλους βαρβάρους*: Ipſi inter ſe manſuete & iuſtè agitant, præter ceteros fere Barbaros. *Iam de mancipiis: τὰ δὲ ἀνδράποδα τὰ κύρια διαφέρειν δοκεῖ τῆς ἄλλων δούλων εἰς τὰς καθ' ὅλον βίον χρείας, φυσικῆς ταύτης τῆς ἰδιότητος παρακολουθούσης*: Mancipia è Cyrno (*Corſicâ*) præſtare reliquis videntur, ad vitæ vſus, naturali quadam D proprietate inſitâ & comitante. *Hæc, niſi per calumniam, aut certè argutiam, vix concilies: ſatis mirum, cum nec diuerſo nimis æuo ſint ſcripta.*

63. INTEMPERANTIVS?] *De æſtibus intelligit. vt in Epigr.*

Corſica terribilis, cùm primùm incanduit æſtas:
Sæuior, oſtendit cùm ferus ora canis.

64. HIC PEREGRINI.] *Infrà diducit, cap.* VIII.

65. MOBILIS ENIM.] *Alcmæon aiebat*, κινεῖσθαι ἀυτὴν συνεχῶς, ὡς τὸν ἥλιον: Moueri eam continuò, vt ſolem. *Seneca epiſt.* XXXIX. Quemadmodum flamma iacere ac deprimi non poteſt, non magis quàm quieſcere: ſic noſter animus in motu eſt, eo mobilior & actuoſior, quò vehementior fuerit.

66. CÆLESTI SPIRITV.] *Nos quædam De Vit. beat. cap.* XXXII. *& plenè lib.* III. *Phyſiolog. Diſſert.* VIII.

67. CÆLESTIVM NATVRA.] *Panegyricus ſcriptor*: Inſpectâ penitus veritate cognouimus, quæ cauſſa faciat, vt numquam otio acquieſcere velitis. Profectò enim non patitur hoc cæleſtis ille veſtri generis conditor. Quidquid immortale eſt, ſtare neſcit, ſempiternoque motu ſe ſeruat Æternitas. *Et alius, ad Theodoſium*: Gaudent profectò diuina perpetuo motu, & iugi agitatione ſe vegetat Æternitas, & quidquid homines vocamus laborem, veſtra natura eſt. Vt indefeſſa vertigo cælum rotat, vt maria æſtibus inquieta ſunt, & ſtare Sol neſcit: ita tu, Imperator, continuatis negotiis, & in ſe quodam orbe redeuntibus, ſemper exercitus es.

68. IPSI MVNDO.] *Id eſt, cælo. Ita enim priſci paſſim. Græci Latiniq;. Nos* II. *Phyſiol. Diſſ.* VI.

69. SIGNORVM PARTES.] *Zodiaci.*

70. DEI NATVRA.] *Iterum, cæli. Nam etſi totus Mundus, ſenſu quodam, Deus: tamen cælum maximè, vbi magnæ huius animæ ἡγεμονικὸν, ſiue Principale. Vide me* I. *Phyſiol. Diſſert.* VIII.

71. VEL CONSERVET.] *Suprà in Panegyrico*: Iugi agitatione ſe vegetat Æternitas: *& ſtare eius aut quieſcere, eſt interire.*

72. MACEDONICVS SERMO?] *Eorum, qui in colonias ab Alexandro ibi relicti.*

73. ACHAIÆ.] *Cape Græciam vniuersè, vt illa ætas dixit.*

74. PONTICIS LITORIBVS.] *Plurimæ vrbes Græcanicæ. vt Apollonia, Meſembria, Dionyſopolis, Tomi, Iſtropolis, Olbia: aliæ multæ.*

75. AD SIMILITVDINEM CÆLI.] *Verum eſt. &* -emollit gentes clementia cæli, *ait poëta; iterumq; contrario horreſcunt*, nec telis magis *(verba Pliny)* quàm ſuo cælo & ſidere armantur.

horrentia transferentibus domus suas obstiterunt. Athenienſis in Asiâ [76] turba est: [77] Mi- A
letus LXXV. vrbium populum in diuersa effudit: [78] totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit. [79] Tuscos Asia sibi vindicat: [80] Tyrij Africam incolunt: [81] Hispaniam Pœni: Græci se in Galliam immiserunt, in Græciam Galli: Pyrenæus [82] Germanorum transitus non inhibuit: per inuia, per incognita versauit se humana leuitas. Liberos, coniugesque, & graues senio parentes traxerunt. Alij longo errore iactati, non iudicio elegerunt locum, sed lassitudine proximum occupauerunt: alij armis sibi ius in alienâ terrâ fecerunt: quasdam gentes, cùm ignota peterent, mare hausit: quædam ibi consederunt, vbi illas rerum inopia deposuit. Nec omnibus eadem caussa relinquendi, quærendique patriam fuit. Alios excidia vrbium suarum, hostilibus armis elapsos, in aliena, spoliatos suis, expulerunt: alios domestica seditio submouit: alios nimia superfluentis populi frequentia, ad exonerandas vires, emisit: alios pestilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis soli vitia eiecerunt: quosdam fertilis oræ, & in maius laudatæ, fama corrupit: alios alia caussa exciuit domibus suis. Illud ita- B
que est manifestum, nihil eodem loco mansisse, quo genitum est. assiduus humani generis discursus est. quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua vrbium fundamenta iaciunt: noua gentium nomina, exstinctis prioribus, aut in accessionem validioris conuersis, oriuntur. Omnes autem istæ populorum transportationes, quid aliud,
VII. quàm publica exsilia sunt? Quid tam longo te circuitu traho? quid interest enumerare Antenorem Patauij conditorem, & Euandrum in ripâ Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, alioqúe quos Troianum bellum, victos simul victoresque, per alienas terras dissipauit? Romanum imperium nempe auctorem exsulem respicit: quem profugum, captâ patriâ, exiguas reliquias trahentem, necessitas & victoris metus, longinqua [83] quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias misit? vbicunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum hbenter nomina dabat, & relictis atis suis trans maria sequebatur colo-
VIII. nus senex. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: vnum tamen C
adiiciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sæpe iam cultores mutauit. Vt antiquiora quæ vetustas obduxit, transeam, Phocide relictâ, [84] Graij qui nunc Massiliam colunt,

76. TVRBA EST.] *Nihil ego mutem: etsi Pincianus acutè*, in Asiâ vrbs est Miletus. *Vulgatam libri & res asserunt: Velleium audi.* Ionos, duce Ione, profecti Athenis, occupauêre nobilissimam partem regionis maritimæ, quæ nunc appellatur Ionia: vrbesque constituêre Ephesum, Miletum, Colophona, Prienen, Lebedum, Myûtem, Erythram, Clazomenas, Phocæam: multasque in Ægæo atque Icario occupauere insulas. *Nónne hæc verè* turba *est, profecta Athenis?*

77. MILETVS LXXV.] *Teneo numerum, in aliis libris deprauatum. pro quo Plinius lib.* V. *cap.* XXIX. Miletus, Ioniæ caput, super LXX. (*ita meliores libri*) vrbium per cuncta maria genitrix. *Ait*, per cuncta maria, *satis indefinitè: Strabo restringit.* Multa sunt Milesiæ ciuitatis præclara: maximum, multitudo coloniarum. Nam & Pontum Euxinum frequentarunt totum, & Propontidem, & alia loca.

78. TOTVM ITALIÆ.] *Non vulgò sic obtinuit* Maiorem Græciam *dici, sed restrictius* frontem Italiæ. (*Plinij verba*) quæ à Locris incipit, & in tres diuiditur sinus. *Tamen veteri opinione & sermone, quod Seneca ait, fuit, imò & laxius fuit. Nam totam Italiam, quia Siculi in eâ, atque alij Græci, sic appellabant. Et vnde* Magnam, *aut* Maiorem, *nisi longius complexi essent? Ouidius:*

Itala nam tellus Græcia maior erat.

Athenæus: μεγάλη ἑλλὰς καλεῖται πᾶσα σχεδὸν ἡ κατ' Ιταλίαν κατοίκησις: Magna Græcia appellatur, omnis ferè habitata Italia. *Adde Festum, in Maior Græcia.*

79. TVSCOS ASIA.] *E Lydiâ profectos, duce Tyrrheno, à quo Tyrrhenia: vt communis opinio tenuit. Dionysius enim aliter, & vulgi indigenam gentem, nec vanis argumentis, esse.*

80. TYRII AFRICAM.] *Quorum ibi Vtica, & Carthago.*

81. HISPANIAM POENI.] *Gadibus. & sunt qui* Medinam Sidoniam, *quasi à Sidone dictam, adiungant:* Malacam, Abderam, *& loca alia.* D

82. GERMANORVM TRANSITVS.] *Ergo illi in Hispaniam? non olim, quod sciam: sed Gallos accipe, quos latè* Germanos *etiam dici scimus. Nam Celtiberos intellegit, à* Celtis *dictos: quod ipsum tamen commune etiam Germanis nomen. Plinius Panegyrico*, Germaniam Pyrenæo & Alpibus terminari *cùm scripsit, Galliam certè intellexit.*

CAP. VII. 83. QVÆRENTEM.] *Scripti ferè*, quærentes. *Verùm*, quærens: *& ad metum refer.*

CAP. VIII. 84. GRAII QVI.] *Phocenses. quorum* Calaris ibi etiâ colonia, *vt vult Diodorus. An rectè tamen sic scriptum?* Aleris, *aut* Aleria *Latino flexu, verius esset. nam* Calaris *quidem in Sardiniâ. Tamen vulgata etiam Flori lectio* Caralim

asserit,

A colunt, priùs in hac insulâ consederunt. Ex quâ quid eos fugauerit, [85] incertum est: vtrùm cæli grauitas, an præpotentis Italiæ conspectus, an natura [86] importuosi maris. nam in caussâ non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quòd maximè tunc trucibus & inconditis Galliæ populis se interposuerunt. Transierunt [87] deinde Ligures in eam, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet. eadem enim [88] tegumenta capitum, idemque genus [89] calceamenti, quod Cantabris est, & verba quædam. nam totus sermo, conuersatione Græcorum Ligurumque, à patrio desciuit. Deductæ deinde sunt duæ ciuium Romanorum coloniæ: [90] altera à Mario, altera à Syllâ. Toties [91] huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix denique inuenies vllam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. permixta omnia & insiticia sunt: alius alij successit. Hic concupiuit, quod alij fastidio fuit: ille vnde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Aduersus ipsam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quæ exilio adhærent, satis hoc remedij putat Varro, doctissi-
B mus Romanorum, quòd quocumque venimus, eâdem [92] rerum naturâ vtendum est. M. Brutus [93] satis hoc putat, quòd licet in exsilium euntibus virtutes suas ferre secum. Hæc etiam si quis singula parum iudicat efficacia ad consolandum exsulem, vtraque in vnum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est, quod perdidimus? duo quæ pulcherrima sunt, quocumque nos mouerimus, sequentur: natura communis, & propria virtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator vniuersi fuit, [94] siue ille Deus est potens omnium, [95] siue incorporalis ratio ingentium operum artifex, siue [96] diuinus spiritus per omnia maxima minima, æquali intentione diffusus, [97] siue fatum & immutabilis caussarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, vt in alienum

asserit, lib. 11. *cap.* 11. Bellum in Sardiniam, annexamque ei Corsicam transit, vbi & sic Caralę vrbis excidio incolas terruit. *Sed vulgata: nam prisca damnat. Reperio enim:* Olbiæ & hinc Valeriæ vr-
C bis. *atque omnino legendum:* Ibi Olbiæ, & hic Valeriæ vrbis. *Ibi, in Sardiniâ; hîc in Corsicâ. cuius est* Valeria *(vt & Zonaras in hac historiâ appellat) siue* Aleria *potiùs, vt Plinius, Mela, & Antoninus.*

85. INCERTVM EST.] *Non Diodoro quidem. qui pulsos à Tyrrhenis affirmat.*

86. IMPORTVOSI MARIS.] *Itáne? audi igitur Diodorum:* Αὕτη δὲ ἡ νῆσος εὐ πεφσόρμισος ὅσα κάλλιστον ἔχει λιμένα τὸν ὀνομαζόμενον Συρακόσιον: Ipsa insula *(Corsica)* cùm maximè PORTVOSA sit, pulcherrimum etiam portum habet, Syracusium dictum. *En, perpetuus cum Diodoro hoc (sed non meo) dissensus.*

87. DEINDE LIGVRES.] *Nec id quidem: sed Tyrrheni, ex Diodoro.*

88. TEGVMENTA CAPITVM.] *An mitræ fortasse? nam Strabo scribit,* mótanos Hispanos, crines muliebriter demisisse, & frontem mitris texisse.
D

89. CALCEAMENTI.] *Neque id scio, nisi si Vdones, id est è crinibus pilisve calcei. Nam & sic de Celtiberis Diodorus:* περὶ τὰς κνήμας ἕιχίνας ἑλοῦσι κνημίδας: Circú tibias voluunt è crinibus caligas.

90. ALTERA A MARIO.] *Mela:* Corsica, præterquàm vbi Aleria, & Marianæ Coloniæ sunt, à Barbaris colitur. *Scribe ex hoc loco singulariè:* Mariana colonia. *Item Plinio:* Corsica ciuitates habet XXXII: colonias, Marianam à C. Mario deductam; Aleriam, à Dictatore Syllâ.

91. HVIVS ARIDI.] *De montanis fortasse verum: vniuersè, vel ex Senecâ alibi falsum, si hoc eius Epigramma:*

Corsica piscosis peruia fluminibus.

Et supra triginta flumina tabulæ Geographicæ in eâ asserunt: neque enim oculis ego inspexi. Tamen in alio etiam Epigrammate est: Non ignis, non hausstus aquę. *Infrà, cap.* IX. *admittit dumtaxat* magna & nauigabilia flumina.

92. RERVM NATVRA.] *Mundo. Videsis me* 1. *Physiol. Dissert.* V.

93. SATIS HOC PVTAT.] *Ego verò hæc tria verba insiticia puto.*

94. SIVE ILLE DEVS.] *Variè loquitur magis, quàm sentit: sed Stoici tamen verbis ita dissidebant, aut differebant. Atque alij, toti Deo opificium hoc adscribebant,* καὶ τὸν θεὸν δημιουργὸν τοῦ ὅλου, καὶ ὡσπερ πατέρα πάντων: Deum conditorem vniuersorum, & velut patrem omnium, *asserebant: alij autem eius Rationi hoc malebant, vt iam subdit.*

95. SIVE INCORPORALIS RATIO.] *Christiani pænè sibi applicent hanc* Rationem *siue* λόγον, Dei verbum. *Sed pro Stoicis: quare* Incorporalis? *vt à Deo distinguat, quem corpus atque animal interim faciebant. Hæc autem* Ratio *est, quam cum* Prouidentiâ *&* Fato *alij miscebant. In his & sequentibus me vide* 1. *Phys. Diss.* VII. *itemq;* XII. *Cetervm pro eâdem hac sententiâ, Seneca in epist.* LXV. Caussam, id est Rationem, materiam versare, & quocúque vult versare, ex illâ varia opera producentem. *Illa Caussa prima, aliàs Deus iis dicitur: hîc* Ratio, *vt vides.*

96. DIVINVS SPIRITVS.] *Nam & Deum Zeno definiebat,* πνεῦμα διῆκον δι' ὅλου τοῦ κόσμου: Spiritum pertinentem per totum mundum. *Est diuinus Animus: Physiologica nostra vide.*

97. SIVE FATVM.] *A prouidentiâ conditum mundum Stoici item dicebant: & Fatum aut ipsa, aut eius pars est. Vide me* 1. *Physiolog. Dissertat.* XI. *&* XII.

num arbitrium, nisi vilissima quæque, non caderent. Quicquid optimum homini est, A
id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic, quo nihil
neque maius,[98] neque ornatius,[99] rerum Natura genuit: animus contemplator, admi-
ratorque mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis & perpetua, tamdiu nobis-
cum mansura, quamdiu ipsi manebimus. Alacres itaque & erecti, quocunque res tule-
IX. rit, intrepido gradu properemus. Emetiamur quascunque terras,[100] nullum in-
uenturi solum intra mundum, quod alienum homini sit. vndecunque ex æquo[101] ad
cælum erigitur acies: paribus interuallis omnia diuina ab omnibus humanis distant.
Proinde dum oculi mei ab illo spectaculo, cuius[102] insatiabiles sunt, non abducantur,
dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum ceteris[103] inhærere sideribus, dum ortus
eorum, occasus, interuallaque, & causas inuestigare[104] velociùs meandi, vel tardiùs, spe-
ctare tot per noctem stellas micantes, & alias[105] immobiles, alias[106] non in magnum
spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quasdam[107] subitò erum-
pentes, quasdam igne fuso perstringentes aciem, quasi decidant, vel[108] longo tractu B
cum luce multâ præteruolantes; dum cum his sim, & cælestibus, quà homini fas est, im-
miscear; dum animum ad[109] cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi
semper habeam: quantum refert meâ, quid calcem? Atqui non est hæc terra frugifera-
rum aut lætarum arborũ ferax: non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur:
nihil gignit, quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentiũ fertilis: non pretiosus hic
lapis cęditur, non auri argentiq; venę eruuntur.[110] Angustus animus est, quę terrena de-
lectant. ad illa abducendus est, quę vbique æquè apparẽt,[111] vbique æquè splendent: &
hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa & prauè credita obstare. Quò[112] longiores

por-

98. NEQVE ORNATIVS.] *Liber meus voce additâ*, neque minus ornatius: *quod tenuerim sensu isto, neque maius, & nihilominus neque ornatius. Nam magna rarò ornata & perpolita esse solent. Stoici autem in Mundi admiratione & prædicatione multi: vt docemus* II. *Physiol. Diss.* VII.

99. RERVM NATVRA GENVIT.] *Communis Natura, id est Deus. Ecce autem quintam sententiam, siue potiùs sermonem super condito Mundo diuersum. Nam rebus consonant. De Naturâ istâ nos in Physiolog.* I. *Dissert.* V.

CAP. IX. 100. NVLLVM INVENTVRI.] *Meus ille bonus*: nullum inuenire intra mundum est alienum opus. Vndecunque: *& leuiter variant alij scripti. Lego igitur*: nullâ inuenire intra mundum est alienâ nobis. Vndecunq; *brevius & concinnius.*

101. AD CÆLVM ERIGITVR.] *Similia huic toti sententiæ Epicteti est Dissert.* III. *cap.* XXII. Ito in exsilium. Quò? num aliquis extra Mundum eiicere potest? non potest. Quocumque iuero, ibi Sol, ibi Luna, ibi sidera, somnia, auguria, & cum Diis conuersatio. *Quid Democritus?* Ανδρὶ σοφῷ πᾶσα γῆ βατή. Ψυχῆς δὲ ἀγαθῆς πατρὶς ὁ ξύμπας κόσμος: Viro sapienti omnis tellus peruia, & bonę Menti totus Mundus patria. *Euripides*:

Ἅπασα μὲν γὰρ αἰθὴρ εὐπετὴς πεφοίτηκε,
Ἅπασα δ' ἐστὶν ἀνδρὶ γενναίῳ πατρίς:
Diffusus aër omnis aquilæ peruius,
Omnisque tellus patria animoso est viro.

Socratis illud protritum, Cuiatem se ferret? Mundanum.

102. INSATIABILES SVNT.] *De hac oblectatione, ego* I. *Physiol. Dissert.* II.

103. INHÆRERE SIDERIBVS.] *Hæc & sequentia è Cicerone assimilata dicas: certè in illo paria,* V. *Tuscul.* Quo tandem gaudio affici necesse est Sapientis animum, cùm totius Mundi *(id est, cæ-*

li) motus conuersionesque perspexerit? sideraque viderit innumerabilia, cælo inhærentia, cum eiusipsius motu congruere, certis infixa sedibus? septem alia suos quæque tenere cursus, multum inter se aut altitudine, aut humilitate, distantia? C
quorum vagi motus, rata tamen & certa sui cursus spatia definiant?

104. VELOCIVS MEANDI.] *Caussa est in spatio, quo absint à primo mouente: cui renituntur suo cursu, languidiùs, si propiora; efficacius, si longinqua.*

105. IMMOBILES.] *Fixas in octauâ sphærâ.*

106. NON IN MAGNVM.] *Planetas. qui ita errant, vt non errent, & per vestigia sua redeunt. Exeunt tamen leniter ab Ecliptică, sed non extra Zodiacum: etsi lævorsum aut dextrorsum declinant, manent intra illam orbitam.*

107. SVBITO ERVMPENTES.] *Vt Cometas. quæ Senecæ & quorumdam opinio fuit: latère eos certis temporibus, neque conspici; tum erumpere subitò, & sese exhibere. Esse autem verè stellas. Vide ipsum Quæst. Nat.* VII. D

108. LONGO TRACTV.] *E Virgilio est:*

Longos à tergo flammarũ albescere tractus.

Hoc & prius, ad falsas & deciduas stellas spectat, aëris non cæli filias.

109. COGNATARVM RERVM.] *Nam Stoicis animus ex astris. Manilius appositè:*

- cælum scrutatur in alto,
Cognatũq; sequens corpus, se quærit in astris.

Adi Senecam I. *Quæst. Nat. in Præfat.*

110. ANGVSTVS ANIMVS.] *Quem magnum magna hæc inspecta faciunt: & tunc iuuat (Seneca* I. *Quæst. Nat.)* inter sidera ipsa vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totã cum auro suo terram.

111. VBIQVE ÆQVE SPLENDENT.] *Tria hæc meo libro absunt, sine vllâ fraude.*

112. LONGIORES PORTICVS.] *Milliarias.*

113. AL-

A porticus expedierint, quò [113] altiùs turres sustulerint, quò [114] latiùs vicos porrexerint, quò depressiùs [115] æstiuos specus foderint, quò maiori mole fastigia cœnationũ subuexerint: hoc plus erit, quod illis cælum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in quâ latissimum receptaculum casa est. Ne tu pusilli animi es, & sordidè se consolantis, [116] si ideò id fortiter pateris, quia [117] Romuli casam nosti. Dic illud potiùs: Istud humile tugurium nempe virtutes recipit. iam omnibus templis formosius erit, cùm illic iustitia conspecta fuerit, cùm continentia, cùm prudentia, pietas, omnium officiorum rectè dispensandorum ratio, humanorum diuinorumque scientia. Nullus angustus est locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium graue est, in quo licet cũ [118] hoc ire comitatu. Brutus in eo libro, quem de Virtute composuit, ait, se *vidisse Marcellum* [119] *Mitylenis exsulantem, &, quantum modò natura hominis pateretur, beatissimè viuentem, neque vnquam bonarum artium cupidiorem quàm illo tempore.* Itaque adiicit, *visum sibi se magis in exsilium ire, qui sine illo rediturus esset, quàm illum in exsilio relinquere.* O fortu-

B natiorem Marcellum, eo tempore, quo exsilium suum Bruto approbauit, quàm quo populo R. [120] consulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, vt aliquis exsul sibi videretur, quòd ab exsule recederet? qui in admirationem sui adduxit hominem, etiam [121] Catoni suo mirandum? Idem Brutus ait, *C. Cæsarem Mitylenas præteruectum, quia non sustineret videre deformatum virum.* Illi quidem reditum [122] impetrauit Senatus, publicis precibus, tam solicitus ac mæstus, vt omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Mar-

113. Altivs tvrres.] *Petronius:*

Ædificant auro, sedesq; ad sidera mittunt.

Seneca pater lib. 11. *Controuers.* Sedes ipsas intantum exstruxêre, vt domus ad vsum & munimentum paratæ sint nunc periculo, non præsidio: tanta altitudo ædificiorum est, tantæque viarum angustiæ, vt neque aduersus ignem præsidium, neque ex ruinis effugium sit. *Posteà tamen Nero lege inhibuit alte tollere, quod & ante eum Augustus: sed potentes spernebant.*

114. Lativs vicos porrex.] *Quidam libri* correxerint: *male, & latitudo indicatur. Diuites scilicet, aut vnâ aliquâ domo vicum implebant; aut insulis suis occupabant.*

115. Æstivos specvs.] *Porticus subterraneas, siue Hypogæas. Eædem Cryptoporticus: quarum vestigia plura nunc Romæ.*

116. Si ideo id.] *Vera lectio, & sententia. Non solare te ab exemplo: etiam Romulus in casâ coluit. potiùs à ratione, & dic quæ sequuntur.*

117. Romvli casam.] *Quam multi commemorant: sed in loco varietas aut pugna videatur. Nam Dionysius palàm in Palatio locat: & Palatium quidem gemelli illi sedem habuerunt. Verba lib.* 11. Romulus & Remus solent humiles casas strue-

D re, in vitâ illâ pastoriciâ: quarum nunc vna meo ævo supereſt, in latere, quod è Palatio ad Circum flecht, romvli casa dicta. quam curant tuenturque sacerdotes, quibus id commissum est, nihil ad ampliorem tamen cultum addentes: sed siquid tempestate aut tempore periit, sarcientes supplentesque, ad priorem, vt potest, formam. *Item Victor*, regione decimâ Palatij, Romuli casam *ponit. Et Notitia imperij*, Regio decima Palatij, continet Casam Romuli. *Quid tamen aliqui aliter. Seneca pater* 11. *lib. Controu.* 1. Colit etiamnum in Capitolio Casam victor gentium populus. *In Capitolio, ecce, ponit. Idem Controu.* VI. Inter hæc tam effusa mœnia nihil est humili casâ nobilius. Fastigiatis suprà tectis, auro puro fulgenti præluceat Capitolio. *Vitruuius lib.* 11. In Capitolio commonefacere potest & significare mores vetustatis Romuli casa, in arce sacrorũ stramentis tecta. *Ait*, in arce. *non tamen in ipso templo Capitolino, sed monte fuit, iuxta Curiam Calabram, ne erres. Inducere & Martialis lib.* VIII. *posit:*

Sic priscus seruatur honos, te Præside, tẽplis:
Et casa, tam culto sub Ioue, numen habet.

Est de istâ casâ, quod interpretes parùm aduertunt: nec tamen in ipso Iouis templo, sed iuxtà. Macrobius 1. *Saturn.* Vocatâ in Capitolium plebe, iuxta curiam Calabram, quæ casæ Romuli proxima est. *Quid autem in hoc dissensu dicimus? ego nihil, nisi duplicem eam fuisse: veram & veterem in Palatio, alteram adsimilem, religionis causâ, in monte Capitolino, vbi omnia aut præcipua sacra. Certè sacra hæc habita, & per illam Valerius etiam iurat, lib.* IIII. *cap.* IV. Per Romuli casam, perque veteris Capitolij humilia tecta iuro. *Quin & Pontifices in eâ sacrificare soliti, vt templo. Dio lib.* XLVIII. ἥ τε σκηνὴ ἥ τε ῥωμύλου, ἐξ εὐεργείας τινὸς, ἣν οἱ ἀρχιερεῖς ἐν αὐτῇ ἐπεποιήκεσαν, ἐκαύθη: Casa Romuli, ex sacrificio quopiam, quod in eâ Pontifices fecerant, exusta est. *Atque id incendium inter dira habet: etsi prompta ea sanè ardere, vt materies & structura fuit. Ouidius:*

Quæ fuerit nostri si quæris regia nati,
Adspice de cannis straminibusq; domum.

118. Hoc ire comitatv.] *Ambrosius lib.* 1. *de Iacobo, cap. vlt.* In quâ solitudine non stipatus, quem vita beata circumdat?

119. Mitylenis exsvlantem.] *Aliarum à Cæsare partium. Vide Ciceronis lib.* IV. *ad Famil. epistolam* VI. *&* VII. *& ipsius Marcelli* X.

120. Consvlatvm.] *Quem gessit cum Seru. Sulpicio, biennio ante ciuile bellum.*

121. Catoni svo.] *Suo, vel quia gener eius, Porciæ maritus; vel cognatus, ex Seruiliâ Catonis sorore genitus; denique amicus, & in iisdem Sapientiæ castris.*

122. Impetravit Senatvs.] *Ciceronis oratio, quâ gratias Cæsari egit, Senatus nomine, exstat.*

Marcello, sed pro se deprecari, ne exsules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo con- A
secutus est, quo die illum exsulem Brutus relinquere non potuit, Cæsar videre. Contigit enim illi testimonium vtriusque. Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Cæsar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad tolerandum æquo animo exsilium se ipse adhortatus sit? *Quòd patriâ cares, non est miserum. Ita te disciplinis imbuisti, vt scires omnem locum sapienti viro patriam esse. Quid porrò hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patriâ caruit? propagandi sine dubio imperij causâ: sed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit Hispania, quæ fractas & afflictas partes refouet, trahit Ægyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperij intentus est. cui primùm rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suspiciant & colant gentes: tu viue Bruto miratore contentus.* Benè ergo exsilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo eius mutauit loci commutatio, [123] quamuis eum paupertas sequeretur. in quâ nihil mali esse, quisquis modò nondum peruênit in insaniam omnia subuertentis auaritiæ, atque luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam ho- B
mini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, vllam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt: frigus submouere vult, alimentis famem ac sitim extinguere: quicquid extra concupiscitur, vitiis, non vsibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia [124] vltimi maris ex ignoto littore eruere. Dij istos deæque perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperij fines transcendit. [125] Vltra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget à Parthis, à quibus nondum pœnas repetiimus, [126] aues petere. Vndique conuehunt, omnia nota fastidienti gulæ. Quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. [127] Vomunt vt edant, edunt vt vomant: & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Inuitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidem recipit, interim certè dum non potest, nolenti similis est. C. Cæsar, quem C
mihi videtur rerum natura edidisse, vt ostenderet quid summa vitia in summâ fortunâ possent, [128] centies sestertio cœnauit vno die: & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuênit, [129] quomodo prouinciarum tributum vna cœna fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo; sed raritas, & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus est tot artibus ventri seruientibus? quid mercaturis? quid vastatione siluarum? quid profundi perscrutatione? [130] passim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis disposuit. sed hæc velut cæci transeunt, & omnes regiones peruagantur, maria traiiciunt, & cùm famem exiguo possint sedare,
X. magno irritant. Libet dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduersus feras

Sed frustrà impetrauit: quia mox à quodam Mario, propriis causis, an Cæsare subornante, interfectus est. Vide Seruii epistolam inter Tullianas, lib. IV.

123. QVAMVIS EVM.] *Scribe*, eam: *id est, loci mutationem.*

124 VLTIMI MARIS.] *Britannici, vnde ostrea petebant, è fundo Rutupino.*

125. VLTRA PHASIM.] *Manilius:*

-in luxum iam ventri longiùs itur,
Quàm modò militiâ. Numidarum pascimur oris,
Phasidos & damnis.

Panegyricus: Dapes, quas positas extra Romanum Colchus imperium mittit. *Sunt aues Phasianæ dictæ.*

126. AVES PETERE.] *Phalerides, è Seleuciâ Parthorum. Vide me super hoc tali luxu lib.* IV. *de Magnit. Rom. cap.* VII.

127. VOMVNT VT EDANT.] *Adi epist.* LXXVIII. & XLVII.

128. CENTIES H S.] *Sunt nobis* CCL. *millia Philippicum: quod Cleopatra in vnâ margaretâ absumpsit. Sed hic de aliis cibis mentio: alioqui nec magno ingenio opus, exemplo illo iam noto.* D

129. QVOMODO PROVINCIARVM.] *Libri scripti vocem addunt*, quomodo trium prouinciarum. *Atqui tres prouinciæ profectò, imò vel vna è maioribus, largiter plus reddebant: si tamen de annuo, non menstruo, vectigali sentit. Commodè igitur è scriptis legam:* quo mediocrium prouinciarum.

130. PASSIM IACENT.] *Teles Pythagoricus:* At metuis ne tibi necessaria desint. Nónne omnes viæ oleribus sunt refertæ? pleni aquâ fontes? nónne tibi tot lectos exhibeo, quanta est ipsa terra? & folia pro stragulis?

CAP.

A ras & aduersus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quàm parua vobis corpora sint? Nónne furor & vltimus mentium error est, cùm tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaque augeatis census, promoueatis fines: nunquam tamen corpora vestra laxabitis. Cùm bene cesserit negotiatio, multum militia retulerit, cùm indagati vndique cibi coierint, non habebitis vbi istos apparatus vestros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores nostri, [131] quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu suâ parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum [132] tecta nondum auro fulgebant: quorum templa nondum gemmis nitebant. Itaque tunc per fictiles deos religiosè iurabatur: qui per illos [133] inuocauerant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minùs beatè viuebat [134] dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cùm [135] vilissimum cibum in foco ipse manu suâ versaret: illâ, quâ iam sæpe hostem percusserat, [136] laureamque in Capitolini Iouis gremio reposuerat. quàm [137] Apicius nostra B memoria vixit, qui in eâ vrbe, ex quâ aliquando [138] philosophi, velut corruptores iuuentutis, abire iussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplinâ suâ sæculum infecit: cuius exitum nosse, operæpretiũ est. Cùm [139] sestertiũm millies in culinam cõgessisset, cùm tot [140] congiaria Principum, & ingens [141] Capitolij vectigal singulis comissationibus exsorbsisset; ære alieno oppressus, rationes suas tunc primùm coactus inspexit. superfuturum sibi sestertium centies computauit: & velut in vltimâ fame victurus, si sestertio centies vixisset, [142] veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, [143] non animi.

Sestertium centies aliquis extimuit: & quod alij voto petunt, veneno fugit. Illi verò XI.
tam prauæ mentis homini vltima potio saluberrima fuit. Tunc venena edebat, bibebatque, cùm immensis epulis non delectaretur tantùm, sed gloriaretur, cùm vitia sua ostentaret, cùm ciuitatem in luxuriam suam conuerteret, cùm iuuentutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis, per se docilem. Hæc accidunt diuitias non C ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est: naturæ satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exsulis incommodum habet: nullum enim

CAP. X. 131. QVORVM VIRTVS.] *Id est quorum virtute etiamnunc stamus: quia ita firma imperij fundamenta iecit, vt vitia nostra concutiant, nondum euertant.*

132. TECTA NONDVM AVRO.] *An in tegulis, an magu lacunaribus? Seneca epist.* XCVI. Auro tecta perfundimus. *Manilius:*

—— triclinia templis
Concertant, tectiq; auro, iam vescimur aurum.

Vbi fortè veriùs, vescimur auro: *id est, in vasis lancibusq; aureis.*

133. INVOCAVERANT.] *Ita veteres. vulgò*, per D illos iurauerant. *Consonant ista. nam & in iuramento inuocatio numinis erat.*

134. DICTATOR NOSTER.] *M'. Curius: qui tamen Consul modò fuit. Hunc eumdem* Fabricium *vocat De Prouident. cap.* III. *præter alios, quibus constanter est* Curius.

135. VILISSIMVM CIBVM.] *Rapa, vt Plinius & alij.*

136. LAVREAMQVE.] *Vt in triumpho solet, cùm Imperator lauream quam manu tenebat, itemq; detractam fascibus lictorum, in Iouis sinu ponebat, velut victoriæ auctoris. Pluscula ego super ritu, ad Taciti* II. *Annalem.*

137. APICIVS.] *Tres fuisse gulones hoc nomine alibi docui: iste celeberrimus sub Augusto vixit. de quo Plinius:* Nepotũ omnium altissimus gurges.

138. PHILOSOPHI.] *Ipsum Sc. vide in Agellio, lib.* XV. *cap.* XI. *& Suetonij De claris Rhetoribus, initio. Factum hoc anno Vrbis* DXCII. *Et, quod mireris, Athenis hoc aliquando decretum: vt in Lacrtij Theophrasto, initio leges.*

139. HS. MILLIES.] *Nostro more & sermone*, duos milliones & semis.

140. CONGIARIA PRINCIPVM.] *Quorum? nam Augustum & Tiberium vidit tantùm: nec hunc puto, vt vir fuit, in tales nugas liberalem se gessisse. Veriùs capi* Principes, *proceres & diuites illos Senatores, vt alibi in nostro.*

141. CAPITOLII VECTIGAL.] *Fateor Capitolium, & cetera templa, vectigalia annua habuisse, ad tutelam aut ornatum sui: sed eâne data Apicio? absit. Vel igitur ex comparatione capiendum, absumpsisse quantum vel Capitolij vectigal esset: aut (quod mihi arridet) lectio è notis corrupta, scribendumq;* Kalendarij. *Tum hoc dicat, hominẽ improbè vectigal suum annuum in vnam cœnam impendisse. De Kalendario, sæpe Seneca atque alij, & nos alibi.*

142. VENENO VITAM.] *Dio Cassius* LVII. Apicius omnes homines luxus & gulæ studio superauit. & cùm scire aliquando vellet, quid absumpti, & quid reliqui haberet; audito centies HS. restare, indoluit, & vt fame moriturus, sese interemit.

143. NON ANIMI.] *Imò huius. & Ausonius alludit:* Ille opibus modus est, qui modus est animo.

CAP.

enim tam inops exsilium est, quod non alendo homini abunde fertile sit. At vestem, an A
domum desideraturus est exsul? Si hæc quoque ad vsum tantùm desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. æquè enim exiguo tegitur corpus, quàm alitur. nihil homini natura, quod necessarium faciebat, fecit operosum. Si desiderat [144] saturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, variisque coloribus distinctam & artibus: non fortunæ iste vitio, sed suo pauper est. etiam si illi, quicquid amisit, restitueris, nihil ages. plus enim restituto deerit ex eo quod cupit; quàm exsuli ex eo, quod habuit. Si desiderat aureis fulgentem vasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insaniâ pretiosum, & [145] seruorum turbam, quę quamuis magnam domum angustet, iumentorum corpora [146] differta, & coacta pinguescere, & [147] nationum omnium lapides: ista congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum. non magis, quàm vllus sufficiet humor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopiâ, sed [148] ex æstu ardentium viscerum oritur. non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecuniâ tantùm, aut alimentis euenit: eadem natura est in omni desiderio, B
quod non ex inopiâ, sed ex vitio nascitur. quicquid illi congesseris; non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessariis rebus & exsilia sufficiunt: superuacuis nec regna. Animus est qui diuites facit. hic in exsilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis, cùm quantum satis est sustinendo corpori, inuênit, ipse bonis suis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet. non magis, quàm ad deos immortales omnia ista, quæ imperita ingenia, & nimis corporibus suis addicta, suspiciunt. Lapides, aurum & argentum, & [149] magni leuatique mensarum orbes, terrena sunt pondera: quæ non potest amare sincerus animus, ac naturæ suæ memor, leuis ipse, & quandoque emissus fuerit, ad summa emicaturus. interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfusam grauem sarcinam licet, celeri & volucri cogitatione diuina perlustrat. Ideoque nec exsulare vnquam potest, liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique æuo par. Nam cogitatio eius circa om- C
ne cælum, & in omne præteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur: in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. animus quidem ipse sacer & æternus est, & cui non possunt
XII. [150] iniici manus. Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem sentit, nisi qui putat, vti tantùm præceptis sapientum. Primùm aspice, quanto maior pars sit pauperum, quos nihilo notabis tristiores solicitioresque diuitibus: imò nescio an eò lætiores sint, quò animus eorum in pauciora distringitur. Transeamus à pauperibus: veniamus ad locupletes. quàm multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt? Circumcisæ sunt peregrinantium sarcinæ: & quotiescunque festinationem necessitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent? cùm omnem apparatum castrensis disciplina submoueat. Nec tantùm condicio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exæquat: sumunt
[151] quosdam dies, cùm iam illos diuitiarum tædium cepit, quibus humi cœnent, & re- D
moto auro, argentoque, fictilibus vtantur. Dementes! hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet,

CAP. XI. 144. SATVRATAM.] *Dibapham, aut sæpius tinctam. Vide Plinium* IX. *cap.* XLI.

145. SERVORVM TVRBAM.] *Discе ex adiunctis multos fuisse, & ex* Magnitudine *nostra* Romanâ, *lib.* II. *cap. vlt.*

146. DIFFERTA.] *Notes hæc amasse ad vehicula; contrà macra viluisse. Seneca epist.* LXXXVII. Mulę saginatæ, vnius omnes coloris.

147. NATIONVM LAPIDES.] *Non gemmas, sed marmora.*

148. EX ÆSTV.] *Adi Quæst. Nat.* IV. *cap. vlt.*

149. MAGNI LÆVATIQVE.] *Ad citreas mensas pertinet: de quibus* VII. *de Benefic. cap.* IX. *& De Tranquillit. cap.* I.

150. INIICI MANVS.] *Id est, qui expers seruitutis, liber & suus est. Nam in assertione & vindicando, iniecto manus erat.*

CAP. XII. 151. QVOSDAM DIES.] *Horatius:* Plærumque gratæ diuitibus vices, Mundæq; paruo sub lare pauperum Cænæ, sine aulæis & ostro, Sollicitam explicuêre frontem. *Vide super hoc more Senecam epist.* XVIII.

152. PRIN-

A cet, qui fugiunt quod voluptatis causſa imitantur! Me quidem, quoties antiqua exempla reſpexi, paupertatis vti ſolatiis puder. quoniam quidem eò temporum luxuria prolapſa eſt, vt maius viaticum exſulum ſit, quàm olim patrimonium[152] principũ fuit. [153] Vnum fuiſſe Homero ſeruum, [154] tres Platoni, [155] nullum Zenoni, à quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis ſapientia, ſatis conſtat. num ergo quiſquam eos miſeros vixiſſe dicet, vt non ipſe miſerrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ [156] ſequeſter fuit, [157] ære collato funeratus eſt. Attilius Regulus, cùm Pœnos in Africâ funderet, ad Senatum ſcripſit, mercenarium ſuum [158] diſceſſiſſe, & ab eo deſertum eſſe rus: quod Senatui publicè curari, dum abeſſet Regulus, placuit. Fuit tanti, ſeruum non habere, vt colonus eius populus R. eſſet. [159] Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt: quia nihil illis reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum R. tributum Scipioni ſemel conferre, cùm à Carthagine ſemper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus R. loco ſoceri fuit! Beatioréſne iſtos putas, [160] quorum pan-
B tomimę decies ſeſtertio nubunt, quàm Scipionem, cuius liberi à ſenatu tutore ſuo, in dotem [161] æs graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam claræ imagines ſunt? indignatur exſul aliquid ſibi deeſſe, cùm defuerit ſcipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? cùm omnibus illis, id quod deerat, ideò honeſtiùs ſuppletum ſit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantùm tuta eſt, ſed etiam gratioſa paupertas.

Reſponderi poteſt: Quid artificioſè iſta diducis, quæ ſingula ſuſtineri poſſunt, col- XIII.
lata non poſſunt? Commutatio loci tolerabilis eſt, ſi tantùm locum mutes: paupertas tolerabilis eſt, ſi ignominia abſit, quæ vel ſola opprimere animos ſolet. Aduerſus hunc, quiſquis me malorum turbâ terrebit, his verbis vrendum erit. Si contra vnam quamlibet partem fortunæ ſatis tibi roboris eſt, idem aduerſus omnes erit. [162] cùm ſemel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem præſtat. Si auaritia dimiſit, vehemen-

152. PRINCIPVM FVIT.] *Procerum & Senatorum, vt antè notabam.*

C 153. VNVM HOMERO.] *Quidni, ductorem cæco? vt fama quidem tenuit. Ceterùm diuiniſſimum virum etiam fame periiſſe (tanta inopia fuit) Sotades apud Stobæum ſcripſit Ser.* XCVI. *etſi aly aliter.*

154. TRES PLATONI.] *Imò quattuor, & famulam vnam, ex ipſo Platonis (in Laërtio) teſtamento:* Dianam dimitto liberam, ſeruos relinquo Tychonem, Bietam, Apolloniadem, & Dionyſium.

155. NVLLVM ZENONI.] *Qui Perſæum quidem habuit, à rege Antigono adtributum miſſumq;, vt à manu eſſet. Itaque diſcipulus magis, quàm ſeruus, & nobilis poſtea philoſophus fuit.*

156. SEQVESTER.] *Duo ſignificat, ex Seruio:* Sequeſter eſt, aut medius inter duos altercantes, aut apud quem aliquid ad tempus deponitur. *Hic*
D *prius illud, ſicut & Gloſſis:* Sequeſter, μεσίτης, mediator, arbitrator.

157. AERE COLLATO.] *In capita ſextantibus. Liuius* II. *Dionyſius* VIII. *Valerius* IV.

158. DISCESSISSE.] *Malè, qui edunt deceſſiſſe: vt & Muretus. Valerius rem narrat lib.* IV. *cap.* IV. Villicum in agello, quem ſeptem iugerũm in Pupiniâ habebat, mortuum eſſe, occaſionemq; nactum mercenarium, amoto inde ruſtico inſtrumento, diſceſſiſſe: ideoque petere, vt ſibi ſucceſſor mitteretur, ne deſerto agro, non eſſet vnde vxor & ſui alerentur. *Addè Liuy Epitomam* XVIII.

159. SCIPIONIS FILIÆ.] *Africani quidem, vt ipſe in ſequentibus palàm dicit: at vereor, vt incuriosè & falsò dicat. Nam habuit ille quidem duas filias, ſed quas pater ipſe, non Senatus, elocauit; alteram P. Scipioni Naſicæ, alteram Ti. Sempronio Graccho. Varij tradunt, & Liuius diffusè, libro* XXXVIII. *etſi quidam de vnâ aliter, & patre mortuo nupſiſſe. Sed nemo tamen hoc, quod hic Seneca: nec de eximiâ paupertate eius viri eſt lectum. Quid ergo eſt? in nomine error, & Cn. Scipionis eſt, patrui Africani, quod huic fuit adſcriptum. Valerius lib.* IV. Cùm ſecundo bello Punico Cn. Scipio ex Hiſpaniâ Senatui ſcripſiſſet, vt ſibi ſucceſſor mitteretur, quia filiam virginem adultæ iam ætatis haberet, neque ei ſine ſe dos expediri poſſet: Senatus patris partes ſibi deſumpſit, ac puellam nuptui dedit. *Hoc ipſum, de eodem iſto, Ioannes Zonaras: vt duplex error Senecæ videatur, & in homine, & in numero, qui ex vnâ duas fecit.*

160. QVORVM PANTOMIMÆ.] *Quas dicmi diuites habebant, ſeruas aut libertas. Plinij epiſtola quædam lib.* VII. *& Inſcriptiones priſcæ.*

161. ÆS GRAVE.] *Summam non exprimit, non item Quæſt. Natur.* I. *cap. vlt.* An tu exiſtimas Scipionis filias ex auro nitidum ſpeculum habuiſſe, cùm illis dos fuiſſet æs graue? *Valerius fecit: & dotis modus, inquit,* quadraginta millia æris fuit. *Vbi miror eſſe, qui de re Nummariâ ſcribens voluerit.* quadringenta *legi. Errat. & Valerius ipſe caſtiget:* Veterum ita arcta fuêre patrimonia, vt Megullia, quia cùm quinquaginta millibus æris mariti domum intrauerat, Dotatæ cognomen inuenerit. *Ij ſunt nobis Philippæi circiter quingenti.*

CAP. XIII. 162. CVM SEMEL.] *Stoicum Paradoxum, Virtutes & Vitia ſe conſequi; quiq, vnam vnúmve habeat, omnia habere. Vide me Manuduct.* III. *Diſſert.* IV. *itemq;* XX.

163. NON

mentissima generis humani pestis; moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem A
[163] non quasi pœnam, sed quasi naturæ legem adspicis; ex quo pectore mortis metum
eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis caus-
sâ homini datam, sed [164] propagandi generis; quem non violauerit hoc secretum & in-
fixum visceribus ipsis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non singula
vitia ratio, sed pariter omnia prosternit: in vniuersum [165] semel vincit. Ignominiâ tu pu-
tas quemquam sapientem moueri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus
vulgi secessit? Plus etiam quàm ignominia, est mors ignominiosa. Socrates tamen eo-
dem illo vultu, quo aliquando solus [166] triginta tyrannos [167] in ordinem redegerat, car-
cerem intrauit, ignominiam ipsi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in
quo Socrates erat. Quis vsque eò ad conspiciendam veritatem excæcatus est, vt igno-
miniam putet M. Catonis fuisse, duplicem in petitione [168] præturæ & [169] consulatus re-
pulsam? ignominia illa præturæ & consulatus fuit, quibus ex Catone honor habeba-
tur. Nemo ab alio contemnitur, nisi à se antè contemptus est. Humilis & proiectus ani- B
mus sit isti contumeliæ opportunus: qui verò aduersus sæuissimos casus se extollit, & ea
mala quibus alij opprimuntur, euertit, ipsas miserias [170] insularũ loco habet: quando ita
affecti sumus, vt nihil æquè magnam apud nos admirationem occupet, quàm homo
fortiter miser. Ducebatur Athenis [171] ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrerat,
deiiciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in
ipsam iustitiam animaduerteretur. Inuentus est tamen, qui faciem eius inspueret. pote-
rat ob hoc [172] molestè ferre, quòd sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille abster-
sit faciẽ, & subridens ait comitanti se magistratui: *Admone istum, ne posteà* [173] *tam improbè*
oscitet. Hoc fuit contumeliæ ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu
nihil esse grauius, mortem ipsis potiorem videri. His ego respondebo, & exsilium sæpe
contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit. non magis illum con-
tem-

163. NON QVASI POENAM.] *Ipse in Epi-*
grammate: -Lex est, non pœna, perire.

164. PROPAGANDI GENERIS.] *Verum dogma:*
& in Stoico Catone Lucanus agnouit. -Veneriſq; huic maximus vsus, Progenies: vrbi pater est, vrbique maritus.

165. SEMEL VINCIT.] *Mirum, quid ita scripti,*
vincitur: *at meus voce additâ*, nisi semel vincitur. *Educo sensum:* nisi semel vincit, vincitur.

166. TRIGINTA TYRANNOS.] *Sic Athenæ ite-*
rùm liberæ appellarunt triginta rectores, quos vrbi Lysander rectores dederat, decem autem Pyreo. *Plutarchus in Lysandro, aliq.*

167. IN ORDINEM REDEG.] *Quando, aut quo*
modo? Ipse Socrates apud Platonem (in Apologiâ) do-
cet: cùm gloriatur, se à triginta tyrannis missum, cum quattuor aliis, vt Leontem Salaminium, diuitem quendam, Athenas duceret, nempe interficiendum. atque illos quidem paruisse, sese autem de viâ domum rectà iuisse, NIHILI iniquum illud IMPERIVM FACIENTEM. Quæ res, *inquit*, mihi fortasse exitio fuisset, nisi tyrannis illa paullo pòst concidisset. *Hoc igitur est*, in ordinem redigere, *imperata spernere, & pro magistratu, qui supra vulgus & extra ordinem est, non habere. Ipsum hoc factum in Laertij Socrate tangitur, sed ab interprete Latino confusum, aut peruersum.*

168. PRÆTVRÆ.] *Cum Vatinius ei prælatus, fa-*
ciente Cæsare.

169. CONSVLATVS.] *Quem biennio ante ciuile*
bellum petiit, reipublicæ caussâ. Excidit, homo non
factus ad ambiendum.

170. INFVLARVM LOCO.] *Insulæ propriè sa-* C
cerdotibus, victimis, & rebus sacris. Hi tales, & hæc
talia, sacrosancta censentur, & venerationem habent.
Seneca iterùm hoc sensu, epist. XIV. Hæ litteræ & apud mediocriter malos insularum loco sunt. *Pro*
ipsâ etiam dignitate quauis, medij æui scriptores di-
cunt: vt, Præfecturæ insulis ornari: Tantæ maiestatis (*imperij*) insulis dignum, *Spartianus, Pollio,*
atque alij.

171. AD SVPPLICIVM ARISTIDES.] *Istum*
Athenis ad supplicium ductum, nemo scripsit, quod
sciam: & inter varias super morte eius sententias,
hanc non dixit Plutarchus: quem vide. Ipsum hoc fa-
ctum aut dictum quis Aristidi inscribit? ego non rep-
peri: & da veniam Seneca, credo inter præproperatua,
& parùm excocta esse. Phocioni *adscribendum erat,*
de quo idem Plutarchus: Cùm ad carcerem, venenum potaturus duceretur, inimici præcurrerunt, D
è quibus vnus in frontem eius inspuit. Ipse conuersus ad magistratus, Οὐ παύσεται, εἶπε, τοῦτο ἀχημονοῦντα; Non coërcebit, inquit, aliquis istum improbè se gerentem? *Hæc res & ipsa verba sunt:*
quæ nostrer etiam, per argutiolam, inuertit.

172. MOLESTE FERRE.] *Alij cum negatione*
edunt, non molestè. *Sed acutior sensus in isto. quasi*
dicat, Ideò poterat ægrè ferre, quia non contemni se
solum, sed fœdari sentiebat: nempe ab homine opico
& obsceni oris: cuius saliua etiam impura.

173. TAM IMPROBE OSCITET.] *Inuertit, pro*
suo sensu & inuentiunculâ, nisi fallor, Seneca: quod
& aliàs obserues. Certè vt suprà posui, idem Plu-
tarchus in Apophtegmatis iterauit. Nisi quis de
Aristide aliud censet, & alicunde eruit: quod dis-
fido.

CAP.

A temni, quàm cùm ædium sacrarum ruinæ calcantur, quas religiosi æquè ac stantes adorant. Quoniam meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas XIV.
lacrimas agat, sequitur vt causſę tuæ te stimulent. Sunt autem duæ. nam aut illud te mouet, quòd præsidium aliquod videris amisisse: aut, quòd desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leuiter perstringenda est. noui enim animum tuum, nihil in
suis præter ipsos amantem. Viderint illæ matres, quæ [174] potentiam liberorum muliebri impotentiâ exercent; quæ, quia fęminis honores non licet gerere, per illos ambitiosæ sunt; quę [175] patrimonia filiorum & exhauriunt, [176] & captant; quæ eloquentiam commodando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimùm gauisa es, minimùm vsa: tu [177] liberalitati nostræ semper imposuisti modum, cùm tuę non imponeres: [178] tu filiafamilias, [179] locupletibus filiis vltrò contulisti: tu patrimonia nostra sic administrasti, vt tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abstineres: tu gratiæ nostræ, tanquam
alienis rebus vtereris, pepercisti, & ex honoribus nostris nihil ad te nisi voluptas [180] &
B impensa pertinuit. [181] numquam indulgentia ad vtilitatem respexit. Non potes itaque erepto filio desiderare, quæ incolumi numquam ad te pertinere duxisti. Illò om- XV.
nis consolatio mihi vertenda est, vnde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filij carissimi careo, non conspectu eius, non sermone fruor. vbi est ille, quo viso tristem vultum relaxaui, in quo omnes solicitudines meas deposui? vbi colloquia, quorum inexplebilis eram? [182] vbi studia, quibus libentiùs [183] quàm fęmina, familiariùs [184] quàm mater, intereram? vbi ille occursus? vbi matre visâ semper [185] puerilis hilaritas? Adiicis istis loca ipsa gratulationum & conuictuum, &, vt necesse est, efficacissimas ad vexandos animos recentis conuersationis notas. Nam hoc quoque aduersus te crudeliter fortuna molita est, quòd te [186] ante tertium demum diem quàm percussus sum, securam, nec quicquã tale metuentem, [187] aggredi voluit. benè nos [188] longinquitas locorũ diuiserat: benè [189] aliquot annorum absentia huic te malo præparauerat: redisti, non vt voluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetudinem desiderij perderes. Si multo antè abfuis-
C ses, fortiùs tulisses, ipso interuallo desiderium molliente: si [190] non recessisses, vltimum certè

CAP. XIV. 174. POTENTIAM LIBERORVM.] *Sensus. quæ fatigant potentiam liberorum, suâ impotentiâ: id est, in illis potentibus, ostendunt se aliquid posse. Adsiduè interpellant, vt huic adsint, illi obsint: & per illos quodammodo imperia & magistratus gerunt.*

175. PATRIMONIA EXHAVRIVNT.] *Sibi aut aliis petendo.*

176. ET CAPTANT.] *Cùm iam scilicet emancipati sunt, sui peculij & iuris. Plinius facetè, de Regulo, lib. IV. epist. 11.* Filium amisit. hunc emancipauit, vt heres matris exsisteret: mancipatum (ita vulgò ex moribus hominis loquebantur) fœdâ &
D insolitâ parentibus indulgentiæ simulatione captabat. Incredibile est, sed Regulum nosti. *Si hæc viri, quid fęminæ?*

177. LIBERALITATI NOSTRÆ.] *Opponit illis, quæ exhauriebant.*

178. TV FILIAFAMILIAS.] *Nam viuo adhuc patre, Cap. sequenti.*

179. LOCVPLETIBVS.] *Nota iamtunc diuites fuisse: neque Aula omnia nostro dedit.*

180. ET IMPENSA.] *Ad sumptus magistratuum, ad ludos, epulas, & talia: ad quæ conferre propinqui & amici solent.*

181. NVMQVAM INDVLGENTIA.] *Opponit iis, quæ captabant.*

CAP. XV. 182. VBI STVDIA.] *Quæ noster cum laude & famâ tractabat, eloquentiæ ac sapiẽtiæ.*

183. QVAM FÆMINA.] *Qui sexus ratò talium artium.*

184. QVAM MATER.] *Quia spretâ grauitate, inter audientes, fauentes, discentes eram.*

185. PVERILIS HILARITAS.] *Non quòd puer (vir iam, & maritus, & pater erat:) sed quòd vultu hilaro & blando, in puerum quasi redibat.*

186. ANTE TERTIVM.] *Alij,* tertiumdecimum diem. *Sed verius de* tertio die: *ex eo quod sequitur,* fructum biduo diutius videndi filium tulisses. *Igitur res ita fuit. rediit Romam ex Hispaniâ, interfuit morti & funeri nepotuli sui (ex verbis iam prodendus:) iterumq; abiit, & in viâ de fato filij & exsilio audiuit. In viâ, inquam, cùm biduum iam abfuisset. De regressu eius, & quod plusculos dies Romæ, euincunt hæc verba, cap. 11. supra:* Intra vigesimum diem, quàm filium meum IN MANIBVS & oscu-lis tuis mortuum funeraueras, raptum me audisti. *Ergo duo mala inter tot illos dies: nepotis coràm rapti, & filij absente. nam ait:* audisti. *Venit igitur, abiitq;, vt dixi: iterumq; rediit, hoc casu excita, & è viâ retracta.*

187. AGGREDI VOLVIT.] *Omnino legendum,* regredi.

188. LONGINQVITAS.] *Non ergo in secessu aut rure aliquo suburbano, sed in ipsâ procul Hispaniâ. Videtur autem mortuo Romæ marito, relictis ibi grandioribus liberis, rediisse in patriam; vbi pater, amici, opes.*

189. ALIQVOT ANNORVM.] *Nota. absentia igitur & migratio, non peregrinatio fuit.*

190. NON RECESSISSES.] *In Hispaniam, ignara in-*

certè fructum biduo diutius videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, A
vt nec fortunæ meæ interesses, nec absentiæ assuescerés. Sed quanto ista duriora sunt,
tanto maior tibi virtus aduocanda est, & velut cum hoste noto, ac sæpe iam victo, acriùs
est congrediendum. Non [191] ex intacto corpore tuo sanguis hic fluxit: per ipsas cicatri-
XVI. ces percussa es. Non est quòd vtaris excusatione nominis muliebris, cui pænè con-
cessum est immoderatũ in lacrimas ius, non immensum tamen: & ideò maiores [192] de-
cem mensium spatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinaciâ muliebris mæroris
publicâ constitutione [193] decideremt. non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam &
infinito dolore, cùm aliquem ex carissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est: & nullo,
[194] inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentũ est, & sen-
tire desiderium, & opprimere. Non est quòd ad quasdam fœminas respicias, quarum
tristitiam semel sumptam mors finiuit. nosti quasdã, quæ amissis filiis, imposita [195] lu-
gubria numquam exuerunt. à te plus exigit vita ab initio fortior. non potest muliebris
excusatio contingere ei, à quâ omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum sæcu- B
li malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit. non gemmæ te, non margaritæ
flexerunt: non tibi diuitiæ, velut maximum generis humani bonum, resulserunt: non
te benè [196] in antiquâ & seuerâ institutam domo, periculosa etiam probis peiorum de-
torsit imitatio. Numquam te fœcunditatis tuæ, quasi exprobraret ætatem, puduit: num-
quam more aliarum, quibus omnis commendatio ex formâ petitur, tumescentem vte-
rum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum
elisisti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluisti. numquam tibi placuit vestis, quæ
nihil ampliùs [197] quàm nudam componeret: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima,
& nulli [198] obnoxia ætati, forma: maximum decus, visa est pudicitia. Non potes itaque,
ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes [199] tuæ sedu-
xerunt. tantum debes à fœminarum lacrimis abesse, quantum à vitiis. Ne fœminæ qui-
dem te sinent intabescere vulneri tuo, sed leuiori necessario mœrore citò defunctam, C
iubebunt exsurgere: si modò illas intueri voles fœminas, quas conspecta virtus inter ma-
gnos viros posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare
funera Corneliæ velles, amiserat decem: si æstimare, amiserat Gracchos. Flentibus ta-
men

ra instantis mali. Tamen rediit: & Romæ fuisse, dum filius exsulat, & hæc scribit, colligas è Cap. sequenti, vbi manifestò fratribus & nepotibus eam iungit, & à patre abiungit.

191. EX INTACTO.] *Vide quæ suprà, de continuis huius fœminæ luctibus, cap.* II.

CAP. XVI. 192. DECEM MENSIVM.] *Ouidius idem in Fastis. Atqui de anno luctus etiam legas, in Senecâ nostro epist.* LXIII. Annum fœminis ad lugendum constituêre maiores. *Et Dionysius semel iterumq;*, fœminas annum luxisse, *in Policolæ morte, atque alibi, adfirmat. Quid est? vtrumque fortasse verum: in funere mariti, non nisi decem menses luxisse; in parentum aut agnatorum aliter, & annum totum. Nisi quis in talibus locis annum Romuli accipiat, quod vix puto. Quare autem in viri funere* decem menses *finiti? quia id tempus legitimæ partionis: & ne proles incerta esset, aut sanguis confusus.*

193. DECIDERENT.] *Quasi pacto & lege transigerent.*

194. INHVMANA DVRITIA.] *Ita ad Marciam, cap.* IV. Nec te inhumano ferre humana iubeam modo. *Facit Antonini Pij vox*: Permittite illi vt homo sit. neque enim vel Philosophia, vel Imperium, tollit affectus.

195. LVGVBRIA.] *Vestes & insignia luctus. Propertius*: Et benè habet, numquam mater lugubria sumpsi.

196. IN ANTIQVA.] *Moris antiqui & seueri, vt in coloniis aut municipiis.*

197. QVAM NVDAM COMPONERET.] *Valdè libri variant. Quidam*, vestis quæ ampliùs nudaret, quàm componeret. *Alij*: vestis quæ ad nihil aliud, quàm vt nudaret, componetur. *Meus ille*: quæ nihil ampliùs nudaret, quàm componeretur. *Puto fuisse*: nihil ampliùs nudaret, cum poneretur. *Arguè, vt solet: Vestis, inquit, quæ nec posita magis nudaret, quàm sumpta. Indicat tenues illas & pellucidas, quas hoc ipso sensu describit, De Benefic.* VII. *cap.* IX. Video Sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit. quibus sumptis parùm liquidò mulier nudam se non esse iurabit. *Horatius*: Altera nil obstat Cois tibi, pænè videre est
Vt nudam. *Adde Epist.* XC.

198. OBNOXIA ÆTATI.] *Quid? vt ætas non libet vigorem, aut atterat? amant hoc dici fœminæ: sed vix opinor Senecam matri sic blanditum. Magis legerim*, arti. *quod opponit* lenociniis aut coloribus *aliarum. In Colonienſi est*, pulcherrima tu, & nulli: *ex quo ampliùs velim*, pulcherrimum, tua & nulli obnoxia arti. *Tuam & natiuam formam possides tantum, arti nihil debes.*

199. TVÆ SEDVXERVNT.] *An magis*, eduxerũt?

200. QVÆ

A men circa se, & fatum eius exsecrantibus interdixit, *Ne fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos dedisset.* Ex hac feminâ debuit nasci, qui diceret in concione: *Tu matri meæ maledicas,* [200] *quæ me peperit?* Multò mihi videtur animosior vox matris. Filius magnò æstimabat Gracchorum natales: mater & funera. Rutilia [201] Cottam filium secuta est in exsilium, & vsque eò fuit indulgentiâ constricta, vt mallet exsilium pati, quàm desiderium: nec antè in patriam, quàm cum filio rediit. Eumdem iam [202] reducem, & in Rep. florentem tam fortiter amisit, quàm secuta est: nec quisquam lacrimas eius post elatum filium notauit. In expulso virtutem ostendit, in amisso prudentiam. nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristitiâ superuacuâ stultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo, quarum vitam semper imitata es: earum in coërcendâ comprimendaque ægritudine optimè sequêris exemplum. Scio rem non esse in nostrâ potestate, nec vllum affectum seruire: minimè verò eum, qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne remedium contumax est. volumus eum interim obruere, & deuora-
B re gemitus: per ipsum tamen compositum fictumque vultum lacrimæ profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus: at illum inter ipsa, quibus auocatur, spectacula, leuis aliqua desiderij [203] nota subiuit. Ideò melius est, illum [204] vincere, quàm fallere. Nam qui aut delusus voluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsâ quiete impetum ad sæuiendum colligit: at qui rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaque monstraturus illa, quibus vsos multos esse scio, vt peregrinatione te vel longâ detineas, vel amœnâ delectes; vt rationum accipiendarum diligentiâ, patrimonij administratione multum occupes temporis; vt semper nouo te aliquo negotio implices: omnia ista ad exiguum momentum prosunt, nec remedia doloris, sed impedimenta sunt. ego autem malo illum desinere, quàm decipi. Itaque illò te duco, quò omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad [205] liberalia studia: illa sanabunt vulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi euellent. His etsi nunquam assuesses, nunc vtendum erat: sed quantum tibi patris mei [206] antiquus rigor permisit, omnes bo-
C nas artes non quidem comprehendisti, attigisti tamen. Vtinam quidem virorum optimus, [207] pater meus, nimis maiorum consuetudini deditus, voluisset te sapientum præceptis erudiri potiùs, [208] quàm imbui! non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferendum. [209] Propter istas quæ litteris non ad sapientiam vtuntur, sed ad luxuriam instituuntur, minus est indulgere studiis passus. beneficio tamen rapacis ingenij plus, quàm pro tempore, hausisti: iacta sunt disciplinarum omniũ fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te præstabunt. illæ consolabuntur, illæ delectabunt, illæ si bonâ fide animum tuum intrauerint, numquam ampliùs intrabit dolor, numquam solicitudo, numquam afflictionis irritę superuacua vexatio: nulli horum patebit pectus tuum nam ceteris vitiis iampridem clusum est. Hæc quidem certissima præsidia sunt, & quæ sola te fortunæ eripere possint: sed quia dum in illum portum, quem studia promittunt, peruenieris, adminiculis quibus innitaris opus est, volo interim solatia tua tibi ostendere.

D 200. QVÆ ME PEPERIT?] *C. Gracchi vox fuit, sed Plutarcho aliter paullò elata:* Σὺ Κορνηλίαν λοιδορεῖς, τὴν Τιβέριον τεκοῦσαν; Tu Corneliæ maledicis, quæ Tiberium peperit? *Et verius, opinor, certè modestius, in fratrem nam, non suam laudem.*

201. COTTAM FILIVM.] *Est C. Aurelius Cotta, de quo Cicero* III. *de Oratore:* C. Cotta, quem ille (*Crassus*) florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam Tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus è ciuitate est. *Adde eumdem Ciceronem, in Bruto. Marianis temporibus hæc euenerunt.*

202. REDVCEM, ET FLORENTEM.] *Restituit lege latâ Sulla victor, cum aliis. Ipse Cotta, in Fragmentis Sallustianis:* Vos Quirites rursus mihi patriam, Deos penates, cum ingenti dignitate dedistis. *Dignitate, nam & Consul fuit anno Vrbis* DCLXXVI. *triumphalis etiam futurus, nisi mors intercepisset, Ciceroni scriptum in Pisonem.*

203. NOTA SVBIVIT.] *Alij libri,* subruit: *stantem euertit.*

204. VINCERE, QVAM.] *Suprà, cap.* III. Constitui vincere dolorem tuum, non circũscribere.

205. LIBERALIA STVDIA.] *Maximè Philosophiam, quæ propriè meretur hoc nomen.*

206. ANTIQVVS RIGOR.] *Suprà, hoc ipso cap.* in antiquâ & seuerâ institutam domo.

207. PATER MEVS.] *Delenda videntur, & antè iam posuit.*

208. QVAM IMBVI.] *Perfundi & tingi hic valet: alibi aliter.*

209. PROPTER ISTAS.] *Recepti tunc moris, vt feminæ pleriſque artibus instituerentur, etiam maritæ: sed cum plurium, ad amores aut delicias, abusu.*

ostendere. Respice [210] fratres meos: quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam. in A
vtroque habes quod te diuersâ virtute delectet: [211] alter honores industriâ consecutus
est, [212] alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filij dignitate, alterius quiete, vtriusque pietate. noui fratrum meorum intimos affectus: alter in hoc dignitatem excolit, vt
tibi ornamento sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, vt tibi vacet. Benè liberos tuos & in auxilium, & in oblectamentum, fortuna dispositi: potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officiis: & vnius desiderium,
duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere: nihil tibi deerit, [213] præter
numerum. Ab his ad nepotes quoque respice. [214] Marcum blandissimum puerum, ad
cuius conspectum nulla potest durare tristitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in
cuiusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cuius non lacrimas
illius hilaritas supprimat? cuius non contractum solicitudine animum illius argutiæ solu-
ant? quem non in iocos vocabit illa lasciuia? quem non in se conuertet, & abducet in-
fixum cogitationibus, illa neminem satiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habe- B
re nobis superstitem. In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat: [215] quicquid ma-
tri dolendum fuit, in me transierit: quicquid auiæ, in me. Floreat reliqua in suo statu
turba: nihil de orbitate, nihil de condicione meâ querar. Fuerim tantùm, nihil amplius
dolituræ domus [216] piamentum. Tene in gremio tuo citò tibi daturam pronepotes
[217] Nouatillam: quam sic [218] in me transtuleram, sic mihi adscripseram, vt possit videri,
quòd me amisit, quamuis saluo patre, pupilla. hanc & pro me dilige. Abstulit illi nu-
per fortuna matrem: tua potest efficere pietas, vt perdidisse se matrem doleat tantùm,
non & sentiat. Nunc mores eius compone, nunc formam: altiùs præcepta descendunt,
quæ teneris imprimuntur ætatibus. Tuis assuescat sermonibus: ad tuum fingatur ar-
bitrium. multum illi dabis, etiam si nihil dederis præter exemplum. Hoc iam tibi sol-
lemne officium, pro remedio erit. non potest animum piè dolentem à solicitudine auer-
tere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio. Numerarem inter magna solatia [219] patrem C
quoque tuum, nisi abesset. nunc tamen ex affectu tuo, quid illius interst, cogita: intel-
liges, quanto iustius sit, te illi seruari, quàm [220] mihi impendi. quoties te immodica vis
doloris inuaserit, & sequi se iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes prone-
potesque dando, effecisti [221] ne vnica esses: consummatio tamen ætatis actæ feliciter, in te
XVII. vertitur. Illo viuo, nefas est te, quòd vixeris, queri. Maximum adhuc solatium
tuum tacueram, sororem tuam: illud fidelissimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuę
pro indiuiso transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu la-
crimas tuas miscuisti, in huius primùm [222] respirasti sinu. Illa quidem affectus tuos
sem-

210. FRATRES MEOS.] *Nouatum, & Melam, qui tecum nunc Romæ.*

211. ALTER HONORES.] *Nouatus, siue ex adoptione, Iunius Gallio.*

212. ALTER SAPIENTER.] *Mela, Lucani pater. Vide Tacitum extremo Annali* XVI.

213. PRÆTER NVMERVM.] *Sic ad Marciam, cap.* IV. Tiberij pietas efficiebat, vti nihil sibi, nisi numerum, deësse sentiret.

214. MARCVM BLAND. PVERVM.] *Est sanè ipsius filius, etsi video esse qui ambigant. Ex Epigrammate appâret:*

Sic Marcus dulci qui nunc sermone fritinnit,
Facundo patruos prouocet ore duos.

Sed & verba & vota, quæ hîc sunt, patrem & eius affectum clamant.

215. QVIDQVID MATRI.] *Vxori, tunc etiam vitiæ, vt apparet. Quæ tamen illa, nescio: nam Paullinam posteà sanè duxerit. de quâre in Vitâ videbimus. Sed viuebat igitur tunc Marcus, etsi alium filiolum amiserat paullò ante exsilium, de quo suprà cap.* II. *& asscit statim fortasse, cùm dicit:* Nihil de orbitate meâ. *Etsi referri hoc eò potest, quòd patriâ & parentibus esset orbus.*

216. PIAMENTVM.] Καθαρμα, *& piacularis victima.*

217. NOVATILLAM.] *Nouati filiam.* D

218. IN ME TRANSTVLERAM.] *Adoptione? non opinor, sed affectu & curâ.*

219. PATREM QVOQVE.] *Qui absens in Hisp.*

220. MIHI IMPENDI.] *Conradi, & erogari, vnà mecum perire. Super eo verbo vide Notas ad De Prouid. cap.* V.

221. NE VNICA ESSES.] *Itáne vnica? atqui statim, cap. sequenti* Sororem *illi donat. An igitur eâdem matre quidem, sed diuerso patre fuit? appâret: nisi quis contrà, eodem patre, sed non matre genitas velit. Nam suprà, cap.* II. Amisisti matrē statim nata, creuisti sub nouercâ. *Itaque pater aliam superduxit: & ex eâ si aliam genuit, potest tamen illi* Vnica *dici hæc nostra, respectu illius matris.*

CAP. XVII. 222. RESPIRASTI SINV.] *Vox,* sinu, *priscis libris abest: an ergo fuerit,* in huius primum ore spirasti? *in aspectu eius & oculis.*

223. IN

A semper sequitur: in meâ tamen personâ, non tantùm pro te dolet. Illius manibus [223] in vrbem perlatus sum: illius pio maternoque [224] nutricio [225] per longum tempus æger conualui: illa [226] pro quæsturâ meâ gratiam suam extendit: & quæ ne sermonis quidem, aut claræ salutationis sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentiâ verecundiam. Nihil illi seductum vitæ genus, nihil modestia, in tantâ feminarum petulantiâ, rustica, nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstiterunt, quò minùs pro me etiam ambitiosa fieret. Hæc est, mater carissima, solatium, quo reficiaris: illi quantum potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent mærentes, ea quæ maximè diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quærere: tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer. siue seruare [227] habitum istum voles, siue deponere, apud illam inuenies vel finem doloris tui, vel comitem. Sed si prudentiam perfectissimæ feminæ noui, non patietur te nihil profuturo mærore consumi, & exemplum tibi suum, cuius [228] ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimum virum amiserat, auunculum nostrum, cui virgo nupserat, in
B ipsâ nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictisq; tempestatibus corpus eius [229] naufraga euexit. O quàm multarum egregia opera in obscuro iacent! Si huic illa simplex admirandis virtutibus contigisset antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur vxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam firmissimis metuendi maris, caput suum periculis pro sepulturâ obiecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de suo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quæ se [230] pro coniuge vicariam dedit. hoc amplius est, discrimine vitæ sepulcrũ viro quærere: maior est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, quòd [231] per sedecim annos, quibus maritus eius Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conspecta est. neminem prouincialem domum suam admisit: nihil à viro petiit, nihil à se peti passa est.

Itaque

223. IN VRBEM PERLATVS.] *Nota, & gaudeat Hispania. natus igitur in eâ fuit: sed puer aut infans*
C *Romam latus. Faciunt verba*, MANIBVS, & PERLATVS.

224. NVTRICIO.] *Pro nutricatu, vt Columella.*

225. PER LONGVM TEMPVS.] *An sub Caligulâ, cùm tabescere visus? an & anteà? Nam pleraque eius ætas morbis obnoxia, vt alibi queritur.*

226. PRO QVÆSTVRA.] *Sub Caio, opinor.*

227. HABITVM ISTVM.] *Lugubrem.*

228. EGO ETIAM SPECTATOR.] *Ergòne in Aegypto fuit? apparet. Adolescens scilicet sub Tiberio auunculum suum non quidem comitatus euntem est (neque enim tot annos hæsisse probabile est) sed agentem ibi, & sub finem Præfecturæ ac vitæ inuisit. Sanè* spectator *esse (vt hic palàm scribit) facti huius non potuit, nisi huic ex Aegypto redeunti adfuit, & vnà nauigauit.*

229. NAVFRAGA EVEXIT.] *Nondum naufraga, sed naufragio propinqua. Nam nauis* exarmaue-
D rat: *vt mox dicet. Cæterùm attollit, vt pleraque huius feminæ; in cuius laudes valdè est benignus.*

230. PRO CONIVGE VICARIAM.] *Ea Alcestis fuit, poetarum scriptis nobilitata.*

231. PER SEDECIM ANNOS.] *Et mox hic numerus repetitur, vt de errore non suspiceris. Quis tamen iste tamdiu Aegypto præfectus? quæri, vel Senecæ causâ, dignus, & quia auunculus ei ad finitate fuit. Credo me repperisse equidem, etsi Senecæ nusquam nominatum. Sed temporum ratio & Præfectorum Aegypti obseruatio, manu ad verum & virum ipsum duxit. Primùm noto, euenisse ista ante Claudium, imò & Caium: quia ante Quæsturam Senecæ hic reditus. Ergo sub Tiberio: qui autem tunc Aegypti Præsides? Vnus fuit* Æmilius Rectus, *quem Dio nominat statim sub initia Tiberij, & qui* cùm huic Principi grandiorẽ solito summam pecuniæ ex Ægypto misisset: rescripsit bonus adhuc Tiberius, Tonderi se oues suas, non deglubi velle. *Hæc Dio, inter Acta anni* DCCLXVIII. *id est primo Tiberij anno. Aiò nunc autem huic successisse mox in Præfecturâ* Vetrasium Pollionem: *atque illum esse, de quo hic omnis sermo. Quo argumento? certo, quòd Dio Cassius in Actis anni* DCCLXXXV. *scribit:* Vetrasio Pollione, Ægypti præfecto, vitâ functo, Ibero cuidam Cæsariano liberto prouinciam ad tempus mandauit. *Ecce, mortuus ille Præfectus tali anno: ad quem iustè sunt* XVI. *anni, quos Seneca hic notat, ab Aemilij Recti præfecturâ. Computa, reperies. Nota etiam, quòd* mortuum *dicat; in ipsâ nempe nauigatione, vt hic noster. Successit autem ei* Iberus, *vt in Dione; aut potiùs* Seuerus, *vt ex Philone castigandum censeo. qui disertè scribit (contra Flaccum)* post Seueri obitum *(μετὰ τὸν σεβῆρου τελευτὴν)* Flaccum accepisse prouinciam, in sex annos. *At Dionis verba erant:* Καὶ τούτῳ ἐπέτασίου πλείονος, τοῦ τῆς αἰγύπτου ἄρχοντος τελευτήσαντος, ἰβήρῳ τινὶ καισαρίῳ χρόνου τινὰ τὸ ἔθνος ἐπέτρεψε. *Itaque litterula tantum retrahenda est, & capiti vocis annectenda,* σεβήρῳ. *Ille autem Seuerus non diu sanè præfuit, vix paucos menses: ex ipso Philone, qui ait,* Flaccum quidem in sex annos præfectum, sed quinque tantùm annos Tiberium vixisse. *Ita est omnino. post Vetrasy mortem paullò plus quinque anni supersunt, & ex iis menses aliquot Seuerus libauit. Quàm bellè hæc conueniunt? neque alius esse à Vetrasio per* sedecim annos *potuit. Neque mirum tot illos, sub Tiberio:* cuius moris fuit *(Taciti verba)* continuare imperia, ac plerosque ad finem vitæ in iisdem exercitibus aut iurisdictionibus habere. *Hic ergo ille*

Itaque [232] loquax, & ingeniosa in contumelias præfectorum prouincia, in quâ etiam A
qui vitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, velut vnicum sanctitatis exemplum suspexit: & quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem verborum licentiam continuit: & hodie similem illi, quamuis nunquam speret, semper optat. Multum erat, si per sedecim annos illam prouincia probasset: plus est, quòd ignorauit. Hæc non ideò refero, vt eius laudes exsequar, quas [233] circumscribere est, tam parcè transcurrere: sed vt intelligas, magni animi esse feminam. quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiæ & pestes, vicerũt: non metus mortis eam, [234] exarmatâ naui naufragium suũ spectantem, deterruit, quò minus exanimi viro hærens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animum à luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Ceterùm quia necesse est, cùm omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentiùs tibi obuersari: non quia illi minùs cari sint, sed quia naturale est, [235] manum sæpius ad id referre quod doleat: qua- B
lem me cogites, accipe. Lætum & alacrem, velut optimis rebus. sunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus suis vacat, & modò se [236] leuioribus studiis oblectat, modò ad considerandam suam vniuersique naturam, veri auidus insurgit. Terras primùm, situmque earum quærit. deinde condicionem circumfusi maris, cursusque eius alternos & recursus: tunc quicquid inter cælum terrasque plenum formidinis interiacet, perspicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuisque & grandinis iactu tumultuosum spatium: tum peragratis humilioribus, ad summa prorumpit, & pulcherrimo diuinorum spectaculo fruitur, æternitatisq; suæ memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus sæculis, vadit.

auunculus. Atqui non nominat vsquam Seneca. Non in his quidem libris, qui exstant: quis scit, si in aliis? Nominat C. Balbillum, *Aegypti præfectum, perhonestè, Quæst. Nat.* IV. *cap.* I. *At ille esse non potest, qui sub Nerone demum prouinciam eam accepit. An idem cum nostro est,* Triarius Pollio *in Plinij libro* XXXVI. *cap.* VII? *Non est. nam ille* Procurator *ibi (non Præfectus)* Claudij Cæsaris: *cùm iste iamdiu viuere desiisset. Addo, quòd meliores libri* Asinium Pollionẽ *scribunt. Longior fui, sed iuuit hoc eruisse.*

232. LOQVAX ET INGENIOSA.] *Herodianus lib.* IV. Ægyptij sunt homines naturâ dicaces, & facti ad cauillos aut iocos dicendos. Iaciuntque in eos qui eminent multa, quæ ipsis gratiosa aut venusta videntur, sed mordent & pungunt in quos iaciuntur. *Talia alij de illis, nominatim Vopiscus in Saturnino.*

233. CIRCVMSCRIBERE EST.] *In angustum gyrum includere, latè per se fusas.*

234. EXARMATA NAVI.] *Armamentis spoliatâ. Notatum hodieq;, mare cadauera ægrè ferre, & tempestates suboriri.* C

235. MANVM SÆPIVS.] *Ex Græco senario:*

Ὅπου τὶς ἀλγεῖ, κεῖσε καὶ τὴν χεῖρ' ἔχει:

Vbi dolor est, illic manum quis admouet.

Adde, quòd naturâ magis amemus miseros. Auctor Thebaidos:

Quò caussa melior, sorsque deterior trahit,
Inclinat animus, semper infirmo fauens.
Miseros magis Fortuna conciliat suis.

Hoc mater inibi, simili affectu, dicit. Sed & noster epist. LXVI. Parentum amor magis in ea, quorum miseretur, inclinat.

236. LEVIORIBVS STVDIIS.] *Poësi, & Philologiâ. Dixerit igitur aliquis, hic eum poëtatum, & fortasse Medéam scripsisse. Hæc fortia: quàm aliter ad Polybiũ?*

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ

LIBER DE CONSOLATIONE AD POLYBIVM

ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

B

ARGVMENTVM ET ORDO.

SCRIPTVM *in exsilio est, dum animo & corpore iacet (fatendum est, & scriptio clamat) anno circiter exsilij eius tertio. Nam palàm meminit* Britanniæ apertæ, *quod circa id tempus fuit. Polybius autem, inter præpotentes Claudij libertos,* A STVDIIS *titulum habuit, & Græcè Latinéque dicas eruditum; ex laudibus quidem quas Seneca accumulat, eminenter. Solatur eum in fraternâ morte: & Dispositio tota latet, quia principium, & pluscula, desunt. In iis quæ sunt, hæc est. Negat dolendum in vnius morte, quoniam mundus ipse, & quidquid in eo, hac lege damnantur. Item, quia vanus dolor, & sine fructu. Tertiò, Natos nos esse ad tristia; eoque adsuescendum. Quartò, Voluntatem defuncti aduocat, illum nolle. Quintò, Constantiâ & exemplo præire aliis fratribus debere: quia persona illustris, & oculi in eam versi. Sextò, & à* C *Studiis solatium petere vult, quæ semper adamauit. Hæc & talia vsque ad Cap.* XXXI. *Ab eo deinde Exempla spargit eorum, qui fortiter tulère: inter hos (non sine vili adulatione) ipsius Cæsaris, quem & mirè laudat: & denique Polybium iterùm ad Studia & libros mittit, remedium in dolorem. Senecæ hoc scriptum esse, negare non licet: editioni destinatum ab eo, non arbitror. sed pro præsenti fortunâ abiectè & demissè scriptum, ad seruulum, heu, quot laudibus exornatum! Pudet, pudet: inimicus Senecæ fuit & gloriæ eius, quisquis vulgauit.*

EX CAPITE XX.

***[1] nostra corpora compares, firma sunt: si redigas ad condicionem naturæ omnia destruentis, & vnde edidit eodem reuocantis, caduca sunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his[2] multo mirabiliora sequen-
D tium annorum exstruxit ambitio, aliquando solo æquata visentur. Ita est. nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. aliud alio modo fragile est: rerum exitus variantur: ceterum quicquid cœpit, & desinit. Mundo[3] quidam minantur interitum, & hoc vniuersum, quod omnia diuina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem veterem tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, & singulas comploret animas: Carthaginis ac Numantiæ Corinthique cinerem, & si quid altius cecidit, lamentetur: cùm etiam hoc, quod non habet[4] quò cadat, sit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum aliquando nefas ausura, sibi non peperciſſe conqueratur. Quis tam superbæ impotentisque arrogantiæ est, vt in hac naturæ necessita- XXI.
te omnia ad eumdem finem reuocantis, se vnum ac suos seponi velit: ruinæque, etiam ipsi mundo imminenti, aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: & ideò mihi videtur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune fecisse, vt crudelitatem fati con-

solaretur æqualitas. Illud quoque te non minimùm adiuuerit, si cogitaueris nihil pro- A
futurum dolorem tuum, nec illi quem desideras, nec tibi. noles enim longum esse, quod irritum est. Nam si quicquam tristitiâ [5] profecturi sumus, non recuso, quicquid lacrimarum fortunæ meæ superfuit, tuæ affundere. inueniam etiam nunc, per hos [6] exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modò id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur. atque adeò ipse hanc [7] litem meam faciam. Iniquissima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam venerationem receperat, vt, quod rarò vlli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem saluo Cæsare accipere maximum poterat, impressisti: & cùm benè illum vndique circumisses, intellexisti hanc partem tantummodò patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? [8] nunquam illi obnoxius fuit. nunc quoque quantum potest, illam à se abiicit, & in [9] tantâ felicitate acquirendi, nullum maiorem ex eâ fructum, quàm contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, vt facilè in locum amissorum posset alios substituere. Vnum enim hunc ex his quos in Principali domo potentes vidi, cognouisse videor: B
quem omnibus amicum habere cùm expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est hæc apud eum, quàm vt à te quoque ipsâ concuti possit. Eriperes bonam valetudinem? sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantùm, sed innatus est, sic esse fundatum, vt supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantulum nocuisses? longissimum illi ævum ingenij fama promisit. Id egit ipse, vt meliore sui parte duraret, & compositis eloquentiæ [10] præclaris operibus, à mortalitate se vindicaret. Quamdiu fuerit vllus litteris honor, quamdiu steterit aut Latinæ linguæ [11] potentia, aut Græcæ gratia, vigebit cum [12] maxi-

COMMENTARIVS. C

CAP. XX. *Liber acephalus siue capite defectus, quod quiuis videt: sed tantúsne hiatus, vt hic numerus præfert? Nam ita desint* Capita XIX. *id est, plus alterâ libri parte: mihi non credendum. Imò verò, cùm rem considero, pauca requiri censeo: & pleraque in istis exsequi eum video, quæ ad plenam consolationem. Vnde ergo is numerus tam grandis? dicam, quod rideas. Hic liber, in plerisque scriptis, illi* De Breuitate vitæ *subiungitur, imò contungitur, quasi vnum idemq; scriptum sit. Qui igitur disparârunt, benè sanè: sed hoc non benè aut considerate, quòd numeros eosdem tenuerunt Capitum, quibus connecti cum illo solet. Nam ecce,* XX. Caput, *vltimum est libelli dicti: ergo hic consequenter fecerunt statim,* Caput XXI. *Error clarus: nec mutaui tamen. quid opus? & citationes nos fallant, quæ vulgò sic conceptæ.*

1. NOSTRA CORP.] *De operibus magnis mirandisq; locutus videtur: & illis, inquit, si corpora hæc compares caduca & fragilia, dicas firma illa esse. at non sunt, si ad Naturæ communem legem. Variat tamen hæc lectio: & è quibusdam eruas* Si vitæ nostræ compares: *quod placeat.*

2. MVLTO MIRAB.] *Hoc ad Romana opera spectat: quæ verè superarunt decantata illa spectacula.*

3. QVIDAM MINANTVR.] *Stoici, in suâ illâ ἐκπυρώσει siue* deflagratione mundi. *Vide* Quæst. Nat. III. *cap.* XXVIII. *& me in Physiol.* II. *Diss.* XXII.

4. QVO CADAT.] *Nihil enim extra mundum. Sed vt ille canit,* In se magna ruunt.

CAP. XXI. 5. PROFECTVRI SVMVS.] *Nihil. & pulchrè Philemon:*

Εἰ τὰ δάκρυ' ἡμῶν, ᾧ κακῶν ἦν φάρμακον,
Αἱ δ' ὀλαύσας τῷ πονεῖν ἐπαύετο,
Ἀλλαττόμεθ' ἂν δάκρυα, δόντες χρυσίον.
Νῦν δ' ἃ προσέχει τὰ πραγματ' οὐδὲν λείπεται,
Ἐάν τε κλαίῃς, ἐάντε μὴ, φορεύεται.
Τί δὴ ποιῆς πλέον; οὐδὲν. ἡλύπηδ' ἔχει,
Ὥσπερ τὸ δένδρον τὸν καρπὸν, τὸ δάκρυον:

Si lacrimæ nostræ medela sint malis,
Semperque lugens miseriam pellat suam;
Auro parandæ lacrimæ contrà sient.
At nihil ad ipsas ipsa res conuertitur,
Fleasq; non fleasq;, iter pergit suum.
Quid ergo flendo plus facis? nihil, nisi vt D
Fructum arbor affert, lacrimas dolor parit.

6. EXHAVSTOS IAM.] *Ita iacebas? vbi robur Seneca? vbi quæ ad matrem aliter scribis?* Lætum & alacrem, velut optimis rebus, me cogita. *Illa, an hæc, verba sunt?*

7. LITEM MEAM.] *In me actionem & impendia eius recipiam. Tuo nomine agam.*

8. NVMQVAM ILLI.] *Credamus, & præsertim in liberto Claudij. qui omnes certatim aureos floccos ab illâ pecude legebant.*

9. TANTA FELICITATE.] *Putarem,* facilitate.

10. PRÆCLARIS OPER.] *Infrà, cap.* XXVI. *&* XXXI.

11. POTENTIA.] *Benè. nam hæc imperabat.*

12. MAXI-

A maximis viris[12]: quorum se ingeniis vel[13] contulit, vel, si hoc verecundia eius recusat,
[14] applicuit. Hoc ergo vnum excogitasti, quomodo illi maximè posses nocere. XXII.
Quo melior enim est quisque, hoc sæpius ferre te consuevit, sine vllo delectu furentem,
& inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab iniuriâ præsta-
re eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certâ peruenisse, & non ex
tuo more temerè incidisse? Adiiciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis inter-
ceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certè eras digniſ-
simus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium
æquale omnium hominum. desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in
illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minùs bono fratri fuisses bo-
nus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberiùs exercuit. Nemo
potentiam eius injuriâ sensit, nunquam ille[15] te fratrem vlli minatus est. Ad exemplum
se[16] modestiæ tuæ formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum es-
B ses,[17] & onus. Suffecit ille huic sarcinæ. O dura fata, & nullis æqua virtutibus! antequam
felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est. Parum autem me indignari scio: nihil
est enim difficilius, quàm magno dolori paria verba[18] reperire. Iam nunc tamen si quid
proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti tam iniusta, & tam violenta for-
tuna? Tam citò indulgentiæ tuæ te pœnituit? quæ ista crudelitas est, in medios fratres
impetum facere, & tam cruentâ rapinâ concordissimam turbam imminuere, tam bene
stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, &
sine vllâ caussâ[19] delibare voluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem
exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summæ potentia, summâ conseruata abs-
tinentiâ, nihil sincerus & [20] putus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Lu-
get Polybius, & in vno fratre, quid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis
doloris sui solatiis timet. [21] Facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propitio do-
let Cæsare. hoc sine dubio impotens fortuna captasti, vt ostenderes neminem contra te,
C ne à Cæsare quidem, posse defendi. Diutius accusare fata possumus, [22] mutare XXIII.
non possumus. stant dura & inexorabilia. nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo caussâ
mouet: nihil vnquam parcunt vlli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil
proficientibus. facilius enim nos illi dolor adiiciet, quàm illum nobis reducet. Qui si
nos torquet, non adiuuat, primo quoque tempore deponendus est: & ab inanibus sola-
tiis, atque amarâ quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis nostris,
ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedum mortales circumspice: larga
vbique flendi, & assidua materia. alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocat:
alium ambitio nunquam quieta sollicitat: alius diuitias quas optauerat, metuit, &[23] vo-
to laborat suo: alium solicitudo, alium labor torquet, alium semper vestibulum obsi-
dens turba: hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lacrimæ nobis deerunt, ante-
quam caussę dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiserit, quę pri-
mum nascentium [24] omen fletum esse voluit? Hoc principio edimur, huic omnis se-
D quen-

12. MAXIMIS VIRIS.] *Homero & Virgilio, quos è versâ in prosam orationem transfuderat. Vide capita iam dicta.*

13. CONTVLIT.] *Paria fecit, illâ versione: aut, parem se ostendit.*

14. APPLICVIT.] *Si non par, proximus & coniunctus.*

CAP. XXII. 15. TE FRATREM.] *Vt diceret, Fratri referam, & Frater hoc vindicabit.*

16. MODESTIÆ TVÆ.] *Ita verò. nam quæ maior modestia, quàm quòd* sæpe *(Suetonius ita scribit)* inter duos Consules ambulabat?

17. ET ONVS.] *Ad imitandum scilicet. & vt dignos se præberent tali fratre.*

18. REPERIRE. *Meus liber,* rependere.

19. DELIBARE.] *Decerpere, minuere.*

20. PVTVS LITT.] *Ita Muretus, nec malè. at libri omnes,* tutus. *Itaque Pincianus,* sincerus ex toto, *faciebat.*

21. FACINVS INDIGNVM.] *Te inepta hæc scribere.*

CAP. XXIII. 22. MVTARE.] *Hæc tria verba adiecimus ex nostro libro, omnino germana.*

23. VOTO LABORAT.] *Torquetur eo, quod optauerat.*

24. OMEN FLETVM.] *Plinius:* Hominem tantùm nudum natali die abiicit ad vagitus statim & ploratum, nullumque animalium aliud pronius ad lacrimas, & has protinus vitæ principio. *Vide Consol. ad Marc. cap.* XI.

CAP.

quentium annorum ordo consentit: sic vitam agimus: ideoque moderatè id fieri de- A
bet à nobis, quod sæpe faciendum est: & respicientes, quantum à tergo rerum tristium
immineat, si non finire lacrimas, at certè reseruare debemus. Nulli parcendum est rei
magis quàm huic, cuius tam frequens vsus est. Illud quoque te non minimum adiuue-
rit, si cogitaueris, nulli minùs gratum esse dolorem tuum, quàm ei cui præstari videtur.
Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque eius officij ratio est, quod ei
XXIV. cui præstatur, si nihil sentit, superuacuum est: si sentit, ingratum. Neminem to-
to orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem
nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, vt cruciatu tuo noceat ti-
bi: [25] vt te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, [26] à studio, & Cæsare? non est
hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præstitit, venerationem tan-
quam parenti, cultum tanquam superiori: ille desiderio tibi esse vult, tormento esse
non vult. Quid itaque iuuat dolori intabescere: quem, si quis defunctis sensus est, fini-
ri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta posset voluntas videri, omnia hæc du- B
biè ponerem, & dicerem: Siue te torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus
cupit, indignus hoc affectu tuo est: siue non vult, [27] vtique inutilem dolorem dimitte.
nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc verò, cuius tam explora-
ta pietas est, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quàm hic si tibi casus
eius acerbus est, si te vllo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine vl-
lo flendi fine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil æquè à lacrimis
tam inutilibus abducet, quàm si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, forti-
ter hanc fortunæ iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus affectis, vt hi-
laritatem de industriâ simulent, & aduersas res adumbratâ lætitiâ abscondant, ne mili-
tum animi, si fractam ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur: id nunc tibi quo-
que faciendum est. Indue dissimilem animo tuo vultum, & si potes, proiice omnem ex
toto dolorem: sin minùs, introrsùs abde & contine, ne appareat, & da operam, vt fra-
tres tui te imitentur: qui honestum putabunt, quodcunque facientem viderint, ani- C
mumque ex vultu tuo sument. [28] Et solatium debes esse, & consolator illorum: non po-
XXV. teris autem horum mœrori obstare, si tuo indulseris. Potest & illa res à luctu te
prohibere nimio, si tibi ipse renũtiaueris, nihil horum quæ facis posse subduci. Magnam
tibi [29] personam hominum consensus imposuit: hæc tibi tuenda est. Circumstat te om-
nis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perspicit quantum
roboris ille aduersus dolorem habeat, & vtrúmne tu tantùm rebus secundis dexterè vti
scias, an & aduersas possis viriliter ferre. obseruantur oculi tui. Liberiora omnia sunt iis,
quorum affectus tegi possunt: tibi nullum secretum liberum est, in multâ luce fortuna
te posuit. omnes scient, quomodo te in isto tuo gesseris vulnere: vtrúmne statim per-
cussus [30] arma submiseris, an in gradu steteris. Olim te in [31] altiorem ordinem & amor
Cæsaris extulit, & tua studia deduxerunt: nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid
autem tam humile ac muliebre est, quàm consumendum se dolori committere? Non
idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio de stu- D
diis ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum exspectant. Si vo-
lebas tibi omnia licere; ne conuertisses in te ora omnium. nunc autem tibi præstandum
est,

CAP. XXIV. 25. VT TE VELIT.] *Meus*, & priuate velit. *quid sit, nescio.*

26. A STVDIO.] *Alludit ad munus eius. erat enim hic Polybius Principi suo* A studiis, *vt Suetonio dicitur, cap.* XXVIII. *Quod tamen non ita capiendum. vt libris modò cum Claudio vacauerit; sed imò* libellis & desideriis hominum capiendis, disponendis, suggerendis. *quod infrà, cap.* XXVI. *dixes.*

27. VTIQVE INVTILEM.] *Ab ingenio Mureti: Erasmus anteà*, vtrique inertem dolorem dimittite. *Meus & plerique scripti*, vtrique vestrum inhærentem dolorem: *quod Erasmianum illud firmet.*

28. ET SOLATIVM.] *Quod ex adspectu tuo capient.*

CAP. XXV. 29. PERSONAM.] *Meus & aliquot scripti*, partem. *quòd si tenemus, ad Scenicas partes referam, quæ solent imponi.*

30. ARMA SVBM.] *A gladiatoribus, vti & sequens phrasis, de* gradu. *Videantur nostra Saturnalia.*

31. ALTIOREM ORDINEM.] *Palatinum. & Cæsarianus es.*

32. PRO-

A est, quantum [32] promisisti omnibus illis, qui opera ingenij tui laudant, qui describunt: quibus, cùm fortunâ tuâ opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt. nihil vnquam itaque potes indignum facere perfecti & eruditi viri professione, vt non multos admirationis de te suæ pæniteat. Non licet tibi flere immodicè: nec hoc tantummodò non licet, nec somnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu rerum in otium ruris, [33] gratiâ quietis confugere, aut assiduâ laborioſi officij statione fatigatum corpus [34] voluntariâ peregrinatione recreare, aut spectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem disponere. [35] Multa tibi non licent, quæ humillimis & in angulo iacentibus licent. Magna seruitus est, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. audienda sunt tot hominum millia, tot disponendi [36] libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congestus. Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, [37] quieti animi est. Non licet tibi, inquam, flere: vt multos flentes audire possis: vt periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Cæsaris peruenire cupientium lacrimæ [38] prosint, tibi tuæ assiccandæ sunt. [39] Hoc tamen XXVI.

B etiam non in leuioribus remediis adiuuabit. cùm voles omnium rerum obliuiſci, cogita Cæsarem: vide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantam industriam debeas. intelliges non magis tibi incuruari licere, quàm illi, si quis modò est [40] fabulis traditus, cuius humeris mundus innititur. Cæsari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicauit, sibi eripuit: & siderum modo, quæ irrequieta semper cursus suos explicant, numquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. Ad quemdam itaque modum tibi quoque eadem necessitas iniungitur: non licet tibi ad vtilitates tuas, ad studia tua respicere. Cæsare orbem terrarum possidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec vlli rei potes: totum te Cæsari debes. Adiice nunc, quòd cùm semper prædices cariorem tibi spiritu tuo Cæsarem esse; fas tibi non est, saluo Cæsare, de fortunâ queri. Hoc incolumi, salui tibi sunt tui: nihil perdidisti: non tan-

C tùm siccos oculos tuos esse, sed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia sunt: hic pro omnibus est. Quod longè à sensibus tuis prudentissimis piissimisque abest, aduersus felicitatem tuam parum gratus es, si tibi quicquam, hoc saluo, flere permittis. Monstrabo etiamnum, non quidem firmius remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristitia. nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet accessum: omnia in te Cæsar tenebit: cùm ab illo discesseris, tunc, velut occasione datâ, insidiabitur solitudini tuæ dolor, & requiescenti animo tuo paullatim irrepet. Itaque non est, quod vllum tempus vacare patiaris à studiis. tunc tibi litteræ tuæ, tam diu ac fideliter amatæ, gratiam referant: tunc te illæ antistitem & cultorem suum vindicent: tunc Homerus & Virgilius, tam benè de humano genere meriti, quàm tu de omnibus & de illis meruisti, quos [41] pluribus notos esse voluisti quàm scripserant, multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commi-

D seris.

32. PROMISISTI OMNIBVS.] *Meus liber*, omnes illi. *nec ambigo, quin tota clausula sic rescribenda & discernenda.* quantum promisisti. Omnes illi, qui o.i.t. l.q.d.q. c.f.t.o.n. s. i. opus est, custodes animi tui sunt.

33. GRATIA QVIETIS.] *Vox* gratiâ *omnibus scriptus abest. possis legere*, in otium ruris quieti.

34. VOLVNTARIA.] *Placet mei libri scriptio*, voluptariâ.

CAP. XXVI. 35. MVLTA TIBI.] *Paris sententiæ habet* 1. De Clem. *cap.* VIII. *sed ad Principem, non eius seruum.*

36. LIBELLI.] *Quibus preces aut desideria continentur.*

37. QVIETI ANIMI EST.] *Spuria sunt. libri prisci*, principis maximi animo subiici erigendus (*alij*, exigendus) is est. *Non dubito legere.* disponendi libelli. Tantus rerum ex o.t.a.c. congestus vt possit per ord. suum P.m. animo subiici, erigendus ipse es. *aut cum Pinciano*, erigendus tuus est.

38. PROSINT.] *Meus*, possint.

39. HOC TAMEN.] *Clausula hæc in meo*: Hæc tamen etiamnunc leuioribus te remediis adiuuabunt. *Vulgata placeat. vult hoc de Cæsare, non inter parua esse.*

40. FABVLIS TRAD.] *Meus & quidam, voce additâ*: traditus fauor. *Atlantem intellegi certum est, nec vltrà penetro.*

41. PLVRIBVS NOTOS.] *Ergo Homerum Latinè vertit, Virgilium Græcè, sed pedestri sermone: vt legi vterque & capi ab vtraque gente posset.*

42. MA-

feris. Tunc Cæsaris tui opera, vt per omnia sæcula domestico narrentur præconio, quantum potes compone. nam ipse tibi optimè formandi condendique res gestas, & [42] materiam dabit, & [43] exemplum. XXVII. Non audeo te vsque eò producere, vt fabellas quoque & Æsopeos [44] logos, [45] intentatum Romanis ingeniis opus, solitâ tibi venustate connectas. difficile est quidem, vt ad hæc hilariora studia tam vehementer perculsus animus, tam citò possit accedere: hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius, & redditi sibi, si poterit se à seuerioribus scriptis ad hæc solutiora producere. In illis enim quamuis ægrum eum adhuc, & secum reluctantem, [46] aduocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas: hæc quæ remissâ fronte commentanda sunt, non feret, nisi cùm iam sibi ab omni parte constiterit. Itaque debebis eum seueriore materiâ primùm exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamento, si sæpe te sic interrogaueris: [47] Vtrúmne meo nomine doleo, an eius qui decessit? Si meo, perit meę indulgentiæ iactatio, & incipit dolor, hoc vno excusatus, quòd honestus est, cùm ad vtilitatem respicit, à pietate desciscere. Nihil autem minùs bono viro conuenit, quàm in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; necesse est, alterutrum ex his duobus esse iudicem. [48] Nam si nullus defunctis sensus est, euasit omnia frater meus vitæ incommoda, & in eum restitutus est locum, in quo fuerat antequam nasceretur, & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me nũquam dolere desinere, qui numquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus, nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris & arbitrij gestit, & rerum naturæ [49] spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despicit; diuina verò, quorum rationem tamdiu frustra quæsierat, propiùs intuetur. Quid itaque eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? beatum deflere, inuidia est: nullum, demen-
XXVIII. tia. An hoc te mouet, quòd videtur ingentibus, & cum maximè circumfusis, bonis caruisse? cùm cogitaueris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax & inimica semper alienis processibus inuidia consectabitur, non metus solicitabit, non leuitas fortunæ citò munera sua transferentis inquietabit. Si benè computes, plus illi remissum, quàm ereptum est. Non opibus fruetur, non tuâ simul ac suâ gratiâ; non accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quòd ista amisit, an beatum quòd non desiderat? mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, quàm is cui [50] parata est. Omnia ista bona, quæ nos speciosâ, sed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum

42. MATERIAM.] *Cùm tam ampla gesserit, gerátque*: Germaniam pacauerit, Britanniam aperiat, *Cap.* XXXII.

43. EXEMPLVM.] *Quippe ipse Claudius vtraque linguâ Historias scripsit: Sueton. cap.* XLI. *&* XLIII.

CAP. XXVII. 44. LOGOS.] *Est qui* apologos *vellet, malè. Nam &* logi, fabulæ: *quod vel Plautus dicet.*

45. INTENTATVM ROM.] *Itáne intentatum? atqui Phædrus Tiberij libertus iam considerat, & pulcherrimis versibus Latinos fecerat: qui exstant. Sed enim è Thraciâ ille; hic de* Romanis ingeniis *sermo. Quid tamen Polybius? nónne & ille inter Græcos aut exteros? nomen dicit.*

46. ADVOCABIT IPSA.] *Quidam*, auocabit: *nec malè. res enim seriæ in se intendunt eum & defigunt. Suspicabar etiam:* aduocabit ipsi. *id esset, iuuabit & patrocinabitur ei seueritas.*

47. VTRVMNE MEO NOMINE.] *Simile dilemma in Apuleio, De Philosophiâ*: Et quidem si de tali se causâ discruciet, illam ægritudinem vel propter eum qui est emortuus suscipit, quasi in peiore sit parte: aut suâ gratiâ, quod tali necessitudine doleat se priuatum esse. Sed neque obiti causâ lamentationes suscipi oportet, cùm sciamus illum, neque aliquid mali passum; & si fuerit bonæ voluntatis, etiam melioribus aggregatum. *Et plura vide.*

48. NAM SI NVLLVS.] *Et hoc dilemma in Platone, imò à Platone est. nam bellè tractatur in Apologiâ, sub personâ Socratis:* Duorum enim alterum mors est. Aut enim, tanquam nihil ea sit, ne sensum quidem vllius rei mortuus habet: aut, vt dici solet, mutatio quædam est & commigratio animæ, è loco isto in locum alium. Quod si nullus sensus est, sed tanquam somnus quidam profundus, in quo nec somnium quidem vllum cernas; admirabile bonum in morte est. Sin autem transmigratio est, & in eum locum vbi vnà omnes mortui sunt: quod maius isto bonum obtingere, ô iudices, potest? *Hac pauca reddidi: plura, qui volet, videto.*

49. SPECTACVLO.] *Iunge quæ sunt paria, Epist.* CII. *sub finem, & Consol. ad Marc. cap.* XXV.

CAP. XXVIII. 50. PARATA.] *Fauens ac prompta. Editis libris*, parta.

51. STAN-

A cum inuidiâ conſpiciuntur: eoſque ipſos quos exornant, & premunt: plus minantur, quàm proſunt. Lubrica & incerta ſunt: numquam bene tenentur. nam vt nihil de tempore futuro timeatur, ipſa tamen magnæ felicitatis tutela ſolicita eſt. Si velis credere altiùs veritatem intuentibus, omnis vita ſupplicium eſt. In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis æſtibus reciprocum, & modò alleuans nos ſubitis incrementis, modò maioribus damnis deſerens, aſſidueque iactans, numquam ſtabili conſiſtimus loco: pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, ſemper timemus. In hoc tam procelloſo, & in omnes tempeſtates expoſito mari nauigantibus, nullus portus niſi mortis eſt. Ne itaque inuideris fratri tuo: quieſcit. tandem liber, tandem tutus, tandem æternus eſt: ſuperſtitem Cæſarem, omnemque eius prolem, ſuperſtitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex ſuo fauore fortuna mutaret, [51] ſtantem adhuc illam, & munera plenâ manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cælo, ex humili atque depreſſo in
B eum emicuit locum, quiſquis ille eſt, qui ſolutas vinculis animas beato recipit ſinu: & nunc liberè vagatur, omniaque rerum naturæ bona cum ſummâ voluptate perſpicit. Erras. non perdidit lucem frater tuus, ſed ſecuriorem ſortitus eſt. omnibus illò nobis commune eſt iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, ſed anteceſſit. Eſt, XXIX.
mihi crede, magna felicitas in ipsâ felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi eſt. quis in tam obſcurâ & inuolutâ veritate diuinat, vtrúmne fratri tuo mors [52] inuiderit, an [53] conſuluerit? Illud quoque, quâ iuſtitiâ in omnibus rebus es, neceſſe eſt te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quòd talem fratrem amiſiſti, ſed beneficium datum, quòd tamdiu pietate eius tibi vti fruique licuit. Iniquus eſt, qui muneris ſui arbitrium danti non relinquit: auidus, qui non lucri loco habet quod accepit, ſed damni, quod reddidit. Ingratus eſt, qui iniuriam vocat finem voluptatis: ſtultus, qui nullum fructum eſſe putat bonorum, niſi præſentium. qui non & in præteritis acquieſcit, & ea iudicat [54] certiora quæ abierunt, quia de illis ne deſinant, non eſt timendum.
C Nimis anguſtat gaudia ſua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui ſe putat, & habuiſſe eadem pro nihilo ducit. citò enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit & tranſit, & pænè antequam veniat, aufertur. Itaque in præteritum tempus animus mittendus eſt, & quicquid nos vnquam delectauit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum eſt. Longior fideliorque eſt memoria voluptatum, quàm præſentia. Quòd habuiſti ergo optimum fratrem, in ſummis bonis pone. Non eſt quòd cogites, quanto diutius habere potueris, ſed quamdiu habueris. Rerum natura illum tibi ſicut ceteris fratribus, [55] non mancipio dedit, ſed commodauit: cùm viſum eſt deinde, repetiit, nec tuam in eo ſatietatem ſecuta eſt, ſed ſuam legem. Si quis pecuniam creditam ſoluiſſe ſe moleſtè ferat, eam præſertim cuius vſum gratuitum acceperit, nónne iniuſtus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi: quæ ſuo iure vſa, à quo voluit, debitum ſuum citiùs exegit. non illa in culpa eſt, cuius nota erat condicio, ſed mortalis animi ſpes auida, quæ ſubinde quid rerum natura ſit obliuiſcitur, nec vnquam ſortis ſuæ meminit, niſi cùm admonetur. Gaude itaque habuiſſe te tam bonum fratrem, &
D vſum fructum eius, quamuis breuior voto tuo fuerit, boni conſule. Cogita iucundiſſimum eſſe, quòd habuiſti: humanum, quòd perdidiſti. Nec enim quicquam minùs inter ſe conſentaneum eſt, quàm aliquem moueri, quòd ſibi talis frater parùm diu contigerit: non gaudere, quòd tamen contigerit. At inopinanti ereptus eſt. Sua quemque credulitas decipit: & in eis quæ diligit, voluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli ſe neceſſitatis ſuæ gratiam facturam eſſe teſtata eſt. Quotidie præter oculos noſtros tranſeunt noto-

51. STANTEM ADHVC.] *Nondum ſe auertentem & abeuntem.*

CAP. XXIX. 52. INVIDERIT.] *Bonis erepto.*

53. CONSVLVERIT.] *Malis ſubducto.*

54. CERTIORA QVÆ.] *Martialis* I.

Non bene diſtuleris, videas quæ poſſe negari,
Et ſolum hoc ducas, quod fuit, eſſe tuum.

Adde De Benef. III. *cap.* IIII. De Vitâ beat. *cap.* VI.

55. NON MANCIPIO.] *Lucretius*: Vitaq; mancipio nulli datur, omnibus vſu.

notorum ignotorumque funera: nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, A
quod nobis totâ vitâ denunciatur futurum. Non est itaque ista fatorum iniquitas, sed
mentis humanæ prauitas, insatiabilis rerum omnium: quæ indignatur inde se exire,
XXX. quò admissa est precariò. Quanto [56] ille iustior, qui nuntiatâ filij morte, dignam
magno viro vocem emisit? *Ego cùm genui, tum moriturum sciui.* Prorsus non mireris ex hoc
natum esse, qui fortiter mori posset. Non accepit tanquam nouum nuntium, filij mor-
tem: quid est enim noui, hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quàm ad mortem
iter est? *Ego cùm genui, tum moriturum sciui.* Deinde adiecit rem maioris & prudentiæ &
animi: [57] *Huic rei sustuli.* Omnes huic rei tollimur: quisquis ad vitam editur, ad mor-
tem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusque id cùm reposce-
mur. alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. [58] In procinctu
stet animus: & id quod necesse est, numquam timeat: quod incertum est, semper exspe-
ctet. Quid dicam duces, ducúmque progenies, & multis aut consulatibus conspicuos,
aut triumphis, forte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populique cum gen- B
tibus tulere fatum suum. Omnes, imò omnia in vltimum diem spectant. non idem
vniuersis finis est. Alium in medio cursu vita deserit, aliũ in ipso aditu relinquit, alium
in extremâ senectute fatigatum iam & exire cupientem vix emittit: alio quidem atque
alio tempore, omnes tamen in eumdem locum tendimus. Vtrúmne stultius sit nescio,
mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recusare. Agedum illa quæ multo ingenij
tui labore celebrata sunt, in manus sume, [59] vtriuslibet auctoris carmina: quæ tu ita
[60] resoluisti, vt quamuis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim
illa ex aliâ linguâ in aliam transtulisti, vt (quod difficillimum erat) omnes virtutes in
alienam te orationem secutæ sunt. Nullus erit in illis scriptis liber, qui non plurima va-
rietatis humanæ incertorumque casuum & lacrimarum, ex aliâ atque aliâ causâ fluen-
tium, exempla tibi suggerat. Lege, quo spiritu ingentibus intonueris rebus: pudebit te
subitò deficere, & ex tantâ orationis magnitudine decidere. Ne commiseris, vt quisquis
[61] extemplò ac modò scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamque so- C
lida, tam fragilis animus conceperit. Potiùs ab istis quæ te torquent, ad hæc tot & tanta
quæ consolantur, conuerte, ac respice optimos fratres, respice vxorem, filium respice. Pro
omnium horum salute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus
XXXI. acquiescas. Ab hac te infamiâ vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere
vnus dolor, quàm hæc tam multa solatia. Omnes istos vnà tecum perculsos vides, nec
posse tibi subuenire, imò etiam vltrò exspectare, vt à te subleuentur, intelligis: & ideò
quanto minus in illis doctrinæ minusque ingenij est, tanto magis resistere te necesse est
communi malo. Est autem hoc ipsum solatij loco, inter multos dolorem suum diuide-
re: qui quia dispensatur inter plures, exiguâ debet apud te parte subsidere. Non desi-
nam totiens tibi offerre Cæsarem. illo moderante terras, & ostendente, quanto melius
beneficiis imperium custodiatur, quàm armis, illo rebus humanis præsidente, non est
periculum, ne quid perdidisse te sentias. in hoc vno tibi satis præsidij, satis solatij est. At-
tolle te. & quotiens lacrimæ suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæsarem dirige: D
siccabuntur maximi & clarissimi conspectu [62] numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud

pos-

CAP. XXX. 56. ILLE IVSTIOR.] *De Anaxagorâ statim subeat intellegi. quem Cicero, Valerius, Diogenes, totidem verbis, nuntiata filij morte, faciunt respondisse,* Sciebam genuisse mortalem. *Sed è sequentibus tamen magis est de Xenophonte capi. Nam subdit:* ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset: *fortem scilicet è viro forti: at de Anaxagoræ filij gloriosâ morte nihil equidem legi. Benè de Xenophontis. cuius* Gryllus *fortiter dimicans inter equites occubuit. In eo facto Diogenes:* Sunt qui illum (*Xenophontem*) nec lacrimasse quidem dicunt, sed tantùm dixisse, Sciebam genuisse mortalem.

57. HVIC REI SVSTVLI.] *Non dixit ipse, sed è verbis eius colligit, atque addit.*

58. IN PROCINCTV.] *Paratus ad hanc pugnam.*

59. VTRIVSLIBET.] *Homeri siue Virgilij.*

60. RESOLVISTI.] *Nota ergo, in pedestrem sermonem vertisse.*

61. EXTEMPLÒ AC MODÒ.] *Meus liber,* exemplo. *& incidebat legere,* quisquis sine exemplo.

CAP. XXXI. 62. NVMINIS.] *Fortasse & luminis, è sequentibus. Etsi hæc omnia plena humillimæ & fœdissimæ adulationis.*

63. COM-

A possint aspicere, præstringet, in se hærentes detinebit. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo numquam deiicis animum, cogitandus est, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cùm tanta illi aduersus omnes suos sit mansuetudo, tantaque indulgentia, quin multis iam solatiis tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quæ dolori obstarent tuo congesserit. Quid porrò? vt nihil horum fecerit, nónne protinus ipse conspectus per se tantummodò, cogitatusque Cæsar, maximo solatio tibi est? Dij illum Deæque omnes terris diu [63] commodent. acta hic D. Augusti, [64] & annos vincat, [65] ac, quamdiu mortalis erit, nihil ex domo suâ mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium [66] longâ fide approbet, & ante illum consortem [67] patris, quàm successorem accipiat. Sera, [68] & nepotibus demum nostris dies nota sit, quâ illum [69] gens sua cælo [70] asserat. Abstine ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi eâ XXXII. parte quâ prodes, ostenderis. patere illum generi humano iam diu ægro & affecto [71] mederi: patere, quicquid [72] prioris Principis furor concussit, in locum suum restituere ac
B reponere. [73] Sidus hoc, quod præcipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic [74] Germaniam pacet, [75] Britanniam aperiat, & [76] patris triumphos ducat, & nouos: quorum me quoque spectatorem futurum, quæ primum obtinet locum ex virtutibus eius, promittit clementia. nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: imò ne deiecit quidem, sed impulsum à fortunâ & cadentem sustinuit, & in præceps euntem leniter diuinæ manus vsus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & vitam mihi non tantùm dedit, sed [77] etiam petiit. Viderit, qualem [78] volet æstimari caussam meam. vel iustitia eius bonam perspiciet, vel clementia faciet. vtrumque in æquo mihi eius beneficium erit, siue [79] innocentem me scierit esse, siue voluerit. Interim

63. COMMODENT.] *Meus & aliquot scripti,* commendent. *Præfero tamen vulgatum. quasi dicat, Dij illum à se & suo cœtu profectum, velut commodato generi humano dent, mox recepturi.*

C 64. ET ANNOS.] *Nic. Faber scriò bonus doctusq; vir, è suis libris probabat:* Acta hic D. Augusti æquet, annos vincat: *idem ego.*

65. AC QVAMDIV.] *Meus hic plenior:* ac faciant, vt quamdiu inter mortales erit. *Imò & hoc melius pro totâ istâ adulatione. neque enim* mortalẽ *eum vult dicere (Deum & numen) sed* inter mortales *esse:* commodatum *scilicet, vt antè.*

66. LONGA FIDE.] *Quia diu nimirum cum ipso imperaturus.*

67. PATRIS.] *Volebam olim,* pater: *sed & ex vulgatâ idem elicias. Sensus est. Britannicus cum sene patre, iam ipse grandis, imperet: & sit consors & collega imperij, non successor. Successor enim non nisi mortui, aut pulsi.*

68. ET NEPOTIBVS.] *Quò is homo? vis tu ilD lum triplex æuum, cum Nestore aliquo, viuere? Nam Claudius hoc tempore supra quinquagesimum annum agebat. Poëtica omnino adulatio.*

69. GENS SVA.] *Claudia & Imperatoria stirps. nam præsagit illi grandem posteritatem.*

70. ASSERAT.] *Non inferat, sed asserat illatum.* asserat, *consecratione.*

CAP. XXXII. 71. MEDERI.] *Ita sanè, sed chirurgiâ & missione sanguinis. Quis nescit eius sæuitias & cædes?*

72. PRIORIS.] *Caij Caligulæ.*

73. SIDVS HOC.] *Ita Q. Curtius de eodem (vt mea opinio est)* Iure populus Ro. salutem se Principi suo debere profitetur, qui noctis, quam pænè supremam habuimus, nouum sidus illuxit. Huius hercle, non solis ortus, lucem caliganti reddidit mundo: *& plura lib.* X. *quæ simillima his Senecæ: imò dicas ab alterutro transsumpta.*

74. GERMANIAM.] *Referendum ad ea quæ primo anno impery eius in Germaniâ gesta, ductu legatorum, Seruij Galbæ & P. Gabinij. quorum ille Cattos, iste Marsos vicit, atque aquilam reciperauit clade Variânâ amissam. Eo vtroque nomine* Imp. iterùm *Claudius appellatus: anno* DCCXCIIII. *quo ipso in exsilium Seneca pulsus, vt Dio scribit.*

75. BRITANNIAM AP.] *Nondum ergo plenè vicerat, sed iam in eo erat. Notetur, vt de tempore liqueat huius scripti. Aperire Britanniam cæpit tertio impery anno, misso in eam A. Plautio: atque ipse anno pòst secutus perdomuit, & de eâ triumphauit. Scripserit igitur hæc Seneca tertio circiter exsilij sui anno, sed ordiente.*

76. PATRIS.] *Meus & alij,* patrios. *quod malim. De Germanicis triumphis captendum, qui velut debiti erant Druso Germanico, nisi mors anteueniisset.*

77. ETIAM PETIIT.] *Ah miser Seneca! etiam innocens de damnatione gratularis, imò pænè gratias agis? Pro more temporum. quo Principes, quos cuertebant, volebant videri tamen à se subleuatos, à Senatu autem impulsos. In Taciti Annalibus plusculà exempla. vt illud de Libone, lib.* II. Iurauitque Tiberius petiturum se vitam, quamuis nocenti, nisi voluntariam mortem properauisset. *Huc & Domitiani verba faciunt apud Sueton. cap.* XI.

78. VOLET ÆSTIMARI.] *Aliter Erasmus. meus autem:* volet esse, & existimet. *Probem, sed legam* æstimet. *hoc sensu, Videat qualem volet esse caussam meam, per se, an ab ipso bonam: æstimet tantùm eam & inspiciat.*

79. INNOCENTEM ME.] *Es ô magne vir, meâ quidem tabellâ. Et verò si palàm eius criminis conuictus, si non à Messallinâ hæc scæna: quomodo tam liberè hic innocentem se proclamet?*

terim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam eius totum orbem peruagantem: quæ cùm ex ipso angulo, in quo ego [80] defossus sum, complures multorum iam annorum ruinâ obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me vnum transeat. Ipse autem optimè nouit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O felicem [81] clementiam tuam Cæsar! quæ efficit, vt quietiorem sub te agant vitam exsules, quàm nuper sub Caio egere [82] principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium exspectant, nec ad omnem nauium conspectum pauent. Per te habent, vt fortunæ sæuientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac præsentis quietem. Scias licet [83] ea demum fulmina esse iustissima, quæ etiam percussi colunt. XXXIII. Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallūt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno vulneri maiora adhibuit remedia: iam te omni confirmauit modo: iam omnia exempla, quibus ad animi æquitatem compellereris, [84] tenacissimâ memoriâ retulit: iam omnium præcepta sapientum assuetâ sibi facundiâ explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupauerit. aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo emissa. omnem vim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solùm fortuna desumpsit sibi, quem tam graui afficeret iniuriâ. nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliquâ comploratione. Transibo exempla vulgaria, quæ etiam si minora, tamen [85] mira sunt: ad fastos te, & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quæ impleuere Cæsareum [86] atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non ex istis, in ornamentum sæculorum refulgentibus viris, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui [87] mors fratris [88] in exsilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quàm [89] iuris æqui impatiens pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. eodem enim die, quo [90] viatoris manibus fratrem abstulerat, [91] tribuno quoque plebis [92] priuatus intercessit. tam magno tamen fratrem desiderauit hic animo, quàm defenderat. Quid referam [93] Æmilianum Scipionem, qui vno pænè eodemque tempore, spectauit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adolescentulus tamen, ac pro-

80. DEFOSSVS.] *Alij*, defissus *aut* defixus. *Illud melius, & qui remoti abductiq; à cœtu hominum sunt, videntur mortui & in sepulchrum dati. Ita* ad Marciam, *cap.* 11. A sollennibus officiis seducta, defodit se & abdidit. *Sed optimè in Epigrammate, de se ipse:* Parce relegatis, hoc est, iam parce sepultis.

81. CLEMENTIAM.] *Dy boni, quantam!* qui tam facilè homines occidebat, quàm canis exta edit: *vt tu, mutatione temporum scripsisti.*

82. PRINCIPES.] *Proceres, vt sæpe. Nam Senatores assiduè ab eo timebant. Etsi is quoque exsules interfecit. quod Sueton. breuiter, cap.* XXVIII. *& plura huic rei Philo Iudæus*, In Flaccum, *libello extremo.*

83. EA FVLMINA.] *Sic Ouidius & alij damnationes suas appellant. Artemidorus* fulmen in somnis visum, damnationem portendere *dicit.* καὶ γὰρ, *inquit,* τοὺς καταδικασθέντας, ἐν τῇ συνηθείᾳ, κεραυνοῦσθαι φαμέν: Nam damnatos, communi sermone, fulmine ictos dicimus.

CAP. XXXIII. 84. TENACISSIMA MEMORIA.] *Nec in Menippeâ illâ suâ magis mimicè rideat. Ille memoriosus, qui vxorem iussam occidi, paullo pòst requisuit? qui* multos ex iis (*Suetonij verba*) quos capite damnauerat, postero die & in consilium, & ad aleæ lusum iussit admoneri? *Et simile mox, de* facundiâ. *quem & linguâ titubante fuisse idem scribit*, spumante rictu, capite tremulo in quocumque actu.

85. MIRA SVNT.] *Vellem*, tamen innumera sunt. *nisi quis putat Græcissantè scripsisse*, myria *sunt.*

86. ATRIVM.] *De toto ritu scripsi* I. *Elector. cap.* XXIX.

87. MORS FRATRIS.] *Imò verò ipsum antè obiisse, & mortuum deinde postulatum, ab Asiatico fratre defensum, alij tradiderunt. Liuius videndus libro* XXXVIII. *vbi de totâ re, & dissensu. Item Agellius* VII. *cap.* XIX.

88. IN EXSILIO.] *Quod voluntarium susceperat, Linterni.*

89. IVRIS ÆQVI.] *Et passim hoc ab inimicis ei obiectum: & res hic postulat ita legi. Nam facto suo violauit ius Tribunicium, & parum ciuilem se ostendit. Alij edunt*, impatiens iniuriæ.

90. VIATORIS MANIBVS.] *Liuius*: Repulisse à corpore fratris viatorem, & Tribunis retinentibus, magis piè quàm ciuiliter, vim fecisse.

91. TRIBVNO QVOQVE.] Tribunis, *ex Liuio & aliis.*

92. PRIVATVS.] *Liuius*: Dissolutam esse à priuato Tribuniciam potestatem. *Quod autem præstitit*, eodem die *hæc gesta: non video quò spectet, aut efficiat. Non enim solum eodem die, sed statim & eodem facto viatorem reppulit, Tribunos sprevit.*

93. ÆMILIANVM SCIP.] *Vide* Consol. ad Marc. *cap.* XIII.

CAP.

A propemodum puer, tanto animo tulit illam familię suæ, super ipsum Paulli triumphum concidentis subitam vastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vrbi Romanæ aut Scipio deesset, aut Carthago supereſſet. Quid referam duorum Lucullorum XXXIV.
diremptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem sæuiens reliquit fortuna, vt vnâ denique conciderent ruinâ. Vixit Sextus Pompeius, primùm [94] sorori superstes, [95] cuius morte optimè cohærentis Romanæ pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes [96] optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, [97] ne minùs altè cum deiiceret, quàm patrem deiecerat: & post hunc tamen casum non tantùm dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia vndique exempla separatorum morte fratrum succurrunt, imò contrà, vix vlla vnquam horum paria conspecta sunt, vnà senescentia: sed contentus nostræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, vt fortunam vlli queratur luctum intulisse: quam sciet etiam Cæsarum lacrimas concupisse. Diuus Augustus amisit Octauiam sororem carissimam, & ne ei quidem rerum
B natura lugendi necessitatem abstulit, cui cælum destinauerat: imò verò idem omni genere orbitatis vexatus, [98] sororis filium successioni præparatum suæ perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & [99] generos ille amisit, & [100] liberos, & nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit. Tamen tot tantosque luctus cepit rerum omnium capacissimum eius pectus, victorque diuus Augustus non gentium tantummodò externarum, sed etiam dolorum fuit. Caius Cæsar, diui Augusti [101] auunculi mei nepos, circa primos iuuentutis suæ annos [102] Lucium fratrem carissimum sibi, princeps iuuentutis principem eiusdem iuuentutis amisit, in apparatu Parthici belli: & grauiore multò animi vulnere, quàm postea [103] corporis, ictus est: quod vtrumque piissimè idem, & fortissimè tulit. [104] Cæsar patruus meus, Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu quàm ipse erat fratrem, intima Germaniæ recludentem, & gentes ferocissimas Romano subiicientem imperio, in complexu & [105] osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantùm, sed etiam aliis
C fecit: ac totum exercitum, non solùm mœstum, sed etiam attonitum, [106] corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem [107] Romani luctus redegit: iudicauitque non militandi tantùm disciplinam esse seruandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrimas alienas cõpescere, nisi priùs pressisset suas. M. Antonius auus meus, nullo minor nisi XXXV.
eo à

CAP. XXXIV. 94. SORORI SVPERSTES.] *Quæ fuit Pompeia, nupta Fausto Sullæ, Dictatoris illius filio.*

95. CVIVS MORTE.] *Planè hic nihil video. Si de Iuliâ id dixisset, quæ nouerca Sexto: benè & verè esset. de* Pompeiâ, *nihil extrico. Fuit quidem* Pompeia Sexti filia *(non soror) desponsa, in pignus fidemq; pacis cum Triumuiris initæ, Marcello Octauiæ filio: sed desponsa, non deducta. neque de morte etiam legi. Itaque alius hæc illustret: aut noster, μετωρίζων scripserit, vt plura.*

D 96. OPTIMO FRATRI.] *Cneio, qui in Hispaniâ cæsus.*

97. NE MINVS ALTE.] *Quæsita sententiola, & falsa. Ille certè procul à fastigio & dignitate paternâ. Quid dicam? & vniuersa, & in partibus, hæc scripsio sæpe parùm sana, non solùm parùm decora, est.*

98. SORORIS FIL.] *M. Marcellum.*

99. GENEROS.] *Illum iam dictum, deinde Agrippam.*

100. LIBEROS.] *Vnicam Iuliam habuit, atque ea patri superuixit, à Tiberio demùm acta ad mortem. Potes & de adoptiuis hoc intelligere,* Caio & Lucio; *qui iidem ex Iuliâ nepotes.*

101. AVVNCVLI MEI.] *Magni auunculi. nam ex Octauiâ sorore Augusti nata Antonia, & hæc Claudij mater.*

102. LVCIVM.] *Qui Massiliæ obiit.*

103. CORPORIS.] *A barbaro quodam percussus. Velleius, & Tacitus.*

104. CÆSAR PATRVVS.] *Suspicor prænomen deesse, Ti. Tiberium certè Imp. intellegit.*

105. OSCVLIS.] *Quidam libri,* oculis. *Pedo Albinouanus, ad Tiberium:*

Tu tamen extremo moriturũ tempore fratrem
Vidisti: lacrimas vidit & ille tuas.
Affigiq; suis moriens tua pectora sensit,
Et tenuit vultu lumina fixa tuo.

106. CORPVS DRVSI.] *Idem Pedo:*

Quinetiam corpus matri vix vixq; remissum,
Exsequiis caruit, Liuia, pænè suis.
Quippe ducẽ arsuris exercitus omnis in armis,
Inter quæq; ruit, pondere certus erat.
Abstulit inuitis corpus venerabile frater,
Et Drusum prunæ, * quod licuitq; dedit. * *quà*

Sententia est, milites sibi rapuisse corpus Ducis, & in armis voluisse vrere, inter ipsas gentes, vbi obierat. Frater autem abstulit, & patriæ *(ita pro* prunæ *legendum) quà licuit reddidit: id est, si non viuum, saltem cadauer.*

107. ROMANI LVCTVS.] *Grauis & modesti, non cum impetu & calore illo Barbarico.*

eo à quo victus est, tunc cùm Remp. constitueret, & triumuirali potestate præditus, A nihil supra se, exceptis verò duobus collegis omnia infra se cerneret, [108] fratrem interfectum audiuit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipsa [109] ludos facis! Eo ipso tempore, quo M. Antonius ciuium suorum vitæ sedebat mortisque arbiter, M. Antonij frater duci iubebatur ad supplicium. Tulit hoc tamen tam triste vulnus cãdem magnitudine animi, quã omnia alia aduersa tolerauerat: & hoc fuit ei lugere, [110] viginti legionum sanguine fratri parentare. Sed vt omnia alia exempla præteream, vt in me quoque ipso alia taceam funera, [111] bis me fraterno luctu fortuna aggressa est: bis intellexit lædi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem: quem quomodo amauerim, intelligit profectò, quisquis cogitat quomodo suos fratres pij fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, vt nec relinquerem quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset [112] in Principe. Hæc ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eumdem ostendere quam nihil sacrum intactumque sit fortunæ, quæ ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Ne- B mo itaque miretur, aliquid ab illã aut crudeliter fieri, aut iniquè. Potest enim hæc aduersus priuatas domos vllam æquitatem nosse, aut vllam modestiam, cuius implacabilis sęuitia toties ipsa funestauit [113] puluinaria? Faciamus licet illi conuicium, non nostro tantùm ore, sed etiam publico: non tamen mutabitur: aduersus omnes se preces, omnesque [114] querimonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inausum sibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, sicut semper est solita, eas quoque domos ausa iniuriæ causa intrare, in quas [115] per templa aditur, &
XXXVI. [116] atram laureatis foribus inducere vestem. Hoc vnum obtineamus ab illã votis ac precibus publicis, si nondum illi [117] genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitia respicit, hunc Principem, [118] lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit. discat ab illo clementiam, atque

CAP. XXXV. 108. FRATREM.] C. *Antonium, qui iussu Bruti in Macedoniã interfectus. Vide Plutarchum in Bruto, & Dionem* XLVII. *in aliquo tamen dissensu.*

109. LVDOS FACIS.] *Eadem exclamatio Valerij Licinian quondam:* Quos tibi Fortuna ludos facis? Facis enim ex professoribus Senatores, ex Senatoribus professores. *Plinius lib.* IV. *epist.* XI.

110. VIGINTI LEG.] *Quæ in Bruti Cassiq; partibus erant, & quas vicit. Neque enim interfecit omnes (abfit) & declamatoriè id quoque hic dictum.*

111. BIS ME FRATERNO.] *Atqui vnum fratrem habuit,* Germanicum: *de quo etiam solo discretè subiungit. Tamen lectionem teneo, &* de Liuillã *etiam accipio, quæ soror Claudij fuit, interfecta à Tiberio paullò post Seianum. Quia autem parum ab honestã causã ea mors, parcit diducere hic Seneca.*

112. IN PRINCIPE.] *Tunc verò non erat, cùm fratrem & sororem amisit: imò procul ab omni eã spe. Aut improuide igitur hoc Seneca, aut accipiendum de quocumque primario viro, vt sæpe.*

113. PVLVINARIA.] *Quæ deorum sunt, vt lecti priuatorum. Ita Domitianus superbè, & cum Suetonij notã,* in reducendã post diuortium vxore edixit, Reuocatam eam in puluinar suum. *Iuuenalis:*

Fœda lupanaris tulit ad puluinar odorem.

114 QVERIMONIAS.] *At liber meus & plures,* cerimonias: *vt ad sacra & Deos iterùm referat.*

115. PER TEMPLA ADITVR.] *Vniuersè hoc de Triumphalibus ædibus capis? in quas certè è templis, & Capitolino Ioue salutato, ingrediebantur. An strictius & verius, de ipso Palatio Principum: quod templis vndique cingebatur. Claudianus, in* VI. *Consul. Honorij:* C

Attollens apicem subiectis Regia Rostris,
Tot circum delubra videt, tantisq; deorum
Cingitur excubiis.

Sed & in ipso Palatio templa, Apollinis, & Vestæ. De vtroque Ouidius, in Metamorphosi:

Et cùm Cæsarea tu Phœbe domestice Vestã.

Et IV. *Fastor.*

- cognati Vesta recepta est
Limine, sic sancti constituere patres.
Phœbus habet partem, Vestæ pars altera cessit,
Quod superest illis, tertius ipse tulit.

Cognatum Vestæ, Augustum appellat, vt è Iulia gente & Venere ortum. Ista igitur templa in limine Palatij, &, puto, Seneca huc respexit. Possit tamen & capere, tanquam velit, per reuerentiam mixtam metu, eos qui ad Principem ibant, priùs templa & Deos adisse, D vt illum sibi votisq, suis propitium haberent.

116. ATRAM LAVREATIS.] *Nam Palatinæ fores lauru & quercu ornatæ semper. Idem Ouidius:*

State Palatinæ laurus, prætextaque quercu
Stet domus. æternos tres habet vna Deos.

duos nempe deos, quos dixi, & tertium ipsum Augustum. Sed de lauru istã, ego fusiùs ad cap. vlt. libri I. *De Clem. Quid autem* atram vestem foribus induci *intellegit? ipsámne vestem oppandi, vt hodie in funere? an magis enallage quadam, homines induci & ingredi atratos?*

CAP. XXXVI. 117. GENVS HVMANVM.] *Periturum scilicet, absque hoc Sotère. O fœdam adulationem!*

118. LAPSIS.] *Alij libri,* lassis: *& probem.*

119. AD-

A que à mitissimo omnium Principum mitis fieri. Debes itaque omnes intueri eos, quos paullo antè retuli, aut [119] adscitos cælo, aut [120] proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem, per quos [121] iuramus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, & in quantum modò homini fas est, per diuina ire vestigia. Quamuis in aliis rebus dignitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: neminem dedignatur, qui modò dignum se illâ iudicet. Optimè certè illos imitaberis, qui cùm indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc vnò se ceteris exæquari hominibus, non iniuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt; tuleruntque nec nimis acerbè & asperè quod acciderat, nec molliter & effeminatè. Nam & non sentire mala sua, non est hominis: & non ferre, non est viri. Non possum tamen, cùm omnes circumiuerim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum: quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, à
B quo imperium euersum funditùs, Principis piissimi recreat clementia. C. Cæsar, amissâ sorore [122] Drusillâ, is homo qui non magis dolere quàm gaudere Principaliter posset, conspectum conuersationemq; ciuium suorum profugit, exequiisque sororis suæ non interfuit, iusta sorori non præstitit, sed in Albanum suum [123] secessit. At foro & aduocatis, & huiusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala! Pro pudor imperij. principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille Caius furiosâ inconstantiâ, modò [124] barbam capillumque submittens, modò Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & numquam satis certus vtrùm [125] lugeri vellet, an [126] coli sororem. Eodem enim tempore, quo templa illi constituebat ac puluinaria, eos qui parum mæsti fuerant, crudelissimâ afficiebat animaduersione. Eâdem enim intemperie animi aduersarum rerum ictus ferebat, quâ secundarum elatus euentu, supra humanum intumescebat modum. Procul istud exemplum ab omni Romano viro, luctum suum aut intempestiuis auocare lusibus, aut sordium ac squalloris fœditate irritare, aut alienis
C malis oblectare, minimè humano solatio. Tibi verò nihil ex consuetudine mutandum tuâ. quoniam quidem ea instituisti amare studia, quæ & optimè felicitatem [127] extollunt, & facillimè minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia. Nunc itaque te studiis tuis immerge altiùs, nunc illa tibi velut munimenta animi circumda, nec ex vllâ tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum. hoc enim vnum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas: cetera, quæ per constructionem lapidum, & marmoreas moles, aut [128] terrenos tumulos XXXVII

in

119. ADSCITOS.] *Iam consecratos, & mortuos.*

120. PROXIMOS.] *Si non consecratos, tamen in puriore aëre heroas.*

121. IVRAMVS.] *Satis notum per Principes, vt Deos, iurari, & probè fortasse ita scriptum. Tamen*
D *Erasmus, itemq; bonus ille meus*, viuimus *habent. Cur spernam? imò acutum est, mortem ad eos quoque venire, qui auctores sunt vitæ. Nam hanc Principibus adscribi (ob tutelam & curam rerum) docet vel acclamatio illa Alexandrinorum, in Suetonio, quâ Augustus magnopere oblectatus*: Per illum se viuere, per illum nauigare, libertate atque fortunis per illum frui.

122. DRVSILLA.] *Quam homo incestus iustæ vxoris loco propalàm habebat: Suetonius.*

123. SECESSIT. AT FORO.] *Est quasi iniectio. An ille fortè foro & rerum actu dolorem fefellit? Imò aleâ, & ludo. Tamen libri turbant, qui plerique*: in Albano suo cesserit, ac foro & prouocatis, & huiusmodi. *In meo quidē, vt posui: & consentiunt, aut leuiter abeunt Grutteriani. Olim diuinabam*: sed in Albanum suum secesserit. nec foro & aduocatis, & huiusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala. proh pudor imperij! principis Rom. *&c. Neque nunc omnino sedet: & suspectum illud*, prouocatis. *Initio fuerit, in* Albano suo tesseris. *deinde illa*, ac foro & prouocatis, *siue vt alij*, peruocatis, *genera aut nomina item ludorum: etsi corrupta.*

124. BARBAM CAPIL.] *Suetonius*: Drusillâ defunctâ iustitium indixit. in quo risisse, lauisse, cænasse cum parentibus, aut coniuge liberisve, capitale fuit. Ac mœroris impatiens, cùm repente noctuque profugisset ab vrbe, transcurrissetq; Campaniam, Syracusas petiit, rursusque inde properè rediit, barbâ capilloque promisso.

125. LVGERI.] *Vt hominem.*

126. COLI.] *Vt Deam.*

127. EXTOLLVNT.] *Benè. aliquis tamen* excolant *vellet, quia sequitur* ornamenta.

CAP. XXXVII. 128. TERRENOS TVMVLOS.] *Quidam*, cumulos. *Nota morem aggerandi*

in magnam eductos altitudinem constant, non propagabunt longam diem: quippe & A
ipsa intereunt. Immortalis est ingenij memoria: hanc tuo fratri largire, in hac cum colloca. meliùs illum duraturo semper consecrabis ingenio, quàm irrito dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiam si nunc agi apud te caussa eius non potest: omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipsum quòd aliquid eripuit, inuisa sunt: tunc tamen erit agenda, cùm primùm æquiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illâ redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam: multa etiam nunc dabit quibus redimat: denique ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio vti tuo, noli [129] adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quæ parua sunt approbare pro magnis: rursus magna attenuare, & ad minima deducere: sed aliò ista vires seruet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque sit superuacuum. aliquid enim à nobis natura exigit: plus vanitate contrahitur. Numquam autem ego à te, ne ex toto mæreas, exigam. Et scio inueniri quosdam duræ magis quàm fortis prudentiæ viros, [130] qui negent doliturum B
esse sapientem. Hi verò videntur numquam in huiusmodi casum incidisse. alioquin excussisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id vnum ex dolore, quod & supersit & abundat, [131] exciderit. nam vt quidem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum vlli, nec concupiscendum est. Hunc potiùs modum seruet, qui nec [132] impietatem imitetur, nec [133] insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis est, nec emotæ. Fluant lacrimæ, sed eædem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, vt & sapientibus te approbare possis, & fratribus. effice, vt frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, vt illum & sermonibus celebres, & assiduâ recordatione repræsentes tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam eius iucundam magis, quàm flebilem feceris. naturale est enim, vt semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitiâ reuertitur. Cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis solertiam, in exsequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta eius ac C
facta & aliis expone, & tibimet ipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque [134] sperari potuerit. quid enim de illo non tutò sponderi fratre posset? [135] Hæc, vtcunque potui, longo iam situ obsoleto & hebetato animo composui: quæ si aut parùm respondere ingenio tuo, aut parùm mederi dolori videbuntur, cogita quàm non facilè Latina ei verba succurrant, quem Barbarorum inconditus grauisque fremitus circumsonat.

in altitudinem terram, & instar colliculi: cuiusmodi etiam maiorum æuo structos Belgica nostra habet, & miratur, caussæ parum gnara.

* Lib. 1. Elector. cap. 16.

129. ADESSE.] *Patrocinari.*

130. QVI NEGENT.] *Palàm culpat suos Stoicos, & conuiciis pænè insectatur. Quid enim aliud est, superbam sapientiam dicere? Bonâ veniâ Seneca, tuæ, aut etiam tutæ, mentis es?*

131. EXCIDERIT.] *Exsecuerit.*

132. IMPIETATEM.] *In non dolendo.*

133. INSANIAM.] *In nimis dolendo.*

134. SPERARI.] *Si maturuisset, & vixisset.*

135. HÆC VTCVMQVE.] *Fateor me* scripsisse *hæc Senecæ non videri. & profectò veri sanq; Senecæ non esse, etiamnunc clamo: an illius abiecti, corpore & mente fracti, nescio. Ne hoc quidem velim, si meus sit arbitratus: quia nimis & vilia sunt, & vix tunicato aliquo digna. Desino, & inter alia ex hoc scripto disco, quàm maximi viri labi & iacère possint: iidem, mitiore iam Deo, iterùm erigi, & alis ad robur excitatio & exemplum esse. Timeamus, speremus, numquam desperemus.* D

L. ANNÆI SENECÆ

AD MARCIAM

DE CONSOLATIONE

LIBER VNVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

B MARCIA *gratiosa & diues matrona, vt apparet: filia A. Cremutij Cordi, viri à studijs scriptisque etiam inclyti. Filium habuit, qui iam grandior obiit, maritus, pater & sacerdos: triennium autem iam ibat (ex Cap.* I. *in fine) ab eius morte. Itaque argumentor, hoc Scriptum editum initio Claudiani temporis, nec antè. Nam sub Tiberio auctum Metilium hunc (ita vocabatur) honoribus, vix probabile: sub Caio igitur, qui & alia acta Tiberij rescidit, & nominatim* A. Cremutij Cordi scripta lectitari permisit. *Quod eodem isto Cap.* I. *quoque tangitur: neque igitur antè potuit hæc Consolatio edi, præsertim* inueterato dolore, *vt loquitur, &* triennali *illo lapsu. Imò benè consideranti, sub Claudio, & post exsilium fortasse hæc scripta censeantur. In paruo est. ipse libellus inter insignes, etsi adulatione fœmineâ haud expers. Duæ partes sunt. priore laudat illam, & à suo atque alienis deinde Exemplis solatur: vsque ad Cap.* VI. *Posteriore ad Rationes transit, & primam illam communem, luctu nihil profici: tum secundum Naturam eum non esse, sed à mollitie nostrâ, & incogitantiâ, quod quæ fieri possunt futura non*
C *prouidemus. Iterùm deinde Exempla virorum, & mulierum. Tum ad sortem conditionemque nascendi transit, cui mors annexa: vsque ad Cap.* XIX. *Ibi Dilemma inserit, Nec matri, nec ipsi malè factum. De matre, breuiter: gratiosa est, nec nisi opinione vexatur. De filio, pluribus: in quiete est, & casibus, vitiisque ereptus. Quid si ad ista in tam corruptâ ciuitate, iuisset? Tempestiuè igitur subductus: & Patris deinde (Cremutij) persona inducitur filiam solantis & erigentis, & magno ore ad supera illa, & cæli spectacula, vocantis.*

CAPVT PRIMVM.

D NISI te, [1] Marcia, scirem tam longè ab infirmitate muliebris animi, quàm à ceteris vitiis recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici: non auderem obuiam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent & incubant. nec spem concepissem, tam [2] iniquo tempore, tam [3] inimico iudice, tam [4] inuidioso crimine, posse me efficere, vt fortunam tuam [5] absolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, qualem te in personam patris tui gesseris: quem non minùs quàm liberos dilexisti: excepto eo, quòd non optabas [6] superstitem. nec scio an & optaueris. Permittit enim sibi quædam & [7] contra bonum morem magna pietas. [8] Mortem A. Cremutij Cordi, parentis tui, quantum poteras, inhibuisti. Postquam tibi [9] aperuit, inter [10] Seianianos satellites [11] illam vnam patere seruitutis fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus victa, fudistique [12] lacrimas clàm, & gemitus deuorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo sæculo, quo magna pietas erat, [13] nihil impiè facere. Vt verò aliquam

aliquam occasionem [14] mutatio temporum dedit: ingenium patris tui, de quo sumptum A
erat supplicium, in vsum hominum reduxisti, & à verâ illum vindicasti morte, ac resti-
tuisti [15] in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus [16] sanguine suo scripserat.
Optimè meruisti de Romanis studiis: magna illorum pars arserat. optimè de posteris:
ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata. optimè de ipso:
cuius viget vigebitque memoria, quamdiu fuerit in pretio Romana cognosci; quamdiu
quisquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum; quamdiu quisquam, qui velit scire,
quid sit vir Romanus; quid subactis iam ceruicibus omnium, & ad Seianianum iugum
adactis, [17] indomitus sit homo, ingenio, animo, [18] manu liber. Magnum mehercule
detrimentum resp. ceperat, si illum ob [19] duas artes pulcherrimas in obliuionem conie-
ctum, eloquentiam & libertatem, non eruisses. Legitur, floret, in manus hominum, in
pectora receptus, vetustatem nullam timet. At illorum carnificum citò scelera, quibus
solis memoriam meruerunt, tacebuntur. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad sexum
tuum respicere: vetuit ad vultum, quem [20] tot annorum continua tristitia, vt semel ob- B
duxit, tenet. Et vide quàm non surrepam tibi, nec [21] furtum facere affectibus tuis cogi-
tem. Antiqua mala in memoriam reduxi. & vis scire hanc quoque plagam esse sanan-
dam?

COMMENTARIVS.

CAP. I. 1. MARCIA.] *Vnde hoc ei nomen, quaras. Nam pater A. Cremutius Cordus. Puto adoptione igitur immutasse, ab auunculo aut materno cognato adsumptam.*

2. INIQVO TEMPORE.] *Quia dolor iam vetus quidem, sed qui in hac fœminâ (præter communem morem) vires æuo sumpserat, & iam verterat quasi in naturam. Itaque præoptasset (in fine huius capitis) primis temporibus ad curationem accedere: nunc vehementiùs contra inueterata pugnandum est.*

3. INIMICO IVDICE.] *Ipsâ te, quæ odisti & auersaris solantes.*

4. INVIDIOSO.] *Ablati talis filij, & in flore æui.*

5. ABSOLVERES.] *Quam assiduè nunc accusas.*

6. SVPERSTITEM.] *Nec enim solet, & contrà sunt parentum vota. Mater in Terentio:*

Ita mihi atque huic *(patri)* sis superstes.

Apud Senecam patrem, lib. IX. Controu. Ita oculos meos filij manus operiant. *Controu. V.* Ita mihi superstite filio mori liceat. *Noster Consol. ad Helu. cap. XVI.* Deos oro, contingat hunc nobis habere superstitem.

7. CONTRA BONVM.] *Iam dixi, de bono vulgato, more, ex lege naturæ. Infrà, cap. X.* Omnes nostros, quos superstites, lege nascendi, optamus. *Siquis aliter, videbatur in culpâ. Valerius lib. V. ca. IX. in personâ filij:* Tu verò pater viue, & si tam obsequens es, vt hoc precari filio permittas, me quoque exsupera. *Adde infrà cap. XVII.*

8. MORTEM.] *Quam sponte sumebat. infrà, cap. XXII.*

9. APERVIT.] *Mei*, apparuit.

10. SEIANIANOS.] *Qui à Seiano submissi. malè scripti*, Sillanianos.

11. ILLAM VNAM.] *Mortem spontaneam, cùm durior immineret & à carnifice. Fugiebat igitur seruitutem, & ne arbitrio ac ludibrio inimicorum mereretur.*

12. LACRIMAS CLAM.] *Scripti omnes*, palàm: *sed illud sententia tenet. Lacrimas abscondit. vel ne patri dolorem adderet; vel quia sub tyrannide illâ nec tutum.*

13. NIHIL IMPIE.] *Vt quidam sub Tiberio, qui & patres palàm accusarunt: quid, qui occultè detulerunt, præmij aut properæ hereditatis spe?*

14. MVTATIO TEMP.] *Sub Caligulâ. qui alia Tiberij acta rescidit, & nominatim* A. Cremutij Cordi scripta requiri, & lectitari permisit: *in Suetonio,* C
cap. XVI. Significat noster, admitente filiâ hoc factum.

15. IN PVBLICA MON.] *In bibliothecas. in quibus mansêre, & Fragmenta nunc quoque exstant apud Senecam patrem, in Suasoriâ,* An deprecetur Antonium Cicero.

16. SANGVINE SVO.] *Nempe quia sanguine suo & vitâ scriptos eos luit. Argumentum porrò eorum* Ciuilia bella: *etiam illud* Philippense, *in quo Brutum Cassiumq; laudauerat, vt* vltimos Romanorum. *Sub Augusto scripserat, &* illo audiente recitata *ac tolerata, in Tiberij cap. LXI. Suetonius notat. Qui idem eum citat, Augusti cap. XXXV.*

17. INDOMITVS.] *Ipse Cremutius.*

18. MANV LIBER.] *Scriptione & stilo.*

19. DVAS ARTES.] *Cum libris aliquot* partes *eligam: nec libertas benè inter artes censeatur.* D

20. TOT ANNORVM.] *Non exprimit, sed multos fuisse locutio ostendit. Sanè haud minus XV. aut XVI. quia obiit Cremutius anno* DCCLXXVIII. *hæc autem scripta esse non possunt, nisi sub Caio, aut potiùs initio Claudianis. Argumento, quòd de filio mox dicet,* annum tertium *à morte eius ire: at ille iam grandior, sacerdos, maritus, pater duorum liberorum. Nec sanè probabile à Tiberio eum honore auctum: si ergo ab alio, à Caio: at à morte eius triennium, ergo necessariò sub Claudio, hæc scripta.*

21. FVRTVM.] *Ita libri. explico: non clàm aut astu insinuare me statui, & in pectus admissus quasi furto & insidiis dolorem tollere. Palàm eum ibo expugnatum.* Furta *pro Insidiis & dolo, crebrum Latinis. Alij substituerunt,* Fucum: *sed fucum.*

22. OSTEN-

A dam?[22] ostendi tibi æquè magni vulneris cicatricem. Alij itaque molliter agant, & blandiantur: ego confligere cum tuo mærore constitui, & defessos exhaustosque oculos, si verum audire vis, magis iam ex consuetudine, quàm ex desiderio fluentes, continebo: si fieri potuerit, fauente te remediis tuis; sin minùs, vel inuitâ.[23] teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filij locum superstitem fecisti. Quis enim erit finis? omnia in superuacuum tentata sunt. fatigatæ[24] allocutiones amicorum; auctoritates magnorum & affinium tibi virorum; studia, hereditarium & paternum bonum, surdas aures, irrito ac vix ad breuem occupationem proficiente solatio, transeunt. Illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas ærumnas quoque componit, in te vnâ vim suam perdidit. Tertius iam præteriit annus, cùm interim nihil ex primo illo impetu decidit, renouat se, & corroborat quotidie luctus: & iam sibi ius morâ fecit, eoque adductus est, vt putet turpe desinere. Quemadmodum omnia vitia penitus insidunt, nisi dum surgunt, oppressa sint: ita quoque hæc tristia & misera, & in se sæuientia, ipsâ no-
B uissimè acerbitate[25] pascuntur, & fit infelicis animi praua voluptas dolor. Cupissem itaque primis temporibus ad istam curationem accedere. leuiore medicinâ fuisset oriens adhuc restinguenda vis: vehementiùs contra inueterata pugnandum est. Nam vulnerum quoque sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt: tunc & vruntur, &[26] in altum reuocantur, & digitos scrutantium recipiunt. vbi corrupta in malum vlcus verterunt, difficiliùs curantur. Non possum nunc per obsequium, nec molliter[27] assequi tam durum dolorem: frangendus est. Scio, à præceptis incipere omnes qui monere II.
aliquem volunt, & in exempla desinere: mutari hunc interim morem expedit. Aliter enim cum alio agendum est. quosdam[28] ratio ducit: quibusdam nomina clara opponenda sunt, & auctoritas, quæ[29] liberum non relinquat animum ad[30] speciosa stupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima, & sexus & sæculi tui, exempla: alterius fœminæ, quæ se tradidit[31] ferendam dolori: alterius quæ pari affecta casu,[32] maiore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium, sed citò animum in sedem
C suam reposuit. Octauia & Liuia, altera soror Augusti, altera vxor, amiserunt filios iuuenes, vtraque spe futuri principis certa. Octauia Marcellum, cui & auunculus &[33] socer[34] incumbere cœperat, in quem onus imperij reclinaret. adolescentem[35] animo alacrem, ingenio potentem; sed & frugalitatis continentiæque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum; patientem laboris, voluptatibus alienum; quantum-

22. OSTENDI TIBI.] *Si illud vulnus coiit (& cicatricem iam videmus) cur nolis & hoc sanari?*

23. TENEAS.] *Male qui faciunt; & faciunt plerique.* hærent & incubant, *vt antè est locutus, imagine eâdem. Quæ ipsa in Platone, sed monito pulcherrimo, quo castigat. Libro* X. *De Rep.* Δεῖ μὴ φεισσταίσαντας, καθάπερ παῖδας, ἐγομψοῦσθαι πληγέντος, ἐν τῷ βοᾶν διαρρεῖν. ἀλλὰ αἰεὶ ἐθίζειν τὴν ψυχὴν, ὅτι τάχιστα γίγνεσθαι πρὸς τὸ ἰᾶσθαι, καὶ ἁπαρορᾶν τὸ πάσον τε καὶ νοσοῦσαν, ἀτιμωδίαν ἀφανίζοντα: Oportet in offensâ aut lapsu, non vt pueros, adhærentes & amplexantes id quod læsit, in ploratu tempus terere; sed mentem assuescere, vt quàm celerrimè ad medelam se vertat & correctionem casus, eiulatus omittentem.

24. ALLOCVTIONES.] *Solatia,* παραμυθίαι.

25. PASCVNTVR.] *Sotion, an nostri Senecæ doctor? ἡ λύπη παρ' οἷς ἂν τρέφεται καὶ αὔξεται, παρ' ἐκείνοις ἡδέως καὶ μόλις* : Dolor apud quos pascitur & augetur, ibi & libenter & suauiter manet.

26. IN ALTVM.] *Tentando & explorando. videtur enim repeti & reuocari vulnus, dum stilus immittitur.*

27. ASSEQVI.] *Suspectum est. sed explico: lenibus verbis non possum tamdiu præuntem dolorem prendere aut sistere: vi & impetu frangendus est.*

CAP. II. 28. RATIO DVCIT.] *Quibus præcepta conueniunt.*

29. LIBERVM.] *Auocet à dolore, & in se vertat.*

30. SPECIOSA.] *Clara illa nomina.*

31. FERENDAM.] *Omissis habenis, illi regimen dedit.*

32. MAIORE DAMNO.] *Cur maiore? nam vtraque futurum Principem, vt addit, amisit: vterque etiam genere, & indole par, si non maior Marcellus. Quid, quod Liuiæ filius etiam alter superstes, Octauiæ nullus? itaque hæc potiùs affecta maiore damno. Sed puto à Senecâ adspectum ad ætatem & annos, qui in Druso plures: atque ipse vtilior iam reip. & bellis clarus. ergo maior in eo iactura.*

33. SOCER.] *Augustus, desponsâ ei suâ Iuliâ.*

34. INCVMBERE.] *Vt in fulcrum. Tacitus* 1. *Annal.* Augustus subsidia dominationi Claudium Marcellum admodum adolescentem, & M. Agrippam parauerat.

35. ANIMO ALACREM.] *Velleius*: Decessit (*Marcellus*) admodum iuuenis, sanè, vt aiunt, ingenuarum virtutum, lætusque animi & ingenij, fortunæque in quam alebatur capax.

36. PER

tumcumque imponere illi auunculus, & (vt ita dicam) inædificare voluisset, laturum. A
Benè legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem, [36] per omne vitæ suæ
tempus, flendi gemendique fecit: nec vllas admisit voces, salutare aliquid afferentes. ne
auocari quidem se passa est. Intenta in vnam rem, & toto animo affixa, talis per omnem
vitam fuit, qualis in funere. non dico non ausa consurgere, sed alleuari recusans: secun-
dam orbitatem iudicans, lacrimas omittere. Nullam habere imaginem filij carissimi vo-
luit, nullam sibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, & in Liuiam maximè
furebat: quia videbatur ad illius [37] filium transisse, sibi promissa felicitas. Tenebris &
solitudini familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandæ Marcel-
li memoriæ composita, alioqué studiorum honores reiecit, & aures suas aduersus omne
solatium clausit, à solemnibus [38] officiis seducta, & ipsam magnitudinis fraternæ nimis
circumlucentem fortunam exosa, [39] defodit se, & abdidit. Assidentibus [40] liberis, [41] ne-
potibus, lugubrem vestem non deposuit: non sine [42] contumeliâ omnium suorum, qui-
III. bus saluis orba sibi videbatur. Liuia amiserat filium Drusum, magnum [43] futu- B
rum principem, iam magnum ducem. Intrauerat [44] penitus Germaniam, & ibi [45] signa
Romana fixerat, [46] vbi vix vllos esse Romanos notum erat. In expeditione [47] victor de-
cesserat, [48] ipsis illum hostibus ægrum cum veneratione & pace mutuâ prosequentibus,
nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat [49] ad hanc mortem, quam ille pro
rep. obierat, ingens ciuium prouinciarumque, & totius Italiæ desiderium: per quam ef-
fusis in officium lugubre [50] municipiis coloniisque, vsque in vrbem ductum erat funus
[51] triumpho simillimum. Non licuerat matri [52] vltima filij oscula, gratumque extremi
sermonem oris haurire, [53] longo itinere reliquias Drusi sui prosecutæ, tot per omnem
Italiam [54] ardentibus rogis, quasi totiens illū amitteret, irritatæ. Vt primùm tamen intu-
lit [55] tumulo, simul & illum, & dolorem suum posuit: nec plus doluit quàm aut hone-
stum erat, [56] aut Cæsare, aut æquo maius. Non desiit itaque Drusi sui celebrare nomen,
vbique illum sibi priuatim publiceque repræsentare, & libentissimè de illo loqui, de
illo audire: cùm memoriam alterius nemo posset retinere ac frequentare, quin illam C
[57] tri-

36. PER OMNE VITÆ.] *Quamdiu ergo dehinc vixit? Marcellus obiit anno Vrbis* DCCXXXI. *ipsa* DCCXLIII. *Filio ergo superstes vndecim annos. Dio hoc tempus notauit, & Pedo ad Liuiam tetigit:*

Vix posito Agrippâ tumuli benè ianua clausa est,
Perficit officium funeris ecce soror.

Vellem, Percipit. *sed ait, vix mortuo Agrippâ, sororem secutam: & sanè ille obiit ipso anno ante.*

37. FILIVM.] *Superstitem Tiberium.*

38. OFFICIIS.] *Salutationum, conuiuiorum, nuptiarum.*

39. DEFODIT SE.] *Velut in sepulchrum. vt lucifugæ, de quorum vno Seneca:* Vatia hic situs est.

40. LIBERIS.] *Duabus Marcellis.*

41. NEPOTIBVS.] *Quos ex vtraque filiâ habuit: vide nostrum Augusti stemma.*

42. CONTVMELIA.] *Quasi nec illos pro liberis haberet, & in vno omnes mortui.*

CAP. III. 43. FVTVRVM PRINCIPEM.] *Dixit & antè,* Vtraque spe futuri Principis certa. *Et de Marcello, verum est: quomodo in Drusō? & nonne frater Tiberius anteibat? Nisi quis censet, Augustum inclinasse magis in Drusum, vel ob ingenium mitius, vel (quæ suspicio fuit) vt suum. Sed ego vereor, vt hic quoque parum intentus Seneca, quod nimis sæpe notamus.*

44. PENITVS.] *Consol. ad Polybium in* c. XXXIV. Intima Germaniæ recludentem.

45. SIGNA ROMANA.] *Castra metatus.*

46. VBI VIX.] *Ad Albim vsque progressus.*

47. VICTOR DECESSERAT.] *Quibusdam libris,* victor, *abest: & iidem,* ter cesserat.

48. IPSIS ILLVM.] *Oratoriè. quis credat Germanos tunc sic aut mites, aut fatuos?*

49. AD HANC MORTEM.] *Quam obiit anno Vrbis* DCCXLV. *in castris æstiuis ipso Consulatu suo.*

50. MVNICIPIIS.] *Suetonius Claud. cap.* 1. Corpus eius per municipiorum coloniarumque primores ad vrbem deuectum.

51. TRIVMPHO.] *Ob concursus & frequentiam.*

52. VLTIMA.] *Pedo, ad Liuiam:*

At miserâda parens suprema neq; oscula fixit.

53. LONGO ITINERE.] *Quo illo? à Ticino Romam, opinor. Certè de Augusto, Tacitus* III. *Annal.* Ipsum quippe acerrimo hiemis Ticinum vsque progressum, neque abscedentē à corpore *(Drusi)* D
simul vrbem intrauisse. *Si ille eousque, & illinc deduxit: ratio suadet vt eius coniux, & mater.*

54. ARDENTIBVS ROGIS.] *Inanibus, & honorariis. Tacitum sic exaudi, in Funere Germanici:* Atque vbi colonias trāsgrederentur, pro opibus loci vestem, odores, aliaq; funerum sollemnia cremabant: *vbi, nisi in his honorariis rogis?*

55. TVMVLO.] *Mausolæo, quod Augustus sibi suisq; struxerat in campo Martio.*

56. AVT CÆSARE.] *Magis probo, quod in quibusdam:* honestum erat Cæsari, aut æquum matri. *Id est, non vltrà quàm deceret Cæsaris consortem, aut Cæsaris (in spe) matrem. Pedo ad hunc sensum:*

Quid deceat Drusi matrē, matremq; Neronis
Aspice, quo surgas aspice manè toro.

57. TRI-

A [57] tristem sibi redderet. Elige itaque, vtrum exemplum putas probabilius. si illud prius sequi vis, eximis te numero viuorum; auersaberis & alienos liberos & tuos; [58] ipsumque desiderans, triste [59] matribus omen occurres. Voluptates honestas, permissas, tanquam parum decoras fortunæ tuæ reiiciens, [60] inuisam habebis lucem: & ætati tuæ, quòd non præcipitet te quamprimùm, & finiat, infestissima eris: quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te viuere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximæ fœminæ te exemplum applicueris, moderatius ac mitius: [61] non eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malum, amentia est, pœnas à se [62] infelicitatis exigere, & mala sua augere? Quam in omni vita seruasti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque re præstabis. est enim quædam & dolendi modestia: illum ipsum iuuenem [63] dignissimum quiete, semper nominans, cogitansque, meliore pones loco, si matri suę, qualis viuus solebat, [64] hilaris, & cum gaudio occurrat.

Nec te ad fortiora ducam præcepta, vt [65] inhumano ferre humana iubeam modo, vt IV.
B ipso funebri die oculos matris exsiccem: [66] ad arbitrum tecum veniam: hoc inter nos quæretur, vtrùm magnus esse debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin [67] Liuiæ Augustæ, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo feruore, cùm maximè impatientes feroceque sunt miseriæ, se consolandam [68] Areo philosopho viri sui præbuit. & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quàm populum Romanum, quem nolebat tristem tristitiâ suâ facere: plus quàm Augustum, qui subducto [69] altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quàm Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, vt in illo acerbo & defleto gentibus funere, nihil sibi [70] nisi numerum deesse sentiret. Hic, vt opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud fœminam [71] opinionis suæ custodem diligentissimam.

Vsque in hunc diem Liuia (quantum quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantùm quæ in publicum emittuntur, nota sunt, sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in maioribus modò obseruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam Principum iudicem, velles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quàm multarum rerum veniam dare, nullius petere. Seruandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus
C *alitérve factum velis.* *Deinde oro atque obsecro, ne te difficilem amicis, & intractabilem* V.
præstes. Non est enim quòd ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant: loquantur aliquid coram

57. TRISTEM SIBI.] *Asperam, infensam.*

58. IPSVMQVE.] *Fortè*, ipsam te.

59. MATRIBVS OMEN.] *Pro superstitione veterum, qui omina ex occursu captabant. Tu igitur orbitate sic tristis palàm & afflicta, matribus eamdem præsagies. Seneca pater, de mendicis debilitatis:* Occurrunt nuptis omina dira. *ne tales scilicet gignant. Idem:* Hic mihi viuendum, necui de nuptiis, necui de liberis cogitanti, dirum omen occurram.

D 60. INVISAM.] *Meus:* inuisâ hærebis in luce.

61. NON ERIS.] *Abest negatio scriptus. legamq;:* moderatiùs ac mitiùs eris in ærumnis.

62. INFELICITATIS.] *Mei*, illicitas. *Possis*, inflictas: *sed quid opus? Pœnas à se infelicitatis exigit: qui infortunio percussus, & quia percussus se torquet & angit.*

63. DIGNISSIMVM.] *Ita Pincianus reformauerat. at scripti*: dignissimè quietum semper nominatus cogitatusque faciet, meliore. *Meus autem:* dignissimè quietum semper nominatum cogitatumque faciet, maiore. *Interpolata certò. incertò concinnabam:* dignissimum quiete, quietè semper nominatum cogitatumque facies, & meliore p. loco. *Filium tuum, dignum qui apud manes quiesceat, talem facies, si nominas cogitasq;, quietè, sine querelâ aut gemitu. Inter vota sollẽnia, precari mortuis quietem. Virgilius:* -placida compositi pace quiescant. *Ouidius:* Parce precor manes sollicitare meos. *In lapidibus similia.*

64. HILARIS.] *Volui olim*, hilari: *nunc & hoc teneo. Meliore loco eum pones, si imago non tristis tibi occurret. Si enim tristis, videatur in damnatis locis esse.*

CAP. IV. 65. INHVMANO.] *Consol. ad Helu. cap.* XV. Infinito dolore affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duritia.

66. AD ARBITR.] *Qui dicat, Quod æquius melius.*

67. LIVIÆ.] *Meus*, Iuliæ. *scimus ita dictam & scriptam, post mariti mortem.*

68. AREO.] *Alexandrino. Suetonium vide, Aug. cap.* LXXXIX. *Plutarchum in Antonio, Dionem* LI.

69. ALTERO ADMI.] *Druso. Tiberius solus supererat.*

70. NISI NVMERVM.] *Adeò omnia officia & solatia matri exhibebat, vt duorum vicem esset.*

71. OPINIONIS SVÆ.] *Meo abest vocula*, suæ: *nec reuocem. Opinio hic, pro existimatione alienâ. possis &*, sanæ.

coram te de Druſo, an nihil: ne aut obliuio clariſſimi iuuenis [72] *illi faciat iniuriam, aut* [73] *mentio* A
tibi. Cùm ſeceſſimus, & in vnum conuenimus, facta eius dictaque quanto meruit [74] *ſuſpectu celebramus: coram te altum nobis de illo ſilentium eſt. Cares itaque maximâ voluptate, filij tui laudibus: quas non dubito quin vel impendio vitæ, ſi poteſtas detur, in æuum omne ſis prorogatura. Quare patere, imò accerſe ſermones, quibus ille narretur, & apertas aures prabe ad nomen memoriamque filij tui: nec hoc graue duxeris, ceterorum more, qui in eiuſmodi caſibus partem mali putant, audire ſolatia. Nunc incubuiſti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam,* [75] *quâ deterior eſt, aſpicis. Non conuertis te ad conuictus filij tui, occurſuſque iucundos, non ad pueriles dulcesque blanditias, non ad incrementa ſtudiorum: vltimam illam faciem rerum premis. in illam, tanquam parùm ipſa per ſe horrida ſit, quicquid potes congeris. Ne, obſecro te, concu-*
VI. *pieris peruerſiſſimam gloriam, infeliciſſimam videri. Simul cogita, non eſſe magnum, ſe rebus proſperis fortem gerere, vbi ſecundo curſu vitæ procedit: nec* [76] *gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & obſequens ventus oſtendit: aduerſi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne* [77] *ſubmiſeris te, imò contrà fige ſtabilem gradum: & quicquid onerum ſupra* B
cecidit, ſuſtine, primo dumtaxat ſtrepitu conterrita. Nullâ re [78] *maior inuidia fortunæ fit, quàm æquo animo.* Poſt hoc oſtendit illi filium incolumem, oſtendit ex amiſſo [79] nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus aſſedit: te mutatâ perſonâ conſolatus eſt. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius [80] quàm vlla vnquam mater amiſerit (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam) ſi fletibus fata vincuntur, [81] conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem ſine ſomno triſtitia conſumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipſam faciem impetus fiat: atque omni ſe genere ſæuitiæ profecturus mæror exerceat. Sed ſi nullis planctibus defuncta reuocantur; ſi fors immota, & in æternum fixa, nullâ miſeriâ mutatur; & mors tenet quicquid abſtulit; deſinat dolor, qui perit. Quare [82] regamus: nec nos iſta vis tranſuerſos auferat. Turpis eſt nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deſeruit, permiſit tempeſtati ratem: [83] at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem & ob- C
VII. nixum. At enim naturale deſiderium ſuorum eſt. Quis negat, quamdiu modicum eſt? nam in diſceſſu, non ſolùm amiſſione, cariſſimorum neceſſarius morſus eſt, & firmiſſimorum quoque animorum [84] contractio. Sed plus eſt quod opinio adiicit, quàm quod natura imperauit. Adſpice mutorum animalium quàm concitata ſint deſideria, & tamen quàm breuia. Vaccarum vno die alteróve mugitus auditur: nec diutius equarum vagus ille amenſque diſcurſus eſt. Feræ cùm veſtigia catulorum conſectatæ ſunt, & ſiluas peruagatæ, cùm ſæpe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus exſtinguunt. Aues cùm ſtridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietæ, volatus ſuos repetunt. Nec vlli animali longum fœtus ſui deſiderium eſt,

niſi

CAP. V. 72. ILLI FACIAT.] *Qui laudationem & memoriam meruit.*

73. MENTIO TIBI.] *Quaſi ea te pungat & ladat.*

74. SVSPECTV.] *Admiratione.*

75. QVA DETERIOR.] *A triſti tantùm parte. Menander:*

Τὰ δυσχερῆ δ', καὶ τὰ λυπήσαντά σε
Ὁρᾷς σεαυτό. τἀγαθὰ δ' οὐκ εἰ βλέπεις:
Nam triſtia, atque acerba ſenſibus tuis,
Vides in ipſo te: bona autem non vides.
Commune humani ingenij vitium.

CAP. VI. 76. GVBERNATORIS.] *De Prouidentiâ:* Gubernatorem in tempeſtate, in acie militem intellegas.

77. SVBMISERIS.] *A gladiatoribus. qui victi, ſe & arma ſubmittebant. Ego* 11. *Saturn.*

78. MAIOR INVIDIA.] *Quia hac æquabilitate animi & robore, oſtendis te meliore eâ dignum.*

79. NEPOTES.] *Ex Druſo, Germanicum, Claudium, Liuillam.*

80. QVAM VLLA.] *Eſt communis ille matrum* D
affectus: ſua cuique proles eximia. Theocritus:

Κἠμὲ φάθ' ἁ μάτηρ πολυδεύκεος ἠμὲν ἀμείνω:
Et mea me mater Pollucem vincere dixit.

81. CONFERAMVS.] *Vnà fleamus. quaſi ſimbolas lacrimarum demus. Statius in Siluis:*

– & ipſe tuli, quos nunc tibi confero, queſtus.
Iterum: – nec te lugere ſeuerus
Arceo, ſed confer gemitus, pariterq; fleamus.
Alij tamen reſcribunt, confleamus.

82. REGAMVS.] *Eſt ad Salluſtianum illud:* Regere caſus, non ab iis regi. *Vulgò tamen*, regamur: *& tum malim*, erigamur.

83. AT ILLE.] *Rhodius gubernator, de quo in Epiſt.* LXXXV.

CAP. VII. 84. CONTRACTIO.] *Ariſtoteles:* Dolor frigus eſt, à frigore autem contractio.

85. AD-

A nisi homini: qui [85] adest dolori suo, nec tantum quantum sentit, sed quantum constituit, afficitur. Vt scias autem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primùm magis fœminas quàm viros, magis barbaros quàm placidos eruditæque gentis homines, magis indoctos quàm doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea, quæ à naturâ vim acceperunt, eamdem in omnibus seruant. Apparet non esse naturale, quod varium est. Ignis omnes ætates, omnium vrbium ciues, tam viros quàm fœminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiam: quare? quia vires illi à naturâ datæ sunt, quæ nihil [86] in personam constituit. Paupertatem, luctum, [87] orbationem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit: & [88] imbecillum impatientemque reddit præsumpta opinio de non timendis terribilis. Deinde quod naturale est, non decrescit morâ: dolo- VIII.
rem [89] dies consumit. licet contumacissimum, quotidie insurgentem, & contra remedia efferuescentem; tamen illum, efficacissimum mitigandæ ferociæ, tempus eneruat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens tristitia, & iam videtur duxisse callum, non
B illa concitata, [90] qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata: tamen hanc quoque ætas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc [91] te ipsa custodis. multum autem interest, vtrùm tibi permittas mærere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ conuenit, finem luctus potiùs facere, quàm exspectare: nec illum opperiri diem, quo te inuitâ dolor desinat? ipsa illi renuntia. Vnde ergo tan- IX.
ta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non fit naturæ iussu? quòd nihil nobis mali, antequam eueniat, proponimus, sed vt immunes ipsi, [92] & aliis pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot præter domum nostram ducuntur exsequiæ: de morte non cogitamus. tot [93] acerba funera: nos [94] togam nostrorum infantium, nos [95] militiam, & paternæ hereditatis successionem animo agitamus. tot diuitum subita paupertas in oculos incidit: & nobis numquam in mentem venit, nostras quoque opes æquè in lubrico positas. Necesse est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multo [96] antè prouisa sunt, languidiùs incurrunt. Vis-tu
C scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te [97] vibrasse? velut murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, & arduum adscensu, inermis adeas, exspecta vulnus, & illa supernè volantia cum sagittis piliscque saxa, puta in tuum vibrata corpus. Quoties aut ad latus, aut post tergum ceciderint, exclama: Non decipies me fortuna, nec securam aut negligentem opprimes. scio quid pares. alium percussisti, me petisti. Quis vnquam res suas, quasi periturus, adspexit? quis vnquam nostrûm de exsilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? quis non, si admoneatur vt de suis cogitet, tanquam [98] dirum omen respuat, & [99] in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis vides euenisse? Egregium versum & [100] dignum audiui. est enim è populo. *Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.*

Ille

85. ADEST DOLORI.] *Tuetur, & justum videri vult.*

D 86. IN PERSONAM.] *Leges naturæ communes sunt, non priuilegia.*

87. ORBATIONEM.] *Scripti*, ambitionem: *ex quo* abitionem, *id est mortem, probes.*

88. IMBECILLVM.] *Librat â sententiâ totâ, legere inducor*: imbecillum patientémve reddit præsumpta opinio de timendis, aut non timendis, terribilibus. *Ait. aliter atque aliter quisque in his afficitur, prout opinio illi præcepta de his externis.*

CAP. VIII. 89. DIES CONSVMIT.] *In Terentio*: Dies adimit ægritudinem. *Græcus senarius:*

Λύπης δὲ πάσης ἐστὶν ἰατρὸς χρόνος:

Doloribus tempus medetur omnibus.

90. QVALIS INITIO.] *Olim sic correxi. libri omnes*, in illo: *ex quo Pincianus*, in Liuiâ. *alius*, in illâ.

91. TEIPSA CVSTODIS.] *Epist.* LXIII. Nunc ipse custodis dolorẽ tuũ: *paullò aliter, sensu eodem.*

CAP. IX. 92. ET ALIIS.] *Veteres*, aliud, *melius: at meus*, altius & pacatius.

93. ACERBA FVNERA.] *A fructibus, qui cadunt non maturi. Colloquio Hadriani & Epicteti:*

Poma vt in arboribus pendẽt, sic corpora nostra
Aut matura cadunt, aut citò acerba ruunt.

94. TOGAM.] *Virilem. qui dies inter votiuos.*

95. MILITIAM.] *Castrorum, aut Fori.*

96. ANTE PROVISA.] *Noster epist.* LXXVI. Præcogitati mali mollis ictus venit.

97. VIBRASSE.] *Tremuisse, vt solent missilia.*

98. DIRVM OMEN.] *Quasi ea monitio rem præsagiat & adferat.*

99. IN CAPITA.] *Adde de Benef.* IV. *cap.* XXXI.

100. DIGNVM AVDIVI.] *Scripti variant*: di-

Ille amisit liberos: & tu amittere potes. ille damnatus est: & tua innocentia [101] sub ictu A
est. Hic nos error decipit, hic effeminat, dum patimur, quæ numquam pati nos posse
X. præuidimus. Aufert vim præsentibus malis, qui futura prospexit. Quicquid est
hoc, Marcia, quod circa nos [102] ex aduenticio fulget, liberi, honores, opes, [103] ampla
atria, & exclusorum clientium turbâ referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa con-
iux, ceteraque ex incertâ & mobili sorte pendentia: alieni commodatique apparatus
sunt. nihil horum dono datur: [104] collaticiis, & ad dominos redituris instrumentis scæ-
na adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur: pauca vsque ad finem per-
seuerabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tanquam inter nostra positi: mutuò ac-
cepimus. Vsusfructus noster est, cuius tempus ille [105] arbiter muneris sui temperat: nos
oportet in promptu habere, quæ in incertum diem data sunt, & appellatos, sine querela
reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo nostros, & quos
[106] superstites lege nascendi optamus, & quos [107] præcedere iustissimum ipsorum votum
est, sic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, imò nihil de diuturnitate B
eorum promissum sit. Sæpe admonendus est animus, amet vt recessura, imò tanquam
recedentia. quicquid à fortunâ datum est, tanquam [108] extemplo abiturum possideat.
Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & sine dilatione omne
gaudium haurite. nihil de hodiernâ die promittitur. Nimis magnam [109] aduocationem
dedi: nihil de hac horâ. Festinandum est. instat à tergo mors: iam [110] deficiet iste co-
mitatus: iam [111] contubernia ista sublato clamore soluentur. Rapina rerum omnium
est. Miseri nescitis [112] fuga viuere. Si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo na-
tus est, crimen est. mors enim illi nascenti determinata est. In hanc legem datus: hoc fa-
tum ab vtero statim prosequebatur. In regnum fortunæ, & quidem durum atque inui-
ctum peruenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri. corporibus nostris impo-
tenter, contumeliosè, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in pœnam admo-
tis, vel [113] in remedium: alios nudos mari iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in ha-
renam C

gnum audiui, qui non è populo heri &. *Alij*: dignum qui non è populo erit &. *Legebam olim*: dignum audi, qui non in populo periret. *Pronunciatur enim ille in theatris, è Publij mimis: atqui confessu & aure seueriori est dignus. Nunc etiam placeat*: dignum audi, qui non è Publio exiret. *Nam ille Mimographus & leuiorum studiorum ac morum: versus Thalete aliquo dignus.*

101. SVB ICTV.] *Inibi vt feriri iam possit. De Benef. II. cap. XXIX.*

CAP. X. 102. EX ADVENTICIO.] *Eorum, quæ ἐξ ἡμῶν, vt Epictetus appellat*: quæ non in nobis. *Cicero Topicis*: Vt anteponantur innata atque insita, adsumptis & aduenticiis.

103. AMPLA ATRIA.] *Alij* arua, *ineptè. Mos & ambitio Romana, vt atria laxa essent, salutantibus, excipientibus, itémque statioui clientium. Vitruuius ostendit, solere &* centum pedes longa fieri, *pro modo lata.*

104. COLLATICIIS.] *Ita solet. tabulæ, statuæ, vestes sunt ab amicis, aut prouincialibus etiam, iisque theatra ornari: sed in tempus, & mox reddebant. Collati igitur, inquit, isti apparatus sunt: à quo? à Fortunâ.*

105. ARBITER MVNERIS.] *Editor ludorum. Deus.*

106. SVPERSTITES.] *Liberos.*

107. PRÆCEDERE.] *Parentes. Suprà, cap. I.*

108. EXTEMPLO.] *Statim. atqui hoc iam dixit. Igitur scripti*: tanquam exemplum auctore possideat. *Meus*: ab auctore: *quod placet. Habes à fortunâ? incertum & fugax esse, ab ipsâ disce.*

109. ADVOCATIONEM.] *Spatium, & moram. Verbum eâ notione frequens, Principum æuo. A iudiciis manauit. nam qui parùm instructi ad respondendum, aduocationem à iudice solent petere: id est, moram & tempus deliberandi, aduocandiq, amicos aut peritos. Cicero*: Omnibus, vnde petitur, hoc consilij dederim, vt binas aduocationes postulent. *Inde ductum longius, vt solet, ad omnem tergiuersationem & moram. Vetus poëta*:

Cur differs mea lux rogata semper,
Cur longam petis aduocationem?

Valerius, lib. II. cap. IX. Seneca pater Controu. III. libri II. Noster De Irâ I. cap. XVI. & II. cap. XXIX. & III. cap. XII. Epist. XXII. atque alibi. Sed apertissimè, vel dicam audacissimè VII. Quæst. Nat. cap. X. de sideribus, quæ semper in motu: Et vt det eis aliquam aduocationem: *id est, statum & quietem.* D

110. DEFICIET.] *Alij*, discietur: *quod esset, soluetur, dissipabitur.*

111. CONTVBERNIA.] *Hoc à militiâ est, vbi disposita pulchrè contubernia siue tabernacula, statim cùm* Vasa clamata *sunt, ad signum soluuntur.*

112. FVGA VIVERE.] *Ego concinnius putem*: Rapina rerum omnium est (miseri, nescitis?) & fuga, viuere. *Id est, rapina hic rerum; & ipsa vita, non dicam itus aut transitus, sed fuga est. Copula autem (&) est in meo & quibusdam libris.*

113. IN REMEDIVM.] *Benè. profectò enim medici & chirurgi, salutis causâ, vrunt. Quid tamen libris fiet, qui non agnoscunt? Scribunt*: admotis, vel incerta nudos: *absque vestigio eius verbi.*

114. De-

A renam quidem aut littus explodet, sed in alicuius ventrem immensæ beluæ [114] detrudet: alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque detinebit. Vt varia & libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, & pœnis & muneribus [115] errabit. Quid opus est partes deflere? tota vita flebilis est. Vrgebunt noua incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. [116] Moderandus est itaque vobis animus ad hæc maximè, quæ immoderatè fertis: & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum. Quæ demum ista tuæ publicæque [117] conditionis obliuio est? Mortalis XI.
nata es, mortales peperisti: putre ipsa fluidumque corpus, & casibus morbisque repetita, sperasti tam imbecillâ materiâ solida & æterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quæ [118] feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quæ in foro litigat, in theatris [119] desidet, in templis precatur turba, [120] dispari gradu vadit. Et [121] quæ veneraris, & quæ despicis, vnus exæquabit cinis. Hoc iubet illa [122] Pythicis oraculis adscripta vox, NOSCE TE. Quid est homo? quodlibet quassum
B vas, & quodlibet fragile: [123] iactatu, non tempestate magnâ, vt dissiperis, est opus. Vbicumque [124] arietaueris, soluêris. Quid est homo? [125] imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte naturâ inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam proiectum: cùm benè lacertos exercuit, cuiuslibet feræ pabulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æstus, laboris impatiens: ipso rursus situ & otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modò inopiâ, modò copiâ rumpitur: anxiæ solicitæque [126] tutelæ, precarij spiritus, & malè [127] hærentis, [128] quâ parum repentinum audiet, ex improuiso sonus auribus grauis excutit: [129] soli semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem vnius, quâ singulis opus est? Nunquid enim vt concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque, & lassitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & sine quibus viuere non potest, mortifera sunt. Quocunque se mouet, infirmitatis suæ statim conscium, non omne cælum

C 114. DETRVDET.] *Ex libris melioribus*, decondet.

115. ERRABIT.] *Cæca & vaga, neutrum horum ex merito dabit.*

116. MODERANDVS.] *A Pinciano ista: nec libris probata. In iis melioribus*: Moderandum est itaque nobis maximè quæ immoderatè fertis, & in multos dolores humani pectoris dispensanda. *Sed quod sedeat, nihil elicio. Faciebam obiter:* Moderandum est itaque, vobis maximè, quæ immoderatè fertis, & in multos dolores humana pectora dispensanda. *Animus humanus quid vni dolori indulgeat? vita tota plena est, critque. & ideò parandus firmandusq; in plures.*

CAP. XI. 117. CONDITIONIS.] *Communis in consolando locus, sed firmus. Euripides scitè:*

D —— ἀλλ' ἀναγκαίως ἔχει
Βίον θεραίζειν, ὥς τε κάρπιμον στάχυν,
Καὶ τὸν μὲν εἶ, τὸν δὲ μή. τί ταῦτα δεῖ
Στένειν, ἃ χρὴ δεῖν' ἐκ φύσιν διεκπερᾶν;
—— necessum enim est,
Vt spica quæ maturuit, vitam meti.
Hunc viuere, illum præmori: quid attinet
Deflere, sustinere quæ nati sumus?

118. FELICIORA.] *Istos superstites.*

119. DESIDET.] *Benè. nam totos dies, & partem noctium, sæpe sedebant.*

120. DISPARI.] *Citiùs, tardiùs.*

121. QVÆ VENER.] *Libri ingerunt vocem*: quæ diligis veneraris. *Adde voculam*: diligis aut veneraris.

122. PYTHICIS.] *Vulgò adscripta Apollini, ab aliis* Chiloni: *quibusdam*, Thaleti, *vel* Bianti. *Aly ab ipso Apolline responsum Chiloni hoc datum, quærenti* Quid esset optimum scitu? *Cuiuscumque, vel Deo digna vox est: & variam pulchramq; interpretationem pete è Porphyrij* Sermonibus *super hoc dicto, quorum pars in Stobæo.*

123. IACTATV.] *A nauigantibus. & ad nauem quassam rimosamq; respicit, quæ solâ iactatione vehementiore soluatur.*

124. ARIETAVERIS.] *Si iactatione, multo magis incursu & ictu. Vetus, & Plauti verbum*: Quis ędes nostras tam proteruè arietat?

125. IMBECILLVM.] *Homerus:*
Οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο:
Terra nihil homine imbecillius educat ipso.
Aristoteli adscribunt: τί γάρ ἐστιν ἄνθρωπος; ἀσθενείας ὑπόδειγμα, καιροῦ λάφυρον, τύχης παίγνιον, μεταπλάσεως εἰκών, φθόνου καὶ συμφορᾶς πλάσιγξ. τὸ δὲ λοιπὸν, φλέγμα καὶ χολή: Quid homo? imbecillitatis exemplum, temporis spolium, fortunæ ludicrum, mutationis imago, inuidiæ & calamitatis trutina: cetera, pituita & bilis.

126. TVTELÆ.] *Anxiè tuendum & seruandum.*

127. HÆRENTIS.] *Siue vt mei*, inhærentis.

128. QVA PARVM.] *Alius hæc capiat, non ego. Concinnabam*: quem pauor repentinus, aut item ex improuiso sonus. *Quisdni malè hæreat spiritus? ecce pauor subitus, aut sonus grandior, eum tollit, aut sistit. In meo erat*, quam, *pro* quâ: *&* auditum, *pro* audiet: *quæ leuiter me iuuant.*

129. SOLI SEMPER.] *Nam aliæ animantes & nos, & inter se, alunt. An hoc vult, hominem à se depasci paullatim, & ad mortem ire?*

lum ferens, aquarum nouitatibus, flatuque non familiaris auræ, & tenuissimis caussis A
atque offensionibus morbidum, putre,[130] cassum,[131] à fletu vitam [132] auspicatum:
cùm interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suæ venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepotesque disponit: cùm interim longa conantem eum mors opprimit: & hoc
XII. quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum. Dolor tuus, ô Marcia, si modò illi vlla ratio est, vtrùm sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrúmne amisso filio mouet, quòd nullas ex illo voluptates cepisti: an quòd maiores, si diutius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris; tolerabilius efficies detrimentum tuum. minùs enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudij lætitiæque perceperunt. Si confessa fueris percepisse magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsâ educatione: nisi fortè hi, qui catulos aueisque, & friuola animorum oblectamenta, summâ diligentiâ nutriunt, fruuntur aliquâ voluptate ex visu B
tactuque & blandâ adulatione mutorum: liberos nutrientibus, non fructus educationis, ipsa educatio est. Licet itaque tibi nihil industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia quæsierit: ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & maior. Meliùs tamen tecum actum est, quàm si omnino non contigisset. quoniam si ponatur electio, vtrùm satius sit non diu felicem esse, an numquam: melius est, discessura nobis bona, quàm nulla contingere. Vtrúmne malles degenerem aliquem, & numerum tantùm nomenque filij expleturum habuisse, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Iuuenis citò prudens, citò pius, citò maritus, citò pater, citò [133] omnis officij curiosus, citò sacerdos, omnia tam propera. Nulli ferè & [134] magna bona, & diuturna, contingunt. non durat, nec ad vltimum exit, nisi [135] lenta felicitas. Filium tibi dij immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electam te à diis, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi vbique maiora. Senserunt ista C
magni duces, senserunt principes. ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt: puto vt nostrorum funerum leuamentum esset, etiam diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes. nullam tam miseram nominabis domum, quæ non inueniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam malè de moribus tuis sentio, vt putem posse te leuiùs pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero. maliuoli solatij genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam: non vt scias, hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere: sed vt scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placidè. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut [136] malitiam eius, & acerrimam virtutem in hostes ciuesque, contudit: aut effecit, vt cognomen illud vsurpasse saluo videretur, quod [137] amisso filio assumpsit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundæ res constabant: nec inuidiam

130. CASSVM.] *Pincianus scripsit. cùm esset in scriptis*, casarum, *vel* causarũ. *At vera lectio*, caussarium: *id est, morbidum, infirmum. Vide epist.* LXVIII.

131. A FLETV.] *Plinius in* VII. Nullumque animalium ad lacrimas, & has protinus vitę principio genitum. *Græcus poeta:*

Δακρυχέων γενόμην, κἠι δακρύσας ἀποθνήσκω,
Δάκρυσι δ' ἐν πολλοῖς τὸν βίον πᾶσον ὅλον:

In lacrimis lucem vidi, in lacrimis quoque linquo,
In lacrimis vita est tota peracta mihi.

132. AVSPICATVM.] *Plinius*: A suppliciis vitam auspicatum. *Lucretius:*

Vagituque locum lugubri complet, vt æquum est,
Cui tantùm in vitâ restat transire malorum.

CAP. XII. 133. OMNIS OFFICII.] *Posùs interpretari, sedulò curantem quærentemque, quid sui officij. Officium,* τὸ καθῆκον. *Sed suboluit iam olim de* D
interpolatione: & vide Elect. I. *cap.* X.

134. MAGNA BONA.] *De Breuit. vit. cap.* XVII. Maxima quæque bona solicita sunt, & nulli fortunæ minus benè, quàm bonæ, creditur.

135. LENTA FELIC.] *Quæ tardè creuerit. nam vt Boëtius:*

Quidquid præcipiti viâ
Certum deserit ordinem,
Lætum non habet exitum.

136. MALITIAM.] *Scribe*, militiam: *nec monerem, nisi sic scripti & editi libri.*

137. AMISSO FILIO.] *Inter ciuilia bella, vt apparet: sed quo, & ex quâ vxore (plures habuit) non repperi.*

138. CRI-

A diam deorum, quorum illud [138] crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum [139] iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit, etiam inimici fatebuntur, benè illum arma sumpsisse, [140] benè posuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos peruenit. Nec nimis admiretur Græcia [141] illum patrem, qui in ipso sacrificio nunciatâ [142] filij morte, [143] tibicinem tantùm tacere iussit, & [144] coronam capiti [145] detraxit, cetera ritè perfecit. [146] Puluillus hoc fecit pontifex, XIII.
cui [147] postem tenenti, & Capitolium dedicanti, mors filij nunciata est: quam ille exaudisse dissimulans, & sollemnia pontificalis [148] carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, & ad filij sui nomen Ioue propitiato. [149] Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & faustâ nuncupatione, non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos [150] ne iratos quidem destitit. Idem tamen, vt rediit domum, & [151] impleuit oculos, & aliquas voces flebiles misit: & per-
B actis, quæ mos erat præstare defunctis, [152] ad Capitolium hilari rediit vultu. Paullus circa illos nobilissimi [153] triumphi [154] dies, quo victum ante currum egit Persen, [155] inclyti regis nomen, [156] duos filios in adoptionem dedit: [157] quos sibi seruauerat, extulit. [158] Quales retentos putas, cùm inter commodatos Scipio fuisset? Non sine motu [159] vacuum Paulli currum populus Romanus aspexit. [160] concionatus est tamen, & egit diis gratias, quòd compos voti factus esset. [161] Precatum enim se, vt si quid ob ingentē victoriam [162] inuidiæ dandum esset, id suo potiùs, quàm publico damno, lueretur. Vides quàm magno animo tulerit? orbitati suæ gratulatus est. Eequem magis poterat mouere tanta

138. CRIMEN ERAT.] *Vulgi vocibus, Deum incusantis in prosperitate immerita.*

139. IVDICATAS.] *De quibus nondum liqueat.*

140. BENE POSVISSE.] *Cum abiectâ Dictaturâ, ad togam rediit.*

C 141. ILLVM PATREM.] *Xenophontem.*

142. FILII.] *Cui Gryllus nomen. cecidit in prælio ad Mantineam.*

143. TIBICINEM.] *Qui sacrificantibus adsistere & canere solebat.*

144. CORONAM.] *Id quoque ex ritu, vt coronati sacrificarent.*

145. DETRAXIT.] *Sed statim reposuit, cùm audiuit fortiter pugnantem obiisse.*

CAP. XIII. 146. PVLVILLVS.] *Horatius Pulluillus: de quo Valerius lib. v. Liuius* 11. *Dionysius* v.

147. POSTEM TENENTI.] *Ex ritu dedicantium. qui enim Deo aliquid dabant sacrabantq́, rem ipsam manu tangebant, nequid plus minúsve sacrasse viderentur.*

148. CARMINIS.] *Sollennium verborum. Ita Liuio*, carmen euocationis, rogationis: *Ciceroni,*
D carmen XII. tabularum.

149. PVTASSES.] *Meus*, putasses enim. *Ego*, putásne, *interrogando.*

150. NE IRATOS.] *Vulgi sensu, non sapientum.*

151. IMPLEVIT.] *Lacrimis manantibus.*

152. AD CAPITOLIVM.] *Non ex historiâ, sed fictione scribentis, ad stili Venerem vel acumen. Iuretus volebat:* ad Capitolinum illum rediit vultum: *bellè. posito illo tristiore, iterum lætiorem sumpsit, & quem in Capitolio habuerat.*

153. TRIVMPHI.] *Macedonici.*

154. DIES.] *Nam per triduum pompa ducta.*

155. INCLITI REGIS NOMEN.] *Hæc eiecerunt: at asserunt omnes libri. Lego*, inclitum. *Non enim ipsum laudat, sed nomen famamq́, inclitam donat, ob regum veterum gloriam, & suam cladem.*

156. DVOS FILIOS.] *Maiores, Scipionem & Fabium posteà dictos.*

157. QVOS SIBI.] *Vellem repeti vocem*, duos quos sibi. *nempe minores, & alterum* XIV. *annos natum, diebus quinque ante triumphum amisit; alterum* XII. *tribus post triumphum. Plutarchus.*

158. QVALES RETENTOS.] *Meliores scilicet, maioresq́, si fata voluissent: quoniam optima ablegare aut alienare non solemus.*

159. VACVVM P. CVRRVM.] *Ad morem. quo puberes filij & iam in virili togâ, equis comitabantur triumphantem patrem, siue seorsim, & singularibus; siue currulibus, & qui triumphantem traherent, insidentes. Minores autem, vnà cum patre in ipso curru spectabantur. Itaque ad hos minores alluſit, & negat quemquam ibi conspectum: an parùm cogitatè, cùm alter adhuc superesset? an nec is in curru fuit, iamtunc æger? Quod ex Liuio appareat, qui pro Senecæ totâ mente:* E duobus filiis, quos duobus in adoptionem datis, solos nominis, sacrorum, familiæque heredes retinuerat domi; minor fermè duodecim natus annos, quinque diebus ante triúphum, maior quattuordecim annorum, triduo pòst decessit. quos prætextatos curru vehi cum patre, sibi ipsos similes prædestinantes triumphos, oportuerat. *Nota & dissensum obiter à Plutarcho, in ordine morientium, qui planissimè contrà scribit.*

160. CONCIONATVS.] *Paucis diebus post triumphum. Liuius.*

161. PRECATVM ENIM.] *Hæc sic in Liuio:* Postquam omnia secunda, neque erat quod vltrà precarer, illud optaui, vt cùm ex summo retrò volui Fortuna consuesset, mutationē eius domus mea potiùs, quàm Respublica sentiret.

162. INVIDIÆ DAND.] *Opinio illorum fuit, Inuidiam & fascinum, rebus latis insidiari, & plurimùm interuenire. Ad auertendum, iacturam aliquam aut casum vltrò subeundum. Exemplo scilicet,*

tanta mutatio?[163] solatia simul atque auxilia perdidit: non contigit tamen tristem Paul- A
XIV. lum Persi videre. Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miseros? quasi non difficilius sit, inuenire felices. Quota quæque domus vsque ad exitum omnibus partibus suis constitit, in quâ non aliquid turbatum sit? Vnum quemlibet annum occupa: & ex eo magistratus cita.[164] Lucium, si vis, Bibulum, & C. Cæsarem. videbis inter collegas inimicissimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quàm fortioris viri, duo simul filij[165] interfecti sunt: Ægyptio quidem militi ludibrio habiti: vt non minùs ipsâ orbitate,[166] auctor eius, digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, toto[167] honoris sui anno,[168] ob inuidiam collegæ, domi latuerat,[169] postero die quàm geminum funus renunciatum est, processit ad solita & publica officia. Quid minus poterat, quàm vnum diem duobus filiis dare? tam citò liberorum luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Cæsar cùm Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audiuit decessisse[170] filiam,[171] publica secum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non æquo laturus animo B
quemquam alium esse in Rep. magnum, & modum impositurus incrementis, quæ grauia illi videbantur, etiam cùm[172] in commune crescerent: tamen intra tertium diem
XV. imperatoria obiit munia, & tam citò dolorem vicit, quàm omnia solebat. Quid aliorum tibi funera Cæsarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, vt sic quoque generi humano[173] prosint, ostendentes, ne eos quidem, qui[174] diis geniti deosque genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum[175] alienam. Diuus Augustus amissis[176] liberis,[177] nepotibus, exhaustâ Cæsarum turbâ,[178] adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter: tamquam eius iam res ageretur, cuius cummaximè[179] intererat, de diis neminem queri. Ti. Cæsar & quem[180] genuerat, & quem[181] adoptauerat, amisit: ipse tamen pro rostris[182] laudauit[183] filium, stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo[184] velamento, quod

quo, ij qui in bonâ valetudine, sanguinem sibi detrahunt, ad inualitudinem vitandam. Eò Seneca nunc adspexit. & Cicero, ad Atticum: Missus est sanguis Inuidiæ, sine dolore: *cùm ignominiam publicam, spreto testimonio suo, accepisset. Apud Liuium Appius, abiturus Decemuiratu, lib.* III. Dandus Inuidiæ est sanguis. *Plin. vide* XXVIII. *cap.* II. *&* IV.

163. SOLATIA.] *Acutè dicit, quod nec omnes statim aduertant.* Solatia *amisit, nempe in minoribus liberis, qui oblectant tantùm:* auxilia *in maioribus, qui & iuuant. Illos morte, hos adoptione amiserat.*

CAP. XIV. 164. LVCIVM.] *Non muto, & ita Appianus, Eutropius, Orosius prænominant: plures tamen & vetustiores consentiunt* Marcum *esse.*

165. INTERFECTI.] *Factum hoc Cæsari tangitur* III. *Ciuil. & ab* equitibus *interfectum ostendit, qui Ptolomæum in regnum reduxerant. Valerius plura lib.* IV. *cap.* I. *&* Gabinianos *istos milites appellat, etsi iamdu Gabinius iis locis excesserat: sed nomen tenuerunt, quia ab eo introducti, in custodiâ regis ibi manserant. Cædes ista paullo ante ciuile Pompeianum bellum, cùm Syriæ præesset Bibulus, Aegypto Cleopatra, mortuo iam patre.*

166. AVCTOR EIVS.] *Pro his meus liber,* auctoris. *Lego igitur,* auctores. *Quos contemptim facit Ægyptios milites: imbellem gentem, & Romanis contemptam. Etsi isti exteri plerique: sed in Aegypto militabant.*

167. HONORIS.] *Consulatus. Suetonius cap.* XX. *in Iulio, Dio & Cicero.*

168. OB INVIDIAM.] *Vt Cæsari inuidiam faceret, quasi eius vi aut metu domo attineretur.*

169. POSTERO DIE.] *Magna firmitas, cui & moderatio accessit, Valerio narrata. nam cùm Cleopatra, noua tunc regina, vinctos interfectores ad Bibulum in Syriam misisset; ille animo suo imperans, remisit, dictitans* Senatus, non suam, vindictam illam esse debere. C

170. FILIAM.] *Anno vrbis* DCC.

171. PVBLICA SECVM.] *Nam eius morte concordia sublata, & socer generque diuulsi, nullo iam pignore medio.*

172. IN COMMVNE.] *Cùm heres potentiæ futurus videretur, qui ex vtriusque sanguine genitus.*

CAP. XV. 173. PROSINT OSTEND.] *Non solùm prosint, quia præsunt & moderantur; sed etiam exemplo, nec tantum imperio, iuuent.*

174. DIIS GENITI.] *E Virgilio:* -diis genite, & geniture deos.

175. ALIENAM.] *Alios felices miserosq; facere posse videntur, non sese.*

176. LIBERIS.] *Solâ Iuliâ.* D

177. NEPOTIBVS.] *C. & L. Cæsaribus.*

178. ADOPTIONE.] *Tiberij.*

179. INTERERAT.] *Quare? quia & ipse futurus inter Deos, & hoc animo iam præceperat.*

180. GENVERAT.] *Drusum.*

181. ADOPTAVERAT.] *Germanicum, iubente Augusto.*

182. LAVDAVIT.] *Oratione funebri, recepto in illustrium funeribus, & pulchro more.*

183. FILIVM.] *Drusum.*

184. VELAMENTO.] *Velo, vel aulæo interiecto. Nefas enim Pontificem max. tangere, aut studio spectare cadauer. Vide, quæ scripsi ad* IV. *Annal. Taciti, in funere Drusi. & adde, à Iudæis videri (vt multa sacro-*

A quod pontificis oculos à funere arceret, & [185] flente populo Romano [186] non flexit vultum: experiendum se dedit Seiano ad latus stanti, quàm patienter posset [187] suos perdere. Vidésne quanta copia virorum maximorum sit, quos [188] non excepit hic omnia prosternens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publicè priuatimque congesta erant? Sed videlicet it in orbem ista tempestas: & [189] sine dilectu vastat omnia, agitque vt sua. [190] Iube singulos conferre rationem: nulli contigit impunè nasci. Scio quid dicas: Oblitus es fœminam te consolari: virorum refers exempla. Quis autem dixerit naturam malignè cum muliebribus ingeniis egisse, & virtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta, (libeat) facultas est: laborem doloremque ex æquo, si consueuere, patiuntur. In quâ istud vrbe, dij boni, loquimur? in quâ regem Romanis capitibus [191] Lucretia & Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, [192] Lucretiæ Brutum. In quâ [193] Cloeliam, contempto hoste & flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transscripsimus. [194] Equestri insidens statuæ, in sacrâ viâ, B celeberrimo loco, Clœlia exprobrat iuuenibus nostris [195] puluinum ascendentibus, in eâ illos vrbe sic ingredi, in quâ etiam fœminas equo donauimus. Quòd tibi si vis exempla referri fœminarum, quæ suos fortiter desiderauerunt, non ostiatim quæram: ex vnâ tibi familiâ duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. [196] duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit. & de ceteris facile est, quos [197] nec editos, nec amissos ciuitas sensit: Ti. Gracchum, & Caium, quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occisos vidit, & [198] insepultos. consolantibus tamen miseramque dicentibus, *Numquam*, inquit, *non felicem me dicam, quæ* [199] *Gracchos peperi.* Cornelia [200] Liuium Drusum, [201] clarissimum iuuenem, illustris ingenij, vadentem per Gracchorum vestigia, imperfectis tot rogationibus, [202] intra penates interemptum suos amiserat, incerto cædis auctore: tamen & acerbam mortem filij, & inultam, tam magno animo tulit, quàm ipse [203] leges tulerat. Iam cum fortunâ in gratiam, Marcia, reuertêris, si tela, quæ in [204] Scipiones, Scipionumque matres ac [205] filios egit, quibus

C Cæsa-

XVI.

sacrorum) hunc ritum. Nam & summus eorum Pontifex nec cadauer tangebat, nec funeris causâ in luctu aut aliâ veste erat: vt semper scilicet castus purusq; preces concipere posset, & immolare. Philo, de Monarchiâ.

185. FLENTE POPVLO.] *Qui tamen* habitum vocesque dolentium, simulatione magis, quàm libens induebat, domumque Germanici reuuisceret occulti lætabantur. *Tacitus* IV. *Ann.*

186. NON FLEXIT.] *Aliâs constans aut rigidus. etiam* per omnes eius valetudinis dies, nullo metu, an vt firmitudinem animi ostentaret, etiam defuncto, necdum sepulto, Curiam ingressus est: & effusum in lacrimas Senatum, victo gemitu, simul continuâ oratione, erexit. *Tacitus.*

D 187. SVOS ERDERE.] *Callidè ad Seianum refert. quem etsi amatum, & in arcanâ gratiâ, tamen ex suspicione afflixit & sustulit. Itaque monuit eo ipso facto, quàm duraret animo etiam ad sanguinem suum perdendum, nedum ad amicos aut adfines.*

188. NON EXCEPIT.] *Eximios non habuit, non præteriuit.*

189. SINE DILECTV.] *Pedo:*

Quaque ruit, furibunda ruit, totumque per orbem
Fulminat, & cæcis cæca triumphat equis.

190. IVBE.] *Meus*, Iubet. *& mox*, rationi.

CAP. XVI. 191. LVCRETIA.] *Quæ occasionem morte suâ præbuit.*

192. LVCRETIÆ.] *Nec enim sine eâ excitatus fuisset.*

193. CLOELIAM.] *Bello cum Porsenâ, inter obsides, flumen in equo tranauit, & alios secum duxit. In Liuio & Dionysio tota narratio.*

194. EQVESTRI.] *Plinius libro* XXXIV. *cap.* VI. *Liuius lib.* II.

195. PVLVINVM.] *Id est lectica, in quâ puluinus.*

196. DVODECIM.] *Vide Plutarchum in Gracchis, consentientem.*

197. NEC EDITOS.] *Non enim publicè nobiles se, vllâ virtute aut factis, fecerant. iuuenes aut pueri mortui.*

198. INSEPVLTOS.] *In Tiberim proiectos.*

199. GRACCHOS PEPERI.] *Tales & tantos scilicet viros. & verè æstimanti, magni fuêre; sed culpâ aliquâ suâ, & maximi fatorum oppressi. Aliud eius magnificum dictum in Plutarcho: cùm in locis sacris oppressi essent*, Dignos mortuis tumulos eos esse.

200. LIVIVM DRVSVM.] *Scripti omnes*, diui Drusi. *Lege*, Liuij Drusi: *id est, vxor Liuij Drusi, sermone Romano. Metella Crassi, Terentia Ciceronis. Fuit hic C. Liuius Drusus, Marci pater, Tribuni, de quo sequitur.*

201. CLARISSIMVM IVV.] *Quem iam dixi, Marcum.*

202. INTRA PENATES.] *Domi suæ, dum salutatur. Vide de Breu. vitæ. cap.* VI.

203. LEGES TVL.] *Alias fauente Senatu, quasdam populo, extremas neutro.*

204. SCIPIONES.] *Nihil de Scipionibus anteà, sed vide tamen Consol. ad Polyb. cap.* XIII.

205. FILIOS.] Filias, *ex hac quidem recitatione.*

206. NVL-

Cæsares petiit, ne à te quidem continuit. Plena & infesta variis casibus vita est: à quibus nulli longa pax, vix induciæ sunt. Quattuor liberos sustuleras, Marcia. [206] nullum aiunt frustra cadere telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine inuidiâ damnóve præteruehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quòd non tantùm filios eripuit, sed elegit. Numquam tamen iniuriam dixeris, [207] ex æquo cum potentiore diuidere: duas tibi reliquit filias, & harum nepotes: & ipsum quem maximè luges, [208] prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias. si malè fers, magna onera: si benè, magna solatia. In hoc [209] te perduxit, vt illas cùm videris, admonearis filij, non doloris. [210] Agricola, euersis arboribus, quas aut ventus radicitus euulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, subolem ex illis residuam fouet, & amissarum semina statim plantasque disponit: & momento (nam vt in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus est) adolescunt amissis lætiora. Has nunc Metilij tui filias in eius vicem substitue: & vacantem locum exple. Vnum dolorem, geminato solatio leua. Hæc quidem natura mortalium est, vt nihil magis placeat, quàm quod amissum est. iniquiores sumus aduersus relicta, ereptorum desiderio. sed si æstimare volueris, quàm tibi valdè fortuna, etiam cùm sæuierit, pepercerit, scies te
XVII. habere plus quàm solatia. Respice [211] tot nepotes, duas filias. Dic illud quoque, Marcia, moueret me, si esset cuique pro moribus fortuna, numquam mala bonos sequerentur: nunc video, exempto discrimine, & eodem modo, malos bonosque iactari. Graue est tamen, quem educaueris iuuenem, iam matri, iam patri præsidium ac decus, amittere. Quis negat graue esse? sed humanum est. Ad hoc genita es vt perderes, vt perires, vt sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres & optares, &, quod est pessimum, numquam scires cuius esses [212] status. Si quis Syracusas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ antè cognosce, deinde ita nauiga. Hæc sunt quæ mirati possis. videbis primùm ipsam insulam ab Italiâ angusto interciſam freto, quam continenti quondam cohæsisse constat: subitum illò mare irrupit, & *Hesperium Siculo latus abscidit:*
deinde videbis (licebit enim tibi auidissimum maris verticem [213] stringere) illam fabulosam, Charybdim dico, quàm diu ab austro vacat, quietam; at si quis inde ventus spirauit, hiatu magno profundoque nauigia sorbentem. Videbis celebratissimum carminibus fontem [214] Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundentem: siue illas ibi primùm [215] nascentes inuênit, siue immersum terris [216] flu-

206. NVLLVM AIVNT.] *Rectè, aut quod in Pinciani quibusdam:* nullum amat.

207. EX ÆQVO.] *Nam duos sustulit, duas reliquit.*

208. PRIORIS.] *Filij alterius, qui antè obierat.*

209. TE PERDVXIT.] *Vellem*, tibi produxit: *aut certè*, in hocce produxit.

210. AGRICOLA.] *Ingeniosa & apposita comparatio. quam & reperio in Telete Pythagorico, ô insigni viro, vt fragmenta eum ostendunt.* Οὐ γὰρ ὀρθῶς φησι βελλεροφόντους ὁ Στίλπων. τὸ, διὰ τὰς ἀπογενομένους τῶν ζώντων ὀλιγωρεῖν. γεωργὸς δ' ποιεῖ τοῦτο. εἰ δὲ ἄν τῶν δένδρων ξηρόν τι γένηται, καὶ τὰ ἄλλα φθορσικόπλιν. ἀλλὰ τῶν λοιπῶν ἐπιμελόμενος, πειρᾶται τὸν τῶν ἐκλελοιπότος χρείαν ἀναπληροῦν: Nec enim rectè cõsulere sibi Stilpò dicit, qui ob mortuos & defectos obliuiscuntur viuorum aut neglegunt. Agricola non id facit. nec siquid stirpium arborumve exaruit, etiam reliquas præterea exscindit: sed curam potiùs earum gerens, conatur damnum ex vnius interitu factum implere & resarcire.

211. TOT NEPOTES.] *Nempe & ex filiabus nepotes, vt antè dixit. nam ex Metilio*, duas filias *dumtaxat.*

CAP. XVII. 212. STATVS.] *A parte animæ, mortalis illa, an immortalis. Liber meus*, Stares.

213. STRINGERE ILLAM.] *Non germana hæc tota lectio, atque alia eruenda è libris. Meus:* restringere stratâ illam fabulosam Caripidis aquam diu ab Austro vocaturam, siquid inde vehementiùs spirauit. *cui consentiunt ferè alij, aut leuiter discedunt. Faciebam:* stratam illam fabulosam Charybdin, quamdiu ab Austro vacat; verùm siquid inde vehementiùs spirauit. *Verè, & cum momento sententiæ. nam Charybdis strata & placida est, quamdiu nihil ab Austro increpat: cùm ab illo, turbatur & in vertices rotatur. Ne longè fidem petam, Seneca ipse epist.* LXXIX. Fac nos certiores vtrùm vno tantùm vento agatur in vortices. *Et expressiùs epist.* XIV. Temerarius gubernator contempsit Austri minas. ille est enim qui Siculum pelagus exasperet, & in vortices cogat. *Adi ea loca.*

214. ARETHVSAM.] *Syracusarum fontem. de quo vberrimè noster Quæst. Natur.* III. *cap.* XXVI. *& lib.* VI. *cap.* VIII. *vt alios omittam.*

215. NASCENTES.] *Alij libri aliter: at meus*, nascens inuenit, siue ipsum terris. *quod nec iure spernas. Ita ad* Fontem *hæc referantur, & id verbi* διὰ κοινοῦ *repetendum.*

216. FLV-

A [216] flumen integrum subter tot maria, & à confusione peioris vndæ seruatum, reddidit. Videbis [217] portum quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adiuuit manus, sic tutum, vt ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit. Videbis vbi [218] Athenarum potentia fracta: vbi [219] tot millia captiuorum, ille excisis in infinitam altitudinem saxis, [220] nobilis carcer incluserat: ipsam [221] ingentem ciuitatem, & [222] laxius territorium, quàm multarum vrbium fines sint: tepidissima hiberna, & [223] nullum diem sine interuentu solis. Sed cùm omnia ista cognoueris, grauis & insalubris æstas hiberni cæli beneficia corrumpet. Erit Dionysius illic tyrannus, libertatis, iustitiæ, legum exitium, dominationis cupidus etiam [224] post Platonem, [225] vitæ etiam post exsilium: alios vret, alios verberabit, alios ob leuem offensam iubebit detruncari: accerset ad libidinẽ mares fœminasque, & inter fœdos regię intemperantiæ greges parum erit simul [226] binis coire. Audisti quid te inuitare possit, quid absterrere: proinde aut naviga, aut resiste. Post hanc denunciationem, si quis dixisset intrare se Syracusas velle,
B satisne iustam querelam de vllo, nisi de se, habere posset, qui non incidisset in illa, sed prudens sciensque venisset? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris & deformes: & si fortasse tibi multi nascentur, esse ex illis aliquis tam seruator patriæ, quàm proditor poterit. Non est quòd desperes tantæ dignationis futuros, vt nemo tibi [227] propter illos maledicere audeat: propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, vt ipsi [228] maledictum sint. Nihil vetat illos tibi suprema præstare, & [229] laudari te à liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignem posituram, vel puerum, vel iuuenem, vel senem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus est, quod [230] parens sequitur. Post has leges propositas, si liberos tollis, [231] omni deos inuidiâ liberas, qui tibi nihil spoponderunt. Ad hanc imaXVIII.

216. FLVMEN.] *Alpheus.*

217. PORTVM.] *Duplicem quidem. quorum maior ad* LXXX. *stadia patet Straboni. Describunt cùm*
C *alij, tum Cicero* V. *in Verrem, &* IV. *addito etiam elogio:* Nihil esse pulchrius, quàm Syracusarum mœnia ac portus.

218. ATHENARVM.] *Ducibus Niciâ & Demosthene, cùm terrâ marique victi, casi, capti fuerunt.*

219. TOT MILLIA.] *Septem millia Diodoro.*

220. NOBILIS CARCER.] *A Mureto est. nam vulgati libri* Nablius. *At scripti,* naulius, *vel* naulinus, *vt est in meo. Puto verum,* natiuus carcer. *Nam ita se habet. carcer ille à Dionysio tyranno in viuo saxo excisus totus est, & deinceps etiam auctus. Cicero in Verrem:* Latomias Syracusanas omnes audistis, plerique etiam nostis. Opus est ingens, magnificum, regum ac tyrannorum. Totum est ex
D saxo in mirandam altitudinem depresso, & multorum operis penitus excisо. Nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum vndique, nihil tam tutum ad custodias nec fieri nec cogitari potest. *Ergo verè* natiuus *carcer, manu tamen adiutus. Addo Pinciannm legere,* lautumius carcer.

221. INGENTEM CIVIT.] *Cicero* IV. *in Verrem,* Syracusas maximam esse Græcarũ vrbium, pulcherrimamque. *Liuius* XXV. vastæ magnitudinis vrbem. *Quam vastæ, Strabo prodit, qui stadia circumdat* CLXXX. *Ea sunt milliaria circiter* XXII. *Vt hoc quoque accedat firmandæ, ac credendæ tandem, magnitudini Romanæ, assertæ à nobis in Admirandis.*

222. LAXIVS TERRITORIVM.] *Ineptè. quid hic de territorio, aut quæ comparatio cum finibus? Libri scripti* torritam, *& quidam* turritam. *Id omnino tenendum. & manet in illâ vrbis magnitudine: quàm eâ dictione asserit, quòd laxiùs turribus (id est mœnibus, in quibus turres olim crebræ) cincta sit, quàm pateant vel fines & territorium aliarum vrbium. Vide tamen, an hoc ipso sensu,* laxiùs terminatam, *malis.*

223. NVLLVM DIEM.] *Cicero in Verrem:* Syracusarum hic situs atque natura esse loci cælique dicitur, vt nullus vnquam dies tam magnâ turbulentaque tempestate fuerit, quin aliquo tempore solem eius diei homines viderent. *Hanc laudem & cum Rhodo Plinius communicat:* Rhodi & Syracusis numquam tanta nubila obduci, vt non aliquâ horâ sol cernatur.

224. POST PLAT.] *Qui ab eâ conatus auocare.*

225. VITÆ.] *Quam Corinthi fædè egit.*

226. BINIS.] *Tiberius imitatus. sileo.*

227. PROPTER ILLOS.] *Nam tales liberi, præsidium, non decus tantùm, parentibus.*

228. MALEDICTVM SINT.] *Tam inquinati & maculosi, vt vel dixisse eos filios tuos, sit conuiciari & malè dicere. Nam sicut gloria ex bonis clarisq; ad parentes dimanat, sic & infamia ex aliis.*

229. LAVDARI TE.] *Romano more, pro Rostris, oratione funebri.*

230. PARENS SEQVITVR.] *Qui communi ac naturæ lege, præire debuerat. Ideo in monumentis adsidua hæc querela. vt:*

Quod decuit natum patri præstare sepulto,
Hoc contrà nato præstitit ipse parens.

Alibi: Monumentum, quod patri filius facere debuerat. *Et alibi:*

—— à patre mœsto
Accepit tumulos, quos dare debuerat.

Vide suprà, cap. I.

231. OMNI INVIDIA.] *Quam frustrà querelis tuis moues, & iniquos appellas.*

CAP.

imaginem agedum totius vitæ introitum referamus. Syracusas visere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, expositi: puta nascenti me tibi venire in consilium. intratura es [232] vrbem diis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus [233] æternisque deuinctam, indefatigata cælestium officia voluentem. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis [234] vno sidere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, [235] annum in æstatem hiememque æqualiter diuidentem. Videbis nocturnam lunæ [236] successionem, à [237] fraternis occursionibus lene remissumque lumen mutuantem, & modò [238] occultam, modò [239] toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque mutabilem, semper [240] proximę dissimilem. Videbis [241] quinque sidera diuersas agentia vias, & [242] in contrarium præcipiti mundo nitentia: ex horum leuissimis motibus [243] fortunæ populorum dependent, & maxima ac minima proinde formantur, prout æquum iniquúmve sidus incessit. Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas, & [244] obliqua fulmina, & cæli [245] fragorem. Cùm satiatos spectaculo supernorum in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fusa planicies; hinc montium magnis & niualibus surgentium iugis, erecti in sublime vertices; deiectus fluminum, & [246] ex vno fonte in Orientem Occidentemque defusi amnes; & summis cacuminibus nemora nutantia, & tantum siluarum cum suis animalibus, auiumque concentu dissono. Varij vrbium situs, & seclusæ nationes locorum difficultate. quarum aliæ se in erectos subtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur: [247] adiuta cultu seges, & arbusta sine cultore fertilia, & riuorum lenis inter prata discursus, & amœni sinus, & littora in portum recedentia, sparsæ tot per vastum insulæ, quæ interuentu suo [248] maria distinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, & inter rapidorum cursum torrentium [249] aurum arenas interfluens, & in mediis terris, medioque rursus mari [250] nitentes ignium faces, & [251] vinculum terrarum Oceanus, continuationem

CAP. XVIII. 232. VRBEM.] *Id est, hunc orbem. Cicero* III. *De Finib.* Mundum esse censent (*Stoici*) quasi communem vrbem, & ciuitatem hominum & deorum. *Nos Phys.* II. *Diss.* VII.

233. ÆTERNISQVE.] *Quamdiu stabit. nam ex tuâ mente & Stoicorum, ô Seneca, non hæc æterna.*

234. VNO SIDERE.] *Sole. Vide* II. *Physiol. Dissert.* XII.

235. ANNVM IN.] *Meus liber:* annuo spatio æstates.

236. SVCCESSIONEM.] *Succedit enim in vicem occasi iam Solis.*

237. FRATERNIS OCC.] *Meus & plerique scripti:* superis occursibus.

238. OCCVLTAM.] *Silentem, tenui aut nullo lumine.*

239. TOTO ORE.] *Plenam & vndique collustratam.*

240. PROXIMÆ DISS.] *Diuersam ab eâ, quæ vltimò fuit.*

241. QVINQVE SID.] *Erratica.*

242. IN CONTRARIVM.] *Proprio suo motu lata, contra primum illum motum.*

243. FORTVNÆ POP.] *Et hic & sæpius fata nectit astris: neque his quinque tantum, sed omnibus. Vide Physiol.* II. *Diss.* XIIII.

244. OBLIQVA.] *Ita enim feruntur. & causa est, quòd ignea illa natura altum petit, vis & elisio deorsum agit. Ergo in latus, vtrique causæ obsecuta feruntur.*

245. FRAGOREM.] *Tonitru.*

246. EX VNO FONTE.] *Nimium est. ne ex* monte *quidem vno, si certa & vera amamus. Nam hæc ad* Rhenum & Danubium *spectant: quorum ille in Occasum, iste in Orientem diuersus fertur. In Adulâ monte* Rhenus *oritur; satis procul inde in Abnobâ monte, siue* prope Rauracos montes, *vt Ammianus designat, Danubius, in Sueuis. Itaque inter fontes (hodie scimus) grande interuallum, & plus centum milliarium. Si de* Rhodano & Rheno *sensisset, verius foret: quod non potest, quia non ille ad Orientem. Et cum Senecâ etiam Claudianus, tanto posterior:*

Prominet Hercyniæ confinis Rætia siluæ,
Quæ se Danubij iactat Rhenique parentem.

Etsi ille minùs errat, qui communiter de Rhætiâ *scribit. Senecam non excusamus, nisi si opinio illorum fuit originem Danuby in* Oeno *esse: qui sanè vicinus Rheno surgit, & longo tractu in Danubium fluit.*

247. ADIVTA CVLTV.] *Meus,* Ad vitam fructus, seges: *& sanè plerique etiam scripti* fructus, *aut* fructu.

248. MARIA DISTIN.] *Meus,* patriam distinguunt: *at alij quidam scripti,* paria. *Quod ferri potest. & æqualitas, inquit, illa maris & par facies variatur ab insulis.*

249. AVRVM ARENIS.] *Vt in Tago, Pactolo, Hermo, hodie Indiæ nouæ fluentis.*

250. NITENTES IGN.] *Quas in medio mari ponit, insulis nempe aut collibus, qui ibi sic ardent. Vulcaniæ insulæ tales, Aenaria, & plures.*

251. VINCVLVM TERR.] *Declamator in Suasoriâ* I. Oceanus totius orbis vinculum, terrarumque custodia. *Recte: nec enim terra sicca & arida per se, sine humore constet, quin diffluat: & ideò vt Plinij verba sunt,* terram totam intrà, extrà, suprà, venis, vt vinculis, discurrentibus *Oceanus ligat.*

252 TRI-

A nem gentium [252] triplici sinu scindens, & [253] ingenti licentiâ exæstuans? Videbis his inquietis, & sine vento fluctuantibus aquis immani & [254] fidem excedenti magnitudine terrentia animalia, quædam grauia & alieno se [255] magisterio mouentia, quædam [256] velocia, concitatis perniciora remigiis, quædam [257] haurientia vndas, & magno prænauigantium periculo efflantia. Videbis hîc nauigia, quas non nouere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum, [258] erisque ei spectatrix, & ipsa pars magna conantium: discs, docebisque artes, alias quæ vitam [259] instruant, alias quæ [260] ornent, alias quæ [261] regant. Sed istic erunt mille corporum & animorum pestes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies cæli corporisque, & carissimorum acerba desideria, & mors, incertum [262] facilis, an per pœnam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis. vt in illa venias, [263] per ista exeundum est. Respondebis, velle te viuere. [264] Quidni? [265] imò, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo, vt conuênit. Nemo, inquis, nos consuluit. Consulti sunt de nobis
B parentes nostri: qui cùm condicionem vitæ nossent, in hanc nos sustulerunt. Sed XIX.
vt [266] ad solatia veniam, videamus primùm quid curandum sit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem desiderium eius, quem dilexit. id per se tolerabile apparet. Absentes enim abfuturosque, dum viuerent, non flemus, quamuis omnis vsus illorum nobis & conspectus ereptus sit. Opinio est ergo, quæ nos cruciat: & tanti quodque malum est, quanti illud [267] taxauimus. In nostrâ potestate remedium habemus. Iudicemus illos abesse, & [268] nosmetipsi fallamus: dimisimus illos, imò consecuturi [269] præmisimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui à contemptu vindicet. Vt minimè probabili, sed vero solatio vtar: in ciuitate nostrâ plus gratiæ orbitas confert, quàm eripit. Adeoque senectutem solitudo, quæ solebat destruere, ad potentiam

252. TRIPLICI SINV.] *Quomodo? Vt in quatuor partes terra scindatur, & quæque earum chlamydem referat: ea ipsa chlamys à tribus partibus Oceano*
C *cingatur. Ita enim veteres (nec absurdè, aut falsò omnino) considerarunt, & suspicione attigerunt, quæ hodie magis nota. Hoc est, [illegible] robius lib.* II. *in Somnium, cap.* IX. *scribi[illegible]* terram QVADRIFARIAM diuidi, & [illegible]S HABITATIONES INSVLAS esse. *Videme f[illegible] explicantem, Physiol. lib.* II. *Dissert.* XVII.

253. INGENTI LICENTIA.] *Nullâ, si de ordinario æstu accipis, qui horas suas & legem habet, seruatq;. Sed* exæstuare *dicit, id est redundare & in terras effluere, ventis aut tempestate impulsum.*

254. FIDEM EXCEDENTI.] *Interpolata ista, & vox,* fidem, *nulla est priscis libris. qui dum taxat:* & excedenti terrentia magnitudine. *Quod etsi aliquo sensu teneas, quanto meliore & veriore,* terrena?
D *Ita enim emendo, & Plinij cap.* I. *lib.* IX. *aduoco, in quo ipsa inscriptio:* Quare in mari maxima animalia? *& orditur:* Sunt autem complura in iis, maiora etiam terrestribus. *Certè maiora, vt Balenæ, Pristes, Physeteres:* & causa euidens *(ait idem scriptor)* humoris luxuria.

255. MAGISTERIO.] *Idem Plinius illustret* IX. *cap vlt.* Amicitiæ exempla sunt Balena & Musculus. quando prægraui superciliorum pondere obrutis eius oculis, infestantia magnitudinem vada prænatans demonstrat, oculorumque vice fungitur.

256. VELOCIA.] *Vti Delphinus. de quo idem ille scriptor:* ocior volucre, ocior telo.

257. HAVRIENTIA.] *Hoc ad Physeterem, vnde ei nomen,* ἀπὸ τῆ φυσᾶν, ab efflando. *Plinius:* Columnæ modo se attollens, altiorque nauium velis, diluuiem quandam eructans. *At Strabo lib.* III. *non ipsum sic attolli, sed spiritum & efflatum illum columnæ assimilat, veriùs fortasse:* τῶν φυσητήρων ἀναφυσάντων, φαίνεταί τις νεφώδους ὕψις κίονος τοῖς πόρρωθεν ἀφορῶσι: Physeteres cùm reflant, fit species columnæ cuiusdam nubilæ procul intuentibus.

258. ERISQVE EI.] *Liber meus,* erisque eius spectaris, & ipsa. *Quidam,* eius expertrix. *Dubito an non,* erisque & suspectrix. *Tu, inquit, & suspicies illos magna conantes, & imitaberis. Quomodocumque,* &, *non* ei, *scribe.*

259. INSTRVANT.] *Vt sunt mechanicæ.*

260. ORNENT.] *Liberales.*

261. REGANT.] *Philosophicæ.*

262. FACILIS.] *Nec spernam,* fatalis.

263. PER ISTA.] *Latrocinia, venena, mortes.*

264. QVIDNI?] *Responsio est eius, quæ quasi rogatur: & asserit.*

265. IMO VVTO.] *Iterùm Senecæ, siue interrogatoris, qui damnat responsum. Tun' viuere? imò non debebas Marcia, quæ doles aliquid tibi detrahi ex iis, quæ pacto conuento omnia poterant.* Aliquid, *nempe filium. Vide tamen an non legendum:* viuere? Quinimò, puto.

CAP. XIX. 266. AD SOLATIA.] *Pars secunda libelli. prior habuit exempla & rationes vincendo dolori; hæc lenimenta, & vt ipse, solatia.*

267. TAXAVIMVS.] *Pretiũ ei aut põdus dedimus.*

268. NOSMETIPSI FALLAMVS.] *Benè est, & capimus: tamen meus & alij aliquot,* nosmetipsi non fall. *cum negatione. Seruem, sed legam* fallemus. *Age, inquit, putemus non periisse, sed abesse in aliquâ peregrinatione: & reuera non fallemur, quia sunt, etsi in alio loco.*

269. PRÆMISIMVS.] *Totus hic locus in Antiphane:*

tiam ducit, vt quidam odia filiorum simulent, & liberos [270] seruent, & orbitatem [271] manu faciant. Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea. etenim non est dignus solatio, qui filium sibi decessisse, sicut [272] mancipium, molestè fert: cui quicquam in filio respicere, præter ipsum, vacat. Quid igitur te, Marcia, mouet? vtrùm, quòd filius tuus decessit: an, quòd non diu vixit? Si quòd decessit, semper debuisti dolere: semper enim scisti mori. Cogita, nullis defunctum malis affici. illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec [273] carcerem, nec flumina [274] flagrantia igne, nec [275] obliuionis amnem, nec [276] tribunalia, nec reos vllos in illâ libertate tam laxâ: nullos iterùm tyrannos. Luserunt ista poëtæ, & vanis nos agitauere terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: vltra quam mala nostra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem, in quâ [277] antequam nasceremur iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miseretur, & non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod verò ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bona quę circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus [278] terminos, intra quos seruitur. Excepit illum magna & æterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarum curâ, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non inuidiâ felicitatis alienæ tangitur, nec suæ premitur, nec conuiciis quidem vllis verecundæ aures verberantur: nulla publica clades [279] conspicitur, nulla priuata: non solicitus futuri pendet [280] ex euentu, semper in deteriora dependenti. Tandem ibi constitit, vnde nil
XX. eum pellat, vbi nil terreat. O ignaros malorum suorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturæ laudatur! quæ siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem aut lassitudinem senis terminat, siue iuuenile æuum, dum meliora sperantur, in flore [281] deducit, siue pueritiam [282] ante duriores gradus reuocat: omnibus

Πενθεῖν δὲ μᾶζόν ἐστι τοὺς παρεσκόντας φίλους.
Οὐ γὰρ τεθνᾶσιν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ὁδὸν,
Ἣν πᾶσιν ἐλθεῖν ἐς ἀναγκαίως ἔχον,
Προειλήλυθασιν. εἶτα χ' ἡμεῖς ὕστερον
Εἰς ταὐτὸ καταγώγιον αὐτοῖς ἥξομεν,
Κοινῆ τὸν ἄλλον συνδιαζήσοντες χρόνον:
Lugere amicos mortuos modicè decet.
Non mortui etenim sunt, sed illampsam viâ,
Quam mox necessum inire nobis omnibus,
Illi præiuerunt. & ecce postmodum
Transgressi in vnum idemq; diuersorium,
Coniuncti agemus quidquid æui relliquũ est.

Noster epist. XCIX. Quem putas periisse, præmissus est. *Pia, pulchra, quis neget? & sensus, si non oris, Christiani.*

270. SERVENT.] *Placet Gruteri suspicio, imò correctio*: eiurent. *Eiurantur liberi, qui velut iuramento negantur. quod fit in* Abdicatione, *quò velim hæc relata. Nam tales extra domum & familiam sepositi, spem aliis faciebant in vacuum veniendi. Quod ad verbum, adi De Benef.* VI. *cap.* IV.

271. MANV FACIANT.] *Sponte & vltrò faciunt se orbos. Phrasis valdè amata Senecæ, & pænè vni familiaris. De Breuit. vit. cap.* III. Adiice morbos, quos manu fecimus: *intemperie & luxu. Epist.* LIX. Finem non operiri, sed manu facere: *arcessere, & sponte sumere. De Irâ* III. *cap.* XI. Magna pars querelas manu fecit: *ipsa inuênit & formauit. De Beneficiis* VI. *cap.* XLI. Occasiones reddendorum beneficiorum obseruare, non manu facere. *Vitur & aliter paullò, pro arte & industriâ facere. Vide epist.* LXXXIX. & XCI. & CXV. & LIII. *De Irâ* II. *cap.* VIII. *Alij qui sic vsi, pauci occurrunt. In Plinio est, libri* XVIII. *Præfat. de Venenis*: Ne iis quidem quę nascuntur contenti, quando plura eorum genera humanâ manu fiunt. *In Statio* I. *Thebaid.*

Partiti versant populorum fata, manuq;
Fortunam fecere Deum.

De Eteocle & Polynice. quorum alteri graue fuisset priuari regno: ergo, inquit, ingenio leuarunt fortunam, alternis imperare commenti.

272. MANCIPIVM.] *In quo damnum magis, quàm affectus mouet.*

273. CARCEREM.] *Erebi claustra, vt poëtæ.*

274. FLAGRANTIA.] *Phlegetontem.*

275. OBLIVIONIS.] *Leten.*

276. TRIBVNALIA.] *Minois, Rhadamãthi, Aeaci.*

277. ANTEQVAM NASC.] *Similes ergo illi tempori? Plinianum hoc sit*: Nec magis à morte sensus vllus aut corpori aut animæ, quàm ante natalem. *Sed & noster in Epist.* LIV. *quam vide. Sæpe sic in immortalitate vacillat.*

278. TERMINOS.] *Huius vitæ.*

279. CONSPICITVR.] *Meus & alij* prospicitur. *quod malim ob sequentia, & futuri metum hic tangit.*

280. EX EVENTV.] *In meo*, & ex euentu semper incertiora dependenti. *Fortasse*, rependenti. *Non pendet, inquit, futuri anxius: idq; ex euentu, qui semper incertiora rependit. Nec enim vnquam securitas, & vbi finem curæ censeas, alia subnascitur. Vulgata tamen non displicet: & verum est, in deteriora res & animos nostros inclinare. Quo sensu nec malè*: & euentus semper i. d. dependet. Euentus, *gignendi casus esset.*

CAP. XX. 281. DEDVCIT.] *Velim*, educit.

282. ANTE DVRIOR.] *Ætatis secuturæ.*

Nam

A bus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis meliùs merita, quàm de his ad quos venit [283] antequam inuocaretur. Hæc seruitutem inuito domino [284] remittit: hæc captiuorum cathenas leuat: hæc è carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. hæc exsulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque iaceat. hæc, vbi res communes fortuna malè diuisit, & æquo iure genitos, alium [285] alij donauit, [286] exæquat omnia. hæc est quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio. hæc est, in quâ nemo humilitatem suam sensit. hæc est quæ nulli paruit. hæc est, Marcia, quam pater tuus concupiuit. Hæc est, inquam, quæ efficit, vt nasci non sit supplicium: quæ efficit, [287] vt non concidam aduersus minas casuum, vt seruare animum saluum ac potentem sui possim. Habeo [288] quò appellam. Video istic [289] cruces non vnius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas. alij capite conuersos in terram suspendêre, alij [290] per obscœna stipitem egerunt, alij brachia [291] patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & singulis articulis [292] singula
B machinamenta: sed video & mortem. Sunt istic hostes cruenti, ciues superbi: sed video istic & mortem. Non est molestum seruire, vbi si domini pertæsum est, licet [293] vno gradu ad libertatem transire. [294] contra iniurias vitæ, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quàm multis diutiùs vixisse nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus istius firmamentumque imperij, [295] Neapoli valitudo abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui temporis adiectio fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo cæsas: & ex illo prœlio, in quo [296] prima acies senatus fuit, quàm infelices reliquiæ sunt, imperatorem ipsum superfuisse! vidit [297] Ægyptium carnificem, & sacrosanctum victoribus corpus [298] satelliti præstitit, etiam si incolumis fuisset [299] pœnitentiam salutis acturus. quid enim erat turpius, quàm Pompeium viuere beneficio [300] regis? M. Cicero si eo tempore, quo Catilinæ sicas deuitauit, quibus patriter cum patriâ petitus est, concidisset, liberatâ Rep. conseruator eius: si denique filiæ suæ funus [301] secutus fuisset, etiam tunc felix mori potuit. Non vi-
C disset

Nam hæc mollis est, & asperiora omnia excipiunt. Statim etiam euocat *legendum, aut fallor.*

283. ANTEQVAM INVOC.] *Ad iuuenes pertinet, quibus læta adhuc omnia, & vita in fructu est. Posteà grauis, & mors inuocatur.*

284. REMITTIT.] *In mancipiis, quæ asserit in libertatem.*

285. ALII DON.] *Acutissimè Pincianus,* aliis donauit: *atque adeò verissimè. De rebus loquitur opibusq;.. quas naturâ communes, Fortuna iniquè distribuit, huic multas, illi paucas.*

286. EXÆQVAT.] *Plautus:*

——— verùm nos homunculi
Satillũ animæ qui cùm extemplo amisimus,
Æquè mendicus atque ille opulentissimus
Censetur censu ad Acheruntem mortuus.

D *Vbi legam,* Æquo: *vt dicat* æquo censu *censeri omnes, nec vt Romæ, classibus iuxta opes distinctos.*

287. VT NON CONCIDAM.] *Quia in grauioribus casibus (Stoico dogmate) ad hanc vltrò ibo.*

288. QVÒ APPELLAM.] *Portum illum video. Meus tamen:* quod appellem. *quasi in iudicio: sed illud præfero.*

289. CRVCES.] *Hæc genera, & ipsleipse locus, in libris* De Cruce *à nobis explicata.*

290. PER OBSCÆNA.] *A parte imâ ad superam. Seneca epist.* XIV. Adactum per medium hominem, qui per os emergat, stipitem.

291. PATIBVLO.] *Quod à patendo dictum. cuiusmodi Crux transuersaria, vel decussata.*

292. SINGVLA MACH.] *Vox inseritur à libris,* singula docuerunt machinamenta. *Aptarine potest, si* occurrunt *legas? nec ineptè, qui* dolorũ *fecit.*

293. VNO GRADV.] *In rupe, in flumine, in tecto, gradum promoue: desili.*

294. CONTRA INIVRIAS.] *Sententia haud improba, sed verba valdè abeunt à libris. Erasmi quidem editio:* Coram te iura vitæ beneficio. *Scripti,* Coram te iura beneficio; *aut,* vita beneficio. *Legam:* Contante vitâ, beneficio mortis abeo: *siue etiam,* morante. *Sententia est. vita si moratur & tenet; at mors subuenit, si volo, & dimittit.*

195. NEAPOLI.] *Iuuenalis:*

Prouida Pompeio dederat Campania febres
Optandas.

Cicero Tuscul. 1. Pompeio nostro familiari, cùm grauiter ægrotaret Neapoli, meliùs est factum. Vtrùm igitur si tum esset exstinctus, à bonis rebus, an à malis discessisset? *Tangit & Velleius lib.* II. *& Dio.* XLI.

296. PRIMA ACIES.] *Nam ductores & honestissimi in eâ, vt docui in* Militiâ: *& Senatus ferè totus cum Pompeio.*

297. ÆGYPTIVM.] *Achillam.*

298. SATELLITI.] *Pinciani est, & teneo. nam libri ferè omnes* satietati. Septimium *autem intellegit, Romanum, & ipsius Pompeij bello Piratico, militem. Itaq; Imperatoris illius velut stipator aut satelles.*

299. PÆNIT. SALVTIS.] *A tali acceptæ.*

300. REGIS?] *Ergone ita pudendum aut nouum, Regi salutem accepto referre? Meritò hoc suspectum, & de rege nihil præuit. Suspicabar* gregalis, *ipsius Septimij è vulgo militum.*

301. SECVTVS FVISSET.] *Quid? si post filiam*

disset strictos in ciuilia capita mucrones: nec diuisa percussoribus occisorum bona, vt etiam [302] de suo perirent: non [303] hastam [304] consularia spolia vendentem: nec cædes, nec [305] locata publicè latrocinia, bella, rapinas, [306] tantum Catilinarum. Marcum Catonem si à Cypro & hereditatis regiæ dispensatione redeuntem mare deuorasset, vel cum illâ pecuniâ, quam afferebat ciuili bello stipendium, nónne illo bene actum foret? hoc certè secum tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio pauciſſimorum, virum libertati non suæ tantùm, sed publicæ natum, coëgit Cæsarem fugere, [307] Pompeium sequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit [308] Metilio: omnium etiam malorum remisit patientiam. Nimis tamen citò periit, & immaturus. Primùm, puta illum superfuisse: comprehende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum est? [309] Ad breuissimum tempus editi, citò cessuri loco, venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium. De nostris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui constat? computa vrbium sæcula. videbis quàm non diu steterint, etiam quæ vetustate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca sunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, vrbibusque, & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad vniuersa referentes: minorem portionem ætas nostra, quàm partem puncti habet, si tempori comparetur omni: cuius maior est mensura quàm mundi: vtpote cùm ille se intra huius spatium [310] toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cuius quantumcumque fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? vno modo multum est quod viuimus: si satis est. [311] Licet mihi vaces, & in moram tardatæ senectutis nouies denos centenosque percenseas annos: cùm ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa breuissimi longissimique æui differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaueris quanto non vixerit. Deinde non immaturus decessit: vixit enim, quantum debuit viuere. Nihil enim illi iam vltrà supererat. Non vna hominibus senectus est, vt ne animalibus quidem. intra quattuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longissima ætas est, quæ [312] homini prima. dispar cuique viuendi facultas data est: nemo nimis citò moritur, qui victurus diutiùs quàm vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit semper vbi positus est: nec illum vlteriùs diligentia aut gratia promouebit: [313] scit libenter illum vlteriùs diligentiam ex consilio perdidisse. Tulit suum, *--metasq; dati peruenit ad æui*. Non est itaque quòd sic te oneres: Potuit diutiùs viuere. Non est interrupta eius vita, nec vnquam se annis casus inter-

mortuus, non vidisset hæc mala? Ille verò iamdiu viderat, & strictos acie Pharsalicâ in ciuium capita mucrones; *& bona diuisa ac subhastata, ipsius etiam Pompeij; & quidquid hic malorum narratur. Nam filiam obiisse certum est bello Cæsaris Hispaniensi, haud dum nimis ante Cæsarem ipsum. Itaq; suspecta tota hæc clausula, & interpolationis accusanda à libris: quorum aliis alia desunt (Gruterum, si lubet, vide) meo hæc omnia. atque habet tantùm:* liberatâ republicâ senatusque fuisset etiamtunc felix mori potuit. *Ex eo concinnes:* republicâ Senatuque, etiamtunc. *Sed viderint, si qui vetustiores libros fortè nacti.*

302. De svo per.] *Ipsi præmium suæ mortis essent. Tale in Floro:* Misera respublica in exitium suum merces erat.

303. Hastam.] *Quam Cæsar pro æde Iouis Statoris in foro posuit. Cicero Phil.* II. *& sæpe de hac Iuliana hastâ.*

304. Consvlaria.] *Nam vterque Consul à Pompeio steterat.*

305. Locata.] *Latrones præmio publicè prouocati.*

306. Tantvm catil.] *Id est, tot vno tempore Catilinas: animo, quo ipse, præditos. Ita omnes libri, nec Pincianum audio* trium Catilinarum *substituentem. Refert ad* III. *viros Lepidum, Antonium, Octauianum. Sed reuera Cicero vix ea, aut eos in potentiâ illâ vidit, inter primores occisus.*

307. Pompeivm sequi.] *Quem certè nec ipsum probabat.*

308. Metilio.] *Libri,* illi: *putemq; ego,* filio. *Vox edita, est à Pinciani diuinatione.*

309. Ad brevissimvm.] *Membrum hoc totum dubiæ valetudinis. In meo:* editis, citò cessuris l. venientes i. p. h. p. officium. *Sed & aly aliter: ego nihil extrico.*

310. Toties remetiatvr.] *Nam mundus in tempore voluitur, reuoluitur: atque vt Philosophus ait,* Tempus motus quietisq; mensura est.

311. Licet mihi.] *Et hic libri valdè variant: meus,* licet mihi vaces, & in memoriam traditæ senectutis viros nomines, centenos denosque percenseas annos. *Quæ sincera omnia habeo, voculâ exceptâ, & lego:* Licet mihi vates. *Vates sunt Sibyllæ, longæuæ vel ad prouerbium. Adiunge, inquit, & alios viros senectæ, traditæ æuo & memoriæ; quia rara fuit.*

312. Homini prima.] *Nam hæc est* Puritia, *atque in eo fine desinit.*

313. Scit libenter.] *Corruptrix & hic manus. meus codex nihil horum habet, tantùm:* Manebit semper vbi positus est, nec illum vlteriùs diligen-

A interiecit. soluitur quod cuique promissum est: [314] eunt vi suâ fata, nec adiiciunt quicquam, nec ex promisso semel demunt: frustra vota ac studia fiunt. Habebit quisque, quantum illi dies primus adscripsit. ex illo quo primùm lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato propior: & illi ipsi, qui adiiciebantur adolescentiæ anni, vitæ detrahebantur. In hoc omnes errore versamur, vt non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque iam vergere: cùm illò infantia statim, & iuuenta, omnisque ætas ferat. [315] Agunt opus suum fata: nobis sensum nostræ necis auferunt: quoque faciliùs obrepat mors, sub ipso vitæ nomine latet. Infantem in se pueritia conuertit, pueritiam puberras, iuuentutem senectus abstulit. Incrementa ipsa, si benè computes, damna sunt.

Quereris, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quàm potuisset? Vnde enim scis, an diutiùs illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam bene positæ sint & fundatæ, vt nihil illi, procedenti tempore, timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitæ nostræ tam obnoxia aut tenera est-
B quàm quæ maximè placet. Ideoque felicissimis optanda mors est: quia in tantâ inconstantiâ turbaque rerum, nihil nisi quod præteriit, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filij tui corpus, & summâ pudoris custodiâ inter luxuriosæ vrbis oculos [316] conseruatum, potuisse ita morbos euadere, vt ad senectutem formæ illæsum perferret decus? Cogita animi mille labes. neque enim recta ingenia, qualem in ado- XXII.
lescentiâ spem sui fecerant, vsque in senectutem pertulerunt: sed interuersa plerumque sunt. Aut sera, eoque fœdior luxuria inuasit, & coegit dehonestare speciosa principia: aut in popinam ventremque [317] proiectis, summa illis curarum fuit, quid essent, quid biberent. Adiice incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum ossa [318] viuis legentium, & totas in viscera manus demittentium, & [319] non simplici dolore pudenda curantium. Post hæc exsilium. non fuit innocentior filius tuus, quàm Rutilius. Carcerem. non fuit sapientior, quàm Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus. non fuit sanctior quàm Cato. Cùm ista perspexeris, scies optimè cum his agi, quos natura, quia illos
C hoc manebat vitæ [320] stipendium, citò in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quàm vita humana: nihil tam insidiosum. non mehercule quisquam accepisset, nisi daretur insciis. Itaque si felicissimum est, non nasci: proximum puta, breuitate vitæ defunctos, citò in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo [321] Satrio Secundo [322] congiarium dedit. Irascebatur illi ob vnum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, *Seianum in ceruices nostras* [323] *nec imponi quidem, sed ascendere.* Decernebatur illi statua in Pompeij theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus, *Tunc verè theatrum perire.* Quis ergo non rumperetur, [324] supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumen-

ligentia ex consilio perdidit, sed tulit suum. *Lego*, & consilio perduxit: *siue*, perduxerit. *Superflua certè sunt alia, & idem iterant. nisi placeat:* promouebis, si libeat; nec illum interius diligentiâ &
D consilio perduces, *aut etiam* reduces. *Ita duo dicat, nec produci vitam, nec contrahi: & fixam esse fatalem metam. Piget referre variantes lectiones: Gruterum vide, & videbis me proximè ab ijs ire.*

314. EVNT VI SVA.] *Pinciani est. antea*, vt sua: *nec improbem si distinguas*: Eunt, vt sua fata. *Viam progrediuntur, quam fata pariter.*

315. AGVNT OPVS.] *Veteres* Augurij, *vel* Auguria opus. *Lego*, Actura opus suum fata, nobis s. n. *iunctim cum sequentibus.*

CAP. XXI. 316. CONSERVATVM.] *Mihi hæc bona. & arte laudat Metily pudicitiam, in vrbe parum castâ, in formâ illiciente, conseruatam. At non ita morbos potuisset euadere, nec id in eius manu vel cautelâ.*

CAP. XXII. 317. PROIECTIS.] *Scripti*, percoqui. *Non ego ambigam, quin fuerit*, præcoquis. *Aut, inquit, sera & fœda luxuria occupat; aut præcoquis, & in primis annis.*

318. VIVIS LEG.] *Quod mortuis de more fiebat. Itaque in eo ludit. vide De Benef.* V. *cap.* XXIV. *De Prouid. cap.* III.

319. NON SIMPLICI.] *Nam partes ea neruose, & nimis sensiles.*

320. STIPENDIVM.] *Tam dura merces huius militiæ.*

321. SATRIO.] *In Tacito ita scribitur, at nostris libris* Atrio: *vtris verius? nec scio, nec refert.*

322. CONGIARIVM.] *Metaphora. Vt donum solet in vino, oleo, pecuniâ dari, sic Seianus patrem tuum (& res nempe eius) elargitus Satrio.*

323. NEC IMPONI.] *Videtur sensus. nec à Principe quidem aut Senatu, quibus hoc ius, imponi Principem rebus Seianum: sed ipsum vafrè, & astu ascendere.*

324. SVPRA CINERES.] *Quos cineres? ipsius Pompeij?*

mentis maximi imperatoris consecrari [325] pessimum militem? [326] consecratur. Subscriptio, & acerrimi [327] canes, quos ille, vt sibi vni mansuetos, omnibus feros haberet, [328] sanguine humano pascebat, circùlatrare etiam hominem, [329] & illum imparatum, incipiunt. Quid faceret? si viuere vellet, [330] Seianus rogandus erat: si mori, [331] filia. vterque inexorabilis: constituit filiam fallere. Vsus itaque balneo, & quo [332] plus imponeret, in cubiculum se quasi [333] gustaturus contulit: & dimissis pueris, quædam per fenestram, vt videretur edisse, proiecit: à cœnâ deinde, quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroque die, & tertio idem fecit. Quarto, ipsâ infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te: *Carissima*, inquit, *filia, & hoc vnum, totâ celatâ vitâ, iter mortis ingressus sum, & iam* [334] *medium fere teneo. Reuocare me nec debes, nec potes.* Atq; ita lumen omne præcludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quòd è faucibus auidissimorum luporum educeretur præda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, interpellantes quod coëgerant. adeò illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæstione, an [335] morte rei perderentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se [336] absoluerat. Videsne, Marcia, quantæ iniquorum temporum vices ex inopinato in-

XXIII. gruant? fles quòd [337] alicui tuorum mori necesse fuit? pæne [338] non licuit. Præter hoc, quòd omne futurum incertum est, & ad deteriora certius: facilius ad superos iter est, animis citò ab humanâ conuersatione dimissis. minus enim fæcis ponderisque traxerunt: antequam obducerentur, & altiùs terrena conciperent, liberati, leuiores ad originem suam reuolant, & faciliùs, quicquid est illud, [339] absoluti transfluunt. Nec vnquam

Pompeij? nõ potest. nam ille alibi sepultus (in Aegypto) & vix sepultus. Cineres ergo operis & theatri exusti quasi vel hoc indignum, statuam eius esse in reliquiis operis Pompeiani. vel etiam, supra cineres, *id est, super defunctum Pompeium attolli: & eius loco, suffici & statui Seianum, quasi illo iam spreto.*

325. PESSIMVM.] *Libri prisci*, perfidum: *assentior. Hoc ideò, quia fidem erga Principem, & eius domum, minimè coluit: imò in extremo ipsum deiectum, si fors voluisset, ibat. Hæc contra militiæ sacramentum & fidem, cuius ipse caput & exactor erat.*

326. CONSECRATVR.] *Alia distinctio in iisdem:* consecratur subscriptio. *An* consarcinatur, *siue* comparatur, *an cui in mente vox aptior?*

327. CANES.] *Aptè de iis qui in* canino hoc studio, *vt ille dicebat. Imitatio Ciceronis est, qui plus semel* Verrinos canes *appellat, & qui* eius tribunal solent lambere.

328. SANGVINE HVM.] *Nam homines ius accusandos, damnandos, deuorandos (quod ad opes attinet) obiicere solebat.*

329. ET ILLVM IMP.] *Sic legito. Excusat autem obiter Cremutium, quod citò visus despondere animum: sed, inquit, nimirum imparatum inopinatumque inuaserant.*

330. SEIANVS ROG.] *Quod honos & libertas vetabant.*

331. FILIA.] *Quod per illius pietatem non poterat. & callidè eam laudat.*

332. PLVS IMPON.] *Mirum in libris esse*, quò postumum poneret: *in aliis (vt meo)* quò plus virium poneret. *At vulgata mihi vera, & clara est.*

333. GVSTATVRVS.] *A balneo ita solent, ouum aut mulsum leuiter sumere, vt ibus reparandis. Is autem sæpe gustus in* cubiculo *(diserte hîc) non in triclinio.*

334. MEDIVM FERE.] *Plinius*: Homini non ante septimum diem letalis inedia: durasse & vltra vndecimum plerosque certum est. *Ergo quatridui hoc iter, circa medium.*

335. MORTE REI.] *Muretiana lectio. anteà*, an mortis rei perderentur: *siue, vt alij*, proderentur. *In meo est*: an mortis rei reum perderent. *Mureti haud absona restitutio: cui & vetus mea consonat*, an morte rei prohiberentur. *Nam hæc (ne accuset) iuxta cum ipso semper cepimus. Hoc maluissem ab eo ostensum, qui concilientur ista cum Tacito. Nam iste anno vrbis* DCCLXXVII. *libro* IV. *Annalium, ita scribit:* Et quia Cornutus suâ manu ceciderat, actum de præmiis accusatorum abolendis, siquis maiestatis postulatus, ante perfectum iudicium seipse vitâ priuasset. Ibaturque in eam sententiam, ni durius contraque morem suum, palàm pro accusatoribus Cæsar. Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum, per præmia eliciebantur. *Ergo tunc hoc ita decretum, & res iam extra quæstionem esse debebat in iudicio Cordiano. Quippe iste anno post accusatus. Quid dicam? hæreo. nisi si tunc quidem* pro accusatoribus Cæsar; *sed decretum Senatus nondum interpositũ. Itaq; res inuidiosa iterũ nunc tracta in litem. An & Senecam parùm intentè hæc scripsisse? certè Tacitus in hac re nihil tale. Ceterum sententia Senecæ hîc est*, quæsitum an morte rei prohiberentur: *id est, liceretne iis mori ita, vt salua bona & testamenta essent? Quadruplatores nolebant, & negabant, & Consules adibant. Quo sensu & antè dixit*: educebatur è faucibus auidissimorum luporum præda. *Verba emendationis nostræ omnino firmantur à sequentibus istis*: Fles quòd alicui tuorum mori necesse fuit? pænè non licuit. *Ex meo etiam scripto suprà, haud absurdè fortasse*: an mortis rei rem perderent. *An opes tollerentur reis, necdum damnatis.*

336. ABSOLVERAT.] *Ipsâ vitâ exuerat, & omni metu ac seruitute. In plenâ iam libertate erat, tabellâ de se, à se latâ.*

337. ALICVI TVORVM.] *Filio.*

338. NON LICVIT.] *Patri.*

CAP. XXIII. 339. ABSOLVTI TRANSFL.] *At*

A quam magnis ingeniis cara in corpore mora est. exire atque erumpere gestiunt, ægrè has angustias ferunt, vagi per omne sublime, & [340] ex alto assueti humana despicere. Inde est quod [341] Plato clamat: *Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri* [342] *in exteriora tendentem.* Quid tu, Marcia, cùm videres senilem in iuuene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, diuitias sine auaritiâ, honores sine ambitione, voluptates sine luxuriâ appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quicquid ad summum peruênit, ad exitum [343] properat. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus: nec vltimum tempus exspectant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quò clarior fulsit, citiùs exstinguitur: viuacior est, qui cum lentâ difficiliquè materiâ commissus, fumoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim [344] detinet caussa, quæ malignè alit. sic ingenia quò illustriora, [345] breuiora sunt. Nam vbi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romæ fuisse, staturâ ingentis
B viri: sed hic citò decessit, & moriturũ breui nemo non prudens dixit. non poterat enim ad illam ætatem peruenire, quam præceperat. Ita est indicium imminentis exitij [346] maturitas, & appetit finis, vbi incrementa consumpta sunt. Incipe virtutibus illum, XXIV.
non annis æstimare: satis diu vixit. pupillus relictus, sub tutorum curâ vsque ad decimumquartum annum fuit: sub matris custodiâ semper. cùm haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens staturâ, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusauit, ne à te discederet. Computa, Marcia, quàm rarò liberos videant, quæ in diuersis domibus habitant: [347] cogita, tot illos perire annos matribus, & per solicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti. Numquam à conspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formauit, excellentis ingenij, & æquaturi [348] auum, nisi obstitisset [349] verecundia, quæ multorum profectus silentio pressit. Adolescens rarissimæ formæ, in tam magnâ mulierum turbâ viros corrumpentium, nullius spei se præbuit: & cùm quarumdam vsque
C ad tentandum peruenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quòd placuerat. Hac san-

At veteres, obsoleti illitique: *meus autem*, obsoletum illitumque fluunt. *An* obsoletum illotumque effluunt? *siue etiam cum aliis*, obsoleti illotique transfluunt, *eodem sensu. Platonicum est, qui volebat animas* corpori deditas, corporibus elapsas circum ipsam terram volutari, nec in cælestem locum, nisi multis post seculis, reuerti. *Cicero in Somnio, Macrobius ibi, Plato ipse* x. *de Legib. atque alibi.*

340. EX ALTO ASSVETI.] *Nam è stellis & cælo, quasi scintillas, decerpunt animas Stoici.*

341. PLATO CLAMAT.] *Vbi? reperio similia equidem in Phædone. atque ibi Socrates*: ὡς μοι φαίνεται, *inquit*, ἀνὴρ τῷ ὄντι ἐν φιλοσοφίᾳ διατρίψας τὸν βίον, θαῤῥεῖν μέλλων ἐπ' ἐκεῖνα, καὶ εὐέλπις ἐῆ μέγιστα οἴεσθαι ἀγαθὰ, ἐπειδὰν τελευτήσῃ: Mihi videtur, vir qui reuera in studio sapientiæ vitam posuerit, cum fiduciâ moriturus, plenus bonæ spei quòd magna ibi præmia consequetur, cùm obierit. *Et mox*: Κινδυνεύουσι γὰρ ὅσοι τυγχάνουσιν ὀρθῶς ἁπτόμενοι φιλοσοφίας, λελῆθέναι τοὺς ἄλλους, ὅτι οὐδὲν ἄλλο αὐτοὶ ἐπιτηδεύουσιν ἢ ἐπιθνήσκειν τε καὶ τεθνάναι: Nam qui rectè philosophandi studium amplexi sunt, hoc præcipuè operam dant, vt taciti atque aliis ignaris meditentur mori. *Iterumq; postea*: ὅτι τῷ ὄντι οἱ φιλοσοφοῦντες θανατῶσι: quòd reuera philosophantes in mortem propendeant. *Vide me* 11. *Manud. Diss.* 11.

342. IN EXTERIORA.] *Cicero expressit è Platone*: Animum inclusum in corpore, prominere foras, & ea quæ extra erunt contemplantem, quammaximè se à corpore abstrahere.

343. PROPERAT.] *Membranæ omnes*, propè est: *vt nihil cuncter legere*, ab exitu propè est, *phrasi Tullij, & ipsius Senecæ.*

344. DETINET CAVSSA.] *Humor, & quod igni repugnat. Simile in ingeniis, aut virtutibus: aliquid aduersum adnexum detinet, donec eluctetur.*

345. EO BREVIORA.] *Meus reiectà voculâ*, quò illustriora, breuia sunt. *Corneliana frequens dictio.*

346. MATVRITAS.] *Plinius*: Quippe cùm Censorius Cato, vt ex oraculo aliquo prodiderit, senilem iuuentam præmaturæ mortis esse signũ.

CAP. XXIV. 347. COGITA TOT ILLOS.] *Simile omnino solatium in Teletis Pythagorici fragmentis*: Ἔπειτα δὲ καὶ δαιδυμοῦντος αὐτὸ χρειῶν φερηθῆναι, καὶ στρατολογοῦντος ὑπὲρ τῆς πατρίδος, καὶ πρεσβεύοντος, καὶ ἱεραύοντος, καὶ ἀρξωσήσαντος, καὶ πρεσβυτέρου γενομένου. Αλλ' εἰ ὅτι πᾶσι τούτοις δυσκολαίνοις, τί τοῖς παιδίοις ἀπολείψεις; Deinde verò nec frui illo possis peregrinante, aut pro patriâ militante, item in legationem misso, sacris præfecto, ægrotante, seniore & decrepito iam facto. Quòd si super his quoque omnibus ægrescis, quid tandem aniculis relinques? *Vtitur & noster epist.* LXIII. *& tangit suprà in hac Consol. cap.* XIX.

348. AVVM.] *Cremutium.*

349. VERECVNDIA.] *Quâ factum vt nihil ederet, nec ingenij sui in publico faceret copiam.*

sanctitate morum effecit, vt [350] puer admodum dignus sacerdotio videretur, maternâ A
sine dubio suffragatione: sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum in contemplatione virtutum [351] sic te gere, tamquam si nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur: numquam tibi solicitudini, numquam mœrori erit. Quod vnum ex tam bono filio poteras dolere, doluisti: cetera exempta casibus, plena voluptatis. sunt si modò vti filio scis, si modò quid in illo pretiosissimum fuerit, intelligis. Imago dumtaxat filij tui periit, & effigies non simillima: ipse quidem æternus, melioriscque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hæc quæ vides ossa circumuoluta neruis, & obductam cutem, vultumque, & ministras manus, & cetera quibus inuoluti sumus, [352] vincula animorum tenebræque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur à veris & suis, in falsa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen est, ne abstrahatur & sidat: nititur [353] illò, vnde dimissus est: ibi illum æterna requies manet, è confusis crassisque pura & liquida visentem.

XXV. Proinde non est quòd ad sepulcrum filij tui curras. pessima eius, & ipsi molestissima B
istic iacent, ossa cinereque: non magis illius partes, quàm vestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus excessit: paullumque supra nos commoratus, dum expurgatur, & inhærentia vitia situmque omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illũ [354] cœtus sacer, Scipiones, Catonesque, vtique contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, nouâ luce gaudentem, & vicinorum siderum meatus docet: nec ex coniecturis, sed omnium ex vero peritus, in [355] arcana naturæ libens ducit. Vtque ignotarum vrbium monstrator, hospiti gratus est: ita sciscitanti cælestium caussas, domesticus interpres. In profunda terrarum [356] permittere aciem iuuat: delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tamquam sub oculis patris filiique posita, non illorum quos noueras, sed tanto excellentiorum, & in summo locatorum: erubesce quicquam humile aut vulgare, & mutatos in melius tuos flere. In æterna rerum per vasta & C
libera spatia demissos, non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium, aut imæ valles, aut incerta vada Syrtium. [357] tramites omnia plani, & ex facili mobiles, &
XXVI. expediti, & inuicem peruij sunt, intermixtique sideribus. Puta itaque ex illâ arce cælesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo [358] proscribentes in æternum

350. PVER ADMODVM.] *A ritu veteri, quo & adolescentes præcipuis sacerdotiis ornati. Liuius* XXXIII. Q. Fabius Maximus Augur mortuus est, admodum adolescens. *Libro* XLII. In Fuluij locum Pontificis, Cn. Domitius, opidò adolescens, sacerdos lectus. *Ostendit tamen minùs crebrò factum, libro* XXIX. Augur creatus Ti. Sempronius Graechus admodum adolescens, quod tunc perrarum in mandandis sacerdotiis erat. *Sed eâ notâ indicat, percrebrum suo æuo fuisse. quod & Tacitus:* Nobiles adolescentulos auitis ac paternis sacerdotiis recoluit.

351. SIC TE GERE.] *Libri damnant, qui* filium gere, *aut* geri, *consensu. Scribendum:* filio iungere. *Hac meditatione, inquit, adesto & iunge te filio, qui nunc liber tibi vacat. Hoc paullo post dicit,* vti filio.

352. VINCVLA ANIMORVM.] *Inter alios Themistius pulchrè:* Corpus Græci δέσμας dicunt, tanquam in eo anima δεδεμένη, hoc est illigata sit, præter suam naturam. Nihil enim vi retinetur in eo, vbi esse natum est, aut vinciri debet. ideoque & vocabulo à Vi deducto Vitam nominarunt, βίον ἀπὸ τῆς βίας. *Plura addit, dignissima lectu, in Stobæi Serm.* CXIX. *Vide & Macrobium* I. *in Somn. Scip. cap.* X.

353. ILLÒ, VNDE.] *In cælum.*

CAP. XXV. 354. COETVS SACER.] *Nam ibi scilicet heroum meliorumq; animarum sedes. Lucanus:*

Quòdq; patet terras inter, lunæq; meatus,
Semidei manes habitant. quos ignea virtus
Innocuos vitâ, patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animam collegit in orbes.

Dogma à Pythagorâ ortum, asserente: Mercurium ταμίαν εἶναι τῶν ψυχῶν, quæstorem & ductorem D
esse animarum. ex iis puras ducere ad supera loca, impuras minimè, neque iis, neque inter se, misceri, sed vinculis à Furiis adstringi. Esse & ipsum Aërem animarum plenum, atque has existimari Heroas & Dæmonas. *Nos plenius Physiolog.* III. *Dissert.* XIII.

355. ARCANA NATVRÆ.] *Vide Consol. ad Polyb. cap.* LXXVII.

356. PERMITTERE.] *Longè & liberè mittere.*

357. TRAMITES OMNIA.] *Legam* omnium, *nempe animarum: quas vult liberè in æthere ferri, & quaquauersus commeare. Meo tamen libro* tramites, *abest. Posit &,* omnia plani, ἁπλουστέρως *dici.*

CAP. XXVI. 358. PROSCRIBENTES.] *Triumuiros.*

359. IPSE

A num [359] ipse proscripsit, sed tanto clariore, quanto est ipse sublimior, dicere: *Cur te filia tam longa tenet ægritudo? Cur in tantâ veri ignorantiâ versaris, vt iniquè actum iudices cum filio tuo, quòd* [360] *in tædium versus vitæ, ipse ad maiores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quàm nullis benignam facilè se præstiterit, nisi qui minimum cum illâ contraxerant? Regésne tibi nominem felicissimos futures, si maturiùs illos mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid* [361] *ætati detraxeris? an nobilissimos viros clarissimosque ad ictum militaris gladij compositâ ceruice formatos? Respice* [362] *patrem atque* [363] *auum tuum. Ille in alieni percussoris venit arbitrium. Ego nihil in me cuiquam permisi, & cibo prohibitus ostendi, quàm* [364] *magno animo scripsissem. Cur in domo nostra diutissimè lugetur, qui felicissimè moritur? Coimus in vnum omnes, videmusque vos altâ nocte circumdari. Nil apud vos, vt putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum; sed humilia cuncta, & grauia, & anxia, & quotam partem luminis nostri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia* [365] *aut fingi, aut co-*

B *gitari, nec fora litibus strepere* [366] *dies perpetuos: nihil in obscuro, detectas mentes, & aperta præcordia, & in publico medioque vitam, & omnis æui prospectum,* [367] *euentumque? Iuuabat vnius sæculi me fata componere, in parte vltimâ mundi, & inter paucissimos gesta: tot sæcula, tot ætatum contextum & seriem, quicquid annorum est, licet visere. licet surrectura, licet ruitura regna prospicere, & magnarum vrbium lapsus, & maris nouos cursus. Nam si potest tibi solatio esse* [368] *desiderij tui commune fatum, nihil quo stat loco stabit. omnia sternet, abducetque secum vetustas: nec hominibus solùm (quota enim ista fortuitæ potentiæ portio est?) sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet: tot supprimet montes, & alibi rupes in altum nouas exprimet: maria sorbebit, flumina auertet: & commercio gentium rupto, societatem generis humani cœtusque dissoluet. Alibi* [369] *hiatibus vastis subducet vrbes, tremoribus quatiet, & ex imo pestilentes halitus mittet, &* [370] *inundationibus, quicquid habitatur, obducet: necabitque omne animal orbe submerso, & ignibus vastis torrebit incendetque mortalia. Et cùm tempus aduenerit, quo se mundus renouaturus exstinguat, viribus ista se suis cædent, & sidera sideribus incurrēt, &* omni flagran-

C *te materiâ, vno igne, quicquid nunc* [371] *ex disposito lucet, ardebit.* [372] *Nos quoque felices animæ, & æterna sortitæ, cùm Deo visum erit iterùm ista moliri, labentibus cunctis, & ipsi parua ruinæ ingentis accessio, in antiqua elementa vertemur.* Felicem filium tuū, Marcia, qui ista iam nouit.

359. IPSE PROSCRIPSIT.] *In tabulis Aeui exposuit, famæ an infamiæ posterorum.*

360. IN TÆDIVM.] *Atqui nullum tædium, nec tale anteà tetigit. Meo libro hæc omnia absunt, scribitq.:* quòd ipse ad maiores. *quomodo & in quibusdam Pinciani. Nec valdè reuocem: nisi quod alij tamen manuscripti vindicant, produntq.:* quod in te domus status in te ipse ad maiores. *Si germana, scribam:* quod sine tædio, satur vitæ, ipse ad: *proximè sanè ad chirographos.*

361. ÆTATI DETRAX.] *Si citiùs mortui. vt Scipio prior, Marius, Pompeius.*

362. PATREM.] *Me Cremutium.*

D 363. AVVM.] *Quemē paternum, an maternum? Suspicor autem ciuili bello, aut proscriptione periisse, ex eo quod nectit.*

364. MAGNO ANIMO.] *Erasmus edidit:* quàm magno me iuuat animo scripsisse, *& consentiunt plerique scripti. Meus,* quàm magno mequam iuuaci animo. *Ex quibus fecerim:* quàm magno, neque viuaci, animo. *Ostendi, inquit, alto animo, nec vitæ cupido, me scripsisse. Nam* Viuacem, *hîc ita interpreter. Siquis etiam malet, legito:* quàm magno mea, quàm viuaci animo: *aduersâ planè mente. id esset, quàm vegeto & vigente animo.*

365. AVT FINGI.] *Parari, strui.*

366. DIES PERP.] *Fortassè,* die perpetuo.

367. EVENTVMQVE.] *Alij* venientiumque; *meus,* venientiaque. *sed aut vulgatum verum est, aut* euentaque.

368. DESIDERII TVI.] *Sic legendum, è melioribus libris. Sententia: si hoc te solari potest, quòd sicut tu filium desideras; ita alij talia aut alia.*

369. HIATIBVS.] *Mei,* montibus. *an non* motibus, *vt ad terræ motionem spectet?*

370. INVNDATIONIBVS.] *Hæc è physiologiâ Stoicâ: qui aquis, & ignibus denique mundum perdunt: sed renouandum & suscitandum.*

371. EX DISPOSITO.] *Partibus, & ordine.*

372. NOS QVOQVE.] *Ex hac clausulâ vides animarum immortalitatem destrui, & longæuas ab eo, sed non ἀφθάρτους, statui. Stoici variabant. & quidam,* sapientum dumtaxat animas perennare: *alij, vt Cleanthes, πάσας διαμένειν μέχρις ἐκπυρώσεως: quod interpres reddidit,* omnes perdurare, donec calore destituantur. *Valdè contra mentem viri: qui dictum, quod hîc Seneca, voluit,* omnes manere vsque ad mundi conflagrationem. *Nos ista vbertim in Physiologiâ.*

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ DE PROVIDENTIA, siue QVARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT CVM SIT PROVIDENTIA, LIBER VNVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

AVREVS *hic libellus est, & scriptum post Caligulam video ex Cap.* IV. Ego mirmillonem, *inquit*, sub C. Cæsare audiui de raritate munerum querentem. *In præterito loquitur, ac de homine ac tempore, quod fuit. Puto igitur sub Claudio, statim à reditu: imò quid si hæc philosophica quædam in exsilio? nam diu ibi hæsit, annos circiter octo, & iustè hoc elegerit, sibi solando. Argumentum enim est, Prouidentiam esse: nec obstare, quòd bonis mala quædam, sed externa, obueniant. Primò igitur vniuersè illam asserit, à mundi motu, ordine, constantiâ: quæ omnia rectorem clamant. Deinde ad Quæsitum propriè, Quare ergo mala bonis? Ait primò, Deum amare bonos; nec immittere igitur iis mala. Instar parentis enim castigare, & coercere. Deinde, non videri ea mala bonis. nec vinci iis, sed exerceri, & per aspera indurari. Deum velut agonothetam esse, & robustis his athletis suis delectari. Hæc ita communiter, & velut præparans, ad Cap.* III. *Ab eo magis distinctè quinque rationes, cur eueniant, exsequi pergit. Primò, pro ipsis esse, quibus accidunt: secundò, pro vniuersis: tertiò, volentibus euenire: quartò, euenire fato & æternâ lege. Primam rationem tractat Cap.* III. IIII. *docetque pro ipsis esse, sicut medicina pro ægris. Indurantur etiam sic à Deo, qui se dignos producit in pugnam, alios viliores, in otio & vmbrâ habet. Secundam tractat, Cap.* V. *pro omnibus esse. vt viri boni, sic habiti, clament aliis & ostendant non esse Bona aut Mala, quæ vulgus putet. Ad vera igitur illa spectent, & illa petant, hæc fugiant. Ibidem tertiam nectit, Volentes excipere: nam præbent se Deo & Fato. Quarta excipit, Fatum esse, & ab æterno constitutum, quid gaudeas doleasque. Denique repetit, mala hæc non esse: & Deum inducit pulcherrimè adhortantem, & ad robur excitantem. Stoicè in fine, Si piget & ferre tædet, quis tenet? patet ianua, exi.*

CAPVT PRIMVM.

QVAESISTI à me, Lucili, quid ita, si Prouidentiâ mundus ageretur, multa [1] bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in [2] contextu operis redderetur, cùm præesse [3] vniuersis prouidentiam probaremus, & interesse nobis Deum: sed quoniam à toto particulam reuelli placet, & vnam contradictionem [4] manente lite integrâ soluere: faciam rem non difficilem, caussam deorum agam. Superuacuum est in præsentiâ ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum [5] fortuiti impetus esse, & quæ casus incitat, sæpe turbari & [6] citò arietare: hanc inoffensam velocitatem procedere [7] æternæ legis imperio, [8] tantum rerum terrâ mariúque gestan-

A gestantem, tantum clarissimorum luminum & ex dispositione lucentium: non esse [9] materiæ errantis hunc ordinem: neque quæ temerè coierunt, tantâ arte pendere, vt terrarum grauissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis cęli fugam spectet; vt infusa vallibus maria [10] molliant terras, nec [11] vllum incrementum fluminum sentiant; vt ex minimis [12] seminibus nascantur ingentia. Ne illa quidem quæ videntur confusa & incerta, pluuias dico nubesque, & elisorum fulminum iactus, & incendia ruptis montium verticibus effusa, tremores labantis soli, & alia quæ [13] tumultuosa pars rerum circa terras mouet, sine ratione, quamuis subita sint, accidunt: sed suas & illa causas habent non minùs, quàm quæ alienis locis conspecta miraculo sunt, vt in mediis fluctibus [14] calentes aquæ, & [15] noua insularum in vasto exsilientium mari spatia. Iam verò si quis obseruauerit nudari litora pelago in se recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet cæcâ quadam volutatione modò contrahi vndas, & introrsum agi, modò erumpere, & magno cursu repetere sedem suam: cùm illæ interim portioni-
B bus crescunt, & ad horam ac diem subeunt, ampliores minoresque, prout illas [16] lunare sidus elicuit, ad cuius arbitrium oceanus exundat. Suo ista tempori reseruentur: eò quidem magis, quòd tu non dubitas de prouidentiâ, sed quereris. In gratiam te reducam cum diis, aduersus optimos optimis. Neque enim natura patitur, vt bona bonis noceant.

COMMENTARIVS.

CAP. I. 1. BONIS VIRIS.] *Perpetua querela, non solùm quæsitio: atque illinc finitio, aut Deum, aut certè Prouidentiam non esse. Poëta apud Ciceronem:*

Nam si curent, bonis benè sit, malis malè:
quod nunc abest.

C *Plautus ad Deos:*

—— nam quid sibi habebunt igitur impij
Posthac, si ad hunc modum est innoxiis honor
Apud vos?

Muliercula in monumento veteri: PROCOPE MANVS LEVO CONTRA DEVM, QVI ME INNOCENTEM SVSTVLIT. *Symmachus:* Quæso custodes bonorum, valetudini tuæ medicas applicent manus, ne optimi Senatoris longa vexatio fidem faciat, nihil curare cælestes. *Et vbi non dicta aut scripta talia? Vide me Physiol.* 1. *Dissert.* XVI.

2. CONTEXTV OPERIS.] *Quod desideramus, siue seorsim de Prouidentiâ scripsit; siue magno* Moralium *operi inseruit, vbi à Deo & Prouidentiâ orsus, transiit ad Homines & Virtutes.*

3. VNIVERSIS.] *Non parti, vt Aristoteles, qui*
D *eam cælo lunæ terminauit, cetera casui permisit. Stoici autem contrà, vniuersis & singulis eam interuenire: de quo ego in Physiol.* 1. *Dissert.* XI.

4. MANENTE LITE.] *Quæstione primariâ, An sit Prouidentia?*

5. FORTVITI IMPETVS.] *Quod Epicuri delirium. Manilius reiiciens,*

-- Mundum diuino numine verti,
Atque ipsum esse Deum: nec FORTE coisse magistrâ,
Vt voluit credi, qui primus mœnia mundi
Seminibus struxit minimis, inq; illa resoluit.

6. CITO ARIETARE.] *Incurrere in se, & impedire.*

7. ÆTERNÆ LEGIS.] *Quæ Prouidentia est, siue Fatum. Vide Physiol.* 1. *Dissert.* XII.

8. TANTVM RERVM.] *Quomodo cursus aut velocitas illa res gestat? puto, quia includit, & siderum calorumq; motu Fata dispensantur. Quæ aperta sententia Trismegisti est, non vno loco; & Stoici consentiunt conscisciuntque. Nos in Physiol. lib.* II. *Dissert.* XIIII. *Tot ergo res gestant, quia includunt, & velut, grauida iis sunt, parturiuntq;.*

9. MATERIÆ ERRANTIS.] *Atomorum, vt iam dictus Epicurus voluit.*

10. MOLLIANT TERRAS.] *Scabras per se asperasq;. Itaque & mitigat infusus humor, & ligat diffluentes. Vide Physiol.* II. *Dissert.* XVI.

11. VLLVM INCREMENTVM.] *Quia terra venis combibit identidem, atque attrahit.* quâ ratione *(ait Plinius)* manifestum est, quare tot fluminum cottidiano accessu maria non crescant. *Adde & Solis eductiones.*

12. SEMINIBVS.] *Frugum, arborumq;. Pauca, sed pulchra & firma Prouidentiæ argumenta, siquis diducit.*

13. TVMVLTVOSA PARS.] *Nam suprà quies & constantia, &* Pacem summa tenent.

14. CALENTES AQVÆ.] *Plinius.* II. Vaporant & in mari ipso calentes aquæ, quæ Licinij Crassi fuerunt, medioque inter fluctus exsilit aliquid valetudini salutare. *Philo Iudæus, De Somniis:* Εἰσὶ γὰρ μυρίαι πολλαχόθεν πηγαὶ ὕδωρ ζέον ἀναδιδοῦσαι, οὐκ ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ καὶ κατὰ θάλασσαν. ἃς ἡνίκ' ἂν ἐφάνησαν φλέβες ἀνομβρεῖσθαι ἐν μέσοις πελάγεσιν, ἐξ ἧς τοσαῦτα τὸ ἐν κύκλῳ πέλαγος ἀναχύσεις ἔξ αἰῶνος ὑπεκλύζουσα, οὐκ ἴσχυσε σβέσαι, αλλ' οὐδ' ὅλῃ ποσὸν ἀνεῖναι: Sunt enim mille passim fontes aquam calidam manantes, non in terrâ solùm, sed ipso mari. Nunc certè deprehenduntur tales venæ in mediis maribus, quas ab æuo fluctuũ in orbem inundatio non potuit exstinguere, imò nec remittere.

15. NOVA INSVLARVM.] *Plinium vide* II. *cap.* LXXXVI. *& seq. Liuium lib.* XXXIX. *in fine, Senecam Quæst. Nat.* VI. *cap.* XXI.

16. LVNARE SIDVS.] *Aliquid noster* III. *Quæst. cap.* XXVIII. *plenè Scaliger Exercit.* LII.

17. AMI-

ceant. Inter bonos viros ac Deum [17] amicitia est, conciliante virtute. amicitiam dico? A imò etiam [18] necessitudo & [19] similitudo: quoniam quidem bonus ipse [20] tempore tantùm à Deo differt, [21] discipulus eius, [22] æmulatorque, & [23] vera progenies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, duriùs educat. Itaque cùm videris bonos viros acceptosque diis, laborare, sudare, per arduum ascendere, malos autè lasciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestiâ delectari, [24] vernularum licentiâ: illos disciplinâ tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. bonum virum [25] in deliciis non habet: experitur, indurat, [26] sibi illum præ-
II. parat. Quare multa bonis viris aduersa eueniunt? nihil accidere bono viro [27] mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum supernè deiectorum imbrium, tanta [28] medicatorum vis fontium, non mutant saporem maris, nec remittunt quidem: ita aduersarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet [29] in statu, & quicquid euenit, in [30] suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, [31] non sentit illa: sed vincit, & alioquin quietus placidusque, B contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa, [32] exercitationes putat. Quis autem, vir modò, & erectus ad honesta, non est laboris appetens iusti, & ad [33] officia cum periculo promptus? cui non industrioso otium pœna est? Athletas videmus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, vt totis contra ipsos viribus vtantur. cædi se vexarique patiuntur: & si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obiiciuntur. Marcet sine aduersario virtus. tunc apparet quanta sit, quantum valeat, polleatque, cùm quid possit, patientiâ ostendit. Scias licet, idem viris bonis esse faciendum, vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. quicquid accidit, boni consulant, in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum dum feras, interest. Non vides, quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari iubent liberos, ad studia obeunda maturè, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, & sudorem illis, & interdum lacrimas, excutiunt: at matres fouere in sinu, continere in vmbrâ volunt; numquam flere, numquam tristari, num- C quam

17. AMICITIA EST.] *Non tamen æqualitas, absit. Sed Christiano etiam sensu amat genus nostrum, & amari poscit.*

18. NECESSITVDO.] *Quidni? cùm & progenies eius, vt addit, simus? Et trahunt quidem ista aliorsum Stoici: sed verba etiam nostra sunt, qui pietatem veram sectamur. De sensu illorum vide me Physiol. III. Differt. VIII.*

19. SIMILITVDO.] *Imago Dei sumus.*

20. TEMPORE TANTVM.] *Alta, imò superba, talia Stoici: de quibus ego Manuduct. lib. III. Dissertat. XIV.*

21. DISCIPVLVS.] *Vera iterùm, & Christiana.*

22. ÆMVLATORQVE.] *Nonne & istud? & aut sumus certè, aut esse debeamus. Sacra nostra*: Imitatores eius estote. *Nos diffusè Manud. II. Diss. XIX.*

23. VERA PROGENIES.] *Epictetum hic audi:* Si Cæsar te adoptasset, quis supercilium tuum ferret? nunc cùm Dei filius sis, non te æstimas & attollis? *Certè mi senex sumus: sed adoptione etiam sumus.*

24. VERNVLARVM.] *Quorum procacitas propria, atque etiam dicacitas. Inde* Vernæ procaces. *Horatio*; Vernaculorum dicta *Martiali*; Vernilia dicta, & Vernilitas *Senecæ ipsi, aliisque. At illud Martialis appositum:*

Vrbanus tibi, Cæcili, videris.
Non es crede mihi, quid ergo? verna es.

25. IN DELICIIS.] *Eodem licet ducas. nam tales pueri*, Deliciæ *dicebantur.*

26. SIBI ILLVM.] *Ipse Deus sibi, & suis oculis. quia magnus ille Editor hoc spectaculo maximè delectatur. Infrà, Cap. seq.*

CAP. II. 27. MALI POTEST.] *Quasi respondeat, Aduersi aliquid, fateor: nihil mali. & in eo tu erras.*

28. MEDICATORVM.] *Gruterus benè è libris asseruit. Nam* Medicatum, *quod non est purum; mixtum redolet sapitq;. Ita acidæ aquæ, sulphuratæ, ferratæ, tale genus omne, hoc nomine censentur. Plinius* II. *cap.* C. Terræ natura medicata aquas inficiat. *sic legendum: & alibi.*

29. IN STATV.] *A gladiatoriâ re aut militari. Dixi in Saturnal. lib.* II.

30. SVVM COLOREM.] *Ipse bonus in bonum vertit, benè ferendo, benè interpretando. Vt guttas paucas albentes in vinum rubrum missas, ipsas suo colore tingit: ita hîc.* D

31. NON SENTIT.] *Nec enim apathia Stoicorum est (errant, qui adtribuunt) sed Stilponis scholæ, id est Megaricorum. Vide me III. Manud. Diss. VII.*

32. EXERCITATIONES.] *Simplicius in Epictetum, hæc omnia aut* Exercitia, *aut* Medicamenta *habet. Illa, si sanus animus, ad robur tuendum vel augendum; ista, si languidus, & deliciis aut voluptatibus demersus, ad recuperandum. Planè, vt in corporum curâ solet.*

33. OFFICIA.] *Publica ac priuata; patriæ, parentibus, amicis, singulis præstanda. Officium enim hîc τὸ καθῆκον.*

34. FOR-

A quam laborare. Patrium habet Deus aduersus bonos viros animum, & illos [34] fortiter amat: &, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantùm, sed [35] mole, & ipso sui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illæsa felicitas. at vbi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: sed etiam si ceciderit, [36] de genu pugnat. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quàm optimos esse atque excellentissimos vult, fortunam illis cum quâ exerceantur, assignat? Ego verò non miror, si quando impetum capiunt [37] spectandi magnos viros, colluctantes cum aliquâ calamitate. Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit: tantoque spectaculum est gratius, quanto id [38] honestior fecit. Non sunt ista, quæ possunt deorum in se vultum conuertere, sed puerilia, & humanæ oblectamenta leuitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus [39] operi suo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum ma-
B lâ fortunâ compositus, vtique si & prouocauit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si conuertere animum velit, quàm vt spectet Catonem, iam partibus [40] non semel fractis stantem, nihilominus inter [41] ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in vnius ditionem concesserint, custodiantur legionibus terræ, classibus maria, Cæsarianus [42] portas miles obsideat: Cato, quâ exeat, habet. Vnâ manu latam [43] libertati viam faciet. ferrum istud, etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. libertatem, quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere animo diu meditatum opus, eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, [44] iacentque [45] alter alterius manu cæsi. Fortis & egregia [46] fati conuentio: sed quæ non deceat magnitudinem nostram. tam turpe est Catoni, mortem ab vllo petere, quàm vitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, cùm iam ille vir, acerrimus [47] sui vindex, alienæ saluti consulit, & instruit discedentium fugam: dum etiam [48] studia nocte

C 34. FORTITER.] *Plinius Panegyrico*: Licet exclamare, Hunc nolo, timidus est & bona sæculi sui parùm nouit: illum volo, qui Cæsarem fortiter amat.

35. MOLE.] *Libri aliquot scripti*, motu: *nec male. Adeò non labore solum, sed ipso motu suo deficiunt.*

36. DE GENV.] *Epist.* LXVI. Qui succisis poplitibus in genua se excepit, nec arma dimisit. *Sauciy igitur, aut valdè fatigati sic pugnant. Quod ad phrasim, est illi similis epist.* XXIX. Nescio enim quid de gradu faciat.

37. SPECTANDI MAGN.] *Ipsum hoc Minutius Felix, eleganti libello, Aduersus gentes:* Quàm pulchrum spectaculum Deo, cùm Christianus cum dolore congreditur? cùm aduersus minas, & supplicia, & tormenta componitur? cùm libertatem suam aduersus reges ac Principes erigit? *Sed &*
D *Epictetus, in Dissertat.* XXIV. *libri* I. ὅταν ἐμπέσῃ περίστασις, μέμνησο, ὅτι Διός σε, ὡς ἀλείπτης, τραχεῖ νεανίσκῳ βέβληκεν: Cùm periculum ingruit, cogita, Deum te lanistæ instar aut gymnastæ, cum acri iuuene commisisse. *Et plura ibi, toti huic argumento.*

38. HONESTIOR.] *Etsi olim viles tantùm, & captiui aut damnati, ad bestias ferè solent dari: tamen sub Principibus inualuit, etiam Equites, etiam Senatores committi. Seneca epist.* c. Adspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria coniecit. *Nam desperatio, & æs alienum, tales eo sæpe adigebat. Vide me in* II. *Sat. cap.* III.

39. OPERI SVO.] *Hunc mundo, quem fecit, & tuetur intuendo.*

40. NON SEMEL.] *In Pharsaliâ, & in ipsâ Africâ.*

41. RVINAS PVBL.] *Est illud Horatianum*: Si fractus illabatur orbis, Impauidum ferient ruinæ.

42. PORTAS MILES.] *Nam* præmiserat Cæsar Vticam cum equitatu M. Messallam, ipse eódem iter faciens: *Hirtius.*

43. LIBERTATI VIAM.] *Consol. ad Marciam:* Si domini pertęsum est, licet vno gradu ad libertatem transire.

44. IACENT.] *Ergo facit eos periisse ante Catonem. quod & Dio & Florus ita narrant. At Liuius & Appianus aliter, & palàm Hirtius: quibus, ex rerum temporumq; serie, ego credam.*

45. ALTER ALTERIVS.] *Ita & Dio scribit* XLIII. ὁ ἰβέας τῷ πετρείῳ ἐμονομάχησε, καὶ συναπέθανε: Iuba cum Petreio singulari certamine congressus, & cómortuus est. *Idem Appianus:* ἐπὶ τῇ διαίτῃ ξίφεσι διεχρήσαντο ἀλλήλους: in cænaculo se mutuò interfecerunt. *Neque Hercules (quod Muretus prodidit) sententiam Hirtij Appianus sequitur, qui* Petreium interfectum à Iubâ, & hunc à seruo *scripsit: si tamen ita scripsit, de quo aliàs in ipso.*

46. FATI CONVENTIO.] *Pactum inter ipsos super fato. Ita De Irâ, lib.* III. *cap.* XXVI. Vna res nos facere potest quietos, mutuæ facilitatis cõuentio.

47. SVI VINDEX.] *Nescio an non aptiùs, certè acutiùs:* suæ vindex, *vt ad* salutem *referatur, hoc sensu. Qui alienæ saluti molliter consuluit, acriter suæ. Quomodo? fugâ & discessu illis; sibi, morte. Itaque* Vindex *propriè hic, non* Vltor, *sed* Assertor.

48. STVDIA.] *Nam Platonis Dialogum qui* Phœdo *inscribitur, de animâ & immortalitate dicitur legisse.*

cte vltimâ tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & efficax vulnus. non fuit Diis immortalibus satis, spectare Catonem semel: retenta ac [49] reuocata virtus est, vt in [50] difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quàm repetitur. Quídni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu euadentem? mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudant. III. Sed iam procedente [51] oratione ostendam, quàm non sint quæ videntur, mala. nunc illud dico, ista quæ tu vocas aspera, quæ aduersa & abominanda, primùm pro ipsis esse, quibus accidunt; deinde pro vniuersis: quorum maior diis cura est, quàm singulorum Post hęc, volentibus accidere, ac dignos malo esse, si nolint. His adiiciam, fato ista fieri, & rectè eâdé lege bonis euenire, [52] quâ sunt boni: [53] persuadebo inde tibi, ne vmquam boni viri miserearis. potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum, ex omnibus quæ proposui, videtur quod primùm dixi: pro ipsis esse quibus eueniunt ista, quæ horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exsilium proiici, in egestatem deduci, liberos, coniugem efferre, ignominiâ affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam [54] ferro & igne curari, nec minùs fame ac siti. Sed si cogitaueris tecum, remedij caussâ quibusdam & [55] radi ossa & [56] legi, & [57] extrahi venas, & quædam amputari membra, quæ sine totius pernicie corporis hęrere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam incommoda pro his esse, quibus accidunt. tam mehercules, quàm quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectauerunt: simillima cruditatibus, ebrietatibusque, & ceteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica [58] Demetrij nostri, & hæc vox est, à quâ recens sum. sonat adhuc, & vibrat in auribus meis: *Nihil*, inquit, *mihi videtur* [59] *infelicius eo, cui nihil vmquam euenit aduersi.* Non licuit enim illi se experiri. Vt ex voto illi fluxerint omnia, vt ante votum: malè tamen de illo dij iudicauerunt. indignus visus est, à quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignauissimum quemque refugit. quasi dicat: Quid ego istum mihi aduersarium assumam? statim [60] arma submittet. non opus est in illum totâ potentiâ meâ: leui comminatione pelletur. non potest sustinere vultū meum. Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: & scit eum sine gloriâ vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quærit, quosdam fastidio transit. Contumaciissimum quemque & rectissimum aggreditur, aduersus quem vim suam intendat. Ignem experitur [61] in Mucio, paupertatem in Fabri-

49. REVOCATA.] *Vt solet in spectaculis. vbi aliquis populo placuisset, reuocabatur, & iterùm iterumque audiebatur, vel spectabatur. Sic Cicero de Diphilo tragœdo*: Millies coactus est dicere. *Simile in gladiatoribus, vel athletis.*

50. DIFFICILIORI PARTE.] *Morte repetitâ. quia, vt mox addit, non sic facile redire ad eam, atque ire. An non tamen scripsit*, pare, *vel* pari? *vt sic quoque in re spectaculorum maneat? Suspicor. & qui inter gladiatores benè se dederat ac placuerat, mox cum altero robustiore, quò magis probaret, committebatur.*

CAP. III. 51. ORATIONE.] *Vel ex hoc verbo grandiore dixeris* Epistolam *hanc non esse*, Librum *esse*.

52. QVA SVNT BONI.] *Quatenus sunt tales. nam adhærent hæc bonitati & virtuti: neque ea sunt sine incommodis his externis.*

53. PERSVADEBO.] *Hæc pars in fine deest, temporum iniuriâ, non scriptoris incuriâ.*

54. FERRO ET IGNE.] *Simplicius tale:* Si corporum medicinam exercentem, eumque vrentem & secantem, atque ipsos carnifices imitantem, non malum sed bonum dicimus, atque adeò gratias agimus, & mercedem numeramus: cur in medicinâ Dei non acquiescimus? *Nam vt Hieronymus in Ezechielem*: quæ putatur pœna, medicina est.

55. RADI OSSA.] *Scalpello, dum purgantur.*

56. LEGI.] *Vide de Benef.* V. *cap.* XXIV. *& Consol. ad Marciam, cap.* XXII.

57. EXTRAHI VENAS.] *Vir eruditus eò refert, quòd in quibusdam morbis, vt Varicibus*, vena exciditur aut aduritur, *vt Celsus iubet* VII. *cap.* XXXI. *quod ipsum mox dicit* eximi venam. *At ego aptius verius q́, habeam*, extrahi venas, *id est sanguinem è venis. Metonymiâ vsitatâ, vti* poculum obduci.

58. DEMETRII.] *Illius Cynici, quem passim attollit in his libris. Vide epist.* LXIII. *& De Benef.* VII. *cap.* VII.

59. INFELICIVS EO.] *Simili argutiâ Bias olim:* Ἐλεγε ἀτυχῆ, τὸν ἀτυχίαν μὴ φέροντα: dixit infelicem, qui infelicitatem non ferret.

60. ARMA SVBM.] *Vt victi & supplices solent. Est à gladiatoribus. vide nostra* Saturnalia.

61. IN MVCIO.] *Legit ista & sublegit alibi (sed decorè) Minutius.* Vosipsi, *inquit*, calamitosos vi-

A Fabricio, exsilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non inuenit. Infelix est Mucius, quòd dexterâ ignes hostium [62] premit, & ipse à se exigit erroris sui pœnas? quòd Regem, quem armatâ manu non potuit, exustâ fugat? Quid ergo? felicior esset, si in sinu amicæ foueret manum? Infelix est Fabricius, quòd rus suum, quantum à repub. vacauit, fodit? quòd bellum tam cum Pyrrho, quàm [63] cum diuitiis gerit? quòd ad focum cœnat illas ipsas [64] radices, & herbas, quas in agro [65] repurgando [66] triumphalis senex vulsit? Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui littoris pisces, & peregrina [67] aucupia congereret? si conchyliis superi atque inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis [68] erigeret? si ingenti [69] pomorum strue cingeret [70] primæ formæ feras, captas multâ cæde venantium? Infelix est Rutilius, quòd qui illum [71] damnauerunt, [72] caussam dicent omnibus sæculis? quòd æquiore animo passus est se patriæ eripi, quàm [73] sibi exsilium? quòd Sullæ dictatori [74] solus aliquid negauit, & reuocatus non tantùm [75] retrò cessit, sed
B longiùs fugit? Viderint, inquit, hoc isti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. videant largum in foro sanguinem, & supra [76] Seruilium lacum (id enim proscriptionis Sullanæ [77] spoliarium est) senatorum capita, & passim vagantes per vrbem percussorum greges: & [78] multa millia ciuium Romanorum, vno loco [79] post fidem, imò [80] per ipsam fidem, trucidata. Videant ista, qui exsulare non possunt. Quid ergo felix est L. Sulla, quòd illi descen-

ros fertis ad cælum. Mutium Scæuolam, qui cùm errasset in Rege, periisset in hostibus, nisi dexteram perdidisset.

62. PREMIT.] *Quasi manu passâ & pandâ flammam surgentem comprimeret.*

63. CVM DIVITIIS.] *Seneca epist.* CXX. Fabricius Pyrrhi regis aurum reiecit, maiusque regno iudicauit regias opes posse contemnere.

C 64. RADICES.] *Rapa alij exprimunt. Etsi de hac cænâ ad focum, & rapis, Plinius, Cicero, Plutarchus, alij, ad* Curium, *non* Fabricium *trahunt.*

65. REPVRGANDO.] *Abest quibusdam libris, & velim. Cibos enim hæc, non purgamenta scimus fuisse.*

66. TRIVMPHALIS.] *Triumphauit de Samnitibus, Lucanis, Brutijs: anno* CCCCLXXI.

67. AVCVPIA.] *Pro auibus ipsis captis: vt* Venatio, *pro feris.*

68. ERIGERET.] *Eadem phrasi* IV. *Quæst. Nat. cap. vltimo:* Stomachus ille solutus, & æstu suo languidus, quærit aliquid quo erigatur. *Renouare hoc famem, Petronius dixit. & huic rei ipsa illa conchylia adhiberi ostendit:*

—— inde Lucrinis
Fruta littoribus vendunt conchylia cænis,
D Vt renouent per damna famem.

69. POMORVM STRVE.] *Quæ mihi aut aliis visa, scripsi* III. *Poliorceticôn, vbi abundè super Apris. Communis autem sententia, pomis cingi solere: sicut asparagis Squillas. vt in Iuuenali:*

Quæ fertur domino squilla, & quibus vndique cincta
Asparagis?

Et propiùs ad rem, in Horatio, lib. II. *Sat.* V.

Inprimis Lucanus aper fuit. acria circum
Rapula, lactucæ, radices.

Sed tamen cùm hic luxum merum aut delicias navret, quid eò poma faciant? Mihi verò placeat rescribi, opsoniorum strue. *Aper in medio, circùm patinariæ frues, vt Comicus appellat. At lectio etiam in meo libro ista:* cingeretur, primæ formæ feras c. m. c. venantium deglutiret? *quod & in vno Pinciani: vix tamen probem.*

70. PRIMÆ FORMÆ.] *Magnos illos &* milliarios *(sic vocabant)* Apros *intellegit: de quibus in Epist.* CX.

71. DAMNAVERVNT.] *Equites Romani, conspiratione in eum publicanorum: quos grassari in Asiâ prohibuerat. Itaque in ipsam amicam Asiam damnatus rediit;* cui obuiam omnes ciuitates legatos miserunt, vt ad se diuerteret. *Valerius.*

72. CAVSSAM DICENT.] *Accusandi ab omnibus, & damnandi.*

73. SIBI EXSILIVM.] *Quod tenuit & amplexus est contra Sullam, qui patriæ eum reddebat.*

74. SOLVS ALIQVID.] *Epistolâ* XXIV. Rutilius reditum suum Sullæ negauit, cui tunc nihil negabatur.

75. RETRO CESSIT.] *Fortasse,* retrò non cessit: *adeò non paruit, neque rediit, vt etiam longiùs fugerit. Quòd Smyrnæ eum egisse Ouidius dicit:*

Et graue magnanimi robur mirare Rutili,
Non vsi reditus conditione dati.
Smyrna virum tenuit, non Pontus, & hostica tellus.

76. SERVILIVM.] *Cicero pro Roscio:* Te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit. multos cæsos non ad Thrasimenum lacum, sed ad Seruilium vidimus. quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio? *Lacus ab auctore sic dictus,* in principio Vici Iugarij, continens Basilicæ Iuliæ: *Festus. Ergo iuxta forum Rom. ad latus partemq; Capitolij.*

77. SPOLIARIVM.] *Sumit ab Amphitheatris & re gladiatoriâ. nam ibi* Spoliarium, *Arenæ adnexum, in quo exui gladiatores, ipsi læsi aut cæsi trahi eódem solent. Quia igitur ad lacum Seruilium aut cæsi multi, aut capita ibi exposita, Spoliarium id Sullanum vocat. Vide me Saturnal.* I. *cap.* XVIII.

78. MVLTA MILLIA.] *Septem millia. De Clem.* I. *cap.* XII. *Ibi plura.*

79. POST FIDEM.] *Nam deditiçij erant.*

80. PER FIDEM.] *Quia sic induxit, vt arma ponerent: alioqui cædi non ita faciles.*

descendenti ad forum [81] gladio submouetur, quòd capita consularium virorum patitur A
[82] appendi, & [83] pretium cædis per quæstorem ac [84] tabulas publicas numerat? & hæc
omnia facit ille qui legem [85] Corneliam [86] tulit. Veniamus ad Regulum. quid illi fortu-
na nocuit, quòd illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem
[87] claui, & quocumque fatigatum corpus reclinauit, vulneri incumbit, & in perpetuam
vigiliam [88] suspensa sunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriæ. Vis sci-
re, quàm non pæniteat hoc pretio æstimasse virtutem? Refice tu illum, & mitte in sena-
tum: [89] eamdem sententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mæcenatem putas, cui [90] amori-
bus anxio, & morosæ vxoris [91] quotidiana repudia deflenti, somnus per symphoniarum
cantum, ex longinquo lene resonantium, quæritur? Mero se licet sopiat, & [92] aquarum
fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in plumâ,
quàm ille [93] in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad caussam à pa-
tientiâ respicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimiâ laborantem, magis his
quæ patitur vexat caussa patiendi. Non vsque eò in possessionem generis humani vitia B
venerunt, vt dubium sit, an electione fati datâ, plures Reguli nasci, quàm Mæcenates
velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Mæcenatem se quàm Regulum nasci ma-
luisse: idem iste, taceat licet, nasci se [94] Terentiam maluit. Malè tractatum Socratem iu-
dicas, quòd illam potionem publicè mixtam, non aliter quàm medicamentum immor-
talitatis obduxit, & de morte disputauit vsque ad ipsam? malè cum illo actum est, quòd
gelatus est sanguis, ac [95] paullatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto
magis huic inuidendum est, quàm illis quibus [96] gemmâ ministratur, quibus exoletus
omnia

81. GLADIO SVBM.] *Non virgâ lictoris, vt solet, & scripsi in Electis. Indicat autem Satellitium habuisse Sullam, & milites antè ac pòst comitantes, qui populum submouerent.*

82. APPENDI.] *Supra Seruilium lacum affigi. Meus tamen & plerique scripti,* ostendi. *Quod verum etiam, & incusat Valerius:* Abscisa miserorum capita, modò non vultum ac spiritum retinentia, in conspectum suum adferri voluit, vt oculis illa, quoniam ore nefas erat, manderet. *lib.* IX. *cap.* I.

83. PRETIVM CÆDIS.] *Duo talenta in singulos, ait Plutarchus: quæ sunt nobis* mille ducenti Philippæi.

84. TABVLAS PVBL.] *Valerius:* Quattuor millia *(verius fortasse,* duo millia, *ex aliis)* & septingentos diræ proscriptionis edicto iugulatos in tabulas publicas rettulit. videlicet ne memoria tam præclaræ rei diluceretur.

85. CORNELIAM.] *De Sicariis, ipse eorum caput, nec auctor solum cædium, sed exactor.*

86. TVLIT.] *Postea nempe, in Dictaturâ.*

87. CLAVI.] *De Tranquillit. cap.* XV. Ego Regulum fleam, quòd tot clauis configitur? *Clauis, qui in arcâ ligneâ vndique fixi, & exstantes: in quam ille conjectus. Seneca epist.* LXVII. In hac est Reguli arca, Rutilij exsilium. *Tubero apud Agellium lib.* VI. Armarium muricibus præfixum *vocat.*

88. SVSPENSA.] *Cicero in Pisonem,* Regulum in machinâ religatum *scribit,* & resectis palpebris vigilando enecatum.

89. EAMDEM SENT.] *De non permutandis captiuis: seq. inter illos.*

90. AMORIBVS ANXIO.] *Vxoris, quam amabat, nec fortasse solus. Cæsarem Augustum eâ suspicione aspergit Dio;* quòd creditus Gallicanam peregrinationem suscepisse, vt liberiùs, & procul à vulgo sermonibusque, frueretur Terentiâ Mæcenatis: *libro* LIV. *Itaque non iniuriâ anxius Mæcenas; sed & Cæsari, ob hanc caussam occultè infestus, quod* C
idem scriptor libro LV. *tangit in Mæcenatis obitu. Potes tamen angorem hunc, fateor, etiam aliò referre, & ad nudum ipsum amorem qui semper querulus & anxius, præsertim vbi non respondetur.*

91. COTTIDIANA REPVD.] *Noster epist.* CXIV. Hunc esse *(Mæcenatem)* qui vxorem millies duxerit, cùm vnam habuerit?

92. AQVARVM FRAGOR.] *Quas iam commenti in ipsis cubiculis erant. Vide epist.* C.

93. IN CRVCE.] *Post enim illa tormenta Regulum in cruce obiisse, etiam Florus scripsit.*

94. TERENTIAM.] *Vxorem Mæcenatis. Ille ita mollis (facetè inquit) vt nec virum se, sed Tiresiâ suffragante, fœminam malit.*

95. PAVLLATIM FRIGORE.] *A pedibus ad summa, & cor ipsum. Platonem in Phædonis fine adi.* D

96. GEMMA MINISTR.] *Noster de Benef.* VII. *cap.* IX. Capacibus gemmis inter se propinarent. *Lucanus* X. -gemmæque capaces Excepere merum. *Cicero in Verr.* IV. Exponit non pauca pocula ex auro, quæ vt mos est regibus, & maximè in Syriâ, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium ex vnâ gemmâ prægrandi, trulla excauata, manubrio aureo. *Plinius de Pompey triumpho:* Transtulit vasa ex auro & gemmis, abacorum nouem. *Erant igitur & gemmea vasa, erant & gemmata. Plinius lib.* XXIII. *initio:* Turbâ gemmarum potamus, & smaragdis teximus calices, ac temulentiæ caussâ tenere Indiam iuuat, & aurum iam accessio est.

97. SVS-

A omnia pati doctus,[97] ſuſpenſam auro niuem diluit? Hi quicquid biberint,[98] vomitu remetientur triſtes, & bilem ſuam reguſtantes: at ille, venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, ſatis dictum eſt: ſummamque illi felicitatem contigiſſe, conſenſus hominum fatebitur. quem ſibi[99] rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentum graues ſunt? opponatur ſimul Pompeio, Cęſari & Craſſo. Graue eſt, à deterioribus honore anteiri?[100] Vatinio poſtferatur. Graue eſt, ciuilibus bellis intereſſe? toto terrarum orbe pro cauſsâ bonâ tam infeliciter, quàm pertinaciter, militet. Graue eſt, ſibi manus afferre? faciat. Quid per hoc[101] conſequar? vt omnes ſciant, non eſſe hæc mala, quibus ego dignum Catonem putaui. Proſpera in plebem ac vilia ingenia deueniunt: at calamitates terroreſque mortalium ſub iugum mittere, proprium magni viri eſt. Semper verò eſſe felicem, & ſine morſu animi tranſire vitam, ignorare eſt rerum naturæ[102] alteram partem. Magnus es vir: ſed vnde ſcio, ſi tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Deſcendiſti ad Olympia: ſed nemo prętet te.[103] coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tamquam viro forti, ſed B tamquam conſulatum prætumve adepto. honore[104] auctus es. Idem dicere & bono viro poſſum, ſi illi nullam occaſionem difficilior caſus dedit, in quâ[105] vnâ vim ſui animi oſtenderet. Miſerum te iudico, quòd numquam fuiſti miſer. tranſiſti ſine aduerſario vitam. Nemo ſciet, quid potueris: ne tu quidem ipſe. Opus eſt enim ad notitiam ſui, experimento. quid quiſque poſſet, niſi tentando non didicit. Itaque quidam vltrò ſe ceſſantibus malis obtulerunt, & virtuti iturę in obſcurum occaſionem, per quam eniteſceret, quæſierunt.[106] Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus aduerſis, non aliter quàm fortes[107] milites bellis. Ego[108] myrmillonem ſub C. Cæſare de raritate munerum audiui querentem: *Quàm bella*, inquit, *ætas perit!*[109] Auida eſt periculi virtus, & quò tendat, non quid paſſura ſit, cogitat: quoniam & quod paſſura eſt, gloriæ pars eſt. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem[110] meliori caſu ſanguinem oſtentant. Idem licet fecerint qui integri reuertuntur ex acie, magis ſpectatur qui ſaucius redit. Ipſis inquam Deus conſulit, quos eſſe quàm honeſtiſſimos cupit, quoties illis materiam C præbet aliquid animosè fortiterque faciendi: ad quam rem opus eſt aliquâ rerum difficultate. Gubernatorem in tempeſtate, in acie militem intelligas. Vnde poſſum ſcire, quantum aduerſus paupertatem tibi animi ſit, ſi diuitiis diffluis? vnde poſſum ſcire, quantum aduerſus ignominiam & infamiam, odiumque populare, conſtantiæ habeas, ſi inter plauſus ſeneſcis?[111] ſi te inexpugnabilis, & inclinatione quadam[112] mentium

IV.

pro-

97. SVSPENSAM AVRO.] *In manibus miniſtri, ſuſpenſum aurum tenentis. Liber autem meus:* Suſpenſa auro niue, *alio caſu habet: quaſi vinum ipsâ niue dilueretur, non contrà. At pro vulgatâ, locus Epiſt.* LXXVIII. O infelicem ægrum. Quare? quia non vino niuem diluit, quia non rigorem potionis ſuæ renouat fractâ inſuper glacie. *Sed & iſto caſu Drepanius in Panegyrico:* Niſi æſtiuâ in gem- D mis capacibus glaciem falerna fregiſſent. *De totâ re dicendi magis locus* IV. *Quæſt. Nat. cap. vlt.*

98. VOMITV REMET.] *Iiſdem verbis, de eâdem re, epiſt.* XCV. Vinum omne vomitu remetiuntur.

99. RERVM NATVRA.] *Id eſt, Deus.*

100. VATINIO POSTF.] *In petitione Prætura.*

101. CONSEQVAR.] *Nempe ego Deus, ſiue Natura, quæ ad hæc vocaui.*

CAP. IIII. 102. ALTERAM PART.] *Conſtat enim diuerſis rerum natura, lætis, triſtibus, commodis, incommodis: neſcit altera, qui ſemper in alteris.*

103. CORONAM.] *Ex oleâ.*

104. AVCTVS ES.] *Meus*, auguſtus es.

105. VNA VIM.] *An in* vnâ *tantum? Mei libri*, vnam: *& vellem ego*, viuam. *id eſt, vegetam & viuidam vim animi exſereret.*

106. GAVDENT.] *Vt ille Diogenes Cynicus*, qui cùm in caſus quoſdam aduerſos incidiſſet, exclamauit: Εὖγε ὦ τύχη, ὅτι μου ἀρρένως προῆς πας: Euge ô Fortuna, quòd viriliter me tractaſti! Atque idem in eiuſmodi rebus cantillare clarâ voce ſolebat: *Stobæus.*

107. MILITES BELLIS.] *Auctiores voce alij omnes libri:* belli triumpho. *Quod Mureto diſplicuit haud iniuriâ; iniuriâ tamen recidit. Mutari melius, & legi:* bellis triumphant. *Milites, inquit, bellis gaudent & exſultant.*

108. MYRMILLONEM.] *In Diſſert. Epicteti, lib.* I. *hoc ipſum:* Αλλ' ἐν μὲν τοῖς καίσαρος μονομάχοις εἰσί τινες οἱ ἀγαναχτοῦντες, ὅτι ἀδ ἐις ἐωτὸς προσαγει, ἅτε ζευγνύει: At in Cęſaris gladiatoribus quidam ſunt, qui indignantur & ægreſcunt, quòd nemo eos producat, & cum pari componat.

109. AVIDA.] *Mei libri*, audax.

110. MELIORI CASV.] *Non capio. magis, ſi*, cauſsâ, *reſcribamus.*

111. SI TE INEXPVGNABILIS.] *Duæ primæ voces meo libro abſunt, & tertia ſcribitur*, inexpugnabiliter. *Neutrum ſatis conuenit, nec tamen nunc emendo.*

112. MENTIVM.] *Mei duo*, meritum. *Tunc eſſet*, immeritum: *ſed nil muto.*

 113. TRAN-

pronus fauor sequitur? vnde scio, quàm æquo animo latus sis orbitatem, si quoscumque sustulisti, vides? Audiui te cùm alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expauescere ista, quæ dij immortales velut stimulos admouent animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos meritò quis dixerit miseros, qui nimiâ felicitate torpescunt, quos velut in mari lento [113] tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet. magis vrgent sæua inexpertos. graue est [114] teneræ ceruici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro palleſcit: audaciter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpe vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat; indurat, recognoscit, exercet. eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere; molles venturis malis seruat. Erratis enim, si quem iudicatis exceptum: veniet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis videtur dimissus esse, [115] dilatus est. Quare Deus optimum quemque aut malâ valetudine, aut aliis incommodis, afficit? Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut [116] explorent iter, aut præsidium loco deiiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, *Malè de me Imperator meruit*: sed, *Benè iudicauit*. Idem dicant quicumque iubentur pati, timidis ignauisque flebilia: *Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati.* Fugite delicias. fugite [117] enerua tam felicitatem, quâ animi [118] permadescunt, nisi aliquid interuenit, quod humanæ sortis admoneat, velut perpetuâ [119] ebrietate sopiti. Quem [120] specularia semper ab adflatu vindicarunt, cuius pedes [121] inter fomenta subinde mutata tepuerunt, cuius cœnationes subditus & [121] parietibus circumfusus calor temperauit, hunc leuis aura non sine periculo stringet. Cùm omnia, quæ [123] excesserunt modum, noceant; periculosissima felicitatis intemperantia est. Mouet cerebrum, in vanas mentem imagines euocat, multum inter falsum ac verum mediæ caliginis fundit. Quidni satius sit, perpetuam [124] infelicitatem quæ aduocat ad virtutem sustinere, quàm infinitis atque immodicis bonis rumpi? [125] Leuior ieiuno mors est: cruditate [126] dissiliunt. Hanc itaque rationem dij sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis præceptores: qui plus laboris ab his exigunt,

113. TRANQVILLITAS INERS.] *Malacia.*

114. TENERÆ CERVICI.] *Libri mei & plerique alij*, ferre, *pro* teneræ. *atque, omnino legendum*, feræ ceruici: *id est, non cicuri, non domitæ. Scimus tales impatientissimè iugum ferre.*

115. DILATVS EST.] *Vt in Arenâ aut munere. Missio hic nõ est, sed ad proximum diem dilatio.*

116. EXPLORENT ITER.] *Duo mei libri*, explorent interdum: *ex quo pronum facere*, interdiu. *Opponit hoc* nocturnis *insidiis: & de die, inquit, mittuntur exploratum, quid hostis agat aut moliatur, fortissimi. Neque sanè solùm* iter exploratur.

117. ENERVATAM.] *Meus*, eneruantia: *& ex eo placeret* eneruantem.

118. PERMADESCVNT.] *Molleſcunt, sicut dura humore soluuntur, aut remittunt. Pari metaphorâ Plautus Mostellariâ, de Amore:* Is vsque in pectus permanauit, permadefecit cor meum.

119. EBRIETATE SOPITI.] *Itaque felicitatem cum vino comparat Archytas Pythagoræus.* Οὐ μὰν ἀλλὰ, *inquit*, νόσως τις καὶ μείζονας ποιεῖν εἴωθεν ἃ λεγομένα ἀγαθὰ· πάντασιν εὐτυχία, ὥσπερ οἶνος καταμεθύσπουσα τοῖς ἀγαθοῖς τὴν διάνοιαν: Atqui maiores morbos gignere solet ea, quæ ab omnibus appellatur Felicitas, tâquam vinum inebrians etiam bonis viris mentem.

120. SPECVLARIA.] *De his dico, epist.* XC. *Sunt lapides pellucẽtes, vt vitrũ: eiusq; vicẽ olim in fenestris.*

121. INTER FOMENTA.] *Meus*, segmenta: *ex quo aliquis* tegmenta. *Et idem, cum libro etiam altero, sequentes duas voces*, subinde mutata, *non agnoſcunt. Inclino ad eos, & cùm hoc ipsum nouum (prisco ritu) domi pedibus tectis esse: satis sit legi*, cuius pedes inter tegmenta tepuerunt. *Nam vulgo dum taxat* soleati *domi erant, id est imas plantas tecti: exituri autem calceos illos altiusculos sumebant.*

122. PARIETIBVS CIRCVMF.] *Seneca epist.* XC. *inter ea quæ suâ memoriâ prodierunt, habet*, tubos parietibus impressos, per quos circumfunderetur calor, qui summa & ima foueret æqualiter. *Apparent & nunc in Thermarum ruinis. Ab his* Tubis, *nescio an* Stubarum *nomen, quod medy aui scriptores, & hodiernus vsus, habent. quamquam & à nostrate* Fouendi *verbo dictæ esse possint.*

123. EXCESSERVNT MODVM.] *Euripides:*

Βροτοῖς τὰ μείζω τῶν μέσων τίκτει νόσους:

Quod media superat, hominib. morbos parit.

Et Plautus Pœnulo, diffusius:

—— modus omnibus in rebus, soror,
Optimu'st habitu. nimia omnia nimium exhibent
Negotium hominibus ex se.

124. INFELICITATEM QVÆ.] *Libri alij*, infelicitatem aduocatâ virtute: *alij*, aduocante virtute. *quod pænè est, vt probem, hoc sensu: Sis vel infelix, dummodo virtus tibi aduocet ac patrocinetur.*

125. LEVIOR IEIVNO.] *Scripti*, ieiunio. *Ego litterulâ insitâ legam:* Leuior è ieiunio. *Nec enim aliud significat, quàm leuem mortem ex mediâ fine abstinentiâ esse: quam & multi, & ille Atticus, olim vsurparunt.*

126. DISSILIVNT.] *Adsticere* videatur *quod præ-*

A gunt, in quibus certior spes est. Numquid tu inuisos esse Lacedæmoniis liberos suos credis, quorum experiuntur indolem [127] publicè verberibus admotis? ipsi illos [128] patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseuerent [129] vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, si durè generosos spiritus Deus tentat? numquam virtutis molle documentum est. Verberat nos & lacerat fortuna? patiamur. non est sæuitia: certamen est. quo sæpius adierimus, fortiores erimus. [130] Solidissima pars est corporis, quam frequens vsus agitauit. Præbendi fortunæ sumus, vt contra ipsam ab ipsâ duremur. Paulatim nos sibi pares faciat. contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora, ferendo mari dura: agricolis, manus tritæ: ad [131] excutienda tela, militares lacerti valent: agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientiâ peruenit: quæ quid in nobis efficere possit, scies, si adspexeris, quantum nationibus nudis & inopiâ fortioribns, labor præstet. Omnes consi-

B dera gentes, in quibus Romana [132] pax desinit: Germanos dico, & quicquid circa [133] Istrum [134] vagarum gentium occursat. [135] Perpetua illos hiems, triste cælum premit, malignè solum sterile sustentat, imbrem [136] culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit. paullatim enim voluptati sunt, quæ necessitate cœperunt. [137] Nulla illis domicilia, nullæ sedes sunt, nisi quas lassitudo [138] in diem, posuit; vilis, & hic quærendus manu victus; horrenda iniquitas cæli, [139] intecta corpora: hoc

præiuit, Homines immodicis bonis rumpi. *Sed eruditate aliquem dissilire & findi, audacius aut vanius dictum: & scripti ferè*, dissilit, *referunt. ex quo mihi subolet*, difficilis, *aut* dissimilis: *vt ad mortem referatur, atque illam ex eruditate natam grauem & torquentem esse.*

C 127. PVBLICE VERBERIBVS.] *Ad aram Dianæ Orthiæ. de quo decantato ritu Plutarchus in Laconicis institutis: Pausanias libro* III. *Cicero Tusculanâ* II. *his verbis:* Spartæ pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, vt multus è visceribus sanguis exeat: nonnumquam etiam (vt cùm ibi essem, audiebam) ad necem. quorum non modò nemo exclamauit vmquam, sed ne ingemuit quidem. *Videsne puerorum hanc constantiam. quo ille, apud Petronium, alluſit:* Tres plagas Spartanâ nobilitate concoxi. *& Plautus Captiuis, qui Parasitos, alapis & contumeliis suetos*, Laconas plagipatidas *facetè dixit.*

128. PATRIS ADHORT.] *Tertullianus, ad Martyres:* Nam quod hodie (*nota etiam eius æuo fuisse*) apud Lacedæmonios sollennitas maxima est διαμαστίγωσις, id est Flagellatio, non latet. In quo

D sacro, ante aram, nobiles quique adolescentes flagellis affliguntur, adstantibus parentibus & propinquis, & vti perseuerent adhortantibus. *Martialis verò etiam matres misceri, nec hortantes solùm, sed iubentes:* Et non cæsus adhuc, matre iubente, Lacon.

129. VVLNERA PRÆB.] *Efficaciter dictum. id est, iam cutem laceram scissamque, præbere nouæ lacerationi.*

130. SOLIDISSIMA PARS.] *Hippocrates:* Κίνησις γὰρ κραταιοῖ, ἀρχὴ δὲ στάσις: Motio enim roborat, otium tabefacit.

131. EXCVTIENDA TELA.] *Adeò excutiebant, & velut tormento torquebant veterani illi, vt hodie fidem res non inueniat apud ignaros. Cui lubet, Militiam nostram videto, de Vlis.*

132. PAX DESINIT.] *Id est, quæ extra ditionem finesq; Romanos sunt: & quod sequitur, extra pacem. De Clem. cap.* I. Tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit: *in Principis personâ.*

133. ISTRVM.] *Inferiorem Danubij partem. nam ea plurimùm* Istri *nomine venit.*

134. VAGARVM.] *Certis sedibus aut domiciliis non colentium. vt sunt Scythæ, Sarmatæ, Hamaxoby, & id genus.*

135. PERPETVA HIEMS.] *De Germanis hæc non ita vera, magis de Scythis. Etsi de illis quoque Tacitus:* Germaniam informem terris, asperam cælo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit. *Iterumque:* In vniuersum aut siluis horrida, aut paludibus fœda, frugiferarum arborum impatiens, pecorum fœcunda, eæque solæ & gratissimæ opes. *O quàm nunc aliter! & Germania opidis, populis, ingeniis, artibus, opibus cum quauis terrarum contẽdit.*

136. CVLMO.] *Significat ædium tecta, non imbrice aut tegulario lapide, sed straminum culmis, rudiore ritu (vnde & Culmina) siue arborum fronde consitrata. Tacitus in Germaniâ*: Ne cæmentorum quidem, aut tegularum, vsus.

137. NVLLA ILLIS DOMIC.] *Nec id verè de Germanis. qui opida quidem non habebant, & nil præter informes vicos: sed tamen domos. Senecæ quidem & Taciti æuo. Nam vetustiores, nec vllis satis certas sedes habebant, cùm in annos eas vnaq; agros, iussu magistratuum, mutarent. Cæsar lib.* IV. *de Sueuis, & vniuersè de Germanis in* VI.

138. IN DIEM.] *Ad Sarmatas & Hamaxobios hæc refer, qui* in plaustro equoque viuunt, *vt ait Tacitus: & hoc signo colligit* Peucinos Fennosque Germanis potius adscribẽdos, quia domos figũt.

139. INTECTA CORPORA.] *Cæsar de Germanis,* pellibus tegi: quarum propter exiguitatem, magna pars est corporis aperta. *Et Tacitus:* Tegumen omnibus sagum fibulâ, aut si deest, spinâ (*malim* pinnâ) consertum. cetera intecti agunt.

ra: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, vt A
confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat: ipsâ enim vexatione constringitur, & radices certiùs figit. Fragiles sunt, quæ in apricâ valle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, vt esse interriti possint, multum inter formidolosa versari, & æquo animo ferre quæ non sunt mala, nisi malè sustinenti.

v. Adiice nunc, quòd [140] pro omnibus est, optimum quemque, vt ita dicam, militare, & [141] edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse nec mala: apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit, & mala esse, si malis tantùm irrogauerit. Detestabilis erit cæcitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce [142] Appius & [143] Metellus. Non sunt diuitiæ bonum. Itaque habeat illas & [144] Ellius leno: vt homines pecuniam cùm [145] in templis consecrauerint, videant & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita [146] traducere, quàm si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. At iniquum est, bonum virum debilitari, aut [147] constringi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porrò? non est iniB
quum, fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in vrbe securos esse, [148] præcisos & professos impudicitiam? Quid porrò? non est iniquum, [149] nobilissimas virgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem sæpe consulitur: cùm illo tempore vilissimus quisque, aut in [150] campo otium suũ oblectet, aut in popinâ lateat, aut tempus in aliquo [151] circulo terat. Idem in hac magnâ republicâ fit. boni viri laborant, [152] impendunt, [153] impenduntur, & [154] volentes quidem: non trahuntur à fortunâ, sequuntur illam, & æquant gradus. si scissent, antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrij fortissimi viri vocem audisse me memini: *Hoc vnum*, inquit, *dij immortales, de vobis queri possum, quòd non antè mihi voluntatem vestram notam fecistis.*

CAP. V. 140. PRO VNIVERSIS.] *Secunda pars scripti, in quâ ostendit aliis prodesse vel ad exemplum, vel ad iudicium, incommoda bonis euenire.*

141. EDERE OPERAS.] *Suprà cap.* 11. Ferrum istud nobiles edet operas. *Epistolâ* XXIX. Hoc enim ad edendas operas tempus sumpserat.

142. APPIVS.] *Claudius, cognomento* Cæcus, *Pyrrhi tempore.*

143. METELLVS.] *L. Metellus Pontifex, bis Consul, Dictator, Triumphalis. de quo De Breuitate vitæ, cap.* XIII. *Oculos igne amisit, cùm Palladium raperet, ardente templo Vestæ. Vide Plinium, inter alios, diffusè super hoc viro lib.* VII. *cap.* XLIII.

144. ELLIVS.] *Aliis est,* Celius: *at meo libro,* Diris.

145. IN TEMPLIS CONSECR.] *An pro mente Diui Augustini, cui* Pecunia *palàm Dea est, libro* IV. *De Ciuitate, cap.* XXI? *Sed negat Iuuenalis in templis sacratam:*

—etsi funesta Pecunia templo
Nondum habitas, nullas nummorum erexi-
mus aras.

Nec id cum Augustino pugnat, vt censent qui imperitiæ poëtam accusant: quia potuit Dea censeri Pecunia, nec templo tamen coli. Neque enim omnes sanè minuti & plebeij Dij honore illo dignati. Sed de Senecâ, verius sit eum dicere Pecuniam in templis sacratam, *non vt Deam, sed donaria auri argentiq; ibi sacra, & ipsos Deos Deasq; ex illo metallo.*

146. TRADVCERE.] *Contemptui & ludibrio exponere. ab iis qui traducebantur per fora aut theatra.*

147. CONSTRINGI.] *A Mureto est, opinor. nam nostri omnes libri,* configi. *Et sanè* Constringi, *non idem est quod* Alligari? *Ergo,* configi, *teneamus: sectetq; ad eos qui in cruce vel clauis* configuntur, *vel* C
sumbus alligantur.

148. PRÆCISOS.] *Exsectos & castratos capiunt quidam, vt in Lampridio:* Iactauit caput inter præcisos fanaticos. *At verius fortasse ad fados illos referri, de quibus Martialis:* Præcidi gaudes, præcisus Papile ploras. *etsi tum* percidi, *& percisos scribi magis probem.*

149. NOBILISSIMAS VIRGINES.] *Vestales.*

150. CAMPO.] *Martio.*

151. CIRCVLO.] *Orbe, quem collatis capitibus faciunt confabulantes.*

152. IMPENDVNT.] *Abest à meo, sed retineo, & explico: operam, curas, ingenium impendunt.*

153. IMPENDVNTVR.] *Arguitè. non solùm sua, sed se impendunt: hoc enim est, ipsi* impenduntur, *pereunt, occiduntur. Noster Consol. ad Heluiam, cap.* D
XVI. Quanto iustius sit te illi seruari, quàm mihi impendi. *Tertullianus de Spectac. cap.* XIX. Homo tam nocens factus est, vt tam crudeliter impendatur. *Idem Apologetici cap.* XLIIII. Illam inuitam ciuitatis nemo expendit, cùm tot iusti impendimur, tot innocentes erogamur. *De Christianis, qui publicè occidebantur. Et nota inibi* Erogandi *verbum sensu simili, à causâ simili. Impendere enim vel Erogare, eadem: & quia pecunia sic abit à nobis, peritq; & absumitur; inde* μεταφορικῶς *pro* perdere *dixerunt. Idem* Dependi, *in Tertulliano aduersus Gnostic. cap.* VI.

154. VOLENTES QVIDEM.] *Pars tertia, quæ erat* volentibus accidere: *cui rei vide sis paria, in Epicteti Dissertatione* X. *libri* II.

155. Eo

A *ſtis. Prior enim ad iſta veniſſem, ad quæ nunc vocatus adſum.* Vultis liberos ſumere? illos vobis ſuſtuli. Vultis aliquam partem corporis? ſumite. Non magnam rem promitto. citò totum relinquam. Vultis ſpiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dediſtis. à volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo eſt? maluiſſem offerre, quàm tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuiſtis. ſed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, niſi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec ſeruio Deo, ſed aſſentio. [155] eò quidē magis, quòd ſcio omnia certâ & in æternum dictâ lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum [156] cuique reſtet, [157] prima naſcentium hora diſpoſuit. Cauſſa pendet ex cauſsâ, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideò fortiter omne ferendum eſt: quia non, vt putamus, incidunt cuncta, ſed veniunt. Olim conſtitutum eſt, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magnâ videatur varietate ſingulorum vita diſtingui, ſumma in vnum venit. accepimus peritura, perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati ſumus. Vtatur, vt vult, ſuis natura corporibus: nos
B læti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de noſtro. Quid eſt boni viri? præbere ſe fato. Grande ſolatium eſt, cum vniuerſo rapi. Quicquid eſt quod nos ſic viuere iuſſit, ſic mori: eâdem neceſſitate & deos alligat. irreuocabilis humana pariter ac diuina curſus vehit. Ille ipſe omnium conditor ac rector [158] ſcripſit quidem fata, ſed ſequitur. ſemper paret, ſemel iuſſit. Quare tamen Deus tam iniquus in diſtributione fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera, & acerba funera adſcriberet? Non poteſt [159] artifex [160] mutare materiam: [161] hæc paſſa eſt. Quædam ſeparari à quibuſdam non poſſunt, cohærent, indiuidua ſunt. Languida ingenia, & in ſomnum itura, aut in vigiliam ſomno ſimillimam, [162] inertibus nectuntur elementis: vt efficiatur vir [163] cum curâ dicendus, [164] fortiore fato opus eſt. Non erit illi planum iter: ſurſum oportet ac deorſum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus eſt curſus. Multa accident dura, aſpera, ſed quæ molliat & complanet ipſe. Ignis aurum probat, miſeria fortes viros. Vide quàm altè aſcendere debeat virtus: ſcies illi non per ſecura va-
C dendum eſſe.

Ardua prima via eſt, & quá vix manè recentes
Enituntur equi: medio eſt altiſſima cælo:
Vnde mare & terras ipſi mihi ſæpe videre
Fit timor, & pauidâ trepidat formidine pectus.
Vltima [165] prona via eſt, & eget moderamine certo.
Tunc etiam, quæ me ſubiectis excipit vndis,
Ne ferar in præceps, Thetis ſolet ipſa vereri.

Hæc

155. EO QVIDEM MAGIS.] *Pars quarta,* Fato iſta fieri.

156. CVIQVE RESTET.] *Vox interſita meo libro,* cuique temporis reſtet.

157. PRIMA NASCENTIVM HORA.] *Interpretatur illud Manilianum:*

D Naſcentes morimur, finisq; ab origine pendet.

158. SCRIPSIT.] *Ex opinione, quâ cenſebant Iouem dictare: &* Parcas (*verba Capellæ*) ſcribas Iouis, quòd eius decreta in æreas tabulas referrent.

159. ARTIFEX.] *Id eſt Deus, ſiue Ratio: cauſſa efficiens. Stoici* Artificem *appellant, quia nolunt* Naturam vim eſſe, ſine ratione cientem motus, in corporibus neceſſarios: *ſed contrà,* participem rationis atque ordinis. *item:* ignem artificioſum: *&,* artis maximè propriū eſſe creare & gignere. *Quæ cum alibi, tum in Cicerone* II. *de Naturâ, ex iis ſumpta legas. Sic* artifex diuinus *Senecæ, epiſt.* CXIII.

160. MVTARE MATERIEM.] *Stoicum dogma, originem malorum in materiâ eſſe. quod & Arnobius amplecti videtur lib.* I. Quid enim ſi materies prima, quæ in rerum quattuor elementa digeſta eſt, miſeriarum omnium cauſſas ſuis continet in rationibus inuolutas? *Ego de totâ re, in Phyſiol.* I. *Diſſert.* XIIII.

161. HÆC PASSA EST.] *Diogenes in Zenone:* Ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων δύο, τὸ ποιοῦν, καὶ τὸ πάσχον. τὸ μὲν οὖν πάσχον εἶναι τὴν ἄποιον οὐσίαν, τὴν ὕλην. τὸ δὲ ποιοῦν, τὸν ἐν αὐτῇ λόγον τὸν θεόν: Principia duo eſſe. Faciens Patiensque. Et patiens quidem, eſſe ſubſtantiam qualitatis expertem, Materiem dictam. Faciens verò, Rationem diuinam in eâ exſiſtentem. *Vide Epiſt.* LXV. *& me in Phyſiol.*

162. INERTIBVS ELEMENTIS.] *Vult ecce materiem cauſſam eſſe talium affectuum vel euentuum, & ab ignauâ illâ ignauos gigni; & vitam pariter ſortemq; totam talem.*

163. CVM CVRA.] *Salluſtiana phraſis eſt: lib.* IV. *De Benef. cap.* I.

164. FORTIORE FATO.] *Quòd naſcatur ſcilicet ex materie non inerti nec iacente, acrioribusq; elementis.*

165. PRONA VIA.] *Deuergens & inclinata, cùm Sol eſt in occaſu.*

166. EST

Hæc cùm audiſſet ille generoſus adoleſcens: Placet, inquit, via. aſcendo. [166] eſt tanti per A
iſta ire caſuro. Non deſinit acrem animum metu territare:

Vtque viam teneas, nulloque errore trahâris,
[167] *Per tamen aduerſi gradieris cornua tauri,*
Æmoniosque arcus, violentique ora leonis. Poſt hæc ait: [168] *Iunge datos*
currus. his quibus deterreri me putas, incitor: libet illîc ſtare, vbi ipſe ſol trepidat. hu-
VI. milis & inertis eſt, tuta ſectari: per alta virtus it. Quare tamen bonis viris patitur
aliquid mali Deus fieri? ille verò non patitur. [169] Omnia mala ab illis remouit, ſcelera
& flagitia, & cogitationes improbas, & [170] auida conſilia, & libidinem cæcam, & alie-
no imminentem auaritiam: ipſos tuetur ac vindicat. Numquid hoc quoque à Deo ali-
quis exigit, vt bonorum virorum [171] etiam ſarcinas ſeruet? remittunt ipſi hanc Deo cu-
ram: externa contemnunt. Democritus diuitias [172] proiecit, [173] onus illas bonæ mentis
exiſtimans: quid ergo miraris, ſi id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus ali-
quando vult ſibi accidere? Filios amittunt viri boni. quídni, cùm aliquando & ipſi B
[174] occidant? In exſilium mittuntur. quídni, cùm aliquando ipſi patriam non repetituri
relinquant? Occiduntur. quídni, cùm aliquando ipſi ſibi manus afferant? Quare quæ-
dam dura patiuntur? vt etiam alios pati doceant. nati ſunt in exemplar. Puta itaq; Deum
dicere: Quid habetis, quòd de me queri poſſitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bo-
na falſa circumdedi, & animos inanes, velut longo fallaciſque ſomnio luſi. auro illos, ar-
gento & ebore ornaui: intus boni nihil eſt. Iſti, quos pro felicibus aſpicitis, ſi non quà
occurrunt, ſed quà latent, videritis, miſeri ſunt, ſordidi, turpes, ad ſimilitudinem pari-
tum ſuorum extrinſecus culti. Non eſt iſta ſolida & ſincera felicitas: [175] cruſta eſt, &
quidem tenuis. Itaque dum illis [176] licet ſtare, & ad arbitrium ſuum oſtendi, nitent &
imponunt: cùm aliquid incidit, quod diſturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ
ac veræ fœditatis alienus ſplendor abſconderit. Vobis dedi bona certa, manſura: quanto
magis verſaueritis, & vndique inſpexeritis, meliora maioraque. Permiſi vobis, metuen-
da contemnere, cupienda faſtidire. non fulgetis extrinſecus: bona veſtra introrſus ob- C
uerſa ſunt. Sic mundus [177] exteriora contempſit, ſpectaculo ſui lætus. Intus omne poſui
bonum. non egere felicitate, felicitas veſtra eſt. At multa incidunt triſtia, horrenda, dura
toleratu. Quia non poteram vos iſtis ſubducere, animos veſtros aduerſus omnia armaui.
Ferte fortiter: hoc eſt, quo [178] Deum antecedatis. ille extra patientiam malorum eſt, vos
ſupra patientiam. Contemnite paupertatem. nemo tam pauper viuit, quàm natus eſt.
Contemnite dolorem: aut ſoluetur, aut ſoluet. contemnite fortunam: nullum illi te-
lum

166. EST TANTI.] *Hoc pretio, emam vel cadere.*

167. PER TAMEN ADVERSI.] *Mira aſtrologia, per diſtantia hæc Zodiaci ſigna vno die (ita argumentum eſt) Solem tranſire. At vnumquodque eorum menſem vnum tenet. Sed à poëtis quis hæc exigit? ſpecioſè & vulgariter ea dici, ſatis eſt.*

168. IVNGE DATOS.] *Hæc omnia, peſſimo ſanè exemplo, omiſerat Mureius. quâ cauſâ? quia aliter nempe in Ouidio, nec ius ſcilicet noſtro mutare leuiter & ſua rei aptare. In quo etiam ingenij laus eſt, adeò non culpa. In poëtâ erat*, Finge datos currus: *& à Sole pronunciabatur. noſter mutat, ſiue datâ operâ (quod puto) ſiue obliuione⌣, & Phaëtonti adſcribit. ⌣Age pater, inquit, currus quos das & cedis, iunge: lubet ſtatim conſcendere⌣.*

CAP. VI. 169. OMNIA MALA.] *Id eſt, omnia verè mala. atque hæc melior reiectio, quàm illa de materie⌣.*

170. AVIDA CONSILIA.] *Quæ? nam de auaritiâ iam ſequitur. Ergo ad ambitionem & eiuſmodi cupidines refer.*

171. ETIAM SARCINAS.] *Vt loco calonis ſeruuliq; ſit.*

172. PROIECIT.] *Fratribus reliquit, cùm pars eius eſſet* centum talentorum, *ſiue* LX. millium Philippicorum.

173. ONVS BONÆ.] *Apuleius:* Prorſus ad viuendum, vt ad natandum, ille melior, qui onere liberior.

174. OCCIDANT.] *Brutus, Imperioſus, Fulnius, alij.* D

175. CRVSTA EST.] *Quæ in parietibus, è vario marmore, ſplendebat.*

176. LICET STARE.] *Sic Demoſthenes, de Philippo:* Αλλ', οἶμαι, νῦν μὲν ὑπισχνοῦ τοῦτος τὸ κατορθοῦν. εἰ δὲ εὐπραξίαι δ' εἶναι συγκρύψαι καὶ συκλείσαι τὰ τοιαῦτα ὀνείδη. εἰ δ' ἐ τι πταίσειε, τότε ἀκριβῶς ἅπαντ' ἐξετασθήσεται: Sed, opinor, nunc obſtat his & tenebras facit eius proſperitas. nam felices ſucceſſus, mirum quàm potentes ſint occultare & quaſi inûbrare talia dedecora. Cùm autem aliquid offenderit, tum in omnia eius acriter ab omnibus inquiretur.

177. EXTERIORA CONT.] *Vbi vacuum infinitum.*

178. DEVM ANTECEDATIS.] *Superbè, an ſultè? Si diſ-*

A lum quo feriret animum, dedi. contemnite mortem: quę vos [179] aut finit, [180] aut transfert. Ante omnia caui, ne quis vos [181] teneret inuitos. patet exitus. Si pugnare non vultis, licet [182] fugere. Ideoque ex omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, nihil feci facilius, quàm mori. Prono animam loco posui: [183] trahitur. Attendite modò, & videbitis, quàm breuis [184] ad libertatem, & quàm expedita, ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quàm intrantibus moras posui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuisset, si homo tam tardè moreretur, quàm nascitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quàm facile sit [185] renunciare naturæ, & munus suum illi [186] impingere. Inter ipsa altaria & sollemnes sacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiscite. Corpora opima taurorum [187] exiguo concidunt vulnere, & [188] magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit. tenui ferro commissura ceruicis abrumpitur, & cùm articulus ille, qui caput collumque committit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec vtique ferro eruendus est: non sunt vulnere impresso scrutanda
B præcordia: [189] in proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinaui locum: quacumque peruium est. Ipsum illud quod vocatur mori, quo anima discedit à corpore, breuius est, quàm vt sentiri tanta velocitas possit. Siue fauces nodus elisit; siue spiramentum aqua præcluſit, siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit; siue [190] haustus ignis cursum animæ remeantis interscidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? quod tam citò fit, [191] timetis diu?

Si discerni nos ita à Deo dixisset, rectè: at illum anciri, impiè. Et sunt istæ voces Stoicæ μεγαλητορίας, quà me volente abstinuissent. Vide Manuduct. III. Dissert. XIII.

179. AVT FINIT.] *Si pereunt animæ.*

180. AVT TRANSFERT.] *Si manent, & ad sidera sua eunt.*

181. TENERET INVITOS.] *Auctor Thebaidos,*
C *diuini poëmatis:*

—— optimè hoc cauit Deus,
Eripere nemo vitam non homini potest,
At nemo mortem. mille ad hanc aditus patet.

182. FVGERE.] *Deserere hanc militiam, id est, vitam.*

183. TRAHITVR.] *Si probum verbum; acumen in eo, quòd animam prono & decliui loco esse velit, lapsuram sponte, nisi identidem trahatur. Nonne hoc fit, cùm reciprocamus? nam alioqui abeat, & emaneat. Dubitaui tamen, an non* traditur. *vti dicat, non pellenda est, sed dumtaxat mittenda & tradenda. Et ita sanè loquimur,* tradere animam ac spiritum. *Noster De Irâ III. cap. XIX. An etiam,* truditur? *videant sagaciores Critici.*

184. AD LIBERTATEM.] *Adde De Irâ. III. cap. XV.*

D 185. RENVNCIARE.] *Nuncium naturæ mittere, qui significet te conditione aut munere eius non vltrà vti.*

186. IMPINGERE.] *Quod fit, cùm velut indignantes abimus, & vitam proiicimus.*

187. EXIGVO CONC.] *Securi percussa, vel etiam malleo. Securi, in ipso collo, vbi capiti nectitur. Ouid.*

—— veluti qui candida tauri
Rumpere sacrificâ molitur colla securi.

Etiam malleo, incusso temporibus, vt attonitæ caderent, & cultro dein supposito iugularẽtur. Idem alibi:

Lactentis vituli, dextrâ libratus ab aure,
Tempora discussit, claro, caua, malleus ictu.

188. MAGNARVM VIRIVM.] *Puto alterum exemplum, & interpunctiunculâ separandum, vt feci. Elephantes enim intellegit, quod & verba ea mox dicunt,* tanta illa moles. *Hos subitò interficere inuentum ab Asdrubale, illo magni ducis fratre. quia videbat auxilium, sed anceps esse: & sæpe consternatione aliquâ in suos sæuire. Huic rei remediũ repperit, tale.* Magister fabrile *(verba Liuij, lib. XXVIII.)* scalprum habebat cum malleo. inter aures positum, ipsâ in compage quâ iungitur capiti ceruix, quanto maximo poterat ictu adigebat. Ea celerrima via mortis in tantæ molis belluâ. *Ammianus idem factitatum à Persis memorat, libro XXV.* Post hos elephanti. quibus insidentes magistri, manubriatos cultros *(sunt* scalpra *Liuij)* dextris manibus illigatos gestabant: & si ferociens animal vires exsuperasset regentis, ne reuersum per suos, collisam sterneret plebem, vertebram, quæ caput à ceruice disterminat, ictu maximo terebrabant.

189. IN PROXIMO.] *Vbique mors est, ait alius. in venâ aliquâ, in funiculo, aquâ, lapide: denique in ipso aëre, ne admitte illum, & abis.*

190. HAVSTVS IGNIS.] *Quod Porcia Bruti vxor fecit.*

191. TIMETIS DIV.] *Superest dicenda vltima pars,* de miseratione: *nec eâ virum bonum dignum esse. Ita enim diuiserat, suprà cap. III. Ergo desunt aliqua. neque tamen censeo huc assuendum aut subnectendum libellum* De constantia sapientis: *quod quidam volunt, moniti à libris scriptis, qui sic ordinant. Profectò diuersum argumentum est: & id quod hic deest, si suppleri placet, fiat è libro De Tranquillitate, cap. XV. vbi paria tractat. Quod ad scriptos, sæpe talia confundunt.*

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ

AD SERENVM

DE TRANQVILLITATE ANIMI

LIBER.

ARGVMENTVM ET ORDO.

A

B

C

D

Est hic libellus inter vtiles, & materie ac tractatu insignes. Scriptus est initio reditus sui ab exsilio, cùm ad Aulam, & Neroni instituendo, admotus fuit. Hoc apparet ex Capitis I. verbis: Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem multo splendore luxuria, & vndique circumsonuit. Luxuriam in Aulâ tangit, ignotam sibi anteà & inuisam. Ordo in scripto confusus est, imò vix est: & traiectio, aut defectus, nisi fallor, in multis appâret. Summarium tamen hoc est. Occasio scribendi à suâ inconstantiâ, & quòd animi semper pendeat, parum firmi in alterutrâ parte, aut quieti. Hoc ait illorum esse, qui in viâ sunt ad Sapientiam, sed nondum peruenerunt, nec fructum eius gustant, Tranquillitatem. O magnum bonum! & quid ea est? describit. Quomodo perueniam? Inconstantiam fugiendo. Quid igitur ea? & hanc graphicè describit. Ea pellitur variis remediis, primùm Occupatione: eaque vel Publicâ, si tempora & indoles tua ferent; vel Priuatâ, vt in optimis studiis meditationibusque versêre. Non tamen subitò à Rep. fugiendum: multas eius partes esse, & vnam aliquam licere amplecti. Hæc vsque ad Cap. IV. Tum addit, Si ad negotia imus, tria consideranda: Nosipsos, Negotium, Homines quorum causâ, aut cum quibus, actitamus. In Nobis, æstimandas Vires, quid & quatenus possimus, neque vltrà tendamus. In Negotiis, an nos iis pares? item an non catena eorum sit, & longiùs ducent. regressus semper liberos habendos. In Hominibus, an digni illi labore nostro, & temporis impendio? non sunt autem Vani, Ambitiosi, nec in seriâ vllâ re occupati. Deinde Capite VII. parùm cohærenter addit, Amicum inprimis fidum tranquillitati & oblectamento facere: sed qui ingenio tristi non sit, & omnia accusanti. Iterùm non optimus textus, & Cap. VIII. de Patrimoniorum modo. ea nec magna, nec nulla Tranquillitati apta; sed media: & quæ parcimoniâ producantur. Luxus autem vitandus, etiam in vtilibus vitæ instrumentis, vt Bibliothecâ & libris. Post hæc etiam saltus Cap. X. & Molestias in omni vitâ interuenire: sed Consuetudine molliri, tum Aspectu alienæ sortis, quæ sæpe deterior. Item Cupiditates non longè mittendas, sed ad propinqua, aut facilia prehendi. Atque hæc Proficienti & tironi præcipit: nam Sapienti non opus, qui pugnat, imò vincit omnem fortunam. Quam talem & talem prægogitat, & ipsâ præuisione mollit aut frangit. Hæc adusque Cap. XII. Ab eo alia tractatiuncula, Non esse in Superuacuis laborandum, neque (quantum potest) in Alienis. Democriti caleste præceptum inculcat: Nec priuatim, nec publicè, multa agi. Iam Cap. XIV. à Leuitate arcet, itemque Pertinaciâ: id est, neque assiduè in vitâ mutare: nec si malè elegeris, præfractè inhærere. Omnia autem æquo, ac pænè hilari oculo adspicere. Quid enim vita, nisi mimus? Postremò Simulatio (Cap. XVI.) fugienda, & anxia sui compositio: simplicitas assumatur, & interdum hilaritas, atque etiam conuiuia aut liberalior potus. Mergit hoc curas, & animum liberat atque attollit. In fine claudit, dixisse se, Quæ Tueri Tranquillitatem possint, quæ Restituere: ex quibus videas partitionem quæ fuit, sed mehercules nunc non exstat. Itaque, vt multa Senecæ, in partibus laudatum opusculum est; ordo vniuersi labat. atque id inuitis temporum, aut certè exscriptorum.

CAPVT

A

CAPVT PRIMVM.

INQVIRENTI mihi in me, [1] Serene, quædam vitia apparebant retecta, in aperto posita, quæ [2] manu prenderem, quædam obscuriora, & [3] in recessu, quædam non continua, sed ex interuallis redeuntia: quæ vel molestissima dixerim, vt [4] hostes vagos, & ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tamquam in bello paratum esse, nec tamquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maximè deprehendo (quare enim non verum vt medico [5] fatear?) me nec bonâ fide liberatum iis, quæ timebam & oderam, nec [6] rursus obnoxium. In statu vt non pessimo, ita maximè querulo & morosо positus sum: [7] nec ægroto, nec valeo. Non est quòd dicas, omnium virtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramentum & robur accedere. Non
B ignoro, etiam quæ [8] in speciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quicquid [9] ad alienum suffragium venit, morâ conualescere: & quæ [10] veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam subornantur, exspectant annos, donec paullatim colorem diuturnitas ducat: sed ego vereor, ne [11] consuetudo, quæ rebus affert constantiam, [12] hoc vitium in me altiùs figat. Tam bonorum, quàm malorum, longa conuersatio [13] amorem inducit. Hæc animi inter vtrumque dubij, nec ad recta fortiter, nec ad praua vergentis, infirmitas qualis sit, non tam semel tibi possum, quàm per partes ostendere. Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me summus [14] amor parcimoniæ, fateor. placet non in ambitionem [15] cubile compositũ, non [16] ex arculâ

COMMENTARIVS.

C CAP. I. 1. SERENE.] *Ad hunc scripsit. & est, opinor,* Annæus Serenus, *quem* Præfectum vigilum Neronis, *interemptum cum toto conuiuio, esu fungorũ, Plinius scribit, li.* XXII. *Certè inter amicos interiores Senecæ fuit, & Tacitus ita memorat Annali* XIII. *vbi de Acte libertâ. Ante Senecam obiit, & fatetur ipse mortem eius immodicè se fleuisse, epist.* LXIII. *Tamen quidam libri hic non* Serene, *sed* Seneca *præferunt. quasi hæc omnia verba & sermo Sereni sint, vsque ad* 11. *Caput. Quod mihi minimè videtur: sed est familiare Senecæ, ἀφόρμων siue occasionem scripti interdum figuratè proponere, & dilatare, atque ita ad rem venire.*

2. MANV PREND.] *Prouerbiale, de claris apertisq. De Benef.* VI. *cap.* XLII. Soleo notare hunc in
D te affectum, & quasi manu prendere.

3. IN RECESSV.] *Non in fronte & propalàm posita.*

4. HOSTES VAGOS.] *Vt Scythas aliquos, aut Numidas.*

5. FATEAR.] *Benè. nam vt idem epist.* LIII. vitia sua confiteri, sanitatis indicium est. *Iterúmque:* Morbi ad sanitatem tunc inclinant, cùm ex abdito erumpunt.

6. RVRSVS OBNOX.] *Possis & prorsus legere: sed non muto.* Obnoxium *autem, morigerum, subiectum. Sallustius:* Minari interdum ferro, ni sibi obnoxia foret. *Vide Agell. lib.* VII. *cap.* XVII.

7. NEC ÆGROTO.] *Plerique incipientium aut proficientium sic affecti. Sed vt Seneca (epist.* XX.) vitium est hæc diuersitas, & signum vacillantis animi, & nondum habentis tenorem suum.

8. IN SPECIEM.] *Quod minimè virtus facit, quæ se contenta. Sed in speciem laborat Ambitio, vt* Dignitatem (*ita hic appellat*) *consequatur; Eloquentia, vt* Famam.

9. AD ALIEN. SVFFR.] *Nam hæc talia ab aliorum iudicijs suspensa.*

10. VERAS VIRES.] *Vt virtus, & quidquid solidum petit.*

11. CONSVETVDO.] *Ouidius:* Quod malè fers, assuesce, feres benè. multa vetustas Lenit.

12. HOC VITIVM.] *Animi labantis & inconstantis.*

13. AMOREM.] *Lucretius:*

— consuetudo concinnat amorem.

14. AMOR PARCIM.] *Vel hæc & sequentia palàm doceant, Senecam de se & in suâ personâ loqui,*

15. CVBILE COMPOSIT.] *Alto toro; purpureâ atque auratâ veste instratum, lecto argenteis, eburneis, aureis pedibus.*

16. EX ARCVLA.] *In quam deponere vestes solent; & vt niterent, ac pexæ essent, pondere impositò premere. Erant igitur Arculæ, sed vicem etiam præli aut torcularis. Seneca epist.* XCIII. Quis vmquam vestimenta æstimauit arculâ? *Columella:* Quales sunt arculæ, in quibus vestimenta forensia conduntur. *Noster epist.* XCVI. De capsulâ totos, *hos mundulos fortasse (vide ibi) appellat: vt hodie dicimus,* Ex arculâ aliquem prodire.

culâ prolata veſtis, non [17] mille ponderibus aut tormentis ſplendere cogentibus preſſa: A [18] ſed domeſtica, & vilis, nec ſeruata, nec ſumenda ſollicitè. Placet [19] cibus, quē [20] nec parent familiæ, [21] nec ſpectent: non [22] ante multos paratus dies, nec multorū manibus miniſtratus, ſed parabilis facilisque, nihil habens accerſiti pretioſive, vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus [23] quà intrauerat. Placet miniſter [24] incultus & [25] rudis vernula; [26] argentum graue [27] ruſtici patris, ſine vllo opere & nomine artificis; & menſa non varietate [28] macularum conſpicua, nec per multas elegantium dominorum [29] ſucceſſiones ciuitati nota: ſed in vſum poſita, quæ nullius conuiuę oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidiâ. Cùm benè iſta placuerunt, præſtringit animum apparatus alicuius [30] pædagogij, diligentiùs quàm iam [31] intra priuatum larem veſtita, & auro culta mancipia, & agmen ſeruorum nitentium. Iam domus etiam [32] quà calcatur pretioſa, & diuitiis per omnes angulos diſſipatis, [33] tecta ipſa fulgentia, & [34] aſſectator comeſque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum B

17. MILLE PONDER.] *Vides quod de prælis dixi: ac ſic appellant. Martialis:*

Sic tua ſuppoſitis pellucent præla lacernis,
Et micat innumeris arcula ſyntheſibus.

Miror probari erudito viro ibi, prata lacernis; *longinquâ imagine, & ineptâ. Res clara eſt. & ita Statius:*

— prælisque ſolutæ
Mira Dionææ ſumit velamina telæ.

Ammianus Preſſoria *dixit, lib.* XXVIII. Solitis *(lego* ſolutis, *vt in Statio)* preſſoriis veſtes, luce nitentes arbitrâ, diligenter explorant. *Iterùm Martialis:*

De Pallatinis dominæ quod ſerica prælis.

18. SED DOMESTICA.] *An domi, & à meis, facta? hoc puto, non peregrina. an quâ domi ſolemus vti, obſoletiore & minùs ſplendente? Nam lautiores duplicem eam habebant*, Domeſticam & Forenſem. *Ammianus* XXXI. *de Hunnis, facetè:* Nec eſt alia illis Domeſtica veſtis, alia Forenſis: *vt ſcilicet his Romanis. Cicero* II. *De Finib.* Aut vt veſtitum, ſic ſententiam habeam, aliam Domeſticâ, aliam Forenſem. *Adde Sueton. Auguſti cap.* LXXIII. *Vitelly cap.* IX.

19. CIBVS QVEM.] *Nam in magnis opibus mira viri frugalitas, an quo nomine appellem? Vide* epiſt. CIX. & LXXX.

20. NEC PARENT.] *Id eſt, in quo parando non multi occupentur.*

21. NEC SPECTENT.] *Nec grex puerorum menſæ adſtet, inhians atq; imminens in lautiorem cibum.*

22. ANTE MVLTOS.] *Atqui nec probetur cibus diu antè coctus, & ſpernant delicati.* Paratus *ergo, quæſitus & emptus: vt ſolent peregrina aucupia aut piſces. Tamen alij libri*, imperatus: *rectè. de nimiâ curâ & diſpoſitione.*

23. QVA INTRAV.] *Per os, euomitione.*

24. INCVLTVS.] *Non auratus, aut canuſinatus, nec Pædagogij in morem cultus.*

25. RVDIS VERNVLA.] *Domi natus.* Non Phryx, aut Lycius, non à mangone petitus.

26. ARGENTVM GRAVE.] *In quo nihil præter pondus æſtimandum: non cælatum. Plinio id* Purum *dicitur lib.* III. *epiſt.* 1. Apponitur cæna non minùs nitida quàm frugi, in argento puro & antiquo. *Iuuenalis:* — argenti vaſcula puri.

27. RVSTICI PATRIS.] *Non in vrbe nati, ſed domo Cordubâ. Seneca apud Tacitum lib.* XIV. Egóne equeſtri & prouinciali loco ortus, proceribus ciuitatis annumeror?

28. MACVLARVM.] *De Benefic.* VII. *cap.* IX. Eò pretioſius *(lignum hoc citri)* quò illud in plures nodos arboris infelicitas torſit. *Nam hæ ſunt illæ* maculæ *amatæ & æſtimatæ olim: de quibus & Plinius,* XIII. *cap.* XV. Præcipua dos in venam criſpis, vel in vortices variis. Illud, oblongo euenit diſcurſu, ideoque Tigrinum appellatur: hoc, intorto, & ideò tales Pantherinæ. Sunt & vndatim criſpæ, maiore gratiâ, ſi pauonum caudæ oculos imitentur. *Mox:* Iuuant plura quoque in vnâ menſâ vitia. *Et antè:* Quod tanti emitur, arborum vitium eſt. *quæ reſpondent illis Senecæ de* arborum infelicitate. *De his menſis, Lucanus:*

Dentibus his niueis ſectos Atlantide ſiluâ
Impoſuere orbes.

Nam ligneæ iſtæ menſæ ebore ſuſtinebātur. Iuuenalis: C
— latos niſi ſuſtinet orbes
Grande ebur, & magno ſublimis pardus hiatu.

Vide plura De Benef. loco iam citato.

29. SVCCESSIONES.] *Vt Plinij æuo illa M. Tullij, & Aſinij Pollionis, & Iubæ regis, aliæq;.*

30. PÆDAGOGII.] *Puerorum, qui ſub pædagogo. qui erant, vt noſtri iſti Honorarij pueri, quos* Paigios *(neſcio an inclinatâ illinc voce) vocamus. Vide me ad Annalem* XV. *Taciti.*

31. INTRA PRIVATVM.] *Vox* priuatum, *in nullo veterum exſtat. quorum alij*, intra latus; *meus*, intra lacum; *Pinciani*, intra larem. *Haud male hoc vltimum: ſic tamen vt priora leuiter immutes*, diligentiuſque iam intra. *vt explicet hoc de* apparatu pædagogij, *& dicat mancipia intra larem & domi, domini aut conuiuarum oculis, ſic veſtiri, ſic coli. An placeat*, diligentiùs quàm intra larem? *& explicemus, diligentiùs quàm deceat priuatam domum. Palatinum & aulæ in morem, miniſtri coluntur. Enimuero aliquid Aulæ opponi, vel ex eo videtur: quòd inibi mancipia* aurata. *Lampridius in Alexandro:* D
Auratam veſtem miniſtrorum nullus, vel in publico conuiuio habuit. *Et de Pædagogianis iſtis Ammianus* XXVI. Tunicâ auro diſtinctâ, vt regius miniſter, indutus, à calce ad pubem, in Pædagogiani pueri ſpeciem. *Plinius alluſit, vbi de Auro:* Honeſtiùs viri pædagogiis id damus.

32. QVA CALCATVR.] *Solum & pauimentum, è marmore, auro & gemmis etiam mixtus.*

33. TECTA.] *Item auro vel ebore laqueata.*

34. ASSECTATOR.] *Vt ſemper. nec deſunt* ſtultorum

A imum aquas, & [35] circumfluentes ipsa conuiuia? quid epulas loquar, [36] scænâ suâ dignas? Circumfudit me ex longo [37] frugalitatis situ venientem, multo splendore luxuria, & vndique circumsonuit. Paullum titubat acies: faciliùs aduersus illam animum, [38] quàm oculos attollo. Recedo itaque non peior, sed tristior: nec inter illa [39] friuola mea tam lætus incedo, tacitusque morsus subit, & dubitatio, numquid illa meliora sint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet [40] vim præceptorum sequi, & [41] in mediam ire Rempublicam: placet honores fascesque, non purpurâ aut [42] aureis virgis [43] adductum capessere, sed vt amicis propinquisq;, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior vtiliorq; sim, [44] propiùs positus. Sequor Zenonem, Cleanthem, Chrysippum: quorum tamen nemo ad Rempub. accessit, nemo [45] non misit.
[46] Ad quam cùm animum insolitum [47] arietari permisi, vbi aliquid occurrit, aut [48] indignũ (vt in omni vitâ humanâ multa sunt) aut parum [49] ex facili fluens, aut multum
temporis res non magno æstimandæ poposcerunt, [50] ad otium conuertor. & quemad-
B modum pecoribus, fatigatis quoque, velocior [51] domum gradus est: placet intra parietes suos vitam coërcere. Nemo vllum auferat diem, nihil dignum [52] tanto impendio redditurus. sibi ipse animus hæreat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod [53] ad iudicem spectet: [54] ametur expers publicæ priuatæq; curæ tranquillitas. Sed vbi lectio fortior erexit animum, & aculeos subdiderunt [55] exempla nobilia: prosilire libet in forum, commodare alteri [56] vocem, alteri [57] operam, etsi nihil profuturam, tamen conaturam prodesse: alterius coercere in foro superbiam, malè secundis rebus elati. [58*] In studiis puto mehercule

stultorum diuitum arrosores, & quod sequitur, arrisores, *vt noster alibi.*

35. CIRCVMFLVENTES.] *Epistola* C. Concisura aquarum cubiculis interfluentium. *Plura ibi.*

36. SCÆNA SVA.] *Cùm domus, & cænatio, & ministri tam culti sint: quidni epulæ, quæ in hoc velut*
C *theatro exhibentur?*

37. FRVGALITATIS SITV.] *Hæc clamant omnino à Senecâ, & de Senecâ, ista dici. Veniebat vir optimus ab exsilio (vt veterem eius frugalitatem omittam) & ab illis tenebris in hanc Aulæ lucem. itaque merito trepidat & exclamat*, circumfundi se nouo splendore luxuriæ.

38. QVAM OCVLOS.] *Ad me apto. & lectori ingenuè aperto, animo quàm vultu, ad omnia externa, fortiorem esse.*

39. FRIVOLA.] *Tenuem vilemq; supellectilem, & instrumentum. Glossæ:* Friuola, vasa fictilia. *Idem Isidorus lib.* IX. Friuola vocantur proprie, vasa fictilia inutilia. *Propriè, sed longiùs producunt. Iuuenalis:* - iam friuola transfert Vcalegon.
Seneca III. *Controuer.* Ego illos in friuola mea
D inuitaui.

40. VIM PRÆCEPTORVM.] *Intellegit præcepta Stoica, qui ad remp. mittebant.*

41. IN MEDIAM.] *Vt ille apud Horatium, vix anceps:*

Nunc agilis fio, & mersor ciuilibus vndis,
Nunc in Aristippi furtim præcepta relabor.

42. AVREIS VIRGIS.] *Putaui olim*, laureis: *vt ad triumphorum spem alludat. Sed magis nunc adhæserim libris, qui totum hoc verbi spernunt.* Virgis adductum *lictorum scilicet, qui virgas manu tenebant, iisq; submouebant: siue & ipsas fasces vis interpretari. In Apuleij Milesiacâ* I. Lixas, & virgas, & habitum prorsus magistratui conuenientem in te video. *Sed hoc in coloniâ, vbi loco fascium, bacilli soli aut virgæ. Est qui* aureas virgas *hîc tenet, & ad auratos fasces refert. Sciat, inferioris ævi, & Principum modò fuisse.*

43. ADDVCTVM.] *Id est, non insignibus illis honoris, aut honore ipso motum.*

44. PROPIVS POSITVS.] *Reip. iam admotus: non domi, & in otio latitans. Libri tamen scripti ferè*, compositus. *quod nec improbem, quasi in arenam certamenq; iam venerim, commissus cum rebus.*

45. NON MISIT.] *Alios præceptis suis iubent accedere, ipsi absistunt. De causâ istâ, in fine libri De vitâ beatâ.*

46. AD QVAM.] *Scripti quidam longè aliter (fortasse germanius:)* Vbi aliquid animam insolitam arietari percussit. *si tamen facias*, aliquis animum insolitum.

47. ARIETARI.] *Percuti, incurri. frequens nostro verbum.*

48. INDIGNVM.] *Cum indignitate coniunctum.*

49. EX FACILI.] *De Benef.* III. *cap.* VIII. Qui beneficium ex facili largitus est.

50. AD OTIVM.] *Rempublicam omitto.*

51. DOMVM GRADVS.] *Sic mihi ad me & mea, relictis publicis. Eò enim comparatio spectat.*

52. TANTO IMPENDIO.] *Nam reuera, veteri dicto:* μέγιστον ἀνάλωμα χρόνος: Maximum impendium, tempus.

53. AD IVDICEM.] *Quod ab alieno iudicio pendeat. Deo & sibi placeat.*

54. AMETVR EXPERS.] *Ametur, ametur, cum poëtâ,*

Et secura quies, & nescia fallere vita.

55. EXEMPLA NOB.] *Eorum qui remp. animosè tractarunt.*

56. VOCEM.] *Patroni vice.*

57. OPERAM.] *Aduocati vice.*

58.* IN STVDIIS.] *Ego hîc defectum aut confusionem odorari videbar: nec satis, meo animo, ista contexta.*

cule melius esse res ipsas intueri, & harum caussâ loqui: ceterùm [59] verba rebus permit- A
tere, vt quà duxerint, hac inelaborata sequatur oratio. Quid opus est sæculis duratura
componere? Vis tu [60] non id agere, ne te posteri taceant? morti natus es: minus molestia-
rum habet funus [61] tacitum. Itaque occupandi temporis caussâ, in vsum tuum, non in
præconium, aliquid simplici stilo scribe. minore labore opus est studentibus [62] in diem.
Rursus vbi se animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in verba est, altiusq;
vt spirare, ita eloqui gestit, & ad dignitatem rerum [63] exit oratio: oblitus tum legis
pressiorisque iudicij, sublimis feror, & [64] ore iam non meo. Ne singula diutius perse-
quar, in omnibus rebus hęc me sequitur bonæ mentis infirmitas: [65] cui ne paullatim de-
fluam vereor, aut quod est solicitius, ne semper casuro similis pendeam, & plus fortasse
sit, quàm quod ipse prouideo. Familiariter enim domestica aspicimus, & semper iudi-
cio fauor officit. [66] Puto multos potuisse ad sapientiam peruenire, nisi putassent se per-
uenisse: nisi quædam in se dissimulassent, quædam [67] apertis oculis transilissent. Non est
enim quòd nos magis alienâ iudices [68] adulatione perire, quàm nostrâ. Quis sibi verum B
dicere ausus est? quis non inter laudantium blandientiumque positus greges, plurimùm
tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc fluctua-
tionem meam sistas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse pe-
riculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentes, scio. vt verâ tibi similitudi-
ne id de quo queror exprimam, non tempestate vexor, sed nauseâ. Detrahe ergo quid-
II. quid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum laboranti. Quæro mehercule
iamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem. [69] nec vllius
propiùs admoneor exemplo, quàm eorum qui ex longâ & graui valetudine expliciti,
motiunculis, leuibusque interim offensis perstringuntur, & cùm reliquias effugerint,
suspicionibus tamen inquietantur, medicisque iam sani manum porrigunt, & omnem
[70] calorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, non parum sanum est corpus,
sed sanitati parum assueuit: sicut est [71] quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus,
cùm C

59. VERBA REBVS.] *Ad illud Horatianum:*
Verbaq; præuisam rem non inuita sequentur.

60. NON ID AGERE.] *Planè scribendum*, nunc id. *In eâ voculâ emphasis. tu nunc mortalis, & breuis æui, capere animo vis posteritatem?*

61. TACITVM.] *Quietum & silens, non illud Publicum; in quo præco, dissignator, imagines, ludi, pompa. Sed & aliter* Funus tacitum, *hominis ignoti, & de quo nec sermo. Tale optat alter Seneca:* Ætas per tacitum fluat. Sic cùm transierint mei Nullo cum strepitu dies, Plebeius moriar senex.

62. IN DIEM.] *Non annos aut æuum: vt ij qui æuum cogitant.*

63. EXIT ORATIO.] *Ita libri omnes: at Muretus*, exsurgit. *Siquid mutandum, fecerim* exilit, *siue* exsilit.

64. ORE IAM.] *Et hic variant. alij*, ore tantum modo: *alij, vt meus*, ore tamen meo. *Atque hoc sanè ad vulgatum illud accedit. videturq; alludi ad Sibyllam Virgilianam, quæ Deo plena* - maiorque videri, Nil mortale sonans. *Probat ipse in fine libelli*: Tunc denique aliquid cecinit grandius ore mortali.

65. CVI NE.] *Parùm hæret: sed nec vulgatum aliis*, cum ne. *mihi placebat*, quin ne.

66. PVTO MVLTOS.] *Ego tecum, ô Annæe. Quot experimenta cepi in iuuentute huius* * δοκησισοφίας, *vt Plato appellat? & quàm primùm in viâ pedem posuerunt, visi eum habere in metâ. Itaque rectè Bion,* τὴν οἴησιν ἔλεγε, προκοπῆς ἐγκοπὴν: Opinionem aiebat, profectus impedimentum, siue *(Græco ipso verbo)* incisionem esse. *Cui Fabius consonat*: Magnos quoque profectus frequenter perdit, arrogans de se persuasio.

* Opinatæ Sapientiæ.

67. APERTIS.] *Mallem*, opertis, *clausisq;. Videntes videre noluerunt.*

68. ADVLATIONE PERIRE.] *Veteris scriptoris verbum in Io. Salisberiensi:* Omnis Romanus adulatione corrumpitur, aut corrumpit. *Et de sui æui moribus Seneca epist.* LX. Non sumus modica adulatione contenti. quidquid in nos adulatio sine pudore congessit, tanquam debitum prendimus. *Iterùm de Beneficiis* VI. *cap.* XXX. Adulandi certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandissimè fallat.

CAP. II. 69. NEC VLLIVS.] *E meo & Pinciani libris*, nec vlli propiùs admouerim exemplo: *id est, non alij rei aptiùs, magisque vicinæ comparauerim.* D

70. CALOREM.] *Quem Febrim statim interpretatur.*

71. QVIDAM TREMOR.] *Idem De Breuit. vit. cap.* II. Velut in profundo mari, in quo post ventum quoque volutatio est. *Lucanus:*
- sed vt timidus, Boreæ post flamina, pontus
Rauca gemit.
Statius:
Vt siquando ruit debellatasque reliquit
Eurus aquas, pax ipsa tumet, pontumque iacentem
Exanimis iam voluit hiems.

Clau-

A cùm ex tempestate requieuit. Opus est itaque non illis durioribus, [72] quæ etiam transcurrimus, vt alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes grauiùs; [73] sed illud quod vltimum venit, vt fidem tibi habeas, & rectâ ire viâ te credas, nihil auocatus transuersis multorum vestigiis passim discurrentium, & quorumdam circa ipsam errantium viam. Quod desideras autem, magnum & summum est, Deoq; vicinum, non concuti. Hanc [74] stabilem animi sedem Græci Εὐθυμίαν vocant, de quâ Democriti [75] volumen egregium est: ego Tranquillitatem voco. nec enim imitari, & transferre verba, ad illorum formam necesse est: res ipsa, de quâ agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Græcę vim debet habere, non faciem. Ergo quærimus, quomodo [76] animus semper [77] æqualis, secundoque cursu eat, [78] propitiusque sibi sit, & sua lætus adspiciat: & hoc gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat, [79] nec attollens se vmquam, nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc peruenîri possit, in vniuersum quæramus: sumes tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium in medium protra-

B hendum est, ex quo agnoscet quisque partem suam: [80] simul tu intelliges, quanto minus negotij habeas cum fastidio tui, quàm hi quos ad [81] professionem speciosam alligatos, & sub [82] ingenti titulo laborantes, in suâ [83] simulatione pudor magis, quàm voluntas tenet. Omnes in eâdem causâ sunt, & hi qui leuitate vexantur, ac tædio, assiduaque mutatione propositi, quibus semper magis placet [84] quod reliquerunt: & illi, qui marcent & oscitant. Adiice illos, qui non aliter, quàm quibus difficilis somnus est, versant se, & hoc atque illo modo componunt, donec quietem lassitudine inueniant, statum vitæ suæ formando subinde, in eo nouissimè manent, in quo illos non mutandi odium, sed senectus ad nouandum pigra deprehendit. Adiice & illos, qui [85] non inconstantiæ vitio parum leues sunt, sed inertiâ. Viuunt, non quomodo volunt, sed quomodo cœperunt. Innumerabiles deinceps proprietates sunt, sed vnus effectus vitij, displicere sibi. Hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, vbi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent,

C semper instabiles mobilesque. quod necesse est accidere pendentibus. Omni vitâ [86] pendent,

Claudianus: —ceu murmurat alti
Impacata quies pelagi, cùm flamine fracto
Durat adhuc sæuitque tumor.

72. QVÆ ETIAM TRANSC.] *Videtur dicere quæ nos iam peruasimus, à quibus liberi sumus. Si tamen lectio sincera: & pleraque in his aliquot clausulis anterioribus (iam ab illis verbis* In studiis) *diluta, impura, aut suspecta sunt. Possis etiam interpretari,* Quæ transcurrimus, *quæ leuiter libamus & tangimus; quia iam superuacua.*

73. SED ILLVD.] *Siquid video,* illo *legendum. Opus non illis durioribus, sed isto leniore.*

74. STABILEM.] *Alludit ad Democriti vocem,*
D *qui Tranquillitatem* εὐεστὼ *vocauit:* Stabilitatem animi, & Constantiam. *Imò & volumen eo titulo seorsim scripsit, præter illud* περὶ εὐθυμίας, *siue* De Tranquillitate. *Nam istud ad Senecæ ævum peruenit, quod iam ostendit: illud prius periit, quod clarè Diogenes scribit:* ἡ δὲ εὐεστὼ οὐχ εὑρίσκεται, *inquit,* Nam Constantia eius non reperitur.

75. VOLVMEN EGREGIVM.] *Laudat, & mones desiderium: frustrà. fuit, vt multa alia præclara. Sed &* Panętij *Stoici eâdem inscriptione liber, item* Hipparchi Pythagorici: *denique &* Plutarchi Chæronæi, *qui exstat.*

76. ANIMVS SEMPER.] *Descriptio est* Tranquillitatis *vberior. quam ipsam ita Democritus efformabat:* Καθ' ὃν γαληνῶς καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει, ὕτε ὑπὸ δέους ταρασσομένη φόβου, ἢ δεισιδαιμονίας, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους: Per quam tranquillè & constanter animus agit, nullo metu perturbatus, vel superstitionis, vel alterius affectus.

77. ÆQVALIS.] *Fortè,* æquali secundoque. *Est Stoicorum ἰωσία.*

78. PROPITIVSQVE SIBI.] *Volens & benignus. non sibi aut fortunæ suæ iratus.*

79. NEC ATTOLLENS.] *Planè qualis ille Cotta apud Sallustium:* Bonæ secundæque res, opes non ingenium mihi mutabant. *Enimuero mutari ad hæc incerta & externa, vt Epictetus loquitur,* διὰ τοῦτο φάσις καὶ χαρακτήρ: imperiti constitutio est, & character.

80. SIMVL TV.] *Hæc verba videantur proiis, qui priorem totam partem & querelam* Sereni *esse volunt interrogantis. Sed, vt rem dicam, hic libellus satis confusus est: à scriptore, an ab æuo: sed confusus.*

81. PROFESSIONEM.] *Ad Philosophos falsos hoc referri? an ad eos, qui in luce publicâ, magistratus & rectores? vtrouis potest.*

82. INGENTI TITVLO.] *Sub præscriptione honestâ. siue sapientiæ, vt philosophi, siue curæ publicæ & tutelæ, vt alij.*

83. SIMVLATIONE.] *Quâ præferunt sibi benè & beatè esse. iucundè & tranquillè viuere.*

84. QVOD RELIQVERVNT.] *Vt viduus mulierculus defuncti mariti.*

85. NON INCONSTANTIÆ.] *Veteres,* constantiæ. *ex quo Pincianus:* qui non constantiâ, in vitio. *Assentior, sed hoc amplius,* in vitâ *legi vellem.*

86. PENDENT.] *Parùm suauiter repetitur: nam præiuit* pendentibus. *sed passim hic interpolatio.*

dent, & inhonesta se ac difficilia docent, coguntque: & vbi sine præmio labor est, torquet illos irritum dedecus, nec dolent praua, sed frustrà voluisse. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor, subrepitque illa iactatio animi, non inuenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt; & cunctatio vitę parum se explicantis, & inter [87] destituta vota torpentis animi situs. Quæ omnia grauiora sunt, vbi odio infelicitatis operosæ ad otium profugerunt, & ad secreta studia: quæ [88] pati non potest animus ad ciuilia erectus, agendique cupidus, & naturâ inquietus, parum scilicet in se solatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipsæ occupationes discurrentibus præbent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus adspicit se sibi relictus. Hinc illud est tædium, & displicentia sui, & nusquam residentis animi volutatio, & otij sui tristis atque ægra patientia: vtique vbi causas fateri pudet, [89] tormenta introrsus egit verecundia, in angusto inclusæ cupiditates, sine exitu, se ipsæ strangulant. Inde mæror marcorque, & mille fluctus mentis incertæ, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus otium suum detestantium, quærentiumque nihil ipsos habere quod agant, & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia: & omnes destrui cupiunt, quia se non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auersatione alienorum processuum, & suorum desperatione, obirascens fortunæ animus, & de sæculo querens, & in angulos se retrahens, & pœnæ incubans suæ, dum tædet sui, pigetque. Naturâ enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus. grata omnis illi excitandi se abstrahendique materia est; gratior quibusque pessimis ingeniis, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, [90] in quas cupiditates velut mala vlcera eruperunt, voluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quædam, quæ corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectant: vt versare se, & mutare nondum sessum latus, & aliò atque aliò [91] positum ventilari. Qualis ille [92] Homericus Achilles est, modò pronus, modò supinus, in varios habitus se ipse componens. quòd proprium ægri est, nihil diu pati, & mutationibus vt remediis vti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagæ, & littora pererrátur, & modò mari se, modò terrâ experitur semper præsentibus infesta leuitas. Nunc Campaniam petamus. iam [93] delicata fastidio sunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amœni requiratur, in quo luxurioſi oculi longo locorum horrentium squallore releuentur. Tarentum petatur, [94] laudatusque portus, & hiberna cæli mitioris, & tecta vel [95] antiquæ satis opulenta turbæ. Iam flectamus cursum ad vrbem. nimis diu [96] à plausu & [97] fragore aures vacauerunt: iuuat

87. DESTITVTA VOTA.] *A successu & Fortunâ.*

88. PATI NON POTEST.] *Nec mirum.* nam primum argumentum est *(noster epist.* II.*)* compositæ mentis, posse consistere, & secum morari. *Horatius in ipsos:*

Non horam tecum esse potes, non otia rectè
Ponere, teque ipsum vitas fugitiuus & erro.

89. TORMENTA.] *Cum articulo scriberem*, & tormenta.

90. IN QVAS.] *Fortè*, in quis, *id est, quibus.*

91. POSITVM.] *Gruterus*, positu.

92. HOMERICVS ACHIL.] *Versus quos tangit, in Iliad.* ω.

Ἄλλοτ' ἐπὶ πλευρᾶς κατακείμενος, ἄλλοτε δ' αὖτε
Ὕπτιος, ἄλλοτε δὲ πρηνὴς, τότε δ' ὀρθὸς ἀναστάς:

Nunc lateri incumbens, iterùm post paullò supinus
Corpore, tũ pronus, tũ surgens deniq; rectus.

Quos & Iuuenalis adspexit, aut vertit:

- noctem patitur lugentis amicum
Pelidæ, cubat in faciem, mox deinde supinus.

93. DELICATA.] *Ad ipsam Cãpaniam refer, quæ nihil nisi cæli fœlíq; deliciæ: præsertim vt tunc culta.*

94. LAVDATVSQVE PORTVS.] *Liuio descriptus, libro* XXV. *& Floro* I. *cap.* XVIII.

95. VEL ANTIQVÆ.] *Sententia est, Tecta etiamnunc tam multa & lata, vt vel antiquam turbam (id est, quæ olim fuit) possint capere. Nam Tarentum, Croton, Metapontus, magna illa & florentißima olim opida (ita vices rerum sunt) tunc deserta. Nominatim hoc de Tarento, Strabo*: Vetus murus ambitum habet magnum, nunc autem maior vrbis pars, ad Isthmum sita, deserta est. *Dio Chrysostomus in Tarsico primo*: Nónne Sybaris, quæ maximè luxuriata est, maximè perit? nónne Croton & Thurij, & Metapontus, & Tarentum? quæ olim sic florentes & potentes, quâ vrbe non sunt nunc desertiores? *Tamen suspecta lectio.*

96. A PLAVSV.] *Theatrali.*

97. FRAGORE.] *Circensi. Iuuenalis:*

- & fragor aurem
Percutit, euentum viridis quo colligo panni. *Neque nego in theatris potuisse & fragorem esse populi incitati: sed magis in Circo, victoriæ illo euentu, inter factiones & sponsiones.*

98. SEM-

A iuuat iam & humano sanguine frui. Aliud ex alio suscipitur, & spectacula spectaculis mutantur: vt ait Lucretius,

Hoc se quisque modo [98] *semper fugit.*

Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & vrget grauissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis, [99] nec nostræ, nec vllius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quòd proposita sæpe mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerant nouitati locum. Fastidio illis esse cœpit vita, & ipse mundus: & [100] subit illud rabidarum deliciarum: [101] *Quousque eadem?* Aduersus hoc tædium III.
quo auxilio putem vtendum, quæris. Optimum erat (vt ait [102] Athenodorus) actione rerum & Reip. tractatione, & officiis ciuilibus se detinere. nam vt quidam sole, & exercitatione, & curâ corporis, diem ducunt, athletisque vtilissimum est, lacertos suos, roburque cui se vni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad
B rerum ciuilium certamen parantibus, in opere esse, non longè pulchertimum est? Nam cùm vtilem se efficere ciuibus mortalibusque propositum habeat, simul & exercetur & proficit, qui in mediis se officiis posuit, communia priuataq; pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam insanâ hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parùm tuta simplicitas est, & plus futurum semper est quod obstet, quàm quod succedat, [103] à foro quidem & publico recedendum est: sed habet, vbi se etiam in priuato lare explicet magnus animus. nec vt leonum animaliumque impetus caueis coercetur: sic hominum, quorum [104] maximè in seductu actiones sunt. Ita tamen delituerit, vt vbicumque otium suum absconderit, prodesse velit & singulis & vniuersis, ingenio, voce, consilio. Nec enim is solus Reip. prodest, qui [105] candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloque censet: sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tantâ bonorum præceptorum inopiâ, virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque cursu ruentes prensat ac retrahit, & si nihil aliud, certè moratur, in priuato pu-
C blicum negotium agit. An ille plus præstat, qui [106] inter peregrinos & ciues, aut vrbanus præ-

98. SEMPER FVGIT.] *Illud*, semper, *non est in Lucretio, & versus respuit. At locus eius, huic compar, insignis est, & merito adscribendus, lib.* III.

—— vt nunc plerumque videmus,
Quid sibi quisque velit, nescire & quærere semper:
Commutare locũ, quasi onus deponere possit.
Exit sæpe foras magnis ex ædibus ille,
Esse domi quẽ pertæsum est, subitoq; reuertit:
Quippe foris nihilo melius qui sentiat esse.
Currit agens mannos ad villam hic præcipitanter,
Auxilium tectis quasi ferre ardentibus instet:
Oscitat extemplo tetigit cùm limina villæ,
Aut abit in somnũ grauis, atq; obliuia quærit,
D Aut etiam properans vrbem petit, atq; reuisit.
Hoc se quisque modo fugit. at, quod scilicet, vt fit,
Effugere haud potis est, ingratis hęret, & angit.

99. NEC NOSTRÆ.] *Phrasis cùm alibi, tum in Liuio crebra. Lib.* III. Patres suarum rerum erant, amissâ publicâ. *Et* XXIII. Plebs nouarum rerum & Annibalis tota esse.

100. SVBIT ILLVD.] *Magis*, subiit. *& nescio an statim* tabidarum, *pro* rabidarum. *Si hoc tenes, sententia erit, delicias acres, efferas, & infrenes eò prorumpere, vt mortem ament, se oderint. Si, quod subiicio; delicias languentes, deficientes (vt solet à nimio vsu) tædio ire ad mortem.*

101. QVOVSQVE EADEM?] *Dormire, surgere, ingerere, egerere, libidinari, satiscere, & omnia in orbem. Lucretius, in contemptu vitæ:*

Præterea, versamur ibidem, atque insumus vsque,
Nec noua viuendo procuditur vlla voluptas.

CAP. III. 102. ATHENODORVS.] *Aliquot isto nomine, & quidem sectæ Stoicæ fuerunt. Vide Manud.* I. *Dissert.* XII.

103. A FORO QVIDEM.] *Ita idem suadet & probat, epist.* XXVIII. Si liceat disponere se, conspectum quoque fori & viciniam procul fugiam. *Plura ibi vide.*

104. MAXIME.] *Imò*, maximæ.

105. CANDIDATOS EXTRAHIT.] *Producit ad petendum, suffragator est. Nam ita in comitiis illis Senatoriis (hoc Principum æuo) fiebat. Vide Plinij epistolam* XX. *libri* III. *& eiusdem Panegyricum. Adde & epist.* VIII. *nostri Senecæ, sententiâ consimili:* Non videor tibi plus prodesse, quàm cùm ad vadimonium aduocatus descenderem, aut tabulis testamenti anulum imprimerem, aut in Senatu candidato vocem & manũ commodarem? *Alioqui & legi poterat*, qui candidatus extrahit & tuetur reos. *Nam aduocati & honestiores, in tali veste.*

106. INTER PEREGRINOS.] *Primus Prætor in vrbe ius, & inter ciues dixit, creatus anno Vrbis* CCCXCVIII. *atque is* Vrbanus *ideò dictus. Posteà, non sufficiente eo, & multitudine peregrinorum influente in vrbem, alter additus, qui ius diceret inter ciues & Peregrinos. Id factum anno* DX.

prætor adeuntibus [107] assessoris verba pronunciat: quàm [108] qui docet quid sit iustitia, A
quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, [109] quantum bonum sit bona conscientia? Ergo si tempus in studia conferas, quod subduxeris officiis, [110] non deserueris, nec munus detractaueris. Neque enim ille solus militat, qui in acie stat, & [111] cornu dextrum læuumque defendit: sed & qui portas tuetur, & statione minus periculosâ, non otiosâ tamen fungitur, vigiliasque seruat, & armamentario præest. quæ ministeria quamuis incruenta sint, [112] in numerum stipendiorum veniunt. Si te ad studia reuocaueris, omne vitæ fastidium effugeris: nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi grauis eris, nec aliis superuacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quisque. Numquam enim [113] quamuis obscura virtus latet, sed [114] mittit sui signa. quisquis dignus fuerit, vestigiis illam colliget. Nam si omnem conuersationem tollimus, & generi humano renunciamus, viuimusq; in nos tantùm conuersi; sequetur hanc solitudinem, omni studio carentem, inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia subuertere, & mare submouere, & aquas B
contra difficultates locorum ducere, & malè dispensare tempus, quod nobis natura consumendum dedit. Alij parcè illo vtimur, alij prodigè: alij sic impendimus, vt possimus rationem reddere: alij, vt nullas habeamus [115] reliquias. Quare nihil turpius est, quàm grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentum, quo se probet diu vixisse, præter ætatem. [116] Mihi, carissime Serene, nimis videtur submisisse temporibus se Athenodorus, nimis citò refugisse. Nec ego negauerim aliquando cedendum: sed sensim relato gradu, & saluis signis, saluâ militari dignitate. Sanctiores tutioresque sunt hostibus suis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, studioso que virtutis. si prævalebit fortuna, & præcidet agendi facultatem; non statim auersus inermisque fugiat, latebras quærens, quasi vllus locus sit, quò non possit fortuna persequi: sed parciùs se inserat officiis, & cum delectu inueniat aliquid, in quo vtilis ciuitati sit. Militare non licet? honores spectet. priuato viuendum est? sit orator. silentium indictum est? tacitâ aduocatione ciues iuuet. periculosum etiam ingressu forum est? in domibus, in spectaculis, in conuiuiis, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam C
agat. Officia si ciuis amiserit, hominis exerceat. Ideò magno animo nos [117] non vnius vrbis mœnibus clausimus, sed in totius orbis commercium emisimus; patriamque nobis mundum professi sumus: vt liceret latiorem virtuti campum dare. Præclusum tibi tribunal est, & rostris prohiberis, aut comitiis? respice post te, quantū latissimarum regionū pateat, quantum populorū. numquam tibi ita magna pars obstruetur, vt non maior relinquatur. Sed vide, ne totū istud vitium tuū sit. non vis enim nisi consul, aut [118] prytanes,

107. ADSESSORIS VERBA.] *Quæ ille peritus iuris dictasset, quibus sententiam concepisset. Notum Adsessuræ hoc munus. atq; ita emendauit hunc locum Iac. Cuiacius* XXIII. *Obseru. cap.* XL. *Etsi nec litterâ minus meus laudatus ille codex.*

108. QVI DOCET.] *Absunt hæc duo verba omnibus libris, tamen apta & tenenda.*

109. QVANTVM BONVM.] *Ita Erasmus vulgauerat, tenuitq; Muretus. At Pinciani codices,* quàm gratuitum bonum sit bona conſ. *Quidam Gruteri, & meus,* quantum grauidorum hominum sit bona conſ. *Adhæream Pinciani, & explicem:* Gratuitum bonum, *quòd reliqua pretio aut labore; hoc vltrò, & voluntate solâ, paretur.*

110. NON DESERVERIS.] *Meus,* te non deserueris. *nec malè. Illud tamen à militiâ, aptius videtur.*

111. CORNV DEXTRVM.] *Acies in duo cornua plurimum diuidi solet, quod notum. putarem tamen coumediùs legi,* cornu dextro, læuóve. *Neque enim vnus vir totum cornu defendit.*

112. IN NVMERVM.] *Id est, stipendiis accensentur: æs & nomen militare capiunt. Non audio qui corrigit,* in numerorum stipendia: *id est, cohortium, inquit. Apage. vulgatâ nihil melius aut clarius.*

113. QVAMVIS OBSCVRA.] *Etsi non in luce & publico posita. etsi in priuato parueq; lare.*

114. MITTIT SVI SIGNA.] *Lumen & radios* D
spargit. An à feris magis sumptum, quæ odorem & vestigia relinquunt, iis vestigandæ?

115. RELIQVIAS.] *Nihil appareat, nihil facti operis exstet.*

116. MIHI CARISSIME.] *Hactenus Athenodori sententia: nunc Senecæ, qui aliquid distinguit, aut mutat.*

117. NON VNIVS VRBIS.] *Vide De Vitâ beatâ, cap.* XXXI.

118. PRYTANES.] *Athenienſium magiſtratus, apud quos, eiectis triginta tyrannis, decem à Thrasybulo reip. præpositi: mox ius quoque à Pansaniâ spretis, quinquaginta isti* Prytanes *instituti. de quibus Demosthenes* II. *Philipp. atque alibi, Pollux libro* VIII. *& Harpocration his verbis:* πρυτάνεις πεντήκοντα

A tanes, aut [119] ceryx, aut [120] sufes administrare Remp. Quid si militare nolis, nisi imperator, aut tribunus? etiam si alij [121] primam frontem tenebunt, te sors inter [122] triarios posuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præcisis quoque manibus ille in prælio inuenit, quod partibus conferat, qui stat tantùm, & clamore iuuat. Tale quiddam facies, si à primâ te Reip. parte fortuna submouerit; stes tamen, clamore iuues: si quis fauces oppresserit; stes tamen, & silentio iuues. Numquam inutilis est opera ciuis boni. auditu enim, visu, vultu, nutu, obstinatione tacitâ, incessuq; ipso prodest. Vt salutaria quædam, citra gustum [123] tactumque, odore proficiunt: ita virtus vtilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, siue exspatiatur & fruitur suo iure; siue precarios habet accessus, cogiturque vela contrahere; siue otiosa mutaque est, & angusto circumscripta, siue adaperta: in quocumque habitu est, prodest. Quid? tu parum vtile putas exemplum bene quiescentis? [124] Longè, inquam, optimum est miscere otium rebus, quotiens actuosa vita impedimentis fortuitis, aut ciuitatis conditione prohibetur. Numquam
B enim vsque eò intercluſa sunt omnia, vt nulli actioni honestæ locus sit. Numquid potes inuenire vrbem miseriorem, quàm Athenienſium fuit, cùm illam triginta tyranni diuellerent? mille [125] trecentos ciues, optimum quemque, occiderant: nec finem ideò faciebat, sed irritabat se ipsa sæuitia. In quâ ciuitate erat ariopagos, religiosissimum iudicium, in quâ senatus populusque senatui similis: coibat quotidie carnificum triste collegium; & infelix curia tyrannis angusta. Poterátne illa ciuitas conquiescere, in quâ tot tyranni, [116] quot satellites erant? Ne spes quidem vlla recipiendæ libertatis animis poterat offerri: nec vlli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum. vnde enim miseræ ciuitati tot [127] Harmodios? Socrates tamen [128] in medio erat, & lugentes patres consolabatur, & desperantes de Rep. exhortabatur, & diuitibus opes suas [129] metuentibus exprobrabat [130] seram periculosæ auaritiæ pœnitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cùm inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipsæ in carcere occiderunt: & qui tutò insultauerat agmini tyrannorum, eius liber-
C tatem libera ciuitas non tulit: vt scias & in afflictâ Rep. esse occasionem sapienti viro ad se proferendum, & in florenti ac beatâ, [131] pecuniam, inuidiam, mille alia vitia [132] inermia regnare. Vtcumque ergo se Resp. dabit, vtcumque fortuna permittet, ita aut [133] explicabimus nos, aut contrahemus: vtique mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Imò ille vir fuerit, qui periculis vndique imminentibus, armis circà & cathenis frementibus,

τήκοντα ἄνδρες ἀπὸ μίας φυλῆς, οἱ διοικοῦντες πάντα τὰ ὑπὸ τῆς βουλῆς ταττόμενα: Prytanes, quinquaginta viri ex vnâ tribu electi, qui omnia administrant à Senatu decreta. *Idem summi magistratus nomen & Rhodiis fuit, apud Liuium* XLII. *Plutarchum in Politicis, Appianum* IV. *Ciuil.*

119. CERYX.] *Libri, vt in ignotiore voce, vacillant, & meus* tenyt *præfert. Sed vulgatum, verum: est*ij. Ceryx, præco, legatus: *etiam qui sacra Cereris*
D *tractabat.* Ceryx, *vel ad discrimen* ἠσυχήρυξ: *de quibus Athenæus aliquid lib.* XIIII. *& Plutarchus in Alcibiade.*

120. SVFES.] *Pœnorum supremus Dictator, in Liuio. Vide Festum, eâ voce.*

121. PRIMAM FRONTEM.] *Hoc est, quod ipse De Constantiâ sap. cap. vlt. scribit,* in primâ acie altos ordines stare. *Vide Militiam nostram.*

122. TRIARIOS.] *Qui tertij in acie, vltimiq;.*

123. TACTVMQVE.] *Quidam libri*, citra gustum, tactu, odore: *neque id malè, etsi vulgatum præfero.*

124. LONGE, INQVAM.] *Haud satis hærere cum prioribus videtur: nisi refers ad illa contra Athenodorum dicta.*

125. TRECENTOS.] *Alij* quingentos *tradunt.*

126. QVOT SATELL.] *Meus, & alij scripti*, tot tyranni erant, quot satellites essent? *Puto verum, si vocula educatur latens:* quot sat satellites essent. *Erant enim triginta tyranni: atqui satis erat, inquit, tot vel satellites tyrannidis esse. De tyrannide autem istâ, noster epist.* CIV.

127. HARMODIOS.] *Tyrannicidas. Vide lib.* VII. *De Benef. cap.* XIV.

128. IN MEDIO.] *Cicero ad Atticum,* VIII. Quasi locupletior mihi quærendus sit auctor, quam Socrates, qui cum XXX. tyranni Athenis essent, pedem portâ non extulit.

129. METVENTIBVS.] *Quia diuites maximè periclitantur sub tyrannis.*

130. SERAM.] *Antè enim opes exponendæ pro patriâ, contra Lacedæmonios; & priusquam eò decideret.*

131. PECVNIAM.] *Ita sanè libri: etsi Muretus,* impotentiam, *quæ Pinciani nuda coniectura est. An* pecuniam *retinemus, & auaritiam, siue potius corruptelas à pecuniâ explicamus? an* petulantiam, *siue* proteruiam *placet substitui?*

132. INERMIA.] *Togata, & tyrannidi armatæ opponit.*

133. EXPLICABIMVS NOS.] *Salutare præceptum, & simul*

tibus, non [134] alliserit virtutem, nec [135] absconderit. [136] Non enim debet seruantem se A
obruere. Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, *Malle esse se mortuum,* [137] *quàm viuere.* Vltimum malorum est, ex viuorum numero exire, antequam moriaris. Sed faciendum erit, si in Reip. tempus minùs tractabile incideris, vt plus otio ac litteris vindices: nec aliter quàm in periculosâ nauigatione, subinde portum petas: nec exspectes donec res te
IV. dimittant, sed ab illis te ipse disiungas. Inspicere autem debemus primùm [138] nosmetipsos, deinde quæ aggredimur negotia, deinde eos quorum causâ, aut cum quibus agendum est. Ante omnia, necesse est seipsum æstimare: quia ferè plus nobis videmur posse, quàm possumus. Alius eloquentiæ fiduciâ prolabitur, alius patrimonio suo plus imperauit, quàm ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorumdam parùm idonea est verecundia rebus ciuilibus, quæ [139] firmam frontem desiderant: quorumdam [140] contumacia non facit ad aulam. quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria verba quælibet indignatio effert. quidam vrbanitatem nesciunt continere, nec periculosis abstinent salibus. Omnibus his vtilior negotio quies est. B
V. ferox impatiensque natura, irritamenta nocturæ libertatis euitet. Æstimanda sunt deinde ipsa, quæ aggredimur, & vires nostræ [141] cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandæ. Debet enim semper plus esse virium in latore, quàm in onere. necesse est [142] opprimant onera, quæ ferente maiora sunt. Quædam præterea non tam magna sunt negotia, quàm fœcunda, multumque negotiorum ferunt. & hæc refugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexque nascetur. Nec accedendum eò, vnde liber regressus non sit: his admouenda manus est, quorum finem aut facere, aut certè sperare possis.

Relin-

& simul politicum, vt rebus temporibusq; virtutē saluâ, aptemur. Socratis dictum huc facit: Ὁ βίος, ὥσπερ ὄργανον, ἀγέσει καὶ ἐπιτάσει ἁρμοττόμενος, ἥδιον γίνεται: Vita, velut organum, intentione & remissione aptata, iucundior redditur: *etsi alio hoc etiam ducas, ad quietem scilicet labore temperatam. Lucanus ad Pisonem:*

Temporibus seruire decet. qui tempora certis
Ponderibus pensabit, eum si bella vocabunt,
Miles erit: si pax, positis toga vestiet armis.

134. ALLISERIT.] *Id est, nec peruicaciâ aut ambitione præposterâ, se vitamq; fregerit: quasi in scopulum nauem vltrò miserit.*

135. ABSCONDERIT.] *Turpiter se subduxerit, latuerit. Vult medium teneri qualem suum Agricolam Tacitus facit,* peritum obsequi, eruditumque vtilia honestis miscere. *Eumdem,* non contumaciâ, neque inani iactatione libertatis, famam fatumque prouocasse: *sed* obsequium & modestiam, cui industria tamen & vigor adessent, *præstitisse. Idem, de M. Lepido:* Hunc ego, temporibus illis, grauem & sapientem virum fuisse comperior. nam pleraque ab sæuis adulationibus aliorum in melius deflexit: neque tamen temperamenti egebat, cùm æquabili auctoritate & gratiâ apud Tiberium viguerit.

136. NON ENIM.] *Ita Erasmi editio, & ex eâ vulgatæ. Muretus,* Non est enim seruare se, obruere: *viderit quo auctore, non cerè libris. Quorum alij,* Non enim debet seruare se, vel obruere: *alij, vt meus,* Non enim seruare se voluit, nec obruere. *Ego eliciebam:* Non enim cernuare se volt, nec obruere. *Neutrum, inquit, sapiens facit. nec cernuat se, & abiicit pronum ac præcipitem; nec item obruit, & abscondit. Planè respondent priori clausulæ, eámque explicant:* nec allidet virtutem, nec abscondet. Cernuo *autem siue &* Cernullo, *veteris & medy æui probum solenniq; verbum est. Ipse noster, epist.* VIII. Non euertit eos Fortuna, sed cernullat & allidit. *Et notes ibi quoque iungi & pariari cum verbo* Allidendi.

137. QVAM VIVERE.] *Repetendum commune verbum,* mortuum. *Sententia est, malle se reuera esse* C
mortuum, quàm mortuum inter viuos agere. Lucretius in hoc genus:

Mortua cui vita est propè iam viuo atque videnti.

Seneca alibi: Otium sine litteris, mors est, & viui hominis sepultura. *Et de ignauo illo:* Vatias hic situs est. *Quid Plato?* Ὅρισται μὴ ὀρίσασθαι τοῦτο τὸ ἄγειν ἡσυχίαν τῇ ψυχῇ καὶ μὴ ζῆν κρεῖττον, ἢ ζῆν πράττοντι καθ' αὑτόν: Quisquis animâ & vitâ vti nescit, huic quiescere animâ, nec vltrà viuere melius, quàm sic viuere apud se. *Est ipsa sententia Curiana.*

CAP. IIII. 138. NOSMETIPSOS.] *De Irâ* III. *cap.* VII. *hæc sic partitè:* Quotiens aliquid conaberis, te simul, & ea quæ paras, quibusque pararis, ipse metire. *Etsi ibi fortasse vertus,* quibusque D
parabis: *id est, quorum causâ & gratiâ, vt hic sequitur.*

139. FIRMAM FRONTEM.] *Benè. at libri omnes prisci, & meus:* primam frontem. *Quod interpretari possis, aut eximiam & notabilem in duritie: aut primò & ante omnia assumendam talem frontem.*

140. CONTVMACIA.] *Nam Aula vult obsequentes. Tacitus:* Labeo incorruptâ libertate, & ob id famâ celebratior; Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur.

CAP. V. 141. CVM REBVS.] *Eadem lege* III. *De Irâ. cap.* VI. *extremo, &* VII. *primo.*

142. OPPRIMANT.] *Propertius:*

Turpe est, quod nequeas, capiti committere pondus,
Et pressum inflexo mox dare terga genu.

CAP.

A Relinquenda, quæ latiùs actu procedunt, nec vbi propoſueris, deſinunt. Hominum vtique delectus habendus eſt, an digni ſint, quibus partem vitæ noſtræ impendamus, an ad illos temporis noſtri iactura perueniat. Quidam vltrò officia noſtra [143] nobis imputant. Athenodorus ait, ne ad cœnam quidem ſe iturum ad eum, qui ſibi nil pro hoc debiturus ſit. Puto intelligis, multo minùs ad eos iturum, qui cum amicorum officiis [144] paria in mensâ faciunt, qui fercula pro congiariis numerant: quaſi in alienum honorem intemperantes ſint. Deme illis teſtes ſpectatoreſque, non delectabit popina ſecreta. [145] Conſiderandum eſt, vtrùm [146] natura tua agendis rebus, an otioſo ſtudio contemplationique [147] aptior ſit: & eò inclinandum, quò te vis ingenij defert. Iſocrates Ephorum iniectâ manu à foro ſubduxit, vtiliorem componendis monumentis hiſtoriarũ ratus. Malè enim reſpondent [148] coacta ingenia. reluctante naturâ, irritus labor eſt. VI.

[149] * Nihil tamen æquè oblectauerit animũ, quàm amicitia fidelis & dulcis. Quãtum bonum eſt, vbi ſunt præparata pectora, in quæ tutò ſecretum omne deſcendat, quorum B conſcientiam minùs quàm tuam timeas, quorum ſermo ſolicitudinem leniat, ſententia conſilium expediat, hilaritas triſtitiam diſſipet, [150] conſpectus ipſe delectet? Quos ſcilicet vacuos, quantum fieri poterit, à cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemque tranſiliunt, & contactu nocent. Itaque, vt in peſtilentiâ, cauendum eſt, ne [151] corruptis iam corporibus & morbo flagrantibus aſſideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipſo laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, vt quamminimè inquinatos aſſumamus. Initium morbi eſt, ægris [152] ſana miſcere. Nec hoc præceperim tibi, vt neminem niſi ſapientem ſequaris, aut attrahas. vbi enim iſtum inuenies, quem tot ſæculis quærimus? pro optimo eſt, minimè malus. Vix tibi eſſet facultas [153] delectus felicioris, ſi inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus prouentum bonos quæreres: aut ſi tibi poteſtas Catonianæ fieret ætatis, quæ pleroſque dignos tulit, qui Catonis ſæculo naſcerentur, ſicut multos peiores, quàm vmquam aliâs, maximorumque molitores ſcelerum. Vtrâque enim turbâ opus erat, vt C Cato poſſet intelligi. habere debuit & bonos, quibus ſe approbaret: & malos, [154] in quibus vim ſuam experiretur. Nunc verò in tantâ bonorum egeſtate, minùs faſtidioſa fiat electio. Præcipuè tamen vitentur triſtes, & omnia deplorantes, quibus nulla non cauſſa in querelas placet. Conſtet illi licet fides & beneuolentia, [155] tranquillitati tamen inimicus eſt comes perturbatus, & omnia gemens. VII.

Tranſeamus ad patrimonia, maximam VIII.

CAP. VI. 143. NOBIS IMPVTANT.] *Id eſt, cùm ipſi pro iis debeant, debere nos putant. quaſi quos dignos habuerint, vt obſequia præſtaremus.* Imputare *autem, in rationibus alicuius ponere, inſcribere. Suetonius Tiberij cap.* LIII. Imputauit etiam, quòd non laqueo ſtrangulatam abiecerit. *Plinius, de Mediis:* Stertinius imputauit Principibus, quòd quingenis HS. contentus eſſet. *Statius:* Lucanum potes imputare terris. *Seneca De Benef.* II. Superbi & imputatores.

D 144. PARIA IN MENSA.] *Ita meus liber, & ſententia liquet. Tamen alij*, parem menſam; *aut*, pares menſas. *Poſſis igitur*, paria mensâ faciunt. *De quo genere Iuuenalis:*

Fructus amicitiq; magnę cibus. imputat hũc rex:
Et quamuis rarum, tamen imputat. *Iterùm:*
Primo fige loco, quod cùm diſcumbere iuſſus,
Mercedem ſolidam veterũ capis officiorum.

Ammianus copiosè & iocosè lib. XIV.

145. CONSIDERANDVM.] *Neſcio an hæc ſatis apta, & non ſit hiatus.*

146. NATVRA TVA.] *Nam, vt ipſe alibi*, tenenda nobis vita eſt, quam natura præſcripſit, nec ab illâ declinandum. Illam ſequentibus, omnia facilia & expedita ſunt: contra illam nitentibus, non alia vita eſt, quàm contra aquã nauigantibus.

147. APTIOR SIT.] *Socratis eò monitum facit:* Ὁ βίος ἁρμόζων, ἀλυπότερος: Vita conueniens & apta, minùs moleſta.

148. COACTA INGENIA.] *Quò ſpectat Latinorum verbum*, Nequid inuitâ Mineruâ.

CAP. VII. 149. * NIHIL TAMEN.] *Neque hæc prioribus ſatis connexa, & ſuſpicor hiulca eſſe.*

150. CONSPECTVS IPSE.] *Euripides:*

——εἴ τι τυγχάνει καλὸν,
Εἰς ὄμματ' ἐμοῦ φωτὸς εἰσβλέψαι γλυκύ:
——ſiquid accidit mali,
Vel os amici ſuaue contuerier.

151. CORRVPTIS IAM.] *Siue placet*, correptis.

152. SANA MISCERE.] *Vidi qui vellet*, ægris ſe admiſcere.

153. DELECTVS FELICIORIS.] *Excidiſſe puto voculam*, dilectus huius felic. *Magis id pro mente Senecæ, ac vero.*

154. IN QVIBVS.] *Quos frangeret, & quibus reſiſteret.*

155. TRANQVILLITATI.] *Serenitatem animi turbat nubilus ille vultus, & ſemper, vt ita dicam, pluuius.*

CAP.

mam humanarum ærumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, com- A
pares, mortes, ægrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque patientiam, cum
iis quæ nobis mala pecunia nostra exhibet; hæc pars multum prægrauabit. Itaque co-
gitandum est, quanto leuior dolor sit, non habere, quàm perdere: & intelligemus, pau-
pertati eò minorem tormentorum, quò minorem damnorum esse materiam. Erras enim,
si putas animosiùs detrimenta diuites ferre. maximis minimisq; corporibus par est do-
lor vulneris. Bion eleganter ait, *Non minùs molestum esse* [156] *caluis, quàm comatis, pilos velli.*
Idem scias licet de pauperibus locupletibusque, par illis esse tormentum. vtrisque enim
pecunia sua obhæsit, [157] nec sine sensu auelli potest. Tolerabilius autem est, vt dixi, fa-
ciliusque, non acquirere, quàm amittere: ideoque lætiores videbis, quos numquam for-
tuna [158] respexit, quàm quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit
ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam, egestatem voca, & quàm vo-
les ignominiosum securitati nomen impone: putabo hunc non esse felicem, si quem mi-
hi alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter auaros, circum-
scriptores, latrones, plagiarios, vnum esse, cui noceri non possit. Si quis de felicitate Dio- B
genis dubitat, potest idem dubitare & de deorum immortalium statu, an parùm beatè
degant: quòd illis non prædia, nec horti sint, nec [159] alieno colono rura pretiosa, nec gran-
de in foro fœnus. Non te pudet, quisquis diuitiis adstupes? respice agedum [160] mundum:
nudos videbis [161] deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis
immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu [162] Demetrium
Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompeio? [163] Numerus illi
quotidie seruorum, [164] velut Imperatori exercitus, referebatur: cui iamdudum [165] diui-
tiæ esse debuerant, [166] duo vicarij, & [167] cella laxior. At Diogeni seruus vnicus fugit, nec
eum reducere, cùm monst raretur, tanti putauit. *Turpe est*, inquit, *Manen sine Diogene pos-*
se viuere, Diogenem sine Mane non posse. Videtur mihi dixisse: Age tuum negotium fortu-
na. nihil apud Diogenem iam tuum est. Fugit mihi seruus? imò liber abiit. Familia
[168] ve-

CAP. VIII. 156. CALVIS QVAM.] *Hysterologia est, perfrequens in Senecâ. Nam dictum vult, non minus molestum comatis (id est diuitibus) quàm caluis (pauperibus) pilos opesq; euelli. Exempla huius inuersæ locutionis notarunt plura Petrus Faber* 1. *Semestr. cap.* XXIII. *Furnerius ad legem* VIII. *De verb. signif.*

157. NEC SINE SENSV.] *Est quod Antiphon scribit de auaris:* Ἀφαιροῦντες δὲ ἡδὺ χρώμενοι, ἀλγοῦσιν, ὥσπερ ὑπὸ τῆς σαρκῶν ἀφαιρούμενοι: Cùm aliquid tollunt & vtuntur è pecuniâ, dolent haud aliter quàm si de carnibus suis tollant. *Nónne hoc est* obhæresceere pecuniam, *cùm in partem quasi nostri transit?*

158. RESPEXIT.] *Benigniore nempe oculo. Nam hoc est* Respicere. *Plautus:* Respice. idem Deos credo facturos tibi. *Inde & publicè culta* Fortuna, *cognomento* Respiciens.

159. ALIENO COLONO.] *Sub ergastulariis. Lucanus:*

Longa sub ignotis extendere rura colonis.

160. MVNDVM.] *Cælum ipsum.*

161. DEOS.] *Stoicos. id est, sidera.*

162. DEMETRIVM.] *Pompeij Magni libertum, de quo Plutarchi faceta narratiuncula, in Catone Vticensi.* Hic Antiochiam ibat, & videt extra portam, in vtroque viæ margine, compositè stantes viros, iuuenes, pueros, cum discrimine ætatum, in festo omnes habitu & veste: magistratus præterea candidatos, sacerdotes etiam ipsos, coronatos. Cato stomachari, & putare sui honoris caussâ factum, & succensere iis quos præmiserat, tamquam indicassent. Itaque iam propior, descendit C
vehiculo, & suos idem facere ac pedibus ire iussit: tamquam salutandus, & pompâ illâ deducendus. At ecce senex quidam, coronâ & virgâ insignis (dissignator is erat) ne salute quidem dictâ rogauit, Vbi Demetrium reliquissent? & quâdo venturus? Demetrius is erat Pompeij libertus, & multum apud illum poterat, in quem omnes mortales tunc oculos habebant conjectos. Itaque hîc comites Catonis & indignari, & risu emori: Cato nihil aliud prolocutus quàm, O miseram ciuitatem! in eam ingredi. *Hic ergo ille Demetrius.*

163. NVMERVS ILLI.] *Vide quàm multos habuerit, qui scire ex scripto & discere cottidie debuit, qui abessent, qui periissent, qui accessissent.*

164. VELVT IMPERATORI.] *Nota militarem morem, qui in Appiani Ciuilium quarto:* L. Anto- D
nius (*ad Perusiam*) misit Tribunos ad Cæsarem, qui signum ab eo peterent. Hi autem & numerum ei militum retulerunt: sicut & nunc moris est, Tribunum petentem signum dare Principi codicillum, continentem numerum copiarum.

165. DIVITIÆ ESSE.] *Aspectu nimirum seruilis conditionis.*

166. DVO VICARII.] *Lautiores serui, alios quasi subseruos habebant, & qui vices eorum gererent: inde* Vicarios *dictos. Glossarium:* Vicarius, δοῦλος δούλου: serui seruus. *Martialis:*

Esse sat est seruum, iam nolo vicarius esse.

A Iustiniano describitur, seruus inferioris notæ, & ipsius ordinarij serui seruus.

167. CELLA LAXIOR.] *Seruis minuta cella, vt hodie*

A[168] vestiarium petit, victumque: tot ventres auidissimorum animalium tuendi sunt: emenda vestis, & custodiendæ rapacissimæ manus, & flentium detestantiumque ministeriis vtendum. Quanto ille felicior, qui nihil[169] vlli debet, nisi, cui facillimè negat, sibi? Sed quoniam non est tantum roboris nobis, angustanda certè sunt patrimonia, vt minùs ad iniurias fortunæ simus expositi. Habiliora sunt corpora[170] pusilla, quæ in arma sua[171] contrahi possunt, quàm quæ superfunduntur, & vndique magnitudo sua vulneribus obiecit. Optimus[172] pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit. Placebit autem hæc nobis mensura, si priùs parcimonia IX.
placuerit: sine quâ nec vllæ opes sufficiunt, nec vllæ non satis patent: præsertim cùm in vicino remediũ sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, aduocatâ frugalitate, conuertere. Assuescamus à nobis remouere pompam, &[173] vsu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido quà necesse est fluat. Discamus membris[174] nostris inniti: cultum victumque non ad noua exempla componere, sed vt maiorum suadent
B mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coërcere, [175] gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis adspicere, frugalitatem colere, [176] etiam si nos pudebit desideriis naturalibus paruo parata remedia adhibere: spes effrænatas, & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere, vt diuitias[177] à nobis potiùs quàm à fortunâ petamus. Non potest, inquam, tanta varietas & iniquitas casuum ita depelli, vt non multum procellarum irruat[178] magna armamenta pandentibus: cogendæ in arctum res sunt, vt tela in vanum cadant. Ideoque exsilia interim calamitatesque in remedium cessêre, & leuioribus incommodis grauiora sanata sunt, vbi parùm audit præcepta animus, nec curari molliùs potest. Quid ni consulitur, si & paupertas & ignominia, & rerum euersio adhibetur? malo malum opponitur. Assuescamus ergo cœnare posse[179] sine populo, & seruis paucioribus seruiri, & vestes parare in quod inuentæ sunt, habitare contractiùs. Non in cursu tantùm circique certamine, sed in his spatiis vitæ[180] interiùs flectendum est. Studiorum quoque, quæ liberalissima impensa
C est, tamdiu rationem habebo, quamdiu modum. Quò mihi innumerabiles libros & biblio-

hodie nostris Monachus; & nomen apud eos mansit. Quidni minutæ, cùm tanta copia mille, bis mille, & vltrà, sub vno tecto essent? Itaque honestioris serui nota & votum, transferri in paullò laxiorem. Scripsi de his Cellis, *Saturn.* 1. *cap.* XIV.

168. VESTIARIVM.] *Pecuniam ad vestem. vt Salarium, Vasarium, Calcearium, Congiarium, ad salem, vasa, calceos, congios. Vide De Benefic.* III. *cap.* XXI.

169. VLLI DEBET.] *Id est, qui seruos & familiam non habet, quibus hæc & illa præbeat. Sibi vni debet, se tueri & alere: & legem sibi, quam vult, dicit.*

D 170. PVSILLA.] *Pleraque scripta lectio*, imbecilla. *quædam*, in bello. *& assentior Pinciano* in bella *corrigenti. Aptiores sunt ad militiam, non prægrandes illi & fluidi, sed modici magis & stricti.*

171. CONTRAHI.] *Virgilius:*

—— bellis acer Halesus
Tendit in aduersum, seq; in sua colligit arma.

172. PECVNIÆ MODVS.] *Seneca epist.* 11. Quis sit pecuniarum modus, quæris? primus, habere quod necesse est: proximus, quod sat est. *Plato interrogatus,* πόσου δεῖ οὐσίαν ἔχειν; εἶπεν, ὅσην ἔχων οὔτ' ἐπιβουλεύσῃ, οὔτε τῷ ἀναγκαίων δεήσεις: quantas opes habere oporteret? Tantas, inquit, vt nec insidiis exponare, nec rursum necessarius desituare. *At Epictetus*, modum opum, *statuit* corpus esse, sicut pedem calcei. Vt hic non debet maior esse, ita non ille amplior naturalibus corporis desideriis.

CAP. IX. 173. VSV RERVM.] *Inspicere & æstimare, quod ad vsum facit, non ad ornatum.*

174. NOSTRIS INNITI.] *Non alienis humeris in lectică ferri, seruis succollantibus.*

175. GVLAM TEMP.] *Quidam libi*, gloriam: *vt meus.*

176. ETIAMSI NOS.] *E veteri variante lectione cum Pinciano faciam:* etiamsi similes nos pudebit esse populo.

177. A NOBIS POTIVS.] *Ab animo. Noster:* Quæ sunt maximæ diuitiæ? non desiderare diuitias. Quis plurimum habet? qui minimum cupit. *Ausonius:*

Ex animo rem stare, æquum puto; non animum ex re.
Cuncta cupit Crœsus, Diogenes nihilum.

178. MAGNA ARMAMENTA.] *Pulchrè hoc à nauibus. quod idem rotundè Apuleius:* Immodicæ diuitiæ, velut ingentia & enormia gubernacula, faciliùs mergunt quàm regunt. *Idem & aliâ imagine:* Fortunam, velut tunicam, concinnam magis probare, quàm longam. *Quod ante eum Damocrates:* Αἱ μὲν πολὺ πόροι εὐδίητες τὰ σώματα, αἱ δὲ ὑπέρμετροι οὐσίαι τὰς ψυχὰς ἐμπολιόρκουσι: Longæ vestes corpora, & immodicæ diuitiæ animum impediunt.

179. SINE POPVLO.] *Multitudine conuiuarum.*

180. INTERIVS FLECT.] *Citeriùs, non vlteriùs.*

bibliothecas, quarum dominus vix totâ vitâ suâ indices perlegit? Onerat discentem turba, non instruit: multoque satius est [181] paucis te auctoribus tradere, quàm errare per multos. [182] Quadringenta millia librorum Alexandriæ arserunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum. alius laudauerit, sicut [183] Liuius, qui *elegantiæ regum curæque egregium id opus* ait fuisse. Non fuit elegantia illud, aut cura, sed studiosa luxuria: imò ne studiosa quidem. quoniam non in studium, sed in spectaculum comparauerant: sicut plerisque ignaris etiam [184] seruilium litterarum, libri non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt. Paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil in apparatum. Honestius, inquis, in hos impensas, quàm in [185] Corinthia pictasque tabulas effuderim. Vitiosum est vbique, quod nimium est. Quid habes [186] cur minùs ignoscas nomen marmore atque ebore captanti, quàm [187] opera conquirenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oscitanti? cui voluminum suorum [188] frontes maximè placent, titulique? Apud desidiosissimos ergo videbis, quidquid orationum historiarumque est, & tecto tenus exstructa loculamenta. iam enim inter [189] balnearia & thermas, bibliotheca quoque, vt necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem planè, si è studiorum nimiâ cupidine oriretur: nunc ista exquisita, & [190] cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum parietum comparantur. At in aliquod genus vitæ difficile incidisti, & tibi ignoranti vel publica fortuna, vel priuata laqueum impegit, quem nec soluere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos primò ægrè ferre onera, & impedimenta crurum: [191] deinde vbi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facilè. Inuenies in quolibet genere vitæ oblectamenta, & remissiones, & voluptates,

X.

Nam artis in Circo, currum introrsum flectere ad ipsas metas, nec tamen impingere aut euertere. Statius:

Sperauit flexæ circum compendia metæ,
Interius ductis Phœbeius augur habenis,
Anticipasse viam.

Virgilius in nauali certamine: -dum proram ad saxa suburget Interior. *vbi Seruius explicat, Sinisteriorem: quia nempe ad sinistram hic flexus. Sed sæpe, vt dixi, impingebant. ideò Cicero:* In illo flexu ætatis, hæsit ad metam. *Et Horatius in laude:* -metaque feruidis Euitata rotis. *Ergo sententia Senecæ, in omni vitâ non laxè decurrendum, nec exspatiandum esse: sed res contrahendas, & adductis habenis metam stringendam.*

181. PAVCIS TE AVCT.] *Salubria præcepta: sed quæ vberiùs & ex professo noster ingerit, epist. 11.*

182. QVADRINGENTA.] *Imò alij amplius. nam Agellius lib. VI. cap. vlt.* A Ptolomæis regibus ad millia voluminum septingenta, *collecta tradit. Vide nos in Syntagmate, De Bibliothecis, cap. 11.*

183. LIVIVS.] *Qui hoc dixit haudduhiè, vbi de eius conflagratione, ciuili Pompeiano bello.*

184. SERVILIVM LITT.] *Quas vel serui sciunt, vt legere, scribere, & quæ communis vsus requirit. Viri aliquot docti retulerunt ad* stigmata & notas seruis inustas: *quasi nec eas possent legere: mihi non rectè.* Seruiles litteras, *non nisi* Liberalibus, *id est libero dignis, & interioribus illis elegantioribusq; palàm opponit.*

185. CORINTHIA.] *Vasa ex illo ære laudato, contra vel supra aurum caro.*

186. CVR MINVS IGNOSC.] *Valdè aliter ista prisci libri. Quidam,* cur ignoscas homini armario atque ebore captanti corpora conquirenti. *Alij (vt bonus ille meus)* cur ignoscas homini armarium cedro atque ebore captanti, corpora. *Ex quo bellissimè lego:* Quid est, cur ignoscas homini armarium (*siue* armaria) cedro atque ebore aptanti, corpora conquirenti, *&c. Ad instructum Bibliothecæ veteris facit hæc ita legi, & sciri: de quo nos, in opere iam dicto, Cap. IX.*

187. OPERA.] *Veteres,* corpora: *nec reiiciam, vt figuratè & translatione sic appellet totos ipsos libros & scripta.*

188. FRONTES TITVLIQVE.] *Nam hæc politebant, & ornabant. Martialis:* Et frontis gemino decens honore. *Ouidius:* Candida nec nigrâ cornua fronte geras. *Quod autem ad* Titulos, *minio aut cocco notabant. Idem Ouidius:* Nec titulus minio, nec cedro charta notetur. *Et Martialis:* Et cocco rubeat superbus index.

189. BALNEARIA.] *Ipsas balneas. Nota autem, in locis secessuum aut exercitationum, etiam Bibliothecas fuisse, ne vsquam operari non esset Musis. Ni si tamen sententia, æquè ac balneas, strui iam Bibliothecas.*

190. CVM IMAGINIBVS.] *Plinius* XXXV. Non est prætereundum & nouitium inuentum. siquidem non solùm ex auro argentóve, aut certè ex ære, in bibliothecis dicantur illi, quorum immortales animæ in iisdem locis loquuntur: quinimò etiam, quæ non sunt, finguntur, pariuntque desideria non traditi vultus. sicut in Homero euenit. Asinij Pollionis hoc Romæ inuentum, qui primus bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit. *Ego adfatim in De Bibliothecis.*

CAP. X. 191. DEINDE VBI.] *Pœta:* Crura sonant ferro, sed canit inter opus.

192. Si

A tes, [192] si nolueris malam putare vitam potiùs, quàm inuidiosam [193] facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quàm quòd cùm sciret, quibus ærumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudinem inuênit, citò in familiaritatem grauissima adducens. Nemo duraret, si rerum aduersarum eamdem vim assiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortunâ [194] copulati sumus. aliorum [195] aurea cathena est, & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia vniuersos circumdedit: [196] alligatique sunt etiam qui alligauerunt. nisi tu fortè leuiorem in sinistrâ cathenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt: quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, [197] quibusdam sua: quosdam exsilia [198] vno loco tenent, quosdam [199] sacerdotia. Omnis vita seruitium est. Assuescendum itaque condicioni suæ, & quamminimùm de illâ querendum: & quidquid habeat circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non æquus animus solatium inueniat. Exiguæ sæpe areæ in multos vsus [200] describentis arte patuere, &
B quamuis angustum [201] pedem dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: possunt & dura molliri, & angusta laxari, & grauia scitè ferentes minùs premere. Non sunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, sed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quę aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, [202] propè posita, speiq; nostræ [203] alludentia sequamur: sed sciamus, omnia æquè leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec inuideamus altiùs stantibus: quæ excelsa videntur, prærupta sunt. Illi rursus, quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunam suam quammaximè poterunt, [204] in planum deferendo. Multi quidem sunt, quibus necessariò hærendum sit in fastigio suo, ex quo non possunt, [205] nisi cadendo descendere: sed hoc ipso testentur, maximum onus suum esse, quòd aliis graues esse cogantur, nec subleuatos se, sed [206] suffixos: iustitiâ, mansuetudine, [207] humanâ lege, & benignâ manu, præparent multa ad [208] sequentes casus præsidia, quorum spe securiùs

C

192. SI NOLVERIS.] *Ego fateor me hæc non capere. Faciebam*, si nolueris malam putare vitam, potiusque inuidiosam facere. *Si non putabis & statues tecum vitam hãc malam, nec miserationi eam, sed inuidiæ expones. Quid enim aliud in miserrimâ eâ (pro vulgi sensu) fecit Diogenes? Et meus quidem codex à vulgatâ non abit, nisi quòd* viam *pro* vitam *scribat. Alij aliter. vnus apud me*, si volueris malè *(suprà*, mala*)* te puta potiùs quàm inuidiosa facere. *Pinciani*: si volueris malam putare potiùs vitam, quàm inuidiosam facere. *Gruteri haud longè ab istis, nec lubet referre.*

193. FACERE.] *Potes hoc verbum capere pro illo, Agere. atque ita sensus sit, Si nolueris putare te malam vitam agere, sed potiùs inuidiosam. Verbo* Faciendi *ita Alfenus vsus:* Is seruus fugerat, & annum in fugâ fecerat. *Papinianus*: Ne sibi computarentur dies, quos in custodiâ fecisset. *Inscriptio vetus:* Cum marito fecit menses v. *Et Græci ita suum* ποιεῖν.

194. COPVLATI SVMVS.] *Imago à custodiâ militari. in quâ rei aut noxij ligabantur cathenâ ad brachium sinistrum militis custodis, ipsi adstricti in dextro.*

195. AVREA.] *Puta regum, Principum, diuitum.*

196. ALLIGATIQVE SVNT.] *Idem epist.* v. Quemadmodum eadem catena & custodiam *(id est reum, qui custoditur)* & militem copulat; sic ista, quę tam dissimilia sunt, pariter incedunt. *Plura ego ad* III. *Annal. Taciti.*

197. QVIBVSDAM SVA.] *Potest duplex esse sententia. Siue, alij aliis seruiunt; quidam sibi, & affectibus suis. Siue etiam, alij premuntur alieno imperio; quidam grauantur suo, vt Principes & magistratus, quibus ipsi honores onera & sarcinæ sunt.*

198. VNO LOCO.] *Quod propriè de* relegatis *in certum locum, eoq; clausis, verum.*

199. SACERDOTIA.] *Nam* Flamini Diali *(exempli causâ)* noctem vnam manere extra vrbem nefas. *Simile in Flamine Martiali, Quirinali, olim: nec licitum iis extra Italiam ire, ne sacra desererentur. Apud Græcos, aliosq; Barbaros talia.*

200. DESCRIBENTIS.] *Et distribuentis.*

201. PEDEM.] *Pedaturam,* ποδισμὸν. *An* pedem *etiam pro solo & areâ capimus? quia id ædificij & corporis scilicet imum, & cui stat inmixum.*

202. PROPE POSITA.] *De Irâ*, III. *cap.* VII. In vicinum spes exeat. *adde.*

203. ALLVDENTIA.] *Quæ velut se offerunt blandè, & ostentant.*

204. IN PLANVM.] *Ex alto, in humile & æquum.*

205. NISI CADENDO.] *De Clement.* I. *cap.* VIII.

206. SVFFIXOS.] *Vt Prometheus ille in rupe: vt cruciarius aliquis in ligno.*

207. HVMANA LEGE.] *Vox* legis *parùm conuenit. libri,* humana largè. *Fuerit,* humanitate, largâ & benignâ manu.

208. SEQVENTES.] *Id est, sequiores tristioresq;. Libri tamen scripti* secundos: *nec spernam omnino. Vti* sequens, & secundarius panis, *opponuntur primarijs.*

riùs pendeant. Nihil tamen æquè hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quàm semper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium desinendi dare, sed seipsos, multo quidem citra extrema, hortentur consistere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, sed finitæ: non in immensum incertumque producent. [209] Ad imperfectos & mediocres, & malè sanos, hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timidè, nec pedetentim ambulandum est. tanta enim fiducia sui est, vt obuiam fortunæ ire non dubitet, nec vmquam loco illi cessurus sit: nec habet vbi illam timeat: quia non mancipia tantùm, possessionesque, & dignitatem, sed corpus quoque suum, & oculos, & manum, & quidquid est cariorem vitam facturum, seque ipsum inter [210] precaria numerat, viuitque vt commodatus sibi, & reposcentibus sine tristitiâ redditurus. Nec ideò est vilis sibi, quia scit se suum non esse: sed omnia tam diligenter faciet, tam circumspectè, quàm religiosus homo sanctusque solet tueri [211] fidei commissa. Quandocumque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortunâ: sed dicet: Gratias ago pro eo quòd possedi, habuique. [212] Magnâ quidem res tuas mercede colui: sed quia imperas, cedo gratus libensque. si quid habere me tu volueris, etiam nunc seruabo: si aliud placet, ego verò [213] factum signatumque argentum, domum, familiamque meam reddo, restituo. Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit. & huic dicemus, Recipe animum [214] meliorem quàm dedisti: non tergiuersor, nec refugio. paratum habes à volente, quod non sentienti dedisti. aufer. Reuerti [215] vnde veneris, quid graue est? malè viuet, quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum est, & spiritus [216] inter seruitia numerãdus. *Gladiatores* ([217] ait Cicero) [218] *inuisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius præseferunt*: idem euenire nobis scias. Sæpe enim caussa moriendi est, timidè mori. Fortuna illa quæ ludos sibi facit, Quò, inquit, te reseruem, malum & trepidum animal? eò magis conuulneraberis & confodieris, quia nescis præbere iugulum. At tu & viues diutiùs, & morieris expeditiùs, qui ferrum non subductâ ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis. Qui mortem timebit, nihil vmquã pro homine [219] viuo faciet. at qui scit, hoc sibi cùm concipere-
tur, [220] statim condictum, viuet ad formulam: & simul illud quoque eodem animi robore præstabit, ne quid ex his quę eueniunt, subitum sit. [221] Quidquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet. qui ad præparatos exspectantesq; nihil afferunt noui: securis, & beata tantùm spectantibus, graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam in quàm tumultuosum me [222] contubernium natura clusisset. totiens in vicinià meâ [223] conclamatum

XI.

CAP. XI. 209.] AD IMPERFECTOS.] *Alĩ libri*, imperitos: *at meus vtrumque iungit*, Ad imperitos, imperfectos, & mediocres. *Tamen alterum redundat: & imperiti, ἀπαιδεύτοι, Stoicâ linguâ sunt plebeij, nec sapientes.*

210. PRECARIA.] *Habet inter res non proprias, sed vsu datas. Nam definiunt*, Precarium esse, quod precibus vtendum datur, quamdiu is qui concedit patitur.

211. FIDEI COMMISSA.] *Quæ* non ciuilibus verbis *(atunt Ie^ti)* sed precatiuè relinquuntur: *pendentq; ex fide & pudore heredum.* A te heres peto, fideique tuæ committo, vt hereditatem reddas restituas *illi, atque illi.*

212. MAGNA MERCEDE.] *Magnâ meâ impensâ & curâ. tempus triui, ingenium & sensus in iis occupaui.*

213. FACTVM.] *Opere & arte factum. Opponitur Rudi. Verba ex formulâ videntur.*

214. MELIOREM.] *Virtute & sapientiâ factum.*

215. VNDE VENERIS.] *In cælum & astra, quorum pars (Stoico dogmate) animus.*

216. INTER SERVITIA.] *Omnes scripti, & bonus ille meus:* in seruitia. *Facimus*, inter vilia.

217. AIT CICERO.] *In eâ pro Milone.*

218. INVISOS HABEMVS.] *Vide me Saturn. II. cap. XXII.*

219. VIVO.] *Vnus è meis* vilius: *nec displiceat ex eo*, viuus. *Pro homine, esset dignum homine.*

220. STATIM.] *Fortè*, statum. *ex veteri formulâ:* Status, condictus cum hoste dies.

221. QVIDQVID ENIM FIERI.] *Dogma perutile, & vtinam mentibus firmiter inserendum! Socrates aiebat: Ὥσπερ οἱ ἐν εὐδίᾳ πλέοντες, καὶ τὰ πρὸς τὸν χειμῶνα ἔχουσιν ἕτοιμα· ὅτως οἱ ἐν εὐτυχίᾳ φρονοῦντες, καὶ τὰ πρὸς τὴν ἀτυχίαν ἑτοιμάζεσι βοηθήματα*: Sicut ij qui in tranquillo & sereno nauigant, parata etiam instrumenta habent, quæ in tempestate sint vsui: sic qui in bonâ fortunâ sapiunt, contra aduersam auxilia expediunt.

222. CONTVBERNIVM.] *In domum me clausum, in quâ luctus, curæ, miseriæ cohabitarent.*

223. CONCLAMATVM EST.] *Super mortuo & funere.*

224. FAX

A matum est, totiens præter limen immaturas exsequias [224] fax cereusque præcessit: sæpe altiùs ruentis ædificij fragor sonuit: multos ex his quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit, & vinctas ad sodalitium manus [225] copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula accessisse, quæ circa me semper errauerunt? Magna pars hominum est, quæ nauigatura, [226] de tempestate non cogitat. Numquam me in bonâ re mali pudebit auctoris. [227] Publius tragicis comicisque vehementior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, & verba ad [228] summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia [229] cothurno, non tantùm [230] sipario, fortiora, & hoc ait:

[231] *Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.*

Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic adspexerit, tamquam illis liberum & ad se iter sit: multò ante se armabit, quàm petatur. Serò animus ad periculorum patientiam, post pericula, instruitur. Non putaui hoc futurum. numquam hoc euenturum credidissem. Quare autem non? Quæ sunt di-
B uitiæ, quas non egestas, & fames, & mendicitas à tergo sequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, & [232] augurale, & [233] lora patricia, & sordes comitentur, & [234] exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? nec magnis ista interuallis diuisa, sed horæ momentum interest [235] inter solium, & aliena [236] genua. Scito ergo, omnem condicionem versabilem esse: & quidquid in vllum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es? numquid ditior [237] Pompeio? cui cùm Caius vetus cognatus, hospes nouus, [238] aperuisset Cæsaris domum, [239] vt suam cluderet, defuit panis & aqua: cùm

[240] tot

224. FAX CEREVSQVE.] *Scribo ad cap. vltimum De Breuitate vitæ.*

225. COPVLATAS.] *Melius* Copulatasque, *pro hac quidem lectione. Repperi in ora vnius libri,* Capulus: *nempe ille feralis & funebris. At ego ex*
C *lectione veteri eruam:* & vinctâ ad sodalitium manu, copulatus intercidit. *Cum quo manus vinxisti ad ambulandum, siue & quicum amicitiam datis dextrâ iunxisti; ille deseruit, & subitâ morte cecidit.*

226. DE TEMPESTATE.] *Est imago, quam iam è Socrate protuli.*

227. PVBLIVS.] Syrus, *patriæ cognomento: cuius paucæ sententiæ, sed probæ, exstant.*

228. SVMMAM CAVEAM.] *Ad minutam plebem: cuius in theatris ibi locus. Nos in Amphitheatro.*

229. COTHVRNO.] *Tragœdiis.*

230. SIPARIO.] *Festus*: Siparium, genus veli mimicum. *Iuuenalis*: -vocem Damasippe locasti Sipario. *Apuleius*: Aulæum tragicum remoueto, & siparium scænicum complicato. *Tertullianus contra Valentin. cap.* I. & XIV.

D 231. CVIVIS POTEST.] *Simillimè Xenophon:* πάντα ἄνθρωπον δεῖ προσδοκᾶν ἅπαντα: Quemque hominem quæcumque exspectare conuenit. *Phocyllides*:

Κοιναὶ πάθη πάντων· ὁ βίος, τρόχος· ἄσατος ὄλβος:

Communes casus; vita, orbis; & instabilis sors.

232. AVGVRALE.] *Quid vocis aut rei, nescio. An* Auguralem, *& vestem purpuramq; sacerdotum capimus? An lituum accipimus, Augurum insigne?*

233. LORA PATRICIA.] *Mulleos, siue lunatos patriciorum calceos. Statius*:

Patriciaq; puer signat vestigia Lunâ.

Si tamen & hæc lectio certa. Sunt qui de Bullâ *capiant: male. ingenuorum enim ea, non tantùm patriciorum. Denique ex auro (excipio libertinos) non loro. Tria videtur iungere, Magistratus, Sacerdotes, Nobiles.*

234. EXPORTATIO.] *In insulas, quæ* Deportatio *magis dicta. Suspicabar &* Exsputatio, *contemptus extremi signum.*

235. INTER SOLIVM.] *Thronum regium, sublimem sedem. Virgilius*:

Præfatus diuos, solio rex infit ab alto.

236. GENVA.] *Sententia. Horæ spatio hæc verti ita possunt, vt qui in alto sedisti vitæ arbiter, cuius genua supplices tangebant; idem deiectus, aduoluare aliena genua. Plinius*: Hæc *(genua)* supplices tangunt, ad hæc manus tendunt, hæc vt aras adorant.

237. POMPEIO.] *Muretus* Ptolomæo *vellet. Et verò opum caussâ interfectum eum Dio & Zonaras notant: sed* interfectum *(ἀναιρεῖσθαι vox Græca est) non inediâ & simulatione beniuolentiæ sublatum. Adde, quòd de hoc Ptolomæo mox nominatim: neque verisimile, bis eumdem hominem iteratum. Denique ordine suo de* Diuitibus *tantùm hic præmittit; mox de* Dignitate *præditis; tum de* Regibus, *vt in monitis iam posuerat. Itaque* Pompeium *aliquem intelligi, ciuem Rom. & Senatorem verius: an filium* Sexti *illius* Pompeij, *qui Consul cum* Sex. Apuleio, *vltimo Augusti anno fuit? Nam hic dicitur,* cognatus Caij *fuisse: atquin & ille* cognatus Augusti, *Dioni. Ita enim libro* LVI. *cùm istos nominasset: οὗτοι γὰρ συγγενεῖς τῷ καίσαρος αὐγάς κόντες ἦρχον:* Nam illi, cognati cùm essent Cæsaris Augusti, magistratum gerebant. *Itaque hoc de* cognatione *conueniat: & de filio, quàm de ipso potiùs, qui mortuus videtur in Tiberij adhuc Principatu. Colliges ex Valerij libro* IV. *cap.* VII.

238. APERVISSET.] *In Palatium suum, velut per honorem, recepisset: vt contubernalis ei esset.*

239. VT SVAM.] *Meus,* & suam. *Virouis modo,*

[240] tot flumina possideret in suo orientia, & in suo cadentia, mendicauit stillicidia: [241] fa- A
me ac siti periit, in palatio cognati, dum illi [242] heres [243] publicum funus esurienti locat.
Honoribus summis functus es? numquid aut tam magnis, aut tam
vniuersis, quàm Seianus? [244] Quo die illum senatus deduxerat, populus [245] in frusta di-
uisit: in quem quidquid congeri poterat, dij hominesque contulerant; ex eo nihil super-
fuit, quod carnifex [246] traheret. Rex es? non ad Crœsum te mittam, qui rogum suum &
[247] escendit iussus, & extingui vidit, factus non regno tantùm, sed etiam [248] morti suæ
superstes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus [249] intra annum quàm timue-
rat, spectauit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas custo-
dias vidimus. [250] alter in exsilium missus est: [251] alter vt [252] meliori fide mitteretur, op-
tabat. In tantâ rerum, sursum ac deorsum euntium, versatione, si non quidquid fieri
potest, pro futuro habes, das in te vires rebus aduersis: quas infregit, quisquis prior vidit.
Proximum ab his erit, ne aut in superuacuis, aut [253] ex superuacuo laboremus: id est, ne
aut quæ non possumus consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatum vanitatem B
nostrarum serò, post multum pudorem, intelligamus. id est, ne aut labor irritus sine ef-
fectu sit, aut effectus labore indignus. Ferè enim ex his tristitia sequitur, si aut non suc-
XII. cessit, aut successus pudet. Circumcidenda est concursatio, qualis est magnæ parti
hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. Alienis se negotiis offerunt, semper
aliquid [254] agentibus similes. Horum si aliquem exeuntem domo interrogaueris: *Quò
tu? quid cogitas?* respondebit tibi: *Non mehercule scio: sed aliquos videbo, aliquid agam.*
Sine proposito vagantur, quærentes negotia: nec quæ destinauerunt, agunt, sed in
quæ incurrerunt. Inconsultus illis vanusque cursus est. qualis formicis, per arbusta re-
pentibus: quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique si-
milem vitam agunt, quorum non immeritò quis [255] inquietam inertiam dixerit. Quo-
run-

suam *valet* eius. *Sententia est, Ideò recepit in suam domum, vt tamquam heres domum eius clauderet & obsignaret.*

240. TOT FLVMINA.] *Si de rege, nihil miri: imò & plura addidissent. Sed est de priuati hominis opibus, quæ olim tantæ. Noster epist.* LXXXIX. Ager vni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousque arationes vestras porrigetis, ne PROVINCIARVM quidem satione contenti circumscribere prædiorum modum? Illustrium FLVMINVM per priuatum decursus, & AMNES MAGNI, magnarumque gentium termini, VSQVE AD OSTIVM A FONTE, vestri sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundiis MARIA CINXISTIS, nisi trans Hadriaticum, & Ionium, & Ægeum, vester villicus regnet. *Adde De Benef.* III. *cap.* VIII. *item Admiranda nostra, lib.* II.

241. FAME AC SITI.] *Non ergo propriè interfectus, aut* percussus: *quo verbo Suetonius in illo Ptolomæo vsus, cap.* XXXV.

242. HERES.] *Caius.*

243. PVBLICVM FVNVS.] *Per honorem. Ita enim ludebat hic homo (si ita appellandus) & mori cum coëgit, se herede: & publicis deinde exsequiis, quasi fato suo functum, honestauit. Mirum in Suetonio aut Dione hanc rem non tangi: sed quis omnia eius monstri scelera?*

244. QVO DIE.] *Nam putabatur Tribuniciâ potestate, id est, consortio & successione imperij donandus (Dionem vide:) atque ita lætus, & magno comitatu, in Senatum venit. ibi retentus, & in vincula mox datus.*

245. IN FRVSTA.] *Cadauer eius in Gemonias abiectum, totum triduum iacuit, & populus illusit.*

246. TRAHERET.] *Vnco, vlteriùs in Tiberim.*

247. ESCENDIT IVSSVS.] *Ex quibusdam libris* C
scribam: rogum suum & accendi, rursus & exstingui. *Nec displiceat alia lectio:* & accendi viuus & exstingui. *Vtrumque horum ad historiam, quam in Herodoti* I. *habes.*

248. MORTI SVPERST.] *Superfuit non regno solùm, cùm id sibi periisset; sed pænè morti, quam certam decretamq; effugit.*

249. INTRA ANNVM.] *Haud ita verè. imò quinto demque anno, quàm captum bellari cum eo, debellatum est: & ipse à C. Mario triumphatus.*

250. ALTER IN EXSIL.] *Nempe Mithridates. Tacitus* XI. *Annalium:* Mithridates, quem imperitasse Armeniis, & ad præsentiam C. Cæsaris vectum vinctumque memoraui (*in libris, qui perierunt:*) monente Claudio, in regnum remeauit. *Idem in Dionis* LX.

251. ALTER.] *Ptolomæus, Iubæ F. & M. Antonij ex Selenâ filiâ nepos: ideoq; Caio consobrinus. Suetonius Calig. cap.* XXVI. *Dio* LX. D

252. MELIORI FIDE.] *Apparet ergo damnatum quidem exsilio, sed per viam interfectum. Itaque optabat mitti in exsilium, sed bonâ fide.*

253. EX SVPERVACVO.] *In vanum, & vbi non opus. Liuius lib.* II. Ad præcauendum vel ex superuacuo.

CAP. XII. 254. AGENTIBVS SIMILES.] *Qui sunt φιλοπράγμονες μᾶλλον, ἢ πολυπράγμονες*: negotia amantes potiùs, quàm agentes; *vt Græci eleganter dicunt. Noster alibi* Satagios *id genus appellat.*

255. INQVIETAM INERT.] *Ita Horatius:* Strenua nos exercet inertia.

256. AVT

A rundam, quasi ad incendium currentium, misereberis: vsque eò impellunt obuios, & se alioſque præcipitant: cùm interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, [256] aut iudicium sæpe litigantis, aut sponsalia sæpe nubentis, & lecticam assectati, quibusdam locis & [257] ipsi tulerint. deinde domum cum superuacuâ redeuntes lassitudine, iurant nescisse seipsos, quare exierint, vbi fuerint, postero die erraturi per eadem illa vestigia. Omnis itaque labor aliquò referatur, aliquò respiciat. [258] Non industria inquietos, & insanos, sed falsæ rerum imagines agitant. nam ne illi quidem sine aliquâ spe mouentur, proritat illos alicuius rei species, cuius vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo vnumquemque ex his, qui ad augendam turbã exeunt, inanes & leues causſæ per vrbem circũducunt, nihilq; habentem in quo laboret, [259] lux orta expellit: & cum multorũ frustra liminibus [260] illisus nomenclator persalutauit, à multis exclusus, neminem ex omnibus difficiliùs domi, quàm se, conuenit. Ex hoc malo dependet illud tæterrimũ vitium, auscultatio, & publicorum

B secretorumq; inquisitio, & multarum rerũ scientia, [261] quæ nec tutò narrantur, nec tutò audiuntur. Hoc secutum puto Democritum, [262] ita cœpisse: *Qui tranquillè volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publicè*: ad superuacua scilicet referentem. Nam si necessaria sunt, & priuatim & publicè, non tantùm multa, sed innumerabilia agenda sunt: vbi verò nullum officium solemne nos citat, inhibendæ actiones sunt. Nam qui mul- XIII.
ta agit, sæpe fortunæ potestatem sui facit: quam tutissimum est rarò experiri, ceterùm semper de illâ cogitare, & sibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, nisi si quid inciderit: & prætor fiam, nisi si quid obstiterit: & negotiatio mihi respondebit, nisi si quid interuenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. non illum casibus hominum excepimus, sed erroribus: nec illi omnia vt voluit cedunt, sed vt cogitauit. in primis autem cogitauit, aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem leuiùs ad animum peruenire destitutæ cupiditatis dolorem, cui successum non vtique promiseris. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus XIV.

C indulgeamus. [263] transeamus in ea, in quæ nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilij

256. AVT IVDICIVM.] *Dictiunculâ insertâ legam*, aut ad iudicium.

257. IPSI TVLERINT.] *Ita solent officiosi isti: vbi turba, & arcta siue & sordida via. Martialis*:

Lecticam sellamque sequar? nec ferre recuso.
Per medium properas sed prior ire lutum.

258. NON INDVSTRIA.] *Fincianus ex coniecturâ*: Inanis industria inquietos, vt insanos, falsæ rer. imag.

259. LVX ORTA.] *Nam primo die salutabant. Martialis*:

Prima salutantes atque altera continet hora.

260. ILLISVS NOMENCLATOR.] *Tanquam ipse salutator Nomenclatoris vice fungatur, & nomine*

D *tantùm dicto* (Haue Marce) *abeat. Sed scripta lectio* nomenculatores *præfert. quasi nec Dominos quidem viderit, exclusus, & saltem salutarit Nomenclatores. Mihi videbatur*, illisum nomenclator resalutauit. *Dominus non resalutauit, mutus adstitit, sed eius vice Nomenclator. Siue & iocosè, Nomenclator resalutat ore domini, cui verbum indit.*

261. QVÆ NEC TVTO.] *Vt de regibus, de Principibus.*

262. ITA COEPISSE.] *Initium feciſſe libri sui* περὶ εὐθυμίας, *siue De tranquillitate. Ipsa porrò Graeca sunt in Stobaei Serm. De Felicitate*: τὸν εὐθυμεῖσθαι μέλλοντα, χρὴ μὴ πολλὰ πράσσειν, μήτε ἰδίᾳ, μήτε ξυνῇ. μηδ' ὅσ' ἂν προσῇ, ὑπερτείνειν διὰ φιλοτιμίαν αἱρεῖσθαι τὴν ἑαυτοῦ καὶ φύσιν: Qui tranquillè victurus est, cum nec priuatim nec publicè multa oportet agere: sed nec quæ adsunt & se dant, supra vires aut naturam tollere. *Claudit pulcherrimè*: ἡ γὰρ εὐνομία, ἀσφαλέστερον τῆς μεγαλονομίας: Parua enim moles aut sarcina, tutior semper magnâ & tumente. *Euripides consonat*:

Τὸ πολλὰ πράσσειν, οὐκ ἐν ἀσφαλεῖ βίῳ:
Res agere multas, tuta vitæ haud est via.

Iterumque:

Ὅστις δὲ πράσσει πολλὰ, μὴ πράσσειν πλέον,
Μῶρος, πλέον ζῶν ἡδέως ἀπράγμονα:
Qui multa agit, cùm non agere ea liberum,
Est stultus, in quiete viuere cui fiet.

At Plutarchus tamen in libello De tranquillitate hanc Democriti gnomen carpit: Ὁ μὲν οὖν εἰπὼν, ὅτι δεῖ τὸν εὐθυμεῖσθαι μέλλοντα, μὴ πολλὰ πράσσειν, μήτε ἰδίᾳ μήτε ξυνῇ, πρῶτον μὲν ἡμῖν πολυτελῆ τὴν εὐθυμίαν καθίστησι γινομένην ὤνιον ἀπραξίας: Qui dixit, tranquillum futurum, non multa agere debere nec priuatim nec publicè; primùm is Tranquillitatem magno vænalem proponit, vtpote inertiâ parabilem. *Carpat. mihi immota & sancta est: at Seneca noster satis interpretatur. Adde eumdem De Irâ* III. *cap.* VI.

CAP. XIV. 263. TRANSEAMVS IN EA.] Ἀριστοτέλης ἔφασκεν. ἐπειδὴ μὴ γίνεται τὰ πράγματα οἷς βουλόμεθα, δεῖ βούλεσθαι ὡς γίνεται: Aristoteles aiebat. Quandoquidem res non succedunt, vt volumus; at nos velimus, vt succedunt. *Aristonymi scitum*: Κυβερνήτου μὲν ἔργον ἀγαθοῦ, εἰς τὰς τῆς πνεύματων μεταβολὰς ἁρμόσασθαι. ἀνδρὸς δὲ σοφοῦ,

silij aut statvs pertimescamus: dummodo nos leuitas, inimicissimum quieti vitium, non A excipiat. Nam & pertinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna sæpe aliquid extorquet: & leuitas multo grauior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est. sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat: recedat, quantum potest, ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benignè interpretetur. Nuntiato [264] naufragio, Zeno noster, cùm omnia sua audiret submersa: [265] *Iubet*, inquit, *me fortuna expeditius philosophari.* Minabatur [266] Theodoro philosopho [267] tyrannus mortem, & quidem insepultam. *Habes*, inquit, *cur tibi placeas:* [268] *hemina sanguinis in tuâ potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, ô te ineptum, si putas interesse,* [269] *supra terram, an infra putrescam.* [270] Canius Iulus, vir in primis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat, quòd [271] nostro sæculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquâ abeunti [272] Falaris ille dixit, *Ne fortè ineptâ spe tibi blandiaris,* [273] *duci te iussi: Gratias*, inquit, *ago, optime princeps.* Quid senserit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse vo- B luit, & ostendere quanta crudelitas esset, in quâ [274] mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, & [275] quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tamquam [276] libertatem libenter accepit? Quidquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis: Potuit post hæc iubere illum Caius viuere. Non timuit hoc Canius. nota erat Caij in talibus imperiis [277] fides. Credísne illum, [278] decem medios vsque ad supplicium dies, sine vllâ sollicitudine exegisse? verisimile non est, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quàm in tranquillo fuerit. Ludebat [279] latrunculis, cùm centurio agmen perituorum trahens, & illum quoque citari iubet. Vocatus, numerauit calculos, & sodali suo, *Vide*, inquit, *ne post mortem meam mentiaris te vicisse.* Tum annuens

πρὸς τὰς τῆς τύχης: Gubernatoris boni officium, ad ventorum mutationes se aptare; viri autem sapientis, ad fortunæ.

264. NAVFRAGIO.] *Cùm purpuram Tyro vænalem adueheret in Græciam, iuxta Pyræum nauim fregit: atque annos natus* XXX. *ad Cratetem se applicauit.*

265. IVBET ME.] *Diogenes Laërtius effert:* Εὖ γε ποιεῖ ἡ τύχη, προσελαύνουσα ἡμᾶς φιλοσοφίᾳ: Benè Fortuna egit, quæ impulit me philosophari. *Et iterùm:* Νῦν ἐυπλόηκα, ὅτε νεναύαγηκα: Nunc benè vectus sum, cùm nauem fregi.

266. THEODORO.] *Cyrenaicæ sectæ, & qui diis illudens* Atheus *cognominatus est.*

267. TYRANNVS.] *Lysimachus rex.*

268. HEMINA.] *Bellè dictum. & reuera eo modulo sanguinis eductò, vita potest educi. Alij tamen libri,* vena sanguinis. *At Cicero* v. *Tuscul. & ex eo Valerius lib.* VI. *cap.* II. *aliter efferunt:* Enimuerò magnifica res tibi contigit, quia Cantharidis vim assecutus es.

269. SVPRA TERRAM.] *In cruce. siue insepultus,* ἐλώφειον κύνεσσι.

270. CANIVS.] *Libri scripti* Canus, *aut* Kanus: *& ita appellandus. Nam* Iulius *ei nomen fuit,* Canus *cognomen: quod tamen præponit Seneca, vt Tacitus, Plinius, Suetonius crebrò, more illius ævi. Meminit huius viri Boëtius Consolat. Philos.* I. *Prosâ.* IV. Respondissem Cani verbo, qui cùm à C. Cæsare *(nempe Caligulâ)* Germanici F. conscius contra se factæ coniurationis diceretur; Si ego, inquit, sciissem, tu nescisses. *Forte & argutum dictum. Ego si inter eos, ad rem citius, non ad verba issem. Et caussam vnâ carceris eius mortisq; discе, Coniurationis crimen; illius, nisi fallor, Lepidianæ: de quâ Suetonius in Caio, cap.* XXIV. *& Dio* LIX. *Est & alius* Canius *Martiali, Hieronymo, aliisq;; sed diuersus ab isto, & in poëtarum classe.* C

271. NOSTRO SÆCVLO.] *Nam vetera miramur tantùm: & magnâ virtute opus est, quæ præsentis inuidiæ nebulas perrumpat.*

272. FALARIS.] *Benè. comparat Romanum tyrannum cum illo Siculo, & nomine eius signat. Vulgati tamen libri,* Falleris: *at vtrumque sprenerat Muretus.*

273. DVCI.] *Ad supplicium.*

274. MORS BENEFIC.] *Itaque gratias agebat, quasi iam absolutus, nec inter lentas illas mortes tractus. Sic Tiberius cuidam mortem petenti,* Nondum tecum in gratiam redij, *inquit.*

275. QVORVM LIBERI.] *Nam vt Panegyricus, in simili sauitiâ, ait:* Fleri non licebat amissa, metu reliquorum. Serenos ergo nubilis mentibus vultus induebamus, & ad illorum vicem, qui degustato Sardorum graminum succo feruntur in morte ridere, imitabamur lætos mærentes. D

276. LIBERTATEM.] *Hoc opinor, & dignum philosopho erat.*

277. FIDES.] *Non solet reuocare sententias mortiferas, nec mitigare.*

278. DECEM MEDIOS.] *Ex Sc^to Tiberiano. de quo Suetonius in Tib. cap.* LXXV. Senatusconsulto cautum erat, vt pœna damnatorum in decimum diem semper differretur. *Causa in Dione lib.* LVII. *quia damnatio tunc ferè à Senatu: & Princeps sibi ius aliquod & cognitionem seruari etiam volebat. Vide nostra ad Taciti Annalem* III.

279. LATRVNCVLIS.] *Martialis:*

Insidiosorum si ludis bella latronum.

Vide in Epist. XCVIII.

280. PHI-

A nuens centurioni: *Testis*, inquit, *eris, vno me antecedere.* Lusisse tu Canium illâ tabulâ putas? illusit. Tristes erant amici, talem amissuri virum. *Quid mœsti*, inquit, *estis? Vos quæritis, an immortales animæ sint: ego iam sciam.* nec desiit, in ipso veritatem fine scrutari, & ex more suo quæstionem habere. Prosequebatur illum [280] philosophus suus: nec iam procul erat [281] tumulus, in quo Cæsari [282] Deo nostro fiebat quotidianum sacrum. *Quid*, inquit, *Cani nunc cogitas? aut quæ tibi mens est? Obseruare*, inquit Canius, *proposui illo velocissimo momento, an sensurus sit animus, exire se.* promisitque, si quid explorasset, circumiturum amicos, & indicaturum quis esset animarum status. Ecce in mediâ tempestate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum suum in argumentum veri vocat: qui in vltimo illo gradu positus, exeuntem animam percontatur: nec vsque ad mortem tantùm, sed aliquid etiam ex ipsâ morte discit. Nemo diutiùs philosophatus. sed [283] non raptim relinquetur magnus vir, & [284] cum curâ dicendus. [285] dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Caianæ cladis [286] magna portio: Sed nihil prodest XV.

B priuatæ tristitiæ causas abiecisse. Occupat enim nonnumquam [287] odium generis humani, & occurrit tot scelerum felicium turba, cùm cogitaueris, quàm sit rara simplicitas, quàm ignota innocentia, & vix vmquam, nisi cùm expedit, fides, & [288] libidinis lucra [289] damnaque pariter inuisa, & ambitio vsque eò iam se suis non continens terminis, vt [290] per turpitudinem splendeat. Agitur animus [291] in noctem, & velut euersis virtutibus, quas nec [292] sperare licet, nec [293] habere prodest, tenebræ oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, vt omnia vulgi vitia non inuisa nobis, sed ridicula videantur: & [294] Democritum potiùs imitemur, quàm Heraclitum. Hic enim quoties in publicum processerat, flebat: ille ridebat. huic omnia quæ agimus, miseriæ; illi ineptiæ videbantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. humanius est deridere vitam, quàm deplorare. Adiice, quòd de humano quoque genere meliùs meretur qui ridet illud, quàm qui luget. Ille spei bonæ aliquid relinquit: hic tamen stultè defletur, quæ corrigi posse desperat. & [295] vniuersa contemplatus, maioris animi est, qui risum non tenet, quàm qui lacri-

C mas. quando leuissimum affectum animi mouet, & nihil magnum, nihil seuerum, nec serium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula, propter quæ læti ac tristes sumus, sibi quisque proponat, & sciat verum esse, quod Bion dixit, *Omnia hominum negotia similia* [296] *imitiis esse, nec vitam illorum magis sanctam aut seueram esse,* [297] *quàm conceptus inchoatos.*

Sed

280. PHILOSOPHVS SVVS.] *Fortè*, vnus. *Etsi proceribus domi etiam Philosophi.*

281. TVMVLVS.] *An* Agger Tarquinij? *an extra vrbem potiùs locus, in quo Caius supplicia sumebat?*

282. DEO NOSTRO.] *Ludit amarè. nam Deus audire & haberi Caius volebat, atque adeò hostias sibi immolari. En, inquit, hostias nostri Saturni, humanas.*

283. NON RAPTIM.] *Suspectum. etsi sententia*

D *videtur: non esse raptim & in transcursu dicendum magnum virum. At verba examinata hue non faciunt.*

284. CVM CVRA.] *Sallustiana dictio, alibi iam notata.*

285. DABIMVS TE.] *Dedisti. per te quoque Canum nouimus, & nouimus, quamdiu litteris Romanis honos aut vita erit.*

286. MAGNA PORTIO.] *Ingentium damnorum, quæ orbi intulit, tu vnus magna pars.*

CAP. XV. 287. ODIVM.] *Vt in Timone aliquo μισανθρώπῳ.*

288. LIBIDINIS LVCRA.] *Cùm homines vides, qui per libidinem ditantur.* —— qui testamenta merentur Noctibus.

289. DAMNAQVE.] *Alios contrà, qui in amicæ sinum sua & se egerunt.*

290. PER TVRPIT.] *Famam in dedecore quærat, iactet se in ambitu & corruptelâ.*

291. IN NOCTEM.] *Id est, caligo oboritur, & mœstitia, fuga & odium rerum hominumq;.*

292. SPERARE LICET.] *In alio, aut ab aliis.*

293. HABERE.] *In ipso se. non est iis pretium.*

294. DEMOCRITVM POTIVS.] *Adde* De Irâ, II. *cap.* X.

295. VNIVERSA CONTEMPL.] *Nec malè*, vniuersè contemplanti, *nempe alteri alicui: vel*, vniuersè contemplatus.

296. INITIIS.] *Ita plerique scripti, & meus. assentior planè Pinciano*, mimicis, *ex eo facienti. Negotia hominum, sunt vt mimica:* nihil magnum, nihil seuerum, ac ne serium quidem ex tanto apparatu, *vt antè dixit. Poëta Græcus:*

Σκηνὴ πᾶς ὁ βίος καὶ παίγνιον:

Scæna omnis vita est & iocus.

& communis adagio, Vita mimus. *Vide epistolam* LXXVII. *Alij tamen libri*, nuptiis. *ex quo aliquis*, nundinis *diuinet. Sanè Pythagoras dictitabat τὸν βίον ἐοικέναι πανηγύρει*: vitam adsimilem nundinis esse. ad quas alij certaturi venirent; alij negotiaturi; optimi quique spectaturi tantùm. *Quod ex eo etiam alibi Menander.*

297. QVAM CONCEPTVS.] *Scripti ferè*, conceptus

Sed satius est, publicos mores & humana vitia placidè accipere, nec in risum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miseria est: alienis delectari malis, voluptas inhumana. sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem suam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, vt dolori tantum des quantum poscit, non quantum consuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, vt ostendant: & toties siccos oculos habent, quoties [298] spectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cùm omnes faciant. Adeò penitus hoc se malum fixit, ex alienâ opinione pendere, vt in simulationem etiam simplicissima res, dolor veniat. Sequitur pars, quæ solet non immeritò contristare, & in solitudinem deducere, vbi bonorum exitus mali sunt. Vt, Socrates cogitur in carcere mori, [299] Rutilius in exsilio viuere, Pompeius & Cicero [300] clientibus suis præbere ceruicem: Cato ille, virtutum viua imago, incumbens gladio, simul de se ac de Repub. [301] palàm facere. Necesse est torqueri, tam iniqua præmia fortunam persoluere. & quid sibi quisque nunc speret, cùm videat pessima optimos pati? Quid ergo est? vide quomodo quisque illorum tulerit: & si fortes fuerunt, ipsorum animos desidera; si muliebriter & ignauè perîêre, nihil periit. Aut digni sunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum desideretur ignauia. Quid enim est turpius, quàm si maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: [302] *Tanto fortior, tanto felicior!* humanos effugisti casus, liuorem, morbum: existi ex custodiâ: non tu dignus malâ fortunâ Diis visus es, sed indignus in quem iam aliquid fortuna posset. Subducentibus verò se, & in ipsâ morte ad vitam respectantibus, [303] manus iniiciendæ sunt. Neminem flebo lætum, neminem [304] flentem. ille lacrimas meas ipse absterset; hic suis lacrimis efficit, ne vllis dignus sit. Ego Herculem fleam, quòd viuus vritur: aut Regulum, quòd [305] tot clauis configitur: aut Catonem, quòd [306] vulnera sua fortiter tulit? Omnes isti leui temporis impensâ inuenerunt, quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. [307] Est & illa solicitudinum non mediocris materia, si te anxiè componas, nec vlli simpliciter ostendas: qualis multorum [308] vita est, ficta, & ostentationi parata. Torquet enim assidua obseruatio sui, & deprehendi aliter, quàm solet, metuit: nec vmquam curâ soluimur, vbi toties nos æstimari putamus, quoties aspici. Nam & multa incidunt, quæ inuitos denudent: & vt benè cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda vita, aut secura est, semper [309] sub personâ viuentium. At illa quantum habet voluptatis, [310] sincera & per se ornata simplicitas, nihil obtendens moribus suis? Subit tamen & hæc vita contemptus

ceptus nichilo natos: *aut (vt & meus)* conceptum nihilo natum. *Diuinabat Pincianus*, quàm concubitus in his actos. *Nec placet, nec melius video, & fileo.*

298. SPECTATOR.] *Martialis in quamdam:*
Amissum nõ flet, cùm sola est Gellia, patrem:
Siquis adest, iussæ prosiliunt lacrimæ.
Non dolet hic, quisquis laudari Gellia querit.
Ille dolet verè, qui sine teste dolet.

299. RVTILIVS.] *Vide Senecam De Prouident. cap.* III. *atque alibi.*

300. CLIENTIBVS.] *Pompeius Septimio, qui olim ordines sub eo duxerat: Cicero Popillio, quem defenderat.*

301. PALAM FAC.] *Vtrumque periisse vno tempore. Nam solus Cato pro Republicâ: alij, pro alio. Epistolâ* CIV. Videbis illinc plebem, hinc optimates; duos in medio relictos, Rempublicam, & Catonem. *Quod ad phrasim porrò*; Palàm factum, *vsurpant in funere tam certo & conclamato. Cicero, ad Quirites post reditum:* Nondum palàm factum erat concidisse remp. *Vide me, si lubet,* I. *Elector. cap.* X.

302. TANTO FORTIOR.] *Laudandi & exhortandi formula, de quâ in Epist.* LXXI.

303. MANVS INIICIENDÆ.] *Vel vt vapulent, vel vt compellantur abire.*

304. FLENTEM.] *Quem cum Lucretio increpem potiùs*: Auferabhinc lacrimas balathro, & compesce querelas.

305. TOT CLAVIS.] *In arcâ ligneâ exstantibus, in quam coniectus. De Prouid. cap.* III.

306. VVLNERA SVA.] *Hæc scriptorum, & editorum ferè, lectio. At Muretus*, quod vulnus suum iteraverit? *sed merum coniectaneum. Cui si locus, faciam*, quòd vulnera sibi fortiter intulit?

307. EST ET ILLA.] *Parùm nexa: vt plura in hoc libello.*

308. VITA EST FICTA.] *Lucillianoversu,*
Pergula pictorum, veri nihil, omnia ficta.

309. SVB PERSONA.] *Ritu histrionum.*

310. SINCERA.] *Meus liber*, sui caussâ: *quod caue damnes.*

311. MVL-

A temptus periculum, si omnia omnibus patent. sunt enim qui fastidiant, quidquid propiùs adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis reuilescat: & satius est simplicitate contemni, quàm perpetuâ simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. multum interest, simpliciter viuas, an negligenter. [311] Multum in se recedendum est. conuersatio enim dissimilium, benè composita disturbat, & renouat affectus, & quidquid imbecillum in animo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, & alternanda sunt, solitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominũ desiderium, hæc nostri: & erit altera alterius remedium. odium turbæ sanabit solitudo, tædium solitudinis turba. Nec in eâdem intentione æqualiter retinenda mens est, sed ad iocos reuocanda. Cum pueris [312] Socrates ludere non erubescebat: & [313] Cato vino laxabat animũ, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit [314] ad numeros. non molliter se infringens, vt [315] nunc mos est, etiam [316] incessu ipso vltra muliebrem mollitiem fluentibus; sed vt illi antiqui viri solebant, [317] inter lusum ac festa tem-
B pora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: [318] meliores acrioresque requieti surgent. Vt fertilibus agris non est imperandum: citò enim exhauriet illos numquam intermissa fœcunditas: ita animorum impetus assiduus labor frangit. [319] Vires recipient paullùm resoluti, & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quædam, & languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quamdam voluptatem haberet lusus iocusque: quorum frequens vsus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est: hunc tamen si per diem noctemque continues, [320] mors erit. Multum interest, [321] remittas aliquid, an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publicè cogerentur: tamquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, [322] vt dixi, viri quidam sibi [323] menstruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem, inter & otium & curas, diuidebant. qualem Pollionem Asinium, [324] oratorem
C magnum, [325] meminimus: quem nulla res vltra [326] decimam retinuit. [327] ne epistolas qui-

311. MVLTVM IN SE.] *Distinxerim.* an neglegenter: multum. In se recedendum est. *Vt adfirmandi caussâ, bis repetatur illud* Multum.

312. SOCRATES.] *Et quidem in arundine equitando. Vide Valerium* VIII. *cap.* VIII.

313. CATO.] *Horatius*: Narratur & prisci Catonis Sæpe mero caluisse virtus. *Etsi hoc ad alium referri, & priorem, potest: sed de isto Vticensi, Plutarchus:* Iam maturiorem totas noctes in mensâ egisse; *sed fine eodem, quem Seneca dixit. Itaque benè Cicero, cùm Memmius Catoni obiiceret* Totas noctes potare: *&* Cur non addis, *inquit*, Totos dies aleam ludere?

D 314. AD NVMEROS.] *Ad modulos. Persius:* -ad numeros satyri moueare Bathylli.

315. NVNC MOS EST.] *Seneca pater:* Cantandi saltandiq; obscæna studia effæminatos tenent, & mollitie corporis certare cum fæminis, nostrorum adolescentium specimen est.

316. INCESSV IPSO.] *Seneca:* Tenero & molli ingressu viri suspendimus gradum, non ambulamus, sed incedimus.

317. INTER LVSVM.] *Quidam scripti*, ludos. *nec id malè. Per tempora festa, & ludis feriisque destinata.*

318. MELIORES.] *Dio Chrysostomus:* Αἱ γὰρ ἀνέσεις παρασκευαστικαὶ πόνων εἰσι. καὶ τόξον, καὶ λύρα, καὶ ἄνθρωπος ἀκμάζει δι' ἀναπαύσεως: Remissiones, præparamenta ad labores sunt. & arcus, & lyra, & homo, vegetantur quiete.

319. VIRES RECIP.] *Statius:* -vires instillat alitque Tempestiua quies.

320. MORS ERIT.] *Plato*, VII. *De Legib.* Ὕπνος γὰρ δὴ πολὺς, οὔτε τοῖς σώμασιν, οὔτε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, οὔτε ταῖς πράξεσι ταῖς περὶ ταῦτα ἁρμόττων ἐστὶ κατὰ φύσιν. Καθεύδων γὰρ οὐδεὶς οὐδενὸς ἄξιος, οὐδὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζῶντος: Somnus multus, neque corporibus, neque animis nostris, sed nec actionibus vtrorumque conuenit per naturam. Nam qui dormit, nullius pretij reique est, haud magis quàm si non viuat.

321. REMITTAS.] *Valerius:* Otium industriæ subnecti debet, non quo euanescit virtus, sed quo recreatur.

322. VT DIXI.] *Non dixisti. lego*, didici, *accepi.*

323. MENSTRVAS.] *An* menstruis *potiùs?*

324. ORATOREM.] *De quo Horatius:* Insigne mæstis præsidium reis, Et consulenti Pollio Curiæ. *Adde Plin.* VII. *cap.* XXX. *Valerium* VIII. *cap.* XII. *Senecam patrem, Præfat. libri* IV. *Controu.*

325. MEMINIMVS.] *Pueri vidimus sub Augusto.*

326. DECIMAM.] *Cænæ & curæ corporis destinatam.*

327. NE EPISTOLAS.] *Quod Archiæ tyranno Thebarum*

quidem post eam horam legebat, ne quid nouæ curæ nasceretur: sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die [328] interiunxerunt, & in post- A
meridianas horas aliquid leuioris operæ distulerunt. Maiores quoque nostri [329] nouam relationem, post horam decimam, in senatu fieri vetabant. Miles [330] vigilias diuidit, & nox [331] immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium, quod alimenti ac virium loco sit: & in ambulationibus apertis vagandum, vt cælo libero & multo spiritu augeat attollatque se animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio, vigorem dabunt, conuictusque & liberalior potio: nonnumquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt [332] deprimat. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet: & vt [333] morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur: Liberque non [334] ob licentiam linguæ dictus est inuentor vini, sed quia liberat [335] seruitio curarum animum, & asserit, [336] vegetioremque & [337] audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem, [338] Arcesilaumque indulsisse vino credunt. Catoni ebrietas obiecta est: at B
facilius efficiet, quisquis obiecerit, hoc [339] crimen honestum, quàm turpem Catonem. Sed [340] nec sæpe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat: & aliquando tamen in exsultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas remouenda paullisper. Nam, siue [341] Græco poëtæ credimus, aliquando & insanire iucundum est: siue [342] Platoni, frustra poëticas fores compos sui pepulit: siue [343] Aristoteli, nullum

Theharum vsurpatum, malè cessit. Nam super conuiuium allatâ epistolâ, quæ indicium coniurationis haberet, reiecit, cum voce, Εἰς αὔριον τὰ σπουδαῖα: In crastinum seria. *Sed crastinum non vidit. Plutarch. in Pelopidæ.*

328. INTERIVNXERVNT.] *Ab aurigis metaphora. qui* Interiungere *dicuntur, cùm quiescunt leuiter & pausant:* Abiungere, *cùm planè. Martialis:*

—— hora lassos Interiungit equos meridiana.

Idem: Et cùm currere debeas Bouillas, Interiungere quæris ad Camœnas. *Seneca Epist.* LXXXIII. Breuissimo somno vtor, & quasi interiungo. *Significat autem, eos in meridie aliquid cibo, & dein somno dedisse: mox rediisse ad operas, sed leuiores. Plutarchus in Quæst. Rom.* ἡ μεσημβρία πόρρω ἐστὶ τοῖς πολλοῖς τοῦ τὰ δημόσια καὶ σπουδαῖα πράττειν: Meridies multis finem facit publica & seria tractandi.

329. NOVAM RELATIONEM.] *Vt noua res deliberanda à Consule proponeretur. Hoc ideò, vel vt corpora curarent; vel quia* Sc^tum post occasum solem factum, nec ratum quidem erat: *Agellius* XIIII. *cap.* VII. *Et sanè si tam serò noua relatio, priusquam perrogatæ sententiæ, eò ventum fuisset.*

330. VIGILIAS DIVIDIT.] *In quaternas: & eas singulas, trium horarum. Nos abundè in Militiâ.*

331. IMMVNIS.] *Excusantur à vigiliis, qui de die in expeditione, & contra hostem, alibi fuerunt.*

332. DEPRIMAT.] *Abducat & deducat nonnihil animos, in altioribus curis intentos & erectos.*

333. MORBIS.] *Melancholicus (nos experti sumus) aut frigidis.*

334. OB LICENTIAM.] *Varro:* Liber à libendo, quòd lubrica mens ebrij, quò libet, prolabatur.

335. SERVITIO CVR.] *Homerus:*

Οἶνον τοι μύρελαι θεοὶ ποίησαν ἄεισον
Θνητοῖς ἀνθρώποισιν ὑπασιδάσαι μελεδῶνας:

O Menelae, dij vinum fecere beati,
Vt curas animi pellat mortalibus acres.

336. VEGETIOREMQVE.] *Quidam libri,* vegetque. *probè etiam, vide Nonium. Antiphanes poeta suaui imagine arborum ad hanc rem vitur, quæ iuxta fluenta assitæ, & semper irrigatæ, optimè crescunt.*

337. AVDACIOREM.] *Horat.* Post te neque iratos timentem Regum apices, neque militum arma. C

338. ARCESILAVM.] *Qui ob lautitias & canas, dictus est* alter Aristippus: *Diogenes in eius vitâ. Sed hic Academicus: at nec Zeno ille Stoicorum princeps abhorruit, qui naturâ seuerus,* in conuiuio rogatus cur hilarescceret? Et lupini, *inquit,* amari, vbi maduerint, dulcescunt. *Sed & idem aiebat:* κρεῖττον εἶναι τοῖς ποσὶν ὀλισθεῖν, ἢ τῇ γλώττῃ: Melius pedibus lapsare, quàm linguâ: *in ebrietatis excusationem.*

339. CRIMEN HONESTVM.] *Quia in Catone scilicet,* viuâ imagine virtutum, *nihil inhonestum.*

340. NEC SÆPE.] *Horat.* Misce stultitiam consiliis breuem. D

341. GRÆCO.] *Anacreonti. cuius illud exstat:* Θέλω, Θέλω μανῆναι: Volo, volo insanire.

342. PLATONI.] *Pluries tale aliquid Plato: sed Seneca nunc certò locum adspicit hunc in Phædro:* Ὃς δ' ἂν ἄνευ μανίας μουσῶν ἐπὶ ποιητικὰς θύρας ἀφίκηται, πεισθεὶς ὡς ἄρα ἐν τέχνῃ ἱκανὸς ποιητὴς ἐσόμενος, ἀτελὴς αὐτός τε καὶ ἡ ποίησις ᾖ φανεῖσα: Quisquis sine furore fores poëticas pepulit, persuasus quòd arte solâ poëta possit euadere; is conatus sui irritus, & item poëtis eius, abeunt siue pereunt. *Ideò & à vino poëtam iuuari percrebuit, quia mentem suscitat ac mouet. Cratinus:*

Οἶνος τοι χαρίεντι μέγας πέλει ἵππος ἀοιδῷ:
Vinum est instar equi, gestat tollitq; poëtam.

343. ARISTOTELI.] *Non hæc ipsa verba hodie*

A lum magnum ingenium ſine mixturâ dementiæ fuit. Non poteſt grande aliquid & ſupra ceteros loqui, niſi mota mens. Cùm vulgaria & ſolita contempſit, inſtinctuque ſacro ſurrexit excelſior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non poteſt ſublime quicquam & in arduo poſitum contingere, quamdiu apud ſe eſt. Deſciſcat oportet à ſolito, & efferatur, & [344] mordeat frænos, & rectorem rapiat ſuum: eoque ferat, quò per ſe timuiſſet eſcendere. Habes, Serene cariſſime, quæ poſſint tranquillitatem tueri, quæ reſtituere, quæ ſurrepentibus vitiis reſiſtant. Illud tamen ſcito, nihil horum ſatis eſſe validum, rem imbecillam ſeruantibus, niſi intenta & aſſidua cura circumeat animum labentem.

hodie in Ariſtotele: ſed Problematis Sect. XXX. *quæſtio prima eſt:* Cur homines qui ingenio claruerunt, vel in ſtudiis Philoſophiæ, vel in republicâ, vel carmine pangendo, melancholici omnes
B fuerunt? *Quò Cicero* 1. *Tuſcul. adſpexit;* Ariſto-teles quidem ait, omnes ingenioſos melancholicos eſſe. *Fortaſſe & nunc Seneca: quia Melancholia dementiæ aſſidet.*

344. MORDEAT.] *Vt equi feroces, & indomiti.*

P L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ DE CONSTANTIA SAPIENTIS, siue QVOD IN SAPIENTEM NON CADIT INIVRIA.

ARGVMENTVM ET ORDO.

MAGNI animi, magni ingenij, atque etiam eloquij hoc scriptum: vno verbo, inter optima. Editum sub tempus prioris illius puto, de Tranquillitate: cui vulgò etiam iungunt, malè. Diuersum argumentum est, & tali serie. Ordiur à Stoicorum laude, quorum Paradoxum tractat, Sapientem non affici iniuriâ. Quid ergo? aiebat Serenus: non Cato contumeliis affectus, verberibus, & sputis? Ab hac obiectione ingreditur in materiem: & Non est tamen iniuriis, inquit: fuit enim Sapiens, atqui in Sapientem iniuria non cadit. Quod tamen eâ mente dici ait, non vt non fiat, sed vt non admittat. Tangi potest iniuriâ, sed non lædi: à te esse, in illo non esse. C Hæc pulcherrimè exsequitur ad Cap. IV. Diuidit deinde dicenda in duas partes, idque à discrimine Iniuriæ & Contumeliæ. Priore, negat illam cadere in Sapientem; posteriore, nec istam. De Iniuriâ, hæc sunt argumenta. Sapiens nullius mali patiens: at malum est Iniuria. Secundum, Iniuria detrahit & deminuit: Sapienti nihil eripitur. habet in se vno omnia reposita, & firmiter, vt Stilpo. Tertium, Fortis ab infirmo non læditur: non ergo à Malitiâ Virus. Hic obiicitur, Atqui Socrates nónne iniuriâ damnatus? Ita, sed sine suâ iniuriâ. Illi intulerunt, ipse non accepit: sed sapientiâ reiecit. Sicut venenum mihi das, ego antidoto vim eius infringo: scelus tu facis, ego non patior. Quartum argumentum, Iniuria cum Iniustitiâ mixta est: non hæc cadit in Sapientem: minimè ergo illa. Quintum, Sapienti nemo prodest: ergo nec lædit. Sextum, Iniuria à Spe aut Metu est: Sapiens neutro eorum tangitur. Septimum vltimumque, Iniuriam nemo immotus accipit: non mouetur Sapiens. Atque hic conclusio prioris partis, & adhortatio ad dogma animis accipiendum. Altera erat de Contumeliâ, quam explicat Cap. X. quid propriè sit; & tum à Sapiente arcet. Primò, quia Sapiens magnitudinem suam nouit: non ergo contumelia D ad eum pertinet, quæ nomen & rem habet à contemptu. Secundò, Superbi & insolentes inferunt contumeliam: ipse tales spernit: itaque & ab iis istam. Tertiò, Nemo maiorem meliorémque contemnit: is est Sapiens. Ergo in se dicta ridet, vt in conuiuiis ioculos puerorum. Sed quid? fert igitur hæc omnia Sapiens? non castigat aut compescit? imò facit interdum: sicut illos ipsos pueros solemus: non quia malum ille acceperit, sed quia hi fecerunt. Atque hactenus (ad Cap. XIV.) in solam Contumeliam, aut Iniuriam: iam mixtim vtramque refutat. Hoc argumento, Securitas propria est Sapientis: non est, si alterutram accipit, aut potest accipere. Simile & Epicurei dicunt: etsi minùs fortiter. Denique leuia pleraque, quibus vulgus offenditur: suadet reiicere, & ridere ne ridearis. Conclusio, Quomodo eunti ad Sapientiam, Quomodo qui peruenit, ferendæ iniuriæ? Illi, cum morsu aliquo animi, & adhuc pugnâ; huic, sine alterutro, & victor iam agit ante se vtramque, & triumphat. Ego itero, magni animi scriptum est: vobur ab eo, in temporum hac hominumque cottidianâ malitiâ, capiamus.

CAPVT

A

CAPVT PRIMVM.

TANTVM inter Stoicos, Serene, & [1] ceteros sapientiam professos interesse, quantum inter [2] fœminas & mares, non immeritò dixerim: cùm vtraque turba ad vitę societatem tantundē conferat; sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata sit. Ceteri sapientes molliter & blandè, vt ferè [3] domestici & familiares medici, ægris corporibus, non quà optimum & celerrimum est medentur, sed quà [4] licet: Stoici [5] virilem ingressi viam, non vt amœna ineuntibus videatur curæ habent, sed vt quamprimùm nos eripiant, & in illum [6] editum verticem educant, qui adeò extra omnem teli

B iactum surrexit, vt supra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur, & confragosa sunt. Quid enim [7] plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quàm quidam putant. prima tantùm pars saxa rupesque habet, & inuij speciem: sicut pleraque ex longinquo speculantibus abscissa & connexa [8] videri solent, cùm aciem longinquitas fallat. Deinde propiùs adeuntibus eadem illa, quæ in vnum congesserat error oculorum, paullatim adaperiuntur: tum illis, quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit [9] lene fastigium. Nuper cùm incidisset mentio M. Catonis, indignè ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quòd Catonem [10] ætas sua parùm [11] intellexisset, quòd supra Pompeios & Cæsares [12] surgentem, infra [13] Vatinios posuisset: & tibi indignum videbatur, quòd illi dissuasuro [14] legem, toga in foro esset erepta, quodque [15] à Rostris, vsque [16] ad arcum Fabianum, per seditiosæ factionis manus tractus, voces improbas, & sputa, & omnes alias

C

COMMENTARIVS.

CAP. I. 1. CETEROS.] *Cynicos certè excipe. qui duritie & robore super ipsos Stoicos: etsi dogmata tamen ferè conueniebant.*

2. FÆMINAS.] *De Epicuréis, haud abnuam: licenter dictum in alios.*

3. DOMESTICI.] *Diuites, illo ævo, medicos domi habebant: atque eos ferè è seruis aut libertis.*

4. LICET.] *Per mollitiem ægri, cui se attemperant.*

5. VIRILEM.] *Ideò mares, ideò fortes. Noster epist.* LXXVII. Amicus noster Stoicus, homo egregius, & vt verbis illum, quibus laudari dignus est, laudem, vir fortis ac strenuus. *Ecce tamquam de viro, imò de milite. In epist.* LXXXIV. Zenon huius sanctissimæ fortissimæque sectæ conditor. *Et ita me*

D *Deus (pauca excipio) talis fuit.*

6. EDITVM VERTICEM.] --Sapientum templa serena.
Despicere vnde queas alios, passimq; videre
Errare, atque viam palantes quærere vitæ.

7. PLANO.] *Per planum. Si ad excelsa tendis, scandendum connitendúmque est per arrecta, & sæpe aspera.*

8. VIDERI SOLENT.] *Nobis planè (nam memini) cùm in Italiam ituri, primò vidimus Alpes.*

9. LENE FASTIGIVM.] *Quod mediæ valles faciunt, & per cliuos in cliuos adscensus.*

10. ÆTAS SVA.] *Quid mirum?* Et sua riserunt sæcula Mæoniden. *Inuidia hæc est nobis insita, &* Naturaliter *(ait Velleius)* audita visis laudamus libentiùs, & præsentia inuidiâ, præterita veneratione prosequimur: & his nos obrui, illis instrui credimus.

11. INTELLEXISSET.] *Interpretata virtutes eius, vt decebat, esset: atque easdem deinde æstimasset.*

12. SVRGENTEM.] *Et attollendum ab omnibus, si merita pendantur.*

13. VATINIOS.] *Vatinius, inter probra sui ævi, ore atque animo iuxtà fœdus. Sed Cato tamen ei in petitione Præturæ posthabitus.*

14. LEGEM.] *An Metelli Tribuni, qui Pompeium in Italiam cum copiis vocabat? an Cæsaris, de agro Campano diuidendo? Vtrique enim animosè Cato se opposuit, & per contumelias, probra, violentiam reiectus. Plutarchum & Dionem vide, & Senecam ipsum epist.* XIV.

15. A ROSTRIS.] *Vbi lex ferebatur. quæ ipse ad impediendum conscenderat.*

16. AD ARCVM.] *Qui erat in primâ Sacrâ viâ, haud procul templo Faustinæ. Trebellium in Saloninо vide, Ciceronem pro Plancio. Asconius* II. *in Verrem ita, ad hæc verba Tullÿ,* Fornicem Fabianum: Arcus est iuxta Regiam, in Sacrâ viâ, à Fabio Censore constructus, qui à deuictis Allobrogibus, Allobrox cognominatus est: ibique statua eius posita propterea est.

alias insanæ multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi, habere te quòd A
Reipublicæ nomine mouereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac pessimus quis-
que venundabat: & cæcâ cupiditate corrupti, non intelligebant, se, dum vendunt, etiam
II. [17] vænire. Pro ipso quidem Catone securum te esse iussi. Nullum enim sapien-
tem nec iniuriam accipere, nec contumeliam posse: Catonem autem [18] certius exem-
plar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quàm [19] Vlixem & [20] Herculem prio-
ribus sæculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronunciauerunt, inuictos laboribus, &
contemptores voluptatis, & victores omnium [21] terrarum. Cato cum feris manus non
contulit, quas consectari venatoris [22] agrestisque est: nec monstra [23] igne ac ferro perse-
cutus est, nec in ea tempora incidit, quibus crèdi posset cælum [24] vnius humeris inniti,
excussâ iam antiquâ credulitate, & sæculo [25] ad summam perducto solertiam. Cum am-
bitu congressus, multiformi malo, & cum potentiæ immensâ cupiditate, quam totus or-
bis [26] in tres diuisus [27] satiare non poterat, aduersus vitia ciuitatis degenerantis, & pessum
suâ mole [28] sidentis, stetit solus, & cadentem Rempublicam, quantum modò [29] vnâ re- B
trahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abstractus, comitem se diu sustен-
tatæ ruinæ dedit: [30] simulque exstincta sunt, quæ nefas erat diuidi. Neque enim Cato
post libertatem vixit, nec libertas post Catonem. Huic tu putas iniuriam fieri potuisse à
populo, quòd aut præturam illi detraxit, aut [31] togam? quòd sacrum illud caput purga-
mentis oris aspersit? Tutus est sapiens, nec vllâ affici aut iniuriâ, aut contumeliâ potest.
III. Videor mihi intueri animum tuum incensum, & efferuescentem. paras acclamare:
Hæc sunt quæ auctoritatem [32] præceptis vestris detrahant. [33] magna promittitis, & quę
ne optari quidem, nedum credi possint: deinde ingentia locuti, cùm [34] pauperem nega-
stis

17. VÆNIRE.] *Nam & ipsorum libertas, atque adeò ipsi, cum republicâ peribant.*

CAP. II. 18. CERTIVS EXEMPLAR.] *In veteri Florido:*

Quippe malo vnum Catonem, quàm trecentos Socrates:
inuidendâ laude.

19. VLIXEM.] *Homeri scriptis notum. qui eum sanè, non patientem solùm, sed ἀνάδην pænè facit. vt in illo vxoris suæ primo adspectu, à viginti annis: cùm ea ignorans illum, ad Vlyssis sui nomen collacrumasset; ipse nihil mouetur, nec vel leuiter tenerescit. sed, vt poëta ait,*

Ὀφθαλμοὶ δ' ὥστε κέρα ἔστασαν, ἠὲ σίδηρος:
Illi oculi stabant, vt ferrum, aut cornua dura.

Profectò Stoicus fuit: quid ipse? imò & Homerus, vt Stoici (magni eius miratores) volebant.

20. HERCVLEM.] *Quem Cynici exemplar habebant roboris, & perpessionis. Diogenes ille, nobilis canis, dicere solitus, τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα τοῦ βίου διεξάγειν, ὃν καὶ ἡρακλῆς: eamdem vitæ formam & tenorem se exsequi, quem Hercules. Et ab isto sanè Philosophorum ille, in sollenni habitu, baculus, qui claues eius respondebat: ab Vlysse* Pera. *cui scilicet Minerua, vt peregrino mendico, circumposuit ἀεικέα πήρην, sordidam & indecoram peram.*

21. TERRARVM.] *Ego* terrorum *puto. Nam illud sanè falsum, præsertim in Vlysse.*

22. AGRESTISQVE EST.] *Nec Romani nobiles in hoc studio.*

23. IGNE AC.] *Ausonius in* XII. *laboribus Herculis:*

- Lernæam ferro ac face contudit Hydram.

24. VNIVS.] *Siue Atlantis, siue Herculis qui in succollando ei successit.*

25. AD SVMMAM.] *De nostro idem dixerim. vtinam cum antiquâ simplicitate, nec antiqua virtus excussa!*

26. IN TRES.] *Cæsarem, Pompeium, Crassum. Lucanus:* Facta tribus dominis communis Roma. C

27. SATIARE.] *Imò nec duos deinde (sublato Crasso) satiauit.*

—— populique potentis,
Quæ mare, quæ terras, quæ totum possidet orbem,
Non cepit Fortuna duos.

28. SIDENTIS.] *Vt grauia & magna ædificia, fundamentis lapsantibus. Liuius in eadem re, eodem verbo:* Velut desidentes primò mores sequatur animo, deinde vt magis magisque lapsi sint.

29. VNA MANV.] *Quæ prouerbio asseritur infirma. Euripides:* - μιᾶς δὲ χειρὸς ἀσθενὴς μάχη:
- vnius robur infirmum manus.

30. SIMVL EXSTINCTA.] *Ergo vel hinc interpretemur De Tranquill. cap.* XV. Cogitur simul de se ac de rep. palàm facere: *vtriusque funus simul aperire.* D

31. TOGAM.] *Dum trahit, trudit, vellicat.*

CAP. III. 32. PRÆCEPTIS VESTRIS.] *Stoicis.*

33. MAGNA PROMITTITIS.] *Ipse ita Chrysippus:* Διὸ καὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν τε μεγεθους, καὶ τῶν κάλλους, πλάσμασι δοκοῦμεν ὁμοια λέγειν, καὶ ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν: Quare ob excellentiam magnitudinis & pulchritudinis, videmur fabulis similia dicere, nec pro homine omnino vel humanâ naturâ.

34. PAVPEREM NEGASTIS.] *Illi verò negant, imò*

A ſtis eſſe ſapientem, non negatis ſolere illi & ſeruum, & veſtem, & tectum, & cibum deeſſe; cùm ſapientem [35] negaſtis inſanire, non negatis & alienari, & parùm ſana verba emittere, & quicquid vis morbi cogit, audere; cùm ſapientem negaſtis [36] ſeruum eſſe, iidem non itis infitias, & vænum iturum, & imperata facturum, & domino ſuo ſeruilia præſtiturum miniſteria. Ita, ſublato altè ſupercilio, [37] in eadem quæ ceteri, deſcenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc eſſe ſuſpicor, quod primâ ſpecie pulchrum atque magnificum eſt: nec iniuriam, nec contumeliam accepturum eſſe ſapientem. Multum autem intereſt, vtrùm ſapientem [38] extra indignationem, an extra iniuriam ponas. Si dicis illum æquo animo laturum; nullum habet priuilegium. contigit illi res vulgaris, & quæ diſcitur ipsâ iniuriarum aſſiduitate, patientia. Si negas acceptarum iniuriam, id eſt, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotiis Stoicus fio. [39] Ego verò ſapientem non [40] imaginario honore verborum exornare conſtitui, ſed eo loco ponere, quò nulla [41] permittatur iniuria. Quid ergo? nemo erit qui laceſſat,
B qui tentet? Nihil in rerum naturâ tam ſacrum eſt, quod ſacrilegum non inueniat: ſed non ideò diuina minùs in ſublimi ſunt, ſi exſiſtunt, qui magnitudinem, multum vltra ſe poſitam, non icturi petant. Inuulnerabile eſt, non quod non feritur, ſed quod non læditur. [42] Ex hac tibi notâ ſapientem exhibeo. Numquid dubium eſt, quin certius robur ſit, quod non vincitur, quàm quod non laceſſitur? cùm dubiæ ſint vires inexpertæ: at meritò certiſſima firmitas habeatur, quæ omnes incurſus reſpuit. Sic tu ſapientem melioris ſcito eſſe naturæ, ſi nullius illi iniuria nocet, quàm ſi nulla fit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non ſubigunt, nec admota vis hoſtilis exterret: non cui pingue otium eſt, inter deſides populos. Huiuſmodi igitur, ſapientem nulli eſſe iniuriæ obnoxium. Itaque non refert, quàm multa in illum [43] coniiciantur tela, cùm ſit nulli penetrabilis. Quomodo quorumdam lapidum inexpugnabilis ferro duritia eſt, nec [44] ſecari adamas, aut

imò ſolum diuitem, ſolum regem eſſe ſapientem. Sed quo ſenſu? quem apud me videre eſt, Manud. III.
C *Diſſertat.* III.

35. NEGASTIS INSANIRE.] *Nam ſoli & omnes ſtulti inſaniunt, ex Stoico dogmate: ſapiens minimè. Horatius:*

Quem mala ſtultitia, & quæcumque inſcitia veri,
Cæcum agit; inſanum Chryſippi porticus & grex
Autumat. hæc populos, hæc magnos formula reges,
EXCEPTO SAPIENTE, tenet.

Atqui alienatur, *vt ſequitur in Senecâ. Reſpondent, quod verbis Stoicorum dicam.* Τὸν σοφὸν ὑ μανήσεσθαι. περσπεισθαι μέντοι ποτὲ ὑπὸ φαντασίας ἀλλοκότους, διὰ μελαγχολίαν ἢ λήρησιν, ὑ κατὰ τὸν ὀρθὸν αἱρετὸν λόγον, ἀλλὰ παρὰ φύσιν: Sapientem inſaniâ
D affectum non iri. Accidere tamen illi interim & euenire imaginationes abſurdas, à bile atrâ vel aberratione mentis; non autem à deflexu rationis in eligendo, ſed præter naturam. *Plura in Manuduct.* III. *Diſſert.* XVIII.

36. SERVVM ESSE.] *Imò ille ſolus liber. ſed hæc & talia omnia ad animum referuntur & decreta ſapientis, quæ nulla vis aut fortuna eripit: etſi in corpore, & quæ circa illud, mutat.*

37. IN EADEM.] *Ipſe iterùm De Benefic.* II. *cap.* XXXV. A conſuetudine quædam, quæ dicimus, abhorrent: deinde aliâ viâ ad conſuetudinem redeunt. *Et eſt hoc in omnibus Stoicorum* Inopinatis: *quæ magnificè dicta, vt animos attollant, nihil à naturâ aut bono more diſcedunt. Interpretatione mitigantur. quod ridet tamen Plutarchus* Aduerſus Stoicos, *& cum Archilocheio illo comparat:* τῇ μὲν ὕδωρ δολοφρονοῦσα χειρὶ, τῇ δὲ πῦρ προσάγεται: Vnâ manu aquam ſubdola fert, ignem alterâ.

38. EXTRA INDIGNATIONEM.] *Ideſt, vtrùm dicas eum non æſtimare iniuriam, an non habere.*

39. EGO VERÒ.] *Hactenus Serenus, reſpondet Seneca.*

40. IMAGINARIO.] *Aſſimilato, non vero.* Imaginarij contractus *(in iure)* in quibus fides facti ſimulatur, non intercedente veritate. *Et Senecæ* Imaginaria paupertas, *epiſt.* XXVIII.

41. PERMITTATVR.] *Siſenna*: Multi præmiſſis armis, ex ſummo ſe permitterent. *Liuius:* Concitant equos, permittuntque in hoſtes. *Seneca* II. *De Clem.* Etiam ad calamitoſos bonitatem ſuam permittere. *De ipſo autem Paradoxi ſenſu, nos in in Manud.* III. *Diſſert.* XVIII.

42. EX HAC NOTA.] *Huius commatis & generis. Apuleius, pro totâ ſententiâ, De Philoſophiâ:* Non enim ſapiens eam cõtumeliam putat, quam improbus faciat; ſed eam non putat, quam patientia firmiter toleret.

43. CONIICIANTVR TELA.] *Idem De Irâ,* III. *cap.* V. At ille ingens animus, & verus æſtimator ſui, non vindicat iniuriam, quia non ſentit. Vt tela à duro reſiliunt, & cum dolore cædentis ſolida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad ſenſum ſui ducit, fragilior eo quod petit.

44. SECARI ADAMAS.] *Plinius* XXXVII. *cap.* IV. Quippe duritia enarrabilis eſt, igniumque etiam victrix natura. Vnde & nomen indomita vis Græcâ interpretatione accepit.

aut cædi, [46] vel deteri potest, sed incurrentia vltrò retundit: quemadmodũ quędam non A
possunt igne consumi, sed flammâ circumfusâ, rigorem suum habitumque conseruant:
quemadmodum proiecti in altum [47] scopuli mare frangunt, nec ipsi vlla sæuitiæ vestigia, tot verberati sæculis, ostentant: ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, vt tam tutus sit ab iniuriâ, quàm illa quæ retuli. IV. Quid igitur? non erit aliquis
qui sapienti facere tentet iniuriam? tentabit, sed non peruenturam ad eum. Maiore enim
interuallo à contactu inferiorum abductus est, quàm vt vlla vis noxia vsque ad illum vires suas perferat. Etiam cùm potentes, & imperio editi, & [48] consensu seruientium validi, nocere ei tentent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quàm quæ
[49] neruo tormentíve in altum exprimuntur, cùm extra visum exsilierunt, citra cælum tamen flectuntur. Quid tu putas, cùm stolidus [50] ille rex multitudine telorum diem obscurasset, vllam sagittam in Solem incidisse? aut demissis in profundum cathenis [51] Neptunum potuisse contingi? Vt cælestia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa
diruunt, aut simulacra conflant, nihil diuinitati nocetur: ita quicquid fit in sapientem B
proteruè, petulanter, superbè, frustra tentatur. At satius erat, neminem esse qui facere
vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. At non fieri, eorum interest
qui facturi sunt, non eius qui pati, ne si fiat quidẽ, non potest. Imò nescio, an magis vires
sapientia ostendat tranquilla inter lacessentia: sicut maximum argumentum est imperatoris armis virisque pollentis, tuta securitas & in hostium terrâ. Diuidamus si tibi
videtur, Serene, iniuriam à contumeliâ. Prior illa [52] naturâ grauior est: hæc leuior, & tantùm delicatis grauis: quâ non læduntur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorum
dissolutio & vanitas, vt quidam [53] nihil acerbius putent. Sic inuenies seruum, qui flagellis [54] quàm colaphis cædi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quàm
contumelioſa verba. Ad tantas ineptias peruentum est, vt non dolore tantùm, sed doloris opinione vexemur: more puerorum, quibus metus incutit vmbra, & personarum
deformitas, & deprauata facies; lacrimas verò euocant nomina parùm grata auribus, &
V. digitorum motus, & alia, quæ impetu quodam erroris improuidi refugiunt. Iniu- C
ria propositum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem sapientia non relinquit
locum. Vnum enim malum illi est turpitudo: quæ introire eò, vbi iam virtus honestumque est, non potest: iniuria ergo ad sapientem non peruenit. Nam si iniuria alicuius mali patientia est, sapiens autem nullius mali est patiens, nulla ad sapientem iniuria
pertinet. Omnis iniuria deminutio eius est, in quem incurrit. nec potest aliquis iniuriam
accipere sine aliquo [55] detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos positarum: sapiens autem nihil perdere potest, omnia in se reposuit, nihil fortunæ credit, bona
sua

46. VEL DETERI.] *Olim creditum, falsum ait Garcias Hispanus, aliquot experimentis: Nam* & in scobem malleolo redigi, & in mortario teri pistillo ferreo.

47. SCOPVLI.] *Eadem imago De Vitâ beatâ, cap.* XXVII.

CAP. IIII. 48. CONSENSV SERV.] *Liuius*: Imperij vires in consensu obedientium sunt.

49. NERVO TORMENTISVE.] *Catapultis, aut ballistis.*

50. ILLE REX.] *Xerxes.*

51. NEPTVNVM.] *Valerius*: Grauem illum & mari & terræ Xerxem, nec hominibus tantùm terribilem, sed Neptuno quoque compedes, & cælo tenebras minitantem. *Iuuenalis*:

Ipsum compedibus qui vinxerat Ennosigæum.

Herodotum vide lib. VII.

52. NATVRA GRAVIOR.] *Re ipsâ, quia damnum & læsionem affert, Cap. sequenti.*

53. NIHIL ACERBIVS.] *Imò generosi animi putatur ille affectus, non tantùm (vt ipse autumat) delicati. Ita apud Tacuitum quispiam:*

Patior facilè iniuriam, si est vacua à contumeliâ.

Alius apud Cæcilium, gradatione:

Facilè ærumnam ferre possum, si inde abest D
iniuria:
Etiamque iniuriam, nisi contrà constat contumeliâ.

Adeò illud contemni offendit, à quo contumelia. Vide mox Cap. X.

54. QVAM COLAPHIS.] *Nam flagella recepta in castigatione seruorum: at colaphis ludibrium & irrisio inesse videntur, quamquam hi leuiores. Demosthenes tali affectu*: Οὐδὲ γὰρ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις δεινὸν, καίπερ ὂν δεινὸν, ἀλλὰ τὸ ὑφ' ὕβρεως: Non enim verberari liberis hominibus tam graue, etsi graue; quàm quòd per contumeliam.

CAP. V. 55. DETRIMENTO VEL.] *Ita Iurisconsulti definiunt Iniuriam*, damnum culpâ datum.

56. VIR-

A sua in solido habet, contentus virtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui potest. nam in summum perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: [56] virtutem autem non dat: ideò nec detrahit. Libera est, inuiolabilis, immota, inconcussa, sic contra casus indurata, vt nec inclinari quidem, nedum vinci possit. Aduersus apparatus terribilium, [57] rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, siue illi dura, siue secunda ostentantur. Itaque nihil perdet, quod perire sensurus sit. Vnius enim in possessione virtutis est, ex quâ depelli numquam potest: ceteris [58] precariò vtitur. quis autem iacturâ mouetur alieni? Quòd si iniuria nihil lædere potest ex his, quæ propria sapientis sunt, quia virtute suâ [59] salua sunt: iniuria sapienti non potest fieri. [60] Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit. ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, numquid perdidisset, *Nihil*, inquit: [61] *omnia namque mea mecum sunt.* Atqui & patrimonium eius in prædam cesserat, & [62] filias rapuerat hostis, & patriam. At ille victoriam illi excussit: & se, vrbe captâ, non inuictum tantùm, sed indemnem esse testatus est. habebat enim secum vera bona, in quæ non est [63] manus iniectio.
B At ea quæ dissipata & direpta ferebantur, non iudicabat sua, sed aduenticia, & nutum fortunæ sequentia: ideò non vt propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus potens, aut diues aliquis [64] regnum orbæ senectutis exercens, facere iniuriam possit, cui bellum & hostis ille, egregiam [65] artem quassandarum vrbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbique gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammas & sanguinem stragemque impulsæ ciuitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, vni homini pax fuit. Non est itaque quòd audax iudices promissum:

56. VIRTVTEM NON DAT.] *Est illud Attij, apud Nonium:*

- nam si à me regnum fortuna atque opes
Eripere quiuit, at virtutem non quiit.

C

57. RECTOS OCVLOS.] *Confidentiæ notam. Suetonius Augusti, cap.* XVI. Eum nec rectis oculis adspicere potuisse instructam aciem. *Hierax apud Stobæum:* Τὺς δὲ ὑπ' ἐλευθερίας ἐλέγχοντας, οὐτ' ἰδεῖν ὀρθοῖς τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀνέχεται: Qui verò per libertatem redarguunt, eos nec rectis oculis adspicere sustinet. *Theocritus:*

--ἄχθομαι, εἰ τύ μι τολμῇς
Ὄμμασι τοῖς ὀρθοῖσι ποτιβλέπειν:
--indignor, si mihi contrà
Vel rectis oculis ausis obsistere.

58. PRECARIÒ.] *At Precaria lex, vti quamdiu is patitur, qui dedit.*

59. SALVA SVNT.] *Quid sit*, saluâ absunt? *ma-*
D *gis pro re & sensu.*

60. MEGARA DEMETRIVS.] *Bis ea vrbs capta, haud multum diuerso tempore; & semper cum monumento constantiæ huius in Stilpone. Prior ceperat Ptolomæus Soter, & Stilponem pro magno ducens abducere, pecuniam & preces obtulit vt secum in Aegyptum iret: quod renuit, & in afflictâ patriâ mansit. Iterùm deinde iste Demetrius, & cum ei quoque notitia & cura huius viri esset, domum illi seruari, & res omnes restitui iussit. Monitus igitur, vt scripto complecteretur, nobilem hanc vocem edidit:* μηδὲν τῶν ἐμαυτοῦ ἀπολωλέναι. παιδείαν γὰρ μηδένα ἐξεπιτηδεύειν, τότε λόγον ἔχειν μηδὲ ἐπιστήμην: Nihil suum amisisse. eruditionem enim neminem abstuliisse, & rationem sibi scientiamque relictam. *Ita enim hæc à Diogene efferuntur. Stilpo autem, cùm alia magnus, tum hoc nomine, quòd Cratetem & Zenonem habuerit in suâ disciplinâ.*

61. OMNIA NAMQVE.] *Hoc Bianti dicto magis conuenit, qui Priene suâ captâ, cùm alius aliud fugiens auferret:* Tu nihil? Nihil, *inquit.* nam omnia mea mecum porto.

62. FILIAS RAPVERAT.] *Vnius filiæ Diogenes meminit, atque eius parùm pudicæ.*

63. MANVS INIECTIO.] *Dominij & vindicationis signum. In legibus* XII. Post deinde manus endoiectio esto. *Noster Consol. ad Helu. cap.* XI. Animus ipse sacer & æternus, cui non possit iniici manus. *Seruius in hoc Virgilij:* Iniecere manus Parcæ. Vsus est sermone iuris. nam manus iniectio dicitur, quoties non expectatâ auctoritate iudicis, rem nobis debitam vindicamus.

64. REGNVM ORBÆ.] *Nam orbi illi gratiosi, imò imperiosi, & potentes obsequentium potentiâ. Captatores vndique imminebant, & subseruiebant. Ammianus:* Vile esse, quidquid extra pomœrium vrbis nascitur, existimant, præter orbos & cælibes: nec credi potest, quâ obsequiorum diuersitate colantur homines sine liberis. *Iuuenalis:*

—— dominus tamen, & domini rex
Si vis tu fieri, nullus tibi paruulus aulâ
Luserit Æneas.

Cicero in Paradoxis: Hereditatis spes, quid iniquitatis seruiendo non suscipit? quem nutum locupletis orbi senis non obseruat? *Adde Senecam Consol. ad Marciam, cap.* XIX.

65. ARTEM QVASSAND.] *Ideò* Poliorcetes *Græcis, siue* Vrbicapus *dictus: & machinæ aliquot, & decantata illa* Helepolis, *ipsius inuenti fuerunt.*

sum: cuius tibi, si parùm fidei habeo, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere. sed si prodit in medium, qui A
VI. dicat: Non est quòd dubites, an attollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, vlcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus adspiciat, & dura placidè ferat, & secunda moderatè; nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemque inter diuersa sit, nec quicquam suum, nisi se putet esse, [66] eâ quoque parte quâ melior est. Assum hoc vobis probaturus, sub isto tot ciuitatum euersore, munimenta incursu arietis labefieri, & [67] turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repentè residere, & æquaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quæ benè fundatum animum agitent. Erepsi modo è ruinis domus, & incendiis vndique relucentibus, per flammas, per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, [68] an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumemque esse censum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quòd me victum, victorem te credas. vicit fortuna tua fortunam meam. B
Caduca illa, & dominum mutantia, vbi sint nescio: quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti diuites patrimonia; libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta; ambitiosi curiam & forum, & [69] loca exercendis in publico vitiis destinata; fœneratores perdiderunt [70] tabellas suas, quibus auaritia falsò læta, diuitias imaginatur: ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur, strictis gladiis nuda pro pecuniâ corpora opponùt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis diuinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & inexsuperabilibus munimentis præcincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intrauit: non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, [71] vnâ manu capta: non [72] Capitolium, arcémve. [73] habent ista hostile vestigium. Illa quæ sapientem tuentur, à flammâ & ab incursu tuta sunt: nullum introitum præbent, excelsa, inexpugnabilia, [74] diis æ-
VII. qua. Non est quòd dicas, ita vt soles, hunc sapientem nostrum nusquam inueniri. C
Non fingimus istud humani ingenij vanum decus, nec ingentem imaginem falsæ rei concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. [75] Rarò forsitan, magnisque ætatum interuallis inuenitur. neque enim magna, & excedentia solitum ac vulgarem modum, crebrò gignuntur: ceterùm hic ipse M. Cato, à cuius mentione hæc disputatio processit, vereor ne [76] supra nostrum exemplar sit. [77] Denique validius debet esse

CAP. VI. 66. EA QVOQVE PARTE.] *Id est, nec se quidem totum pro suo habet; sed animum, quo propriè est homo.*

67. TVRRIVM ALTIT.] *Hæc & sequentia in Poliorceticis explicauimus.*

68. AN PEIOR PVBLICO.] *Quomodo* peior, *si patria diruta & incensa? An quia illa renasci potuit, homini, cùm semel occidit, negatum? An* publicum *ad vulgus aliosque refert: qui honestè perierunt, istæ cum dedecore, aut post illud viuant?*

69. LOCA EXERCENDIS.] *Nam in curiâ, comitio, foro, ambitio, auaritia, fraudes habitant; ac specie etiam honesti.*

70. TABELLAS.] *Contractuum, & cautionum. Glossæ:* Tabularius, φυλακτήρ τῶν συμβολαίων: custos cõtractuum. *Nam tales etiam priuatim apud diuites erant. vt in epist.* LXXXVIII. Cuius patrimonium tabularios lassat.

71. VNA MANV.] *Scipionis posterioris Africani.*

72. CAPITOLIVM, ARCEMVE.] *Ergo hæc diuersa, etsi in vno Saturnio monte. Nam pars extrema,* Arcem *regum tempore habuit, & posteà etiam sic dicta. Cicero in Catilinam:* Vobis arcem & Capitolium commendat. *Liuius:* Serui Capitolium atque arcem occupauere. *Eam ἄκρην Dionysius plus semel nominat; additq; libro* X. Τῷ καπιτωλίῳ εἶναι πρόσοικον: contiguam Capitolio esse. *Spectabat in eam partem, vbi posteà theatrum Marcelli fuit.*

73. HABENT ISTA.] *Ne mutemus. licet, inquit, ibi notare hostium vestigia; & capta fuêre aliquando. Nonne à Tatio Sabino, & ab Ap. Herdonio duce seruorum? Itaque* habent, *non tantùm* pauent, *vt mihi aliquando visum fuit, moto dubitatione aliorum.* D

74. DIIS ÆQVA.] *In sorte deorum, qui tuti & inaccessi.*

CAP. VII. 75. RARÒ FORSITAN.] *Nimis rarò. atque vt ipse (epist.* XLII.) tanquam Phœnix, semel anno quingentesimo. *Vide Manud.* II. *Dissert.* VIII.

76. SVPRA NOSTRVM.] *Non sapientis illius, sed super communem nostram sortem. Vir eximius fuit, & proximus vero sapienti, aut ipse.*

77. DENIQVE VALIDIVS.] *Asseriscо insigniri volunt, & defectum esse. Dubito. videtur potius à digressiunculâ & exemplo ad dissertãdum iterũ redire.*

78. INTER

A esse quod lædit, eo quòd læditur: non est autem fortior nequitia virtute. non potest ergo lædi sapiens. Iniuria in bonos non tentatur nisi à malis: bonis [78] inter se pax est. Quòd si lædi nisi infirmior non potest: malus autem bono infirmior est: nec iniuria bonis, nisi à dispari, verenda est: iniuria in sapientem virum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum esse, nisi sapientem. Sed iniustè, inquis, Socrates damnatus est, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse euenire, vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tamquam si quis rem cùm è villâ meâ surripuit, in domo meâ ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore, tanquam cum alienâ concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam [79] remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, scelere se obligauit, etiam si non nocuit. Non minùs latro est, cuius telum [80] oppositâ veste elusum est. [81] Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Quædam eius con-

B dicionis sunt, & hac vice copulantur, vt alterum sine altero esse non possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, vt non curram: currere non possum, vt pedes non moueam. possum, quamuis in aquâ sim, non natare: si nato, non possum in aquâ non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur. si iniuriam accepi, necesse est factam esse: si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt, quæ submoueant iniuriam. Vt, intentam manum deiicere casus potest, & emissa tela declinare: ita iniurias qualescumque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt & factæ sint, nec acceptæ. Præterea, nihil iniustum iustitia pati potest: quia non VIII.
coëunt contraria: iniuria autem non potest fieri non iniustè: ergo sapienti iniuria non potest fieri. Nec est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere, [82] nec prodesse quidem quisquam potest. & sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris: & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quàm dare: nihil autem habet, quod ad se transferri sapiens gauisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sa-

C pienti, aut prodesse: quemadmodum diuina nec iuuari desiderant, nec lædi possunt.

sapiens

78. INTER SE PAX.] *Atque amicitia etiam: quæ inter malos numquam, sed factio tantùm.*

79. REMIXTVM CIBO.] *Qui vim & acrimoniam eius infregit: siue stomacho materiem reiiciendi dedit. At ieiunis venena sumpta, mortifera sunt certissimò, & in venas statim eunt.*

80. OPPOSITA VESTE.] *Est Catulli illud:*
Quare nos tela ista tua euitamus amictu:
quod pulchrâ imagine dictum, nolim mutari. Vestis oppansa, etiam grauia tela eludit: Poliorcetica nostra dicent.

81. OMNIA SCELERA.] *Ita est, vbicumque as-*

D *sensus, & magis si conatus, accessit; culpa contrahitur, sæpe etiam pœna. Apuleius* IV. *Floridor.* In maleficiis, cogitata etiam scelera, non adhuc perfecta, vindicantur, cruentâ mente, purâ manu. *Noster De Benefic. v. cap.* XIV. Latro est, etiam antequam manus inquinet, qui ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur atque aperitur opere nequitia, non incipit. *Sed non confusè tamen pœna: dumtaxat in grauioribus, atque vt Apuleius dixit* maleficiis, *vbi boni publici interest etiam conatus infringi. Alioqui Catonis Censorij illud verum (apud Agellium* VII. *cap.* III.) Ecquis est tandem nostrûm, qui quod ad sese attinet, æquum censeat, quemquam pœnas dare ob eam rem, quòd arguatur malè facere voluisse? nemo opinor. Quid nunc, ecqua lex tam acerba est, quæ dicat, Siquis illud facere voluerit, mille nummi, dimidium familiæ, mulcta esto? *Et Iurisconsultus l.* XVIII. *De pœnis:* Cogitationis nemo pœnam luit. *Item Triphoninus l.* CCXXV. *De verb. sig.* Seruum, qui consilium fugiendi habeat, non esse fugitiuum. item furem, adulterum, aleatorem: atque oportere hæc crimina adsumpto actu intellegi. *Quæ vera sunt in minoribus, vel vbi tentatio accessit: in grauioribus minimè, & pœnam trahunt. si tamen conatus deprehensus, & foras suo indicio proditus. Ita in Adulteriis, Sulla puniuit voluntatem,* siquis tentasset. *Idem pro sicario habet.* siquis cum telo, hominis occidendi caussâ, ambulasset. *Sed & in Ambitu, Arcadius & Honorius Imperatores,* pari sorte scelus, quàm sceleris puniunt voluntatem. *Magis in paricidiis, veneno, talibus. Quinctilianus Declam.* CCLXXXI. Non enim tibi proderit dixisse, Non feci. Numquam mens exitu æstimanda est: satis est, probare animum paricidæ. *Vide Maximum Tyrium in hac totâ re, Serm.* II. *Addo, Theologos quosdam sic distinguere, vt quattuor faciant gradus in culpâ:* Obiectum, siue primum Motum; Luctam; Assensum; & Actum. *Duo priora extra culpam esse; altera, in culpâ, atque etiam pœnâ, apud Deum quidem. Theodorus Balsamo, in Can.* IIII. *Concilij Neocæsarienses. Hæc ad ista Senecæ haud importune dicta vberiùs sunto.*

CAP. VIII. 82. NEC PRODESSE.] *Omnia enim sunt sapientis, Stoico scito. item, Seipso contentus est ad beatè viuendum. &, Nullâ re eget. Vide au-*

tem

sapiens autem vicinus proximusque diis consistit, [83] exceptâ mortalitate, similis Deo. A
Ad illa nitens pergensque excelsa, ordinata, intrepida, æquali & concordi cursu fluentia,
secura, benigna, [84] bono publico natus, & sibi & aliis salutaris, nihil humile concupiscet,
nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos casus diuino incedet animo. Non habet
vnde accipiat iniuriam. ab homine me tantùm dicere putas? nec à fortunâ quidem: quæ
quotiens cum virtute congressa est, nũquam par recessit. Si maximum illud, vltra quod
nihil habent iratæ leges, aut sæuissimi domini, quod minentur; in quo imperium suum
fortuna consumit; æquo placidoque animo accipimus, & scimus mortem malum non
esse, ob hoc ne iniuriam quidem: multò faciliùs alia tolerabimus, damna, dolores, igno-
minias, locorum commutationes, orbitates, discidia. quæ sapientem, etiam si vniuersa
circumueniant, non mergunt; nedum ad singulorum impulsus mœreat. Et si fortunæ
iniurias moderatè fert: quanto magis hominum potentium, quos scit fortunæ manus
IX. esse? Omnia itaque sic patitur, [85] vt hiemis rigorem, vt intemperantiam cæli, vt
feruores morbosque, & cetera sorte accidentia. Nec de quoquam tam bene iudicat, vt il- B
lum quicquam putet consilio fecisse: [86] quod in vno sapiente est. aliorum omnium non
consilia, sed fraudes, & insidiæ, & motus animorum inconditi sunt: quos casibus adnu-
merat. Omne autem fortuitum citra nos sæuit, [87] & iniuriatur. Illud quoque cogita, in-
iuriarum latissimè patere materiam illis, per quæ periculum nobis quæsitum est: vt ac-
cusatore submisso, aut criminatione falsâ, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quę-
que alia [88] inter togatos latrocinia sunt. Est & illa iniuria frequens, si lucrum alicui ex-
cussum est, aut præmium diu captatum; si magno labore affectata hereditas auersa est;
& quæstuosæ domus gratia erepta. hæc effugit sapiens, qui nescit nec in spe, nec in me-
tu viuere. Adiice nunc, quòd iniuriam nemo immotâ mente accipit, sed ad sensum eius
perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus: moderator sui, altæ quietis & pla-
cidæ. Nam si illum tangit iniuria; [89] & mouet, & impedit. caret autem irâ sapiens, quam
excitat iniuriæ species: nec aliter careret irâ, nisi & iniuriâ, quam scit sibi non posse fieri.
Inde tam erectus lætusque est, inde continuo gaudio elatus, adeò ad offensiones rerum C
hominumque non contrahitur, vt ipsa illa iniuria vsui sit, per quam experimentum sui
capit, & virtutem tentat. Faueamns, obsecro vos, huic proposito, æquisque & animis &
auribus assimus, dum sapiens iniuriæ excipitur: nec quicquam ideò petulantiæ nostræ,
aut rapacissimis cupiditatibus, aut temeritati superbiæque detrahitur. Saluis vitiis ve-
stris, hæc sapienti libertas quæritur. non vt vobis facere non liceat iniuriam, agimus: sed
vt ille omnes iniurias [90] in altum dimittat, patientiaque se ac magnitudine animi de-
fendat.

tem de hac re ex professo VII. *De Benefic. cap.* IIII. *& sequentibus, An sapiens beneficium possit accipere? fatetur communi modo & sensu, propriè negat. Vide.*

83. EXCEPTA MORTALITATE.] *O superbè! Sed sic Stoici, & noster alibi:* Solo tempore sapiens à deo differt. *Et Cicero eorum mente & verbis, De Nat. deor.* II. E virtutibus vita beata exsistit, par & similis deorum, nullâ re, nisi immortalitate, cedens cælestibus. *Vide epist.* LIII. *&* LIX.

84. BONO PVBLICO.] *Hæc olim nos correximus, & est formula in Principum laudem crebra in lapideis monumentis. Notant primis litteris: B. P. N. vel B. R. P. N. quod valet*, Bono reip. natus. *Velim & priora legi*: securus, benignus.

CAP. IX. 85. VT HIEMIS.] *Apud Tacitum Cerealis, ad nostros Gallos*: Quomodo sterilitatem, aut nimios imbres, & cetera naturæ mala; sic luxum vel auaritiam dominantium tolerate. *Cicero, apud Dionem lib.* XLIV. Quæ euenerunt, tanquam nimios imbres aut grandines euenisse rati, obliuioni mandate.

86. QVOD IN VNO.] *Stoicè. nam ceteri omnes stulti, & insaniunt.*

87. ET INIVRIATVR.] *Displicuit Mureto, & totum recidit: quis probet? Scripti*, & inuitia, *vel* iniuria *habent: ego legam*, citra nos sæuit, etiam iniuria. *Argumentatur dicam, an argutatur? Sapiens* D
fortuita fert, & quidquid non consilio euenit: ergo & iniuriam, quia ea à stultis, quibus non est consilij copia.

88. INTER TOGATOS.] *Lites, fraudes, calumniæ, quibus fortuna aut vita petitur, in foro exercentur, vel in aulâ: idque ab inermibus & togatis, solo linguæ telo.*

89. ET MOVET.] *Ratiocinatio obscurior, sed ista: Iniuria ad quem venit, eum mouet; sapiens non mouetur; ergo non ad eum. Noster de Irâ* III. *cap.* XXV. Qui non irascitur, inconcussus iniuriâ perstitit: qui irascitur, motus est.

90. IN ALTVM.] *Quomodo? vt in pectus recondat, & asseruet? non conuenit. Meus liber*, in altu. *Et*

A sendat. Sic in [91] certaminibus sacris, [92] plerique vicêre, cædentium manus obstinatâ patientiâ fatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longâ ac fideli, robur perpetiendi lassandique omnem inimicam vim consecuti sunt. Quoniam X.
priorem partem percurrimus, ad alteram transeamus: in quâ quibusdam propriis, plerisque verò communibus contumeliam refutabimus. Contumelia est minor iniuria, quam queri magis [93] quàm exsequi possumus, quam leges quoque nullâ dignam vindictâ putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi, contrahentis se, ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admisit, cùm alios admitteret: sermonem meum aut superbè auersatus est, aut palàm risit: & non in [94] medio me loco, sed imo collocauit: & alia huius notæ. Quæ quid vocem, nisi querelas nauseantis animi, in quas ferè delicati & felices incidunt? non vacat enim hæc notare, cui peiora instant. Nimio otio, ingenia naturâ infirma & muliebria, & inopiâ veræ iniuriæ lasciuientia, his commouentur: quorum pars maior constat [95] vitio interpretantis. Itaque nec prudentiæ
B quicquam in se esse, nec fiduciæ ostendit, qui contumeliâ afficitur. non dubiè enim contemptum se iudicat: & hic morsus non sine quadam humilitate animi euenit, supprimentis se ac descendentis. Sapiens autem à nullo contemnitur, magnitudinem suam nouit: nullique tantum de se licere, [96] renunciat sibi: & omnes has quas non miserias animorum, sed molestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt quæ sapientem feriunt, etiam si non peruertunt: vt dolor corporis, & debilitas, aut amicorum liberorumque amissio, & patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego sentire sapientem. nec enim lapidis illi duritiam ferrive asserimus. nulla virtus est, [97] quæ non sentias, perpeti. Quid ergo est? Quosdam ictus recipit: sed receptos euincit, sanat, & XI.
comprimit. hæc verò minora ne sentit quidem, nec aduersus ea solitâ illâ virtute vtitur dura tolerandi: sed aut non annotat, aut digna risu putat. Præterea, cùm magnam partem contumeliarum superbi insolentesque faciant, & malè felicitatem ferentes: habet quo illum affectum inflatum respuat, pulcherrimam virtutem omnium, [98] animi sa-
C nitatem, magnitudinemque. illa, quicquid huiusmodi est, transcurrit, vt vanas somniorum species, visusque nocturnos, nihil habentes solidi, neque veri. Simul illud cogitat, omnes inferiores esse, quàm vt illis audacia sit, tanto excelsiora despicere. Contumelia à contemptu dicta est: quia nemo, nisi quem contempsit, tali iniuriâ notat. nemo autem maiorem melioremque contemnit, etiam si facit aliquid quod contemnentes solent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbauit lacerauitq; infans, & sputo asperit, aut nudauit in conspectu suorum tegenda, & verbis obscœnioribus non pe-
percit:

tu. *Et posset*, in alto, *legi*: *quasi ipse in alto & sublimus, dimittat iniurias spernátque. sed verius*, inultus, *vnâ voce. Non timete, inquit, vos procaces & iniuriosi: non accipit iniurias, nec agnoscit quidem, & sine vindictâ transit.*

91. CERTAMINIBVS SACRIS.] *Ita dicti Græcia agones, quia diis vel heroibus sacrati.* D *Ausonius*:

Quattuor antiquos celebrauit Achaia ludos,
Cælicolûm duo sunt, & duo festa hominũ.
Sacra Iouis, Phœbique, Palæmonis, Archemorique.
Serta quibus pinus, malus, oliua, apium.

92. PLERIQVE.] *Pugiles nempe, quorum celebre ibi spectamen.*

CAP. X. 93. QVAM EXSEQVI.] *Vindicare, vlcisci. Suetonius Iuly cap.* LXVII. *Vespasiani* XIIII. *Seneca de Irâ* I. *cap.* XII. *& plures.*

94. MEDIO ME LOCO.] *Qui honestissimus, in ambulando, sedendo, accubando. Alij libri*, lecto: *vt & meus ille bonus. At sanè medius lectus honestissimus item fuit, ex Plutarchi Quæst. Conuiuial. lib.* I. *Quæst.* III. *quem vide. Si non eò refers, lege*: medio me lecti.

95. VITIO INTERPRETANTIS.] *Qui in contemptum scilicet & deteriorem partem trahimus: boni in meliorem. vt Aristippus ille, Dionysio se in imo locanti*: Hunc, inquit, locum ô rex illustrem & honestum deinceps vis reddere.

96. RENVNCIAT SIBI.] *Sibi dicit. Consol. ad Polyb.* Potest ista res à luctu te prohibere, si renunciaueris tibi, nihil horum quæ facis posse subduci. *Fabius lib.* XII. Sed ij primùm renuncient sibi, quanta sit ingenij humani vis. *Terentius*: Id ego iamnunc tibi here renuntio futurum.

97. QVÆ NON SENTIAS.] *Eâ mente Plato Diogeni Cynico, in frigore statuam marmoream nudo corpori applicanti*, Numquid sentis? *& negante illo*, Quid ergo magnum facis?

CAP. XI. 98. ANIMI SANITATEM.] *Propriam sapientis, cùm alij scilicet stulti, id est insani. Quid autem ea est? recta decreta animi, duce Ratione.*

99. MAN-

percit: & nihil horum contumeliam dicimus. quare? quia qui fecit, contemnere non A
potest. Eadem caussa est, cur nos [99] mancipiorum nostrorum vrbanitas, in dominos
contumeliosa, delectet: quorum audacia ita demum sibi [100] in conuiuas ius facit, si cœ-
pit à domino. Vt quisque contemptissimus, & vt maximè ludibrio est, ita solutissimæ
linguæ est. [101] Pueros quidem in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiam a-
cuunt, & sub magistro habent, qui probra meditatè effundant: nec has contumelias vo-
XII. camus, sed argutias. Quanta autem dementia est, iisdem modò delectari, modò
offendi: & rem ab amico dictam, maledictum vocare, à seruulo, ioculare conuicium?
Quem animum nos aduersus pueros habemus, hunc sapiens aduersus omnes, quibus
etiam post iuuentam canosque [102] puerilitas est. An quicquam isti profecerunt, quibus
animi mala sunt, auctique in maius errores, qui à pueris magnitudine tantùm forma-
que corporum differunt: ceterùm non minùs vagi incertique, voluptatem sine dilectu
appetentes, trepidi, & non ingenio, sed formidine quieti? Non ideò quicquam, inter il-
los puerosque, interesse quis dixerit, quòd [103] illis talorum nucumque & æris minuti B
auaritia est; his auri argentique & vrbium: quòd illi inter ipsos magistratus gerunt, &
prætextam [104] fascesque ac tribunal imitantur; hi eadem in campo foroque & in curiâ
ludunt. illi in littoribus arenâ congestâ simulacra domuum excitant; hi vt magnum ali-
quid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis moliendis occupati, ad tutelam corpo-
rum inuenta, [105] in periculum verterunt. Ergo par pueris, longiusque progressis, sed in
alia maioraque error est. Non immeritò itaque horum contumelias sapiens, vt iocos, ac-
cipit: & aliquando illos, tamquam pueros, malo pœnaque admonet, & afficit: non
quia accepit iniuriam, sed quia fecerunt, & vt desinant facere. Sic enim & pecora ver-
bere domantur: nec irascimur illis, cùm sessorem recusauerint: sed compescimus, vt
dolor contumaciam vincat. Ergo & illud solutum scies, quod nobis opponitur, Quare
si non accepit iniuriam nec contumeliam sapiens, punit eos qui fecerunt? non enim se
XIII. vlciscitur, sed illos emendat. Quid est autem, quare hanc animi firmitatem non
credas in virum sapientem cadere, cùm tibi in aliis idem notare, sed non ex eâdem caus-
sâ liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis febricitantis, & frigidâ prohibiti C
maledicta, in malam partem accipit? Hunc affectum aduersus omnes habet sapiens,
quem aduersus ægros suos medicus: quorum nec obscœna, si remedio egent, con-
tractare, nec [106] reliquias & [107] effusa intueri dedignatur, nec per furorem sæuien-
tium excipere conuicia. Scit sapiens, omnes hos qui [108] togati purpuratique incedunt,
[109] valen-

99. MANCIPIORVM.] *Quo in genere* Copriæ, *vt in Suetonij Tiberio cap.* LXI. *Claudij, cap.* VIII. *qui Suidæ* κόπριοι ἄνδρες, *& Aristophani, initio Irenes,* κοπρολόγοι. *Vbi Scholiastes vult Rhetoras notari,* ὡς μυσαροὺς καὶ λοιδόρους: vt fœdos & conuiciatores.

100. IN CONVIVAS.] *Nam hoc genus in mensis. Plinius lib.* IX. *epist.* XVII. Scurræ, cinædi, moriones mensis inerrabant. *Liuius* XXXIII. Cùm in publico epulatus domum reuerteretur, prosequentibus mollibus viris, qui ioci caussâ conuiuio celebri interfuerant.

101. PVEROS QVIDEM.] *Statius:*

Non ego mercatus Phariâ de puppe loquaces
Delicias, doctumq; sui CONVICIA Nili
Infantem, LINGVAQVE simul SALIBVSQVE PROTERVVM.

Imò & conuiuas tenuiores, sportulæ largitione quasi emebant, vt ij ferrent. Lucanus, siue quis auctor carminis ad Pisonem:

Sed miserum, *(clientem)* paruâ stipe munerat, vt pudibundos
Exercere sales inter conuiuia possit.

CAP. XII. 102. PVERILITAS EST.] *Seneca epist.* IV. Maius gaudium exspecta, cùm te Philosophia in viros transscripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est grauius, puerilitas remanet.

103. ILLIS TALORVM.] *Noster epist.* CXV. Quid interest? nisi quòd nos circa statuas & tabulas insanimus, cariùs inepti? Illos reperti in litore calculi delectant: nos ingentium maculæ D
columnarum.

104. FASCESQVE AC TRIB.] *Spartianus in Seuero:* In primâ pueritiâ nullum alium ludum, nisi ad Iudices exercuit: cùm ipse prælatis fascibus ac securibus, ordine puerorum circumstante, iudicaret. *Plutarchus in Catone:* Ludus erat, iudicia, accusationes, damnatorum abductiones.

105. IN PERICVLVM.] *Ob ruinas crebras, ex mole & altitudine.*

CAP. XIII. 106. RELIQVIAS.] *Alui excrementa.*

107. EFFVSA.] *Vesicæ.*

108. TOGATI PVRPVRATIQVE.] *Non quia Toga è purpurâ, sed quia purpurâ prætexta, in magistratibus*

A [109] valentes coloratosque, malè sanos esse: quos non aliter videt, quàm ægros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantiùs ausi sunt aduersus medentem: & quo animo honores eorum nihilo æstimat, eodem parùm honorificè facta. Quemadmodum non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis vltimæ salutanti mutuam salutationem non reddiderit: sic nec se suspiciet quidem, si illum multi diuites suspexerint. scit enim illos nihil à mendicis differre, imò miseriores esse. illi enim exiguo, hi multo egent. Et rursus non tangetur, si illum rex Medorum, [110] Attalúsve Asiæ, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit. scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum, quàm eius cui in magnâ familiâ cura obtigit, ęgros insanosque compescere. Num molestè feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui [111] ad Castoris negotiantur, nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernę pessimorum seruorum turbâ refertę sunt? non, vt puto. quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo vt huius humani-
B tatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos: sed quos metu contines, sed propter quos [112] remittere arcum tibi non contingit, sed postremos, sed vænales, sed nouum aucupantes dominum. Nullius ergo mouebitur contumeliâ. Omnes enim inter se differunt: sapiens quidem pares illos, ob æqualem stultitiam, omnes putat. Iam si semel se demiserit eò, vt aut iniuriâ moueatur, aut contumeliâ; non poterit vnquam esse securus: securitas autem proprium bonum sapientis est. Nec committet, vt vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. necesse est enim, à quo quisque contemni molestè fert, suspici gaudeat.

Tanta quosdam dementia tenet, vt contumeliam sibi posse fieri putent à muliere. XIV.
Quid refert, quantum habeat, [113] quot lecticarios, quàm [114] oneratas aures, quàm [115] laxam

stratibus quidem. Aliter etiam purpurati, *quia ditiores Lacernas sumebant* improbi coloris, *vt ipse alibi*
C *appellat: id est è purpurâ totas. Martialis:*

Illas purpureas & arrogantes,
Iussit surgere Lectius lacernas.

Satyricus: —— cui circum humeros hyacinthina læna est.

109. VALENTES COLORATOSQVE.] *Muretus aliter, atque alio sensu, vocem* valentes *eiecit. (etsi ea in priscis (anè libris) & legit:* inter coloratos maleque sanos esse. *Itaque illud* Coloratos *ad pallorem, furorem, aut morbi notas duxit. Nostra lectio & sensus (meo sensu) melior: Hi quos vides, inquit, facie valentes & benè tinctos, colore fortuito; isti omnes malè sani sunt & ægri. Nempe à corpore valent, ab animo ægrotant. Ita Seneca, De Vitâ beat. cap.* VII. Virtus puluerulenta, colorata, *robusta est:* Voluptas *contrà*, eneruis, pallida, fucata. *Verba igitur*
D *Senecæ, sic exaudienda quasi essent*, valentes coloratique. *& possis ita legere, etsi altera ordinatio item proba.*

110. ATTALVSVE ASIÆ.] *Reges Pergami primò, & posteà in parte minoris Asiæ, plerique* Attali *dicti. Itaque quasi nomen commune, & imperij illius, inualuit: quasi dicam,* Ptolomæus Ægypti, Antiochus Syriæ.

111. AD CASTORIS.] *Alij*, ad castra. *& scio equidem mangones secutos etiam castra, quia plerumque ibi mancipia vænalia è prædâ. Sed hic de ipsâ vrbe sermo: & rectè* ad Castoris, *id est templū. quod in Romano foro fuit: & iuxtà, vt hinc discimus, taberna vænalium seruorū. Sic enim acceperim & de Mangonibus ipsis, qui nequam seruos vendunt emúntve. At alij tamen, quasi de Seruis ipsis, qui officinæ præfecti vendunt aut emunt. Verba sequentia damnant.*

112. REMITTERE ARCVM.] *Quidam*, animum: *malè. Nam ad morem Parthorum regum respicit, quibus pro insigni Arcus, & simul ad terrorem. Dio libro* XLIX. *legatos Antonij à Phraate auditos scribit:* cùm ipse in aureâ sellâ sederet, neruum arcus pulsans, multisque verbis in Romanos inuectus. *Statius, de nouo rege, eiusq; insignibus:*

Sumere tunc ARCVS, ipsumq; onerare veretur
Patris equum, visusq; sibi nec sceptra capaci
Sustentare manu, nec adhuc implere tiaram.

Sed & Turcici reges tale. ac Busbequius olim noster, de Solymanno: Sedebat in solio humili, instrato, iuxtà autem arcus & sagittæ.

CAP. XIV. 113. QVOT LECTICARIOS.] *Nam diuites, viri fœminæq;*, hexaphoro vel octophoro *vehebantur: id est gestamine sex vel octo baiulorum. At tenuiores, vel duobus contenti erant. Nos* 1. *Elector. cap. de* Lecticâ.

114. ONERATAS AVRES] *Lucanus:*

—— colloque, comisque
Diuitias Cleopatra gerit, cultuque laborat.

Seneca, De Benefic. VII. *cap.* IX. Video vniones, non singulos singulis auribus comparatos: iam enim exercitatæ aures, oneri ferendo sunt. *Claudianus:* —— colla monili
Circuit, & baccis onerat candentibus aures.

Horatius:

Nec sit marita, quæ rotundioribus
Onusta baccis ambulet.

115. LAXAM SELLAM.] *In quâ feratur. Diuites enim eâ patentiore: vt in Martiali:*

Laxior hexaphoris tua sit lectica licebit.

xam sellam? æquè [116] impudens animal est, & nisi scientia accessit ac [117] multa eruditio, A
[118] ferum, cupiditatum incontinens. Quidam se [119] à cinerario impulsos molestè ferunt,
& contumeliam vocant ostiarij [120] difficultatem, nomenculatoris [121] superbiam, [122] cu-
bicularij supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quantâ voluptate implen-
dus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem suam! Quid ergo?
sapiens non accedet ad fores, quas durus ianitor obsidet? Ille verò, si res necessaria voca-
bit, experietur, & illum, quisquis erit, [123] tamquam canem acrem, obiecto cibo lenie-
nec indignabitur aliquid impendere, vt limen transeat, cogitans & [124] in pontibus qui-
busdam pro transitu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc [125] salutationum pu-
blicum exercet, donabit: scit emere venalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet, quòd
ostiario liberè respondit, quòd [126] virgam eius fregit: quòd ad dominum accessit, [127] &
petiit corium. [128] Facit se aduersarium qui contendit, & vt vincat, par fuit. At sa-
piens colaphis percussus, quid faciet? quod Cato, cùm illi os percussum esset: non ex-
canduit, non vindicauit iniuriam: ne remisit quidem, sed [129] factam negauit. Maiore B
animo non agnouit, quàm ignouisset. Non diu in hoc hærebimus. quis enim nescit,
nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri sapienti, vt omnibus? Non respicit
quid homines turpe iudicent, aut miserum: non it quà populus: sed [130] vt sidera con-
XV. trarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium vadit. Desinite
itaque dicere: Non accipiet ergo sapiens iniuriam, si cædetur? si oculus illi eruetur? non
accipiet contumeliam, si obscœnorum vocibus improbis per forum agetur: si in [131] con-
uiuio

116. IMPVDENS ANIMAL.] *Itáne de fœminis, ô Annæe, & Paullina tua hæc leget? Legat, res dicenda est. quam tecum & Cato, apud Liuium lib.* XXXIV. Impotens naturâ, & indomitum animal. *Ante omnes Homerus:*

Ως οὐκ αἰδοτέρου, οὐκ ἀναιδεστέρου ἄλλο γυναικὸς:

Nil grauius, nil improbius, quàm fœmina, viuit.

117. MVLTA ERVDITIO.] *Vis tu igitur doctam & sciolam esse? Poëta & ratio negant: nec litteris ad virtutem, sed ad libidines & fraudes vti. At Senecæ mens de* eruditione, *Stoico sermone & sensu: id est, vt Philosophiâ imbuatur, & seuerioribus illis studiis, non amœnioribus formetur. Ita & vellet suam matrem* sapientiæ studiis imbutam: *Consol. ad Heluiam, cap.* XVI.

118. FERVM.] *Alius Seneca:*

—— nulla non melior fera est.

119. A CINERARIO.] *Glossæ:* Cinerarius, δοῦλος ἑταίρας: amicæ seruus. *Idem est, qui* Cimiflo, *& explicatur* γυναικῶν κοσμητὴς, ornator mulierum. *Itaque isti proximi Dominæ, & sectabantur. Horatius:*

*Vide Epistol. Quæst. 1. epist. XIII

Custodes, lectica, ciniflones, parasiti.

Tertullianus lib. II. *ad Vxor.* Vnde, nisi à Diabolo, maritum petant, bonum exhibendæ sellæ, & mulabus, & cinerarius peregrinæ proceritatis? *Impulsos igitur ab iis significat, dum viam dominæ faciunt, velut priuati apparitores.*

120. DIFFICVLTATEM.] *Non admittentis.*

121. SVPERBIAM.] *Nomen tuum suggerere dedignantis, aut non resalutantis.*

122. CVBICVLARII.] *Serui à cubiculo, & admissionibus interioribus.*

123. TAMQVAM CANEM.] *Bona allusio. nam & ianitores canem alligatum iuxta ostium habebant, ad suscitandum: & ipsi catenâ adstricti, vt canes.*

124. IN PONTIBVS.] *Vectigalis genus. de quo in Admirandis nostris aliquid, lib.* II. *cap.* I.

125. SALVTATIONVM.] *Ita & meus optimus liber: alij plerique*, salutatorium, *etiam benè, & eodem sensu.* Publicum exercere *dicuntur, qui vectigalia publica redimunt, inde* Publicani. *Nam* Publicum, *ipsa τελωνία, in Glossis. Seneca epist.* CXI. Qui ad publica quoque accesserat. *Epist.* CXX. Quod agitarem publicum. *Plautus:* Illa, non ego, habuit publicum. *Facetè autem sic appellat, quia pro admissione ad salutandum, pecuniola dabatur. Iuuenalis:* - quid das, vt Cossum aliquando salutes? Publicum *igitur* salutationum; *vt* publicum salis, vini. *quod* exercet *is, qui conduxit, & præest.* C

126. VIRGAM EIVS.] *Hanc gestabant, ad amoliendum aut submouendum indignos, vel importunos. Arundinem plurimùm fuisse Petronius indicat:* Et arundinem ab ostio rapuit, iterumque nil respondentem mulcauit. *Propertius:*

Nec crepuit fissâ, me propter, arundine custos.

127. ET PETIIT CORIVM.] *Id est, ait Muretus, petiit vt Hostiarius vapulet, & sibi de corio eius satis fiat. Sensum non improbo, phrasim quis è Latio mihi præstat? Ego* olim volebam: petiit lorum. *Nam loris siue flagellis serui vapulabant, atque ea hoc sine* D *petebant. Plautus:* Ite istuc, atque efferte lora. *Neque nunc melius habeo: etsi libri aliter. è quibus meus,* accessit petens corium: *quidam*, accessit petitorium: *alij*, petiit tornum, *ex quo nonnemo* torum. *quasi esset, rectà accesserit ad dominum decumbentem.*

128. FACIT SE ADV.] *Id est, Quisquis opponit se, idem & componit: & quamuis superet, in æquo cum eo stetit.*

129. FACTAM NEGAVIT.] *Hoc tale fuit. Percussit aliquis Catonem in balneo insciens. Excusanti, & satisfacienti, Cato,* Non memini, *inquit,* me percussum.

130. VT SIDERA.] *Planetæ, vel errones.*

CAP. XV. 131. CONVIVIO REGIS.] *Ita appellabant, potentem aliquem, & quem colebant ac sectabantur.*

A conuiuio regis, recumbere infra mensam, vesciique [132] cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quid aliud ferre cogetur eorum, quæ excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcumque ista vel numero, vel magnitudine creuerint, eiusdem naturæ erunt. Si non tangent illum parua, ne maiora quidem: si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate vestrâ coniecturam capitis ingentis animi: & cùm cogitastis, quantum putetis vos pati posse, sapientis patientiæ paullò vlteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus sua virtus collocauit, nihil vobiscum commune habentem. Quare etsi aspera, & quantumcumque toleratu grauia sint, aditusque & visu refugienda, non obruetur eorum cœtu: & qualis singulis, talis vniuersis obsistet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines tenet: malè agit. vincit nos fortuna, nisi tota vincatur. Nec putes istam Stoicam esse duritiam: Epicurus, quem vos patronum inertiæ vestræ assumitis, putatisque mollia ac desidiosa præcipere, & ad voluptates ducentia: [133] *Rarò*, inquit, *sapienti in-*

B *teruenit fortuna.* Quàm pænè emisit viri vocem! Vis tu fortiùs loqui, & illam ex toto submouere? Domus hæc sapientis angusta, sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis obseruatur ianitoribus, turbam [134] vænali fastidio digerentibus: sed per hoc limen vacuum, & ab ostiariis liberum, fortuna non transit. scit [135] non esse illic sibi locum, vbi sui nihil est. Quòd si Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulsit, aduersus iniurias exsurgit: quid apud nos incredibile videri potest, aut supra humanæ naturæ mensuram? Ille ait iniurias tolerabiles esse sapienti, nos iniurias non esse. Nec est, quòd XVI.
dicas hoc naturæ repugnare. Non negamus [136] rem incommodam esse, verberari & impelli, & aliquo membro carere: sed omnia ista negamus iniurias esse. non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen iniuriæ, quod non potest recipi virtute saluâ. Vter veriùs dicat, videbimus: ad contemptum quidem iniuriæ vterque consentit. Quæris quid inter duos intersit? Quod inter gladiatores fortissimos. quorum alter premit vulnus, & stat [137] in gradu; alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, & [138] in-

C tercedi non patitur. Non est, quòd putes magnum, quo dissidemus. [139] Illud quidem agitur, quod vnum ad nos pertinet, vtraque exempla hortantur contemnere: & iniurias, & quas iniuriarum vmbras ac suspiciones dixerim, contumelias. ad quas despiciendas non sapienti opus est viro, sed tantùm conspiciente, qui sibi possit dicere: Vtrùm meritò mihi ista accidunt, an immeritò? Si meritò, non est contumelia, iudicium est. si immeritò: illi qui iniusta facit, erubescendum est. Et quid est illud, quod contumelia dicitur? in capitis mei [140] leuitatem iocatus est, & in oculorum valetudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quæ contumelia est, [141] quod apparet, audire? Coram vno aliquid

Etabantur. An ad Caligulæ etiam factum alludit, qui Pomponium Secundum, tunc Consulem, publico epulo ad pedes suos sedere iussit, ibique cibum capere?

132. CVM SERVIS.] *Qui non in lecto, sed in subsellio iuxta lectum, sedentes solent vesci. Donatus in vitâ Terentij:* Iussus antè Cæcilio recitare, ad cæ-

D nantem cùm venisset, quòd erat contemptiore vestitu, subsellio iuxta lectulum residens legisse dicitur. post paucos verò versus, inuitatus vt accumberet, cænasse vnà. *Apud Plautum, serui, in Sticho:*

Potiùs in subselliis Cynicè accipiemur, quàm in lecto.

Apud eumdem Parasitus:

Non postulo equidem med in lecto accúbere,
Scis tu med esse imi subsellij virum.

133. RARÒ SAPIENTI.] *Id est, non sæpe eum interpellat, mutat, aut ius in eum habet.*

134. VÆNALI FASTIDIO.] *Quidam libri,* studio. *sed illud placet. Intellegit disponi ab iis intrantes, & cum fastu ac fastidio eligi, vt quisque dedit aut daturus speratur.* Vænale *igitur, quia pro pecuniâ ponunt aut sumunt. Sunt illi canes, qui obiectâ offâ placantur, cap. superiore.*

135. NON ESSE.] *Eius sensu, qui non admittit.*

CAP. XVI. 136. REM INCOMMODAM.] *Inter Stoicorum* ἀποπροηγμένα. *Nam* προηγμένα, Commoda *dicuntur.*

137. IN GRADV.] *Non fugit, non item deiicit se aut submittit.*

138. INTERCEDI.] *A populo. qui solet in fauorabili gladiatore preces interponere apud editorem, atque eum liberare. Vide Saturnal. nostra, lib.* II. *cap.* XXII.

139. ILLVD QVIDEM.] *Alij libri,* Illud quoque. *Tu lege:* Illud quo de agitur, quod vnum ad nos pertinet, vtraque exempla hortantur.

140. LEVITATEM.] *Id est, caluitium. Tibullus:*

- cui leuia fulgent
Ora, nec amplexus hispida barba terit.

141. QVOD APPARET.] *Quod in oculis est, & ab omnibus conspicitur.*

aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum aliis libertatem non relinquimus, quæ ipsi in nos dicere assueuimus. locis temperatis delectamur, immodicis
XVII. irascimur. Chrysippus ait quẽdam indignatum, quòd illum aliquis [142] *Veruecem marinum* dixerat. In senatu flentem vidimus Fidum Cornelium, [143] Nasonis generum, cùm illum Corbulo [144] *Struthiocamelum* [145] *depilatum* dixisset. Aduersus alia maledicta, mores & vitam conuulnerantia, frontis illi firmitas constitit: aduersus hoc tam absurdum lacrimæ prociderunt. tanta animorum imbecillitas est, vbi ratio discessit. Quid quòd offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante, quàm nobis facientibus. Senectutem quidem inuiti audiunt, & canos, & alia, ad quæ voto peruenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit: quam [146] sibi obiecit, quisquis abscondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam vrbanis detrahitur, si vltrò illam & prior occupes. nemo aliis risum præbuit, qui ex se cepit. Vatinium hominem natum & [147] ad risum, & ad odium, scurram fuisse venustum ac dicacem, memoriæ proditum est. in B [148] pedes suos ipse plurima dicebat, & in [149] fauces concisas: sic inimicorum, [150] quos plures habebat quàm morbos, & in primis Ciceronis vrbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritiâ oris, qui assiduis conuiciis depudere didicerat: cur is non possit, qui studiis liberalibus, & sapientiæ cultu, ad aliquem profectum peruenerit? Adiice, quòd genus vltionis est, eripere ei qui fecit contumeliæ voluptatem. Solent dicere: *Miserum me, puto non intellexit!* adeò [151] fructus contumeliæ in sensu, & indignatione, patientis est. Dein-
XVIII. de non deerit illi [152] aliquando par: inuenietur, qui te quoque vindicet. C. Cæsar inter cetera vitia, quibus abundabat, contumeliosus mirabiliter ferebatur [153] omnes aliquâ notâ ferendi, ipse materia risus benignissima. Tanta illi [154] palloris [155] insaniam testantis fœditas erat, tanta oculorum sub [156] fronte anili latentium toruitas, tanta capitis destituti, & [157] emendicatis capillis asperси deformitas. adiice obsessam setis ceruicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quæ C

CAP. XVII. 142. VERVECEM MARINVM.] *Veruex, in stupidos & fatuos conuicium. In Plauto:* O veruex! *& alibi,* Veruecium caput. *Sed cur* marinus? *nugari displicet, nescio. Sunt vituli, canes, porci marini, an & oues? Sed si oues: vnde sectus illic veruex? Itaque absurdus iocus est, & in hominem fatuum ipse fatuus.*

143. NASONIS GENERVM.] *Ouidij, quæ vox ipsa in meo & quibusdam libris addita. Filiam autem habuit, & quidem in Africâ, tunc cùm relegatus est. Ipse* 1. *Trist.*

Nata procul Libycis aberat diuersa sub oris,
Nec poterat fati certior esse mei.

An cum hoc suo marito?

144. STRVTHIOCAMELVM.] *Hominem oblongum fuisse opinor, collo cruribusq; gracilem: vt hodie id genus* Ardeas *vocamus.*

145. DEPILATVM.] *An quia toto corpore nulli huic homini pili? & obiter not at inter molles vulsosq; fuisse? Struthiocamelo quidem in capite caluities. de quâ Plinius:* Quædam animalium naturaliter caluent, sicut Struthiocameli.

146. SIBI OBIECIT.] *Qui dissimulare eam & tegere vult, ipse conspicuam magis facit, & materiem sermonum. Siue & hoc sensu: ipse eius se arguit, qui obiectam abnuit & sedulo negat. Nam diuites, in tali conuicio rideant, aliter sibi conscij: isti ringuntur, & eoipso agnoscunt.*

147. AD RISVM.] *Ex aliis capiendum. nam sequitur,* venustum *fuisse. Possis tamen & aliter: vt natus fuerit rideri, ob faciem & habitum; odio haberi, ob mores & vitia.*

148. PEDES SVOS.] *Podagrâ enim laborabat.*

149. FAVCES CONCISAS.] *Strumis sæpius exsectis.*

150. QVOS PLVRES.] *Cicero in eum:* Odio enim tui, etsi omnes superare propter tuum in me scelus debeo, tamen ab omnibus ferè vincor.

151. FRVCTVS CONTVMEL.] *Tertullianus, De Patientiâ, cap.* VIII. Nempe iccircò quis te lædit, vt doleas: quia fructus omnis lædentis in dolore læsi est. Ergo cùm fructum eius euerteris non dolẽdo, ipse doleat necesse est amissione fructus sui.

152. ALIQVANDO PAR.] *Meus optimus:* non deerit illi aliquando parem inuenire. *Quæ germana est & elegans scriptura: ac vide quæ de hac phrasi* III. *De Irâ, cap.* XXXVI.

CAP. XVIII. 153. OMNES ALIQVA.] *Si* D *tenes, lege:* feriendo. *Sed libri meliores:* Omnibus aliquâ notâ feriendis.

154. PALLORIS.] *Suetonius:* Staturâ fuit eminenti, pallido colore.

155. INSANIAM TEST.] *Quia fœdus pallor, & ab atrâ bile.*

156. FRONTE ANILI.] *Quiâne fortasse rugosa? etsi libri variant: & meus* hauili; *alij,* simul *referunt. Ex quo ego olim* simâ, *id esset depressâ & iacente: sed nunc verius habeo,* sub fronte simili. *Oculi, inquit, torui. & frons similis. Suetonius hoc approbat apertè:* Fronte latâ & toruâ. *Nam si anilis etiam aut rugosa fuisset, cur fileat?*

157. EMENDICATIS.] *Puto verum esse, & adscititios externosq; crines tangi. An & ideo* emendicatis,

A quæ [158] in patres [159] auosque suos contumelioſus fuit, per quæ in vniuerſos ordines: ea referam, quæ illum exitio dederunt. [160] Aſiaticum Valerium [161] in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuio, [162] item in concione, voce clariſſimâ, [163] qualis in concubitu eſſet vxor eius, obiecit. Dij boni, hoc virum audire, Principem ſcire, & vſque eò licentiam peruenisſe, vt non dico conſulari, non dico amico, ſed tantùm marito Princeps & adulterium ſuum narret, & faſtidium? Chæreæ [164] tribuno militum, ſermo [165] non pro manu erat, [166] languidus ſono, & [167] infractâ voce ſuſpectior. Huic Caius [168] ſignũ petenti modò *Veneris*, modò *Priapi* dabat: [169] aliter atq; aliter exprobrans armato mollitiam. Hæc ipſe [170] perlucidus, [171] crepidatus, [172] armillatus. Coëgit itaque illum vti ferro, ne ſæpius ſignum peteret. Ille primus inter coniuratos manum ſuſtulit: ille ceruicem mediam vno ictu [173] decidit: plurimum deinde vndique publicas ac priuatas iniurias vlciſcentium gladiorum ingeſtum eſt. ſed primus vir fuit, qui minimè viſus eſt. At idem Caius omnia
B contumelias putabat, & ſicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidiſſimus. Iratus fuit Herennio Macro, quòd illum [174] *Caium* ſalutauerat: nec impunè ceſſit primipilario, quòd *Caligulam* dixerat. Hoc enim in caſtris natus, & alumnus legionum vocari ſolebat, nullo nomine militibus familiarior vmquam factus: ſed iam Caligulam conuicium & probrum iudicabat [175] cothurnatus. Ergo hoc ipſum ſolatio erit, etiam ſi noſtra facilitas vltionem omiſerit, futurum aliquem, qui pœnas exigat à procace, & ſuperbo, & iniurioſo: quæ vitia numquam in vno homine, & in vnâ contumeliâ conſumuntur. Reſpiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comœdiarum publicatos in ſe, & ſpectatos ſales, in partem bonam accepit, riſitque non minùs, quàm

tis, *quia à loco ad locum quaſi precariò traductis & diſpoſitis, ad implendum? Quidam tamen libri*, medicatis, *quod eſſet fuco tinctis: at meus*, capitis deC ſtituti, & enudati, totis cap. *Suetonius:* Capillo raro, & circa verticem nullo.

158. IN PATRES.] *Omnes libri. non diſpliceat tamen cum Mureto*, parentes. *Certè & in* matrem *contumelioſus fuit: quam* prædicabat ex inceſto natam, quod cum Iuliâ filiâ Auguſtus commiſiſſet: *Suetonius.*

159. AVOSQVE.] *Agrippam. cuius* ſe nepotem neque credi, neque dici, ob ignobilitatem eius volebat. *Idem.*

160. ASIATICVM.] *De quo Tacitus* XI. *Annal. (& nos ibi) auémque* præcipuum auctorem interficiendi C. Cæſaris *adſirmat.*

161. IN PRIMIS AMICIS.] *Nam claſſes erant amicorum, prima, ſecunda, tertia.*

162. ITEM IN CONCIONE.] *Credámne? etſi enim omnia fœda conueniunt in hoc monſtrum; vix tamen*
D *ea impudentia, vt in concione populi narrauerit adulteria. Et quæ occaſio fuiſſet? aut ſi factum, cur non alius tam inſigne hoc ſcripſit? Libri meus & aly:* idem in concione. *Fecerim*, id eſt in conc. *Senecæ enim hoc ſchema & auxeſis eſt, interpretantis. In conuiuio, inquit, obiecit: quanto minus, quàm in concione? Nam multi in Principum mensâ conuiua, & ſermones illi per populũ ſtatim diuulgati. Placebat etiam aliquando*, item in cognitione: *ſed omitto.*

163. QVALIS IN CONC.] *Non grata, non id quod nolo dicere. Nam vitium obiecisſe, ex eo apparet quod ſequitur, de* faſtidio.

164. TRIBVNO.] *Meus*, contribuno.

165. NON PRO MANV.] *Mollis & languidus: cùm manus prompta & virilis.*

166. LANGVIDVS SONO.] *Aly*, ſomno. *ſed ad ipſum ſermonem ſi refers, illud teneas: & verò tenendum eſt.*

167. INFRACTA VOCE.] *Vacillant libri. aly*, infecta noxe: infacta nocens: *meus*, infacta noxe. *Muretus ex Siculo:* ni facta noſſes. *& probat, hoc ſenſu: Suſpectior eſſe poterat, niſi facta noſſes, quæ ab omni mollitie diſſidebant. Mihi incidebat, è meo:* in facta vxoria: *vt pathicum honeſtè notet. Alioqui*, infracta vox, *probo etiam ſenſu; atque ea parùm viros & eunuchos prodit.*

168. SIGNVM PETENTI.] *More militiæ, & vt Tribuno. Vide Suetonium, cap.* LVI.

169. ALITER ATQVE ALITER.] *Cùm* Venerem *ei ſignum daret, vt fœminæ*; Priapum, *vt qui virum quæreret.*

170. PERLVCIDVS.] *Mollium veſtis, aut fœminarum. Iuuenalis:*

Acer & indomitus, libertatisque magiſter,
Cretice pelluces.

Vide Senecam, epiſt. CXV. *atque alibi.*

171. CREPIDATVS.] *In ſoleis, item fœmineum.*

172. ARMILLATVS.] *A Pinciani coniecturâ eſt, cui ſulcrum hoc Suetony:* Manuleatus & armillatus in publicum proceſſit. *Liber tamen meus, & plerique*, auratus. *quod item mulierum: vt in Propertio,* Hæc nunc auratâ cyclade verrit humum. *De* Armillis *tamen, quis etiam abnuat? & cultus ille inter parùm viriles.*

173. DECIDIT.] *Ita libri. ſed mallet Pincianus* diſcidit. *Vide Suetonium.*

174. CAIVM.] *Proprio nomine (etſi ita tunc ſolet:) non autem Imperatorem, aut Cæſarem.*

175. COTHVRNATVS.] *Eſt à Pinciano diuinante, ſed rem profectò tangente. Nam libri*, conturbatus. *Suetonius:* Modò in crepidis, vel cothurnis, modò ſpeculatoriâ caligâ conſpectus eſt.

quàm cùm ab vxore Xanthippe immundâ aquâ perfunderetur. [176] At Iphicrates, cui A
mater barbara & Thressa obiiciebatur, respondit, *& deorum matrem Idæam esse.*

XIX. Non est in rixam colluctationemque veniendum. procul auferendi pedes sunt: & quidquid horum ab imprudentioribus fiet (fieri autem nisi ab imprudentibus non potest) negligendum. Et honores & iniuriæ vulgi, in promiscuo habendi sunt: nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, necessaria omittemus: & publicis priuatisque officiis, aliquando etiam salutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam obirati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non est autem libertas, nihil pati. Fallimur. libertas est, animum [177] opponere iniuriis, & eum facere se, ex quo solo sibi gaudenda veniant: exteriora deducere à se, ne inquieta agenda sit vita, omnium risus, omnium linguas timenti. Quis est enim, qui non possit contumeliam facere, [178] si quisquam potest? Diuerso autem remedio vtetur sapiens, assectatorque sapientiæ. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum se iudicium dirigentibus, hoc B
proponendum est, inter iniurias ipsos contumeliasq; debere versari. Omnia leuiora accidunt exspectantibus. quò quisque honestior genere, famâ, patrimonio est, hoc se fortiùs gerat: memor, [179] in primâ acie altos ordines stare: contumelias & verba probrosa, & ignominias, & cetera dehonestamenta, velut clamorem hostium ferat, & longinqua tela, & saxa sine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias verò, vt vulnera, [180] alia armis, alia [181] pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu, sustineat. Etiam si premeris, & infestâ vi vrgeris, cedere turpe est: assignatum à naturâ locum tuêre. Quæris quis hic sit locus? viri. Sapienti aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria est. Ne repugnate vestro bono, & hanc spem, dum ad verum peruenitis, alite in animis: libenterq; meliora excipite, & opinione ac voto iuuate. Esse aliquem inuictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, è Republicâ humani generis est.

176. At Iphicrates.] *Vix videtur. quia patrem ei sutorem, & ignobile id genus tribuunt: at non de matre, quod sciam. Neque libri eò ducunt, qui meliores* Antistheni mater barbara, *habent. Sic ergo legatur, Pinciano etiam indice: & Diogene, in vitâ Antisthenis, auctore.* Ελέγετο δὲ οὐκ εἶναι ἰθαγενής. ὅθεν πρὸς τὸν ὀνειδίζοντα εἰπεῖν, καὶ ἡ μήτηρ τῶν θεῶν φρυγία ἐστιν. ἐδόκει γὰρ εἶναι θρᾴττης μητρός: Dicebatur non esse legitimus ciuis Atheniensis. quod cùm obiiceretur, reposuit, Et deorũ mater Phrygia fuit. Opinio enim erat Thressâ matre natum esse. *Tribuit eidẽ & Plutarchus, in extremo De exsil.*

CAP. XIX. 177. Opponere iniuriis.] *Meus & quidam,* supponere: *alij,* superponere. *Neque illud prius malè fortasse. quia non tam vult nos opponi, & resistere iniuriis; quàm subiici, & patiendo vincere.* C

178. Si quisquam.] *Est ex Publiano illo imitatum:* Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest. *Sensus: Nemo tam vilis, tam impotens, qui iniuriam non possit facere; si admittimus, quemquam posse. Omnes, si vnus. Alij tamen rescribunt,* si quidquam, *me non fauente.*

179. In prima acie.] *Nam ibi Centuriones, & militum primi. Vide Militiam nostram, lib.* III.

180. Alia armis.] *Allegoricè, rebus & opibus, quæ nos ambiunt.*

181. Pectori.] *Ipsis nobis, corpori.*

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ

AD NERONEM CAESAREM

DE CLEMENTIA

LIBER PRIMVS.

B

ARGVMENTVM ET ORDO.

HI libri scripti initio Principatus Neronis, quod ipse lib. I. cap. IX. palàm indicat, cùm scribit eum ingressum annum decimumnonum. Et verò digni Principe libri, ac materies: atque vtinam legant, & mites simul magnosque animos ab iis sumant! Exordium est à laude Neronis, nec falsâ, vt initia illa erant. Deinde Cap. III. diuidit scriptum in tres partes, vnam Manuductionis, alteram, quæ naturam Clementiæ explicet, tertiam, quæ ad eam perducat, & firmet. In primâ, primus totus liber absumitur: & præmittit de Vtilitate Clementiæ, & Regibus maximè conuenire. Decoram illis, quia capita reip. sunt, nos velut corpus & membra: atqui corpori quis non parcit & indulget? Necessariam etiam esse, in copiâ peccantium: quos si punis semper, solitudinem facis. Ab exemplo Deorum, qui nobis parcunt: item à Famâ, quia

C *omnia Regum patent, & minima sæuitia protrahitur. A Securitate. nam ita imperantes, tutiores: adiungitque facta quædam Augusti. Contrà in Tyrannis, qui per sæuitiam odia, pericula, exitia sibi gignunt. At Princeps igitur rarò punit, & molliter aut modicè, animo atque exemplo parentum. Atque ea moderatio in scholis, militiâ, animalibus, seruis, cum fructu adhibetur. Etiam à Naturâ adhibetur, ab apum imagine: quarum Rex aculei est expers. Jam Princeps aut Suâ, aut Alienâ caussâ punit, cùm punit. Non debet rigidè in Suâ, quia vltionis solatio non eget in tam altâ fortunâ. Non in Alienâ, nisi (ad instar Legis) vt aut emendet, aut alios faciat meliores, siue tutiores. Hæc autem omnia magis raritas animaduersionum præstabit: quæ crebræ vilescunt, & spernuntur. In clausulâ, detestatio Sæuitiæ, & mala ab eâ atque exitia.*

CAPVT PRIMVM.

D SCRIBERE de clementiâ, Nero Cæsar, instituì: vt quodammodo speculi vice fungerer, & [1] te tibi ostenderem, peruenturum ad voluptatem maximam omnium. Quamuis enim rectè factorum verus [2] fructus sit fecisse, nec vllum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: iuuat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exsultaturam, si [3] hoc iugum fregerit, & ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitæ necisq; gentibus arbiter. qualem quisque sortem, statumque habeat, in manu meâ positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, [4] meo ore pronunciat: ex nostro responso lætitiæ caussas, populi vrbesque concipiunt. Nulla pars vsquam, nisi [5] volente propitioque me, floret. Hæc tot [6] millia gladiorum,

diorum, quæ [7] pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes fun- A
ditus exscindi, quas [8] transportari, quibus [9] libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium [10] circumdari decus oporteat, quæ ruant vrbes, quæ oriantur, mea iurisdictio est. In hac tantâ facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quæ sæpe tranquillissimis pectoribus quoque patientiam extorsit: non ipsa ostentandæ per terrores potentiæ dira, sed frequens magnis imperiis, gloria. Conditum, imò constrictum apud me ferrum est. summa parsimonia etiam vilissimi sanguinis. nemo non, cui alia desint, hominis nomine apud me gratiosus est. Seueritatem abditam, clementiam [11] in procinctu habeo. sic me custodio, [12] tamquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus sim. Alterius ætate primâ motus sum, alterius vltimâ: alium dignitati donaui, alium humilitati: quoties nullam inueneram misericordiæ caussam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, si à me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus sum. Potes hoc Cæsar prædicare audacter, omnium B
quæ in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clàm [13] Reip. ereptum. Rarissimam laudem, & nulli adhuc Principum concessam concupisti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas ista tua singularis, ingratos aut malignos æstimatores nacta est. refertur tibi gratia. Nemo vnus homo, vni homini, tam carus vnquam fuit; quàm tu populo Romano, magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus imposuisti. nemo iam diuum Augustum, nec Tiberij Cæsaris [14] prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quærit. Principatus tuus [15] ad gustum exigitur. Difficile hoc fuisset, si non naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad tem-

COMMENTARIVS.

CAP. I. 1. TE TIBI OSTEND.] *Nempe in clementiâ exprimendâ te exprimam, quî sic eam refers. Quod ad phrasim, simile in Horatio:*

- ne non & cantharus & lanx
Ostendant tibi te.

2. FRVCTVS FECISSE.] *Sparsim hoc dogma toto libro* IV. *De Beneficiis: & est Stoicorum proprium, qui* honesta non in mercedem colunt. *Claudian.*

Ipsa quidem virtus pretium sibi, solaque; latè
Fortunæ secura nitet.

3. HOC IVGVM.] *Imperij, quo continetur.*

4. MEO ORE.] *Fata cuiusque per me dispensantur. Diuina consulta aut decreta enuncio.*

5. VOLENTE PROP.] *Quasi de numine. nam ea formula vetus in precando,* Vti volens propitiusque sis.

6. MILLIA GLADIOR.] *Ad legiones & auxilia refer, quæ à Principe temperabantur.*

*Lib. II. Elect. cap. II.

7. PAX MEA.] *Toto enim orbe Romano tunc ferè pax, & conditi enses. De Prouid. cap.* IV. Gentes, in quibus Romana pax desinit.

8. TRANSPORTARI.] *Vt factum in* Sugambris, Sueuis, *aliis quoque gentibus.*

9. LIBERTATEM.] *Nam liberæ gentes atque opida erant, id est suis legibus agentia, sine Præside Romano. quæ tamen maiestatem illam imperij respiciebant, & comiter colebant. At hæc libertas sæpe pro meritis data, vel adempta: vt* Rhodiis, Achæis, *aliis.*

10. CIRCVMDARI.] *Diadema exprimit, siue tenuem albam fasciam, quæ caput cingebat.* C

11. IN PROCINCTV.] *Promptam paratamque, ad procurrendum, vt solent milites iam accincti. Nam ab iis sumptum: Festus in* Procincta classis.

12. TAMQVAM LEGIBVS.] *Etsi Princeps supra leges. Plinius Panegyrico:* Ipse te legibus subieceris, legibus, quas nemo Principi scripsit.

13. REIP. EREPTVM.] *Meus*, ademptum reipublicæ.

14. PRIMA TEMPORA.] *Cum viuo Germanico adhuc, bonus laudatusque, nam posteà flexit.*

15. AD GVSTVM.] *Possis explicare, ad gustum quem iam dedisti. volunt reliqua eius bonitatis, & vt sic dicam, saporis esse. At liber meus fidus, & plerique melioris notæ omnes*, ad augustum, *referunt. quod* D
quibusdam retinere visum, quasi ad Augustum imperium Nero vocaretur: alienissimum Senecæ, qui diserte scripsit, Neminem iam Augustum loqui: *& vult sanè victos à Nerone omnes primores. Quid ergo est? quod olim* [*] *diuinaui, & nunc sedet*: ad anni gustum. *Annum iam in Principatu Nero fuerat, laudatissimè egerat. itaque non alio nec ad alios, inquit, sed ad te vocaris, & ad vnius illius anni gustum. De anno verum esse, docet ipse infrà cap.* IX. Diuus Augustus, cùm esset id ætatis, quod tu nunc es, duodeuicesimum egressus annum. *Atqui decimoseptimo, aut ineunte octauo, Nero imperium cepit, si iam decimumoctauum egressus, paullò plus anno in imperio egit. Non sileo tamen in vno meo veteri scriptum*, ad iugitatem exigitur: *sicut in Gruteriano vno*, ad iugum.

16. FICTA

A tempus sumpta. nemo enim potest personam diu ferre. [16] Ficta, citò in naturam suam recidunt: quibus veritas subest, quæque (vt ita dicam) ex solido enascuntur, tempore ipso in maius meliusque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cùm incertum esset, quò se statim [17] nobilis indoles daret: iam vota publica [18] in tuto sunt. nec enim periculum est, ne te subita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates sunt vmquam, vt in eo quod contigit, desinant. gradus à magnis ad maiora fit: & spes improbissimas complectuntur, insperata assecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & hæc confessio exprimitur, esse felices: & illa, nihil iam his accedere bonis posse, nisi vt perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, quâ nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens: ius supra omnem iniuriam positum. Obuersatur oculis [19] lætissima forma Reip. cui ad summam libertatem nihil deest, nisi [20] pereundi licentia. Præcipuè tamen æqualis ad maximos imosque peruenit clementiæ tuæ admiratio. Cætera enim bona, pro portione fortunæ suæ, quisque
B sentit aut exspectat, maiora minoraque: ex clementiâ omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam valde innocentia sua placeat, vt non stare in conspectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat. Esse autem aliquos scio, qui clementiâ pessimum II.
quemque putent sustineri: quoniam nisi post crimen superuacua est, & sola hæc virtus inter innocentes cessat. Sed primùm omnium, sicut medicinæ apud ægros vsus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam quamuis pœnâ digni inuocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet clementia in personâ quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpâ est: nec innocentiæ tantùm clementia succurrit, sed sæpe virtuti: quoniam quidem condicione temporum incidunt quædam, quæ possint laudata puniri. [21] Adiice, quòd magna pars hominum est, quæ reuerti ad innocentiam possit. Sed non tamen vulgò ignoscere decet. nam vbi discrimen inter malos bonosque sublatum est, confusio sequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda est moderatio, quæ sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac vulgarem clementiam
C oportet, nec abscisam. nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quàm nulli. Modum tenere debemus: sed quia difficile est temperamentum, quidquid æquo plus futurum est, in [22] partem humaniorem præponderet. Sed hæc [23] suo loco meliùs dicentur: III.
nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit [24] manumissionis: [25] secunda quæ naturam clementiæ habitumque demonstret. nam cùm sint vitia quædam virtutes imitantia, non possunt secerni, nisi signa quibus dignoscantur impresseris. [26] tertio loco quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & vsu suam faciat. Nullam verò ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cùm sit nulla humanior, constet necesse est: non solùm [27] inter nos, qui hominem
[28] sociale

16. FICTA CITÒ.] *Cicero* II. *De Offic.* Ficta omnia celeriter, tamquam floscculi, decidunt: nec simulatum quidquam potest esse diuturnum.

D 17. NOBILIS IND.] *Quæ ferè ad magna bona, aut magna mala, declinat.*

18. IN TVTO SVNT.] *Non vanis ô Seneca: spes tua de alumno irrita. cuius primum quinquennium, te monitore & doctore, ita laudabile, vt Traiani celebre dictum fuerit*, Procul distare cunctos Principes Neronis quinquennio: *sed media & finis præcipitarunt.*

19. LÆTISSIMA FORMA.] *Alij* lectissima, *aut* beatissima. *Quid uis eorum bonum, capiendumq; de Principatu.*

20. PEREVNDI LIC.] *Quam Princeps hactenus coërcet & frænat, vt immodicâ libertate (id est licentiâ) non pereat.*

CAP. II. 21. ADIICE QVÒD.] *Omnino hîc defectus est. fuitq; disputatiuncula de Clementiæ vsu & fructu: atque inter alios, quod illa dum ignoscit, ad virtutem seruat, & multos ad eam ducit.*

22. PARTEM HVMANIOR.] *Clementiam.*

CAP. III. 23. SVO LOCO.] *Dixerat lib.* II. qualis sit Clementia, & quos fines habeat *(ita enim proponit, cap.* III.*) sed ea tota pars periit.*

24. MANVMISSIONIS.] *Corruptum. quid enim hîc manumissio?* Manuductionis *olim volui, quod esset* χειραγωγίας, εἰσαγωγῆς, præparationis & inductionis: *sed nec omnino placet. Prima sanè pars est tota in commendandâ Clementiâ, necessitate & fructu eius ostendendo: quod facit hoc libro* I. *Itaque ego non corruptelam solum, sed defectum arbitror, nec vnâ voce totum hoc expressum.*

25. SECVNDA.] *Quam orditur libro* II. *cap.* III.

26. TERTIO LOCO.] *Ea pars tota periit.*

27. INTER NOS.] *Stoicos.*

28. So-

[28] sociale animal, [29] communi bono genitum videri volumus: sed etiam [30] inter illos, A
qui hominem voluptati [31] donant, quorum omnia dicta factaque ad vtilitatem suam
spectant. nam [32] si quietem petit & otium, hanc virtutem naturæ sue nactus est, quæ pa-
cem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quàm regem
aut Principem decet. Ita enim [33] virtutes magnis viris decori gloriæque sunt, si illis sa-
lutaris potentia est. nam pestifera vis est, valere ad nocendum. Illius demum magnitu-
do stabilis fundataque est, quem omnes tam supra se esse, quàm pro se sciunt; cuius cu-
ram [34] excubare pro salute singulorum atque vniuersorum quotidie experiuntur; quo
procedente, non tamquam malum aliquod aut noxium animal è cubili prosilierit, dif-
fugiunt, sed tamquam ad clarum ac beneficum sidus certatim aduolant, obiicere se pro
illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi
humanam, iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubiis muniunt:
latera obiecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic
est sine ratione populis vrbibusque consensus, sic protegendi amandique reges, & se sua- B
que iactandi, quocumque desiderauerit imperantis salus. Nec hæc [35] vilitas sui est, aut
dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus vnam animam
redimere, nonnumquam senis & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo de-
seruit, & cum hoc tanto maius tantoque; speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in
quâ sede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum hæc cu-
tis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus; cùm ille imperauit, siue auarus
dominus est, mare lucri caussâ scrutamur; siue ambitiosus, iamdudum [36] dexteram flam-
mis obiecimus, aut voluntariè [37] subsiluimus: sic hęc immensa multitudo, [38] vnius ani-
mæ circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus
IV. suis, nisi consilio sustineretur. Suam itaque incolumitatem amant, cùm pro vno
homine [39] denas legiones in aciem deducunt, cùm in primâ fronte procurrunt, & ad-
uersa vulneribus pectora ferunt, ne Imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vincu-
lum, per quod Resp. cohæret: ille [40] spiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt: nihil C
ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperij subtrahatur.

——— [41] *Rege incolumi mens omnibus vna.*
Amisso rupere fidem. ———

Hic

28. SOCIALE.] *Nam eorum dogma:* ὅτι οὐκ ἐν ἐρημίᾳ βιώσεται ὁ σπουδαῖος. κοινωνικὸς γὰρ φύσει, καὶ πρακτικός: Non in solitudine viuet sapiens. naturâ enim socialis est, & actuosus.

*Exstat Dissertiuncula.

29. COMMVNI.] *Idem noster alibi:* Homo in adiutorium mutuum generatus est. *Lucanus, de Catone:*

Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.

30. INTER ILLOS.] *Epicuræos.*

31. DONANT.] *Mancipant, addicunt. Quidni? qui omnia eius caussâ fieri & suscipi volunt, sine alio vel alieno aspectu.*

32. SI QVIETEM.] *Vt nempe illiipsi ab Epicuro.*

33. VIRTVTES.] *Inquinatum est, & depures è libris:* Ita enim magnæ vires decori.

34. EXCVBARE PRO.] *Plutarchus, Ad Principem indoctum:* καὶ μὴν τὸς ἔστιν ὁ φόβος τὸ ἄρχοντος φιλανθρώπου καὶ οὐκ ἀγενὴς ὑπὲρ τῶν ἀρχομένων δεδιέναι, μὴ λάθωσι βλαβέντες. ὡς δὲ κύνες περὶ μάλα δυσωρήσονται ἐν αὐλῇ, θηρὸς ἀκούσαντες κρατερόφρονος, οὐχ ὑπὲρ αὑτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν φυλαττομένων: Ille est benignus & generosus Principis metus, timere subditis ne lædantur ignaro ipso. Sicut canes in vestibulo sedulò excubant & laborant, cùm feram trucem audierint, non pro se, sed pro ouibus, quas custodiunt. *Plura in hanc sententiam ego, conuentu & auditorio procerum hic Louanij, cum* PRINCIPES NN. ALBERTVS & ISABELLA AVSTRIACI *imperium auspicarentur, & subitò insussus dicere, hunc Senecæ locum in rem præsentem aptassem & dilatassem.*

35. VILITAS SVI.] *Contemptus & desipientia. Noster epist.* CXXII. In nullo deprehendes vilitatem sui, ne negligentiam quidem. *Curtius lib.* V. Tædio laboris ad vilitatem sui compelluntur ignaui.

36. DEXTERAM FLAMMIS.] *Vt Mucius.* D

37. SVBSILVIMVS.] *Vt Curtius. Sed an non ille magis desiluit, vel insiluit? Itaque mallem,* sub solum iuimus. *Nisi tectius vlcus, & fuit;* aut voluptarius. *etsi cetera non emendo.*

38. VNIVS ANIMÆ.] *Lucanus, de Cæsare:*

Cùm tot in hac animâ populorũ vita salusq;
Pendeat.

Tacitus: Vnum esse reip. corpus, atque vnius animo regendum.

CAP. IV. 39. DENAS LEG.] *Imò vel tricenas, si opus.*

40. SPIRITVS VITALIS.] *Curtius lib.* IX. *de Alexandro ægroto:* Armatus exercitus regiam obsedit, confessus omnes vnius spiritu viuere.

41. REGE INCOL.] *E Virgilio sumpta, de apibus.*

42. Hic

A Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit [42] hic populus, quamdiu sciet ferre frænos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, hæc vnitas & hic maximi imperij contextus in partes multas dissiliet: idemque huic vrbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideò Principes regesque, & quocumque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari vltra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt: sequitur, vt is quoque carior sit, in quem se Resp. conuertit. [43] Olim enim ita se induit Reip. Cæsar, vt diduci alterum non possit, sine vtriusque pernicie. nam vt illi viribus opus est, ita & huic capite. Longiùs videtur recessisse à proposito oratio mea: at mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reip. tu es, illa corpus tuum: vides, vt puto, quàm necessaria clementia sit. tibi enim parcis, cùm videris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quàm membris languentibus: & si quando [44] misso sanguine o-
B pus est, sustinendum est, ne vltrà quàm necesse sit incîdas. Est ergo, vt dicebam, clementia omnibus quidem hominibus secundùm naturam, maximè tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod seruet, quantoque in maiore materiâ apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum æquitia, bellum est. Cùm autem virtutibus inter se sit concordia, nec vlla altera [45] melior aut honestior sit: quædam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quàm malam fortunam retundere? Hæc tamen magnanimitas in bonâ fortunâ latiorem locum habet, meliusque [46] in tribunali, quàm [47] in plano conspicitur. Clementia in quamcumque domum peruenerit, eam felicem tranquillamque præstabit: sed in regiâ quò rarior, eò mirabilior. Quid enim est mirabilius, quàm eum cuius iræ nihil obstat, cuius grauiori sententiæ ipsi qui pereunt assentiuntur, quem nemo [48] interrogaturus est, imò si vehementiùs excanduit, nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum iniicere, & potestate suâ in melius
C placidiusque vti? hoc ipsum cogitantem: Occidere contra legem nemo non potest: seruare nemo, præter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque [49] infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillumque, & iniurias atque offensiones supernè despicere. Muliebre est, furere in irâ: ferarum verò, nec generosarum quidem, [50] præmordere & vrgere proiectos. Elephantes [51] leonesq; transeunt, quæ impulerunt: ignobilis bestiæ pertinacia est. Non decet regem sæua, & inexorabilis ira: non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exæquat: at si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potienti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, numquam nisi inferiori datur. Seruare, proprium est excellentis fortunæ: quæ numquam magis suspici debet, quàm cùm illi contingit idem posse quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quàm mali. Deorum itaque sibi animum asse-

rens

D 42. HIC POPVLVS.] *Superfluunt eæ voces.*

42. OLIM ENIM.] *A Iulio Cæsare, vel potiùs Augusto: qui Principatum inseruit & miscuit cum libertate.*

CAP. V. 44. MISSO SANGVINE.] *Tali allegoriâ Lucanus vsus:*

Sulla quoque immensis accessit cladibus vltor.
Ille, quod exiguum restabat sanguinis vrbi,
Hausit, dumque nimis iam putrida membra recidit,
Excessit medicina modum: nimiumque secuta est,
Quà morbi duxère, manus.

45. MELIOR AVT.] *Ad Stoicum illud dogma, Virtutes inter se pares esse.*

46. IN TRIBVNALI.] *In edito. quasi dicat, in homine alto & exposito.*

47. IN PLANO.] *In loco ac viro humili.*

48. INTERROGATVRVS.] *Cur ita fecerit? nedum vt accusaturus.*

49. INFRA TERRAM.] *Estne aliquid infra terram? Fuerit potiùs,* in terram: *vel* infrà, ad terram.

50. PRÆMORDERE.] *Imò* remordere, *vel* permordere.

51. LEONESQVE.] *Quintilianus Declamator:* Feræ mehercules generosiores iacentes tráseunt. *Claudianus ad Principem:*

Obuia prosternas, prostrataq;, more leonum,
Despicias.

Poëtæ aly: sed pulcherrimè Statius,

Vt leo Massyli cùm lux stetit obuia ferri,
Tunc iras, tunc arma citat. si decidat hostis,
Ire super satis est, vitamq; relinquere victo.

52. IN

rens Princeps, alios ex ciuibus suis, quia vtiles boniqúe sunt, libens videat, alios [52] in nu- A
VI. merum relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur. [53] Cogitate in hac ci-
uitate, in quâ turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quotiens aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur: in quâ tribus eodem tempore theatris [54] viæ postulantur: in quâ consumitur, quidquid [55] terris omnibus aratur: quanta solitudo & vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisque ex [56] quæstoribus est, qui non [57] eaipsâ lege teneatur, quâ quærit? Quotus quisque accusator vacat culpâ? & nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quàm qui illam petere sæpius meruit. Peccauimus omnes: alij grauia, alij leuiora, alij ex destinato, alij fortè impulsi, aut alienâ nequitiâ ablati: alij in bonis consiliis parùm fortiter stetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec [58] delinquimus tantùm, sed vsque ad extremum æui delinquemus. Etiam si quis tam benè purgauit animum, vt nihil obturbare eum ampliùs possit ac fallere, ad innocentiam tamen
VII. peccando peruênit. Quoniam deorum feci mentionem, optimè hoc exemplum B
Principi constituam, ad quod formetur, vt se talem esse ciuibus, quales sibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit vsque ad vltimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra [59] aruspices colligant? Quòd si dij placabiles, & æqui, delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto æquius est, hominem hominibus præpositum, miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrùm mundi status gratior oculis pulchriorque sit sereno & puro die, an cùm fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est quieti moderatique imperij, quàm sereni cæli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est, inter trementes & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcusso. Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se vindicantibus. possunt enim lædi, dolorque eorum ab iniuriâ venit.

52. IN NVMERVM.] *Sine nomine, sine magno vsu: tantùm vt turbam faciant. Lucanus:*

In numerum pars magna perit, rapuitque cruentus
Victor ab ignotâ vultus ceruice recisos.

Horatius: Nos numerus sumus.

CAP. VI. 53. COGITATE.] *Nônne ad Neronem omnis sermo? ergo,* Cogita tu.

54. VIÆ POSTVL.] *Non capio, nec sincerum habeo. Tria sanè theatra Romæ, Balbi, Marcelli, Pompeij: sed quid est in iis* vias postulari? *An fortè, nec tria theatra sufficere capiendo populo, & vias vicosque deposci, vt in iis etiam sint ludi? Ita enim* vicatim *aliquotiens præbitos eos legimus. An fuit,* mimi. postulantur? *Alius melius, cui Deus inseret.*

55. TERRIS OMNIBVS.] *Mira, si demittis in animum: & vnà numerum copiamq; Romani populi. Ego deduxi, & docui in Magnitud. Rom. lib.* III. *cap.* III.

56. QVÆSTORIBVS.] *Siue Quæsitoribus, qui iudicio præsunt.*

57. EAIPSA.] *Scripti consensu,* ex ipsâ. *fortè,* & ipsâ.

58. DELINQVIMVS.] *Puto,* delinquemus.

CAP. VII. 59. ARVSPICES COLLIGANT?] *Id est, qui non fulmine feriantur? Nam talium membra, si dissecta (vt interdum) aruspices colligebant, atque ipsas reliquias aut vestigia fulminis; & ibidem sepulcro condebant. transferre enim nefas. Eum locum deinde sepiebant cespite, sacrum & inaccessum habebant: & quia bidente hostiâ sacrificabant, dicebant* Bidental. *Lucanus* I.

——— dispersos fulminis ignes C
Colligit, & terræ mæsto cũ murmure condit.

Sidonius Carmine IX.

Nec quæ fulmine Thuscus expiato,
Septum numina quærit ad bidental.

Scholiastes Iuuenalis, in illud:

Atque aliquis senior, qui publica fulgura condit.

Condi fulgura dicuntur, quotiescumque Pontifex dispersos ignes in vnum redigit, & quadam tacitâ ignoratâ prece locum aggestione cõsecrat. *Nota hic &* Aggestionem. *ideoq; in Apulcio* I. *Florido:* Colliculus sepimine consecratus. *Collem siue aggestum, & Sepimen notat. Cur & istud? quia loca eiusmodi inaccessa, & calcare nefas. Plutarchus Pyrrhi somnium refert, Spartam obsidentis, qui visu* fulminibus iactis petere vrbem, atque eam incendere. Narrat amicis, interpretatur lætum in euen- D
tum, assentiuntur: excepto Lysimacho, qui vereri se ait, μὴ καθάπερ τὰ βαλλόμενα τοῖς κεραυνοῖς ἀνείβατα μέν σι χωρία, καὶ τὸ πυρρῷ προσημαίνειν τὸ θεῖον ἀνείσοδον ἔσεσθαι τὴν πόλιν: ne sicut loca fulgurita manent inaccessa, ita Deus Pyrrho significarit, non intrandam ei vrbem. *Sacra igitur ea loca. & Lucanus* VIII.

Inclusum Tusco venerantur cespite fulmen.

Artemidorus II. *cap.* VIII. Οὐδὲ ἐς τὸ κεραυνωθὲν ἄτιμός ἐστιν. ὅθεν γε καὶ ὡς θεὸς τιμᾶται: Nemo enim fulguritus infamis est. itaque vt Deus colitur. *Adde Festum in* Bidental, Occisum, Fulguritum. *Quinctilianum Declamat.* CCLXXIV. *Persium Sat.* II. *& ibi Scholiastem, Pollucem* IX. *vbi hoc* Bidental ἐνλύτια *vocat, explicatq;.*

60. GRA-

A venit. timent præterea contemptum : & non retulisse lædentibus [60] gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili est, is omissâ eâ, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis [61] exerere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ suæ gerere, liberius est: leues inter paria ictus sunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex maiestate est. Graue putas, eripi lo- VIII.
quendi arbitrium regibus, quod humillimi habent? Ista, inquis, seruitus est, non imperium. Quid tu, non experiris istud nobis esse, [62] non tibi seruitutem? Alia condicio est eorum qui in turbâ, quam non excedunt, latent: quorum & virtutes vt appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. [63] Vestra facta dictaque rumor excipit: & ideò nullis magis cauendum est, qualem famam habeant, quàm qui qualemcumque meruerint, magnam habituri sunt. Quàm multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent? Possum in qualibet parte vrbis solus incedere, sine timore, quamuis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in [64] tuâ pace [65] armato viuen-
B dum est. Aberrare à fortunâ tuâ non potes: obsidet te, & quocumque descendis, magno apparatu sequitur. Et hæc summa magnitudinis seruitus est, non posse fieri minorem; sed cum diis tibi communis ista necessitas est. nam illos quoque cælum [66] alligatos tenet: nec magis illis descendere, datum est, quàm [67] tibi tutum. Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi non magis, quàm Soli, latere contingit. Multa [68] contra te lux est, omnium in istam conuersi oculi sunt. Prodire te putas? [69] oriris: loqui non potes, nisi vt vocem tuam, quæ vbique sunt gentes, excipiant. irasci non potes, nisi vt omnia tremant. sic neminem potes affligere, nisi vt quidquid circà fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latiùs, quàm nocent: non sine caussâ. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit, cogitatur in eo, qui omnia potest. Adiice nunc, quòd priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores, [70] acceptarum patientia facit: regibus cer-
C tior est ex mansuetudine securitas. Quia frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet antè sæuiendi, quàm caussa deficiat. Alioquin quemadmodum præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera vt densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim liberique eorum, qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedunt. Hoc quàm verum sit, admonere te exemplo [71] domestico IX.
volo. Diuus Augustus fuit mitis Princeps, si quis illum à [72] principatu suo æstimare inci-

60. GRATIAM.] *In malam partem, talionem.*

61. EXERERE.] *Omnes scripti,* exercere. *Si primum illud tenes; est* intendere manum, *quod Tacitus dixit, & in iurgio conuicioq; solet. Sin alterum; valebit iactare manum, huc illuc ferre, quod item in calore iurgandi.*

D CAP. VIII. 62. NON TIBI SERV.] *Meo aliisq; priscis non est negatio, & produnt:* istud nobis esse, tibi seruitutem. *Rectè. Reuera enim imperium, seruitus. Senecam Consol. ad Polyb. cap.* XXVI. *vide. Adde hoc Sallustij:* In maximâ fortunâ minima licentia est.

63. VESTRA FACTA.] *Pedo, ad Liuiam:*
Ad te oculos auresque trahis. tua facta notamus,
Nec vox missa potest Principis ore tegi.

64. TVA PACE.] *Quam orbi & nobis præstas.*

65. ARMATO.] *Quia & in vrbe cohortes, & satellitium habes.*

66. ALLIGATOS.] *Ad sidera refer, quæ Stoici deos censent.*

67. TIBI TVTVM.] *Omiserant alij hoc* tutum: *at libri meliores reposcunt. Sententia est. Dij non descendunt, per naturam: non tu, ob securitatem. Noster De Breuit. vitæ, cap.* IV. Cupiant interim *(Principes)* ex illo fastigio suo, si tutò liceat, descendere. *Solonis vox:* Καλὸν μὲν εἰ γυναικὸς χωρίον, ἀλλ' ὑπόβατον οὐκ ἔχειν: Bellam quidem arcem esse Principatum, sed descensum non habere.

68. CONTRA TE.] *Posit &,* circa te. *Claudianus:*
—— nam lux altissima fati
Occultum nihil esse sinit, latebrasq; per omnes
Intrat, & angustos explorat fama recessus.

69. ORIRIS.] *Instar Solis, qui videt omnia, & videtur.*

70. ACCEPTARVM PAT.] *Mimi dicto:* Veterem ferendo iniuriam, inuitas nouam.

CAP. IX. 71. DOMESTICO.] *Quia per matrem Augustum tangis.*

72. PRINCIPATV SVO.] *Cùm solus iam rerum arbiter.*

incipiat: [73] in communi quidem Rep. [74] gladium mouit. Cùm hoc ætatis esset, quod tu A
nunc es, duodeuicesimum egressus annum, iam pugiones [75] in sinu amicorum absconderat, iam insidiis M. Antonij consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptionis: sed cùm annum [76] quadragesimum transisset, & [77] in Galliâ moraretur, delatum est ad eum indicium, [78] L. Cinnam, stolidi ingenij virum, insidias ei struere. Dictum est & vbi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet. vnus ex conscijs deferebat. Constituit se ab eo vindicare: consilium amicorum aduocari iussit. Nox illi inquieta erat, cùm cogitaret adolescẽtem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. [79] Pompeij nepotem damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat: [80] cùm M. Antonio proscriptionis edictum inter cœnam dictarat. Gemens subinde voces emittebat varias, & inter se contrarias: Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me solicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis frustra petitum caput, tot naualibus, tot pedestribus prœliis incolume, postquam terra mariq́ue pax parta est, non occidere constituit, sed [81] immolare? nam sacrificantem placuerat adoriri. Rursus silentio interposito, maiore multo voce, sibi, quàm Cinnæ, irascebatur: Quid viuis, si perire te tam multorum interest? quis finis erit suppliciorum? quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti vita, si vt ego non peream, [82] tam multa perdenda sunt. Interpellauit tandem illum [83] Liuia vxor: &, Admittis, inquit, muliebre consilium? Fac quod medici solent: qui vbi vsitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: [84] Saluidienum Lepidus secutus est, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, vt alios taceam, quos [85] tantum ausos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnæ. deprehensus est: iam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest. Gauisus sibi, quòd aduocatum [86] inuenerat, vxori quidem gratias egit: renunciari autem extemplò amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad se accersit: dimissisq́ue omnibus è cubiculo, cùm alteram Cinnæ poni cathedram iussisset: Hoc, inquit, primùm à te peto, ne me loquentem interpelles, [87] ne meo sermone medio proclames: da- C
bitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cùm in [88] hostium castris inuenissem, non factum tantùm mihi inimicum, [89] sed natum, seruaui, patrimonium tibi omne con-

73. In commvni.] *In triumuiratu nempe, cùm diuisa in tres Respublica.*

74. Gladivm movit.] *Hæc verba cur loco mouerunt? cum libris teneo, & explico: In suo Principatu mitis fuit, & ferrum conditum adstrictumque habuit: in communi, mouit & exseruit.*

75. In sinv.] *Subornauerat amicos, cum occultis in sinu gladiis. Spectat ad illa cũ Antonio diſidia, atque adeo insidias & submissos percussores. Vide Appian. v. Ciuil. In sinu autem, togæ scilicet, vel etiam sub alis: quia optimè ibi celabantur. Inde* Sinum excutere, *in Scrutiniis.*

76. Qvadragesimvm.] *Hoc in Galliâ contigisse vult Seneca: quò profectum reperio anno Vrbis* dccxxxviii. *Itaque bene dicit* transisse. *nam ipse natus anno* dcxc. *atque ita agebat nunc annum quadragesimumoctauum.*

77. In Gallia.] *Dio dissentit, qui hoc factum confert in annum Vrbis* dcclvii. *& diffusè narrat libro* lv. *Atquin Augustus tunc in Vrbe, non in Galliâ; nec quadragesimum modò, sed sexagesimum annum excedebat. Itaque dissensus hic in loco & tempore, non tamen in re, notetur.*

78. L. Cinnam.] *Dioni est* Cn. Cinna.

79. Pompeii nepotem.] *Ex filiâ, ait Dio. Quæ nempe nupta Cornelio Fausto, Sullæ Dictatoris filio, vt in Appiano habes, & Hirtio sub finem libri de Bello Africo. Ex eâ igitur coniunctione, hic Cornelius Cinna genitus, auo Pompeio.*

80. Cvm M. Antonio.] *Vellem,* qui M.

81. Immolare.] *Quod sædius, quasi victimam aut piaculum.*

82. Tam mvlta.] *Magis,* multi, *& mox,* perdendi.

83. Livia vxor.] *Non ex fictione, sed ex facto: neque aliter Dio narrat, & consimilem orationem fœminæ adscribit.* D

84. Salvidienvm.] *De his omnibus Suetonius Aug. cap.* xix. *atque ibi interpretes.*

85. Tantvm avsos.] *Viles nempe & infimæ sortis homines (nam nec eorum conspiratione caruit, vt ait Suetonius) quos pudor sit tantam rem ausos esse. Possis & capere: Qui ausi cogitare & velle, nec vltrà. Sed prius præfero.*

86. Invenerat.] *Vltrò oblatum. nam alios rogari iusserat.*

87. Ne meo.] *Malim,* neu meo: *etsi vox* meo *abest aliquot libris: nec requiram.*

88. Hostivm castris.] *An Eruti & Cassij? opinor. Nam pater periit in Africâ, post prælium ad Thapsum.*

89. Sed natvm.] *Ex Pompeij filiâ, vt dixi.*

90. Tam

A ne concessi. Hodie tam felix es,& [90] tam diues,vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti,præteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cùm sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cùm ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam : Non præstas,inquit,fidem,Cinna : conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam,me paras. adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset [91] ferrum. Et cùm defixum videret,nec ex conuentione iam, sed ex conscientiâ tacentem : Quo, inquit, hoc animo facis ? Vt ipse sis princeps ? malè mehercule [92] cum Republicâ agitur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. [93] Domum tueri tuam non potes. nuper [94] libertini hominis gratiâ, in priuato iudicio superatus es. Adeò nihil facilius potes, quàm contra Cæsarem [95] aduocare ? [96] Cedo, si spes tuas solus impedio. [97] Paullúsne te, & [98] Fabius Maximus,& [99] Cossi, & [100] Seruilij ferent, tantumque agmen nobilium, non [101] inania nomina præferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam eius orationem repetendo,magnam partem
B voluminis occupem: diutiùs enim quàm duabus horis locutũ esse constat, cùm [102] hanc pœnam, quâ solâ erat contentus futurus, extenderet : Vitam tibi, inquit, Cinna,iterum do, priùs hosti, nunc insidiatori ac [103] paricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, vtrùm ego [104] meliore fide vitam tibi dederim, an [105] tu debeas. [106] Post hæc detulit vltrò consulatum, questus, quòd non auderet petere : amicissimum fidelissimumque habuit, heres solus fuit illi : nullis amplius insidiis [107] ab illo petitus est. Ignouit [108] abauus tuus victis. nam si non ignouisset, quibus imperasset ? X.
[109] Sallustium, & [110] Cocceios, & [111] Duillios, & totam cohortem [112] primam admissionis, ex aduersariorum castris conscripsit. Iam [113] Domitios, [114] Messallas, Asinios,
[115] Cice-

90. TAM DIVES.] *Laudat hoc in Augusto Ouidius*:

Diuitiis etiam multos & honoribus auctos
Vidi, qui tulerant in caput arma tuum.

C 91. FERRVM.] *Qui gladium seruaret occultum, Cinnæ porrò traditurus, an ipse percussurus?*

92. CVM REP.] *Aliàs*, populo Romano: *nec id malè. Sententia est, Infelicem Remp. si non alij digniores in eâ imperare, quàm Cinna: & si solus Augustus vota eius moraretur.*

93. DOMVM TVERI.] *Adeò imbecilli ingenio, aut tepidâ gratiâ es. & quomodo par sis reipublicæ?*

94. LIBERTINI.] *Ne nobilis quidem.*

95. ADVOCARE.] *Adesse, caussam agere. nam manet in re illâ iudiciali.*

96. CEDO.] *Vincor, locum do. etsi posis interrogando acuere*, Cedò, *dic vtrùm solus spes tuas movor?*

97. PAVLLVSNE.] *Notat L. Aemilium Paullum, qui Consul posteà anno* DCCLIII.

D 98. FABIVS MAXIMVS.] *Duo tunc illustres*, Paullus Fabius Maximus, *& alter* Q. Fabius Maximus Africanus.

99. COSSI.] *Corneliorum prænomem, & item cognomen. Fuit tunc* Cossus Cornelius Lentulus, *Consul* DCCLI.

100. SERVILII.] M. Seruilius Geminus, *Consul* DCCLIV.

101. INANIA NOMINA.] *Cicero in Verrem*: Proponit inania mihi nobilitatis, id est hominum arrogantium, nomina.

102. HANC POENAM.] *Vt exprobraret ei, & obiiceret.*

103. PARICIDÆ.] *Vel quia in seruatorem & alterum parentem surrexerat; vel quia in Principem, communem patrem.*

104. MELIORE FIDE.] *Obliuiscendo, nec puniendo.*

105. TV DEBEAS.] *Agnoscendo, & fauendo.*

106. POST HÆC.] *Multis quidem annis pòst, ex Senecæ narratione. nam Consulem reperio anno* DCCLVIII. *Quod esset tamen, ex Dionis narratione, ipso anno statim pòst factum. De isto autem Consule, etiam Seneca tangit De Benefic.* IV. *cap.* XXX.

107. AB ILLO.] *Haud miror. sed maius veriúsque*, ab vllo.

CAP. X. 108. ABAVVS TVVS.] *Per matrem. Nam Agrippina, alterius Agrippinæ filia, & hæc Iuliæ, atque ea Augusti.*

109. SALLVSTIVM.] *Qui ex sorore nepos Sallustij nostri historici. Is in arcanâ apud Augustum Tiberiumq; gratiâ: de quo Tacitus, Annalium* IV. *Quomodo autem iste in hostium castris? nam auunculus certè Iulianus fuit. Per patrem igitur; aut & ipse Bruto & libertati militarit.*

110. COCCEIOS.] *Est* M. Cocceius Nerua, *Antonio & Augusto amicus: atque inter proauos Neruæ posteà Principis.*

111. DVILLIOS.] *In meo est*, Duellios. *sed olim ad Tacitum monemus*, Deillios, *siue* Dellios *scribendum. Videsis nostra ad lib.* I. *Annal.*

112. PRIMAM ADMIS.] *Ita meus & meliores codices. alij infarctâ voce*, primam interioris ad. *Sunt qui* primę *legant: ego non muto, & accipio* primá cohortem *exemplo militiæ dictam, quia vt ea dignissima, sic isti proximi Principi, & semper admittendi.*

113. DOMITIOS.] *Cn. quidem ipse Domitius, qui ab Antonio transfugit, paullo pòst obiit: sed filium reliquit auum Neronis, & Augusti gratiâ vigentem. Hunc igitur intellegit, nõ hostem, sed tamen ex hoste.*

114. MESSALLAS, ASINIOS.] *In Bruti partibus*

[115] Cicerones, & quidquid floris in ciuitate erat, clementiæ ſuæ debebat. Ipſum Lepi- A
dum quamdiu [116] mori paſſus non eſt? Per [117] multos annos tulit [118] ornamenta prin-
cipis retinentem: & pontificatum maximum, non niſi [119] mortuo illo, transferri in ſe
paſſus eſt. maluit enim illum honorem vocari, quàm ſpolium. Hæc eum clementia ad
ſalutem ſecuritatemque perduxit; hæc gratum ac fauorabilem reddidit; quamuis non-
dum ſubactis [120] Reipub. ceruicibus [121] manum impoſuiſſet; hæc hodieque præſtat il-
li famam, quæ [122] vix viuis principibus ſeruit. Deum eſſe, non [123] tanquam iuſſi [124] cre-
dimus. Bonum principem Auguſtum, & benè illi conueniſſe [125] parentis nomen, fate-
mur: ob nullam aliam cauſſam, quàm quòd contumelias quoque ſuas, quæ [126] acerbio-
res principibus ſolent eſſe, quàm iniuriæ, nullâ crudelitate exſequebatur: quòd probro-
ſis in ſe dictis arriſit: quòd dare illum pœnas apparebat, cùm exigeret: quòd quoſcum-
que ob adulterium [127] filiæ ſuæ damnauerat, adeò [128] non occîdit, vt [129] dimiſſis, quò
tutiores eſſent, [130] diplomata daret. Hoc eſt ignoſcere, cùm ſcias multos futuros qui pro
te iraſcantur, & tibi alieno ſanguine gratificentur, non dare tantùm ſalutem, [131] ſed præ- B
XI. ſtare. Hæc Auguſtus ſenex, aut iam in ſenectutem annis vergentibus: in adole-
ſcentiâ caluit, arſit irâ, multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare ne-
mo manſuetudini tuæ audebit diuum Auguſtum, etiam ſi in certamen iuuenilium an-
norum deduxerit ſenectutem plus quàm maturam. Fuerit moderatus & clemens: nem-
pe poſt mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe poſt fractas in Siciliâ claſſes,
[132] & ſuas [133] & alienas: nempe poſt [134] Peruſinas aras, & proſcriptiones. Ego verò cle-
mentiam non voco, laſſam crudelitatem. Hæc eſt, Cæſar, clementia vera, quam tu præ-
ſtas, quæ non ſæuitiæ pœnitentiâ cœpit: nullam habere maculam, nunquam ciuilem
ſanguinem fudiſſe. Hæc eſt in maximâ poteſtate, veriſſima animi temperantia, & hu-
mani generis [135] incomprehenſibilis amor, non cupiditate aliquâ, non temeritate incen-
di, non [136] priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues ſuos liceat, experien-

Meſſalla Coruinus fuit, ſeruatus à Cæſare: in Antonij Aſinius Pollio, ſed Brundiſinâ pace factâ continuit ſe in Italiâ, nec vltrà mouit. Velleius, Plutarchus, Dio.

115. CICERONES.] *Oratoris noſtri filium intellegit, ſed nomine tantùm. In re & ingenio, quid tam diſſimile? Is quoque in Bruti caſtris iamtum viuo patre, & poſteà cum ipſo Auguſto Conſul.*

116. MORI PASSVS.] *Sic legimus, cum libris fidis. Sententia. ipſum Lepidum, qui olim Triumuir ſociuſq; potentiæ, & ideò timendum; tamen non occidit, ſed lentâ morte abſumi in exſilio paſſus eſt, Circeios relegatum.*

117. MVLTOS ANNOS.] *Vigintitres circiter, quos exſul vixit.*

118. ORNAMENTA PR.] *Nempe titulum Pontificis Maximi, qui inter ſollennes Principum.*

119. MORTVO.] *Ex more quidem. nec enim viuo ſolet adimi.*

120. REIP. CERVIC.] *Scripti*, populi Romani. *Similis allegoria illa Horatiana:* Nondum ſubactâ ferre iugum valet Ceruice.

121. MANVM.] *Ad domandum ſcilicet, & vt ſub iugum mitteret.*

122. VIX VIVIS.] *Vbi adulationis pretium.*

123. TANQVAM IVSSI.] *Decreto Senatus, & publicâ apotheoſi.*

124. CREDIMVS.] *Ipſi inclinantes, & ſponte. Plinius Panegyrico:* Tu ſideribus patrem intuliſti, quia deum credis.

125. PARENTIS.] *Nam Pater patriæ dictus ipſe,* C
& ſecuti.

126. ACERBIORES PRINCIP.] *Nam contumelia cum contemptu eſt, & inde dicta. Vide Senecam De conſtant. ſap. cap.* IV.

127. FILIÆ SVÆ.] *Quidam libri*, familiæ: *& placeat. Nec enim ſola Iulia mater adulterauit, ſed & filia eius, Auguſti neptis: & vtriuſque admiſſarios vltum iuit.*

128. NON OCCIDIT.] *Imò verò quoſdam, vt Iulum Antonium, aliòſque, morte multauit. Tacitus, & Dio.*

129. DIMISSIS.] *Relegatis.*

130. DIPLOMATA.] *Litteras curſus publici, vt iuſſu Principis tranſueherentur.*

131. SED PRÆSTARE.] *Bonâ fide implere & re* D
ipsâ, quod verbis dictum datumq; eſt.

CAP. XI. 132. ET SVAS.] *Quas naufragio, vel & hoſtili vi amiſit, diu eo bello infelix.*

133. ET ALIENAS.] *Hoſtiles, Sexti Pompeij.*

134. PERVSINAS ARAS.] *Ad quas* trecenti *è dediticiis, hoſtiarum more, mactati. Suetonius: & Dio, qui tamen* quadringentos.

135. INCOMPREHENSIBILIS.] *Eſt à Rudolfo, non à Senecâ. Libri priſci*, comprehendit te ſibi: *aly*, comprehenſibilis. *An forte*, communis parentis ſimilis?

136. PRIORVM PRINCIPVM.] *Tiberij, Caligulæ, Claudij.*

137. GLO-

A riendo tentare, sed hebetare aciem imperij sui. Præstitisti, Cæsar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo [137] gloriatus es, *Nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse*: eò maius est mirabiliusque, quòd nulli vmquam citiùs [138] gladius commissus est. Clementia ergo non tantùm honestiores, sed tutiores præstat: ornamentumque imperiorum est, simul certissima salus. cùm reges consenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum exsecrabilis ac breuis potestas est. Quid interest inter tyrannum & regem? species enim ipsa fortunæ ac licentia par est, nisi quòd tyranni voluptate sæuiunt, reges non nisi ex caussâ ac necessitate. Quid ergo? non reges quo- XII.
que occidere solent? sed quoties id fieri publica vtilitas persuadet: tyrannis sæuitia cordi est. Tyrannus autem à rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoque præferri multis regibus potest: & L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? [139] Descenderit licet Dictaturâ suâ, & se [140] togę reddiderit: quis tamen vmquam tyrannus tam auidè humanum sanguinem bi-
B bit, quàm ille, qui [141] septem millia ciuium Romanorum, contrucidari iussit? Et cùm [142] in vicino, ad [143] ædem Bellonæ [144] sedens, exaudisset conclamationem tot millium sub gladio gementium, exterrito senatu: [145] *Hoc agamus*, inquit, *P. C. seditiosi pauculi meo iussu occiduntur*. Hoc non est mentitus: pauci, Sullæ videbantur. Sed mox [146] de Sullâ consequemur, quomodo hostibus irascendum sit: vtique si in hostile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti, transierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque discrimen sit: vterque licet non minùs armis valletur. sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis vtitur; alter vt magno timore magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus adspicit: [147] contrariis in contraria agitur. nam & inuisus est, quia timetur, & timeri vult, quia inuisus est: & illo [148] execrabili versu, qui multos dedit præcipites, vtitur:

Oderint dum metuant.——

igna-

C 137. Gloriatvs es.] *Opinor in Senatu, oratione aliquâ. Nam, vt Tacitus ait*, Nero clementiam suam crebris orationibus obstrinxit, quas Seneca, testificando quàm honesta præciperet, vel iactandi ingenij, voce principis vulgabat. *libro* XIII.

138. Gladivs.] *Imperium, ius vitæ necisq;.*

CAP. XII. 139. Descenderit.] *E tribunali, & dignitate.*

140. Togæ reddiderit.] *Dictator ergo in sago, qui rei gerendæ caussâ creatus. Notum de Sullâ, quod vltrò & inopinantibus cunctis, Dictaturam deponens, priuato ciuiliq; habitu in foro obambulauerit, lictoribus aliaq; pompâ dimissis. Simili phrasi & sensu apud Lucanum Cæsar:*

D Ipse ego priuatæ cupidus me reddere vitæ,
Plebeiaq; togâ modicum componere ciuem:
etsi nimis heu falsò.

141. Septem millia.] *Valdè dissentiunt in numero. Alij ad* quattuor milia *tradunt: vt Florus, vt Dionysius Halicarnassæus (fidus auctor) fine libri* V. *Credo & Valerium sic scripsisse: in quo tamen falsò* quattuor legiones *legas, libro* IX. *cap.* II. *Panegyricus Constantino dictus non abit*, qui deditam exarmatamque legionem *trucidatam scribit. At noster libro De Benefic.* V. *cap.* XVI. legiones duas *dicit, conuenienter cum hoc* septem millium *numero, quem & Firmicus firmat lib.* I. Septem millia ciuium, in medio sinu vrbis, Sullanâ animaduersione ceciderunt. *Liuius autem in Epitome,* VIII. millia: *Plutarchus*, lex. *quem omnino vide, ipsa illa Senecæ verbatim pæne exprimentem.*

142. In vicino.] *Vbi igitur signatè? in* Ouili, *siue in* Septis, *Lucanus dicit*: -& miseræ maculauit ouilia Romæ. *Alibi*: Septorumque nefas, & clausi prælia campi. *Florus autem, Liuius, Valerius, Panegyristes, Augustinus, omnes in* Villâ publicâ. *Quid Plutarchus? ἐν ἱπποδρόμῳ, quod reddunt* in circo maximo: *malè, cùm ille abiunctus sit. intelligit.* Circum Flaminium. *Tria enim hæc loca dicta, absident Bellonæ ædi.*

143. Ædem Bellonæ.] *Vbi Senatum extra vrbem habebat.*

144. Sedens.] *Lucanus*: -sedit securus ab alto
Spectator sceleris.

145. Hoc agamvs.] *Formula attentionem captantis, & in rem præsentem intendentis.*

146. De Svlla conseq.] *Corrupta censeo. An glossematium est, depurandumq;*, Sed mox consequemur, quomodo? *vt verba illa ex marginali notâ irrepserint. An magis*, mox de Sullâ, cùm loquemur: *vt in secundo libro tale aliquid fuerit, quod nunc periit?*

147. Contrariis in contr.] *Obscuriusculum est, sed à priore pendet. Ad metum remouendum, arma satellitum habet: & ecce ab iisipsis metum habet. Ita securitas ei in terrorem vertit. Thyestes, in Senecâ tragico:*

—— dum celsus steti,
Numquam pauere destiti, atque ipsum mei
Ferrum timere lateris.

id est, satellitum qui mihi ad latus.

148. Execrabili versv.] *De quo vide* I. *De Irâ, sub finem.*

ignarus quanta rabies oriatur, vbi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim ti- A
mor cohibet animos: assiduus verò & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes
excitat, & omnia experiri suadet. Sic feras [149] lineis & pinnâ clusas contineas: easdem à
tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsa quę fugerant, proculcabuntq; [150] for-
midinem. Acerrima virtus est, quam vltima necessitas extundit. Relinquat oportet se-
curi aliquid metus, multoque plus spei, quàm periculorum, ostentet: alioquin vbi quie-
scenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & [151] alienâ animâ abuti. Placido
tranquilloque regi fida sunt auxilia sua, quibus ad communem salutem vtatur: glorio-
susque miles (publicæ enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens pa-
titur, vt parentis custos. At illum acerbum, & sanguinarium, necesse est grauentur sti-
XIII. patores sui. Non potest habere quisquam bonæ ac fidæ voluntatis ministros,
quibus in tormentis, & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vtitur, quibus non ali-
ter quàm bestiis homines obiectat: omnibus [152] reis noxior ac solicitior, vt qui homi-
nes deosque testes ac vindices facinorum timeat, eò perductus, vt non liceat illi mutare B
mores. Hoc enim, inter cetera, vel pessimum habet crudelitas: quòd perseuerandum
est, nec ad meliora patet regressus. [153] Scelera enim sceleribus tuenda sunt. quid autem
eo infelicius, cui iam esse malo necesse est? O miserabilem illum, sibi certè! nam ceteris
misereri eius nefas sit, qui cędibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta
reddidit, tam externa quàm domestica: cùm arma metuat, ad arma confugiens: non
amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui vbi circumspexit quæque fecit,
quæque facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit:
sæpe mortem timet, sæpius optat, inuisior sibi quàm seruientibus. E contrario, is cui cu-
ræ sunt vniuersa, quamquam alia magis, alia minùs tuetur, nullam non Reip. partem
tamquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora; etiam si ex vsu est animaduertere, ostendens
quàm inuitus aspero remedio manus admoueat; in cuius animo nihil hostile, nihil ef-
ferum est. Qui potentiam suam placidè ac salutariter exercet, approbare imperia sua
ciuibus cupiens: felix abundè sibi visus, si fortunam suam [154] publicauerit; sermone af- C
fabilis, accessuque facilis, vultu, qui maximè populos demeretur, amabilis, æquis desi-
deriis propensus, [155] & iniquis acerbus, à totâ ciuitate amatur, defenditur, colitur. Ea-
dem

149. LINEIS ET PINNA.] *Funiculi extensi, quos Lineas appellat. & iis intextæ variarum auium pinnæ, ad feras terrendas & coërcendas, vt in retia agerentur, in veterum vsu fuêre. Id totum Formido, à re vocabatur, quia feris eam dabat. Hanc* Lineam μήκεμον *Oppianus appellat*, funiculum. IV. *Halieutic.* Μηλοθῶς ἑλόντες ἄκαν ὄρυος, ἀμφὶ δὲ κούφων Ὀρνίθων δήσαντο θοὰ πτερά: Funiculo cingunt siluam omnem, circaq; nectunt Alituum leuium pinnas. *Nemesianus describit:*

Linea quinetiam magnos circumdare saltus
Quæ possit, volucresque metu concludere prædas,
Digerat innexas non vnâ ex alite pinnas.
Namque vrsos, magnosque sues, ceruosque fugaces
Terrificant, liniq; vetant transscendere septũ.

Gratius è cygni & vulturis plumis maximè format: & addit:

- ab vulture dirus auaro
Turbat odor siluas.

Quâ causâ à Lucano scriptum:

- sic dum pauidos Formidine ceruos
Claudat, odoratæ, metuentes aëra pinnæ.

Quamquam & tingi hæ pinnæ sandice aut rubro solent. vnde Virgilius:

Puniceæve agitant pauidos formidine pinnæ.

Seneca Tragicus: Picta rubenti linea pinnâ, Vano claudat terrore feras. *Noster De Irâ* II. *cap.* XII. Rubens pinna. *Multi ad hanc Formidinem alludunt, pulchrè Epictetus apud Arrianum* II. *Dissert. cap.* I. λοιπὸν ἡμῖς τὸ τῷ ἐλάφων παράχομεν, ὅτι φοβοῦνται φεύγουσαι αἱ ἔλαφοι τὰ πτερὰ, αὐτῶ τρέφονται, καὶ πρός τινα ἀναχωροῦσιν ὡς ἀσφαλῆ; πρὸς τὰ δίκτυα, καὶ ὅπως ἀπολλύνται, ἐκπλαίζομαι τὰ φοβερὰ καὶ τὰ θαῤῥαλέα: Ceterùm nos idem quod cerui facimus, qui dum exterriti fugiunt pinnas, aliò se vertunt & quasi ad secura loca in ipsa retia concedunt; atque ita pereunt, permutantes timenda non timendis. *Ita hæc vertenda: interpres meus fecerat*, fugiunt volucrum infectationem. D

150. FORMIDINEM.] *Adde De Irâ* II. *cap.* XII.

151. ALIENA ANIMA.] *Eius quem timent. in illum potiùs ruere.*

CAP. XIII. 152. REIS NOXIOR.] *Meus & prisci*, rebus noxior. *ex quo facile factu*, reis obnoxior: *quod omnino verum est.*

153. SCELERA ENIM.] *Seneca in Agamemnone:* Per scelera sæpe sceleribus tutum est iter.

154. PVBLICAVERIT.] *Felicitatem suam communicauerit, in publicum deriuarit.*

155. ET INIQVIS.] *Pro hac benignitate magis esset*, nec iniquis acerbus.

156. TOL-

Adem de illo homines secretò loquuntur, quæ palàm. [156] Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas indicta recluditur: benè se meriturum de liberis suis quisque non dubitat, quibus tale sęculum ostenderit. Hic Princeps suo beneficio tutus, nihil præsidiis eget: [157] arma ornamenti caussâ habet. Quod ergo officium eius est? quod bono- XIV.
rum parentum: qui obiurgare liberos nonnumquam blandè, nonnumquam minaciter solent, aliquando [158] admonere etiam verberibus. Numquid aliquis sanus filium, [159] ad primam offensam, exheredat? nisi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, nisi plus est [160] quod timet, quàm quod damnat, non accedit ad [161] decretorium stilum. Multa antè tentat, quibus dubiam indolem, & [162] peiore loco iam positam, reuocet: simul deplorata est, vltima experitur. Nemo ad supplicia exigenda peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum est: quem appellauimus [163] *Patrem patriæ*, non adulatione vanâ adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. [164] *Magnos* & [165] *Felices* & *Augustos* diximus, & ambitiosæ maiestati quidquid
B potuimus titulorum congessimus, illis hoc tribuentes: *Patrem* quidem *patriæ* appellauimus, vt sciret datam sibi potestatem [166] patriàm: quæ est temperatissima, liberis consulens, suaque post illos ponens. Tardè sibi pater membra sua abscindat: etiam cùm absciderit, reponere cupiat: & in abscindendo gemat, [167] cunctatus multum diuque. Propè enim est vt libenter damnet, qui citò: propè vt iniquè puniat, [168] qui nimis. [169] Erixonem equitem Romanum memoriâ nostrâ, quia filium suum flagellis [170] occiderat, populus in foro [171] graphiis [172] confodit. Vix illum Augusti Cæsaris auctoritas, infestis tam patrum quàm filiorum manibus eripuit. [173] T. Arium, qui filium deprehen- XV.
sum in parricidio, exsilio damnauit, caussâ cognitâ, nemo non suspexit, quòd contentus exsilio,

156. TOLLERE FILIOS.] *Plinius Panegyrico:* Super omnia est tamen, quòd talis es, vt sub te liberos tollere libeat & expediat. nemo iam parens filio nisi fragilitatis humanæ vices horret,
C nec inter insanabiles morbos Principis ira numeratur.

157. ARMA ORNAMENTI.] *Mamertinus in laudatione Iuliani:* Arma igitur & iuuenes cum gladiis atque pilis, non custodiæ corporis sunt, sed quidam Imperatoriæ maiestatis sollēnis ornatus. Quid enim istis opus est, cùm sis firmissimo muro ciuici amoris obseptus?

CAP. XIV. 158. ADMONERE.] *Nempe officij sui.*

159. AD PRIMAM OFF.] *Cicero pro Roscio:* Magna oportet esse vitia atque peccata filij, quibus incensus parens potuerit animum inducere, vt naturam ipsam vinceret, vt amorem illum penitus insitum eiiceret ex animo, vt denique se pa-
D trem esse obliuisceretur.

160. QVOD TIMET.] *Nisi extremum aliquod scelus, & parricidium metuat.*

161. DECRETORIVM.] *Id est, vltimum & quo sententiam in filium Abdicationis siue exheredationis scribit.* Decretorium *enim, iudiciale,* κριτικόν. *Vide Epist.* CII. *& Saturnalia nostra, lib.* II. *cap.* XIX.

162. PEIORE LOCO.] *In præcipiti, & in lapsu.*

163. PATREM PATRIÆ.] *Consentienti animo plebs ac Senatus. Vide Suetonium, Aug. cap.* LVIII. *Nam ab illo titulus adhæsit aliis; in illum venit ab exemplo Ciceronis, qui primus ita dictus.*

164. MAGNOS.] *Vt Pompeium.*

165. FELICES.] *Vt Sullam.*

166. PATRIAM.] *Non dominicam.*

167. CVNCTATVS.] *Iuuenalis:* Nulla vmquam de morte hominis cunctatio longa est.

168. QVI NIMIS.] *Imò semper & certò iniquè, qui nimis. Sed hoc intellegit, videri iniustè & sine causâ punire, qui modum excedit. Potest igitur æquitas esse, in causâ: iniquitas in modo.*

169. ERIXONEM.] *Meus & alij,* Trixonem. *magis Romanum esset,* Trichonem, *siue* Triconem. *Vtrouis enim modo credo scriptitasse.*

170. OCCIDERAT.] *Rectè. nec accedo iis qui* ce-ciderat, *contra libros, supponunt. Ignominiosum sanè & seruile flagellis cædi: scimus. sed patri hoc ita inuidiæ odioq; fuisset, cui plura & vltima in filium licent? Non opinor: sed hoc odium meritò habuit, quod impetu & lauitiâ, ipse suis manibus filium flagris neci dedisset.*

171. GRAPHIIS.] *Nec enim telis aut pugionibus vulgò tunc accincti. Itaque in subitâ irâ, ad hæc, quæ prompta erant, confugiebant, graphia dico, quæ cum pugillaribus secum ferebant. Nam Graphium (Græcanicâ voce) stilus ferreus, acutus. quo & Cæsar Iulius* Cascæ brachium traiecit: *& Caligula Senatorem quemdam* graphiis confossum, lacerandum ceteris tradidit. *Suetonius in vitâ vtriusque.*

172. CONFODIT.] *At non occidit. nam Cæsar eripuit, vt sequitur.*

CAP. XV. 173. T. ARIVM.] *Sic Muretus: at libri nostri* Tarium *iunctim præferunt. Et verò* L. Tarius Rufus, *ipso Augusti imperio, Consul fuit, anno* DCCXXXVII. *Vide Fastos.*

exsilio, & exsilio[174] delegato. Massiliæ parricidam[175] continuit, & [176] annua illi præ- A
stitit, quanta præstare integro solebat. Hæc liberalitas effecit, vt in quâ ciuitate numquam
deest patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus meritò damnatus esset, quem is pa-
ter damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares
bono patri bonum Principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit [177] in consilium
Cæsarem Augustum. venit in priuatos penates, assedit, [178] pars alieni consilij fuit. Non
dixit: Imò in meam domum veniat. Quod si factum esset, Cæsaris futura erat cogni-
tio, non patris. Auditâ caussâ, excussisque omnibus, & his quæ adolescens pro se dixerat,
& his quibus arguebatur, [179] petit, vt sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium
fieret, quæ Cæsaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur[180] codicilli, iurauit se T. Arij
hominis locupletis[181] hereditatem non aduiturum. Dicet aliquis, [182] pusillo animo. ti-
muit, ne videretur locum spei suæ aperire velle, filij damnatione. Ego contrà sentio.
Quilibet nostrûm debuisset aduersus opiniones malignas satis fiduciæ habere in bonâ
conscientiâ: Principes multa debent etiam [183] famæ dare. Iurauit se non aduiturum he- B
reditatem. Arius quidem eodem die [184] & alterum heredem perdidit, sed Cæsar liber-
tatem sententiæ suæ redemit: & postquam approbauit [185] gratuitam esse seueritatem
suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandũ quò patri videretur. [186] Non
culleum, non serpentes, non carcerem decreuit: memor [187] non de quo censeret, sed cui
in consilio esset. Mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit, in filio
adolescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentiâ, [188] ti-
XVI. midè gessisset: debere illum ab vrbe & à parentis oculis submoueri. O dignum,
quem in consilium patres aduocarent! ô dignum quem coheredem innocentibus liberis
scriberent! Hæc clementia Principem decet, vt quocumque venerit, mansuetiora omnia
faciat. Nemo regi tam vilis sit, vt illum perire non sentiat. qualiscunque, pars imperij
est. In magna [189] imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est vnum imperan-
di genus. imperat Princeps ciuibus suis, pater liberis, præceptor discentibus, tribunus
vel centurio militibus. Nonne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos, etiam C
ex leuissimis caussis, compescet? Vter autem præceptor liberalibus studiis dignior, qui
excar-

174. DELEGATO.] *Omnino*, delicato, *malim. nam talis in otiosâ & maritimâ vrbe illâ sedes. Innotuit Milonis iocus, in Ciceronem:* Tu si ita dixisses, non hîc Massiliæ tales mullos ederem: *in Dionis* XL.

175. CONTINVIT.] *Clausit, & eo loco circumscripsit. Ergo relegatio propriè, non exsilium fuit.*

176. ANNVA.] *Pandectarum titulus*, De annuis legatis: *& intelleguntur pecuniæ ad alimenta. Glossæ:* Annuum, τὸ ἐνιαύσιον σιτηρέσιον, alimentum annuum. *Suetonius Tiberij cap.* L. Peculio concesso à patre, præbitisque annuis fraudauit.

177. IN CONSILIVM.] *De more. nam pater filio priuatus iudex & censor: atque ita velut iudicio cogniturus, cognatos, adfines, amicos interiores aduocabat, de quorum consilio statueret. In Valerio, lib.* V. *cap.* VIII. *atque alibi exempla.*

178. PARS ALIENI.] *Non caput. quæ omnia ad modestiam Augusti, & in amicos benignitatem.*

179. PETIT.] *Ipse Cæsar, non pater. Bona autem ratio, ad libertatem sententiæ & veritatem dandam: de quâ nos in Politicis.*

180. CODICILLI.] *In quibus sententiæ scriptæ.*

181. HEREDITATEM NON AD.] *Ergo iam heres institutus erat, & sciebat? minimè. sed potuisset instituí, & ex more eius aui crebrum erat, orbos aut qui beneficia à Cæsaribus haberent, mori illis heredibus siue ex asse, siue ex parte. Augustus igitur præcauit & rem & suspicionem hoc facto, & sententiam suam spei aut affectus inuitum ostendit.*

182. PVSILLO ANIMO.] *Quia excusat, in quo nemo accusat: atque ita seipse pænè accusat.*

183. FAMÆ DARE.] *Debent certè. & Taciti nostri scitum est*, Principibus præcipua rerum ad famam dirigenda. *O ament eam, & huius amore virtutem! Verè ab eodem scriptum:* Contemptu famæ, contemni virtutes.

184. ET ALTERVM.] *Nam filium perdidit suâ* D
Abdicatione: Cæsarem, eius Abiuratione.

185. GRATVITAM ESSE.] *Spei aut præmio non obnoxiam.*

186. NON CVLLEVM.] *Infrà, cap.* XXXIII. *Porrò similis clementiæ in eodem Augusto exemplum Suetonius refert in ipso, cap.* XXXIII.

187. NON DE QVO.] *Qui ipse meritus erat. quippe animo & conatu parricida.*

188. TIMIDE GESS.] *Acutè. aggressus quidem scelus, sed parùm destinato aut forti animo, & quem pietas adhuc coërceret. Ita excusat factum, quod patris fatum & Deus interpellarunt.*

CAP. XVI. 189. IMPERIA.] *Velim abesse hanc vocem.*

190. Mo-

A excarnificat discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parùm agilis in legendo oculus hæserit: an qui [190] monitionibus,& verecundiâ, emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da sæuum: desertores faciet, [191] quibus tamen ignoscitur. Numquidnam æquum est, grauiùs homini & duriùs imperari, quàm imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret, domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax,nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi, quique iam exercitatis vtitur [192] ad excitandas, vel persequendas feras. Nec crebrò illis minatur: contunditur enim animus, & quidquid est indolis, comminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adiicias his licet, [193] tardiora agentes iumenta: quæ cùm ad contumelias & miserias nata sint, nimiâ sæuitiâ coguntur iugum detrectare. Nul- XVII.
lum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quàm homo: nulli magis parcendum. Quid enim stultius,quàm in iumentis quidem & canibus erubescere iram
B exercere, pessimâ autem conditione [194] hominem esse? Morbis medemur,nec irascimur: atqui & hic morbus animi mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minimè infestum ægro. Mali medici est, desperare,ne curet. Idem in his,quorum animus affectus est, facere debebit, cui credita salus omnium est: non citò spem proiicere, nec [195] mortifera signa pronunciare. Luctetur cum vitiis, resistat; aliis morbum suum exprobret; quosdam molli curatione decipiat, citiùs meliusque sanaturus remediis fallentibus. Agat Princeps curam, non tantùm salutis, sed etiam honestæ [196] cicatricis. Nulla regi gloria est ex sæuâ animaduersione. quis enim dubitat posse? at contrà maxima, si vim suam continet, si multos iræ alienæ eripuit, neminem suæ impendit. Seruis XVIII.
imperare moderatè, laus est: & in mancipio cogitandum est,non quantum illud impunè pati possit, sed quantum tibi permittat æqui bonique natura: quæ parcere etiam captiuis, & pretio paratis, iubet. Quanto iustius hominibus liberis, ingenuis, honestis, non vt mancipiis abuti,sed his quos gradu antecedas,quorumque tibi non tradita seruiC tus sit, sed tutela? Seruis [197] ad statuam licet confugere. cùm in seruum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius animantum vetet: [198] quia eiusdem naturæ est, cuius tu. Quis non [199] Vedium Pollionem peiùs oderat, quàm serui sui, quòd murænas sanguine humano saginabat: & eos qui se aliquid offenderant, in [200] viuarium, quid aliud quàm [201] serpentibus, obiici iubebat? O hominem mille mortibus dignum! siue deuorandos seruos obiiciebat murænis, quas esurus erat, siue [202] in hoc tantùm illas alebat, vt sic aleret. Quemadmodum domini crudeles totâ ciuitate com-

mon-

190. MONITIONIBVS.] *Sic oportet. nam,vt Fabius,* Sicui est mens tam illiberalis, vt obiurgatione non corrigatur, is etiam ad plagas, vt pessima quæque mancipia, durabitur.

191. QVIBVS TAMEN.] *Praua distinctio, quis enim Desertoribus ignoscit, quos leges puniunt? Tu*
D *interpunge:* desertores faciet. Quibus tamen ignoscitur? numquidnam æquum est gr. *Sententia aperta. Ignosci volumus, & quibus? hominibus. Atqui & brutis ignoscitur,& molliter habentur:cur non magis illis?*

192. AD EXCITANDAS.] *Quod faciunt sagaces canes,qui in cubili deprehensas excitant,& venatoriis canibus tradunt.*

193. TARDIORA.] *Boues, equos, asinos.*

CAP. XVII. 194. HOMINEM ESSE.] *Scripti,* sub homine esse. *Voculam insere,* sub homine hominem esse?

195. MORTIFERA.] *Vt in desperatione, medici.*

196. CICATRICIS.] *Vt nec infamia quidem appareat.*

CAP. XVIII. 197. AD STATVAM.] *Sub Impp. ille mos. & serui iniuriâ affecti aut afficiendi, non ad templa solùm, sed ad statuam quamcumque Principis confugiebant (multæ autem in foris, viis, viis passim:) atque eas amplexi à vi tuti erant. Exemplis satis hoc firmaui & docui ad* III. *Annalem Taciti.*

198. QVIA EIVSDEM.] *Sex hæc verba inserui auctore meo libro, nec extranea mihi videntur.*

199. VEDIVM POLL.] *De quo homine,an monstro, De Irâ* III. *cap.* XL.

200. VIVARIVM.] *Quicumque locus, vbi viuæ animantes aluntur,feræ, aues, pisces.*

201. SERPENTIBVS.] *Nam formâ vix dissident. De hac re Plinius lib.* IX. *cap.* XXIII. Inuenit in hoc animali documenta sæuitiæ Vedius Pollio, eques Rom. ex amicis D. Augusti, viuariis earum immergens damnata mancipia: non tamquam ad hoc feris terrarum non sufficientibus, sed quia in alio genere totum hominem pariter distrahi spectare non poterat.

202. IN HOC TANTVM.] *Oblectamento suæ sæuitiæ. non vt pasceretur iis, sed vt pasceret.*

203. MALO

monstrantur, inuisique & detestabiles sunt: ita regum & iniuria latiùs patet, & infamia, A atque odium sæculis traditur. Quanto autẽ non nasci melius fuit, quàm numerari inter XIX. [203] publico malo natos? Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti sit quàm clementia: quocunque modo is, & quocunque iure præpositus ceteris erit. Eò scilicet formosius id esse, magnificentiusque fatebimur, quò in maiori præstabitur potestate: quam non oportet noxiam esse, si ad naturæ legem componitur. Natura enim commenta est regem: quod & ex aliis animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi [204] amplissimum cubile est, [205] medioque ac tutissimo loco. Præterea [206] onere vacat, exactor alienorum operum: & [207] amisso rege, totum dilabitur examen. nec vnquam [208] plus vnum patiuntur, melioremque pugnâ quærunt. Præterea insignis regi forma est, dissimilisque ceteris, [209] tum magnitudine, [210] tum nitore: hoc tamen maximè distinguitur. Iracundissimæ, ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: [211] rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec sæuum esse, nec vltionem [212] magno constaturam petere: telumque detraxit, & iram eius B inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens est. Est enim illi mos, exerere se in paruis, & ingentium rerum documenta [213] minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cùm tantò hominum moderatior esse animus debeat, quantò vehementiùs nocet. Vtinam quidem eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec sæpius liceret nocere quàm semel, nec [214] alienis viribus exercere odia! facilè enim lassaretur furor, si [215] per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est [216] timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumq; momentũ immune à metu habeat. Hanc aliquis [217] ægram vitam

203. PVBLICO MALO.] *Sicut aduersa formula in bonis Principibus*, Bono publico natos. *Suetonius, Neronis cap.* VI. Præsagio fuit Domitij patris vox, negantis quidquam ex se & Agrippinâ nisi detestabile, & malo publico, nasci potuisse.

CAP. XIX. 204. AMPLISSIMVM CVBILE.] *Plinius*: Regias imperatoribus futuris in imâ parte aluei exstruunt amplas, magnificas, separatas, tuberculo eminentes.

205. MEDIOQVE.] *Quomodo, si iam ex Plinio* in imâ parte aluei *locauimus? etsi vulgò tamen in Plinio* vnâ parte, *nimis indefinitè legunt. Sed sciendum, apes primùm suas cellas struere; tum in imis cerus regum; tum denique & fucorum. Ita rex in medio simul, & imo: eaq; mente Hyginus*, In fine cerarum; *Columella* in extremis fauis *ponit. At Aristoteles rem aperit*, IX. *Histor. Animal. cap.* XL. πλάττουσι δὲ, *inquit*, τὰ τῶν βασιλέων πρὸς τοῖς αὐτῶν (μικρὰ δ' ἐστὶ ταῦτα) τὰ δὲ κηφήνια πρὸς αὐτά: Fingunt (cellas) regum iuxta suas. Minores autem istæ sunt: & iuxta has fuci. *Plura in eo vide.*

206. ONERE VACAT.] *Plinius*: Cùm populus in labore est, ipse opera intus circuit, similis exhortanti, solus immunis.

207. AMISSO REGE.] *Idem Plinius*: Duce prehenso, totum tenetur agmen, amisso dilabitur. *Sunt ipsa verba quæ in Senecâ: si meum quidem manuscriptum audis (nam alij variant) in quo est*: totum dilabitur agmen.

208. PLVS VNVM.] *Nam* plures quidem incohantur (*Plinius*) sed ex his, soboles cùm adulta esse cœpit, concordi suffragio deterrimos necant, ne distrahant agmina.

209. TVM MAGNIT.] *Idem naturæ mystes*: Regibus forma semper egregia, & duplo quàm ceteris maior, in fronte macula, quodam diademate candicans.

210. TVM NITORE.] *Idem*: Multum etiam C nitore à vulgo differunt.

211. REX SINE ACVL.] *Hoc controuertit Plinius*: Non constat inter auctores, rex nullúmne solus habeat aculeum, maiestate tantùm armatus; an dederit quidem eum natura, sed vsum eius illi tantùm negauerit. *Aristoteles contra Senecam profert, lib.* V. *Histor. cap.* XXI. κέντρον δὲ οἱ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες ἔχουσι μὲν, ἀλλ' ἐ τύπτουσι. διὸ ἔνιοι μὲν ἐκ οἴονται ἔχειν αὐτὲς: Aculeum reges & duces habent quidem, sed eo non pungunt. quâ re quidam nec habere eos censent.

212. MAGNO CONSTATVRAM.] *Ipsâ animâ. Virgilius*: - animasq; in vulnere ponunt.

213. MINIMA.] *Credere*, minimâ, *auferendi casu capiendum. Minimâ re, ingentium rerum documenta agit. Etsi non nollem etiam* minimis. D

214. ALIENIS VIR.] *Nam Principes potentes, per alios, & administros, nocent.*

215. PER SE SIBI.] *Suis manibus viribusq;, non alienis, vt præiuit.*

216. TIMEAT.] *Noto illo versu*: Timentes, metus in auctorem redit. *Sed & Plutarchus pulchrè*, Ad indoctum Principem: Τοῦ δ' ὄντι, δεδίασιν οἱ βασιλεῖς ὑπὲρ τῶν ἀρχομένων, οἱ δὲ τύραννοι τοὺς ἀρχομένους. διὸ τῇ δυνάμει τὸ δέος συναύξουσι. πλείονων γὰρ ἄρχοντες, πλείονας φοβοῦνται: Reuera enim reges pro subditis timent, at tyranni subditos: quorum potentia si crescit, etiam metus. Pluribus enim cùm imperant, plures etiã timent.

217. ÆGRAM.] *Gruterus*, agere.

218. COL-

A vitam sustinet: cùm liceat innoxium, atque ob hoc securum, salutare potentiæ ius, lætis omnibus, tractare? Errat enim, siquis existimat tutum esse ibi regem, vbi nihil à rege tutum est. Securitas securitate mutuâ paciscenda est. Non opus est instruere in altum editas arces, nec in adscensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusque sepire: saluum regem in aperto clementia præstabit. Vnum est [219] inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quàm viuere optantibus cunctis, & vota non [220] sub custode nuncupantibus? si paullùm valetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non pro salute præsidis sui commutatum velit? omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet? [221] In hoc assiduis bonitatis argumentis probauit, non Remp. suam esse, sed se Reipublicæ. Quis huic audeat struere aliquod periculum? quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque auertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas florent? sub quo opulenta ciuitas copiâ bonorum omnium abundat?
B Nec alio animo rectorem suum intuetur, quàm si [222] dij immortales potestatem visendi sui faciant: [223] intueremur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum naturâ gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hæc affectare, hæc imitari decet: maximum ita haberi, vt optimus simul [224] habeatur. Duabus de caussis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Priùs XX.
de parte differam, quæ ipsum contingit. difficilius est enim moderari, vbi [225] dolori debetur vltio, quàm vbi [226] exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facilè credat, vt verum excutiat, vt innocentiæ faueat, [227] vt appareat, non minùs rem agi periclitantis, quàm iudicis: hoc ad iustitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, vt manifestè læsus, animum in potestate habeat: & pœnam, si tutò poterit, donet: sin minùs, temperet: longeque sit in suis, quàm in alienis, exorabilior iniuriis. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum qui
C cùm suis stimulis exagitetur, nō prosilit: qui intelligit magni animi esse, iniurias in summâ potentiâ pati, nec quidquam esse gloriosius, principe impunè læso. Vltio duas XXI.
res præstare solet: aut [228] solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, quàm vt tali solatio egeat: manifestiorque vis, quàm vt [229] alieno malo opinionem sibi virium quærat. Hoc dico, cùm ab inferioribus petitus

219. INEXPVGNABILE.] *Plinius Panegyrico:* Discimus experimento, fidissimam esse custodiam Principis, ipsius innocentiam. Hæc arx inaccessa, hoc inexpugnabile munimentum, munimento non egere.

220. SVB CVSTODE.] *Id est palàm, & securis siquis obseruet non obseruet. Cupiunt vouentq; illum saluum toto animo, totâ voce. At sub custode, alia vota palàm, alia in pectore suscipiuntur. quod Plinius in Laudatione Traiani ostendit:* Remouerent à custodiâ tui oculos, teque relinquerent votis, quæ non palàm concipiuntur. *Idem, in eâdem:* Queri libet, quòd in secreta nostra non inquirant Principes, nisi quos odimus: *& alia quæ adiungit, è quibus vides nec libera, nec vera vota fuisse sub tyrannis. Brissonius tamen hæc Senecæ trahit & apponit ad Plinij locum libri* XXVIII. *cap.* 11. In precationibus, nequid verborum prætereatur, de scripto præire aliquem, rursusque alium custodem dari qui attendat. *At mihi diuersus ille ritus.*

221. IN HOC.] *Fortasse,* Is hoc: *vel,* quis: *si tamen non aliquis hic defectus.*

222. DII IMMORTALES.] *Est Homericum illud:*

Ἐρχόμενον δ' ἀνὰ ἄστυ, θεὸν ὡς, εἰσορόωσιν:

Vadentemque per vrbem, adspectant numinis instar.

223. INTVEREMVR VENER.] *Distinguam:* faciant, intueremur veneri. *Quidam libri,* intueamur: *item rectè.*

224. HABEATVR.] *Quibusdam,* habeare: *benè, ad Neronem.*

CAP. XX. 225. DOLORI.] *Cùm se vindicat.*

226. EXEMPLO.] *Cùm aliam, & nequis temerè iniurius sit aut lædat.*

227. VT APPAREAT.] *Hæc ex melioribus libris legenda putem:* faueat & appareat, vt non minorem agi rem periclitantis, quàm iudicis, sciat. *Appareat, id est, adsit præstoque sit ad tuendum. Vocula autem,* sciat, *à libris additur.*

CAP. XXI. 228.] SOLATIVM AFFERT.] *Nam* dulce est, dolorem reddere: *lib.* 11. *De Irâ, cap.* XXXII. *Et apud Pacuuium aliquis:*

Dij me etsi perdunt, tamen esse adiutam expetunt,
Quod priusquam intereo, spatium vlciscendi dabunt.

229. ALIENO MALO.] *Noxâ ac læsione alterius.*

230. IN-

tus violatusque est. nam si quos pares aliquando habuit,[230] infra se videt, satis vindica- A
tus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta: seruauit quidem nemo, nisi ma-
ior eo quem seruauit. Vti itaque animosè debet tanto munere deorum, dandi auferen-
dique vitam potens: in his præsertim, quos scit aliquando[231] suo fastigio obstitisse: hoc
arbitrium adeptus, vltionem impleuit, perfecitque quantum veræ pœnæ satis erat. Per-
didit enim vitam, qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de
capite suo[232] regiamque sententiam exspectauit, in seruatoris sui gloriam viuet, plusque
nomini eius conferet incolumis, quàm si ex oculis ablatus esset. Assiduum enim spec-
taculum alienæ virtutis est: in triumpho citò transisset. Si verò regnum quoque suum tu-
tò relinqui apud eum potuit, reponique eò vnde decciderat: ingenti incremento surgit
laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil, præter gloriam, sumere. Hoc est etiam
ex victoriâ suâ triumphare, testarique, nihil se quod dignum esset victore, apud victos
inuenisse. Cum ciuibus, & ignotis, atque humilibus, eò moderatiùs agendum est, quò
minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: à quibusdam te vindicare fasti- B
dias, & non aliter quàm in animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda
manus est: at in iis qui in ore ciuitatis seruati punitique erunt, occasione notæ clementię
XXII. vtendum est. Transeamus ad alienas iniurias: in quibus vindicandis[233] hæc tria
lex secuta est, quæ Princeps quoque sequi debet: aut vt eum quem punit, emendet; aut
vt pœnâ eius ceteros meliores reddat; aut vt sublatis malis securiores ceteri viuant. Ip-
sos, faciliùs emendabis minore pœnâ: diligentiùs enim viuit, cui aliquid integri supersit.
Nemo dignitati perditæ parcit. impunitatis genus est iam non habere pœnæ locum. Ci-
uitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduersionum. facit enim consuetudi-
nem peccandi,[234] multitudo peccantium: & minùs grauis nota est, quam turba dam-
natorum leuat: & seueritas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit, au-
ctoritatem. Constituit bonos mores ciuitati Princeps, & vitia eius feliciùs compescit,
[235] si patiens eorum est, non tanquam probet, sed tanquam inuitus, & cum magno tor-
mento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. C
XXIII. Grauior multo pœna videtur, quæ à miti viro constituitur. Præterea videbis ea
sæpe committi, quæ sæpe vindicantur.[236] Pater tuus plures[237] intra quinquennium
[238] culleo insuit, quàm omnibus seculis insutos accepimus. multo minùs audebant libe-
ri nefas vltimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summâ enim prudentiâ
[239] altissimi viri, & rerum naturæ peritissimi maluerunt, velut incredibile scelus, & vltra
auda-

230. INFRA SE.] *Claudianus:*

—— ignoscere pulchrum
Iam misero, pœnæque genus, vidisse precantem.

231. SVO FASTIGIO.] *Meus*, sibi fastigium obtinuisse; *nec longè ab eo Pinciani. Cui assentior emendanti*: quos scit aliquando simile fastigium obtinuisse.

232. REGIAMQVE.] *Displicuit Mureto, & eiecit. At libri asserunt, nisi quòd quidam* regioque. *Ex quo ego*, regnoque *fecerim.*

CAP. XXII. 233. HÆC TRIA.] *Agellius libro* VI. *cap.* XIV. *& ipse puniendi tres causas siue genera ponit, sed leui dissensu. Vide.*

234. MVLTITVDO.] *Idem de Benef.* III. *cap.* XVI. Pudorem rei tollit multitudo peccantium, & desinit esse probri loco commune maledictum.

235. SI PATIENS.] *Nam, vt Latinus Pacatus in Panegyrico*, quiescentibus legum minis, subiit quemque priuatim sui pœnitentia: *& vt Plinius*, castigauerunt vitia sua ipsi, qui castigari merebantur. *Duc eodem hoc quoque Iliny*: Nescio an plus moribus conferat Princeps, qui bonos esse patitur, quàm qui cogit.

CAP. XXIII. 236. PATER TVVS.] *Claudius, qui Neronem malo suo & publico adoptauit.*

237. INTRA QVINQVENNIVM.] *Vltimum, opinor.*

238. CVLLEO.] *Res iam nota. parricida damnati statim caput & os obuoluebantur, & inde in carcerem* D *ducti, tum culleo (id est sacco coriaceo) insuti in mare deferebantur. Auctor ad Herennium lib.* I. Eidamnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & in carcerem ductus est. *Vide Festum in* Obuoluere, *Quinctilianum Declamat.* CCXCVIII. *Senecam De Irâ*, I. *cap.* XVI. *Suprà hoc libro, cap.* XV. Non culleum, non serpentes. *Glossarium vetus*: Fuit lex, vt qui parricidium fecisset, publicè in culleo missus insueretur, cum viperâ, & cane, & simiâ, & gallo, impiis animalibus, impius homo: & super plaustrum, iunctis nigris bobus, deferretur in mare.

239. ALTISSIMI VIRI.] *Solonem intellegit. de quo Cicero pro Roscio*: Solon cùm interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum qui paren-

A audaciam positum præterire, quàm dum vindicant, ostendere posse fieri. Itaque parricidæ cum [240] lege cœperunt, & illis facinus pœna monstrauit. pessimo loco pietas fuit, postquam [241] sæpius culleos vidimus, quàm cruces. In quâ ciuitate rarò homines puniuntur, in eâ consensus fit innocentiæ, & indulgetur velut publico bono. Putet se innocentem esse ciuitas, erit. magis irascitur à communi frugalitate desciscentibus, si paucos eos esse viderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere ciuitati, quanto plures mali sint. [242] In Senatu dicta est aliquando sententia, vt seruos à liberis [243] cultus distin- XXIV.
gueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui nostri [244] numerare nos cœpissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur: citò apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minùs Principi turpia sunt multa supplicia, quàm medico multa funera. Remissiùs imperanti, meliùs paretur. Naturâ contumax est humanus animus, & in contrarium atque arduum nitens, sequiturque faciliùs, quàm ducitur. Et vt generosi atque nobiles equi, meliùs facili fræno reguntur: ita clementiam vo-
B luntaria innocentia impetu suo sequitur, & dignam putat ciuitas, quam seruet sibi. plus itaque hac viâ proficitur. Crudelitas minimè humanum malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac vulneribus: & abiecto homine, in siluestre animal transire. Quid enim interest, oro te Alexander, [245] leoni Lysi- XXV.
machum obiicias, an ipse laceres dentibus tuis? tuum illud os est, tua illa feritas. O quàm cuperes tibi potiùs vngues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus à te, vt manus ista, exitium familiarium certissimum, vlli salutaris sit: vt iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem cædemque satietur: clementia vocetur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare vel maximè abominanda sit sæuitia, quòd excedit fines, primùm solitos, deinde humanos. Noua supplicia conquirit, ingenium aduocat, instrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi
morbus ad insaniam peruênit vltimam, cùm crudelitas versa est in voluptatem: & iam
C occidere hominem iuuat. Nam talem virum à tergo sequitur euersio, odia, venena, gladij. tam multis periculis petitur, quàm multorum ipse periculum est: priuatisque nonnumquam consiliis, aliâs verò consternatione publicâ circumuenitur. Leuis enim & priuata pernicies, non totas vrbes mouet: quòd latè furere cœpit, & omnes appetit, vndique configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publicè [246] consequuntur: vbi aliqua solitam mensuram transiit, & in monstrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & [247] sufflatu deurit obteritque quacumque incessit, [248] ballistis petitur. Possunt [249] verba dare,
& eua-

parentem necasset? respondit, se id neminem facturum putasse. Sapienter feciſſe dicitur, cùm de eo nihil sanxerit, quod anteà commissum non erat, ne non tam prohibere, quàm admonere videretur.

240. LEGE COEPERVNT.] *Fortasse*, cùm legem ceperunt.

D 241. SÆPIVS CVLLEOS.] *Sub Claudio. de quo Suetonius, hoc ipsum tangens, cap.* XXXIV. Pœnas parricidarum repræsentabat exigebatq; coràm.

CAP. XXIV. 242. IN SENATV.] *Meus & plerique scripti*, Indicta est aliquando à Senatu sententia. *Quidam*, Inducta. *Fortasse*, Indicata. *vt significet positam tantùm, non probatã vel admissam.*

243. CVLTVS DISTING.] *Non ergo antè? non ita vulgò. Nam etsi toga ciuium propriè erat; tamen plerique tenuiorum tunicati cursitabant, id est veste seruili. Rara inquam tunc, nisi honestioribus, toga. adeò vt in Glossis legas,* Συγκλητικὸν ῥῦμμα, Toga: *id est*, Vestis Senatoria, toga: *quasi Senatorum ea tantùm. At in Dione crebrò*, Equestris habitus, *pro eâdem: de quo alibi dicendum. Sed adde etiam, Senecam vniuersè loqui de* liberis, *non de* ciuibus *modò: itaque horum sententia quærebat notam seruis dandam, quâ à toto illo genere diuiderentur. Tale Alexander Seuerus Imp.* in animo habuit, omnibus officiis genus vestium proprium dare, & omnibus seruis, vt in populo possint agnosci. *Lampridius.*

244. NVMERARE NOS.] *Perpaucos scilicet pro suâ captâ. atque ita periculum immittebat, ne animos & manus tollerent in heros.*

CAP. XXV. 245. LEONI LYSIMACHVM.] *Idem libro* III. *De Irâ, cap.* XVII. *Plinius* VIII. *cap.* XVI. inclusum cum leone, Alexandri iussu, eumque strangulatum ab eo *scribit: cui ferè assentitur Pausanias in Atticis. Adde & Iustinum libro* XV. *& Curtium libro* VIII. *qui tamen inclinat fabellam esse.*

246. CONSEQVVNTVR.] *Patiendi notione. Vnus tamen scriptus*, consequiruntur: *è quo*, conquiruntur, *facias.*

247. SVFFLATV.] *Scripti*, si afflauit. *Puto*, suo afflatu.

248. BALLISTIS PETITVR.] *Vt illa in Africâ, quam Regulus occidit: quò alludit.*

249. VERBA DARE.] *Fallere & latère.*

& euadere pusilla mala: ingentibus obuiam itur. Sic vnus æger nec domum quidem A
perturbat: at vbi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio ciuitatis, ac
fuga est, & diis ipsis [250] manus intenduntur. Sub vno aliquo tecto flamma apparuit:
familia viciniq́ue aquam ingerunt: at incendium vastum, & multas iam domos depa-
XXVI. stum, parte vrbis obruitur. Crudelitatem priuatorum seruiles quoque manus, sub
certo [251] crucis periculo, vltæ sunt: tyrannorum, gentes populiq́ue, & quorum erat ma-
lum, & hi quibus imminebat, exscindere aggressi sunt. Aliquando sua præsidia in ipsos
consurrexerunt, perfidiamq́ue, & [252] impietatem, & feritatem, & quidquid ab illis di-
dicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem ma-
lum esse docuit? non diu [253] paret nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tu-
tam esse crudelitatem: quale eius regnum est? non aliud, quàm captarum vrbium for-
ma, & terribiles facies publici metus. Omnia mæsta, turbida, & confusa: voluptates
ipsæ timentur. Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua solicitè [254] etiam ebriis cu-
stodienda est: non [255] spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Ap- B
parentur licet magnâ impensâ, & regiis opibus, & [256] artificum exquisitis nominibus:
quem tamen [257] è ludo in carcerem ire iuuet? Quod istud, dij boni, malum est, occide-
re, sæuire, delectari sono cathenarũ, & ciuium capita [258] decidere, quocunque ventum
est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leo-
nes vrsiq́ue regnarent? si serpentibus in nos, ac [259] noxiissimo cuique animali daretur
potestas? Illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis,
& tuta est etiam [260] inter feras similitudo: apud homines tantùm, nec à [261] necessariis
quidem rabies temperat sibi, sed extrema suaq́ue in æquo habet, quò possit exercitatior à
singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere. Et iniicere tectis ignem, [262] ara-
trum vetustis vrbibus inducere, potentiam putat: & vnum occidi iubere aut alterum,
parùm imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum [263] subiectus stetit,
cru-

250. MANVS INTENDVNTVR.] *Per iram, & vt in iurgio. queruli scilicet, quòd dij ita sæuiant.*

CAP. XXVI. 251. CRVCIS.] *Quæ seruilis pœna, vt docui De Cruce.*

252. IMPIETATEM.] *Pro inclementiâ. vt contrà* Pietas, *illius ævi scriptoribus, pro Clementiâ.*

253. PARET.] *Scripti*, apparet: *nec displicet, quia de apparitoribus sermo.*

254. ETIAM EBRIIS.] *Exemplum De Benef. III. cap. XXVII.*

255. SPECTACVLA.] *Ad Caligulam hoc spectat, qui* infensus turbæ aduersus studium suum fauenti, exclamauit, Vtinam populus Rom. vnam ceruicem haberet! *& è plebe multos, etiam ex honestioribus quosdam, ob tales caussas, bestiis aut gladiis obiecit. Similia Domitianus postea*, & quemdam patremfamilias, detractum è spectaculis in arenam, canibus obiecit: *quia Thracibus fauebat. Hæc Suetonius: & eâdem de re Plinius, Laudatione: Nemo spectator spectaculum factus (vt nempe sub tyrannis)* miseras voluptates vnco & ignibus expiauit.

256. ARTIFICVM.] *Scænicorum, siue Histrionum.*

257. E LVDO IN CARC.] *Imò in arenam aut mortem hercle, non in carcerem. Itaque videsis mei, & quorumdam Gruteri librorum, scriptionem:* quem tamen ludi in carcere iuuent? *Alij*, ludere in carcerem. *Nostrum illud placet, hoc sensu: At quem iuuent ludi, velut in carcere, editi? quia Amphitheatrum illud ibi clausos habebat (nec vel exitus securus* C
erat, ne spernere videreris) & exspectantes quàm mox, ad nutum Principis, abriperentur ad mortem.

258. DECIDERE.] *Agendi notione, abstindere, amputare.*

259. NOXIISSIMO.] *Ita suprà* obnoxior: *& idoneor, industrior, ac plura alibi, præter trium vsum. Tamen in plerisque scriptis est,* noxiosissimo: *nec id malè.*

260. INTER FERAS.] *Plinius, lib. VII.* Leonum feritas inter se non dimicat, serpentium morsus non petit serpentes: nec maris quidem belluæ ac pisces, nisi in diuersa genera, sæuiunt. *Horatius:*

Nec lupis mos, nec fuit leonibus
Vmquam, nisi in dispar, feris. D

261. NECESSARIIS.] *Cognatis, affinibus.*

262. ARATRVM.] *Mos in euertendis vrbibus olim. & sicut aratro condebantur, ita eodem significabant exscindi. Modestinus Ictus:* Si vsusfructus ciuitati legatus, & aratrum in eam inducitur, ciuitas esse desinit, vt passa est Carthago. ideoq́ue, quasi morte, desinit habere vsumfructum. *Horatius:*

—— & altis vrbibus vltimæ
Stetêre caussæ, cur perirent
Funditus, imprimeretq; muris
Hostile aratrum exercitus insolens.

263. SVBIECTVS STETIT.] *Velim cum Grutero,* sub ictu. *Quæ locutio De Benefic. II. cap. XXIX. & Consol. ad Marc. cap. IX.*

264. IN

A crudelitatem suam [264] in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad vitam ab ipsâ morte reuocare, & mereri clementiâ [265] ciuicam. Nullum ornamentum Principis fastigio dignius pulchriusque est, quàm [266] illa corona OB. CIVES. SERVATOS. Non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc diuina potentia est, gregatim ac publicè seruare: multos autem occidere, & indiscretos, incendij ac ruinæ potentia est.

264. IN ORDINEM.] *Leges sibi datas, liberum & suum ius ereptum.*

265. CIVICAM.] *Intellege, coronam.*

266. ILLA CORONA.] *Quæ in vestibulo Cæsarum, iamdudum ab Augusto. Nam Senatus, inter alios honores, Consulatu eius sexto decreuit,* Καὶ τὰς δάφνας πρὸ τῶν βασιλείων αὐτῷ προτίθεσθαι, καὶ τὸ τὸν στέφανον τὸν δρύινον ὑπὲρ αὐτῶν ἀρτᾶσθαι, ὅτι οἱ ὡς καὶ ἀεὶ τούς τε πολεμίους νικῶντι, καὶ τοὺς πολίτας σῴζοντι, ἐψηφίσθη: Laurus ante regiam eius siue Palatium poni, & coronam querceam super eas aptari. quod ideò decretum scilicet, quòd & perpetuus hostium victor esset, & ciuium seruator. *Ita Dio libro* LIII. *in actis anni* DCCXXVI. *Laureatæ igitur fores (in Consol. ad Polyb. cap.* XXXV.) *in signum victoriæ; Ciuica super eas corona, in clementiæ, & ob ciues bellis internis seruatos. Tiberius successor, quasi per modestiam (Suetonius cap.* XXVI.) Ciuicam in vestibulo coronam recusauit. *At Claudius (idem, cap.* XVII.) naualem coronam, fastigio Palatinæ domus, iuxta Ciuicam fixit. *Valerius* II. *cap.* VIII. Ceterùm ad quercum pronæ manus porriguntur, vbi OB CIVES SERVATOS corona danda est. quâ postes Augustæ domus sempiternâ gloriâ triumphant. *Sed & spolia ibi affixa simul. Ouidius* III. *Tristium:*

——— video fulgentibus armis
Conspicuos postes, tectaq; digna Deo:
Et Iouis hæc, dixi, domus est. quod vt esse putarem,
Augurium menti querna corona dabat.

Et mox:

Caussa superpositæ scripto testata coronæ,
SERVATOS CIVES indicat huius ope.

Plura ibi, & de lauro. Adde Fastorum lib. IIII. *in fine; itemque Numos priscos, in quibus & corona hæc, & inscriptio. Allusit Martialis lib.* IX. *epig. vlt.*

L. ANNÆI SENECÆ

AD NERONEM CAESAREM

DE CLEMENTIA

LIBER SECVNDVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

B

ITERVM Neronis laudatio, & generosæ eius vocis. Tum ad secundam partem transit, Naturam Clementiæ, ipsamque definit. Magis aperit à vitio contrario, & Crudelitatem producit ac describit. Fines deinde suos Clementiæ dat, quam à Misericordiâ vult remotam: nam hanc Stoicis vitium esse. Neque Ignoscere etiam, aut Veniam dare concedit: sed Parcere, Consulere, & quæ verbis magis, quàm rebus, illi distinguunt. Hic libri finis, sed non Materiæ: & ex diuisione liquet multa abesse, temporum vitio sublata. Dolendum in tam pulchrâ tractatione: nec secundus hic liber, opinor, primo cesserit.

CAPVT PRIMVM.

C

VT[1] de clementiâ scriberem, Nero Cæsar, vna me vox tua maximè compulit: quam ego non sine admiratione, &, cùm diceretur, audisse memini, & deinde aliis narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non composita, nec alienis auribus[2] data, subitò erupit, sed bonitatem tuam [3] cum fortunâ tuâ litigantem in medium adduxit. Animaduersurus in [4] latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi Principi [5] natus, exigebat à te, [6] scriberes, in quos & [7] ex quâ caussâ animaduerti velles. hoc sæpe dilatum, vt aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cùm chartam protulisset, traderetque, exclamauit: Vtinam nescirem literas! Quid? non ad hoc ipsum, vt tam pulchrum officium differrem, optarem? Quid? non, si quis me cogeret, vt aliquem occiderem, ante omnia literas discere, vt hoc ipsum nescirem scribere, recus

A clamasti: [8] *Vellem nescire litteras.* O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum imperium incolunt, quæque iuxta iacent [9] dubiæ libertatis, quæque [10] se contra viribus aut animis attollunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba Principes [11] regesque iurent! O vocem publicâ generis humani innocentiâ [12] dignam, cui redderetur [13] antiquum illud sæculum! Nunc profectò consentire decebat ad æquum bonumque, expulsâ alieni cupiditate, ex quâ omne animi malum oritur: pietatem integritatemque, cum fide ac modestiâ, surgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro sæculo dare locum. Futurum hoc, Cæsar, ex magnâ parte sperare & [14] confiteri libet. tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paullatim per omne imperij corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa: prout animus eorum viget, aut marcet. Et erunt ciues, erunt socij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. parcetur vbique [15] manibus. Diutiùs B me morari hîc patere, non vt blandiar auribus tuis: [16] nec enim mihi hic mos est. maluerim veris offendere, quàm placere adulando. quid ergo est, [17] propter quod benè factis dictisque tuis quàm familiarissimum esse te cupio? vt quod nunc natura & impetus est, [18] fiat iudicium. Illud mecum considero, multas voces magnas, sed detestabiles, in vitam humanam perueniisse, celebresque vulgo ferri: vt illam, [19] *Oderint, dum metuant.* Cui Græcus [20] versus similis est, qui *se mortuo terram miscri ignibus* iubet: & alia huius notæ. Ac nescio quomodo, ingenia [21] immania & inuisa, materiâ fœcundiori expresserunt II.

Ammiani XXX. *de Valentiniani sæuiore naturâ*: Et ita etat effusior ad nocendum, vt nullum aliquando damnatorum capitis, eriperet morte, subscriptionis elogio leni: cùm id etiam Principes interdum fecerint sæuissimi. *Itaque subscribere solent, & id cùm damnati essent, ac mitiore titulo interdum* C *tollere aut temperare pœnam.*

8. VELLEM NESCIRE.] *Similis affectus in Biante olim. qui damnaturus aliquem, lacrimas emisit vbertim. & dicente quodam*, Quid ita idem ille & damnas, & fles? Quia, inquit, naturæ affectum dare, necessarium est; legi autem, sententiam: *Stobæus, de Magistratu. Porrò dictum ipsum Neronis, totidem verbis, & narratione simili in Suetonio, cap.* X. *nisi quòd ille* ~ *acriùs effert voculâ additâ*, Quàm vellem n. l.

9. DVBIÆ LIBERT.] *Limitaneæ gentes, & quæ, vt potentior ingruit, huc illuc in seruitium eunt.*

10. SE CONTRA.] *Quæ manifestò hostes.*

11. REGESQVE IVRENT.] *Meus & plerique* ~ *scripti*, iuramentum faciant. *Quod puriter Latinè non dici, verè Muretus monuit; ideoq. alteram vocem* D *ablegauit, & hanc recidit. At ego fecerim*, iurent, & faciant. *quod est, iurent in ea verba; nec id tantùm, sed ita faciant seruentq.. Vult autem Seneca iurari in ea verba, non vt Reges ἀπλῶς & simpliciter* litteras nesciant: *sed vt eo fine damnandi nesciant, & scribant subscribantq. clementiæ proniores.*

12. DIGNAM, CVI.] *Vellem insitâ particulâ, &* cui. *Muretus, præter libros, hæc mutauerat.*

13. ANTIQVVM.] *Saturnium.*

—— cùm vindice nullo,
Sponte sua sine lege fidem rectumq; colebant.

CAP. II. 14. CONFITERI.] ~ *An magis*, confidere?

15. MANIBVS.] *Scripti omnes*, manibus tuis, *voce additâ. Prior lectio & sententia bona est: nusquam vis, cædes, raptus regnabunt. nec posterior inepta: non opus erit manus te mouere ad coërcendum, aut puniendum. Siue aliter, defuncti tui manibus nemo insultabit: etsi hoc suffrigidum.*

16. NEC ENIM MIHI.] *Ita idem Seneca (in Taciti* XV. *Annali) in mandatis ad Neronem vltimis:* Nec sibi promptum in adulationes ingenium. idque nulli magis gnarum, quàm Neroni, qui sæpius libertatem Senecæ, quàm seruitium expertus esset. *O bonum apud Principem ingenium! facite vos qui in Aulâ, & pro fortunâ eius, non cum fortunâ, loquimini.*

17. PROPTER QVOD.] *Meus & quidam*, præter id quod. *Tunc sit periodus sic concinnanda:* Quid ergo est? præter id, quod benè s. d. t. q. f. esse te cupio, vt q. n. n. e. i. e. fiat iudicium: illud mecum considero. *Sed à vulgatâ vix abeo.*

18. FIAT IVDICIVM.] *Quod bonitate naturæ impulsus fecisti; ratione & iudicio, cùm sic laudabile id vides, vsurpes atque iteres.*

19. ODERINT.] *De Irâ lib.* I. *cap. vlt.*

20. VERSVS SIMILIS.] *Quem idem hic Nero (ah, quæ mutatio!) in deterius etiam vertit. Nam* dicente quodam in sermone communi, * Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί: Imò, inquit, * Ἐμοῦ δὲ ζῶντος. *Atque ita fecit, Phaëthon orbis terræ. Porrò & Cicero De Finibus* III. *hunc versum tangit:* Illa vox scelerata atque inhumana eorum, qui negant se recusare, quo minùs, ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur: quod vulgari quodam versu Græco pronuntiare solent. *Atque idem hic crebrò in ore Tiberij fuit, vt Dio libro* LVII. *scribit.*

* Me terra functo miscatur ignibus.
* Me verò viuo.

21. IMMANIA.] *Fero & capio; nec scio tamen an non potiùs scripserit*, nescio quomodo ingenia, immani & inuisâ materiâ, fœcundiori ore expresserunt *s. v. Considera.*

runt sensus vehementes & concitatos. Nullam adhuc vocem audiui ex bono leniqúe A
[22] animosam. Quid ergo est? vt rarò, inuitus, & cum magnâ cunctatione, ita aliquando
scribas necesse est istud, quod tibi in odium litteras adduxit: sed, sicut facis, cum magnâ
III. cunctatione, cum multis dilationibus. Et ne fortè decipiat nos speciosum clemen-
tiæ nomen aliquando, & in contrarium abducat: videamus quid sit clementia, qualis-
que sit, & quos fines habeat. Clementia est temperantia animi, in potestate vlciscendi:
vel, lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis pœnis. Plures proponere, est
tutius; ne vna definitio parum rem comprehendat; &, vt ita dicam, [23] formulâ excidat.
Itaq; dici potest &, inclinatio animi ad lenitatem in pœnâ exigendâ. Illa finitio contra-
dictiones inueniet, quamuis maximè ad verum accedat, si dixerimus, clementiam esse
moderationem aliquid ex meritâ ac debitâ pœnâ remittentem. reclamabitur, nullam
virtutem quicquam [24] minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam
esse, quæ se flectit citra id, quod [25] meritò constitui posset. Huic contrariam imperiti pu-
IV. tant sæueritatem; sed nulla virtus virtuti contraria est. Quid ergo opponitur cle- B
mentiæ? Crudelitas, quæ nihil aliud est, quàm atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed
quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen sunt: tanquam, qui ignotos homines & ob-
uios non in compendium, sed occidendi causâ occidunt. Nec interficere contenti, sæ-
uiunt; vt [26] Sinis ille & [27] Procrustes, & piratæ, qui captos verberant, & in ignem viuos
imponunt. Hæc crudelitas quidem: sed quia nec vltionem sequitur (non enim læsa est)
nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen) extra finitionem nostram
cadit: quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Possumus di-
cere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati sæuitia est: possumus insa-
niam vocare. nam varia sunt genera eius, & nullum certius, quàm quod in cædes homi-
num & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi causam habent,
modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes,
sed super humanum ac probabilem modum sæuisse. Possumus effugere cauillationem,
& ita finire, vt sit crudelitas, inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit lon- C
giùs à se: nam sæueritatem illi [28] conuenire, certum est. Ad rem pertinet, quærere hoc
loco, quid sit misericordia. Plerique enim vt virtutem eam laudant, & bonum homi-
nem vocant misericordem: hæc autem vitium animi est. [29] Vtraque circa sæueritatem,
circaque clementiam posita sunt: quę vitare debemus, ne per speciem sæueritatis in cru-
delitatem, néve per speciem clementiæ in misericordiam incidamus. In hoc, leuiore pe-
V. riculo erratur, sed par error est à vero recedentium. Ergo quemadmodum religio
deos colit, superstitio [30] violat: ita clementiam mansuetudinemque omnes boni præsta-
bunt, misericordiam autem vitabunt. Est enim vitium pusilli animi, ad speciem alieno-
rum malorum succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est. Anus & mulier-
culæ

22. ANIMOSAM.] *Quid mirum? nam bonitas placida est, & iacens: nec impetum in verbis, cùm in animo non habeat, capit.*

CAP. III. 23. FORMVLA EXC.] *Iuris verbum. qui in ordinario iudicio agebant petebant q, conceptis verbis faciebant: si plus minúsve dixissent, causâ & formulâ cadebant. Vide Epist.* XLVIII.

24. MINVS DEBITO.] *Nam in modo est virtus, nec vltra aut citra stat.*

25. MERITÒ POSSET.] *Respondet. potuisse meritò fieri; & non potuisse. vtrumque cum modo, & sine culpâ. Illud, Seueritas fuisset; at hoc Clementia.*

CAP. IV. 26. SINIS ILLE.] *Famosus in Isthmo latro, qui homines arboribus flexis curuatis q, alligabat, & sic dabat distrahendos. Inde καμπτοκάμπης cognomento dictus, curuator pinorum. Plutarchus in Theseo, Apollodorus* III. *Biblioth. Pausanias initio lib.* II. *poëtæ passim. Libri tamen quidam, vt meus,* Busiris: *quod refuto, quia iungi* Sinin *cum* Procruste, *qui sequitur, melius.*

27. PROCRVSTES.] *Ab eodem Theseo occisus in* D *Atticâ, ad Cephissum amnem. Pausanias lib.* I. *Plutarchus in Theseo, poëtæ.*

28. CONVENIRE.] *Meus & alij scripti voce insertâ* conuenire, adesse, certum est. Pertinet. *Quidam pro* adesse, *habent* ad rem: *ex quo Erasmi hæc lectio manauit. nec damno. Cur tamen illa scripta displiceat? Conuenit & semper ei adest. Si tenes, tum* Pertinet quærere, *erit vt in libris legum,* Pertinet scire, quæri, *& plura.*

29. VTRAQVE.] *Crudelitas, & Misericordia.*

CAP. V. 30. VIOLAT.] *Seneca epist. vltimâ:* Superstitio error insanus est, amandos timet, quos colit, violat.

31. NE-

A culæ sunt, quæ lacrimis nocentissimorum mouentur, quæ si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non caussam, sed fortunam spectat; clementia rationi accedit. Scio malè audire apud imperitos sectam Stoicorum, tanquam nimis duram, & minimè principibus regibusque bonum daturam consilium. Obiicitur enim illi, quòd sapientem [31] negat misereri, negat ignoscere. Hæc si per se ponantur, inuisa sunt. videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad pœnã deducere. Quod si est, [32] quid hac sectâ durius, quæ dediscere humanitatem iubet, portumque aduersus fortunam certissimum [33] mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, & [34] communibus bonis attentior: vt propositum sit vsui esse aut auxilio, nec sibi tantùm, sed vniuersis singulisque consulere. Misericordia est ægritudo animi, ob alienarum miseriarum speciem: aut, tristitia ex alienis malis [35] concepta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in sapientem virum non cadit: serena eius mens est, nec quidquam incidere potest quod illam obducat. Nihil æquè
B hominem, quàm magnus animus decet: non potest autem magnus esse idem, si metus & mæror confundit, si mentem obducit & contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus, sed omnem fortunæ iram reuerberabit, [36] & ante se franget. eandem semper faciem seruabit, placidam & inconcussam: quod facere non posset, si tristitiam reciperet. Adiice, quòd sapiens prouidet, & in expedito consilium habet: nunquam autem liquidum sincerumque ex turbido venit. Tristitia enim inhabilis est ad dispiciendas res, vtilia excogitanda, periculosa vitanda, [37] æqua æstimanda. Ergo non miseretur, quia & sine miseriâ animi non fit. [38] ceterùm omnia, quæ qui miserentur, dolentes facerent: hic libens & alacri animo faciet. Succurret alienis lacrimis, non VI.
accedet: dabit [39] manum naufrago, exsuli hospitium, egenti stipem, non hanc contumeliosam, quâ pars maior horum qui se misericordes videri volunt, abiicit & fastidit quos adiuuat, contingique ab his timet: sed vt homo homini, [40] ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, & cathenas solui iubebit, & [41] ludo eximet, & cadauer etiam
C noxium sepeliet. At faciet ista tranquillâ mente, vultu suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitosos, proportione, improbandos & emendandos, bonitatem suam permittet. Afflictis verò, & [42] fortiùs laborantibus, multo libentiùs subueniet. Quotiens poterit, fortunæ [43] intercedet. vbi enim opibus potiùs vtetur, aut viribus, quàm ad restituenda quæ casus impulit? Vultum quidem non deiiciet, nec animi-

31. NEGAT MISERERI.] *Dogma illorum:* Ελεήμονάς τε μὴ εἶναι (τοὺς σοφοὺς) συγγνώμην τε ἔχειν μηδενί. μὴ γὰρ παριέναι τὰς ἐκ τοῦ νόμου ἐπικαλλίσας κολάσεις: Misericordes non esse sapientes, neque veniam cuiquam dare. non enim omittere pœnas legibus constitutas. *Refutat Augustinus lib.* IX. *& lib.* XIIII. *De Ciuit. Vide me, Manuduct.* III. *Dissertat.* XIX.

32. QVID HAC SECTA.] *Ista ab aliâ manu &*
D *nouitiâ sunt: veteres scripti*, Quidni hac scientiâ, quæ dediscere. *Meus pariter, nisi quòd* huius *pro* hac, *vel* hæc, *vt quidam. Profectò legendum*, Quod si est, quidni huic succenseas, quæ.

33. MVTVO AVX.] *Mens Senecæ poscit*, mutuum auxilium, *vel certè* mutui auxilij. *Potes tamen & vulgatum sic capere.*

34. COMMVNIBVS.] *Amicus emendat, ductu quorumdam librorum*, communis boni: *& id magis Latinum putat. Ego, cùm* Attendo tibi, *& tuis dicamus, hoc quoque arbitror posse.*

35. CONCEPTA.] *Scripti*, contra: *ex quo rectè Gruterus*, contracta. *Occurrebat etiam*, coörta.

36. ET ANTE SE.] *Fallor, aut fuit:* & stante se franget. *Ipse stans & rectus ea deiiciet, conteretq;.*

37. ÆQVA.] *Omnino*, æquè, *vt scripti: id est, æquiter & iustè res & pericula taxanda.*

38. CETERVM OMNIA.] *Mira & hic diuersitas in scriptis. quorum meliores:* Cetera omnia quæque miseretur volo facere, libens & alius omnino faciet. *Ita meus, nec valdè diuertunt Gruteriani: quos, si lubet, vide. Ego faciebam:* Cetera omnia, quæ qui miseretur solet facere, libens & alius animo faciet. *vel potiùs*, altus animo.

CAP. VI. 39. *Manum.*] *Vnus aliquis liber*, naulum *ingerit: non hic opportunè.*

40. EX COMMVNI.] *Quia communia hæc bona, à naturâ: lex diuisit.*

41. LVDO EXIMET.] *Bestiario vel gladiatorio, vbi publicâ vel priuatâ seruitute attinebantur.*

42. FORTIVS.] *Pincianus pulchrè & verè*, fortuitis. *Præiuit de* improbandis vel emendandis, *id est quos culpa sua premit: at nunc de iis, quos fortuna. & his promptiùs subueniri, æquum est.*

43. INTERCEDET.] *Impediet eius vim & cursum. frænum aut moram, vt Tribunus, decreto eius dabit.*

animum, [44] ad æruſcantis ciuis aut pannoſi aridam [45] faciem, & [46] obnixam baculo A
ſenectutem: ceterùm omnibus dignis proderit, & deorum more, calamitoſos [47] propi-
tius reſpiciet. Miſericordia vicina eſt miſeriæ: habet enim aliquid, trahitque ex eâ. Im-
becilles oculos eſſe ſcias, qui ad alienam lippitudinem & ipſi ſuffunduntur: tam meher-
culè, quàm morbum eſſe, non hilaritatem, ſemper arridere ridentibus, & ad omnium
[48] oſcitationem ipſum quoque os diducere. Miſericordia vitium eſt animorũ, nimis mi-
ſeriæ fauentium: quam ſi quis à ſapiente exigit, propè eſt, vt lamentationem exigat, &
VII. in alienis funeribus gemitus. At quare [49] non ignoſcat, [50] dicam. Conſtituamus
nunc quoque quid ſit venia, vt ſciamus dari illam à ſapiente non debere. Venia eſt pœ-
næ meritæ remiſſio. Hanc ſapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutiùs,
quibus hoc propoſitum eſt. Ego vt breuiter, tamquam [51] in alieno iudicio dicam: ei ig-
noſcitur qui puniri debuit: ſapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prætermit-
tit quod debet. itaque pœnam quam exigere debet, non donat: ſed illud quod ex ve-
niâ conſequi vis, [52] honeſtiore tibi viâ tribuit. Parcit enim ſapiens, conſulit & corrigit. B
Idem facit, quòd ſi ignoſceret, nec ignoſcit: quoniam qui ignoſcit, fatetur aliquid ſe,
quod fieri debuit, omiſiſſe. Aliquem verbis tantùm admonebit, pœnâ non afficiet, [53] æ-
tatem eius emendabilem intuens: aliquem [54] inuidiâ criminis manifeſtè laborantem,
iubebit incolumem eſſe: quia deceptus eſt, quia per vinum lapſus. Hoſtes dimittet ſal-
uos, aliquando etiam laudatos, ſi honeſtis cauſſis pro fide, pro fœdere, pro libertate in
bellum accincti ſunt. Hæc omnia non veniæ, ſed clementiæ opera ſunt. Clementia
[55] liberum arbitrium habet: non [56] ſub formulâ, ſed ex æquo & bono iudicat. & abſol-
uere illi licet, & quanti vult, [57] taxare litem. Nihil ex his facit, tamquam iuſto minus fe-
cerit, ſed tamquam id quod conſtituit, iuſtiſſimum ſit. Ignoſcere autem eſt, quæ iudicas
punienda, non punire. Venia, debitæ pœnæ remiſſio eſt: clementia hoc primum præ-
ſtat, vt quos dimittit, nihil aliud illos pati debuiſſe pronuntiet. Plenior eſt ergo, quàm
venia, & honeſtior. De verbo (vt mea fert opinio) controuerſia eſt, de re quidem conue-
nit. Sapiens multa remittet, multos parùm ſani, ſed ſanabilis ingenij, ſeruabit. Agricolas C
bonos imitabitur, qui non tantùm rectas proceraſq; arbores colunt: ſed illis quoque quas
aliqua deprauauit cauſſa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne
proceritatem rami premant: quaſdam infirmas vitio loci, nutriunt: quibuſdam, alienâ
vmbrâ laborantibus, cælum aperiunt. Secundùm hæc, videbit perfectus ſapiens, quod
ingenium quâ ratione tractandum ſit, quo modo in rectum praua flectantur. *

Multa deſunt.

44. AD ÆRVSCANTIS.] *Optimè iſta idem optimus Cenſor (Pincianum dico) ductu librorum. Meus quidem vix vnâ litterâ aliter*: obcoruſcantis ciuis. Æruſcator, *& Æſculator (in Gloßis) χαλκολόγος. qui æra minuta rogant & colligunt.*

45. FACIEM.] *Scripti*, maciem.

46. OBNIXAM.] *Meus*, obnoxiam, *quod ſeruem.*

47. PROPITIVS.] *Ex formulâ quâ dij rogabantur*, Volentes & propitij eſſe.

48. OSCITATIONEM.] *Quod vitium*, Oſcedo *dictum.*

49. NON IGNOSCAT.] *Stoicum hoc dogma pluribus in Stobæo (incerto auctore) explicatur, Serm. De magiſtratu. Et eò facit Sophocles, germanus in pleriſque Stoicus:*

Οὐ τῶν κακούργων οἶκτος, ἀλλὰ τῆς δίκης:
Non improborum, at iuris eſt miſeratio.

Euripides autem contrà, hoc dogma ſuggillat:

Ἔνεστι δ' οἶκτος ἀμαθίᾳ μὲν οὐδαμοῦ,
Σοφοῖσι δ' ἀνδρῶν.
Miſeratio imperitiæ numquam inſita eſt,
Sed mentibus ſapientium.

50. DICAM.] *Mirum. omnes ſcripti*, vacuam: *atque illud ſubſtituit, an reſtituit, primus Pincianus. Eruebam*: vis dicam?

CAP. VII. 51. IN ALIENO.] *Quia non ad hanc rem propriè, de quâ agitur: interuenit & intercurrit.*

52. HONESTIORE.] *Verbis aliis, re eâdem, vt ſæpe Stoici. λογομαχία eſt.* D

53. ÆTATEM.] *Iuuenilem, quæ flecti poteſt.*

54. INVIDIA CRIM.] *Quod attollunt & augent inimici. ipſum intuentur, non occaſionem, aut cauſſam.*

55. LIBERVM ARBITR.] *Atque id diſcrimen inter Arbitrum & Iudicem; quòd ille quantum* æquius melius *definit: iſte, rigidè, vt petitum eſt, & directè. Vide De Benef.* III. *cap.* III. *Briſſon.* III. *Formular.*

56. SVB FORMVLA.] *Quâ agitur, petiturve. Suprà, cap.* III. *Et Fabius*: Deprecatio rara eſt, & apud eos ſolos iudices, qui nullâ certâ pronunciandi formâ tenentur.

57. TAXARE.] *Aeſtimare quanti res ſit, quæ in iudicium venit.*

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ
AD PAVLLINVM
DE BREVITATE VITÆ
LIBER VNVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

B

De tempore huius scripti, haud nimis constat (nisi quòd post Caium:) admodum de bonitate. O pulchri, ô vtilis argumenti! tractemus, & imbibamus. Hypothesis est, Vitam non esse breuem, sed à nobis fieri: vel non vtendo, vel malè, aut vanè, vtendo. Hæc sic diducit. Primùm, vitiis mancipamur, quibus æuum absumitur & perit. Secundò, Inutiliter occupamur, in parùm seriis, & quæ Officia vocamus. Tertiò, Opinione aut præsumptione peccamus, & hoc breuem facit, quod longam vitam censemus. Præsentia spernimus, futura disponimus, tamquam in magnâ & certâ copiâ. Et plerique ad vana, aut aliena, labimur, & perdimus vitam quasi per lusum. Hæc talia ad Cap. vsque X. Inde partitur in tria omne Tempus, Præteritum, Præsens, Futurum: & quàm malè aut ineptè nos in singulis geramus, docet. Inuehitur in occupationes futiles, in delicias, in luxus, ignaua otia, etiam superflua litterarum studia. Hìc aliquid sistit, & vtinam hodiernos etiam Philologos trahat aut mutet! [a] *Solum tempus benè poni, quod Sapientiæ studiis*
C *impenditur: per quam vita verè sit longa. Contrà vulgus, æstimat eam à Fortunâ: vt hæc læta aut tristis obuenit, sic vitam æstimat breuem aut longam. In tristibus mortem appetunt, in lætis timent. Adhortatio in fine ad Paullinum: quid ad illum? ad se quisque ducat, vt maturè sapiat, in portum vitæ & honestum otium secedat. Mihi voueo, & nitor.*

CAPVT PRIMVM.

D

MAIOR pars mortalium, [1] Paulline, de naturæ malignitate conqueritur, quòd in exiguum ęui gignimur, quòd hęc tam velociter, tam rapidè dati nobis temporis spatia decurrant: adeò vt, exceptis admodum paucis, ceteros in ipso vitæ apparatu vita destituat. Nec huic publico, vt opinantur, malo, turba tantùm & imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa [2] maximi medicorum exclamatio est, [3] *Vitam breuem esse, longam artem.* Inde [4] Aristoteli cum rerum naturâ [5] exigenti, minimè conueniens sapienti viro lis est: *illam animalibus tantum indulsisse, vt* [6] *quina aut dena sæcula* [7] *edurent, homini in tam multa ac magna genito,* [8] *tanto citeriorem terminum stare.* Non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus. [9] Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem largè data est, si tota bene collocaretur. Sed vbi [10] per luxum ac negligentiam defluit, vbi nulli rei bonæ impenditur; vltimâ demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est. non accepimus breuem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi sumus. Sicut amplæ & regiæ opes, vbi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur: at quamuis modicę, si bono custodi traditæ sunt, vsu crescunt: ita ætas nostra, bene dispo-

II. disponenti, multum patet. Quid de rerum naturâ querimur? illa se benignè ges- A
sit. vita, si scias vti, longa est. Alium insatiabilis tenet auaritia: alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas: alius vino madet: alius inertiâ torpet: alium defatigat ex alienis iudiciis suspensa semper ambitio: alium mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiæ, numquam non aut alienis periculis intentos, aut suis anxios: sunt quos [11] ingratus superiorum cultus voluntariâ seruitute consumat. Multos aut affectatio [12] alienæ fortunæ, aut [13] suæ odium detinuit: plerosque nihil certum sequentes, vaga & inconstans, & sibi displicens leuitas, per noua consilia iactauit. Quibusdam nihil quò cursum dirigant, placet, sed marcentes oscitantesque fata deprehendunt: adeò vt quod apud [14] maximum poetarum, more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est vitæ, quam nos viuimus.

ceterum quidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Vrgentia circumstant vitia vndique: nec resurgere, aut in dispectum veri attollere oculos sinunt, sed mersos, & in B
cupiditatibus infixos premunt. Numquam illis recurrere ad se licet: sed si quando aliqua quies fortuitò contigit, velut in profundo mari, in quo [15] post ventum quoque volutatio est, fluctuantur, nec vnquam illis à cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas differere, quorum in confesso mala sunt? aspice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis suis effocantur. Quàm multis graues sunt diuitiæ? quàm multorum eloquentia, quotidiano ostentandi ingenij [16] spatio, [17] sanguinem educit? quàm multi continuis voluptatibus pallent? quàm multis nihil liberi relinquit circumfusus clientium [18] populus? Omnes denique istos, ab infimis vsque ad summos, pererra: hic aduocat,

COMMENTARIVS.

CAP. I. 1. PAVLLINE.] *Senecæ vxor Paullina. Ergòne fratri, aut patri eius inscribis? illi potius, ex ætate, de quâ cap.* XIX.

2. MAXIMI.] *Hippocratis. qui iure vindicat hoc elogium.*

3. VITAM.] *Verba initio Aphorismorum:* Ὁ βίος βραχὺς, ἡ δὲ τέχνη μακρή.

4. ARISTOTELI.] *Itáne? atqui Theophrasto Tullius in Tusculanis adscribit.* Theophrastus moriens, *inquit*, accusasse naturam dicitur, quòd ceruis & cornicibus vitam diuturnam, hominibus tam exiguam dedisset. *Et verò Aristoteles aliter* v. *De generat. anim. cap.* x. Homo plus temporis viuit, quàm quoduis animal, excepto vno elephante: quod quidem experientiâ adhuc fide dignâ sit cognitum.

5. EXIGENTI.] *Quasi dicas, Expostulanti. Epist.* XXVII. Mecum exigo: *hoc ipso sensu.*

6. QVINA AVT DENA.] *Imò & plura, ex Ausonij Eidullio De ætatib. animal. quod lege.*

7. EDVRENT.] *Benè, at scripti tamen* educerent.

8. TANTO CITERIOREM.] *Breuiorem, nec sic productum. Querela hæc poëtis etiam vsurpata. vt Pedoni, in obitu Musagetæ illius Mæcenatis:*

Redditur arboribus florens reuirentibus ætas:
Ergo non homini, quod fuit ante, manet?
Viuaceſq; magis ceruos decet esse pauentes,
Siquorum in toruâ cornua fronte rigent?
Viuere cornices multos dicuntur in annos:
Cur nos angustâ conditione sumus?

Adde Moschum, in Epicedio Bionis.

9. SATIS LONGA.] *Cum eo Sallustius*: Falsò C
queritur de naturâ suâ genus humanum, quòd imbecilla atque qui breuis, forte potiùs quàm virtute regatur. Nam contrà reputando, neque maius aliud neque præstabilius reperias, magisq; naturæ industriam hominis. quàm vim aut tempus deesse. *Sunt istis paria, & Seneca adspexerit.*

10. PER LVXVM.] *Ista verò palàm à Sallustio:* Vbi per secordiam vires, tempus, ingenium defluxêre, naturæ infirmitas accusatur.

CAP. II. 11. INGRATVS.] *Qui gratiam non reddit.*

12. ALIENÆ.] *Cui pares esse nituntur, & sæpe frustrà.*

13. SVÆ.] *In qua sibi displicent, tristes & Timonæi.*

14. MAXIMVM.] *Virgilium putes, sed versus* D
abnuit. An Publium igitur Mimographum capis, quem sensuum & sapientiæ sæpe miratur noster? atque adeò alibi, vehementiorem tragicis comicisque ingeniis, *facit. An & Ennium, non dignitate quidem aut præstantiâ* maximũ, *sed ætate? Nam quod Muretus acutè sufficiebat*, apud Actium poëtam: *vereor vt suffecerit, in nullâ vacillatione librorum.*

15. POST VENTVM.] *Noster De tranquill. cap.* XI. Sicut est quidam tremor etiam tranquilli maris aut lacus, cùm ex tempestate requieuit. *Imago ea & apud poëtas, vt ibi dixi.*

16. SPATIO.] *Certo statoq; diei tempore. ita enim declamatores illi solent. Displicet tamen quibusdam: si & tibi, studio licet legas.*

17. SANGVINEM.] *Ruptâ, vt solet, venâ.*

18. POPVLVS.] *Multitudo.*

15. CON-

A uocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat. Nemo se sibi vindicat: alius in alium [19] consumimur. Interroga de istis, quorum [20] nomina ediscuntur: his illos dignosci videbis notis: Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorundam indignatio est. queruntur de superiorum fastidio, quòd ipsis adire volentibus nō vacauerint. Audet quisquam de alterius superbiâ queri, qui sibi ipse numquā vacat? Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem vultu, sed aliquando [21] respexit: ille aures suas ad tua verba demisit: ille te [22] ad latus suum recepit. tu non inspicere te vmquam, non audire dignatus es. Non est itaque quòd ista officia cuiquam imputes: quo- III.
niam quidem cùm illa faceres, non esse cum aliquo volebas, sed tecum esse non poteras. Omnia licet quæ vmquam ingenia fulserunt, in hoc vnum consentiant, nūquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Prædia sua occupari à nullo patiuntur: & si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt: in vitam suam incedere alios sinunt, imò verò ipsi etiam possessores eius futuros inducunt.
B Nemo inuenitur, qui pecuniam suam diuidere velit: vitam vnusquisque quàm multis distribuit? Adstricti sunt in continendo patrimonio: simul ad temporis iacturam ventum est, profusissimi in eo, cuius vnius honesta auaritia est. Libet itaque ex seniorum turbâ comprehendere aliquem. Peruenisse te ad vltimum ætatis humanę videmus: centesimus tibi, vel suprà, premitur annus. agedum, ad computationem ætatem tuam reuoca. Dic quantum ex isto tempore creditor, quantum amica, [23] quantum reus, quantum cliens abstulerit: quantum lis vxoria, quantum seruorum coërcitio, quantum officiosa per vrbem discursatio. Adiice morbos, quos [24] manu fecimus: adiice, quod & sine vsu iacuit: videbis te pauciores annos habere, quàm numeras. Repete memoriâ tecum, quando certus consilij fueris, quotus quisque dies vt destinaueras recesserit; qui tibi vsus tui fuerit; quando in statu suo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo æuo facti operis sit; quàm multi vitam tuam diripuerint, te non sentiente quid perderes, quantum vanus dolor, stulta lætitia, auida cupiditas, blanda conuersatio abstule-
C rit; quàm exiguum tibi de tuo relictum sit: intelliges, te immaturum mori. Quid IV.
ergo est in caussâ? Tanquam semper victuri viuitis: numquam vobis fragilitas vestra succurrit. Non obseruatis quantum temporis transierit. velut ex pleno & abundanti perditis: cùm interim fortasse ille ipse, alicui vel homini vel rei donatus, vltimus dies sit. Omnia, tanquam mortales, timetis: omnia, tanquam immortales, concupiscitis. Audies plerosque dicentes: [25] *A quinquagesimo in otium secedam:* [26] *sexagesimus annus* [27] *ab officiis me dimittet.* Et quem tandem longioris vitæ prædem accipis? quis ista, sicuti disponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi reseruare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? Quàm serum est, tunc viuere incipere, cùm desinendum est? quæ tam stulta mortalitatis obliuio, in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia: & inde velle vitam inchoare, quò pauci perduxerunt? Potentissimis, & in altum sublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium

D 19. CONSVMIMVR.] *In gratiam fructumq́. alter alterius impendimur: ipsi & ætas, vicissitudine officiorum, perimus.*

20. NOMINA EDISC.] *Qui isti? an patroni & clari oratores? de quibus in libello De causs. corrupt. eloq.* Quorum nomina priùs parentes liberis suis ingerunt? quos sępius vulgus & tunicatus hic populus nomine vocat, & digito demonstrat? *Sed intendenti aliud sedeat, censeatq́. Senecam de Clientibus & salutatoribus loqui: quorum nomina satis notum est edidicisse nomenclatores. Nam sententia tota est: Interroga de omni hoc officioso populo; occurret audire, Hic illum colit, alius alium, sese nemo.*

21. RESPEXIT.] *Iuuenalis:*

Vtte respiciat clauso Veiento labello.

22. AD LATVS.] *Per honorem. ex ambulone comitem fecit.*

CAP. III. 23. QVANTVM REVS.] *Meus, rex: & de Cliente sequitur. scimusq́. vulgo ita dictos, quos colebant. Plautus:* Nunc postquam meus rex est potitus hostium. *Horatius:*

- equus me portet, alat rex.

24. MANV FECIMVS.] *Ipsi luxu aut vitio nostro arcessiuimus. Crebrum in Senecâ, & alibi exemplis affirmatum.*

CAP. IV. 25. A QVINQVAGESIMO.] *Exemplo militiæ, à quâ tunc vacatio.*

26. SEXAGESIMVS.] *Exemplo Senatorum, de quo in fine libelli vide.*

27. AB OFFICIIS.] *Publicísne muneribus? an potiùs illis priuatis officiis salutandi, deducendi? nam in his Roma suos tenebat, aut terebat.*

28. SI

otium optent, laudent, omnibus bonis suis præferant. Cupiunt interim ex illo fastigio A
suo, [28] si tutò liceat, descendere. nam vt nihil extra lacessat, aut quatiat; in se ipsa fortuna
V. ruit. Diuus Augustus, cui dij plura quàm vlli præstiterunt, [29] non desiit quietem sibi precari, vacationem à Rep. petere. Omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est, vt sibi sperare otium. Hoc labores suos, etiam si falso, dulci tamen oblectabat solatio, aliquando se victurum sibi. In quadam ad senatum missâ epistolâ, cùm requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec à priore gloriâ discrepantem, pollicitus esset, hæc verba inueni: *Sed ista fieri speciosiùs, quàm promitti possunt. me tamen cupido temporis optatissimi mihi prouexit, vt quoniam rerum lætitia moratur adhuc, præciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine.* [30] Tanta visa est res otium, vt illam, quia vsu non poterat, cogitatione præsumeret. Qui omnia videbat ex se vno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem lætissimus cogitabat, quo magnitudinem suam exueret. Expertus erat, quantum illa bona, per omnes terras fulgentia, sudoris exprimerent, quantum occultarum solicitudinum tegeren t: [31] cum ciuibus primùm, deinde cum [32] collegis, no- B
uissimè cum [33] affinibus, coactus armis decernere, mari terraque sanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Ægyptum, [34] Syriam, Asiamque, & omnes propè oras bello circumactus, Romanâ cæde lassos exercitus ad externa bella conuertit. Dum Alpes pacat, immixtosque [35] mediæ paci & imperio hostes perdomat, dum [36] vltra Rhenum, [37] Euphratem & [38] Danubium teminos mouet, in ipsâ vrbe, [39] Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat insidias: filia, & tot nobiles iuuenes adulterio [40] velut sacramento adacti, iam [41] infractam ætatem territabant: postquam & iterum timenda [42] cum Antonio mulier. Hæc [43] vlcera cum ipsis [44] membris absciderat: alia subnascebantur. velut cùm graue multo sanguine est corpus, partes semper aliquæ rumpebantur. Itaque otium optabat: in huius spe & cogitatione labores eius residebant: hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat.

28. SI TVTÒ.] *Noster De Clem. 1. cap. VIII.* Et hæc est summæ magnitudinis seruitus, non posse fieri minorem. *Plura ibi.*

CAP. V. 29. NON DESIIT.] *Totiésne igitur? atqui Suetonius, in eo, cap. XXVIII.* De reddendâ rep. bis cogitauit. Primò post oppressum statim Antonium: ac rursus tędio diuturnę valetudinis. *Quod posterius, fuit in Consulatu eius VII. vt notat Dio lib. LIII. initio, vbi & oratio eius in Senatu dicta. Sed nempe seriò bis hoc egit & prodidit: sæpius tamen vouit, & iniecit, vt hic in Epistolâ ad Senatum missâ.*

30. TANTA VISA.] *Et mihi. qui cum Socrate appellem σχολὴν, κάλλιστον κτημάτων*: otium, optimum rerum. *Plinius Traiano:* Cùm otium à te, tamquam res optima, & petatur, & detur.

31. CVM CIVIBVS.] *Nempe in bello & acie Philippensi.*

32. COLLEGIS.] *M. Lepido, quem Triumuiratu, copiis, & libertate spoliauit. Sed & M. Antonius iungi potest, cum quo sæpius dissedit, & bellum adeò Perusinum cum fratre & vxore eius, quanto minus ipso? gessit.*

33. AFFINIBVS.] *Latiore numero, vnum Antonium intellegit, bello Actiaco iam adfinem & fratrem, per vxorem Octauiam.*

34. SYRIAM ASIAMQVE.] *An & ibi sedes ciuilium tunc bellorum? non, sed tamen transitus. Suetonius de Augusto, cap. XVII. victo iam ad Actium Antonio:* Asiæ Syriæque circuitu Ægyptum petit.

35. MEDIÆ PACI.] *Ad situm Alpium, qui* C
Galliam & Italiam interiecti. Hæc autem olim pacata: & ipse recenter domuit Rætiam, Vindelicos, Salassos, gentes Inalpinas. *Suetonius.*

36. VLTRA RHENVM.] *Duce Druso.*

37. EVPHRATEM.] *Duce C. Cæsare filio, qui ius in Armeniâ vindicauit.*

38. DANVBIVM.] *Variis ducibus circa eum bella: nec vltra tamen fines mouit. Itaque quod hic est,* mouet: *cape, mouere conatur & sperat.*

39. MVRENÆ.] *Vide de his omnibus, Senecam 1. De Clem. cap. IX. Suetonium, XXI. Tacitum 1. Annalium.*

40. VELVT SACRAM.] *Sententia est. Iuliæ adulterio sic auctorati & deuincti, vt milites sacramento* D
solent. Mulier habebat ad fas & nefas paratos.

41. INFRACTAM.] *Ita. nam agebat Augustus, sub tempus istud pulsæ Iuliæ, annum LVIII. circiter.*

42. CVM ANTONIO.] *Pulchra allusio. Cleopatra cum M. Antonio terruerat sanè Augustum & rem Romanam: ecce iterùm & secundò, inquit, alia mulier, alius Antonius. Hic autem iste, filius est M. Antonij ex Fuluiâ,* Iulus Antonius *dictus, & ad Consulatum ab Augusto euectus. Diximus ad Taciti Annalem 1.*

43. VLCERA.] *Ipsos adulteros, ἀλληγορικῶς.*

44. MEMBRIS.] *Filiâ suâ, & nepte. quas vtrasque relegauit & seposuit, & velut à corpore suo recidit.*

45. TE-

A terat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodioſq́ue iactatus, Pompeioſq́ue & Craſſos, partim manifeſtos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republicâ, & illam peſſum euntẽ [45] tenet, nouiſſimè abductus, [46] nec ſecundis rebus quietus, nec aduerſarum patiens, quotiens illum ipſum conſulatum ſuum non ſine cauſsâ, ſed ſine fine laudatum, deteſtatur? quàm flebiles voces exprimit in quadam [47] ad Atticum epiſtolâ, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hiſpaniâ fracta arma refouente? *Quid agam*, inquit, *hic quæris? moror in Tuſculano meo ſemiliber*. Alia deinceps adiicit, quibus & priorem ætatem complorat, & de præſenti queritur, & de futurâ deſperat. *Semiliberum* ſe dixit Cicero. at mehercules numquam ſapiens in tam humile nomen procedet, nũquam ſemiliber erit: integræ ſemper libertatis & ſolidæ, ſolutus, & ſui iuris, altior ceteris. Quid enim ſupra eum poteſt eſſe, qui ſupra fortunam eſt? Liuius Druſus, vir acer & ve- VI.
hemens, cùm [48] leges nouas [49] & mala Gracchana mouiſſet, ſtipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitum rerum [50] non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat ſemel
B inchoatas relinquere, exſecratus inquietam à primordiis vitam, dicitur dixiſſe, *Vni ſibi, nec puero quidem, vmquam ferias contigiſſe*. Auſus eſt enim & pupillus adhuc & prætextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam ſuam interponere tam efficaciter, vt quædam iudicia conſtet ab illo [51] rapta. Quò non irrumperet tam immatura ambitio? ſcires in malum ingens, & priuatum, & publicum, euaſuram illam tam præcoquem audaciam. Serò itaque querebatur, nullas ſibi ferias contigiſſe: à puero ſeditioſus, & foro grauis. Diſputatur, an ipſe ſibi manus attulerit. ſubitò enim vulnere per inguen accepto, collapſus eſt: aliquo dubitante, an mors voluntaria eſſet; [52] nullo, an tempeſtiua. Superuacuum eſt commemorare plures: qui cùm aliis feliciſſimi viderentur, ipſi in ſe verum teſtimonium dixerunt, [53] peroſi omnem actum annorum ſuorum. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec ſeipſos. Nam cùm verba erumperent, affectus ad conſuetudinem relabebantur. Veſtra mehercule vita, licet ſupra mille annos exeat, in arctiſſimum contrahetur. Iſta vitia nullum non ſæculum deuorabunt: hoc verò ſpatium, quod, quam-
C uis natura currit, ratio dilatat, citò vos effugiat neceſſe eſt. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velociſſimæ omnium rei moram facitis, ſed abire vt rem ſuperuacuam ac reparabilem ſinitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, niſi vino ac libidini vacant. nulli enim turpiùs occupati ſunt: ceteri, etiam ſi vanâ gloriæ imagine teneantur, ſpeciosè tamen errant. Licet auaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel odia exercentes iniuſta, vel bella: omnes iſti viriliùs peccant. in Venerem ac libidinem proiectorum inhoneſta [54] labes eſt. Omnia iſtorum tempora excute. adſpice quamdiu computent, quamdiu inſidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia ſua atque aliena occupent, quantum conuiuia, quæ iam ipſa [55] officia ſunt: videbis, quemadmodum illos reſpirare non ſinant vel mala ſua, vel bona. Denique inter omnes conuenit, nullam rem benè exerceri poſſe ab homine occupato:

non

45. TENET.] *Auſidius Baſſus, de Cicerone:* Vir
D natus ad reip. ſalutem. quæ diu defenſa & adminiſtrata, in ſenectute demùm è manibus eius elabitur.

46. NEC SECVNDIS.] *Veriſimè. Aſinius Pollio:* Vtinam moderatiùs ſecundas res, & fortiùs aduerſas ferre potuiſſet! namque vtræque cùm venerant, immutari eas non poſſe rebatur.

47. AD ATTICVM.] *Dubito. hodie neſcio an legatur: hoc tantùm ſimile notaui lib.* XIII. Obſecro, abiiciamus iſta, & ſemiliberi ſaltem ſimus. quod aſſequemur & tacendo, & latendo. *Sanè meus liber*, ad Actium: *ex quo promptum*, ad Axium. *Nam & is inter familiares Tullij, & ad eum editæ epiſtolæ. Citat inter alios Suetonius Iul. cap.* IX.

CAP. VI. 48. LEGES NOVAS.] *De iudiciis inter Senatum & equitem communicandis: item De ſociis ciuitate donandis.*

49. ET MALA.] *Legem Gracchi rettulit, de coloniis deducendis, plebi conciliandæ. Appianus de iſtis* I. *Ciuil. Florus.* III. *cap.* XVII. *Suetonius Tiber. cap.* III.

50. NON PROVIDENS.] *Siue mauis*, peruidens.

51. RAPTA.] *Sententias ab eo extortas.*

52. NVLLO AN.] *Ita ſcripti aliquot, rectè. Sententia eſt: potuit dubitare aliquis, an ſponte an morte obiiſſet, nemo quin opportunâ. Florus*: Imparem Druſum, ęgrumq́; rerum temerè motarum, matura, vt in tali diſcrimine, mors abſtulit.

53. PEROSI.] *Scripti*, perdentes, *aut* prodentes. *Veritas*, perodientes.

54. LABES EST.] *Quidam, nec malè*, tabes.

55. OFFICIA SVNT.] *Quaſi ex officio danda, & adeunda.*

non eloquentiam, non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil altius reci- A
pit, sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati, quàm viuere:
VII. nullius rei difficilior est scientia. Professores aliarum artium vulgo multique sunt,
quasdam verò ex his [56] pueri admodum ita percepisse visi sunt, vt etiam præcipere pos-
sent: viuere totâ vitâ discendum est: & quòd magis fortasse miraberis, totâ vitâ [57] di-
scendum est mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cùm diuitiis, offi-
ciis, voluptatibus renunciassent, hoc vnum in extremam vsque ætatem egerunt, vt viue-
re scirent: plures tamen ex his nondum se scire confessi, è vitâ abierunt, nedum vt isti
sciant. Magni, mihi crede, & supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tem-
pore delibari sinere: & ideò vita eius longissima est, cui quantumcumque patuit, totum
ipsi vacauit. Nihil inde incultum otiosumque iacuit: nihil sub alio fuit. neque enim
quidquam reperit dignum, quod cum tempore suo permutaret, custos eius parcissimus.
Itaque satis illi fuit. his verò necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit.
Nec est quòd putes, hinc illos non intelligere damnum suum: plerosque certè audies ex B
his quos magna felicitas grauat, inter clientium greges, aut caussarum actiones, aut ce-
teras honestas miserias exclamare interdum, *Mihi viuere non licet.* Quídni non liceat?
[58] omnes illi qui te sibi aduocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit? quot ille
candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus lassa? quot ille ad irritandam auaritiam
captantium simulatus æger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitiâ, sed in
apparatu habet? [59] Dispunge, inquam, ac recense vitæ tuæ dies: videbis paucos admo-
dum & [60] reiiculos apud te resedisse. Assecutus ille quos optauerat fasces, cupit ponere,
& subinde dicit: *Quando hic annus præteribit?* Facit ille ludos, quorum [61] sortem sibi ob-
tingere magno æstimauit: *Quando*, inquit, *istos effugiam?* [62] Diripitur ille toto foro pa-
tronus, & magno concursu omnia, vltra quàm audiri potest, complet: *Quando*, inquit,
res [63] *proferentur!* Præcipitat quisque vitam suam, & [64] futuri desiderio laborat, præsen-
tium tædio. At ille, qui nullum non tempus in vsus suos confert, qui omnes dies [65] tam-
quam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est, quòd iam vlla ho- C
ra [66] nouæ voluptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de
cetero, fors fortuna vt volet ordinet: vita iam in tuto est. Huic adiici potest, detrahi ni-
hil: & adiici sic, quemadmodum saturo iam & pleno aliquid cibi, quod nec desiderat,
[67] nec

CAP. VII. 56. PVERI ADMODVM.] *Mirum, sed exempla affirmant. In lapide Romæ*: L. Valerio L. F. Pudenti. Hic cùm esset annorum XIII. Romæ, certamine sacro Iouis Capitolini, lustro VI. claritate ingenij coronatus est inter poëtas Latinos, omnibus sententiis iudicum. *Item Antipoli:* D. M. pueri Septemtrionis, qui annorum XII. Antipoli in theatro biduo saltauit & placuit. *Iterùm Romæ:* Eucharis Liciniæ L. docta, erodita omnes artes virgo. Vixit annos XIV. *Et adde porrò lepidum, si vis, carmen & pro genio vetustatis. In scænicis hæc talia exempla hauries è Plinij* VII. *Hist. natur. cap.* XLVIII. *item aliquid Suetonij Domitiano, cap.* X. *vbi Paris quidam Pantomimus* impubes. *Hæc autem, ob præmia, huic generi crebra & certa.*

57. DISCENDVM EST MORI.] *Nam Philosophia,* μελέτη θανάτου, meditatio mortis. *Apuleius:* Philosophum nihil oportet sic agere, quàm vt semper studeat animam consortio corporis separare, & ideò existimandum, philosophiam esse mortis affectum, consuetudinemq; moriendi.

58. OMNES ILLI.] *Vide similis sententiæ apud Plinium* I. *epist.* IX.

59. DISPVNGE.] *Papinianus*: Dispungere, est conferre accepta & data. *Seneca* IV. *De Benefic. cap.* XXXI.

60. REIICVLOS.] *Rectè, Varroniano etiam verbo: etsi scripti*, ridiculos.

61. SORTEM.] *Nam inter Prætores, sors aut ludos aut iurisdictionem dabat.*

62. DIRIPITVR.] *Huc illuc trahitur, rapiturq; à clientibus. De Irâ* III. *cap.* XXIII. *& hocce libro infrà, cap. vlt.* Dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit. *Quidam tamen hic mauelint*, Dirumpitur, *à contentione vocis.*

D

63. PROFERENTVR.] *Quod feriis fiebat, cessante actu rerum. In carmine ad Pisonem:*

—— siquando iudice festo,
Turbida prolatis tacuerunt iurgia rebus.

64. FVTVRI DESID.] *Epist.* XV. Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur.

65. TAMQVAM VITAM.] *Id est, tamquam ille modò futurus sit. Epist.* XV. Ecce hic vltimus dies vt non sit, propè ab vltimo est.

66. NOVÆ VOLVP.] *Lucretius:*

Prætereà versamur ibidem atque insumus vsque,
Nec noua viuendo procuditur vlla voluptas.

67. NEC

A[67] nec capit. Non est itaque quòd quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vi- VIII.
xisse. non enim ille diu vixit, sed [68] diu fuit. Quid enim? si illum multum putes nauigauisse, quem sæua tempestas à portu exceptũ huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diuerso furentium per eadem spatia in orbem egit? non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, cùm video aliquos [69] tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud vterque spectat, propter quod tempus petitum est: ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur: re omnium pretiosissimâ luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit: ideoque vilissima æstimatur, imò pænè nullum pretium eius est. [70] Annua congiaria homines [71] clarissimi accipiunt, [72] & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo æstimat tempus. vtuntur illo laxiùs, quasi gratuito. At eosdem [73] ægros vide, si mortis periculum admotum est propiùs, medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, vt viuant, paratos impendere. tanta in illis discordia affectuum est.
B Quòd si posset, quemadmodum præteritorum [74] annorum cuiusque numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi, qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile est, quamuis exiguum dispensare, quod certum est: id debet seruari diligentiùs, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen, quòd ignorare putes illos, quàm cara res sit. [75] Dicere solent eis quos valdissimè diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, vt sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt: ideò tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterùm te tibi reddet. Ibit quà cœpit ætas, nec cursum suum aut reuocabit aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suæ, tacita labetur. Non illa se regis imperio, non fauore populi longiùs proferet. [76] sicut iussa est à primo die curret: nusquam diuertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat: mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum est. [77] Potéstne quisquam, dico, hominum eorum qui prudentiam ia- IX.
C ctant, & operosiùs occupati sunt, quàm vt [78] meliùs possint viuere? [79] Impendio vitæ vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant: maxima portò vitæ iactura, dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit præsentia, dum vlteriora promittit. desiderat, medicum accersit, & orat submissè nihil omittere industriæ in medendo.

67. NEC CAPIT.] *Negatio abest veteribus. tu scribe*: quod nec desiderans capit. *Sicut stomacho pleno, amici gratiâ aliquid accipio, non appeto: ita in eo, qui vitæ est satur.*

CAP. VIII. 68. DIV FVIT.] *Eâ mente Similis, qui semper in officiis, & à Præfecturâ denique Prætory dimissus, rure septem annos vixit, sepulchro insculpsit.* Hic situs est Similis, qui tot annos fuit, sed septem vixit. *Varro*: Non illos optimè viuere, qui diutissimè, sed qui modestissimè.

69. TEMPVS PETERE.] *Tacitus* XIV. *Annal.*
D Seneca criminantium non ignarus, tempus sermoni orat, & accepto, ita incipit.

70. ANNVA CONG.] *Ita moris: & Principes, sed & proceres è Senatu dabant. Suetonius Nerone, cap.* X. Senatorum nobilissimo cuique, sed à re familiari destituto, annua salaria, & quibusdam quingena constituit.

71. CLARISSIMI.] *Senatores, vt iam dixi. sed libri ferè*, carissimi. *An* rarissimi? *pro sententiâ recitè: an* carissimè? *id esset, in magno habent, carè æstimant.*

72. ET HIS.] *Meus*, & in his. *Lego*: & ij his. *qui accipiunt, ij locant datoribus laborem aut operam.*

73. ÆGROS VIDE.] *Epictetus*: Siquis senex viuat, deos accusat quòd tam diu fatigetur, cùm mori iamdiu debuerit. At si mors aduenit, vitam

74. ANNORVM CVIVSQVE.] *Malim*, cuique.

75. DICERE SOLENT.] *In Plauto amator:*

Ego te? quam si intellegam deficere vitâ, iam ipse
Vitam meam tibi largiar, & de meâ ad tuam addam.

Tibullus:

Viue diu mî dulcis anus. proprios ego tecum,
Sit modò fas, annos contribuisse velim.

In Statio:

Pars animæ victura meæ. cui linquere possim
O vtinam, quos dura mihi rapit Atropos, annos.

Populus, acclamatione ad Principem:

De nostris annis tibi Iupiter augeat annos.

76. SICVT IVSSA.] *Scripti quidam*, missa: *metaphorâ à Circensibus, vbi currus mittuntur: & statim* decurret, *pro* die curret.

CAP. IX. 77. POTESTNE.] *Hæc ita edidi è meo scripto, vulgò confusa. Sensus è priore pendet. Velis nolis, morti vacandum est. potéstne id quisquam istorum, qui sic occupati?*

78. MELIVS.] *Vellem abesse.*

79. IMPENDIO VITÆ.] *Id est, veræ vitæ iacturâ, vanam vitam ornant; ei vtilia & apta colligunt.*

mittit. Maximum viuendi impedimentum est, exspectatio, quæ [80] pendet ex crastino. A
Perdis hodiernum. quod in manu fortunæ positum est, disponis: quod in tuâ, dimittis. Quò spectas, quò te extendis? omnia quæ ventura sunt, in incerto iacent: [81] protinus viue. Clamat ecce maximus vates, & velut diuino furore instinctus salutare carmen canit:

[82] *Optima quæque dies miseris mortalibus æui*
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cùm occupaueris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, vtendi velocitate certandum est. velut ex torrente rapido, nec semper [83] casuro, citò hauriendum est. Hoc quoque pulcherrimè ad exprobrandam infinitam cogitationem, quòd non optimam quamque ætatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tantâ temporum fugâ lentus, menses tibi, & annos, & longam seriem, vtcumque auiditati tuæ visum est, exporrigis? de die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quæque optima dies fugiat mortalibus B
miseris, id est, occupatis: quorum [84] pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim prouisum est: subitò in illam, nec opinantes inciderunt: accedere eam [85] cottidie non sentiebant. Quemadmodum quos aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, peruenisse se antè sciunt, quàm oppropinquasse: ita hoc iter vitę assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine. X. Quod
proposui, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem breuissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere [86] Fabianus, non ex his [87] cathedrariis philosophis, sed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, sed incursu auertendam aciem. [88] Sugillationem enim retundi debere, non vellicari. Tamen vt illis error exprobretur suus, docendi, non tantùm deplorandi sunt. In tria tempora vita diuiditur: quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his quod agimus, breue est: quod acturi sumus, dubium: quod egi- C
mus, certum. Hoc est enim, in quod fortuna [89] ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati: nec enim illis vacat præterita respicere: & si vacet, iniucunda est pœnitendæ rei recordatio. Inuiti namque ad tempora malè exacta animum reuocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quæ aliquo præsentis voluptatis lenocinio subripiebantur, retractando patescunt. Nemo, nisi à quo omnia acta sunt sub [90] censurâ suâ, quæ numquam fallitur, libenter se in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitiosè concupiit, superbè contempsit, [91] impotenter vicit, insidiosè decepit, auarè rapuit, prodigè effudit, necesse est memoriam suam timeat. Atqui hæc est

80. PENDET EX.] *Noster* 1. *epist.* Ita fac mi Lucili, omnes horas complectere. sic fiet, vt minùs ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur vita, transcurrit.

81. PROTINVS.] *Statim, iamnunc. Glossæ*: Protinus, παραχρῆμα, ἀυτίκα.

82. OPTIMA.] *Adde epist.* CVIII. *vbi de his versibus paria.*

83. CASVRO.] *Meus*, laturo: *alij*, labituro, *vel*, auituro: *è quo postremo fecerim* hausturo: *tibi nempe.*

84. PVERILES ADHVC.] *Epist.* XXII. Nemo non ita exit è vitâ, tanquam modò intrauerit: *& adde plusenla.*

85. COTTIDIE.] *Epist.* I. Quem mihi dabis, qui diem æstimet? qui intellegat cottidie se mori? *vide sequentia.*

CAP. X. 86. FABIANVS.] *De quo epist.* XL. *& c. & alibi.*

87. CATHEDRARIIS.] *Scholasticis. nam cathedra, professorum. Ausonius in Professoribus:*

Et te quem cathedram temerè vsurpasse loquuntur: *plurieſq. ibi. Sidonius lib.* VII. Vxor illi de Palladiorum stirpe, qui aut litterarum, aut altarium cathedras tenuerunt: *id est, aut Professores, aut Episcopi fuêre. Significat ergo Seneca, Fabianum re philosophatum, non linguâ tantùm: vt solent isti à scholis.* D

88. SVGILLATIONEM.] *Falsa, obscura. Libri vett.* auertendam aciem non probam. Cauillationem enim. *Lego*: auertendam aciem. Non probam cauillationem esse, retundi debere, *&c. verè, & clarè.*

89. IVS PERDIDIT.] *Plinius lib.* II. *cap.* VII. Ne Deum quidem omnia posse, nullumque habere in præterita ius, præterquàm obliuionis.

90. CENSVRA SVA.] *Rectæ rationis.*

91. IMPOTENTER.] *Meus*, impudenter euicit.

92. SA-

A est pars temporis nostri [92] sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunæ subducta: quam non inopia, non metus, non morborum incursus exagitat. Hæc nec turbari, [93] nec eripi potest: perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tantùm dies, & hi per momenta præsentes sunt: at præteriti temporis omnes, cùm iusseris, aderunt, ad arbitrium tuum se inspici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securæ & quietæ mentis est, in omnes vitæ suæ partes discurrere: occupatorum animi velut [94] sub iugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. Abiit igitur vita eorum in profundum, & vt nihil prodest, quantumlibet ingeras, si non subest quod excipiat, ac seruet: sic nihil refert, quantum temporis detur, si non est vbi subsidat. per [95] quassos foratosque animos transmittitur. Præsens tempus breuissimum est, adeò quidem, vt quibusdam [96] nullum videatur: in cursu enim semper est. fluit & præcipitatur: antè desinit esse, quàm venit: nec magis moram patitur, quàm [97] mundus, aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio, numquam in eodem vestigio manet. Solum
B igitur ad occupatos præsens pertinet tempus: quod tam breue est, vt arripi non possit, & idipsum illis, districtis in multa, subducitur. Denique vis scire, quàm non diu XI.
viuant? vide quàm cupiant diu viuere. Decrepiti senes paucorum annorum accessionem votis mendicant. minores natu seipsos esse fingunt: mendacio sibi blandiuntur: & tam libenter fallunt, quàm si [98] fata vnà decipiant. Iam verò cùm illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pauentes moriuntur, non tamquam exeant de vitâ, sed tamquam extrahantur? [99] stultos se fuisse, quòd non vixerint, clamitant, & si modò euaserint ex illâ valetudine, in otio victuros. Tunc quàm frustra parauerint, quibus non fruerentur, quàm incassum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni spatiosa sit? nihil ex illâ [100] delegatur, nihil aliò atque aliò spargitur, nihil inde [101] fortunæ traditur, nihil negligentiâ interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuum est: tota (vt ita dicam) [102] in reditu est. Quantulacunque itaque abundè sufficit: & ideo quandocunque vltimus dies venerit, non cunctabitur vir sapiens ire ad mortem certo gradu. Quæris fortè, quos occupatos vocem? non
C est quòd me solos putes dicere, quos [103] à basilicâ immissi demum [104] canes eiiciunt; quos aut in [105] suâ vides turbâ speciosiùs elidi, aut [106] in alienâ contemptiùs; quos officia

92. SACRA AC DEDIC.] *Memoriæ & Aeuo tradita. quæ iam finem habet absoluti operis: violari non potest.*

93. NEC ERIPI.] *Martialis:* Et solum hoc ducas, quod fuit, esse tuum. *Noster de Benefic.* III. *cap.* IV. *De Vit. Beat. cap.* VI.

94. SVB IVGO.] *Quod è ligno colla boum coërcet, nec respicere patitur.*

95. QVASSOS.] *Siue potiùs,* cassos.

96. NVLLVM VIDEATVR.] *Plutarcho, inter ceteros, fine libelli De dictione Ei apud Delphos.*

D 97. MVNDVS.] *Cælum.*

CAP. XI. 98. FATA VNA.] *Martialis in tales:*

Non omnes fallis, scit te Proserpina canum.
Personam capiti detrahet illa tuo.

99. STVLTOS SE.] *Ideò apud Euripidem Iphigenia conqueritur, in Supplicibus:*

Οἴμοι· τί δὴ βροτοῖσιν οὐκ ἔστιν τόδε,
Νέους δὶς εἶναι, καὶ γέροντας αὖ πάλιν;
Ἀλλ' ἐν δόμοις μὲν ἤν τι μὴ καλῶς ἔχῃ,
Γνώμαισιν ὑστέραισιν ἐξορθούμεθα.
Αἰῶνα δ' οὐκ ἔξεστιν. εἰ δ' ἦμεν νέοι
Δὶς, καὶ γέροντες, εἴ τις ἐξαμάρτανεν,
Διπλοῦ βίου λαχόντες, ἐξορθούμεθ' ἄν:

Cur à Deo hoc hominibus haud conceditur,
Bis vt iuuentam, bis senectam ætatem agant?
Namque ecce siquid in domibus haud rectè habet,
Sequente curâ posteà emendes licet:
At verò vitam non licet. quòd si senes,
Iuuenesque bis fiamus; id quòd sequius
Factum esset, emendare nobis tunc siet.

100. DELEGATVR.] *Alteri traditur, aut assignatur. à re nummariâ, vbi nomina delegantur.*

101. FORTVNÆ.] *Nam sapiens consilio, non casu, viuit.*

102. IN REDITV.] *A pecuniâ, quæ occupatur, & in fænore est. nihil hîc otiosi.*

103. A BASILICA.] *In quibus iudicia exerceri solita.*

104. CANES.] *Quos custodes & æditui, sub noctem soluebant, aut & immittebant in morantes. Nam publica priuataq; loca etiam canes, adiuncti ianitoribus, tuebantur. Suetonius Vitell. cap.* XVI. *Seneca De Irâ,* III. *cap.* XXXVII. *Petronius in Satyrico. Significat igitur, quosdam ita actuosos, & in caussis deditos, vt vltimi egrederentur, & vix cùm claudendæ Basilicæ essent, canesq; iam soluti immitterentur.*

105. SVA TVRBA.] *Cùm ipsi deducuntur.*

106. IN ALIENA.] *Cùm deducunt, vt clientes.*

cia domibus suis euocant, vt alienis foribus illidant; quos [107] hasta [108] prætoris [109] infa- A
mi lucro, & quandoque [110] suppuraturo, exercet. Quorumdam otium occupatum est.
in villâ, aut in lecto suo, in mediâ solitudine, quamuis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi
molesti sunt: quorundam non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

XII. Illum tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, [111] anxiâ subtili-
tate concinnat, & maiorem dierum partem in æruginosis lamellis consumit? qui in
[112] ceromate (nam, proh facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus) spectator pue-
rorum rixantium sedet? qui [113] vinctorum suorum greges [114] in ætatum & colorum pa-
ria diducit? qui athletas [115] nouissimos pascit? Quid? illos otiosos vocas, quibus apud
tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum [116] decerpitur, si quid proximâ nocte succre-
uit, dum de singulis capillis [117] in consilium itur, dum aut disiecta coma restituitur, aut
deficiens hinc atque illinc [118] in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor
paullò negligentior fuit? [119] tamquam virũ tonderet. Quomodo excandescunt, si quid
[120] ex iubâ suâ decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia [121] in anulos suos B
reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam turbari, quàm comam suam?
qui

107. HASTA.] *Cui subiiciebantur, quæ publicè venibant. Etiam vectigalia sic locata. Ouidius* IV. *de Ponto,*

Aut populi reditus positam componet ad hastam,
Et minui magnæ non sinet vrbis opes.

108. PRÆTORIS.] *Alij* Præconis. *non probo.*

109. INFAMI.] *Nam inuidiam aut odium eæ venditiones ferè habent. addo, quòd famam alienam lædunt. Tacitus, de Corbulone Prætorio, curæ viarum Præfecto:* Quod exitiosum multis, in quorum pecuniam atque famam damnationibus & hastâ sæuiebat.

110. SVPPVRATVRO.] *Ab vlcere occulto, quod tempore in pus & saniem vertit. Talia hæc lucra, inquit. quia interdum mutatio rerum, & rescinduntur quæ sic gesta. puta si in tyrannide, aut si iniquè. Alij legunt,* supputatio, *frigidè.*

CAP. XII. 111. ANXIA SVBTILIT.] *Addiudicandum, germanâne essent, an adulterina. Plinius eaipsâ voce, lib.* XXXIV. *cap.* 11. At mihi maior pars elegantiorum simulare eam scientiam videtur *(dignoscendi Corinthia)* ad segregandos se à ceteris, magis quàm intelligere aliquid subtilius.

112. CEROMATE.] *Loco gymnasij, vbi se vnguento eo linebant. Plinius :* Palæstras athletarum imaginibus, & ceromata sua exornant. *Hieronymus:* Bouem mittere ad ceroma. *Porrò de* Pueris, *quod adiungit: capio ephebos, more Græciæ, certantes luctantesq;. Talem* Glauciam Melioris *describit Statius,* II. *Silu.*

113. VINCTORVM.] *Inergastulis. sed mirabor, si ea diligentia & discretio ætatum colorumq; ibi obseruata. Nisi quis velit pro locis, quò mittendi, item pro opere cui admouendi, sic dispares à domino fuisse. quia alij alibi aptiores, saniores, diuturniores. Puto tamen magis,* victorum, *hic scribendum: & libri sanè,* victorum *ferè habent. Itaque litterula mutetur.* Vietus, *est μιμαεγασμένος: iocosè & contemptim pro* Exoleto. *Sanè ita est. diuites isti occupati, vt exoletos suos disponerent, & per ætates colores q; ordinarent.*

114. IN ÆTATVM.] *Ita meus liber palàm. Dere, Tacitus* X V. *Annal.* Decora seruitia, & pari ætate habebat. *Ammianus* X I V. Postrema multitudo spadonum, à senibus in pueros desinens. *Vides per ætatum gradus distingui. quod idem deceat Lucan.* X.

Tunc famulæ numerus turbæ, populusq; minister.
Discolor hos sanguis, alios distinxerat ætas:
Hæc Libycos, pars iam flauos gerit altera crines.

Ipse Seneca epist. X C V. Agmina exoletorum, per colores nationesque distincta. C

115. NOVISSIMOS.] *An* notissimos? *an* nouitios? *Sed hæc mihi suspecta. si vulgatum tenes,* poscit *legam: id est, postremos istos aduocat, & se oblectat. Pasci tamen & saginari athletæ solent, scio: sed sententiola tota caliginosa est, nec instituto apta.*

116. DECERPITVR.] *Volsellis.*

117. IN CONSILIVM.] *Iocosè, iudiciali verbo. Iuuenalis, de fœminâ capillos disponente:*

Est in consilio materna, admotaque lanis,
Emeritâ quæ cessat acu. sententia prima
Huius erit, post hanc ætate atq; arte minores
Censebunt.

118. IN FRONTEM.] *Nempe si deficit, vt ait, & caluastèr esse incipit. Aliis placet, formæ causâ factum. vt in Horatio:* D

Insignem tenui fronte Lycorida:
& fœminæ sic volebant, nescio an viri.

119. TAMQVAM VIRVM.] *Quos cultus neglectus decet. Notat & obiter mollitiem. In totâ re similia vide apud Musonium, in Stobæi Serm.* VI.

120. EX IVBA.] *Anulis pendulis, cincinnisque, instar iubæ. Seneca epist. vlt.* Quid capillum ingenti diligentiâ comis? in quolibet equo densior iactabitur iuba.

121. IN ANVLOS.] *Martialis:*

Vnus de toto peccauerat orbe comarum
Anulus, incertâ non benè fixus acu.

Iuuenalis:

—— pectitque comas, & voluit in orbem.

Fœmina-

A qui non ſolicitior ſit de capitis ſui decore, quàm de ſalute? qui non comptior eſſe malit, quàm honeſtior? Hos tu otioſos vocas, inter pectinem ſpeculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, diſcendis canticis operati ſunt: dum vocem cuius rectum curſum natura & optimum & ſimpliciſſimum fecit, inflexu modulationis inertiſſimæ torquent? Quorum digiti aliquod inter ſe carmen metientes ſemper [122] ſonant: quorum cùm ad res ſerias, ſæpe & triſtes, adhibiti ſunt, exauditur tacita modulatio? non habent iſti otium, ſed iners negotium. Conuiuia mehercule horum non poſuerim inter vacantia tempora, cùm videam quàm ſoliciti [123] argentum ordinent, quàm diligenter exoletorum ſuorum tunicas [124] ſuccingant, quàm ſuſpenſi ſint, quomodo [125] aper à coco exeat: quantâ celeritate, [126] ſigno dato, [127] glabri ad miniſteria diſcurrant: [128] quantâ arte ſcindantur aues in fruſta non enormia: quàm curiosè infelices puerùli ebriorum [129] ſputa detergeant. Ex his elegantiæ lautitiæque fama captatur, & vſque eò in omnes vitæ [130] ſucceſſus mala ſua illos ſequuntur, vt nec bibant ſine ambitione, nec edant. Nec
B illos quidem inter otioſos numeraueris, qui ſellâ ſe & lecticâ huc & illuc ferunt, & ad geſtationum ſuarum, quaſi deſerere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lauari debeant, quando [131] natare, quando cœnare, alius admonet: & vſque eò nimio delicati animi languore ſoluuntur, vt per ſe ſcire non poſſint, an eſuriant. Audio quendam ex delicatis (ſi modò deliciæ vocandæ ſunt, vitam & conſuetudinem humanam dediſcere) cùm ex balneo inter manus elatus, & in ſellâ poſitus eſſet, dixiſſe interrogando, [132] *Jam ſedeo?* Hunc tu ignorantem an ſedeat, putas ſcire an viuat, an videat, an otioſus ſit? Non facilè dixerim, vtrùm magis miſerear, ſi hoc ignorauit, an ſi ſe ignorare finxit. Multarum quidem rerum obliuionem ſentiunt, ſed multarum & imitantur: quædam vitia illos, quaſi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis & contempti hominis eſſe videtur, ſcire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quàm fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioſo in hoc vnum ſæculo, proceſſit, vt iam mimorum [133] arguere poſſimus
C negligentiam. [134] Eſſe aliquem, qui vſque eo deliciis interierit, vt an ſedeat, alteri credat? Non

Fœminarum erat, ſed & molles iſti vſurpabant. Artemidorus II. *Oniroer. cap.* VI. πλέκεσθαι δὲ, γυναιξὶ μόναις συμφέρει καὶ ἀνδράσι τοῖς ἔθος ἔχουσι: Capillos videri in ſomnio flecti in orbem, ſolis fœminis conducit, & virorum iis qui aſſuêrunt. *Fabius lib.* I. Velli & comam in gradus frangere, quamlibet hæc inuaſerint ciuitatem, non erit conſuetudo. *Idem* XII. Ne intonſum caput, non in gradus atque anulos comptum. *De hac plicaturâ, adi Martianum Capellam lib.* IV. *initio.*

122. SONANT.] *At digiti in eâ menſione vix ſonant: igitur fortaſſe*, ſunt.

123. ARGENTVM.] *Menſæ miniſterium, in abaco ſiue Delficâ diſponant.*

D 124. SVCCINGANT.] *Horatius:*

Præcincti vt rectè pueri comptiq; miniſtrent.

Homerus, de Eumæo:

Ὡς εἰπὼν, ζωσῆρι θοῶς συνέεργε χιτῶνα.

125. APER A COCO.] *An in tempore aſſus, & in ἀκμῇ ſuâ ac vigore. Aly libri*, à coco cæſus exeat: *quod interpretatus ſum Poliorceticôn lib.* IIII. *Dialog.* I. *Editum tamen magis nunc probo, & teneo; quia meliores ſic libri.*

126. SIGNO DATO.] *A ſtructore, vel Domino. Noſter in Epiſt.* XCV. Tranſeo miniſtratorum turbam, per quos, ſigno dato, ad auferendam cœnam diſcurritur. *Trimalcio ille Petronianus* ſymphoniâ ſignum *hoc dari curabat.*

127. GLABRI.] *Paullo antè* Exoleti: *& vides* Vietos *iſtos, vt ſuprà dixi in miniſteriis ferè fuiſſe.*

128. QVANTA ARTE.] *Epiſt.* XLVII. Alius pretioſas aues ſcindit, pectus & clunes, certis ductibus circumferens eruditam manum, in fruſta excutit. *De vitâ beat. cap.* XVII. Et eſt aliquis ſcindendi obſonij magiſter.

129. SPVTA DETERG.] *Vide epiſt.* XLVII.

130. SVCCESSVS.] *An* ſeceſſus? *non in publico ſolùm ambitioſi & in pompam compoſiti ſunt, ſed domi & interiore vitâ.*

131. NATARE.] *Meus* pernoctare: *aly*, noctare. *ex quo Pincianus*, vectare. *At iam præiuit de Geſtatione: neſcio igitur an*, vnctare, *pro vngere. Vulgatam explices*, natare *in piſcinâ.*

132. IAM SEDEO?] *Simile, quod in Stobæi Serm.* XXIX. *legitur, etſi ab aliâ cauſâ.* Νικίας δὲ ὅτως ἦν φιλόπονος, ὥςε πολλάκις ἐρωτᾶν τὺς οἰκέτας, εἰ λέλακε, καὶ εἰ ἥρηκεν; Nicias autem ita in labore deditus, vt ſæpe ſeruos interrogaret an lauiſſet? an pranſus eſſet?

133. ARGVERE.] *Meus voce auget*, arguere minimè poſſimus: *an*, mimicè?

134. ESSE ALIQVEM.] *Rectè, & indignanter. meus tamen*, putas eſſe. *ex quo vellem*, Pudor: eſſe aliquem.

XIII. Non est ergo otiosus hic: aliud nomen imponas. æger est, imò mortuus est. Ille otio- A
sus est, cui otij sui sensus est: hic verò semiuiuus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse? Persequi singulos longum est: quorum aut [135] latrunculi, aut pila, aut [136] excoquendi in sole corporis cura, consumpsere vitam. Non sunt otiosi, quorum voluptates multum negotium habent. Nam de illis nemo dubitabit, quin operosè nihil agant, qui in litterarum [137] inutilium studiis detinentur: quæ iam apud Romanos quoque magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere quem numerum [138] remigum Vlixes habuisset: [139] prior scripta esset Ilias, an Odyssea: præterea an [140] eiusdem esset auctoris. Alia deinceps huius notæ: quæ siue contineas, nihil tacitam conscientiam iuuant; siue proferas, [141] non doctior videberis, sed molestior. Ecce [142] Romanos quoque inuasit inane studium [143] superuacua discendi. His diebus audiui quemdam sapientem referentem, quæ primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. [144] Primus nauali prælio Duillius vicit, primus Curius dentatus in triumpho duxit [145] elephantos. Etiamnum ista, & si ad veram glo- B
riam non tendunt, circa ciuilium tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia: est tamen quæ nos speciosâ rerum vanitate detineat. Hoc quoque quærentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit nauem conscendere? Claudius is fuit: [146] Caudex ob hoc ipsum appellatus, [147] quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicæ tabulæ, codices dicuntur: & naues [148] nunc quo-

CAP. XIII. 135. LATRVNCVLI.] *Vide De Tranquill. cap.* XIV. *Epist.* CXVII.

136. EXCOQVENDI.] *De Tranquill. cap.* III. Quidam sole, & exercitatione corporis diem ducunt. *Insolabant se, & vngebant, & per plurimum sæpe diem. Persij Scholiastes, ad illud* -assiduo curata cuticula sole. Curata scilicet à chromatiariis. nam chromatiarij dicuntur colorarij, qui toto die in arenâ vel in sole.

137. INVTILIVM.] *Vtinam ne hodie! sed illud oraculum sedeat:*

Ὁ χρήσιμ' εἰδὼς, ἀχρὸ πολλ' εἰδὼς, σοφός:
Qui fructuosa, non qui multa scit, sapit.

138. REMIGVM.] *Non enim expressit Homerus. sed per argumenta captabant: vt quòd Alcinous eidem Vlyssi nauem dedit, & in eâ* LII. *viros: & quæ talia notabant.*

139. PRIOR SCRIPTA.] *Eustathius:* Ἐζήτασαν ἄλλοι πρὸς ἀκρίβειαν, ἐὰν ἡ Ἰλιὰς ἢ Ὀδυσσείας πρεσβυτέρα πεποίηται, ἢ καὶ ἀνάπαλιν: Quæsiuerunt curiosè alij, an prior Vlyssæâ Ilias scripta esset, an contrà. *Caussa dubitandi, quia multa in Iliade, quæ intelligi sine Vlyssea non possunt; & quasi ibi dicta omittit. Nugæ. mente deformauerat totum opus vir diuinus: ideo alia alibi dicit, aut differt.*

140. EIVSDEM AVCT.] *Quis ille qui dubitat? non legi, & fatuus qui fecit. Hoc tantùm, plagij accusatum eum à quibusdam, quasi mulier quædam Phantasia nomine, scripsisset hos libros, & in templo Vulcani deposuisset, opido Memphi. Homerum venientem in Aegyptum repperisse, abstulisse, vindicasse. O vanissimam φαντασίαν!*

141. NON DOCTIOR.] *Scitè hoc Aristippus:* Sicut non qui plurimum comedunt aut exercentur, meliùs valent his qui necessaria adsumunt: sic non qui plurima, sed qui vtilia legerunt, habendi sunt eruditi.

142. ROMANOS.] *Tiberio, vel inter primos, auctore. Suetonius cap.* LXX. Maximè curauit notitiam historiæ fabularis, vsque ad ineptias & derisum. Nam & Grammaticos eiusmodi ferè quæstionibus experiebatur: Quæ mater Hecubæ? quod Achilli nomen inter virgines fuisset? quid Sirenes cantare sint solitæ?

143. SVPERVACVA.] *Et quæ scire tantùm, eò vt scias, pertinet: vt ait noster alibi.*

144. PRIMVS DVILLIVS.] *In lapide, ab illo æuo:* C
Rem nauebous marid consol primus gessit. *Tamen ante eum C. Mænius classe, vel classiculâ, Antiates vicit: & inde Rostra illa in foro. Florus* I. *cap.* XI.

145. ELEPHANTOS.] *Plinium vide* VIII. *cap.* VI. *Florum* I. *cap.* XVIII.

146. CAVDEX.] *Suetonius Tib. cap.* II. *Polybius* I. *qui nauibus Locrensium, Tarentinorum, Neapolitanorum vsum scribit, ad traiectum. Auctor de viris illustribus:* App. Claudius Caudex Cæci frater fuit. primò, ad explorandos hostes, fretum piscatoriâ naue traiecit. *Et ab eâ naui ego dictum malim, quàm quòd iusserit conscendere naues, vt noster. Nam minores illas, sic appellant. Ausonius:*

Nauita caudiceo fluitans super æquora lembo.

Nonius: Codicarias naues etiamnunc consuetudo appellat, eò quòd (*lego* eas, quæ) in fluminibus sint vsui. *Sallustius* IV. *Hist.* Contendit ad flumen Eufratem. & quanquam ad id naues codicariæ, occultè per hiemem fabricatæ, aderant. *Adde in eâ voce Festum.* Caudicarij, *sunt ipsi nautæ qui Tiberi annonam subuehunt. Cod. Theodos. l.* I. De canone frumentario vrbis Romæ. *l.* IX. *De Suariis. Inscriptio vetus, in Smetio fol.* LXX. MENSORES PORTVENSES, QVIBVS VETVS FVIT CVM CAVDICARIIS DIVTVRNVM QVE CERTAMEN.

147. QVIA PLVRIVM.] *Ex Varrone, apud Nonium:* Quòd antiqui plures tabulas coniunctas, Codices dicebant: à quo in Tiberi naues Codicarias appellamus.

148. NVNC QVOQVE QVÆ.] *Malim transponi*

A quoque, quæ ex antiquâ consuetudine per Tiberim commeatus subuehunt, caudicariæ vocantur. Sanè & hoc ad rem pertineat, quòd Valerius [149] Coruinus primus Messanam vicit, & [150] primus ex familiâ Valeriorum, vrbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paullatimque vulgò permutante litteras, Messalla dictus est. Num & hoc quemquam curare permittas, quòd primus L. Sulla in circo [151] leones solutos dedit, cùm alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis à rege Boccho iaculatoribus? & hoc sanè remittatur. Num & Pompeium primum in circo elephantorum [152] duodeuiginti pugnam edidisse, commissis more prælij [153] noxiis hominibus, ad vllam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos principes, vt fama tradidit, bonitatis eximiæ, memorabile putauit spectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant? parùm est. lancinantur? parùm est: ingenti mole animalium obterantur. Satius erat ista in obliuionem ire, ne quis postea potens disceret, inuideretque rei minimè humanæ.

O quantum caliginis mentibus humanis obiicit magna felicitas! Ille se supra rerum XIV.
B naturam esse tunc credidit, cùm tot miserorum hominum cateruas [154] sub alio cælo natis beluis obiiceret; cùm bellum inter tam disparia animalia committeret; cùm in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet, mox plus ipsum fundere coacturus. At idē postea Alexandrinâ perfidiâ deceptus, vltimo mancipio transfodiendum se præbuit, tum demum intellectâ inani iactatione cognominis sui. Sed vt illò reuertar, vnde decessi, & in aliâ materiâ ostendam superuacuam quorumdam diligentiam: idem narrabat, Metellum victis in Siciliâ Pœnis, triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum [155] centum & viginti captiuos elephantos duxisse: [156] Sullam, vltimum Romanorum protulisse pomœrium, quod nunquam prouinciali, sed [157] Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quàm [158] Auentinum montem extra pomœrium [159] esse, vt ille affirmabat, propter alteram ex duabus caussis: aut quòd plebs eò secessisset, aut quòd Remo auspicante illo loco aues non addixissent. Alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta sunt, aut mendacij similia. Nam vt conce-
C das omnia eos fide bonâ dicere, vt [160] ad præstationem scribant: tamen cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem iustiorem, quem liberaliorem

poni leuiter: nunc quoque ex antiquâ consuetudine, quæ per Tib.

149. CORVINVS.] *Errat. habuit cognomen* Maximi. *Fasti Capitolini*: M. Valerius, M. F. M. N. Maximus, qui in hoc honore Messalla appellatus est. *Id factum anno V.* CDXC. *Macrobius* I. *Satur.* Valerius Maximus, postquàm Messanam vrbem nobilissimam Siciliæ cepit, Messalla cognominatus est.

150. PRIMVS EX.] *Benè additum, ex câ familiâ: nam ex aliis, ante eum adepti hunc honorem. vt Marcus Coriolanus, Sergius Fidenas.*

D 151. LEONES SOLVTOS.] *Rem satis notabilem, miror non notatam aliis esse. At Liuij in hac parte scripta desiderantur: Plinius silet. qui hoc dumtaxat,* L. Sullam centum iubatorum leonum pugnam, primum omnium, in Prætura dedisse. *Caute lege, nec ad numerum solum, sed ad tales, id est iubatos adstringe: alioqui assertio lababit. Sed nihil ipse aut alij de* solutis: *id est, qui catenis aut vinclis non alligarentur, & pleno impetu ac robore vti possent. Obserua, siquis res Venationis Romanæ.*

152. DVODEVIGINTI.] *Plinius*: Pompeij quoque altero Consulatu, dedicatione templi Veneris Victricis, pugnauêre in Circo XX. aut vt quidam tradunt XIIX. elephanti Gætulis ex aduerso iaculantibus.

153. NOXIIS.] *Ita vulgò fiebat, & Seneca non nimis intentus scripsit. At Plinius iam dixit,* Gætulos *cum iis commissos: quos noxæ damnatos non opinor.*

CAP. XIV. 154. SVB ALIO.] *Ergo non de* Gætulis *cum Plinio & re gestâ, censet: sed, vt dixi, populariter scripsit.*

155. CENTVM ET XX.] *Ita & Liuij epitoma* XIX. *At Orosius, Eutropius, Florus, variant in numero; tamen accedunt. Plinius vniuersè effert:* L. Metellus, qui plurimos *(ita lege)* elephantos primo bello Punico duxit in triumpho. *Sidonius, Panegyrico ad Anthemium*, elephanta frequentem *pariter dixit, sed non adnumerauit.*

156. SVLLAM VLTIMVM.] *Assertio falsa, nisi* Romanos *intellegit in libertate: quomodo* Cassius & Brutus, vltimi Romanorum, *aliis dicti. Nam certè post eum Iulius & Augustus Cæsares: quâ de re ad Annalem* XII. *Taciti scripsi. Ipsum ibi Tacitum vide, & Vopiscum in Aureliano.*

157. ITALICO AGRO.] *Miror. & quæ ratio est?*

158. AVENTINVM.] *De totâ re, adi Agellium libro* XIII. *cap.* XIV.

159. ESSE.] *Ego hoc interrogatione acuam.*

160. AD PRÆSTATIONEM.] *Id est, vt ipsi scripti dictique periculum suscipiant: & nisi ita sit, luant.*

161. No-

raliorem facient? Dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an satius esset nullis studiis admoueri, quàm his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiæ vacant: soli viuunt. nec enim suam tantùm ætatem benè tuentur: omne æuum suo adiiciunt. Quidquid annorùm ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingratissimi sumus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, nobis nati sunt, [161] nobis vitam præparauerunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: [162] nullo nobis sæculo interdictum est: in omnia admittimur: & si magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis angustias libet, multum per quod spatiemur temporis est. [163] Disputare cum Socrate licet, [164] dubitare cum Carneade, cum Epicuro [165] quiescere, hominis [166] naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis [167] excedere, cum rerum naturâ [168] in consortium omnis æui [169] pariter incedere. Quidni ab hoc exiguo & caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quæ immensa, quæ æterna sunt, quæ cum melioribus communia? Isti qui per officia discurrant, qui se aliosque inquietant, cùm benè insanierint, cùm omnium limina quotidie perambulauerint, nec vllas apertas fores præterierint, cùm per diuersas domos [170] meritoriam salutationem circumtulerint: quotumquemque ex tam [171] immensâ, & variis cupiditatibus districtâ, vrbe poterunt videre? quàm multi erunt, quorũ illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoueat? quàm multi, qui illos, cùm diu torserint, simulatâ festinatione transcurrant? quàm multi per refertũ clientibus atrium prodire vitabunt, & per obscuros ædiũ aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere, quàm excludere. quàm multi hesternâ crapulâ semisomnes & graues, illis miseris [172] somnũ suum rumpentibus, vt alienum [173] exspectẽt, vix alleuatis labiis [174] insusurratum millies nomen, oscitatione superbissimâ reddent? Hos in [175] veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, & Democritum, ceterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastum volent habere quam familiarissimos. nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad se beatiorem, amantioremq; sui dimittet, nemo quemquam vacuis à se manibus abire patietur. Nocte conueniri, & interdiu, ab omnibus mortalibus possunt. Horum te [176] mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, suos tibi contribuet: nullius ex his sermo periculosus erit, nullius [177] amicitia capitalis, nullius

XV. [178] sumptuosa obseruatio. Feres ex his, quidquid voles: per illos non stabit, quo minus

161. NOBIS VITAM.] *Velim*, viam.

162. NVLLO NOBIS SÆC.] *Omnia tempora, omnis orbis, nobis patet & reclusus est. O rem pulchram, ô magnam, si quis consideret!*

163. DISPVTARE.] *Nam hoc eius proprium, & semper ille διαλογίσης & inquisitor.*

164. DVBITARE.] *Quod Academiæ proprium, quæ variè deinde secta.*

165. QVIESCERE.] *Qui finis Epicuro, vacare perturbationibus, & in tranquillo esse.*

166. NATVRAM.] *Hanc corruptam & effrænem. Alioqui finis, iuxta Stoicos, viuere secundùm naturam.*

167. EXCEDERE.] *Ita videbantur; sed rectâ interpretatione, vt Diogenes aiebat, μιμεῖσθαι τὰς χοροδιδασκάλους. καὶ γὰρ ἐκείνους ὑπὲρ τὸν τόνον ἐκβαίνειν, ἵνα τοὺς λοιποὺς ἅψασθαι τοῦ προσήκοντος τόνου*: imitari magistros chori. nam & illos aliquid super tonum excedere, vt alij ad iustum & consonum eum accedant: *Laertius.*

168. IN CONSORTIVM.] *Id est, cum Naturâ illâ æternâ, & rerum parente, omnia præterita, & præsentia videre, ac nosse. Natura autem illa Deus.*

169. PARITER.] *Meus*, patiatur.

170. MERITORIAM.] *Quæ aliquid meretur, aut exspectat. Non enim gratuita est. Ita* meritoria vehicula, equi, cubicula.

171. IMMENSA.] *Spectat ad magnitudinem Romæ, satis à me alibi assertam.*

172. SOMNVM SVVM.] *Iuuenalis*:

- habet Trebius propter quod rũpere somnum
Debeat, & ligulas dimittere, sollicitus ne
Tota salutatrix iam turba peregerit orbem.

173. EXSPECTENT.] Donec Bithyno libeat vigilare tyranno.

174. INSVSVRRATVM.] *A nomenclatoribus. qui ideo* Farctores *dicti (ait Festus)* quòd clàm velut infarcirent nomina salutatorum in aurem.

175. VERIS OFFICIIS.] *Verè officiosos esse, & vtiliter alios colere.*

176. MORI NEMO.] *Tibi ô Seneca factum. Colere Neronem tuum, forma, docere: quo præmio? mortis.*

177. AMICITIA CAPITALIS.] *Vt in Seiano, ac talibus: quos coluisse, fraudi fuit.*

178. SVMPTVOSA.] *Nam munera & ipsis dabant, suis illis patronis siue, vt appellabant, regibus (in Na-*

A minus quantum plurimum ceperis, haurias. Quæ illum felicitas, quàm pulchra senectus manet, qui se in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, à quibus audiat verum sine contumeliâ, laudetur sine adulatione, ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere, non fuisse [179] in nostrâ potestate, quos sortiremur parentes: [180] sorte nobis datos. nobis verò ad nostrum arbitrium [181] nasci licet. Nobilissimorum ingeniorum [182] familiæ sunt. elige in quam adsciſci velis: non in nomen tantùm adoptaberis, sed in ipsa bona. quæ non erunt sordidè nec malignè custodienda: maiora fient, quò illa pluribus diuiseris. Hi tibi dabunt ad æternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eiiciet, subleuabunt: hæc vna ratio est extendendæ mortalitatis, imò in immortalitatem vertendæ. Honores, monumenta, quidquid aut [183] decretis ambitio [184] iussit, aut operibus exstruxit, citò subruitur: nihil non longa demolitur vetustas, [185] & mouet ocius, quod consecrauit. Sapientiæ noceri non potest. nulla delebit ætas præsens, nulla diminuet sequens, ac dein-

B de semper vlterior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem [186] in vicino versatur inuidia: simpliciùs longè posita mirамur. Sapientis ergo multum patet vita: non idem illum qui ceteros terminus includit. solus generis humani legibus soluitur: omnia illi sæcula, vt Deo seruiunt. Transiuit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. instat? hoc vtitur. venturum est? hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in vnum collatio. Illorum breuissima ac solicitissima ætas est, qui præteritorum obliuiscuntur, præsentia negligunt, de futuro timent: cùm ad extrema venerint, serò intelligunt miseri, tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse. Nec est quòd hoc XVI.
argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum [187] mortem inuocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipsa quæ metuunt. mortem sæpe ideò optant, [188] quia timent. Illud quoque argumentum non est, quod putes diu viuentium, quòd sæpe illis longus videtur dies: quòd dum veniat condictum tempus cœnæ, tardè ire horas queruntur. nam si quando illos deserunt occupationes, in

C otio relicti æstuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Iaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue est: tam mehercules, quàm cùm dies muneris gladiatorij edictus est, aut cùm alicuius alterius vel spectaculi vel voluptatis exspectatur [189] constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratæ rei longa dilatio est. At illud tempus, quod amant, breue est, & præceps, breuiusque multo fit suo vitio: aliunde enim aliò transfugiunt, & consistere in vnâ cupiditate non possunt. non sunt illis longi dies, sed inuisi. At contrà, quàm exiguæ noctes videntur, quas in complexu scortorum, aut vino exigunt? Inde etiam poetarum furor, fabulis huma-

(in Natali, in Opere nouo, in Nuptiis, aliaq; etcásione:) & item seruis eorum admissionalibus, aut qui ad limen. Iuuenalis:

——quid das, vt Cossum aliquando salutes?
Idem: ——præstare tributa clientes
D Cogimur, & cultis augere peculia seruis.

CAP. XV. 179. IN NOSTRA POTEST.] *Arrianus* 1. *Dissertat. cap.* XII. Me miserum! patrem habeo talem, & matrem. Quid ergo? tibi nascituro potestásne data eligendi, & dicendi: Iste cum istâ, istac horâ congrediatur, vt egò nascar? non est data.

180. SORTE NOBIS.] *Ita est, sed tamen offendit repetitio, & præcesſit, quos sortiremur: ac possint tres ea vocula abesse.*

181. NASCI.] *Animis sortiri parentes, quos libet.*

182. FAMILIÆ.] *Cicero* III. *De Orat.* A Socrate proseminatæ sunt quasi familiæ, dissentientes inter se & multum disiunctæ. *Idem* II. *De Diuinat.* Peripateticorum familia: *id est, secta, & doctrina.*

183. DECRETIS.] *De aliquo honorando.*

184. IVSSIT.] *Aliena ambitio iussit, & nobis ablandiens. sciuit, hoc & hoc fieri.*

185. ET MOVET OCIVS.] *Ex librorum vestigiis, hic vacillantium, legas:* At manet otium quod consecrauit sapientia: ei nocere non potest. *Siue etiam:* & mouet. At iis quos consecrauit sapientia, noceri non potest.

186. IN VICINO.] *Velleius Paterculus:* Præsentia inuidiâ, præterita veneratione prosequimur: & his nos obrui, illis instrui credimus.

CAP. XVI. 187. MORTEM INVOCANT.] *Democritus:* Ἀνοήμονες τὸ ζῆν φυγέοντες, ζῆν ἐθέλωσι δείματι αἴδεω: Stulti, vitam odientes, viuere cupiunt mortis metu.

188. QVIA TIMENT.] *Idem sapiens:* Ἄνθρωποι τὸν θάνατον φεύγοντες, διώκουσιν: Homines mortem fugientes, appetunt.

189. CONSTITVTVM.] *Dies tempúsve statutum, & dictum. Varro de R. R.* II. Cùm alius conuiciatus esset, qui tam serò venisset ad constitutum.

190. Dv-

humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter, voluptate concubitus delenitus, A
190 duplicasse noctem. Quid aliud est vitia incendere, quàm auctores illis inscribere
deos, & 191 dare morbo, exemplo 192 diuinitatis, excusatam licentiam? Possunt istis non
breuissimæ videri noctes, quas tam carè mercantur? diem noctis exspectatione perdunt,
noctem 193 lucis metu. Ipsę voluptates eorum trepidę, & variis terroribus inquietę sunt,
subitóque cum maximè exsultantes sollicita cogitatio: *Hæc quàm diu?* Ab hoc affectu reges
suam fleuere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ suæ delectauit, sed venturus ali-
quando finis exterruit. Cùm per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec nu-
merum eius, sed 194 mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lacrimas
fudit, quòd intra centum annos nemo ex tantâ iuuentute superfuturus esset. At illis erat
admoturus fatum ille ipse, qui flebat, perditurusque alios in terrâ, alios in mari, alios in
prælio, alios in fugâ: & intra exiguum tempus consumpturus illos, quibus centesimum
XVII. annum timebat. Quid, quòd gaudia quoque eorum trepida sunt? non enim soli-
dis caussis innituntur, sed eâdem quâ oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes B
tempora esse, etiam ipsorum confessione misera: cùm hæc quoque, quibus se attollunt,
& supra hominem efferunt, parùm sincera sint? 195 Maxima quæque bona sollicita sunt:
nec vlli fortunæ minùs bene, quàm optimæ, creditur. Aliâ felicitate ad tuendam felici-
tatem opus est: & pro ipsis, quę successerunt votis, vota facienda sunt. Omne enim, quod
fortuitò euenit, instabile est: quò altiùs surrexit, vergit proniùs in occasum. neminem
porrò casura delectant. Miserrimam ergo necesse est, non tantùm breuissimam, vitam
eorum esse, qui magno parant labore, quod maiore possideant: operosè assequuntur quę
volunt, anxij tenent quæ assecuti sunt. Nulla interim numquam ampliùs rediturі tem-
poris est ratio. Nouæ occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambi-
tionem ambitio: miseriarum non finis quæritur, sed materia mutatur. Nostri nos hono-
res torserunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare desiuimus? suffragato-
rès incipimus. 196 Accusandi deposuimus molestiam? iudicandi nanciscimur. Iudex
desiit esse? quæsitor est. Alienorum bonorum mercenaria procuratione consenuit? suis C
opibus detinetur. Marium 197 caliga dimisit? consulatus exercet. Quintius dictaturam
properat euadere? ab aratro reuocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ 198 maturus rei
Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, 199 sui consulatus decus, fraterni 200 sponsor:
ni per ipsum mora sit, 201 cum Ioue reponetur? 202 ciuiles seruatorem agitabunt seditio-
nes

190. DVPLICASSE.] *Passim poëtæ*, triplicasse: *nec ideò tamen hic rescribam. Nam aly aliter. vt Diuus Hieronymus:* Duas noctes Iupiter copulauit, vt magnæ fortitudinis Hercules nasceretur. *Statius* I V. *Silu.*

O bona nox, iunctaq; vtinâ Tyrinthia Lunâ!

191. DARE MORBO.] *Vitio, affectui: Stoico sermone. Inde Sani, & Insani.*

192. DIVINITATIS.] *Nam vt Ion ille apud Euripidem, Phœbi libidines accusans:*

——— ἀνέτ' ἀνθρώπους κακῶς
Λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν κακὰ
Μιμούμεθ', ἀλλὰ τοὺς διδάσκοντας τάδε:

——— hominibus haud nunc ampliùs
Fas est malè loqui aut carpere, ipsi cùm Deûm
Imitamur acta; sed Deos, hæc qui docent.

Seneca De Vit. beat. cap. XXVI. Quibus nihil aliud actum est, quàm vt pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent.

193. LVCIS METV.] *Dum trepidè eâ fruuntur, cogitatione venturæ mox lucis.*

194. MENSVRAM.] *Herodotus* VII. *connumeratos ita ait, vt* decem millia simul in vnum locum venirent, iisque sepem circumdarent vmbilico tenus: tum iterum alia dena, & sic deinceps. *De Xerxe sunt ista.*

CAP. XVII. 195. MAXIMA QVÆQVE.] *Aeschylus, in Septem ad Thebas:* πρόφρυμνα δ' ἐπὶ ἐσθλαῖς φέρει ἀνδρῶν ἀλφηστῶν ὄλεος ἀγαυπαχυθής: Citò casum minatur & adfert virorum felicium fortuna, nimis pinguis.

196. ACCVSANDI.] *Communius esset,* actitandi.

197. CALIGA.] *Desiit gregarius miles esse.*

198. MATVRVS.] *Annos natus* XXIV.

199. SVI CONSVLATVS.] *Duos gessit. vide Fastos.* D

200. SPONSOR.] *Nam diffidebant L. Scipioni, nec temerè ei Consuli bellum Antiochi credebant. Ipse intercessit, & legatum se fratri iturum promisit. Ita quasi de successu spopondit.*

201. CVM IOVE.] *Ex Valerio interpretare, lib.* IV. *cap.* 1. Voluerunt illi (*Africano*) statuas in comitio, in rostris, in curiâ, in ipsâ denique Iouis opt. max. cellâ ponere; voluerunt imaginê eius, triumphali ornatu indutam, puluinaribus Capitolinis applicare; voluerunt continuum Consulatũ. quorum nullum sibi neque plebiscito dari, neque Sc^to decerni patiendo, pæne tantum in honõribus recusandis gessit, quantum in emerendis. *Adde eumdem* VIII. *cap.* XV.

202. CIVILES.] *Tribuniciæ, & in togâ. Ista autem*

A nes, & post fastiditos à iuuene diis æquos honores, iam senem contumacis [203] exsilij delectabit ambitio. Numquam deerunt vel felices, vel miseræ solicitudinis caussę: per occupationes [204] intercludetur otium: numquam agetur, semper optabitur. Excer- XVIII.
pe itaque te vulgo, Paulline carissime, & in tranquilliorem portum, [205] non pro ætatis spatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim priuatas sustinueris, partim publicas [206] in te conuerteris. Satis iam per laboriosa & inquieta documenta exhibita virtus est: experire quid in otio faciat. Maior pars ætatis, certè [207] melior, Reip. data sit: aliquid temporis tui sume etiam tibi. Nec te ad segnem aut inertem quietem voco: non vt somno, & caris turbę voluptatibus, quidquid est in te indolis viuæ, demergas. Non est istud quiescere. inuenies maiora omnibus adhuc strenuè tractatis operibus, quæ repositus & securus agites. Tu quidem [208] orbis terrarum rationes administras, tam abstinenter quàm alienas, tam diligenter quàm tuas, tam religiosè quàm publicas. in officio amorem consequeris; in quo [209] odium vitare difficile est: sed
B tamen, mihi crede, satius est vitæ suæ rationes, quàm frumenti publici nosse. Istum animi vigorem, rerum maximarum capacissimum, à ministerio [210] honorifico quidem, sed parùm ad beatam vitam apto, ad te reuoca: & cogita, non id egisse te ab ætate primâ, omni cultu studiorum liberalium, vt tibi multa millia [211] frumenti committerentur. maius quiddam & altius de te promiseras. Non deerunt & frugalitatis exactę homines, & laboriosæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta sunt, quàm nobiles equi: quorum generosam pernicitatem quis vmquam graui sarcinâ pressit? Cogita præterea, quantum sollicitudinis sit, ad tantam te molem obiicere. [212] cum ventre humano tibi negotium est: nec rationem patitur, nec æquitate mitigatur, nec vllâ prece flectitur populus esuriens. Modò intra paucos illos dies, quibus C. Cæsar periit, si quis inferis sensus est, hoc grauissimè ferens, quòd [213] decedebat populo Romano superstite, septem aut octo certè dierũ cibaria [214] supereſſe, dum ille [215] pontes [216] nauibus iungit, & viribus imperij [217] ludit, aderat [218] vltimum malorum obsessis quoque, alimentorum
C egestas.

autem accusationes, ob pecuniam Asiaticam non ex fide (ita aiebant) administratam.

203. EXSILII.] *Quod Linterni egit, ibi mortuus. Seneca, epist.* LXXXVI. *Liuius* XXXVIII. *diffusè, Valerius* V. *cap.* III.

204. INTERCLVDETVR.] *Meus*, vitæ. *bene, si distinguis:* per occupationes vitæ, otium numquam agetur.

CAP. XVIII. 205. NON PRO ÆTATIS.] *Id est, plus diutiusq́; iactatus, quàm ætas tua ferre videbatur. Apparet iuuenem, aut certè viridem ad hoc munus venisse: vt & mox*, Maior pars ætatis, certè melior reip. data sit. *Et cap. seq.* Nunc dum calet sanguis.

D 206. IN TE CONVERT.] *Fidem eius obiter laudat, & quòd inimicitias aut odia, vsui publico susceperit, licitum vitare.*

207. MELIOR.] *Viridis & integra.*

208. ORBIS TERRARVM.] *Omnino præfectus annonæ fuit, nec audio qui Vectigalibus præponunt. Nam diu in isto munere fuit: in illo, non potuit. Quòd autem ait* orbis terrarum: *quid miri? nam etsi ex Africâ & Aegypto plurimum: tamen & è prouinciis aliis aduehebatur, decumarum titulo, aut interdum emptionis.*

209. ODIVM VITARE.] *Siue quia arduum tot millibus hominum satis facere. his dare, his negare; hos admittere ad tesseras in locum mortuorum, hos repellere: siue vniuersè odiosa res, cum ventre agere. nunc non satis, non tempore, non bonum frumentum metiri: vt sunt interpretantes.*

210. HONORIFICO QVIDEM.] *Sed mutauit postea. Boëthius in Consol. lib.* III. Siquis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur: nunc eâ Præfecturâ quid abiectius? *Nec mirum, quia nec talis distributio: longè aberat. At olim, secundus ille à Præfecto vrbis.*

211. FRVMENTI.] *Vett. voce additâ*, benè committerentur: *at meus*, verè. *ex quo ego*, vitro *vellem.*

212. CVM VENTRE.] *Homerus Odyss.* ρ. *vers.* CCLXXXI.

Γαστέρα δ' ἔστως ἐστὶν ἀπουρῆαι μεμαυῖαν
Οὐλομένην, ἣ πολλὰ κακ' ἀνθρώποισι δίδωσι:

Ventrem fallere non fas, aut differre latrãtem,
Exitiosum, qui mala dat mortalibus ægris.

& plura, quæ addit.

213. DECEDEBAT.] *Libri* dicebat: *sed puto Pincianum optimè sic correxisse. Notum enim odium eius in vniuersum populum, voce eâ palàm testatum:* Vtinam vnam ceruicem haberetis!

214. SVPERESSE.] *Legendum*, supererant.

215. PONTES.] *Inter Puteolos & Baulos, stupendo opere, maria consternens. Dio videatur, & Suetonius Calig. cap.* XIX.

216. NAVIBVS.] *Et eas quoque contrahit & tenet, quæ frumentum adferrent.*

217. LVDIT.] *An* illudit.

218. VLTIMVM MALORVM.] *Homerus Od. μ.*

egestas. Exitio prænè ac fame constitit, & quæ famem sequitur rerum omnium ruinâ, furiosi, & externi, & infeliciter [219] superbi regis imitatio. Quem tunc animum [220] habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, [221] saxa, ignes, [222] Caium excepturi, summâ dissimulatione tantum inter viscera latentis mali tegebant: cum ratione scilicet. Quædam enim ignorantibus ægris curanda sunt. caussa multis morien-
XIX. di fuit, morbum suum nosse. Recipe te ad hæc tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas esse, vtrùm cures, vt incorruptum à [223] fraude aduehentium & [224] negligentiâ frumentum transfundatur in [225] horrea, ne concepto humore vitietur, & concaleſcat, vt ad mensuram pondusque respondeat: an ad hæc sacra & sublimia accedas, sciturus [226] quæ natura sit diis, quæ [227] voluntas, quæ [228] condicio, quæ [229] forma? quis animum tuum casus exspectet, [230] vbi nos à corporibus dimissos natura componat? quid sit, quod huius mundi grauissima quæque in medio sustineat, supra leuia suspendat, in summum ignem ferat, sidera [231] cursibus suis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo, mente ad ista respicere? nunc dum calet sanguis, vigentibus ad meliora eundum est. Exspectat te in hoc genere vitæ multum bonarum artium, amor virtutum atque vsus, cupiditatum obliuio, viuendi atque moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum condicio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare & odisse, [232] res omnium liberrimas, iubentur. Hi si velint scire, quàm breuis ipsorum vita sit, cogitent, ex quotâ parte sua sit. Cùm videris itaque [233] prætextam sæpe iam sumptam, cùm celebre in foro nomen, non inuideris. ista vitæ damno parantur: vt vnus ab illis [234] numeretur annus, omnes annos suos conterent. Quosdam, cùm in summum ambitionis enite-
rentur, inter prima luctantes, ætas reliquit: quosdam cùm in consummationem dignitatis per mille indignitates erepsissent, misera subiit cogitatio, ipsos laborasse [235] in titulum sepulcri: quorumdam vltima senectus, dum in nouas spes vt iuuenta disponitur, inter
XX. conatus magnos & improbos, inualida defecit. Fœdus ille, quem in iudicio pro igno-

Πάντες μὲν ϛυγεροὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι,
Λιμῷ δ' οἰκτιϛον θανέειν καὶ πότμον ὄλεσσεν:
Dura quidem miseris mors est mortalibus omnis,
Sed periisse fame, res vna miserrima longè.
Liuius XXI. Licuit ad Erycem clausos, vltimo supplicio humanorum, fame interficere.

219. SVPERBI REGIS.] *Xerxis. Alia causſa in Suetonio.*

220. HABVERVNT ILLI.] *Et Præfectus, & Curatores alij. Sed nónne ipse Paullinus tunc erat? opinor. nam multos annos gessisse, indicauit. Tamen non ad ipsum dirigit, quia plures inclusit.*

221. SAXA, IGNES.] *Vt in seditione solet. Virgilius:* Iamque faces & saxa volant. *Ergo* ignes, *hic faces. Possunt & trahi ad ignes, quos domibus minabantur eorum, quos petebant.*

222. CAIVM EXCEPT.] *Alij,* gladium. *Illud firmes & explices è* III. *de Irâ, cap.* XIX. Torserat fidiculis, eculeo, igne, vultu suo. *Quasi Caij vultus & ira super omnia tormenta, aut tela.*

CAP. XIX. 223. FRAVDE.] *Nequid minus.*

224. NEGLEGENTIA.] *Ne corruptum.*

225. HORREA.] *Publica, quæ per singulas regiones vrbis (ab Augusto, opinor) structa huic fini erant, sanè multa. Circiter* CCCVI. *credo P. Victorem, descriptione vrbis, adnumerasse.*

226. QVÆ NATVRA.] *Meus & alij prisci,* quæ materia sit dei. *Dei, nempe totius mundi, ex Stoicorum scito. Illi definiunt Deum,* σῶμα νοερὸν, καὶ τοῦτον ἐν ὕλῃ: corpus intellegens, & mentem in materiâ. *Plura alibi de hac sententiâ: sed hîc igitur vult quæri, de materiâ cui hæc Mens iniuncta.*

227. VOLVNTAS.] *Semper bona. At meus alijs libri,* voluptas. *Nempe delectatur ipse se, & opere suo.*

228. CONDITIO.] *Iouis vnius æterna, ceteri ἐκπυρώσει pereunt: Stoicis dico.*

229. FORMA.] *Iisdem, rotunda. Epist.* CXIII. *& in Menippæâ, de Claudio.*

230. VBI NOS.] *Vide epist.* LXIV. *in fine.*

231. CVRSIBVS.] *Meus, & plures:* ciuibus. *Fuerit,* vicibus: *& ad Solem Lunámque, sed & planetas, refert.*

232. RES OMNIVM LIB.] *Plinius Panegyrico:* Neque enim vt alia subiectis, ita amor imperatur: neque est vllus affectus tam erectus & liber, & dominationis impatiens, quique magis vices exigat.

233. PRÆTEXTAM.] *Magistratum iteratum.*

234. NVMERETVR.] *Vt Consules ordinarij fiant. De Irâ* III. *cap.* XXX.

235. IN TITVLVM.] *Vno fructu, vt sepulchro honores inscriberentur. Ita enim sollenne. poëta:*
—— titulo res digna sepulchri.

CAP.

A ignotissimis litigatoribus grandem natu, & imperitæ coronæ assentationes captantem, spiritus liquit. turpis ille, qui viuendo lassus citiùs quàm laborando, inter ipsa officia collapsus est. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, [236] diu tractus risit heres. Præterire quod mihi occurrit exemplum, non possum. [237] Turannius fuit exactæ diligentię senex: qui post annum nonagesimum, cùm vacationem procurationis à C. Cæsare vltrò accepisset, componi se in lecto, & velut exanimem à circumstante familiâ plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finiuit antè tristitiam, quàm labor illi suus restitutus est. Adeóne iuuat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutiùs cupiditas illis laboris, quàm facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quàm quòd illos seponit. Lex [238] à quinquagesimo anno militem non cogit, [239] à sexagesimo senatorem non citat: difficiliùs homines à se otium impetrant, quàm à lege. Interim dum [240] rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuò sunt miseri, vita est sine fructu,
B sine voluptate, sine vllo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Quidam verò disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & [241] operum publicorum dedicationes, & ad rogum [242] munera & ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera, tamquam minimum vixerint, [243] ad faces & ad cereos ducenda sunt.

CAP. XX. 236. DIV TRACTVS.] *Longâ eius vitâ. diu sperauit, tandem compos.*

237. TVRANNIVS.] *Fuit hoc nomine Præfectus annonæ sub Tiberio & Augusto: sed is non potest esse. quare? quia ipse Paullinus iamdiu hoc munus habuerat: quod non potuit, si sub Caligulâ iam iste. Deinde Seneca ait*, vacationem Procurationis accepisse: *ergo potius Procurator aut Rationalis Principis fuit.*

C 238. A QVINQVAGESIMO.] *Veteri iure, vacabant post id tempus. Nos in Militiâ, lib. 1.*

239. A SEXAGESIMO.] *An* sexagesimoquinto? *Ita Senecâ patre legitur Controu. vltimâ, libri primi. Et mihi maturè nimis mitti Senator videatur, in æuo, quod Prudentiæ maximè factum.*

240. RAPIVNTVR.] *Trahuntur, prensantur.*

241. OPERVM.] *Quæ patriæ, & memoriæ suæ dicant.*

242. MVNERA.] *Gladiatorios & funebres ludos. Ego in Saturnal.*

243. AD FACES.] *Apparet pueros, & acerba funera, ad faces elata, sed cereis immixtis. Ita noster De Tranquill. cap. XI. & in epist. CXXII. Imò nec ij combusti, sed conditi. Iuuenalis:*

— terrâ clauditur infans,
Et minor igne rogi.

Plinius: hominem, priusquam edito dente, non cremari. *Plutarchus, Epistolâ solatoriâ ad vxorem:* τοῖς γὰρ νηπίοις ἀποθανοῦσιν οὔτε χοὰς ἐπιφέρουσιν, οὔτ' ἄλλα δρῶσι περὶ αὐτὰ, οἷα εἰκὸς περὶ θανόντων ποιεῖν: Pueris defunctis neque inferias dant, neque alia sollennia vsurpant, quæ in mortuis recepta.

L. ANNÆI SENECÆ

DE VITA BEATA

AD GALLIONEM FRATREM

LIBER VNVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

B

SENEX *hunc libellum scripsit, & velut Defensionem præscripsit contra calumniatores, qui Opes & Vitam obiectabant. Beatam vitam in Virtute esse: sed hanc externa non spernere, si accedant. Sublime scriptum est, pulcherrimum in partibus, & quod monita sensusque aureos habet. Partes eius duæ sunt: Quid sit Beata vita? & Quomodo eò perueniatur? De priore, negat in Opinione aut More quærendam: per trita sistitur, longiùs ab eâ abitur. Ratio sola audienda est. ea dicit, Beatam vitam esse conuenientem naturæ suæ: id est, positam in Virtute. Non in Voluptate, cum Epicuro? minimè, & diffusè hunc & asseclas refellit. Vsqueeò, vt nec iungi cum Virtute Voluptatem velit, & totum hoc nomen repudiet. Hæc ad Cap.* XVI. *Inde pars altera, Ad perueniendum igitur sola Virtus amplectenda, cetera spernenda? Negat; admitti quidem externa posse, sed non vt finem. Imò iis qui in viâ adhuc sunt, & Proficientium numero, opus esse aliquâ indulgentiâ Fortunæ. Hic priuatam suam causam callidè iam & robustè agit, &* C *obiicientem inducit, Cur tu de Virtute sic locutus, alia etiam habes? cur seruos? nummos, villas, supellectilem? Variè respondet: ac primò Sapientem se non esse, sed conari esse. Deinde aliis summatibus viris, Platoni, Zenoni, Aristoteli iam olim hæc obiecta. Atquin omnes isti non quomodo viuerent, sed viuendum esset, docebant. Ardua res, Virtus. Suspiciendi, etiam qui conantur ascendere, etsi decidunt interim, aut hærent. Tum de Opibus ex professo, an habendæ Sapienti? à Cap.* XXI. *Et asserit haberi, etsi non amari: quæsitas tamen honestè, & benignè emittendas aut emissas. Insurgit deinde in istos blatterones, & mucronem stili, Socrate inducto, stringit: sed finis deficit, & quæ vulgò attexuntur, alterius scripti sunt atque argumenti.*

CAPVT PRIMVM.

VIVERE, Gallio frater, omnes beatè volunt: sed ad peruidendum, quid sit quod beatam vitâ efficiat, caligant. Adeoque non est facile consequi beatam vitam, vt ab eâ quisque eò longiùs recedat, quò ad illam citatiùs fertur, si viâ lapsus est: quæ vbi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris interualli caussa fit. Proponendum est itaque primùm, quid sit quod petamus: tunc circumspiciendum est, quà contendere illò celerrimè possimus: intellecturi in ipso itinere, si modò rectum erit, quantum quotidie profligetur, quantoque propius ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem passim vagamur, non ducem secuti, sed fremitum & clamorem dissonum in diuersa vocantium, conteritur vita inter errores, breuis, etiam si dies noctesque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quò tendamus, & quà: non

sine

A sine perito aliquo, cui explorata sint ea, in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hîc, quæ in ceteris peregrinationibus, condicio est. In illis comprehensus aliquis limes, & interrogati incolę, non patiuntur errare: at hîc tritissima quæque via, & celeberrima, maximè decipit. Nihil ergo magis præstandum est, quàm ne, [3] pecorum ritu, sequamur antecedentium gregem, pergentes non quà eundum est, sed quà itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quàm quòd ad rumorem componimur: optima rati ea, quæ magno assensu recepta sunt, quorumque exempla nobis multa sunt: nec ad rationem, sed ad similitudinem viuimus. Inde ista tanta coaceruatio aliorum supra alios ruentium. Quod in strage hominum magnâ euenit, cùm ipse se populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in se attrahat: primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni vitâ accidere, videas licet: nemo sibi tantùm errat, sed alij erroris caussa & auctor est. Nocet enim applicari antecedentibus: & dum vnusquisque mauult credere, quàm iudicare, numquam de vitâ iudicatur, semper creditur: versatq; nos & præcipitat traditus per ma-
B nus error, alienisque perimus exemplis. Sanabimur, si modò seperemur à cœtu: nunc verò stat contra rationem, defensor mali sui, populus. Itaque idem euenit, quod in comitiis, in quibus eos factos prætores iidem qui fecêre mirantur, cùm se mobilis fauor [4] circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. hic exitus est omnis iudicij, in quo lis secundùm plures datur. Cùm de beatâ vitâ agitur, non est quòd mihi illud [5] dis- II.
cessionum more respondeas: [6] *Hæc pars maior esse videtur.* ideò enim [7] peior est. Non tam benè cum rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant: argumentum pessimi, turba est. Quæramus quid optimè factum sit, non quid vsitatissimum: & quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid vulgo, veritatis pessimo interpreti, probatum sit. Vulgum autem [8] tam chlamydatos, quàm coronam voco. Non enim colorem vestium, quibus prætexta corpora sunt, adspicio: [9] oculis de homine non credo. habeo melius certiusque lumen, quo à falsis vera diiudicem. Animi bonum, animus inueniat.

C

COMMENTARIVS.

CAP. I. 1. GALLIO.] *Est is, qui antea Nouatus. Adoptatus fuit à Iunio Gallione Oratore haud ignobili, quem Seneca pater sæpiculè citat, & nostrum appellat: id est, amicum & popularem. Ne confunde igitur cum isto, quem noster iterùm* fratrem *vocat Præfat. Quæst. Nat. lib.* IV.

2. PROFLIGETVR.] *Libris hoc credamus. nam aly* proficiamus *substituerũt, insolentiâ eius significati. Atqui (Agellius reclamet licet, lib.* XV. *cap.* V.) *rectum est, & Augustæo æuo vsurpatum. Liuius* XXI.
D Ita fortasse decuit, deos ipsos committere ac profligare bellum, nos autem commissum ac profligatum conficere. *Ipse Augustus in lapide*: Cœpta profligataque opera à patre meo. *Tacitus, atq; aly, sæpe. Est igitur Profligare, afficere & aliquousque perducere, etsi non ad finem. Ita hîc.*

3. PECORVM RITV.] *Pulchra imago, quæ Catoni seniori placita in populum. Nam aiebat (Plutarchus auctor)* Similem esse populum Rom. gregi pecorum, quæ singula non parent, sed vniuersa ductorem aliquem vnum sequuntur: ita vos, inquit, quorum consilio priuatim nemo vtatur, hos, in concionem cœtumque coacti, sequimini.

4. CIRCVMEGIT.] *Vel à ventis, aut velis, aut equis.*

CAP. II. 5. DISCESSIONVM.] *Sententiæ in Senatu, voce, discessione, manu. Primum, vbi dicebant interrogati, Assentio: alterum, vbi duabus pluribúsve diuersis sententiis dictis, Consul compendij caussâ Discessionem permittebat: id est, singuli conferrent se ad subsellia, in quibus auctores sententiarum sedebant. Id erat*, pedibus in sententiam ire. *Tertium, vbi sublatâ manu significabant se assentiri, sedibus suis manentes.*

6. HÆC PARS.] *Solennia verba, quæ Consul numeratis in quaque parte Senatoribus, pronunciabat. Prudentius:*

Seruemus leges patrias, infirma minoris
Vox cedat numeri, paruaq; in parte silescat.

7. PEIOR EST.] *Seneca alibi:* Quid præstat philosophia? vt malis tibi placere, quàm populo: vt æstimes iudicia, non vt numeres.

8. TAM CHLAMYDATOS.] *Non intellego, nec pro more hoc Romano est. Maneo in veteri meâ coniecturâ:* tam candidatos, quàm coloratos. *Nam honestiores, & qui non è vulgo, in veste candidâ erant: ipsum vulgus, pullati, sordidati, id est colorati. Sanè etiam Veneta editio vetus* coloratos *habet. De* candidatis *autem, alter locus Senecæ firmat hoc libro cap.* XXV. *Quid, quod ipse hîc subiungit,* Non enim colorem vestium adspicio? *ergo palam eò refert. Vide, sodes, Electa nostra, lib.* I. *cap.* XIII.

9. OCVLIS.] *Qui ad interiorem hominem, id est verum, non penetrant.*

niat. Hic, si vnquam illi respirare & recedere in se vacauerit; ô quàm sibi ipse verum, tor- A
tus à se, fatebitur, ac dicet! Quidquid fecî adhuc, infectum esse mallem: quidquid dixi, cùm recogito, in multis [10] video: quidquid [11] optaui, inimicorum exsecrationem puto: quidquid timui, dij boni, quanto [12] melius fuit, quàm quod concupiui? Cum multis inimicitias gessi, & in gratiam ex odio ([13] si modò vlla inter malos gratia est) redij: mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliquâ dote notabilem facerem: quid aliud quàm telis me opposui, & maleuolentiæ quod morderet ostendi? Vides tu istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut sunt hostes, aut (quod in æquo est) [14] esse possunt. Quàm magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus est.

III. Quin potiùs quæro aliquid vsu bonum, quod [15] sentiam, non quod [16] ostendam: ista quæ spectantur, ad quæ consistitur, quæ alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quæramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum & æquabile, & à secretiore parte formosius. Hoc eruamus. nec longè positum est, [17] inuenietur: B
scire tantùm opus est, quò manum potrigas. Nunc velut in tenebris vicina transimus, offensantes in ipsa, quæ desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum est, & coarguere: nostram accipe. Nostram verò cùm dico, [18] non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus: est & mihi [19] censendi ius. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam [20] diuidere: fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam: [21] *Hoc amplius censeo.* Interim, quod inter omnes Stoicos conuenit, [22] rerum naturæ assentior. ab illâ non deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, sapientia est. Beata est ergo vita, [23] conueniens naturæ suæ: quæ non aliter contingere potest, quàm si primùm sana mens est, & in perpetuâ possessione sanitatis suæ. Deinde, si fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumque ad id curiosa; non anxiè tamen: rerum quæ vitam instruunt, diligens, [24] sine admiratione cuiusquam: vsura fortunæ muneribus, non seruitura. Intelligis, etiam si non adiiciam, C
sequi

10. VIDEO.] *Quo sensu? ego non elicio. Vellem*, rideo, *vel* rubeo. *Ipsa verba mea cùm recogito, ridicula vel erubescenda sunt. At Gruterus argutè*, mutis inuideo: *quasi siluisse mallem, & mutus fuisse.*

11. OPTAVI.] *Iuuenalis*:
Euertêre domos totas, optantibus ipsis,
Dij faciles.

12. MELIVS.] *Meus & quidam*, leuius.

13. SI MODO.] *Corrigit, quia insidi & insidiosi mali inter sese. Sallustius*: Inter bonos amicitia, inter malos factio est.

14. ESSE POSSVNT.] *Ideò Chilonis hoc monitum*: Ita ames, tamquam osurus; ita oderis, tamquam amaturus.

CAP. III. 15. SENTIAM.] *In animo.*

16. OSTENDAM.] *In apparatu, & pompâ.*

17. INVENIETVR.] *Meus*, inuenire. *Distinguam*: nec longè positum est inuenire: *phrasi Græcissante, de quâ alibi.*

18. NON ALLIGO.] *Idem epist.* XLV. Non enim cuiquam me mancipaui, nullius notam fero. multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid & meo vindico.

19. CENSENDI.] *Verbum Senatorium*: De eâ re ita censeo.

20. DIVIDERE.] *Manet in istâ re Curiæ. Cùm igitur vna sententia plura complectebatur, quorum vnum probarem, aliud minimè; verbo recepto dicebam*, Diuide: *id est, de singulis seorsum referatur. Seneca epist.* XXI. Cùm censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere sententiam, & sequor.

21. HOC AMPLIVS.] *Item formula Senatoria. vt in Cicerone, Philip.* XIII. C. Seruilio assentior, & hoc amplius censeo. *Seneca* III. *Quæst. Natur. cap.* XV. Quædam ex istis sunt, quibus assentiri possum, sed hoc amplius censeo.

22. RERVM NATVRÆ.] *Miror esse, qui hæc suspecta habeant. nam ipsum caput doctrinæ Stoicæ, Naturam sequi: id est Deum. Ideò noster cum additione*, Naturam rerum *dixit. Vide me in Manud.* II. *Dissert.* XVI.

23. CONVENIENS.] *Nam summum bonum & D*
Finem hominis Stoici in eo ponunt. Chrysippus, τὸ τέλος εἶναι ἀκολούθως τῇ φύσει ζῆν: Finem esse, conuenienter naturæ viuere. *Nos diffusè* II. *Manud. Dissert.* XIV.

24. SINE ADMIRATIONE.] *Damnas? Aristoteles approbat*: Διὰ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι, ἠρξαντο καὶ τὸ πρῶτον, φιλοσοφεῖν: Admiratione moti homines, & nunc & olim, cœperunt philosophari. *Atque hæc bona est, quæres caussas inquirit: aliam damnat, quæ humana & externa æstimat, affectuum ministram. Noster iterùm epist.* XLV. Beatum esse, cui omne bonum in animo est, erectum, excelsum, mirabilia calcantem. *Mirabilia, nempe vulgo. Horatianum istuc facit*: Nil admirari.

25. TRAN-

A sequi perpetuam [25] tranquillitatem, libertatem: depulsis his, quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parua ac fragilia sunt, & in ipsis flagitiis noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, & æquabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas est.

Potest aliter quoque definiri bonum nostrum, id est, eâdem sententiâ, non iisdem IV.
comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modò latiùs panditur, modò in angustum coarctatur, & aut in cornua, [26] sinuatâ mediâ parte, curuatur, aut rectâ fronte explicatur: vis illi, vtcumque ordinatus est, eadem est, & voluntas pro eisdem partibus standi: ita definitio summi boni aliàs diffundi potest & exporrigi, aliàs colligi, & in se cogi. Idem itaque erit, si dixero: Summum bonum est, animus fortuita despiciens, virtute lætus: aut, Inuicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multâ, & [27] conuersantium curâ. Libet & ita definire, vt beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque sit, nisi bonus malusque animus: honesti cultor,
B virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum maius bonum eo, quod sibi ipse dare potest, nouerit, cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, si euagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, saluâ & integrâ potestate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & [28] interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum? cui vnum bonum honestas, vnum malum turpitudo? Cetera [29] vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatæ vitæ, nec adiiciens, sine auctu ac detrimento summi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, velit nolit, sequatur hilaritas continua, & lætitia alta atque ex alto veniens, vt quæ suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quídni ista penset benè cum minutis, & friuolis, & non perseuerantibus corpusculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit. Vides autem, quàm malam & no- V.
xiam seruitutẽ seruiturus sit, quem voluptates doloresque, incertissima [30] dominia, impotentissimaque, alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est: hanc non alia
C res tribuit, quàm fortunæ negligentia. Tum illud orietur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & sublimitas: expulsisque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitasque & [31] diffusio animi: quibus delectabitur non vt bonis, sed vt ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, potest beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniã & saxa timore & tristitiâ carent, nec minùs pecudes: non ideò tamen quisquã felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerũ pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos, & illa: quoniam illis nulla ratio est, his praua, & malo suo atque in peruersum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem proiectus: beata ergo vita est, in recto certoque iudicio stabilita, & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cùm non tantùm lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit: statura semper vbi constitit, ac sedem suam etiam iratâ & infestante fortunâ vindicatura. Nam quòd ad voluptatem pertinet, licet circumfunda-
D tur vndique, per [32] omnes vias influat, animumque blandimentis suis leniat, aliaque ex aliis admoueat, quibus totos partesque nostri sollicitet: quis mortalium, cui vllum superest

25. TRANQVILLITATEM.] *Annexum ei fructum. Imò epist.* XCII. Quid est beata vita? securitas & perpetua tranquillitas: *quæ descriptio ab effectu est.*

CAP. IV. 26. SINVATA.] *In Lunæ crescentis faciem.*

27. CONVERSANTIVM.] *Quia sapiens est* in commune bonus, *vt poëta: & vt noster, De clem.* I. *cap.* III. Homo, sociale animal, communi bono genitus. *Vide ibi.*

28. INTERRITVM.] *Cicero* V. *Tuscul.* Volumus eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum atque munitum: non vt paruo metu præditus sit, sed vt nullo.

29. VILIS TVRBA.] *Statius*:

—— nos vilis turba, caducis
Deseruire bonis, semperq; optare parati,
Spargimur in casus.

CAP. V. 30. DOMINIA.] *Pro dominis ipsis, vt Seruitia. Malim etiam* inertissima, *ad Voluptatem.*

31. DIFFVSIO.] Διάχυσις ψυχῆς: dilatatio. *Latina vox ad* Serenitatem *etiam valet.*

32. OMNES VIAS.] *Sensuum.*

pereſt hominis veſtigium, per diem noctemque titillari velit, & deſerto animo, corpori A
VI. operam dare? Sed & animus quoque, [33] inquit, voluptates habebit ſuas. Habeat ſanè, ſedeatque luxuriæ & voluptatum arbiter, impleat ſe omnibus eis, quæ oblectare ſenſus ſolent: deinde [34] præterita reſpiciat, & exoletarum voluptatum memor exſultet prioribus, futurisq; iam immineat, ac ſpes ordinet ſuas, & dum corpus in præſenti ſaginâ iâcet, cogitationes ad [35] futura præmittat. hoc mihi videtur miſerior, quoniam mala pro bonis legere, dementia eſt. Nec ſine ſanitate quiſquam beatus eſt: nec ſanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus eſt ergo iudicij rectus: beatus eſt præſentibus, qualiacumque ſunt, contentus, amicusque rebus ſuis: beatus is, cui omnem habitum rerum ſuarum ratio commendat. Vident & illi, qui ſummum bonum voluptatem dixerunt, quàm turpi illud loco poſuerint. Itaque negant poſſe voluptatem à virtute diduci, & aiunt, nec honeſtè quemquâ viuere, vt non iucundè; nec iucundè, vt non honeſtè viuat. Non video, quomodo iſta tam diuerſa in eamdem copulam coniiciantur. Quid eſt, oro vos, cur ſeparari voluptas à virtute non poſſit? videlicet, quòd omne boni ex virtute B
principium eſt: ex huius radicibus etiam ea, quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed ſi iſta indiſcreta eſſent, non videremus quædam iucunda, ſed non honeſta: quædam verò honeſtiſſima, ſed aſpera, & per dolores exigenda. Addite nunc, quòd voluptas
VII. etiam ad vitam turpiſſimam venit: at virtus malam vitam non admittit. & infelices quidam non ſine voluptate, imò ob ipſam voluptatem ſunt: quod non eueniret, ſi virtuti ſe voluptas immiſcuiſſet, quâ virtus ſæpe caret, numquam indiget. Quid diſſimilia, imò diuerſa componitis? Altum quiddam eſt virtus, excelſum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, ſeruile, imbecillum, caducum, cuius ſtatio ac domicilium fornices & popinæ ſunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curiâ, pro muris ſtantem, puluerulentam, coloratam, calloſas habentem manus: voluptatem latitantem ſæpius, ac tenebras captantem; circa balnea ac ſudatoria, ac loca [36] ædilem metuentia; mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam, fucatam, & medicamentis pollutam. Summum bonum immortale eſt, [37] neſcit exire: nec ſatietatem habet, nec pœni- C
tentiam. numquam enim recta mens vertitur: nec ſibi odio eſt, nec quidquam mutauit [38] optima. at voluptas tunc cùm maximè delectat, exſtinguitur. Nec multum loci habet. itaque citò implet: & tædio eſt, & poſt primum impetum marcet. Nec id vmquam certum eſt, cuius in motu natura eſt. ita ne poteſt quidem vlla eius eſſe ſubſtantia, quod venit tranſitve celerrimè, in ipſo vſu ſui periturum. Eò enim peruenit, vbi deſinat: &
VIII. dum incipit, ſpectat ad finem. Quid, quòd tam bonis, quàm malis, voluptas ineſt? nec minùs turpes dedecus ſuum, quàm honeſtos egregia delectant. Ideoque præceperunt veteres, optimam ſequi vitam, non iucundiſſimam: vt rectæ ac bonę voluntatis non dux, ſed comes voluptas ſit. Naturâ enim duce vtendum eſt: hanc ratio obſeruat, hanc conſulit. Idem eſt ergo beatè viuere, & ſecundùm naturam. Hoc quid ſit, iam aperiam. Si corporis dotes, & apta naturę, conſeruabimus diligenter & impauidè, tamquam in diem data & fugacia; ſi non ſubierimus eorum ſeruitutem, nec nos aliena poſſederint, ſi corpori grata & aduenticia eo nobis loco fuerint, quo ſunt in caſtris auxilia, & at- D
maturæ leues. Seruiant iſta, non imperent: ita demum vtilia ſunt menti. Incorruptus vir ſit externis, & inſuperabilis, miratorq; tantùm ſui: fidens animi, atque [39] in vtrumque paratus, [40] artifex vitæ. Fiducia eius nō ſine ſcientiâ ſit, non ſine conſtantiâ: maneant illi

CAP. VI. 33. INQVIT.] *Ab Epicuro aliquis: & tota hæc diſputatio in illum eſt, diffuſa, nimia.*

34. PRÆTERITA.] *Epicuri dogma, Ciceroni tactum* 11. *De Finib.* Sapientem & præſentibus voluptatibus frui, & recordari præteritas, & cogitatione præcipere futuras.

35. FVTVRA.] *An* futuram.

CAP. VII. 36. ÆDILEM METVENTIA.] *Nam Ædilibus cura popinarum, formicum, & eorum quæ ad libidines, luxum, aleam ſpectabant. Notaui ad* 11 *Annal. Taciti, ſub finem. Adde Martialem* v. *epigram. vlt.* Arcanâ modò raptus è popinâ, Ædilem rogat, vdus aleator. & XIV. *epigr.* 1.

37. NESCIT EXIRE.] *Meus,* eſcire. *poteſt* Exire *eſſe pro* Perire: *vnde* Exitium.

38. OPTIMA.] *Ipſa optima, nihil mutauit: quia non videt melius.*

CAP. VIII. 39. IN VTRVMQ.] *Mori aut viuere.*

40. ARTIFEX.] *Qui formare ſibi vitam poſſit, & omnem ſuauem reddere.*

41. LITVRA

A illi semel placita, nec vlla in decretis eius [41] litura sit. Intelligitur, etiam si non adiecero, compositum ordinatumque fore talem virum, & in his quæ aget cum comitate magnificum. Erit [42] vera ratio [43] sensibus insita, & capiens inde principia. nec enim habet aliud vnde conetur, aut vnde ad verum impetum capiat, & in se reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, [44] rectorque vniuersi Deus, [45] in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum vndique in se redit. Idem nostra mens faciat: cùm secuta sensus suos, per illos se ad externa porrexerit; & illorum & sui potens sit, & (vt ita dicam) deuinciat summum bonum. Hoc modo vna efficietur vis ac potestas, concors sibi: & ratio illa certa nascetur, non dissidens nec hæsitans in opinionibus comprehensionibusque, nec in suâ persuasione. Quæ cùm se disposuit, & partibus suis consensit, & (vt ita dicam) concinuit, summum bonum tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici supereſt: nihil in quo [46] arietet, aut labet. Omnia faciet ex imperio suo, nihilque inopinatum accidet: sed quidquid aget, in bonum exibit, facilè & paratè, & sine tergiuersatione agentis. Nam pi-
B gritia & hæsitatio, pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse, animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, vbi consensus atque vnitas erit: dissident vitia. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud IX.
colis, quàm quia aliquam ex illâ speras voluptatem. Primùm, non si voluptatem præstatura virtus est, ideò propter hanc petitur. non enim hanc præstat, sed & hanc: nec huic laborat, sed labor eius quamuis aliud petet, hoc quoque assequetur. Sicut in aruo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulæ, quamuis delectet oculos, tantum operis insumptū est: aliud fuit ferenti propositum, hoc superuênit: sic voluptas non est merces, nec causa virtutis, sed accessio: nec quia delectat, placet; sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso iudicio est, & habitu optimę
C mentis: quæ cùm suum [47] habitum impleuit, & finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quidquam amplius desiderat. Nihil enim extra totum est, non magis quàm vltra finem. Itaque erras, cùm interrogas, quid sit illud propter quod virtutem petam? quæris enim aliquid supra summum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipsam. nihil enim est melius: ipsa pretium sui est. An hoc parùm magnum est? Cùm tibi dicam, summum bonum est, infragilis animi rigor & prouidentia, & [48] subtilitas, & sanitas, & libertas, concordia & decor: aliquid etiamnum exigis maius, ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior est. Dissimulas, inquit, quid à me dicatur. X.
ego enim nego quemquam posse iucundè viuere, nisi simul [49] & honestè viuat: quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum cibo metientibus. Clarè, inquam,

41. LITVRA SIT.] *Nihil deleat, aut pœnitentiâ mutet.*

42. VERA RATIO.] *Nostra, non illa communis* Recta ratio.

43. SENSIBVS INSITA.] *Vt per eos, non secundùm eos, agat. Initium à sensibus capit, (quod ad nos*
D *quidem attinet) non in iis sistit aut desinit. Vide quædam epist. vlt.*

44. RECTORQVE VNIVERSI.] *Etiámne Deus in exteriora tenditita, sed corporeus nempe ille Deus; & rector vniuersi (vt hîc) id est τὸ ἡγεμονικὸν, siue* Principale. *Quod alij Stoicorum (variant enim leuiter)* Cælum *ipsum dicunt, alij* Solem, *Chrysippus* purissimam ætheris partem.

45. IN EXTERIORA.] *Quæ? Stoico sensu, Vacuum. Nam* Mundus & Vniuersum (Κόσμος καὶ τὸ πᾶν) differunt. τὸ μὲν πᾶν λέγεται, τὸ ὲν τῷ κόσμῳ, καὶ τὸ ἐξωθεν κενοῦ, σύγημα: Vniuersum dicitur, id quod ex Mundo, & exteriore Vacuo, simul constat. *Itaque videtur Mundus cùm mouetur in extima tendere; sed orbe suo in se redit, aut potius mouendo manet.*

46. ARIETET.] *In prano:* LABET, *in lubrico.*

CAP. IX. 47. HABITVM IMPLEVIT.] *Ita in meo opt. libro, nec Muretus suppositi, vt censent. Videtur dicere, Virtutem quidem in animo, & habitum esse: sed cùm vsus accesit, & totam se exseruit, plenam censeri. Cicero tale* 1. *Academ.* Zeno aiebat, non vsum modò virtutis, sed habitum ipsum per se esse præclarum: nec tamen virtutem cuiquam adesse, quin eâ semper vteretur. *Alij tamen libri,* quæ cùm sinum impleuit: *alij,* cùm suum. *Nec malè è sequentibus,* quæ cùm suum ambitum. *Vide me* III. *Manud. Dissert.* III.

48. SVBTILITAS.] *Muretus eiecerat, sed libri omnes reuocant. Haud aptum est, fateor: sed faciendum puto,* sublimitas. *Suprà, cap.* IV. Tunc orietur illud inæstimabile bonum, quies mentis, & sublimitas.

CAP. X. 49. ET HONESTE.] *Ipsa verba Epicuri, in epistolâ ad Menœceum:* οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν, ἀνευ τοῦ φρονίμως, καὶ καλῶς, καὶ δικαίως ἀνευ τοῦ ἡδέως. συμπεφύκασι γὰρ αἱ ἀρεταὶ τῷ ζῆν ἡδέως, καὶ τὸ ζῆν

quam, ac palàm testor hanc vitam, quam ego iucundam voco, non sine adiectâ virtute A
contingere. At quis ignorat, plenissimos esse voluptatibus vestris stultissimos quos-
que? & nequitiam abundare iucundis, animumque ipsum non tantùm genera volupta-
tis praua, sed multa suggerere? In primis insolentiam & nimiam æstimationem sui, tu-
moremque elatum supra ceteros, & amorem rerum suarum cæcum & improuidum;
delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus caussis exsultationem; iam dicacitatem, & su-
perbiam contumeliis gaudentem; desidiam, dissolutionemque segnis animi [50] indor-
mientis sibi. Hæc omnia virtus discutit, & [51] aurem peruellit, & voluptates æstimat, an-
tequam admittat: nec quas probauit, magni pendit (vtique enim admittit) nec vsu ea-
rum, sed temperantiâ læta est. temperantia autem cùm voluptates minuat, summi boni
[52] iniuria est. Tu voluptatem complecteris: ego compesco. tu voluptate frueris: [53] ego
vtor. tu illam summum bonum putas: ego nec bonum. tu omnia voluptatis caussâ fa-
cis: ego nihil. Cùm dico me nihil voluptatis caussâ facere, [54] de illo loquor sapiente, cui
XI. soli concedis voluptatem. Non voco autem sapientem, supra quem quidquam est, B
nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus, quomodo resistet labori, ac periculo, egesta-
ti, & tot humanam vitam circumstrepentibus minis? quomodo conspectum mortis,
quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum hostium,
tam molli aduersario victus? Quidquid voluptas suaserit, faciet. Age, non vides quàm
multa suasura sit? Nihil, inquis, poterit suadere turpiter, quia adiuncta virtuti est. Non
tu vides iterùm, quale sit summum bonum, cui custode opus est, vt bonum sit? Virtus
autem quomodo [55] voluptatem reget, quam sequitur: cùm sequi parentis sit, regere im-
perantis? à tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium,
voluptates [56] prægustare. Sed videbimus, an apud quos tam contumeliosè tractata vir-
tus est, adhuc virtus sit: quæ habere nomen suum non potest, si [57] loco cessit. interim de
quo agitur, multos ostendam voluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua
effudit, quos fatearis necesse est malos. Adspice [58] Nomentanum & [59] Apicium, terra-
rum ac maris (vt isti vocant) bona conquirentes, & super mensam recognoscentes [60] om- C
nium gentium animalia. Vide hos eosdem [61] è lectis suis spectantes popinam suam, au-
res [62] vocum sono, [63] spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes. Molli-
bus

τὸ ζῆν ἡδέως τέτων ἔστιν ἀχώριστον: Non est iucundè viuere, nisi simul prudenter & honestè: neque iustè, nisi iucundè. Cogn. e enim iunctæq; virtutes sunt iucundæ vitæ, & ipsâ hæc separari ab illis non potest.

50. INDORMIENTIS SIBI.] *Vni sibi vacantis, publica & aliena spernentis.*

51. AVREM PERV.] *Id est, admonet, excitat, serio cogitare iubet.*

52. INIVRIA EST.] *Ex vestro Epicureorum sensu, qui Bonum in Voluptate ponitis. Si hanc minuit, ergo ipsum.*

53. EGO VTOR.] *Eo discrimine Florus lib. II. de Annibale, post Cannensem pugnam:* Cùm victoriâ posset vti, frui maluit, relictaque Româ Campaniam Tarentumque peragrare. *Augustinus*, Deo nos frui, aliis vti *dixit.*

54. DE ILLO.] *Non de me, qui nondum eò veni.*

CAP. XI. 55. VOLVPTATEM REGET.] *Vide in hanc sententiam* IV. *De Benef. cap.* II.

56. PRÆGVSTARE.] *Quasi fungi officio prægustatoris, & explorare an innoxia sint. Cleanthis huic rei imago in Cicerone* II. *De Finib.* Iubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabulâ Voluptatem, pulcherrimo vestitu & ornatu regali, in solio sedentem: præsto esse virtutes, vt ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi vt voluptati ministrarent, & eam ad aurem admonerêt, nequid imprudens perficeret, è quo oriretur aliquis dolor.

57. LOCO CESSIT.] *Primo illo & summo.*

58. NOMENTANVM.] *Gulonem sub Augusto notum: de quo Horatius sapiculè.*

59. APICIVM.] *Scientiam popinæ professum. Noster Consol. ad Helu. cap.* X. *ego ad Annal. Taciti.*

60. OMNIVM GENTIVM.] *Cùm pisces & volucres ab omni orbe peterent. Seneca ad Helu. cap.* IX. D
Omnes regiones peruagantur, maria trauciunt, & cùm famem exiguo possint sedare, magno irritant.

61. E LECTIS.] *Valdè abeunt libri, & suppositum est. Meus:* eosdem esucessores exspectantes. *Alij*, eosdem esuros exspect. *Alij*, eosdem esuccensuros exp. *denique aly*, eosdem succesturos, *siue* esu tessuros. *Quid hæc monstra portendũt? an*, esu censores spectantes? *vt iocosè formet & appellet censores quosdam in edendo: cum fastidio & dilectu omnia inspicientes. An vates aliius magis verat?*

62. VOCVM.] *Symphoniâ mensali.*

63. SPECTACVLIS.] *Nam mimos, citharœdos, psaltrias, & id genus adhibebant.*

64. Fo-

A bus lenibusque [64] fomentis totum laceſſitur eorum corpus: & ne nares interim ceſſent, [65] odoribus variis inficitur locus ipſe, in quo luxuriæ [66] parentatur. Hos eſſe in voluptatibus dices: nec tamen illis benè erit, quia non bono gaudent. Malè, inquit, illis XII. erit: quia multa interueniunt, quæ perturbant animum, & opiniones inter ſe contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita eſſe concedo. ſed nihilominus illi ipſi ſtulti, & [67] inæquales, & [68] ſub ictu pœnitentiæ poſiti, magnas percipiunt voluptates: vt fatendum ſit, tam longè tum illos ab omni moleſtiâ abeſſe, quàm à bonâ mente: & (quod pleriſque contingit) [69] hilarem inſaniam inſanire, ac per riſum furere. At contrà, ſapientium remiſſæ voluptates & modeſtæ, ac pænè languidæ ſunt, compreſſæque, & vix notabiles: vt quæ neque arceſſitæ veniant, nec, quamuis per ſe acceſſerint, in honore ſint, neque vllo gaudio percipientium exceptæ. Miſcent enim illas, & interponunt vitæ, vt ludum iocumque inter ſeria. Deſinant ergo inconuenientia iungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium peſſimis quibuſque adulantur. Ille effuſus in voluptates, [70] re-
B ptabundus ſemper atque ebrius, quia ſcit ſe cum voluptate viuere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem à virtute ſeparari non poſſe: deinde vitiis ſuis ſapientiam [71] inſcribit, & abſcondenda [72] profitetur. Ita non ab Epicuro impulſi luxuriantur, ſed vitiis dediti, luxuriam ſuam in philoſophiæ ſinu abſcondunt: & eò concurrunt, vbi audiunt laudari voluptatem. Nec æſtimatur voluptas illa Epicuri (ita enim mehercules ſentio) quàm ſobria ac ſicca ſit: ſed ad nomen ipſum aduolant, quærentes libidinibus ſuis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod vnum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubeſcebant, & vitio gloriantur: ideoque ne reſurgere quidem adoleſcentiæ licet, cùm honeſtus turpi deſidiæ titulus acceſſit. Hoc eſt cur iſta voluptatis laudatio pernicioſa ſit, quia honeſta XIII. præcepta [73] intrà latent: quod [74] corrumpit, apparet. Mea quidem iſta ſententia eſt (inuitis hoc noſtris [75] popularibus dicam) [76] ſancta Epicurum & recta præcipere, & ſi propiùs acceſſeris, triſtia: voluptas enim illa ad paruum & exile reuocatur: & quam [77] nos
C virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam [78] parere naturæ: parum eſt autem luxuriæ, quod naturæ ſatis eſt. Quid ergo eſt? ille qui deſidioſum otium, & gulæ ac libidinis [79] vices felicitatem vocat, [80] bonum malæ rei quærit auctorem: & dum illò venit, blando nomine inductus, ſequitur voluptatem, non quam [81] audit, ſed quam attulit: & vitia ſua cùm cœpit putare ſimilia præceptis, indulget illis, non timidè, nec obſcurè: luxuriatur etiam [82] inoperto capite. Itaque non dico quod plerique noſtrorum, ſectam

64. FOMENTIS.] *Ad veſtes, aut ſtrata, & puluillos? an magis ad tractatores hoc refers, de quibus epiſt.* LXVI. *in fine?*

65. ODORIBVS.] *Plautus:* Sternite lectos, incendite odores. *Apud Athenæum, pueri ad menſam* στέφανος, καὶ μύρα, καὶ θυμιάματα, coronas, vnguenta, & odores *apportant.*

D 66. PARENTATVR.] *Videntur enim ſepulchrales epulæ, quia velut mortui efferuntur. Epiſt.* CXXII. Non conuiuantur, ſed iuſta ſibi faciunt. *Epiſt.* XII. Cùm ſe funereis illis epulis ſepeliſſet, quaſi ſibi parentaret.

CAP. XII. 67. INÆQVALES.] *Modò in gaudio, modò triſtitiâ, nunc depreſſi, nunc elati.*

68. SVB ICTV.] *Quos pœnitentia ſtatim tanget. De Benef.* II. *cap.* XXIX. *& alibi.*

69. HILAREM INSAN.] *Epiſt.* XXIX. Gaudebo, tamquam in malis, quòd illi genus inſaniæ hilaræ contigerit.

70. REPTABVNDVS.] *A Pinciani coniecturâ eſt. meus & alij ſcripti*, raptabundus: *ego vellem*, ructabundus.

71. INSCRIBIT.] *Titulum imponit, & Epicureum ſe facit.*

72. PROFITETVR.] *Iactat & vltrò profert, vt laudanda. Amo voluptatem & ſequor: quidni? Epicuro ſummum bonum.*

CAP. XIII. 73. INTRA LATENT.] *In penetralibus doctrinæ eorum quærenda.*

74. CORRVMPIT.] *Ipſum Voluptatis nomen, & laudatio.*

75. POPVLARIBVS.] *Stoicis. Populares ſunt, eiuſdem populi, factionis, ſectæ. Salluſtius:* Catilina cùm ad iuſiurandum populares ſceleris ſui adigeret. *Iterùm:* Quod factum populares coniurationis conciſſerat.

76. SANCTA EPIC.] *Epiſtolam* XXXIII. *vide, & ſæpius.*

77. NOS VIRTVTI.] *Nam Stoicorum eſt, Ad naturam viuere.*

78. PARERE NAT.] *Vide epiſt.* IV. *ſub finem.*

79. VICES.] *Alternis ventri & peni vacare.*

80. BONVM.] *Philoſophum.*

81. AVDIT.] *Ab illis diſcit.*

82. INOPERTO.] *Nam qui pudent, caput ferè operiunt,*

sectam Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, malè audit, infamis est: & A
immeritò. Nec hoc scire quisquam potest, nisi interiùs fuerit admissus: [83] frons ipsa dat
locum fabulæ, & ad malam spem inuitat. Hoc tale est, quale vir fortis [84] stolâ indutus.
Constante tibi pudicitiâ, [85] virtus salua est: nulli corpus tuum [86] patientiæ vacat, sed in
manu [87] tympanum est. Titulus itaque honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans ani-
mum ad ea repellenda quæ [88] statim eneruant, cùm venerint, vitia. Quisquis ad virtu-
tem accessit, dedit generosæ indolis spem: qui voluptatem sequitur, videtur eneruis, fra-
ctus, degenerans vir, peruenturus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi voluptates, vt
sciat, quæ ex eis intra naturale desiderium sistant, quæ præceps ferantur, infinitéque sint,
& quò magis implentur, eò magis inexplebiles. Agedum, virtus antecedat: tutum erit
omne vestigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non est verendum, ne quid nimium
sit: quia [89] in ipsâ est modus. Non est bonum, quod [90] magnitudine laborat suâ.

XIV. Rationabilem porrò sortitis naturam, quæ melius res, quàm ratio proponitur? & si
placet illa iunctura, [91] si hoc placet ad beatam vitam ire comitatu; virtus antecedat, co- B
mitetur voluptas, & circa corpus, vt membra versetur. Virtutem quidem excelsissimam
omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus
sit, hæc ferat signa: habebimus nihilominus voluptatem, sed domini eius & tempera-
tores erimus. aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere [92] princi-
pia, vtroque caruere. virtutem enim amittunt: ceterùm non ipsi voluptatem, sed ipsos
voluptas habet: cuius aut inopiâ torquentur, aut copiâ strangulantur. Miseri, si dese-
runtur ab illâ: miseriores, si obruuntur! sicut deprehensi in mari Syrtico, modò in sic-
co relinquuntur, modò torrente vndâ fluctuantur. Euenit autem hoc nimiâ intempe-
rantiâ, & amore cæco rei. nam mala pro bonis petenti, periculosum est assequi. Vt feras
cum labore periculoque venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est:
sæpe enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates. in magnum malum eua-
sêre, captæque cepere. Quæ quò plures maioresque sunt, eò ille minor, ac plurium seruus
est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine. C
quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, & —— *laqueo captare feras* magno
æstimat, & —— *magnos canibus circumdare saltus*, vt illarum vestigia premat, potiora
deserit, multisque officiis renunciat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: &
primam libertatem negligit, ac [93] pro ventre dependit: nec voluptates sibi emit, sed se

XV. voluptatibus vendit. Quid tamen, inquit, prohibet in vnum virtutem voluptate-
mque confundi, & ita effici summum bonum, vt idem & honestum & iucundum sit?
Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum: nec summum bonum habebit since-
ritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori. Nec [94] gaudium quidem quod

ex

riunt, vt fallant. Plautus Curcul. Tum isti Græci palliati, capite operto qui ambulant.

83. FRONS IPSA.] *Primus aditus & adspectus.*

84. STOLA.] *Quod muliebre vestimentum, ad talos demissum. Cinædi autem vti solent tunicis demissitiis.*

85. VIRTVS SALVA.] *Manuscripti omnes*, veritas. *Lego*, veritas salua esto. *Cum pudicus sis, inquit, ne da locum mendacio aut infamiæ, externo gestu.*

86. PATIENTIÆ.] *Alij*, impudicitiæ, *sed interpretamentum est. Patientes, pathici.*

87. TYMPANVM.] *Molles gestabant, & Galli matris deûm. Plautus Pœnulo*: Cur non adhibuisti, dum istæc loquereris, tympanum? Nam te cinædum magis arbitror esse, quàm virum. *Idem Trucul.* Mœchum malacum, cincinnatum, tympanotribam. *Virgil.* IX.

Tympana vos buxusque vocat Berecynthia matris Idææ.

88. STATIM ENERVANT.] *Meus breuior*: quæ statim venerunt vitia. *itemq; aliquot alij scripti. Interpolata hæc agnosco.*

89. IN IPSA.] *Malim deletâ voculâ*, quia ipsa est modus. *Vide Senec. epist.* LXVII. D

90. MAGNITVDINE.] *Liuianum*: Res Romana ab exiguis profecta initiis, eò creuit, vt iam magnitudine laboret suâ. *Lucanus*:

Nec se Roma ferens.

CAP. XIV. 91. SI HOC PLACET.] *Glossematium censet Pincianus, vsque ad verbum* Virtus.

92. PRINCIPIA.] *A militiâ est. qui eam in primâ acie posuerunt, inter ductores.*

93. PRO VENTRE.] *Cibi caussâ alteri se mancipat: vt parasiti, & id genus.*

CAP. XV. 94. GAVDIVM.] *Quod, ex Stoicorum sensu & sermone, soli sapienti conuenit: at non Voluptas. Vide Manud.* III. *Dissert.* V.

95. Ex

A ex virtute oritur, quamuis bonum sit, absoluti tamen boni pars est: non magis quàm lætitia & tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis caussis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. Qui verò voluptatis virtutisque societatem facit, & ne [95] ex æquo quidem, fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris est, hebetat: libertatemque illam [96] ita demum, si nihil se pretiosius nouit, inuictam, sub iugum mittit. Nam (quæ maxima seruitus est) incipit illi opus esse fortunâ: sequitur vita anxia, suspiciosa, trepida, casuum pauens, temporumque suspensa momentis. Non das virtuti fundamentum graue, immobile, sed iubes illam in loco volubili stare. Quid autem tam volubile est, quàm fortuitorum exspectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic potest Deo parere, & quidquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, casuum suorum benignus interpres, si ad voluptatum dolorumque punctiunculas concutitur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut vindex est, nec amicorum propugnator, si ad voluptates vergit. Illò ergo summum bonum ascendit, vnde nullâ vi detrahitur: quò neque dolori, neque spei, neque timori sit aditus, nec vlli rei quæ deterius summi boni ius faciat. Ascendere autem illò sola virtus potest: illius gradu cliuus iste [97] frangendus est: illa fortiter stabit, & quidquid euenerit, feret: non patiens tantùm, sed etiam volens: omnemque temporum difficultatẽ, sciet [98] legem esse naturæ. Et vt bonus miles, feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo [99] illud vetus præceptum: DEVM SEQVERE. Quisquis autem queritur, & [100] plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & inuitus rapitur ad iussa nihilominus. Quæ autem dementia est, potiùs trahi quàm sequi? tam mehercule, quàm stultitia & ignorantia conditionis suæ, dolere, quòd aliquid tibi incidit durius: aut mirari, aut indignè ferre ea, quæ tam bonis accidunt quàm malis. morbos dico, funera, debilitates, & cetera [101] ex transuerso in vitam humanam incurrentia. Quidquid [102] ex vniuersi constitutione patiendum est, magno [103] excipiatur animo. ad hoc [104] sacramentum adB acti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quæ vitare nostræ potestatis non est. [105] In regno nati sumus: [106] Deo parêre, libertas est. Ergo in virtute posita est vera felicitas. Quid hæc tibi suadebit? nequid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitiâ contingat. deinde, vt sis immobilis contra malum ex bono, vt, qua fas est, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? ingentia & æqua diuinis. Nihil cogêris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil frustra tentabis, nihil XVI.

95. EX ÆQVO.] *Sic legendum. nempe, vt Voluptas præeat, pro Epicuri mente, & nec pari quidem passu cum Virtute incedat.*

96. ITA DEMVM.] *Id est, eâ lege & hactenus inuicta est Virtus, si nihil ei anteponitur: si aliquid, iacet.*

D 97. FRANGENDVS.] *Minuendus. quod fit, dum scanditur; & vbi superaueris, desinit cliuus esse.*

98. LEGEM ESSE.] *Deum & Fata immisisse.*

99. ILLVD VETVS.] *Quod Pythagoræ Boëthius asserit, 1. De Consol. Prosâ* IV. Instillabas auribus cogitationibusque cottidie meis Pythagoricum illud, Ἑπου θεῷ. *Plutarchus, itemq; Cicero, alicui* è VII. *Sapientibus tribuunt. iste* IV. *de Finib.* Quæque sunt vetera præcepta sapientum, qui iubent Tempori parère, & Sequi deum, & Se noscere, & Nihil nimis. *Non dubiè hæc antiqua, & à capite Sapientiæ, id est ipso Deo, insita. Stoici interdum sic locuti, vt hoc ipsum dicerent hominis Bonum siue Finem esse. Arrianus* 1. *Dissert. cap.* XX. Τί δ' ἐγὼ μακρὰν ἐκτείνω, ὅτι τέλος ἐστὶ τὸ ἕπεσθαι θεοῖς; Quid longum est dicere, finem esse, sequi Deos? *Hoc ex doctrinâ Zenonis: quid Zenonis? etiam Moysis, vt ait Philo, de Migratione Abrah.*: τέλος οὖν ἐστὶ καὶ τὸν ἱερώτατον μωσῆν, τὸ ἕπεσθαι θεῷ: Finis secundùm sanctissimum Moysem, Sequi Deum.

100. PLORAT.] *Vide similia in Arriani Dissert.* II. *cap.* XVI. *sub finem.*

101. EX TRANSVERSO.] *A deo & fato, non à culpâ aut consilio.*

102. EX VNIVERSI.] *Occultum dogma Stoicum. omnia inter se nexa, & serie occultâ caussarum prodire, euenire: nec remedium iis, nisi ferre.*

103. EXCIPIATVR.] *Placet. tamen libri aliter*: magno visu eripiatur, *vel* nisu. *Fortè*, magno nobis excipiatur.

104. SACRAMENTVM.] *A militiâ. vt illi adacti sequi signa, & Imperatori obsequi: ita hîc iuratur, ferre quæ homini eueniunt.*

105. IN REGNO.] *Fortunæ, an veriùs fati.*

106. DEO PARERE.] *Dictum aureum. cui Philo consonat (de Regno)* θεῷ δουλεύειν, ἀπαλλαγὴ θερείας μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλείας ἄμεινον: Deo parère, non libertate solùm, sed regno præstantius est.

nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententiâ cedent: nihil aduersum accidet, nihil con- A
trà opinionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad viuendum beatè sufficit, perfecta
illa [107] & diuina? Quid ni sufficiat? imò superfluit. Quid enim deesse potest extra desi-
derium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed
ei qui ad virtutem [108] tendit, etiam si multum proceſſit, opus est tamen aliquâ fortunæ
indulgentiâ, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exsoluit, & omne vincu-
lum mortale. Quid ergo interest? quòd alij [109] alligati sunt, alij adstricti, alij districti
quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altiùs extulit, laxam cathenam trahit,
XVII. nondum liber, iam tamen pro libero. Si quis itaque ex istis qui philosophiam
[110] conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu fortiùs loqueris quàm viuis? Quare
superiori verba summittis; & pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, &
damno moueris; & lacrimas, auditâ coniugis aut amici morte, dimittis; & respicis fa-
mam, & malignis sermonibus tangeris? Quare [111] cultius rus tibi est, quàm [112] natura-
lis vsus desiderat? cur non ad præscriptum tuum [113] cænas? cur tibi [114] nitidior supellex B
est? cur apud te vinum ætate tuâ [115] vetustius bibitur? cur autem [116] domus disponitur?
cur arbores, [117] præter vmbram nihil daturæ, conseruntur? quare [118] vxor tua locuple-
tis domus [119] censum auribus gerit? quare [120] pædagogium [121] pretiosâ veste succingi-
tur? quare ars est apud te, [122] ministrare: nec temerè, & vt libet, [123] cõllocatur argen-
tum, sed peritè [124] seruitur, & est aliquis [125] scindendi obsonij magister? Adiice, si vis,
cur [126] trans mare possides? cur plura, [127] quàm nosti, possides? turpiter aut tam negligens
es, vt non noueris pauculos seruos: aut tam luxuriosus, [128] vt plures habeas, quàm quo-
rum notitiæ memoria sufficiat. Adiuuabo postmodum conuicia, & plura mihi quàm
putas, obiiciam: nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, &, vt maleuolentiam
tuam pascam, nec ero. Exigo itaque à me, non vt optimis par sim, sed vt malis melior.
hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, & errores meos [129] obiurgare.

Non

CAP. XVI. 107. ET DIVINA?] *Velim distingui*: beatè sufficit? perfecta illa & diuina quidni sufficiat? imò superfluat.

108. TENDIT.] *Nondum sapienti, sed τῷ προκόπτοντι, siue* proficienti.

109. ALLIGATI.] *Nota discrimina, inter* Alligari, Adstringi, Distringi. *Primum, mollius; istud, arctius; tertium, variè & non vno vinclo.*

CAP. XVII. 110. CONLATRANT.] *Canicula & dicaces, vt multi hodie: & iudicia me tardant aut sistunt, cùm scribo.*

111. CVLTIVS RVS.] *Hæc omnia in se, & mox* prosè, *noster. De rure autem & agris, ipse apud Tacitum, libro* X V. Vbi est animus ille modicis contentus? tales hortos instruit, & per hæc suburbana incedit, & tantis agrorum spatiis, tam lato fœnore exuberat?

112. NATVRALIS.] *Contra dogma tuum Stoicum, quod iubet Naturam sequi.*

113. CÆNAS?] *Ipse tamen sobrius, sed conuius & mori se dabat.*

114. NITIDIOR.] *Tot mensæ citreæ, si vera Dio.*

115. VETVSTIVS.] *Opimianum aliquod, & centum annorum.*

116. DOMVS.] *Ea vox abest à meo atque optimus libris: scribuntq;*, cur autem disponitur? *& licet ad vinum referre, quod in Apothecis ordine annorum disponebatur.*

117. PRÆTER VMBRAM.] *Vt sunt lauri, platani, cupressi. Plinius* XII. Sed quis non miretur, arborem vmbræ gratiâ tantùm, ex alieno orbe peti? *Habebant autem passim isti diuites in ædibus* Daphnonas, platanonas, & aërias cyparissos. C

118. VXOR TVA.] *Nobilis Paulina.*

119. CENSVM.] *Propertius:*
Matrona incedit census induta nepotum.
Tertullianus: Graciles aurium cutes Kalendarium expendunt. *Vide* VII. *De Benef. cap.* IX.

120. PÆDAGOGIVM.] *Pueri pædagogiani, & molliculi: de quibus abundè ad* XVI. *Annal. Taciti. Adde Sen. De Tranq. cap.* I.

121. PRETIOSA.] *Tunicâ auro distinctâ.*

122. MINISTRARE.] *Vasa ad ministerium mensæ apta, in Delphicâ collocare.*

123. COLLOCATVR.] *In abaco, vt tetigi, an & in ipsâ mensâ, dum infertur?*

124. SERVITVR.] *Meus & scripti ferè*, seruatur: *ex quo Ciacconus (inter summos Criticos, nisi summus dies occupasset)* seriatur: *at Muretus*, seruitur. *Ego olim*, struitur: *& vix muto. De Breu. vitæ cap.* XII. Quàm solicitè argentum ordinent. D

125. SCINDENDI.] *Captor. de quo munere nos in* II. *Saturn. cap.* II. *& ad Epist.* XLVII.

126. TRANS MARE.] *In Britanniâ, & alibi, seu Dione, & aui eius more.*

127. QVAM NOSTI.] *Ad seruos refer, siue etiam ad agros.*

128. VT PLVRES.] *Cohortes enim, imò legiones (vt Plinius) seruorum tunc habebant. Ego in Admirandis.*

129. OBIVRGARE.] *Verbis scriptisq; conuicium iis facere, & sic reprimere.*

130. VER-

A Non perueni ad ſanitatem, ne peruenìam quidem: delinimenta magis quàm remedia podagræ meæ compono, contentus ſi rariùs accedit, & ſi minùs [130] verminatur. Veſtris quidem pedibus comparatus, [131] debilis curſor ſum. Hæc non pro me loquor: XVIII.
ego enim in alto vitiorum omnium ſum: ſed pro illo, cui aliquid [132] acti eſt. Aliter, inquit, loqueris: aliter viuis. Hoc [133] per maligniſſima capita, & optimo cuique inimiciſſima, Platoni obiectum eſt, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim iſti dicebant, non quemadmodum ipſi viuerent, ſed quemadmodum viuendum eſſet. De virtute, non de me loquor: & cùm vitiis conuitium facio, in primis meis facio. cùm potuero, viuam quomodo oportet. Nec malignitas me iſta multo veneno tincta deterrebit ab optimis. ne virus quidem iſtud, quo alios ſpargitis, [134] vos necatis, me impediet, quò minùs perſeuerem laudare vitam, non quam ago, ſed quam agendam ſcio: quò minùs virtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus ſequar. Exſpectabo ſcilicet, vt quidquam maliuolentiæ inuiolatum ſit, cui facer nec Rutilius fuit, nec Cato?
B Cur & aliquis non iſtis diues nimis videatur, quibus [135] Demetrius Cynicus parùm pauper eſt? O virum acerrimum, & contra omnia naturæ deſideria pugnantem! hoc pauperiorẽ, quàm ceteri Cynici, quod cùm ſibi interdixerit habere, interdixit [136] & poſcere. Negant ſatis egere. [137] Vides enim? non virtutis ſcientiam, [138] ſed egeſtatis profeſſus eſt. Diodorum Epicuréum philoſophum, qui intra paucos dies finem vi- XIX.
tæ ſuæ manu ſuâ impoſuit, negant ex decreto Epicuri feciſſe, quòd ſibi gulam præſecuit. alij dementiam videri volunt factum hoc eius, alij temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bonâ conſcientiâ, reddidit ſibi teſtimonium vitâ excedens, laudauitque ætatis in portu, & [139] ad ancoram actæ quietem: & dixit, quod vos inuiti audiſtis, quaſi vobis quoque faciendum ſit:

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi.

De alterius vitâ, de alterius morte diſputatis: & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum, ſicut ad occurſum ignotorum hominum minuti canes, latra-
C tis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quaſi aliena virtus, exprobratio delictorum veſtrorum ſit. Inuiti ſplendida cum ſordibus veſtris confertis, nec intelligitis quanto id veſtro detrimento audeatis. Nam ſi illi qui virtutem ſequuntur, auari, libidinoſi, ambitioſique ſunt: quid vos eſtis, quibus ipſum nomen virtutis odio eſt? Negatis quemquam præſtare quę loquitur, nec ad exemplar orationis ſuæ viuere. Quid mirum? cùm loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempeſtates euadentia? cùm [140] refigere ſe crucibus conentur, in quas vnuſquiſque veſtrum clauos ſuos ipſe [141] adigit? ad ſupplicium
D gens, verminatur, parturit.

130. VERMINATVR.] *Minùs ſe mouet, & quaſi vermium vellicatione vexat. Epiſt.* LXXIX. *item de podagrâ:* Omnium iſtorum prima verminatio vexat. *Epiſt.* XCV. Verminationes cerebri æſtuãtis. *Plinius:* Iumentorum verminationes. *Pomponius pocta vetus, de fœtu:* Decimò menſe demum turgens, verminatur, parturit.

131. DEBILIS.] *Curro, non eo: etſi debiliter & infirmè. Suſpectum tamen hoc habeo: & fortaſſe,* debilibus, curſor ſum.

CAP. XVIII. 132. ACTI EST.] *Qui promouit, & proceſſus ſuos videt.*

133. PER MALIGNISS.] *Illud,* per, *abeſt omnibus ſcriptis. in meo hæc ita:* Hoc, maligniſſimum capitulum, & o. c. inimiciſſimum. *Benè. appellat ipſum, qui obloquitur: & ô tu, inquit, malignum capitulum o.c:*

134. VOS NECATIS.] *Inuidia venenum ſuum ipſa bibit.*

135. DEMETRIVS.] *Seneca De Benef.* VII. *cap.* VII. *& epiſt.* LXIII. *Vſque ad Domitiani ævum venit.*

136. ET POSCERE.] *In eo calumnia, quòd hic quidem Cynicus, ſed non inter mendicos aut poſcinummios fuit. Itaque aiebant opes habere.*

137. VIDES ENIM?] *Ironicôs hæc dicuntur: & non obſcura ſunt, etſi aliis variè corrupta.*

138. SED EGESTATIS.] *Quaſi dicat. quid vos inepti? Demetrius quid profeſſus eſt, niſi ad virtutem ire? non hercules ad egeſtatem, niſi quatenus opes officiunt bonæ menti. Nec tamen malè, ſenſu iſto,* egeſtatem: *vt in meo libro.*

CAP. XIX. 139. AD ANCORAM.] *In quiete ſuâ & priuato otio vixit: non immiſit ſe in reip. fluctus.* Felix, mediæ quiſquis turbæ Parte quietus, aurâ ſtringit Litora tutâ: timidusque mari Credere cymbam, remo terras Propiore legit: *ſimili imagine dixit alter Seneca.*

140. REFIGERE.] *Reſoluere & ſe liberare à crucibus, quas cupidines & affectus ſui cuiq; ſtruunt.*

141. ADIGIT.] *Benè Muretus. adeò vos clauos non reuellitis, vt magis magis q. infigatis.*

plicium tamen acti,[142] stipitibus singulis pendent. Hi [143] qui in seipsos animaduertunt, A
quot cupiditatibus, tot crucibus distrahuntur: & maledici, in alienam contumeliam
venusti sunt. Crederem illis, nisi quidam ex patibulo suos spectatores [144] conspuerent.

XX. Non præstant philosophi quæ loquuntur? multum tamen præstant, quòd loquuntur, quòd honesta mente concipiunt. Nam si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? interim non est, quòd contemnas bona verba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum salutarium, etiam [145] citra effectum, laudanda tractatio est. Quid mirum, si non ascendunt in altũ ardua aggressi? [146] sed viros suspice, etiam si decidunt, magna conantes. Generosa res est, respicientem non ad suas, sed ad naturæ suæ vires, conari alta, tentare, & mente maiora concipere, quàm quæ etiam ingenti animo adornatis effici possint. Qui sibi hoc proposuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo [147] videbo. ego laboribus, quanticumque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego diuitias & præsentes & absentes æquè contemnam: nec si aliubi iacebunt, tristior; nec si B
circa me fulgebunt, [148] animosior. ego fortunam nec venientem sentiam, nec recedentem. ego terras omnes tamquam meas videbo, meas tamquam omnium. ego sic viuam, quasi sciam aliis me natum: & naturę rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? vnum me donauit omnibus: vni mihi omnes. Quidquid habebo, nec sordidè custodiam, nec prodigè spargam. nihil magis possidere me credam, quàm benè donata: non numero, nec pondere beneficia, nec vllâ, nisi accipientis æstimatione, pendam. Numquam id mihi multum erit, quod dignus accipier. [149] Nihil opinionis caussâ, omnia conscientiæ faciam: [150] populo teste fieri credam, quidquid me nescio faciam. Edendi erit bibendique finis, desideria naturæ restinguere, non implere aluum, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. Patriam meam esse mundum sciam: & præsides deos supra me, circaque me stare, factorum dictorumque censores. Quandocumque autem natura spiritum repetet, aut [151] ratio dimittet, testatus
exibo, [152] bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem im- C
XXI. minutam, [153] minimè meam. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: næ ille, etiam si non tenuerit, *magnis tamen excidet ausis*. Vos quidem, qui virtutem cultoremque eius odistis, nihil noui facitis. nam & solem lumina ægra formidant, & auersantur diem splendidum nocturna animalia, quæ ad primum eius ortum stupent, & latibula sua passim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio. instate, commordete: citiùs multo frangetis dentes, quàm imprimetis. Quare ille philosophiæ studiosus est, & tam diues vitam agit? quare opes contemnendas dicit, & habet? vitam contemnendam putat, & tamen viuit? valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentissimè tuetur, atque opti-

142. STIPITIBVS SING.] *Id est, isti sapientiæ studiosi, non pluribus crucibus districti, vt vos: sed vno simplici ligno pendent, vnâ aliaq; cupidine retenti. eoq; facilius liberandi.*

143. QVI IN SEIPSOS.] *Pars altera sententiæ est. illi vno ligno, isti maledici pluribus distrahuntur: ideoq; legerim*, Hi qui in ipsos: *ipsos, nempe studiosos illos & sapientiæ cupidos. Aliter, sententiam non explices.*

144. CONSPVERENT.] *Dum diu illic pendent, & indignantes atque illudentes moriuntur.*

CAP. XX. 145. CITRA EFFECTVM.] *Apuleius:* Omnibus bonis in rebus conatus in laude, effectus in casu est.

146. SED VIROS.] *Hæc omnia concinnaui turbata, duce maximè meo libro: in quo cetera, vt edidi, nisi quòd*, vires, *haberet.*

147. VIDEBO.] *Nempe meam. Sententia est. audita aliena mors non magis me afficiet, quàm adstans & visa mea. Est familiare illud Senecæ hyperbaton: non visa magis mouebit, quàm audita. Hoc enim voluit.*

148. ANIMOSIOR.] *Scripti*, animo ducor. *Facerem*, animo editior: *vel*, diductior. D

149. NIHIL OPINIONIS.] *Noster De Irâ* III. *cap.* XLI. Conscientiæ satisfiat, nihil in famam laboremus.

150. POPVLO TESTE.] *Alibi:* Si honesta sunt quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, cùm tu scias?

151. RATIO DIMITTET.] *Id est, aut ego ratione motus præueniam, & mortem manu faciam.*

152. BONAM ME.] *Velim & timeo tecum hæc, ô Seneca, profari: sed animo facio.*

153. MINIME MEAM.] *Tenui libertatem, quam Deus & natura dederunt, nec seruiliter alteri submisi. At libri alij*, à nemine meam: *quod esset, nulli in mentem fuit. Animo mansi erectus & liber.*

CAP.

A optimam mauult? Et exsilium nomen vanum putat, & ait, Quid est enim mali, mutare regiones? & tamen si licet, senescit in patriâ? Et inter longius tempus & breuius nihil interesse iudicat: tamen si nihil prohibet, extendit ætatem, & in multâ senectute placidus viret? Ait ista debere contemni: non, ne habeat, sed ne solicitus habeat. [154] non abiget illa à se: sed abeuntia securus prosequetur. Diuitias quidem vbi tutiùs fortuna deponet, quàm ibi, vnde sine querelâ reddentis receptura est? M. Cato cùm laudaret [155] Curium & [156] Coruncanium, & sæculum illud in quo [157] censorium crimen erat, paucæ argenti [158] lamellæ, possidebat ipse [159] quadragies sestertium: minus sine dubio quàm Crassus, plus tamen quàm censorius Cato. Maiore spacio, si comparentur, proauum vicerat, quàm à Crasso vinceretur. Et si maiores illi obuenissent opes, non spreuisset. nec enim se sapiens indignum vllis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, sed [160] mauult: non in animum illas, sed in domum recipit: nec respuit possessas, sed continet, & maiorem virtuti suæ materiam subministrari vult. Quid autem dubij XXII.

B est, quin maior [161] materia sapienti viro sit, animum explicandi suum in diuitiis, quàm in paupertate? cùm in hac vnum genus virtutis sit, non inclinari, nec deprimi: in diuitiis, & temperantia, & liberalitas, & [162] diligentia, & dispositio, & magnificentia, campum habeat patentem. Non contemnet se sapiens, etiam si fuerit minimæ staturæ: esse tamen se procerum volet. & exilis corpore, ac amisso oculo valebit: malet tamen sibi esse corporis robur. Et hæc ita, vt sciat esse aliud in se valentius. malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. [163] Quædam enim, etiam si in summam rei parua sunt, vt & subduci sine ruinâ principalis boni possint: adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & [164] ex virtute nascentem. Sic illum afficiunt diuitiæ, & exhilarant, vt nauigantem secundus & [165] ferens ventus, vt dies bonus, [166] vt in brumâ ac frigore [167] apricus

CAP. XXI. 154. NON ABIGET.] *Nam, vt alter Seneca*, Quis influentis dona fortunæ abnuat?

C 155. CVRIVM.] *M' Curium, bello Pyrrhi, notæ paupertatis. Valerius* IV. *cap.* III. *Cicero in Catone, Athenæus lib.* X.

156. CORVNCANIVM.] *Prænomine Tiberium. fuit idem tempus Consul fuit, Dictator, Triumphalis.*

157. CENSORIVM.] *A Censore notandum. Historia innotuit de* Cornelio Ruffino, bis consule, quem Fabricius censor Senatu mouit, quòd decem pondo argentea vasa haberet. *Valerius* II. *cap.* IX. *Liuij epit.* XIV. *Plutarchus, in Sullâ. Augustin. epist.* CCLIV. *Ipse Cato apud Liuium, libro* XXXIV. Cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus signati argenti & æris domi haberemus.

158. LAMELLÆ.] *Ouidius:*

Et leuis argenti lamina, crimen erat.

D 159. QVADRAGIES.] *Ea essent nobis* centum millia *Philippicum: modica, vel exigua potius, summa in Catonis Vticensis illo æuo. Libri scripti*, quadragesies: *sed verissimum*, quadringenties: *id est*, decies centena millia *Philippum. Atque id comparatio subsequens euincit, cùm addit magis victum ab eo proauum Catonem, quàm à Crasso ipsum. Atqui Crassus* bis millies *possedit, id est quinquies tantum. Disserui super hac re, in Admirandis lib.* II. *cap. vlt.*

160. MAVVLT.] *Quia sunt inter προηγμένα siue* producta, *quæ à sapiente etiam eliguntur, & cadit in ea ὁρμή.* appetitio.

CAP. XXII. 161. MATERIA.] *Solus enim sapiens vtitur opibus, stulti abutuntur. Apuleius, de Philosophiâ Platonis:* Solus etiam sapiens quia opes potest in vsibus necessarius regere, videri ditissimus debet. Nam ceteri quamuis sint opibus affluentes, tamen quòd vel vsum earum nesciant, vel deducant eas ad pessimas partes, inopes videntur.

162. DILIGENTIA.] *Statius pleraque hæc exprimat:*

Idem auri facilis conceptor, & optimus idem
Condere diuitias, opibus sq; immittere lucem.

Diligentia *igitur, in quærendo & tuendo*: Dispositio, *pariter in collocando, & administrando.*

163. QVÆDAM ENIM.] *Hæc* Adiaphora, quæ nec ad felicitatem, nec ad infelicitatem conferunt: vt sunt diuitiæ, famitas, vires, & id genus. *Inter Zenonia scita, Diogenes.*

164. EX VIRTVTE.] *Nam ita Stoici, δόγματα τῆς ἀρετῆς, τὴν τε χαρὰν καὶ τὴν εὐφροσύνην εἶναι*: agnata virtutis, & quasi soboles esse, gaudium & serenitatem mentis.

165. FERENS.] *Ventus, qui à puppe. οὐρία. Virgil.*

Exspectet facilemq; fugam, ventosq; ferentes.

Plinius Panegyrico: Venti ferentes, & breuis cursus, optentur. *Est Græcanicum. Homerus:*

Ἰλιόθεν με φέροιεν ἄνεμοι κλυτότοξον ἐς Πήλιον.

Idem:

Ἀργὺ πέλα ἐπέλασσε φέρων ἄνεμός τε καὶ ὕδωρ.

Vide & epist. XXII.

166. VT IN BRVMA.] *Malim*, vt dies bonus in brumâ, ac frigore apricus locus. *Bruma, τροπὴ χειμερινὴ*, Solstitium hibernum: *ferè nimbosum aut turbidum, & dies qui circà, sic appellantur.*

167. APRICVS.] *Soli expositus, ἀνὸ φρίκης.*

cus locus. Quis porrò sapientum, nostrorum dico, quibus vnum est bonum virtus, ne- A
gat etiam hæc quæ indifferentia vocamus, habere in se aliquid pretij, & [168] alia aliis esse
potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid [169] honoris, quibusdam multum. Ne er-
res itaque, inter potiora diuitiæ sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cùm eumdem apud
te locum habeant, quem apud me? Vis scire, quàm non habeant eumdem locum?
mihi diuitiæ si effluxerint, nihil auferent, nisi semetipsas: tu stupebis, & videberis tibi
[170] sine te relictus, si illæ à te recesserint. apud me diuitiæ aliquem locum habent: apud
XXIII. te, summum. ad postremum, diuitiæ [171] meæ sunt: tu diuitiarum es. Desine er-
go philosophis pecuniâ interdicere: nemo sapientiam paupertate damnauit. [172] Habe-
bit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno [173] sanguine cruentas, sine
cuiusquam iniuriâ partas, sine sordidis quæstibus, quarum tam honestus sit exitus quàm
introitus, quibus nemo ingemiscat, nisi malignus. In quantum vis, exaggera illas, ho-
nestæ sunt: in quibus cùm multa sint quę quisque sua dici velit, nihil est quod quisquam
suum possit dicere. Ille verò fortunæ benignitatem à se non submouebit, & patrimonio B
per honesta quæsito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur,
si apertâ domo, & admissâ in res suas ciuitate, poterit dicere: Quod quisque suum agno-
uerit, tollat. O magnum virum, [174] optimè diuitem, si opus ad hanc vocem consonet!
si post hanc [175] vocem tantundem habuerit! ita dico, si tutus & securus scrutationem po-
pulo præbuerit: si nihil quisquam apud illum inuenerit, quò [176] manus iniiciat: auda-
cter & propalam erit dives. Sicut sapiens nullum denarium intra limen suum admittet,
malè intrantem: ita & magnas opes, munus fortunæ, fructumque virtutis, non repu-
diabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hospi-
tentur. Nec iactabit illas, nec absconder. alterum [177] infruniti animi est; alterum timi-
di & pusilli, velut magnum bonum intra [178] sinum continentis. Nec, vt dixi, eiiciet illas
è domo. Quid enim dicet? vtrúmne, Inutiles estis: an, Ego vti diuitiis nescio? Quem-
admodum etiam si pedibus suis poterit iter conficere, ascendere tamen vehiculum ma-
let: sic si poterit esse dives, volet: & habebit vtique opes, sed tamquam leues & auola- C
turas: nec vlli alij, nec sibi graues esse patietur. Donabit. Quid erexistis aures? quid ex-
peditis sinum? Donabit, [179] aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum
summo consilio, dignissimos eligens: vt qui meminerit, tam expensorum quàm acce-
pto-

168. ALIA ALIIS.] *Stoicorum hæc diuisio. Alia* Bona, *alia* Mala *sunt, alia* Indifferentia. *Sola virtus, bonum: sola malitia, malum. Indifferentia, per se nec bona, nec mala; vsus dat iis nomen, siue cùm Virtus, siue cùm Malitia accesit. Eorum alia sunt* Producta, *alia* Abducta. *Producta, quæ æstimationem, & appetitionem habent: Abducta, quæ deæstimationem, & fugam. Sed ipsa Producta, iterùm triplicia,* Animi, Corporis, Externa. *Animi, vt ingenium, ars, scientia: Corporis, vt sanitas, vires: Externa, vt opes, gloria, nobilitas. Ex his mens Senecæ liquet, Adiaphora* habere aliquid pretij, *id est ἀξίαν, vt illi loquuntur, siue æstimationem. Item* alia aliis potiora, *vt illa animi, corporeis; corporea, externis. Sed & inter singula ipsa, gradus. Vide me in Manud.* II. *Dissert.* XXI. & XXII.

169. HONORIS.] *Vertit ἀξίαν.*

170. SINE TE.] *Nam in quosdam hoc conuenit:*
Ἀργύριόν ἐστιν αἶμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς:
Pecunia, anima & sanguis est mortalibus:

171. MEÆ SVNT.] *Ego vtor, & impero: ipsa tibi, & mancipium earum es. Non possides, sed possideris. Vide epist.* VIII.

CAP. XXIII. 172. HABEBIT.] *Habere poterit.*

173. SANGVINE.] *Non spolium aut prædam, è damnatione aliorum. Hæc autem omnia de se, & pro se, Seneca.*

174. OPTIME.] *Vellem iterari,* O optimè.

175. VOCEM TANTVNDEM.] *Illud,* vocem, *redundat.*

176. MANVS INIICIAT.] *Vt in re suâ vindicandâ. Poeta:*
Et dicam, meus est, iniiciamq; manus.

177. INFRVNITI.] *Meus scribit,* infroniti. *Festus:* Fruniscor, & Frunitum dixit Cato. nosque D
cùm adhuc dicimus Infrunitum, certum est antiquos dixisse Frunitum. *Agellius* IV. *cap.* IX. Verba infrunita & obtundentia. *Noster de Benef.* III. *cap.* XVI. Infrunita est & antiquaria. *In Sacris:* Animo irreuerenti & infrunito. *Concilium Matisconense* II. *can.* XIX. Cognouimus quosdam clericos infrunitos, ad ferales reorum sententias frequenter accedere. *Est quasi ἄφρων, vel Infrons: & in Glossis explicatur,* Ἀκατάπαλος, infrunitus, insolens.

178. SINVM.] *Ad accipiendum scilicet.*

179. AVT BONIS.] *Qui vos non estis, illis improbi & calumniantes.*

180. Ex-

A ptorum rationem esse reddendam. Donabit ex rectâ & probabili caussâ. nam inter turpes iacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum: ex quo multa [180] exeant, nihil [181] excidat. Errat, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modò consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc [182] promereor, illi reddo: huic succurro, huius misereor. illum [183] instruo, dignum quem non [184] diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamuis desit: quia etiam si dedero, erit defuturum. quibusdam offeram, quibusdam etiam [185] inculcabo. Non possum in hac re esse negligens: numquam magis [186] nomina facio, quàm cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imò non [187] perditurus. Eo loco sit donatio, vnde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus altè obrutus: quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid [188] domus ipsa diuitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantùm ad [189] togatos vocat? hominibus prodesse natura iubet: serui liberi-
B ne sint, ingenui an libertini, [190] iustæ libertatis, an [191] inter amicos datæ, quid refert? vbicumque homo est, ibi beneficio locus est. Potest etiam pecuniam suam intra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quæ non quia liberis debetur, sed quia à [192] libero animo proficiscitur, ita nominata est. Hæc apud sapientem nec vmquam in turpes indignosque impingitur, nec vmquam ita defatigata erit, vt non quotiens dignum inuenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quòd perperam exaudiatis, quæ honestè, fortiter, animosè, à studiosis sapientiæ dicuntur: & hoc primum attendite. [193] Aliud est, studiosus sapientiæ: aliud, iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optimè loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Non est, quòd me [194] ad formulam meam exigas: cummaximè facio me [195] & formo, & ad exemplar ingens attollo. si processero, quantum proposui, exige, vt dictis facta respondeant. Assecutus verò humani boni summam, aliter tecum aget, & dicet: Primùm, non est, quòd tibi permittas de melioribus ferre sententiam. mihi iam quod argumentum est recti contigit, malis displi-
C cere. Sed vt tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quæque æstimem. Diuitias nego bonum esse: nam si essent, [196] bonos facerent. nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest; hoc

180. EXEANT.] *Consilio.*

181. EXCIDAT.] *Casu aut leuitate.*

CAP. XXIV. 182. PROMEREOR.] *Vltrò deuincio, & beneficiis ad me duco.*

183. INSTRVO.] *Lautiorem amplioremq; facio.*

184. DIDVCAT.] *Abstrahat & auellat à grauioribus. Scripti tamen ferè*, deducat: *& paupertas nimirum deprimit detrahitq; ad alta conantes. Hæc autem omnia in suâ personâ: & reuera liberalis fuit. Iuuenalis:*

D Nemo petit, modicis quæ mittebantur amicis
A Senecâ.

Martialis:

Pisones, Senecasque, Memmiosque
Et Crispos mihi redde, sed priores.

185. INCVLCABO.] *Obtrudam, & quasi inuitis donabo: nempe verecundis & molliori fronte.*

186. NOMINA FACIO.] *Pecuniam occupo, colloco. Fænerari est, dare in loco.*

187. PERDITVRVS.] *Vt prodigi. Tacitus, de Othone:* Perdere iste sciet, donare nesciet.

188. DOMVS IPSA.] *Familia illa magna, & tot serui.*

189. TOGATOS.] *Ciues & liberos.*

190. IVSTÆ LIBERT.] *Plenæ & legitimæ: quæ* Vindictâ, Censu, Testamento *parabatur. Cicero in Topic. Vlpianus Instit. Tit.* I.

191. INTER AMICOS.] *Quæ non iusta aut plena: & hi tales (verba Taciti)* vinculo aliquo seruitutis attinebantur. *Dari ea minùs sollenniter solet,* Inter amicos, In conuiuio, Per epistolam. *Videsis nostra ad* XIII. *Annal.*

192. LIBERO.] *Non coacto, nec adstricto: tota voluntaria est. Sed & libero homine digna.*

193. ALIVD STVDIOSVS.] *Qui iam proficit, & est in parandâ sapientiâ. Stoici in his vocibus crebri. nam Virtus apud eos* Scientia *est; Vitium*, Ignorantia. *Itaq;* Studiosus *siue* σπουδαῖος, qui dat operam: πεπαιδευμένος *siue* Eruditus, *qui iam peruenit, & est adeptus. Ego in* II. *Manud. Diss.* I.

194. AD FORMVLAM.] *Ad præscriptum & legem, quam sequor & mihi dixi.*

195. ET FORMO.] *Hoc etiam verbo vtebantur. atque ita in Arriani Dissertat.* II. *cap.* XIV. ὁ τυπούμενος, καὶ ὁ τετυπωμένος qui formatur, & qui iam factus. *vt iamnunc,* Studiosus *&* Eruditus.

196. BONOS FACERENT.] *Nam, aiebant Stoici,* boni est proprium semper prodesse & iuuare;

hoc illis nomen nego. ceterùm & habendas esse, & [197] vtiles, & magna commoda adfe- A
XXV. rentes, fateor. Quid ergo sit, quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præstem aliud, quàm vos, quoniam inter vtrosque conuenit habendas, audite. Pone in opulentissimâ me domo, pone aurum argentumque in promiscuo vsu sit: non suspiciam me ob ista, quæ etiam si apud me, extra me tamen sunt. In [198] sublicium pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideò tamen me despiciam, quòd in illorum numero consideo, qui manum ad stipem porrigunt. quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quàm pontem. Pone [199] in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quòd mihi [200] molle erit amiculum, quòd [201] purpura conuiuis meis substernetur. Nihilo miserior ero, si lassa ceruix mea in manipulo fœni acquiescet, si super Circense [202] tomentum, per futuras veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo est? malo quid mihi animi sit ostendere, [203] prætextatus & [204] candidatus, quàm nudis scapulis [205] & fœtentibus. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, nouæ gratulationes priori- B
bus subtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incursionibus variis, nulla hora sine aliquâ querelâ sit: non ideò me dicam inter miserrima miserũ, non ideò aliquem execrabor diem. [206] prouisum est enim à me, ne quis mihi ater dies esset. Quid ergo est? malo gaudia temperare, quàm dolores compescere. Hoc tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem vniuersarum gentium: [207] delicatus ille Liberi currus triumphantem vsque
[208] ad

sicut caloris, calfacere. *Quod igitur nõ semper facit, non bonum. Addebant:* Quo benè & malè vti licet, non est bonum: tale, opes & sanitas: non ergo bona. *Diogenes in Zenone.*

197. VTILES.] *Inter εὔχρηστα.*

CAP. XXV. 198. SVBLICIVM.] *In pontibus, & vbi commeatus creber ac transitus, vulgò mendici. Iuuenalis:*

*Vide 1. Elector. cap. XIII.

Inuitatus ad hæc aliquis de ponte, negabit.

Ibi Scholiastes: Quia mendici in pontis itinere sedent. *Iterùm Iuuenalis:*

—— diruſq; à ponte satelles:

& Scholiastes: De numero mendicorum. *Sed & tertium:* Nulla crepido vacat, nusquam pons?

199. IN INSTRVMENTIS.] *In lectis ipsis aureis, vel auratis; stragulis purpureis. Licet & laxè capere, tricliny mensæq; instructum & ornamenta. Pinciauus legebat, in stramentis: capiebatq; ipsa illa pretiosa strata.*

200. MOLLE ERIT.] *Cænatoria vestis. Molle autem, vt Plautus:* pro loricâ malacum capiam pallium: *vbi item de conuiuio. Erant è meliore lanâ, & sæpe purpureæ: ideò* molles, *an & quia mollium?*

201. PVRPVRA.] *Cicero Philipp.* II. Conchyliatis Cn. Pompeij peristromatis seruorum lectos in cellis stratos videres. *Virgilius:*

—— stratoq; super discumbitur ostro.

Martialis:

Cubitisque trudit hinc & inde conuiuas
Effultus ostro sericisq; puluillis.

Triclinaria, *hæc strata appellat Plinius, & è* dibapha Tyrià *tam vulgò facta ostendit, libro* IX. *capite* XXXVI.

202. TOMENTVM.] *Culcita infarctum, è villis laniue breuibus: sed & è paleis aut sectis stramentis. Hoc postremum genus vilissimum, &* Circense *dictum, quia vænale illic, an quia inibi pauperes indormiebant? Martialis:*

Tomentum, concisa palus, Circense vocatur.

De hoc tali, Tacitus V. *Annal.* Drusus exstinguitur, cùm se miserandis alimentis, mandendo è cubili tomento, nonum ad diem sustentasset. *Aluit nempe se arundinibus illis, aut cartilagineis* C
calamis ibi insertis.

203. PRÆTEXTATVS.] *In veste magistratus. Malim tamen,* pexatus: *& est in veti.* prætaxatus.

204. CANDIDATVS.] *Veste ac colore honestiorum: suprà, cap.* II. *Mei libri,* clamidatus: *alij* causeatus, *vel* camisatus: *Mureti, vt ait,* canusinatus. *quod probat: quia Canusinæ lanæ bonæ & molles. Fateor, sed vix scio an honestioribus in vsu, ob colorem, qui aut fuscus in iis, aut russus. Vide Martialem epig.* CXXVII. *&* CXXIX. *libri* XIV. *Ille idem* Lecticarios *facit* canusinatos, *&* pueros: *ideò non hic admittam. Magis, quod in quibusdam,* gausapatus. *Nam* Penulæ Gausapinæ *in vsu, contra frigus: & in Petronio etiam* coccinæ. *Vide Martial. epigram.* CXLV. *libri* XIV. *&* LIX. *libri* VI. *Si autem hoc, tum* D
legam petasatus: *vt hæc ad itineraria tegmina referantur.*

205. ET FOETENTIBVS.] *A Mureto est. & sanè mei libri consonent, in quibus,* aut ferentibus. *Tamen cur hic de fœtore? dubito: & alij libri,* aut sententiis; *alij,* aut assentientes; *quidam,* aut suris. *Pollutum est: quis purgat? è meis conabar,* aut verendis: *ea essent τὰ αἰδοῖα. Ex aliis, vellem* aut semitectis.

206. PROVISVM.] *Nam ratio & sapientia, bona mihi omnia & candida facient, meâ interpretatione. Aut bonum veniet, aut bonum fiet.*

207. DELICATVS.] *Hederâ & vuis ornatus, gemmeus aureusque.*

208. AD

A [208] ad Thebas à ſolis ortu vehat: iura reges [209] Perſarum petant: me hominem eſſe tum maximè cogitabo, [210] cùm Deus vndique conſalutabor. Huic tam ſublimi faſtigio coniunge protinus præcipitem mutationem: in alienum imponar [211] ferculum, exornaturus victoris ſuperbi ac feri pompam: non humilior ſub [212] alieno curru agar, quàm in meo ſtetеram. Quid ergo eſt? vincere tamen, quàm capi malo. Totum fortunæ regnum deſpiciam: ſed ex illo, ſi dabitur electio, molliora ſumam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet: ſed malo faciliora ac iucundiora veniant, & minùs vexatura tractantem. Non eſt enim quòd vllam exiſtimes eſſe ſine labore virtutem: ſed quædã virtutes [213] ſtimulis, quædam [214] frænis egent. Quemadmodum corpus in [215] procliuo retineri debet, in ardua impelli: ita quædam virtutes in procliui ſunt, quædam cliuum ſubeunt. An dubium ſit, quin aſcendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perſeuerantia, & quęcumque alia duris oppoſita virtus eſt, & fortunam ſubigit? Quid ergo? non æquè manifeſtum eſt per deuexum ire liberalitatem, temperantiam, manſuetudinem? In his con-

B tinemus animum, ne prolabatur: in illis exhortamur, incitamuſque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quæ [216] pugnare ſciunt, fortiores: diuitiis illas diligentiores, quæ ſuſpenſum gradum ponunt, & [217] pondus ſuum ſuſtinent. Cùm hoc ita diuiſum ſit, malo has in vſu mihi eſſe, quæ exercendæ tranquilliùs ſint, quàm eas quarum experimentum ſanguis & ſudor eſt. Ergo non ego, inquit ſapiens, aliter viuo quàm loquor, ſed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures veſtras peruenit: quid ſignificet, non quæritis. Quid ergo inter me ſtultum, &, te ſapientem intereſt, ſi vterque habere volumus? plurimum. [218] Diuitiæ enim apud ſapientem virum in ſeruitute ſunt: apud ſtultum in imperio. ſapiens diuitiis nihil permittit: vobis diuitiæ omnia. Vos, tamquam aliquis vobis æternam poſſeſſionem earum promiſerit, aſſueſcitis illis, & cohæretis: ſapiens tunc maximè paupertatem meditatur, cùm in mediis diuitiis conſtitit. Numquam imperator ita paci credit, vt non ſe præparet bello: quod [219] etiamſi non geritur, indictum eſt. Vos domus formoſa, tamquam nec ardere nec ruere poſſit,

C inſolentes: vos opes, tamquam periculum omne tranſcenderint, maioresque ſint quàm quibus conſumendis ſatis virium habeat fortuna, obſtupefaciunt. Otioſi diuitiis luditis, nec prouidetis illarum periculum. ſicut [220] barbari plerumque incluſi, & [221] ignari machinarum, ſegnes laborem obſidentium ſpectant, nec quò illa pertineant, quæ ex longinquo inſtruuntur, intelligunt. Idem vobis euenit. marcetis in veſtris rebus: nec cogitatis, quot caſus vndique immineant, iamiamque pretioſa ſpolia [222] laturi. Sapienti quiſ-

CAP. XXVI.

xxvi.

208. AD THEBAS.] *Ea patria Bacchi, & domitis Indis triumphans huc venit.*

209. PERSARVM.] *Aptum videtur. nam ij potentiſſimi in Oriente. Tamen ſcripti mei*, penatum: *alij*, penarum. *Nihil melius elicio.*

210. CVM DEVS.] *Sic olim reſtitui, Elector.* II. D *cap.* IX.

211. FERCVLVM.] *Nota, imponi ſolere ipſos captiuos in ferculum, magis ſic conſpectui & oſtentui. Ioſephus, triumpho Veſpaſianorum:* Impoſitus erat in quoq; ferculo dux vrbis captæ. *Seneca Tragicus:*

Non captiua dabit brachia vinculis,
Nec pompæ veniet nobile ferculum.

212. ALIENO CVRRV.] *Idem mihi animus triumphato, qui triumphanti.*

213. STIMVLIS.] *Vt in aduerſis.*

214. FRÆNIS.] *In proſperis. Adde huc rei epiſt.* LXVI. *ſub finem.*

215. PROCLIVO.] *In prono & inclinato:* deuexum *ipſe mox reddit.*

216. PVGNARE SCIVNT.] *Eraſmus*, quæ impugnatæ fiunt: *ſed libri meliores ab hac lectione. Dubito tamen an non*, pugnare ſunt fortiores.

217. PONDVS SVVM.] *Id eſt, ſufflaminant ſe, nec patiuntur per prona delabi.*

218. DIVITIÆ ENIM.] *Similia ſuprà, cap.* XXII. *in fine.*

219. ETIAMSI NON.] *Etſi nondum in manu eſt, tamen præ manu eſt. Alludit ad bella, quæ ſollenniter indici per Fetiales ſolent.*

220. BARBARI.] *Ita Cæſar, de Gallis, Comment.* II. Vbi vineis actis, aggere ſtructo, turrim conſtitui procul viderunt, primùm irridere ex muro atque increpitare verbis, quò tanta machinatio, ex tanto ſpatio, exſtrueretur? Vbi verò moueri, & appropinquare mœnibus viderunt, nouâ atque inuſitatâ ſpecie commoti, legatos ad Cæſarem de pace miſerunt.

221. IGNARI MACHIN.] *Tacitus* XII. *Annal.* Nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta, & aſtus oppugnationum.

222. LATVRI.] *Nempe* caſus *illi, qui velut hoſtes imminent. Poſſet &*, daturi.

223. PRÆ-

quisquis abstulerit diuitias, omnia illi sua relinquet: viuit enim [223] præsentibus lætus, A futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduersus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quàm ne ad opiniones vestras [224] actum vitæ meæ flecterem. Solita conferte vndique verba: non conuiciari vos putabo, sed vagire velut infantes miserrimos. Hæc dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed in remedium, iubet. Adiiciet his illa: Existimatio me vestra non meo nomine, sed vestro mouet. odisse, & lacessere virtutem, bonæ spei [225] eiuratio est. Nullam mihi iniuriam facitis. sicut [226] ne diis quidem hi, qui aras euertunt: sed malum propositum apparet, malumque consilium, etiam vbi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poëtarum: quorum alius illi [227] alas imposuit, alius [228] cornua: alius adulterum illum induxit, & [229] abnoctantem: alius sæuum [230] in deos, alius iniquum in homines: alius raptorem ingenuorum, corruptoremque, & [231] cognatorum quidem: alius [232] parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil B aliud actum est, quàm vt pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quamquam ista me nihil lædant, vestrâ tamen vos moneo causâ: suspicite virtutem. Credite his, qui illam diu secuti, magnum quiddam ipsos, & quod in dies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam vt deos, & professores eius vt antistites colite: & quotiens mentio sacra litterarum interuenerit, [233] fauete linguis. Hoc verbum non, vt plerique existimant, [234] à fauore trahitur: sed imperatur silentium, vt ritè per-
XXVII agi possit sacrum, nullâ voce malâ obstrepente. Quod multo magis necessarium est imperari vobis, vt quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti & compressâ voce audiatis. Cùm [235] sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur; cùm aliquis [236] secandi lacertos suos artifex, brachia atque humeros [237] suspensâ manu cruentat; cùm aliqua [238] genibus per viam repens [239] vlulat; [240] laurumque [241] linteatus senex, & me-

223. PRÆSENTIBVS.] *Horatianum est:*
Lætus in præsens animus, quod vltrà est
Oderit curare.

224. ACTVM VITÆ.] *Epistolâ* XCI. Natura omnibus animalibus facilem actum vitæ daret: *vti & vulgò* Agere vitam.

225. EIVRATIO.] *Festus:* Eiuratio significat, non posse id, quòd desideretur, præstari. *Sic noster De Benef.* VI. *cap.* IIV. Eiurare ius fasque: *Plautus,* Eiurare militiam: *Cicero,* bonam copiam: *quò noster videtur alludere. Eiurare igitur* bonam spem, *est iuramento eam à se reiicere & abdicare: adeò virtutem non habere, vt nec eius spem reliquam. Vno verbo, desperati homines sunt, qui lacessunt virtutem.*

226. NE DIIS QVIDEM.] *Similia, De Constant. sap. cap.* IV. *De Benef.* VII. *cap.* VII.

227. ALAS IMPOS.] *Cygnum fecit, cùm adulterauit Ledam.*

228. CORNVA.] *Taurum, cùm Europam.*

229. ABNOCTANTEM.] *A Iunone suâ noctibus emanentem. In Pandectis:* Ne præses extra prouinciam abnoctet. *Scripti tamen,* obnoctantem.

230. IN DEOS.] *Saturnum, quem exsecuit: Vulcanum, quem præcipitauit: Iunonem, quam de cælo pedibus suspendit.*

231. COGNATORVM.] *Ganymedis, qui Troïs filius, at Tros ab Assaraco & Ioue.*

232. PARRICIDAM.] *Deiecto pulsoque Saturno.*

233. FAVETE.] *In rebus diuinis, cùm fierent, de more hoc imperabatur: Brissonium in Formulis vide.*

234. A FAVORE.] *Quidni trahatur? certè tam* C *hoc à fauore ducitur, quàm calere à calore. Sed puto fuisse,* ad fauorem trahitur: *siue etiam,* trahit. *& sententia ità poscit. Ambigebatur super prisci dicti mente. alij censebant fauentiam imperari, alij silentium: & his Seneca accedit. Donatus:* In sacris, ore fauere, est silentium accommodare. *Festus:* Pascito linguam, id est coërceto: *à quo simplici est,* compescito. *Sic Græci:* σίγα πῶς ἔγω λεώς. *Quidam hoc totum glossema faciunt: non ausim, & bellè ad mentem Senecæ facit. Non hoc volo, inquit, vt faueatis bonis (vos tam dissimiles non potestis) sed vt de iis sileatis.*

CAP. XXVII. 235. SISTRVM.] *Crepitaculum æneum, quo Isidis sacerdotes vsi. Apuleius:* Æreis, & argenteis, & aureis sistris argutum tinnitum constrepentes. *Describit idem libro* XI. & D *apparet in monumentis.*

236. SECANDI.] *Vt Bellonarij, Galli, & id genus.*

237. SVSPENSA.] *Irridet: quasi dicat, non seriò nimis secant, sed manu altùm elatâ, molliter impressâ. Ideo Commodus* Bellonæ seruientes, verè exsecare brachium præcepit, studio crudelitatis: *Lampridius.*

238. GENIBVS.] *Templa versus, opinor. Tibull.*
Non ego tellurem genibus perrepere supplex.

239. VLVLAT.] *Tristi voce inclamat, aut minatur.*

240. LAVRVMQVE.] *Vaticinij signum, vel lustrationis.*

241. LINTEATVS.] *AEgyptiorum sacerdotum ritu.*

242. LV-

A & medio [242] lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis & auditis, & [243] diuinum esse eum, inuicem mutuum alentes stuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omniq́ue honestiorem curiâ reddidit, proclamat: Quis iste furor? quæ ista inimica diis hominibusq́ue natura est? infamare virtutes, & malignis sermonibus sancta violare? Si potestis, bonos laudate: si minùs, transite. Quod si vobis exercere tætram istam licentiam placet, alter in alterum incursitate. nam cùm [244] in cælum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Præbui ego aliquando [245] Aristophani materiam iocorum: tota illa comicorum poëtarum manus in me venenatos sales suos effudit. Illustrata est virtus mea, per ea ipsa, per quæ petebatur. [246] produci enim illi & tentari expedit: nec vlli magis intelligunt quanta sit, quàm qui vires eius lacessendo senserunt. Duritia silicis nulli magis, quàm ferientibus, nota est. Præbeo me non aliter, quàm rupes aliqua in [247] vadoso mari destituta, quam fluctus non desinunt vndecumque moti sunt verberare: nec ideò
B aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro incursu suo consumunt. Assilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quæ firma & insuperabilia sunt, quidquid incurrit, [248] malo suo vim suam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemq́ue materiam, in quam tela vestra figantur. Vobis autem vacat aliena scrutari mala, & sententias ferre de quoquam? Quare hic philosophus laxiùs habitat? quare hic lautiùs cænat? [249] Papulas obseruatis alienas, ipsi obsiti plurimis vlceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum næuos aut verrucas derideat, quem fœda scabies de[illegible]atur. Obiicite Platoni, quòd [250] petierit pecuniam: Aristoteli, quòd [251] acceperit: Democrito, quòd [252] neglexerit: Epicuro, quòd [253] consumpserit: [254] mihi ipsi [255] Alcibiadem

242. LVCERNAM.] *Quare? an vt quasi præsens numen esse testaretur? an quia sic ad templum ibat? De Lucernis porrò ad festa aut sacra, scripsi*
C *1. Elect. cap. III.*

243. DIVINVM.] *Entheum, deo plenum; sine etiam, vatem & præsagum.*

244. IN CÆLVM.] *Homines istos cælestes.*

245. ARISTOPHANI.] *Hodieq́, sales illi leguntur, præsertim in fabulâ* Nubibus.

246. PRODVCI.] *In campum & in arenam. à gladiatoribus, aut athletis.*

247. VADOSO.] *Mallem*, vndoso.

248. MALO SVO.] *Qui verberat, vapulat; qui petit, læditur. vt si manum in silicem impingas.*

249. PAPVLAS.] *Tubercula, pustulas: vnde & papillæ.*

250. PETIERIT.] *Dum nauigat in Siciliam, ad*
D *Dionysium & Dionem.*

251. ACCEPERIT.] *Ab Alexandro suo, & sæpius.*

252. NEGLEXERIT.] *Cùm hereditatem haberet* centum talentorum: *quam fratribus reliquerit, pauxillo ad peregrinationem retento.*

253. CONSVMPSERIT.] *Vt quidam obiecerunt*, minam cottidie in cibos impendit. *Pete à Diogene hæc talia.*

254. MIHIIPSI.] *Cui? Senecæ, volunt viri doctissimi: & ad eum sequentia referenda. Quod mihi nullo modo videtur. vbi enim Socratici sermonis pausa vel abruptio? continuo omnia filo hærent: & addo, quòd sequentia ne possint quidem decorè à Senecâ dici. Vt*, O vos maximè felices, cùm primùm vobis vitia nostra imitari contigerit! *Hocne ille de se, tam superbum? Item*: At ego ex alto prospiciens, video quæ tempestates, &c. *quasi ipse ille sit in edito, & Sapientiæ arce: quod suprà (cap.* XXIIII.*) valdè amolitus est, & negauit. Ergo mihi verum, ista Socratis etiam esse. Sed quomodo, inquiunt, possunt, cùm tempora dissentiant? Ecce, de* Aristotele *præiuit*, pecuniam accepisse: *quomodo id autem Socrates scire potuerit, cùm Aristoteles iuuenis admodum, & vix viginti annos natus, cùm ille obiit? & tunc certè dynastis nullis notus aut gratus. De* Epicuro, *magis etiam vrget. nam ille annis circiter* LX. *in lucem venit, postquàm Socrates luce exiuit. Quæ igitur hæc diuinatio? dicam. Socratem excitat Seneca ab inferis, sed quasi in isto æuo & re præsenti locuturum. Ponit illum quidem, aut potiùs reponit, in carcere: quia id tribunal videbatur decere hanc concionem. Nonne sic orationes, & nominatim Cicero Ap. Claudium Cæcum è mortuis aduocat, & apposita facit dicere illi æuo? similis Prosopopœia hîc est: aut si aliter etiam, quid magni mali? Ipse Plato, in Dialogis, hanc in personis temporibusque inconuenientiam sæpe peccat: vt exactè Athenæo notatum libro* V. *Calor aut intentio scribentium talia excusat.*

255. ALCIBIADEM.] *Hæc iidem illi tollunt, aut mutant, ne ad Socratem ducant. Itaque è libris coniiciunt*, assem & prædium. *Obiicite mihi, ait Seneca, opes meas duplices, vel in fœnore & pecuniâ, vel in agris. Neque nego libros quosdam præferre*: alicubi ad se & Phædrum; *alios*, alicubi assem & pedrum; *alios denique*, assem & pedum. *Sed tamen vulgatam ego teneo & tueor: etsi affectus valdè ad te (vir magne quem hîc intellego) trahit. Nam primùm, de diuitiis signatè non hîc sermo: & si esset, non ad meum gustum hæc dictio*, assem & prædium, *singulariter sic, in amplis diuitiis, efferendi. Quin*

magis

dem & Phædrum obiectate. O vos [256] vsu maximè felices, cùm primùm vobis imitari A vitia noſtra contigerit! Quin potiùs mala veſtra circumſpicitis, quæ vos ab omni parte confodiunt, alia graſſantia extrinſecus, alia in viſceribus ipſis ardentia? Non eo loco res humanæ ſunt, etiam ſi ſtatum veſtrum parùm noſtis, vt vobis tantum otij ſuperſit,
XXVIII vt in probra meliorum agitare linguam vacet. Hoc vos non intelligitis, & alienum fortunæ veſtræ vultum geritis: ſicut plurimi, quibus in circo aut in theatro deſidentibus, iam funeſta domus eſt, nec annunciatum malum. At ego ex alto proſpiciens, video quæ tempeſtates aut immineant vobis, paullò tardiùs rupturæ nimbum ſuum, aut iam vicinæ, vos ac veſtra rapturæ, propiùs acceſſerint. Quid porrò, nónne nunc quoque (etiam ſi parùm ſentitis) turbo quidam animos veſtros rotat, & inuoluit, fugientes, petentesque eadem, & nunc in ſublime alleuatos, nunc in infima alliſos [257] rapit?

magis aſſes & prædia? *aut potiùs*, æs & prædia, *vniuersè? Deinde, nihil de Senecâ, vt prædixi: ipſus Socrates eſt, qui loquitur, & ſcimus* Alcibiadem *illi & amores obiectos. Vt alios omittam, Petronius, Lucianus, Theodoretus dicent. Iam de* Phædro, *eadem ſuſpicio ex Sympoſio Platonis, vbi amatoria colloquia, & παιδερασταὶ: ſed & ex Dialogo qui* Phædrus *inſcribitur, περὶ καλοῦ ſiue* De pulchro. *Hæc ita habent: at non omitto mei optimi libri ſcripturam,* mihiipſi aliquid fedum obiectate. *Quæ valdè placeat, ſi in Senecæ perſonâ hæc ſcripta. Quod illud fœdum?* corrupiſſe cubicula principum fœmina- B rum, *vt apud Tacitum Suillius obiecit. Sed non inducor: quiſque pro ſe cenſeto.*

256. VSV.] *Muretus eiecerat, inuitis libris: mutare malim,* ô vos iſti.

CAP. XXVIII. 257. RAPIT.] *Abeſt à meis. & verò hic lacuna ingens, & reliqua deſunt huius libri. Quæ continenter vulgò leguntur, aliena à toto argumento ſunt, & meritò abiunxi.*

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ

DE OTIO AVT SECESSV SAPIENTIS

LIBRI PARS.

B

ARGVMENTVM ET ORDO.

LIBER hic an Epistola fuerit, nescio: diuellendus tamen à Vitâ beatâ, *cum quâ commune nihil habet. Sed nec quando scriptum istud, scio: materies & tractatio bona est, atque erudita. Quærebatur, An Sapienti non liceret in otium, & à rep. secedere? Quærebatur inter Stoicos, qui consensu eò vocabant. Ipse adfirmat: & principium scripti deest, quæ supersunt, ita habent. Ait ab exemplo principum Stoicorum id ius moremque esse: qui etsi miserunt ad remp. non iuerunt. Quosdam autem à primâ ætate otium, sed honestum, amplecti: quosdam in vltimâ, tamquam veteranos, & emeritis iam stipendiis, illuc ire. Honestum autem otium in studiis Sapientiæ, & contemplatione Naturæ, esse. Addit hæc Stoicis, sed & Epicureis placere: etsi in leui dissensu. quod isti otium ex proposito petant, illi ex causâ. Nempe si resp. desperatè corrupta; si parua alicui auctoritas aut gratia, item si valetudo infirma. Concludit, etiam in otio*
C *Rempublicam tractari. quam duplicem facit, Paruam & Magnam. Illa est, finibus certis, legibusque comprehensa: vt Athenienſis, aut Romana. Hæc ipse Mundus totus, cui Natura ciues nos dedit. Magnam, etiam in otio & secessu Sapiens colit tractatque, scribendo aut docendo. Hoc Zeno, & Chrysippus fecêre, & plus generi humano profuêre, quàm omnium actuosorum sudores & discursus.*

EX CAPITE VIGESIMOSEPTIMO.

[1] CIRCI nobis magno consensu vitia commendant. Licet nihil aliud quod sit salutare tentemus, proderit tamen [2] primò in seipsum secedere. meliores erimus singuli. Quid, quòd secedere [3] ad optimos viros, & aliquod [4] exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? [5] quod in otio non fit. Tunc potest obtinere quod semel placuit, vbi nemo interuenit, qui iudicium adhuc imbecillum, populo adiutore, detorqueat. tunc
D *potest vita æquali & vno tenore procedere, quam propositis diuersissimis scindimus. Nam inter cetera mala illud pessimum est, quòd vitia ipsa mutamus. sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexatque nos. [6] Hoc quoque, quòd iudicia nostra non tantùm praua, sed etiam leuia sunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus: [7] petita relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatem nostram, & pœnitentiam vices sunt. Pendemus enim toti ex alienis iudiciis: & id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoresque multos habet, non id quod laudandum petendumque est. Nec viam bonam ac malam per se æstimamus, sed turbâ vestigiorum, in quibus nulla sunt [8] redeuntium. Dices mihi: [9] Quid agis Seneca? deseris [10] partes. Certè Stoici vestri dicunt: Vsque ad vltimum vitæ finem [11] in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare, adiuuare singulos, opem ferre etiam inimicis, [12] eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille [13] vir disertissimus, Canitiem galeâ premimus. Nos sumus, apud quos vsque*

eò nihil

eo nihil ante mortem otiosum est, vt, si res patitur non sit ipsa mors otiosa. Quid no- A
bis Epicuri præcepta, in ipsis Zenonis [14] principiis, loqueris? Quin tu benè & nauiter, si
partium piget, transfugis potiùs, quàm prodis? Hoc tibi in præsentiâ respondebo. Num-
quid vis amplius, quàm vt me similem ducibus meis præstem? Quid ergo est? non quò
XXIX. [15] miserint me illi, sed quò [16] duxerint, ibo. Nunc probabo tibi, nec defeciſse me
à præceptis Stoicorum: nam ne ipsi quidem à suis desciuerunt: & tamen excusatissimus
essem, etiam si non præcepta illorum sequerer, sed exempla. Hoc quod dico, in duas di-
uidam partes. Primùm, vt possit aliquis, vel à primâ ætate, contemplationi veritatis to-
tum se tradere, rationem viuendi quærere, atque exercere, secretò. Deinde, [17] vt possit
hoc aliquis emeritis iam stipendiis, [18] profligatæ ætatis, iure optimo facere, & ad [19] alios
actus animum referre: virginum Vestalium more, quæ, annis [20] inter officia diuisis,
XXX. discunt facere sacra, & cùm didicerunt, docent. Hæc Stoicis quoque placere
ostendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chrysippíve
committere: sed quia res ipsa patitur me ire in illorum sententiam: quam si quis sem- B
per vnius sequitur, [21] non id vitæ, sed factionis est. Vtinam quidem iam tenerentur om-
nia, & inoperta ac confessa veritas esset! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem,
cum eis ipsis qui docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re dissident sectæ, Epicurco-
rum & Stoicorum: sed vtraque ad otium diuersâ viâ mittit. Epicurus ait: *Non accedet*
ad

COMMENTARIVS.

* CAP. XXVIII. *Tenemus hos numeros, ne citationes aliorum falsæ sint aut irritæ: etsi ipsi falsi. Omnino autem diuersum hoc scriptum, etsi hactenus cohæsit: & quid* de Beatâ vitâ *est? Argumentum diuersissimum*, An sapiens in otio & secessu possit agere? *quæsitum ideò, quia Stoici eum ad remp. mittebant.*

1. CIRCI NOBIS.] *Quid præiuerit, nescio: haud multa tamen, ex eo, quòd cap. sequenti materiam diuidit, & ostendit se tantumnon ordiri. De* Circi *autem vitiis, haud improbè: quia à pueris eò trahebantur, & tales ferè sermones. Alij tamen libri*, cur nobis. *Exordium fuit de malis, quæ adfricat turba.*

2. PRIMÒ IN SE.] *Prisca lectio*: proderit tamen posse ipsum secedere. *Colonienſis editio verissime*, tamen per se ipsum secedere: *id est, secessus, sine alio adspectu, suâ vi proderit.*

3. AD OPTIMOS.] *Ita libri: alij ediderunt, præpositione omissâ. At Senecæ mens est, ipsum Secedere per se bonum esse: quanto magis, si à vulgo & prauis ad bonos itur? Ad quos? nempe cogitatos in mente, aut etiam manu prehensos & electos.*

4. EXEMPLVM.] *Vide epist.* XI.

5. QVOD IN OTIO.] *Tota hæc clausula (mirum) non Mureto solùm, sed & Erasmo omissa, aliàs talium non æquè libero. Sed libri consensu reponunt: legendumq; pro sensu*: quod in otio nónne fit? *aut omissâ negatione, vt in vno libro.*

6. HOC QVOQVE.] *Distinguam*: vexatque nos hoc quoque.

7. PETITA RELINQ.] *Plautina philosophia similis*:

Certa amittimus, dum incerta appetimus. atque hoc euenit,
In labore atque in dolore vt mors obrepat interim.

8. REDEVNTIVM.] *Ruunt enim alij super alios, & præcipitant.*

9. QVID AGIS.] *Tale in epist.* VIII. Tu me, inquis, vitare turbam iubes, secedere, & conscientiâ contentum esse? Vbi illa præcepta vestra, quę iubent in actu mori? C

10. PARTES.] *Vt in factione, aut bello.*

11. IN ACTV.] *Tacitus* XIV. *Annal.* Assumptâ etiam Stoicorum arrogantiâ sectaque: quæ turbidos, & negotiorum appetentes, facit.

12. ENITI MANV.] *In vitio est: quidam libri*, eruti manu. *Ego è vulgatâ erucbam*, mente, manu.

13. VIR DISERTISS.] *Virgilius libro* IX. *de Latinis.*

14. PRINCIPIIS.] *A castris sumptum.*

15. MISERINT.] *Præcipiendo.*

16. DVXERINT.] *Præcundo.* D

CAP. XXIX. 17. VT POSSIT.] *Quomodo possit, quâ viâ & lege.*

18. PROFLIGATÆ.] *Iam affectæ, & ad exitum vergentis.*

19. ALIOS ACTVS.] *Meditandi, docendi.*

20. INTER OFFICIA.] *Nam vt Dionysius lib.* II. *Plutarchus in Numâ produnt, Vestalium tricennale tempus est: exq; eo decè annos discunt, decem faciunt, totidem docent. Dixi fusiùs in De Vestalibus.*

CAP. XXX. 21. NON ID VITÆ.] *Corrupta, nec boni vllius sensus. est qui corrigi censet*: non id sectæ. *At libri scripti*: non iniuria sed in factionis est. *ex quo ego verissimè*, non id curiæ, sed iam factionis est. *In sententiis, crebrò alludit ad Senatum sive*

A *ad remp. ſapiens, niſi ſi quid*[22] *interuenerit.* Zenon ait: *Accedet ad remp. niſi ſi quid*[23] *impedierit.* Alter otium ex propoſito petit, alter ex cauſsâ. Cauſsa autem illa latè patet. ſi reſp. corruptior eſt, quàm vt adiuuari poſſit, ſi occupata eſt malis: non nitetur ſapiens in ſuperuacuum, nec ſe nihil profuturus impendet: ſi parùm habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admiſſura reſp. ſi valetudo illum impediet. Quomodo nauem quaſſam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: ſic[24] ad iter quod inhabile ſciet, non accedet. Poteſt ergo & ille, cui omnia adhuc in integro ſunt, antequam vllas experiatur tempeſtates,[25] in tuto ſubſiſtere, & protinus commendare ſe bonis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quæ exerceri etiam à quietiſſimis poſſunt. Hoc nempe ab homine exigitur, vt proſit hominibus, ſi fieri poteſt, multis; ſi minùs, paucis; ſi minùs, proximis; ſi minùs, ſibi. Nam cùm ſe vtilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui ſe deteriorem facit, non ſibi tantummodò nocet, ſed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodeſſe potuiſſet:
B ſic ſi quis benè de ſe meretur, hoc ipſo aliis prodeſt, quòd illis profuturum parat.

Duas reſpublicas animo complectamur,[26] alteram magnam, & verè publicam, quâ XXXI.
dij atque homines continentur. in quâ non ad hunc angulum reſpicimus, aut ad illum, ſed terminos ciuitatis noſtræ cum ſole metimur: alteram, cui nos adſcripſit conditio naſcendi. Hæc aut Athenienſium erit, aut Carthaginenſium, aut alterius alicuius vrbis, quæ non ad omnes pertineat homines, ſed ad certos. Quidam eodem tempore vtrique reip. dant operam, maiori minorique: quidam tantùm minori: quidam tantùm maiori. Huic maiori reip. & in otio deſeruire poſſumus. imò vero neſcio an in otio meliùs: vt quæramus, quid ſit virtus,[27] vna pluréſve ſint? natura[28] an ars bonos viros faciat? vnum ſit hoc, quod maria terraſque, & mari ac terris inſerta complectitur,[29] an multa Deus corpora eiuſmodi ſparſerit? continua ſit omnis & [30] plena materia, ex quâ cuncta gignuntur, an [31] diducta, & [32] ſolidis inane permixtum ſit? [33] Deus ſedens opus ſuum ſpectet, an [34] tractet? vtrúmne [35] extrinſecus illi circumfuſus ſit, [36] an toti inditus?
C [37] immor-

ſiue Curiam (teſtis liber De vitâ beatâ, cap. II. III. & alibi:) ita & hic. Siquis ſemper vnius ſententiæ ſe mancipat, non Senatorem agit, ſed partiarium & factioſum. Tertullianus hoc ſcitè dictum arripuit, etſi inuerit: Cùm boni coëunt, cùm pij & caſti congregantur, non eſt factio dicenda, ſed Curia: *Apologet. cap. X.*

22. INTERVENERIT.] *Vt ſi patria periclitetur, ſi lex eum cogit, ſi populus ignarum eligit.*

23. IMPEDIERIT.] *Verba ipſa dogmatis:* ἀπολιτεύσεσθαι τὸν σοφὸν, ἂν μή τι κωλύει: Iturum ad remp. ſapientem, niſi quid impediat.

24. AD ITER.] *A Mureto eſt. libri antè cuſi:* ſic ad vitam, quam inhabilem. *At ſcripti:* ſic aditum
D quod inhabile. *Ad olim vulgatam inclino.*

25. IN TVTO.] Neptunum procul è terrâ ſpectare furentem.

CAP. XXXI. 26. ALTERAM MAGNAM.] *Vide pulchra, epiſt. LXIX.*

27. VNA.] *Iuſtitia, quæ in ſe omnes continet. Siue magis Stoico ſenſu, Virtutem eſſe communiter*, affectionem conſentientem naturæ. *Itaque noſter epiſt. LXVI.* Vnam animi virtutem eſſe, ſed multas eius ſpecies, quæ pro vitæ varietate, & pro actionibus explicantur. *Ego iſta II. Ethic.*

28. AN ARS.] *Hoc enim quærebatur*, An docilis virtus eſſet? *Stoici conſenſu affirmabant: quia boni ex malis cottidie fiunt. Aly aliter, qui philoſophiam ſuperuacuam cenſebant. Eorum mente Quinctilianus Declam. CCLXVIII.* Ego autem mores naſci puto, & propriam cuiuſque naturæ virtutem. Alia forſitan diſcantur, boni mores conſtant voluntate. *Vide Manud. II. Diſſert. X.*

29. AN MVLTA.] *Democriti, Anaxagoræ, Epicuri dogma, Plures aut infinitos mundos eſſe.*

30. PLENA.] *Sine vacuo.*

31. DIDVCTA.] *Vt in Epicuri atomis: qui idem & Inane ſtatuebat. Democritum ſecutus, cuius opinio:* ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων, ἀτόμους καὶ κενόν: principia omnium, atomos & inane eſſe.

32. SOLIDIS.] *Atomi ſunt ſolidæ. Lucret. I.* Sunt igitur ſolida, ac ſine inani, corpora prima: *ſed ſpatium in quo voluuntur, inane. Item, creatis omnibus in rebus inane mixtum. Diffusè ille poëta libro dicto.*

33. DEVS SEDENS.] *Otioſus & nil agens, vt Epicurus cenſet.*

34. TRACTET.] *Regat, curet, vt Stoici.*

35. EXTRINSECVS.] *Epicurus, qui Deum proiecit extra mundum. Seneca de Benef. IV. cap. XIX. Vbi is ergo? in Intermundiis.*

36. AN TOTI.] *Seneca, Præfat. Quæſt. Natur.* Opus ſuum & intrà & extrà tenet. *Nam & Stoici Vacuum ponunt extrà: atque ibi etiam Deum. Vide Phyſiol. I. Diſſ. XXI.*

[37] immortalis sit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata, numerandus? Hæc qui A
contemplatur, quid Deo præstat? [38] ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere,
summum bonum esse, secundùm naturam viuere: natura nos ad vtrumque [39] genuit, &
XXXII. contemplationi rerum, & actioni. Nunc probemus, quod priùs diximus. Quid
porrò, hoc non erit probatum, si se vnusquisque consuluerit, quantam cupiditatem ha-
beat ignota noscendi, quàm ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores
peregrinationis longissimæ vnâ mercede perpetiuntur, cognoscendi aliquid abditum
remotumque. Hæc res ad spectacula populos contrahit, hæc cogit præcluſa rimari, se-
cretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curiosum
nobis natura ingenium dedit: & artis sibi ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos
tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam
subtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formosa, solitudini ostenderet. Vt scias
illam spectari voluisse, non tantùm aspici, vide quem nobis locum dederit. In mediâ
nos sui parte constituit, & circumspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummo- B
do hominem, [40] sed etiam ad contemplationem factum, vt ab ortu sidera in occasum
labentia prosequi posset, & vultum suum circumferre [41] cum toto, sublime fecit illi ca-
put, & collo flexibili imposuit. Deinde [42] sena per diem, sena per noctem signa pro-
duxit, nullam non partem sui explicuit: vt per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupidita-
tem faceret etiam ceterorum. [43] nec enim omnia, [44] nec tanta visimus, quanta sunt: sed
acies nostra aperit sibi inuestigando viam, & fundamenta veri iacit, vt inquisitio trans-
eat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inueniat [45] antiquius. [46] Vnde ista sidera exierint? quis fuerit vniuersi status, antequam singula in partes discederent? [47] quę ratio mersa & confusa diduxerit? quis loca rebus assignauerit? suapte naturâ grauia descenderint, euolauerint leuia, an præter nisum ponduſque corporum [48] altior aliqua vis legem singulis dixerit? an illud verum sit, quo maximè probatur, hominem diuini spiritus esse, partem ac veluti scintillas quasdam [49] sacrorum in terras desiluisse, atque alieno
loco C

37. IMMORTALIS.] *Quod Xenophanes censuit, ἀγένητον καὶ ἀφθαρτόν*: ingenitum, & immortalem. *Idem Aristoteles. At Epicurêi*, animalis modo, quia genitus, occasurum. *Stoici, perituram igne, sed semen tamen eius (id est Materiam) mansurum, & reparandum.*

38. NE TANTA.] *Epictetus in Dissertat. ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον θεατὴν εἰσήγαγεν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἔργων τῶν ἑαυτοῦ· καὶ οὐ μόνον θεατὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν*: Deus hominem spectatorem in mundum hunc induxit, & sui & suorum operum: nec spectatorem tantùm, sed enarratorem & præconem. *Noster, De Benefic.* VI. *cap.* XXIII. Inter maxima rerum suarum Natura nihil habet quo magis glorietur *(quàm homine)* aut certè cui glonetur.

39. GENVIT.] *Περιήγησις Pythagorica (in Stobæo, Serm.* I.) Γέγονε δὲ καὶ συνέσεως ὁ ἄνθρωπος ποτὶ θεωρῆσαι τὸν λόγον τᾶς τοῦ ὅλου φύσεως, καὶ τᾶς σοφίας. ἔργον ἔστιν αὐτοῦ τούτω, κτήσασθαι καὶ θεωρῆσαι τὰν τῶν ὄντων φρόνασιν: Factus & conditus est homo, vt contempletur rationem vniuersæ naturæ, & sapientiæ: eidemque hoc opus est acquirere, & considerare omnium quæ exstant sapientiam.

CAP. XXXII. 40. SED ETIAM AD.] *Vitiata. libri quidam*: sed etiam hanc contemplationem facturum: *meus*, sed & habere contemplationem facture. *Legam*: sed & habilem contemplationi naturæ, vt. *Muretus autem hæc licenter eiecerat.*

41. CVM TOTO.] *Id est, cum hoc Mundo.*

42. SENA PER DIEM.] *In qualibet die ciuili, breui seu longâ, sex signa Zodiaci oriuntur, id est supra horizontem nostrum ascendunt: totidemq; de nocte. Etsi id signum Cosmicè propriè oriri dicitur, cum quo & in quo Sol manè oritur. Non alia hic mens nostri: neque enim ad* Diurna *aut* Nocturna *signa traxerim: de quibus, abstrusiore sensu, Manilius lib.* II. *haud longè ab initio.*

43. NEC ENIM OMNIA.] *Multa latère volunt Astrologi in octauâ sphærâ, quæ paruitate sunt inconspicua. An & ad Cometas refers, quos noster vult esse æternos ignes, etsi rarò videndos? Potes & ad Australia sidera iuxta polum, nobis occulta.*

44. NEC TANTA.] *Non certè. nam terram longè superant ea, quæ nobis bipedalia aut palmaria videntur.*

45. ANTIQVIVS.] *Ita. nempe (Stoicè) Deum & D Materiam, principia prima.*

46. VNDE ISTA SID.] *Ex igne Stoicis. nam, breuiter, ita sentiunt. Duo esse rerum principia, Deum & Materiam. Deum esse, ignem intelligentem (πῦρ νοερὸν:) Materiam, aquæ similem. Ex his quattuor elementa creata: & ex iis summo loco, Ignem. Ex purissimo igne, Solem & astra nata: atque ea, quia ignea, humore nutriri. Nos in Physiol.* II. *Dissert.* XIV.

47. QVÆ RATIO.] *Incorporalis ratio. vide Consol. ad Helu. cap.* VIII. *& me* II. *Physiolog. Dissertat.* II.

48. ALTIOR ALIQVA.] *Eadem dicta.*

49. SACRORVM.] *Quorum? ignium æternorum,*

A loco hæsisse? Cogitatio nostra cæli munimenta perrumpit, nec contenta est id quod ostenditur scire. Illud, inquit, scrutor, quod [50] vltra mundum iacet, vtrúmne profunda vastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis cludatur? qualis sit habitus exclusis, informia & confusa sint, [51] an in omnem partem tantumdem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum descripta sint? huic cohæreant mundo, an longè ab hoc secesserint, & in vacuo volutentur? [52] indiuidua sint, per quæ struitur omne id quod natum futurumque est, an continua eorum materia sit, & [53] per totum mutabilis? vtrùm contraria inter se elementa sint, an non pugnent, sed per diuersa conspirent? Ad hæc quærenda natus, æstima, quàm non multum acceperit temporis, etiam si illud totum sibi vindicet. cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentiâ patiatur excidere, licet horas suas auarissimè seruet, & vsque in vltimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura constituit, fortuna concutiat: tamen homo, ad immortalium cognitionem, nimis mortalis est. Ergo secundùm naturam viuo, si totum me illi dedo, si illius admira-
B tor cultorque sum. At natura [54] vtrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis caussâ accesserit, [55] nihil aliud ex illâ petens, quàm assiduam contemplationem, sine exitu. est enim [56] dulcis, & habet illecebras suas. Aduersus hoc tibi respondeo. æquè refert, quo animo ciuilem agas vitam: an vt semper inquietus sis, nec vmquam sumas vllum tempus, quo ab humanis ad diuina respicias. Quomodo res appetere, sine vllo virtutum amore, & sine cultu ingenij, ac [57] nudas edere operas, minimè probabile est: (misceri enim inter se ista, & [58] conferri debent:) sic imperfectum ac languidum bonum est, in otium sine actu proiecta virtus, numquam id quod didicit ostendens. Quis negat illum debere profectus suos in opere tentare? nec tantùm quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exerere, & ea quæ meditata sunt, ad verum perducere? [59] Quid si per ipsum sapientem non est mora, si non actor deest, sed agenda desunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad
C otium sapiens secedit? vt sciat [60] secum quoque ea acturum, per quæ posteris prosit. Nos certè sumus, qui dicimus, & Zenonem & Chrysippum maiora egisse, quàm si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non vni ciuitati, sed toti humano generi [61] tulerunt. Quid ergo est, quare tale otium non conueniat bono viro, per quod

rum, qui sacri, & dij quidam. Sed omnino diuinatio nostra verior, astrorum: *& sic scripsit. Pythagoræ primùm sententia fuit, opinor,* ψυχὴν διάστασμα αἰθέρος εἶναι: Animam, auulsionem & partem detractam ætheris esse. *Stoici (vt multa illius) secuti. Varro* IV. *de L.L.* Siue, vt Zeno Cittiéus, animalium semen, ignis: qui anima, & mens. qui calor è cælo, quòd hîc innumerabiles & immortales ignes. *Ennius apud Priscianum:* Terra corpus est, at ignis mentis est: *antiquè, pro* mens. *Cicero De*
D *Nat. Deor.* Semina deorum decidisse de cælo putamus in terras, & sic homines exstitisse. *Plura in Physiol.* III. *Dissert.* VIII.

50. VLTRA.] *Siue extra mundum: quod Vacuum Stoici censebant.*

51. AN IN OMNEM.] *Lego*, ac in. *Nihil enim in loco, nisi finitum.*

52. INDIVIDVA.] *Corpuscula secari nescia, atomi.*

53. PER TOTVM.] *Vbique & semper mutabilis, susceptis aliis aliisq; formis. Non ita in Atomis, quas* ἀμεταβλήτους, immutabiles *Epicurus diserte scripsit. Itaque ipsis manentibus, fieri dumtaxat, ex earum concursu vario, varias* συγκρίσεις, *siue* concretiones.

54. VTRVMQVE FACERE.] *Et in vtroque, si per virtutem operêre (Contemplatione & Actione, inquam) est Aristoteli perfecta felicitas.* X. *Ethicor. cap.* VI. VII. VIII.

55. NIHIL ALIVD.] *Id est, contemplans tantùm contemplandi caussâ.*

56. DVLCIS.] *Aristoteles, delectari nos maximè contemplatione & cognitione diuinorum, ait:* κἂν τῆς, *inquit,* εἰ καὶ κατὰ μικρὸν ἐφαπτόμεθα, ὅμως διὰ τιμιότητα τὴν γνωρίζειν, ἡδιον ἢ τὰ σαρ' ἡμῖν ἅπαντα: & illius si vel modicam partem adepti sumus, suauius hoc nobis, quàm si inferæ huius partis omnia: *De partib. animal.* I. *cap. vlt.*

57. NVDAS.] *Meras solasq;.*

58. CONFERRI.] *Scripti*, conseri: *quod probem. vnà seri & iungi.*

59. QVID SI.] *Lego*, quod si.

60. SECVM QVOQVE.] *Meus*, se tum.

61. TVLERVNT.] *Et quas leges tulerunt? benè sentiendi, intellegendi, viuendi. Quibus? toti humano generi, vt inquit. Et sunt sanè hi tales ad istud Homericum, Il.* N.

quod futura sæcula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud omnes omnium A gentium homines, quique sunt, quique erunt? Ad summam quæro, an ex præceptis suis vixerint Cleanthes, & Chrysippus, & Zenon? non dubiè respondebis, sic illos vixisse, quemadmodum dixerant esse viuendum. atqui nemo illorum remp. administrauit. Non fuit illis, inquis, aut ea [62] fortuna, aut [63] dignitas, quæ admitti ad publicarum rerum tractationem solet. Sed iidem nihilominus non segnem egêre vitam. inuenerunt, quemadmodum plus quies illorum hominibus prodesset, quàm aliorum discursus & sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse visi sunt, quamuis nihil publicè agerent. Præterea, [64] tria genera sunt vitæ, inter quæ, quod sit optimum, quæri solet: vnum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primùm, depositâ contentione depositoque odio, quod implacabile diuersa sequentibus indiximus, videamus, an hæc omnia ad idem, sub alio titulo, perueniant. Nec ille, qui voluptatem probat, sine contemplatione est; nec ille, qui contemplationi inseruit, sine voluptate est; nec ille, cuius vita actioni destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis B est, vtrùm aliqua res propositum, an propositi alterius accessio sit. Sanè grande discrimen: tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contemplatione agit. Nec ille tertius, [65] de quo malè existimare consueuimus, voluptatem inertem probat, sed eam, quam [66] ratione efficit firmam sibi. Ita & hæc ipsa voluptaria secta [67] in actu est. Quid ni in actu sit, cùm ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum à voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit pœnitentia, aut dolor minor pro grauiore sumetur? Quò pertinet hoc dicere? vt appareat, contemplationem placere omnibus. Alij [68] petunt illam: [69] nobis hæc statio est, non portus. Adiice nunc huc, quòd [70] è lege Chrysippi viuere otioso licet. non dico, vt otium patiatur, sed vt eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet remp. accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat: vtrùm quia resp. [71] illi deest, an quia ipse reipublicæ? Si omnibus defutura resp. est (semper autem deerit fastidiosè quærentibus) interrogo ad quam remp. sapiens accessurus sit? Ad Atheniensium, in quâ C Socrates damnatur, [72] Aristoteles ne damnaretur, fugit? in quâ opprimit inuidia virtutes? negabis mihi accessurum ad hãc remp. sapientem. Ad Carthaginiensium ergo remp. sapiens

Ἄλλῳ δ' ἐν στήθεσσι τίθει νόον εὐρύοπα Ζεὺς
Ἐσθλὸν, τοῦ δέ τε πολλοὶ ἐπαυρίσκοντ' ἄνθρωποι:
At Deus huic animum prudentem in pectore donat,
Quo multi possint homines vti atque fruisci.

62. FORTVNA.] *Nam ex censu ad remp. admissi.*

63. DIGNITAS.] *Itemq; ex genere. Alia ab his caussa, de Chrysippo quidem, proditur in Stobæo, Serm.* XLIII. Chrysippus interrogatus, cur non administraret publica? Quia si malè, inquit, diis displicuero; si benè, ciuibus.

64. TRIA GENERA.] *Ipsa hæc diuisio est in Plutarcho, De instituendis liberis:* Viuendi, *inquit,* tres rationes. quarum vna est Actiua, altera Contemplatiua, tertia Voluptaria. Atque hæc vltima, illiberalis aut brutalis est; Contemplatiua siue Actiuâ, sterilis; Actiuâ Contemplationis expers, impolita & cæcutiens.

65. DE QVO MALE.] *De Epicuro. quem ipse hic obiter, alibi strictiùs defendit aut excusat.*

66. RATIONE.] *Hæc vera lectio, & prisca. Nam Epicuri dogma (sanè laudabile & rectum, si cetera consentiant)* quòd non conuiuia aut comessationes, non item amores, non alia oblectantia, vitam faciant iucundam, *ἀλλὰ, inquit, νήφων λογισμὸς, καὶ τὰς αἰτίας ἐξερευνῶν πάσης αἱρέσεως καὶ φυγῆς:* sed sobria & vigilans Ratio, caussas explorans cur quidque eligat, aut vitet. *Eò palàm noster adspexit.*

67. IN ACTV.] *Quomodo? quiáne Rationem adhibet? ita. quoniam & hocipsum ratiocinari & explorare, est non esse desidem: & Ratio à segnitie ad opus ducet, idq; solidæ voluptatis caussâ.*

68. PETVNT.] *Ex proposito: vt Epicurus.* D

69. NOBIS.] *Stoicis. quibus accessio propositi est. Non licet remp. gerere, & in publico actu esse, quod primò volebam: ad me secedo, & ago quod possum bono publico, etiam otiosus: quod secundò volebam. Sic nauta, qui portum petit, si excidit, statione contentus est.*

70. E LEGE.] *Non ex permisso, sed (amplius dico) ex decreto.*

71. ILLI DEEST.] *Qualem vellet, & in quâ vtilis.*

72. ARISTOTELES.] *Cùm tredecim annos docuisset à morte Alexandri, impietatis accusatus ab Eurymedonte sycophantâ, Chalcidem profugit: &, poto aconito, vitâ aufugit.*

73. Ho-

A sapiens accedet, in quâ assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas est, summa æqui ac boni vilitas, aduersus [73] hostes inhumana crudelitas, etiam aduersus [74] suos hostilitas? & hanc fugiet. Si percensere singulas voluero, nullam inueniam, quæ [75] sapientem, aut quam sapiens [76] pati possit. Quòd si non inuenitur illa resp. quam nobis [77] fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium: quia quod vnum præferri poterat otio, nusquam est. Si quis dicit optimum esse nauigare: deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, & frequenter subitæ tempestates sint, quæ rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat nauem soluere, quamquam laudat [78] nauigationem. *

73. HOSTES.] *Punica crudelitas, prouerbio innotuit.*

74. SVOS HOSTILITAS.] *Quos re malè gestâ in crucem agebant, de more.*

B 75. SAPIENTEM.] *Perfectum illum, & ex dogmatibus suis loquentem.*

76. PATI POSSIT.] *Nisi cum sapienti illâ cautione Antisthenis. qui* interrogatus quomodo ad remp. accedendum? Vt ad ignem, inquit: neque propè admodum, ne amburaris; neque longè, ne frigeas. *Quis sic temperabit?*

77. FINGIMVS.] *Bonam, & bonorum. Deformari animo & scriptis potest: in re non esse. certè non fuit.*

78. NAVIGATIONEM. *] *Desunt hauddubiè quædam: & doleo, in pulcherrimo, & pro nobis qui scribimus, scripto.*

L. ANNÆI SENECÆ

AD AEBVCIVM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER PRIMVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

Hos libros inter Philosophiæ vltimos pono, etsi frontem anteà tenuerunt. Sed res ita est, si tempus spectes: & scripti omnino sunt sub Nerone, post Claudij mortem. Argumentum certum, quòd sine libri primi contemptim admodum de Claudio, & futile eius iudicium traducit: non facturus vmquam illo viuo. Libri boni sunt, sed mehercule in ordine & tractatu confusi: quem vix est vel adnitentem expedire. Tamen, vt possumus. Primus liber exordium habet & querelam de Ingratitudine, quæ crebra est, & inter vitia tamen magna. Ideò de Beneficiis se scripturum, Quæ vis eorum, & Proprietas *sit? Hæc vsque ad Cap.* v. *Tum definit, Beneficium non in materie, sed animo tribuentis esse: & ab eo pendendum. Diducit per exempla, & argumenta, vsque ad Cap.* x i. *Jbi duo membra dicendorum proponit,* Quæ Beneficia danda, & Quemadmodum? *Prius exsequitur ad finem libri: alterum differt in sequentem.*

CAPVT PRIMVM.

INTER multos ac varios errores temerè viuentium inconsulteque, nihil propemodum, vir optime Liberalis, dixerim [1] nocentius, quàm quòd beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim vt malè collata, malè debeantur. de quibus non redditis, serò querimur: ista enim perierant, cùm darentur. Nec mirum est, inter plurima maximaque vitia nullum esse frequentius, quàm ingrati animi. Id euenire ex pluribus causis video. prima, quòd non eligimus dignos, quibus tribuamus: sed [2] nomina facturi, diligenter in patrimonium & [3] vasa debitoris inquirimus: semina in solum effetum & sterile non spargimus: beneficia sine vllo delectu magis proiicimus, quàm damus. Nec facilè dixerim, vtrùm turpius sit inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum vltrò refertur: [4] decoquere verò fœdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandum fidem facultatibus, [5] sed animo. reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cùm sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia aliàs graues exprobratores exactoresque sumus; [6] aliàs leues, & quos paullo pòst muneris sui pæniteat; aliàs queruli, & [7] minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantùm postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrûm contentus fuit, aut leuiter rogari, aut semel? quis non, cùm aliquid à se peti suspicatus est, [8] frontem adduxit, vultum auertit,

A auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de industriâ non inuenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, & variis artibus properantes necessitates elusit? [9] In angusto verò comprehensus, aut distulit, [10] id est, timidè negauit, aut promisit, sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis & [11] vix exeuntibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui beneficium aut [12] superbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molestiâ careret, dedit? Errat, si quis sperat responsurum sibi, quem dilatione lassauit, exspectatione torsit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: & ideò non est negligenter dandum. Sibi enim quis debet, quod [13] à nesciente accepit. Nec tardè quidem: quia cùm in omni officio magni æstimetur dantis voluntas, qui tardè fecit, diu noluit. Vtique non contumeliosè. nam cùm ita naturâ comparatum sit, vt [14] altiùs iniuriæ quàm merita descendant, & illa citò defluant, has tenax memoria custodiat: quid exspectat qui offendit, dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis [15] beneficio eius ignoscit.

B Non est autem quòd tardiores faciat ad benè merendum, turba ingratorum. Nam primùm (vt dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam [16] effusâ

COMMENTARIVS.

CAP. I. 1. NOCENTIVS.] *Pro quo alij* peius, *alij* fœdius *edunt. At in scriptis nihil horum: vt appareat coniectanea hæc, non germana esse. Meus liber:* dixerim subesse tantum errorem: *sed nec id purum fortasse.*

2. NOMINA FACTVRI.] *Obligaturi aliquem, vt ij qui æs credunt. Asconius:* Nomina, tituli debitorum: *quia nempe in Codice vel kalendario annotabant,* Seio tot HS. Lucio tantum dedi.

C

3. VASA DEBITORIS.] *Instrumentum, supellectilem, & quidquid non est soli. Inde* Vasa conclamare, *in castris: &* Vasarium, *pecunia quæ Præsidibus ad domesticum instrumentum. Græci ita laxè etiam* τὸ σκεῦος.

4. DECOQVERE.] *Alij libri,* de quo queri, *male. Decoquere valet, fidem nolle aut non posse liberare, foro cedere. Inde metaphora ad ingratos ex professo in beneficiis. Vide* IV. *De Benefic. cap.* XVII. *& epist.* LXXXI.

5. SED ANIMO.] *Cicero iamantè:* Gratiam & qui refert, habet; & qui habet, eoipso quod habet, refert: *bellè & acutè.*

6. ALIAS LEVES.] *Columella:* Multi be-

D neficia, quæ in amicos contulerunt, leuitate destruunt.

7. MINIMA MOMENTA.] *Occasionum aut temporum, quibus videantur potuisse reddere.*

8. FRONTEM ADDVXIT.] *In tristitiâ aut fastidio facimus, & corrugamus. Inde homines* adducti, *graues, seueri, tristes. Adde infrà lib.* IV. *cap.* XXXI. *lib.* VI. *cap.* VII. *In hoc genus Martialis:*

Durum est Sexte negare, cùm rogeris:
Quanto durius, antequàm rogeris?

9. IN ANGVSTO.] *Vbi elabi aut eludere non esset.*

10. ID EST, TIMIDE.] *Benè. nam causam dilationis exprimit, quæ est vt in præsenti amoliatur, non vt postea præstet. In eos quoque ille Hispanus:*

Inquiris, dubitas, cunctaris, teque diebus
Meque decem crucias: iam rogo, Phœbe, nega.

11. VIX EXEVNTIBVS.] *Quod signum animi imprompti. At Tiberius hic contrà. qui* compositus aliàs, & velut eluctantium verborum, solutiùs promptiusque eloquebatur, quoties subueniret. *Tacitus,* IV. *Annal.*

12. SVPERBE INIECIT.] *Libri scripti,* abiecit: *ego vellem,* obiecit.

13. A NESCIENTE.] *Rectè. vnus tamen meus,* & à nescio: *ex quo,* vt à nesc. *facias. Vulgati:* quod à neglegente, *nec malè.*

14. ALTIVS INIVRIÆ.] *Herodianus in Pertinacis Oratione:* καὶ τὰ μὲν δεινὰ τῆς ἔργου ἀεὶ μνημονεύεται· τὸ δὲ λυσῆσαι δυσεξάλειπτον· τὰ δὲ χρηστὰ, ἅμα τῇ δόσει ἀπόλλυσι, καὶ τὴν περὶ αὐτῆς μνήμην συναναλίσκει: Iniuriarum, si quæ factæ sunt, semper est memoria; & quidquid offendit, ægrè eximitur aut obliteratur: at beneficiorum, vnà cum ipsô fructu vsuque, memoria perit. *Plautus:*

— ita sunt isti diuites.
Siquid benè feceris, leuior plumâ est gratia:
Siquid peccatum est, plumbeas iras gerunt.

Tacitus & caussam vtrique affectioni assignat, IV. *Annal.* Procliuius est iniuriæ, quàm beneficio, vicem exsoluere. quia gratia oneri, vltio in quæstu habetur. *Dio Cassius, & aliam caussam, lib.* XLVI. Non eodem modo aduersus eos qui benè, & qui malè fecerunt, homines afficiuntur. sed iræ atque iniuriæ vel inuiti reminiscuntur; beneficij & gratiæ vltrò obliuiscûtur. Atque istud quidem, quòd dedignantur videri beneficio affecti, tamquam minores: illud autem, quòd ignauiæ suspicionem de se præbere videantur, nisi malum malè factoribus reponant.

15. BENEFICIO EIVS IGNOSCIT.] *Nempe contumelioso, & quod odium magis quàm gratiam mereatur.*

16. EFFVSA

[16] effusâ benignitate sacrilegi, negligentesque eorum, deterrent. Vtuntur naturâ suâ, & A cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes, iuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur: demus beneficia, non fæneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cùm daret. At malè cessit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt: tamen & educamus, & ducimus. adeoque aduersus experimenta pertinaces sumus, vt bella victi, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet? quæ si quis non dat quia non recipit, dedit vt reciperet, bonamque ingratorum facit caussam: quibus ita demum turpe est non reddere; [17] si & licet. Quàm multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur. Quàm multi, quòd nati sunt, queruntur? tamen natura sobolem nouam gignit, ipsosque qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? nunc est virtus, dare beneficia: non vtique reditura, quorum à viro egregio statim fructus perceptus est. Adeò quidem ista res fugare nos, & pigriores ad B rem pulcherrimam facere non debet; vt si spes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, [18] quàm non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. qui beneficium non reddit, magis peccat; [19] qui non dat, citiùs.

II. [20] *Beneficia in vulgus cùm largiri institueris,*
Perdenda sunt multa, vt semel ponas benè.

In priore versu vtrumque reprehendas. nam nec in vulgus effundenda sunt; & nullius rei, minimè beneficiorum, honesta largitio est. quibus si [21] detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens sensus mirificus est, qui vno benè posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & verius sit, & magnitudini benè facientis aptius, vt illum hortemur ad danda, etiam si nullum benè positurus est. Illud enim falsum est, *Perdenda sunt multa.* Nullum perit. quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum simplex ratio est: tantùm [22] erogan- C tur. si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, vt darem. nemo beneficia [23] in kalendario scribit: nec auarus exactor ad horam & diem appellat. Numquam illa vir bonus cogitat, nisi admonitus à reddente: alioquin in formam [24] crediti transeunt. Turpis fæneratio est, beneficium expensum ferre. Qualiscunque priorum euentus est, perseuera in alios conferre. melius apud ingratos iacebunt: quos

16. EFFVSA BENIGNITATE.] *Libri scripti aliquot* necessitate. *Otiosam vocem non arbitror, tenuerimq; & ipsam, sed mutatam:* effusâ nec cessante benignitate. *Duo enim in diuinis beneficiis laudanda. & quòd larga, & quòd assidua.*

17. SI ET LICET.] *Nam vera gratitudinis lex, legem non habere. Voluntaria tota est: & si tu adstringis & reposcis, iam beneficij gratia ac decor periit, ingratitudinis autem infamia. Hanc enim solam habet: atque ideò habet, quia non necessitatem, aut pœnam. Hæc adde, illa abit.*

18. QVAM NON DARE.] *Animosè. sed & Epicuri illius, etsi omnia vtilitate metientis, hoc scitum est:* Non solùm honestius, sed iucundius esse, beneficia dare, quàm accipere. *Plutarchus in libello,* Cum Principe esse philosoph.

19. QVI NON DAT, CITIVS.] *Benè. Muretum nequis audiat eiicientem, aut in* Attius, *mutantem: quasi sequentes illius sint versus. Optimè, inquam, illud sic distinctum, & pro Senecæ mente, istâ: Peccare vtrumque, & qui non dat, & qui non reddit: sed hunc ampliùs, illum citiùs. Iste quia obligatus, peccat; ille, quia non obligat. modo igitur iste plus peccat; ille tempore priùs citiúsque, & vt prædixit,* vitium ingrati antecedit.

CAP. II. 20. BENEFICIA IN VVLGVS.] *Ad aliam partem sensumq; transilit potiùs, quàm transit: & alibi id facit. alioqui suspicère de leui hiatu.*

21. DETRAXERIS IVDICIVM.] *Valerius:* Liberalitatis duo sunt maximè probabiles fontes, verum Iudicium, & honesta Beniuolentia. nam cùm ab his oritur, tunc demum ei ratio constat. D

22. EROGANTVR.] *A meâ coniecturâ est. Libri,* erogatur, *singulariè: ex quo Muretus,* eroga tu, *imperando. Sententia nostra liquet: Beneficia, inquit, pura sunt, simplicia, aspectum alium non habent: erogantur & dantur tantùm.*

23. IN KALENDARIO.] *Libro, in quo nomina, & pecunia fœnebris, quam Kalendis solent ponere: atque illinc vsuras oriri. Alibi dicimus.*

24. CREDITI TRANSEVNT.] *Mei libri,* credendi transit. *Legam,* credentis transit: *ad hominem ipsum referendo.*

25. AVT

A quos aut pudor, aut occasio,[25] aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaueris: opus tuum perage, & partes boni viri exsequere. [26] Alium re, alium fide, alium gratiâ, alium consilio, alium præceptis salubribus adiuua. Officia etiam feræ sen- III.
tiunt: nec vllum tam immansuetum animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui vertat. Leonum ora à magistris impunè tractantur: elephantorum feritatem vsque in seruile obsequium[27] demeretur cibus. Adeò etiam quæ extra intellectum atque æstimationem beneficij sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus est aduersus vnum beneficium? aduersus alterum non erit. duorum oblitus est? tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet. [28] Is perdit, qui citò se perdidisse credit. At qui instat, & onerat priora sequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduersus multa oculos attollere. quocumque se vertit, memoriam suam fugiens, ibi te videat: beneficiis tuis illum cinge. Quorum quæ vis, quæve proprietas sit, dicā, si priùs illa, quæ ad rem non pertinēt, transilire mihi permise-
B ris.[29] Num dicā quare tres Gratię, & quare sorores sint, & quare manibus implexis, quare ridentes, iuuenes, & virgines, solutaq; ac pellucidâ veste? Alij quidē videri volunt vnam esse, quæ det beneficiū: alteram, quæ accipiat: tertiam, quæ reddat. [30] Alij tria beneficiorum genera, promerentium, reddētium, simul & accipientiū reddentiumq;. Sed vtrumlibet ex istis iudicauerim: quid ista nos iuuat scientia? Quid ille [31] consertis manibus in se redeuntiū chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manus trāseuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius speciem perdit, si vsquam interruptus est: pulcherrimus, si cohæsit, & vices seruauit. Ideò ridentes: quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse qui dant, vel accipiunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum memoria senescere. [32] Virgines: quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta. [33] In quibus nihil esse alligati decet, nec [34] adscripti: solutis itaque tunicis vtuntur. Pellucidis autem, quia beneficia [35] conspici volunt. Sit aliquis vsque eò Græcis mancipatus, vt hæc dicat

C

25. AVT IMITATIO.] *Vt aliorum exemplo, quos gratos vident, grati fiant. Gruterus tamen malebat* incitatio: *ego verò* inuitatio. *Exigere non licet; inuitare ad gratitudinem, licet & iuuat.*

26. ALIVM RE.] *Breuiter partitur benefaciendi modos aut vias. quos vberiùs, sed ferè eosdem ex Platone, Diogenes Laërtius.* Beneficentia, *inquit*, quadrifariàm exercetur: Opibus, Corporibus, Disciplinis, Sermonibus. Opibus, cùm egenos pecuniis aut aliâ re iuuamus; Corporibus, cùm iniuriâ affectos tuemur aut vindicamus; Disciplinis, cùm docemus, medemur, aut arte aliquâ ornamus; Sermonibus, cùm in iudicio defendimus, solamur, aut tale. *Pulchra sunt, & gemina*
D *his nostris.*

CAP. III. 27. DEMERETVR CIBVS.] *Nam capti fame domantur, & offerentem deinde cibum amant, audiuntq;. Plinium, Aelianum, vide.*

28. IS PERDIT.] *In hanc, & vicinas sententias, Plinius lib.* III. *epist.* IV. Est ita naturâ comparatum, vt antiquiora beneficia subuertas, nisi illa posterioribus cumules. Nam quamlibet sæpe obligati, si quid vnum neges, hoc solùm meminerunt, quod negatum est. *Publius Mimographus callidè*:

Beneficium sæpe dare, docere est reddere.

29. NVM DICAM QVARE.] *Feci è libris, in quibus tamen est* Nunc. *sed sententia connexa, vt præsui, & interrogatione elata, ipsa se probat.*

30. ALII TRIA BENEFICIORVM.] *Adde & aliam interpretationem, nec illepidam, è Phornuto:* His quidem duæ numero gratiæ dicuntur, his verò tres. duæ quidem, quòd hos auspicari beneficium est necesse, hos verò vices reponere. Tres autem, quandoquidem non rectè fuerit, illum, cui remuneratum est, benè meritum gradum sistere; sed iterùm est beneficium parandum, vt sine intermissione id fiat.

31. CONSERTIS MANIBVS.] *Ita pingunt, & sculpunt. eòque Horatius*, Segnesque nodum soluere Gratias, *dixit.*

32. VIRGINES, QVIA INCORRVPTA.] *Aliam etiam caussam Socratis dictum suggerit, quod in Stobæo*: Cùm quemdam videret passim, & sine delectu, beneficia largientem; χαιρὰς, εἶπεν, Διόλοιο. ὅτι τὰς χάριτας, παρθένους ὔσας, πόρνας ἐποίησας: Malè sit tibi, inquit. qui Gratias virgines, scorta fecisti. *Nam hæc scilicet se vulgò vulgant: etsi in Virginibus haud planè respondet.*

33. IN QVIBVS.] *Hæc separanda erant, & fecimus. neque enim ad* Virgines, *sed ad* Vestes *referenda.*

34. ADSCRIPTI.] *Mei sic libri. interpretérque, legem aut conditionem iis non apponi, libera esse, nec tabellis seruitutis adstringi. Ita idem* III. *libro infrà, cap.* XX. *de seruis*: Corpora enim obnoxia sunt, & adscripta dominis: mens quidem est sui iuris. *Vt enim* Addicti, *sic &* Adscripti. *Vulgò* adstricti *tamen est: etiam probè.*

35. CONSPICI VOLVNT.] *Non tam cùm dantur (hoc statim abnuit, & vetat) sed cùm reddantur. itémque ab accipiente, cuius est ea propalare. Sunt igitur ideò* pellucidis tunicis, *conspicuæ, &*

quasi

dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit. [36] Aglaian maximam natu appellauit, mediam Euphrosynen, tertiam Thalian. Horum nominum [37] interpretationem, & prout cuique visum est, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cùm Hesiodus puellis suis, quod voluit nomen imposuerit. Itaque [38] Homerus vni mutauit, Pasithean appellauit, & [39] in matrimonium produxit, vt scias illas Vestales non esse. Inueniam alium poëtam, apud quem præcingantur, & spissis [40] aut Phryxianis prodeant. Ergo & Mercurius vnà stat: non quia beneficia [41] oratio commendat, sed quia pictori ita visum est. Chrysippus quoque, penes quem subtile illud acumen est, & in imam penetrans veritatem, qui rei agendæ caussâ loquitur, & verbis non vltrà, quàm ad intellectum satis est, vtitur, totum librum suum his ineptiis replet: ita vt de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficij pauca admodum dicat: nec his fabulas, sed hæc fabulis inserit. Nam præter ista quæ [42] Hecaton transscribit, treis Chrysippus gratias ait Iouis & [43] Eurynomes filias esse: [44] ætate autem minores quàm Horas, sed meliusculâ facie, & ideò Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia latè [45] patentis matrimonij sit, beneficia diuidere: tamquam matri post filias soleat nomen

quasi nudæ, vt à poëtis item dicuntur. Caussa & alia ingeniosè à Phornutho: Introducuntur nudæ, vt cùm nullam habeant possessionem, subministrare quædam possint, & prorsus vtiliter largiri. *Vult dicere, etiam pauperes ac nudos, posse benè facere.*

36. AGLAIAN MAXIMAM.] *Nihil verius, & Gruterus probè asseruit. Nam Hesiodus, quem ipse adspexit, ita palàm:*

Τρεῖς δὲ οἱ εὐρυόμη χαρίτας τέκε καλλιπαρήους,
Ἀγλαΐην, καὶ εὐφροσύνην, Θαλίην τ' ἐρατεινήν:
Tresque Ioui Eurynome Charitas enixa venustas,
Aglaiamque, atque Euphrosynen, Thaliamque placentem.

Eadem nomina in Apollodori Bibliothecâ, Plutarcho, aliisque.

37. INTERPRETATIONEM.] *Quæ talis in Plutarchi libello, suprà dicto*: Nihil perinde est lætitiæ gignendæ, ac beneficentia. ideoque sapiens fuit, qui nomina Gratiis imposuit, Aglaiæ, Euphrosynes, & Thaliæ. *Phornuthus paria: sed & hoc addit*, ipsas Charitas vulgariter appellatas ἀπὸ τῆς χαρᾶς, id est à gaudio. *Licétne & mihi μυθολογεῖσθαι? Putem* Aglaiam *dici à splendore, quia talis est primus ille, qui donat; alteram*, Euphrosynen, *gaudium notare accipientis; tertiam* Thaliam, *quæ germinat scilicet & fructificat ad referendum.*

38. HOMERVS PASITHEAN.] *Sunt versus in Iliad. Ξ.*

Ἀλλ' ἴθ' ἐγὼ δέ κέ τοι χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων
Δώσω ὀπυιέμεναι, καὶ συνκελήσεαι ἄκοιτιν,
Πασιθέην:
Verùm age, ego Charitum iuuenem vnam conciliabo
Vxorem tibi, connubiali & fœdere iungam,
Pasitheam.

Ita Iuno ibi ad Somnum, ô quàm scitè & appositè! quid enim magis gratum gratiosumque hominibus, quàm ille Diuus? ergo & Gratia vxor ei adsit. Sed quare Pasitheam *indigetat? διὰ τὸ, ait Eustathius, πανταχοῦ θεῖον, καὶ μὴ κεκρύφθαι τὴν χάριν*: quia quaquauersus discurrit, nec Gratia occultatur. *Physica etiam caussa addatur. quia Somnus ad omnes venit, eiusq; vxor.*

39. IN MATRIMONIVM.] *Somni, vt iam dixi, sed & Charitem dedit nuptui idem poëta Iliad. Σ.*

—— Χάριν λιπαροκρήδεμνος
Καλὴ, τὴν ὥπυιε περίκλυτος ἀμφιγυήεις:
—— Charis velata decorè,
Pulchra, cui coniux Vulcanus, claudus vtrimque.

Et quare Vulcanus? quòd gratiosa sint mechanica opera, *ait Phornuthus.*

40. AVT PHRYXIANIS.] *A Phryxæo vellere tractum vult lumen aui nostri Turnebus: quia villosa talis vestis. Hodie retento nomine*, Frise *vocamus Celtæ, & Belgæ. Alij hîc* Phrygianis *malunt, quasi à Phrygibus, qui primi (apud Plinium)* acu facere inuenerunt. *Sed de crassis vestibus, non de pictis hîc est sermo. Tu adi Turnebum lib.* XXIIII. *Aduersar.*

41. ORATIO COMMENDAT.] *Libri scripti, & editi ante Muretum*, ratio commendat vel oratio. *Neque ego reiecerim alterutrum: quia vtrumq; Mercurio à Græcis tribuitur, vnâ voce λόγου. In beneficio autem prima Ratio requiritur, siue Iudicium: deinde & Oratio benigna & comis. De istâ, Plutarchus in libello* De audiendo: Ἀλλὰ καὶ τὸν ἑρμῆν ταῖς χάρισιν οἱ παλαιοὶ συγκαθίδρυσαν, ὡς μάλιστα τελοῦντος τὸ συγκεχαρισμένον καὶ φερόντος ἅπασιν: Mercurium Gratiis prisci illi associarunt, quòd oratio maximè gratiosum illud & amabile desiderat: *etsi alioquin paullò ipse ducit. Magis pro Senecæ hîc sensu, ipse Seneca, infrà libro* II. *cap.* III. *Vide.*

42. HECATON TRANSSCRIBIT.] *Sic lege, cum manuscriptis. Significat Hecatonem multa mutuatum esse, atque adeò verbatim pænè transscripsisse è Chrysippo.*

43. EVRYNOMES.] *Quæ, vt Hesiodus ait,*
Ὠκεανῆ κούρη, πολυήρατον εἶδος ἔχουσα:
Oceani proles, votiuâ prædita formâ.

44. ÆTATE MINORES.] *Hoc quoque pater talium Hesiodus, qui* Horas *iamantè genitas ex* Ioue & Themi *fingit.*

45. PATENTIS MATRIMONII.] *Libris, & viris doctis hoc dedi: qui pertendunt* Matrimonium *eâ facie, quâ* Patrimonium *dici. Esto igitur, & sic expli-*

A men imponi, aut poëtæ vera nomina reddant. Quemadmodum[46] nomenclatori memoriæ loco audacia est: & cuicumque nomen non potest reddere, imponit: ita poëtæ non putant ad rem pertinere, verum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quæque vocari iubent, quod bellè facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud quid [47] in censum detulerunt: proximus enim poëta suum illa ferre nomen iubet. Hoc vt scias ita esse, ecce Thalia, de quâ cùm maximè agitur, apud Hesiodum [48] Charis est, apud Homerum [49] Musa. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quæ ita IV.
extra rem sunt, vt nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modò nos tuere, si quis mihi obiiciet, quòd Chrysippum [50] in ordinem coëgerim, magnum mehercule virum, sed tamen Græcum, cuius [51] acumen nimis tenue retunditur, & in se sæpe replicatur: etiam cùm agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc verò quod acumen est? De beneficiis dicendum est, & ordinanda res, quæ maximè societatem humanam alligat: danda lex vitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat; ne liberalitatem,
B quam nec deesse oportet, nec superfluere, hæc ipsa obseruatio restringat, dum temperat: docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipsis certamen proponere, eos quibus obligati sunt, re animoque non tantùm æquare, sed vincere. quia qui referre gratiam debet, numquam consequitur, nisi præcessit. hi docendi sunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, vt dicat verendum esse, ne quia Charites Iouis filiæ sunt, parùm se gratè gerere, sacrilegium sit, & tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ beneficentior, gratiorque aduersus bene merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorumque animi certent, vt qui præstiterint, [52] obliuiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istę verò ineptiæ poëtis relinquantur: quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, seriò loquantur, & magnis viribus agant: nisi fortè existimas, leui ac fabuloso sermone, & ani-
C libus argumentis, prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum [53] nouas tabulas.
Sed quemadmodum superuacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum V.
nobis esse discendum quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius prouinciam. Ista autem

explica. In re quidem, Phornutus accedit: beneficentiores quodammodo esse, aut debere esse, quibus magnæ tributæ sunt sortes. *Quidni sint?* ἡδὺ τί ὄφελος (*Aristotelis verba* VIII. *Nicomachiorum, cap.* I.) τῆς τοιαύτης εὐετηρίας, ἀφαιρεθείσης ἐνεργείας; & quis vsus diuitiarum & abundantiæ, sublatâ beneficentiâ?

46. NOMENCLATORI.] *Munus ordinarium, siue officium, apud diuites. Sæpe autem ioco ludóque erant, cùm memoriâ fallente nomina aliqua dicta-*
D *rent, promptâ semper audaciâ. Noster in epist.* XXVII. Nemo verulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperàm tribus quàm ille Troianos & Achiuos, persalutabat.

47. IN CENSVM.] *A Romano ritu. quisque ciuis, nomen, ætatem, opes in censuales tabulas deferebant: atque ea vera, & iurati. Itaque ludens, Parùm refert, inquit, si aliud nomen proprium verumq; habent: nec poëtæ id aspiciunt, sed quod facit ad versum. Eadem locutio in epist.* XCV.

48. CHARIS EST.] *Versibus iam datis,* Thalia *inter Charitas censetur.*

49. MVSA.] *Thalia inter Musas nouem, & vulgò etiam habetur.*

CAP. IV. 50. IN ORDINEM.] *Tullio, aliisq; crebra phrasis. vel à militiâ, vel à magistratibus ducta. Inter milites, sunt extra vel supra ordines, Legati, Tribuni, & tales: ij cogi in ordinem videntur, cùm ius iis demitur, pareq; habentur gregarius. Simile in magistratu. qui eminet, nec est in vulgi classe vel ordine: quò compellitur, si auctoritas eius spernitur aut violatur.*

51. ACVMEN NIMIS TENVE.] *Adhæsit hæc culpa Chrysippo, & curiosâ subtilitate virilem & masculam illam sectam (Stoicorum dico) eneruauit. Vis argumentum?* trecenta vndecim volumina solius partis Logicæ reliquit. *Adeò ille disserere magis docuit, quàm viuere.* * Diog. Laert.

52. OBLIVISCANTVR.] *Vetus monitum, & quod Chiloni tribuitur. Eius nomine, Ausonius ita versibus comprehendit:*

Tu benè siquid facias, non meminisse fas est:
Quæ benè facta accipias perpetuò memento.

53. NOVAS TABVLAS.] *Id est, obliuionem vel potiùs abolitionem beneficiorum, & nequid debeamus. Sumptum à re nummariâ, in quâ* Nouæ tabulæ, χρεῶν ἀποκοπαί *bonis Glossis explicantur: id est, resectio & expunctio debitorum. Cùm enim pares rationes, & nulla reliqua, itur ad Nouas tabulas conficiendas. Simile in epist.* LXXXI. *& infrà De Benef.* VII. *cap.* X.

tem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi: [54] animo A
cernitur. multum interest inter materiam beneficij, & beneficium. Itaque nec aurum,
nec argentum, nec quidquam eorum quæ [55] à proximis accipiuntur, beneficium est, sed
ipsa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur possi-
dentque, solùm notant: contrà, illud quod in re earum atque pretiosum est, paruipen-
dunt. Hæc quæ tenemus, quæ aspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sunt:
auferre ea nobis & fortuna, & iniuria potest: beneficium verò, etiam amisso eo quod
datum est, durat. Est enim rectè factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum à pira-
tis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit. non beneficium, sed vsum
beneficij mei sustulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hos
vel morbus, vel aliqua fortuita iniuria eripuit: manet etiam sine illis, quod in illis da-
tum est. Omnia itaque, quæ falsum beneficij nomen vsurpant, ministeria sunt, per quę
se voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus euenit, vt aliubi sit species rei,
aliubi ipsa res. Imperator aliquem, [56] torquibus, murali, & ciuicâ donat. quid habet B
[57] per se corona pretiosum? quid [58] prætexta? quid [59] fasces? quid [60] tribunal, & [61] cur-
rus? nihil horum honor est, sed honoris insigne. Sic non est beneficium id quod sub
VI. oculos venit, sed beneficij vestigium & nota. Quid est ergo beneficium? [62] Be-
neuola actio tribuens gaudium, capiensque tribuendo, in id quod facit prona, & sponte
suâ parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, sed quâ mente. Quia beneficium
non in eo quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Magnum
autem esse inter ista discrimen, vel ex hoc intelligas licet, quòd beneficium vtique bo-
num est: id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum est. [63] Animus est, qui
parua extollit, sordida illustrat, magna & in precio habita dehonestat: ipsa, quæ appe-
tuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali. id refert, quò illa rector animus
impellat, à quo forma datur rebus. Non est ergo beneficium ipsum, quod numeratur,
aut traditur. sicut nec in victimis quidem, [64] licet opimæ sint, [65] auroque præfulgeant,
deorum est honos; sed [66] piâ ac rectâ voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre C
[67] ac fictillâ religiosi sunt; mali rursus non effugiunt impietatem, quamuis aras sanguine
multo

CAP. V. 54. ANIMO CERNITVR.] *Acutè sic Muretus. nam vetus omnis lectio*, geritur. *Quod defendi videatur istis è libro* II. *cap.* XXXIV. Non est quod exspectes, vt solutionem tibi ostendam: res inter animos geritur.

55. A PROXIMIS.] *Imò verò & à longinquis. An fuit*, aperto sinu? *an quod Grutero placitum*, pro maximis? *an propius erit*, quæ pro summis? *Nam illa particula, à, libris sanè deest.*

56. TORQVIBVS.] *Aureis. de quibus, aliisque hîc militaribus donis, liber* V. *Militiæ nostræ dicet.*

57. PER SE CORONA.] *Nihil. nam è quercu est.*

58. PRÆTEXTA.] *Insigne magistratuum.*

59. FASCES.] *Item magistratuum, vel potestatum.*

60. TRIBVNAL.] *Prætoris, aut Proconsulis.*

61. CVRRVS.] *Triumphalis.*

CAP. VI. 62. BENEVOLA ACTIO.] *Repete Valery verba:* Liberalitatis duo fontes, verum Iudicium, & honesta Beniuolentia. *Sed quare* honesta? *ne ad fœdum amorem & volentiam eas. Sallustius eòdem facit:* Nemo munificus habebatur, nisi pariter volens.

63. ANIMVS EST.] *In Phornuto, vetus hoc verbum:* Munerum animus optimus.

64. LICET OPIMÆ.] *Festus:* Hostiæ opimæ, præcipuæ, pingues.

65. AVROQVE PRÆFVLGEANT.] *Nempe in cornibus & fronte. Mos Homero notus, in Odyss.* γ.

Τὴν (βοῦν) τοι ἐγὼ ῥέξω, χρυσὸν κέρασι περι-γεύσας:

Hanc *(bouem)* tibi ego faciam, circumdans cornibus aurum.

Tangit & alibi: sicut Ouidius,

—— inductaque cornibus aurum
Victima. *Virgilius:*
Et statuam ante aras auratâ fronte iuuencum.

In lapide, Votis XX. *alibus:*

VOTA. FAVENTINVS. BIS. DENI. CONCIPIT. ORBIS. D
VT. MACTET. REPETENS. AVRATA. FRONTE. IVVENCOS.

Liuius XXV. Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis. *A quo redargui Plinius videtur, lib.* XXXIII. *cap.* III. Deorum honori in sacris nihil aliud excogitatum, quàm vt auratis cornibus hostiæ, maiores dumtaxat, immolarentur. *Atqui* capræ, *non inter maiores.*

66. PIA AC RECTA.] *Plinius in Panegyrico:* Animaduerto enim etiam deos, non tam accuratis adorantium precibus, quàm innocentiâ & sanctitate lætari: gratioremque existimari, qui delubris eorum puram castamque mentem, quàm qui meditatum carmen intulerit. *Nos ibi plura.*

67. AC FITILLA.] *Non amat Seneca obsoletas voces,*

A multo cruentauerint. Si beneficia in rebus, non in ipsâ benefaciendi voluntate VII.
consisterent, eò maiora essent, quò maiora sunt, quæ accepimus. id autem falsum est.
nonnumquam enim magis nos obligat, qui dedit parua magnificè: qui *Regum æquauit opes animo:* qui exiguum tribuit, sed libenter: qui paupertatis suę oblitus est, dum meam respicit: qui non voluntatem tantùm iuuandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere se putauit beneficium, cùm daret: qui dedit tamquam non recepturus, recepit tamquam non dedisset: qui occasionem, quâ prodesset,[68] & occupauit & quæsiuit. Contrà, ingrata sunt (vt dixi) licet re ac specie magna videantur, quæ danti aut extorquentur, aut [69] excidunt: multoque gratius venit, quod facili, quàm quod plenâ manu datur. Exiguum est quod in me contulit, sed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum est: sed dubitauit, sed distulit, sed cùm daret, gemuit, sed superbè dedit, sed [70] circumtulit, & placere non ei, cui præstabat, voluit. [71] ambitioni dedit, non mihi. Socrati cùm VIII.
multa multi pro suis quisque facultatibus offerrent: Æschines pauper auditor, *Nihil*, in-
B quit, *dignum te quod dare tibi possim, inuenio: &* [72] *hoc vno modo pauperem me esse sentio. Itaq; dono tibi quod vnum habeo, Me ipsum. Hoc munus rogo qualecumque est, boni consulas, cogitesque alios cùm multum tibi darent,* [73] *plus sibi reliquisse.* Cui Socrates: *Quid ni tu*, inquit, *mihi magnum munus dederis, nisi fortè paruo te æstimas? Habebo itaque curæ, vt te meliorem tibi reddam quàm accepi.* Vicit Æschines hoc munere Alcibiadis [74] parem diuitiis animum, & omnem iuuenum opulentorum munificentiam. Vides quomodo animus inueniat IX.
liberalitatis materiam, etiam inter angustias? Videtur mihi dixisse: *Nihil egisti fortuna, quòd me pauperem esse voluisti: expediam nihilominus dignum huic viro munus: & quia de tuo non possum, de meo dabo.* Neque est quod existimes illum vilem sibi fuisse, [75] qui pretium se sui fecit: ingeniosus adolescens inuênit, quemadmodum Socratem [76] sibi daret. Non quanti quæque sint, sed à quali dentur, perspiciendum. [77] * Callidus non difficilem aditum præbet immodica cupientibus: spesque improbas, nihil re adiuturus, verbis fouet. At eius [78] peior est opinio, qui linguâ asper, vultu grauis, cum inuidiâ fortu-
C nam suam explicauit. [79] Colunt enim, detestanturque felicem, & si potuerint, eadem facturi, odêre facientem. [80] * Coniugibus alienis nec clàm, sed apertè quidam [81] ludibrio habitis, suas aliis permisere. Rusticus, inhumanus, ac [82] maleuolus, & inter matronas

voces, fateor, sed hanc mutare religio vetabat, in quâ vsurpabant. Et libri sanè habent plerique, ficillâ. *Teneamus igitur, nisi quis eligit*, fritillâ: *vt in Arnobio, lib.* VII. Quid fritilla, quid frumen? *Vide Festum in* Muries, *vbi* olla fritilis: *Nonium in* Exsit.

CAP. VII. 68. Et occvpavit.] *Præuênit, aut præuertit.*

69. Excidvnt.] *Est quod Capite* I. *dixit*, vt à nesciente dari.

D 70. Circvmtvlit.] *Ostentauit, vt in pompâ.*

71. Ambitioni dedit.] *Suo morbo.*

CAP. VIII. 72. Hoc vno modo.] *Quia aliàs nil quæro, nil desidero: sed dum tibi aliquid quæro, disco quod nesciebam, multa mihi abesse.*

73. Plvs sibi reliq.] *At ego qui nihil habeo, vnum quod habeo donans, nihil mihi seruo.*

74. Parem divitiis.] *Largum, vt ipsæ.*

CAP. IX. 75. Qvi pretivm.] *Malo, cum libris illud*, qui, *ablegari. Acutiùs ita efferetur: Non ideò se parui fecit, quia donauit: sed magni potiùs, quia nullum dignum se donum extra se, repperit. Petronij hoc de Româ, assimilat:* Ipsa sui merces erat. *Flori:* Misera respublica in exitium suum merces erat.

76. Sibi daret.] *Se dando, Socratem ita suum fecit, vt illi instruendo vacaret: atque ita eum sibi quasi mancipauit.*

77. * Callidvs non.] *Defectum odoror. & fuit de iis qui donaturi, fallunt. Alter, inquit, benignè respondet, & ducit, non donat: alter asperè, & ostendit opes, non communicat.*

78. Peior opinio.] *Pincianus:* At is peior, opinor: *Sed fouet, non sanat; & est omnino hiatus, vt dixi.*

79. Colvnt enim.] *Epistolâ* XLII. *par sententia. Vide.*

80. * Conivgibvs alienis.] *Neque ista satis nexa sunt: quid enim ad iam dicta? Est excursio siue παρέκβασις in æui sui mores: sed cui alia occasio, & caput fuit.*

81. Ludibrio habitis.] *Mitiùs ita dicunt: sicut veneriari*, ludere, *& παίζειν Græci. Ludibrio igitur habentur, quibus illuditur. vt Suetonius, de Tiberio:* Solitus matronarum capitibus illudere. *Tacitus de Nerone:* Illusisse eum pueritiæ Britannici.

82. Malevolvs.] *Libri plerique prisci*, mali moris. *Ego teneam: aut certè*, malè morus. *malè stultus.*

tronas abominandæ conditionis est, si quis coniugem [83] in sellâ prostare vetuit, & vulgò A admissis inspectoribus vehi [84] vndique perspicuam. Si quis nullâ se amicâ fecit insignem, nec alienæ vxori [85] æmulum præstat, hunc matronæ humilem, & sordidæ libidinis, & [86] ancillariolum vocant. Hinc decentissimum [87] sponsaliorum genus, adulterium: & in consensu [88] vidui cælibatus, nemo vxorem duxit, nisi [89] qui abduxit. Iam rapta spargere, sparsa [90] pari auaritiâ recolligere certant: [91] nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere, [92] suam timere, nullum aliud vereri malum: [93] pacem iniuriis perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam prouincias spoliari, & [94] nummarium tribunal, auditâ vtrimque [95] licitatione, alteri addici, non mirum: quando
X. [96] quæ emeris, vendere, gentium ius est. Sed longiùs nos impetus euehit, prouocante materiâ. Itaque sic finiamus, ne in nostro sæculo culpa subsidat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur; hoc posteri nostri querentur, euersos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & in omne nefas labi. At ista stant loco eodem, stabuntque, paullulùm dumtaxat vltrò aut citrò mota, vt fluctus: quos æstus ac- B cedens longiùs extulit, recedens interiore littorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quàm in alia peccabitur, [97] abrumpetque frænos pudicitia: nunc conuiuiorum vigebit furor, & fœdissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formæ cura, præ se ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpet malè dispensata libertas: nunc in crudelitatem priuatam ac publicam ibitur, bellorumque ciuilium insaniam, quâ omne sanctum ac sacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit. Non exspectant vno loco vitia: sed mobilia & inter se dissentiêtia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Ceterùm idem semper de nobis pronunciare debebimus, malos esse nos, malos fuis-

83. In sella.] *Quâ matronæ vehebantur, siue cathedrâ. Dixi affatim* 1. *Elector. Cap. de* Lecticâ.

84. Vndique perspicuam.] *Et sellâ apertâ, & ipsâ Cois illis vel carbasinis parùm tectâ. Noster infrà*: Vt matronæ nostræ, ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quàm in publico ostendant. *Et alibi*: Quam in sellâ patente circumlatam, populus ab omni parte, æquè ac mantus inspexerit.

85. Æmulum præstat.] *Quò magis scilicet ametur. Nam vbi æmulitas, affectus increscit: tum etiam concurritur, quasi ad latens aliquod bonum. Noster infrà lib.* III. *cap.* XVI. Eò ventum est, vt nulla virum habeat, nisi vt irritet adulterum. *In Cicerone etiam Æmulus eo sensu:* Licet eum solus ames, me æmulum non habebis. *Libri tamen aliquot scripti*, anulum.

86. Ancillariolum.] *Ancillarum amoribus deditum. Martialis*:

Ancillariolum tua te vocat vxor, & ipsa
Lecticariola est: estis Alauda pares.

87. Sponsaliorum genus.] *Initium & gradus ad matrimonium, & quasi Sponsalia, adulterium.*

88. Vidui cælibatus.] *Mutuo vtrimque consensu & fœdere, soluunt coniugium diuertendo: tum liberi scilicet, iunguntur.*

89. Qui abduxit.] *Palàm ducit, quam à marito, per adulterium, clàm iam abduxerat. Potes & interpretari*, abductam *per diuortium. Nec displicuit aliquando*: nisi quam duxit. *vt in verbo ludat: quod inter obscœna etiam esse scimus. Sed non muto.*

90. Pari auaritia.] *Quomodo par auaritia sparsioni? imò dissimillima. Ex libris scriptis totum hoc legas*: Iam rapta spargere, sparsa rapaci auaritiâ colligere. *Nam in iis est*: sparsa erat ægri auaritiâ. *Ouidiana sunt*:

Quærere vt absumant, absumpta requirere C
certant.

91. Nihil pensi.] *A Sallustio dicas, in Catilinario*: Rapere, consumere, sua paruipendere, aliena cupere, nihil pensi neque moderati habere.

92. Svam timere.] *Meus liber*: suamque timere, quàm vllum aliud vereri malum. *Legam*, quàm vllum aliud verè malum. *Paupertatem, opinione malum, magis timent; quàm probrum, re malum. Tacitus simile, de Marcello*: Morum haud spernendus habebatur, nisi quòd paupertatem extremum malorum credebat. *Quidam etiam libri breuiùs*: suam, quàm vllum aliud vereri malum. *Neque id malè. vtrobique autem*, magis, *intellegendum: vt prisci loqui solent.*

93. Pacem iniuriis.] *Vulgò hæc corrupta.* D *sententia ea?, pacem publicam iniuriis aut rapinis Præsidum turbari, & populos per se quietos agi in arma.*

94. Nummarium tribunal.] *Cicero in Verrem*: Ecquod Romæ iudicium tam dissolutum, tam nummarium fore putasti? *corruptum, & in quo nummi ac nundinatio versantur.*

95. Licitatione.] *Vt in auctione, vtra pars plus daret.*

96. Quæ emeris.] *Pœta Hispanus*:

Nam quod emas, possis dicere iure tuum.

Cap. X. 97. Abrumpetque frænos.] *De eodem sexu, eâdem metaphorâ Propertius*:

Vt semel impositi rupistis fræna pudoris.

98. Omnia

A fuisse, inuitus adiiciam, & futuros esse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quòd [98] omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix vllum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue, tamquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tamquam leuissimo, si admissum est. Hæc est enim iniurię summa. Beneficium perdidisti. Saluum est tibi ex illo, quod est optimum: dedisti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potissimùm beneficia conferamus, qui gratè responsuri erunt: ita [99] quædam, etiam si de illis malè sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solùm si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tamquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine vllo meo [100] incommodo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere. Sequitur vt dicamus, quæ beneficia xi.

danda sint, & quemadmodum. Primò demus necessaria, deinde vtilia, deinde iucun-

B da, vtique mansura. Incipiendum est autem à necessariis. aliter enim ad animum peruenit, quod vitam continet: aliter quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse æstimator, quo facilè cariturus est, de quo dicere licet: *Recipe, non desidero: meo contentus sum.* [101] interim non reddere tantùm libet quod acceperis, sed abiicere. Ex his quæ necessaria sunt, quædam primum obtinent locum, sine quibus non possumus viuere; quædam secundum, sine quibus non debemus; quædam tertium, sine quibus nolumus. Prima huius notæ sunt, hostium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proscriptioni, & aliis periculis, quæ varia & incerta humanam vitam obsident. Quidquid horum discusserimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis: & [102] lenocinium est muneri, antecedens metus. Nec tamen ideò debemus tardiùs quemquam seruare, quàm possumus: vt muneri nostro timor [103] imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem viuere, sed vt mors potior sit: tamquam libertas, & pudicitia, & mens bona. Post

C hæc habebimus coniunctione, ac sanguine, vsuque, & consuetudine longâ, cara: vt liberos, coniuges, penates, ceteraque quæ vsque eò animus sibi applicuit, vt ab illis, quàm à vitâ diuelli grauius existimet. Subsequuntur vtilia, quorum varia & lata materia est. Hìc erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata: hîc erit honor, & processus ad altiora tendentium. nec enim vtilius quidquam est, quàm sibi vtilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his sequemur, vt opportunitate grata sint, vt non vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem habent, [104] aut quæ etiam si naturâ pretiosa non sunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maximè [105] voluptati futurum sit, quid frequenter occursurum habenti, vt toties nobiscum, quoties cum illo sit. Vtique cauebimus, ne munera superuacua mittamus: vt fœminæ aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studiis

98. OMNIA ISTA AB INGRATO.] *Eâ mente Publius:*

D Dixeris maledicta cuncta, cùm ingratum hominem dixeris.

Ausonius:

Ingrato homine terra peius nil creat.

Denique Plautus:

Pol quidem, meo animo, ingrato homine nihil impensius.

99. QVÆDAM ETIAM.] *Nempe obuia, & facilia. ex Tullii præcepto pari:* Quidquid sine detrimento possit commodari, tribuendum esse vel ignoto. ex quo sunt illa communia, Non prohibere aquâ profluente, Pati ab igne capere ignem.

100. INCOMMODO.] *Abest consensu libris. ergo scribo:* magno periculo liberandos, sine vllo meo, non dubitabo. *Possit & vtraque voce iunctim scribi, & clariùs:* magno periculo liberandos, liberatos sine vllo meo.

CAP. XI. 101. INTERIM NON REDDERE.] *Valet* interdum.

102. LENOCINIVM EST.] *Commendatio, quod gratiam dat & ornatum.*

103. IMPONAT PONDVS.] *Grauius auctiúsque faciat.*

104. AVT QVÆ ETIAM.] *Supplenda ex libris:* Habent, aut hoc modo; quæ etiamsi. *Rara videntur, inquit, quæ vel pauci habent, vel non hoc modo habent: id est, formâ, magnitudine, aliis qualitatibus, quæ in æstimatione rerum variè spectantur. Vt, margaretæ communes satis: sed non tali pondere, candore, orbe. Idem in animalibus, aliisq.*

105. VOLVPTATI FVTVRVM.] *Nam, vt Plautus,*

—— nullum beneficium
Esse duco id, quod, quoi facias, non placet.

studiis ac litteris dedito retia. Æquè ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mit- A
tere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus: sicut ebrioso vina, &
valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo vitium
XII. accipientis agnoscitur. Si arbitrium dandi penes nos est, præcipuè mansura quæ-
remus, vt quàm minimè mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, vt quod acce-
perint, etiam si non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere in-
currit: vbi ante oculos est, & obliuisci sui non sinit, sed auctorem suum ingerit & in-
culcat. Eò quidem magis duratura quæramus, quia numquam admonere debemus:
ipsæ res euanescentem memoriam excitent. Libentiùs donabo [106] argentum factum,
quàm signatum: libentiùs statuas, quàm vestem, & quod vsus breuis deterat. Apud
paucos post rem manet gratia: plures sunt, apud quos non diutiùs in animo sunt dona-
ta, quàm in vsu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo: exstet, hæreat amico
meo, & conuiuat. Nemo tam stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut [107] ve-
nationem iam munere edito mittat, & vestimenta æstiua brumâ, hiberna [108] solstitio. B
Sit in beneficio sensus communis, tempus, locum, personas obseruet: quia [109] momen-
tis quædam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non ha-
bet, quàm cuius copiâ abundat? quod diu quærit, nec inuenit, quàm quod vbique vi-
surus est? Munera non tam pretiosa, quàm rara & exquisita sint, quæ etiam apud diui-
tem sui locum faciant: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itura in fa-
stidium, delectant, si prouenêre maturiùs. Illa quoque non erunt sine honore, quæ aut
XIII. nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij. Alexandro Macedoni, cùm victor Orien-
tis, animos supra humana tolleret, [110] Corinthij per legatos gratulati sunt, & ciuitate
illum suâ donauerunt. Cùm risissent Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis: *Nulli*,
inquit, *ciuitatem vmquam dedimus alij, quàm tibi & Herculi.* Libens accepit delatum ho-
norem, & legatos inuitatione aliaque humanitate prosecutus, cogitauit, non qui sibi
ciuitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam nec
modum nouerat, [111] Herculis Liberique vestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens C
vbi illa defecerant, ad socium honoris sui respexit à dantibus: tamquam cælum, quod
mente vanissimâ complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim illi si-
mile habebat væsanus adolescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil si-
bi vicit: orbem terrarum transiuit, non concupiscendo, sed vindicando. Quid vince-
ret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marisque pacator? At hic [112] à pue-
ritiâ latro, gentiumque vastator, [113] tam hostium pernicies, quàm amicorum, qui
summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus; oblitus, non ferocissima tan-
XIV. tùm, sed ignauissima quoque animalia [114] timeri, ob virus malum. Ad propos-
tum

CAP. XII. 106. ARGENTVM FACTVM.] *In vasis, statuis, ornamentis: quod manet. At* Signatum, *in Pecuniâ, dissipatur & abit.*

107. VENATIONEM.] *Ipsas feras accipe, venatu captas, & venatui item (Romanum illum dico) aptas. Liuius lib.* XXV. Dux Philomenes erat, cum solito captæ venationis onere: *id est, cum apro, vt Polybius*: grandi bestiâ, *vt mox ipse Liuius. Spartianus in Hadriano:* Venationem semper cum amicis participauit. *Frontinus* III. *Stratag.* Venationi quoque *(ita lege)* & pecoribus quidam insuerunt litteras. *Sidonius lib.* IV. Venatu vtitur, nec vtitur venatione. *Glossæ Iuuenalis*:

—— festinat ad illam,

Quam primam rupto prædam gustauerit ouo:

id est, *inquit*, ad venationem, vnde nutrita est. *Gallorum idiotismus idem habet.*

108. SOLSTITIO.] *Aestiuum accipe. vt ferè veteres, quoties* Brumale *non adiiciebant.*

109. MOMENTIS QVÆDAM.] *Temporum aut occasionum. Valerius*: Dono autem ipsi gratiam magnitudo quidem sua, sed efficaciorem aliquanto opportunitas conciliat.

CAP. XIII. 110. CORINTHII.] *In Plutarcho,* Megarenses *id fecisse leguntur.* D

111. HERCVLIS.] *Idem infrà* VII. *cap.* III. Alexander, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit: *sed per prioris illius magis. Vide Senecam patrem Suasoriâ* I.

112. A PVERITIA.] *Ab anno* XVI. *scribunt militiæ & imperiis à patre admotum: si tamen ea Pueritia.*

113. TAM HOSTIVM.] *Sensus & vsus volebant*, tam amicorum quàm hostium: *sed ea metathesis nescio quomodo crebra, & pænè assidua, nostro est. Exempla in Fabro* I. *Semestr.*

114. TIMERI OB VIRVS.] *Idem de Irâ,* II. *cap.*

A tum nunc reuertamur. Beneficium quod [115] quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se [116] stabularij aut cauponis hospitem iudicat, nec conuiuam [117] dantis epulum, vbi dici potest: *Quid enim in me contulit?* Nempe hoc quod in illum, & vix bene notum sibi, & in illum etiam mimicum ac turpissimum hominem. Numquid enim me dignum iudicauit? [118] morbo suo morem gessit. Quod voles gratum esse, rarum effice: quis patitur sibi [119] imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tamquam reducam liberalitatem, & frænis arctioribus reprimam. Illa verò, in quantum libet, exeat: sed eat, non erret. Licet ita largiri, vt vnusquisque etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet. nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam [120] speret se propiùs admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed vltrò. Accepi quod ille: sed ego intra breue tempus, cùm ille diu meruisset. Sunt, qui idem habeant: sed non eisdem verbis datum, non eâdem comitate tribuentis. Ille accepit, cùm rogasset: ego, cùm rogarer. Ille accepit: sed facilè redditurus, sed cuius senectus & liberorum orbitas magna
B promittebat: mihi plus dedit, quamuis idem dederit, quia sine spe recipiendi dedit. [121] Quemadmodum meretrix ita inter multos se diuidit, vt nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habeant aliquid, quo se ceteris præferant. Ego verò beneficiis non obiiciam moras: quæ quò plura maioraque fuerint, plus afferent laudis. Adsit tamen iudicium. neque enim cordi esse cuiquam possunt, fortè ac temerè data. Quare si quis existimat nos, cùm ista præcipimus, benignitatis fines [122] introrsus referre, & illi minùs laxum limitem aperire; nę perperam monitiones nostras exaudit. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis stimulos addimus? quibúsve tam conuenit hæc adhortatio, [123] quàm nobis, societatem humani generis sancientibus?

Quid ergo est? cùm sit nulla honesta vis animi, etiam si à rectâ voluntate incepit, nisi XV.
quam virtutem modus fecit, veto liberalitatem [124] nepotari. Tunc iuuat accepisse beneficium, & [125] supinis quidem manibus, vbi illud ratio ad dignos perducit: non
C quod

cap. XI. Nec hoc sapientis dici velim, quod feræ quoque telum est, timeri.

CAP. XIV. 115. QVIBVSLIBET DATVR.] *Cicero* II. *De offic.* Multi multa faciunt, temeritate quadam, sine iudicio vel modo, in omnes; vel repentino quodam impetu animi, quasi vento, incitati. quæ beneficia æquè magna habenda non sunt, atque ea quæ iudicio, considerate, constanterque delata sunt. *Adde finem huiusce Capitis.*

116. STABVLARII.] *Diuersitoris*, πανδοχέως, *vt Glossæ explicant. Qui enim viantes ipsos, atque animalia eorum excipit, quia ibi stant & manent*, Stabularius. *Ipse locus*, Stabulum. *Apuleius:* Pretio mansionis stabulario persoluto. *Festus:* Prosedas, meretrices Plautus appellat, quòd ante stabula sedeant: *nempe hæc diuersoria & cauponas, quod etiam hodie. Inde &* Prostibula: *nec ad pecuaria stabula referas.*

117. DANTIS EPVLVM.] *Nempe publicum. nam in priuato aliud est, & obligamur.*

118. MORBO SVO.] *Neque olim, neque nunc probo, quidquid me vellicent. At enim* Morbus *vitium est, & inueteratus affectus, Stoicâ linguâ. Scimus, & aliud me doceant: sed quid hîc de vitio, sodes, nisi si mores legesq; in vitio? Nam iis obtemperabant, qui epulum in Capitolio, vel in foro & publico dabant. Itaque inclinabam legere, neque muto*, moribus morem gessit. *Tamen quisque pro se: præimus, non trahimus.*

119 IMPVTARI VVLGARIA?] *Abest*, vulgaria *libros: neque ego desiderem.*

120. SPERET SE.] *Putet, opinetur: vt sæpe huius sequentiss. aui scriptores.*

121.] QVEMADMODVM MERETRIX.] *Pulchrè. & sunt hæc ab Ennio, aut fallor. Ille quidem eadem:*

——quasi in choro pilâ
Ludens, datatim dat se & communem facit.
Alium tenet, alij annutat, alij manus
Est occupata, at alij peruellit pedem.
Alij dat anulum, * spectaculum: labris
Alium inuocat; cum alio cantat; attamen
Alij dat digito litteras.
Sciè, nec potest suprà.

* *Ita reponi in v. cod. vulgò.* exspectandum à labris.

122. INTRORSVS REFERRE.] *Et quod sequitur, arctare ac minuere.*

123. QVAM NOBIS.] *Stoicis. nam Epicurêi diuellebant, ad sua priuatim commoda quidque referentes.*

CAP. XV. 124. NEPOTARI.] *Nepotes imitari, profundere, dilapidare. Tertullianus:* Aristippus in purpurâ nepotatur. *Inde &* Nepotatus, *ipsa actio, Suetonio & Plinio.*

125. SVPINIS QVIDEM.] *Expansis, promptisque.*

quod quilibet casus & consilij indigens impetus defert: quod ostentare libet, & [126] inscribere sibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt, quantoque in partem interiorem animi numquam exitura descendunt: cùm delectant, cogitantem magis à quo, quàm quid acceperis? [127] Crispus Passienus solebat dicere, quorumdam se iudicium malle, quàm beneficium: quorumdam beneficium malle, quàm iudicium. & subiiciebat exempla: *Malo*, aiebat, [128] *diui Augusti iudicium: malo* [129] *Claudij beneficium*. Ego verò nullius puto expetendum esse beneficium, cuius vile iudicium est. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur? erat: sed [130] sicut à Fortunâ, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta diuidimus? Non est beneficium, cui deest pars optima, datum esse iudicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec rectâ voluntate donata est, non magis beneficium est, quàm thesaurus. Multa sunt autem, quæ oportet accipere, [131] nec debere.

A

B

126. INSCRIBERE SIBI.] *Se auctorem profiteri.*

127. CRISPVS PASSIENVS.] *Qui Neroni vitricus, Agrippinæ alter maritus: amœni ingenij, orisque diserti. Vide nostra ad* XII. *Annal. Taciti.*

128. DIVI AVGVSTI.] *Considerati & prudentis Principis.*

129. CLAVDII.] *Fatui & mori.*

130. SICVT A FORT.] *Id est, sicut cæca illa Dea indignis dignisque sæpe dat, & mox eripit: ita censere de Claudio licebat, capere, sed mox fortasse capiendum.*

132. NEC DEBERE.] *Nec pro iis obligari.*

L. ANNÆI SENECÆ

AD AEBVCIVM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER SECVNDVS.

B

ARGVMENTVM ET ORDO.

ASSVMIT *& repetit alterum membrum,* Quemadmodum beneficia danda? *Varia dat præcepta: vt* Libenter, Citò, Sine dubitatione. *Quædam* Palàm, *quædam in* secreto. *Sed omnia tamen sine superbiâ, aut iactatione. Deinde,* Quæ nocitura, non dare, *nec si petant: non item* Turpia, *& infamiæ futura. Denique* Personæ æstimandæ, *& qui dat, & qui accipit: vt decora sint vtrique. Pars altera libri, Ipse* Accipiens *quomodo se gerat?* A quibus *capiat, &* Quomodo? *inprimis* Gratè. *Ex occasione,* quid faciat ingratos? Superbia, Auaritia, Inuidia. *Pluribus deinde de* Gratitudine, *eamque constare voluntate, vbi res deficit.*

CAPVT PRIMVM.

C

INSPICIAMVS, Liberalis virorum optime, id quod ex [1] priore parte adhuc supereſt, Quemadmodum dandum sit beneficium: cuius rei expeditissimam videor monstraturus viam. Sic demus, quomodo vellemus accipere. ante omnia libenter, citò, sine vllâ dubitatione. Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis hęsit, quod quis ægrè dimittere visus est; & sic tamquam sibi præriperet. Etiam si quid moræ interuênit, euitemus omni modo, ne deliberasse videamur. Proximus est à negante, qui dubitauit, nullamque meretur gratiam. Nam cùm in beneficio iucundissima sit tribuentis voluntas; qui nolentem se tribuisse ipsâ cunctatione testatus est, non dedit, sed [2] aduersus ducentem, malè retinuit. Multi autem sunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratissima sunt beneficia, parata, facilè [3] occurrentia, vbi nullâ mora fuit, nisi
D in accipientis verecundiâ. Primum est, antecedere desiderium cuiusque: proximum sequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cùm homini probo ad rogandum [4] os concurrat, & suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. [5] Non tulit gratis, qui cùm rogasset, accepit. Quoniam quidem, vt maioribus

COMMENTARIVS.

CAP. I. 1. PRIORE PARTE.] *Quam incohauit Cap.* XI. *libri* I.

2. ADVERSVS DVCENTEM.] *Ab eo qui funem trahit, alio malè renitente.*

3. OCCVRRENTIA.] *Publianâ illâ sententiâ:* Bis est gratum, quod opus est, vltrò si offeras.

4. OS CONCVRRAT.] *Alij volunt,* corruat: *cur autem? proprium huic ingenuo vitio verbum est, & è re sumptum. Qui molli ore sumus, ipsum hoc experimur, os coire & ægrè diduci. Itaque & Fabius eo verbo, lib.* III. Est alius concursus oris, & cum verbis suis colluctatio. *Seneca epist.* XI. Lingua titubat, labra concurrunt.

5. NON TVLIT GRATIS.] *Apuleius:* Non enim leui

bus noſtris, grauiſſimis viris, viſum eſt, nulla res cariùs conſtat, quàm quæ precibus A
empta eſt. Vota homines parciùs facerent, ſi palàm facienda eſſent. adeò etiam deos,
quibus honeſtiſſimè ſupplicamus, tacitè malumus & intra noſmetipſos precari.

II. Moleſtum verbum eſt, oneroſum, & demiſſo vultu dicendum, *Rogo*. Huius fa-
cienda eſt gratia amico, & cuicumque, quem amicum ſis promerendo facturus. Prope-
ret licet: ſerò beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideò diuinanda cuiuſque voluntas,
& cùm intellecta eſt, neceſſitate grauiſſimâ rogandi liberanda eſt. Illud beneficium iu-
cundum, victurumque in animo ſcias, quod obuiam venit. Si non contingit præueni-
re, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: ſed certiores facti, ſtatim
promittamus, facturoſque nos etiam antequam interpellaremur, ipsâ feſtinatione ap-
probemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi ſalutaris eſt, & aqua tempeſti-
uè data remedij locum obtinuit: ita quamuis leue & vulgare beneficium ſit, ſi præſtò
fuerit, ſi proximam quamque horam non perdidit, multum ſibi adiicit, gratiamq; pre-
tioſi, ſed lenti & diu cogitati muneris vincit. Qui tam paratè fecit, non eſt dubium, quin B
III. libenter faciat. Itaque lætus facit, & induit ſibi animi ſui vultum. Ingentia quo-
rumdam beneficia, ſilentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatem & triſtitiam,
corrupit, cùm promitterent vultu negantium. Quanto meliùs, adiicere bona verba re-
bus bonis, & prædicatione humanâ benignaque commendare quæ præſtes? vt ille ſe ca-
ſtiget, quòd tardior in rogando fuit. Adiicias licet familiarem querelam: *Fraſcor tibi,
quòd cùm aliquid deſideraſſes, non olim ſcire me voluiſti, quòd tam diligenter rogaſti, quòd quem-
quam adhibuiſti. Ego verò gratulor mihi, quòd experiri animum meum libuit: poſtea quidquid
deſiderabis, tuo iure exiges. Semel ruſticitati tuæ ignoſcitur.* Sic efficies, vt animum tuum plu-
ris æſtimet, quàm illud quidquid eſt, ad quod petendum venerat. Tunc eſt ſumma vir-
tus tribuentis, tunc benignitas, vbi ille qui diſceſſit, dicet ſibi: *Magnum hodie lucrum fe-
ci. malo quòd illum talem inueni, quàm ſi multiplicatum hoc ad me aliâ viâ peruenisſet. Huic eius*
IV. *animo numquam parem referam gratiam.* At plerique ſunt, qui beneficia aſperitate
verborum & ſupercilio in odium adducunt, eo ſermone vſi, eâ ſuperbiâ, vt impetraſſe C
pœniteat. Aliæ deinde poſt rem promiſſam ſequuntur moræ. nihil autem eſt acerbius,
quàm vbi [6] quoque cùm impetraſti, rogandum eſt. Repræſentanda ſunt beneficia: quæ
à quibuſdam accipere difficilius eſt, quàm impetrare. Hic rogandus eſt, vt admoneat;
ille, [7] vt ſumat. Sic vnum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiæ mini-
mum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quiſquis poſt illum rogan-
dus eſt. Hæc itaque curæ habebis, ſi gratè æſtimari quæ præſtabis voles, vt beneficia tua
illibata, vt integra ad eos, quibus promiſſa ſunt, perueniant, [8] ſine vllâ, quod aiunt, de-
ductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat: nemo in eo quod daturus es, gratiam
V. ſuam facere poteſt, vt non tuam minuat. Nihil æquè amarum, quàm diu pendè-
re. Æquiore quidam animo ferunt [9] præcidi ſpem ſuam, quàm trahi. Pleriſque autem
hoc vitium eſt, ambitione prauâ differendi promiſſa, [10] ne minor ſit rogantium turba.
Quales regiæ potentiæ miniſtri ſunt, quos delectat ſuperbiæ ſuæ longum ſpectaculum:
minuſque ſe iudicant poſſe, niſi diu multumque ſingulis, quid poſſint, oſtentent. Nihil D
con-

leui mercede emit, qui precatur: aut paruum pretium accipit, qui rogatur.

CAP. IV. 6. QVOQVE CVM IMPETR.] *Ame eſt, cùm in libris inueniſſem*, quoque quod impetr. *Sententia vulgò hæret.*

7. VT SVMAT.] *Non diſplicet, & ſit ita apud magnates: munus ab alio tibi traditur, nec hauris ex ipſo fonte. Ergo Diſpenſator, aut talis, rogandus vt pro te ſumat. Tamen libri ferè veteres*, vt conſummet: *quod eſſet, finem & ſummam manum muneri imponat. Sed prius magis arridet.*

8. SINE DEDVCTIONE.] *Oſtendit inter formulas fuiſſe. & lego in marmore Hiſpanienſi:* SIGNVM. PANTHEI. TESTAMENTO. FIERI. PONIQVE. EX. ARGENTI. LIBRIS. C. SINE. VLLA. DEDVCTIONE. IVSSIT. *Iterùm:* HEREDES. SINE. VLLA. DEDVCTIONE. XX. POSVERE. *Valet igitur, vt nihil de ſummâ detrahatur.*

CAP. V. 9. PRÆCIDI SPEM.] *In hoc genus Martialis:*

Primũ eſt vt præſtes, ſiquid te Cinna rogabo:
Illud deinde ſequens, vt citò Cinna neges.
Diligo præſtantem, non odi Cinna negantem:
At tu nec præſtas, nec citò Cinna negas.

10. NE MINOR SIT.] *Eſt & cauſſa alia, quam Plinius Panegyrico tangit: quod* beneficiis ſuis com-
mendationem ex difficultate captant.

11. Po-

A confestim, nihil semel faciunt. iniuriæ illorum præcipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit: —— *Quid? tu non intelligis, Tantùm te gratiæ demere, quantum moræ adiicis?* Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: *Fac, si quid facis:* &, *Nihil est tanti: Malo mihi iam neges:* vbi in tædium adductus animus incipit beneficium odisse, dum exspectat. [11] Potest ob id ingratus esse. Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam: & misericordiæ genus est; [12] citò occidere (quia tormentum vltimum finem sui secum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi supplicij pars est:) ita maior est muneris gratia, quo minùs diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum solicita exspectatio. & cùm plurima beneficia remedium alicuius rei afferant; qui aut diutiùs torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardiùs, beneficio suo [13] manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium est libenter facientis, citò facere. Qui tardè, & diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum B amicæ voluntatis. tardè velle, nolentis est. In omni negotio, Liberalis, non minima portio est, quomodo quidque aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitum interest, vtrùm excusso lacerto torqueantur, an remissâ manu effluant. gladius idem & stringit, & transforat: quàm [14] presso articulo venerit, refert: idem est quod datur; sed interest quomodo detur. Quàm dulce, quàm pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus, qui dedit: si dedisse, dum dat, oblitus est! nam corripere eum, cui cùm maximè aliquid præstes, dementia est, & inserere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quidquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito. Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro asperè datum, *Panem* [15] *lapidosum* vocabat; quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Cæsar rogatus [16] à nepote [17] M. Allio prætorio, vt æri alieno succurreret: edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cùm C edita essent, scripsit, [18] *nepoti iussisse se pecuniam solui.* adiectâ contumeliosâ admonitione, effecit, vt nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tiberius secutus est. puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas: beneficium verò danti, tota alia sequenda est via. [19] Omni genere

VI. VII. VIII.

11. POTEST OB ID.] *A Mureto ea lectio, siue potiùs Erasmo. At mei*, gratus, *non* ingratus *statim habent. Distinctione iuuanda & elicienda sententia est, istâ:* Malo mihi iam neges. Vbi in tæd. ad. animus, inc. b. o. dum exspectat: potest ob id gratus esse? *An, inquit, gratus animus ob id beneficium esse potest, quod mora in odium traxit?*

12. CITO OCCIDERE.] *Tyranni sciebant. vt Ti-* D *berius cuidam* precanti pænę maturitatem, Nondum, inquit, tecum in gratiam redij. *Et Caius Caligula*, non temerè in quemquam, nisi crebris & minutis ictibus animaduerti passus est, perpetuo notoque iam præcepto: Ita feri, vt sentiat se mori. *Vtrumque in Suetonio. Adde Lucani:*

—— moremque nefandæ
Dirum sæuitiæ, pereuntis parcere morti.

13. MANVS AFFERT.] *Intellige, occidit, perdit. Notum, quid sit* manus sibi afferre: *atque inde, huc translatum.*

CAP. VI. 14. PRESSO ARTICVLO.] *Manu forti, & adactâ. Contrà est*, molli articulo. *Fabius lib.* 11. Gladiatorem vehementis impetus, excipit aduersarij mollis articulus. *Nec dissimile, quod in Cicerone:* Molli brachio, *&* Leui. *quæ omnia à re militari aut gladiatoriâ.*

CAP. VII. 15. LAPIDOSVM.] *Is est, qui in lapidem duratus.*

16. A NEPOTE.] *Putarim maiusculâ litterâ insigniendum*, Nepote: *& cognomen fuisse huius viri.*

17. M. ALLIO.] *Meus liber opt.* Aleo: *in aliis* Ælio. *Ceterùm ipse Tacito, aut Suetonio, non nominatur: res tangitur in plures Senatorum. Illi his verbis:* Propertio Celeri decies HS. largitus est. tentantes eadem, probare caussam Senatui iussit: cupidine seueritatis, in his etiam quæ rectè faceret, acerbus. Vnde ceteri silentium & paupertatem, confessioni & beneficio præposuêre. *At Suetonio, istis:* Paucorum Senatorum inopiâ sustentatâ, ne pluribus opem ferret, negauit se subuenturum, nisi Senatui iustas necessitatum caussas probassent.

18. NEPOTI.] *Iterùm maiusculâ, & in eo scomma. Videbatur nomen edere, & vitium exprobrauit.* Nepotes, ἄσωτοι: luxuriosæ vitæ homines (*ait Festus*) quòd non magis his rei suæ familiaris cura est, quàm iis quibus pater auusque viuunt.

CAP. VIII. 19. OMNI GENERE.] *Valet, omni modo, & ratione. Ic*[ti] *crebriusculè, & noster mox cap.* X.

20. RE-

nere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc verò non est beneficium dare, A
[20] reprehendere est. Et vt in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiam, ne Principi quidem satis decorum est, donare ignominiæ caussâ. Tametsi inquietudinem Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot posteà, qui idem rogarent, inuenti sunt. omnes iussit reddere in senatu æris alieni caussas, & ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas: censura est, [21] auxilium est, Principale tributum est. Beneficium non est, cuius sine rubore meminisse non possum. Ad iudi-
IX. cem missus sum. vt impetrarem, caussam dixi. Præcipiunt itaque omnes auctores sapientiæ, quædam beneficia palàm danda, quædam secretò. Palàm, quæ consequi gloriosum est: vt militaria dona, & honores, & quidquid aliud notitiâ pulchrius fit. Rursus quæ non [22] producunt, nec honestiorem faciunt, sed occurrunt infirmitati, egestati, ignominiæ, tacitè danda sunt: vt nota sint solis, quibus prosunt. Interdum & ipse qui
X. iuuatur, fallendus est: vt habeat, nec à quo acceperit, sciat. [23] Arcesilaus, vt aiunt,
[24] amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, ęgro autem, & ne hoc quidem con- B
fitenti deesse sibi in sumptum ad necessarios vsus, cùm clàm succurrendum iudicasset; puluino eius ignorantis sacculum subiecit, vt homo [25] inutiliter verecundus, quod desiderabat, inueniret potiùs quàm acciperet. Quid ergo? ille nesciet à quo acceperit? Primùm nesciat, si hoc ipsum beneficij pars est. deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius auctorem. Denique ille nesciet accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si fęnerare cogitas: sed si dare [26] quo genere accipienti maximè profuturum erit, dabis. contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed videri benefecisse. Volo, inquis, sciat: debitorem quæris. Volo vtique sciat: quid, si illi vtilius est nescire? si honestius, si gratius? non in aliam partem abibis? Volo sciat: ita tu hominem non seruabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate: sin adiuuari illum & oportet, & pudet; si quod præstamus, offendit, nisi absconditur: beneficium [27] in acta non mitto. Quid? ego illi sum indicaturus me dedisse: cùm inter prima præcepta ac maximè necessaria sit, ne vm- C
quam [28] exprobrem, imò ne admoneam quidem? Hæc enim beneficij inter duos lex est. alter statim obliuisci debet dati, alter accepti numquam. Lacerat animum & premit fre-
XI. quens meritorum commemoratio. Libet exclamare, [29] quod ille triumuirali proscriptione seruatus à quodam Cæsaris amico exclamauit, cùm superbiam eius ferre non posset: *Redde me Cæsari.* Quousque dices: *Ego te seruaui, ego te eripui morti?* istud, si meo arbitrio memini, vita est; si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti, vt haberes, quem ostenderes. Quousque me circumducis? quousque obliuisci fortunæ meæ non sinis?

20. REPREHENDERE.] *Assentior Pinciano legenti*, deprehendere: *detegere vitia latentia & efferre.*

21. AVXILIVM EST.] *Grutero nostro visum, cum negatione immissâ legere:* Non est illud liberalitas, censura est; non auxilium est, principale tributum est. *vt antitheta ista haud indecorè concurrant. Tributum autem Principale, quia velut ab inuito tribuitur in aliorum necessitates.*

CAP. IX. 22. PRODVCVNT.] *Prouehunt, attollunt. Inde* Producta *Stoicorum.*

CAP. X. 23. ARCESILAVS.] *Crantoris discipulus, & qui mediæ Academiæ auctor fuit.*

24. AMICO PAVPERI.] *Ctesibium nominat Laertius: & dictum addit, cùm pecunia inuenta esset,* Αρκεσιλάου τὸ παίγνιον: Arcesilai hic ludus. *At Plutarchus in libello*, Quomodo Adulator ab Amico noscendus: *disertè* Apelli Chio *hoc tribuit: & cetera consonat, nisi quòd dictum effert,* Αρκεσιλάου τουτὶ τὸ κλέμμα: Arcesilai hoc furtum.

25. INVTILITER VERECVNDVS.] *Homericum est:* Αἰδὼς δ' οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένῳ ἀνδρὶ προΐκτῃ: Nec pudor vtilis est, homini qui pauperi adhæret.

26. QVO GENERE.] *Quo modo. vt suprà cap.* VIII. D

27. IN ACTA.] *Id est, non publico, non posteritati trado. Acta confici solent rerum memorabilium vel in populo, vel Senatu: atque ea per certos huic curæ homines describi: tum publicari. Itaque prouerbij speciem dictum,* In acta mittere: *& plura ego ad Annalem* IV. *Taciti.*

28. EXPROBREM.] *Tullij idem monitum, in Lælio:* Odiosum est genus hominum, officia exprobrantium. quæ meminisse debet is, in quem collata sunt; non commemorare, qui contulit. *Sanè ea res odium gignit, & maximè apud Principes. Tacitus* IV. *Hist.* Neque deerat ipse arrogantiâ vocare offensas, nimius commemorandis quæ meruisset.

CAP. XI. 29. QVOD ILLE.] *Quis, ignoro: sed plures sic seruati.*

30. REPE-

A sinis? semel in triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus. qui admonet, [30] repetit. Non est instandum, non est [31] memoriæ reuocandum: nisi vt aliud dando, prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi vbique iactanti beneficium suum: *Num negabis*, inquit, *te recepisse?* & cùm respondisset, *Quando?* [32] *Sæpe quidem*, inquit, *& multis locis: id est, quoties & vbicumque narrasti.* [33] Quid opus est te loqui? quid alienum occupare officium? Est qui istud facere honestiùs possit: quo narrante, & hoc laudabitur, quòd ipse non narras. Ingratum me iudicas, si istud te tacente, nemo sciturus est? Quod adeò non est committendum, vt etiam si quis coram nobis narrabit, ei respondendum sit: *Dignissimus quidem ille est maioribus beneficiis, quæ ego magis velle me scio præstare, quàm posse.* Et hæc ipsa non [34] verniliter, nec eâ figurâ, quâ quidam reiiciunt, quę magis ad se volunt attrahere: deinde adiicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituet in semine. Multâ curâ sata perducuntur ad segetem. nihil in fru-
B ctum peruenit, quod non à primo vsque ad extremum æqualis cultura prosequitur: eadem beneficiorum est condicio. Numquid vlla maiora possunt esse, quàm quæ in liberos patres conferunt? [35] Nec tamen tuta sunt, si in infantiâ deserantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum condicio est: nisi illa adiuueris, perdes. parum est dedisse, fouenda sunt. Si gratos vis habere quos obligas, non tantùm des oportet beneficia, sed ames. Præcipuè, vt dixi, parcamus auribus. admonitio tędium facit, exprobratio odium. Nihil æquè in beneficio dando vitandum est, quàm superbia. Quid opus arrogantiâ vultus? quid tumore verborum? ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio: res loquentur, nobis tacentibus. Non tantùm ingratum, sed inuisum est beneficium, superbè datum. [36] Cæsar dedit vitam [37] Pompeio Pen- XII.
no, si dat, qui non aufert: deinde absoluto & agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant, & negant id insolentiæ caussâ factum: aiunt [38] soccvlvm auratum, imò aureum margaritis distinctum, ostendere eum voluisse. Ita prorsus: quid
C hîc contumeliosum est, si vir consularis aurum & margaritas osculatus est; & alioquin [39] nullam partem in corpore eius electurus, quam puriùs osculaturet? Homo natus in hoc, vt mores liberæ ciuitatis [40] Persicâ seruitute mutaret, parùm iudicauit, si senator senex, [41] summis vsus honoribus, [42] in conspectu principum supplex sibi, eo more iacuisset,

30. REPETIT.] *Totidem pænè verbis ante eum Publius:* Beneficium dedisse qui dicit, petit.

31. MEMORIÆ REVOCANDVM.] *Alij libri,* memoria reuocanda: *at meus*, renouanda. *quod probem.*

32. SÆPE QVIDEM.] *Acutum responsum. fructum beneficij percepisti in tuâ iactantiâ. Non est opus me dependere, tu tibi à te soluisti.*

33. QVID OPVS TE LOQVI?] *Non opus. & arguitè in istos Martialis:*
D Quæ mihi præstiteris memini, semperque tenebo.
Cur igitur taceo Postume? tu loqueris.
Non bellè faciunt quædam duo. sufficit vnus
Huic operi: si vis vt loquar, ipse tace.

34. VERNILITER.] *Blandè & cum adulatione, sine animi tui sensu. Vox à* Vernis, *id est seruulis, qui ferè blandiuntur. Inde* Vernilis, οἰκολιτικὸς *in Glossis priscis:* οἰκολιτικὸς *autem iisdem*, Ciuilis, Vrbanus. *Vernilitas eodem sensu in Senecâ, epist.* XCIV. *In Taciti* II. *Hist. vbi nostri libri de Vitellio*, Quamuis odium humilibus blanditiis velaret: *video Robertum Stephanum legisse*, vernilibus blanditiis. *Aptè profectò, si è membranis.*

35. NEC TAMEN TVTA.] *Pincianus iubet, & parent alij*, Hæc tamen irrita. *Ego nihil mutem.*

CAP. XII. 36. CÆSAR.] *Omnino litterula addenda*, C. Cæsar: Caligulam *notat.*

37. POMPEIO PENNO.] *Cetera mihi ignotus. an tamen idem, qui postea fame ab eo mori coactus, homo opulens & locuples, supra plerosque sui ævi? de quo Seneca idem, De Tranquill. cap.* XI.

38. SOCCVLVM AVRATVM.] *Plinius* XXXVII. *cap.* II. Tolerabiliorem tamen fecit (*Pompeius Magnus*) caussam Caij Principis, qui, super omnia muliebria, soccolos induebat è margaritis. *Quidni igitur & auratos?*

39. NVLLAM PARTEM.] *Significat superum inferumq; impurum fuisse.*

40. PERSICA SERVITVTE.] *Quia Persæ valdè obnoxij suis regibus. & inde Cicero:* Regnum non modò Romano homini, sed nec Persæ quidem cuiquam tolerabile. *Et verò in hac ipsâ re certum, Persas regibus suis* manus pedesque osculatos: & humi stratos seruiliter adorasse.

41. SVMMIS VS. HON.] *Ita Pincianus & Muretus, ex coniecturâ. Mihi placebat,* summis honoribus, *absolutè dictum. At ecce apud me duo libri,* summissimis *clarè præferunt: an non seruandum, & Comico illo more dictum, vt* ipsissimus?

42. IN CONSPECTV PRINCIPVM.] *Accipio, procerum*

cuisset, quo victi hostes victoribus iacuere : inuenit aliquid infra genua, quò libertatem A
detruderet. Non hoc est rempub. calcare ? [43] & quidem, dicet aliquis (nam potest ad
rem pertinere) sinistro pede. Parùm enim fœdè furioseque insolens fuerat, qui de capi-
te consularis viri [44] soccatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset imperator [45] pigros
XIII. suos. O superbia magnæ fortunæ! O stultissimum malum! vt à te nihil accipere
iuuat? vt omne beneficium in iniuriam conuertis? vt te omnia nimia delectant? vt te
omnia dedecent? quoque altiùs te subleuasti, hoc depressior es, ostendisque [46] te non ag-
noscere ista bona, quibus tantùm inflaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaque in-
terrogare, quid tantopere te [47] supinet, quid vultum habitumque oris peruertat, vt ma-
lis habere [48] personam, quàm faciem? Iucunda sunt, quæ humanâ fronte, certè leni, pla-
cidaque tribuuntur: quæ cùm daret mihi superior, non exsultauit supra me, sed quàm
potuit, benignissimus fuit, descenditque [49] in æquum, & detraxit muneri suo pompam.
obseruauit idoneum tempus, vt in occasione potiùs, quàm in necessitate succurreret.
Vno modo istis persuadebimus, ne beneficia sua insolentiâ perdant, si ostenderimus B
non ideò videri maiora, quò tumultuosiùs data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam
posse maiores videri. vanam esse superbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam a-
XIV. manda perducat. Sunt [50] quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, sed
negare, beneficium est. Æstimabimus itaque vtilitatem potiùs, quàm voluntatem pe-
tentium. Sæpe enim noxia concupiscimus, nec dispicere quàm pernicioſa sint licet: quia
iudicium interpellat affectus. sed cùm subsedit cupiditas, cùm impetus ille flagrantis
animi, qui consilium fugat, cecidit, detestamur pernicioſos malorum munerum auctō-
res. Vt frigidam ægris negamus, & lugentibus ac sibi iratis ferrum, aut amantibus quid-
quid contra se vsurus ardor petit: sic ea, quæ nocitura sunt impensè ac submissè, non-
numquam etiam miserabiliter rogantibus, perseuerabimus non dare. Tum initia be-
neficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quæ non tantùm acci-
pere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: *Scio hoc illi non profuturum. sed*
quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit. de se, non de me, queretur. Falsum C
est: imò de te, & meritò quidem: cùm ad mentem bonam redierit, cùm [51] accessio il-
la quæ animum inflammabat, se remiserit. Quid ni eum oderit, à quo in damnum ac
periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogantium, sæua bonitas est. Quem-
admodum pulcherrimum opus est, [52] etiam inuitos nolentesque seruare: ita rogantī-
bus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. Beneficium demus, quod vsu ma-

gis

rum & populi primorum, id est Senatorum: & ali-
quoties ita Seneca. At Gruterus malit, in conspectu
p. r. *id esset*, populi Romani.

43. ET QVIDEM.] *Ista à Mureto, & hominis caus-*
sâ tenui: sed credo mea, puro iudicio, meliora: & qui-
dem (licet aliquis non putet ad rem pertinere)
sinistro pede? *Nam in eo argutatur. non solùm pe-*
dem præbuit, quod turpe, bastandum; sed quod tur-
*pius indignius*q, *sinistrum. At quod hic est R.P. pos-*
sis etiam, Rom. populum *explicare*.

44. SOCCATVS.] *Insolens hoc Romanis. & Cice-*
ro Verri grauiter obiecit, quòd soleatus in publico
stetisset. *Nam domi dumtaxat soleæ: in publico, &*
certè cùm iudicia obibant, calceati togatique erant.
Fœdius autem Caius, qui in muliebri etiam socco hæc
patrabat.

45. PIGROS SVOS.] *Sententiam video, verbum*
sine exemplo est: videturq. ita pedes, aut sordes circa
pedes, notare. Io. Meursius, vir doctus, epigros *vel-*
let, & clauos interpretari, qui calceis suppacti vel im-
pacti. In Augustino ea vox, Lignum ligno per sub-
scudes, epigros, clauos, & gluten bituminis, non
potest adhærere. *Sed & Isidoro*, XIX. Epigri & cla-
ui sunt, quibus lignum ligno adhæret. *Pincianus*
autem, pictos soccos: *Libri non mutant, nisi quòd*
vnus meus pigros.

CAP. XIII. 46. TE NON AGNOSCERE.] *Li-*
bri scripti, tibi non: *& quidam*, adagnoscere. *Su-*
specta mihi: sed tantùm.

47. SVPINET.] *Alij* resupinet, *nec malè. Habi-*
tus autem ille superborum, caput attollere, pectus pro-
icere: quod est, sese supinare, ὑπτιάζειν. D

48. PERSONAM.] *Histrioniam, & alienam.*

49. IN ÆQVVM.] *Ex alto descendit, se submi-*
sit, & velut parem gessit.

CAP. XIV. 50. QVÆDAM NOCITVRA.] *Ta-*
citus XV. *Annal.* Plura sæpe peccantur, dum de-
meremur, quàm dum ostendimus.

51. ACCESSIO.] *Alij libri*, accensio. *Illud*
teneo, & est inuasio morbi & παροξυσμός. *A fe-*
bribus ductum.

52. ETIAM INVITOS.] *Negat Horatius:*
Inuitum qui seruat, idem facit occidenti:
sed in re aliâ. nempe iis, qui mori consilio & decreto
volunt (prisco illo more) nec sunt interpellandi.

53. A TV-

A gis ac magis placeat, quod numquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ sciam: ne in societate turpis facti aut consilij inueniar. Si potero, reuocabo: sin minùs, non adiuuabo scelus. Siue illum ira, quò non debebat, impellit, siue ambitionis calor abducit [53] à tutis: non committam, vt possit quandoque dicere, *Ille amando me occidit.* Sæpe nihil interest inter amicorum munera, & [54] hostium vota. Quidquid illi accidere optant; in id horum intempestiua indulgentia impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quàm (quod euenit frequentissimè) vt nihil intersit inter odium, & beneficium? Numquam, in turpitudinem nostram reditura, tribuamus. Cùm summa amicitiæ sit, amicum sibi æquare; vtrique simul consulendum est. Dabo egenti: sed vt ipse non egeam. succurram perituro: sed vt ipse non peream. nisi si futurus ero magni hominis, aut [55] magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam vt qui quod dedit, [56] imputat, gratiam destruit: ita qui quantum det, ostendit, [57] mu- XV.
B nus suum commendat, non exprobrat. Respiciendæ sunt cuique facultates suæ, viresque: ne aut plus præstemus, quàm possumus, aut minus. Æstimanda est eius persona, cui damus. quædam enim minora sunt, quàm vt exire à magnis viris debeant: quędam accipiente minora sunt. Vtriusque itaque personam confer: & idipsum, inter illas, quod donabis, examina, numquid aut danti graue sit, aut paucum: numquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat. Vrbem cuidam Alexander donabat XVI.
[58] væsanus, & qui nihil animo non grande conciperet. cùm ille cui donabatur, seipse mensus, tanti muneris inuidiam refugisset, dicens non conuenire fortunæ suę: *Non quæro,* inquit, *quid te accipere deceat, sed quid me dare.* Animosa vox videtur, & regia: cùm sit stultissima. Nihil enim per se quemquam decet: refert quid, cui, quando, quare, vbi, & cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal! si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarum ac dignitatum proportio: & cùm sit vbique virtutis modus, æquè peccat quod excedit, quàm quod deficit. Liceat istud
C sanè tibi, & te in tantum fortuna sustulerit, vt [59] congiaria tua vrbes sint: quas quanto maioris animi fuit non capere, quàm [60] spargere? est tamen aliquis minor, quàm vt [61] in sinu eius condenda sit ciuitas. [62] Ab Antigono Cynicus petiit talentum. respon- XVII.
dit, plus esse, quàm quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. respondit, minus esse, quàm quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. in denario regem, in talento Cynicum respexit: cùm posset & denarium tamquam Cynico dare, & talentum tamquam rex. Vt sit aliquid maius, quàm quod Cynicus accipiat; nihil tam exiguum est, quod non honestè regis humanitas

53. A TVTIS.] *Placet. nam in præceps, certè anceps, ambitio impellit. At libri aliter: & est in meis,* abducit acutis, non à semetipso vires inferri pa-
D tiar; nec committam. *Alij porrò*: acutis. Si nullum malum vires à semetipsâ patiar, nec committam. *Quid hîc est? vlcus, aut vlcera: neque ego nunc Machaon.*

54. HOSTIVM VOTA.] *Euripides:*
Ἄκαιρος ἔυνοι ὐδὲν ἔχθρας διαφέρει:
Volentia importuna, ab odio haud dissidet.

CAP. XV. 55. MAGNÆ REI MERCES.] *Vel perire paratus sum, si impendo me in rem hominemq; magnum, vnius exitio redimendum.*

56. IMPVTAT.] *Inscribit, & in rationibus expensi ponit.*

57. MVNVS SVVM COMMENDAT.] *Ita negatione eiectâ, & mox positâ legendum, sensu liquido.*

CAP. XVI. 58. VÆSANVS.] *Nusquam noster pronus in hunc regem: quem reuera vulgus & fortuna magis, quàm prudentes & ratio attollunt.*

59. CONGIARIA.] *Scripti aliquot*, congia: *sed eódem cadit, atque illud receptius. Pro quouis munere accipiunt. vt noster Consol. ad Marciam, cap.* XXII. Seianus patrem tuum clienti suo congiarium dedit: *crebrius tamen, sunt Principum dona publicè, in plebem.*

60. SPARGERE.] *Effusè dilargiri. & allusum ad fortuitas in theatris sparsiones.*

61. IN SINV.] *Ad easdem sparsiones referam. nam sinu tesseras & munuscula excipiebant.* Condenda *autem, ambiguè: siue vt ædifices, siue vt reponas & occultes.*

CAP. XVII. 62. AB ANTIGONO.] *In Plutarchi Apophthegmatis ita:* Θρασύλλου τοῦ κυνικοῦ δραχμῆν αἰτήσαντος αὐτὸν, Αλλ' οὐ βασιλικὸν, ἔφη, τὸ δόμα. τοῦ δὲ εἰπόντος, Οὐκοῦν τάλαντον δός μοι, Αλλ' οὐ κυνικὸν, ἔφη, τὸ λῆμμα: Thrasyllo Cynico drachmam ab eo petente, Regium non est, inquit, hoc dare. Illo igitur subiiciente, Da talentum: Non est Cynicum, inquit, accipere. *Quæ Græcè magis bellè cadunt.*

* tas tribuat. [63] * Si me interrogas, probo. est enim intolerabilis res, poscere nummos, & A
contemnere. [64] Indixisti pecuniæ odium: hoc professus es. hanc personam induisti:
agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloriâ egestatis acquirere. Aspicienda
ergo non minùs sua cuique persona est, quàm eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo
Chrysippi nostri vti similitudine [65] de pilæ lusu: quam cadere non est dubium, aut mit-
tentis [66] vitio, aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, vbi inter manus vtriusque, ap-
tè ab vtroque & iactata & excepta versatur. necesse est autem lusor bonus, aliter illam
collusori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficij ratio est. nisi vtrique personæ, dan-
tis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perueniet, vt debet. Si cum ex-
ercitato & docto negotium est, audaciùs pilam mittemus. vtcumque enim venerit, ma-
nus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigidè, nec
tam excussè, sed languidiùs, & in ipsam eius dirigentes manum, remissè occurremus.
Idem faciendum est in beneficiis. quosdam [67] doceamus, & satis iudicemus, [68] si conan-
tur, si audent, si volunt. Facimus autem plerumque ingratos, & vt sint, fauemus: tam- B
quam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit: vt mali-
gnis lusoribus propositum est, collusorem [69] traducere, cum damno scilicet ipsius lusus,
qui non potest, nisi consentitur, extendi. Multi sunt tam prauæ naturæ, vt malint per-
dere quæ præstiterunt, quàm videri recepisse, superbi & imputatores. Quanto melius,
quantoque humanius id agere, vt illi quoque partes suæ constent, & fauere; vt gratia si-
bi referri possit, benignè omnia interpretari; gratias agentem, non aliter quàm si referat,
audire; præbere se facilem, ad hoc, vt quem obligauit, etiam exsolui velit? Malè audire
solet fenerator, si acerbè exigit: æquè si in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit:
beneficium tam recipiendum est, quàm non exigendum. Optimus ille, qui dedit faci-
lè, numquam exegit: reddi gauisus est, bonâ fide quid præstitisset, oblitus, qui accipien-
XVIII. tis animo recepit. Quidam non tantùm dant beneficium superbè, sed etiam acci-
piunt: quod non est committendum. Iam enim transeamus [70] ad alteram partem, tra-
ctaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quodcumque ex C
duobus constat officium, tantumdem ab vtroque exigit. Qualis pater esse debeat, cùm
inspexeris; scies non minus operis illic superesse, vt dispicias, qualem esse oporteat filium.
sunt aliquæ partes mariti, sed non minores vxoris. Inuicem ista quantum exigunt, præ-
stant, & parem desiderant regulam: quæ, vt ait Hecaton, difficilis est. Omne enim ho-
nestum in arduo est, etiam quod vicinum honesto est. non enim tantùm fieri debet, sed
ratione fieri. Hac duce, per totam [71] viam eundum est. minima maximaque ex huius
consilio gerenda sunt: quomodo hæc suaserit, dandum. Hæc autem hoc primùm cen-
sebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi re-
spondeam: ab his, quibus dedisse [72] vellemus. [73] Num etiam maiore dilectu quæren-
dus

63. * SI ME.] *Videtur aliqua dissertatiuncula fuisse (quæ periit) super hoc facto. Subiicit nunc, Si me quoque interrogas, sum inter probantes.*

64. INDIXISTI.] *Ad Cynicos propriè, non ad omnes Philosophos. De istis autem æruscatoribus, & poscinummiis, pulchrè Herodes apud Agell. lib.* IX. *cap.* II. *& Lucianus plurifariàm.*

65. DE PILÆ LVSV.] *Quæ placuit & Plutarcho, libello de Socratis dæmonio: etsi Chrysippo non inscripsit.* ἡ χάρις, *inquit*, οὐχ ἧττον δεομένη τοῦ λαμβάνοντος, ἢ τοῦ διδόντος ἐξ ἀμφοῖν τελειοῦται πρὸς τὸ καλόν. ὁ δὲ μὴ δεξάμενος, ὥσπερ σφαῖραν εὖ φερομένην, κατήσχυνεν ἀτελῆ πεσοῦσαν: Beneficium non minùs desiderat accipientem, quàm dantem, & ex vtrisque perficitur, honestumque tangit. Qui autem non excipit, sicut pilam rectè delatam & directam, dehonestat beneficium, cadens, & finem suum non assecutum.

66. VITIO.] *Probum est. tamen libri*, studio, *aut* dubio.

67. DOCEAMVS.] *Capere beneficia.*

68. SI CONANTVR.] *Grati esse, benè excipere.*

69. TRADVCERE.] *Ludibrio exponere.* D

CAP. XVIII. 70. AD ALTERAM.] *Anteà* aliam. *ego hoc recepi è meis. quia hæc reuera secunda pars: & hactenus peregit, quod è priore supererat.*

71. VIAM.] *Hanc beneficiorum viam. Tamen libri*, vitam: *nimis etiam verè: ac Ratio dux & domina esse debet totius vitæ.*

72. VELLEMVS.] *A diuinatione Mureti merâ est. nam libri omnes*, videamur. *quod conuenire H. Stephano videbatur, non mihi: & vellem ex eo*, voueamus, *vel*, gaudeamus.

73. NVM ETIAM.] *Ita scripsi, & interrogando acui, præeuntibus meis libris. Aly*, Nam etiam: *quod reiiciunt sequentia, quibus huic interrogationi respondetur.*

74. POST

A dus est, cui debeamus, quàm cui præstemus? nam, vt non sequantur vlla incommoda (sequuntur autem plurima) graue tamen tormentum est debere, cui nolis. Contrà, iucundissimum est ab eo accepisse beneficium, quem amare etiam [74] post iniuriam [75] possis. Illud verò homini verecundo & probo miserrimum est, si eum amare oportet, quem non iuuat. [76] Toties admoneam necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quidquid oportet, & iuuat; qui animum in potestate habent, & [77] legem sibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt, seruant: sed de imperfectis hominibus, honesta sequi volentibus, quorum affectus sæpe [78] contumaciter parent. Itaque eligendus est, à quo beneficium accipiam. Et quidem diligentiùs quærendus beneficij, quàm pecuniæ creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi: & si reddidi, solutus sum ac liber. at illi plus soluendum est: & nihilominus etiam relatâ gratiâ, [79] cohæremus. Debeo enim, cùm reddidi, rursus incipere: [80]* monetque amicitia non recipere indignum. Sic est beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mi- *
B hi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum est & [81] inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus suum fastidire te, iniuriam iudicaturus est. non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem. quid faciam? parùm dignus est, cui debeam. Cùm eligendum dico cui debeas, [82] vim maiorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrij tui est, vtrùm velis, an non; id apud te ipse perpendes. si necessitas tollit arbitrium; scies te non accipere, sed parêre. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim, effice, vt possim n[illegible] Vitam tamen tibi dedit. non refert quid sit, quod datur, nisi à volente volenti d[illegible] eruasti me, non ideò
C seruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit. non [illegible] eratur inter salubria. Quædam prosunt, nec obligant. [83] Tuber quid[illegible] gladio diuisit, qui ad XIX.
eum occidendum venerat: non ideò illi tyrannus gra[illegible] od rem quam medicorum

C 74. POST INIVRIAM.] *Nam bonus bonum, etiam læsus ab eo, amat.*

75. POSSIS.] *Ab hoc verbo, in scriptis meis ista inseruntur:* vbi amicitiam alicui iucundam eam fecit & iustam. *Quæ sanè haud abiicienda, nec insuper habenda sunt: imò à me concinnanda.* vbi amicitiam, alioqui iucundam, iam fecit & iustam. *Acutè. suaue à viro bono accipere, quem ames vel acceptâ iniuriâ: nunc magis, vbi amicitiam antè iucundam tantùm, & sine beneficy vinculo, nunc cùm te obliganit, fecit & iustam. Porrò & Pincianus & Gruterus hæc in suis repererunt: nisi quòd in quibusdam pro,* eam, *scriptum habent* causa: *item probè.* Causa *fecit iustam, nempe beneficium.*

76. TOTIES.] *Vbi vel semel antè, ô Seneca? non in his libris: aut partes eæ (quod potest) desunt. Sed*
D *verius, alibi monitum esse: & hoc discrimen Sapientum inculcatum. Quod sequitur,* Quidquid oportet: *explicatur à me, in epist.* CIV.

77. LEGEM.] *Vitæ, & actionum. qui Decreta sua firma & immota habent.*

78. CONTVMACITER.] *Parent quidem, sed rebelles. oblúctantur & repugnant.*

79. COHÆREMVS.] *Solutione factâ, non soluimur: quia manet animi & & voluntatis illud vinculum, quod beneficio interuenit.*

80.* MONETQVE.] *Mureto locus vitiatus videtur: & quinis dicet. Libri tamen haud valdè mutant, nisi quod:* manetq;. *& paullò pòst:* Sic ne in beneficiorum. *Mihi sedet legere:* rursus incipere. Nam & qũo (*valet*, quomodo) in amicitiam non recipere[illegible]um; sic nec in beneficiorum quiden[illegible] *& inquire: Senecæ mens ea est, & verba. Adh[illegible] & adspiciunt superiorem illam clausulam:* Et c[illegible]em diligentius quær.e b.q.pec. creditor. *cui te[illegible]ra, quasi parenthesi, subiiciuntur vel inseruntur: tum hæc αἰτιολογία: quare diligentius?* Nam & quomodo. *&c.*

81. INVITO.] *Contra vulgatam, imò & Iuris regulam,* Inuito beneficium non datur. *Lactantius:* Non est beneficium, quod ingeritur reluctanti. *Imò &* beneficiorum hæc est summa, (*Plinius Panegyrico*) si illis & non vti licet. *Atqui hîc exceptio: sed ita, vt Beneficia ea esse non dicas, sed Imperia.*

82. VIM MAIOREM.] θεοῦ βίαν, *siue* Diuinam vim *interpretantur Plinius, & Iurisconsulti, nempe illam cælestem: adde & regiam, quæ accedit.*

CAP. XIX. 83. TVBER.] *Hoc de Phœreo Iasone Cicero ita extulit* III. *de Nat. Deor. sententiâ planè, quâ Seneca:* Nec prodesse Pheræo Iasoni voluit is, qui gladio vomicam eius aperuit, quam sanare medici non poterant. Multi enim etiam cùm obesse vellent, profuerunt; & cùm prodesse, obfuerunt. *Cum Cicerone, Valerius* I. *cap.* VIII. *At Plutarchus, De vtilitate ex inimicis cap. Prometheo Thessalo tribuit, in his verbis:* ὥσπερ δὲ τὸν Θέσσαλον Προμηθέα πτεῖναι διανοηθεὶς, ἔπαισε τῷ ξίφει τὸ φῦμα, καὶ δείλαιον οὕτως ὥστε σωθῆναι τὸν ἄνθρωπον: vt enim is, qui Thessalum Promethea interficere moliens, gladio percussit vomicam eius, & sic aperuit vt homo sanaretur: ita sæpe contumelia ab inimico, malum animi latens curat.

corum manus reformidauerant, nocendo sanauit. Vides non esse magnum in ipsâ re momentum? quoniam non videtur dedisse beneficium, qui malo animo profuit. Casus enim beneficium est, hominis iniuria. [84] Leonem in amphitheatro spectauimus, qui vnum è bestiariis agnitum, cùm quondam eius fuisset magister, protexit ab impetu bestiarum. Num ergo est beneficium, feræ auxilium? minimè: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. quia non est beneficium, accipere cogi. non est beneficium, debere, cui nolis. Antè des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium. A

XX. Disputari de M. Bruto solet, an debuerit accipere à D. Iulio vitam, cùm occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, aliàs tractabimus. Mihi enim, cùm vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer erasse, nec ex institutione Stoicâ [85] se gessisse: qui aut regis nomen extimuit, cùm optimus ciuitatis status sub rege iusto sit; aut ibi sperauit libertatem futuram, vbi tam magnum præmium erat & imperandi, & [86] seruiendi; aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari, amissis pristinis [87] moribus: futuramque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & staturas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an seruirent, [88] sed vtri. Quanta verò illum aut rerum naturæ, aut vrbis suæ tenuit obliuio, qui vno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cùm Tarquinius esset inuentus, post [89] tot reges ferro ac fulminibus occisos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficij iniuriâ venerat. Non enim seruauit is, qui B

XXI. non interfecit; nec beneficium dedit, sed [90] missionem. Illud magis venire in disputationem potest aliquam, quid faciendum sit captiuo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis & [91] infamis ore promittit? Patiar me ab impuro seruari? seruatus deinde, quam illi gratiam referam? Viuam cum obscœno? non viuam cum redemptore? Quid ego placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam: accipiam autem tamquam creditum, non tamquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitiam, quæ similes iungit, non descendam. nec seruatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciam reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, à quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est. ideò non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio, regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cùm ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non facio, vt sine illo pericliter. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait à filio familias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quòd furtum non recepit? quòd maluit non accipere, quàm reddere? quæ est enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, vtamur [92] Græcini Iulij viri egregij, quem C

84. LEONEM.] *Potuit idem ille esse, imò meo animo fuit, quem Appion Pliſtonices vidisse apud Agellium narrat, in seruo Androclo, lib.* V. *cap.* XIV. *Nam ætas conuenit, & Appion ille sub Tiberio.*

CAP. XX. 85. SE GESSISSE.] *At libri scripti editiq, anteà, se egisse. & cur ineptum volunt? dederim ex mediâ illâ ætate scriptorum vicena exempla.*

86. SERVIENDI.] *Administros vel fautores tyrannidis refer, qui euehebantur.*

87. MORIBVS.] *Hoc rectè. libertas & æquitas habitare ægrè poterant inter ambitum, auaritiam, luxum, & cauſſam horum omnium, opes.*

88. SED VTRI.] *Hæc vera lectio, nec Muretus ingerat ſuum, cui. Vnus è ſcriptis meis, & Gruteri item, habet: ſed & diu notarat Agricola Rodolfus. Pompeium & Iulium notat: quorum vterque, alio præ-*

texto, de imperio certabat. Cicero non ſemel ad Atticum: & Seneca epiſt. XIV. Quid tibi vis M. Cato? iam non agitur de libertate. olim peſſumdata eſt. quæritur vtrùm Cæſar, an Pompeius poſſideat Rempublicam. *Lucanus ipſo verbo Senecæ:* D

—— quærunt, vter imperet orbi.

89. TOT REGES.] *Tres ferro, vnus fulmine, perierunt.*

90. MISSIONEM.] *Are gladiatoriâ. Mittitur, qui liberatur. Pugna* ſine miſſione: *cùm neceſſum eſt cædere aut cædi. Ego* II. *Saturn.*

CAP. XXI. 91. INFAMIS ORE.] *Meus*, infamis repromittit. *Nec abnuo exempla tamen ſubiungi, de infamiâ oris: itaque teneatur. etſi illud communiter dictum, magis ad theſim facit.*

92. GRÆCINI IVLII.] *De quo in Taciti Agricolâ ſcripſi, atque ibi laudatur: alibi etiam à noſtro Senecâ, vt epiſt.* XXIX.

93. LVDO-

A gij, quem C. Cæsar occidit ob hoc vnum, quòd melior vir erat, quàm esse quemquam tyranno expediret. Is cùm ab amicis conferentibus ad impensam [93] ludorum pecunias acciperet, magnam [94] pecuniam à Fabio [95] Persico missam non accepit. Et obiurgantibus his, qui non æstimabant mittentem, sed missa, quòd repudiasset: *Ego*, inquit, *ab eo beneficium accipiam, à quo* [96] *propinationem accepturus non sim?* Cumque illi [97] Rebilus consularis, homo eiusdem infamiæ, maiorem summam misisset, instaretque, vt accipi iuberet: *Rogo*, inquit, *ignoscas: nam & à* [98] *Persico non accepi.* Vtrùm hoc munera accipere est, an [99] senatum legere? Cùm accipiendum iudicauerimus, hilares accipiamus, XXII. profitentes gaudium: & id danti manifestum sit, vt fructum præsentem capiat. Iusta enim caussa lætitiæ est, lætum amicum videre: iustior, fecisse. Gratè ad nos peruenisse indicemus, effusis affectibus: quod non ipso tantùm audiente, sed vbique testemur. Qui gratè beneficium accepit, primam eius [100] pensionem soluit. Sunt quidam, XXIII. qui nolunt nisi secretò accipere: testem beneficij & conscium vitant: quos scias licet
B malè cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eum, cui datur; ita accipienti adhibenda [101] concio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiuè agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia, sed infitiandi genus. Ingratus est, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam [102] nolunt nomina secum fieri, nec interponi [103] pararios, nec signatores aduocari, nec chirographum dare: idem faciunt, qui dant operam, vt beneficium in ipsos collatum, quàm ignotissimum sit. Verentur palàm ferre, vt suâ potiùs virtute, quàm alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum [104] officiis sunt, quibus vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem subeunt ingratorum. Alij pessimè loquuntur de optimè meritis. Tutius est quosdam offen- XXIV.
dere, quàm demeruisse. argumentum nihil debentium, [105] odio quærunt. Atqui nihil magis præstandum est, quàm vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ subinde reficienda est: quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit; & qui meminit, iam refert.
C Nec delicatè accipiendum est, nec submissè & humiliter. Nam qui negligens est in accipiendo, cùm omne beneficium recens placeat; quid faciet, cùm prima eius voluptas refrixerit? Alius accepit fastidiosè, tamquam qui dicat: *Non quidem mihi opus est: sed quia tam valde vis, faciam tibi mei potestatem.* Alius supinè, vt dubium præstanti relinquat, an senserit: alius vix labra diduxit, & ingratior, quàm si tacuisset, fuit. Loquendum pro magni-

93. LVDORVM.] *Vetus ita mos. quia largiter effundendum in voluptates illas populi; passim amici, imò & prouinciæ, conferebant.*

94. PECVNIAM.] *Potest abesse.*

95. PERSICO.] *Paullus Fabius Persicus, Consul fuit sub Tiberio, anno* DCCLXXXVI. *Quare* Persicus? *à rege Perse, opinor, memoriâ victoriæ eius ab Aemilio Paullo partæ: è quâ gente hic fuit, etsi maD res adoptione translati in Fabiam. Clarus igitur, sed ô fœdus! Adi & nostrum lib.* IV. *infrà, cap.* XXX.

96. PROPINATIONEM.] *Vox abest à meis: at hæc, aut similis fuit. Nam sententia perbella est, & è quâ Martiali iocus:*

Quòd nulli calicem tuum propinas,
Humane facis Herme, non superbè.

97. REBILVS.] *Fuit vnus sub Iulio Cæsare Consul, etiam alius sub Augusto, sed in magistratu mortuus. Hic tertius, quando & quis, nescio. Et per me sanè pereat homo Oscus, aut lateat.*

98. PERSICO.] *Tangit Rebilum. significans, nec ab illo pari tuo in infamiâ, sed nobiliori stirpe, accepi: minùs à te.*

99. SENATVM.] *Hæc germana habeo, contra Pincianum. quidni fide librorum, & decore sententiæ? Non hoc est, inquit, munera capere; sed dantes examinare, quasi si Senatum legas. in quem scilicet non nisi probos purosq; admittas.*

CAP. XXII. 100. PENSIONEM.] *Solutionem, certis temporibus diuisam & dispensatam.*

CAP. XXIII. 101. CONCIO.] *Populus & turba, vt omnes sciant. Noster* I. *De Clem.* O vocem in concionem omnium mortalium mittendam! *Malè, qui* cautio *sufficiunt.*

102. NOLVNT.] *Ego vellem, cum quibusdam libris,* volunt: *sententiâ istâ. Sicut quidam volunt pecuniam mutuam capere, & debere; nec tamen sollennia obligationum & cautionum adhiberi: ita isti beneficiary, qui accipere, nec sciri.*

103. PARARIOS.] *Conciliatores, proxenetas. Vide infrà lib.* III. *cap.* XV.

104. OFFICIIS.] *Salutatione, deductione, & istis: quæ præstabant obnoxij, aut clientes.*

CAP. XXIV. 105. ODIO.] *Quod sit præsertim in magnis beneficiis, & quæ grauât capientem. Tacitus* IV. *Annal.* Beneficia vsque eò læta sunt,

magnitudine rei impensiùs, & illa adiicienda: *Plures quàm putas, obligasti.* Nemo enim A
non gaudet beneficium suum latiùs patere. *Nescis quid mihi præstiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quàm æstimas.* Statim gratus est, qui se onerat. *Numquam tibi gratiam*
XXV. *referre potero: illud certè non desinam vbique confiteri, me referre non posse.* Nullo magis Cæsarem Augustum demeruit, & ad alia impetranda facilem sibi reddidit [106] Furnius, quàm quòd, cùm patri Antoniànas partes secuto veniam impetrasset, dixit: *Hanc vnam Cæsar habeo* [107] *iniuriam tuam. effecisti vt viuerem, & morerer ingratus.* Quid est tam grati animi, quàm nullo modo sibi satisfacere? quàm nec ad spem quidem exæquandi vmquam beneficij accedere? His atque eiusmodi vocibus id agamus, vt voluntas non lateat, sed aperiatur, vt luceat. Verba cessent licet. si quemadmodum debemus affecti sumus, conscientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit, illum velut in certamen cursus compositum, & [108] carceribus inclusum, opperiri debere suum tempus, ad quod velut dato [109] signo prosiliat. Et quidem magnâ illi celeritate opus est, magnâ contentione, vt consequa- B
XXVI. tur [110] antecedentem. Videndum est nunc, quid maximè faciat ingratos. Aut nimius sui [111] suspectus, & insitum mortalitati vitium, se suaque mirandi: aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus à primo. Nemo non benignus est sui iudex. inde est, vt omnia meruisse se existimet, & [112] in solutum accipiat: nec satis suo pretio se æstimatum [113] putet. *Hoc mihi dedit: sed quàm serò, sed post quot labores? quanto consequi plura potuissem, si illum, aut illum, aut me colere maluissem? non hoc speraueram. In turbam coniectus sum:*
XXVII. [114] *tam exiguo dignum me iudicauit. honestius* [115] *præteriri fuit.* Cn. Lentulus [116] augur, diuitiarum maximum exemplum, antequam illum [117] libertini pauperem facerent (hic [118] quater millies sestertium suũ vidit. propriè dixi: nihil enim amplius quàm vidit) ingenij fuit [119] tam sterilis, quàm pusilli. Cùm enim esset auarissimus, nummos citiùs emittebat, quàm verba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cùm omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem, [120] sub honore nobilitatis laborantem; princeps iam ciuitatis, & pecuniâ, & [121] gratiâ, subinde Augusto so- C
lebat

donec exsolui posse videntur: vbi multum anteuenère. pro gratiâ odium redditur. *De iisdem Curtius*: Quædam imò beneficia odimus: *& vitam, & hæc summa, nemo libens alteri debet.*

CAP. XXV. 106. FVRNIVS.] Caius *prænomine, qui Consul fuit anno* DCCXXXVI. *At pater eius, item* Caius, *inter Consulares relatus ab Augusto, quia designatus non iuuerat, anno* DCCXXIII.

107. INIVRIAM.] *Callidissimè dictum. In summo beneficio, iniuria tua mixta est: quia ingratum me fecisti, nec sum soluendo.*

108. CARCERIBVS.] *A Circo sumptum.*

109. SIGNO.] *Mappâ. nam eâ missâ à Prætore aut Consule, è carceribus effundebantur.*

110. ANTECEDENTEM.] *Benefactorem. qui tempore præiuit: & manet in imagine de Cursu. nam difficile consequi, diu præeuntem.*

CAP. XXVI. 111. SVSPECTVS.] *Probè. at libri tamen ferè,* suspectum. *Ferri posset, vt* Prætextus. *&* Prætextum.

112. IN SOLVTVM.] *Id est, quasi non datum, sed debitum. non fiat cum eo nomen, sed expungatur.*

113. PVTET.] *Subdunt mei libri,* Nec dicat, Hoc m. d. *Omnino rectè & germanè, si distinguas:* Nec dicat, Hoc mihi dedit; sed, Quàm serò, sed, Post quot labores? *Verba nempe exprimit horum calumniantium: qui non benignè sibi dicunt,* Hoc dedit: *sed illa alia;* Quàm serò?

114. TAM EXIGVO] *Libri,* tamquam. *Vellem,* támne, *interrogando.*

115. PRÆTERIRI.] *In numero capientium non fuisse. Adspectum ad Senatores qui* Prætoriti *dicuntur, cùm non lecti. Sed & in repulsâ ab honoribus, hoc verbum.*

CAP. XXVII. 116. AVGVR.] *De viro isto dixi ad* IV. *Annal. Taciti. Opes ei exitio fuêre. quod ita Suetonius, Tib. cap.* XLIX. Cn. Lentulum Augurem, cui census maximus fuit, angore & metu ad fastidium vitæ egit, & vt nequo, nisi ipso, herede moreretur.

117. LIBERTINI PAVP.] *Ergo illi (notabi) plus etiam possederunt: præsertim sub Claudio, quem obiter tangit, libertis suis addicto.*

118. QVATER MILLIES.] *Sunt ipsa* centies D
centena millia, *siue* decem milliones *Philippicorum: nostrâ æstimatione.*

119. TAM STERILIS.] *Pinciani & mei libri:* Ingenij fuit sterilis, tam pusilli quàm animi. *Ego teneam, sed copulam libens inseram:* & tam pusilli. *Ingenio, & animo iuxtà pusillus, vt mox ostenditur. nec est, cur hæc vexentur, aut vexent.*

120. SVB HONORE.] *Alij libri,* onere. *quod sunt qui arripiant: ego non muto. & verè laborat magis paupertas sub honore & luce nobilitatis: quia condignè se eâ & maioribus non potest gerere.*

121. GRATIA.] *Mirum, in homine tam parui ingenij, animi, oris. Sed gratia hæc à nummis. quibus ditem* — decorat Suadela Venusque.

122. COL-

A lebat queri, dicens, *A studiis se abductum. Nihil tantùm in se congestum esse, quantum perdidisset, relictâ eloquentiâ.* At illi inter alia hoc quoque diuus Augustus præstiterat, quòd illum derisu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auiditas quemquam esse gratum. numquam enim improbæ spei, quod datur, satis est. Eò maiora cupimus, quò maiora venerunt: multoque concitatior est auaritia, in magnarum opum congestu [122] collocata. vt flammæ infinito acrior vis est, quo ex maiore incendio emicuit. Æquè ambitio non patitur quemquam in eâ mensurâ honorum conquiescere, quæ quondam eius fuit [123] impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: sed queritur, quòd non est ad præturam vsque perductus. nec hæc grata est, si deest consulatus. ne hic quidem [124] satiat, si vnus est. Vltrà se cupiditas porrigit, & felicitatem suam non intelligit: quia non [125] vnde venerit, respicit, sed quò tendat. Omnibus his vehementius & importunius malum est inuidia, quæ nos inquietat, dum comparat. Hoc mihi præstitit: sed xxviii.
illi plus, sed illi maturiùs: & deinde nullius caussam agit, contra omnes [126] sibi fauet.
B Quanto est simplicius, quanto pudentius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quanti à seipso æstimari? Plus accipere debuissem. sed illi facile non fuit plus dare. in multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initium est. boni consulamus, & animum eius, gratè excipiendo, euocemus. Parum fecit; sed sæpius faciet. illum mihi prætulit; & me multis. ille non est mihi par virtutibus, nec officiis; sed habuit suam [127] Venerem. Querendo non efficiam, vt maioribus dignus sim, sed vt datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt. quid ad rem? quàm rarò fortuna iudicat? Quotidie querimur, malos esse felices. sæpe quę agellos pessimi cuiusque transierat, optimorum virorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, vt in ceteris rebus, ita in amicitiis. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit: nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat. Numquam deerunt caussæ querendi, si beneficia à [128] deteriore parte spectaueris. Vide quàm xxix.
iniqui sint diuinorum munerum æstimatores, etiam quidam [129] professi sapientiam.
C Queruntur, quòd non magnitudine corporum æquemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quòd solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior vrsis, mollior fibris: quòd sagacitate nos narium canes vincant, quòd acie luminum aquilæ, spatio ætatis corui, multa animalia [130] nandi facilitate. Et cùm quædam ne coire quidem in idem natura patiatur, vt velocitatem corporum & vires pares animalibus: ex diuersis ac dissidentibus bonis hominem non esse compositum, iniuriam vocant: & in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt, quòd non bona valetudo & [131] vitiis in-

expu-

122. COLLOCATA.] *Abest à meis, & potest.*

123. IMPVDENS VOT.] *Quò peruenire, cùm paruus obscurusq; esset, nec sine impudentiâ vouisset. At nunc assecutus, iterùm altiora atque altiora: & quid deinde? casum. Simillimus locus de Irâ* III.
D *cap.* XXXI.

124. SATIAT.] *A Pinciani coniecturâ probâ. nam libri,* faciat.

125. VNDE VENERIT.] *Idem alibi noster:* Habet hoc vitium omnis ambitio, non respicit. *Manilius:* Nec quod habet, numerat; tantùm quod non habet, optat.

CAP. XXVIII. 126. SIBI FAVET.] *Non diiudicat merita, sed se præferendam censet.*

127. VENEREM.] *Suam Gratiam, suum illicium. Plinius de Apelle, lib.* XXXV. *cap.* X. Cùm eâdem ætate essent maximi pictores; collaudatis omnibus, deesse iis vnam illam Venerem dicebat, quam Græci Charita vocant. *Cui autem illa fauet & adest, ij felices & impetrabiles. vnde Sulla, qui Latinus cognomen* Felicis *habet, Græcis* ἐπαφρόδιτος *inscriptus*, Venustus.

128. DETERIORE.] *Quâ deficiunt, aut vincuntur; non eâ quâ vincunt.*

CAP. XXIX. 129. PROFESSI SAP.] *Credo Epicuræos maximè notari, apud quos eiusmodi querelæ. Plinium vide lib.* VII. *initio, Lucretium lib.* V. *Sed & in Plutarchi, de Fortunâ, hæc comparatio: tamen hominum etiam prælatio, à consilio & ratione. Aristoteles damnat & reiicit istos, qui hominem ceteris animantibus postponunt, lib.* IV. *De Partib. animal. cap.* X. *sed pulchrè & diffusè Xenophon lib.* IV. *de Factis & Dictis Socrat. Item Cicero* II. *de Natura deor.*

130. NANDI FACIL.] *Libri scripti*, felicitate. *Itaque ariolabar olim*, diuinandi felicitate: *quia naturâ ducemulta præsagiunt, tempestates, hiemes, ruinas, alia. Sequitur etiam mox de* futuri scientiâ. *Tamen ariolabar fortasse, & tutius meliusq; non abire à vulgatâ. Plinius enim in illâ querelâ:* Alia pernicitatem vsurpare, alia præpetes volatus, alia vires, alia nare.

131. VITIIS.] *Pincianus ita correxit, cùm esset* virtus. *quod ego cum libris teneam, & ad corporis*

virtutem

expugnabilis data sit, quòd non futuri scientia. Vix sibi temperant, quin eousque impudentiæ prouehantur, vt naturam oderint, quòd infra deos sumus, quòd non in æquo illis stetimus. Quanto satius est ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quòd nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt [132] secundas sortiri, quòd terrenis præfecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est? Quidquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus æstimator sortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora animalia sub iugum miserimus, quanto velociora consequamur: quàm nihil sit mortale, non [133] sub ictu nostro positum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium est, [134] sideribus velociorem, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit. tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias aceruatarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quæ tibi dari [135] velles. Ita bene æstimatâ naturæ indulgentiâ, [136] confitearis necesse est, in deliciis te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dij immortales, habentque. & qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos collocauerunt. Magna accepimus, maiora

XXX. non [137] cepimus. Hæc, mi Liberalis, necessaria credidi, vt dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, cùm de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam in cetera, huius detestabilis vitij audacia. Cui enim respondebit gratè, quod munus existimabit magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se à diis [138] negat, quam quotidie ab illis petit? Quicumque ergo gratos esse docet, & hominum caussam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quòd quisquam excusationem mentis ingratæ ab infirmitate atque inopiâ petat, & dicat: *Quid enim faciam, & quomodo? quando superioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam?* Referre facile est, si auarus es, sine [139] impendio: si iners, sine [140] operâ. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, cum quolibet [141] paria fecisti: quo-

XXXI. niam qui libenter beneficium accepit, reddidit. Hoc ex paradoxis Stoicæ sectę minimè mirabile, vt mea fert opinio, aut incredibile est, eum qui libenter accepit beneficium, reddidisse. Nam cùm omnia ad animum referamus, fecit quisque quantum voluit. & cùm pietas, fides, iustitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit; etiamsi illi [142] manum exerere non licuit, gratus quoque potest esse homo voluntate. Quotiens quod proposuit quisque consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodesse ei cui dat, & voluptati sibi esse. Si quod voluit, effecit, peruenitque ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit; tulit quod petiit. Non enim sibi inuicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Benè nauigauit, qui quem destinauit portum, tenuit: teli iactus certæ manus peregit officium, si petita

virtutem siue robur transferam, quod eâ non simus indomitâ & inuictâ. Alterum tamen etiam acutum, querentium, quòd nonvaletudo inter vitia, libidinem & intemperantiam, sit firma.

132. SECVNDAS.] *Ex libris magis esset*, secunda. *Sed illud communius*, Primas secundasque sortiri, agere: *& intelligimus* partes.

133. SVB ICTV.] *Valet subiectum nobis & obnoxium: quod tangere, quod ferire possimus. Contrà est, quod* VII. *De Benefic.* Deum extra ictum sua diuinitas posuit.

134. SIDERIBVS VEL.] *Cogitatione, quâ nil celerius. Itaque pulchrè Homerus, Odyss.* H. τῶν νέες ὠκείαι, ὥστε πτερόν, νὸημα: Quorum naues celeres, sicut ala auium, vel cogitatio.

135. VELLES.] *Vellem ego interrogatione totum hoc efferri: & mens ea Senecæ. Itáne, inquit, quia vnum aliquod totum esse nolis, ius tibi censeas singula optima excerpendi?*

136. CONFITEARIS.] *Mei codices voculam anteponunt*, vt confit. *Fuerit*, tute confit.

137. CEPIMVS.] *Angusti oris corporisque vascula.*

CAP. XXX. 138. NEGAT.] *Epicuri assecla. qui Deos à curâ nostri remouet, casui & atomis omnia permittit.*

139. IMPENDIO.] *Vt nihil dones.*

140. OPERA.] *Vt nihil facias.*

141. PARIA FECISTI.] *Crebrum in Senecâ, Plinio, Iurisconsultis. valet, rationibus redditis, reliqua nulla esse: quod &* Pariare *dicunt.*

CAP. XXXI. 142. MANVM EXER.] *Actiones suas fungi. operari.*

143. MIT-

A petita percussit: beneficium qui dat, vult excipi gratè. habet quod voluit, si benè acceptum est. Sed sperauit emolumentum aliquod. non fuit hoc beneficium, cuius proprium est, nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimæ rei condicio est: vt gratus sim, ad fortunam [143] mittor. Si illâ inuitâ respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? non quidquid potero, & faciam, & reddam? temporum rerumque occasionem sequar, & eius implere sinum cupiam, à quo aliquid accepi? sed malo loco beneficium est, nisi & [144] excussis manibus esse grato licet. Qui accepit, inquit, beneficium, licet ani- XXXII.
mo benignissimo acceperit, non consummauit officium suum. restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, [145] pilam scitè ac diligenter excipere; sed non dicitur bonus lusor, nisi qui aptè & expeditè remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est. quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo. explicari itaque totum debet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideò non bonum lu-
B sorem dicam, qui pilam, vt oportebat, excepit, si per ipsum mora, quò minùs remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed & partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutiùs hoc refellere. existimemus ita esse: desit aliquid lusui, non lusori. sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datæ, cui [146] par alia debetur, non [147] animo. Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit, effecit. Beneficium mihi dedit. accepi non aliter, XXXIII.
quàm ipse accipi voluit. Iam habet, quod petit: & quod vnum petit, ego gratus sum. Post hæc vsus mei restat, & aliquod ex homine grato commodum. hæc non imperfecti officij reliqua pars est; sed perfecti [148] accessio. Facit Phidias statuam: alius est fructus artis, alius artificij. artis est, fecisse quod voluit: artificij, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum Phidias, etiamsi non vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. vnus con-
C scientiæ: hunc absoluto opere percepit. alter famæ, tertius vtilitatis: quem allatura est, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficij fructus primus ille est, conscientiæ. Hunc percepit, qui quò voluit, munus suum pertulit. Secundus est famæ. tertius eorum, quæ præstari inuicem possunt. Itaque cùm benignè acceptum est beneficium, is qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem benè accipiendo persolui. Quid XXXIV.
ergo? inquit, retulit gratiam, qui nihil fecit? [149] Plurimum fecit, bono animo bonum [150] retulit: & quod est amicitiæ, ex æquo. [151] Pòst deinde aliter beneficium, aliter creditum soluitur. Non est quod exspectes, vt solutionem tibi ostendam. res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamuis primò contra opinionem pugnet tuam,

143. MITTOR.] *Optimè, nec audio qui,* nitor. *Mitti ad Fortunam dicit gratum futurum, quia ab eâ opes & externa petenda, quæ refundat. Atqui ea non in nostrâ potestate: ab illâ pendent: nulla autem*
D *virtus ab illâ: ergo nec gratitudo.*

144. EXCVSSIS.] *Vacuis, non apertis solùm, sed motis & excussis. Clausæ autem eadem aliquid continent, & ferunt.*

CAP. XXXII. 145. PILAM SCITE.] *Meus opt.* pilam iacere ac dil.

146. PAR ALIA.] *Res similis, vt exæquet in beneficio. Non video, cur offendat Criticos.*

147. ANIMO. QVI.] *Mihi potior distinctio hæc:* non animo, qui animum parem sibi nactus est. Quantum in illo est *&c. Ita enim arguitur (vero verbo vtor, & poterant hæc à materiâ abesse:) Rei aliquid deest, cui alia non relata; animo nihil deest, cui animum iam reposui. Atqui ab eo beneficium, & in eo gratitudo.*

CAP. XXXIII. 148. ACCESSIO.] *In eo tota iniectiuncula huius solutio. Beneficium & gratia, in solo animo: si quid rei accessit, accessit tantùm. Et tamen debet, si potest: at istud accessorium, non gratia propriè, sed merces est.*

CAP. XXXIV. 149. PLVRIMVM.] *Ne abeamus à libris, qui* Primum: *& distinctione inuenimus.* Primùm, fecit. bono animo bonum retulit. *Duplex est responsio. Nilne fecit? imo fecit. quid? animum animo rependit. Deinde, alia solutio in beneficio, quàm credito: & quæ subdit.*

150. RETVLIT.] *Libri omnes,* obtulit. *& rectè, quasi ipsum animum pretium ei obtulit & porrexit.*

151. POST DEINDE.] *Mihi hæc sana. & Comicam est.* Postinde, Postdeinde: *eadem cum simplicibus.*

152. COM-

tuam, si te [152] commodaueris mihi, & cogitaueris res esse plures, quàm verba. Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis commodatisque. Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & [153] veli, & carminis: canem, & venaticum, & marinum, & sidus. Quia non sufficimus, vt singulis singula assignemus: quotiens opus est, mutuamur. Fortitudo est virtus, pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus superuacuos: aut ars re familiari moderatè vtendi: [154] parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti: cùm infinitum intersit, inter modum & angustias. Hæc alia sunt naturâ: sed effecit inopia sermonis, vt & hunc & illum parcũ vocemus; vt & ille fortis dicatur cum ratione fortuitâ despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium, est & actio, vt diximus benefica, & ipsum quod datur per illam actionem: vt pecunia, domus, prætexta. Vnum vtrique nomen est: vis quidem ac potestas longè alia.

XXXV. Itaque attende. iam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud beneuolè excipimus: illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, & volumus reddere. Voluntati voluntate satisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamuis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit; iubemus tamen aliquid simile ei quod accepit, reddere. A consuetudine quædam quæ dicimus, abhorrent: deinde aliâ viâ [155] ad consuetudinem redeunt. Negamus [156] iniuriam accipere sapientem: & tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem [157] stulti esse: & tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Insanire omnes [158] stultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. his ipsis quos vocamus insanos, & [159] suffragium & [160] iurisdictionem committimus. Sic dicimus eum qui beneficium bono animo accepit, gratiam retulisse: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cùm reddiderit. Exhortatio est illa, non infitiatio beneficij. Ne timeamus, néve intolerabili sarcinâ depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, & fama defensa, [161] detractæ sordes, spiritus, [162] & libertas potior spiritu; & quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum osten-

152. COMMODAVERIS.] *Commodum volentemq; præbueris.*

153. VELI.] *Pars vtraque inferior veli, vbi funibus distenditur*, Pes *dicitur: & quidem pro lateribus, Dexter aut Sinister. Lucanus* V.

—— & flexo nauita cornu
Obliquat læuo pede carbasa.

Catullus:

—— siue vtrumque Iupiter
Simul secundus incidisset in pedem.

Ita & Græcis ποῦς. *Centena exempla sunt.*

154. PARCISSIMVM.] *Plinius lib.* XXII. *cap.* XXIV. Homines animi humilis & pręparci, quos illi *(Græci)* dixêre micropsychos.

CAP. XXXV. 155. AD CONSVETVD.] *De iisdem Stoicis, De Constant. sapientis, cap.* III. Ita sublato altè supercilio, in eadem quæ ceteri descenditis, mutatis rerum nominibus.

156. INIVRIAM.] *Hæc libello iam dicto propriè exsequitur.*

157. STVLTI.] *Nam* omnia sapientis esse, *iam definiuerant Cynici, vt Diogenes Laërtius in Diogene: & tenuerunt Stoici. quod ita in Zenone idem:* Καὶ σόφων δὲ πάντα εἶναι. δεδωκέναι γὰρ αὐτοῖς παντελῆ ἐξουσίαν τὸν νόμον. τῶν δὲ φαύλων εἶναι τινὰ λέγεται, ὃν τρόπον καὶ τῶν ἀδίκων, ἄλλως μὲν τῆς πόλεως, ἄλλως τῶν χρωμένων φαμέν: Sapientum esse omnia. plenam enim perfectamque potestatem à lege *(primâ illâ & communi)* iis datam. Malorum autem & stultorum quædam dicuntur esse. sicut & iniustorum, aliter quidem ciuitatis, aliter vtentium dicimus. *Vide me Manuduct.* III. *Dissertat.* XI.

158. STVLTOS.] *Vocem hanc frustrà suspectam habent. Est ipsum Stoicorum scitum:* πάντας τοὺς ἄφρονας μαίνεσθαι: Omnes stultos insanire: *Cicero in Paradoxis, Diogenes in Zenone, Horatius* II. *Sat.* III. *Vide item Manud.* III. *Diss.* XX.

159. SVFFRAGIVM.] *In Comitiis.*

160. IVRISDICTIONEM.] *In Magistratibus. Hæc Plutarcho absona visa libello* De communibus notionibus, *sub initium. vide.*

161. DETRACTÆ SORDES.] *In reatu. id est, liberaui eum in iudicio & defendi. Vestem mutare feci. quam sordidam sumebant rei, & capillo atque alio cultu squallebant. Simile lib.* IV. *infrà, cap.* XII.

162. ET LIBERTAS.] *Defensa scilicet, verbo non proximo, sed vlteriore repetito.*

163. RED-

A ostendam? hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quòd accipias, sed quòd [163] reddas, debiturus sis. Non adibis tam magnæ rei periculum, vt casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despondeas animo, ne laborum ac longæ seruitutis exspectatione deficias. non differo te: de præsentibus fiat. Numquam eris gratus, nisi statim es. Quid ergo facies? non arma sumenda sunt: & fortasse erunt. non maria emetienda: fortasse etiam ventis minantibus solues. vis reddere beneficium? benignè accipe, retulisti gratiam: non vt soluisse te putes, sed vt securior debeas.

163. REDDAS DEBITVRVS.] *Id est, animo reddas, & paria facias: in re & mercede reliquator sis. Meus liber*, debiturusque: *nec id male.*

L. ANNÆI SENECÆ

AD AEBVCIVM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER TERTIVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

AGIT *de Ingratis. qui illi sint? & an puniendi, aut ad iudicem vocandi? accuratâ disputatione negat: & addit, pœnam iis in Odio & Infamiâ esse, atque Animo ipso. Deinde ex occasione, an Dominus in seruum gratus esse debeat? an ab illo Beneficium accipiat? adfirmat, & hoc vberiùs, quia creber tunc seruorum vsus. Adnectit, An filius patri det Beneficium? disputat in vtramque, sed affirmantem affirmat.*

CAPVT PRIMVM.

NON referre beneficiis gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Æbuci Liberalis. Ideò de ingratis etiam ingrati queruntur: cùm interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus displicet: adeoque in contrarium itur, vt quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tantùm, sed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibusdam, non negauerim: pluribus, quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interiecto spatio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum [1] disputationem scio, cùm tu illos non ingratos vocares, sed oblitos: tamquam ea res ingratum excuset, quæ facit. [2] An quia hoc accidit alicui, non sit ingratus: cùm hoc non accidat, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorum, vt furum, homicidarum: quorum vna culpa est, ceterùm in partibus varietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit: ingratus est, qui dissimulat: ingratus, qui non reddit: [3] ingratissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim si non soluunt, tamen debent: & exstat apud illos vestigium certè meritorum, intra malam conscientiam conclusorum: & aliquando ad referendam gratiam conuerti ex aliquâ caussâ possunt, si illos

COMMENTARIVS.

CAP. I. 1. DISPVTATIONEM.] *Et hanc & plures, libris sequentibus, parùm necessarias miscet. adeò incurrit in eam, quam sæpe tangit,* σοφιστίαν.

2. AN QVIA.] *Mihi hîc lux est, & dicit: Ideóne qui oblitus est excusetur, vt non ingratus; cùm nemo obliuisci possit, nisi ingratus?*

3. INGRATISSIMVS.] *Deprimit infra omnes oblitum. At mihi (bonâ tuâ venâ, doctor) aliter videtur. Aut magnum est beneficium, aut exiguum, quod accepi. si istud, obliuisci possum, fateor, sed nec in paruo magnum peccare: si illud, qui possum? Dissimulatio hæc potius sit, aut negatio: nec notabilis beneficij obliuio facilè surrepat. Ita, si hæc examinas, in λογομαχίαν magis, quàm in seriam disputationem ibunt.*

4. VITIO-

A los pudor admonuerit, si subita honestæ rei cupiditas; qualis solet ad tempus etiam in malis pectoribus exsurgere: si inuitauerit facilis occasio: hic numquam fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et vtrùm tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? [4]Vitiosi oculi sunt, qui lucem reformidant: cæci, qui non vident. & parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est, quàm qui quod in primâ parte animi positum esse debuit, & semper occurrere, ita sepositit & abiecit, vt in ignorantiam verteretur? appâret illum non sæpe de reddendo cogitasse, cui obrepsit obliuio. Denique ad red- II.
dendam gratiam, & [5] virtute opus est, & [6] tempore, & [7] facultate, & adspirante fortunâ. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præstat; nullum habet, quo lateat, patrocinium. Numquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longè proiecit, vt extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quæ [8] in vsu sunt, & manum quotidie tactumque patiuntur,
B numquam periculum situs adeunt: illa quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, vt superuacua iacuerunt, sordes ipsâ colligunt vetustate: ita quidquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ numquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpe respexit. Præter hanc caussam, aliæ quoque sunt, quæ III.
nobis merita nonnumquam maxima [9] velant. Prima omnium ac potissima, quòd nouis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id [10] quod est, sed [11] quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi est, vile est. Sequitur autem, vt vbi quod acceperis, leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amauimus aliquem & suspeximus, & [12] fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quàm diu nobis placebant ea quæ consecuti sumus: deinde irrumpit animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, vti mortalibus mos est, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quidquid antè apud nos beneficium vocabatur. nec ea intuemur, quæ nos aliis præposuere, sed ea sola quæ fortuna
C præcedentium ostentat. Non potest autem quisquam & inuidere, & gratias agere: quia inuidere, querentis & mæsti est: gratias agere, gaudentis. Deinde, quia nemo nostrûm nouit, nisi id tempus, quod cùm maximè transit: ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, vt præceptores, eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam reliquimus. sic fit, vt in adolescentiam nostram collata pereant: quia ipsa numquam retractatur. Nemo quod fuit, tamquam in præterito, sed tamquam in perdito ponit: ideoque caduca memoria est, futuro imminentium. Hoc loco reddendum est Epicuro IV.
[13] testimonium, qui assiduè queritur, quòd aduersus præterita simus ingrati, quòd quæcumque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus: cùm [14] certior nulla sit voluptas, quàm quæ iam [15] eripi non potest. Præsentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere: futura pendent, & incerta sunt: quod præteriit, inter tuta sepositum est. Quomodo ergo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnẽ vitam suam transilit? Præsentium [16] intuitus, ac præ-

D

4. VITIOSI OC.] *Hæc vetus & libraria scriptura est, pro quibus Muretus* luscitiosi oculi. *Cur recepta, & bona, damnemus? Porrò comparatio similis in Plutarcho de Atheis, & Superstitiosis. cùm illos nihil, istos prauè videntibus assimilat: & ideò illos palàm deteriores esse.*

CAP. II. 5. VIRTVTE.] *Ipsâ gratitudine, & illâ amici animi responsione.*

6. TEMPORE.] *Quod occasionem donet.*

7. FACVLTATE.] *Opibus viribúsque.*

8. IN VSV.] *Vtensilia.*

CAP. III. 9. VELANT.] *Obducunt, aut subducunt.*

10. QVOD EST.] *Iam adest, & tenetur.*

11. QVOD APPETITVR.] *Semper Tantali, semper in nouas cupidines inhiantes.*

12. FVNDATVM.] *Debere nos illi incrementa & dignitatem.*

CAP. IV. 13. TESTIMONIVM.] *Iudicij & sententiæ bonæ.*

14. CERTIOR NVLLA.] *Vide cap. VI. De Vitâ beatâ.*

15. ERIPI NON POT.] *Præteritum enim tempus est, in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. De Breu. vitæ, cap. X.*

16. INTVITVS.] *Credo hæc sana esse. nam hoc vnum docet diffusè, futurorum spem ingratos facere: contrà, gratos esse aut fore, qui præsentia & præterita*

præteritorum memoria gratum facit : memoriæ minimum tribuit, quisquis spei plurimum. A

V. Quemadmodum, mi Liberalis, quædam res semel perceptæ hærent; quædam vt scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi [17] continuetur) Geometriam dico, & [18] sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt : ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, sed numero pluria, & temporibus diuersa, effluunt. Quia (vt dixi) non subinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium. nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit : nemo non deditum [19] se & deuotum professus est, & si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, inuênit. Post exiguum tempus, iidem illi verba priora, quasi sordida & parùm libera, euitant : perueniunt deinde eò, quò, vt ego existimo, pessimus quisque atque ingratissimus peruenit, vt obliuiscantur. Adeò enim ingratus est, qui oblitus est, vti gratus sit, cui be-

VI. neficium in mentem venit. Hoc tam inuisum vitium, an impunitum esse debeat, quæritur: & an hæc lex, quæ [20] in scholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda sit, quâ B [21] ingrati datur actio. Quæ videtur [22] æqua omnibus. quid ni? cùm vrbes quoque vrbibus, quæ præstitere exprobrent, & [23] maioribus collata, à posteris exigant. Nostri maiores, maximi illi viri, ab hostibus tantùm [24] res repetierunt : beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Exceptâ [25] Macedonum gente, non est [26] in vllâ data aduersus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandam non fuisse : quia aduersus maleficium omne [27] consensimus. & homicidij, veneficij, parricidij, violatarum religionum, aliubi atque aliubi diuersa pœna est; sed vbique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, vbique improbatur. Neque absoluimus illud : sed cùm difficilis esset incertæ rei æstimatio, [28] tantùm odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ

VII. ad vindices deos mittimus. Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficij periit, si actio, sicut [29] certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato datur. Hoc enim speciosissimum est, quòd dedimus vel perdituri : quòd totum permisimus accipientium arbitrio. C [30] Si appello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditum. Deinde, cùm res honestissima sit, referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est. non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quàm eum qui depositum reddidit, aut quod debebat, [31] citra iudicium soluit. Ita duas res, quibus in vitâ humanâ nihil pulchrius

intuentur. Vide priora. Attamen Pincianus & alij hic innouant, à me non audiendi.

CAP. V. 17. CONTINVETVR.] *Mei libri*, contineant. *ex quo verius putem*, continuent.

18. SVBLIMIVM CVRS.] *Astronomiam.*

19. SE ET DEVOT.] *Meus liber* : deditum, sed deuotum. *Non satis, inquit, habent* Deditos *se dicere, sed malunt* Deuotos. *Iampridem monui de hac* Deuotionis *formulâ lib.* V. *cap.* VIII. *Antiquar. Lectionum.*

CAP. VI. 20. IN SCHOLIS.] *Declamatorijs.*

21. INGRATI ACTIO.] *Vide Senecam patrem libro* IX. *Controu.* 1. *ipso Themate.*

22. ÆQVA.] *Aequitatem habere.*

23. MAIORIBVS.] *Libri*, maiores. *itaque benè etiam Gruterus* : & in maiores.

24. RES REPETIERVNT.] *Nota formula & ritus, per Fetiales res repetendi* : *& si negarentur, bellum indicendi. Significat, Romanos non ab amicis res aut beneficia collata repetiisse, vllâ actione* : *sed tantùm ab hostibus. Loci emendatio Mureto inscribenda. nam anteà* æs repetierunt. *Meus liber proximè verùm*, es rep.

25. MACEDONVM.] *Omnes libri. At nusquam id legas hodie : an non idcò fuit? Potuit & nolter erraſſe, ac gentem pro gente ſuppoſuiſſe. Viri docti tamen conſentiunt, vel* Perſarum *hic reſcribere, vel* Medorum. *quia Xenophon atque alij tradunt, Ingrati iudicium & pœnam Perſis fuiſſe. Medi autem Perſis finitimi, & pro iis etiam vſurpati. Vide, ſi lubet, Muretum* XII. *Variar. cap.* III. *Tamen & Philippus Macedo (quod pro vulgatâ aliquid) ingrati hoſpitis frontem ſtigmate inuſſit : infrà libro* IIII. *cap.* XXXVII.

26. IN VLLA.] *Non quidem ἀπλῶς & vniuersè* D in Ingratos : *ſed fuit Athenis, in* liberos ingratos, *conceſſâ parentibus : Romæ, in* libertos ingratos, *patronis.*

27. CONSENSIMVS.] *Naturæ quodam inſtinctu, quæ ea præſertim maleficia coërcet aut punit, quæ ſocietatem hanc conuellunt.*

28. TANTVM ODIO.] *Vt mendacium, & eiuſmodi crimina, quæ frequentia diſſuadet puniri.*

CAP. VII. 29. CERTÆ PECVNIÆ.] *In ſtipulatione, aut ſyngraphâ, expreſſæ.*

30. SI APPELLO.] *Flagito, & poſco priuatim: deinde ad iudicem, quod ſequitur.*

31. CITRA IVDICIVM.] *Mei libri*, extra iudicem : *nec video, cur damnem.*

32. ANI-

A chrius est, corrumpimus, gratum [32] animum, & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat? aut in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est glorioſa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratũ fuisse. Adiice nunc, quòd huic vni legi [33] omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes [34] sua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilatant. Prætereà quæcumque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideò melior videtur conditio [35] causſæ bonæ, si ad iudicem, quàm si ad arbitrum mittitur: quia illum [36] formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit; huius libera, & nullis astricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adiicere, & sententiam suam non prout lex aut iustitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. [37] Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantumcumque sit, refert quàm benignè illud interpretetur iudex. Quid
B sit ingratus, nulla lex monstrat. Sæpe & [38] qui reddidit quod accepit, ingratus est: & qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex [39] dimittere tabellam potest: vbi [40] feciſſe, aut non feciſſe pronunciandum est, [41] vbi prolatis [42] cautionibus, controuersia tollitur. Vbi verò inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda est: vbi id, de quo sola sapientia decernit, in controuersiam incidit, non potest ad hæc sumi iudex ex turbâ [43] selectorum, quem [44] census in [45] album, & [46] equestris hereditas

32. ANIMVM.] *Scripti*, hominem. *quod Pincianus retinet, & mox* beneficum *item legit. Admittam: & sequentia verba faciunt*, in hoc si b. dat: &, illo qui reddit. *quæ omnia ad hominem ipsum talem referenda.*

33. OMNIA FORA.] *Quæ tunc trina. De Irâ libro* II. *cap.* IX.

34. SVA EXTOL.] *Aristoteles Ethic. Nicom. hoc*
C *vitium aperit: οἱ μὲν γὰρ παθόντες, τοιαῦτά φασι λαβεῖν ἢ ἐωργετῶν, ἃ μικρὰ ἦν ὀφείλοις, καὶ ἔστι παρ' ἑτέρων λαβεῖν, πάντα σμικρύνοντες· οἱ δ' ἀπὸ παλιν, τὰ μέγιστα παρ' αὐτοῖς, καὶ ἃ παρ' ἄλλων οὐκ ἦν, καὶ εὐχάριστους, ἢ τοιαύτας χρείας: Qui enim affecti beneficio sunt, dicunt se à benefactoribus talia accepisse, quæ parua ipsis erant, & licebat ab aliis capere, omnia extenuantes: econtrà qui fecerunt, quæ maxima apud ipsos, & quę ab aliis non erat capere, item in periculis, aut eiusmodi opportunitate dedisse. Ita ille lib.* VIII. *cap.* XIII. *& alterum etiam vitium Extenuantium addit.*

35. CAVSSÆ BONÆ.] *Firma, & benè instructæ. in ambiguis itur ad arbitrum: imò vbi res vacillat, ab ipso iudice ad illum flectunt. Hoc Cicero dictum voluit, pro Roscio Comœdo:* Ceteri cùm ad iudicem
D causſam labefactari animaduertunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad iudicem venire est ausus.

36. FORMVLA INCLVD.] *Cicero ibidem:* Iudiciũ est certæ pecuniæ; Arbitrium, incertæ. Ad Iudicium hoc modo venimus, vt aut totá litem obtineamus, aut amittamus: ad Arbitrium, vt neque nihil, neque tantum, quàtum postulauimus, consequamur. Eius rei ipsa verba Formulæ testimonio sunt. quid est in Iudicio? directum, asperum, simplex: Si paret HS. ɔɔɔɔ. dari oportere. hic nisi planum facit HS. ɔɔɔɔ ad libellam sibi deberi, causſam perdit. Quid est in Arbitrio? mite, moderatum, Quantum æquius, melius, id dari. *Noster lib.* II. *de Clem. cap. vlt.* Clementia liberum Arbitrium habet, non sub Formulâ, sed ex æquo & bono iudicat.

37. QVID SIT.] *Imò verò id constat, & definitum est: sed* Quod *(ita legerim) id est, quale & quantum, non constat.*

38. QVI REDDIDIT.] *Re, non animo, est gratus.*

39. DIMITTERE TABELLAM.] *An magis*, demittere? *in cistam, vt solet. Tamen & vulgatum interpreter*, Dimittere, *effari, & prouulgare. Sanè solent ex tabellâ iudices sententiam proferre, quod est notum. Sed & qui inter plures tabellam fert, dimittit eam cùm à se tradit Quæsitori. Dixit Portius Latro* Ferre tabellam, VII. *Controu.* VIII. Iudex quam tulit tabellam de reo, reuocare non potest: quæsitor non mutabit pronunciationem.

40. FECISSE.] *Alludum ad sollennia iudicum verba*, Feciſſe viden.

41. VBI PROLATIS.] *Verius censui, quàm* ibi.

42. CAVTIONIBVS.] *Scripturæ ipsæ dicuntur, quibus debitor creditori cauet, seq; obstringit.*

43. SELECTORVM.] *Est quidem agnomen Decuriæ vnius iudicialis (apud Plinium* XXXIII. *cap.* III.*) sed etiam aliter commune nomen iis, qui ex omnibus Decuriis, quotannis sorte ducti, solent iudicare. Inscriptio vetus:* Iudex Selectus ex V. Decuriis. *Neque aliter Horatius:* Vnum ex iudicibus Selectis obiiciebat. *Ouidius:*

Non benè Selecti iudicis arca patet.

Atque ita hîc Seneca.

44. CENSVS.] *Clarum est. queriturq; Plinius, Præfatione libri* XIV. iudicem fieri censu. *Latro apud Senecam, Controu.* I. *libri* II. Censu iudex in foro legitur. *Ouidius:*

—— dat census honores,
Inde grauis iudex, inde seuerus eques.

45. ALBVM.] *Tabulam siue indicem, vbi Iudices scripti.*

46. EQVESTRIS.] *Ea erat* quadringentorum HS. *id est, Philippicum decies mille. Nam is census equester. Pincianus aliâs sagacissimus, obesâ hîc nare, cùm rescribit:* & equester ordo.

VIII. reditas misit. Itaque non hæc parùm idonea res visa est, quæ deduceretur ad iu- A
dicem, sed nemo huic rei satis idoneus iudex inuentus est: quod non admiraberis, si ex-
cusseris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi reum [47] exisset. Dona-
uit aliquis magnam pecuniam: sed diues, sed non sensurus impendium. Donauit alius:
sed toto patrimonio [48] cessurus. Summa eadem est: beneficium idem non est. Etiam
nunc adiice. Hic pecuniam pro [49] addicto dependit: sed cùm illam domo protulisset,
ille dedit eandem: sed mutuam sumpsit, aut rogauit, & se obligari [50] ingenti merito pas-
sus est. Eodem existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est: & hunc,
qui accepit, vt daret? Tempore quædam magna fiunt, non summâ. Beneficium est do-
nata [51] possessio, cuius fertilitas laxare possit annonam: beneficium est, vnus in fame pa-
nis. Beneficium est, donare regiones, per quas [52] multa flumina & nauigabilia decur-
rant: beneficium est, arentibus siti, & vix spiritum per siccas fauces ducentibus, mon-
strare fontem. Quis inter se ista comparabit? quis expendet? difficilis est sententia, quę
non rem, sed vim rei quærit. Eadem licet sint, aliter data [53] non idem pendent. Dedit B
mihi hic beneficium: sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbiùs me quàm
solebat, aspexit: sed tam tardè dedit, vt plus præstiturus fuerit, si citò negasset. Horum
quomodo iudex inibit æstimationem, cùm sermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam
IX. destruant? Quid quòd quædam beneficia vocantur, quia [54] nimis concupiscun-
tur: quædam non sunt ex hac vulgari notâ, sed maiora, etiam si minùs apparent? Bene-
ficium vocas, dedisse potentis populi ciuitatem, [55] in quattuordecim gradus deduxisse,
& defendisse capitis reum: quid vtilia [56] suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret?
quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remediis refocillasse lugenté, & quos
[57] desiderabat volentem sequi, ad vitæ consilium reduxisse? quid assedisse ægro, & cùm
valetudo eius ac salus [58] momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora, & [59] caden-
tes venas vino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Hæc quis æstimabit? quis [60] si-
milibus beneficiis iubebit beneficia pensari? Donauit tibi domum: sed ego tuam supra
te [61] ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnauit pro C
te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi [62] silentio dedi. Cùm aliter beneficium detur,
X. aliter reddatur, paria facere difficile est. Dies præterea beneficio reddendo non di-
citur, sicut pecuniæ creditæ. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim,
intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem non ha-
bent: sæpe intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, vt ne demus
beneficia sine teste? Quam deinde pœnam ingratis constituamus? vnam omnibus,
cùm

CAP. VIII. 47. EXISSET.] *Sorte lectus venisset. In vrnam coniecta nomina, sorte ducta, exibant.*

48. CESSVRVS.] *Mira beneficentia, totum patrimonium dare: imò rara aut nulla est, sed ponitur in exemplum.*

49. ADDICTO.] *Quem iudex creditori addixit, ob debitum.*

50. INGENTI MERITO.] *Illius, à quo sumpsit.*

51. POSSESSIO.] *Ager ipse aut fundus.*

52. MVLTA FLVMINA.] *Meus*, magna: *quod præferam. Tantæ autem olim opes, vt & hæc donari potuerint: de quibus epist.* LXXXIX. *in fine, & De Tranquill. cap.* XI.

53. NON IDEM PENDENT.] *Non idem pondus pretiumq. habebunt.*

CAP. IX. 54. NIMIS CONCVP.] *Non pro sententiâ verba, si examinas. Meus opt. codex*, minus. *Ex eo verè faciebam:* quia eminus conspiciuntur. *Quædam, inquit, beneficia conspicua, & in oculos vel procul se ingerunt: quædam aliter, & quamquam magna, minus apparent.*

55. IN QVATTVORDECIM.] *Id est, equitem fecisse. Rem à signo dat intellegi: quia soli equites spectabant in* XIV.

56. SVASISSE.] *Priora, conspicua illa sunt; sequentia, sequentis & obscurioris illius notæ.*

57. DESIDERABAT.] *Vxorem, liberos, amicos, iam præmortuos.* D

58. MOMENTIS.] *Obseruatione & captatione temporum.*

59. CADENTES.] *Languentes, & minùs tumidas: spiritibus defectas. Epist.* XCV. vino fulcire venas cadentes. *Adde De Irâ, lib.* III. *cap.* IX.

60. SIMILIBVS.] *Imò*, dissimilibus: *quod meus & alij veteres quidam. Nam hoc agitur, vt talia beneficia aliis paribus, sed non iisdem, pensentur: pretio, inquam, paribus, non re similibus.*

61. RVERE.] *Quod Romæ crebrum: & ideò aptè inter exempla.*

62. SILENTIO.] *Te non accusando, cùm rogarer, aut torquerer. Siue, te non indicando, cùm hostis insequeretur.*

CAP.

A cùm disparia beneficia sint? an inæqualem, & pro cuiusq; beneficio maiorem, aut minorem? Age, [63] intra pecuniam versabitur taxatio: quid quòd quædam beneficia vitæ sunt, & maiora vitâ? His quæ pronunciabitur pœna? [64] minor beneficio? iniqua est. par & capitalis? quid inhumanius, quàm cruentos esse beneficiorum exitus?

Quædam, inquit, [65] priuilegia parentibus data sunt. quomodo horum extra ordi- XI.
nem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacrauimus, quia expediebat liberos tolli: sollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: *Cui des, elige ipse tecum. Si deceptus es,* [66] *quære dignum, adiuua.* In liberis tollendis, nihil iudicio tollentium licet: tota res voti est. Itaque vt æquiore animo adirent [67] aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio est parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus [68] daturique sunt: nec est periculum, ne dedisse se [69] illis mentiantur. In ceteris quæri debet, non tantùm an receperint, sed an dederint. Horum in
B confesso merita sunt: & quia vtile est iuuentuti regi, imposuimus illi quasi domesticos [70] magistratus, sub quorum custodiâ contineretur. Deinde omnium parentum vnum erat beneficium: itaque æstimari semel potuit. alia diuersa sunt, dissimilia, infinitis inter se interuallis distantia: itaque sub nullam regulam cadere potuerunt. cùm æquius esset omnia relinqui, quàm omnia æquari. Quædam magno dantibus constant: XII.
quædam accipientibus magna sunt, sed gratuita tribuentibus: quædam amicis data sunt, quædam ignotis. Plus est, quamuis idem detur, si ei detur, quem nosse [71] à tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille solatia. Inuenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius, quàm habere in quo calamitas [72] acquiescat: inuenies rursus, qui [73] dignitati suæ, quàm securitati, consuli malit: est qui plus ei debere se iudicet, per quem [74] tutior est, quàm ei per quem honestior. Proinde ista maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex, aut ad hæc, aut ad illa, [75] inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipse eligo: beneficium sæpe ab eo accipio, à quo nolo, & aliquando ignoC rans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium insciо, &, si sciuisset, non accepturo, impositum est: non vocabis eum, qui vtcunque acceptum non reddidit? Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem postea [76] fecit iniuriam. Vtrùm vno XIII.
munere ad patientiam omnium iniuriarum astringor: an perinde erit, ac si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse insequenti iniuriâ rescidit? Quomodo deinde æstimabis; vtrùm plus sit quod accepit, an in quo læsus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi [77] tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec insitiatores eorum afficiendo pœnâ. Sed illud quoque tibi econtrario occurrat. multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum caussæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipsi quoque

CAP. X. 63. INTRA PEC.] *Vltra pecuniam æstimatio non fiet.*

D 64. MINOR.] *Scilicet pecuniaria.*

CAP. XI. 65. PRIVILEGIA PAR.] *Nam illi repetunt à liberis, & ingratos damnant, & alimenta etiam poscunt.*

66. QVÆRE.] *Ita mei libri, & rectè. sed vellem etiam voculâ extractâ, quæ in sequentis capite latuit:* querere, dein dignum adiuua: *vel,* dehinc. *Querela tibi super, non actio: caue in posterum, & gratis digniq; confer.*

67. ALEAM.] *Incertum, quomodo casuram. bonos an malos habituri liberos essent.*

68. DATVRIQVE SVNT.] *Mei libri sine copulâ. Vtrumuis rectè. significat perpes esse in parentibus, & fore hoc benefaciendi studium.*

69. ILLIS.] *Liberis.*

70. MAGISTRATVS.] *Quia reuera omne imperium illis in prolem, Romano iure, etiam vitæ & necis.*

CAP. XII. 71. A TVO BENEFICIO.] *Nempe anteà ignotum. beneficio applicas tibi & iungis vtrò.*

72. ACQVIESCAT.] *Tria quæ præmisit, in exemplis repetit: sed ordine inuerso. à postremo orditur: atque hoc ad* Solatia *spectat.*

73. DIGNITATI.] *Ad* Ornamenta.

74. TVTIOR.] *Ad* Auxilia.

75. INCLINATVS.] *Ipse plurs faciet Ornamenta, Auxilia, vel Solatia.*

CAP. XIII. 76. FECIT INIVR.] *De hac re ex professo epist.* LXXXI. *Vide.*

77. TENTANTEM.] *Ex vno meo libro,* interpretantem: *nec spreuerim. Facit enim. proponit nodos, interpretatur & soluit.*

que ad danda tardiores. nemo enim libenter dat inuitis: sed quicumque ad benefacien- A
dum bonitate inuitatus est, & ipsâ pulchritudine rei, etiam libentiùs dabit, nihil debi-
turis nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officij, cui diligenter [78] cautum est.

XIV. Deinde, pauciora erunt beneficia? sed veriora. quid autem mali est, inhiberi bene-
ficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constitue-
runt: vt circumspectiùs donaremus, circumspectiùs eligeremus eos, in quos merita con-
ferrentur. Etiam atque etiam cui des, considera: nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si
existimas succursurum tibi iudicem. Nulla lex te in integrum [79] restituet: solam acci-
pientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, & magnifica
sunt: pollues illa, si materiam litium feceris. Æquissima vox est, & ius gentium præ se
ferens, *Redde quod debes*. Hæc turpissima est in beneficio, *Redde*. Quid redder? [80] Vi-
tam, inquam, debet, dignitatem, securitatem, sanitatem. reddi maxima quæque non
possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram
tantæ rei dignitatem, si beneficium [81] mercem facimus. Non est incitandus animus ad B
auaritiam, ad querelas, ad discordiam: suâ sponte in ista fertur. Quantum possumus,

XV. resistamus, & quærenti occasiones, amputemus. Vtinam quidem persuadere pos-
semus, vt pecunias creditas tantùm à volentibus acciperent! vtinam nulla [82] stipulatio
emptorem venditori obligaret! nec pacta conuenta que impressis signis [83] custodirentur!
fides potiùs illa seruaret, & æquum colens animus! Sed necessaria optimis prætulerunt,
& cogere fidem, quàm spectare [84] malunt. Adhibentur [85] ab vtraque parte testes. ille
per tabulas [86] plurium nomina, interpositis [87] parariis, facit: ille non est [88] interroga-
tione contentus, nisi [89] rem manu suâ tenuit. O turpem humano generi fraudis ac ne-
quitiæ publicæ confessionem! annulis nostris plus, quàm animis creditur. In quid isti
viri [90] ornati adhibiti sunt? [91] in quid imprimunt signa? nempe ne ille neget accepisse
se, quòd accepit. Hos incorruptos viros, & vindices veritatis existimas? at his ipsis sta-
tim [92] non aliter pecuniæ committentur. Ita non honestius erat à quibusdam fidem fal-
li, quàm ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deest auaritiæ, vt beneficia sine C
sponsore non demus. Generosi animi & magnifici est, iuuare & prodesse. qui dat bene-
ficia, deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid [93] illos, dum [94] vindicamus, in

[95] tur-

78. CAVTVM EST.] *Cui conditiones adscriptæ, præmia & fructus in certo.*

CAP. XIV. 79. RESTITVET.] *Ex iure. quod succurrit eâ ratione & formulâ minoribus, aut enor-
miter læsis, deceptísve.*

80. VITAM INQVAM.] *Ex meis libris*, Vitam quam debet. *Finis deinde commatij interrogatione
acuatur*, sanitatem?

81. MERCEM.] *Quod erit, si pretium illi ponimus, si taxamus.*

CAP. XV. 82. STIPVLATIO.] *Quæ & ipsa conceptis verbis olim in emptionibus adhibita. Plauti
Comœdiæ docent.*

83. CVSTODIRENTVR.] *In tabulis.*

84. MALVNT.] *Sequela & numerus periodi*, maluerunt, *mallet.*

85. AB VTRAQVE.] *In rem vtriusque partis; vt illi cautum sit, hic ne circumuentus.*

86. PLVRIVM NOMINA.] *Iac. Rœuardus explicat, quia* plurium, qui adhibebantur, testium no-
minibus chirographum signabatur. *Ego acceperim quasi esset*, plura nomina: *id est, cum pluribus con-
trahit, & nomina facit. Facit, inquam, nomina plu-
rium, quos vel principales habet, vel sponsores. An &
legi posset*, plurimùm? *id esset, plerumque per tabu-
las contrahit: at alius pignora item capit.*

87. PARARIIS.] *Suprà eadem vox in hac re, lib.
II. cap. XXIII. Et est in veteri quodam Lexico, μεσίτης: id est*, interuentor, proxeneta. *Nomen non à*
pariando, *sed à parando videtur: quia parant vtrim-
que animos, & coniungunt. Aly (vt Rœuardus) ex-
plicant* tabelliones, actuarios: *quibus vt minùs as-
sentiar, facit Seneca epist.* CXX. Nolo per interces-
sorem mutueris. *Sanè est hicipse Pararius.*

88. INTERROGATIONE.] *Stipulatione.*

89. REM.] *Libri aliquot* reum. *sed* rem *tene-
mus, & pignus ἐνέχυρον interpretamur. Aliquis, in-
quit, ita diffidit, vt nullæ tabulæ aut sponsiones satis- D
dent: sed rem tenere manu voluit, & in potestate ha-
bere pignus.*

90. ORNATI.] *E dignioribus ciuium: ordinis
Equestris, aut & Senatorij. Classici testes.*

91. IN QVID.] *Meus opt. codex*: hi, inquit: *quod omnino seruem, sed absque interrogatione vt
legas*, hi, inquit, imprimunt signa. *Est enim velut
dialogismus, & hoc ei respondetur. Sequentia deinde,
iterum Senecæ.*

92. NON ALITER.] *Quorum fide niteris, nec
iis in re simili fidem habes. aliorum signis, & tabulis
obstringis.*

93. ILLOS.] *Beneficia dantes.*

94. VINDICAMVS.] *Tutos securósque esse
volumus.*

95. TVR-

A [95] turbam ſordidiſſimam redigimus? Plures, inquit, ingrati erunt, ſi nulla aduerſus ingratum datur actio. Imò potiùs, pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quàm multi ingrati ſint. pudorem enim rei tollet [96] multitudo peccantium: & deſinet eſſe probri loco, commune maledictum. Numquid iam vlla repudio erubeſcit, poſtquam illuſtres quædam ac nobiles fœminæ, [97] non conſulum numero, ſed maritorum annos ſuos computant? & [98] exeunt matrimonij cauſsâ, [99] nubunt repudij? Tam diu iſtud timebatur, quàm diu rarum erat. quia verò nulla ſine diuortio [100] acta ſunt, quòd ſæpe audiebant, facere didicerunt. Numquid iam vllus adulterij pudor eſt, poſtquam eò ventum eſt, vt nulla virum habeat, niſi vt adulterum [101] irritet? argumentum eſt deformitatis, pudicitia. Quam inuenies tam miſeram, tam ſordidam, vt illi ſatis ſit [102] vnum adulterorum pat? niſi ſingulis diuiſit horas, & non ſufficit dies omnibus? [103] niſi ad alium geſtata eſt, apud alium manſit? [104] Infrunita & [105] antiqua eſt, quæ neſciat, matrimonium vocari, [106] vnius adB ulterium. Quemadmodum horum delictorum iam euanuit pudor, poſtquam res latiùs euagata eſt: ita ingratos plures efficies, & [107] audaciores, [108] ſi numerare ſe cœperint. [109] Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid auarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis eſſe, quæ inuiſa ſunt? aut vllum ſupplicium grauius exiſtimas [110] publico odio? Pœna eſt, quòd

XVI.

XVII.

95. TVRBAM SORD.] *Gregem fœneratorum.*

CAP. XVI. 96. MVLTITVDO.] *Noſter De Clem. 1. cap.* XXII. Facit enim conſuetudinem peccandi, multitudo peccantium: & minùs grauis nota eſt, quam turba damnatorum leuat. *Vide ibi alia huius ſententiæ.*

97. NON CONSVLVM.] *Quaſi tot maritos, quot*
C *annos numerent. Iuuenalis:*

Sic creſcit numerus, ſic fiunt octo mariti
Quinque per Autumnos.

Plures etiam illa apud Martialem, quæ pænè tot quot dies: Aut minus, aut certè vix iâ vigeſima lux eſt,
Et nubit decimo iam Teleſina viro.

Diuortijs quidem modum Auguſtus impoſuerat (in Suetonio:) ſed, vt videmus, libido & licentia euicerant: atque vt Tertullianus ait, Repudium iam votum erat, quaſi matrimonij fructus: *Apologet. cap.* VI.

98. EXEVNT.] *A viro, quem habent: ab vno coniugio, noui cauſsâ.*

99. NVBVNT.] *Amarè dictum. finis coniugij eſt, iungi: hæ habent, ſolui.*

100. ACTA.] *Nam in acta referebantur, vt rata*
D *& legitima eſſent: quod docui in* v. *Ann. Taciti.*

101. IRRITET.] *Qui incitatur ſcilicet eoipſo, quod non licet. Habere vult, quam alter habet: ipſe per iniuriam, ille per legem. Praua libido hoc habet. vt libidinum magiſter poëta:*

Quod licet, ingratum eſt: quod non licet, acriùs vrit.

Iterum:

Quiquid ſeruatur, cupimus magis, ipſaque furem
Præda vocat.

Martialis iocoſum exemplum:

Mæchus es Aufidiæ, qui vir Ceruine fuiſti;
Riualis fuerat qui tuus, ille vir eſt.
Cur aliena placet tibi, quæ tua nõ placet vxor?
Numquid ſecurus non potes hoc facere?

102. VNVM ADVLTERORVM.] *Hem, bona verba. Itáne tunc mores? ſed attolli quædam ab eo in his talibus, declamatorio more, ſcimus.*

103. NISI AD ALIVM.] *Hæc caliginoſa ſunt. diſtinctio dederit aliquam, ſi fortè, lucem:* niſi ſingulis diuiſit horas? & non ſufficit dies omnibus. niſi ad alium. *Explico, niſi in ſellâ geſtata eſt ad vnum adulterum, ſed obiter vidit, apud alium diutius manſit. Ita quaſi curſim adulteros obibat, & viſebat, Sed libri tamen conſenſu habent,* apud alium, *& noſtra iſta lectio eſt à Mureto. An aliud latet? nam meus liber,* geſta eſt, *non* geſtata: *voluiſſem,* comeſſata eſt, *ſi faueret ſcriptura: nunc coronam ego offero, alius capiti imponat.*

104. INFRVNITA.] *Inſulſa, fatua. dico De Vitâ beatâ, cap.* XXIII.

105. ANTIQVA.] *Priſcis & exoletis moribus. ruſtica aliqua, & Sabina.*

106. VNIVS ADVLT.] *Non mutem quod eſt in libris,* vnum adulterium. *Pro hoc more Martialis illa vxor, de quâ ipſe:*

Vt mœchum patiar rogat vxor, Galle, ſed vnũ.
Huic ego non oculos eruo Galle duos?

107. AVDACIORES.] *Libri,* auctiores. *ſed malim editum. Nam audaciam à numero ſumpturi erãt.*

108. SI NVMERARE.] *In ſimili re, ipſis verbis vtitur De Clem. 1. cap.* XXIV. Apparuit quantum periculum immineret, ſi ſerui noſtri numerare nos cœpiſſent.

CAP. XVII. 109. QVID ERGO?] *Hoc capiendum, quaſi reſponſio & relatio ad illud prius. Obiiciebat ille, Quid ergo? ingrati impuniti? ἐμμέτρως reſpondet, Quid ergo? nonne & impij impuniti ſunt, & alij?*

110. PVBLICO ODIO.] *Apud Ciceronem leci ſimiles, in Clodium, Piſonem, Antonium. Et reuerà, animo in quo ſcintilla honeſti, & ſenſus famæ, nihil triſtius aut acerbius odio & deteſtatione communi.*

III. ACIE

quòd non audet ab vllo beneficium accipere, quòd non audet vlli dare, quòd omnium A
designatur oculis, aut designari se iudicat: quòd intellectum optimæ rei ac dulcissimæ
amisit. An tu infelicem vocas, qui caret [111] acie oculorum, cuius aures morbus obstru-
xit? non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes ingratorum
omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficij conscientia: denique satis
hæc ipsa pœna magna est, quòd rei (vt dicebam) iucundissimæ fructum non percipit.
At quem iuuat accepisse, æquali perpetuaque voluptate fruitur: & animum eius à quo
accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, in-
gratum semel. Comparari autem potest vtriusque vita. cùm alter tristis sit & solicitus,
qualis esse infitiator, ac fraudulentus solet; apud quem non parentum qui debet, honor
est, non [112] educatoris, non præceptorum: alter lætus, hilaris, occasionem referendæ
gratiæ exspectans, & ex hoc ipso affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quo-
modo [113] decoquat, sed quemadmodum plenius vberiusque respondeat; non solùm pa-
rentibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si à seruo suo benefi- B
XVIII. cium accepit, æstimat non à quo, sed quid acceperit. Quamquam quæritur à qui-
busdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare seruus domino possit? Sunt enim qui ita
[114] distinguant, Quædam beneficia esse, quædam officia, quædam ministeria. Benefi-
cium esse, quod alienus det: alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium
esse filij, vxoris, & earum personarum, quas [115] necessitudo suscitat, & ferre opem iubet.
Ministerium esse serui, quem condicio sua eo loco posuit, vt nihil eorum quæ præstat,
* [116] imputet superiori. [117]* Propterea seruos qui negat dare aliquando beneficium, igna-
rus est iuris humani. refert enim cuius animi sit, qui præstat, non cuius status. Nulli
præclusa virtus est, omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos,
seruos, reges, & exsules. non eligit domum, nec censum; nudo homine contenta est.
Quid enim erat tuti aduersus repentina, quid animus magnum promitteret sibi, si
[118] certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino; nec regi
[119] quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quis teneatur impe- C
rio, si summo tenetur? Nam si seruo, quo minùs in nomen meriti perueniat, necessitas
obest, & patiendi vltima timor: idem istud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui du-
cem: quoniam, quamquam sub [120] dispari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regi-
bus suis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Potest seruus iustus esse, potest
fortis, potest magnanimus: ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc virtutis est.
adeoque dominis serui beneficia possunt dare, vt ipsos sæpe [121] beneficia sua fecerint.

Non

111. ACIE OCVL.] *Cicero De aruſp. reſp. in Clodium:* An tibi luminis obesset cæcitas plus, quàm libidinis? ne id quidem sentis, conniuentes illos oculos abaui tui magis optandos fuisse, quàm hos flagrantes sororis? *Certè mentis illa cæcitas, vltimum suppliciorum.*

112. EDVCATORIS.] *Potiùs*, educatorum.

113. DECOQVAT.] *Fidem non soluat, rem creditori minuat & absumat.*

CAP. XVIII. 114. DISTINGVANT.] *Pulchrè, & notabiliter.*

115. NECESSITVDO.] *Festi nota huc facit:* Necessarios esse, vt Gallus Ælius ait, qui aut Cognati, aut Adfines, & in quos necessaria Officia conferuntur, præter ceteros. *Ille duos gradus Necessitudinis, tertium etiam Corn. Fronto facit, Meritorum.* Necessitudo, *inquit*, est vel sanguinis, vel meritorum, cum præceptoribus, cum amicis.

116. IMPVTET.] *In rationibus eius ponat. possit inscribere, vel expensum referre.*

117.* PROPTEREA.] *Libri scripti*, præterea. *Neque illud, aut hoc, aptè nectitur prioribus, & omnino aliquid deest. nempe pars illa prior, quâ disputatur, An seruus beneficium domino conferat? Seneca nunc ait, & post rationem vnam alteramve, hanc etiam addit. Ergo rectè*, Præterea.

118. CERTAM.] *In se stabilem, se contentam & nixam.* D

119. QVISQVAM SVO.] *Si scriptum*, quisquam subditus; ἰσόκωλος *magis & expressa sententia esset.*

120. DISPARI TIT.] *Non enim serui, sed subditi aut milites dicuntur: & tamen ius vitæ necisq. in illos habent, Rex aut Imperator.*

121. BENEFICIA SVA.] *Ego non damno, imò rectè & argutè dicitur: sicut illud*, Beneficia sua amare. *id est, Beneficiarios suos, & de quibus benè meritus fuerit. Prisci tamen libri*, beneficij sui: *nec id malè. Suetonius Tiberio:* per quosdam beneficij sui centuriones. *Iterùm Claudio:* Commeatus à Senatu peti solitos, beneficij sui fecit. *Prius tamen illud* ἰμφατικώτερον, *& impressius dicetur.*

CAP.

A Non est dubium, an seruus beneficium dare possit cuilibet: quare ergo non & domino suo possit? Quia non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi de- XIX.
derit. Alioqui quotidie dominum suum obligat: peregrinantem sequitur, ægro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamen ista, quæ alio præstante beneficia dicerentur, præstante seruo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, cùm illi liceret & non dare: seruus autem non habet [122] negandi potestatem: ita non præstat, sed paret, nec id se fecisse iactat, quod non facere non potuit. Etiam sub istâ lege vincam, & eò perducam seruum, vt in multa liber sit. Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem seruum pro salute domini sui, sine respectu suæ dimicantem & confossum vulneribus, reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram suâ morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem, vt secreta domini prodat, nullâ tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, auertisse quantum potuerit,
B suspiciones quærentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia seruus est? Vide ne eò magis sit, quò rarius est exemplum virtutis in seruis: eoque gratius, quòd cùm ferè inuisa imperia sint, & omnis necessitas grauis, commune seruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideò beneficium non est, quia à seruo profectum est: sed ideò maius, quia deterrere ab illo nec seruitus quidem potuit. Errat, si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere: pars XX.
melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt, & [123] adscripta dominis: mens quidem sui iuris. quæ adeò libera & vaga est, vt ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minùs impetu suo vtatur, & ingentia agat, & in infinitum [124] comes cælestibus exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit: interior illa pars [125] mancipio dari non potest. Ab hac quidquid venit, liberum est. non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt. Quædam XXI.
C sunt quæ leges nec iubent, nec vetant facere: in his seruus materiam beneficij habet. Quamdiu præstatur, quod à seruis exigi solet, ministerium est: vbi plus quàm quod seruo necesse est, beneficium. Vbi in [126] affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid, quod dominus præstare seruo debeat, vt [127] cibaria, [128] vestiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulsit, liberaliùs educauit, [129] artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium est. Idem, econtrario, fit in personâ serui. Quidquid est quod seruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate præstatur, beneficium est: si modò [130] tantum est, vt hoc vocari potuerit, quolibet alio præstante.
Seruus (vt placet Chrysippo) perpetuus [131] mercenarius est. Quemadmodum ille be- XXII.
neficiũ dat, vbi plus præstat quàm quod [132] operis locauit: sic seruus vbi beneuolentiâ erga dominum fortunæ suę modũ transiit, & altius aliquid ausus, quod etiam [133] feliciùs nato

D

CAP. XIX. 122. NEGANDI POT.] *Imò nec voluntatem, nec personam aut caput habet: iuris ciuilis quidem inuentiunculis & phrasibus.*

CAP. XX. 123. ADSCRIPTA.] *Addicta dominis. emptionum tabulis mancipata.*

124. COMES CÆL.] *Sidera sequatur, aut præeat. Admentem & cogitationem referendum. Adde suprà, lib. II. cap. XXIX.*

125. MANCIPIO.] *Iuris verbum. quod proprietatem, dominium, & quasi ea quæ manu capiuntur tenenturq;, notat.*

CAP. XXI. 126. AFFECTVM.] *Quo propriè constat beneficium.*

127. CIBARIA.] *Dimensa sua, & Iusta.*

128. VESTIARIVM.] *Pecuniam, quæ pro veste datur. Adde cap. VIII. De Tranquill.*

129. ARTES.] *Quod multi fecêre. & ab iis dominis Plautus, Terentius, Epictetus ipse manauit.*

130. TANTVM.] *Nec enim minima præstatio, beneficium.*

CAP. XXII. 131. MERCENARIVS.] *Qui operas mercede locat, μισθωτός, μισθοφόρος. Duo genera: sunt liberi, sunt serui. Hîc de liberis capiendum. sed vt illi, aiebat Chrysippus, operas suas in diem, aut tempus, locant: sic de seruis sentiendum, liberos esse, dumtaxat perpetuâ nobis operâ obstrictos. De ipsis Mercenariis seruis, infrà lib. VI. cap. V.*

132. OPERIS.] *Atqui dominus opus locat, mercenarius conducit. Itaque cùm in libris* operas *exstet: haud inuitus Mureto assentiar legenti,* quàm ad quod operas locauit.

133. FELICIVS NATO.] *Libero, ingenuo, nobili.*

134. QVID

nato decori esset, & spem domini anteceſſit, beneficium est intra domum inuentum. A
An æquum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, iraſcimur: non haberi gratiam,
si plus debito solitoque fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? vbi dici potest.
[134] Quid si nollet? Vbi verò id præstat, quod nolle licuit, voluisse laudandum est. Inter
se contraria sunt, beneficium & iniuria. Potest dare beneficium domino, si à domino
iniuriam potest accipere: atqui de iniuriis dominorum in seruos, [135] qui audiat, positus
est, qui & sæuitiam & libidinem, & in præbendis ad victum necessariis auaritiam com-
pescat. Quid ergo? Beneficium dominus à seruo accipit? imò homo ab homine. Deni-
que quod in illius potestate fuit, fecit: beneficium domino dedit: ne à seruo acceperis,
[136] in tuâ potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis
cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & dissimilia, & quædam inter se
[137] contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, seruauit periturum: &
hoc si parùm est, [138] pereundo seruauit. alius mortem domini [139] adiuuit, alius [140] de-
XXIII. cepit. Claudius Quadrigarius in duodeuicesimo annalium tradidit, cùm obside- B
retur [141] Adrumentum, & iam ad summam desperationem ventum esset, duos seruos
ad hostem transfugisse, & [142] operæ pretium fecisse. [143] Deinde vrbe captâ, passim dis-
currente victore, illos per nota itinera ad domum in quâ seruierant, præcucurrisse, & do-
minam suam ante se egisse: & quærentibus quænam esset, dominam, & quidem crude-
lissimam [144] ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros,
summâ curâ celasse, donec hostilis ira consideret. deinde, vt satiatus miles [145] ad Roma-
nos mores citò rediit: illos quoque ad suos rediisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Ma-
numisit vtrumque cuestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vi-
tæ necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari. Aliter enim ser-
uata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuisset: sic seruata, nobilis fabula, & exem-
plum [146] duarum vrbium fuit. In tantâ confusione captæ ciuitatis, cùm sibi quisque
consuleret, omnes ab illâ præter transfugas fugerunt. At hi, vt ostenderent quo animo
facta esset prior illa transitio, à victoribus ad captiuam transfugerunt, personam [147] par- C
ricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domi-
na occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, [148] non est, dico, seruilis
animi,

134. QVID SI NOLLET?] *Herile & minax verbum: cui adhæret, & intellegi datur*: cogam, malo doctus faciet.

135. QVI AVDIAT.] *Præfectus vrbis. opinor ab ipso Augusto esse: etsi Hadriano tribuitur, quòd* seruos à dominis vetuit occidi, eosque iussit damnari per iudices, si digni essent. *Ita Spartianus in eius vitâ. Nempe rettulit, aut roborauit & ampliauit ius illud vetus. Nam & addidit*, Ne lenoni aut laniſtæ venderentur, causâ non præsitâ.

136. IN TVA POT.] *Callidè. nam innuit, fac liberum, manumitte.*

137. CONTRARIA.] *Vt vitam & mortem dare, quæ subiungit.*

138. PEREVNDO.] *Suâ vitâ, eius redemit.*

139. ADIVVIT.] *Vt C. Vettij seruus, de quo infrà.*

140. DECEPIT.] *Vt L. Domitij, de quo item infrà.*

CAP. XXIII. 141. ADRVMETVM.] *Mureti lectio: nam prisca omnis* Grumentum. *Atque istud in Italiâ in Lucanis esse, Liuius, Florus, Appianus, Ptolemæus dicunt. Quid, quod Macrobius in hoc ipso facto, ita nominat? Sed impulit Muretum mutare, credo, quòd mox de* Romano milite *sequitur. Quid ergo? nonne bello Punico hostilia multa Italiæ loca, & in eo præsertim tractu? itaque ego teneam.*

142. OPERÆ PRET.] *Sunt ipsa Claudij verba, non ambigo. Pretium operæ, id est, condignam mercedem labore & periculo suo cepisse. Ita Liuius initio operis*: Facturúsne operæpretium sim.

143. DEINDE.] *Credam veriùs distingui, & antiquâ compositione*: operæpretium feciſſe deinde. Vrbe captâ.

144. AD SVPPLICIVM.] *Eadem Macrobius, 1. Saturn. cap. XI.*

145. AD ROM. MORES.] *Mites & modestos.*

146. DVARVM VRBIVM.] *Quarum? Grumenti, & Romæ, ait Gruterus: quia vtraque potuit æmulari. Sed cur non plurium etiam vrbium? cur non orbis? Muretus ait librum aliquem (fide hoc eius sit)* duarum, *habuisse tantùm: itaque ex eo faciendum prorsus*, dominarum. *Hoc ita placuit, vt & in textum receperit: sed profectò eiiciendum. Quod exemplum hic dominabus? quiane vna seruata? quid imitentur? seruorum tota laus est, vt scimus. Ego verò coniicio, & mihi certè approbo, fuisse*: exemplum duraturum. *Nihil à scriptura abeo: sensum ipsum Senecæ tango. Illa, inquit, sic seruata, nobile & scriptis sæculisq. consecratum exemplum est.* D

147. PARRICIDARVM.] *Quasi dominam ad supplicium raperent.*

148. NON EST.] *Libri mei*: non dico. *Omnino lego*: non, dico, est. *Illa insertio & repetitio, valdè affirmant.*

CAP.

A animi, egregium factum famâ sceleris emisse. C. Vettius, prætor Marsorum, ducebatur ad Romanum [149] imperatorem. Seruus eius gladium militi ipsi, à quo trahebatur, eduxit, & primùm dominum occidit: deinde, *Tempus est*, inquit, *me & mihi consulere: iam dominum manumisi*: atque ita se vno ictu transiecit. Da mihi quemquam, qui magnificentiùs dominum seruarit. Corsinium Cæsar obsidebat: tenebatur inclusus Do- XXIV.
mitius. Imperauit medico, eidemque [150] seruo suo, vt sibi [151] venenum daret. Cùm tergiuersantem videret: *Quid cunctaris*, inquit, *tamquam tuâ in potestate totum istud sit? mortem rogo* [152] *armatus*. Tum ille promisit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cùm sopitus esset, accessit ad filium eius: *Iube me*, inquit, *adseruari, dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim.* Vixit Domitius, & seruatus à Cæsare est: prior tamen illum seruus seruauerat. Bello ciuili, proscriptum dominum seruus XXV.
absconditi: & cùm [153] anulos eius sibi aptasset, ac vestem induisset, speculatoribus occurrit: nihil se deprecari, quo minùs imperata peragerét, dixit: & deinde ceruicem porB rexit. Quanti viri est, pro domino eo tempore mori velle, quo erat [154] rara fides dominum mori nolle? in publicâ crudelitate mitem inueniri, in publicâ perfidiâ fidelem? cùm præmia proditionis ingentia ostendantur, præmium fidei, morte concupiscere? No- XXVI.
stri sæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæsare fuit accusandi frequens & pænè publica rabies, quæ omni ciuili [155] bello grauiùs togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium. nihil erat tutum: omnis sæuiendi placebat occasio. Nec iam reorum exspectabatur euentus, cùm esset [156] vnus. Cænabat Paulus prætorius in conuiuio quodam, imaginem Tiberij Cęsaris habens, [157] ectypam, & eminente gemmâ. Rem ineptissimam fecero, si nunc [158] verba quæsiero, quemadmodum dicam illum matellam sumpsisse. Quod factum, simul & [159] Maro, ex notis illius temporis vestigatoribus, notauit. At seruus eius cui nectebantur insidiæ, ei ebrio anulum extraxit. & cùm Maro conuiuas testaretur, admotam esse [160] imaginem obscœnis, & iam [161] subscriptionem componeret: ostendit in [162] manu suâ seruus anulum.

Si quis

C

149. IMPERATOREM.] *Mei libri*, imperium. *& meo animo sic lege. Ducebatur (notâ phrasi) ad mortem, ad supplicium: ducebatur autem, ad iussum Romanum. Euenisse hoc scias Sociali bello Italico: in quo vel præcipui perduellium, Marsi.*

CAP. XXIV. 150. SERVO.] *Nam diu medicina Romæ apud libertos aut seruos, vt ingenuis parùm digna. Iulius Cæsar primus decus addidit, & ciuitate eos donauit: qui liberi nempe, & exteri essent. Augustus deinde, in honorem Antonij Musæ, immunitatem.*

151. VENENVM.] *Vide Plinium lib. VII. cap. LIII. Suetonium in Nerone, cap. III. qui tamen paullo aliter referunt: at consentit cum Senecâ magis Plutar-*
D *chus, in Cæsare.*

152. ARMATVS.] *Quasi dicat, iamnunc inferre eam mihi tibiq; possum. Arma ecce, & gladius.*

CAP. XXV. 153. ANVLOS.] *In Appiano IV. Ciuil. in Valerio VI. cap. VIII. in Macrobio. Anulos autem vestemq; sumit, tamquam ingenuus & Senator: vt sic pro hero se approbaret.*

154. RARA FIDES.] *Quidni rara? nam præmiis inducebantur, ad dominos prodendos vel occidendos, & qui fecisset ac caput retulisset, præmium capiebat libertatem, & dena millia drachmarum, itemque ciuitatem: Appianus.*

CAP. XXVI. 155. BELLO GRAVIVS.] *Tacitus non semel ostendit & queritur*, pacem quouis bello sæuiorem.

156. VNVS.] *Exitialis omnibus; & accusari, damnari erat.*

157. ECTYPAM.] *Meus liber*, ectypâ, *disertè: vt ad gemmam ipsam referatur. Plinius* XXXVII. Hæ sunt gemmæ, quæ ad ectypas sculpturas aptantur. *Ectypa igitur gemma, expressa & effigiata.*

158. VERBA QVÆS.] *Ne sordidis scilicet illis & communibus vtar*, matulam sumere.

159. MARO.] *Qui Tacito tamen non nominatur, quod sciam.*

160. IMAGINEM OBSC.] *Tamquam in eo Impietas, & læsa maiestas, quòd sacra Principis imago ad partes pudendas iuisset. O flebiles ineptias! de quibus Suetonius Tiberij cap. LVIII.* Capitale fuisse, circa Augusti simulacrum seruum cecidisse, vestem mutasse, nummo vel anulo effigiem impressam latrinæ aut lupanari intulisse. *Quin Philostratus narrat*, damnatum quemdam, quòd seruum verberasset, qui Denarium cum effigie Cæsaris apud se habebat.

161. SVBSCRIPTIONEM.] *Non eo sensu, quo Asconius in Diuinatione notat*, Subscriptores *secundarios quosdam accusatores, & socios præcipui illius esse: sed hic ipsam accusationem notat. quia qui deferebant, libello id faciebant, atque ei subscribebant. Eo sensu noster in Ludo, de morte Claudij*: Postulat nomen eius recipi, edit subscriptionem. *Vide & Brissonij Lexicon, in verbo subscribere.*

162. MANV SVA.] *Ergo non in Domini fuisse: & falsum Maronem arguebat.*

XXVII. Si quis hunc seruum vocat, & illum [163] conuiuam vocabit. Sub diuo Augusto A nondum hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta. Rufus, vir ordinis senatorij, inter cænam optauerat, ne Cæsar saluus rediret ex eâ [164] peregrinatione quam parabat: & adiecerat, *Idem omnes & [165] tauros & vitulos optare.* Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primùm diluxit, seruus qui cenanti [166] ad pedes steterat, narrat quæ inter cænam ebrius dixisset. hortatur, vt Cæsarem occupet, atque ipse se deferat. Vsus consilio, [167] descendenti Cæsari occurrit. & cùm [168] malam mentem habuisse se pridie iurasset, id vt [169] in se & filios suos recideret, optauit: & Cæsarem, vt ignosceret sibi rediretque in gratiam secum, rogauit. Cùm dixisset se Cæsar facere: *Nemo*, inquit, *credet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaueris*: petitq; non fastidiendam à propitio summam: & impetrauit. Cæsar ait: [170] *Meâ caussâ dabo operam, ne vmquam tibi irascar.* Honestè Cæsar, quòd ignouit, quòd liberalitatem clementiæ adiecit. Quicumque hoc audiuerit exemplum, necesse est Cæsarem laudet, sed cùm seruum antè laudauerit. Num exspectas, vt tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis. pecuniam pro B

XXVIII. libertate eius Cæsar numerauerat. Post tot exempla num est dubium, quin beneficium aliquando à seruo dominus accipiat? Quare potiùs persona rem minuat, quàm personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademque origo. nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines [171] in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine, ac multis [172] stemmatum illigata flexuris, in parte [173] primâ ædium collocant: noti magis, quàm nobiles sunt. Vnus omnium parens [174] mundus est: siue per splendidos, siue per sordidos gradus, ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non est, quòd te isti decipiant; [175] qui cùm maiores suos recensent, vbicumque [176] defecit nomen illustre, illicò deum fingunt. Neminem despexeris, etiam si circa illum obsoleta sunt nomina, & paùm indulgente adiuta fortunâ.

[177] Siue

163. CONVIVAM.] *Maronem. indignum eo nomine, qui cædes & accusationes ibi machinabatur.*

CAP. XXVII. 164. PEREGRINATIONE QVAM.] *Verbum hic meus liber inserit*, peregrinatione ille.

165. TAVROS.] *Iocosè. quia iis periculum ab immolatione: & grandi numero peribant, cùm saluus ille rediisset. Similis iocus in Ammiani* XXV. *de Iuliano:* Æstimabatur, si rediisset de Parthis, boues iam defuturos. Marci illius similis Cæsaris, in quem id accepimus dictum: Οἱ λῴονοὶ βόες μάρκωτοῦ καίσαρος· Ἂν σὺ νικήσῃς, ἡμεῖς ἀπωλόμεθα: Albi boues Marco Cæsari. Si tu viceris, nos perimus.

166. AD PEDES.] *Domini, atque etiam lecti, si ille imus iaceret. Si medius, aut summus; tum ad latus posticum lecti stetisse, ad iacentium pedes, opinandum: id est, ponè dominum. Martialis inde iocus:*

Omnia cùm retrò pueris obsonia dones,
Cur non mensa tibi ponitur A pedibus?

167. DESCENDENTI.] *E palatio in forum.*

168. MALAM MENT.] *Sollennia verba in satisfactione. Tibullus:* Et se iurabit mente fuisse malâ: *id est, parùm suâ & sanâ.*

169. IN SE ET FILIOS.] *Superstitio in votis aut imprecatione. si irrita esse non possent; tunc in se ea potiùs reuocabant, aut in alium deriuabant. Tibullus:*

Et mala siqua tibi dixit dementia nostra,
Ignoscas. capiti sint precor illa meo.

Noster lib. IV. *infrà, cap.* XXXI. Siquid mali dixi, mihi & capiti meo.

170. MEA CAVSSA.] *Facetè. Nam ego luere debeo tuam vicem, & pecuniam à me dare. Qui lædunt,* C *mulctari solent; ego, qui lædor.*

CAP. XXVIII. 171. IN ATRIO.] *Romanus ritus, quem fusè explicaui* I. *Elect. cap.* XXIX.

172. STEMMATVM.] *Plinius* XXXV. *cap.* II. Stemmata verò lineis discurrebant ad imagines pictas. *Erant minores, & rotundæ imagines, quæ ad latera adsitæ genus illius maternũ, aut & propinquos notabant: illius inquã præcipui, cuius imago. Statius:*

Non tibi clara quidem senior placidissime gentis
Linea, nec proauis demissum stemma.

173. PRIMA.] *In atrio, vbi salutatores & clientes excipiebantur. Ideò ibi, omnibus aduentoribus ostentui.*

174. MVNDVS.] *Cælum. nam Stoicâ sententiâ,* D *ex illo animæ, & è sideribus. Seneca epist.* XLIV. *in hac ipsâ re*: Omnes, si ad primam originem reuocentur, à diis sunt.

175. QVI CVM.] *Ita continuaui, & in parte sententiam iuui, ex libris.*

176. DEFECIT.] *Hic Apollo me deserit. Libri ferè habent*: vbicumque nomen illustre fecit illo dominium fingunt. *Meus*, dominia: *vnus atque alter*, illo Deum fugiunt, *aut* fulgiunt. *Mihi non displiceat*, vbicumque nomen illustre defecit, in loco Deum fingunt: *aut* Deum fulciunt. *Quasi dicat. quid isti vani se iactant, & Deum alibi auctorem originis inculcant: cum omnes à Diis simus? Defecit autem nomen illustre, in capite & origine: quam ferè solent ad deos referre.*

177. SIVE

A [177] Siue libertini ante vos habentur, siue serui, siue [178] exterarum gentium homines: erigite audacter animos, & quidquid in medio sordidi iacet, transilite. exspectat vos [179] in summo [180] magna nobilitas. Quid superbiâ in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia à seruis indignemur accipere, & sortem eorum spectemus, obliti meritorum? Seruum tu quemquam vocas, libidinis & gulæ seruus, & adulteræ, imò adulterarum commune mancipium? Seruum vocas [181] quemquâ tu? Quò tandem ab istis [182] gerulis raperis, [183] cubile istud tuum circumferentibus? quò te penulati isti [184] in militum & quidem non vulgarem cultum subornati? quò, inquam, te isti efferunt? ad ostium alicuius [185] ostiarij, ad hortos alicuius, [186] ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium à seruo tuo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est. Quæ est tanta animi discordia? eodem tempore seruos despicis, & colis. Imperiosus intra limen atque impotens, humilis foris: & tam contemptus, quàm contemnens. Neque enim vlli magis abiiciunt animos, quàm qui improbè tollunt: nulliq́ue ad cal-
B candos alios paratiores, quàm qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

Dicenda hæc fuerunt, ad contundendam insolentiam hominum ex fortunâ pendentium, vindicandumq́; ius beneficij dandi à seruis, vt à filiis quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quàm acceperint? Illud conceditur, multos filios maiores potentioresq́ue exstitisse, quàm parentes suos: æquè & illud, meliores fuisse. Quod si constat, potest fieri, vt meliora tribuerint: cùm & fortuna illis maior esset, & melior voluntas. Quidquid, inquit, est, quod dat patri filius, vtique minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita numquam beneficio eius vincitur, [187] cuius beneficium est ipsum, quòd vincitur. Primùm, quædam initium ab aliis trahunt, & tamen initiis suis maiora sunt. nec ideò aliquid non est maius eo à quo cœpit: quia non potuisset in tantum procedere, nisi cœpisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina, omnium rerum caussa sunt: & tamen minimæ partes sunt eorum quæ gignunt. Adspice Rhenum, adspice Euphratem,
C omnes denique inclytos amnes: quid sunt, si illos illic vnde effluunt, æstimes? Quidquid est quo timentur, quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle radicem. nemora non surgent; nec tanti montes vestientur. Adspice trabes, siue proceritatem æstimes, altissimas, siue crassitudinem spatiumq́ue ramorum, latissimè fusas: quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibrâ complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa vrbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis iacta sunt, latent. Idem in ceteris euenit: principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quidquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset: sed non ideò quidquid consecutus sum, minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili ac militari industriâ merui: numquid tamen ideò maximis operibus præferes nutricis officium? At quid interest, cùm æquè sine patris beneficio,

D 177. SIVE LIBERTINI.] *Ita dispunximus, & vos (auctore meo libro) non* nos *scripsimus: ac sententiæ dedimus lucem.*

178. EXTERARVM.] *Id est, Ovis, siue libertinis geniti, siue seruis, siue & peregrinis: attollite animos, & cælum auctorem cogitate.*

179. IN SVMMO.] *In primâ origine.*

180. MAGNA NOBIL.] *Quæ? illa cælestis.*

181. QVEMQVAM TV?] *Addidi à meo libro: & repetitio illa acris est, & pungit.*

182. GERVLIS.] *Lecticariis, qui humeris ferebant.*

183. CVBILE.] *Lecticam. nam in eâ iacebant, & cubabant.*

184. IN MILITVM.] *Nam Panula militum vestis. & quidem honestiorum paullo, colore rufo. Martialis:*

Roma magis fuscis vestitur, Gallia rufis,
Et placet hic pueris militibusq́ue color.

Vide nos, 1. Elector. cap. de Lecticâ: etsi de militum puniceâ veste plura etiam sint dicenda, in loco.

185. OSTIARII.] *Vilissimi serui, sed cui ob potentem dominum, vel placentem dominam, vt molles aditus habeas, adularis.*

186. NE ORDINAR.] *Iterùm de seruo, & quidem vili: qui* Vicarius *alterius esset. Nam* Ordinatij, *primi serui. Vide epist* CX.

CAP. XXIX. 187. CVIVS BENEF.] *Vinci beneficio à patre manauit, quia ipse qui vincit, id est filius, à patre.*

XXX. ficio, quàm sine nutricis, non potuerim ad vlteriora procedere? Quòd si initio A meo, quidquid iam possum, debeo: cogita non esse initium mei patrem, ne auum quidem. Semper enim erit vlterius aliquid, ex quo originis proximæ origo descendat. Atqui nemo dicit me plus debere ignotis, & vltra memoriam positis maioribus, quàm patri: plus autem debeo, si hoc ipsum quòd genuit me pater meus, maioribus suis debet. [188] Quidquid præstiti patri, etiam si magnum est, infra æstimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Isto modo, etiam si quis patrem meum ægrum ac moriturum sanauerit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud [189] verius sit æstimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum virium, meæ voluntatis. Illud quòd natus sum, per se intuere quale sit: animaduertes exiguum & incertum, & boni maliq́ue communem materiam. sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideò maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem, & ad summam prouexi dignitatem, & principem vrbis suæ feci: nec tantùm rebus à me gestis nobilitaui, sed ipsi quoque gerenda- B rum ingentem ac facilem, nec tutam minùs, quàm gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad se animos rapit, congessi: & cùm supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quòd ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. sed si ad benè viuendum minima portio est viuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis commune est; noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficiis, [190] etiamsi non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vitâ reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cùm ego dederim sentienti, sentiens me dare: cùm vitam tibi non [191] voluptatis meæ causâ, aut certè per voluptatem dederim: cùm tanto maius sit retinere spiri-
XXXI. tum, quàm accipere, quanto leuius [192] mori ante mortis metũ. Ego vitam dedi statim illâ vsuro: tu nescituro, an viuerem. ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dedisti, vt mori possem. ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, [193] onus alienum. Vis scire, quàm non sit magnum beneficium, vitam sic C dare? [194] si exposuisses, nempe iniuria erat genuisse. Quo quidem colligo, minimum esse beneficium, patris matrisq́ue concubitum: nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerent. Non est bonum viuere, sed benè viuere. At benè viuo: sed potui & malè. ita hoc tantùm est tuum, quod viuo. Si vitam imputas mihi per se, nudam, egentem consilij, & id vt magnum bonum iactas: cogita te mihi imputare muscarum ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam, quàm bonis artibus me studuisse, vt cursum ad rectum iter vitæ dirigerem: in ipso beneficio tuo, maius quàm quod dederas, recepisti. Tu enim me mihi rudem & imperitum de-
XXXII. disti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes. Aluit me pater. si idem præsto, plus reddo: quia non tantùm ali se, sed à filio ali gaudet, & maiorem ex animo meo, quàm ex ipsâ re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantùm meum peruenerunt. Quid si quis intantum processit, vt aut eloquentiâ per gentes enotescceret, aut iustitiâ, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasq́ue natalium suorum clarâ luce discuteret: non inæstimabile in parentes suos beneficium D contulit? An quisquam Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios, nosset? Sophroniscum Socrates exspirare non patitur. Ceteros enumerare lon-

CAP. XXX. 188. QVIDQVID PRÆST.] *Sunt verba aduersarij, & ita capienda.*

189. VERIVS.] *Aequius.*

190. ETIAMSI NON.] *Pro his verbis, libri scripti:* sed etiam sine tuis. *Quæ lectio falsam sententiam habet: sed reformari molliter potest,* sed & non.

191. VOLVPTATIS.] *Vti parentes.*

192. MORI.] *Acutè extenuat beneficium paternum, & suum auget. Sicut leuius est mori, priusquàm timeas mori, nempe in infantiâ aut pueritiâ, sic maius æstimandum retinere aliquem in vitâ, cuius sensum iam habet, quàm dare eam non sentienti.*

CAP. XXXI. 193. ONVS ALIEN.] *Scilicet matris, quæ in vtero gestauit.*

194. SI EXPOS.] *Argumentatur. Sola genitura haud multum. quia si post eam exposuisses (crebrum illo æuo) verterat hoc ipsum beneficium in iniuriam: non ergo per se maximum est, cui opus educatio, & alia accedant.*

CAP.

A longum est, qui viuunt ob nullam causſam aliam, quàm quòd illos liberorum eximia virtus tradidit posteris. Vtrùm maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne post Agrippam quidem [195] notus: an patri dedit Agrippa, [196] nauali coronâ insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus? qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quæ & priorem magnificentiam [197] vincerent, & nullâ posteà vincerentur? Vtrùm Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum [198] vmbra adoptiui patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma ciuilia, vidisset securę paci præsidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se, potuisse illum virum in domo suâ nasci? Quid nunc ceteros persequar, quos iam consumpsisset obliuio, nisi illos filiorum gloria è tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quàm à patre acceperat: sed an possit aliquis maiora reddere. Etiamsi quę retuli exempla, nondum satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum [199] supermicant:
B capit tamen hoc natura, quod nondum vlla ætas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non possunt, plura in vnum congesta superabunt.

Seruauit [200] in prælio patrem Scipio, & [201] prætextatus in hostes [202] equum concita- XXXIII
uit: parùm est, quòd vt perueniret ad patrem, tot pericula [203] maximos duces cùm maximè prementia contempsit, tot oppositas difficultates; quòd ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quòd annos suos transiliuit. Adiice, vt idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentium eripiat: vt alterum illi consulatum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, vt pauperi raptas belli iure opes tradat, & quod est militaribus viris speciosissimum, diuitem illum spoliis etiam hostilibus faciat. Si adhuc parùm est, adiice vt prouincias & extraordinaria imperia continuet: adiice vt dirutis maximis vrbibus, Romani imperij sine æmulo ad ortus occasusque venturi defensor & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adiiciat. [204] Dic Scipionis patrem: haud dubium est, quin gene-
C randi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipsi vrbi nescio, vtrùm maius præsidium afferens, an decus. Deinde, si hoc parùm est, finge aliquem tormenta XXXIV.
patris discussisse, finge in se transtulisse. Licet tibi inquantum velis extendere beneficia filij, cùm paternum munus & simplex sit, & facile, [205] nec danti voluntarium. Quid necesse est multis? dedit etiam, quibus dedisse se nescit. In quo [206] consortem habet, in quo spectauit [207] legem patriam, [208] præmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem, omnia potiùs quàm eum cui dabat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an maius aliquid dederit quàm acceperat: cùm vitam beatam

CAP. XXXII. 195. NOTVS.] *De hac ignobilitate Agrippæ, Seneca pater lib.* II. *Controu.* IV.

196. NAVALI.] *E rostris nauium concinnatâ: quam duo mortalium M. Varro, & Agrippa acceperunt. Plinius* XVI. *cap.* IV.

D 197. VINCERENT.] *Nota de operibus Agrippæ, eorumq; inuicto splendore.*

198. VMBRA ADOPT.] *Iulij Cæsaris. Ad altas arbores aspectum, quæ magnitudine minores tegunt & inumbrant.*

199. SVPERMICANT.] *Veteres codices*, Superiniciunt.

CAP. XXXIII. 200. IN PRÆLIO.] *Ad Ticinum flumen, cum Annibale. Liuius* XXI. *Valerius, & alij: Plinij error est, lib.* XVI. *cap.* IV. *qui ad Trebiam scribit.*

201. PRÆTEXTATVS.] Iam pubescens, *vt Liuius loquitur*: vixdum annos puerilitatis egressus, *vt Valerius.*

202. EQVVM.] *Nam totum prælium illud equestre.*

203. MAXIMOS.] *Intellegit patrem ipsum Scipionem, & Romanos duces, qui premebantur, & (si licet dicere) cedebant, id est fugiebant.*

204. DIC SCIP.] *Pone nunc & adfer Scipionis illius patrem: quid præ his erit.*

CAP. XXXIV. 205. NEC DANTI.] *Imò verò voluntarium, obuio & communi sensu. Itaque libri*, sed danti. *Tota periodus confusa & tenebrosa, sic restituenda:* & facile. Sed voluntarium. Quid necesse est? ille multis dederit, c. q. d. s. nescit. *Inferitur obiectio. At enim voluntas paterna emicuit in te gignendo. Respondet: quid est opus? potest & sine tali certâ voluntate homo gigni, & ipse in alius semine genuerit.*

206. CONSORTEM.] *Vxorem. nec sine eâ genuit, aut sibi vni hoc beneficium inscribit.*

207. LEGEM.] *Quæ iussit ducere.*

208. PRÆMIA.] *Data ab antiquo patribus: honores, antecessiones, & talia. quæ postea lex Iulia & Papia immensum auxerunt.*

beatam patri reddiderit, acceperit tantùm vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quid- A
quid facis, quidquid præstare illi potes. Et præceptoris mei, quòd [209] institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen qui tradiderunt illa, transscendimus: vtique eos, qui prima elementa docuerũt. Et quamuis sine illis nemo quidquam assequi posset, non tamen quantumcumque quis assecutus est, infra illos est. multum, inter prima, ac maxima interest. nec ideò prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

XXXV. Iam tempus est quædam ex [210] nostrâ (vt ita dicam) monetâ [211] proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliquid melius, potest vinci: pater dedit filio vitam, est autem aliquid vitâ melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, si semel & iterùm liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quàm dedit: pater autem vitam dedit: potest ergo, si sæpius periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius beneficium accipere, quàm dedit. Qui beneficium accepit, maius accipit, quò magis eo indiget: magis autem indiget vitâ qui viuit, quàm qui natus non est, vt qui ne indigere quidem omnino possit: maius ergo bene- B
ficium accipit pater, si vitam à filio accepit, quàm filius à patre, quòd natus est. Patris beneficia vinci à filiis beneficiis non possunt. quare? quia vitam accepit à patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest. solet enim & medicus vitam dare: nec nautæ, si naufragum sustulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adiuuãdum esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quàm accepi: pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quæ illam tuerentur: filius patri si dedit vitam, dedit eam, quæ nullius desideraret auxilium, in hoc, vt permaneret: ergo maius beneficium accepit à filio

XXXVI. pater, qui vitam accepit, quàm ipse illi dederat. Hæc non destruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, imò etiam meliores. naturâ enim glorio- C
sa est virtus, & anteire priores cupit. alacrior erit pietas, si ad reddẽda beneficia cum vincendi spe venerit. Id si patribus idem [212] volentibus contigerit (quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono vincimur:) vnde certamen tam optabile, vnde tantam felicitatem parentibus, vt fateantur seipsos filiorum beneficiis impares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem damus liberis: & illos segniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos adiicere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuuenes. posita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideò vicerunt, quia occupauerunt. sumite modò animum, qualem decet, & deficere nolite, vt [213] vincatis optantes. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac

XXXVII. per vestigia sua ire ad victoriam sæpe iam partam ex parentibus, iubeant. Vicit Æneas patrem, ipse eius in infantiâ leue tutumque gestamen, grauem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se vrbis ruinas ferens, cùm complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadẽtem sarcinâ premeret: tulit illum per ignes, &, quid non pietas potest? pertulit, colendumque inter conditores Romani imperij po- D
fuit. Vicere [214] Siculi iuuenes, cùm Ætnâ maiore vi peragitatâ, in vrbes, in agros, in magnam

209. INSTITVTIS.] *Haud mutem. aliquis tamen diuinet*, in studiis.

CAP. XXXV. 210. NOSTRA MON.] *Stoicâ? an tuâ propriâ, ô Seneca? Credo illum hæc à se promere: priora ab Hecatone aut Chrysippo fuerunt.*

211. PROFERRI.] *Post hæc verba meus liber opt.* Siquid melius vitâ est. & à patre sola vita datur, potest beneficiis à filio vinci pater. *Tum deinde reliqua: nec ego vt spuria damnem, etsi tamen iterari post videntur.*

CAP. XXXVI. *In planam viam redit Seneca, ex illâ scruposâ & spinosâ.*

212. VOLENTIBVS.] *Omissa vox est, quæ in libris plerisque*, legibusque. *Dicas fuisse*, volentibus lætisque, *vel etiam* libentibúsque.

213. VINCATIS OPTANTES.] *Ita legendum. Claudianus:*

Adspice, completur votum, iam natus adequat
Te meritis, & quod magis est optabile, vincit.

CAP. XXXVII. 214. SICVLI.] *De quibus Strabo, Valerius, Solinus, Aelianus. Catanaos fuisse consentiunt, in nominibus variant. Claudiani etiam de iis epigramma est:*

Adspice

A gnam insulæ partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. [215] Dissedisse creditum est ignes, & vtrimque flammâ recedente limitem adapertum, per quem transcurrerent iuuenes dignissimi, qui magna tutò auderent. [216] Vicit Antigonus: qui cùm ingenti prælio superasset hostem, præmium belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cùm possis. Vicit patrem, imperiosum quidem, T. [217] Manlius: qui cùm [218] ad tempus relegatus esset à patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoque tempore, quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis inuisi (& bene meruisse se de iuuene credebat, cuius exsilium pro grauissimo crimine inter alia Manlio obiiciebat) nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, &, *Nisi iuras*, inquit, *te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tuâ potestate est,* [219] *vtro modo pater meus accusatorem non habeat.* Iurauit tribunus: nec fefellit, & caussam accusationis remissæ concioni reddidit. Nulli alij licuit impunè tribunum in ordinem redigere. Alia ex aliis exem- XXXVIII

B pla subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, & è plebe aceruoque ignobili numquam tacendos sæculis dederunt. Nullâ vi verborum, nullâ ingenij facultate exprimi potest, quantum opus sit, quàm laudabile, quamque numquam à memoriâ hominum exiturum, posse [220] hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum, siue æquum, siue iniquum fuit, obsequentem submissumque me præbui: ad hoc vnum contumax fui, ne beneficiis vincerer. Certate obsecto vos, & fusi quoque restituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincentur. Quid eo adolescente præclarius, qui sibi ipsi dicere potuerit, neque enim fas est alteri dicere: Patrem meum beneficiis vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus vbique prædicabit, à filio suo se beneficiis victum? Quid autem est felicius, quàm [221] sibi cedere?

Adspice sudantes venerando pondere fratres,
Diuino meritos semper honore coli.
Iusta quibus rapidæ cessit reuerentia flammæ,
Et mirata vagas reppulit Ætna faces.

C *Et plura, quæ in statuas illorum æneas scripsit. Vocat ipse*, Amphinomum & Anapum.

215. DISSEDISSE.] *Melius veteres*, discessisse: *vel & melius mei libri* decessisse, *quasi, per honorem & reuerentiam, viam dedisse.*

216. VICIT ANTIGONVS.] *Vbi hoc scriptum? aut quis iste Antigonus, qui patri regnum Cypri tradidit? In re & nomine illustri sunt tenebræ: & an Senecæ error est, an exscriptoris culpa? Pro re quidem legendum:* Vicit Antigoni F. *id est*, filius. *Ita enim historia. Demetrius Antigoni filius, ingenti prælio Ptolomæum regem vicit: & statim à victoriâ Cyprum inuasit, & occupauit. atque hanc, & naues, & milites, apparatus hostiles patri tradidit: qui tunc denique* Regis *nomen assumpsit, & tenuit. Vide Plutarchum in Demetrio, & Diodorum lib.* XX.

217. MANLIVS.] *Cicero* III. *De Offic. Liuius lib.* VII. *Valerius* V. *cap.* IV.

218. AD TEMPVS.] *Ego atque alij hæsimus. sed cùm in meo codice nunc reperiam*, cùm ante ad tempus; *nihil ambigo legere*, ante id tempus: *nempe diei dictæ, & rei iam narrandæ.*

219. VTRO MODO.] *Siue iuratus (quod posco) absistas, siue hoc gladio traiectus æternum sileas.*

CAP. XXXVIII. 220. HOC DICERE.] *Quod Lesbonicus ille, apud Plautum:*

Semper ego, vsque ad hanc ætatem, ab incunte adolescentiâ,
Tuis seruiui seruitutem imperiis & præceptis, pater.
Pro ingenio, ego me liberum esse ratus sum; pro imperio, tuum.

221. SIBI CEDERE.] *Quasi filius, alter sit ille. Non nolim tamen*, sic cedere. *At meus liber*, ibi occidere: *quasi in pugnâ illâ cadere.*

L. ANNÆI SENECÆ

AD AEBVCIVM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER QVARTVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

B

ARGVTA ferè tractat, sed vtilibus (vt semper) mixtis. Quærit, an Beneficium & Gratia per se expetenda? asserit, contra Epicuréos, qui omnia fructu metiebantur. Inter alia hoc argumento, quòd etiam Dij dent Beneficia: quod ipsum contra illos negantes vbertim docet. Obiectiones deinde remouet, quæ vtilitatem versari in Beneficiis docere videantur. Tum ad Gratiam venit, & ostendit eam quoque referendam solius Honesti, non Vtilis, adspectu. Tum quærit, An quem scias ingratum futurum, beneficium sit dandum? distinguit, & partim ait, partim negat.

CAPVT PRIMVM.

C

EX omnibus quæ tractauimus, Æbuci Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (vt ait Salustius) cum curâ dicendum, quàm quod in manibus est: An beneficium dare, & inuicem gratiam referre, per se res expetendæ sint? [1] Inueniuntur qui honesta in mercedem colant, quibusque non placeat virtus gratuita: quæ nihil habet in se magnificum, si quidquam habet vænale. Quid enim est turpius, quàm aliquem computare, [2] quanti vir bonus sit: cùm virtus nec lucro inuitetur, nec absterreatur damno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, vt contrà in se [3] impendere iubeat, ac sæpius in [4] vltrotributis sit? Calcatis vtilitatibus ad illam eundum est, quocunque vocauit, quocunque misit, sine respectu rei familiaris: interdum etiam, sine vllâ sanguinis sui parsimoniâ vadendum, nec vmquam imperium eius detrectandum. Quid consequar, inquit, si hoc fortiter, si hoc gratè fecero? [5] quòd feceris. Nihil tibi extra promittitur: si D quid fortè obuenerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium, in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficium autem honestum est, non potest alia eius conditio esse, cùm eadem natura sit. Per se autem expetendum esse

II. honestum, sæpe & abundè probatum est. In hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicatâ & vmbraticâ turbâ, in conuiuio suo philosophantium: apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deseruit, illas supra se videt. Non est, inquit, [6] voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? de re totâ, & de potestate eius ambigitur. non est virtus, si sequi potest. Primæ partes eius sunt. ducere debet, imperare, summo loco stare: tu illam iubes [7] signum petere. Quid, inquit, tuâ refert? & ego, sine virtute, nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem, quam sequor, cui me [8] mancipaui, remotâ illâ, improbo & damno. de hoc vno disputatur, vtrùm virtus summi boni caussa sit, an ipsa summum bonum.

[9] Vt hoc

A [9] Vt hoc vnum quæratur, ordinis tantùm existimas mutationem? ista verò confusio est & manifesta cæcitas, primis postrema præferre. Non indignor, quòd post voluptatem ponitur virtus, sed quòd omnino cum voluptate confertur. Contemptrix eius & hostis est, & longissimè ab illâ resiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis, [10] quàm isti effœminato bono [11] inserenda. Hæc, Liberalis, dicenda fuerunt, quia III.
beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis est, & turpissimũ id caussâ vllius alterius rei dare, quàm vt datum sit. Nam si recipiendi spe tribueremus, locupletissimo cuique, non dignissimo, daremus: nunc verò diuiti [12] importuno pauperem præferimus. non est beneficium quod fortunam spectat. Præterea, si vt prodessemus, sola nos inuitaret vtilitas, minimè beneficia distribuere deberent, qui facillimè possent, locupletes, & potentes, & reges, alienâ ope non indigentes. Dij verò tot munera, quæ sine intermissione diebus ac noctibus [13] fundunt, non darent. in omnia enim illis natura sua sufficit, plenosque & tutos, & inuiolabiles præstat. Nulli ergo beneficium dabunt, si vna dandi
B caussa est, se intueri ac commodum suum. Istud non est beneficium, sed fœnus: circumspicere, non vbi optimè ponas, sed vbi quæstuosissimè habeas, vnde facillimè tollas. Quod cùm longè à diis remotum sit, sequitur vt liberales sint. nam si vna beneficij dandi caussa sit vtilitas, nulla autem ex nobis vtilitas deo speranda est, nulla deo dandi beneficij caussa est. Scio quid hoc loco respondeatur. Itaque non dat Deus bene- IV.
ficia, sed securus & negligens nostri, auersus à mundo, aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) [14] nihil agit, nec magis illum [15] beneficia, quàm iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit, [16] non exaudit precantium voces, & vndique sublatis in cælum manibus vota

COMMENTARIVS.

C CAP. I. 1. INVENIVNTVR.] *Epicuréi.*

2. QVANTI.] *Quo pretio virtutem sequatur. quasi non ipsa sui pretium.*

3. IMPENDERE.] *Non accipere ab eâ, sed dare. damno sapius (externa si spectes) iacturæq; sit.*

4. VLTROTRIBVTIS.] *Sunt impendia in publica opera & locationes, vt ea sarta tecta redemptores tali pretio habeant. Hoc quia non capitur, vt in Tributis, sed ipsa Respublica mancipibus vltrò dat: factum, vt* Vltrotributa *dicerentur. Vide Turnebum* 1. *Aduers. cap.* XXIX. *Sententia igitur, ex allusione: Virtus adeò lucrum & tributa non accipit, vt sapius eroget, & sit quasi inter Vltrotributa. Simile in epist.* CXIII. Me iustum esse gratis oportet. parùm est: adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem vltrò etiam impendere iuuet.

D 5. QVOD FECERIS.] *Factum ipsum, facti merces.*

CAP. II. 6. VOLVPTAS SINE.] *Dissertatio eadem, De vit. beat. cap.* IX. X. XI. XII. *Vide.*

7. SIGNVM PETERE.] *A militiâ, in quâ Tribuni minores, duces à summo Imperatore id petunt: excubiarum scilicet tesseram. Videsis Milit. nostram libro* V.

8. MANCIPAVI.] *Totum, & quasi mancipio, dedi. Nam Epicuréi in eâ, & ob eam, viuunt. Statim,* disputari, *non* disputatur, *libri mei habent: & feras, vt sint Epicuréi etiam illius verba.*

9. VT HOC VNVM.] *Senecæ iam responsio.*

10. QVAM ISTI.] *Ellipsis crebra, vt illud* Magis *intellegatur. Ita autem scripti.*

11. INSERENDA.] *E libris aliquot legas.* effœminato bono. Inserenda hæc, Liberalis, fuerunt: *quibus abest τὸ,* dicenda.

CAP. III. 12. IMPORTVNO.] *Ambigo an non,* diuiti, opportuno. *Nos verò, inquit, pauperem antehabemus in beneficio sæpe diuiti homini, aut opportuno: id est, comnodo, & qui vsui esse possit.* Opportunus, εὐπρόσδεκτος. *Tamen* Importuno *etiam: id est, petenti & vrgenti.*

13. FVNDVNT.] *E diuite & pleno sinu: an & ad theatrales sparsiones aspectum?*

CAP. IV. 14. NIHIL AGIT.] *Noster, Ludo de morte Claudij:* Ἐπικούρειος θεὸς ὅτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, ὅτε ἄλλοις παρέχει: Epicuréus Deus neque ipse negotium habet, neque aliis exhibet. *Cicero* 1. *De Legib.* Epicurus in primo capite libri optimi (Canonẽ *intellegit*) scripsit, Nihil curare deum, nec sui, nec alieni. *Ausonius, ex eâ mente:*

Quod est beatum, morte & æternâ carens,
Nec sibi parit negotium, nec alteri.

Dat & caussam Epicurus, in epistolâ ad Herodotum. Οὐ γὰρ συμφωνοῦσι πραγματεῖαι, καὶ φροντίδες, καὶ ὀργαὶ, καὶ χάριτες μακαριότητι, ἀλλ' ἀσθενείᾳ, καὶ φόβῳ, καὶ προσδεήσει τῶν πλησίον ταῦτα γίνεται: Non enim conueniunt actiones, & curæ, & iræ, & gratiæ, summę beatitudini; sed infirmitatis hæc sunt, & metus, & indigentiæ aliorum.

15. BENEFICIA.] *Lucretius:*

Nec benè promeritis capitur, neque tangitur irâ.

16. NON EXAVDIT.] *Videbatur robustius,* num exaudit: *interrogando.*

17. OMNES

vota facientium, priuata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem A
[17] omnes mortales consensissent, alloquendi surda numina, & inefficaces deos: nisi nossent illorum beneficia nunc vltrò oblata, nunc orantibus data; magna, tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est autē tam miser, tam neglectus, quis tam
[18] duro fato, & in pœnam genitus, vt non tantam deorum munificentiam sensérit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circumspice. inuenies non ex toto beneficiorum cælestium expertes: neminem esse, ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parùm autem id, quod nascentibus ex æquo distribuitur? Vt quæ sequuntur, inæquali dispensata mensurâ, transeamus, parùm dedit natura, cùm [19] se de-
v. dit? Non dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ seruas? quæ rapis? vnde hæc innumerabilia, oculos, aureis, animum mulcentia? vnde illa luxuriam quoque instruens copia? Neque enim necessitatibus tantummodò nostris prouisum est: vsque [20] in delicias amamur. Tot arbusta, non vno modo frugifera, tot herbæ salutares, tot varietates ciborum, per totum annum digestæ, vt iner- B
ti quoque [21] fortuita terræ alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia [22] in sicco solidoque, alia in [23] humido innascentia, alia per [24] sublime dimissa: vt omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœnissimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commerciis viam, vasto & nauigabili cursu vadentia: ex quibus quædam statis diebus mirabile [25] incrementum trahunt, vt anhela & feruenti subiecta cælo loca subita vis æstiui torrentis irriget. Quid [26] medicatorum torrentium venæ? quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

—— [27] *Te Lari maxime, teque*
Fluctibus, & fremitu assurgens Benace marino.

vi. Si pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te diceres beneficium; immensa terrarum latè patentium spatia, negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleuerit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina emisit [28] in aëra, super quę decurrunt [29] sola aurum vehen- C
tia; argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarum in summâ terrâ [30] signa disposuit: negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in quâ marmoris aliquid resplendeat, & [31] tectum nitidius, auro aut coloribus sparsum, non mediocre munus vocabis: ingens tibi domicilium, sine vllo [32] incendij aut ruinæ metu struxit, in quo vides non tenues [33] crustas, & ipsâ quâ secantur [34] laminâ graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles,

17. OMNES MORTALES.] *Planè omnes, etiam isti à nouo nuper orbe. grande argumentum in hanc impietatem.*

18. DVRO FATO.] *Diis aduersis natus, & in miserias. Petronius*: Hunc adolescentem quem vides, malo fato natus est.

19. SE DEDIT.] *Vtendam fruendamq;. Adspicimus eam, pascimur ab eâ, & variè oblectamur.* Natura *hîc, Mundus.*

CAP. V. 20. IN DELICIAS.] *Id est, vt matrum instar, etiam delicatè nos habeat.*

21. FORTVITA.] *Obuia, sponte nata.*

22. IN SICCO.] *Terrestria.*

23. HVMIDO.] *Pisces.*

24. SVBLIME.] *Aues.*

25. INCREMENTVM.] *Vt Nilus, & quidam alij. Vide Nat. Quæst. III. cap. XXVI.*

26. MEDICATORVM.] *In quibus sulphur, alumen, ferrum, nitrum, bitumen: aut vis talium ac spiritus. Vide Nat. Quæst. III. cap. XX. item de Prouid. cap. II.*

27. TE LARI.] *Hæc non cohærent. & omnino aliquid deest; ac post flumina de lacubus cùm dixisset, hæc Virgiliana deinde inseruit.*

CAP. VI. 28. IN AERA.] *Meus*, in archa. *nihil præ vulgatâ eruo.*

29. SOLA AVRVM.] *Putant hæc mutila: ego sana sarta habeo, & intellego: Flumina aurum vehere, super quæ sola decurrunt. Et verissimum est. Tagus olim, Pactolus, hodie flumina Noui orbis, aurum in arenis suis supernè vehunt.* D

30. SIGNA.] *E terræ colore, atque alia quæ metallorum leguli obseruant.*

31. TECTVM.] *Interius accipe, lacunar ipsum. Nam de coloribus quæ iungit, in extimo tecto vix conueniunt.*

32. INCENDII.] *Imponis Seneca. hæc omnia, cælum, terra, mundus in ignem, ex Stoicâ sententiâ, recessura. Tu sæpe, & iamnunc cap. VIII.*

33. CRVSTAS.] *Quibus parietes tegebant, & ornabant. Quod Cariæ inuentum fuisse, Plinius ambiguè prodit lib. XXXV. cap. VI.*

34. LAMINA GRACILIORES.] *Tenuiores suâ serrâ. Nota de hac gracilitate.*

35. TECTVM

A moles, sed totas variæ distinctæque materiæ, cuius tu paruula frusta miratis, [35] tectum verò aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te [36] vllum munus accepisse? Et cùm ista quæ habes magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? vnde istam, per quam actus vitæ tuæ disponis, atque ordinas, lucem? vnde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis vltra satietatem lacessentia? vnde hæc irritamenta iam lassæ voluptatis? vnde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nónne si gratus es, dices,

—— Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus. illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis, & ipsum
Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boues, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gre-
B gibus vbique passim vagantibus pabulum præstat, qui pascua hibernis æstiua substituit, qui non calamo tantùm cantare, & agreste atque inconditum carmen ad [37] aliquam tantùm [38] oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo, cantus edituros, commentus est. Neque enim nostra ista, quæ inuenimus, dixeris: non magis, quàm quòd crescimus, quàm quòd ad constitutum temporum sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc [39] adsurgentem iam ætatem, & in robustiorem gradum transeuntem pubertas, & vltimus [40] ille dies fugienti vitę terminum ponens. Insita sunt nobis omnium ætatum, omniumque artium semina, magisterque ex occulto Deus [41] producit ingenia. Na- VII.
tura, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cùm hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, [42] quàm Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum [43] nostrarum compellare. & Iouem illum optimum ac maximum ritè dices, & [44] tonantem, & statorem: qui non
C (vt historici tradiderunt) ex eo quòd post votum susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quòd stant beneficio eius omnia, stator, [45] stabilitorque est: hunc eumdem & fatum si dixeris, non mentieris. nam cùm fatum nihil aliud sit, quàm series implexa caussarum, ille est prima omnium caussa, ex quâ ceteræ pendent. Quæcumque voles

35. TECTVM.] *Cælum ipsum.*

36. VLLVM.] *Mei*, nullum: *græcanico more.*

37. ALIQVAM TANTVM.] *Diu est, cùm emendauit*, aliquantam: *& palàm accedit meus liber.*

38. OBLECTATIONEM.] *Mei aliique*, obseruationem. *cur reiicias? Obseruatio est, & leges in modulando: sed paucæ & leues in pastorio calamo inflando.*

D 39. ADSVRGENTEM.] *Concinnius*, adsurgente iam ætate: *& mox*, transeunte.

40. ILLE DIES.] *Ferri possit, nec sententia quidquam peccat. At libri alio ducunt, qui* ille deus surgenti iuuentæ: *aut vt meliores, mei que*, ille dens. *Dentem, dico, ingerit Seneca (nam certè ita scripsit) illum, qui iuuentam finit, & ad viriles statos annos ducit. Ij* Genuini *sunt duo, Latinus sic dicti, sine* Maxillares: *Græcis* γομφίοι. *Plinius de istis, lib.* XI. *cap.* XXXVII. Homini nouissimi, qui Genuini vocantur, circiter vigesimum annum gignuntur. *Quod ille ex Aristotele* II. *De Hist. anim. cap.* IV. *sumpsit. At Hippocrates producit paullò magis terminum, & nasci ait* ἐν τῇ τετάρτῃ ἑβδομάδι: *in quartâ hebdomade annorum. Ad mentem igitur Senecæ hæc obseruatio, & ipsa Græca verba. quia* κομῶντας *dicunt*, ἀπὸ τὸ κόμην τὴν ἡλικίαν: *ab eo quòd perficiant iuuentam; siue* σωφρονιστῆρας, *quasi* prudentes, *quòd adolescentiari tunc desinant, & in virilem maturitatem transire.*

41. PRODVCIT INGENIA.] *Videbatur legendum*, ingenita. *Sed cùm Tertullianus quoque hunc locum ita laudet, De Animâ, cap.* XX. *nil mutemus. Producit igitur ingenia*, ex seminibus scilicet insitis, & occultis per infantiam, quæ sunt & intellectus. *Ita enim ibi ille doctor: & me, sodes, vide* III. *Physiol. Dissert.* VII.

CAP. VII. 42. QVAM DEVS.] *Idem lib.* II. *Quæst. Nat. cap.* XLV. VIsillum Naturam vocare? non peccabis. *Adde huic rei cetera. Plinius fine cap.* VII. *lib.* I. Per quæ declaratur Naturæ potentia, idque esse, quod Deum vocamus. *Nos in Physiol.* I. *Dissertat.* V.

43. NOSTRARVM.] *Falsò. an tantùm rerum nostrarum auctor? omnium. Libri vett.* naturarum: *rectum erit, mutato numero*, naturæ. *Natura rerum, in communi sermone, hoc totum.*

44. TONANTEM.] *Quod Græcâ etiam voce receptum efferri, docent lapides, in quibus legi* IOVI BRONTONTI.

45. STABILITORQVE.] *Sic libri fidi. & est dumtaxat explicatio prioris cognominis, non ipsum.*

CAP.

voles illi nomina propriè aptabis, vim aliquam effectumque cęlestium rerum continen- A
VIII. tia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera. Hunc & Liberum patrẽ, & Herculem, ac Mercurium [46] nostri putant. Liberum patrem: quia omnium parens sit, quòd [47] ab eo primùm inuenta [48] seminum vis est, [49] consultura per voluptatem. Herculem: quia vis eius inuicta sit, quandoque lassata fuerit operibus editis, [50] in ignem recessura. Mercurium: quiá [51] ratio penes illum est, [52] numerusque, & ordo, & scientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturæ. quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine naturâ: sed idem est vtrumque, [53] nec distat. Officium si quod à Senecâ accepisses, Annæo te diceres debere, vel Lucio: non creditorem mutares, sed nomen. quoniam siue prænomen eius, siue nomen dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam voca, fatum, fortunam: omnia eiusdem Dei nomina sunt, variè vtentis suâ potestate. Et iustitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona sunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet. B

IX. Sed ne in aliam disputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert, sine spe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre possumus. Ergo beneficium per se expetenda res est. vna spectatur in eo accipientis vtilitas: ad hanc accedamus, sepositis commodis nostris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus: quia nec agricolæ quidem semina arenis committunt. [54] Quod si verum est, nostram vtilitatem in beneficiis dandis sequimur, quemadmodum in arando serendoque. neque enim serere, per se res expetenda est. Præterea, quæritis cui dandum sit beneficium: quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expetenda res esset. quocumque loco, & quocumque modo daretur, beneficium erat. [55] *Honestum propter nullam aliam caussam, quàm propter ipsum, sequimur. Tamen etsi nihil aliud sequendum est, quærimus quid faciamus, & quando, & quemadmodum: per hęc enim constat. Itaque cùm eligo cui dem beneficium, id ago, vt beneficium sit: quia si turpi datur, nec honestum esse potest, nec beneficium. C

X. Depositum reddere, per se res expetenda est: non tamen semper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. aliquando nihil interest, vtrùm infitier, [56] an palàm reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam. videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil

CAP. VIII. 46. NOSTRI.] *Stoici. qui placebant sibi in his talibus, & mythica illa siue fabulosa, ad mystica & arcana subtiliter aptabant. Damnem? haud prorsus: imò Homero ausim dicere mentem hanc fuisse. At de re, ipsa hæc aut similia vnius Dei nomina, interpretata reperies in Zenone Diogenis Laërtij: qui hoc recenset, vt dogma sectæ & scitum. Vide me Physiol.* I. *Dissertat.* IX. *Est & Orphei versus:*

Εἷς Ζεὺς, εἷς ἀΐδης, εἷς ἥλιος, εἷς Διόνυσος:

Iupiter est idem Pluto, Sol, & Dionysus.

47. ABEO.] *Nusquam hæc verba in membranis. Ablegari possunt; ac sequens* primùm, *non infeliciter reformari*, per eum.

48. SEMINVM.] *Nulla ea vox in meis. & an non ita scripserit?* quod per eum inuenta vis. *Quæ vis? quam Arnobius explicat:* seruentia numina vim vomuêre Lucilij: *ipsum dico hoc humanum semen, & vim genitalem. Si remotius videtur, maneat: etsi tentaui etiam legere:* quod per eum iuuentæ vis. *Alludat ad Liberum, qui ipse iuuenis semper. Ceterùm de hac interpretatione Augustinus*, VI. *de Ciuit.* Liberum à liberamento appellatum volunt, quòd mares in coëundo, per eius beneficium emissis seminibus, liberentur. & ob hoc virilem eam partẽ in eius templo poni. *Imò illinc & Thyrsi, & plura quæ volens omitto.*

49. CONSVLTVRA.] *Vsui futura. etsi plenius esset*, posteritati, propagationi, *aut tale. Nam cui alioqui consulet?*

50. IN IGNEM.] *Stoica mundi conflagratio, & illa decantata ἐκπύρωσις. Comparat cum Hercule, quia & is, monte Oetâ solutus in ignem.*

51. RATIO.] *Itemq; Oratio: sed non hæc sine illâ, id est Mente.* D

52. NVMERVSQVE.] *Placet. & auctores habeo, qui mensuras, pondera, numeros huic inuentori tribuant. Meus tamen liber*, nostrisque, *hîc præfert.*

53. NEC DISTAT.] *Legunt iunctim aly*, nec distat officio.

CAP. IX. 54. QVOD SI VERVM EST.] *Hæc verba miror ejecta, cùm & libri optimi suggerant, & sententia clamosè poscat.*

55. *HONESTVM.] *Notam appposui, & mihi hæc defecta. Hactenus enim obiectio: nunc responsio, sed ad secundam, non primam iniectionem. Considera.*

CAP. X. 56. AN PALAM.] *Malim transponi*, palàm, an.

57. QVAM

A Nil nil enim sine ratione faciendum est. non est autem beneficium, nisi quod ratione dat ur: quoniam ratio, omnis honesti comes est. Quàm sæpe hominum, donationem su. im inconsultam obiurgantium, hanc audimus vocem, *Mallem perdidisse*, [57] *quàm illi dedisse*? Turpissimum genus damni est, inconsulta donatio: multoque grauius malè dedisse beneficium, quàm non recepisse. Aliena enim culpa est, quòd non recepimus: quòd cui daremus non eligimus, nostra. In electione nihil minùs, quàm hoc quod tu existimas, spectabo, à quo recepturus sim. eligo enim cum qui gratus, non qui redditurus sit. Sæpe autem & non redditurus, gratus est; & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æstimatio mea. Ideò locupletem, sed indignum præteribo: pauperi vito bono dabo. Erit enim in summâ inopiâ gratus: & cùm omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. vni placere contentus, in hoc dabo, vt quod oportet faciam: quod oportet autem, non est sine electione: quæ qualis futura sit, interrogas? Eligam virum integrum, simplicem, memorem, XI.
B gratum, alieni abstinentem, sui non auarè tenacem, beneuolum. Hunc verò cùm elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam possit, ex sententiâ res gesta erit. Si vtilitas me & sordida computatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi vt inuicem ille mihi prosit: non dabo beneficium proficiscenti in diuersas longinquasque regiones, non dabo abfuturo semper, non dabo sic affecto, vt spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse deficiens. non enim habeo tempus recipiendi. Atqui vt scias, rem per se expetendam esse, benefacere; aduenis modò in nostrum delatis portum, & statim abituris, succurrimus. Ignoto naufrago nauem, quâ reuehatur, & damus & [58] instruimus. Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & numquam amplius in conspectū nostrum reuersurus, debitores nobis deos [59] delegat, precaturque vt illi pro se gratiam referant: interim nos iuuat sterilis beneficij conscientia. Quid cùm ipso vitæ in fine constitimus, cùm testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? quantum temporis consumitur, quamdiu secretò agitur, quantum & quibus demus? Quid
C enim interest, quibus demus, à nullo recepturi? Atqui numquam diligentiùs damus, numquam magis iudicia nostra torquemus, quàm vbi remotis vtilitatibus, solum ante oculos honestum sterit: tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa deprauat spes ac metus, ac inertissimum vitium, voluptas. Vbi mors intercluſit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum [60] iudicem misit, quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus: nec quidquam curâ sanctiore componimus, quàm quod ad nos non pertinet.

Et meherculè tunc magna voluptas subit cogitantem, *Hunc ego locupletiorem faciam: huius dignitati adiectis opibus, aliquid splendoris affundam.* Si non damus beneficia, nisi recepturi, intestatis moriendum sit. Dicitis, inquit, beneficium [61] creditum insolubile esse: creditum autem non est res per se expetenda. Cùm creditum dicimus, imagine & translatione vtimur. Sic & legem, iusti iniustique regulam esse: & regula non est res per se expetenda. Ad hæc verba demonstrandæ rei caussâ descendimus. Cùm dico creditum, intelligitur tamquam creditum. Vis scire? adiicio insolubile, cùm creditum nullū non solui aut possit, aut debeat. Adeò beneficium vtilitatis caussâ dan-
D dum non est, vt sæpe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Sic latronibus circumuentum defendo, vt turò transire permittatur: reum gratiâ laborantem tutor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi [62] detraxero sordes,

57. QVAM ILLI DEDISSE.] *Glossema sapiunt.*

CAP. XI. 58. INSTRVIMVS.] *Armamentis, & viatico.*

59. DELEGAT.] *Frequens Iuris verbum & significat pro se vicarium dare qui soluat. Vide infrà* VII. *De benef. cap.* XIX. *Epist.* XVIII. XXVII. *& pluries. Hoc ipsum, Symmachus imitatur lib.* VI. Ago gratias, & meam vicem, quia soluendo par non sum, cælestibus delego virtutibus.

60. IVDICEM.] *Nosipsos, sed ab affectibus iam purgatos.* Misit *autem, iudiciale & comitiale verbum. Mittere in consilium, in suffragium. quis mittit? quæstor.*

CAP. XII. 61. CREDITVM INSOL.] *Quia semper obligamur, & cùm soluimus, debemus.*

62. DETRAXERO SORD.] *Eadem suprà phrasis, lib.* II. *cap. vlt. Dixi.*

des, sub accusatoribus iisdem fortasse [63] sumpturus, cùm abire in partem alteram possim, & securus spectare aliena certamina: spondeo pro iudicato, & [64] suspensum annici bonis libellum [65] deiicio, creditoribus eius me obligaturus: vt possim seruare proscriptum, ipse proscriptionis periculum adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburtinum emere paratus, salubritatis caussâ, & æstiui secessus, [66] quoto anno empturus sit disputat: cùm emerit, [67] tuendum est. Eadem in beneficiis ratio est. nam cùm interrogaueris, quid reddat, respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficium? dic tu mihi, quid reddat iustitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperan-
XIII. tia, si quidquam præter ipsas [68] petis. Mundus in quid [69] incessum absoluit? in quid [70] sol diem extendit & contrahit? omnia ista beneficia sunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est, circumagere [71] rerum ordinem, quomodo solis loca mutare, ex quibus oriatur, in quæ cedat, & hæc salutaria nobis facere sine præmio: ita viri officium est inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas est, [72] inerti otio assuefacere corpusculum, & securitatem soporis simillimam appetere, & sub densâ [73] vmbrâ latitare, tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusque intra hortorum latebram corpora ignauiâ pallentia saginare: nobis voluptas est, dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores leuent: vel periculosa, dum alios à periculis extrahant: vel rationes nostras aggrauatura, dum aliorum necessitates & angustias laxent. Quid meâ interest, an recipiam beneficia? etiam cùm recepero, danda sunt. Beneficium, eius commodum spectat cui præstatur, non nostrum: alioquin nobis, non illi, damus. Itaque multa, quæ summam vtilitatem aliis afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator vrbibus prodest, medicus ægris, [74] mango venalibus: sed omnes isti, [75] quia ad alienum commodum pro suo veniunt, non obligant eos quibus

63. SVMPTVRVS.] *In me translaturus. quia ij qui illum, me vindicem, vt solet, incurrent. Igitur ego accusabor, ego in sordibus & squalore ero.*

64. SVSPENSVM.] *Solet tabella siue, vt hîc, libellus suspendi rebus vænalibus: etiamnunc vsitatum. Siqui ergo latitabat, frustrabatur, aut fraudabat; omisso homine, rem persequebantur, & domos, fundos, vænalia sic proponebant. Ait* suspensum: *in alto & conspicuo. atque ita Suetonius, de Claudio, cap.* IX. Lege prædiatoriâ vænalem pependisse. *Quid? ipsum? non: sed metonymiâ decorâ, res eius. Talem libellum* Titulum *Tibullus dixit:*

—— sedes iubeat si vendere auitas,
Ite sub imperium sub titulumq; lares.

65. DEIICIO.] *A Cicerone lux, & ipsi à Senecâ, in eâ pro Quinctio:* Libellos Sex. Alfenus procurator P. Quinctij deiicit. *Solet, vbi quis defensorem se profitebatur, imò si opus, sponsorem solutorémque.*

66. QVOTO ANNO.] *Si vera; sententia. qui emere Tusculanum salubritatis caussâ vult, non prorogat nec disputat, quando? statim emit, & vbi emit, tuetur atque instaurat: ita in beneficiis, da, & dando iterùm iterumq;, tuère. Sed non nego, suspecta mihi dicta verba. cur de anno? cur non de fructu potiùs, quod illatio huius similitudinis poscit? Nam negat rogandum, Quid reddat? An fuit,* quotâ empturus: *nempe vsurâ. aut,* quoto nummo. *An etiam,* quoto anno disputat? *vt reliqua sint è glossematio. Certè comparatio (alius cogitet) tale vellet.*

67. TVENDVM.] *Nec id superuacuè additur. nam vt emisse satis non est, impendia faciendа in tuitionem & sarta tecta: sic in beneficiis sine spe fructus danda; & data, aliis etiam impendiis tuenda. Hoc posterius exsequitur, cap.* XV. *vbi concludit ipso isto verbo, etiam* inutilia beneficia tuenda ac fouenda esse.

68. PETIS.] *Meus liber & alij quidam,* non petis: *ex quo acutè Modius,* quid temperantia? si quidquam præter ipsas petis, non petis.

CAP. XIII. 69. INCESSVM.] *Noster codex,* incessu, *aut,* vicessu. *Omnino cum eodem Modio scribendum,* vices suas. *Mundum vocat cælum, vt sæpè. quod vicibus volui & reuolui, nemo nescit.*

70. SOL DIEM.] *Eadem aut similia istis Epictetus:* Sicut sol preces aut blandimenta non exspectat, vt exoriatur: sed statim fulget, & ab omnibus salutatur: sic tu nec plausus exspecta, nec strepitus vel laudes, vt bene facias, sed sponte benefacias. & pariter ac Sol carus eris. *Hæc in Stobæo, de Magistratu.*

71. RERVM ORDINEM.] *Astra illa, & ortum atque interitum variare, quæ ab iis pendent.*

72. INERTI OTIO.] *Hæc ita in meo:* voluptates est inertis otij facere corpusculum: *& quibusdam Gruteri libris. Faciam,* voluptas est, inertis otij iacêre corpusc. *Alij,* inerti otio farcire.

73. VMBRA.] *Hortorum, vel arborum.*
Propter aquæ riuos, sub ramis arboris altæ.

74. MANGO VÆN.] *Quos comit, ornat, formal. Mango autem propriè,* κυνοτρόφος, canum educator & altor, *vt in eruditis Glossis: sed longius tractum, &* puerorũ altores & negotiatores, *sic dicti.*

75. QVIA AD.] *Potiùs,* qui ad.

CAP.

A bus prosunt. Non est beneficium quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam: auctio est. Non dicam pudicam, quæ amatorem vt incenderet repulit: quæ aut [76] legem, aut virum timuit. vt ait Ouidius, XIV.

Quæ quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non immeritò in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, & [77] non sibi. eodem modo qui beneficium vt reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus animalibus, quæ aut vsui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbustis quæ colimus, ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritiâ, laborent? Nemo ad agrum colendum ex [78] æquo & bono venit, nec ad vllam rem, [79] cuius extra ipsam fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara, nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cùm dederit, & augere nouis ac recentibus veteta: & non habens propositum, quanto ei qui præstat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude, sine gloriâ, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est, se amare, sibi par-
B cere, sibi acquirere? Ab omnibus istis vera beneficij dandi cupido auocat: ad detrimentum, [80] iectâ manu, trahit, & vtilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima.

Numquid dubiũ est, quin contraria sit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam face- XV.
re, per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetenda. illîc turpitudo, contra omnia præmia in scelus hortantia, valet: ad hoc inuitat honesti per se efficax species. Non mentiar, si dixero, neminem non [81] amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, vt libentiùs eum videat, in quem multa congessit: cui non caussa sit iterùm dandi beneficij, semel dedisse. quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quàm sæpe dicentem audias? *Non sustineo illum deserere, cui dedi vitam, quem è periculo eripui. Rogat me vt caussam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid faciam? tam illi semel, iterumque affui.* Non vides inesse isti rei propriam quamdam vim, quę nos beneficia dare cogit? primùm quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc, quia præstitimus. Adeoque nos ad
C beneficia non impellit vtilitas, vt & inutilia tueri ac fouere perseueremus, solâ beneficij caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quàm [82] liberis prauis.

Iidem isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia vtile. quod XVI.
non esse ita, minore operâ probandum est. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per se rem expetendam esse, iisdem etiam hoc colligemus. [83] Fixum est illud, à quo in cetera probationes nostræ exeunt, honestum ob nullam aliam caussam, quàm quia honestum sit, coli. Quis ergo controuersiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominem, sibi ipsi inutilem? Quid autem cùm tibi narratur de eo, qui aduersus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id fers? vtrùm tamquam rem turpem fecerit, an tamquam vtilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto, nequam hominem existimas: cui pœnâ, [84] non cui curatore opus sit. quod non accideret, nisi gratum esse, per se expetendum, honestumque esset. Alia fortasse minùs dignitatem suam præferunt, & an sint honesta, interprete egent: hoc expo-

D

CAP. XIIII. 76. LEGEM.] *Iuliam.*

77. NON SIBI.] *Id est, quæ non suâ caussâ nec conscientiæ pudica fuit, sed legi aut famæ.*

78. ÆQVO ET.] *Significat, non amore æqui honestique agrum & armenta coli: nec aliam rem, vt addit.*

79. CVIVS EXTRA.] *Quæ nempe fructum aliquem, præter se, habet ac donat. Vt, agrum, bouem colo, pasco: quare? ob ipsum? neutrum: sed illam, ob segetem; hunc ob operas. Ergo extra ipsos, fructus eorum est.*

80. INIECTA.] *Ritu iuris veteris, in vindicando vel asserendo, manus iniectio erat. Tibullus:*

Et dicam meus est, iniiciamque manus.

Cicero alibi: Veritas ad se, iectâ manu, vocat.

CAP. XV. 81. AMARE BENEF.] *Aristoteles de hoc affectu, toto cap.* VII. *libri* IX. *Ethic. ad Nicom. & caussas inquirit. Vide pulchra. Tetigit & Claudianus argutè:*

—— meritisque suis obnoxia virtus,
Quos seruauit, amat.

82. LIBERIS.] *Aristoteles loco dicto, vult nos* affici erga beneficia, vt artifices erga opus; poëtas erga versus.

CAP. XVI. 83. FIXVM EST.] *Sine magis,* esto. *Mox etiam,* sibiipsi vtilem: *non* inutilem.

84. NON CVRATORE.] *Homines nequam sua disperdunt, ideoque bonis interdicti curatorem accipiunt. At hic de aliâ nequitiâ, & quæ pœnam magis, quàm curam requirat.*

expositum est, pulchriusque, quàm vt splendor eius dubiè ac parùm luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium [85] animos receptum, quàm referre benè meritis gratiam? XVII. Ad hoc, dic mihi, quæ caussa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus est. Ambitio? & quæ iactatio est soluisse, quod debebas? Metus? nullus ingrato. huic enim vni rei non posuimus legem, tamquam satis natura cauisset. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet: superuacuum est enim, in quod imus, impelli. quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem cùm nascitur trahit: ita ne ad hoc quidem, vt honesta per se petat. Placet suapte naturâ: adeoque gratiosa virtus est, vt insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis est, qui non beneficus videri velit? qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis quæ impotentissimè fecit, speciem aliquam induat recti? velit quoque & iis videri beneficium dedisse, quos læsit? [86] Gratias itaque agi sibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonosque se ac liberales fingunt, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere; cuius fructus concupiscitur, ipsa verò odio pudoriq; est: nec quisquam tantum à naturali lege desciuit, & hominem exuit, vt [87] animi caussâ malus sit. Dic enim cuilibet ex istis, qui rapto viuunt, an ad illa quæ latrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bonâ peruenire? Optabit ille, cui grassari & [88] transeuntes percutere quæstus est, potiùs illa inuenire, quàm eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis, sine nequitiâ, frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quòd virtus in omnium animos lumen suum [89] præmittit: etiam qui non sequuntur illam, vident. XVIII. Vt scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil æquè concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quàm hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quàm quòd mutuis iuuamur officiis? hoc vno instructior vita, contraque incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? præda animalium & victimæ, ac vilissimus & facillimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcumque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit: non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit: nudum & infirmum, societas munit. Duas res dedit, quæ illum [90] obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: societas terris genitum, in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quòd licet contra fortunam [91] aduocare. Hanc tolle: & vnitatem generis humani, quâ vita sustinetur, scindes. tolletur autem, si efficies, vt ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quàm multi sunt enim, quibus ingratis esse

85. ANIMOS.] *Meus hæc scribit*, in omnium ad omnes receptos. *Puto fuisse*, tam æqualiter ad omnes receptum. *Reliqua verba, ab hæsitantiâ, recepta & geminata sunt.*

CAP. XVII. 86. GRATIAS.] *Exemplum in Taciti Agricolâ, quem cùm Domitianus proconsulatu priuasset:* agi sibi gratias passus est, nec erubuit beneficij inuidiâ.

87. ANIMI CAVSSA.] *Non audiendus Pincianus, qui* inani caussâ, *diuinat. Animi caussâ, Latinis valet, per iocum, per voluptatem, animi recreandi caussâ. Plautus:* Præterea aliquantum, animi caussâ, in deliciis disperdidit. *Cæsar.* VII. *Gallic.* Quid Romanos in illis munitionibus, animine caussâ cottidie exerceri putatis?

88. TRANSEVNTES.] *Pro hac voce ⌣, mei libri* peruenire *habent. nihil eruo.*

89. PRÆMITTIT.] *Aliâs*, permittit: *nec malè.*

CAP. XVIII. 90. OBNOXIVM.] *Ab Erasmi coniecturâ est, nam libris abest ferè illud*, ceteris. *Meus habet:* obnoxio validissimum, *& aliquot Gruteri. Facio*, ex obnoxio validissimum: *neque aliter fuit. Obnoxius, qui alteri quasi subiectus, eius verens, & ab eo pendens. Talis per se homo: sed duo illa, ex metuente fecerunt metuendum.*

91. ADVOCARE.] *Aduocare alios in auxilium, & solatium? an* Aduocare *metaphoricòs dictum, stare & caussam agere? Ita de Clem.* 1. *cap.* IX. Adeò nihil facilius potes, quàm contra Cæsarem aduocare? *Sed quid, inquies, societas contra fortunam? vel quia rationibus & exemplis mutuò docemur; vel quia, vt dixi, auxilia siue solatia inuicem poscimus, & impetramus.*

CAP.

A esse tutò licet? denique ingratum voco, quisquis metu gratus est. Deos nemo sa- XIX.
nus [92] timet. Furor est enim metuere salutaria: nec quisquam amat, quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, proiecisti ipsum extra [93] metum. Hunc igitur septum ingenti quodam & inexplicabili [94] muro, diuisumque à contactu & à conspectu mortalium, non habes quare verearis: nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio [95] intervallo [96] huius & alterius cæli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium euitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quàm parentem: grato, vt opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi & istæ [97] micæ tuæ fortè ac temere conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiam, singularemque naturam. Vt concedam tibi: nempe hoc facis nullâ spe, nullo pretio inductus. Est ergo aliquid per se expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit: id est
B honestum. Quid est autem honestius, quàm gratum esse? huius virtutis materia tam latè patet, quàm vita. Sed inest, inquit, huic bono etiam vtilitas aliqua. cui enim XX.
virtuti non inest? sed id propter se expeti dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis, placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? si quis intelligit, adeò per hoc se nihil consecuturum, vt multa etiam ex reposito acquisitoque perdenda sint: num libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referendâ gratiâ [98] secundùm datum videt, qui sperat cùm reddit. Ingratum voco, qui ægro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quæ facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obuersatur spes, [99] si captator est,
& [100] hamum iacit: [101] vt aues, quæ laceratione corporum aluntur, lassa morbo pecora, & casura è proximo speculantur; ita hic imminet morti, & circa cadauer volat.
C Gratus animus ipsâ virtute propositi sui capitur. Vis scire hoc ita esse, nec illum vtili- XXI.
tate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. hic fortasse ostentare se potest: habet quod iactet, quod proferat. dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bonò debet. Hic intra conscientiam clusus est. quæ illi contingere potest vtilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam si vltrà facere nihil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quidquid vltrà desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt: nec minùs canendi peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non sinit. Volo referre gratiam. post hoc aliquid superest mihi, non vt gratus, sed vt [102] solutus sim. Sæpe enim & qui gratiam retulit, ingratus est: & qui non retulit, gratus. Nam

vt

CAP. XIX. 92. TIMET.] *Epist.* CXXIII. Superstitio error insanus est. amandos timet; quos
D colit, violat.

93. METVM.] *Ita omnis scripta lectio. ex quo faciebam,* metam. *Extra limitem eum abiecisti, inquit, & extra mundi hoc spatium, vt nihil ei cum mundo esset. Lib.* VII. *infrà*: Alius diis obiicit neglegentiam nostri, alius illos extra mundum suum proiicit. *Iterùm epist.* XC. Non de eâ philosophiâ loquor, quę ciuem extra patriam posuit, extra mundum deos. *Itaque benè pro sententia hîc legit & edidit Muretus,* extra mundum: *sed nos religiosè scripturam sectati sumus.*

94. MVRO.] *Vallo totius mundi.*

95. INTERVALLO.] *Quod ipse Epicurus μεταξόσμιον, Cicero aliique* Intermundium *reddiderũt: nempe spatium inter mundos. Quinctilianus lib.* VII. *cap.* IV. Epicurus Deo humanam formam, locumque inter mundos dedit.

96. HVIVS ET ALTER.] *Imò plurium cælorum. quia infinitos ille Mundos constituebat.*

97. MICÆ.] *Ita vertit Atomos. ex quibus non corpus hoc solùm, sed ipsa anima Epicuro. Vide epistolam eius ad Herodotum, in Laërtio.*

CAP. XX. 98. SECVNDVM DATVM.] *Alterum sequensq; donum.*

99. SI CAPTATOR.] *Assentior Grutero, particulam,* si, *delenti.*

100. HAMVM.] *Plinius*: Nónne vt regum, ita Cæsarum munera, illitos cibis hamos, opertos prædâ laqueos, æmulabantur? *Idem in Epistolis* Hamata munera, *eodem sensu.*

101. VT AVES.] *Vultures & corui. Apposita imago, & eâdem vtitur epist.* XCV. Vultur est, cadauer exspectat. *Vide.*

CAP. XXI. 102. SOLVTVS.] *Arguta hæc distinctio. animo grati sumus, re soluimus.*

vt omnium aliarum virtutum, ita huius, ad animum tota æstimatio redit. hic si in offi- A
cio est, quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus, vel & alligatis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatæ scientiæ nihil deest, etiam si quid obstat quò minùs se vtatur: ita gratus est, etiam qui vult tantùm, nec habet huius voluntatis suæ vllum alium, quàm se testem. Imò amplius adiiciam. est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quàm ipsam conscientiam? quæ etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamat, & in se omnia reponit, & cùm ingentem ex alterâ parte turbam contrà sentientium aspexit, non numerat suffragia, sed [103] vnâ sententiâ vincit. Si verò bonam fidem perfidiæ suppliciis af-
XXII. fici videt, non [104] descendit è fastigio, sed supra pœnam suam consistit. Habeo, inquit, quod volui, quod petij. Non pœnitet, nec pœnitebit, nec vllâ iniquitate me eò fortuna perducet, vt hanc vocem [105] audiam, *Quid mihi volui? quid mihi nunc prodest bona voluntas?* Prodest & in equuleo, prodest & in igne. qui si singulis membris admoueatur, B
& paullatim viuum corpus circumeat: licet ipsum [106] corpus plenum bonâ conscientiâ stillet: placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamuis dictum iam, reducatur. Quid est quare grati velimus esse, cùm morimur? quare singulorum perpẽdamus officia? quare id agamus in omnem vitam nostram memoriâ decurrente, ne cuius officij videamur obliti? Nihil iam supereſt, quò spes porrigatur. in illo tamen [107] cardine positi, abire è rebus humanis quàm gratissimi volumus. Est videlicet magna in ipso opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominum ingens honesti potentia: cuius pulchritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior est vita melioribus, [108] amorque & [109] secundum bonorum iudicium, ætasque [110] securior, quam innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserum, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intuere, an ad istam virtutem, quæ sæpe tuto ac facili aditur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus ob- C
XXIII. sessum iter, fueris iturus. Non ideò per se non est expetendum, cui aliquid extrà quoque emolumenti adhæret. ferè enim pulcherrima quæque, multis & aduenticiis comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa præcedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunæ, vicibus suis [111] temperet? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis tristitiâ frangatur: alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur [112] maturitas frugum? quin ad huius cursum [113] fecunditas humana respondeat? quin ille annum obseruabilem fecerit circumactu suo; hæc mensem, minoribus se spatiis flectens? Vt tamen detrahas ista, non erat ipse sol idoneum oculis spectaculum, dignusque adorari, si tantùm præteriret? non erat digna suspectu luna, etiam si otiosum sidus transcurreret? Ipse [114] mundus quoties per noctem ignes suos fudit, & tantum stellarum innumerabi-

103. VNA SENT.] *Suâ.*

104. DESCENDIT.] *Non submittit se, nec deiicitur.*

CAP. XXII. 105. AVDIAM.] *Potiùs*, audiat: *nempe ipsa Fortuna.*

106. CORPVS.] *Redundat.*

107. CARDINE.] *Vbi salus & vita vertitur. An magis alluſum ad agrorum cardines siue limites, quia sequitur de* abeundo? *Ita esset, in extremo limite illo positi.*

108. AMORQVE.] *Hæc omnia, id est septena circiter verba ordine, reddidi contextui ex meis libris: nec ausim hercules delere. Germana videntur & pura.*

109. SECVNDVM.] *Fauens, propitium: vt,* secunda fama.

110. SECVRIOR.] *Atqui iam præiuit,* tutior. D
Dubito.

CAP. XXIII. 111. TEMPERET.] *Deeâ temperie caloris humoriſq́, quam duo hæc astra concilient, & sic generent ac producant, præter alios, Aristoteles* IV. *De generat. animal. cap. vlt.*

112. MATVRITAS.] *Nam tepido humore suo resoluit, & quasi putrefacit: omitto, quòd crescere faciat, & ad augmenti finem venire. Cicero de Nat. deor.* II. Multaq́; ab eâ *(Lunâ)* manant & fluunt, quibus & animantes alantur, augescantque: & pubescant, maturitatemque assequantur, quæ oriuntur è terrâ.

113. FECVNDITAS HVM.] *Ad Lunares menses partuum ratio respondet.*

114. MVNDVS.] *Cælum.*

115. TACITO

A rabilium refulsit, quem non intentum in se tenet? quis sibi illa, tunc cùm miratur, prodesse cogitat? Adspice ista [115] tacito supernè cælo labentia, quemadmodum velocitatem suam sub specie stantis atque immoti operis abscondant. Quantum istâ nocte, quam tu in numerum ac discrimen dierum obseruas, agitur? quanta rerum turba sub hoc silentio euoluitur? quantam fatorum seriem certus [116] limes [117] adducit? Ista quę tu non aliter, quàm in decorem sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quòd existimes septem sola discurrere, cetera hærere. paucorum motus comprehendimus: innumerabiles verò, longiusque à conspectu nostro seducti [118] dij, eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique [119] obscuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis aspectu, etiam si te non regat, non custodiat, non foueat, generetque, ac spiritu suo riget? Quemadmodum hæc cùm XXIV.
primum vsum habeant, & necessaria [120] vitaliaque sint, maiestas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis illa grati animi, multum quidem præ-
B stat, sed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur, à quo inter vtilia numeratur. Gratus est, quia expedit? ergo & quantum expedit. Non recipit sordidum virtus amatorem: [121] soluto ad illam sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat: *Volebam gratiam referre, sed timeo impensam, timeo periculum, vereor offensam: faciam potiùs, quod expedit.* Non potest eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Vt diuersa illorum opera, ita inter se diuersa proposita sunt. Ille ingratus est, quamuis non oporteat, quia expedit: hic gratus est, quamuis non expediat, quia oportet. Propositum est nobis [122] secundùm rerum naturam viuere, & deorum XXV.
exemplum sequi: dij autem quodcumque faciunt, in eo nihil præter ipsam faciendi rationem sequuntur. nisi fortè existimas illos fructum operum suorum ex fumo extorum, & turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant, quàm opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant, quantis imbribus repentè deiectis solum molliant, venasque fontium arenC tes reintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine vllo ad ipsos perueniente commodo, faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si exemplari ab suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat vllum venale esse beneficium: gratuitos habemus deos. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratis be- XXVI.
neficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria. [123] Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosâ capiamur. Duos ex constitutione Stoicâ accipe ingratos. alter ingratus, quia [124] stultus est. Stultus, etiam malus est: qui malus est, [125] nullo vitio caret: ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, auaros, luxurioſos, malignos: non quia ista omnia singulis magna & nota vitia sint, sed quia esse possint: & sunt, etiamsi latent. Alter est ingratus, qui à vulgo dicitur, in hoc vitium naturâ pronus & propensus. Illi ingrato, qui sic hac culpâ non caret, quomodo nullâ

D 115. TACITO.] *At mei libri*, tanto supernè cœtu. *puto verè. Magnus ibi cœtus in superiore cælo astrorum, & sine numero numerus.*

116. LIMES.] *Zodiacum dicit, per quem errantia sidera feruntur: & ex eorum positu hæc inferiora, ipsosque homines, ingenia & mores formari, Chaldæi censuerunt.*

117. ADDVCIT.] *Veteres*, educit.

118. DII EVNT.] *Stoicum est. qui sidera faciebant Deos. Nos in Physiol.* II. *Diss.* XIV.

119. OBSCVRO GRADV.] *Quem obseruatio nondum comprehendit. moueri videmus, quo modo aut lege, nescimus.*

CAP. XXIV. 120. VITALIAQVE.] *Vitam dent, & ad tuendam eam faciant.*

121. SOLVTO.] *Aperto, ad dandum parato.*

CAP. XXV. 122. SECVNDVM RER.] *Perpetuum dogma Stoicum*, τέλος ἐστὶ τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν: Finem esse, conuenienter naturę viuere. *Vide Manud.* II. *Dissert.* XIV.

CAP. XXVI. 123. HOC LOCO.] *Differt respondere ad obiectiunculam, alia interserit. ad illam autem, cap.* XXVIII.

124. STVLTVS.] *Opponunt Sapienti. & Stoicâ suâ linguâ omnem malum, & omne vulgus, sic appellant. Consentire cum hoc dogmate (vt multis aliis) Sophocles videtur:*

——— ἡ δὲ μωρία
Μάλιστ' ἀδελφὴ τῆς πανηρίας ἔφυ:
——— verùm Amentia
Soror videtur maximè esse Malitiæ.

125. NVLLO VITIO.] *Plutarchus De commun. notion. contra Stoicos, carpit* ὅτι πάντας ἀϊσίους καὶ κακοὺς,

ſtullâ caret, dabit beneficium vir bonus. nulli enim dare poterit, ſi tales homines ſub- A
mouerit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator eſt, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quàm decoctori pecuniam credet, aut depoſitum committet ei, qui iam pluribus abnegauit. Timidus dicitur aliquis, quia ſtultus eſt: & hoc quidem malos ſequitur, quos indiſcreta & vniuerſa vitia circumſtant. dicitur timidus propriè, naturâ etiam ad inanes ſonos pauidus. Stultus omnia vitia habet, ſed non in omnia naturâ pronus eſt. alius in auaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam
XXVII. inclinantur. Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus eſt? Quid ergo? Ariſtides, cui iuſtitia nomen dedit, iniuſtus eſt? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando reſtituit rem, temerarius eſt? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor eſt? Camillus deſertor? Non hoc dicimus, ſic omnia vitia eſſe in omnibus, quomodo in quibuſdam ſingula eminent: ſed malum ac ſtultum nullo vitio vacare. nec audacem quidem timoris abſoluimus: ne prodigum quidem auaritiâ liberamus. Quomodo homo omnes ſenſus habet, nec ideò tamen omnes homines aciem ha- B
bent Lynceo ſimilem: ſic qui ſtultus eſt, non tam acria & concitata habet omnia, quàm quidam quædam. Omnia in omnibus vitia ſunt: ſed non omnia in ſingulis exſtant. Hunc natura ad auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus eſt: aut ſi nondum deditus, ita formatus, vt in hoc illum mores ſui ferant. Itaque vt ad propoſitum reuertar, nemo non ingratus eſt, qui malus eſt: habet enim omnia nequitiæ ſemina: tamen propriè ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. huic ergo beneficium non dabo. Quomodo malè filiæ conſulit, qui illâ contumelioſo & ſæpè [126] repudiato collocauit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui [127] negotiorum geſtorum damnato, patrimonij ſui curam mandauerit: quomodo dementiſſimè teſtabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum ſpoliatorem: ſic peſſimè beneficia dare dicetur, quicumque in-
XXVIII. gratos eligit, in quos peritura conferat. [128] Dij quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis parauerant: contingunt autem etiam malis, quia ſeparari non poſſunt. Satius eſt autem, prodeſſe etiam malis propter bonos, quàm bonis deeſſe pro- C
pter malos. Ita, quæ refers, diem, ſolem, hiemis æſtatiſque curſus, & media veris autumnique temperamenta, imbres, & fontium hauſtus, ventorum ſtatos flatus, pro vniuerſis inuenerunt: excerpere ſingulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, [129] congiarium & indignis: [130] Frumentum publicum tam fur quàm periurus & adulter accipiunt, &, ſine delectu morum, quiſquis [131] ciuis eſt. cùm aliquid eſt, quod tamquam ciui, non tamquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam in vniuerſum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris ſecundus eſſet, contrarius malis: commune autem bonum erat patere

κους, καὶ ἀδίκους, καὶ ἀπίστους, καὶ ἀφρονας, τοὺς μὴ σοφοὺς ἀποφαίνονται: quòd omnes ex æquo malos, & iniuſtos, & infidos, & dementes ſtatuunt, qui non ſunt ſapientes. *Imò etiam* τοὺς προκόπτοντας, *ſiue* proficientes, *id eſt ſeipſos habent in eâdem claſſe. Nos plenè in Manud.* III. *Diſſ.* XX.

CAP. XXVII. 126. REPVDIATO.] *De viro, cui vxor repudium miſit. & ita Marcellus Ic^us, aliique. Cauſſa autem repudij præit, quòd* contumelioſus, *& malæ tractationis damnandus.*

127. NEGOT. GEST.] *Titulus in Digeſtis & Codice*, De negotiis geſtis. *Sunt, qui res litéſque alienas adminiſtrant: & in eos hæc actio, ſi malâ curâ aut fide.*

CAP. XXVIII. 128. DII QVOQVE.] *Hæc nunc ad obiectiunculam, ſuprà poſitam tantùm. Pulchra autem, ita me Deus, & philoſophica.*

129. CONGIARIVM.] *A congio, quæ liquidorum menſura. Solent autem antiquitus dari in populum tot olei congij, aut vini. Inde nomen ductum longiùs, ad quaſuis, etiam pecuniæ, donationes: ſed maximè Principum, aut publicas.*

130. FRVMENTVM.] *Quod in vnâ vrbium,* D
ſingulari inuento, Romæ dabatur è publico, in plebem tenuiorem. Scripſi affatim I. *Elector. & nuper in Admirandis.*

131. CIVIS EST.] *Mei ita libri, & aptâ ſententiâ: quia extra ciues non dabatur. nemo admittebatur peregrinus. Tamen aly teſtantur in ſuis legi*, inciſus eſt. *Quod cum Grutero haud ſpernam: firmetq; Plinius, in Panegyrico:* Omnes tamen antequam te viderent, recipi, incîdi iuſſiſti, vt iaminde ab infantiâ parentem publicum, munere educationis, experirentur. *Appâret igitur inſcriptos, imò verò inciſos ſiue inſculptos in tabulis. Pincianus autem legi volebat*, quiſquis in cenſu eſt: *nec id malè. quia* recenſus *fieri ſolet (ita Suetonius appellat) & identidem purgari ea tabulæ, alitq; ſuffici.*

132. Mi-

A patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quàm malis conduntur vrbes: monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura, publicauit editio: medicina & sceleratis opem [132] ministrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimationem, quæ separatim tamquam digno dantur: non in his, quæ promiscuè turbam admittunt. Multum enim refert, vtrùm aliquem non excludas, an eligas. [133] Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores, & domi ferrum exercentes, murus ab hoste defendit: legum præsidio, qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur. Quędam non poterant certis contingere, nisi vniuersis darentur. Non est itaque quod de istis disputes, ad quæ [134] publicè inuitati sumus: illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debet, ei quem ingratũ sciam, non dabo. Ergo, inquit, nec consilium deliberanti XXIX.
B dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monstrabis? an hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguam istud: certè tentabo [135] distinguere. Beneficium, est opera vtilis: sed non omnis opera vtilis, beneficium est. Quædam enim tam exigua sunt, vt beneficij nomen non occupent. Duæ res coire debent quæ beneficium efficiant. Primùm, rei magnitudo. quædam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abiecti, aut ignis accendendi factam potestatem? & interdum ista plus prosunt, quàm maxima: sed tamen vilitas sua illis, etiam vbi tempore facta sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat: vt eius caussâ faciam, ad quem volebam peruenire beneficium: dignumque eum iudicem, & libens id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium. quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tamquam dignis illa tribuimus, sed negligenter tamquam parua: & non homini damus, sed [136] humanitati. Aliquando daturum me etiam indignis quædam non negauerim, in ho- XXX.
C norem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas induxit, sed [137] nouis, prætulit. Non sine ratione, sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos iuuat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat. [138] Ciceronem filium [139] quæ res consulem fecit, nisi pater? [140] Cinnam nuper quæ res ad consulatum recepit ex hostium castris? quæ [141] Sextum Pompeium, [142] aliosque Pompeios, nisi vnius viri magni-

132. MINISTRAT.] *Mei & quidam alij*, monstrat.

133. IVS FORI.] *Libri*, ius & fori: *& quibusdam vox*, omnibus, *abest. Itaque Claudius Puteanus Senator acutè*: Ius & furi dicitur.

134. PVBLICE IVVIT.] *Vt ad Solem, æstatem, imbres, fontes: & quæ alia beneficia Natura in publico*
D *& promiscuo offert.*

CAP. XXIX. 135. DISTINGVERE.] *Possit abesse.*

136. HVMANITATI.] *Ex Aristotelis dicto haustum. qui culpatus, quòd improbo aliquid dedisset, Οὐ τὸ ἀνθρώπῳ φησὶν, ἀλλὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ. Ipsa verba Seneca reddidit: at Herodes Atticus apud Agellium, pulchrè immutauit, in re pari*: Demus, *inquit*, huic aliquid æris, cuicuimodi est, tamquam homines, non tamquam homini.

CAP. XXX. 137. NOVIS.] *Ita dicti Romanis, qui à se orirentur, quiq; lucem & imagines maiorum non haberent. Vno verbo, qui in vetere famâ & notitiâ non essent.*

138. CICERONEM F.] *Quem deuicto statim Antonio collegam in Cõsulatu Augustus cepit. Quid? Ciceroni defuncto hoc tribuens, an & sic Antonio insultans? Rem ipsam in Plutarcho habes, Appiano, Plinio libro* XXII. *cap.* VI. *& Dione, actis anni* DCCXXIV. *ex quo item discas, suffectum dumtaxat Consulem fuisse, idq; in extremâ parte anni.*

139. QVÆ RES.] *Nam virtutes omnes aberant: stupor & vitia aderant. Seneca pater in Suasoriâ vltimâ*: Homo qui nihil ex paterno ingenio habuit, præter vrbanitatem. *Scriptor vetus, apud Sidonium, lib.* VII. *epist.* XIV. Filium M. Ciceronis populus Romanus non agnoscebat loquentem. *Præterea ebriosus ad summum: de quo Plinius, aliique.*

140. CINNAM.] *Qui & ipse Cn. Pompeij, ex filiâ, nepos. Vide De Clem.* I. *cap.* IX. *Fuit verò iste* Cn. Cornelius Cinna Magnus, *ordinarius Consul anno vrbis* DCCLVIII.

141. SEXT. POMPEIVM.] *Quem igitur? illum notum ac famosum, Cnei filium? vix opinor. designatus enim Consul fuit, pace cum eo à Triumuiris factâ, anno* DCCXV: *sed designatus tantùm, & bello mox coörto victus atque interfectus. Itaq; magis est intellegi* Sex. Pompeium Sex. F. *qui consul fuit anno* DCCXVIII. *Quo nomine & alius item Consul cum Sex. Apuleio, anno quo Augustus obiit,* DCCLXVII.

142. ALIOSQVE POMP.] *Non sanè filios illius Magni,*

magnitudo? tanta quidem, vt satis altè omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid A
nuper [143] Fabium Persicum, cuius osculum [144] etiam impuri vitabant, sacerdotem non
in vno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hostium incur-
sioni pro rep. vnam domum obiecerant? Hoc debemus virtutibus, vt non præsentes
solùm illas, sed etiam ablatas è conspectu colamus. Quomodo illæ id egerunt, vt non
in vnam ætatem prodessent, sed beneficia sua etiam post ipsas relinquerent: ita & nos
non vnâ ætate grati sumus. Hic magnos viros genuit, dignus est beneficiis, qualiscum-
que est. dignos dedit. Hic egregiis maioribus ortus est: qualiscumque est, sub vmbrâ
suorum lateat. Vt loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum
XXXI. luce resplendeant. [145] Excusare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim
solemus dicere: Quid sibi voluit prouidentia, quæ [146] Aridæum regno imposuit? Illi
putas hoc datum? patri eius datum est, & fratri. Quare [147] C. Cæsarem orbi terrarum
præfecit, hominem humani sanguinis auidissimum, quem non aliter fluere in conspectu
suo iubebat, quàm si ore excepturus esset? Quid? ergo tu illi hoc datum existimas? patri B
eius [148] Germanico datum, datum [149] auo, [150] proauoque, & ante hos aliis non minùs
claris viris, etiam si priuati paresque aliis vitam exegerunt. [151] Quid tu, cùm Mamer-
cum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiante
exceptare? Numquid enim ipse dissimulabat? numquid purus videri volebat? Referam
dictum tibi eius in se, quod circumferri memini, & ipso præsente laudari. Pollioni Asi-
nio iacenti, obscæno verbo vsus, dixerat se facturum id quod pati malebat. & cùm Pol-
lionis attractiorem vidisset frontem: *Quidquid*, inquit, *mali dixi, mihi & capiti meo.* Hoc
dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palàm obscænum, ad fasces, & ad tribunal
admisisti? nempe dum veterem illum Scaurum, [152] senatus principem cogitas, indignè
XXXII fers sobolem eius iacere. [153] Deos videre est, vt alios indulgentiùs tractent, propter
paren-

Magni, ne erres: sed gentis eiusdem, si non familiæ. vt vnum è iam dictis, & Cn. Pompeium, *qui inter suffectos Consules anno* DCCXXIII. *fragmentis Capitolinis. Sed & posteà, sub Tiberio alij. Nam* duæ aut tres fuêre (*ipse Paterculus dubitat*) Pompeiorum familiæ: *omnes tamen eius nominis prouecti, ob vnum illud nomen, vt hîc noster.*

143. FABIVM PERS.] *Dixi aliquid suprà, lib.* II. *cap.* XXI. *Adde ad ista, Iuuenalis versus:*

Cur Allobrogicis, & magnâ gaudeat arâ,
Natus in Herculeo Fabius lare:

& quæ de mollitie eius deinde addit. Nam hunc tangit.

144. ETIAM IMPVRI.] *Satis audacter hæc & plura, è merâ coniecturâ, edidit Muretus. Scripti quidam*, etiam impediret viri vota boni. *Meorum vnus*, etiam impodici deuitabam. *ex quo faciebam*, etiam impudici deuitabant. *Quid si*, vt podicem, deuitabant? *vt discrimen inter fadam fœiditatemq; illam partem non faciat, & os hoc spurcum? Posses ex alterâ scripturâ:* cuius osculi, etiam impudici, virus vitabant. *Ipsi obscæni & impudicitiam professi, virus illud oris fugiebant.*

CAP. XXXI. 145. EXCVSARE.] *Etsi pleraque laudabilia & notanda in nostro: tamen hic locus inter eximios, & sapientiæ altæ: vnà cum Cap. sequenti.*

146. ARIDÆVM.] *Libri* exarchideum. *sed habeamus pro vero editum: & fuit Aridæus frater Alexandri Magni, matre impari.*

147. C CÆSAREM.] *Caligulam. verè natum ad reliquias Romani sanguinis hauriendas.*

148. GERMANICO.] *Magno simul & amabili viro: cui vitam & imperium, dy non dederunt, ne* C
Romanis iterum darent.

149. AVO.] *Druso Germanico, Tiberij fratri. quem Tacitus appellat*, breues & infaustos populi Romani amores.

150. PROAVOQVE.] *Tib. Claudio, Liuiæ marito priori: qui tamen famâ aut factis non nimis illustris. Sed magis est, communiter* Proauum *intellegi, siue* Proauos (*& eo numero legi hîc mallem*) *Claudiæ gentis.*

151. QVID TV.] *Hæc directio sermonis non ad ipsum Liberalem: sed ad Prouidentiam est: cuius hæc opera. nisi aliquis,* Quid tum *legit, & mox*, faceret, *aliaq. pariter mutat. Sed de ipso homine, Tacitus breuiter* VI. *Annali:* Mamercus Scaurus, insignis nobilitate & orandis caussis, vitâ probrosus. *Certè probrosus: sed etiamne eloquens? Ita, & laudat iterum ab eâ parte Tacitus* III. *Annal.* Scaurus oratorum eâ ætate vberrimus erat. *Seneca pater lib.* I. *Controu.* Scaurus non tantùm disertissimus homo, sed venustissimus. *Et ex professo præfatione libri Decimi. At de* impuritate *eius, etiam Tertullianus commeminit, de Pallio: ipse autem sub Tiberio, etsi alio crimine, periit, &* familia Scaurorum in eo est exstincta. *Suasoriâ* II. D

152. SENATVS PRINCIPEM.] *De quo Cicero, Asconius, alij.*

CAP. XXXII. 153. DEOS VIDERE EST.] *A Mureto commotion, contra omnes libros. in quibus consensu,* Deos verisimile est. *Fortè:* Deos tueris? simile est vt. *Ita suprà,* Deos excusare volo. *Vel lege:* Deos videre similiter est.

154. IN

A parentes auosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longè sequentium posterorum indolem. Nota est enim illis operis sui series. omnium illis rerum per manus suas iturarum scientia [154] in aperto semper est: nobis ex abdito subit. & quæ repentina putamus, illis prouisa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorum non fuerunt, [155] quia pro summo imperio habuerunt iustitiam, abstinentiam, quia non remp. sibi, sed se reip. dicauerunt. Regnent hi, quia vir bonus [156] quidam proauus eorum fuit: qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione ciuili, quoniam ita expediebat reip. vinci quàm vincere maluit. Referri illi gratia tam longo spatio non potuit. in illius respectum iste populo præsideat: non quia scit aut potest, sed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis est, adspectu fœdus, & ornamenta sua [157] traductu-
B rus. iam me homines accusabunt, cęcum & temerarium dicent, nescientem quo loco, quæ summis ac excellentissimis debentur, ponam. At ego scio, alij me istud dare, alij olim debitum soluere. Vnde isti norunt illum quemdam, gloriæ sequentis fugacissimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt? numquam bonum suum à publico distinguentem? Vbi, inquis, iste, aut [158] quis est? apud me istæ expensorum acceptorumque rationes [159] dispunguntur. Ego quid cui debeam, scio. aliis post longam diem repono, aliis [160] in antecessum: ac prout occasio, & reip. meæ facultas tulit. Ingrato ergo aliquando quædam, sed non propter ipsum dabo. Quid si, XXXIII.
inquit, nescis, vtrùm gratus sit, an ingratus? exspectabis donec scias, an dandi beneficij tempus non amittes? Exspectare longum est. nam (vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura est: non exspectare, temerarium est. Huic respondebimus, numquam exspectare nos certissimam rerum comprehensionem: quoniam in arduo est veri exploratio: sed eà ire, quà ducit veri similitudo. Omne hac viâ procedit officium. sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus: cùm omnium horum incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus benè sperandum esse credimus.
Quis enim pollicetur serenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito
C pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur [161] quà ratio, non quà veritas trahit. Exspecta, vt nisi benè cessura non facias, & nisi compertâ veritate nihil moueris: relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia me in hoc aut in illud impellant, [162] [163] non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse. Multa, inquit, in- XXXIV.
teruenient, per quæ & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat. fallaces enim sunt rerum species, quibus credimus. Quis negat? sed nihil aliud inuenio, per quod cogita-

154. IN APERTO.] *Ita sanè. omnia tempora in præsenti.*

155. QVIA PRO.] *Cum Grutero*, qui. *& mox*, qui non remp.

156. QVIDAM.] *Liber meus addit*, quidam ante, *& sequens statim*, qui, *omittit. Legatur*: qui iam antè p. e. fuit, animum.

157. TRADVCTVRVS.] *Derisui expositurus, in*
D *ore populi vilia facturus. Vt in Iuuenali:*

—— in quâ se traducebat Vlysses
Ancipitem.

Eodem:

Squallentes traducit auos. *ibi Scholiastes:* Dedecorat parentes suos. *Martialis:*

Rideris, multoque magis traduceris Afer.

A traductionibus per fora & theatra noxiorum: quod Polybius & Graci παραδειγματίζειν *dicunt*, ostentui exponere.

158. QVIS EST?] *Veteres subdunt*, vnde vos scitis? *siue vt meus*, vnde nos scitis. *Quæ Muretus deletum it, aliorum assensu, non meo. Ego immutatum*: aut quis est, vnde? nescitis. apud me istæ. *Quæritis, vbi, quis, vnde (sic solet de ignotis:) vos nescitis, at mihi hæc liquent.*

159. DISPVNGVNTVR.] *Are nummariâ verbum. &* Dispungit, *qui per puncta rationum it, confert, pariatq.*: Expungit, *autem, qui paribus factis, nomina delet.*

160. IN ANTECESSVM.] *Mei*, in anteceſſum est, *vocula adiectâ. Item à nummulariis & significat, compendio sermonis, antequam dies cessus sit soluere: occupare, & anteuenire. Noster cùm alibi, tum epist.* VII. *atque ibi ego. Mox fortè*, rei meæ.

CAP. XXXIII. 161. QVA RATIO.] *Quod ratione asserente & iudicante futurum videtur: non quod liquidò futurum constet.*

162. NON VEREBOR.] *Nihil: præsertim in bonis. Menandri præceptum congruit:*

Ὅταν τι πράττῃς ὅσιον, ἀγαθὴν ἐλπίδα
πρόβαλλ' ἑαυτῷ, τοῦτο γιγνώσκων, ὅτι
τόλμῃ δικαίᾳ καὶ θεὸς συλλαμβάνει.

Vbi agere honesti insistis aut quidquam boni,
Propone spem menti bonam; certus Deum
Conatibus iustis tuis fore adiuuam.

163. NON VEREBOR.] *Scripti abeunt*: non verè beneficium dabo. *Vellem*, numero beneficium dabo: *id est, statim, sine aliâ morâ. Si displicet hoc Comicum*; non temerè b. dabo.

CAP.

cogitationem regam. His veritas mihi vestigiis sequenda est: certiora non habeo. Hæc A
vt quàm diligentissimè æstimem, operam dabo, nec citò illis assentiar. Sic enim in prælio potest accidere, vt telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; & hosti, tamquam meo, parcam. sed hoc & rarò accidet, & non vitio meo: cui propositum est hostem ferire, ciuem defendere. Si sciam ingratum esse, non dabo beneficium. At obrepsit, at imposuit. nulla hîc culpa tribuentis est: quia tamquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, & posteà ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis, sciens peccas: das enim cui non debes. si negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promisisti. [164] Secta vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum, [165] numquam sapientem facti sui pœnitere, nec vmquam emendare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quæ erant, cùm sumeret. Ideò numquam illum pœnitentia subit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quàm quod factum est: nihil melius constitui, quàm quod constitutum est. Ceterùm ad omnia cum exceptione veniet, si nihil inciderit quod impediat: B
ideò omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præsumit animo, posse aliquid interuenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere: sapiens vtramque partem eius cogitat. scit quantum liceat errori, quàm incerta sint humana, quàm multa consiliis obstent. ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, & consiliis certis incertos euentus. Exceptio au-
XXXV. tem, sine quâ nihil destinat, nihil aggreditur, & hîc illum tuetur. Promisi beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim, si quod illi pollicitus sum, patria [166] sibi me dare iusserit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam [167] in matrimonium. posteà [168] peregrinus apparuisti: non est mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si cùm omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum. alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. C
Promisi aduocationem: posteà apparuit per illam causam præiudicium in patrem meum quæri. promisi me peregrè vnà exiturum: sed iter infestari latrociniis nunciatur. [169] in rem præsentem venturus fui: sed æger filius, sed puerpera vxor tenet. Omnia esse debent eadem, quæ fuerunt cùm promitterem, vt promittentis fidem teneas. Quæ autem maior fieri mutatio potest, quàm si te malum virum & ingratum comperi? quod tamquam digno dabam, indigno negabo, & irascendi quoque causam habebo decep-
XXXVI. tus. Inspiciam tamen, & quantum sit de quo agitur: dabit mihi consilium promissæ rei modus. Si exiguum est, dabo: non quia dignus es, sed quia promisi. nec tamquam munus dabo, sed verba mea redimam, & [170] aurem mihi peruellam: damno castigabo promittendi temeritatem. Ecce vt doleat, vt posteà consideratiùs loquaris: quod

CAP. XXXIV. 164. SECTA VESTRA.] *Quis supposuit? nam scripti & editi*, Conscientia, *non* Secta. *ex quo Mureto placebat*, Scientia: *aly*, Constitutio. *At verum erit*, Constantia. *nam de eâ agitur, & Stoico isto dogmate, quòd Sapiens in decretis suis nihil mutet. Res clara est: & mox quoque Seneca purgat* inconstantiæ crimen.

165. NVMQVAM SAP.] *Quod manat ex illo capite,* μὴ δοξάσειν τὸν σοφὸν, τουτέστι ψεύδεσθαι μηδεί: Non opinaturum sapientem, hoc est falso nulli accessurum. *Itaque decreta eius omnia vera & firma sunt: eoq; nec mutationi, nec pœnitentiæ subiecta. Vide Manud.* III. *Dissert.* VIII.

CAP. XXXV. 166. SIBI ME.] *Scripti*, sibi non. *Legendum*, nos.

167. IN MATRIMONIVM.] *Mirum in optimo meo legi*, in verum, *vel* nerum, *ambiguâ litterâ. Suspicor*, nurum. *Nam parentes ita inter se (Plautus docebit) contrahebant. An*, in torum? D

168. PEREGRINVS.] *Et tu, & tuus filius. At coniugium, Romanis legibus, inter ciues tantùm est.*

169. IN REM PR.] *Coràm ad futurus ipse. A Iurisconsultis est. & noster vsurpat sæpius: aliaq; exempla Brissonius* XIV. *De verb. sign. dabit.*

CAP. XXXVI. 170. AVREM PERV.] *Id est, ipse me admonebo: ad cautionem in posterum adhortabor. Nam aurem vellere, commonefacientis est, & memoriam item excitantis. Plinius*: Est in aure imâ memoriæ locus, quam tangentes antestamur. *Virgilius*: Cynthius aurem Vellit, & admonuit. *Noster iterum, lib.* V. *infrà, cap.* VII. *& epist.* XCIV.

171. LIN-

A quod dicere solemus, [171] linguarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Mecænas ait) vt [172] sestertio centies obiurgandus sim. Inter sese enim vtrumque comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseuerare: est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum sit, attendendum. si leue, connueamus: si verò magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negauerim, quàm semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, [173] quanti promissi mei verba taxentur. Non tantùm quod temerè promisi, retinebo, sed quod non rectè dedi, repetam. Demens est, qui fidem præstat errori.

Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expedi- XXXVII
tionibus vtilem expertus operam, subinde ex prædâ aliquid illi virtutis causâ donauerat, & hominem vænalis animæ crebris [174] auctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est. quod vt Macedoni illi nunciatum est, accucurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo
B suo cessit, [175] affectum semianimemque recreauit, diebus triginta impensâ suâ curauit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: *Gratiam tibi referam. videre tantùm mihi imperatorem meum contingat.* Narrauit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit, & protinus petiit, vt sibi prædia cuiusdam donaret. Ille quidam erat hospes eius, is ipse, à quo receptus erat, à quo sanatus. Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. non sufficit homo iustus vnus tot armatis cupiditatibus. non potest quisquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cùm illum induci in bona quæ petebat iussit. Expulsus bonis suis ille, non vt rusticus iniuriam tacitus tulit, contentus quòd non & ipse [176] donatus esset: sed Philippo epistolam strictam ac liberam scripsit: quâ acceptâ ita exarsit, vt statim [177] Pausaniæ mandaret, bona priori domino restitueret. ceterùm improbissimo militi, ingratissimo hospiti, auidissimo naufrago, [178] stigmata inscriberet, ingratum hospitem te-
C stantia. Dignus quidem fuit, cui non inscriberentur illæ litteræ, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo & naufrago similem, in id in quo iacuerat ipse littus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ seruandus fuerit: auferendum vtique fuit, quod summo scelere inuaserat. Quis autem pœnâ eius moueretur, qui id commiserat, propter quod nemo [179] miserari miseros posset? Dabit tibi Philippus quia promisit, XXXVIII
etiam si non debet, etiam si iniuriam, etiam si scelus facturus est, etiam si vno facto præclusurus est naufragis litora? Non est leuitas, à cognito & damnato errore discedere: & ingenuè fatendum est: *Aliud putaui: deceptus sum.* Hæc verò superbæ stultitiæ perseuerantia est: *Quod semel dixi, qualecumque est, fixum ratumque sit.* Non est turpe, cum re mu-

171. LINGVARIVM.] *Meus selectior liber,* linguari iuri. *An quid latet? an vulgatæ adhæremus, & cum Mureto explicamus, multam dependam*
D *& quasi vectigal, pro linguâ temerè locutâ? Nam* Linguarium *ita appositè, vt* Vasarium, Hordearium, Calcearium, Cerarium: *quod pro vasis, hordeo, calceis, cerâ datur. Ipsis verbis sententia ea affirmatur,* Damno castigabo: *&,* Verba mea redimam.

172. SESTERTIO CENTIES.] *Sic in Consolatione ad Heluiam:* Quorum Pantomimæ sestertio decies nubunt: *& in Tacito atque aliis, crebrò. Miror, omissam eam vocem in editione Romanâ. Arguitè Mecænas, nolle se obiurgari tanto impendio, id est rebus ipsis non verbis. Reddat nobis* CCL. M. *Philipp.*

173. QVANTI PROMISSI.] *Id est, magna an parua promiserim: quæ summa & impendium è verbis meis surgat. Statim etiam,* qui fidem præstat errori *eligendum, cum libris priscis: & significat non præstandam fidem, vbi est error.*

CAP. XXXVII. 174. AVCTORAMENTIS.] *Donis, præmiis. Nos in* 11. *Saturn.*

175. AFFECTVM.] *Mei libri* afflictum, semiuiumque.

176. DONATVS.] *In seruitutem.*

177. PAVSANIÆ.] *An qui postea eum occidit?*

178. STIGMATA.] *Inustas fronti notas, de quibus affatim* 11. *Elector.*

179. MISERARI MISEROS.] *Placet, & sequentia illa stabiliunt:* Nónne omnibus miseris aquâ & igni interdixerat? *Item:* Vno facto præclusurus est naufragis litora. *Tamen scripti plerique,* miserari misericors: *quod ipsum haud improbum.*

re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum litorum reliquisset, A
quæ naufragio ceperat, nónne omnibus miseris aquâ & igni interdixerat? Potius est,
inquit, intra fines regni mei, te litteras istas [180] oculis inscribendas, durissimâ fronte
circumferre. ostende quàm sacra res sit mensa hospitalis. præbe in facie tuâ legendum
istud decretum, quo cauetur, ne miseros tecto iuuare capitale sit. Magis ista constitu-
XXXIX. tio sic erit rata, quàm si illam [181] in æs incidissem. Quare ergo, inquit, Ze-
no vester, cùm quingentos denarios mutuos cuidam promisisset, & illum parùm [182] ido-
neum comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseuerauit credere, quia promiserat?
Primùm alia condicio est in credito, alia in beneficio. Pecuniæ, etiam malæ creditæ,
exactio est. & appellare debitorem ad diem possum, & si foro cesserit, [183] portionem
feram. beneficium & totum perit, & statim. Præterea hoc mali viri est, illud mali pa-
trisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, credere perseuerasset.
Quingenti denarij sunt. Illud quod dici solet, in morbo consumat. [184] fuit tanti, non
reuocare promissum suum. Ad cænam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit: non B
quidem, si niues cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamuis non concoxe-
rim: sed non, si febricitauero. Sponsum [185] descendam, quia promisi: sed non si spon-
dere [186] in incertum iubebis, si [187] fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio,
si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice, vt idem status sit, cùm exigitur, qui fuit
cùm promitterem. destituere leuitas non erit, si aliquid interuenit noui. Quid miraris,
cùm conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? eadem mihi omnia
præsta: & idem sum. Vadimonium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes da-
XL. tur actio. [188] deserentem vis maior excusat. Idem etiam illâ in quæstione responsum
existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium vtique reddendum sit.
Animum præstare gratum debeo: ceterùm aliquando me referre gratiam non patitur
mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diui-
ti reddam? vtique cùm quidam recipere beneficium, iniuriam iudicent, & beneficia
subinde aliis beneficiis onerent. Quid amplius in horum personam possum, quàm vel- C
le? nec enim ideò beneficium nouum reiicere debeo, quia nondum prius reddidi.
[189] Accipiam tam libenter, quàm dabitur: & præbebo me amico meo exercendæ bo-
nitatis suæ capacem materiam. Qui noua accipere non vult, acceptis offenditur. Non
refero gratiam. quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut fa-
cultas. Ille præstitit mihi. nempe cùm occasionem haberet, cùm facultatem. Vtrùm
bonus vir est, an malus? apud bonum virum, bonam caussam habeo: apud malum,
non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, vt referre gratiam, etiam inuitis his
quibus refertur, properemus, & instemus cedentibus. Non est referre gratiam, quod
volens

CAP. XXXVIII. 180. OCVLIS.] *Quid? ipsis oculis inscriptæ notæ? nec potuit, nec solet. In fronte dumtaxat, aut facie: id est supra, aut circa oculos. An fuit,* foculis? *non quòd ipsis propriè foculis inscriptæ, sed ferro quod canduerat in illis. Talis dictio Columellæ:*

Deletura quoque est fronti data signa focorum.

An magis verum, ocius? *quod esset, statim & sub hoc meo adspectu inscribendas.*

181. IN ÆS.] *Quod in legibus receptum: & eò respicit.*

CAP. XXXIX. 182. IDONEVM.] *Pro eo qui sufficiat, & sit soluendo: quomodo & Ic^ti.*

183. PORTIONEM.] *Et hodie ita ius: & olim actione Tributoriâ, aut quasi Seruianâ, persequebantur.*

184. FVIT TANTI.] *Pulchrè. quasi dicat, vel hoc impendio emere debui promissi fidem.*

185. DESCENDAM.] *Quia in foro & ad tribunal publicæ illæ sponsiones.* D

186. IN INCERTVM.] *Summâ non expressâ. quod cautiores meritò fugiunt.*

187. FISCO.] *Cuius graues leges, an priuilegia. &* caussa eius, nisi sub bono Principe, numquam mala est, *ait Plinius.*

188. DESERENTEM.] *Legerim distinxerimque:* Non in omnes datur actio deserentes; vis maior excusat.

CAP. XL. 189. ACCIPIAM.] *Homeri olim consilio:*

——ἀ γὰρ καλὸν ἀνήνασθαι δόσιν ἐσθλήν:

——non etenim pulchrum sit spernere dona.

190. RE-

A volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cùm aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestiuè remittunt, & nihil se debere testantur. 190 Reiiciendi genus est, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cùm possim, quando plus mihi detracturus ero, quàm illi collaturus: si ille non erit sensurus vllam accessionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abscessurum erit. Qui festinat vtique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et breuiter dicam, qui nimis citò cupit soluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus est.

190. REIICIENDI GENVS EST.] iiciendi sumpti genus, *postremâ voce compendio scriptâ.* *Meus*, Reiciendi sunt pignus. *Certo fuit*: re-

L. ANNÆI SENECÆ

AD ÆBVCIVM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER QVINTVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

B

ABSOLVTIS *duabus præcipuis partibus*, Quomodo dandum Beneficium, Quomodo accipiendum: *transire se dicit ad quædam non tam in ipsâ materie, quàm ex ipsâ, & vicina ac connexa. Quæstiunculas subserit, primò istam: An turpe Beneficiis vinci? negat vinci posse, & parem semper esse, qui gratè memimit, qui cupit animo referre, si re non potest. Quæstiuncula secunda: An aliquis sibi beneficium donet? item negat, & in vtramque tamen partem argutatur. Tertia quæstiuncula: An aliquis Ingratus Stoicè dici possit? ait, & docet. Quarta, An non omnes ingrati sint? minimè, etsi plurimos fatetur. Deinde ex adtextu, Quousque, & an alius pro alio obligemur? vt filius pro patre, & talia. Distinctione respondet, & magis negat. Quinta Quæstiuncula; An triste beneficium, & inuito etiam dari possit? potest. Vltima denique: An repeti Beneficium possit?*

C

CAPVT PRIMVM.

IN prioribus libris videbar consummasse propositum, cùm tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium, & quemadmodum accipiendum. hi enim sunt huius officij fines. Quidquid vltrà moror, non seruio materiæ, sed indulgeo: quæ quò ducit, sequendum est, non quò inuitat. Subinde enim nascetur, quod lacessat aliquâ dulcedine animum, magis non necessarium, quàm superuacuum. Verùm quia [1] ita vis, perseueremus, peractis quæ rem continebant, scrutari etiam ea quæ sunt his connexa, verùm non cohærentia: quæ quisquis diligenter inspicit, nec facit operæ pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem [2] homini naturâ optimo, & ad beneficia propenso, Liberalis Æbuci, nulla eorum laudatio satisfacit. Neminem vmquam vidi tam benignum, etiam leuissimorum officiorum æstimatorem. Iam bonitas tua eousque prolapsa est, vt tibi dari putes beneficium, quod vlli datur. paratus es, ne quem beneficij pæniteat, pro ingratis [3] dependere. Ipse vsqueeò abes ab omni iactatione, vsqueeò statim exonerare cupis quos obligas, vt quidquid in aliquem confers, velis videri [4] non præstare, sed reddere. Ideoque plenius ad te sic data reuertuntur. nam ferè sequuntur beneficia non reposcentem: & vt [5] gloria fugientes magis ac magis sequitur, ita fructus beneficiorum gratius respondet illis, per quos etiam esse ingratis licet. Per te verò non est mora, quò minùs beneficia qui acceperunt, [6] vltrò repetant: nec recusabis conferre alia, & [7] suppressis dissimulatisque plura ac maiora adiicere. Propositum optimi viri, & ingentis [8] animi est, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipiet. succumbunt vitia virtutibus, si illa [9] non citò odisse properaueris.

D

Illud

A Illud vtique vnicè tibi placet, velut magnificè dictum: *Turpe est beneficiis vinci.* quod II.
an sit verum, non immeritò quæri solet: longeque aliud est, quàm mente concipis. Nunquam enim in rerum honestarum certamine superati, turpe est: dummodo arma non proiicias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandem fortunam: quæ optimorum quoque consiliorum, [10] dumtaxat exitus, temperat. [11] Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiam si illam alius gradu velociori antecessit. non vt in certaminibus, ad spectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoque sæpe deteriorem prætulit casus. Vbi de officio agitur, quod vterque à sua parte esse quàm plenissimum cupit, si alter plus potuit, & ad manum habuit materiam sufficientem animo suo, si illi, quantum conatus est, fortuna permisit; alter autem voluntate par est, etiam si minora quàm accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere, & toto in hoc intentus est animo: hic non magis victus est, quàm qui in armis moritur. quem occidere faciliùs hostis po-
B tuit, quàm auertere. [12] Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, vt vincatur. numquā enim succumbet, nūquam [13] renunciabit. ad vltimū vsque diem vitæ stabit paratus, & in hac [14] statione morietur: magna se accepisse præ se ferens, paria voluisse.
[15] Lacedęmonij vetāt suos [16] pancratio aut cestu decernere, vbi inferiorē ostendit victi III.
confessio. Cursor [17] metā prior contingit: velocitate alium, non animo, anteceſſit. Luctator [18] ter abiectus, perdidit palmā, nō tradidit. Cùm inuictos esse Lacedæmonij ciues suos magno

COMMENTARIVS.

C AP. I. 1. ITA VIS.] *Poëtarum more. nempe tu vis, & facis eum velle.*

2. HOMINI.] *Meus*, hominum: *& magis laudet.*

3. DEPENDERE.] *Pendet è prioribus. quia tibi inscribis & imputas aliis benefacta, sequitur vt gratus pro iis sis, & soluas, id est dependas.*

4. NON PRÆSTARE.] *Non dare, sed soluere iam pro accepto.*

5. GLORIA FVG.] *Liuius*: Adeò spreta in tempore gloria, interdum cumulatior redit. *Noster in epist.* Gloria vmbra virtutis est, etiam inuitos comitabitur.

6. VLTRO REPETANT.] *Agant, qui sunt rei.*

7. SVPPRESSIT.] *Meus*, suspensis. *haud male, sed tum quoque velim*, dissimulatiue, *distungendo, non copulando.*
D

8. ANIMI.] *Idem liber*, cause. *quid lateat, nescio. nam vulgata quidem bona videtur.*

9. NON CITÒ.] *A Mureto est. nam editi hactenus* concitò odisse. *Et sententiam haud improbam effecit; nisi quòd vocula* citò *redundat, nec aptè cum* properandi *verbo texetur. Alij quidam scripti*, quàm citò adisse: *alij*, odisse: *at meo vox ea nulla est, scribiturq;*: quàm citò properaueris.

CAP. II. 10. DVMTAXAT.] *Ad sequens verbum referes. nihil in consilia ipsa potest, nec mutat quin bona, talia sint: sed tantùm in euentus. Etsi vel sic vox suspecta. meus diuisim scribebat*, dum taxat: *aliquo etiam sensu.*

11. VOLVNTAS.] *Adsidet hoc Apuleij*: Omnibus bonis in rebus conatus in laude, effectus in casu est.

12. QVOD TVRPE.] *In meis*, Quod ipse. *Et ita est. ad Liberalem refertur, de quo paulloantè*: longè aliud est, quàm mente concipis. *In eo igitur erras, inquit, quod existimas virum bonum beneficiis vinci.*

13. RENVNCIABIT.] *Conditioni huic, aut amico certamini.*

14. STATIONE.] *A militiâ. in qua nefas stationem & excubias deserere.*

CAP. III. 15. LACEDÆMONII.] *Ex decreto siue rhetrâ Lycurgi. An ea obtinuit Romanorum hoc tempore? vix videtur, ex Propertio, & Philostrato: at tu vide Turnebum* XXVII. *Aduers. cap.* VIII. *Petrum Fabrum lib.* I. *Agonistic. cap.* XII. *&* IX.

16. PANCRATIO.] *Pugilatus est, & glossis antiquis,* παγκρατιαστὴς, pugil, pugillator: *sed cum discrimine à Cestu. Quod & Seneca hic innuit, & seorsim ponit: itemq; Propertius:*

Et patitur duro vulnera pancratio:
Nunc ligat ad cestum gaudentia brachia loris.

Pancratiastes igitur est, qui nudis manibus pugnisq;, nexus miscet, sed & pedibus ac toto corpore certat. Inde nomen Græcis, quòd viribus & omni robore aduocato: sicut & eosdem παλαμάχους *vocant. Imò & Lucta huic certamini mixta. At Cestus, simpliciùs, etsi grauiùs, pugnat. Nam is manus obarmat (sunt enim Cestus segmenta lorea, grauia, bullis siue nodis è ferro, ære, plumbo interstincta) & pondere illo caput, genas, collum aduersary aut pectus quatit.*

17. METAM.] *Pleraque scripta lectio* Cretam: *& ita vocabant. vide epist.* CVIII.

18. TER ABIECTVS.] *Suidas, in verbo* τριαχθῆναι.

magno æstimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non iudex, non per se ipse exitus, sed [19] vox cedentis, & [20] tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus suis custodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus præstat, ne vinquam vincantur: quoniam quidem etiam [21] inter superantia animus inuictus est. Ideò nemo trecentos Fabios victos dicit, sed occisos. Et Regulus captus est à Pœnis, non victus: & quisquis alius sæuientis fortunæ vi ac pondere oppressus, non submittit animum. In beneficiis idem est. plura aliquis accepit, maiora, frequentiora: non tamen victus est. Beneficia fortasse beneficiis victa sunt, si inter se data & accepta computes: si dantem & accipientem comparaueris, quorum animi & per se æstimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, vt etiam cùm alter multis vulneribus confossus est, alter leuiter
IV. quidem saucius, pares exisse dicantur, quamuis alter videatur inferior. Ergo nemo vinci potest beneficiis: si scit debere, si vult referre, [22] si quod rebus non potest, animo æquat. Hic, quàm diu in hoc permanet, quàm diu tenet voluntatem, gratum animum signis [23] approbat: quid interest, ab vtrâ parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum accipere possum. tecum stat fortuna: mecum bona voluntas. tamen tam par tibi sum, quàm multis armatissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaque beneficiis vincitur: quia tam gratus est quisque, quàm voluit. Nam si turpe est beneficiis vinci, non oportet à præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non possis. A principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & imparia datis recepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari, & quorum illa excellens potentia per animorum [24] consensum ministeriumque constat. Sunt quidam extra omnem subducti cupiditatem, qui vix vllis humanis desideriis continguntur: quibus nihil potest præstare ipsa fortuna. Necesse est à Socrate beneficio vincar: necesse est à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regiis opibus. [25] Nónne ille tunc meritò & sibi & ceteris, quibus ad dispiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. plus enim erat, quod hic nollet accipere, quàm
V. quod ille posset dare. Non est turpe, ab his vinci. neque enim minùs fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committis: nec ideò ignis minùs vrere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideò ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, inuictæque aduersus dura naturæ, diuidendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficiis, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia [26] virtus aditum redituris ad se beneficiis clausit. A parentibus ferè vincimur. nam tam diu illos [27] odio habemus, quàm diu graues

19. VOX CEDENTIS.] *Disertè de Voce. & Plutarchus hoc voluit; cùm in istâ re caussam reddit prohibitionis eius Lycurgi (in Laconicis)* ὅπως μηδεὶς ἀπῶν ἐν τῷ πονεῖν ἀπαυδᾶν ἐθίζηται: nequis assuesceret in laboribus despondere animum & voce id fateri.

20. TRADERE.] *Manu porrectâ id significantis. nam ea confessionis, & prælationis illius nota. Plutarchus in Lycurgo*: ea sola certaminum permisisse ciuibus, ἐν οἷς χεὶρ οὐκ ἀνατείνεται: in quibus manus non protenditur. *ad hanc nempe confessionem. Prouerbium innotuit*, Manum dare.

21. INTER SVPERAN.] *Ex istis Pincianus argutè faciebat*: in ter superatis, *quia de Luctatore ter abiecto præiuit. Sed Senecæ verba nunc de Spartano toto instituto, non de Luctâ sunt. Meus liber*, intus superantiam. *Certum mihi rescribere*: intus superati animus. *hoc sensu, Hominis etiam superati animus, intus inuictus est.*

CAP. IV. 22. SI QVOD.] *Meus*, quidem. *Lego*, Si quem, *molliore sensu.*

23. APPROBAT.] *Ex eodem meo*, approbandi. *Signis, id est rebus externis: atque omnino sic legendum.*

24. CONSENSVM.] *Politicum dictum. Liuius* II. Vires imperij in consensu obedientium sunt.

25. NÓNNE ILLE.] *Stripti*, O nè. *quod planè verum est, exclamandi particulâ, & alterâ affirmandi. Meus*, Omne *refert.*

CAP. V. 26. VIRTVS.] *Vt de Socrate & Diogene dictum.*

27. ODIO.] *Ea vox abest à scriptis libris. nec mirari conuenit, sed fortiter relegare. Deprauat sententiam. quæ germana est, Parentes tamdiu in vitâ habemus, atque iis fruimur; quamdiu in adolescentiâ eos ferè grauamur. Vbi firmior ætas firmius iudicium dedit; tunc abeunt, & moriuntur. Itaque grati non*

A graues iudicamus, & quàm diu beneficia illorum non intelligimus. Cùm iam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cœpit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, seueritatem, & inconsultæ adolescentię diligentem custodiam, rapiuntur [28] nobis. Paucos vsque ad verum fructum à liberis percipiendum perduxit ætas: ceteri liberos [29] onere senserunt. Non est tamen turpe, vinci beneficiis à parente. quídni non sit turpe, cùm à nullo turpe sit? Quibusdam enim & pares, & impares sumus. pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortunâ, quæ si cui obstitit quò minùs referret gratiam, non ideò illi tamquam victo erubescendum est. Non est turpe, non consequi, dummodò sequaris. Sæpe necesse est, antè alia beneficia petamus, quàm priora reddidimus. Nec ideò non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus: quia non per nos erit mora, quò minùs gratissimi simus. Sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ non sunt in

B nostrâ potestate. Alexander Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se beneficiis victum. Non est quod nimius animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Persas, & nationes districtas [30] sine exercitu suspiciat: ne hoc sibi præstitisse regnum, à Thraciæ angulo porrectum vsque ad litus incogniti maris, iudicet. Eâdem re gloriari Socrates potuit, eâdem Diogenes, à quo victus est. Quid ni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanæ superbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quidquam posset, nec eripere? [31] Archelaus rex Socratem rogauit, vt ad se veniret. dixisse Socrates traditur, *Nolle se ad eum venire, à quo acciperet beneficia, cùm reddere illi paria non posset.* Primùm, in ipsius potestate erat, non accipere: deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtique ille non erat Socrati redditurus. [32] Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? & quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem vitę ac mortis peritum, vtriusque [33] fines tenentem? Si regem, in luce mediâ errantem, ad rerum naturam admisisset,

C vsqueeò eius ignarum, vt quo die solis defectio fuit, regiam cluderet, & filium (quod in luctu ac rebus aduersis [34] moris est) tondêret? Quantum fuisset beneficium, si timentem è latebris suis extraxisset, & bonum animum habere iussisset, dicens: Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum luna humiliore currens viâ, infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum obiectu sui abscondit: quæ modò partes eius exiguas, si in transcursu strinxit, obducit; modò plus tegit, si maiorem partem sui obiecit; modò excludit totius adspectum, si recto libramento inter solem terrasque media successit? Sed iam ista sidera huc & illò diducet velocitas sua. iam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per sæcula: quæ dispositos ac prædictos dies habent, quibus sol intercursu lunæ vetetur omnes radios effundere. Paullùm exspecta. iam emerget, iam istam velut nubem relinquet, iam exsolutus impedimentis, lucem suam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum docuisset regnare? parùm scilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, si vllum [35] dare potuisset Socrati? Quare ergo

D hoc

VI.

non sumus, quia cùm possumus, non intelligimus: cùm hoc, & volumus, serum est, & iam fuerunt.

28. NOBIS.] *Meus*, à nobis.

29. ONERE.] *Non beneficio. Educandi, monendi, dirigendi labores habuêre: fructum, nisi in tacitâ sse & gaudio vix vllum.*

CAP. VI. 30. SINE EXERCITV.] *An hoc vult, ligatas obnoxiasq; fuisse, etiam sine exercitu, solo meiu & viri gloriâ attonitas? An placebit rescribi, suo exercitu?*

31. ARCHELAVS.] *Macedonum rex fuit, qui in venatione ex vulnere fortuito obiit, ipso anno quo Socrates. Diodorus lib. XIV. De ipsâ re, breuiter Diogenes:* Aspernatus est magno animo Archelaum Macedonem, Scopam Cranonium, & Eurylochum Larissæum, cùm nec pecunias ab iis missas accepit, nec ipse ad eos ire voluit.

32. ETIAMNVM.] *Ea vocula interrogatione efferenda est:* Etiamnum? Archelaus *&c: Valet, Estne amplius? Addone etiam?*

33. FINES.] *Quatenus, & quomodo, viuere ac mori oporteret.*

34. MORIS EST.] *Græcis quidem. nam Romanis contrà.*

35. DARE.] *Id est, ipsum illud beneficium erat capere, tanto viro dare.*

hoc Socrates dixit? Vt facetus, & cuius per figuras sermo procedere solitus erat, derisor A
omnium, maximè potentium, maluit illi [36] vafrè negare, quàm contumaciter ac superbè. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nollet: timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negaret, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentem, & omnia sua magno æstimari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrùm dare aliquid regi nolis, an accipere à rege: in æquo vtramque ponit repulsam. & superbo fastidiri acerbius est, quàm non timeri. Vis scire, quid verè noluerit? Noluit ire ad voluntariam [37] seruitutem is, cu-
VII. ius [38] libertatem ciuitas libera ferre non potuit. Satis (vt existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficiis vinci: quod qui quærit, scit non solere homines sibiipsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à seipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare? an debeat referre sibi gratiam? quod vt videretur quærendũ, illa fecerunt. Solemus dicere, *Gratias mihi ago*, &, *De nullo queri possum alio, quàm de me: Ego mihi irascor*, &, *Ego à me* B
pœnas exigam. &, *Odi me.* multa præterea huiusmodi, per quæ vnusquisque de se, tamquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Præterea quæ si in alium contulissem, beneficia vocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quod si ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus, quod non minùs turpe est, quàm in se fordidum esse, & in se durum ac sæuum, & sui negligentem? Tam alieni corporis leno malè audit, quàm sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator: non minùs placens sibi, & se suspiciens, &, vt ita dicam, assentator suus. Vitia non tantùm cùm foris peccant, inuisa sunt, sed cùm in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quàm qui imperat sibi, quàm qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrij, regere, quàm animum suum continere, & [39] tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quòd ab illo didicit: quare Socrates non agat, quòd ipse se docuit? M. Cato ait: *Quod tibi* [40] *deest*, [41] *à teipso mutuare.* C
quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quibus consuetudo nos [42] diuidit. Dicere solemus: *Sine tu, loquar mecum:* &, *Ego mihi aurem peruellam.* Quæ si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere: quomodo obiurgare se, sic & laudare: quomodo damno sibi esse, sic & lucro potest. Iniuria & beneficium, contraria sunt. si de aliquo dicimus, *Iniuriam sibi fecit*: po-
VIII. terimus dicere, *Beneficium sibi dedit.* [43] Nemo sibi debet. naturâ prius est, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat. debitor non est sine creditore, non magis quàm maritus sine vxore, aut sine filio pater. Aliquis dare debet, vt aliquis accipiat: non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistrâ transferre. Quomodo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & transferat: quomodo nemo, quamuis pro se dixerit, [44] affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tamquam [45] patrono ponit: quomodo si æger cùm curâ suâ conualuit, mercedem à se non exigit: sic in omni negotio, etiam cùm
[46] ali- D

36. VAFRE.] *Cur non cum libris*, nasutè?

37. SERVITVTEM.] *Noti Sophoclæi versus:*
Ὅστις δ' ἐς πρὸς τύραννον ἐσπορεύεται,
Κεἰ πρὶν σ' ὁ δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος μόλῃ:
Ad regias qui conferet domos gradum,
Fit seruus istic, liber etsi accesserat.

38. LIBERTATEM.] *In monendo, & corripiendo. Atque eam veram caussam odij, & ex eo mortis, produnt.*

CAP. VII. 39. TRADERE SIBI.] *Vt sit suæ potestatis. non seruiat affectibus, aut corpori ancilletur.*

40. DEEST.] *Meus*, deerit.

41. A TEIPSO.] *Opinor acutè dici, Para à te ipso patientiam. careas, nec appetas.*

42. DIVIDIT.] *Ex vno duos facit.*

CAP. VIII. 43. NEMO SIBI.] *Caput hic nouum feci. nam res tota alia, & orditur iam resutare. Abruptè satis, fateor; si tamen hæc plena.*

44. AFFVISSE.] *Patrocinio vel aduocatione iuuisse. Fori verbum est. Ouidius:*
Munera det diues, ius qui profitebitur, adsit.

45. PATRONO.] *Quod liberti, aut clientes (ad istos hic spectat) sollenniter solent: & bases cum eiusmodi titulis multæ exstant.*

46. ALI-

A [46] aliquis probè fecerit, non tamen debebit referre gratiam sibi, quia non habebit, [47] cui referat. Vt concedam aliquem dare sibi beneficium: dum dat, & recipit. vt concedam aliquem à se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) [48] versura fit, & velut [49] lusorium nomen statim transit. Neque enim alius dat quàm qui accipit, sed vnus atque idem. Hoc verbum DEBERE, non habet nisi inter duos locum: quomodo ergo in vno consistit, qui se obligando liberat? Vt in orbe ac pilâ nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, [50] quia motu ordo mutatur, & quę sequebantur præcedunt, & quę occidebant oriuntur; omnia quomodocumque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine existima fieri. cùm illum in multa mutaueris, vnus est. Cecidit se: iniuriarum cum quo agat, non habet. alligauit & clausit: de vi non tenetur. beneficium sibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi auellitur, ad illam [51] redit: nec perire quidquam potest, quod quò excidat non habet, sed eódem reuoluitur vnde discedit. Quid simile, inquit, habet hoc exem-
B plum propositæ quæstioni? dicam. Puta te ingratum esse, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit. puta te recipere nolle: apud te est, antequam redditur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipsum orbis agitur. accipiendo das, dando accipis. Beneficium, inquit, sibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falsum est, ex quo pendent sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturæ suæ paret, à quâ ad caritatem sui compositus est: vnde illi summa cura est nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi donat: nec clemens, qui sibi ignoscit: nec misericors, qui malis suis tangitur. Quod aliis præstare liberalitas est, clementia, misericordia: sibi præstare, natura est. Beneficium res voluntaria est: at prodesse sibi, [52] necessarium est. Quò quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis vnquam laudatus est, quòd sibiipsi fuisset auxilio? quòd se eripuisset latronibus? nemo sibi beneficium dat, non magis quàm hospitium: nemo sibi donat, non magis quàm credit. Si dat sibi quisque beneficium, IX.
C semper dat, sine intermissione dat: inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cùm per hoc ipsum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim discernere poterit, vtrùm det sibi beneficium, an reddat, cùm intra eumdem hominem res geratur? Liberaui me periculo: beneficium mihi dedi. iterum me periculo libero: do beneficium, an reddo? Deinde vt primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod sequitur, non concedam. nam etiam si damus, non debemus. quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine vllâ morâ recipimus. Dat nemo, nisi alteri: debet nemo, nisi alteri: reddit nemo, nisi alteri. Id intra vnum non potest fieri, quod toties duos exigit. Beneficium est, præstitisse aliquid vtiliter. verbum au- X.
tem *Præstitisse*, ad alios spectat. Numquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? quia venditio alienatio est, & rei suæ, iurisque sui, in alium [53] translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, à se dimittere est, & id quod tenueris,

D

46. ALIQVIS PROBE.] *Vetus scriptio:* aliquid prodesse sibi: *quod ego fecerim*, aliquid probè sibi fecerit.

47. CVI REFERAT.] *Meus*, quò referat. *quod hominem locumq. diuersum magis notat.*

48. VERSVRA.] *Versuram facere, ait Donatus*, est creditorem mutare, & fœnus fœnore dissoluere. *Domi autem ea fit, cùm vt suprà dictum, à nobis ipsis mutuamur. Vide epist.* XIX.

49. LVSORIVM.] *Inane, nec verum. Ita arma* lusoria, *quæ veris & decretoriis opponuntur. ita* Spectaculum non fidele, & lusorium. *epi.* LXXIX.

50. QVIA MOTV.] *Meus negationem inserit*, quia neque motu. *& res ita habet: dixitq. clarè*, nihil primum esse, nihil extremum. *Opinione tamen nostrâ tale aliquid potest: ac vide Aristotelem, si vis*, II. *de Cælo, cap.* II.

51. REDIT.] *Amissâ formâ, in aliam: & aterna materia prima. Vide epist.* XXXVI.

CAP. IX. 52. NECESSARIVM.] *Eo modo, quo necessaria dicuntur*, οὕτως ἔχοντα καὶ ὡσαύτως: ita se habentia, & sic nata. *Aristoteles* I. *De part. Animal. cap.* I. *Adde cap.* V. *lib.* V. *Metaph.*

CAP. X. 53. TRANSLATIO.] *Legitima definitio, & Imperatoriæ illi consonans:* Alienatio est omnis actus, per quem dominium transfertur.

54. ALI-

nueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit: quia nemo A
dat sibi [54] aliquid. Duo contraria in vnũ coëunt, vt idem sit dare, & accipere. Sed etiam-
num multum interest, inter dare, & accipere. quidni? cùm ex diuerso ista verba posita
sint. atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare & accipere. [55] Paulloan-
tè dicebam, quædam ad alios pertinere, & sic esse formata, vt tota significatio illorum
discedat à nobis. Frater sum, sed alterius. nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui.
quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod iungitur,
sine altero non est. Si & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non
est. Id ex ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefeciisse. Nemo autem sibi
benefacit, non magis quàm sibi fauet, quàm suarum partium est. Diutiùs hoc & plu-
bus exemplis licet prosequi. quidni? cùm inter ea sit habendum beneficium, quæ se-
cundam personam desiderant. Quædam cùm sint honesta, pulcherrima, summæ vir-
tutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis
XI. bona, fides [56] colitur. num quis ergo dicitur sibi fidem præstitisse? Venio nunc B
ad [57] vltimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui soluit
pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quàm consequi-
tur, qui beneficium à se accepit. Beneficium & gratiæ relatio, vltrò citroque ire de-
bent: intra vnum hominem non est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem pro-
dest ei, à quo consecutus est aliquid: qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis
non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi
prodest. & quis vmquam ingratus hoc noluit facere? imò quis non ingratus fuit, vt hoc
faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus
autem, *Ago gratias mihi, quòd illam vxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem.*
Cùm hoc dicimus, laudamus nos: & vt factum nostrum comprobemus, gratias agen-
tium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, & cùm datum est, non reddi: qui
sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit: ergo non est beneficium. Alio
tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspi- C
ciendum, quòd alteri vt aliquis prodesset, vtilitatis interim suæ oblitus est: quòd alteri
dedit, ablaturus sibi. hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis
res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem con-
ciliat, neminem obligat, neminem in spem inducit, vt dicat: Hic homo colendus est. illi
beneficium dedit: dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non suâ caussâ dat, sed
eius cui dat: is qui sibi beneficium dat, suâ caussâ dat: non est ergo beneficium.

XII. Videor tibi iam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo
qui [58] operæpretium facit; imò totam operam bonâ fide perdere? Exspecta. etiam hoc
verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cùm euaseris, nihil amplius
assecutus eris, quàm vt eas difficultates effugias, in quas licuit non descendere. Quid
enim boni est, nodos operosè [59] soluere, quos ipse vt solueres, feceris? Sed quemadmo-
dum quædam in oblectamentum ac iocum sic alligantur, vt eorum solutio imperito
difficilis sit: quæ ille qui implicuit, sine vllo negotio separat; quia commissuras eorum D
[60] & moras nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem. tentant enim acu-
men animorum & intentionem excitant: ita hæc quæ videntur callida & insidiosa, se-
curitatem, torporem ac segnitiem ingeniis auferunt, quibus modò campus in quo va-
gentur,

54. ALIQVID.] *Perplacet Gruteri correctio:* dat sibi. Alioqui duo contraria.

55. PAVLLOANTE.] *Initio Capitis:* Præstitisse, ad alios spectat.

56. COLITVR.] *Liuius libro* IX. *de Romanis:* Apud quos iuxta diuinas religiones Fides colitur. *Et habuit Romæ iam à Numâ sacrarium, aut templum.*

CAP. XI. 57. VLTIMAM.] *An* alteram? *Intellegit hoc quod obiectum erat (initio cap.* IX.*)* Beneficium sibi dare potest, ergo & referre gratiam. *Prius membrum de Beneficio, refutauit: nunc hoc alterum, de Gratiâ.*

CAP. XII. 58. OPERÆPRETIVM.] *Alludit ad verba primi Capitis, atque ipsa repetit. vide.*

59. SOLVERE.] *Aristippi in ius lepidum dictum:* Proponente quodâm captiunculam, & vt solueret vrgente: O fatue, inquit, quid opus soluere, quod etiam ligatum exhibet negotium?

60. ET MORAS.] *Vulgò,* mores. *Illud aptius, & tamen aptius vellem. An fuit,* ex more?

61. SCA-

A gentur, ſternendus eſt, modò [61] ſcabri aliquid & confragoſi obiiciendum, per quod
erepant, & ſollicitè veſtigium faciant. Dicitur nemo ingratus eſſe. id ſic colligitur. Be-
neficium eſt quod prodeſt: prodeſſe autem nemo homini malo poteſt, vt dicitis Stoici:
ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus eſt. Etiamnum, beneficium
honeſta & probabilis res eſt. Apud malum nulli honeſtæ rei aut probabili locus eſt:
ergo nec beneficio: quod ſi accipere non poteſt, nec reddere quidem debet. & ideò non
fit ingratus. Etiamnum, vt dicitis: Bonus vir omnia rectè facit: ſi omnia rectè facit,
ingratus eſſe non poteſt. Bonus beneficium reddit; malus non accipit. quod ſi eſt, nec
bonus quiſquam ingratus eſt, nec malus. ita ingratus in rerum naturâ eſt nomen, & hoc
inane. Vnum eſt apud nos bonum, honeſtum. id peruenire ad malum non poteſt: de-
ſinit enim malus eſſe, ſi ad illum virtus intrauerit. Quamdiu autem malus eſt, nemo
illi dare beneficium poteſt: quia bona malaque diſſentiunt, nec in vnum eunt. Ideò ne-
mo illi prodeſt: quia quidquid ad illum peruenit, id prauo vſu corrumpit. Quemad-
B modum ſtomachus morbo vitiatus, & colligens bilem: quoſcumque accepit cibos mu-
tat, & omne alimentum in cauſſam doloris trahit: ita animus cæcus, quidquid illi com-
miſeris, id onus ſuum, & perniciem, & occaſionem miſeriæ facit. Feliciſſimis itaque
opulentiſſimiſque plurimum æſtus ſubeſt, minuſque ſe inueniunt, quò in maiorem ma-
teriam inciderunt, quâ fluctuarentur. Ergo nihil poteſt ad malos peruenire, quod pro-
ſit: imò nihil quod non noceat. Quæcumque enim illis contigerunt, in naturam ſuam
vertunt, & extrà ſpecioſa, profuturaque ſi meliori darentur, illis peſtifera ſunt. Ideò nec
beneficium dare poſſunt: quoniam nemo poteſt, quod non habet, dare: [62] hic benefa-
ciendi voluntate caret. Sed quamuis hæc ita ſint, accipere tamen malus poteſt, XIII.
quæ beneficiis ſimilia ſint: quibus non redditis, ingratus erit. Sunt animi bona, ſunt
corporis, ſunt fortunæ. Illa animi bona, à ſtulto ac malo ſubmouentur: ad hæc admit-
titur, quæ & accipere poteſt, & debet reddere: & ſi non reddit, ingratus eſt. Nec hoc ex
noſtrâ conſtitutione tantùm. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ [63] longè la-
C teque terminos ponunt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. hæc qui non red-
dit, ingratus eſt. Nobis itaque beneficia eſſe non placet, quæ non ſunt animum factura
meliorem: [64] commoda tamen illa eſſe, & expetenda, non negamus. Hæc & viro bo-
no dare malus poteſt, & accipere à bono: vt pecuniam, veſtem, honores, & vitam. quæ
ſi non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito,
quod negas eſſe beneficium? Quędam etiamſi vera non ſint, propter ſimilitudinem eo-
dem vocabulo comprehenſa ſunt. Sic [65] pyxidem, & argenteam & auream dicimus. ſic
illitteratum, non ex toto rudem, ſed ad litteras altiores non perductum. ſic qui malè ve-
ſtitum & pannoſum vidit, nudum ſe vidiſſe dicit. Beneficia iſta non ſunt: habent ta-
men beneficij ſpeciem. Quomodo iſta ſunt tamquam beneficia: ſic & ille tamquam
ingratus eſt, non ingratus. Falſum eſt. quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui ac-
cipit. Ita & qui veri beneficij ſpecie fefellit, tam ingratus eſt, quàm veneficus, qui [66] ſo-
porem cùm venenum crederet, miſcuit. Cleanthes vehementiùs agit. Licet, in- XIV.
D quit, beneficium non ſit quod accipit, ipſe tamen ingratus eſt: quia non fuit redditu-
rus, etiam ſi accepiſſet. Sic latro eſt, etiam antequam manus inquinet: quia ad occi-
dendum iam armatus eſt, & habet ſpoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur
& aperitur opere nequitia, non incipit. Ipſum quod accepit, beneficium non erat, ſed
vocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quamuis nemo vſque [67] ad deos manus porrigat.

Quo-

61. SCABRI.] *Eſt à Pinciano. at libri omnes* crebri. *valdè fallor, aut* creperi *fuit.*

62. HIC BENEF.] *Sententia redditur*, ſic, *ſcribendo.*

CAP. XIII. 63. LONGE LATEQVE.] *Nam & corporis ac fortunæ bona ad Summum bonum admittunt.*

64. COMMODA.] Εὔχρηστα *Stoicorum voce: de quibus in Manud.* II. *Diſſert.* XXIII.

65. PYXIDEM.] *Contrà vim verbi, quia* πυξὶς *Græcis eſt* ἀπὸ τοῦ πύξου: *Latinè* Buxidem *dicas, à* Buxo. *Atqui à ligno metalla abeunt.*

66. SOPOREM.] *Medicamentum ſoporiferum,* ὑπνωτικὸν, *vt ille Domitij medicus ſuprà, lib.* III. *cap.* XXIII. *dedit. Ita Gloſſæ* Soporem, κάρωσιν *exponunt: id eſt,* ſoporationem: *& Seneca epiſtolâ* LXXXIII. Nec ſopore ſumpto, dormiturum.

CAP. XIV. 67. AD DEOS.] *Meus,* ad cælos: *& verum*

Quomodo, inquit, aduersus malum ingratus est quisquam, cùm malo dari beneficium A
non possit? Eâ scilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona sunt: quorum si malis copia est, ipse quoque in simili materiâ gratus esse debebit: & illa qualiacumq; sunt, cùm pro bonis acceperit, pro bonis reddere. [68] Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium formâ publicâ percussum, quale apud [69] Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ præstat. Quo genere obligatus
XV. es, hoc fidem exsolue. Quid sint beneficia, an & in hanc sordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat; ad vos non pertinet: [70] ad alios spectat verum. Vos ad speciem veri componite animum: & dum honestum dicitis, quidquid est id, quod nomine honesti iactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus est, sic rursus omnes ingrati sunt. Nam (vt dicitis) omnes stulti mali sunt: qui autem habet vitium vnum, [71] habet omnia: omnes autem stulti & mali sunt. omnes ergo ingrati sunt. Quid ergo? non vndique humano generi conuicium fit? non publica querela est, beneficia [72] perisse, & paucissimos esse, qui de benemerentibus non inui- B
cem pessimè mereantur? Nec est quòd hanc tantùm nostram murmurationem putes, pro pessimo prauoque numerantium, quidquid citra recti formulam [73] cecidit. Ecce [74] nescio, quæ, non ex philosophorum domo clàm, sed ex medio conuentu, populos gentesque damnatura vox mittitur:

—— Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero. fratrum quoque gratia rara est:
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius est. beneficia in scelus versa sunt: & sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis fundendus est. Gladio ac venenis beneficia sequimur: ipsi patriæ manus afferre, & [75] fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depresso loco putat stare, quisquis non supra rempublicam stetit. Accepti ab illâ exercitus in ipsam conuertuntur, & imperatoria [76] concio est, Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos. aras, focos, penates, armis incessite. Qui ne triumphaturi quidem C
intrare vrbem [77] iniussu senatus deberetis, quibusque exercitum victorem reducentibus curia [78] extra muros præberetur: nunc ciuibus cæsis, perfusi cruore cognato, vrbem [79] subrectis intrate vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas, & ille victor, pacator-

& verum est. De sententiâ, vide infrà, libro VII. *cap.* VII. *& De const. sap. cap.* IV.

68. ÆS ALIEN.] *Quia olim pecunia omnis in ære. vox igitur retenta, etsi argentum & aurum successit.*

69. LACEDÆMONIOS.] *Nicolaus Damascenus:* νομίσματι χρῶνται σκυτίνω: nummo vtuntur coriaceo.

CAP. XV. 70. AD ALIOS.] *Meus, & pleriq; scripti:* in alios quæritur verum. *Sententia quidem est. vos viles & è turbâ, vos stulti, frustrà de vero beneficio quæritis, eius non capaces: ad speciem & imaginem eius ite. veritas aliis quæritur.*

71. HABET OMNIA.] *Suprà, lib.* IIII. *cap.* XXVI.

72. PERISSE.] *Catulli querela:*

Omnia sunt ingrata, nihil fecisse benignè est.

Homeri iam olim: Odyss. δ.

— οὐδέ τις ἐστὶ χάρις μετόπισθ' εὐεργέων:
— nec vlla est gratia post benefacta.

73. CECIDIT.] Occidit, *meus liber.*

74. NESCIO QVÆ.] *Idem ille*, nescio quemdam, qui non. *& paullò pòst*, clamat, *pro* clàm. *Legam:* Ecce nescio quem, qui non è philosophorum domo clamat, sed. *Enimuerò illud* clàm, *quod à Mureto est, non placet: nec enim Philosophi mussantes loquuntur, sed palàm & liberè conuicium moribus faciunt. Itaque si eius cetera lectio tenenda, tamen hîc faciam*, è phil. domunculâ. *Id enim genus angustius & vilius ferè habitant.*

75. FASCIBVS SVIS.] *Magistratibus & imperiis ab illâ datis. Ad Marium, Sullam, Cæsarem pertinet.*

76. CONCIO EST.] *Qualis illa Cæsaris, apud Lucanum:*

Tollite iam pridem victricia, tollite signa: D
Viribus vtendum est, quas fecimus. arma tenenti
Omnia dat, qui iusta negat.

Sed responsio deinde Lælij pulchra, & planè pro Senecæ mente. Vide.

77. INIVSSV.] *Nam Senatus primùm dabatur triumphaturo, in æde Bellonæ: atque ibi rebus expositis, ille fiebat auctor. Populus autem propriè* iubebat, *Senatus* decernebat. *Itaque hîc de* Iniussu, *non nimis ex formulâ. De solo tamen Senatu Seneca, pro more sui aut superioris æui, sub Principibus. nam olim, etiam inuito Senatu, populus sæpe dedit.*

78. EXTRA MVROS.] *Nec enim fas intrare vrbem cum imperio, sine auctoritate.*

79. SVBRECTIS.] *Vt in acie & pugnâ.*

80. AQVI-

A catorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obsessus, [80] aquilas suas horreat. Ingratus est Coriolanus: serò & post sceleris XVI.
pœnitentiam pius. posuit arma, sed in medio parricidio posuit. Ingratus Catilina. parùm est illi capere patriam, nisi euerterit, nisi [81] Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans alpes accitus hostis, vetera & ingenita odia satiauerit, ac diu debitas [82] inferias [83] Gallicis bustis duces Romani persoluerint. Ingratus C. Marius, ad consulatum [84] à caligâ perductus: qui nisi Cimbricis cædibus Romana funera æquauerit, nisi ciuilis exitij & trucidationis non tantùm [85] dederit signum, sed [86] ipse signum fuerit, parùm [87] mutatam ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L. Sulla: qui patriam durioribus remediis quàm pericula erant, sanauit. qui cùm à Prænestinâ arce, vsque ad Collinam portam, [88] per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in vrbe prælia, alias cædes: [89] legiones duas, quod crudele est, post victoriam; quod nefas, post fidem, [90] in angulum congestas contrucidauit, & proscriptionem commentus
B est: dij magni! vt qui ciuem Romanum occidisset, impunitatem, & [91] pecuniam, tantumnon [92] ciuicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maximâ parte [93] immaturus inuaserat, hanc gratiam reipublicę reddidit, vt in possessionem eius [94] alios quoque induceret, quasi potentiæ suæ detracturus inuidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum prouincias, vt [95] eligat, [96] distribuit, dum ita [97] triumuiris remp. diuidit, vt tamen in suâ domo duæ partes essent, eò redegit populum Rom. vt saluus esse non posset, nisi beneficio [98] seruitutis. Ingratus ipse Pompeij hostis ac victor, qui à Galliâ Germaniaque bellum in vrbem circumegit, & ille plebicola,

80. AQVILAS.] *Legiones suas.*

CAP. XVI. 81. ALLOBROGVM.] *Quos in societatem solicitauit.*

C 82. INFERIAS.] *De more. quia fuso hostili sanguine placare mortuos solent: idq; ad sepulchrum.*

83. GALLICIS BVSTIS.] *Locus ita Romæ dictus, vbi cæsi conditiq; à Camillo Galli. Liuius:* Mediâ vrbe, quâ nunc Busta Gallorum sunt. *Varro:* Is locus, ad Busta Gallica. quòd Româ recuperatâ, Gallorum ossa, qui possederant vrbem, ibi coaceruata ac consepta.

84. A CALIGA.] *Id est, à gregario milite, & ab imis ordinibus. Nam eorum* caliga: *&* caligati *inde milites. Meus tamen* Gallicâ: *sed malè. Lapis vetus:* OMNIBVS. OFFICIIS. IN. CALIGA. FVNCTO.

85. DEDERIT SIG.] *In militiâ: cùm tesseram eundi Romam, & trucidandi dedit.*

D 86. IPSE SIGNVM.] *An quia eius adspectu mouebantur, & miserum vindicabant? An potiùs, quia tacitum signum gestu, & à se dabat: vt videlicet interficerentur, quibuscumque manus osculum negasset? Florus lib.* III. Ancarius, ipso vidente Mario, confossus est, quia scilicet fatalem illam manum non porrexerat salutanti. *Augustinus* III. *De Ciu.* In ipsius autem Marij oculis continuò feriebantur, quibus salutantibus dextrâ porrigere noluisset. *Plutarchus in Mario:* Quoscumque salutantes, neque affatus esset, neque resalutasset complexúsve esset, hoc ipsum SIGNVM erat interficiendi eos in viis.

87. MVTATAM.] *Libri scripti omnes*, multatam. *quod tamen haud approbem, etsi placitum Pinciano.*

88. PER SANG.] *Quia ad Prænestę, & mox ad vrbem, pugnas aliquot pugnauit, & vicit cum magnâ cæde.*

89. LEGIONES DVAS.] *Idem noster*, Septem millia hominum, *De Clem.* I. *cap.* XII. *Vide.*

90. IN ANGVLVM.] *In ouile, quod erat in campo Martio. Alij, vt Florus, in* villam publicam.

91. PECVNIAM.] *Duo talenta, Plutarchus: id est*, mille ducentos *Philippæos.*

92. CIVICAM.] *Ludit, aut mordet. Quid superest, nisi vt Ciuicâ donentur*, Ob ciues *non* seruatos, *sed necatos?*

93. IMMATVRVS.] *Ne Senatoriâ quidem ætate: & bis triumphauit (Plinius lib.* VII.*) adhuc eques Romanus. Annos* XXIII. *natus res gerere cœpit, ciuili bello Sullæ adiunctus.*

94. ALIOS.] *M. Crassum, & C. Cæsarem, Triumuirali potentiâ inter ipsos constitutâ.*

95. ELIGAT.] *Sicut elegit Hispanias & Africam.*

96. DISTRIBVIT.] *Cæsari Gallias & Illyricum, Crasso Syriam.*

97. TRIVMVIRIS.] *Gruterus, ex vno codice,* dum ita cum tertio remp. diu. *Id est, inquit, cum M. Crasso: nam duæ partes in eius domo, quia & socer eius Iulius Cæsar, iam in domo. Acutè omnino. sed libri alij* Trimuiris *retinent: parùm aptè, quia ipse etiam Triumuir. Ergo legerim*: dum ita Triumuir r. d. *Ipse Triumuir diuidit aliis; & reuera solus plus duobus tenuit, potuitq;.*

98. SERVITVTIS.] *Tacitus* I. *Annal.* Discordantis patriæ non aliud remedium fuisse, quàm si ab vno regeretur.

cola, ille popularis, [99] castra in circo Flaminio posuit, propius quàm [100] Porsenæ fuerant. Temperauit quidem ius crudelitatemque victoriæ. quod dicere solebat, præstitit: neminem occidit [101] nisi armatum. Quid ergo est? Ceteri arma cruentiùs exercuerunt, satiati tamen aliquando [102] abiecerunt: hic gladium citò condidit, numquam [103] posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, quem [104] iure cæsum pronuntiauit, interfectoresque eius in prouincias & imperia dimisit, patriam verò proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam, post tot mala, destinauit [105] ne Romanis quidem regibus: vt quæ Achæis, Rhodiis, & plerisque vrbibus claris ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipsa tributum [106] spadonibus penderet. Deficiet dies, enumerantem ingratos, vsque in vltima patriæ exitia. Æquè immensum erit, si percurrere cœpero, ipsa respublica quàm ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit: quamque non minùs sæpe peccauerit, quàm in ipsam peccatum est. [107] Camillum in exsilium misit: Scipionem [108] dimisit. exsulauit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina fecisset. [109] Rutilius innocentiæ pretium tulit [110] in Asiâ latere: Catoni populus Romanus [111] præturam negauit, consulatum [112] pernegauit. Ingrati publicè sumus. Se quisque interroget: nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non potest fieri, vt omnes querantur, nisi querendum est [113] de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt. Tantùm? & [114] cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adiice, & ambitiosi omnes sunt, & impij omnes. Sed non est quòd irascaris. ignosce illis: omnes insaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, vt dicam, Quàm ingrata sit iuuentus, [115] vide. Quis non patri suo supremum diem, vt innocens sit, optat? vt moderatus, [116] exspectat? vt pius, cogitat? Quotus quisque

XVII.

99. CASTRA.] *Satis inuidiosè. nemo (quos legerim) ita scripsit: ne Lucanus quidem, ex professo Cæsaris, & Cæsarum adeò, hostis. Ille* traxisse quidem agmina *dicit, sed* non armata, *&* pacis habentia vultum. *Ipse Cæsar de se,* 1. *Ciuil.* Milites in proxima municipia deductos *scribit,* sese ad vrbem profectum. *Quod non conuenit cum his Senecæ castris, & quidem in* Circo Flaminio. *Cur tamen ibi? Quia extra vrbem Senatum primò habuit Cæsar (more Imperatorum) in Apollinis templo: & iuxtà, ille Circus. Probabile autem, Cæsarem aliquos milites, etsi togatos fortasse, secum eò traxisse, præsidij caussâ: quod nunc Seneca attollit.*

100. PORSENÆ.] *Qui in Ianiculo castra habuit.*

101. NISI ARM.] *Velleius:* Neminem, nisi acie consumptum ciuem, patria desiderauit.

102. ABIECERVNT.] *Vt Sulla.*

103. POSVIT.] *Ius sibi semper educendi seruauit, perpetuâ illâ Dictaturâ.*

104. IVRE CÆSVM.] *Id verò voce aut scito Antonius numquam fecit: imò palàm pro eo, vt primùm copia fuit, pugnauit. Hactenus submisit se necessitati & rerum fluxui, vt Obliuionem & veniam præteritorum pateretur induci. At Seneca, declamatorio illo more, hoc interpretatur, probasse necem Iulianam, quia statim vltus non fuisset, quia cum ipsis coniuratis fœdus aliquod percussisset.*

105. NE ROMANIS.] *Nempe suæ Cleopatræ.*

106. SPADONIBVS.] *Qui apud reginam potentes. Horatius:*

Romanus, eheu posteri negabitis,
Emancipatus fœminæ,
Fert vallum & arma miles, & spadonibus
Seruire rugosis potest.

CAP. XVII. 107. CAMILLVM.] *Ipsa hæc exempla Valerius, lib.* v. *cap.* 111. *retulit,* ingrati Senatus, & populi.

108. DIMISIT.] *Quod mollius est, quàm* misit: *valetq;, passa est ire, aut certè in eo manere. Notum est de secessu Scipionis in Liternum suum, atque ibi neglectum à ciuibus obiisse.*

109. RVTILIVS.] *De quo sæpe noster. In exsilium iniustè missus damnatusq;, ab equitibus, in eo perseuerauit. Vide de Prouid. cap.* 111.

110. IN ASIA.] *Smyrnæ.*

111. PRÆTVRAM.] *Prælato etiam illi Vatinio. Semel autem negauit, anno sequenti dedit.*

112. PERNEGAVIT.] *Cur sic loqueris? nam semel dumtaxat petiit, instante ciuili bello: nec nisi semel igitur populus negauit. Vult hoc tamen, quòd Prætura mox delata fuit, at non Consulatus: atque ita quasi perpetuum negatus.*

113. DE OMNIBVS.] *Sententiæ acumen hoc est. Omnes queruntur: singuli autem ferè de singulis, certè diuersis: ergo omnes ingrati, quod querela ea euincit.*

114. CVPIDI OMNES.] *Hæc & sequentia Stoicæ altitudinis, & illius Paradoxi,* Omnia vitia in omnibus esse: *Manud.* 111. *Diss.* XX.

115. VIDE.] *Ista vox abest meo libro. scribitque anteriora:* Quam ingrata uite sit iuuentus. *Posses,* Quàm ingrata vide sit i. *Sed verius,* Quàm ingrata, videsis, iuuentus. *Libri alij ob voculam istam Comicam valdè turbant.*

116. EXSPECTAT.] *Iocus ille notus, apud Quinctilianum: cùm pater obiecisset filio,* Quòd mortem suam exspectaret: Ego verò non exspecto, *inquit: Pater argutissimè,* Imò rogo exspectes.

117. COM-

A que vxoris optimæ mortem timet, vt non [117] computet? Cui rogo litigatori defenso, tam magni beneficij, [118] vltra res proximas, memoria durauit? Illud in confesso est. quis sine querelâ moritur? quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi?

quis non recusans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati est, non esse contentum [119] præfato tempore. Semper pauci dies erunt, si illos numeraueris. Cogita, non esse summum bonum in tempore. quantumcumque est, boni consule. Vt prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam morâ non fit beatior vita, sed longior. Quanto satius est, gratum aduersus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, sed suos benignè æstimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus? hoc satis est. Potuit plus? sed hoc quoque beneficium est. Grati simus aduersus deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos, qui nobis aliquid præstiterunt; grati etiam aduersus eos qui nostris præstiterunt. In infinitum, inquis, me obligas, XVIII.

B cùm dicis, & nostris. itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, vt dicis, & patri eius dat. [120] Primùm vnde, quò, quæro. Deinde illud vtique mihi determinari volo, si & patri beneficium datur, numquid & fratri? numquid & patruo? numquid auo? numquid vxori, & socero? Dic mihi, vbi debeam desinere: quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero: si domum tuam ardentem restinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficium non dabo? Si seruum tuum seruauero, tibi imputabo: si filium tuum seruauero, non habebis beneficium meum?

Dissimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed XIX.
mihi: & qui domum meam, quò minùs ruat fulcit, præstat mihi. ipsa enim domus sine sensu est. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idem de seruo dicam. mei mancipij res est, mihi seruatur: ideò ego pro illo debeo. Filius ipse beneficij capax est. itaque ille accipit: ego beneficio lætor. contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi:

C filij bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? felicior futurus est, si saluum habuerit filium: infelicior, si amiserit? Quid ergo? qui & felicior fit à me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit. quædam enim in alios conferuntur, sed ad nos vsque permanant. ab eo autem exigi quidque debet, in quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamuis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cuius commodum non & proximos tangat, nonnumquam etiam longiùs positos. Non quæritur, quò beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed vbi primò collocetur. à reo tibi ipso & à capite repetitio est. Quid ergo? oro te, non dicis, filium mihi donasti, & si hic periisset, victurus non fui? pro eius vitâ beneficium non debes, cuius vitam tuæ præfers? Etiamnum cùm filium tuum seruaui, ad genua procumbis, diis vota soluis, tamquam ipse seruatus. Illæ voces exeunt tibi: *Nihil interest*, [121] *mea an me seruaueris. duos seruasti: imò me magis.* Quare ista dicis,

D si non accipis beneficium? quia & si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, non tamen ego debuero. quia etsi filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam, non ideò ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio: non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At peruênit ad me summa ex incolumitate eius voluptas, summa vtilitas, & orbitatis grauissimum vulnus effugi.

Non

117. COMPVTET.] *Id est, simul de morte & de lucello cogitet: quod à diuitis vxoris morte exspectet. In mixtâ autem cogitatione, dolens, vt sic dicam, gaudet.*

118. VLTRA RES.] *Res simpliciter lites, & actus rerum. Ita* res prolatæ *dicuntur, cùm feriæ forum habent. Iam sententia est: Nemo litigator meminit patrocinij, post vnas ferias: non extendit memoriam vltra actum proximum rerum.*

119. PRÆFATO.] *Mihi melior librorum nostrorum scriptio,* præstito. *Id autem genus, Ingrati etiam Lucretius damnat; & sunt hæc à schola Epicuri.*

Deinde animi ingratâ naturâ pascere semper,
Atque explere bonis rebus, satiareq; nũquam:

& plura in hanc sententiam libro III.

CAP. XVIII. 120. PRIMVM VNDE, QVÒ.] *Id esset, vnde incipis, quousque progrederis? Meus tamen & quidã libri,* Primùm de quo: *minùs plenè.*

CAP. XIX. 121. MEA AN ME.] *Imò interest, si latè ad alia refers: malimq;,* meum an me.

 122. RE-

Non quæritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederis. prodest enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod numquam datur, nisi à volente. Tu autem non vis patri, sed filio dare: & interim, ne nosti quidem patrem. Itaque cùm dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium eius seruando? contrà oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non noui, quem non cogitaui? Et quid, quod aliquando euenit, vt patrem oderis, filium serues: beneficium ei videberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cùm dares? Sed vt dialogorum altercatione sepositâ, tamquam iurisconsultus [122] respondeam, mens spectanda est dantis. beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet & ipse præstare aliquid: non tamquam soluendi necessitatem habeat, sed tamquam incipiendi caussam. Repeti à patre beneficium non debet: si quid pro hoc benignè facit, iustus, non gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & seruis, & patriæ. Vbi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplebilis subit: cui difficile est modum imponere, quia paullatim surrepit, & non desinit serpere. Illud solet quæri: Fratres duo dissident. si alterum seruo, an dem beneficium ei cui fratrem inuisum non periisse molestè laturus est? Non est dubium, quin beneficium sit etiam inuito prodesse: sicut

XX. non dedit beneficium, qui inuitus profuit. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia [123] tristem frontem & asperam habent, quemadmodum secare & vrere vt sanes, & vinculis coërcere. Non est spectandum an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus denarius, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. Beneficium & odit, & accepit: si modò id prodest, si is qui dabat, vt prodesset dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, quem illi expedit habere. hunc occidi. non est beneficium, quamuis ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissimè nocet, cui gratiæ aguntur pro iniuriâ. [124] Video. Prodest aliqua res, & ideò beneficium est: nocet, & ideò non est beneficium. Ecce, quod nec prosit, nec noceat, dabo: & tamen beneficium est. Patrem alicuius in solitudine exanimem inueni, corpus eius sepeliui. nec illi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio sollenni & necessario per me functus est. Præstiti patri eius, quod ipse præstare voluisset, necnon & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ & humanitati dedi, vt quodlibet cadauer absconderem: sed si corpus agnoui, si filio tunc hoc præstare me cogitaui. At si terram ignoto [125] mortuo inieci, nullum habeo huius officij debitorem, [126] in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tamquam repetiturus aliquando? Sunt qui numquam iudicant esse repetendum, & has caussas afferunt. Indignus, etiam repetenti non reddet: dignus, ipse per se referet. Præterea si bono viro dedisti, exspecta: ne iniuriam illi facias appellando, tamquam non fuisset suâ sponte redditurus. si malo viro [127] dedisti, fer. Beneficium [128] verbo ne corruperis, creditum faciendo. Præterea, lex quod non iussit repeti, vetuit. Vera sunt ista. quàm diu me nihil vrget, quàm diu fortuna nihil cogit, [129] petam potiùs beneficium quàm

122. RESPONDEAM] *Non disputem vltrà aut dubitem, sed velut de iure, certum respondeam.*

CAP. XX. 123. TRISTEM FRONTEM.] *Speciem & aspectum. Tacitus*, In frontem pulchra. *Valerius*, In fronte beata.

124. VIDEO.] *Dialogismus est, & interposita persona. Si non, legas*: Vides?

125. MORTVO INIECI.] *Ita moris & religionis, vt vel transeuntes iniicerent deserto terram. Horatius*: —licebit Iniecto ter puluere curras. *Quinctilianus Declamat.* v. Ignotis cadauenibus humum congerimus, & insepultum corpus nulla festinatio tam rapida transeurrit, vt non quantulocumque veneretur aggestu.

126. IN PVBLICVM.] *Naturæ & humanitati hoc tribuens.*

127. DEDISTI, FER.] *Scripti*, dedisti flectere. *ex quo verissimè Erasmus*, plectere: *pœnas imprudentiæ lue.*

128. VERBO NE.] *Ipso illo* Repetendi: *quod exactionem, & ex debito, sonat. Posset legi*, verò.

129. PETAM POTIVS.] *Placet. & est sententia, comiter*

A quàm repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum vxor deducitur, si patriæ salus ac libertas mittit me etiam quò ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me feciſſe, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati. nouissimè recipiendi beneficij necessitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde, cùm bono viro beneficium do, sic do, tamquam numquam repetiturus, nisi necesse fuerit. Sed lex, in- XXI.
quit, non permittendo exigere, vetuit. Multa legem non habent, nec actionem: ad quæ consuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui, [130] nulla lex fidem etiam inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui [131] promisimus, alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam, nec seruatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minimè. non enim exigo, sed repeto: & ne repeto quidem, sed admoneo. Ne vltima quidem necessitas in hoc aget, vt ad eum veniam, cum quo diu mihi [132] luctandum sit. Qui tam ingratus est, vt illi non sit satis admoneri,
B eum transibo, nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo fenerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil supereſt, quod pereat: sic ego quosdam ingratos palàm ac pertinaciter præteribo, nec ab vllo beneficium repetam, nisi à quo non ablaturus ero, sed recepturus. Multi sunt, XXII.
qui nec negare sciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quàm grati, nec tam mali quàm ingrati, segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam, qui statim mihi sic respondebunt: *Ignosce, non mehercule sciui hoc te desiderare, alioquin vltrò obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes. memini quid mihi præstiteris.* Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quemcumque potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potissimùm peccet. Alterum illi beneficium do, si illum
C ingratum esse non patior: nec durè illi exprobrabo quæ præstiti, sed quàm potero molliſſimè, vt protestatem referendæ gratiæ faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus, si emendari illum sperauero posse. nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quòd si admonitionis quoque [133] suggillationem ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam verò sanabiles & qui fieri boni possunt, si quid illos momorderit, perire patiemur admonitione sublatâ? quâ & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum [134] aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit. Quidam vt expergiscantur, non feriendi, XXIII.
sed commouendi sunt: eodem modo quorumdam ad referendam gratiam fides non cessat, sed languet. hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere. iniuria est enim, si in hoc non repetis, vt ingratus sim. Quid si ignoro, quid desideres? quid si occupationibus districtus, & in alia vocatus, occasionem non obseruaui? ostende mihi quid possim, quid velis. Quare desperas, antequam tentas? quare properas & beneficium, & amicum, perdere? Vnde scis nolim, an ignorem, an animus, an facultas de-
D sit mihi? experire. Admonebo ergo, non amarè, non palàm, sine conuicio: sic, vt
[135] se rediſſe in memoriam, non reduci putet. Causſam dicebat apud diuum XXIV.
Iulium

comiter potiùs quàsi beneficium petam, quàm vt datum repetam. Argutiâ eâdem infrà, cap. XXII. Renouabo memoriam eius, & petam beneficium, ipse me repetere intelliget. *Item, cap.* XXV. Magis tempestiuè repetẽdum est beneficium, quàm petendum. *Pinciauus tamen è quibusdam libris hic legebat*, Præteream potiùs.

CAP. XXI. 130. NVLLA LEX FIDEM.] *Iurisconsultus:* Graue est fidem fallere, quam seruari naturâ æquum est. *Ergo prima ea & insita, non hac secundaria & scripta lex sancit.*

131. PROMISIMVS.] *Nudis verbis, sine stipulatione. nam cum hac, aliter est.*

132. LVCTANDVM.] *Altercatione exprimendum beneficium.*

CAP. XXII. 133. SVGGILLATIONEM.] *A corpore sumptum. est ὑπωπιασμὸς, nota & liuor è verbere.*

134. ABERRANTEM.] *A suâ. in vagis amoribus abnoctantem.*

CAP. XXIII. 135. SE REDISSE.] *Fortè*, redire.

Iulium ex veteranis quidam, paullò violentior aduersus [136] vicinos suos, & caussâ pre- A
mebatur. *Meministi*, inquit, *Imperator in Hispaniâ talum te torsisse*, [137] *circa Sucronem?*
cùm Cæsar meminisse se dixisset: [138] *Meministi quoque*, inquit, *sub quadam arbore mi-*
nimum umbræ spargente, cùm velles residere feruentissimo sole, & esset asperrimus locus, in
quo ex rupibus acutis, unica illa arbor eruperat, quemdam ex commilitonibus [139] *penulam*
suam substrauisse? Cùm dixisset Cæsar: *Quid ni meminerim? & quidem siti confectus,*
quia [140] *impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, nisi com-*
milito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galeâ suâ attulisset. Potes ergo, inquit, *Impe-*
rator, agnoscere illum hominem, aut illam galeam? Cæsar ait, se non posse galeam agnosce-
re, hominem pulchrè posse: & adiecit, puto ob hoc iratus, quòd se à [141] cognitione
mediâ ad veterem fabulam adduceret: *Tu vtique ille non es. Meritò*, inquit, *Cæsar me*
non agnoscis. nam cùm hoc factum est, integer eram. postea ad Mundam in acie oculus mihi effos-
sus est, & in capite [142] *lecta ossa. Nec galeam illam si videres, agnosceres: machærâ enim His-*
paniâ diuisa est. Vetuit illi exhiberi negotium Cæsar: & agellos, in quibus [143] vicinalis B
XXV. via, caussa rixæ ac litium fuerat, militi suo donauit. Quid ergo? non repete-
ret beneficium ab Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem
fortuna [144] ingens, exercitus disponentem, non patiebatur singulis militibus occurre-
re? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum, & paratum: ad
quod tamen vt sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque, quia hoc aut necces-
sitate facturus ero, aut illius caussâ, à quo repetam. Tiberius Cæsar inter [145] initia
dicenti cuidam, *Meministi*, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret:
Non memini, inquit, *quid fuerim.* Ab hoc nedum esset repetendum beneficium, [146] op-
tanda erat obliuio. Auersabatur omnium amicorum & æqualium notitiam, & illam
solam præsentem fortunam suam adspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: in-
quisitorem habebat, veterem amicum. Magis tempestiuè repetendum est beneficium,
quàm petendum. Adhibenda verborum moderatio, vt nec ingratus possit dissimula-
re. Tacendum & exspectandum, si inter sapientes viueremus: & tamen sapientibus C
quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum
notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, sed admonent. [147] Diis
quoque, inquam, Homericus ille [148] sacerdos allegat officia, & aras religiosè cultas,
quò obsequentes faciat: [149] & parent. Moneri velle ac posse, [150] secunda virtus est.
Huc

CAP. XXIIII. 136. VICINOS SVOS.] *Vt solent feroces illi, aut & diuites, qui terminos assi-*
duè promouebant.

137. CIRCA SVCRONEM.] *Bello Hispaniensi euenisse debuit: etsi in scriptoribus illis hodie*
siletur.

138. MEMINISTI QVOQVE.] *Pleraque scripta lectio*, meministi equidem: *& decorum in ser-*
mone militari. Atque illud Equidem, *aliis etiam personis iungi solet.*

139. PENVLAM.] *Quæ in militum & itinerantium vsu.*

140. IMPEDITVS.] *Pede læsus, & deuinctus. Sed ego non nollem*, quia pedibus.

141. COGNITIONE.] *Proprium verbum, vbi Principes aut maiores magistratus, extra ordi-*
nem rem noscum & arbitrantur. Suetonius Claudio: Negantem cognitionis, sed ordinarij iuris
rem esse.

142. LECTA OSSA.] *Allusum, vel lusum in lectione ossium funebri. De Prouid. cap.* III. Reme-
dij caussâ quibusdam & radi ossa, & legi. *Adde Consol. ad Marc. cap.* XXII.

143. VICINALIS.] *Hyginus definit*, quæ à vico ad vicum ducit: *in vsum nempe vicinæ. vt*
Liuio libro XXI. lintres ad vicinalem vsum. *Pinciano cur visum legere*, vicina silua, *non equidem*
video.

CAP. XXV. 144. INGENS, EXERCITVS.] *Vellem*, ingentes exercitus.

145. INITIA.] *Principatus sui.*

146. OPTANDA ERAT OBLIV.] *Nam memoria cum periculo, & pronior læsisse. Plinius Pa-* D
neg yrico: Quorum votum antè fuerat, vt memoriæ Principis elaberentur.

147. DIIS QVOQVE.] *Apollini.*

148. SACERDOS.] *Chryses. Homerus ista, in Iliade primâ.*

149. ET PARENT.] *Meus liber*, & parce-
re. *quid fuerit, nescio*: parâre *quidem dy non bellè*
aut decorè dicuntur.

150. SECVNDA VIRTVS.] *Quæ ergo prima? Meus item liber alius*, secula. *Si autem hîc se-*
cunda: *quomodo statim*, proximi sunt? *Interpolata*
hæc habeo aut defecta.

151. PAV-

A Huc illuc frænis leniter motis flectendus est animus, [151] paucis sui rector optimus. proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine vsu, quam lumen [152] à diis immissum ad ministeria sua euocat. Instrumenta cessant, nisi illa in opus suum artifex mouerit. Inest interim animis voluntas bona: sed torpet, modò deliciis ac situ, modò officij inscitiâ. Hanc vtilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed vt magistri puerorum discentium patienter ferre offensationes memoriæ labentis. Quæ, quemadmodum subiecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione reuocanda est.

151. PAVCIS SVI.] *Scripti*: paucis animus, sui rector optimus. *Breui monito animus in viam ducendus, qui se alioqui optimè reget. Sed & vulgata expeditur*: *Animus monito flectendus, qui apud paucos se regit.*

152. A DIIS.] *Verum puto*, radiis.

L. ANNÆI SENECÆ

AD AEBVCIVM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER SEXTVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

ITERVM Quæstiunculæ, Chrysippéo quodam more. Prima, An Beneficium eripi possit? variè disserit, claudit tamen vsum eius eripi posse, non ipsum. Secunda, An debeamus ei, qui vel inuitus profuit, vel ignarus? negat. Tertia, An ei, qui suâ caussâ nobis profuit? si tantùm suâ, abnuit: si & meâ, admittit. Exempla & argutias miscet. Quarta, An fas incommodi aliquid alteri optare, vt gratiam possis referre? non est, & damnat. Aliam viam aperit referendæ gratiæ etiam felicibus, etiam Regibus, per consilia, monita, doctrinam.

CAPVT PRIMVM.

QVAEDAM, Liberalis virorum optime, exercendi tantùm ingenij caussâ quæruntur, & semper [1] extra viam iacent: quædam & dum quæruntur, oblectamento sunt, & quæsita vsui. Omnium tibi copiam faciam. tu illa, vtcumque tibi visum erit, aut peragi iubeto, aut [2] ad explicandum ludorum ordinem induci. [3] His quoque si abire protinus iusseris, nonnihil actum erit. nam etiam quod discere superuacuum est, prodest cognoscere. [4] Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille suaserit mihi: alia detinebo diu-

II. tius, alia [5] expellam, & [6] capite agam. An beneficium eripi possit, quæsitum est. Quidam negant posse. non enim res est, sed actio: quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui nauigat, aliud ipsa nauigatio. Et quamuis æger non sit sine morbo, non tamen idem est æger & morbus: ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad vnumquemque nostrûm beneficio peruenit. Illud incorporale est, irritum non fit: materia illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaque cùm eripis, ipsa rerum natura reuocare quod dedit non potest. Beneficia sua [7] interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amisit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos peruenerunt, ne sint effici potest: ne fuerint, non potest. pars autem beneficij & quidem certissima est, quæ fuit. Nonnumquam vsu beneficij longiore [8] prohibemur, beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura aduocet, [9] retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia, & mancipium, & quidquid est, in quo hæsit beneficij nomen: ipsum verò stabile & immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne

III. ille acceperit. Egregiè mihi videtur M. Antonius apud [10] Rabirium poëtam, cùm fortunam suam transeuntem [11] aliò videbat, & sibi nihil relictum, præter ius mortis, id quoque, si citò occupauerit, exclamare: *Hoc habeo*, [12] *quodcumque dedi.* O quantum habere potuit, si voluisset! Hæ sunt diuitiæ certæ, in quacumque sortis humanæ leui-

A leuitate, vno loco permanſuræ: quæ quò maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tamquam tuo parcis? [13] Procuratores. Omnia iſta quæ vos tumidos, & ſupra humana elatos, obliuiſci cogunt veſtræ fragilitatis, quæ ferreis clauſtris cuſtoditis armati, quę [14] ex alieno ſanguine rapta veſtro defenditis; propter quæ claſſes cruentaturas maria deducitis; propter quæ quaſſatis vrbes, ignari, quantum telorum in [15] aduerſos fortuna comparet; propter quæ ruptis toties [16] affinitatis, [17] amicitię, collegij fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis [18] eliſus eſt; non ſunt veſtra. in depoſiti [19] cauſsâ ſunt, iam iamque ad alium dominum ſpectantia, aut hoſtis illa, aut [20] hoſtilis animi ſucceſſor, inuadet. Quæris quomodo illa tua facias? donando. Conſule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem poſſeſſionem para: honeſtiores illas non ſolùm, ſed tutiores facturus. illud quod ſuſpicis, quo te diuitem ac potentem putas quamdiu poſſides, ſub nomine ſordido iacet. Domus eſt, ſeruus eſt, nummi ſunt: cùm donaſti, beneficium eſt. Fateris, inquit, nos aliquando beneficium IV.

B non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum eſt. Multa ſunt propter quæ beneficium debere deſinimus: non quia ablatum, ſed quia corruptum eſt. Aliquis reum me defendit: ſed vxorem meam per vim ſtupro violauit. Non abſtulit beneficium, ſed opponendo illi parem iniuriam, ſoluit me debito: & ſi plus læſit, quàm antè profuerat, non tantùm gratia exſtinguitur, ſed vlciſcendi querendiq́ue libertas fit, vbi in comparatione beneficij præponderauit iniuria. ita non auferetur beneficium, ſed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam ſcelerati patres ſunt, vt illos auerſari & [21] eiurare ius fasq́ue ſit? Num-

COMMENTARIVS.

C CAP. I. 1. EXTRA VITAM.] *Vſum in ipsâ non habent: diſſeruntur ingeny cauſsâ tantùm. Muretus*, viam *voluit: præter rem & libros.*

2. AD EXPLICANDVM.] *Moris, vt in theatra aut amphitheatra, ante commiſsionem ludorum, ipſi actores aut paria inducerentur, populo oſtentui, & velut in pompâ: quod hodieq́, ſcænici noſtri ſeruant. Vide Saturnalia noſtra*, II. cap. XVIII. *Itaque mens Senecæ: Aut iube me hæc abſoluere, & perficere: aut, vt in ludis, inducere tantùm & oſtentare. Hunc locum velim Saturnalibus meis additum, loco dicto: valdè eò facit.*

3. HIS QVOQVE.] *Ex meo & Pinciani:* Quia his.

4. EX VVLTV.] *Vultúne abſentis? ineptiæ, & poëtarum imitamenta.*

D 5. EXPELLAM.] *Ex hoc theatro, ſi abire innues.*

6. CAPITE AGAM.] *Has voces Muretus capitis damnauerat, eiecerat́q́: malè. Quidam ſcripti,* & ea peritè agam. *Sed illud perplacet, & Quædam horum, inquit, ipſoſq́ homines pellam, & capite prehenſos trudam. Ita ſolet, vbi præcipitamus. Contrà eſt,* Capite ſiſtere, *in Plauto.*

CAP. II. 7. INTERRVMPIT.] *Curſum ſiſtit.*

8. PROHIBEMVR.] *Pro ſententiâ magis,* prohibemus?

9. RETRÒ ILLI.] *Communi ſententiâ, quâ præterita reuocare nec Deos poſſe cenſent.*

CAP. III. 10. RABIRIVM.] *Qui bella ciuica videtur ſcripſiſſe, & laudat Ouidius:*

——magniq́ue Rabirius oris.

Velleius: Noſtri qui eminent principes carminum, Virgilius Rabiriuſq́ue.

11. ALIÒ.] *Ad Auguſtum.*

12. QVODCVMQVE DEDI.] *Similes alibi voces. illa Alfonſi, regis Aragonum, eximia. roganti,* Quid ſeruaret ſibi, qui tam multa mutis donaret? Eaipſa, quæ dono, *inquit. Martialis:*

Extra fortunam eſt, quidquid donatur amicis;
Quas dederis, ſolas ſemper habebis opes.

Mens igitur Antonij, Hoc vnum habeo, quod non habeo: dedi & depoſui apud alios.

13. PROCVRATOR.] *Cuius? Fortunæ: nec es in rebus tuis.*

14. EX ALIENO.] *E cædibus & bellis. videntur enim ea ſpolia ex ſanguine ipſo lecta. Si tamen abſit præpoſitio,* ex, *feram: eſſet́q́, quæ aly ſanguine & vitâ ſuâ parauerunt; vos iiſdem tuemini & tenetis.*

15. ADVERSOS.] *Ipſos obſidentes.*

16. AFFINITATIS.] *Ad Cæſarem & Pompeium ſpectat: quia hic illi gener.*

17. AMICITIÆ, COLLEGII.] *Ad M. Antonium & Auguſtum. Diu amici, collegæ in Triumuiratu & Conſulatu: ſed & ildem affines, cùm Octauiam vxorem haberet Antonius, illius ſororem.*

18. ELISVS.] *Fractus & quaſſus. vt ſolet, vbi quid inter duos premitur.*

19. CAVSSA.] *Iure & conditione depoſiti cenſentur.*

20. HOSTILIS.] *Acuta lectio, quaſi ab hoſte ſæpe vix differat heres. At ex meo libro:* aut hoſtis ſucceſſoris anni inuadent. *Sed illud melius.*

CAP. IV. 21. EIVRARE.] *Eiurat, qui iurat aliquid ſibi non eſſe. Ita* bonam copiam eiurare: *ſe eam non habere:* bonam ſpem eiurare, *in Senecâ*

De-

Numquid ergo illi abstulerunt, [22] quæ dederant? minimè: sed impietas sequentium A
temporũ, commendationem omnis prioris officij sustulit. Non beneficium tollitur, sed
beneficij gratia: & efficitur, non ne habeam, sed ne debeam. Tamquam pecuniam ali-
quis mihi credidit: sed domum meam incendit. pensatum est creditum damno: nec
reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hîc. qui aliquid benignè aduersus me
fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa superbè, contumeliosè, crudeliter: eo loco me
posuit, vt perinde liber aduersus eum sim, quasi non accepissem. [23] vim beneficiis suis
attulit. Colonum suum non [24] tenet, quamuis [25] tabellis manentibus, qui segetem eius
proculcauit, qui succidit arbusta: non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne recipe-
ret, effecit. Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, vbi plus ex aliâ [26] caussâ abstulit,
quàm ex credito petit. Non tantùm inter creditorem & debitorem iudex sedet qui di-
cat, Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, [27] agellum
quem non emeras, possides: æstimatione factâ, debitor discede, qui creditor veneras.
Inter beneficia quoque & iniurias [28] ratio confertur. Sæpè, inquã, beneficium manet, nec B
debetur, si secuta est dantem pœnitentia, si miserum se dixit, quòd dedisset, si cùm daret,
suspirauit, vultum [29] obduxit, perdere se credidit, non donare: si suâ caussâ, aut certè
non meâ dedit: si non desiit insultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus
suum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeatur: sicuti quædam pecu-
v. niæ, de quibus ius creditori [30] non dicitur, debentur, sed non exiguntur. De-
disti beneficium: iniuriam postea fecisti: & beneficio gratia debetur, & iniuriæ vltio.
Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero [31] absoluitur. Cùm di-
cimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddi-
disse, sed aliud pro illo. Reddere enim est, [32] rem pro re dare. Quid ni? cùm omnis
solutio non idem reddat, sed [33] tantumdem. Nam & pecuniam dicimur reddidisse,
quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed
[34] delegatione & verbis perfecta solutio sit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quor-
sum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istæ acutę C
ineptiæ sunt, qui [35] hereditatem negant [36] vsucapi posse: sed ea quæ in hereditate sunt:
tamquam quidquam aliud sit hereditas, quàm ea quæ in hereditate sunt. Illud mihi
potiùs

De Vit. beat. cap. XXVI. *nec eam sibi esse. Ergo hîc,* eiurare parentes, *non agnoscere, nec pro talibus habere.*

22. QVÆ DEDERANT.] *Vitam, educationem, alia beneficia.*

23. VIM BENEF.] *Quasi dicat, ea occidit, interfecit.*

24. TENET.] *Obligatum obstrictumq; habet.*

25. TABELLIS.] *Fundi elocati.*

26. CAVSSA.] *Prætextu & titulo.*

27. AGELLVM.] *Meus atque alij,* argentum, quod *quidni teneam? Argentum factum intellegit, ad mensam & ministerium.*

28. RATIO CONF.] *Quod fit, cùm vtrimque accepta & expensa examinantur, & dispunguntur.*

29. OBDVXIT.] *Meus* abduxit. *Grutero assentior* adduxit *reponenti. De eo verbo nos ad Tacitum: & est tristitiæ aut seueritatis nota. vt contrà, dilatatio & diffusio, in benignitate.*

30. NON DICITVR.] *Quiáne contra legem, puta fœnebrem, data? an quia pupillo, filiofamilias, aut personæ cum quâ in iudicio non consistas? an denique, quia exceptione creditor repellitur? Nam vt Iurisconsultus ait,* desinit esse debitor, qui nactus est exceptionem iustam. *Desinit, inquam, esse intellectu ac potestate iuris, quia efficaciter ab eo non exigitur: reipsâ tamen est, & nomen non amittit. Quo posteriore sensu Seneca,* deberi, sed non exigi, *hîc scripsit.*

CAP. V. 31. ABSOLVITVR.] *Fortasse,* absoluimur.

32. REM PRO RE.] *Explicatio magis, quàm etymologia est. sicut* Fides, *quia fit quod dictur. Stoici autem in hisce notationibus crebri, aut nimij: quod Cicero, aliiq; obseruant.*

33. TANTVMDEM.] *Non idem corpus, sed vel aliud eiusdem generis, vel pretium.* D

34. DELEGATIONE.] *Suprà explicauimus, esse cùm ab alio creditori soluimus, & nomen aliquod nostrum illi transscribimus.*

35. HEREDITATEM.] *Agmine Iurisconsulti nostri in Senecam hîc eunt. Et est verò discrimen, nec superuacuum, in Hereditate & Rebus. Nam illa ius quoddam incorporale est: istæ corpora. sicut Beneficium distinctum, ipso Senecâ auctore, à re quæ donatur. Tamen & Hereditatis voce ipsas res sæpe Latini appellarunt. vt vel Cicero cùm definiit,* Hereditatem pecuniam esse, quæ alicuius morte ad alium peruenieret. *Hoc sensu, rectè Seneca.*

36. VSVCAPI.] *Temporum spatio alterius fieri, idq; vtendo.*

37. CON-

A potiùs distingue, quod potest ad rem pertinere, cùm idem homo beneficium mihi dedit, & postea fecit iniuriam, vtrùm & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri [37] contribuere, & nihil negotij habere, vt beneficium iniuriâ tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestrâ scholâ iuris sit, vos sciatis. [38] Separantur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. [39] Non confunditur [40] formula. si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi. Quæ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraque suâ viâ it: depositum habet suam actionem propriam, tam mehercule quàm furtum. Beneficium nulli legi subiectum est: me arbitro vtitur. licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut quãtum nocuerit: tum pronunciare, vtrùm plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostræ potestatis: eundum est, quà B [41] ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eumdem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potiùs comparatione factâ inter se beneficij & iniuriæ, videbo an etiam [42] vltrò mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios supernè [43] imprimat versus, priores litteras non tollit, sed abscondit: sic beneficium superueniens [44] iniuria apparere non patitur. VI.

Vultus tuus, [45] cui regendum me tradidi, colligit [46] rugas, & attrahit frontem, quasi longiùs exeam. Videris mihi dicere: VII.

[47] *Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.*
Littus ama. ——

[48] Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existimas, illò transeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertiùs potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, vt distinctio statim subsecuta ostenderet vtrumque quęri, an ei deC beremus, qui nobis, dum non vult, profuit; & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quàm vt vlla in hoc verba impendenda sint. Et hæc quæstio facilè expeditur, & si qua similis huic moueri potest, si totiens illò cogitationem nostram conuerterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primùm aliqua [49] cogitatio defert, deinde [50] amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piscosa & amœna pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quàm odium, si immodicus superfluxit, tardeque recessit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & secundus adspi-

37. CONTRIBVERE.] *Iungere, vnire, miscere. Sic* Contribui legatum ceteris, *in Pandectis: item* Contributa bona: *& in Liuio & Cæsare* contributi populi *dicuntur, qui aliis adiuncti, & formulæ eorum facti. Facit huc quod Modestinus definit* Compensationem, debiti & crediti inter se contributionem: *id est, confusionem, & vt neutrum exstet.*

38. SEPARANTVR.] *Etiamnum verba Liberalis quærentis, ne erres: & Seneca demùm cap. sequenti respondet.*

39. NON CONFVNDITVR.] *Verissimè ita P. Faber, negatione additâ, & secuti sumus. Vult enim omnino & hoc agit, non confundi nec contribui.*

40. FORMVLA.] *Actio, siue eius titulus.*

CAP. VI. 41. DVCIMVR.] *A lege.*

42. VLTRÒ.] *Mira vis in hac voculâ, nec facilè explicanda. Valet* Insuper, Amplius etiam, *ἔτι δὲ: & plus aliquid in exemplis obseruandum, quàm interpretandum.*

43. IMPRIMAT.] *In ceratis tabellis.*

44. INIVRIA.] *Ita libri prisci, & sententia exigit planissimè. quam aliò deflexerant, qui* iniuriam *scribebant, contra totam hanc Senecæ dissertionem.*

CAP. VII. 45. CVI REGENDVM.] *Suprà, cap. 1.* Ex vultu igitur tuo pendebo. *Nam facit se quasi cum Liberali præsenti disputare, & inuicem illi sermonis dat partes, vt cap. v. & posteà. Etsi tota hæc scena parùm fortasse decora, certè non grauis est.*

46. RVGAS.] *Quod fit, vbi quid displicet aut tædet.*

47. QVO TANTVM.] *E Virgilio, in certamine nauali, lib. v.*

48. NON POSSVM.] *Respondet Seneca, quammaximè lego litus, altum disputationum vito. Et vides, quàm breuiter dixerim.*

49. COGITATIO.] *Vt consultum spontaneumq;, non fortuitum sit.*

50. AMICA.] *Volens, & cum proposito benè faciendi.*

51. NE-

adspiret : nec vtilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet A
non tantùm prodesse, sed velle. Ideò nec mutis animalibus quidquam debetur: & quàm
multos è periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus: & quàm multos æstu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, vtrùm mihi qui [51] nescit, profuerit,
an qui scire [52] non potuit? cùm vtrique velle defuerit. Quid autem interest, vtrùm me
VIII. iubeas naui, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æquè quàm ista propositum benefaciendi nullum habuit, sed profuit casu? Beneficium aliquis
nesciens accipit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideò remedia
sunt, & in flumen alicui cecidisse [53] frigore magno, caussa sanitatis fuit: quomodo quorumdam, [54] flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animum [55] in aliam curam auertendo suspectas horas fefellit: nec ideò quidquam horum etiamsi saluti fuit,
[56] salutare est: sic quidam nobis prosunt, dum nolunt, imò quia nolunt; non tamen
ideò illis beneficium debemus. Quid si perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in
melius, an existimas me debere ei quidquam, cuius manus cùm me peteret, percussit B
hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Sæpe [57] testis dum apertè peierat, etiam veris testibus abrogauit fidem, & reum velut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa, quæ premebat, [58] potentia eripuit: & iudices quem damnaturi
erant [59] caussâ, damnare gratiâ noluerunt. Non tamen hi beneficium dederunt, quamuis profuerint. quia telum quò missum sit, non quò peruenerit, quæritur: & beneficium
ab iniuriâ distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus dum contraria dicit, & iudicem superbiâ offendit, & [60] vnum testem temerè dimittit, caussam meam
IX. erexit. Non quæro an pro me errauerit, quia contra me voluit. Nempe vt gratus sim, velle debeo idem facere quod ille. vt beneficium daret, velle debuit. Nam quid
est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turbâ calcatus, aut respersus, aut quò nollet,
impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelæ eximat, cùm in re sit iniuria, quàm
[61] nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. & amicum & inimicum voluntas facit. Quàm multos militiæ [62] morbus eripuit? C
quosdam ne ad ruinam domus suæ occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio consecuti sunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra sensum officij casus est: nec inimico cuius nos lis exercuit, dum vexat ac detinet. Non est beneficium, nisi quod à bonâ voluntate proficiscitur, nisi illud agnoscit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum nescit: nihil illi debeo. profuit

51. NESCIT.] *Ad hominem.*

52. NON POTVIT.] *Ad animantes, aut inanima.*

CAP. VIII. 53. FRIGORE.] *Quod febres potuit discutere: sicut perfusio aquæ rigentis post balneum.*

54. FLAGELLIS.] *An quia ater & lentus ille humor incaluit, & motu item dissipatus est?*

55. IN ALIAM.] *Quasi non vacauerit ei, vacare morbo. Sed vera caussa, quòd magnus ille metus humores & corpus mouet: ideoq; & morbi legem frangit aut turbat.*

56. SALVTARE.] *Suâ vi & naturâ: sed συμβεβηκότως & casu.*

57. TESTIS.] *Libri omnes,* hostis: *& istud vulgatum, est ab Agricolâ. Tueatur aliquis scripturam. quasi dicat, hostis & aduersarius noster, hostilis animi notus testis.*

58. POTENTIA.] *Accusatorum.*

59. CAVSSA.] *Meus & alij scripti,* caussæ *quod eligam, & mox* gratiæ. *At de re, exemplum in Valerio, de L. Cottâ. quem certis criminibus accusatum à Scipione Aemiliano, & conuictum, tamen iudices absoluere maluerunt.* quia homines sapientissimi verebantur, inquit, ne præcipuæ accusatoris amplitudini damnatio eius donata existimaretur.

60. VNVM TEST.] *Sententia esset, quòd fisus aliis testibus, vnum dimisisset, quasi iam superfluum & vacantem, re confectâ. Sed magis adhæserim scriptæ lectioni,* & in vnum testem: *quod interpretor, caussam temerè ab eo creditam & collocatam in vno teste: cùm plures habere potuisset. sed per superbiam noluit, & sibi atque vni illi putauit credendum.* D

CAP. IX. 61. NESCISSE.] *In hanc rem Phocyllides pulchrè:*

Ὅστις ἑκὼν ἀδικεῖ, κακὸς ἀνὴρ· ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης,
Οὐκ ἐρέω τὸ τέλος. βουλὴν δ' εὔθυνε ἑκάστου:

Quisquis sponte nocet, vir is improbus. at qui nolens,
Non idem dicam. mens, quæ discriminat, esto.

Liuius: Mentem peccare, non corpus: & vnde consilium abfuerit, culpam abesse.

62. MORBVS.] *Sonticus, qui excusat ne citati ad nomen respondeant.*

63. IMI-

A fuit cùm vellet nocere: [63] imitabor ipsum. Ad primum illum reuertamur. vt gratiam X.
referam, aliquid [64] facere me vis: ipse vt beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt [65] ad
alterum transeamus, vis me huic gratiam referre, vt quod à nolente accepi, volens red-
dam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuriâ in beneficium delapsus est? Vt benefi-
cium tibi debeam, parum est [66] voluisse te dare: vt non debeam, satis est, noluisse. Be-
neficium enim voluntas [67] nuda non efficit: sed quod beneficium [68] non esset, si optimę
ac plenissimæ voluntati fortuna deesset, id æquè beneficium non est, nisi fortunam vo-
luntas anteceſſit. Non enim profuisse te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliger, sed ex de-
stinato profuisse. Cleanthes exemplo eiusmodi vtitur: Ad quærendum, in- XI.
quit, & accersendum ex academiâ Platonem, duos pueros misi. alter totam porticum
perscrutatus est, alia quoque loca in quibus illum inueniri posse sperabat, percurrit, &
domum non minùs lassus quàm [69] irritus rediit: alter apud proximum [70] circulatorem
resedit, & dum vagus atque erro [71] vernaculis congregatur & ludit, transeuntem Plato-
B nem, quem non quæsierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum
in se erat, quod iussus est fecit: hunc, feliciter inertem, castigabimus. Voluntas est, quæ
apud nos ponit officium: cuius vide quæ conditio sit, vt me debito obstringat. Parùm
est illi velle, nisi profuit: parùm est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare vo-
luisse, nec donasse. animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo: quod con-
summat & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi pecuniam credere, sed
non credidit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, ami-
cus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid præstare: nam & ille voluit
mihi. ceterùm si benigniore fortunâ vsus præstitero, beneficium dedero, non gratiam
retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: huic initium à me [72] fiet numerandi.
Intelligo iam quid velis quærere. non opus est te dicere: [73] vultus tuus loquitur. Si XII.
quis suâ causâ nobis profuit, eíne, inquis, debetur aliquid? hoc enim sæpe te conque-
rentem audio, quòd quædam quæ homines sibi præstant, [74] aliis imputant. Dicam, mi
C Liberalis: sed priùs hanc quæstiunculam diuidam, & rem æquam ab iniquâ separabo.
Multum enim interest, vtrùm aliquis beneficium nobis det suâ causâ, an nostrâ: an
suâ & nostrâ. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non
potest:

63. IMITABOR.] *Voluntatem eamdem seruauero, nocere potiùs tentabo, eius exemplo.*

CAP. X. 64. FACERE ME.] *Breuius ista in meo codice*: aliquid meum vis; cùm ipse v. b. m. d. nihil fecerit. *Germana puto.*

65. AD ALTERVM.] *Nam tria genera, quibus non obligamur, etsi benè fecerint. Primi, qui nihil à se contulerunt: alteri, qui nolentes iuuerunt; terty, qui nocere volentes.*

66. VOLVISSE TE.] *Res enim sequi debeat. at contrà est in altero membro: etiamsi res adest, cùm vo-*
D *luntas abest, nihil debeo.*

67. NVDA.] *Mera ac sola.*

68. NON ESSET.] *Rectè. Erasmum nemo audiat, qui tollit negantem particulam, ex diametro Senecæ aduersus. Res mihi clara est. Nuda, inquit, voluntas beneficium non efficit. & sicut illa à Fortunâ destituta id non confert; ita nec ille cui Fortuna fauit, nisi voluntas præstitit.*

CAP. XI. 69. IRRITVS.] *Quidam libri* irratus: *malè.* Irritus *laboris sui & conatus. nihil effecit quærendo.*

70. CIRCVLATOREM.] *Agyrtam Græcis. qui circulos hominum congregant & faciunt. Vide epist.* XXIX.

71. VERNACVLIS.] *Seruus eiusdem populi aut vrbis, & propriè domesticis. Capitolinus in Macrino:* In vernaculis vel aulicis tam impius, tam asper, vt serui illum sui non Macrinum dicerent, sed Macellinum. *Id genus, lepidi plerumq; aut dicaces. ideò Martialis:* Vernaculorum dicta, sordidum dentem. *Ammianus* XVII. Iulianum appellantes loquacem talpam, litterionem Græcum, & huic congruentia plurima atque vernacula iactantes. *Itaque non nimis dissiliceat in Suetonio retineri, Vitellij cap.* XIV. Nullis tamen infensior quàm vernaculis, & mathematicis: *dicentibus istis, & prædicentibus.*

72. FIET NVMERANDI.] *Commatium hoc sine idoneo sensu ita editur. Meus,* à me fiet gratiæ. *quod fortasse probum est, certè in sensum probum. ille mihi gratiam debebit referre; ego initium & causſam eius dedero. Sed quia libris aliis* Numerandi *verbum, per me mutetur in* munerandi: *& verus item sensus, Qui mihi benè voluit tantùm, si ego ei benè fecero, ille mihi gratiam debet, non ego reddidi. imò à me initium factum est muneris & beneficij. Vtrouis modo scribas, rescribe etiam* hinc, *pro huic, initio membri.* Hinc, *id est ab istâ parte.*

CAP. XII. 73. VVLTVS.] *Velut cum præsenti, vt suprà, cap.* VII.

74. ALIIS IMP.] *Suâ causſâ, suiq; commodi, faciunt; & alteri, quasi beneficium, inscribunt. Sibi datum, in alterius rationibus ponunt.*

potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & æstiuum pabulum prospicit; A
eo loco, quo qui captiuos suos, vt commodiùs væneant, pascit, & opimos boues saginat ac defricat; quo [75] lanista, qui [76] familiam suam summâ curâ exercet, atque ornat.

XIII. Multum (vt ait Cleanthes) à beneficio distat negotiatio. Rursus non sum tam iniquus, vt nihil ei debeam, qui cùm mihi vtilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, vt sine respectu sui mihi consulat. imò etiam opto, vt beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit: dummodo id qui dabat, duos intuens dederit, & inter me seque diuiserit. Licet id ipse ex maiore parte possideat, si modò me in consortium admisit, si duos cogitauit: ingratus sum, non solùm iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non vocare beneficium, nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat suâ caussâ, respondebo. Quare potiùs te mihi profuisse dices, quàm me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratum, quàm si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero: nihil debebis mihi, cùm te seruitute ac vinculis liberauero? atqui meâ id caussâ faciam. Aduer- B
sus hoc respondeo. Aliquid istic tuâ caussâ facis, aliquid meâ. Tuâ, quòd redimis: meâ, quòd eligis. tibi enim ad vtilitatem tuam satis est, quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quòd redimis me, sed quòd eligis poteras enim & alterius redemptione idem consequi, quod meâ. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Præfers me aliis: hoc totum meâ caussâ facis. Itaque si prætorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decem autem soli captiui essemus, nemo quidquam tibi deberet ex nobis; quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, à tuâ vtilitate seductum. Non sum iniquus beneficij interpres: nec desidero illud mihi tantùm da-

XIV. ri, sed & tibi. Quid ergo, inquit, si in sortem nomina vestra coniici iussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? imò deberem, sed exiguum. Quid sit hoc, dicam. Aliquid meâ caussâ facis, quòd me ad fortunam redemptionis admittis. quòd nomen meum exiit, sorti debeo: quòd exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunæ debeo: sed hoc ipsum tibi, C
quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum [77] mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod vndique [78] in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum. viuere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quàm necessarium fuerit, æstimo, sine quo victurus non fui: sed [79] quàm gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem. in quo inuehendo mercator non cogitauit quantum auxilij allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi.

XV. Quod emi, non debeo. Isto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam dices: nec præceptori, quia aliquid numeraueris. atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respondetur, quædam pluris esse, quàm emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operæ soluitur, quòd deseruiunt, quòd à rebus suis auocati nobis vacant. mercedem non meriti, sed occupationis suæ ferunt. Aliud tamen dici potest verius, quod statim ponam, si priùs quomodo istud refelli possit, ostendero. Quædam, D
inquit, pluris sunt quàm vænierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamuis empta sint, debes. Primùm, quid interest quanti sint, cùm de pretio, inter ementem & vendentem conuenerit? Deinde non væniit illud suo pretio, [80] sed tuo. Pluris est, inquit, quàm

75. LANISTA.] *Dicitur non solùm doctor & διηγάτης μονομάχων; sed qui alit & quæstus caussâ habet, λωδοτόφος, μονομαχοτόφος, vt Glossæ. Vide me in Saturnal. 1. cap. XV.*

76. FAMILIAM.] *Gregem gladiatorum & manum. sed quia serui, & quidem infimi, Familiæ nomine vulgò censebantur. Ego in iisdem libris.*

CAP. XIV. 77. MERCENARIVM.] *Mercedem & præmium spectans.*

78. IN SE CONVERS.] *Vnum se spectat, foras & ad alios non tendit.*

79. QVAM GRATVITVM.] *Meus liber, sed ingratum mihi. An facimus, sed an gratum mihi. q. n. h. nisi emissem? cum interrogatione. Etsi, gratuitum, temerè non mutem.*

CAP. XV. 80. SED TVO.] *Quanti tu æstimasti.*

81. PRO

A quàm væniit. Sed pluris vænire non potuit: pretium autem cuiusque rei [81] pro tempore
est. Cùm benè ista laudaueris: tanti sunt, quanto pluris vænire non possunt. præterea
nihil venditori debet, qui [82] benè emit. Deinde etiam si pluris ista sunt, non tamen vl-
lum istic tuum munus est, vt non [83] ex vsu effectúve, sed ex consuetudine & [84] annonâ
æstimetur. Quod tu pretium ponis traiicienti maria, & per medios fluctus, cùm è terræ
conspectu recessit, certam secanti viam, & prospicienti futuras tempestates, & securis
omnibus iubenti subitò vela stringi, armamenta demitti, paratos ad incursum procel-
læ & repentinum impetum stare? huic tamen tantæ rei præmium [85] vectura persoluit.
Quanti æstimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ig-
nem? scio tamen quanti ista consecuturus diuersorium subeam. Quantum nobis præ-
stat, qui labentem domum [86] suscipit? & agentem ex imo [87] rimas [88] insulam, incredibili
arte suspendit? certo tamen & leui pretio fultura conducitur. Murus nos ab hostibus tu-
tos, & à subitis latronum incursionibus præstat. notum est tamen, illas turres, pro secu-
B ritate publicâ propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat.

Infinitum erit, si latiùs exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna consta- XVI.
re. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos
mercede [89] defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum transeunt, & nos non
arte quam vendunt, obligant, sed benignâ & familiari voluntate. Itaque medico, qui
nihil amplius quàm [90] manum tangit, & me inter eos, quos [91] perambulat, ponit, sine
vllo [92] affectu facienda vitandáve præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tam-
quam amicum vidit, sed tamquam [93] imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo
cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putauit dignum propriâ & pe-
culiari curâ, si numquam in me direxit animum: & cùm in medium effunderet, quæ
sciebat, [94] non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeatur multum? non
quia pluris est quod vendiderunt quàm emimus, sed quia nobisipsis aliquid præstite-
runt. Ille [95] plus impendit, quàm medico necesse est: pro me, non pro [96] famâ artis, ex-
C timuit: non fuit contentus remedia monstrare, sed [97] admouit. Interea solicitus assedit,

81. PRO TEMPORE.] *Atque ideò variat: vt iudicia aut cupiditas hominum, siue & copia aut inopia mercium fuit.*

82. BENE EMIT.] *Id est, vili emit. lucri fecit. Ciceronis iocus:* Quo melius emptum *(id est vilius)* sciatis, Tertia deducta est.

83. EX VSV.] *Id est, pro magnitudine vsus, quem mihi præstant.*

84. ANNONA.] *Prout ea intepuit, aut est accensa.*

85. VECTVRA.] *Naulum.*

86. SVSCIPIT.] *Tignis & fulturis.*

D 87. RIMAS.] *Meus*, ruinas. *nec spernas. Sed* rimas *non moueo: & suspendi vult superiora domus, donec ima instaurata & firmata.*

88. INSVLAM.] *Domum cœnaculariam, in quâ tenuiores ferè & inquilini habitabant.* συνοικίαν.

CAP. XVI. 89. DEFVNGOR.] *Liberor, munus impleo.*

90. MANVM.] *Venas siue arterias obiter explorat.*

91. PERAMBVLAT.] *Visit tantùm, atque abit.*

92.] AFFECTV.] *Cum frigore quodam, & ex lege ac more.*

93. IMPERATOREM.] *Non mutem. nam & ægri dicebantur imperare medicis (qui tunc non dignissimæ sortis) quos aduocabant scilicet, &, puto, annuâ mercede obstrictos habebant. Alfenus lege* XXVI. *De Libert.* Medicus quòd putaret multo plures imperantes sibi habiturum: *id est patronos, & qui operâ eius ægri vterentur. Varro* 1. *de R. R.* Coloni habent anniuersarios vicinos quibus imperent, medicos, fullones, fabros: *qui ad nutum sint præsto, ob annuum illud salarium. Tamen Muretus mallet*: non tamquam amicus, sed tamquam Imperator. *Nam imperare etiam medicorum. vt in nostro De Irâ* 1. *cap.* XVI. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, non idem imperassem omnibus per diuersa ægrotantibus *Terentius in personâ medici:* Quod iussi dare bibere, & quantum imperaui, date. *Et sanè pro Senecâ fortasse magis hæc lectio, vt ad ipsum medicum referatur volentem & amicum, quæ pars prima in beneficio. Nam ita paullòante:* Ex medico & præceptore, in amicum transeunt. *& infrà:* Non tamquam medico, sed amico, obligatus sum. *Sed & ex priore idem aut simili sensus.*

94. NON DIDICI.] *Quasi illo abiiciente magis, quàm porrigente. Itaque sustuli, inquit, non sumpsi.*

95. PLVS IMPENDIT.] *Meus & Pinciani codices*, magis pependit: *vt ad solicitudinem referatur, & animum anxium in curando. Sed vulgatum etiam approbum*, Plus impendit, *operæ temporisq.*

96. FAMA ARTIS.] *Vt sæpe. ne malè audirent medici, ne ipse imperitior haberetur, absq. successu.*

97. ADMOVIT.] *Suâ manu. In meo tamen libro:* sed admonuit.

dit, ad [98] suspecta tempora occurrit: nullum ministerium oneri illi, nullum [99] fastidio A
fuit. Gemitus meos non securus [100] excepit. in turbâ [101] multorum inuocantium, ego illi
potissima [102] cura fui. tantum aliis vacauit, quantum mea valetudo permiserat. Huic
ego non tamquam medico, sed tamquam amico, obligatus sum. Alter rursus in docendo, & laborem & tædium tulit, præter illa quæ præcipientibus in commune dicuntur,
aliqua instillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modò laudibus fecit
animum, modò admonitionibus discussit desidiam. Tum ingenium latens & pigrum,
iniectâ (vt ita dicam) manu, [103] extraxit: nec quæ sciebat, malignè dispensauit, quò diutiùs esset necessarius, sed cupiit, si posset, vniuersa [104] transfundere. Ingratus sum, nisi il-
XVII. lum inter gratissimas [105] necessitudines diligo. Sordidissimorum quoque artificiorum [106] institoribus supra constitutum aliquid [107] adiecimus, si nobis [108] opera illorum enixior visa est: & gubernatori, & opifici vilissimæ mercis, & in diem se locanti
[109] corollarium aspersimus. In optimis verò artibus quæ vitam aut [110] conseruant, aut
[111] excolunt, qui nihil se plus existimat debere quàm pepigit, ingratus est. Adiice, quòd B
talium studiorum traditio [112] miscet animos. hoc cùm factum est, tam medico quàm
XVIII. præceptori pretium operæ soluitur, animi debetur. Plato cùm flumen naue transisset, nec ab illo quidquam [113] portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixit
[114] positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paullopòst, cùm alium atq; alium gratis eâdem transueheret sedulitate, negauit illi iam apud Platonem positum officium.
Nam vt tibi debeam aliquid, pro eo quod præstas, debes non tantùm mihi præstare, sed tamquam mihi. non potes ob id quemquam [115] appellare, quod [116] spargis in populum.
Quid ergo? nihil debetur pro hoc? Nihil, tamquam ab vno. cum omnibus soluam,
XIX. quod tibi cum omnibus debeo. Negas, inquit, vllum dare beneficiũ eum, qui me gratuitâ naue per flumen Padum tulit? nego. aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit
enim suâ causâ, aut vtique non meâ. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dare: sed aut reip. aut viciniæ, aut ambitioni suę præstat: & pro hoc aliud
quoddam commodum exspectat, quàm quod à singulis recepturus est. Quid ergo, in- C
quit, si Princeps ciuitatem dederit [117] omnibus Gallis, si [118] immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quid ni debeant? debebunt autem non tamquam pro-

98. SVSPECTA.] *Cùm vis morbi solet ingruere, vel cùm crisis esset.*

99. FASTIDIO.] *Vt quædam sordida, & sensibus molesta.*

100. EXCEPIT.] *Meus, & alij*, audiuit.

101. MVLTORVM.] *Addit idem voculam*, infirmorum inuoc.

102. CVRA FVI.] *Scripti omnes*, curatio. *cur mutarunt?*

103. EXTRAXIT.] *In lucem produxit. audere, tentare, videre & adspici fecit.*

104. TRANSFVNDERE.] *Omnem scientiam simul in me deriuare. O pulchræ optimi doctoris notæ!*

105. NECESSITVDINES.] *Necessarios.*

CAP. XVII. 106. INSTITORIBVS.] *Qui merces vendunt, emúntve. qui tabernis præpositi,* ἐργαστηριάρχαι. *Ouidius:*

Institor ad dominam veniet discinctus emacẽ.

Noster hoc ipso libro, cap. XXXVIII. Institores delicatarum mercium.

107. ADIECIMVS.] *Nos domini, qui tabernæ præposuimus. dedimus aliquid supra mercedem, quam pacti eramus. Nam ad emptores, non commodè hoc referas, nec ex more.*

108. OPERA.] *Diligentior & impensior in re meâ faciendâ, in plurimi vendendo.*

109. COROLLARIVM.] *Auctarium,* ὀπίμεθον. *Varro de L. L.* Manupretium, à manibus & pretio. Corollarium, si additum præterquàm quod debitum eius vocabulum fictum à corollis, quòd hæ, cùm placuerant actores, in scænâ dari solitæ. *Sueton. Aug. cap.* XLV. Corollaria & præmia alienis quoque ludis de suo offerebat. *Cicero in Verr.* Vt ad fructus illos arationum, corollarium hoc nummorum accederet.

110. CONSERVANT.] *Vt medicina.*

111. EXCOLVNT.] *Vt litteratura.*

112. MISCET.] *Inter se iungit, amicitiam con-* D
ciliat. Admodum verè dictum.

CAP. XVIII. 113. PORTITOR.] πορθμεὺς, *qui traiicit & transportat.*

114. POSITVM.] *Seruatum ibi, reconditum in animo, resumendum ab eo cùm vellet.*

115. APPELLARE.] *Quasi debitorem.*

116. SPARGIS.] *Vt in ludis solet.*

CAP. XIX. 117.] OMNIBVS GALLIS.] *Alludit ad ipsum eius æui factum. nam Claudius Galliæ comatæ plenam ciuitatem, id est cum iure suffragij dedit. Tacit.* XI. *Annal.*

118. IMMVNITATEM.] *A tributis.*

119. SVB-

A proprium beneficium, sed tamquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo vniuersis proderat, noluit mihi propriè ciuitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi non [119] substituit, cùm facturus esset quod fecit? Primùm, cùm cogitauit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitauit prodesse. eram enim Gallus: & me, etiam si non meâ, publicâ tamen [120] notâ comprehendit. Deinde ego quoque illi non tamquam proprium debebo, sed quomodo vnus è populo: non tamquam pro me soluam, sed tamquam pro patriâ [121] conferam.

Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alie- XX.
num profitebor aut [122] candidatus, [123] aut reus: ad exsoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod vniuersis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me: & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circuitu longo peruenit. Propter me factum debet esse, quod me obliget. Isto, inquit, modo, nec Lunæ
B nec Soli quidquam debes. non enim propter te mouentur. Sed cùm in hoc moueantur, vt vniuersa conseruent, & pro me mouentur: vniuersorum enim pars sum. Adiice nunc, quòd nostra, & horum conditio, dissimilis est. Nam qui mihi prodest, vt per me prosit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum vtilitatis suæ fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis prosunt, non in hoc tamen prosunt, vt per nos prosint sibi. quid enim nos illis conferre possumus? Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle pro- XXI.
desse, si nolle potuerint. illis autem non licet non moueri. ad summam, consistant, & opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideò minus vult, qui non potest nolle. imò magnum argumentum est firmæ voluntatis, ne mutare quidem posse. [124] Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet. non potest autem non facere, quod debet. Præterea multum interest, vtrùm dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi bene-
C ficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tamquam coacto non deberem, tamquam cogenti debeo. Desinant, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens est, vt eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium: cùm ex diuerso nemo æquè videri debeat velle, quàm cuius voluntas vsque eò certa est, vt æterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle? Agedum, inquit, si possunt, resistant. Hoc dicis, Omnia XXII.
ista ingentibus [125] interuallis diducta, & in custodiam vniuersi disposita, stationes suas deserant, subitâ confusione rerum sidera sideribus incurrant, & ruptâ rerum concordiâ in ruinam diuina labantur, contextusq; velocitatis citatissimæ, in [126] tot sæcula promissas vices in medio itinere destituat, & quæ nunc eunt alternis redeuntque opportunis [127] libra-

119. SVBSTITVIT.] *Me non habuit animi consiliique sui scopum. Non proposuit aut supposuit*
D *in mente talem.*

120. NOTA.] *Gentis nomine.*

121. CONFERAM.] *Propriè, vbi plures donant. Inde formula*, Ex ære collato.

CAP. XX. 122. CANDIDATVS.] *Nec miror, si candidati magistratuum æs suum & alienum professi sint: quare? vt liqueret censum Senatorium eos habere, qui ad magistratus, & publicum illum splendorem, quærebatur.*

123. AVT REVS.] *Sed quâ causâ rei igitur professi? an non omnes, sed Repetundarum, Peculatus, aut criminum, in quibus pecuniaria res agebatur? Itaque ibi videndum, quid in suo ære, quid in alieno haberent: & inde sæpe in culpam aut innocentiam argumenta. Sed & opus deducere æs alienum, vt litis æstimatio deinde solueretur. Mihi hoc in mente: melius promenti, acceptor ero. Sed heus, succurrit. an non illa sententia: Neque extra iudicium, neque in iudicio (siquis trahat) fatebor me illius debitorem. Extra iudicium, cùm in candidâ meâ ero: siue in fordidâ, reus.*

CAP. XXI. 124. VIR BONVS.] *Dissimile est, nam potest desinere bonus esse. sed hoc quoque scilicet è sublimitate illâ, an arrogantiâ Stoicâ, qui* Hominem Deo parem: Iouem plus non posse, quàm virum bonum, *& hæc talia iactabant.*

CAP. XXII. 125. INTERVALLIS.] *Quæ inter cælos & sidera ipsa sunt.*

126. TOT SÆCVLA.] *Nec enim immortalem mundum Stoici faciunt.*

[127] libramentis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur [128] incendio, A
& ex tantâ varietate soluantur, atque eant in vnum omnia. Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago [129] tot deos sorbeat. Est tanti, vt tu coarguaris, ista [130] concidere? Prosunt tibi etiam inuito, euntque ista tuâ caussâ: etiamsi
XXIII [131] maior illis alia, ac prior caussa est. Adiice nunc, quòd non externa cogunt deos, sed sua illis [132] in legem æterna voluntas est. statuerûr, quæ [133] non mutarent. Itaq; non possunt videri facturi aliquid, [134] quamuis nolint: quia quidquid desinere non possunt, perseuerare voluerunt: nec vmquam primi consilij deos pæniter. Sine dubio [135] stare illis & desciscere in contrariũ, non licet: sed non ideò, quia vis sua illos in proposito tenet, [136] ex imbecillitate permanent: sed quia non licet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. In primâ autem illâ [137] constitutione, cùm vniuersa disponerent, etiam nostra viderunt, rationemq; hominis habuerunt. Itaque non possunt videri suâ tantùm caussâ decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunę, & cæteris cælestibus beneficium: quia etiamsi [138] potiora illis sunt, in quæ oriuntur, nos B
tamen in maiora ituri iuuant. Adiice, quòd destinato iuuant. ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, sed hæc quæ accipimus, accepturos scierunt: & quamquam maius illis propositum sit, maiorque actus sui fructus, quàm seruare mortalia: tamen in nostras quoque vtilitates à principio rerum præmissa mens est, & is ordo mundo datus, vt appareat curam nostri non inter vltima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem. & multi non vt gignerent, coierunt. Dij non possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cùm omnibus alimenta protinus, & [139] auxilia prouiderint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerant. Cogitauit enim nos antè [140] natura, quàm fecit: nec tam leue opus sumus, vt illi potuerimus [141] excidere. Vide quantum nobis permiserit, quàm [142] non intra homines, humani imperij conditio sit. vide inquantum corporibus vagari liceat, quæ non coercuit [143] fine terrarum,
sed

127. LIBRAMENTIS.] *Quòd Sol remotior, quòd Luna vicinior; quòd ille ardore diurno, hæc humore nocturno, inuicem temperant.*

128. INCENDIO.] *Stoicorum ἐκπυρώσει.*

129. TOT DEOS.] *Nam* Chrysippus & Cleanthes, *vt Plutarchus ait*, cælum, terram, aërem, mare diis compleuerunt. & neminem tamen ex tam multis immortalem reliquerunt, excepto vno Ioue. Imò ceteros omnes natos esse, & interituros, ex ignis vi. *Vide nos Physiol.* II. *Diss.* XXII.

130. CONCIDERE?] *Secutus sum libros, & Gruteri nostri coniecturam: nisi quòd interrogatione animauerim. Estne tanti, inquit, & condignum scilicet præmium, ad te arguendum, vt ista omnia collabantur & ruant? Nam hoc optas, & obticis: Si possunt nolle, desinant. At quin, ô homo, non desinent: prosunt tibi, proderuntq, vel inuito.*

131. MAIOR ILLIS.] *Lex illa vniuersi, & conseruatio rerum.*

CAP. XXIII. 132. IN LEGEM.] *Quid aptius altiúsque dici potest? legite hæc, qui animo tales estis.*

133. NON MVTARENT.] *Nam vt* I. *Quæst. Natur.* Maiestatis deminutio est, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est ei eadem placeant, cui nisi optima placere non possunt.

134. QVAMVIS NOLINT.] *Clarius*, quasi vt nolint. *Ibidem (in Quæstion.) Seneca:* Nec ob hoc minùs liber aut potens est: ipse est enim necessitas sua.

135. STARE.] *Malè voculam expulerant: libri* C
asserunt & sensus. Sidera quiescere non possunt, etsi tu voues: neque item in contrarium aut diuersum exorbitare.

136. EX IMBECILLITATE.] *Mei libri*, in imbecill. *Puto ipse*, nec imbecillitate: *ex sillabâ prioris voculæ.*

137. CONSTITVTIONE.] *Quâ primâ? cuiusque mundi, cùm renascuntur (Stoico sensu:) an illâ apud Iouem ab æterno?*

138. POTIORA ILLIS.] *Sic statim:* Maius illis propositum, maiorque actus sui fructus, quàm seruare mortalia. *De Irâ* II. *cap.* XXVII. Non enim nos caussa mundo sumus. nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. *Et est Stoicum dogma*, Mundum factum Deorum hominumque caussâ. D

139. AVXILIA.] *E libris est. vulgò*, & vtilia.

140. NATVRA QVAM.] *Id est, Deus.*

141. EXCIDERE.] *Fortuitò & quasi per casum nasci. Dum aliud opus struit, nos præter opus obiter genuit. An* excidere *etiam, elabi eius mente, interpretemur? non sumus tam leuis res, vt extra curam cogitationemq, posuerit.*

142. NON INTRA HOMINES.] *Imò & ad animantes ceteras pertinet, quibus iugum nempe damus.*

143. FINE TERRARVM.] *Siue, quia maria sulcamus, in aërem vehiculis aut funibus tollimur; siue, quia oculos etiam mittimus in ipsum cælum; siue denique quia nulli gleba affixis quaquauersus licet ire.*

144. AVT

A sed omnem in partem sui misit. vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint deos,[144] aut quærant, & mente in altum datâ diuina[145] comitentur. Scias, non esse hominem[146] tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certè[147] cui glorietur. Quantus iste furor est,[148] controuersiam diis muneris sui facere? Quomodo aduersus eos hic erit gratus, quibus gratia referri[149] sine impendio non potest, qui negat ab his accepisse se, à quibus[150] cùm maximè accipit, qui & semper daturi sunt, & numquam recepturi? Quanta autem peruersitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti benignus est: & continuationem ipsam, seriemque beneficij, argumentum vocare necessariò dantis? *Nolo. sibi habeat. quis illum rogat?* & omnes alias impudentis animi voces his adstrue. Non ideò de te minùs meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit: cuiusque beneficiorum, vel hoc maximum, quòd[151] etiam querenti daturus est. Non XXIV.

vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad salubrium rerum pa-
B tientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti curâ fouent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura[152] constringunt: & mox liberalia studia inculcant, adhibito[153] timore nolentibus.[154] Ad vltimum, audacem[155] iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parùm sequitur,[156] coactam applicant.[157] Adolescentibus quoque, ac iam[158] potentibus sui, si[159] remedia metu aut intemperantiâ reiiciunt, vis adhibetur ac seruitus. Itaque beneficiorum maxima sunt, quæ à parentibus accipimus, dum aut[160] nescimus,[161] aut nolumus. His ingratis, & XXV.

repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diuerso nimis grati: qui aliquid incommodi precari solent his quibus obligati sunt, aliquid aduersi, in quo affectum memorem accepti beneficij approbent. An hoc rectè faciant, & piâ voluntate, quæritur: quorum animus simillimus est prauo amore flagrantibus, qui amicæ suæ optant exsilium, vt desertam fugientemque comitentur: optant inopiam, vt magis desideranti donent: optant morbum, vt assideant: & quidquid inimicus optaret, a-
C mantes vouent. Ferè idem itaque exitus est odij, & amoris insani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahant, & ad beneficium iniuriâ veniunt: cùm satius sit vel cessare, quàm per scelus officio locum quærere. Quid si gubernator à diis tempestates infestissimas, & procellas petat, vt gratior ars sua periculo fiat? quid si imperator deos oret, vt magna vis hostium circumfusa castris, fossas subito impetu compleat, & vallum trepidante exercitu[162] conuellat, & in ipsis[163] portis infesta signa

144. AVT QVÆRANT.] *Pulchrè. & hoc ipsum diuinæ mentis signum, quòd semper imus ad diuina.*

145. COMITENTVR.] *Siderum nempe cursum. Vide libri* II. *suprà, cap.* XXIX. *libri* III. *cap.* XX.

146. TVMVLTVARIVM.] *Epicuri desipiens dogma, à fortuito atomorum concursu nos formantis.*

D 147. CVI GLORIETVR.] *O acutè & verè! Vide De Vit. beat. (ex vulgatâ distinctione) cap.* XXXII.

148. CONTROVERSIAM.] *In dubium vocare Dei beneficia, & sint ne verè talia, atq; à voluntate.*

149. SINE IMPENDIO.] *Nempe aduersus homines. quibus reddi gratia sine re non potest.*

150. CVM MAXIME.] *Posit & legi:* cùm maxima accepit, & semper.

151. ETIAM QVERENTI.] *Querulo & increpanti. At Pincianus,* non quærenti: *id est, nolenti.*

CAP. XXIV. 152. CONSTRINGVNT.] *Fasceis, & in cunis.*

153. TIMORE.] *A virgâ & ferulâ.*

154. AD VLTIMVM.] *Quomodo, si de adolescentiâ mox subiungit? an fortè,* adultorum?

155. IVVENTAM.] *Ideò adolescentiæ hic præponit (contra ætatum seriem:) quia de animi & morum formatione agit, atque opportunè studiis adiunxit.*

156. COACTAM.] *Vi patriæ potestatis, metu Abdicationis.*

157. ADOLESCENTIBVS.] *De Adultis dixit. at etiam, inquit, cùm adolescunt, vis & imperium adhibentur.*

158. POTENTIBVS SVI.] *Sumptâ virili Togâ, quæ ideò* Libera *dicta. cùm custos & pædagogus remoti.*

159. REMEDIA.] *Ad corporis morbos refer. nam de animi, iam præstuit.*

160. NESCIMVS] *In infantiâ & pueritiâ.*

161. AVT NOLVMVS.] *In adolescentiâ & iuuentâ.*

CAP. XXV. 162. CONVELLAT.] *Nam stipitibus interpositis fiebat. vnde hæc phrasis. Lib.* V. *De Milit. Rom. dixi.*

163. PORTIS.] *Castrorum. quæ quattuor erant.*

signa constituat, quò maiore cum gloriâ rebus lapsis profligatisque succurrat? Omnes A
isti beneficia sua detestabili viâ ducunt, qui deos contra eum aduocant, cui ipsi [164] affuturi sunt, & antè illos sterni, quàm erigi volunt. Inhumana ista, & peruersè grati animi
XXVI. natura est, contra eum optare, cui honestè deesse non possis. Non nocet illi votum meum, inquit, quia simul opto & periculum, & remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, sed minus quàm si sine remedio periculum optares. Nequitia est, vt extrahas, mergere; euertere, vt suscites; vt emittas, includere. Non est beneficium, [165] iniuriæ finis: nec vmquam id detraxisse meritũ est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quàm sanes. potes inire gratiam, si quia vulneratus sum, sanas: non, si vulneras, vt sanandus sim. Numquam cicatrix, nisi [166] collata vulneri, placuit: quod ita coisse gaudemus, vt non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumaniùs ei optas, cui beneficium debes?

XXVII Simul, inquit, vt possim ferre illi opem, precor. Primùm, vt te in mediâ parte voti tui [167] occupem, iam ingratus es. nondum audio quid illi velis præstare: scio quid illum B
velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquod imprecaris malum. optas vt ope indigeat: hoc contra illum est. optas vt tuâ indigeat ope: hoc pro te est. non succurrere vis illi, sed soluere. Qui sic properat, ipse [168] solui vult, non soluere. Ita quod vnum in voto tuo honestum videri poterat, turpe & ingratum est, nolle debere. optas enim, non vt tu facultatem habeas referendæ gratiæ, sed vt ille necessitatem implorandę. Superiorem te facis, & quod nefas est, benè meritum [169] ad pedes tuos mittis. quanto satius est, honestâ voluntate debere, quàm per malâ rationem soluere? Si infitiareris quod acceperas, minùs peccares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret: nunc vis illum subiici tibi iacturâ rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, vt infra [170] beneficia sua [171] iaceat. Gratum te reputabo? coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas, quod inter gratum & inimicum potest [172] diuidi? quod non dubites aduersarium & hostem fecisse, si extrema taceantur? Hostes quoque optauerunt capere quasdam vrbes, vt seruarent: & vincere quosdam, vt ignoscerent. nec ideò non hostilia vo- C
ta: in quibus, quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique qualia esse iudicas vota, quæ nemo tibi minùs volet, quàm is pro quo fiunt, succedere? pessimè cum eo agis, cui vis à diis noceri, à te succurri: iniquè cum ipsis diis. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. vt tu profis, dij nocebunt? Si accusatorem submitteres, quem deinde remoueres, si aliquâ illum lite implicares, quam subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret: quid interest, vtrùm istud fraude tentetur, an voto? nisi quòd [173] potentiores illi aduersarios quæris. Non est quod dicas: Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut [174] superuacuum est, aut [175] iniuriosum: imò iniuriosum, etiamsi irritum. Quidquid non efficis, [176] Dei munus est: [177] iniuria verò, quidquid optas. Sat
XXVIII. est. tibi non aliter debemus irasci, quàm si feceris. Si vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, vt tutus esses. Primùm, certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. deinde vtrumque certum puta: quod nocet, prius est. Præterea, tu conditionem

voti D

164. AFFVTVRI.] *Defensuri.*

CAP. XXVI. 165. INIVRIÆ FINIS.] *Desinere iniurium esse.*

166. COLLATA VVLNERI.] *Id est, per se non placet. sed comparatione placet. Malo, quàm vulnus.*

CAP. XXVII. 167. OCCVPEM.] *Voto nondum plenè prolato, præueniam.*

168. SOLVI VVLT.] *Ita me Deus, acutissimè. Significat, illi graue est beneficium, & liberari statim vult: nec tam gratus esse, quàm expeditus.*

169. AD PEDES.] *Vt supplex tibi sit.*

170. BENEFICIA SVA.] *Pro hominibus acceperim, & iis quibus benè fecit. Antè notauimus, sic vsurpari.*

171. IACEAT.] *Ad pedes, vt præmisit.*

172. DIVIDI.] *Quia prior pars hostilis est, altera amica.*

173. POTENTIORES.] *Ipsos deos, quos voto conuenis.*

174. SVPERVACVVM.] *Si non succedit, non auditur.*

175. INIVRIOSVM.] *Si auditur, cùm noxâ scilicet coniunctum.*

176. DEI MVNVS.] *Qui te benignior, parcit, nec exaudit.*

177. INIVRIA.] *In animo tuo, & ipsâ illâ conceptione voti.*

CAP.

A voti tui nosti: me tempestas occupauit, portus ac præsidij dubium. Quantum existimas tormentum, etiamsi accepero, eguisse? etiamsi seruatus fuero, trepidasse? etiamsi absolutus fuero, caussam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, vt non gratior sit solida & inconcussa securitas. Opta, vt reddere mihi beneficium possis, cùm opus erit, non vt opus sit. Si esset in tuâ potestate quod optas, [178] ipse fecisses. Quanto hoc XXIX.
honestius votum est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, numquam desideret. [179] Sequatur illum materia, quâ tam benignè vtitur largiendo iuuandoque, vt numquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam, & clementiam, irritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec [180] experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo [181] placandus. tam æquali in eum fortuna indulgentiâ perseueret, vt nemo in illum possit esse, nisi conscientiâ gratus. Quanto hæc iustiora vota sunt, quæ te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim [182] faciunt? Quid enim pro-
B hibet referre gratiam prosperis rebus? quàm multa sunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis, & sine adulatione iucundus; aures, si deliberare velit, [183] diligentes; [184] tutæ, si credere; conuictus familiaritas. Neminem tam altè secunda posuerunt, vt non illi eò magis [185] amicus desit, quia nihil absit. Ista tristis, & omni voto submouenda occasio, XXX.
ac procul repellenda. vt gratus esse possis, [186] iratis diis opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quòd melius cum eo agitur, cui ingratus es? Propone in animo tuo carcerem, vincula, sordes, seruitutem, bellum, egestatem: hæ sunt occasiones tui voti. si quis tecum contraxit, per ista [187] dimittitur. Quin potiùs eum potentem esse velis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (vt dixi) vetat, te referre etiam summâ felicitate præditis gratiam? cuius plena tibi occurret & varia materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solui? Nec te inuitum [188] distringam: Omnia sanè excluserit opulenta felicitas; monstrabo tibi, cuius rei inopiâ laborent magna fastigia, quid om-
C nia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis [189] blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet à consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat exstincta [190] libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo [191] ex animi sui sententiâ suadet, dissuadetque, sed adulandi [192] certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandissimè fallat? Ignorauere vires suas, & dum se tam magnos quàm audiunt, credunt, [193] attraxere superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella: vtilem & necessariam rupere concordiam: secuti iram, quam nemo reuocabat, multorum sanguinem hauserunt, fusuri nouissimè suum,

CAP. XXVIII. 178. IPSE FECISSES.] *Ipse in discrimen me adduxisses. ipse læsisses, deiecisses: vt scilicet auxilio esses. Ergo scelus admisisses, vt gra-*
D *tus deinde esses? Nam certè qui optat, cupit; qui cupit, fecerit si possit.*

CAP. XXIX. 179. SEQVATVR.] *Facilis ei sit, habeat, nec vmquam destituat.*

180. EXPERIRI.] *Ipse auxiliator ille, auxilij numquam egeat.*

181. PLACANDVS.] *Nemini supplicare debeat, nullius iram mitigare.*

182. FACIVNT.] *Optimo illo, & tam propenso, animo.*

183. DILIGENTES.] *Ad audiendum, & mox suadendum.*

184. TVTÆ.] *Ad continendum, si quid arcani deposuit.*

185. AMICVS DESIT.] *Quia semper* magnæ fortunæ (*Velleij dictum*) comes adulatio: *& veritas ac candor apud felices potentesq; vix habitant.*

CAP. XXX. 186. IRATIS DIIS.] *Vt noceant.*

187. DIMITTITVR.] *Siquis vinculo aliquo tecum hæret, per hæc liberatur. Ista enim ei optas, vt soluere aut solui possis.*

188. DISTRINGAM.] *Illigatum tenebo.*

189. BLANDA AVDIENDI.] *Tacitus de hoc genere*: Quorum aures ita formatæ, vt nil nisi iucundum, & læsurum, accipiant. *Ideò Diogenes,* Adulationem, melleum esse laqueum.

190. LIBERTAS.] *Amicorum & familiarium. quâ apud eum nefas vti.*

191. EX ANIMI.] *Formula vetus, quâ significabant puriter, liberè, & ex interiore sensu dici.*

192. CERTAMEN EST.] *Quod vetus illud dictum expressit, ab isto aut proximo auo*: Omnis Romanus adulatione corrumpitur, aut corrumpit.

193. ATTRAXERE.] *Vltrò aduocarunt & arcessiuerunt bella.*

194. DVM

ſuum, [194] dum vindicant inexplorata pro certis, flectiq́ue non minùs exiſtimant turpe A
quàm vinci, & perpetua credunt, quæ in ſummum perducta maximè nutant. Ingentia
ſuper ſe ac ſuos regna fregerunt, nec intellexerunt, in illâ ſcenâ, & vanis & citò diffluen-
tibus bonis refulgente, ex eo tempore ipſos nihil non aduerſi exſpectare debuiſſe, ex
XXXI. quo nihil veri audire potuerunt. Cùm bellum Græciæ indiceret Xerxes, ani-
mum tumentem, oblitumq́ue quàm caducis confideret, nemo non impulit. Alius aie-
bat, non laturos nuncium belli, & ad primam aduentus famam, terga verſuros: alius,
nihil eſſe dubij, quin illâ mole non vinci ſolùm Græcia, ſed [195] obrui poſſet: magis ve-
rendum, ne vacuas deſertaſq́ue vrbes inuenirent, & profugis hoſtibus vaſtæ ſolitudines
relinquerentur, non habituris, vbi tantas vires exercere poſſent. Alius, illi vix rerum na-
turam ſufficere, anguſta eſſe claſſibus maria, militi caſtra, explicandis equeſtribus co-
piis campeſtria, vix patere [196] cælum ſatis ad emittenda omni manu tela. Cùm in hunc
modum multa vndique iactarentur, quæ hominem nimiâ æſtimatione ſui furentem
concitarent, [197] Demaratus Lacedęmonius ſolus dixit, ipſam illam quâ ſibi placeret mul- B
titudinem, indigeſtam & grauem, metuendam eſſe ducenti: [198] non enim vires, ſed pon-
dus habere: immodica numquam regi poſſe; nec diu durare, quidquid regi non poteſt.
In primo, inquit, ſtatim monte Lacones obiecti, dabunt tibi ſui experimentum. Tot
iſta gentium milia [199] trecenti morabuntur, hærebunt in veſtigio fixi, & commiſſas ſibi
anguſtias tuebuntur, & corporibus obſtruent. tota illos Aſia non mouebit loco. tantas
minas belli, & pænè totius generis humani ruentis impetum, pauciſſimi ſuſtinebunt.
Cùm te [200] mutatis legibus ſuis natura [201] tranſmiſerit, in ſemitâ hærebis, & æſtimabis
futura damna, cùm putaueris quanti Thermopylarum anguſta conſtiterint. Scies te fu-
gari poſſe, cùm ſcieris poſſe retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis
modo ablati, cuius cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque [202] illinc co-
orientur, & [203] tuis te viribus prement. Verum eſt quod dicitur, maiorem belli appa-
ratum eſſe, quàm qui recipi ab his regionibus poſſit, quas oppugnare conſtituis. Sed hęc
res contra nos eſt: ob hoc ipſum te Græcia vincet, quia non capit. vti toto te non potes. C
Prætereà, quæ vna rebus ſalus eſt, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis
opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multo antè vinceris, quàm vi-
ctum eſſe te ſentias. Ceterùm non eſt, quòd exercitum tuum ob hoc ſuſtineri putes
non poſſe, quia numerus eius duci quoque ignotus eſt. Nihil tam magnum eſt, quod
perire non poſſit: cui naſcitur in perniciem, vt alia quieſcant, ex ipsâ magnitudine ſuâ
cauſſa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Diuina atque humana impellentem,
& [204] mutantem quidquid obſtiterat, trecenti ſtare iuſſerunt: ſtratuſq́ue per totam paſ-
ſim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba diſtaret. Itaque Xerxes pu-
dore, quàm damno miſerior, Demarato gratias egit, quòd ſolus ſibi verum dixiſſet, &
permi-

194. DVM VINDICANT.] *Miror quid illud ſit, quod in meis libris additur. in altero quidem*, dum hoc ſæpe iudiſſe vindicant: *altero opt.* dum hac ſpecie iudiſti vindicant. *Numquid*, hac ſpecie iuſti?

CAP. XXXI. 195. OBRVI.] *In totâ hac narratiunculâ Declamatorij floſculi ſparſi. iſte vnus, & olim Claudij Marcelli, qui in huius argumenti Suaſoriâ:* Non vincent nos, ſed obruent, *pronunciari à Spartanis facit.*

196. CÆLVM.] *Aërem.*

197. DEMARATVS.] *Olim rex Spartæ, & tunc exſul.*

198. NON VIRES.] *Liuius ſimiliter:* Eſſe impedimentum maius, quàm auxilium.

199. TRECENTI.] *Mira prædictio Demarati. & quomodo hæc tam diſtincta, niſi poſt factum, ſciri potuerunt? Sed iſta quoque ex declamantium licentiâ: donemus.*

200. MVTATIS LEG.] *Declamator in Suaſoriâ* 11. Maria terraſq́ue, rerum Natura ſtatione mutauit ſuâ: moriamur trecenti, vt hîc primùm inuenerit, quod mutare non poſſit. *Vides Mutandi* D
verbum in hac re placuiſſe. quia nempe è terrâ mare, è mari terram fecit. Herodotum vide.

201. TRANSMISERIT.] *In Græciam, conſtrato Helleſponto.*

202. ILLIC COORIENTVR.] *Mei libri iterùm hic voces inſerunt. alter*, illinc ſimilis naſcentur coorientur: *alter opt.* à ſimilis naſcentur. *Quid hoc eſt? an* apibus ſimiles naſcentur? ἤϋτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἀδινάων.

203. TVIS TE VIR.] *Quas explicare non poteris. quæ ſe inuoluent aut obterent.*

204. MVTANTEM.] *Senſu, quo ſuprà.*

205. MA-

A permisit petere quod vellet: petit ille, vt Sardes [205] maximam Asiæ ciuitatem curru vectus intraret, [206] rectam capite tiaram gerens. id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio, antequam peteret: sed quàm miserabilis gens, in quâ nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui [207] non dicebat sibi? Diuus Augustus filiam [208] intra pudicitiæ ma- XXXII.
ledictum impudicam [209] relegauit, & flagitia Principalis domus in publicum [210] emisit: admissos [211] gregatim adulteros, pererratam nocturnis [212] comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac [213] rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum [214] ad Marsyam concursum: cùm ex adulterâ in [215] quæstuariam versa, ius omnis licentiæ sub [216] ignoto adultero peteret. [217] Hæc tam vindicanda Principi quàm tacenda (quia quarumdam rerum turpitudo etiam [218] ad vindicantem redit) parùm potens iræ publicauerat. Deinde cùm, interposito tempore, in locum iræ subiisset [219] verecundia, gemens, quòd non illa silentio pressisset, quæ tamdiu nescierat, [220] donec loqui turpe esset, sæpe exclamauit: *Horum mihi nihil accidisset, si aut*
B *Agrippa, aut Mecænas vixisset.* Adeò tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est. Cæsæ sunt legiones; & protinus scriptæ. fracta classis; & intra paucos dies natauit noua. sæuitum est in opera publica ignibus; surrexerunt meliora consumptis: totâ vitâ, Agrippæ & Mecænatis [221] vacauit locus. Quid putem? defuisse similes qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit [222] queri, quàm [223] quærere? Non est quod existimemus, Agrippam & Mecænatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenij mos est, in præsentium contumeliam, amissa laudare,

205. MAXIMAM ASIÆ.] *In Lydiâ sita est, & Strabonis etiam ætate magna.*

206. RECTAM CAPITE.] *Quam &* Citarim *appellant. De hoc ritu Plutarchus in Artaxerxe, Xenophon* II. *Anabas. Sed Suidas optimè, & nostram hanc rem simul tangit ex Philarchi Histor.* XI. Tiara, *inquit,* ornatus capitis, quam soli reges rectam
C ferebant apud Persas. duces autem, inclinatam. Demaratus autem Lacedæmonius, qui cum Xerxe Athenas venit, ob successum aliquem lætiorem rege ei permittente peteret quod vellet, petiit in rectâ tiarâ Sardes inuehi.

207. NON DICEBAT.] *Ego hoc teneam, etsi meis libris negatio abest. Sententia, Nemo è Persis & indigenis regi verum dixit, solus hic homo exterus, cuius res non agebatur. Nihil ei ex victoriâ aut clade accedebat, decedebátve. Non ergo sibi dicebat, id est in rem aut commodum suum. Tamen libri sine negatione, vt dixi: & interpretêre,* Qui sibi dicebat, *alius non audituris. Itaque nec videbatur iis dicere.*

CAP. XXXII. 208. INTRA PVDIC.] *Non capio, alius viderit. quidam libri,* vltra: *atque omnino ego legam,* vltra impudicitiæ. *id est, adeò impudi-*
D *cam, vt hoc maledictum commune flagitia eius excederent. Plus erat, quàm impudica.*

209. RELEGAVIT.] *In Pandateriam insulam primò, mox Rheginorum opido clausit.*

210. EMISIT.] *Suetonius:* De filiâ, absens, ac libello per Quæstorem recitato, notum Senatui fecit.

211. GREGATIM.] *Sunt ex ipsâ accusatione, siue perscriptione Augusti. Gregatim autem, quòd non singulos, sed per greges & classes admitteret. O propudium!*

212. COMESSATIONIBVS.] *Cùm hîc atque illîc apud amasios suos lurcaretur.*

213. ROSTRA.] *Ibi quoque, haud dubiè, lectulis stratis comessabunda, & quod sequitur.*

214. AD MARSYAM.] *Cuius statua in foro erat, & ad eam tribunal. Itaque coronare Marsyam victores solent, & qui caussas tenuissent. At hæc mulierecula, libidinum coronas, & pugnarum numeros, imponebat. Plinius* XXI. *cap.* III. Apud nos exemplum licentiæ huius non est aliud, quàm filia D. Augusti, cuius luxuriâ noctibus coronatum Marsyam, litteræ illius Dei gemût. *Quibus postremis legerim,* litteræ illius degemunt. *Qui* Deum *ad Augustum refert, errat: & iam de* Diuo *præcesit. sed nec audiendus mihi, qui rescribit. At de Senecæ loco, non negauerim coronas eas simpliciter ad conuiuiales referri posse, quas abiens ipsa & comessatores Marsyæ imposuerint: nam & id fædum, testari ibi conuiuatos esse.*

215. QVÆSTVARIAM.] *Fecit ne ergo, quod Messallina, similis aut gemina mulier?*
Excepit blanda intrantes, atq; æra popposcit.

216. IGNOTO.] *Qui nec ipsam, quem nec ipsa nosset.*

217. HÆC TAM.] *Ita rectè, absque negatione. vindicanda sanè hæc erant, sed & tacenda. ex Germanorum moribus Taciti effato:* Scelera ostendi oportere, dum puniuntur; flagitia abscondi.

218. AD VINDICANTEM.] *Maximè hunc, & patrem.*

219. VERECVNDIA.] *Pudor è domestico flagitio.*

220. DONEC LOQVI.] *Cùm iam in summo, & sine remedio essent.*

221. VACAVIT.] *Imò Crispus Sallustius,* incolumi Mecænate proximus, mox præcipuus cui secreta Principum inniterentur. *Tac.* III. *Annal. sed nomen, aut gratiam fortasse parem non habuit.*

222. QVERI.] *Se non habere.*

223. QVÆRERE.] *Vt haberet.*

CAP.

dare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est. A

XXXIII. Sed vt me ad propositum reducam, vides quàm facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo humanarum opum positis. Dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse [224] semper volent: plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret: da consilium vtile. Quæris, quid felici præstare possis? effice, ne felicitati suæ credat: vt sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parùm in illum contuleris, si illi semel stultam fiduciam permansuræ semper potentiæ excusseris, docueriscque mobilia esse quæ dedit casus, & maiore cursu fugere quàm veniunt: nec his portionibus, quibus ad summa peruentum est, retro iri? sæpe inter fortunam maximam & vltimam [225] nihil interesse? Nescis quantum sit pretium amicitiæ, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantùm, sed sæculis raram: quæ non aliubi magis deest, [226] quàm vbi creditur abundare. Quid? istos tu [227] libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno [228] ianuam pulsant, qui in primas & secundas [229] admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, [230] populum amicorum describere. Est proprium superbiæ, [231] magno æstimare introitum, ac tactum sui liminis, pro honore dare, vt ostio suo propiùs [232] assideas, vt gradum prior intra domum ponas, in quâ deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt. Apud

XXXIV. nos primi omnium [233] C. Gracchus & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios [234] in secretum recipere, alios [235] cum pluribus, alios [236] cum vniuersis. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, [237] numquam veros. Amicum vocas, cuius [238] disponitur salutatio? aut potest huius tibi patere fides, qui per fores [239] malignè apertas non intrat, sed illabitur? Huic peruenire vsque ad [240] distringendam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis, [241] AVE,

CAP. XXXIII. 224. SEMPER VOLENT.] *Quod æternùm iuuabit, vt solent bona & recta consilia aut monita. Contrà in adulatione. Critias:*

Ὅστις δὲ τοῖς φίλοισι πάντα πρὸς χάριν
Πράσσων ὁμιλεῖ, τὴν παρ' αὐτίχ' ἡδονὴν
Ἔχθραν καθίστησ' εἰς τὸν ὕστερον χρόνον:

Quicumque amicis, gratiæ caussâ, omnia
Dicit facitque; is ille præsens gaudium
Permutat odio, in posterum tempus, graui.

225. NIHIL INTER.] *Nostler de Tranquill.* Horæ momentum interest, inter solium & aliena genua.

226. QVAM VBI.] *Apud diuites & felices: quorum res & fortuna, non ipsi amantur.*

227. LIBROS.] *Nota morem. amicos & clientes, nominatim atque ordine, in libros digerebant nomenclatores, vt meminisse & nominare possent, ac domino suggerere. Epist.* LXVIII. Digerere in litteram senes orbos.

228. IANVAM.] *Mane salutaturi.*

229. ADMISSIONES.] *Solent pro dignitatum discrimine amicos aut clientes diuidere. Honestiores primos ad salutationem admittere: tum alios, tertiosque. Probabile & in iis libris, de quibus antè, descriptos ita fuisse. Lampridius in Alexandro:* Moderationis tantæ fuit, vt amicos non solùm primi ac secundi loci, sed etiam inferioris, ægrotantes viseret. *Quamquam ille fortasse de locis Senatoriis & Equestribus accipiendus. Tiberius amicos etiam in tres classes descripsit, quod apud Suetonium cap.* XLVI. *vide. Ergo* primæ admissionis, *erant honestiores & quasi interiores amici. de quibus & Seneca de Clem. 1. cap.* X. Totam cohortem primam interioris admissionis. *Ab hoc more* Admissionales, *& officium* Admissionis: *de quibus ego ad* VI. *Annal. Taciti.* C

230. POPVLVM.] *Cœtum & turbam ita dicunt. In Manilio:* Aërei populi, *de auibus. In eodem:*

— populos exponere captos, *de piscibus. In Apuleio:* sepedum populorum vndæ, *de formicis. In Columellâ:* Duo populi coniungi debent, *de apibus. Denique in Floro:* populus virorum. *Ita igitur & hîc* populus amicorum: *sicut item Homero & Græcis* ἔθνος. *In Sidonio satis audacter:* Scelerum populus, *id est copia peccatorum.*

231. MAGNO ÆSTIMARE.] *Imò & Ostiarij vendebant. Vide De const. sap. cap.* XIV.

232. ASSIDEAS.] *Atque ibi exspectes,* Donec Bithyno libeat vigilare tyranno. *Vide epist.* XCV. *& alibi.*

CAP. XXXIV. 233.] C. GRACCHVS.] *Nempe isti plebicolæ, qui magno agmine obsidebantur.* D

234. IN SECRETVM.] *In cubiculum interius.*

235. CVM PLVRIBVS.] *In aliud, atrio proximum.*

236. CVM VNIVERSIS.] *In ipso atrio, vbi communiter salutabant.*

237. NVMQVAM.] *Fortasse,* numquid.

238. DISPONITVR.] *Loco suo, & vice.*

239. MALIGNE.] *Aegrè & fastidiosè à superbo ostiario.*

240. DISTRINGENDAM.] *Soluendam, laxandam libertatem: quam metus & reuerentia retinet, ac velut clausam habet. Hac sensu* Destringendam *mauelim.*

241. AVE

A [241] AVE, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio vrbem [242] concutit, scito etiam si animaduerteris obsessos ingenti frequentiâ [243] vicos, & commeantium in [244] vtramque partem cateruis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non [245] in atrio quæritur. illo recipiendus est, illîc retinendus, & in sensus recondendus. Hoc doce, gratus es. Malè de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto; si rebus bonis superuacuus. Quemadmodum te & in dubiis, & in aduersis, & in lætis sapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduersa fortiter, læta moderatè: ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris; multa nihilominus, vt non optes, in tantâ varietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum partem ipse ferat, quamuis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque discutiat; quod est ingrati, se illi [246] præfert, & tanti æstimat illum miserum
B esse, vt ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim se vult, & vt graui sarcinâ liberare. Multum interest, vtrùm properes referre gratiam, vt reddas beneficium; an, vt ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quàm ipse liberari vult, quacumque ad hoc cupiet peruenire, quod est pessimæ voluntatis. Ista, inquam, nimia festinatio ingrati est. XXXV.
id apertiùs exprimere non possum, quàm si repetiuero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo? quocumque modo mihi laborandum est, ne isti obligatus sim. Si optares vt illi solueres de suo, multum abesse videreris à grato: hoc quod optas, iniquius est. Exsecraris enim illum, & caput [247] sanctum tibi, dirâ imprecatione defigis. Nemo, vt existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si apertè illi paupertatem, si captiuitatem, si famem ac [248] metum imprecareris. At quid interest, vtrùm vox ista tua sit, [249] an votum? [250] Sanus aliquid horum
opta. I nunc, & hoc esse grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modò non
C vsque in [251] odium, sed tantùm ad infitiationem beneficij perueniret. Quis pium XXXVI
dicet Ænean, si patriam capi voluerit, vt captiuitate patrem eripiat? Quis [252] Siculos iuuenes, vt bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt vt Ætna immensâ ignium vi supra solitum ardens, [253] daret ipsis occasionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum vt finiret, [254] perseuerare maluit: nihil Deciis, quòd morte patriam seruauerunt, si priùs optauerant, vt
deuo-

241. AVE.] *Vulgò receptum in his salutationibus. Martialis:* Et matutinum portat ineptus Aue.

242. CONCVTIT.] *Mouet & quatit, quia vndique ad eos concursus.*

243. VICOS.] *Vbi exspectant aditum exclusi, & atrio non capiendo.*

244. VTRAMQVE PART.] *Quine vtrimque*
D *ad ædes veniunt? an qui ab iis abeunt, adeúntque? id est, qui prorsus & rursus commeant. an etiam de iis accipis, qui fortuitò transeunt, vias angustas ab hac obsidione esse? Ceterùm de copiâ, Virgilius:*

Si non ingentem foribus domus alta superbis,
Manè salutantum totis vomit ædibus vndam.

245. IN ATRIO.] *Idem epist.* XIX. Errat, qui amicum in atrio quærit, in conuiuio probat.

246. PRÆFERT.] *Quia vult vt opis suæ sit egens. ab eo pendeat.*

CAP. XXXV. 247. SANCTVM.] *Ob beneficia.*

248. METVM.] *Ita libri consensu. tamen Pincianus* mortem *vellet; & sagaciter Gruterus,* letum. *Ego neutrum etiam probo. nam quomodo gratus sit (in eo hæc tractatiuncula) si mors hominem occupet? Periclitari optat, non perire: & vt auxilij sui egeat. non potest, si obit.* Metum *igitur teneamus, grandem aliquem, & à grandibus, si voles.*

249. AN VOTVM.] *Libri turbant: ac meus & quidam,* Aliquid interest, vtrùm vox ipsa sit voti tui. *Sed, meo iudicio, turbant. nam vulgata optima. si voce palàm imprecareris, immanis & sæuus esses; quid autem interest, an ore, an animo hoc facias?* Vox *igitur, aperta;* votum, *tacitum, sed Deo notum.*

250. SANVS.] *Meus:* Sanius aliquid, oro, opta: *sed & hîc vulgatam præfero. sanus, inquit, nihil horum tibi optes. desipias mentis, si facias: cur igitur alteri, quod non tibi?*

251. ODIVM.] *Qui non hostis ex professo factus esset.*

CAP. XXXVI. 252. SICVLOS.] *De quibus lib.* III. *extremo, suprà.*

253. DARET.] *In libro meo aliisq;,* daretur ipsis occasio. *rectè, si suprà legas,* ardente.

254. PERSEVERARE.] *Durare, donec ipse idoneus magistratibus & imperiis.*

deuotioni fortissimæ locum vltima rerum necessitas faceret. Grauissima infamia est A
medici, [255] opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & irritauerant, vt maiore gloriâ
sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magnâ miserorum vexatione vicerunt.

XXXVII [256] Callistratum aiunt, ita certè Hecaton auctor est, cùm in exsilium iret, in quod
multos simul cum illo [257] seditiosa ciuitas & intemperanter libera expulerat, optante
quodam, vt Athenienſibus necessitas restituendi exsules esset, [258] abominatum talem re-
ditum. [259] Rutilius noster animosiùs. cùm enim quidam illum consolaretur, & diceret
instare arma [260] ciuilia: breui futurum, vt omnes exsules reuerterentur: *Quid tibi*, in-
quit, *mali feci, vt mihi peiorem reditum, quàm exitum optares? Malo, vt patria exsilio meo*
[261] *erubescat, quàm reditu* [262] *mœreat.* Non est istud exsilium, cuius neminem non magis,
quàm damnatum, pudet. Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuium officium,
qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos [263] vnico
malo affici, quàm omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui benè de
se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat: qui etiam si bene cogi- B
tat, malè precatur. Ne in [264] patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium

XXXVIII exstinxisse quod feceris. In quibusdam [265] ciuitatibus, impium votum sceleris
vicem tenuit. Demades certè Athenis, eum qui necessaria funeribus venditabat, dam-
nauit, cùm probasset magnũ lucrum optasse: quod contingere illi sine multorum mor-
te non poterat. Quæri tamen solet, an meritò damnatus sit. Fortasse optauit, non vt
multis venderet, sed vt carè: vt paruo sibi constarent, quæ venditurus esset. Cùm con-
stet negotiatio ex empto & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis, cùm lu-
crum ex vtraque sit? Præterea omnes licet, qui in istâ negotiatione sunt, damnes: om-
nes enim idem volunt, idem intra se optant. Magnam hominum partem damnabis.
cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. agricolam annonæ
caritas erigit. [266] eloquentiæ exoptat pretium litium numerus. medicis [267] grauis annus
in quæstu est. institores [268] delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat. nullâ
tempestate, nullo igne lædantur tecta: iacebit opera fabrilis. [269] Vnius votum depre- C
hensum est, omnium simile est. An tu [270] Arruntium, & [271] Aterium, & ceteros qui
[272] captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere, quæ
[273] desi-

255. OPVS QVÆR.] *Vt aut ægri, aut magis ægri sint. Quod tamen vulgò medicis lepidè obiicit, & subsannat Philemon:*

Τίς ἐστ' ἐκεῖνος; ἰατρός. ὡς κακῶς ἔχει
Ἄνθρωπος ἰατρός, ἂν κακῶς μηδεὶς ἔχῃ;

Quis iste porrò? medicus. ô quàm sese habet
Medicus malè omnis, nemo si malè sese habet!

CAP. XXXVII. 256. CALLISTRATVM.] *Oratorem eximium, & qui Demosthenem, actione suâ de Oropo, ad eloquentiæ studium excitauit. Exsilij & damnationis eius ipse Demosthenes commeminit, oratione aduersus Polyclem.*

257. SEDITIOSA.] *Athenæ.*

258. ABOMINATVM.] *Ne ea necessitas patriæ incideret.*

259. RVTILIVS.] *De quo suprà, lib. V. cap. XVII.*

260. CIVILIA.] *Sullana.*

261. ERVBESCAT.] *Quæ innocentem eiecit.*

262. MÆREAT.] *In publicâ calamitate.*

263. VNICO.] *A Pinciano est. at libri omnes,* iniquo. *Fortasse,* iniquè malo a.q. omnes publicè.

264. PATROCINIVM.] *Ne excusat quidem & patrocinatur, adeò non laudatur.*

CAP. XXXVIII. 265. CIVITATIBVS.] *De Athenis adiungit, cur Romam suam omittit? in quâ* Claudiam, insontem crimine, impium votũ subuertit, *vt Valerius loquitur, & narrat lib. VIII. cap. I. Suetonius Tiber. cap. 11. Agellius, alij.*

266. ELOQVENTIÆ.] *Hæc mirè, & pro arbitrio (quàm sæpe autem!) inuerterat Muretus. Ista vulgata & vetus editio est. nec mei discrepant, nisi quòd transpositâ voce:* Eloquentiæ pretium exoptat. *Fecerim,* exoptatur. *Possis etiam,* Eloquentia pretium exoptat, litium numerum.

267. GRAVIS.] *Qui morbus nos grauat.*

268. DELICATAR. MERC.] *Serici, Cöæ vestis,* D *vnguentorum, margaritarum.*

269. VNIVS.] *Quem Demades damnauit.*

270. ARRVNTIVM.] *De quo ad Tacitum.*

271. ATERIVM.] *Siue* Haterium, *qui ipse è Tacito notus.*

272. CAPTANDORVM.] *Hoc genus Romæ crebrum, &* Captatores *dicebantur, quia similes venantibus, prædam sectabantur & lucrum. Orbis & senibus adhærebant, obsequiis, officiis, munusculis alliciebant: omnia vno fine, vt in fine, testamenti pars essent.* Martialis:

Scis te captari, scis hunc qui captat, auarum,
Et scis quid captet, quid Mariane velit.

Isti

A [273] desiignatores & [274] libitinarios, vota? Illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam [275] spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum [276] damno nemo viuit: hos quisquis [277] differt, [278] exhaurit. Optant ergo, non tantùm vt accipiant, quod turpi seruitute meruerunt, sed etiam vt tributo graui liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatum est in [279] vno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vitâ nocet. Omnium tamen istorum tam nota sunt vota, quàm impunita. Denique se quisque consulat, & in secretum pectoris sui recedat, & inspiciat quid tacitus optauerit. quàm multa sunt vota, quæ etiam sibi fateri pudet! quàm pauca, quæ facere coram teste possimus! Sed non quidquid repre- XXXIX.
hendendum, etiam [280] damnandum est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est, malè vtentis [281] bonâ voluntate, & in id [282] incidentis, quod euitat. nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hic, ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me saluus, honestus, tutus esse non possit. tam miser sit, vt illi
B [283] beneficij loco sit, quidquid redditur. [284] Hæc diis audientibus. Circumueniant illum domesticæ insidiæ, quas ego possim solus opprimere. instet potens inimicus & grauis, infesta turba nec inermis, & creditor vrgeat & accusator. Vide quàm sis XL.
æquus, horum optares nihil, si tibi beneficium non dedisset. Vt alia taceam, quæ grauiora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certè delinquis, quòd non exspectas suum cuiusque rei tempus: quod æquè peccat, qui non sequitur, quàm qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non vtique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Exspecta. quare [285] subsidere apud te munus meum non vis? quare obligatum molestè fers? quare, quasi cum acerbo fœneratore, [286] signare rationem parem properas?

Quid

Ipsi iidem, Heredipetæ: *& suauiter ab Horatio artificium describitur, satyrâ* v. *lib.* 11. *Quid à Petronio? suauissimè, in senis sui Eumolpi personâ, qui*
C *Crotonem venerat. in quâ vrbe, inquit*, homines omnes in duas partes diuisi. Nam aut captantur, aut captant. Videbitis, *inquit*, opidum tamquam in pestilentiâ campos, in quibus nihil aliud est, nisi cadauera quæ lacerantur, aut corui qui lacerant. *Atque isti* Corui, *siue &* Vulturij, *sunt Captatores. Cui lubet videre, (nihil enim in vllâ Comœdiâ bellius) ipsum adito. Sed quid tu hîc, Seneca, in Aruntium & Haterium? te huius culpæ culpant. Ecce Suillius apud Tacitum:* Romæ testamenta, & orbos, velut indagine eius capi. *Sed Suillius dixerit: gratiæ & potentiæ eius aliquid datum, hoc credo.*

273. DESIGNATORES.] *Qui funera comitabantur, disponebant, ordinabant. Horatius:*

—— cùm ficus prima calorq;
D Desiignatorem decorat lictoribus atris.

Scripsi cap. XV. *De Amphitheatro.*

274. LIBITINARIOS.] *Libitina cognomen Veneris. & auctor Dionysius, Seru. Tullium regem, cùm scire numerum nascentium, morientium, in viros transeuntium vellet; instituisse singulis templum, in quod nummum aliquem inferrent, atque ita numerarentur describerentúrque. Vt, nascentes, in Iunonis Lucinæ; morientes, in Veneris Libitinæ; puberes, & qui virilem togam sumerent, in Iuuentæ. Hinc manauit, vt ea dea funeribus præesse crederetur, atque intibi, quidquid ad ea, curaretur.* Libitinarij *ergo, qui* Libitinam (*vt Valerius lib.* v. *cap.* 11.) exercebant. *qui funera efferenda conducebant, & cetera in hunc apparatum. Glossis*, Libitinarius ἐνταφιαστής, *siue Funerator. item*, ἐνταφιοπώλης, *qui vendit quæ ad funus. Ipsa* Libitina, ἐνταφιον, *funus. Inde Horatio:* Effugere Libitinam. *Pro officio, Liuius:* In vrbe pestilentia tanta, vt Libitina tunc vix sufficeret. *In Asconij, pro Milone legas:* Fasces ex lecto Libitinæ raptos, allatos ad domum Scipionis & Hypsæi: *ac capiam de fascibus Designatorum, qui illic asseruati. Nam lictores iis dat Horatius.*

275. SPEI PLVR.] *At libri scripti*, rei plurimum. *Pincianus legebat*, cum quo propter rem amicitiæ plurimum est: *nec insulsè.*

276. DAMNO.] *Nihil enim iis tollitur, etsi non additur.*

277. DIFFERT.] *Spem illorum morte non citò implet.*

278. EXHAVRIT.] *Quia munera assiduè mittunt, & vt tributa pendunt.*

279. VNO.] *Iterùm, illo Athenienst.*

CAP. XXXIX. 280. DAMNANDVM.] *Sententiâ iudicis, exemplo illius Demadis.*

281. BONA VOL.] *Referendi gratiam.*

282. INCIDENTIS.] *In ingratitudinem, quam properat effugere improbo voto.*

283. BENEFICII.] *Non gratiæ tantùm: neque soluar ego solùm, sed obligem.*

284. HÆC DIIS.] *Pessimè omissa erat hæc clausula, quæ in scriptis. Hæc tu, inquit, si non palàm & hominibus, at diis audientibus voues.*

CAP. XL. 285. SVBSIDERE.] *Hærere & remanere.*

286. SIGNARE.] *Signantur rationes, cùm finiuntur; cùm benè dispunctæ, & pares factæ, comprobantur. Imò ipsa illa verba videntur subscripsisse in Codicis paginis*, Par ratio.

Quid mihi negotium quæris? quid in me [287] deos immittis? quomodo exigeres, qui sic A
XLI. reddis? Ante omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia secure debere, & occasiones reddendorum obseruare, non [288] manu facere: hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod [289] inuitus debet: & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obæratum se iudicare? quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, [290] quo minùs tuum reuertatur ad te: opto hilaris accipias. si necessitas alterutri nostrûm imminet, fatoque quodam datum est, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potiùs qui solet. Ego paratus sum: *Nulla mora in Turno.* ostendam hunc animum, cùm primum tempus aduenerit: interim dij
XLII. [291] testes sunt. Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi [292] manu prendere, verentis & æstuantis, ne in vllo officio sis tardior. Non decet gratum animum solicitudo, sed contrà, summa fiducia sui: & ex conscientiâ veri amoris, dimissa B
omnis anxietas. Tam cum vitio est, [293] recipere quod non debes, quàm non dare quod debes. hoc beneficij primum dati sit ius, vt recipiendi tempus eligat, qui dedit. At vereor, ne homines de me [294] sequiùs loquantur. Malè agit, qui [295] famæ, non conscientiæ gratus est. Duos istius rei iudices habes: [296] te, quem non potes fallere; & illum, quem potes. Quid ergo, si nulla interuenerit occasio? semper debebo? Debebis: sed palàm debebis, sed libenter debebis, sed cum magnâ voluptate apud te depositum intueberis. Pænitet accepti beneficij, quem nondum redditi piget. quare qui tibi dignus visus est, à
XLIII. quo acciperes, indignus videatur, cui debeas? In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium [297] sinum ac domum replere: cùm ista interdum non magnùs animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto maius ac difficilius interim sit capere, quàm fundere. Nam vt nihil alteri detraham, quoniam [298] vtrumque vbi ex virtute fit, par est: non minoris est animi beneficium debere, quàm dare. eò quidem operosius hoc quàm illud, quò maiore diligentiâ custodiuntur accepta, C
quàm dantur. Ideò non est trepidandum, quàm citò [299] reponamus, nec [300] properandum

287. DEOS IMMITTIS.] *Votis tuis hostes factos.*

CAP. XLI. 288. MANV FACERE.] *Id est, non quærere & operâ nostrâ arcessere. Phrasis perfrequens Senecæ, & iam* alibi explicata.

*Consol. ad Marc. cap. XIX.

289. INVITVS.] *Nihil mutandum. Inuitus debet, qui adstrictum se ægrè fert, qui non vult munus apud se residere. at idem, inquit, nec libenter reddit, id est, nec hilari promptoq; animo. quippe quem non habet. Indignanti propior, & quasi recusanti munus, regerit potiùs quàm reddit.*

290. QVO MINVS.] *Melior ac planior mei libri scriptio:* quomodo munus reuertatur ad te: *etsi illud* qûo, *compendio scribitur: & mallem,* quando.

291. TESTES SVNT.] *Benè Gruterus,* sunto.

CAP. XLII. 292. MANV PREND.] *De rebus quæ certæ sunt, & quas velut manu tangimus & tenemus. Seneca De Tranq. cap.* 1. Quædam vitia in aperto posita, quæ manu prenderem.

293. RECIPERE QVOD.] *Ego hanc sententiolam non capio. Recipienti debetur, quomodo debet? Mihi ex mente Senecæ videbatur:* reddere cùm non debes. *Certè de tempore reddendi agitur, vt in verbis antè, & mox sequentibus: non de indebito, aut debito. An sic placet,* recipere quomodo non debes, quàm dare quomodo non debes?

294. SEQVIVS.] *Deteriùs, sinisteriùs. In libris scriptis adduntur vocula,* id est obliquiùs aut malè, vel iniustè: *quæ palàm interpretamenta sunt. Varro:* Non modò absens quidquam de te sequius cogitabit, sed etiam ruminabitur humanitatẽ. *Liuius:* Inuitus, quod sequius sit, de meis ciuibus loquor.

295. FAMÆ.] *Ad famam. eius causâ & adspectu.*

296. TE, QVEM NON.] *Ex scripto meo hæc breuiùs:* Illum quem non potes fallere, & quem potes. *Quem non potes, nempe te & animum; quem potes, populum.*

CAP. XLIII. 297. SINVM.] *Ita enim mos, togæ sinum expandere, & in eum recipere donata. Sinum implere, minoribus donis, aut pecuniâ: domum,* D
ornamentis, alióque instructo.

298. VTRVMQVE.] *Longè aliter meus:* quoniam vtrumlibet virtute par est: *breuiùs & castigatiùs. Vitia paria Stoicis, ita & virtutes: neque crescit bonum, aut decrescit. Dogma ipsum ita habet:* πάντα τὰ ἀγαθὰ ἴσα εἶναι, καὶ πᾶν ἀγαθὸν ἐπ' ἄκρον εἶναι αἱρετὸν. καὶ μήτε ἐπίτασιν καὶ μήτε ἄνεσιν δέχεσθαι: Omnia bona paria esse, & omne bonum in summo desiderabile. neque remissionem aut intensionem suscipere. *Nos in Manuduct. III. Dissert. IV.*

299. REPONAMVS.] *Vicem reddamus. Iuuenalis:* — numquámne reponam?

300. PROPERANDVM.] *Libri ferè scripti,* procu-

A dum intempestiuè: quia æquè delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quàm qui suo cessat. Positum est illi apud me. nec illius nomine, nec meo timeo. bene illi cautum est. non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: imò ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præstet se in vtrumque facilem: si vult recipere beneficium, referamus, reddamusque læti. illud apud nos custodiri mauult, quid thesaurum eius eruimus? quid custodiam recusamus? dignus est, cui vtrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tamquam non [301] ducere, sed [302] sequi debeat.

procurandum: *optimè Gruterus*, procurrendum. *Metaphora est. non nimis citò excundum, & priusquam aperti carceres.*

301. DVCERE.] *Præire, & nos ad eam adspicere.*

302. SEQVI.] *Ex benè factis, bona erit: si non statim, tardius, si non apud omnes, saltem peritos & bonos.*

L. ANNÆI SENECÆ

AD AEBVCIVM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER SEPTIMVS.

ARGVMENTVM ET ORDO.

B

SIMILIA *prioribus, Quæstiunculæ, & subtilibus vtilia tamen mixta. Illud principio ſerium. coërcendam curioſitatem, & nimiam ſciendi cupidinem: animum potiùs ad mores & Virtutem, id eſt Sapientiam mittendum. Ex verbi deinde occaſione Quæſtio, An aliquis donare Sapienti poſſit, cùm eius ſint omnia? ait poſſe, quia animo quidem, non vſu tamen omnia poſſidet. Altera, An qui tentauit reddere beneficium, reddiderit? ita: ſed tamen iterum iterúmque conandum docet. Tertia, An quod à viro bono acceperis, eidem iam malo reddes? Reddes, ſed cum cautione, ne illa quibus malè, & in ſuam alienámve noxam vtatur. Quarta, Numquid obliuiſci datorem beneficij ſui oporteat? Non omnino. & poſſe tenere memoriâ ait, imò & interdum exigere. Vltima, Quomodo ferendi Ingrati? placido animo, manſueto, magno.*

C

CAPVT PRIMVM.

BONVM, mi Liberalis, habeas animum volo:

[1] *In manibus terræ. Non hic te carmine longo,*
Atque per ambages & longa exorſa tenebo.

Reliqua hic liber cogit: & exhauſtâ materiâ, circumſpicio, non quid dicam, ſed quid non dixerim. Boni tamen conſules quidquid ſupereſt, cùm tibi ſuperfuerit. Si voluiſſem [2] lenocinari mihi, debuit paullatim [3] opus creſcere, & ea pars in finem reſeruari, quam quilibet etiam ſatiatus appeteret. Sed quidquid maximè neceſſarium erat, in primum ſtatim congeſſi: nunc ſi quid effugit, recolligo. Nec meherculè, ſi me interrogas, nimis ad rem exiſtimo pertinere, vbi dicta ſint quæ regunt mores, perſequi cetera, non in remedium animi, ſed in exercitationem ingenij inuentâ. D Egregiè enim hoc dicere [4] Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam ſi maximis comparetur, ſolet: *Plus prodeſſe, ſi pauca præcepta ſapientiæ teneas, ſed illa in promptu tibi & in vſu ſint, quàm ſi multa quidem diduceris, ſed illa non habeas [5] ad manum.* Quemadmodum,

COMMENTARIVS.

CAP. I. 1. IN MANIBVS.] *A nauigantibus. tam portum terramq; tangimus.*

2. LENOCINARI.] *Illecebras & lenocinia mihi circumdare. gratioſum venuſtumq; me reddere.*

3. OPVS CRESCERE.] *Ita ſolent & rhetores, & qui auribus animiſq; ſe aptant: paullatim ſurgere, & ex aurorâ ſolem dare.*

4. DEMETRIVS.] *Inter aſtra eius ætui non ſolùm ſtellas: ſi Senecæ fides, vbique laudanti. Vt mox, cap. VII. & epiſt. XX. item LXII. & ſæpius.*

5. AD MANVM.] *Prompta, vt exerceas & vtare.*

A dum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes [6] numeros [7] nexusque perdidicit, quorum vsus [8] sub aduersario rarus est, sed qui in vno se aut altero benè & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus exspectat: nec enim refert, quàm multa sciat, si scit quantum victoriæ satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca [9] vincunt. Licet nescias, quæ ratio Oceanum [10] effundat ac reuocet: quare septimus quisque annus ætati [11] signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet proportionem suam, sed vltima [12] in angustias coeant, & columnarum nouissima interualla iungantur: quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum iungat. vtrùm [13] vnus concubitus spargatur in duos, an toties concepti sint. cur pariter natis [14] fata diuersa sint, maximisque rerum spatiis distent, quorum inter ortus [15] minimum interest. Non multum tibi nocebit transisse, quæ nec licet scire, nec prodest. Inuoluta veritas [16] in

vtare. *Notabile dictum: qui legis, attende. Sperne*
B *hæc varia, & sæpe vana: pauca & vtilia disce, & vt facias disce. Aristippus consonat:* Σεμνυνομένῳ τινὸς διὰ πολυμαθίαν, ἔφη, Ὦ ἄνθρωποι τὰ πλεῖστα ἐσθίοντες γυμναζόμενοι σιτίοις μᾶλλον ἢ τὰ δέοντα πεφορημένων, ἅτοι οὐχ οἱ πολλὰ, ἀλλ' οἱ χρήσιμα ἀναγινώσκοντες, εἰσὶ πονοδαίμονες: *Quodam gloriante ob multiplicem doctrinam, Sicut, inquit, non ij qui plurimum comedunt aut exercentur, melius valent iis qui modica & necessaria adsumunt: ita nec qui multa, sed qui vtilia legunt discuntque, studiosi & eruditi sunt. Heraclitus hoc ipsum neruosè & breuiter:* πολυμαθὴ νόον ἔχειν, οὐ διδάσκει: mentem multisciam habere, non docet. *Non docet? non, quibus opus ad vitam, tranquillitatem, felicitatem.*

C 6. NVMEROS.] *Palæstræ verbum, in motibus illis & formatione flexuq. membrorum. Quinctilianus libro* XII. Et vt Palæstrici doctores, illos quos Numeros vocant *(malè quidam libri* Neruos*)* non idcircò discentibus tradunt, vt his omnibus in ipso luctandi certamine vtantur: sed vt subsit copia illa, ex quâ vnum aut alterum, cuius se occasio dederit, efficiant. *Quæ apta sanè etiam ad Demetrij sensum. Iuuenalis, de fœminâ ad palum se exercente:* Atque omnes implet numeros. *Ibi Scholiastes priscus:* Hoc est, vniuersa efficit dictata. vt tantùm currat in exercitio, quantùm gladiator. *Corrigo,* aut tantùm curat. *Valerius lib.* VIII. *cap.* III. Motusque omnes *(ita veteres)* ac numeros defensionis fortiter exsecuta. *Inde prouerbium,* omnibus numeris perfectus. *& similia, quæ idem ille Vale-*
D *rius sæpe tierat.*

7. NEXVSQVE.] *In luctâ, Lucanus:*
Conseruêre manus & multo brachia nexu.
Dicunt aliter Nodos, *&* Ligaturas.

8. SVB ADVERSARIO.] *In ipsâ pugnâ: at benè sub doctore, & in ludo.*

9. VINCVNT.] *Rem conficiunt. affectus & vitia domant.*

10. EFFVNDAT AC.] *Fluentem & refluentem faciat, statis horis.*

11. SIGNVM IMPR.] *Quo sensu? vt reuera corpori aliquod signum sit, & velut transitus nota? sicut anno* VII. *dentes cadunt, & nascuntur: bis septimo, pubertas erumpit: ter septimo, genæ vestiuntur: quater septimo gerunt (suprà dictum) emergunt. In Philone quidem tale aliquid distinctè est legere, De opificio mundi: vide. An hoc placet, septimo quoque anno mutari hominem, & signum ætatis imprimi, nouâ nomenclaturâ? Vt ad primum Septenarium* Infans; *inde ad alterum,* Puer; *ad tertium;* Adolescens; *ad quartum,* Iuuenis; *quintum,* Vir; *sextum,* Maturus *vel* Grauis; *septimum,* Senex; *atque inde* Decrepitus. *Isto autem sensu, melius in Senecâ* ætatis signum: *quod etiam est in quibusdam libris. An denique ad gradus vel* κλιμακτῆρας *ætatum adspexit? in quibus antiquitus proditum, septimo quoque anno, mutationem aut discrimen euenire: & magis, cùm is cum nouenario concurrit, anno sexagesimoterio. Itaque signum imprimit, morbi, vel periculi, vel mutationis.*

12. IN ANGVSTIAS.] *Lucretius idem quærit, lib.* IV.

Porticus æquali quamuis est denique ductu,
Stansque in perpetuum paribus suffulta columnis
Longa; tamen parte ab summâ cùm tota videtur,
Paullatim trahit angusti fastigia coni:

sed ipse quoque inter obscura & ignorata, quod ad caussam, mox habet. Non item Optici hodie. nam aiunt semper in lineis parallelis, longiùs ductis, remotiora coire & angustari, ob bases minores quò longiores, lineasq. quæ paullatim concurrunt. Adde nostrum, Quæst. Nat. I. *cap.* III.

13. VNVS CONCVBITVS.] *Ita sanè. & Hippocrates effatur,* τὰ δίδυμα ἀφ' ἑνὸς λαγνέυματος γίνεσθαι: geminos ab vno opere Venereo fieri. *Argumentum in canibus, quæ vno coitu multiplicem fœtum edunt: in mulieribus ipsis, quæ & hoc fatebuntur: denique in tempore partus, quod idem. Causa, quia plures sinus vel reductiones in matrice; quæ vbi scisso semine implētur & retinent, plures mox partus.*

14. FATA DIVERSA.] *Quidni? nam & formatio diuersa. quia etsi ex vno semine; diuiditur id tamen, & plus minusve, crassius tenuius, in hanc illamve partem illabitur: atque ita in materiâ & qualitatibus discrimen. Sed & in tempore discrimen. Idem Hippocrates:* Οὐ γὰρ ἐς ἅπαξ χωρέει ἡ γονὴ, ἀλλὰ καὶ ἐς δὶς καὶ τρὶς ἀποβρώσεται: Non enim simul semelque semen peruenit, sed bis terque euomitur & exit, *quasi per ictus.*

15. MINIMVM INTEREST.] *Nostro sensu. sed motione ipsâ cæli, & citatâ illâ vertigine, permultum: si tamen ad astricas caussas placet ire.*

[16] in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri possumus: quia nullius rei difficilis inuentio est, nisi cuius hic vnus inuentæ fructus est, [17] inueniſſe. Quidquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in [18] proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit, nec auidâ spe infinita complectitur, sed didicit [19] à se petere diuitias: si deorum hominumque formidinem eiecit, & scit [20] non multum esse ab homine timendum, à Deo [21] nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eò perductus est, vt illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecrauit, & quacumque vocat illa, planum putat: si sociale animal est, & in commune genitus, mundum vt vnam domum spectat, & conscientiam suam diis aperit, semperque tamquam in publico viuit: si se magis veritus quàm alios, subductus illis tempestatibus, in solido ac sereno stetit: consummauit scientiam vtilem, atque necessariam. reliqua oblectamenta otij sunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurrere, cultum, non robur, ingeniis afferentia. A

II. Hęc Demetrius noster vtraque manu tenere [22] proficientem iubet, hæc nusquâ dimittere, imò affigere & [23] partem sui facere, eoque quotidianâ meditatione perduci, vt suâ sponte occurrant [24] salutaria, & vbique ac statim desiderata præsto sint: & sine morâ vllâ veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque [25] nec malum esse vllum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regulâ vitæ opera [26] distribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miserrimosque mortalium iudicet, in quantiscumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est & breuis: [27] fastidit obiecta: quò auidiùs hausta est, citiùs [28] in contrarium recidens, cuius subinde necesse est aut [29] pæniteat, aut [30] pudeat. In quâ nihil est aut magnificum, aut quod naturam hominis, diis proximi, deceat. res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu fœda. Ista est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere, & eâ [31] quæ hominum inter se rixantium ambitus concutit, & eâ quæ intolerabilis ex alto venit, vbi de diis [32] famæ creditum est, [33] vitiisque illos nostris æstimauimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, numquam sensuram sui tædium, percipit hic quem deformamus cùm maximè: qui, vt ita dicam, [34] diuini iuris atque [35] humani peritus, [36] præsentibus gaudet, ex futuro non pendet. nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, & B C

distor-

16. In alto.] *Ad puteum Democriti alludit, in quo veritatem demersit.*

17. Invenisse.] *Id est, per quam meliores aut prudentiores non reddimur; tantùm, scitiores.*

18. Proximo.] *Iuxta apertum, non diu quærendum.*

19. A se petere.] *A suo animo. qui paucis contentus, diues est.*

20. Non multum.] *Quid, præter mortem? & cum eâ metus tui finis.*

21. Nihil.] *Stoicè. quia nolunt Deum vindicare, aut nocere.*

CAP. II. 22. Proficientem.] *Ita vocant Stoici, eum qui in via ad Sapientiam est, qui iam promouit aliquid & profecit. Nos in Manuduct. II. Dissertat. IX.*

23. Partem sui.] *Animo induere, vt adhæreant: agnata videantur.*

24. Salutaria.] *Decreta ista ac δόγματα.*

25. Nec malum.] *Capitalis distinctio, & cardo Sapientiæ. Nihil bonum, nisi honestum: & contrà. id est, Sola virtus bona, solum Vitium malum. In Manud. II. Dissert. XX.*

26. Distribuat.] *Quidquid videt, audit, istâ metiatur & censeat.*

27. Fastidit.] *Meus, & alij quidam,* fastidio obiecta. *probo.*

28. In contrar.] *Dolorem. qui aut vt comes adhæret, aut vt proles ex eâ nascitur.*

29. Pæniteat.] *In luxu & ganeâ.*

30. Pudeat.] *Et hoc & illud, in libidine.*

31. Quæ hominum.] *Duplicem perturbationem hic facit: à terrâ, & à cælo. Illam, quæ ex opibus, honoribus, spe metúque (vt verbo dicam) rerum humanarum. Istam, quæ à superstitione, & prauâ de dius opinione. de quâ addit.* D

32. Famæ cred.] *Quæ facit illos vltores, vindices fulmine armat, apud inferos etiam tortores collocat: & talia, quæ Sophi isti rident.*

33. Vitiisque illos nostris.] *Quia nos vltionis cupidi, quia nos malè facientibus reponimus. & plura talium affectuum.*

34. Divini.] *Quomodo dij colendi.*

35. Humani.] *Quid homines deceat, quid sibi aliisq; debeat.*

36. Præsentibus.] *Horatius*: Lætus in præsens animus, quod vltrà est Oderit curare.

37. In

A distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit [37] in dubium, suo contentus. Nec illum existimes paruo esse contentum. [38] omnia illius sunt. non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quamquam in littore [39] maris rubri steterat, plus derat quàm quà venerat. illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut vicerat, cùm in Oceano Onesicritus [40] præfectus classibus præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non satis apparebat inopem esse, qui [41] extra naturę terminos arma proferret? qui se in profundum, inexploratum & immensum, auiditate cæcâ prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deest, quantum cupit. Nec hoc Alexandri tantùm vitium III.
fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna [42] irritauit implendo. Cyrum & Cambysen, & totum regni Persici stemma percense. quem inuenies, cui modum imperij [43] satietas fecerit? qui non vitam in aliquâ vlteriùs procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est. quidquid cupiditati contigit,
B penitus hauritur & conditur: nec interest, quantum in id quod inexplebile est, congeras. Vnus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili [44] tuenda. Non habet mittendos trans maria [45] legatos, nec metenda [46] in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda præsidia, non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dij immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est: ita hic officia sua, quamuis latissimè pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus eius optimusque, infra se videt. Derideas licet: ingentis spiritus res est, cùm Orientem Occidentemque lustraueris animo, quo etiam remota &
[47] solitudinibus intercluſa penetrantur, cùm tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissimè fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia [48] mea sunt. Sic fit, vt nihil cupiat: quia nihil est [49] extra omnia. Hoc ipsum, [50] inquis, vo- IV.
lui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tuâ sponte decidisti, expliceris. Dic mihi. quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt?
C nam id quoque quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti: cui quidquid datur, de suo datur. atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito, & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quidquam amico donare potest: donat enim illi communia. [51] Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. Iure ciuili [52] omnia regis sunt: & tamen illa quorũ ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos dominos [53] descripta sunt,

37. In dvbivm.] *Incerta non appetit. incerta, dum quærit; incerta, dum habet.*

38. Omnia il.] *Stoico paradoxo, de quo Manud. III. Dissert. XI.*

39. Maris rvbri.] *Non de sinu Arabico siue Aegyptio ceperis (parùm sit eò venisse, & longiùs omnino iuit:) sed de mari Indico. quod* Rubrum *anti-*
D *quis dictum, ostendis in Admirandis.*

40. Præfectvs.] *Vnà cum Nearcho.*

41. Extra natvræ.] *Quasi cum terris Natura desineret, & Oceanus ignotus & immotus, caligo & chaos deinde haberent. Hæc Declamatores, ex communi tunc opinione. vt in Suasoriâ I. ad Alexandrum:* Iidem sint termini & regni tui, & mundi. *Alius:* Tempus est Alexandrum cum orbe & cum sole desinere. *quasi vltrà igitur nec sol, nec orbis. Poëta etiam Pedo, de Germanico Oceano:*

—— ruit ipse dies, orbemque relictum
Vltima perpetuis claudit natura tenebris.

CAP. III. 42. Irritavit.] *Cupidinem magis elicuit, indulgendo.*

43. Satietas.] *Propriè. id est, quòd satis haberent.*

44. Tvenda.] *Sine curâ, sine impendio habenda.*

45. Legatos.] *More sui æui, Legatos Consulares, qui legionibus prouinciisq. præsint. Nec enim hîc de Legatis communibus, & qui mandata ferunt.*

46. In ripis.] *Iterùm Romano ritu, in terminis imperij castra & castella erant, ad ripas Eufratis, Danubij, Rheni.*

47. Solitvdinibvs.] *Quæ sub Zonâ frigidâ, siue torridâ, vt ipsi putabant: & quos hodierna inspectio refutauit.*

48. Mea svnt.] *Vsu, visu sæpe: cùm id non potest, cogitatione & animo, qui scit sibi hæc facta. Nos Manud. III. Diss. XI.*

49. Extra omnia.] *Omnia autem sua censet.*

CAP. IIII. 50. Inqvis.] *Argutè & feliciter ad rem applicat, à quâ videbatur abire.*

51. Nihil.] *Seneca iam respondet.*

52. Omnia regis.] *Potestate & imperio, vt dicet.*

53. Descripta.] *Distributa. Horatius:*
Sedesque descriptas piorum.

54. Cvm

sunt,& vnaquæque res habet possessorem suum. Itaque dare regi & domum, & manci- A
pium, & pecuniam possumus: nec donare illi de suo dicimur. Ad regés enim potestas
omnium pertinet, ad singulos proprietas. Fines Athenienſium aut Campanorum vo-
camus, quos deinde inter se vicini priuatâ terminatione distinguunt. & totus ager hu-
ius aut illius reipublicæ est: pars deinde suo domino quæque censetur. ideoque donare
agros nostros reip. possumus, quamuis illius esse dicantur: quia aliter illius sunt, aliter
mei. Numquid dubium est, quin seruus [54] cum peculio, domini sit? dat tamen domi-
no suo munus. Non enim ideò nihil habet seruus, quia non est habiturus, si dominus
illum habere noluerit: nec ideò non est munus, cùm volens dedit, quia potuit eripi,
* etiamsi noluisset. * [55] Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia sapientis
esse, inter nos conuenit) illud quod quæritur colligendum est, quomodo liberalitatis ma-
teria aduersus eum supersit, cuius vniuersa esse concessimus. Omnia patris sunt, quæ in
[56] liberorum manu sunt: quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deo-
rum sunt: tamen diis posuimus donum, & [57] stipem iecimus. Non ideò quod habeo, B
meum non est, si tuum est: potest enim idem esse meum & tuum. Is, inquis, cuius pro-
stitutæ sunt, leno est: omnia autem sapientis sunt, inter omnia autem & prostitutę sunt:
ergo & prostitutæ sapientis sunt. leno autem est, cuius prostitutæ sunt: ergo sapiens est
leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem suam emit: omnia autem sa-
pientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum sumere, quia nemo vsuram
pro pecuniâ suâ pendit. Innumerabilia sunt, per quæ [58] cauillantur, cùm pulcherrimè,
V. quid à nobis dicatur, intelligant. Enimuerò sic omnia sapientis esse dico, vt
nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat: quemadmodum sub
optimo rege, omnia rex imperio possidet, singuli dominio. Tempus istius probandæ
rei veniet. interim hoc huic quæstioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meum est,
me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei cuius est totum, posse donari. Con-
duxi domum à te. in hac aliquid tuum, aliquid meum. res tua est: vsus rei tuæ, meus
est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamuis tuâ in possessione na- C
scantur: & si annona carior fuerit, aut fames,

Heu frustra magnum alterius spectabis aceruum,

in tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quam-
quam sis dominus, intrabis: nec seruum tuum, [59] mercenarium meum abduces: & abs
te rhedam si conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero.
Vides ergo posse fieri, vt aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

VI. In omnibus istis quæ modò retuli, vterque eiusdem rei dominus est. quomodo? quia
alter rei dominus est, alter vsus. Libros dicimus esse Ciceronis: eosdem [60] Dorus libra-
rius suos vocat: & vtrumque verum est. alter illos tamquam auctor sibi, alter tamquam
[61] emptor asserit: ac rectè vtriusque dicuntur esse. Vtriusque enim sunt: sed non eodem
modo. sic potest T. Liuius à Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sa-
pienti, quod [62] viritim meum est, licet illius sint omnia. Nam cùm regio more cuncta
[63] conscientiâ possideat, singularum autem rerum in vnumquemque proprietas sit spar- D
sa: &

54. CVM PECVLIO.] *Peculium est, quod seruus vel ex diario comparsit, vel dono accepit. Id eius est, domino conniuente, & more fauente.*

55. QVEMADMODVM.] *Hæc inconnexa, & fortasse traiecta sunt. Concinnius paullo:* Quem ad modum perhibemus *(ita malim, quàm* probemus) omnia sapientis esse (nunc enim inter nos conueniat:) illud quod quæritur: *Scripsi* conueniat, *& verius puto quàm* conuênit.

56. LIBERORVM.] *Qui ipsi manu nondum sint missi.*

57. STIPEM.] *Varro:* Diis cùm thesauris assem dant, stipem dicunt. *Plura ego ad Taciti* XIV. *Annalem.*

58. CAVILLANTVR.] *Quod Græcis σόφισμα, Latinis* Cauillus, Calumnia, Captio, Captendula.

CAP. V. 59. MERCENARIVM.] *Qui operas mihi locat præbetq; in dies, menses, annos. Atque eo tempore meus est, te vel inuito.*

CAP. VI. 60. DORVS LIBRARIVS.] *Bibliopolæ nomen, &* Librarius *igitur non solùm qui scribit, sed vendit. Sequentia hoc asserunt: &* Libraria *in Agellio, taberna vænalium librorum.*

61. EMPTOR.] *Emit enim, sed vendendos.*

62. VIRITIM.] *In meum caput transscriptum.*

63. CONSCIENTIA.] *Omisit siue iecit Muretus, imperiosè. Quid si bona vox est? & significat regis im-*

A sa: & accipere munus, & debere, & emere, & conducere potest. Cæsar omnia habet, [64] fiscus eius priuata tantùm, ac sua: & vniuersa [65] in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione imperij [66] quæritur. nam id quoque quod tamquam alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens vniuersa animo possidet, iure ac dominio sua. Bion modò omnes sacrilegos argumentis esse VII.
colligit, modò neminem. Cùm omnes [67] de saxo deiecturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atque in vsum suum vertit, sacrilegus est: omnia autem deorum sunt: quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt: ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cùm effringi templa, & expilari impunè Capitolium iubet: dicit, Nullum sacrilegium esse. quia quidquid sublatum est ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum est. Hìc respondetur: Omnia quidem deorum esse, sed non omnia diis dicata. In his obseruari sacrilegium, quæ religio numini adscripsit. Sic & totum mundum deorum esse immortalium templum,
B solum quidem amplitudine illorum ac magnificentiâ dignum: & tamen à sacris profana discerni, & non omnia [68] licere in angulo, cui nomen [69] fani impositum est, quæ sub cælo & conspectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus Deo quidem [70] non potest facere, quem [71] extra ictum sua diuinitas posuit: sed tamen punitur, quia tamquam Deo fecit. Opinio illum nostra, [72] ac sua, obligat pœnæ. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, etsi quocumque transtulit, quod surripuerat, intra terminos est mundi: sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi, non ex his quæ vniuersa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quæ [73] viritim ei seruiunt. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc nolet habere, etsi poterit: emittetque illam vocem, quam [74] Romanus Imperator emisit, cùm illi ob virtutem & benè gestam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuisset: *Non est*, inquit, *vobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quàm vni ciui.* Quanto maioris viri putas, respuisse hoc munus, quàm meruisse? multi enim fines aliis abstulerunt, sibi nemo constituit.
C Ergo cùm animum sapientis intuemur, potentem omnium, & per vniuersa dimissum, VIII.
omnia

gis omnia esse, eumq; possidere animo & tacito sensu. Quid si mutanda etiam? quod Erasmus voluit, fecitq; communia. *Meus liber* conscia *scribit, sed cum apice, qui compendium scripturæ notat.*

64. FISCVS.] *Ita enim dicebant principis bona propria, & ab Aerario secernebant. Plinius Panegyrico:* At fortasse non eâdem seueritate Fiscum, quâ Ærarium cohibes. imò tanto maiore, quò plus tibi licere de tuo, quàm de publico, credis.

65. IN IMPERIO.] *Ita idem Plinius:* Ecquid Cæsar non suum videat? tandemque imperium Principis, quàm Patrimonium maius est. Mul-
D ta enim ex patrimonio refert in imperium, quæ priores Principes occuparant, non vt ipsi fruerentur, sed nequis alius.

66. QVÆRITVR.] *Nam sub bono Principe, vt idem ille inquit*, dicitur Actori atq; etiam Procuratori tuo, In ius veni, sequere ad tribunal. *Et mox:* Sors & vrna fisco iudicem assignant.

CAP. VII. 67. DE SAXO.] *Tarpeio, Romano ritu. nam id supplicium in magnis sceleribus.*

68. LICERE.] *Fœda, impura.*

69. FANI.] *Abeo*, quòd Pontifices in sacrando fati sint finem: *vel potius* fines, *in Varronis* v. *de L. L. Ille igitur angulus & secreta pars, cui fines fando dicti, Fanum.*

70. NON POTEST.] *Suprà lib.* v. *cap.* XIV. *De constant. sap. cap.* IV.

71. EXTRA ICTVM.] *Vt tangi lædive non possit.*

72. AC SVA.] *Nam & ipse scit, atque vt Deo posita aufert.*

73. VIRITIM.] *Malè* viciſſim. *Suprà cap.* VI. Quod viritim meum est.

74. ROMANVS IMP.] *Quis hic est?* Horatius Cocles, *ait Muretus & toto capite asserit* XVIII. *Libri* XIX. *Variar. Lectionum. Nam illi, ob strenuam in ponte Sublicio operam, populus Romanus* tantum agri dedit, quantum vno die circumarasset. *Hoc ita Liuius, Dionysius, Plinius: neque factum negamus, sed huc facere non persuademur. Primùm,* miles *ille Cocles fuit, non* Romanus Imperator, *vt Seneca: deinde, accepit præmium, non refutauit, vt item ex Senecâ: tertiò, quis hic modus supra ciues alios, aut quid minus vno iugere potuit? In numero, inquam, nulla comparatio aut diuersitas: quam fuisse oportet, aut Senecæ illa frigida, aut nihili esse. Ego arbitror hæc spectare M'. Curium illum, pauperiate nobilem: & Valerium do auctorem.* Decretis, *inquit*, à Senatu septem iugeribus agri populo, sibi autem quinquaginta, popularis assignationis modum non excessit: parum idoneum reip. ciuem existimans, qui eo, quod reliquis tribueretur, non esset contentus. *Quid clarius, aut aptius? Eadem Plinius:* M'. Curij nota concio est, pernitiosum intellegi ciuem, cui septem iugera non essent satis. *Enimuerò iampridem* bina iugera *assignari solita (Varro, & idem Plinius:) sed nunc in victoria de Pyrrho,*

omnia illius esse dicimus: cùm ad hoc ius [75] quotidianum, si ita res tulerit, [76] capite cen- A
sebitur. Multum interest, possessio eius animi magnitudine æstimetur, an censu. hęc vni-
uersa [77] habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chry-
sippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia [78] in laudem
vetustorum [79] inuidia non obstat. Paullò antè Demetrium retuli: quem mihi videtur
rerum natura, nostris tulisse temporibus, vt ostenderet, nec illum à nobis corrumpi, nec
nos ab illo [80] corripi posse: virum exactæ (licet neget ipse) sapientiæ, firmæque in his
quæ proposuit constantiæ: eloquentiæ verò eius, quæ res fortissimas deceat, non con-
cinnatę, nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequen-
tis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem de-
IX. derit, ne aut exemplum sæculo nostro, aut conuicium deesset. Demetrio si res
nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certâ, ne liceat [81] donare, affir-
mauerim repudiaturum, dicturumque: Ego verò me ad istud inextricabile pondus
non alligo, nec in altam fæcem rerum hunc [82] expeditum hominem demitto. Quid ad B
me defers [83] populorum omnium mala? quæ nec daturus quidem acciperem: quo-
niam multa video, quæ me donare [84] non deceat. Volo sub conspectu meo ponere,
quæ gentium oculos regumque perstringunt? volo intueri [85] pretia sanguinis, anima-
rumque vestrarum? Prima mihi luxuriæ spolia propone: siue illa vis per ordinem ex-
pandere, siue (vt est melius) in vnum aceruum dare. Video elaboratam scrupulosâ di-
stinctione [86] testudinem, & fœdissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingen-
tibus

Pyrrho, & multo terrarum adiecto, largiores sint in populum & in ducem. Nihil hic scrupuli. nisi in Senecæ fortè sequentibus verbis, scribentis: tantum agri decretum, quantum circuire vno die arando potuisset. *Atqui non nisi iugerum vnum, vno die aratur: & inde nomen* (*Varro, Plinius, alij*) quod vno iugo boum, in die, exarari posset. *Vbi ergo illa* septena, *imò* quinquagena? *Ambigo, non in re aut homine, sed in Senecæ scriptione, satin' ea ab intento & hoc agente fuerit. Sanè si de* Iugero *vno accipis, palàm falsum eum fuisse affirmandum est: sed quid si plura etiam ipse dicit? Nam ait,* circuire: *quod accipi potest, non de reciprocatione illâ in arando, sed de ambitu: & vt tantum agri, quantum bobus, vno sulco, circumduxisset. Ita sanè illa* quinquaginta *circumarauerit, aut vltrà. In Valerio quidem nihil erroris esse, cùm Plinius, tum & res mihi dicit. ac bell'è omnino decretum, cum alij* septena *haberent, vt ipse* septies septena: *quæ sunt* XLIX. *iugera: sed Valerius scilicet rotundè fecit extulitq;,* quinquaginta. *Siquis certiora, doceat.*

Omnia post obitum fingit maiora vetustas,
Maius ab exsequiis nomen in ora venit.

CAP. VIII. 75. COTIDIANVM.] *Quo vimur, & quo Meum Tuum dicimus.*

76. CAPITE.] *Accipiam, statu & conditione suâ censebitur. Aspicit autem ad Censuales tabulas, in quibus virtim singuli, & eorum opes, describtæ. Itaque tunc, inquit, non tantas ei opes dabo: sed communi & ciuili iure, censum capitis eius inspiciam, & pro eo æstimabo.*

77. HABERE.] *Tuo illo possessionis sensu.*

78. IN LAVDEM.] *Dicit, magnos viros fuisse: sed auo quoque maiores factos, & quia benignior in tales fama. At viuis ea obstat: etsi sunt & magni hodie, vt ecce Demetrius.*

79. INVIDIA.] *Sallustius:* Viuos interdum fortuna, sæpe inuidia fatigat. vbi anima naturæ cessit, demptis obtrectatoribus, ipsa sè virtus magis magisque extollit. *Propertius:*

80. CORRIPI.] *Sunt qui legant,* corrigi. *At mihi non placet. Frustrà enim aut stultè Natura hominem gignat ostentetq;, à quo corrigi non possimus. Imò contrà melius esset, & ex officio benigni Dei. Mihi vetus coniectura sedet,* & nos ab illo corripi. *Ideò genitus est, vt exemplum sæculo non deesset incorrupti viri; & item vitiorum acris insectatoris. Vocum consonantia ita melior, in* corrumpi, *&* corripi: *denique firmat omnino clausula:* Prouidentiam ei & talem vitam, & talem facultatem dedisse, ne aut exemplum sæculo, aut conuitium deesset. *Conuitium profectò in correptione est: & propriè ita Cynici solent, cuius hic secta. Vide de ipsoipso conuiciante aut oblatrante (ita loquitur) Suetonium Vespas. cap.* XIII. *& Neronis cap.* XXXIX.

CAP. IX. 81. DONARE.] *Atque ita exonerare se, & amoliri.*

82. EXPEDITVM.] *Quod est in paupertate. Apuleius:* Prorsus ad viuendum, velut ad natandum, is melior, qui onere liberior.

83. POPVLOR. OM.] *Quæ omnes & singulos exagitant: quid hæc in vnum collecta mihi premendo offers?* D

84. NON DECEAT.] *Vt luxuriæ, libidinis, aut & deliciarum instrumenta.*

85. PRETIA SANG.] *Quibus sanguinem & animam impenditis.*

86. TESTVDINEM.] *Quâ lectos, & repositoria maximè ornabant. Plinius* IX. Testudinum putamina secare in laminas, lectosque & repositoria iis vestire, Caruilius Pollio instituit. *Vtebantur maximis, & maximè Indicis. Iuuenalis:*

Qualis in Oceani fluctu testudo nataret,
Clarum Troiugenis factura ac nobile fulcrum.

Fulcrum *lecti. Lucianus in Asino:* κλίνη ἐν μεγάλῃ ἀπὸ

A tibus pretiis emptas, in quibus ipsa illa quæ placet [87] varietas, [88] subditis medicamentis, in similitudinem veri coloratur. Video istic [89] mensas, & æstimatum lignum [90] senatoris censu, eò pretiosius, quò illud in plures [91] nodos, arboris infelicitas torsit. Video istîc [92] crystallina, quorum [93] accendit [94] fragilitas pretium. omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet [95] periculo, crescit. Video murrhina pocula. parum scilicet luxuria magno furit, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se [96] propinarent. Video vniones, non singulos singulis auribus comparatos: iam enim exercitatæ aures oneri ferendo sunt: iunguntur inter se, & insuper [97] alij binis superponuntur. non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonia auribus singulis pependissent. Video sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est quo defendi [98] aut corpus, aut denique pudor possit: quibus sumptis, mulier parùm [99] liqui-

B ἀπὸ χελώνης ἰνδικῆς: *Vertit Apuleius*: Lectus Indicâ testudine pellucidus. *Ex eius verbo nota lucem & splendorem insuisse. quod & ista Martialis:*

Gemmantes primâ fulgent testudine lecti.

Etsi intellegere etiam liceat gemmas *insertas fuisse. Ita enim Philo*: τρίκλινα ἢ τετράκλινα χελώνης ἢ ἐλέφαντος κατασκάσμασι, καὶ τιμαλφέσι λίθοις ἐρεικτά. ὧν τὰ πλεῖστα λιθοκόλλητα: Tricliniares lecti & Stibadia testudine aut ebore adornata, & meliore etiam materiâ: atque ea pleraque gemmata.

87. VARIETAS.] *Ita Clemens Alexandrinus*: χελώναις ποικιλμάτων κόσμους: testudine variegatos lectos. *Nam miscellum & insiticium opus fuit, vt hodie ostricula in lignum affabrè inungunt. Hoc paulloantè Seneca*, scrupulosam distinctionē *dixit.*

88. SVBDITIS.] *Alij* sublitis. *non muto. De sensu, quid? an ex Plinij istis elicimus*, XVI. *cap.* XLIII.? Excogitatæ sunt & ligni bracteæ. Testudo in hoc secta. nuperque portentosis ingeniis, Principatu Neronis, inuentum vt pigmentis perderet se, pluriſque væniret imitata lignum. *Vult pigmentis factum, vt testudo colorem amitteret, & in ligni speciem iret. Nam addit*: Sic lectis pretia quæruntur. sic terebinthum vinci iubent, sic citrum pretiosius fieri, sic acer despici. Modò luxuria vero fuerat contenta ligno, iam lignum etiam è testudine facit. *Hoc autem factum, siue coloratâ ipsâ testudine: siue segmentis eius tenuibus colore alio supposito (hîc* subdito*) qui perluceret: vt fit scilicet in vitro, aut tali materie.*

89. MENSAS.] *E citro. Petronius*:

— ecce Afris eruta terris

D Citrea mensa, greges seruorum, ostrumque renidens.

E Mauretaniâ adferebantur. vide Plinium XIII. *cap.* XV.

90. SENAT. CENSV.] *Ita planissimè, è Tertulliano, & sine hyperbole. De Pallio*: M. Tullius quingentis millibus nummûm orbem citri emit: bis tantum Asinius Gallus numerat. *Illud* bis tantum *facit* Decies HS. *id est* XXV. millia Philippæorum, *qui Senatorum ab Augusto census. O prodigia! Petronij istait sa mens, sed à nobis emendandi, post dictos versus:*

Ponitur, ac maculis imitatur vilibus aurum,
Quæ sensim trahat. hoc sterile ac malè nobile lignum
Ebria turba mero circumuenit.

Lego: Quod censum trahat. *Redit ad indignationem super citro. & ecce ponitur aliquid, inquit, & maculis aurum prouocat, quod totum censum auferat & absumat. An etiam legas*, Ponitur, ac maculis mutatur vilibus aurum? *vt velit aurum sepositum & spretum præ citro? tum autem iunctim cetera*: Quod censum trahat, hoc sterile, *&c. Supra aurum fuisse, etiam Martialis:*

Accipe felices, Atlantica munera, siluas.
Aurea qui dederit dona, minora dabit.

91. NODOS.] *Quæ pars nodosa* maculas *illas facit Petronio nominatas, & de quibus libro De Tranquill. cap.* I.

92. CRYSTALLINA.] *Vide De Irâ* III. *cap.* XL.

93. ACCENDIT.] *Sic* Incendia annonæ, *augmenta & intentiones Latini dicunt.*

94. FRAGILITAS.] *Eadem Plinius* XXXIII. *initiò*: Crystallina ex eâdem terrâ effodimus, quibus pretium faceret ipsa fragilitas.

95. PERICVLO.] *Aptè & hoc Plinius*: Hoc argumentum opum, hæc vera luxuriæ gloria existimata est, habere quod possit statim totum perire.

96. PROPINARENT.] *Ab Erasmo est, quod fatetur. Quid libri? consensu*, pronuntiarent, *aut* pronuntiauerint. *quomodo & meus, nisi quod ambiguum relinquat*, per, *an* pro, *scripserit. Ego fecerim*, permutarint, *vel* permutauerint: *atque ita fuit. Alternant inter se pocula & potiones.*

97. ALII BINIS.] *Ita quaterni fierent. etsi communiter & decorè vnus binis superponebatur. Plinius*: Hos digitis suspendere, ac binos & ternos auribus, fœminarum gloria est. *Id* tribaccam *vocat Petronius*: Quo margarita cara, tribacca, Indica? *Et profectò magis est, vt Senecæ quoque is sensus. alij singuli superponuntur binis: quod palàm docent sequentia verba*, bina ac terna patrimonia. *Singulas enim vult censum & patrimonium efficere. De eâ re Tertullianus, de Habitu muliebri*: Breuissimis loculis patrimonium grande profertur. vno lino decies HS. inseritur. saltus & insulas tenera cervix fert. graciles aurium cutes Kalendarium expendunt. *Quid mirum?* centies HS. *imò & sexcenties vnam margaretam æstimatam in Plinio legas: id est, supra* auri millionem. *Adde De constant. sap. cap.* XIV.

98. AVT CORPVS.] *Simile noster, epistolâ* XC. Telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in quâ non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est.

[99] liquidò, [100] nudam se non esse, iurabit. Hæc ingenti summâ, ab [101] ignotis etiam ad A
commercium gentibus accersuntur, vt matronæ nostræ, ne adulteris quidem plus sui in
X. cubiculo, quàm in publico ostendant. Quid agis auaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum est? omnia ista quæ retuli, in maiore honore pretioque sunt. Nunc volo tuas opes recognoscere, laminas [102] vtriusque materiæ, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra, quæ quidquid vtile futurum nobis erat protulit, ista [103] defodit & mersit, & vt noxiis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut instrumentum in cædes mutuas deesset, [104] aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit: video istîc [105] diplomata, & [106] syngraphas, & [107] cautiones, vacua habendi [108] simulacra, vmbras quasdam auaritiæ laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? quid fœnus, & [109] kalendarium, & vsura, nisi humanæ cupiditatis [110] extra naturam quæsita nomina? Possum de rerum naturâ queri, quòd au- B
rum argentumque non interiùs absconderit, quòd non illis maius, quàm quod detrahi posset, pondus iniecerit. Quid sunt istæ [111] tabulæ, quid computationes, & [112] vænale tempus, & [113] sanguinolentæ [114] centesimæ? voluntaria mala ex constitutione nostrâ pendentia, in quibus nihil est, quod subiici oculis, quod teneri manu possit, inanis auaritiæ somnia. O miserum, si quem delectat sui patrimonij [115] liber magnus, & vasta spatia terrarum colenda per [116] vinctos, & immensi greges [117] pecorum per prouincias ac regna pascendi, & [118] familia bellicosis nationibus maior, & ædificia priuata [119] laxitatem vrbium magnarum vincentia! Cùm benè ista, per quę diuitias suas disposuit ac fudit, circumspexerit, superbumque se fecerit, si quidquid habet, ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me, & illis [120] diuitiis meis redde. Ego regnum sapientiæ noui, ma-
XI. gnum, securum. ego sic omnia habeo, vt [121] omnium sint. Itaque cùm C. Cæsar illi

99. LIQVIDÒ.] *Clarè & certò. Ouidius:*
Scis tamen, & liquidò iuratus dicere posses.

100. NVDAM.] *Corpore per eas vestes apparente. Ideò* pellucidas *dixere, &* collucentes. *Vide Epist.* XC.

101. IGNOTIS.] *Seribus.*

CAP. X. 102. VTRIVSQVE.] *Auri & argenti.*

103. DEFODIT.] *Plinij querela grauis & adsimilis, proœmio libri* XXXIII. *Item noster Epist.* XCIV. Aurum & argentum, & propter ista numquam pacem agens ferrum, quasi malè nobis committerentur, natura abscondit.

104. AVT PRETIVM.] *Nam ob aurum cædes.*
—— nec bella fuerunt
Faginus adstabat cùm scyphus ante dapes.

105. DIPLOMATA.] *Principalium donationum aut beneficiorum.*

106. SYNGRAPHAS.] *Priuatorum nominum.*

107. CAVTIONES.] *Scripturas obligationésque sub chirographo.*

108. SIMVLACRA.] *Quid enim iis, præter apices litterarum, habes? reipsâ, dico, habes; plus tamen vi & potestate.*

109. KALENDARIVM.] *Liber fœnebris, in quo vsuræ descriptæ per kalendas. Vide Epist.* LXXXVII.

110. EXTRA NATVRAM.] *Non enim ipsa produxit: auaritia & habendi studium inuênit.*

111. TABVLÆ.] *Contractuum.*

112. VÆNALE.] *Quia gratuita pecunia non datur, sed ob tempus & moram pretium, id est Vsura. Itaque pro tempore soluitur, & ipsa illa mora emitur.* C

113. SANGVINOLENTÆ.] *Quæ sanguinem & vitam miserorum secum trahunt, cruentæ vsuræ.*

114. CENTESIMÆ.] *Vsuræ inter durissimas, & quæ centesimo mense (vnde nomen) sortem æquant. Ita enim olim per Kalendas siue menses numerabant. At nobis sint duodeni annui nummi, è centum. Vide Epist.* CXVIII.

115. LIBER.] *Codex, aut Kalendarium.*

116. VINCTOS.] *Per compeditos, & ergastularios: vt tunc mos habebat. de quo ego ex professo* II. *Elector. cap.* XV.

117. PECORVM.] *Ad istos, qui Pecuariam exercebant.*

118. FAMILIA.] *Obsecro, nota ad Romanorum opes, & numerum seruorum. Collegi & firmaui in Admirandis, sed hunc locum nimis vellem adiectum. Numerus autem seruorum, inquit, superat totas gentes quasdam militares. Nonne igitur plura milita? Sed fallor, aut ad Spartanos alludum: qui haud ita numerosi.* D

119. LAXITATEM VRB.] *Notabile & istud: adde alterum Senecæ locum Epist.* XC. *vbi disertè item,* Domus instar vrbium.

120. DIVITIIS MEIS.] *A Naturâ & Sapientiâ datis.*

121. OMNIVM.] *Quisque suum possideat, teneat: ego animo omnia vsurpem, cogitatione lustrem, opinione fruar & possideam.*

CAP.

A sar illi [122] ducenta donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem summam iudicans, quâ non acceptâ gloriaretur. Dij deæque, quàm pauxillo illum animum aut honorare voluit, aut [123] corrumpere! Reddendum egregio viro testimonium est. [124] Ingentem rem ab illo dici audiui, cùm miraretur dementiam eius, quòd se putasset tanti posse mutari. *Si* [125] *tentare*, inquit, *me constituerat, toto illi fui experiendus* [126] *imperio.* Sapienti XII.
ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt: æquè nihil prohibet, cùm omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cùm duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium iam efficiam, vt quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc consortium solum [127] inter sapientes est, inter quos amicitia est. ceteri non magis amici sunt, quàm socij. Deinde pluribus modis communia sunt. [128] Equestria omnium equitum
B Romanorum sunt. in illis tamen locus meus sit proprius, quem occupaui. hoc si cui [129] cessi, quamuis illi communi re cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quædam quorumdam sub certâ conditione sunt. habeo in equestribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem: in hoc tantùm, vt spectem. Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cùm in theatrum veni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illîc, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. vti, illo nolente, non possum. Derides me, inquis. Si quod amici est, meum est, liceat mihi vendere. Non licet. nam nec equestria: & tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentum, ideò aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiam quod sub lege certâ tuum est. [130] Accepi, sed certè non minùs habes. [131] Ne te traham longiùs, XIII.
C Beneficium maius esse non potest: ea per quæ beneficium datur, possunt esse maiora, & plura, [132] in quæ se beneuolentia effundat, & sic sibi indulgeat, quemadmodū amantes solent: quorum plura oscula, & complexus atctiores, non augent amorem, sed exercent. Hæc quoque, quæ venit quæstio, [133] profligata est [134] in prioribus: itaque breuiter perstringetur. Possunt enim in hanc, quæ data sunt aliis, argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, vt beneficium redderet, reddiderit. Vt scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, vt redderet. Apparet ergo, non esse id factum, cuius faciendi occasionem non habuit. Vt creditori suo pecuniam non soluit is, qui vt solueret, vbique quæ-

CAP. XI. 122. DVCENTA.] Quinque millia *Philippicorum.*

123. CORRVMPERE.] *Ad opum & pecuniæ amorem posse sionemq; traducere: à sapientiâ auertere.*

D 124. INGENTEM REM.] *Ineptè, siquid iudico. Facio & assero,* Ingenti ore.

125. TENTARE.] *Periculum roboris & constantiæ meæ facere.*

126. IMPERIO.] *Quasi dicat, nec dato quidem illo, se cessurum illis decretis & vitâ.*

CAP. XII. 127. INTER SAP.] *Soli sapientes inter se amici, Stoico dogmate: reliqui hostes, etiamsi parentes, liberi, agnati sint. Diogenes in Zenone:* πολίτας, καὶ φίλους, καὶ οἰκείους, καὶ ἐλεύθερους, τὰς ἀπουδαίους μόνον. *Nos in Manud.* III. *Diss.* XVI.

128. EQVESTRIA.] *Gradus quattuordecim, in quibus ij spectant & sedent.*

129. CESSI.] *Cùm iam in spectaculo assedissem. Ciceronis* III. *de Finibus huc faciunt:* Quemadmodum theatrum cùm commune sit, rectè tamen dici potest eius esse locum, quem quisque occuparit: sic in vrbe mundóve commune non aduersatur ius, quo minùs suum quidque cuiusque sit.

130. ACCEPI.] *Aut nulla, aut manca hîc sententia. quam egregiè supplet meus codex:* Accipi potest, sed certè. *Accipi aut occupari locus ille communis potest, sed nihilominus tuus manet: & aliàs ipse iterùm occupabis.*

CAP. XIII. 131. NE TE TRAH.] *Benè & pensiculatè Muretus monuit, defectum hic esse. Alia enim disputatio, & An beneficia beneficiis sint maiora? Negat esse, ex Stoæ decreto, Omnia rectè facta & κατορθώματα paria censentium.*

132. IN QVÆ SE.] *Scripti quidam,* in quę sunt qui beniuol. *Meus,* inique sunt qui ben. *Puto fuisse,* in quæ se vndique beniuolentia.

133. PROFLIGATA.] *Affecta iam, & pænè confecta.*

134. IN PRIOR.] *Libro* II. *cap.* XXXI. *& deinceps.*

quæsiuit, nec inuenit. Quædam eius conditionis sunt, vt effectum præstare debeant: A
quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, vt efficerent. Si omnia fecit vt sanaret, peregit medicus partes suas. etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni [135] arte vsus est. Laus [136] imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, vt beneficium redderet: obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere: gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Præterea, huic intentus semper, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curæ, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quàm cui citò

XIV. referre gratiam contigit. Debitoris exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quæsisse, nisi soluit. Illîc enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem [137] gratis occidere patiatur: hîc benignissimus, qui cùm te viderit concursantem & sollicitum atque anxium, dicat: *Mitte hanc de pectore curam.* Desine tibi molestus [138] instare. omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis, si me quidquam amplius desiderare B
iudicas. Plenissimè ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi. reddidisse beneficium diceres illum, si gratiam retulisset. Eodem ergo loco est, qui reddidit, & qui non reddidit. Contrà, nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficij, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? At hic diebus noctibusque se lassauit, & omnibus aliis renunciauit officiis, huic vni imminens, & [139] operatus, nequa se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendæ gratiæ abiecit, & hic qui numquam ab illâ recessit? iniquus es, si rem à me exigis, cùm videas animum non defuisse. Ad summam, puta, cùm captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris [140] oppositis, nauigasse hieme iam sequâ, per infesta latrociniis littora, emensum quidquid periculi afferre potest etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cùm quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad piratas perueni: & iam te alius redemerat. negabis me gratiam retulisse? etiamsi in illâ nauigatione pecuniam, quam saluti tuæ contraxeram, naufragus perdidi, etiam in vincula quæ detrahere C
tibi volui, ipse incidi: negabis me retulisse gratiam? At mehercle Athenienses, Harmodium & Aristogitonem, [141] tyrannicidas vocant: & Mucij manus in hostili arâ relicta, instar occisi Porsenæ fuit: & semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis, enituit. Plus præstitit, qui fugientes occasiones secutus est, & alia atque alia captauit, per quæ referre gratiam posset, quàm is quem, sine vllo sudore, gra-

XV. tum prima fecit occasio. Duas, inquit, res ille tibi præstitit, voluntatem, & rem: tu quoque illi duas debes. Meritò istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam: [142] huic verò, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, [143] non potes dicere. vtrumque enim præstat, quantum in se est. Deinde, non semper numero

nume-

135. ARTE.] *At in meo & aliis plerisque scriptus, si omni iure: nec damnem. Si omnia attulit, quæ ad ius causæ.*

136. IMPERATORI.] *Fortasse* imperatoria etiam victo duci. *vt tautologiam fugiamus.*

CAP. XIV. 137. GRATIS.] *Sine vsurâ.*

138. INSTARE.] *Teipsum vrgere & premere.*

139. OPERATVS.] *Male & contra libros substituerant,* opperiens. *Operari alicui rei, est operam ei dare, & intendere. Lucretius:*

Et quibus in rebus consuerunt esse operati.

Noster De Breuit. vit. cap. XII. Discendis canticis operati.

140. OPPOSITIS.] *Propriè. in pignore & hypothecâ sic loquuntur. Catullus:*

Furi, villula nostra non ad Austri
Flatus opposita est, nec ad Fauoni,
Verùm ad millia quindecim & ducentos.

O ventum horribilem, atque pestilentem!

Terentius: Ager oppositus est pignori, ob decem minas.

141. TYRANNICIDAS.] *Etsi, vt Valerius ait, dumtaxat* tyrannide liberare conati sunt. *Thucydides rem exsequitur libro* VI. *& tyranni fratrem ab ita occisum narrat, Hipparchum: ipsum tyrannum, Hippiam, triennio etiam pòst imperasse. Fama tamen obtinuit, ipsum tyrannum cæsum: quod idem libro* I. *scribit, & passim Græci vulgant. At noster hic cum Thucydide sentit.* D

CAP. XV. 142. HVIC VERÒ.] *Libri scripti referunt,* Huic verò debes, qui. *at meus optimè:* huic non debes, & qui vult, & qui conatur. *Opponit alteram partem: Illi meritò diceres, qui ignauus; huic non debes, qui omnia facit.*

143. NON POTES DICERE.] *Glossematium est, & meus indicat, qui,* scilicet non potes dicere: *ea ipsâ primore voce scholion notificans.*

CAP.

A numerus æquandus est: aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei succedit tam propensa voluntas, & cupida reddendi. Quòd si animus sine re, ad referendam gratiam non valet: nemo aduersus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. Diis, inquit, nihil aliud præstare possumus. Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præstare possum: quid est, quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero? Si tamen quid sentiam quæris, & vis [144] signare XVI.
responsum: hic beneficium recepisse se iudicet: ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat: ille se teneat. hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omni quæstione propositum sit nobis bonum publicum. præcludendæ sunt excusationes ingratis, ad quas refugere possint, & sub quibus infitiationem suam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores nostros fuisse, vt non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut aleâ absumpsit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore,
B aliena cum suis perdidit? nullam excusationem receperunt, vt homines scirent fidem vtique præstandam. Satius enim erat à paucis etiam iustam excusationem non accipi, quàm ab omnibus aliquam tentari. Omnia feciſti vt redderes. Hoc illi satis sit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, si enixam & sedulam operam transire [145] pro irritâ patitur, cui gratia referatur indignus est: ita tu ingratus es, nisi ei qui voluntatem bonam in solutum accepit, eò libentiùs debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec [146] testeris: occasiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus; huic, quia non malus. Ideoque non est, quòd ad te hanc quæstionem iudices pertinere: an quod Beneficium quis à sapiente acceperit, reddere debeat, si ille desinit esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum, quod à sapiente accepisses: & etiam malo, redderes creditum: quid est, cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid à sano accepisses, ægro non redderes: cùm plus semper imbecillo amico debeamus? & hic æger est animo: adiuuetur, feratur. stultitia,
C morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

Duo sunt beneficia. vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absoXVII.
lutum & verum beneficium. alterum, vulgare, plebeium, cuius inter nos [147] imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiscumque est debeam reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habent scelera leges suas. meliùs istos iudex, quàm ingratus, emendat. nemo te malum, quia est, faciat. Malo beneficium proiiciam, bono reddam. huic, quia debeo; illi, ne debeam. De altero beneficij genere du- XVIII.
bitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, ne reddere quidem nisi sapienti possum. Puta enim me reddere. ille non potest recipere: non est iam huius rei capax. scientiam vtendi perdidit. Quid si me remittere manco pilam iubeas? stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Vt respondere [148] ab vltimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam si accipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem: liberari tantùm, si reddo, possum. Ille vti illo non poterit? vi-
D derit. penes illum erit culpa, non penes me. Reddere est, inquit, accepturo tra- XIX.
didisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro: reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, est id quod debeas, ei cuius est, volenti dare. hoc vnum mihi præstandum est. Vt quidem habeat, quod à me accepit, iam vlterioris est curæ. Non [149] tutelam illi, sed fidem debeo: multoque satius est, illum non habere, quàm me non reddere. Et creditori statim in

CAP. XVI. 144. SIGNARE.] *Pro more Iurisprudentium, qui tunc obtinuit. Antiquitus consulebantur tantùm, nec responsa signabant: apud Pomponium, De origine iuris. Postea (sub Augusto, aut circà) obtinuit, vt auctoritatis fideique causâ subscriberent.*

145. PRO IRRITA.] *Pro nullâ, aut frustratoriâ. nihil ei adscribit aut tribuit.*

146. TESTERIS.] *In animo, aut apud alios. Ecce, liberatus sum: ille me dimittit.*

CAP. XVII. 147. IMPERITOS.] *Ita mollius appellant, non sapientes: aliàs, suâ linguâ* Stultos.

CAP. XVIII. 148. AB VLTIMO.] *Obiectionis verbis istis,* Accipere non possit.

CAP. XIX. 149. TVTELAM.] *Ne res pereat iam reddita.*

tim in [150] macellum laturo, quod accepit, reddam. etiam si mihi adulteram cui nume- A
rem, delegauerit, soluam: & si nummos quos accipiet, in sinum suum discinctus fun-
det, dabo. Reddendum enim mihi est: non seruandum, cùm reddidero, aut tuendum.
Beneficij accepti, non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, saluum sit. ceterùm
licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti. Reddam bono, cùm expediet;
malo, cùm petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Ac-
cepisti enim à sapiente: stulto reddis. [151] Imò reddo illi, quale nunc potest accipere: nec
per me fit deterius, sed per illum. id quod accepi, reddam. Cui si ad sapientiam redierit,
reddam quale accepi: dum in malis est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, in-
quit, si non tantùm malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis [152] Apollodorus, aut
Phalaris: & huic beneficium, quod acceperas, reddes? Mutationem sapientis tantam
natura non patitur. nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vesti-
gia boni teneat. Numquam in tantum virtus exstinguitur, vt non certiores [153] animo
notas imprimat, quàm vt illas eradat vlla mutatio. Feræ inter nos educatæ, cùm in siluas B
eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinæ retinent: tantumque à placidissimis absunt,
quantum à veris feris & numquam humanam manum passis. Nemo in summam ne-
quitiam incidit, qui vmquam hæsit sapientiæ. altiùs infectus est, quàm vt ex toto elui, &
transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, vtrùm iste ferus sit animo tantùm, an
& in perniciem publicam excurrat? Proposuisti enim mihi Apollodorum & Phalarin
tyrannum, quorum si naturam habet intra se malus, quídni ego isti beneficium suum
reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius? Si verò sanguine humano non tantùm
gaudet & pascitur, sed & suppliciis omnium ætatum crudelitatem insatiabilem exercet,
nec irâ, sed auiditate quadam sæuiendi furit, si [154] in ore parentum filios iugulat, si non
contentus simplici morte, [155] distorquet, nec vrit solùm perituros, sed [156] excoquit, [157] si
ara eius cruore semper recenti madet: [158] parùm est huic beneficium non reddere.
Quidquid erat, quo mihi cohæreret, [159] interciſa iuris humani societas abscidit. Si præ-
stitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quidquid meruerat, perdi- C
disset, & referre illi gratiam scelus haberetur. si non patriam meam impugnat, sed suæ
grauis est, & sepositus à meâ gente, suam exagitat: abscidit nihilominus illum tanta pra-
uitas animi. etiam si non inimicum, inuisum mihi efficit: priorque mihi ac potior eius
XX. officij ratio est, quod humano generi, quàm quod vni homini debeo. Sed quam-
uis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo
fas omne, vt nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi seruandum modum credam,
vt si beneficium illi meum neque vires maiores daturum est in exitium commune, nec
confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publicâ possit,
reddam. Seruabo filium eius infantem. quid hoc beneficium obest cuiquam eorum,
quos crudelitas eius lacerat? pecuniam quę satellitem stipendio teneat, non subminis-
trabo. Si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria eius instrui-
tur:

150. MACELLVM.] *Nepoti alicui, qui pecuniam apud macellarios, ganeæ suæ causâ, relinquet.*

151. IMÒ REDDO.] *Est à Mureto. libri scripti,* Non reddo: *ex quo Erasmus distinctione legebat:* Non. reddo illi. *Pincianus,* Nunc reddo. *In meo veritas:* Nam reddo.

152. APOLLODORVS.] *Nominat iterùm noster* II. *de Irâ, cap.* IV. *Vide.*

153. ANIMO.] *Inclusam feritatem habeat, nec factis adhuc ostendat. Est quod mox aliis verbis:* intra se malus.

154. IN ORE.] *Incoràm, spectantibus iis. Tacitus* III. *Hist.* Iulianus ad Vitellium perductus, in ore eius iugulatur.

155. DISTORQVET.] *Per tormenta necat.*

156. EXCOQVIT.] *Lento igne vrit ulat.*

157. SI ARA EIVS.] *Hoc ad Caligulam aliquem* D
fortasse referri posset. sicut idem noster De Tranquill. cap. XIV. Nec iam procul erat tumulus, in quo Cęsari deo nostro cottidianum fiebat sacrum. *Sed non placet. de cōmuni, imò exterâ tyrānide, Seneca hîc agit. Scripti libri,* Si ars eius est cruor, & semper. *Optimè Gruterus,* Si arx eius cruore semper recenti. *sed interpretando diuertit ad rupem Tarpeiam: non sequor. Imò tyrannorum propriæ arces, & in iis intellego patratas cades.*

158. PARVM EST.] *Quasi dicat, imò maleficium dandum est.*

159. INTERCISA.] *Exuit enim hominem ipse, & à cœtu nostro se remouit.*

CAP.

A tur: militem & arma non ſuggeram. Si pro magno petet munere [160] artifices ſcænæ, & ſcorta, & quæ feritatem eius [161] emolliant, libens offeram. Cui triremes & [162] ceraſtas non mitterem, [163] luſorias & [164] cubiculatas, & alia ludibria regum in mari laſciuientium mittã. Et ſi ex toto eius ſanitas deſperata fuerit, [165] eâdem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium eſt: optimumque eſt obire ei, qui ad ſe numquam rediturus eſt. Sed hæc rara nequitia eſt, & ſemper portenti loco habita, ſicut hiatus terræ, & de cauernis maris [166] ignium eruptio. Itaque ab illâ recedamus: de his loquamur, quæ deteſtamur ſine horrore. Huic homini malo, quem inuenire in quolibet foro poſſum, quem [167] ſinguli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodeſſe, quod [168] in me non eſt, redeat domum bonus an malus. [169] Quàm diligenter iſtud exeuterem, ſi non redderem, ſed darem? Hic locus fabulam poſcit. Pythagoricus quidam emerat à ſutore XXI.
[170] phæcaſia, [171] rem magnam, non præſentibus nummis. Poſt aliquot dies venit ad
B tabernam, redditurus: & cùm clauſam diu pulſaret, fuit qui diceret: *Quid perdis operam tuam? ſutor ille quem quæris, elatus, combuſtus eſt. Quod nobis fortaſſe moleſtum eſt, qui in æternum noſtros amittimus:* [172] *tibi minimè, qui ſcis futurum, vt* [173] *renaſcatur.* iocatus in Pythagoricum. At philoſophus noſter, treis aut quatuor denarios (non inuitâ manu) domum retulit, ſubinde concutiens. Deinde cùm reprehendiſſet hanc ſuam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arriſiſſe ſibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait:

CAP. XX. 160. ARTIFICES.] *Hiſtriones, mimos. Ita enim vocabant id genus, Græcorum exemplo, qui τεχνίτας Διονύσου, & ſimpliciter τεχνίτας. Suetonius Iuly, cap.* LXXXIV. Tibicines, & ſcænici artifices. *Ammianus* XXVIII. Scænarij artifices: *& plura exempla. Vnum in Suetony Veſpaſiano corrigendum, cap.* XVII. Præſtantes poëtas, necnon
C & artifices coëmit: item coloſſi refectorem inſigni congiario magnaque mercede donauit. *Quid eſt* coëmere, *in hunc ſenſum? Scio quid magni Critici ab vlteriore antiquitate de* Emptiuo milite, *id eſt mercenario petant: ſed meo animo non ſatisdant. Quin lego:* artifices ſcænæ, item coloſſi: *& ſequentia adfirmabunt.*

161. EMOLLIANT.] *Laſciuire enim præſtat, quàm ſæuire: & huc ſe tyranni potiùs vertant.*

162. CERASTAS.] *Mureti eſt: qui addit, nauibus impoſita nomina ab animalibus,* Priſtes, Tigres, Centauros, Cercuros: *atque ita* Ceraſtas. *Quæ vera, ſed in ſingulis nauibus: non in genere aut ſpecie aliquâ, de qua hîc ſentit. Verius,* ærratas *legi: quod iamolim monuit Io. Brodæus. Nam æratæ naues, roſtratæ ſiue bellicæ: quas negat tyranno, robur & ſubſi-*
D *dium, mittendas.* Ceratas *ſiquis retinet, quia cerâ illini naues etiam ſolent: nihil pro re dicit.*

163. LVSORIAS.] *Aptas ad luſus & vagationes in mari quieto. Epiſtola* IV. Vbi luſerunt nauigia, ſorbentur. *Aetas ſequens* Luſorias *etiam pro bellicis & excubitoriis nauibus dixit: ſed tamen minoribus, & quibus diſcurrere & explorare conatus hoſtiles ſolent.*

164. CVBICVLATAS.] *Grandes, ad regum diuerſoria membris ſuis inſtructas, inſtar alicuius domus.* Thalamegos *Græcâ voce: & deſcriptas aliquot prodigioſas in Athenæo habes.*

165. EADEM MANV.] *Id eſt, interficiam eum vel hac manu: & hoc ipſum erit reddere ei beneficium, vniuerſis autem dare. Quomodo? quia tolli eum è vitâ, quâ tam malè vtitur, eius intereſt: item plurium, quibus iniurias, ſtupra, cædes infert.*

166. IGNIVM ERVP.] *Emari & aquis. Vide De Prouid. cap.* 1.

167. SINGVLI.] *Non vniuerſi. qui publicè noxius non eſt.*

168. IN ME NON EST.] *Omnino pro Senecæ mente ſit legi, vt in meo & quibuſdam,* prodeſſe. quod meum non eſt, redeat ad dominum, bonus ſit an malus. *Ego, inquit, debeo. quid refert bono, an malo? debeo: & quod igitur alienum eſt, ad illum redeat qualemcumque.*

169. QVAM DILIGENTER.] *Veteres,* Quid: *lego,* Quin.

CAP. XXI. 170. PHÆCASIA.] *Genus calceamenti Græcanici. Epiſt.* XX. Puto quædam eſſe, quę decent Phęcaſiatum palliatumque. *Iuuenalis:*

Phæcaſianorum vetera ornamenta deorum.

vbi Phæcaſiatorum *vellem: niſi Pythœana editio aliò duceret, quæ* Hæc Aſianorum: *& ad Aſiæ populos ac templa adſtringit. Appianus, Plutarchus, Heſychius etiam nominant.*

171. REM MAGNAM.] *Cenſui olim gloſſema eſſe, ad ignotam vocem. An magis placet vrbanè & ioco hoc inſertum? rem ſcilicet magnam. In Colonienſi editione, ſæpe bonâ,* rem non magnam: *ex quo aliquis,* re non magnâ. *Ideò, inquit, non præſenti pecuniâ, quia res ei non magna, nec in bulgâ ſemper nummi.*

172. TIBI MINIME.] *Hoc inter moroloģa, vt ſic appellem, Senecæ fuerit. qui inſerit à ſuo ſenſu, quæ non potuêre in alienum ita cadere. Quomodo ille neſcio quis, ſciuit ſubitò hunc Pythagoricum eſſe? Et ſciuerit; iocus certè non ſubitus, ſed arceſſitus.*

173. RENASCATVR.] *Ex illâ decantatâ Pythagoræ παλιγγενεσία: quâ animas migrare in corpora cenſuit, & ſic iterùm iterumq; naſci.*

& ait: *Ille tibi viuit. tu redde, quod debes.* Deinde per cloſtrum, quâ ſe commiſſura laxa- A
uerat, quatuor denarios in tabernam inſeruit, ac miſit, [174] pœnas à ſe exigens improbę
XXII. cupiditatis, ne alieno aſſueſceret. Quod debes, quære cui reddas: & ſi nemo
poſcet, ipſe te appella. Malus an bonus ſit, ad te non pertinet. Redde & [175] accuſa, non
oblitus, quemadmodum inter vos officia diuiſa ſunt. illi obliuio imperata eſt, tibi me-
miniſſe mandauimus. Errat tamen, ſi quis exiſtimat, cùm dicimus eum qui beneficium
dedit, obliuiſci oportere, excutere nos illi memoriam rei præſertim honeſtiſſimæ. quæ-
dam præcipimus [176] vltra modum, vt ad verum & ſuum redeant. Cùm dicimus, Me-
miniſſe non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec iactare, nec grauis
eſſe. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus [177] circulis narrant. hoc ſo-
brij loquuntur, hoc ebrij non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt.
Vt hæc nimia & exprobratrix memoria ſubſideret, obliuiſci eum qui dedit, iuſſimus, &
XXIII plus imperando quàm præſtari poterat, ſilentium ſuaſimus. Quoties parùm fi- B
duciæ eſt in his quibus imperas, amplius eſt exigendum quàm ſatis eſt, vt præſtetur
quantum ſatis eſt. In hoc omnis hyperbole extenditur, vt ad verum mendacio veniat.
Itaque qui dixit,

Qui candore niues anteirent, curſibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: vt crederetur quantum plurimum poſſet. Et qui dixit,

His immobilior ſcopulis, violentior amne:

ne hoc quidem ſe perſuaſurum putauit, aliquem tam immobilem eſſe, quàm ſcopu-
lum. Numquam tantum ſperat hyperbola, quantum audet: ſed incredibilia affirmat,
vt ad credibilia perueniat. Cùm dicimus, Qui beneficium dedit, obliuiſcatur: hoc di-
cimus, ſimilis ſit oblito: memoria eius non appareat, nec [178] incurrat. Cùm dicimus,
beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: ſæpe enim opus eſt
malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occaſionem ignoranti non oſten-
dam? neceſſitates illi meas non detegam, quare neſciſſe ſe aut mentiatur, aut [179] doleat?
Interueniat aliquando admonitio, ſed verecunda, quæ non poſcat, nec in ius vocet. C
XXIV. Socrates amicis audientibus: *Emiſſem*, inquit, *pallium, ſi nummos haberem.* Neminem
popoſcit, omnes admonuit. à quo acciperet, [180] ambitus fuit. Quid ni eſſet? Quantu-
lum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, commeruiſſe, à quo Socrates
acciperet. Non illos caſtigare molliùs potuit, Emiſſem, inquit, pallium, ſi nummos ha-
berem. Poſt hæc quiſquis properauerit, ſerò dat. iam Socrati defuit. Propter acerbos
XXV. exactores, repetere prohibemus: non vt numquam fiat, ſed vt parcè. Ariſtippus
aliquando delectatus vnguento: [181] *Malè*, inquit, *iſtis* [182] *effæminatis eueniat, qui rem tam
bellam infamauerunt.* Idem dicendum eſt: Malè iſtis improbis & importunis beneficio-
rum ſuorum [183] quadruplatoribus eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos
ſuſtu-

174. POENAS A SE.] *Quare pœnas, aut quas? nempe denario vno plus ſoluit, cùm anteà fortaſſe tres daturus eſſet. Itaque velut pro morâ aut dubitatione ſuâ hoc dependit.*

CAP. XXII. 175. ACCVSA.] *Quem? illum, quia malus eſt? vt ſimul & reddas, & ponas admonitione beneficium? An ipſum te? quòd tamdiu diſtuleris, nec citiùs reddideris?*

176. VLTRA MODVM.] *Vt ligna curuamus, ſed correcturi.*

177. CIRCVLIS.] *Conuentibus hominum, ſtationibus: quæ ferè circulares ſunt.*

CAP. XXIII. 178. INCVRRAT.] *Vbique ſe ingerat.*

179. DOLEAT.] *Si verè neſciuit.*

CAP. XXIV. 180. AMBITVS] *Ambitio, deſiderium, pugna.*

CAP. XXV. 181. MALE, INQVIT.] *Hæc dictio eius plenior in Diogene.* Πρὸς χαριένδαν εἰπόντα, τίς ὁ μεμυρισμένος; Ἐγώ, φησίν, ὁ κακοδαίμων, κ' ἀμοῦ κακοδαιμονέστερος ὁ περσῶν βασιλεύς. D Ἀλλ' ὅρα μὴ ὡς ἀδίκου τῆς ἄλλων ζώων φθορᾶς τοῦτο τὶ ἐλαττοῦται, ἕτως ἀδ' ἂν ἀνθρώπος. κακῶς κακοὶ δ' ἀπόλοιντο οἱ κίναιδοι, οἵτινες καλὸν ἡμῶν ἄλειμμα διαβάλλουσιν: Ad Charondam dicentem, Quis hîc vnguentatus? Ego, inquit, miſer, & me miſerior Perſarum rex. Sed vide, ne vt ceteræ animantes propterea nihilo deteriores fiunt, non item homo. Malè autem mali cinædi pereant, qui bellum nobis vnguentum infamarunt.

182. EFFÆMINATIS.] *Cinædis, in Græco. & obliquè perſtrinxit Charondam, opinor, qui rogabat.*

183. QVADRVPLATORIBVS.] *Quadruplatores, accuſatores ſunt lucri cauſſâ, & ſectantes quartam ex lege. Quia ij intenti in prædam, & accuſabant*

A sustulerunt. Ego tamen vtar hoc iure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, [184] à quo petissem: qui alterius beneficij loco accepturus est, potuisse reddere. Numquam, ne querens quidem, dicam:

——Eiectum littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui.

Non est ista admonitio, non: conuicium est. Hoc est in odium beneficia perducere: hoc est efficere, vt ingratum esse, aut [185] liceat, [186] aut iuuet. Satis, abundeque est, submissis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si benè quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum.——

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris? eiectum littore egentem excepisti. Sed nihil, inquit, profecimus: dissimulat, oblitus est. quid facere debeam? Quæris rem maximè necessariam, & in quâ hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati XXVI.
B ferendi sint? Placido animo, mansueto, magno. Numquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus, offendat, vt non tamen dedisse delectet. Numquam in has voces iniuria impellat: Vellem non fecisse. Beneficij tui etiam [187] infelicitas placeat. Semper illum [188] pœnitebit, si te ne nunc quidem pœnitet. Non est, quòd indigneris tamquam aliquid noui acciderit: magis mirari deberes, si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse: alium ignorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Adspice, quemadmodum immensæ hominum cupiditates hient semper, & poscant: non miraberis ibi neminem reddere, vbi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmæ mentis ac solidæ, vt tutò apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini seruit, alius lucri totus est, cuius summam [189] non vinces: alius inuidiâ laborat, alius cæcâ ambitione, & in gladios ruente. Adiice torporem mentis ac senium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusque perpetuos. adiice æstimationem sui nimiam & tu-
C morem, [190] ob quæ contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitentium, quid leuitatem semper aliò transilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & numquam fidele consilium [191] daturus timor, & mille errores, quibus voluimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, & publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, optare [192] quæ consequi posse spes non fuit. Inter XXVII
affectus inquietissimos, rem [193] quietissimam, fidem quæris? Si tibi vitæ nostræ vera imago succurrêt, videberis tibi videre [194] captæ cùm maximè ciuitatis faciem, in quâ, omisso

bant simul & poscebant: vocat argutè beneficiorum quadruplatores, *qui importunè exigunt, & nisi affatim reponis, accusant.*

184. A QVO PETISSEM.] *A viro bono, & amico.*

185. LICEAT.] *Scripti omnes,* libeat. *Tamen*
D *illud melius. & diuisim dicit,* aut liceat: *nempe in exprobrantem, & beneficio suo manus, vt ipse loquitur alibi, afferentem.*

186. AVT IVVET.] *In animo delectet, talem fallere sic inhiantem.*

CAP. XXVI. 187. INFELICITAS.] *Mala & infelix locatio.*

188. PÆNITEBIT.] *Acutè. tua ista benignitas tam firma, in æternum ruborem & pudorem eum dabit.*

189. NON VINCES.] *Quis sensus? non vinces & explebis improbam eius cupidinem? verba non dicunt, aut infirmiter dicunt: imò ipsa infirma & manca sunt. Libri scripti, & meus:* cuius summam non vinces spectat. *Vera lectio,* non vices: *id est, alius totus in lucro est, cuius cumulum aut numerum, non abitionem & redditionem spectat. Vices facere non vult in beneficiis, sed capere tantùm. Quod si vulgata tenetur (me auctore numquam:) tum oportet tamen voce auctius scribere:* non vinces. peccat alius inuidiâ, laborat alius cæcâ. *Sed sperne.*

190. OB QVÆ CONT.] *In iispsis insolescentem, & se mirantem, ob quæ despicere magis ius erat & deæstimare. Nonne in vanis, imò & pravis, pleriique se attollunt?*

191. DATVRVS.] *Ea vox abest meo libro, & rectè. Argutius breuiúsque est,* Timor, consilium infidele, *siue Consultor infidelis: atque is sensus.*

192. QVÆ CONSEQVI.] *Alibi vitium tangit, fastidy & contemptus in rebus, quas anteà in magno habuimus, & improbè pænè optabamus. Itaque nihil ego mutem. Quidam tamen libri:* optare quæ consequi, *voce insertâ. At mihi ea lectio friget.*

CAP. XXVII. 193. QVIETISSIMAM.] *Quæ reuera est à constantiâ, & leuitas ei aduersa.*

194. CAPTÆ.] *Pulchra imago. acerba, fateor, sed noster vitiis non palpatur, verùm insultat.*

195. VIRES

omisso pudoris rectique respectu, [195] vires in consilio sunt, velut [196] signo ad permi- A
scenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur: soluta legibus scelera sunt: nec
[197] religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices texit, vllum impedimentum est
ruentium in prædam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacro rapit: hic
effringit, hic transilit, hic non contentus [198] angusto itinere, ipsa quibus arcetur, [199] e-
uertit, & in lucrum ruinâ venit. Hic [200] sine cæde populatur, hic spolia [201] cruentâ ma-
nu gestat. nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, ne tu nimis
fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes [202] referentem. Si indignaris
ingratos esse: indignare luxuriosos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare
ægros deformes, senes pallidos. Est istud graue vitium, est intolerabile, & quod disso-
ciet homines, quod concordiam, quâ imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet:
XXVIII. sed vsqueeò vulgare est, vt illud nec qui queritur quidem effugerit. Cogita te-
cum, an quibuscumque debuisti, gratiam retuleris, an nullum vmquam apud te perie-
rit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data B
sunt, ante adolescentiam elapsa: quæ in iuuenem collata sunt, non perduraſſe in sene-
ctutem. Quædam [203] perdidimus, quædam [204] proiecimus, quædam è conspectu no-
stro paullatim [205] exierunt: à quibusdam oculos [206] auertimus. Vt excusem tibi imbe-
cillitatem tuam, in primis fragilis est memoria, & rerum turbæ non sufficit. necesse est
quantum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, vt mini-
ma apud te nutricis esset auctoritas: quia beneficium eius [207] longius ætas sequens po-
suit. sic factum est, vt præceptoris tibi non esset vlla veneratio: sic euênit, vt circa con-
sularia occupato comitia, aut [208] sacerdotiorum candidato, quæsturæ [209] suffragator ex-
cideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu inuenies. Iniquè publico irascaris crimini, [210] stultè tuo. vt absoluaris, [211] ignosce. Meliorem illum
facies ferendo, vtique peiorem exprobrando. non est, quòd frontem eius indures: sine,
si quid est pudoris residui, seruet. Sæpe [212] dubiam verecundiam, vox conuiciantis cla-
rior, [213] rupit. nemo id esse, quod etiam videtur, timet. [214] deprehensus pudor amitti- C
XXIX. tur. Perdidi beneficium. Numquid quæ [215] consecrauimus, perdidisse nos di-
cimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si malè respondit, benè collocatum. Non
est ille, qualem sperauimus. Simus nos quales fuimus, ei dissimiles. damnum tunc fa-
ctum,

195. VIRES.] *Quisque, quantum potest, tantum audet & facit.*

196. SIGNO.] *Vt in opido capto, tuba canere solet: & tum ad id signum miles discurrere.*

197. RELIGIO.] *Sacra apud hostes sæpe, & insulæ prælatæ, aut templa occupata, eos sedarunt vel arcuerunt: non ita in ciuili hac prædatione, vbi numen & iusiurandum calcatur.*

198. ANGVSTO ITINERE.] *Per foramen aut fenestram intrandi.*

199. EVERTIT.] *Muros & ædes subuertit.*

200. SINE CÆDE.] *Togati vulturij.*

201. CRVENTA.] *Venefici, sicarij, & id genus.*

202. REFERENTEM.] *Ita legendum. & iam à querelâ ad rem suam redit. Ecce, inquit, vti publica hæc rapina est, & omnes auidi quærere & prædari: quis tu es, qui gratos quæris, id est reportantes? Auferre omnes volunt, non referre.*

CAP. XXVIII. 203. PERDIDIMVS.] *Exciderunt nobis.*

204. PROIECIMVS.] *Vltrò aspernati, & oblìti sumus.*

205. EXIERVNT.] *Tempore se subduxerunt.*

206. AVERTIMVS.] *Quasi à grauibus, & fastidientes ea videre.*

207. LONGIVS.] *Remouit à te. progressu ætatis seiunctior es ab eo factus.*

208. SACERDOTIORVM.] *Nec enim vnum vni tantùm; plura cumulabantur.*

209. SVFFRAGATOR.] *Adiutor, qui vocem suam & alienam commodauit, concilianit.*

210. STVLTE.] *Quis enim se inclamat in publico, aut iurgat?* D

211. IGNOSCE.] *Tu aliis, vt alij tibi. dando veniam, merêre.*

212. DVBIAM VER.] *Mediam inter pudere & depudere.*

213. RVPIT.] *Totam in impudentiam vertit. fræna ei laxauit.*

214. DEPREHENSVS.] *Enallage. id est, cùm ij qui pudent, deprehensi sunt. Clarius esset:* Deprehensis. *Iuuenalis in hanc rem:*

——nihil est audacius illis
Deprensis. iram atque animos à crimine sumunt. *Atque in illo sexu maximè id elucet.*

CAP. XXIX. 215. CONSECRAVIMVS.] *In templo diis suspendimus.*

216. APPA-

A ctum, nunc [216] apparuit. Ingratus non sine nostro [217] pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficij, non benè dati signum est. Quantum possumus, causam eius apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignorauit: fortasse facturus est. Quædam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac morâ fouit. Idem nobis faciendum: [218] nutriamus fidem languidam. Perdidi beneficium. XXX.
Stulte, non nosti detrimenti tui tempora. perdidisti, sed cùm dares: nunc palàm factum est. Etiam in his quæ videntur [219] in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporum, ita animorum molliter vitia tractanda sunt. sæpe quod [220] explicauit mora, pertinaciâ trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quæ ratio est, exacerbare eum, in quem magna contuleris, vt ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrocinium sibi nostrâ [221] infamiâ quærat. Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quòd eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. subest aliquid. Nemo non superio-
B ris dignitatem quærendo, etiam si non inquinauit, [222] aspersit: nec quisquam fingere contentus est leuia, cùm [223] magnitudine mendacij fidem quærat. Quanto illa XXXI.
melior via, quâ seruatur illi [224] species amicitiæ, & si reuerti ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tam duri infestiq́ue aduersus diligenda animi est, vt etiam [225] vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque cœpit debere, quod [226] impunè non soluit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. quid faciam? quod dij omnium rerum optimi auctores: qui beneficia [227] ignorantibus dare incipiunt, [228] ingratis perseuerant. Alius illis obiicit [229] negligentiam nostri, alius [230] iniquitatem: alius illos [231] extra mundum suum proiicit, & ignauos, hebetesq́ue [232] sine luce, sine vllo opere destituit. Alius solem cui debemus, quòd inter laborem quietemq́ue tempus diuisimus, quòd non tenebris immersi confusionem æternæ noctis effugimus, quòd annum cursu suo temperat, & corpora alit, fata euocat, percoquit fructus, [233] saxum aliquod, aut [234] for-
C

216. APPARVIT.] *Ne nunc indignare. vetus iactura est, etsi iam emersit & se ostendit. Libri tamen scripti confusiùs:* Damnum nunc, tunc factum, apparuit. *Mente eâdem. quæ & mox exprimitur:* Stulte, non nosti detrimenti tui tempora. perdidisti, sed cùm dares.

217. PVDORE.] *Imò honore & clarore, si Plinio fides, in Panegyrico:* Nam liberalitatem iucundiorem debitor gratus, clariorem ingratus facit. *Vtrumque verum. & celebratur bonitas, cui malitia imposuit: & tacitus tamen pudor est, in animo decepto.*

218. NVTRIAMVS.] *Benignitate. non exasperemus & abrumpamus ferociâ.*

CAP. XXX. 219. IN PERDITO.] *In causâ*
D *perditi atque amissi.*

220. EXPLICAVIT.] *Arc intricatâ aut illigatâ. quam patientia (in muliercularum filamentis videmus) explicuit & dissoluit: calor aut violenta tractio abrupit.*

221. INFAMIA.] *Quam iracundia aut conuitia facient.*

222. ASPERSIT.] *Vt in omni calumniâ, etiamsi vulnus coit, apparet cicatrix.*

223. MAGNITVDINE.] *Atroci aliquo mendacio, quod eoipso fidem habeat, quia vix habet. Quis enim inopinata illa temerè fingeret?*

CAP. XXXI. 224. SPECIES.] *Alij libri,* spes: *sed illud præfero. Tacitus de Mecænate:* Speciem magis in amicitiâ Principis, quàm vim tenuit.

225. VI TRACTVS.] *Vnde hæc lectio, nescio. Muretus fatetur* vitiatus *legi: nec emendationem in promptu sibi esse. Libri scripti,* iniuriatus: *meus,* iniuriatos: *Colonienſis editio,* iniuriam. *Ego legerim,* vt etiam in iniuriâ bonos. *Sensus. nemo ita prauus, & virtutis hostis, vt non amet eos qui etiam in iniuriâ boni sunt. Nam tale hic. ecce ingratus sum, lædo, beneficium nec refero nec agnosco: at ille perseuerat benè velle, bene facere. quis non amet talem, non solùm post, sed in iniuriâ, bonum?*

226. IMPVNE.] *Cui etiam hoc noui beneficij accessit, quòd ingratitudo eius toleretur, imò transmittatur.*

227. IGNORANTIBVS.] *In primâ ætate infantiæ aut pueritiæ.*

228. INGRATIS.] *Grandioribus, & cùm iam sensum eorum habemus, aut certè debemus.*

229. NEGLEGENTIAM.] *Quòd res humanas non curent.*

230. INIQVITATEM.] *Quòd mala bonis, bona malis suggerant.*

231. EXTRA MVNDVM.] *Vt Epicurus. suprà libro* IV. *cap.* XIX.

232. SINE LVCE.] *In illo inani, inter mundos.*

233. SAXVM.] *Anaxagoræ delirium, qui μύδρον διάπυρον dicebat esse Solem, καὶ μείζω τῆς Πελοποννήσου:* saxum & globum igneum, & maiorem Peloponneso. *Ita in Diogene vertendum. & benè Suidas:* ὅτος ὁ φιλόσοφος τὸν ἥλιον μύδρον ἔλεγεν εἶναι διάπυρον, τετέφι, πύρινον λίθον: Iste Philosophus (*Anaxagoras*) dixit solem esse mydrum ignitum, id est lapidem talem. *Plutarchus in Lysandro,* ſta-
tuere

234 fortuitorum ignium globum, & quiduis potiùs quàm 235 deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant dij beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed æquali tenore bona sua per gentes populosque distribuunt, vnam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hiemes æstatesque interuentu lenioris spiritus molliunt: errorem labentium animorum placidi ac propitij ferunt. Imitemur illos. demus, etiam si multa in irritum data sint: demus nihilominus aliis, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem ab excitandâ domo ruina deterruit: & cùm penates ignis absumpsit, fundamenta tepente adhuc areâ ponimus, & vrbes 236 haustas sæpius eodem solo condimus. Adeò ad bonas spes pertinax animus est. Terrâ marique humana opera cessarent, A

XXXII. nisi malè cadentia iterum tentare libuisset. Ingratus est. non mihi fecit iniuriam, sed sibi: ego beneficio meo, cùm darem, vsus sum. nec ideò pigriùs dabo, sed diligentiùs. quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterùm, & B tamquam bonus agricola, curâ cultuque sterilitatem soli vincam. Periit mihi beneficium: 237 iste omnibus. Non est magni animi, dare & perdere: hoc est magni animi, perdere & dare.

tuere eum facit τὰ ἄστρα λιθώδη καὶ βαρέα: sidera lapidea & grauia. *Plura ibi vide: nec iis igitur qui μύδρον*, ferrum *hic vertunt, accede. Ad hanc rem Claudiani versus faciunt, De Consul. Mallij:*

—— hic semper lapsuræ pondera terræ
Conatur rapido cæli fulcire rotatu:
Accenditque diem præruptı turbine saxi.

Ad Anaxagoram. qui diem accendit motu rapido saxi, id est sui Solis.

234. FORTVITORVM.] *Qui ignes assiduè confluunt, & conueniunt. Epicuri sententia, in Lucretio:*

Aut quia conueniunt ignes, & semina multa
Confluere ardoris consuerunt tempore certo,
Quæ faciunt solis noua semper lumina gigni.

Plutarchus 11. *de Plac. Phil. ostendit Xenophanis hoc idem fuisse. Quædam ego,* 11. *Physiol. Diss.* XII.

235. DEVM.] *Stoicis enim talis, atque omnia sidera. Pythagoræ ipsum vetustum dogma: ἥλιον τε καὶ σελήνην, καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας, εἶναι θεούς*: Solem, Lunam, & alia astra, Deos esse. *Quid vetustior eo Trismegistus Hermes? ὁ ἥλιος θεὸς μέγιστος τῶν κατ' οὐρανὸν θεῶν, ᾧ πάντες ὑπουσιν οἱ οὐράνιοι θεοὶ, ὥσανεὶ βασιλεῖ τε καὶ δυνάστῃ*: Sol Deorum cælestium maximus, cui reliqui Dij cedunt, tamquam regi & principi.

236. HAVSTAS.] *Terræmotu, & comitante hiatu.* C

CAP. XXXII. 237. ISTE OMNIBVS.] *Quia bonæ frugis, imò bonæ spei esse desiit. inter desperatos est.*

DE EPI-

DE EPISTOLIS

L. ANNÆI SENECÆ,

Quare, Quando, & ad Quem scriptæ.

B

EPISTOLAS *has ita scripsit, & inscripsit: non quia vera sint, & assiduè sic missa: non ego arbitror: sed placuit titulus & ratio scribendi libera, in quâ incipias, desinas cùm lubet; inseras, varies, vt lubet; neque adstringeris ad ordinem aut materiem certam. Est velut silua quædam rerum, & miscellanea argumenta: etsi Philosophia tamen finibus clausa. Ego censeo Senecam hæc obiter &*
C *carptim scripsisse, per interualla, vt quidque meditatus erat, aut incidebat, inter ambulandum, exercendum, in horto, in domo, in lecto. Quando enim illud ingenium quieuerit? Sunt igitur cottidiani conceptus, siue μελετήματα: sed, ita me Deus, pulchra, vtilia, alti animi atque honesti. Quin tamen & vera quædam Epistolæ interuenerint, haud fortiter eo negatum: sed quædam. Hoc vel argumento temporis adstruas, quo sunt scriptæ. Omnes enim intra biennium, vt facile ex ipsis colligas: consulatu Memmij Reguli & Virginij Rufi, itémque Lecanij & Licinij: id est, haud longè ante eius mortem. Meminit in epistolâ* XCI. Lugdunensis coloniæ exustæ, *& deplorat: atqui clades ea illis extremis Consuli-*
D *bus incidisse videtur, cùm Tacitus scribat* Neronem solatum cladem Lugdunensem quadragies HS, *anno sequenti. Neque enim ista remedia differri diu solent. Sed & ipse Seneca non vno loco ostendit, Epistolas has in senio suo scriptas. Scripsit autem ad Lucilium: & quis ille? Origine humilis, industria emersit, & ad equestrem ordinem, tum ad Procurationem Siciliæ peruênit. Disces ex his epistolis, si obseruas. Ingenium illustre fuisse videtur, litteris & poëticæ etiam amicum: iisque dotibus Senecæ carum. Laudat mirificè eum, etsi colore quodam & figuratè, libri* IIII. *Natural. Quæst. initiò, quos ipsos libros ei inscripsit. Ostendit ibi sub Caio potuisse, sub Claudio: fidem eius commendat, inuictum muneribus animum, alia digna lectu, siquis virum nosse cupit. In his etiam*

Epistolis, à iuuentute se ei amicum fuisse significat, & ætatem perseuerasse. A *Alia de viro non possum, nec cognomen quidem eius eruere. Nam quod quidam* Iuniorem *appellant; inducti loco Senecæ (epist.* XXV.) Iuniores? quid refert? non dinumerantur anni: *puer videt, quàm sit puerile. Ad ætatem ea, non appellationem spectant. Paullò igitur minor Senecâ fuit, tamen & ipse senex, argumento epistolæ nonagesimæ sextæ. Satis, si addidero, diuidi à quibusdam has Epistolas in libros: & olim sic fuit. Agellius palàm citat* librum XXII. Epistolarum: *& scripti codices diuidunt, sed diuersè. Seneca ipse tangere & ingerere videtur, in epistolâ* XXXIII. Desideras his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum. *Diuidit à prioribus: quid nisi à libro priore contentis?*

L. ANNÆI SENECÆ

AD LVCILIVM

EPISTOLÆ.

ARGVMENTVM EPIST. I.

B TEMPORIS *æstimationem & vsum Lucilio commendat : non differri debere, non elabi, non malè poni.*

EPISTOLA PRIMA.

C ITA fac, mi Lucili: [1] vindica te tibi, & tempus quod adhuc aut [2] auferebatur, aut [3] surripiebatur, aut [4] excidebat, collige & serua. Persuade tibi sic esse, vt scribo. quædam tempora [5] eripiuntur nobis, quædam [6] subducuntur, quædam [7] effluunt. Turpissima tamen est iactura, quæ per negligentiam venit: & si volueris attendere, magna vitæ pars elabitur [8] malè agentibus, maxima [9] nihil agentibus, [10] tota aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quòd mortem prospicimus: magna pars eius iam præteriit. quidquid ætatis retro est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere: sic fiet, vt minùs [12] ex crastino pendeas, si hodierno manum iniecceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt: tempus tantùm nostrum est. In huius rei vnius fugacis ac lubricæ possessio-

COMMENTARIVS.

D VINDICA TE.] *In libertatem cui? tibi te asserе, nec alius viue aut serui.*

2. AVFEREBATVR.] *A potentioribus, per officia & cultum.*

3. SVRRIPIEBATVR.] *A nostræ sortis, per blanditias & sermones. Amici, fures temporum.*

4. EXCIDEBAT.] *Tuâ neglegentiâ & omissione. De Vit. beat. cap.* XXXII. Non multum accepit homo temporis, etiamsi illud totum sibi vindicat. cui licet nihil facilitate eripi, nihil neglegentiâ patiatur excidere; tamen ad immortalium cognitionem nimis mortalis est.

5. ERIPIVNTVR.] *Respondet τῷ* Auferebatur.

6. SVBDVCVNTVR.] *Idem quod*, Surripiebatur.

7. EFFLVVNT.] *Explicat illud* Excidebat.

8. MALE AGENTIB.] *In luxu, libidine, vitiis.*

9. NIHIL AGENT.] *In otio, ignauiâ: & maximè somno.*

10. TOTA ALIVD.] *Aliud agunt, qui occupati non vbi oporteat. Virtus nos vocabat; externa & vana quærimus, & hoc agimus totâ vitâ.*

11. PROSPICIMVS.] *Quidam libri*, Quasi procul esse coniicimus: *falsò, & ab ignorantiâ acutioris dicti. Mortem quasi instantem & futuram habemus: atqui iam in parte venit & fuit. Quomodo? à quo die nati sumus, morimur: &, vt ipse epist.* XXIV. non repente in mortem incidimus, sed minutatim procedimus. *Plura ibi vide.*

12. EX CRASTINO.] *Sic De Breu. vit. cap.* IX. Maximum viuendi impedimentum est exspectatio, quæ ex crastino pendet.

ſeſſionem natura nos miſit, ex quâ [13] nos expellit quicumque vult. Sed tanta ſtultitia A
mortalium eſt, vt quæ minima & viliſſima ſunt, certè reparabilia, [14] imputari ſibi, cùm
impetrauere, patiantur: nemo ſe iudicet quidquam debere, qui tempus accepit. cùm in-
terim hoc vnum eſt, quod ne gratus quidem poteſt reddere. Interrogabis ſortaſſe, quid
ego faciam, qui tibi iſta præcipio? Fatebor ingenuè: quod apud luxurioſum, ſed dili-
gentem, euenit, ratio mihi conſtat [15] impenſæ. Non poſſum dicere, me nihil perdere: ſed
quid perdam, & quare, & quemadmodum, dicam: cauſſas paupertatis meæ reddam.
Sic euenit mihi, quod pleriſque [16] non ſuo vitio ad inopiam redactis: omnes ignoſcunt,
nemo ſuccurrit. Quid ergo eſt? non puto pauperem, cui quantulumcumque ſupereſt,
[17] ſat eſt. Tu tamen malo ſerues tua, & [18] bono tempore vti incipias. Nam, vt viſum
eſt maioribus noſtris: *Sera parſimonia* [19] *in fundo eſt.* Non enim tantùm minimum in
imo, ſed [20] peſſimum remanet.

EPIST. II. B

CORPORIS *quietem approbat, ſed & animi in vnâ aliquâ re aut ſtudio. Damnat curioſulos, qui per varios auctores & ſcripta diſcurrunt: pauca bonaque potiùs legere, & iis inmorari ſuadet. Excerpendum ſemper aliquid, & animo inſerendum: à ſuo exemplo, qui ſenſum tunc Epicuri egregium, de Paupertate.*

Ex his quæ mihi ſcribis, & ex his quæ audio, bonam ſpem de te concipio. non diſ-
curris, nec locorum mutationibus inquietaris. Ægri animi iſta iactatio eſt. Pri-
mum argumentum [1] compoſitæ mentis exiſtimo, poſſe conſiſtere, & ſecum morari.
Illud autem vide, ne iſta lectio multorum auctorum, & omnis generis voluminum, ha-
beat aliquid vagum & inſtabile. Certis ingeniis immorari & innutriri oportet, ſi velis
aliquid trahere, quod in animo fideliter ſedeat. [2] Nuſquam eſt, qui vbique eſt. In pere-
grinatione vitam agentibus hoc euenit, vt multa hoſpitia habeant, nullas amicitias.
Idem accidat neceſſe eſt iis qui nullius ſe ingenio familiariter applicant, ſed omnia cur- C
ſim & properantes tranſmittunt. Non prodeſt [3] cibus, nec corpori accedit, qui ſtatim
ſumptus emittitur. Nihil æquè ſanitatem impedit, quàm remediorum crebra mutatio.
Non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebrò medicamenta tentantur. Non conuale-
ſcit

13. NOS EXPELLIT.] *Improbè. quis nolentem eo ſpoliet, vel Falaris, vel Nero? Manuarij libri*, ex quâ expellitur: *quod audio, hoc ſenſu: Solus ille poſſeſſione hac eiicitur, qui vti non vult: qui patitur eripi, ſurripi, elabi. Nec malè alij*, non expellit: *negando.*

14. IMPVTARI.] *Quaſi magna beneficia.*

15. IMPENSÆ.] *Mei*, expenſæ. *Senſus. Malè pono tempus, ſed ſcio me malè ponere: ſicut laxi patres familias expendunt, ſed ratio expenſæ etiam ſine ratione iis conſtat. Medelæ propior ſum, quia noui morbum.*

16. NON SVO VITIO.] *Sed temporum aut fortunæ. Indicat callidè, in Aulâ ſibi tempus perire.*

17. SAT EST.] *Numquam ſerò reditur ad bonam mentem.*

18. BONO TEMPORE.] *Aetate bonâ, & validâ.*

19. IN FVNDO.] *Viſum & Heſiodo iam olim:*
——— δειλὴ δ' ἐπὶ πυθμένι φειδώ:
——— in fundo parcere ſerum eſt. *Significat Seneca, vetus Romanum etiam verbum eſſe.*

20. PESSIMVM.] *Epiſt.* CVIII. Quemadmodum ex amphorâ primum, quod eſt ſinceriſſimum, effluit, grauiſſimum quodque turbidumque ſubſidit: ſic in ætate noſtrâ, quod eſt optimum, primum eſt.

EPIST. II. 1. COMPOSITÆ MENTIS.] ὁ γὰρ ἀστεῖος, *ait Philo in Abrahamo*, ἀπράγμονος ζηλωτὴς βίου γεγονὼς, ὑποχωρεῖ, καὶ μόνωσιν ἀγαπᾶ, λανθάνειν τοὺς πολλοὺς ἀξιῶν, οὐ διὰ μισανθρωπίαν· φιλάνθρωπος γὰρ, εἰ καί τις ἄλλος· ἀλλὰ διὰ τὸ προβεβλῆσθαι κακίαν, ἣν ὁ πολὺς ὄχλος ἀσπάζεται, χαίρων μὲν ἐφ' οἷς στένειν ἄξιον, λυπούμενος δὲ ἐφ' οἷς γεγηθέναι καλόν: Quia vir bonus vitæ quietæ amator, ſeceſſum quærit & ſolitudinẽ, latere cupiens, D
non odio hominum: eſt enim, ſiquis alius, eorum amans: ſed quia fugit & proculcat vitia, quibus vulgus delectatur, gaudere ſolitum iis quæ dolenda ſunt, & dolere iis quæ gaudenda.

2. NVSQVAM EST.] *Martialis:* Quiſquis vbique habitat Næuole, nuſquam habitat.

3. CIBVS.] *Tali imagine Epictetus in iſtos, qui* cùm bucceam dimittere nõ poſſint, volumina ementes, iniicere & deuorare conantur. *Arrian. Diſſ.* I. *cap.* XXVI. *Et Polybius pulcherrimè, lib.* III. *iſtos librarios helluones æquiparat* τοῖς λίχνοις τῶν δειπνητῶν: catillonibus & guloſis conuiuis. qui, *inquit*, appoſitos cibos variè & carptim delibantes, neque in præſentiâ voluptatem ſolidam, neque fructum aut alimoniam in poſterum ferunt.

4. DIS-

A scit planta quæ sæpe transfertur. nihil tam vtile est, quod in transitu prosit. [4] Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cùm legere non possis quantum habueris, sat est habere quantum legas. Sed modò, inquis, hunc librum euoluere volo, modò illum. Fastidientis stomachi est, multa degustare: quæ vbi varia sunt & diuersa, inquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege: & si quando ad alios [5] diuertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie aduersus paupertatem, aliquid aduersus mortem auxilij compara, nec minus aduersus ceteras pestes. Et cùm multa percurreris, vnum excerpe, quod illo die [6] concoquas. Hoc ipse quoque facio: ex pluribus quę lego, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum. soleo enim & in aliena castra transire, non tamquam transfuga, sed tamquam explorator. *Honesta*, inquit, *res est, læta paupertas.* Illa verò non est paupertas, si læta est. Cui enim cum paupertate bene conuenit, dives est. Non qui parùm habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arcâ, quantum in horreis iaceat, quantum pascat, aut fœneret, si
B alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit diuitiarum modus, quæris? Primus, habere [7] quod necesse est; proximus, [8] quod sat est.

EPIST. III.

Male & temerè sæpe Amicos dici, qui re non sunt. Siquis talis, omnia illi fidendum, & communicandum esse, tamquam alteris nobis. Timidi & subducti arguuntur, sed & creduli nimis, atque aperti. Medium optimum.

Epistolas ad me perferendas tradidisti, vt scribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia nec soleas ipse quidem hoc facere. Ita eâdem epistolâ illum & dixisti amicum, & negasti. Itaque sic priore illo verbo [1] quasi publico vsus es, & sic illum amicum vocasti, quomodo omnes can-
C didatos, [2] bonos viros dicimus; quomodo obuios, si nomen non succurrit, [3] dominos salutamus. [4] Hoc abierit. Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantumdem credis quantum tibi, vehementer erras, & non satis nosti vim veræ amicitiæ. Tu verò omnia cum amico delibera, sed [5] de ipso priùs. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam iudicandum. Isti verò præposterè officia permiscent, qui contra præcepta [6] Theophrasti, cùm amauerint, iudicant; & non amant, cùm iudicauerint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit: cùm placuerit fieri, toto illum pectore admitte:

[7] tam

4. Distrahit animvm.] *Quidam mei*, Distringit librorum multitudo: *fortassè verè. Id esset, distinet & ligat.*

5. Divertere.] *Aliàs*, transire.

6. Concoqvas.] *Benè, vt hæreat in re cibi.*
D *sed libri ferè*, excoquas: *vnde ego*, excolas, *vellem.*

7. Qvod necesse est.] *Quod natura requirit: & vt viuere possis.*

8. Qvod sat est.] *Quod humanitas requirit, & vt commodè viuere possis. Lucillius in hac re arguitè:*

Nam si, quod satis est homini, id satis esse potisset,
Hoc sat erat: nunc cùm hoc non est, quî credimus porrò
Diuitias vllas animum mi explere potisse?
Cui quod satis est, satis non est, nihil ei satis erit.

EPIST. III. 1. Qvasi pvblico.] *Sensu & more vulgi. de quo & Plutarchus*, IV. *Quæst. Conuiual. initio.* Amicum accipere hîc oportet non strictim & Sophisticè, illum immutabilem & firmum, sed communi modo, Beniuolum.

2. Bonos viros.] *Mos fuit, vt qui in Senatu (vbi sub Principibus suffragia) candidatum produceret*, Bonum *vel* Optimum virum *diceret. Vestigium eius in Plinij Panegyrico:* Faciebas ergo, cùm diceres Optimos. *Nos odorati sumus, atque ibi notauimus: vide.*

3. Dominos.] *Martialis:*

Cùm te non nossem, Dominum regemque vocabam.

4. Hoc abierit.] *Absunt ea duo verba optimo meo, & quibusdam libris. Si retines, valent. hoc missum fecerim, ne acriùs inquiram aut carpam. Alij legunt*, Hac abierit: *hac viâ & modo excusetur.*

5. De ipso] *Sidonius:* Est enim consuetudinis meæ, vt eligam antè, pòst diligam.

6. Theophrasti.] *Plutarchus, De fraterno amore:* Θεόφραστος ἔλεγεν, ὅτι τὰ φιλοῦντα δεῖ κρίνειν, ἀλλὰ κρίναντα φιλεῖν: Theophrastus dixit, non amantem iudicare; sed cùm iudicaueris, amare oportere. *Sic & Sidonius:* Namque vt sodalis tibi deuinctior fierem, iudicaui.

[7] tam audacter cum illo loquere, quàm tecum. Tu quidem ita viue, vt [8] nihil commit- A
tas, nisi quod committere etiam inimico possis: sed quia interueniunt quædam, quæ consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. [9] Fidelem si putaueris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & aliis ius peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo, quare vlla verba coram amico retraham? quid est, quare me coram illo non putem solum? Quidam quæ tantùm amicis committenda sunt, obuiis narrant, & in quaslibet aures, quidquid illos vrit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, &, si possent, ne sibi quidem credituri, interiùs premunt omne secretum. Neutrum faciendum est. vtrumque enim vitium est, & [10] omnibus credere, & nulli: sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. Sic vtrosque reprehendas, & eos qui semper inquieti sunt, & eos qui semper quiescunt. Nam illa tumultu gaudens, non est industria, sed exagitatæ mentis concursatio: & hæc non est quies, quæ motum omnem molestiam iudicat, sed dissolutio & languor. Itaque hoc quod apud [11] Pomponium legi, animo tuo mandabitur. *Quidam adeò in late-* B
bras refugerunt, vt putent in turbido esse quidquid in luce est. Inter se ista miscenda sunt, & quiescenti agendum, & agenti quiescendum est. Cum rerum naturâ delibera. illa dicet tibi, se & diem fecisse & noctem.

EPIST. IIII.

HORTATVR *ad perseuerandum in Philosophiâ: à quâ in serium & grauem, ac verè virum transscribatur. Ceteros, pueros esse: timere non timenda. vt Mortem inprimis. Atqui hanc finem malorum esse, & impetu aut desperatione multos contempsisse: cur non ratione? Vitam ergo non amandam, & cottidie cogitandum, quàm ex variis leuibusque caussis mors veniat. Emblema dein ex Epicuro, de veris Diuitiis.*

PERSEVERA vt cœpisti, & quantum potes propera: quò diutiùs frui emendato C
animo & composito possis. Frueris quidem etiam dum emendas, etiam dum componis: alia tamen illa voluptas est, quæ percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe puræ & splendidæ. Tenes vtique memoriâ, quantum senseris gaudium, cùm [1] prætextâ positâ, sumpsisti virilem togam, & [2] in forum deductus es: maius exspecta, cùm puerilem animum deposueris, & te [3] in viros philosophia transscripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est grauius, [4] puerilitas remanet: & hoc quidem peius est, quòd auctoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantùm, sed infantium. Illi leuia, hi falsa formidant: nos vtraque. [5] Profice modò, & intelliges, quædam

7. TAM AVDACTER.] *Hoc negant isti à ciuili prudentiâ. vt Publius:* Ita crede amico, ne sit inimico locus. *Vt Sophocles:*

——— ἔς τε τὸν φίλον
Τοσαῦθ' ὑπουργῶν ὠφελεῖν βουλήσομαι,
Ὡς αἰὲν οὐ μένοντα· τοῖς πολλοῖσι γὰρ
Βροτῶν ἄπιστός ἐσθ' ἑταιρίας λιμήν:
——— amico ego velim
Sic credere atque commodare, vt neutiquam
Semper futuro. nam profectò plurimis
Sodalitatis portus infidus fuit.

8. NIHIL COMMITTAS.] *Libri omnes insitâ voce*, nihil tibi committas. *Coniicio fuisse*, nihil tibi consciscas.

9. FIDELEM.] *Liuius:* Vult sibi quisque credi, & habita fides ipsam obligat fidem. *Plutarchus, Præceptis connubialibus:* ποιεῖ γὰρ καὶ τὸ πιστεύειν δοκεῖν πιστεύεσθαι, καὶ τὸ φιλεῖν φιλεῖσθαι: Fit enim vt si fidas, fides tibi redhabeatur; & amere, si ames.

10. OMNIBVS CREDERE.] *Hesiodéum est:*

Πίστεις δ' ἄρα ὁμῶς καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας:
Ipsa fides homines, & diffidentia perdit.

nempe, cùm sine modo. Temperandæ sunt.

11. POMPONIVM.] *Poëtam Tragicum hoc nomine scio, sed & alios. At ista non olent poëtam: estq; in* D
meo libro opt. Pompeium philosophum.

EPIST. IIII. PRÆTEXTA.] *Quæ puerorum scilicet, ad annum pubertatis aut circà.*

2. IN FORVM.] *Tirocinij die, quo parentes & amici sollenniter eò deducebant, auspicij caussâ, & velut ad res nunc aptum.*

3. IN VIROS.] *Diogenes Cynicus*, præcone in Olympiis proclamante, Dioxippus viros vicit: Imò iste mancipia, inquit, ego viros. *Laërtius. Ego aliquid Manud.* 11. *Diss.* 1.

4. PVERILITAS.] *Tale De const. sap. cap.* XII.

5. PROFICE MODÒ.] *In sapientiæ studio, & rerum dilectu. At alij*, prospice: *nec id malè. Intende aciem, & longiùs vide.*

6. METVS

A dam ideò minùs timenda, quia multum [6] metus afferunt. Nullum [7] magnum malum, quod extremum est. Mors ad te venit. timenda erat, si tecum esse posset: necesse est, aut non perueniat, aut pertranseat. Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptum animæ. Non vides, quàm ex friuolis caussis contemnatur? Alius ante amicæ fores laqueo pependit; alius se præcipitauit à tecto, ne dominum stomachantem diutiùs audiret; alius, ne reduceretur è fugâ, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutem hoc effecturam, quod effecit nimia formido? Nulli potest secura vita contingere, qui de producendâ nimis cogitat: qui inter magna bona multos consules numerat. Hoc quotidie meditare, vt possis æquo animo vitam relinquere: quàm multi sic complectuntur & tenent, quomodo qui à torrente rapiuntur, spinas & aspera. Plerique inter mortis metum, & vitæ tormenta, miseri fluctuant: & [8] viuere nolunt, & mori nesciunt. Fac itaque tibi iucundam vitam, omnem pro illâ sollicitudinem deponendo. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Nullius autem rei [9] facilior
B amissio est, quàm quæ desiderari amissa non potest. Ergo aduersus omnia quæ accidere possunt etiam potentissimis, adhortare te & indura. De Pompeij capite [10] pupillus & [11] spado tulere sententiam: de Crasso crudelis & insolens Parthus. Caius Cæsar iussit [12] Lepidum [13] Decimo tribuno præbere ceruicem: ipse Chæreæ præstitit. Neminem eò fortuna prouexit, vt non tantum illi minaretur, quantum permiserat. Noli huic tranquillitati confidere. momento mare vertitur: [14] eodē die, vbi [15] luserunt nauigia, sorbentur. Cogita posse latronem & hostem admouere iugulo tuo gladium, vt potestas maior absit, nemo non seruus habet in te vitæ necisque arbitrium. Ita dico, [16] quisquis vitam suam contempsit, tuæ dominus est. recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut apertâ vi, aut dolo: & intelliges, non pauciores seruorum irâ cecidisse, quàm regum. Quid ad te itaque, quàm potens sit quem times, cùm id propter quod times, nemo non possit? At si fortè in manus hostium incideris, victor te duci iubebit, [17] eò nempe quò duceris. Quid te ipse decipis, & hoc nunc primùm, quod olim
C patiebaris, intelligis? Ita dico, ex quo natus es, duceris. Hæc & huiusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam vltimam horam placidi exspectare: cuius metus omnes alias inquietas facit. Sed vt epistolæ finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit. & hoc quoque ex alienis [18] hortulis sumptum est. *Magnæ diuitiæ sunt,* [19] *lege naturæ composita paupertas.* Lex autem illa naturæ, scis quos nobis terminos statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vt famem sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus, nec supercilium graue, & contumeliosam etiam [20] humanitatem pati: non

6. METVS AFFERVNT.] *Muretus*, auferunt: *sed sententiâ, dum planam facere vult, parùm argutâ aut rectâ. Teneo cum libris*, afferunt: *sensu. quædam non timeas, quia nimium timeas: id est mortem. Nam ita hanc times, vt timorem extremum: si autem, nónne metu iam omni vindicat?*

D 7. MAGNVM MALVM.] *Vox*, malum, *scriptis abest, sententiæ tamen deest.*

8. VIVERE NOLVNT.] *Epicteti increpatio:* Θαυμασοὶ ἄνθρωποι, μήτε ζῆν θέλοντες, μήτε ἀποθνήσκειν: Mirifici homines, nec viuere nec mori vultis.

9. FACILIOR AMISSIO.] *Boëtius adspexit:* Perexile bonum est, quod æquo animo feratur amissum.

10. PVPILLVS.] *Rex Ægypti, puer & sub tutelâ.*

11. SPADO.] *Pothinus Eunuchus, regis & rerum potens.*

12. LEPIDVM.] *Illum cognatum suum, & Drusillæ sororis maritum. Coniurationis crimine damnauit, de quo Sueton. Calig. cap.* XXIV. *ego in Comm. ad* XIV. *Annal. Taciti.*

13. DECIMO.] *Scripti*, Dextro. *Parùm de nomine. sed Tribuni igitur ipsi honestiores puniebant, occidebant.*

14. EODEM DIE.] *Quibusdam*, die, *abest: & possis ad* momentum *referre.*

15. LVSERVNT.] *In tranquillitate, securæ & vagæ.*

16. QVISQVIS VITAM.] *Tragicus:* Contempsit omnes ille, qui mortem prius. *Iustinus:* Nihil est difficile persuadere, persuasis mori.

17. EÒ NEMPE.] *Sunt Senecæ, velut respondentis. Ducar, inquis. quid tum, aut quò? huc quò ab ipsâ Naturâ cottidie, id est ad mortem. Vt tyrannus non faciat, nónne ipsa? nonne per te illuc ibas?*

18. HORTVLIS.] *Epicuri.*

19. LEGE NATVRÆ.] *Adde De Vit. beat. cap.* XIII.

20. HVMANITATEM.] *In ipsis conuiuiis, aut sermonibus, aut & donis, superbè se gerunt, contemnunt aut illudunt. Quidam libri,* humilitatem. *malè.*

non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, & expositum: ad superuacua sudatur. Illa sunt quę[21] togam conterunt, quę nos senescere[22] sub tentorio cogunt, quæ in[23] aliena littora impingunt. Ad manum est, quod satis est. A

EPIST. V.

Arcet ab ostentatione Philosophiæ, & ne cultu notabilem aut victu se faciat. Non spernere vulgi omnia, sed modicè adhibere, & citra vitium. Sordes abdicat: ad Naturæ legem nos vocat. Clausula est, ex Hecatone, de Spei & Metus coniunctione. Liberum ab altero esse, qui alteram posuit: obnoxium vtrique, qui vni.

Quòd pertinaciter studes, & omnibus omissis, hoc vnum agis, vt te quotidie meliorem facias, & probo & gaudeo: nec tantùm hortor, vt perseueres, sed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorum more qui non proficere, sed [1] conspici cupiunt, B facias aliqua, quæ in [2] habitu tuo, aut [3] genere vitæ notabilia sint. [4] Asperum cultum, & [5] intonsum caput, & negligentiorem barbam, & indictum [6] argento odium, & [7] cubile humi positum, & quidquid aliud ambitionem [8] peruersâ viâ sequitur, deuita. Satis ipsum nomen philosophiæ, etiam si modestè tractetur, inuidiosum est. Quid si nos hominum consuetudini cœperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: [9] frons nostra populo conueniat. Non [10] splendeat toga: ne [11] sordeat quidem. non habeamus argentum, in quod solidi [12] auri cælatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoque caruisse. Id agamus, vt meliorem vitam sequamur quàm vulgus, non vt contrariam: alioqui quos emendari volumus, fugamus, & à nobis auertimus. Illud quoque efficimus, vt nihil imitari velint nostri, dum timent ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, [13] sensum communem, humanitatem & congregationem: [14] à quâ professione [15] dissimilitudo separabit. Videamus ne ista, per quæ admirationem parare volumus, ridicula & odiosa sint. Nempe propositum nostrum C est, [16] secundùm naturam viuere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, & faciles odisse munditias, & squallorem appetere, & cibis non tantùm vilibus vti, sed tætris & horridis. Quemadmodum [17] delicatas res desiderare, luxuriæ est: ita vsitatas & non magno parabiles fugere, dementiæ est. Frugalitatem exigit philosophia, non pœnam:

21. Togam conterunt.] *In officiis ciuilibus, salutatione, deductione: vbi clientuli isti semper togati. Vidi, qui* contexunt *legerent, caculos.*

22. Sub tentorio.] *In militiâ, vt rem faciamus.*

23. Aliena littora.] *Longinquas & trans mare terras, eodem fine. Ad mercatores spectat.*

EPIST. V. 1. Conspici cupiunt.] *Contra hoc genus multa Epictetus in Dissert. lib. IV. cap. VIII. multa, inquam, istis gemella.*

2. Habitv.] *Veste, aut corporis cultu.*

3. Genere vitæ.] *Ministerio, supellectile, mensâ.*

4. Asperum cvltvm.] *Vestem hirtam aut sordentem.*

5. Intonsvm.] *Philosophorum tunc habitus: idémque in barbâ. quam aut neglegenter, aut nec tondebant.*

6. Argento odivm.] *Quod iidem renuebant, fictilibus contenti.*

7. Cvbile hvmi.] *Siue ipse lectus in terrâ, siue minùs exstructus. Nam diuitum thori alti; aliorum humiles & depressi.*

8. Perversa via.] *Quâ ad gloriam eunt, non eundo.*

9. Frons nostra.] *Obuia & exterior omnis ista facies.*

10. Splendeat.] *Nitida, recèns lota, & pexa: vt in elegantibus.*

11. Sordeat.] *Alba, quod satis sit. Vide De Tranquill. cap. 1.*

12. Avri cælatvra.] *Emblema, siue Latinis* Inserta. D

13. Sensvm commvnem.] *Non in decretis animi, sed in externo rerum vsu.*

14. A qva professione.] *Id est, ab eo quod philosophia promittit: iam dictum. Alij*, professionis. *quod sit, A societate & congregatione separat, dissimilis professio.*

15. Dissimilitvdo.] *Si abimus à sensu communi, congregatione, & talibus.*

16. Secvndvm natvram.] *Commune philosophorum axioma. De Vit. beat. cap. III. & VIII. item Epist. XLI. in fine.*

17. Delicatas res.] *Meus liber:* Quemadmodum petere delicatos cibos, luxuriosi est, ita vsitatos & non magno paratos fugere.

18. Svspi-

A nam: potest autem esse non incompta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores & publicos: [18] suspiciant omnes vitam nostram, sed & [19] agnoscant. Quid ergo? Eadem faciemus, quæ ceteri? nihil inter nos & illos intererit? plurimum. Dissimiles esse nos vulgo, sciat, qui inspexerit propiùs. qui domum intrauerit, nos potiùs miretur, quàm supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic vtitur, quemadmodum argento: nec ille minor est, qui [20] sic argento vtitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse diuitias. Sed vt huius quoque diei lucellum tecum communicem, apud [21] Hecatonem nostrum inueni, cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. [22] *Desines*, inquit, *timere, si sperare desieris*. Dices, quomodo ista tam diuersa pariter sunt? Ita est, mi Lucili: cùm videantur dissidere coniuncta sunt. Quemadmodum eadem catena [23] & custodiam & militem [24] copulat: sic ista quæ tam dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire. vtrumque pendentis animi est, vtrumque futuri exspectatione soliciti. Maxima au-
B tem vtriusque caussa est, quòd non ad præsentia aptamur, sed cogitationes in longinqua præmittimus. Itaque prouidentia, maximum bonum conditionis humanæ, in malum versa est. Feræ pericula quæ vident, fugiunt; cùm effugêre, securæ sunt: nos & venturo torquemur, & præterito. Multa bona nostra nobis nocent. timoris enim tormentum memoria reducit, prouidentia anticipat. Nemo tantùm præsentibus miser est.

EPIST. VI.

PROFICERE *se in Philosophiâ; & argumentum esse, quòd vitia sua agnoscat. Velle se cum eo, vt vero amico, omnia communicare, quæ sint vtilia: idque proprium sapientis. Consuetudinem bonorum valdè efficacem, & supra ipsa præcepta videri: quod exemplo Philosophorum aliquot docet.*

C INTELLIGO, Lucili, non emendari me tantùm, sed [1] transfigurari: nec hoc promitto iam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quídni multa habeam quæ debeant [2] corrigi, quæ [3] extenuari, quæ [4] attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quòd vitia sua, quæ adhuc ignorabat, videt. [5] Quibusdam ægris gratulatio fit, cùm seipsi ægros esse senserunt. Cuperem itaque tecum communicare tam subitam mei mutationem: tunc amicitiæ nostræ certiorem fiduciam habere cœpissem, [6] illius veræ, quam non spes, non timor, [7] non vtilitatis suæ cura diuellit: illius, cum quâ homines moriuntur, & pro quâ moriuntur. Multos tibi dabo, qui [8] non amico,

18. SVSPICIANT.] *Taciti venerentur, vt bonam.*

19. AGNOSCANT.] *Vt non aliam prorsus, nec supra hominem.*

20. SIC ARGENTO.] *Aristippi ea mens. qui in-*
D *crepanti quòd perdicem quinquaginta drachmis emisset: & Tu, inquit*, istam obolo non emeres? *Annuente*, Mihi autem, *ait*, quinquaginta drachmę sunt obolus.

21. HECATONEM NOSTRVM.] *Stoicum, Panætij discipulum, domo Rhodium.*

22. DESINES TIMERE.] *Nam suspensus hic alter ab altero affectus: Aristoteles* II. *Rhet. ad Theod. cap.* V. *In Tragico alibi*: Qui nil potest sperare, desperet nihil.

23. ET CVSTODIAM.] *Ipsum qui custoditur, reum & in noxâ. Epist.* LXX. *&* LXXVIII.

24. COPVLAT.] *Manilius, tales custodes facit qui sub Andromedâ nati, lib.* V.

Vinctorum dominus, sociusq; in parte catenę,
Interdum pœnis innoxia corpora seruat.

Est hæc Militaris custodia, & honestior: de quâ nos ad Tacit. III. *Annal. plenè.*

EPIST. VI. 1. TRANSFIGVRARI.] *In alium habitum hominemq; ire. Epist.* XCIV. Qui facienda & vitanda percepit, nondum sapiens est, nisi in ea, quæ didicit, animus eius transfiguratus est. *Itaque mutatio hæc siue μεταχηματισμὸς, animorum est hominisq; interni.*

2. CORRIGI.] *Praua & curua. alij* colligi *è libris quibusdam eligunt: nempe sparsa, inquiunt, & dissoluta.*

3. EXTENVARI.] *Vbi tumidi affectus.*

4. ATTOLLI.] *Vbi viles & depressi.*

5. QVIBVSDAM ÆGRIS.] *Vt in lethargo: vt in melancholiâ, vbi insani maximè sibi sani.*

6. ILLIVS VERÆ.] *Nostræ & Stoicæ.*

7. NON VTILITATIS.] *Quæ est Epicuri amicitia.*

8. NON AMICO.] *Vulgari, de quo Epist.* III.

9. AMI-

amico, sed [9] amicitiâ caruerunt. Hoc non potest accidere, cùm animos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. Quid ni non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere communia, & quidem magis aduersa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi singulos dies videam. Mitte, inquis, & nobis ista, quæ tam efficacia expertus es. Ego verò cupio ista omnia in te transfundere, & in hoc gaudeo aliquid discere, [10] vt doceam: nec me vlla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi vni sciturus sim. Si cum hac exceptione detur sapientia, vt illam inclusam teneam, nec enunciem, reiiciam. Nullius boni, sine socio, iucunda possessio est. Mittam itaque ipsos tibi libros: & ne multum operæ impendas, dum passim profutura sectaris, imponam [11] notas, vt ad ea ipsa protinus quæ probo & miror, accedas. Plus tamen tibi & viua vox & conuictus, quàm oratio, proderit. in rem præsentem venias oportet. Primùm quia homines ampliùs oculis quàm auribus credunt: deinde quia longum iter est per præcepta, breue & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantum modò audisset. vitæ eius interfuit, secreta perspexit, obseruauit illum, [12] an ex formulâ suâ viueret. Plato & [13] Aristoteles, & omnis [14] in diuersum itura sapientium turba, plus [15] ex moribus, quàm ex verbis Socratis traxit. [16] Metrodorum, & [17] Hermachum, & [18] Polyænum, magnos viros non schola Epicuri, sed contubernium fecit. Nec in hoc te accerso tantùm, vt proficias, sed vt prosis. plurimum enim alter alteri conferemus. Interim quia diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectauerit, dicam. *Quæris*, inquit, *quid profecerim? Amicus esse mihi* [19] *cœpi.* Multum profecit. numquam erit solus. [20] Qui sibi amicus est, scito hunc amicum omnibus esse.

9. AMICITIA.] *Fructu ipso qui ex amico capitur, dum castigat, monet, communicat.*

10. VT DOCEAM.] *Stoicus sensus. Ita Cato apud Ciceronem*, III. *De Fin.* Impellimur naturâ vt prodesse velimus, inprimisque docendo rationibusque prudentiæ tradendis. Itaque non facile est inuenire, qui quod sciat ipse, non tradat alteri.

11. NOTAS.] *Cuiusmodi in margine solent olim & nunc poni, Laudis vel Culpæ.*

12. AN EX FORMVLA.] *Meus & meliores*, vt ex formulâ: *quod esset, ideò obseruauit, vt viuere posset ad eius normam. Nam* suum *sic vsurpari, non nouum. Malim tamen*, vtrùm ex.

13. ARISTOTELES.] *Error aut calor scriptionis est. ille adeò non conuixit Socrati, nec vidit quidem. Nam obiit Socrates primo anno Olympiadis* XCV. *vt plerique, siue vt Diodorus*, XCVII. *Atquin Aristoteles natus est anno primo Olympiadis* XCIX. *id est, septem post eum annis: quod præter Laërtium, Dionysius, Agellius, & Eusebius tradiderunt: quomodo ergo in conuictu ei fuerit? Scio Ammonium in vitâ Aristotelis tradere de* tribus annis, *quos cum Socrate egerit, & quòd* vigesimo deinde ad Platonem venerit: *sed supino errore, & calculus annorum ipse Ammonij refellit.*

14. IN DIVERSVM.] *Nam plures secta, velut aquarum diuortia, ab illo capite facta.*

15. EX MORIBVS.] *De eâ re ita Xenophon, lib.* IV. *de Socr.* Οὕτω δὲ Σωκράτης ἦν ἐν παντὶ πράγματι, καὶ πάντα τρόπον, ὠφέλιμος, ὥστε τῷ συμβιοῦντι τοῦτο, καὶ εἰ μετρίως αἰσθανομένῳ, φανερὸν εἶναι, διότι ἀδὲν ὠφελιμώτερον ἦν τῶν Σωκράτει συνεῖναι, καὶ μετ' ἐκείνου διατρίβειν ὁπωσοῦν καὶ ἐν ὁτῳοῦν πράγματι: Ita autem Socrates erat in omni re & omnimodis, vtilis, vt attendenti & vel modicè intelligenti liquêret nihil vtilius fieri posse, quàm illi adesse, cum eo versari, vbicumque, & in re quacumque. *ac plura addit.*

16. METRODORVM.] *Duo fuerunt hoc nomine Epicuri discipuli. prior* Metrodorus Stratonicensis, *qui tamen ab illo ad Carneadem defecit: alter*, Athenienſis, *qui perseuerauit, & libris etiam pluribus disciplinam propagauit. Hunc intellegit.*

17. HERMACHVM.] *Hic est* Hermachus, Agemarchi filius, Mitylenæus, *qui in schola & diatribâ Epicuro successit. Diogenes.*

18. POLYÆNVM.] *Athenodori filium, Lampsacenum: item inter discipulos. etsi ante Epicurum obiit, vt ex eius Testamento colligas.*

19. COEPI.] *Ea vox abest scriptis plerisque.*

20. QVI SIBI AMICVS EST.] *Et hæc verba item desunt: sed desunt. Ex Stoico dogmate manat, qui se amat, id est bonum sapientemq; facit, hunc & alios sic amare,*

Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.

EPIST.

A

EPIST. VII.

PROFICIENTI *turbam vitandam, & vitia ab eâ trahi: vitanda item spectacula, & maximè cruenta. Neque publicè recitandum, aut differendum, apud dissimiles. Pluris sit, inquit, vnus alterque auditor bonus, aut etiam nullus.*

QVID tibi vitandum præcipuè existimes, quæris? turbam. Nondum enim illi te tuto committeris. Ego certè confiteor imbecillitatem meam. Numquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui, turbatur: aliquid ex his quæ fugaui, redit. Quod ægris euenit, quos longa imbecillitas vsque eò affecit, vt numquam sine offensâ proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis vitium [1] aut commen-
B dat, aut [2] imprimit, aut nescientibus [3] allinit. Vtique quò maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. Nihil verò est tam damnosum bonis moribus, quàm in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatem faciliùs vitia surrepunt. Quid me existimas dicere? auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? imò verò crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. Casu in [4] meridianum spectaculum incidi, lusus exspectans, & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano [5] cruore acquiescant. Contrà est, quidquid antè pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis, mera homicidia sunt: [6] nihil habent quo tegantur: ad ictum totis corporibus expositi, numquam frustra [7] manum mittunt. Hoc plerique [8] ordinariis paribus & [9] postulaticiis præferunt. Quid ni præferant? non galeâ, non scuto repellitur ferrum. Quò munimenta? quò gladij artes? Omnia ista mortis moræ sunt. Mane leonibus & vrsis homines, meridie spectatoribus suis obiiciuntur. Interfectores [10] interfecturis iubentur obiici, & victorem in aliam detinent cædem. exitus pugnantium mors est: [11] ferro &
C igne res geritur. Hæc fiunt, dum [12] vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: [13] quid ergo meruit? vt [14] suspendatur. Occidit hominem. qui occidit, ille meruit vt hoc pateretur: tu quid meruisti miser, vt hoc spectes? Occide, [15] vre, verbera. [16] Quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parùm audacter occidit? quare parùm libenter moritur? [17] Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt. Inter-

EPIST. VII. 1. AVT COMMENDAT.] *Exemplo.*

2. IMPRIMIT.] *Sermone.*

3. ALLINIT.] *Conuersatione.*

4. MERIDIANVM.] *In arenâ duplex spectaculum, Matutinum & Meridianum. Ibi cum bestiis; nunc, qui reliqui, inter se depugnabant. Me vide 11. Saturnal.*

D 5. CRVORE.] *Qui manè affatim effusus.*

6. NIHIL HABENT.] *Epist.* XCV. Homo sacra res, homo, iam per lusum & iocum occiditur: & quem eruditi ad accipienda inferendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur satisque spectaculi in homine mors est.

7. MANVM MITTVNT.] *Ad ictum. De manibus gladiatoriis, nos quoque in Saturn.*

8. ORDINARIIS.] *Qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur. qui proprie & primò gladiatores sunt. At isti, velut vicarij quidam & subitò suffecti, minus artis aut pompæ habebant.*

9. POSTVLATICIIS.] *Plus etiam quàm Ordinariis. nam isti sepositi quidam, & velut Principales erant: quos populo poscenti, per gratiam indulgebant.*

10. INTERFECTVRIS.] *Scripti,* interfectis: *sed sententia ita poscit. A libris Muretus abiuit qui,* inter se, *fecit.*

11. FERRO ET IGNE.] *Ferro, quo occidunt: igne, quo in eadem agunt. statim:* Occide, vre.

12. VACAT ARENA.] *A legitimo & ordinario spectaculo, matutino. Statim:* Intermissum est spectaculum.

13. QVID ERGO MERVIT?] *Malim,* Quid ergo? meruit, vt.

14. SVSPENDATVR.] *In cruce. nam hoc latronibus destinatum supplicium. Tamen pro mente hic magis fortasse,* meruit, vt sicperdatur?

15. VRE, VERBERA.] *Vre facibus, aut candenti ferro; verbera, flagris. Adi epist.* XXXVII. *& nos in Saturn.*

16. QVARE TAM TIMIDE.] *Voces & affectus populi. qui sic in Cicerone:* In gladiatoriis pugnis timidos, & supplices, & vt viuere liceat obsecrantes, odisse solemus. *In nostro De Irâ* I. Quid gladiatoribus quare populus irascitur, & tam iniquè, vt iniuriam putet, quòd non libenter pereunt? Contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur.

17. PLAGIS.] *Verberibus, vt suprà.*

18. MALA

Intermissum est spectaculum? interim iugulantur homines, ne nihil agatur. Age ne hoc A
quidem intelligitis,[18] mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite diis immortalibus gratias, quòd[19] eum docetis esse crudelem, qui non potest discere. Subducendus populo est tener animus, & parùm tenax recti: facilè transitur ad plures. Socrati, Catoni, & Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset: adeò nemo nostrûm, qui[20] cùm maximè concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum aut luxuriæ, aut auaritiæ, multum mali facit: conuictor delicatus paullatim eneruat & emollit: vicinus diues cupiditatem irritat: malignus comes quamuis candido & simplici,[21] rubiginem suam affricuit: quid tu accidere[22] his credis, in quos publicè factus est impetus? Necesse est aut imiteris,[23] aut oderis. Vtrumque autem deuitandum est: ne vel similis malis fias, quia multi sunt: néve inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantum potes. cum his versare, qui te meliorem facturi sunt: illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuò ista fiunt, & homines dum docent, discunt. Non est ergo quòd te gloria B
publicandi ingenij producat in medium, vt[24] recitare istis velis, aut disputare: quod facere te vellem, si haberes isti populo[25] idoneam mentem. Nemo est, qui intelligere te possit. Aliquis fortasse vnus aut alter incidet: & hic ipse formandus tibi erit, instituendusque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? non est quod timeas, ne operam perdideris, si tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim, communicabo tecum quæ occurrerunt mihi egregiè dicta circa eumdem ferè sensum tria: ex quibus vnum hæc epistola in debitum soluet, duo[26] in antecessum accipe. Democritus ait: *Vnus mihi pro populo est, & populus pro vno.* Bene & ille quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cùm quæreretur ab illo, quò tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturæ? *Satis sunt*, inquit, *mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus.* Egregiè hoc tertium. Epicurus cùm vni ex consortibus studiorum suorum scriberet: *Hæc*, inquit, *ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus.* Ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, vt contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es quem multi intelligunt? introrsus bona tua spectent. C

18. MALA EXEMPLA.] *Qui tam libenter occiditis, non timetis à potentiore occidi?*

19. EVM DOCETIS.] *Manifestò hoc ad Neronem. & in eius clementiæ laudem, blandè nec tamen falsò (sub initia quidem imperij) hic insertum.*

20. CVM MAXIME CONCINNAMVS.] *In viâ & profectu sumus ad bonam mentem, nondum habemus: fingimus & formamus. His talibus quàm vitanda turba, docet & Epicteti Dissertatio, lib.* II. *cap.* XVI.

21. RVBIGINEM SVAM.] *Quam* Æruginem *Horatius dixit. Epictetus:* Αμήχανον τὸν συναστιβόμενον τῷ ἠσβολημένῳ, μὴ καὶ αὐτὸν ἀπολαῦσαι τῆς ἀσβολῆς: Fieri non potest, quin qui versetur & adhæreat fuligine tincto, & ipse fuliginem ab eo participet.

22. HIS CREDIS.] *Nihil autem, etsi libri plerique*, his moribus credis: *non malâ item sententiâ. Quantum periculi ab iis moribus vitiisq́, est, in quæ publicè consensum? Sed melior aptiorq́, è vulgatâ. si vnus altérve conuictor corrumpit, aut deiicit: quomodo ij stabunt, qui à toto populo petuntur? quod iis euenit, qui turbæ se committunt.*

23. AVT ODERIS.] *Quidam liber*, odiaris. *quod verbi non sperno: sed hic locum non habere sequentia docent.*

24. RECITARE.] *Tua scripta in publico, vt olim solet.*

25. IDONEAM MENTEM.] *Aliqui*, mercem.

26. IN ANTECESSVM.] *Vox à foro & argentariis. significat inante solui, & priusquam dies cessit. Glossæ:* Antecessum: πρόχρειαν. *vult esse, dare vel accipere* εἰς πρόχρειαν: *quod Latinis*, Præ- D
rogare, *vel* Præcipere. *Quinctilianus Declamat.* Quod apud mercatores solet, in antecessum dedi. *Florus* III. Marius & Carbo, desperatâ victoriâ, & ne inulti perirent, in antecessum sanguine Senatus sibi parentabant. *Eas enim duas voces, è fido codice, nos Floro redonamus. Vtitur & noster, epist.* CXVIII. *initio, De Benefic.* IIII. *cap.* XXXII.

EPIST.

A

EPIST. VIII.

PENDET à priore epistolâ, & est velut obiectio. Quid? vitare me vis turbam, & populum? atqui Stoici tui docent rebus accedere, in rebus mori. Respondet, non otium se suadere, sed secessum. à suo exemplo: qui relictis aliis, Sapientiæ vacat, & præcepta eius scriptis propagat. Hoc operum maximum, & pulcherrimum esse. Denique inserta ab Epicuro, Libertatem veram à Philosophiâ dari.

TV me, inquis, vitare turbam iubes, secedere, & conscientiâ esse contentum: vbi illa præcepta vestra, quæ imperant [1] in actu mori? Quid? ego tibi videor [2] interim sedere? in hoc me recondidi, & fores clausi, vt prodesse pluribus possim. Nullus mihi per otium dies exit: partem noctium studiis vindico: non vaco somno, sed succumbo, & oculos vigiliâ fatigatos, cadentesque, in opere detineo. Secessi non tantùm ab
B hominibus, sed etiam à rebus, & primùm à meis. Posterorum negotium ago: illis aliqua quæ possint prodesse, conscribo: salutares admonitiones, velut medicamentorum vtilium compositiones, litteris mando, esse illas efficaces in meis vlceribus expertus: quę etiam si persanata non sunt, serpere desierunt. Rectum iter, quod serò cognoui, & lassus errando, aliis monstro. Clamo, Vitate quæcumque vulgo placent, quæ casus attribuit: ad omne fortuitum bonum, [3] suspicioſi pauidique subsistite. Et fera, & piscis, spe aliquâ oblectante decipitur. Munera ista fortunæ putatis? [4] insidiæ sunt. Quisquis nostrûm tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest, ista [5] viscata beneficia deuitet: in quibus hoc quoque miserrimi fallimur, habere nos putamus, [6] habemur. In præcipitia cursus iste deducit: huius eminentis vitæ exitus, cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, cùm cœpit transuersos agere felicitas. [7] Aut saltem rectis, aut temet frueris *. Qui hoc faciunt, non euertit fortuna, [8] sed cernulat & allidit. Hanc ergo sanam & salubrem formam vitæ tenere memento, vt corpori tantum indulgeas, quan-
C tum bonæ valetudini satis est. Duriùs tractandum est, ne animo malè pareat: cibus famem sedet, potio sitim exstinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit aduersus infesta corpori. Hanc vtrùm cespes erexerit, an [9] varius lapis gentis alienæ, nihil interest:

EPIST. VIII. 1. IN ACTV MORI.] *Noster, in Fragmento quod Vitæ beatæ adhæsit:* Quid agis Seneca? deseris partes. certè Stoici vestri dicunt, Vsque ad vltimum vitæ finem in actu erimus.

2. INTERIM SEDERE.] *Desidere, & otiosus esse. Suum exemplum obiicienti reponit. Vis videre etiam in secessu actionem, & in otio negotium esse? en me & studia mea. Libri tamen plerique:* Quod ego tibi videor interim suadere, in hoc.

3. SVSPICIOSI.] *Nequid, specie boni, mali lateat.*

D 4. INSIDIÆ SVNT.] *Martialis lib.* IV. *in captatorem:* Qui potes insidias, dona vocare, tuas.

5. VISCATA BENEFICIA.] *Quæ qui tangit, obhæret. Plinius lib.* IX. *epist.* XXX. Qui iis potissimùm donant, qui donare maximè possunt. quos ego viscatis hamatisque muneribus non sua promere puto, sed aliena corripere.

6. HABEMVR.] *Noster epist.* CXIX. Sic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cùm illa nos habeat. *De Vit. beat. cap.* XXII. Ad postremũ, diuitiæ meæ sunt, tu diuitiarum es. *Valerius:* Proculdubio hic non possedit diuitias, sed à diuitiis possessus est. *Bionis vetus dictum, in auarum:* Οὐχ οὗτος, ἔφη, τὴν οὐσίαν κέκτηται, ἀλλ' ἡ οὐσία τοῦτον: Non iste bona possidet, sed bona ipsum. *Bona igitur sententia: sed libri tamen nostri,* fallimur: habere nos putamus, hæremus. *& ad viscum atque aues referri possit, quæ dum prædam tenere se putant, tenentur.*

7. AVT RECTIS.] *Muretus vulgauit,* Aut rectus sta, aut semel fuge. qui hoc faciunt, non euertit. *Sed nos scripturam veterem, nostriq; optimi libri præferre maluimus, in loco hercules corrupto, quid si defecto? Quidam scripti, pro* fruêris, *habent* fruere; *alij,* fuere. *Ego non attollo hunc locum, imò depono.*

8. SED CERNVLAT.] *Ergo minus hoc est quàm* Euertere, *quod præcipit: an maius? Sanè qui cernuum se abiicit, præcipitat &, quod hic addit,* allidit. Cernulat *autem in Glossario explicatur* κυβιστᾷ: *in caput se iacit pronum: &* Cernuus, κατανεύσης, *quia ita solent per lusum id genus. Solinus, de Tigride:* Notantur frequentissimè, in litore, irritâ rabie, cernuari: *cùm assequi raptores fœtus sui non possunt. Apuleius* I. Corpus exanimatum in flumen pænè cernuat. *Varro apud Nonium:* Pelles bubulas oleo perfusas percurrebant, ibique cernuabant. *Prudentius:*

Cernuat ora senex barbatus, & oscula figit.

Seruius in hoc Virgilij lib. X. incumbit cernuus armo: In eam partem, quâ cernimus, prolapsum *interpretatur.*

9. VARIVS LAPIS.] *Marmor varij coloris.*

tereſt: ſcito hominem tam benè culmo, quàm [10] auro tegi. Contemne omnia, quæ ſu- A
peruacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te, præter animum, nihil
eſſe mirabile: cui magno nihil magnum eſt. Si hoc mecum, ſi hoc cum poſteris loquor,
non videor tibi plus prodeſſe, quàm cùm ad vadimonium aduocatus deſcenderem, aut
tabulis teſtamenti annulum imprimerem, aut in ſenatu [11] candidato vocem & manum
commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana diuina-
que ſimul tractant. Sed iam finis faciendus eſt, & aliquid, vt inſtitui, pro hac epiſtolâ
dependendum. id de meo non fiet. adhuc Epicurum [12] replicamus, cuius hanc vocem
hodierno die legi. *Philoſophiæ ſeruias oportet, vt tibi contingat* [13] *vera libertas.* Non dif-
fertur [14] in diem, qui ſe illi ſubiecit & tradidit. [15] ſtatim circumagitur. hoc enim ipſum
philoſophiæ ſeruire, libertas eſt. Poteſt fieri, vt me interroges, quare ab Epicuro tam
multa benè dicta referam potiùs quàm noſtrorum. quid eſt tamen, quare tu iſtas Epi-
curi voces putes eſſe, non publicas? Quàm multa poëtæ dicunt, quæ à philoſophis aut
dicta ſunt aut dicenda? Non attingam tragicos, aut togatas noſtras: habent enim hæ B
quoque aliquid ſeueritatis, & ſunt inter comœdias & tragœdias mediæ: quantum di-
ſertiſſimorum verſuum inter mimos iacet? quàm multa Publij, non [16] excalceatis, ſed
[17] cothurnatis dicenda ſunt? Vnum eius verſum, qui ad philoſophiam pertinet, & ad
hanc partem quæ modò fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in noſtris habēda.

Alienum eſt omne, quidquid optando venit.

Hunc verſum à te dici non paullò meliùs, & adſtrictiùs, memini:

Non eſt tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum meliùs dictum à te non præteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri poteſt.

Hoc non imputo in ſolutum. de tuo tibi.

10. AVRO.] *In laquearibus.*

11. CANDIDATO.] *Hoc eſt, quod in eodem argumento noſter, De Tranquill. cap.* III. *dixit,* Extrahere candidatos. *Verba:* Nec enim is ſolus reip. prodeſt, qui candidatos extrahit, & tuetur reos. *adde cetera. Quia enim quaſi latentes,* voce & manu, *vt hîc ſcribitur, producit & oſtendit:* Extrahere *ibi ſcripſit. Plinius Panegyrico:* Quippe cùm orationi oculos, vocem, manum commodares: *in eâdem re candidatorum. Nam vt idem Plinius fatetur (lib.* III. *epiſt.* XX.*) cùm iam comitia per Principem in Senatu haberentur,* exceſſerant manifeſtis illis apertiſque ſuffragiis licentiam concionum. Non tempus loquendi, non tacendi modeſtia, non deniq; ſedendi dignitas cuſtodiebatur. Procurrebant omnes cum ſuis candidatis: *& plura, quæ addit.*

12. REPLICAMVS.] *Vt ſolet in vertendo & voluendo libros. Ita meus & meliores: alij* complicamus; *vulgò,* compilamus.

13. VERA LIBERTAS.] *Quæ ea ſit, vide epiſt.* LXXV. *in extremâ.*

14. IN DIEM.] *Vt vulgò ſolet in ſeruis: qui non ſunt liberi, niſi poſt annorum ſeruitutem.* C

15. STATIM CIRCVMAGITVR.] *Ad Romanum ritum. quo manumiſſi, manu capiti impoſitâ, in orbem vertebantur. Perſius:*

Verterit hunc dominus, momento temporis exit
Marcus Dama.

Horatius:

—— quibus vna Quiritem
Vertigo facit.

Ritus, qui ſignificabat liberos iam eſſe, huc illuc ire poſſe, quò vellent.

16. EXCALCEATIS.] *Quod in mimis & comicis, qui ſocco non cothurno vtebantur.*

17. COTHVRNATIS.] *Tragicis, quorum altiores hi calcei, vt magis ſublimes & auguſtæ eſſent regum aut principum illæ perſonæ. Noſter epiſt.* LXXVI. Vt cothurnati, ſimul exierunt, excalceantur & redeunt ad ſtaturam ſuam. D

A

EPIST. IX.

ITEM *pars aut explicatio priorum. Sapientem non quærere homines, ſeipſo contentum. Quid ergo? non etiam amicum? Imò, ſed poteſt & ſine eo eſſe: poteſt amittere, & amiſſum reparare. In eoipſo fructus & voluptas eſt, dum parat. An ergo ſuâ cauſſâ, vt Epicuréi cenſent? Non, ſed potiùs alterius cui proſit, pro quo periclitetur, pro quo moriatur. Merces virtutis, ipſa eſt. Fuſiùs deinde & ſubtiliùs, Quatenus ſe contentus, quatenus non ſit: & in verbis diſtinctiuncula Stoicæ.*

AN meritò reprehendat in quadam epiſtolâ Epicurus eos, qui dicunt ſapientem ſeipſo eſſe contentum, & propter hoc amico non indigere, deſideras ſcire. Hoc obiicitur [1] Stilponi ab Epicuro, & his quibus ſummum bonum viſum eſt [2] animus impatiens. In ambiguitatem incidendum eſt, ſi exprimere ἀπάθειαν vno verbo ſcitè voluB rimus, & Impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei, quod ſignificare volumus, intelligi. Nos enim eum volumus dicere, qui reſpuat omnis mali ſenſum: accipietur is, qui nullum poſſit ferre malum. Vide ergo, num ſatius ſit, aut [3] inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam poſitum. Hoc inter nos [4] & illos intereſt. Noſter ſapiens [5] vincit quidem incommodum omne, ſed ſentit: illorum, ne ſentit quidem. Illud nobis cum illis commune eſt, ſapientem [6] ſeipſo eſſe contentum: ſed tamen & amicum habere vult, & vicinum, & contubernalem, quamuis ſibi ipſe ſufficiat. Vide quàm ſit ſe contentus. aliquando ſui parte contentus eſt, ſi illi manum aut morbus, aut hoſtis inciderit. Si quis oculum caſus excuſſerit, reliquiæ illi ſuæ ſatisfacient: & erit imminuto corpore & amputato tam lætus, quàm integro fuit. Quæ ſibi deſunt, non deſiderat: ſed non deeſſe mauult. Ita ſapiens ſe contentus eſt, non vt velit eſſe ſine amico, ſed vt poſſit: & hoc quod dico poſſit, tale eſt. amiſſum æquo animo fert: ſine amico quidem numquam erit. in ſuâ poteſtate habet, quàm citò reparet. Quomodo C ſi perdiderit Phidias ſtatuam, protinus alteram faciet: ſic & hic faciendarum amicitiarum artifex, ſubſtituet alium in locum amiſſi. Quæris quomodo amicum citò facturus ſit? dicam, ſi illud mihi tecum conuenerit, vt ſtatim tibi ſoluam quod debeo, & quantum ad hanc epiſtolam, [7] paria faciamus. Hecaton ait: *Ego tibi monſtrabo* [8] *amatorium, ſine medicamento, ſine herbâ, ſine vllius veneficæ carmine.* [9] *Si vis amari, ama.* Habet autem non tantùm amicitiæ vſus, veteris & certæ, magnam voluptatem, ſed etiam initium & comparatio nouæ. Quod intereſt inter metentem agricolam, & ſerentem: hoc inter eum qui parauit amicum, & qui parat. [10] Attalus philoſophus dicere ſolebat, *Iucundius eſſe amicum facere, quàm habere:* quomodo artifici iucundius eſt pingere, quàm pinxiſſe. Illa in opere ſuo occupata ſolicitudo, ingens oblectamentum habet in ipſâ occupatione. Non æquè delectatur, qui ab opere perfecto remouit manum. iam fructu artis ſuæ fruitur: ipſâ fruebatur arte, cùm pingeret. Fructuoſior eſt adoleſcentia liberorum, ſed infantia dulcior. Nunc ad propoſitum reuertamur. Sapiens etiam ſi contentus eſt ſe, taD men habere amicum vult: ſi ob nihil aliud, vt exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat:

EPIST. IX. 1. STILPONI.] *Cuius Zeno auditor fuit, & quædam ab eo hauſit.*

2. ANIMVS IMPATIENS.] *Quorum ſententia nimis rigida erat, Sapientem mediis in rebus neutram in partem moueri, aut inclinare. Id ἀδιαφορίαν vocabant, & in hac Summum bonum eſſe. Vide me diffusè ediſſerentem* III. *Manuduct. Diſſ.* VII.

3. INVVLNERABILEM ANIMVM.] *Parùm ſcitè exprimit, meo quidem ſenſu. Cur non* imperturbabilem animum *potiùs? cur non vno verbo (licet enim fingere)* imperturbationem?

4. ET ILLOS.] *Megaricos, inter quos Stilpo.*

5. VINCIT QVIDEM.] *Senſum non adimunt Stoici, victoriam donant: vt noſter De Prouid. ca.* II. Nec hoc dico, non ſentit illa, ſed vincit. *Vide me loco dicto.*

6. SEIPSO CONTENTVM.] *Magnificum dogma, & inter inopinata. De quo ego Manud.* III. *Diſſert.* X.

7. PARIA FACIAMVS.] *Nihil reliqui ſit, neuter in alterius ære.*

8. AMATORIVM.] *Gloſſæ veteres explicant, φίλτρον. Idem Latini,* Venenum.

9. SI VIS AMARI.] *Martialis hoc ipſum:*
— Marce vt ameris, ama.

10. ATTALVS.] *E Stoâ, ſub Tiberio, philoſophus. de quo epiſt.* CVIII. *& alibi.*

iaceat: non ob hoc quod [11] Epicurus dicebat in hac ipsâ epistolâ, vt habeat qui sibi ęgro A
assideat, succurrat in vincula coniecto vel inopi: sed vt habeat aliquem, cui ipse ægro
assideat, quem ipsum circumuentum hostili custodiâ liberet. Qui se spectat, & propter
hoc ad amicitiam venit, malè cogitat: quemadmodum cœpit, sic desinet. Parauit ami-
cum aduersus vincula laturum opem: cùm primùm crepuerit catena, discedet. Hæ sunt
amicitiæ, [12] quas *Temporarias* populus appellat. Qui caussâ vtilitatis assumptus est,
tamdiu placebit, quamdiu vtilis fuerit. Hac re [13] florentes amicorum turba circumse-
det: circa euersos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, [14] vbi probantur. Hac re
ista tot nefaria exempla sunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium.
Necesse est initia inter se & exitus congruant. Qui amicus esse cœpit, quia expedit; pla-
cebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si vllum in illâ placet pretium prȩter ipsam.
In quid amicum paro? vt habeam pro quo mori possim, vt habeam quem in exsilium
sequar, cuius me morti opponam & [15] impendam. Ista quam tu describis, [16] negotiatio
est, non amicitia: quæ ad commodũ accedit, quæ quid consecutura sit, spectat. Non du- B
biè habet aliquid simile amicitiæ, affectus amantium: possis dicere, illam esse insanam
amicitiam: numquid ergo quisquam amat lucri caussâ? numquid ambitionis aut glo-
riæ? Ipse per se amor, omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem for-
mæ, non sine spe mutuæ caritatis, accendit. Quid ergo? ex honestiori caussâ coit turpis
affectus? Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expe-
tenda. nam si propter seipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui seipso conten-
tus est. Quomodo ergo ad illam accedit? quomodo ad rem pulcherrimam: non lu-
cro captus, nec varietate fortunæ perterritus. Detrahit amicitiæ maiestatem suam, qui
illam [17] parat ad bonos casus. Se contentus est sapiens. Hoc, mi Lucili, perperam pleri-
que interpretantur: sapientem vndique submouent, & [18] intra cutem suam cogunt. Di-
stinguendum est autem, quid & quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens,
ad beatè viuendum, non ad viuendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est; ad il-
lud tantùm animo sano, & erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi [19] Chrysippi quo- C
que distinctionem indicare. Ait sapientem nullâ re indigere, & tamen multis illi rebus
opus esse: contrà, stulto nullâ re opus est, nullâ enim re scit vti, sed omnibus eget. Sa-
pienti

11. EPICVRVS DICEBAT.] *Eius dogma, Amicitiam ob vsum fructumq; esse. Verba in Laertio:* Εἶναι χρήζεσθαι τὴν φιλίαν, διὰ τὰς χρείας: Esse & contrahi amicitiam, ob vsus. *Plutarchus, De amore in liberos.* Θαυμάζεται δὲ τοῖς θεάτροις ὁ εἰπών,

Μισθοῦ δὲ ἄνθρωπε, τίς ἄνθρωπον φιλεῖ;

κατ' Ἐπίκουρον, ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν, μήτηρ τὸ τέκνον, οἱ παῖδες τοὺς τεκόντας:

In theatris admirationi est, qui dicit,

Mercede nam quis hominis, hominem diligit?

Iuxta Epicurum, pater filium, mater prolem, ipsi liberi parentes. *Stoici contrà. & hanc quoque virtutem, vt omnes, suâ caussâ & pretio colendam. Cicero* III. *de Finib.* Minimè verò probatur huic disciplinæ *(Stoicæ)* de quâ loquior, aut Amicitiam, aut Iustitiam, propter vtilitates adsciscì, aut probari. *Plura nos in Ethicis: & videsis Manuduct.* III. *Dissert.* XVI.

12. QVAS TEMPORARIAS.] *Temporibus aptas, & cum iis manentes, abeuntes. Ita in Carrio.* Temporaria ingenia: *quæ consilia & sese pro temporibus mutant.*

13. FLORENTES AMICORVM TVRBA.] *Communis locus. sed isti nomine amici, non re audiunt. Euripides:*

Ὄνομα δὸ, ἔργον δ' οὐκ ἔχουσιν οἱ φίλοι,
Οἱ μὴ 'πὶ ταῖσι συμφοραῖς ὄντες φίλοι:

Nomen quidẽ, sed rem ipsam amici non habẽt,
Qui sorte tristi, non se amicos exhibent.

14. VBI PROBANTVR.] *Libri prisci,* vnde probantur. *rectè vtrumuis. Ennius:*

Amicus certus in re incertâ cernitur.

Lucretius:

Quò magis in dubiis homines spectare periclis
Conuenit, aduersisque in rebus noscere qui sint.

Exactio igitur & probatio Amici, in re tristi.

15. IMPENDAM.] *Ipse moriar. Ab hac caussâ argutè Panegyristes, Theodosio:* Humilis hæc virtus *(Amicitia)* dubiumque virtus iudicabatur, nec Pa- D
latiis digna, sed periculis habebatur.

16. NEGOTIATIO EST.] *Cicero* II. *De Nat. Deorum:* Amicitiam si ad fructum nostrum referemus, non erit ista Amicitia, sed mercatura quędam vtilitatum suarum.

17. PARAT AD BONOS CASVS.] *Sic libri: & sententia bona, clara. Muretus vocem reiectum iuit, edidit q.:* ad casus. *necmalè, si tamen hoc Senecæ.*

18. INTRA CVTEM.] *Intra se. Prouerbiale est: vt in Horatio,*

—— quoniam in propriâ non pelle quiessem.

Martialis: —memento
Intra pelliculam cerdo manere tuam.

19. CRYSIPPI DISTINCTIONEM.] *De quâ ego Manuduct.* III. *Diss.* XI.

20. RESO-

A pienti & manibus, & oculis, & multis ad quotidianum vsum necessariis opus est, sed eget nullâ re: egere enim, necessitatis est: nihil autem necesse sapienti est. Ergo quamuis seipso contentus sit, amicis illi opus est. hos cupit habere quàm plurimos, non vt beatè viuat: viuet enim etiam sine amicis beatè. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quærit, domi colitur: ex se totũ est. incipit fortunæ esse subiectum, si quam partem sui foris quærit. Qualis tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, vel in aliquâ gente alienâ destitutus, vel in nauigatione longâ retentus, aut in desertum littus eiectus? qualis est Iouis, cùm [20] resoluto mundo, & diis in vnum confusis, paullisper cessante naturâ, [21] acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus. Tale quiddam sapiens facit. in se reconditur, secum est: quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: & ducit vxorem, se contentus est: & liberos tollit, se contentus est: & tamen non viuet, si fuerit sine homine victurus. Ad amicitiam fert illum nulla vtilitas sua, sed naturalis irritatio. nam vt aliarum nobis rerum innata
B dulcedo est, sic amicitiæ. Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus cùm sit amicorum amantissimus, cùm illos sibi comparet, sæpe præferat: omne intra se bonum terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola insequitur. Hic enim captâ patriâ, amissis liberis, amissâ vxore, cùm ex incendio publico solus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio vrbiũ Poliorcetes fuit, *Numquid perdidisset? Omnia*, inquit, *bona mea mecum sunt.* Ecce vir fortis ac strenuus. ipsam hostis sui victoriam vicit. Nihil, inquit, perdidi. dubitare illum coegit, an vicisset. Omnia mea mecum sunt. Iustitia, virtus, temperantia, prudentia, hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quædam, quæ per medios ignes sine noxâ corporum transeunt: quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum & ruinas & ignes, illæsus & indemnis euasit? Vides quanto facilius sit totam gentem, quàm vnum virum vincere? Hæc vox illi est
C communis cum Stoico. æquè & hic intacta bona per concrematas vrbes fert. Se enim ipso contentus est, hoc felicitatem suam fine designat. Ne existimes nos solos generosa verba iactare: & ipse Stilponis obiurgator Epicurus, similem illi vocem emisit, quam tu boni consule, etiam si hunc diem iam expunxi. *Si cui*, inquit, *sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est.* Vel si hoc modo tibi melius enunciari videtur: id enim agendum, vt non verbis seruiamus, sed sensibus: *Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licet imperet mundo.* Vt scias autem hos sensus communes esse, naturâ scilicet dictante, apud poëtam comicum inuenies.

[22] *Non est beatus, esse se qui non putat.*

Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videtur malus? Quid ergo? inquis, si beatum se dixerit ille turpiter diues, & ille multorum dominus, sed plurium seruus: beatus suâ sententiâ fiet? Non quid dicat, sed quid sentiat, refert: nec quid vno die sentiat, sed quid assiduè. Non est autem quòd verearis, ne ad indignum res tanta perueniat. Nisi
D sapienti sua non placent. omnis stultitia laborat fastidio sui.

20. RESOLVTO MVNDO.] *Per conflagrationem siue ἐκπύρωσιν Stoicam.*

21. ACQVIESCIT SIBI.] *Chrysippus aiebat*, Solum Iouem manere, omnium Deorum, post conflagrationem: ipsum autem recedere in Prouidentiam, atque vnà manere ambos in solâ Ætheris siue Ignis essentiâ. *Volebat nempe Iouem, cum Prouidentiâ, disponere futura, & Mundum componere: nec ineptè. Vide me* 11. *Physiol. Diss.* XXII.

22. NON EST BEATVS.] *Aliquid ego* 11. *Manuduct. Differt.* XVII.

Hactenus produxi, & vno tenore per viam iui: vereor vt deinceps sic possim, æquabili industriâ & disquisitione. Quid vereor? imò non possum: ita assidui languores, & iamnuper acre illud morbi abiecerunt & abiiciunt, vt ægrè ad hæc talia adsurgam. Confessio exprimitur: EIA VALETVDO CEDO, EN MANVM TOLLO.

EPIST. X.

SOLITVDINEM *bonam, sed bonis aut progreßis, esse: aliis aliam. Nam mali aut stulti maximè in eâ peccant, remoto arbitro, & sibi relicti. Obiter præceptiuncula de Votis: & nihil concipere, nisi quod palàm poßis nuncupare.*

SIC est, non muto sententiam. fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam vnum. Non habeo cum quo te communicatum velim, & vide quò iudicium meum abeat: audeo te tibi credere. Crates, vt aiunt, huius ipsius [1] Stilponis auditor, cuius mentionem priori epistolâ feci, cùm vidisset adolescentulum secretò ambulantem, interrogauit, *Quid illic solus faceret? Mecum*, inquit, *loquor*. cui Crates: *Caue*, inquit, *rogo & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris*. Lugentem timentemque custodire solemus, ne solitudine malè vtatur: nemo est [2] ex imprudentibus, qui relinqui sibi debeat. Tunc B mala consilia agitant: tunc aut aliis, aut ipsis futura pericula struunt. Tunc cupiditates improbas ordinant: tunc quidquid aut metu, aut pudore celabat, animus expromit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod vnum solitudo habet commodum, nihil vlli committere, non timere indicem, perit stulto: ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, imò quid spondeam mihi. spes enim incerti boni nomen est. non inuenio cum quo te malim esse, quàm tecum. Repeto memoriâ, quàm magno animo quędam verba proieceris, quàm roboris plena. gratulatus sum protinus mihi, & dixi: [3] non à summis labris ista venerunt: habent hæ voces fundamentum. iste homo non est vnus è populo, ad salutem spectat. Sic loquere, sic viue: vide ne te vlla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet diis [4] gratiam facias: alia de integro susci pe: [5] roga bonam mentem, bonam valetudinẽ animi, deinde corporis. Quid ni tu ista vota sępe facias? audacter Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed vt more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est, quod apud [6] Athenodo- C rum inueni: *Tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cùm eò peruenieris, vt nihil Deum roges, nisi quod* [7] *rogare poßis palàm*. Nunc enim quanta dementia est hominum? [8] tur-

EPIST. X. *Et tamen iterùm post interuallum admoneo: sed, vt prædixi, non sic assiduam & intentam. Homini homo ignosce.*

1. STILPONIS AVDITOR.] *Auditor, sed non assecla aut sectarius: nam Diogenis Cynici fuit. Sed tantæ Stilponis Venus in dicendo, vt plerosque studiosorum Megara ad se traxerit: inter eos Cratetem hunc, & Zenonem nostrum. Laertius in Stilpone.*

2. EX IMPRVDENTIBVS.] *Nam* vt mali tragœdi, *ait Epictetus*, soli canere non possunt, sed cum pluribus: sic quidam soli deambulare non possunt. *At bonus potest, & bonis cogitationibus meliorem se reddere. Ideò Antisthenes interrogatus*, Quid ex philosophiâ fecisset lucri? τὸ δύνασθαι, ἔφη, ἑαυτῷ ὁμιλεῖν: posse mecum loqui & versari, *inquit.*

3. NON A SVMMIS LABRIS.] *Sed à pectore & intimo sensu. Illud autem prius conuenit in eos, qui, vt Lucianus loquitur*, ἀπ' ἄκρου χείλους φιλοσοφοῦσι: à summo labio philosophantur: *siue vt Fauorinus dicebat*, μέχρι τοῦ λέγειν, ἀνδὺ τοῦ πράττειν: verborum tenus, factorum expertes. *Pulchrè Epictetus, apud Arrianum*, III. *Dissert.* XVI. *hos tales increpat*: Et quare, *inquit*, indocti in sermonibus & persuasione efficaciores sępe, quàm vos sunt, ὁ philosophi? Ὅτι ἐκεῖνοι μὲν τὰ σαπρὰ ταῦτα ἀπὸ δόγματων λαλοῦσιν, ὑμεῖς δὲ τὰ κόμψα ἀπὸ τῶν χειλῶν. διὰ τοῦτο ἄτονά ἐστι, καὶ νεκρά: Quoniam illi sordentia sua ex decreto, & animi sensu, proferunt; vos autem ista elegantia à labris. ideoque infirma sunt, & mortua. *Nota opponi ista*, ἀπὸ δογμάτων, καὶ ἀπὸ χειλῶν.

4. GRATIAM FACIAS.] *Remittas, non exigas. Epistolâ* XX. Hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus.

5. ROGA BONAM MENTEM.] *Id est, Stoicè*, Rectam, *siue* Perfectam *Rationem: Mentem benè eruditam & factam, iudicij sanam. Ita Persius, inter publica vota*:

Mens bona, Fama, Fides. hæc clarè, & vt audiat hospes.

Petronius: At ne Bonam quidem Mentem, aut D valetudinem petunt.

Iuuenalis:

Orandũ est, vt sit Mens sana, in corpore sano.

Propertius:

Mens Bona, siqua dea es, tua me in sacraria condo.

6. ATHENODORVM.] *De quo ego Manuduct.* I. *Dissert.* XII.

7. ROGARE POSSIS PALAM.] *Pulcherrimus hic locus. Mala, nocitura, aut infamia non pudet à Diis petere; coram hominibus, pudet. Idem noster, De Benef.* VI. *c.* XXXVIII. Quàm multa sunt vota, quę etiam sibi fateri pudet? quàm pauca, quæ facere coram teste possimus? *Idem De Benef.* II. *cap.* I.

Vota

A turpissima vota diis insusurrant: si quis admouerit aurem, conticescent, & quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi salubriter possit: Sic viue cum hominibus, tamquam Deus videat; sic loquere cum Deo, tamquam homines audiant.

EPIST. XI.

Benè sperare se de amico Lucilij, in quo plurimus pudor & rubor. Hunc aliquando à naturâ esse, nec vllis præceptis excuti: ac sequi etiam Sapientem. Comparere item in malis interdum, & mali notam. Monitum deinde salutare Epicuri: Semper virum bonum repræsentare nobis, qui coërceat vt pædagogus. Velut illo præsente facere omnia, & loqui.

B Locvtvs est mecum amicus tuus bonæ indolis: in quo quantum esset animi, quantum ingenij, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum, ad quem respondebit: non enim ex præparato locutus est, sed subitò deprehensus. Vbi se collegit, verecundiam, [1] bonum in adolescente signum, vix potuit excutere: adeò illi ex alto [2] suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam cùm se confirmauerit, & omnibus vitiis exuerit, sapientem quoque sequetur. Nullâ enim sapientiâ, naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quidquid infixum & ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quàm fatigatis & æstuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorumdam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Hæc nec disciplina, nec vsus vmquam excutit: sed natura vim suam exercet, & illos [3] vitij sui etiam robustissimos admonet. Inter hæc & ruborem esse scio, qui grauissimis

C Vota homines parciùs facerent, si palàm facienda essent. adeò etiam Deos, quibus honestissimè supplicamus, tacitè malumus & intra nos precari. *Catullus:*

—— tacito suspendit vota labello.

At contrà vir sapiens,

—— recti custos, imitator honesti,
Et nihil arcano qui roget ore Deos:

vt Martialis de illo appositè, lib. 1. Adde & Horatium lib. 1. epist. XVI.

8. Turpissima vota.] *Persius Sat. II.*

At bona pars procerum tacitâ libabit acerrâ.
Haud cuiusquam promptum est, murmuréque, humilesque susurros
Tollere de templis, & aperto viuere voto.

Vulgus, atque adeò primi, tacitis votis sacrificant, & intra se precati. quæ? turpia, Moriatur ille, potiar illâ, & quæ palàm non audent. Plutarchus, de Defectu oraculorum: Apollinem alij de Thesauris, aut Hereditatibus, aut incestis Nuptiis consulunt: vt planè refellatur Pythagoras, qui dixit, Homines, quando Deos adeunt, fieri meliores. Illi verò, quos animi morbos, coram viro grauiore aut ætate maturo, recondere & abnegare decebat; hos detectos & apertos ad Deum deferùt. *Opportunè de Pythagorâ: cuius etiam hoc fuit, μετὰ φωνῆς εὔχεσθαι:* Oportere clarè & vocaliter precari. *Clemens Alexandrinus* I V. *Strom.* Τί τοίνυν οἱ πυθαγόρειοι βυλόμενοι, μετὰ φωνῆς εὔχεσθαι κελεύουσιν; Ἐμοὶ δοκεῖν, ἐγ ὅτι τὸ θεῖον οἴοντο μὴ δύνασθαι ῥᾳδίως ὑπὸ ἀνυχῆ φθεγγομένων ἐπαίειν, ἀλλ' ὅτι δικαίας ἐβούλοντο ἔ) τὰς εὐχὰς, ἃς οὐκ ἄντις αἰδεσθείη ἀκοῦσαι, πολλῶν συνειδότων: Quid igitur Pythagorei volunt, clarâ voce precari iubentes? Meo iudicio, non quia Numen non posset audire tacitè aut submissè precantes: sed quia censebant iustas debere esse preces, & quas nemo verereretur palàm concipere, multisque conscius. *Adspicit hunc Macrobius* I. *Saturn.* Præceptum est Philosophiæ: Sic loquendum esse cum hominibus, tamquam Dij audiant; sic cum Diis, tanquam homines audiant.

EPIST. XI. 1. Bonvm in adolescente.] *Et mihi semper laudatum.*

Αἰδομένων δ' ἀνδρῶν πολέες σόοι, οὐδὲ πέφανται:
Quicis pudor est, plures sunt salui, quàm perierunt.

ait Sapientiæ fons Homerus. Et Symmachus: Quorum mens honesta est, eorum imbecilla frons est.

2. Svffvsvs est rvbor.] *Signum & index Virtutis. Diogenes Cynicus olim, ἰδὼν ποτε μειράκιον ἐρυθριῶν, Θάῤῥει, ἔφη. τοιοῦτόν ἐστι τῆς ἀρετῆς τὸ χρῶμα:* cernens adolescentulum erubescentem, Confide, inquit: talis Virtutis est color. *Menander:*

πᾶς ἐρυθριῶν γε χρηστὸς εἶναί μοι δοκεῖ:
Quisquis erubescit, censeo hunc ego probum.

Catonis etiam dictum (in Plutarcho:) τῷ νέῳ μᾶλλον ἀγαπᾶν τοὺς ἐρυθριῶντας, ἢ τοὺς ὠχριῶντας: Adolescentium magis se amare erubescentes, quàm expallescentes.

3. Vitii svi.] *Nam tale etiam nimius pudor, siue δυσωπία. Stoici igitur & verbis distinguebant, vt solent. Plutarchus, De nimiâ verecundiâ:* Οἱ στωϊκοὶ καὶ τῷ ῥήματι τὸ αἰσχύνεσθαι καὶ δισωπεῖσθαι τὸ αἰδεῖσθαι διέσησαν: Stoici & verbo ipso Pudere, ab eo quod est Verecundari, distinxerunt. *Ergo illud in vitio, hoc laude: etsi Latinis vix tale discrimen.*

ſimis quoque viris ſubitus offunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet, quibus & A
plus caloris eſt, & tenera frons: nihilominus veteranos & ſenes tangit. Quidam numquam magis, [4] quàm cùm erubuerint, timendi ſunt: quaſi omnem verecundiam effuderint. Sulla tunc erat violentiſſimus, cùm faciem eius ſanguis inuaſerat. [5] Nihil erat mollius ore Pompeij. numquam non coram pluribus erubuit: vtique in concionibus. [6] Fabianum, cùm in ſenatum teſtis eſſet inductus, erubuiſſe [7] memini: & hîc mirè illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, ſed à nouitate rei: quæ inexercitatos etſi non concutit, mouet, naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam vt quidam boni ſanguinis ſunt, ita quidam incitati & mobilis, & citò in os prodeuntis. Hæc, vt dixi, nulla ſapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam ſub imperio, ſi omnia eraderet vitia. Quæcumque attribuit conditio naſcendi, & corporis temperatura, cùm multum ſe diuque animus compoſuerit, hærebunt. Nihil horum vitari poteſt, non magis quàm accerſi. [8] Artifices ſcænici, qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui triſtitiam repræſentant, hoc indicio imitantur verecũdiam: B
deiiciunt vultum, verba ſubmittunt, figunt in terram oculos & deprimunt, ruborem ſibi exprimere non poſſunt. nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil aduerſus hæc ſapientia promittit, nihil proficit: ſui iuris ſunt, iniuſſa veniunt, iniuſſa diſcedunt. [9] Iam clauſulam epiſtola poſcit: accipe, & quidem vtilem & ſalutarem, quam te affigere animo volo. *Aliquis* [10] *vir bonus nobis eligendus eſt, ac ſemper ante oculos habendus, vt ſic tamquam illo ſpectante viuamus, & omnia tamquam illo vidente faciamus.* Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit: cuſtodem nobis & pædagogum dedit: nec immeritò. Magna pars peccatorum tollitur, ſi peccaturis teſtis adſiſtat. Aliquem habeat animus, quem vereatur, cuius auctoritate etiam ſecretum ſuum ſanctius faciat. O felicem illum, qui [11] non adſpectus tantùm, ſed etiam cogitatus emendat! O felicem, qui ſic aliquem vereri poteſt, vt ad memoriam quoque eius ſe componat, atque ordinet! Qui ſic aliquem vereri poteſt, citò erit verendus. Elige itaque Catonem: ſi hic videtur tibi nimis rigidus, elige remiſſioris animi virum Lælium: elige eum, cuius tibi placuit, & vita, & oratio, & C
[12] ipſius animum ante te ferens & vultus, illum ſemper tibi oſtende, vel cuſtodem vel exemplum. Opus eſt, inquam, aliquo, ad quem mores noſtri ſe ipſi exigant. Niſi ad regulam, praua non corriges.

4. QVAM CVM ERVBVERINT.] *Sicut in Domitiano notatur à Tacito*, ſæuus ille vultus, & rubor, à quo ſe contra pudorem muniebat. *De eodem Plinius:* Pallor in corpore, in ore impudentia, multo rubore ſuffuſa. *Et hunc tacita aut aperta ira ſæpe facit: ideoq; ſcitè diſparat Sidonius, in ſuo Theoderico:* Lactea cutis iuuenili rubore ſuffunditur. namque hunc illi crebrò colorem, non ira, ſed verecundia facit.

5. NIHIL MOLLIVS ORE POMPEII.] *De quo tamen Salluſtius:* Oris probi, animo inuerecundo: *indignante Lenæo liberto, & ſcriptis vindicante.*

6. FABIANVM.] *Philoſophum & Rhetorem. vide epiſt.* C.

7. MEMINI.] *Vixit enim floruitq;, adoleſcente Senecâ, ſub Tiberio.*

8. ARTIFICES SCÆNICI.] τεχνῖται διονύσου *Græcis: hiſtriones, & id genus. Vide* VII. *de Benef. cap.* XX.

9. IAM CLAVSVLAM.] *Meus bonus liber*, clauſam. *quidni eſſet, vt Summa, Summulas?*

10. VIR BONVS ELIGENDVS.] *Sub quo velut cuſtode viuas. Nimis ſalutare monitum: de quo in ep.* XXV. *& ego in Manud.* III. *Diſſ. vltimâ.*

11. NON ASPECTVS TANTVM.] *Benè ad ſententiam, non ad libros; qui omnes*, non actus: *quod eſſet, non actiones tantùm, ſed cogitationes. Pro priore illâ mente ſcriberem*, tactus: *quod notat ſcilicet præſentem. Etſi quidam monent, in ſuis libris*, non præſens tantùm, *legi. Sed de ipsâ re, Plutarchus habet inter ſigna Profectus:* Si magnorum virorum memoria, in affectu aut perturbatione, ſtatim ſe repræſentet, & immotos nos conſeruet. *Xenophon Socrati hoc tribuit, lib.* IV. *Dict. & Factor.* ὅτι καὶ τὸ μεμνῆσθαι μὴ παρόντος, οὐ μικρὰ ὠφελεῖ τοὺς εἰωθότας τε αὐτῷ συνεῖναι, καὶ ἀποδεχομένους D
αὐτόν: quòd etiam memoria abſentis plurimum iuuabat eos, qui verſari cum illo ſoliti, & ſermones eius accipere. *Euripidem huc ducas:*

Ἀλλ' οὖν ἔχει τι σχῆμα, κἂν ἄπωθεν ἦν
Ἀνὴρ ὁ χρηστὸς, δυστυχοῦντας ὠφελεῖν:

Speciem hoc habet, quòd diſſitus quoque vir bonus,
Iuuare miſeros, & prodeſſe poſſiet.

12. IPSIVS ANIMVM.] *Variant libri. Medius volebat:* ipſus ante ſe ferens animum vultus. *Ego probem, cum meo & quibuſdam*; ipſius animo ante te ferens vultus: *id eſt, eius vultus & imaginem animo præferens, ac proponens, quaſi præſentis. Alij tamen libri:* ipſe animum ante ſe ferens vultus: *id eſt, qui robur & virtutem vultu prætulit.*

EPIST.

A

EPIST. XII.

FACETE *de senectute suâ narrat, & in villâ se eius admonitum. Admonitum autem sine tristitiâ, nec tristem eam, imò iucundam esse, & vitiis minùs opportunam. Omnem vitam breuem: sed qualemcumque, vsu faciendam nostram, & manum illi iniiciendam. Cottidie dicamus, & censeamus,* VIXI.

QVOCVMQVE me verto, argumenta senectutis meæ video. Veneram in suburbanum meum, & querebar de impensis ædificij dilabentis: ait villicus, non esse negligentiæ suæ vitium: omnia se facere, sed villam veterem esse. Hæc villa inter manus meas creuit. Quid mihi futurum est, si iam putria sunt ætatis meæ saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi.
B nullas habent frondes. quàm nodosi sunt, & retorridi rami? quàm tristes & squallidi trunci? Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat [1] per Genium meum, se omnia facere, in nullâ re cessare curam suam: sed illas vetulas esse. Quod inter nos sit, ego illas posueram, ego illarũ primum videram folium. Conuersus ad ianuam: Quis est, inquam, iste decrepitus, & meritò [2] ad ostium admotus? foras enim spectat. Vnde istunc nactus es? quid te delectauit, alienum mortuum tollere? At ille: Non cognoscis me? inquit. ego sum Felicio, cui solebas [3] sigillaria afferre: ego sum Philositi villici filius, deliciolum tuum. [4] Profectò, inquam, iste delirat. [5] Pupulus, etiam deliciolum meum factus est. Prorsus potest fieri. [6] dentes illi cummaximè cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quòd mihi [7] senectus mea, quocumque aduerteram, apparuit. Complectamur illam, & amemus: plena est voluptatis, si illâ scias vti. Gratissima sunt poma, [8] cùm fugiunt: pueritiæ maximus in exitu decor est: deditos vino potatio extrema delectat, illa quæ mergit, quæ ebrietati summam manum imponit. Quod in se iu-
C cundissimum omnis voluptas habet, in finem sui differt. iucundissima est ætas deuexa iam, non tamen præceps: & illam quoque in [9] extremâ tegulâ stantem, iudico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quàm dulce est,

EPIST. XII. 1. PER GENIVM MEVM.] *Libri ferè*, Genium suum: *nec damnes. Vulgatum iurare, vel adiurare, per Salutem suam & Genium: quem interpretatur Charisius*, τὴν ἑκάστου τύχην, cuiusque Fortunam. *In Apuleio*: Per fortunas Geniosque vestros. *Sed & per alterius Genium, præsertim Principis, aut Domini sui: vt in Propertio,*

Exuitur, Geniumq; meum prostratus adorat.

Et plura exempla aliis iam notata.

2. AD OSTIVM ADMOTVS.] *Allusio ad ritum collocandi cadaueris. quod solet ad ostium deponi, pe-*
D *dibus & facie foras versus. Itaque ludit, & ait: Meritò iste tantor est, & ostium seruat: nam mox ita locandus, & efferendus. Virgilius adspexit, lib.* VIII.

—— recipitq; ad limina gressum,
Corpus vbi exanimi positum Pallantis.

Plura ego I. *Elect. cap.* VI.

3. SIGILLARIA ADFERRE.] *Dies post Saturnalia, itemq; ipsa munera (quia sigillis olim constabant) quæ pueris sollenne offerre*, Sigillaria *dicta. Suetonius Claudij cap.* V. Quadraginta aureos in Saturnalia & Sigillaria misisse: *atque ibi interpretes. Solent autem maiores minoribus ferè mittere, & amatores amatis.*

4. PROFECTO INQVAM.] *Diuinabam*, perfectè.

5. PVPVLVS ETIAM.] *Est puer, siue parvus pupus: & conuenit hic, quia faciebat se in deliciis lusibusq; Senecæ fuisse. Tamen veteres*, vetulus: *alij*, populus. *Lego autem*, & iam, *diuulsim.*

6. DENTES ILLI.] *Iocus iterùm. nam & pueris septuennibus dentes cadunt, itemq; senibus. Noster epist.* LXXXIII. *hac ipsâ re ludens*: Earinus puer ait nos eamdem crisim habere: quia vtrique dentes cadunt.

7. SENECTVS MEA.] *Non tam grauis, quàm ὑπερόχως facit. Vitam vide.*

8. CVM FVGIVNT.] *Iam cedentia ætati, & abeuntia. vt* Vinum fugiens.

9. EXTREMA TEGVLA.] *Quasi lapsui vicinam. Nam instabile ibi & sustensum vestigium, in extremis dico tectis. Alij ad guttam adspectum putant, quæ casura adhuc ibi pendet. Sed ego veterem lectionem præferam, quæ est* regulâ. *Interpretor* lineam extremam, *quæ in Stadiis solita duci, cursui finis. Seneca noster epist.* XLIX. Admoueri lineas sentio: *atque ibi vide. Sanè has lineas Græci etiam κανόνας, & Latini* Regulas *dicebant. Statius:*

Vt ruit, atq; æquum summisit regula limen.

Etiam Cassiodorus III. *Variarum. Ait autem hîc Seneca*, Stantem in extremâ regulâ: *sicut de Irâ* I. *cap.* XI. Imperium in extremo stabat. *Et alibi:* In vltimo gradu positus.

10. Fv-

ce est, cupiditates [10] fugasse ac reliquisse? Molestum est, inquis, mortem ante oculos ha- A
bere. Primùm ista tam iuueni ante oculos debet esse, quàm seni: non enim citamur
[11] ex censu: deinde nemo tam senex est, [12] vt improbè vnum diem speret. Vnus autem
dies, gradus est vitæ. tota ætas partibus constat, & orbes habet circumductos maiores
minoribus. Est aliquis, qui omnes complectatur & cingat: hic pertinet à natali ad diem
extremũ. est alter, qui annos adolescentiæ excludit. est qui totam pueritiam ambitu suo
adstringit. est deinde ipse annus, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione
vita componitur. Mensis arctiore præcingitur circulo: angustissimum habet dies gy-
rum: sed & hîc ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideò Heracletus, cui cog-
nomen Scotinon fecit orationis obscuritas: *Vnus*, inquit, *dies par omni est.* Hoc alius ali-
ter accepit: dixit enim parem esse horis: nec mentitur. Nam si dies tempus est viginti-
quattuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse: quia nox habet, quod dies
perdidit. Alius ait, parem esse vnum diem omnibus similitudine: nihil enim habet
longissimi temporis spatium, quod non in vno die inuenias, lucem & noctem, & alter- B
nas mundi vices. [13] Planiora facit ista nox aliàs contractior, aliàs productior. Itaque
[14] sic ordinandus est dies omnis, tamquam [15] cogat agmen, & consummet atque expleat
vitam. [16] Pacuuius qui Syriam [17] vsu suam fecit, cùm vino & illis funereis epulis [18] sibi
parentauerat, sic in cubiculum ferebatur à cœnâ, vt inter plausus exoletorum hoc ad
symphoniam cancretur: [19] βεβίωται, βεβίωται. nullo non se die extulit. Hoc quod ille ex
malâ conscientiâ faciebat, nos ex bonâ faciamus, & in somnum ituri, læti, hilaresque
dicamus, *Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi.*
Crastinum si adiecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatissimus est & securus sui posses-
sor, qui crastinum sine sollicitudine exspectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lu-
crum surgit. Sed iam debeo epistolam cludere. Sic, inquis, sine vllo ad me peculio ve-
niet? Noli timere: aliquid secum feret. quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac
voce præclarius, quam illi trado ad te perferendam? *Malum est in necessitate viuere. sed*
in necessitate viuere, necessitas nulla est. Quid ni nulla sit? patent vndique ad libertatem C
viæ

10. FVGASSE AC.] *Mei & Gruteriani*, fatigasse. *Omnino it a fuit: in cursu scilicet manet: & senex in extremâ lineâ, reliquit à tergo voluptates ac fatigauit.*

11. EX CENSV.] *E tabulis censualibus, in quibus iuniores seniores q; notati, & cuiusque adeò ætium. Talis autem citatio in Militiâ & Dilect a obtinebat: at non, inquit, in morte.*

12. VT IMPROBE.] *Alij cum negatione*, vt non improbè. *Vulgatum eligam: & quisque senex. saluâ fronte vnum diem speret: quid si annum cum Catone? Ita enim ille apud Ciceronem:* Nemo est tam senex, qui se annum non putet posse viuere.

13. PLANIORA.] *Quidam* Planeta: *at scripti ferè*, plura; *item q;* non, *vbi*, nox *scribitur. Ego concinnem*, Plura facit ista non alia, aliàs contractior, aliàs productior. *Plures sunt, inquit, dies, at non diuersi: etiamsi spatio dissident.*

14. SIC ORDINANDVS DIES.] *Horatij præceptum:*
Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.
Musonius: Οὐκ ἔστι τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν καλῶς βιῶναι, μὴ ἑκάστην ἡμέραν ὡς τὴν τελευταίαν βιῶσαι: Non est præsentem diem benè transigere, nisi qui proponit velut vltimam illam transigere.

15. COGAT AGMEN.] *Benè, à militiâ. nam vltimi sunt agminis coactores. Tamen bonus ille meus*, cogat alium.

16. PACVVIVS.] *Quis iste, quæro. Proprætorne Syriæ fuit? appâret, & quidem annos plures, sub Tiberio: cui hoc proprium, continuare imperia. At nullum ego* Pacuuium *sub eo Syriæ Præsidem, sed* Pomponium, *cognomine* Flaccum *reperio. qui videtur statim à Germanici morte Syriæ præfectus, tenuitque annos circiter tredecim. Nam obiit anno vrbis* DCCLXXXVI. *cepit, vt videtur,* DCCLXXIII. *Alium equidem illis annis non obseruare memini, qui eam rexerit. At de morte huius, Tacitus* VI. *Annali:* Flacco Pomponio Syriæ proprætore defuncto, recitantur Cæsaris litteræ. *De electione, Suetonius Tiberij cap.* XLII. *Huic autem successit mox L. Vitellius, & tenuit ad Caium: vt nec esse quidem alius potuerit, Tiberij principatu, plures illos annos, quàm* D
Pomponius: *quem tamen non ausim in Senecâ substituere. An si fortè* Pacuuius *ille, non Præses, sed Procurator Cæsaris, ibi fuit?*

17. VSV SVAM FECERAT.] *Ob diuturnum ibi imperium, vt dixi, & moram.*

18. SIBI PARENTAVERAT.] *Alludsum ad conuiuia funerum. sicut ab eodem epist* CXXII. Non conuiuantur, sed iusta sibi faciunt. *Et de Vit. beat. cap.* XI. Locus, in quo luxuriæ parentatur.

19. Βεβίωται.] *E quibusdam libris*, βεβίωται. *Cicero ad Atticum:* Homini non recta, sed voluptaria quærenti, nónne βεβίωται? *id est*, Vita acta est?

20. NEMO

A viæ multæ, breues, faciles. Agamus Deo gratias, quòd [20] nemo in vitâ teneri potest. calcare ipsas necessitates licet. Epicurus, inquis, dixit: quid tibi cum alieno? [21] Quod verum est, meum est. perseuerabo Epicurum tibi ingerere: vt isti qui in verba iurant, nec quid dicatur æstimant, sed à quo, sciant, quæ optima sunt, esse communia.

EPIST. XIII.

FORMAT *pulchrè aduersus fortuita, & robur donat. Maximè autem, ne futurorum metu angamur: incerta ea esse, & posse non euenire. Spe igitur omnem metum temperandum. Deinde illud robustius: Fac & præcipe ventura: à Deo sunt, & in bonum.*

B MVLTVM tibi esse animi scio. nam etiam antequam [1] instruerem te præceptis salutaribus, & dura vincentibus, satis aduersus fortunam placebas tibi: & multo magis, postquam cum illâ conseruisti manum, viresque expertus es tuas. quæ numquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cùm multæ difficultates hinc & illinc apparuerint, aliquando verò & propiùs accesserint. Sic verus ille animus, & in alienum non venturus arbitrium, probatur: hæc eius [2] obrussa est. Non potest athleta magnos spiritus ad certamen adferre, qui numquam [3] sugillatus est. Ille [4] qui fudit sanguinem suum, cuius dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus aduersarium toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus, qui quoties cecidit contumacior resurrexit, cum magnâ spe descendit ad pugnam. Ergo, vt similitudinem istam prosequar, sæpe iam fortuna supra te fuit: nec tamen tradidisti te, sed subsiliisti, & acrior restitisti. [5] multum enim adiicit sibi virtus lacessita. Tamen si tibi videtur, accipe à me auxilia quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quæ nos terrent, quàm quæ premunt: & sæpius opinione, quàm re laboramus. Non loquor tecum Stoicâ linguâ, sed hac submissiore. Nos C enim dicimus, omnia ista quæ gemitus mugitusque exprimunt, leuia esse, & contemnenda. Omittamus hæc magna verba, sed, dij boni, vera! illud tibi præcipio, ne sis miser ante tempus: cùm illa quę velut imminentia expauisti, fortasse numquam ventura sint, certè nondum venerint. Quædam ergo nos magis torquent, quàm debeant: quædam antè torquent, quàm debeant: quædam torquent, cùm omninò non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut præcipimus. Primum illud, quia res in controuersiâ est, & [6] litem contestatam habemus, in præsentiâ differatur. Quod ego leue dixero, tu grauissimum esse contendes. scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Posteà videbimus, vtrùm ista suis viribus valeant, an imbecillitate nostrâ: illud præsta mihi, vt quoties circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias cogites. & cum patientiâ tuâ deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optimè nosti: Quid est quare isti me complorent? quid est quòd trepident, quòd contagium quoque mei timeant, quasi transilire calamitas possit? Est aliquid istîc mali? an D res ista magis infamis est quàm mala? Ipse te interroga: Numquid sine caussâ crucior, &

20. NEMO IN VITA TENERI.] *Tragicus:*
Eripere vitam nemo non homini potest,
At nemo mortem.

21. QVOD VERVM EST.] *Meus ille liber,* Quod securum.

EPIST. XIII. 1. INSTRVEREM TE.] *Alij libri* instrueres te. *Velim,* instruerêre.

2. OBRVSSA EST.] *Quidam libri,* Hæc eius probatio obtrusa est: *è quo possis,* probatio & obrussa est. *Sed prius illud interpretatio videtur. neque enim aliud* Obrussa (*Monetæ verbum*) *quàm auri per ignem examen, & depurgatio. Suetonius Nerone, cap.* XLIV. *ibi Scholiastæ.*

3. SVGILLATVS EST.] *Glossæ veteres,* ὑπωπιασθεὶς, Sugillatus. *Iterumq.:* Sugillat, πλήσσει, ὑπώπια ποιεῖ: percutit, vibices facit. *Nam* ὑπώπια *propriè sub oculis, & in genis,* ἐκχυμώματα: *quæ pugilibus crebra ab ictu.*

4. QVI FVDIT SANGVINEM.] *Prisci libri,* qui vidit: *rectè. Noster De Prouid. cap.* IV. Veteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpe vicisse post sanguinem.

5. MVLTVM ADIICIT SIBI.] *Crescit, & vt vetus poëta,*
——— virescit vulnere virtus.

6. LITEM CONTESTATAM.] *Nos Stoici cum Epicuréis, aliisque quibus Dolor est malum: at nobis Indifferens.*

7. QVÆ

& mæreo, & quod non est malum facio? Quomodo, inquis, intelligam, vana sint, an A
vera, quibus angor? Accipe huius rei regulam. Aut præsentibus torquemur, aut futuris, aut vtrisque. De præsentibus, facile est iudicium. si corpus tuum liberum est, sanum est, nec vllus ex iniuriâ dolor est: videbimus quid futurum sit, hodie nihil negotij habet. At enim futurum est. Primum dispice, an certa argumenta sint venturi mali. plerumque enim suspicionibus laboramus, & illudit nobis illa, [7] quæ conficere bellum solet, fama: multo autem magis singulos conficit. Ita est, mi Lucili. citò [8] accedimus opinioni: non coarguimus illa, quæ nos in metum adducunt: nec excutimus, sed trepidamus: & sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus fugâ pecorum, exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant. vera enim modum suum habent: quidquid ex incerto venit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi traditur. Nulli itaque tam pernicioſi, tam irreuocabiles, quàm lymphatici metus sunt. ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. Inquiramus itaque in rem diligenter. Verisimile est, aliquid futurum mali? non statim verum est. B
Quàm multa non exspectata venerunt, quàm multa exspectata numquam comparuerunt? Etiam si futurum est, quid iuuat dolori suo occurrere? satis citò dolebis, cùm venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus. Multa interuenient, quibus vicinum periculum vel propè admotum, aut subsistat, aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium ad fugam patuit: quosdam molliter ruina deposuit: aliquando gladius ab ipsâ ceruice reuocatus est: aliquis carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala fortuna leuitatem. fortasse erit, fortasse non erit: interim dum non est, meliora propone. Nonnumquam nullis apparentibus signis, quæ mali aliquid pronuncient, animus sibi falsas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiæ significationis detorquet in peius, aut maiorem sibi offensam proponit alicuius quàm est, & cogitat non quantum iratus ille sit, sed quantum liceat irato. Nulla autem caussa vitæ est, nullus miseriarum modus, si timetur quantum potest. Hîc prudentia prosit, hîc robore animi euidentem quoque metum respue: si minus, vitio vitium repelle, [9] spe metum tempera. C
Nihil tam certum est ex his quæ timentur, vt non certius sit, & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem ac metum examina: & quoties incerta erunt omnia, tibi faue, crede quod mauis. si plures habebis sententias metus; nihilominus in hanc partem potiùs inclina, & perturbare te desine. Ac subinde hoc in animo volue, maiorem partem mortalium, cùm illi nec sit quidquam mali, nec pro certo futurum sit, æstuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi, cùm cœperit impelli, nec timorem suum redigit ad verum. Nemo dicit, Vanus auctor est, vanus: aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expaueſcimus dubia pro certis, non seruamus modum rerum, statim in timorem venit scrupulus. Pudet me sic tecum loqui, & tam leuibus remediis te focillare. Alius dicat, Fortasse hoc non veniet: tu dic, Quid porrò si veniet? Videbimus [10] vtrùm veniet: fortasse pro me veniet, & mors ista vitam honestabit. Cicuta magnum [11] Socratem fecit: Catoni gladium assertorem libertatis extorque, magnam partem detraxe- D

Quod est futurum, cotidie metus mouet,
Vt plus mali exspectando, quàm patiendo, sit.

7. QVÆ CONFICERE BELLVM.] *Ad Liuij hæc verba dicas adspectum, libro* XXVII. Fama bellum conficit, & parua momenta in spem metúmve impellunt animos.

8. ACCEDIMVS OPINIONI.] *Atque ita mala præcipimus, male. Bis terque enim ita miseri: quod pulchrè Diogenes, in Stobæo*: Πάντα μᾶλλον ἐκπλήττειν τοὺς προσδεχομένους, ἢ λυπεῖν τοὺς παρεσθέντας. ὁ δὲ φόβος οὕτω χαλεπός ἐστιν, ὥστε πολλὰ ἤδη προέλαβον τὸ ἔργον: Omnia grauia magis percellere solent eos qui futura præcipiunt, quàm qui iam patiuntur. Metus enim ita improbus est, vt multi quod venturum videtur, anticipent. *Euripides pariter:*

Ἤπερ τὸ μέλλον ἐκφοβεῖ καθ' ἡμέραν,
Ὡς τῆς παρούσης τἀπίον μεῖζον κακόν:

9. SPE METVM TEMPERA.] *Alterum alteri miscendum est, vt præcipit ipse epist.* CIV. *Sed & notabile*, Philosophos fuisse, qui Elpistici Græcis sunt appellati, qui vitam potissimum Spe contineri affirmabant: eaque abscisså, & oblectatione, quæ ex eâ oritur, vitam non posse tolerari. *Videntur isti Summum bonum in Spe posuisse. Plutarchus hæc de iis, Quæst. Conuiual.* IV. *cap.* IV.

10. VTRVM VENIET.] *Quidam libri*, vter vincat: *alij*, vtrùm vincat. *Tum ego legerem*, vtrùm vincet: *me scilicet, qui obstabo.*

11. SOCRATEM FECIT.] *Libri ferè*: confecit. *An fortè rogando*, non fecit?

12. ET

A traxeris gloriæ. Nimium diu te cohortor, cùm tibi admonitione magis, quàm exhortatione opus sit. Non in diuersum te à naturâ tuâ ducimus: natus es ad ista quæ dicimus. Eò magis bonum tuum auge, & exorna. Sed iam finem epistolæ faciam, si illi signum suum impressero: id est, aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandauero. *Inter cetera mala, hoc quoque habet stultitia proprium, semper incipit viuere.* Considera quid vox ista significet, Lucili virorum optime: & intelliges quàm fœda sit hominum leuitas, quotidie noua vitę fundamenta ponentium, nouas spes etiam in exitu inchoantium. Circumspice tecum singulos. occurrent tibi senes, qui se cummaximè ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent. Quid est autem turpius, quàm senex viuere incipiens? Non adiicerem auctorem huic voci, nisi esset secretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quæ mihi [12] & laudare, & adoptare permisi.

EPIST. XIV.

B

PRVDENTISSIMA *epistola. Monet corporis vitæque curam habendam, sed non nimiam. Timeri autem corpori tria, Pauperiem, Morbos, Violentiam: maximè hanc vltimam, quæ à potentibus est, aut tyrannis. Vt non timeas, tria vitentur: Odium, Inuidia, Contemptus. Quomodo autem, Sapientia dicet: & breuiter ipse.*

FATEOR insitam esse nobis corporis nostri caritatem [1]: fateor nos huius gerere tutelam: nec nego indulgendum illi, [1] seruiendum nego. Multis enim seruiet, qui corpori seruit, qui pro illo nimiùm timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tamquam propter corpus viuere debeamus, sed tamquam non possimus sine corpore. Huius nos nimius amor timoribus inquietat, solicitudinibus onerat, contumeliis obiicit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur eius [2] diligentissimè cura: ita tamen, vt cùm exiget ratio, cùm dignitas, cùm fides, mittendum in
C ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, euitemus incommoda quoque, non tantùm pericula: & in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli. quorum tria, ni fallor, genera sunt. Timetur inopia, timentur morbi, timentur quæ per vim potentioris eueniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quàm quod ex alienâ potentiâ impendet. Magno enim strepitu & tumultu venit. Naturalia mala quæ retuli inopiæ atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quidquam terroris incutiunt: ingens alterius mali pompa est, ferrum circa se & ignes habet, & catenas, & [3] turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & vncum; & adactum per medium hominem, qui [4] per os emergat, stipitem; & distracta in diuersum [5] actis curribus membra; illam [6] tunicam, alimen-

12. ET LAVDARE.] *Meus*, adlaudare: *probè.*

D EPIST. XIV. 1. SERVIENDVM NEGO.] *Nam vt Sallustius*, Animi imperio, corporis seruitio magis vtimur. *Chrysippus autem (in Claudiano, De statu Animæ, lib.* II. *cap.* IX.) ab ipso pænè principio sui operis, Animo dominandi ius tribuit, corpori legem seruitutis imponit. *Scilicet hoc inter fundamenta Sapientiæ (Simplicius in Epictetum)* vt corpori mens imperet, & super id sese efferat: eoque non vt parte, sed instrumento vtatur. Qui aliter; ὁ πολὺς ἄνθρωπος, vulgaris homo est, ac verbo potiùs Homo, quàm reipsâ.

2. DILIGENTISSIME CVRA.] *Nam, ait Epictetus Dissert.* X I. *libri* I V. si equum Natura tibi credidisset, non prorsus eum neglexisses. Ergo nunc etiam puta, corpus tibi tamquam equum esse traditum. Laua id, absterge, facito nequis auersetur, nequis abhorreat. *Et in summâ, artifex es? vtile tibi redde, & serua hoc instrumentum.*

3. TVRBAM FERARVM.] *Prisco ritu, quo homines bestiis obiiciebant in Amphitheatris.*

4. PER OS EMERGAT.] *Quod Græci* σκολοπίζειν *dicunt, siue* Palo infigere: *familiare supplicium hodie Asiaticis. Scripsi in de Cruce, lib.* I.

5. ACTIS CVRRIBVS.] *Non malè. nam ad Quadrigas aut currus alligare noxios etiam solent, & in diuersum actis equis distrahere. De Metio notum. Tamen scripti ferè*, cruribus. *Id quoque rectè. cùm homines arboribus curuatis innexos brachiis pedibusq;, tum in rectum iis dimissis, discerpunt. Scinis passim vsurpauit, atque etiam Alexander in Darij interfectore.*

6. TVNICAM ALIMENTIS.] *Hanc describit Isidorus, etsi malè* Culleum *appellet. Ait* tunicam

alimentis ignium & illitam & intextam; quidquid aliud, præter hæc, commenta sæuitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius & varietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit terror, quò plura instrumenta doloris expositi (specie enim vincuntur, qui patientiâ restitissent:) ita ex his, quæ animos nostros subigunt & domant, plus proficiunt, quæ habent quod ostendant. Illæ pestes non minùs graues sunt, famem dico & sitim, & præcordiorum [7] suppurationes, & febrem viscera ipsa torrentem: sed latent. nihil habent quod intentent, quod præferant: hæc, vt magna bella, adspectu paratuque vicerunt. Demus itaque operam, abstineamus offensis. Interdum populus est, quem timere debeamus; interdum, si ea ciuitatis disciplina est, vt plurima per senatum transigantur, gratiosi in eo viri; interdum singuli, quibus potestas populi, & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaque sapiens numquam potentium iras prouocabit: imò declinabit, non aliter quàm in nauigando procellam. Cùm peteres Siciliam, traiecisti fretum. temerarius gubernator contempsit [8] austri minas. ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, & [9] in vertices cogat. [10] non sinistrum petit littus, sed id, [11] quo propior Charybdis maria conuoluit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui æstus sit, quæ signa dent nubes, & longè ab illâ regione verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primùm cauens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo [12] eam petere: quia quæ quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo à vulgo tuti esse possimus. Primùm [13] nihil inde concupiscamus, vnde rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. quàm minimum sit in corpore tuo spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci: [14] plures computant, quàm oderunt. Nudum latro transmittit: etiam in obsessâ viâ pauperi pax est. Tria deinde ex præceptione veteri præstanda sunt, vt vitentur: Odium, Inui-

fuisse ex sparto, in modum cruminæ factam, & solitam liniri pice & bitumine. *Hanc miseros illos induebant, & in eâ sic vstulabant.* Molestam tunicam *vulgò appellabant. vt Martialis, lib.* x.

Nam cùm dicatur, tunicâ præsente molestâ,
Vre manum: plus est dicere, Non facio.

Et Iuuenalis:

Ausi, quod liceat tunicâ punire molestâ.

Quidni molestâ, *in quâ lento igne sic ardebant? Tertullianus ad Martyres:* Iam & ad ignes quidam se auctorauerunt, vt certum spatium in tunicâ ardente conficerent. *Sæuiter ludebant hac talia, & sæpe cum argumento: vt siquis Herculem Oetæum repræsentaret. Idem Afer, in Apologetico:* Et qui viuus ardebat, Herculem induerat. *Alia etiam vstulandi ratio in Amphitheatris, & cathedrâ ferreâ ignitâ, in quâ collocabantur. O ingenia sæuitiæ! Eusebius Cæsariensis, de Attalo martyre, lib.* v. *cap.* 1. Ἐπὶ τῆς σιδηρᾶς ἐπετέθη καθέδρας, καὶ περιεκαίετο: In ferreâ locatus est cathedrâ, & amburebatur. *Mox hoc instrumentum, aut simile,* τήγανον *appellat, quasi ad* frigendum & torrendum.

7. SVPPVRATIONES.] *Plures libri,* suspirationes. *An non* Asthma *dictum volunt: quod ipse epist.* LIV. Suspirium *interpretatur? Et tentatum se eo genere morbi ostendit; & nihil molestius adfirmat. Itaque potest hic teneri, & intelligi: etsi* Suppurationes *etiam notæ, & Græcorum* Φύσεις.

8. AVSTRI MINAS.] *Vide Consol. ad Marc. cap.* XVII.

9. IN VERTICES COGAT.] *Ea natura eius loci, &* Charybdim mare verticosum *Plinius appellat. Vide infrà epist.* LXXIX.

10. NON SINISTRVM.] *Vbi Scylla est, versus* C
Pelorum. Virgilius:

Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obsidet.

Quod ita est, Siciliæ respectu: & siquis ex eâ soluat. At qui ex Italiâ, lævam *Scyllam habent,* dextram *Charybdim: si media vtriusque, vt solent, nautæ tenent.*

11. QVO PROPIOR CHARYBDIS.] *Obserua de* temerario gubernatore *hæc dici, & qui* Austri minas, *ipsamq. Charybdim contemnit. Itaque propiùs etiam ad eam se admouet: & quasi prouocat pericula, vt quidam* potentium iras. *At cautior ille, inquit, minimè: & quæ sequuntur.*

12. EAM PETERE.] *Libros secutus sum potiùs,* D
quàm Muretum, qui eam fugere *vulgauit. Sententia ex illo eadem elicitur. non petendam palàm securitatem: quia sic videmur fugere potentes (subducendo nos, & remouendo:) quod est taciè eos damnare.*

13. NIHIL INDE CONCVPISCAMVS.] *Libri plerique,* nihil inde concupiscamus. Rixa est inter competitores. *Tolerabilius, quàm quod vulgò, fateor: sed quid tamen illud,* inde, *erit? Meus liber optimè,* nihil idem. *Dele mox,* vnde.

14. PLVRES COMPVTANT.] *Id est, lucrum ex eo facinore euenturum proponunt: & ideò magis, quàm odij ergo, suscipiunt. Seneca De Benef.* v. Quotusquisque vxoris optimæ mortem timet, vt non computet? *Argutè. vt non simul etiam de lucello, ab eius morte cogitet.*

15. CAL-

A Inuidia, Contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, verendumque, ne in contemptum nos inuidiæ timor transferat: ne dum [15] calcari nolumus, videamur posse calcari. Multis timendi attulit caussas, timeri posse. Vndique nos reducamus, non minùs contemni quàm suspici nocet. Ad philosophiam ergo confugiendum est. hæ litteræ non dico apud bonos sed apud mediocriter malos, [16] infularum loco sunt. Nam forensis eloquentia, & quæcumque alia populum mouent, aduersarium habent: hæc quieta, & sui negotij, contemni non potest: cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos honor est. Numquam in tantum conualescet nequitia, numquam sic contra virtutes coniurabitur, vt non philosophiæ nomen venerabile & sacrum maneat. Ceterùm philosophia ipsa tranquillè modestèque tractanda est. Quid ergo, inquis? videbitur tibi M. Cato modestè philosophari, qui bellum ciuile sententiâ suâ reprimit? qui furentium principum armis medius interuenit? qui aliis Pompeium offendentibus, aliis Cæsarem, simul lacessit duos? Potest aliquis
B disputare, an illo tempore capessenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis M. Cato? iam non agitur de libertate, olim pessundata est: quæritur vtrùm Cæsar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi cum istâ contentione? nullæ partes tuæ sunt: dominus eligitur. [17] Quid tuâ, vter vincat? melior vincere non potest: potest esse peior, qui victus fuerit; non potest melior, qui vicerit. Vltimas partes attigi Catonis: sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam [18] rapinam reipublicæ admitterent. Quid aliud quàm vociferatus est Cato, & misit irritas voces, cùm modò per populi leuatus manus, & obrutus sputis, [19] & portandus extra forum traheretur, modò è senatu in carcerem duceretur? Sed posteà videbimus, an sapienti opera perdenda sit: interim ad hos te voco, qui à republicâ exclusi, secesserunt ad colendam vitam, & humano generi iura condenda, sine vllâ potentioris offensâ. Non conturbabit sapiens publicos mores, nec populum in se vitæ nouitate conuertet. Quid ergo? vtique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quàm in homine temperante bonam valetudinem: & tamen facit temperantia bonam valetudinem.
C Perit aliqua nauis in portu: sed tu quid accidere in medio maris credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes: quis negat? nocentes tamen sæpius. Ars ei constat, qui [20] per ornamenta percussus est. Denique consilium omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia in potestate nostrâ sunt: de euentu fortuna iudicat, cui de me [21] sententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid aduersi. [22] non damnatur latro, cùm occidit.

Nunc

15. CALCARI NOLVMVS.] *Assentior Modio,* calcare. *Timemus inuidiam, & magni esse ad opprimendum: ita ipsi mox opprimi opportuni.*

16. INFVLARVM LOCO.] *Dignitatum & honorum: Vide ad Heluiam, cap.* XIII.

17. QVID TVA VTER.] *Variè hic locus scribi-*
D *tur, atque interpolatur, vt solent acuta. Vera lectio mihi ista:* Quid tuâ vter vincat? potest melior vincere, non potest non peior esse qui vicerit. *Ecce, inquit, duo sunt, & vterque de imperio & potentiâ suâ certat, alio titulo. Potest ex his duobus melior videri (Pompeius scilicet) dum vincit, non potest dum vicit. Nam victor animum referabit, & successus malitiam eliciet, adhuc repressam. Planè idem in Lucano Brutus, ad ipsum hunc Catonem, vbi dissuadet pariter bello interesse:*

* — quòd si pro legibus arma
Ferre iuuat patriis, libertatemq; tueri:
Nunc neque Pompeij Brutum, neque Cæsaris hostem,
Post bellum VICTORIS habes.

Libertatem & leges tueri, vterque præfert: sed alter opprimet, qui vincet. Victor igitur tyrannus, & illi ego hostis.

18. RAPINAM REIP.] *Verè. nam hinc Cæsar, hinc Pompeius, Vatinius, Curio, alij distrahebant, diripiebant. Muretus tamen,* ruinam, *maluit, præter libros.*

19. ET PORTANDVS.] *Consensu ita libri, nec mutem. Traheretur, inquit, sed portandus. nam trahi aut extrahi renuebat. Seneca De Constant. Sapientis, cap.* I. Quòd Catoni dissuasuro legem toga in foro esset erepta, quodque à rostris vsque ad aream Fabianum per seditiosæ factionis manus tractus, voces improbas, & sputa, & omnes alias contumelias pertulisset. *Illa & me vide.*

20. PER ORNAMENTA.] *A gladiatoribus est: quorum arma sic dicta. Ego in Saturnalibus,* II. *cap.* XVII.

21. SENTENTIAM NON DO.] *Non permitto vt de me iudicet, sed Ratio.* * Lib. II.

22. NON DAMNATVR.] *Quò hæc spectent, non video. Imò nec vera sunt, & omnino damnatur latro cùm occidit. Putarim sic hæc cum prioribus legenda.* At aliquid vexationis afferet, aliquid aduersi. Non damnatur latro, nisi cùm occidit. *Futuri*

Nunc ad quotidianam ſtipem manum porrigis. aureâ te ſtipe implebo. Et quia facta A
eſt auri mentio, accipe quemadmodum vſus fructusque eius tibi eſſe gratior poſſit. *Is maximè diuitiis fruitur, qui minimè diuitiis indiget.* Ede, inquis, auctorem. Vt ſcias quàm benigni ſimus, propoſitum eſt aliena laudare: Epicuri eſt, aut Metrodori, aut alicuius ex illâ officinâ. Et quid intereſt, quis dixerit? omnibus dixit. Qui eget diuitiis, timet pro illis: nemo autem ſolicito bono fruitur. Adiicere illis aliquid ſtudet, dum de incremento cogitat: oblitus eſt vſus, rationes accipit, forum conterit, [23] kalendarium verſat, fit ex domino procurator.

EPIST. XV.

Ad curam etiam corporis Exercitatio ſpectat: ſed hæc laborioſa, aut occupata non eſto. Facilis & breuis ſufficit: vt curſus, ſaltus, geſtatio, vocis intentio. Clauſula ab Epicuro, Ne vita in futurum feratur: præſentibus acquieſce. B

[1] Mos antiquis fuit, vſque ad meam ſeruatus ætatem, primis epiſtolæ verbis adiicere: *Si vales, bene eſt.* Rectè [2] & nos dicimus: *Si philoſopharis, bene eſt.* Valere enim hoc demum eſt: ſine hoc, æger eſt animus. Corpus quoque etiam ſi magnas habet vires, non aliter quàm furioſi aut phrenetici, validum eſt. Ergo hanc valetudinem præcipuè cura, deinde & illam ſecundam: quæ non magno tibi conſtabit, ſi volueris benè valere. Stulta eſt enim, mi Lucili, & minimè conueniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi ceruicem, ac latera firmandi. Cùm tibi feliciter [3] ſagina ceſſerit, & tori creuerint: nec vires vmquam opimi bouis, nec pondus æquabis. Adiice nunc, quòd maiore corporis ſarcinâ animus eliditur, & minùs agilis eſt. Itaque, quantum potes, circumſcribe corpus tuum, & animo locum laxa. multa ſequuntur incommoda huic deditos curæ. Primùm exercitationes, quarum labor ſpiritum exhaurit, & C
inhabilem intentioni ac ſtudiis actioribus reddit: deinde, copiâ ciborum, [4] ſubtilitas animi impeditur. Accedunt peſſimæ notæ [5] mancipia in magiſterium recepta, homines [6] inter oleum & vinum occupati: quibus ad votum dies eſt actus, ſi bene deſudauerunt, ſi in locum eius quod effluxit, multum potionis alterius, [7] ieiuno gutture ingeſſerunt. Bibere & ſudare, [8] vita cardiaci eſt. Sunt exercitationes & faciles & breues, quæ corpus

verbo legendum, Afferet: *& hoc pro priore ſenſu. Fortaſſe aliquid aduerſi: ſed ne occupa aut damna, niſi cùm factum. In meo libro erat*: Nam damnatur. *Siquis melius, donet.*

23. KALENDARIVM.] *Librum pecuniæ fœnebris, quæ per kalendas exigebatur, ſoluebatúrque. Vide epiſt.* LXXXVII.

EPIST. XV. 1. MOS ANTIQVIS.] *Plinius lib.* I. *epiſt.* XI. Vel ſolum illud ſcribe, vnde priores incipere ſolebant: Si vales, benè eſt, ego valeo.

2. ET NOS DICIMVS.] *Malim*, dicemus.

3. SAGINA CESSERIT.] *Nam athletæ certo victu vtebantur, corpori viribuſq; augendis. De quo Hier. Mercurialis, medicus & amicus mihi inter primos adfatim lib.* I. *de Arte Gymnaſticâ, itemq; Budæus ad Pandectas, & in Agoniſtico* III. *Petrus Faber.*

4. SVBTILITAS ANIMI.] *Veriſimè. & Ariſton ſcitè Athletas aſſimilabat τοῖς ἐν γυμνασίῳ κίοσιν, ὁμοίως λιπαροὺς καὶ λιθίνους*: columnis quæ ſunt in gymnaſio, pariter nitidos & ſaxeos: *id eſt ſine ſenſu. Magis etiam Diogenes Cynicus. qui ἐρωτηθεὶς διὰ τί οἱ ἀθληταὶ ἀναίσθητοί εἰσιν, ἔφη, ὅτι κρέασιν* D
ὑείοις καὶ βοείοις ἀνακοδομοῦνται: interrogatus, quare Athletæ ferè ſine ſenſu aut mente eſſent? Quia, inquit, ex ſuillis & bouillis carnibus conſtant: *acutè ad ſtuporem animalium alludens, & iis aptans, qui veſcebantur. Galenus etiam de Athletarum ſaginâ, & ab eâ ſtupore, idem fatetur: additq.*, καὶ τοῦτο πρὸς ἀπάντων ὀφθὸν ἀνθρώπων ᾄδεται, ὡς γαστὴρ ἡ παχεῖα τὸν νοῦν οὐ πίπτει λεπτόν: Hoc ab omnibus hominibus ferè decantatur, quòd venter pinguis mentem non gignit tenuem. *Verſum indicat prouerbialem:*

Παχεῖα γαστὴρ λεπτὸν οὐ πίπτει νόον.

5. MANCIPIA IN MAGISTERIVM.] *Aliquot libri*, magiſtratum: *eodem ſenſu. Indicat Græculos magiſtros.*

6. INTER OLEVM ET VINVM.] *Vnguntur, & libunt.*

7. IEIVNO GVTTVRE INGESSERVNT.] *Eſuus quidã*: multum potionis altius in ieiunum guttur regeſſerunt. *Nihil equidem muto. ſententiam autem vide & hauri, ex epiſt.* CXXII. *&* LXXXVIII.

8. VITA CARDIACI EST.] *Notum καρδιαλγίαν dici, in ore ſtomachi vitium, ab humore acri vellicante*

A corpus & [9] sine morâ laxent, & tempori pareant: cuius præcipua ratio habenda est. Cursus, & [10] cum aliquo pondere manus motæ, & saltus, vel ille qui corpus in altum leuat, vel ille qui in longum mittit, vel ille (vt ita dicam) [11] saliaris, aut (vt contumeliosiùs dicam) fullonius. Quodlibet ex his elige, [12] vsu fit facile. Quidquid facies, citò redi à corpore ad animum, illum diebus ac noctibus exerce. labore modico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non æstus impediet, ne senectus quidem. Id bonum cura, quod vetustate fit melius. Neque ego te iubeo semper imminere libro, aut pugillaribus. dandum & aliquod interuallum animo: ita tamen vt non resoluatur, sed remittatur. [13] Gestatio & corpus concutit, & studio non officit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contempseris: quam veto te [14] per gradus & certos modos attollere, deinde deprimere. Quòd si velis deinde quemadmodum ambules discere, admittes istos, quos noua artificia [15] docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis obseruet,

B & intantum procedet, inquantum eius audaciam [16] patientiæ lenitate produxeris. Quid ergo? à clamore protinus & à summâ contentione vox tua incipiet? Vsque adeò naturale est, paullatim incitari, vt litigantes quoque à sermone incipiant, ad vociferationem transeant. nemo statim *Quiritium fidem* implorat. Ergo vtcumque tibi impetus animi suaserit, modò vehementius fac vitiis conuicium, modò lentius, prout vox quoque te hortabitur & latus. [17] Modesta, cùm receperis illam reuocarisque, descendat, non decidat: moderatoris sui temperamentum habeat, nec indocto & rustico [18] more desæuiat. Non enim id agitur, vt exerceatur vox, sed vt exerceat. Detraxi tibi non pusillum negotium: [19] mercedula, & munus gratum, ad hæc beneficia accedet. Ecce insigne præceptum. *Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur.* Quis hæc, inquis, dicit? Idem qui suprà. Quam tu nunc vitam dici existimas stultam? [20] Babæ & Ixionis? Non ita est. nostra dicitur: quos cæca cupiditas in nocitura, certè numquam satiatura, præcipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui non cogitamus quàm iucundum sit nihil

C posce-

licante & rodente. Itaque Dioscorides id dixit γομφίχου ὀνημοὺς, *& Plinius interpretatus*, Stomachi rosiones. *Celsus* Cardiacum morbum *describit, libro* III. *cap.* XIX. nimiam imbecillitatem corporis, quod stomacho languente, immodico sudore digeritur. *En tibi*, *de* sudore. *De* potu, *in eodem*: imbecillitati iacentis vino ciboq; succurrendum, *& id saepius. Spectat eò & Iuuenalis, Sat.* V.

Ipse capillato diffusum Consule potat,
Cardiaco nũquam cyathum missurus amico.

Cardiaco, *cui medicina scilicet à tali vino.*

9. SINE MORA LAXENT.] *Alij libri*, lassent.

10. CVM ALIQVO PONDERE.] *Quo sine Halterum etiam vsus in exercitiis. Vide epist.* LVI.

D 11. SALIARIS.] *Sublatis pedibus, & alternantibus, identidem repetitus. quem Salij sacerdotes in pompâ & gestatione Ancilium vsurpabant: eumdemq; fere fullones.*

12. VSV FIT FACILE.] *Pinciani lectio vetus:* Quemlibet ex his elige, vsu rudem, facilem. *Quemlibet, nempe saltum: nec arte eum compone. Meus liber & quidam*, Quodlibet *retinent; & tum*, vsum facilem rudem. *Dubites an non*, vsu facile reddes: *etsi Pinciano magis adhæream.*

13. GESTATIO.] *In essedo. de quo exercitij genere, & fructu, scripsi in epistolâ quâdam (Centuriâ Miscellaneâ) ad Abrah. Ortelium.*

14. PER GRADVS ET CERTOS MODOS.] *Vt Pomponius scilicet praescribebat: quibus non alligat nos Seneca.* Gradus *autem in voce, adscensus descensusq; siue elatio, demissio. Fabius:* Ab imâ ad summam vocem multi sunt gradus. *At* Modi, *qualitatem magis spectant.*

15. DOCVIT FAMES.] *Satyricus hoc ipsum:*
Græculus esuriens, in cælum, iusseris, ibit.

16. PATIENTIÆ LENITATE.] *Meus & quidam*, patientiæ crudelitate. *Verum erit*, patientiâ & credulitate.

17. MODESTA CVM RECEPERIS.] *Vox*, modesta, *abest optimo libro: & ego expungam.*

18. MORE DESÆVIAT.] *Idem*, deseruiet. *An fortè*, deferueat?

19. MERCEDVLA ET MVNVS.] *Mira hic varietas. Alij libri*, mercedula & vnum Græcum. *Alij*, mercedulæ & vnus græcus. *Meus*, mercedula & minis gratus. *Putarim equidem iunctim haec legenda*: Detraxi tibi non pusillum negotium mercedulæ, & vnius Græci. *Vel ex meo*, mercedulæ, & magistratus. Ad hæc beneficia accedet ecce insigne præceptum. *De sententiâ mihi parùm liquet sic esse. En, inquit, dissertatiunculâ istâ commodaui tibi, & molestiam detraxi. quam? Mercedis, & Graeci magistri. Docui te sine magistro, sine stipendio exerceri. Aliter solebant. vt Plinij Paneg yrico:* Cùm exercitationibus nostris non veteranorum aliquis, sed Græculus magister adsistit. *Ij* Progymnastæ *dicebantur, vt in Epist.* LXXXIII: Exercitores *Plauto.*

20. BABÆ ET IXIONIS?] *Meus*, Habæ & Isionis? *Notæ fatuitatis homines ab illo æuo fuisse, est suspicari.*

poscere, quàm magnificum sit plenum esse, nec ex fortunâ pendêre. Subinde itaque, A Lucili, quàm multa sis consecutus, recordare: cùm adspexeris quot te antecedant, [21] cogita quot sequantur. Si vis gratus esse aduersus deos, & aduersus vitam tuam, cogita quàm multos anteceſseris. Quid tibi cum ceteris? [22] te ipse anteceſsisti. finem constitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista insidiosa bona, & sperantibus meliora, quàm assecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando & implerent: nunc haurientium sitim concitant, [23] & inuitant speciosi apparatus. Quod futuri temporis incerta [24] sors voluit, quare potiùs à fortunâ impetrem, vt det, quàm à me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanæ? Congeram? in quid? laborem? ecce hic vltimus dies. vt non sit, propè ab vltimo est.

EPIST. XVI.

B

PHILOSOPHIAM *vitæ necessariam, sed illam veram, esse: quæ in factis sit, & profectu. Disponi ab eâ actiones & consilia. Non obstare, si Fatum sit, aut Fortuna sit: nam & illa docebit Deo parêre, & Fortunam ac fortuita adspernari. Clausula item ab Epicuro: Secundùm naturam qui viuit, dives: sperne opinionem.*

LIQVERE tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beatè viuere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiæ studio: & beatam vitam [1] perfectâ sapientiâ effici, ceterùm tolerabilem etiam inchoatâ. Sed hoc, quod liquet, firmandum, & altiùs quotidianâ meditatione figendum est. Plus operis est in eo, vt proposita custodias, quàm vt honesta proponas. Perseuerandum est, & assiduo studio robur addendum, donec [2] bona mens sit, quod bona voluntas est. Itaque tibi apud me pluribus [3] verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis: intelligo te multum profeciſse. Quæ scribis, vnde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam. iam de te spem habeo, non- C dum fiduciam. Tu quoque idem facias volo. non est quod tibi citò & facilè credas: excute te, & variè scrutare, & obserua. Illud ante omnia vide, vtrùm in philosophiâ, an in ipsâ vitâ profeceris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum: [4] non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, vt aliquâ oblectatione consumatur dies, vt dematur otio nausea: animum format & fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda & omittenda demonstrat, [5] sedet ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quæ consilium exigunt, quod ab hac petendum est. Dicet aliquis: Quid mihi prodest

21. COGITA QVOT SEQVANTVR.] *Sapiens, & cottidiani vsus, monitum. Non prospice tantùm, sed respice. Phauorinus bene:* τὸν ἡσυχίαν ἄγειν θέλοντα, χρὴ ἐν μὲν τοῖς ἀγαθοῖς ἀφορᾶν εἰς τὰς ἐλάττω κεκτημένους· ἐν δὲ τοῖς κακοῖς, εἰς τὰς μᾶλλον δυσχεροῦντας: Eum qui tranquillè volet agere, oportet in bonis quidem rebus adspicere ad eos qui minora assecuti sunt; in malis, ad eos qui maiora. *Aliter plebeium ingenium:*

Nec quod habet, numerat, tantùm quod non habet, optat: *vt ait Manilius.*

22. TEIPSE ANTECESSISTI.] *Ex humili enim surrexisti, è plebe eques factus, & nunc Cæsaris Procurator.*

23. ET INVITANT SPECIOSI.] *Aliquot libri,* imitantur speciosos. *Nescio an,* irritantur speciosa apparatu. *Irritantur, nempe qui amant.*

24. SORS VOLVIT.] *Libri plerique,* sors induit.

EPIST. XVI. 1. PERFECTA SAPIENTIA.] *Optandâ magis, quàm assequendâ. Formant Stoici, non ostendunt. Vide me super his gradibus, Manud.* II. *Dissert.* VIII. & IX.

2. BONA MENS SIT.] *Quæ firma est, & fiduciam sui habet: voluntas bona quidem Stoicis, sed mutabilis. Itaque Bona Mens est, velle, scire, tenere Bonâ.* D

3. VERBIS OPVS NON EST.] *Commoda sententia, sed ab Erasmo, qui verba ista insarsit. Nam libri:* verbis haud affirmatis, nec tamen longis. *Meui,* verbis audax summatis, nec tamen longis. *Quidam:* verbis haud assumatis. *Quid lateat, me latet.*

4. NON IN VERBIS.] *Non hercules.* & mendacium incongruens, atque ineptum est, non in pectore, sed in labiis habere bonitatem, *ait Lactantius. Ne ergo* — virtutem verba putes, vt Lucum ligna: *nec oblectationem ex philosophiâ, sed fructum para.*

5. SEDET AD GVBERNACVLVM.] *Ex meo libro,* Sed & gubernaculum est: *etsi illud non muto.*

6. SI EA-

A prodest philosophia, [6] si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, [7] si casus imperat? Nam & mutari certa non possunt, & nihil præparari potest aduersus incerta: si aut consilium meum Deus occupauit, decreuitque quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quidquid est ex his, Lucili, vel si omnia hæc sunt, philosophandum est: siue nos inexorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus vniuersi cuncta disponit, siue casus res humanas sine ordine impellit & iactat, philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, vt Deo libenter pareamus, vt fortunæ contumaciter resistamus: hæc docebit vt Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit iuris nostri, si prouidentia in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita dominantur: illò nunc reuertor, vt te moneam & exhorter, ne patiaris animum tuum delabi & refrigescere. Constitue illum, & contine, vt habitus fiat quod est impetus. Iam ab initio, si bene te noui, circumspexisti ecquid hæc epistola munusculi attulerit? excute illam, & inuenies. Non est
B quod mireris animum meum: adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quidquid bene dictum est ab vllo, meum est. Sic quoque quod ab Epicuro dictum est: *Si ad naturam viues, numquam eris pauper: si ad opinionem, numquam diues. Exiguum natura desiderat, opinio immensum.* Congeratur in te, quidquid multi locupletes possederunt: vltra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpurâ vestiat, & eò deliciarum opumque perducat, vt terram marmoribus abscondas, & non tantùm habere tibi liceat, sed calcare diuitias: accedant statuæ & picturæ, & quidquid ars vlla luxuriæ laborauit: maiora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita sunt: ex falsâ opinione nascentia, vbi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Viâ eunti aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te à vanis: & cùm voles scire, quod petis, vtrùm naturalem habeat, an [8] cæcam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longè progresso, semper aliquid longius restat; scito id naturale non esse.

C

EPIST. XVII.

PHILOSOPHIAM *autem non differendam, amplectendam omissis rebus. At pauper ero. Quid si hoc expetendum? expeditiùs philosophaberis. Iam Natura pauca desiderat: atque ea non deerunt. Clausula, Cui paupertas grauis, etiam opes erunt: nam vitium est in animo.*

PROIICE omnia ista, si sapis: imò vt sapias: & ad bonam mentem magno cursu, ac totis viribus, tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. Moratur, inquis, me res familiaris. sic illam disponere volo, vt [1] sufficere nihil agenti possit: ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cùm hæc dicis, non videris vim ac potentiam eius de quo cogitas boni nosse: & summam quidem rei peruides, quantum philosophia prosit; partes autem nondum satis subtiliter dispicis. necdum scis, quantum vbique
D nos adiuuet: quemadmodum & in maximis ([2] vt Ciceronis vtar verbis) opituletur, & in minima descendat. Mihi crede, aduoca illam in consilium: suadebit tibi, ne [3] ad calculos sedeas. Nempe hoc quæris, & hoc istâ dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? multis ad philosophandum obstitere diuitiæ: pau-

6. SI FATVM EST?] *Vt Stoici censebant.*

7. SI CASVS IMPERAT?] *Vt Epicurei.*

8. CÆCAM CVPIDITATEM.] *Cui tria adiuncta, aiebat Aristoxenus Pythagoricus:* Ἀσχημοσύνην, ἀσυμμετρίαν, ἀκαιρίαν: Indecorum, Immodicum, Intempestiuum. *Adde istis Consol. ad Helu. cap.* XI.

EPIST. XVII. 1. SVFFICERE NIHIL AGENTI.] *Quid? ergo philosophia nihil agit? Sola aliquid, & plurimum: nisi ad externam tamen actionem hæc refers. At libri ferè*, sufficere in hoc agenti. *ex quo rectè Gruterus*, vnum hoc agenti.

2. VT CICERONIS VTAR VERBIS.] *Vbi hoc ille? haud nunc commemini. An in Hortensio, vbi ex professo laudauit?*

3. AD CALCVLOS.] *Ne computes, & victus potiùs, quàm vitæ rationes disponas.*

paupertas expedita est, secura est. [4] Cùm classicum cecinit, scit non se peti : cùm A
[5] aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. Si nauigandum est, non perstrepunt portus, nec vnius comitatu inquieta sunt littora ; non circumstat illam turba seruorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes, quàm impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere. Quid est ergo, quare tu hanc recuses contubernalem, cuius mores sanus dies imitatur ? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis curâ : frugalitas autem, paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes : Quantum sat est, nondum habeo : si ad illam summam peruenero, tunc me totum philosophiæ dabo. Atqui nihil priùs quàm hoc parandum est, quod tu differs, & post cetera paras. Ab hoc incipiendum est. Parare, inquis, vnde viuam, volo. [6] Simul & parare disce. Si quid te vetat bene viuere, bene mori non vetat. Non est quòd paupertas nos à philosophiâ reuocet, ne egestas quidem : tole- B
randa est enim ad hoc properantibus vel fames, quam tolerauere quidam in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiæ præmium, quàm in arbitrium non cadere victoris ? quanto hoc maius est, quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis, nec Dei timor ? Et quidem vel furienti ad ista veniendum est. Perpessi sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & [7] dictu fœdam tulerunt famem. hæc omnia passi sunt pro regno (quò magis mireris) alieno : [8] dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum furoribus liberet ? Non est ergo priùs acquirendum. licet ad philosophiam etiam sine viatico peruenire. Ita est, cùm omnia habueris, tunc & sapientiam habere voles. Hæc erit vltimum vitæ instrumentum, & (vt ita dicam) additamentum. Tu verò, siue aliquid habes, iam philosophare : vnde enim scis, an iam nimis habeas ? siue nihil, hoc priùs quære, quàm quidquam. At necessaria deerunt. Primùm deesse non poterunt, quia natura minimum petit : naturæ autem se sapiens accommodat. Sed si necessitates vltimæ inciderint, iamdudum [9] exsiliet è vitâ, & molestus C
sibi esse desinet. Si verò exiguum fuerit & angustum, quo possit vita produci : id boni consulet, nec vltra necessaria solicitus aut anxius, ventri & scapulis suum reddet, & occupationes diuitum, concursationesque ad diuitias euntium, securus lætusque ridebit, ac dicet : Quid in longum ipse te differs ? exspectabísne fœnoris quæstum, aut ex merce compendium, aut tabulas beati senis, cùm fieri possis statim dies ? Repræsentat opes sapientia : quas cuicumque fecit superuacuas, dedit. Hæc ad alios pertinent : tu locupletibus propior es. [10] Sæculum muta, nimis habes. Inest omni sæculo, quod sat est. Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te malè instituissem. [11] Reges Parthos non potest

4. CVM CLASSICVM CECINIT.] *Retuli ad morem, quo rei citabantur classico, ad* 11. *Annalem Taciti. Nunc magis est vt Grutero meo subscribam, ad Classicum militare aptanti. Petronius :*

Cùm cecinêre tubæ, iugulo stat diuite ferrum:
paupertas non petitur, & à se tuta est.

5. ALIQVA CONCLAMATIO.] *Vt in igne, vnâ, periculo.*

6. SIMVL ET PARARE DISCE.] *Vis parare ? rationem parandi etiam disce. Quæ est ? vt viuere promptus sis, & mori. Sic affecto nihil deerit : si enim desit, ecce ianua, exi.*

7. DICTV FOEDAM.] *Aliis placet,* fœdis. *nam libri ferè,* fœdius. *Alimenta autem fœda dictu, à quibus abhorremus, vt fœtida, vt cadauera etiam humana.*

8. DVBITABIT ALIQVIS.] *Pro toto hoc argumento, pulchrè Manilius :*

Quęremus lucrum naui, mortemq; sequemur
In prædas. pudeat tanto bona velle caduca.
Quid cælo dabimus ? quantum est, quo væneat omne?
Impendendus homo est, Deus esse vt possit in ipso.
Pulchra, inquam, hæc magis, an pia? D

9. EXSILIET E VITA.] *Morte sponte sumptâ, vt Stoici quidem docebant. De quo ego Manuduct.* III. *Dissert.* XXII.

10. SÆCVLVM MVTA.] *Id est, antiqua exempla respice, luxuâ propior es.* Quoniam quidem (*vt ipse ad Heluiam cap.* XII. *ait*) eò temporum prolapsa luxuria est, vt maius viaticum exsulum sit, quàm olim patrimonium principum fuit. *Bene ergo de* Sæculo : *ex quo qui* Sacculum *consuerunt, inconcinni mihi sartores.*

11. REGES PARTHOS.] *Vide Aelianum* I. *Var. Hist. cap.* I. *Et exempla in Oriente plura sunt. inter ea & Magorum, in nostris Sacris : qui Christum adoraturi, munera obtulerunt.*

EPIST.

A test quisquam salutare sine munere, tibi valedicere non licet gratis. Quid istuc? ab Epicuro mutuum sumam. *Multis parasse diuitias, non finis miseriarum fuit, sed mutatio.* Non hoc miror. non est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. Illud quod paupertatem grauem fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodum nihil differt, vtrùm ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces: quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert, vtrùm animus æger in diuitiis, an in paupertate ponatur. malum suum, illum sequitur.

EPIST. XVIII.

SAPIENTEM, *in publicâ lasciuiâ, temperanter se gerere: & aut nihil aut parùm ex moribus libare. Quomodocumque, vtile esse, certis diebus abstinere, parcere, pauperes adsimilare.*
B *Præexercitatio est ad veram inopiam, si ea venit. Clausula ab Epicuro: Ira insaniæ assidet.*

[1] DECEMBER est mensis, cùm maximè ciuitas desudat. Ius luxuriæ publicè datum est: ingenti apparatu sonant omnia: tamquam quidquam inter Saturnalia intersit, & dies rerum agendarum. Adeò nihil interest, vt non videatur mihi errasse, qui dixit, [2] olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hîc haberem, libenter tecum conferrem quid existimares esse faciendum. vtrùm nihil ex quotidianâ consuetudine mouendum; an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilariùs cænandum & exuendam togam. Nam quod fieri nisi [3] in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solebat, voluptatis caussâ ac festorum dierum vestem mutauimus. Si te benè noui, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse [4] pilleatæ turbæ voluisses, nec per omnia dissimiles: nisi fortè his maximè diebus animo imperandum est, vt tunc voluptatibus solus abstineat, cùm in illas omnis turba procubuit. Certissimum argumen-
C tum firmitatis suæ capit, si ad blanda & in luxuriam trahentia [5] nec it, [6] nec abducitur. Hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo, siccum ac sobrium esse: illud temperatius, non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus: & eadem, sed non eodem modo, facere. Licet enim sine luxuriâ agere festum diem. Ceterùm adeò mihi placet tentare animi tui firmitatem, vt ex præcepto magnorum virorum tibi quoque præcipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo, durâ atque horridâ veste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur? In ipsâ securitate animus ad difficilia se præparet, & contra iniurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in mediâ pace [7] decurrit sine vllo hoste, [8] vallum iacit, & superuacuo labore lassatur, vt sufficere necessario possit. Quem in ipsâ re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, propè ad inopiam accesserunt, ne vimquâ expauescerent, quod sæpe didicissent. Non est nunc quòd existimes me ducere te [9] ad modicas

D EPIST. XVIII. 1. DECEMBER EST.] *Saturnalia tunc, Sigillaria, & ludi. Ego in Saturnalib.*

2. OLIM MENSEM.] *Quisquis ille, acutè dixit: & pro luxu eius æui. Toto anno Saturnalia.*

3. IN TVMVLTV.] *Olim, cùm ad Saga ibatur. Videme 1. Saturn. cap.* 11.

4. PILLEATÆ TVRBÆ.] *Teneamus. nam pilleos Saturnalibus sumebant. Ibidem docui. Quod alij,* pullatæ turbæ, *non habet hic locum, & contra libros est.*

5. NEC IT.] *Sponte.*

6. NEC ABDVCITVR.] *Ab aliis, aut à turbâ.*

7. DECVRRIT.] *In armis per aliquot milliaria, exercity genus. Vide Militiam nostram lib.* V.

8. VALLVM IACIT.] *Et fert quoque, vt ibidem doctum.*

9. AD MODICAS CÆNAS.] *A Mureto est: at ego maluissem,* ad medicas cænas, *sobrias, & sanitati factas. Sed non ita libri præeunt, qui* admoueas cænas; *aut,* dicere moneas cænas, *ferè habent. Itaque ingeniosè (quomodo ille aliter?) Iosephus Scaliger, vt accepi:* ad monas cænas *diuinabat, id est* μόνας κοινάς: *vt allusio sit & argutatio in nominibus, cùm* cæna *Latinis dicta, quasi* κοινὴ, *communis cibatio: &* μόνη *opponatur, cùm soli & seorsim dapem sumunt. Sed nec Turnebi improbum,* ad Timonéas cænas. *De Timone notum, qui homines fugiebat & oderat, & solitarius agebat victitabatq;. Igitur in prouerbio* Timonéæ cænæ, *sine conuiuio conuiuium. Vide Turnebum lib.* XXIIII. *Aduersar. cap.* XXXIII.

10. PAV-

dicas cænas & [10] pauperum cellas, & quidquid aliud est, per quod luxuria diuitiarum A
tædio ludit. [11] Grabatus ille verus sit, & sagum, & [12] panis durus ac sordidus. Hoc triduo & quatriduo fer, interdum pluribus diebus: vt non lusus sit, [13] sed experimentum. Tunc mihi crede, Lucili, exsultabis, [14] dupondio satur, & intelliges ad saturitatem non opus esse fortunâ: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiam irata. Non est tamen quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa milia seruorum, multa milia pauperum faciunt. Illo nomine te suspice, quòd facies non coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quàm aliquando experiri. Exerceamur [15] ad palum: & ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securiùs diuites erimus, si scierimus quàm non sit graue pauperes esse. Certos habebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus malignè famem exstingueret: visurus an aliquid deesset ex plenâ & consummatâ voluptate, vel quantum deesset, & an dignum, quod quis magno labore pensaret. hoc certè in his epistolis ait, quas scripsit, [16] Charino magistratu, ad Polyænum. Et quidem gloriatur, [17] non toto asse se pasci: Metrodorum, qui nondum tantum B
profecerit, toto. In hoc tu victu saturitatem non putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem, non illa leuis & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis & certa. Non enim iucunda res est [18] aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis: sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunæ iniquitas possit. Liberaliora sunt [19] alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam angustè qui occisurus est, pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id suâ sponte descendere, quod [20] nec ad extrema quidem redactis timendum sit? hoc est præoccupare tela fortunæ. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, & aliquos dies

10. PAVPERVM CELLAS.] *Apparet igitur tunc quoque cænaculis aut diætis abstinuisse, & in seruili aliquâ & angustâ cellâ cænasse. Horatius tangere videtur:*

Mundæque, paruo sub lare PAVPERVM,
Cænæ, sine aulæis & ostro,
Sollicitam explicuere frontem.

Etsi ad alienas hoc ædes, & verè pauperum, magis sit referre. De isto autem diuitum ritu, Seneca ad Heluiam cap. XII. *vide.*

11. GRABATVS ILLE VERVS.] *Alij* ferus. *Teneamus editum: sit verè* grabatus, *id est vilis & viliorum lectus:* σιμικόδιον.

12. PANIS DVRVS.] *Non recens, sed siccus aut mucidus.*

13. SED EXPERIMENTVM.] *Præceptum toti huic rei in Epicteto simile,* III. *Dissert.* XIII. μελέτησόν ποτε διαγωγὴν ὡς ἄρρωστος, ἵνα ποθ' ὡς ὑγιαίνων διαγάγῃς. ἀσίτησον, ὑδροποτήσον, ἀπέχου ποτὲ πάντα πᾶσιν ὀρέξεως, ἵνα ποτὲ καὶ εὐλόγως ὀρεχθῇς: Meditare aliquando & vsurpa vitæ rationem, tamquam infirmus, vt rectè valere etiam possis. Abstine à cibis, aquam pota, aliquando omnem appetitum cohibe, vt mox etiam rectè & rationabiliter possis appetere.

14. DVPONDIO SATVR.] *Duobus assibus. Rectè ita Erasmus, cùm anteà in scriptis,* dispendio.

15. AD PALVM.] *Quod genus* palaria *dictum: nos in Militiâ, lib.* V. *Hoc quoque Erasmo inscribatur: nam in libris, ad* paululum.

16. CHARINO MAGISTRATV.] *More Græco,* χαρίνου ἄρχοντος. *Ita enim annum & tempus illi notabant, vt Romani per Consules. Hoc Muretus. At libri plures,* magistratui. *Tum esset, scriptam epistolam nomine* Charini magistratus, *ad Polyænum.*

17. NON TOTO ASSE SE.] *Atqui* Timocrates ei obiecit, quòd minam cottidie in cibos sumeret: *scriptum Laërtio, Epicuri amatori, & reiectum. Nam alij plures,* viliſſimis & simpliciſſimis cibis vixisse. C
Inuenio hæc eius verba in Stobæo: Βρυάζω τῷ κατὰ τὸ σωμάτιον ἡδεῖ, ὕδατι καὶ ἄρτῳ χρώμενος. Καὶ προσπίπτω ταῖς ἐκ πολυτελείας ἡδοναῖς, οὐ δι' αὐτὰς, ἀλλὰ διὰ τὰ ἀκολουθοῦντα αὐταῖς δυσχερῆ: Plenus sum & diffluo voluptate corpusculi, idque Aquâ & Pane vtens. Despuo autem sumptuosas voluptates, non ob ipsas, sed incommoda quæ comitantur.

18. AQVA ET POLENTA.] *Ipsa Epicuri verba in epistolâ ad Menœceum:* καὶ μᾶζα καὶ ὕδωρ τὴν ἀκροτάτην ἔποδίδωσιν ἡδονὴν, ὅπου ἂν ἐνδεὲς τις αὐτὰ προσενέγκηται: Polenta & Aqua summam voluptatem præbent, siquis illa indigens sumit. *Adde infrà Epistolam* CX.

19 ALIMENTA CARCERIS.] *Nam certus modicusq; cibus captiuis, vtiq; & seruis: idq;, quia in dies finitus,* Diarium *dicebant. In Controuersus Senecæ, lib.* IX. Cùm introductus esset ex carcere in Senatum, postulaturus vt diaria acciperet. *Sallustius in oratione Lepidi:* Quinis modiis libertatem omnium æstimauêre. qui profectò non ampliùs possunt alimentis carceris. Namque vt illis exiguitate mors prohibetur, senescunt vires: sic neque absolui curâ familiari tam paruâ re possis, & ignauissimi quique tenui istâ spe frustrantur. *Vides exigua fuisse hæc alimenta, & lege* XII. *tabul.* libram farris, in dies singulos.

20. NEC AD EXTREMA QVIDEM REDACTIS.] *Liber meus & meliores,* nec extremis quidem decretis. *Et germana hæc scriptio: valetq;, cùm extrema decreta sunt.*

21. DELE-

A dies destina, quibus secedas à tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo. ——

Nemo alius est Deo dignus, quàm qui opes contempsit. quarum possessione tibi non interdico: sed efficere volo, vt illas intrepidè possideas. quod vno consequêris modo, si te etiam sine illis beatè victurum persuaseris tibi; si illas tamquam exituras semper adspexeris. Sed iam incipiamus epistolam complicare. Priùs, inquis, redde quod debes. [21] Delegabo tibi Epicurum. ab illo fiet numeratio. [22] *Immodica ira gignit insaniam.* Hoc quàm verum sit, necesse est scias, cùm habueris [23] & seruum, & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quàm ex odio: non minùs inter seria, quàm inter lusus & iocos. Nec interest, ex quàm magnâ caussâ nascatur, sed in qualem perueniat animum. Sic ignis non refert quàm magnus, sed quò incidat. nam B etiam maximum solida non receperunt: rursus arida, & corripi facilia, scintillam quoque fouent vsque in incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis iræ exitus, furor est: & ideò ira vitanda est, non moderationis caussâ, sed sanitatis.

EPIST. XIX.

OMITTENDAS *aut abiiciendas occupationes, & otium captandum: sed otium, non latebras. Monet ab aulâ, & splendore abire: quæ tumultus & fluctus suos habent. Clausula ab eodem magistro: Vide quibuscum mensâ communices.*

EXSVLTO quotiens epistolas tuas accipio. implent enim me bonâ spe: iam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac, oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quàm quod [1] pro ipso rogaturus sum? si potes, subduc te istis C occupationibus: si minùs, eripe. Satis multum temporis sparsimus, incipiamus in senectute [2] vasa colligere. Numquid inuidiosum est? [3] in freto viximus, moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod nec iactare debes, nec abscondere. Numquam enim vsque eò te abigam, generis humani [4] furore damnato: vt latebram tibi aliquam parari & obliuionem velim. id age, vt otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto, quibus integra sunt [5] & propria consilia: an velint vitam per obscurum transmittere. tibi liberum non est. In medium te protulit ingenij vigor, scriptorum elegantia, claræ & nobiles amicitiæ. Tanta notitia te inuasit, vt si in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monstrabunt. tenebras habere non potes: sequetur pristinæ lucis multum, quocumque fugeris. Quietem potes vindicare, sine vllius odio, sine desiderio, aut morsu animi tui. Quid enim relinques, quod inuitus relictum à te possis cogitare? clientes? quorum nemo teipsum sequitur, sed ali-

D quid

21. DELEGABO TIBI EPICVRVM.] *Scripti ferè*, Delegabo te ad Epicurum. *Vtrouis modo, ad* Delegationem *ad spectum, fori verbum: cùm alium pro nobis debitorem, & vicarium, substituimus. Vide De Benef.* VI. *cap.* V.

22. IMMODICA IRA.] *Imò* quidam è Sapientibus iram dixerunt breuem insaniam. *Vide De Irâ* I. *cap.* I.

23. ET SERVVM, ET INIMICVM.] *Suspecta hæc Muretus habet: non ego. Sententia sub Tiberio aliquo, aut tyranno, vera & prompta. Serui accusabant, calumniabantur in occulto: & credebatur. Hoc iniquissimum, & legibus vetitum, tamen illi admittebant: cum iustâ & magnâ indignatione eorum, quibus eueniebat. Exempla in Tacito sunt: & hic appâret, Lucilio idem euenisse, qui* inimicum *habuit, & quidem* seruum.

EPIST. XIX. 1. PRO IPSO ROGATVRVS.] *Deos scilicet, in eius bonum.*

2. VASA COLLIGERE.] *Quod milites discessuri, & castra mutaturi, faciunt.*

3. IN FRETO.] *Cui nomen à feruore*: quòd in fretum, *ait Varro*, sæpe concurrat æstus, atque efferuescat.

4. FVRORE DAMNATO.] *Vt Timon ille Misanthropus, & plures fecêre.*

5. ET PROPRIA CONSILIA.] *Benè in meo*, & prima. *qui nondum scilicet genus vitæ ingressi, quibus omnia libera.*

6. DONEC

quid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur: nunc præda. Mutabunt teſtamenta de- A
ſtituti ſenes? migrabit ad aliud limen ſalutator? non poteſt paruo res magna conſtare.
Æſtima vtrùm te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidem ſeneſcere
contigiſſet intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna miſiſſet! Tulit te
longè à conſpectu vitæ ſalubris rapida felicitas, prouincia & procuratio, & quidquid ab
iſtis promittitur: maiora deinde officia te excipient, & ex aliis alia. Quis exitus erit?
quid exſpectas, [6] donec deſinas? habere, quod cupias? Numquam erit tempus. Qualem
dicimus eſſe ſeriem cauſſarum, ex quibus nectitur fatum, talem & cupiditatum: altera
ex fine alterius naſcitur. In eam demiſſus es vitam, quæ numquam tibi miſeriarum ter-
minum ac ſeruitutis ipſa factura ſit. Subduc ceruicem iugo tritam. ſemel illam incidi,
quàm ſemper premi, ſatius eſt. Si te ad priuata retuleris, minora erunt omnia, ſed affa-
tim implebunt: at nunc plurima & vndique ingeſta non ſatiant. Vtrùm autem mauis,
ex inopiâ ſaturitatem, an in copiâ famem? Et auida felicitas eſt, & alienæ auiditati ex-
poſita. Quamdiu tibi ſatis nihil fuerit, [7] ipſe aliis non eris. Quomodo, inquis, exibo? B
vtcumque. Cogita quàm multa temerè pro pecuniâ, quàm multa laboriosè pro honore
tentaueris: aliquid & pro otio audendum eſt, aut in iſtâ ſolicitudine procurationum, &
deinde vrbanorum officiorum, ſeneſcendum in tumultu, ac ſemper nouis fluctibus,
quos effugere nullâ modeſtiâ, nullâ vitæ quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet,
an tu quieſcere velis? fortuna tua non vult. Quid ſi illi etiam nunc permiſeris creſcere?
quantum ad ſucceſſum acceſſerit, accedet ad metum. Volo tibi hoc loco referre dictum
Mecænatis. [8] vera in ipſo eculeo docuit. *Ipſa enim altitudo* [9] *attonat ſumma.* Si quæris, in
quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inſcribitur. hoc voluit dicere, attonita habet
ſumma. Eſt ergo tanti vlla potentia, vt ſit tibi [10] tam ebrius ſermo? Ingenioſus vir ille
fuit, magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, niſi illum [11] eneruaſſet felici-
tas, imò caſtraſſet. Hic te exitus manet, niſi iam contrahas vela, niſi (quod ille [12] ſerò
voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Mecænatis ſententiâ parem facere rationem:
ſed mouebis mihi controuerſiam, ſi te noui, nec voles quod debeo, [13] in aſpero & probo C
accipere. Vt ſe res habet, ab Epicuro verſura facienda eſt. *Antè*, inquit, *circumſpicien-
dum eſt, cum quibus edas & bibas, quàm quid edas & bibas. Nam* [14] *ſine amico viſceratio,
leonis ac lupi vita eſt.* Hoc non continget tibi, niſi ſeceſſeris: alioquin habebis conuiuas,
quos

6. DONEC DESINAS? HABERE.] *Iuncta malim legi*, deſinas habere, quod cupias? *Ita plenus opum honorúmque ſis, vt non habeas vltrà quod cupias.*

7. IPSE ALIIS NON ERIS.] *Non ſufficies aliis. tu petes, & à te aly aſſiduè petent: quod ſemper in iſtis potentibus.*

8. VERA IN IPSO ECVLEO.] *Placeat quorumdam librorum ſcriptio:* Mecænatis, vera in ipſo eculeo elocuti. *Quomodo autem in* eculeo? *id eſt, dignitate & Aulâ, vbi aſſidua tormenta. Omnia potuit apud Auguſtum: mihil ei defuit, præter hoc, quieſcere & ſecurum eſſe.*

9. ATTONAT SVMMA.] *Percutit, & velut tonitru quatit. Ouidius:*

—— Fauniſque bicornes
Numine contactas attonuere ſuo.

10. TAM EBRIVS SERMO.] *Non hic nimis, meo iudicio. ſed & alibi Mecænatem huius culpæ arguit, & calamiſtrati vt ſic dicam, ſermonis. Vide epiſt.* CXIV.

11. ENERVASSET FELICITAS.] *In epiſtolâ* XCII. *Habuit (Mecænas)* grande & virile ingenium, niſi ipſe illud diſcinxiſſet.

12. SERÒ VOLVIT.] *Cùm in frigore apud Auguſtum eſſet: cùm vxor eius Terentia ſupra ipſum amata.*

13. IN ASPERO ET PROBO.] *Muretus ſic edidit, & interpretatur: Aſperos nummos, recentes eſſe: veteres enim longo vſu ſolere deteri. Vrbanè igitur dictum Mecænatis, quaſi talem nummum eſſe ait: quem tamen non ſperat fore, vt Lucilius in ſolutum accipiat, ſed vetuſtiorem poſcat. Ego Hadriano Turnebo, imò ante eum Eraſmo, ſubſcripſerim legentibus:* Nec voles quod debeo, niſi in aſpero & probo accipere. *Voles, inquit, probam aſperamq́ philoſophiæ aliquam ſententiam, non mollem & fugientem hanc Mecænatis. De aſpero nummo multi dixerunt, capiuntq́ nouum, non detritum. Ego vel de veteri magis acceperim (ÿ enim probiores) ſed in theſauris aſſeruato & integro; vel de puri candidiq́ argenti nummo, & cui minima mixtura æris aut plumbi, exq́ eo decoloratio. Certè in Gloſſis priſcis, δ πάλαιον λευκὸν,* Aſperum *interpretatur: id eſt,* Nummus albus. *Iterúmque,* Aſpritudo, candor. *Ita apud Nicetam, ἀσπρίζειν, eſt τὸ λευκαίνεσθαι: & hodieq́ apud Turcas,* Aſpri, *nummuli ex argento.*

14. SINE AMICO VISCERATIO.] *Viſceratio, epulum cum carne. Vide epiſt.* LXXIII. *Damnat igitur μονοφαγίαν,* ſolitariam vitam & victum, *quam & Græci pro conuicio obiiciebant. Alexis:*

Ἐρῶ ἐς κόρακας μονοφάγε καὶ τοιχωρύχε:
Abi in malam rem ſoli-epulo, & effractarie.

Pulcherrimè autem ille, quiſquis fuit, apud Romanos:

qui

A quos [15] ex turbâ salutantium nomenclator digesserit. Errat autem qui [16] amicum in atrio quærit, in conuiuio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & [17] bonis suis obsessus, quàm quòd amicos sibi putat, quibus ipse non est: quòd beneficia sua efficacia iudicat ad conciliandos amicos, cùm quidam, quò plus debent, magis oderint. Leue æs alienum debitorem facit; [18] graue inimicum. Quid ergo? Beneficia non parant amicitias? parant, si accepturos licuit eligere; [19] si collata, non sparsa sunt. Itaque dum incipis esse mentis tuæ, interim hoc consilio sapientum vtere, vt magis ad rem existimes pertinere, [20] quis, quàm quid acceperit.

EPIST. XX.

PHILOSOPHIAM *in factis, non verbis esse: itaque ad illa eundum. Et constanter*
B *eundum. nam Sapientia, est conuenientia, & tenor vnus voluntatum, ac vitæ. Paupertas etiam non timenda: & diuitiæ, si absint, non amandæ. Interùm monitio, pauperem certis diebus agere, & imitari.*

SI vales, & te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo. mea enim gloria erit, si te istinc vbi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atque hortor, vt philosophiam in præcordia ima demittas, & experimentum tui profectus capias, non oratione, nec scripto: sed animi firmitate, & cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus, & assensionem coronæ captantibus, aliud his qui iuuenum & otiosorum aures disputatione variâ aut volubili detinent. [1] Facere docet philosophia, non dicere: & hoc exigit, vt ad legem suam quisque viuat, ne orationi vita dissentiat, vt ipsa inter se vita vnius, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est & officium sapientiæ, & indicium, vt verbis opera
C concordent, vt & ipse vbique par sibi idemque sit. Quis hoc præstabit? pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper vno iturum gradu, sed vnâ viâ. Obserua itaque, numquid vestis tua domusque dissentiant: numquid in te liberalis sis, in tuos sordidus: numquid cænes frugaliter, ædifices luxuriosè. Vnam semel ad quam viuas regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exæqua. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris, & extendunt. Vitium est hæc diuersitas, & signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiamnum dicam vnde sit ista inconstantia, & dissimilitudo rerum consiliorumque. Nemo proponit sibi quid velit, nec si proposuit, perseuerat in eo, sed transilit: nec tantùm mutat, sed redit, & in ea quæ deseruit ac dam-

qui quo die solus cænasset, dixit, Βεβρωκέναι, μὴ δεδειπνηκέναι. οὐς τῶ δείπνου κοινωνίαν καὶ φιλοφροσύνην ἐφηδύνουσαν ἀεὶ προσοῦντος: Edisse se, non cænasse. tamquam cæna communionem semper
D & oblectantem requirat familiaritatem. *Hæc Plutarchus Quæstion. Conuiual.* VII. *in præloquio. Et res ita est, optiméque Latinis* conuiuium: *iisdemq; cæna, quasi κοινή.*

15. EX TVRBA SALVTANTIVM.] *Quibus cæna, officiorum velut merces. Apparet autem à Nomenclatore, qui obseruabat, electos & Vocatori indicatos vel officiosos maximè, vel quorũ ordo iam esset.*

16. AMICVM IN ATRIO.] *Vbi salutationes. Adde pro sententiâ, De Benef.* VI. *cap.* XXXIV.

17. BONIS SVIS OBSESSVS.] *Quæ non habet, sed à quibus habetur, & velut cingitur clauditurq;.*

18. GRAVE INIMICVM.] *Et idem in beneficiis,* quæ vsque eò læta sunt, donec exsolui posse videantur; supra, odium pro gratiâ redditur. *Tacitus alibi, & Seneca.*

19. SI COLLATA.] *Iudicio donata. etsi quidam libri,* collocata: *benè etiam pro hoc sensu.*

20. QVIS, QVAM QVID.] *Non quantum, sed cui dones.*

EPIST. XX. 1. FACERE DOCET PHILOSOPHIA.] *In totam hanc rem præclara Epictetus* III. *Dissert. cap.* XXI. Sicut ij, *inquit*, qui à stomacho laborant, cibum statim eiiciunt: sic qui præcepta nuda acceperunt, sermone effundunt. At concoque potiùs, in succum verte, & mutationem in mente factam ostende. Ecce faber, qui peritus artis est, non obambulat clamitans, Audite me differentem de re fabrili: sed tacitus domum & tabernam conducit, instruit, & operibus ostendit se peritum. Tale tu fac. ede, bibe, vt decet: matrimonium contrahe, liberos gigne, rempublicam gere, conuicium tolera, fer patrem, fratrem, vicinum iniquum: & talia nobis ostende, vt verè te philosophum cognoscamus. *Vide pluria.*

ac damnauit, reuoluitur. Itaque vt relinquam definitiones sapientiæ veteres, & totum A
complectar humanæ vitæ modum, hac possum contentus esse: Quid est sapientia? Semper [2] idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiunculam non adiicias, vt rectum sit quod velis. Non potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt. in totum, nulli velle, aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, & in contrarium vertitur: ac plerisque agitur vita per lusum. Preme ergo quod cœpisti: & fortasse perducêris aut ad summum, aut eò quod summum nondum esse [3] solus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbæ familiarium? Turba ista cùm à te pasci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa veros certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc vnum amanda paupertas, quòd à quibus ameris, ostendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur! Huc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, vt contentus sis temetipso & ex te nascentibus bonis. Quæ po- B
test esse felicitas Deo propior? Redige te ad parua, ex quibus cadere non possis: idque vt libentiùs facias, ad hoc pertinebit tributum epistolæ huius: quod statim conferam. Inuideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. [4] *Magnificentior (mihi crede) sermo tuus in grabato videbitur & in panno. non enim dicentur tantùm illa, sed probabuntur.* Ego certè aliter audio quæ dicit [5] Demetrius noster, cùm illum vidi nudum, [6] quanto minùs quàm stramentis incubantem? tunc enim non præceptor veri, sed testis est. Quid ergo? non licet diuitias [7] in sinu positas contemnere? Quid ni liceat? & ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multum diuque miratus, [8] quòd ad se venerint, ridet, suasque audit magis esse quàm sentit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus est ille qui in diuitiis pauper est: sed securior, qui caret diuitiis. Nescio, inquis, quomodo iste paupertatem laturus sit, si in illam inciderit. Nec ego [9] Epicuri angelus scio, an pauper iste contemnturus sit diuitias, si in illas inciderit. Itaque in vtroque mens æstimanda est, inspiciendumque, an ille paupertati indul- C
geat, an hic diuitiis non indulgeat. Alioquin leue argumentum est bonæ voluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati, sed malle. Ceterùm magnæ indolis est, ad ista non properare tamquam ad meliora, sed præparare tamquam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia. cùm verò multo antè meditatus accesseris, iucunda quoque. Inest enim illis, sine quâ nihil est iucundum, securitas. Necessarium ergo iudico id quod tibi scripsi magnos viros sæpe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginariâ paupertate exerceamus ad veram: quod eò magis faciendum est, quòd deliciis permaduimus, & omnia dura ac difficilia iudicamus. [10] Potiùs excitandus è somno, & vel-

2. IDEM VELLE ATQVE.] *Hæc est Zenonis ὁμολογία, siue* conuenientia, *finis philosophiæ. De quâ ego vbertim* II. *Manud. Diss.* XV.

3. SOLVS INTELLIGAS.] *Qui solus te nôsti, & veràm Sapientiam iam nosti.*

4. MAGNIFICENTIOR, MIHI CREDE.] *An hæc igitur verba Epicuri sunt? debent, nisi defectus aliquis sit: quod mihi videtur. Atque hæc Senecæ magis sunt, post illa Epicuri, quæ desiunt.*

5. DEMETRIVS NOSTER.] *Ille nobilis tunc Cynicus, de quo alibi noster, & de hac eius paupertate, De Vit. beat. cap.* XVIII.

6. QVANTO MINVS QVAM STRAMENTIS.] *Significat tomento Circensi incubuisse, fracto, & stramento diffluente. Plinius lib.* XVIII. *de veteribus Romanis:* Quies somnusque in stramentis erat. *Lib.* XXX. Tomenta Galliarum inuentum. Italiæ quidem mos etiamnunc durat in appellatione stramenti.

7. IN SINV POSITAS.] *In quem aurum recipi solet, & condi. Potest & prouerbialiter intelligi, domi & in occulto positas.* D

8. QVÒD AD SE VENERINT.] *Non cupientem, non æstimantem. At meo est,* venerit. *ex quo legi possit,* cùm ad se venerit. *Aliquis etiam, inquit, diu eas in pretio habuit: sed bonæ iam mentis & sanus, ridet & spernit.*

9. EPICVRI ANGELVS.] *Alij libri,* angulus, *quidam* æmulus. *Sed quocumque verba ea verso; nec bona video, nec facio. Assentier Pinciano è suis legenti:* Nescio, inquit Epicurus, an pauper. *Tu ais, nescire quomodo dines ille paupertatem feret? nec ego, ait Epicurus, quomodo pauper tuus diuitias, si obueniant. Mens est, quæ de vtroque decernat.*

10. POTIVS EXCITANDVS.] *Placeret,* ociùs.

11. LACTE

A & vellicandus est animus, admonendusque naturam nobis minimum constituisse. Nemo nascitur diues. quisquis exit in lucem, iussus est [11] lacte & panno esse contentus. ab his initiis nos regna non capiunt.

EPIST. XXI.

VERVM splendorem à Philosophiâ, non ab honoribus aut titulis esse. Dare illam nomen mansurum & famam, habenti, & adhærenti quoque. Emblema ab Epicuro: Vt diuitias augeas, cupiditates minue.

CVM istis negotium tibi esse iudicas, de quibus scripseras? maximum negotium tecum habes: tu tibi molestus es. Quid velis, nescis: meliùs probas honesta, quàm
B sequeris. vides vbi sit posita felicitas, sed ad illam peruenire non audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parùm ipse dispicis, dicam. Magna hæc esse existimas, quæ relicturus es: & cùm proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transiturus es, retinet te huius vitæ, à quâ recessurus es, fulgor, tamquam in sordida & obscura casurum. Erras, Lucili: ex hac vitâ ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cùm hæc certam originem habeat ac suam, ille niteat alieno: hoc inter hanc vitam, & illam. Hæc, quia fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim vmbram faciet quisquis obstiterit: illa verò suo lumine illustris est. Studia te tua clarum & nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. cùm [1] Idomeneo scriberet, & illum à vitâ speciosâ ad fidelem stabilemque gloriam reuocaret, [2] rigidæ tunc potentiæ ministrum, & magna tractantem: *Si gloriâ*, inquit, *tangeris, notiorem te epistolæ meæ facient, quàm omnia ista quæ colis, & propter quæ coleris.* Numquid ergo mentitus est? quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum suis litteris [3] incidisset? Omnes illos [4] megistanas & satrapas, & regem
C ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, obliuio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolæ non sinunt. nihil illi profuisset [5] gener Agrippa, & [6] Tiberius progener, & [7] Drusus Cæsar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum [8] applicuisset. Profunda supra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput exserent, & in idem quandoque silentium abitura obliuioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habebo apud posteros gratiam, [9] possum mecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam æternam promisit, & præstat:

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies vmquam memori vos eximet æuo:
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Quos-

11. LACTE ET PANNO.] *Simplici cibo, simD plici tegmine. Nec* pane *tamen spreuerim, de grandiori iam ætate.*

EPIST. XXI. 1. IDOMENEO SCRIBERET.] *Cui adulatum etiam esse, &* identidem per epistolas laudasse, *obiicitur apud Laërtium, in vitâ Epicuri, initio. Idem in Athenæi lib.* VII. ὅτι τῆς γαστρὸς ἕνεκεν ἐκολάκευε καὶ Ἰδομενέα καὶ Μητρόδωρον: quòd ventris causâ bonus vir ille (*Epicurus*) adulatus sit & Idomeneum & Metrodorum.

2. RIGIDÆ TVNC POTENTIÆ.] *Iam olim emendabam,* regiæ: *& teneo. Fuit minister vel Lysimachi, vel alterius tunc regis. Sic noster iterùm loquitur, De Benef.* II. *cap.* V. Quales regiæ potentię ministri sunt.

3. INCIDISSET?] *Tamquam in adamante aut ære. At libri plerique,* indidisset: *verius.*

4. MEGISTANAS.] *Magnates. Suidas:* Μεγιστάνες, οἱ τῆς βασιλέως περιβλέπτοι ὑπ' ἐξουσίαν: Megistanes, conspicui apud Regem, ob potentiam. *At Satrapæ, propriè regionum Præfecti.*

5. GENER AGRIPPA.] *Qui Pomponiam eius duxit.*

6. TIBERIVS PROGENER.] *Qui Agrippinam, eius neptem. Cornelius Nepos in vitâ Attici, & Suetonius in Tiberio, cap.* VII.

7. DRVSVS CÆSAR PRONEPOS.] *Nempe Tiberij filius. Ibidem Suetonius.*

8. APPLICVISSET.] *Sibi & famæ suæ iunxisset, inseruisset. Muretus, præter omnes libros,* aperuisset: *temerè.*

9. POSSVM MECVM.] *Potes ô noster, & Fama tua ac tuorum, quamdiu Romana litteræ, manebit.*

Quoſcumque in medium fortuna protulit, quicumque membra ac partes alienæ potentiæ fuerant, horum gratia viguit, domus frequentata eſt, dum ipſi ſteterunt: poſt ipſos citò memoria defecit. Ingeniorum creſcit dignatio: nec ipſis tantùm habetur, ſed quidquid illorum memoriæ adhæſit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epiſtolam meam venerit, ipſe eam de ſuo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem ſententiam ſcripſit, quâ hortatur vt Pythoclea locupletem non publicâ, nec ancipiti viâ faciat. [10] *Si vis*, inquit, *Pythoclea diuitem facere, non pecuniæ adiiciendum, ſed cupiditatibus detrahendum eſt.* Et apertior iſta ſententia eſt, quàm vt interpretanda ſit, & diſertior quàm vt adiuuanda. Hoc vnum te admoneo, ne iſtud tantùm exiſtimes de diuitiis dictum: quocumque tranſtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea honeſtum facere, non honoribus adiiciendum eſt, ſed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea eſſe in perpetuâ voluptate, non voluptatibus adiiciendum eſt, ſed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea ſenem facere, & implere vitam, non annis adiiciendum eſt, ſed cupiditatibus detrahendum. Has voces non eſt quòd Epicuri eſſe iudices, publicæ ſunt. Quod fieri in ſenatu ſolet, faciendum ego in philoſophiâ quoque exiſtimo. cùm cenſuit aliquis, quod ex parte mihi placeat: iubeo illum [11] diuidere ſententiam, [12] & ſequor. Eò libentiùs Epicuri egregia dicta commemoro, vt iſtis qui ad illa confugient, ſpe malâ inducti, qui [13] velamentum ſeipſos ſuorum vitiorum habituros exiſtimant, probem, quocumque ierint, honeſtè eſſe viuendum. Cùm adierint hos hortulos, & inſcriptum hortulis, *Hoſpes hic bene manebis, hîc ſummum bonum voluptas eſt*: paratus erit iſtius domicilij cuſtos, hoſpitalis, humanus, & te polentâ excipiet, & aquam quoque largè adminiſtrabit. & dicet: *Ecquid benè acceptus es?* Non irritant, inquam, hi hortuli famem, ſed exſtinguunt: nec maiorem ipſis potionibus ſitim faciunt, ſed naturali & gratuito remedio ſedant. In hac voluptate conſenui. de his tecum deſideriis loquor, quæ [14] conſolationem non recipiunt, quibus dandum eſt aliquid vt deſinant. Nam de illis extraordinariis quæ licet differre, licet caſtigare & opprimere, hoc vnum commonefaciam, Iſta voluptas [15] non naturalis eſt, non neceſſaria: huic nihil debes. ſi quid impendis, voluntarium eſt. Venter [16] præcepta non audit,

10. SI VIS PYTHOCLEA.] *Verba ipſa in Stobæi Serm.* XVII. *ſic exſtant.* Εἰ βέλει πλούσιόν τινα ποιῆσαι, μὴ χρημάτων προσθεῖναι, τῆς δὲ ἐπιθυμίας ἀφαίρει: Si vis diuitem aliquem facere, non pecuniæ adiice, ſed cupiditatibus detrahe. *Mutauit Stobæus dictiunculam, & τινὰ ſcripſit, pro τυθοκλέα, Fuit iſte Pythocles formoſus adoleſcens, & in quo malè Epicurus audiuit. quod præter Laertium, tangit Plutarchus aduerſus Colotem. Damnat enim Epicurum, qui* adoleſcentem octodecim annos natum, ita eximiè laudauerit, vt ſcriberet, Οὐκ ἐν φύσιν ἐν ὅλῃ τῇ ἑλλάδι ἀμείνω: Non eſſe indolem in totâ Græciâ meliorem. *Sed quod ad ſententiam, aurea eſt. quam Plato ſibi velit inſcribi, ſi verè Stobæus Ser.* X. Πλάτων πρὸς τὸν ἀεὶ ζητοῦντα χρηματίζεσθαι. ὦ πονηρὲ, εἶπε, μὴ πείρᾳ τὴν κτῆσιν αὔξειν, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν μειῶσαι: Plato cuidam rei augendæ ſemper cupido, O improbe, inquit, ne ſtude poſſeſſiones augere, ſed cupiditates minuere. *Neque diſſonat illud Socratis: qui interrogatus,* πῶς ἂν γένοιτό τις πλούσιος; εἰ τῷ ἐπιθυμιῶν, ἔφη, πένης: Quomodo quis diues fieret? ſi cupidinum, inquit, inops. *Quod alibi tamen Cleanthi video adſcriptum.*

11. DIVIDERE SENTENTIAM.] *De Vit. beatâ, cap.* III.

12. ET SEQVOR.] *Nempe ſic diuiſam, vnam eius partem.*

13. VELAMENTVM SEIPSOS.] *Meus & quidam,* velamenta ipſa: *rectè. aut clariùs,* velamentum ipſa: *nempe illa,* dicta.

14. CONSOLATIONEM.] *Id eſt, quæ verbis non lenias. qualia ſunt, naturalia & neceſſaria deſideria: quæ re explere debeas, ſed facili & paratâ.*

15. NON NATVRALIS EST.] *Abeſt negatio à ſcriptis: & poteſt, aut fortaſſe debet. Nam Epicurus* diuidebat Cupiditatum genera, *(ait Cicero* v. *Tuſc)* non nimis fortaſſe ſubtiliter, vtiliter tamen. partim eſſe Naturales, & Neceſſarias; partim Naturales, & non Neceſſarias; partim Neutrum. Naturales, ſatiari pænè nihilo; nec ſecundum genus, difficile ad potiendum; tertias, planè inanes, & eiiciendas funditus putauit. *Eadem diuiſio in Nemeſio, De Animâ, cap.* XV III. *qui* Voluptates triplices *ita facit.* Naturales ac Neceſſarias eſſe, ſine quibus vita non conſtat: vt alimenta, & veſtes. Naturales autem non Neceſſarias, quæ naturâ & lege honeſtæ ſunt, ſed carere iis licet. vt eſt coniugalis Concubitus: poſſum enim caſtus permanere. Neque Neceſſarias, neque Naturales: vt Ebrietas, Petulantia, Luxus. *Addit vir ille ſanctus:* Qui conuenienter Deo vult viuere, primas ſolas perſequetur: qui in ſecundâ claſſe, poteſt & alteras, ſed modo & tempore: tertiæ autem omnino omnibus fugiendæ ſunt. *Iſta hic & alibi Senecæ lucem donent.*

16. PRÆCEPTA NON AVDIT.] *Cato apud Agellium:* Arduum ad ventrem verba facere, qui careat auribus.

17. POSCIT,

A audit, [17] poscit, appellat. non est tamen molestus creditor, paruo dimittitur: si modò das illi [18] quod debes, non [19] quod potes.

EPIST. XXII.

FORTITER *exeundum esse ab occupationibus, & soluendos laqueos aut rumpendos. Sed tamen opportunitas & εὐκαιρία exspectetur: nec elabatur. Spernit deinde & abiicit splendores istos falsos. Tum ab Epicuro sententia: Omnes exire pueros è vitâ: id est, veræ eius ignaros.*

IAM intelligis educendum esse te ex istis occupationibus, speciosis & malis: sed quomodo id consequi possis, quæris. Quædam non nisi à præsente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi, aut balnei, tempus eligere: vena tangenda est. Vetus
B prouerbium est, *Gladiatorem in arenâ capere consilium.* Aliquid aduersarij vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis, intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in vniuersum & mandari potest, & scribi: tale consilium non tantùm absentibus, sed etiam posteris datur. illud alterum quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit: cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantùm præsentis, sed vigilantis est, occasionem obseruare properantem. Itaque hanc circumspice: hanc si videris, prende: & toto impetu, totis viribus id age, vt te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo aut ex istâ vitâ tibi, aut è vitâ exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum viâ: vt quod malè implicuisti, soluas potiùs quàm abrumpas. dummodo, si alia soluendi ratio non erit, vel abrumpas. Nemo tam timidus est, vt malit semper pendêre, quàm semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, contentus esto negotiis, in quæ descendisti, [1] vel quod videri mauis, incidisti. Non est quòd ad vlteriora nitaris. aut perdes excusationem, & apparebit
C te non incidisse. Ista enim quæ dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare [2] fortunæ ferenti. Numquid offenderis, si in consilium non venio tantùm, sed aduoco? & quidem prudentiores quàm ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero. Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentē legi, Idomeneo quę scribitur. quem rogat, vt quantum potest fugiat & properet, antequam aliqua vis maior interueniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamen subiicit, nihil esse tentandum, nisi cùm aptè poterit tempestiueque tentari: sed cùm illud tempus diu captatum venerit, exsiliendum ait. Dormitare de fugâ cogitantem vetat, & sperat etiam ex difficillimis salutarem exitum: si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc & Stoicam sententiam quæris. non est quòd quisquam illos apud te temeritatis infamet: cautiores quàm fortiores sunt. Exspectas forsitan, vt tibi hæc dicantur? Turpe est
D cedere oneri: luctare cum officio, quod semel recepisti. Non est vir fortis & strenuus, qui laborem fugit: verùm ibi crescit illi animus, ipsâ rerum difficultate. Dicentur tibi ista, si operæpretium habebit perseuerantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendúmve erit: alioquin sordido se & contumelioso labore non conteret, nec in negotiis erit negotij caussâ. Ne illud quidem, quod existimas eum facturum, faciet, vt ambi-

17. POSCIT, APPELLAT.] *Impudens & molestus creditor. Homerus:*

Οὐ γάρ τι ςυγερῇ ἐπὶ γαςέρι κύντερον ἄλλο
Ἕπλετο, ἥ τ' ἐκέλευσεν ἔο μνήσασθαι ἀνάγκῃ.

Non est improbior res altera ventre molesto,
Quiq; sui inuitos etiam memores iubet esse.

18. QVOD DEBES] *Simplex aliquid.*

19. QVOD POTES.] *Lautum aut affluens, si tuipse talis.*

EPIST. XXII. 1. VEL QVOD VIDERI MAVIS.] *Olim memini, vulgò contaminata, emendare: & sic meus optimus liber, nisi quod scribit,* vel quia.

2. FORTVNÆ FERENTI.] *A vento secundante metaphora: & simillima in Statio,* 11. *Thebaid.*

—— Quantumque ferentem
Fortunam virtute domas.

Vterque vult, modum etiam fauenti & efferenti fortunæ poni: & contrahi vela, dum ventus à puppi implet. Vide De Vit. beat. cap. XXII.

ambitiosis rebus implicitus, earum semper æstus ferat. Sed cùm viderit breuia in quibus volutatur, incerta, ancipitia: repetet pedem, nec vertet terga, sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes euadere, si occupationum pretia contempseris. illa sunt, quę nos morantur & detinent. Quid ergo? tam longas spes relinquam? ab ipsâ messe discedam? nudum erit latus? incomitata lectica? atrium vacuum? Ab his ergo inuiti homines recedunt, & mercedem miseriarum amant, ipsas exsecrantur. Sic de ambitione, quomodo de amicâ queruntur: id est, si verum affectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. Excute istos, qui quæ cupiere, deplorant, & de earum rerum loquuntur fugâ, quibus carere non possunt: videbis voluntariam esse illis in eo moram, quod ægrè ferre ipsos & miserè, loquuntur. Ita est, mi Lucili, paucos seruitus, plures seruitutem tenent. Sed si deponere illam in animo est, & libertas bonâ fide placuit: in hoc autem vnum [3] aduocationem petis, vt sine perpetuâ solicitudine id tibi facere contingat: quid ni te tota cohors Stoicorum probatura sit? Omnes Zenones & Chrysippi moderata, & honesta, & vera suadebunt. Sed si propter hoc tergiuersaris, vt circumspicias, quantum feras tecum, & quàm magnâ pecuniâ instruas otium: numquam exitum inuenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam, propitiis diis. sed non sic, quo modo istis propitij sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt: ab [4] hoc vno excusati, quòd ista quæ vrunt, quæ excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolæ signum: resoluenda est, vt cum sollenni ad te munusculo veniat, & aliquam magnificam vocem secum ferat, & ecce occurrit mihi nescio vtrùm verior, an eloquentior. cuius? inquis. Epicuri. Adhuc enim [5] alienas sarcinas adorno. *Nemo non ita exit è vitâ, tamquam modò intrauerit.* Quemcumque vis occupa, adolescentem, senem, medium: inuenies æquè timidum mortis, æquè insciam vitæ. nemo quidquam habet facti. in futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in istâ voce delectat, quàm quòd exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quàm quomodo natus est, exit è vitâ. Falsum est, peiores morimur, quàm nascimur. Nostrum istud, non naturę vitium est. illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc est? sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidiâ, ceteriśque pestibus. quales intrastis, exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quàm nascitur. Nunc verò trepidamus, cùm periculum accessit: non animus nobis, non color constat: lacrimæ nihil profuturæ cadunt. Quid est turpius, quàm in ipso limine securitatis esse solicitum? Caussa autem hæc est, quòd inanes omnium bonorum sumus, [6] quorum in fine vitæ desiderio laboramus. Non enim apud nos pars eius vlla subsedit. transmissa est, & effluxit. Nemo quàm benè viuat, sed quàm diu, curat: cùm omnibus possit contingere, vt benè viuant; vt diu, nulli.

EPIST. XXIII.

MONET *verum gaudium quærere. quod illud? seuerum, & ex vero Bono natum. Reliqua fallacia & fugacia sunt, hoc solidum, & firmum: quia in solido situm, & animo, optimâ nostri parte. Vno verbo, positum est in Conscientiâ. Epicuri deinde dictum: Turpe & molestum, vitam semper incohare: & inconstantes damnantur.*

PVTAS me tibi scripturum, quàm humanè nobiscum hiems egerit, quæ & remissa fuit, & breuis: quàm malignum ver sit, quàm præposterum frigus, & alias ineptias verba quærentium. Ego verò aliquid, quod & mihi & tibi prodesse possit, scribam. Quid

3. ADVOCATIONEM PETIS.] *Moram interponis. Vide ad Marciam, cap.* X.

4. HOC VNO EXCVSATI.] *Veteres omnes*, ad hoc vnum. *Si mutamus, velim* ab hoc vno.

5. ALIENAS SARCINAS.] *Dubito an* alienis. *Meas sarcinas instruo, rebus alienis. vt epist.* XVI. Adhuc de alieno liberalis sum.

6. QVORVM IN FINE.] *Membrana meliores:* cùm in fine. *Legam:* quòd in fine vitæ, vitæ desideriis laboramus: *voce repetitâ.*

EPIST.

A Quid autem id erit, nisi vt te exhorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod sit, quæris? ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi: [1] culmen est. Ad summa peruênit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in alienâ potestate non posuit. Sollicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat: licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illum numquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili: [2] disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoueo, qui spes, dulcissima oblectamenta, deuitandas existimo? imò contrà. nolo tibi vmquam deesse lætitiam. volo illam tibi domi nasci: nascitur, si modò intra teipsum sit. Ceteræ hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leues sunt: nisi fortè tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & super omnia erectus. Mihi crede, res seuera est verum gaudium. An tu existimas quemquam soluto vultu, &, vt isti delicati loquuntur, [3] hilari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub fræno? meditari dolorum patientiam? Hæc qui
B apud se versat, in magno gaudio est, sed parùm blando. In huius gaudij possessione esse te volo. numquam deficiet, cùm semel vnde petatur inueneris. Leuium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, assiduè pleniùs responsura fodienti. Hæc quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac [4] perfusoriam voluptatem: & quodcumque inuectitium gaudium est, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, & quod plus pateat introrsus. Fac oro te, Lucili carissime, quod vnum potest te præstare felicem. dissice & conculca ista quæ extrinsecus splendent, quæ tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum specta, & de tuo gaude. Quid est autem hoc? de te ipso, & tui optimâ parte. Corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quàm magnam. Vanas suggerit voluptates, breues, pœnitendas, ac nisi magnâ moderatione temperentur, in contrarium abitutas. Ita dico, in præcipiti est voluptas, ad dolorem vergit, nisi modum
C teneat. modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni auiditas, tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut vnde subeat? dicam. Ex bonâ conscientiâ, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ & continuo tenore vnam prementis viam. Nam illi qui ex aliis propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quidquam certum mansurúmve possunt, suspensi & vagi? Pauci sunt, qui consilio se suaque disponant: ceteri eorum more [5] quæ fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia lenior vnda detinuit, ac molliùs vexit; alia vehementior rapuit; alia [6] proximè ripam, cursu languescente deposuit; alia torrens impetus eiecit in mare. Ideò constituendum est, quid velimus, & in eo persequerandum. Hic est locus soluendi æris alieni. Possum enim vocem tibi [7] Epicuri tui reddere, & hanc epistolam liberare. *Molestum est semper vitam inchoare.* aut si hoc modo magis sensus potest exprimi: *Malè viuunt qui semper viuere incipiunt.* Quare, inquis? desiderat enim explanationem ista vox. Quia semper illis imperfecta vita est. non potest autem stare paratus ad mortem, qui modò
D incipit viuere. Id agendum est, vt satis vixerimus: nemo hoc putat, qui orditur cum maxi-

EPIST. XXIII. 1. CVLMEN EST.] *Nascitur enim ex Sapientiâ, & est eius velut fructus.*

2. DISCE GAVDERE.] *De vero Gaudio, in quo semper est Sapiens, vide quæ huc faciunt, Manuduct.* III. *Dissert.* V.

3. HILARI OCVLO.] *Quidam libri*, hilariculo. *quod sanè verbi pro delicatis istis & mollicellis videatur.*

4. PERFVSORIAM.] *Non penetrantem, sed exteriùs adspergentem. Ita* perfusoriè dicere, *apud Ictos leuiter, & sine attentione aut curâ.* perfusoriæ assertiones, *in Suetonij Domitiano, cap.* VIII. *Sic noster epist.* CX. Si illâ se non perfuderit, sed infecerit. *Meus hic & quidam libri*, superfusoriam: *nec malè.*

5. QVÆ FLVMINIBVS.] *Ita Epictetus, apud Stobæum:* Vita, *inquit*, quæ à Fortunâ pendet, rapido flumini similis est, turbulenta, cænosa, impura. *Sed noster dilatat pulcherrimè, & adaptat.*

6. PROXIME RIPAM.] *Meus & scripti*, proximæ ripæ. *Teneam: aut*, proximâ ripâ.

7. EPICVRI TVI.] *Ergo in iis castris Lucilius? appâret: nec aliâ causâ fortasse toties huius dicta inculcat.*

maximè vitam. Non est quòd existimes, paucos esse hos. propemodum omnes sunt. A Quidam viuere tunc incipiunt, cùm desinendum est. si hoc iudicas mirum, adiiciam quod magis admireris: quidam antè viuere defecerunt, quàm inciperent.

EPIST. XXIIII.

EPISTOLA *inter bonas, pulchrasque. Hortatur non timere ventura, etsi minentur: imò proponere ventura, & sic se formare, examinando aut eleuando. Quid enim omnes isti metus sunt? vltimus eorum mors est: & ratione contemne. Magni viri fecerunt, è plebe & seruitiis fecerunt: cur tu non adspires? Deme personam rebus. quod times, dolor est: quem muliercula in puerperio tulit. Denique in hæc natus es, iactari, dolere, mori: agnosce sortem. Tamen (Epicuri præcepto) nec opta mortem, nec time.*

SOLLICITVM te esse scribis de iudicij euentu, quod tibi furor inimici denunciat, B & existimas me suasurum vt meliora tibiipsi proponas, & acquiescas spei blandæ. Quid enim necesse est mala accersere, & satis citò patienda cùm venerint, præsumere, ac præsens tempus futuri metu perdere? [1] Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum: sed ego [2] aliâ te ad securitatem viâ ducam. Si vis omnem solicitudinem exuere, quidquid vereris ne eueniat, euenturum vtique propone: & quodcumque illud est malum, tecum ipse metire, ac [3] timorem tuum taxa. intelliges profectò aut [4] non magnum, aut non longum esse, quod metuis. nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda sunt: omnis illa ætas tulit. In quamcumque partem rerum, [5] vel ciuilium, vel externarum, memoriam miseris; occurrent tibi ingenia, aut [6] profectus, aut impetus magni. Numquid accidere tibi, si damneris, potest durius, quàm vt mittaris in exsilium? vt ducaris in carcerem? numquid vltrà quidquam timendum est vlli, quàm vt vratur? quàm [7] vt pereat? Singula ista constitue, & contemptores eorum cita, qui non quærendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, C tamquam nihil illi molestum esset aliud, quàm quòd malè iudicaretur. Exsilium [8] Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. alter, vt rediret, Reipub. præstitit: alter reditum suum [9] Sullæ negauit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputauit, & exire (cùm essent [10] qui promitterent fugam) noluit: remansitque, vt duarum rerum grauis-

EPIST. XXIIII. 1. EST SINE DVBIO STVLTVM.] *Similia de Timore non præcipiendo, epist.* XIII. *&* LXXIV. *atque alibi.*

2. ALIA VIA.] *Planè contraria, vt omnia timeas. Hocipsum in epist.* LXXVIII. Omnem Fortunæ licentiam in oculis habe, tamquam quidquid potest facere, factura sit. Quidquid exspectatum est diu, leuiùs accidit. *Verè sapientis vsurpatio & remedium: de quo ego in occasione, Manuduct.* II. *Dissert.* I.

3. TIMOREM TAXA.] *Iudicio, quanti sit, æstima.*

4. NON MAGNVM.] *Epicuri decantatum in dolore solatium. Infrà statim:* Leuis est, si ferre possum, breuis est, si ferre non possum. *Aeschylus:*

Θάρσει. πόνου δ' ἄκρον οὐκ ἔχει χρόνος·

Confide. tempus non habet summus dolor.

5. VEL CIVILIVM.] *Nostrarum & Romanarum. quæ ad tuos ciues.*

6. PROFECTVS.] *In Sapientiâ. Reperies, inquit, aut qui iudicio & ratione, Sapientiæ nempe alumni, hæc contempserint, vt Cato: aut qui impetu & nobilitate animi, vt Scipio.*

7. VT PEREAT?] *Muretus vellet, (nescio an ex libris) vt pendeat? Non ego. decrescat enim oratio: & minùs* pendêre, *quàm* vri. *Quod editum etiam est, libri nostri manuarij omnes habent.*

8. METELLVS.] *Est Q. Metellus Numidicus, victo Iugurthâ dictus. qui Censor, & clarissimus vir, cùm iurare in leges Apuleij Saturnini Tr. pl. nollet, in exsilium missus, fortiter tulit; donec occiso illo, precibus lacrimisq. filij præsertim, qui ob id* Pij *cognomen meruit, restitutus est. Cicero variis locis, Florus, Appianus, alij.* D

9. SVLLÆ NEGAVIT.] *Noster De Prouid. cap.* III. Rutilius Sullæ Dictatori solus aliquid negauit, & reuocatus non tantùm retrò cessit, sed longiùs fugit. *Ouidius:*

Et graue magnanimi robur mirare Rutili,
Non vsi reditus conditione dati.

10. QVI PROMITTERENT FVGAM.] *Xenophon in Apologia:* Ἔφευγε δ' ἑταίρων ἐκκλέψαι βουλομένων αὐτὸν, οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ καὶ ὑπισχνῆται ἐδόκει, ἐρόμενος, Εἶεν εἰδείη τι χωρίον ἔξω τῆς Ἀττικῆς, ἐνθα οὐ προσβατὸν θανάτῳ; Amicis furtim eripere illum volentibus, non paruit, imò & illusit, interrogans, An alibi extra Atticam, regionem nossent, quò mors non aspiraret?

11. VTCVM-

A grauissimarum hominibus metum demeret, mortis & carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est vri: quanto acerbius si id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec vllis præceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantùm robore instructum, pœnas à se irriti conatus exigentem. spectator distillantis in hostili foculo dextræ stetit, nec antè remouit nudis ossibus fluentem manū, quàm ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris feliciùs potuit, nihil fortiùs. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus, quàm crudelitas ad irroganda. Faciliùs Porsena Mucio ignouit, quòd voluerat occidere; quàm sibi Mucius, quòd non occiderit. Decantatæ, inquis, in omnibus scholis fabulæ istæ sunt. iam mihi, cùm ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem, vltimâ illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio? duo hæc in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum vt vellet mori, alterum vt posset. Compositis ergo rebus, [11] vtcumque componi fractæ atque vltimę poterant, id agendum existimauit,
B ne cui Catonem aut occidere liceret, aut seruare contingeret. & stricto gladio, quem vsque in illum diem ab omni cæde purum seruauerat: Nihil, inquit, egisti fortuna omnibus conatibus meis obstando. non pro meâ adhuc, sed pro patriæ libertate pugnaui. nec agebam tantâ pertinaciâ, vt liber, sed vt inter liberos viuerem: nunc quoniam deploratæ sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus: quo obligato à medicis, cùm minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, iam non tantùm Cæsari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, & generosum illum contemptoremque omnis potentiæ spiritum non emisit, sed eiecit. Non in hoc exempla hæc nunc congero, vt ingenium exerceam, sed vt te aduersus id quod maximè terribile videtur, exhorter. Faciliùs autem exhortabor, si ostendero, non tantùm fortes viros hoc momentum efflandæ animæ contempsisse: sed quosdam ad alia ignauos, in hac re exæquasse animum fortissimorum. sicut illum Cn. Pompeij socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cùm teneri nauem suam videret ab ho-
C stibus, ferro se transuerberauit, & quærentibus vbi Imperator esset: *Imperator*, inquit, *benè se habet*. Vox hæc illum parem maioribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africâ gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, benè se habet. An aliter debebat Imperator, [12] & quidem Catonis, mori? Non reuoco te ad historias, nec ex omnibus sæculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo: respice ad hæc nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur. omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunę, omnis ætatis, qui mala suâ morte præciderunt. Mihi crede, Lucili, adeò mors timenda non est, vt beneficio eius [13] nihil anteferendum sit. Securus itaque inimici minas audi: & quamuis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra caussam valent, & quod æquissimum est spera, & ad id te quod est iniquissimum, compara. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque maiusculis pueris
D euenit. illi quos amant, quibus assueuerunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expauescunt. Non hominibus tantùm, sed & rebus persona demenda est, & reddenda facies sua. Quid mihi gladios & ignes ostendis, & turbam carnificum circa te frementium? Tolle istam pompam sub quâ lates, & stultos territas. mors es, quam nuper seruus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? quid singulis articulis singula machinamenta, quibus extorqueantur, aptata, & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone ista, quæ nos

11. VTCVMQVE COMPONI.] *Meus liber*, vt tunc componi. *In tali scilicet statu.*

12. ET QVIDEM CATONIS.] *Fortis illius viri Imperator, an non ipse fortis? Nam toti exercitui Scipio præerat: Catone inter Legatos.*

13. NIHIL ANTEFERENDVM SIT.] *Dilutior sententia, si attendis. Quid, quod libri consensu damnant, & verba inserunt*, anteferendum timendúmve sit? *Omnes, inquam, olim editi & scripti. Scalpellum hoc Muretus adhibuit: præstabat medicinam. A me ea sit:* nihil à te verendum timendúmve sit. *Adeò, mi Lucili, mors tibi non timenda; vt illi, nihil vereri aut timere, debeas. Mala aut metus sola tollit.*

14. VLLIVS

nos obstupefaciunt: iube conticescere gemitus & exclamationes, & vocum inter lacerationem elisarum acerbitatem. Nempe dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Leuis est, si ferre possum: breuis est, si ferre non possum. Hæc in animo voluta, quæ sæpe audisti, sæpe dixisti: sed an verè audieris, an verè dixeris, effectu proba. hoc enim turpissimum est, quod nobis obiici solet, verba nos philosophiæ, non opera tractare. Quid tu? nunc primùm tibi mortem imminere sciisti, nunc exsilium, nunc dolorem? in hæc natus es. Quidquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certè fecisse. Nunc admoneo, vt animum tuum non mergas in istam solicitudinem. hebetabitur enim, & minus habebit vigoris, cùm exsurgendum erit. Abduc illum à priuatâ caussâ ad publicam: dic mortale tibi & fragile corpusculum esse, cui non ex iniuriâ tantùm aut ex potentioris viribus denuntiabitur dolor, sed ipsæ voluptates in tormenta vertuntur. Epulæ cruditatem afferunt, ebrietates neruorum torporem tremoremque: libidines pedum, manuum, articulorum omnium deprauationes. Pauper fiam? inter plures ero. Exsul fiam? ibi me natum putabo, quò mittar. Alligabor? quid enim? nunc solutus sum? Ad hoc me natura graue corporis mei pondus adstrinxit. Moriar? hoc dicis, desinam ægrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, vt Epicuréam cantilenam hoc loco persequar, & dicam vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rotâ volui, nec saxum humero Sisiphi trudi in aduersum, nec [14] vllius viscera & renasci posse quotidie, & carpi. Nemo tam puer est, vt Cerberum timeat, & tenebras, & [15] laruarum habitum nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit, [16] aut emittit. Emissis meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat. bona pariter malaque submota sunt. Permitte mihi referre hoc loco tuum versum, si priùs admonuero, vt te iudices non aliis scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repentè nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. [17] Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitæ: & tunc quoque cùm crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: vsque ad hesternum, quidquid transiit temporis, periit. hunc ipsum quem agimus diem, cum morte diuidimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid antè defluxit: sic vltima hora, quâ esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam peruenimus, sed diu venimus. Hæc cùm descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, numquam tamen acrior, quàm vbi veritati commodas verba, dixisti:

[18] *Mors non vltima venit, quæ rapit vltima, mors est.*

Malo te legas, quàm epistolam meam. apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quò spectes. quæris quid huic epistolæ infulserim, quod dictum alicuius animosum, quod præceptum vtile? Ex hac ipsâ materiâ quę in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minùs eos qui mortem concupiscunt, quàm eos qui timent, & ait: *Ridiculum est, currere ad mortem tædio vitæ, cum genere*

14. VLLIVS VISCERA.] *De Tityo poëtæ. & inter alios Lucretius, qui hæc talia abiicit, & ad moralem sensum aliquè aptat, pro Epicuri doctrinâ, lib. III.*

15. LARVALEM.] *Ita scripti libri: editi,* Laruarum. *Sed illud ad ipsos mortuos refer, qui pallentes, tenues, & laruales quædam vmbræ, vt Sidonius dixit.*

16. AVT EMITTIT.] *Plures libri,* exuit. *nempe corpore illo, & velamento. Vtrouis autem modo, Mors nihil, aut nihili est. Si enim emittit, viuimus. quo sensu Lucanus lib. III.*

Aut nihil est sensus animis à morte relictum,
Aut mors ipsa nihil.

Si consumit, cum illâ perimus. atq; ita Senecæ Tragici valeat, Post mortem nihil est, ipsáq; mors nihil. *Quid autem hîc Stoici, diximus* III. *Physiol. Diss.* XI.

17. COTTIDIE MORIMVR.] *Seneca hoc sæpe tractat & inculcat: etiam Plutarchus, prorsus vt noster, suggerente Mureto. In libro, De Ei in Delphis.* Nos, *inquit,* vnam mortem ridiculè timemus, toties iam mortui, & morientes. Non enim solùm, vt Heraclitus ait, Ignis mors Aeris est generatio; & huius mors, Aquæ: sed idipsum clarius in homine videas. Perit Virilis ætas Senio aeedente, perit Iuuentus Virili ætate, Pueritia Iuuentute, Infantia per Pueritiam. Quin & hesternus dies in hodiernum occidit, & hodiernus crastino morietur.

18. MORS NON VLTIMA.] *Ita omnes libri, ad Mure-*

A *genere vitæ, vt currendum esset ad mortem, effeceris.* Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quàm appetere mortem, cùm vitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adiicias & illud eiusdem notæ licet, tantam hominum imprudentiam esse, imò dementiam, vt quidam [19] timore mortis cogantur ad mortem. Quidquid horum tractaueris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitæ patientiam. In vtrumque monendi ac firmandi sumus: & ne nimis amemus vitam, & [20] ne nimis oderimus. [21] etiam cùm ratio suadet finire, non temerè, nec cum procursu [22] capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet è vitâ, sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupauit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, vt ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio: quæ sæpe generosos atque acerrimæ indolis viros corripit, sæpe ignauos iacentesque. illi contemnunt vitam, hi grauantur. Quosdam subit eadem faciendi videndique satietas, & vitæ non odium, sed fastidium: in quod prolabimur, ipsâ [23] impellente philosophiâ, dum dicimus: [24] *Quousque eadem?* Nempe exper-
B giscar, dormiam, satiabor, esuriam, algebo, æstuabo: nullius rei finis est: sed in orbem nexa sunt omnia: fugiunt ac sequuntur. Diem nox premit, dies noctem: æstas in autumnum desinit, autumno hiems instat, quæ verè compescitur: omnia transeunt, vt reuertantur. nihil noui video, nihil noui facio. Fit aliquando & huius rei nausea. Multi sunt, qui non acerbum iudicent viuere, sed superfluum.

EPIST. XXV.

PRAESCRIBIT *de duobus amicis, iuuene & sene, aliter atque aliter cum vtroque agendum: cum illo fortiùs, cum hoc remissiùs, ne desperet. Ipsum Lucilium hortatur ad mediocritatem, aut pauperiem: deinde (Epicuri voce) vt sumat sibi Pædagogum. Fac omnia, tamquam aliquis spectet.*

C QVOD ad duos amicos nostros pertinet, diuersâ viâ eundum est. alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Vtar libertate totâ: non amo illum, nisi offendero. Quid ergo? inquis. quadragenarium pupillum cogitas sub tutelâ tuâ continere? Respice ætatem eius iam duram & intractabilem. non potest reformari. tenera finguntur. An profecturus sim nescio: malo successum mihi, quàm fidem deesse. Nec desperaueris, etiam diutinos ægros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa

Muretum: qui edidit, Mors non vna: *versu, inquit, & sententiâ postulante. Ego contrà postulem, vetera teneri: deletâ modò particulâ*, sed, *quæ versum, an versus, turbat. Potest enim Heroicus ita esse; possunt & bini Anapæstici.*

Mors non vltima vênit,
Quæ rapit vltima, mors est. *Non quæ vênit,*
D *& iam præteriit, Mors est: sed illa propriè, quæ rapit vltima, & nos aufert.*

19. TIMORE MORTIS.] *Simile epist.* LXX. Stultitia est, timore mortis mori. *Ibi me vide.*

20. NE NIMIS ODERIMVS.] *Curtius lib.* V. Fortium virorum est, magis mortem contemnere, quàm odisse vitam. Sæpe tædio laboris, ad vilitatem sui compelluntur ignaui. At virtus nihil inexpertum omittit. Vltimum omnium mors est: ad quam non pigrè ire, satis est.

21. ETIAM CVM RATIO.] *Quod Stoici volebant, & causas esse sumendæ interim mortis. De quo decreto ego Manud.* III. *Diss.* XXII. *&* XXIII.

22. CAPIENDVS EST IMPETVS.] *Plinius pauiter, lib.* I. *epist.* XXII. Impetu quodam & instinctu currere ad mortem, commune cum multis: deliberare verò, & causas eius expendere, vtque suaserit ratio, vitæ mortisque consilium suscipere vel ponere, ingentis est animi. *Adde Senecam epist.* XXX. *&* LV.

23. IMPELLENTE PHILOSOPHIA.] *Quæ reuera non magni facit totum hoc viuere, & in eadem circulari. Lucretius lib.* III. *Naturam ipsam rerum loquentem facit:*

Nam tibi prætereà, quod machiner inueniamque,
Quod placeat, nihil est: eadem sunt omnia semper.
Si tibi non annis corpus iam marcet, & artus
Confecti languent; eadem tamen omnia restant,
Omnia si pergas viuendo vincere sæcla.

24. QVOVSQVE EADEM?] *De Tranquill. cap.* II. Fastidio illis cœpit esse vita, & subit illud rabidarum deliciarum, Quousque eadem? *Vox vulgi fuit, & iterùm exprimit epist.* LXXXIX.

EPIST.

multa inuitos & facere coegeris & pati. Nec de altero quidem satis fiduciæ habeo: ex- A
cepto eo quòd adhuc peccare erubescit. nutriendus est hic pudor: qui quamdiu in animo eius durauerit, aliquis erit bonæ spei locus. Cum hoc veterano, parciùs agendum puto, ne in desperationem sui veniat: nec vllum tempus aggrediendi [1] melius fuit, quàm hoc, dum interquiescit, dum emendato similis est. Aliis hæc intermissio eius imposuit. mihi verba non dat: exspecto cum magno fœnore vitia reditura, quæ nunc scio cessare, [2] non deesse. Impendam huic rei dies: & vtrùm possit aliquid agi, an non possit, experiar. Tu nobis te, vt facis, fortem præsta, & sarcinas contrahe. Nihil ex his quæ habemus, necessarium est. Ad legem naturæ reuertamur: diuitiæ paratæ sunt. Aut gratuitum est quo egemus, aut vile. [3] Panem & aquam natura desiderat. nemo ad hæc pauper est: intra quæ quisquis desiderium suum clusit, [4] cum ipso Ioue de felicitate contendat, vt ait Epicurus: cuius aliquam vocem huic epistolæ inuoluam. *Sic fac*, inquit, *omnia*, [5] *tamquam spectet aliquis*. Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, & habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis iudices. Hoc quidem longè ma- B
gnificentius est, sic viuere tamquam sub alicuius boni viri, ac semper præsentis, oculis: sed ego etiam hoc contentus sum, vt sic facias quæcumque facies, tamquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Cùm iam profeceris tantum, vt sit tibi etiam tui reuerentia, licebit dimittas pædagogum: interim te aliquorum auctoritate custodi. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Lælius, aut cuius interuentu perditi quoque homines vitia supprimerent; dum te efficis eum, coram quo peccare non audeas. Cùm hæc effeceris, & aliqua cœperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi permittere: quod idem suadet Epicurus. Tunc præcipuè in te ipse secede, cùm esse cogêris in turbâ. Dissimilem te fieri multis oportet. dum tibi tutum non est à te recedere: circumspice singulos. Nemo est, cui non satius sit cum quolibet esse, quàm secum. Tunc præcipuè in te ipse secede, cùm esse cogêris in turbâ, si bonus vir, si quietus, si temperans es: alioquin in turbam tibi à te recedendum est. Istic enim malo viro [6] propius es.

C

EPIST. XXVI.

Senem se esse, & tamen animo vigere. Fortiter de morte loquitur: quæ sola, inquit, iudicat an aliquid sit facti. Reliqua, verba sunt: robur & virtus apparebit, cùm animam ages. Ab Epicuro clausula: Disce mortem meditari.

[1] Modò dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam vereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud iam his annis, [2] certè huic corpori vocabulum conuenit: quoniam quidem Senectus, lassæ ætatis, non fractæ nomen est. Inter decrepitos me

EPIST. XXV. 1. MELIVS FVIT.] *Grutero assentior*, fuerit.

2. NON DEESSE.] *Malim*, desisse.

3. PANEM ET AQVAM.] *Lucanus, poëta prorsum philosophus:*

Discite quàm paruo liceat producere vitam,
Et quantum Natura petat.

— satis est populis fluuiusq;, Cereſque.

Euripides:

Ἐστὶ τι δῆτα βροτοῖσι, πλὴν δυοῖν μόνοιν,
Δήμητρος ἀκτῆς, ὡρώματος θ' ὑδρηχόου;

Nam quid opus est mortalibus, nisi hæc duo,
Cererisq; fruges, poculumq; puræ aquæ?

4. CVM IPSO IOVE.] *Adi epistolam* CX. *vbi hæc Epicuri vox expressa.*

5. TAMQVAM SPECTET ALIQVIS.] *Meus & plures scripti*, spectet Epicurus: *& scito germanum esse. Sunt ipsa Epicuri verba, ad aliquem è suis, quem iubet cupitq;, velut se teste & spectatore, viuere. At post ternas lineas non mutabis, & rectè ibi,* tamquam spectet aliquis. *Vide suprà, epist.* XI. D

6. PROPIVS ES.] *Quidam*, propior: *& sententia est illa. quam & ex vulgatâ efficias, litterâ additâ*, Istic enim à malo viro propiùs abes. *Propè abesse ab aliquo, & Cicero & Seneca vsurpant, pro Vicinum esse. Ipsa autem res est, quæ suprà epist.* X. Mecum loquor. Caue, inquit Crates, ne cum homine malo loquaris.

EPIST. XXVI. 1. MODÒ DICEBAM TIBI.] *Quando, aut vbi? Epistolâ* XII. *in simili ætatis argumento, & augmento.*

2. CERTE HVIC CORPORI.] *Abest vulgatis vocula*, certè: *at necessaria est, & quasi corrigit & mitigat de prægrandi ætate, & potiùs valetudine ac corpore fracto senem se esse.*

3. VIGET

A me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago: non sentio in animo ætatis iniuriam, cùm sentiam in corpore. tantùm vitia, & vitiorum ministeria senuerunt.[3] Viget animus, & gaudet non multum sibi esse cum corpore: magnam oneris partem sui deposuit, exsultat, & mihi facit controuersiam de senectute. hunc ait esse florem suum. Credamus illi. bono suo vtatur. Ire in cogitationem iuuat, & dispicere, quid ex hac tranquillitate & modestiâ morum sapientiæ debeam, quid ætati: & diligenter excutere, quæ non possim facere,[4] quæ nolim: possim ne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Quæ enim querela est, quod incommodum, si quod debet desinere, defecit? Incommodum summum est, inquis, minui & deperire, &, vt propriè dicam, liquescere. Non enim subitò impulsi ac prostrati sumus: carpimur. singuli dies aliquid subtrahunt viribus. Et quis exitus est melior, quàm in finem suum, naturâ soluente, dilabi? Non quia aliquid mali est[5] ictus, & è vitâ repentinus excessus: sed quia lenis hæc via est,[6] subduci. Ego certè, velut appropinquet experimentum, &
B ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me obseruo & alloquor: Nihil est, inquam, adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus. leuia sunt ista & fallacia pignora animi, multisque inuoluta lenociniis: quid profecerim, morti crediturus sum. Non timidè itaque componor ad illum diem, quo remotis strophis ac fucis, de me iudicaturus sum, vtrùm loquar fortia, an sentiam: numquid simulatio fuerit & mimus, quidquid contra fortunam iactaui verborum contumacium. Remoue existimationem hominum. dubia semper est, & in partem vtramque diuiditur. Remoue studia totam vitam tractata. mors de te pronuntiatura est. Ita dico, disputationes & litterata colloquia, & ex præceptis sapientium verba collecta, & eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi. est enim oratio etiam timidissimis audax. quid egeris, tunc apparebit, cùm animam ages.[7] Accipio conditionem. non reformido iudicium. Hæc mecum loquor: sed tecum quoque me locutum puta. Iunior es. quid refert? non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors exspectet. itaque tu illam omni loco ex-
C specta. Finire iam volebam: & manus spectabat ad clausulam: sed[8] conficienda sunt sacra: & huic epistolæ viaticum dandum est. Puta me non dicere, vnde sumpturus sim mutuum: scis cuius arcâ vtar. Exspecta pusillum, &[9] de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: *Meditare vtrùm commodius sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam.* Hic patet sensus. Egregia res est, mortem condiscere. Superuacuum forsitan putas id discere, quo semel vtendum est? hoc est ipsum, quare meditari debeamus. semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem iubet. qui mori didicit, seruire dedidicit. supra omnem potentiam est: certè extra omnem. Quid ad illum carcer, & custodia, & clau-

3. VIGET ANIMVS.] *Scriptis ostendis, quibus nihil robustius. & simul illud Menandri affirmas:*

Εἰ τ' ἀλλ' ἀφαιρεῖν ὁ πολὺς εἰώθε χρόνος
Ἡμῶν, τό γε φρονεῖν ἀσφαλέστερον ποιεῖ:

D Vt alia longus auferat nobis dies,
At sapere & intelligere firmius facit.

4. QVÆ NOLIM.] *Tricæ hic in libris, vix extricandæ. Meus:* quæ nolim perdere nec habituro aliquid si nolim quidquid non posse me gaudeo. *Eliciat aliquis:* quę nolim. proderitne abituro aliquid, si nolim quidquid non possum, & gaudeo. *Iuuat quærere, inquit, quid Sapientiæ, quid Ætati adscribam. Sunt quæ facere non possum: Ætatis est. sunt quæ etiam nolo: Sapientiæ est. Proderitne autem mox abituro & morituro, si nolim quod non possum, & non posse gaudeo? Proderit. nam in Virtutem ita abit. Exempli gratiâ. à Venere ætas arcet: sunt qui indignantur, & velint: stultitia est. sunt qui quod non possunt item nolint, & cum Sophocle gaudeant rabidam canem effugisse: Sapientia & Virtus est. Qui meliora à se aut libris habet, porrigat.*

5. ICTVS, ET E VITA.] *Quidam*, citus, &c.

6. SVBDVCI.] *Quod fit in senili morte, cùm vt Sol aut lumen, paullatim subtrahimur extinguimurq;. Epist.* XXX. Senectus leniter emittit, non repete auulsum vitæ, sed minutatim subductum.

7. ACCIPIO CONDITIONEM.] *Præstitisti magnanime senex: & constans hoc robur prætulisti, etsi in subitâ & indictâ morte.*

8. CONFICIENDA SVNT SACRA.] *Interpretor, Sollennia omnia adhibenda: nihil omittendum, velut in sacris. Prouerbij vicem habet. At Mureti lectio,* conficienda sunt sagmata, *Mureti est: nec vestigium in libris.*

9. DE DOMO FIET.] *A me ipso, & meis copiis, nòn ab alio. Nunc etiam mutuor, parùm adhuc ipse abundans aut instructus.*

& clauſtra? [10] liberum oſtium habet. Vna eſt catena quæ nos alligatos tenet, amor vitę: A
qui vt non eſt abiiciendus, ita minuendus eſt: vt ſi quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quò minùs parati ſimus, quod quandoque faciendum eſt, ſtatim facere.

EPIST. XXVII.

MONET, & excuſat. Quid enim? ipſe iam bonus, iam ſanus? Non ſum, inquit: ſed inter ægros, de communi malo, & remedio, tecum diſſero. Voluptates nocent, aut falsò iuuant: Virtus ſola ſolidum gaudium parit. Sed hanc tu adſume & habe: per alium non potes. Hiſtoriola de Caluiſio faceta. Epicuri dictum, Diuitiæ ſunt, naturalis paupertas.

TV me, inquis, mones. iam enim te ipſe monuiſti, iam correxiſti? ideò aliorum emendationi vacas? Non ſum tam improbus, vt curationes æger obeam: ſed B
tamquam in eodem [1] valetudinario iaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tamquam mecum loquar. in ſecretum te meum admitto; & te adhibito, [2] mecum exigo. Clamo mihi ipſe, Numera annos tuos: & pudebit eadem velle, quæ volueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi [3] citra diem mortis præſta: moriantur ante te vitia. Dimitte iſtas voluptates turbidas, magno luendas. non venturæ tantùm, ſed præteritæ nocent. Quemadmodum ſcelera etiam ſi non ſint deprehenſa cùm fierent, ſolicitudo non cum ipſis abit: ita improbarum voluptatum, etiam poſt ipſas, pœnitentia eſt. Non ſunt ſolidæ, non ſunt fideles. etiam ſi non nocent, fugiunt. Aliquod potiùs bonum manſurum circumſpice. nullum autem eſt, niſi quod animus ex ſe ſibi inuenit. Sola virtus [4] præſtat gaudium perpetuũ, ſecurum: etiam ſi quid obſtat, nubium modo interuenit, quæ infra feruntur, nec vnquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium peruenire continget? non quidem ceſſatur adhuc, ſed [5] non feſtinatur. Multum reſtat operis, in quod ipſe neceſſe eſt vigiliam, ipſe labo- C
rem tuum impendas, ſi effici cupis. [6] Delegationem res iſta non recipit. Aliud litterarum genus adiutorium admittit. [7] Caluiſius Sabinus memoriâ noſtrâ fuit diues: & [8] patrimonium habebat libertini, & ingenium. Numquam vidi hominem [9] beatum inde-

10. LIBERVM OSTIVM.] *Sermo Stoicus. & identidem, vbi de morte ſubeundâ vel ſumendâ: ἔνοικται ἡ θύρα*: Aperta eſt ianua. *Exi, ſodes. Arrianus* I. *Diſſert.* IX. *& alibi.*

EPIST. XXVII. 1. VALETVDINARIO.] *Gloſſæ priſcæ*, Valetudinarium, *ὑγιαστήριον, διαιτητήριον: male valentium, & ſe curantium locus. Nominat auctor libelli De cauſis corruptæ eloquentiæ, item Columella aliquoties. Videtur in ædibus diuitum fuiſſe, vbi numeroſa familia, talis locus. Adde noſtrum De Irâ lib.* I. *cap.* XVI.

2. MECVM EXIGO.] *Expoſtulo. De Breuit. vit. cap.* I. Ariſtoteli cum rerum naturâ exigenti.

3. CITRA DIEM.] *Plerique libri*, circa: *nec malè.*

4. PRÆSTAT GAVDIVM.] *De quo ego Manud.* III. *Diſſert.* V.

5. NON FESTINATVR.] *Negationem Muretus adhibuit ſententiæ formandæ, ſed præter libros. Ego legam*: Non quidem ceſſaturo adhuc, ſed feſtinaturo multum reſtat operis: in quod ipſe, *& clauſulæ reliquæ. Quæris, quando peruenies? Multum operis reſtat, etiam feſtinaturo, quid ceſſaturo?*

6. DELEGATIONEM.] *A re nummariâ. Aes hoc alienum alteri non delegabis ſoluẽdum, aut tranſcribes: à te facienda numeratio.*

7. CALVISIVS SABINVS.] *Eſtne ille, qui in Tacito* VI. *Annalium, ſub Tiberio accuſatus?* Aceruatim ex eo Annius Pollio, Appius Silanus, Scauro Mamerco ſimul, ac Sabino Caluiſio maieſtatis poſtulantur. *Sed dimiſſum eſtendit: &* Celſus vrbanæ cohortis Tribunus Appium ac Caluiſium diſcrimini exemit. *Tunc igitur dimiſſus, ſed à Caio Caligulâ, poſt aliquot annis, reprehenſus: de quo Dio, libro* LIX. Caluiſius Sabinus inter primos Senatores, cùm recèns à Pannoniæ adminiſtratione rediiſſet, poſtulatus, morte ſpontaneâ damnationem anteuenit. *An hic iſte ſit, neſcio. ætas conuenit: fortaſſe obſtet, quòd libertinus fuit, vt mox dicitur: etſi id quoque genus ſub Principibus ad ſummos honores euecti.* D

8. PATRIMONIVM HABEBAT LIBERTINI.] *Ita hæc edenda, aut certè* libertinum. *quod magis probem: vt ſignificet, non ipſum talem, ſed è talibus eſſe. Libri pro nobis. Sententia arguta, nec ſine ſcommate, quò Seneca inclinat. Habebat, inquit, opes magnas, vt ſolent nunc libertini: ſed & ingenium tale, id eſt humile, terreum, & quod ſaperet ſtirpem.*

9. BEATVM INDECENTIVS.] *Vulgi, non ſapientum iudicio beatum: quod eſt diuitem. Nam illi, ait noſter,*

A indecentius. Huic memoria tam mala erat, vt illi modò nomen Vlixis excideret, modò Achillis, modò Priami: quos tam bene nouerat, [10] quàm pædagogos nostros nouimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, [11] tam perperam tribus, quàm ille Troianos & Achiuos persalutabat. Nihilominus [12] eruditus volebat videri. Hanc itaque compendiariam excogitauit. magnâ summâ emit seruos, vnum [13] qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum: nouem præterea Lyricis singulos assignauit. Magno emisse illum non est quod mireris. non inuenerat: faciendos locauit. Postquam hæc familia illi comparata est, cœpit conuiuas suos inquietare. Habebat [14] ad pedes hos, à quibus subinde cùm peteret versus, quos referret, sæpe in [15] medio versu excidebat. Suasit illi Satellius quadratus, stultorum diuitum [16] arrosor, & quod sequitur, arrisor, & quod duobus his adiunctum est, derisor, vt Grammaticos haberet [17] analectas. Cùm dixisset Sabinus, centenis milibus sibi constare singulos seruos: Minoris, inquit, [18] totidem scrinia emisses. Ille tamen in eâ opinione erat, vt putaret se scire, quod B quisquam in domo suâ sciret. Idem Satellius illum hortari cœpit, vt luctaretur, hominem ægrum, pallidum, gracilem. Cùm Sabinus respondisset, Et quomodo possum? vix viuo. Noli, obsecro te, inquit, istud dicere. non vides quàm multos [19] seruos valentissimos habeas? Bona mens [20] nec commendatur, nec emitur: & puto, si venalis esset, non haberet emptorem. at mala quotidie emitur. Sed accipe iam quod debeo, & vale. *Diuitiæ sunt, ad legem naturæ composita paupertas.* Hoc sæpe dicit Epicurus, aliter atque aliter. Sed numquam nimis dicitur, quod nunquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt.

noster, Beatum appellant, ad quem pecunia magna confluxit: *epist.* XLV. *Indecenter igitur beatus, quia parùm decorè aut eleganter opibus vti poterat, bardus, blennus, frutex.*

10. QVAM PÆDAGOGOS.] *Muretus ad ista:* C Nos nempe, qui iam senes sumus, quibus omnis pædagogorum memoria excidit. *Nescio, an sic Seneca. Quis enim tam madidâ memoriâ, cui pædagogus, tot annorum indiuiduus comes, exciderit? Meum tunc magis librum audiam:* quàm pædagogos nostros nouos nouimus. *Eam enim vocem inserit: & certum, nouitios ignotos etiam esse. At mihi sedebat:* modò Priami: & quos tam benè. *Ille, inquit, obliuiscebatur omnium: etiam quos nouerat, vt pædagogos solemus.*

11. TAM PERPERAM TRIBVS.] *Macte Pinciane. tibi, an tuis libris, debemus. Acutum est: & nomenclator tribules salutabat, aut resalutabat, nomine Domini: vetulus aliquis prauè, & pro Titio Seium. Nostri codices:* tam properanter quàm. *quod illuc sanè ducas, si diducas.*

D 12. ERVDITVS VOLEBAT VIDERI.] *Et obtinebat: quidni? Verissimè Euripides in Herculidis:*

—— οἰόμεσθα γὰρ
Τὸν εὐτυχοῦντα παντ' ἐπίστασθαι σαφῶς:
—— nam censemus hoc,
Qui diues est felixque, scire hunc omnia.

13. QVI HOMERVM.] *Saltem hoc bono iudicio, aut suggestione, quòd primas huic primo daret.*

14. AD PEDES.] *Ad lecti fulcra, cùm cænaret: quos adspicere, & innuere posset.*

15. MEDIO VERSV.] *Facetius, &, credo, verius est*, medio verbo: *quod prisci libri referunt. Tam infida memoria, vt destitueret in verbo, & totum non efferret.*

16. ARROSOR.] *Meus*, abrasor: *quod eódem vadit.*

17. ANALECTAS.] *Scitè, & nimis argutè.* Analecta *in conuiuiis, Græco verbo, reliquiæ, & quæ subleguntur aut colliguntur sparsa. Suadebat igitur, habere Grammaticos ab hoc officio; qui reliqua eius, & quæ exciderent ei, & velut ab ore aut orbe deciderent; colligerent & collecta redderent, atque ita explerent. Non potest venustius. Habes Grammaticos & litteratores, qui suggerunt velut cibum & ingerunt: ecce adde* Sublegulos, *qui elapsa tibi reponant.*

18. TOTIDEM SCRINIA.] *In quibus reponi libri & scripta solent. Id quoque igitur argutè: Hi tibi, tamquam armaria & scrinia sunt, à quibus auctores petas: cur non ipsa emisti, minoris quidem, & quæ fideliùs etiam asseruassent?*

19. SERVOS VALENTISSIMOS.] *Nam sicut doctrinam seruorum, suam putabat: cur non item robur?*

20. NEC COMMENDATVR.] *Verius*, commodatur: *nec vsu, nec mancipio datur.*

EPIST. XXVIII.

LOCA *mutata, animum non mutant. ipse te debes. Tolle internam ægrimoniam, omnis locus bonus iucundusque erit. Eligam tamen, si possum, quietissimum & minùs turbis aut vitiis opportunum. Clausula: Peccata tua nosce, iam es saluus.*

HOC tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem nouam: quòd peregrinatione tam longâ, & tot locorum varietatibus, non discussisti tristitiam grauitatemque mentis. Animum debes mutare, non cælum. Licet vastum traieceris mare, licet (vt ait Virgilius noster) *terræque vrbesque recedant*: sequentur te, quocumque perueneris, vitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: *Quid miraris, nihil tibi* [1] *peregrinationes prodesse, cùm te circumferas?* Premit te eadem caussa quæ expulit. Quid terrarum iuuare nouitas potest? quid cognitio vrbium, aut locorum? in irritum cedit ista iactatio. Quæ- B ris quare te fuga ista non adiuuet? tecum fugis. Onus animi deponendum est: [2] non antè tibi vllus placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster vatis inducit, iam concitatæ & instigatæ, multumque habentis in se spiritus non sui:

Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum. ——

Vadis huc & illuc, vt excutias insidens pondus, quod ipsâ iactatione incommodius fit. sicut in naui onera immota minùs vrgent: inæqualiter conuoluta, citiùs eam partem in quam incubuere demergunt. Quidquid facis, contra te facis, & motu ipso noces tibi. ægrum enim concutis. At cùm istud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet. In vltimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariæ angulo colloceris: hospitalis tibi illa qualiscumque sedes erit. Magis quis veneris, quàm quò, interest: & ideò nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione viuendum est: Non sum vni angulo natus: patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil C adiuuari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum tædio migras. Prima enim quæque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras & ageris, ac locum ex loco mutas: cùm illud quod quæris, [3] Benè viuere, omni loco positum sit. Num quid tam turbidum fieri potest, quàm forum? ibi quoque licet quietè viuere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectum quoque & viciniam fori procul fugiam. nam vt loca grauia, etiam firmissimam valetudinem tentant: ita bonæ quoque menti, necdum adhuc perfectæ, & conualescenti, sunt aliqua parùm salubria. [4] Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum, [5] magno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non eliget: & malet in pace esse, quàm in pugnâ. Non enim multum prodest vitia sua proiecisse, si cum alienis rixandum est. Triginta, inquis, tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum eius infringere. Quid interest, quot domini sint? seruitus vna est. Hanc qui contempsit, in quantalibet turbâ dominantium liber est. Tempus est desinere, sed si priùs porto- D rium soluero. [6] *Initium est salutis, notitia peccati.* Egregiè mihi hoc dixisse videtur Epicurus. Nam qui peccare se nescit, corrigi non vult. deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? Ideò quantum potes, teipse coargue. inquire in te: accu-

EPIST. XXVIII. 1. PEREGRINATIONES PRODESSE.] *Meus*, prosunt. *Fuisse potuit*, si prosunt.

2. NON ANTE TIBI.] *Idem*, non aliter tibi.

3. BENE VIVERE.] *Horatius:*

—— nauibus atque
Quadrigis petimus benè viuere. quod petis, hic est,
Est Vlubris: animus si te non deficit æquus.

4. DISSENTIO AB HIS.] *Cuiusmodi Cynici.*

5. MAGNO ANIMO.] *Meus*, magno opere.

6. INITIVM EST SALVTIS.] *Ita Tertullianus*, Pœnitentiam (*hæc ex Notitiâ peccati, & adhæret*) humanæ salutis quasi Pharum *esse*.

7. DEPRE-

A accusatoris primùm partibus fungere, deinde iudicis, nouissimè [7] deprecatoris. [8] aliquando te offende.

EPIST. XXIX.

MARCELLINVM *difficilem corrigi. Adspernatur enim, & illudit: tamen non deseram, & fortasse vel sic peruincam. Sententia Epicuri, Ne studе populo placere: id est, multis.*

DE Marcellino nostro quæris, & vis scire quid agat. Rarò ad nos venit, nullâ aliâ ex causâ, quàm quia audire verum timet: à quo periculo iam abest. nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideò de Diogene, nec minùs de aliis Cynicis, qui libertate promiscuâ vsi sunt, & obuios quosque monuerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim si quis surdos obiurget, aut naturâ morbóve mutos? Quare, inquis,
B verbis parcam? gratuita sunt. Non possum scire an ei profuturus sim, quem admoneo: illud scio, alicui me profuturum, si multos admonuero. Spargenda est manus: non potest fieri, vt non aliquando succedat, multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non existimo faciendum magno viro. diluitur eius auctoritas, nec habet apud eos satis ponderis, quos posset minùs obsolefacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare. Non est ars, quæ ad effectum casu venit. Sapientia ars est. certum petat: eligat profecturos: ab his quos desperauit, recedat: non tamen citò relinquat, sed in ipsâ desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego nondum despero. etiamnum seruari potest: sed si citò illi manus porrigitur. Est quidem periculum, ne porrigentem trahat. magna in illo ingenij vis est; sed iam tendentis in prauum. Nihilominus adibo hoc periculum, & audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet, aduocabit illas facetias, quę risum euocare lugentibus possunt: & in se primùm, deinde in nos
C iocabitur: omnia quæ dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, & obiiciet philosophis congiaria, amicas, gulam: ostendet mihi alium in adulterio, alium in popinâ, alium in aulâ: ostendet mihi lepidum philosophum [1] Aristonem, qui [2] in gestatione disserebat. hoc enim [3] ad edendas operas tempus acceperat. De cuius sectâ cùm quæreretur, Scaurus ait: *Vtique* [4] *Peripateticus non est.* De eodem cùm consuleretur [5] Iulius Græcinus, vir egregius, quid sentiret: *Non possum*, inquit, *tibi dicere. nescio enim quid* [6] *de gradu faciat.* tamquam de essedario interrogaretur. Hos mihi [7] circulatores, qui philosophiam honestiùs neglexissent, quàm vendunt, in faciem ingeret. Constitui tamen contumelias perpeti. moueat ille mihi risum: ego fortasse illi lacrimas mouebo: aut, si ride-

7. DEPRECATORIS.] *Veniam à te petet, emendaturus.*

8. ALIQVANDO TE OFFENDE.] *Malim*, & offende. *Deprecare, inquit, & impetra: aliquando*
D *& pœnam, nec pœnitentiam tantùm habet. A quo? ab ipso te, qui iudicium hoc exerces. Spectant ista ad Examen sui, de quo ego aliquid Manuduct.* III. *Dissert. vlt.*

EPIST. XXIX. 1. ARISTONEM.] *Plures hoc nomine fuerunt, & quidam Stoicus, Zenonis auditor: quem noster aliquoties citat:* Chium *etiam patriâ facit. Valdè alius iste, degener nominis & professionis.*

2. IN GESTATIONE.] *In essedo.*

3. AD EDENDAS OPERAS.] *Quasi de scænico, aut arenario loqueretur.*

4. PERIPATETICVS NON EST.] *Sedebat enim, non ambulabat.*

5. IVLIVS GRÆCINVS.] *Quem eodem, quo hîc elogio afficit, De Benefic.* II. *cap.* XXI. *Si exemplo magni animi opus est, vtemur Græcini Iulij, viri egregij, quem C. Cæsar occidit. Est ille Iuly Agricolæ pater, studio eloquentiæ sapientiæque notus, vt ait Tacitus: Agricolæ, qui socer Taciti ipsius fuit.*

6. DE GRADV FACIAT.] *Suspicatus olim* (II. *Saturn. cap.* XII.) degradus *legendum, vt* retrogradus *item formamus: & sanè quidam libri* degradu, *vnicâ dictione referunt. Seruemus tamen, & dictum Arenæ censeamus, vt illud* De genu pugnare: *in eodem Senecâ, De Prouid. cap.* II. *Quin & Liuius lib.* XXXIV. De gradu conari. *Sententiam hîc puto, Essedarios solitos etiam pedites pugnare, de curru subitò delapsos. Nescio igitur, aiebat, cuiusmodi hic Essedarius (ad Gestationem eius alluſum) quem numquam de gradu & incessu pugnantem vidi.*

7. CIRCVLATORES.] *Vox additur meo libro,* Circulatores sophistas. *Porrò illi dicti, qui circulos & coronas populi cogunt, vernacula aut scurrilia dicta proferunt, præstigias exhibent, aut alia plebeculæ miranda: Græcis ἀγύρται, pari causâ.*

ridere perseuerabit, gaudebo, tamquam in malis, quòd illi genus [8] insaniæ hilare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa. obserua. videbis eosdem intra exiguum tempus acerrimè ridere, & [9] acerrimè rabere. Propositum est aggredi illum, & ostendere quanto pluris fuerit, cùm multis [10] minoris videretur. Vitia eius etiam si non excidero, inhibebo. non desinent, sed intermittent: fortasse autem & desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum. quoniam quidem grauiter affectis, sanitatis loco est bona remissio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis vnde quò euaseris, & ex eo suspicaris, [11] quousque sis euasurus, compone mores tuos, attolle animum, aduersus formidata consiste, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nónne videatur stultus, si quis multitudinem timeat eo loco, per quem transitus singulis est? æquè ad tuam mortem multis aditus non est, licet illam multi minentur. Sic istud natura disposuit. spiritum tibi tam vnus eripiet, quàm vnus dedit. Si pudorem haberes, vltimam mihi pensionem remisisses. Sed ne ego quidem me sordidè geram [12] in fenore æris alieni, & tibi quod debeo impingam. *Numquam volui populo placere. nam quæ ego scio, non probat populus; quæ probat populus, ego nescio.* Quis hoc? inquis: tamquam nescias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim [13] placere potest populo, cui placet virtus? malis artibus popularis fauor quæritur: similem te illis facias oportet. Non probabunt, nisi agnouerint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quàm qualis aliis. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata, & omnibus præferenda artibus rebusque philosophia præstabit? scilicet vt malis tibi placere, quàm populo: vt æstimes iudicia, non numeres: vt sine metu deorum hominumque viuas: vt aut vincas mala, [14] aut finias. Ceterùm si te videro celebrem secundis vocibus vulgi, si intrante te clamor, plausus, & [15] pantomimica ornamenta obstrepuerint, si totâ ciuitate feminæ te puerique laudauerint: quid ni ego tui miserear, cùm sciam [16] quæ via ad istum fauorem ferat?

8. INSANIÆ HILARE.] *Ab Erasmo aut Agricolâ est: optimè. nam libri*, insaniæ euitare. *Noster De vit. beat. cap.* XII. Plerisque contingit hilarem insaniam insanire, ac per risum furere. *Neque igitur malè*, hilaræ, *hic legatur.*

9. ACERRIME RABERE.] *Irâ & rabie agitari. Varro:* Quid blateras, quid rabis, quid vis tibi? *apud Ciceronem poëta vetus:*

Sed quid oculis rabere visa est derepente ardentibus?

Bonum igitur hoc verbi: nec ineptè tamen Erasmus, rudere: *quia & libri quidam*, rubere.

10. MINORIS VIDERETVR.] *Ergo olim sapientiæ & modestiæ deditus, postea ad vana, & vulgo maiora, iuit: si tamen hæc vera lectio. Nam meus, & quidam*, videbitur. *Quod ad futuram Sapientiam trahas. Docebo quàm hæc parua, illa magna.*

11. QVOVSQVE SIS EVASVRVS.] *Ad summa (si licitum) Sapientiæ: nunc in viâ & profectu es.*

12. IN FÆNORE ÆRIS.] *Meus & plures*, in fine. *quod verissimum habeo, & adprobant priora illa*, vltimam pensionem. *Quare autem* finis æris alieni? *quia scilicet finis libri: & videtur sanè per libros distinxisse, vt initio dixi.*

13. PLACERE POTEST POPVLO.] *Locus in philosophiâ magnus, & magni vsus: nihil velle, quod velit vulgus. Ita Diogenes Cynicus, cùm aliquando theatrum iniret, aduersus & obnitens exeuntibus, rogatus* Quid faceret? Quod in omni vitâ, inquit, studeo: *nempe aduersus & diuersus vobis esse. Atque idem (apud Stobæum, Serm.* III.) *dicentibus*, Διογένην ἀνόητον εἶναι, Ἀνόητος μὲν οὐκ εἰμί, ἔφη, τὸν δὲ αὐτὸν ἡμῖν νοῦν οὐκ ἔχω: Diogenem amentem esse. Amens, inquit, non sum, sed eamdem vobis mentem non habeo. *Caput Sapientiæ est, aliter affici, & iudicia vulgi iusta non habere. Itaque iterùm magnus Diogenes*, πρὸς τὸν εἰπόντα, οἱ πολλοὶ σε καταγελῶσι κ' ἀχείνων τυχόν, εἶπεν, οἱ ὄνοι. Αλλ' οὐ συνίουσι τοὺς ὄνους ὑπερφέροντας, ὅτι ἐγὼ ἐκείνων: ad eum qui diceret, Vulgus te irridet: Fortasse & illos asini, inquit. Sed neque ipsi asinos curant aut attendunt, neque ego illos. *Scitissimè. deteriores de melioribus non iudicant, sed garriunt & præsumunt: non aliter quàm bestiæ de nobis, nos de Diuis. Cum Pythagorâ statuendum:* Φαῦλος κριτὴς πάντος καλοῦ πράγματος ὄχλος. διόπερ οὐκ ἐν τῷ ἐπαίνῳ καταφερὴς, κ' ἐν τῷ ψόγῳ καταφρόνει: Malus iudex omnis honesti populus. Quorum igitur laudes haud æstimes, contemne etiam vituperationes. *Quò spectat hoc eius monitum*, Per viam publicam non ire. *Non vt incessu vitemus, sed vt sensu, & vitâ.*

14. AVT FINIAS.] *Stoicum illud, Exi, ianua patet.*

15. PANTOMIMICA ORNAMENTA.] *Quibus Pantomimi in theatris affici ornariq; solent. Nam fauor & plausus illis, à vulgo quidem.*

16. QVÆ VIA.] *Illa popularis, & vanarum malarumq; artium.*

A

EPIST. XXX.

MORTI *parari nos debere, & robur in eam sumere, ab exemplo Ausidij Bassi: qui senex libenter audit de eâ, & loquitur, & rationibus adstruit, non timendam. Obiter istæ aliquæ.*

1 BASSVM Ausidium, virum optimum, vidi quassum, ætati obluctantem. Sed iam plus illum degrauat, quàm quod possit attolli. Magno senectus & vniuerso pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis & exhausti fuisse: diu illud continuit, & vt verius dicam, 2 concinnauit. subitò defecit. Quemadmodum in naue quæ sentinam trahit, vni rimæ aut alteri obsistitur: vbi plurimis locis laxari cœpit & cedere, sucB curri non potest nauigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri potest. vbi tamquam in putri ædificio omnis iunctura diducitur, & dum alia excipitur, alia discinditur: circumspiciendum est, quomodo exeas. Bassus tamen noster alacer animo est: 3 hoc philosophia præstat. in quocumque corporis habitu fortem, in conspectu mortis hilarem lætumque, nec deficientem, 4 quamuis deficiat. Magnus gubernator & scisso nauigat velo, & 5 si exarmauit, tamen reliquias nauigij aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster: & eo animo vultuque finem suum spectat, quo alienum spectare, nimis securi esse putares. Magna res est hæc, Lucili, & diu discenda, cùm aduentat hora illa ineuitabilis, æquo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt. Desinit morbus, incendium extinguitur, ruina quos videbatur oppressura 6 deposuit; mare quos hauserat, eâdem vi quâ sorbebat, eiecit incolumes; gladium miles ab ipsâ perituri ceruice reuocauit: nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem. huic vni intercedi non potest. Nullo genere homines molliùs moriuntur, sed nec diutiùs.
C Bassus noster videtur mihi 7 prosequi se, & 8 componere, & viuere tamquam superstes sibi, & sapienter ferre 9 discidium sui. Nam de morte multa loquitur, & id agit sedulò, vt nobis persuadeat, si quid incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis: nec magis in ipsâ quidquam esse molestiæ, quàm post ipsam. Tam demens autem est qui timet quod non est passurus, quàm qui timet quod non est sensurus. An quisquam hoc futurũ credit, vt per quam nihil sentitur, ea sentiatur? Ergo, inquit, mors adeò extra omne malum est, vt sit extra omnem malorum metum. Hæc ego scio & sæpe dicta, & sæpe dicenda. sed neque cùm legerẽ, æquè mihi profuerunt: neque cùm audirem, his dicentibus, qui negabant timenda à quorum metu aberant. Hic verò pluri-

EPIST. XXX. 1. BASSVM AVFIDIVM.] *Illum, opinor, qui Historias scripsit, & quidem belli*
D *Ciuilis. Colligas ex Suasoriâ* VI. *apud Senecam. vbi eius de morte Ciceronis fragmentũ. Sed &* belli Germanici *scripsisse, & in is* Sallustij velocitatem expressisse, *Fabius tradit. Plinius item minor nominat, & aununculum addit suum scripsisse* A fine Ausidij Bassi (*vbi ille desiit*) libros triginta vnum: *lib.* III. *epist.* V. *De isto igitur, an magis de filio eius, iam noster.*

2. CONCINNAVIT.] *Quasi construxit, & diffluens iunxit. In Plauto ea significatio, & Glossis:* Συνσώζομαι, Concinno.

3. HOC PHILOSOPHIA.] *Meus liber*, hunc philosophia. *Nempe animum: & tunc continuando legeris*, præstat in quocumque.

4. QVAMVIS DEFICIAT.] *Scripti*, deficiatur. *Fortasse:* deficiat. Vt magnus.

5. SI EXARMAVIT.] *Absolutè sic dictum: nec temerè mutem. Tamen libri vacillant, & quidam* exarmatur, *aut* exarmetur: *meorum vnus, vt & Erasmi*, si exarmauerit eum tempestas. *Vulgatum si tenemus, patiendi tamen significatione capiemus. vt in Consol. ad Heluiam, cap. vlt.* Exarmatâ naui, naufragium suum spectantem. *Hoc est, amissis fractisve rudentibus, anchoris, velis: quæ sunt nauium armamenta.*

6. DEPOSVIT.] *Sine noxâ, & velut manu collocauit. Simile in epist.* XIII. Incendium ad fugam patuit, quosdam molliter ruina deposuit.

7. PROSEQVI SE.] *Tamquam in funere.*

8. COMPONERE.] *In lectulo, aut rogo. Horatius:* Omnes composui felices.

9. DISCIDIVM SVI.] *A Mureto est, nec displiceat. Libri tamen omnes*, desiderium. *quod item in mortuis valet, quos superstites scilicet desiderant. Omnis autem hic sermo, tamquam Bassus post Bassum viuat.*

plurimum auctoritatis habuit, cùm loqueretur de morte vicinâ. Dicam enim quid sentiam. Puto etiam fortiorem eum esse, qui in ipsâ morte est, quàm qui circa mortem est. [10] Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit, non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator totâ pugnâ timidissimus [11] iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. At illa quæ in propinquo est, vtique ventura, desiderat lentam animi firmitatem: quæ est rarior, nec potest nisi à sapiente præstari. Libentissimè itaque illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset eius natura, velut propiùs inspectæ, indicantem. Plus, vt puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis reuixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus. Accessus mortis quam perturbationem afferat, optimè hi tibi dicent, qui secundùm illam steterunt, qui venientem & viderunt, [12] & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. is ait, tam stultum esse qui mortem timeat, quàm qui senectutem. Nam quemadmodum senectus [13] adolescentiam sequitur, ita mors senectutem. Viuere noluit qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc itur: quam ideò timere dementis est, quia certa exspectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet, æquam & inuictam. Quis queri potest, in eâ conditione se esse, in quâ nemo non est? prima enim pars æquitatis, est æqualitas. Sed nunc superuacuum est, naturæ caussam agere: quæ non aliam voluit legem nostram esse, quàm suam. quidquid composuit, resoluit: & quidquid resoluit, componit iterùm. Iam verò si cui contigit, vt illum senectus leniter emitteret, non repentè auulsum vitæ, sed [14] minutatim subductum, ne ille gratias agere diis omnibus debet, quòd satiatus ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est. Vides quosdam optantes mortem, & quidem magis quàm rogari solet vita. Nescio vtros existimem maiorem nobis animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiuntur. quoniam illud ex rabie interdum, ac repentinâ indignatione fit; hæc ex iudicio certo tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus morti: venientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me caussis frequentiùs venisse, vt scirem an illum toties eumdem inuenirem: numquid cum corporis viribus minueretur animi vigor. qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum lætitia, cùm [15] septimo spatio palmæ appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri præceptis obsequens, primùm sperare se, nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu: si tamen esset, habere aliquantulum in ipsâ breuitate solatij. Nullum enim dolorem longum esse, qui magnus est. Ceterùm succursurum sibi etiam in ipsâ distractione animæ corporisque, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitare autem se, quin

10. MORS ENIM ADMOTA.] *Pulcher hic locus, quem interpretetur & firmet simillimus Panegyrici, Theodosio dicti:* Magno quidem, fateor, pectoribus humanis, atque adeò maximo, lux amori, interitus horrori est: sed quatenus aut ista optari potest, aut ille vitari. At si vltima supra caput steterit hora, & venerit dies numquam reuersurus, ac se confessa mors fuerit, non timentur extrema, cùm certa sunt. Hinc reorum vsque ad damnationem metus: postea attonitus stupor, & ex desperatione securitas, & ad locum supplicij, carnifice non trahente, properatio. *Sunt diserta, & cum his Annæi certantia.*

11. IVGVLVM ADVERSARIO.] *De hoc ritu nos in Saturnalibus lib.* II.

12. ET RECEPERVNT.] *Si receperunt, quomodo narrabunt & dicent? Imò, credo, vult eos qui proximi fuerunt, & tamen* se receperunt, *nobis de eâ loqui. Itaque sic legam. Meus liber*, & reperunt: *possis igitur*, & repulerunt, *aut*, reiecerunt. *Sed cùm recogito, quid si vult mortem* receptam, *etsi non totam? animo etiam & fide receptam, ad eámque paratos esse?*

13. ADOLESCENTIAM SEQVITVR.] *Latè, pro virili etiam ætate: vt sæpe.*

14. MINVTATIM SVBDVCTVM.] *Suprà hoc verbi, in eâdem re, epist.* XXVI. *Pro sensu*, Alexis poëta comicus, cùm quidam senem eum vidisset, & ægrè incedentem, Quid agis? interrogauit. Ille autem, καὶ σχολὴν ἀποθνήσκω: Otiosè morior: *id est, paullatim illuc eo. Stobæus Serm.* CXV.

15. SEPTIMO SPATIO.] *Notum in circo toties cucurrisse, & metam ambiuisse. Comparat autem & Iuncus (apud Stobæum, De Senectute) pulchrè vitam cum Cursu aut Nauigatione.* Senex enim emensus hoc grande pelagus, iussu gubernatoris ad portum appellit, & naui exit: aut in Stadio alibi peracto certamine, & coronam adeptus, Agonibus valedicit. At iuuenis in medio velut mari non assecutus nauigationis terminum, quem votis toties destinarat, obiit: aut in Stadio adhuc currens, lapsus est, & sine coronâ eductus.

16. NEC

A se, quin senilis anima in primis labris esset, [16] nec magnâ vi distraheretur à corpore. Ignis qui valentem materiam occupauit, aquâ, & interdum ruinâ exstinguendus est: ille qui alimentis deficitur, suâ sponte subsidit. Libenter hæc, mi Lucili, audio, non tamquam noua, sed tamquam in rem præsentem perductus. Quid ergo? non multos spectaui abrumpentes vitam? ego verò vidi: sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vitæ; & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem aiebat tormentum nostrâ nos sentire operâ, quod tunc trepidamus, cùm propè à nobis esse credimus mortem. A quo enim non est, parata omnibus locis, omnibusque momentis? Sed consideremus, inquit, tunc cùm aliqua caussa moriendi videtur accedere, quanto aliæ propiores sint quæ non timentur. Hostis alicui mortem minabatur: hanc eruditas occupauit. Si distinguere voluerimus caussas metus nostri, inueniemus alias esse, alias videri. Non mortem timemus, sed cogitationem mortis: ab ipsâ enim semper tantumdem absumus. Ita si timenda mors est, semper timenda est. quod enim tempus morti
B exemptum est? Sed vereri debeo, ne tam longas epistolas peiùs quàm mortem oderis: itaque finem facio. Tu tamen mortem vt numquam timeas, semper cogita.

EPIST. XXXI.

Et vota, & iudicia vulgi, spernendum: ad verum bonum eundum est. id autem, Scientia rerum, per quam vera & falsa noscas; peritura & mansura. Exemplis illustrat.

AGNOSCO Lucilium meum, incipit quem promiserat exhibere. sequere illum impetum animi, quo ad optima quæque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non
C desidero maiorem melioremque te fieri, quàm moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupauerunt. tantum effice, quantum conatus es: & illa quæ tecum in animo tulisti, tracta. Ad summam, sapiens eris, si clauseris aures, quibus ceram parum est obdere. Firmiori spissamento opus est, quàm vsum in sociis Vlixem ferunt. Illa vox quæ timebatur, erat blanda, non tamen publica: at hæc quæ timenda est, non ex vno scopulo, sed ex omni terrarum parte circumsonat. Præteruehere itaque non vnum locum insidiosâ voluptate suspectum, sed omnes vrbes: surdum te amantissimis tui præsta. Bono animo malè precantur. & si vis esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his quæ optantur eueniat. Non sunt ista bona, quæ in te isti volunt congeri: vnum bonum est, quod beatæ vitæ caussa & firmamentum est, [1] sibi fidere. Hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor, & in eorum numero habitus, quæ neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest, vt vna res modò mala sit, modò bona: modò leuis & perferenda, modò expauescenda. Labor bonum non est. quid ergo est bonum? laboris [2] contemptio.
D Itaque in vanum operosos culpauerim: rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi [3] vinci ac strigare permiserint, admirabor & clamabo, [4] Tanto melior

16. NEC MAGNA VI.] *Non hercules. ac cum Sophocle,*

Σμικρᾷ παλαιὰ σώματ' ἐνάζει ῥοπῇ:

Pulsu leui iacent vetusta corpora.

Sicut matura poma sponte cadunt, cruda auelluntur: sic in iuuene, aut sene.

EPIST. XXXI. 1. SIBI FIDERE.] *Ascendere, & ex se nascentibus bonis: externa omnia contemptui habere.*

2. CONTEMPTIO.] *Subiungit meus liber:* id est, non curare, cùm oportet laborem subire. *Glossographi, an Senecæ sint, ambigo: illius magis.*

3. VINCI AC STRIGARE.] *Puto germanum esse, etsi libri ferè,* vitia consurgere. *Quidam tamen ad illud præeunt, Guilielmo Pelisserio erutum & adscribendum. Est autem* Strigare, *militare verbum, de equis qui in Strigâ castrorum consistunt, & quiescunt. Inde longiùs ductum, & quoties vel in viâ interquiescunt, Strigare eos dicunt.*

4. TANTO MELIOR.] *Exclamandi laudandiq; formula, vt epist.* LXXI. Tanto melior, tanto felicior.

5. Et

melior surge [5] & respira: & cliuum istum vno, si potes, spiritu exsupera. Generosos A
animos labor nutrit. Non est ergo quòd ex illo veteri voto parentum tuorum eligas,
quid contingere tibi velis, quid optes: & [6] in totum, iam per maxima acto viro turpe
est, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus est? fac te ipse felicem. facies autem, si
intellexeris bona esse, quibus admixta est virtus: turpia, quibus malitia coniuncta est.
Quemadmodum sine mixturâ lucis nihil splendidum est: nihil atrum, nisi quod tene-
bras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adiutorio ignis, nihil
calidum est, nihil sine [7] aëre frigidum: ita honesta & turpia virtutis & malitiæ societas
efficit. Quid ergo est bonum: [8] rerum scientia. Quid malum est? rerum imperitia. Il-
le prudens atque artifex, pro tempore, quæque [9] repellet aut eliget. Sed nec quæ repellit
timet, nec miratur quæ eligit: si modò magnus illi & inuictus animus est. Submitti te
ac deprimi veto. laborem si non recuses, parùm est: posce. Quis ergo, inquis, labor fri-
uolus & superuacuus est? in quem humiles caussæ vocauerint. non est malus, non magis
quàm ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad B
dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? Non est viri, timere sudorem. Huc & illud
accedat, vt perfecta virtus sit, æqualitas ac tenor vitæ per omnia [10] consonans sibi: quod
non potest esse, nisi rerum scientia contingat, & ars, per quam diuina & humana noscan-
tur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse [11] socius, non sup-
plex. Quomodo, inquis, istò peruenitur? non per [12] Peninum Graiúmve montem, nec
per [13] deserta Candauiæ: nec Syrtes tibi, nec Scylla aut Charybdis, adeundæ sunt:
[14] quæ tamen omnia transisti procuratiunculæ pretio. Tutum iter est, iucundum est,
ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quæ si non deserueris, par Deo surges. Parem
autem Deo pecunia non faciet: Deus nihil habet. [15] Prætexta non faciet: Deus nudus
est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia: nemo no-
uit Deum. multi de illo malè existimant, & impunè. Non turba seruorum, lecticâ tuam
per itinera vrbana ac peregrina portantium: Deus ille maximus potentissimusque ipse
[16] vehit omnia. Ne forma quidem & vires beatum te facere possunt: nihil horum [17] non C
pati-

5. ET RESPIRA.] *Meus, & plures scripti*, inspira: *at Ios. Scaliger*, restriga, *vellet: vt aduersum sit illi* Striga.

6. IN TOTVM IAM.] *Variant libri. meus:* in totum per maximè apto. *Melius illo vulgato non occurrit.*

7. AERE FRIGIDVM.] *Stoicum dogma, Aërem primò frigidum esse. Vide me* II. *Phys. Diss.* XV.

8. RERVM SCIENTIA.] *Socraticum est.* ὃς ἔλεγε καὶ ἓν μόνον ἀγαθὸν εἶναι, τὴν ἐπιστήμην· καὶ ἓν μόνον κακὸν, τὴν ἀμαθίαν: qui dicebat, & vnicũ Bonum esse, Scientiam: & vnicum Malum, Insciti am: *Laertius in Socrate: & huc omnino à Senecâ adspectum. Stoici retinebant dogma, qui vniuersè definiebant,* Εἶναι μὲν ἀνοίας τὰς κακίας, ὧν αἱ ἀρεταὶ ἐπιστῆμαι: Esse Vitia ignorantias illarum rerum, quarum scientiæ Virtutes sint. *Inde* Docti & Rudes, *pro Bonis Malisque, nos* II. *Manuduct. Dissertat.* I. *Plura etiam in Ethicis.*

9. REPELLET, AVT ELIGET.] *Nec enim stultam* ἀδιαφορίαν *cum Aristone inducunt Stoici, sed ipsa Media discrimen suum habent, vt malis etiam quæ non velis. Ego diffusè, Manud.* II. *Diss.* XXII.

10. CONSONANS SIBI.] *Alludsum ad Zenonis* ὁμολογίαν, *siue* Conuenientiam, *quam finem statuebant. Vide Manuduct.* II. *Diss.* XV.

11. SOCIVS, NON SVPPLEX.] *Nam sapiens scilicet par Deo: & quæ talia super bè ac vanè Porticenses. Ponimus & refutamus, Manud.* III. *Diss.* XIV.

12. PENINVM GRAIVMVE.] *Ad Annibalis & Herculis transitus respexit.*

13. DESERTA CANDAVIÆ.] *Montana pars Macedoniæ, quæ à Dyrrhachio incipit,* Candauia *dicitur: eaq; saltuosa, & deserta. Plinius*, Candauiæ montes *dixit libro* III. *cap.* XXIII. *& Strabo* ὄρος καυδαυίας, montem Candauiæ: *Lucanus*, Candauiæ saltus. *In Ptolomæi tabulis videbis: & sunt qui diuidunt Macedoniam ab Illyrico. Strabo etiam ab aliâ caussâ ea loca vasta ac deserta ostendit, libro* VII. quòd bellis & rebellionibus opida pleraque & habitationes diruta sint, nec ad id æui restituta.

14. QVÆ TAMEN OMNIA.] *Ergo & in prioribus locis alibi Procurator? id est, in Galliâ aut Macedoniâ? dicas, si consilio* omnia *noster scripsit.* D

15. PRÆTEXTA NON FACIET.] *Honos aut magistratus, ad quem adspiras. Nam de ambitiosis aut auaris est sermo.*

16. VEHIT OMNIA.] *Muretus notat Sacris nostris conuenire:* Portans omnia verbo virtutis suæ. *Et sanè ipse Auriga, ipse Currus, vt ita dicam, est, quo machina hæc mundi vehitur, ac sustentatur.*

17. NON PATITVR VETVSTATEM.] *Rectè. tempore pereunt, aut flaccescunt. Sed & alio sensu libri quidam rectè:* nihil horum patitur vetustatem, *sine negatione: quod esset, nihil horum fert æuum aut subsistit.*

18. QVOD

A patitur vetustatem. Quærendum est ergo [18] quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quàm [19] Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quàm in libertinum, quàm in seruum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? Nomina [20] ex ambitione, aut [21] ex iniuriâ nata. Subsilire in cælum ex angulo licet: exsurge modò, & *te quoque dignum Finge Deo.* Finges autem non auro, non argento: non potest ex hac materiâ [22] imago Deo exprimi similis. Cogita illos, [23] cùm propitij essent, fictiles fuisse.

EPIST. XXXII.

LAVDAT *Lucilij solitudinem, & subductionem. Porrò hortatur, nequis tempus eripiat,*
B *illud tam breue & fugax. Contemnat etiam vulgaria vota.*

INQVIRO in te, & ab omnibus scisciter, qui ex istâ regione veniunt, quid agas, vbi & cum quibus moreris. Verba dare non potes. tecum sum. Sic viue, tamquam quid facias auditurus sim: imò tamquam visurus. Quæris, quid me maximè ex his quæ de te audio, delectet? quòd nihil audio: quòd plerique ex his quos interrogo, nesciunt quid agas. Hoc est salutare, non conuersari dissimilibus, & diuersa cupientibus. Habeo quidem fiduciam non posse [1] te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si solicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne immutent te, timeo ne impediant. Multum autem nocet & qui moratur, vtique in tantâ breuitate vitæ: quam breuiorem inconstantiâ facimus, aliud eius subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo Lucili carissime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, si à tergo hostis instaret, si equitem aduentare suspicareC ris, ac fugientium premere vestigia. Fit hoc. premeris. accelera, & euade. perduc te in tutum, & subinde considera, quàm pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde exspectare securum reliquam temporis sui partem: in possessione beatæ [2] vitæ positum: quæ beatior non fit, si longior. O quando videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris, & crastini negligens, & in summâ tui satietate! Vis scire, quid sit quod faciat homines auidos futuri? [3] Nemo sibi contigit. Optauerunt vtique tibi alia parentes tui: sed ego tibi contrà, omnium eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, vt te locupletent. quidquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, vt vagis

18. QVOD NON FIAT IN DIES.] *Perplexitas hic librorum. Meus, & quidam:* quod non fiat in dies, cui non prosit obstari. *Alij*, in dies eius quo
D non possit obstari. *Alij*, eique non possit obstari. *Certum, vulgatam interpolatam esse: an sic concinnandam?* quod non fiat indigens eius, quod non prosit optari. *Vel*, quo non fias indigens eius. *Significaret, interna & vera bona quærenda, ad quæ Votis non opus, sed Voluntate, & sunt in nobis. Sanè initio epistolæ contra Vota dictum: & omnino tale hic fuit.*

19. DEVM IN HVMANO.] *De hac locutione & sensu, ego vbertim Manuduct.* II. *Dissertat.* XIX. *item Physiol.* III. *Dissert.* VIII.

20. EX AMBITIONE.] *Vt Eques, aut Senator.*

21. EX INIVRIA.] *Vt libertinus aut seruus. Nam ab oppressione æqualium, seruitus.*

22. IMAGO DEO SIMILIS.] *Atqui nos sumus scilicet: nônne & hoc Christiani dogmatis?*

23. CVM PROPITII ESSENT.] *Vetere imperio, & paupertate: cùm Roma moribus armisq. floreret. Nunc irati Dij videntur, & nos pessimi pessum paullatim imus.*

EPIST. XXXII. 1. TE TORQVERI.] *A recto in prauum.*

2. VITÆ POSITVM.] *Quidam scripti*, vitæ ponit: *è quo velim*, ponentem. *Sententia est, Nec sapientem quidem vitam longam cupere, & diu esse in possessione Virtutis: quia Beatitudo tempore non crescit. Est inter Stoica paradoxa, & explicaui Manuduct.* III. *Dissert.* III.

3. NEMO SIBI CONTIGIT.] *Erasmus in Adagiis censet, Senecam respicere ad illud tritum Platonis*, Neminem sibi nasci. *Dij boni, quàm diuertit à nostri mente! quæ est, Homines distrahi, varia & vana agitare, optare: neminem apud se esse, & se contentum. Hoc autem facit Sapiens, qui sibi sufficit. Eo sensu, melius in scriptis:* nemo sibi contingit: *præsenti tempore. Est autem simile, quod mox sequitur:* Opto tibi tui facultatem: *vt tibi contingas, non alij & alia diripiant, ac potiantur.*

4. SIMVL

vagis cogitationibus agitata mens, tandem resistat, & certa sit: vt placeat sibi, & intel- A
lectis veris bonis, quæ [4] simul intellecta sunt, possidentur, ætatis adiectione non egeat. Ille demùm necessitates supergressus est, & exauctoratus ac liber, qui viuit vitâ peractâ.

EPIST. XXXIII.

NEGAT *sententias aut chrias è Stoicis excerpendas. Primùm, quia omnia plena talibus & densa sunt: deinde quia turpe, cum auctore semper loqui. Nostra faciamus, & vitâ præferamus.*

DESIDERAS his quoque epistolis, [1] sicut prioribus, adscribi aliquas voces [2] nostrorum procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati: totus contextus illorum virilis est. inæqualitatem scias esse, vbi quæ eminent, notabilia sunt. Non est admi- B
rationi vna arbor, vbi in eamdem altitudinem tota silua surrexit. Eiusmodi vocibus referta sunt carmina, refertæ historiæ. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes: publicæ sunt, & maximè nostræ. Sed in illo magis annotantur, quia raræ interueniunt, quia [3] insperatæ, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollitiam professo. Ita enim plerique iudicant. apud me verò Epicurus est & fortis, licet [4] manuleatus sit. Fortitudo, & industria, & ad bellum prompta mens, [5] tam in Persas quàm in [6] altè cinctos cadit. Non est ergo quòd exigas [7] excerpta, & repetita: continuum est apud nostros, quidquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque [8] ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inuenturum cùm intrauerit, præter illa quæ in fronte suspensa sunt. Ipsis permittimus, vnde velint sumere exemplar. Puta nos velle singulares sententias ex turbâ separare: cui illas adsignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chrysippo, an Panætio, an Posidonio? Non sumus sub rege: sibi quisque se vindicat. apud istos quidquid dicit [9] Hermachus, quidquid [10] Metrodorus, [11] ad vnum refertur. Omnia quæ quisquam C
in illo

4. SIMVL INTELLECTA SVNT.] *Nam in iudicio & habitu optimæ Mentis est Beatitudo: qui momento contingit, purgatâ & perfectâ Ratione. Vide aliquid eâdem Dissert.* III. *in fine.*

EPIST. XXXIII. 1. SICVT PRIORIBVS.] *Ergo abiunctæ sunt, & disparatæ? apparet: & velut ex interuallo scriptas, aut libris potiùs diuisas. Dixi in Præloquio.*

2. NOSTRORVM PROCERVM.] *Stoicorum, sicut anteà Epicuri ferè.*

3. INSPERATÆ.] *Veteres*, inspectæ, *aut* inspectatæ. *Legerem*, inaspectatæ.

4. MANVLEATVS SIT.] *Notum tunicas chirodotas, siue manicatas, mulierum aut mollium fuisse. Viri brachiis nudis incedebant. Virgilius itaq; obiicit.*

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitras.

Agellium lib. VII. *cap.* XII. *vide. Simile in De Vit. beat. cap.* XIII. Hoc est tale, quale vir fortis stolâ indutus. *Tale vel asperius de Epicuro & asseclis, Arcesilaus. qui interrogatus*, Cur ex aliis sectis ad Epicuream transirent multi, nemo ex illis ad alias? Nam, inquit, ex viris Galli fiunt (*euirati*) ex Gallis viri numquam.

5. TAM IN PERSAS.] *Qui fluxâ & solutâ veste: sed iidem militares. Ammianus* XXIII. Adeò autem dissoluti sunt, & artuum laxitate, vagoque incessu iactitantes se, vt effæminatos existimes, cùm sint acerrimi bellatores.

6. ALTE CINCTOS.] *Quod militum Romæ, item strenuorum aut actuosorum erat. Virumque habitum Horatius tangit:*

Malthinus tunicis demissis ambulat: est qui
Inguen ad obscænum subductis vsq; facetus.

Alibi noster, de Mecænate: Putes altè cinctum dixisse.

7. EXCERPTA ET REPETITA.] *Intelligitne* Repetita, *laudabilia & quæ solent lectione iterari, an quia etiam inter legendum ad ea dici solet,* Repete? *Hoc puto: etsi* Repertita, *quasi diuisa & in locos suos partita, possis legere.*

8. ISTA ODORIFERA.] *Licebat, & decebat, in textu poni vocem libris aliquot assertam,* ocu- D
liferia, *siue* ocliferia: *nam veritas ita est, & sententia poscit. Non habemus nos, inquit, vt in tabernis, expositaquædam cum titulis, aut per se splendentia, quæ oculos feriunt, & transeuntes ad emendum alliciunt: non habemus: sed pariter vbique decor & bonitas est. Vox autem aptè facta, quia talibus, vt ipse loquitur (epist.* LXXXVIII.) imperitorum feriuntur oculi: *iterumq; alibi:* Splendore imperitorum verberant oculos.

9. HERMACHVS.] *Successor Epicuri in schola.*

10. METRODORVS.] *Inter nobiles eiusdem amicos & discipulos.*

11. AD VNVM.] *Epicurum.*

12. DVM-

A in illo contubernio locutus est, vnius ductu & auspiciis dicta sunt. Non possumus, inquam, licet tentemus, ex tantâ rerum æqualium copiâ, aliquid educere.

Pauperis est numerare pecus.

Quocumque miseris oculum, id tibi occurrit quod eminere posset, nisi inter paria legeretur. Quare depone istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum virorum: tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamenta sui ingenij opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruinâ potest. Nec recuso, quo minùs singula membra, [12] dummodo in ipso homine, consideres. Non est formosa, cuius crus laudatur aut brachium, sed illa cuius vniuersa facies admirationem singulis partibus abstulit. Si tamen exegeris, non tam mendicè tecum agam: sed plenâ manu fiet. Ingens eorum turba est passim iacentium: sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, & inter se connexa sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & [13] extrinsecus auscultantibus. Faciliùs enim singula insidunt
B circumscripta, & carminis modo inclusa. Ideò pueris & sententias ediscendas damus, & has quas Græci [14] Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus potest: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare flosculos turpe est, & fulcire se notissimis & paucissimis vocibus, & memoriâ stare. Sibi iam innitatur. dicat ista, non teneat. Turpe est enim seni aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zeno dixit. tu quid? Hoc Cleanthes. tu quid? quousque [15] sub alio moueris? & impera, & dic, quod memoriæ tradatur: aliquid & de tuo profer. Omnes itaque istos numquam auctores, semper interpretes, sub alienâ vmbrâ latentes, nihil puto habere generosi, numquam ausos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud est, meminisse: aliud, scire. Meminisse, est rem commissam memoriæ custodire. At contrà scire, est & sua facere quæque, nec ab exemplari pendêre, & toties ad magistrum respicere. Hoc dicit Zeno, [16] hoc Cleanthes. Aliquid interfit inter te, & librum. quousque discis? iam & præcipe. Quid est, quare audiam, quod legere possum?
C Multum, inquit, viua vox facit. non quidem hæc, quæ alienis verbis commodatur, & [17] actuarij vice fungitur. Adiice nunc, quòd isti qui [18] numquam tutelæ suæ fiunt, primùm in eâ re sequuntur priores, in quâ nemo non à priore defciuit: deinde in eâ re sequuntur, quæ adhuc quæritur. numquam autem inuenietur, si contenti fuerimus inuentis. Præterea qui alium sequitur, nihil inuenit, imò nec quærit. Quid ergo? non ibo per priorum vestigia? ego verò vtar viâ veteri: sed si propiorem planioremque inuenero, hanc muniam. Qui ante nos ista mouerunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus veritas, nondum est occupata: multum ex illâ etiam futuris relictum est.

12. DVMMODO IN IPSO.] *Putarem*, quomodo.

13. EXTRINSECVS AVSCVLTANTIBVS.] *Qui ad penetralia nondum admissi: allusumq. ad libros & auditores* ἐξωτερικούς.

14. CHRIAS VOCANT.] *Concinna aliqua Dicta,*
D *aut Facta. Vt*, Crates dixit, Caue cum homine malo loquare. *Facti*, *vt*: Crates cùm indoctum puerum vidisset, pædagogum eius percussit. *Vide Fabium lib. 1. cap. XV.*

15. SVB ALIO MOVERIS?] *Alieno nutu iussúque regeris?*

16. HOC CLEANTHES.] *Prorsus his gemina Epictetus apud Arrian. lib. 11. Dissert. XIX.* Diodorus illa dixit, & Cleanthes, & Chrysippus: tu verò quid? Non in eo elaborasti, vt Decretum aliquod tuum faceres: atque ita nihil à Grammatico differs. Quis fuit Hectoris pater? Priamus. Qui fratres? Alexander, & Deiphobus. Quæ mater? Hecuba. Historiam hanc accepi: à quo? ab Homero. Similis tu, qui conuiuas, cùm vanissimus sis, enumerandis scriptoribus, attonitos reddis. *Deinde etiam addit:* Age, Stoicum aliquis mihi ostendat, si habetis. Vbi is est? Nam qui Stoicos sermunculos edisserat, mille dabitis: sed volo Stoicum. Quis ergo is est? vt Phidiacam statuam dicimus, ad artem Phidiæ exactè factam: ita illum mihi ostendite, ad ea quæ profitemini dogmata expressum.

17. ACTVARII VICE.] *Ita dicuntur, qui Acta excipiunt & scribunt. Vide me ad Annalem Taciti v. si lubet.*

18. NVMQVAM TVTELÆ SVÆ.] *Alieni semper arbitrij, vt pupilli.*

EPIST. XXXIV.

GAVDERE *se in profectu Lucilij, quia ab ipso est: & ipse eum formauit. Hortatur porrò pergere, & ad summum.*

CRESCO & exsulto, & discussâ senectute recalesco, quoties ex his quæ agis & scribis, intelligo quantum te ipse (nam [1] turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam [2] arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fœtu gregis sui capit voluptatem, si alumnum suum nemo aliter intuetur quàm vt adolescentiam illius suam iudicet: quid euenire credis his, qui ingenia educauerunt, & quæ tenera formauerunt, adulta subitò vident? Asserо te mihi. meum opus es. Ego cùm vidissem indolem tuam, inieci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lentè ire passus sum, sed subinde incitaui: & nunc idem facio. Sed iam currentem hortor, & inuicem hortantem. Quid, B aliud, inquis, [3] adhuc volo? in hoc plurimum est. [4] Non sic quomodo principia totius [5] operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat: pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseueraueris & incubueris, & id egeris, vt omnia facta dictaque tua inter se congruant ac respondeant sibi, & vnâ formâ percussa sint. Non est huiusmodi animus in recto, cuius [6] acta discordant.

EPIST. XXXV.

AMICVM *illum sibi optat, id est virum bonum. aliter enim amicus nemo est, etiamsi amat. Hoc ergo faciat, & inprimis discat* CONVENIENTER *viuere, id est constanter, id est* C *sapienter.*

CVM te tam obnixè rogo [1] vt studeas, meum negotium ago. habere amicum volo: quod contingere mihi (nisi pergas excolere te, vt cœpisti) [2] non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? hæc inter se diuersa sunt? imò dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non vtique amicus est. Itaque amicitia [3] semper prodest: amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, vt amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio iam fructum, cùm mihi fingo vno nos animo futuros, & quidquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tuâ,

EPIST. XXXIV. 1. TVRBAM OLIM.] *Libri scripti*, turbam quam olim. *Lego*, turbam quidem olim.

2. ARBOR AD FRVCTVM.] *Meus*, arbor fructum productura: *& benè.*

3. ADHVC VOLO?] *Vide ne distinctiunculâ magis expedias:* Quid aliud, inquis, adhuc? volo. *Vt hæc Lucilij sint: & quid vltrà hortêre, mi Senecâ? iam volo. Et subdit:* Multum, *hoc quidem esse, non tamen omnia.*

4. NON SIC QVOMODO.] *Quidam libri,* Nam sic: *& melius.*

5. OPERIS DIMIDIVM.] *Notum adagium, & Horatio, in hac ipsâ re expressum:* Dimidium facti qui cœpit, habet: sapere aude. *Velis, & tenta sapere: dimidium rei erit. Nec enim totum: neque sola voluntas sufficit: sed videndum vt recta ea sit, quod sine Scientiâ non assequitur. Itaque Seneca gradationem hanc facit:* Actio recta non erit, nisi Voluntas sit recta: ab hac enim est actio. Rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porrò animi non erit, sine Scientiâ: *quæ Bona scilicet & Mala distinguit. Vide epist.* XCV. D

6. ACTA DISCORDANT.] *Nam Sapientis nota, semper idem velle & nolle. Itaque nihil opus addere,* cuius dictis acta: *etsi quidam hoc libri. nam pertinet ad ὁμολογίαν, de quâ sæpe.*

EPIST. XXXV. 1. VT STVDEAS.] *Stoico sensu, Studeas: id est, philosophiæ operam naues. Vide Manuduct.* II. *Dissert.* I.

2. NON POTEST.] *Neque enim inter malos, aut inter dissimiles, Amicitia.*

3. SEMPER PRODEST.] *Amicitia Bonum est: Boni autem Stoica definitio,* id quod prodest. *Manuduct.* II. *Dissert.* XXI.

4. NON

A tuâ, quamquam [4] non multum abeſt, rediturum : ſed tamen re quoque ipsâ lætus eſſe volo. Venit ad nos ex his quos amamus, etiam abſentibus, gaudium : ſed id leue & euanidum. Conſpectus, & præſentia, & conuerſatio aliquid habet viuæ voluptatis : vtique ſi non tantùm quem velis, ſed qualem velis videas. Affer itaque te mihi, [5] ingens munus : & quò magis inſtes, cogita me ſenem eſſe, te mortalem. Propera ad me, ſed ad te priùs. profice, & ante omnia hoc cura, vt conſtes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum ſit, obſerua an eadem velis hodie quæ heri. Mutatio voluntatis indicat animum natare aliubi, atque [6] aliubi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur, quod eſt fixum & fundatum. Iſtud ſapienti perfectè contingit, aliquatenus & [7] proficienti prouectoque. Quid ergo intereſt? hic commouetur quidem, non tamen tranſit, ſed ſuo loco nutat : ille nec commouetur quidem.

B

EPIST. XXXVI.

LAVDAT *quemdam qui otio ſe admouit, à republicâ amouit : & vt contemnat vulgi voces. Pergat bonus eſſe, aut magis fieri ; pergat & mortem aſpernari, idque ratione.*

AMICVM tuum hortare, vt iſtos magno animo contemnat, qui illum obiurgant, quòd vmbram & otium petierit, quòd dignitatem ſuam deſtituerit, & cùm plus conſequi poſſet, prætulerit quietem omnibus. Quàm vtiliter negotium ſuum geſſerit, quotidie illis oſtendet. Hi quibus inuidetur, [1] non deſinent tranſire. alij elidentur, alij cadent. Res eſt inquieta, felicitas : ipſa ſe exagitat, mouet cerebrum, non vno genere. Alios in aliud irritat : [2] hos in potentiam, illos in luxuriam : hos inflat, illos mollit, & totos reſoluit. [3] At benè aliquis illam fert : ſic, quomodo vinum. Itaque non eſt quòd tibi iſti perſuadeant, eum eſſe felicem, qui [4] à multis obſidetur. ſic ad illum, quemadmodum C ad lacũ, concurritur : quem [5] qui exhauriunt, & turbant. Nugatorium & [6] inertem vocant. Scis quoſdam peruersè loqui, & [7] ſignare contraria. [8] Felicem vocabant. quid ergo? erat? Ne illud quidem curo, quod quibuſdam nimis horridi animi videtur & tætrici. Ariſton aiebat, malle ſe adoleſcentem triſtem, quàm hilarem & amabilem turbæ. [9] Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & aſperum viſum eſt : non pati ætatem, quod

4. NON MVLTVM ABEST.] *Ergo & Lucilius inter ſenes, aut ſeneſcentes.*

5. INGENS MVNVS.] *Ad vocem factúmque Aeſchinis, qui ſeipſe munus Socrati obtulit, vt gratus eſſet. Noſter* 1. *De Benef. cap.* VIII.

6. ALIVBI APPARERE.] *Siue vt ij qui in naui, arbitrio ventorum, feruntur : ſiue vt inſulæ quædam* D *in aquis vagantes : vt noſter Gruterus notat.*

7. PROFICIENTI.] *De quibus gradibus ego in Manuduct.* II. *Differt.* IX.

EPIST. XXXVI. 1. NON DESINENT TRANSIRE.] *Ab vno propoſito in aliud, mutare vitam & ſtatum. Sic ſine epiſtolæ prioris:* Hic commouetur quidem, non tamen tranſit.

2. HOS IN POTENTIAM.] *Malim*, in impotentiam.

3. AT BENE ALIQVIS.] *Hæc clauſula obiectionem habet : Atqui ſunt etiam felices, qui temperanti, nec abutuntur. Ita, inquit : ſed qui vt vino eâ vtuntur, id eſt modico nec abundanti. Hoc dicere videtur : ſed plura fortaſſe dixiſſe. nec integra hæc aut plena.*

4. A MVLTIS OBSIDETVR.] *Clientibus, ſalutatoribúſque.*

5. QVI EXHAVRIVNT.] *Aptiſſimè. Reuera omnes illi officioſi aliquid petunt à potentibus, aut ſumunt : gratiam, pecuniam, alia quibus egent. Itaque exhauriunt : ſed & turbant, quia aſſiduè inquietant.*

6. INERTEM VOCANT.] *Illum amicum, philoſophiæ deditum. Vetus & hodiernum conuicium, in Bonæ Menti operatos.*

7. SIGNARE CONTRARIA.] *Meus & quidam*, ſignificatione contrariâ : *quod item probum.*

8. FELICEM VOCABANT.] *Ad hunc noſtrum, cùm in ambitione & ſplendore erat? an Cornelium Sullam intelligit?*

9. VINVM FIERI BONVM.] *Homines cum vino comparauit etiam Alexis Comicus:*

Ομοιότατον ἄνθρωπος οἴνῳ τὴν φύσιν,
Τρόπον τιν' ἐξ. τὸν γὰρ οἶνον τὸν νέον
Πολλὴν ἀνάγκη, καὶ τὸν ἄνδρ' ὁπόζεσαι
Πρώτιστον, ἀφυβρίσαι τ', ὀτονήσαντα δὲ
Σκληρὸν γενέσθαι, καὶ κατασῆσαι πάλιν,
Ἡδὺν δ' ἅπασι τ' ὠφίλιμον διαπελᾷ :

quod [10] in dolio placuit. Sine eum triſtem appellent, & inimicum proceſſibus ſuis. be- A
nè ſe dabit in vetuſtate ipſa triſtitia: perſeueret modò colere virtutem, perhibere libera-
lia ſtudia, non illa [11] quibus perfundi ſatis eſt, ſed hæc [12] quibus tingendus eſt animus.
hoc eſt diſcendi tempus. Quid ergo? aliquod eſt, quo non ſit diſcendum? minimè. ſed
quemadmodum omnibus annis ſtudere honeſtum eſt: ita [13] non omnibus inſtitui. Tur-
pis & ridicula res eſt, [14] elementarius ſenex. Iuueni parandum, ſeni vtendum eſt. Facies
ergo rem vtiliſſimam tibi, ſi illum quàm optimum feceris. Hæc aiunt beneficia eſſe ex-
petenda tribuendaque, non dubiè primæ ſortis, quæ tam prodeſt dare quàm accipere.
Denique nihil illi iam liberi eſt: ſpopondit. minùs autem turpe eſt creditori, quàm ſpei
bonæ decoquere. Ad illud æs alienum ſoluendum, opus eſt negotianti nauigatione pro-
ſperâ, agrum colenti vbertate eius quam colit terræ, & cæli fauore: ille quod debet, ſolâ
poteſt voluntate perſoluere. In mores fortuna ius non habet. Hos diſponat: vt quàm
tranquilliſſimus ille animus ad perfectum veniat. qui nec ablatum ſibi quidquam ſen-
tit, nec adiectum, ſed in eodem habitu eſt, quocumque res cadunt. Cui ſiue aggeruntur B
vulgaria bona, ſupra res ſuas eminet: ſiue aliquid ex iſtis vel omnia caſus excuſſit, minor
non fit. Si in Parthiâ natus eſſet, arcum infans ſtatim tenderet: ſi in Germaniâ, protinus
puer [15] tenerum haſtile vibraret: ſi auorum noſtrorum temporibus fuiſſet, [16] equitare,
& hoſtem cominus percutere didiciſſet. Hæc ſingulis diſciplina gentis ſuę ſuadet, & im-
perat. Quid ergo huic meditandum eſt? quod aduerſus omnia tela, quod aduerſus om-
ne hoſtium genus benè facit, mortem contemnere: quæ quin habeat in ſe aliquid terri-
bile, vt & animos noſtros (quos in amorem ſui natura formauit) offendat, nemo dubi-
tat: nec eum neceſſe eſſet in id comparari & acui, in quod inſtinctu quodam voluntario
iremus, ſicut feruntur omnes ad conſeruationem ſui. Nemo diſcit, vt, ſi neceſſe fuerit,
æquo animo in roſâ iaceat: ſed in hoc duratur, vt tormentis non ſubmittat fidem: vt, ſi
neceſſe fuerit, ſtans etiam aliquando ſaucius, pro vallo peruigilet, & ne pilo quidem in-
cumbat. quia ſolet obrepere interim ſomnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors
nullum habet incommodum. Eſſe enim debet aliquid, cuius ſit incommodum. Quòd C
ſi tanta cupiditas longioris æui te tenet, cogita nihil eorum quæ ab oculis abeunt, & [17] in
rerum naturam, ex quâ prodierunt ac mox proceſſura ſunt, reconduntur, conſumi. De-
ſinunt iſta, non pereunt. Et mors, quam pertimeſcimus ac recuſamus, intermittit vitam,
non eripit. [18] veniet iterùm, qui nos in lucem reponat dies, quem multi recuſarent, niſi
oblitos

Similis Vir eſt Vino, indole atque moribus.
Nam muſteum illud & nouum cùm cõditur,
Deferueat primùm eſt opus: ſic & Virum,
Cùm iuuenis eſt, exæſtuare; hinc ſobrium
Mox effici, & ſeueritate præditum:
Mitem inde fieri, & eſſe in æui relliquum.

At quod hic de Vino, ad Poma tranſtulit Attius, in Agellio XIII. *cap.* II. *Nam cùm Pacuuius dixiſſet*, videri ſibi carmina eius duriora paullùm & acerbiora. Ita eſt, inquit Attius: neque id ſanè me pœnitet. Nam quod in pomis eſt, itidem aiunt eſſe in ingeniis. quæ dura & acerba naſcuntur, pòſt fiunt mitia & iucunda: ſed quæ gignuntur ſtatim vieta & mollia, non matura mox fiunt, ſed putria.

10. IN DOLIO PLACVIT.] *Ex more veteri, qui vinum nouellum doliis condebant: ſed mox vbi paullùm defæcaſſet, defundebant in amphoras & cados. Proculus Ic.*[us] *l.* XV. *Tritic. vino & ol. leg.* In Dolia vina eâ mente coniicimus, vt ex his poſtèa in Amphoras & Cados defundamus. *Quia igitur id nouellum aut turbidum, elegantiores fugiebant bibere. & Cicero hac mente, in Bruto:* Num igitur, qui hoc ſentiat, ſi is potare velit, de Dolio ſibi hauriendum putet? *Obiicit & Piſoni, vt ſordido:* Panis & Vinum à propalâ, & de cupâ. *quod idem eſt illi*, de Dolio.

11. QVIBVS PERFVNDI.] *Vt ſunt amœniora iſta, vulgò Liberalia dicta.*

12. QVIBVS TINGENDVS.] *Vt eſt Philoſophia: quæ ſola verè Liberale ſtudium: epiſt.* LXXXVIII.

13. NON OMNIBVS INSTITVI.] *Pergere in Sapientiæ ſtudiis, omni ætate decet; non item incipere, & in rudimentis eſſe.* D

14. ELEMENTARIVS SENEX.] *Qui inter pueros elementa diſcit.*

15. TENERVM HASTILE.] *Illorum verbo, Framcam.*

16. EQVITARE.] *Non quòd omnes olim hoc Romani, ſed nobiliores, aut ſtirpe equeſtri: inter quos ſcilicet hic amicus Lucily. Nam ceteri ad pedeſtrem militiam deſtinabantur.*

17. IN RERVM NATVRAM.] *De Benef.* V. *cap.* VIII. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quidquam poteſt, quod quò excidat non habet, ſed eodem reuoluitur vnde diſcedit.

18. VENIET ITERVM.] *Hæc eſt non illa Pythago-*

A oblitos reduceret. [19] Sed posteà diligentiùs docebo, omnia quæ videntur perire, mutari. Æquo animo debet rediturus exire. Obserua orbem rerum in se remeantium: videbis in hoc mundo nihil exstingui, sed vicibus descendere ac resurgere. Æstas abit, sed alter annus illam adducit: [20] hiems cecidit, referent illam sui menses: solem nox obtuit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste decursus, quidquid præterierit, repetit: pars cæli leuatur assiduè, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc vnum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stultitia perducit.

EPIST. XXXVII.

PERSEVERANDVM *in viâ & militiâ Sapientiæ esse. Ab hac salutem, felicitatem, libertatem pendere. Perueniri, & vinci, Ratione duce.*

B QVOD maximum vinculum est ad bonam mentem, promisisti virum bonum. Sacramento rogatus es. Deridebit, si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem. nolo te decipi. Eadem honestissimi huius, & illius [1] turpissimi auctoramenti, verba sunt, [2] *vri, vinciri, ferroque necari.* Ab illis qui manus arenæ locant, & [3] edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cauetur vt ista vel inuiti patiantur: à te, vt volens libensque patiaris. Illis licet [4] arma submittere, misericordiam populi tentare: tu neque submittes, nec vitam rogabis. recto tibi inuictoque moriendum est. Quid porrò prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? sine missione nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? effugere non potes necessitates: potes vincere. [6] Fiat viâ: & hanc tibi viam dabit philosophia. ad hanc te confer, si vis saluus esse, si securus, si beatus: denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis
C res est stultitia, abiecta, sordida, seruilis, multis affectibus & sæuissimis subiecta. Hos tam graues dominos, interdum alternis imperantes, interdum pariter, dimittit à te sapientia, quæ sola libertas est. [7] Vna ad hanc fert via, & quidem recta. non aberrabis: vade certo gradu. Si vis tibi omnia subiicere, te subiice rationi. multos reges, si ratio te rexerit. Ab illâ disces, quid & quemadmodum aggredi debeas: non incides rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat quomodo quod vult cœperit velle. non consilio adductus vllo, sed impetu impactus est. Non minùs sæpe fortuna in nos incurrit, quàm nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri: & subitò in medio turbine rerum stupentem quærere: Huc ego quemadmodum veni?

thagorica, sed Stoica quædam παλιγγενεσία, siue (ita loquamur) Renascentia: *cùm post orbis Deflagrationem, & sollennem ἐκπύρωσιν, iterùm alius orbis & διακόσμησις, atque eadem & iidem reponentur. Vide me Physiol.* II. *Dissert.* XXII. *Tangit & Lucretius hoc dogma, lib.* III.

D Nec si materiam nostram collegerit ætas
Post obitum, rursumque redegerit, vt SITA NVNC EST
Atque iterùm nobis fuerint data lumina vitæ:
Pertineat quidquam tamen ad nos id quoque factum.

19. SED POSTEA.] *Vbi? nescio: non in his libris ex professo.*

20. HIEMS CECIDIT.] *An potiùs*, cedit.

EPIST. XXXVII. 1. TVRPISSIMI AVCTORAMENTI.] *Gladiatorij. quo in verba Editoris aut Lanistæ iurabant. Vide me* II. *Saturn. cap.* V.

2. VRI, VINCIRI.] *Ita libri, nec mutem. Petronius:* In verba Eumolpi sacramentum iurauimus, vri, vinciri, verberari, ferroque necari, tamquam legitimi gladiatores. *Ipsius Seneca, epist.* LXXI. Quid miraris, si vri, occidi, alligari iuuat? *Si lubet, dicto loco me vide.*

3. EDVNT AC BIBVNT.] *In saginâ sunt, sed cuius exitus cruentus. Eò allusum.*

4. ARMA SVBMITTERE.] *Nos hoc & alia explicamus, Satur.* II. *cap.* XXIII.

5. SINE MISSIONE.] *Id quoque à gladiatorio ritu. Aliquando mittebantur, aut eâ spe pugnabant: aliquando, sine eâ, & ferro absumendi. Nos diffusè,* II. *Saturn. cap.* XXII.

6. FIAT VIA.] *Quidam,* Fit viâ. *id esset, ratione quadam & methodo. At Gruterus,* Fit via vi: *Virgiliano hemistichio.*

7. VNA AD HANC VIA.] *Nempe rectæ Rationis ductu, vt subiicit, per Sapientiam.*

EPIST. XXXVIII.

PRAECEPTA vtilia ad Sapientiam, magis quàm Dissertationes sæpe esse. Illa irrepere in animum, & seminis modo fructificare & diffundi.

MERITÒ exigis, vt hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimùm proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo. Disputationes præparatæ, & effusæ audiente populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonum consilium est: consilium nemo [1] clamore dat. Aliquando vtendum est & illis, vt ita dicam, concionibus; vbi qui dubitat, impellendus est: vbi verò non hoc agendum est, vt velit discere, sed vt discat, ad hæc submissiora verba veniendum est. Faciliùs intrant, sed & hærent. nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt. quod quamuis sit exiguum, cùm occupauit idoneum locum, vires suas explicat, & B ex minimo in maximos auctus diffunditur. Idem facit oratio. non latè patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa animus benè exceperit, conualescunt & exsurgunt. Eadem est, inquam, præceptorum conditio, quæ seminum. multum efficiunt, & si angusta sunt: tantùm, vt dixi, idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multa inuicem & ipsa generabit, & plus reddet, quàm acceperit.

EPIST. XXXIX.

VARIE, & varios, in philosophiâ scripsisse: excitari nos debere, & ardorem capere ab exemplo. Naturam eò ducere, quæ ad excelsa vocat: in quibus non est, plebeia Felicitas, non item voluptas, quia aut fragilia sunt, aut nocent.

C

[1] COMMENTARIOS quos desideras, [2] diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego verò componam: sed vide ne plus profectura sit [3] oratio ordinaria, quàm hæc quæ nunc [4] vulgò Breuiarium dicitur, olim cùm Latinè loqueremur, Summarium vocabatur. [5] Illa res discenti magis necessaria est: [6] hæc scienti. illa enim docet, hæc admonet. Sed vtriusque rei tibi [7] copiam faciam. Tu à me, non est quòd [8] illum aut illum exigas. qui [9] notorem dat, ignotus est. Scribam ego quod vis, sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an [10] satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum: hæc ipsa res [11] expergisci te coget, si videris quàm multi tibi laborauerint; concupisces & ipse ex illis vnus esse. Habet enim hoc optimum in se generosus animus, quòd concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenij virum humilia

EPIST. XXXVIII. 1. CLAMORE DAT.] *Non malè Muretus: tamen Muretus. Nam libri omnes*, clarè dat: *quod esset, clarâ & elatâ voce*. Sanè *mox exponit*, submissiora verba.

EPIST. XXXIX. 1. COMMENTARIOS.] *Philosophicos, vt coniicio: sed breues, & summam continentes.*

2. DILIGENTER ORNATOS.] *Meliores libri*, ordinatos: *quos audio. Ordine & methodo scriptos, memoriæ & disciplinæ adiuuandæ.*

3. ORATIO ORDINARIA.] *Longa & tractata, quæ differendi speciem habet: quæq; philosophis vulgò in vsu.*

4. VVLGÒ BREVIARIVM.] *Vox bis ter in Suetonio, Plinio, aliis æui medij.*

5. ILLA RES.] *Ordinaria oratio.*

6. HÆC SCIENTI.] *Breuiarium.*

7. COPIAM FACIAM.] *Fecistine? vtinam* D *habeamus.*

8. ILLVM AVT ILLVM.] *Auctorem scilicet, quem laudem identidem atq; aduocem, fidei causâ.*

9. NOTOREM DAT.] *Noster in ludo, de morte Claudij*: Siquis à me notorem petisset, te fui nominaturus, qui me optimè nosti. *Xenophon γνωσίην dixit: & adhiberi solet, vbi de statu aut qualitate cuiusquam dubitatur. Dicit igitur Seneca, Mihi fidere & credere debebis: alium notorem siue cognitorem (vt Cicero) non dabo.*

10. SATIS ORDINENT.] *Id est*, ordinata sint, *& materiam disponant.*

11. EXPERGISCI TE COGET.] *Me certè, cùm vel Chrysippi tantùm, vel Aristotelis librorum indices video.*

12. ANIMVS

A lia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis quàm quiescere: ita noster [12] animus in motu est, eò mobilior & actuosior, quò vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit! ponet se extra ius ditionemque fortunæ. secunda temperabit, aduersa comminuet, & aliis admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quàm nimia. Illa enim vtilia [13] vitaliaq; sunt: at hæc, eò quòd superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit vbertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non peruenit nimia fecunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit: quâ non tantùm in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vtuntur. Quis hostis in quemquam tam contumeliosus fuit, quàm in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ atque insanæ libidini ob hoc vnum possis ignoscere, quòd quæ fecere, patiuntur. Nec immeritò hic illos furor vexat. necesse est in immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum transiliit. Illa enim habet
B suum finem: inania, & ex libidine orta, sine termino sunt. Necessaria metitur vtilitas: superuacua quò redigis? Voluptatibus itaque se mergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: & ob hoc miserrimi sunt, quòd eò peruenerunt, vt illis quæ superuacua fuerant, facta sint necessaria. seruiunt itaque voluptatibus, non fruuntur: & mala sua, quod malorum vltimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, vbi turpia non solùm delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, vbi quæ fuerant [14] vitia, mores sunt.

EPIST. XL.

HORTATVR *scribere, quia ibi imago mentis. tum de Serapione, prompti & profusi sermonis: quod negat Philosophum decere. Grauis & tarda oratio magis intrat & descendit.*

C

QVÒD frequenter mihi scribis, gratias ago. nam quo vnò modo potes, te mihi ostendis. Numquam epistolam tuam accipio, vt non protinus vnà simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundæ sunt, quæ memoriam renouant, & desiderium absentiæ, falso atque inani solatio leuant: quanto iucundiores sunt litteræ, quę vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu [1] dulcissimum est, id amici manus epistolæ impressa præstat, agnoscere. Audisse te scribis, [2] Serapionem philosophum, [3] cùm istuc applicuisset, solere magno cursu verba [4] conuoluere, quæ non effundit vnà, sed premit & vrget. plura enim veniunt, quàm quibus vox vna sufficiat. Hoc non probo in philosopho, cuius pronuntiatio quoque, sicut vita, debet esse composita. nihil autem ordinatum est, quod præcipitatur & properat. Itaque oratio illa [5] apud Homerum concitata, & sine intermissione in morem niuis superueniens, oratori

D

12. ANIMVS IN MOTV EST.] *Vide Consol. ad Heluiam, cap.* VI.

13. VITALIAQVE SVNT.] *Mansura, vitam & auum ferre possunt.*

14. VITIA, MORES SVNT.] *Tacitus in Germaniâ:* Nec corrumpere & corrumpi, Sæculum vocatur. *Ita enim prætexunt vulgò, Mores sunt, Sic viuitur, Sæculum est.*

EPIST. XL. 1. DVLCISSIMVM EST.] *Nempe, Agnoscere. Itaque distinctione ego iuui. Sicut oculis præsentem agnoscimus, sic absentem ex impressâ manu.*

2. SERAPIONEM.] *Quis philosophaster iste fuerit, nescio: nisi quòd illo & sequenti æuo tales fuci multi.*

3. CVM ISTVC APPLIC.] *In Siciliam, opinor. Itaque legam & distinguam:* Audisse te scribis Serapionem philosophum, cùm istuc applicuisset: & solere magno. *Nunciarat enim Senecæ, & indicium quæsierat super homine, quem audierat. Quod si vulgata tenes, sententia esset, Audisse Lucilium, quòd Serapio Romæ solitus esset verba ita facere.*

4. CONVOLVERE.] *Aptum est. quid tamen, quod libri consensu,* conuellere? *An fortè* conuertere? *an,* compellere?

5. APVD HOMERVM.] *De Vlysse, cui donat*
— ἔπια νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν:
— sermonem niuibus hibernis adsimilantem. *quod de copiâ benè interpretatur Seneca, & densè verba cecidisse, vt niues.*

oratori data est: at lenis & melle dulcior [6] seni profluit. Sic itaque habe, istam vim di- A
cendi rapidam atque abundantem, aptiorem esse [7] circulanti, quàm agenti rem magnam ac seriam, docentique. æquè stillare illam nolo, quàm currere. nec [8] extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas, minùs intentum auditorem habet, tædio interruptæ tarditatis: faciliùs tamen insidit quod exspectatur, quàm quod præteruolat. Denique tradere homines [9] discipulis præcepta dicuntur: non traditur, quod fugit. Adiice nunc, quòd quæ veritati operam dat oratio, incomposita debet esse & simplex. Hæc popularis nihil habet veri. mouere vult turbam, & inconsultas aures impetu rapere, tractandam se non præbet: aufertur. Quomodo autem regere potest, quæ regi non potest? Quid quòd hæc oratio, quæ sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet? remedia non prosunt, nisi immorentur. Multum præterea habet inanitatis, & vani: plus sonat quàm valet. Lenienda sunt quæ me exterrent, compescenda quæ irritant, discutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horum raptim potest fieri? quis medicus ægros in transitu curat? Quid quòd ne voluptatem B
quidem vllam habet, talis verborum sine delectu ruentium strepitus? sed vt pleraque quæ fieri posse non crederes, cognouisse satis est: sic istos qui verba exercuerunt, abundè est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari velit? quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata & [10] admissa est, nec potest reprimi? Quemadmodum per procliue currentium, non vbi visum est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac longiùs quàm voluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in suâ potestate est, nec satis decora philosophiæ. quæ ponere debet verba, non proiicere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando & insurget? Quid ni? sed saluâ dignitate morum: quam violenta ista [11] & nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit vnda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irreuocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoque cùm illum aut ostentatio abstulerit, aut [12] affectus impotens sui? tantum festinet atque ingerat, quantum aures [13] pati possunt. Re- C
ctè ergo facies, si non videris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quærunt: & ipse malueris aliquando si necesse est, vel [14] iuxta P. Vinicium dicere. qui, cùm quæreretur, quomodo diceret, Asellius ait, *Tractim*. Nam [15] Geminus Varius ait: *Quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria verba non potest iungere.* Quid ni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam insulsus interuenerit, quàm qui illi singula verba vellenti, tamquam dictaret, non diceret, ait: *Dic, vel numquam dicas.* [16] Nam Q. Haterij cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longè abesse ab homine sano volo. Numquam dubitauit, numquam intermisit: semel incipiebat, semel desinebat. quædam tamen & nationibus puto magis aut minùs conuenire. In Græcis hanc licentiam tuleris: nos etiam cùm scribimus, [17] interpungere consueuimus. Cicero quoque noster, à quo Romana

6. SENI PROFLVIT.] *Nestori, apud eumdem.*

7. CIRCVLANTI.] *Circulos facienti, & captanti: circulatori. Epist.* LXXXVIII. Appion, qui totâ circulatus est Græciâ. *Et epist.* LII. Communes locos voluunt, & in priuato circulantur.

8. EXTENDAT AVRES.] *Quæ pendent & quasi trahuntur à diu tracto verbo, aut sensu.*

9. DISCIPVLIS.] *Meus*, disciplinis: *nec male.*

10. ADMISSA EST.] *Vt equi admitti solent. Tamen scripti*, immissa: *pari sensu.*

11. ET NIMIA VIS.] *Quidam libri*, inimica vis: *posse*, mimica.

12. AFFECTVS IMPOTENS.] *Scripti ferè*, effectus impetus sui. *quod esset, ablatus impetu suo, & calore insito.*

13. PATI POSSVNT.] *Imò verò*, pati non possunt: *quod meus etiam liber.*

14. IVXTA P. VINICIVM.] *Scriptis abest*, iuxta: *& fatetur Erasmus addidisse. Legerim ergo ad libros:* velut P. Vinicius dicere. D

15. GEMINVS VARIVS.] *Declamator etiam illo æuo notus.*

16. NAM Q. HATERII.] *Sic olim emendauimus. Canorus & profluens orator fuit, impetu non curâ valuit: ideóque eloquentia eius simul cum ipso exstincta. Tacitus lib.* IV. *& Seneca pater in controuersiis. Hieronymus aduers. errores Ioan. Hierosol. emendetur*: Q. Ateius (*imò* Haterius) qui ingenium in numerato habebat, vt sine monitore tacere non posset: de quo egregiè Cæsar Augustus, Quintus, inquit, noster sufflaminandus est. *Quod dictum, rapidum cursum orationis eius belle repressit.*

17. INTERPVNGERE CONSVEVIMVS.] *Notis post singula verba positis. Neque enim alia adhuc interpun-*

A mana [18] eloquentia exstitit, [19] gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & æstimat, & præbet æstimandum. Fabianus vir egregius & vitâ & scientiâ, & quod post ista est, eloquentiâ quoque, disputabat expeditè magis, quàm concitatè: vt posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio. non exigo, vt oratio eius sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quàm profluat. Eò autem magis te deterreo ab isto morbo, quòd non potest tibi ista res contingere aliter, quàm [20] si te pudere desierit. perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobseruatus ille cursus feret, quæ reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, saluâ verecundiâ. Præterea exercitatione opus est quotidianâ, & à rebus studium transferendum est ad verba. Hæc autem etiam si aderunt, & poterunt sine vllo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior conuenit: ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum hæc erit: tardiloquum te esse iubeo.

B

EPIST. XLI.

O PVLCHRAM, altamque epistolam! Deum in nobis habitare, & bonum virum sine eo nullum esse. Colamus ipsum, & animum, qui ab illo descendit. In eo propria nostra bona sunt: alia omnia aliena. Bonum autem, recta Ratio.

FACIS rem optimam, & tibi salutarem, si, vt scribis, perseueras ire ad bonam mentem: quàm stultum est optare, cùm possis [1] à te impetrare. Non sunt ad cælum eleuandæ manus, nec exorandus ædituus, vt nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est à te Deus. tecum est. intus est. Ita dico, Lucili, [2] sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum obseruator & custos:
C hic prout à nobis tractatus est, [3] ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam, nisi ab illo adiutus, exsurgere? ille dat consilia magnifica, & erecta. In vnoquoque virorum bonorum ([4] *Quis Deus incertum est*) *habitat Deus.* Si tibi occurrit vetustis arboribus & solitam altitudinem egressis [5] frequens lucus, & conspectum cæli dēsitate ramorum aliorum alios protegentium submouens: illa proceritas siluæ, & secretum loci, & admiratio vmbræ, in aperto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis facit. Et [6] siquis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manufactus, sed naturalibus caussis in tantam laxitatem excauatus: animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum [7] fluminum capita veneramur: subita & ex abdito vasti amnis eruptio aras habet. coluntur aquarum calentium fontes: & stagna quædam, vel opacitas vel immensa altitudo sacrauit. Si hominem videris interritum

terpunctio vsurpata antiquis. Tractaui in epistolâ
D *quadam ad Audeiantium.*

18. ELOQVENTIA EXSTITIT.] *Libri*, exiliit, *vel*, exiluit. *Tenere possis, vel scribere*, exiuit.

19. GRADARIVS FVIT.] *Non cursor: gradu iuit. De equis etiam dicitur. Lucilius:* Ipse equus non formosus, gradarius, optimus vector.

20. SI TE PVDERE DESIERIT.] *Mallem*, si pudere desieris.

EPIST. XLI. 1. A TE IMPETRARE.] *A voluntate tuâ pendet. Velis esse bonus, eris: vt Stoici quidem censebant. Ita & Horatius:*

Hæc satis est orare Iouem, quę donat & aufert;
Det vitam, det opes, æquum mi animum ipse parabo.

2. SACER INTRA NOS.] *Animus ille ab æthere auulsus, pars Animæ mūdi, id est Dei, & ipse Deus. Vide Manuduct. II. Diss. XIX. & Physiol. III.*

3. ITA NOS IPSE TRACTAT.] *Si benè honestēque habuimus, habet: si æstimauimus, sustulimus, attollit. Negligit etiam, neglectus.*

4. QVIS DEVS.] *Ouidij in Metamorphosi versus.*

5. FREQVENS LVCVS.] *Plinius XII. cap. I.* Lucos, atque in iis silentia ipsa, adoramus. *Plura ipse ibi, & ego ad Germaniam Taciti.*

6. SIQVIS SPECVS.] *Tamquam & ibi sedes numinum. Apuleius I. Florid. inter adorata viatoribus.* Speluncam frondibus obumbratam.

7. FLVMINVM CAPITA.] *Notaui & exemplis firmaui, ad Annalem Taciti XIV.*

8. Ex

ritum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduersa felicem, in mediis tempestatibus A placidum, ex superiore loco homines videntem, [8] ex æquo deos: non subibit te veneratio eius? non dices: ista res maior est altiorque, quàm vt credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc diuina descendit. animum excellentem, moderatum, omnia tamquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, cælestis potentia agitat. non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque maiore sui parte illic est, vnde descendit. Quemadmodum radij solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt vnde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus vt propius diuina nossemus, conuersatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet: illuc spectat ac nititur: nostris tamquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo nititur. Quid enim est stultius, quàm in homine aliena laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri possint? Non faciunt meliorem equum aurei fræni. Aliter leo auratâ iubâ [9] demittitur, dum contractatur, & ad patientiam recipiendi [10] ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri B spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura voluit, speciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sine timore adspici, præfertur illi languido, & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quæ tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam præferet vitem, cui aureæ vuæ, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite, fertilitas. In homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam formosam habet, & domum pulchram: multum serit, multum fœnerat. nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quæris quid sit? Animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. consummatur itaque eius bonum, si id adimpleuit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio hæc exigit? rem facillimam, [11] secundùm naturam suam viuere: sed hanc difficilem facit communis insania. In vitia alter alterum trudimus. quomodo autem ad salutem reuocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit? C

EPIST. XLII.

NON citò credendum de viro bono: rem magnam esse. Quosdam præferre, aut simulare, malos futuros, si sit occasio. Exemplo cuiusdam docet. Tum non laborandum in externis, quæ incommoda, aut falsa commoda, habent.

IAM tibi iste persuasit, se virum bonum esse. Atqui vir bonus tam citò nec fieri potest, neq; intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? huius [1] secundæ notæ. nam ille alter fortasse, [2] tamquam phœnix, semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, [3] ex interuallo magna generari. Mediocria & in turbam nascentia, sæpe fortuna producit: eximia verò, ipsâ raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo, D quod profitetur: & si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse desperaret. At malè existimat de malis. Hoc etiam mali faciunt. nec vlla maior pœna nequitiæ est, quàm quòd sibi ac suis displicet. At odit eos qui subitâ & magnâ potentiâ impotenter vtuntur. Idem faciet, cùm idem poterit. multorum, quia imbecilla sunt,

8. EX ÆQVO DEOS.] *Id est, qui homines superat, Deos æquat. Gloriatio hæc Stoicorum crebra.*

9. DEMITTITVR.] *Meus & plures scripti ita referunt, & rectum habeo. Demittitur autem, quia subiicit se & animos deprimit, mox ornandus.*

10. ORNAMENTA.] *Quæ illa? monilia, aurum iubis insperſum, & siquid tale.*

11. SECVNDVM NATVRAM.] *Explicani Manuduct.* II. *Dissert.* XVII.

EPIST. XLII. 1. SECVNDÆ NOTÆ.] *Proficientem, & nondum in summo.*

2. TAMQVAM PHOENIX.] *Rara hæc auis veri Sapientis, aut nulla. Vide nos Manuduct.* II. *Dissert.* VIII.

3. EX INTERVALLO.] *De Constant. sap. cap.* VII. Rarò forsitan, magnisque ætatum interuallis inuenitur *ille Sapiens.*

4. PLVMA

A sunt, latent vitia: non minus ausura, cùm illis vires suæ placuerint, quàm illa quæ iam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandæ nequitiæ desunt. Sic tutò serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, vt paria pessimis audeat, fortunę fauore deficitur. eadem velle eos cognosces: da posse, quantum volunt. Meministi, cùm quemdam affirmares esse in tuâ potestate, dixisse me, volaticum esse ac leuem, & te non pedem eius tenere, sed pennam. Mentitus sum: [4] plumâ tenebatur, quam remisit & fugit. Scis [5] quos posteà exhibuerit tibi ludos, quàm multa in caput suum casura tentauerit. Non videbat, se per aliorum pericula in suum ruere: non cogitabat, quàm onerosa essent quæ petebat, etiam si superuacua non essent. Hoc itaque in his quæ affectamus, ad quæ labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quædam superuacua sunt, quædam tanti non sunt. Sed hæc non prouidemus: & gratuita nobis videntur, quæ carissimè constant. Ex eo licet stupor noster appareat,
B quòd ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam soluimus: & gratuita vocamus, pro quibus nosipsos impendimus. Quæ emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amœnum aliquod fructuosúmve prædium: ad ea paratissimi sumus peruenire cum solicitudine, cum periculo, cum iacturâ pudoris, & libertatis, & temporis. Adeò nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem alicuius mercis accessimus: videamus, hoc quod concupiscimus, quanti deferatur. Sæpe [6] maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quæ acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt. nostri essemus, si ista nostra non essent. Hæc ergo tecum ipse versa, non solùm vbi de incremento agetur, sed etiam vbi de iacturâ. Hoc periturum est? nempe aduenticium fuit. tam facilè sine isto viues, quàm vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis? nempe & molestiam. gratiam minorem? nempe & inuidiam. Circumspice ista, quæ
C nos agunt in insaniam, quæ cum plurimis lacrymis amittimus: scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa periisse sentit, [7] sed cogitat. [8] Qui se habet, nihil perdidit. sed quoto cuique habere se contigit?

EPIST. XLIII.

NON latère, quæ faciat: rumorem omnia perferre. Ergo viue, inquit, vt in publico. Quid si etiam lateas? animus tuus scit & videt.

QVOMODO hoc ad me peruenerit, quæris: quis mihi id te cogitare narrauerit, quod tu nulli narraueras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis, tantus sum, vt possim excitare rumorem? non est quòd te [1] ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quidquid inter vicina eminet, magnum est illîc, vbi
D eminet. Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illam aut tollit, aut deprimit. Nauis quæ in flumine magna est, in mari paruula est: gubernaculum quod naui alteri magnum, alteri exiguum est. Tu nunc in prouinciâ, licet contemnas ipse te, magnus es: quid agas, quemadmodum cænes, quemadmodum dormias, quæritur, scitur.

4. PLVMA TENEBATVR.] *Argutè. nam pluma etiam minus, quàm penna. Hæc in alis, & firmior: illa in toto corpore sparsa, & leui nisu euellenda.*

5. QVOS POSTEA EXHIBVERIT.] *Inimicus ille, opinor, de quo epist.* XXIV. *qui iudicium intentauit.*

6. MAXIMVM PRETIVM EST.] *Nempe eius, quod affectamus. Tamen libri quidam,* maximi pretij: *apertius, meliúsque.*

7. SED COGITAT.] *Re carere possumus, opinio molestiam adfert.*

8. QVI SE HABET.] *In potestate. qui non est affectuum, aut opinionum.*

EPIST. XLIII. 1. AD HVNC LOCVM.] *Romam. vbi, foris aut in prouinciis magni, parui obscuriq; erant, in tanto lumine.*

2. TIBI

scitur. Eò [2] tibi diligentiùs viuendum est. Tunc felicem te esse iudica, cùm poteris in A publico viuere, cùm te parietes tui tegent, non abscondent: quos plerumque circumdatos nobis iudicamus, non vt tutiùs viuamus, sed vt peccemus occultiùs. Rem dicam, ex quâ mores æstimes nostros, vix quemquam inuenies, qui possit aperto ostio viuere. Ianitores conscientia nostra, non superbia oppositi. Sic viuimus, vt deprehendi sit, subitò adspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam aduocat, mala etiam [3] in solitudine anxia atque solicita est. Si honesta sunt quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, cùm tu scias? O te miserum, si contemnis [4] hunc testem.

EPIST. XLIV.

PVLCRA *epistola. Nemo se à stirpe contemnat, si ad Sapientiam, id est Virtutem, venit.* B *Hæc sola nobilitat.*

ITERVM tu mihi te pusillum facis, & dicis, maligniùs tecum egisse naturam priùs, deinde fortunam? cùm possis te eximere vulgo, & ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud est in philosophiâ boni, hoc est, quòd stemma non inspicit. Omnes si ad primam originem reuocentur, [1] à diis sunt. Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te [2] perduxit industria: at mehercules multis [3] quattuordecim sunt clausi. Non omnes curia admittit: castra quoque, quos ad laborem & periculum recipiunt, [4] fastidiosè legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc sumus nobiles. nec reiicit quemquam philosophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit: Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus: Platonem [5] non accepit nobilem philosophia, sed fecit. Quid est quare desperes his te posse fieri parem? omnes hi [6] maiores tui sunt, si te illis geris dignum. Geres autem, si hoc protinus tibi persua- C seris, à nullo te nobilitate superari. Omnibus nobis totidem ante nos sunt. nullius non origo vltra memoriam iacet. [7] Plato ait: *Neminem regem non ex seruis esse oriundum, neminem non seruum ex regibus.* Omnia ista longa varietas miscuit, & sursum deorsum fortuna versauit. Quis ergo generosus? ad virtutem bene à naturâ compositus. Hoc vnum est intuendum. alioqui si ad vetera reuocas, nemo non inde est, [8] ante quod nihil est.

A pri-

2. TIBI DILIGENTIVS.] *Scripti vocem inserunt*, tibi dic diligentiùs. *Lego*, tibi dein diligentiùs: *aut*, tibi, dico, diligentiùs.

3. IN SOLITVDINE ANXIA.] *Tertullianus:* Nullum maleficium sine formidine est, quia nec sine conscientiâ sui.

4. HVNC TESTEM.] *Nam vt Polybius in fragmentis*: Οὐδὲ εἰς ἅπτως ὅτε μάρτυς ἐστὶ φοβερὸς, οὔτε κατηγόρος δεινὸς, ὡς ἡ σύνεσις, ἡ κατοικοῦσα ταῖς ἑκάστων ψυχαῖς: Nullus neque TESTIS tam formidabilis, neque iudex tam grauis, quàm Conscientia, quæ mentibus cuiusque insidet & inhabitat.

EPIST. XLIV. 1. A DIIS SVNT.] *Decerpti ab æthere, sæpius dictum & dicendum.*

2. PERDVXIT INDVSTRIA.] *Non natus es Eques, sed factus. Censum industriâ quæsisti, & ex eo dignitatem.*

3. QVATTVORDECIM.] *Gradus in theatris, propry & sepositi Equitibus.*

4. FASTIDIOSE LEGVNT.] *Nam ætatem, genus, mores, censum etiam (olim quidem) inspiciebant. Nos in Militiâ, lib.* 1.

5. NON ACCEPIT NOBILEM.] *Alij contrà, & assensu traditum, Platonem nobilem vtrimque fuisse. Apuleius De Dogmate Plat.* Aristo ei fuisse pater dictus est: cetera Perictione Glauci filia mater fuit. Et de vtroque, nobilitas satis clara. Nam Aristo pater, per Codrum, ab ipso Neptuno originem duxit: ab Solone sapientissimo maternus deriuatus est sanguis. *Hæc ipsa Laërtius, atque alij,* D *tradiderunt: & puer adeò*, aurum nobilitatis insigne in auriculâ gestauit, *scriptum eidem Apuleio. Quomodo non ergo nobilem accepit? sed cape & adtuua, non sic nobilem celebremq.*

6. MAIORES TVI SVNT.] *At libris negatio additur*, non sunt: *rectè, si interrogando essers.*

7. PLATO AIT.] *Vbi, alius dicet. Ego contrà in eo legi*: Reges ex regibus oriundos, donec ad Iouem origo reuocetur: *Alcibiade primo. Vera tamen illa dictio: & periodos aui fortunæq; si vides, eunt hæc in orbem.*

8. ANTE QVOD NIHIL EST.] *An quia è cælo & astris sumus, quæ prima in rebus? An verius, è primis principiis omnes, Deo & Materiâ?*

9. ATRIVM

A A primo mundi ortu, vsque in hoc tempus, perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series. Non facit nobilem [9] atrium plenum fumosis imaginibus. nemo in nostram gloriam vixit: nec quòd ante nos fuit, nostrum est. [10] Animus facit nobilem: cui ex quacumque conditione supra fortunam licet surgere. Puta itaque te non esse equitem Romanum, sed libertinum: potes hoc consequi, vt solus sis liber inter ingenuos. Quomodo? inquis. si mala bonaque non populo auctore distinxeris. Intuendum est, non vnde veniant, [11] sed quò eant. Si quid est quod beatam vitam potest facere, id bonum est suo iure: deprauari enim in malum non potest. Quid est ergo, in quo erratur? cùm omnes beatam vitam optent, quòd instrumenta eius pro ipsâ habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cùm summa beatæ vitæ sit solida securitas, & eius [12] inconcussa fiducia, solicitudinis colligunt caussas, & per insidiosum iter vitæ non tantùm ferunt sarcinas, sed trahunt. Ita longiùs ab effectu eius quod petunt, semper abscedunt, & quò plus operæ impendunt, hoc se magis impediunt, & feruntur retrò. Quod euenit in la-
B byrintho properantibus, ipsa illos velocitas implicat.

EPIST. XLV.

Non multis libris, sed bonis, ad Sapientiam opus. Veteres superflua quædam, aut arguta, frustrà scripsisse. Tum contra cauillos, & vocum captiones. Res, res, & earum discrimina quærenda: quis Beatus, & quod verè Bonum?

LIBRORVM istîcinopiam esse quereris. Non refert quàm multos, sed quàm bonos habeas. lectio certa prodest, varia delectat. Qui quò destinauit peruenire vult, vnam sequatur viam, non per multas vagetur. non ire istud, sed errare est. Vellem, inquis, magis libros mihi quàm consilium dares. Ego verò [1] quoscumque habeo mittere
C paratus sum, & totum horreum excutere: me quoque istò si possem, transferrem, & nisi maturè te finem officij sperarem impetraturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & [2] fabulosum istud fretum deterrere potuisset. Transnatassem ista, non solùm traiecissem, dummodò te complecti possem, & præsens æstimare quantum animo creuisses. Ceterùm quòd libros meos tibi mitti desideras, non magis ideò me disertum puto, quàm [3] formosum putarem, si imaginem meam peteres. Indulgentiæ scio istud esse, non iudicij: & si modò iudicij est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescumque sunt, tu illos sic lege, tamquam verum quæram adhuc, non sciam, & contumaciter quæram. Non enim me cuiquam mancipaui, nullius nomen fero: multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid & meo vindico. Nam illi quoque non inuenta, sed quærenda nobis reliquerunt: & inuenissent forsitan necessaria, nisi & [4] superflua quæsissent. Multum illis temporis verborum cauillatio eripuit, & captiosæ

disputa-

D

9. ATRIVM PLENVM.] *Romanus proprie mos, collocandi in tabulariis per atria imagines maiorum: atque ex iis nobilitas æstimata. Aperui & asserui* 1. *Elect. cap.* XXIX.

10. ANIMVS FACIT NOBILEM.] *Ita verò, ille altus, bonus; hanc laudem & titulum habet: vel Euripide iudice.*

——τὰς γὰρ ἀνδρείας φύσιν
Καὶ τὰς δικαίας, οὐχ ὑπ' ἀνθρώπων δοκεῖ
Καὶ τῶν ἀδίκων, τυγχάνειν λέγω:
——namque ab animo strennuos,
Iustosq;, quamuis orti & è seruis sient,
Stirpe anteire vulgò nobiles puto.

11. SED QVÒ EANT.] *Bionis hoc tale ad Antigonum:* O rex, sagittarius si opus habes, non Vnde sint interrogas, sed scopum proponis, & qui tangunt, eligis: sic & alios explora, non Vnde, sed Quales sint.

12. INCONCVSSA FIDVCIA.] *Inter alta Stoicorum, & nimis:* Sapientem sibi fidere, securum sui esse.

EPIST. XLV. 1. QVOSCVMQVE HABEO.] *Meos præsertim, & illos Lucilius petebat.*

2. FABVLOSVM.] *Non falsum, sed fabulis auctum. Sic* Hydaspes fabulosus, *in Horatio: de qua fama & fabulæ.*

3. FORMOSVM PVTAREM.] *Non ergo videtur fuisse, in corpore quidem. nam animo, quid pulchrius?*

4. SVPERFLVA QVÆSISSENT.] *Cacoëthes philosophantium olim, nuper, hodie. Ipsi Stoici in hac culpâ, ante omnes Chrysippus.*

disputationes, quæ acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguam significationem verbis alligamus, deinde dissoluimus. Tantum nobis vacat? iam viuere, iam mori scimus? Totâ illò mente pergendum est, vbi prouideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo vmquam nisi dum disputat, captus est? res fallunt. illas discerne. Pro bonis mala amplectimur: optamus contra id quod optauimus: pugnant vota nostra cum votis, consilia cum consiliis. Adulatio quàm similis est amicitiæ? Non imitatur tantùm illam, [5] sed vincit, & præterit: apertis & propitiis auribus recipitur, & in præcordia ima descendit, eo ipso gratiosa quo lædit. Doce quemadmodum hanc similitudinem dignoscere possim. venit ad me pro amico blandus inimicus: vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt: temeritas sub titulo fortitudinis latet: moderatio vocatur ignauia: pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur: his certas notas imprime. Ceterùm qui interrogatur, [6] an cornua habeat, non est tam stultus, [7] vt frontem suam tentet: nec rursus tam ineptus aut hebes, vt non habere se nesciat, quod tu illi subtilissimâ collectione persuaseris. Sic ista [8] sine noxâ decipiunt, quomodo [9] præstigiatorum acetabula & calculi, in quibus fallacia ipsa delectat. Effice, vt quomodo fiat intelligam: [10] perdidi vsum. Idem de istis captionibus dico: quo enim nomine potiùs sophismata appellem? nec ignoranti nocent, nec scientem iuuant. Si vis vtique verborum ambiguitates diducere; hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit: sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, & excelsum, & mirabilia calcantem. qui neminem videt, cum quo se commutatum velit: qui hominem eâ solâ parte æstimat, quâ homo est: qui naturâ magistrâ vtitur, ad illius leges componitur, sic viuit, quomodo illa præscripsit: cui bona sua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus iudicij, inconcussus, intrepidus: quem aliqua vis mouet, nulla perturbat: quem fortuna, cùm in eum quod habuit telum nocentissimum, vi maximâ intorsit, pungit, non vulnerat, & hoc rarò. Nam cetera eius tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more dissultant: quæ incussa tectis, sine vllo habitatoris incommodo crepitat, ac soluitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse [11] Pseudomenon appellas, de quo [12] tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, si acutus es, redige. Necessaria iudicat, quorum magna pars superuacua est: etiam quæ non est superuacua, nihil in se momenti habet in hoc, vt possit fortunatũ beatumque præstare. Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. Ac proiicimus bonum, si hoc nomen pani aut polentę damus, & ceteris sine quibus vita nõ ducitur. Quod bonum

5. SED VINCIT.] *Plinius Panegyrico*: Ingeniosior est enim ad excogitãdum simulatio veritate.

Vt qui conducti plorant in funere, dicunt
Ac faciunt prope plura dolentibus ex animo:
ait Horatius.

6. AN CORNVA HABEAT.] *Est quem κεράτινον λόγον vocabant, quasi* Cornutum sermonem: *dicitúrque inuenisse primus Eubulides Dialecticus, aut Diodorus.*

7. VT FRONTEM SVAM TENTET.] *Imò verò fecit Diogenes Cynicus facetissimè. nam* ratiocinatori tali, concludenti ipsum cornua habere, manu frontem tangens, Equidé, inquit, illa non video.

8. SINE NOXA DECIPIVNT.] *Vt in omni alio cauillo. Itaque Aristippus egregiè, ad subtiliter differentem, & vincentem:* Ego, inquit, victus abeo, iucundiùs quàm tu victor dormiturus.

9. PRÆSTIGIATORVM ACETABVLA.] *Ludus est, vel manuum agilitas, hodieq; in vsu, & pueris aut plebi in admiratione. Calculos siue nummos in mensâ ponunt, deinde acetabulis (vasculis aut pyxidibus) opertos tam dextrè loco mouent, & transferunt, vt cùm hic esse censeas, alibi compareant: & arte magicâ fieri arbitrere. Græci vocant ψηφοπαίπτας, quia ludunt calculis: vel & ψηφοκλήπτας, quia velut eos furantur. Glossæ*: Præstigiator, ψηφοπαίπτης. *Suidas & ψηφολόγους dictos ostendit, quem eâ voce vide. At opportunè notat Muretus, hanc comparationem ab Arcesilao esse, de quo Stobæus Serm.* LXXX. Αρκεσίλαος ὁ φιλόσοφος ἔφη, τὰς διαλεκτικὰς ἐοικέναι τοῖς ψηφοπαίπταις, οἵτινες χαιρέντως θαλλογίζονται: Arcesilaus philosophus aiebat, Dialecticos similes præstigiatoribus calculariis, qui iucundè decipiunt.

10. PERDIDI VSVM.] *Neque enim delectant, iam nota.*

11. PSEVDOMENON.] *Mentientem Cicero vertit.*

12. TANTVM LIBRORVM.] *Fortasse & ab aliis, sed certè à Chrysippo. Is solus scripsit,* περὶ τῆς εἰς τὸν ψευδόμενον εἰσαγωγῆς, α. περὶ τοῦ ψευδομένου, ε. περὶ τῆς τοῦ ψευδομένου λύσεως, γ. πρὸς τοὺς φάσκοντας τὰ λήμματα ἔχειν ψευδῆ τὸν ψευδόμενον λόγον, α. *Sunt vndecim libri vnius Chrysippi: & an falsò Seneca,* tantum librorum? *Nam & alij, non ambigo, scripsêre.*

13. NON

A bonum est, vtique necessarium est: quod autem necessarium est, non statim bonum est: quoniam quædam necessaria sunt, eadem vilissima. Nemo vsque eò dignitatem boni ignorat, vt illud ad hæc in diem vtilia demittat. Quid ergo? non eò potiùs curam transferes, vt ostendas omnibus, magno temporis impendio quæri superuacua: & multos transisse vitam, dum vitæ instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, considera vniuersos: nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quæris? infinitum. non enim viuunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita præcurreret: nunc verò cunctantes quasi aliena transcurrit, & vltimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolæ modum excedam, quę non debet sinistram manum legentis implere: in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus, [13] non & hoc.

B

EPIST. XLVI.

De *libro Lucilij iudicat, & laudat.*

Librvm tuum quem mihi promiseras, accepi, & tamquam lecturus [1] ex commodo adaperui, ac tantùm degustare volui. Deinde blanditus est ipse, vt procederem longiùs: qui quàm distentus fuerit, ex hoc intelligas licet. breuis mihi visus est, cùm esset nec mei, nec [2] tui temporis, sed qui primo adspectu [3] aut T. Liuij, [4] aut Epicuri posset videri. tantâ autem dulcedine me tenuit & traxit, vt illum sine vllâ dilatione perlegerem. [5] Sol me inuitabat, [6] fames admonebat, [7] nubes minabantur: tamen exhausi totum. Non tantùm delectatus, sed gauisus sum. Quid ingenij iste habuit? quid animi? dicerem, quid impetus? si interquieuisset, si interuallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed tenor, compositio [8] virilis & sancta. Nihilominus interueniebat dulce il-
C lud, & loco lene. Grandis & rectus es. hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia. ideò eligenda est fertilis, quæ capiat ingenium, quæ excitet. De libro tuo plura scribam, cùm illum retractauero: nunc verò parùm mihi sedet iudicium, tamquam audierim illa, non legerim. Sine me & inquirere. Non est quod verearis, verum audies. O te hominem felicem, quòd nihil habes, propter quod quisquam tibi [9] tam longè mentiatur! nisi quòd etiam vbi causa sublata est, mentimur & consuetudinis causâ.

13. Non et hoc.] *Muretus accipit, Nihil aliud quàm spinosos Syllogismos ex repugnantibus curantes: qui ferè sic conformari solent:* Non & hoc, & illud. Hoc autem est: non illud igitur. *Ego verò aliter, Damnat, qui solam Dialecticam curant, non grauiora: & hanc vt ἔργον habent, non παράρτημα. Debebant, inquit, non hanc curare tantùm, sed &*
D *hanc: id est, in additamento, non in principali habere.*

EPIST. XLVI. 1. Ex commodo.] *Vbi commodum esset.*

2. Tvi temporis.] *Scripti ferè,* corporis: *sed illud teneam: Qui esset grandior, quàm aut tuum aut meum tempus ferret scribere, siue legere.*

3. Avt T. Livii.] *Multa enim scripsit abolita, etiam philosophica. Et certè libri Historiarum nec ex quadrante exstant.*

4. Avt Epicvri.] *Qui omnes philosophos copiâ librorum vicit, etiam Chrysippum: Laertius.*

5. Sol me invitabat.] *Vt posito libro inambularem, aut me insolarem, vngeremque.*

6. Fames admonebat.] *Item ponere, & cibum sumere.*

7. Nvbes minabantvr.] *Posteà inducta. & suadebant exercere corpus, ante pluuiam.*

8. Virilis et sancta.] *An etiam,* sana.

9. Tam longe.] *In tuâ prouinciâ aliquid potes, hîc Romæ nihil.*

A

EPIST. XLVII.

FAMILIARITER *cum seruis agendum, viuendumque. Peccatum in eo sui aui, ex fastu & fastidio. Iudicio tamen, liberiùs aut seueriùs, hos illosque (pro indole & vitute cuiusque) habendos.*

LIBENTER ex his qui à te veniunt cognoui, familiariter te cum seruis tuis viuere. hoc prudentiam tuam, hoc [1] eruditionem decet. Serui sunt? imò homines. Serui sunt? imò contubernales. Serui sunt? imò humiles amici. Serui sunt? imò conserui, si cogitaueris tantumdem in vtrosque licere fortunæ. Itaque rideo istos qui turpe existimant cum seruo suo cænare: quare? nisi quia superbissima consuetudo cænanti domino stantium seruorum turbam circumdedit. Est ille plus quàm capit, & ingenti auiditate onerat distentum ventrem, ac desuetum iam ventris officio, vt maiore operâ omnia B egerat, quàm ingessit: at infelicibus seruis [2] mouere labra, ne in hoc quidem, vt loquantur, licet. [3] virgâ murmur omne compescitur: & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, [4] tussis, sternutamentum, singultus: magno malo vllâ voce [5] interpellatum silentium luitur: nocte totâ ieiuni, mutique perstant. Sic fit, vt isti de domino loquantur, quibus coràm domino loqui non licet. At illi quibus non tantùm coràm dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicem, periculum imminens in caput suum auertere. In conuiuiis loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdem arrogantiæ prouerbium iactatur: [6] *Totidem esse hostes, quot seruos.* Non habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia & inhumana prætereo, quòd nec tamquam hominibus quidem, sed tamquam iumentis abutimur: quòd cùm ad cænandum discubuimus, alius [7] sputa detergit, alius [8] reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aues scindit: [9] pectus & clunes, C certis ductibus circumferens eruditam manum, [10] in frusta excutit. Infelix qui huic vni rei viuit, vt altilia decenter secet. nisi quòd miserior est, qui hoc voluptatis caussâ docet, quàm qui necessitatis, discit. Alius vini minister in [11] muliebrem modum ornatus, cum ætate luctatur. Non potest effugere pueritiam, sed retrahitur. iamque [12] militari habitu

EPIST. XLVII. 1. ERVDITIONEM DECET.] *Nam Eruditio Stoicis dicitur, Sapientia. Notaui Manud.* II. *Dissert.* I.

2. MOVERE LABRA.] *Idem notat, & carpit, De Irâ* III. *cap.* XXXV. Quid flagella mediâ cænâ petis, quòd serui loquuntur? quòd non eodem loco & turba concionis est, & silentium solitudinis? *Apud Persas simile, Ammianus lib.* XXIII. Nec ministranti apud eos famulo, mensæque adstanti, hiscere vel loqui licet, vel spuere. ita prostratis pellibus labra omnium vinciuntur.

3. VIRGA MVRMVR.] *Et videtur fuisse officij genus, qui intenderent, & loquentes cœrcerent. Quo exemplo posteà apud Principes* Silentiarij, *qui hanc reuerentiam ei præstarent.*

4. TVSSIS, STERNVTAMENTVM.] *De Irâ* II. *cap.* XXV. Quid est cur tussis alicuius, aut sternutamentum, nos in rabiem agat?

5. INTERPELLATVM.] *Quidam libri,* interpolatum, *item rectè.*

6. TOTIDEM HOSTES.] *Ista sublegit Macrobius* I. *Saturn. cap.* X. *De ipso autem adagio Festus, in* Quot serui.

7. SPVTA DETERGIT. *De Breuit. vit. cap.* XII. Quàm curiosè infelices pueruli ebriorum sputa detergant.

8. RELIQVIAS TEMVLENTORVM.] *Analecta è cibis.*

9. PECTVS ET CLVNES.] *Nam hæ duæ partes in auibus expetitæ. Non displiceat tamen quorumdam librorum lectio:* Per pectus & clunes certis ductibus circumferens eruditam manum, frusta excutit.

10. IN FRVSTA EXCVTIT.] *De Breuit vit.* D *cap.* XII. Quantâ arte scindantur aues in frusta non enormia. *Atque hæc scilicet, ne manu tangeret, in orbem aut lancem subiectam excutiebant.*

11. MVLIEBREM MODVM.] *Comatos, & in veste longâ: eosdemq; calamistratos & comptulos. Apuleius:* Scitulè ministrantes pueri calamistrati, pulchrè intusiati. *Ambrosius lib.* IV. *Epist. ad Irenæum:* Torquatos & calamistratos habent in ministerio, ipsi promissâ barbâ, illos remissâ comâ. *Atque isti ferè erant à cyathis.*

12. MILITARI HABITV.] *Formâ tali, & ætate robustâ: an & vestem notat? Nam isti pueri in rusâ esse solent, vt & milites, alibi à me notatum.*

13. DESTRI-

A habitu glaber, [13] destrictis pilis, [14] aut penitus euulsis, totâ nocte peruigilat: quam [15] inter ebrietatem domini ac libidinem diuidit, & in cubiculo vir, & in conuiuio puer est. Alius cui conuiuarum [16] censura permissa est, perstat infelix, & exspectat, quos adulatio, & intemperantia aut gulæ, aut linguæ, [17] reuocet in crastinum. Adiice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsâ satietate fastidiat, quid illo die esuriat. Cum his cænare non sustinet, & maiestatis suę diminutionem putat, ad eamdem mensam cum seruo suo accedere. Dij melius, quòd ex istis dominos habent. [18] Stare ante limen [19] Callisti dominum suum vidi, & eum qui illi [20] impegerat titulum, qui inter [21] reiicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus, ille [22] in primam decuriam coniectus, in quâ [23] vocem præco experitur, & ipse illum inuicem [24] apologauit, & ipse non iudicauit domo suâ dignum. Dominus Callistum vendidit: sed [25] domino quàm multa Callistus? Vis tu cogitare
B istum quem seruum tuum vocas, [26] ex iisdem seminibus ortum, eodem frui cęlo, æquè spirare, æquè viuere, æquè mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quàm ille te seruum.

13. DESTRICTIS PILIS.] *Psilothro aut resinâ, opinor. Tunc enim facile eos fricando, & manu admotâ, destringere.* At *libris tamen nostris nulla ea vox est, sed* retritis, *aut* tritis: *quod ego teneam, aut certè,* detritis: *ac significat forcipe aut rasorio potiùs cultro pilos recisos minutòsque. Quod solent & adustione præstare. Confirmat quod sequitur.*

14. AVT PENITVS EVVLSIS.] *Nónne enim & psilothro destricti penitus euelluntur? æquè sanè ac volsellis, quas ipsas adhibebant. Ceterùm radi aut velli, mollibus istis in assiduo vsu, vt læues semper essent. Suetonius de Othone,* corpore vulso fuisse, & faciem
C cottidie rasitasse. *Lucily versus:*

Rador, subuellor, desquamor, pumicor, ornor:

à me quidem sic legendus.

15. INTER EBRIETATEM.] *Dicit totam noctem vigilare, sed partitis ministeriis. Priorem partem in conuiuio esse, ebrio domino cyathissantem: alteram in lecto, virum illi agentem. Vah pudor, non vltrà explico. Et tales nempe grandes isti pueri, quos Achilles vocitabant, & in vtramque Venerem habebant.*

16. CENSVRA PERMISSA EST.] *Vocator.*

17. REVOCET IN CRASTINVM.] *De Adulatione, liquet: ea caussa iusta reuocandi: sed idémne in Linguæ aut Gulæ intemperantiâ? contrà dicas, tales non reuocatos. Nisi fortè Vitiosos istos ipsa Vitia capiebant. Dubitaui legere:* reuocet non reuocet in
D crastinum. *Adulatio reuocet, non reuocent duo dicta.*

18. STARE ANTE LIMEN.] *Vt clientulum, egressus exspectantem. Simillimum de* Felicione *quodam sui æui Epictetus,* 1. *Dissert.* XIX. Sutorem quemdam habuit Epaphroditus, quem vt nullius vsus aut frugis vendidit. At istum, bono suo dæmone, Cæsarianus aliquis emit, & Cæsaris sutor est factus. Vidisses statim, vt eum coluerit Epaphroditus. Quid agit optimus Felicio? Amo te. Deinde siquis nostrûm interrogaretur, Quid agit Epaphroditus? dicebatur, cum Felicione super re quapiam deliberare.

19. CALLISTI DOMINVM.] *Hic præpotens libertus Claudianus fuit, & è Tacito, Suetonio, Dione notus.*

20. IMPEGERAT TITVLVM.] *Vænales serui cum titulo ad pectus, qui, quales sq. essent: ex Aedilicio edicto. Dicit autem* Impactum titulum, *quasi per contemptum, & notis fortasse insignem. Nam addit, inter* reiicula mancipia *productum: vt prauum, & titulo non allaudante.*

21. REIICVLA MANCIPIA.] *Probamus: & libri tamen* ridicula *constanter scribunt. Nec malè, quia risu & iocis excipi solent, ab ipsis etiam præconibus: vt in Apuleij* VIII. *discres.*

22. IN PRIMAM DECVRIAM.] *Plures vnà vænales: & videntur serie, ac per decurias (quidam libri* curias *vellent) producti. Vltimi autem, optimi reseruati; vilissimi in primo agmine expositi. Martialis idem ostendit, sed & casulis aut cellis à mangone distinctos. lib.* IX.

Inspexit molles pueros, oculisq; comedit,
Non hos, quos primæ prostituêre casæ,
Sed quos arcanæ seruant tabulata catastæ:
Et quos non populus, nec mea turba videt.

23. VOCEM PRÆCO EXPERITVR.] *Identidem clamando, nec emptorem reperiendo. Quod Apuleius sibi euenisse, reiiculo item & subcisiuo, memorat lib.* VIII. Tunc præco diruptis faucibus & raucâ voce faucius, in meas fortunas ridiculos constituebat iocos.

24. APOLOGAVIT.] *Displicet Henrico Stephano, & vellet,* ablegauit. *At libri omnes ingerunt: & quidam explicant,* conuicio affecit *vel* notauit. *Ego putem vulgi verbum, sed Græcanici fontis esse,* Ἀποπέμπειν: *quod valet illis* reiicere, repudiare. *Ipsa vox retenta, sed aliter paullò flexa. Ita dixerunt* Catamidiare, Aporiari, *& id genus alia.*

25. DOMINO QVAM MVLTA.] *Ipsi domino aliquid à Cæsare petenti Callistus impetrauit, sed non sine pretio aut dono. Non displiceret etiam,* domini quàm multa: *vt notet vniuersè potentiam Callisti, & fecordiam Claudij, sub quo mancipia ista omnia pro arbitrio ferebant, agebant.*

26. EX IISDEM SEMINIBVS.] *Ipsa hæc Epictetus* 1. *Dissert.* XIII. Non recordaberis, qui sis, & quibus imperes? nónne cognatis? nónne naturâ fratribus? nónne à Ioue oriundis?

seruum. [27] Marianâ clade quàm multos splendidissimè natos, [28] senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis [29] pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, & de vsu seruorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi, & contumeliosissimi sumus. Hæc tamen præcepti mei summa est: Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velles viuere. Quoties in mentem venerit, quantum tibi in seruum liceat: veniat in mentem, tantumdem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. [30] Bona ætas est. forsitan habebis. nescis quâ ætate Hecuba seruire cœperit, quâ Crœsus, quâ Darij mater, [31] quâ Plato, quâ Diogenes? Viue cum seruo clementer. [32] comiter quoque & in sermonem admitte, & in consilium, & in conuictum. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eosdem deprehendam, alienorum seruorum [33] osculantes manum. Ne illud quidem videtis, quàm omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint? Dominum, [34] patremfamiliæ appellauerunt: seruos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, [35] quo non solùm cum seruis domini vescerentur, sed quo vtique honores illis in domo gerere, [36] ius dicere permiserunt, & domum pusillam rempublicam esse iudicauerunt. Quid ergo? omnes seruos admouebo mensæ meæ? non magis quàm omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operæ rejecturum, vt puta illum mulionem, & illum bubulcum: non ministeriis illos æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam cænent tecum, quia digni sunt; quidam, vt sint. Si quid enim in illis ex sordidâ conuersatione seruile est, honestiorum conuictus excutiet. Non est, mi Lucili, quòd amicum tantùm in foro & in curiâ quæras: si diligenter attenderis, & domi inuenies. Sæpe bona materia cessat sine artifice. tenta, & experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum eius ac frænos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex condicione, quæ vestis modo nobis circumdata est, æstimat. Seruus est? sed fortasse liber animo. Seruus est? hoc illi nocebit? ostende quis non sit. Alius libidini seruit, alius auaritiæ, alius ambitioni; omnes timori. Dabo consularem, [37] aniculæ seruien-

A

B

C

D

27. MARIANA CLADE.] *Liquet mihi legendum*, Varianâ. *Nam neque Marius tulit cladem à barbaris, sed dedit. Nec ad ipsos Germanos referre potes, factos ab eo seruos: nam addit* Senatorium gradum auspicatos, *quod certè Romanorum est, non Germanorum. Cape igitur de Quinctilij Vari clade, cum tribus legionibus ab Arminio cæsi: atque in eâ multi honesti aut nobiles facti serui.*

28. SENATORIVM PER MILITIAM.] *Dixi in Militiâ lib.* II. *cap.* IX. *Tribunos Laticlauios fuisse, & primum hunc velut aditum in curiam. Adde Epicteti locum lib.* III. *Dissert.* XXVI. Si militauero, inquit, liberabor malis omnibus. Militat igitur, fert ea quæ seruus aliquis verbero: ac nihilo secius alteram tertiamq; militiam postulat. Deinde cùm ipsum Colophonem imposuerit, & factus fuerit Ordinis Senatorij, tunc incipit seruus esse: cùm in curiam ingreditur, pulcherrimam seruitutem seruit. *Disce tres militias sic militasse, id est ter Tribunos, siue per tres annos an semestria fuisse, & tum Senatores habitos, ex instituto Augusti.*

29. PASTOREM.] *Quis enim alius seruorum vsus inter barbaros? & de iis agit: spectata, eodem de casâ, quod adiungit. Non enim Palatia illic, nec mediastinis opus, aut atriensibus.*

30. BONA ÆTAS EST.] *Iuuentus: vt Mala ætas, Senectus.*

31. QVA PLATO.] *Quem Dionysius, libertate eius offensus, Polidi Lacedæmonio vendendum tradidit. quod fecit, & adductum in Æginam, Anniceri Cyrenaico viginti minis vendidit: qui illicò tamen Athenas ad amicos liberum eum remisit.*

32. COMITER QVOQVE.] *Quidam libri*, in iter quoque.

33. OSCVLANTES MANVM.] *Quod ipsum seruorum erga dominos erat. Videsis me* II. *Elect. cap.* VI.

34. PATREMFAMILIÆ.] *Tertullianus*: Gratius est nomen pietatis, quàm potestatis: etiam familiæ magis patres, quàm domini vocantur.

35. QVO NON SOLVM.] *Quidam libri*, non quo solo: *& ita sententia melior. Nam & aliàs cænabant cum Dominis; sed tunc de more, & ipsi velut Domini. Vide Saturnalia nostra* I. *cap.* II.

36. IVS DICERE.] *Quod etiam aliàs inter ipsos vsurpabant. Certè Plutarchus de Catone Censorio scribit*: Serui siqui capitalem fraudem admisisse videbantur, de iis, si in iudicio conseruorum capitis damnati fuissent, supplicium sumebat.

37. ANICVLÆ SERVIENTEM.] *Quam captat, & heredipeta est.*

38. ANCIL-

A uientem; dabo [38] ancillulæ diuitem: ostendam nobilissimos iuuenes [39] mancipia Pantomimorum. Nulla seruitus turpior est, quàm voluntaria. Quare non est quòd fastidiosi te deterreant, quò minùs seruis tuis hilarem te præstes, & non superbè superiorem. [40] Colant potiùs te, quàm timeant. Dicet nunc aliquis, me vocare [41] ad pileum seruos, & dominos de fastigio suo deiicere: quod dixi, colant potiùs dominum, quàm timeant. Ita ne, inquit, prorsus colant tamquam clientes, tamquam salutatores? Hoc qui dixerit, obliuiscetur, id dominis parum esse, quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissimè ergo te facere iudico, quòd timeri à seruis tuis non vis, quòd verborum castigatione vteris. Verberibus [42] multa admonentur. non quidquid nos offendit, & lædit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciæ, vt quidquid non ex voluntate respondit, iram prouocet. [43] Regum nobis induimus animos. nam illi quoque obliti & virium suarum, & imbecillitatis alienæ, sic excandescunt, sic sæuiunt, quasi iniuriam acceperint: à cuius rei periculo illos fortunæ suæ magnitudo B tutissimos præstat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi [44] captant, querendo. acceperunt iniuriam, vt facerent. Diutius te morari nolo. non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores: placent sibi, & permanent. leuis est malitia, sæpe mutatur: non in melius, sed in aliud.

EPIST. XLVIII.

AMICIS *eadem expedire, & alterum alteri vtilem esse. Tum contra captiunculas, & spinosas ineptias. Quid facitis? quid luditis? de vitâ agitur: succurre, & forma. De fortunâ: contra eam da arma.*

C AD epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quàm ipsum iter fuit, posteà rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam, circumspicere. Nam tu quoque qui consulis, diu an consuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cùm longiore morâ opus sit, vt soluas quæstionem, quàm vt proponas? Vtique cùm [1] aliud tibi expediat, aliud mihi: iterùm ego [2] tamquam Epicurus loquor. Mihi verò idem expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi quidquid agitur [3] ad te pertinens, meum est. Consortium rerum omnium inter nos facit amicitia: nec secundi quidquam singulis est, nec aduersi. [4] in commune viuitur. Nec potest quisquam beatè degere, qui se tantùm intuetur, qui omnia ad vtilitates suas conuertit: alteri viuas oportet, si vis tibi viuere. Hæc societas diligenter & sanctè obseruanda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & iudicat aliquod esse commune ius generis humani. plurimùm ad illam quoque (de quâ loquebar) interiorem societatem amicitiæ colendam proficit. Omnia enim cum amico

38. ANCILLVLÆ DIVITEM.] *Amore eius* D *corruptum.*

39. MANCIPIA PANTOMIMORVM.] *Vide Quæst. Nat.* VII. *cap. vlt.*

40. COLANT POTIVS TE.] *Poeta vetus dixit:* Malo vereri, quàm timeri me à meis.

41. AD PILEVM.] *Ad libertatem.*

42. MVLTA ADMONENTVR.] *Puto,* muta: *& quæ sermonis vsum sensumq; non habent.*

43. REGVM NOBIS INDVIMVS.] *De Irâ* II. *cap.* XXXI. Regis quisque intra se habet animum, vt licentiam sibi dari in alterum velit, in se nolit. *Musonius:* Τί προβαλλόμεθα τυράννους, μακρῷ χείρονες αὐτῶν καθεστῶτες; τὰς γὰρ ὁμοίας αὐτοῖς ἐχόμην ὁρμὰς, ἐν ταῖς οὐχ ὁμοίαις τύχαις: Cur tyrannos abiicimus & damnamus, ipsi longe iis deteriores? nam impetus affectusque eosdem habemus, etsi in dissimili fortunâ.

44. CAPTANT, QVERENDO.] *Querelas struunt iaciuntq;, vt læsi: atque hoc ideò, vt lædant.*

EPIST. XLVIII. 1. ALIVD TIBI EXPEDIAT.] *Videtur de mansione in prouinciâ fuisse consultatio: at Seneca maluisset redire, & adesse.*

2. TAMQVAM EPICVRVS.] *Pro eius sensu & dogmate. qui vtilitatibus amicitias metitur: atque eæ alij aliæ. Adi epist.* IX

3. AD TE PERTINENS.] *Quidam scripti,* à te, protinus.

4. IN COMMVNE VIVITVR.] *Quod pulchrè ita Aristoteles,* interrogatus Quid esset Amicus? μία ψυχὴ δύο σώμασιν ἐνοικοῦσα: Vna anima duobus corporibus inhabitans.

amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili virorum optime, mihi A
ab istis subtilibus præcipi malo, quid amico præstare debeam, quid homini, quàm quot
modis Amicus dicatur, & Homo quàm multa significet. In diuersum ecce sapientia &
stultitia discedunt. cui accedo? in vtram ire partem iubes? [5] Illi homo pro amico est,
[6] huic amicus non est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi verba
distorques, & syllabas digeris. Scilicet nisi interrogationes vaferrimas struxero, & con-
clusione falsâ à vero nascens mendacium adstrinxero, non potero à fugiendis petenda
secernere. Pudet me. in re tam seriâ senes ludimus. Mus syllaba est: mus autem caseum
rodit: syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc me istud non posse soluere: quod mihi [7] ex
ista sententiâ periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne
quando in muscipulâ syllabas capiam, aut ne quando si negligentior fuero, caseum liber
comedat. Nisi fortè acutior est illa collectio: Mus syllaba est: syllaba autem caseum
non rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias! in hoc supercilia subduxi-
mus? in hoc barbam demisimus? hoc est quod tristes docemus & pallidi? Vis scire, quid B
philosophia promittat generi humano? consilium. Alium mors vocat, alium paupertas
vrit, alium diuitiæ [8] vel alienæ torquent, [9] vel suæ: ille malam fortunam horret, hic se
felicitati suæ [10] subducere cupit: hunc [11] homines malè habent, [12] illum dij. Quid
mihi [13] lusoria ista proponis? non est iocandi locus. ad miseros aduocatus es. Opem te
laturum naufragis, captis, ægris, egentibus, intentæ securi subiectum præstantibus ca-
put, pollicitus es: quò diuerteris? quid agis? hic cum quo ludis, timet. [14] Succurre, quis-
quis eloquentior es, pereuntium pœnis. Omnes vndique ad te manus tendunt, perditæ
vitæ, perituræque auxilium aliquod implorant, in te [15] spes opesque sunt. Rogant vt ex
tantâ illos volutatione extrahas, vt disiectis & errantibus clarum [16] veritatis lumen
ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid superuacuum, quàm faciles leges
posuerit; quàm iucunda sit vita, quàm expedita, illas sequentibus; quàm acerba & im-
plicita eorum, qui opinioni plus quàm naturæ crediderunt. Quid istorum cupiditates
demit? quid temperat? Vtinam tantum non prodessent! nocent. Hoc tibi, cùm voles, C
manifestissimũ faciam, & comminui & debilitari generosam indolem, in istas argutias
coniectam. Pudet dicere contra fortunam militaturis, quæ porrigant tela, quẽadmodum
illos subornent. Hac ad summum bonum itur? per istud philosophiæ sunt nigræ, &
turpes, infamesque etiam [17] ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis,
cùm eum quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quàm vt [18] formulâ cecidisse
videatur? Sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophia in integrum restituit.
Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti, affecturos vos, vt non magis
auri

5. ILLI HOMO.] *Stoico illi.*

6. HVIC AMICVS.] *Epicuréo. qui nec ius aliquod commune se habere censet, sed ad se vnum omnia referri.*

7. EX ISTA SENTENTIA.] *Meus liber*, scientiâ. *Putarem*, insciențiâ.

8. VEL ALIENÆ TORQVENT.] *Inuidiâ.*

9. VEL SVÆ.] *Quas non disponit benè, aut dispensat. Item torquent, metu amittendi.*

10. SVBDVCERE CVPIT.] *Ferendæ impar.*

11. HOMINES MALE HABENT.] *Irascitur iis, vt læsus.*

12. ILLVM DII.] *Qui cælestes incusat.*

13. LVSORIA ISTA.] *Arma batuentium.*

14. SVCCVRRE, QVISQVIS ELOQVENTIOR.] *Fide Erasmi, ex vno codice recepta lectio: sed nec ipsi proba. Scripti valdè abeunt: è quibus nostier & plures*: succurrere. Quidquid laqueati respondent in pœnis. *Quidam*, succurre. quid est quod laqueati. *Concinnabam ego*: hic cum quo ludis, timet. succurre. Quidquid illaqueatorũ pendet in pœnis, omnes vndique ad te manus tendunt. *Ecce, tu laqueos verborum iocosè nectis: at isti miseri verè illaqueati pendent in suis quisque pœnis. hi omnes te spectant auxiliarem, & liberatorem.*

15. SPES OPESQVE SVNT.] *Sallustianum est, de Mario*: Spes atque opes ciuitatis in illo sitæ. D

16. VERITATIS LVMEN.] *Hoc promittunt philosophi, & præstant. Lucretius:*

—— quique per artem
Fluctibus è tantis vitam, tantisq; tenebris,
In tam tranquillo, & tam clarâ luce locarunt.

Vtramque imaginem ibi habes, & Volutationis, & Luminis.

17. AD ALBVM SEDENTIBVS.] *Leguleïs. circa album Prætoris, & formulas occupatis.*

18. FORMVLA CECIDISSE.] *Quod fit, cùm actio aliter, apud alium, alio tempore, quàm oportuit præscriptumq; est, instituitur. Iurisconsulti ista: & nos aliquid De Clem. 11. cap. 111.*

19. OMNES

Aauri fulgor, quàm gladij perſtringat oculos meos, vt ingenti conſtantiâ, & quod [19] omnes optant, & quod [20] omnes timent, calcem, ad Grammaticorum elementa deſcenditis? Quid dicitis? ſic itur ad aſtra? hoc enim eſt quod philoſophia mihi promittit, vt me parem Deo faciat: ad hoc inuitatus ſum, ad hoc veni. fidem præſta. Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab iſtis exceptionibus [21] & præſcriptionibus philoſophorum. Aperta decent & ſimplicia bonitatem. Etiam ſi multum ſupereſſet ætatis, parcè iam diſpenſandum erat, vt ſufficeret neceſſariis: nunc quæ dementia eſt, ſuperuacua diſcere in tantâ temporis egeſtate?

EPIST. XLIX.

POMPEIORVM *adſpectu, memoriam ſibi Lucilij renouatam. De breuitate & curſu*
B *Temporis: nihil longum aut vetus in eo eſſe. Obiter contra Dialecticos: & totum id genus proſpiciendos tantùm.*

EST quidem, mi Lucili, ſupinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliquâ regione admonitus reducitur: tamen repoſitum in animo noſtro deſiderium loca interdum familiaria euocant, nec exſtinctâ memoriam reddunt, ſed quieſcentem irritant. ſicut dolorem lugentium, etiam ſi mitigatus eſt tempore, aut ſeruuli [1] familiaris admiſſio, aut veſtis, aut domus renouat. Ecce Campania, & maximè Neapolis, ad [2] Pompeiorum tuorum conſpectum, incredibile eſt, quàm recens deſiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es, cùm maximè à te diſcedo: video lacrimas combibentem, & affectibus tuis inter ipſam coercitionem exeuntibus non ſatis reſiſtentem. [3] modò amiſiſſe te videor. Quid enim non modò eſt, ſi recorderis? Modò [4] apud Sotionem philoſophum puer ſedi, modò cauſſas agere cœpi, modò deſij velle agere, modò deſij poſſe.
C Infinita eſt velocitas temporis, quæ magis apparet reſpicientibus. Nam ad præſentia intentos fallit: adeò præcipitis fugæ tranſitus leuis eſt. Cauſſam huius rei quæris? quidquid temporis tranſiit, eodem loco eſt: pariter aſpicitur, vnà iacet: omnia inde in profundum cadunt. & alioquin non poſſunt longa interualla eſſe in eâ re, quæ tota breuis eſt. Punctum eſt quod viuimus, & adhuc puncto minus: ſed hoc minimum ſpecie quadam longioris ſpatij natura diuiſit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adoleſcentiam, aliud inclinationem quamdam ab adoleſcentiâ ad ſenectutem, aliud ipſam ſenectutem. In quàm anguſto, quot gradus poſuit? Modò te proſecutus ſum: & tamen hoc modò, ætatis noſtræ bona portio eſt: cuius breuitatem [5] aliquando futuram cogitemus. Non ſolebat mihi tam velox tempus videri. nunc incredibilis curſus apparet: ſiue quia [6] admoueri lineas ſentio, ſiue quia attendere cœpi & computare damnum meum.

19. OMNES OPTANT.] *Bona externa.*

D 20. OMNES TIMENT.] *Mala eadem.*

21. ET PRÆSCRIPTIONIBVS.] *Ita & exceptiones dicuntur, quibus reus agentem repellit. Talia autem in Sophiſmatis, & ſcita quædam legeſq;, ad reiiciendum & ſoluendum.*

EPIST. XLIX. 1. FAMILIARIS ADMISSIO.] *Qui illius ſcilicet fuit, quem luges. Eo admiſſo & viſo, recrudeſcit dolor. Alij tamen libri,* admonitio.

2. POMPEIORVM TVORVM.] *Villam, opinor, in Pompeiano habebat. Vide initio epiſt.* LXX.

3. MODÒ AMISISSE TE.] *Ex eo loco in Siciliam euntem. Senecâ proſequente. Ita enim infrà:* Modò te proſecutus ſum.

4. APVD SOTIONEM.] *Aliquoties* Sotion *quidam citatur* De ſucceſſione philoſophorum, *à Lærtio, Græcè* Σωτίων: *non iſte, opinor. Citatur & Agellio, lib.* I. *cap.* VIII. è Peripateticâ diſciplinâ: *etſi malè ibi libri quidam* Phocion. *Sed noſter iſte magis Pythagoricus fuiſſe videtur, ex epiſtolâ* CVIII. *De quo etiam Euſebius Chronico, extremis Auguſti annis:* Sotio philoſophus Alexandrinus, præceptor Senecæ, clarus habetur.

5. ALIQVANDO FVTVRAM.] *In ſenio, & ſub exitum.*

6. ADMOVERI LINEAS.] *Vt in ſtadio, vbi curritur ad lineam, & iam tangimus. Duplex enim ibi linea, & à quâ, & ad quam currebant: κανόνα aut γραμμὴν Græci dixerunt. Vary meminerunt: & Euripides alluſit Antigonâ:*

— ἐπ' ἀκραν ἤκομεν γραμμὴν κακῶν:

Deuenimus ſummam ad malorum lineam.

Iterúmque

meum. Eò magis vtique indignor, aliquos ex hoc tempore (quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissimè fuerit) in superuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, si duplicetur sibi ætas, habiturum se tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Tristiùs inepti sunt. illi ex professo lasciuiunt: hi agere seipsos aliquid existimant. Nec ego nego prospicienda ista: sed prospicienda tantùm, & à limine salutanda, in hoc vnum, ne verba nobis dentur, & aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in eâ quæstione, quam subtilius est contempsisse, quàm soluere? Securi est, & ex commodo migrantis, minuta conquirere. Cùm hostis instat à tergo, & [7] mouere iussus est miles, excutit necessitas [8] quidquid pax otiosa collegerat. Non vacat mihi verba dubiè cadentia consectari, & vafritiam in illis meam experiri. A

Adspice qui coëant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis.

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. Demens omnibus meritò viderer, si cùm saxa in munimentum murorum senes fęminæque congererent; cùm iuuentus intra portas armata signum eruptionis exspectaret, aut posceret; cùm hostilia in portis tela vibrarent, & ipsum solum suffossionibus & cuniculis tremeret; sederem otiosus, & eiusmodi quæstiunculas ponens: Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes: aliaque ad exemplum huius acutæ delirationis concinnata. Atqui æquè licet demens tibi videar, si istis impendero operam. & nunc obsideor. Tunc tamen periculum mihi obsesso externum immineret, murus me ab hoste secerneret: nunc mortifera mecum sunt. Non vaco ad istas ineptias. ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit vita: aduersus hæc me doce aliquid. effice ne ego mortem fugiam, vita [9] me non effugiat. Exhortare aduersus difficilia, de æquanimitate: aduersus ineuitabilia, angustias temporis mei laxa: doce non esse positum bonum vitæ in spatio eius, sed in vsu: posse fieri, imò sæpe fieri, vt qui diu vixit, parùm vixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergisci: dic experrecto, Potes non dormire ampliùs. Dic exeunti, Potes non reuerti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, si in nauigatione tantùm existimas minimum esse, quo à morte vita diducitur: in omni loco æquè tenue interuallum est. Non vbique se mors tam propè ostendit: vbique tam propè est. Has tenebras discute: & faciliùs ea trades, ad quæ præparatus sum. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, sed quæ perfici posset. De iustitiâ mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitiâ vtrâque, & illâ cui alieni corporis abstinentia est, & hac cui sui cura. Si me nolueris per deuia ducere, faciliùs ad id quò tendo, perueniam. Nam (vt ille [11] ait Tragicus) *Veritatis simplex oratio est.* Ideoque illam implicare non oportet. nec enim quidquam minùs conuenit, quàm subdola ista calliditas, animis conantibus magna. B C

Iterúmque in Electrâ:

Μή μοι, τὸ πρῶτον βῆμ' ἐὰν δράμῃ καλῶς,
Νικᾷν δοκείτω τὴν δίκην, πρὶν ἂν πέλας
Γραμμῆς ἵκηται, καὶ τέλος κάμψῃ βίου:
Ne mihi, licet primum cucurrerit benè
Cursum, æstimetur victor, ante lineam
Quàm tangat, atque compleat vitæ modum.

Sed & Pindarus in Pythiis, γραμμὴν vocat, quod anteà τέρμα. Hoc ipso adspectu Horatius:

—— mors vltima linea rerum est.

Alij (vt Muretus) ad ludum calculorum referunt, vbi lineæ, & vltimam ἱερὰν siue Sacram volunt dictam. Eò cùm alter calculos promouerat, ludus finiebatur. Fuerunt & in Circo lineæ: sed ad illas Stadiales mihi verius referri. Quod autem est, Admoueri lineas: *tale epist.* XXVI. Decrepitos, & extrema tangentes. *Etiam in Valerio. lib.* I. *cap.* VII. Propioribus lineis admoueri. D

7. MOVERE IVSSVS.] *Quidam libri,* induere: *quod de armis capias.*

8. QVIDQVID PAX.] *Spolia & sarcinulas.*

9. ME NON EFFVGIAT.] *Si tempus aliud aut malè agens perdo, effugit vita: si benè & vtiliter pono, nihil mihi perit.*

10. MINIMVM ESSE.] *Tabulam vnam;*

—— digitis à morte remotam
Quattuor.

11. AIT TRAGICVS.] *Euripides in Phœnissis:*

Ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ:
Est veritati sermo simplex condecens.

EPIST.

A

EPIST. L.

Caecos nos in vitiis esse, aut velamenta iis quærere. Agnoscenda autem, & remedia quærenda. Vnde alioqui animi sanitas? quæ etiam contingere vel inueteratis vitiis potest: quia ille facilis est flecti, & Natura ad bonum volat.

Epistolam tuam accepi post multos menses, quàm miseras. superuacuum itaque putaui, ab eo qui afferebat, quid ageres, quærere. Valdè enim bonæ memoriæ est, si meminit: & tamen spero te sic iam viuere, vt vbicumque eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quàm vt meliorem te ipse quotidie facias, vt aliquid ex erroribus ponas, vt intelligas tua vitia esse, quæ putas rerum? Quædam enim locis & temporibus adscribimus: at illa, quocumque transierimus, secutura sunt. [1] Harpasten, vxoris meæ
B fatuam, scis [2] hereditarium onus in domo meâ remansisse. Ipse enim auersissimus ab istis prodigiis sum. siquando fatuo delectari volo, non est mihi longè quærendus: me tideo. Hæc fatua subitò desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram. nescit esse se cæcam: subinde pædagogum suum rogat, vt migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illâ ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt: nos sine duce erramus, & dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest viuere. Non ego sumptuosus sum, sed vrbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quòd iracundus sum, quòd nondum constitui certum genus vitæ: adolescentia hæc facit. Quid nos decipimus? non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideò difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos ægrotare nescimus. Si curari cœperimus, quando tot morbos, tantásve ægritudines discutiemus? Nunc verò
C ne quærimus quidem medicum: qui minus negotij haberet, si adhiberetur ad recens vitium. sequerentur teneri & rudes animi, recta monstrantem. nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illâ defecit. Erubescimus discere bonam mentem. at mehercules, turpe est magistrum [1] huius rei quærere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est: &, vt verum dicam, ne labor quidem magnus est; si modò, vt dixi, antè animum nostrum formare incipimus, & recorrigere, quàm indurescat prauitas eius. Sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamuis flexa, reuocabis: curuatas trabes [4] calor explicat; & aliter natæ, in id finguntur, quod vsus noster exigit: quanto faciliùs animus accipit formam, flexibilis, & [5] omni humore obsequentior? [6] quid enim aliud est animus, quàm [7] quodammodo se habens spiritus? vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni aliâ materiâ, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quod te impediat, quò minùs de nobis benè speres, quòd malitia iam nos tenet,
D quòd diu in possessione nostri est. Ad neminem antè bona mens venit, quàm mala. omnes præoccupati sumus, virtutes discere, vitia dediscere: sed eò maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quòd semel traditi boni perpetua possessio est.

[8] Non

EPIST. L. 1. Harpasten.] *Est ἁρπαξὴ, benè ominatum nomen: quasi bellula futura, & rapienda ab omnibus. vt ἁρπαξὸν, pilæ genus, eâ re dixerunt.*

2. Hereditarivm onvs.] *Hereditate, cum reliquis famulis, transmissam.*

3. Hvivs rei qværere.] *Negatio excidit, atque ex sententiâ repono:* huius rei non quærere. *Pudet discere: pudere debebat non discere.* Nemo enim *(ait epist.* LII. per se satis valet, vt emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. *Doctrinâ enim quæritur Virtus: illa sine magistro non est. Stoicum dogma: de quo nos Manud.* II. *Dissert.*

4. Calor explicat.] *Ligno scisso, & ponderibus altorsum ducto, subditus. Vascularij & naues cottidie faciunt.*

5. Omni hvmore.] *Non trabe aut robore tantum, sed aere aut aquâ, quibus nil flexibilius.*

6. Qvid enim aliud.] *Quia de* humore *præmisit: ecce ipse Animus, inquit, est Aër: & ergo ductilis.*

7. Qvodammodo se habens.] *Spiritus nempe talis: & vt Stoici, πνεῦμα διῆκον, calidus spiritus. Vide me Physiol.* III. *Dissert.* IX.

8. Non

[8] Non dediſcitur virtus. Contraria enim mala in alieno hærent: ideò expelli & exturbari A
poſſunt: fideliter ſedent, quę in locum ſuum veniunt. [9] Virtus ſecundùm naturam eſt:
vitia inimica & infeſta ſunt. Sed quemadmodum virtutes receptæ exire non poſſunt,
facilisque earum tutela eſt: ita initium ad illas eundi arduum. quia hoc primum imbe-
cillæ mentis atque ægræ eſt, formidare inexperta. Itaque cogenda eſt mens, vt incipiat.
Deinde non eſt acerba medicina: protinus enim delectat, dum ſanat. Aliorum reme-
diorum poſt ſanitatem voluptas eſt: philoſophia pariter & ſalutaris & dulcis eſt.

EPIST. LI.

De Ætnâ aliquid, vberiùs de Baijs: & hac occaſione, in molles & luxui deditos. Hunc pellendum, & militandum eſſe: in quos? in voluptatem, in dolorem, alia. Hoc agentem, bonum in locis ſeriis ſanctisque agere; vitare laſciua, aut peramœna. B

QVOMODO quiſque poteſt, mi Lucili: tu iſtic habes Ætnam, illum nobiliſſi-
mum Siciliæ montem: quem quare dixerit Meſſalla vnicum, ſiue Valgius (apud
vtrumque enim legi) non reperio. cùm plurima loca euomant ignem, non tantùm edita,
quod crebriùs euenit, videlicet quia ignis in altiſſimum effertur, ſed etiam iacentia. Nos
vtcunque poſſumus, contenti ſumus Baiis: quas poſtero die, quàm attigeram, reliqui.
locum ob hoc deuitandum, cùm habeat quaſdam naturales dotes, quia ſibi illum cele-
brandum luxuria deſumpſit. Quid ergo? vlli loco indicendum eſt odium? minimè.
ſed quemadmodum aliqua veſtis ſapienti ac probo viro magis conuenit quàm alia, nec
vllum colorem ille odit, ſed aliquem putat parùm aptum eſſe frugalitatem profeſſo: ſic
regio quoque eſt, quam ſapiens vir, aut ad ſapientiam tendens, declinet, tamquam alie-
nam bonis moribus. Itaque de ſeceſſu cogitans, numquam [1] Canopum eliget, quamuis
neminem Canopus eſſe frugi vetet. Ne Baias quidem. diuerſorium vitiorum eſſe cœpe- C
runt. Illîc ſibi plurimum luxuria permittit: illîc tamquam aliqua licentia debeatur lo-
co, magis ſoluitur. Non tantùm corpori, ſed etiam moribus ſalubrem locum eligere de-
bemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, ſic nec inter popinas quidem.
Videre ebrios per littora errantes, & comeſſationes nauigantium, & ſymphoniarum
cantibus perſtrepentes lacus, & alia quæ velut ſoluta legibus luxuria, non tantùm pec-
cat, ſed publicat, quid neceſſe eſt? Id agere debemus, vt irritamenta vitiorum quàm lon-
giſſimè profugiamus. Indurandus eſt animus, & à blandimentis voluptatum procul abſ-
trahendus. [2] Vna Hannibalem hiberna ſoluerunt: & indomitum illum niuibus atque
Alpibus virum eneruauerunt fomenta Campaniæ. Armis vicit, vitiis victus eſt. [3] No-
bis quoque militandum eſt: & quidem genere militiæ, quo numquam quies, num-
quam otium datur. Debellandæ ſunt in primis voluptates: quæ ([4] vt vides) ſæua quo-
que ad ſe ingenia rapuerunt. Si quis ſibi propoſuerit, quantum operis aggreſſus ſit, ſciet
nihil delicatè, nihil molliter eſſe faciendum. Quid mihi cum iſtis calentibus ſtagnis?
[5] quid D

8. NON DEDISCITVR.] *Stoicum eſt, Sapientem ſummè & ſemper beatum eſſe. Stabile illud Bonum non vi, non caſu excuti, aut minui: ſed nec creſcere. Videſis* III. *Manuduct. Diſſert.* III.

9. VIRTVS SECVNDVM NATVRAM.] *Vide iterùm Manuduct.* II. *Diſſert.* X.

EPIST. LI. 1. CANOPVM.] *Duodecim milliaribus ab Alexandriâ diſtantem*, impendio locum fanis, & LÆTIS DIVERSORIIS exſtructum, *vt Ammianus loquitur. Sed & aëris ibi mira tempe-ries & ſalubritas: Serapidis etiam celebre fanum. Ab his cauſis delicati, religionis etiam ſpecie, celebrabant. & vt Strabo ait*, ſuper omnia memorabilis eſt turba eorum, qui ad feſtiuos illic dies, per foſſam, Alexandriâ nauigant. Quæ foſſa diebus ac noctibus nauicularum plena eſt, viros pariter ac mulieres vectantium, qui cantant ac tripudiant, cum extremâ laſciuiâ atque impudentiâ. *Eſt & in prouerbio* Canopéa luxuria: *neque iniuriâ inter infames Seneca habet.*

2. VNA HANNIBALEM.] *Sic legendum. Sola vna hiberna: adeò periculoſum tale contubernium.*

3. NOBIS QVOQVE MILITANDVM.] *Epictetus* III. *Diſſertat.* XXIV. στρατεία τίς ἐστιν ὁ βίος ἑκάστου, καὶ αὕτη μακρὰ καὶ ποικίλη: Militia eſt vita cuiuſque, atque ea longa ac varia.

4. VT VIDES.] *In Annibale, iam dicto.*

5. QVID

A [5] quid cum sudatoriis, in quæ siccus vapor [6] corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat. Si faceremus, quod fecit Hannibal, vt interrupto cursu rerum, omissoque bello, fouendis corporibus operam daremus: nemo non intempestiuam desidiam, victori quoque, nedum vincenti periculosam, meritò reprehenderet. Minus nobis, quàm illis Punica signa sequentibus, licet: plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseuerantibus. Fortuna mecum bella gerit: non sum imperata facturus. iugum non recipio, imò quod maiore virtute faciendum est, excutio: non est emolliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati: idem sibi in me iuris esse volet & ambitio, & ira? inter tot affectus distrahar, imò discerpar. [7] Libertas proposita est: ad hoc præmium laboratur. Quæ sit libertas, quæris? nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam [8] in æquum deducere. quo die intellexero [9] illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, cùm in manu mors sit? His cogitationibus intentum, loca seria sanctaque eligere oportet. Effeminat animos
B amœnitas nimia: nec dubiè aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio. Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero vngula est: in molli palustrique pascuo saginata, citò subteruntur. Et fortior miles [10] ex confragoso venit: segnis est vrbanus [11] & verna. Nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit puluere ille vnctus & nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Literni honestiùs Scipio, quàm Baiis exsulabat. ruina eius non est tam molliter collocanda. Illi quoque, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, & Cn. Pompeius, [12] & Cæsar, exstruxerunt quidem villas in regione Baianâ, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari latè longeque subiecta. Adspice quam positionem elegerunt, quibus ædificia excitauerunt locis, & qualia: scias non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas vnquam fuisse [13] in Vticâ Catonem, vt præternauigantes adulteras dinumeraret, & adspiceret tot genera cymbarum variis coloribus picta, & fluitantem toto lacu rosam, vt audiret canentium nocturna conuitia? nónne manere ille intra vallum maluisset, quod in vnam noctem [14] manu suâ duxisset? Quid ni malit, quisquis vir est, somnum suum classico, quàm symphoniâ rumpi? Sed satis

5. QVID CVM SVDATORIIS.] *Quæ Laconica vocant.*

6. CORPORA EXHAVSTVRVS.] *Epist.* CVIII. Decoquere corpus, atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus.

7. LIBERTAS PROPOSITA.] *Is enim inter fines fructusq; philosophiæ. Et quæ libertas ea sit, Epictetus cùm alibi, tum toto Capite* 1. *libri* IV. *Adde Senecam, epist.* LXXV. *in fine.*

8. IN ÆQVVM DEDVCERE.] *Ne supra me*
D *stet, imperétque.*

9. ILLAM PLVS POSSE.] *Ineptè, aut falsò. si plus potest, quomodo nihil potest? Quin tu lege:* illâ me plus posse. *Simul inquit, is mihi sensus & mens, vt sciam me plus posse (velim modò) quàm fortunam: tunc exarmata est, nihil potest.*

10. EX CONFRAGOSO.] *E saltibus & montanis, locis asperis.*

11. ET VERNA.] *Domi & in vrbe natus, educatúsque.*

12. ET CÆSAR.] *De cuius villâ Baianâ Tacitus* XIV. *Annal.* Viam Miseni propter & villam Cæsaris, quæ subiectos sinus EDITISSIMA prospectat.

13. IN VTICA.] *Certum est, hoc malè edi. Nam de Vticæ delicijs nec fama est, nec hic iis locus, vbi de Baiis sermo. Modius volebat,* In Vatiæ *nempe villâ, quæ in his sanè locis. Sed scripta lectio omnis* inimica, *aut* in unica, *aut* mimiaca, *aut deniq;*, in numma. *at meus habet,* in ijma. *Quid sit, nescio: nisi locum aliquem delicatum Bays, & lasciuiæ factum. Dubitaui,* in micâ, *legere: quod certè cum scripturâ conuenit: & videntur sic appellasse loca cænationum minuta, sed elegantiæ & lautitiæ facta. Martialis:*

Mica vocor. quid sim cernis, cænatio parua:
Ex me Cæsareum prospicis ecce tholum.
Frange toros, pete vina, rosas cape, tingere nardo:
Ipse iubet mortis dememinisse Deus.

Mica aurea *illa in Cælimontio fuit, (vt P. Victor locat:) vnde prospectus in vicinum* Diui Claudij templum. *Itaque ait, viuendum geniali ter esse: quoniam & Dy (Imperatores) moriantur: quidni homines? Si tamen* Mica *illa in Domitiani palatio, vt volunt (neque abnuo plures eo nomine fuisse:) tunc Flauiæ gentis templum magis accipiemus. Sed ait igitur* cænationem paruam *esse: vnde & nomen à Græco μικκὸς, quod Dores ita pro μικρὸς. Nunc ad Senecam, talis famosa* Mica *Baiis fuerit: quo exemplo aliæ sic structæ, & dictæ. Sanè lectio* Vtica, *est ex ipsâ* Mica *formata: si diuidis litteram primorem.*

14. MANV SVA.] *Non solus quidem: sed Imperatores & ipsi olim manum operi admouebant. quod hic adsignificat.*

satis diu cum Baiis litigauimus, numquam satis cum vitiis : quæ oro te, mi Lucili, per- A
sequere sine modo, sine fine. nam illis quoque nec finis est, nec modus. Proiice quæcum-
que cor tuum laniant : quæ si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis reuellendum
erat. Voluptates præcipuè exturba, & inuisissimas habe, latronum more, [15] quos Phi-
letas Ægyptij vocant. in hoc [16] nos amplectuntur, vt strangulent.

EPIST. LII.

VACILLARE *nos in rectis : opus esse adiutorio, & directione. Alios autem aliis facilius duci formarique, vt natura est. Sed vt formeris, elige è priscis, & è præsentibus. fuge tamen verbosos, ambitiosos, plausum captantes.*

QVID est hoc, Lucili, quod nos aliò tendentes, aliò trahit, & eò vnde recedere B
cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis
quidquam semel velle? Fluctuamus inter varia consilia : nihil liberè volumus, nihil ab-
solutè, nihil semper. Stulticia, inquis, est : cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomo-
do, aut quando nos ab illâ reuellemus? Nemo per se satis valet, vt emergat : oportet
manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine vllius
adiutorio contendere, [1] ex iis se fecisse sibi ipsum viam. hos maximè laudat. quibus ex
se impetus fuit, qui seipsos protulerunt. quosdam indigere ope alienâ, non ituros si ne-
mo præcesserit, sed benè secuturos. ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque,
sed secundæ sortis ingenium. Nos ex illâ primâ notâ non sumus : benè nobiscum agi-
tur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidem contempseris hominem, qui
alieno beneficio esse saluus potest : & hoc multum est, velle seruari. Præter hæc adhuc
inuenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad re-
ctum compelliqué possunt : quibus non duce tantùm opus sit, sed adiutore, &, vt ita di- C
cam, coactore. Hic tertius color est. Si quæris huius exemplar, Hermachum ait Epicu-
rus talem fuisse. Itaque [2] alteri magis gratulatur, [3] alterum magis suspicit. Quamuis
enim ad eumdem finem vterque peruenerit : tamen maior est laus, idem effecisse in dif-
ficiliore materiâ. Puta enim duo ædificia excitata esse, ambo paria, æquè excelsa, æquè
magnifica : alterum dura area accepit, illic protinus opus creuit : alterius fundamenta
lassarunt, in mollem ac fluidam demissa humum : multumque laboris exhaustum est,
dum peruenitur ad solidum. Apparet in altero, quidquid factum est : alterius, magna
pars & difficilior latet. Quædam ingenia facilia & expedita : quædam [4] manu (quod
aiunt) facienda sunt, & in fundamentis suis occupanda. Itaque ego illum feliciorem di-
xerim, qui nihil negotij secum habuit : hunc quidem de se meliùs meruisse, qui malignì-
tatem naturæ suæ vicit, & ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. Hoc durum & la-
borio-

15. QVOS PHILETAS ÆGYPTII.] *Qui tunc Græcè loquebantur, & cæperunt ab imperio Macedonum. Nam talis sanè vox est, & priscis vsurpata. vt Hesiodo in Operibus :*

Ὃς δὲ γυναικὶ πέποιθε, πέποιθ' ὅγε φιλήτῃσι:
Quisquis fœminæ habet fidem, habet fidem & ille latroni.

Archilocho :

Φιλήτα νύκτωρ περὶ πόλιν πολλὸν ἰδρῶ:
Furi & latroni, qui per vrbem it noctibus.

Hesychius : φιλήτης, κλέπτης, λῃστής: Philetas, fur, latro. *Festus :* Pilare & Compilare, sunt qui Græcæ originis putent. Græci enim fures, Piletas. *Aeolicè nempe* πιλήτας. *Adde, si vis, Eustathium in Odyss. γ. & Iliad. β.*

16. NOS AMPLECTVNTVR.] *Alludit ad etymon Græcæ vocis. nam* φιλεῖν *etiam osculari est, & amplecti : quod quia latrones subdolè faciunt, hinc nomen. Etsi alij* ἀφ' ὑφελεῖν *deriuent, à* Sustollendo, *quasi esset* ὑφιλήτης. *Vide Eustathium.* D

EPIST. LII. 1. EX IIS SE.] *Est à Pinciano quidem, sed libri palàm eò ducunt. Se autem Epicurus ponit inter* αὐτοδιδάκτους. *Cicero* 1. *De Nat. Deor.* Gloriabatur, vt videmus in scriptis, se magistrum habuisse nullum. *Idem ex Laertio : etsi quidam, audisse Xenocratem.*

2. ALTERI MAGIS GRATVLATVR.] *Metrodoro, qui benignam naturam sortitus.*

3. ALTERVM MAGIS.] *Hermachum.*

4. MANV FACIENDA.] *Labore & opere. Vide Consol. ad Marc. cap.* XIX.

5. CIRCV-

A boriosum ingenium nobis datum, scias licet. imus per obstantia. Itaque pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium. Quem, inquis, inuocabo, hunc, aut illum? Tu verò etiam ad priores reuertere, qui vacant. adiuuare nos possunt, non tantùm qui sunt, sed & qui fuerunt. Ex iis autem qui sunt, eligamus non eos, qui verba magnâ celeritate præcipitant, & communes locos voluunt, & in priuato [5] circulantur: sed eos qui vitâ docent, qui cùm dixerint quid faciendum sit, probant faciendo: qui docent quid vitandum sit, nec vmquam in eo, quod fugiendum dixerint, deprehenduntur. Eum elige adiutorem, quem magis admireris cùm videris, quàm cùm audieris. Nec ideò te prohibuerim hos quoque audire, quibus consuetudo est admittere populum, ac disserere: si modò hoc proposito in turbam prodeunt, vt meliores fiant faciantque meliores: si non ambitionis hoc caussâ exercent. Quid enim turpius philosophiâ captante clamores? Numquid æger laudat [6] medicum secantem? tacete, fauete, & præbete vos curationi. etiam si exclamaueritis, non aliter audiam, quàm si ad tactum vitiorum vestrorum ingemiscatis.
B Testari vultis attendere vos, mouerique rerum magnitudine? sanè liceat. vt quidem iudicetis, & feratis de meliore suffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat. numquid ergo existimas, statim illis & loqui & laudare licuisse? Quanta autem dementia eius est, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? Quid lætaris, quòd hominibus iis laudaris, quos non potes ipse laudare? Disserebat populo Fabianus: sed audiebatur modestè. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: sed quem magnitudo rerum euocauerat, non sonus inoffensæ ac molliter lapsæ orationis. Interfit aliquid inter clamorem theatri, & scholæ. est aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium, si obseruentur, indicia sunt: & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & incessus ostendit, & [7] manus mota, & vnum interdum responsum, & [8] relatus ad caput digitus, & flexus oculorum. Improbum risus, insanum vultus habitusque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quisque sit, scies, si quemadmodum laudetur, adspexeris.
C Hinc atque illinc philosopho [9] manus auditor intentat, & [10] super ipsum caput mirantium turba consistit. non laudatur ille nunc, si intelligas, sed conclamatur. Relinquantur istæ voces illis artibus, quæ propositum habent placere populo: philosophia adoretur.

5. CIRCVLANTVR.] *Circulos faciunt, aut quærunt.*

6. MEDICVM SECANTEM?] *De totâ hac re Epictetus Dissert. III. cap. XXIII.* Solitus est dicere Rufus (*Musonius:*) Si tantum habetis otij vt me laudetis, ego verò non dico. Itaque sic dicebat, vt quisque nostrûm qui assideret, putaret se ab aliquo illi delatum. Sic reprehendebat facta, sic ob oculos cuiusque mala ponebat. O viri, taberna modica est, philosophi schola. Non oportet gaudentes exire, sed mærentes. *Ipsa hæc, paullò diffusiùs, in Agellio, sed eidem Musonio refert accepta.*
D Musonium, *inquit*, philosophum solitum dicere accepimus: Cùm philosophus hortatur, monet, suadet, obiurgat; tum qui audiunt, si de summo & soluto pectore obuias vulgatasque laudes effutiunt, si clamitant etiam, si gestiunt, si vocum eius festiuitatibus, si modulis orationis mouentur, exagitantur, & gestiunt: tum scias, & qui dicit, & qui audit, frustrà esse: neque illic philosophum loqui, sed tibicinem canere. Animus, inquit, audientis philosophum, si quæ dicuntur vtilia ac salubria sunt, quæque errorum atque vitiorum medicinas ferunt, laxamentum atq; otium prolixè laudandi non habet. *Plutarchus etiam talia, De audiendo:* Voces, *inquit*, laudum non promiscuè vsurpandæ: & Epicurus in amicorum epistolis dum plausus & fauores fieri sibi prædicat, stomachum nobis facit. Sicut & illi, qui genere laudum offendunt: cum philosopho acclamant, Acutè, seni Scitè vel Floridè. Hi enim theatrales aut declamatorias voces ad philosophos transferunt, & orationi castæ accommodant laudationem meretricis. Itaque qui foris sunt ambigunt, tibicinis, an citharœdi, an saltatoris alicuius ea sit laudatio. *Hæc vberiùs retuli, quia sequentibus fidem aut lucem addunt.*

7. MANVS MOTA.] *In obscænam figuram, aut nimis alioqui molliter.*

8. RELATVS AD CAPVT DIGITVS.] *Quo argumento Caluus Pompeium, vt mollem, perstrinxit:*

Fasciolâ qui crura ligat, digito caput vno
Scalpit, quid credas hunc sibi velle? virum.

Sumpsit ex eo Iuuenalis Sat. IX. Qui digito scalpunt vno caput. *Pompeium autem hoc* genuino quodam more fecisse, *Ammianus excusat, libro XVII. Lucianus etiam effeminati hominis notam ponit,* τὸ δακτύλῳ ἀκρῷ τὴν κεφαλὴν κνᾶσθαι: summo digitulo caput scabere.

9. MANVS AVDITOR INTENTAT.] *Quas admirans tollit, & plaudit.*

10. SVPER IPSVM CAPVT.] *Surgunt enim, vt sui impotes, & manus super eum sedentem efferunt.*

oretur. Permittendum erit aliquando iuuenibus, sequi impetum animi. tunc autem A
hoc ex impetu facient, cùm silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, & animos adolescentium exstimulat. Ad rem commoueantur, non ad verba composita. alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in præsenti. desiderat enim propriam & longam executionem, quemadmodum populo differendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidem feciſſe philosophiam, non erit dubium, postquam [11] prostituta est: sed potest [12] in penetralibus suis ostendi, si modò non [13] institorem, sed antistitem nacta est.

EPIST. LIII.

NAVIGATIONEM *suam describit, & iactationem in mari. Per occasionem, in vitâ nos* B
iactari, sed vitia sua paucos scire, aut fateri. Philosophia docebit, excitabit: demus nos, pares Deo faciet.

QVID non potest mihi persuaderi, cui persuasum est vt nauigarem? Solui mari languido. erat sine dubio cælum graue sordidis nubibus, quæ ferè aut in aquam, aut in ventum resoluuntur: sed putaui tam pauca millia à [1] Parthenope tuâ vsque Puteolos surripi posse, quamuis dubio & impendente cælo. Itaque quò celeriùs euaderem, protinus per altum [2] ad Nesida direxi, [3] præcisurus omnes sinus. Cùm iam eò processissem, vt meâ nihil interesset, vtrùm irem, an redirem: primùm [4] æqualitas illa, quæ [5] me corruperat, periit. nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorem rogare, vt me in aliquo littore exponeret. Aiebat ille, aspera esse & importuosa, nec quidquam se æquè in tempestate timere, quàm terram. Peiùs autem vexabar, quàm vt periculum mihi succurreret. Nausea enim me, se- C
gnis hæc & [6] sine exitu, torquebat: quæ bilem mouet, nec effundit. Institi itaque gubernatori, & illum vellet nollet coegi vt peteret littus. Cuius vt viciniam attigimus, non exspecto vt quidquam ex præceptis Virgilij fiat, *Obuertant pelago proras,* —— aut anchora de prorâ iaciatur: sed memor [7] artificij mei veteris, mitto me in mare, quomodo [8] psychrolutam decet, [9] gausapatus. Quæ putas me passum, dum [10] per aspera erepo, dum viam quæro, dum facio? Intellexi, non immeritò nautis terram timeri. Incredibilia sunt, quæ tulerim: cùm [11] me ferre non possem. Illud scito, Vlixem non fuisse tam

[12] irato

11. PROSTITVTA EST.] *In publicum sic producta. cùm omnibus locis, vis, foris, philosophi differant.*

12. IN PENETRALIBVS.] *Scholis, aut & domibus.*

13. INSTITOREM.] *Qui vænalem eam habet.*

EPIST. LIII. 1. PARTHENOPE TVA.] *Dicas ergo illinc oriundum Lucilium.*

2. AD NESIDA.] *Quæ insula est Campaniæ à Plinio adscripta, inter Pausilypum & Puteolos. Meminit Cicero ad Atticum, Statius, alii.*

3. PRÆCISVRVS.] *Compendium nauigandi facturus, & rectà Puteolos petiturus, curuaturâ omni sinuum omissâ. Itaque procul à terrâ, magis alto me commisi.*

4. ÆQVALITAS ILLA.] *Dubij cæli, neutrò adhuc inclinati.*

5. ME CORRVPERAT.] *Induxerat nauigare. decreuerat de veteri proposito: quod commune mihi cum M. Catone erat,* Mari non ire, quò terrâ posſem.

6. SINE EXITV.] *Quam vomitus non releuaret.*

7. ARTIFICII MEI VETERIS.] *Ita epist.* LXXXIII. Ille tantus Psychrolutes, qui Kalendis Ianuariis in Euripum saltabam. *Ibi vide.*

8. PSYCHROLVTAM DECET.] *Lauatorem* D
in frigidâ.

9. GAVSAPATVS.] *Qui in gymnasiis exercebantur, itemq; balneis, vi ferè lodiculâ, aut gausapinâ leuiter obuoluti erant, & circa verendas maximè partes. Sic Petronij Trimalcio, post balneum lectica imponitur,* coccineâ gausapâ inuolutus. *Sic Augustus, Suetonij cap.* LXXXIII. *deambulabat* segestrio vel lodiculâ inuolutus. *Gausapa autem hic ad manum, quia & nautis eorum vsus.*

10. PER ASPERA EREPO.] *Scripti,* cripior: *& potest ad seruos nautasq; referri, qui senem adiutabant, & exportabant.*

11. ME FERRE NON POSSEM.] *Refer quò iam dixi, dum exportatur: vel ad nauseam, causſam huius incommodi. quam si ferre potuisset, hæc vitabat.*

12. IRATO

A [12] irato mari natum, vt vbique naufragia faceret. nauſeator erat. at ego quocumque nauigare debuero, [13] viceſimo anno perueniam. Vt primùm ſtomachum ([14] ſcis non cum mari nauſeam effugere) collegi, vt corpus [15] vnctione recreaui, occœpi mecum cogitare, quanta nos vitiorum noſtrorum ſequeretur obliuio, etiam corporalium, quæ ſubinde admonent ſui, nedum illorum quæ eò magis latent, quò maiora ſunt. Leuis aliquem motiuncula decipit: ſed cùm creuerit, & vera febris exarſerit, etiam duro & [16] perpeſſitio [17] confeſſionem accepit. Pedes dolent, articuli punctiunculas ſentiunt: [18] adhuc diſſimulamus, & aut talum extorſiſſe nos dicimus, aut in exercitatione aliquâ laboraſſe. Dubio & incipiente morbo, quæritur nomen: qui [19] talaria cœpit intendere, [20] & vtroſque pedes dextros fecit, neceſſe eſt podagram fateri. Contrà euenit in iis morbis, quibus afficiuntur animi: quò quis peiùs ſe habet, minùs ſentit. Non eſt quod mireris, Lucili cariſſime. Nam qui leuiter dormit, & ſpecies ſecundùm quietem capit, aliquando dormire ſe dormiens cogitat: grauis ſomnus etiam ſomnia exſtinguit, animumque altiùs
B mergit, quàm vt vti vllo intellectu ſinat. Quare vitia ſua nemo confitetur? quia etiam nunc in illis eſt. Somnium narrare, vigilantis eſt: & vitia ſua confiteri, ſanitatis indicium eſt. Expergiſcamur ergo, vt errores noſtros coarguere poſſimus. ſola autem nos philoſophia excitabit, ſola ſommũ excutiet grauem. Illi te totum dedica: dignus illâ es; illa te digna eſt. ite in complexum alter alterius: omnibus aliis rebus te nega, fortiter, apertè. Non eſt quòd precariò philoſopheris. Si æger eſſes, curam intermiſiſſes rei familiaris, & forenſia tibi negotia excidiſſent: nec quemquam tanti putares, cui [21] aduocatus in cauſſam deſcenderes: toto animo id ageres, vt quàm primùm morbo liberareris. Quid ergo? non & nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, & vaca bonę menti. nemo ad illam peruenit occupatus. Exercet philoſophia regnum ſuum: dat tempus, non accipit. [22] Non eſt res ſubſiciua: ordinaria eſt, domina eſt: adeſt, & iubet. Alexander [23] cuidam ciuitati, partem agrorum, & dimidium rerum omnium, promittenti: *Eo*, inquit,

C 12. IRATO MARI.] *Benè. vbique habuit Neptunum infenſum, inter omnes Deos. Quid ita? Homeri figmentum commodum, quia Prudentia omnibus ferè, excepto mari, moderatur aut imperat. Illic Vlyſſes impar.*

13. VICESIMO ANNO.] *Tanto ergo infelicior. nam ille non niſi Decennium iactatus.*

14. SCIS NON CVM MARI.] *Grutero adſentior, delendam negationem: aut quod malim, mutandam:* ſcis enim cum mari. *Res ita habet. mari relicto, illa deſerit.*

15. VNCTIONE RECREAVI.] *In ſole.*

16. PERPESSITIO.] παθητὸς, πολυτλήμων. *Epiſt.* CIV. Socratem perpeſſitium ſenem, per omnia aſpera iactatum.

D 17. CONFESSIONEM ACCEPIT.] *Libri plerique*, excipit: *nullus*, extorquet: *quod licenter Muretus ingeſſerat. Legam cum Agricolâ*, exprimit: *aut potiùs in prioribus additâ litterulâ*, etiam à duro & perp. confeſſionem accipit. *Ludit in voculis* Decipit, *quod præiuit*, & Accipit.

18. ADHVC DISSIMVLAMVS.] *Vera ſunt, & in amicis quibuſdam vidi. Lucianus eadẽ in Ocypode:*

Ἀ᾽παις δ᾽ αὐτὸν βουκολεῖ ψεύδοσιμῶν,
Ὡ᾽ς ἐνσισιμῶς, ἢ πεζεύσας τοι βάσιν,
Λέγει φίλοισι, μὴ φράσας τὴν αἰτίαν.

Nam quiſque ſeſe paſcit his mendaciis,
Quaſi alibi læſus aut curuatus ſit gradus:
Et ſic amicis dictitans, cauſſam premit.

19. TALARIA COEPIT INTENDERE.] *Tumoribus augere, quos ſolenniter podagra gignit. Talaria autem, partes circa talos.*

20. ET VTROSQVE PEDES.] *In lectione perplexitas, non in ſenſu. Nam iſte quidem eſt: At ſimul vterque iam pes intumuit, abeunt mendacia, & podagram fatemur eſſe. Lucianus hoc ipſum:*

Ἐπὰν δ᾽ ἐκεῖ τὸν ἕτερον ἀλγήσῃς ποδα,
Στενῶν δ᾽ ἀκούσῃς. ἢν δ᾽ ἐσι φράσαι θέλω,
Τοῦτ᾽ ἐς᾽ ἐκεῖνο, κἂν θέλῃς, κἂν μὴ θέλῃς:

Vbi verò & alterum dolebis iam pedem,
Flens ingemiſcis. at ego hoc vnum dixero,
Hoc illud eſt, hoc podagra, nolis an velis.

Senſus igitur liquet, de vtroque pede: *ſed quomodo* vterque pes dexter ſit? *Quidam libri*, deſtros: *& quidam tranſpoſitis verbis*, vtroſque pedes fecit dextros. *Equidem nihil extrico. niſi placet diſiunctas malè voces, & concinnari:* vtroſque pedes diſtorſerit: *vel*, detorſerit.

21. ADVOCATVS IN CAVSSAM.] *Libri ſcripti*, aduocatus in remiſſione deſcenderes. *Quid? in remiſſione morbi? imò tunc poſſet. Legam*, aduocatus in rem ipſe deſcenderes. *Aduocati vel abſentes ſcripto aderant, vel in ipsâ re præſentes. Hoc*, inquit, *iſtud æger non feceris.*

22. NON EST RES SVBSICIVA.] *Non in ſecundis curis habenda: eſt res* ordinaria, *prima & ſollenniter facienda. Sicut* Ordinarius Conſul, *opponitur ac præponitur ſecundo illi, &* Suffecto.

23. CVIDAM CIVITATI.] *Ipſi Dario hoc reſponſum lego, in Curtij libro* IV. *Qui cùm obtuliſſet* Lydiam, Ioniam, Æolidem: *reſpondit*, Se cùm tranſiret mare, nõ tanti belli exiguam hanc mercedem, ſed Perſepolim caput regni, vltimúque Orientis oram imperio deſtinaſſe.

inquit, *proposito veni in Asiam, non vt id acciperem quod dedissetis; sed vt id haberetis, quod reliquissem.* Itidem philosophia rebus omnibus: Non sum id tempus acceptura, quod vobis superfuerit: sed id habebitis, [24] quod ipsa erogauero. Totam huc conuerte mentem, huic asside, hanc cole: ingens interuallum inter te & ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non multo te dij antecedent. [25] Quid inter te & illos interfuturum sit, quæris? diutius erunt. At mehercule magni artificis est, clausisse totum in exiguo. Tantum sapienti sua, quantum Deo omnis ætas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedat Deum. ille [26] naturæ beneficio, non suo sapiens est: ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei. Incredibilis vis philosophiæ est, ad omnem fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore eius sedet: munita est solidaque. quædam defatigat, & velut leuia tela laxo [27] sinu eludit, quædam discutit, & in eum vsque qui miserat respuit.

EPIST. LIV.

SVSPIRIO *se laborasse: atque ita de morte cogitasse. Non timendam, quia idem post eam, quod antequam eramus, erit. Præparemur.*

LONGVM mihi [1] commeatum dederat mala valetudo: repentè me inuasit. Quo genere? inquis. prorsus meritò interrogas: adeò nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum: quem quare [2] Græco nomine appellem, nescio. satis enim aptè dici suspirium potest. Breuis autem valdè, & procellæ similis, impetus est: intra horam ferè desinit. Quis enim diu exspirat? Omnia corporis aut incommoda, aut pericula, per me transierunt: nullum mihi videtur molestius. Quid ni? aliud enim quidquid est, ægrotare est: hoc, est animam agere. Itaque medici, hanc meditationem mortis vocant. [3] Facit aliquando spiritus ille, quod sæpe conatus est. Hilarem me putas hęc tibi scribere, quia effugi? si hoc fine, quasi bonâ valetudine delector: tam riduculè facio, quàm ille, quisquis se vicisse putat, cùm vadimonium distulit. Ego verò & in ipsâ suffocatione non desij cogitationibus lætis ac fortibus acquiescere. Quid hoc est? inquam. tam sæpe mors experitur me? faciat. at ego illam diu expertus sum. Quando, inquis? antequam nascerer. Mors est, non esse id quod antè fuit, sed quale sit, iam scio: [4] hoc erit post me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est, & fuisse antequam prodiremus in lucem: atqui nullam sensimus tunc vexationem. Rogo non stultissimum dicas, si quis existimet lucernæ peius esse cùm exstincta est, quàm antequam accenderetur? nos quoque & accendimur, & exstinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Vtrimque verò alta securitas est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quòd mortē iudicamus sequi: cùm illa & præcesserit, & secutura sit. Quidquid ante

24. QVOD IPSA EROGAVERO.] *Erasmi editio*, quod ipsa redegero, erogauero. *Quidam scripti*, quod ipsa re egero, id est erogauero. *Non displiceat*, quod ipsa reiecero. *reliquis deletis.*

25. QVID INTER TE ET ILLOS.] *Tales vaniloquentias Stoicorum notamus, & verè notamus, Manuduct.* III. *Dissert.* XIV.

26. NATVRÆ BENEFICIO, NON SVO.] *A se Sapiens, tu ab industriâ.*

27. SINV ELVDIT.] *De leuibus telis prouerbiale fuit, Veste repelli. Catullus:*

Quare nos tela ista tua euitamus amictu,
At fixus nostris tu dabis supplicium.

EPIST. LIV. 1. COMMEATVM DEDERAT.] *Olim sic emendaui, cùm libri*, comitatum. *Diu, inquit, dimiserat me morbus, repentè est adortus & retraxit. Est sumptum à re militari, in quâ commeatus datur militi, id est venia commeandi, priuatæ rei, aut valetudinis caussâ. Noster de Irâ* I. *cap.* XVI. Duci iussit eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat.

2. GRÆCO NOMINE.] *Vtrùm λῆθμα, an Ὀρθόπνοιαν vult dictam? Nam plus aliquid quàm Asthma, siue spirandi difficultas, in hoc impetu est: & minus quàm Orthopnœa, in breuitate. Vide apud veterem amicum nostrum, doctissimum Mercurialem, Variar.* VI. *cap.* XVI.

3. FACIT ENIM.] *Malim*, faciet.

4. HOC ERIT POST ME.] *Aliquoties hæc talia in Senecâ, quasi mors omnia tollat. Quo autem sensu, vide me Physiol.* III. *Diss.* XI.

5. CVM

A ante nos fuit, mors est. Quid enim refert, vtrùm non incipias, an desinas? vtriusque rei hic est effectus, non esse. His & huiusmodi exhortationibus tacitis (nam verbis locus non erat) alloqui me non desij: deinde paullatim suspirium illud, quod esse iam anhelitus cœperat, interualla maiora fecit, & retardatum est, ac remansit. Nec adhuc, quamuis desierit, ex naturâ fluit spiritus. sentio hæsitationem quandam eius, & moram. Quomodo volet, dum modò non ex animo suspirem. hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: iam præparatus sum: nihil cogito de die. Illum lauda & imitare, quem non piget mori, [5] cùm iuuat viuere. Quæ enim virtus est, cùm eiiciaris, exire? tamen est & hic virtus. Eiicior quidem, sed tamquam exeam. Et ideò numquam eiicitur sapiens: quia eiici, est inde expelli, vnde inuitus recedas. Nihil inuitus facit sapiens. necessitatem effugit: quia vult quod ipsa coactura est.

B

EPIST. LV.

De Vatiæ villâ, & de ipso Vatiâ: tum de bono maloque otio. Item amicos animo adesse posse, & debere.

A GESTATIONE cùm maximè venio, non minùs fatigatus, quàm si tantum ambulassem, quantum sedi. labor est enim, & diu ferri: ac nescio an eò maior, quia contra naturam est: quæ pedes dedit, vt per nos ambularemus; oculos, vt per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciæ: & quod diu noluimus, posse desiuimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, vt siue bilis insiderat faucibus, discuteretur; siue ipse ex aliquâ causâ spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio. quam profuisse mihi sensi. Ideò diutiùs vehi perseueraui, inuitante ipso littore, quod inter Cumas & Seruilij Vatiæ villam euruatur, & hinc mari, [2] illinc lacu, velut angustum iter claudi-
C tur. Erat enim [3] à recenti tempestate spissius. Fluctus autem illud (vt scis) frequens & concitatus exæquat: longior tranquillitas soluit, cùm arenis, quæ humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen meâ circumspicere cœpi, an aliquid illîc inuenirem, quod mihi bono posset esse: & direxi oculos in villam, quæ aliquando Vatiæ fuit. In hac ille prætorius diues, nulla aliâ re quàm otio notus, consenuit, & ob hoc vnum felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia [4] Asinij Galli, quoties [5] Seiani odium, [6] deinde amor merserat, (æquè enim offendisse illum, quàm amasse, periculosum fuit) exclamabant homines: *O Vatia [7] solus scis viuere.* At ille latere sciebat, non viuere. multum autem interest, vtrùm vita tua otiosa sit, an ignaua. Numquam aliter hanc villam Vatiâ viuo præteribam, quàm vt dicerem: *Vatia hic situs est.* Sed adeò, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & venerabile, vt etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem, seductum existimat vulgus, & securum, & se contentum, sibique viuentem: quorum nihil vlli contingere, nisi sapienti, potest. Ille quidem
D nullâ re sollicitus scit sibi viuere. ille enim (quod est primum) scit viuere. Nam qui res & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegauit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu oblituit, ille sibi non viuit,

5. CVM IVVAT VIVERE.] *In iuuentute, aut bonâ ætate: at ego iam senex sum.*

EPIST. LV. 1. AGESTATIONE.] *Quâ in essedo vehi moris: & explicaui in epistolâ quadam ad Ortelium, Centur. Miscell. epist. XI.*

2. ILLINC LACV.] *Lucrino.*

3. A RECENTI TEMPESTATE SPISSIVS.] *Ita ex melioribus libris. Firmius autem spissiusq; à tempestate: quia recenter aquæ arenas ligauerant. quod aliter in siccis, & diffluunt.*

4. ASINII GALLI.] *Cui Tiberius offensus, & diu in custodiâ habitum inopiâ cibi interemit. Tacitus VI. Annalium.*

5. SEIANI ODIVM.] *Qui omnia apud Tiberium aliquamdiu potuit: euexit, depressit, oppressit, quos voluit.*

6. DEINDE AMOR.] *Quia illo iam inuiso & occiso, quoscumque amicos habuerat Tiberius fere sustulit.*

7. SOLVS SCIS VIVERE.] *Procul scilicet à Ioue & fulmine.*

uit, sed (quod est turpissimum) ventri, somno, libidini. Non continuò sibi viuit, qui nemini. Adeò tamen magna res est constantia, & in proposito suo perseuerantia, vt habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsâ villâ nihil possum tibi certi scribere: frontem enim eius tantùm noui, & exposita: quæ ostendit etiam transeuntibus. Speluncæ sunt duæ magni operis, laxo atrio [8] pares, manufactæ: quarum altera solem non recipit, altera vsque in occidentem tenet. [9] Platanona medius riuus, & à mari & ab Acherusio lacu receptus, [10] Euripi modo diuidit, alendis piscibus (etiam si assiduò exhauritur) sufficiens. Sed illi, cùm mare patet, parcitur: cùm tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villâ, quod Baijas [11] trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. Has laudes eius ipse noui: esse villam totius anni credo. Occurrit enim Fauonio, & illum adeò excipit, vt Baijs neget. Non stultè videtur elegisse hûc locum Vatia, in quem otium suum pigrum iam & senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villâ hilari & amœnâ mœstos, vidi in mediâ solitudine occupatis similes. Quare non est quod existimes, ideò parùm benè compositum esse te, quòd in Campaniâ non es. quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conuersari cum amicis absentibus licet: & quidem quoties velis, quamdiu velis. magis hac voluptate, quæ maxima est, fruimur, dum absumus. Præsentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando vnà loquimur, ambulamus, cùm consedemus, cùm diducti sumus, nihil de his quos modò vidimus, cogitâmus. & ideò æquo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam præsentibus abest. Pone hîc primùm noctes separatas: deinde occupationes vtrinque diuersas, deinde studia secreta, suburbanas profectiones: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est. hic autem numquam abest: quemcumque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cœna, mecum ambula. In angusto viueremus, si quidquam esset cogitationibus clausum. Videó te, mi Lucili, cùm maximè audio: adeò tecum sum, vt dubitem, an incipiam non epistolas, [12] sed codicillos tibi scribere.

EPIST. LVI.

MENTEM *compositam, vacare sibi & studiis, etiam in turbâ. Suo exemplo docet. Magis optandum internum silentium, & pacem. Inertia porrò mala, & ea cupidinum mater.*

PEREAM, si est tam necessarium, quàm videtur, silentium in studia sepositò. Ecce varius clamor vndique me circumsonat: [1] supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera vocum, quæ in odium possunt aures adducere: cùm fortiores exercentur, & [2] manus plumbo graues iactant, cùm aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos, & acerbissimas

8. PARES, MANVFACTÆ.] *Ita Muretus. At libri scripti*: magni operis, cuius laxo atrio paries manufactus. *Legam*, cuiuis laxo atrio pares, manufactæ. *Sunt, inquit, magni* operis: *ergo non natiuæ, vt olim censui: deinde in modum magni atrij factæ, & cuiuis illi pares, etsi sic manu cauatæ & factæ.*

9. PLATANONA.] *Solent enim siluæ id genus arborum habere, vmbræ tantùm caussâ. Martialis:*

Daphnonas, Platanonas, & aërias cyparissos.

10. EVRIPI MODO.] *Quos ipsos in hortis & villis habebant manufactos.*

11. TRANS PARIETEM.] *Qui villam cingit.*

12. SED CODICILLOS.] *Mitti solitos ad præsentes. Dixi in Epistolicâ institutione.*

EPIST. LVI. 1. SVPRA IPSVM BALNEVM.] *Baiis, non Romæ. Nam hic ei laxior & aptior domus. Ibi, in diuersorio.*

2. MANVS PLVMBO GRAVES.] *Halteres notat, quibus & ad saltandum vsi, seu velut librandum; & iisdem, sed grauioribus ad exercendum, & sine magno motu sudorem euocandum, sublatis depressisq; manibus, aut huc illuc iactatis. Erant autem istæ massæ plumbeæ, in circuli dimidiati, aut & aliam formam: ἁλτῆρες Græcis, à primo vsu dicti, ἀπὸ τοῦ ἅλλεσθαι,* à saltando. *Iuuenalis, Sat. VI.*

Cùm lassata graui ceciderunt brachia massâ.

Scho-

A mas respitationes: cùm in [3] alipten inertem, & hac plebeiâ vnctione contentum incidi, audio crepitum illisæ manus humeris: quæ prout plana peruenit, aut concaua, ita sonum mutat. Si verò [4] pilicrepus superuenerit, & [5] numerare cœperit [6] pilas, actum est. Adiice nunc [7] scordalum, & furem deprehensum, & illum cui [8] vox sua in balneo placet. Adiice nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsæ aquæ sono saliunt. Præter istos, quorum si nihil aliud, [9] rectæ voces sunt, [10] alipilum cogita, tenuem & stridulam vocem, quò sit notabilior, subinde exprimentem, nec vnquam tacentem, nisi dum vellit alas, & [11] alium pro se clamare cogit. Iam [12] libarij varias exclamationes, & [13] botularium, & [14] crustularium, & omnes popinarum institores, mercem suâ quadam & insignitâ modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter

Scholiastes ibi: Halteras dicit, quibus vtuntur athletæ cùm exercent. quasi plumbeis ponderibus
B exerceatur. *Martialis:*

Quid pereunt stulto fortes haltêre lacerti?
Exercet melius vinea fossa viros.

3. ALIPTEN.] *Vnctorem.*

4. PILICREPVS.] *Glossæ Isidori*: Pilicrepus, qui pilâ ludit. *In veteri lapide:* Ego sum, ouantes conuenite pilicrepi. *Et mox:* Vrsumque canite voce concordi senem, Hilarem, iocosum, pilicrepum, scholasticum. *Ergo ad pilas lusorias hoc referendum: non cum Cælio, aliisq;, ad pilas fornacarias, id est glomos quosdam pice illitos, quos in hypocausta coniiciebant, igni alendo. Certum autem, pilas crepare ac sonitum edere, cùm data tum luditur, & decidunt: maximè in tabulatis, quibus tunc ludebant. Statius:*

Quid nunc strata solo referam tabulata, crepantes
C Auditura pilas? vbi languidus ignis inerrat
Ædibus, & tenuem voluunt hypocausta vaporem.

Neque enim ad Pilas illas fornacarias hæc eunt: sed tantùm ostendit, vbi Tabulata illa fuerint, nempe adsita Hypocausto. Plinius lib. v. in suâ villâ, Apodyterio superponit sphæristerium. *At bella etiam interpretatio (quid aliter ab optimo, & doctissimo, elegantissimo viro? quẽ ego inter amicos vnicè amo æstimoq;) Marci Velseri, qui ex lapide iam dicto obseruat,* pilâ vitreâ *Romanos lusitasse: quæ certè lapsæ crepabant, & dissiliebant. Initium lapidis:*

VRSVS TOGATVS VITREA QVI PRIMVS PILA
LVSI DECENTER CVM MEIS LVSORIBVS
LAVDANTE POPVLO MAXIMIS CLAMORIBVS
THERMIS TRAIANI THERMIS AGRIPPÆ
D ET TITI.

Sed an ad Senecam nunc ista, hæreo: quia Vrsus primum se lusisse dicit: & quidem in thermis Traiani. *Ergo post Senecæ ævum hæc inuentio, & inter nouitias fuit. Obserua tamen inibi, thermis & balneis (vt hîc) lusisse.*

5. NVMERARE COEPERIT.] *Id est, tot pilarum, sine casu, iactus: quod & hodie fit in* pilâ, *vt Petronius appellat*, sparsiuâ. *Etsi Petronius ostendit, etiam deciduas numerasse adstantes, sed id novo more & per delicias Trimalcionis. De illo enim:* Notauimus etiam res nouas. nam duo spadones in diuersâ parte circuli stabant, quorum alter matellam tenebat argenteam; alter numerabat pilas, non has quidem, quæ inter manus lusu expellente vibrabant, sed eas quæ in terram decidebant. *Viri ibi docti putant, hunc numeratorem* Pilicrepum *dictum: quod non tam Seneca, quàm lapis & Isidorus refellunt.*

6. PILAS.] *Explicani. sed Turnebus*, plus *mallet, cum quibusdam libris: & tunc scilicet, cùm plures, quàm essent, manus aut vices numeraret, magnos excitatos clamores. Non audio. nec nostrum quidem Hadrianum Iunium, qui* Pilos *legit, itèm cum suffragio aliquot librorum: & explicat* Pilicrepum, *qui pilos cum forficularum crepitu (quod & hodie) truncat, & adnumerat.*

7. SCORDALVM.] *Plures libri*, Sordalum. *sed illa vox in Isidoro, & explicatur:* Scordalus, ferox: *est & in Petronio*, Redditaque scordalo vice. *Noster iterùm vtitur epist.* LXXXIII. Tillius Cimber & nimius erat in vino, & scordalus. *Quod assidet interpretationi Isidori, significatq; hominem in vino feroculum & liberioris linguæ fuisse. Plebeia vox, & inter vulgi conuicia: cui originem à Græco σκῶρ (quod* oletum *aut* merdam *notat) aliqui petunt; alij à σκορόδῳ siue* allio, *quasi fœtidum dicas.*

8. VOX SVA IN BALNEO.] *Cantillabant illic, recitabant etiam. Nam, vt Horatius:*

Suaue locus voci resonat conclusus.

9. RECTÆ VOCES.] *Non fractæ, aut fractæ.*

10. ALIPILVM.] *Inscriptio vetus:* M. OCTAVIVS. PRIMIGENIVS. ALIPILVS. A. TRITONE. *Glossæ:* Alipilarius ἀποπαιγνίς. *Nempe ille, qui aut dropace (vnguento è pice) pilos alarum euellit, aut & volsellis. Iuuenalis, de puero verè puero:*

—— nec vellendas iam præbuit alas.

11. ALIVM PRO SE CLAMARE.] *Eum, cui alas immodestè vellit: ideoq; dolorem excitat. Hoc ad Volsellas magis spectat.*

12. LIBARII.] *Qui liba vænui proclamat.*

13. BOTVLARIVM.] *Qui botulos aut botellos. quorum duo genera: vel ex ouis, & nucleis, cepâ ac porro, & pluribus apud Apicium lib.* II. *cap.* V. *vel ex sanguinis visceriumq; infarctis, in Tertulliano & Festo. Græcis à distentione, id genus est* φύσκος.

14. CRVSTVLARIVM.] *Seneca epist.* XCIX. Sclamur crustulo pueros. *Horatius:*

—— pueris dant crustula blandi
Doctores.

Frustum panis benè cocti, leuiter melliti. Video testamentis aliquoties iussum dari. vt in lapide prisco quidam: NATALI. SVO. PERPETVO. DARI. MVNICIPIB. ET. INCOL. ET. MVLIERIB. NVPTIS.

CRVSTVL.

inter clamores tam varios, tam dissonos, constat! cùm [15] Chrysippum nostrum assidua A
salutatio perducat ad mortem. At mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quàm fluctum aut deiectum aquæ. Quamuis audiam [16] cuidam genti hanc vnam fuisse caussam, vrbem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox auocare videtur, quàm crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantùm aures implet, ac verberat. In iis quæ me sine auocatione circumstrepunt, [17] essedas transcurrentes pono, & fabrum inquilinum, & serrarium vicinum, aut hunc qui [18] ad metam sudantem [19] tabulas experitur & tibias, nec cantat, sed exclamat. Etiam molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde, quàm qui continuatur. Sed iam me sic ad omnia ista duraui, vt audire [20] vel pausarium possim, voce acerbissima remigibus modos dantem. Animum enim cogo sibi intentum esse, nec auocari ad externa. omnia licet foris resonent; dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixentur cupiditas & timor, dum auaritia luxuriaq́ue non dissideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt? B

[21] *Omnia noctis erant, placidâ composta quiete.*

Falsum est. nulla placida quies est, nisi quam ratio composuit. nox exhibet molestiam, non tollit, & solicitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta sunt, quàm dies. [22] Illa tranquillitas vera est, in quam bona mens explicatur. Adspice illum, cui somnus laxæ domus silentio quæritur: cuius aures ne quis agitet sonus, omnis seruorum turba conticuit, & suspensum, accedentium propiùs, vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque illuc, somnum inter ægritudines leuem captans: quæ non audit, audisse se queritur. Quid in caussâ putas esse? animus illi obstrepit: hic placandus est, huius compescenda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si iacet corpus. Interdum quies inquieta est. Et ideò ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quoties nos malè habet inertia sui impatiens. Magni imperatores cùm malè parere militem vident, aliquo labore compescunt, & expeditionibus detinent. numquam vacat lasciuire districtis: nihilq́ue tam certum est quàm otij vitia C
negotio discuti. Sæpe videmur tædio rerum ciuiliũ, & infelicis atq; ingratæ [23] stationis pæni-

CRVSTVL. P. I. MVLSI. HEMIN. *id est*, crustuli pondo vnum, mulsi heminam. *In alio:* VT. EX. EO. VECTIGALE. QVOTANNIS. COLONIS. MVLSVM. ET. CRVSTVM. NATALI. CÆSARIS. AVGVSTI. DARETVR.

15. CHRYSIPPVM NOSTRVM.] *Quem? illum nobilem Græcum? atqui salutationum ille mos non sic sollennis Græcis. Neque* nostrum *dixisset sic familiariter, præsertim cùm Lucilius in aliis castris. Meus liber*, Crisipum: *neque dubito legere* Crispum, *magnum Senecæ amicũ: ad quem & Epigramma scriptũ.*

16. CVIDAM GENTI.] *Vide Quæst. Nat.* IIII. *cap.* II.

17. ESSEDAS.] *Nam & sic efferebant. Iornandes:* Curribus falcatis, quos more vulgari Essedas vocant. *Glossæ:* Esseda, bastarna. *Si displicet, possis*, essedis, *legere.*

18. AD METAM SVDANTEM.] *Fuit quidem hoc cognomento in regione Vrbis quartâ, apud Victorem & Notitiam imperij: sed & Baiis fuisse oportet, vbi hæc scripta. Dio tradidit lib.* XLVIII. simulacrum Calypsus ibi sudasse, cũ portus ab Agrippâ strueretur: *an id Metæ tali impositum, & inde cognomen?*

19. TABVLAS EXPERITVR.] *Sic scripti libri: quid tamen velit ea vox, nescio; neque aptè cum* Tibiis *dicas iungi. An fortasse*, fabulâ se experitur & tibiâ? *id esset, experimentum sui capit in fabulâ agendâ ad tibiam. Itaque sequitur*, non cantat, sed exclamat: *quod sanè ad ipsum virum, non instrumenta illa referas. At Muretus edidit*, tubas experitur: *sed è merâ Pinciani coniecturâ. quam etiam lectionem verba ea dicta damnant. Quod si tamen de Tubâ fuit, legam* ὑποκοριστικῶς: tubulâ se experitur. *Nam & nobiles viri tubæ & tibiæ operam dabant; atq; etiam, vt apparet, cum cantu. Vidi adnotatum, in vetere codice legi*, scapulas: *tum conarer*, scabillo se experitur: *quod genus instrumenti cum Tibiâ etiam Suetonius iungit, Calig. cap.* LV.

20. VEL PAVSARIVM.] Portisculus *Vel* Hortator *(Græcis* κελευστής*) dictus: quia & pergendi, &* pausandi, *modos remigibus daret. Ouidius:* D

— & qui REQVIEMQVE, modumq́ue
Voce dabat nautis, animorum HORTATOR
Epopeus.

21. OMNIA NOCTIS.] *Versus Varronis. quem cum altero habes apud Senecam patrem, lib.* VII. *Controu.* I.

22. ILLA TRANQVILLITAS.] *Zeno (apud Plutarchum, Quomodo cognoscas te profecisse) ait*, ex insomniis suum quemque processum posse sentire: si videlicet non turbida aut turpia ea sint, sed altâ tranquillitate composita, imagines & animi motus hilariores habeant. *Sunt ipsa hæc, & priora, Senecæ.*

23. STATIONIS.] *Officij & muneris. à militiâ ductum.*

24. Ex

A pœnitentiâ, ſeceſſiſſe: tamen in illâ latebrâ, in quam nos timor & laſſitudo coniecit, interdum recrudeſcit ambitio. Non enim exciſa deſiit, ſed fatigata, aut etiam abiecta, rebus parùm ſibi cedentibus. Idem de luxuriâ dico, quæ videtur aliquando ceſſiſſe: deinde frugalitatem profeſſos ſollicitat, atque in mediâ parſimoniâ voluptates non damnatas, ſed relictas petit: & quidem eò vehementiùs, quò occultiùs. Omnia enim vitia in aperto leuiora ſunt: morbi quoque tunc ad ſanitatem inclinant, cùm ex abdito erumpunt, ac vim ſuam proferunt. Et auaritiam itaque, & ambitionem, & cetera mala mentis humanæ, tunc pernitioſiſſima ſcias eſſe, cùm ſimulatâ ſanitate ſubſidunt. Otioſi videmur, & non ſumus. Nam ſi bonâ fide ſumus, ſi receptui cecinimus, ſi ſpecioſa contempſimus, vt paulò antè dicebam, nulla res nos auocabit, nullus hominum auiumque concentus interrumpet cogitationes bonas, ſolidasque & iam certas. Leue illud ingenium, nec ſe adhuc reduxit introrſus, quod ad vocem [24] ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid ſolicitudinis, & concepti pauoris, quod illum curioſum facit, vt

B ait Virgilius noſter:

Et me, quem dudum non vlla iniecta mouebant
Tela, nec aduerſo glomerati ex agmine Graij,
Nunc omnes terrent auræ, ſonus excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitique onerique timentem.

Prior ille ſapiens eſt, quem non tela vibrantia, non arietata inter ſe arma agminis denſi, non vrbis impulſæ fragor territat: hic alter imperitus eſt, rebus ſuis timet, ad omnem crepitum expaueſcens, quem vna quælibet vox pro fremitu accepta deiecit, quem motus leuiſſimi exanimant. Timidum illum farcinæ faciunt. Quemcumque ex iſtis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, videbis illum *comitique onerique timentem*. Tunc ergo te ſcito eſſe compoſitum, cùm ad te nullus clamor pertinebit: cùm te nulla vox tibi excutiet: non ſi blandietur, non ſi minabitur, non ſi inani ſono [25] varia circumſtrepet. Quid ergo? non aliquando commodius eſt, carere conuicio? fateor.

C Itaque ego ex hoc loco migrabo: experiri & exercere me volui. Quid neceſſe eſt diutiùs torqueri: cùm tam facile remedium Vlixes ſociis etiam aduerſus Sirenas dederit, & inuenerit?

EPIST. LVII.

De cryptâ Neapolitanâ, & ibi horrore. tum primos motus in poteſtate non eſſe. Aliquid de animi tenuitate, & celeritate.

Cvm Baiis deberem Neapolim repetere, facilè credidi tempeſtatem eſſe, ne [1] iterùm nauem experirer. ſed tantum luti totâ viâ fuit, vt poſſem videri [2] nihilominus nauigaſſe. Totum [3] athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. aceromate

D nos haphe excepit, in [4] Cryptâ Neapolitanâ. Nihil illo carcere longius, [5] nihil illis faucibus

24. Ex accidenti.] *Plures libri*, & accidentia.

25. Varia circvmstrepet.] *Aliàs*, vana.

EPIST. LVII. 1. Itervm navem experirer.] *Tam infeliciter, quàm ſuprà, epiſt.* LIII.

2. Nihilominvs navigasse.] *In eſſedo videlicet; viâ madidâ & inæquali, mutante identidem illo, ac quaſi natante. Simili metaphorâ, de hac ipsâ viâ, Statius Siluarum* IV.

Nutabat cruce pendulâ viator,
Rodebatque rotas maligna tellus,
Et plebs in mediis Latina campis
Horrebat mala navigationis.

Emenda ibidem ex meo libro, Sorbebatq; rotas.

3. Athletarvm fatvm.] *Quorum eſt* ceromate *perfundi, &* haphe *deinde inſpergi. Mihi ſimile: qui in viâ primâ luto & liquore, velut craſſo ceromate, delibutus ſum: deinde in cryptâ, arenis & puluere, vt haphe perſperſus.*

4. Crypta Neapolitana.] *Quæ perfoſſo monte Pauſilypo (incertum, quo magni operis auctore) rectà Neapolim ducit:* multorum ſtadiorum longitudine, *ait Strabo, atque vt hodie dimenſio eſt*, paſſuum circiter mille. *Alioqui ſuper ipſum montem eundum ſit, ambitu magno, & viâ arduâ.*

5. Nihil favcibvs obscvrivs.] *Fauces, angusti tranſitus etiam vocabantur: nequis de aditu capiat,*

cibus obscurius, quæ nobis præstant, non vt per tenebras videamus, sed vt ipsas. Cete- A
rùm etiam si locus haberet lucem, puluis auferet, in aperto quoque res grauis & molesta:
quid illîc, vbi in se volutatur, & cùm sine vllo spiramento sit inclusus, in ipsos à quibus
excitatus est recidit? Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus. eâdem viâ,
eodem die, & luto & puluere laborauimus. Aliquid tamen mihi illa obscuritas, quod
cogitarem dedit. sensi quemdam ictum animi, & sine metu mutationem, quam inso-
litæ rei nouitas simul ac fœditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab
homine tolerabili, ne dum à perfecto absum, sed de illo in quem ius fortuna perdidit:
huius quoque ferietur animus, [6] mutabitur color. Quædam enim, mi Lucili, nulla vir-
tus effugere potest: admonet illam natura mortalitatis suæ. Itaque & vultum adducet
ad tristitiam, & inhorrescet ad subita, & caligabit, si vastam altitudinem in crepidine
eius constitutus despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis ra-
tioni. Itaque fortes quidam, & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum videre
non possunt: quidam ad vulneris noui, quidam ad veteris & purulenti tractationem B
inspectationemq; concidũt, & linquuntur animo: alij gladium facilius recipiunt, quàm
vident. Sensi ergo (vt dicebam) quamdam non quidem perturbationem, sed mutatio-
nem: rursus, ad primum conspectum redditæ lucis, alacritas incogitata rediit & iniussa.
Illud deinde mecum loqui cœpi, quàm ineptè quædam magis ac minùs timeremus, cùm
omnium idem finis esset. Quid enim interest, vtrùm supra aliquem [7] vigiliarium ruat,
an mons? nil inuenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamuis vtraque
mortifera æquè sit. Adeò non effectus, sed efficientia timor spectat. Nunc me putas de
Stoicis dicere, qui existimant [8] animam hominis magno pondere extriti [9] permeare non
posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber: ego verò non facio. qui hoc di-
cunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi: nam circa
id diffugit, quo vrgetur: quemadmodum aër verbere aut ictu non læditur, nec scindi-
tur quidem, sed circa id cui cessit refunditur: sic animus qui ex tenuissimo constat, de-
prehendi non potest, nec [10] intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suæ, per ipsa C
quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini, etiam cùm latissimè percussit ac fulsit,
per exiguum foramen est reditus: sic animo, qui adhuc tenuior est igne, per omne cor-
pus fuga est. Itaque de illo quærendum est, an possit immortalis esse? hoc quidem cer-
tum habe, si superstes est corpori, propter hoc illum nullo genere posse perire, [11] pro-
pter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quidquam
noxium æterno est.

capiat, qui certè illustris. Obscuritas autem hîc, tempore Senecæ, & densa tenebræ, vt ostendit: non æquè Strabonis, id est Tiberij. qui disertim scribit, τὰ φῶτα ἐν τῆς ὄπῃφανείας τῆ ὄρυς, πολλαχόθεν ἐκκοπεισῶν θυρίδων, διὰ βάθους πολλοῦ καταγεσθαι: lumen è superficie montis, plurifariam feneſtellis inciſis, per multam altitudinem demitti. *Oportuit hæc luminaria obstructa æuo aut neglectu fuisse, si tam densæ tunc tenebræ. Quod idem fuit ad tempora Alphonsi primi Aragonum regis: qui prouinciâ eâ subditâ, viam istam & fauces aperuit, complanauit, duas fenestras incidit, quæ lumen in mediam spelunçam obliquum funderent: vt hodieq; comparent.*

6. MVTABITVR COLOR.] *De totâ hac re, pulchrè Stoiculus quispiam apud Agellium lib.* XIX. *ca.* I. *& nos Manuduct.* III. *Diss.* VII.

7. VIGILIARIVM RVAT.] *Locus & specula, in quâ Vigiles; vt Valetudinarium, Spoliarium, Viuarium. Sed super lectione ambigo, & meus liber,* Iugularium *præfert. Suspicabar aliquando,* Tigillarium. *an,* vigilem atrium.

8. ANIMAM HOMINIS.] *De hoc Stoico sensu scripsi Physiol.* III. *Diss.* XI.

9. PERMEARE NON POSSE.] *Est Pinciani coniectura, sed bella & blandiens. Libris scribitur,* permanere: *neque damnes. aut si; in* permanare, *aptissimè mutes.* D

10. INTRA CORPVS AFFLIGI.] *Velim,* effligi.

11. PROPTER QVOD NON PERIT.] *Vni meorum abest vox,* propter: *& relegem libenter, aut mutem in* propterea. *Non dissplicebat etiam:* per quod hoc perit. *Hoc, id est corpus.*

EPIST.

A

EPIST. LVIII.

VERBA *quædam nupera, desita nunc esse. transit ad Physica, & quotuplex τὸ ὄν, ex Platone. Aptat ad Ethica, & nihil hic idem, aut firmum, esse. Tum subtilitates quem vsum habere possint? & hunc ex omni re captandum. Adnectit de senectute, & morte: neutram optandam, aut recusandam.*

QVANTA verborum nobis [1] paupertas, imò egestas sit, numquam magis quàm hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cùm fortè de Platone loqueremur, quæ nomina desiderarent, nec haberent: quædam verò cùm habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc quem Græci œstrum vocant, pecora peragentem, & totis saltibus dissipantem, asilum nostri vocabant. hoc
B Virgilio licet credas:

Et lucum Silari iuxta ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, œstrum Græci vertere vocantes,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita siluis
Diffugiunt armenta. ———

[2] Puto intelligi istud verbum interisse. Ne te longè differam, quædam simplicia in vsu erant, sicut *cernere ferro* inter se dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

——— *Stupet ipse Latinus,*
Ingentis, genitos diuersis partibus orbis,
Inter se coisse viros, & cernere ferro.

quod nunc decernere dicimus: simplicis illius verbi vsus amissus est. Dicebant antiqui, *si iusso*, id est, si iussero. Hoc nolo mihi credas: [3] sed fide Virgilio:
C *Cetera quà iusso, mecum manus inferat arma.*

Non id ego nunc hac diligentiâ, vt ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim: sed vt ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Attium, verborum situs occupauerit: cùm apud hunc quoque, qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, sibi ista vult præparatio? quò spectat? Non celabo te. cupio, si fieri potest propitiis auribus tuis, [4] Essentiam dicere: sin minùs, dicam & iratis. [5] Ciceronem auctorem huius verbi habeo, puto locupletem. si recentiorem queris; [6] Fabianum, disertum & elegantem, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία res necessaria, [7] naturam continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo vti. nihilominus dabo operam, vt ius à te datum parcissimè exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cùm ecce id nullo modo Latinè exprimere possim, propter quod linguæ nostræ conuicium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris vnam syllabam esse, quam mutare non possim. Quæ hæc sit, quæris? τὸ ὄν. Duri tibi videbor ingenij: in me-
D dio positum, posse sic transferri, vt dicam, Quod est. Sed multum interesse video. cogor verbum pro vocabulo ponere: sed id si necesse est, ponam. Quod est, Sex modis hoc à Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi expo-

EPIST. LVIII. 1. PAVPERTAS, IMÒ EGESTAS.] *Plus igitur hoc est: & Pauperies esse rei potest, quâ non egeas. Plinius lib.* IV. *epist.* Inopiâ, ac potiùs vt Lucretius ait, hac egestate patrij sermonis. *Noster epist.* XVII. Non est quod paupertas nos à philosophiâ reuocet, nec egestas quidem.

2. PVTO INTELLIGI.] *Siue*, intelligis.

3. SED FIDE.] *Alij*, fideli: *fortasse*, fido.

4. ESSENTIAM DICERE.] *Optimè ita Muretus, cùm in libris esset*, quid sentiam.

5. CICERONEM AVCTOREM.] *Sidonius:* Lecturus es hic nouum verbum Essentiam: sed scias hoc ipsum dixisse Ciceronem.

6. FABIANVM.] *Quem intelligit Fabius:* Vsiam, quam Flauius Essentiam vocat. *Nomen ei fuit*, Ser. Flauius Papirius Fabianus.

7. NATVRAM CONTINENS.] *Omnia enim ex Vsiâ: quæ est propriè Stoicis, Deus & Materia.*

exponam, si antè indicauero, esse aliquod genus, esse & speciem. Nunc enim primum A
illud genus quærimus, ex quo ceteræ species suspensæ sunt, à quo nascitur omnis diuisio, quo vniuersa comprehensa sunt. Inuenietur autem, si cœperimus singula retrò legere. sic enim perducemur ad primum. Homo species est, vt Aristoteles ait: equus species est, canis species. ergo commune aliquod quærendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo genus esse cœpit omnium horum quæ modò retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quædam, quæ animam habent, nec sunt animalia. placet enim satis & arbustis animam inesse. itaque & viuere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia animalia in hac formâ sunt, & sata. Quædam animâ carent, vt saxa. itaque aliquid erit animantibus antiquius, scilicet corpus. hoc sic diuidam, vt dicam corpora omnia aut animata esse, aut inanimantia. Etiamnum est aliquid superius, quàm corpus. Dicimus enim quædam corporalia esse, quædam incorporalia. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? illud cui nomen modò parùm proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species se- B
cabitur, vt dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, &, vt ita dicam, generale: cetera genera quidem sunt, sed specialia, tamquam [8] homo genus est. Habet enim in se nationum species, Græcos, Romanos, Parthos; colorum, albos, nigros, flauos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque quâ multa continet, in genus cadit: quâ sub alio est, in speciem. Illud genus, Quod est, generale, supra se nihil habet. Initium rerum est. omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si priùs illud genus, de quo locutus sum, meritò primum poni docuero, cùm sit rerum omnium capax. Quod est, in has species diuido, vt sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo diuido? vt dicam, aut animantia sunt, aut inanimantia. Rursus animantia quemadmodum diuido? vt dicam, quædam animum habent, quædam tantùm animam: aut sic: quædam impetum habent, incedunt, transeunt: quædam solo affixa, radicibus aluntur & crescunt. Rursus animalia in quas species C
seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam [9] videtur, Quid: sed quare videatur, subiiciam. In rerum (inquiunt) naturâ quædam sunt, quædam non sunt. Et hæc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt, tamquam Centauri, Gigantes, & quidquid aliud falsâ cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit, quamuis non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi promisi, reuertor, quomodo quæcumque sunt, [10] in sex modos Plato partiatur. Primum illud Quod est, nec visu, nec tactu, nec vllo sensu comprehenditur: cogitabile est. quod generaliter est: tamquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, vt Cicero & Cato. Animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species eius, equus & canis. Secundum ex his quæ sunt, ponit Plato, quod eminet & exsuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse. vt poëta communiter dicitur. omnibus enim versus facientibus hoc nomen est. sed iam apud Græcos in vnius notam cessit. Homerum intel- D

8. HOMO GENVS EST.] *Atqui suprà Species erat, sed ex Aristotele: hîc Logicam Chrysippi sequi cum probabile est, hodie ridendam.*

9. VIDETVR, QVID.] *Ita lego, cùm liber sit ambiguè* Quid, *vel* Quod: *sed illud præfero. Muretus in vno etiam reperisse ait,* Quiddam. *Græcè dixerunt indubiè, τὸ τί. Pincianus sententiam loci primus peruidit, & breuiter posuit: Stoicis aliud aliquod genus* Ente *superius esse, nempe* Quod: *ita enim ipse legit.* Id *igitur iis diuiditur, in verè* Ens, *&* Non ens. *Verè, vt omnia quæ in rerum naturâ sunt:* Non ens, *vt sunt Centauri, Chimeræ, & quæ in mente solâ subsistunt.*

10. IN SEX MODOS PLATO.] *Primò quidem in duos: atque ita in Timæo, & Sophistâ τὸ ὂν diuidit. Apuleius ex illo: τὰς οὐσίας,* quas Essentias dicimus, duas esse ait: per quas cuncta gignantur, Munduscque ipse. Quarum vna cogitatione solâ concipitur, altera sensibus subiici potest. Prior illa verè esse memoratur: hanc verò non esse possumus dicere. Et primæ quidé Essentiæ primùm Deum esse, & Mentem, Formasque rerum & Animam: secundæ, omnia quæ informantur, quæque gignuntur, & quæ ab Substantiæ superioris exemplo originem ducunt. *Hæc ita vniuersè in Platone: sed distinctiùs noster in sex modos partitur. Primum est,* Ens νοητὸν, intelligibile: *vt Animal. Secundum, excellentissimum Ens, & causa Entium,* Deus. *Tertium,* Idéa. *Quartum ipsa* Εἶδη *siue* Species. *Quintum, quæ sensibus subiecta, id est* corpora. *Sextum, quæ* quasi sunt, *vt Inane, Tempus.*

11. IDEAS

A intelligas, cùm audieris poëtam. Quid ergo hoc est? Deus, scilicet maior ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum, quæ propriè sunt: innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quæ sunt, interrogas? propria Platonis supellex est. [11] Ideas vocat, ex quibus omnia, quæcumque videmus, fiunt: & ad quas cuncta formantur. Hæ immortales, immutabiles, inuiolabiles sunt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quæ naturâ fiunt, exemplar æternum. Adiiciam definitioni interpretationem, quò tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit facies, à quâ petitur imitatio, Idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum: ad quæ, quodcumque fieri ab illa debet, exprimitur. Quantum locum habet ἰδέος. Quid sit hoc ἰδέος, attendas oportet: & Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem. nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paullò antè pictoris imagine vtebar. ille cùm reddere
B Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgilij facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, ἰδέος est. Quid intersit, quæris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, & operi imposita. alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua: hæc est Idos. habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figurauit: hæc Idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem? Idos in opere est: Idea extra opus: nec tantùm extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum, quæ communiter sunt. hæc incipiunt ad nos pertinere: hîc sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est, quæ quasi sunt, tamquam inane, tamquam tempus. Quæcumque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quæ esse propriè putat. Fluunt enim, & assiduâ diminutione atque adiectione sunt. Nemo nostrûm idem est in senectute, qui fuit iuuenis. nemo est manè, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more. quidquid vides, currit cum tempore. nihil ex his quæ videmus, manet. Ego ipse dum loquor
C mutari ista, mutatus sum. Hoc est [12] quod ait Heraclitus: *In idem flumen bis non descendimus.* Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quàm in homine. sed nos quoque non minùs velox cursus præteruehit: & ideò admiror dementiam nostram, quòd tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur: cùm omne momentum, mors prioris habitus sit. Vis tu timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluidâ materiâ & caducâ, & omnibus obnoxiâ casibus: mundus quoque, æterna res & inuicta, mutatur, nec idem manet. Quamuis enim omnia in se habeat quæ habuit, aliter habet quàm habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille cælator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque auocat, &, vt dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblectamentis reficere. sed ipsa oblectamenta opera sint: ex his quoque, si obseruaueris, sumes quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere: [13] ex omni natione, etiam si à phi-
D losophiâ longissimè auersa est, eruere aliquid conor, & vtile efficere. Quid de istis capiam, quæ modò tractauimus, remotis à reformatione morum? quomodo meliorem me facere Ideæ Platonicæ possunt? quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimat? Vel hoc ipsum, quòd omnia ista quæ sensibus seruiunt, quæ nos accendunt & irritant, negat Plato ex iis esse quæ verè sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tempus aliquam faciem ferunt: nihil horum stabile, nec solidum est. & nos tamen cupimus tamquam

11. IDEAS VOCAT.] *De his ego aliquid Physiol. II. Dissert. III.*

12. QVOD AIT HERACLITVS.] *Plato in Cratylo:* λέγει που ἡράκλειτος, ὅτι πάντα ῥεῖ, καὶ οὐδὲν μένει. καὶ ποταμοῦ ῥοῇ ἀπεικάζων τὰ ὄντα, λέγει, ὡς δὶς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης: Ait Heraclitus, omnia fluere, nec quidquam manere. & cum fluuij cursu ista quæ sunt comparans, addit, quòd nec in idem flumen bis possis ingredi. *Idem in Empirico legas, III. Hypotheseon.*

13. EX OMNI NATIONE.] *Sic libri, & interpreteris, ex omni genere hominum aut secta. Muretus mallet,* tractatione: *est in ora quorumdam librorum,* oratione, *quod mihi præplaceat.*

quam aut semper futura, aut semper habituri. Imbecilli fluidique per interualla consi- A
stimus: mittamus animum ad illa, quæ æterna sunt. miremur in sublimi volitantes rerum omnium formas: Deumq; inter illa versantem, & prouidentem, quemadmodum quæ immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat à morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia æterna sunt, sed quia defenduntur curâ regentis. Immortalia tutore non egent: hæc conseruat artifex, fragilitatem materiæ vi suâ vincens. Contemnamus omnia, quæ adeò pretiosa non sunt, vt an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minùs mortalem, quàm nos sumus, prouidentia periculis eximit, posse tamen aliquatenus nostrâ quoque prouidentiâ longiorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere & coercere. Plato ipse ad senectutem se diligentiâ pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte fortitus, & illi nomen [14] latitudo pectoris fecerat: sed nauigationes ac pericula multum detraxerunt viribus: parsimonia tamen, & eorum quæ auiditatem euocant modus, & diligens sui tutela, perduxit illum ad senectu- B
tem, multis prohibentibus caussis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiæ suæ beneficio contigisse, quòd [15] natali suo decessit, & [16] annum vnum atque octogesimum impleuit, [17] sine vllâ deductione. Ideò Magi, qui fortè Athenis erant, immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis quàm humanæ rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem nouem nouies multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex istâ summâ, & sacrificium, remittere. Potest frugalitas producere senectutem: quam vt non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. Iucundum est esse secum quàm diutissimè, cùm quis se dignum quo frueretur, effecit. Itaque de isto [18] feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem non opperiri, sed manu facere. Propè est à timente, qui fatum segnis exspectat: sicut ille vltrà modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, & fæcem quoque exsorbet. De hoc tamen quæremus, pars summa vitæ, [19] vtrùm fæx vitæ hæc sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam: si modò mens sine iniuriâ est, & integri sensus animum iuuant, nec C
defectum & præmortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, [20] an mortem. At si inutile ministeriis est corpus, quid ni oporteat educere animum laborantem? & fortasse paullò antè quàm debet, faciendum est, ne cùm fieri debeat, facere non possis: & cùm maius periculum sit malè viuendi, quàm citò moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede, magnæ rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuriâ pertulit. multis iners vita sine vsu iacuit sui. [21] Quanto deinde crudelius iudicas, aliquid ex vitâ perdidisse, quamuis finiendâ? Noli me inuitus audire, tamquam ad te iam pertineat ista sententia: sed quid dicam æstima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi reseruabit: totum autem ab illâ parte meliore. At si cœperit concutere mentem, si partes eius conuellere, si mihi non vitam reliquerit, sed ani-

14. LATITVDO PECTORIS.] *Apuleius:* Platoni habitudo corporis cognomentum dedit. namque Aristocles prius nominatus. πλατὺς *Græcis*, latus.

15. NATALI SVO.] *Qui fuit mensis Thargelionis septimus dies, Plutarcho auctore Quæst. Conuiu.* VIII. *Quæst.* I. *& Laertio.*

16. ANNVM VNVM ATQVE OCTOGESIMVM IMPLEVIT.] *Conuenit cum Athenæo, qui ad* annum LXXXII. peruenisse *prodidit, libro* V. *Item Censorino, qui ait* Magnos viros non prius vitâ excessisse, quàm ad annum illum octogesimum & vnum peruenerint: in quo Plato finem vitæ & legitimum esse existimauit, & habuit. *Idem Suidas: at Neanthes apud Laertium annos* LXXXIIII. *adscribit.*

17. SINE VLLA DEDVCTIONE.] *Iusto calculo. quippe obiit ipso natali suo: ergo expleuit, nec plus minus fuit. Formularis sermo est in ratiociniis. Vide De Benef.* II. *cap.* IV. D

18. FEREMVS SENTENTIAM.] *Quid hic Stoici aut Seneca, edisserui Manuduct.* III. *Dissert.* XXII.

19. VTRVM FÆX VITÆ HÆC SIT.] *Ita poeta ille Comicus apud Stobæum:*

Σφόδρα τ' ἐστὶν ὁ βίος ἡμῶν οἴνῳ προσφερής,
Ὅταν ᾖ τὸ λοιπὸν μικρὸν, ὄξος γίνεται:
Hæc vita vino similis admodum cluet,
Cùm paullulum superfit, est fæx atque acor.

20. AN MORTEM.] *Quia vita scilicet non est, in miseriis malisq;, sine spe, agere.*

21. QVANTO DEINDE CRVDELIVS.] *Verba aduersæ sententiæ, non debere finiri.*

22. Ex

A animam: prosiliam [22] ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, dumtaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem. sic mori, vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuò mihi esse patiendum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne, propter quod viuitur. Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris caussâ vtuit. Sed in longum exeo. est præterea materia [23] quæ ducere diem possit. Et quomodo finem vitæ imponere poterit, qui epistolę non potest? Vale ergo: quod libentiùs quàm [24] mortes meras lecturus es.

EPIST. LIX.

VOLVPTATIS & *Gaudij discrimen: atque hoc honestum verbum esse. Laudat deinde stilum Lucilij, & philosopho verba item non negligenda; amandas etiam parabolas atque imagines. Seriò autem, non obiter philosophandum esse: nec nobis ipsis citò placendum. quæ adulatio nos perdit.*

B C MAGNAM ex epistolâ tuâ percepi voluptatem. permitte enim mihi vti verbis publicis; nec illa ad significationem Stoicam reuoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sanè: ponere tamen illam solemus, ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, & voluptatem (si [1] ad nostrum album verba dirigimus) rem infamem esse, & gaudium [2] nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, [3] suis bonis viribusque fidentis. vulgò tamen sic loquimur, vt dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu vxoris percepisse: quæ adeò non sunt gaudia, vt sæpe initia futuræ tristitiæ sint. Gaudio autem iunctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque cùm dicit Virgilius noster: *Et mala mentis Gaudia*; disertè quidem dicit, sed parùm propriè: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quod voluit, expressit: significauit enim homines, [4] malo suo lætos. tamen ego non immeritò dixeram, cepisse me magnam ex epistolâ tuâ voluptatem. Quamuis enim [5] ex iustâ caussâ imperitus homo gaudeat, tamen affectum eius impotentem, & in diuersa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam & immodicam. Sed vt ad propositum reuertar, audi quid me in epistolâ tuâ delectauerit. habes verba in potestate: non effert te oratio, ne longiùs quàm destinasti, trahit. Multi sunt, qui ad id quod non proposuerant scribere, alicuius verbi decore placentis vocentur; quod tibi non euenit. pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum vis, & plus significas quàm loqueris. Hoc maioris rei indicium est. apparet animum: prosiliam [22] ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, dumtaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem. sic mori, vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuò mihi esse patiendum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne, propter quod viuitur. Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris caussâ vtuit. Sed in longum exeo. est præterea materia [23] quæ ducere diem possit. Et quomodo finem vitæ imponere poterit, qui epistolę non potest? Vale ergo: quod libentiùs quàm [24] mortes meras lecturus es.

D 22. EX ÆDIFICIO PVTRIDO.] *Stobæus Serm.* CXVIII. *Gorgiæ Leontino hoc adscribit.* qui senex interrogatus, ecquid libens moreretur? μάλιστα, εἶπεν. ὥσπερ γὰρ ἐκ σαπροῦ καὶ ῥέοντος οἰκιδίου ἀσμένως ἀπαλλάττομαι: Maximè, inquit. nam, vt ex putri & diffluente domunculâ, non inuitus abeo.

23. QVÆ DVCERE DIEM.] *Id est, vber hæc materies & disputatio, & vel diem traxerit. Alij explicant,* materiam in nobis esse, quæ mortem differre possit: *subtiliter magis, quàm verè.*

24. MORTES MERAS.] *Quas epistola hæc vltima habet, & sonat. Ingratum verbum desino, & in illud Valetudinis muto. Olim sic ego: mutant quidam,* & mortis moras *probant. mihi improbè.*

EPIST. LIX. 1. AD NOSTRVM ALBVM.] *Stoicum. vt in nostro foro & tribunali super iis arbitramur.*

2. NISI SAPIENTI.] *Super totâ hac re ego vbertim Manuduct.* III. *Dissert.* V.

3. SVIS BONIS VIRIBVSQVE.] *In vno libro repperi,* suis bonis verisq; *& valdè placeat. Nam Gaudium omne Stoicis ex solâ virtute oritur, & consequitur summum illud bonum, etsi boni pars non est. Si tamen* vires *retines, ad firmum fundatumq; in virtute animi statum referes.*

4. MALO SVO LÆTOS.] *Nam & lætitia inter mala, & apud malos est. Cicero Tusc.* IV. *Stoicè:* Atque vt confidere decet, timere non decet; sic quidem gaudere decet, lætari non decet: quoniam docendi caussâ à Gaudio Lætitiam distinguimus. *Muretus appositum Afranij versum adducit,*

Gaudebit sapiens, lætabuntur ceteri:
Afranij, an suum?

5. EX IVSTA CAVSSA.] *Turbent aliquem scripti, qui,* ex homine istâ caussâ. *Sed fuit scilicet,* ex honestâ caussâ.

animum quoque nihil habere superuacui, nihil tumidi. Inuenio tamen translationes A
verborum, vt non temerarias, ita quæ periculum sui fecerint. Inuenio imagines: quibus si quis non vti vetat, & poëtis illas solis iudicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter, & demonstrandæ rei caussâ eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eâdem caussâ quâ poëtis, sed vt imbecillitatis nostræ adminicula sint, & vt discentem & audientem in rem præsentem adducant. [6] Sextium ecce cummaximè lego, virum acrem, [7] Græcis verbis, Romanis moribus philosophantem. mouit me imago ab illo posita: ire [8] quadrato agmine exercitum, vbi hostis ab omni parte suspectus est, pugnæ paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas vndique expandat, vt vbicumque infesti aliquid oritur, illîc parata præsidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant. Quod in exercitibus his quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, vt imperium ducis simul omnes copiæ sentiant, sic dispositæ, vt [9] signum ab vno datum, peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis ne- B
cessarium esse nobis, Sextius ait. Illi enim sæpe hostem timuere sine caussâ, tutissimumque illis iter, quod suspectissimum fuit: nil stultitia pacatum habet. tam supernè illi metus est, quàm infrà. vtrumque trepidat latus. Sequuntur pericula & occurrunt, ad omnia pauet: imparata est, & ipsis terretur auxiliis. Sapiens autem, ad omnem incursum munitus & intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus & contra illa ibit, & inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in istis vitiis iacuimus. elui difficile est. non enim inquinati sumus, sed infecti. [10] Ne ab aliâ imagine ad aliam transeamus, hoc quærâ, quod mecum sæpe dispicio, quid ita nos stultitia tam pertinaciter teneat? Primò quia non fortiter illam repellimus, nec toto ad salutem impetu nitimur: deinde, quia illa quæ à sapientibus viris reperta sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leniterque tam magnæ rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis sit, aduersus vitia discere, qui [11] quantum à vitiis vacat, discit? Nemo nostrûm in altum de- C
scendit. summa tantùm decerpsimus: & exiguum temporis impendisse philosophiæ, satis abundeque occupatis fuit. Illud præcipuè impedit, quòd citò nobis placemus: si inuenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus. Nec sumus modicâ laudatione contenti: quidquid in nos adulatio sine pudore congessit, tamquam debitum prendimus: optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cùm sciamus [12] illos sæpe mentiri. Adeoque indulgemus nobis, vt laudari velimus in id, cui contraria cummaximè facimus. Mitissimum ille se in ipsis suppliciis audit, in rapinis

6. SEXTIVM ECCE.] *Q. Sextius fuêre pater & filius, vterq. philosophiæ studiis scriptisq. noti. Nominat & laudat sæpe noster: itemq. Suetonius in vitâ Crassi:* Dimissâ repentè scholâ transiit ad Q. Sextij secta. *Sectam enim & ipse fecit, aut potiùs illam Pythagoræ renouauit: atque inter assectas etiam Flauianum illum habuit (Seneca pater lib. III. Controu. in Præfat.) de quo suprà dixi. Meminit eius Plinius, laudabili facto, & quale olim Democriti, in præuisâ olei caritate omne illud præstinantis.* Hoc posteà (*inquit Plinius lib.* XVIII. *cap.* XXVIII.) Sextius è Romanis sapientiæ assectatoribus Athenis fecit, eâdem ratione. *Plutarchus de illo aliud memorabile habet, libello Quomodo sentias te proficere:* Quidam, *inquit*, relictâ republicâ & negotiis, in medio philosophiæ cursu hærent, aut corruunt, vt Romanus ille Sextius. quem memorant relictis honoribus & magistratibus, caussâ philosophiæ, cùm rursus angeretur & in principio ipsa doctrina offenderet, pænè ex naui in mare se præcipitasse desperabundum. *Ad honores natum vides: quod noster item Seneca, epist.* XCVIII. Honores reppulit pater Sextius, qui ita natus vt remp. deberet capessere, latum clauum, Diuo Iulio dante, non recepit. *Vide etiam Manud. I. Dissert. VI.*

7. GRÆCIS VERBIS.] *Nam vides Athenis multum egisse: sed mores, inquit, Romanos habuit, graues, constantes. Citat tamen Latina quædam Claudianus Mamertus* II. *De Animâ, cap.* IX. *sed ab ipso fortasse versa.* D

8. QVADRATO AGMINE.] *Explicaui De Militiâ, libro* V.

9. SIGNVM AB VNO.] *In tesserâ, aut verbo. Hæc quoque explicata in Militiâ.*

10. NE AB ALIA IMAGINE.] *Manet in illâ militari, vbi capti* alligantur, tenentur.

11. QVANTVM A VITIIS VACAT.] *Sapientiæ studium inter subsiciua habet.*

12. ILLOS SÆPE MENTIRI.] *Dilutum est, & velim,* illos spei mentiri. *quod esset, cùm sciamus hæc dari spei, quâ à nobis aliquid captant.*

13. OBSI-

A rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperatissimum. Sequitur itaque, vt ideò mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cùm iam in Indiâ vagaretur, & gentes, ne finitimis quidem satis notas, bello vastaret, in [13] obsidione cuiusdam vrbis dum circuit muros, & dum imbecillissima mœniùm quærit, sagittâ ictus, [14] diu persedere, & incœpta agere perseuerauit. Deinde cùm, represso sanguine, sicci vulneris dolor crescceret, & crus equo suspensum paullatim obtorpuisset, coactus absistere, [15] *Omnes*, inquit, *iurant me Iouis esse filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat.* Idem nos faciamus: cùm pro suâ quemque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse: ego autem video quàm multa inutilia concupiscam, nocitura optem. ne hoc quidem intelligo, quod animalibus satietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus: quantum capiam, adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem? Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcussus, [16] cum diis ex pari viuit. Nunc ipse te consule: si numB quam mœstus es, nulla spes animum tuum futuri exspectatione sollicitat, si per dies noctesque par & æqualis animi tenor erecti & placentis sibi est: peruenisti ad humani boni summam. Sed si appetis voluptates, & vndique, & omnes: scito tantum tibi ex sapientiâ, quantum ex gaudio, deesse. Ad hoc cupis peruenire, sed erras, qui inter diuitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudium, id est, inter solicitudines quæris? ista quæ sic petis, tamquam datura lætitiam ac voluptatem, causæ dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed vnde stabile magnumque consequantur, ignorant. Ille ex conuiuiis & luxuriâ: ille ex ambitione, & circumfusâ clientium turbâ: ille ex amicâ: alius ex studiorum liberalium vanâ ostentatione, & nihil sanantibus litteris. Omnes istos oblectamenta fallacia & breuia decipiunt: sicut ebrietas, quæ vnius horæ hilarem insaniam, longi temporis tædio pensat. sicut plausus & acclamationis secundæ fauor, qui magnâ solicitudine & partus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiæ effectum, gaudij æqualitatem. Talis est sapientis animus, [17] qualis mundi C status super Lunam. semper illîc serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse: quia numquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientiâ. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus, nisi temperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? non magis, quàm prædam nacti leones. Cùm fatigauerunt se vino & libidinibus, cùm illos nox [18] inter vina defecit, cùm voluptates angusto corpori vltrà quàm capiebat ingestæ suppurare cœperunt, tunc exclamant miseri Virgilianum illum versum: *Namque vt supremam falsa inter gaudia noctem*
Egerimus, nostri.
Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tamquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque æmulos sequitur, non interrumpitur, non desinit: desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrij quidem alieni Quod non dedit fortuna, non eripit.

13. OBSIDIONE CVIVSDAM VRBIS.] *Vrbis* D Mazagarum, *vt Curtius lib.* VIII. *appellat, & factum hoc denarrat. Idem lib.* IV. *Arrianus, qui* Massagas *dicit, &* leuiter Alexandrum in malleolo pedis percussum. *At Curtius* in sura, *& grauius vulnus facit.*

14. DIV PERSEDERE.] *Sic ferè scripti: sed meus,* diu perdere: *ex quo ego* pergere, *velim. Nam* perfodere *vix conuenit. quia pedes ibat, vt narrat Curtius, & læsus demum iussit equum admoueri. Alij quidam,* diu perstitit ire: *sed ex interpolatione.*

15. OMNES, INQVIT, IVRANT.] *Curtius effert:* Se quidem Iouis filium dici, sed corporis ægri vitia sentire.

16. CVM DIIS EX PARI.] *Id est, pariter & æqualiter viuit. Stoicum γαυριαμα, de quo sæpe iam monui, & reieci in Manud.* III. *Dissert.* XIV.

17. QVALIS MVNDI STATVS.] *Meliores libri,* qualis mundus super Lunam: *& credo interpolatum ab iis, qui nesciebant Cælum ipsum Mundum dici. De re, vide De Irâ* III. *cap.* VI. *Scripsit & poëta, de sapiente:*
Perpetuum nullâ temeratus nube serenum.

18. INTER VINA DEFECIT.] *Alius,* inter vitia: *& præferam.*

A

EPIST. LX.

VOTA *vulgi spernenda: Naturam audiendam esse.*

QVEROR, litigo, irascor. Etiamnum optas quod tibi optauit nutrix tua, aut pædagogus, aut mater? Nondum intelligis, quantum mali optauerint? O quàm inimica nobis sunt vota nostrorum! eò quidem inimiciora, quò cessere feliciùs. Iam non admiror, si omnia nos à primâ pueritiâ mala sequuntur: inter exsecrationes parentum creuimus. Exaudiant quoque dij nostram pro votis [1] vocem gratuitam. Quousque poscemus aliquid deos, quasi nondum ipsi alere nos possimus? Quàm diu sationibus implebimus [2] magnarum vrbium campos? quàm diu nobis [3] populus metet? quàm diu [4] vnius mensę frumentum multa nauigia, & quidem non ex vno mari, subuehent? Taurus pauciſſimorum iugerum pascuis impletur: vna silua elephantis pluribus sufficit: B homo & terrâ pascitur, & mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura aluum dedit, cùm tam modica corpora dedisset, vt vastissimorum edaciſſimorumque animalium auiditatem vinceremus? minimè. Quantulum est enim quod naturæ datur? paruo illa dimittitur. Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (vt ait Sallustius) *ventri obedientes* animalium loco numeremus, non hominum: quosdam verò ne animalium quidem, sed mortuorum. Viuit is, qui se vtitur: qui verò latitant & torpent, sic in domo sunt, tamquam [5] in conditiuo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam anteceſſerunt.

EPIST. LXI.

EMENDARI *& immutari studeamus: mortem cogitemus, vt semper imminentem, & vtique venturam.* C

DESINAMVS quod voluimus velle. Ego certè id ago senex, non eadem velle, quæ puer volui. In hoc vnum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, hæc cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, vt mihi instar totius vitę, sit dies. Nec mehercules [1] tamquam vltimum rapio, sed sic illum adspicio, tamquam esse vel vltimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tamquam cum maximè scribentem mors euocatura sit. Paratus exire sum, & ideò [2] fruor vitâ: quia quàm diu futurum hoc sit, [3] non nimis pendeo. Ante senectutem curaui, vt benè viuerem: in senectute, vt benè moriar. Benè autem mori, est libenter mori. Da operam, ne quid vmquam inuitus facias.

EPIST. LX. 1. VOCEM GRATVITAM.] *Quæ mercedem non trahat, externa non poscat.*

2. MAGNARVM VRBIVM CAMPOS.] *Notat latifundia, quæ priuati illi diuites tenebant, vel vrbibus suffectura.*

3. POPVLVS METET.] *Tota natio aut prouincia aliqua messem nobis faciet.*

4. VNIVS MENSÆ FRVMENTVM.] *Interpretor, vnius domini & domus, quæ familiam tantam habet. Legiones enim illæ seruorum, vt Plinius appellat, multum frumentum requirebant: & adde cottidianam hospitalem mensam. Hæc autem frumenta* non ex vno mari (*supero, inferoq;*) *aduehebantur, nec ex vnâ regione. Seneca epist.* XXCIX. Amnes, magnarum gentium termini, vsque ad ostium à fonte, vestri sunt. Latifundiis vestris maria cinxistis, trans Hadrianum, & Ionium, Ægeumque vester villicus regnat. *Qui autem hic* instrumentum, *aut* strumentum *eodem sensu, pro* frumento D *substituunt, & ad mensæ apparatum referunt; falluntur, veteris moris opumq; ignari.*

5. IN CONDITIVO.] *Sepulchro, vbi condimur: quod* Conditorium *Suetonio, & vtrique Plinio.*

6. NOMEN MARMORI.] *Ritu sepulchrorum,* Talis hîc situs est.

EPIST. LXI. 1. TAMQVAM VLTIMVM RAPIO.] *Et more vulgi voluptatibus me perfundo.*

2. FRVOR VITA.] *Securus & lætus.*

3. NON NIMIS PENDEO.] *Sic veteres ferè, nec muto. Non anxius sum, neque animi pendeo.*

4. SED

A cias. quidquid necesse est, futurum est. Repugnanti, non volenti necessitas est: in volente necessitas non est. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbissimam seruitutis effugit, facere quod nolit. Non qui iussus aliquid facit, miser est: sed qui inuitus facit. Itaque sic animum componamus, vt quidquid res exiget, id velimus: & in primis finem nostri sine tristitiâ cogitemus. antè ad mortem, quàm ad vitam, præparandi sumus. Satis instructa vita est: [4] sed nos instrumentorum eius auidi sumus. Deesse nobis aliquid videtur, & semper videbitur. Vt satis vixerimus, nec anni nec dies facient, sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat: mortem plenus exspecto.

[1] EPIST. LXII.

HOMINES *aut negotia non obstare Bonæ menti. Laus Demetrij.*

B MENTIVNTVR, qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum videri volunt: simulant occupationes, & augent, & ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, vaco: & vbicumque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, [2] sed commodo: nec consector perdendi temporis causas: & quocumque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo salutare verso. Cùm me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregauit, aut caussa [3] ex officio nata ciuili, sed cum optimo quoque sum: ad illos, in quocumque loco, in quocumque sæculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, virorum optimum, [4] mecum circumfero, & relictis [5] conchyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quid ni admirer? vidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Breuissima ad diuitias, per contemptum diuitiarum, via est. Demetrius autem noster sic viuit, non tamquam contempserit omnia, sed tamquam
C aliis [6] habenda permiserit.

EPIST. LXIII.

CONSOLATORIA *super morte amici, sapiens & perpulchra.*

GRAVITER fers decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamen æquo dolere te nolo. Illud, vt non doleas, vix audebo exigere: & esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi iam multùm supra fortunam elato? Illum quoque ista res vellicabit, sed tantùm vellicabit. Nobis autem ignosci potest, prolapsis ad lacrimas: si non nimiæ decurrerunt, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant. lacrimandum est, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere? cùm poëtarum Græcorum maximus, ius flendi dederit [1] in vnum dumtaxat diem: [2] cùm dixerit,
D etiam

4. SED NOS INSTRVMENTORVM EIVS.] *Scripti*, instrumento eius. *Vellem*, instruendę eius.

EPIST. LXII. 1. *Breuicula & hæc est, vt priores: nec tamen, cum Mureto, habeo pro laciniis aut fragmentis. Sunt cogitationes & μελετήματα Senecæ, quæ voluit* EPISTOLARVM *titulo venire in lucem.*

2. SED COMMODO.] *Vsum mei, non mancipium, dono.*

3. EX OFFICIO NATA CIVILI.] *Quod inter ciues, de more, vsurpatur. vt ire ad Nuptias, ad Togam virilem, ad Funera, ad Salutationes.*

4. MECVM CIRCVMFERO.] *Pectore gesto.*

5. CONCHYLIATIS.] *Qui in lacernis purpureis, aut togis purpuratis.*

6. HABENDA PERMISERIT.] *Ipse rex, & eorum dominus: sed vsum aliis indulget.*

EPIST. LXIII. 1. IN VNVM DVMTAXAT DIEM.] *Homerum intelligi certum est, & huc aduocari. Vbi autem hoc ille? vt puto in Iliad. τ. vbi Vlysses Achillem à nimio luctu abstterret: atque inter alia dicit,*

Αλλὰ χρὴ τὸν μὲν κατὰ θάπτειν ὅς κε θάνῃσι,
Νήλεα θυμὸν ἔχοντας, ἐπὴν ἤματι δακρύσαντας:
Sed sepelire decet defunctum, pectore forti
Constantes, vnamq; diem fletu indulgentes.

2. CVM DIXERIT, ETIAM NIOBEN.] *Hoc non indidem, sed ex Iliade vltimâ est. in quâ Achilles ita Priamo lugenti:*

—vũv

etiam Nioben de cibo cogitasse. Quæris vnde sint lamentationes, vnde immodici fletus? per lacrimas argumenta desiderij quærimus: & dolorem non sequimur, sed ostendimus. [3] Nemo tristis sibi est. O infelicem stultitiam! est aliqua & doloris ambitio. Quid ergo? inquis. obliuiscar amici? Breuem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Iam istam frontem ad risum quælibet fortuita res transferet. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus residunt: cùm primùm te obseruare desieris, imago ista tristitiæ discedet. Nunc ipse [4] custodis dolorem tuum, sed custodienti quoque elabitur: eoque citiùs, quò est acrior, desinit. Id agamus, vt iucunda fiat nobis amissorum recordatio. nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen illud fieri necesse est, vt cùm aliquo nobis morsu, amissorum quos amauimus nomen occurrat: hic quoque morsus habet suam voluptatem. Nam, vt dicere solebat [5] Attalus noster; Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo poma quædam sunt suauiter aspera: quomodo in vino nimis veteri [6] ipsa nos amaritudo delectat: cùm verò interuenit spatium, omne quod angebat exstinguitur, & pura ad nos voluptas venit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placentâ frui est: eorum qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate quadam iuuat. Quis autem negauerit, hæc acria quoque, & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio. mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est. habui enim illos, tamquam amissurus: amisi, [7] tamquam habeam. Fac ergo mi Lucili, quod tuam æquitatem decet. Desine [8] beneficium Fortunæ malè interpretari. abstulit, sed dedit. Ideò amicis auidè fruamur, quia quamdiu contingere hoc possit, incertum est. Cogitemus quàm sæpe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri: quàm sæpe eodem morantes loco, non viderimus: intelligemus, plus nos temporis perdidisse in viuis. Feras autem hos, qui cùm negligentissimè amicos habeant, miserrimè lugent: nec amant quemquam, nisi cùm perdiderunt? Ideoque tunc effusiùs mærent, quia verentur, ne dubium sit an amauerint: sera indicia [9] affectus sui quærunt. Si alios habemus amicos, malè de his & meremur, & existimamus: quia parùm valent in vnius elati solatium: si non habemus, maiorem ipsi nobis iniuriam fecimus, quàm à fortunâ accepimus. Illa vnum abstulit: nos quemquam non fecimus. Deinde [10] ne vnum quidem amauit, qui plus quàm vnum amare non potuit. Si quis despoliatus, amissâ vnicâ tunicâ, complorare se malit, quàm circumspicere quomodo frigus effugiat, & aliquid inueniat quo tegat scapulas, nónne tibi videatur stultissimus? Quem amabas, extulisti: quære, quem ames. Satius est amicum

— νῦν δὲ μετασώμεθα δόρπου.
Καὶ γάρ τ' ἠύκομος νιόβη ἐμνήσατο σίτου,
Τῇ περ δώδεκα παῖδες ἐν μεγάροισιν ὄλοντο:
— nunc cænæ nos quoque demus.
Namque & pulchricomam Nioben cænasse putandum est,
Etsi bis senos, lugeret funera, natos.

3. NEMO TRISTIS SIBI.] *Tale, quod Martialis de Gellia:*

Amissum nõ flet, cùm sola est Gellia, patrem:
Si quis adest, iussæ prosiliunt lacrimæ.
Non dolet hic, quisquis laudari, Gellia, quęrit,
Ille dolet verè, qui sine teste dolet.

Sed ipsa hæc verba noster iterat, epist. XCIX. Plus ostentatio doloris exigit, quàm dolor. Quotusquisque sibi tristis est? *& plura addit in hunc scæmicum dolorem.*

4. CVSTODIS DOLOREM TVVM.] *Idem ad Marciam, cap.* VIII. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc te ipsa custodis.

5 ATTALVS NOSTER.] *Sæpe nominat, laudátque: & audisse eum alibi fatetur. Sed & hoc tribuit,* quòd Etruscorum doctrinam Græcâ subtilitate miscuerit: 11. *Quæst. Nat. cap.* L. *Quid Seneca pater? magis virum notificat:* Attalus, *inquit*, Stoicus, qui solum vertit à Sciano circumscriptus, magnæ vir eloquentiæ, ex philosophis, quos nostra ætas vidit, longè & subtilissimus, & facundissimus: *Suasoriâ* 11.

6. IPSA NOS AMARITVDO.] *Catullus:* Ingere mi calices amariores. *Et est primò in vino veterascente* δριμύτης *quædam, vt Galenus appellat, id est* acritudo; *denique postremò* πικρότης, amaritudo.

7. TAMQVAM HABEAM.] *Cogitatione enim fruor, & mihi repræsento.*

8. BENEFICIVM FORTVNÆ.] *Nam & amici inter res externas sunt: etsi non amicitia. Fortuna in illos ius habet! Itaque malè hic* Naturæ *substituunt, præter libros.*

9. AFFECTVS SVI QVÆRVNT.] *Ita & meus: tamen aliquot scripti auctius,* affectus sui relinquút, & quærunt. *Vacare alterum verbi videtur: nisi rescribas,* relinquere quærunt.

10. NE VNVM QVIDEM AMAVIT.] *Quare? quia amicitia sociabilis virtus est: nec, vt lasciuus ille amor, in vnum fertur.*

11. ANNVM

A cum reparare, quàm flere. Scio pertritum iam hoc esse, quod adiecturus sum: non tamen ideò prætermittam, quia ab omnibus dictum est. Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore inuênit: turpissimum autem est in homine prudente remedium mæroris, lassitudo mærendi. Malo relinquas dolorem, quàm ab illo relinquaris. quam primùm id facere desiste, quod, etiamsi voles, diu facere non poteris. [11] Annum fœminis ad lugendum constituêre maiores, non vt tam diu lugerent, sed ne diutiùs: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis à rogo, vix à cadauere reuulsis, cui lacrimæ in totum mensem durauerint? Nulla res citiùs in odium venit, quàm dolor: qui recens, consolatorem inuenit, & aliquos ad se adducit: inueteratus verò deridetur. nec immeritò: aut enim simulatus, aut stultus est. Hæc tibi scribo, is qui [12] Annæum Serenum, carissimum mihi, tam immodicè fleui, vt (quod minimè velim) inter exempla sim eorum quos dolor vicit. hodie tamen factum meum damno, & intelligo maximam mihi caussam sic lu-
B gendi fuisse, quòd numquam cogitaueram, mori eum ante me posse. Hoc vnum mihi occurrebat, minorem esse, & multo minorem: tamquam ordinem fata seruarent. Itaque assiduè cogitemus, tam de nostrâ quàm omnium quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui: Minor est Serenus meus: quid ad rem pertinet? post me mori debet; sed ante me potest. quia non feci, imparatum subitò fortuna percussit. Nunc cogito omnia & mortalia esse, & incertâ lege mortalia. Hodie fieri potest, quidquid vmquam potest. Cogitemus ergo, Lucili carissime, citò nos eò peruenturos, quò illum peruenisse mæremus. Et fortasse ([13] si modò sapientum vera fama est, recipitq; nos locus aliquis) quem putamus periisse, præmissus est.

EPIST. LXIV.

C Q. SEXTII *laudatio, & ipsius deinde Sapientiæ. Veteres eius auctores venerandos, & nos tamen posse adiicere.*

FVISTI heri nobiscum. Potes queri, si heri tantùm: ideò adieci, nobiscum: mecum enim semper es. Interuenerant quidam amici, propter quos maior fumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum culinis, & [1] terrere vigiles solet: sed hic modicus, qui hospites veniisse significaret. Varius nobis sermo fuit, vt in conuiuio, nullam rem vsque ad exitum adducens, sed aliunde aliò transiliens. lectus est deinde liber Q. Sextij patris, magni, si quid mihi credis, viri, &, [2] licet negent, Stoici. [3] Quantum in illo, dij boni, vigoris est, quantum animi? hoc non in omnibus philosophis inuenies. Quorumdam scripta clarum habent tantùm nomen: cetera exsanguia sunt. Instituunt, disputant, cauillantur: non faciunt animum, quia non habent. Cùm legeris Sextium, di-
D ces: Viuit, viget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciæ. In quacumque positione mentis sim, cùm lego hunc (fatebor tibi) libet omnes casus prouocare, libet exclamare: Quid cessas fortuna? congredere. paratum vides. Illius animum

11. ANNVM FÆMINIS.] *Ita. annum in quocumque alio luctu, annum, dico, communem: at illum Romuli decem mensium, in luctu viri. Dixi aliquid Consol. ad Helu. cap.* XV.

12. ANNÆVM SERENVM.] *Cui de Tranquillitate inscripsit. Obiit autem præcipiti fato, de quo Plinius lib.* XXII. Fungi familias nuper interemère, & conuiuia tota. Annæum Serenum, Præfectum Neronis Vigilum, & Tribunos, & Centuriones.

13. SI MODÒ SAPIENTVM.] *Dubiè & trepidè super immortalitate, vt aliàs. Vide me Physiol.* III. *Dissert.* XI. *&* XIV.

EPIST. LXIV. 1. TERRERE VIGILES.] *Tertullianus Apolog. cap.* XXXVIII. Ad fumum cænæ Serapicæ sparteoli excitabuntur: *id est Vigiles, qui scilicet incendiis curabant.*

2. LICET NEGENT, STOICI.] *Quidam libri,* neget. *Ipse aut alij negabant, & Pythagoricum inscribebant: sed sententiis decretisq; Stoicus erat. Vide Manuduct.* I. *Dissert.* VI.

3. QVANTVM IN ILLO.] *Hæc omnia de nostro si accipis, eleganter & iustè facis: nec potuit verius se describisse.*

4. RITV

mum induo, qui quærit vbi se experiatur, vbi virtutem suam ostendat: A

Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem.

Libet aliquid habere quod vincam, cuius patientiâ exerceat. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod & ostendet tibi beatæ vitæ magnitudinem, & desperationem eius non faciet. Scies illam esse in excelso, sed volenti penetrabilem. hoc quidem virtus tibi ipsa præstabit, vt illam admireris, & tamen speres. Mihi certè temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiæ. non aliter illam intueor obstupefactus, quàm ipsum interim mundum, quem sæpe tamquam spectator nouus video. Veneror itaque inuenta sapientiæ, inuentoresque: adire tamquam multorum hereditatem iuuat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patrem familiæ: faciamus ampliora, quæ accepimus. maior ista hereditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec vlli nato post mille sæcula præcludetur occasio, aliquid adhuc adiiciendi. Sed etiam si omnia à veteribus inuenta sunt: hoc semper nouum erit, vsus, & inuentorum ab aliis scientia & dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. non opus est mihi alia quærere: hæc tantùm morbis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conleuatur. hoc palpebrarum crassitudo tenuatur. hoc vis subita & humor auertitur. hoc acuitur visus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inuenta sunt ab antiquis: quomodo autem admoueantur, aut quando, nostri operis est quærere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt: suspiciendi tamen sunt, & [4] ritu deorum colendi. Quid ni ego magnorum virorum & imagines habeam, incitamenta animi, & natales celebrem? Quid ni illos honoris caussâ semper appellem? Quam venerationem præceptoribus meis debeo, eamdem illis præceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro aut prætorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam: [5] equo desiliam, [6] caput adaperiam, semitâ cedam. Quid ergo? Marcum Catonem vtrumque, & Lælium Sapientem, & Socratem cum Platone, & Zenonem, Cleanthemque, in animum meum sine dignatione summâ recipiam? Ego verò illos veneror, & tantis nominibus semper assurgo. B C

EPIST. LXV.

PHYSIOLOGICA *tractat, de Caussâ & Materiâ. Quatenus vtilia, docet: si cum modo tractentur, & bono fine, id est vitæ. Attolli per hæc animum ad Deum, & Honestum.*

HESTERNVM diem diuisi cum malâ valetudine. antemeridianum illa sibi vindicauit: postmeridiano mihi cessit. Itaque lectione primùm tentaui animum. deinde cùm hanc recepissem, plus illi imperare ausus sum, imò permittere. Aliquid scripsi, & quidem intentiùs, quàm soleo, dum cum materiâ difficili contendo, & vinci nolo: donec interuenerunt amici, qui mihi vim afferrent, & tamquam ægrum intemperantem coërcerent. In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quæ in lite est. te [1] arbitrum adegimus: plus negotij habes quàm existimas. [2] Triplex caussa est. Dicunt, vt scis, Stoici nostri, duo esse in rerum naturâ, ex quibus omnia fiant: D

4. RITV DEORVM COLENDI.] *Lucretius:*

—— nónne decebit
Hos homines numero diuûm dignarier esse?

5. EQVO DESILIAM.] *De hoc ritu dixi Elector. 1. cap. XXI.*

6. CAPVT ADAPERIAM.] *Petaso detracto, si habeam: vel vestis laciniâ, vt solent caput etiam tegere. Nam in vrbe pilleos non gestabant. Fusè dixi in libello extremo, De Amphitheatro.*

EPIST. LXV. 1. ARBITRVM ADEGIMVS.] *Prisci libri*, adduximus. *vnde verius fortasse*, addiximus. *Brissonium in Formulis vide.*

2. TRIPLEX CAVSSA EST.] *Lis triplex est: siue in triplici caussâ capitis es addictus q. iudex.*

3. CAVSSAM

A fiant: [3] cauſſam & materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, ceſſatura, ſi nemo moueat. Cauſſa autem, [4] id eſt ratio, materiam format, & quocumque vult verſat: ex illâ varia opera producit. Eſſe debet ergo vnde aliquid fiat, deinde à quo fiat: hoc cauſſa eſt, illud materia. Omnis ars imitatio eſt naturæ: itaque quod de vniuerſo dicebam, ad hæc transfer, quæ ab homine facienda ſunt. Statua & materiam habuit, quæ pateretur artificium: & artificem, qui materiæ daret faciem. Ergo in ſtatuâ materia æs fuit, cauſſa artifex. Eadem condicio rerum omnium eſt. ex eo conſtant quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet [5] vnam cauſſam eſſe, id quod facit. [6] Cauſſam Ariſtoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, cauſſa eſt ipſa materia, ſine quâ nihil poteſt effici. Secunda opifex. Tertia forma, quæ vnicuique operi imponitur, tamquam ſtatuæ. nam hanc Ariſtoteles Idos vocat. Quarta quoque, inquit, his accedit, propoſitum totius operis. Quid ſit hoc aperiam. Æs prima ſtatuæ cauſſa eſt: numquam enim facta eſſet, niſi fuiſſet id ex quo ea funderetur, duceretúrve. Secunda cauſſa artifex eſt: non potuiſſet
B enim æs illud in habitum ſtatuæ figurari, niſi acceſſiſſent peritæ manus. Tertia cauſſa eſt forma: neque enim ſtatua iſta Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, niſi hæc illi eſſet impreſſa facies. Quarta cauſſa eſt; faciendi propoſitum: nam niſi hoc fuiſſet, facta non eſſet. Quid eſt propoſitum? quod inuitauit artificem, quod ille ſecutus fecit. Vel pecunia eſt hoc, ſi venditurus fabricauit: vel gloria, ſi laborauit in nomen: vel religio, ſi donum templo parauit. Ergo & hæc cauſſa eſt, propter quam fit. An non putas inter cauſſas facti operis numerandum, quo remoto factum non eſſet? His quintam Plato adiicit exemplar, quam [7] ipſe Ideam vocat: hoc eſt enim ad quod reſpiciens artifex, id quod deſtinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, vtrùm foris habeat exemplar, ad quod referat oculos; an intus, quod ſibi ipſe concepit & poſuit. Hæc exemplaria rerum omnium Deus intra ſe habet, numeroſque vniuerſorum quæ agenda ſunt, & modos mente complexus eſt. plenus his figuris eſt, quas Plato Ideas appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipſa autem humanitas ad
C quam homo effingitur, permanet; & hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur. [8] Quinque ergo cauſſę ſunt, vt Plato dicit: Id ex quo, id à quo, id quo, id ad quod, id propter quod. nouiſſimè id quod ex his eſt. Tamquam in ſtatuâ (quia de hac loqui cœpimus) Id ex quo, æs eſt: Id à quo, artifex eſt: Id quo, forma eſt, quæ aptatur illi: Id ad quod, exemplar eſt, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, facientis propoſitum eſt. Id quod ex iſtis eſt, ipſa ſtatua. Hæc omnia mundus quoque (vt ait Plato) habet. Faciens, hic Deus eſt: Ex quo fit, hęc materia eſt: Forma, hæc eſt habitus, & ordo mundi quem videmus: Exemplar, ſcilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit: Propoſitum, propter quod fecit. Quæris, quid ſit propoſitum Deo? Bonitas, ita certè Plato ait. Quæ Deo faciendi mundum cauſſa fuit? bonus eſt, bono nulla
D cuiuſquam boni inuidia eſt. Fecit itaque quàm optimum potuit. Fer ergo iudex ſententiam, & pronuncia, quis tibi veriſimillimum videatur dicere, non quis verum dicat. id enim tam ſupra nos eſt, quàm ipſa veritas. Hæc quæ ab Ariſtotele & Platone ponitur turba cauſſarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam ſi quocumque remoto quid effici non poteſt, id cauſſam iudicant eſſe faciendi, pauca dixerunt.

3. CAVSSAM ET MATERIAM.] *Explicaui partim Phyſiol.* I. *Diſſ.* IV. *partim lib.* II. *Diſſ.* II.

4. ID EST RATIO.] *Sic Stoici loqui amant: quia velut Ratione Deus per Materiam diſcurrit, & operatur. Vide Conſol. ad Helu. cap.* VIII. *De Vit. beat. cap.* XXXII.

5. VNAM CAVSSAM ESSE.] *Deum, qui efficit: nam Materia patitur.*

6. CAVSSAM ARISTOTELES.] *Quattuor genera facit* I. *Poſtphyſic. cap.* III. *&* II. *Phyſic. cap.* III. *Efficientem, Formalem, Materialem, Finalem.*

7. IPSE IDEAM VOCAT.] *Dixi Phyſiol.* II. *Diſſert.* III.

8. QVINQVE ERGO CAVSSÆ, VT PLATO.] *Plutarchus tamen breuiùs ex eius mente diuidit:* Platoni, *inquit*, Τριχῶς τὸ αἴτιον λέγεται· ὑφ' ὅ, ἐξ ὅ, πρὸς ὅ. κυριώτερον δὲ ἡγεῖται τὸ ὑφ' ὅ. τὸ δὲ ἐξ ὅ τὸ ποιοῦν, ὅ ἐστι νοῦς: tripliciter cauſſa dicitur, A quo, Ex quo, Ad quod. Propriè verò dici maximè cenſet eam, A quo: quæ eſt Efficiens, id eſt Mens. *Cùm ſic diuidit, intelligit* Efficientem, Materialem, Finalem. *Tum autem* Exemplaris, & Formalis, *in* Efficiente *intelliguntur incluſæ.*

runt. Ponant inter causſas tempus. nihil ſine tempore poteſt fieri. Ponant locum. ſi non A
fuerit vbi fiat aliquid, nec fiet quidem. Ponant motum: nil ſine hoc nec fit nec perit: nulla ſine motu ars, nulla mutatio eſt. Sed nos nunc primam & generalem causſam quærimus. hæc ſimplex eſſe debet. nam & materia ſimplex eſt. Quærimus, quid ſit causſa: Ratio faciens, id eſt, Deus. Ita enim quæ nunc retuli, non ſunt multæ & ſingulæ causſæ, ſed ex vnâ pendent, ex eâ quæ facit. Formam dicis causſam eſſe: hanc imponit artifex operi. pars eſt, non causſa. Exemplar quoque non eſt causſa, ſed inſtrumentum causſæ neceſſarium. Sic neceſſarium eſt exemplar artifici, quómodo ſcalprum, quomodo lima. ſine his procedere ars non poteſt. non partes tamen hæc artis, aut causſæ ſunt. Propoſitum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causſa eſt. vt ſit causſa, non eſt efficiens causſa, ſed ſuperueniens. Hæ autem innumerabiles ſunt: nos de causſâ quærimus generali. Illud verò non pro ſolitâ ipſis ſubtilitate dixerunt, totum mundum & conſummatum opus, causſam eſſe. multum enim intereſt inter opus, & causſam operis. Aut ſer ſententiam: aut (quod facilius in eiuſinodi rebus eſt) [9] nega tibi liquere, & B
nos reuerti iube. Quid te, inquis, delectat tempus inter iſta conterere, quæ tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, & me priùs ſcrutor: deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, vt exiſtimas, perdo. Iſta enim omnia ſi non concidantur, nec in hanc ſubtilitatem inutilem diſtrahantur, attollunt & leuant animum, qui graui ſarcinâ preſſus, explicari cupit, & reuerti ad illa quorum fuit. Nam corpus hoc, animi pondus ac pœna eſt: premente illo vrgetur, [10] in vinculis eſt, niſi acceſſit philoſophia: & illum reſpirare rerum naturæ ſpectaculo iuſſit, & à terrenis dimiſit ad diuina. Hæc libertas eius eſt, hæc euagatio: ſubducit interim ſe cuſtodiæ in quâ tenetur, & cælo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicuius rei ſubtilioris intentione, quæ oculos defatigat, ſi malignum & [11] precarium lumen habent, in publicũ prodeunt, & in aliquâ regione ad populi otium dedicatâ oculos liberâ luce delectant: ſic animus in hoc triſti & obſcuro domicilio cluſus, quoties poteſt, apertum petit, & in rerum naturę contemplatione requieſcit. Sapiens C
aſſectatorque ſapientiæ adhæret quidem in corpore ſuo, ſed optimâ ſui parte abeſt, & cogitationes ſuas ad ſublimia intendit, & [12] velut ſacramento rogatus, hoc quod viuit ſtipendium putat: & ita formatus eſt, vt illi nec amor vitæ, nec odium ſit, patiturque mortalia, quamuis ſciat ampliora ſupereſſe. Interdices mihi inſpectione rerum naturæ, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quæram, quæ ſint initia vniuerſorum, quis rerum formator, quis omnia in vnâ maſsâ & materiâ inerti conuoluta diſcreuerit? Non quæram, quis ſit artifex huius mundi? quâ ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit? quis ſparſa collegerit, confuſa diſtinxerit, [13] in vnâ deformitate latentibus faciem diuiſerit? [14] vnde lux tanta fundatur? ignis ſit, an aliquid igne lucidius? Ego iſta non quæram? ego neſciam vnde deſcenderim? [15] ſemel hæc mihi videnda ſint, an ſæpe? Neſciam quò hinc iturus ſim? [16] quæ ſedes exſpectet animam, ſolutam legibus ſeruitutis humanæ? Vetas me cælo intereſſe, id eſt, iubes me viuere capite demiſſo? Maior ſum, & ad maiora genitus, quàm vt mancipium ſim mei corporis: quod equidem non aliter adſpicio, quàm vinculum aliquod libertati meæ circumdatum. Hoc D
itaque

9. NEGA TIBI LIQVERE.] *A Romano viro, in re ambiguâ,* Non liquet *pronunciantium.*

10. IN VINCVLIS EST.] *Ideò Græci corpus hoc δῆμας vocant, ὡς δεδεμένης ὑπ' αὐτῆς τῆς ψυχῆς ἐνταῦθα ὥσπερ φύσιν:* tamquam ligatæ hîc ab ipſo animâ, præter naturam.

11. PRECARIVM LVMEN.] *Variè corruptum in libris: ſed hoc rectum eſt. Precarium autem lumen, modicum non iuſtum, & vt ſolent quæ precibus impetrantur.*

12. VELVT SACRAMENTO ROGATVS.] *Ita ſuprà dictum,* Vitam militiam eſſe.

13. IN VNA DEFORMITATE.] *In chao.*

14. VNDE LVX TANTA.] *A Sole nimirum.*

15. SEMEL HÆC MIHI.] *Ad παλιγγενεσίαν Stoicam ſpectat. de quâ ego Phyſiol.* II. *Diſſert.* XXI. *Fortaſſe & ad Pythagoricam, de quâ item ego Phyſiol.* III. *Diſſert.* XII.

16. QVÆ SEDES EXSPECTET.] *Aliqua ſublunaris, vt Stoici cenſent: ac vide me Phyſiol.* III. *Diſſert.* XIV.

17. Ex

A itaque oppono fortunæ, in quo resistat; nec per illud ad me vllum transire vulnus sino. Quidquid in me potest iniuriam pati, hoc est in hoc obnoxio domicilio: animus liber habitat. numquam me caro ista compellet ad metum, numquam ad indignam bono simulationem, numquam in honorem huius corpusculi mentiar. Cùm visum fuerit, distraham cum illo societatem: & nunc tamen dum hæremus, non erimus æquis partibus socij: animus ad se omne ius ducet. Contemptus corporis sui, certa libertas est. Vt ad propositum reuertar, huic libertati multum conferet & illa, de quâ modò loquebamur, inspectio. Nempe vniuersa [17] ex materiâ & ex Deo constant: Deus ista temperat, quæ circumfusa rectorem sequuntur, & ducem. Potentius autem est quod facit, quod est Deus, quàm materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod est illîc materia, id nobis corpus est. Seruiant ergo deteriora melioribus: fortes simus aduersus fortuita: non contremiscamus iniurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors quid est? aut finis est, aut transitus. nec
B desinere timeo; idem est enim quod non cœpisse: nec transire; quia nusquam tam angustè ero.

EPIST. LXVI.

Claranvm senem, sed alacrem esse: eumdem corpore deformem, animo honestum. Non refert de casâ, in quâ is habitet. Discrimen Bonorum Stoicis: & omnia paria esse. Quid ergo? idem Gaudium, & Patientia? idem, quod ad Virtutem: non ad Materiam. Externa etiam, non dare Boni augmentum. Hæc diffusè, distinctè, pulchrè. O legamus, & aptemus!

Claranvm condiscipulum meum vidi, post multos annos [1] non puto exspectas, vt adiiciam senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem, & cum
C corpusculo suo colluctantem. Iniquè enim se natura gessit, & talem animum [2] malè collocauit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta: & ad cetera contemnenda à contemptu sui venit. Errare mihi visus est qui dixit:

Gratior est pulchro veniens è corpore, virtus.

nullo enim honestamento eget: ipsa & magnum sui decus est, & [3] corpus suum consecrat. Certè Claranum nostrum cœpi intueri: [4] formosus mihi videtur, & tam rectus corpore, quàm est animo. Potest ex casâ vir magnus exire: potest & ex deformi humiliqúe corpusculo, formosus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, vt approbet virtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos, fecisset. nunc quod amplius est, facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus: vt scire possemus, non deformitate corporis fœdari animum, sed pulchritudine
D animi corpus ornari. Quamuis autem paucissimos vnà egerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram, & ad te mittam. Hoc primo die quæsitum est, quomodo possint paria bona esse, si [5] triplex eorum conditio est. Quædam (vt nostris videtur) prima bona sunt: tamquam gaudium, pax, salus patriæ. Quædam secunda, in materiâ infelici expressa: tamquam tormentorum patientia, & in morbo graui tempe-

17. Ex Materia et ex Deo.] *Non solùm à Deo, sed ex Deo: & sæpe sic loquuntur. Quid ita? quia omnibus caloris & ignis aliquid insitum, qui est ipse Stoicis Deus, & omnia permanat.*

Epist. LXVI. 1. Non vvto exspectas.] *Vel quia ipse scis; vel quia præmisi*, condiscipulum. *Ergo senis senem.*

2. Male collocavit.] *Simile illi*, Ingenium Galbæ malè habitat.

3. Corpvs svvm consecrat.] *Quod sit velut parui eius Dei templum.*

4. Formosvs mihi videtvr.] *Itaque Platonici tales animo pulchros amabant.* Nec enim, *ait Apuleius*, deformitas corporis talem poterit abigere appetitum: sed cùm ipsa anima complacita est, homo totus adamatur.

5. Triplex eorvm conditio.] *Vide, si lubet, Manuduct.* III. *Dissert.* VI.

temperantia. Illa bona directò optamus nobis: hæc, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: A tamquam modestus incessus, & compositus, ac probus vultus, & conueniens prudenti viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt, cùm alia optanda sint, alia auersanda? Si volumus ista distinguere, ad primum reuertamur, & consideremus id quale sit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, [6] sed ex naturâ pretia rebus imponens, toti se inferens mundo, & in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusque intentus, ex æquo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter inuictus, neutri se fortunæ submittens, supra omnia quæ contingunt accidunt que eminens, pulcherrimus cum decore, cum viribus sanus ac siccus, imperturbatus, intrepidus, quem nulla vis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimant. Talis animi virtus est, hæc eius facies, si sub vnum veniat adspectum, & semel tota se ostendat. Ceterùm multæ eius species sunt, quæ pro vitæ varietate & pro actionibus explicantur: nec minor fit aut maior ipsa. [7] Decrescere enim summum bonum non potest, nec virtuti ire retrò licet: sed in alias atque alias qualitates B conuertitur, ad rerum quas actura est habitum figurata. Quidquid attigit, in similitudinem sui adducit & tingit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intrauit disposuitque, condecorat: quidquid tractauit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaque vis eius & magnitudo vltrà non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil inuenies rectius recto, non magis quàm verius vero, quàm temperato temperatius. omnis in modo est virtus: modus certa mensura est. Constantia non habet quò procedat, non magis quàm fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? nihil. aut perfectum non erat, cui accessit: ergo ne virtuti quidem, cui si quid adiici potest, defuit. Honestum quoque nullam accessionem recipit: honestum est enim propter illa quæ retuli. Quid porrò decorum & iustum, & legitimum? non eiusdem esse formę putas, certis terminis comprehensum? Crescere posse, imperfectæ rei signum est: bonum omne in easdem cadit leges: iuncta est priuata & publica vtilitas, tam mehercules, quàm inseparabile est, laudandum petendumque. Ergo virtutes inter se pares sunt, & opera C virtutum, & omnes homines quibus illa contigêre. Satorum verò animaliumque virtutes, cùm mortales sint, fragiles, caducæque, & incertæ, exsiliunt residuntque: & ideò non eodem pretio æstimantur. Vna inducitur humanis virtutibus regula: vna enim est ratio recta, simplexque. Nihil est diuino diuinius, cælesti cælestius. Mortalia eminent, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur: itaque illis in tam incertâ sorte inæqualitas est: diuinorum vna natura est. Ratio autem nihil aliud est, quàm in corpus humanum pars diuini spiritus mersa. Si ratio diuina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne diuinum est: nullum porrò inter diuina discrimen est, ergo nec inter bona. Paria itaque sunt gaudium, & fortis atque obstinata tormentorum perpessio. in vtroque enim eadem est animi magnitudo: sed in altero remissa, & laxa; in altero pugnax, & intenta. Quid? tu non putas, parem esse virtutem eius qui fortiter hostium mœnia expugnat, & eius qui obsidionem patientissimè sustinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit & comprimit, cogitque inuictas manus in exitium ipsas D sui verti: & magnus ille obsessorum animus, qui scit nihil esse clausum, cui mors aperta est, & in complexu libertatis exspirat. Æquè reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, liberalitas, constantia, æquanimitas, tolerantia: omnibus enim istis vna virtus subest, quæ animum rectum & indeclinabilem præstat. Quid ergo? nihil interest inter gaudium, & dolorum inflexibilem patientiam? nihil, quantum ad ipsas virtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus virtus vtraque ostenditur. In altero namque naturalis animi remissio ac laxitas: in altero, contra naturam dolor. Itaq; media sunt hæc, quæ plurimum interualli recipiunt. Virtus in vtraque par est: virtutem materia non mutat: nec peiorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris & læta.

Neces-

6. SED EX NATVRA.] *Id est, rectâ ratione.*

7. DECRESCERE SVMMVM BONVM NON POTEST.] *Nos aliquid Manuduct.* III. *Dissert.* IV. *itémque* III: *& quod sequitur, de* paritate virtutum, *ibi ex professo.*

S. IN ECV-

A Necesse est ergo æqualia sint bona vtraque: quia nec hic potest se meliùs in hoc gaudio gerere, nec ille meliùs in illis cruciatibus. duo verò, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam si quæ extra virtutem posita sunt, aut minuere illam, aut augere possunt; desinit vnum bonum esse, quod honestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam: quia nihil honestum est, quod ab inuito, quod à coacto fit. omne honestum voluntarium est. Admisce illi pigritiam, querelam, tergiuersationem, metum: quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse, quod non est liberum. nam quod timet, seruit. Honestum omne securum est, tranquillum est. si recusat aliquid, si complorat, si malum iudicat, perturbationem recipit, & in magnâ discordiâ volutatur. Hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui honestè aliquid facturus est, quidquid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putat: velut libens faciet. Omne honestum iniussum, incoactumque est, sincerum, & nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco responderi possit. Hoc nobis
B persuadere conaris, nihil interesse, vtrùm aliquis in gaudio sit, an [8] in equuleo iaceat, & tortorem suum lasset. Poteram respondere [9] quod Epicurus ait, *Sapientem, si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dulce est, & ad me nil pertinet.* Quid miraris, si ego paria bona dico, vnius in conuiuio iacentis, alterius inter tormenta fortissimè stantis: cùm (quod incredibilius est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hîc respondeo, plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quæratur electio, [10] alterum petam, alterum vitabo. illud secundùm naturam est, hoc contra. Quamdiu sic æstimantur, magno inter se dissident spatio: cùm verò ad virtutem ventum est, vtraque par est, & quæ per læta procedit, & quæ per tristia. Nullum habent momentum vexatio & dolor, & quidquid aliud incommodi est: virtute enim obruitur. Quemadmodum minora lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, iniurias, virtus magnitudine suâ elidit atque opprimit; & quocumque affulsit, ibi quidquid sine illâ apparet, exstinguitur: nec magis vllam portionem habent incommoda, cùm in virtutem inciderint, quàm in
C mari nimbus. Hoc vt scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine vllâ cunctatione procurret. stet illîc licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseuerabit: nec quid passurus, sed quid facturus sit, adspiciet: & se honestæ rei tamquam bono viro credet. vtilem illam sibi iudicabit, tutam, prosperam. Eumdem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus, pauper, aut exsul, ac pallidus. Agedum pone ex aliâ parte virum bonum, diuitiis abundantem, ex alterâ nihil habentem, sed in se omnia: vterque æquè bonus vir erit, etiam si fortunâ dispari vtetur. Idem (vt dixi) in rebus iudicium est, quod in hominibus. æquè laudabilis est virtus in corpore valido ac libero posita, quàm in morbido ac vincto. Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, si corpus illæsum tibi & integrum fortuna præstiterit, quàm si ex aliquâ parte mutilatum. alioqui hoc erit, ex seruorum habitu dominum æstimare. Omnia enim ista, in quæ dominium casus exercet, seruilia sunt, pecunia, & corpus, & honores: imbecilla, fluida, mortalia, possessionis incertæ. Illa rursus libera & inuicta opera virtutis. quæ non
D ideò magis appetenda sunt, si benigniùs à fortunâ tractantur; nec minùs, si aliquâ rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est. Non, puto, magis amares virum bonum locupletem, quàm pauperem: nec robustum & lacertosum, quàm gracilem, & languidi corporis: ergo ne rem quidem magis appetes hilarem ac pacatam, quàm distractam & operosam. Et si hoc est, magis diliges ex duobus æquè bonis viris, nitidum & vnctum, quàm puluerulentum & horrentem. deinde hucusque

8. In equvleo iaceat.] *Cicero* v. *De Finibus:* Sit vir bonus cæcus, debilis, morbo grauissimo affectus, exsul, orbus, torqueatur in eculeo: quem hunc appellas Zeno? Beatum, inquit. Etiam beatissimum? Quippe, inquiet, cùm tam docuerim gradus istam rem non habere, quàm virtutem, in quâ sit ipsum Beatum.

9. Qvod Epicvrvs ait.] *Cicero* v. *Tuscul.* Epicuro dicere licebit. Nullum sapienti esse tempus, etsi vratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare. Quàm pro nihilo puto? *denique etiam,* Beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram.

10. Altervm petam.] *Quod Stoicum in verbis discrimen est, inter adiaphora. Vide me Manuduct.* 11. *Differt.* XXII.

usque peruenies, vt magis diligas integrum omnibus membris & illæsum, quàm debi- A
lem aut luscum. Paullatim fastidium tuum illò vsque procedet, vt ex duobus æquè iu-
stis ac prudentibus, comatum & crispulum malis, quàm recaluastrum. Vbi par est in
vtroque virtus, non comparet aliarum rerum inæqualitas: omnia enim alia non partes,
sed accessiones sunt. Nam quis tam iniquam censuram inter suos agit, vt filium sanum
quàm ægrum magis diligat? procerúmve & excelsum, quàm breuem & modicum? Fę-
tus suos non distinguunt feræ, & se in alimentum pariter omniũ sternunt. aues ex æquo
partiuntur cibos. Vlixes ad Ithacæ suæ saxa sic properat, quemadmodum Agamemnon
ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna est, amat, sed quia sua.
Quorsum hæc pertinent? vt scias, virtutem omnia opera sua, velut fœtus suos, iisdem
oculis intueri, æquè indulgere omnibus: & quidem impensiùs, laborantibus. Quoniam
quidem etiam parentum amor, magis [11] in ea quorum miseretur, inclinat. Virtus quo-
que opera sua quæ videt affici & premi, non magis amat, sed parentum bonorum more,
magis complectitur ac fouet. Quare non est vllum bonum altero maius? quia non est B
quidquam apto aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere, Hoc magis par
est alicui quàm illud: ergo nec honesto honestius quidquam est. Quòd si par omnium
virtutum natura est, tria genera bonorum in æquo sunt. Ita dico, in æquo est moderatè
gaudere, & moderatè dolere: Lætitia illa non vincit hanc animi firmitatem, sub tortore
gemitus deuorantem. Illa bona optabilia sunt, hæc mirabilia. vtraque nihilominus pa-
ria: quia quidquid incommodi est, velamento maioris boni tegitur. Quisquis hæc im-
paria iudicat, ab ipsis virtutibus auertit oculos, & exteriora circumspicit. Bona vera idem
pendunt, idem patent: falsa multum habent vani. Itaque speciosa & magna contra vi-
sentibus, cùm ad pondus reuocata sunt, fallunt. Ita est, mi Lucili, quidquid vera ratio
commendat, solidum & æternum est, firmat animum, attollitque, semper futurum in
excelso: illa quæ temerè laudantur, & vulgi sententiâ bona sunt, inflant inanibus lætos.
Rursus ea quæ timentur tamquam mala, iniiciunt formidinem mentibus, & illas non
aliter, quàm animalia species periculi, agitant. Vtraque res ergo sine caussâ animum & C
diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec hæc metu digna est: sola ratio immutabilis &
iudicij tenax est. non enim seruit, sed, imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut re-
ctum recto: ergo & virtus, quæ non aliud est quàm recta ratio. Omnes virtutes ratio-
nes rectæ sunt: si rectæ sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo
omnes pares sunt. Nam cùm similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem
actiones inter se esse dico, quà rectæ sunt, & honestæ. Ceterùm magna habebunt dis-
crimina, variante materiâ: quę modò latior est, modò angustior; modò illustris, modò
ignobilis; modò ad multos pertinens, modò ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod
optimum est, par est: tamquam [12] viri boni, omnes pares sunt, quà boni sunt: sed ha-
bent differentias ætatis: alius senior, alius iunior. habent corporis: alius formosus, alius
deformis est. habent fortunæ: ille diues, hic pauper est; ille gratiosus, potens, vrbibus
notus & populis, ignotus hic plerisque, & obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pa-
res sunt. De bonis ac malis sensus non iudicat: quid vtile, scit; quid inutile, ignorat. Non D
potest ferre sententiam, nisi in rem præsentem perductus est: nec futuri prouidus est, nec
præteriti memor: quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque con-
texitur, & vnitas vitæ in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum:
aliena & externa pro vilibus habet: & ea quæ neque bona sunt, neque mala, accessiones
minimas ac leuissimas iudicat. omne illi bonum in animo est. Ceterùm quædam prima
existi-

11. IN EA QVORVM MISERETVR.] *Auctor Thebaidis:*

Quò caussa melior, forsq; deterior trahit,
Inclinat animus, semper infirmo fauens.
Miseros magis Fortuna conciliat suis.

Hæc ibi ipsa Iocasta mater, inclinata in miserum Polynicem. Noster Consol. ad Helu. cap. vlt. Necesse est, cùm omnia feceris, mater, cogitationes tuas subinde ad me recurrere, nec quemquam ex liberis frequentiùs tibi obuersari: non quia alij minùs cari sint, sed quia naturale est manum sæpius referre ad id quod doleat.

12. VIRI BONI OMNES PARES.] *Id quoque inter Paradoxa Stoica, Sapientes inter se pares. Explanaui Manud.* III. *Diss.* III.

13. QVID

A existimat, ad quæ ex proposito venit, tamquam victoriam, bonos liberos, patriæ salutem: quædam secunda, quæ non apparent nisi in rebus aduersis: tamquam æquo animo pati morbum magnum, exsilium: quædam media, quæ nihilo magis secundùm naturam sunt, quàm contra naturam: tamquam prudenter ambulare, compositè sedere. Non enim minùs secundùm naturam est, sedere, quàm aut stare, aut ambulare. Duo illa superiora diuersa sunt. prima enim secundùm naturam sunt, gaudere liberorum pietate, patriæ incolumitate: secunda contra naturam sunt, fortiter obstare tormentis, & sitim perpeti, morbo vrente præcordia. Quid ergo? aliquid contra naturam bonum est? minimè. sed illud aliquando contra naturam est, in quo bonum illud exsistit. vulnerari enim, & subiecto igne tabescere, & aduersâ valetudine affligi, contra naturam est: sed inter ista seruare animum infatigabilem, secundùm naturam est. Et vt, quod volo, exprimam breuiter, materia boni aliquando contra naturam: at bonum numquam. quoniam bonum sine ratione nullum est: sequitur autem ratio naturam. 13 Quid est ergo
B ratio? naturæ imitatio. Quid est summum hominis bonum? ex naturę voluntate se gerere. Non est, inquit, dubium, quin felicior pax sit numquam lacessita, quàm multo reparata sanguine. Non est dubium, inquit, quin felicior sit inconcussa valetudo, quàm ex grauibus morbis & extrema minitantibus in tutum vi quadam & patientiâ educta. Eodem modo non erit dubium, quin maius bonum sit gaudium, quàm obnoxius animus ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium. Minimè: illa enim quæ fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: æstimantur enim vtilitate sumentium. Bonorum vnum propositum est, consentire naturæ: hoc in omnibus par est. Cùm alicuius in senatu sententiam sequimur, non potest dici: Ille magis assentitur, quàm ille: ab omnibus in eamdem sententiam itur. idem de virtutibus dico: omnes naturę assentiuntur. idem de bonis dico: omnia naturæ assentiuntur. Alter adolescens decessit, alter senex, aliquis præter hos infans, cui nihil ampliùs contigit, quàm prospicere vitam: omnes hi æquè fuere mortales, etiam si mors aliorum longiùs vitam passa est procedere, aliorum in me-
C dio flore præcidit, aliorum interrupit principia. Alius inter cænandum solutus est, alterius continuata mors somno est, aliquem concubitus exstinxit. his oppone ferro transfossos, aut exanimatos serpentum morsu, aut fractos ruinâ, aut per longam neruorum contractionem extortos minutatim. aliquorum melior dici, aliquorum peior potest exitus: mors quidem omnium par est. per quę venit, diuersa sunt; id in quod desinunt, vnum est. mors nulla maior aut minor est: habet enim eumdem in omnibus modum, finisse vitam. Idem tibi de bonis dico. hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia & acerba; illud fortunæ indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit: vtrumque æquè bonum est, quamuis illud plana emolliuerit, hoc aspera. Idem finis omnium est. bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationemque comitantur: virtus æquat inter se, quidquid agnoscit. Nec est quòd hoc inter nostra placita mireris. apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur: vt corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. Hæc bona non crescunt, si plena sunt. quo enim crescet,
D quod plenum est? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam potest? Animus constat sibi, & placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmodum serenitas cæli non recipit maiorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata: sic hominis corpus animumque curantis, & bonum suum ex vtroque nectentis, perfectus est status, & summam voti sui inuenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Siqua extrà blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed, vt ita dicam, condiunt & oblectant: absolutum enim illud humanę naturę bonum, corporis & animi pace contentum est. Dabo apud Epicurum tibi etiamnum similliman huic nostrę diuisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quæ malit contingere sibi: vt corporis quietem, ab omni incommodo liberam, & animi remissionem, bonorum suorum contemplatione gaudentis. Alia sunt, quę quamuis nolit accidere, nihilo-

13. QVID EST ERGO RATIO?] *Hæc valdè notanda, pro sensu præcipui dogmatis Stoicorum,* Naturam sequi. *Quod equidem explicaui aliquot Dissertationibus, Manuduct.* III.

nihilominus & laudat & comprobat: tamquam illam, quam paulloantè dicebam, ma- A
lę valetudinis, & dolorum grauissimorum perpessionem. in quâ Epicurus fuit illo sum-
mo ac fortunatissimo die suo: [14] ait enim se vesicę & exulcerati ventris torme̅ta tolera-
re, vlteriorem doloris accessionem non recipientia: esse nihilominus sibi illum beatum
diem. beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo & apud Epi-
curum sunt hæc bona, quæ malles non experiri: sed quia ita res tulit, & amplexanda &
laudanda & exæquanda summis sunt. Non potest dici, hoc non esse par maximis bo-
num, quod beatæ vitę clausulam imposuit, cui Epicurus extremâ voce gratias egit. Per-
mitte mihi, mi Lucili virorum optime, aliquid audacius dicere. si vlla bona maiora esse
aliis possent: hæc ego quę tristia videntur, mollibus illis & delicatis prætulissem. Maius
est enim perfringere difficilia, quàm læta moderari. Eadem ratione fit, scio, vt aliquis
felicitatem benè, & calamitatem fortiter ferat. Æquè fortis esse potest, qui pro vallo se-
curus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus: & qui succisis poplitibus in genua se
excepit, nec arma dimisit. Macte virtute esto, sanguinolentis & ex acie redeuntibus di- B
citur. Itaque hæc magis laudauerim bona exercitata & fortia, & cum fortunâ rixata. Ego
dubitem, quin magis laudem truncam illam & retorridam manum Mucij, quàm cuius-
libet fortissimi saluam? Stetit hostium flammarumque contemptor, & manum suam in
hostili foculo distillantem perspectauit, donec Porsenna, cuius pœnæ faucbat, glorię in-
uidit, & ignem inuito eripi iussit. Hoc bonum quídni inter prima numerem: tantòque
maius putem, quàm illa secura & intentata fortunę, quanto rarius est hostem amissâ
manu vicisse, quàm armatâ? Quid ergo? inquis, hoc bonum tibi optabis? Quid ni?
hoc enim, nisi qui potest & optare, non potest facere. An potiùs optem, vt [15] malacis-
sandos articulos exoletis meis porrigam? vt mulierculą, aut aliquis in mulierculam ex vi-
ro versus, digitulos meos ducat? Quid ni ego felicioré putem Mucium, qui sic tractauit
ignem, [16] quasi illam manum [17] tractatori præstitisset? In integrum restituit, quidquid
errauerat. confecit bellum inermis ac mancus, & illâ manu truncâ [18] reges duos vicit.

14. AIT ENIM SE VESICÆ.] *Ipsa verba eius apud Laërtium, ex epistolâ ad Idomeneum, hæc sunt:* Cùm ageremus vitæ beatum, & eumdem supremum diem, scribebamus hæc. Aderat autem vesicæ morbus & vrinæ mittendæ difficultas, & viscerum affectiones tantæ, quæ magnitudinem vltrà non reciperent. Obstabat tamen & repellebat hæc omnia animi in nobis gaudium, memoriâ rationum inuentorumque nostrorum. *Adde epist.* XCII.

15. MALACISSANDOS ARTICVLOS.] *Quidam libri,* malaxandos. *Vtrumuis rectum, & Græciense, imò Græcum. Dicunt enim* μαλαχίζειν, *&* μαλάσσειν, emollire, lenire. *Plautus illud prius* malacissare *vsurpauit.*

16. QVASI ILLAM MANVM.] *Legerem,* quam si.

17. TRACTATORI PRÆSTITISSET.] *Ita dicti, quos in prioribus lineis descripsit: qui manu artifice membra, & plurimum manus digitosq; , ducebant & leniter trahebant. Martialis libro* III.

Percurrit agili corpus arte tractatrix.

Describit pulchrè Clearchus apud Athenæum, lib. VI. *in delicias & mollitie Paphy cuiusdam adolescentis.* Iacebat quidem ille, *inquit,* in lectulo: sed ad pedes lecti sedebat quispiam, qui eius pedes genibus suis impositos tenui panniculo confoueret. Quid autem præterea fecerit, vel silente me non obscurum. Deinde alius ad ipsum lectum sedens, καὶ τὴν νεανίσκου τὴν χεῖρα παρειμένου, ἐκπεμάλλυος C
ταύτῃ καὶ ἀναπεπωκὼς κατέψηχέ τε, καὶ τῇ δακτύλων ἕκαστον ἐν μέρει διαλαμβάνων, ἐλκέ τε καὶ ἐξέτεινεν, ὡς τε τὸν πρῶτον αὐτὸν ἐπονομάζοντα Σικύαν εὐστόχως εἰρηκέναι δοκεῖν: cùm adolescens manum suam velut languidam remisisset, ille appronans se & huic accidens, demulcebat eam & contrectabat, digitorum singulos trahens & extendens per vices. ita vt qui primus illum Cucurbitam vocauit, ingeniosè & feliciter dixisse videatur. *Ecce verum Tractatorem: & quare Cucurbitam? quòd vt illa trahit cutem & extendit, & tumentem leuiter reddit, sic iste. Vetus aliquis scriptor, aut certè ex veteri Ioannes Sarisberiẽsis, hæc sic narrat, vt ex Clearcho translata dicas, lib.* III. *Polycratici, cap.* XIII. Cùm lasciuientis diuitis luxus libidini vota sua præcingit, recumbentis pedes calamistratus co- D
matulus excipit: & in aliorum conspectu pedes, & ne plus dicam, teneris manibus tibias tractat. Chirotecatus enim incessit diutius, vt manus Soli subtractas emolliret, ad diuitis vsum. Deinde licentiâ paullùm procedente totum corpus impudico tactu oberrans priuiginem scalpit, quam fecit, & ignes Veneris languentibus inflammat. *Finem hic etiam fœdæ tractationis habes: denique & manus Tractatoris mollicellas, chirotecarum vsu à sole defensas.*

18. REGES DVOS VICIT.] *Tarquinium exsulem, & Porsenam, quos ab obsidione remouit.*

EPIST.

A

EPIST. LXVII.

POST Præfatiunculam Quæstio, An omne bonum optabile? Ait, esse: etiam cuius materia in malis. Vt, fortiter vri, ægrotare, flagellari. Non ipsa vstio, morbus, flagella, sed illud, fortiter & patienter, inquit, est optabile. Deinde, Virtutes nexas esse: & vti vna, omnes. Sunt & hæc pulchra, fortis, germani Stoici.

VT à communibus initium faciam, ver aperire se cœpit: sed iam inclinatum in æstatem, quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides est. sæpe enim in hiemem reuoluitur. Vis scire quàm dubium adhuc sit? nondum me [2] committo frigidæ: adhuc [2] rigorem eius infringo. Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est, mi Lucili. iam ætas mea contenta est suo frigore: vix mediâ regelatur æstate. Ita-
B que maior pars [3] in vestimentis degitur. Ago gratias senectuti, quòd me [4] lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agam? quidquid [5] debebam nolle, non possum. Cum libellis mihi plurimus sermo est. si quando interueniunt epistolæ tuæ, tecum esse mihi videor: & sic afficior animo, tamquam tibi non rescribam, [6] sed respondeam. Itaque & de hoc quod quæris, quasi colloquar tecum: quale sit, vnà scrutabimur. Quæris an omne bonum optabile sit. Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, & magno animo vri, & patienter ægrotare, sequitur vt ista optabilia sint. nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem certè adhuc scio eo nomine votum soluisse, quòd flagellis cæsus esset, aut podagrâ distortus, aut equuleo longior factus. [7] Distingue, mi Lucili, ista: & intelliges esse in his aliquid optandum. Tormenta abesse à me velim: sed si sustinenda fuerint, vt me in illis fortiter, honestè, animosè geram, optabo. Quidni ego malim non incidere bellum? sed si inciderit, vt vulnera, vt famem, & omnia quæ bellorum necessitas fert, generosè feram, optabo. Non sum tam demens, vt ægrotare cupiam: sed si
C ægrotandum fuerit, vt nihil intemperanter, nihil effeminatè faciam, optabo. Ita non incommoda optabilia sunt, sed virtus quâ perferuntur incommoda. Quidam ex nostris existimant, omnino asperorum fortem tolerantiam non esse optabilem, sed nec abominandam quidem: quia voto purum bonum peti debet, & tranquillum, & extra molestiam positum. Ego dissentio. Quare? primùm quia fieri non potest, vt aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit: deinde si virtus optabilis est, nullum autem sine virtute bonum, & omne bonum optabile. Deinde etiam, si tormentorum fortis patientia optabilis non est: etiamnum interrogo, Nónne fortitudo optabilis est? atqui pericula

EPIST. LXVII. 1. COMMITTO FRIGIDÆ.] *Sic libri suadent legere, & monuit in paucis bonus doctusq; vir Nic. Faber. Significat, se frigidâ*
D *planè non vti, ad lauandum, vt solet: idq; ob æris adhuc intemperiem. Sed, inquit,* rigorem eius infringo. *quomodo? vel Sole admisso, vel tepidâ infusâ. Spectat totum eò, quòd balneis & lotione calidâ numquam vti solet, semper Psychrolutes. Adi epist.* LXXXIII. *quæ ipsa hæc interpretatur.*

2. RIGOREM EIVS INFRINGO.] *Sic aliquot libri: ex quibus Pincianus malebat,* rigore eius infringor. *Possit aliquis:* ad hunc rigorem eius infringor.

3. IN VESTIMENTIS DEGITVR.] *Volebat & hic Pincianus,* in stramentis, *aduersantibus libris: nec audimus. Vestimenta, ipsius lecti sunt. vt in Propertio:*

Nunc queror in toto non sidere pallia lecto.

& Terentio:

Huc est intrò latus lectus, vestimentis stratus est.

vt in ipso Senecâ, epist. LXXVIII. Est virtuti etiam in lectulo locus. non tantùm arma & acies dant argumenta alacris animi; & in vestimentis vir fortis apparet.

4. LECTVLO AFFIXIT.] *Lucubratorio illi, non dormitorio. nam & hos veteres habebant: atque homines quieti, aut litteris operati, ferè semper in lecto. Iuuenalis, de iis:*

Est genus ignauum, quod lecto gaudet & vmbrâ.

Seneca epist. LXXII. Quædam sunt, quæ possis & in cisio scribere, quædam lectum & otium desiderant.

5. DEBEBAM NOLLE.] *Discurrere, salutare, tempus terere.*

6. SED RESPONDEAM.] *Ore videlicet, vt si coràm videam.*

7. DISTINGVE MI LVCILI ISTA.] *Notat Muretus ex Aristotele, ista secundæ notæ, dici ἐξ ὑποθέσεως ἐνταῦθα, sub conditione optanda: vt si ægrotes, sanari: & talia.*

8. REGV-

cula contemnit & prouocat. Pulcherrima pars eius, maximeque mirabilis illa est, non A
cedere ignibus, obuiam ire vulneribus: interdum tela ne vitare quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est; & tormenta patienter ferre optabile est. hoc enim, fortitudinis pars est: sed separa ista, vt dixi, nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod est virtus. Quis tamen vmquam hoc sibi optauit? Quædam vota aperta & professa sunt, cùm particulatim fiunt: quædam latent, cùm vno voto multa comprehensa sunt. Tamquam opto mihi vitam honestam: vita autem honesta actionibus variis constat. In hac est [8] Reguli arca, Catonis scissum manu suâ vulnus, Rutilij exsilium, calix venenatus qui Socratem transtulit è carcere in cælum. Ita cùm optaui mihi vitam honestam, & hæc optaui, sine quibus interdum honesta non potest esse.

——O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere! B

Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fatearis? Decius se pro Rep. deuouit, & in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paternæ virtutis æmulus, [9] conceptis sollennibus, [10] ac iam familiaribus verbis, in aciem confertissimam incurrit, de hoc solicitus tantùm [11] vt litaret, optabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum sit memorabilem mori, & in aliquo opere virtutis? Cùm aliquis tormenta fortiter patitur, [12] omnibus virtutibus vtitur fortasse, cùm vna in promptu sit, & maximè appareat, patientia. ceterùm illic est fortitudo: cuius patientia & perpessio, & tolerantia, rami sunt. illic est prudentia, sine quâ nullum initur consilium: quæ suadet, quod effugere non possis, quàm fortissimè ferre. illic est constantia: quæ deiici loco non potest, & propositum nullâ vi extorquente dimittit. illic est indiuiduus ille comitatus virtutum. Quidquid honestè fit, vna virtus facit, sed [13] de consilij sententiâ: quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam si ab vnâ fieri videtur, optabile est. Quid? tu existimas ea tantùm optabilia esse, quæ per voluptatem & C
otium veniunt? quæ excipiuntur [14] foribus ornatis? Sunt quædam tristes voluptates, sunt quædam vota, quæ non gratulantium cœtu, sed adorantium venerantiumque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optasse, vt ad Pœnos perueniret? Indue magni viri animum, & ab opinionibus vulgi secede paullisper: cape quantam debes virtutis pulcherrimæ ac magnificentissimæ speciem, quæ nobis non sertis, sed sudore & sanguine colenda est. Adspice M. Catonem, sacro illi pectori purissimas manus admouentem, & vulnera parùm demissa laxantem. Vtrùm illi tandem dicturus es, [15] *Vellem quæ velles*, &, *Molestè fero*? an, [16] *Feliciter, quod agis*? Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam, & sine vllis fortunæ incursionibus *mare mortuum* vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denunciatione & incursu firmitatem animi tui tentes: sed in otio inconcusso iacere, non est tranquillitas, [17] malacia est. Attalus Stoicus

8. REGVLI ARCA.] *In quâ clauis confixus fletit. De Prouid. cap.* III.

9. CONCEPTIS SOLLENNIBVS.] *Formula enim deuouendi erat, Pontifice præeunte, quæ est in Liuij libro* VIII.

10. AC IAM FAMILIARIBVS.] *Non ignotis: itémque velut propriis huic familiæ, quia pater vsurpauerat.*

11. VT LITARET.] *Non sacrificaret se tantùm, sed Deos propitiaret. Mori certus, sed ex salute publicâ mori optans. Nonius Marcellus:* Sacrificare, est veniam petere: litare est propitiare, & votum impetrare.

12. OMNIBVS VIRTVTIBVS VTITVR.] *Nam Stoico scito, nexæ ea inter se sunt. Vide me Manuduct. III. Dissert.* IV.

13. DE CONSILII SENTENTIA.] *Ex forensi* D
formulâ. Nam Prætor aut Quæsitor pronunciat, de consilij sententiâ.

14. FORIBVS ORNATIS.] *Quæ in re lætâ, lauru & lucernis solent obduci. Multa olim super hoc ritu ego* I. *Elector. cap.* III.

15. VELLEM QVÆ VELLES.] *Ita in Plauto,* Velim vt velles Tranio: *in consolatione, & cum affectu magis, quàm effectu.*

16. FELICITER QVOD AGIS.] *Formula approbandi, & in re lætâ gratandi. Suetonius Claudij cap.* VII. *Domitiani* XIII.

17. MALACIA EST.] *Quæ in mari dicitur, cùm stat sine ventis & ferè motu. Alludit autem ad mollitiem obiter, & languorem animi effeminati.*

18. MOLLE

A Stoicus dicere solebat: *Malo me fortuna in castris suis, quàm in deliciis habeat.* torqueor, sed fortiter: benè est. occidor, sed fortiter: benè est. Audi Epicurum, dicet, *Et dulce est.* Ego tam honestæ rei ac seueræ numquam [18] molle nomen imponam. Vror, sed inuictus. Quid ni optabile sit, non quòd vrit me ignis, sed quòd non vincit? Nihil est virtute præstantius, nihil pulchrius: & bonum est, & optabile, quidquid ex huius geritur imperio.

EPIST. LXVIII.

SVADET *otium, sed cum Philosophiâ iunctum. Idipsum non iactandum esse. Et in eo de se, apud se, agendum: id est, vt in vitia inquiramus, emendemus. Denique hoc otium, super aliorum negotia esse: quod magnæ reip. seruit.*

B CONSILIO tuo accedo: absconde te in otio, sed & otium tuum absconde. Hoc te facturum, Stoicorum [1] etiamsi non pręcepto, at exemplo licet scias: sed ex pręcepto quoque facies: id tibi, cùm voles, approbabo. [2] Nec ad omnem Remp. mittimus, [3] nec semper, [4] nec sine vllo fine. Præterea, cùm sapienti [5] Remp. ipso dignam dedimus, id est, mundum: non est extra Remp. etiamsi secesserit. imò fortasse relicto vno angulo, in maiora atque ampliora transit, & cælo impositus, intelligit [6] cùm sellam aut tribunal ascenderat, [7] quàm humili loco sederit. Depono hoc apud te: numquam plus agere sapientem, quàm cùm in conspectum eius diuina atque humana venerunt. Nunc ad illud reuertor, quod suadere tibi cœperam, vt otium tuũ ignotum sit. Non est [8] quòd inscribas tibi philosophiam. atque etiam aliud proposito tuo nomen impone: valetudinem, & imbecillitatem vocato, & desidiam. Gloriari otio, iners ambitio est. Animalia quædam, ne inueniri possint, vestigia sua circa cubile ipsum confundunt: idem tibi faciendum est. alioqui non deerunt qui persequantur. Multi aperta transeunt, condita &
C obstrusa rimantur. furem signata sollicitant. vile videtur, quidquid patet: aperta [9] effractarius pręterit. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque: in secreta irrumpere cupit. Optimum itaque est, non iactare otium suum. iactandi autem genus est, nimis latere, & à conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus est: ille multis annis non transit domus suę limen. Conuocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit. Cùm secesseris, non est agendum hoc, vt de te homines

18. MOLLE NOMEN.] *Vt est illud* Dulce *Epicuri.*

EPIST. LXVIII. 1. ETIAMSI NON PRÆCEPTO.] *Ita De Vit. beat. cap.* XXVIII. Non quò miserint me illi, sed quò duxerint, ibo: *in hac ipsâ re.*

2. NEC AD OMNEM REMP.] *De Vit. beat.*
D *cap. vlt.* Negant nostri ad quamlibet remp. accessurum sapientem.

3. NEC SEMPER.] *Nec omni tempore, & vt non aliud agat.*

4. NEC SINE VLLO FINE.] *Pausa & quies in senectute esto. Cùm diu reip. id est aliis, etiam tibi vaces.*

5. REMP. IPSO DIGNAM.] *Totum hoc argumentum ex professo tractauit libello, qui cum Vitâ Beatâ coiuit, & cum eâ legitur. Vide cap.* XXIX. XXX. *& sequentia.*

6. CVM SELLAM.] *Curulem, in Magistratu.*

7. QVAM HVMILI LOCO.] *Respectu curæ, quem cælo & mundo impendit. Muretus opportunè profert Themistij in hanc rem Epigrammation:*

Ἄντυγος αἰθερίης ὑπερήμενος, εἰς πόθον ἦλθες
Ἄντυγος ἀργυρέης. αἶχος ἀπειρέσιον.
Ἦσθα κάτω κρείσσων. ἀναβὰς δ' ἐγένου μέγα χείρων,
Δεῦρ' ἀνάβηθι κάτω. νῦν γὰρ ἄνω κατέβης.

Quod subitò vertimus:

Æthereâ in sellâ positum te cura subiuit
* Sellæ argentatæ. pro pudor & macula!
Maior eras, humilis; minor es nũc, sublimatus.
Descende, vt possis scandere nunc iterùm.

* *Nam tũc vehebatur in carpento argenteo.*

Sese alloquitur Themistius, à Iuliano Cæsare ad Consulatum euectus, & à Sapientiæ studio abductus.

8. QVOD INSCRIBAS TIBI PHILOSOPHIAM.] *Non debet. modestè & sine ostentatione tractanda est. Ideò Socrates olim Antistheni, qui* pallium tritum & scissum obuertebat, atq; ostendebat: Ὁρῶ σου, ἔφη, διὰ τοῦ τρίβωνος τὴν κενοδοξίαν: Video, inquit, per pallium tuam vanitatem. *Adde similis argumenti in epist.* V. *&* XIV. *&* XVIII. *&* CIII.

9. EFFRACTARIVS.] *Qui obserata frangunt & reserant. Sidonius* Effractorem *vocat:* Scrinia tua manus effractorum arguta populabitur. *Isidorus:* Apertularius, effractor. *Illud, quia operta aperit. Glossæ:* Apertularius, θυρεπανοίκτης.

10. CAVS-

mines loquantur, sed vt ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? quod homines de aliis libentissimè faciunt, de te apud te malè existima. Assuesce & dicere verum, & audire. Id autem maximè tracta, quod in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corporis vitia. itaque alius vomitu leuat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent: in cetera negligentes, huic, à quo sæpe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi [10] caussariæ partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? vlcus meum curo. Si ostenderem tibi pedem turgidum, liuidam manum, aut contracti cruris aridos neruos, permitteres mihi vno loco iacere, & fouere morbum meum: maius malum est hoc, quod non possum tibi ostendere. In pectore collectio & vomica est. Nolo laudes, nolo dicas: O magnum virum! contempsit omnia, & damnatis humanæ viræ furoribus fugit. Nihil damnaui, nisi me: non est, quòd proficiendi caussâ venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilij speras. non medicus, sed æger hîc habitat. Malo illa, cùm discesseris, dicas: ego istum beatum hominem putabam, & eruditum: erexeram aures. destitutus sum, nihil vidi, nihil audiui, quod concupiscerem, ad quod reuerterer. Si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quàm inuideas. Otium, inquis, Seneca mihi commendas? ad Epicuræas voces dilaberis. Otium tibi commendo, in quo maiora agas & pulchriora, quàm quæ reliquisti. Pulsare superbas potentiorum fores, [11] digerere in litteram senes orbos, plurimum in foro posse, inuidiosa potentia ac breuis est, &, si verum æstimes, sordida. Ille me gratiâ forensi longè antecedit. ille stipendiis militaribus [12] & quæsitâ per hoc dignitate. ille clientum turbâ. huius turbæ par esse non possum, huius gratiæ. Tanti est ab hominibus vinci, dum à me fortuna vincatur. Vtinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus tibi! vtinam de vitâ beatâ non in conspectu mortis ageremus! sed nunc quoque non moremur. Multa enim, quæ superuacua esse & mimica, credituri fuimus rationi, nunc experientiæ credimus. Quod facere solent qui seriùs exeunt, & volunt tempus celeritate reparare, calcar addamus. hæc ætas optimè facit ad hæc studia: iam despumauit, iam vitia primo feruore adolescentiæ indomita lassauit: non multum supereſt, vt exstinguat. Et quando inquis, tibi proderit istud, quod in exitu discis, aut in quam rem? in hanc, [13] vt exeam melior. Non est tamen quod existimes, vllam ætatem aptiorem esse ad bonam mentem, quàm quæ se multis experimentis, longâ ac frequenti rerum patientiâ domuit: quæ ad salutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc est huius boni tempus. quisquis senex ad sapientiam peruenit, [14] annis peruenit.

10. CAVSSARIÆ PARTES.] *Caussarij in militiâ, qui caussam commeatus aut vacationis, valetudinem allegant. Inde Caussarij, pro ægris aut affectis: itemq.*, in caussâ *esse, pro morbo. Nos in Militiâ, & Mercurialis lib.* VI. *Variar. cap.* I. *Restitui Senecæ hanc vocem, Consol. ad Marciam cap.* XI. *vide.*

11. DIGERERE IN LITTERAM SENES.] *Salutandi caussâ, pugillares aut libros habebant, vbi litterarum ordine scripti potentes, diuites, orbi, quorum gratiam aut opes captabant. De Benefic.* VI. *cap.* XXXIII. Quid tu istos libros, quos vix nomenclatorum aut memoria aut manus complectitur, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui magno agmine ianuam pulsant. *Quamquam illi libri proprie de Clientibus sunt: sed simile suadent in Patronis aut Regibus istis fuisse.* Digeruntur *igitur* in litteram, *non* lineam *(vt quidam volunt:) quia quisque in suâ tali legitur*, Annæus, Burrhus, Canius. *Quibus dâ libris*, in litteraturam: *sensu pari.*

12. ET QVÆSITA PER HOC DIGNITATE.] *Vel Equestri, vel Senatoriâ. Nam & qui Primum pilum duxerant, Equites fiebant; & qui Tribunatu militum functi, Senatores. Suprà, epist.* XLVII.

13. VT EXEAM MELIOR.] *Ad vocem Solonis, qui morituros audire aliquid cupidus, & Quo fine, interrogatus:* Vt doctior, *inquit*, moriar.

14. ANNIS PERVENIT.] *Id est, beneficio annorum peruenit. ætati hoc debet.*

EPIST.

A

EPIST. LXIX.

LOCA non mutanda, sed magis quiescendum corpore, vt & animus possit. Hunc in salutari studio desigendum, & quæ auocent vitanda.

MVTARE te loca, & in alium de alio [1] transilire, nolo. Primùm, quia tam frequens migratio, instabilis animi est. [2] coalescere otio non potes, nisi desinas circumspicere & errare. Vt animum possis continere, priùs corporis tui fugam siste. Deinde, plurimum remedia continuata proficiunt. interrumpenda non est quies, & vitæ prioris obliuio. Sine dediscere oculos tuos: sine aures assuescere sanioribus verbis. quoties processeris, in ipso transitu aliqua quæ renouent cupiditates tuas, tibi occurrent. Quemadmodum ei, qui amorem exuere conatur, euitanda est omnis admonitio dilecti
B corporis: nihil enim facilius quàm amor recrudescit: ita qui deponere vult desideria rerum omnium, quarum cupiditate flagrauit, & oculos & aures ab his quę reliquit, auertat. Citò rebellat affectus. quocumque se verterit, pretium aliquod præsens occupationis suæ adspiciet. Nullum [3] sine auctoramento malum est. Auaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac varias voluptates: ambitio purpuram & plausum, & ex hoc potentiam, & quidquid potentia potest. Mercede te vitia solicitant: hîc tibi gratis viuendum est. Vix effici toto sæculo potest, vt vitia tam longâ licentiâ tumida subigantur, & iugum accipiant: nedum, si tam breue tempus interuallo discindimus. Vnam quamlibet rem vix ad perfectum adducit assidua vigilia & intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare. exerce te, vt mortem & excipias, & si ita res suadebit, accersas. interest nihil, an illa ad nos veniat, an ad illam nos. Illud imperitissimi cuiusque verbum, falsum esse ipse tibi persuade: *Bella res est, [4] mori suâ morte.* Illud præterea tecum licet cogites: Nemo [5] nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tempore. nam quod relinquis,
C alienum est.

EPIST. LXX.

POMPEIIS se fuisse, & præteriti temporis admonitu, sensisse eius fugam. Mortem instare, portum nempe iactationum. neque timendam, neque appetendam, aut sumendam: nisi interdum. & quando? cùm ratio, non impetus suadebit. Pluria & perpulchra in hunc sensum.

POST longum interuallum Pompeios tuos vidi. in conspectum adolescentiæ meæ reductus sum. quidquid illîc iuuenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse, & paullò antè feciisse. Prænauigamus, mi Lucili, vitam: & quemadmodum in mari, vt ait Virgilius noster,

D ——*Terræque vrbesque recedunt:*

sic in hoc cursu rapidissimi temporis, primùm pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quidquid est illud inter iuuenem & senem medium, in vtriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos. nouissimè incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementissimi? [1] portus est, aliquando

EPIST. LXIX. 1. TRANSILIRE NOLO.] *Meus & aliquot scripti*, transire.

2. COALESCERE OTIO NON POTES.] *Vt enim ipse alibi*: Non coalescit planta, quæ sæpe transfertur.

3. SINE AVCTORAMENTO.] *Sine mercede & pretio, quod antè dixit.*

4. MORI SVA MORTE.] *Ita Suetonius, de Iulianis percussoribus*: nemo amplius triennio superuixit, neque suâ morte defunctus est. *Suâ, id est ex naturæ communi lege, quam manu non facis. Opponitur mors βιοθάνατος*, violenta.

5. NISI SVO DIE.] *Verissimum est: nostro ratiocinio præmorimur; fati decreto morimur.*

EPIST. LXX. 1. PORTVS EST.] *Vitam cum mari conferri, & in eo agitatione, crebrum. Quies autem & portus, in morte. Vide Consol. ad Polyb. cap.* XXVIII.

quando petendus, numquam recusandus. In quem si quis intra primos annos delatus A
est, non magis queri debet, quàm qui citò nauigauit. Alium enim, vt scis; venti segnes
ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo tædio lassant: alium pertinax flatus ce-
lerrimè perfert. Idem euenire nobis puta. alios vita velocissimè adduxit, quò venien-
dum erat etiam cunctantibus: alios macerauit & coxit. quæ, vt scis, non semper reti-
nenda est. [2] Non enim viuere bonum est, sed benè viuere. Itaque sapiens viuit, quan-
tum debet, non quantum potest. Videbit vbi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid
acturus. cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta, & tran-
quillitatem turbantia, [3] emittit se: nec hoc tantùm in necessitate vltimâ facit, sed cùm
primùm illi cœperit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, numquid illo die de-
sinendum sit. Nihil existimat suâ referre, faciat finem, an accipiat: tardiùs fiat, an ci-
tiùs. non tamquam de magno detrimento timet. [4] Nemo multum ex stillicidio potest
perdere. Citiùs mori, vel tardiùs, ad rem non pertinet: benè mori, aut malè, ad rem per-
tinet. benè autem mori, est effugere malè viuendi periculum. Itaque effeminatissimam B
vocem [5] illius Rhodij existimo, qui cùm in caueam coniectus esset à tyranno, & tam-
quam ferum aliquod animal aleretur, suadenti cuidam vt abstineret cibo: *Omnia*, in-
quit, *homini, dum viuit, speranda sunt*. Vt sit hoc verum, non omni pretio vita emenda
est. Quædam, licet magna, licet certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione
non veniam. Ego cogitem, in eo qui viuit omnia posse fortunam, potiùs quàm cogitem
in eo qui scit mori, nihil posse fortunam? Aliquando tamen, etiam si certa mors instabit,
& destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit pœnæ suæ manum. Stultitia est,
[6] timore mortis mori. venit qui occidat. Exspecta. quid occupas? quare suscipis alienæ
crudelitatis procurationem? vtrùm [7] inuides carnifici tuo, [8] an parcis? Socrates potuit
abstinentiâ finire vitam, & inediâ potiùs quàm veneno mori. [9] triginta tamen dies in
carcere, & in exspectatione mortis exegit: non hoc animo, tamquam omnia fieri possent,
tamquam multas spes tam longum tempus reciperet, sed vt præberet se legibus, vt fruen-
dum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stultius, quàm mortem contemnere, C
venenum timere? [10] Scribonia grauis fœmina, amita [11] Drusi Libonis fuit, adolescen-
tis

2. NON ENIM VIVERE BONVM.] *Plutarchus Consol. ad Apollon.* Modus enim vitæ, honestum; non temporis longinquitas est. *Itemq; antea:* Non esse longissimam vitam, optimam; sed honestissimam. Neque enim qui plurimum citharâ cecinit, aut orauit, aut nauem gubernauit, sed qui optimè, commendatur. *Adde epist.* XCIII.

3. EMITTIT SE.] *Ex Stoico decreto. quibus probatur illa ἐξαγωγὴ & eductio è vitâ, si causa non sit vitæ. Diximus in Manud.* III. *Dissert.* XXII.

4. NEMO MVLTVM EX STILLICIDIO.] *Aptissima imago. Vita velut guttatim per horas & dies fluit: & mox desinit: quid mali, inquit, si paullò citiùs?*

5. ILLIVS RHODII.] *Telesphori, qui à Lysimacho in caueam coniectus. Vide De Irâ lib.* III. *cap.* XVI.

6. TIMORE MORTIS MORI.] *Suprà, epist.* XXIIII. Tantam hominum imprudentiam esse, vt quidam timore mortis cogantur ad mortem. *Lucretius:*

Et sæpe vsqueadeò, mortis formidine, vitæ
Percipit humanos odium lucisq; videndæ,
Vt sibi consciscant mœrenti pectore letum.

Arcesilaus, apud Plutarchum Consol. ad Apollonium: πολλοὶ διὰ τὴν ἀθυμίαν, καὶ τὴν πρὸς τὸν θανατὸν διαβολὴν, ἀποθνήσκουσιν ἵνα μὴ ἀποθάνωσι: Multi ob vilitatem ingenij, & criminationes mortis, moriuntur ne moriantur. *Nimirum, vt Diogenes aiebat,* ὁ φόβος οὕτω χαλεπὸς, ὥστε πολλοὶ ἤδη περίλαβον τὸ ἔργον. οἱ μὲν ἐν νηὶ χειμαζόμενοι, ἀπειλημένοντες καταδῦναι τὴν ναῦν, ἀλλὰ πρότερον αὐτοὺς ἀποσφάξαντες: adeò difficilis & mala res metus est, vt multi anteceperint ipsum factum, id est id quod timebatur. Vt qui in naui tempestate iactantur & periclitantur, non exspectato dum ea mergatur, sese interficiunt. *Lucanus his consonat:*

— multos in summa pericula misit
Venturi timor ipse mali.

7. INVIDES CARNIFICI.] *Ne gloriam tui interfecti habeat.* D

8. AN PARCIS?] *Ne interficiendi molestiam.*

9. TRIGINTA DIES.] *Post ipsam damnationem, quia* Delia festa, *vt Xenophon ait*, interuenêrunt. Ἀνάγκη, *inquit*, ἐγένετο αὐτῷ μετὰ τὴν κρίσιν ζῆσαι τριάκοντα ἡμέρας βιῶναι, διὰ τὴν Δήλια μὴν ἐπεῖναι τὸν μῆνα ἔτι. τὸν δὲ νόμον μηδένα ἐᾶν δημοσίᾳ ἀποθνήσκειν, ἕως ἂν ἡ θεωρία ἐκ Δήλου ἐπανέλθῃ: Necesse illi fuit triginta dies, post sententiam, viuere, quia Delia festa illo mense erant. Lex autem non sinebat publicè quemquam tollere, nisi pompa è Delo rediisset. *Simile Romanis, non funestare dies festos & latos suppliciis.*

10. SCRIBONIA GRAVIS FÆMINA.] *Quondam Augusti coniux: Tacitus* II. *Annal.*

11. DRVSI LIBONIS.] *Cuius criminatio & mors,*

A tis tam ſtolidi, quàm nobilis, [12] maiora ſperantis, quàm aut [13] illo ſæculo quiſquam ſperare poterat, [14] aut ipſe vllo. cùm æger à ſenatu in lecticâ relatus eſſet, non ſanè [15] frequentibus exſequiis, (omnes enim neceſſarij [16] deſeruerant impiè, iam non reum, ſed funus) habere cœpit conſilium, vtrùm conſciſceret ſibi mortem, an exſpectaret. Cui Scribonia: *Quid te*, inquit, *delectat* [17] *alienum negotium agere*? [18] Non perſuaſit. manus ſibi attulit, nec ſine cauſsâ. Nam poſt diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, ſi viuit, alienum negotium agit. Non poſſis itaque [19] de re in vniuerſum pronunciare, cùm mortem vis externa denunciat, occupanda ſit, an exſpectanda. Multa enim ſunt, quæ in vtramque partem trahere poſſunt. Si altera mors cum tormento, altera ſimplex & facilis eſt, quid ni huic iniicienda ſit manus? Quemadmodum nauim eligam nauigaturus, & domum habitaturus, ita mortem vtique quâ ſum exiturus è vitâ. Præterea, quemadmodum non vtique melior eſt longior vita, ſic peior vtique mors longior. In nullâ re magis, quàm in morte, morem animo gerere debemus. exeat quà impe-
B tum cepit: ſiue ferrum appetit, ſiue laqueum, ſiue aliquam potionem venas occupantem, pergat, & vincula ſeruitutis abrumpat. Vitam & aliis approbare quiſque debet, mortem ſibi. optima eſt, quæ placet. Stultè hæc cogitantur: Aliquis dicet me parùm fortiter feciſſe, aliquis nimis temerè, aliquis fuiſſe aliquod genus mortis animoſius. Vis tu cogitare id in manibus eſſe conſilium, [20] ad quod fama non pertinet? hoc vnum intuere, vt te fortunæ quàm celerrimè eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo malè exiſtiment. Inuenies etiam [21] profeſſos ſapientiam, qui vim afferendam vitæ ſuæ negent, & nefas iudicent ipſum interemptorem ſui fieri. exſpectandum eſſe exitum, quem natura decreuit. Hoc qui dicit, non videt ſe libertati viam claudere. [22] Nil melius æterna lex fecit, quàm quòd vnum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego exſpectem vel morbi crudelitatem, vel hominis, cùm poſſim per media exire tormenta, & aduerſa diſcutere? Hoc eſt vnum, cur de vitâ non poſſimus queri: neminem tenet. Bono loco res humanæ ſunt, quòd nemo niſi vitio ſuo miſer eſt. Placet? viue. non placet? licet eò
C reuerti vnde veniſti. Vt dolorem capitis leuares, ſanguinem ſæpe emiſiſti: ad extenuandum corpus vena percutitur: non opus eſt vaſto vulnere diuidere præcordia. [23] ſcalpello aperitur ad illam magnam libertatem via: & puncto ſecuritas conſtat. Quid ergo eſt, quod nos facit pigros, inerteſque? Nemo noſtrùm cogitat, quandoque ſibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci & conſuetudo, etiam inter iniurias detinet. Vis aduerſus hoc corpus liber eſſe? tamquam migraturus habita: propone tibi quandoque hoc contubernio carendum. fortior eris ad neceſſitatem exeundi. Sed quemadmodum ſuus finis veniet in mentem, omnia ſine fine concupiſcentibus? Nullius

mors, in eodem ſcriptore ibidem: at non hoc de Scriboniâ hic narratum.

12. MAIORA SPERANTIS.] *Imperium & res ſummas.*

13. ILLO SÆCVLO.] *Tiberiano. cùm ipſe Princeps intentus,*
D *& potentiæ ſuæ anxius.*

14. AVT IPSE VLLO.] *Ne laxo quidem & libero. quia non illi ingenium ad eminendum.*

15. FREQVENTIBVS EXSEQVIIS.] *Cur hoc mutant? appellat enim ſtatim* funus: *& vt iam mortuus deducebatur. Volunt tamen*, obſequiis, *etiam docti.*

16. DESERVERANT IMPIE.] *Non video cur illi impietatis ſic accuſentur, in iuſto à Principe metu, & ne fauiſſe viderentur. Malim*, impium.

17. ALIENVM NEGOTIVM.] *Carnificis, cui deſtinaris.*

18. NON PERSVASIT.] *Sic libri omnes, nec muto. Videtur enim mens Scriboniæ fuiſſe, ne mori præuerteret, & occuparet quod alius erat facturus. Etſi aliorſum id vertit mox Seneca, & Druſi factum ἐφ' ἑαυτοῦ probans, ait* alienum *etiam* negotium agere, *qui alteri viuunt, & animam in manu eius poſitam trahunt. Alij tamen ediderunt ſublatâ negatione*, Perſuaſit: *moti, opinor, ſequentibus verbis.*

19. DE RE IN VNIVERSVM PRONVNCIARE.] *Lege noſtra, ſodes, ſuper eâ totâ, in Manud. III. Diſſert. XXII.*

20. AD QVOD FAMA NON PERTINET.] *Nec enim ipſe eam auditurus es. atque eo ſenſu, non pertinet: pertinet tamen, ſi poſt te etiam de eâ curas.*

21. PROFESSOS SAPIENTIAM.] *Peripateticos.*

22. NIL MELIVS ÆTERNA LEX.] *Haud diſſimile illud Tragici, in diuinâ Thebaide:*

Vbique mors eſt. optimè hoc cauit Deus:
Eripere vitam nemo non homini poteſt,
At nemo mortem.

23. SCALPELLO APERITVR.] *Sectâ nimirum venâ. quæ crebra via mortis Senecæ æuo, & ipſius Senecæ fuit.*

lius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in superuacuum. ad- A
uersus paupertatem præparatus est animus? permansere diuitiæ. ad contemptum nos doloris armauimus? numquam à nobis exiget huius virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. vt fortiter amissorum desideria pateremur, præcepimus nobis? omnes quos amabamus, superstites fortuna seruauit. Huius vnius rei vsum qui exigat dies, veniet. Non est quòd existimes, magnis tantùm viris hoc robur fuisse, quo seruitutis humanæ claustra perrumperent. non est quòd iudices, hoc fieri nisi à Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, [24] manu extraxit: cùm vilissimæ sortis homines ingenti impetu in tutum euaserint, cumque [25] commodò mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere: obuia quæque rapuerunt, & quæ naturâ non erant noxia, vi suâ tela fecerunt. Nuper in ludo [26] bestiariorum, vnus è Germanis, cùm ad [27] matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. ibi lignum id, quod ad emundanda obscœna adhærente spongiâ positum est, totum in gulam farsit, & vi præclusis faucibus spiri- B
tum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere. ita prorsus. Parùm mundè, & parùm decenter. Quid est stultius, quàm fastidiosè mori? O virum fortem! ô dignum, cui fati daretur electio! quàm fortiter ille gladio vsus esset! quàm animosè in profundam se altitudinem maris, aut abscissæ rupis, immisisset! Vndique destitutus inuênit, quemadmodum & mortem sibi deberet, & telum: vt scias ad moriendum nihil aliud in morâ esse, quàm velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, vt cuique visum erit, dum hoc constet, præferendam esse spurcissimam mortem seruituti mundissimæ. Quoniam cœpi sordidis exemplis vti; perseuerabo. plus enim à se quisque exiget, si viderit hanc rem etiam à contemptissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, & alios, quos audire cum admiratione consueuimus, supra imitationem positos putamus: iam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario, quàm in ducibus belli ciuilis ostendam. Cùm adueheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum [28] spectaculum missus, tamquam somno premente nutaret, caput vsque eò demisit, donec radiis inferet, & tamdiu se in sedili suo tenuit, donec ceruicem circumactu rotæ frangeret. eodem C
vehiculo quo ad pœnam ferebatur, pœnam effugit. Nihil obstat, erumpere & exire cupienti. [29] In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem. cui ad manum plura sunt, per quæ sese asserat, is delectum agat, & quà potissimùm liberetur consideret: cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optimâ arripiat, sit licet inaudita, sit noua. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque mancipia, vbi illis stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant? Ille vir magnus est, qui mortem sibi non tantùm imperauit, sed inuenit. Ex eodem tibi munere plura exempla promisi. [30] Secundo Naumachiæ spectaculo, vnus è barbaris lanceam, quam in aduersarios acceperat, totam iugulo suo immersit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium iam dudum effugio? quare ego mortem armatus exspecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discunt homines, quàm occidere. Quid ergo? quod animi perditi noxioque habent, non habebunt illi, quos aduersus D
hos casus instruxit longa meditatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet,

fati

24. MANV EXTRAXIT.] *De Prouid. cap.* 11. Animam, indignam quæ ferro contaminaretur, manu educit.

25. COMMODÒ MORI.] *Alij*, cumque suo modo mori: *mihi non placitum. Certè non licuit iis commodè mori, qui asseruabantur, inter custodias, & inclusi.*

26. BESTIARIORVM.] *Qui ad bestias damnati, vel auctorati.*

27. MATVTINA SPECTACVLA.] *Suprà, epist.* VII. *Similia autem exempla habes & in Symmacho lib.* 11. *epist.* XLVI.

28. SPECTACVLVM MISSVS.] *Missus aliunde, à Præside prouinciæ. Suspicabar aliquando*, Mysus: *vt suprà*, Germanus.

29. IN APERTO NOS NATVRA CVSTODIT.] *Quasi dicat. liberi sumus, & natura in aperto, non in clauso nos habet. Vitæ alligauit, sed vinculis quæ, cùm voles, & vt voles, rumpas.*

30. SECVNDO NAVMACHIÆ SPECTACVLO.] *Naumachiam bis Nero dedit: alteram intelligit. Possis & ad diem spectaculi alterum referre.*

31. QVOD

A fati varios esse accessus, finem eumdem. nihil autem interesse, vnde incipiat [31] quod venit. Eadem illa ratio monet, vt, si licet, moriaris sine dolore: sin autem non potest, fac quemadmodum potes, & quidquid obuenerit ad vim adferendam tibi, inuadas. Iniuriosum est rapto viuere: at contrà pulcherrimum, mori rapto.

EPIST. LXXI.

SVMMVM Bonum in oculis habendum, eò singula consilia vel actiones referendas. Quod igitur illud? vnum Honestum. Adulterant, qui Externa miscent: quia in solo animo hæret. Deinde, Bona paria esse: & Contemptum à Claritate non differre, si vtrumque ex Honesto. Catonem dat exemplum, &, (ô pulchrè!) dilatat. Mortem honestam à vitâ tali, non item differre: contra Academicos, qui gradus faciunt Beatitatis. Non esse, nec illam, nec Honestum in-
B *tendi. Itaque in eculeo, Beatissimo esse licere. Itáne? non pallebit, tremet, dolebit? Imò (à naturâ enim ista:) sed hæc omnia animi robore vincet. Nec tamen statim omnes. discrimina sunt inter Sapientes, aut Studiosos. Lege sodes, attende, mirare.*

SVBINDE me de rebus singulis consulis, oblitus vasto nos mari diuidi. cùm magna pars consilij sit in tempore, necesse est euenire, vt de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cùm iam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur: res nostræ feruntur, imò voluuntur. Ergo consilium sub die nasci debet: & hoc quoque tardum est nimis: [1] sub manu, quod aiunt, sub manu nascatur. Quemadmodum autem inueniatur, ostendam. Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, voles scire: ad summum bonum, & propositum totius vitæ respice. Illi enim consentire debet quidquid agimus. non disponet singula, nisi cui iam vitæ suę summa proposita est. Nemo,
C quamuis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi iam constet quid velit pingere. Ideò peccamus, quia de partibus vitæ omnes deliberamus, de totâ nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, [2] qui sagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu telum. errant consilia nostra, quia non habent quò dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vitâ nostrâ casus possit, quia viuimus casu. Quibusdam autem euenit, vt quædam scire se nesciant: quemadmodum quærimus sæpe eos, cum quibus stamus: ita plerumque finem summi boni ignoramus appositum. nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges: digito, vt ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet, in particulas illud diducere, cùm possis dicere: Summum bonum est, quod honestum est? & quod magis admireris, [3] Vnum bonum est, quod honestum est: cetera falsa & adulterina bona sunt. Hæc si persuaseris tibi, & virtutem adamaueris (amare enim parùm est) quidquid illa contigerit, id tibi, qualecumque aliis videbitur, faustum felixque erit: & torqueri, si modò iacueris ipso torquente securior:
D & ægrotare, si non maledixeris fortunæ, si non cesseris morbo. Omnia denique quæ ceteris videntur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, si super illa eminueris. Hoc liqueat, nihil esse bonum, nisi honestum: & omnia incommoda suo iure bona vocabuntur, quæ modò virtus honestauerit. Multis videmur maiora promittere, quàm recipit humana conditio. non immeritò. ad corpus enim respiciunt. reuertantur ad animum: iam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili virorum optime, & relinque istum

31. QVOD VENIT.] *Vide an non argutius, quod finit: etsi alterum nec damno, & accipio, Nihil interesse vnde veniat, quod omnino venit.*

EPIST. LXXI. 1. SVB MANV, QVOD AIVNT.] *Suetonius Augusto:* Quò celeriùs ac sub manu annunciari posset.

2. QVI SAGITTAM VVLT.] *Similis imago apud Aristotelem in hac ipsâ re. 1. Ethic. Nicom. cap. 11. Vide me in Manud. 11. cap. XIII.*

3. VNVM BONVM, QVOD HONESTVM.] *Capitale Stoicum dogma, & fons reliquorum. Ego Manud. 11. Dissert. XX.*

istum [4] ludum litterarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas A
vocant, qui animum minuta docendo demittunt & conterunt: fies similis illis, [5] qui
inuenerunt ista, non qui docent, & id agunt vt philosophia potiùs difficilis, quàm magna
videatur. Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui totam philoso-
phiam reuocauit ad mores, & hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaq; distin-
guere: *Vt sis beatus*, inquit, *& te alicui stultum videri sine*. Quisquis volet, tibi contume-
liam faciat, & iniuriam: tu tamen nihil patieris, si modò tecum erit virtus. Si vis, inquit,
beatus esse, si fide bonâ vir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo præstabit, nisi
qui [6] omnia bona exæquauerit: quia nec bonum sine honesto est, & honestum in om-
nibus par est. Quid ergo? nihil interest inter præturam Catonis, & repulsam? nihil in-
terest vtrùm Pharsalicâ acie Cato vincatur, an vincat? hoc eius bonum, quo victis par-
tibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, & componeret
pacem? Quid ni par sit? eadem enim virtute & mala fortuna vincitur, & ordinatur bo-
na. virtus autem non potest maior aut minor fieri. Vnius staturæ est. Sed Cn. Pompeius B
amittet exercitum: sed illud pulcherrimum reip. [7] prætextum, optimates, & prima acies
Pompeianarum partium, senatus ferens arma, vno prælio profligabuntur: & tam magni
ruina imperij, in totum dissiliet orbem. aliqua pars eius in Ægypto, aliqua in Africâ,
aliqua in Hispaniâ cadet. ne hoc quidem miseræ reip. continget, semel ruere. Omnia li-
cet fiant. Iubam in regno suo, non locorum notitia adiuuet, non popularium pro rege
suo virtus obstinatissima: Vticensium quoque fides [8] malis fracta deficiat, & Scipionem
in Africâ nominis sui fortuna destituat: olim prouisum est, ne quid Cato detrimenti ca-
piat. Victus est tamen. Et hoc numera inter repulsas Catonis. tam magno animo feret,
aliquid sibi ad victoriam, quàm ad præturam obstitisse. Quo die [9] repulsus est, lusit:
quâ nocte periturus fuit, legit. eodem loco habuit, præturâ & [10] vitâ excedere. omnia
quæ acciderent, ferenda esse persuaserat sibi. Quid ni ille mutationem Reip. forti &
æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non cæ-
lum, non totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur. [11] non sem- C
per tenebit hunc ordinem: sed illum ex hoc cursu aliquis dies deiiciet. Certis eunt cun-
cta temporibus: nasci debent, crescere, exstingui. Quæcumque vides supra nos currere,
& hæc quibus innixi atque impositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent.
nulli non senectus sua est. inæqualibus ista spatiis eodem natura demittit. quidquid est,
non erit, nec peribit, [12] sed resoluetur. Nobis solui, perire est. Proxima enim intuemur:
ad vlteriora non prospicit mens hebes, & quæ se corpori addixerit: alioqui fortius finem
sui suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortemque per vices ire, &
composita dissolui, dissoluta componi. in hoc opere æternam artem cuncta temperantis
Dei verti. Itaque Cato cùm æuum animo percurrerit, dicet: Omne humanum genus,
quod-

4. LVDVM LITTERARIVM PHILOSOPHORVM.] *Faber ex codice scripto*, litterariorum: *at mihi ex meo placeat*, litteralium. *Philosophi scilicet qui litteras curant, & Philosophiam Philologiam reddunt.*

5. QVI INVENERVNT.] *Socrati, Zenoni, talibus, vitâ philosophis.*

6. OMNIA BONA EXÆQVAVERIT.] *In letâ aut tristi materie ea sint. Suprà, epist.* LXVI. *diffusè.*

7. PRÆTEXTVM, OPTIMATES.] *Suetonius Iulij cap.* XXX. Et prætextum quidem illi ciuilium armorum hoc fuit. *Pompeius autem Optimatum & reip. caussam agere videbatur, atque id ambitioni suæ prætexebat. Possis etiam accipere, Senatum velut prætextum vestis & purpuram, in reliquo reip. corpore esse. Ita Epictetus* Virum bonum, purpuram in veste *facit.*

8. MALIS FRACTA DEFICIAT.] *Meus & quidam*, malis passa & fracta desinat. *Fortè*, malis pressa: *vel vt Gruterus noster*, quassa.

9. REPVLSVS EST, LVSIT.] *Pilâ quidem, & in publico. adeò nec puduit, nec doluit. Adde epist.* CIIII. D

10. VITA EXCEDERE.] *Quia de Præturâ etiam, mallem* excidere.

11. NON SEMPER TENEBIT.] *Refert Muretus ad id, quod Plato etiam scribit in Politico*, Solem & sidera non eodem semper motu, sed aliò aliàs ferri: atque adeò vbi nunc occidit Sol, inde ortum olim esse. *Non refuto. simplicius tamen arbitror, ad Stoicam ἐκπύρωσιν, siue* conflagrationem *referre, cùm omnia confusa peribunt. Similia sententiæ sunt, quæ Consol. ad Polyb. cap.* XXI. *legas.*

12. SED RESOLVETVR.] *In prima principia, Ignem & Materiam.*

13. QVÆQVE

A quodq́ue est, quodq́ue erit, morte damnatum est. omnes quæ vsquam rerum potiuntur vrbes, [13] quæq́ue alienorum imperiorum magna sunt decora, vbi fuerint, aliquando quæretur, & vario exitij genere tollentur. alias destruent bella, alias desidia, paxq́ue ad inertiam versa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos [14] repentina maris inundatio abscondet, aut in subitam cauernam considentis soli lapsus abducet. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica fata præcedo? magnus animus Deo pareat: & quidquid lex vniuersi iubet, sine cunctatione patiatur. Aut in meliorem emittitur vitam, lucidiùs tranquilliusq́ue [15] inter diuina mansurus: aut certè sine vllo futurus incommodo, [16] naturæ suæ remiscebitur, & reuertetur in totum. Non est ergo M. Catonis maius bonum honesta vita, quàm mors honesta: quoniam [17] non intenditur virtus. [18] Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem: quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem. habet numeros suos, plena est. Non est itaque quòd mireris paria esse bona, & quæ ex proposito sumenda sunt,
B & quæ [19] subita res tulit. nam si hanc inæqualitatem receperis, vt fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis: & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosiùs quàm fecerat, retractantē: calamitosissimum omnium Regulum, fidei pœnas etiam hostibus seruatæ pendentem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est. negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, [20] sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet: si modò illi virtus inest, si illam aduersa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. manet autem. Virtutem enim intelligo animosam & excelsam: quam incitat, quidquid infestat. Hunc animum quem sæpe induunt generosæ indolis iuuenes, quos alicuius honestæ rei pulchritudo percussit, vt omnia fortuita contemnant, profectò sapientia infundet, & tradet: persuadebit vnum bonum esse quod
C honestum. Hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quàm regulam, quâ rectum probari solet. quam si flectes, quidquid ex illâ mutaueris, iniuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus: & hæc recta est. flexuram non recipit. rigida est: ampliùs intendi non potest. Hæc de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quæ ab illâ quidem fiunt, alia aliis rectiora sunt. huic enim necesse est respondeant. ita paria sunt. Quid ergo? inquis. iacere in conuiuio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? illud licet magis admireris. Iacere in conuiuio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est: si illud turpiter, hoc honestè fit. bona ista aut mala, non efficit materia, sed virtus. hæc vbicumque apparuit, omnia eiusdem mensuræ ac pretij sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum æstimat ex suo, quòd dicam paria bona esse aduersa fortiter portantis, & prospera honestè iudicantis: quòd dicam

13. QVÆQVE ALIENORVM IMPERIORVM.] D *Tota sententia est. tam vrbes quæ imperant, vt Roma aliqua, aut Carthago: & quæ imperantur, vt Corinthus, Syracusæ, Athenæ; quæ tamen illisipsis imperantibus decus & lumen afferunt. Nam clarum & magnificum est scilicet, tam magnis imperare. Sunt igitur decora alieni imperij.*

14. REPENTINA MARIS INVNDATIO.] *Id quoque Stoicum, Cataclysmo mundi partes perire, aut inuerti. Vide Physiol. lib.* II. *Dissert.* XX.

15. INTER DIVINA MANSVRVS.] *Inter aut iuxta sidera. In Physiol.* III. *Dissert.* XI.

16. NATVRÆ SVÆ REMISCEBITVR.] *Sæpe sic ambiguè de Animâ, vtrùm maneat, an statim ad originem sui, id est sidera recurrat. Nos loco dicto.*

17. NON INTENDITVR VIRTVS.] *Stoicum dogma, Non crescit, non minuitur. Vide Manud.* III. *Dissert.* IV.

18. IDEM ESSE VERITATEM ET VIRTVTEM.] *Eo sensu, quòd Virtus sit Scientia: omnis autem Scientia veritas. Plato non ipsum quidem Summum Bonum Veritatem esse, sed et adhærere: sicut Soli lucem. Esse igitur ἀγαθοειδῆ, non ipsum ἀγαθόν: de Republ.* VI. *& anteà, οὐδὲν οἰκειότερον σοφίᾳ τὶ ἀληθείας ἔῃ*: nihil affinius familiariusq́ue Sapientiæ, quàm Veritatem esse. *Denique ἡγουμένης τῆς ἀληθείας, οὐκ ἄν ποτε χορὸν αὐτῇ κακῶν ἀκολουθῆσαι*: præeunte Veritate, numquam chorum Vitiorum subsecuturum. *Plura talia elogia, quæ huc spectant.*

19. SVBITA RES TVLIT.] *Casus, non consilium.*

20. SED NON AD PERFECTVM.] *Diximus in Manud.* III. *Dissert.* VI.

cam paria bona esse eius qui triumphat, & eius qui ante currum vehitur, inuictus ani- A
mo. Non putant enim fieri, quidquid facere non possunt: ex infirmitate suâ de virtute
ferunt sententiam. Quid miraris, si vri, vulnerari, occidi, alligari iuuat? aliquando etiam
libet. Luxurioso frugalitas pœna est, pigro supplicij loco labor est, [21] delicatus misere-
tur industrij, desidioso studere torqueri est. Eodem modo hæc, ad quæ omnes imbecilli
sumus, dura atque intoleranda credimus, obliti quàm multis tormentum sit vino carere,
aut primâ luce excitari. Non ista difficilia sunt naturâ, sed nos fluidi & enerues. Magno
animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse, quod
nostrum est. Sic quædam rectissima, cùm in aquam demissa sunt, speciem curui præfra-
ctique visentibus reddunt. Non tantùm quid videas, sed quemadmodum, refert. ani-
mus noster ad vera perspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & inge-
nio vegetum, dicet [22] fortunatiorem sibi videri, qui omnia rerum aduersarum onera ri-
gidâ ceruice sustollit, qui supra fortunam exstat. Non mirum est, in tranquillitate non
concuti: illud mirare, ibi extolli aliquem, vbi omnes deprimuntur; ibi stare, vbi omnes B
iacent. Quid est in tormentis, quid est in aliis quæ aduersa appellamus, mali? hoc, vt
opinor, succidere mentem, & incuruari, & succumbere: quorum nihil sapienti viro po-
test euenire. Stat rectus sub quolibet pondere. nulla illum res minorem facit, nihil illi
eorum quæ ferenda sunt, displicet. Nam quidquid cadere in hominem potest, in se ce-
cidisse non queritur: vires suas nouit: scit se esse oneri ferendo. [23] Non educo sapien-
tem ex hominum numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliquâ rupe nullum sensum ad-
mittente, submoueo. memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est ir-
rationalis. hæc mordetur, vritur, dolet: altera rationalis. hæc inconcussas opiniones ha-
bet, intrepida est, & indomita. In hac positum est summum illud hominis bonũ. quod
antequam impleatur, incerta mentis volutatio est: cùm verò perfectum est, immota illa
stabilitas est. Itaque [24] inchoatus, ad summa procedens, cultorque virtutis, etiamsi ap-
propinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim ces-
sabit, & remittet aliquid ex intentione mentis. nondum enim incerta transgressus est, C
etiam nunc versatur in lubrico. beatus verò, & virtutis exactæ, tunc se maximè amat,
cùm fortissimè expertus est: & metuenda ceteris, si alicuius honesti officij pretia sunt,
non tantùm fert, sed amplexatur, multoque audire mauult, [25] Tanto melior, quàm fe-
licior. Venio nunc illò, quò me vocat exspectatio tua. Ne extra rerum naturam vagari
virtus nostra videatur, & tremet sapiens, & dolebit, & expallescet: hi enim omnes cor-
poris sensus sunt. Vbi ergo est origo calamitatis? vbi illud malum verum est? illic scili-
cet, si ista animum detrahunt, si ad confessionem seruitutis adducunt, si illi [26] pæni-
tentiam sui faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. At multi professi sapien-
tiam, leuissimis nonnumquam minis exterriti sunt. Hoc loco nostrum vitium est, qui
quod dicitur de sapiente, exigimus & à proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quæ laudo,
nondum persuadeo: etiamsi persuasissem, nondum tam parata haberem, aut tam exer-
citata, vt ad omnes casus procurrerent. Quemadmodũ lana quosdã colores semel ducit,
quosdam nisi sæpius macerata & recocta non perbibit: sic alias disciplinas ingenia cùm
accepere, protinus præstant: hæc nisi altè descendit, & diu sedit, animum non colorauit, D
sed infecit, nihil ex his quæ promiserat, præstat. Citò hoc potest tradi, & pauciſſimis
verbis,

21. DELICATVS MISERETVR INDVSTRII.] *Non displiceat lectio, quæ è manuscripto meo aliisque eruitur:* delicatis miseria est continentia, indoctis industria, desidioso studere t. e.

22. FORTVNATIOREM SIBI VIDERI.] *Paria in De Prouident. cap.* II.

23. NON EDVCO SAPIENTEM.] *Vide Manuduct.* III. *Dissert.* VII.

24. INCHOATVS, AD SVMMA PROCEDENS.] *Est ille* Proficiens *&* προκόπτων, *cœptus formari & doceri, nondum doctus. Nos hæc discrimina in Manuduct.* II. *Dissert.* IX.

25. TANTO MELIOR.] *Sic epist.* XXXI. Tanto melior, surge & inspira. *De Tranquill. cap. vlt.* Dicamus Tanto fortior, Tanto felicior. *Quinctilianus:* Vnde illa laudatio: Tanto melior, nec ego intellexi. *Est igitur acclamandi laudandique formula.*

26. PÆNITENTIAM SVI FACIVNT.] *Si illi excutiunt decreta sua: sicut Bruto morituro, qui Virtutem accusat, vt verba.*

27. PRE-

A verbis, vnum bonum esse virtutē: nullum certè sine virtute: & ipsam virtutem in parte nostri meliore, id est, rationali positā. Quid erit hęc virtus? iudicium verū, & immotum: ab hoc enim impetus veniet mentis, ab hoc omnis species, quæ impetum mouet, redigetur ad liquidum. Huic iudicio consentaneum erit, omnia quæ virtute contacta sunt, & bona iudicare, & inter se paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona. His [27] pretium quidem erit aliquod, ceterùm dignitas non erit: magnis inter se interuallis distabunt, alia maiora, alia minora erunt. Et in ipsis sapientiam sectantibus [28] magna discrimina esse, fateamur necesse est. alius iam in tantum profecit, vt contra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter: cedunt enim nimio splendore præstricti. alius in tantum, vt possit cum illâ conferre vultum: si iam peruenit ad summum, [29] & fiduciæ plenus est. Imperfecta necesse est labent, & modò prodant, modò sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem, nisi ire & niti perseuerauerint: si quidquam ex studio & fideli intentione laxauerint, retrò eundum
B est. Nemo profectum ibi inuenit, vbi reliquerat. Instemus itaque, & persequeremus. plus quàm profligauimus, restat: sed magna pars est profectus, velle proficere. Huius rei conscius mihi sum: volo, & totâ mente volo. Te quoque instinctum esse, & magnò ad pulcherrima properare impetu video. Properemus. ita demum vita beneficium erit: alioqui mora est, & quidem turpis inter fœda versantibus. Id agamus, vt nostrum omne tempus sit. non erit autem, nisi priùs nos nostri esse cœperimus. Quando continget contemnere vtramque fortunam? quando continget omnibus oppressis affectibus, & sub arbitrium adductis, hanc vocem emittere? Vici. Quem vicerim, quæris? Non Persas, nec extrema Medorum, nec si quid vltra Dahas bellicosum iacet: sed auaritiam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui victores gentium vicit.

EPIST. LXXII.

C

DIFFERT *petitionem Lucilij. ex occasione, differri à nobis Boni studium: malè. huic vni, omißis aliis, vacandum est. Nihil incidere, quod impediat, Sapienti quidem: aliqua Proficienti. Discrimen inter vtrosque. Externa nec addere, nec demere Sapienti, semper se contento.*

QVOD quæris à me, liquebat mihi, [1] sic rem ediderā: sed diu non retentaui memoriam meam. Itaque non facilè me sequitur. quod euenit libris [2] situ cohęrentibus, hoc euenisse mihi sentiō: explicandus est animus, & quæcumque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, vt parata sint quoties vsus exegerit. Ergo hoc in præsentia differamus: multum enim operæ, multum diligentiæ poscit. Cùm primùm longiorem eodem loco sperauero moram, tunc istud in manus sumam. Quædam enim sunt, quæ possis & [3] in cisio scribere: quædam [4] lectum, & otium, & secretum desiderant.

D 27. PRETIVM ERIT ALIQVOD.] *Stoicè ἀξία*, dignatio. *Nam inter Adiaphora quoque discrimen, & alia æstimationem, alia reiectionem habent. Manuduct.* II. *Dissert.* XXII.

28. MAGNA DISCRIMINA ESSE.] *Explicaui Manud.* II. *Dissert.* IX.

29. ET FIDVCIÆ PLENVS EST.] *Hæc sic legenda, & distinguenda, vtiliter monui ibidem.*

EPIST. LXXII. 1. SIC REM EDIDICERAM.] *Erasmi lectio, nec longè nimis à libris. Muretus*, si reminiscerer, *suo iure & more. Meus & aliquot scripti*: Si rem ædificarem per se, sed non retractaui. *Fecerim*: liquebat mihi scire, modò edisserere (*vel* edicere) possem. sed diu. *Quid? imò aliter*: liquebat mihi, si remeditari possem: *& rem attigi. Remeditari, vt Reminisci.*

2. SITV COHÆRENTIBVS.] *Quod facile in illis voluminibus.*

3. IN CISIO SCRIBERE.] *A Pinciani sagacitate est, cùm libri ferè*, inscisio. *Est autem cisium vehiculi genus: & vult quædam per iter aut gestationem etiam scribi. Quis damnet? at quidam libri*, in circo: *nec id malè. vbi omnia vocibus strepunt, & auocatio multiplex est: atque aiunt sic factitasse Iulium Cæsarem, qui* inter spectandum epistolis libellisque legendis, aut rescribendis, vacabat: *auctore Tranquillo.*

4. LECTVM ET OTIVM.] *Quieti isti & otiosi, non sellis sedebant olim, vt nos; sed plurimùm in lectulo erant, semi tamen recti. Ouidius*:

Non hæc in nostris, vt quondā, scribimus hortis,
Nec consuete meum lectule corpus habes.

Plinius

rant. nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, & quidem totis. numquam enim non succedent occupationes nouæ. serimus illas: itaque ex vnâ exeunt plures: deinde ipsi nobis dilationem damus. Cùm hoc peregero, toto animo incumbam: & si hanc rem molestam composuero, studio me dabo. Non cùm vacaueris, philosophandum est: omnia alia negligenda, vt huic assideamus. cui nullum tempus satis magnum est, etiam si à pueritiâ vsque ad longissimos humani æui terminos vita protenditur. Non multum refert, vtrùm omittas philosophiam, an intermittas. non enim vbi interrupta est manet, sed eorum more, quæ intenta dissiliunt, vsque ad initia sua recurrit, quod à continuatione discessit. Resistendum est occupationibus: [5] nec explicandæ, sed submouendæ sunt. tempus quidem nullum est parùm idoneum studio salutari. Atqui multi [6] inter illa non student, propter quæ studendum. Incidet aliquid quod impediat? non equidem eum, cuius animus in omni negotio lætus atque alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur lætitia: [7] sapienti verò contexitur gaudium, nullâ rumpitur caussâ, nullâ fortunâ: semper & vbique tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec fauorem fortunæ, aut hominis exspectat: domestica illi felicitas est. exiret ex animo, si intraret. ibi nascitur. Aliquando extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, interuenit: sed id leue, & quod summam cutem stringat. Aliquo, inquam, incommodo afflatur: maximum eius illud bonum, est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque, eruptiones quædam pustularum, & vlcuscula: nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter [8] consummatæ sapientiæ virum, & alium procedentis: quod inter sanum, & ex morbo graui ac diutino emergentem. cui sanitatis loco est, leuior accessio. Hic, nisi attendit, subinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapiens recidere non potest, [9] ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus bona valetudo est: quam medicus etiam si reddidit, non præstat. sæpe [10] ad eumdem quem aduocauerat, excitatur: animus semel in totum sanatur. Dicam quomodo intelligas sanum. si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit omnia vota mortalium, omnia beneficia quæ dantur petunturque, nullum in beatâ vitâ habere momentum. [11] Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est: cui quid abscedere potest, id imperpetuum est. cuius perpetua futura lætitia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhiat, vltrò citroque fluunt. Nihil dat fortuna mancipio: sed hæc quoque fortuita tunc delectant, cùm illa ratio temperauit ac miscuit. hæc est etiam quæ externa commendet, quorum auidus vsus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine vti: Vidisti aliquando canem missa à domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem? quidquid excepit, protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis. quidquid exspectantibus fortuna proiecit, id sine vllâ voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attenti. Hoc sapienti non euenit: plenus est. etiam si quid obuenit, securè excipit, ac reponit. lætitiâ fruitur maximâ, continuâ, suâ. Habet aliquis bonam voluntatem, habet profectum, sed cui multum desit à summo?

Plinius lib. v. epist. Visus est sibi iacere in lectulo suo, compositus in habitum studentis. *Adde supra, epist.* LXVII.

5. NEC EXPLICANDÆ.] *Id est, non disponendæ per tempora, & digerendæ sunt: quod faciunt tamen homines serioſi.*

6. INTER ILLA NON STVDENT.] *Inter vanitates, officia, tristitias.* Studere *autem, est philosophari Stoicâ linguâ. Ego in Manuduct.* II. *Dissertat.* I.

7. SAPIENTI VERÒ CONTEXITVR GAVDIVM.] *Est dogma Porticus, Sapientem semper in gaudio esse, explicatum Manuduct.* III. *Diss.* V.

8. CONSVMMATÆ SAPIENTIÆ.] *Iterùm hîc discrimina perfecti Sapientis, & incohati, videnda plenè Manud.* II. *Dissert.* IX.

9. NE INCIDERE QVIDEM.] *Argutatur in vocibus venustè, Neque recidere in eumdem, nec incidere in alium.*

10. AD EVMDEM QVEM ADVOCAVERAT.] *Sensum Muretus, opinor, secutus (nam libros minimè) edidit*: quem excitauerat, aduocatur. *At ego leui mutatione libros tueor*: ad eumdem qui aduocauerat. *Idem qui anteà vocauerat, reuocat, & redire in morbo redeunte iubet.* Excitatur *autem, ob subitam, aut intempestiuam, vel noctu vocationem.*

11. NAM CVI QVID ACCEDERE.] *Meus*, cui aliud (*alij*, aliquid) accidere potest: *certissimè. Duo dicit. Sapiens in perpetuo gaudio & fiduciâ: quare? quia nihil accidere potest, quamuis turbidum, quod turbet. quare etiam? quia nihil decedere, quod minuat vel abrumpat. Itaque sequentia legenda, vt edidi auctoribus libris.*

12. ADHVC

A ſummo? hic deprimitur alternis, & extollitur, ac modò in cælum alleuatur, modò defertur ad terram. Imperitis ac rudibus, nullus præcipitationis finis eſt: in Epicuréum illud chaos decidunt inane, ſine termino. [12] Adhuc eſt genus tertium eorum qui ſapientiæ alludunt: quam non quidem attigerunt, in conſpectu tamen, &, vt ita dicam, [13] ſub ictu habent: hi non concutiuntur, ne defluunt quidem: nondum in ſicco, iam in portu ſunt. Ergo cùm tam magna ſint inter ſummos imosque diſcrimina, cùm medios quoque ſequatur fructus ſuus, ſequatur ingens periculum ad deteriora redeundi: non debemus occupationibus indulgere. excludendæ ſunt: ſi ſemel intrauerint, in locum ſuum alias ſubſtituent. Principiis illarum obſtemus. meliùs non incipient, quàm deſinent.

EPIST. LXXIII.

B

PHILOSOPHOS *non eſſe contumaces. Parére magis, & amare Principes, quàm illos ambitioſos, aut Palatinos. Nam iſti appetunt, inuident, ſemper inquieti, & ſæpe irati. Illi autem, amant, quia in quiete ſub iis ſunt; & tales ſunt, id eſt bonarum mercium pleni. Imputant etiam hoc beneficium, etſi pluribus contingat. Hortatur deinde aſſurgere ad Virtutem, id eſt Deum. Nam Sapientem (Stoica ſuperbia) vel illi parem.*

ERRARE mihi videntur, qui exiſtimant philoſophiæ fideliter deditos, [1] contumaces eſſe ac refractarios, & contemptores magiſtratuum ac regum, eorúmve per quos publica adminiſtrantur. E contrario enim, nulli aduerſus illos gratiores ſunt: nec immeritò. nullis enim plus præſtant, quàm quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi, [2] quibus ad propoſitum benè viuendi aditum confert ſecuritas publica, neceſſe eſt auctorem huius boni, vt parentem colant: multo quidem magis, quàm illi inquieti, &
C [3] in medio poſiti; qui multa principibus debent, ſed [4] multa & imputant. quibus numquam tam plenè occurrere vlla liberalitas poteſt, vt cupiditates illorum quæ creſcunt, dum implentur, exſatiet. Quiſquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti eſt. nec vllum habet malum cupiditas maius, quàm quòd ingrata eſt. [5] Adiice nunc, quòd nemo eorum qui in republicâ verſantur, quos vincat, ſed à quibus vincatur, adſpicit: & illis non tam iucundum eſt, multos poſt ſe videre, quàm graue, aliquem ante ſe. Habet hoc vitium omnis ambitio: non reſpicit. Nec ambitio tantùm inſtabilis eſt, verùm cupiditas omnis: quia [6] incipit ſemper à fine. At ille vir ſincerus ac purus, qui reliquit & curiam,

12. ADHVC EST GENVS TERTIVM.] *Et hæc explicata Manud. III. Diſſert. IX.*

13. SVB ICTV HABENT.] *A ſagittariis, qui emiſſuri telum ad ſcopum, etſi nondum emiſerunt. Aly à gladiatoribus petunt, iam feriturís. Parùm eſt,*
D *de ſenſu liquet, vel ex Senecæ ſimilibus locis. De Benefic. II. cap. XXIX. De Vit. beat. cap. XII. Ad Martiam, cap. IX. Adde hoc Lucani:*

— quod nolles ſtare ſub ictu
Fortunæ, quo mundus erat Romanáq; fata,
Coniux ſola fuit.

Ad Pompeium dicit, qui ſolam Corneliam extra bella habuit.

EPIST. LXXIII. 1. CONTVMACES ESSE AC REFRACTARIOS.] *Crebra obiectio in Stoicos, propter magnitudinem ſermonis atque animi, & quia terribilia calcabant. Epictetus IV. Diſſert. cap. VII.* At iſta verba contemptores legum efficiunt. Quę verò verba legibus obedientiores reddunt? Lex non eſt, quæ fertur à ſtultis. & tamen vide quomodo ad illa etiam ſe aptent & efficiant paratos. *Plura lege: & apud me, ſi lubet, Manuduct. I. Diſſert. XV.*

2. QVIBVS AD PROPOSITVM BENE VIVENDI ADITVM.] *Libri ſcripti ferè,* quibus altum ad propoſitum benè viuendi confert: *meus & quidam,* quibus alterum. *Quod probem. nam primum aditum confert cuique voluntas ſua, & ſtudium; alterum hæc publica ſecuritas, quia datur & licet.*

3. IN MEDIO POSITI.] *Non ſeducti, & à turbâ remoti, vt philoſophi.*

4. MVLTA ET IMPVTANT.] *Quia officia & miniſteria Principibus exhibent, qui in actu. Nihil inſcribere poſſunt otioſi.*

5. ADIICE NVNC, QVÒD.] *His ſimilia aut gemina vide II. De Benef. cap. XXVII. & III. De Irâ, cap. XXX. & XXXI.*

6. INCIPIT SEMPER A FINE.] *Finis vnius, eſt initium alterius. Hoc cupitum habeo? aliud cupio, & ſit ſeries infinita.*

7. GRA-

curiam, & forum, & omnem administrationem reip. vt ad ampliora secederet, diligit A
eos per quos hoc ei facere tutò licet, solusque illis [7] gratuitum testimonium reddit, &
magnam rem [8] nescientibus debet. Quemadmodum præceptores suos veneratur ac
suspicit, quorum beneficio [9] illis se vitiis exuit: sic & his, sub quorum tutelâ positus
exercet artes bonas. Verùm alios quoque rex viribus suis protegit. quis negat? Sed quem-
admodum Neptuno plus debere se iudicat, ex his qui eâdem tranquillitate vsi sunt, qui
plura & pretiosiora illo mari vexit: & animosiùs à mercatore, quàm à vectore soluitur
votum; & ex ipsis mercatoribus effusiùs gratus est, qui odores ac purpuras & auro pen-
sanda portabat, quàm qui vilissima quæque & saburræ loco futura congesserat: sic hu-
ius pacis beneficium ad omnes pertinentis, altiùs ad eos peruenit, qui illâ benè vtuntur.
Multi enim sunt ex his togatis, quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro
pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis vitiis, quæ vel bel-
lo rumpenda sunt? nisi fortè tam iniquum putas esse sapientem, vt nihil viritim se de-
bere pro communibus bonis iudicet. Soli lunæque plurimùm debeo: & non vni mihi B
oriuntur. anno, temperantique annum Deo, priuatim obligatus sum: quamuis non in
meum honorem descripta sint. [10] Stulta auaritia mortalium possessionem proprieta-
temque discernit, nec quidquam suum credit esse, quod publicum est: at ille sapiens ni-
hil iudicat suum magis, quàm cuius illi cum humano genere consortium est. Nec enim
essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos. socium efficit, etiam quod
ex minimâ portione commune est. Adiice nunc, quòd magna & vera bona non sic di-
uiduntur, vt exiguum in singulos cadat: ad vnumquemque tota perueniunt. Ex con-
giario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est: epulum & [11] visce-
ratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes: at hæc indiuidua bona, pax, &
libertas, tam omnium tota, quàm singulorum sunt. Cogitat itaque sapiens, per quem
sibi horum vsus fructusque contingat, per quem non ad arma illum, nec ad seruandas
vigilias, nec ad tuenda mœnia, & multiplex belli tributum publica necessitas vocet: agit-
que gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia præcipuè, benè debere beneficia, C
benè soluere. interdum autem solutio est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se
debere ei, cuius administratione ac prouidentiâ contingit illi pingue otium, & arbitrium
sui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper Deus.——

Si illa quoque otia multùm auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est:

Ille meas errare boues (vt cernis) & ipsum
Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti:

quanti æstimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili,
& te in cælum compendiariò voco. Solebat Sextius dicere, [12] *Iouem plus non posse quàm*
bonum virum. Plura Iupiter habet, quæ præstet hominibus: sed inter duos bonos non est
melior, qui locupletior. non magis, quàm inter duos, quibus par scientia regendi guber-
naculum est, meliorem dixeris, cui maius speciosiusque nauigium est. Iupiter quo an-
tecedit virum bonum? diutiùs bonus est. Sapiens nihilo se minoris æstimat, quòd vir- D
tutes

7. GRATVITVM TESTIMONIVM.] *Mercede aliâ, aut priuato beneficio, non emptum.*

8. NESCIENTIBVS DEBET.] *Quia nec sciunt Principes, aut intendunt, illi se hoc præstare.*

9. ILLIS SE VITIIS EXVIT.] *Mureti est: è libris facias,* illis inuiis exiit. *Nam stulti semper extra viam, & errabundi: in recto & alto Sapiens,*

Dispicere vnde queat alios, passimq; videre
Errare, atq; viam palantes quærere vitæ.

10. STVLTA AVARITIA MORTALIVM.] *Spectant ad Paradoxum illud, Omnia sapientis esse: de quo nos Manuduct.* III. *Dissert.* XI.

11. VISCERATIO.] *Epist.* XIX. Sine amico visceratio, leonis ac lupi vita est. *Sed ibi de priuatâ viscerationc, cùm ex sacrificio, aut tali causâ, caro vberior, nec soli absumēda. Hîc de publicâ, cùm Princeps aut magistratus daret. In epulis autem & sacrificiis publicis etiam caro & talia, partibus distributa: quod Plutarchus argumentum priscæ frugalitatis habet, Quæst. Conuiual.* II. *cap. vlt.*

12. IOVEM PLVS NON POSSE.] *Vana, ridenda. Vide hæc omnia in Manuduct.* III. *Dissertat.* XIIII.

13. IN

A tutes eius spatio breuiore clauduntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus, qui senior decessit, non est beatior eo, cuius intra pauciores annos terminata virtus est: sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiamsi vincit ætate. non est virtus maior, quę longior. Iupiter omnia habet: sed nempe aliis tradidit habenda. ad ipsum hic vnus vsus pertinet, quòd vtendi etiam omnibus caussa est: sapiens tam æquo animo omnia apud alios videt, contemnitque, quàm Iupiter. & hoc se magis suspicit, quòd Iupiter vti illis non potest, sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, & clamanti, *Hac itur ad astra*: hac, secundùm frugalitatem; hac, secundùm temperantiam; hac, secundùm fortitudinem. Non sunt dij fastidiosi, non inuidi: admittunt, & ascendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad deos ire? Deus ad homines venit, imò (quod propius est) [13] in homines venit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt. quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quàm
B humus sterilis ac palustris, necat, ac deinde [14] creat purgamenta pro frugibus.

EPIST. LXXIV.

O PVLCHRA, ô honesta Epistola! & de ipso Honesto, vnum illud re Bonum esse: cetera, opinione. Qui tutò, qui securè volet viuere, sic sentiat. Quid etiam? scutum in omnia fortuita promptum habeat, Deum sequi. Obiectiunculis quibusdam deinde respondet: postremò, vitam beatam, vt circulum esse; in paruo, in magno, perfectam: nihil addi, nihil detrahi ab Externis. Iterandum est, ô pulchra, ô honesta! qui mentem talem habes, fruere.

C EPISTOLA tua delectauit me, & marcentem excitauit: [1] memoriam quoque meam, quæ iam mihi segnis ac lenta est, euocauit. Quid ni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatæ vitæ hanc persuasionem, [2] vnum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscripsit, [3] intra se felix est. nam qui alia bona iudicat, in fortunæ venit potestatem, alieni arbitrij fit. Hic amissis liberis mæstus, hic sollicitus ægris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis. Illum videbis alienæ vxoris amore cruciari, [4] illum suę. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt, quos honor ipse vexet. Illa verò maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam exspectatio mortis exagitat, vndique impendens. [5] nihil enim est, vnde non subeat. Itaque vt in hostili regione versantibus, huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda ceruix: nisi hic timor è pectore eiectus est, palpitantibus præcordiis viuitur. Occurrent acti in exsilium, & euoluti bonis: occurrent (quod genus egestatis grauissimum est) [6] in diuitiis inopes: occurrent naufragi, similiaue naufragis passi, quos aut [7] popularis ira, aut inuidia, pernicioſum optimis telum, inopi-

D 13. IN HOMINES VENIT.] *Nam recta Ratio in nobis, vt volunt, ipsa eius pars est.*

14. CREAT PVRGAMENTA.] *Quidam scripti, curat: bono item sensu. Cùm enim bonus cultor curare & educare fruges debeat; iste curam purgamentis impendit, id est paleas, & stipulas (res externas) habet pro frugibus.*

EPIST. LXXIV. 1. MEMORIAM QVOQVE MEAM.] *Ergo illud fuit, quod suprà epist. LXXII. quærebatur, & negabat se memoriam retentasse. Vide initium.*

2. VNVM BONVM, QVOD HONESTVM.] *Est certè maximum instrumentum, & radix (vt ego appellaui) omnium decretorum. Vide Manuduct. II. Dissert. XX.*

3. INTRA SE FELIX.] *Caput primum Epicteti, in Pugillari: Τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν: Quæ sunt, alia in Nobis, alia non in Nobis: & addit, illa in potestate nostrâ esse, libera, & liberum efficere, id est Beatum. Beatitas igitur intrà, nec extrà quærenda est.*

4. ILLVM SVÆ.] *Nimio aut suspicioso (quod adhæret) amore. Mecænas aliquis in hac sorte.*

5. NIHIL ENIM EST, VNDE.] *Vbique mors est. ab homine, feră, domo, tegulâ, arbore, aquâ, vento, aură: & quid excipiam? non ipsum te, quem eam times. Potes & manus tibi adferre.*

6. IN DIVITIIS INOPES.] *Auari.*

7. POPVLARIS IRA.] *Dic verum Seneca, & pro tuo ævo: Principis ira, aut odium.*

inopinantes securosque discussit, procellæ more, quæ in ipsâ sereni fiduciâ solet emergere; A
aut [8] fulminis subiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt. Nam vt illic quisquis ab
igne propior stetit, percusso similis obstupuit: sic in his per aliquam vim accidentibus,
vnum calamitas opprimit, ceteros metus: paremque passis [9] tristitiam facit, pati posse.
Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. Quemadmodum aues, etiam in-
anis fundæ sonus territat: ita nos non ad ictum tantùm exagitamur, sed ad crepitum.
Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. non enim beatum
est, nisi quod intrepidum. inter suspecta malè viuitur. Quisquis se multum fortuitis
dedit, ingentem sibi materiam perturbationis, & inexplicabilem fecit: vna hæc via est
ad tuta vadenti, & externa despicere, & honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtu-
te melius putat, aut vllum præter illam bonum; ad hæc quę à fortunâ sparguntur sinum
expandit, & sollicitus [10] missilia eius exspectat. Hanc imaginem animo tuo propone,
ludos facere fortunam, & in hunc mortalium cœtum honores, diuitias, gratiam excute- B
re: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infidâ societate diuisa, alia
magno detrimento eorum, in quos deuenerant, prensa: ex quibus quædam aliud agen-
tibus inciderunt, quædam quia nimis captabantur, amissa, & dum auidè rapiuntur,
excussa sunt. Nulli verò, etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti durauit in poste-
rum. Itaque [11] prudentissimus quisque, cùm primùm induci videt munuscula, à thea-
tro fugit, & scit magno parua constare. Nemo manum conserit cum excedente: nemo
exeuntem ferit: circa præmium rixa est. Idem in his euenit, quæ fortuna desuper iactat.
æstuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus: modò in hunc, modò
in illum respicimus: nimis tardè nobis mitti videntur, quæ cupiditates nostras irritant,
ad paucos peruentura, exspectata omnibus. Ire obuiam cadentibus cupimus: gaude-
mus si quid inuasimus: inuidentque alij, quos spes vana delusit: vilem prædam magno
aliquo incommodo luimus, [12] aut inde fallimur. Secedamus itaque ab istis ludis, &
demus raptoribus locum. Illi spectent bona ista pendentia, & ipsi magis pendeant. C
Quicumque beatus esse constituit, vnum esse bonum putet, quod honestum est. Nam
si vllum aliud existimat, primùm malè de prouidentiâ iudicat: quia multa incommo-
da iustis viris accidunt: & quia quidquid nobis dedit, breue est & exiguum, si compa-
res mundi totius æuo. Ex hac deploratione nascitur, vt ingrati diuinorum interpretes
simus. querimur, quòd non semper, & quòd pauca nobis, & incerta, & abitura contin-
gant. Inde est quòd nec viuere, nec mori volumus. vitæ nos odium tenet, timor mor-
tis. Nutat omne consilium, nec implere nos vlla felicitas potest. Causa autem est, quòd
non peruenimus ad illud bonum immensum & insuperabile, vbi necesse est resistat vo-
luntas nostra, quia vltra summum non est locus. Quæris, quare virtus nullo egeat? præ-
sentibus gaudet, non concupiscit absentia: nihil non illi magnum est, quia satis. Ab
hoc discede iudicio: non pietas constabit, non fides: multa vtramque præstare cupienti
patienda sunt, ex his quæ mala appellantur: multa impendenda sunt ex his, quibus in-
dulgemus tamquam bonis. Perit fortitudo, quæ periculum facere debet sui: perit ma-
gnanimitas, quæ non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quæ pro
maximis vulgus optat: perit gratia, & [13] relatio gratiæ æstimatur labor, si quidquam D
pretiosius fide nouimus, si non optima spectamus. Sed vt illa præteream, aut ista bona
non sunt quæ vocantur, aut homo felicior Deo est. quoniam quidem quæ parata nobis
sunt,

8. FVLMINIS SVBITI.] *Similis comparatio, & sententia, in De Clement.* I. *cap.* VIII.

9. TRISTITIAM FACIT, PATI POSSE.] *O occulta, & vera! Nihil in tyrannide magis angit, quàm quod ab exemplo timemus: & in vno læso, lædi posse videmur, & suspicamur.*

10. MISSILIA EIVS EXSPECTAT.] *A ludis sumptum, in quibus tesserulæ sparsi donorum indices, aut ipsa etiam dona solent. Quia ex alto mittebantur in forte sapientes,* Missilia *dicta.*

11. PRVDENTISSIMVS QVISQVE.] *Plebeia enim hæc oblectamenta, aut capturæ: honestiores spernebant.*

12. AVT INDE FALLIMVR.] *Corruptum. Fortassis,* auiditate fallimur: *aut,* auidique.

13. RELATIO GRATIÆ ÆSTIMATVR.] *Cum Grutero meo libens sic distinxi, & scripsi: etsi ex meo facias,* relatio gratiæ existimatur labi. *Illud melius, veriùsque.*

14. COM-

A sunt, non habet in vsu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quidquam ex his hominem inescantibus, & vili voluptate ducentibus, pertinet. Ergo aut, quod incredibile est, bona Deo desunt; aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse, quæ Deo desunt. Adiice, quòd multa quæ bona videri volunt, animalibus quàm homini pleniora contingunt. Illa cibo auidiùs vtuntur: Venere non æquè fatigantur: virium illis maior est & æquabilior firmitas. sequitur vt multò feliciora sint homine. Nam sine nequitiâ, sine fraudibus degũt; fruuntur voluptatibus, quas & magis capiunt, & ex faci[li], sine vllo pudoris aut pœnitentiæ metu. Considera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo Deus ab homine vincitur. Summum bonum in animo constituamus. obsolescit, si ab optimâ nostri parte ad pessimam transit, & transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostræ in carne ponenda. Bona illa sunt vera, quæ ratio dat: solida ac sempiterna, quæ cadere non possunt, nec decrescere quidem aut minui. cetera opinione bona sunt: & nomen quidem habent
B commune cum veris, proprietas in illis boni non est. Itaque [14] commoda vocentur, & (vt nostrâ linguâ loquar) producta: ceterùm sciamus mancipia nostra esse, non partes; & sint apud nos, sed ita vt meminerimus extra nos esse. Etiam si apud nos sint, inter subiecta & humilia numerentur, propter quæ nemo se attollere debeat. quid enim stultius, quàm aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non hæreant: vt si abducantur, sine vllâ nostri laceratione discedant. Vtamur illis, non gloriemur: & vtamur parcè, tamquam depositis apud nos, & abituris. Quisquis illa sine ratione possedit, non diu tenuit. ipsa enim felicitas se nisi temperat, premit: si fugacissimis bonis credidit, citò deseritur; & [15] vt non deseratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri, cum his inter quæ eminuere, labuntur, & illos degrauant ipsa quæ extulerant. Ideò adhibebitur prudentia, quæ modum illis ac parsimoniam imponat. quoniam quidem licentia opes suas præcipitat, atque vrget: nec vnquam immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarum tibi
C vrbium ostendet euentus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt, & quidquid virtute erat partum, intemperantiâ corruit. Aduersus hos casus muniendi sumus. nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est: intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? nihil indignetur sibi accidere, sciatque illa ipsa quibus lædi videtur, ad conseruationem vniuersi pertinere, & ex his esse, quæ cursum mundi officiumque consummant. [16] Placeat homini, quidquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaque miretur, quòd non potest vinci, quòd mala ipsa sub se tenet, quòd ratione, quâ valentius nihil est, casum doloremque & iniuriam subigit. Ama rationem: huius te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in venabula impingit feras, quas feritas & inconsultus impetus præstat indomitas: iuuenilia nonnumquam ingenia cupido gloriæ in contemptum tam ferri, quàm ignium, misit: species quoldam, atque vmbra virtutis, in mortem voluntaD riam trudit: quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior, tanto vehementior per metus ipsos & pericula exibit. Nihil agitis, inquit, quòd negatis vllum esse aliud ab honesto bonum. non faciet vos hæc munitio tutos à fortunâ, & immunes. Dicitis enim inter bona esse liberos pios, & benè moratam patriam, & parentes bonos; horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit vos obsidio patriæ, liberorum mors, parentum seruitus. Quid aduersus hos pro nobis responderi soleat, ponam: deinde tunc adiiciam, quid præterea respondendum putem. Alia conditio est in his, quæ ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tamquam bona valetudo vitiata, in malam transfertur: acies oculorum exstincta, cæcitate nos afficit: non tantùm velocitas perit

14. COMMODA VOCENTVR.] *Quia aliquid commodant: Græcis* εὐχρηστα. *Vide me diffusè Manuduct.* III. *Diss.* XXII.

15. VT NON DESERATVR, AFFLIGITVR.] *Id est, si maneant opes & potentia, cadũt super ipsum, & deiiciunt. Tacitus:* Potentia, quæ nimia, postremò ruit super ipsum.

16. PLACEAT HOMINI.] *Vide paria Manud.* II. *Differt.* XVI. *Hic enim finis hominis, Naturam id est Deum sequi.*

perit poplitibus inciſis, ſed debilitas pro illâ ſubit. Hoc periculum non eſt in his, quæ A
paullò antè retulimus. quare? ſi amicum bonum amiſi, non eſt mihi pro illo perfidia
patienda: nec ſi bonos liberos extuli, in illorum locum impietas ſuccedit. Deinde non
amicorum ille aut liberorum interitus, ſed corporum eſt. Bonum autem vllo modo
perit, ſi in malum tranſit, quod natura non patitur: quia omnis virtus & opus omne
virtutis incorruptum manet. Deinde, etiam ſi amici perierunt, etiam ſi probati reſpon-
denteſque voto patris liberi: eſt quod illorum expleat locum. Quid ſit, quæris? quod
illos bonos fecerat, virtus. Hæc nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, deſide-
rium omnium tollit: ſola ſatis eſt. Omnium enim bonorum vis & origo in ipsâ eſt.
Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atque abeat, ſi fons ex quo fluxerat, ſaluus
eſt? Non dices vitam iuſtiorem ſaluis liberis, quàm amiſſis, nec ordinatiorem, nec pru-
dentiorem, nec honeſtiorem: ergo nec meliorem quidem. Non facit collectio amico-
rum ſapientiorem, non facit ſtultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miſeriorem.
quamdiu ſalua fuerit virtus, non ſenties quid abſceſſerit. Quid ergo? non eſt beatior & B
amicorum & liberorum turbâ ſuccinctus? Quid ni non ſit? Summum enim bonum
nec infringitur, nec augetur: in ſuo modo permanet: vtcumque fortuna ſe geſſit, ſiue
illi ſenectus longa contigit, ſiue citra ſenectutem finitus eſt, eadem menſura ſummi bo-
ni eſt, quamuis ætatis diuerſa ſit. Vtrùm maiorem an minorem circulum ſcribas, ad
ſpatium eius pertinet, non ad formam: licet alter diu manſerit, alterum ſtatim obduxe-
ris, & in eum in quo ſcriptus eſt [17] puluerem ſolueris, in eâdem vterque formâ fuit.
Quod rectum eſt, nec magnitudine æſtimatur, nec numero, nec tempore: non magis
produci, quàm contrahi poteſt. [18] Honeſtam vitam ex centum annorum numero in-
quantum voles corripe, & in vnum diem coge: æquè honeſta eſt. modò latiùs virtus
funditur, regna, vrbes, prouincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos
liberoſque diſpenſat officia: modò arcto fine circumdatur paupertatis, exſilij, orbitatis:
non tamen minor eſt, ſi ex altiore faſtigio in priuatum, ex regio in humilem ſubduci-
tur, ex publico & ſpatioſo iure in anguſtias domus vel anguli coit. Æquè magna eſt, C
etiam ſi in ſe receſſit, vndique excluſa. nihilominus enim magni ſpiritus eſt & erecti, ex-
actæ prudentiæ, indeclinabilis iuſtitiæ. Ergo æquè beata eſt. beatum enim illud in vno
loco poſitum eſt, in ipsâ mente, ſtabile, grande, tranquillum: quod ſine ſcientiâ diui-
norum humanorumque non poteſt effici. Sequitur illud, quod me reſponſurum eſſe
dicebam: Non affligitur ſapiens liberorum amiſſione, non amicorum. eodem enim
animo fert illorum mortem, quo ſuam exſpectat. non magis hanc timet, quàm illam
dolet. [19] Virtus enim conuenientiâ conſtat: omnia opera eius cum ipsâ concordant, &
congruunt: hæc concordia perit, ſi animus, quem excelſum oportet eſſe, luctu aut deſi-
derio ſubmittitur. Inhoneſta eſt omnis trepidatio & ſolicitudo, & in vllo actu pigritia.
Honeſtum enim ſecurum & expeditum eſt, interritum eſt, in procinctu ſtat. Quid er-
go? non aliquid [20] perturbationi ſimile patietur? non & color eius mutabitur, & vul-
tus agitabitur, & artus refrigeſcent? & quidquid aliud, non ex imperio animi, ſed in-
conſulto quodam naturæ impetu geritur? Fateor: ſed permanebit illi perſuaſio eadem: D
nihil illorum malum eſſe, nec dignum, ad quod mens ſana deficiat. Omnia quæ facien-
da erunt, audacter facit & promptè. Hoc enim ſtultitiæ proprium quis non dixerit,
ignauè & contumaciter facere quæ facit, & aliò corpus impellere, aliò animum, diſtra-
híque

17. PVLVEREM SOLVERIS.] *Mathematici veteres, non cretâ in tabulâ, vt hodie, ſed radio in puluere ſcribebant: atque inde Ciceroni*, puluis eruditus. *Perſius:*

Nec qui abaco numeros, & ſecto in puluere metas
Scit riſiſſe vafer.

Vbi Scholiaſtes: Geometræ conſueti ſunt in abaco, radio, id eſt aliquo ſtilo formas aliquas & meſuras in ſummo terræ annotare. *Benè de Abaco. nam hanc menſulam, ſiue tabulam habebant, in quâ puluerem ſpargerent atque adæquarent.*

18. HONESTAM VITAM.] *Totum hoc argumenti pertractaui Manud.* III. *Diſſ.* II.

19. VIRTVS ENIM CONVENIENTIA CONSTAT.] *Exprimit Zenonis illam ὁμολογίαν, de quâ Manud.* II. *Diſſert.* XV.

20. PERTVRBATIONI SIMILE PATIETVR?] *Vide epiſt.* LVII.

21. IN IL-

A hiq́ue inter diuerſiſſimos motus? Iam propter illa ipſa, quibus extollit ſe miraturq́ue, contempta eſt, & ne illa quidem quibus gloriatur, libenter facit. Si verò aliquod timetur malum, eo perinde, dum exſpectatur, quaſi veniſſet vrgetur: & quidquid ne patiatur timet, iam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris ſigna precurrunt: quędam enim ſegnitia neruis ineſt, & ſine labore vllo laſſitudo & oſcitatio & horror membra percurrens: ſic infirmus animus, multo antequam opprimatur malis, quatitur. præſumit illa, & ante tempus cadit. Quid dementius autem, quàm angi futuris, nec ſe tormento reſeruare, ſed accerſere ſibi miſerias, & admouere: quas optimum eſt differre, ſi diſcutere non poſſis? Vis ſcire, futuro neminem debere torqueri? quicumque audierit poſt quinquageſimum annum ſibi patienda ſupplicia, non perturbatur, niſi ſi medium ſpatium tranſilierit, & ſe [21] in illam ſæculo pòſt futuram ſolicitudinem immiſerit. Eodem modo fit, vt animos libenter ægros, & captantes cauſſas doloris, vetera atque oblitterata contriſtent. & quæ præterierunt, & quæ futura ſunt, abſunt: neutra
B ſentimus. non eſt autem, niſi ex eo quod ſentias, dolor.

EPIST. LXXV.

PHILOSOPHIAM *verba non captare, nec tamen ingenio aut eloquio renunciare. Præcipuum eſt, ſit vita vt ſermo. Deinde, tentemus progredi: quoniam per gradus aſcenditur, & ſunt tres Proficientium claſſes.*

MINVS tibi accuratas à me epiſtolas mitti quereris. quis enim accuratè loquitur, niſi qui vult putidè loqui? Qualis ſermo meus eſſet, ſi vnà ſederemus, aut ambularemus, illaboratus & facilis: tales eſſe epiſtolas meas volo, quæ nihil habeant acerſitum, nec fictum. Si fieri poſſet, quid ſentiam, oſtendere quàm loqui mallem. Etiam
C ſi diſputarem, nec ſupploderem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem vocem: ſed iſta oratoribus reliquiſſem, contentus ſenſus meos ad te pertuliſſe, quos nec exornaſſem, nec abieciſſem. hoc vnum planè tibi approbare vellem, omnia me illa ſentire quæ dicerem: nec tantùm ſentire, ſed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos oſculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam ſancto & moderato, ſatis apparet affectus. Non mehercules ieiuna eſſe & arida volo, quæ de rebus tam magnis dicentur: neque enim philoſophia [1] ingenio renunciat: multum tamen operæ impendi verbis non oportet. Hæc ſit propoſiti noſtri ſumma: quod ſentimus, loquamur; quod loquimur, ſentiamus. Concordet ſermo cum vitâ. ille promiſſum ſuum impleuit, qui & cùm videas illum, & cùm audias, idem eſt. Videbimus qualis ſit, quantus: [2] vnus ſit. Non delectent verba noſtra, ſed proſint. Si tamen contingere eloquentia non ſolicito poteſt, aut ſi parata eſt, aut paruo conſtat, aſſit, & res pulcherrimas proſequatur. Sit talis, vt res potiùs quàm ſe oſtendat. Aliæ artes, ad ingenium totæ pertinent: hîc animi negotium agitur.
D Non quærit æger medicum eloquentem, ſed ſanantem: ſed ſi ita competit, vt idem ille qui ſanare poteſt, comptè de his quæ facienda ſunt diſſerat, boni conſulet: non tamen erit, quare gratuletur ſibi, quòd inciderit in medicum etiam diſertum. hoc enim tale eſt, quale ſi peritus gubernator etiam formoſus eſt. Quid aures meas ſcalpis? quid oblectas? aliud agitur. vrendus, ſecandus, abſtinendus ſum. Ad hæc adhibitus es: curare debes morbum veterem, grauem, publicum. Tantum negotij habes, quantum in peſtilentiâ medicus: circa verba occupatus es? iamdudum gaude, ſi ſufficis rebus. Quando multa diſces?

21. IN ILLAM SÆCVLO POST FVTVRAM.] *Ergo* Sæculum *hîc pro anno* trigeſimo *circiter, ſi vera lectio de* quinquageſimo anno.

EPIST. LXXV. 1. INGENIO RENVNCIAT.] *Meus*, ingeniorum velud renunciat. *Quidam*, ingeniorum velut gelu renunciat. *Quid fuerit, non educo.*

2. VNVS SIT.] *Conuenientia ſit in vitâ. Epiſt.* CXX. Magnam rem puta, vnum hominem agere. *Vide ibi.*

disces? quando quæ didiceris affiges tibi, ita vt excidere non possint? quando illa expe- A
rieris? Non enim vt cetera memoriæ tradidisse satis est: in opere tentanda sunt. Non
est beatus qui scit illa, sed qui facit. Quid ergo? [3] infra illum nulli gradus sunt? statim
[4] ad sapientiam præceps est? Non existimo. Nam qui proficit, in numero quidem stul-
torum est, magno tamen interuallo ab illis diducitur: inter ipsos quoque proficientes,
sunt magna discrimina. [5] In tres classes (vt quibusdam placet) diuiduntur: [6] primi
sunt, qui sapientiam nondum habent, sed iam in viciniâ eius constiterunt. tamen etiam
quod propè est, extra est. Qui sint hi, quæris? qui omnes iam affectus ac vitia posuerunt:
quæ erant complectenda, didicerunt: sed illis adhuc inexperta fiducia est. bonum suum
nondum in vsu habent. Iam tamen in illa quæ fugerunt, recidere non possunt: iam ibi
sunt, vnde non est retrò lapsus: sed hoc illis de se nondum liquet, & quod in quadam
epistolâ scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, non-
dum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita comple-
ctuntur, vt illos dicant iam effugisse morbos animi, affectus nondum, & adhuc in lu- B
brico stare quia nemo sit extra periculum malitiæ, nisi qui totam eam excussit. nemo
autem illam excussit, nisi qui pro illâ sapientiam assumpsit. Quid [7] inter morbos ani-
mi intersit & affectus, sæpe iam dixi: nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inueterata
vitia, & dura: vt auaritia, vt ambitio nimia: postquam hæc animum implicuerunt, &
perpetua esse mala eius cœperunt. Vt breuiter finiam, morbus est iudicium in prauo per-
tinax, tamquam valdè expetenda sint, quæ leuiter expetenda sunt. vel, si mauis, ita finia-
mus: [8] Nimis imminere leuiter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio
habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus sunt, motus animi improbabiles, subi-
ti & concitati: qui frequentes neglectique, fecere morbum. sicut distillatio vna, nec ad-
huc in morem adducta, tussim facit; assidua & vetus, phthisin. Itaque qui plurimùm
profecere, extra morbos sunt: affectus adhuc sentiunt, perfecto proximi. Secundum
genus est eorum, qui & maxima animi mala & affectus deposuerunt, sed ita vt non sit
illis securitatis suæ certa possessio: possunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus C
extra multa & magna vitia est, sed non extra omnia. effugit auaritiam; sed iram adhuc
sentit. iam non solicitatur libidine; sed habet etiamnum ambitionem. iam non concu-
piscit; sed adhuc timet. & in ipso metu ad quædam satis firmus est, quibusdam cedit:
mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: benè nobis-
cum agetur, si in hunc admittimur numerum. Magnâ felicitate naturæ, magnaque &
assiduâ intentione studij, secundus occupatur gradus: sed nec hic quidem contemnen-
dus est color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum: adspice, quàm nullum
sit nefas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publicè priua-
timque peccetur: intelliges satis nos consequi, si inter pessimos non sumus. Ego verò,
inquis,

3. INFRA ILLVM.] *Qui nempe scit & facit: id est, verè sapientem.*

4. AD SAPIENTIAM.] *Placeat cum quibusdam libris*, à sapientiâ præceps: *quod interpretor, Quid igitur? præcipitium est statim ab illâ sapientiâ? non est discrimen inter vicinos, & longinquos?*

5. IN TRES CLASSES.] *Nos in Manuduct.* II. *Dissert.* IX.

6. PRIMI SVNT, QVI SAPIENTIAM.] *Hos Chrysippi verbis describi video, apud Stobæum Serm.* CI. Ὁ δ' ἐπ' ἄκρων προκόπτων, ἅπαντα πάντως ἀποδίδωσι τὰ καθήκοντα, καὶ οὐδὲν παραλείπει· τὸν δὲ τούτου βίον οὐκ εἶναί πω φησὶν εὐδαίμονα, ἀλλ' ὀπιγίγνεσθαι αὐτῷ τὴν εὐδαιμονίαν, ὅταν αἱ μέσαι πράξεις αὗται προσλάβωσι τὸ βέβαιον καὶ ἑκτικὸν, καὶ ἰδίαν πῆξιν τινὰ λάβωσιν: Qui in summo est Proficiens, omnia omnino officia præstat, nihilque omittit. Tamen huius vitam ait (*Chrysippus, aut Zeno*) nondum beatam esse, sed superuenire Beatitudinem & accedere, cùm mediæ istæ actiones constantiam, & habitum, & firmum fixumque aliquid fuerint nactæ. *Faciunt planè ad ista Senecæ, & meis illis in Manuductione licet iungas.* D

7. INTER MORBOS ANIMI.] *Cicero sæpe confundit, & Morbos etiam Affectus vocat: sed nostri disparant, & ipse ex eorum & Chrysippi (nominat enim) sensu*, IV. *Tusculanâ:* Intelligatur igitur, Perturbationem (*Senecæ, Affectum*) iactantibus se opinionibus incōstanter & turbidè, in motu esse semper: cùm autem hic feruor concitatioque animi inueterauerit, & tamquam in venis medullisque insederit, tum exsistit & Morbus.

8. NIMIS IMMINERE LEVITER PETENDIS.] *Similis finitio in Laërtio*, Νόσημα, ἐστὶν οἴησις σφόδρα δοκοῦντος αἱρετοῦ: Ægrotatio, est opinatio rei valdè expetendæ. *Etsi ille à* Morbo *etiam siue* Αρρωστήματος *distinguit, Senecæ hic neglectum. Nos in Ethicis videbimus.*

9. TAM

A inquis, spero me posse & amplioris ordinis fieri. Optauerim hoc nobis magis, quàm promiserim. præoccupati sumus: ad virtutem contendimus, inter vitia districti: pudet dicere, honesta colimus quantum vacat. At quàm grande præmium nos exspectat, si occupationes nostras, & mala tenacissima, abrumpimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum non esse, deos malos non esse. [9] Tam imbecillum est, quod nocet, quàm cui nocetur: optima vi noxiâ carent. Exspectant nos, si ex hac aliquando fæce in illud euadimus sublime & excelsum, tranquillitas animi, & expulsis erroribus absoluta libertas. Quæris, quæ sit ista? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in seipsum habere maximam potestatem. Inæstimabile bonum est, suum fieri.

B

EPIST. LXXVI.

PHILOSOPHVM *se audire, & scholam adire. Conqueritur de hominum incuriâ vel ignauiâ, qui alia discunt, philosophari negligunt. Ne tu sic, ô Lucili. propera, & Bonum disce: quod Bonum? vnum illud Honestum. Et iterùm argumentis euincit, tale esse; alia non esse. Laudabilis & sapiens Epistola.*

INIMICITIAS mihi denuncias, si quidquam ex his quæ quotidie facio, ignoraueris. Vide quàm simpliciter tecum viuam: hoc quoque tibi committam. Philosophum audio, & quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octauâ disputantem audio. [1] Bonâ, inquis, ætate. Quid ni bonâ? quid autem stultius, quàm quia diu non didiceris, non discere? Quid ergo? idem faciam, [2] quod trossuli & iuuenes? Benè mecum agitur, si hoc vnum [3] senectutem meam dedecet. Omnis ætatis homines hæc schola admittit: in hac senescamus, [4] hanc vt iuuenes sequamur. In theatrum senex ibo, & in circum deferar, & nullum par sine me depugnabit: ad philosophum ire erubescam? Tam diu discendum est, quàm diu nescias, &, si prouerbio credimus, [5] quàm diu viuas. Nec vlli hoc rei magis conuenit, quàm huic: tam diu discendum est quemadmodum viuas, quàm diu viuis. Ego tamen hîc aliquid & doceo. Quæris quid doceam? etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani. Quoties scholam intraui (præter ipsum theatrum Neapolitanorum (vt scis) transeundum est, Metronactis petentibus domum) [6] illud quidem, farctum est: & hoc ingenti studio, quis sit [7] pithaules bonus, iudicatur. Habet tibicen quoque Græcus & præco concursum: at in

C

D

9. TAM IMBECILLVM EST QVOD NOCET.] *Timere enim videtur. ideoq. vel cauere, vel vlcisci.*

EPIST. LXXVI. 1. BONA, INQVIS, ÆTATE.] *Ridentis verba. & iuuenis scilicet discus.*

2. QVOD TROSSVLI.] *Equites. in quo ordine tunc quia plerique iuuenes, & grandiores ad Latum clauum statim veniebant; factum, vt & pro iuuenibus caperentur. Vide me* 11. *Elector. cap.* 1. *Vtitur iterùm Seneca, epist.* LXXXVII.

3. SENECTVTEM MEAM DEDECET.] *Sim sanè senex Scholasticus, & ridear: sicut & in prouerbio erat*, Mittatur senex in scholam. *Vtinam non alia in me dedecora!*

4. HANC, VT IVVENES, SEQVAMVR.] *Scriptus abest omnibus illud*, hanc: *nec scio an Latinè satis*, Sequi scholam. *Ex libris igitur argutiùs legam*: in hac senescamus, vt iuuenescamus. *Senescamus in istâ Sapientiæ schola, vt alios animos, si non annos, sumamus, & in meliorem statum renouemur.*

5. QVAMDIV VIVAS.] *Plato in Amatoribus*: Τί δ' ἔστιν φιλοσοφήσαι; τί δ' ἄλλο γε, ἢ κατὰ τὸν Σόλωνα; Σόλων γάρ που εἶπε:

Γηράσκω δ' ἀεὶ πολλὰ διδασκόμενος.

Καὶ ἐμοὶ δοκεῖ ἀεὶ οὕτω χρῆναι, ἓν γέ τι μανθάνειν τὸν μέλλοντα φιλοσοφήσειν, καὶ νεώτερον ὄντα καὶ γηραιὸν τελευτᾶν: Quid igitur est philosophari? Quid aliud, nisi illud Solonis? qui dixit,

Assiduè addiscens ad senium venio.

Et mihi sic decere videtur, cum, qui philosophus est futurus, aliquid semper discere, & iuuenem exsistentem & senem. *Talia in Lachete idem, & alibi: nos in Manud.* 1. *Dissert.* 1.

6. ILLVD QVIDEM FARCTVM EST.] *Plenum, stipatum.*

7. PITHAVLES BONVS.] *Ita Græcis, qui doliolo siue cado canit. Nam & id genus inflatur modulatè, sicut Vtris. Qui autem istum*, Ascaulæ *Græcis, nobis* Vtricularij *dicti.*

at in illo loco, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent: & hi plerisque videntur nihil boni negotij habere, quod agant: inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. æquo animo audienda sunt imperitorum conuicia: & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemptus. Perge, Lucili, & propera, ne tibi accidat quod mihi, vt senex discas: imò ideò magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? [8] quantum tentaueris. Quid exspectas? nulli sapere casu obtigit. Pecunia veniet vltrò, honor offeretur, gratia ac dignitas fortasse ingerentur tibi: virtus in te non incidet, ne leui quidem operâ aut paruo labore [9] cognoscitur: sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo. Vnum enim est bonum, quod honestum: in illis nihil inuenies veri, nihil certi, quæcumque famæ placent. Quare hoc vnum sit bonum, quod honestum, dicam: quoniam me parùm exsecutum priore epistolâ iudicas, magisque hanc rem tibi laudatam quàm probatam putas. Et vt in arctum, quæ dicta sunt, contraham: omnia suo bono constant. vitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas seruum. Quare fortia dorso iumenta sint, quæris? quia eorum hic vnus est vsus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere & inuadere. Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio: hac antecedit animalia, [10] deos sequitur. [11] Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum est: cetera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet? & leones. formosus est? & pauones. velox est? & equi. non dico, in his omnibus vincitur. Non quæro quid in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet? & arbores. habet impetum & motum voluntarium? & bestiæ, & vermes. habet vocem? sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilę, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque lusciniæ? Quid in homine proprium? Ratio. hæc recta & consummata, felicitatem hominis impleuit. Ergo si omnis res, cùm bonum suum perfecit, laudabilis est, & ad finem naturæ suæ peruenit, homini autem suum bonum ratio est, si hanc perfecit, laudabilis est, & finem naturæ suæ attigit. hæc ratio perfecta, virtus vocatur, eademque honestum est. Id itaque vnum bonum est in homine, quod vnum hominis est. nunc enim non quærimus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quàm ratio: hæc erit vnum eius bonum, sed pensandum cum omnibus. Si sit aliquis malus, putò improbabitur: si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine proprium solumque est, quo & probatur, & improbatur. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solùm bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, diuitias, [12] imagines multas, [13] frequens atrium, sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorum quæ retuli, habeat, deficiatur pecuniâ, clientum turbâ, nobilitate, & auorum proauorumque serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. Ergo est vnum bonum hominis: quod qui habet, etiam si aliis destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copiâ damnatur ac reiicitur. Quæ conditio rerum, eadem & hominum est. Nauis bona dicitur, non quę pretiosis coloribus picta est, nec cui [14] argenteum aut aureum rostrum est,

8. QVANTVM TENTAVERIS.] *Nam conatui effectus hic respondet, vt Stoicis visum: & velis esse bonus, eris.*

9. COGNOSCITVR.] *Discitur.*

10. DEOS SEQVITVR.] *Benè, atque etiam bellè, quia præiuit de antecessione, & nunc de sequelâ. At Claudius Puteanus, inter Galliæ decora, volebat,* Diis æquatur: *pro solitâ insolentiâ Stoicorum.*

11. RATIO ERGO PERFECTA.] *Per doctrinam: & facta Naturam sequi. At quæ hic de Animalibus, & singulis suas dotes aut tela esse; Phocyllides eadem,*

Ὅπλον ἑκάστῳ νεῖμε θεὸς, φύσιν ἠερόφοιτον
Ορνισι μὲν, πολλὴν ταχύτητ' ἀλκήν τε λέουσι,
Ταύροις δ' αὐτοχύτοις κεράεσσι, κέντρα μελίσσαις
Ἔμφυτον ἄλκαρ ἔδωκε· λόγος δ' ἔρυμ' ἀνθρώποισι:
Arma animantum cuique Deus dedit. alipotentes
Aëra vti penetrent; fortes celeresq; leones
Finxit, cornupetas tauros, & apes pungentes.
Sola homini Ratio telum est, munimen & vnum.

12. IMAGINES MVLTAS.] *Nobilitatem veterem.*

13. FREQVENS ATRIVM.] *Clientibus & salutatoribus plenum.*

14. ARGENTEVM AVT AVREVM.] *Per luxum. nam ex ære aut ferro solet, ad vsum.*

15. TVTE-

A est, nec cuius [15] tutela ebore cælata est, nec quæ fiscis ac opibus regiis pressa est: sed stabilis, & firma, & iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, & [16] consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur: sed cui & ad secandum subtilis acies, & mucro munimentum omne rupturus. Regula non quàm formosa, sed quàm recta sit, quæritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum fœneret, à quàm multis salutetur, quàm pretioso incumbat lecto, quàm pellucido poculo bibat, sed quàm bonus sit: bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturæ voluntatem accommodata. Hæc vocatur virtus: hoc est honestum, & vnicum hominis bonum. Nam cùm sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit. hoc autem vnum hominis bonum est, quo vno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quæ à virtute profecta contactaque sunt, id est opera eius omnia. Sed ideò vnum ipsa bonum est, quia
B nullum sine illâ est. Si omne in animo bonum est; quidquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem animum, & excelsiorem, & ampliorem, facit virtus. nam cetera quæ cupiditates nostras irritant, deprimunt quoque animum & labefaciunt: & cùm videntur attollere, inflant, ac multâ vanitate deludunt. Ergo vnum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitæ, honesti ac turpis respectu, temperantur: ad hæc faciendi, & non faciendi, ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam. Vir bonus quod honestè se facturum putauerit, faciet, etiam si laboriosum erit: faciet, etiam si damnosum erit: faciet, etiam si periculosum erit. rursus quod turpe erit, non faciet, etiam si pecuniam affert, etiam si voluptatem, etiam si potentiam. Ab honesto nullâ re deterrebitur, ad turpia nullâ spe inuitabitur. Ergo si honestum vtique secuturus est, turpe itaque vitaturus: & in omni actu vitæ spectaturus hæc duo: nullum aliud bonum quàm honestum, nec aliud malum quàm turpe. Si vna indeprauata virtus est, & sola permanet tenoris sui, vnum est bonum virtus: cui iam accidere ne sit bonum,
C non potest. Mutationis periculum effugit sapientia. [17] Sapientia non eripitur, sapientia in stultitiam non reuoluitur. Dixi, si fortè meministi, concupita vulgo, & formidata, inconsulto impetu plerosque calcasse. inuentus est [18] qui flammis imponeret manum: [19] cuius risum non interrumperet tortor: qui in funere liberorum lacrimam non mitteret: qui morti intrepidus occurreret. amor, ira, cupiditas, pericula depoposcerunt. Quòd si hoc potest breuis obstinatio animi, aliquo stimulo excitata: quanto magis virtus quæ non ex impetu, nec subitò, sed æqualiter valet; cui perpetuum robur est? Sequitur, vt quæ ab inconsultis sæpe contemnuntur, à sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Vnum ergo bonum ipsa virtus est, quæ inter hanc fortunam & illam superba incedit, cum magno vtriusque contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse præter honestum, nulla non virtus laborabit. nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex quâ virtutes sunt; & ve-
D ritati,

15. TVTELA EBORE CÆLATA.] *Tutela dicitur, locus in prorâ vbi dy tutelares: siue ipse Deus Deáve, suus cuique naui tutor. Silius:* Tutelæque Deûm fluitant. *Festus, in Europâ: Aly eam à* Prædonibus raptam, & naue, cuius tutela effigiem tauri habuerit, in eam regionem esse delatam. *Ita hæc legenda vel ex Lactantio. qui de eadem re, lib. 1. cap. XI.* Rapuisse dicitur in aquilâ catamitum. poeticus color est: sed aut per religionem (*scribe*, legionem) rapuit, cuius insigne Aquila est; aut nauis in quâ est impositus, tutelam habuit in aquilâ figuratam: sicut taurum figuratum, cùm rapuit Europam. *Satis, pro Senecâ, de Tutelâ, quæ Græcis* τιμιοσιτον, *& Latinis etiam* Insigne, *quia dignoscebatur eo, & naui ferè nomen dabat. Tacitus VI. Annal.* Nec quisquam ariete sacrificauerit, credito Phryxum vexisse: siue id animal, seu nauis insigne fuit.

16. CONSENTIENS VENTO.] *Pinciani est, & perplacet. Libri tamen,* non sentiens ventum: *detertus.*

17. SAPIENTIA NON ERIPITVR.] *In libris hæc alia, & auctiora. Legas:* periculum effugit. Stultitia ad Sapientiam erepit, Sapientia in stultitiam non reuoluitur. *Sententia est, Stultos mutari posse, & paullatim (ideò* Erepere) *ac per gradus ad Sapientiam venire: non contrà. Nam Stoicorum sapiens fixus in bono est.*

18. QVI FLAMMIS.] *Mucius Romanus.*

19. CVIVS RISVM.] *Seruus, qui in vindictam domini Asdrubalem interfecerat.*

20. ETIAMSI

ritati, quæ sine ratione non est. quæcumque autem opinio veritati repugnat, falsa est. A
Virum bonum concedas necesse est, summæ pietatis erga deos esse: itaque quidquid illi acciderit, æquo animo sustinebit. sciet enim id accidisse lege diuinâ, quâ vniuersa procedunt. Quod si est, vnum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positum est & parere diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortem suam, sed patienter excipere fatum, & facere imperata. Si enim vllum aliud est bonum quàm honestum, sequetur nos auiditas vitæ, auiditas rerum vitam instruentium: quod est intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum est honestum, cui modus est. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quàm deorum, si ea bona sunt, quorum nullus diis vsus est, tamquam pecunia & honores. Adiice nunc, quòd si modò solutæ corporibus animæ manent, felicior illis status restat, quàm est dum mersantur in corpore. Atqui si ista bona sunt, quibus per corpora vtimur, emissis erit peius: quod contra fidem est, feliciores esse liberis, & in vniuersum datis, clausas & obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea quæ tam homini contingunt quàm mutis animalibus, & muta animalia beatam vi- B
tam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset vllum aliud bonum, quàm honestum. Hæc quamuis latiùs exsecutus essem priore epistolâ, constrinxi, & breuiter percurri. Numquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleues & teipsum interroges: si res exegerit, vt pro patriâ moriaris, & salutem omnium ciuium tuâ redimas, an porrecturus sis ceruicem, non tantùm patienter, sed etiam libenter? Si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, vt hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit? Pro Rep. morieris [20] etiamsi statim facturus hoc eris, cùm scieris tibi esse faciendum. [21] interdum ex re pulcherrimâ magnum gaudium etiam tempore breui ac exiguo capitur: & quamuis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri operis iuuat: & vir fortis & iustus cùm mortis suæ pretia ante se posuit, libertatem patriæ, salutem omnium pro quibus dependit animam, in summâ voluptate est, & periculo suo fruitur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium C
eripitur, quod tractatio operis maximum & vltimum præstat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere rectè pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa, quæ dehortentur. Dic, Factum tuum matura sequetur obliuio, [illegible] parùm grata existimatio ciuium: respondebit tibi, Ista omnia extra opus meum sunt. ego ipsum contemplor: hoc esse honestum scio. Itaque quocumque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo vnum bonum est, quod non tantùm perfectus animus, sed generosus quoque & indolis bonæ sentit: cetera leuia sunt, mutabilia. Itaque sollicitè possidentur, etiam si fauente fortunâ in vnum congesta sunt: dominis suis incumbunt grauia, & illos semper premunt, aliquando & elidunt. Nemo ex istis quos purpuratos vides, felix est, non magis quàm ex illis quibus sceptrum & chlamydem [22] in scænâ fabulæ assignant. cùm præsente populo elati incessérunt, & cothurnati; simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suam redeunt. Nemo istorum, quos diuitiæ honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. Quare ergo magnus videtur? [23] Cum basi illum suâ metiris. Non est magnus pumilio, licet in D
monte constiterit: colossus magnitudinem suam seruabit, etiam si steterit in puteo. Hoc laboramus errore: sic nobis imponitur: quòd neminem æstimamus eo quo est, sed adiicimus illi & ea, quibus adornatus est. Atqui cùm voles veram hominis æstimationem inire, & scire qualis sit, nudum inspice. ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia: corpus ipsum exuat: animum intuere, qualis quantusque sit, alieno an suo

20. ETIAMSI STATIM.] *Ita lego, spretâ negatione. significat enim, etiam sine alio fructu vel diuinæ cogitationis, id facturum aliquem esse.*

21. INTERDVM EX RE.] *Pinciano assentior,* Interim.

22. IN SCÆNA FABVLÆ.] *Sæpe hæc vita cum Mimo comparatur, & iuste. Breuiter olim Socrates:* τοῦ τῷδ' ἀπαιδεύτων βίῳ, καθάπερ ὑποκριτῇ, πολλὰ τύφου μετεκδύματα περίκειται: Vitæ indoctorum, tamquam histrioni, multa fastus indumenta circumposita sunt. *Adde epist.* LXXX.

23. CVM BASI ILLVM SVA.] *Cum cothurno, quo incedit: cum opibus, quibus instítit.*

24. SI ERE-

A suo magnus. [24] si erectis oculis gladios micantes videt, & si scit suâ nihil interesse vtrùm anima per os, an per iugulum exeat, beatum voca. Si cùm illi denunciata sunt corporis tormenta, & quæ casu veniunt, & quæ potentioris iniuriâ, si vincula & exsilia, & vanas humanarum formidines mentium, securus audit, & dicit,

——— *Non vlla laborum,*
O virgo, noua mi facies inopinâve surgit.
Omnia præcepi, atque animo mecum ipse peregi.

Tu hodie ista denuncias: ego semper denunciaui mihi, & hominem paraui ad humana. præcogitati mali mollis ictus venit. At stultis & fortunæ credentibus, omnis videtur noua rerum & inopinata facies. magna autem pars est apud imperitos mali, nouitas. Hoc vt scias, ea quæ putauerunt aspera, cùm assueuere, patiuntur. Ideò sapiens assuescit futuris malis: & quæ alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: Nesciebam hoc mihi restare, sapiens
B scit sibi omnia restare: quidquid factum est, dicit, Sciebam.

EPIST. LXXVII.

Et hæc inter bonas, vtilesque. Narrat obiter de Alexandrinis nauibus: aliis accurrentibus, se neglexisse. Quanti enim ista, aut quamdiu? Senex sum, abeo. Et aliquando sponte abeundum, vt fecit Marcellinus. Tum contra metum mortis: rationesque huius temnendæ.

[1] SVBITÒ hodie nobis [2] Alexandrinæ naues apparuerunt, quæ præmitti solent & nunciare secuturæ classis aduentum. [3] tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniæ adspectus est. [4] omnis in pilis Puteolorum turba consistit, & ex ipso genere velorum Alexandrinas, quamuis in magnâ turbâ nauium, intelligit. Solis enim licet [5] supC parum intendere, quod in alto omnes habent naues. Nulla enim res æquè adiuuat cursum, quàm summa pars veli: illinc maximè nauis vrgetur. Itaque quoties ventus increbuit, maiorque est quàm expedit, antenna submittitur. minus habet virium flatus ex humili. [6] Cùm intrauere Capreas & [7] promontorium, ex quo

Alta procelloso speculatur vertice Pallas,

ceteræ velo iubentur esse contentæ: supparum Alexandrinarum insigne est. In hoc omnium discursu properantium ad litus, magnam ex pigritiâ meâ sensi voluptatem, quòd epistolo-

24. SI ERECTIS OCVLIS.] *Imò rectum, rectis.*

EPIST. LXXVII. 1. SVBITÒ HODIE.] *Nihil causæ est, cur acuti hîc simus, & S. V. B. legamus, interpretemúrque ex formulâ, Si vales, benè. Abnuunt libri, & mos eius æui.*

D 2. ALEXANDRINÆ NAVES.] *Frumentariæ. classis enim illa instituta ab Augusto, vt satis docui 1. Elector. cap. de Frumentatione.*

3. TABELLARIAS VOCANT.] *Quia velut nuntij erant, aduentantis classis.*

4. OMNIS IN PILIS.] *In saxeis molibus, quas Augustus, portui formando, ibi iecit. Ego ad Taciti Annal. XIV.*

5. SVPPARVM INTENDERE.] *Velum summo malo appensum sic vocabant: id est minusculum velum, & quod inventi fauentiâ nautæ solent extendere. Lucanus optimè:*

——— summaque tendens
Suppara, velorum perituras colligit auras.

Statius:

——— summis annectite suppara velis.

Manilius:

——— non inuehet vndis
Suppara, nec pelagus Xerxes ferietq; tegetq;:

etsi communiter ille, pro velis.

6. CVM INTRAVERE CAPREAS.] *Quæ insula, Tiberio adamata & insessa, interiacet: & mare medium inter Mineruæ promontorium habet.*

7. PROMONTORIVM, EX QVO.] *Templum ibi Mineruæ, & periculum in flectendo, vt solet. Ideò ibi Deæ libabant. Statius:*

Prima salutauit Capreas, & margine dextro
Sparsit Tyrrhenæ Mareotica vina Mineruæ:

de ipsis istis Alexandrinis nauibus, aut naui. Est iuxta Surrentum, & à promuntorio Miseni, quod sinu medio opponitur, distinctum. Liuius de eo, lib. XL. Inter Duumuiros ita diuisa tuenda maritima ora, vt promuntorium iis Mineruæ velut cardo in medio esset: alter in dexteram partem, vsque ad Massiliam: alter læuam, ad Barium vsque tueretur.

S. RERVM

epistolas meorum accepturus, non properaui scire, quis illic esset [8] rerum mearum sta- A
tus, quid afferrent. Olim iam nec perit quidquam mihi, nec acquiritur. Hoc etiam si senex non essem, fuerat sentiendum: nunc verò multo magis. quia quantulumcumque haberem, tamen plus iam mihi supersset viatici, quàm viæ: præsertim cùm eam viam simus ingressi, quam peragere non est necesse. Iter imperfectum erit, si in medià parte, aut citra petitum locum steteris: vita non est imperfecta, si honesta est. Vbicumque desines, si benè desinis, tota est. Sæpe autem & fortiter desinendum est, & non ex maximis caussis. nam nec hæ maximæ sunt, quę nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optimè noueras, adolescens quietus & scitò senex, morbo, & non insanabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, cœpit deliberare de morte. conuocauit complures amicos. vnusquisque aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suasisset: aut quia adulator & blandus, id consilium dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, &, vt verbis illum quibus laudari dignus est, laudem, vir fortis ac strenuus, videtur mihi optimè illum cohortatus. Sic enim cœ- B
pit: *Noli, mi Marcelline, torqueri, tamquam de re magnâ deliberes. Non est res magna, viuere. omnes serui tui viuunt, omnia animalia: magnum est, honestè mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu iam idem facias. Cibus, somnus, libido: per hunc circulum curritur. Mori velle non tantùm prudens, & fortis aut miser, sed etiam fastidiosus potest.* Non opus erat suasore illi, sed adiutore. [9] serui parêre nolebant. Primùm detraxit illis metum, & indicauit tunc [10] familiam periculum adire, cùm incertum esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioquin tam mali exempli esse occidere dominum, quàm prohibere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum cœnâ peractâ [11] reliquiæ circumstantibus diuiduntur: sic peractâ vitâ aliquid porrigi his, qui totius vitæ ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, [12] etiam cùm de suo fieret. Minutas itaque summulas distribuit flentibus seruis, & illos vltrò consolatus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine: triduo abstinuit, & in ipso cubiculo [13] poni tabernaculum iussit. [14] Solium deinde illatum est, in quo diu iacuit, & calidâ subinde C
suffusâ, paullatim defecit: vt aiebat, non sine quadam voluptate. quam afferre solet lenis dissolutio, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam excessi, non ingratam tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamuis enim mortem sibi conciuerit, tamen mollissimè excessit, & vitæ elapsus est. Sed ne inutilis quidem hæc fabella fuerit. Sæpe enim talia exempla necessitas exigit. Sæpe debemus mori; nec volumus: morimur, nec volumus. Nemo tam imperitus est, vt nesciat sibi quandoque moriendum: tamen cùm propè accesserit, tergiuersatur, tremit, plorat. Nónne tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleuerit quòd [15] ante annos mille non vixerat? æquè stultus est, qui flet, quòd post annos mille non viuet. Hæc paria sunt: non eris, nec fuisti. Vtrumque tempus alienum est. In hoc punctum coniectus es: quod vt extendas, quousque extendes? Quid fles? quid optas? perdis operam.

Desine fata Deum flecti sperare precando:

rata D

8. RERVM MEARVM STATVS.] *Nam pecuniam, fortasse & agros, in variis prouinciis habebat: atque etiam actores.*

9. SERVI PARERE NOLEBANT.] *Vt dominum manu adiuuarent, & easdem apprimerent.*

10. FAMILIAM PERICVLVM ADIRE.] *Ex more veteri, & SC. Silaniano, quo tenebantur serui & liberti, qui sub eodem tecto fuissent, domino interfecto. Nos ad Annal. Taciti XIV. de Pedanio Secundo sic occiso.*

11. RELIQVIÆ CIRCVMSTANTIBVS.] *Seruis ad pedes, aut lectum, solent reliquias diuidere: ex Suetonij Galbâ, cap. XXII. Martiali, Athenæo, aliis.*

12. ETIAM CVM DE SVO.] *Quasi nunc non de suo, haud vltrà fruiturus, & hæc relinquens.*

13. PONI TABERNACVLVM.] *An non lecticam dormitoriam? atqui ea in ipso cubiculo de more erat. Potiùs ergo, tentorium aliquod instar balneoli, quo Solium & ipse tegerentur.*

14. SOLIVM.] *Balnearium vas siue cupa, ad lauandum.*

15. ANTE ANNOS MILLE.] *Simile in Stobæi Eclogis Teles Pythagoræus, magnus sublimisq; vir, vt indicant fragmēta:* At ille non amplius erit. Nempe nec ante decem millia annorū fuit, nec Troicis temporibus, sed nec proauorum tuorum.

16. Hoc

A rata & fixa sunt, atque magnâ & æternâ necessitate ducuntur. Eò ibis, quò omnia eunt. Quid tibi nouum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series inuicta, & nullâ mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus morituorum sequetur, quantus comitabitur? Fortior, vt opinor, esses, si multa millia tibi commorerentur. atqui multa millia hominum & animalium [16] hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam variis generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando peruenturum ad id, ad quod semper ibas? nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorum virorum me tibi iudicas relaturum? puerorum referam. [17] Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, *Non seruiam*, suâ illâ Doricâ linguâ, & verbis fidem imposuit. Vt primùm iussus est fungi seruili & contumelioso ministerio: afferre enim vas obscœnum iubebatur: [18] illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est: & seruit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quàm per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur
B perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta te nolle sequi, duceris. Fac tui iuris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, vt dicas, Non seruio? Infelix, seruis hominibus, seruis rebus, seruis vitæ. Nam vita, si moriendi virtus abest, seruitus est. Ecquid habes propter quod exspectes? Voluptates quæ te morantur ac retinent, consumpsisti: [19] nulla tibi noua est: nulla non iam odiosa ipsâ satietate. quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per vesicam tuam, an mille amphoræ transeant. [20] saccus es. quid sapiat ostreum, quid mullus, optimè nosti. nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reseruauit. Atqui hæc sunt, à quibus inuitus diuelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? tanti enim illam putas, vt tardiùs cænes? [21] solem quoque, si posses, exstingueres. Quid enim vmquam feciſti luce dignum? confitere non curiæ te, non fori, non ipsius naturæ rerum desiderio, tardiorem ad moriendum fieri. Inuitus relinquis macellum, [22] in quo nihil reliquisti. Mortem times: at quomodo illam [23] mediâ oblectatione contemnis? Viuere vis: scis enim. Mori times: quid porC rò ista vita, non mors est? [24] Cæsar, cùm illum transeuntem per Latinam viam, vnus [25] ex custodiarum agmine, demissâ vsque in pectus vetere barbâ, rogaret mortem: [26] *Nunc enim*, inquit, *viuis*? Hoc istis respondendum est, quibus [27] succursura mors est: Mori times. nunc enim, viuis? Sed ego, inquit, viuere volo, qui multa honestè facio. inuitus relinquo officia vitæ, quibus fideliter & cum industriâ fungor. Quid? tu nescis vnum esse ex vitæ officiis, & mori? Nullum officium relinquis. non enim certus numerus quem debeas explere, finitur. Nulla vita est non breuis. nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & [28] Statiliæ breuis est: quæ inscribi monumento suo iussit, annis se nonagintanouem vixisse. Vides aniculam gloriari senectute longâ. quis illam ferre

16. HOC IPSO MOMENTO.] *Pulchra contemplatio, & vera. Totum orbem vide, notum, ignotum: multa millia omnibus momentis nasci, mori, certum est: & quosdam eodem genere leti.*

D 17. LACON ILLE.] *Plutarchus in Apopht. Laconicis.*

18. ILLISVM PARIETI CAPVT.] *Potuit alius esse ab illo Plutarchi: etsi reliqua conueniunt. sed hîc dissonant, quòd Plutarchus scribit*, præcipitem se ab alto dedisse, & sic obiisse.

19. NVLLA TIBI NOVA EST.] *In ipso hoc argumento Lucretius:*

Nec noua viuendo procuditur vlla voluptas.

20. SACCVS ES.] *Plures libri*, saccus est: *vt ad vesicam ipsam referas: placeátque. Alioqui & allusum videri potest ad vini castrationem, quæ sacco fiebat.*

21. SOLEM QVOQVE.] *Vt citiùs cænes, aut diutiùs dormias stertásque.*

22. IN QVO NIHIL RELIQVISTI.] *Coemisti, quidquid ibi lautum aut rarum.*

23. MEDIA OBLECTATIONE.] *Vel in Venere, quæ accelerat; vel in gulâ, quæ conciliat. Tunc nec cogitas.*

24. CÆSAR.] *C. Cæsar Caligula.*

25. EX CVSTODIARVM AGMINE.] *Ex ipsis qui custodiebantur. trahebantur à Prætorianis militibus concatenati.*

26. NVNC ENIM, INQVIT, VIVIS?] *Argutum est, & simile illi Similis dicto siue scripto*, Tot annos egit, septem dumtaxat vixit: *quasi vita in miseriis, nec vita sit.*

27. SVCCVRSVRA MORS EST.] *Liberatura à vitiis, à molestiis.*

28. STATILIÆ BREVIS EST.] *Quæ* ex nobili domo, Claudio Principe, nonagintanouem annos vixit. *Plinius* VII. *cap.* XLVIII.

ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? [29] Quomodo fabula, sic vita: non quàm diu, sed quàm benè acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. quocumque voles, desine: tantùm bonam clausulam impone. A

EPIST. LXXVIII.

De morbis suis, etiam in iuuentute: & quid sit iis leuandis? Honesta, inquit, studia, itemque amici: sed remediorum remedium, contemptus mortis. Eò vocat Lucilium; & contra Dolorem plura disserit, alta, animosa, vera.

VEXARI te distillationibus crebris ac febriculis, quæ longas distillationes & in consuetudinem adductas sequuntur, eò molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis: quod inter initia contempsi. Poterat adhuc adolescentia iniurias ferre, & se aduersus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, & eò perductus sum, [1] vt ipse distillarem. Ad summam maciem deductus, sæpe impetum cepi abrumpendæ vitæ: patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitaui enim, non quàm fortiter ego mori possem, sed quàm ille fortiter [2] desiderare non posset. Itaq; imperaui mihi vt viuerem. aliquando enim & viuere, fortiter facere est. Quæ mihi tunc fuerint solatio, dicam: si priùs hoc dixero, hæc ipsa quibus acquiescebam, medicinæ vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: & quidquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiæ acceptum fero quòd surrexi, quòd conualui: illi vitam debeo, & [3] nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus alleuabar. Nihil æquè, Lucili virorum optime, ægrum reficit atque adiuuat, quàm amicorum affectus: nihil æquè exspectationem mortis ac metum surripit. Non iudicabam me, cùm illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Hæc mihi dederunt voluntatem adiuuandi me, & patiendi omne tormentum. [4] alioqui miserrimum est, cùm animum moriendi proieceris, non habere viuendi. Ad hæc ergo remedia te confer. Medicus tibi quantum ambules, quantum exerearis, monstrabit: ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo: vt legas clariùs, & spiritum, cuius iter & receptaculum laborat, exerceas: vt nauiges, & viscera molli iactatione concutias: quibus cibis vtaris: vinum quando virium caussâ aduoces, quando intermittas, ne irritet & exasperet tussim. Ego tibi illud præcipio, quod non tantùm huius morbi, sed totius vitæ remedium est: contemne mortem. Nihil triste est, cùm huius metum effugimus. Tria hæc in omni morbo grauia sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte, satis dictum est. hoc vnum dicam, non morbi hunc esse, sed naturæ metum. multorum [5] mortem distulit morbus: & saluti illis fuit, videri perire. Morieris, non quia ægrotas, sed quia viuis. Ista te res & sanatum manet. cùm conualueris, non mortem, sed valetudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum reuertamur. magnos cruciatus habet B C D

29. QVOMODO FABVLA.] *Epictetus:* Memento actorem te esse fabulæ, qualem doctor esse voluit: si breuem, breuis; si longam, longæ. *Varro:* Non eos optimè vixisse, qui diutissimè, sed qui modestissimè vixerint.

EPIST. LXXVIII. 1. VT IPSE DISTILLAREM.] *Liquescerem, & consumerer. Fuerit id genus morbi, quo etiam sub Caio laborauit. qui infensus ei ob eloquentiam, occidere destinarat: sed mulierculæ operi seruatus est, quæ affirmaret tabe eum laborare, nec diu posse viuere. ferrum superuacuum. Dio* LXIX.

2. DESIDERARE NON POSSET.] *Significat, patrem suum philosophiæ alienum (quod alibi testatur) parùm fortem ad tales casus fuisse. Igitur negatio hîc conuenit, & libri asserunt: Muretus tamen,* desiderare me posset.

3. NIHIL ILLI MINVS DEBEO.] *Quasi dicat, hoc inter minima eius beneficia. Corpus enim spectat, reliqua animum.*

4. ALIOQVI MISERRIMVM EST.] *Miserum est, cùm nolis mori, non omnia facere vt viuas.*

5. MORTEM DISTVLIT MORBVS.] *In ipso Senecâ, iam dictum.*

6. PRIMA

A habet morbus: sed hos tolerabiles interualla faciunt. Nam summi doloris intentio inuenit finem. Nemo potest valde dolere, & diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, vt dolorem aut tolerabilem, aut breuem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus: nerui, articulique, & quidquid aliud exile est, acerrimè sæuit, cùm in arcto vitia concepit. Sed citò hæ partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt: siue quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius, vim suam quâ viget, admonetque nos, perdit: siue quia corruptus humor, cùm desiit habere quò confluat, ipse se elidit, & his quæ nimis impleuit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarum dolor, neruorumque interquiescit, cùm illa quæ torquebat hebetauit: omnium istorum [6] prima verminatio vexat, impetus morâ exstinguitur, & finis dolendi est, obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quòd inter angusta corporis nascitur: non minùs mehercule, quàm capitis ipsius. Sed quo incitatior est, eo citiùs in alienationem stuporemque conuertitur.

B Hoc itaque solatium vasti doloris est, quòd necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est, quod imperitos in vexatione corporis malè habet: non assueuerunt animo esse contenti: multum illis cum corpore fuit. Ideò vir magnus ac prudens animum deducit à corpore, & multum cum meliore & diuinâ parte versatur: cum hac querulâ ac fragili, quantum necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire. Hæc primâ abstinentiâ grauia sunt: deinde cupiditas relanguescit, ipsis per quæ cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde morosus est stomachus: inde quorum fuit auiditas, odium est: desideria ipsa moriuntur. Non est autem acerbum carere eo, quod cupere desieris. Adiice, quòd nullus non intermittitur dolor, aut certè remittitur. Adiice, quòd licet & cauere venturum, & obsistere imminenti remediis. Nullus enim non signa præmittit, vtique qui ex solito reuertitur. Tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id quod extremùm minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi grauiora, & te querelis onerare: leuis dolor est, si nihil illi opinio adiece-

C rit. Contrà, si exhortari te cœperis; ac dicere, *Nihil est, aut certè exiguum est, duremus, iam desinet*: leuem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt. non ambitio tantùm ad illam respicit, & luxuria, & auaritia: ad opinionem dolemus. Tam miser est quisque, quàm credit. Detrahendas præteritorum dolorum conquestiones puto, & illa verba: *Nulli vmquam fuit peius. Quos cruciatus, quanta mala pertuli? nemo me surrecturum putauit. Quoties deploratus sum à meis, quoties à medicis relictus? In equuleum impositi non sic distrahuntur.* Etiamsi sunt vera ista, transierunt. Quid iuuat præteritos dolores retractare, & miserum esse, quia fueris? Quid, quòd nemo non multum malis suis adiicit, & sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse iucundum est. naturale est, mali sui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & veteris incommodi memoria: hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus difficultatibus dicat:

——— *Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.*

D Toto contra illum pugnet animo. vincetur, si cesserit: vincet, si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plerique faciunt, attrahunt in se ruinam, cui obstandum est. istud quod premit, quod impendet, quod vrget, si subducere te cœperis, sequetur & grauiùs incumbet: si contra steteris, & obniti volueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate: nec tantùm quia pugnant, ista patiuntur, [7] sed vt pugnent. exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoque euincamus omnia, quorum præmium non corona, nec palma est, [8] nec tubicen prædicationi nominis nostri silentium faciens: sed virtus, & firmitas animi, & pax in ceterũ parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est.

Dolorem

6. PRIMA VERMINATIO.] *Morsicatio prima, & velut pruritus doloris. Vtitur eâ voce sæpius: vide De Vit. beat. cap.* XVII.

7. SED VT PVGNENT.] *Vt pugnæ idonei sint, & exercitio præparentur. In ipso autem exercitio hæc mala.*

8. NEC TVBICEN.] *Qui præcinebat, vt vox deinde Præconis succederet, & victorem renunciaret.*

Dolorem grauem sentio. Quid ni sentias, si illum muliebriter tuleris? Quemadmodum A
pernicioſior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti & auerso. Sed graue est. quid? nos ad hoc fortes sumus, vt leuia portemus? Vtrùm vis, longum esse morbum, an concitatum & breuem? Si longus est, habet intercapedinem, dat refectioni locum: multum temporis donat. necesse est vt exsurgat, & desinat. Breuis morbus ac præceps alterutrum faciet: aut exstinguetur, aut exstinguet. Quid autem interest, non sit, an non sim? in vtroque finis dolendi est. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes auertere animum, & à dolore discedere. Cogita quid honestè, quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea quæ maximè miratus es, sparge. tunc tibi fortissimus quisque, & victor doloris, occurrat. Ille, qui dum varices exsecandas præberet, legere librũ perseuerauit. Ille, qui non desiit ridere, cùm hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Quidquid vis, nunc licet dicas, distillationes, & vim continuæ tussis egerentem viscerum partes, & febrem præcordia ipsa torrentem, & sitim, & artus in di- B
uersum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma, & equuleus, & lamina, & vulneribus ipsis intumescentibus, [9] quod illa reuouaret & altius vrgeret impressum. inter hęc tamen aliquis non gemuit: parùm est. non rogauit: parùm est. non respondit: parùm est. risit, & quidem ex animo: vis tu post hoc [10] dolorem deridere? Sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omnibus abduxit officiis. Corpus tuum valetudo tenet, non animum. Itaque cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi esse in vsu solet; suadebis, docebis, audies, discres, quæres, recordaberis. Quid porrò? nihil agere te credis, si temperans æger sis? ostẽdes morbum posse superari, vel certè sustineri. Est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantùm arma & acies dant argumenta alacris animi, indomitiq́ue terroribus: [11] & in vestimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. benè luctare cum morbo: si nihil te coëgerit, si nihil exorauerit, insigne prodis exemplum. O quàm magna erat gloriæ materia, si spectaremur ægri! ipse te specta, ipse te lauda. Præterea, duo sunt genera voluptatum: corporales morbus inhibet, C
non tamen tollit, imò, si verum æstimes, incitat. magis iuuat bibere sitientem: gratior est esurienti cibus. Quidquid ex abstinentiâ contigit, auidiùs excipitur. Illas verò animi voluptates, quæ maiores certioresq́ue sunt, nemo medicus ægro negat: has quisquis sequitur, & benè intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit. O infelicem ægrum! quare? quia non [12] vino niuem diluit: quia non rigorem potionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renouat [13] fractâ insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsâ mensâ aperiuntur: quia non circa cænationem eius tumultus coquorum est, [14] ipsos cum obsoniis focos transferentium. hoc enim [15] iam luxuria commenta est. Ne quis intepescat cibus, ne quid [16] palato iam calloso parùm ferueat, cænam culina prosequitur. O infelicem ægrum! edet quantum concoquat. non iacebit in conspectu [17] aper, vt vilis

9. QVOD ILLA RENOVARET.] *Quid intelligit? ferrum plagis immissum, sæuiendi, non explorandi, causſâ? videtur.*

10. DOLOREM DERIDERE?] *Mihi negatio inserenda videatur*, dolorem non deridere? *Sed & antè vellem*, vis tuum post hoc: *minorem scilicet, nec cum tali comparandum.*

11. ET IN VESTIMENTIS.] *Dormitoriis, vel quibus in lecto tegeris. Suprà, epist.* LXVII.

12. VINO NIVEM DILVIT.] *Dicas magis, vinum dilui niue. Sed sic iterùm loquitur* II. *De Irâ, cap.* XXV. *neque niuatas potiones solùm, sed* niuem *ipsam* rosisse, *noster scribit, epist.* XCV.

13. FRACTA INSVPER GLACIE.] *Seneca* IIII. *Quæst. Nat. cap. vlt.* Inde est, quòd nec niue quidem contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt.

14. IPSOS CVM OBSONIIS FOCOS.] *Epist.* XCV. Quid illa purulenta, & quæ tantumnon ab D
ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxâ in ipsis visceribus exstingui? *Et* IV. *Quæst. cap. vlt.* Ardentes boletos, & raptim cõdimento suo mersatos, demittunt pænè fumantes.

15. IAM LVXVRIA COMMENTA EST.] *Non quin focules siue ἐσχάρας, qui cum prunis transferrentur, iam anteà habuerint Græci Romanique: sed non ad boletos, & talem istum luxuriæ vsum.*

16. PALATO IAM CALLOSO.] *Quarto Quæstion.* Emortuæ fauces, & occallatæ cibis ardentibus.

17. APER, VT VILIS CARO.] *De luxu in apris, quos totos apponebant; & denique satis habebant ostendere, scripsi adfatim* IV. *Poliorcet. Dialogismo* I.

18. PECTORA

A vt vilis caro, à mensâ relegatus, nec in repositorio eius [18] pectora auium, totas enim videre fastidium est, congesta ponentur. Quid tibi mali factum est? cænabis tamquam æger: imò aliquando tamquam sanus. Sed omnia ista facilè perferemus, sorbitionem, aquam calidam, & quidquid aliud intolerabile videtur delicatis & luxu fluentibus, magisque animo quàm corpore morbidis: tantùm mortem desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognouerimus: ita demum nec vita tædio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res varias, magnas, diuinas percensentem: in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturam peragranti, numquam in fastidium veritas veniet: falsa satiabunt. Rursus, si mors accedit & vocat, licet immatura sit, licet mediam præcidat ætatem: perceptus longissimè fructus est. cognita est illi ex magnâ parte natura, scit tempore honesta non crescere. His necesse est videri omnem vitam breuem, qui illam voluptatibus vanis, & ideò infinitis, metiuntur. His te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris vacando: veniet
B aliquod tempus, quod nos iterùm iungat ac misceat. quantum libet sit illud, longum faciet scientia vtendi. Nam, vt Posidonius ait, [19] *vnus dies hominum eruditorum plus patet, quàm imperiti longissima ætas.* Interim tene hoc mordicus. aduersis non succumbere, lætis non credere, omnem fortunæ licentiam in oculis habere: tamquam quidquid potest facere, factura sit. Quidquid exspectatum est diu, leuius accedit.

EPIST. LXXIX.

De Charybdi aliquid, Scyllâ, & Ætnâ. Tum, Sapientes inter se pares esse: & ad Sapientiam hortatur, etiamsi gloria non comitetur. Atqui comitabitur, vel post vitam. Bona.

C EXSPECTO epistolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliæ totius quid tibi noui ostenderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam [1] saxum esse, [2] & quidem non terribile nauigantibus, optimè scio: Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero. Et si fortè obseruaueris, (dignum est autem, vt obserues) fac nos certiores, vtrùm [3] vno tantùm vento agatur in vortices, an omnis tempestas æquè mare illud contorqueat: & an verum sit, quidquid illo freti turbine arreptum est, per multa millia trahi conditum, & [4] circa Tauromenitanum litus emergere. Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, vt in honorem meum Ætnam quoque ascendas: quam

18. PECTORA AVIVM.] *Epist.* XLVII. *de carptore:* Alius pretiosas aues scindit: pectus & clunes in frusta excutit.

19. VNVS DIES HOMINVM ERVDITORVM.] *Eruditorum, id est Sapientum, Stoicâ linguâ. De sen-*
D *su autem, similis in Philone Iudæo, libro, Quis diuinor. oper. heres:* ὑπισχνεῖται δὲ τῷ τοιαύτην ἄγοντι εἰρήνην, καλὸν γῆρας, ἐ δήπου πολυχρόνιον, ἀλλὰ τὸ μετὰ φρονήσεως ζῆν. τὸ γὰρ εὐήμερον πολυετίας κρεῖττον, ὅσῳ καὶ βραχύτερον φῶς σκότους αἰωνίου. μίαν γὰρ ἡμέραν ὑγιεινῶς εἶπε προφήτης ἀνὴρ, βούλεσθαι βιῶναι μετὰ ἀρετῆς, ἢ μυρίας ἐν σκιᾷ τῷ θανάτου. σκιὰν τὸν φαῦλον αἰωνιτόμυρος βίον: Pollicetur autem talem agenti pacem, bonam senectutem: id est, non longæuitatem, sed vitam cum prudentiâ coniunctam. Nam vel dici felicitas multitudine annorum melior, quanto breuis aliqua lux tenebris æternis. Vnam enim diem, dixit salubriter vir propheta, malle se viuere cum virtute, quàm multa millia annorum in vmbrâ mortis. Vmbram mortis, malam indicans vitam. *Hæc Philo, ex Moyse & Dauide: iterumq; ipse Dauid:* Melior est dies vna in atriis tuis, super millia.

EPIST. LXXIX. 1. SAXVM ESSE.] *Apud Seruium* III. *Aen.* Sallustius Scyllam saxum esse dicit, simile formæ celebratæ procul visentibus.

2. ET QVIDEM NON TERRIBILE.] *Ego hoc rectum censeo, nec accedo, qui,* modò terribile, *supponunt: quasi etiamnunc pro veteri famâ esset. Non, inquam, accedo: nec res est tanta, aut fuit.*

3. VNO TANTVM VENTO.] *Quo illo? Austro. Vide Consol. ad Marc. cap.* XVII. *& suprà, epist.* XIV.

4. CIRCA TAVROMENITANVM.] *Satis dissitum, sed ventus nempe & fluctus eò ducunt. Seruius idem:* Nam sorbet vniuersa, quæ prehendit: & secundùm Sallustium, ea circa Tauromenitanum litus egerit. *Strabo, lib.* VI. Demonstratur ante Messanam profunditas quædam vasta (Charybdis) in quam æstus freti abducunt nauigia contorta, & absorptorum fragmenta deuoluuntur ad litus Tauromenitanum.

quam consumi, & sensim subsidere, ex hoc colligunt, quòd [5] aliquanto longiùs nauigantibus solebat ostendi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo desedit, sed quia ignis euanuit, & minùs vehemens [6] ac largus effertur: ob eamdem caussam, fumo quoque per diem segniore. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui deuoretur quotidie minui, nec ignem non manere eumdem: qui non ipse ex se est, sed in aliquâ infernâ valle conceptus exæstuat, [7] & alibi pascitur: in ipso monte non alimentum habet, sed viam. In Lyciâ regio notissima est, [8] Ephestion incolæ vocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine vllo nascentium damno ignis innoxius circuit. Læta itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantùm vi remissâ ac languidâ resulgentibus. Sed reseruemus ista, tunc quæsituri, cùm tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis niues absint, quas ne æstas quidem soluit: adeò tutæ sunt ab igne vicino. Non est autem, quòd istam curam imputes mihi: [9] morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo mandaret tibi, donec Ætnam describas in tuo carmine, & hunc sollennem omnibus Poëtis locum attingas. quem quò minùs Ouidius tractaret, nihil obstitit, quòd iam Virgilius impleuerat: [10] ne Seuerum quidem Cornelium vterque deterruit. Omnibus præterea feliciter hic locus se dedit: & qui præcesserant, non præripuisse mihi videntur quæ dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, vtrum ad consumptam materiam, an ad subactam accedas: crescit in dies, & inuenturis inuenta non obstant. Præterea, condicio optima est vltimi. Parata verba inuenit, quæ aliter instructa nouam faciem habent: nec illis manus iniicit, tamquam alienis: sunt enim publica. Iurisconsulti negant, quidquam publicum vsucapi. Aut ego te non noui, aut Ætna tibi [11] saliuam mouet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit: quæ tanta in te est, vt videaris mihi retracturus ingenij tui vires, si vincendi periculum sit. tanta tibi priorum reuerentia est. Inter cetera, hoc habet boni sapientia: nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur. dum ad summum perueneris, paria sunt: non est incremento locus, statur. Numquid sol magnitudini suę adiicit? numquid luna vltrà quàm solet procedit? maria non crescunt: mundus eumdem habitum ac modum seruat. Extollere se, quæ iustam magnitudinem impleuere, non possunt. Quicumque fuerint sapientes, [12] pares erunt & æquales. habebit vnusquisque ex his proprias dotes: alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior: illud de quo agitur, quod beatum facit, æquale erit in omnibus. An Ætna tua possit sublabi, & in se ruere, an hoc excelsum cacumen & conspicuum per vasti maris spatia detrahat assidua vis ignium, nescio: virtutem non flamma, non ruina inferiùs adducet. Hæc vna maiestas deprimi nescit, nec proferri vltrà, nec referri potest. Sic huius, vt cælestium, stata magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere. iam multum operis effectum est, imò si verum fateri volo, non multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis glorietur, qui suspicentur diem? quibus sol per caliginem splendet? licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cùm emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus

5. ALIQVANTO LONGIVS.] *Aelianus Var. Hist. lib.* VIII. *cap.* XI. τὴν γὰρ ἐν Αἴτνῃ φασὶν οἱ πλέοντες ἐξ ἐλάσσονος ὁρᾶν, ἢ πρὸ τοῦ ἐθελήσαντος: Ætnam aiunt nauigantes è longinquo minùs aspici, quàm antea solebat.

6. AC LARGVS EFFERTVR.] *Nostri omnes sic libri, & Gruteriani: tamen Modius è suis*, ac largus efferuit.

7. ET ALIBI PASCITVR.] *Scripti*, & aliis: *rectè. non ipsius montis visceribus, sed interiora sua pabula habet.*

8. EPHESTION INCOLÆ.] *Scribe, Hephæstion*, Ἡφαίστιον, *quasi* Vulcanum, *à re ipsâ dictum. Plinius lib.* V. *cap.* XXVII. In Lyciâ mons Chimæra, noctibus flagrans: Hephæstium ciuitas, & ipsa sępe flagrantibus iugis.

9. MORBO ENIM TVO.] *Morbo animi. sic enim affectum, & titillationem illam poëticam appellat.*

10. NE SEVERVM QVIDEM CORNELIVM.] *Cui hodie opusculum de Aetnâ adscritur, quod exstat.*

11. SALIVAM MOVET.] *Quod fit in subito appetitu cibi, aut obsony. lingua & os humescunt, & sumere allubescunt.*

12. PARES ERVNT ET ÆQVALES.] *Nos in Manuduct.* III. *Dissert.* III.

13. LOCVM

A tus cælo suo fuerit, cùm receperit [13] locum, quem occupauit sorte nascendi. Sursum vocant illum initia sua. Erit autem illic, etiam antequam hac custodiâ exsoluatur, cùm vitia discecerit, purusque ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. Hoc nos oportet agere, Lucili carissime, in hoc ire impetu toto: licet pauci sciant, licet nemo videat. Gloria, vmbra virtutis est: etiam inuitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando vmbra antecedit, aliquando sequitur: ita gloria aliquando ante nos est, visendamque se præbet, aliquando in auerso est, maiorque quò serior, vbi inuidia secessit. Quamdiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratem fama. Quamdiu Catonem ciuitas ignorauit? respuit: nec intellexit, nisi cùm perdidit. Rutilij innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset iniuriam: dum violatur, effulsit. Numquid non sorti suæ gratias egit, & exsilium suum complexus est? De his loquor, quos illustrauit fortuna, dum vexat: quàm multorum profectus in notitiam euasere, post ipsos? quàm multos fama non excepit, sed eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantùm eruditiores, sed hæc quoque imperito-
B rum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque iam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistolâ, cùm amicitiam suam & Metrodori, gratâ commemoratione cecinisset, hoc nouissimè adiecit, *Nihil sibi & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quòd ipsos illa nobilis Græcia non ignotos solùm habuisset, sed pænè inauditos.* Numquid ergo non, posteà quàm esse desierat, inuentus est? numquid non opinio eius emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epistolâ confitetur, *Se & Epicurum non satis eminuisse: sed pòst, se & Epicurum, magnum* [14] *paratumque nomen habituros, apud eos qui voluissent per eadem ire vestigia.* Nulla virtus latet: & latuisse, non ipsius est damnum. Veniet qui conditam, & sæculi sui malignitate compressam, dies publicet. Paucis natus est, qui populum ætatis suæ cogitat. Multa annorum millia, multa populorum superuenient: ad illa respice. etiam si omnibus tecum viuentibus silentium liuor indixerit, venient qui sine offensâ, sine gratiâ iudicent. Si quod est pretium virtutis ex famâ, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam
C non sentientes colet, ac frequentabit. Nulli non virtus & viuo, & mortuo, retulit gratiam: si modò illam bonâ secutus est fide, si se non exornauit & pinxit, sed idem fuit, [15] siue ex denuntiato videbatur, siue imparatus ac subitò. Nihil simulatio proficit. paucis imponit leuiter extrinsecus inducta facies: veritas in omnem partem sui semper eadem est. Quæ decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.

EPIST. LXXX.

Vvlgvs ad spectaculum & ad stadium, sese ad studium & animum iuisse. Hunc colendum, non corpus: & facile id esse, si Bona velis. Ad libertatem eundum; quod sit spretis calcatisque cupidinibus. In eo veram felicitatem, non externo splendore esse. Bona.

D

Hodierno die non tantùm meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos [1] ad sphæromachiam auocauit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem

13. Locvm qvem occvpavit.] *Nempe illum in cælo locum, vbi cum primo orbe fuit. Ex eo scintilla in terras desiliit, animus noster factus, eò rediturus.*

14. Paratvmqve nomen.] *Fortasse*, pacatumque: *extra calumnias & detractiones.*

15. Sive ex denvnciato] *Qui mos hodieq; inter magnates, præmittere & nunciare aduentum.*

Epist. LXXX 1. Ad sphæromachiam.] *Libri, vt solet in Græcis, variant. Quidam*, ad spheram mathemam: *alij*, ad spero in athema: *meus*, asperam in ethnam. *Sphæromachia quidem nota est, pilaris lusus & certamen. Nominat Papinius in Siluis:* Sphæromachias spectamus, & pilaris lusio admittitur. *Ipsa enim Pila*, Sphæra *dicitur. atque ita Sidonius lib.* v. *epist.* xv 11. Sphæræ primus ego signifer fui: *& luseres*, Sphæristas *appellat. Seneca ad firmare etiam lectionem hanc videtur statim, dum ait* Spectaculum non fidele, & lusorium. *Lubricum enim, anceps: & lusus magis, quàm certamen. Tamen Pincianus ille, iudicij bonus, ambigit,*

tationem meam impedit: quæ hac ipsâ fiduciâ procedit audaciùs. [2] Non crepuit subinde ostium, [3] non alleuabatur velum: [4] licebit vni vadere, quod magis necessarium est per se eunti, & suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? facio. sed permitto mihi & inuenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non seruio illis, sed assentior. Magnum tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatore secretum: ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei [5] contentionem transfert. Cogito mecum, quàm multi corpora exerceant, quàm ingenia pauci: quantus ad spectaculum non fidele & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo: quàm imbecilli animo sint, quorum lacertos humerosque miramur. Illud maximè reuoluo mecum. si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, quâ & pugnos pariter & calces [6] non vnius hominis ferat, quâ [7] solem ardentissimum in feruentissimo puluere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quanto faciliùs animus corroborari possit, vt fortunæ ictus inuictus excipiat, vt proiectus, vt conculcatus exsurgat? Corpus enim multis eget rebus, vt valeat: animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multâ potione opus est, [8] multo oleo, longâ denique operâ: tibi continget virtus sine apparatu, sine impensâ. Quidquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est vt sis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quàm eripere te huic seruituti, quæ omnes premit, quam mancipia quoque conditionis extremæ, & in his sordibus nata, omni modo exuere conantur? [9] Peculium suum, quod comparauerunt ventre fraudato, [10] pro capite numerant: [11] tu non concupisces quanticumque ad libertatem peruenire, qui te putas in illâ natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque [12] in tabellas vanum coniicitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum, à te petas. Libera te primùm metu mortis: illa nobis primum iugum imponit: deinde metu paupertatis. Si vis scire quàm nihil in illâ mali sit, compara inter se pau-

ambigit, & Sphyromachiam *legi mallet*: calcium & talorum pugnam. *Nam & eò alludens mox Seneca*: patientiam, quâ pugnos pariter & calces non vnius hominis feras. *Ego memini puer Athi Hainoniæ certamen hoc sollenne videre, quo mariti & iuuenes, proiectâ in medium pilâ, pugnis calcibusq; de eâ propellendâ certabant, & ad talem locum (qui meta erat) prouehendâ. Simile apud veteres? nescio. Equidem simplicem hîc Sphæromachiam fuisse, vix persuadeor. Cur enim ad cottidianum tale spectaculum, & in balneis vsurpatum, tota ciuitas concurreret? nisi si eximij aliqui sphæristæ. Cur item in* Stadio *præberetur? nam de eo sequitur: atque is athletarum magis locus, & quæ subiungit, ad illos ducunt.* Ἐπέχω igitur.

2. NON CREPVIT SVBINDE OSTIVM.] *An in aperiendo, cùm cardo vertitur? an etiamtunc moris ostium digito vel manu percuti, ne inopinanti superuenires?*

3. NON ALLEVABATVR VELVM.] *Foribus cubiculi prætensum: de quo ego pluscula, ad Annalem Taciti* XIII. *Alleuabatur autem ab admissionalibus ministris: quos Aimoinus lib.* II. *De Gest. Franc. cap.* V. tenentes cortinam, *ab hoc more, appellat.*

4. LICEBIT VNI VADERE.] *Quidam*, vno euadere: *plerique autem omnes*, vno, *vel* imo. *Probo vulgatum*; *vel*, vnum. *Sententia. licebit mihi soli incedere, per cogitationes & studia mea ire: quod expedit illi, qui sectam non sequitur.*

5. CONTENTIONEM TRANSFERT.] *Vt contendam & conferam hoc certamen cum studio meliore. An placet cum quibusdam libris*, contemplationem? *certè mihi.*

6. NON VNIVS HOMINIS.] *Nam etsi paria ferè Athletarum pugnabant, tamen aliquando mixti aut per cateruas: & vt id non fuerit, ordine alij post alios supponebantur. Ita vnus victor plures sustinebat.*

7. SOLEM ARDENTISSIMVM.] *Cicero*: Pugiles inexercitati, etiamsi pugnos & plagas ferre possint, Solem tamen sæpe ferre non possunt.

8. MVLTO OLEO.] *Hæc item ad athletas, quorum crebra vnctio*, multi cibi, *& sagina.*

9. PECVLIVM SVVM.] *Redimere se ære suo serui solent. Vide, si lubet, me ad Taciti* XIV. *Annalem.*

10. PRO CAPITE.] *Id est, pro libertate. Nam serui caput non habent.*

11. TV NON CONCVPISCES.] *Paria istis Epictetus Dissert.* IIII. *cap.* I. Pro istâ, quæ putatur libertas, alij se suspendunt, alij se præcipitant: est etiam cùm totæ vrbes perierunt: & tu ob veram, ob insidiarum expertem, ob tutam libertatem nihil capias laboris? *Vera autem hæc libertas, quam intelligunt, est finis Philosophiæ, ait Simplicius*: illa nimirum, in quâ à parente & auctore Deo producti sumus, vt neque formidemus quidquam, nec doleamus, neque vlli deteriori naturæ aut rei seruiamus. *Et huc spectat illud Paradoxum decretum*, Solum sapientem liberum esse.

12. IN TABELLAS VANVM CONIICITVR.] *Manumissionis tabellas: quæ fidei causâ dabantur.*

13. SOLI-

A se pauperum & diuitum vultus. Sæpiùs pauper, & fideliùs ridet: nulla [13] sollicitudo in alto est: etiam si qua incidit cura, velut nubes leuis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut grauis & suppurata tristitia: & quidem grauior, quia interdum non licet palàm esse miseros: sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi vtendum est: nec enim vllo efficaciùs exprimitur hic [14] humanæ vitæ mimus, [15] qui nobis partes has, [16] quas malè agamus, assignat. [17] Ille qui in scænâ elatus incedit, & hæc resupinus dicit,

[18] *En impero Argis.* [19] *regna mihi liquit Pelops,*
Quà Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Vrgetur Isthmos:

seruus est, [20] quinque modios accipit, [21] & quinque denarios. Ille qui superbus, atque impotens, & fiduciâ virium tumidus ait,

Quod nisi quieris Menelae, hac dextrâ occides:

B [22] diurnum accipit, [23] in cænaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit: omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaueris. [24] Equum empturus, solui iubes

13. SOLICITVDO IN ALTO EST.] *In imo & profundo pectore.*

14. HVMANÆ VITÆ MIMVS.] *Augusti moriturí quæsitum*, Ecquid hunc mimum vitæ satis commodè egisse videretur? *Enchiridium Epicteti, cap.* XXIII. *vide, & in illud Simplicium. In Anthologio:*

Σκηνὴ πᾶς ὁ βίος, καὶ παίγνιον. ἢ μαθὲ παίζειν,
Τὴν ταχὺν μεταθεὶς, ἢ φέρε τὰς ὀδύνας:
Scæna est hæc vita, & mimus. vel ludere discè
Seria postponens, vel cruciare miser.

C 15. QVI NOBIS PARTES HAS.] *Teles Pythagoricus:* Δεῖ ὥσπερ τὸν ἀγαθὸν ὑποκριτὴν, ὅ, τι ἂν ὁ ποιητὴς περιθῇ πρόσωπον, τοῦτο ἀγωνίζεσθαι καλῶς· οὕτω καὶ τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα ὅ, τι ἂν περιθῇ ἡ τύχη. καὶ γὰρ αὕτη, φησὶν ὁ Βίων, ὥσπερ ποιήτρια, ὅτε μὲν πρωτολόγου, ὅτε ὑστερολόγου περιτίθησι πρόσωπον, καὶ ὅτε μὲν βασιλέως, ὅτε δὲ ἀλήτου: Oportet, sicut bonũ histrionem, quamcumque personam poëta imposuerit, eam decorè exsequi & sustinere: sic & bonum virum, quamcumque Fortuna dederit. Nam & hæc, ait Bion, velut poëtria, aliquando primi, aliquando vltimi actoris personam imponit, est etiam cùm regis, & alàs mendici. *Laërtius etiam, in Zenone:* Εἶναι γὰρ ὅμοιον τῷ ἀγαθῷ ὑποκριτῇ τὸν σοφόν. ὃς ἂν τε Θερσίτου, ἂν τε Ἀγαμέμνονος πρόσωπον ἀναλάβῃ, ἑκάτερον ὑποκρίνεται πρεπόντως: Esse bono histrioni si-
D milem Sapientem. qui siue Thersitæ, siue Agamemnonis personam acceperit, vtramque decenter exprimit & imitatur.

16. QVAS MALE AGAMVS.] *Nostrâ culpâ, & insciti â: non illo sic imponente. Vellet enim benè agi, & facit Sapiens.*

17. ILLE QVI IN SCÆNA.] *Atreus, qui Pelopis filius & heres. & quæ sequuntur, sunt ex Attij Atreo.*

18. EN IMPERO ARGIS.] *Mei libri*, Impero Argis, *sine illâ particulâ. Et grandius mihi esset*, Imperito Argis: *siue antiquè*, Imperitod.

19. REGNA MIHI LIQVIT.] *In Fabio legitur*, sceptra mihi.

20. QVINQVE MODIOS ACCIPIT.] *Dimensum & cibarium seruile, in menses. Etsi tamen in Donato scribitur*: Serui quaternos modios accipiebant frumenti in mensem. *Sed fieri potest, imo solet, vt honestiores plusculum acciperent, sicut isti actores. Ego aliquid super hac re* 1. *Elector. cap. de Frumentat.*

21. ET QVINQVE DENARIOS.] *Septem denarios Lucianus videtur agnoscere, suo æuo. Sed hæc talia mutant. De modo istò lucaris (sic appellabant) ego ad* 1. *Annal. Taciti.*

22. DIVRNVM ACCIPIT.] *Diarium, & mercedulam.*

23. IN CÆNACVLO.] *Vbi tenuiores & inopes. Sic actor Plautinus, qui louem Amphitruonem refert, iocosè:*

Ego sum ille Amphitruo, cuius seruus Sosia,
In superiore qui habito cænaculo.

Tamen scripti ferè, centuculo, *aut* centunculo; *meus*, cetulo. *Et de centunculo sanè placeat: atque id stratum seruorum fuisse.*

24. EQVVM EMPTVRVS.] *Horatij illud obiicium:*

Regibus hic mos est, vbi equos mercantur, apertos
Inspiciunt.

Macrobius 1. *Saturn. cap.* XI. Quemadmodum stultus est, qui empturus equum, non ipsum inspicit, sed stratum eius & frænum: sic est, qui hominem ex veste, aut conditione, quæ modo vestis nobis circumdata est, æstimandum putat. *Apuleius, De Deo Socratis:* Neque enim in emendis equis phaleras consideramus, & balthei pollimina inspicimus, & ornatissimæ ceruicis diuitias contemplamur: sed istis omnibus exuuiis amolitis & amotis, equum ipsum nudum, & solum corpus eius & animum contuemur. *Socrates, in Stob. Serm.* 1. Οὔτε ἵππος εὐγενὴς κρίνοιτ' ἂν ὁ πολυτελῆ σκευὴν ἔχων, ἀλλ' ὁ τῇ φύσει λαμπρός· οὔτε ἀνὴρ ἀπλοῦς, ὁ πολύτιμον οὐσίαν κεκτημένος, ἀλλ' ὁ τὴν ψυχὴν γενναῖος: Neque equus generosus iudicetur, qui stratum & instrumentum splendidum habeat, sed qui naturâ sit talis: ita nec vir honestus, qui multas & æstimabiles opes habeat, sed qui animo sit præstans.

25. FASCIAM

bes ſtratum, detrahis veſtimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem in- A
uolutum æſtimas? Mangones, quidquid eſt quod diſpliceat, aliquo lenocinio abſcon-
dunt. Itaque ementibus ornamenta ipſa ſuſpecta ſunt: ſiue crus alligatum, ſiue bra-
chium adſpiceres, nudari iuberes, & ipſum tibi corpus oſtendi. Vides illum Scythiæ
Sarmatiæve regem, inſigni capitis decorum? ſi vis illum æſtimare, totumque ſcire qua-
lis ſit, [25] faſciam ſolue. [26] multum mali ſub illâ latet. Quid de aliis loquor? ſi per-
pendere te voles, ſepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipſe conſidera. Nunc
qualis ſis, [27] aliis credis.

EPIST. LXXXI.

De homine ingrato exordium: tum quæſtio, An grati eſſe debeamus aduerſus eum, qui antè iuuit, pòſt nocuit? Subtiliter & diffusè hoc diſputat, & variè diſtinguit. B

Qvereris incidiſſe te in hominem ingratum. Si hoc nunc primùm, age aut
fortunæ, aut diligentiæ tuæ gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia poteſt,
niſi te malignum. Nam ſi hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia: ita ne
apud alium pereant, apud te peribunt. Non reſpondeant potiùs, quàm non dentur: &
poſt malam ſegetem ſerendum eſt. Sæpe quidquid perierat aſſiduâ infelicis ſoli ſterilita-
te, vnius anni reſtituit vbertas. Eſt tanti, vt gratum inuenias, experiri & ingratos. Nemo
habet tam certam in beneficiis manum, vt non ſæpe fallatur: aberrent, vt aliquando
hæreant. Poſt naufragium maria tentantur: fœneratorem [1] non fugat à foro decoctor.
Citò inerti otio vita torpebit, ſi relinquendum eſt quidquid offendit. Te verò benignio-
rem hæc ipſa res faciat. nam cuius rei euentus incertus eſt, id, vt aliquando procedat,
ſæpe tentandum eſt. Sed de iſto ſatis multa in iis libris locuti ſumus, qui de Beneficiis C
inſcribuntur: illud magis quærendum videtur, quod [2] non ſatis (vt exiſtimo) explica-
tum eſt: An is qui profuit nobis, ſi poſteà nocuit, paria fecerit, & nos debito ſoluerit?
Adiice ſi vis & illud: Multo plus poſteà nocuit, quàm antè profuerat. Si rectam illam
rigidi iudicis ſententiam quæris, alterum ab altero abſoluet, & dicet: Quamuis iniuria
præponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex iniuriâ ſupereſt. Plus nocuit? ſed priùs
profuit. itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifeſtiora ſunt quàm vt admo-
neri debeas, quærendum eſſe, quàm libenter profuerit, quàm inuitus nocuerit: quoniam
animo & beneficia & iniuriæ conſtant. Nolui beneficium dare. victus ſum aut vere-
cundiâ, aut inſtantis pertinaciâ, aut ſpe. Eo animo quidq; debetur, quo datur: nec quan-
tum ſit, ſed à quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc coniectura tollatur. Et il-
lud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficij prioris exceſſit, iniuria eſt. Vir bo-
nus vtroſque calculos ſic ponit, vt [3] ſe ipſe circumſcribat: beneficio adiicit, iniuriæ de-
mit. Ille alter remiſſior iudex, quem eſſe me malo, iniuriæ obliuiſci debebit, officij me-
miniſſe. Hoc certè, inquit, iuſtitiæ conuenit, ſuum cuique reddere, beneficio gratiam, D
iniuriæ talionem, aut certè malam gratiam. Verum erit iſtud, cùm alius iniuriam fece-
rit, alius beneficium dederit. nam ſi idem eſt, beneficio vis iniuriæ exſtinguitur. Nam
cui, etiam ſi merita non anteceſſiſſent, oportebat ignoſci, poſt beneficia lædenti, plus

quàm

25. Fasciam solve.] *Id eſt, diadema inſigne regni. Nam hoc, non aliud quàm Faſcia aut vitta capiti circumdata.*

26. Mvltvm mali svb illa.] *Regis cuiuſpiam dictum, ad mulierculam admirantem:* O mulier, hunc pannum humi iacentem non tollas, ſi ſcias quantum mali ſub eo lateat.

27. Aliis credis.] *Adulatoribus, & blandis hoſtibus.*

EPIST. LXXXI. 1. Non fvgat a foro decoctor.] *Alij*, Coactor, *referunt.* Coactor *quidem eſt, qui argentariorum aut fœneratorum reliqua, & ſummulas exigit, qui &* Collectarius *dicitur: ſed aptior* Decoctori *hic locus, an* Coctori? *nam meus & magis fidi libri,* tortor.

2. Non satis, vt existimo.] *Attigit tamen lib.* III. *De Benef. cap.* XIII.

3. Se ipse circvmscribat.] *Decipiat ſe, & vltrò fallat in hoc calculo.*

4. Non

A quàm venia debetur. Non pono vtrique par pretium: pluris æstimo beneficium, quàm iniuriam. [4] Non omnes debere sciunt grati beneficium. Potest etiam imprudens, & rudis, & vnus è turbâ, [5] vtique dum propè est ab accepto, reddere beneficium, [6] & pensare: ignorat autem [7] quantum debeat. Vni sapienti notum est, quanti res quæque taxanda sit. Nam ille de quo loquebar modò, stultus, etiamsi bonæ voluntatis est, aut minùs quàm debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quod referendum est, effundit atque abiicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est: & consuetudo sermonis antiqui quædam efficaciſſimis, & officia docentibus, notis signat. Sic certè solemus loqui: *Ille illi gratiam retulit.* Referre, est vltrò quod debeas afferre. Non dicimus, *Gratiam reddidit.* Reddunt enim, & qui reposcuntur, & qui inuiti, & qui vbilibet, & qui per alium. Non dicimus, *Reposuit beneficium, aut soluit:* nullum enim nobis placuit, quod æri alieno conuenit, verbum. Referre, est ad eum à quo acceperis, ferre. Hæc vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellauit. Sapiens om-

B nia examinabit secum, quantum acceperit, à quo, quando, vbi, quemadmodum. Itaque negamus quemquam scire gratiam referre, nisi sapientem. non magis quàm beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens: hic scilicet, qui magis dato gaudet, quàm alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ videmur inopinata omnibus dicere, παράδοξα Græci vocant: & ait, Nemo ergo scit præter sapientem referre gratiam? ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisquam scit alius? nec cùm emit aliquam rem, pretium venditori persoluere? Sed ne nobis fiat inuidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certè ait, *Solum sapientem referre gratiam scire.* Deinde idem admiratur, cùm dicimus, [8] *Solus sapiens scit amare, solus sapiens amicus est.* Atqui & amoris & amicitiæ pars est, referre gratiam: imò hoc magis vulgare est, & in plures cadit, quàm vera amicitia. Deinde idem admiratur, quòd dicimus fidem nisi in sapiente non esse: tamquam non ipse idem dicat. An tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam nescit? Desinant itaque infamare nos, tamquam incredibilia iactantes: & sciant apud sapientem esse ipsa hone-

C sta, apud vulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque vtcumque scit, & quemadmodum potest, referat: scientia illi potiùs, quàm voluntas desit. Velle non discitur. Sapiens inter se omnia comparabit. maius eius opus, aut minus fit (quamuis idem sit) tempore, loco, causâ. Sæpe enim hoc non potuere diuitiæ in domum infusæ, quod opportunè dati mille denarij. Multum enim interest, donaueris, an succurreris: seruauerit illum tua liberalitas, an instruxerit. Sæpe quod datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, vtrùm aliquis [9] quod dederat, sumpserit, an beneficium acceperit, vt daret? Sed ne in eadem, quæ [10] satis scrutati sumus, reuoluamur; in hac comparatione beneficij & iniuriæ, vir bonus iudicabit quidem quod erit æquissimum: sed beneficio fauebit, in hanc erit partem procliuior. Plurimum autem momenti persona solet afferre, in rebus eiusmodi. Dedisti mihi beneficium in seruo, iniuriam fecisti in patre: seruasti

D 4. NON OMNES DEBERE SCIVNT GRATI.] *Librorum hæc scriptura est, Romanam suppositiciam non moror. Lego tamen*, gratè.

5. VTIQVE DVM PROPE EST.] *Id est, in recenti beneficio, quod nondum excidit. Nam vulgus vetustioris obliuiscitur.*

6. ET PENSARE.] *Sententia est. potest par reddere, sed non paria facere: quia in beneficio non acceptum solùm consideratur, sed animus, tempus, occasio tua & mea.*

7. QVANTVM DEBEAT.] *Aly*, pro re debeat: *meus*, quantum præbeat.

8. SOLVS SAPIENS SCIT AMARE.] *Vide Manuduct.* III. *Disser.* XVI.

9. QVOD DEDERAT, SVMPSERIT.] *Mirè intricant libri: & hæc Muretiana, præter ipsos. Mitto alios, meus:* Quantum autem, existimas, interest, vtrùm aliquid quod dederat, vel quod præstarat, sumpserit, an beneficium. *Alludunt aly, & Erasmi quidam codices*, vtrùm aliquis de ratâ quod præstaret sumpserit. *Nos concinnamus:* existimas, interest, vtrùm aliquis de arcâ, vel quod præsto erat, sumpserit, an beneficium. *Verissimè, opinor. Quid censes, inquit, interesse, vtrùm aliquis domo & ab arcâ, paratâ pecuniam sumpserit; an vt posset benefacere, beneficium acceperit? id est, ipse mutuum sumptum, alteri dederit? De sententiâ, nec ambigo; vix de scripturâ.*

10. SATIS SCRVTATI SVMVS.] *Libris De Beneficiis.*

11. PLVS

uasti mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quæ procedit omnis collatio, A
prosequetur: & si pusillum erit quod intersit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, si
id donari saluâ pietate ac fide poterit, remittet: id est, si ad ipsum tota pertinebit iniuria.
Summa rei hæc est. facilis erit in commutando: patietur [11] plus imputari sibi. inuitus
beneficium per compensationem iniuriæ soluet: in hanc partem inclinabit, huc verget,
vt cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentiùs accipit,
quàm reddit. Quanto hilarior est qui soluit, quàm qui mutuatur; tanto debet lætior es-
se, qui se maximo ære alieno accepti beneficij exonerat, quàm qui accipiens cùm maxi-
mè obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quòd creditori quidem, præter sor-
tem, extra ordinem numerant: beneficiorum autem vsum esse gratuitum putant. Et illa
crescunt morâ: tantoque plus soluendum est, quanto tardiùs. Ingratus est, qui benefi-
cium reddit sine vsurâ. Itaque huius quoque rei habebitur ratio, cùm conferentur acce-
pta & expensa. Omnia facienda sunt, vt quàm gratissimi simus. nostrum enim in hoc
bonum. quemadmodum iustitia non est, vt vulgò creditur, ad alios pertinens; maxima B
pars eius in se redit. Nemo non cùm alteri prodest, sibi profuit. Non eò nomine dico,
quòd volet adiuuare adiutus, protegere defensus, quòd bonum exemplum circuitu ad
facientem reuertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec vlla miseratio con-
tingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quòd virtu-
tum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad præmium: rectè facti, fe-
cisse merces est. Gratus sum. non vt alius mihi libentiùs præstet, priori irritatus exem-
plo: sed vt rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum. non quia expe-
dit; sed quia iuuat. Hoc vt scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi vt videar ingratus,
si reddere beneficium non aliter quàm per speciem iniuriæ potero; æquissimo animo ad
honestum consilium, per mediam infamiam, tendam. Nemo mihi videtur pluris æsti-
mare virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quàm qui boni viri famam perdidit, ne
conscientiam perderet. Itaque, vt dixi, maiore tuo, quàm alterius bono gratus es. Illi
enim vulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex bea- C
tissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malitia miseros facit, virtus beatos,
gratum autem esse virtus est: rem vsitatam reddidisti, inæstimabilem consecutus es, con-
scientiam grati: quæ nisi in animum diuinum, fortunatumque non peruenit. In con-
trarium autem huic affectum, summa infelicitas vrget. Nemo si ingratus est, non miser
erit: non differo illum, statim miser est. Itaque ingrati esse vitemus, non alienâ causâ,
sed nostrâ. Minimum ex nequitiâ leuissimumque ad alios redundat: quod pessimum
ex illâ est, & ([12] vt ita dicam) spississimum, domi remanet, & premit habentem. quem-
admodum Attalus noster dicere solebat, *Malitia ipsa* [13] *maximam partem veneni sui bi-
bit*. Illud venenum, quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine suâ continent,
non est huic simile: hoc, habentibus pessimum est. Torquet ingratus se, & macerat:
odit quę accepit, quia redditurus est, & extenuat: iniurias verò dilatat atque auget. Quid
autem eo miserius, cui beneficia excidunt, hærent iniuriæ? At contrà sapientia exornat
omne beneficium, ac sibi ipsa commendat, & se assiduâ eius commemoratione delectat. D
Malis vna voluptas est, & hæc breuis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti lon-
gum

11. PLVS IMPVTARI SIBI.] *Plus sibi deberi.*

12. VT ITA DICAM, SPISSISSIMVM.] *Suspicatur Pincianus* pessissimum: *& ita sanè quidam libri. Tamen non mutem. At cur igitur præfatur*, vt ita dicam? *non quia vox inusitata, sed quia metaphora audacior videri posit.*

13. MAXIMAM PARTEM VENENI SVI.] *Pulcherrimè. Ita Hierax Pythagoricus*: Iniuria, *inquit*, & malitia ab auctore incipiens, in illum qui affi-citur, redundat. Sed ipsum auctorem inprimis lę-dit, minùs eum qui patitur. Ἐπεὶ καὶ ἀπ' αὐτῆς τὴν κίνησιν λαμβάνει, καὶ τὴν ἔπαρσιν. ἐγειρομένη τοίνυν, ἅτ' τέκουσα πρῶτον ἀνάπτει, καὶ πρὶν τεκεῖν ἐν ταῖς ὠδῖσι φλέγει, καὶ δ' ἕλκουσα λυμαίνεται, καὶ πρὶ ἐπ' αὐτῆς ἰοῦ χρῶζει δυσοποιοῦ τῇ βαφῇ: Quoniam ab ipso auctore & motum, & incrementum accipit. Excita-ta igitur, eum qui parit primùm apprehendit, & ante partum in ipsis nixibus conatibusque adurit, & transiens lædit, & suo veneno tingit, colore pessimo. *Et statim:* Οὕτω καὶ πᾶς ἄδικος, ἀπὸ τοῦ πρώτου κακίας πρῶτος γένεται, πρὶν εἰς ἄλλους ἀφῖναι: Ita quiuis improbus priùs malitiam suam ipse bibit & deguſtat, priusquam in alios emittat. *Dicas ex illo sumpsisse nostrum: quem etiam vide epistolâ* LXXXVII.

14. SEN-

A gum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est, & assiduum. Illa contemnit, quibus læsus est: nec obliuiscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit omnia in peius: sed nec quærit cui imputet casum, & peccata hominum ad fortunam potiùs refert. Non calumniatur verba, nec vultus: quidquid accidit, benignè interpretando leuat: nec offensæ potiùs, quàm beneficij meminit. Quantum potest in priore ac meliore se memoriâ detinet; nec mutat animum aduersus benè meritos, nisi multum malefacta præcedant, & manifestum etiam conniuenti discrimen est: tunc quoque in hoc dumtaxat, vt talis sit post maiorem iniuriam, qualis ante beneficium. Nam cùm beneficio par est iniuria, aliquid in animo beneuolentiæ remanet. Quemadmodum reus [14] sententiis paribus absoluitur, & semper quidquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus sapientis, vbi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: & [15] hoc facit, quod qui post tabulas nouas soluunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, pro-

B pter quæ vulgus insanit. Si referre vis gratiam; & in exsilium eundum est, & effundendus sanguis, & suscipienda egestas, & ipsa innocentia sæpe maculanda, indignisque obiicienda rumoribus. Non paruo sibi constat homo gratus. Nihil carius æstimamus, quàm beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius, cùm accepimus. Quæris quid sit, quod obliuionem acceptorum nobis faciat? cupiditas accipiendorum. cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt à recto diuitiæ, honores, potentia, & cetera, quæ opinione nostrâ cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res: de quibus non cum famâ, sed cum rerum naturâ deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, præter hoc, quòd mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur; sed concupiscuntur, quia laudata sunt: & cùm singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credimus, sic & in hoc fidei populi credamus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc vrbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclama-

C bunt: in hoc bonis malisque conueniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: diuitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet humanæ malo vitæ repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non inuenit. In tantâ iudiciorum diuersitate, referendam benè merentibus gratiam, omnes vno tibi, quod aiunt, ore affirmabunt: in hoc tam discors turba consentiet, cùm interim iniurias pro beneficiis reddimus. Et prima causa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eò perductus est furor, vt periculosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. nam quia putat turpe non reddere; non vult esse, cui reddat. Tibi habe, quod accepisti: non repeto, non exigo. profuisse tutum sit. Nullum est odium pernicioſius, quàm ex beneficij violati pudore.

D 14. SENTENTIIS PARIBVS.] *Seneca pater Controuersiâ* III. *lib.* 1. *itemq; primâ, libri* III.

15. HOC FACIET, QVOD QVI POST TABVLAS.] *E Pinciani duobus libris hæc sunt, & boni arguti, sensus. Tamen meus auctior:* hoc facit, quod qui accepto quidem præstauerat vsuram vel huiusmodi remittit, vel tabulas nouas soluit. *Alij assident: quid dicam, hæreo. Glossulis, aut interpolatione, hæc omnia esse? vix probabile est. Tentabam obiter:* hoc faciet, quod qui accepto quod prærogauerat, vsuram vel eius modum remittit; vel, tabulis nouis, soluit. *Sed haud satis hæc sententiæ applico.* Tabulas nouas *scimus esse, cùm æs alienum remittitur, & noui igitur Codices fiunt.*

A

EPIST. LXXXII.

CONTRA *deliciàs, & mollem vitam: itemque otium ignauum. ſtudiis id dedicandum eſſe: & præſertim Philoſophiæ, quæ muniat contra metus, & externa omnia mala, contra ipſam mortem. Fruſtrà in hanc nos argutiis aut Sophiſmatis armari; & obiter contra facientes. Mortem per ſe indifferentem eſſe: ſed talem, aut talem, honeſtam; & contrà. Iterumque contra cauillatores. Bona.*

DESII iam de te eſſe ſolicitus. Quem, inquis, deorum ſponſorem accepiſti? eum ſcilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior eſt. poteſt fortuna tibi iniuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, quà cœpiſti: & in iſto te vitæ habitu compone, placidè, non molliter. Malè tibi eſſe malo, quàm molliter. Malè nunc ſic accipe, quemadmodum à populo B ſolet dici, durè, aſperè, laboriosè. Audire ſolemus ſic quorumdam vitam laudari, quibus inuidetur: *Molliter viuit.* hoc dicunt, malus eſt. Paullatim enim effæminatur animus, atque in ſimilitudinem otij ſui & pigritiæ, in quâ iacet, ſoluitur. Quid ergo? viro non vel obrigeſcere ſatius eſt? Deinde delicati timent mortem, cui vitam ſuam fecere ſimilem. Multum intereſt inter otium, & conditiuum. Quid ergo, inquis, non ſatius eſt vel ſic iacere, quàm iſtis officiorum vorticibus volutari? Vtraque res letalis eſt, & contractio, & torpor. Puto, æquè [1] qui in odoribus iacet mortuus eſt, quàm qui rapitur vnco. Otium ſine litteris mors eſt, & hominis viui ſepultura. Quid denique prodeſt ſeceſſiſſe, tamquam non trans maria nos ſolicitudinum cauſſæ perſequantur? Quæ latebra eſt, in quam non intret metus mortis? quæ tam munita, & in altum ſubducta vitæ quies, quam non dolor territet? Quocumque te abdideris, mala humana circumſtrepent. Multa extra ſunt, quæ circumeunt nos, quò aut fallant, aut vrgeant: multa intus, quæ etiam in mediâ ſolitudine exæſtuant. Philoſophia circumdanda eſt, [2] inexpugna- C bilis murus, quem fortuna multis machinis [3] laceſſitum non tranſit. In inſuperabili loco ſtat animus, qui externa deſeruit, & arce ſe ſuâ vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, vt putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, niſi hærentem ſibi. Itaque quantum poſſumus, ab illâ reſiliamus: quod ſola præſtabit ſui naturæque cognitio. Sciat quò iturus ſit, vnde ortus: quod illi bonum, quod malum ſit: quid petat, quid deuitet: quæ ſit illa ratio, quæ appetenda ac fugienda diſcernat, quâ cupiditatum manſuefcit inſania, timorum fæuitia compeſcitur. Hæc quidam putant ipſos etiam [4] ſine philoſophiâ repreſſiſſe: ſed cùm ſecuros aliquis caſus expertus eſt, exprimitur ſera confeſſio. Magna verba excidunt, cùm tortor popoſcit manum, cùm mors propiùs acceſſit. Poſſis illi dicere: Facilè prouocabas mala abſentia: ecce dolor, quem tolerabilem eſſe dicebas: ecce mors, quam contra multa animosè locutus es: ſonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus Ænea, nunc pectore firmo. D

Faciet autem illud firmum aſſidua meditatio: ſi non verba exercueris, ſed animum: ſi contra mortem te præparaueris: aduerſus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cauillationibus tibi perſuadere tentauerit, mortem malum non eſſe. Libet enim, Lucili virorum optime, ridere ineptias Græcas, quas nondum, [5] quamuis mirer, excuſſi. Zeno noſter hac collectione vtitur: Nullum malum glorioſum eſt: mors autem glorioſa eſt:

mors

EPIST. LXXXII. 1. QVI IN ODORIBVS IACET.] *Simile hoc prouerbiale, in Theognide:* Ἀσπάλαθοι δὲ τάπησιν ὅμοιον σρῶμα θανόντι.

2. INEXPVGNABILIS MVRVS.] *Dixi aliquid Manud. III. Diſſert. I.*

3. LACESSITVM NON TRANSIT.] *Meus,* non traxit: *quod eſſet, deiecit, euertit.*

4. SINE PHILOSOPHIA REPRESSISSE.] *Neſcio an,* repperiſſe, *aptius; vt priora omnia complectatur.*

5. QVAMVIS MIRER.] *Imò damnas, non miraris. Legebam olim,* quamuis iners. *Nunc melius arbitror, litterâ additâ:* quamuis mirêre. *Licet mireris, & tacitus carpas, nondum abieci.*

6. VBI

A mors ergo non est malum. Profeciſti. liberatus ſum metu : poſt hæc, non dubitabo porrigere ceruicem. Non vis ſeueriùs loqui, nec morituro riſum mouere? Non mehercule facilè tibi dixerim, vtrùm ineptior fuerit, qui ſe hac interrogatione iudicauit mortis metum exſtinguere : an qui hoc tamquam ad rem pertineret, conatus eſt ſoluere. Nam & ipſe interrogationem contrariam oppoſuit, ex eo natam, quòd mortem inter Indifferentia ponimus, quæ ἀδιάφορα Græci vocant. Nihil, inquit, indifferens glorioſum eſt : mors autem glorioſum eſt : ergo mors non indifferens. Hæc interrogatio vides [6] vbi obrepat. mors non eſt glorioſa, ſed fortiter mori glorioſum eſt : & cùm dicit, Indifferens nihil glorioſum eſt : concedo tibi ita, vt dicam, niſi glorioſum eſſe, niſi circa Indifferentia: [7] Indifferentia autem eſſe dico, nec bona, nec mala, tamquam morbum, dolorem, paupertatem, exſilium, mortem: nihil horum per ſe glorioſum eſt, nihil tamen ſine his. Laudatur enim non paupertas, ſed is quem non ſubmittit, nec incuruat : laudatur non exſilium, [8] ſed qui hoc non doluit : laudatur non dolor, ſed ille quem nihil coegit dolor.

B Nemo mortem laudat, ſed eum cui mors antè abſtulit animum, quàm conturbauit. Omnia iſta per ſe non ſunt honeſta, nec glorioſa : ſed quidquid virtus ex illis adiit, tractauitque, honeſtum & glorioſum facit. Illa in medio poſita ſunt : intereſt, [9] vtrùm malacia illis an virtus manum admouerit. Mors enim illa, quæ in Catone glorioſa eſt, in Bruto ſtatim turpis eſt & erubeſcenda. [10] Hic eſt enim Brutus, qui cùm periturus mortis moras quæreret, [11] ad exonerandum ventrem ſeceſſit, & euocatus ad mortem, iuſſuſque præbere ceruicem : *Præbebo*, inquit, *ita viuam.* Quæ dementia eſt fugere, cùm retrò ire non poſſis? Præbebo, inquit, ita viuam. pænè adiecit, vel ſub Antonio. O hominem dignum, qui vitæ dederetur! Sed, vt cœperam dicere, vides ipſam mortem nec malum eſſe, nec bonum : Cato illâ honeſtiſſimè vſus eſt, turpiſſimè Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute additâ ſumit. Cubiculum lucidum dicimus: hoc idem obſcuriſſimum eſt nocte : dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic iſtis quæ à nobis indifferentia ac media dicuntur, diuitiis, viribus, formæ, honoribus, regno : & contrà, mor-

C ti, exſilio, malæ valetudini, doloribus, quæque alia aut minùs aut magis pertimuimus : aut malitia, aut virtus dat boni vel mali nomen. Maſſa per ſe nec calida, nec frigida eſt. in fornacem coniecta concaluit : in aquam remiſſa refrixit. Mors honeſta eſt, per illud quod honeſtum eſt : id eſt virtus, & animus externa contemnens. Eſt & horum, Lucili, [12] quæ appellamus Media, grande diſcrimen. Non enim ſic mors indifferens eſt, quomodo vtrùm [13] capillos pares habeas, nécne: mors inter illa eſt, quæ mala quidem non ſunt, tamen habent mali ſpeciem. Sui amor eſt, & permanendi conſeruandique ſe inſita voluntas, atque aſpernatio diſſolutionis : quia videtur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui aſſueuimus rerum copiâ educere. Illa quoque res morti nos alienat, quòd hæc iam nouimus : illa ad quæ tranſituri ſumus, neſcimus qualia ſint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus eſt, in quas adducta mors creditur. Itaque etiamſi

6. VBI OBREPAT.] *Latenter imponat.*

D 7. INDIFFERENTIA AVTEM ESSE DICO.] *Nos fusè Manud.* II. *Diſſert.* XXII.

8. SED QVI HOC NON DOLVIT.] *Meus, & quidam hic auctiores :* non doluit, quamuis iſſet : *quod & in Pinciam fuit. Lego,* quamuis eſſet.

9. VTRVM MALACIA ILLIS.] *A Mureto eſt, & ſunt qui defendant. Mihi tamen certum libris credere, qui,* malitia, *ſcribunt. Opponit enim Virtuti, & eſt Græcorum καλία.*

10. HIC EST ENIM BRVTVS.] *Decimus ille Brutus, qui à Mutinâ in Macedoniam fugam intendit, ſed perfidiâ hoſpitis captus in viâ & proditus eſt.*

11. AD EXONERANDVM VENTREM.] *Senecæ hoc fide nititur : nemo alius, quos hodie legimus, impegit. De Cn. Carbone hoc ſaltem Valerius lib.* IX. *cap.* XIII. qui tertio conſulatu ſuo, iuſſu Pompeij ad ſupplicium ductus, petijt à militibus demiſsè, vt ſibi aluum alleuiare, priuſquam exſpiraret, liceret : quò miſerrimæ lucis vſu diutiùs frueretur. *At idem de noſtro hic Bruto :* Exiguum & infelix momentum vitæ quanto dedecore emit? Nam à Furio comprehenſus, non ſolùm ceruicem gladio ſubtraxit, verùm etiam conſtantiùs eam præbere admonitus, ipſis his verbis iurauit : Ita viuam, dabo.

12. QVÆ APPELLAMVS MEDIA, GRANDE DISCRIMEN.] *Exſecutus ſum in Manuductione, loco dicto.*

13. CAPILLOS PARES.] *Hoc exemplo ſollenniter Stoici vtebantur, ex Laërtio & Stobæo. Nihil autem intereſt ſcilicet, pares an impares habeam.*

etiamsi indifferens mors, non tamen inter ea est quæ facilè negligi possint: magnâ exer- A
citatione durandus est animus, vt conspectum eius accessumque patiatur. Mors con-
temni debet magis, quàm solet. multa enim de illâ credimus: multorum ingeniis cer-
tatum est, ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetuâ no-
cte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci,

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Æternùm latrans exsangues territat vmbras.

Sed etiam cùm persuaseris ista fabulas esse, nec quidquam defunctis superesse quod ti-
meant, subit alius metus. [14] Æquè enim timent, ne apud inferos sint, quàm ne nus-
quam. His aduersantibus, quæ nobis infudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quid
ni glorioſum sit, & inter maxima opera mentis humanæ? quæ numquam ad virtutem
exsurget, si mortem malum esse crediderit: exsurget, si putabit indifferens esse. Non re-
cipit rerum natura, vt aliquis magno animo accedat ad id quod malum iudicat: pigrè
veniet, & cunctanter: non est autem glorioſum, quod ab inuito & tergiuersante fit. ni- B
hil facit virtus, quia necesse est. Adiice nunc, quod nihil honestè fit, nisi cui totus ani-
mus incubuit atque affuit, cui nullâ parte sui repugnauit. Vbi autem ad malum acced-
itur, aut peiorum metu fit, aut spe bonorum, ad quæ peruenire tanti sit, deuoratâ vnius
mali patientiâ. Dissident inter se iudicia facientis. Hinc est, quod iubeat proposita per-
ficere: illinc, quod retrahat, & ab re suspectâ ac periculosâ fugat. Igitur in diuersa dis-
trahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit: non ti-
met quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito;
Quàm tua te Fortuna sinet.

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc è pectore est: [15] alio-
quin hæsitabit impetum moratura suspicio. trudetur in id, quod inuadendum est. No-
stri quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram
& falsam, quæ illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos C
artificij veternosissimi nodos: totum genus istud exturbandum iudico, quo circumscri-
bi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus aliud respondet, aliud
putat. Pro veritate simpliciùs agendum est: contra metum fortiùs. Hæc ipsa quæ vol-
uuntur ab illis, [16] soluere malim & expendere, vt persuadeam, non vt imponam. In
aciem educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo ex-
hortabitur? Do tibi Fabios, totum Reip. bellum in vnam transferentes domum. Laco-
nas tibi ostendo, in ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes, nec
reditum. ille locus illis sepulchrum futurus est. Quemadmodum exhortaris, vt totius
gentis ruinam, obiectis corporibus excipiant, & vitâ potiùs quàm loco cedant? Dices,
Quod malum est, glorioſum non est: mors glorioſa est: mors ergo non malum? O ef-
ficacem concionem! Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, & stans
mori? At ille Leonidas quàm fortiter illos allocutus est? *Sic*, inquit, *commilitones prande-
te, tamquam apud inferos cænaturi.* Non in ore creuit cibus, non hæsit in faucibus, non D
elapsus est manibus: alacres illi & ad prandium promiserunt, & ad cænâ. Quid [17] dux
ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cùm per ingentem hostium
exercitum ituri essent, sic allocutus est? *Ire commilitones illò necesse est: vnde redire non est
necesse.* Vides quàm simplex & imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptio-
nes vestræ fortiorem facere, quem erectiorem possunt? Frangunt animum. qui num-
quam minùs contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus, quàm cùm aliquid
[18] grande

14. ÆQVE ENIM TIMENT.] *Est solita hysterologia. & vult dictum: Aequè timent, ne nusquam sint (id est, pereant) quàm ne apud inferos.*

15. ALIOQVIN HÆSITABIT IMPETVM.] *Assentior Grutero*, hebetabit.

16 SOLVERE MALIM ET EXPENDERE.] *Imò verò*, expendere: *& ita illud* voluuntur *intelligetur. Dialectici contrahunt & conuoluunt, rhetores expandunt.*

17. DVX ILLE ROMANVS.] *Q. Cæditius, opinor, qui* CCCC. *milites duxit in montem, imò in mortem, per medios hostium cuneos. Agellius, & Florus in primo bello Punico, etsi alius aliter virum appellat.*

18. GRANDE

A [18] grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet: quomodo illos docebis malum non esse? quomodo opiniones totius æui, quibus protinus infantia imbuitur, euinces? quod auxilium inuenies? Quid dices imbecillitati humanæ? quid dices quo inflammati in media pericula irruant? quâ oratione hunc timendi consensum, quibus ingenij viribus obnixam contra te persuasionem humani generis auertes? verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. Serpentem illam in Africâ sæuam, & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustrà sagittis fundisque petierunt. [19] Ne Python quidem vulnerabilis erat, cùm ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, & quidquid humanæ torserant manus, reiiceret. [20] molaribus demum fracta saxis est: & aduersus mortem tu tam minuta iacularis? fubulâ leonem excipis? Acuta sunt ista quæ dicis. Nihil est acutius aristâ. quædam inutilia & inefficacia, ipsa subtilitas reddit.

B

EPIST. LXXXIII.

Vivendvm, vt coram Deo inspectore & arbitro. Adiungit de suâ tunc vitâ, temperantiâ, vigilantiâ. Iterùm (vt priore epistolâ) contra μικρολόγους, & qui minutis sermonibus aut cauillis Sapientiam eneruant. Docet ab ipso Zenone, contra Ebrietatem differente. Atqui fortiùs clariusque agendum: & exemplum præbet, & vitium illud damnat. Bona.

Singvlos dies tibi meos, & quidem totos, indicari iubes. Benè de me iudicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certè viuendum est, tamquàm in conspectu viuamus: sic cogitandum, tamquam aliquis in pectus intimum inspicere possit: & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? [1] nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus mediis interuenit. Sic interuenit dico,
C [2] tamquam aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribam. obseruabo me protinus: & quod est vtilissimum, diem meum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quòd nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id rarò: quid fecerimus, non cogitamus. atqui consilium futuri ex præterito venit. Hodiernus dies solidus est. nemo ex illo quidquam mihi eripuit: totus inter stratum lectionemque diuisus est. Minimum exercitationi corporis datum: & hoc nomine ago gratias senectuti. non magno mihi constat: cùm me moui, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. [3] Progymnastas meos quæris? vnus mihi sufficit [4] Earinus, puer (vt scis) amabilis: sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem

18. Grande componitvr.] *Meus*, componit.

D 19. Ne Python qvidem.] *Meus, & quidam*, Nephitio: *ex quo ingeniosè P. Faber*, ne Pythio: *quasi dicat, nec Apollo ille, qui Pythonem occidit, hanc laserit. Sed profectò audacius & elatius hoc fit: ac planè Erasmo assentior*, ne pilo quidem. *Crescit enim oratio, Non sagittæ, non fundâ lapides, non pili vehementior iactus potuit, sed tormenta denique occiderunt.*

20. Molaribvs demvm fracta.] *Quos ballistæ intorquebant. Valerium vide lib.* 1. *Orosium, Agellium, Plinium.*

Epist. LXXXIII. 1. Nihil Deo clvsvm est.] *Efficax & pium dogma! quod Epictetus aliquoties inculcat. vt lib.* 11. *Dissert. cap.* VIII. Dei statuâ aut simulacro præsente, non ausis tale aliquid facere, qualia facis: ipso autem Deo intrinsecus præsente, & omnia inspiciente & audiente, non verecundaris hæc cogitare, hæc agere, ô ignare naturæ tuæ, & Diis infeste? *Iterùm libro* 1. *cap.* XIV. *cùm præmisisset Deum omnia intueri, omnibus adesse, magis quàm Solem*: tamen, *inquit*, etiam custodem cuique nostrûm addidit, & Genium curatorem. Cùm igitur fores obduxeris, & tenebras intus feceris, ne succurrat dicere, Solus sum: non enim es: sed Deus intus est, & Genius noster intus est. quibus quid opus illato lumine, vt videant quid faciatis? *Ille autem Genius, est habitans in nobis Deus, vt Seneca hic sentit: etsi de adsistente etiam capias verè.*

2. Tamqvam aliqvando discedat.] *Atqui non discedit: & dictum sic excusat. pro hoc sensu, melius interrogatione efferri.*

3. Progymnastas meos.] *Habebant priuatim istos, velut* Præexercitores, *qui docebant & ducebant.*

4. Earinvs pver.] *Quasi vernus & floridus: & tali*

rem quæro. Hic quidem ait, nos eamdem crisim habere, quia vtrique [5] dentes cadunt: A
sed iam vix illum assequor currentem, & intra pauciſſimos dies non potero. vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Citò magnum interuallum fit, inter duos itinere diuerso euntes. eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velociùs alterum fiat. Mentitus sum. iam enim ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quæris? quod raro cursoribus euenit, [6] Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis, quàm exercitatione, in frigidam descendi. hoc apud me vocatur parùm calda. Ille tantus [7] Psychrolutes, qui Kalendis Ianuariis [8] in Euripum saltabam, [9] qui anno nouo quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar [10] in Virginem desilire, primùm [11] ad Tiberim transtuli castra: deinde [12] ad hoc solium, quod cùm fortissimus sum, & omnia bonâ fide fiunt, sol temperat. [13] non multum mihi ad balneum superest. [14] Panis deinde siccus, & [15] sine mensâ prandium: post quod non sunt lauandæ manus. Dormio minimùm. consuetudinem meâ nosti: breuissimo somno vtor, & [16] quasi interiungo. Satis est mihi, vigilare desiis- B
se. aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subitâ aliquâ & vniuersâ voce feriuntur aures meæ. nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. Fremitum patientissimè fero: multę voces, & in vnum confusæ, pro fluctu mihi sunt, aut vento siluam verberante, & ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adiecerim, dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes leuissimas & perplexas fecerunt: quæ vt sint veræ, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir maximus, huius sectæ fortissimæ ac sanctissimæ conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum oppositâ interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, vnam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit: viro bono autem committit: ergo vir bonus non dormit. Quo vno modo potest, C
Posidonius Zenonis nostri caussam agit: sed ne sic quidem, vt existimo, agi potest. Ait enim ebrium duobus modis dici: altero, cùm aliquis vino grauis est, & impos sui: altero,

& tali nomine delicia etiam Domitiani. Tamen meus & plures scripti, Farius. *quasi à Faro & Aegypto puer, vnde lepidi & amœni.*

5. DENTES CADVNT.] *Suprà, epist.* XII.

6. HIERAN FECIMVS.] *Admota adhuc magis lux his verbis, quàm illata. Fallor, aut vnus Polybij locus est, qui faciat, cùm scribit libro* I. *de Pœnis & Romanis*, diu illos in Siciliâ decertasse, neque malis victos, vt Fabius ait, destitisse: sed tandem, *inquit, ὡς ἂν ἀπαθεῖς καὶ ἀήττητοί τινες ἄνδρες ἱερὸν ἐποιήσαντο στέφανον*: velut indefessi & inuicti viri atque athletæ, sacram coronam fecêre. *Planè, quod hic noster, dicit: eos paria fecisse in certamine, & vtrumque coronam demeruisse, neque cepisse. Credo enim moris fuisse, vt in victoriâ ambiguâ, & cùm pares in metâ: Deo corona sacraretur, ideoq; prouerbium.* ἱερὸν ποιεῖσθαι: *nempe τὸν στέφανον. Quod noster dixit, ἱεράν, ad* coronam *adspectans. Ita arbitror. alij ad* lineam sacram *referunt, quæ (vt aiunt) in medio Stadio; vel in lusu calculorum. Aiunt, parùm probant, aut huc aptant. Adde tamen, si lubet, notata mihi epist.* XLIX.

7. PSYCHROLVTES.] *Hoc se nomine suprà decorat, & tacitat, epist.* LIII. *Idem de se Horatius* I. *epist.* XV.

—— gelidâ cùm perluor vndâ
Per medium frigus.

8. IN EVRIPVM SALTABAM.] *Qui hortis & prætoriis, ex more erant. Fossa, & incilia cum aquis.*

9. QVI ANNO NOVO.] *Moris, vt Kalendis Ianuarij quisque artes suas aut opificia deliberet, auspicij caussâ. Ita ego, inquit, tunc sollenniter in frigidam desiliebam. De more, videsis quæ scripsi ad Annalem Taciti* IV. *in verba*, Drusum auspicandi gratiâ tribunal ingressum.

10. IN VIRGINEM DESILIRE.] *Hanc signatè nominat, quia frigida cumprimis: & ideò appetita Psychrolutis.* Martialis: D

Virgine vis solâ lotus abire domum.

Alibi, crudam Virginem *dicit.*

11. AD TIBERIM.] *Qui mitior Virgine, & egelidior.*

12. AD HOC SOLIVM.] *Quo domi nunc vtor, aquâ à Sole, si non ab igne, temperatâ.*

13. NON MVLTVM MIHI AD BALNEVM.] *Quo gloriatur in omnem vitam se abstinuisse, epist.* CVIII.

14. PANIS DEINDE SICCVS.] *Sine obsonio.*

15. SINE MENSA PRANDIVM.] *Quod stans, & de manu sumebat.*

16. QVASI INTERIVNGO.] *Ita meliores libri, & est honesta traductio ab aurigis. Vide De Tranquil. cap.* XV. *Alij tamen*, interuigilo, *legunt & tuentur: faciant, in re coimus.*

17. SI SO-

A ro, [17] si solet ebrius fieri,& huic obnoxius vitio est. Nunc à Zenone dici qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quæ per vinum eloqui possit. quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. potest & qui ebrius est, tunc primùm esse, nec habere hoc vitium: & qui ebriosus est, sæpe extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari verbo isto solet: præsertim cùm ab homine diligentiam professo ponatur, & verba examinante. Adiice nunc, quòd si hoc intellexit Zeno, & nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quæsiuit locum fraudi: quod faciendum non est, vbi veritas quæritur. Sed sanè hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. Cogita enim quàm multis militibus, non semper sobriis,& imperator,& tribunus,& centurio, tacenda mandauerit. De illâ C.Cæsaris cæde, illius dico qui superato Pompeio Rempublicam tenuit tam creditum est Tillio Cimbro, quàm C. Cassio.
B Cassius totâ vitâ aquam bibit: Tillius Cimber & nimius erat in vino, [18] & scordalus. In hanc rem iocatus est ipse: *Ego*, inquit, [19] *quemquam feram, qui vinum ferre non possum?* Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit & vinum malè credi, & sermonem benè. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Instruenda est enim vita exemplis illustribus. non semper confugiamus ad vetera. [20] L. Piso, vrbis custos, ebrius [21] ex quo semel factus est, fuit. maiorem partem noctis in conuiuio exigebat: vsque in horam sextam ferè dormiebat: hoc erat eius matutinum. Officium tamen suum, quo tutela vrbis continebatur, diligentissimè administrauit. Huic & diuus Augustus dedit secreta mandata, cùm illum [22] præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam, cùm multa in vrbe & suspecta relinqueret & inuisa. [23] Puto quia illi benè cesserat Pisonis ebrietas, posteà [24] Cossum fecit vrbis præfectum, virum grauem, moderatum, sed mersum vino, & madentem: adeò, vt ex senatu aliquando, in quem è conuiuio venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic
C tamen Tiberius multa suâ manu scripsit, quæ committenda ne ministris quidem suis iudicabat. Nullum Cosso aut priuatum secretum, aut publicum elapsum est. Itaque declamationes istas de medio remoueamus: Non est animus in suâ potestate, ebrietate deuinctus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur,& omne quod in imo iacet, in summam partem vis caloris eiectat: sic vino exæstuante, quidquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem: quod suum alienumque est, pariter effundunt. Sed quamuis hoc soleat accidere, ita & illud solet, vt cum his quos scimus libentiùs bibere, [25] de rebus necessariis deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinij loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, [26] non dari tacitum. Quanto satius est, apertè accusare ebrietatem, & vitia eius exponere? quæ etiam tolerabilis homo vitauerit, nedum perfectus ac sapiens. cui satis est sitim exstinguere: qui etiam si quando orta est hilaritas, alienâ causâ producta longiùs, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo vi-
D debi-

17. SI SOLET EBRIVS FIERI.] *Ita. si Græcè μέθυσον dixit, in vtrumque ea vox valet. At vix Latinis: & μεθυστικὸς, siue qui solet & gaudet,* Ebriosus *dicitur.*

18. ET SCORDALVS.] *Dixi epist.* LVI.

19. QVEMQVAM FERAM.] *Suprame dominum. nempe Cæsarem.*

20. L. PISO VRBIS CVSTOS.] *De quo Tacitus* VI. *Annalium, atque ego ibi: Suetonius Tiberij cap.* XLII.

21. EX QVO SEMEL FACTVS EST.] *Ita scripti meliores. si rectè, sensum puto, Post vnam illam ebrietatem, quæ Præfectum vrbis fecit, placuit semper esse ebrium. Vel etiam, Cùm semel in die ebrius, semper erat, non desistebat.*

22. PRÆPONERET THRACIÆ.] *Hæc in Tacito, & meo Commentario.*

23. PVTO QVIA BENE.] *Seiungenda à prioribus, vt distinxi. non enim Cossum præfecit iens in Campaniam Tiberius, sed quinquennio circiter post; quod ex Annalibus, & morte Pisonis, clarum.*

24. COSSVM FECIT.] *Cossum Cornelium Cn.F. Lentulum, qui Consul sub Augusto anno* DCCLII. *an filium eius, qui sub Tiberio Consul* DCCLXXVIII.

25. DE REBVS NECESSARIIS DELIBEREMVS.] *Imò consilia tunc non liberiora tantùm, sed meliora, in quibusdam præsertim ingeniis. de quo Plutarchum lege Quæst. Conuiu.* VII. *cap. vlt.*

26. NON DARI TACITVM.] *Sensus, non mandari aut credi secretum. Sed phrasis insolentior. an forte,* non nudari tacitum?

debimus, [27] an sapientis animus nimio vino turbetur, & faciat ebriis solita. Interim si A
hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic quàm turpe sit, plus sibi ingerere quàm capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quàm multa ebrij faciant, quibus sobrij erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quàm voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrij habitum: numquid de furore dubitabis? nunc quoque non est minor, sed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit: & intellecto facinore, mori voluit, [28] certè debuit. Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit: obstantem malis conatibus verecundiam remouet. Plures enim pudore peccandi, quàm bonâ voluntate, prohibitis abstinent. Vbi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit. tunc libidinosus ne cubiculum quidem exspectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sæuo, malignitas liuido: B
omne vitium [29] detegitur & prodit. Adiice illam ignorationem sui, dubia & parùm explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, cùm efferuescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen vtcumque tolerabile est, dum illi vis sua est: quid cùm somno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes, bellicosasque, hostibus tradidit: hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit: hæc contumacissimos, & iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: hęc inuictos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modò feci mentionem, tot itinera, tot prœlia, tot hiemes, per quas, victâ temporum locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi, & ille [30] Herculaneus ac fatalis scyphus condidit. Quæ gloria est, capere multum? Cùm penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusauerint, cùm superstes toti conuiuio C
fueris, cùm omnes viceris virtute magnificâ, & nemo tam vini capax fuerit; vincêris à dolio. M. Antonium, magnum virum & ingenij nobilis, quæ alia res perdidit, & in externos mores ac vitia non Romana traiecit, quàm ebrietas, [31] nec minor vino Cleopatræ amor? Hæc illum res hostem reipublicæ, hæc hostibus suis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cùm [32] capita principum ciuitatis cænanti referrentur, cùm inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, cùm vino grauis, sitiret tamen sanguinem. [33] Intolerabile erat quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quòd hæc in ipsâ ebrietate faciebat? Ferè vinolentiam

27. AN SAPIENTIS ANIMVS.] *Stoicum enim dogma est, Non fieri ebrium. Vide Manuduct.* III. *Dissert.* XVIII.

28. CERTE DEBVIT.] *Assumptum est è vetere meâ coniecturâ. nam libri ferè*, deliuit, *aut* diruit, *quidam*, decuit. *In quibusdam &*, eruit: *ex quo benè etiam Gruterus*, meruit.

29. DETEGITVR ET PRODIT.] *In meo*, detexitur, *in aliis*, taxatur: *ex quo fecerim*, laxatur: *scilicet remoto omni verecundiæ repagulo aut freno.*

30. HERCVLANEVS SCYPHVS.] *Ita Plutarchus, in Alexandro*: quosdam tradere, quòd scypho Herculis epoto, statim in morbum incidisset. *Quis autem ille? In Athenæi* XI. *leges*, Boëotios primùm magnos quosdam argenteos scyphos fecisse, quos Herculaneos vocant, quia Hercules ille Boëotius sit vsus. *Idem scriptor in* XII. *ostendit, scyphum eum libatorium fuisse, & in extremâ mensâ vsurpatum. Nam* Herculem epulandi cupidissimum fuisse: ideoque apud homines, eius exemplo, morem obtinuisse, vt libantes nihil in calice vini relinquant. *Adde ex Nicetâ Choniate, de Camatero Logothetâ.* magnum edonem & bibonem fuisse, superasse illos, in quorum manibus D
amphoræ, vt calices, versabantur, καὶ τὸν σκύφον εἶχον ἀεὶ ὄπιδ εἴπνιον τ ἡράκλειον: & habebant semper post cænam illum scyphum Herculaneum.

31. NEC MINOR VINO, CLEOPATRÆ.] *Putarem*, vini.

32. CAPITA PRINCIPVM.] *In proscriptione. nominatim Ciceronis.*

33. INTOLERABILE ERAT, QVOD.] *Concinnaui olim*: Intolerabile erat, quòd ebrius fieret: quanto intolerabilius. *Et libri scripti sanè huc ducunt. Sententia est, Turpe erat illum Triumuirum & reip. curatorem palàm ebrium fieri: quid talia facere? At quidam libri quia habent*, quod ebrius faceret *(vt meus:) possis legere*, ebrius iacêret.

34. VIO-

A tiam crudelitas sequitur. [34] violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radij solis offensionem: ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cùm sæpe apud se non sint, [35] consuetudine insaniæ durata vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem ostende rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba istas, quæ voluptates vocantur, vbi transcenderint modum, pœnas esse. Nam si illud argumentaberis, [36] sapientem multo vino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit: licet colligas, nec veneno poto moriturum, [37] nec sopore sumpto dormiturum, nec elleboro accepto quidquid in visceribus hærebit, [38] eiecturum, deiecturumque. Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium?

B

EPIST. LXXXIV.

STILVM *lectionemque alternanda esse. Lecta autem, in succum vnum vertenda, & nostra facienda. Denique adhortatio ad Sapientiam. Bona & vtilia monita.*

ITINERA ista quæ segnitiam mihi excutiunt, & valetudini meæ prodesse iudico, & studiis. Quare valetudinem adiuuent, vides: cùm pigrum me, & negligentem corporis, litteratum amor faciat, [1] alienâ operâ exerceor. Studiis quare prosint, indicabo. [2] A lectionibus recessi. Sunt autem, vt existimo, necessariæ. primùm, ne sim me vno contentus: deinde, vt cùm ab aliis quæsita cognouero, tum & de inuentis iudicem, & cogitem de inueniendis. Alit lectio ingenium: & studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. Nec scribere tantùm, nec tantùm legere debemus. altera res contristabit, & vires exhauriet: de stilo dico: altera soluet ac diluet. Inuicem hoc illo commutandum
C est, & alterum altero temperandum: vt quidquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. [3] Apes (vt aiunt) debemus imitari, quæ vagantur, & flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quidquid attulêre, disponunt, ac per fauos digerunt: &, vt Virgilius noster ait,

—— liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, vtrùm succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quæ collegerunt, in hunc saporem mixturâ quadam, & proprietate spiritus sui, mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt inueniri apud Indos [4] mel in arundinum foliis, quod aut ros illius cæli, [5] aut

34. VIOLATVR ENIM.] *Libri*, vilatur, villatur, *meus*, vellatur. *ex quo Pinctanus* belluatur,
D *ingeniosè faciebat. Ego suspicor*, fellatur, *amarescit & bilescit, à felle. quod nouitium nobis verbum; sed & alia in Senecâ.*

35. CONSVETVDINE INSANIÆ DVRATA.] *Liber meus & quidam*, consuetudo. *Lego:* Nam cùm sæpe apud se non sint, consuetudo insaniæ durat, ac vitia vino concepta etiam s. i. valent. *Vera eius mens, & lectio. Sæpe per ebrietatem à se abeunt: & vt redeant, manet consuetudo insaniendi, ac vini vitia sine vino.*

36. SAPIENTEM MVLTO VINO.] *Vide Paradoxum istud, in Manuduct. III. Differt. XVIII.*

37. NEC SOPORE SVMPTO.] *Ita vocat soporiferum medicamen. vt Aemilius Probus in Dione, & noster* V. *De Benefic.*

38. EIECTVRVM DEIECTVRVMQVE.] *Si vox altera non supereſt (nec puto) accipe*, Eiecturum *supernè*, Deiecturum *infernè. Vis vtraque helleboro.*

EPIST. LXXXIV. 1. ALIENA OPERA.] *Equorum qui in essedo vehunt, aut seruorum in sellâ.*

2. A LECTIONIBVS RECESSI.] *Imò cum quibusdam libris*, non recessi: *& sequentia docent. Sequela etiam sermonis & illatio postulat. Quare prosint studiis? quia gestatio legere non impedit, vel certè legentem audire. Itaque meus & aliquot scripti*, à lectoribus *habent: & statim*, necessarij.

3. APES, VT AIVNT.] *Hæc omnia transcripsit Macrobius* I. *Saturn. initio.*

4. MEL IN ARVNDINVM FOLIIS.] *Strabo lib.* XV. Εἶπεν δὲ καὶ περὶ τῶν καλάμων ὅτι ποιοῦσι μέλι, μέλιτος μὴ ὄντος: Dicitur quòd & ex arundinibus mel faciant, cùm apes non habeant. *Intelligunt nostrum istud* Saccharum, *Arabicâ voce dictum.*

5. AVT

[5] aut ipsius arundinis humor dulcis & pinguior gignat. In nostris quoque herbis vim eamdem, sed minùs manifestam & notabilem poni: quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditurâ & dispositione in hanc qualitatem verti, quæ ex tenerrimis virentium florentiumque decerpserint: non sine quodam, vt ita dicam, fermento, quo in vnum diuersa coalescunt. Sed ne ad aliud, quàm de quo agitur, abducar, nos quoque apes debemus imitari, & quæcumque ex diuersâ lectione congessimus, separare. meliùs enim distincta seruantur. Deinde adhibitâ ingenij nostri curâ & facultate, in vnum saporem varia illa libamenta confundere: vt etiam si apparuerit vnde sumptum sit, aliud tamen esse, quàm vnde sumptum est, appareat. quod in corpore nostro videmus, sine vllâ operâ nostrâ, facere naturam. Alimenta quæ accepimus, quamdiu in suâ qualitate perdurant, & solida innatant stomacho, onera sunt: at cùm ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires & in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, præstemus: vt quæcumque hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena sint. Concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Assentiamur illis fideliter, & nostra faciamus, vt vnum quiddam fiat ex multis: sicut vnus numerus fit ex singulis, cùm minores summas & dissidentes computatio vna comprehendit. Hoc faciat animus noster. omnia quibus est adiutus, abscondat: ipsum tantùm ostendat, quod effecit. Etiamsi alicuius in te comparebit similitudo, quem admiratio tibi altiùs fixerit: similem esse te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago, res mortua est. Quid ergo? non intelligetur cuius imiteris orationem? cuius argumentationem? cuius sententias? Puto aliquando ne intelligi quidem posse, si magni viri. [6] nec enim omnibus, quæ ex quoque velut exemplaria traxit, formam suam impressit, vt in vnitatem illam competant. Non vides quàm multorum vocibus chorus constet? vnus tamen ex omnibus sonus redditur. aliqua illîc acuta est, aliqua grauis, aliqua media. accedunt viris fœminæ, interponuntur tibiæ: singulorum illîc latent voces, omnium apparent. De choro dico, [7] quem veteres philosophi nouerant. [8] In commissionibus nostris plus cantorum est, quàm in theatris olim spectatorum fuit. [9] cùm omnes vias ordo canentium impleuit, & [10] cauea æneatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibiarum genus organorumque consonuit, fit concentus ex dissonis. Talem animum esse nostrum volo, vt multæ in illo artes, multa præcepta sint, multarum ætatum exempla, sed in vnum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? assiduâ intentione: si nihil egerimus, nisi ratione suadente. hanc si audire volueris, dicet tibi: Relinque ista iamdudum, ad quæ discurritur. relinque diuitias, aut periculum possidentium, aut onus. relinque corporis atque animi voluptates: molliunt & eneruant. relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa. nullum habet terminum. tam solicita est, ne quem ante se videat, quàm ne post se alium. laborat inuidiâ, & quidem duplici.

Vides

5. AVT IPSIVS ARVNDINIS HVMOR.] *Illa veritas est. Lucanus* III.

Quique bibunt tenerâ dulces ab arundine succos.

Nec coctura etiam ignota ius fuit, ex Statio:

Et quas percoquit Ebusia cannas.

6. NEC ENIM OMNIBVS QVÆ.] *Turbant libri, & variant. Alij*, nec enim ex omnibus quæ ex quo velut exemplaria struxit, formam: *meus*, nec enim ex omnibus quæ heco vel ex quo. *Ego faciebam:* nec enim omnibus, quæ velut exemplaria struxit, ex æquo formam suam impressit, *traiectione aliquâ vocum. De sententiâ vix ambigo eam esse. Ille magnus vir, inquit, cui similem te velis, non vbique sui similis, nec eadem semper stili forma. Itaq; ne possis quidem æqualiter referre inæqualem.*

7. QVEM VETERES PHILOSOPHI.] *Quid philosophis cum choro? Mihi aut vox insititia est, aut mutanda potiùs in* philodi. *Nam Græcis* φιλῳδοὶ, cantus amantes.

8. IN COMMISSIONIBVS NOSTRIS.] *Omnino sic legendum: atque ita meus & meliores. Commissiones ludorum dici, satis notum est: & sequentia Senecæ palàm de ludis. At vidi qui pertinaciter* comessationes *retinent: quo argumento? quia in veterum conuiuiis, inquiunt, cantores, & tibicines, & citharistæ. Aliud nos doceant. Illud oportebat, tanto numero, quanto spectatores in theatris fuisse. Id autem qui potest? & quæ cænatio sic capax? Sequentia etiam refutant.*

9. CVM OMNES VIAS.] *Theatrorum. nam viæ inter cuneos, & præcinctiones. Vbique igitur (nota) ibi cantores dispositi. Viæ autem quomodo sint in triclinijs?*

10. CAVEA ÆNEATORIBVS.] *En, & hic theatrum. Tubicines autem sollemniter in ludis, ad commissendos, & finiendos. Vide me Satur.* II. *cap.* XIX.

II. MAGNO

A Vides autem quàm miser sit is, cui inuidetur, si & inuidet? Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa, rixa salutantium, limina? multum habent contumeliarum, vt intres: plus, cùm intraueris. Præteri istos gradus diuitum, & [11] magno aggestu suspensa vestibula. [12] non in prærupto tantùm istic stabis, sed in lubrico. Huc potiùs te ad sapientiam dirige, tranquillissimasque res, & simul amplissimas, pete. Quæcumque videntur eminere in rebus humanis, quamuis pusilla sint, & comparatione humillimorum exstent, per difficiles tamen & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est. At si conscendere hunc verticem libet, cui se fortuna submisit: omnia quidem sub te, quæ pro excelsissimis habentur, adspicies, sed tamen venies ad summa per planum.

EPIST. LXXXV.

B

Sophismata improbat, & à seriis studiis ea arcet. Exempla quædam dat, sed ad vtilia traducit: & contra Peripateticos, Sapientem vacare affectibus debere. Deinde, Beatam vitam sibi sufficere: vnam & æqualem esse, seu longam, seu breuem. Non etiam imminui ab externis, etsi mala, aut damna incurrant: & Sapientem omnibus benè vti. Bona, sapiens Epistola.

Pepercera m tibi, & quidquid nodosi adhuc supererat, prætericram: contentus quasi gustum tibi dare eorum, quę à nostris dicuntur, vt probetur virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. Iubes me, quidquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad traditionem nostram excogitatarum, comprehendere: quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere
C non delectari. pudet in aciem descendere pro diis hominibusque susceptam, [1] subulâ armatum. Qui prudens est, & temperans est: qui temperans est, & constans: qui constans est, & imperturbatus est. qui imperturbatus est, sine tristitiâ est. qui sine tristitiâ est, beatus est: ergo prudens beatus est, & prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent. vt imperturbatum, & constantem, & sine tristitiâ, sic interpretentur, tamquam imperturbatus dicatur, qui rarò perturbatur & modicè, non qui numquam. Item sine tristitiâ eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiæ, nec frequens, nimiúsve in hoc vitio. Illud enim humanam naturam negare, alicuius animum immunem esse tristitiâ: sapientem non vinci mærore, ceterùm tangi: & cetera in hunc modum sectæ suæ respondentia. [2] Non hi tollunt affectus, sed temperant: quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, & mæstissimis lætior, & effrænatissimis moderatior, & humillimis maior? Quid si miretur [3] velocitatem suam Ladas, ad claudos debilesque respiciens?

D *Illa vel intactæ segetis per summa volaret*
Gramina, nec cursu teneras læsisset aristas,
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingueret æquore plantas.

Hæc est pernicitas per se æstimata, non quæ tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum voces, leuiter febricitantem? non est bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit,

11. Magno aggestv svspensa vest.] *Spoliorum aggestu, quæ affigi postibus solent.*

12. Non in prærvpto tantvm.] *Et alitè stabis, vt cadere possis; & parùm firmiter, vt labi.*

Epist. LXXXV. 1. Svbvla armatvm.] *Tenui & subili isto argutiarum telo. Sic suprà, epist.* LXXXII: Subulâ leonem excipis.

2. Non his tollvnt affectvs.] *Adde De Irâ* I. *cap.* VII. *&* VIII.

3. Velocitatem svam Ladas.] *Primus restitui, cùm scriberetur* laudans. *Ladas autem celebratæ in adagium vsque velocitatis cursor.*

4. Quo-

inquit, ſapiens imperturbatus dicitur, [4] quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla ineſt duritia granorum, ſed quibus minor. Falſum eſt. Non enim diminutionem malorum in bono viro intelligo, ſed vacationem. nulla debent eſſe, non parua. Nam ſi vlla ſint, creſcent, & interim impedient. Quomodo oculos maior & perfecta ſuffuſio excæcat, ſic modica turbat. Si das aliquos affectus ſapienti, impar illis erit ratio, & velut torrente quodam auferetur: præſertim cùm illi non vnum, ſed vniuerſum affectuum cœtum relinquis, cum quo colluctetur. Plus poteſt quamuis mediocrium turba, quàm poſſet vnius magni violentia. Habet pecuniæ cupiditatem, ſed modicam: habet ambitionem, ſed non concitatam: habet iracundiam, ſed placabilem: habet inconſtantiam, ſed minùs vagam ac mobilem: habet libidinem, non inſaniam. Meliùs cum illo ageretur, qui vnum vitium integrum haberet, quàm cum eo qui leuiora quidem, ſed omnia. Deinde nihil intereſt, quàm magnus ſit affectus: quantuſcumque eſt, parere neſcit, conſilium non accipit. Quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domeſticum & mite; natura enim illorum eſt ſurda ſuadenti: ſic non ſequuntur, non audiunt affectus, quantulicumque ſint. Tigres, leoneſque numquam feritatem exuunt, aliquando ſubmittunt: & cùm minimè exſpectaueris, exaſperatur toruitas mitigata. Numquam bonâ fide vitia manſueſcunt. Deindè ſi ratio proficit, ne incipient quidem affectus. ſi inuitâ ratione cœperint, inuitâ perſeuerabunt. Facilius eſt enim, initia illorum prohibere, quàm impetum regere. Falſa eſt itaque iſta mediocritas & inutilis, eodemq; loco habenda, quo ſi quis diceret modicè inſaniendum, modicè ægrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum: faciliùs ſuſtuleris illa, quàm rexeris. Numquid dubium eſt, quin vitia mentis humanæ inueterata & dura, [5] quæ morbos vocamus, immoderata ſint: vt auaritia, vt crudelitas, vt impotentia, vt impietas? ergo immoderati ſunt & affectus: ab his enim ad illa tranſitur. Deinde ſi das aliquid iuris triſtitiæ, timori, cupiditati, ceteriſque motibus prauis, non erunt in noſtrâ poteſtate. Quare? quia extra nos ſunt, quibus iritantur. Itaque creſcunt, prout magnas habuerint minoréſve cauſſas, quibus concitentur. maior erit timor, ſi plus quò exterreatur, aut propiùs adſpexerit: acrior cupiditas, quò illam amplioris rei ſpes euocauerit. Si in noſtrâ poteſtate non eſt, an ſint affectus; ne illud quidem eſt, quanti ſint: ſi ipſis permiſiſti incipere, cum cauſſis ſuis creſcent, tantique erunt, quanti fient. Adiice nunc, quòd iſta quantumuis exigua ſint, in maius excedunt. numquam pernicioſa ſeruant modum. Quamuis leuia initia morborum, ſerpunt: & ægra corpora, minima interdum mergit acceſſio. Illud verò cuius dementiæ eſt credere, quarum rerum extra noſtrum arbitrium poſita principia ſunt, earum noſtri eſſe arbitrij terminos? Quomodo ad id finiendum ſatis valeo, ad quod prohibendum parùm valui? cùm facilius ſit excludere, quàm admiſſa comprimere. Quidam ita diſtinxerunt, vt dicerent: Temperans ac prudens poſitione quidem mentis, & habitu trãquillus eſt, euentu non eſt. nam quantum ad habitum mentis ſuæ, non perturbatur, nec contriſtatur, nec timet: ſed multę extrinſecus cauſſæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale eſt quod volunt dicere: Iracundum quidem illum non eſſe, iraſci tamen aliquando: & timidum quidem non eſſe, timere tamen aliquando: id eſt, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod ſi reci-

4. QVOMODO APYRINA DICVNTVR.] *Hæc ipſa ſunt in vetere ſcriptore Telete, apud Stob. Serm.* CVI. *vbi diſputat hanc ipſam materiem,* περὶ ἀπαθείας, De Imperturbatione. Viſne igitur, *inquit*, vt quemadmodum malum Punicum ἀπύρηνον dicimus, & homines ἀτραχήλους καὶ ἀπλεύρους, (ſine collo, aut latere:) ita etiam indolentes, ac intrepidos? Nam ibi ſignificamus ἄπλοιον, non ſimpliciter ſine coſtis aut lateribus, ſed breuibus iis aut prauis: ſicut & Amentem dicimus & Exſenſum, non qui planè iis caret, ſed qui talem mentem & ſenſus habet. An potiùs iſta credi ridiculum eſt? ſed quemadmodum innocens & impeccans dicitur, qui ab omni noxâ & peccato purus eſt; ſic & indolens, & intrepidus, dicendus eſt, qui extra dolorem metumque omnino ſit. *Addeſis plura. Sed pro Senecâ, vides vſitatum* Apyrinorum *exemplum hîc fuiſſe. Sunt autem* Apyrina, *vel* Apyrena (*vtrumque Græcis*) Punica, quibus lignoſus nucleus abeſt, & candidior natura, & blandiores ſunt acini: *vt Plinius li.* XIII. *cap.* XIX. *& nominat iterùm libro* XXIII. *cap.* VI. *Quò ſimilitudo igitur pertineat, clarum: non nullos habere affectus, ſed rariores & mitiores, ſicut Punica illa nucleos.*

5. QVÆ MORBOS VOCAMVS.] *Suprà, ep.* LXXV.

6. PYTANI

A si recipitur, vsu frequenti timor transit in vitium: & ira in animum admissa, habitum illum irâ carentis animi retexit. Præterea, si non contemnit venientes extrinsecùs caussas, & aliquid timet, cùm fortiter eundum erit aduersus tela, ignes, pro patriâ, legibus, libertate, cunctanter exibit, & animo recedente. Non cadit autem in sapientem hæc diuersitas mentis. Illud præterea iudico obseruandum, ne duo quæ separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim colligitur, vnum bonum esse quod honestum: per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. Si vnum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beatè viuendum sufficere virtutem: econtrariò non remittetur, si beatum sola virtus facit, vnum bonum esse quod honestum est. Xenocrates & Speusippus [6] putant beatum vel solâ virtute fieri posse: non tamen vnum bonum esse quod honestum est. Epicurus quoque iudicat, cùm virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam: quia beatum efficiat voluptas, quæ ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim negat, vmquam virtutem esse sine voluptate.
B ita si ei iuncta semper est, atque inseparabilis, & sola satis est: habet enim secum voluptatem, sine quâ non est, etiam cùm sola est. Illud autem absurdum est, quòd dicitur beatum quidem futurum vel solâ virtute; non futurum autem perfectè beatum: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexsuperabile: quod si est, perfectè beata est. Si deorum vita nihil habet maius aut melius: beata autem vita diuina est: nihil habet, in quod ampliùs possit attolli. Præterea, si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eademque est & beata, & beatissima. Numquid dubitas, quin beata vita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, summè beata est. Quemadmodum summum, adiectionem non recipit (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quæ sine summo bono non est. Quòd si aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cùm summum bonum intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minùs beatus quàm alius, sequitur, vt hic alterius vitam beatioris
C magis concupiscat, quàm suam. beatus autem nihil suæ præfert. Vtrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quàm quod est malit: aut id illum non malle, quod illo melius est. Vtique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnum potest, imò qui debet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam vnam esse. in optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque [7] in æquo est longa & breuis, diffusa & angustior; in multa loca, multasque partes distributa, & in vnum coacta. Qui illam numero æstimat, & mensurâ, & partibus, iam illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beatâ vitâ eximium? quòd plena est. Finis, vt puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus: quid refert? vterque iam satur est. hic plus bibit, ille minus. quid refert? vterque non sitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil interest si tam illum multi anni
D beatum fecerunt, quàm hunc pauci. Ille quem tu minùs beatum vocas, non est beatus: non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tristitiâ est: qui sine tristitiâ est, beatus est. Nostrorum hæc interrogatio est. Aduersus hanc sic respondere conantur, falsam nos rem, & controuersam pro confessâ inducere, eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo? inquit. fortis imminentia mala non timebit? istud dementis alienatique, non fortis est. Ille verò, inquit, moderatissimè timet, sed in totum extra metum non est. Qui hæc dicunt, rursus in idem reuoluuntur, vt illis virtutum loco sint minora vitia. Nam qui timet quidem, sed rariùs & minùs, non caret malitiâ, sed leuiore vexatur. At enim dementem puto, qui mala imminentia non extimescit. Verum est quod dicit, si mala sunt: sed si scit mala illa non esse, & vnam tantùm turpitudinem malum iudicat, debebit securè pericula adspicere, & aliis timenda con-

6. PVTANT BEATVM VEL SOLA VIRTVTE.] *Non tamen beatissimum: & in eo à Stoâ dissident, vt mox obserues.*

7. IN ÆQVO EST LONGA ET BREVIS.] *In Manuduct.* III. *Dissert.* III.

contemnere. aut si stulti & amentis est, mala non timere: quo quis prudentior est, hoc timebit magis. Vt vobis, inquit, videtur, præbebit se periculis fortis. Minimè. non timebit illa, sed vitabit: cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo? inquis. mortem, vincula, ignes, alia tela fortunæ non timebit? Non: scit enim illa non esse mala, sed videri: omnia ista humanæ vitæ formidines putat. Describe captiuitatem, verbera, catenas, egestatem, & membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per iniuriam: & quidquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numerat. Ista timidis timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostrâ sponte veniendum est? Quæris, quid sit malum? Cedere his quæ mala vocantur, & illis libertatem suam dedere, pro quâ cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus, quæ nobis iugum imponunt. Non dubitarent quid conueniret forti viro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio: scientia est distinguendi quid sit malum, & quid non sit. Diligentissima in tutelâ sui fortitudo est, & eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur ceruicibus viri fortis, si pars subinde alia atque alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit, si ex interuallo, [8] quò magis tormenta sentiat, repetitur, & per siccata viscera recens demittitur sanguis, non timere istum tu dices, non dolere? iste verò dolet: sensum enim hominis nulla exuit virtus: sed non timet. inuictus ex alto dolores suos spectat. Quæris, quis tunc animus illi sit? qui ægrum amicum adhortantibus. Quod malum est, nocet: quod nocet, deteriorem facit: dolor & paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita aduersus hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procellâ, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte suâ non fieri, in opere fieri. Quibus Peripateticus: Ergo, inquit, & sapientem deteriorem faciet paupertas & dolor, & quidquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impediet: Hoc rectè diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris conditio, & sapientis. Huic enim propositum est in vitâ agendâ, non vtique quod tentat efficere, sed omnia rectè facere: gubernatori propositum est, vtique nauem in portum perducere. Artes ministræ sunt: præstare debent, quod promittunt: sapientia domina rectrixque est. Artes seruiunt vitæ, sapientia imperat. Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem vllâ tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed vtilem operam, & nauis regendę scientiam. hæc eò magis apparet, quò illi magis aliqua fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere, [9] *Neptune numquam hanc nauem, nisi rectam*: arti satisfecit. tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo? inquis. non nocet gubernatori ea res quæ illum tenere portum vetat? quæ conatus eius irritos efficit? quæ aut refert illum, aut detinet, & exarmat? Non tamquam gubernatori, sed tamquam nauiganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeò non impedit, vt ostendat. tranquillo enim, vt aiunt, quilibet gubernator est. Nauigio ista obsunt, non rectori eius, quà rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt nauem, quà ipse quoque vector est: alteram propriam, quà gubernator est. tempestas tamquam vectori nocet, non tamquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est; ad eos quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos, quos curat: sapientia commune bonum est, & eorum cum quibus viuit, & proprium ipsius. Itaque gubernatori fortasse nocetur, cuius ministerium aliis pro-

8. QVÒ MAGIS TORMENTA SENTIAT, REPETITVR.] *Est Arenæ verbum, & in re gladiatoriâ solenne*, Repete: *id est, ingemina ictus, atque itera. Pincianus*, referitur: *non audio.*

9. NEPTVNE NVMQVAM HANC NAVEM.] *Hoc ipsum in Telete, eodem argumento*: καλῶς τὸ τῦ κυβερνήτου. Αλλ' ἂν γε ὦ ποσειδον ὀρθὴν. οὕτω καὶ ἀνὴρ ἀγαθὸς εὔχοι πρὸς τὴν τύχην, Αλλ' ἂν γε ἄνδρα, καὶ ὁ βλάπτα: Pulchrè hoc à gubernatore, Neptune tamen rectam. Ita & vir bonus compellat Fortunam, At virum tamen, non peponem. *Adde Senecam Consol. ad Marc. cap.* VI.

10. PRO-

A promissum tempestate impeditur: sapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab aliis tempestatibus vitæ. Non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantùm ad alios pertinentia: ipse semper in actu est, non in effectu. tunc maximus, cùm illi fortuna se opposuit: tunc ipsius sapientię negotium agit, quam diximus & alienum bonum esse, & suum. Præterea, ne aliis quidem tunc prodesse prohibetur, cùm illum aliquæ necessitates premunt. Propter paupertatem [10] prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica sit: at illud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas. per totam vitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad vtrosque casus aptus est: bonorum rector, & malorum victor. Sic, inquam, se exercuit, vt virtutem tam in secundis quàm in aduersis exhibeat: nec materiam eius, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud quod imperitos auertit & præcipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? vtitur. Non ex ebore tantùm Phidias sciebat facere simulacra, fa-
B ciebat ex ære: si marmor illi, si adhuc viliorem materiam obtulisses, fecisset quale ex illâ fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in diuitiis explicabit; si minùs, in paupertate: si poterit, in patriâ; si minùs, in exsilio: si poterit, imperator; si minùs, miles: si poterit, integer; si minùs, debilis. quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illâ memorabile efficiet. Certi sunt domitores ferarum, qui sæuissima animalia & ad occursum [11] exterrentia hominem, docent pati iugum: nec asperitatem excussisse contenti, [12] vsque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, [13] osculatur tigrim suus custos, elephantem minimus Æthiops iubet [14] subsidere in genua, & [15] ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exsilium, & [16] vbicumq; horrenda, cùm ad hunc peruenêre, mansueta sunt.

EPIST. LXXXVI.

C

De villâ Africani; ædificio & balneo, nec polito, nec lauto. Contra luxum sui æui. In extremo, de oleis serendis, occasione villæ.

In ipsâ Scipionis Africani villâ iacens hæc tibi scribo, [1] adoratis manibus eius & arâ, quam sepulcrum [2] esse tanti viri suspicor: animum quidem eius in cælum, ex quo erat, rediisse persuadeo mihi. non quia magnos exercitus duxit (hos enim & Cambyses furiosus, ac furore feliciter vsus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque, magis

10. PROHIBETVR DOCERE.] *Factis nempe & vsu: quia ex censu ad rempublicam admittebantur. Non prohibetur scriptis: vt Zeno, Chrysippus, alij.*

11. EXTERRENTIA HOMINEM.] *Rectè ad sensum Muretus: quid ita tamen libri omnes*, expauentia? *Legam:* ad occursum expauenti ea homine: *aut certè*, expauefacientia, *sit legendum.*

12. VSQVE IN CONTVBERNIVM.] *Vt vnà degant, ac versentur.*

13. OSCVLATVR TIGRIM.] *Hæc talia in ludis publicè tunc exhibita, & obseruata.*

14. SVBSIDERE IN GENVA.] *Ad rectorem illum ceruice accipiendum.*

15. AMBVLARE PER FVNEM.] *Suetonius Galbæ, cap.* VI. *atque ibi Scholiastæ: nos in epistolâ super Elephantis.*

16. VBICVMQVE HORRENDA.] *Quidam libri*, quæcumque: *fuerit*, cuicumque.

EPIST. LXXXVI. 1. ADORATIS MANIBVS EIVS ET ARA.] *Arâ, quæ* DIIS MANIBVS *ex more poni solet, & millenæ aliquot hodie exstant. Tamen meus & quidam*, arcâ. *quod valdè amplector, non tam quia cineres siue vrnas in* Arcis *aut loculis lapideis conditos etiam sciam; quàm quòd mos gentis Corneliæ tale hic poscat. De eo Plinius lib.* VII. In gente Corneliâ nemo ante Syllam Dictatorem traditur crematus. idque voluisse, veritum talionem, eruto C. Marij cadauere. *Atquin ex eâ Scipio, ergo in arcâ cadauer conditum.*

2. ESSE TANTI VIRI SVSPICOR.] *Cur suspicaris tantùm? quia ambigebatur, & potuit Cenotaphium modò esse. Certè alterum aut hic, aut iuxta Romam fuit, vbi item ostendebatur sepulchrum. Liuius* XXXVIII. Africanum alij Romæ, alij Linterni, & mortuum, & sepultum, tradunt. Vtrobique monumenta ostenduntur, & statuæ. *De statuâ, nihil hic Seneca, & oportet translatam fuisse. Communior autem fama de Linterno fuit: pro quâ Strabo & Valerius.*

magis in illo admirabilem, cùm reliquit patriam, quàm cùm defendit. Aut Scipio Romæ deesse debebat, [3] aut Romæ libertas. *Nihil*, inquit, *volo derogare legibus, nihil institutis. æquum inter omnes ciues ius sit: vtere sine me beneficio meo patria. caussa tibi libertatis fui*, [4] *ero & argumentum. Exeo, si plus quàm tibi expedit, creui.* Quid ni ego admiter hanc magnitudinem animi, quâ in exsilium voluntarium secessit, & ciuitatē exonerauit? Eò perducta res erat, vt aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se [5] Liternum recepit, tam suum exsilium Reip. imputaturus, quàm Hannibalis. Vidi villam structam lapide quadrato, murum circumdatum siluæ, turres quoque in propugnaculum villæ vtrimque subrectas. Cisternam ædificiis ac vitidibus subditam, quæ sufficere in vsum vel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiquâ. non videbatur maioribus nostris caldum, nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quòd tantùm semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, ter- B ramque (vt mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis & [6] pretiosis orbibus refulserunt; nisi [7] Alexandrina marmora [8] Numidicis [9] crustis distincta sunt; nisi illis vndique operosa & [10] in picturæ modum variata circumlitio prætexitur; [11] nisi vitro absconditur camera; nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit; in quas [12] multâ sudatione [13] corpora exinanita demittimus; nisi aquam

3. AVT ROMÆ LIBERTAS.] *Ita Muretus, suâ non Senecæ mente. Nam libri plerique omnes*, aut Roma in libertate: *quidam*, aut Roma libertati *quomodo & Otho Frisingensis legit & transscripsit lib.* II. *cap.* XL. *Vetera nempe hæc menda sunt: ego emaculo*, aut Romanæ libertati. *Aut deserere Romam Scipio debebat, aut premere eius (Scipione indignum) libertatem. Quid ita? quia præsens grauis libertati erat, ob opes & gratiam: & ipse magni animi facta iam ediderat supra eam: Liuium, Valerium, atque alios vide. Huc faciunt omnino sequentia. Siquis tamen, cum Othone*, Roma libertati, *volet: sensus esto, Parùm tuita Roma libertatem esset, illo præsente.*

4. ERO ET ARGVMENTVM.] *Docebo, quàm nil nisi æquale & ciuile possis ferre.*

5. LITERNVM RECEPIT.] *Quod aliàs* Linternum: *fuitque iuxta Cumas, procul à Baiis octauo lapide.*

6. PRETIOSIS ORBIBVS.] *Nam crustas aut segmenta marmorum variè figurabant, in orbem, in ouum, in quadram, in quadratam. Ita & Iuuenalis* Lacedæmonium orbem *dixit.*

7. ALEXANDRINA MARMORA.] *Plura sanè Alexandriâ & Aegypto aduehebantur*, Luculleum *nigricans*, Ophites *maculans*, Porphyrites *punicans, & hæc ipsa iterùm distincta: an autem vnum aliquod propriè* Alexandrinum *dictū fuerit, ignoro.*

8. NVMIDICIS CRVSTIS.] *Atquin Isidorus negat* crustis aptum. *Nam ita ait:* Numidicum marmor Numidia mittit, ad cutem succum dimittit croco similem, vnde & nomen accepit, non crustis, sed in massâ & liminum vsu aptum. *Vbi quod est*, ad cutem, *lege* cotem: *& vult cote attritum, talem succum crocinum emittere. At de* crustis, *largè fallitur: Plinium vide lib.* XXXV. *cap.* I. *disertim contrà asserentem. Malè autem eumdem legit ac transscripsit libro* XXXVI. *cap.* VI. *vbi ista:* Numidicum marmor non in columnis tantùm crustisve, sed in massâ ac viliſſimo liminum vsu. *nisi quis emendat (& velim) in Isidoro:* non crustis C modò, sed.

9. CRVSTIS DISTINCTA SVNT.] *Sidonius* II. *epist.* II. *negat in suo balneolo hæc esse.* Non illic Paros, Carystos, Phryges, Numidę, rupium variatarum posuère crustas. *Varij igitur generis coloriúq; crustæ parietes distinguebant. Adde Plinium, sodes,* XXXV. *cap.* I. *& videbis Neroniano æuo hoc tale inuentum.*

10. IN PICTVRÆ MODVM.] *Musiuum opus intelligit, quo solent ambire quadras aut orbes, & velut marginare. Ideò addit*, circumlitionem prætexi. *Vera autem etiam pictura in Musiuis, id est variæ rerum formæ.*

11. NISI VITRO ABSCONDITVR CAMERA.] *Plinius* XXXVI. Pulsâ ex humo pauimenta in cameras transiere, è vitro: nouitium & hoc inuentum. *Statius in ipso Etrusci balneo:* D

Effulgent cameræ vario fastigia vitro.

Reperio &, loco marmoris, Vitrum in Bibliothecæ parietibus, apud Boëtium: in domus ipsius, apud Vopiscum in Firmo.

12. MVLTA SVDATIONE EXINANITA.] *Nam post siccum balneum, siue Laconicum, quidam in piscinas, frigidámque descendebant. Martialis* VI. *de Balneo Tuccæ:*

Ritus si placeant tibi Laconum,
Contentus potes arido vapore,
Crudâ Virgine Martiáve mergi.

Quomodo autem ibi Virgine, aut Martia? ita, illi: quia ex Aquæductibus, concessu Principum, deriuabant. Frontinus dicit, & palàm Statius plusculis versibus in Balneo Etrusci.

13. CORPORA EXINANITA.] *Sic epistolâ* CVIII. Deco-

A aquam [14] argentea epistomia fuderunt. Et adhuc plebeias fistulas loquor: quid cùm ad balnea libertinorum peruenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum, [15] impensæ caussâ? quantum [16] aquarum per gradus cum fragore labentium? Eò deliciarum peruenimus, vt [17] nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimæ sunt rimæ, magis quàm fenestræ, muro lapideo exsectæ, vt sine iniuriâ munimenti, lumen admitterent. At nunc [18] blattaria vocant balnea, siqua non ita aptata sunt, vt [19] totius diei solem fenestris amplissimis recipiant; nisi & lauantur simul [20] & colorantur; nisi ex solio agros & maria prospiciunt. Itaque quę concursum & admirationem habuerant [21] cùm dedicarentur, hęc in antiquorum numerum reiiciuntur, cùm aliquid noui luxuria commenta est, quo ipsa se obrueret. At olim & pauca erant balnea, nec vllo cultu exornata. Cur enim ornaretur [22] res quadrantaria, & in vsum, non oblectamentum reperta? [23] Non suffundebatur aqua, nec recens semper [24] velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in
B quàm perlucidâ sordes deponerent. Sed, dij boni, quàm iuuabat illa balnea intrare obscura, & [25] gregali tectorio inducta, quæ scires Catonem tibi ædilem, aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis aliquem manu suâ temperasse? Nam hoc quoque nobilissimi [26] ædiles fungebantur officio, intrandi ea loca quæ populum receptabant, exigendique munditias, & vtilem ac salubrem temperaturam: non hanc, quæ [27] nuper inuenta est,

similis

Decoquere corpora, & sudoribus exinanire. *Tamen meliores libri*, exsaniata; *& alij alludunt: ego etiam adsertum olim tui Elect.* I. *cap.* XVI.

14. ARGENTEA EPISTOMIA.] *Proba vox, & obturacula significat, ori vasorum aut labrorum (vt hic) indita; quibus versis, liquorem emittant. Libri tamen epithomica, aut* epitomia *ferè habent: vndę Iac. Cuiacio placitum,* epitonia *reponere, quæ vox*
C Verticilla *significat; proprie quibus aliquid intenditur, vt chordæ aut fides. Sed de* argento, *etiam Statius in Balneo Etrusci,*

Nil ibi plebeium, nusquam Temesæa notabis
Æra, sed argento felix propellitur vnda,
Argentoque cadit, labrisq; nitentibus instat.

15. IMPENSÆ CAVSSA.] *Non in vsum, sed vt opes ostentent. Plinius hoc appellat,* lautitiæ caussâ. XXXVI. *cap.* VI. Columnis vtebantur *(antiqui)* nec lautitiæ caussâ, sed quia firmiùs aliter statui non poterant.

16. AQVARVM PER GRADVS.] *E labris aut receptaculis, in solia inferiora & subiecta.*

17. NISI GEMMAS CALCARE.] *Tale Statius in Tiburtino Manly:* Calcabam nec-opinus opes.
D *Plinius* XXIII. *cap.* XII. *ostendit vulgò etiam* strata argento balnea mulierum *fuisse: Imò passim pauimenta aurata. Seneca De Irâ* III. *cap.* XXXV. Qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare. *Et Epist.* XVI. Non tantùm habere, sed calcare diuitias.

18. BLATTARIA VOCANT.] *Satis commodè quidem. nam id genus lucem fugit, &* tenebrosis balneis gaudet, innasciturque. *Idem Plinius.*

19. TOTIVS DIEI SOLEM.] *Laudat & Lucianus in Balneis* τὸ ὠφεγγὲς, benè luminosum: *& Martialis, de illo Tuccæ:*

Lux ipsa est ibi longior, diesque
Nullo tardior à loco recedit.

Statius, in Etrusci: Multus vbique dies. *Plinius lib.* I. *epist.* III. Balneum plurimus sol implet, & circumit.

20. ET COLORANTVR.] *Solent sub dio insolari, post vnctionem: hic licet & libet in ipso balneo, sic aprico.*

21. CVM DEDICARENTVR.] *De publicis balneis accipe. atque ea sollenniter solent vsibus populi dedicari.*

22. RES QVADRANTARIA.] *Notum est, quadrantem mercedulam balneatoris fuisse.*

23. NON SVFFVNDEBATVR AQVA.] *A seruo ministro? imò opinor etiamtunc habuisse, qui subseruirent. An potiùs è vasis illis labrisq;, non manabat calida assiduè aqua? Nam sequitur:*

24. VELVT EX CALIDO FONTE.] *Quod ad* Dracones, *aut* Milliaria, *in quibus calefiebat aqua, liceat referre, aut ad labra exceptoria, & per epistomia, de quibus dictum, effundentia. De Milliariis, vide Quæst. Nat.* III. *cap.* XXIV.

25. GREGALI TECTORIO.] *Si rectum est, vulgare tectorium è calce explico, non marmore aut crustis. Sed meus & alij,* gratali tectorio; *quidam* gretali: *ex quo aliquis,* cretali.

26. ÆDILES FVNGEBANTVR.] *Quorum erat loca inspicere & curare valetudini apta, aut vsibus cottidianis. vt munda ea aptaq; essent. Sic popinas, ganeas, balneas, & hæc talia tuebantur: quæ Seneca alibi dicit,* loca Ædilem metuentia. *De quibus ego ad Taciti Annal.* II. *in fine. Propriè autem de Balneis, noto & in Plutarcho* III. *Quæst. Nat. cap.* X. Ignis ex oleâ, *inquit,* inimicus est balneis, & tabulata ac formices subditus labefactat. Ideò periti Ædiles non permittunt Balnearum redemptoribus lignis oleaginis vti, sicut nec lolium conicere in ignem aut herbas, quòd horum vapor grauedines capitis ac vertigines concinnat.

27. NVPER INVENTA EST, SIMILIS INCENDIO.] *De quâ & Plutarchus Quæst. conuiu.* VIII. *cap.* IX. Olim, *inquit,* temperies balneorum erat. & remissio, adeò vt rex Alexander febricitans iaceret in balneo, & Gallorum coniuges pultis ol-

ſimilis incendio. adeò quidem vt conuictum in aliquo ſcelere ſeruum, viuum lauari A
oporteat. Nihil mihi videtur iam intereſſe, ardeat balneum, an caleat. Quantæ nunc aliqui ruſticitatis damnant Scipionem, quòd non in caldarium ſuum [28] latis ſpecularibus diem admiſerat? quòd non in multâ luce decoquebatur, & exſpectabat, vt in balneo concoqueret? O hominem calamitoſum, neſciit viuere! [29] Non pacatâ aquâ lauabatur, ſed ſæpe turbidâ, & cùm plueret vehementiùs, pænè lutulentâ. Nec multum eius intererat, an ſic lauaretur: veniebat enim, vt ſudorem illîc ablueret, non vt vnguentum. Quas nunc quorumdam futuras voces credis? Non inuideo Scipioni: verè in exſilio vixit, qui ſic lauabatur. Imò ſi ſcias, non quotidie lauabatur. Nam, vt aiunt qui priſcos mores vrbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ ſcilicet ſordes opere collegerant: ceterùm toti [30] nundinis lauabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet immundiſſimos fuiſſe. Quid putas illos oluiſſe? militiam, laborem, virum. Poſtquam munda balnea inuenta ſunt, [31] ſpurciores ſunt. Deſcripturus infamem & nimiis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait? B

[32] *Paſtillos Rufillus olet.*——

Dares nunc Rufillum, perinde eſſet, ac ſi hircum oleret, & Gorgonij loco eſſet, quē idem Horatius Rufillo oppoſuit. Parùm eſt ſumere vnguentum, ni bis die terq́ue renouetur, ne euaneſcat in corpore. Quid, quòd odore tamquam ſuo gloriantur? Hæc ſi tibi nimium triſtia videbuntur, villæ imputabis: in quâ [33] didici ab Ægialo diligentiſſimo patrefamiliæ (is enim nunc huius agri poſſeſſor eſt) quamuis vetus arbuſtum poſſe tranſferri. Hoc nobis ſenibus diſcere neceſſarium eſt, quorum nemo non oliuetum alteri ponit. Quod vidi, hoc dico: illud arboretum trimum aut quadrimum faſtidienti fructus autumno deponere. te quoque proteget illa, quæ

Tarda venit, ſeris factura nepotibus vmbram;

vt ait Virgilius noſter: qui non quid veriſſimè, ſed quid decentiſſimè diceretur, adſpexit; nec agricolas docere voluit, ſed legentes delectare. Nam (vt omnia alia tranſeam) hoc C
quod hodie mihi neceſſe fuit reprehendere, adſcribam:

Vere fabis ſatio eſt, tunc te quoque medica putres
Accipiunt ſulci, & milio venit annua cura.

An vno tempore iſta ponenda ſint: & [34] an vtriuſque verna ſit ſatio, hinc æſtimes licet.

Iunius

las in balnea inferentes, vnà cum liberis veſcerentur, ibi lauantibus. Νῦν δὲ λυττῶσιν ἔοικε τὰ βαλανεῖα, καὶ ὑλακτοῦσι, καὶ σπαράττουσιν. ὁ δὲ ἑλκόμενος ἀὴρ ἐν αὐτοῖς, ὑγροῦ μίγμα καὶ πυρὸς γεγονὼς, οὐδὲν ἐᾷ τοῦ σώματος ἡσυχίαν ἄγειν, ἀλλὰ πᾶσαν ἄτομον κλονεῖ καὶ ταράσσει καὶ μεθίστησιν ἐξέδρας, ἄχρι οὗ κατασβέσωμεν αὐτοὺς πεπυρωμένους καὶ ζέοντας: Nunc autem rabidorum, & latrantium, & ſeſe lacerantium, balnea imaginem præbent. Aër verò in iis, mixtus ex humido & igneo, nihil permittit in corpore quieſcere, ſed omnem particulam eius, & velut atomon, mouet ac perturbat, & ſede ſuâ exagitat, donec reſtinguamus iſtos ita incenſos & feruentes: *aquâ nempe frigidâ, & à loco abductos. Puto autem hæc ad Laconica pertinere, vbi cibos decoquebant, & corpus exinanibant: quæ non ſemel tangit noſter.*

28. LATIS SPECVLARIBVS.] *Ita aſſolent. contra ventos obiicere ſpecularia (vicem hodie vitrearū) & illos excludere, lucem admittere. Martialis:*

Hibernis obiecta Notis ſpecularia puros
Admittunt ſoles, & ſine fece diem.

29. NON PACATA AQVA.] *Scripti*, non ſaccata aqua. *& diſcimus igitur, à delicatis aquā etiam, ne turbida interueniret, exceptam ſacco aut centunculo in canalibus eſſe.*

30. NVNDINIS LAVABANTVR.] *Cùm in vrbem venirent.*

31. SPVRCIORES SVNT.] *Meus & quidam*, puriores ſunt. *quod ſi interrogatione effers, cur diſpliceat?*

32. PASTILLOS RVFILLVS.] *Paſtilli ſunt Græcorum διαπάσματα, οἷς ἀναρπάζουσι τοὺς ἱδρῶτας, πικρὰ τῇ φύσει καὶ στυπτικά:* Medicamenta, quibus ſudores tollunt, amara & aſtringentia. *Plutarchus Quæſt. Conuiual.* I. *cap.* VI. *Vtebantur hircoſi.* D

33. DIDICI AB ÆGIALO.] *Quem & Plinius memorat inter vineæ nobiles cultores, lib.* XIV. *cap.* IV. Magna fama & Vetuleno Ægialo, perinde libertino, fuit in Campaniæ rure Linternino, maiorq́; etiam fauore hominum, quoniam ipſum Africani colebat exſilium. *Vides poſſeſſorem villæ huius Scipionis fuiſſe.*

34. AN VTRIVSQVE VERNA SIT SATIO.] *Calumniatur, an reprehendit, neſcio: illud vereor. Nam milium quidem & Iunio ſeritur, vt hîc noſter: ſed quid vetat, & Vere ſeri, vt Virgilius? Imò Plinius inter ea habet, quæ* trinâ tempeſtate anni *ſeruntur, Aeſtate, Hieme, Vere. Vide lib.* XVIII. *cap.* VII.

35. CVM

A Iunius menſis eſt quo tibi ſcribo, iam procliuus in Iulium. Eodem die vidi fabam metentes, milium ſerentes. Ad oliuetum reuertor, quod vidi duobus modis diſpoſitum. Magnarum arborum truncos circumciſis ramis, & ad vnum redactis pedem, [35] cum ſcapo ſuo tranſtulit, amputatis radicibus, relicto tantùm capite ipſo, ex quo illæ pependerant. Hoc fimo tinctum in ſcrobem demiſit: deinde terram non aggeſſit tantùm, ſed calcauit & preſſit. Negat quidquam eſſe [36] hac (vt ait) ſpiſſatione efficacius. videlicet frigus excludit & ventum. minùs præterea mouetur: & ab hoc naſcentes radices prodire patitur, ac ſolum apprehendere, quas neceſſe eſt teneras adhuc, & precariò hærentes, leuis quoque reuellat agitatio. parùm autem arboris [37] antequam obruat radit. ex omni enim materiâ quæ nudata eſt, vt ait, exeunt radices nouæ. Non plures autem ſuper terram eminere debet truncus, quàm tres aut quattuor pedes: ſtatim enim ab imo veſtietur: nec magna pars, quemadmodum in oliuetis veteribus, arida & retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales eſſe nouellarum
B arborum ſolent, eodem genere depoſuit. Hi paullò tardiùs ſurgunt: ſed cùm tamquam à plantâ proceſſerint, nihil habent in ſe horridum, nec triſte. Illud etiam nunc vidi, vitem ex arbuſto ſuo annoſam transferri: huius capillimenta quoque (ſi fieri poteſt) collegenda ſunt, deinde liberaliùs ſternenda vitis, vt etiam ex corpore radiceſcat. Et vidi non tantùm menſe Februario poſitas, ſed etiam Martio exacto tenent, & complexæ ſunt non ſuas vlmos. Omnes autem iſtas arbores, quæ (vt ita dicam) [38] grandiſcapiæ ſunt, ait aquâ adiuuandas ciſterninâ: quæ ſi prodeſt, habemus pluuiam in noſtrâ poteſtate. Plura te docere non cogito: ne quemadmodum Ægialus noſter [39] me ſibi aduerſarium parauit, ſic ego parem te mihi.

EPIST. LXXXVII.

C FRVGALITAS *Senecæ, & externorum contemptus: admonitio ad alios, vt ſic velint, faciantque. Diſſertatiunculæ deinde, quibus approbat Fortuita in bonis non eſſe: dumtaxat Commoda dici poſſe.*

NAVFRAGIVM, antequam nauem aſcenderem, feci: quomodo acciderit, non adiicio, [1] ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum [2] nullum eſſe falſum, nec tam mirabile quàm primâ facie videtur, cùm volueris approbabo, imò etiam ſi nolueris. Interim hoc me iter docuit, quàm multa haberemus ſuperuacua, & quàm facilè iudicio poſſemus deponere, quæ ſi quando neceſſitas abſtulit, non ſentimus ablata. Cum pauciſſimis ſeruis, quos vnum capere vehiculum potuit, ſine vllis rebus, niſi quæ corpore noſtro continebantur, [3] ego & Maximus meus biduum iam beatiſſimum agimus. Culcitra in terrâ iacet, ego in culcitrâ. Ex duabus penulis, altera ſtragulum, altera opertorium facta eſt. De prandio nihil detrahi potuit. [4] paratum fuit non magis
D

35. CVM SCAPO SVO TRANSTVLIT.] *Priſci libri*, cum rapo ſuo, *aut* rapto, *aut vt meus*, capto. *Cuiacius probat* rapum, *& ita appellari ipſum caput, quia eâ ſit formâ. Mihi*, ſcapo, *placebat.*

36. HAC, VT AIT, SPISSATIONE.] *Ita aliquot ſcripti: Muretus tamen & adſeclæ*, piſatione: *quaſi* pinſatione: *quod miror. Non enim ἀναλόγως* pinſatio *à* pinſere. *Vulgatâ quid clarius?*

37. ANTEQVAM OBRVAT, RADIT.] *Pincianus correxit, cùm anteà* radix *legeretur: placet vel inuitis libris.*

38. GRANDISCAPIÆ SVNT.] *Græco verbo, μακροκαυλοι: & vel hinc ſuprà probes, de* Scapo.

39. ME SIBI ADVERSARIVM.] *Aemulum induſtriæ, & vel ſuperare conantem.*

EPIST. LXXXVII. 1. NE ET HOC PVTES.] *Fallor, aut aſſerendo legendum*: vt & hoc. *Nam ita nudè poſitum, Paradoxum eſt: ſi explicaret, deſinat.*

2. NVLLVM ESSE FALSVM.] *Sunt enim, vt Cleanthes aiebat, παράδοξα ὡς, ὐ μὴν παράλογα*: præter opinionem, non præter verum. *Epictetus*, IV. *Diſſert.* I. *Vide me in Manud.* III. *Diſſert.* II.

3. EGO ET MAXIMVS MEVS.] *Eſt ille Caſonius Maximus, inter intimos & fidos eius amicos: de quo Tacitus, & Martialis. Notaui ad Taciti Annalem* XV. *in fine, & locum hunc ibi adde.*

4. PARATVM FVIT NON MAGIS HORA.] *Meus & quidam*, parentium fuit. *Hæreo in his vocibus, & totâ clauſulâ. quid eſt*, non magis horâ? *Imò*

magis horâ, [5] nusquam sine caricis, nusquam sine pugillaribus. Illæ, si panem habeo, pro pulmentario sunt: [6] si non, pro pane. [7] quotidie mihi annum nouum faciunt, quem ego faustum & felicem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui numquam maior est, quàm vbi aliena sepositi: & fecit sibi pacem, nihil timendo: fecit sibi diuitias, nihil concupiscendo. Vehiculum in quod impositus sum, rusticum est. [8] Mulæ viuere se ambulando testantur, mulio [9] excalceatus non propter æstatem. Vix à me obtineo, vt hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc peruersa recti verecundia. quoties in aliquem comitatum lautiorem incidimus, inuitus erubesco: quod argumentum est, ista quæ probo, quæ laudo, nondum habere certam sedem & immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriatur. Parùm adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palàm ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: Insanitis, erratis, stupetis ad superuacua, neminem æstimatis suo. Cùm ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum: quibus aut pecuniam crediturí estis, aut beneficia. Nam hæc quoque iam expensa fertis. Latè possidet, sed multum debet: habet domum formosam, sed alienis nummis paratam: familiam nemo citò speciosiorem producet, sed nominibus non respondet. Si creditoribus soluerit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprij quisque habeat. Diuitem illum putas, quia aurea supellex etiam in viâ eum sequitur, quia in omnibus prouinciis arat, quia [10] magnus kalendarij liber voluitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum inuidiosè in desertis Apuliæ possideret: & cùm omnia dixeris, pauper est. quare? quia debet. quantum, inquis? omnia: nisi fortè iudices interesse, vtrùm aliquis ab homine, an à fortunâ mutuum sumpserit. Quid ad rem pertinent mulæ saginatæ, vnius omnes coloris? Quid ista vehicula cælata?

——— instrati ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (quem tam reip. herculè profuit nasci quàm Scipionem: alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit) [11] canterio vehebatur, & [12] hippoperis quidem impositis, vt se-

Imò nullo parato opus, si panis tantùm & caricæ. Muretus ait legi alibi paratum sine magis hirâ: *vnde eruit*, sine magiro: *quod Græcè esset sine coquo. Nescio. nihil tale in nostris libris.*

5. NVSQVAM SINE CARICIS.] *Meus nunc & statim*, numquam. *De* Caricis *autem (eæ ficus aridæ sunt, à* Carià, *vnde frequentes; vt* Caunææ, *à Cauno:) de Caricis, inquam, certum hæc talia, ficus, passulas, palmulas in prandium siue gustum olim fuisse. Ita Augustus ad Tiberium*: Nos in essedo palmulas gustauimus.

6. SI NON, PRO PANE.] *Plinius* XV. *cap.* XIX. Ficus panis simul & obsonij vicem siccatæ implent. vtpote cùm Cato, cibaria ruris operariis iustâ lege sanciens, minui iubeat per fici maturitatem.

7. COTTIDIE MIHI ANNVM NOVVM.] *Hæc enim dulcia anno nouo, quasi omen, dare & mittere inuicem solebant, talis futuri anni. Ouidius* I. *Fastor.*

Quid vult palma sibi, rugosâq; carica, dixi,
Et data sub niueo condita mella cado?
Omen, ait, caussa est: vt res sapor ille sequatur,
Et peragat cœptum dulcis vt annus iter.

Et caricas *igitur, & cariotas sine palmulas* (palmas *poëta dicit*) *tunc solent dare. Martialis:*

Aurea porrigitur Iani cariota kalendis.

8. MVLÆ VIVERE SE AMBVLANDO.] *Mularum mulorúmque in vehiculis vsus, etiam heroicis temporibus apud Homerum. In pretio erant. Plautus:*

Ego faxim muli, pretio qui superant equos,
Sint viliores Gallicis canteris.

Et præsertim mulæ Galaticæ, *ex Plutarchi* περὶ φιλοπλουτίας. *Per viam etiam illarum creber vsus. Ausonius:*

Cornipedes rapiant imposta petorita mulæ.

Nunc ait noster, macras se habuisse, & quas motus indicaret viuere: præter diutitum morem, quibus in vsu mulæ saginatæ, vnius omnes coloris, *hac ipsâ epistolâ statim, & Consol. ad Marc. cap.* XI.

9. EXCALCEATVS NON PROPTER ÆSTATEM.] *Sed egestatem.*

10. MAGNVS KALENDARII LIBER VOLVITVR.] *Id est, fœnebris pecuniæ liber. nam kalendis vsuræ cedebant, & petebantur. Itaque nomina, & pecunia, per kalendas, in tali codice scribebantur. de quo Martialis:*

Superba densis arca palleat nummis,
Centum explicentur paginæ kalendarum.

Sæpe noster, & Iurisconsulti.

11. CANTERIO.] *Equo secto.*

12. HIPPOPERIS QVIDEM.] *Horatius manticam appellat:*

— nunc

A vt secum vtilia portaret. O quàm cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his [13] trossulis [14] in viâ diuitibus, [15] cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem! Hic sine dubio cultior comitatiorque quàm M. Cato videretur: hic, inter illos apparatus delicatos qui cummaximè dubitat, [16] vtrùm se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat sæculi decus, imperatorem triumphalem, censorium (& quod super omnia hæc est) Catonem, vno caballo esse contentum, & ne toto quidem! Partem enim sarcinæ, ab vtroque latere dependentes, occupabant. Ita non omnibus [17] obesis mannis, & [18] asturconibus, & tollutariis preferres vnicum illum equum, ab ipso Catone defrictum? Video non futurum finem in istâ materiâ vllum, nisi quem mihi ipse fecero. Hìc itaque conticescam, quantum ad ista: quæ sine dubio talia diuinauit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellauit impedimenta. Nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere, ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitæ beatę contendimus. Quod bonum est, bonos facit: nam & in arte musicâ quod bonum est, facit musicum:
B fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt bona. Aduersus hoc sic respondent Peripatetici, vt quod primum proponimus, falsum esse dicant. Ab eo, inquiunt, quod est bonum, non vtique fiunt boni. In musicâ est aliquod bonum, tamquam tibia, aut chorda, aut organum aliquod aptatum ad vsus canendi: nihil tamen horum facit musicum. Hìc respondebimus. Non intelligitis, quomodo posuerimus, quod bonum est musico. Non enim id dicimus, quod instruit musicũ, sed quod facit: tu ad supellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipsâ arte musicâ bonum est, id vtique musicum faciet. Etiamnum facere id planius volo. Bonum in arte musicâ duobus modis dicitur: altero, quo effectus musici adiuuatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent instrumenta, tibiæ, & organa, & chordæ, ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis: vti forsitan non potest arte. Hoc non est æquè duplex in homine. idem enim bonum & hominis, & vitæ. Quod contemptissimo cuique contingere ac turpissimo potest, bonum non est: opes autem & lenoni, & lanistæ contingunt: ergo non sunt bona. Fal-
C sum est, inquiunt, quod proponitur. Nam & in grammaticâ, & in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istæ artes non sunt, magnitudinem animi professæ, non consurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem, & supra cara mortalibus collocat: nec ea quæ bona, nec ea quæ mala vocantur, aut cupit nimis, aut expauescit. Chelidon, vnus [19] ex Cleopatræ mollibus, patrimonium grande possedit. [20] nuper Natalis, tam improbæ linguæ quàm impuræ, [21] in cuius ore fœminę purgabantur, & multorum heres fuit, & multos habuit heredes. Quid ergo? vtrùm illum pecunia impurum effecit, an ipse pecuniam impurauit? quę sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus super ista consistit,

[22] suo

— nunc mihi curto
Ire licet mulo.
Mantica cui lumbos onere vlceret, atq; eques
D armos.

13. TROSSVLIS.] *Suprà, epist.* LXXVI.

14. IN VIA DIVITIBVS.] *Qui & in viâ diuitias suas explicant. tales videri volunt.*

15. CVRSORES ET NVMIDAS.] *Epist.* CXXIII. Omnes iam sic peregrinantur, vt illos Numidarum præcurrat equitatus, agmen cursorum antecedat. *Vide.*

16. VTRVM SE AD GLADIVM LOCET.] *Iste quidem diues apparet, sed ære alieno obrutus deliberat, vtrùm auctoret se & faciat gladiatorem, an bestiarium. Mos pessimi ævi, vt honestè nati arenæ operas locarent, grandi pretio. Itaque iste desperabundus hoc agitat. Gladius, gladiatorum est; culter, venatorum. Vide me Saturn.* II. *cap.* III.

17. OBESIS MANNIS.] *Buricis, siue burdonibus, paruis equis. Gallica vetus vox est.*

18. ASTVRCONIBVS.] *Martialis:*
Hic breuis ad numerum rapidos qui colligit vngues,
Venit ab auriferis gentibus Astur equus.

19. EX CLEOPATRÆ MOLLIBVS.] *Sunt effeminati, eunuchi, id genus. Liuius* XXXIII. Prosequentibus mollibus viris, qui ioci caussâ conuiuio interfuerant. *Paullo post eosdem* semiuiros, *&* obscœnos *vocat. Nonius Marcellus:* Maltas veteres molles appellari voluerunt, quasi μαλακοὺς. *Lucilius:* Insanum vocant (*puto*, Infamem) quem maltam ac fœminam dici videt. *Etiam* Mollities, *ipsa illa* ἁπλῆια νόσος.

20. NVPER NATALIS.] *Non ille Antonius Natalis, qui in Pisonianâ coniuratione, Senecam ipsum accusauit (in Taciti* XV. *Annali:) nam ait,* nuper *fuisse: ergo iam obierat. Quis scit, an pater huius?*

21. IN CVIVS ORE FÆMINÆ.] *Fuit quod ille Scaurus, Ligur. De Benef.* IV. *cap.* XXXI.

22. Svo

[22] suo ære censetur: nihil ex istis [23] quomodolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina, & gubernatio, non interdicit sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse: potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quàm coquus. Cui contigit habere non quælibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: imò [24] in accessionem eius venit quod habet. Quis pleno sacculo vllum pretium ponit, nisi quod pecuniæ in eo conditæ numerus effecit? Idem euenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum & appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemptissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam numquam bonum dicam. habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & molestiâ vacare, bonum dicam. quid est otiosius verme? Quæris, quæ res sapientem faciat? [25] quæ Deum. Des oportet illi aliquid diuinum, aliquid cæleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide, A B

Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
Hîc segetes, illîc veniunt felicius vuæ:
Arborei fœtus alibi, atque imussa virescunt
Gramina. nónne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum. ——

Ista in regiones descripta sunt, vt necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si inuicem alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum, & ipsum suam habet sedem: non nascitur vbi ebur, nec vbi ferrum. Quis sit summi boni locus, quæris? animus. hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. Bonum ex malo non fit: fiunt autem ex auaritiâ diuitiæ: ergo non sunt bonum. Non est, inquit, verum, bonum ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. itaque malum quidem est sacrilegium & furtum: sed ideò, quia plura mala facit, quàm bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, solicitudine, tormentis & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliquâ parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest? [26] Quamquam sacrilegium, furtum & adulterium inter bona haberi, prorsus persuasimus. Quàm multi furto non erubescunt, quàm multi adulterio gloriantur? nam [27] sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adiice nunc, quòd sacrilegium, si omnino ex aliquâ parte bonum est, etiam honestum erit, & rectè factum vocabitur: nostra enim actio est: quod nullius mortalium cogitatio recipit. ergo bona nasci ex malo non possunt. Nam si, vt dicitis, ob hoc vnum sacrilegium malum est, quia multum mali adfert: si remiseris illi supplicia, si securitatem spoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium, in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem aut ad carcerem differs. statim puniuntur cùm facta sunt, imò dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quàm ficus ex oleâ. ad semen nata respondent: bona degenerare non possunt. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris aduersus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse vndecumque sumptam, non tamen ideò ex sacrilegio pecunia est, etiamsi ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem vrnâ & aurum est, & vipera. Si aurum ex vrnâ sustuleris, quia illîc & vipera est, non ideò mihi C D

vrna

22. SVO ÆRE CENSETVR.] *Proprio, non aduentitio bono.*

23. QVOMODOLIBET INCVRRENTIBVS.] *Magis probo,* quolibet: *quod scripti quidam.*

24. IN ACCESSIONEM EIVS VENIT.] *Intellige. ipse fiscus, siue sportula pecuniaria, accedit pecuniæ. Nihil est, sine eâ.*

25. QVÆ DEVM.] *Perfecta ratio: quæ pars in nobis est Communis illius Rationis, id est Dei. Tamen in meo, & quibusdam:* quæ ceteri: *in vno,* quæ Deum ceteri. *Quid hoc sit, non peruado.*

26. QVAMQVAM SACRILEGIVM.] *Gruteri est emendatio, & certa.*

27. SACRILEGIA MINVTA.] *Tale quidpiam:* Paruos fures in compedibus, magnos in purpurâ spectari.

28. INTER

A vrna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, cùm & viperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non quà turpe & sceleratum est sacrilegium, sed quà lucrum habet. quemadmodum in illâ vrnâ vipera malum est, non aurum quod cum viperâ iacet: sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur: Dissimillima vtriusque rei conditio est. Illîc aurum possum, sine viperâ tollere: hîc lucrum sine sacrilegio facere non possum. lucrum istud non est appositum sceleri, sed immixtum. Quod dum consequi volumus, in multa mala incidimus: id bonum non est: dum diuitias consequi volumus, in multa mala incidimus: ergo diuitię bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio vestra. vnam, dum diuitias consequi volumus, in multa nos mala incidere: in multa autem mala incidimus, & dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum nauigat studij causâ, naufragium fecit: aliquis captus est. Altera significatio talis est: Per quod in mala incidimus, id bonum non est. Huic propositioni non erit consequens, per diuitias nos, aut per voluptates in mala incidere: aut
B si per diuitias in multa mala incidimus, non tantùm bonum diuitiæ non sunt, sed malum sunt. Vos autem illas dicitis tantùm, bonum non esse. Præterea, inquit, conceditis diuitias habere aliquid vsus: [28] inter commoda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne commodum quidem erunt: per illas enim multa nobis incommoda eueniunt. His quidam hoc respondent: Erratis, qui incommoda diuitiis imputatis. Illæ neminem lædunt. aut sua cuique nocet stultitia, aut aliena nequitia. sic, quemadmodum gladius, qui neminem occidit, occidentis telum est. Non ideò diuitiæ tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. Posidonius (vt ego existimo) melius: qui ait diuitias esse caussam malorum, non quia ipsæ faciant aliquid, sed quia [29] facturos irritant. Alia est enim caussa efficiens, quæ protinus necesse est noceat: alia præcedens. hanc præcedentem caussam diuitiæ habent. Inflant animos, superbiam pariunt, inuidiam contrahunt, & vsque eò mentem alienant, vt fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona autem omni carere culpâ decet. pura sunt, non corrumpunt animos, non solicitant: extollunt quidem & dilatant,
C sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant: diuitiæ insolentiam. Nihil autem aliud est insolentia, quàm species magnitudinis falsa. Isto modo, inquis, etiam malum sunt diuitię, non tantùm bonum non sunt. Essent malum, si per se nocerent, si (vt dixi) haberent efficientem caussam: nunc præcedentem habent, & quidem non irritantem tantùm animos, sed attrahentem. Speciem enim boni ostendunt verisimilem, ac plerisque credibilem. Habet virtus quoque præcedentem caussam, ad inuidiam: multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiam inuidetur: sed nec ex se hanc caussam habet, nec verisimilem. Contrà enim verisimilior illa species hominum animis obiicitur à virtute, quæ illos in amorem & admirationem vocet. Posidonius sic interrogandum ait: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt bona: diuitiæ autem, & bona valetudo, & similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnum hoc modo intendit: Quæ neque magnitudinem animo
D dant, nec fiduciam, nec securitatem, contrà autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt: à fortuitis autem in hæc impellimur: ergo non sunt bona. Hac, inquit, ratione ne commoda quidem ista erunt. Alia est commodorum conditio, alia bonorum. Commodum est, quod plus vsus habet, quàm molestiæ: bonum sincerum esse debet, & ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest: sed quod tantùm prodest. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum: sed commodum dicitur,

28. INTER COMMODA ILLAS.] *Stoicorum εὔχρηστα. Vide Manud.* II. *Dissert.* XXII.

29. FACTVROS IRRITANT.] *Pro totâ hac re pulchra, & similia, in Sophoclis Antigonâ, de Argête:*

Τὸ δ' ἐκδιδάσκει καὶ παραλλάσσει φρένας
Χρηστὰς πρὸς αἰσχρὰ πράγματ' ἴσασθαι βροτῶν,
Παναργίας δ' ἔδειξεν ἀνθρώποις ἔχειν,
Καὶ πάντας ἔργου δυσσεβείαν εἰδέναι.

Hoc illud est, quod mutat & mentes docet
Ad fœda rerum & praua se conuertere:
Fraudes doloſq; suggerit mortalibus,
Et improbos, simulq; & impios, facit.

EPIST.

citur, à maiore sui parte æstimatum. Bonum ad vnum sapientem pertinet, inuiolatum A esse oportet. Bonum animum habe. vnus tibi nodus, sed Herculaneus, restat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus diuitiæ fiunt: ergo diuitiæ bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt. Peripatetici & fingunt illam, & soluunt. Ait autem Posidonius, hoc sophisma per omnes dialecticorum scholas iactatum, sic ab Antipatro refelli. Paupertas non per positionem, sed per detractionem dicitur, vel (vt antiqui dixerunt) per orbationem: Græci dicunt κατὰ στέρησιν. non quòd habeat, dicitur, sed quòd non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri potest: diuitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter quàm debes, paupertatem intelligis. Paupertas est, non quæ pauca possidet, sed quæ multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest. Faciliùs quod volo exprimerem, si Latinum verbum esset, quo ἀπορία significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non video quid aliud sit paupertas, quàm parui possessio. De isto videbimus, si quando valdè vacabit, quæ sit diuitiarum, quæ paupertatis substantia: sed tunc quoque considerabimus, numquid B satius sit paupertatem permulcere, diuitiis demere supercilium, quàm litigare de verbis, quasi iam de rebus iudicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolendis diuitiis fertur: his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, vt populus Romanus paupertatem, fundamentum & caussam imperij sui, requirat ac laudet? diuitias autem suas timeat? vt cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in vrbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse? nimis luxuriosè ostentari gentium spolia? quod vnus populus eripuerit omnibus, faciliùs vni ab omnibus eripi posse? Hæc satius est suadere, & expugnare affectus, non circumscribere. Si possumus, fortiùs loquamur: si minùs, apertiùs.

EPIST. LXXXVIII.

C

LIBERALIA *studia in bonis non esse, nec ad Virtutem per se ducere. Singillatim hoc docet, in Grammaticâ, Musicâ, Geometriâ, Astronomiâ. Etsi tamen non ducunt, conducunt: id est, iuuant & præparant. Tum diuisio alia Artium, in Vulgares, Ludicras, Pueriles, Liberales: & in istis, solam Philosophiam esse, quæ verè liberum facit. Sola etiam de Bonis Malisque indagat, sola nouit. Sola igitur colenda, aut præcipuè est: & ostendit, quàm inutilia, aut superflua Philologi sectentur; quidam etiam Philosophi. O bona hic, ô aurea! Legite iuuenes, senesque.*

[1] De liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras. [2] Nullum suspicio, nullum in bonis numero, [3] quod ad æs exit. Meritoria artificia sunt, hactenus vtilia, si præparant ingenium, non detinent. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest. rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint vides, quia homine libero digna sunt. Ceterùm [4] vnum studium verè liberale est, quod liberum facit, hoc sapientiæ, sublime, forte, magnanimum: cetera pu- D silla & puerilia sunt. An tu quidquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos

EPIST. LXXXVIII. 1. DE LIBERALIBVS STVDIIS.] *In plerisque priscis seorsim, quasi liber, scribitur, inscribiturq.:* L. Annæi Senecæ liber de septem artibus liberalibus. *Ita & in meo, locaturq; post epistolas, & libellum De remediis fortuitorum. Mihi tamen Epistola videtur: & plures tales longæ sunt, an longiores.*

2. NVLLVM SVSPICIO.] *Vt Stoicus loquitur. nam & Zeno (quod obiectum à multis) τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν ἄχρηστον δεδοφαίνει, ἐν ἀρχῇ τῆς πολιτείας:* liberalem doctrinam inutilem declarat, initio suę Reipublicæ. *Hæc talia, vti temperanda, & dextrè capienda sint, dixi* 1. *Manuduct. Diss.* 1. *&* 11.

3. QVOD AD ÆS EXIT.] *Scripti*, ædes exit; *quidam*, adhæsit. *Haud valdè à vulgato, id est vero abeunt: & miror viros doctos sic damnare. Equidem vel teneo editum*, ad æs exit; *vel rescribo*, ad æs it. *Ait, Non numero inter bona, artes quæ mercedulam aut pecuniam quærunt. Et verò sequentia verba nonne palàm* Meritoria artificia *appellant? Nam Muretus*, Militaria, *cùm legi voluit, aliud profectò egit.*

4. VNVM STVDIVM VERE LIBERALE.] *Idem ad Heluiam, cap.* XVI.

5. HOME-

A pissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studiis quærendum iudicauerunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis versatur, &, si latiùs euagari vult, circa historias. Iam vt longissimè fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam sternit? Syllabarum enarratio, & verborum diligentia, & fabularum memoria, & versuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frænat? Ad geometriam trãseamus, & ad musicam: nihil apud illas inuenies, quod vetet timere, vetet cupere: quæ quisquis ignorat, alia frustrà scit. Videndum vtrùm doceant isti virtutem, an non. si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. Vis scire, quàm non ad docendam virtutem confederint? adspice quàm dissimilia inter se omnium studia sint. atqui similitudo esset idem docentium. Nisi fortè tibi [5] Homerum philosophum fuisse persuadent, cùm his ipsis quibus colligunt, negent. Nam [6] modò Stoicum illum fa-

B ciunt, virtutem solam probantem, & voluptates refugientem, & ab honesto [7] ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modò Epicuréum, [8] laudantem statum quietæ ciuitatis, & inter conuiuia cantusque vitam exigentis: modò Peripateticum, [9] bonorum tria genera inducentem: modò Academicum, [10] incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt: ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse. nempe sapiens factus est, [11] antequam carmina vlla cognosceret: ergo illa discamus, quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quærere, vtrùm [12] maior ætate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet; quàm scire an minor Hecuba fuerit, quàm Helena, & quare [13] tam malè tulerit ætatem. Quid, inquam, annos [14] Patrocli & Achillis inquirere, ad rem existimas pertinere? Quæris, [15] Vlixes vbi errauerit, potiùs quàm efficias, ne nos semper erremus? Non

Atque animo prudens, & natus stirpe beatâ.
Dat corporis formam, animi bona, & nobilitatem.

5. HOMERVM PHILOSOPHVM PERSVADENT.] *Certè mihi, si quisquam fuit. Vide Manuduct.* I. *Dissert.* VII.

C

6. MODÒ STOICVM.] *Et sunt in eo, quæ huc ducant. Sed de istis sequentibusq;, videsis Plutarchum libro De Homero, per partes & sectas, vt hîc Seneca, exsequentem.*

7. NE IMMORTALITATIS.] *Quam Calypso pollicebatur.*

8. LAVDANTEM STATVM QVIETÆ CIVITATIS.] *Duplex talis locus. prior initio Iliad.* Iotâ, *vbi Vlysses in Alcinoi gratiam, laudat Phæacum dapsilem illam vitam: quos versus Plutarchus, & ex eo Muretus, huc conducunt. Alter est Iliad. Tau. in descriptione clypei Achillis: qui magis sanè ad Senecæ ista facit.* Erant, *inquit*, in eo duæ ciuitates pulchræ factæ:

D — ἐν τῇ μὲν ῥα γάμοι τ' ἔσαν, εἰλαπίναι τε,
Νύμφαι τ' ἐκ θαλάμων, δαΐδων ὑπολαμπομενάων,
Ἡγίνεον ἀνὰ ἄστυ, πολὺς δ' ὑμέναιος ὀρώρει:
Inque vnâ connubia, item conuiuia agebant,
E thalamis sponsę, facibus præeuntibus, ibant,
Atque frequens Hymenæus erat, voceſque fauentes.

Tum de choreis addit, cantu & citharâ, & iudiciis: quæ ad statum spectant, vt nostri, quietę ciuitatis. Nam altera ciuitas, in turbis & bello.

9. BONORVM TRIA GENERA.] *Simul omnia, de Mercurio, complexus, Iliad.* ω.

— οἷος δὴ σὺ δέμας καὶ εἶδος ἀγητός,
Πέπνυσαί τε νόον, μακάρων δ' ἔξ ἔσσι τοκήων:
— qualis corpore tu pulcher, pulcher quoque formâ:

10. INCERTA OMNIA DICENTEM.] *Ideò Pyrrhonij sibi vindicabant, & ducem suæ sectæ præscribebant: Lærtius in Pyrrhone.*

11. ANTEQVAM CARMINA VLLA COGNOSCERET.] *Hæc assertio (bonâ tuâ pace Seneca) temeraria aut improba mihi visa. Quidni statim à puero carmina cognouisse potuit, nec sapiēs esset? Probabilius, fuisse talem, antequam talia, id est carmina illa diuina scriberet: idq; assentimur. Ergo pro* cognosceret, *ego quidem vellem,* conderet.

12. MAIOR ÆTATE HOMERVS.] *Asserit Plutarchus, Consolat. ad Apollonium, atque alij: alij contrà. Varro, quasi arbiter, putat* non esse dubium, quin aliquo tempore eodem vixerint, *apud Agellium* III. *cap.* XI. *Idem Agellius in Chronologiâ:* De Homero & Hesiodo inter omnes ferè scriptores constat, ætatem eos egisse vel iisdem ferè temporibus, vel Homerum aliquanto antiquiorem. *Videsis Velleium, & nostras ibi Notas.*

13. TAM MALE TVLERIT.] *Vt senior videretur, quàm esset.*

14. PATROCLI ET ACHILLIS.] *Politianus in Miscellaneis, cap.* XLV.

15. VLIXES VBI ERRAVERIT.] *Similis correptio illa Bionis, apud Stobæum Serm.* VIII. Βίων ἔλεγε τοὺς γραμματικοὺς ζητοῦντας περὶ Ὀδυσσέως πλάνης, μὴ ἐξετάζειν τὴν ἰδίαν. μηδὲ καθορᾶν, ὅτι ἢ ἐν ἑαυτοῦ τύτῳ πλανῶνται, πονηροὶ ὄντες περὶ τὰ μηδὲν χρήσιμα: Bion aiebat, Grammaticos de errore

Non vacat audire, vtrùm inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an [16] extra notum nobis A
orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia. Vlixis mala impellit. non deest forma quæ sollicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo vxorem, quomodo patrem, quomodo ad hęc tam honesta [17] vel naufragus nauigem. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, [18] an verba sæculo suo dederit, an Vlixem illum esse quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, & quantum in eâ bonum: in corpore, [19] an in animo posita sit. Ad musicum transeo. Doces me, quomodo inter se acutæ ac graues voces consonent, quomodo neruorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potiùs, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint [20] modi flebiles. monstra potiùs, quomodo inter aduersa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifundia. potiùs doceat, quomodo metiar B
quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & [21] auaritiæ commodare digitos. potiùs doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes. Non esse feliciorem, cuius patrimonium [22] tabularios lassat: imò quàm superuacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes diuidere, si nescio cum fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis? at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, & auito expellor. Quid? ante auum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus istò, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? [23] si benè tecum agitur, heredis. Negant iurisconsulti quidquam vsucapi, quod publicum est: publicum est hoc quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem! scis rotunda metiri, in quadratum redigis quamcúque acceperis formam. C
interualla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum. dic quàm magnus sit, dic quàm pusillus sit. Scis quæ recta sit linea: quid tibi prodest, si quid in vitâ rectum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui cælestium notitiâ gloriatur.

Frigida Saturni quò sese stella receptet,
Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes:

Hoc scire quid proderit? vt sollicitus sim, cùm Saturnus & Mars ex contrario stabunt, aut cùm Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno? Potiùs hoc discam, vbicumque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum, & ineuitabilis cursus: per statas vices remeant. Effectus rerum omnium [24] aut mouent, aut no-

Vlyssis quę rentes, suum non inquirere: nec animaduertere, quòd in hoc ipso errarent, in vanis & inutilibus illis laborantes.

16. EXTRA NOTVM NOBIS ORBEM.] *Id est, vltra columnas Herculis, in mari exteriore. Vide in Agellio lib.* XIV. *cap.* VI.

17. VEL NAVFRAGVS NAVIGEM.] *Magis probem*, naufragis? *quod scripti quidam.*

18. AN VERBA SÆCVLO SVO.] *Bis idem quæsiit. Itaque Gruterus volebat*, An Penelope pudica. *Ego in prioribus non mutem, sed hic litterulam: ac verba. & sic connectam.*

19. AN IN ANIMO POSITA.] *In ipso animo: est enim virtus. ideoq;* nec oppresso corpore amittitur, *vt Augustinus egregie disputat De Ciuit. Dei* I. *cap.* XVII. *&* XVIII. *Vis aliena pudicitiam non excutit, etsi pudorem incutit.*

20. MODI FLEBILES.] *Lydij.*

21. AVARITIÆ COMMODARE DIGITOS.] D
Nam digitis ipsis numerabant, & numeros exprimebant.

22. TABVLARIOS LASSAT.] *Tabulæ erant accepti & expensi, vectigalium & opum. Qui præerant*, Tabularij *dicti. Legas in Glossis etiam,* Ἀριθμητὴς, Tabularius: *id est* Numerator *vel* Calculator, *quia in tabulis exercent.*

23. SI BENE TECVM AGITVR.] *Id est, vt felix sis & ex voto res succedat, prolis tuæ; aut si non habes, externi heredis. Quid si nec heredis? nam potes intestatus mori, potest tyrannus eripere & fisco applicare.*

24. AVT MOVENT, AVT NOTANT.] *Nos de eo in Physiol.* II. *Dissert.* XIII.

25. QVID

A aut notant. Sed siue quidquid euenit faciunt, [25] quid immutabilis rei notitia proficiet? siue significant, quid refert prouidere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si verò solem ad rapidum stellasque sequentes
Ordine respicias, numquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.

Satis abundeque prouisum est, vt ab insidiis tutus essem. Numquid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti euenit. Ego quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo: totum exspecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed ne sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio & non vtique casura. Vtique secunda exspecto: malis paratus sum. In illo feras me necesse est [26] non per præscriptum euntem. Non enim adducor, vt in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quàm statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriæ ministros. Æquè luctatores, & totam [27] oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studiis liberalibus: aut & vnguentarios recipiam, & cocos, & ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te, liberale habent isti [28] ieiuni vomitores, quorum corpora in saginâ, animi in macie & veterno sunt? An liberale studium istud esse iuuentuti nostræ credimus, quam maiores nostri [29] rectam exercuerunt, hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus. Sed nec hæ nec illæ docent, alúntve virtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum eius fræno temperare, affectibus effrænatissimis abstrahi? Quid prodest multos vincere luctatione vel cestu, ab iracundiâ vinci? Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt studia? ad alia multum, ad virtutem nihil. Nam & hæ viles ex professo artes, quæ manu constant, ad instrumenta vitæ plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia [30] animum ad accipiendam virtutem præparant. Quemadmodum prima illa, vt antiqui vocabant, litteratura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox præcipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quattuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt vulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quæ manu constant, & ad instruendam vitam occupatæ sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludicræ sunt, quæ ad voluptatem oculorum atq; aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui [31] pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacitè in sublime crescentia, & alias ex inopinato varietates, aut dehiscentibus quæ cohærebant, aut his quæ distabant sua sponte coëuntibus, aut his quæ eminebant, paullatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia caussas non nouere) mirantium.

25. QVID IMMVTABILIS REI.] *Bellè in Anthologiâ:*

D Εἰ μὲν ἦν μαθεῖν, ἃ δεῖ παθεῖν,
Καὶ μὴ παθεῖν· καλὸν ἦν τὸ μαθεῖν.
Εἰ δὲ δεῖ παθεῖν, ἃ δ' ἦν μαθεῖν,
Τί δεῖ μαθεῖν; χρὴ γὰρ παθεῖν:
Scire si licet, quæ debes subire,
Et non subire: pulchrum sit scire.
Sed si subire oportet, quæ licet scire,
Quorsum scire? nam debes subire.

26. NON PER PRÆSCRIPTVM EVNTEM.] *Non numerantem artes liberales, vt vulgus.*

27. OLEO AC LVTO.] *Ceromate, & haphe. suprà epist.* LVII. *initio. Athleticam intelligit.*

28. IEIVNI VOMITORES.] *De quibus epist.* CXXII. *vide.*

29. RECTAM EXERCVERVNT.] *Meus,* rectum exercuerunt hastile iacere: *atque ita legendum. Rectum hastile ideò, quia sequitur* Sudem torquere. *In sudis exercitiis, gladio se parabant, & ventilabant: hastile autem, missile telum erat in rectum. Tamen siquis tueri,* rectam, *velit: possit è sequentibus,* Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus. *Opponat* rectis, iacentes.

30. ANIMVM AD ACCIP. VIRT. PRÆPARANT.] *Philo, De congressu quær. erudit. gratiâ:* Ὥσπερ ἐν οἰκίαις αὔλειοι πρόκεινται κλισιάδων, ἐν δὲ πόλεσι τὰ προάστεια, δι' ὧν εἴσω βαδίζειν ἔνεστιν. οὕτως καὶ ἀρετῆς πρόκεινται τὰ ἐγκύκλια. ταῦτα γὰρ ὁδός ἐστιν εἰς ἐκείνην φέρουσα: Vt in ædibus vestibula sunt ante fores; in opidis pro-urbia, per quæ in ipsa itur: sic virtuti præiacent liberales artes. Hæc enim via est, quæ fert ad illam.

31. PEGMATA PER SE.] *Affatim de iis nos, libello De Amphitheatro, cap.* XXII.

tium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus simile, hæ artes quas ἐγκυκλίους A
Græci, nostri liberales vocant. Solæ autem liberales sunt, imò (vt dicam verius) liberę,
quibus curæ virtus est. Quemadmodum, inquit, est animi aliqua pars philosophiæ na-
turalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis; sic & hæc quoque liberalium artium tur-
ba locum sibi in philosophiâ vindicat. Cùm ventum est ad naturales quæstiones, geo-
metriæ testimonio statur. Ergo eius quam adiuuat, pars est? multa adiuuant nos, nec
ideò partes nostræ sunt: imò si partes essent, non adiuuarent. Cibus adiutorium corpo-
ris, nec tamen pars est. Aliquid nobis præstat geometriæ ministerium. Sic philosophiæ
necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriæ pars est, nec illa philosophiæ.
Præterea, vtraque fines suos habet. sapiens enim causas naturalium & quærit & nouit,
quorum numeros mensurasque geometres persequitur & supputat. Quâ ratione con-
stent cælestia, quæ illis sit vis, quæve natura, sapiens scit: cursus & recursus & obser-
uationes, per quas descendunt & alleuantur, ac speciem interdum stantium præbent, cùm
cælestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quæ causa in speculo imagines ex- B
primat, scit sapiens: illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab
imagine, & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnum esse solem philoso-
phus probabit: quantus sit, mathematicus, qui vsu quodam & exercitatione procedit:
sed vt procedat, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui
precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus [32] à solo exci-
tat. Mathematica (vt ita dicam) superficiaria est, in alieno ædificat, aliena accipit princi-
pia, quorum beneficio ad vlteriora perueniat: si per se iret ad verum, si totius mundi na-
turam posset comprehendere, diecrem multũ collaturam mentibus nostris quæ tractatu
cælestium crescunt, trahuntque aliquid ex illo. Vnâ re consummatur animus, scientiâ
bonorum ac malorum immutabili, quæ soli philosophiæ competit. Nulla autem ars
alia de bonis ac malis quærit. [33] Singulas habet circumire virtutes. Fortitudo contem-
ptrix timendorum est: terribilia, & sub iugum libertatem nostram mittentia, despicit,
prouocat, frangit: numquid ergo hanc liberalia studia corroborant? Fides sanctissimum C
humani pectoris bonum est, nullâ necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur
præmio. Vre, inquit, cæde, occide, non prodam: sed quò magis secreta quæret dolor,
hoc illa altiùs condam. numquid liberalia studia hos animos facere possunt? Tempe-
rantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias dispensat, & ad sanum modum
redigit, nec vmquam ad illas propter ipsas venit. Scit optimum esse modum cupitorum,
non quantum velis, sed quantum debeas, sumere. Humanitas vetat superbum esse ad-
uersus socios, vetat auarum: verbis, rebus, affectibus comem se, facilemque omnibus
præstat: nullum alienum malum putat, bonum autem suum id maximè, quod alicui
bono futurum est, amat. numquid liberalia studia hos mores præcipiunt? non magis
quàm simplicitatem, ac modestiam, ac frugalitatem, ac parsimoniam: non magis quàm
clementiam, quæ alieno sanguini tamquam suo parcit, & scit homini non esse homine
prodigè vtendum. Cùm dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad virtutem non perue-
niri, quemadmodum negatis illa nil conferre virtuti? quia nec sine cibo ad virtutem per- D
uenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil naui conferunt, quamuis
non fiat nauis sine lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, sine quo
non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis veniri ad sapien-
tiam posse: quamuis enim virtus discenda sit, tamen non per hæc discitur. Quid est au-
tem, quare existimem, non futurum sapientem eum qui litteras nescit: cùm sapientia
non sit in litteris? Res tradit, non verba: & nescio an [34] certior memoria sit, quæ nullum
extra se subsidium habet. Magna & spatiosa res est, sapientia: vacuo illi loco opus est:
de diuinis humanisque discendum est: de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis,
de tem-

32. A SOLO EXCITAT.] *Ab ipsis fundamentis.*
33. SINGVLAS HABET CIRCVMIRE.] *Muretus*, lubet, *subitituit: Pythæus*, hauet; *ego vellem*, habeo, *si mutas: vel*, habe.

34. CERTIOR MEMORIA SIT.] *Ideò Druides (apud Cæsarem* VI. *Gallicor.)* fas non putabant sua litteris mandare. quòd nollent eos, qui discunt, litteris confisos, minùs memoriæ studere.

35. QVAM

A de tempore: de quo vno, vide [35] quàm multa quærantur. Primùm, an per se sit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus sit: si tempus cum mundo cœpit, an & ante mundum quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. Innumerabiles [36] quæstiones sunt de animo tantùm: vnde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quamdiu sit: an aliunde aliò transeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas, aliasque coniectus: an non ampliùs quàm semel seruiat, & emissus [37] vagetur in toto: vtrùm corpus sit, an non sit: quid sit facturus, cùm per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate suâ vsurus, cùm ex hac effugerit caueâ: an obliuiscatur priorum, & illic nosse se incipiat, [38] postquam de corpore abductus in sublime secessit. Quamcumque partem rerum humanarum diuinarumque comprehenderis, ingenti copiâ quærendorum ac discendorum fatigaberis. Hæc tam multa, tam magna, vt habere possint liberum hospitium, superuacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus. laxum spatium res magna desiderat. expellantur omnia: totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum.

B Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. [39] An tu existimas reprehendendum, qui superuacua vsu sibi comparat, & pretiosarum rerum pompam in domo explicat: non putas eum, qui occupatus est in superuacuâ litterarum supellectile? Plus scire velle quàm sit satis, intemperantiæ genus est. Quid, quòd ista liberalium artium confectatio molestos, verbosos, intempestiuos, sibi placentes facit, & ideò non discentes necessaria, quia superuacua didicerunt? [40] Quattuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: [41] miser, si tam multa superuacua legisset. In his libris de patriâ Homeri quæritur, in his de Æneæ [42] matre verâ: in his [43] libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, [44] an Sappho publica fuerit: & alia, quæ erant dediscenda, si scires. I nunc, & longam esse vitam nega. Sed ad nostros quoque cùm perueneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magnâ alienarum aurium molestiâ, laudatio hæc constat: *O hominem litteratum!* Simus hoc titulo rusticiore contenti: *O virum bonum!* Itáne est? annales euoluam omnium gentium, & quis primus

C carmina scripserit, quæram: quantum temporis inter Orphea interfit & Homerum, cùm fastos non habeam, computabo: & Aristarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoscam: & ætatem in syllabis conteram? Itáne in geometriæ puluere hærebo? Adeò mihi præceptum illud salutare excidit: *Tempori parce*? Hæc sciam, [45] vt quid ignorem? Appion grammaticus qui sub C. Cæsare [46] totâ circumlatus est Græciâ, & [47] in no-

35. QVAM MVLTA QVÆRANTVR.] *Explicata hæc à nobis, cum sequentibus, Physiol.* II. *Dissertat. vltimâ.*

36. QVÆSTIONES SVNT DE ANIMO.] *Totus & hic locus ordine pertractatus Physiol.* III. *Dissert.* VIII. *& deinceps.*

37. VAGETVR IN TOTO.] τῷ ὅλῳ: *in*

D *Mundo.*

38. POSTQVAM DE CORPORE.] *Est Mureti. nam libri,* an de corpore; *vel,* vnde. *Lego:* cùm de corpore.

39. AN TV EXISTIMAS.] *Hæc & sequentia nimis velim Philologi nostri attendant, & admittãt.*

40. QVATTVOR MILLIA LIBRORVM.] *Suidas notat,* tria millia & quingentos *scripsisse. Dictus fuit ab assiduitate & perpessione laboris* χαλκέντερος: ferreis visceribus: *vixitque Ciceronis & Augusti æuo.*

41. MISER, SI TAM MVLTA.] *Haud malè alij libri,* misererer, si.

42. MATRE VERA.] *Nam opinione mater Veneris erat.*

43. LIBIDINOSIOR ANACREON.] *Superfluens quæstio, & verè grammatica. Vtrumque autem in eo eximiè comparet.*

44. AN SAPPHO PVBLICA.] *Vidi qui vellet,* Sappho pudica; *alium qui,* Sappho Sibylla; *ego (si quid mutandum) vellem,* pullaria. *Scitum, quid ei obiectum. Sed,* publica, *si tenetur; explica, an & vulgo se vulgauerit.*

45. VT QVID IGNOREM?] *Veteres,* & quid. *Sensum non elicio: non quidem aptum, aut salutarem. Fortasse:* Hæc sciam, & quis ignorem? *Id esset, Illa extra me sciam: ipse quis sim, nesciam? vel etiam:* & quid si ignorem?

46. TOTA CIRCVMLATVS EST GRÆCIA.] *Quasi manibus gestatus, & vt publica quædam pompa. Tamen,* circulatus, *in meo libro optimo legitur: & probem. Agyrta fuit & circulator. Est qui* πλειστονίκης *vulgò agnominabatur, vt in Clemente, Eusebio, Agellio legas, quasi* multi-victor: *siue, vt in Suidâ,* Ἀπίων ὁ πλειστονίκου, *filius scilicet Plistonicæ: Didymi, de quo antè, discipulus, & agnominatus item ab assiduitate* μοχθὸς, labor: *à Tiberio iocosè & verè,* cymbalum mundi.

[47] in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat: Homerum vtraque A
materiâ consummatâ, & Odysseâ, & Iliade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est. Huius rei argumentum afferebat, quòd [48] duas litteras in primo versu posuisset ex industriâ librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult scire. Non vis cogitare, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio priuata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus. metire ætatem tuam: tam multa non capit. De liberalibus studiis loquor: philosophi quantum habent superuacui, quantum ab vsu recedentis? Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, & coniunctionum ac præpositionum proprietates descenderunt, & inuidêre grammaticis, inuidêre geometris. Quidquid in illorum artibus superuacuum erat, transtulêre in suam. Sic effectum est, vt diligentiùs sciant loqui, quàm viuere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, & quàm infesta veritati sit. [49] Protagoras ait, de omni re in vtramque partem disputari posse, ex æquo. & de hac ipsâ, an omnis res in vtramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his B
quæ videntur esse, nihil magis esse, quàm non esse. Parmenides ait, ex his quæ videntur, [50] nihil esse in vniuersum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. Circa eadem ferè Pyrrhonij versantur, & Megarici, [51] & Eretrici, & Academici, qui nouam induxerunt scientiam, nihil scire. Hæc omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem coniice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientię eripiunt: satius est superuacua scire, quàm nihil. Illi non præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum naturâ est, nisi dubium: si Nausiphani, hoc vnum certum est, nihil esse certi: si Parmenidi, nihil est præter vnum: [52] si Zenoni, ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura vmbra est, aut inanis, aut fallax. Non facilè dixerim, vtrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

C

EPIST. LXXXIX.

PHILOSOPHIAE *& Sapientiæ discrimen: & illius diuisio varia, partiumque iterùm diuisio, & descriptio. Monitum deinde, hæc & talia ad mores atque animum referenda: & obiter in malè diuites inuehitur, luxumque simul & auaritiam castigat.*

REM vtilem desideras, & ad sapientiam properanti vtique necessariam, diuidi philosophiam, & ingens corpus eius in membra disponi. Faciliùs enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinam quemadmodum vniuersi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum! Profectò enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his quæ nunc magna, magnorum ignorantiâ, credimus. Sed quia contingere hoc non potest, D
[1] sic erit à nobis adspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. Sapientis quidem

47. IN NOMEN HOMERI.] *Cognominatus passim alter Homerus.*

48. DVAS LITTERAS.] *Scilicet* M. *&* H. *in voce* μῆνιν: *quæ signant* XLVIII. *Quid alius nugator (in Plutarcho, Quæst. Conuiu.* IX. *cap.* III.) *qui totidem syllabas in primo versu Iliados, & illo Odysseæ notabat? idem, in vtroque postremo. Nam septemdecim syllabæ sunt initio vtriusque operis, sedecim in fine.*

49. PROTAGORAS AIT.] *Hæc omnia, pertractaui* II. *Manud. Dissert.* IV.

50. NIHIL ESSE IN VNIVERSVM.] *Docui ibi scribendum*, Ex his quæ videntur, vnum esse vniuersum, *vel si vis*, vniuersa.

51. ET ERETRICI.] *Olim emendauimus: & sic dicti à patriâ Menedemi, sectæ auctoris. De non-scientiâ, idem ferè Pyrrhonius censebant.*

52. SI ZENONI.] *Cognomento, Eleati.*

EPIST. LXXXIX. 1. SIC ERIT A NOBIS ADSPICIENDA.] *Mirum quid ista libri in voculâ notâ turbent. Nam alij*, abscienda, adscienda; *meus*, abscidenda.

2. INTER

A dem animus totam molem eius amplectitur, nec minùs illam velociter obit, quàm cælum acies nostra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo est, & quorum visus in proximo deficit, singula quæque ostendi faciliùs possunt, vniuersi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, & philosophiam in partes, non in frusta, diuidam. Diuidi enim illam, non concidi, vtile est. nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in maius creuit, faciliùs agnoscitur, si discessit in partes: quas (vt dixi) innumerabiles esse & paruas, non oportet. Idem enim vitij habet nimia, quod nulla diuisio: simile confuso est, quidquid vsque in puluerem sectum est. Primum itaque, sicut videtur tibi dicam, [2] inter sapientiam & philosophiam quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanæ: philosophia sapientiæ amor est & affectatio. Hæc ostendit, quò illa peruênit. Philosophia vnde dicta sit, apparet: ipso enim nomine fatetur. [3] Quidam sapientiam ita finierunt, vt dicerent eam diuinorum & humanorum scientiam. Quidam ita:
B Sapientia est, nosse diuina & humana, & horum caussas. Superuacua mihi videtur hæc adiectio, quia caussæ diuinorum humanorumque partes sunt. Philosophiam quoque, fuerunt qui aliter atque aliter definirent. alij, studium illam virtutis esse dixerunt; alij, studium corrigendæ mentis. A quibusdam dicta est, appetitio rectæ rationis. Illud quasi constet, aliquid inter philosophiam & sapientiam interesse. Neque enim fieri potest, vt idem sit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multum inter auaritiam & pecuniam interest, cùm illa cupiat, hæc concupiscatur: sic inter philosophiam & sapientiam. Hæc enim illius effectus, & præmium est: illa venit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Græci σοφίαν vocant. Hoc verbo quoque Romani vtebantur, sicut philosophiâ nunc quoque vtuntur. Quod & togatæ tibi antiquæ probabunt, & inscriptus [4] Dossenni monumento titulus:

Hospes resiste, & sophiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris, quamuis philosophia studium virtutis esset, & hæc peteretur, illa
C peteret, tamen non putauerunt illas distrahi posse. Nam nec philosophia sine virtute est, nec sine philosophiâ virtus est. Philosophia studium virtutis est, sed per ipsam virtutem: nec virtus autem esse sine studio sui potest, nec virtutis studium sine ipsâ. Non enim quemadmodum in his qui aliquid ex distanti loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum itinera quæ ad vrbes perducunt, extra ipsas sunt. ad virtutem venitur per ipsam. Cohærent ergo inter se philosophia, virtusque. [5] Philosophiæ tres partes esse dixerunt & maximi & plurimi auctores: Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animum, secunda rerum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit, & structuram, & argumentationes, ne pro vero falsa surrepant. Ceterùm inuenti sunt, & qui in pauciora philosophiam, & qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem [6] adiecerunt, Ciuilem: quia quamdam propriam exercitationem desideret, & circa aliam materiam occupata sit. Quidam adiecerunt his partem, quam Græci οἰκονομικὴν vocant, administrandæ rei familiaris scien-
D tiam. Quidam & de generibus vitæ locum separauerunt. Nihil autem horum in illâ parte morali non reperitur. Epicuréi duas partes philosophiæ putauerunt esse, Naturalem atque Moralem: [7] Rationalem remouerunt. Deinde cùm ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum, quem [8] De iudicio & regulâ appellant, alio nomine rationalem induxerunt: sed eum accessionem

2. INTER SAPIENTIAM ET.] *Nos in Manud.* II. *Dissert.* VII.

3. QVIDAM SAPIENTIAM ITA.] *De his omnibus finitionibus, ibidem.*

4. DOSSENNI MONVMENTO.] *Fuit Fabius Dossennus Atellanarum scriptor, cuius mentio & versus in Plinij* XIV. *cap.* XIII. *Item Horatio,*
Quantus sit Dossennus edacibus in parasitis.

5. PHILOSOPHIÆ TRES PARTES.] *Explicaui Manuduct.* II. *Dissert.* V.

6. ADIECERVNT CIVILEM.] *Politicam.*

7. RATIONALEM REMOVERVNT.] *Laërtius:* Τὴν διαλεκτικὴν ὡς παρέλκουσαν ἀποδοκιμάζουσι: Dialecticam, vt superfluam, remouerunt.

8. DE IVDICIO ET REGVLA.] *Diuidunt ipsi philosophiam in tres partes,* τὸ κανονικὸν, καὶ φυσικὸν, καὶ ἠθι-

sionem esse naturalis partis existimant. Cyrenaici naturalia cũ rationalibus sustulerunt, A
& contenti fuerunt moralibus: sed hi quoque qui remouent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia diuidunt: vt vna sit de fugiendis & expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de caussis, quinta de argumentis. Caussæ rerum ex naturali parte sunt, argumenta ex rationali, actiones ex morali. [9] Aristo Chius non tantùm superuacuas esse dixit naturalem & rationalem, [10] sed etiam contrarias: moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcîdit. Nam eum locum [11] qui monitiones continet, sustulit, & pædagogi esse dixit, non philosophi: tamquam quidquam aliud sit sapiens, quàm humani generis pædagogus. Ergo cùm tripertita sit philosophia, moralem eius partem primùm incipiamus disponere. Quam in tria rursus diuidi placuit: vt [12] prima esset inspectio suum cuique distribuens, & [13] æstimans quanto quidque dignum sit, maximè vtilis. quid enim est tam necessarium, quàm pretia rebus imponere? Secunda [14] de impetu: tertia [15] de actionibus. Primum enim est, vt quanti quidque sit, iudices: secundum, vt impetum ad illa capias ordinatum temperatumque: tertium, B
vt inter impetum tuum, actionemque conueniat, vt in omnibus istis tibi ipsi consentias. Quidquid ex his tribus defuerit, turbat & cetera. Quid enim prodest, intus æstimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tuâ potestate, si in ipsâ rerum actione tempora ignores, nec scias quando quidque, & vbi, & quemadmodum agi debeat? Aliud est enim, dignitates & pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refrænare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, vbi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur, perinde remissus acriórve, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiæ in duo scinditur: Corporalia, & Incorporalia. Vtraque diuiduntur in suos, vt ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primùm, [16] in ea quæ faciunt, & quæ ex his gignuntur: gignuntur autem elementa. [17] Ipse elementi locus, vt quidam putant, simplex est: vt quidam, in materiam, & [18] caussam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Superest vt rationalem partem philosophiæ diuidamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem diuisa. Hanc διαλεκτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit vocari. hæc verba curat, & sensus, & ordinem. διαλεκτικὴ in duas partes diuiditur: [19] in verba, & significationes: id est, in res quę dicuntur, & vocabula quibus dicuntur. [20] Ingens deinde sequitur vtriusque diuisio. Itaque hoc loco finem faciam: C

——— *Et summa sequar fastigia rerum.*

Alioqui

καὶ ἠθικὸν: Canonicam (*siue* Regularem) Physicam, Ethicam. Regularem dicunt, quæ introductiones ad opus continet: tractaturque de eâ in libro vnico, qui Canon siue Regula inscribitur. *Sed ea pars, quia iudicium format ac præparat, appellarunt etiam* περὶ κριτηρίου, καὶ ἀρχῆς, καὶ στοιχειωτικόν: De Iudicatorio, & Principio, & Elementarem. *Ista Laërtius in Epicuro: & ex his Senecæ mens clara.*

9. ARISTO CHIVS.] *Zenonis auditor. de cuius hoc sensu Laërtius:* τόν τε φυσικὸν τόπον καὶ τὸν λογικὸν ἀνῃρει, λέγων τὰ μὲν ἔξω ὑπὲρ ἡμᾶς, τὸν δὲ οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς: Physicum & Logicum locum sustulit, dicens illum esse super nos, hunc nihil ad nos.

10. SED ETIAM CONTRARIAS.] *Impedire Sapientiam, aduersari Virtuti.*

11. QVI MONITIONES CONTINET.] Τὴν παραινετικὴν, *de quâ in epist.* XCIV. *atque ibidem Aristonis hæc contemptio.*

12. PRIMA ESSET INSPECTIO.] *Hæc diuisio tenuis aut sterilis est, præ illâ quæ in Laërtio ponitur, ex mente & vsu plurium Stoicorum. vide.*

13. ÆSTIMANS QVANTO QVIDQVE.] *Est igitur pars, quæ in Laertio dicitur,* περὶ τῆς πρώτης ἀξίας: de primâ æstimatione.

14. DE IMPETV.] *In eodem,* περὶ ὁρμῆς.

15. DE ACTIONIBVS.] *Et ipse agnoscit,* περὶ πράξεων.

16. IN EA QVÆ FACIVNT.] *Duo prima principia, Deum & Materiam. Etsi alterum illorum patitur, Dei respectu: sed agit tamen, compositorum.* D

17. IPSE ELEMENTI LOCVS.] *Non satis hæc capio. vt quid enim iam Elementa cum Principiis confundit? Nisi si Elementum aliter à quibusdam capi vult, & vt ipsa Principia contineat, atque etiam Elementa. Hoc apparet.*

18. CAVSSAM OMNIA MOV.] *Ipsum Deum, siue (vt Stoici sæpe) eius Rationem.*

19. IN VERBA, ET SIGNIFICATIONES.] *In Laërty Zenone:* ἡ Διαλεκτικὴν διαιρεῖσθαι εἰς τε τὰ περὶ τῶν σημαινομένων, καὶ τὰ φωνῆς τόπον: Dialecticam diuidi in eorum Quæ significantur, & Vocis locum.

20. INGENS DEINDE SEQVITVR.] *Videnda in ipso Laërtio, ibidem.*

21. HÆC

A Alioqui si voluero facere partium partes, quæstionum liber fiet. [21] Hæc, Lucili virorum optime, quò minùs legas non deterreo: dummodo quidquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicasque, quantum potes, vexa: & istis dicentibus, Quousque eadem? respondè, Ego debeo dicere, Quousque eadem peccabitis? Remedia antè vultis, quàm vitia desinere. ego verò eò magis dicam, & quia recusatis, perseuerabo. Tunc incipit medicina proficere, vbi in corpore alienato dolorem tactus expressit. Dicam etiam inuitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: & quia verum singuli audire non vultis, publicè audite. Quousque fines possessionum propagabitis? ager vni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousque arationes vestras porrigetis, [22] ne prouinciarum quidem satione contenti circumscribere prædiorum modum? Illustrium fluminum per priuatum decursus, & amnes magni, magnarumque gentium termini, vsque ad ostium à fonte, vestri sunt. Hoc quoque parùm est, nisi latifundiis vestris
B maria cinxistis: nisi trans Hadrianum, & Ionium, Ægæumque, vester villicus regnet: nisi insulæ, ducum domicilia magnorum, inter vilissima rerum numerentur. Quàm vultis, latè possidete: sit fundus, quod aliquando imperium vocabatur: facite vestrum quidquid potestis, [23] dum plus sit alieni. Nunc vobiscum loquor, quorum æquè spatiosè luxuria, quàm illorum auaritia diffunditur. Vobis dico; Quousque nullus erit lacus, cui non villarum vestrarum fastigia immineant? nullum flumen, cuius non ripas ædificia vestra prætexant? Vbicumque scatebunt aquarum calentium venę, ibi noua diuersoria luxurię excitabuntur. Vbicumque in aliquem sinum littus curuabitur, vos protinus fundamenta iacietis, [24] nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, [25] maria agetis introrsus. Omnibus licet locis tecta vestra splendeant, alicubi imposita montibus, in vastum terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta: cùm multa ædificaueritis, cùm ingentia; tamen & singula corpora estis, & paruula. Quid prosunt multa cubicula? in vno iacetis. [26] Non est vestrum, vbicum-
C que non estis. Ad vos deinde transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore persequitur: nullis animalibus, [27] nisi ex fastidio, pax est. Quantulum enim ex istis epulis, quæ per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? quantulum ex istâ ferâ, periculosè captâ, dominus crudus ac nauseans gustat? quantulum ex tot conchyliis, tam longè aduectis, per istum stomachum inexplebilem labitur? Infelices etiam, quòd non intelligitis, vos maiorem famem habere, quàm ventrem. Hæc aliis dic: vt dum dicis, audias ipse. Scribe: vt dum scripseris, legas; omnia ad mores, & ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non vt plus aliquid scias, sed vt meliùs.

21. HÆC LVCILI, VIRORVM OPTIME.] *Meus aliúq; scripti hîc ordiuntur nouam epistolam: neque abs re videatur.*

D 22. NE PROVINCIARVM QVIDEM.] *En vix credenda latifundia, & his sequentibúsque lucem, aut fidem etiam, mutuare ex* III. *De Benefic. cap.* VIII. *item Epist.* LXIV. *& nostris Admirandis libro* II. *cap.* XV.

23. DVM PLVS SIT ALIENI.] *Omnia appetite, non omnia habebitis: & plus semper erit, quod aliy possideant.*

24. NEC CONTENTI SOLO.] *Nam aggeres & moles in ipso mari struebant, iusq; superstruebant.*

25. MARIA AGETIS INTRORSVS.] *A terrâ repelletis, versus suum oceanum. Horatius:*

Contracta pisces æquora sentiunt,
Iactis in altum molibus.

26. NON EST VESTRVM.] *Vsu videlicet. quorsum autem, sine vsu?*

27. NISI EX FASTIDIO.] *Quæ iam edisse non libet. obsoleta ea gula est.*

EPIST.

A

EPIST. XC.

PHILOSOPHIAE laus. ea vitam formauit, consortia & imperia instituit, leges & iura dedit. An etiam artes vitæ vtiles, vt fabricam, marmorariam, metallariam, vestiariam, aliasque? Negat ipse, contra Posidonium, & inferiora hæc maiestate illius esse; & multa horum superuacua. Non corporis, sed animi negotium illa gerit, & gessit. Rudi etiam sæculo, an fuêre Sapientes? Non, sed Sapientibus similes, beneficio non Doctrinæ, sed Naturæ. Multa in his bona, & scientiæ aut vitæ fructuosa.

QVIS dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quòd viuimus: [1] philosophiæ, quòd benè viuimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quàm diis, quanto maius beneficium est bona vita, quàm vita? Pro certo deberetur, nisi ipsam Dij philosophiam tribuissent: cuius scientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, & prudentes nasceremur; sapientia quod in se optimum habet perdidisset, quod inter fortuita non est. Nunc enim hoc in illâ pretiosum atque magnificum est, quòd non obuenit, quòd illam sibi quisque debet, quòd non ab alio petitur. Quid haberes, quod in philosophiâ suspiceres, [2] si beneficiaria res esset? Huius opus vnum est, de diuinis humanisque verum inuenire: ab hac numquam recedit iustitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum consertarum, & inter se cohærentium. Hæc docuit colere diuina, humana diligere, & penes Deos imperium esse, & inter homines consortium: quod aliquamdiu inuiolatum mansit, antequam socieratem auaritia distraxit, & paupertatis caussa etiam his quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eamdem habebant & ducem, & legem, commissi melioris arbitrio. Naturæ est enim, potioribus deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit: elephantorum gregem excelsissimus ducit: inter homines, pro summo est optimus. Animo itaque rector eligebatur. ideoque summa felicitas erat gentium: in quibus non poterat porentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se nisi quod debet, non putat posse. Illo ergo sæculo, quod aureum perhibetur, penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. Hi continebant manus, & infirmiores à validioribus tuebantur: suadebant, dissuadebantque, & vtilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis, prouidebat; fortitudo arcebat pericula; beneficentia augebat, ornabatque subiectos. Officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum posset aduersus eos experiebatur, per quos cœperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut caussa: cùm benè imperanti benè pareretur, nihilque rex maius minari malè parentibus posset, quàm vt abiret è regno. Sed postquam, surrepentibus vitiis, in tyrannidem regna versa sunt: opus esse cœpit legibus, quas & ipsas inter initia tulere sapientes. Solon, qui Athenas æquo iure fundauit, inter septem æui sapientiâ notos. Lycurgum si eadem ætas tulisset, sacro illi numero accessisset octauus. [3] Zaleuci leges Charondeque laudantur. hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagoræ tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quæ florenti tunc Siciliæ, & per Italiam Græciæ ponerent. Hactenus Posidonio assentior: artes quidem à philosophiâ inuentas, quibus in quotidiano vsu vita vtitur: non concesserim, nec illam fabricæ assertam gloriam. Illa,

EPIST. XC. 1. PHILOSOPHIÆ, QVÒD BENE.] *Aristotelis illud adsidet*: Qui docuissent nos, magis venerabiles debere esse iis qui genuissent. τοὺς μὲν γὰρ τοῦ ζῆν, τοὺς δὲ τοῦ καλῶς ζῆν αἰτίους εἶναι: illos enim viuendi tantùm, hos benè viuendi auctores esse.

2. SI BENEFICIARIA RES.] *Beneficij alieni, quæque tribui posset.*

3. ZALEVCI LEGES CHARONDÆQVE.] *De istis aliquid Manuduct.* I. *Dissert.* V.

4. ET CA-

A Illa, inquit, ſparſos [4] & caſulis tectos, aut aliquâ rupe ſuffoſsâ, aut exeſæ arboris trunco, [5] docuit tecta moliri. Ego verò philoſophiam iudico, non magis excogitaſſe has machinationes tectorum ſupra tecta ſurgentium, & vrbes prementium, quàm viuaria piſcium in hoc clauſa, vt tempeſtatum pericula non adiret gula, & quamuis acerrimè pelago ſæuiente, haberet luxuria portus ſuos, in quibus diſtinctos piſcium greges ſaginaret. Quid ais? Philoſophia docuit homines habere clauem & ſeram? & quid aliud erat, auaritiæ ſignum dare? Philoſophia hęc, cum tanto habitantium periculo, imminentia tecta ſuſpendit? Parùm enim erat fortuitis tegi, & ſine arte & difficultate naturale ſibi inuenire aliquod receptaculum. Mihi crede, felix illud ſæculum ante architectonas fuit. Iſta nata ſunt, iam naſcente luxuriâ, in quadratum tigna decidere, & ferro per deſignata currente, certâ manu trabem ſcindere.

Nam primi cuneis ſcindebant fiſsile lignum.

Non enim tecta [6] cænationi, epulum recepturæ, parabantur: nec in hunc vſum pinus
B aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine, [7] vicis intrementibus, vt ex illâ lacunaria auro grauia penderent. [8] Furcæ vtrimque ſuſpenſæ fulciebant caſam: ſpiſſatis ramalibus, ac fronde congeſtâ, & in procliue diſpoſitâ, decurſus imbribus quamuis magnis erat. Sub his tectis habitauere ſecuri. Culmus liberos texit: ſub marmore atque auro ſeruitus habitat. In illo quoque diſſentio à Poſidonio, quòd ferramenta fabrilia excogitata à ſapientibus viris iudicat. Iſto enim modo dicat licet ſapientes, per quos

Tunc laqueis captare feras, & fallere viſco
Inuentum, & magnos canibus circumdare ſaltus.

Omnia enim iſta ſagacitas hominum, non ſapientia inuenit. In hoc quoque diſſentio, ſapientes fuiſſe, qui ferri metalla & æris inuenerunt: cùm incendio ſiluarum aduſta tellus, in ſummo venas iacentes liquefacta fudiſſet. Iſta tales inueniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam ſubtilis quæſtio mihi videtur, quàm Poſidonio: Vtrùm malleus in vſu eſſe priùs, an forcipes cœperint. Vtraque inuênit aliquis exercitati ingenij, acuti, non ma-
C gni, nec elati, & quidquid aliud corpore incutuato, & animo humum ſpectante, quærendum eſt. Sapiens facilis victu fuit. quid ni? cùm hoc quoque ſæculo eſſe quàm expeditiſſimus cupiat? Quomodo oro te conuenit, vt Diogenem mireris, [9] & Dædalum? Vter ex his ſapiens tibi videtur, qui ſerram commentus eſt: an ille, qui cùm vidiſſet puerum cauâ manu bibentem aquam, fregit protinus exemptum è perulâ calicem, hac obiurgatione ſui: Quàm diu homo ſtultus ſuperuacuas ſarcinulas habui? qui ſe complicuit in dolio, & in eo cubitauit? Hodie vtrùm tandem ſapientiorem putas, qui inuênit quemadmodum in immenſam altitudinem [10] crocum latentibus fiſtulis exprimat; qui [11] Euripos ſubito aquarum impetu implet, aut ſiccat; [12] verſatilia cænationum laquearia

4. Et casvlis tectos.] *Eraſmi diuinatio eſt: at ſcripti*, è caucaſis lectos, *aut* cauſalis. *Et herclè vix melius eſt edere: niſi quod caſę non primò ſtatim factæ, ſed poſt rupes & antra ingenio repertæ ſunt. Hunc gradum Lucretius facit, lib.* v.

D Sed nemora, atque cauos montes, ſiluaſque colebant,
Et frutices inter cõdebant ſquallida membra.

De cultioribus iam autem narrat,

Inde caſas poſtquam, ac pelles, ignemque parārunt,
Et mulier coniuncta viro conceſſit in vnum.

Fortaſſe in Senecâ igitur, & aut cauis tectos.

5. Docvit tecta moliri.] *Cicero ad Philoſophiam:* Tu eos inter ſe primò domiciliis, deinde coniugiis iunxiſti.

6. Cænationi epvlvm.] *Magnum & amplum conuiuium. Nec diſpliceat ſcribi*, populum. *Ita Seneca epiſt.* cxv. capacem populi cænationem *dixit.*

7. Vicis intrementibvs.] *Iuuenalis Sat.* iii.

—— modò longa coruſcat
Sarraco veniente abies, atque altera pinum
Plauſtra vehunt. nutant altè, populoque minantur.

8. Fvrcæ vtrimqve svspensæ.] *Fortè*, ſuſpenſam.

9. Et Dædalvm?] *Plinius lib.* vii. *cap.* lvii. *Alij* Talo *tribuunt, qui Dædali ex ſorore nepos, vt Diodorus* iv. *Bibliothecæ.*

10. Crocvm latentibvs fistvlis.] *Quod in theatris fiebat ad ſparſionem. Nos De Amphitheatro, cap.* xvi.

11. Evripos svbito.] *Id quoque in ſpectaculis & Circo. nam ibi impletis iis foſsis, per occultos canales ex Aquæductibus, totam arenam inundabant, ad Naumachiam aut talia.*

12. Versatilia cænationvm laq.] *De quibus Suetonij Nerone, cap.* xxxi. *Fuêre & triclinia*

ria ita coagmentat, vt subinde alia facies atque alia succedat, & toties tecta, quoties fer- A
cula mutentur: an eum, qui & aliis & sibi hoc monstrat, quàm nihil nobis natura du-
rum ac difficile imperauerit? Posse nos habitare sine marmorario fabro, posse nos vesti-
tos esse sine commercio Serum, posse nos habere vsibus nostris necessaria, si contenti
fuerimus his, quæ [13] terra posuit in summo? Quem si audire humanum genus volue-
rit, tam superuacuum sciet sibi coquum esse, [14] quàm militem. Illi sapientes fuerunt,
aut certè sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici curâ con-
stant necessaria: in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequêre naturam. illa
noluit esse districtos: ad quæcumque nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est cor-
pori nudo. Quid ergo? numquid non pelles ferarum, & aliorum animalium, à frigore
satis abundeq; defendere queunt? non corticibus arborum pleræque gentes tegunt cor-
pora? [15] non auium plumæ in vsum vestis conferuntur? non hodieque magna Scytha-
rum pars, [16] tergis vulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia
ventis sunt? Opus est tamen calorem solis æstiui vmbrâ crassiore propellere. Quid ergo? B
non vetustas [17] multa abdidit loca, quæ vel iniuriâ temporis, vel alio quolibet casu ex-
cauata in specum recesserunt? Quid ergo? non quamlibet virgeam cratem texuerunt
manu, & vili obleuerunt luto, deinde stipulâ aliisque siluestribus operuere fastigium, &
pluuiis per deuexa labentibus, hiemem transiere securi? Quid ergo? non in defosso la-
tent Syrticæ gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis re-
pellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, vt
cùm omnibus aliis animalibus facilem actum vitę daret, homo solus non posset sine tot
artibus viuere. Nihil horum ab illâ nobis imperatum est, nihil ægrè quærendum vt
possit vita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio
fecimus. Tecta tegumentaque, & fomenta corporum, & cibi, & quæ nunc ingens negotium facta sunt, obuia erant, & gratuita, & operâ leui parabilia: modus enim omnium,
prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisque con-
quirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura, quod poscit. A naturâ luxuria desciuit, C
quæ quotidie seipsam incitat, & tot sæculis crescit, & ingenio adiuuat vitia. Primò super-
uacua cœpit concupiscere, inde contraria, nouissimè corpori animum addixit, & illius
deseruire libidini iussit. Omnes istæ artes, quibus aut [18] excitatur ciuitas, aut strepit,
corporis negotium gerunt: cui omnia olim tamquam seruo præstabantur, nunc tam-
quam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinæ sunt, hinc odo-
res coquentium, hinc molles corporis motus docentium mollesque cantus & infractos.
Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessariâ finiens: iam rusticitatis &
miseriæ est, velle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quàm facilè etiam magnos
viros dulcedo orationis abducat à vero. Ecce Posidonius, vt mea fert opinio, vnus ex
iis qui

nia versatilia, *ad iocum, & homines floribus ac rosis inuoluendos: apud Lampridium in Elagabalo.*

13. TERRA POSVIT IN SVMMO.] *Non in imo, vt metalla. In summo sunt herbæ, fruges, stirpes.*

14. QVAM MILITEM.] *Nam bella è talibus, ex auro, inquam, & luxu.*

15. NON AVIVM PLVMÆ.] *Nam & ea olim in vsu agrestibus, aut siluicolis. vt de Philoctete Attius, apud Ciceronem:*

Configo tardus celeres, stans volatiles,
Pro veste pinnis membra textis contegens.

Sunt & noui orbis Indi, qui plumatili veste hac vtuntur.

16. TERGIS VVLPIVM AC MVRIVM.] *Quod de Germanis Tacitus:* Gerunt & ferarum pelles, proximi ripæ negligentiùs, vlteriores exquisitiùs. *Isidorus:* Mastruca, vestis Germanica ex pellicu-lis ferarum. *De Scythis, Iustinus:* Lanæ iis vsus ig-
notus: pellibus tantùm ferinis aut marinis ve-
stiuntur. *De* marinis, *haud temerè mutem: nam & in Tacito est de* pellibus belluarum, quas exterior D
Oceanus gignit. *Tamen alij*, murinis: *quod esset hic pro Senecâ, de* muribus. *Quod idem ex Eginharto, in vitâ Caroli Magni:* Ex pellibus lutrinis vel murinis *(ita scriptus liber)* thorace confecto, humeros ac pectus hieme muniebat. *Sunt autem isti mures Scythici*, Martium & Hermelinarum *nomine hodie noti. Ceterùm & in Homero, Agamemnon* — ἕσσατο δ' ἔρμα λέοντος: texit se pelle leo-nis, *itemq; Dolon, & Nestor. Apollonij etiam Scholiastes notat:* σύνηθες τοῖς ἥρωσι τὸ δερματοφορεῖν: Sollenne heroibus, pelles gestare.

17. MVLTA ABDIDIT LOCA.] *Cur vetustas abdat? aliquis suspicetur*, adèdit: *sed tolero.*

18. EXCITATVR CIVITAS.] *In aliis*, exercita-tur: *quod præferam.*

19. PER-

A iis qui plurimum philosophiæ contulerunt, dum vult describere primùm, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen insertum, quod duritiam vtrimque comprimentis tramæ remolliat, spatâ coire cogantur & iungi: textricum quoque artem à sapientibus dixit inuentam, oblitus posteà repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo.
Inseritur medium radijs subtemen acutis,
[19] *Quod lato feriunt infecti pectine dentes.*

Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus [20] vestis nihil celatura conficitur, in quâ non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? Transit deinde ad agricolas, nec minùs facundè describit proscissum aratro solum, [21] & iteratum, quo solutior terra faciliùs pateat radicibus: tum sparsa semina, & collectas manu
B herbas, ne quid fortuitum & agreste succrescat, quod necet segetem. Hoc quoque opus ait esse sapientium: tamquam non nunc quoque plurima cultores agrorum noua inueniant, per quæ fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his artibus, sed in pistrinum sapientem submittit. Narrat enim quemadmodum, rerum naturam imitatus, panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, & quidquid excidit, ad eosdem dentes linguâ refertur: tunc verò saliuæ miscetur, vt faciliùs per fauces lubricas transeat. Cùm peruenit in ventrem, aqualiculi feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius exspectat: deinde vtriusque attritu grana franguntur, & sæpiùs regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aquâ sparsit, & assiduâ tractatione perdomuit, finxitque panem: quem primò cinis calidus, & feruens testa percoxit: deinde furni paullatim reperti, & alia genera, quorum feruor seruiret arbitrio. Non multum
C abfuit, [22] quin sutrinum quoque inuentum à sapientibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio commenta est. Hominis enim, non sapientis inuenta sunt: tam mehercules quàm nauigia, quibus amnes, quibusque maria transimus, aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis, & additis à tergo gubernaculis, quæ huc atque illuc cursum nauigij torqueant: & exemplum à piscibus tractum est, qui caudâ reguntur, & leui eius in vtrumque momento velocitatem suam flectunt. Omnia hæc quidem, inquit, sapiens inuênit: sed minora, quàm vt ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit. Imò non ab aliis excogitata ista sunt, quàm à quibus hodieque curantur. Quædam nostrâ demum prodisse memoriâ scimus: vt [23] specularium vsum, perlucente testâ, clarum transmittentium lumen: vt [24] suspensuras balneorum, & impressos parietibus tubos,

19. QVOD LATO FERIVNT.] *Ouidiani versus sunt è* VI. *Metamorph. certamine Palladis cum Arachne: etsi paullò aliter ibi leguntur, & medium vnum Seneca omisit. At cur hîc libri scripti consensu,* Quod lato pariunt? *Gruterus acutè putat,* pauiunt, *fuisse: quod antiquis percutere est. Sed antiquis: Ouidius vix est vt vsurparit. Vnde ergo libri turbanti leui sæpe & ridiculâ causâ: ac fuerit in archetypo aliquo,* fariunt. *inde hoc,* pariunt, *diffusum.*

20. VESTIS NIHIL CELATVRA.] *Serica, bombycina, & id genus pellucidæ: Adi de Benef.* VII. *cap.* IX. *& Consol. ad Helu. cap.* XV.

21. ET ITERATVM.] *Est à Pinciano, etsi libri,* inter aratrum. *Sed benè bonus Censor. est enim agriculturæ vox; & in Columellâ* Arationem iteratio sequitur, vt veruactum resoluatur in puluerem. *Imò &* Tertiatio *sæpe.*

22. QVIN SVTRINVM QVOQVE.] *Quippini, nam & Stoicorum sapiens, bonus sutor est. Manuduct.* III. *Dissert.* XVII.

23. SPECVLARIORVM VSVM.] *Specularia, quadræ siue orbes fenestris inserti, ad lucem immittendam, ventos excludendos: vicem & vsum hodie vitreorum. Dicta à lapide Speculari: cui hoc nomen à naturâ tralucente. Creber olim in Hispaniâ, Cypro, Cappadociâ, Africâ: nunc sitne in notitiâ, nescio, vix in vsu. At olim frequenti. neque enim Cænationes solùm aut cubicula eo illustrabant, sed Balnea (suprà, in epistola* LXXXVI.) *sed totas Porticus, in Plinij epistolâ* XVII. *libri* II. *Item Pomaria & Hortos (tanta copia erat) contra cæli iniurias sic claudebant. ex Martiali palàm, lib.* VIII. *epigr.* XIV. *&* LXVIII. *Adde nostrum de Prouid. cap.* IV.

24. SVSPENSVRAS BALNEORVM.] *Eâdem voce & sensu Palladius, opinor, lib.* I. *cap.* XL. suspensuras cellarum *in Balneis dixit: id est,* locum ab humore

tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima simul & summa foueret æqualiter. A Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid [25] lapideas moles in rotundum ac leue formatas, quibus porticus & capacia populorum tecta suscipimus? Quid [26] verborum notas, quibus quamuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur? Vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt: sapientia altiùs sedet, nec manus edocet, animorum magistra est. Vis scire, quid illa eruerit, quídve effecerit? Non indecoros corporis motus, nec varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus, aut [27] in exitu, aut [28] in transitu, formatur in vocem: non arma, nec muros, nec bella: vtilia molitur, paci fauet, & genus humanum ad concordiam vocat. Non est, inquam, instrumentorum ad vsus necessarios opifex. quid illi tam paruula assignas? artificem vides vitæ. Alias quidem artes sub dominio habet. nam cui vita, illi vitæ quoque ornamenta seruiunt: ceterùm ad beatum statum tendit, illò ducit, illò vias aperit. Quæ sint mala, quæ videantur, ostendit: vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem solidam: inflatam verò, & ex inani speciosam reprimit: nec ignorari si- B nit, inter magna quid interfit & tumida: [29] totius naturæ notitiam, ac suæ tradit. Quid sint dij, qualesque, declarat: quid inferi, quid [30] lares & genij. Quid [31] in secundam numinum formam animæ perpetuæ, [32] vbi consistant, quid agant, quid possint, quid velint. [33] Hæc eius initiamenta sunt, per quæ non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste reseratur: cuius vera simulacra, verasque facies cernendas mentibus protulit. nam ad spectacula tam magna hebes visus est. ad initia deinde rerum redit, & æternam [34] rationem toti inditam, & [35] vim omnium seminum singula propriè figurantem. Tum de animo cœpit inquirere, vnde esset, vbi, quamdiu, [36] in quot membra diuisus. Deinde à corporalibus se ad incorporalia transtulit, veritatemque & argumenta eius excussit: post hæc, quemadmodum discernerentur [37] vitæ ac necis ambigua: in vtraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, vt Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum C

humore suspensum, *vt idem loquitur, &* ne vligo refrigeraret. *Nam antè à simpliciter Balneas solo instruebant: postè à repertum, suspendi, & à terrâ paullùm alleuari, ob causam dictam, & vt calor diutiùs perseueraret. Ita Vitruuius lib.* v. *cap.* x. Suspensuras caldariorum *facit: vt* tegulis sesquipedalibus solum sternatur, & suprà laterculis bessalibus pilæ struantur, atque eæ habeant altitudinem pedum duorum. *Vides suspensionem: an à Sergio Oratâ primùm repertam? Ita enim Plinius libro* IX. *cap.* LIV. Sergius Orata primus inuenit pensiles balneas. *Nominat easdem, & idem hoc aui indicat, lib.* XXVI. *cap.* III. *vbi de Asclepiade medico.* Tum primùm, *inquit*, pensilium balnearum vsu ad infinitum blandiente. *Quando primùm? Asclepiade medicante, qui Cn. Pompeij, & Mithridatis regis, temporibus vixit: ergo Sergij Oratæ, ait circà, qui L. Crassi oratoris. Ita quod Seneca ait* suâ memoriâ prodisse, *laxiùs paullò capiendum est: sicut &* de Notis, *quæ Ciceronis æuo innotuerunt. An aliquis putet, alias Suspensuras intelligi? nempe super hypocaustа & cameratione suppositas, vbi ignis, & superiora per tubos calefacta? Pænè hoc censeam, & nouitij id fuisse inuenti: de quo scripsi in Epistolâ* LXXV. *Centuriæ* III. *ad Belgas, amico meo Balthazari Robiano. Porrò quòd vir & medicus doctissimus*, Pensiles balneas *interpretatur ipsa labra à laquearibus suspensa, & leui motu huc illuc agitanda: nescio, & hæreo, donec testimonio ab antiquitate impellar.*

25. LAPIDEAS MOLES.] *Columnas.*

26. VERBORVM NOTAS.] *De quibus exsecutus sum in epistoli* XXVII. *Centuriæ* I. *ad Belgas.*

27. IN EXITV.] *Sicut in tubâ.*

28. IN TRANSITV.] *In foratili tibiâ.*

29. TOTIVS NATVRÆ AC SVÆ.] *Alludit ad finem, Viuere secundùm naturam vniuersi, & suam: de quo ego Manud.* III. *aliquot Dissertationibus.*

30. LARES ET GENII.] *Distincta hæc, & quomodo, vide Physiol.* I. *Dissert.* XVIII.

31. IN SECVNDAM NVMINVM.] *Proximo à diis loco, & dignitate. Nam & pars Deorum sunt.*

32. VBI CONSISTANT.] *Circa imum ætherem, & cælum Lunæ. Nos in Physiol.* III. *Diss.* XIV.

33. HÆC EIVS INITIAMENTA.] *Dixi aliquid* D *Physiol.* II. *Dissert.* VI.

34. RATIONEM TOTI INDITAM.] *Incorporalem illam Rationem, de quâ Physiol.* I. *Dissert.* VII. Toti *autem, id est Mundo. Nam Stoicus sermo dissarat hoc ab* Vniuerso. *Nos quoque in Physiol.* II. *Dissert.* V.

35. VIM OMNIVM SEMINVM.] *De quâ vide Physiol.* III. *Dissert.* IV.

36. IN QVOT MEMBRA.] *Ita partes appellat: quæ Stoicis octo sunt. Vide Physiol.* III. *Diss.* XVII.

37. VITÆ AC NECIS AMBIGVA.] *Nam vita videtur nobis, quod mors est: & contrà. Nam animus hîc inclusus, velut carcere aut sepulchro potiùs continetur: viuit & viget liber illic, & inter stellas.*

38. ANA-

A dignum inuentu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo vsu iudicaturus. ponenda non sumeret. [38] Anacharsis, inquit, inuênit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. Dein quia [39] apud Homerum inuenitur figuli rota, mauult videri versus falsos esse, quàm fabulam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse auctorem contendo: & si fuit, sapiens quidem hoc inuênit, sed non tamquam sapiens: sicut multa sapientes faciunt, quà homines sunt, non quà sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes antecibit, quà velox est, non quà sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui [40] spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. Hæc inuenta sunt, postquam sapientem inuenire desiuimus. Democritus, inquit, inuenisse dicitur fornicem, vt lapidum curuatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necesse est enim ante Democritum, & pontes, & portas fuisse, quarum ferè summa curuantur. Excidit porrò vobis eumdem Democritum inuenisse, quemadmodum [41] ebur poliretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdum conuerteretur, quâ hodieque coctura inuenti [42] lapides coctiles colorantur. Ista B sapiens licet inuenerit, non quà sapiens erat, inuênit. multa enim facit, quæ ab imprudentissimis aut æquè fieri videmus, aut peritiùs, aut exercitatiùs. Quid sapiens inuestigauerit, quid in lucem protraxerit, quæris? Primùm rerum naturam, quam non vt cetera animalia oculis secutus est, tardis ad diuina. Deinde vitæ legem, quam [43] ad vniuersa direxit: nec nosse tantùm, sed sequi docuit deos, & accidentia non aliter excipere, quàm imperata. Vetuit parere opinionibus falsis, & quanti quidque esset, verâ æstimatione perpendit: damnauit mixtas pœnitentiæ voluptates. Et bona semper placitura laudauit, & palàm fecit, felicissimum esse, cui [44] felicitate opus non est: potentissimum esse, qui se habet in potestate. Non de eâ philosophiâ loquor, quæ [45] ciuem extra patriam posuit, [46] extra mundum deos, quæ virtutem donauit voluptati: [47] sed de illâ, quæ nullum bonum putat, nisi quod honestum est; quæ nec hominis, nec fortunæ muneribus deleniri potest; cuius hoc pretium est, non posse pretio capi. Hanc philosophiam fuisse C illo rudi sæculo, quo adhuc artificia deerant, & ipso vsu discebant vtilia, non credo: [48] sicut ante fortunata tẽpora, cùm in medio iacerent beneficia naturæ promiscuè vtenda, antequam auaritia atque luxuria dissociauere mortales, & ad rapinam ex consortio discurrêre, non erant illi sapientes viri, etiam si faciebant facienda sapientibus. Statum quidem generis humani, non alium quisquam suspexerit magis; nec si cui permittat Deus

38. ANACHARSIS ROTAM.] *Laërtius:* Εὗρε δὲ εἰς τὸν βίον ἄγκυράν τε, καὶ κεραμικὸν τροχον, ὡς τινες: Repperit (*Anacharsis*) ad vitæ vsum & Anchoram, & Rotam figuli, vt quidam volunt. *Addit*, vt quidam: *& ostendit dubitatum. Strabo certè Eupliorum etiam reprehendit, qui id dixerit:* πῶς γάρ; *inquit*, ὃν οὐδὲν ὕστερος πρεσβύτερος ὤν: Quomodo enim? quam Homerus nouit, qui est D antiquior. *Sed eleuatur aut repellitur hoc argumentum à Posidonio, in Senecæ mox verbis.*

39. APVD HOMERVM INVENITVR.] *Palàm Iliad.* Σ. *sub finem, his versibus:*

-- ὡς ὅτε τις τροχὸν ἁρμὸν ἐν παλάμῃσιν
Ἐξομένου κεραμεὺς πειρήσεται, αἴκε θέησιν:

Sicut cùm figulus tractare rotam meditatur,
Et specimen capit, an celeri sat turbine currat.

Posidonius viderit, qui optimos & decentissima imaginis versus amolitur.

40. SPIRITV VITRVM.] *Eadem hodie formatura est, & miranda.*

41. EBVR POLIRETVR.] *Non opinor Democritum repperisse. vnde enim Homerus adhiberet in ornamentis ebur? vt in equi phaleris. Iliad.* δ. *versu* CXLI. *Et Odyss.* τ. *in Somni portis,* πρὸς ἐλέφαντα, *sectum ebur agnoscit. Sanè scripti hîc ferè libri,* moliretur, *vel,* molliretur: *quod verius igitur puto, etiam è sequentium similitudine.*

42. LAPIDES COCTILES.] *Scripti plerique,* lapides ad hoc vtiles.

43. AD VNIVERSA DIREXIT.] *Nec malè,* vniuersi. *Intelligit autem finem illum, Naturam sequi.*

44. FELICITATE OPVS NON EST.] *Nempe illâ externâ, & vulgi.*

45. CIVEM EXTRA PATRIAM.] *Nam Epicurus à republicâ suos remouet, & sibi viuere quemque iubet. societatem soluit.*

46. EXTRA MVNDVM DEOS.] *De Benefic. lib.* IV. *cap.* XIX.

47. SED DE ILLA.] *Stoicâ.*

48. SICVT ANTE FORTVNATA.] *Libri scripti,* sicut autem. *Et certè,* antè, *non placet: nam de illis ipsis fortunatis temporibus loquitur. Fortasse, transpositâ litterulâ,* sicut vatum fortunato tempore. *Nam poëtæ hæc tempora nobis deformant. Sin autem, legito:* Sicut antè, fortunato tempore.

Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probauerit, quàm quod apud illos A fuisse memoratur, apud quos

——— nulli subigebant arua coloni,
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant, ipsáque tellus
Omnia liberiùs, nullo poscente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum naturâ fruebantur: sufficiebat illa, vt parens, in tutelam omnium: hæc erat publicarum opum secura possessio. Quid ni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? Irrupit in res optimè positas auaritia: & dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, & in angustum ex immenso redacta, paupertatem intulit, & multa concupiscendo, omnia amisit. Licet itaque [49] velit nunc concurrere & reparare quod perdidit; licet agros agris adiiciat, vicinum vel [50] pretio pellat aëris, vel iniuriâ; licet in prouinciarum spatium rura dilatet, & possessionem vocet, per sua longam B peregrinationem: nulla nos finium propagatio eò reducet, vnde discessimus. Cùm omnia fecerimus, multum habebimus: vniuersum habebamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in vsus populorum non diripientium larga. Quidquid natura protulerat, id non minùs inuenisse, quàm inuentum monstrare alteri, voluptas erat: nec aut vlli superare poterat, aut deesse. inter concordes diuidebatur. Nondum valentior impositerat infirmiori manum, nondum auarus abscondendo [51] quod sibi iaceret, alium necessariis quoque excluserat: par erat alterius, ac sui cura. Arma cessabant, incruentæque humano sanguine manus, odium omne in feras verterant. Illi, quos aliquod nemus densum à sole protexerat, qui aduersus æquitiam hiemis, aut imbris, vili receptaculo tuti sub fronde viuebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostrâ purpurâ versat, & acerrimis excitat stimulis: [52] mollem somnum illis dura tellus dabat. Non impendebant cælata laquearia: sed in aperto iacentes sidera superlabebantur, & insigne spectaculum noctium, mundus in præceps agebatur, silentio tantum opus ducens. C tam interdiu illis, quàm noctu, patebat prospectus huius pulcherrimæ domus: libebat intueri signa, ex mediâ cæli parte vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. Quid ni iuuaret vagari inter tam latè sparsa miracula? At vos ad omnem [53] tectorum pauetis sonum, & inter picturas vestras si quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant [54] domos, instar vrbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, & leuis vmbra rupis aut arboris, & perlucidi fontes, riuique non opere, nec fistulâ, nec vllo coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes, & prata sine arte formosa, inter hæc agreste domicilium, rusticâ positum manu. Hæc erat secundùm naturam domus, in quâ libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsâ timentem: nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamuis egregia illis vita fuerit, & carens fraude, [55] non fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo nomen est. Non tamen negauerim fuisse alti spiritus viros, & vt ita dicam, [56] à diis recentes. neque enim dubium est, quin meliora mundus nondum effetus ediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior: ita D non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem: ars est, bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides imâ terrarum fæce

49. VELIT NVNC CONCVRRERE.] *Fortasse*, conuerrere.

50. PRETIO PELLAT AERIS.] *Muretus fecit*, pellat agris. *Scripti*, eris: *legendum*, eis, *vel*, terris.

51. QVOD SIBI IACERET.] *Sine vsu, & fructu: abditum, aut sepositum.*

52. MOLLEM SOMNVM ILLIS.] *Meus & quidam, voce præmissâ*: aquam mollem, *liceat*: ad aquam.

53. TECTORVM PAVETIS SONVM.] *Ruinæ metu.*

54. DOMOS INSTAR VRBIVM.] *Docui in Admirandis, Romæ sic fuisse.*

55. NON FVERE SAPIENTES.] *Vide Manud.* II. *Dissert.* V.

56. A DIIS RECENTES.] *Ab illis conditos factosq., nullâ adhuc propagine.*

57. ETIAM

A fæce quærebant, parcebantque adhuc [57] etiam mutis animalibus : tantum aberat, vt homo hominem non iratus, non timens, tantùm spectaturus occideret. Nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum : adhuc non eruebatur. Quid ergo ? ignorantiâ rerum innocentes erant. multum autem interest, vtrùm peccare aliquis nolit, an nesciat. Deerat illis iustitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quædam rudis vita : virtus non contingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summum assiduâ exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur : & in optimis quoque antequam erudias, virtutis materia, non virtus est.

EPIST. XCI.

B LVGDVNENSIS *coloniæ incendium triste, & subitum : eâ iniectione, cogitandum de inopinatis, & quæ homini possunt accidere. Ponit ante oculos incerta & fluxa hæc rerum : maxima & firmissima minui, mutari, subduci, terræmotu, aquis, flammis. Omnia mortalia morte damnata esse. Ergo nec istam homini, nec infamiam timenda.*

[1] LIBERALIS noster nunc tristis est, nunciato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Mouere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriæ suæ amantissimum. Quæ res efficit, vt firmitatem animi sui quærat, quam videlicet ad ea quæ timeri posse putabat, exercuit : hoc verò tam inopinatum malum, pœnè inauditum, non miror si sine metu fuit, cùm esset sine exemplo. Multas enim ciuitates incendium vexauit, nullam abstulit. Nam etiam vbi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit : & quamuis subinde excitetur, rarò tamen sic cuncta depascitur, vt nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix vmquam tam grauis & pernitiosus fuit motus, vt tota oppida euerteret. Numquam denique [2] tam infestum vlli exarsit incendium, vt nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera, quæ singula illustrare vrbes singulas possent, vna nox strauit ; & in tantâ pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat ? vbique armis quiescentibus, cùm toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum quod ostendebatur in Galliâ, quæritur. Omnibus fortuna, quos publicè afflixit, quod passuri erant, timere permisit : nulla res magna non aliquod habuit ruinæ suæ spatium : in hac, vna nox fuit inter vrbem maximam, & nullam. Denique diutiùs illam tibi periisse, quàm periit, narro. Hæc omnia Liberalis nostri affectum inclinant, [3] aduersus sua firmum & erectum. nec sine causâ concussus est. Inexspectata plus aggrauant : nouitas adiicit calamitatibus pondus : nec quisquam mortalium non magis, [4] quod etiam miratus est, doluit. Ideò nihil nobis improuisum esse debet. in omnia præmittendus est animus : cogitandumque, non quidquid solet, sed quidquid potest fieri. Quid enim est, quòd non fortuna cùm voluit, & florentissimo detrahat ? quod non eò magis aggrediatur & quatiat, quò speciosius fulget ? Quid illi arduum, quidve difficile est ? non vnâ viâ semper, ne tota quidem incurrit. Modò nostras in nos manus aduocat, modò suis contenta viribus, inuenit pericula sine auctore. Nullum tempus exceptum est : in ipsis voluptatibus caussæ doloris oriuntur. Bellum in mediâ pace consurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt : ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates, hibernisque maiores, agitur æstiua tranquillitas. Sine hoste

57. ETIAM MVTIS ANIMALIBVS.] *Id est, piscibus. à quibus prima cædes cæpit, & in obsonium illi versi.*

EPIST. XCI. 1. LIBERALIS NOSTER.] *Videtur ille Æbutius Liberalis, cui De Beneficiis inscripsit.*

2. TAM INFESTVM VLLI.] *Mallem vel*, vllibi, *vel* vllum.

3. ADVERSVS SVA FIRMVM.] *Putarem*, sueta : *ex sequentibus.*

4. QVOD ETIAM MIRATVS EST.] *Vt inopinatum & insolitum : Vnde hoc ? Quomodo ? Quis putasset ?*

hoste patimur hostilia: & cladis causas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas inuenit. Inuadit temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Quidquid longa series, multis laboribus, multâ Deûm indulgentiâ struxit, id vnus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, [5] qui diem dixit, [6] horam, momentumque temporis, euertendis imperiis sufficere. Esset aliquod imbecillitatis nostræ solatium, rerumque nostrarum; si tam tardè perirent cuncta, quàm fiunt: [7] nunc incrementa lentè exeunt, festinatur in damnum. Nihil priuatim, nihil publicè stabile est: tam hominum, quàm vrbium, fata voluuntur. Inter placidissima terror exsistit, nihilque extrà tumultuantibus caussis, mala vnde minimè exspectabantur, erumpunt. Quæ domesticis bellis steterât regna, quæ externis, impellente nullo ruunt. Quota quæque felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus aduersus ea quæ possunt euenire, firmandus. Exsilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. potest te patriæ, [8] potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abiicere, potest hoc ipsum in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanæ conditio ponatur: nec quantum frequenter euenit, sed quantum plurimùm potest euenire, præsumamus animo, si nolumus opprimi, nec vllis inusitatis velut nouis obstupefieri. In plenum cogitanda fortuna est: Quoties Asiæ, quoties Achaię vrbes vno tremore ceciderunt? quot oppida in Syriâ? quot in Macedoniâ deuorata sunt? Cyprum quoties vastauit hæc clades? quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nunciati sunt totarum vrbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nunciantur, quota pars omnium sumus? Consurgamus itaque aduersus fortuita: & quidquid inciderit, sciamus non esse tam magnum, quàm rumore iactetur. Ciuitas arsit opulenta, ornamentumque prouinciarum, quibus [9] & inserta erat, & excepta, vni tamen impositа, & huic non altissimo monti. Omnium istarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaiâ clarissimarum vrbium iam fundamenta consumpta sint, nec quidquâ exstet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantùm manufacta labuntur, non tantùm humanâ arte atque industriâ posita vertit dies: iuga montium diffluunt, totæ desedêre regiones. Operta sunt fluctibus, quæ procul à conspectu maris stabant: vastauit ignis colles, per quos elucebat: erosit & quondam altissimos vertices, solatia nauigantium, ac speculas, [10] ad humilem arenam deduxit. Ipsius naturæ opera vexantur: & ideò æquo animo ferre debemus vrbium excidia. Casura omnia exstant: omnibus exitus manet: siue internâ vi flatuque [11] præclusa violenti pondus, sub quo tenentur, excusserint; siue torrentium [12] in abdito vis obstantia effregerit; siue flammarum violentia compaginem soli ruperit; siue vetustas, à quâ nihil tutum est, expugnauerit minutatim; siue grauitas cæli eiecerit populos, & situs deserta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum est: hoc vnum scio. omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt: inter peritura viuimus. Hæc ego atque eiusmodi

5. QVI DIEM DIXIT.] *Is fuit Euripides, & eò noster videtur adspicere. Nam versus eius est:*
Ὁ δ' ὄλβος ἃ βέβαιος, ἀλλ' ἐφήμερος:
Felicitas non firma, sed dialis est.
De quo Demetrius Phalereus censebat, meliùs habiturum, si non diem, sed momentum dixisset. *Est ipsa correctio, quæ hîc in Senecâ: & illa Demetrij apud Plutarchum legitur, Consol. ad Apollonium.*

6. HORAM MOMENTVMQVE.] *Legerim cum Grutero:* hora momentumq; eu. imp. suffecêre.

7. NVNC INCREMENTA LENTE.] *Tacitus in Agricolâ:* Naturâ infirmitatis humanæ, tardiora sunt remedia, quàm mala. Et vt corpora lentè augescunt, citò exstinguuntur: sic ingenia faciliùs oppresseris, quàm reuocaueris.

8. POTEST PATRIAM TIBI.] *Vt Lugduni incendio factum.*

9. ET INSERTA ERAT, ET EXCEPTA.] *Loco inserta, & posita; excepta conditione, & colonia Romana facta.*

10. AD HVMILEM ARENAM DED.] *Meus & plures scripti*: ad humile deduxit, *spretâ mediâ voce.*

11. PRÆCLVSA VIOLENTI PONDVS.] *Muretus ex istis fecerat*, præcluſi venti. *Ego putem:* interna vis, flatuſq; præcluſi, violentè pondus.

12. IN ABDITO VIS OBSTANTIA.] *Scripti*, in abdito vastorum obstantia. *Sed sanè vox* Vis, *aut similis requiritur: nisi placet repeti & intelligi è lineâ priore.*

13. TIMA-

A eiusmodi solatia admoueo Liberali nostro, incredibili quodam patriæ suæ amore flagranti: quæ fortasse consumpta est, vt in melius excitaretur. Sæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria: multa ceciderunt, vt altiùs surgerent, & in maius. [13] Timagenes felicitati vrbis inimicus aiebat, *Romæ sibi incendia ob hoc vnum dolori esse, quòd sciret meliora resurrectura, quàm arsissent.* [14] In hac quoque vrbe verisimile est certaturos omnes esse, vt maiora certioraq́;, quàm amisere, restituantur. [15] Sint vtinam diuturna, & melioribus auspiciis in æuum longius condita! Nam huic coloniæ ab origine suâ [16] centesimus annus est, ætas ne homini quidem extrema. A Planco deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate, conualuit: quæ tamen grauissimos casus intra spatium humanæ pertulit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamq́ue sortis suæ, & sciat nihil inausum esse fortunæ. Aduersus imperia illam idem habere iuris, quod aduersus imperantes: aduersus vrbes idem posse, quod aduersus homines. Nihil horum indignandum est. in eum intrauimus mundum, in quo his legibus viuitur. Placet? pare. non
B placet? quacumque vis exi. Indignare, si quid in te iniqui propriè constitutum est: sed si hæc imos summosq́ue necessitas alligat, in gratiam cum fato reuertere, à quo omnia resoluuntur. Non est quòd nos tumulis metiaris, & his [17] monumentis, quæ viam disparia prætexunt: Æquat omnes cinis. impares nascimur, pares morimur. Idem de vrbibus, quod de vrbium incolis dico: tam Ardea capta, quàm Roma est. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi verò ad finem mortalium ventum est: Discede, inquit, ambitio: omnium quæ terram premunt, [18] siremps lex esto. Ad omnia patienda pares sumus: nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander Macedonum rex discere Geometriam infelix cœperat, sciturus quàm pusilla terra esset, ex quâ minimum occupauerat. Ita dico infelix ob hoc, quòd intelligere debebat falsum se gerere cognomen. quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa quæ tradebantur, subtilia, & diligenti intentione discenda: non quæ percipere posset væsanus homo, & trans Oceanum cogitationes suas
C mittens. *Facilia*, inquit, *me doce.* Cui præceptor: *Ista*, inquit, *omnibus eadem sunt, æquè difficilia.* Hoc puta rerum naturam dicere: Ista de quibus quereris, omnibus eadem sunt: nulli dari faciliora possunt: sed quisquis volet, sibiipsi illa reddet faciliora. Quomodo? æquanimitate. Et doleas oportet, & sitias, & esurias, & senescas, & si tibi longior contigerit inter homines mora, & ægrotes, & perdas aliquid, & pereas. Non est tamen quòd istis, quæ te circumstrepunt, credas: nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum. Ex consensu istis metus est. sic mortem times, quomodo famam: quid autem stultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noster solet dicere, *eodem loco sibi esse voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim*, inquit, *meá refert*, [19] *sursum*

isti an

13. TIMAGENES.] *Nicolao Fabro acceptò refertur hæc emendatio. & intelligit illum Augusti inimicum occultum & obtrectatorem, præsenti statui infensum: hominem liberæ linguæ, quamquam seruus,*
D *imò captiuus anteà fuisset. Vide Senecam patrem, lib. X. Controuer. V. & nostra lib. III. De Irâ, cap. XXIII.*

14. IN HAC QVOQVE VRBE.] *Verum vaticinium. nam ita surrexit, & statim, vt vix nouem annis à clade floruerit, & Galbæ imperio pro Vitellio steterit*, pertinaci pro Nerone fide, *ait Tacitus. Contendit etiam cum Viennensi colonià, & æmulationes exercuit, affectus felicium. Hæc ex Taciti I. Histor. Quod autem pro Nerone, non mirum: nam is* cladem Lugdunensem (*ait idem Tacitus*) quadragies sestertio solatus erat: *centum millibus Philippeorum.*

15. SINT VTINAM DIVTVRNA.] *Sunt, Seneca: & durat florétque ea vrbs hodie, inter Galliæ primas.*

16. CENTESIMVS ANNVS EST.] *Ergo solatium illud à Nerone tardiusculè adhibitum, anno orbis* DCCCXVIII. *Lugdunum autem condita à Munatio Planco, anno* DCCXI. *Oportuit arsisse*, DCCCXI. *aut paullò post potius, ne Senecam exactè computasse censeamus.*

17. MONVMENTIS QVÆ VIAM.] *Nam vtrimque ad viarum publicarum limites monumenta ferè statuta: quæ transeuntes mortis admonerent. Sed ea magna, parua, modica, ornatu & titulis (vt fortuna cuiusque) diuersa: at mors vna omnibus, quidquid domus illæ dissipares; quidquid natales, opes, vita dissident.*

18. SIREMPS LEX ESTO.] *Eximia correctio ab illo Iac. Cuiacio est. Spectat ad legum formulam, in quibus perscribi solet, de tali aut tali re, simile ius esse. Priscum est verbum: & notaui I. Antiquar. Lection. cap. I.*

19. SVRSVM ISTI AN DEORSVM.] *Alludit ad famam quæ deprimit, & quæ attollit.*

isti an deorsum sonent? Quanta dementia est vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuistis sine causâ: sic & illa, quæ numquam timeretis, nisi fama iussisset. Numquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aspersus? nec morti quidem hoc apud nos noceat: [20] & hæc malam molitionem habet. Nemo eorum qui illam accusant, expertus est. interim temeritas est, damnare quod nescias. At illud scis, quàm multis vtilis sit, quàm multos liberet tormentis, egestate, querelis, suppliciis, tædio. Non sumus in vllius potestate, cùm mors in nostrâ potestate sit. A

EPIST. XCII.

RATIONEM *in homine dominari, & huc omnia referri, & in eâ perfectâ Beatam vitam esse. Externa leue, aut nullum pondus habere. Vtique Voluptatem non facere momentum, irrationalium bonum. Et posse tamen sumi externa, quæ secundùm Naturam sunt; sed iudicio: & hoc tunc in iis Bonum esse, benè eligi. Nihilominus & sine iis, solâ Virtute beatum, imò Beatissimum aliquem esse. Accedere hæc posse; non tamen augere addita, nec minuere detracta Beatitatem. in quam nec Tempus aliquid potest. Deo assimilemur, ad illum eamus.* B

PVTO, inter me teque conuenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, [1] in animo esse partes ministras, per quas mouemur alimurque, propter [2] ipsum principale nobis datas. In hoc principali est aliquid irrationale, est & rationale. Illud huic seruit: hoc vnum est, quod aliò non refertur, sed omnia ad se perfert. Nam illa quoque diuina ratio omnibus præposita est, ipsa sub nullo est: & hæc autem nostra eadem est, quia ex illâ est. Si de hoc inter nos conuenit, sequitur vt de illo quoque conueniat, in hoc vno positam esse beatam vitam, vt in nobis ratio perfecta sit. Hæc enim sola non submittit animum, stat contra fortunam: in quolibet rerum habitu [3] seruata, seruat. Id autem vnum bonum est, quod numquam defringitur. Is, inquam, beatus, C quem nulla res minorem facit: tenet summa, & ne vlli quidem, nisi sibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vult constare fortunâ, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata vita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia benè iudicati tenax. Ad hoc quomodo peruenitur? si veritas tota perspecta est, si seruatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec vmquam ab illâ recedens, amabilis simul, mirabilisque. Denique, vt breuiter tibi formulam scribam, talis animus sapientis esse viri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in iis erit beata vita, sine quibus non est. Et quid stultius, turpiúsve, quàm bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parùm plenum sit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque, [4] inter magnos sectæ huius auctores, D aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, die non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es solâ honestate contentus, necesse est aut [5] quietem adiici velis,

20. ET HÆC MALAM MOLITIONEM.] *Legi possit*, mali mollitionem, *vel potiùs*, amolitionem habet: *tamen aliud etiam fuit.*

EPIST. XCII. 1. IN ANIMO ESSE PARTES MINISTRAS.] *Hæc explico* III. *Physiol. Dissert.* XVII.

2. IPSVM PRINCIPALE.] *De quo ibidem, Diss.* XVIII. *item & de sequentibus. Vide.*

3. SERVATA SERVAT.] *Si tu eam seruas integram, nec submittis, ipsa te seruat. Sed libri plerique*, seruitus seruat: *& quidam*, se virtus, *quod germanum puto.*

4. INTER MAGNOS SECTÆ.] *De isto Antipatrâ ego in Manuduct.* I. *Dissert.* II.

5. QVIETEM ADIICI.] *Quam interpretatur* ἀσυχίαν: *etsi libri ignorabiles ferè ibi litteras habent: nec malè* εὐθυμίαν *legas, quæ ipsa Democriti sententia fuit: & finem hanc statuebat.*

6. MAGNAM

A velis, quam hesychian vocant Græci, aut voluptatem. Horum alterum vtcumque recipi potest: vacat enim animus molestiâ, liber ad conspectum vniuersi, nihilque illum auocat à contemplatione naturæ: alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adiicimus rationali irrationale, honesto inhonestum. [6] Magnam vitam facit titillatio corporis? quid ergo dubitaris dicere, benè esse homini, si palato benè est? Et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis secundo, mutis aggregetur animal pabulo natum. Irrationalis pars animi [7] duas habet partes: alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effrænatam, meliorem tamen, certè fortiorem ac digniorem viro, [8] reliquerunt: hanc necessariam beatæ vitæ putauerunt, eneruem & obiectam. Huic rationem seruire iusserunt, & fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Præterea mixtum, portentosumque, & ex diuersis

B animalium congruentibus membris. nam, vt ait Virgilius noster in Scyllâ,

Prima hominis facies & pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas vtero commissa luporum.

Huic tamen Scyllæ fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis? Prima hominis pars, est ipsa virtus: huic committitur futilis caro, & fluida, & receptandis tantùm cibis habilis, vt ait Posidonius. Virtus illa diuina in lubricum desinit, & superioribus eius partibus venerandis atque cælestibus, animal iners ac marcidum attexitur. [9] Illa vtcumque alta quies, nihil quidem ipsa animo præstabat, sed impedimenta remouebat: voluptas vltrò dissoluit, & omne robur emollit. Quæ inuenietur tam discors inter se iunctura corporum? Fortissimæ rei inertissima adstruitur, seueriſſimæ parùm seria, sanctissimæ intemperans vsque & indigesta. Quid ergo, inquit, si virtutem nihil impeditura sit bona valetudo, & quies, & dolorum

C vacatio, non petes illa? Quid ni petam? non quia bona sunt, sed quia secundùm naturam sunt, & quia bono à me [10] iudicio sumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc vnum, benè eligi. Nam cùm vestem qualem decet sumo, cùm ambulo vt oportet, cùm cæno quemadmodum debeo: non cæna, aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum, seruandi in quaque re rationi conuenientem modum. Etiam nunc adiiciam: Mundæ vestis electio appetenda est homini. naturâ enim homo mundum & elegans animal est. Itaque non est bonum per se munda vestis, sed mundæ vestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: quâ actiones nostræ honestæ sunt, non ipsa quæ aguntur. Quod de veste dixi, idem de corpore me existima dicere. nam hoc quoque natura, vt quamdam vestem, animo circumdedit: velamentum eius est. Quis autem vmquam vestimenta [11] æstimauit arculâ? Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ergo de corpore quoque idem tibi respondeo: sumpturum quidem me, si detur electio, & sanitatem & vires: bonum autem futurum, iudicium de illis meum,

D non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus: [12] summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi & naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui virtutem

6. MAGNAM VITAM.] *Antè editi,* Magno: *quod præ isto placet, aut* Magni. *Sententia est, non ideò magni habendam vitam, si in voluptate externâ est.*

7. DVAS HABET PARTES.] *De quibus nos in loco proximè dicto.*

8. RELIQVERVNT.] *Qui? nempe Epicurei: & de iis loquitur. Illi, inquit, relicto τῷ θυμοειδεῖ, solum ἐπιθυμητικὸν sunt secuti.*

9. ILLA VTCVMQVE ALTA QVIES.] *Tranquillitas, & Hesychia.*

10. IVDICIO SVMVNTVR.] *Hoc Stoicum. in Adiaphoris, siue Mediis,* Eligere & Sumere *quæ sunt secundùm naturam. Ipsa bona non sunt, sed iudicium tale bonum. Nos in Manuduct. lib.* II. *Dissert.* XXIII.

11. ÆSTIMAVIT ARCVLA.] *In quibus reconduntur, & asseruantur. Vide de Tranquill. cap.* I.

12. SVMMVM TAMEN ILLVD BONVM.] *Est hæc nota & capitalis controuersia inter Stoicos & Academicos (quibus Peripatetici consentiunt) à Virtute beatitatem esse, sed non plenam & summam. Ad hanc, externa etiam requiri.*

13. COM-

tutem habet, non potest; beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, A
vt valetudine,& membrorum integritate. Quod incredibilius videtur,id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod leuius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest virtus efficere, ne miser aliquis sit, faciliùs efficiet, vt beatissimus sit. minus enim interualli à beato ad beatissimum restat, quàm à misero ad beatum. An quæ res tantùm valet, vt ereptum calamitatibus inter beatos locet: non potest adiicere quod supereſt,vt beatissimum faciat? in summo deficit cliuo? [13] Commoda sunt in vitâ, & incommoda: vtraque extra nos. Si non est miser vir bonus, quamuis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatissimus, & si aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere vsque ad miserum non deprimitur,sic commodorum inopiâ non deducitur à beatissimo: sed tam sine commodis beatissimus est, quàm non est sub incommodis miser. An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui? Paullò antè dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis: claritate enim eius,quidquid sine eo lucet,absconditur. Sed quæ- B
dam, inquit, soli quoque obstant. At solis vis & lux integra est,etiam inter opposita: & quamuis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius adspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum interest,vtrùm aliquid obstet tantùm, an impediat. Eodem modo virtuti opposita nihil detrahunt. non est minor, sed minùs fulget: nobis forsitan non æquè appareat ac nitet; sibi eadem est,& more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque aduersus virtutem possunt calamitates, & damna, & iniuriæ, quod aduersus solem potest nebula. Inuenitur qui dicat,sapientem corpore parùm prospero vsum,nec miserum esse,nec beatum. Hic quoque fallitur. exequat enim fortuita virtutibus,& tantumdem tribuit honestis, quantum honestate carentibus. Quid autem fœdius, quid indignius, quàm comparare veneranda contemptis? Veneranda enim sunt, fides, iustitia, pietas,fortitudo,prudentia: è contrariò vilia sunt,quæ sæpe contingunt pleniora vilissimis, crus solidum,& lacertus,& dentes,& horum sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens C
cui corpus molestum est, nec miser habebitur,nec beatus, sed in medio relinquetur: vita quoque eius nec appetenda erit,nec fugienda. Quid autem tam absurdum,quàm sapientis vitam appetendam non esse? aut quid tam extra fidem, quàm esse aliquam vitam nec appetendam,nec fugiendam? Deinde,si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in peiorem transferendi statum, nec interpellandi quidem optimum. Frigidum,inquit,aliquid & calidum nouimus: inter vtrumque tepidum est. Sic aliquis beatus est, aliquis miser: aliquis nec miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet nouissimè calidum. At huic, nec misero,nec beato, quantumcumque ad miserias adiecero, miser non erit,quemadmodum dicitis: ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. huic adiicio cæcitatem, non fit miser: adiicio debilitatem, non fit miser: adiicio dolores continuos & graues, non fit miser. Quem tam multa mala in miseram vi- D
tam non transferunt, nec ex beatâ quidem educunt. Si non potest, vt dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. quare enim qui labi cœpit, alicubi subsistat? quæ res non patitur illum ad imum deuolui, retinet in summo. Quid ni non possit beata vita rescindi? nec remitti quidem potest: & ideò virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit. sapiens [14] non est beatior, qui diutiùs vixerit, quem nullus auocauit dolor: quàm ille qui cũ malâ fortunâ sæpe luctatus est? Respondemihi: Numquid & melior est, & honestior? si hæc non sunt, nec beatior quidem est. Rectiùs viuat, oportet, vt beatiùs viuat: si rectiùs non potest, ne beatiùs quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quæ ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, vt

13. COMMODA ET INCOMMODA.] *Nos in Manuduct.* II. *Dissert.* XXIII.

14. NON EST BEATIOR, QVI DIVTIVS.] *Item in Manuduct.* III. *Dissert.* III.

15. BEATIS-

A est, vt istas accessiones minutas non sentiat, breuitatem æui, & dolorem, & corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. Quid est in virtute præcipuum? futuro non indigere, nec dies suos computare. In quantolibet tempore, bona æterna consummant. Incredibilia nobis hæc videntur, & supra humanam naturam excurrentia. Maiestatem enim eius ex nostrâ imbecillitate metimur, & vitiis nostris nomen virtutis imponimus. Quid porrò, non æquè incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? atqui hæc vox in ipsâ officinâ voluptatis est audita. [15] *Beatissimum*, inquit, *hunc & vltimum diem ago*, Epicurus: cùm illum hinc vrinæ difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: cùm apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres & humillimæ mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, imò incredibilius. Non video enim, quo modo non in
B infimum agatur, è fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum præstare debet: aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. [16] Stans non potest vinci: aut vincatur oportet, aut vincat. Diis, inquit, immortalibus solis & virtus & beata vita contingit: nobis vmbra quædam illorum bonorum, & similitudo. accedimus ad illa, non peruenimus. Ratio verò, diis hominibusque communis: hæc in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, vt aliquis parùm constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem, & non fœdum adspectum corporis, & habitu manentem suo, ætatis præterea longius spatium. [17] Per hanc potest non pœnitenda agitare, vt in imperfecto viro. Huic malitiæ vis quædam inest, quâ animum habet mobilem ad praua: [18] ille agit carens malitiâ, & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur: cuicumque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

C *Sed si cui virtus animusque in corpore præsens*;

hic deos æquat, illò tendit originis suæ memor. Nemo improbè eò conatur adscendere, vnde descenderat. Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? totum hoc quo continemur, & [19] vnum est, & Deus: & socij eius sumus, & membra. Capax est noster animus: perfertur illò, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in cælum; ita animus, cui inquantum vult, licet porrigi, in hoc à naturâ rerum formatus est, vt paria diis velit, & sic vtatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si alienâ vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cælum: redit. cùm hoc iter nactus est, vadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacuêre tenebris dignissima, non ad hunc æstimat splendorem, quo imperitorum verberant oculos. [20] scit erui è cæno, ex quo illa secreuit cupiditas nostra & effodit. Scit, inquam, alibi positas esse diuitias, quàm quò congeruntur: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum
D naturæ inducere, [21] vt suorum. Oriens Occidensque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat; cum opibus suis diuites supernè despiciat: quorum nemo tam lætus est suo, quàm tristis alieno. Cùm se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut one-

15. BEATISSIMVM, INQVIT, HVNC.] *Verba hæc Epicuri suprà notaui, Epist.* LXVI.

16. STANS NON POTEST VINCI.] *Meus liber*, non potest mitti. *ex quo fecerim:* Constans non potest remitti.

17. PER HANC POTEST NON PÆNITENDA.] *Obscura hæc omnia, aut mutila: nec subuenio.*

18. ILLE AGIT CARENS.] *Muretus ex veteri aliquo:* illum agit hærens.

19. VNVM EST, ET DEVS.] *Nam & Mundus Stoicis Deus dicitur: de quo* I. *Physiol. Dissert.* VII. *vbi ipsa hæc examinamus.*

20. SCIT ERVI E CÆNO.] *Bellissimè hæc ita emendauit Gruterus noster, è vestigiis priscæ scripturæ, & recepi in contextum.*

21. VT SVORVM. ORIENS.] *Scripti*, vt sua Orientis Occidentisque: *probè, si porrò legas*, terminis finiat. *Vulgata tamen distinctione ego expediueram.*

22. MODÒ

oneris neceſſarij, non amator, ſed procurator eſt: nec ſe illi cui impoſitus eſt, ſubiicit. A
Nemo liber eſt, qui corpori ſeruit. nam vt alios dominos, quos nimia pro illo ſollicitudo inuenit, tranſeas, ipſius moroſum imperium delicatumque eſt. Ab hoc, modò æquo animo exit, [22] modò magno proſilit: nec quis deinde reliquiis eius futurus ſit exitus, quærit. Sed vt ex barbâ capillos detonſos negligimus: ita ille diuinus animus egreſſurus hominem, quò receptaculum ſuum conferatur, ignis illud exurat, an feræ diſtrahant, an terra contegat, non magis ad ſe iudicat pertinere, [23] quàm ſecundas ad editum infantem. Vtrùm proiectum aues differant, an conſumatur

——*canibus data præda marinis,*

quid ad illum? Qui tunc quoque, cùm inter homines eſt, nullas minas timet: vlláſne timebit poſt mortem minas [24] eorum, quibus vſque ad mortem timeri parùm eſt? [25] Non conteret, inquit, me, nec vncus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio, fœda viſuris. Neminem de ſupremo officio rogo: nulli reliquias meas commendo. ne B
quis inſepultus eſſet, [26] rerum natura proſpexit. Quem ſæuitia proiecerit, dies condet. Diſertè Mecænas ait:

Nec tumulum curo. ſepelit natura relictos.

[27] Altè cinctum putes dixiſſe. habuit enim ingenium & grande & virile, niſi [28] illud ipſe diſcinxiſſet.

EPIST. XCIII.

De morte philoſophi Metronactis, qui iuuenis obiit. Parùm id refert: & vita non ſpatio, ſed actu metienda eſt. Omnis bona ea, longa: denique nihil hîc longum.

In epiſtolâ quâ de morte [1] Metronactis philoſophi querebaris, tamquam & potuiſ- C
ſet diutiùs viuere, & debuiſſet, æquitatem tuam deſideraui: quæ tibi in omni perſonâ, in omni negotio ſupereſt; in vnâ re deeſt, in quâ omnibus. Multos inueni æquos aduerſus homines: aduerſus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio curſu raptus eſt? quare ille non rapitur? quare ſenectutem & ſibi & aliis grauem extendit? Vtrùm obſecro te, æquius iudicas, te naturæ, an tibi parere naturam? quid autem intereſt quàm citò exeas, vnde vtique exeundum eſt? Non vt diu viuamus, curandum eſt: ſed vt ſatis. nam vt diu viuas, fato opus eſt: vt ſatis, animo. [2] Longa eſt vita, ſi plena eſt. impletur autem, cùm animus ſibi bonũ ſuum reddidit, & ad ſe poteſtatem ſui

22. MODÒ MAGNO PROSILIT.] *Cùm ſponte ſcilicet exit, morte ſumptâ.*

23. QVAM SECVNDAS.] *Membranas, quibus infans in vtero inuoluitur, editúmque in lucem ſequuntur: vnde Secundæ. Græcis à ſimili cauſâ, τὰ ὕστερα.*

24. EORVM QVIBVS VSQVE AD.] *Tyrannorum, qui in cadauera ſæuiunt.*

25. NON CONTERET, INQVIT.] *Malim, non conterret. Neque Vnci eſt conterere, ſed trahere.*

26. RERVM NATVRA PROSPEXIT.] *His paria Lucanus, lib. VII. in Cæſarem, qui inſepultos ciues in Pharſalià reliquit:*

Nil agis hac irâ. tabéſne cadauera ſoluat,
An rogus, haud refert. placido Natura recep-
tat
Cuncta ſinu.

27. ALTE CINCTVM.] *Induſtrium, gnauum, fortem. nam talis ferè eorum cinctus. At Mecænas inter molliculos & remiſſos, & in publico etiam diſcinctus. Adde epiſt. CXIV.*

28. ILLVD IPSE DISCINXISSET.] *Libri,* illud ſecum diſcinxiſſet: *quod eſſet, vnà cum veſte & corpore ingenium diſſoluiſſet. At meus, & quidam:* ſecundis cinſiſſet. *Itaque legas etiam cum Grutero,* ſecunda diſcinxiſſent. *Res nimis proſperæ & fluentes, fluxum illum & mollem reddiderunt.* D

EPIST. XCIII. 1. METRONACTIS.] *Qui Neapoli docuit, & obiit, vt diſcas ex Epiſt. LXXVI.*

2. LONGA EST VITA, SI.] *In hanc ſententiam Plutarchus, Conſol. ad Apollonium:* Οὐχ ὁ μακρότατος βίος ἄριστος, ἀλλ' ὁ σπουδαιότατος: Non longiſſima vita optima, ſed honeſtiſſima. *Et addit:* Neque enim qui plurimùm citharâ cecinit, aut orauit, aut in naui gubernauit, ſed qui benè, commendatur. Bonum autem non eſt in temporis diuturnitate ſitum, ſed in Virtute & decorâ proportione. *Iterumq; mox:* μέτρον γὰρ τοῦ βίου τὸ καλὸν, οὐ τὸ χρόνου μῆκος: Menſura enim vitæ, Bonum; non autem temporis diuturnitas eſt.

3. NON

A sui transtulit. Quid illum octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? [3] non vixit iste, sed in vitâ moratus est, nec serò mortuus est, sed diu. Octoginta annis vixit. Interest, mortem eius ex quo die numeres. At ille obiit viridis: sed officia boni ciuis, boni amici, boni filij exsecutus est: in nullâ parte cessauit. licet eius ætas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. Imò octoginta annis fuit: nisi fortè sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores viuere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus, vt quemadmodum [4] pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actu illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc interfit vegetum contemptoremque fortunæ, functum omnibus vitæ humanæ stipendiis, atque in summum bonum euectum, & illum cui multi anni transmissi sunt? alter post mortem quoque est, alter ante mortem periit. Laudemus itaque, & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contigit, benè collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit vnus è multis. [5] & viuit, & vixit, & viguit. Aliquando sereno vsus est: aliquando, vt
B solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quæris, quamdiu vixerit? vixit ad posteros vsque: transiliit, & se in memoriam dedit. Nec ideò mihi plures annos accedere recusauerim: nihil tamen ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium eius incidatur. Non enim ad eum diem me aptaui quem vltimum mihi spes auida promiserat: sed nullum non tamquam vltimum adspexi. Quid me interrogas, quando natus sim? an inter iuniores adhuc censear? habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu, potest homo esse perfectus: sic & in minore temporis modo, potest esse vita perfecta. Ætas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est: quamdiu vir bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne velut per tenebras æuum ignobile emetiar: vt agam vitam, non vt præteruehar. Quæris quod sit amplissimum vitæ spatium? vsque ad sapientiam viuere. Qui ad illam peruênit, attigit non longissimum finem, sed maximum. Ille verò glorietur audacter, & diis agat gratias: interque eos, sibi & rerum naturæ imputet, quòd fuit.
Meritò enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit, quàm acceperat. Exemplar boni
C viri posuit: qualis quantusque esset, ostendit: si quid adiecisset, fuisset simile præterito. Et tamen quousque viuimus? omnium rerum cognitione fruiti sumus. [6] Scimus à quibus principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum reuocet, quemadmodum omnia quæ vsquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere: præter terram nihil stare, cetera continuâ velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna prætereat: quare tardior velociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quæ causa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eundum est, vbi ista propiùs adspicias. nec hac spe, inquit sapiens ille, fortiùs exeo, quòd patere mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti, & iam inter illos fui: animumque illò meum misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare: æquè magnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. Non tam multis vixit annis, quàm potuit. Et paucorum versuum liber est, & quidem laudandus, atque vtilis:
D [7] annales Tamusij scis [8] quàm non decori sint, [9] & quid vocentur. æquè est vita quorumdam

3. NON VIXIT ISTE, SED.] *Similis gnome Simonidis*, qui interrogatus, Quantum temporis vixisset? Tempus haud multum, inquit, annos verò complures. *Quasi in temporis rationem non veniat, nisi vita benè acta.*

4. PRETIOSA RERVM.] *Gemmæ & lapides, quæ in breuitate pretium habent.*

5. ET VIVIT.] *Nunc in cælo: ac malè hæ voces à vulgatis exsulant.*

6. SCIMVS A QVIBVS PRINCIPALIS NATVRA.] *Principalem naturam accipio, Naturam rerum: quæ attollitur & surgit à Deo & Materiâ. Nec malè etiam cum Erasmo*, Scimus ad quid: *aut meâ diuinatiunculâ*, Scimus quibus: *quod vtrumque eodem it, & hominum deorumq; causâ Mundum, vt Stoici volunt, factum. Incidebat etiam*, Scimus à quibus principiis natura: *nec malè.*

7. ANNALES TAMVSII.] *In Suetonij Iulio, cap. IX. Historia Tamusij Gemini memoratur: nec vero dictat, esse istum.*

8. QVAM NON DECORI SINT.] *Alij libri*, non dedecorosi; *alij*, non dedecorosi; *quidam*, decorosi. *Verbi aliquid non obuij, nec mihi occurrit.*

9. ET QVID VOCENTVR.] *Nempe quod illi Catulliani* Annales Volusi, cacata charta.

rumdam longa, & quod Tamusij sequitur annales. Numquid feliciorem iudicas eum, A
qui summo die muneris, quàm eum qui medio occiditur? numquid aliquem esse tam
cupidum vitæ putas, vt iugulari [10] in spoliario, quàm in arenâ malit? Non maiore spa-
tio alter alterum præcedimus. mors per omnes it: qui occidit, consequitur occisum.
Minimum est, de quo sollicitissimè agitur. Quid autem ad rem pertinet quamdiu vi-
tes, quod euitare non possis?

EPIST. XCIV.

DISSERTATIO, *vtrùm Dogmatica, an Paræneticа pars philosophiæ vtilior? & an altera sine alterâ sufficiat? Aristo priorem præfert, & solam admittit: eiusque hic argumenta. alij & alteram adiungunt, ac magnos eius vsus ostendunt: & Seneca diducit eleganter, argutè, fructuosè. Lege, & oblectare.* B

[1] EAM partem philosophiæ, quæ dat propria cuique personæ præcepta, nec in vni-
uersum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat aduersus vxo-
rem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo seruos regat: quidam solam
receperunt, ceteras quasi extra nostram vtilitatem vagantes reliquerunt: tamquam quis
possit de parte suadere, nisi qui summam priùs totius vitæ complexus est. Sed [2] Aristo
Stoicus econtrariò hanc partem leuem existimat, & quæ non descendat in pectus vsque:
[3] at illam non habentem præcepta, plurimum ait proficere; ipsaque decreta philoso-
phiæ, constitutionem esse summi boni. quam qui benè intellexit & didicit, quid in quaque re
faciendum sit, sibi ipse præcepit. Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum
captat, & manum format ad dirigenda quæ mittit: cùm hanc vim ex disciplinâ & exer-
citatione percepit, quocumque vult, illâ vtitur. didicit enim non hoc aut illud ferire, sed
quodcumque voluerit. sic qui se ad totam vitam instruxit, non desiderat particulatim C
admoneri, doctus in totum: non quomodo cum vxore aut cum filio viueret, sed quo-
modo benè viueret. in hoc est, & quomodo cum vxore ac liberis viuat. Cleanthes vti-
lem quidem iudicat & hanc partem, sed imbecillem nisi ab vniuerso fluit, nisi decreta
ipsa philosophiæ & capita cognouit. In duas ergo quæstiones locus iste diuiditur. Vtrùm
vtilis, an inutilis sit: & an solus virum bonum possit efficere, id est, vtrùm superuacuus
sit, an omnes faciat superuacuos. Qui hanc partem videri volunt superuacuam, hoc
aiunt. Si quid oculis oppositum moratur aciem, remouendum est: illo quidem non ab-
iecto operam perdidit, qui præcepit: Sic ambulabis, illò manum porriges. Eodem mo-
do, vbi aliqua res obcæcat animum, & ad officiorum dispiciendum ordinem impedit,
nihil agit qui præcipit: Sic viues cum patre, sic cum vxore. Nihil enim proficient præ-
cepta, quamdiu menti error obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuique de-
beatur officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pau-
peri, vt agat diuitem, monstras: hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Osten-
dis esurienti, quid tamquam satur faciat: fixam potiùs medullis famem detrahe. Idem D
tibi de omnibus vitiis dicam. ipsa remouenda sunt; non præcipiendum, quod fieri illis
manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris: nec aua-
rus, quomodo vtendum pecuniâ sit, exaudiet; nec timidus, quomodo pericula contem-
nat. Efficias oportet, vt sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse: ostendas illi miser-
rimos diuites. Efficias, vt quidquid publicè expauimus, sciat non esse tam timendum,

quàm

10. IN SPOLIARIO.] *Pars Arenæ siue Amphitheatri fuit, in quâ indui, exui solent, & læsi ac deinceps inutiles occidi. Ego* 1. *Saturn. cap.* XVIII.

EPIST. XCIV. 1. EAM PARTEM PHILOSOPHIÆ.] Δογματικὴν, *siue* Præceptiuam. *Infrà, epist.* XCV. *initio.*

2. ARISTO STOICVS.] *Qui idem* Chius *cognomento, suprà epist.* LXXXIX. *& eius ibi hæc sententia:* Aristo Chius moralem scientiam circúcidit, & eum locum qui Monitiones continet, sustulit.

3. AT ILLAM NON HABENTEM.] Δογματικὴν, *siue* Decretoriam.

4. IN

A quàm fama circumfert, nec dolorem quoque nec mortem. Sæpe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quòd ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui leuius facit sibi, quidquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quòd non potest nec qui extenditur, magnus esse; nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter excipienda, quæ nobis mundi necessitas imperat. His decretis cùm illum in conspectum suę conditionis adduxeris, & cognouerit beatam vitam esse, non quæ secundùm voluptatem est, sed secundùm naturam: cùm virtutem vnicum bonum hominis adamauerit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, diuitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic cæna: hoc viro, hoc fœminæ, hoc marito, hoc cœlibi conuenit. Ista enim qui diligentissimè monent, ipsi facere non possunt. Hæc pædagogus puero, hæc auia nepoti præcipit: & irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum litterarium intraueris, scies ista quæ ingenti supercilio philosophi iactant, [4] in puerili esse prę-
B scripto. Vtrùm manifesta demum, an dubia præcipies? non desiderant manifesta monitores: præcipienti dubia, non creditur: superuacuum est ergo præcipere. Id adeò sic disce. Si id mones quod obscurum est & ambiguum, probationibus adiuuandum erit: si probaturus es, illa per quæ probas, plus valent, satisque per se sunt. Sic amico vtere, sic ciue, sic socio. quare? quia iustum est. Omnia ista mihi locus de iustitiâ tradit. Illic inuenio æquitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci: non esse iustum, cui quidquam in hac virtute placet, præter ipsam. Hæc cùm persuasi mihi, & perbibi, quid ista præcepta proficiunt, quæ eruditum docent? Præcepta dare scienti, superuacuum est: nescienti, parum. Audire enim debet, non tantùm quid sibi præcipiatur, sed etiam quare. Vtrùm inquam, veras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? qui non habet, nihil à te adiuuabitur: aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. qui habet exactum iudicium de fugiendis
C petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. tota ergo pars ista philosophię submoueri potest. Duo sunt, propter quę delinquimus. Aut inest animo prauis opinionibus malitia contracta: aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa procliuis est, & citò specie quò non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut percurare mentem ægram, & vitiis liberare; aut vacantem quidem, sed ad peiora pronam, præoccupare. Vtrumque decreta philosophiæ faciunt: ergo tale præcipiendi genus nihil agit. Præterea, si præcepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus feneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturo. In matrimonio præcipias, quomodo viuat cum vxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum eâ quæ alicuius matrimonium experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotatâ. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem, & fœcundam, inter prouectiorem, & puellam; inter matrem, & nouercam? Omnes species complecti non possumus: atqui singulæ propria exigunt.
D Leges autem philosophiæ breues sunt, & omnia alligant. Adiice nunc, quòd sapientis præcepta finita esse debent, & certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt: sapientia rerum terminos nouit. Ergo ista pars præceptiua submouenda est: quia quod paucis promittit, præstare omnibus non potest: sapientia autem omnes tenet. [5] Inter insaniam publicam, & hanc quæ medicis traditur, nihil interest: nisi quòd hæc morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera caussas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso præcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in priuato; erit ipso, quem monebit, insanior. bilis nigra curanda est, & ipsa furoris caussa remouenda. Idem in hoc alio animi fu-

4. IN PVERILI ESSE PRÆSCRIPTO.] *Ingnomis & sententiis, quæ describendæ & ediscendæ proponuntur. Ita infrà:* Pueri ad præscriptum discunt, digiti illorũ tenentur. *Præscriptum ergo, exemplar.*

5. INTER INSANIAM PVBLICAM.] *Quâ populi gentesq; laborant, præter Sapientem. Vide illud Paradoxum,* Omnes stultos insanire.

mi furore faciendum est. ipse discuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium A
verba. Hæc ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primùm aduersus illud quod ait, si quid obstat oculo, & impedit visum, debere remoueri. Fateor, huic non esse opus præceptis ad videndum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat. Naturâ enim videmus: cui vsum sui reddit, qui remouet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cuius curata suffusio est, is non protinus cùm visum recepit, aliis quoque potest reddere: malitiâ liberatus, & liberat. Non est opus exhortatione, nec consilio quidem: vt colorum proprietates oculus intelligat. à nigro album, etiam nullo monente, distinguet. multis contrà præceptis eget animus, vt videat quid agendum sit in vitâ. Quamquam oculos quoque ægros medicus non tantùm curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quòd protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: à tenebris primò ad vmbrosa procede, deinde plus aude, & paullatim claram lucem pati assuesce. Non est quòd post cibum studeas, non est quòd [6] plenis oculis ac tumentibus imperes. Afflatum & vim frigoris in os oc- B
currentis euita: alia eiusmodi, quæ non minùs quàm medicamenta proficiunt. Adiicit remediis medicina consilium. Error, inquit, est causa peccandi: hunc nobis præcepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficacia præcepta non esse ad auertendam prauam animi persuasionem: sed non ideò, ne aliis quidem adiecta proficiunt. Primùm memoriam renouant: deinde quæ in vniuerso confusiùs videbantur, in partes diuisa diligentiùs considerantur. Aut tu isto modo licet & consolationes dicas superuacuas, & exhortationes: atqui non sunt superuacuæ: ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, præcipere ægro, quid facere tamquam sanus debeat: cùm restituenda sanitas sit, sine quâ irrita sunt præcepta. Quid quòd habent ægri saniáque quædam communia, de quibus admonendi sunt? tamquam, ne auidè cibos appetant, vt lassitudinem vitent. Habent quædam præcepta communia pauper, & diues. Sana, inquit, auaritiam, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut diuitem, si cupiditas vtriusque consideat. Quid quod aliud est, non concupiscere pe- C
cuniam? aliud, vti pecuniâ scire? cuius auari modum ignorant, etiam non auari vsum. Tolle, inquit, errores: superuacua præcepta sunt. Falsum est. puta enim auaritiam relaxatam: puta adstrictam esse luxuriam, temeritati frænos iniectos, ignauiæ subditum calcar: etiam remotis vitiis, quid & quemadmodum debeamus facere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones, admotæ grauibus vitiis. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in leuamentum. Ne ipsa quidem vniuersæ philosophiæ vis, licet tota in hoc vires suas aduocet, duram iam & veterem animis extrahet pestem: sed non ideò nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? plurimum. interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraque ante oculos posita transimus: admonere, genus adhortandi est: sæpe animus etiam aperta dissimulat: ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calui repetenda sententia est: *Factum esse ambitum, scitis: & hoc vos scire, omnes sciunt.* Scis amicitias sanctè colendas esse: sed non facis. Scis improbum esse, qui D
ab vxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor vxorum. Scis vt illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: & non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriam. non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu. Quæcumque salutaria sunt, sæpe agitari debent, sæpe versari: vt non tantùm nota sint nobis, sed etiam parata. Adiice nunc, quòd aperta quoque, apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quæ præcipis, probationes adiicere debebis: ergo illæ, non præcepta, proficient. Quid quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest? sic quomodo iurisconsultorum valent responsa, etiamsi ratio non redditur. Præterea, ipsa quæ præcipiuntur,

per

6. PLENIS OCVLIS AC TVMENTIBVS.] *Sic in Suetonii Tiberio, cap.* VII. Contentis ac tumentibus oculis prosequi. *quod fit vbi figimus oculos, atque ipsos velut intendimus, & spiritu implemus. Fit in amore, sit in diuina intuitu.*

7. ET

A per se multum habent ponderis : vtique si aut carmini intexta sunt, aut prosâ oratione in sententiam coartata. Sicut illa Catoniana : *Emas, non quod opus est, sed quod necesse est. Quod non opus est, asse carum est.* Qualia sunt illa, aut reddita oracula, aut similia : *Tempori parce; Te nosce.* Numquid rationem exiges, cùm tibi aliquis hos dixerit versus?

Iniuriarum remedium est, obliuio.
Audentes fortuna iuuat.
Piger sibiipse obstat.

Aduocatum ista non quærunt : affectus ipsos tangunt, & naturâ vim suam exercente proficiunt. Omnium honestarum rerum semina animi gerunt, quæ admonitione excitantur : non aliter quàm scintilla flatu leui adiuta, ignem suum explicat. Erigitur virtus, cùm tacta est & impulsa. Præterea, quædam sunt quidem in animo, sed parùm prompta : quæ incipiunt in expedito esse, cùm dicta sunt. Quædam diuersis locis iacent sparsa, quæ contrahere inexercitata mens non potest. Itaque in vnum conferenda sunt, &
B iungenda, vt plus valeant, animumque magis alleuent. Aut, si præcepta nihil adiuuant, omnis institutio tollenda est : ipsâ naturâ contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenij esse mobilis & erecti, alium tardi & hebetis : vtique alius alio ingeniosior est. Ingenij vis præceptis alitur & crescit, nouasque persuasiones adiicit innatis, & deprauata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuuabunt vitiis obligatum ? Hoc scilicet ; vt illis liberetur. non enim exstincta in illo indoles naturalis est : sed obscurata, & oppressa. Sic quoque tentat resurgere, & contra praua nititur. nacta verò præsidium, & adiuta præceptis, conualescit : si tamen illam diutina pestis infecit, non enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiæ, toto impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiæ, & præcepta : nisi quòd illa generalia præcepta sunt, hæc specialia ? Vtraque res præcipit : sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta decreta, hic ex superuacuo monetur. Minimè. nam hic quoque doctus quidem est facere, quæ debet : sed ad-
C huc non satis prospicit. Non enim tantùm affectibus impedimur, quò minùs probanda faciamus, sed imperitiâ inueniendi, quid quæque res exigat. Habemus interdum compositum animum : sed residem, & inexercitatum ad inueniendam officiorũ viam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis & malis : in locum autem earum veras repone : & nihil habebit admonitio, quod agat. Ordinatur istâ sine dubio ratione animus, sed non istâ tantùm. Nam quamuis argumentis collectum sit, quę bona, quæ mala sint : nihilominus habent præcepta partes suas : & prudentia, & iustitia officiis constant : officia præceptis disponuntur. Præterea, ipsum de bonis malisque iudicium confirmatur officiorum exsecutione, ad quam præcepta perducunt. Vtraque enim inter se consentiunt : nec illa possunt præcedere, vt non hæc sequantur, & hæc ordinem sequuntur suum. Vnde apparet illa præcedere. Infinita, inquit, præcepta sunt. Falsum est. nam de maximis ac necessariis rebus, non sunt infinita : tenues autem, differentias habent, quas exigunt tempora, loca, personæ. Sed his quoque dantur præcepta
D generalia. Nemo, inquit, præceptis curat insaniam, ergo nec malitiam quidem. Dissimile est. nam si insaniam sustuleris, sanitas reddita est : si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur dispectus rerum agendarum : & vt sequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisque sententiam. Illud quoque falsum est, nihil apud insanos proficere præcepta. Nam quemadmodum sola non prosunt, sic curationem adiuuant : [7] & denunciatio, & castigatio insanos coërcuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta. [8] Leges, inquit, vt faciamus quod oportet, non efficiunt : & quid aliud sunt, quàm minis mixta præcepta ? Primùm omnium, ob hoc illæ non persuadent, quia minantur : at hæc non cogunt, sed exorant. Deinde leges à scelere deterrent : præcepta in officium adhortantur. His adiice, quòd leges quoque proficiunt ad bonos mores : vtique si non tantùm imperant, sed docent. In hac re dissentio à Posidonio. Non probo,

7. ET DENVNCIATIO.] *Comminatio, periculi admonitio.*

8. LEGES, INQVIT, VT FACIAMVS.] *Ponit, vt positum : atqui non præiuit.*

probo, quòd Platonis legibus adiecta principia sunt. Legem enim breuem esse oportet, A
quò faciliùs ab imperitis teneatur, velut emissa diuinitus vox sit. Iubeat, non disputet.
Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quàm lex cum prologo. Mone, dic quid me
velis feciſſe: non disco, sed pareo. Proficiunt itaque malis moribus, vti videbis ciuitates,
vsas malis legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem: nec ideò
inutilis, & formandis animis inefficax est. quid autem philosophia, nisi vitæ lex est? Sed
putemus non proficere leges: non ideò sequitur, vt ne monitiones quidem proficiant.
Aut sic & consolationes nega proficere, dissuasionesque, & adhortationes, obiurgatio-
nes, & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt: per ista ad perfectum ani-
mi statum peruenitur. Nulla res magis animis honesta induit, dubioſque & in prauum
inclinabiles reuocat ad rectum, quàm bonorum virorum conuersatio. Paullatim enim
descendit in pectora: & vim præceptorum obtinet, frequenter audiri, adspici frequen-
ter. Occursus mehercule ipse sapientium iuuat: & est aliquid, quod ex magno viro vel
tacente proficias. Nec tibi facilè dixerim quemadmodum prosit, sicut illud intelligam, B
profuisse. Minuta quædam, vt ait Phœdon, animalia, cùm mordent, non sentiuntur.
adeò tenuis illis & fallens in periculum vis est. tumor indicat morsum, & in ipso tumore
nullum vulnus apparet. Idem tibi in conuersatione virorum sapientium eueniet. non
deprehendes quemadmodum, aut quando, tibi prosit: profuisse deprehendes. Quor-
sum, inquit, hoc pertinet? æquè præcepta bona, si sæpe tecum sint, profutura, quàm bo-
na exempla. [9] Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque
simulachra ex vicino cernentibus, & alicuius oraculi opperientibus vocem. Quis autem
negauerit, feriri quibusdam præceptis efficaciter etiam imperitissimos? velut his breuis-
simis vocibus, sed multum habentibus ponderis: *Nihil nimis.*

Auarus animus nullo satiatur lucro.

Ab alio exspectes, alteri quod feceris.

Hæc cum ictu quodam audimus, nec vlli licet dubitare, aut interrogare, Quare? adeò
etiam sine ratione ipsa veritas ducit. Si reuerentia frænat animos, aut vitia compescit: C
cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio: cur admonitio non
faciat, etiamsi nudis præceptis vtitur? Illa verò efficacior est, & altiùs penetrat, quæ adiu-
uat ratione, quod præcipit, quæ adiicit, quare quidque faciendum sit, & quis facientem
obedientemque præceptis fructus exspectet. Si imperio proficitur, & admonitione pro-
ficitur: atqui proficitur imperio: ergo & admonitione. [10] In duas partes virtus diuidi-
tur, in contemplationem veri, & actionem: contemplationem institutio tradit, actio-
nem admonitio. Virtutem & exercet, & ostendit recta actio: acturo autem si prodest
qui suadet; & qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autem
actiones admonitio demonstrat, & admonitio necessaria est. Duæ res plurimum robo-
ris animo dant, fides veri, & fiducia: vtramque admonitio facit. Nam & creditur illi,
& cùm creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiduciâ impletur: ergo admo-
nitio non est superuacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos ciuilia
bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic
debere sententiæ: *Nam concordiâ paruæ res crescunt, discordiâ maximæ dilabuntur.* Hac se aie- D
bat, & fratrem, & amicum optimum factum. Si eiusmodi sententiæ familiariter in ani-
mum receptæ, formant eum: cur non hæc pars philosophiæ, quæ talibus sententiis con-
stat, idem possit? Pars virtutis disciplinâ constat, pars exercitatione: & discas oportet, &
quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantùm scita sapientiæ prosunt,
sed etiam præcepta: quæ affectus nostros [11] velut edicto coërcent, & obligant. Philoso-
phia,

9. PYTHAGORAS AIT.] *Hoc ita in Cicerone* 11. *de Legib.* Et illud benè dictum est à Pythagorâ, doctissimo viro, tum maximè & pietatem & religionem versari in animis, cùm rebus diuinis operam daremus.

10. IN DVAS PARTES.] *Aliquid in Ma-nuduct.* 11. *Dissertat.* v.

11. VELVT EDICTO.] *Alludsum ad morem eius ævi, quo Principes Edicta in publico proponebant, populo admonendo, castigando, coërcendo. Notaui ad lib.* 111. *Annal. Taciti.*

12. SCIEN-

A phia, inquit, diuiditur in hæc, [12] ſcientiam & habitum animi. Nam illam qui didicit, & facienda ac vitanda percepit: nondum ſapiens eſt, niſi in ea quæ didicit, animus eius transfiguratus eſt. Tertia pars iſta præcipiendi, ex vtroque eſt, & ex decretis & ex habitu: itaque ſuperuacua eſt ad implendam virtutem, cùm duo illa ſufficiant. Iſto ergo modo & conſolatio ſuperuacua eſt, nam hæc quoque ex vtroque eſt: & exhortatio, & ſuaſio, & ipſa argumentatio. nam & hæc ab habitu animi compoſiti validiq́ue proficiſcitur. Sed quamuis iſta ex habitu animi veniant; optimus animi habitus & ex his eſt, & ex illis. Deinde iſtud quod dicis, iam perfecti viri eſt, ac ſummam conſecuti felicitatis humanæ. Ad hoc autem tardè peruenitur: interim etiam imperfecto, ſed proficienti, demonſtranda eſt in rebus agendis via. Hanc forſitan etiam ſine admonitione dabit ſibi ipſa ſapientia: quæ iam eò perduxit animum, vt moueri nequeat, niſi in rectum. Imbecillioribus quidem ingeniis, neceſſarium eſt aliquem præire: Hoc vitabis, hoc facies. Præterea, ſi exſpectat tempus quo per ſe ſciat, quid optimum factu ſit: interim errabit,
B & errando impedietur, quò minùs ad illud perueniat, quo poſſit ſe eſſe contentus: regi ergo debet, dum incipit poſſe ſe regere. Pueri ad præſcriptum diſcunt, digiti illorum tenentur, & alienâ manu per litterarum ſimulacra ducuntur: deinde imitari iubentur propoſita, & ad illa reformare chirographum: ſic animus noſter dum eruditur ad præſcriptum, iuuatur. Hæc ſunt per quæ probatur, hanc philoſophiæ partem ſuperuacuam non eſſe. Quæritur deinde, an ad faciendum ſapientem ſola ſufficiat. Huic quæſtioni [13] ſuum diem dabimus. interim omiſſis argumentis, nónne apparet nobis eſſe opus aliquo aduocato, qui contra populi præcepta præcipiat? nulla ad aures noſtras vox impunè perfertur: nocent qui optant, nocent qui exſecrantur. nam & horum imprecatio falſos nobis metus & inſerit, & illorum amor malè docet benè optando. Mittit enim nos ad longinqua bona, & incerta & errantia, cùm poſſimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire rectâ viâ. trahunt in prauum parentes, trahunt ſerui: nemo errat vni ſibi, ſed dementiam ſpargit in proximos, accipitq́ue inuicem. Et ideò in ſingulis vitia po-
C pulorum ſunt, quia illa populus dedit. dum facit quiſque peiorem, factus eſt. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaq́ue eſt ingens illa nequitia, congeſto in vnum, quod cuique peſſimum ſcitur. Sit ergo aliquis cuſtos, & aurem ſubinde peruellat, abigatq́ue rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim, ſi exiſtimas [14] nobiſcum vitia naſci: ſuperuenerunt, ingeſta ſunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quæ nos circumſonant, compeſcamus. Nulli nos vitio natura conciliat: nos illa integros ac liberos genuit. Nihil quidem quod auaritiam noſtram irritaret, poſuit in aperto: pedibus aurum & argentum ſubiecit, calcandumq́ue ac premendum dedit, quidquid eſt, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus noſtros erexit in cælum, & quidquid magnificum mirumq́ue fecerat, videri à ſuſpicientibus voluit: ortus occaſusq́ue, & properantis mundi volubilem curſum, interdiu terrena aperientem, noctu cæleſtia: tardos ſiderum inceſſus, [15] ſi compares toti; citatiſſimos, ſi cogites, quanta ſpatia numquam intermiſſâ velocitate circumeant: defectus ſolis & lunæ, inuicem obſtantium. Alia deinceps digna miratu, ſiue per ordinem ſubeunt, [16] ſiue ſubditis cauſſis mota proſiliunt, vt no-
D cturni ignium tractus, & [17] ſine vllo ictu ſonituq́ue fulgores [18] cæli patiſcentis, columnæq́ue ac trabes, & varia ſimulacra flammarum. Hæc ſupra nos natura diſponit: [19] aurum

12. SCIENTIAM ET HABITVM.] *Scientiam, quæ Decretis conſtat: Habitum, qui ab actione & exercitio illorũ paratur. Sed nec iſta obiectio præiuit.*

13. SVVM DIEM DABIMVS.] *In epiſtolâ ſequenti:* Petis à me, vt id quod in diem ſuum dixeram debere referri, repræſentem.

14. NOBISCVM VITIA NASCI.] *Hoc enim Stoici fortiter abnuunt, & volunt Naturâ bonos eſſe. Vide Manuduct.* II. *Diſſert.* X.

15. SI COMPARES TOTI.] *Mundo ſupremo.*

16. SIVE SVBDITIS CAVSSIS.] *Id eſſet, inferis & ſubiectis: nempe à vaporibus terrenis. Quidam tamen libri,* ſúbitis: *repentinis & incertis, vt naſci ſolent meteora.*

17. SINE VLLO ICTV SONITVQVE FVLGORES.] *De quibus noſtrum vide Nat. Quæſt.* I. *cap.* XIV. *&* XV.

18. CÆLI PATISCENTIS.] *Sic lego, cum Pinciano: & omnino diuellendum hoc à Fulgoribus, quæ aliâ cauſſâ fiunt. Intelligit igitur* Chaſmata, *aut tales cæli receſſus. At vulgata lectio erat,* fulgores cęli fatiſcentis.

19. AVRVM

[19] aurum quidem & argentum, & propter ista numquam pacem agens ferrum, quasi A
malè nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem, propter quæ pugnaremus, extulimus: nos & causas periculorum nostrorum, & instrumenta, disiecto terrarum pondere eruimus: nos fortunæ mala nostra tradidimus, nec erubescimus summa apud nos haberi, quæ fuerant ima terrarum. Vis scire, quàm falsus oculos tuos decipit fulgor? nihil est istis, quamdiu mersa & inuoluta cæno suo iacent, fœdius, nihil obscurius. quid ni? quando per longissimorum cuniculorũ tenebras extrahuntur: nihil est illis dum fiunt, & à fœce suâ separantur, informius. Denique ipsos opifices intuere, per quorum manus sterile terræ genus & informe perpurgatur, videbis quantâ fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos, quàm corpora: & in possessore eorum, quàm in artifice, plus est sordium. Necessarium itaque est admoneri, & habere aliquem aduocatum bonæ mentis, eóque tanto fremitu tumultuóque falsorum, [20] vnam denique audire vocem. Quæ erit illa vox? ea scilicet, quæ tibi tantis clamoribus ambitiosis exsurdato, salubria insusurret verba: quæ dicat, Non est quòd inuideas istis, quos magnos feliceſque popu- B
lus vocat: non est quòd tibi compositæ mentis habitum & sanitatem plausus excutiat: non est quòd tibi tranquillitatis tuæ fastidium faciat ille, [21] sub illis fascibus, purpurâ cultus: non est quòd feliciorem cum iudices, cui submouetur, quàm [22] quem lictor semitâ deiicit. Si vis exercere tibi vtile, nulli autem graue imperium, submoue vitia. Multi inueniuntur, qui ignem inferant vrbibus, qui inexpugnabilia sæculis, & per aliquot ætates tuta prosternant, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quassent: multi sunt, qui ante se agant agmina, & tergis hostium graues instent, & ad mare magnum perfusi cæde gentium veniant: sed hi quoque, vt vincerent hostem, cupiditate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit, sed nec ipsi ambitioni, crudelitatique restiterant: tunc cùm agere visi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deuastandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui à Græcię primùm cladibus, in quâ eruditus est, incipit: qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacedæmona seruire iubet, [23] Athenas tacere. Non con- C
tentus tot ciuitatum strage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco proiicit, & toto orbe arma circumfert: nec substitit vsquam lassa crudelitas. immanium ferarum modo, quæ plus quàm exigit fames, mordent. Iam in vnum regnum multa regna coniecit; iam Græci Persæque eumdem timent; iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt: [24] hic tamen vltra Oceanum solemque, indignatur ab Herculis Liberique vestigiis victoriam flectere, ipsi naturæ vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter, quàm in præceps deiecta pondera, quibus eundi finis est, iacuisse. Ne Cn. quidem Pompeio externa bella, aut domestica, virtus aut ratio suadebat: sed insanus amor magnitudinis falsæ, modò in Hispaniam & Sertoriana arma, modò [25] ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hæ prætexebantur caussæ, ad continuandam potentiam. Quid illum [26] in Africam, quid [27] in Septemtrionem, quid in Mithri-

19. AVRVM QVIDEM ET ARGENTVM.] *Similis sententia quædam De Benef.* VII. *cap.* X. *& ista Plinij, lib.* XXXIII. *initio:* Terra & hæc *(inuantia)* summâ sui parte tribuit, vt minimè parca facilisque in omnibus, quæ prosunt. Illa nos premunt, illa nos ad inferos agunt, quæ occultauit atque demersit.

20. VNAM DENIQVE AVDIRE.] *Pincianus vellet,* veram: *poßis &*, viuam.

21. SVB ILLIS FASCIBVS.] *Qui erecti præeunt: ideò sub illis. Intelligit magistratum, aut imperium.*

22. QVEM LICTOR SEMITA.] *Nam in submouendo, manu & virgâ etiam impellebant. Vide me de totâ re Elector.* I. *cap.* XXII.

23. ATHENAS TACERE.] *Quarum propria eloquentia, sed & loquentia. Ideo Tertullianus,* lin- D
guatam ciuitatem *dixit: Sidonius,* Athenis loquacior, *adagij formâ.*

24. HIC TAMEN VLTRA.] *Alij libri,* Is tamen, *vel,* His. *Puto fuisse:* It tamen: *nempe animo & cupidine. Muretus interpolauerat.*

25. AD COLLIGENDOS PIRATAS.] *Ita scripti libri: contra quos idem Muretus,* cogendos, *ediderat. Sed illud benè. fudit enim fugauitq; piratas: sed vt finis belli esset,* reliquias eorum CONTRACTAS *(ait Velleius)* in vrbibus, remotoque à mari loco, in certâ sede constituit. *Ita qui sparsi per omnia maria erant: collegit, & fregit.*

26. IN AFRICAM.] *Bello Mariano, missus cò contra Domitium & regem Iarbam.*

27. IN SEPTEMTRIONEM.] *In Galliam iuit, eodem*

A Mithridatem, & Armeniam, & omnes Asiæ angulos traxit? infinita scilicet cupido crescendi: cùm sibi vni parùm magnus videretur. Quid C. Cæsarem in sua fata, pariter ac publica, immisit? gloria & ambitio, & nullus supra ceteros eminendi modus. Vnum ante se ferre non potuit, cùm resp. supra se duos ferret. Quid, tu C. Marium semel consulem (vnũ enim consulatum accepit, [28] ceteros rapuit) cùm Theutonicos Cimbrosque concideret, cùm Iugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cùm omnia conterent, concutiebantur: turbinum more, qui rapta conuoluunt, sed ipsi antè voluuntur, & ob hæc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regimen est. Ideoque cum multis fuerunt mali, pestiferam illam vim, quâ plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quòd credas, quemquam fieri alienâ infelicitate felicem. Omnia ista exempla, quę oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum virtus: quæ men-
B dacia contra verum placentia exstirpet, quæ nos à populo, cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. Hæc est enim sapientia, in naturam conuerti, & eò restitui, vnde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insaniæ reliquisse, & ex isto cœtu inuicem noxio procul abiisse. Hoc vt esse verum scias, adspice, quanto aliter vnusquisque populo viuat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiæ, nec frugalitatem docent rura: sed vbi testis ac spectator abscessit, vitia subsidunt, quorum monstrari & conspici fructus est. Quis eam, quam nulli ostenderet, induit purpuram? quis posuit secretam in auro dapem? quis sub alicuius rusticæ arboris proiectus vmbrâ, luxuriæ suæ pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem & familiarium, sed apparatum vitiorum suorum pro modo turbæ spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium, in quæ insanimus, admirator & conscius. Ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotentia, scænam desiderant: sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio vr-
C bium fremitu collocati sumus, ster ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet paruo diuitem, & vsu opes metientem. Contra illos, qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat traditum litteris, & animum ab externis ad sua reuersum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto inuidioso fastigio suo trementes & attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes, quàm ab aliis habetur. Nam quæ aliis videntur excelsa, ipsis prærupta sunt. Itaque exanimantur, & trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suæ præceps. Cogitant enim varios casus, & in sublimi maximè lubricos: tunc appetita formidant, & quæ & illos graues aliis reddit, grauior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene & sui iuris: odio est fulgor, & fuga iam à rebus adhuc stantibus quæritur: tunc demum videas philosophantes metu, & ægræ fortunæ sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint bona fortuna, & mens bona: ita melius in malis sapimus, secunda rectum auferunt.

eodem bello, & res ibi cum Metello feliciter gessit.
D *An & Mithridatis bello intelligit, petitos Colchos, Iberos, Albanos?*

28. CETEROS RAPVIT.] *Non videtur profectò, si duos vltimos excipias. Nam priores, in discrimine patriæ, absenti delati. Vide Plutarchum.*

EPIST.

A

EPIST. XCV.

HAERET aut pendet à priore, quæriturque, An igitur Paranetica sola sufficiat? cùm præsertim ostenderit, tantos eius & tam claros vsus. Negat, & argumenta quæ adferuntur pomit, ac refellit. Dogmaticam igitur laudat, & ab illo fonte manare Præcepta, & vitam eâ contineri ostendit. Florida miscet, & in Luxum, Libidinem, Ambitum obiter excurrit. Tota pulchra & fructuosa est.

PETIS à me, vt id quod [1] in diem suum dixeram debere referri, repræsentem, & scribam tibi, an hæc pars philosophiæ, quam Græci προτρεπτικὴν vocant, nos præceptiuam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, [2] si negauero. Eò magis promitto, & verbum publicum perire non patior: *Posteà noli rogare, quod impetrare nolueris.* Interdum enim obnixè petimus, id quod recusaremus, si quis offerret. Hæc siue leuitas est, siue vernilitas, punienda est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator historiam ingentem attulit, minutissimè scriptam, arctissimè plicatam, & magnâ parte perlectâ: *Desinam*, inquit, *si vultis.* Acclamatur, *Recita, recita*, ab his qui illum obmutescere illicò cupiunt. Sæpe aliud volumus, [3] aliud optamus: & verum ne diis quidem dicimus; sed dij aut non exaudiunt, aut miserentur. Ego me, omissâ misericordiâ, vindicabo, & tibi ingentem epistolam impingam: quam tu si inuitus leges, dicito: *Ego mihi hoc contraxi.* teque inter illos numera, quos vxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos diuitiæ per summum acquisitæ sudorem, malè habent: inter illos, quos honores, nullâ non arte atque operâ petiti, discruciant: & ceteros, malorum suorum compotes. Sed vt, omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones rectas, præcepta perducunt: ergo ad beatam vitam præcepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas præcepta perducunt, sed cùm obsequens ingenium est: aliquando frustrà admouentur, si animum opiniones obsident prauæ. Deinde, etiam si rectè faciunt, nesciunt facere se rectè. Non potest enim quisquam nisi ab initio formatus, & totâ ratione compositus, omnes exsequi numeros, vt sciat quando oporteat, & inquantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter: sed respiciet, sed hæsitabit. Si honesta, inquit, actio ex præceptis venit, ad beatam vitam præcepta abundè sunt: atqui est illud: ergo & hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantùm præceptis. Si aliæ, inquit, artes contentæ sunt præceptis, contenta erit & sapientia: nam & hæc ars vitæ est. Atqui gubernatorem facit ille qui præcipit, Sic moue gubernaculum, sic vela submitte, sic secundo vento vtere, sic aduerso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. alios quoque artifices præcepta confirmant: ergo non hoc idem poterunt artifices viuendi? Omnes istæ artes circa instrumenta vitæ occupatæ sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor. At hæc quæ artem vitę professa est, nullâ re, quò minùs se exerceat, vetari potest. discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quàm dissimilis sit harum artium condi-

B C D

EPIST. XCV. 1. IN DIEM SVVM DIXERAM.] *Suprà, priore epistolâ:* Huic quæstioni suum diem dabimus.

2. SI NEGAVERO.] *Quia res intricata, & minimè blanda aut grata est: ideò facilè feres abnuentem. Tamen faciam, ne frustrà petieris; & ne vulgi verbum pereat: Noli rogare, quod impetratum etiam nolis. Nam sunt qui petunt, quasi in alterius gratiam aut honorem: vt, Recita hoc ca[illegible]en, Diem illum mihi adsis: & in animo velint negatum gratiam aut honorem. Hæc sententia horum & sequentium est, à quâ aly mihi videntur abiuisse.*

3. ALIVD OPTAMVS.] *A Diis nempe, vbi palàm, & audientibus aliis, vota concipimus. Tunc enim sæpe hic dissensus. Pro vitâ & victoriâ mali Principis precor, seruus pro domini, maritus vxoris, & quæ sunt talia: animo abdicante. An & refers ad vota etiam tacita & libera? nimirum errore eligendi mala petimus, etsi bona intendimus: vt opes, honores, famam. Itaque aliud volumus communiter; distinctè autem vouendo, abimus.*

4. QVÆ

A conditio, & huius? In illis excusatius est voluntate peccare, quàm casu: in hac, maxima culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit solœcismum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere ægrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quàm si se intelligere dissimulat. At in hac arte viuendi, turpior volentium culpa est. Adiice nunc, quòd artes quoque plereque, imò ex omnibus liberalissimæ, habent decreta sua, non tantùm præcepta: sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Præterea nulla ars contemplatiua sine decretis suis est, [4] quę Græci vocant δόγματα: nobis decreta licet appellare, vel scita, vel placita: quę in geometriâ & in astronomiâ inuenies. Philosophia autem & contemplatiua est, & actiua: spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantùm terrestres operas promittere: altiùs spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis, ac dissuadere contenta: magna me vocant, supraque vos posita.

B *Nam tibi de summâ cæli ratione, deumque,*
Disserere incipiam, & rerum primordia pandam,
Vnde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rursus natura perempta resoluat:

vt ait Lucretius. sequitur ergo, vt cùm contemplatiua sit, habeat decreta sua. Quid, quòd facienda quoque nemo ritè obibit, nisi is cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi possit? quos non seruabit, [5] qui in re præcepta acceperit. Imbecilla sunt per se, &, vt ita dicam, sine radice, quæ partibus dantur. Decreta sunt quæ muniant, quæ securitatem nostram, tranquillitatemque tueantur, quæ totam vitam, totamque rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiæ, & præcepta: quod inter elementa, & membra. hæc ex illis dependent: illa & horum causæ sunt & omnium. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud, quàm facienda & vitanda, præcepit: & tunc longè meliores erant viri: postquam docti prodierunt, boni
C desunt. Simplex enim illa & aperta virtus in obscuram & solertem scientiam versa est, docemurque disputare, non viuere. Fuit sine dubio, vt dicitis, vetus illa sapientia, cùm maximè nascens rudis: non minùs quàm ceteræ artes, quarum in processu subtilitas creuit. Sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. Nondum in tantum nequitia surrexerat, nec tam latè se sparserat: poterant vitiis simplicibus obstare remedia simplicia. Nunc necesse est tanto operosiora esse munimenta, quanto valentiora sunt, quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluens sanguis, vulnera coirent paullatim: deinde in hanc peruênit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotij habuisse, firmis adhuc, solidisque corporibus, & facili cibo, nec per artem voluptatemque corrupto. Qui postquam cœpit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quæri, & inuentæ sunt mille condituræ, quibus auiditas excitaretur: quæ desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & neruorum vino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus, quàm ex
D fame macies: inde incerti labantium pedes, & semper qualis in ipsâ ebrietate titubatio: inde in totam cutem humor admissus, distentusque venter, dum malè assuescit plus capere, quàm poterat: inde suffusio luridæ bilis, & decolor vultus, tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, neruorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta, & cerebri æstuantis verminationes, & omnia per quæ exoneramur, internis vlceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliarum impetu sæuientium, aliarum tenui peste repentium, aliarū cum horrore & multâ membrorum quassatione venientium? Quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxu-

4. QVÆ GRÆCI VOCANT DOGMATA.] *De his ego Manuduct.* 11. *Dissert.* XII.

5. QVI IN RE PRÆCEPTA.] *Mureti editio:* qui mera præcepta acceperit. Imbecilla: *vocibus aliis electis. At libri retineri suadent: ex quorum vno Pincianus*: qui in rem præcepta acceperit, non in omne. *Ego assentior, sed velim magis*, non in commune.

6. MVL-

luxuriæ? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se deliciis soluerant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure versatâ: excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magnâ medicorum supellectile, nec tot ferramentis, atque pyxidibus. Simplex erat ex simplici caussâ valetudo: [6] multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quantum rerum per vnam gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix! necesse est itaque inter se tam diuersa dissideant, & hausta malè digerantur, aliis aliò nitentibus. Nec mirum, quòd inconstans variusque ex discordi cibo morbus est: & illa ex contrariis naturæ partibus in eumdem compulsa redundat. Inde [7] tam nullo ægrotamus genere, quàm viuimus. Maximus ille medicorum, & huius scientiæ conditor, [8] fœminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hæ iam & capillis destituuntur, & pedibus ægræ sunt. Non mutata fœminarum natura, sed vita est. nam cùm virorum licentiam æquauerint, corporum quoque virilium vitia æquauerunt. [9] Non minùs peruigilant, non minùs potant, & oleo & mero viros prouocant: æquè inuitis ingesta visceribus per os reddunt, & [10] vinum omne vomitu remetiuntur: æquè niuem rodunt, solatium stomachi æstuantis. Libidine verò, nec maribus quidem cedunt, pati natæ. Dij illas deæq; malè perdant: adeò peruersum cõmentæ genus impudicitiæ, [11] viros ineunt. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum ac naturæ peritissimum, in mendacio prehendi, cùm tot fœminæ podagricæ caluæq; sint? Beneficium sexus sui vitiis perdiderunt: & quia fœminam exuerũt, damnatæ sunt morbis virilibus. Antiqui medici nesciebant dare cibum sæpiùs, & [12] vino fulcire venas cadentes: [13] nesciebant saniem emittere, & diutinam ægrotationem balneo sudoribusque laxare: nesciebant crurum vinculo, brachiorumque, latentem vim, & in medio sedentem, ad extrema reuocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cùm

6. MVLTOS MORBOS MVLTA FERCVLA.] *Vide in hanc rem Plutarchi Quæst. Conuiual.* VIII. *cap.* IX. *totum.*

7. TAM NVLLO ÆGROTAMVS GENERE.] *Tam parùm certo, & vno, & simplici: quàm neque victus est è certis & vnis.*

8. FŒMINIS NEC CAPILLOS DEFLVERE.] *Non dicit hoc quidem in Aphorismis libro* VI. *Hippocrates; dumtaxat*, Mulieres non laborare podagrâ, nisi menses defecerint. *At de capillorum defluuio, in Eunuchis præmittit:* Eunuchi, *inquit*, non laborant podagrâ, neque calui fiunt. *Galenus tamen ibi, vtrumque hoc euenire Eunuchis ait, quia fœminarum similes sunt, iisdem incommodis carentium. Additque, quod hîc Seneca*, olim id ita fuisse Hippocratis æuo, cùm moderatè victitarent: nunc in vtrisque fallere, ob vitam victumq; diuersa.

9. NON MINVS PERVIGILANT.] *In conuiuiis illis intempestiuis. Quibusdam tamen libris tria hæc verba absunt, etiam optimo meo: in aliis*, peruigilantur *scriptum. è quo Pincianus ingeniosè*, pugillantur.

10. VINVM OMNE VOMITV.] *Totidem ferè verbis, De Prouidentiâ, cap.* III. Hi quidquid biberint, vomitu remetientur, tristes, & bilẽ suam regustantes. *Mos autem inualuerat, ante cænam bibere, & vomitu refundere. Iuuenalis, de ipsis fœminis*

—— tamquam alta in dolia longus
Deciderit serpens, bibit & vomit.

& pluscula ibi huic rei. Etiam Martialis:

Nec cænat priùs, aut priùs recumbit,
Quàm septem vomunt meri deunces.

Senecæ in epist. LXXXVIII. Ieiuni vomitores *dicuntur. Cæpisse mos, aut inualuisse videtur, Pompeij Magni temporibus, cùm Asclepiades medicus vixit. de quo Plinius lib.* XXVI. *cap.* III. Damnauit meritò & vomitiones, tunc supra modum frequentes. *Damnat & Celsus lib.* I. *cap.* III. *qui* istud luxuriæ caussâ fieri non oportere confitetur, interdum valetudinis caussâ rectè fieri experimentis credit. *Adde istis quæ notamus in Epist.* CXXII.

11. VIROS INEVNT.] *Flagitium & fœditas mihi quidem ignota, & apage à viris ipsis, meo voto. Vtne hoc patiamur? Nego rectè scribi. quo enim sensu? Vt fœminæ in equo sedeant, quod breuibus puellis Ouidius concedit? Atqui nec illud schema est, quod sic meritò exsecretur Seneca: & vel ita ineuntur, non ineunt. An ad Ligures, aut Fellantes referas? non conuenit hoc verbi, de* Ineundo: *nec Fœminarum etiam ista magis, quàm virorum. Mihi lubet corrigere*, Viri sunt, ineunt: *& ad Tribadas referre. Illæ profectò virum agunt: & de istis Clemens Alexandrinus:* Καὶ γυναῖκες ἀνδρίζονται πᾶσα φύσις, γαμούμεναι τε ἢ γαμοῦσαι: Et fœminæ viri sunt contra naturam, & nubunt, & item ducunt vxores. *Non persequor, nec retego Stygiis tenebris dignam fœditatem. Possit & legi*, virosæ ineunt. *quæ virum quærunt, virum agunt.*

12. VINO FVLCIRE VENAS.] *Ouidius:*

Vt solet infuso vena redire mero.

Adde De Benef. III. *cap.* IX.

13. NESCIEBANT SANIEM EMITTERE.] *Legebatur anteà*, sanguinem: *nos primi emendauimus, veritate inducti. Quis nescit veteres medicos sanguinem eduxisse? sed de sudoribus loquitur, prauisque humoribus, per balnea eductis. Vide me* I. *Elector. cap.* XVI.

14. CESSAT

A cùm essent periculorum pauciſſima. Nunc verò quàm longè proceſſerunt mala valetudinis? has vſuras voluptatum pendimus, vltra modum fasque concupitarum. Innumerabiles esse morbos miraris? coquos numera. [14] Ceſſat omne ſtudium: & liberalia profeſſi, ſine vllâ frequentiâ, deſertis angulis præſident. In rhetorum ac philoſophorum ſcholis, ſolitudo eſt: at quàm celebres culinæ ſunt, quanta circa nepotum focos iuuentus premit? Tranſeo [15] puerorum infelicium greges: quos poſt tranſacta conuiuia, [16] aliæ cubiculi contumeliæ exſpectant. Tranſeo agmina exoletorum, [17] per nationes coloreſque deſcripta, vt eadem omnibus leuitas ſit, eadem primæ menſura lanuginis, eadem ſpecies capillorum, ne quis cui rectior eſt coma, criſpulis miſceatur. Tranſeo piſtorum turbam, tranſeo miniſtratorum, per quos [18] ſigno dato ad inferendam cænam diſcurritur. Dij boni, quantum hominum vnus venter exercet? Quid, tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiam ſi præſentanei non furant? Quid, tu illam æſtiuam niuem non putas callum iecinoribus obducere? Quid, illa
B oſtrea, inertiſſimam carnem, cœno ſaginatam, nihil exiſtimas limoſæ grauitatis inferre? Quid, illud [19] Sociorum garum, pretioſam [20] malorum piſcium ſaniem, non credis vrere ſalsâ tabe præcordia? Quid, illa purulenta, & quæ tantumnon ab ipſo igne in os transferuntur, iudicas ſine noxâ, [21] in ipſis viſceribus exſtingui? Quàm fœdi atque peſtilentes ructus ſunt, quantum faſtidium ſui exhalantibus crapulam veterem? ſcias putreſcere ſumpta, non concoqui. Memini fuiſſe quondam [22] in ſermone nobilem patinam, in quam quidquid apud lautos [23] ſolet diem ducere, properans in damnum ſuum popina congeſſerat: [24] veneriæ ſpondyliique, & oſtrea eatenus circumciſa, quâ eduntur, interuenientibus diſtinguebantur echinis, [25] torti diſtractiique ſine vllis oſſibus mulli conſtrauerant. Piget iam eſſe ſingula: coguntur in vnum ſapores. In cænâ fit, quod fieri debet ſaturo in ventre. Exſpecto iam vt manducata ponantur. quantulo autem hoc minus eſt, teſtas excerpere atque oſſa, & dentium operâ coquum fungi? Graue eſt luxuriari per ſingula: omnia ſemel, & in eumdem ſaporem verſa, ponantur. Quare ego ad vnam
C rem manum porrigam? plura veniant ſimul: multorum ferculorum ornamenta coëant & cohæreant. Sciant protinus hi, qui iactationem ex iſtis peti & gloriam aiebant, non oſtendi iſta, ſed conſcientiæ dari. Pariter ſint, quæ diſponi ſolent, iure vno perfuſa: nihil interſit, oſtrea echinis, ſpondyli perturbati mullis [26] concoctiique ponantur. Non eſſet confuſior vomentium cibus. Quomodo iſta perplexa ſunt, ſic ex iſtis non ſingulares morbi

14. CESSAT OMNE STVDIVM.] *In Belgicâ oraculum.*

15. PVERORVM INFELICIVM GREGES.] *Alibi ſic loquitur: & quidni* greges? *Nam vt Plutarchus ait,* ἐν τοῖς νεμονικοῖς δ' εἷς ἑκάστῳ παρέστηκε τῶν κατακειμένων οἰνοχόος: in principum conuiuiis cuique accumbentium ſuus adſtabat pincerna.

16. ALIÆ CVBICVLI CONTVMELIÆ.] *Vt aut patiantur, aut faciant obſcæna. Faciant etiam, dico, ex epiſtolâ* XLVII. *Vide.*

17. PER NATIONES COLORESQVE.] *Ita ſolent, atque item per ætates. Vide De Breuit. vit. cap.* XII.

18. SIGNO DATO.] *Ibidem, de Breuitate:* Quantâ celeritate, ſigno dato, glabri ad miniſteria diſcurrant. *Vide Notas.*

19. SOCIORVM GARVM.] *De quo Plinius* XXXI. *cap.* VII. *& libro* IX. *cap.* XVII. *Adi Iunium* VI. *Animadu. cap.* XVII.

20. MALORVM PISCIVM SANIEM.] *Scombrorum ferè, qui ad nihil aliud ferè vtiles, ait Plinius.* Sanies *autem, vt Manilij lib.* V. *de garo:*

Hinc ſanies pretioſa fluit, floremq; cruoris
Euomit, & miſto guſtum ſale temperat oris.

21. IN IPSIS VISCERIBVS EXSTINGVI.] *Vide ſuprà epiſt.* LXXVIII.

22. IN SERMONE NOBILEM PATINAM.] *Volunt ad Aeſopi patinam referre, de quâ Plinius lib.* X. *cap.* LI. *imò Pincianus ipſum nomen hic reponit, & legit:* Quondam Æſopi nobilem patinam. *Non probo. nam iſta piſcium patina fuit, ex ſequentibus; illa auium, ex Plinio ipſo. Alius ergo hic mentio, quicumque is fuit.*

23. SOLET DIEM DVCERE.] *Non muto, & intelligo diem extrahi varijs ferculis, & ſcænam ita longioris cænæ inſtrui. Si tamen,* ſolent diducere, *legas; haud improbem.*

24. VENERIÆ SPONDYLIQVE.] *Quid propriè* Venerię, *neſcio: an conchulæ aliquæ hoc nomine, quia Venus iis vecta? Inter piſces quidem ſunt, & Plinij melioribus libris nominantur, in* XXXII. *cap.* XI. *Vbi enim vulgò:* Vrenæ, vua, xiphiæ: *priſca ſcriptura,* Veneriæ, vua, *præfert.* Spondyli *autem (aliis* ſphondyli) *in eodem loco nominantur: & Macrobio inter lautitias, in cænâ Pontificiâ,* III. *Saturnalium, Martiali lib.* VII. *epigr.* XVII.

25. TORTI DISTRACTIQVE.] *E melioribus libris,* diſtrictiique. *Porrò autem, libri quidam:* contraxerant pituitam. ſingula coguntur.

26. CONCOCTIQVE PONANTVR.] *Vnà cocti.*

morbi naſcuntur, ſed inexplicabiles, diuerſi, multiformes: aduerſus quos & medicina A
armare ſe cœpit [27] multis generibus, multis obſeruationibus. Idem de philoſophiâ di-
co. Fuit aliquando ſimplicior inter minora peccantes, & leui quoque curâ medicabiles:
aduerſum tantam morum euerſionem, omnia conanda. Et vtinam ſic denique [28] lues
iſta vinceretur! Non priuatim ſolùm, ſed publicè furimus. Homicidia compeſcimus,
& ſingulas cædes: quid bella, & occiſarum gentium glorioſum ſcelus? Non auaritia,
non crudelitas modum nouit: & iſta quamdiu furtim & à ſingulis fiunt, minùs noxia,
minuſque monſtroſa ſunt: ex ſenatuſconſultis plebiſque ſcitis ſcelera exercentur, & pu-
blicè iubentur, vetita priuatim. Quæ clàm commiſſa capite luerent, eadem quia [29] pa-
ludati fecêre, laudamus. Non pudet homines, mitiſſimum genus, gaudere ſanguine al-
terno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: cùm inter ſe etiam mutis ac feris pax ſit?
Aduerſus tam potentem explicitumque latè furorem operoſior philoſophia facta eſt, &
tantum ſibi virium ſumpſit, quantum his, aduerſus quę parabatur, acceſſerat. Expeditum
erat, obiurgare indulgentes mero, & petentes delicatiorem cibum. non erat animus ad B
frugalitatem magnâ vi reducendus, à quo paullulùm diſceſſerat:

Nunc manibus rapidis opus eſt, nunc arte magiſtrâ.

[30] Voluptas ab omni parte quæritur: nullum intra ſe manet vitium. In auaritiam præ-
ceps luxuria eſt: honeſtatis obliuio inuaſit: nihil turpe eſt, cuius placet pretium. Homo,
[31] ſacra res, homo iam per luſum & iocum occiditur: & quem erudiri ad inferenda ac-
cipiendaque vulnera nefas erat, is [32] iam nudus inermiſque producitur: [33] ſatiſq; ſpe-
ctaculi in homine, mors eſt. In hac ergo morum peruerſitate, deſideratur ſolito vehe-
mentius aliquid, quod mala inueterata diſcutiat: decretis agendum eſt, vt reuellatur
penitus falſorum recepta perſuaſio. His ſi adiunxerimus præcepta, conſolationes, adhor-
tationes, poterunt valere: per ſe inefficaces ſunt. Si nolumus habere obligatos, & malis
quibus iam tenentur, auellere; diſcant quid malum, quid bonum ſit: ſciant omnia prę-
ter virtutem mutare nomen, modò mala fieri, modò bona. Quemadmodum primum
militiæ vinculum eſt [34] religio, & ſignorum amor, & deſerendi nefas; tunc deinde C
facilè cetera exiguntur mandanturque iuſiurandum adactis: ita in his, quos velis ad bea-
tam vitam perducere, prima fundamẽta iacienda ſunt, & inſinuanda virtus. Huius qua-
dam ſuperſtitione teneantur: hanc ament: cum hac viuere velint, ſine hac nolint. Quid
ergo? non quidam ſine inſtitutione ſubtili euaſerunt probi, magnoſque profectus aſſe-
cuti ſunt, dum nudis tantùm præceptis obſequuntur? Fateor: ſed felix ingenium illis
fuit, & ſalutaria in tranſitu rapuit. Nam vt dij immortales nullam didicêre virtutem,
cum omni editi, & pars naturę eorum eſt, eſſe bonos: ita quidam ex hominibus egregiam
fortiti indolem, in ea quę tradi ſolent, perueniunt ſine longo magiſterio; & honeſta com-
plexi ſunt, cùm primùm audierunt. Vnde iſta tam rapacia virtutis ingenia, vel ex ſe fer-
tilia? At illis aut hebetibus & obtuſis, aut malâ conſuetudine obſeſſis, diu rubigo ani-
morum effricanda eſt. Ceterùm vt illos in bonum pronos citiùs educit ad ſumma, & hos
imbecilliores adiuuabit, maliſque opinionibus extrahet, qui illis philoſophiæ placita
tradiderit: quæ quàm ſint neceſſaria, licet videas. Quædam inſident nobis quæ nos ad D
alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec hæc audacia reprimi poteſt, nec illa inertia
ſuſci-

27. MVLTIS GENERIBVS, MVLTIS OBSERVATIONIBVS.] *Dubito an non fuerit*, multigeneribus obſeruationibus.

28. LVES ISTA VINCERETVR.] *Libri*, vindicetur, indicetur, meditetur. *Puto germanum*, medicetur.

29. PALVDATI FECERE.] *Ita enim, & eo habitu, id eſt coccineo paludamento induti, proficiſci ad bellum ſolent. Male qui*, palàm *ſuffecerunt.*

30. VOLVPTAS AB OMNI PARTE QVÆRITVR.] *Dilutum hoc, & ad acriorem ſenſum præeunt ſcripti:* Voluptas ex omni quæritur: *lege*, ex homine: *& commation hoc ad priora refer.*

31. SACRA RES, HOMO.] *Haud abſona repetitio: tamen concinniùs etiam*, homini, *cum Pinciano & alius libris ſcribatur.*

32. IAM NVDVS INERMISQVE.] *Vt ſolent meridiani gladiatores. ſuprà, epiſt.* VII.

33. SATISQVE SPECTACVLI IN HOMINE.] *Siue cum aliis*, ex homine. *Sententia eſt, quæ in epiſtolâ* X C. Homo hominem, non timens nec iratus, tantùm ſpectaturus occidit: *id eſt, iubet occidi.*

34. RELIGIO, ET SIGNORVM AMOR.] *Iuramenti religionem intellexit: in quo hæc ipſa de Signis comprehenſa. Vide Militiam noſtram, lib.* I.

35. Et

A ſuſcitari, niſi cauſſæ eorum eximantur, falſa admiratio, falſa formido. Hæc nos quamdiu poſſident, dicas licet: Hoc patri præſtare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hoſpitibus: tentantem auaritia retinebit. Sciet pro patriâ pugnandum eſſe: diſſuadebit timor. Sciet pro amicis deſudandum eſſe, ad extremum vſque ſudorem: ſed deliciæ vetabunt. Sciet in vxorem grauiſſimum eſſe genus iniuriæ, habere pellicem: ſed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare præcepta, niſi priùs amoueris obſtantia præceptis: non magis, quàm proderit arma in conſpectu poſuiſſe, propiuſque admouiſſe, niſi vſuræ manus expediuntur. Vt ad præcepta quæ damus, poſſit animus ire, ſoluendus eſt. Putemus aliquem facere, quod oportet. non faciet aſſiduè, non faciet æqualiter: neſcit enim quare faciat. Aliqua vel caſu, vel exercitatione, exibunt recta: ſed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta eſſe quæ fecit. Non promittet ſe talem in perpetuum, qui caſu bonus eſt. Deinde, præſtabunt tibi fortaſſe præcepta, vt quod oportet facias: non præſtabunt, vt quemadmodum oportet: & ſi hoc non præ-
B ſtant, ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus, concedo: ſed id parùm eſt. quoniam quidem non in facto laus eſt, ſed in eo quemadmodum fiat. Quid eſt cænâ ſumptuoſâ flagitioſius, & equeſtrem cenſum conſumente? quid tam dignum cenſoriâ notâ, ſi quis, vt iſti ganeones loquuntur, ſibi hæc & genio ſuo præſtet? [35] & tricies tamen HS. [36] adiiciales cænæ frugaliſſimis viris conſtiterunt. Eadem res ſi gulæ datur, turpis eſt: ſi honori, reprehenſionem effugit. Non enim luxuria, ſed impenſa ſollennis eſt. Mullum ingentis formę (quare autem non pondus adiicio, & aliorum gulam irrito? [37] quattuor pondo & ad ſelibram fuiſſe aiebant) Tiberius Cæſar miſſum ſibi, cùm in macellum deferri & venire iuſſiſſet? *Amici*, inquit, *omnia me fallunt, niſi iſtum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octauius.* Vltra ſpem illi coniectura proceſſit. licitati ſunt: vicit Octauius, & ingentem conſecutus eſt inter ſuos gloriam, cùm [38] quinque millibus HS. emiſſet piſcem, quem Cæſar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octauio fuit turpe. nam ille qui emerat, vt Tiberio mitteret (quamquam illum quoque
C reprehenderim) admiratus eſt rem, quâ putauit Cæſarem dignum. Amico ægro aliquis aſſidet: probamus. at hoc ſi hereditatis cauſsâ facit, [39] vultur eſt, cadauer exſpectat. Eadem & turpia ſunt, & honeſta: refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeſtè fient, ſi honeſto nos addixerimus, idque vnum in rebus humanis bonum iudicauerimus, quæque ex eo ſunt: cetera, in diem bona ſunt. Ergo infigi debet perſuaſio, ad totam pertinens vitam: hoc eſt, quod decretum voco. Qualis hæc perſuaſio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur: qualia autem hæc fuerint, talis vita erit. In particulas ſuaſiſſe, totum ordinanti parùm eſt. M. Brutus in eo libro, quem περὶ καθήκοντος inſcripſit, dat multa præcepta & parentibus & liberis & fratribus. hæc nemo faciet quemadmodum debet, niſi habuerit quò referat. Proponamus oportet finem ſummi boni,

35. ET TRICIES TAMEN HS.] *Video qui hunc dicant cenſum equeſtrem, & ideò rectè ſic edi, cùm de*
D *iſto præiuerit. Sed profectò* Tricies *illud valdè ſuperat, & vel ſepties propemodum excedit. Sunt enim (noſtrâ æſtimatione)* ſeptuagintaquinque Philippûm millia. *Scripta omnis lectio habebat*, & toties tamen ſeſtertio: *atque eſt dicta illa mutatio à Mureto. Ego cenſeam excidiſſe notam numeri, legendúmque*, & toties tamen DC. HS. *quod eſſet*, ſexcentis ſeſtertiis: *ipſe equeſter cenſus ab Auguſto. Poſſis eodem ſenſu*, & tot tamen HS: *adſpectu ad priora. De iſtus impendiis, aliquid ego in Admirandis, lib.* IV. *cap.* VII.

36. ADIICIALES CÆNÆ.] *Libri*, adiciales: *vera ſcriptura*, aditiales. *quia dabantur in aditu, & auſpicio honorum.*

37. QVATTVOR PONDO.] *Rarum pondus. nam vt Plinius ait, lib.* IX. magnitudo iis modica, binaſque libras ponderis rarò admodum excedunt. *Exceſſit iſte largiter; & alter apud Martialem, lib.* X.

—— mullus tibi quattuor emptus
Librarum, cænæ pompa caputq; fuit.

38. QVINQVE MILLIBVS HS.] *Eſſent nobis*, centum vigintiquinque Philippi. *Libri ferè veteres*, quinque HS. *habent: ſed & ſic eadem ſumma. nam intelliguntur neutro genere* Seſtertia quina. *Neque pretium hoc immodicum (vt tunc ganea ferebat:) nam & Aſinius Celer poſtea, Caio Caligulâ Principe*, mullum vnum octo millibus nummûm emit: *Philippicis ducentis. in eodem Plinio.*

39. VVLTVR EST.] *Conuicium in heredipetas, & qui funus exſpectant: à naturâ auis, quæ cadueribus paſcitur. Catullus:*

Suſcitat à cano vulturium capite.

Martialis:

Cuius vulturis hoc erit cadauer?

mi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat: veluti A
nauigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cursus. Vita sine proposito, vaga est. Quod si vtique proponendum est, incipiunt necessaria esse decreta. Illud, puto, concedes, nihil esse turpius dubio, & incerto ac timido, pedem modò referente, modò producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximantur, quæ reprehendunt animos ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo sint dij colendi, solet præcipi. [40] Accendere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus: quoniam nec lumine dij egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus [41] salutationibus matutinis fungi, & [42] foribus assidere templorum: humana ambitio istis officiis capitur. Deum colit, qui nouit. Vetemus [43] lintea & strigiles Ioui ferre, & [44] speculum tenere Iunoni. Non quærit ministros Deus. quid ni? ipse humano generi ministrat: vbique & omnibus præsto est. Audiat licet, quemadmodum se gerere in sacrificiis debeat, quàm procul resilire à molestiis ac superstitionibus: numquam satis profectum erit, nisi qualem debet Deum, mente B
conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quæ causa est diis benefaciendi? natura. Errat, si quis putat illos nocere velle: non possunt. nec accipere iniuriam queunt, nec facere. Lædere etenim lædique, coniunctū est. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculosos quidem fecit. Primus est deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis maiestatem suam, reddere bonitatem, sine quâ nulla maiestas est. Scire, illos esse qui præsident mundo, qui vniuersa vi suâ temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterùm castigant quosdam, & coërcent, & irrogant pœnas, & aliquando [45] specie boni puniunt. Vis deos propitiare? bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. Ecce altera quæstio, quomodo hominibus sit vtendum. Quid agimus? quæ damus præcepta? Vt parcatur sanguini humano? quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. Præcipiemus vt naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, [46] cum esuriente C
panem suum diuidat? Quando omnia quę præstanda sunt ac vitanda, dicam, cùm possim breuiter hanc formulam humani officij tradere? Omne hoc quod vides, quo diuina atque humana concluſa sunt, vnum est: [47] membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, [48] cùm ex iisdem [49] & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa æquum iustumque composuit: ex illius constitutione

40. ACCENDERE LVCERNAM SABBATHIS.] *Lucernas accendere in honorem Deorum aut Principum, festis diebus, mos apud Romanos: sed, vt appâret, paullatim Iudaici ritus inualuêre, & Sabbathi diem illâ superstitione coluerunt. Persius sat.* V.

Herodis venêre dies, vnctaq; fenestrâ
Dispositæ pinguem nebulam vomuêre lucernæ.

41. SALVTATIONIBVS MATVTINIS.] *Ecce, officia quæ hominibus tribuebant, ad Deos eadem transtulêre: & vt potentes salutare mane, sic etiam istos instituerunt. Apuleius* XI. Incohatæ lucis salutationibus, religiosi primam nũciantes horam, perstrepunt. *Prudentius:*

Mane salutatum concurritur, omnis adorat
Pubes.

Plautus, atque alij, crebrò.

42. FORIBVS ASSIDERE.] *Nondum scilicet apertis. nam cum primâ luce, aut antè, faciebant.*

43. LINTEA, ET STRIGILES.] *Quasi lotione Dij egerent. sunt enim hæc balnearia instrumenta. Nec miremur: nam & cibum esui apponebant. Videme* II. *Elector. cap.* XVIII.

44. SPECVLVM TENERE.] *Vt ornet se, & comat. vel potiùs ipsi comebant, imaginariè hoc vsurpantes. Seneca apud Augustinum* VI. *de Ciuit. Dei, in libello De Superstitione (vtinam exstaret!)* Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos disponant, longè à templo, non tantùm simulacro, stantes, digitos mouent ornantium modo. sunt quæ speculum teneant. *Tertullianus, de Ieiuniis:* Qui in idolis comendis & ornandis, & ad singulas horas salutandis adulantur, Curationem facere dicuntur. D

45. SPECIE BONI PVNIVNT.] *Id est, dant bona externa, quæ in malum cedunt. Videntur indulgere, castigant.*

46. CVM ESVRIENTE.] *Notat Muretus, proximum hoc Sacrorum illi præcepto esse:* Esurienti frange panem tuum.

47. MEMBRA SVMVS.] *De hac sententiâ ego in Physiol.* I. *Dissert.* VIII.

48. CVM EX IISDEM.] *Elementis, & item astris, secundùm Stoicos.*

49. ET IN EADEM.] *Vel, in actiones easdem, & finem: vel, resoluendos in illa eadem, è quibus sumus.*

50. HABEA-

A tione miserius est nocere, quàm lædi: & illius imperio paratæ sunt ad iuuandum manus. Iste versus, & in pectore, & in ore sit:

Homo sum, humani nihil à me alienum puto.

50 Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est: quæ casura, nisi inuicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Post deos hominesque, dispiciamus quomodo rebus sit vtendum. In superuacuum 51 præcepta iactauimus, nisi illud præcesserit, qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de diuitiis, de gloriâ, de ignominiâ, de patriâ, de exsilio. Æstimemus singula, famâ remotâ: & quæramus quid sint, non quid vocentur. Ad virtutes transeamus. præcipiet aliquis, vt prudentiam magni æstimemus, vt fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: iustitiam, si fieri potest, propiùs etiam quàm ceteras, nobis applicemus. Sed nihil agetur, si ignoramus, quid sit virtus: vna sit, an plures: 52 separatæ, an annexæ; an qui vnam habet, & ceteras habeat: quomodo inter se differant. Non est ne-
B cesse fabro de fabricâ quærere, quod eius initium, quis vsus sit: non magis quàm pantomimo, de arte saltandi. Omnes istæ artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinet vitam: virtus & aliorum scientia est, & sui. discendum de ipsâ est, vt ipsa voluntas discatur: actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas. ab hac enim est actio. Rursus, voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porrò animi non erit in optimo, nisi totius vitę leges perceperit, & quid de quoque iudicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immutabile certumque iudicium adeptis: ceteri decidunt subinde, & reponuntur, & inter omissa appetitaque alternis fluctuantur. 53 Caussa huius iactationis est, quòd nihil liquet incertissimo regimine vtentibus, famâ. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non peruenitur: continent vitam. Bona & mala, honesta & turpia, iusta & iniusta, pia & impia, virtutes vsusque virtutum, 54 rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, sagacitas sensuum, hæc om-
C nia æstimatorem desiderant, quanti quidque in censum deferendum sit. Falleris enim, & pluris quædam quàm sunt, putas: adeoque falleris, vt quę maxima inter vos habentur, diuitiæ, gratia, potentia, 55 sestertio nummo æstimanda sint. Hoc nescies, nisi constitutionem ipsam, quâ ista inter se æstimantur, inspexeris. Quemadmodum folia virere per se non possunt, ramum desiderant, cui inhæreant, ex quo trahant succum: sic ista pręcepta si sola sunt, marcent: infigi volunt sectæ. Præterea, non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa, quo tolluntur. Quid enim dicunt? præceptis satis vitam explicari, superflua esse decreta sapientiæ, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est: tam hercule, quàm si nunc ego dicerem recedendum esse à pręceptis superuacuis, & in hęc sola studium conferendũ: hoc ipso quo negarem curanda esse pręcepta, pręciperem. Quędam admonitionem philosophię desiderant, quędam probationem: 56 & quidem multa quia inuoluta sunt, vixque summâ diligentiâ ac summâ subtilitate aperiuntur. Si probationes necessarię sunt, & decreta, quę veritatem argumentis
D colligunt. Quędam aperta sunt, quędam obscura. Aperta, quę sensu comprehenduntur,

50. HABEAMVS IN COMMVNE.] *Ego legerim & distinxerim:* Habeamus. in commune quidem nati sumus. *Dixerat, versum debere in ore & corde esse:* Habeamus, *inquit: nam certè in commune nati sumus. Itaque versum illum interpretatur, vt* nihil humani alienum *censeamus: id est, iuncta nobiscum & sociata esse.*

51. PRÆCEPTA IACTAVIMVS.] *Imò,* iactabimus.

52. SEPARATÆ, AN ANNEXÆ.] *Nexæ Stoicis. & vide Manuduct.* III. *Dissert.* IV.

53. CAVSSA HVIVS IACTATIONIS.] *Libri ferè,* caussa iusque iactationis: *aut,* caussa visque. *quod probat Pincianus. Sed verius erit,* caussa eiusce iactationis.

54. RERVM COMMODARVM.] *Stoicâ phrasi, res externæ ita dicuntur, quæ vulgò Bona. Est idem, quod commoda.*

55. SESTERTIO NVMMO.] *Valet, minimo. communis ita sermo, & velut formula, in imaginario pretio, aut nullo. Cuiacius lib.* XIX. *Obseruat. cap.* XXXI.

56. ET QVIDEM MVLTA.] *Dixerat,* quædam *probationem desiderare: velut corrigit, imo* multa, *inquit, quia inuoluta & obscura.*

tur, [57] quę memoriâ: obſcura, quę extra hęc ſunt. Ratio autem non impletur manifeſtis: maior eius pars pulchriorque in occultis eſt. Occulta probationem exigunt, probatio non ſine decretis eſt, neceſſaria ergo decreta ſunt. Quæ res communem ſenſum facit, eadem perfectum, certarum rerum perſuaſio: ſine quâ, omnia in animo natant: neceſſaria ergo ſunt decreta, quæ dant animis inflexibile iudicium. Denique cùm monemus aliquem, vt amicum eodem habeat loco quo ſe, vt ex inimico cogitet poſſe fieri amicum, in illo amorem inciter, in hoc moderetur odium: adiicimus, iuſtum eſt & honeſtum. Iuſtum autem honeſtumque decretorum noſtrorum continet ratio: ergo hæc neceſſaria eſt, ſine quâ nec illa ſunt. Sed vtraque iungamus. namque & ſine radice inutiles rami ſunt; & ipſæ radices his, quæ genuere, adiuuantur. Quantum vtilitatis manus habeant, neſcire nulli licet: apertè iuuant: cor, illud quo manus viuunt, ex quo impetum ſumunt, quo mouentur, latet. Idem dicere de præceptis poſſum: aperta ſunt; decreta verò ſapientiæ in abdito. Sicut ſanctiora ſacrorum tantùm initiati ſciunt: ita in philoſophiâ, arcana illa admiſſis receptisque in ſacra oſtenduntur: at præcepta, & alia huiuſmodi, profanis quoque nota ſunt. Poſidonius non tantùm præceptionem (nihil enim nos hoc verbo vti prohibet) ſed etiam ſuaſionem, & conſolationem, & exhortationem neceſſariam iudicat. His adiicit cauſſarum inquiſitionem, quam cur ætiologiam dicere non audeamus, cùm Grammatici, cuſtodes Latini ſermonis, ſuo iure ita appellent, non video. Ait vtilem futuram eſſe deſcriptionem cuiuſque virtutis. hanc [58] Poſidonius ætiologiam vocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, ſigna cuiuſque virtutis & vitij ac notas reddentem, quibus inter ſe ſimilia diſcriminentur. Hæc res eamdem vim habet, quam præcipere. Nam qui præcipit, dicit: Illa facies, ſi voles temperans eſſe. Qui deſcribit, ait, Temperans eſt, qui facit illa, qui illis abſtinet. Quæris, quid interſit? alter præcepta virtutis dat, alter exemplar. Deſcriptiones has, & (vt [59] publicanorum vtar verbo) εἰκονισμοὺς, ex vſu eſſe confiteor. Proponamus laudanda: inuenietur imitator. Putas vtile tibi dari argumenta, per quæ intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignauo? Quanto hoc vtilius eſt, excellentis animi notas eſſe, quas ex alio in ſe transferre permittitur?

Continuo pecoris generoſi pullus in aruis
Altiùs ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus inire viam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignoto ſeſe committere ponto.
Nec vanos horret ſtrepitus: illi ardua ceruix,
Argutumque caput, breuis aluus, obeſaque terga:
Luxuriatque toris animoſum pectus:
—— tum, ſi qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens voluit ſub naribus ignem.

Dum aliud agit Virgilius noſter, deſcripſit virum fortem. Ego certè non aliam imaginem magno viro dederim. ſi mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum ciuilium impauidus, & primus inceſſens admotos iam exercitus alpibus, ciuilique ſe bello ferens obuium: non alium illi aſſignauerim vultum, non alium habitum. altiùs certè nemo ingredi potuit, quàm qui ſimul contra Cæſarem Pompeiumque ſe ſuſtulit, & aliis Cæſarianas opes, aliis Pompeianas fouentibus, vtrumque prouocauit, oſtenditque aliquas eſſe reip. partes. Nam parùm eſt in Catone dicere: *Nec vanos horret ſtrepitus.* Quid ni, cùm veros

57. QVÆ MEMORIA.] *Ex ſenſibus tamen natâ.*

58. POSIDONIVS ÆTIOLOGIAM.] *Non opinor, & de eâ præiuit, & vox ab iſtâ re diſſidet. Reponam* ethologiam, *ſiue* ἠθολογίαν, *quæ huc facit: quod Rutilius & Fabius dicent.*

59. PVBLICANORVM VTAR VERBO.] *Quare, aut vbi, Publicar s hoc verbum in vſu? puto in portorijs fuiſſe, vbi ſerui traiiciebantur, & equi, atque alia maioris pretij. Vt conſtaret tales & tales ſoluiſſe portorium, nec alios, deſcribebant formam faciémque ſingulorum, & id vocabant* εἰκονισμὸν. *Potuit & in pecuniâ aſſignandâ aut delegandâ locum habere, Dabis tali, & tali formâ, æuo, notâ: vt hodieq; interdum qui pecuniam in Italiâ aut alibi capiendam tranſcribunt.*

60. LIBER-

A veros vicinosque non horreat? cùm contra decem legiones, & Gallica auxilia, & mixta barbarica arma ciuilibus, vocem liberam mittat, & Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestiùs in seruitutem casura, quàm itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quantum in publicâ trepidatione fiduciæ est? Scit se vnum esse, de cuius statu non agatur: non quæri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiorumque contemptus. Libet admirantem inuictam constantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: *Luxuriatque toris animosum pectus.* Proderit non tantùm quales esse soleant boni viri, dicere, formamque eorum & lineamenta deducere: sed quales fuerint narrare, & exponere Catonis illud vltimum ac fortissimum vulnus, per quod [60] libertas amisit animam: Lælij sapientiam, & cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisque egregia facta: [61] Tuberonis ligneos lectulos, cùm in publicum sternerentur, hædinasque pro stragulis pelles, & [62] ante ipsius Iouis cellam proposita conuiuis vasa fictilia. quid aliud est, paupertatem in Capitolio consecrare? Vt
B nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parùm credimus? Censura fuit illa, non cæna. O quàm ignorant homines cupidi gloriæ, quid illa sit, aut quemadmodum petenda! Illo die populus Romanus multorum supellectilem spectauit, vnius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & millies conflatum: at omnibus sæculis Tuberonis fictilia durabunt.

EPIST. XCVI.

CONTRA *Querulos: & omnia à Fato ac Deo venire. Quid igitur indignamur? Pareamus istis, aut potiùs assentiamur.*

C TAMEN tu indignaris aliquid, aut quereris: & non intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc vnum, quòd indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto viro miserum, nisi aliquid esse in rerum naturâ putet miserum. [1] Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Malè valeo? pars fati est. Familia decubuit? fenus offendit? domus crepuit? damna, vulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri. hoc parùm est: debuit fieri. decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cummaximè detego: in omnibus quæ aduersa videntur & dura, sic formatus sum. [2] Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil vmquam mihi incidet, quod tristis excipiam, quod malo vultu: nullum tributum inuitus conferam. Omnia autem ad quæ gemimus, quæ expauescimus, tributa vitæ sunt. Horum, mi Lucili, nec speraueris immunitatem, nec petieris. Vesicæ te dolor inquietauit: [3] epulæ fuerunt parùm dulces: detrimenta continua: propiùs accedam, [4] de capite timuisti. Quid tu, nesciebas hæc te optare, cùm optares senectutem? Omnia ista in longâ vitâ sunt, quomodo in longâ viâ & puluis & lutum & pluuia. Sed volebam, inquis, vi-
D uere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effeminata vox virum dedecet. Videris, quemadmodum hoc votum meum excipias: ego illud magno animo, non tantùm bono facio. Neque dij, neque deæ faciant, vt te [5] fortuna in deliciis habeat. Ipse te interroga,

60. LIBERTAS AMISIT.] *Henr. Stephanus,* emisit: *rectè.*

61. TVBERONIS LIGNEOS.] *Vide Valerium lib.* VII. *cap.* V. *Ciceronem pro Murenâ.*

62. ANTE IPSIVS IOVIS.] *Epulo publico, in Capitolio. Adde epist.* XCVIII.

EPIST. XCVI. 1. NON FERAM ME.] *Male mihi erit, de me querar & angar.*

2. NON PAREO DEO, SED.] *Vera sapientia, & finis vitæ Stoicis, Naturam id est Deum sequi. Ego in Manud.* II. *Dissert.* XIX.

3. EPVLÆ FVERVNT.] *Aliàs,* epistulæ: *nec spernam. Epistolæ scilicet, quæ talia tristia nunciarunt.*

4. DE CAPITE TIMVISTI.] *Suprà epist.* XXIV.

5. FORTVNA IN DELICIIS.] *Tale de Prouidentiâ cap.* I. Deus bonum virum in deliciis non habet.

roga, si quis potestatem tibi Deus faciat, vtrùm velis viuere in macello, an in castris. At- A
qui viuere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, & per operosa atque ardua
sursum atque deorsum eunt, & expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt,
primoresque castrorum: isti quos [6] publica quies, aliis laborantibus molliter habet,
[7] Turturillæ sunt, tuti contumeliæ caussâ.

EPIST. XCVII.

Et nunc, & olim, fuisse malos. Exemplum à iudicio Clodiano, quod ille nummis & adulteriis corrupit. De vi deinde Conscientiæ, damnari ab eâ mala, atque etiam puniri interno flagello aut morsu.

Errras, mi Lucili, si existimas nostri sæculi esse vitium, luxuriam & negligentiam B
boni moris, & alia quæ obiicit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non
temporum: nulla ætas vacauit à culpâ. Et si æstimare licentiam cuiusque sæculi incipias: pudet dicere, numquam apertiùs, quàm coram Catone, peccatum est. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium, quod cum Cæsaris vxore in operto commiserat, violatis religionibus eius sacrificij, quod [1] pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, [2] vt picturæ quoque masculorum animalium contegantur. Atqui dati iudicibus nummi sunt: & quod hac etiamnum pactione turpius est, stupra insuper matronarum & adolescentulorum nobilium, [3] salarij loco exacta sunt. Minùs crimine, quàm absolutione, peccatum est. Adulterij reus, adulteria diuisit: nec antè fuit de salute securus, quàm similes sui iudices suos reddidit. Hæc in eo iudicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. Ipsa ponam verba Ciceronis, quia res fidem excedit: *Accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit. Jam verò, ô dij boni, rem perditam! etiam noctes certarum mulierum,* C
atque adolescentulorum nobilium introductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis seueri illius vxorem? dabo illam. Vis diuitis? huius quoque tibi præstabo concubitum. Adulterium vbi feceris, damna. Illa formosa quam desideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differo: intra comperendinationem, fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quàm facere: illud est [4] matribus familiæ denunciare, hoc illudere. Hi iudices Clodiani à senatu petierant præsidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium: & impetrauerant. Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo: *Quid vos*, inquit, *præsidium à nobis petebatis? an, ne nummi vobis eriperentur?* Inter hos tamen iocos, impunè tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno: qui damnationem peiùs effugit, quàm meruit. Quidquam fuisse cor-

6. Publica quies.] *Quidam libri* putrida, *alij*, putida: *sed illud teneo, & ad publicam pacem refero.*

7. Turturillæ sunt.] *Vacillauimus ego atque alij in hoc loco. ecce vna Isidori (è Glossario nuper publicato) notula nos firmat, à Petro Scriuerio, erudito viro suggesta:* Turturilla. ita dictus locus, in quo corruptelæ fiebant, quòd ibi turturi opera daretur, id est panem. *Lego in extremo*, id est ganeæ. *Talia autem loca & homines tuti, non per honorem, sed contumeliam, & quia spernuntur.*

EPIST. XCVII. 1. Pro populo.] *Vide Ciceronem 1. ad Atticum, omnia exsequentem. Fiebat autem sacrum hoc Bonæ deæ, per Virgines Vestæ, idq; pro salute populi Romani.*

2. Vt picturæ quoque.] *Iuuenal. in Sat. VI.*

— sed omnes
Nouerunt Mauri atque Indi, quæ psaltria penem D
Illuc, testiculi sibi conscius vnde fugit mus,
Intulerit, vbi velari pictura iubetur
Quæcumque alterius sexus imitata figurâ est.

de ipso hoc Clodio, qui Psaltriæ habitu eò penetrauit.

3. Salarii loco.] *Mei & alij scripti*, stillari loco. *Sanè* Stillarium *aliquis interpretetur pro additamẽto vel auctario, quod supra legitimam mensuram in liquidis, velut stillando, datur. Et hinc metaphora. Ipse mox Seneca*, accessionem *vocat: & Cicero*, mercedis cumulum.

4. Matribus familiæ denunciare.] *Velut imperium in eas exercere, & per minas ad alium mittere. quod plus est, quàm per blanditias surrepere & illudere.*

5. Flora-

A se corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non iudiciis poterat? quibus in eâ ipsâ quæstione, quæ extra ordinem senatusconsulto exercebatur, plus quàm quærebatur admissum est? Quærebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse: apparuit sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeium & Cæsarem, inter Ciceronem Catonemque commissum est: Catonem inquam illum, quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare [5] Florales iocos nudandarum meretricum. Credis spectasse tunc seueriùs homines, quàm iudicasse? Et fient, & facta sunt ista: & licentia vrbium, aliquando disciplinâ metuque, numquam sponte consident. Non est itaque quòd credas, nunc plurimum libidini permissum esse, legibus minimum. Longè enim frugalior hæc iuuentus, quàm illa, est, cùm reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: cùm stuprum committeretur rei iudicandæ caussâ: cùm Clodius iisdem vitiis gratiosus quibus nocens, [6] conciliaturas exerceret in ipsâ caussæ dictione. Credat hoc quisquam? qui damnabatur vno adulterio, absolutus est multis. Omne tem-
B pus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non pronum est tantùm ad vitia, sed præceps. Et, quod pleroſque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata, artificibus pudori sunt, offenduntque deerrantem: vitę peccata delectant. Non gaudet nauigio gubernator euerso, non gaudet ægro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpâ reus cecidit: at contrà, omnibus crimen suum voluptati est. Lætatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsâ difficultate: lætatur ille circumscriptione furtoque: nec antè illi culpa, [7] quàm culpæ fortuna displicuit. Id prauâ consuetudine euenit. Alioqui vt scias, subesse animis, etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi; omnes peccata dissimulant, & quamuis feliciter cesserint, fructu illorum vtuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire vult, & conspici: ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto, [8] *Potest nocenti contingere vt lateat, latendi fides non potest.* Aut si hoc modo meliùs hunc explicari
C posse iudicas sensum: *Ideò non prodest latere peccantibus, quia latendi etiam si felicitatem habent, fiduciam non habent.* Ita est. tuta scelera esse possunt: secura non possunt. [9] Hoc ego repugnare sectæ nostræ, si sic expediatur, non iudico. quare? quia prima & maxima peccantium est pœna, peccasse. nec vllum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris, in scelere, supplicium est. Sed nihilominus [10] & hæc, & illa, secundæ pœnæ premunt ac sequuntur: timere semper & expauescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? quare non semper illam in suspenso relinquam? Illîc dissentiamus cum Epicuro, [11] vbi dicit, nihil iustum esse naturâ, & crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit.

5. FLORALES IOCOS.] *Vide Valerium lib.* II. *cap. vltimo. Martialis, atque aly meminerunt.*

6. CONCILIATVRAS.] *Lenocinia.*

D 7. QVAM CVLPÆ FORTVNA.] *Id est, non aliter culpa displicuit, quàm si successus euentusq; non placuit. ex voto non fuit.*

8. POTEST NOCENTI CONTINGERE.] *Reperio hæc ipsa in epistolâ Epicuri ad Menœcea:* Οὐκ ἔστι τὸ λάθρᾳ τι ποιοῦντα πιστεύειν ὅτι λήσει, κἂν μυριάκις ὑπὸ τῶν παρόντος λανθάνῃ. μέχρι γὰρ κατασφῆς ἀδηλον ἐπὶ λήσει: Non est vt qui clàm aliquid facit, confidat latere se semper, etiamsi millies in præsenti lateat. Vsque ad finem enim incertum est an latebit.

9. HOC EGO REPVGNARE SECTÆ.] *Stoicæ. Quid ita? quia Stoici peccatum ob ipsum fugi spernique volebant, vt virtutem amari ob ipsam. At Epicurei præmia & pœnas in vtrisque spectabant. Neque prorsus damno, ait Seneca, neque pugnat nobiscum: quia etsi in peccato malum est, tamen & pœnæ secundæ adhærent sequunturq; & earum adspectu, peccare etiam timeamus.*

10. ET HÆC ET ILLA.] *Puto melius*, & illæ. *Nimirum, & hæc prima dicta pœna; & illæ, quæ sequuntur.*

11. VBI DICIT, NIHIL IVSTVM.] *Dicit hoc in eâdem illâ epistolâ ad Menœcea, sub finem: & multis disputat, Ius aut Iniustitiam, commodum & incommodum respicere tantùm, neque idem semper aut vbique esse. Addit, quod huc facit:* τὴν δὲ πίστιν ἣ καθ' ἑαυτὴν κακὸν, ἀλλ' ἐν τῷ κατὰ τὴν ὑπονοίαν φόβῳ, εἰ μὴ λήσει ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐφεστηκότας κολάσεις: Iniustitiam per se & naturâ non esse malum, sed metu suspicionis, ne fortasse non lateat talium facinorum vindices & exactores. *At contrà Stoici. Cicero* III. *de Finibus:* Minimè verò probatur huic disciplinæ (*Stoicæ*) de quâ loquor, aut Amicitiam, aut Iustitiam, ob vtilitates adsciſci, aut probari. Ius autem, quod ita dici appellarique possit,

sit. Hîc consentiamus, mala facinora conscientiâ flagellari, & plurimum illi tormentorum esse, eò quòd perpetua illam solicitudo vrget ac verberat, quòd sponsoribus securitatis suæ non potest credere. Hoc enim ipsum [12] argumentum Epicuri est, naturâ nos à scelere abhorrere, quòd nulli non etiam inter tuta timor est. Multos fortuna liberat pœnâ, metu neminem. quare? quia infixa nobis eius rei auersatio est, quam natura damnauit. Ideò numquam fides latendi fit etiam latentibus: quia coarguit illos conscientia, & ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium, trepidare. Malè de nobis actum erat, quòd multa scelera legem & iudicem effugiunt, & scripta supplicia: nisi illa naturalia & grauia de præsentibus soluerent, & [13] in locum patientiæ timor cederet.

EPIST. XCVIII.

SOLIS *internis Bonis fidendum: alia venire, abire. Hoc meditandum, & omnia vt fugacia adspicienda, atque habenda. Præparandus itaque animus ad amissionem talium, & ad tolerandum obfirmandus. Quidni? alij tulerunt. Sequere exempla, imò ipse esto exemplum. Planè inter bonas vtilesque Epistola.*

NVMQVAM credideris felicem quemquam, ex felicitate suspensum. fragilibus innititur, qui aduentitio lætus est: exibit gaudium, quod intrauit. At illud ex se ortum, fidele, firmumque est, & crescit, & ad extremum vsque prosequitur: cetera quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non vsui ac voluptati esse possunt? Quis negat? sed ita, si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quæ fortunam intuentur, ita fructifera ac iucunda fiunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum suarum potestate est. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud nos in malum bonúmve exiturarum. Valentior enim omni fortunâ animus est: in vtramque partem ipse res suas ducit, beatæque ac miseræ vitæ sibi caussa est. Malus omnia in malum vertit, etiam quæ specie optimi venerant: rectus atque integer, corrigit praua fortunæ, & dura atque aspera ferendi scientiâ mollit: idemque & secunda gratè excipit modesteque, & aduersa constanter atque fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra vires suas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, & extra minas fortunę positum, nisi certus aduersus incerta est. Siue alios obseruare volueris (liberius enim inter aliena iudicium est) siue teipsum fauore seposito; & senties hoc, & confiteberis, nil ex his optabilibus & caris vtile esse, nisi te contra leuitatem casus, rerumque casum sequentium, instruxeris: nisi illud frequenter & sine querelâ, inter singula damna dixeris: *Diis aliter visum est.* Imò mehercule, vt carmen fortius ac iustius petam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quàm cogitabas euenerit: *Dij melius.* Sic composito nihil accidet. sic autem componetur, si, quid humanarum rerum varietas possit, cogitauerit, antequam senserit. Si & liberos, & coniugem, atque patrimonium sic habuerit, tamquam non vtique semper habiturus: & tamquam non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miserias miser, qui solicitus est, vt ea quibus delectatur, ad extremum vsque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet; & exspectatione futuri, præsentia, quibus frui poterat, amittet. In æquo est autem amissio rei, & timor amittendæ. Nec ideò præcipio tibi negligentiam. Quin verò metuenda declina; & quidquid consilio prospici potest, prospice: quodcumque læsurum est, multo antè quàm accidat, spe-

possit, id esse Naturâ, alienumque à Sapiente non modò iniuriam cuiquam facere, verumetiam nocere.

12. ARGVMENTVM EPICVRI EST.] *Non est, quia ipsum hoc negat, vt dixi. Legam*, Epicure, est. *vt compellet eum, & refutet.*

13. IN LOCVM PATIENTIÆ.] *Vt ipsa supplicia paterentur & subirent. Deterius est, quod alij*, pœnitétię.

EPIST.

A ſpeculare & aduerte. In hoc ipſum tibi plurimum conferet fiducia, & ad tolerandum omnino obfirmata mens. Poteſt fortunam cauere, qui poteſt ferre: certè in tranquillo non tumultuatur. Nil eſt nec miſerius nec ſtultius, quàm prætimere. quæ iſta dementia eſt, malum ſuum antecedere? Denique, vt breuiter includam quod ſentio, & iſtos ſatageos, ac ſibi moleſtos deſcribam tibi, tam intemperantes in ipſis miſeriis ſunt, quàm ante illas. Plus dolet quàm neceſſe eſt, qui antè dolet quàm neceſſe ſit. Eâdem enim infirmitate dolorem non æſtimat, quâ non exſpectat. Eâdem intemperantiâ fingit ſibi perpetuam felicitatem, fingit ſibi creſcere debere quæcumq; contigerunt, non tantùm durare: & [1] oblitus huius petauri, quo humana iactantur, ſibi vni fortuitorũ conſtantiam ſpondet. Egregiè itaque videtur mihi Metrodorus dixiſſe in eâ epiſtolâ, quâ ſororem, amiſſo optimæ indolis filio, alloquitur: [2] *Mortale eſt omne mortalium bonum.* de his loquitur bonis, ad quæ concurritur. Nam illud verum bonum non moritur: certum eſt ſempiternumque, ſapientia & virtus: hoc vnum contingit immortale mortalibus. Ceterùm tam
B improbi ſunt, tamque obliti quò eant, quò illos ſinguli dies trahant, vt mirentur aliquid ſe amittere, amiſſuri vno die omnia. Quidquid eſt, cui dominus inſcriberis, apud te eſt, tuum non eſt: nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum eſt. Tam neceſſe eſt perire quàm perdere: & hoc ipſum, ſi intelligimus, ſolatium eſt, æquo animo perdere, quod periturum eſt. Quid ergo aduerſus has amiſſiones auxilij inueniemus? Hoc, vt memoriâ teneamus amiſſa, nec cum ipſis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuiſſe, numquam. Peringratus eſt, qui cùm amiſerit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit caſus, vſum fructumque apud nos relinquit: quem nos iniquitate deſiderij perdimus. Dic tibi, Ex iſtis quæ terribilia videntur, nihil eſt inuictum. Singula vicêre iam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exſilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: & nos vincamus aliquid. Rurſus iſta, quæ vt ſpecioſa & felicia trahunt vulgum, à multis & ſæpe contempta ſunt. Fabricius diuitias imperator reiecit, cenſor notauit: [3] Tubero paupertatem & ſe
C dignam & Capitolio iudicauit, cùm fictilibus in publicâ cænâ vſus, oſtendit debere his hominem eſſe contentum, quibus dij etiamnum vterentur. [4] Honores repulit pater Sextius, qui ita natus vt remp. deberet capeſſere, [5] latum clauum diuo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari poſſet, & eripi poſſe. Nos quoque aliquid ipſi faciamus animosè: ſimus inter exempla. Quare deficimus? quare deſperamus? quidquid fieri potuit, poteſt. Nos modò purgemus animum, ſequamurque naturam, à quâ aberranti cupiendum timendumque eſt, & fortuitis ſeruiendum. Licet reuerti in viam, licet in integrum reſtitui. Reſtituamur, vt poſſimus dolores, quocumque modo corpus inuaſerint, perferre, & fortunæ dicere: *Cum viro tibi negotium eſt, quære quem vincas.* [6] His ſermonibus, & his ſimilibus, lenitur illa vis vlceris: quam opto mehercules mitigari, & aut ſanari, aut ſtare, & cum ipſo ſeneſcere. Sed ſecurus de ipſo ſum. de noſtro damno agitur, quibus ſenex egregius eripitur. Nam ipſe vitæ plenus eſt, cui adiici nihil deſiderat ſuâ cauſsâ, ſed eorum quibus vtilis eſt. Liberaliter facit, quod viuit. Alius iam
D hos cruciatus finiſſet: hic tam turpe putat mortem fugere, quàm ad mortem confugere.

Quid

EPIST. XCVIII. 1. OBLITVS HVIVS PETAVRI.] *Ad ludi genus reſpicit, tunc frequentis. Rota ſuſpendebatur, per quam motam corpora traiiciebant ſaltu: atque ij Petauriſtæ dicebantur, ipſa illa Petaurum. Videntur & in Petauro ſuſpenſi fuiſſe, & in eo elati, deiecti: quò noſter maximè ſpectat. Manilius lib. v.*

Ad numeros etiam ille ciet cognata per artem
Corpora, quæ valido ſaliunt excuſſa petauro,
Alternoſq; cient motus: elatus & ille
Nunc iacet, atque huius caſu ſuſpenditur ille.

Vide ibi doctiſſimum Scaligerum. Et ſanè artificis cuiuſdam oſcillationis hoc genus fuiſſe videtur. Petauri *autem, vel* peccati, *libri hîc ſcribunt: pro quo vulgò editur*, fati.

2. MORTALE EST OMNE.] *Muretus notat ex Euripide ſumptum:* Θνητῶν δ' ἐ θνητὸς ὄλβος: Mortalium mortalis eſt felicitas.

3. TVBERO PAVPERTATEM.] *Suprà, epiſt.* XCV.

4. HONORES REPVLIT PATER SEXTIVS.] *Vide epiſt.* LIX.

5. LATVM CLAVVM.] *Inſigne Senatorium, pectore demiſſum.*

6. HIS SERMONIBVS ET HIS SIMILIBVS.] *Non dubiè hîc hiatus, & fuit aliquid de ſene, qui lugebat, & ſolatij egebat. An non eſt ipſe Marullus, de quo epiſtolâ ſequenti? Fortaſſe. & credam vel integram hîc epiſtolam periiſſe.*

7. IN OPE-

Quid ergo? non si suadebit res, exibit? Quid ni exeat? si nemo eo uti poterit? si A nihil aliud, quàm dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philosophiam [7] in opere discere, & ad verum exerceri: videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: cùm illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, à faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquis dolori resistere, an mors magnos quoque animos admota submittere: quid opus est verbis? in rem præsentem eamus: nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. Contra vtrumque sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec tædio doloris libenter moritur. hunc fert, illam exspectat.

EPIST. XCIX.

CONSOLATORIA *in morte filij, sapiens, ita me Deus, & diserta.* B

EPISTOLAM, quam scripsi Marullo, cùm filium paruulum amisisset, & diceretur molliter ferre, misi tibi. In quâ non sum morem solitum secutus, nec putaui leniter illum debere tractari, cùm obiurgatione esset quàm consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum vulnus malè ferenti, paullisper cedendum est: exsatiet se, aut certè primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigentur, & discant quasdam etiam lacrymarum ineptias esse. [1] Solatia exspectas? conuicia accipe. tam molliter tu fers mortem filij? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertæ spei, paruulus: pusillum temporis periit. Causas doloris conquirimus, & de fortunâ etiam iniquè queri volumus: quasi non sit iustas querendi causas præbitura. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere, etiam aduersus solida mala, nedum ad istas vmbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris caussâ. Quod damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, vt magis gauderes C quòd habueras, quàm mæreres quòd amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantúmve gauisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quòd non superuacuus tantùm, sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, periit operâ? tot annis, tantâ coniunctione vitę, tam familiari studiorum societate, nihil actum est? Cum amico [2] effers amicitiam: & quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrum est quod præteriit tempus: nec quidquam est loco tutiore, quàm quod fuit. Ingrati aduersus percepta, spe futuri, sumus: quasi non quod futurum est, si modò successerit nobis, citò in præterita transiturum sit. Angustè fructus rerum determinat, qui tantùm præsentibus lætus est. & futura & præterita delectant: hæc exspectatione, illa memoriâ. sed alterum pendet, & non fieri potest; alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est, certissimo excidere? Acquiescamus his quæ iam hausimus: si modò non perforato animo hauriebamus, & transmittente quidquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla D eorum, qui liberos iuuenes sine lacrymis extulerint: qui in senatum, aut in aliquod publicum officium à rogo redierint, & statim aliud egerint: nec immeritò. Nam primùm, superuacuum est dolere, si nihil dolendo proficias: deinde iniquum est queri de eo, quod vni accidit, & omnibus restat. Deinde, desiderij stulta conquestio est, vbi minimum interest inter amissum, & desiderantem. Eo itaque æquiore animo esse debemus, quòd quos amisimus, sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: cogita breuitatem huius spatij, per quod citatissimi currimus: obserua hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis interuallis distinctum, etiam vbi maxima videntur:

quem

7. IN OPERE DISCERE.] *In re & facto discere, & experiri lecta vel audita. Quidam tamen libri*, in opus ducere: *item benè.*

EPIST. XCIX. 1. SOLATIA EXSPECTAS.] *Hic ego incipere ipsam Epistolam ad Marullum (vel vt alij libri*, Marillum*) opinor, & totam deinceps ad finem poni.*

2. EFFERS AMICITIAM.] *Tamquã vnà mortuã.*

3. IN ARE-

A quem putas periisse, præmissus est. Quid autem dementius, quàm cùm idem tibi iter emetiendum sit, flere eum qui anteceſſit? Flet aliquis factum, quod non ignorauit futurum? aut si mortem in homine non cogitauit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non posse non fieri? quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem conditio deuinxit: cui nasci contingit, mori restat. Interuallis distinguimur, exitu æquamur. Hoc quod inter primum diem & vltimum iacet, varium, & incertum est. si molestias æstimas, etiam puero longum: si velocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricum & fallax, & omni tempestate mobilius. Iactantur cuncta, & in contrarium transeunt, iubente fortunâ: & in tantâ volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo vno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo qui vitâ defungitur: ad eum transeamus qui consenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vastitatem, & vniuersum complectere: deinde hoc quod ætatem vocamus humanam,
B compara immenso: videbis quàm exiguum sit, quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lacrimæ, quantum sollicitudines occupant, quantum mors, antequam veniat, optata: quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni? dimidium ex hoc edormitur. Adiice labores, luctus, pericula: & intelliges etiam in longissimâ vitâ, minimum esse quod viuitur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum cui citò reuerti licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita, nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiorem. Potuit euadere modestus ac prudens, potuit sub curâ tuâ in meliora formari: sed (quod iustius timetur) potuit fieri pluribus similis. Adspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus [3] in arenam luxuria proiecit. adspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent, mutuò impudici: quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quàm sperari potuisse manifestum erit. Non debes itaque causas doloris accersere, nec leuia incommoda indignando cumulare. Non hor-
C tor, vt nitaris & vrgeas: non tam malè de te iudico, vt tibi aduersus hæc totam putem virtutem aduocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit, si puerum, nutrici adhuc quàm patri notiorem, animo forti desideras. Quid? nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum volo, & animum ne contrahi quidem patior? Minimè. inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem oculis, quibus ipsos videre, nec commoueri ad primam familiarium diuisionem. Puta autem me vetare: quædam [4] non sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrimæ, & [5] animum profusæ leuant. Quid ergo est? permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil verò mærori adiiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quàm dolor: [6] quotusquisque sibi tristis est? [7] Clarius, cùm audiuntur, gemunt: & taciti quietique, dum secretum est; cùm aliquos viderint, in fletus nouos excitantur. Tum [8] capiti suo manus ingerunt, quod potuerant facere, nullo
D prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos vt in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurium exempla componi; nec quid oporteat, sed quid soleat, adspicere. A naturâ discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, & in hac re, sicut in omnibus, inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo? impium vocat, & efferatum. Videt aliquem

3. In arenam luxvria.] *De quibus epist.* LXXXVII. *& alibi dictum. qui se locant ad gladium aut cultrum.*

4. Non svnt svi ivris.] *Non sunt libera, imperio alieno aguntur. quos naturæ.*

5. Animvm profvsæ levant.] *Apud Senecam patrem lib.* X. *Controu.* 1. Plerumque omnis dolor per lacrimas effluit.

6. Qvotvsqvisqve sibi tristis est?] *Ita in epist.* LXIII. Nemo sibi tristis est. *Vide.*

7. Clarivs, cvm avdivntvr, gemvnt.] *Martialis:*

Amissum nõ flet, cùm sola est Gellia, patrem:
Siquis adest, iussæ prosiliunt lacrimæ.

8. Capiti svo manvs.] *Siue vt crines vellant, siue vt frontem feriant.*

aliquem collabentem, & corpori affusum? effæminatum ait, & eneruem. Omnia itaque A
ad rationem reuocanda sunt. Stultius verò nihil est, quàm famam captare tristitiæ, &
lacrimas approbare: quas iudico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi suâ latas.
Dicam quid intersit. Cùm primùm nos nuncius acerbi funeris perculit, cùm tenemus
corpus è complexu nostro in ignem transiturum, lacrimas naturalis necessitas exprimit:
& spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, qui-
bus adiacentem humorem perpremit & expellit. Hæ lacrimæ per elisionem cadunt, no-
lentibus nobis. Aliæ sunt, quibus exitum damus, cùm memoria eorum quos amisimus,
retractatur: & inest quiddam dulce tristitiæ: cùm occurrunt sermones eorum iucundi,
conuersatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulge-
mus, illis vincimur. Non est itaque, quòd lacrimas propter circumstantes assidentesque
aut contineas, aut exprimas: nec cessant, nec fluunt vmquam tam turpiter, quàm fin-
guntur. Eant suâ sponte: ire autem possunt placidis atque compositis. Sæpe saluâ sapien-
tis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, vt illis nec humanitas, nec dignitas deef- B
set. Licet, inquam, naturæ obsequi, grauitate seruatâ. Vidi ego in funere suorum veren-
dos, in quorum ore amor eminebat, remotâ omni lugentium scænâ. Nihil erat, nisi quod
veris dabatur affectibus. Est aliquis & dolendi decor. hic sapienti seruandus est: &
quemadmodum in ceteris rebus, ita & in lacrimis aliquid sat est. Imprudentium vt gau-
dia, sic dolores exundauêre. Æquo animo excipe necessaria. Quid incredibile, quid no-
uum euenit? quàm multis cummaximè [9] funus locatur? [10] quàm multis vitalia eruun-
tur? quàm multi post luctum tuum lugent? Quoties cogitaueris puerum fuisse, cogita
& hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non vtique perducit ad senectu-
tem: vnde visum est, dimittit. Ceterùm de illo frequenter loquere, & [11] memoriam
eius quantum potes, celebra: quæ ad te sæpius reuertetur, si erit sine acerbitate ventura.
Nemo enim libenter tristi conuersatur, nedum tristitiæ. Si quos sermones eius, si quos
quamuis paruuli iocos cum voluptate audieras, sæpius repete: potuisse illum implere
spes tuas, quas paternâ mente conceperas, audacter affirma. Obliuisci quidem suorum, C
ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissimè flere, meminisse parcissimè, inhu-
mani animi est. Sic aues, sic feræ fœtus suos diligunt: [12] quarum concitatus est amor, &
pœnè rabidus, sed cum amissis totus exstinguitur. Hoc prudentem virum non decet:
[13] meminisse perseueret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus,
[14] esse aliquam cognatam tristitiæ voluptatem: hanc ipsam captandam in eiusmodi tem-
pore. Ipsa Metrodori [15] verba subscripsi: de quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid
enim turpius, quàm captare in ipso luctu voluptatem, imò per luctum: & inter lacrimas
quoque,

9. FVNVS LOCATVR?] *Efferendum nempe, & vrendum à Libitinariis.*

10. QVAM MVLTIS VITALIA ERVVNTVR?] *Si in Aegypto, aut alibi hæc scriberet, vbi condiri mos corpora, & inteſtina erui, probarem: in Romanis moribus, qui possum? Nam illi comburebant, & quidem totos, nec de partibus erutis legi, aut certè non obseruaui. Si alius, ne mutemus. Etsi libri tamen mutant, qui*, vitalia emittunt; *aut*, emuntur, *vt in meo. Equidem legerim:* quàm multi vitam alij amittunt? *aut verò*, quàm multi vitâ alij emittuntur? *Sed quod magis etiam placeat, quibusdam libris abest repetitio, scribuntq;:* Quàm multi, cùm maximè funus locatur, in talia emittunt? *placeat, inquam, si pariter rescribas*, vitam alij amittunt. *Ecce, inquit, dum de funere curatur, funus superuenit, aut funera.*

11. MEMORIAM EIVS.] *Plutarchus Consol. ad Apollonium:* Ὠφέλεια δὲ τοῖς ἀφηρημένοις, ἡ δι' αὐτῆς ἀγαθῆς μνήμης τιμή. οὐδεὶς γὰρ ἀγαθὸς ἄξιος θρήνων, ἀλλ' ὕμνων καὶ ἐπαίνων, οὐδὲ πένθους, ἀλλὰ μνήμης εὐκλεοῦς: Commodum aliquod est defunctis, si piâ memoriâ eos colamus. Nemo enim bonus gemitu dignus est, sed hymnis & laudibus; neque luctu, sed recordatione laudabili.

12. QVARVM CONCITATVS EST.] *Scripti* D
nescio quid velint: quarum contraria (*alij*, contrarius) ac concitatus.

13. MEMINISSE PERSEVERET.] *Tacitus simile:* Fœminis lugere honestum est, viris meminisse.

14. ESSE ALIQVAM COGNATAM.] *Ita Ouidius:*

Fleq; meos casus, est quædam, flere, voluptas.

Statius:

—— tunc flere, & scindere vestes,
Fataq;, & iniustos rabidis pulsare querelis
Cælicolas, solamen erat.

Vide Aristotelem 1. *Rhetor. cap.* XI.

15. VERBA SVBSCRIPSI.] *Exstant in meo aliisq; Græca quædam, sed sic deprauatè scripta, vt nihil mihi quidem sit eruci.*

16. OB DE-

A quoque, quod iuuet, quærere? Hi sunt qui nobis obiiciunt nimium rigorem, & infamant præcepta nostra duritiâ, quòd dicamus dolorem in animum aut admittendum non esse, aut citò expellendum. Vtrùm tandem est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an voluptatem in ipso dolore aucupari? Nos quod præcipimus, honestum est. cùm aliquid lacrimarum affectus effuderit, &, vt ita dicam, despumauerit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miscendam ipsi dolori voluptatem. Sic consolamur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus exspirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare mærorem. Vtrùm honestiùs dolor ab animo submouetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico? captatur, & quidem ex ipso. Est aliqua, inquit, voluptas cognata tristitiæ. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet. Vnum bonum nostis voluptatem, vnum malum dolorem. Quæ potest inter bonum, & malum, esse cognatio? Sed puta esse. nunc potissimùm eruitur: & ipsum dolo-
B rem scrutamur an aliquid habeat iucundum circa se, & voluptarium? Quædam remedia aliis partibus corporis salutaria, velut fœda & indecora, adhiberi aliis nequeunt: & quod alibi prodesset sine damno verecundiæ, id fit inhonestum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate sanare? seueriùs ista plaga curanda est. illud potiùs admone, nullum mali sensum, ad eum qui perit, peruenire: nam si peruenit, non periit. Nulla, inquam, eum res lædit, qui nullus est: viuit, si læditur. Vtrùm putas illi malè esse, quòd nullus est, an quòd est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quòd non est: quis enim nullius sensus est? nec ex eo, quod est: effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei, qui deflet ac desiderat in ætate primâ raptum: Omnes quantum ad breuitatem æui, si vniuerso compares, & iuuenes
C & senes in æquo sumus. Minus enim ad nos ex omni ætate venit, quàm quòd minimum esse quis dixerit. quoniam quidem minimum aliqua pars est, hoc quod viuimus, proximum nihilo est: & tamen [16] ob dementiam nostram latè disponitur. Hæc tibi scripsi, non tamquam exspectaturus esses remedium à me tam serum: liquet enim mihi te locutum tecum, quidquid lecturus es: sed vt castigarem illam exiguam moram, quâ à te recessisti: & in reliquum exhortarer, contra fortunam tolleres animos, & omnia eius tela non tamquam possent venire, sed tamquam vtique essent ventura, prospiceres.

EPIST. C.

De *Papirio Fabiano philosopho iudicium, eiusque scriptis.*

[1] FABIANI Papirij libros, [2] qui inscribuntur *Ciuilium*, legisse te cupidissimè scribis: sed non respondisse exspectationi tuæ. deinde, oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis: & effundi verba, non fingi. Primùm,
D habet ista res suam gratiam: & est decor proprius orationis leniter lapsę. Multum enim interesse existimo, vtrùm exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque, quod dicturus sum, ingens differentia est. Fabianus mihi [3] non effundere videtur orationem, sed fundere: adeò larga est, & sine perturbatione, non sine cursu tamen, veniens. Illud planè fatetur & præ-

16. OB DEMENTIAM NOSTRAM.] *Gruterus acutè & verè*, ò dementiam.

EPIST. C. 1. FABIANI PAPIRII.] *De quo epist.* XI. LII. & LVIII. *& Seneca pater totum virum describit, & genus eloquij, de quo hic censura: imò requirit in eo, quæ filius excusat & tuetur. Videsis lib.* 11. *Controu. in Præfatione.*

2. QVI INSCRIBVNTVR CIVILIVM.] *Id est*, Politicorum: *dignum hercules Philosopho argumentum. At libri quidam*, artium ciuilium *habent*; *alij*, artium & uilium; *quidam*, artium iulium; *denique*, archinilium. *Vt suspicio sit remotioris & Græcanicæ vocis. An si fortè, αἰτιῶν φυσικῶν? scripsit certè, & citatur eo titulo à Charisio*, Caussarum naturalium.

3. NON EFFVNDERE.] *Cum impetu videlicet, & turbidè; sed fundere leniter, & cum ordine.*

& præfert, non esse se tractatam, nec diu tortam. Sed [4] ita, vt vis, esse credamus: mores A
ille, non verba composuit; & animis scripsit ista, non auribus. Præterea, ipso dicente non vacasset tibi partes intueri: adeò te summa rapuisset: & ferè quæ impetu placent, minùs præstant [5] ad manum relata. Sed illud quoque multum est, primo adspectu oculos occupasse: etiamsi contemplatio diligens inuentura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est [6] qui iudicium abstulit, [7] quàm qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse: scio audaciùs sibi [8] de futuro promittere. Oratio solicita philosophum non decet. Vbi tandem erit fortis & constans, vbi periculum sui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus: itaque nihil inuenies sordidum. Electa verba sunt, non captata; nec huius sæculi more contra naturam suam posita & inuersa; splendida tamen, quamuis sumantur è medio: sensus honestos & magnificos habent, non coactos in sententiam, [9] sed altiùs ductos. Videbimus, quid parùm recisum sit, [10] quid parùm structum, quid non huius recentis polituræ: cùm circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inanes. Desit sanè varietas marmorum, & [11] concisu- B
ra aquarum cubiculis interfluentium, [12] & pauperis cella, & quidquid aliud luxuria, non contenta decore simplici, miscet: quod dici solet, [13] *domus recta est.* Adiice nunc, quod de compositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comptam: quidam vsque eò asperâ gaudent, vt etiam quæ molliùs casus explicuit, ex industriâ dissipent, & clausulas abrumpant, ne ad exspectatum respondeant. Lege Ciceronem. compositio eius vna est: [14] pedem seruat, curata, lenta, & sine infamiâ mollis. At contrà, Pollionis Asinij salebrosa & exsiliens, & vbi minimè exspectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis pauciss imis, quæ ad certum modum, & ad vnum exemplar, adstricta sunt. Humilia præterea tibi videri dicis omnia, & parùm erecta: quo vitio carere eum iudico. Non sunt humilia illa, sed placida. [15] sunt enim tenore quieto compositoque formata, nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimulique quos quæris, & subiti ictus sententiarum: sed totum corpus videris; quamuis sit incomptum, honestum est. Non habet oratio eius, C
[16] sed debet dignitatem. Affer quem Fabiano possis præponere. Dic Ciceronem, cuius libri

4. ITA VT VIS.] *Benè è libris aliquot asseruit Gruterus. Sententia.* ⌣*Age, esto vti dicis, parùm compositus aut constructus: nempe* ⌣ *philosophum, non oratorem, agit.*

5. AD MANVM RELATA.] *Quæ audita placent, & statim: non æquè in manum sumpta, & relecta: cùm iudicium morâ se collegit, & certiùs appendit ac librat.*

6. QVI IVDICIVM ABSTVLIT.] *In dicendo rapuit, & velut inuitum traxit.*

7. QVAM QVI MERVIT.] *Accuratâ dictione, aut scriptione* ⌣. *Plus illic ingenij, & ignis; hîc curæ, & intentionis.*

8. DE FVTVRO PROMITTERE.] *Viuere posse, & ætatem ferre* ⌣.

9. SED ALTIVS DVCTOS.] ⌣*Meus & quidam,* sed tutiùs. ⌣*Aly,* latiùs. *quod probem, & opponitur breuibus sensibus, & coactis.*

10. QVID PARVM STRVCTVM.] *Compositum: vt suprà. At Pinctianus mallet,* structum: *non ego.*

11. CONCISVRA AQVARVM.] *Refero ad aquas, & minutos Euripos, in cænationibus olim, & præsertim æstiuis. De quibus Seneca, De Tranquill. cap.* 1. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipsa conuiuia loquar? *Idem Quæst. Nat.* III. *cap.* XVII. *inter* opera luxuriæ *narrat:* In cubili natant pisces, & sub ipsâ mensâ capitur, qui statim transferatur in mensam.

12. ET PAVPERIS CELLA.] *Benè habet. neque aliud est, quàm diuites istos habuisse distinctam et iam Cænationem, aut Cubiculum, quod* Pauperis cellam *dicerent: vbi certis diebus velut tenuem & pauperem victum imitarentur. Vide epist.* XVIII.

13. DOMVS RECTA EST.] *Sine vitio est, etsi minùs ornata aut instructa.*

14. PEDEM SERVAT, CVRATA.] *Meo & aliquot scriptis abest vox,* seruat: *scribuntque* ⌣ vna est, pedem curuat, lenta. *Legi possit,* pedem curat. D

15. SVNT ENIM TENORE QVIETO.] *Valdè amplectar, quod in quibusdam:* sed placida, & ad animi tenorem quietum compositumque formata. *Est ipsum, quod pater de illo:* Iam videlicet compositus & pacatus animus, cùm veros compressisset affectus, parùm benè imitari poterat, quæ effugerat. *Oratio igitur lenis & placida, vt ipse animus.*

16. SED DEBET DIGNITATEM.] *Priores duas voces malè eiecerat Muretus, libris omnibus assertas. Ego mutem leuiter,* sed dabit. *Arguè hoc ait: Oratio eius, esto, dignitatem non habet, sed eam dabit. id est, tota honesti & virtutis plena, ista animo inseret, & faciet te magnum & honestum.*

17. Quos

A libri ad philosophiam pertinentes, pænè totidem sunt, quot Fabiani. Cedam. sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam. & respondeamus: In re tantâ eminere est, & post duos esse. Nomina adhuc Liuium. Scripsit enim & dialogos, [17] quos non magis philosophiæ annumerare possis, quàm historiæ: & ex professo philosophiam continentes libros. Huic quoque dabo locum: vide tamen, quàm multos antecedat, qui à tribus vincitur, & tribus eloquentissimis. Sed non præstat omnia. non est fortis oratio eius, quamuis elata sit: non est violenta, nec torrens, quamuis effusa sit: [18] non est perspicua, sed pura. Desideres, inquies, contra vitia aliquid asperè dici, contra pericula animosè, contra fortunam superbè, contra ambitionem contumeliosè. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi: sit aliquid oratoriè acre, tragicè grande, comicè exile. Vis illum assidere pusillæ rei, verbis? Ille rerum se magnitudini addixit: eloquentiam, velut vmbram, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula circumspecta, nec in se collecta, nec omne verbum excitabit ac
B punget: fateor: [19] exibunt multa, nec ferient, & interdum otiosa præterlabetur oratio: sed multum erit [20] in omnibus locis, & ingens sine tædio spatium. Denique illud præstabit, vt liqueat tibi, illum sensisse, quæ scripsit. Intelliges actum hoc, vt tu scires quid illi placeret; non vt ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, & ad bonam mentem: non quæritur plausus. Talia esse scripta eius non dubito, etiam si magis reminiscor quàm teneo: hæretque mihi color eorum, non ex recenti conuersatione familiariter, sed summatim, vt solet ex vetere notitiâ. Cùm audirem certè illum, talia mihi videbantur: non solida, sed plena, quæ adolescentem indolis bonæ attollerent, & ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi. quæ mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modò fecit, spem abstulit. Ceterùm verbis abundabat, sine commendatione partium singularum, in vniuersum magnificus.

C

EPIST. CI.

De subitâ morte cuiusdam noti: & ex occasione, nihil fidendum aut spondendum nobis. Omnia incerta, ideoque vita bona non differenda. longa autem non optanda: & exagitat Mecænatis turpissimum votum.

OMNIS dies, omnis hora, quàm nihil simus ostendit, & aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, cùm æterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quæris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum & officiosum, noueras: ex tenui principio se ipse promouerat, & iam illi decliuis erat cursus ad cetera. Faciliùs enim crescit dignitas, quàm incipit. [1] Pecunia quoque circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illâ ereptat. Hic etiam Senecio diuitiis imminebat, ad quas illum duæ res ducebant efficacissimæ, & quærendi, &
D custodiendi scientia: quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summæ frugalitatis, non minùs patrimonij quàm corporis diligens, cùm me ex consuetudine manè vidisset, cùm per totum diem amico grauiter affecto, & sine spe iacenti, vsque in noctem assedisset, cùm hilaris cænasset, genere valetudinis præcipiti abreptus, anginâ,

vix

17. QVOS NON MAGIS PHILOSOPHIÆ.] *Etsi enim philosophiam tractant & promittunt; non tamen à veteri studio Liuius abit, & Historias atque exempla crebra miscet.*

18. NON EST PERSPICVA.] *Nam & pater Seneca obscuritatem eum ab Arellio Fusco tenuisse indicat.*

19. EXIBVNT MVLTA.] *A gladiatoribus, quorum manus* Exire *dicuntur, cùm parant ferire.*

20. IN OMNIBVS LOCIS.] *Pinciano assentior legenti*, lucis. *Atqui de obscuritate diximus. Ita: sed splendorem hic rerum accipimus, & dignitatem.*

EPIST. CI. 1. PECVNIA QVOQVE CIRCA.] *Idem de Lampide quodam Plutarchus, An semi sit gerenda respublica:* qui interrogatus, Quomodo tantas opes sibi parasset? respondit, Paruas quidem magno, magnas paruo labore. *Muretus suggessit.*

vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officiis functus, decessit. Ille qui & mari & terrâ pecuniam agitabat, qui [2] ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæstus, accesserat; in ipso actu benè cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniæ impetu, raptus est. A

Insere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites.

Quàm stultum est ætatem disponere? ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est, spes longas inchoantium! Emam, ædificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam & plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere: id quoque quod tenetur, per manus exit, & ipsam [3] quam premimus horam, casus incidit. Voluitur tempus, ratâ quidem lege, sed per obscurum: quid autem ad me, an naturæ certum sit, quod mihi incertum est? Nauigationes longas, & pererratis littoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus, militiam, & castrensium laborum [4] tarda manupretia; B procurationes, officiorumque per officia processus: cùm interim ad latus mors est. quæ quoniam numquam cogitatur, nisi aliena; nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutiùs, quàm dum miramur, hæsura. Quid autem est stultius, quàm mirari id vllo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, vbi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrûm, quàm propè versetur. Sic itaque formemus animum, tamquam ad extrema ventum sit: nihil differamus, quotidie [5] cum vitâ paria faciamus. Maximum vitæ vitium est, quòd imperfecta semper est, [6] quòd etiam aliquid ex illâ differtur: qui quotidie vitæ suæ summâ manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentiâ timor nascitur, & cupiditas futuri exedens animum. [7] Nihil est miserius dubitatione venientium, quorsum euadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, [8] collecta mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? vno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est præsens. Vbi verò quidquid C mihi debui, redditum est, vbi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem & sæculum: quidquid deinceps dierum rerumque venturum est, ex alto prospicit, & cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sit aduersus incerta? Ideò, mi Lucili, propera viuere: & singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viuentibus, proximum quodque tempus elabitur: subitque auiditas, & miserrimum atq; miserrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud [9] Mecænatis turpissimum votum: quo & debilitatem non recusat, & deformitatem, & nouissimè acutam crucem, dummodò inter hæc mala spiritus prorogetur.

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxâ:

Tuber

2. AD PVBLICA QVOQVE.] *Ad vectigalium redemptoras, odiosas.*

3. QVAM PREMIMVS HORAM.] *Clarum est. & nec hora hæc certa, & casus potest abrumpere. At Mureto visum,* oram *legere, & funem nauticum interpretari. Libri sunt à nobis.*

4. TARDA MANVPRETIA.] *Nam promotiones castrenses gradatim fiebant: nec magna, nisi in extremis, præmia.*

Vt locupletem aquilam tibi sexagesimus annus
Adferat.

5. CVM VITA PARIA FACIAMVS.] *Tamquam nihil sit reliqui. non illa nobis, non nos illi obligemur. Abi, abeo.*

6. QVOD ETIAM ALIQVID.] *Veteres,* quod in aliquid. *ex quo Pincianus,* quod in aliud ex alio. D *At meus liber, in margine:* quod meum aliquid: *optimè. Fruar totâ, manum iniiciam, nihil incerto tempori reseruem.*

7. NIHIL EST MISERIVS.] *Meus vocem præmittit,* cùm nihil: *legam,* quoniam nihil.

8. COLLECTA MENS.] *Assentior Pinciano:* Non collecta. *Nisi magis placet leuiter rescriptum, distinctumq;,* Quantum sit illud, & quale, collectu, mens inex *Collectu sive collectione, quid illud & quale, mens turbatur.*

9. MECÆNATIS TVRPISSIMVM VOTVM.] *Imò & Homericum illud simile, in Odyssea:*

Βελόμην κ' ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλῳ
Ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρῳ, ᾧ μὴ βίοτος πολύς εἴη,
Ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν:

Malim

A *Tuber adstrue gibberum,*
Lubricos quate dentes.
Vita dum superest, benè est.
Hanc mihi, vel acutâ
[10] *Si sedeam cruce, sustine.*

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur: & tamquam vita petitur, [11] supplicij mora. Contemptissimum putarem, si viuere vellet vsque ad crucem. Tu verò, inquit, me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto & inutili maneat: depraues licet, dum monstroso [12] & distorto temporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam sessuro crucem subdas: est tanti, vulnus suum premere, & patibulo pendere destrictum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicij finem. Est tanti, [13] habere animam, vt agam. Quid huic optes, [14] nisi deos faciles? quid sibi vult ista carminis effœminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam fœda vitæ mendicatio? Huic pu-
B tas vnquam recitasse Virgilium,

Vsque adeóne mori miserum est?

Optat vltima malorum: & quæ pati grauissimum est, extendi ac sustineri cupit. quâ mercede? scilicet vitæ longioris. Quid autem huius viuere est? diu mori. Inuenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & toties per stillicidia amittere animam, quàm semel exhalare? Inuenitur qui velit adactus ad illud [15] infelix lignum, iam debilis, iam prauus, & in fœdum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multæ moriendi causæ etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium esse naturæ, quod necesse est mori. Multi peiora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, vt diutiùs viuant: & liberos ad stuprum manu suâ tradere, vt contingat lucem videre, tot conscium scelerum. Excutienda vitæ cupido est: discendumque nihil interesse quando patiaris, quod quandoque patiendum est: quàm benè viuas referre, non quamdiu: sæpe autem in hoc esse
C benè, ne diu.

Malim equidem vel in agris vitam ducere seruus
Pauperem apud dominum, cui res non ampliter adsit,
Quàm cunctis dominari, apud Orcum, morte potitis.

Quid Euripides? apud eum Iphigenia:

Τὸ φῶς τό δ' ἀνθρώποισιν ἡδὺ σχεῖν βλέπειν.
Τὰ νέρθε δ' οὐδείς. μαίνεται δ', ὃς εὔχεται
Θανεῖν. κακῶς ζῆν κρεῖσσον, ἢ θανεῖν καλῶς:

Lucem videre hominibus est suauissimum,
Inferna minimè. desipit, qui vult mori.
Meliusque viuere malè, quàm mori benè.

D *Sed magis etiam abſidet Epicuri dogma: τὸν σοφὸν καὶ σπουδαῖα τὰς ὄψεις, μεθέξειν τοῦ βίου*: Sapientem etiam oculis cassum, mansurum in vitâ: *quæ ipsa eius verba sunt in Laërtio, & ab iis Mecænas videatur hausisse.*

10. SI SEDEAM CRVCE.] *Ita omnes meliores libri, & esse veram lectionem firmaui in libello De Cruce.* Sedent *autem in* acutâ cruce, *qui stipite acuto transfixi ab imo sunt, per os emergente. Versus porrò causâ,* sedeam, *dissyllabum exaudiendum: atque ita libris quibusdam,* sedam, *scriptum.*

11. SVPPLICII MORA.] *Nam erat in extremis Mecænatis,* sustine. *id est, serua mihi vitam & extende, etiam in cruce, vltimisque malis.*

12. ET DISTORTO.] *Variant libri, ac quidam,* & sancto; *alij,* & deserto, *atque in margine,* discerpto; *meus & nonnulli,* & serto. *Facerem* desecto, *aut* secto. *nam ita in versibus erat, membris mutilari.*

13. HABERE ANIMAM, VT AGAM.] *Non alio fine viuere, quàm vt moriens viuam. Habeam animam, vt semper emittam.*

14. NISI DEOS FACILES?] *Accipio. meruit exaudiri, & habere Deos in vota faciles. Quid, inquit, aliud tam fœdè timido optemus?*

15. INFELIX LIGNVM.] *Ita Crucem vocabant: ego in libellis eius rei.*

A

EPIST. CII.

ALIQVID *de immortalitate animæ. tum quæstiuncula, An claritas post mortem ad nos faciat? Disputat tenuiter primò & scholasticè: tum in extremo adsurgit, & ad Deum ac cælestia animum ducit. Corpus hoc, sarcinam aut velamentum esse: sperni debere & exui, cùm Deus & dies ille vocant.*

QVOMODO molestus est iucundum somnium videnti, qui excitat: aufert enim voluptatem, etiamsi falsam, effectum tamen veræ habentem: sic epistola tua mihi fecit iniuriam. reuocauit enim me [1] cogitationi aptæ traditum, & iturum, si licuisset, vlteriùs. Iuuabat de æternitate animarum quærere, imò mehercule credere. credebam enim facilè opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam [2] promittentium B magis, quàm probantium. Dabam me spei tantæ. iam eram fastidio mihi, iam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionem omnis æui transiturus: cùm subitò experrectus sum, epistolâ tuâ acceptâ, & tam bellum somnium perdidi. quod repetam, si te dimisero, & redimam. Negas me [3] epistolâ primâ totam quæstionem explicuisse, in quâ probare conabar id quod nostris placet, claritatem quæ post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non soluisse, quod opponitur nobis: Nullum, inquiunt, bonum ex distantibus: hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quæstionis est, loci alterius: & ideò non hoc tantùm, sed alia quoque eódem pertinentia, distuleram. Quædam enim, vt scis, moralibus [4] rationalia immixta sunt. Itaque illam partem rectà ad mores pertinentem tractaui, Numquid stultum sit ac superuacuum, vltra extremum diem curas transmittere. An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius qui nullus est. [5] An ex eo quod cùm erit, sensuri non simus [6] antequam aliquis fructus percipi aut peti possit. Hæc autem omnia ad mores spectant: itaque suo loco posita sunt. At quæ à dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt: & ideò seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quæ dicunt persequar, deinde singulis occurram. At nisi aliquid prædixero, intelligi non poterunt quæ refellentur. Quid est, quod prædicere velim? [7] Quædam continua esse corpora, vt hominem: quædam composita, vt nauem, domum, omnia denique quorum diuersæ partes iunctură in vnum sunt coactæ: quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tamquam exercitus, populus, senatus. Illi enim, per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohærent, naturâ diducti & singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc prædicere velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. [8] vno enim spiritu vnum bonum contineri ac regi debet, vnum esse

EPIST. CII. 1. COGITATIONI APTÆ.] *Fortasis*, altæ.

2. PROMITTENTIVM MAGIS, QVAM.] *Vides nutare super immortalitate Animæ, & velle magis, quàm credere. Ego de eâ re in Physiol.* III. *Dissert.* XI.

3. EPISTOLA PRIMA.] *Ea non exstat, aut nihil tale præiuit. Itaque meo libro assentiar legenti*, primam: *& statim*, conabaris.

4. RATIONALIA IMMIXTA.] *Logica.*

5. AN EX EO QVOD CVM ERIT.] *Repræsentaui veterem lectionem, ab aliis variè interpolatam. Legam*, quod tum erit: *post mortem scilicet. & est quæstio, An quæ hic de nobis dicentur, & quæ fama erit, eius sensus ad nos eò peruenturus sit?*

6. ANTEQVAM ALIQVIS.] *Hæc intricata. legam*: aut ecquando aliquid fructus. *An statim videlicet, an cùm purgati erimus & sublimati?*

7. QVÆDAM CONTINVA ESSE.] *Ipsa hæc diuisio in Plutarchi Præceptis connubialibus*: περὶ σωμάτων φιλόσοφοι τὰ μὲν ἐκ διεχόντων λέγουσιν εἶναι, καθάπερ στόλον, καὶ στρατόπεδον· τὰ δὲ ἐκ συναπτομένων, ὡς οἰκίαν, καὶ ναῦν. τὰ δὲ ἠνωμένα καὶ συμφυῆ, καθάπερ ἐπὶ τῶν ζώων ἕκαστον: Philosophi aiunt Corporum alia ex distantibus constare, vt Classem, & Exercitum: alia ex compositis, vt Domum & Nauem: alia denique vnita & continua esse, vt quodque Animantium. *Eadem in Pomponio Ic°. Ꝙ.* XXX. *De vsurpationibus. Adde Senecam, Quæst. Natur.* II. *cap.* II. *etsi tertium ibi genus ex* Distantibus *omittit.*

8. VNO ENIM SPIRITV.] *Quæ sunt* Continua *corpora. eaq. hiſpisis verbis Pomponius definiebat*: quæ continentur vno spiritu.

9. VNIVS

A esse [9] vnius boni principale. Hoc si quando desideraueris, [10] per se probatur : interim ponendum fuit, [11] quo nostra tela nitatur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse: Claritas autem ista, bonorum virorum [12] secunda opinio est. Nam quomodo fama non est vnius sermo, nec infamia vnius mala existimatio : sic nec claritas, vni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes & præstantes viri debent, vt claritas sit. Hæc autem ex iudiciis plurium efficitur, id est, distantium : ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est à bonis bono reddita : laus oratio : oratio vox est, aliquid significans : vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quidquid vir bonus facit, bonum est. nam & plaudit, & sibilat : sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quàm sternutamentum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, vtrùm laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quàm si affirmetis meum esse, quòd alius benè valeat. Sed laudare dignos,
B honesta actio est : ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum qui laudamur: atqui hoc quærebatur. Respondebo nunc singulis cursim. Primùm, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam nunc quæritur, & pars vtraque sententias habet. Deinde, claritas desiderat multa suffragia : potest & [13] vnius boni viri iudicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus vnus iudicat. Quid ergo, inquit, & fama erit vnius hominis existimatio, & infamia vnius malignus sermo? [14] Gloriam quoque, inquit, latiùs fusam intelligo : consensum enim multorum exigit. Diuersa horum conditio est, & illius. Quare? quia si de me benè vir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. omnes enim si me cognouerint, idem sentient. Par illis idemque iudicium est : [15] æquè vero insistitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant : quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famam, non est satis vnius opinio. Illîc idem potest vnius sententia, quod omnium : quia omnium [16] si perrogetur,
C vna erit : hîc diuersa dissimilium iudicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia inuenias, leuia, suspecta. Putas tu posse sententiam vnam omnium esse? [17] non est vnius vna. Illis placet verum : veritatis vna vis, vna facies est : apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Numquam autem falsis constantia est : variantur & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quàm vox est : vox autem bonum non est. Cùm dicunt claritatem laudem esse bonorum, à bonis redditam : iam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignum laude, laudatus est. Præterea, aliud est laus, aliud laudatio. Hæc & vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cùm dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est benè sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, vt dixi, ad animum

9. VNIVS BONI PRINCIPALE.] τὸ ἡγεμονικόν.

D 10. PER SE PROBATVR.] *Vellem*, probabitur.

11. QVO NOSTRA TELA NITATVR.] *Est ab Erasmi coniecturâ, qui vult ad telam alludi, cui texendæ stamen substerni solet; sic reliquæ argumentationi hanc futuram. Ingeniosè ille, anteà erat*; quia in nostra tela mittuntur, *sicut & scripti ferè libri. Ego putarem:* quia inde nostra tela mittuntur. *ab hoc principio pugnamus, & aduersarios sternimus.*

12. SECVNDA OPINIO.] *Amica & fauens.*

13. VNIVS BONI VIRI.] *Neque enim alij boni ab illo dissentient. Ita Sidonius in Carm.* XXIIII. Hic si te probat, omnibus placebis.

14. GLORIAM QVOQVE, INQVIT.] *Gloriam igitur Stoici non tribuunt Sapienti, sed Claritatem. Tale Philo Iudæus, super verbis* Euigilauit Noë: Ὁ δὲ σοφὸς οὐκ ἔνδοξος, ἀλλ' εὐκλεὴς, τὸν μὴ κολακείᾳ νοθεύμενον, ἀλλὰ βεβαιούμενον ἀληθείᾳ καρπούμενος ἔπαινον: Sapiens non gloriosus, sed clari nominis, fruiturque laude non adulteratâ per blanditias, sed stabilitâ per veritatem.

15. ÆQVE VERO INSISTITVR.] *Sic Desiderius. sententia est: æquè viam illam veri omnes boni premunt, & insistunt. Sed libri aliquid remotioris verbi fuisse arguunt, dum scribunt*, vero inficitur; *vel*, inspicitur; *quidam*, prospicitur; *meus*, æquè enim inficiscitur. *Oedipum ego spectо.*

16. SI PERROGETVR.] *Vox curiæ: cùm Consul omnium sententias ordine exquirit.*

17. NON EST VNIVS VNA.] *Nam variant, & nemo (sapiente excepto) sibi constat.*

18. TRA-

mum refertur laus, non ad verba; quæ conceptam laudem egerunt, & in notitiam plu- A
rium emittunt. Laudat, qui laudandum esse iudicat. Cùm [18] Tragicus ille apud nos ait, *Magnificum esse laudari à laudato viro*: laude digno, ait. Et cùm æquè antiquus poëta ait, *Laus alit artes*: non laudationem dicit, quę corrumpit artes. nihil enim æquè & eloquentiam, & omne aliud studium auribus deditum vitiauit, quàm popularis assentio. Fama vtique vocem desiderat, claritas non. potest enim citra vocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantùm inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. Quid interfit inter claritatem & gloriam, dicam. Gloria multorum iudiciis constat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono à bonis reddita, vtrùm laudati an laudantis? Vtriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit; & benefeciisse gaudeo, & gratos me inuenisse virtutum interpretes lætor. Hoc plurium bonum est, quòd grati sunt, sed & meum. Ita enim animo compositus sum, vt aliorum bonum, meum iudicem: vtique eorum, quibus ipse sum boni caussa. Est illud laudantium bonum: virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc con- B
tingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque vtriusque bonum est, meritò laudari: tam mehercule, quàm benè iudicasse, iudicantis bonum est, & eius, secundùm quem iudicatum est. Numquid dubitas, quin iustitia & habentis bonum sit, & eius cui debitum soluit? Merentem laudare, iustitia est: igitur vtriusque bonum est. Cauillatoribus istis abundè respondemus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, arguta disserere, & philosophiam in has angustias ex suâ maiestate detrahere. Quanto satius est, ire apertâ viâ & rectâ, quàm sibiipsi flexus disponere, quos cum magnâ molestiâ debeas relegere? neque enim quidquã aliud istæ disputationes sunt, quàm inter se peritè captantium lusus. Dic potiùs, quàm naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes & cum Deo terminos patitur. Primùm, humilem non accipit patriam: Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnum frequentius incolis, latius tectis solum. Illi patria est, quod- C
cumque suprema & vniuersa circuitu suo cingit. Hoc omne conuexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër humanis diuina [19] secernens etiam coniungit, intra quod [20] disposita tot numina in actus suos excubant. Deinde, arctam ætatem sibi dari non sinit. Omnes, inquit, anni mei sunt. nullum sæculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi peruium tempus. Cùm venerit dies ille qui mixtum hoc diuini humaniq́ue secernat, corpus hoc, vbi inueni, relinquam: ipse me diis reddam. nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoq́ue detineor. Per has mortalis æui moras, illi meliori vitæ longioriq́ue proluditur. Quemadmodum nouem mensibus nos tenet maternus vterus, & præparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantiâ patet in senectutem, in alium [21] naturæ sumimur partum. Alia origo nos exspectat, alius rerum status. Nondum cælum, nisi ex interuallo, pati possumus. Proinde intrepidus [22] horam illam decretoriam prospice: non est animo suprema, sed corpori. Quidquid circa te iacet rerum, tamquam hospitalis loci sarcinas specta: transeundum est: [23] Excutit redeuntem D
natura,

18. TRAGICVS ILLE APVD NOS.] *Puto intelligi Nauij versum, qui alibi apud Ciceronem*: Lætus sum laudari me (inquit Hector apud Næuiũ) abs te, pater, laudato viro.

19. SECERNENS ETIAM CONIVNGIT.] *Nam super Aërem, Cælum statim excipit, vbi Dij, id est, æterni ignes. Idémque coniungit, quia terram cum cælo medius interiectus nectit.*

20. DISPOSITA TOT NVMINA.] *Partim cælo, partim aëre, terrâ, mari: quæ plena scilicet omnia Gentiorum.*

21. NATVRÆ SVMIMVR PARTVM.] *Scripti plures*, naturæ sumus, *aut*, simus: *at Pincianus optimè*, maturescimus.

22. HORAM ILLAM DECRETORIAM.] *Quasi dicas κριτικὴν &* Iudicialem. *Nam decernit iudex, cùm sententiam profert, & in alterutrum statuit. Hinc* Arma decretoria, *quæ* Lusoriis *noster opponit, epist.* CXVII. *quibus de victoriâ aut vitâ cernitur. Item* Decretorius stilus, 1. *De Clement. cap.* XIV. *quo pater filium damnat, & exheredem facit. Neque aliter Plinius*, Caniculæ sidus vuis decretorium *dixit: item*, Diem quo Aquila oritur, florentibus oleis decretorium.

23. EXCVTIT REDEVNTEM.] *Nihil, præter te, in te aut circa te reliquit.*

24. ÆTERNI

A natura, ſicut intrantem. Non licet plus efferre, quàm intuleris: imò etiam ex eo, quòd in vitam attuliſti, pars magna ponenda eſt. Detrahetur tibi hæc circumiecta, nouiſſimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro & ſuffuſus ſanguis, diſcurrensque per totum: detrahentur oſſa neruique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iſte, quem tamquam extremum reformidas, [24] æterni natalis eſt. Depone onus. quid cunctaris; tamquam non priùs quoque, relicto, in quo latebas, corpore, exieris? Hæres & reluctaris: tum quoque magno niſu matris expulſus es. Gemis, ploras: & hoc ipſum flere, naſcentis eſt. Sed tunc debebat ignoſci. rudis & imperitus omnium veneras: ex maternorum viſcerum calido mollique fomento emiſſum, afflauit aura liberior. Deinde, offendit duræ manus tactus: teneræque adhuc, & nullius rei gnarus obſtupuiſti inter ignota. Nunc tibi non eſt nouum ſeparari ab eo, cuius antè pars fueris: æquo animo membra iam ſuperuacua dimitte, & iſtud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contriſtaris? ita ſolet fieri. Pereunt ſemper velamenta naſcentium.
B Quid iſta ſic diligis, quaſi tua? iſtis opertus es. Veniet qui te reuelet dies, & ex contubernio fœdi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, ſubuola: vtique etiam neceſſariis, quæ cohærebunt, alienus. Iam hinc, [25] altius aliquid ſublimiuſque meditare. [26] Aliquando naturæ tibi arcana retegentur, diſcutietur iſta caligo, & lux vndique clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille ſit fulgor, tot ſideribus inter ſe lumen miſcentibus. Nulla ſerenum vmbra turbabit: æqualiter ſplendebit omne cæli latus: dies & nox, aëris infimi vices ſunt. Tunc in tenebris vixiſſe dices, cùm totam lucem totus adſpexeris: quam nunc, per anguſtiſſimas oculorum vias, obſcurè intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi videbitur diuina lux, cùm illam ſuo loco videris? Hæc cogitatio nihil ſordidum animo ſubſidere ſinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum eſſe teſtes ait. illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tubâ, nullis ad timorem minis agitur. Quid ni non timeat, qui mori ſperat? [27] ſi
C is quoque, qui tamdiu animum iudicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo; exſolutum, ſtatim ſpargi; id agit, vt etiam poſt mortem vtilis eſſe poſſit. Quamuis enim ipſe ereptus ſit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque recurſat
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona proſint: ſcies magnorum virorum, non minùs præſentia, eſſe vtilem memoriam.

24. ÆTERNI NATALIS EST.] *Facit ad immortalitatem animæ, ſuo quodam ſenſu Stoicis creditam: & ambiguè creditam. Vide Phyſiol.* III. *Diſſ.* XI.

25. ALTIVS ALIQVID SVBLIMIVSQVE.] *Nam videtur, inquit Themiſtius,* ipſum τὸ θανάτου, id eſt mortis nomen, hominem è vitâ migrantem
D in ſublime ferre, καὶ ἄνω εἰς θεόν, id eſt ſurſum ad Deum vehere.

26. ALIQVANDO NATVRÆ TIBI.] *Hoc Stoici agere volebant Animam aſtris ſociatam, illa & naturam rerum totam contemplari: quod ipſum & Deus. Cicero in Hortenſio:* Vnâ igitur erimus beati cognitione Naturæ, & ſcientiâ: quæ ſola etiam Deorum eſt vita laudanda. *Noſtra adde Phyſiol.* III. *Diſſert.* XIIII.

27. SI IS QVOQVE QVI.] *Epicurũ intelligit.*

EPIST.

A

EPIST. CIII.

MALITIA *& insidiæ inter se hominum. Tu tamen non eadem facito, aut repone: sed mitis in omnes & volens esto.*

1 QVID ista circumspicis, quæ tibi possunt fortasse euenire, sed possunt & non euenire? incendium dico, ruinam, aliaque, quæ nobis incidunt, non insidiantur: illa potiùs vide, illa deuita, quæ nos obseruant, quæ captant. 2 Rari sunt casus, etiam si graues, naufragium facere, vehiculo euerti: 3 ab homine homini quotidianum periculum. Aduersus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam surgat: crepant ædificia, antequam corruant: prænunciat fumus incendium: subita est ex homine pernicies, & eò diligentiùs tegitur, quò propiùs accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt vultibus credis, 4 hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quòd illarum pernitiosior est 5 primus incursus, quos transire non queunt. Numquam enim illas ad nocendum nisi necessitas inigit: aut fame, aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit: vt cogites, quod sit hominis officium. Alterum intuere, ne lædaris; alterum, ne lædas. Commodis omnium læteris, mouearis incommodis: & memineris quæ præstare debeas, quæ cauere. Sic viuendo quid consequêris? non, vt ne noceant; sed, ne fallant. Quantum autem potes, in philosophiam secede. 6 illa te sinu suo proteget: in huius sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. 7 Quod autem ipsam philosophiam, non debebis iactare. multis fuit periculi caussa, insolenter tractata, & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alij exprobret: 8 non abhorreat à publicis moribus; nec hoc agat, vt quidquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompâ, sine inuidiâ.

B

C

EPIST. CIII. 1. QVID ISTA CIRCVMSPICIS.] *Sunt qui laciniam superioris epistolæ putent, eiq; annectendam. Non idem ego.*

2. RARI SVNT CASVS.] *Veteres*, Pares sunt casus: *Pincianus editum illud restituit, puto verè.*

3. AB HOMINE HOMINI.] *Nota in Plauto paræmia:* Homo homini lupus. *Et assidet illud Anacharsidis Scythæ, qui interrogatus,* τίἐστι τὸ πολέμιον ἀνθρώποις; Αὐτοὶ, ἔφη, ἑαυτοῖς: Quid hominibus maximè infestum esset? Ipsi, inquit, sibiipsis.

4. HOMINVM EFFIGIES, ANIMOS FERARVM.] *Prorsus idem Lycurgus, poëta vetus:*

Φεῦ, πῶς πονηρόν ἐστιν ἀνθρώπων φύσις
Τὸ σύνολον. οὐ γὰρ ἄν ποτ' ἐδεήθη νόμου.
Οἴει τὶ τῶν ἄλλων διαφέρειν θηρίων
Ἄνθρωπον; οὐδὲ μικρὸν, ἀλλὰ σχήματι.
Πλάγι' ἐστὶ τἄλλα, τοῦτο δ' ὀρθὸν θηρίον:
Heu quàm mala, atque deprauata prorsus est,
Natura nostra! neque aliter lege erat opus.
Putásne tu interesse inter hominem, & feram?
Nec paullulum; nisi in figurâ corporis.
Curuantur aliæ, inambulat recta hæc fera.

Sed & Epictetus distinctè, quosdam hominum lupis similes esse, infidos, insidiatores, noxios; alios leonibus, agrestes, feroces, immanes; plerosque vulpeculis, detractores & fraudulentos. *Vide* 1. *Dissert. cap.* III.

5. PRIMVS INCVRSVS, QVOS.] *Legerim*, primis. *Qui primi se dant obuios, nec fugæ locum relinquunt, nocent.*

6. ILLA TE SINV SVO.] *Libri prisci*, visu suo, *vel*, nisu: *atque illud est ab Erasmo, tamen probum. nisi quis vellet*, vi suâ.

D

7. QVOD AVTEM IPSAM.] *Sic antiqua lectio, vel* Quid. *Fortè:* Quod attinet ipsam.

8. NON ABHORREAT A PVBLICIS MOR.] *Tale Ciceronis inter fragmenta, ad Marcum filium:* Philosophiæ quidem præcepta noscenda, viuendum autem ciuiliter.

EPIST.

A

EPIST. CIV.

De inualetudine suâ, de curâ & caritate in se vxoris. Locum se mutasse, vt recrearetur: & hinc de Peregrinatione pulcherrima dissertatio. Non esse eam à se vtilem, nisi animo talis efficitur. Ille emendetur, affectus recidantur: omnia tunc loca & status iucunda. Peregrinatio etiam alia pulcherrima, ad priscos & magnos viros ire, illos cogitatione intueri atque imitari. Hoc vitia tollit, virtutes inserit: atque istuc Lucilium vocat.

1 In Nomentanum meum fugi, quid putas? vrbem? imò febrem, & quidem surrepentem. Iam manum mihi iniecerat: protinus itaque parari vehiculum iussi, Paullinâ meâ retinente. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseueraui. Illud mihi in ore erat [2] domini mei Gallionis:
B qui cùm in Achaiâ febrem habere cœpisset, protinus nauem adscendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paullinæ meæ dixi, quæ mihi valetudinem meam commendat. Nam cùm sciam spiritum illius in meo verti: incipio, vt illi consulam, mihi consulere: & cùm me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium ætatis amitto. Venit enim mihi in mentem, in hoc sene & adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illâ non impetro, [3] vt me fortiùs amet: impetrat illa à me, vt me diligentiùs amem. Indulgendum est enim honestis affectibus: & interdum etiam si premunt caussæ, spiritus in honorem suorum vel cum tormento reuocandus, & in ipso ore retinendus est: cùm bono viro viuendum sit, non quamdiu iuuat, sed [4] quamdiu oportet. Ille qui non vxorem, non amicum tanti putat, vt diutiùs in vitâ commoretur, qui perseuerat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus, vbi vtilitas suorum exigit: nec tantùm si vult mori, sed si cœpit, intermittat, & suis se commodet.
C Ingentis animi est, alienâ caussâ ad vitam reuerti: quod magni viri sæpe fecerunt. Sed hoc quoque summæ humanitatis existimo, senectutem suam, cuius maximus fructus est, securior sui tutela, & vitæ vsus animosior, attentiùs conseruare, si scias alicui tuorum esse dulce, vtile, optabile. Habet præterea in se non mediocre ista res gaudium, & mercedem. quid enim iucundius, quàm vxori tam carum esse, vt propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paullina mea non tantùm [5] suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quæris ergo, quomodo mihi consilium profectionis cesserit? Vt primùm grauitatem vrbis excessi, & illum odorem culinarum fumantium, quæ motæ quidquid pestiferi vaporis obruerant, cum puluere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi. Quantum deinde adiectum putas viribus, [6] postquam vineas attigi? in pascuum emissus, cibum meum inuasi. [7] Repetiui ergo iam me. non permansit marcor ille corporis dubij,

EPIST. CIV. 1. In Nomentanvm.] *Vbi prædium eius, & vineæ. Infrà epist. CX. & Columella III. cap. III.*

D 2. Domini mei Gallionis.] *Patres, atque etiam fratres (sed puto natu grandiores) Dominos per honorem & blanditias vocabant, sicut & vxores Dominas. Notaui ad I I. Annal. Taciti.*

3. Vt me fortivs amet.] *Optimè habet; nec Pincianus aut alij debebant mouere. Fortiter amat, qui non indulget, qui seuero quodam amore, vt patres liberos, vt Deus bonos viros. Quæ ipsa phrasis, De Prouidentiâ, cap. II. ibi vide. Dicit nunc igitur, Nimis tenerè (hoc opponitur) & indulgenter illa me amat, nec impetro vt robustiùs: ad omnia mala mea collabitur: ergo ego mihi impero, vt me magis curem atque amem, ne illam affligam.*

4. Qvamdiv oportet.] *Seneca De Benef. II. cap. XVIII. Sapientes, quidquid oportet, iuuat. Id est quidquid opportunum & εὐκαίρον est. nam Cicero ita videtur reddere, vbi Cato Stoicus apud eum III. De Finibus disserit:* Sæpe officium esse sapientis, desciscere à vitâ, cùm sit beatissimus, si id opportunè facere possit. *Et paullò antè*, Rectam effectionem, siue τὸ κατόρθωμα, *ponit in* opportunitate: sic enim appellare se dicit εὐκαιρίαν.

5. Svvm mihi timorem.] *Acutè. potest non solùm hoc in expensis mihi ferre, quod pro me timeat; sed & quod ego. Nam eius timor meum trahit, imò gignit.*

6. Postqvam vineas attigi.] *Quas colere, imò & fodere solebat. III. Quæst. Natur. cap. VII.*

7. Repetivi ergo iam me.] *Recuperaui, & repperi quasi amissum. Sum, qui antè fui.*

dubij, & [8] malè cogitantis: incipio toto animo ſtudere. Non multum ad hoc locus confert, niſi ſe ſibi præſtet animus, qui ſecretum & in occupationibus mediis, ſi volet, habebit. At ille qui regiones eligit, & otium captat, vbique quo diſtringatur inueniet. Nam Socratem quærenti cuidam, quòd nihil ſibi peregrinationes profuiſſent, reſpondiſſe ferunt: *Non immeritò hoc tibi euenit: tecum enim peregrinabaris.* O quàm benè cum quibuſdam ageretur, ſi à ſe aberrarent! Nunc primi ſeipſos ſollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodeſt mare traiicere, & vrbes mutare? ſi vis iſta, quibus vrgeris, effugere, non alibi ſis oportet, ſed alius. Puta veniſſe te Athenas, puta Rhodon: elige arbitrio tuo ciuitatem: quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? tuos adferes. Diuitias iudicabis bonum: torquebit te paupertas, & (quod eſt miſerrimum) falſa. Quamuis enim multum poſſideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis deſici, quanto vinceris. Honores iudicas bonum? malè te habebit ille conſul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in faſtis ſæpiùs legeris. Tantus erit ambitionis furor, vt nemo tibi poſt te videatur, ſi aliquis ante te fuerit. Maximum malum iudicabis mortem: cùm in illâ nihil ſit mali, niſi, quod [9] ante ipſam eſt, timeri. Exterrebunt te non tantùm pericula, ſed ſuſpiciones: vanis ſemper agitaberis. Quid enim proderit,

—— euaſiſſe tot vrbes
Argolicas, mediosque fugam tenuiſſe per hoſtes?

Ipſa pax timores ſubminiſtrabit. ne tutis quidem habebitur fides, conſternatâ ſemel mente: quæ vbi conſuetudinem pauoris improuidi fecit, etiam ad tutelam ſalutis ſuæ inhabilis eſt. Non enim vitat, ſed fugit: magis autem periculis patemus auerſi. Grauiſſimum iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: cùm interim hoc tam ineptum erit, quàm flere, quòd arboribus amœnis & domum tuam ornantibus decidant folia. [10] Quidquid te delectat, æquè viget, vt videras dum vireret. vtique alium. Aliud alio die caſus excutiet. ſed quemadmodum frondium iactura facilis eſt, quia renaſcuntur: ſic iſtorum quos amas, quoſque oblectamenta vitæ putas eſſe, damnum: [11] quia reparantur, etiam ſi non renaſcantur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris. omnis dies, omnis hora te mutat: ſed in aliis rapina faciliùs apparet: hîc latet, quia non ex aperto fit. Alij auferuntur: at ipſi nobis furto ſubducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus appones, ſed ipſe tibi feres ſollicitudinum cauſſas, alia ſperando, alia deſperando? Si ſapis, alterum alteri miſceas: nec ſperaueris ſine deſperatione, nec deſperaueris ſine ſpe. Quid per ſe prodeſſe peregrinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa temperauit, non cupiditates refrænauit, non iras repreſſit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excuſſit errorem: ſed vt puerum ignota mirantem, ad breue tempus rerum aliquâ nouitate detinuit. Ceterùm inconſtantiam mentis, quæ cùm maximè ægra eſt, [12] laceſſit, mobiliorem leuioremque reddit ipſa iactatio. Itaque quæ petierant cupidiſſimè loca, cupidiùs deſerunt, & auium modo tranſuolant, citiusque quàm venerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, nouas tibi montium formas oſtendet, inuiſitata ſpatia camporum, & irriguas perennibus aquis valles, & alicuius fluminis ſub obſeruatione naturam: ſiue, vt Nilus, æſtiuo incremento tumet; ſiue, vt Tigris, eripitur ex oculis, & acto per occulta curſu, integræ magnitudini redditur; ſiue, vt Mæander, poëtarum omnium exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & ſæpe in vicinum alueo ſuo admotus, antequam ſibi influat, flectitur: ceterùm neque meliorem faciet, neque ſaniorem. Inter ſtudia verſandum eſt, & inter auctores ſapientiæ, vt quæſita diſcamus, nondum inuenta quæra-

8. MALE COGITANTIS.] *Benè. meditabatur & minabatur febrim, ſed nondum erat.*

9. ANTE IPSAM EST, TIMERI.] *Non enim mors malum, ſed eius timor.*

10. QVIDQVID TE DELECTAT.] *Vt edidi, rectà hæc habeo, certè ad finia ſcripturæ veteri. Senſus: Arbores quæ delectant, tam vigent & viuunt viduatæ foliis, quàm cùm virerent. Simile in amicis, qui alibi, etſi inconſpicui, viuunt.*

11. QVIA REPARANTVR.] *Iterùm in vitam venient poſt ἐκπύρωσιν.*

12. LACESSIT, MOBILIOREM.] *Pincianus,* laceſſitam, *velit: ego copulâ è fine eductâ,* laceſſit, & mobiliorem.

13. QVAM

A quęramus. Sic eximendus animus ex miserrimâ seruitute: in libertatem asseritur. Quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid superuacuum, quid iustum, quid honestum sit: non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus: peregrinaris enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequuntur. Vtinam quidem sequerentur! longiùs abessent: nunc fers illa, non ducis. Itaque vbique te premunt, & paribus incommodis vrunt. Medicina ægro, non regio, quærenda est. Fregit aliquis crus, aut extorsit articulum? non vehiculum nauemque conscendit, sed aduocat medicum, vt fracta pars iungatur, vt luxata in locum reponatur. Quid ergo animum, tot locis fractum & extortum, credis locorum mutatione posse sanari? maius est istud malum, [13] quàm vt gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem: nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia rerum omnium maxima in itinere colligetur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat: aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista vrgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum
B gestaris caussas. Fugam tibi non prodesse miraris? tecum sunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe & desideria: saltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. si vis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem sana. Hærebit tibi auaritia, quamdiu auaro sordidoque conuixeris: hærebit tumor, quamdiu cum superbo conuersaberis: numquam sæuitiam in tortoris contubernio pones: incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longè à vitiorum exemplis recedendum est. Auarus, corruptor, sæuus, fraudulentus, multum nocituri si propè à te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi. cùm Catonibus viue, cum Lælio, cum Tuberone: quòd si conuiuere etiam Græcis iuuat, cum Socrate, cum Zenone versare. Alter te docebit mori, si necesse erit: [14] alter, antequam necesse erit. Viue cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorumque notitiam. hi iubebunt in opere esse: nec tantùm scitè loqui, & in oblectationem audientium verba iactare, sed
C animum indurare, & aduersus minas erigere. Vnus est enim huius vitæ fluctuantis & turbidæ portus, euentura contemnere, stare [15] fidenter, apertè tela fortunæ aduerso pectore excipere, non latitantem, nec tergiuersantem. Magnanimos nos natura produxit: & vt quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pauidum, ita nobis glorioſum & excelsum spiritum, quærentem vbi honestissimè, non vbi tutissimè viuat; [16] simillimum mundo: quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur æmulaturque. Profert se, laudari & [17] adspici credit. Dominus omnium est, supra omnia est. itaque nulli se rei submittit: nihil illi videtur graue, nihil asperum, quod virum incuruet.

Terribiles visu formæ, letumque labosque:

minimè quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit, & tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori, dies vertit ad risum.

Terribiles visu formæ, letumque labosque,

D egregiè Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed visu: id est, videri, non esse. Quid, inquam, in istis est tam formidabile, quàm fama vulgauit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse quidquid facere non possunt, & aiunt nos loqui maiora, quàm quæ natura humana sustineat. At quanto ego de illis meliùs existimo? ipsi quoque hæc possunt facere,

13. QVAM VT GESTATIONE.] *In essedo succussione, quæ sollenniter olim vsurpata, humoribus detrahendis, meatibus reserandis, calori excitando. Scripsi epistolam ad Ortelium super eâ totâ re, Centur. Misc.* III. *epist.* XI.

14. ALTER ANTEQVAM NECESSE.] *Nam Zeno sine morbo, sibi manus intulit: & id fas iusq; Sapienti esse, inter dogmata prodiderat. Vide Manud.* III. *Dissert.* XXII.

15. FIDENTER, APERTE.] *Ita Pincianus, sed non satisfacit illud*, apertè. *Vetus omnis nostra lectio*, ad portum. *An*, ad portam: *quasi paratum egredi? an potiùs*, ac promptum?

16. SIMILLIMVM MVNDO.] *Id est, cælo atque ætheri. Nam & hoc Mundus: & è cælo noster Spiritus; vt Stoici.*

17. ADSPICI CREDIT.] *Pincianus*, gestit: *Gruterus*, quærit, *cui assentior.*

cere, sed nolunt. Denique quem vmquam ista destituêre tentantem? cui non faciliora A
apparuêre in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem [18] perpessicium senem, per omnia aspera iactatum, inuictum tamen & paupertate, quam grauiorem illi domestica onera faciebant; & laboribus, quos militares quoque pertulit, & quibus ille domi exercitus. siue vxorem eius spectes moribus feram, linguâ petulantem; siue liberos indociles, & matri quàm patri similiores. Sic ferè aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis sæuiore. [19] Viginti & septem annis pugnatum est: post finita arma, [20] triginta tyrannis noxæ dedita est ciuitas, ex quibus plerique inimici erant. Nouissima damnatio est [21] sub grauissimis hominibus impleta. obiecta est & religionum violatio, & [22] iuuentutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in remp. dictus est: post hæc carcer, & venenum. Hæc vsque eò animum Socratis non mouerunt, vt ne vultum quidem mouerint. Illam mirabilem laudem, & singularem, vsque ad extremum seruauit: non hilariorem quisquam, non tristiorem Socratem vidit: æqualis B
fuit in tantâ inæqualitate fortunæ. Vis alterum exemplũ? accipe hunc M. Catonem recentiorem, cum quo & infestiùs fortuna egit, & pertinaciùs. Cui cùm omnibus locis obstitisset, nouissimè & in morte: ostendit tamen virum fortem posse inuitâ fortunâ viuere, inuitâ mori. Tota illi ætas aut in armis est exacta ciuilibus, aut in ætate concipiente iam ciuile bellum. Et hunc licet dicas non minùs, quàm Socratem, in seruitute vixisse: nisi fortè Cn. Pompeium, & Cæsarem, & Crassum, putas libertatis socios fuisse. Nemo mutatum Catonem, toties mutatâ Rep. vidit: eumdem se in omni statu præstitit. In præturâ, in repulsâ, in accusatione, in prouinciâ, in concione, in exercitu, in morte, denique in illâ Reip. trepidatione, cùm illinc Cæsar esset decem legionibus pugnacissimis subnixus, tot externarum gentium præsidiis hinc Cn. Pompeius, satis vnus aduersus omnia. Cùm alij ad Cæsarem inclinarent, alij ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas & Reip. partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis [23] illinc plebem & omnem erectũ ad res nouas vulgum: [24] hinc optimates & equestrem ordi- C
nem, quidquid erat in ciuitate sancti & lecti: duos in medio relictos, Remp. & Catonem. Miraberis, inquam, cùm animaduerteris

Atridem, Priamumque, & sæuum ambobus Achillem.

Vtrumque enim improbat, vtrumque exarmat. Hanc fert de vtroque sententiam. Ait se, *si Cæsar vicerit, moriturum: si Pompeius, exsulaturum.* Quid habebat quod timeret, qui ea sibi & victo & victori constituerat, quæ constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Periit itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? [25] per medias Africæ solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? & in collibus arentibus, sine vllis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit, & quoties aquæ fuerat occasio, [26] nouissimus bibit. Vides honorem & notam posse contemni? eodem quo repulsus est die, in comitio [27] pilâ lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? & Pompeium & Cæsarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi vt alterum demereretur, simul prouocauit. Vides tam mortem D
posse

18. PERPESSICIVM SENEM.] *Eadem vox in epist.* LIII. *Vide.*

19. VIGINTI ET SEPTEM.] *Tot annos, & aliquot menses, durauit bellum Peloponnesiacum. Thucydides, atque alij.*

20. TRIGINTA TYRANNIS.] *Quos Lysander Athenis imposuit. Adde De Tranquill. cap.* III.

21. SVB GRAVISSIMIS HOMINIBVS.] *Muretus edidit*, criminibus: *pronum erat & verum*, nominibus.

22. IVVENTVTIS CORRVPTELA.] *Tertullianus Apolog.* 1. Lego partem sententiæ Atticæ in Socratem, corruptorem adolescentium, pronunciatam. *Plato in Apolog. Laërtius, alij.*

23. ILLINC PLEBEM.] *A Cæsare.*

24. HINC OPTIMATES.] *A Pompeio.*

25. PER MEDIAS AFRICÆ SOLIT.] *A Cyrenis in Mauritaniam contendit. Plutarchus, & maximè Lucanus graphicè iter, atque eius incommoda, exsequitur.*

26. NOVISSIMVS BIBIT.] *Idem Lucanus:*

Vltimus haustor aquæ; cùm tandem fonte reperto
Indiga conatur latices potare iuuentus,
Stat, dum lixa bibat.

27. PILA LVSIT.] *Vide epist.* LXXI.

28. AVCTO-

A posse contemni quàm exsilium? & exsilium sibi indixit & mortem, & interim bellum. Possumus itaque aduersus ista tantum habere animi: libeat modò subducere iugo collum. In primis autem despuendæ sunt voluptates: eneruant, & effæminant, & multum petunt. multum autem à fortunâ petendum est. Deinde spernendæ opes: [28] auctoramenta sunt seruitutum. Aurum & argentum, & quidquid aliud felices domos onerat, relinquatur. non potest gratis constare libertas. Hanc si magno æstimas, omnia paruo æstimanda sunt.

EPIST. CV.

BREVIA, *sed vtilia, præcepta ad Securitatem. Lege, & vsurpa.*

B QVAE obseruanda tibi sint, vt tutior viuas, dicam. Tu tamen sic audias censeo ista præcepta, quomodo si tibi præciperem, quâ ratione bonam valetudinem [1] in Ardeatino tuereris. Considera, quæ sint quæ hominem in perniciem hominis instigent: inuenies spem, inuidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeò leuissimum est contemptus, vt [2] multi in illo remedij caussâ delituerint. Quem quis contemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contempto, pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens præteritur: cum stante pugnatur. Spem improborum vitabis, si nihil habueris quod cupiditatem alienam [3] & improbam irriter, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiam si parùm nota sunt. Sic verò inuidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere. Odium autem ex offensâ sic vitabis, neminem lacessendo gratuitò: à quo te sensus communis tuebitur. fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habue-
C runt, nec inimicum. Illud ne timearis, præstabit tibi & fortunæ mediocritas, & ingenij lenitas: cùm te esse homines scient, quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua & facilis sit, & certa. Timeri autem tam domi molestum est, quàm foris: tam à seruis, quàm à liberis. Nulli non ad nocendum satis virium est. Adiice nunc, quòd qui timetur, timet. nemo potuit terribilis esse securè. Contemptus supereſt: cuius modum in suâ potestate habet, qui illum sibi adiunxit: qui contemnitur, quia voluit, non quia debuit. Huius incommodum & artes bonæ discutiunt, & amicitiæ eorum, qui apud alium potentem potentes sunt. quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris re-
medium, quàm periculum constet. Nihil tamen æquè proderit, quàm quiescere, & minimum cum aliis loqui, plurimum secum. Est quædam dulcedo sermonis, quæ irrepit, & blanditur, & non aliter quàm ebrietas aut amor secreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit auctorem. Habet vnusquisque aliquem cui tantum credit, quantum ipsi creditum est: vt gar-
D rulitatem suam custodiat, & contentus sit vnius auribus, [4] populum faciet. Sic quod modò secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. Confusam vitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec vllo tempore vacant. Trepidant enim cùm fecerunt, hærent, conscientia aliud agere non

28. AVCTORAMENTA SVNT.] *Id est, præmia, quibus vendimus libertatem, imus in seruitutem.*

EPIST. CV. 1. IN ARDEATINO.] *In illo igitur tractu Latij aër, vt apparet, non bonus aut saluber: neque nunc puto esse.*

2. MVLTI IN ILLO REMEDII CAVSSA.] *Vt olim ille Brutus, liberator vrbis, de quo Liuius:* Neque in animo suo quidquam regi timendum, neque in fortunâ concupiscendum relinquere statuit, contemptúque tutus esse, vbi in iure parum præsidij esset.

3. ET IMPROBAM IRRITET.] *Vellem*, improbitatem.

4. POPVLVM FACIET.] *Id est. etiamsi vni rem dixerit, ille porrò vni, hic alteri, alterique: & ita populus sciet. Ipsam rem dicit, mihi claram: & demiror, quid ita corrigi*, poculum, *Pincianus voluerit.*

non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat pœnas, quisquis exspectat: quisquis A autem meruit, exspectat. [5] Tutum aliqua res in malâ conscientiâ præstat, nulla securum. putat enim se, etiam si non deprehenditur, posse deprehendi: & inter somnos mouetur, & quoties alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi oblitteratum videtur, non satis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam, numquam fiduciam.

EPIST. CVI.

TENVIS & *Chrysippæa quæstio, An Bonum sit corpus? In extremo aliquid contra argutias.*

TARDIVS rescribo ad epistolas tuas, non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem caue audias: vaco, & omnes qui volunt, vacant. Neminem B res sequuntur: ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem tibi, de quo quærebas? Veniebat in contextum operis mei: [1] scis enim me moralem philosophiam velle complecti, & omnes ad eam pertinentes quæstiones explicare. Itaque dubitaui vtrùm differrem te, an, donec suus isti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem: humanius visum est, [2] tam longè venientem non detinere. Itaque & hoc ex illâ serie rerum cohærentium excerpam, & si qua erunt huiusmodi, non quærenti tibi vltrò mittam. Quæ sint hæc, interrogas? Quæ scire magis iuuat, quàm prodest: sicut hoc de quo quæris, an bonum corpus sit. Bonum prodest: facit enim: quod facit, corpus est: bonum, agitat animum, & quodammodo format & continet: quæ ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt, & quæ animi sunt. nam & hic corpus est. Bonum hominis necesse est corpus sit, cùm ipse corporalis. Mentior, nisi & quæ alunt illud, & quæ valetudinem eius vel custodiunt vel restituunt, corpora sunt: ergo & bonum eius corpus est. C Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, vt aliud quoque de quo non quæris, infulciam: tamquam ira, amor, tristitia. si dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem adstringant, an faciem diffundant, an ruborem euocent, an fugent sanguinem. Quid ergo? tam manifestas corpori notas credis imprimi, nisi à corpore? Si affectus corpora sunt, & morbi animorum, & auaritia, crudelitas, indurata vitia, & in statum inemendabilem adducta: ergo & malitia, & species eius omnes, malignitas, inuidia, superbia. Ergo & bona. primùm quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia præstabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem prudentia? quantam modestiam & quietem reuerentia? quantam serenitatem lætitia? quantum rigorem scueritas? quantam [3] remissionem veritas? Corpora ergo sunt, quæ colorem habitumque corporum mutant, quæ in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona sunt, & quidquid ex illis est. Numquid est dubium, an id quo quid tangi potest, corpus sit?

Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res, D vt ait Lucretius.

Omnia autem ista quæ dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnum, cui tanta vis est, vt impellat & cogat & retineat & iubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet? non audacia impellit? non fortitudo immittit, & impetū dat? non moderatio refrænat ac reuocat? non gaudium extollit? non tristitia adducit? Denique quidquid facimus, aut malitię, aut virtutis gerimus imperio: quod imperat corpori, corpus

5. TVTVM ALIQVA RES.] *Totidem ferè verbis Seneca Tragicus:*

Tutum aliqua scelus, at nulla securum tulit.

EPIST. CVI. 1. SCIS ENIM ME MORALEM.] *Scripsit libros eo titulo: heu, vbi sunt? Lactantius nominat, & dixi in Vitâ.*

2. TAM LONGE VENIENTEM.] *E Siciliâ scribentem.*

3. REMISSIONEM VERITAS.] *Animus simplex & apertus, non se custodiens. Muretus*, hilaritas, *fecerat contra omnes libros: & certè præiuit tam* lætitia.

EPIST.

A corpus est: quod vim corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale est: bonum hominis, & corporis bonum est: itaque corporale est. Quoniam, vt voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te video. Latrunculis ludimus: in superuacuis subtilitas teritur. non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: imò simplicior. paucis opus est ad mentem bonam litteris. Sed nos vt cetera in superuacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic litterarum quoque intemperantiâ laboramus: non vitæ, sed scholæ discimus.

EPIST. CVII.

SOLATVR *Lucilium & erigit, in fugâ seruorum. Ista & alia in vitam incidere: ideóque*
B *non inopinata esse debere. Patere igitur, quod non emendas. Bona & sapiens Epistola.*

VBI illa prudentia tua? vbi in discipiendis rebus subtilitas? vbi magnitudo? Tam pusilla te angunt? serui occupationes tuas, occasionem fugæ putauerunt. Si amici deciperent, ([1] habeant enim sanè nomen, quod illis [2] Epicurus noster imposuit, & ita vocentur) [3] quo turpius non sint omnibus rebus tuis. Desint illi, qui & operam tuam conterebant, & te aliis [4] molestum esse credebant. Nihil horum insolitum, nihil inexspectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quàm queri, quòd spargaris in publico, aut inquineris in luto. Eadem vitæ condicio est, quæ balnei, turbę, itineris: [5] quædam intermittentur, quædam incident. Non est delicata res, viuere. Longam viam ingressus es: & labaris oportet, & arietes, & cadas, & lasseris, & exclames: [6] O mors, id est, mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. Mori me vult? pręparetur animus contra omnia.
C Sciat se venisse [7] vbi patiatur fulmen; sciat se venisse, vbi

Luctus & vltrices posuere cubilia curæ,
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes: contemnes autem, si sæpe cogitaueris, & futura præsumpseris. Nemo non fortiùs ad id cui se diu composuerat, accessit, & duris quoque, si præmeditata erant, obstitit. At contrà imparatus, etiam leuissima expauit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit: & quia omnia nouitate grauiora sunt, hæc cogitatio assidua præstabit, vt nulli sis malo tiro. Serui te reliquerunt. Alium compilauerunt, alium accusauerunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcauerunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quid-

EPIST. CVII. 1. HABEANT ENIM SANE NOMEN.] *Nam Stoici aliter, qui volunt solos Sa-*
D *pientes inter se amicos esse, reliquos magis* Socios, *& vtilitate aliquâ iunctos, quàm Amicos.*

2. EPICVRVS NOSTER.] *Ideò*, noster, *quia ad Lucilium scribit: quem suprà etiam notabamus in sectâ illâ fuisse. Epicurus autem Amicos solâ vtilitate censet, & parari vult διὰ τὰς χρείας*: ob vsus: sicut & terram serimus ob fructus. *Laertius: & adde suprà, epist.* IX.

3. QVO TVRPIVS NON SINT.] *Valdè hæc confusa. Fortasse*: quid? turbandisne sint omnibus rebus tuis? *Non dico si serui fugiant, sed si Amici illi vulgares (veri non possunt) deserant: ideone angare, & res tuas turbatas rationesij putes? Pincianus aut Muretus faciebant*: quota pars abesset rebus tuis?

4. MOLESTVM ESSE CREDEBANT.] *Sic omnes libri: at Muretus*, molestum reddebant. *Haud malè, pro sensu: pro vero putem*, te aliis molestum & se reddebant. *Ipsi importuni, & te faciebant: dum protrahi & commendari volunt, & spes suas te iuuante impleri.*

5. QVÆDAM INTERMITTENTVR.] *Fallor, aut*, immittentur, *verius: siue*, in te mittentur. *Alij consilio ledent, & te petent; alij & alia casu.*

6. O MORS, ID EST, MENTIARIS.] *Arguitè hoc Muretus. Nam optant mortem, sed ore; mens abhorret, & fugiat aduentantem. Libri tamen quidam*, metiaris: *nec malè, si*: id est, emetiaris. *Hic finis & meta erit viæ, & mortem clamabis, & habebis. Certè hic viantium imago.*

7. VBI PATIATVR FVLMEN.] *Ita meus & plures scripti. at alij*: vbi tonat fulmen. *E quibus Iac. Lectius acutè*: vbi tonat, & fulminat. *Equidem è priore illâ lectione nihil concinno, nisi placet*: vbi glaciat, vbi fulminat.

Quidquid dixeris, multis [8] accidit. Deinceps quæ multa & varia sunt in nos diriguntur. [9] Quædam in nos fixa sunt, quædam vibrant, & cummaximè veniunt, quædam ad alios peruentura, [10] nos stringunt. Nihil miremur eorum ad quæ nati sumus: quæ ideò nulli quærenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico paria sunt. nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Æquum autem ius est, [11] non quo omnes vsi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur æquitas animo, & sine querelâ mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit: algendum est. æstas calores refert: æstuandum est. intemperies cæli valetudinem tentat: ægrotandum est. Et fera nobis loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus: id possumus, magnum sumere animum, & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ consentiamus. Natura autem hoc, quod vides, regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt: turbantur maria, cùm quieuerunt: flant inuicem venti: noctem dies sequitur: pars cæli consurgit, pars mergitur: contrariis rerum æternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est: hanc sequatur, huic pareat: & quæcumque fiunt, debuisse fieri putet: nec velit obiurgare naturam. Optimum est pati, quod emendare non possis: & [12] Deum, quo auctore cuncta proueniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deseramus hunc operis pulcherrimi cursum, cui quidquid patimur, intextum est: & sic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles ista dirigitur, quemadmodum Cleanthes noster versibus disertissimis alloquitur. quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur, Ciceronis viri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni consules: si displicuerint, scies me in hoc secutum [13] Ciceronis exemplum.

[14] *Duc me parens, celsíque dominator poli,*
Quocumque placuit. nulla parendi mora est.
Assum impiger. fac nolle. comitabor gemens:
[15] *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.*
Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Sic viuamus, sic loquamur. paratos nos inueniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit: at contrà ille pusillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi malè existimat, & [16] emendare mauult deos, quàm se.

8. ACCIDIT. DEINCEPS.] *Corrupta. Fortè,* accidit, & accidet deinceps. Quàm multa & varia in nos diriguntur? *Vel,* varia sunt, quæ in nos.

9. QVÆDAM IN NOS FIXA.] *Legam,* in ossibus fixa: *vel certè,* in nobis.

10. NOS STRINGVNT.] *Libant nos leuiter, sed alibi sedent & feriunt. Per nostrum latus, alius laditur.*

11. NON QVO OMNES VSI SVNT.] *Mallem,* vsuri sunt.

12. DEVM, QVO AVCTORE.] *Hoc enim Stoici capitale dogma habebant, & finem statuebant, Naturam, id est Deum sequi. Vide* Manuduct. II. *Dissert.* XIX.

13. CICERONIS EXEMPLVM.] *Quem eloquentia sua (ait Seneca pater) in carminibus destituit: Præfat. libri* III. *Controu.*

14. DVC ME PARENS.] *Quidam,* Duc ô parens. *Ipsi Graci versus sunt in Epicteti Enchiridio, in fine; sanè egregij & pij, & Cleanthe illo digni.*

Ἄγε δέ μ' ὦ Ζεῦ, καὶ σύ γ' ἡ πεπρωμένη,
Ὅποι ποθ' ὑμῖν εἰμὶ διατεταγμένος.
Ὡς ἕψομαί γ' ἄοκνος. ἢν δὲ μὴ θέλω,
Κακὸς γενόμενος οὐδὲν ἧττον ἕψομαι.

15. DVCVNT VOLENTEM FATA.] *Non est in Græcis hic versus: & puto insiticium esse, atque alibi lectum.*

16. EMENDARE MAVVLT.] *Carpit diuina & Prouidentiam; alia illa esse velit magis, quàm se alium.*

EPIST.

A

EPIST. CVIII.

QVOMODO *philosophi legendi, vel audiendi sint? Cum dilectu, & ea maximè excerpenda & imbibenda, quæ faciunt vitæ. Oblectamenta qui quærunt, frustrà sunt: tu emendationem. Nec id difficile; Natura enim ipsa vocat ad Honestum. Semina eius & fomites in animo nostro sunt: surgunt & excitantur, cùm doctor & irritator accessit. A suo exemplo, cùm apud Attalum disceret. Ostendit deinde, vario fine atque animo ad auctores legendos veniri: nos autem debere illo Philosophi. Pareamus: & legite atque audite vos ô Philologi.*

ID de quo quæris, ex his est, quæ scire, tantùm eò, vt scias, pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter properas, nec vis exspectare libros, quos cummaximè ordino continentes totam moralem philosophiæ partem, statim expediam. Illud tamen
B priùs scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, quâ flagrare te video, dirigenda sit, ne ipsa se impediat. Nec passim carpenda sunt, nec auidè inuadenda vniuersa: per partes peruenitur ad totum. Aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quàm cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. bonum tantùm habe animum: capies, quantum voles. Quò plus recipit animus, hoc se magis laxat. Hæc nobis præcipere [1] Attalum memini, cùm scholam eius obsideremus, & primi veniremus, & nouissimi exiremus: ambulantem quoque illum ad aliquas disputationes euocaremus, non tantùm paratum discentibus, sed obuium. [2] Idem, inquit, & docenti & discenti debet esse propositum: vt ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni ferat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior. Redibit autem. ea enim philosophiæ vis est, vt non solùm studentes, sed etiam conuersantes iuuet. [3] Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur: qui in vnguentariâ tabernâ resederunt, & paullò diutiùs commorati sunt, odorem se-
C cum loci ferunt: & qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. Attende quid dicam: negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? non nouimus quosdam, qui multis apud philosophum annis persederint, & ne colorem quidem duxerint? Quid ni nouerim? pertinacissimos quidem, & assiduos: quos ego non discipulos philosophorum, [4] sed inquilinos voco. Quidam veniunt vt audiant, non vt discant: sicut in theatrum voluptatis caussâ ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diuersorium otij sit. Non id agunt vt aliqua illic vitia deponant, vt aliquam legem vitæ accipiant, ad quam mores suos exigant, sed vt oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & [5] cum pugillaribus veniunt, non vt res excipiant, sed verba: quæ tam sine profectu alieno discant, quàm sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, & transeunt in affectum dicẽtium, alacres vultu & animo: nec aliter concitantur, quàm solent [6] Phrygij tibicinis sono [7] semiuiri, & [8] ex imperio furentes.

D

EPIST. CVIII. 1. ATTALVM MEMINI.] *De quo pater in Suasoriâ* 11. Attalus Stoicus, qui solum vertit à Seiano circumscriptus, magnæ vir eloquentiæ: ex philosophis, quos nostra ætas vidit, longè & subtilissimus & facundissimus. *Alibi noster nominat, laudatq;.*

2. IDEM, INQVIT, ET DOCENTI.] *Imò non* idem, *sed* id *verùs legas.*

3. QVI IN SOLEM VENIT.] *Memini in Ciceronis alibi (nisi fallor, De Oratore Dialogis) hanc similitudinem esse.*

4. SED INQVILINOS VOCO.] *Qui velut habitent ibi, sed in alieno: & ideò nec afficiuntur, nec proficiunt.*

5. CVM PVGILLARIBVS.] *At mira edictio, & cui tamen sua ratio, Zenonis Stoici:* τὸν ἀκούοντα ὦτω πρὸς τοῖς λεγομένοις γίνεσθαι δεῖν, ὥστε μὴ λαμβάνειν χρόνον εἰς τὰ ὑπομνήσεις: Auditorem philosophi sic affici debere, & dictis intentum esse, vt nec otium habeat ad excerpta aut subnotationes.

6. PHRYGII TIBICINIS SONO.] *Lucianus in Nigrino:* Ὥσπερ γὰρ οἱ τὸ φρυγίου αὐλοῦ ἀκούοντες, οὐ πάντες μαίνονται, ἀλλ' ὁπόσοι αὖπαλν τῇ Ῥέᾳ λαμβάνονται, οὗτοι δὲ πρὸς τὸ μέλος ὑπομεμνήσκονται τῶν πάθους: Sicut Phrygiæ tibiæ sonũ qui audiunt, non omnes in furorem aguntur; sed qui Rheæ sacrati addictiq́ue sunt, illi reminiscuntur eo signo affectus.

7. SEMIVIRI.] *Galli.*

8. EX IMPERIO FVRENTES.] *Imperio Archigalli, & qui signum iubet dari.*

9. OMNI-

furentes. Rapit illos instigatque rerum pulchritudo, non verborum inanium sonitus. A Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, iuuat protinus quæ audias facere. Afficiuntur illi: & sint quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam, quam conceperant, mentem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. [9] Omnibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus: cùm irritator accessit, tunc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quæ publicè agnoscimus, & consensu vera esse testamur?

Desunt inopiæ multa, auaritiæ omnia.
In nullum auarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, & vitiis suis fieri conuicium gaudet. Quanto magis hoc iudicas euenire, cùm à philosopho ista dicuntur: cùm salutaribus præceptis versus inseruntur, efficaciùs eadem illa demissuri in animum imperitorum? Nam ([10] vt B dicebat Cleanthes) quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, cùm illum tuba per longi canalis angustias tractum, patentiore nouissimè exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. Eadem negligentiùs audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu solutâ oratione dicuntur: vbi accessêre numeri, & egregium sensum adstrinxêre certi pedes, eadem illa sententia velut lacerto excussa torquetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longissimis orationibus hoc præcipitur, vt homines in animo, non in patrimonio putent esse diuitias: eum esse locupletem, qui [11] paupertati suæ aptus est, & paruo se diuitem fecit: magis tamen feriuntur animi, cùm carmine eiusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.

Cùm hæc atque eiusmodi audimus, ad confessionem veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt. Hunc illorum affe- C ctum vbi videris, vrge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis, & cauillationibus, & ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in auaritiam, dic in luxuriam. cùm profeciisse te videris, & animos audientium affeceris, insta vehementiùs. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium versa. Facillimè enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leuiterque corruptis iniicit manum veritas, si aduocatum idoneum nacta est. Ego certè, cùm Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitæ perorantem, sæpe misertus sum generis humani, & illum sublimem altioremq; humano fastigio credidi. [12] Ipse regem se esse dicebat: sed plus quàm regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. Cùm verò commendare paupertatem cœperat, & ostendere, quàm quidquid vsum excederet, pondus esset superuacuum & graue ferenti: sæpe exire è scholâ pauperi libuit. Cùm cœperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantùm ab illicitis voluptatibus, sed etiam super- D uacuis: libebat circumscribere gulam & ventrem. Inde mihi quædam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad ciuitatis vitam reductus, ex benè cœptis pauca seruaui. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renunciatum est. Hęc enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, & se vltrà quàm capiunt farcientibus, facilè descensura, facilè reditura. Inde in omnem vitam vnguento abstinemus: quoniam optimus odor in corpore est nullus.

9. OMNIBVS NATVRA DEDIT.] *Explico in Manuduct.* II. *Dissert.* X.

10. VT DICEBAT CLEANTHES.] *Meritò ille, qui versibus pleraque scripsit: & suum igitur factum commendabat.*

11. PAVPERTATI SVÆ APTVS EST.] *Ad eam se accommodat, & aptat. non vltra modum viresq; eius cupit, aut sumit.*

12. IPSE REGEM SE.] *Stoico paradoxo. de quo Manuduct.* III. *Dissert.* XIII.

13. DECO-

A lus. Inde vino caret ſtomachus: inde in omnem vitam balneum fugimus. [13] Decoquere corpus, atque exinanire ſudoribus, inutile ſimul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt: ita tamen, vt quorum abſtinentiam interrupi, modum ſeruem, & quidem abſtinentiæ proximiorem. neſcio an difficiliorem: quoniam quædam abſcinduntur faciliùs animo, quàm temperantur. Quoniam cœpi tibi exponere, quantum maiori impetu ad philoſophiam iuuenis acceſſerim, quàm ſenex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagoræ [14] iniecerit Sotion. Docebat, [15] quare ille animalibus abſtinuiſſet, quare poſteà Sextius. Diſſimilis vtrique cauſſa erat, ſed vtrique magnifica. Hic homini ſatis alimentorum citra ſanguinem eſſe credebat, & crudelitatis conſuetudinem fieri, vbi in voluptatem eſſet adducta laceratio. Adiiciebat, contrahendam materiam eſſe luxuriæ: colligebat, bonæ valetudini contraria eſſe alimenta varia, & noſtris aliena corporibus. At Pythagoras [16] omnium inter omnia cognationem eſſe dicebat, & aliorum commercium in alias atque alias formas tranſeuntium. Nulla (ſi illi credas)
B anima interit, nec ceſſat quidē, niſi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Viderimus per quas temporum vices, & quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem reuertatur: interim ſceleris hominibus ac parricidij metum fecit, cùm poſſint in parentis animam inſcij incurrere, & ferro morſúve violare, in quo cognatus aliquis ſpiritus hoſpitaretur. Hæc cùm expoſuiſſet Sotion, & impleſſet argumentis ſuis, Non credis, inquit, animas in alia corpora [17] atque alia deſcribi? & migrationem eſſe, quam dicimus eſſe mortem? Non credis in his pecudibus feriſve, [18] aut aquâ merſis, illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, ſed mutare regionem? nec tantùm cæleſtia per certos circuitus verti, ſed animalia quoque per vices ire, & animos per orbem agi? Magni iſta crediderunt viri. itaque iudicium quidem tuum ſuſtine: ceterùm omnia tibi integra ſerua. Si vera ſunt iſta, abſtinuiſſe animalibus innocentia eſt: ſi falſa, frugalitas eſt. [19] Quod iſtic crudelitatis tuæ damnum eſt? Alimenta tibi leonum & vulturum eripio. His inſtinctus, abſtinere animalibus cœpi: & anno peracto
C non tantùm facilis erat mihi conſuetudo, ſed dulcis. [20] Agiliorem mihi animum eſſe credebam: nec tibi hodie affirmauerim, an fuerit. Quæris, quomodo deſierim? In Tiberij Cæſaris principatum iuuentæ tempus inciderat: [21] alienigenarum ſacra mouebantur: ſed inter argumenta ſuperſtitionis ponebatur, [22] quorumdam animalium abſtinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, ſed [23] philoſophiam oderat, ad priſtinam conſuetudinem redij: nec difficulter mihi, vt inciperem meliùs cænare, perſuaſit. Laudare ſolebat Attalus culcitram, quæ reſiſteret corpori: tali vtor etiam

13. DECOQVERE CORPVS.] *In balneis, & præſertim Laconicis: ad quæ ſpectant ſequentia.*

14. INIECERIT SOTION.] *Senecæ præceptor, de quo in epiſt.* XLIX. *& ego in Manuduct.* I. *Diſſert.* XII.

D 15. QVARE ANIMALIBVS.] *Exſtant diſſertationes duæ Plutarchi,* De eſu carnium, *pro Pythagoræ ſenſu, ſanequàm argutæ. In alterâ etiam Stoicos tangit, qui cùm delicias ſpernāt & reiiciant, non item hanc cibi immanitatem. Vide, ſodes.*

16. OMNIVM INTER OMNIA COGNAT.] *Ob illam animarum, etiam in bruta corpora, migrationem. Decantata res, etiam poëtis.*

17. ATQVE ALIA DESCRIBI.] *Id eſt, diſtribui.*

18. AVT AQVA MERSIS.] *Id eſt, piſcibus. nam & ius vel maximè abſtinebant: Plutarchus.*

19. QVOD ISTIC CRVDEL.] *Sententia eſſet. quid ita crudelitas tua hæc damna & ſtragem facit? Sed parùm pro mente Senecæ: & magis fuerit,* Quod iſtic, niſi crudelitati tuæ, damnum eſt? *Coërcetur ſæuitia tua in hac abſtinentiâ: quid aliud amittis? Poſſit &,* credulitatis, *legi.*

20. AGILIOREM MIHI ANIMVM.] *Tecum ſentiam: & aſsidua hæc κρεωφαγία, nimis Europæis vſurpata, brutos facit.*

21. ALIENIGENARVM SACRA.] *Siue, vt ego olim,* alienigena tum ſacra. *Nam vox,* gentium, *infarcta eſt præter libros. Iudæi autem & Aegyptij, ſub Tiberio, vrbe pulſi, & aliquot millia in Sardiniam ablegata. Tacitus,* II. *Annal. atque ego ibi.*

22. QVORVMDAM ANIMALIVM ABSTINENTIA.] *Vt ſuis.*

23. PHILOSOPHIAM ODERAT.] *Hunc ipſum patris auerſum ab eâ animum oſtendit & tangit, Conſol. ad Heluiam cap.* XVI. *Tamen aliter ipſe pater in Præfatione lib.* II. *Controu. vbi hortatur Melam filium ad hoc ſtudium, & quietem. Et ſanè aperta & indecora ſit patris hæc inſectatio. Itaque ambigo cum Iac. Lectio, an non verius:* qui non philoſophiam oderat, ſed calumniam timebat.

24. QVEM-

etiam senex, in quâ vestigium apparere non possit. Hæc retuli, vt probarem tibi, quàm A vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quæque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid præcipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non viuere: aliquid discentium, qui propositum adferunt ad præceptores suos, non animum excolendi, sed ingenium. Itaque quæ philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

—— Fugit irreparabile tempus.

Vigilandum est: nisi properamus, relinquimur. agit nos, agiturque velox dies: inscij rapimur. omnia in futurum disponimus, & inter præcipitia lenti sumus. Sed vt obseruet, quoties Virgilius de celeritate temporum dicit, hoc vti verbo illum, FVGIT.

Optima quæque dies miseris mortalibus æui
Prima fugit. subeunt morbi, tristisque senectus,
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis. B

Ille qui ad philosophiam spectat, hæc eadem quò debet, abducit. Numquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere, quod currendi genus concitatissimum est: & optimos quosque primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, vt velocitatem rapidissimæ rei possimus æquare? Meliora præteruolant, deteriora succedunt. [24] Quemadmodum ex amphorâ primùm quod est sinceriſſimum effluit, grauissimum quodque turbidumque subsidit: sic in ætate nostrâ, quod optimum, [25] in primo est. Id exhauriri in aliis potiùs patimur, vt nobis fæcem reseruemus. Inhæreat istud animo, & tamquam missum oraculo placeat:

Optima quæque dies miseris mortalibus æui
Prima fugit. ——

Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? quia iuuenes possumus discere, possumus facilem animum, & adhuc tractabilem, ad meliora conuertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis, & exercen- C dis per opera corporibus. Quod supereſt, segnius & languidius est, & propius à fine. Itaque toto hoc agamus animo, & omissis ad quæ diuertimus, in rem vnam laboremus: ne hanc temporis perniciſſimi celeritatem, quam retinere non possumus, relicti demum intelligamus. Primus quisque tamquam optimus dies placeat, & [26] redigatur in nostrum. quod fugit, occupandum est. Hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit. ideò optimum quemque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper vnà ponere morbos & senectutem, non mehercule immeritò. senectus enim insanabilis morbus est. Prætereà, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristem illam vocat:

—— subeunt morbi, tristisque senectus.

Non est quòd mireris, ex eâdem materiâ suis quemque studiis apta colligere. In eo- D dem prato bos herbam quærit, canis leporem, ciconia lacertum. Cùm Ciceronis libros de Rep. prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiæ deditus: alius aliò curam suam mittit. Philosophus admiratur, contra iustitiam dici tam multa potuisse. Cùm ad hanc eamdem lectionem philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur: [27] Anci pater nullus, Numæ nepos dicitur. Præterea notat eum quem nos dictatorem dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos magistrum

24. QVEMADMODVM EX AMPHORA.] *Talia in epist. 1. vide.*

25. IN PRIMO EST.] *Nec male*, in primâ.

26. REDIGATVR IN NOSTRVM.] *Vsurpemus & fruamur. Dies enim ita fiunt nostri (poëta vetus: Hic meus est, dixêre, dies:) alieni & nihil ad nos, qui elabuntur.*

27. ANCI PATER NVLLVS.] *Non quin reipsâ fuerit, sed famæ traditus non exstat. Obscurauit eum Numæ claritas: atque ita* Numæ nepotem *Liuius & Dionysius dicunt.*

28. IN CIRCO

A gistrum populi vocatum. Hodieque id extat in Auguralibus libris: & testimonium est, quòd qui ab illo nominatur magister equitum est. Aequè notat, Romulum periisse solis defectione. Prouocationem ad populum etiam à regibus fuisse. Id ita in Pontificalibus libris aliqui putant, & Fenestella. Eosdem libros cùm grammaticus explicuit, primùm REAPSE dici ab Cicerone, id est, reipsâ, in commentarium refert, nec minùs SEPSE, id est, se ipse. Deinde transit ad ea, quæ consuetudo sæculi mutauit: tamquam quod ait Cicero, *Quoniam sumus ab ipsâ calce, eius interpellatione reuocati*: hanc quam nunc [28] in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus, & in primis illos de Africano scriptos:

—— Cui nemo ciuis neque hostis
Quiuit pro factis reddere [29] *opræpretium.*

Ex eo se ait intelligere, apud antiquos [30] non tantùm auxilium significasse operam, sed opera. ait enim neminem potuisse Scipioni neque ciuem, neque hostem reddere operæ
B pretium. Felicem deinde se putat, quòd inuenerit, vnde visum sit Virgilio dicere:

—— Quem super ingens
Porta tonat cæli. ——

[31] Ennium hoc ait Homero surripuisse; Ennio Virgilium. Est enim apud Ciceronem in his ipsis de Rep. hoc epigramma:

Si fas endo plagas cælestum ascendere cuiquam:
Mi soli cæli maxima porta patet.

Sed ne & ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philosophorum, lectionemque ad propositum beatæ vitæ trahendam: non vt verba prisca aut ficta captemus, & translationes improbas figurasque dicendi, sed vt profutura præcepta, & magnificas voces, & animosas, quæ mox in rem transferantur. Sic ista discamus, vt quæ fuerunt verba, sint opera. Nullos autem peiùs mereri de omnibus mortalibus iudico, quàm qui philosophiam velut aliquod artificium væ-
C nale didicerunt: qui aliter viuunt, quàm viuendum esse præcipiunt. Exempla enim sese ipsos inutilis disciplinæ circumferunt, nulli non vitio quod insequuntur, obnoxij. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quàm gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eripienda sunt vento vela: quid me potest adiuuare rector nauigij attonitus & vomitans? Quanto maiore putas vitam tempestate iactari, quàm vllam ratem? non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quæ dicunt, quæ turbâ audiente iactant, aliena sunt. dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysippus, & Posidonius, & ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare possint sua esse, monstrabo: faciant quæ dixerint. Quoniam quæ volueram ad te perferri, iam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam, & in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam: ne ad spinosam, & auribus erectis curiosisque audiendam, lassus accedas.

D 28. IN CIRCO CRETAM.] *Ab ipsâ re, quia, vt Plinius ait*, cretâ circum præducere solent, ad victoriæ notam: *id est, metam eâ signare, vt conspicua esset. Idipsum calce factum: & inde etiam nomen. Lucretius:*

— ptæscripta ad candida calcis.

29. OPRÆPRETIVM.] *Pro* operæ: *vt* poplus, poclum, *antiqui, extritis litteris mediis: nec in carmine solùm, sed vulgò.*

30. NON TANTVM AVXILIVM.] *Vt in Comœdiis sæpe, Da mihi hanc operam.*

31. ENNIVM HOC AIT HOMERO.] *Apud quem domus Olympi est, & portas suas habet. vt Iliad. Δ.*

Πρόσθησι δὲ πύλῃσι πολυσθενέος Οὐλύμποιο:
In portis primis sese replicantis Olympi.

A

EPIST. CIX.

QVAESTIVNCVLA, An ſapiens ſapienti, & quomodo profit? Cauſa dubitandi, quia omnia ſumma in ſapiente, nec adiectioni locus. Reſpondet tamen prodeſſe, & diſtinctè exſequitur. In fine deteſtatur argutias inutiles.

AN ſapiens ſapienti profit, ſcire deſideras. Dicimus plenum omni bono eſſe ſapientem, & ſumma adeptum: quomodo prodeſſe aliquis poſſit ſummum bonum habenti, quæritur. Proſunt inter ſe boni: exercent enim virtutes, & ſapientiam in ſuo ſtatu continent. deſiderat vterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quærat. Peritos luctandi, vſus exercet: muſicum, qui paria didicit, monet. Opus eſt & ſapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipſe ſe mouet, ſic mouetur ab alio ſapiente. Quid B
ſapiens ſapienti proderit? impetum illi dabit, occaſiones actionum honeſtarum commonſtrabit. Præter hæc, aliquas ſuas cogitationes exprimet, docebit quæ inuenerit. Semper enim ſapienti reſtabit quod inueniat, & quò animus eius excurrat. Malus malo nocet: facit peiorem, iram, metum incitando, triſtitiæ aſſentiendo, voluptates laudando: & tunc maximè laborant mali, vbi plurium vitia miſcuêre, & in vnum collata nequitia eſt: ergo ex contrario, bonus bono proderit. Quomodo inquis? Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conſpectu mutuæ tranquillitatis creſcet vtriuſque lætitia. Præterea, quarumdam illi rerum notitiam tradet. non enim omnia ſapiens ſcit: etiamſi ſciret, breuiores vias rerum aliquis excogitare poſſit, & has indicare, per quas faciliùs totum opus circumfertur. Proderit ſapienti ſapiens: non ſcilicet tantùm ſuis viribus, ſed ipſius quem adiuuat. Poteſt quidem ille etiam relictus ſibi, explicare partes ſuas. Vtetur propriâ velocitate: ſed nihilominus adiuuat etiam, qui currentem hortatur. Non prodeſt tantùm ſapiens ſapienti, ſed ſibiipſi. Obiicies. Detrahe illi vim propriam, & ille nihil
agit. Iſto modo dicas licet, non eſſe in melle dulcedinem.[1] Nam ipſe ille qui eſt, eſſe de- C
bet ita aptatus linguâ palatoque ad huiuſmodi guſtum, vt ille tali ſapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet vtrumque talem eſſe, vt & ille prodeſſe poſſit, & huic profecturo idonea materia ſit. In ſummum, inquit, producto calorem calefieri ſuperuacuum eſt: & in ſummum producto bonum ſuperuacuum eſt, quod proſit. Numquid inſtructus omnibus rebus agricola, ab alio inſtrui quærit? Numquid armatus miles quantum in aciem exituro ſatis eſt, ampliùs arma deſiderat? Ergo nec ſapiens. ſatis enim vitæ inſtructus, ſatis armatus eſt. Qui in ſummo eſt calore, ei non opus eſt adiecto, vt ſummum teneat. Ipſe ſe, inquit, calor continet. Ad hæc reſpondeo. Primùm multum intereſt inter iſta, quæ comparas. Calor enim vnus eſt: prodeſſe varium eſt. Deinde calor non adiuuatur adiectione caloris, vt caleat: ſapiens non poteſt in habitu ſuæ mentis ſtare, niſi amicos aliquos ſimiles ſui admiſit, cum quibus virtutes ſuas communicet. Adiice nunc, quòd omnibus inter ſe virtutibus amicitia eſt. Itaque prodeſt, qui [2] virtutes alicuius pares ſuis amat, aman- D
daſque inuicem præſtat. Similia delectant: vtique vbi honeſta ſunt, & probare ac probari ſciunt. Etiamnum. Sapientis animum peritè mouere nemo alius poteſt, niſi ſapiens: ſicut hominem mouere rationaliter non poteſt, niſi homo. Quomodo ergo ad rationem mouendam ratione opus eſt: ſic vt moueatur ratio perfecta, opus eſt ratione perfectâ. Prodeſſe dicuntur, & qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in vſus vitæ cara aut neceſſaria: in his dicetur etiam ſtultus ſapienti prodeſſe. Prodeſſe autem eſt, animum ſecundùm naturam mouere virtute ſuâ, aut eius qui mouebitur. Hoc non ſine ipſius quoque qui proderit, bono fiet. neceſſe eſt enim, alienam virtutem

EPIST. CIX. 1. NAM IPSE ILLE QVI EST.] *Valet, qui edit.*

2. VIRTVTES ALICVIVS PARES SVIS.] *Nam Stoicum dogma erat, & Virtutes inter ſe pares, & omnes item Sapientes: neminem alterum excellere. Vide Manud. II. Diſſert. XIX.*

3. SVM-

A tutem exercendo, exerceat & suam. Sed vt remoueas ista, quæ aut summa bona sunt, aut [3] summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Inuenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est: quia naturâ bonum omne carum est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est, ex hac quæstione, argumenti caussâ, in alteram transeam. Quæritur enim, an deliberaturus sit sapiens: an in consilium aliquem aduocaturus: quod facere illi necessarium est, cùm ad hæc ciuilia & domestica venitur, & (vt ita dicam) mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo aduocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquando sapienti: suadebit enim: sed in illis quoque magnis ac diuinis, vt diximus, communiter honesta tractando, & animos cogitationesque miscendo, vtilis erit. Prætereà secundùm naturam est & amicos complecti, & amicorum actu, vt suo proprioque lætari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quæ in exercendo se, vsu valet. Virtus autem suadet præsentia benè collocare, in fu-
B turum consulere, deliberare, & intendere animum: faciliùs intendet explicabitque qui aliquem sibi assumpserit. Quærit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumq; perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentiâ iuuerit. Aiunt homines plus in alieno negotio videre, quàm in suo: hoc illis euenit, quos amor sui excæcat, quibusque dispectum vtilitatis timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus quædam sunt, quę etiam sapientes in alio, quàm in se, diligentiùs vident. Prætereà illud quod dulcissimum honestissimumque est, idem velle atque idem nolle, sapiens sapienti præstabit. Egregium opus pari iugo ducet. Persolui quod exegeras, quamquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiæ voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quàm acumen exercere. Toties enim illò reuertor: Quid ista me res iuuat? fortiorem faciet, iustiorem, temperatiorem? Nondum exerceri vacat: adhuc medico mihi opus est. Quid me doces scientiam inutilem? magna promisisti: exigua vi-
C deo. Dicebas intrepidum fore, etiamsi circa me gladij micarent, etiamsi mucro tangeret iugulum: dicebas securum fore, etiamsi circa me flagrarent incendia, etiamsi subitus turbo toto nauem meam mari raperet. [4] Hæc mihi præsta tu, vt voluptatem, vt gloriam contemnam: posteà docebis implicita soluere, ambigua distinguere, obscura perspicere: nunc doce, quod necesse est.

EPIST. CX.

GENIOS singulis datos: quos fauentes habet, qui Bonam mentem habet. Vota nostra & iudicia improba esse, res non ex vero æstimantium. Vana optari, vana timeri. Remedium vtrisque à Philosophiâ: quò nos vocat, spretis superuacuis. Luxum denique producit, & castigat, Attali egregiâ oratione.

D EX Nomentano meo te saluto, & iubeo te habere mentem bonam, [1] hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos & fauentes, quisquis [2] sibi se propitiauit. Sepone in præsentiâ, quæ quibusdam placent: [3] Vnicuique nostrûm pædagogum dari Deum,

3. SVMMORVM EFFICIENTIA.] *Nota de Bonis* Efficientibus: *quæ explico Manud.* II. *Diss.* XXII.

4. HÆC MIHI PRÆSTA TV, VT VOLVPT.] *Putarem:* Hæc mihi præsta: tum vt vol.

EPIST. CX. 1. HOC EST, PROPITIOS DEOS.] *Imò bonus & beatus non aliud est quàm* εὐδαίμων *Græcis, id est* εὖ τὸν δαίμονα ἔχων, bonum Deum Geniumque habens. *in Manuduct.* II. *Dissert.* XIX.

2. SIBI SE PROPITIAVIT.] *Quod bonus fecit, qui in tranquillo & pacato semper est, non sibi non aliis infestus. Vtrumque istud, mali.*

3. VNICVIQVE NOSTRVM PÆDAGOGVM.] *Viæ & vitæ huius ductem. Ita in tabulâ Cebetis* Senex supernè stat, chartam manu tenens vnâ, & alterâ nescio quid monstrans: atque is est Genius. Mandat autem in vitam ingredientibus, quid faciendum sit, & cui viæ se committere debeant, si velint esse salui. *Ecce Pædagogum. & plura ego ex professo Physiol.* I. *Dissert.* XIX.

Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notæ, ex eorum numero quos Ouidius ait, *de plebe deos*. Ita tamen hoc seponas volo, vt memineris maiores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse: singulis enim [4] & Genium & Iunonem dederunt. Posteà videbimus, an tantùm diis vacet, vt priuatorum negotia procurent: interim illud scito, [5] siue assignati sumus, [6] siue neglecti, & fortunæ dati, nulli te posse imprecari quidquam grauius, quàm si imprecatus fueris, vt se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignum pœnâ putaueris, optes, vt infestos deos habeat: habet, inquam, etiamsi videtur eorum curâ & fauore produci. Adhibe diligentiam tuam, & intuere, quid sint res nostræ, non quid vocentur: & scies plura mala [7] contingere nobis, quàm accidere. Quoties enim felicitatis caussa, & initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quoties magnâ gratulatione excepta res gradum sibi struxit in præceps, & aliquem iam eminentem alleuauit etiamnum, tâquam ibi adhuc staret, vnde tutò caderet? sed ipsum illud cadere non habet in se mali quidquam, si exitum spectes, vltra quem natura neminem deiicit. Propè est rerum omnium terminus, propè est, inquam, & illud vnde [8] felix eiicitur, & illud vnde [9] infelix emittitur. Nos vtraque extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humanâ [10] conditione metire: simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum adstringo? non est quòd quidquam timendum putes. Vana sunt ista quæ nos mouent, quæ attonitos habent. Nemo nostrûm quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere: iam apparebit quàm breuia, quàm incerta, quàm tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est:

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti: non timemus in luce. omnia nobis fecimus tenebras: nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. totâ vitâ incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectiùs pedem ponimus. Vides autem quàm sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, vt longiùs reuocandi simus: & cùm ignoremus quò feramur, velociter tamen illò quò intendimus, ire perseueramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Vno autem modo potest, si quis hanc humanorum diuinorumque notitiam acceperit: si illâ se non perfuderit, sed infecerit: si eadem quamuis sciat, retractauerit, & ad se sæpe retulerit: si quæsierit quæ sint bona, quæ sint mala; quibus hoc sit falsò nomen adscriptum: si quæsierit de honestis, de turpibus, de prouidentiâ. Nec intra hæc humani ingenij sagacitas sistitur. prospicere & [11] vltra mundum libet, [12] quo feratur, [13] vnde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac diuinâ contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertraximus, vt auaritiæ seruiret, vt relicto mundo

4. Et Genivm et Ivnonem.] *Hoc ita accipe, non vt singuli vtrumque habuerint, sed vt alterum: & clarius esset*, aut Genium, aut Iunonem. *Nam viris Genij attribuebantur, fœminis Iunones. Itaque mulieres Iunonem inuocabant, aut aduocabant. vt illa apud Petronium:* Iunonem meam iratam habeam. *In Tibullo, amator ad suam:* Hæc per sancta tuæ Iunonis numina iuro. *In Satyrico*; Et per Iunonem domini iurante ministro: *scilicet illo molli & pathico, qui fœminam se ferret & exhiberet.*

5. Sive assignati svmvs.] *Suo quisque Deo. sicut* Assignare seruum aut libertum, *in Iuris libris.*

6. Sive neglecti.] *Vt nemo curam nostri gerat, Prouidentia non sit.*

7. Contingere nobis.] *Ex voto & optato.*

8. Felix eiicitvr.] *Inuitus & reluctans abit.*

9. Infelix emittitvr.] *A miseriis liberandus.*

10. Conditione metire.] *Si licebit, si longum erit, si euenit. Nihil tibi promitte in alterutrâ sorte.*

11. Vltra mvndvm libet.] *Vbi Vacuum est.*

12. Qvo feratvr.] *Illoipso Vacuo, in quo voluitur. Nisi accipis*, quò *& ad quem finem feratur: nullum, quia in se redit.*

13. Vnde svrrexerit.] *A quibus principiis.*

14. Quæ-

A mundo terminisque eius, & dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, & quæreret quid ex illâ mali effoderet, non contentus oblatis. Quidquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non exspectauit inquisitionem nostram: vltrò dedit: nocitura altissimè pressit. Nihil nisi de nobis queri possumus. ea quibus periremus, nolente rerum naturâ & abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famæ, ceteris æquè vanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor vt facias? nihil noui: nec enim nouis malis remedia quæruntur: sed hoc primùm, vt tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi vbique occurrent: superuacua & semper, & toto animo [14] quærenda sunt. Non est autem quòd te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeam supellectilem: quæ est enim virtus, superuacua contemnere? tunc te admirare, cùm contempseris necessaria. Non magnam rem facis, quòd viuere sine regio apparatu potes: quòd non desideras [15] milliarios apros, nec [16] linguas
B phœnicopterorum, & alia portenta luxurię iam tota animalia fastidientis, & certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panem: si tibi persuaseris, herbas, vbi necesse est, non pecori tantùm, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tamquam recepta seruantem. sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quidquid acceperit? Delectant te dispositа, quæ terra mariqúe capiuntur. alia eò gratiora, si recentia perferuntur ad mensam: alia, si diu pasta & coacta pinguescere, fluunt, ac vix saginam continent suam. Delectat te nidor horum, arte quæsitus. At mehercule ista sollicitè scrutata, varieque condita, cùm subierint ventrem, vna atque eadem fœditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? exitum specta. Attalum memini cum magnâ admiratione omnium hæc dicere: Diu mihi, inquit, imposuere diuitiæ. stupebam, vbi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat: existimabam similia esse quæ laterent, his quæ ostenderentur. Sed [17] in quodam apparatu vidi totas
C opes vrbis, cælatas ex auro & argento, & his quæ pretium auri argentique vicerunt, exquisitos colores, & vestes vltra non tantùm nostrum, sed vltra finem hostium aduectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque formâ greges, hinc fœminarum, & alia quæ res suas recognoscens summi imperij fortuna protulerat. Quid hoc est, inquam, aliud quàm irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi vult ista pecuniæ pompa? ad discendam auaritiam conuenimus. At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quàm attuleram. Contempsi diuitias, non quia superuacuæ, sed quia pusillæ sunt. Vidistine, quàm intra paucas horas ille ordo, quamuis lentus dispositusque, transierit? hoc totam vitam nostram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Accessit illud quoque. tam superuacuæ mihi visæ sunt habentibus, quàm fuerant spectantibus. Hoc itaque ipsi mihi dico, quoties tale aliquid præstrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, [18] cohors culta seruorum, [19] lectica formosis imposita calonibus: Quid miraris? quid stupes? pompa est. Ostenduntur istæ res, non possidentur: & dum
D placent, transeunt. Ad veras potiùs te conuerte diuitias: discе paruo esse contentus: & illam vocem magnus atque animosus exclama: [20] *Habeamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipsi de felicitate controuersiam faciamus.* Faciamus, oro te, etiam si ista defuerint. Turpe

14. QVÆRENDA SVNT.] *Vt longè posita, nec oblata.*

15. MILLIARIOS APROS.] *Saginatos, grandes, mille librarum. In Poliorceticis de hoc luxu affatim dixi.*

16. LINGVAS PHOENICOPTERORVM.] *Apicio iudice eximij saporis. Vide Martialis epigrãma* LXXI. *lib.* XIII. *Suetonium Vitellio, cap.* XIII.

17. IN QVODAM APPARATV.] *Circenſi, vt apparet ex ſequentibus: nam &* Ordinem, *&* Pompam *nominat.*

18. COHORS CVLTA SERVORVM.] *Ad multitudinem reſpicit. & benè item* cohors, *quia militari habitu erant, vt in epiſt.* XLVII.

19. LECTICA FORMOSIS.] *Nam & ſeruos lecticarios eligebant proceros, pulchros. Electorum meorum* I. *cap.* XIX.

20. HABEAMVS AQVAM.] *Sunt Epicuri verba, apud Stobæum iſta:* Ἐπίκουρος ὁ Γαργήττιος κέκραγε λέγων· ᾧ ὀλίγον ἀρκεῖ οὐκ ἐπὶ πάντων δεῖ ἱκανόν, πάντων δὲ ἕνεκα ἱκανόν. ἔλεγε δὲ ἑτοίμως ἔχειν πρὸς τὸν Διὶ ὑπὲρ εὐδαιμονίας ἀγωνίζεσθαι, μᾶζαν ἔχων καὶ ὕδωρ: Epicurus

Turpe est, beatam vitam in auro & argento reponere: æquè turpe est in aquâ & polentâ. A
Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quæris, quod sit remedium inopiæ? [21] famem
fames finit. Alioqui quid interest, magna sint, an exigua, quæ seruire te cogunt? quid re-
fert quantum sit, quod tibi possit negare fortuna? Hæc ipsa aqua & polenta in alienum
arbitrium cadit: liber est autem, non in quem parum licet fortunæ, sed in quem nihil.
Ita est: nihil desideres oportet, si vis Iouem prouocare, nihil desiderantem. Hæc nobis
Attalus dixit: natura omnibus edixit. Quæ si voles frequenter cogitare, id ages, vt sis fe-
lix, non vt videaris: & vt tibi videaris, non aliis.

EPIST. CXI.

CAVILLOS, *vanam & humilem philosophiam esse: veram illam de moribus, firmam,* B
altam. Huc eundum.

QVID vocentur Latinè sophismata, quæsisti à me. Multi tentauerunt illis nomen imponere, nullum hæsit: videlicet quia res ipsa non recipiebatur à nobis, nec in vsu erat, nomini quoque repugnatum est. Aptissimum tamen videtur mihi, quo Cicero vsus est: [1] Cauillationes vocat. quibus quisquis se tradidit, quæstiunculas quidem vafras nectit: cetera ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ, inexuperabilis, & maior adeunti. Quod in magnis euenit montibus, quorum proceritas minùs apparet longè intuentibus; cùm accesseris, tunc manifestum fit, quàm in arduo summa sint: talis est, mi Lucili, verus & rebus, non artificiis, philosophus. In edito stat admirabilis, celsus, magnitudinis veræ. Non exsurgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio staturam adiuuant, longioresque quàm C
sunt, videri volunt: contentus est magnitudine suâ. Quid ni contentus sit eousque creuisse, quò manum fortuna non porrigit? ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, siue secundo cursu vita procedit, siue fluctuatur per aduersa ac difficilia. Hanc constantiam cauillationes istæ, de quibus paullò antè loquebar, præstare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: & philosophiam à fastigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc cùm voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum, dulcedinem quandam sui faciunt, & animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cùm tanta rerum moles vacet, cùm vix tota vita sufficiat, vt hoc vnum discas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. secundum opus est. Nam nemo illam benè rexit, nisi qui contempserat.

Gargettius exclamat dicens: Cui parum non sufficit, ei nihil sufficit. Additque, Paratum se cum Ioue de felicitate certare, si polentam habeat & aquam. *Clemens Alexandrinus adspexit libro* II. *Strom.* Ἐπίκουρος ἐν τῷ μὴ πεινῆν, μηδὲ διψῆν, καὶ τὸ ῥᾳδίως τὴν εὐδαιμονίαν τιθέμενος, τὴν ἰσόθεον ἐπέφωνησε φωνὴν, ἀσεβῶς εἰπὼν, ἐν τούτοις καὶ Διὶ πατρὶ μάχεσθαι: Epicurus in non famendo, non sitiendo, non frigendo felicitatem ponens, vocem illam Deo æqualem emisit, impiè dicens, In istis se vel cum Ioue certaturum. *Adde Aelianum Var. Hist.* IV. *cap.* XIII. *nostrum Senecam epist.* XXV. D

21. FAMEM FAMES FINIT.] *Nam mors superuenit.*

EPIST. CXI. 1. CAVILLATIONES VOCAT.] *Vox quidem in Cicerone, sed vix pro isto sensu: magis pro dicteriis, & argutiis. Potest in aliis libris, qui fuerunt.*

EPIST.

EPIST. CXII.

DESPERAT *de amico reformando, vetere annorum & vitiorum.*

CVPIO mehercule amicum tuum formari, vt desideras, & instituí: sed valde durus capitur, imò potiùs, quod est molestius, valdè mollis capitur, & consuetudine malâ ac diutinâ fractus. Volo tibi [1] ex nostro artificio exemplum referre. Non quælibet insitionem vitis patitur. si vetus & exesa est, si infirma graciliſque: aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturamque transibit. Itaque solemus supra terram præcidere: vt, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterùm repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis & mandas, non habet vires. indulsit vitiis: simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem, B non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. non dico illum mentiri tibi: putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria: citò tamen cum illâ redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vitâ suâ. Non negauerim. quis enim non offenditur? homines vitam suam & amant simul, & oderunt. Tunc itaque de illo feremus sententiam, cùm fidem nobis fecerit, inuisam iam sibi esse luxuriam. nunc illis malè conuenit.

EPIST. CXIII.

QVAESTIO, *An Virtutes sint Animalia? Stoicè asserit esse: itemque Vitia, & Affectus. Post ridendam nobis hodie disputatiunculam, à talibus auocat, ad vtilia vitæ vocat.*

C DESIDERAS tibi scribi à me, quid sentiam de hac quæstione iactatâ apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, ceteræque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate efficimus, Lucili carissime, vt exercere ingenium inter irrita videamur, & disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, & quid nostris videatur, exponam. Sed me in aliâ sententiâ profiteor esse. Puto quædam esse, [1] quæ decent phæcasiatum palliatumque. Quæ sint ergo quæ antiquos mouerint, dicam. Animum constat animal esse: cùm ipse efficiat, vt simus animalia, & cùm ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quàm [2] animus quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid: agi autem nihil sine impetu potest: si impetum habet, qui nulli est, nisi animali: animal est. Si animal est, inquit, virtus, [3] habet ipsam virtutem. Quid ni? habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quę cogitamus, quæque mente complectimur. Sequitur, vt multa animalium millia habitent in his angustiis pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus ani- D malia. Quæris, quid aduersus ista respondeatur? Vnaquæque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? dicam, si mihi accommodaueris subtilitatem & intentio-

EPIST. CXII. 1. EX NOSTRO ARTIFICIO.] *Nam ipse cultor horti, & vinearum eximiè. Suprà epist.* CIV.

EPIST. CXIII. 1. QVÆ DECENT PHÆCASIATVM.] *Id est Græcum. cuius gentis, Phæcasia, & Pallium; vt Romanorum, Calcei & Toga. Vide De Benefic.* VII. *cap.* XXI. *Alij hic deesse suspicantur, non mihi visum. Continuo sententiam: Ego aliud sentio, nec Græcis illis Stoicis assentio. quare? decorè quædam illi, homines concessu omnium arguti & scholastici; quæ nos minimè, Romani & graues, & serio philosophi.*

2. ANIMVS QVODAMMODO SE HABENS.] *Stoicorum hoc crebrum, in compendio sic tangere potiùs, quàm ponere. Vt: Quid est* Animus? Spiritus quodammodo se habens: *& plura, quæ occurrent. Quia scilicet locus hic non est definiendi, & tantùm exempli gratiâ tale ponitur.*

3. HABET IPSAM VIRTVTEM.] *Nescio an,* ipsâ virtute. *Id est, Si virtus animal, per virtutem est animal. Quod fatetur, & respondet. Ita statim legas:* habet seipsâ.

tentionem tuam. Singula animalia singulas debét habere substantias : ista omnia vnum A
animum habent. Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego & animal sum & homo, non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, vt duo sint. [4] Quidquid vnum multiplex est, sub vnam cadit naturam : itaque vnum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum, duo tamen non sumus. quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, cùm per se stabit : vbi verò alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? dicam : quia quod aliud est, suum oportet esse, & proprium, & totum, & intra se absolutum. Ego in aliâ esse me sententiâ professus sum. Non enim tantùm virtutes animalia erunt, si hoc recipitur : sed opposita quoque illis vitia & affectus, tamquam ira, timor, luctus, suspicio. Vltrà res ista procedet. omnes sententiæ, omnes cogitationes animalia erunt : quod nullo modo recipiendum est. Non enim quidquid ab homine fit, homo est. Iustitia quid est? inquit. Animus quodammodo se habens. Itaque si animus animal est, & iustitia. Minimè. hæc enim habitus animi est, & quædam vis. Idem animus in varias figuras B
conuertitur, & non toties animal aliud est, quoties aliud facit : nec illud quod fit ab animo, animal est. Si iustitia animal est, si fortitudo, si ceteræ virtutes : vtrùm desinunt animalia esse subinde, ac rursus incipiunt, an semper sunt? Desinere virtutes non possunt : ergo multa animalia, imò innumerabilia in hoc animo versantur. Non sunt, inquit, multa : quia ex vno religata sunt, & partes vnius ac membra sunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydræ, multa habentis capita, quorum vnumquodque per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis caput : ceterùm ipsa vnum animal est. Nemo in Chimærâ leonem esse animal dixit, aut draconem : hæ partes erant eius : partes non sunt animalia. Quid est, quo colligas iustitiam animal esse? Agit, inquit, aliquid, & prodest : quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet : quod autem impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet : suum autem non habet, sed animi. Omne animal donec moriatur, id est quod cœpit : homo donec moriatur, homo est : equus item, & canis : transire enim in C
aliud non possunt. Iustitia, id est, animus quodammodo se habens, animal est. Credamus. Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modò iustitia erat; tenetur in priore animali : in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primùm esse cœpit, perseuerandum est. Præterea vnus animus duorum animalium esse non potest, multo minùs plurium. Si iustitia, fortitudo, temperantia, ceteræque virtutes animalia sunt : quomodo vnum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. Non potest vnum corpus plurium animalium esse : hoc & ipsi fatentur. Iustitiæ quod est corpus? animus. Fortitudinis quod est corpus? idem animus. Atqui vnum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, iustitiæ habitum induit, & fortitudinis, & temperantiæ. Hoc fieri posset, si quo tempore iustitia esset, fortitudo non esset : quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc verò omnes virtutes simul sunt. Ita quomodo erunt singula animalia, cùm vnus animus sit, qui plus quàm vnum animal non potest facere? D
Denique nullum animal pars est alterius animalis : iustitia autem pars est animi : non est ergo animal. Videor mihi in re confessâ perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quàm disputandum est. Nullum animal alterius pars est. Circumspice omnium corpora : nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo. [5] Inter cetera, propter quæ mirabile diuini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in tantâ copiâ rerum numquam in idem incidit : etiam quæ simili videntur, cùm conferas, diuersa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non suâ proprietate signatum.

tot

4. QVIDQVID VNVM MVLTIPLEX.] *Alij*, in vnum : *vnde haud malè*, in vno.

5. INTER CETERA, PROPTER QVÆ.] *Pulcherrima nota. & certè mira diuini artificis vis & ingenium, qui tot varia, & ipsa paria disparia fecit. Inter tot millies millenos homines, qui duo vultu vndique adsimilant? tale in aliis, mirandum, stupendum, diuinum.*

6. NVLLI

A tot animalia: [6] nulli similitudo cum altero conuenit. Vtique aliquid interest. Exegit à se, vt quæ alia erant, & dissimilia essent, & imparia. Virtutes, vt dicitis, omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, vt homines, vt dij; aut irrationalia, vt pecora. Virtutes vtique rationales sunt: atqui nec homines sunt, nec dij: ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primùm specie alicuius rei irritatum est, deinde impetum cepit, deinde assensio confirmauit hunc impetum. Quid sit assensio, dicam. Oportet me ambulare. tunc demum ambulo, cùm hoc mihi dixi, & approbaui hanc opinionem meam. oportet me sedere: tunc demum sedeo. hæc assensio in virtute non est. Puta enim prudentiam animal esse: quomodo assentietur: Oportet me ambulare? [7] hoc natura non recipit: prudentia enim ei cuius est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem non habet: quod assensionem non habet, rationale animal non est. Virtus si animal est, rationale
B est: rationale autem non est, ergo nec animal. Si virtus animal est: virtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem seruare, bonum est: & sententiam prudenter in senatu dicere, bonum est: & iustè decernere, bonum est. Ergo & patrem seruare, animal est: & prudenter dicere, animal est. eousque res excedet, vt risum tenere non possis. Prudenter tacere, & cænare benè, bonum est: ita & tacere & cænare, animal est. Ego mehercule titillare non desinam, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis facere. Iustitia & fortitudo si animalia sunt, certè terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit: ergo iustitia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porrò non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an feræ? Si [8] rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quæram, an & auaritia, & luxuria, & dementia æquè rotundæ sint? sunt enim & ipsæ animalia. Si has quoque corrotundauerint: etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne? confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, & quidem rotundum. Ne putes au-
C tem me primum ex nostris, non ex præscripto loqui, sed meæ sententiæ esse: inter Cleanthem, & discipulum eius Chrysippum, non conuenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait, spiritum esse à principali vsque in pedes permissum: Chrysippus, [9] ipsum principale. [10] Quid est ergo cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet, & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poëta est & orator, & tamen vnus: sic virtutes istæ animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus & iustus, & prudens, & fortis, ad singulas virtutes quodammodo se habens. Sublata est quæstio: conuenit nobis. Nam & ego interim fateor, animum animal esse: posteà visurus, quam de istâ re sententiam feram. Actiones eius, animalia esse nego. Alioquin & [11] omnia verba erunt animalia, & omnes versus. Nam si sermo prudens, bonum est: bonum autem omne animal est: sermo ergo animal est. Prudens versus, bonum est: bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. Itaque,

D *Arma virumque cano,*

animal est: quod non possunt rotundum dicere, cùm sex pedes habeat. [12] Textorium, inquis,

6. NVLLI SIMILITVDO.] *Omnes ferè scripti*, nullius magnitudo. *Fuerit*: nullius imagini, puto, cum altero conuenit.

7. HOC NATVRA NON RECIPIT.] *Prisci*, non præcipit. *Fortè*: hoc natura non præcipit? *cum interrogatione*, *quæ asserendi vim habeat. Non enim hoc Prudentia iubet aut curat, sed ipsa Natura ad id facta.*

8. ROTVNDAM ILLIS, QVALEM DEO.] *Mundo, qui Stoicorum secundarius Deus.*

9. IPSVM PRINCIPALE.] *Nam in eâ parte, vt Laërtius ait, Stoicis* καὶ φαντασίαι καὶ ὁρμαὶ γίγνονται: & phantasiæ, & appetitiones siue impetus, gignuntur. *Cum Cleanthe faciat, quòd Seneca* Mouendi vim *inter* partes ministras *recenset, epist.* XCII. *Hæc illustranda ex* III. *Physiolog. Dissert.* XVII. *&* XVIII.

10. QVID EST ERGO CVR.] *Alij distinguunt & legunt*: ipsum principale quod est. Ergo cur. *Si placet, tum malim*: ipsum principale quid esse.

11. OMNIA VERBA.] *Quæ sunt iis Corpora, sicut ipsa Vox: sed non Animalia.*

12. TEXTORIVM, INQVIS.] *Quod texas, retexas: implices, & soluas. It res in orbem. Videan non*

inquis, totum mehercule istud est, quod cummaximè agitur. dissilio risu, cùm mihi pro- A
pono solœcismum animal esse, & barbarismum, & syllogismum, & aptas illis facies, tamquam pictor, assigno. Hæc disputamus, attractis supercilijs, fronte rugosâ. Non possum hoc loco dicere [13] illud Cæcilianum: *O tristes ineptias!* ridiculæ sunt. Quin itaque potiùs aliquid vtile nobis ac salutare tractamus, & quærimus quomodo ad virtutes venire possimus, quæ nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita conualuit, & omnes casus antequam exciperet, meditando prædomuit. Quid est fortitudo? munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile: quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat. Vtitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonij nostri sententiam referre volo: *Non est quòd vmquam fortunæ armis putes esse te tutum: tuis pugna contra ipsam. fortuita non armant.* Itaque contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quidquid gentium vsque in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque: sed ipse modò [14] occiso amico, [15] mo- B
dò amisso, iacebat in tenebris, aliâs scelus, aliâs desiderium suum mœrens, victor tot regum atque populorum, iræ tristitiæque succubuit. Id enim egerat, vt omnia potiùs haberet in potestate, quàm affectus. O quàm magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt mittere: felicissimosque se iudicant, si multas per milites prouincias obtinent, & nouas veteribus adiungunt, ignari quod sit illud [16] ingens paratumque regnum! Imperare sibi, maximum imperium est. Doceat me, quàm sacra res sit iustitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat, Me iustum esse gratis oportet. Parùm est adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem vltrò etiam impendere iuuet: vt tota cogitatio à priuatis cõmodis quàm longissimè auersa sit. Non est quòd spectes, quod sit iustæ rei præmium maius, quàm iustum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paullò antè dicebam: nihil ad rem pertinet, quàm multi æquitatem tuam nouerint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti C
laborat, sed gloriæ. Non vis esse iustus sine gloriâ? at mehercules sæpe iustus esse debebis cum infamiâ. Et tunc, si sapis, mala opinio benè parta delectat.

EPIST. CXIV.

ELOQVENTIAM *aliàs aliam esse, & placere: vti mores publici sunt, seueri, soluti, fracti. Ab animo colorem illam sumere: idque exemplo Mecænatis docet. Illum igitur curandum & formandum esse: à quo sensus & verba deinde recta. Obiter contra luxuriam.*

QVARE quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio, quæris: & quomodo in quædam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, vt aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, & in morem cantici ducta. Quare aliâs sensus au- D
daces, & fidem egressi placuerint, aliâs abruptæ sententiæ, & suspicioſæ, in quibus plus intelligendum est, quàm audiendum: quare aliqua ætas fuerit, quæ translationis iure veteretur inuerecundè. Hoc quod audire vulgò soles, quod apud Græcos in prouerbium cessit, [1] talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem vniuscuiusque

non distinguendum: Textorium, inquis, totum. Mehercule istud est. *Nam illa Lucilio tribuuntur obiectanti: Seneca respondet, & probat.*

13. ILLVD CÆCILIANVM.] *E comœdiâ veteri: etsi meus & alij libri*, illud Cæliani. *vt putes*, Cælianum, *fuisse, à noto illo oratore.*

14. OCCISO AMICO.] *Clyto.*

15. MODÒ AMISSO.] *Hephæstione.*

16. INGENS PARATVMQVE REGNVM.] *Meus & plerique scripti*, ingens parqueris regnum. *Optimè in quibusdam:* parque diis regnum.

EPIST. CXIV. 1. TALIS HOMINIBVS ORATIO.] *Solonis dictum vetus:* τὸν λόγον εἴδωλον εἶναι τῶν ἔργων: Sermonem imaginem factorum esse. *Platonis:* Οἷος ὁ λόγος, τοιοῦτος ὁ τρόπος: Qualis oratio, talis vita.

2. MECÆ-

A cuiusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciuitatis laborauit, & se in delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ, orationis lasciuia: si modò non in vno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, grauis, temperans, ingenium quoque siccum ac sobrium est: illo vitiato, hoc quoque afflatur. Non vides, si animus languet, trahi mẽbra, & pigrè moueri pedes? si ille effæminatus est, in ipso incessu apparere mollitiem? si ille acer est & velox, concitari gradum? si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est? ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Mecænas vixerit, notius est, quàm vt narrari nunc debeat: quomodo ambulauerit, quàm delicatus fuerit, quàm cupierit videri, quàm vitia sua latere noluerit. Quid ergo? non oratio eius æquè soluta est, quàm ipse discinctus? non tam insignita illius verba sunt, quàm cultus, quàm comitatus, quàm do-
B mus, quàm vxor? Magni ingenij vir fuerat, si illud egisset viâ rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione diffluueret. Videbis itaque eloquentiam ebrij hominis inuolutam, & errantem, & licentiæ plenam. [2] Mecænas in cultu suo. [3] *Quid turpius amne, siluisque ripâ comantibus? Vide vt alueum* [4] *lintribus arent, versoque vado* [5] *remittant hortos. Quid si quis fœminæ* [6] *cirro crispatæ, & labris* [7] *columbatur? Incipitque suspirans,* [8] *vt ceruice laxâ feratur.* [9] *nemo* [10] *tyranni, irremediabilis factio rimantur, epulis, lagenaque tentant domos, & sæpe mortem exigunt.* [11] *Genium festo vix suo testem,* [12] *tenuis cerei fila & crepacem molam. focum mater aut vxor* [13] *inuestiunt.* Non statim hæc cùm legeris, hoc tibi occur-

2. MECÆNAS IN CVLTV SVO.] *Libri*, de cultu suo.

3. QVID TVRPIVS.] *Fecerat Muretus*, Quid purius, *sensum credo secutus, sed aduersis omnibus libris: qui præferunt quod vulgaui. Fortasse*, Mecæ-
C natis in cultu suo quid turpius? *tum versus:*

Amne siluisque ripâ comantibus.

Sunt enim versiculi ferè (quod obserues) vndecim syllabarum.

4. LINTRIBVS ARENT.] *Vt Virgilius:*

— vastum maris æquor arandum est.

5. REMITTANT HORTOS.] *Scaliger ille eximius faciebat*, remigant hortos: *vt dicat quod Virgilius*, -- viridesq; secat placido æquore siluas. *Sed versus vacillet: & legam ego*, remi iciant hortos. *Videsne, inquit, vt arent alueum tenuem inter hortos, & remis sublatis hortos ipsos verberent?*

6. CIRRO CRISPATÆ.] *Cuius cirri penduli crispentur, & annulati sint à calamistro.*

D 7. COLVMBATVR.] *Rectè, & nota oscula columbina: tamen in meo palam*, colubratur. *quod non abhorreat à Mecænatis sermone, & scimus bestias illas arctè iungi, & Plauti verbo, limari. Quin & duplex lingua est colubrorum, & idem Plautus alibi lusit.* Fac me proserpentem bestiam, duplicem linguam vt habeam.

8. VT CERVICE LAXA FERATVR.] *Scaliger*, ferantur. *Sed hoc verbi nusquam in scriptis, qui præferunt omnes*, fanantur, *aut quidam* fanátur. *Quod postremum arripio, nouatore illo dignum: atque à* Fano *deriuo, & interpretor Furere atque insanire. Nónne ab eo* Fanatici? *Lego tamen singulari numero*, fanatur, *ex sensu: & paullòante*, & ceruice lapsâ, *quod item nonnulli libri. nam labi & iactari ceruix solet in furore.*

9. NEMO TYRANNI.] *Prisci libri*, nemore, *quidam* ne mori, *alij* nec more: *quod vltimum probem, sed cum prioribus iungam, vt vltra morem bacchetur.*

10. TYRANNI IRREMEDIABILIS.] Irremediabilem, ἀνήκεστον, *implacabilem atque insanabilem capimus: sed in sententiâ reliquâ haremus. Scaliger putat, direptionem domus describi, cùm à tyranno milites immissi omnia esculenta ac poculenta prædam suam faciunt. Mihi videbantur describi satellites, aut ministri togatæ tyrannidis. qui in conuiuiis & poculis insidiantur, verba ibi liberiora captant, & exitium inde struunt. Hæc factitata, vel è Tacito liquet, & ipso Senecâ De Beneficiis. Sanè verba illuc eunt.*

11. GENIVM FESTO.] *Deparcum hominem describit, qui nec Genium Genij festo placat.*

12. TENVIS CEREI.] *Mihi rectum. lumen ibi tenue, cereus vix ceratus. Magnus ille vir*, tenuis Cereris, *& ad farinam refert.*

13. INVESTIVNT.] *Idem interpretatur*, fouent & calfaciunt, *vultq; à* Vestâ *ambitiosè formatum. Ego censebam, à* Veste *potiùs: & significari in auari illius ædibus, ipso Genij festo, exiguum focum, quem assiderent & cingerent mater aut vxor: & demissæ, vt solent, vestibus tegerent. Hæc in partibus: ipsos versus ordinatos (pro meo iudicio) dabo: præfatus, non continuos fuisse, sed particulas electas à Senecâ, in quibus nouitas vel affectatio eminerent. Itaque argumenta palàm dissident, nec hærent. Fateor tamen ex longiore vno carmine esse, cui titulus* De cultu suo. *Commation vnum, de Cymbis inter hortos:*

Amne, siluisque ripâ* comantibus,
Vides vt alueum lintribus arent,
Versoque vado remi iciant hortos!

*Mem. conantibus: an à conor?

Comma-

occurret, hunc esse qui [14] solutis tunicis in vrbe semper incesserit? Nam etiam cùm ab- A
sentis partibus Cæsaris fungeretur, signum à discincto petebatur. Hunc esse qui in tribu-
nali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, vt [15] pallio velaretur caput, exclu-
sis vtrimque auribus, non aliter quàm in Mimo [16] diuites fugitiui solent? Hunc esse
cui, cummaximè ciuilibus bellis strepentibus, & solicitâ vrbe & armatâ, comitatus hic
fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quàm ipse? Hunc esse, qui [17] vxorem
millies duxit, cùm vnam habuerit? Hæc verba tam improbè structa, tam negligenter
abiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt mores quoque non mi-
nùs nouos & prauos, & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pe-
percit gladio, sanguine abstinuit: nec vllâ aliâ re, quid posset, quàm licentiâ ostendit.
Hanc ipsam laudem suam corrupit, istis orationis portentosissimæ deliciis. Apparet enim
mollem fuisse, non mitem. Hoc istæ ambages compositionis, hoc verba transuersa, hoc
sensus magni quidem sæpe, sed eneruati dum exeunt, cuiuis manifestum facient, mo-
tum illi felicitate nimiâ caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis B
solet. Vbi luxuriam latè felicitas fudit, cultus primùm corporum esse diligentior incipit;
deinde supellectili laboratur; deinde in ipsas domos impenditur cura, vt in laxitatem
ruris excurrant, vt parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, vt tecta varien-
tur auro, vt lacunaribus pauimentorum respondeat nitor; deinde ad cænas lautitia trans-
fertur, & illic commendatio ex nouitate, & soliti ordinis commutatione captatur. vt ea
[18] quę claudere cænam solent, prima ponantur; vt quæ aduenientibus dabantur, exeun-
tibus dentur. Cùm assueuit animus fastidire quæ ex more sunt, & illi pro sordidis solita
sunt; etiam in oratione quod nouum est, quærit: & modò antiqua verba atque exoleta
reuocat & profert: modò fingit, & ignota deflectit: modò id quod nuper increbuit, pro
cultu habetur, audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus præcidant, & hinc gratiam
sperent, si sententia pependerit, & audienti suspicionem sui fecerit: sunt qui illos deti-
neant, & porrigant: sunt qui non vsque ad vitium accedant (necesse est enim hoc face-
re, aliquid grande tentanti) sed qui ipsum vitium ament. Itaque vbicumque videris C
orationé corruptam placere, ibi mores quoque à recto desciuisse, non erit dubium. Quo-
modo conuiuiorum luxuria, quomodo vestium, ægræ ciuitatis indicia sunt: sic oratio-
nis licentia (si modò frequens est) ostendit animos quoque, à quibus verba exeunt, pro-
cidisse. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantùm à [19] coronâ sordidiore,
sed ab hac [20] turbâ quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non iudiciis distant. Hoc
magis

Commation alterum, Venereum:
Quid, siquis fœminæ cirro-crispatæ
Labris colubratur?
Tertium, de Bacchabundâ:
— incipitque su-
Spirans, & ceruice lapsâ fanatur,
*Nec more.
* vel, E more.
Quartum, super tyrannide:
Tyranni irremediabilis factio
Rimantur epulis, lagenaque tentant
Domos, & sæpe mortem exigunt.
Quintum:
Geniumque festo vix suo testem.
Tenuis cerei fila, & crepacem molam.
Focum mater aut vxor inuestiunt.
Sed quid aliud agimus? in Senecâ pergamus.

14. SOLVTIS TVNICIS.] *Notum & decantatum est. Poëta de illo:*
Improbe, quid tãdem tunicæ nocuêre solutæ?
Aut tibi ventosi quid nocuêre sinus?
vbi & de togâ laxâ fatetur.

15. PALLIO VELARETVR CAPVT.] *Quod imbecilli aut delicatuli solent. Nam reliqui capite intecto. Docui in Amphitheatro, cap.* XX. *atque ibi de ipso hoc loco.*

16. DIVITES FVGITIVI.] *Imò diuites non fugiunt, sed eorum serui. Scribo*, Diuitis, *igitur: aut* Diuite, *vt is titulus fuerit Mimi.*

17. VXOREM MILLIES DVXIT.] *Terentiam suam, cum quâ assidua iurgia, diuortia, iterumq; coniugia. Vide De Prouid. cap.* III. D

18. QVÆ CLAVDERE CÆNAM.] *Non lactucæ tantùm, de quibus Martialis:*
Claudere quæ cænas lactuca solebat auorum,
Dic mihi cur nostras incohet illa dapes?
sed de aliis etiam delicijs noster intelligit. quas aperit Plutarchus VIII. *Conuiual. Quæst. cap.* IX. *vbi notat*, ordinem quoque ciborum caussam morbis dedisse. Quippe mensæ, *inquit*, quæ priùs appellabantur frigidæ: ostreorum, echinorum, crudorum olerum *(inter quæ lactuca)* ab vltimo agmine ad frontem traductæ, locum nunc obtinent primum.

19. CORONA SORDIDIORE.] *Pullatâ plebe.*

20. TVRBA QVOQVE CVLTIORE.] *Nitidâ & splendenti: Senatore & Equite.*

21. ILLE

A magis mirari potes, quòd non tantùm vitiosa, sed & vitia laudantur. Nam illud semper factum est: nullum sine veniâ placuit ingenium. Da mihi quemcumque vis magni nominis virum. dicam, quid illi ætas sua ignouerit, quid in illo sciens dissimulauerit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quosdam, quibus profuerint. Dabo, inquam, maximæ famæ, & inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, vt illas secum tractura sint. Adiice nunc, quòd oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam ciuitatis, quæ numquam in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno sæculo petunt verba: duodecim tabulas loquuntur: Gracchus illis, & Crassus, & Curio, nimis culti & recentes sunt: ad Appium vsque, & ad Coruncanum redeunt. Quidam contrà, dum nihil nisi tritum & vsitatum volunt, in sordes incidunt. Vtrumque diuerso genere corruptum est, tam mehercules, quàm si vellent splendidis vti, ac sonantibus, & poëticis, necessaria, & in vsu posita vitare: tam hunc dicam peccare, quàm illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: [21] ille & crura,

B [22] hic nec alas quidem vellit. Ad compositionem transeamus. quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam præfractam & asperam probant; disturbant de industriâ, si quid placidius effluxit; nolunt sine salebrâ esse iuncturam; virilem putant & fortem, quæ aurem inæqualitate percutiat. Quorumdam non est compositio: modulatio est: adeò blanditur, & molliter labitur. Quid de illâ loquar, in quâ verba differuntur, & diu exspectata vix ad clausulas redduntur? Quid de illâ in exitu lentâ, qualis Ciceronis est, deuexa, & molliter desinens, nec aliter quàm solet, ad morem suum pedemque respondens? Non tantùm in genere sententiarum vitium est, si aut pusillæ sunt & pueriles, aut improbę, & plus ausæ quàm pudore saluo licet: sed si floridæ sunt, & nimis dulces, si in vanum exeunt, & sine effectu, nihil ampliùs quàm sonant. Hæc vitia vnus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est: ceteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Sallustio vigente, amputatæ sententiæ, & verba ante exspectatum cadentia, & obscura breuitas, fuêre pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit,

C fuit Sallustianus, & in illud genus nitens. Est apud Sallustium: *Exercitum argento fecit:* id est, pecuniâ parauit. Hoc Arruntius amare cœpit: posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: *Fugam nostris fecere.* Alio loco, *Hiero rex Syracusanorum, bellum facit.* Et alio loco: *Quæ audita Panormitanos dedere Romanis fecere.* Gustum tibi dare volui. Totus his contexitur liber. Quæ apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, & pænè continua, nec sine causâ. ille enim in hæc incidebat: at hic illa quærebat. Vides autem quid sequatur, vbi alicui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius: [23] *Aquis hiemantibus.* Arruntius in primo libro belli Punici ait; *Repentè hiemauit tempestas.* Et alio loco, cùm dicere vellet frigidum annum fuisse, ait: *Totus hiemauit annus.* Et alio loco: *Inde sexaginta onerarias, leues præter militem & necessarios nautarum, hiemante Aquilone misit.* Non desinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Sallustius dicit: *Inter arma ciuilia æqui boni famas petit.* Arruntius non temperauit, quominùs primo statim libro poneret: *Ingentes esse famas de Regulo.* Hæc ergo & huiusmodi vitia, quæ alicui im-

D pressit imitatio, non sunt indicia luxuriæ, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu æstimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quod vides istos sequi, qui [24] aut vellunt barbam, [25] aut interuellunt: qui labra pressiùs tondent & abradunt, seruatâ & [26] submissâ ceterâ parte: qui [27] lacernas coloris improbi sumunt, qui [28] perlu-

21. ILLE ET CRVRA.] *Quod effæminati solent.*

22. HIC NEC ALAS.] *Atque ita hircum olet.*

23. AQVIS HIEMANTIBVS.] *De mari est. & tale hoc Horatij:* — & atrum
Defendens pisces hiemat mare.

24. AVT VELLVNT BARBAM.] *De Breuit. vit. cap.* XII.

25. AVT INTERVELLVNT.] *Tertullianus De cultu fem. cap.* VIII. Proprias præstigias formæ & hic sexus (*virilis*) sibi agnoscit, barbam acriùs cædere, interuellere.

26. SVBMISSA CETERA PARTE.] *Putomagis,* certâ parte: *nempe extremâ, & quã μύσακα vocamus.*

27. LACERNAS COLORIS IMPROBI.] *Purpurei aut coccinei. Ideò autem* improbus, *quia nõdum tritus, & impudentiæ vel audaciæ aliquid habebat.*

[28] perlucentem togam, qui nolunt facere quidquam, quod hominum oculis transire liceat. Irritant illos, & in se aduertunt: volunt vel reprehendi, dum conspiciantur. Talis est oratio Mecænatis, omniumque aliorum, qui non casu errant, sed scientes volentesque. Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in vino non antè lingua titubat, quàm mens cessit oneri, & inclinata [29] vel perdita est: ita ista oratio (quid aliud quàm ebrietas?) nulli molesta est, nisi animus labat. Ideò ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virilis est: si ille procubuit, & cetera sequuntur ruinam. A

—— Rege incolumi, mens omnibus vna est.
Amisso, rupere fidem.

Rex noster est animus. hoc incolumi, cetera manent in officio, parent & obtemperant: cùm ille paullùm vacillauit, [30] simul nutant. Cùm verò cessit voluptati, artes quoque eius, actusque marcent, & omnis ex languido fluxoque conatus est. Quoniam hac similitudine vsus sum, persequerabo. Animus noster modò rex est, modò tyrannus. rex, cùm honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum: vbi verò impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantque: qui initio quidem gaudet, vt solet populus largitione nocturâ frustra plenus, & quæ non potest haurire, contrectat. Cùm verò magis ac magis vires morbus exêdit, & in medullas neruosque descendêre deliciæ: conspectu eorum, quibus se nimiâ auiditate inutilem reddidit, lætus, pro suis voluptatibus habet spectaculum, alienarum submini-strator libidinum, testisque, quarum sibi vsum ingerendo abstulit. nec illi tam gratum est abundare iucundis, quàm acerbum, quòd non omnem illum apparatum per gulam ventremque transmittit: non cum omni exoletorum fœminarumque turbâ conuolutatur: mæretque, quòd magna pars suæ felicitatis excluſa corporis angustiis, cessat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor est, quòd nemo nostrûm mortalem se cogitat? quòd nemo imbecillum? imò quòd nemo nostrûm vnum esse se cogitat? Adspice culinas nostras, & concursantes inter tot ignes coquos nostros: vnum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Adspice [31] veteraria nostra, & plena multorum sæculorum vindemiis horrea: vnum putas videri ventrem, cui tot consulum regionumque vina conduntur? Adspice quot locis vertatur terra, [32] quot millia colonorum arent, fodiant: vnum putas videri ventrem, cui & in Siciliâ, & in Africâ seritur? Sani erimus, & modica concupiscemus, si vnusquisque se numeret: metiatur simul corpus, sciatque, nec multum capere, nec diu posse. Nihil tamen æquè tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quàm frequens cogitatio breuis æui, & huius incerti. Quidquid facies, respice ad mortem. B C

28. PERLVCENTEM TOGAM.] *Sericam aut bombycinam, fœminarum exemplo.*

29. VEL PERDITA EST.] *Amisisse enim mentem dicitur, qui eius vsum. Atque hoc melius quàm*, prodita: *vt alij.*

30. SIMVL NVTANT.] *Libri omnes*, dubitant. *Legerem*, titubant.

31. VETERARIA NOSTRA.] *Alij*, veterana. *quomodo in Scholiaste Horatij*: Ioculariter amphoram, quam habebat in veterano, alloquitur. *Veterana igitur, vbi vina vetera, aut vt veteraſcerent, reponebant: Apothecas alio nomine, aut & Horrea dicta. Horatius:*

Parcis deripere horreo
Cessantem Bibuli consulis amphoram. D

32. QVOT MILLIA COLONORVM.] *Deus bone, nota opes vnius priuati hominis: & addesis quæ in Admirandis lib.* II. *dixi.*

EPIST.

A

EPIST. CXV.

CONTRA nimis sermonis aut stili anxios: & minuti hoc animi esse. Cum fiduciâ scribendum loquendumque, sine quæsito ornatu. Quem in animo potiùs specta. O qualis ille, vbi Virtutes eum excoluerunt? omnes in amorem rapiat, si conspici possit. At externus iste splendor falsus, aut nihili est: item aurum omne & pecunia, quæ miramur. Non faciunt hęc felices, aut securos: imò & miseros, & miserandos.

NIMIS anxium esse te circa verba & compositionem, mi Lucili, nolo: habeo maiora quæ cures. Quære quid scribas, non quemadmodum: & hoc ipsum, non vt scribas, sed vt sentias: vt illa quæ senseris, magis applices tibi, [1] & veluti signes. Cu-
B iuscumque orationem videris solicitam & politam, scito animum quoque non minùs esse pusillis occupatum. Magnus ille remissiùs loquitur, & securiùs: quæcumque dicit, plus habent fiduciæ, quàm curæ. Nosti complures iuuenes, barbâ & comâ nitidos, [2] de capsulâ totos: nihil ab illis speraueris forte, nihil solidum. Oratio vultus animi est: [3] si circumtonsa est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile, concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, ô quàm pulchram faciem, quàm sanctam, quàm ex magnifico placidoque fulgentem videremus? hinc iustitiâ, illinc fortitudine, hinc temperantiâ, prudentiaque lucentibus. Præter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitasque, & (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum affunderent. Tum prouidentia, tum elegantia, & ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dij boni, decoris illi, quantum ponderis, grauitatisque adderent? quanta esset cum gratiâ auctoritas? Nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si
C quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quàm cerni inter humana consueuit, nónne velut numinis occursu obstupefactus resistat, & [4] vt fas sit vidisse, tacitus precetur? Tum aduocante ipsum vultus benignitate productus, adoret ac supplicet: & diu contemplatus multum exstantem, supraque mensuram solitorum inter nos adspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus viuido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilij nostri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat. ——
Sis felix, nostrumque leues quecumque laborem.

Aderit, leuabitque, si colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec [5] auro argentoque suspenso, nec in thesauros [6] stipe infusâ, sed piâ & rectâ voluntate. Nemo, inquam, non amore eius arderet, si nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa [7] obstrigillant, & aciem nostram aut splendore nimio re-

D percu-

EPIST. CXV. 1. ET VELVTI SIGNES.] *Signo impresso munias, ne elabantur, ne eripiantur. Metaphora à vasis, quæ signare solemus custodiæ.*

2. DE CAPSVLA TOTOS.] *Mihi placeat. & est ipsum, quod noster sermo habet,* De arculâ prodire. *Scilicet vestes, & quæ munda haberi volumus, capsâ aut arcâ clauduntur: toti ab eâ sunt, quorum habitus sic politus, vt prodire se recenter clamet. Adde De Tranquill. cap. 1. Doctissimus tamen Scaliger* descapulatos *legit: cosq; accipit,*

Effluit effuso quîs toga laxa sinu.

3. SI CIRCVMTONSA EST.] *Perpolita, curiosè recisa, & velut rotundata. Nam sic in comâ solent. Varro in Fragmento:* Alij sunt circumtonsi, & torti atque vnctuli, vt mangonis videantur esse serui.

4. VT FAS SIT VIDISSE.] *Sollennis in occursu Deorum precatio. Apud Liuium lib. 1. Proculus conspecto Romulo,* venerabundus adstitit, precibus petens, vt contrà intueri fas esset. *Et L. Vitellius in Dione, cùm Caligula rogasset,* Ecquid cum Lunâ congredientem se vidisset? abiectis in terram oculis, Nam vobis Diis Domine, inquit, solis inter vos licet videre.

5. AVRO ARGENTOQVE SVSPENSO.] *Inter donaria.*

6. STIPE INFVSA.] *Varro:* Diis, cùm thesauris assem dant, stipem dicunt. *Adde nostrum De Benefic. VII. cap. IV.*

7. OBSTRIGILLANT.] *Obstant, se opponunt. Vide Nonium Marcellum in eo verbo.*

percutiunt, aut obscuro retinent. Sed quemadmodum visus oculorum quibusdam me- A
dicamentis acui solet, & repurgari: sic & nos, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perspicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate oppositâ, & humilitate & infamiâ obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamuis sordido obtectam. Rursus æquè malitiam, & ærumnosi animi veternum perspiciemus: quamuis multus circà diuitiarum radiantium splendor impediat, & intuentem, hinc honorum, illinc magnarum potestatum falsa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quàm contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio est. Parentibus quippe, nec minùs fratribus, præferunt paruo ære empta monilia. Quid ergo inter nos & illos interest, [8] vt Aristo ait, nisi quòd nos circa tabulas & statuas insanimus, cariùs inepti? Illos reperti in littore calculi leues, & aliquid habentes varietatis, delectant; nos ingentium maculæ columnarum: siue ex Ægyptiis arenis, siue ex Africæ solitudinibus aduectæ, porticum aliquam vel capacem populi cænationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cùm sciamus quale sit, quod B
absconditur. oculis nostris imponimus. Et cùm [9] auro tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus? scimus enim sub illo auro fœda ligna latitare. Nec tantùm parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur: omnium istorum quos incedere altos vides, [10] bracteata felicitas est. Inspice, & discès [11] sub istâ tenui membranâ dignitatis, quantum mali lateat. Hæc ipsa res tot magistratus, [12] tot iudices detinet, quæ magistratus & [13] iudices facit, pecunia; quæ ex quo in honore esse cœpit, verus rerum honor cecidit: mercatoresque & venales inuicem facti, quærimus, non quale sit quid, sed quanti. Ad mercedem pij sumus, ad mercedem impij. Honesta, quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelera promittant. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: & teneris infusa cupiditas altiùs sedit, creuitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc conuenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Diis velut rerum humanarum maximum, cùm grati videri volunt, consecrant. Denique eò mores redacti sunt, vt paupertas maledicto pro- C
broque sit, contempta diuitibus, inuisa pauperibus. Accedunt deinde carmina poëtarum, quæ affectibus nostris facem subdant, quibus diuitiæ velut vnicum vitæ decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur Dij immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro.

Eiusdem currum adspice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summæ
Curuatura rotæ, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt sæculum, aureum appellant. Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocentiam, [14] salutem, opinionem bonam mutant.

[15] *Sine me vocari pessimum, vt diues vocer.*
An diues, omnes quærimus: nemo, an bonus.

[16] *Non* D

8. VT ARISTO AIT.] *Aristo ille Chius, Zenonis discipulus.*

9. AVRO TECTA PERFVNDIMVS.] *Interiora tecta, id est lacunaria, è sequentibus: etsi superiora etiam solent, & tegulas ipsas inaurare.*

10. BRACTEATA FELICITAS.] *Manet in imagine. sicut illic auri tenuis bracteæ, siue lamina, inducitur: sic in nostrâ istâ felicitate solidum non est, species tantùm & velut crusta.*

11. SVB ISTA TENVI MEMBRANA.] *Allusum videatur ad dictum Antigoni regis, qui mulierculæ admiranti felicitatem eius dixit:* O mulier si scias quantum mali sub fasciâ istâ (*diademate*) lateat, nec humi iacentem tollas.

12. TOT IVDICES DETINET.] *In litibus cognoscendis & finiendis.*

13. IVDICES FACIT.] *Non tangit ambitum, aut quòd emerint dignitatem: sed significat ex censu & opibus fieri. quod Romæ obtinebat.*

14. SALVTEM, OPINIONEM.] *Retineo* salutem, *etsi libri vacillant. Nam sequentia verba dicunt, etiam vitam & salutem sperni præ lucro. Quid verba? res ipsa cottidie.*

15. SINE ME VOCARI.] *Non sunt vnius poëtæ, sed plurium, hi versus: extremi autem Euripidis, vt dicam.*

16. NON

A [16] *Non quare, & vnde: quid habeas, tantùm rogant.*
[17] *Vbique tanti quisque, quantum habuit, fuit.*
Quid habere nobis turpe sit, quæris? nihil.
Aut diues opto viuere, aut pauper mori.
Benè moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.

[18] *Pecunia ingens generis humani bonum,*
Cui non voluptas matris, aut blandæ potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens.
Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,
Meritò illa amores cælitum atque hominum mouet.

Cùm hi nouissimi versus in tragœdiâ Euripidis pronunciati essent, totus populus ad eiiciendum & actorem & carmen consurrexit vno impetu: donec Euripides in medium
B ipse prosiluit, petens, vt exspectarent, viderentque quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illâ fabulâ [19] pœnas Bellerophontes, quas in suâ quisque dat. Nulla enim auaritia sine pœnâ est, quamuis satis sit ipsa pœnarum. O quantum lacrimarum, ô quantum laborum exigit! quàm misera desideratis, quàm misera partis est! Adiice quotidianas solicitudines, quæ pro modo habendi quemque discruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quàm quæritur. Quantum damnis ingemiscunt, quę & magna incidunt, & maiora videntur! denique vt nihil illis fortuna detrahat, quidquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines, & diuitem vocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? tu vllos esse condicionis peioris existimas, quàm qui habent & miseriam, & inuidiam? Vtinam qui diuitias appetituri essent, cum diuitibus deliberarent! vtinam honores petituri, cum ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statum! profectò vota mutassent: cùm interim illi noua suscipiunt, [20] qui priora damnauerant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiamsi cursu venit, satisfaciat. Queruntur
C & de consiliis, & de processibus suis: maluntque semper, quæ reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia præstabit, quo equidem nihil maius existimo: numquam te pœnitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te aptè verba contexta, & oratio fluens leniter. Eant vt volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, [21] & opinionum securus, & ob ipsa quæ aliis displicent, sibi placens: qui profectum suum vitâ æstimet, & [22] tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet.

16. NON QVARE ET VNDE.] *Satyricus:* Vnde habeas quærit nemo, sed oportet habere.

17. VBIQVE TANTI.] *Idem:*
— tanti, quanti habeas, sis.

18. PECVNIA INGENS.] *Hæc ex Euripide siue ipse, siue alius. Græci quidem in Stobæi Ser.* LXXXIX.
D Ὦ χρυσὲ, δ' ἐξίωμα κάλλιστον βροτοῖς.
Ὡς ἡδὺ μήτηρ ἡδονάς τοίας ἔχει,
Οὐ παῖδες ἀνθρώποισιν, ἢ φίλος πατήρ.
Εἰ δ' ἡ κύπρις τοιοῦτον ὀφθαλμοῖς ὁρᾷ,
Οὐ θαῦμ' ἔρωτας μυρίους ἐωτὴν τρέφειν:
Vertit liberiùs, sed elegantissimè, & puto, ipse. Moneo, Græcos etiam in IV. *libro Athenæi legi, & versu auctiores: sed quem Seneca hîc neglexit.*

19. POENAS BELLEROPHONTES.] *Si poëtarum est ille Bellerophontes, nescio quid illi cum auro. Ambitione an superbiâ cælum affectasse lego, & Pegasō iam subuolantem, excussum à Ioue & occisum: de auaritiâ, quæ hîc tangitur, quærendum est.*

20. QVI PRIORA DAMNAVERANT.] *Aliàs,* cùm priora. *Sed ego arbitror fuisse,* quos priora. *Nam homines damnantur votorum, cùm eorum compotes sunt, & debent exsoluere. Sanè hoc dicit Seneca. adeò non pœnitet ambitionis, vt qui votis ad honorem talem venerit, alia suscipiat vt iterùm peruenìat, altiusq; adscendat. At vulgata lectio pœnitentiam priorum inducit, minimè hîc pro auctoris mente.*

21. ET OPINIONVM SECVRVS.] *Quid alij de illo opinentur. Editi tamen olim, & quidam scripti,* opinionum suarum securus: *quòd planè diuersum esset, signaretq; firmum & certum decretorum.*

22. TANTVM SCIRE SE.] *Id est, Scientiam omnem factis & profectu æstimet: valdè aut minùs doctum, prout timet, cupit; non timet, non cupit.*

A

EPIST. CXVI.

CONTRA *Peripateticos, exscindendos Affectus, non temperandos esse: neque à Naturâ induci. A mollitie sententiam aduersam nasci.*

VTRVM satius sit, modicos habere affectus, an nullos, sæpe quæsitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut vtilis possit vlla mediocritas morbi. Noli timere. nihil eorum, quæ tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque præbebo rebus, ad quas tendis, & quas aut vitæ necessarias, aut vtiles, aut iucundas putes: detraham vitium. Nam cùm tibi cupere interdixero, [1] velle permittam: vt eadem illa intrepidus facias, vt certiore consilio, vt voluptates illas magis sentias. Quid ni? ad te magis peruenturæ sunt, si illis imperabis, quàm si seruies. Sed naturale est, inquis, vt desiderio amici torqueat: [2] da tempus lacrimis tam iustè cadentibus. Naturale est opinionibus hominum tangi, & aduersis contristari: quare non permittas mihi hunc tam honestum malæ opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non initium est verecundum & exorabile, sed ob hoc latiùs funditur. Non obtinebis vt desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primò omnis affectus, deinde ipse se concitat, & vires dum procedit, parat: excluditur faciliùs, quàm expellitur. Quis negat omnes affectus à quodam [3] quasi naturali fluere principio? curam nobis nostri natura mandauit: sed huic vbi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, non vt illam peteremus, sed vt ea sine quibus non possumus viuere, gratiora nobis illius faceret accessio: [4] si suo veniat iure, luxuria est. Ergo [5] intrantibus resistamus: quia faciliùs, vt dixi, non recipiuntur quàm exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte. sed illud aliquatenus longè producitur, nec vbi vis, accipit finem. Sapienti non solicitè custodire se tutum est: & lacrimas suas & voluptates, vbi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panætius respondisse adolescentulo cuidam quærenti, *An sapiens amaturus esset? De sapiente*, inquit, *videbimus: mihi & tibi, qui adhuc à sapiente longè absumus, non est committendum, vt incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi.* Siue enim nos respexit, humanitate eius irritamur; siue contempsit, superbiâ accendimur. Æquè facilitas amoris, quàm difficultas nocet: facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque consci nobis imbecillitatis nostræ, quiescamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formæ, nec adulationi, nec vllis rebus blandè trahentibus. Quod Panætius de amore quærenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, à lubrico recedamus: in sicco quoque parùm fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publicâ contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura præcipitis. nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parùm: concupiscemus, sed temperatè: irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? quia nos posse non credimus. Imò mehercules, aliud est in re. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quàm excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo vtamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certè non contra nos concitemus. Nolle in causâ est: non posse prætenditur.

B

C

D

EPIST. CXVI. 1. VELLE PERMITTAM.] *Voluntas enim Stoicis bona, & inter εὐπαθείας est, vt noto Manud.* III. *Dissert.* V.

2. DA TEMPVS LACRIMIS.] *Editi & scripti*, Datus lacrimis: *mutauitq; à se Muretus. Sed verius erat*, Da ius lacrimis: *quare? quia, vt sequitur, iusta.*

3. QVASI NATVRALI.] *Non enim verè naturali: nam sic boni essent. Nos in Ethicis.*

4. SI SVO VENIAT IVRE.] *Non vt accessoria, sed principalia: non vt ministra, sed domina.*

5. INTRANTIBVS RESISTAMVS.] *Vide* I. *De Irâ, cap.* VII. & VIII.

EPIST.

A

EPIST. CXVII.

QVAESTIVNCVLA, *An cùm Sapientia bonum sit, etiam sapere? Stoici istud vulgò negant: alij asserunt, & ipsè istis pronior. Denique amolitur hæc superuacua, & ad formationem morum seriò vocat.*

MVLTVM mihi tibiq́ue negotium concinnabis,&, dum nescis, in magnam me litem ac molestiam impinges,qui mihi tales quæstiunculas ponis,in quibus ego nec dissentire à nostris saluâ gratiâ,nec consentire saluâ conscientiâ possum. Quæris, an verum sit, quod Stoicis placet, Sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse? Primùm exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonum est, facit: quidquid facit, corpus est.
B Quod bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, vt prosit: si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt: sequitur, vt necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putant eiusdem conditionis esse. Incorporale est & accidens alteri, id est, sapientiæ: itaque nec facit quidquam, nec prodest. Quid ergo, inquiunt, non dicimus, Bonum est sapere? dicimus, referentes ad id ex quo pendet,id est, ad ipsam sapientiam. Aduersus hos quid ab aliis respondeatur, audi, antequam ego [1] incipio secedere,& in aliâ parte considere. Isto modo,inquiunt,nec beatè viuere bonum est. Velint nolint, respondendum est,beatam vitam bonum esse,& beatè viuere bonum non esse. Etiamnum quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere? ergo expetenda res est sapere: si expetenda res est,bonum est. Coguntur nostri verba torquere,& vnam syllabam expetendo interponere,quam sermo noster inseri non sinit. Ego illam,si pateris,adiungam. Expetendum est, inquiunt, quod bonum est: [2] adexpetendum, quòd bono contingit: quod, cùm bonum consecuti sumus, non petitur tamquam bonum, sed petito bono accedit.
C Ego non idem sentio, & nostros iudico in hoc descendere: quia iam primo vinculo tenentur,& mutare illis formulam non licet. Multum dare solemus [3] præsumptioni omnium hominum. Apud nos [4] veritatis argumentum est,aliquid omnibus videri: tamquam deos esse, inter alia sic colligimus, quòd omnibus de diis opinio insita est: nec vlla gens vsquam est adeò extra leges moresq́ue proiecta, vt non aliquos deos credat. Cùm de animarum æternitate disserimus, nō leue momentum apud nos habet consensus hominum, [5] aut timentium inferos, [6] aut colentium. Vtor hac publicâ persuasione: neminem inuenies,qui non putet & sapientiam bonum,& sapere. Non faciam [7] quod victi solent,vt prouocem ad populum: nostris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, vtrùm extra id cui accidit est, an in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est, quàm illud cui accidit. Nihil enim accidere sine tactu potest: quod tangit, corpus est. Si extra est,postquam acciderat, recessit: quod recessit, motum habet: quod motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud cursum, aliud currere:
D nec aliud calorem,aliud calere: nec aliud lucem,aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. Si valetudo indifferens est, & valere indifferens est. Si forma indifferens est: & formosum esse indifferens est. Si iustitia bonum est: & iustum esse bonum est. Si turpitudo malum est: & turpem esse malum est. tam mehercules quàm si lippitudo

EPIST. CXVII. 1. INCIPIO SECEDERE.] *A Senatu sumptum, vbi discessione à consule permissâ, in hanc aut illam subselliorum partem ibant. Hoc erat, Pedibus in sententiam ire.*

2. ADEXPETENDVM.] *Expetendum, est αἱρετὸν; adexpetendum, προσαιρετόν.*

3. PRÆSVMPTIONI.] *Id est, præceptæ opinioni.* προλήψει.

4. VERITATIS ARGVMENTVM.] *Meritò. nam ipsa Veritas Græcis dicta ἀλήθεια, ὡς τὸ μὴ λῆθον: quòd non lateat, sitq́, omnibus nota.*

5. AVT TIMENTIVM INFEROS.] *Quasi pœnæ illic pendendæ: ergo animæ viuunt sentiuntq́.*

6. AVT COLENTIVM.] *Quia Deos manes illic ponebant, & venerabantur. Supersunt igitur.*

7. QVOD VICTI SOLENT.] *In arenâ & gladiatoriis pugnis. vbi qui succubuerat, populi opem & misericordiam implorabat. Ego in Saturnal.* 11. *cap.* XXII.

tudo malum est, & lippire malum est. Hoc vt scias, neutrum esse sine altero potest. A
Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeò non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, vt quibusdam vtrumque vnum videatur atque idem. Sed illud libenter quæsierim: Cùm omnia aut bona sint, aut mala, aut indifferentia, sapere in quo numero sit? Bonum negant esse. malum vtique non est: sequitur, vt medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quàm bono potest: tamquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, vt sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiæ. Hoc ergo quod vocas sapere, vtrùm facit sapientiam, an patitur? siue facit illud, siue patitur, vtroque modo corpus est. Nam & [8] quod fit, & quod facit, corpus est. si corpus est, bonum est: vnum enim deerat illi, quò minùs bonum esset, quòd incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam & sapere, cùm in vtrolibet eorum & alterum sit. Numquid enim B
quemquam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? Numquid quemquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distinguunt: ab illis diuisio vsque ad Stoicos venit. Qualis sit hæc, dicam. Aliud est ager, aliud agrum habere. Quid ni? cùm habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia, aliud sapere. Puto concedes duo esse hæc, id quod habetur, & eum qui habet: habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta: ars enim vitæ est. Sapere quid est? non possum dicere mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterum, quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporum: tamquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum enunciatiui corporum. Hi habent proprium quiddam, & à corporibus seductum: tamquam, video Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui & oculos, & animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat: [9] non corpus quidem est quod nunc loquor, sed C
enunciatiuum quiddam de corpore: quod alij effatum vocant, alij enunciatum, alij edictum. Sic cùm dicimus [10] sapientiam, incorporale quiddam intelligimus: cùm dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, vtrùm illud dicas, an de illo. Putemus in præsentiâ ista duo esse: nondum enim quid mihi videatur, pronuncio: quid prohibet, quò minùs aliud quidem sit, sed nihilominus bonum? Dicebas paullò antè, aliud esse agrum, aliud habere agrum. Quid ni? in aliâ enim naturâ est qui habet, in aliâ quod habetur. illa terra est, hic homo est. At in hoc de quo agitur, eiusdem naturæ sunt vtraque, & qui habet sapientiam, & ipsa quæ habetur. Præterea illîc aliud est quod habetur, alius qui habet: hîc in eodem est, & quod habetur, & qui habet. Ager iure possidetur: sapientia naturâ. ille abalienari potest, & alteri tradi: hæc non discedit à domino. Non est itaque quòd compares inter se dissimilia. Cœperam dicere, posse ista duo esse; & tamen vtraque bona. Sapientia, & sapiens duo sunt: & vtrumque bonum esse concedis. Quomodo nihil obstat, quò minùs & sapientia bonum sit, & habens sapien- D
tiam: sic nihil obstat, quò minùs & sapientia bonum sit, & habere sapientiam, id est, sapere. Ego in hoc volo sapiens esse, vt sapiam. Quid ergo? non est id bonum, sine quo nec illud bonum est? Vos certè dicitis, sapientiam, si sine vsu detur, accipiendam non esse. Quis est vsus sapientiæ? Sapere: hoc est in illâ pretiosissimum: quo detracto, superuacua fit. Si tormenta mala sunt, torqueri malum est: adeò quidem, vt illa non sint mala, si quod

8. QVOD FIT, ET QVOD FACIT, CORPVS EST.] *Vide Physiol.* II. *Dissert.* IV.

9. NON CORPVS QVIDEM EST.] *Hoc illud quod notat Empiricus lib.* I. *aduers. Mathem. cap.* III. Incorporeum aliquid apud Stoicos dici λεκτὸν: *quod noster hîc vertit* Effatum, Edictum, Enunciatum. *Vide Physiol.* II. *Dissert.* V.

10. SAPIENTIAM, INCORPORALE QVIDDAM INTELLIGIMVS.] *O falsum! pro Stoicis quidem aut Senecâ. Hæc omnia planissimè iis corpora, Scientia, Sapientia, Veritas, Virtus: & docui in loco. Non dubiè legendum*, corporale quiddam, *cum meis etiam libris: & puto in aliis sic fuisse. sed omiserunt dicere, quia inopinatus hic sensus.*

11. DE SI-

A si quod sequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectæ mentis est: sapere, vsus perfectæ mentis. Quomodo potest vsus eius bonum non esse, quæ sine vsu bonum non est? Interrogo te, an sapientia sit expetenda. fateris. Interrogo, an vsus sapientiæ sit expetendus. fateris. negas enim te illam recepturum, si vti eâ prohibearis. quod expetendum est, bonum est. Sapere, sapientiæ vsus est: quomodo eloquentiæ, loqui: quomodo oculorum, videre: ergo sapere, sapientiæ vsus est. vsus autem sapientiæ expetendus est: sapere ergo expetendum est: si expetendum est, bonum est. Olim ipse me damno, qui illos imitor dum accuso, & verba apertæ rei impendo. Cui enim dubium potest esse, quin si æstus malum est, & æstuare malum sit? si algor malum est, malum sit algere? si vita bonum est, & viuere bonum est? Omnia ista circa sapientiam, non in ipsâ sunt: at nobis in ipsâ commorandum est. etiamsi quid euagari libet, amplos habet illa spatiososque secessus. De deorum naturâ quæramus, [11] de siderum alimento, de his tam variis stellarum discursibus: an ad illarum motus nostra moueantur corpora, an corporibus om-

B nium, animisque illinc impetus veniat. An & hæc quæ fortuita dicuntur, certâ lege constricta sint, nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. Ista iam à formatione morum recesserunt: sed leuant animum, & ad ipsarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Hæc verò de quibus paullò antè dicebam, minuunt & deprimunt, nec vt putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusque debitam, in re nescio an falsâ, certè inutili, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse, hoc non esse? Temerè me geram, subibo huius voti aleam. tibi sapientia, mihi sapere contingat: pares erimus. Potiùs id age, vt mihi viam monstres, quâ ad ista perueniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem studiis firmem: quemadmodum quæ me ex transuerso ferunt aguntque, procul à me repellam. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo istas calamitates remoueam, [12] quæ ad me irruperunt: quomodo illas, [13] ad quas ego irrupi. Doce,

C quomodo feram ærumnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno: quomodo vltimum necessarium vitæ terminum non exspectem, sed ipsemet, cùm visum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quàm optare mortem. Nam si vis viuere, quid optas mori? si non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? Nam vt quandoque moriaris, etiam inuito positum est: vt cùm voles, in tuâ manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet. Turpissimum his diebus principium diserti mehercules viri legi: *Ita*, inquit, *quamprimùm moriar*. Homo demens, optas rem tuam. *Ita quamprimùm moriar*. Fortasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in morâ est? nemo te tenet, euade quà visum est. Elige quamlibet rerum naturæ partem, quà tibi præberi exitum iubeas. Hæc nempe sunt elementa, quibus [14] hic mundus administratur: aqua, terra, [15] spiritus. Omnia ista tam caussa viuendi sunt, quàm viæ mortis. *Ita quamprimùm moriar*. Quamprimum istud, quod esse vis? quem illi diem ponis? citiùs fieri quàm optas, potest. Imbecillæ mentis ista sunt verba, & [16] hac detestatione misericordiam captantis. Non vult

D mori, qui optat. Deos vitam roga, & salutem: si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Hæc, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Hæc est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quæstiones tibi fortuna posuit. nondum illas soluisti: iam cauillaris. Quàm stultum est, cùm signum pugnæ acceperis, [17] ventilare? remoue ista luforia arma: [18] decretoriis opus est.

Dic

11. De siderum alimento.] *Quod è mari & aquis Stoici attribuebant. Physiol.* II. *Diss.* XIV.

12. Quæ ad me irrvpervnt.] *Aliunde, à Deo aut Fato: non accersita.*

13. Ad qvas ego irrvpi.] *Ipse mihi struxi, in quas sponte me indui.*

14. Hic mvndvs.] *Nempe inferior: & ideò tria tantùm nominat. quartum superioris Mundi est, siue Cali, id est Ignis.*

15. Spiritvs.] *Aër: sic passim ipse vocat.*

16. Hac detestatione.] *Significat hic Obtestationem, nec compositio minuit vim verbi simplicis, sed auget. Est enim precatio & votum.*

17. Ventilare.] *Proludere, & brachia atque arma in speciem ventumq; iactare. A theatris areniscque sumptum. Ego in Saturn.* II. *cap.* XIX.

18. Decretoriis opvs est.] *Veris armis, & quibus de victoriâ vitaq; cernatur. Suprà, epist.* CII.

19. Lvdo-

Dic quâ ratione nulla animum triſtitia, nulla formido perturbet: quâ ratione hoc ſecre- A
tarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum eſt, ſapere non eſt bonum. Sic ſit. negemus, ſapere bonum eſſe: vt hoc totum ſtudium deridea-
tur, tamquam operatum ſuperuacuis. Quid ſi ſcires etiam illud quæri, an bonum ſit futura ſapientia? Quid enim dubij eſt, oro te, an nec meſſem futuram iam ſentiant horrea,
nec futuram adoleſcentiam pueritia viribus aut vllo robore intelligat? Ægro interim nihil ventura ſanitas prodeſt, non magis quàm currentem luctantemque, poſt multos ſe-
cuturum ſenſus otium reficit. Quis neſcit hoc ipſo non eſſe bonum id quod futurum eſt, quia futurum eſt? nam quod bonum eſt, vtique prodeſt: niſi præſentia, prodeſſe non poſſunt. Si non prodeſt, bonum non eſt vtique: ſi prodeſt, iam eſt. Futurus ſum ſapiens:
hoc bonum erit, cùm fuero: interim non eſt. Priùs aliquid eſſe debet, deinde quale eſſe. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil eſt, iam bonum eſt? Quomodo autem tibi magis
vis probari, non eſſe aliquid, quàm ſi dixero, futurum eſt? nondum enim veniſſe appa-
rer, quod venit. Ver ſecuturum eſt: ſcio nunc hiemem eſſe. æſtas ſecutura eſt: ſcio æſta- B
tem non eſſe. Maximum argumentum habeo nondum præſentis, futurum eſſe. Sapiam,
ſpero: ſed interim non ſapio. ſi illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum eſt, vt ſapiam. ex hoc licet nondum me ſapere intelligas. non poſſum ſimul & in illo bo-
no, & in hoc malo eſſe. Duo iſta non coëunt, nec apud eumdem ſunt vnà, bonum & malum. Tranſcurramus ſolertiſſimas nugas, & ad illa quę nobis aliquam opem ſunt latura,
properemus. Nemo qui obſtetricem parturienti filię ſolicitus accerſit, edictum & [19] lu-
dorum ordinem perlegit. nemo qui ad incendium domus ſuæ currit, tabulam [20] la-
truncularium perſpicit, vt ſciat quomodo [21] alligatus exeat calculus. At mehercules
omnia tibi vndique nunciantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obſi-
dium patriæ, & bonorum direptio: adiice iſtis naufragium, motuſq; terrarum, & quid-
quid aliud timeri poteſt. Inter iſta diſtrictus, rebus, nihil aliud quàm animum oblectan-
tibus, vacas? Quid inter ſapientiam, & ſapere interſit, inquiris? nodos nectis ac ſoluis,
tantâ mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura no- C
bis dedit, vt aliquid ex illo vacet perdere: & vide, quàm multa etiam diligentiſſimis
pereant. Aliud valetudo ſua cuique abſtulit, aliud ſuorum: aliud neceſſaria negotia,
aliud publica occupauerunt: vitam nobiſcum diuidit ſomnus. Ex hoc tempore tam
anguſto, & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in vanum?
Adiice nunc, quòd aſſueſcit animus delectare ſe potiùs, quàm ſanare: & philoſophiam
oblectamentum facere, cùm remedium ſit. Inter ſapientiam, & ſapere quid interſit, ne-
ſcio: ſcio meâ non intereſſe, ſciam iſta, an neſciam. Dic mihi, cùm quid inter ſapien-
tiam & ſapere interſit, didicero, ſapiam? Cur ergo potiùs inter vocabula me ſapientiæ
detines, quàm inter opera? Fac me fortiorem, fac me ſecuriorem, fac fortunæ parem,
fac ſuperiorem. poſſum autem ſuperior eſſe, [22] ſi fecero omne quod diſco.

19. LVDORVM ORDINEM.] *Libelli aut tabulæ proponi ſolent in publico, vbi apparatus omnis ludorum deſcriptus: atque id mouendæ & alliciendæ plebi. Vide Saturnal.* II. *cap.* XVIII. *Adde De Benef.* VI. *cap.* I.

20. LATRVNCVLARIAM.] *De Breuit. vit. cap.* XIII. *De Tranquill. cap.* XIV.

21. ALLIGATVS EXEAT.] *Pugnæ enim erat, & alterius coloris calculi alteros ad li-* D
neam vltimam vrgebant: artis, implexum vel obſeſ-
ſum euadere.

22. SI FECERO.] *Scripti & antiquitùs cuſi,* ſi dixero: *fuit*, ſi vixero.

EPIST.

A

EPIST. CXVIII.

INANES epistolas nolle se scribere: potiùs monitorum vtilium vberes: & iam facit. Suadet sua, non aliena tractare; à Fortunâ nihil petere, nec ab eâ pendère. Verum bonum quærendum: & quid illud sit, definitum. Itemque quid ab Honesto differat. Omne Bonum, secundùm Naturam esse: nec tamen quidquid secundùm Naturam, Bonum.

EXIGIS à me frequentiores epistolas. Rationes conferamus: soluendo non eris. Conuenerat quidem, vt tua priora essent; tu scriberes, ego rescriberem: sed non ero difficilis. benè credi tibi scio: itaque [1] in antecessum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir disertissimus facere Atticum iubet, vt etiam si rem nullam habebit, *quod in buccam venerit, scribat.* Numquam potest deesse quod scribam, vt omnia illa quæ [2] Ciceronis implent epistolas, transeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis suis viribus pugnet, quis consulatum fiduciâ Cæsaris, quis Pompeij, [3] quis apertè petat: quàm durus sit fenerator Cæcilius, à quo minoris centesimis propinqui nummum mouere non possunt. Sua satius est mala, quàm aliena tractare: se excutere, & videre, quàm [4] multarum rerum candidatus sit, & non suffragari. Hoc est, mi Lucili, egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere, & tota fortunæ comitia transire. Quàm putas esse iucundum, tribubus vocatis, cùm candidati [5] in templis suis pendeant, & alius nummos pronunciet; alius [6] per sequestrum agat; alius eorum [7] manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est; omnes attoniti, [8] vocem præconis exspectant, stare otiosum, & [9] spectare illas nundinas, nec ementem quidquam, nec vendentem? Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui non prætoria, aut consularia comitia securus intuetur, [10] sed magna illa, in quibus [11] alij honores anniuersarios petunt, [12] alij perpetuas potestates, alij bellorum euentus prosperos triumphosque, alij diuitias, alij matrimonia ac liberos, alij salutem suam suorumque! Quanti animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, & dicere: Nihil mihi tecum fortuna: non facio mei tibi copiam. scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri: nihil rogo. Hoc est [13] priuatam facere fortunam.

EPIST. CXVIII. 1. IN ANTECESSVM.] *Fori verbum aut argentariorum. valet, soluere priusquàm dies cesserit. Vide De Benef. IV. cap. XXXII.*

2. CICERONIS IMPLENT EPIST.] *Ad Atticum pleraque ista libro I.*

3. QVIS APERTE PETAT.] *Alij libri*, quis arte; *meus & quidam*, aptè. *An fortè*, abs se?

4. MVLTARVM RERVM CANDIDATVS.] *Externarum, & inanium: quas adspernetur iudicio & ratione, etsi opinio & inclinatio eò vocent.* Non *igitur* suffragatur: *id est, petitioni suæ tali non subscribit.*

5. IN TEMPLIS SVIS.] *Editio Mureti*, intenti suis: *sanequàm licenter. Nam libri omnes, vt edidi. & capere licet vel templum, id est tabernaculum candidati, vbi contra solem tecti exspectabant: si tamen illud inauguratũ, & templum fuit. Scio quidem Consulem, & qui præerat comitiis tale Tabernaculum habuisse, ab Auguribus captum, & religione atque obseruatione quadam suâ: haud memini legere, de Candidatis. nisi hactenus, quòd in campo, vt dixi, tabernulâ aliquâ vsi ad inumbrandum. Varro De Re rust. III. cap. II.* Vis potiùs villæ publicæ vtamur vmbrâ, quàm priuati candidati tabellâ (*vel magis*, vmbellâ) domificemus nobis? *Ita hæc legenda putem: & de more liquet. Sed nondum de Templo. An ergo magis est, Senecæ æuo, cùm iam totus ille Campus Martius templis ædificiisq; publicis insessus; Candidatos non sibi priuatim vmbracula parasse, sed ad propinqua Templa diuertisse, ibi euentum comitiorum exspectantes? Et auidè quidem: atque hoc est, quod* pependisse *eos scribit.*

6. PER SEQVESTREM.] *Non pronunciet solùm & promittat, sed nummos deponat & apud alium, fidei causâ, consignet.*

7. MANVS OSCVLIS CONTERAT.] *Vile, & seruile. Nam illi Dominis sic solent. Electa nostra altera vide, cap. de Osculis.*

8. VOCEM PRÆCONIS.] *Qui designatos renunciet.*

9. SPECTARE ILLAS NVNDINAS.] *Vetus hoc est. vitam esse vt Paneg yrim aut nundinas: quò alij veniant vendendi, alij emendi causâ; honestissimus quisque spectandi tantùm: noster palàm aptat.*

10. SED MAGNA ILLA.] *Totius mundi comitia, præside Fortunâ.*

11. ALII HONORES ANNIVERSARIOS.] *Tribunatus, Præturas, Consulatus.*

12. ALII PERPETVAS POTEST.] *Regna & Principatus.*

13. PRIVATAM FACERE FORT.] *Id est, redigere in ordinem.*

14. QVID

tunam. Libet ergo hæc inuicem ſcribere, & hanc integram ſemper egerere materiam, A
circumſpicientibus tot millia hominum inquieta: qui vt aliquid peſtiferi conſequantur, per mala nituntur in malum, petuntq́ue mox fugienda, aut etiam faſtidienda. Cui enim aſſecuto ſatis fuit, quod optanti nimium videbatur? Non eſt, vt exiſtimant homines, auida felicitas, ſed puſilla. itaque neminem ſatiat. Tu iſta credis excelſa, quia longè ab illis iaces: ei verò qui ad illa peruênit, humilia ſunt. Mentior, niſi adhuc quærit adſcendere. Iſtud quod tu ſummum putas, gradus eſt. Omnes autem malè habet ignorantia veri. tamquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala eſſe, aut inania, aut minora quàm ſperauerint, adepti ac multa paſſi vident: maiorq́ue pars miratur ex interuallo fallentia, & vulgò magna pro bonis ſunt. Hoc ne nobis quoque eueniat, quæramus [14] quid ſit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finiuit hoc alius alio modo, alius illud aliter expreſſit. Quidam ita finiunt: Bonum eſt, quod inuitat animos, quod ad ſe vocat. Huic ſtatim opponitur: Quid ſi inuitat quidem, ſed in perniciem? ſcis quàm multa mala, blanda ſint. Verum, & veriſimile, inter ſe differunt ita: Quod B
bonum eſt, vero iungitur: non eſt enim bonum, niſi verum eſt. At quod inuitat ad ſe, & allicit facie, veriſimile eſt: ſubrepit, ſollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt: Bonum eſt, quod appetitionem ſui mouet, vel quod impetum animi tendentis ad ſe mouet. Et huic idem opponitur: multa enim impetum animi mouent, quæ petuntur petentium malo. Melius illi qui ſic finierunt: Bonum eſt, quod ad ſe impetum animi ſecundùm naturam mouet: & ita demum petendum eſt, cùm cœpit eſſe expetendum. Iam & honeſtum eſt: hoc enim perfectè eſt petendum. Locus ipſe me admonet, vt quid interſit inter bonum honeſtumq́ue, dicam. Aliquid inter ſe habent mixtum, & inſeparabile: nec poteſt bonum eſſe, niſi cui aliquid honeſti ineſt: & honeſtum vtique bonum eſt. Quid ergo inter duo intereſt? Honeſtum eſt perfectum bonum, quo beata vita completur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale eſt. Sunt quædam [15] neque bona, neque mala: tamquam militia, legatio, iuriſdictio. Hæc cùm honeſtè adminiſtrata ſunt, bona eſſe incipiunt, & ex dubio in bonum tranſeunt. Bonum ſocietate ho- C
neſti fit, honeſtum per ſe bonum eſt. Bonum ex honeſto fluit, honeſtum ex ſe eſt. Quod bonum eſt, malum eſſe potuit: quod honeſtum eſt, niſi bonum eſſe non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum eſt, quod ſecundùm naturam eſt. Attende quid dicam. Quod bonum eſt, & ſecundùm naturam eſt: non protinus quod ſecundùm naturam eſt, & bonum eſt. Multa quidem naturæ conſentiunt: ſed tam puſilla ſunt, vt non conueniat illis boni nomen. Leuia enim ſunt, & contemnenda: nullum nec minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum eſt, bonum non eſt: cùm bonum eſſe cœpit, non exiguum eſt. Vnde aliquid cognoſcitur bonum? ſi perfectè ſecundùm naturam eſt. Fateris, inquis, quod bonum eſt, ſecundùm naturam eſſe: hæc eius proprietas eſt. Fateris & alia ſecundùm naturam quidem eſſe, ſed bona non eſſe. Quomodo ergo illud bonum eſt, cùm hæc non ſint? quomodo ad aliam proprietatem peruenit, cùm vtrique præcipuum illud commune ſit, ſecundùm naturam eſſe? ipſâ ſcilicet magnitudine. Nec hoc nouum eſt, quædam creſcendo mutari. Infans fuit, factus D
eſt pubes: alia eius proprietas fit: ille irrationalis eſt, hic rationalis. Quædam incremento non tantũ in maius exeunt, ſed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod maius fit. Vtrùm lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in vtroque proprietas vini eſt. Exiguum mellis pondus, & magnum, ſapore non differt. Diuerſa ponis exempla. in iſtis enim eadem qualitas eſt: quamuis augeantur, manent. Quædam amplificata in ſuo genere, in ſuâ proprietate perdurant: quædam poſt multa incrementa, vltima demum vertit adiectio, & nouam illis, aliamq́ue quàm in quâ fuerant, conditionem imprimit. Vnus lapis fecit fornicem, ille qui latera inclinata cuneauit, & interuentu ſuo vinxit. Summa adiectio quare plurimum facit, vel exigua? quia non auget, ſed implet. Quædam proceſſu priorem exuunt formam, & in nouam tranſeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, & magni-

14. QVID SIT BONVM.] *Vide Manuduct.* II. *Diſſert.* XXII.

15. NEQVE BONA, NEQVE MALA.] *Ea ſunt, Media.*

EPIST.

A magn[illegible] sequendo lassatus est, infinitum cœpit vocari; quod longè aliud factum [illegible], cùm magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitauimus: nouissimè crescente difficultate, insecabile inuentum est. Sic ab eo quod vix & ægrè mouebatur, processimus ad immobile. Eâdem ratione aliquid secundùm naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, & bonum fecit.

EPIST. CXIX.

DIVITIAS *à nobis peti posse, & accipi, nil superuacuum petendo. Finem omnium rerum spectandum, qui Naturam non excedit. Satis ea habere, non multum, quærit. Ostendit deinde diuites vulgò, omnes pauperes esse. Pulchra, & (Deus bone!) vera sunt.*

B QVOTIES aliquid inuêni, non exspecto donec dicas, [1] *In commune*: ipse mihi dico. Quid sit quod inuenerim, quæris? sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri diues celerrimè possis, quod valdè cupis audire. Nec immeritò: ad maximas te diuitias compendiariâ ducam. [2] Opus erit tamen tibi creditore. vt negotiari possis, æs alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, [3] nolo proxenetę nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo, [4] Catonianum illud: à te mutuum sumes. *Quantulumcumque est, satis erit, si quidquid deerit, id à nobis petierimus.* Nihil enim, mi Lucili, interest, vtrùm non desideres, an habeas. Summa rei in vtroque est eadem: non torqueberis. Nec illud præcipio, vt aliquid naturæ neges: contùmax est, non potest vinci, suum poscit: sed vt quidquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esurio: edendum est. vtrùm hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio. vtrùm hæc C aqua sit [5] ex lacu proximo excepta, an ea quam [6] multâ niue clusero, vt rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc vnum iubet, sitim exstingui. Vtrùm sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum, an [7] Tiburtinus calix, an manus concaua, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & superuacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quæque tendatur manus: ipsa mihi commendabit, quodcumque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. [8] Quid sit ergo, quod me delectauerit, quęris? Videtur mihi egregiè dictum: *Sapiens, diuitiarum naturalium est quæsitor accerrimus.* Inani me, inquis, lance muneras. [9] Quid est illud inane? Iam ego [10] paraueram fiscos: circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, [11] quod publicum agitarem, quas accerserem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, cùm diuitias promi-

EPIST. CXIX. 1. IN COMMVNE.] *Græcorum erat prouerbium, in re quam in viâ forte inue-*D *nissent,* κοινὸς ἑρμῆς: Communis Mercurius: *quasi dicerent, & mihi pars esto. Phurnutus, de Mercurio:* Siquis aliquid in itinere inuenerit, moris est profari, Communi Mercurio: qui certè rei inuentæ conscius est, vt qui in viis versetur.

2. OPVS ERIT TAMEN CREDITORE.] *Quo? ipso te, vt argutando subdit.*

3. NOLO PROXENETÆ.] *Græco nomine* προξενητὴς, *qui est velut parasius, conciliator, & interpres: qui partes contracturas medius ipse iungit.*

4. CATONIANVM ILLVD.] *Malim*, Hecatonianum, *cum Pinciano: & significatur sequens gnome*, Quantulumcumque, *& quæ sequuntur.*

5. EX LACV PROXIMO.] *Propertius:*
Ipsa petita lacu nunc mihi dulcis aqua est.

6. MVLTA NIVE CLVSERO.] *Teneri potest. nam & aqua in vase circumdari niue solet, vt frigus capiat, niuis ipsius & vitij expers. Hodie etiam faciunt. Tamen alij*, elisero.

7. TIBVRTINVS CALIX.] *Fictilis.*

8. QVID SIT ERGO.] *De quo initio dixi*, In commune *debere proferri.*

9. QVID EST ILLVD INANE?] *Improba vox*, Inane: *& faciam*, In commune: *vt ad ea verba alludat. Si tamen non superuacua: & certè in meo est*, Quid est istud? iámne ego.

10. PARAVERAM FISCOS.] *In quos pecuniam conicerem.*

11. QVOD PVBLICVM.] *Nam vectigalium redempturis prompta sæpe ad opes via.*

promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiæ suæ beneficio, non fortunæ. Ideò ergo illum non iudicas diuitem, quia diuitiæ eius desinere non possunt? Vtrùm malis habere multum, an satis? qui multum habet, plus cupit; quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, cõsecutus est, quod numquam diuiti contingit, finem. An has ideò non putas esse diuitias, quia propter illas nemo proscriptus est? quia propter illas nulli venenum filius, nulli vxor impegit? quia in bello tutæ sunt? quia in pace otiosæ? Quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, cui tantùm non alget, non ssurit, non sitit? plus Iupiter non habet. Numquam parum est, quod satis est: numquam multum est, quod satis non est. Post Darium & Indos pauper est Alexander Macedo: quærit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit nouas, &, vt ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inuentus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium, & tanta initiorum suorum vnicuique, cùm processit, obliuio. Ille modò [12] ignobilis anguli non sine controuersiâ domi- B nus, [13] de tanto fine terrarum per suum redituru orbem tristis est. Neminem pecunia diuitem fecit: imò contrà, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quæris, quæ sit huius rei caussa? plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his quorum nomina [14] cum Crasso Licinoque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, & quidquid habet, & quidquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est; si tibi, potest esse. At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantùm extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed vt scias, quàm difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid & superuacui. At excæcant populum, & in se conuertunt opes, si numerati multum ex aliquâ domo effertur, si multum auri tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos & populo & fortunæ subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falsò diuitiarum C nomen inuasit occupata paupertas: sic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cùm illa nos habeat. Econtrariò dicere debemus: Febris illum tenet. eodem modo dicendum est, Diuitiæ illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quàm hoc, quod nemo monetur satis: vt omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut paruo. Tantum miscere vitia desideriis noli. Quæris quali mensâ, quali argento, [15] quàm paribus ministeriis, [16] & leuibus, afferatur cibus? nihil præter cibum natura desiderat.

Num tibi, cùm fauces vrit sitis, aurea quæris
Pocula? num esuriens fastidis omnia, præter
Pauonem rhombumque?

Ambitiosa non est fames: contenta desinere est: quo desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriæ ista tormenta sunt. quærit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat; quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat; quemadmodum sitim primâ D potione sedatam reuocet. Egregiè itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quàm eleganti manu ministretur. Nam si pertinere ad te iudicas, [17] quàm

12. IGNOBILIS ANGVLI.] *Macedoniæ. cui prima claritas à Philippo.*

13. DE TANTO FINE TERRARVM.] *Diuinet aliquis*, detecto.

14. CVM CRASSO LICINOQVE.] *De Crasso notum, nec de Licino ignotum. Iungit virumque & Persius:*

Nunc Licini in campos, nunc Crassi mittit in ædes.

Fuit Augusti prædives libertus, de quo Dio lib. LIV. *etsi Λιχίνιον, sive* Licinium *vocat: Iuuenalis Sat.* I. *& Scholiastes, Sidonius epist.* VII. *libri* V. *Carmen de eo epitaphium:*

Marmoreo hoc tumulo Licinus iacet, at Cato nullo,
Pompeius paruo. credimus esse Deos?

Nominat iterum noster in epist. seq.

15. QVAM PARIBVS MINISTERIIS.] *Aetate, aut colore paribus. De Breuit. vit. cap.* XII. *& alibi in his Epistolis.*

16. ET LEVIBVS.] *Glabris, vt alibi vocat, & sine pilis.*

17. QVAM

A [17] quàm crinitus puer, & quàm perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura præstitit præcipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt superuacua delectum. Hoc parùm decens, illud [18] parùm lautum, oculos hoc meos lædit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis viuendi iura descripsit, vt salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt, & in promptu: deliciis omnia miserè ac solicitè comparantur. Vtamur ergo hoc naturæ beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine meliùs illam meruisse de nobis, quàm quia quidquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

EPIST. CXX.

Boni notitia quomodo ad nos venerit? obseruatione, & collatione: Naturâ etiam du-
B *cente. Venit & ex contrario: id est, vitij detestatione. Describit Sapientem, & vulgo petenda aut timenda calcantem, etiam ipsam mortem. Denique vnum semper, & sibi constantem.*

Epistola tua per plures quæstiunculas vagata est, sed in vnâ constitit, & hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique prima notitia peruenerit. Hæc duo apud alios diuersa sunt, [1] apud nos tantùm diuisa. Quid sit hoc, dicam. Bonum putant esse aliqui, quod vtile est. itaque hoc & diuitiis, & equo, & vino, & calceo nomen imponunt: tanta est apud illos boni vilitas, & adeò vsque ad sordida descendit. Honestum putant, cui ratio recti officij constat: tamquam piè curatam patris senectutem, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. [2] Ista duo quidem facimus, sed ex vno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est: quod honestum est, vtique bonum. Superuacuum iudico adiicere, quid inter ista discriminis sit, cùm sæpe dixerim. Hoc vnum dicam: Nihil nobis bonum videri,
C quo quis & malè vti potest. Vides autem, diuitiis, nobilitate, viribus quàm multi malè vtantur. Nunc ergo ad id reuertor, de quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestique notitia peruenerit. Hoc nos docere natura non potuit: semina nobis scientiæ dedit, scientiam non dedit. Quidam aiunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis videtur obseruatio collegisse, & rerum sæpe factarum inter se collatio, per analogiam nostro intellectu & honestum & bonum iudicante. Hoc verbum cùm Latini grammatici ciuitate donauerint, ego damnandum non puto, nec in ciuitatem suam redigendum. Vtar ergo illo non tantùm tamquam recepto, sed tamquam vsitato. Quæ sit hæc analogia, dicam. Noueramus corporis sanitatem: ex hac collegimus esse aliquam & animi. noueramus corporis vires: ex his collegimus esse & animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupefecerant: hæc cœpimus tamquam perfecta mirari. Suberant illis multa vitia, quæ species alicuius conspicui facti fulgorque celabat: hæc dissimulauimus. Natura iu-
D bet augere laudanda: nemo non gloriam vltra verum tulit. Ex his ergo speciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, maiusque regno iudicauit, regias opes posse contemnere. Idem, medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum, monuit Pyrrhum, caueret insidias. Eiusdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati sumus ingentem virum, quem non regem, non contra regẽ promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est, in bello innocentem: qui aliquod

17. Quam crinitus puer.] *Qui à poculis, muliebri plerumque habitu erant, capillitio fluente & longo. Imò & alij Pædagogiani ferè pueri. Vnde Martialis:* Crinite, Line, pædagoge turbæ. *Horatius de tali mollicello:*

Discrimen obscurum solutis
Crinibus, ambiguoque vultu.

18. Parum lautum.] *Olim correxi: nam libri*, laudatum.

Epist. CXX. 1. Apud nos tantum diuisa.] *Quomodo, & quatenus, epist.* CXVIII. *circa medium, copiosè.*

2. Ista duo quidem facimus.] *Nempe nos Stoici.*

quod esse crederet etiam in hoste nefas: qui in summâ paupertate, quâ sibi decus fece- A
rat, non aliter refugit diuitias quàm venenum. Viue, inquit, beneficio meo Pyrrhe, &
gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi. Horatius Cocles solus im-
pleuit pontis angustias, adimique à tergo sibi reditum, dummodo iter hosti auferretur,
iussit: & tam diu restitit prementibus, donec reuulsa ingenti ruinâ tigna sonuerunt.
Postquam respexit, & extra periculũ esse patriam periculo suo sensit: *Veniat si quis vult*,
inquit, *sic euntem sequi*: deditque se in præceps: & non minùs solicitus in illo rapido al-
ueo fluminis, [3] vt armatus, quàm vt saluus exiret, retento armorum victricium decore,
tam tutus rediit, [4] quàm si ponte venisset. Hæc & huiusmodi facta imaginem nobis
ostendêre virtutis. Adiiciam quod mirum fortasse videatur: mala interdum speciem
honesti obtulerunt, & optimum ex contrario nituit. Sunt enim, vt scis, virtutibus vitia
confinia, & perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus libe-
ralem: cùm plurimum interfit, vtrùm quis dare sciat, an seruare nesciat. Multi, inquam,
sunt, Lucili, qui non donant, sed proiiciunt. non voco ego liberalem, pecuniæ suæ ira- B
tum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Hæc nos similitudo co-
egit attendere, & distinguere specie quidem vicina, re autem plurimùm inter se dissiden-
tia. Dum obseruamus eos, quos insignes egregium opus fecerat, cœpimus annotare,
quis rem aliquam generoso animo feciisset & magno impetu, sed semel. Hunc vidimus
in bello fortem, in foro timidum; animosè paupertatem ferentem, humiliter infamiam:
factum laudauimus, contempsimus virũ. Alium vidimus aduersus amicos benignum,
aduersus inimicos temperatum, & publica & priuata sanctè ac religiosè adminis-
trantem: non deesse ei, & in his quæ toleranda erant, patientiam, & in his quæ agenda, pru-
dentiam. Vidimus vbi tribuendum esset, plenâ manu dantem: vbi laborandum, [5] per-
tinacem & obnoxium, & lassitudinem corporis animo subleuantem. Præterea idem erat
semper, & in omni actu par sibi, iam non consilio bonus, sed [6] more eò perductus, vt
non tantùm rectè facere posset, sed nisi rectè facere non posset. Intelleximus in illo per-
fectam esse virtutem: hanc in partes diuisimus. Oportebat cupiditates refrænari, metus C
comprimi, facienda prouideri, reddenda distribui: comprehendimus temperantiam,
fortitudinem, prudentiam, iustitiam, & suum cuique dedimus officium. Ex quo ergo
virtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo eius, & decor, & constantia, & om-
nium inter se actionum concordia, & magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intel-
lecta est illa beata vita, [7] secundo defluens cursu, arbitrij sui tota. Quomodo ergo hoc
ipsum nobis apparuit? dicam. Numquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, for-
tunæ maledixit: numquam accidentia tristis excepit, ciuem esse se vniuersi & militem
credens, labores velut imperatos subiit. Quidquid inciderat, non tamquam malum
aspernatus est, & in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. Hoc qualecumque est,
inquit, meum est. asperum est, durum est: in ipso nauemus operam. Necessariò itaque
magnus apparuit, qui numquam malis ingemuit, numquam de fato suo questus est, fe-
cit multis intellectum sui, & non aliter quàm in tenebris lumen effulsit: aduertitque in
se omnium animos, cùm esset placidus & lenis, & humanis diuinisque rebus pariter D
æquus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est
nisi mens Dei, [8] ex quâ pars & in hoc pectus mortale defluxit: quod numquam magis
diuinum est, quàm vbi mortalitatem suam cogitat, & scit in hoc natum hominem, vt
vitâ defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, & quidem breue hospi-
tium: quod relinquendum est, vbi te grauem esse hospiti videas. Maximum, inquam,
mi Lu-

3. VT ARMATVS.] *Ex lege militari, nequis arma abiiceret aut amitteret.*

4. QVAM SI PONTE.] *Tam tutò per aquam, quàm si per pontem. Male, qui legunt,* si è ponte.

5. PERTINACEM ET OBNOXIVM.] *Volunt,* obnixum: *ego non mutem. Nam & obnoxius est, qui laborem subit susciptq.: & se dat.*

6. MORE EÒ PERDVCTVS.] *Cui in habitum scientia iuerat.*

7. SECVNDO DEFLVENS CVRSV.] *Est Stoicorum ὕλεγια.*

8. EX QVA PARS ET IN HOC.] *Stoicorum opinio, animos nostros ex illo diuino delibatos esse. Physiol.* III. *Dissert.* VIII.

9. CARPIT

A mi Lucili, argumentum est animi ab altiori venientis sede, si hæc in quibus versatur, humilia iudicat, & angusta, si exire non metuit. Scit enim quò exiturus sit, qui vnde venerit, meminit. Non videmus, quàm multa nos incommoda exagitant, quàm malè nobis conûeniat hoc corpus? Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur: aliâs nerui nos, aliâs pedes vexant: nunc deiectio, nunc destillatio: aliquando supersest sanguis, aliquando deest: hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire solet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre sortiti, nihilominus æterna proponimus, & in quantum potest ætas humana protendi, tantum spe occupamus, nullâ contenti pecuniâ, nullâ potentiâ. Quid hac re fieri impudentiùs, quid stultiùs potest? Nihil satis est morituris, imò morientibus. quotidie enim propiùs ab vltimo stamus, & illò vnde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quantâ cæcitate mens nostra sit! Hoc quod futurum dico, cummaximè fit, & pars eius magna iam facta est. nam quod viximus tempus, eo loco est, quo erat antequam viximus. Erramus autem,
B qui vltimum timemus diem: cùm tantumdem in mortem singuli conferant. Non ille gradus lassitudinem facit, in quo deficimus, sed ille profitetur. Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. [9] Carpit nos illa, non corripit. Ideò magnus animus, conscius sibi melioris naturæ, dat quidem operam, vt in hac statione, quâ positus est, honestè se atque industriè gerat: ceterùm nihil horum quæ circa ipsum sunt, suum iudicat, sed vt commodatis vtitur, peregrinus & properans. Cùm aliquem huius videremus constantiæ, quídni subiret nos species non vsitatæ indolis? vtique si hanc, vt dixi, magnitudinem veram esse ostendebat. Qualitatis veræ tenor permanet, falsa non durant. Quidam alternis Vatinij, alternis Catones sunt: & modò parùm illis seuerus est Curius, parùm pauper Fabricius, parùm frugi & contentus vili Tubero: modò Licinum diuitiis, Apicium cænis, Mecænatem deliciis prouocant. Maximum indicium est malæ mentis, fluctuatio, & inter simulationem virtutum, amoremque vitiorum, assidua iactatio.

——— *habebat sæpe ducentos,*
C *Sæpe decem seruos: modò reges atque tetrarchas,*
Omnia magna loquens: modò, sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga quæ defendere frigus,
Quamuis crassa, queat. decies centena dedisses
Huic parco paucis contento: quinque diebus
Nil erat in loculis.

Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius: numquam eumdem, nec similem quidem sibi. adeò in diuersum aberrat. Multos dixi: propè est vt omnes sint. Nemo non quotidie & consilium mutat, & votum. modò vxorem vult habere, modò amicam: modò regnare vult; modò id agit, ne quis sit officiosior seruus: modò dilatat se vsque ad inuidiam; modò subsidit, & contrahitur infra humilitatem verè iacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maximè coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, & (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnam rem puta,
D [10] vnum hominem agere. Præter sapientem autem nemo vnum agit: ceteri multiformes sumus. Modò frugi tibi videbimur & graues, modò prodigi & vani. Mutamus subinde personam, & contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo à te exige, vt qualem institueris præstare te, talem vsque ad exitum serues. Effice vt possis laudari: si minùs, vt agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, meritò dici potest: Hic quis est? tanta mutatio est.

9. CARPIT NOS ILLA.] *Paulatim mors ad se ducit, non impetu rapit.*

10. VNVM HOMINEM AGERE.] *Qui finis est Zenonius, Vita conueniens. Vide Manud.* 11. *Disser.* XV. *At Mureti etiam nota hic opportuna. Nam quod in Sacris de Iobo scribitur,* Fuit vnus vir: *id ita Hieronymus interpretatur.* Non per diuersa mobilis & instabilis ferebatur, sed firmus atque inconcussus persistens, erat vir vnus. *Est planè Zenonium.*

A

EPIST. CXXI.

ALIQVID pro argutiis prætendit: tum proponit, An omnibus animalibus constitutionis suæ sensus? id est, sponte & naturâ eant, quò debent & sunt facta. Dicit esse, & exemplis rationibusque variè docet.

LITIGABIS, ego video: cùm tibi hodiernam quæstiunculam, in quâ satis diu hæsimus, exposuero. Iterùm enim clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclama, dum tibi primùm alios opponam, cum quibus litiges, Posidonium & [1] Archidemum. [2] Hi iudicium accipient, deinde dicam. [3] Non quidquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiamsi B non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quædam illos corrigunt & ordinant, quædam naturam eorum & originem scrutantur. Cùm quæritur, quare hominem natura produxerit, quare prætulerit animalibus ceteris, longè me iudicas mores reliquisse? falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid homini sit optimum, inueneris? nisi naturam eius inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid vitandum sit, cùm didiceris quid naturæ tuæ debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minùs cupiam, minùs timeam. Superstitionem mihi excute, doce leue esse vanumque hoc, quod felicitas dicitur: [4] vnam illi sillabam facillimè accedere. Desiderio tuo satisfaciam, & ad virtutes exhortabor, & vitia conuerberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, non desistam persequi nequitiam, & affectus efferatissimos inhibere, & voluptates ituras in dolorem compescere, & votis obstrepere. Quidni? cùm maxima malorum optauerimus, & [5] ex gratulatione natum sit quidquid obloquimur. Interim permitte mihi ea quæ paullò remotiora videntur, excutere. Quærebamus, an esset omnibus animalibus [6] constitutionis C suæ sensus? Sensum autem esse ex eo maximè apparet, quòd membra aptè & expeditè mouent, non aliter quàm in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili: rector nauis scit gubernaculum flectere: pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrimè denotat, & [7] inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem vsum sui mobile. Mirari solemus [8] scænæ peritos, quòd in omnem significationem rerum & effe-

EPIST. CXXI. 1. ARCHIDEMVM.] *Inter primores Stoicos fuit, etsi hodie minùs, olim maximè in famâ. Vide in Manuduct. I. Dissert. XII.*

2. HI IVDICIVM ACCIPIENT.] *Non diffugient, litem tecum contestabuntur.*

3. NON QVIDQVID MORALE.] *Meliùs interrogatione hoc efferas, & claudas, vt sit affirmantis. Nam ex sequelâ hoc velle dicas: Moralia etiam esse, quæ si non aperte & statim, flexu vel subsidio aliquo ducunt ad bonos mores. Tale istud.*

4. VNAM ILLI SILLABAM.] *Vt fiat* Infelicitas.

5. EX GRATVLATIONE NATVM.] *Ex eo quòd votorum compotes facti, gratulationes exceperimus, quasi rebus bonis: at malæ illæ erant.*

6. CONSTITVTIONIS SVÆ SENSVS.] *Ipsum hoc Stoicum verbum, & scitum, Laertius breuiter ex Chrysippo: πρῶτον οἰκεῖον εἶναι παντὶ ζώῳ τὴν αὑτῆς σύστασιν, καὶ τὴν ταύτης συνείδησιν*: Primum cognatum esse omni animali, suamipsius constitutionem, & eius cognitionem ac sensum. *Cicero, in Catonis personâ, III. de Finibus:* Placet iis *(Stoicis)* quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit animal, ipsum sibi conciliari & commendari ad se conseruandum, & ad suum statum *(ita dicit σύστασιν, siue* Constitutionem) & ad ea D quæ conseruantia sunt eius status diligenda. *Tractat eumdem locum* V. *de Finibus: & erat creber in eorum scriptis, quia Finem ex eo ducebant. Quomodo, Laertius tibi dicet in Zenone, initio partis Ethicæ.*

7. INTER CERAM OPVSQVE.] *Turnebus notat,* ceram *esse fucum siue picturam: quia veteres ceris pingere solebant. Ceris dico, variè coloratis. Varro:* Pictores loculatas magnas habent arculas, vbi discolores sunt ceræ.

8. SCÆNÆ PERITOS.] *Scripti,* satiat peritos. *ex quo idem ille doctissimus optimusq; Turnebus,* saltationis. *Et verò ad Pantomimos, quorum saltatio erat, hæc propriè pertinent: qui gestibus solis historias fabulasq; scitè exprimebant & agebant.*

9. MAGNÆ

A effectuum parata illorum est manus,& verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars præstat, his natura. Nemo ægrè molitur artus suos, nemo in vsu sui hæsit: ad hoc edita, protinus faciunt. Cum hac scientiâ prodeunt, instituta nascuntur. Ideò, inquit, partes suas animalia aptè mouebunt: quia si aliter mouerint, dolorem sensura sunt. Ita, vt vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas mouet: quod est falsum. Tarda enim sunt, quæ necessitate impelluntur. Agilitas, spontaneus motus est. Adeò autem non adigit illa ad hoc doloris timor, vt in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur,& ferre se assuescit, simul tentare vires suas cœpit, cadit: & cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit, exercuit. Animalia quædam tergi durioris inuersa tamdiu se torquent, ac pedes exserunt,& obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum sentit supinata testudo. inquieta est tamen desiderio naturalis status: nec antè desinit niti, quatere se, quàm in pedes constitit. Ergo omnibus cõstitutionis suæ sensus est, & inde mem-

B brorum tam expedita tractatio: nec vllum maius indicium habemus, cum hac illa ad viuendum venire notitiâ, quàm quòd nullum animal ad vsum sui rude est. Constitutio est, inquit, vt vos dicitis, principale animi quodam modo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum & subtile, & vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, vt istam finitionem [9] magnæ parti togatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio faciliùs naturâ intelligitur, quàm enarratur. Itaque infans ille, quid sit constitutio, non nouit: constitutionẽ suam nouit: & quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Præterea ipsam constitutionem suam crassè intelligit, & summatim, & obscurè. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, vbi sit, qualis sit,& vnde, nescimus. Qualis ad nos peruenit animi nostri sensus, quamuis naturam eius ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suæ sensus. Necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt: necesse est sensum

C eius habeant, cui parent, à quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit esse aliquid, quod impetus suos moueat: quid sit illud, ignorat. & conatum sibi esse scit: quid sit, aut vnde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus, principalis partis suæ sensus est, non satis dilucidus, non expressus. Dicitis, inquit, omne animal primùm constitutioni suæ conciliari: hominis autem constitutionem rationalem esse: & ideò conciliari hominem sibi, non tamquam animali, sed tamquam rationali. Eâ enim parte sibi carus est homo, quâ homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cùm rationalis nondum sit? Vnicuique ætati sua constitutio est: alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in quâ sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suæ conciliatur. enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. Nam & illa herba, quæ in segetem frugemque ventura est, alienam constitutionem habet tenera,& vix eminens sulco: aliam cùm conualuit,& molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum, constitit: aliam cùm flauescit, & [10] ad aream spectat, & spica eius in-

D duruit: in quamcumque constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est ætas infantis, pueri, adolescentis, senis: ego tamen idem sum, qui & infans fui,& puer,& adolescens. Sic quamuis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suæ eadem est. Non enim puerum mihi aut iuuenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suæ conciliatur, quæ tunc infanti est, non quę futura iuueni est. Neque enim si aliquid illi maius, in quo transeat, restat; non hoc quoque in quo nascitur, secundùm naturam est. Primùm sibiipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? mihi. ergo mei curam ago. Dolorem refugio. pro quo? pro me. ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio,

9. MAGNÆ PARTI TOGATORVM.] *Id est, primorũ ciuium. nam hoc ipso, quod* Togatos *dicit,* Tunicatæ *plebi opponit. Illi autem primores, ferè docti.*

10. AD AREAM SPECTAT.] *Quò tritura gratiâ solent deportari.*

facio, ante omnia est mei cura. Hæc animalibus ineſt cunctis: nec inſeritur, ſed innaſci- A
tur. Producit fœtus ſuos natura, non abiicit: & quia tutela certiſſima ex proximo eſt,
ſibi quiſque commiſſus eſt. Itaque vt in prioribus dixi, tenera quoque animalia è mater-
no vtero vel quoquo modo effuſa, quid ſit infeſtum ipſis, protinus norunt, & mortifera
deuitant: vmbram quoque tranſuolantium reformidant, obnoxia auibus rapto viuen-
tibus. Nullum animal ad vitam prodit ſine metu mortis. Quemadmodum, inquit, edi-
tum animal intellectum habere, aut ſalutaris aut mortiferæ rei poteſt? Primùm quæri-
tur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Eſſe autem illis intellectum, ex eo ap-
paret, quòd nihil ampliùs, ſi intellexerint, faciant. Quid eſt quare pauonem, quare anſe-
rem gallina non refugiat, cùm tanto minorem, & ne notum quidem ſibi, accipitrem fu-
giat? quare pulli felem timent, canem non timent? Apparet illis ineſſe ſcientiam noci-
turi, non experimento collectam. nam antequam poſſint experiri, cauent. Deinde, ne
hoc caſu exiſtimes fieri, nec metuunt alia quàm debent, nec vmquam obliuiſcuntur hu-
ius tutelæ & diligentiæ. æqualis eſt illis à pernicioſo fuga. Præterea, non fiunt timidiora B
viuendo. Ex quo quidem apparet, non vſu illa ad hoc peruenire, ſed naturali amore ſa-
lutis ſuæ. Et tardum eſt & varium, quod vſus docet: quidquid natura tradit, & æquale
eſt omnibus, & ſtatim. Si tamen exigis, dicam quomodo omne animal pernicioſa in-
telligere conetur. Sentit ſe carne conſtare: itaque ſentit, quid ſit, quo ſecari caro, quo vri,
quo obteri poſſit. Quæ ſunt animalia armata ad nocendum, horum ſpeciem trahit ini-
micam & hoſtilem. Inter ſe iſta coniuncta ſunt. Simul enim conciliatur ſaluti ſuæ quid-
que: & quæ iuuant, illa petit; læſura formidat. Naturales à contrariis aſpernationes ſunt.
ſine vllâ cogitatione, ſine conſilio fit, quidquid natura præcipit. Non vides, quanta ſub-
tilitas ſit apibus ad fingenda domicilia? quanta [11] diuidui laboris obeundi concordia?
Non vides quàm nulli mortalium imitabilis ſit, illa araneæ textura? quanti operis ſit, fila
diſponere? alia in rectum immiſſa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denſo ra-
ra, quæ minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata
teneant. Naſcitur ars iſta, non diſcitur. Itaque nullum eſt animal altero doctius. vide- C
bis aranearum pares telas, par [12] in fauis angulorum omnium foramen. Incertum eſt &
inæquale, quidquid ars tradit: ex æquo venit, quod natura diſtribuit. Hæc nihil magis,
quàm tutelam ſui, & eius peritiam tradidit: ideoque etiam ſimul incipiunt, & diſcere
& viuere. Nec eſt mirum, cum eo naſci illa, ſine quo fruſtrà naſcerentur. Primum hoc
inſtrumentum illis natura contulit, ad permanendum in conciliatione & caritate ſui.
Non poterant ſalua eſſe, ni vellent. Nec hoc per ſe profuturum erat: ſed ſine hoc nulla
res profuiſſet. Sed in nullo deprehendes [13] vilitatem ſui, ne negligentiam quidem. Ta-
citis quoque & brutis, quamuis in cetera torpeant, ad viuendum ſolertia eſt. Videbis
quæ aliis inutilia ſunt, ſibi ipſa non deeſſe.

EPIST. CXXII.

D

INGENIVM *luxuriæ, aduerſa moribus facere. Aliter cænare, bibere, dormire, ſurgere: & tales aliquot Antipodas facetè deſcribit.*

DETRIMENTVM iam dies ſenſit: reſiliuit aliquantulum: ita tamen, vt libera-
le adhuc ſpatium ſit, ſi quis cum ipſo, vt ita dicam, die ſurgat, officioſior, melior-
que, quàm ſi quis illum exſpectat, [1] vt luce primâ exeat. Turpis, qui alto ſole ſemi-
ſomnis

11. DIVIDVI LABORIS.] *Nam partiuntur inter ſe munera.*

12. IN FAVIS ANGVLORVM.] *Alij libri*, in filis, *quod in Araneis probem.*

13. VILITATEM SVI.] *Vt ſe contemnat, vile habeat.*

EPIST. CXXII. 1. VT LVCE PRIMA EXEAT.] *Hæc vera habeo, & pro Romano more ſcripta. Satis notum, ſalutatores cum primâ luce, ſæpe antè, exire ſolitos & diſcurrere: qui Officioſi dicebantur, & res ipſa Officium. Ait nunc Seneca: Dies quidem minuit, & tardior lux eſt: tamen vel ſic ſatis longus, ſiquis*

A somnis iacet, cuius vigilia medio die incipit: & adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque peruertunt: nec antè diducunt oculos hesternâ graues crapulâ, quàm appetere nox cœpit. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura(vt ait Virgilius) pedibus nostris subditos econtrario posuit,

Nosque vbi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper:

talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eâdem vrbe antipodes, qui, [2] vt M. Cato ait, *nec orientem vmquam solem viderunt, nec occidentem.* Hos tu existimas scire, quemadmodum viuendum sit, qui nesciunt quando? & hi mortem timent, in quam se viui condiderunt: tam infausti ominis, quàm nocturnæ aues sunt? Licet in vino vnguentoque tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidem fercula distinctis, totum peruersæ vigiliæ tempus diducant: non conuiuantur, sed [3] iusta sibi faciunt. Mortuis certè interdiu parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus
B est. Extendamus vitam: huius & officium, & argumentum, actus est. circumscribatur nox, & aliquid ex illâ in diem transferatur. Aues, quæ conuiuiis comparantur, vt immotæ facilè pinguescant, in obscuro continentur: ita sine vllâ exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus inuadit, [4] & super membra iners sagina succrescit. Ita istorum corpora, qui se tenebris dicauerunt, fœda visuntur. Quippe non speciosior illis, quàm morbo pallentibus, color est: languidi, & euanidi albent, & in viuis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: quanto plus tenebrarum in animo est? ille in se stupet, ille caligat, inuidet cæcis. Quis vmquam oculos tenebrarum caussâ habuit? Interrogas, quomodo hæc animo prauitas fiat, auersandi diem, & totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant: omnia debitum ordinem deserunt. hoc est luxuriæ propositum, gaudere peruersis: nec tantùm discedere à recto, sed quàm longissimè abire, deinde etiam econtrariò stare. Isti non videntur tibi contra naturam viuere, [5] qui ieiuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, & ad cibum
C ebrij transeunt? Atqui frequens hoc adolescentium vitium est, qui vires excolunt. [6] in ipso pænè balnei limine, inter nudos bibunt, imò potant: vt sudorem, quem mouerunt potionibus crebris ac feruentibus, [7] subinde distringant. Post prandium aut cænam bibere, vulgare est: hoc patres-familiæ rustici faciunt, & veræ voluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod liberè penetrat ad neruos: illa ebrietas iuuat, quæ in vacuum venit. Non videntur tibi contra naturâ viuere, qui [8] commutant cum fæmi-

siquis cum luce surgat, sed melioris officij caussâ, quàm vt salutatum alios eat. Cuius? vt se curet, & saluum velit faciátque.

2. VT M. CATO AIT.] *Vbi Cato, scire non licet: Ciceronem dixisse,* 11. *de Finibus, & item Pisoni obiecisse legimus, Oratione in ipsum. Sicut & Græcos tale vsurpasse: sed in epulis aut poculis deditos,*
D *qui ante occasum Solem in mensâ sunt, post ortum sternunt. De iisdem Catonem dixisse opinandum est: neque tunc adhuc peruersi isti Senecæ Antipodes.*

3. IVSTA SIBI FACIVNT.] *Vide in epist.* XII.

4. ET SVPER MEMBRA.] *Libri alij*, & sub ipsâ vmbrâ: *bono item sensu.*

5. QVI IEIVNI BIBVNT.] *Antè de istis dictum. & dignus adscribi Nouatiani locus, qui & suo æuo durasse ostendit, in Epistolâ de cibis Iudaicis:* Nec desunt, qui cùm sibi Christiani vocem induerint, exempla præbeant intemperantiæ & magisteria. quorum vsque eò vitia venerunt, vt & ieiuni matutino tempore bibant: non putantes Christianum esse potare post cibum, nisi in vacuas & inanes adhuc venas infusa statim per (*lego*, post) somnum vina descenderint. *Et addit elegantissimè:* Videas ergo tales nouo genere adhuc ieiunos, & iam ebrios, non ad popinam currentes, sed popinam secum circumferentes: quorum si quisquis salutat, non osculum dat, sed propinat. *Plutarchus hoc inter caussas morborum habet, Quæstion. Conuiu.* VIII. *cap.* IX. Nec minimum, *inquit*, momentum habent ea quæ Propomata vocantur *(potus qui præbibuntur.)* Veteres enim ante cibum ne aquam quidem sumebant: nunc ieiuni prius onerant se vino, tum cibum gustant, corpore madido & perfuso.

6. IN IPSO PÆNE BALNEI.] *Arnobius ostendit factitasse, post insolationem & vnctionem, lib.* 1. Numquid ideò dicenda sunt nubila inimicâ obductione pendere, quia libidini non permittitur, otiosè rutilare se flammis, & caussas potionibus præparare?

7. SVBINDE DISTRINGANT.] *Ad Strigiles adspectum, quibus sordes & sudorem defricabant, & linteis deinde tergebant. Græcis est* ἀπόξυσθαι.

8. COMMVTANT CVM FÆMINIS.] *Magis placeat, cum aliis libris*, communicant. *Fœminæ autem Sericis Cöisque vtebantur: & quidam è viris.*

9. QVI

fæminis veſtem? Non viuunt contra naturam, [9] qui exſpectant, vt pueritia ſplendeat A
tempore alieno? Quid fieri vel crudeliùs, vel miſeriùs poteſt? numquam vir erit, vt diu
virum pati poſſit: & cùm illum contumeliæ ſexus eripuiſſe debuerat, ne ætas quidem
eripiet? Non viuunt contra naturam, qui hieme concupiſcunt roſam? fomentoq; aqua-
rum calentium, & calorum [10] aptâ mutatione, brumâ lilium, florem vernum, expri-
munt? Non viuunt contra naturam, qui [11] pomaria in ſummis turribus ſerunt? quo-
rum ſiluæ in tectis domorum ac faſtigiis nutant, inde ortis radicibus, quò improbè ca-
cumina egiſſent? Non viuunt contra naturam, qui fundamenta [12] thermarum in mare
iaciunt: nec delicatè natare ipſi ſibi videntur, niſi calentia ſtagna fluctu ac tempeſtate
feriantur? Cùm inſtituerunt omnia contra naturæ conſuetudinem velle, nouiſſimè in
totum ab illâ deſciſcunt. [13] Lucet: ſomni tempus eſt. quies eſt: nunc exerceamur, nunc
geſtemur, nunc prandeamus. Iam lux propiùs accedit: tempus eſt cænæ. Non oportet
id facere, quod populus: res ſordida eſt, tritâ ac vulgari viâ viuere. Dies publicus relin-
quatur: proprium nobis ac peculiare mane fiat. Iſti verò mihi defunctorum loco ſunt. B
quantulum enim à funere abſunt, & quidem acerbo, qui [14] ad faces & cereos viuunt?
Hanc vitam agere eodem tempore multos meminimus: inter quos & Atilium Butam
prætorium, cui poſt patrimonium ingens conſumptum, Tiberius paupertatem confi-
tenti: *Serò*, inquit, *experrectus es*. Recitabat Montanus Iulius carmen, [15] tolerabilis poë-
ta, & [16] amicitiâ Tiberij notus, & frigore. Ortus & occaſus libentiſſimè inſerebat. ita-
que cùm indignaretur quidam illum totâ die recitaſſe, & negaret accedendum ad recita-
tiones eius, [17] Natta Pinarius ait: *Numquid liberaliùs poſſum agere? Paratus ſum illum au-
dire ab ortu ad occaſum.* Cùm hos verſus recitaſſet:

Incipit ardentes Phœbus producere flammas,
Spargere ſe rubicunda dies, iam triſtis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis
Incipit, & molli partitos ore miniſtrat:

Varus eques Romanus L. Vinicij comes, cænarum bonarum aſſectator, quas improbi- C
tate linguæ merebatur, exclamauit: *Incipit Buta dormire.* Deinde cùm ſubinde recitaſſet:

Iam ſua paſtores ſtabulis armenta locarunt,

Iam

9. QVI EXSPECTANT.] *Aliàs*, ſpectant: *ſed cur non*, expetunt? *Nam quæ exſpectatio hîc ſit neſcio, ſed meditatio & cura. Intelligit porrò diuites, qui glabros ſuos vltrà ætatem retinebant: & ita epiſtolâ* XLVII. *ſcripſit*, vini miniſtrum, cum ætate luctari. *Velle videri iuuenem ac puerum, cùm iam non eſſet.*

10. APTA MVTATIONE.] *Imò verò*, imitatione, *vt quidam libri. Imitantur calores æſtiuos aut vernos, qui à naturâ.*

11. POMARIA IN SVMMIS.] *Horti & ſiluæ in tectis aut ſummis ædibus, vt nos quoque vidimus in vrbe regiâ Bruxellâ. Sed in tectis ſcilicet planis, & ſine faſtigio: vbi terra ſuper trabes, ſiue & fornices latericios, aggerebatur. Seneca* 1. *De Irâ cap. vlt. appellat*, Nemora ſuſpendere. *Alter Seneca tangit, in Thyeſte:*

—— nulla culminibus meis
Impoſita nutat ſilua.

Et ſiluæ in tecta ſcandunt, *apud Plinium lib.* XV. *cap.* XIIII.

12. THERMARVM IN MARE.] *Quod Baÿs, aut illo tractu, fiebat crebrò.*

13. LVCET, SOMNI TEMPVS.] *De his peruerſis hominibus, etiam Horatius:*

—— noctes vigilabat ad ipſum
Mane, diem totum ſtertebat.

Lampridius de Heliogabalo: Traiecit & dierũ actus noctibus, & nocturnos diebus, æſtimans hoc inter inſtrumenta luxurię: ita vt ſerò de ſomno ſurgeret, & ſalutari inciperet, manè autem dormire inceptaret. *Tacitus de C. Petronio*: Namque illi dies per ſomnum, nox officiis & oblectamentis vitæ tranſigebatur.

14. AD FACES ET CEREOS.] *Ad quos pueri ſolent efferri. Vide De Breu. vit. in fine.*

15. TOLERABILIS POETA.] *Seneca pater de illo, in Controu.* 1. *libri* VII. Montanus Iulius, qui comis fuit, quiáque egregius poëta: *paullò honeſtiùs ſentit. Scripſit heroos & elegos. Ideoq; Ouidius lib.* IV. *de Ponto:* D

Quiáque vel imparibus numeris, Montane, vel æquis
Sufficis, & gemino carmine nomen habes.

16. AMICITIA TIB. NOTVS ET FRIGORE.] *Quem & amauit valdè Tiberius, & poſteà faſtidiuit. Calor enim, amor eſt: frigus, remiſſio & neglectus. Exemplis affirmaui Animaduerſ. in Paterculum, lib.* II.

17. NATTA PINARIVS.] *Nominatur iſte Tacito, inter Seiani clientes, libro* V. *ſi tamen iſte.*

18. PEDO-

A *Iam dare ſopitis nox nigra ſilentia terris*
Incipit :

Idem Varus inquit : *Quid dicit ? iam nox eſt : ibo, & Butam ſalutabo.* Nihil erat notius hac eius vitâ in contrarium circumactâ : quam, vt dixi, multi eodem tempore egerunt. Cauſſa autem eſt ita viuendi quibuſdam, non quia aliquid exiſtiment noctem ipſam habere iucundius, ſed quia nihil iuuat obuium, & grauis malæ conſcientiæ lux eſt : & omnia concupiſcenti aut contemnenti, prout magno aut paruo empta ſunt, faſtidio eſt lumen gratuitum. Præterea, luxurioſi vitam ſuam eſſe in ſermonibus, dum viuunt, volunt. nam ſi tacetur, perdere ſe putant operam. Itaque malè habent, quoties non faciunt, quod excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent : vt inter iſtos nomen inuenias, opus eſt non tantùm luxurioſam rem, ſed notabilem facere. In tam occupatâ ciuitate, fabulas vulgaris nequitia non inuenit. [18] Pedonem Albinouanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantiſſimus) habitaſſe ſe ſupra domum Sp. Papi-
B nij. is erat ex hac turbâ luciſugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis, [19] flagellorum ſonos : quæro, quid faciat ? Dicitur rationes accipere. Audio, circa horam ſextam noctis, clamorem concitatum : quæro, quid ſit ? Dicitur vocem exercere. Quæro circa octauam horam noctis, quis ſit ille [20] ſonus rotarum ? velle geſtari dicitur. Circa lucem diſcurritur, pueri vocantur, cellarij, coqui tumultuantur. Quæro quid ſit ? Dicitur [21] mulſum & alicam popoſciſſe, à balneo exiſſe. Excedebat, inquit, cæna eius diem ? minimè. valde enim frugaliter viuebat, nihil conſumebat niſi noctem. Itaque crebrò dicentibus illum quibuſdam auarum, & ſordidum : *Vos*, inquit, *illum &* [22] *lychnobium dicetis.* Non debes admirari, ſi tantas inuenis vitiorum proprietates : varia ſunt, & innumerabiles habent facies : comprehendi eorum genera non poſſunt. Simplex recti cura eſt, multiplex praui, & quantumuis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit. naturam ſequentium, faciles ſunt, ſoluti ſunt, exiguas differentias habent : ab his diſtorti plurimùm, & omnibus & inter ſe diſſident. Cauſſa tamen præcipua mihi videtur hu-
C ius morbi, vitæ communis faſtidium. Quomodo cultu ſe à ceteris diſtinguunt, quomodo elegantiâ cænarum, mundiciis vehiculorum, ſic volunt ſeparare etiam temporum diſpoſitione. nolunt ſolita peccare, quibus [23] peccandi præmium infamia eſt. Hanc petunt omnes iſti, qui, vt ita dicam, retrò viuunt. Ideò, Lucili, tenenda nobis via eſt, quam natura præſcripſit, nec ab illâ declinandum. illam ſequentibus, omnia facilia & expedita ſunt : contra illam nitentibus, non alia vita eſt, quàm contra aquam remigantibus.

18. PEDONEM ALBINOVANVM.] *Qui item poëta.*

19. FLAGELLORVM SONOS.] *Nam diurna ante balneum videntur accepiſſe : & tum ſerui ſæpe vapulabant. Docet Iuuenalis, de fœminis Sat.* VI.

— longi relegit tranſuerſa diurni,
Et cædit, donec laſſis cædentibus, Exi,
Intonat horrendùm.

D

20. SONVS ROTARVM.] *Palàm de eſſedo, in quo geſtandus erat.*

21. MVLSVM ET ALICAM.] *Hæc Promulſis, ſiue Gustus erat : & ſumebant ſub ipſam cænam. Iungit & Martialis hæc duo :*

Nos alicâ, mulſum poterit tibi mittere diues.

Alica autem (ait Plinius) res Romana eſt, nec pridem excogitata. alioqui non ptiſanæ potiùs laudes ſcripſiſſent Græci. Eſſe autem eximie vtilem nemo dubitat, ſiue eluta detur ex aquâ mulsâ, ſiue in ſorbitiones decocta, ſiue in pultem. Triplicem modum ſumendi notes. Fuit autem optimi tritici pollen, & flos ipſe.

22. LYCHNOBIVM DICETIS.] *Qui ad lucernam viuit. & aſſentior Pinciano, alluſum eſſe ſimul ad* lychnobium, *quaſi cupediarium & catillonem.*

23. PECCANDI PRÆMIVM, INFAMIA EST.] *Non muto, & ita habet : qui ad vltima vitiorum venerunt, gaudent ipsâ infamiâ, & illa iactant. Tacitus egregiè, de Meſſallinâ :* Nomen tamen matrimonij concupiuit, ob magnitudinem infamiæ : cuius, apud prodigos, nouiſſima voluptas eſt.

A

EPIST. CXXIII.

TENVEM aut vilem victum decreto animi, & fame, bonum optandumque fieri. Hoc vsurpandum etiam diuitibus: quis scit an non opus habituris? Consuetudo, & alieni mores, ne abducant. Sperne & iudicia aut voces alienas.

ITINERE confectus incommodo magis, quàm longo, in Albanum meum nocte multâ perueni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quàm nihil sit graue, quod leniter excipias: quàm indignandum nihil, nisi ipse indignando adstruas. Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Exspecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi & B siligineum fames reddet. Ideò non est antè edendum, quàm illa imperet. Exspectabo ergo: nec antè edam, quàm aut bonum panem habere cœpero, aut malum fastidire desiero. Necessarium est, paruo assuescere. Multæ difficultates locorum, multæ temporum etiam locupletibus & instructis [1] à diis optantem prohibent & occurrunt. Quidquid vult, habere nemo potest: illud potest, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris vti. Magna pars libertatis est, benèmoratus venter, & contumeliæ patiens. Æstimari non potest, quantam voluptatem capiam ex eo, quòd lassitudo mea sibiipsi acquieuerit. Non vnctiones, non balneum, non vllum aliud remedium quàm temporis quæro. Nam quod labor contraxit, quies tollit: hæc qualiscumque cæna [2] adiiciali iucundior erit. Aliquando enim experimentum animi sumpsi subitum: hoc est, simplicius & verius. nam vbi se præparauit, & indixit sibi patientiam, non æquè apparet, quantum habeat veræ firmitatis. Illa sunt certissima argumenta, quæ ex tempore dedit, si non tantùm æquus molesta, sed placidus adspexit: si non excanduit, non litigauit, si quod dari deberet, ipse sibi C non desiderando suppleuit, & cogitauit, aliquid consuetudini suæ, sibi nihil deesse. Multa quàm superuacua essent, non intelleximus, nisi cùm deesse cœperunt. Vtebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. Quàm multa autem paramus, quia alij parauerunt? quia apud plerosque sunt? Inter causas malorum nostrorum est, quòd viuimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur. Quod, si pauci facerent, nollemus imitari: cùm plures facere cœperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: & recti apud nos locum tenet error, vbi publicus factus est. Omnes iam sic peregrinantur, vt illos [3] Numidarum præcurrat equitatus, vt agmen cursorum antecedat. turpe est, nullos esse, qui occurrentes vitâ deiiciant, qui honestum hominem venire magno puluere ostendant. [4] Omnes iam mulos habent, qui crystallina & murrhina, & cælata magnorum artificum manu, portent. turpe est, videri, eas te habere sarcinas, quę tutò concuti possint. Omnium pædagia [5] oblitâ facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem lædat. turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana D facies [6] medicamentum desideret. Horum omnium sermo vitandus est. hi sunt, qui vitia

EPIST. CXXIII. 1. A DIIS OPTANTEM.] *Corrupta sunt. libri variant: meus*, locupletibus cum instructis duobus optantem: *alij*, à diebus optantem. *Occurrebat mihi*, à diu optatis: *siquis sagacior, promat. Nam Muretus hic obtenebrat*: instructis ac regibus octauam prohibent: *videturque ad horam cana referre, de quâ non est sermo.*

2. ADIICIALI.] *Siue* Aditiali, *de quâ suprà epist.* XCV. *E libris tamen magis est vt legas*, Diali: *& capias Iouis epulum, in Capitolio.*

3. NVMIDARVM PRÆCVRRAT.] *Suprà, epist.* LXXXVII. Cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem. *Nam praua ambitione scilicet, ob famam veterem Numidici equitatus, tales in itinere adesse sibi diuites isti volebant, & agmen ducebant. Notaui, & firmaui exemplis ad* II. *Hist. Taciti.*

4. OMNES IAM MVLOS HABENT.] *Alij*, multos. *nec malè Pincianus*, famulos.

5. OBLITA FACIE.] *Succo, aut offâ, siue alio contra solem medicamento: ne tenera cutis scilicet læderetur, aut nigresceret.*

6. MEDICAMENTVM.] *Sic appellat & Iuuenalis, de faminis:*

Sed quæ mutatis inducitur atque fouetur

Tot

A vitia tradunt, & aliò aliunde transferunt. Peſſimum genus hominum videbatur, [7] qui verba geſtarent: ſunt quidam qui [8] vitia geſtant. Horum ſermo multùm nocet. nam etiamſi non ſtatim officit: ſemina in animo relinquit, ſequiturque nos etiam cùm ab illis diſceſſerimus, reſurrecturum poſteà malum. Quemadmodum qui audierunt ſymphoniam, ferunt ſecum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad ſeria patitur intendi: ſic adulatorum, & praua laudantium ſermo, diutiùs hæret quàm auditur: nec facile eſt, animo dulcem ſonum excutere. proſequitur & durat, & ex interuallo recurrit. Ideò claudendæ ſunt aures malis vocibus, & quidem primis. Nam cùm initium fecerunt, admiſſæque ſunt, plus audent. Inde ad hæc peruenitur verba: Virtus & philoſophia, & iuſtitia, verborum inanium crepitus eſt. Vna felicitas eſt, bona vita: [9] facere omnia liberè, frui patrimonio. hoc eſt viuere, hoc eſt ſe mortalem eſſe meminiſſe. Fluunt dies, & irreparabilis vita decurrit. Dubitamus [10] quod iuuat facere, & ætati non ſemper voluptates decerpturæ, interim dum poteſt,
B dum poſcit, ingerere? Quid iuuat frugalitate vltrò mortem præcurrere, & quidquid illa ablatura eſt, iam ſibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicæ moueat inuidiam. quotidie ſobrius prodis: ſic cænas, [11] tamquam ephemeridem patri approbaturus. Non eſt iſtud viuere, ſed alienæ vitæ intereſſe. Quanta dementia eſt, heredi ſuo procurare, & ſibi negare omnia, vt tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tuâ morte, quò plus acceperit. Iſtos triſtes & ſupercilioſos alienæ vitæ cenſores, ſuæ hoſtes, publicos pædagogos, aſſis ne feceris: nec dubitaueris, bonam vitam, quàm opinionem bonam malle. Hæ voces non aliter fugiendæ ſunt, quàm illæ, quas Vlyxes niſi alligatus, præteruehi noluit. Idem poſſunt: abducunt à patriâ, à parentibus, ab amicis, à virtutibus, & in turpem vitam miſeros turpiùs illidunt. Quanto ſatius eſt, rectum ſequi limitem, & eò ſe perducere, vt ea demum ſint tibi iucunda, quæ honeſta? Quod aſſequi poterimus, ſi fecerimus duo eſſe genera rerum, quæ nos aut inuitent, aut fugent. Inuitent; vt diuitiæ, voluptates, forma, ambitio, cetera
C blanda & arridentia. Fugent; labor, mors, dolor, ignominia, victus aſtrictior. Debemus iraque exerceri, ne hæc timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, & ab inuitantibus recedamus, [12] aduerſus petentia concitemur. Non vides, quàm diuerſus ſit aſcendentium habitus, & deſcendentium? qui per pronum eunt, reſupinant corpora: qui in arduum, incumbunt. Nam ſi deſcendas, pondus ſuum in priorem partem dare: ſi aſcendas, retrò abducere, cum vitio, Lucili, conſentire eſt. In voluptates deſcenditur: in res aſperas & duras, ſubeundum eſt. hîc impellamus corpora, illîc refrænemus. Hoc nunc me exiſtimas dicere, eos tantùm pernicioſos eſſe auribus noſtris, qui voluptatem laudant, qui doloris metum, per ſe formidabilis rei, incutiunt? Illos quoque nocere nobis exiſtimo, qui nos ſub ſpecie Stoicæ ſectæ hortantur ad vitia. Hoc enim iactant: ſolum [13] ſapientem & doctum, eſſe amatorem. [14] ſolus aptè ad hanc artem, æquè combi-

D Tot medicaminibus, coctæq; ſiliginis offas
Accipit, & madidæ, facies dicetur. an vlcus?

Tertullianus de Virgin. velandis: Et faciem morosiorem lauacro macerant, forſitan & aliquo eam medicamento interpolant.

7. QVI VERBA GESTARENT.] *Accipio de calumniatoribus, ſuſurronibus, lingulacis. qui ab aliis accepta ſeruant, & velut ad alios ferunt, & deponunt. Non enim patiuntur perire verba, ſed ea tollunt & geſtant.*

8. VITIA GESTANT.] *Transferenda in alios.*

9. FACERE OMNIA LIBERE.] *Fincianus vellet è ſuis,* facere, eſſe, bibere. *vt* Facere *res Venereas notaret, eſſetq. illud Sardanapali,* Lude, ede, bibe: *& ſanè noſtri etiam libri illuc eunt. Sed tum ego malim,* Vna felicitas eſt, bonam vitam facere: eſſe, bibere, frui. *Felicitas eſt, inquit, agere bonam vitam: quam illam? edere, bibere, & quæ ſequuntur. Ita poſt aliquot lineas* Bonam vitam *appellat, hodierno etiam idiotiſmo noſtro.*

10. QVOD IVVAT FACERE.] *Fortè,* Quoad.

11. TAMQVAM EPHEMERIDEM.] *Diarium tuum, & rationes.*

12. ADVERSVS PETENTIA.] *Scripti libri,* potentia: *fortaſſis,* impotentia: *ſuperba, dura, minantia. Sententiam tale poſcere, clarum eſt. Gruterus,* impetentia, *nec malè.*

13. SAPIENTEM ET DOCTVM.] *Sic diſtinxi, & iungi illa duo velim: nam* Doctus, *Stoicâ linguâ eſt Sapiens, vt monui Manuduct. 11. Diſſert. 1. Neque enim audio, qui Doctum ad* Amatorem *referunt, & coniungunt.*

14. SOLVS APTE.] *Corrupta ſunt. fortaſſis,* Solus æquè ad hanc artem combibendi: *vt ſequens illud,* æquè, *tollatur.*

combibendi & conuiuandi, ſapiens eſt peritiſſimus. Quæramus, ad quam vſque æta- A
tem iuuenes amandi ſint. Hæc Græcæ conſuetudini data ſint: nos ad illa potiùs aures
dirigamus: Nemo eſt caſu bonus: diſcenda virtus eſt. Voluptas humilis res & puſilla
eſt, & in medio habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quam minimâ &
contemptiſſima aduolant. Gloria vanum & volatile quiddam eſt, auraque mobilius.
Paupertas nulli malum eſt, niſi repugnanti. Mors malum non eſt: quid quereris? ſola
ius æquum eſt generis humani. Superſtitio error inſanus eſt: amandos timet; [15] quos
colit, violat. Quid enim intereſt, vtrùm deos neges, an infames? Hæc diſcenda, imò
ediſcenda ſunt. non debet excuſationes vitio philoſophia ſuggerere. Nullam habet ſpem
ſalutis æger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

EPIST. CXXIV. B

CONTRA *Epicuréos, in Ratione, non Senſu, Bonum eſſe. Itaque infantes nondum eius capaces: neque plenum eſt, niſi vbi plena Ratio. Quomodo intelligam in me eſſe? ſi extra me nihil quæram.*

POSSVM *multa tibi veterum præcepta referre,*
Ni refugis, tenuiſque piget cognoſcere curas.

Non refugis autem, nec vlla te ſubtilitas abigit. Non eſt elegantiæ tuæ, tantùm magna ſectari. Sicut illud probo, quòd omnia ad aliquem profectum redigis, & tunc tantùm offenderis, vbi ſummâ ſubtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quæritur, vtrùm ſenſu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum eſt, in mutis animalibus & infantibus non eſſe. Quicumque voluptatem in ſummo ponunt, ſenſibile iudicant bonum: nos contrà intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono ſenſus iudicarent, nullam voluptatem reiiceremus: nulla enim non inuitat, C
nulla non delectat. Et econtrariò nullum dolorem volentes ſubiremus: nullus enim non offendit ſenſum. Præterea, non eſſent digni reprehenſione, quibus nimiùm voluptas placet, quibuſque ſummus eſt doloris timor. Atqui improbamus gulæ ac libidini addictos; & contemnimus illos qui nihil viriliter auſuri ſunt doloris metu. Quid autem peccant, ſi ſenſibus, id eſt, iudicibus boni ac mali, parent? his enim tradidiſtis appetitionis & fugæ arbitrium. Sed videlicet ratio iſti rei præpoſita eſt, quemadmodum debeat de vitâ, quemadmodum de virtute, de honeſto, ſic & de bono maloque conſtitui. Nam apud iſtos viliſſimæ parti datur de meliore ſententia, vt de bono pronunciet ſenſus, obtuſa res & hebes, & in homine quàm in aliis animalibus tardior. Quid ſi quis velit non oculis, ſed tactu minuta diſcernere? ſubtilior ad hoc nulla acies, quàm oculorum, & intentior daretur, bonum malumque dignoſcere. Vides in quantâ ignorantiâ veritatis verſetur, & quàm humi ſublimia ac diuina proiecerit, apud quem de ſummo bono maloque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis ſcientia atque ars aliquid debet ha- D
bere manifeſtum, ſenſu comprehenſum, ex quo oriatur & creſcat: ſic beata vita fundamentum & initium à manifeſtis ducit, & eo quod ſub ſenſum cadit. Nempe vos à manifeſtis beatam vitam ſui initium capere dicitis. Dicimus beata eſſe, quæ ſecundùm naturam ſunt: quid autem ſecundùm naturam ſit, palàm & protinus apparet, ſicut quid ſit integrum. Quid eſt ſecundùm naturam? quod contingit & protinus nato, non dico bonum, ſed initium boni. Tu ſummum bonum voluptatem infantiæ donas, vt inde incipiat naſcens, quò conſummatus homo peruenit. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno vtero iacentem vixque incœptum, tenerum, & imperfectum, & informem, iam in aliquo bono eſſe, apertè videretur errare. Atqui quantulum inter-

15. QVOS COLIT, VIOLAT.] *De Clem. II. cap. V.* Religio Deos colit, Superſtitio violat.

EPIST.

A intereſt inter eum qui cummaximè vitam accipit, & illum qui maternorum viſcerum latens onus eſt? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, æquè maturus eſt: & non magis infans adhuc boni capax eſt, quàm arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non eſt? quia nec ratio. ob hoc in infante quoque non eſt: nam & huic deeſt. Tunc ad bonum perueniet, cùm ad rationem peruenerit. Eſt aliquod irrationale animal: eſt aliquod nondum rationale: eſt rationale, ſed imperfectum. In nullo horum bonum: ratio illud ſecum affert. Quid ergo inter iſta, quæ retuli, diſtat? Numquam erit bonum in eo quod irrationale eſt: in eo quod nondum rationale eſt, tunc eſſe bonum non poteſt: in imperfecto iam poteſt eſſe bonum, ſed non eſt. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet ætate inuenitur: & tantum abeſt ab infantiâ, quantum à primo vltimum, quantum ab initio perfectum. ergo nec in tenero modò coaleſcente corpuſculo eſt. Quid ni non ſit? non magis quàm in ſemine. Vt ſi dicas, aliquod arboris, aut ſati bonum: hoc non eſt
B in primâ fronde, quæ emiſſa cummaximè ſolum rumpit. Eſt aliquod bonum tritici: hoc nondum eſt in herbâ lactente: nec cum folliculo ſe exſerit ſpica mollis, ſed cùm frumentum æſtas & debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum ſuum niſi conſummata non profert: ita hominis bonum non eſt in homine, niſi cùm in illo ratio perfecta eſt. Quod autem hoc ſit bonum, dicam. Liber animus eſt ac rectus, alia ſubiiciens ſibi, ſe nulli. Hoc bonum adeò non recipit infantia, vt pueritia non ſperet, adoleſcentia improbè ſperet. Benè agitur cum ſenectute, ſi illuc longo ſtudio intentoque peruenit: vbi hoc & bonum, & intelligibile eſt. Dixiſti, inquit, aliquod bonum eſſe arboris, aliquod herbæ: poteſt ergo eſſe aliquod & infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus eſt: hoc quod in illis bonum eſt, precariò bonum dicitur. Quod eſt? inquis. hoc quod ſecundùm naturam cuiuſque eſt. Bonum quidem cadere in mutum animal, nullo modo poteſt: felicioris meliorisque naturæ eſt. Niſi vbi rationi locus eſt, bonum non eſt. Quattuor hæ naturæ ſunt, arboris, animalis,
C hominis, & Dei. Hæc duo quæ irrationalia ſunt, eamdem naturam habent: illa diuerſa ſunt, quòd alterum immortale, alterum mortale eſt. Ex his ergo vnius bonum natura perficit, Dei ſcilicet: alterius cura, hominis. Cetera in ſuâ naturâ perfecta ſunt, non verè perfecta, à quibus abeſt ratio. Hoc enim demum perfectum eſt, quod [1] ſecundùm vniuerſam naturam perfectum eſt: vniuerſa autem natura rationalis eſt: cetera poſſunt in ſuo genere perfecta eſſe. In quo non poteſt beata vita eſſe, nec id poteſt quo beata vita efficitur: beata autem vita bonis efficitur: in muto animali non eſt quo beata vita efficitur: ergo in muto animali bonum non eſt. Mutum animal ſenſu comprehendit præſentia: præteritorum reminiſcitur, cùm id incidit, quo ſenſus admonetur: tamquam equus reminiſcitur viæ, cùm ad initium eius admotus eſt. In ſtabulo quidem nulla viæ, quamuis ſæpe calcatæ, memoria eſt. Tertium verò tempus, id eſt, futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo poteſt eorum videri perfecta natura, quibus vſus perfecti temporis non eſt? Tempus enim tribus partibus conſtat: præterito, præſente, & futuro.
D Animalibus tantùm quod breuiſſimum eſt in tranſcurſu datum, præſens: præteriti rara memoria eſt, nec vmquam reuocatur, niſi præſentium occurſu. Non poteſt ergo perfectæ naturæ bonum in imperfectâ eſſe naturâ. Aut ſi natura habet, hoc habet, quod habent & ſata. Nec illud nego, ad ea quæ videntur ſecundùm naturam, magnos eſſe mutis animalibus impetus & concitatos, ſed inordinatos ac turbidos. Numquam autem aut inordinatum eſt bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbatè & indiſpoſitè mouentur? Dicerem illa perturbatè & indiſpoſitè moueri, ſi natura illorum ordinem caperet: nunc mouentur ſecundùm naturam ſuam. Perturbatum enim id eſt, quod eſſe aliquando & non perturbatum poteſt. Sollicitum eſt, quod poteſt eſſe ſecurum. Nulli vitium eſt, niſi cui virtus poteſt eſſe. Mutis animalibus talis ex

ſuâ

[1] EPIST. CXXIV. 1. SECVNDVM VNIVERSAM NATVRAM.] *Id eſt, Communem: de quâ primo Phyſiologiæ.*

suâ naturâ motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit A
aliqua virtus, erit aliquid perfectum: sed quale? nec bonum absolutè, nec virtus, nec perfectum. Hæc enim rationalibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quò nunc pertineat ista disputatio, quæris, & quid animo tuo profutura sit? dico. & exercet illum, & acuit, & vtique aliquid acturum occupatione honestâ tenet. Prodest autem, & quod moratur ad praua properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum magis, quàm si tibi bonum tuum ostendo, si te à mutis animalibus separo, si cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis & exerces? pecudibus istas maiores ferisque natura concessit. Quid excolis formam? cùm omnia feceris, à multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentiâ comis? cùm illum vel effuderis more Parthorum, vel [2] Germanorum nodo vinxeris, vel vt Scythæ solent, sparseris: in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formosior. Cùm te ad velocitatem paraueris, par lepusculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuum? Quod hoc est? animus scilicet emendatus ac purus, æmulator Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens. Rationale animal es. quod ergo in te bonum est? perfecta ratio. Hanc tu ad summum finem euoca, in quantum potest plurimum crescere. Tunc beatum esse te iudica, cùm tibi ex te gaudium omne nascetur. cùm in his quæ [3] homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inueneris, non dico quod malis, sed quod velis. Breuem tibi formulam dabo, quâ te metiaris, quâ perfectum esse iam sentias: Bonum tunc habebis tuum, cùm intelliges infelicissimos esse felices. B

2. GERMANORVM NODO.] *De Irâ* III. *cap.* XXVI. *& nos ad Germaniam Taciti.*

3. HOMINES ERIPIVNT.] *Ego iam olim,* cupiunt.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ
AD LVCILIVM
B NATVRALIVM QVÆSTIONVM
LIBRI SEPTEM.

ARGVMENTVM ET ORDO.

C PHYSIOLOGIAE *partem eam his libris tractat, quam* μετεωρολογίαν *appellant: quia pleraque de sublimibus est, & quæ inter cælum terramq; versantur. Tractat tamen etiam de terræ ipsius motu, itémque de fluminibus vel aquis: sed ideò, quia à spiritu siue aëre caussam vel ortum habent: atque ita ad sublimem etiam naturam spectant. Pulchri & docti libri sunt, Aristotelicis in hoc argumento non dicam priores, tamen vberiores: & quos senex admodum, quo tempore ferè ipsas Epistolas, scripsit. Aptè ergo his adiunguntur. Id liquet è variis locis, vbi de senili ætate memorat; vbi de C. Balbillo, qui fuit Præfectus AEgypti sub Nerone; sed clarissimè è libri sexti initio, vbi de terræmotu, qui Campaniam concussit Verginio & Memmio Coss. At hi fuerunt circiter biennio ante Senecæ mortem.*

D

L. ANNÆI SENECÆ A

AD LVCILIVM

NATVRALIVM QVÆSTIONVM

LIBER PRIMVS.

PRÆFATIO.

QVANTVM inter philosophiam interest, Lucili virorum B optime, & ceteras artes: tantum interesse existimo in ipsâ philosophiâ, inter illam partem quæ ad homines, & hanc quæ ad deos spectat. Altior est hæc, & animosior: multum permisit sibi: non fuit oculis contenta. maius esse quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in tertis agendum sit: altera, quid agatur in cælo. Altera errores nostros discutit, & lumen admouet, quo discernantur ambigua vitę: altera multò hanc supra caliginem in quâ volutamur excedit, & è tenebris ereptos, illò perducit, vnde lucet. Equidem tunc naturæ rerũ gratias ago, cùm illam non ab hac parte videõ, quæ publica est, sed cùm secretiora eius intraui: cùm disco, quæ [a 1] vniuersi materia sit, [b 2] quis auctor, aut custos: [3] quid sit Deus, [c 4] totus in se intendat, an [d] ad C nos aliquando respiciat: [e 5] faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: [f 6] pars mundi sit, [g] an mundus: [7] liceat illi hodieque decernere, & ex lege fatorum aliquid derogare; an maiestatis deminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt: nec ob hoc minùs liber & potens est. ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hæc admitterer, non fuerat operæpretium nasci. Quid enim erat, cur in numero viuentium me positum esse gauderem? An vt [8] cibos & potiones percolarem? vt hoc corpus caussarium ac fluidum, periturumque nisi subinde impleatur, farcirem, & viuerem ægri minister? vt mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum, nõ est vita tanti, vt sudem, vt æstuem. O quàm contempta res est homo, nisi supra humana se erexerit! Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? etiamsi superiores sumus, [h] portenta vincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? non video quare sibi placeat, qui robustior est inualetudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem D

COMMENTARIVS.

a. VNIVERSI MATERIA.] *Illa prima.*

b. QVIS AVCTOR.] *Deus, siue Ratio.*

c. TOTVS IN SE INTENDAT.] *Vt Epicurêi. qui Deum nihil alienum agere, sibi vacare & acquiescere tantùm volebant.*

d. AD NOS ALIQVANDO.] *Imò semper, & opus suum assiduâ, & nullâ curâ, curat.*

e. FACIAT COTTIDIE.] *Nouas species minimè: semel in ortu mundi fecit.*

f. PARS MVNDI SIT.] *Anima ipsa illa Mundi.*

g. AN MVNDVS.] *An & totus (vt Stoici) veniat in hoc nomen.*

h. PORTENTA VINCIMVS.] *Iram, libidinem, & fœdos affectus.*

i. NISI

A tatem sermo compositus, nec cor inuolutum, nec auaritia, quæ quidquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpiùs reparet: nec ambitio, quæ te ad dignitatem [i] nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es, multa effugisti: te nondum. Virtus enim quam affectamus, magnifica est. non quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animum laxat, ac præparat ad cognitionem cælestium, dignumque efficit, qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum sortis humanæ, cùm, calcato omni malo, petit altum, & in interiorem naturæ sinum venit. Tunc iuuat inter sidera ipsa vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro suo terram: non illud tantùm dico quod egessit, & signandum monetæ dedit, sed & illud quod in occulto seruat posterorum auaritiæ. Nec potest antè contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, [k] & tonsiles siluas, & [l] deriuata in domos flumina, quàm totum circumeat mundum, & terrarum orbem supernè despiciens, angustum, & magnâ ex parte opertum mari, etiam quà exstat, latè squali-
B dum, & aut vstum aut rigentem. sibi ipse ait: Hoc est illud punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur? O quàm ridiculi sunt mortalium termini. Vltra Istrum Dacus non exeat: [m] Strymo Thracas includat: Parthis obstet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana disterminet: Rhenus Germaniæ modum faciat: Pirenæus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollat: inter Ægyptum & Æthiopias harenarum inculta vastitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nónne & illę vnam aream in multas prouincias diuident? Cùm te in illa verè magna sustuleris; quotiens videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modò vlteriora explorantem, modò à lateribus affusum, libebit dicere:

Jt nigrum campis agmen.

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est istud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cùm illis [n] vtrimque Oceanus occurrit. Sursum ingen-
C tia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur: at ita minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus leuisque ac contentus modico emicuit. Cùm illa tetigit, alitur, crescit: ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis suæ, quòd illum diuina delectant: nec vt alienis interest, sed vt suis. Securè spectat occasus siderum atque ortus, & tam diuersas concordantium vias. Obseruat vbi quæque stella primum terris lumen ostendat, vbi culmen eius summum, quà cursus sit, quousque descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quærit. Quid ni quærat? Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilij prioris angustias. Quantum enim est, quod ab vltimis littoribus Hispaniæ vsque ad Indos iacet? Paucissimorum dierum spatium, si nauem suus ventus impleuit. At illa regio cælestis per ttiginta annos [o] velocissimo sideri viam præstat, nusquam resistentu, sed æqualiter citò. Illic demum discit, quod diu quæsiuit: illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens vniuersi. [p] Quid est Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum.
D Sic demum magnitudo sua illi redditur, quâ nihil maius excogitari potest, si solus est omnia, opus suum & extrà & intrà tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei, & nostram? Nostri melior pars, animus est: in illo, nulla pars extra animum. totus ratio est.

Cùm

i. NISI PER INDIGNA.] *Vt blandiaris, inseruias, corrumpas.*

k. ET TONSILES SILVAS.] *Quidam editi,* pensiles: *quod pænè est vt probem. Adi epist.* CXXII.

l. DERIVATA IN DOMOS FLVMINA.] *Siue ad Euripos in hortis; siue potiùs in ipsa membra domus, ad varios vsus aut delectationes, etiam in triclinia. Epist.* C. *vide.*

m. STRYMO THRACAS.] *Meus,* Astimunsamothracas: *nec longè abeunt alij. Fuerit,* Æmus mons Thracas. *Nam ea veritas, quà longissimè Thracia ad vtramque Mœsiam porrigitur, Aemo continuo monte disparatur. At Strymon diuidit quidem, sed exiguâ parte, à Macedoniâ.*

n. VTRIMQVE OCEANVS.] *Pincianus faciebat,* vndecumque Oceanus. *Cur enim* vtrimque *tantùm? Sed causam huic dictioni esse docui, Physiol.* II. *Dissert.* XVII. *& nihil igitur mutandum.*

o. VELOCISSIMO SIDERI.] *Saturno.*

p. QVID EST DEVS?] *Hæc omnia explicamus* I. *Physiol. Diss.* VIII. *& prioribus.*

Cùm interim tantus error mortalia teneat, vt hoc quo neque formosius est quidquam, A
nec dispositius, nec in proposito constantius, existiment homines fortuitum & casu volubile, ideoque tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates, & cetera quibus terræ ac terris vicina pulsantur. Nec hæc intra vulgum dementia est, [q] sapientiam quoque professos contigit. Sunt qui putent, sibi ipsis animum esse, & quidem prouidum ac dispensantem singula, & sua, & aliena: hoc autem vniuersum, in quo nos quoque sumus, expers esse consilij, & aut ferri temeritate quadam, aut [r] naturâ nesciente quid faciat. Quàm vtile existimas ista cognoscere, & rebus terminos ponere? quantum Deus possit: [s] materiam ipse sibi formet, an datâ vtatur: [t] vtrùm idea materiæ priùs superuenit, an materia ideæ: Deus quidquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractãda destituant: & à magno artifice prauè formentur multa, non quia cessat ars, sed quia [u] id in quo exercetur, sæpe inobsequens arti est. Hæc inspicere, hæc discere, his incumbere, nónne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transscribi sortem? Quid tibi, inquis, ista proderunt? Si nihil aliud, hoc certè sciam, omnia angusta esse. Sed hæc deinde. B

CAP. I. Nunc ad propositum veniam opus. [y] Audi quid de ignibus philosophia velit, quos aër transuersos agit. Magnâ vi illos excuti argumentum est, quòd obliqui feruntur, & præcipitâ celeritate. Apparet illos non ire, sed proiici. Ignium multæ variæque facies sunt. [10] Aristoteles quoddam genus illorum [x] Capram vocat. Si me interrogaueris, quare: prior mihi rationem reddas oportet, quare Hædi vocentur. Si autem, quod commodissimum est, conuenerit inter nos, ne alter alterum interroget, Quid dicit ille? satius erit de re ipsâ quærere, quàm mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius, qui, bellum aduersus Perseum Paullo gerente, [y] lunari magnitudine, apparuit. Nos quoque vidimus non semel flammam ingentis pilæ specie, quę tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa diui Augusti excessum simile prodigium: vidimus cùm [z] de Seiano actum est: nec Germanici mors sine denunciatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu in tantis erroribus es, vt existimes deos mortium signa præmittere, & quidquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliud C
isti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia aliis ita complexa sint, vt quod antecedit, aut causa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an diis humana sunt curæ; an series ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nunciet. Interim illud existimo, huiusmodi ignes exsistere, aëre vehementiùs trito, cùm inclinatio eius in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnauit. Ex hac vexatione nascuntur trabes, & globi, & faces, & ardores. At cùm leuiùs collisus, & (vt ita dicam) strictus est, minora lumina excutiuntur, crinemque volantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant, & cælo producunt. Ideò nulla sine huiusmodi spectaculis nox est. non enim opus est ad efficienda ista magno aëris motu. Denique, vt breuiter dicam, eâdem ratione fiunt ista, quâ fulmina, sed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter collisæ, fulgurationes efficiunt; [11] maiore impetu pulsæ, fulmina. Aristoteles eiusmodi rationem reddit: Varia & multa terrarum orbis exspirat, quædam humida, quædam sicca, [12] quædam algentia, quædam concipiendis ignibus idonea. Nec mi-
rum D

q. SAPIENTIAM PROFESSOS.] *Epicuréos, & alios.*

r. NATVRA NESCIENTE.] *Naturâ brutâ, & non sentiente: vt Strato. Nos Physiol.* I. *Dissert.* V.

s. MATERIAM IPSE FORMET.] *Ita hercules. sed in aliâ mente Stoici, & plerique omnes philosophi: Deo scilicet coæternam esse.*

t. VTRVM IDEA.] *Vide super hoc loco* II. *Physiol. Dissert.* III.

u. ID IN QVO EXERCETVR.] *Id est Materia. in quam caussam malorum & defectuum reiiciebant. Explico Physiol.* I. *Dissert.* XIV.

CAP. I. x. CAPRAM VOCAT.] *Non ipse primus, sed ante eum alij, & vulgò, vt benè hic Muretus. Quare autem* Capra? *dubitat Seneca, & transit: putant, vel à barbulâ, quam pendentem præfert; vel quia saltant, & locum lasciuè mutant, vt capræ.*

y. LVNARI MAGNITVDINE.] *Illo bello nihil tale apparuisse equidem lego: sed ipsam Lunam defecisse, & id triste Macedonibus habitum, Liuius & Plutarchus tradunt. An alij, si fortè, non veram hanc Lunam fuisse dixerint? An spectat ad Senecam, quod in Iulio Obsequente est, hoc bello:* Lauinij fax ardens in cælo visa?

z. DE SEIANO ACTVM.] *In Senatu mors ei decreta.*

a. ALIMEN-

A rum est, si terræ omnis generis & varia euaporatio est: cùm in cælo quoque non vnus appareat color rerum, sed acrior sit caniculæ rubor, Martis remissior, Iouis nullus, in lucem puram nitore perducto. Necesse est ergo in magnâ copiâ corpusculorum, quæ terræ eiectant, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire [a] alimenta ignium, quæ non tantùm collisa possint ardere, sed etiam afflata radiis solis. Nam apud nos quoque, stramenta sulphure aspersa, ignem ex interuallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiam intra nubes congregatam facilè succēdi, & maiores minoresve ignes exsistere, prout illis fuit plus aut minus virium. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, iam defuissent. Nulla enim nox est, quâ non plurimæ ire, & in diuersum videantur abduci. Atqui, quo solent, quæque inueniuntur loco: magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, vt infra illas ista nascantur: & citò intercidant, quia sine fundamento sunt & sede certâ. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? [b] Quid si dicam stellas in-
B terdiu non esse, quia non apparent? Quemadmodum illæ latent, & solis fulgore obumbrantur: sic faces quoque transcurrunt etiam interdiu, sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, vt etiam aduersus diem vindicare sibi suum fulgorem possint, apparent. Nostra certè ætas non semel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem versas, alias ab occasu in ortum. Argumentum tempestatis nautæ putant, cùm multæ transuolant stellæ. quod si signum ventorum est, ibi est, vbi venti sunt, id est, in aëre, qui medius inter lunam & terram est. In magnâ tempestate apparent, quasi stellæ velo insidentes. Adiuuari se tunc periclitantes existimant [13] Pollucis & Castoris numine. Caussa autem melioris spei est, quòd iam apparet frangi tempestatem, & desinere ventos. Aliquando feruntur ignes, non sedent. Gylippo Syracusas petenti, visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris, visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis: qui sæpe, fulminum more, animalia ferire solent & arbusta. Sed si minore vi mittuntur, defluunt tantùm & insident, non feriunt nec
C vulnerant. Alij inter nubes eliduntur, alij sereno, si aër ad exprimendum ignem aptus fuit. [14] Nam sereno quoque cælo aliquando tonat, ex eâdem caussâ, quâ nubilo, aëre inter se collisо. Qui etiam si est lucidior ac siccior, coire tamen & facere corpora quædam similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque [15] clypei, & vastorum imagines ignium, vbi in talem materiam incidit similis caussa, sed maior.

a. ALIMENTA IGNIVM.] *Cælestium ignium. nam ita Stoici, sidera & stellas vaporibus ali. In Phy-siol.* II. *Dissert.* XIIII.

b. QVID SI DICAM.] *Malim*, dicas.

ABSTINEO, *Lector, & calamum pono, illum tuis commodis quadraginta iam annos operatum. Vtinam, quod volui, fecerim! sed & sic mihi*
D *debes, quia volui. Alij alia; mihi quæ ad vitam & mores, quæ scientiam cum prudentiâ haberent, quæ sapientiam, placuisse fateor, & pro ingenij copiâ produxisse. vltrà vetor: à quo? quem sequi & obsequi prima sapientia est, Deo. Valetudinem fregit, & diu labentem impetu abiecit: pareo, & scribere desino, non benè tibi velle. Tu mihi, & salue.*

Videamus

II. Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui sidera circumnectit. Memoriæ A
proditum est, [16] quo die diuus Augustus vrbem, ex Apolloniâ reuersus, intrauit, circa solem visum coloris varij circulum, qualis esse in arcu solet: hunc Græci halo vocant, nos dicere Coronam aptissimè possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cùm in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri primùm angustissimum orbem, deinde latiorem, ac deinde alios maiores, donec euanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum soluatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aëre. cùm spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunæ vel cuiuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aër, & omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo & aër in hunc modum percussus lumine, exibit. Ob hoc tales splendores Græci areas vocauere: quia ferè terendis frugibus loca destinata sunt rotunda. Nos autem non existimemus istas siue areæ, siue coronæ sint, in vicinia siderum fieri. Plurimum enim absunt, quamuis cingere ea & coronare videan- B
tur. Non longè à terrâ fit talis effigies: quam visus noster solita imbecillitate deceptus, circa ipsum sidus putat positam. In vicinia autem solis & stellarum nihil tale potest fieri: quia illis æther tenuis est. Nam formæ crassis demum spissisque corporibus imprimi solent: in subtilibus non habent vbi consistant, aut hæreant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam adspici solet, ob aëris densi obscuritatem: frequentissimè autem austro, cùm cælum maximè graue & spissum est. [17] Nonnumquam paullatim diluuntur & desinunt, nonnumquam ab aliquâ parte rumpuntur: & inde ventum nautici exspectant, vnde contextus coronæ perit. Si enim à septentrione discesserit, Aquilo erit: si ab occidente, Fauonius. Quod argumentum est, intra eam partem cæli has fieri coronas, intra quam venti quoque solent. Superiora autem non habent coronas: quia ne ventos quidem. His argumentis & illud adiice, numquam coronam colligi, nisi stabili aëre & pigro. Aliter non solet adspici. Nam qui stat aër, impelli & deduci, & in aliquam faciem fingi potest. Is autem qui fluit, nec feritur quidem lumine. Non enim formatur, nec re- C
sistit: quia prima quæque pars eius dissipatur. Numquam ergo vllum sidus talem sibi effigiem circumdabit, nisi cùm aër erit densus atque immotus, & ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineam luminis. nec sine caussâ. Repete enim exemplum, quod paullò antè proposui. Lapillus in piscinam aut lacum & aliquam alligatam aquam missus, circulos facit innumerabiles: & hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aëre euenit, vt ille qui manet, possit figurari: at ille qui rapitur & currit, non det sui potestatem, & omnem ictum venientemque formam exturbet. Hæ de quibus dixi, coronæ, cùm dilapsæ sunt æqualiter, & in semetipsis euanuerint, significatur aëris quies & otium & tranquillitas. [18] Cùm ab vnâ parte cesserunt, illinc ventus est vnde finduntur. Si ruptæ pluribus locis sunt, tempestas fit. Quare id accidat, ex his quæ iam exposui, intelligi potest. Nam si facies vniuersa subsedit, apparet temperatum esse aëra, & sic placidum. Si ab vnâ parte intercisa est, ap- D
paret inde aëra incumbere, & ideò illa regio ventum dabit. At cùm vndique & concerpta & lacerata est, manifestum est à pluribus partibus in illam impetum fieri, & inquietum aëra hinc atque illinc assilire. Itaque ex hac inconstantiâ cæli tam multa tentantis, & vndique laborantis, futura tempestas & ventorum prælium apparet. Hæ coronæ noctibus ferè circa lunam & alias stellas notantur, interdiu rarò: adeò vt quidam ex Græcis negauerint eas omnino fieri, cùm illos historiæ coarguant. Caussa autem raritatis hæc est, quòd solis fortius lumen est, & aër ipse agitatus ab illo, calefactusque solutior est: lunæ autem inertior vis est, & ideò à circumpositio aëre faciliùs sustinetur, quòd sidera cetera infirma sunt, nec perrumpere aëra vi suâ possunt. Excipitur itaque illorum imago, & in materiâ solidiore ac minùs cedente versatur. Debet enim aër nec tam spissus esse, vt excludat ac submoueat à se lumen immissum, nec tam tenuis & solutus, vt nullam venientibus radiis moram præbeat. Hæc noctibus temperatura contingit, cùm sidera conlectum aëra luce leui non pugnaciter, nec asperè feriunt, spissioremque, quàm solet esse

inter-

A interdiu, inficiunt. [19] At contrà arcus in nocte non fit, nisi admodum rarò: quia luna non habet tantum virium, vt nubes transeat, & illis colorem suffundat, qualem accipiunt sole perstrictæ. Sic enim formam arcus discoloris efficiunt: quia aliæ partes in nubibus tumidiores sunt, aliæ submissiores: quædam crassiores, quàm vt solem transmittant; aliæ imbecilliores, quàm vt excludant. Hæc inæqualitas alternis lucem vmbramque permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera caussa eiuscemodi arcus redditur. Videmus, cùm fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi: quæ sparsa contra solem obliquè positum, faciem arcus repræsentat. Idem videbis accidere, si quando volueris obseruare fullonem: cùm os aquâ impleuit, & vestimenta [20] rediculis deducta leuiter aspergit, apparet varios edi colores in illo aëre aspersо, quales in arcu fulgere solent. Huius rei caussam in humore esse ne dubitaueris. Non fit enim vmquam arcus, nisi nubilo. Sed quæramus quomodo fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia, quæ solem transmittant, quædam magis coacta, quàm vt transluceant: B itaque ab illis fulgorem reddi, ab his vmbram, & sic vtriusque intercursu effici arcum; in quo pars fulgeat, quæ solem recipit, pars obscurior sit, quę excluſit, & ex se vmbram proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant. Poterat enim verum videri, si arcus duos tantùm haberet colores, & si ex lumine vmbraque constaret.

Sed nunc diuersi niteant cùm mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.
Vsqueadeò quod tangit idem est, tamen vltima distant.

videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid cærulei, & alia in picturæ modum subtilibus lineis ducta, vt ait Poëta, vt an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cùm primis extrema conuleris. Nam commissura decipit, vsque adeò mirâ arte naturę, quod à simillimis cœpit, in dissimilia desinit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atque vmbræ, cùm innumerabilium ratio reddenda sit? Quidam ita existimant arcum fieri. dicunt in eâ parte in quâ pluit, singula stillicidia pluuiæ cadentis, singula specula C esse: à singulis ergo imaginem reddi solis. deinde multas imagines, imò innumerabiles, & deuexas, & in præceps transeuntes confundi: itaque & arcum esse multarum imaginum solis confusionem. Hoc sic colligunt. Pelues, inquiunt, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginem solis. In singulis foliis dispone singulas guttas: singulæ habebunt imaginem solis. At contrà ingens stagnum non habebit nisi imaginem vnam. Quare? quia omnis circumscripta læuitas & circumdata suis finibus, speculum est. Itaque piscinam ingentis magnitudinis, insertis parietibus diuide: totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illam sicut est diffusa: semel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quàm exiguus sit humor aut lacus. Si circumseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habent. Hæ contra intuenti perturbatæ apparent: nec dispiciuntur interualla, quibus singula distant, spatio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet vna facies turbida ex omnibus. Aristoteles idem iudicat. Ab omni, inquit, læuita- D te acies radios suos replicat. Nihil autem læuius aquâ & aëre. Ergo etiam ab aëre spisso visus noster in nos redit. Vbi verò hebes & infirma est acies, quolibet aëris ictu deficit. [21] Quidam hoc genere valetudinis laborant, vt ipsi sibi videantur occurrere, vt vbique imaginem suam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non potest ne proximum quidem sibi aërem perrumpere, sed resistit. Itaque quod in aliis efficit densus aër, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscumque, ad imbecillem aciem repellendam: longè autem magis visum nostrum nobis remittit, qui crassior est, & peruinci non potest, sed radios luminum nostrorum moratur, & eò vnde exierint, reflectit. Ergo cùm multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem sine figurâ exprimunt. Deinde cùm in stillicidiis innumerabilibus, & sine interuallo cadentibus, reddatur idem color, incipit facies esse non multarum imaginum intermissarum, sed vnius longæ atque continuæ. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, vbi nullam video? Et quare cùm solis color vnus sit, imaginum diuersus est?

III.

Vt &

Vt & hæc quæ propoſuiſti, refellam, & alia quæ non minùs refellenda ſunt, illud dicam A
oportet: nihil acie noſtrâ fallacius, non tantùm in his à quibus ſubtiliter peruidendis il-
lam colorum diuerſitas ſummouet, ſed & in his quoque, quæ ad manum cernit. Remus
integer in tenui aquâ fracti ſpeciem reddit. Poma per vitrum adſpicientibus multo ma-
iora ſunt. Columnarum interualla porticus longiores iungunt. Ad ipſum ſolem reuer-
tere: hunc quem toto orbe terrarum maiorem probat ratio, acies noſtra ſic contraxit, vt
ſapientes viri pedalem eſſe contenderint. Quem velociſſimum omnium eſſe ſcimus,
nemo noſtrûm videt moueri: nec ire crederemus, niſi appareret iſſe. Mundum ipſum
præcipiti velocitate labentem, & ortus occaſusq; intra momentum temporis reuoluen-
tem, nemo noſtrûm ſentit procedere. Quid ergo miraris, ſi oculi noſtri imbrium ſtilli-
cidia non ſeparant, ingenti ſpatio intuentibus minutarum imaginum diſcrimen interit?
Illud eſſe dubium nulli poteſt, quin arcus imago ſolis ſit, roſcidâ & cauâ nube concepta.
Quod ex hoc tibi apparet. Numquam non aduerſa ſoli eſt, ſublimis aut humilis, prout
ille ſe ſubmiſit, aut ſuſtulit, contrario motu. Illo enim deſcendente altior eſt, alto de- B
preſſior. Sæpe talis nubes à latere ſolis eſt, nec arcum efficit, quia non ex recto imaginem
trahit. Varietas autem non ob aliam cauſſam fit, quàm quia pars coloris à ſole eſt, pars à
nube illâ: humor autem modò cæruleas lineas, modò virides, modò purpuræ ſimiles,
& luteas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus, remiſſo & in-
tento. Sic enim & purpura eodem conchylio nõ in vnum modum exit. Intereſt, quam-
diu macerata ſit, craſſius medicamentum an aquatius traxerit, ſæpius merſa ſit & exco-
cta, an ſemel tincta. Non eſt ergo mirum, cùm duæ res ſint, ſol & nubes, id eſt corpus &
ſpeculum, ſi tam multa genera colorum exprimuntur, quæ in multis generibus poſſunt
aut incitari, aut relangueſcere. Alius enim eſt color ex igneo lumine, alius ex obtuſo &
leniore. In aliis rebus vaga inquiſitio eſt, vbi non habemus quod manu tenere poſſi-
mus, & latè coniectura mittenda eſt: hîc apparet duas cauſſas eſſe arcus, ſolem, nubem-
IV. que, quia nec ſereno vmquam fit, nec ita nubilo, vt ſol lateat. Ergo vtique ex his eſt, quo-
rum ſine altero non eſt. Iam illud accedit, quod æquè manifeſtum eſt, ſpeculi ra- C
tione imaginem reddi, quia numquam niſi è contrario redditur: id eſt, niſi ex alterâ par-
te ſteterit quod apparet, ex alterâ quod oſtendit. Rationes quæ non perſuadent, ſed co-
gunt, à geometris adferuntur. Nec dubium cuiquam relinquitur, quin arcus imago ſo-
lis ſit malè expreſſi, ob vitium figuramque ſpeculi. Nos interim tentemus alias proba-
tiones. Inter argumenta ſic naſcẽtis arcus pono, quòd celerrimè naſcitur: igneum enim
variumque corpus cælo intra momentum ſubtexitur, & æquè celeriter aboletur. nihil
autem tam citò redditur, quàm à ſpeculo imago. Non enim facit quidquam, ſed oſten-
dit. Parianus Artemidorus adiicit, & quale genus nubis eſſe debeat, quod talem ſolis ima-
ginem reddit. Si ſpeculum, inquit, concauum feceris, quod ſit ſectæ pilæ pars, ſi extra
medium conſtiteris, quicumque iuxta te ſteterint, vniuerſi à te videbuntur, propiores ti-
bi quàm ſpeculo. Idem, inquit, euenit, cùm rotundam & cauam nubem intuemur à la-
V. tere, vt ſolis imago à nube diſcedat, priorque nobis ſit, & in nos magis conuerſa. Color
igitur igneus à ſole eſt, cæruleus à nube: ceteri vtriuſque mixturæ. Contra hæc D
illa dicuntur. De ſpeculis duæ opiniones ſunt: alij enim in his ſimulacra cerni putant,
id eſt, corporum noſtrorum figuras, à noſtris corporibus emiſſas ac ſeparatas: alij imagi-
nes aiunt non eſſe in ſpeculo, ſed ipſa adſpici corpora, retortâ oculorum acie, & in ſe rur-
ſus reflexâ. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo videamus quodcumque videmus:
ſed quomodo imago ſimilis debet è ſpeculo reddi. Quidnam eſt tam diſſimile, quàm
ſol, & arcus, in quo neque color, neque figura ſolis, neque magnitudo apparet? Arcus
enim longior ampliorque eſt, longeque eâ parte, quâ fulget, rubicundior quàm ſol; ceteris verò coloribus diuerſus. Deinde cùm velis ſpeculum aëri comparare, des oportet mihi eamdẽ leuitatem corporis, eamdem æqualitatem, eumdem nitorem. Atqui nullę nubes habent ſimilitudinem ſpeculi. per medias ſæpe tranſimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium ſumma conſcendunt, ſpectant nubem: nec tamen imaginem ſuam in illâ cernunt. Singula ſtillicidia ſingula ſpecula ſunt. Concedo: ſed illud nego, ex ſtilli-

cidiis

A cidiis constare nubem. Habet enim quædam ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa. Nec aquam quidem habet nubes, sed materiam futuræ aquæ. Concedam etiam tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse, & illas faciem reddere: non tamen omnes vnam reddunt, sed singulæ singulas. Deinde inter se specula coniunge: in vnam imaginem non coibunt: sed quæque particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quædam specula ex multis minutisque composita: quibus si vnum ostenderis hominem, populus apparet, vnaquâque parte faciem suam exprimente. Hæc cùm sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex vno turbam efficiunt. Ceterùm cateruam illam non confundunt, sed diremptam in facies singulas distrahunt. arcus vno circumscriptus est ductu: vna totius est facies. Quid ergo? non & aqua, ruptâ fistulâ, sparsa, & ore excussa, habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac caussâ, ex quâ tu videri vis: quia vnaquæque stilla recipit imaginem solis. Citiùs enim cadunt stillæ, quàm vt concipere imaginem possint. Stan-

B dum est, vt id quod imitantur, excipiant. Quid ergo fit? Colorem, non imaginem ducunt: alioquin, vt ait Nero Cæsar disertissimè,

Colla Cytheriacæ splendent agitata columbæ:

& variis coloribus pauonum ceruix, quoties aliquò deflectitur, nitet. Numquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarum omnis inclinatio in colores nouos transit? Non minùs nubes diuersam speculis naturam habent, quàm aues quas retuli, & chamæleontes, & reliqua animalia, quorum color aut ex ipsis mutatur, cùm irâ vel cupidine accensa, cutem suam variant humore suffuso, aut positione lucis, quam prout rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cùm illa non perluceant, hæ transmittant lucem? Illa densa & coacta, hæ raræ sint: illa eiusdem materiæ tota, hæ diuersis temerè compositæ, & ob hoc discordes, nec diu cohæsuræ? Præterea videmus, ortu solis partem quandam cæli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem vnum accipiunt solis occursu, sic

C multos ab illis trahi, quamuis non habeant speculi potentiam? Modò, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem excitari, quia nec à speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nam quemadmodum opponendum est speculo id, cuius imaginem in se transferat: sic vt nubes infici possint, ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Hæc dicuntur ab iis qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici iudicant visum, hoc respondent. Si vllus esset in arcu color, permaneret, & videretur eò manifestiùs, quò propiùs. Nunc imago arcus ex longinquo clara est: interit, cùm in vicino est. Huic contradictioni non consentio, cùm ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes: sed ita, vt color eius non vndique appareat. Nam ne ipsa quidem vndique apparet. Nubem enim nemo qui in ipsa est, videt. Quid ergo mirum, si color eius non videtur ab eo, à quo ipsa non visitur? Atqui, quamuis ipsa non videatur, est: ergo & color. Ita non est argumentum falsi coloris: quia idem apparere accedentibus

D desinit. Idem enim in ipsis euenit nubibus: nec ideò falsæ sunt, quia non videntur. Præterea cùm dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtum esse velut duro corpori ac stabili & manenti, sed vt fluido & vago, & nihil ampliùs quàm perbreuem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex interuallo vim suam ostendunt. [11] Purpuram Tyriam quò melior saturiorque est, eò oportet altiùs teneas, vt fulgorem suum ostendat. Non tamen ideò non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocumque explicetur, ostendit. In eadem sententiâ sum, quâ Posidonius, vt arcum iudicem fieri nube formatâ in modum concaui speculi & rotundi, cui forma sit partis è pilâ sectæ. Hoc probari, nisi geometræ adiuuerint, non potest: qui argumentis nihil dubij relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt, quæ videre extimescas: tantâ deformitate corruptam faciem visentium reddunt, seruatâ similitudine in peius. Sunt, quæ cùm videris, placere tibi vires tuæ possint: in tantum lacerti crescunt, & to-

tius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quæ dextras facies A
ostendant, sunt quæ sinistras, sunt quæ torqueant vel euertant. Quid ergo mirum est,
eiuscemodi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

VI. Inter cetera argumenta & hoc erit, quòd numquam maior arcus dimidio circulo ap-
paret: & quòd eò minor est, quò altior est sol.

——— [23] *Et bibit ingens Arcus,* ———

vt ait Virgilius noster, cùm aduentat imber: sed non easdem, vndecumque apparuit,
minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt
valentissimo sole, tantum est illis virium. Si circa occasum refulsit, rorabit, & leuiter
impluet. Si ab ortu circáve surrexit, serena promittit. Quare tamen si imago solis est ar-
cus, longè ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, vt maiora mul-
to quàm videat, ostendat, & in portentosam magnitudinem augeat formas: alicuius in-
uicem talis est, vt minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur?
Dices fortasse, vnde sit ille color varius: vnde talis figura sit, non dices, nisi aliquod ex- B
emplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quàm solis est, à quo fa-
tearis illi colorem dari: sequitur vt detur & forma. Denique inter me & te conuenit, co-
lores illos quibus regio cæli depingitur, à sole esse. Illud vnum inter nos non conuenit:
tu dicis illum colorem esse, ego videri. Qui siue est, siue videtur, à sole, tu non expedies,
quare subitò desinat, cùm omnes fulgores paullatim discutiantur. Pro me est & repen-
tina eius facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quòd non per
partes struitur, quod apparet, sed statim totum fit. Æquè citò omnis imago in illo abo-
letur, quàm componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel remouenda opus est,
quàm ostendi & abduci. Non est propria in istâ nube substantia, nec corpus; sed menda-
cium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Op-
pone, inquam, soli alteram nubem: huius varietas peribit. At maior est aliquanto ar-
cus, quàm sol. Dixi modò, fieri specula, quæ multiplicent omne corpus quod imitan-
tur. Illud adiiciam, omnia per aquam videntibus longè esse maiora. Litteræ quamuis C
minutæ & obscuræ, per vitream pilam aquâ plenam maiores clarioresque cernuntur. Po-
ma formosiora quàm sint videntur, si innatant vitro. Sidera ampliora per nubem ad-
spicienti videntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod vult,
fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum impleueris aquâ, & in id coniece-
ris annulum. Nam cùm in ipso fundo iaceat annulus, facies eius in summo aquæ reddi-
tur. Quidquid videtur per humorem, longè amplius vero est. Quid mirum, maiorem
reddi imaginem solis, quæ in nube humidâ visitur, cùm de causlis duabus hoc accidat?
quia in nube est aliquid vitro simile, quod potest perlucere, est aliquid & aquæ: quam
VII. si nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quam ex suâ vertatur. Quo-
niam, inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Vir-
gula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clauæ torosa: hæc si ex
transuerso solem accipit, colorem talem qualis in arcu videri solet, reddit: vt scias hîc
non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa D
sunt pro me. Primùm, quòd apparet quiddam lęue esse debere, simile speculo, quo so-
lem repercutiat: deinde, quòd apparet non fieri vllum colorem, sed speciem falsi colo-
ris, qualem (vt dixi) columbarum ceruix & sumit & ponit, vtcumque deflectitur. hoc
autem & in speculo est, cuius nullus videtur color, sed simulatio quædam coloris alieni.
Vnum tamen hoc soluendum est, quòd non visitur in illâ virgulâ solis imago, cuius be-
nè exprimendæ capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia leuis est
materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter facta est. Si aptè fabricata fo-
ret, totidem redderet soles, quot habuisset insecturas. Quæ quia non discernuntur inter
se, non satis in vicem speculi nitent: inchoant tantùm imagines, nec exprimunt: & ob
VIII. ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris vnius adducunt. At quare arcus
non implet orbem, sed dimidia pars eius videtur, cùm plurimùm porrigitur, incurua-
turque? Quidam ita opinantur. Sol cùm sit multò altior nubibus, à superiore tantùm
illas

A illas percutit parte. sequitur vt inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cùm ab vnâ parte solem accipiant, vnam partem eius tantùm imitantur, quæ numquam dimidiâ maior est. Hoc argumentum parùm potens est. Quare? quia quamuis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubem. Ergo & tingit. Quid ni? cùm radios transmittere soleat, & omnem densitatem perrumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideò tantùm superiori parte nubium affunditur, numquam terrâ tenus descendit arcus. Atqui vsque in humum demittitur. Præterea numquam non contra solem est arcus. Nihil ad rem pertinet, suprà infráve sit: quia totum, quod contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cùm certè ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamuis solem nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nube, quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cauam faciunt, & sectæ pilæ partem: quæ non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consen-

B tio. Nam si in concauo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet adspici totam pilam. etiamnum diximus circulos apparere soli lunæque in similitudine arcus circumdatos: quare in illis circulus iungitur, in arcu numquam? Deinde quare semper concauæ nubes solem accipiunt, nec aliquando planæ & tumentes? 14 Aristoteles ait, post autumnale æquinoctium qualibet horâ diei arcum fieri, æstate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinato iam die. Cuius rei caussa manifesta est. Primùm quia medio die sol calidissimus nubes euincit: nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, & vergens ad occasum, minus virium habet: & ideò à nubibus & sustineri & repercuti potest. Deinde cùm arcum facere non soleat, nisi aduersus his, in quibus facit, nubibus: cùm breuiores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cùm altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex aduerso ferire potest. At temporibus æstiuis supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excelsissimus terras rectiore adspicit lineâ, quàm vt vllis nubibus possit oc-

C curri. Omnes enim tunc sub se habet. Nunc dicendum est de virgis, quas minùs pictas variasque, & æquè pluuiarum signa solemus accipere. In quibus non multum operæ consumendum est: quia virgæ nihil aliud quàm imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta, sed nihil curuati habent. In rectum iacent. Fiunt autem iuxta solem ferè in nube humidâ, & iam se spargente. Itaque idem est in illis qui in arcu color, tantùm figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est. IX.

Similis varietas in coronis est: sed hoc differunt, quòd coronæ vbique fiunt, vbicumque sidus est: arcus non nisi contra solem: virgæ non nisi in viciniâ solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diuiseris, arcus erit: si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est, ex cæruleo fuluoque varius. Virgæ soli tantùm adiacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronæ omnium siderum. X.

Aliud quoque virgarum genus apparet, cùm radij per angusta foramina nubium tenues, intenti distanteque inter se diriguntur: & ipsi signa imbrium sunt. Quomodo XI.

D nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines solis? Historici soles vocant, & binos ternosque apparuisse memoriæ tradunt. Græci parelia appellant: quia in propinquo ferè à sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur, sed imaginem eius, figuramque. Ceterùm nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitauit de nomine, deinde id de quo dubitauerat, posuit?

—— & quo te nomine dicam,
Rhetica? nec cellis ideò contende Falernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Sunt autem imagines solis in nube spissâ & vicinâ, in modum speculi. Quidam parelion ita definiunt, Nubes rotunda, & splendida, similisque soli. Sequitur enim illum, nec vmquam longiùs relinquitur, quàm fuit cùm apparuerit. Numquis nostrûm miratur, si solis effigiem in aliquo fonte, aut placido lacu vidit? Non, vt puto. Atqui tam in sublimi facies eius potest, quàm inter nos,

XII. reddi: si modò idonea est materia, quæ reddat. Quoties defectionem so- A
lis volumus deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo aut pice implemus: quia pinguis humor minùs facilè turbatur, & ideò quas recipit imagines, seruat. Apparere autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quemadmodum se luna soli opponat, vt illum tanto maiorem, subiecto corpore abscondat, modò ex parte, si ita contigit, vt latus occurrerit, modò totum. Hæc dicitur perfecta defectio, quæ stellas quoque ostendit, & intercipit lucem, tunc scilicet, cùm vterque orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodum ergo vtriusque imago in terris adspici potest: ita in aëre, cùm sit coactus aër & limpidus constitit, vt faciem solis acciperet, quam & aliæ nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut raræ, aut sordidæ. Mobiles enim spargunt illam, raræ emittunt, sordidæ turpesque non
XIII. sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt. Solent & bina fieri parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quò minùs tot sint, quot nubes fuerunt aptæ ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illâ sententiâ sunt, quotiens duo simulacra B
talia exsistunt, vt iudicent vnum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cùm plura specula dispositа sunt ita, vt alteri sit conspectus alterius, omnia implentur, & vna imago à vero est, ceteræ imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quod speculo ostendatur. Quidquid enim videt, reddit. Ita illîc quoque in sublimi, si nubes sors aliqua dispositа, vt inter se adspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hæ nubes, quæ hoc præstant, densæ esse, leues, splendidæ, planè naturæ solis. Ob hoc omnia quæ huiusmodi sunt simulacra, candida sunt, & similia lunaribus circulis: quia ex percussu obliquè accepto sole resplendent. Nam si infra solem nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longè autem posita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoque specula cùm à nobis procul abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet vsque ad nos recursum. Pluuiarum autem & hi soles (vtar enim historicâ linguâ) indicia sunt: vtique si à parte Austri constiterunt, vnde maximæ nubes ingraueſcunt: cùm vtrimque solem cinxit talis effigies C
XIV. ([25] si Arato credimus) tempestas surgit. Tempus est, alios quoque ignes percurrere, quorum diuersæ figuræ sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando fixi & hærentes, nonnumquam volubiles. Horum plura genera conspiciuntur. Sunt enim velut coronâ cingente introrsus ignes. Cæli recessus est similis effossæ in orbem speluncæ. Sunt Pithyæ, cùm magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis, vel fertur, vel in vno loco flagrat. Sunt Chasmata, cùm aliquando cæli spatium discedit, & flammam dehiscens velut in abdito ostentat. Colores quoque horum omnium plurimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam euanidæ ac leuis flammæ, quidam candidæ lucis, quidam micantes, quidam æqualiter & sine eruptionibus aut radiis fului. Videmus ergo *Stellarum longos à tergo albescere tractus.*
Hæc velut stellæ exsiliunt & transuolant, videnturque longum ignem porrigere, propter immensam celeritatem: cùm acies nostra non discernat transitum earum, sed quacumque cucurrerunt, id totum igneum credat. Tanta enim est velocitas motus, vt partes D
eius non dispiciantur, sed tantùm summa prendantur. Intelligimus magis, quà appareat stella, quàm quà eat. Itaque velut igne continuo totum iter signat: quia visus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis, sed videt simul & vnde exsilierit, & quò peruenerit. Quod fit in fulmine, longus nobis videtur ignis eius: quia citò spatium suum transilit, & oculis nostris occurrit vniuersum per quod deiectus est. At ille non est extenti corporis, per omne quà venit. Neque tam longa & extenuata in impetum valent. Quomodo ergo prosiliunt? Attritu aëris ignis incensus, vento præceps impellitur: non semper tamen vento attritúve fit. Nonnumquam ex aliquâ opportunitate aëris nascitur. Multa enim sunt in sublimi sicca, calida, terrena, inter quæ oritur, & pabulum suum subsequens defluit, ideoque velociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert, quale sit id quod incenditur, & quàm vehemens quo incenditur. Ventum autem significat eiusmodi lapsus, & quidem ab eâ parte quâ erumpit.

Fulgo-

A Fulgores, inquis, quomodo fiunt, quos Græci ſela appellant? Multis, vt aiunt, modis. Poteſt illos ventorum vis edere, poteſt ſuperioris cæli feruor. Nam cùm latè fuſus ſit ignis, inferiora aliquando, ſi ſunt idonea accendi, corripit. Poteſt ſtellarum motus curſu ſuo excitare ignem, & in ſubiecta tranſmittere. Quid porrò? non poteſt fieri, vt aër vim igneam vſque in æthera elidat, ex quâ fulgor ardórve ſit ſtellę, vel ſimilis excurſus? Ex his fulgoribus quædam in præceps eunt, ſimilia profilientibus ſtellis: quædam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, vt fugent tenebras, & diem repræſentent, donec conſumpto alimento, primùm obſcuriora ſint, deinde flammæ modo, quæ in ſe cadit, per aſſiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparẽt, quædam ſupra nubes, cùm aër ſpiſſus ignem, quem propior terris diu pauerat, vſque in ſidera expreſſit. Horum aliqua non patiuntur moram, ſed tranſcurrunt aut exſtinguuntur ſubinde quà reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia breuis facies illorum & caduca eſt, nec ſine iniuriâ decidens: ſæpe enim fulminum noxas ediderunt. Ab XV.

B his tecta videmus icta, quæ aſtrapoplecta Græci vocant. At quibus longior mora & fortior ignis eſt, motumque cæli ſequens, aut qui proprios curſus agunt, Cometas noſtri putant: de quibus dicendum eſt. Horum genera ſunt pogoniæ, lampades, & cypariſſiæ, & alia omnia: quorum ignis in exitu ſparſus eſt. Dubium, an inter hos ponantur trabes, & pithiæ, quæ rarò ſunt viſæ. Multâ enim conglobatione ignium indigent, cùm ingens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem ſolis exſuperet. Inter hæc ponas licet, & quod frequẽter in hiſtoriis legimus, cælum ardere viſum: cuius nonnumquam tam ſublimis ardor eſt, vt inter ipſa ſidera videatur: nonnumquam tam humilis, vt ſpeciem longinqui incendij præbeat. Sub Tiberio Cæſare cohortes in auxilium Oſtienſis coloniæ cucurrerunt, tamquam conflagrantis: cùm cæli ardor fuiſſet per magnam partem noctis, parùm lucidus, craſſi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam oſtendunt: certa illis ſubſtantia eſt. De prioribus quæritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mẽdacio conſtent: an illis quoque verum ſit, quod

C apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis ſubeſſe aliquid corporis certi. nihil enim iudicamus in ſpeculis, niſi fallaciam eſſe, nihil aliud quàm alienum corpus mẽtientibus. Non enim eſt in ſpeculo, quod oſtenditur. Alioquin non exiret, nec aliâ protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modò interirent, modò exciperẽtur formæ. Quid ergo? Simulacra iſta ſunt, & inanis verorum corporum imitatio: ſuntque iſta à quibuſdam ita compoſita, vt poſſint detorquere in prauum. Nam (vt dixi) ſunt ſpecula, quæ faciem proſpicientium obliquent: ſunt, quæ in infinitum augeant, & humanum habitum excedant, modumque noſtrorum corporum. Hoc loco volo tibi nar- XVI.
rare fabellam, vt intelligas, quàm nullum inſtrumẽtum irritandæ voluptatis libido contemnat, & ingenioſa ſit ad incitandum furorem ſuum. Hoſtius quidam fuit obſcænitatis vſque in ſcęnam productæ. Hunc diuitem auarum ſeſtertium millies ſeruum diuus Auguſtus indignũ vindictâ iudicauit, cùm à ſeruis occiſus eſſet: & tamen non pronunciauit iure cæſum videri. Non erat ille tantummodo ab vno ſexu impurus, ſed tam virorum

D quàm fęminarum auidus fuit. Fecitque ſpecula eius notæ, cuius modò retuli, imagines longè maiores reddentia, in quibus digitus brachij menſuram & longitudine & craſſitudine excederet. Hæc autem ita diſponebat, vt cùm virum ipſe pateretur, auerſus omnes admiſſarij ſui motus in ſpeculo videret, ac deinde falſâ magnitudine ipſius membri tamquam verâ gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectum, & apertâ menſurâ legebat viros: ſed nihilominus mendaciis quoque inſatiabile malum delectabat. I nunc, & dic, ſpeculum munditiarum cauſſâ repertum. Fæda dictu ſunt, quę portentum illud lacerandum ore ſuo dixerit, feceritque, cùm illi ſpecula ab omni parte opponerentur, vt ipſe flagitiorum ſuorum ſpectator eſſet: & quæ ſecretâ quoque conſcientiâ premuntur, & quæ accuſatus quiſque feciſſe ſe negat, non in os tantùm, ſed in oculos ſuos ingereret. At hercules ſcelera conſpectum ſuum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expoſitis, tenerrima eſt oculorum verecundia. Ille autem, quaſi parum eſſet inaudita & incognita pati, oculos ſuos ad illa aduocauit: nec quantum pec-

cabat videre contentus, ſpecula ſibi per quæ flagitia ſua diuideret, diſponeretque, circumdedit: & quia non tam diligenter intueri poterat, cùm compreſſus erat, & caput merſerat, inguinibusq; alienis obhæſerat, opus ſibi ſuum per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinē oris ſui, ſpectabat ſibi admiſſos pariter in omnia viros. Nonnumquam inter marem & fœminam diſtributus, & toto corpore patientiæ expoſitus, ſpectabat nefanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, ſed ipſos concubitus portentoſos ſibi ipſe oſtēdit, ſibi ipſe approbauit. Quid? non putas, eo ipſo habitu voluiſſe pingi? Eſt aliqua etiam proſtitutis modeſtia: & illa corpora, publico obiecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeò quodam modo lupanar quoque verecundum eſt. At illud monſtrum obſcœnitatem ſuam, ſpectaculum fecerat, & ea ſibi oſtentabat, quibus abſcondendis nulla ſatis alta nox eſt. Simul, inquit, & virum & fœminam patior: nihilominus illâ quoque ſuperuacuâ mihi parte, alicuius contumeliâ marem exerceo. Omnia membra ſtupris occupata ſunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, & teſtes eius exactoresque ſint. Etiam ea quæ ab adſpectu corporis noſtri poſitio ſubmouit, arte viſantur, ne quis me putet neſcire, quid faciam. Nihil egit natura, quòd humanæ libidini miniſteria tam maligna dedit, quòd aliorum animalium concubitus meliùs inſtruxit. Inueniam, quemadmodum morbo meo imponam & ſatisfaciam. Quò nequitiam meam, ſi ad naturæ modum pecco? Id genus ſpeculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum iſta perducerem: quia non licet, mendacio paſcar. Obſcœnitas mea, plus quàm capit, videat, & patientiam ſuam ipſa miretur. Facinus indignum. Hic fortaſſe citò, & antequam hæc videret, occiſus eſt. Ad ſpeculum

XVII. ſuum immolandus fuit. Derideantur nunc philoſophi, quòd de ſpeculi naturâ diſſerant, quòd inquirant, quid ita facies noſtra nobis, & quidem in nos obuerſa redditur. Quid ſibi rerum natura voluit, quòd cùm vera corpora dediſſet, etiam ſimulacra eorum adſpici voluit. Quorſus pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginum potentem. Non in hoc ſcilicet, vt ad ſpeculum barbam faciemque vellere-
mus, aut vt faciem viri poliremus. In nullâ re illa negotium luxuriæ conceſſit: ſed primùm omnium, quia imbecilli oculi ad ſuſtinendum cominus ſolem, ignoraturi erant formam eius, hebetato illum lumine oſtendit. Quamuis enim eum orientem occidentemque contemplari liceat: tamen habitum eius, ipſum qui verus eſt, non rubentis, ſed candidâ luce fulgentis, neſciremus, niſi in aliquo nobis humore læuior & adſpici facilior occurreret. Præterea duorum ſiderum occurſum, quo interpolari dies ſolet, non videremus, nec ſcire poſſemus, quid eſſet, niſi liberiùs humi ſolis lunæque imagines videremus. Inuenta ſunt ſpecula, vt homo ipſe ſe noſceret. Multa ex hoc conſecuta, primò ſui notitia, deinde & ad quædam conſilium. Formoſus, vt vitaret infamiam: deformis, vt ſciret redimendum eſſe virtutibus, quidquid corpori deeſſet: iuuenis, vt flore ætatis admoneretur, illud tempus eſſe diſcendi, & fortia audendi: ſenex, vt indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, noſmetipſos videndi. Fons cuique perlucidus aut læue ſaxum imaginem reddit.

——— *Nuper me in littore vidi,*
Cùm placidum ventis ſtaret mare.

Qualem fuiſſe cultum putas ad hoc ſpeculum ſe comentium? Ætas illa ſimplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturæ in libidinem luxumq; rapiebat. Primò faciem ſuam cuique caſus oſtendit: deinde cùm inſitus ſui mortalibus amor, dulcem adſpectum formæ ſuæ faceret, ſæpiùs ea deſpexere, in quibus priùs effigies ſuas viderant. Poſtquam deterior populus ipſas ſubiit terras, effoſſurus obruenda, ferrum primò in vſu fuit, & id homines impunè eruerant, ſi ſolum eruiſſent. Tunc demum alia terræ mala, quorum læuitas aliud agentibus ſpeciem ſuam obtulit, quam hic in poculo, ille in ære ad alios vſus comparato vidit. & mox prius huic miniſterio præparatus eſt orbis: nondum argenti nitor, ſed fragilis viliſque materia. Tunc quoque cùm antiqui illi viri incondite viuerent, ſatis nitidi, ſi ſqualorem

opere

A opere collectum aduerso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alteriúe operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: sed illum sibi sine vllo artifice formosi quatiebant, non aliter quàm iubam generosa animalia. Posteà rerum iam potiente luxuriâ, specula totis paria corporibus auro argentoque cælata sunt, denique gemmis adornata: & pluris vnum ex his fœminæ constitit, quàm antiquarum dos fuit illa, quæ publicè dabatur imperatorum pauperum filiabus. An tu existimas, ex auro nitidum habuisse Scipionis filias speculum, cùm illis dos fuisset æs graue? O paupertas felix, quæ tanto titulo locum fecit. Non fecisset illis Senatus dotem, si habuissent. At quisquis ille fuit, cui soceri loco senatus fuit, intellexit se accepisse dotem, quam fas non esset reddere. Iam libertinorum virgunculis in vnum speculum non sufficit illa dos, quam dedit senatus pro Scipione. Processit enim immodestiùs, paullatim opibus ipsis inuitata luxuria: & incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque
B omnia indiscreta sunt peruersissimis artibus, vt quidquid mundus muliebris vocabatur, sarcinæ viriles sint: minus dico, etiam militares. Iam speculum ornatus tantùm caussâ adhibitum, nulli non vitio necessarium factum est.

M. ANTONII MVRETI

AD PRIMVM E LIBRIS

SENECÆ NATVRALIVM

QVÆSTIONVM, NOTÆ.

C

HI LIBRI, *maximam partem, sumpti sunt ex Aristotelis Meteorologicis: quod è singulis partibus magis intelligetur. Hoc autem proœmio tractatur quæstio multis contentionibus agitata apud veteres: cùm duæ partes sint Philosophiæ, vna quæ ad cognitionem ac contemplationem refertur, quam Græci theoreticen, altera quæ ad actionem, quam iidem practicen vocant: vtra alteri anteponenda sit. Et Seneca quidem theoreticen, vt pulchriorem ac diuiniorem, anteponit: quæ eadem sententia est, cùm aliorum, tum Aristotelis libro decimo ad Nicomachum, & septimo Politicorum: qui etiam non obscurè idem confirmat libro sexto Ethicorum, vbi sa-*
D *pientiam prudentiâ superiorem facit. Et certè cùm prudentia referatur ad agendum, omnis autem actio ad finem aliquem dirigatur: at cognitio expetatur ipsa per se, neque aliò respiciat: ne dubitari quidem videtur posse, quin maius quiddam & sublimius sit cognitio. Imò verò, si quis vim verbi accuratiùs inspiciat, ea demùm verè ac propriè philosophia est. Nam cùm sapientes propriè vocemus eos, qui sublimia quædam & à vulgi captu remota intelligũt: quomodo Anaxagoram, Democritum, Thalem Milesium sapientes nominauit antiquitas: certè qui ad ea perquirenda omni studio incumbunt, quæ qui tenent sapientes habentur, ij proprie dicendi sunt Philosophari. Et quod Aristoteles ait, admirationem hominibus caussam ac principium philosophandi fuisse, ad hanc partem philosophiæ manifestò refertur. Admirari enim homines tum certos ac definitos siderum cursus, tum ea quæ in sublimi fierent, tum statas tempestatum anni varietates, aliaq. eiusmodi, caussas quæ quidque eorum efficerent, curiosè perquirere ac perueſtigare cœperunt. Ea origo philosophiæ fuit. Magnum tamen earum rerum tractatio contemptum, magnam etiam inuidiam in vulgus philosophis comparauit. Nam & meteoroleschas eos vocabant, id est, de sublimibus rebus nugantes: & Thaletem à vetulâ irrisum ferunt, cùm in siderum contemplatione defixus in foueam decidisset: & de toto genere illud à Pacuuio dictum est:*

Quod ante pedes est, nemo spectat: cæli scrutantur plagas.

& parùm religiosos esse opinabantur, qui tam curiosè atque anxiè rimarentur ea, quæ dij hominibus tecta atque abdita esse voluissent. Itaque Socrates vsus notissimo dicto, quæ supra nos essent, nihil ad nos attinere, philosophiam à rebus occultis, & à naturâ ipsâ inuolutis, vt ait Varro apud Ciceronem, auocauit, & ad vitam communem adduxit, vt de virtutibus ac vitiis, omninóque de bonis rebus & malis quæreret. Qui etiam dictitabat, vno Homerico versu summam totius philosophiæ contineri:

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακὸν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

Omnes autem illas quæstiones, quomodo imbres, grandines, tonitrua fierent, stultas & inutiles esse dicebat, vt apertè constat è libro primo commentariorum Xenophontis. Ex quo facilè intelligitur omnia illa quæ impudenter & malitiosè Aristophanes in Ne-

bulis aduersus Socratem deblaterauit, non falsa modò, sed à Socratis ingenio ac moribus alienissima fuisse. Nos, his omissis, Senecam, vt instituimus excutiamus, & vt maculae, quas ei aliorum negligentia adsperserit, per nos aliquâ ex parte eluantur, operam demus.

AD LIBRI PRIMI PRÆFATIONEM.

1. QVÆ VNIVERSI MATERIA SIT.] *Vna omnium materia est à parente omnium Deo ex nihilo condita.*

2. QVIS AVCTOR AVT CVSTOS.] *Idem & auctor & custos Deus.*

3. QVID SIT DEVS.] *Hoc maius est, quàm vt ab homine aut quaeri debeat, aut percipi possit.*

4. TOTVS IN SE INTENDAT, AN AD NOS ALIQVANDO RESPICIAT.] *Et perpetuâ sui cognitione fruitur, & humana respicit, vt qui propter hominem alia condiderit omnia.*

5. FACIAT QVOTIDIE ALIQVID, AN SEMEL FECERIT.] *Quae semel fecit, semper conseruat: quod ipsum genus quoddam perpetuae productionis est.*

6. PARS MVNDI SIT, AN MVNDVS.] *Neutrum. neque enim opifex opus suum, aut operis sui pars est.*

7. LICEAT ILLI HODIEQVE.] *Licet Deo quidquid libet. Ipse autem non mutatur: sed perpetuò idem est: etsi nobis interdum, propter imbecillitatem nostram, mutari videtur.*

8. AN VT CIBOS ET POTIONES PERCOLAREM?] *Haec est quam charadrÿ vitam vocat Plato in Gorgiâ. vbi vetus scholion habet charadrium esse auiculam, cuius adspectu sanentur arquati: eius autem esse naturae, vt simul cibum & sumat & egerat.*

AD CAP. I. 9. AVDI QVID DE IGNIBVS.] *Idem argumentum tractatur ab Aristotele libro primo Meteorologicon.*

10. ARISTOTELES QVODDAM GENVS ILLORVM CAPRAM VOCAT.] *Ita loquitur, quasi Aristoteles illius appellationis auctor fuerit. Quod tamen verum non est. sed vulgò ita vocabantur: quod ostendunt illa philosophi verba, καὶ οἱ καλούμενοι ὑπό τινων δαλοὶ καὶ αἶγες. Causam autem cur capræ vocentur, hanc esse aiunt, quòd in caprarum morem quasi barbulas quasdam pendentes habeant.*

11. MAIORE IMPETV PVLSAE FVLMINA.] *Voces aliquot quae hic accreuerant, & sententiam corrumpebant, veteris libri nixus auctoritate deleui.*

12. QVÆDAM ALGENTIA.] *Vetus liber,* alentia. *ex quo fecerant,* calentia. *Ego* algentia *malui. Vt enim humidis sicca, sic algentia idoneis ad concipiendos ignes opponuntur.* ἀτμίδα *&* ἀναθυμίασιν *Aristoteles vocat: illam potestate aquam, hanc potestate ignem.*

13. POLLVCIS ET CASTORIS NVMINE.] *Celebrata ab omnibus poetis & mythologis fabula. Vide Plinium lib. 11. cap. XXXVII.*

14. NAM SERENO QVOQVE CÆLO ALIQVANDO TONAT.] *Neque tonat tantùm: sed & fulmen deiicitur. Cicero:*

Aut cum terribili perculsus fulmine ciuis, A
Luce serenanti vitalia lumina liquit.

Quâ ipsâ de re ita Iulius Obsequens.] Sereno Varguenteius Pombius de cælo exanimatus. *Fortassis autem apud Senecam quoque vox* cælo *delenda sit. At Plinius hunc ipsum M. Herennium decurionem ex Pompeiano municipio vocat.*

15. CLYPEI.] *Plinius:* Clypeus ardens ab occasu ad ortum scintillans transcurrit solis occasu, L. Valerio, C. Mario Cos. *Narratur & idem ab Obsequente.*

AD CAP. II. DIXIT *de capris, trabibus, facibus, ceterisque eiusmodi fulgoribus. Nunc exponit quemadmodum area siue corona fiat. Videndus Aristoteles capite tertio libri tertÿ Meteorologicon.*

16. QVO DIE DIVVS AVGVSTVS.] *Plinius* B *cap.* XXVIII. *lib.* II. *Obsequens cap.* CXXVIII.

17. NONNVMQVAM PAVLLATIM DILVVNTVR ET DESINVNT, NONNVMQVAM AB ALIQVA PARTE RVMPVNTVR.] *Illud Aristoteles vocat* μαραίνεσθαι, *hoc* διαπάσθαι: *qui etiam eadem, quae hic Seneca, & ob easdem caussas significari docet.*

18. ET TVNC AQVAM EXSPECTA.] *Non erant in libris veteribus: eoq; deleui. Addita videntur ab aliquo, ex Aristotelis sententiâ: qui ita scribit:* Ἐὰν μὴ ὃ μήτε καταμαρανθῇ, μήτε διαπασθῇ, ἀλλ' ἑαυτὴ τὴν φύσιν ἀπολαμβάνειν ἑαυτῆς, ὕδατος εἰκότως σημεῖον ἐστι.

AD CAP. III. ABSOLVTA *tractatione areae, trabis, facum, & similium, ordinem Aristotelis secutus, de arcu siue iride disputare incipit. in cuius caussâ* C *reddendâ Aristoteleus est.*

19. AT CONTRA ARCVS IN NOCTE NON FIT, NISI ADMODVM RARO.] *Veteres quidem eum noctu numquam fieri opinabantur: sed raritas eis caussa errandi fuit. Aristoteles:* καὶ μεθ' ἡμέραν μὲν ἕως γίγνεται, νύκτωρ δὲ ἀπὸ σελήνης, ὡς μὲν οἱ ἀρχαῖοι ὠοντο, οὐκ ἐγίγνετο. τοῦτο δὲ ἔπαθον διὰ τὸ σπάνιον. ἐλάνθανε γὰρ αὐτοὺς. γίγνεται μὲν γὰρ, ὀλιγάκις δὲ γίγνεται. *Addit id fieri tantùm plenilunio: atque ita rarò, vt ipse totis quinquaginta annis bis tantùm id notauerit.*

20. RIDICVLIS.] *Alÿ* tendiculis. *Ego veteri libro fidem habui. Est autem* ridicula *nomen imminutum à* ridica.

21. QVIDAM HOC GENERE VALETVDINIS LABORANT.] *Aristoteles:* οἷον ποτὲ συμβαίνει τινὶ πάθος, ἥρεμα καὶ οὐκ ὀξὺ βλέπουτι. ἀεὶ γὰρ εἰδωλον ἐδόκει φερηεῖσθαι βαδίζοντι αὐτῷ, ἐξ ἐναντίας βλέπων πρὸς αὐτόν. τοῦτο δὲ ἔπασχε διὰ τὸ τὴν ὄψιν ἀναπλᾶσθαι πρὸς αὐτόν. ἕτω γὰρ ἀδύνατος ἦν καὶ λεπτὴ παμπαν ὑπὸ τῆς ἀρρωστίας, ὡς ἐ ἐνεπίπτου ἐγίνετο καὶ ὁ πλησίον ἀὴρ, καὶ οὐκ ἠδύνατο ἀνωθεῖν. *Sunt qui hunc Antipherontem fuisse dicant, hominem motae mentis, de quo quiddam legitur etiam in libro de memoriâ. Mihi hoc satis exploratum non est.*

AD CAP. V. 22. PVRPVRAM TYRIAM.] *Huc referendum est illud dictum Augusti, quod his verbis à Macrobio exponitur:* Cùm de Tyriæ purpuræ, quam emi iusserat, obscuritate quereretur: dicente

A dicente venditore, Erige altiùs & suspice: his vsus est salibus: Quid ergo? vt me populus R. dicat benè cultum, in solario ambulaturus sum?

AD CAP. VI. 23. ET BIBIT INGENS ARCVS.] *Hinc vrbanissimè dictum est à Palinuro Plautino, qui anum, senio incuruam, bibentem videret:*

——Ecce autem bibit arcus: pluet,
Credo, hercle hodie.

AD CAP. VIII. 24. ARISTOTELES AIT, POST AVTVMNALE ÆQVINOCTIVM.] *Vide Aristotelem capite v. libri III. Meteorologicon.*

AD CAP. XIII. 25. SI ARATO CREDIMVS.] *Arati hac de re versus hi sunt:*

Οὐδ' ἀμφοτέρωθεν ὁμῶς περὶ μέσσον ἔχωσιν
Ἥλιον εἱλίαι νεφέλαι, σχεδὸν ὠκεανοῖο
Γίγνεται ἀμβολίη, διόθεν χειμῶνος ἰόντος.

L. ANNÆI SENECÆ

B

AD LVCILIVM

NATVRALIVM QVÆSTIONVM

LIBER SECVNDVS.

C

OMNIS de vniuerso quæstio in cælestia, sublimia, & terrena diuiditur. Prima pars naturam siderum scrutatur, & magnitudinem, & formam ignium quibus mundus includitur: [1] solidum ne sit cælum, ac firmæ concretæque materiæ, an ex subtili tenuique nexum: agatur, an agat: & infra se sidera habeat, an in contextu sui fixa: quemadmodum sol anni vices seruet: an retrò flectat: cetera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter cælum terramque versantia. Hæc sunt nubila, imbres, niues, & humanas motura tonitrua mentes: quæcumque aër facit, patiturve. Hæc sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbustis, satis quærit, & (vt Iurisconsultorum verbo vtar) de omnibus quæ solo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quæstionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulgoribusque dicturus es? Quia cùm motus terræ fiat spiritu, spiritus autem sit aër agitatus, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in eâ sede in quâ illum natura disposuit. Dicam, quod magis videbitur mirum: inter cælestia & de terrâ dicendum erit. Quare? inquis. quia cùm propria terræ excutimus suo loco, vtrùm lata sit & inæqualis, & enormiter proiecta, an tota in formam pilæ spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa: animal sit an iners corD pus, & sine sensu, plenum quidem spiritus, sed alieni, & cetera huiusmodi quotiens in manus venerint, terram sequentur, & in imis collocabuntur. At vbi quæretur, quis terræ sit situs, quâ parte mundi subsederit, quomodo aduersus sidera cælumque posita sit, hæc quæstio cedit superioribus, & (vt ita dicam) meliorem conditionem sequitur.

CAP. I.

Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia diuiditur, quædam in commune sunt dicenda, & hoc primùm præsumendum, inter ea corpora, à quibus vnitas est, aëra esse. Quid sit hoc & quare præcipiendum fuerit, scies, si paullò altiùs repetiero, & dixero [2] aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissurâ continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Numquid dubium est, quin ex his corporibus quæ videmus tractamusque, quæ aut sentiuntur aut sentiunt, quædam sint composita? Illa constant aut nexu, aut aceruatione: vt puta funis, frumentum, nauis. Rursus non composita: vt arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sen-

II.

sum

sum quidem effugiunt, ceterùm ratione prenduntur, esse in quibusdam vnitatem cor- A
porum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosopho-
rum linguâ vti voluissem, vt dicerem vnita corpora: hoc cùm tibi remittam, tu inuicem
mihi refer gratiam. Quare istud? si quando dixero vnum, memineris me non ad nume-
rum referre, sed ad naturam corporis, nullâ ope externâ, sed vnitate suâ cohærentis. Ex
III. hac notâ corporum aër est. Omnia quæ in notitiam nostram cadere possunt,
mundus complectitur. Ex his quædam sunt partes, quædam materiæ loco relicta. Desi-
derat omnis natura materiam, sicut ars omnis quæ manu constat. Quid sit hoc, aper-
tius faciam. Pars est nostri, manus, ossa, nerui, oculi: materia, succus retenti cibi, iturus
in partes. Rursus quasi pars nostri est sanguis: qui tamen & materia est. Præparat enim
& alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

IV. Sic mundi pars est aër, & quidem necessaria. hic est enim qui cælum terramque con-
nectit, qui ima ac summa sic separat, vt tamen iungat. Separat, quia medius interuenit:
iungit, quia vtrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quidquid accipit à terris. B
Rursus vim siderum in terrena transfundit. Quem sic partem mundi voco, vt animalia & arbusta. Nam genus animalium arbustorumque, pars est vniuersi: quia in con-
summationem totius assumptum: & quia non est sine hoc vniuersum. Vnum autem
animal, & vna arbor quasi pars est: quia quamuis perierit, tamen id ex quo perit, totum
est. Aër autem, vt dicebam, & cælo & terris cohæret. Vtrique innatus est. Habet autem
vnitatem, quidquid alicuius rei natiua pars est. Nihil enim nascitur sine vnitate.

V. Terra & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut
æquè interroges, quare cælum pars sit: quia scilicet non magis sine hoc, quàm sine illâ
vniuersum esse potest, quod cum his vniuersum est, ex quibus, id est tam ex illo, quàm ex
istâ, alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur. Hinc
quidquid est virium singulis, hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministratur: hinc
profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam auida, per diem noctemque,
vt in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimen- C
tum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum desiderabat, inua-
sit. Pusillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris,
VI. quantum ad effectum animalis exituri satis est. Aër continuus terræ est, & sic
appositus, vt statim ibi futurus sit, vnde illa discessit. Pars est totius mundi: sed idem
tamen, quidquid terra in alimentum misit, recipit: vt scilicet materia, non pars intelligi
debeat. Ex hoc omnis inconstantia tumultusque est. Hunc quidam ex distantibus cor-
pusculis, vt puluerem struunt, plurimumque à vero recedunt. Numquam enim con-
texti nisi per vnitatem corporis nisus est, cùm partes consentire ad intensionem debeant,
& conferre vires. Aër autem, si in atomos diuiditur, sparsus est. Teneri verò disiecta
non possunt. Intensionem aëris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Osten-
dent pondera, per magnum spatium ablata, gestante vento. Ostendent voces, quæ remis-
sæ elateque sunt, prout aër se concitauit. Quid enim est vox, nisi intensio aëris, vt audia-
tur, linguæ formata percussu? Quid cursus & motus omnis, nónne intenti spiritus ope- D
ra sunt? Hic facit vim neruis, & velocitatem currentibus. Hic cùm vehementer concita-
tus ipse se torsit, arbusta siluasque conuellit, & ædificia tota corripiens in altum frangit.
Hic mare per se languidum & iacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine in-
tensione spiritus cantus est? cornua & tubæ, & ea quæ aliquâ pressurâ maiorem sonitum
reddunt, quàm qui ore reddi potest, nónne aëris intensione partes suas explicant? Consi-
deremus quàm ingentem vim per occultum agant paruula admodum semina: & quo-
rum exilitas in commissurâ lapidum vix locum inueniat, in tantum conualescunt, vt in-
gentia saxa distrahant, & in momenta dissoluant; scopulos rupesque, radices minutissi-
mæ, ac tenuissimæ. Hoc quid est aliud, quàm intensio spiritus, sine quâ nil validum, &
cõtra quam nil validius est? Esse autem vnitatem in aëre, vel ex hoc intelligi potest, quòd
corpora nostra inter se cohærent. Quid enim aliud est quod tenet ea, quàm spiritus?
Quid est aliud quo animus noster agitetur? Quis est illi motus, nisi intensio? Quæ in-
tensio,

A tensio, nisi ex vnitate? Quę vnitas, nisi hæc esset in aëre? quid autem aliud producit fruges & segetem imbecillam, ac virentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quàm spiritus intensio & vnitas? Quidam aëra discerpunt, & in partic- VII.
ulas diducunt, ita vt illi inane permisceant. Argumentum autem existimant non pleni corporis, sed multum vacui habentis, quòd auibus in illo tam facilis motus, quòd maximis minimisque per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est: nec de vnitate illarum dubium est, quæ sic corpora accipiunt, vt semper in contrarium acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiam, Græci autem περίστασιν appellant, quæ in aëre quoque sicut in aquâ fit. Circumstat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admisto. Sed hoc aliàs. Nunc autem esse VIII.
quamdam in rerum naturâ vehementiam, magni impetus, est colligendum. Nihil enim nisi intensione vehementius est: & tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non posse quidquam ab
B alio moueri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quid autem est, quod magis credatur ex semetipso habere intensionem, quàm spiritus? Hunc intendi quis negabit, cùm viderit iactari terram cum montibus, tecta, murosque plures, & magnas cum populis vrbes, cum totis maria littoribus? Ostendit intẽsionem spiritus, velocitas eius & diductio. Oculus statim per multa millia aciem suam intendit: vox vna totas vrbes simul percutit: lumen non paullatim prorepit, sed semel vniuersis infunditur rebus. Aqua IX.
autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Numquid dubitas, quin sparsio illa quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intensione aquæ fiat? Atqui nec tolleno magis, nec vllum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quàm spiritus. Huic se commodat: hoc inserto & cogente attollitur, & contra naturam suam multa conatur, & ascendit, nata defluere. Quid nauigia sarcinâ depressa, parùm ostendunt, non aquam sibi resistere quò minùs mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustinere-
C tur. Discus ex loco superiore in piscinam missus, non descendit, sed resilit. quemadmodum, nisi spiritu referente? Vox autem quâ ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quòd solido quoque aër inest, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit? scilicet spiritu non aperta tantùm intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam diuisus, sed per ipsa quibus separari videtur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium, per omnia ista prohibetur nobis esse peruius, non sibi. id enim intercluditur tantùm, per quod illum nos sequi possumus. Ipse quidem transit per ipsum quod scinditur, & media nõ circumfundit
tantùm, sed vtrimque cingit. Permeat ab æthere lucidissimo aër, in terram vsque X.
diffusus: agilior quidem, tenuiorque, & altior terris, nec minùs aquis: ceterùm æthere spissior grauiorque, frigidus per se & obscurus. lumen illi calorque aliunde sunt; sed per omne spatium sui similis non est: mutatur enim à proximis. Summa pars eius est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiam tenuissima, propter viciniam æternorũ ignium,
D & illos tot motus siderum, assiduumque cæli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, densa & caliginosa est: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemque pertinet: ceterùm vtraque parte frigidior. Nam superiora eius calorem vicinorum siderum sentiunt: inferiora quoque tepent, primùm terrarum halitu, qui multum secum calidi affert, deinde quia radij solis replicantur, & quousque redire potuerunt, replicato calore benigniùs fouent. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus animalibus, arbustisque ac satis calidus est. Nihil enim viueret sine calore. Adiice nunc ignes, non tantùm manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerũ, habent aliquid teporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aëris ab his submota in
frigore suo manet. Natura enim aëris gelida est. Quia cùm sic diuisus sit, imâ XI.
sui parte maximè varius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum agit,
pluri-

plurimum patitur, exagitat & exagitatur: nec tamen eodem modo totus afficitur, sed A
aliter alibi: ac partibus inquietus est ac turbidus. Causas autem illius mutationis & inconstantiæ alias terra præbet, cuius positiones huc aut illò versæ, magna ad aëris temperiem momenta sunt: alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum sequitur annus: ad illius flexum hiemes æstatesque vertuntur. Lunæ proximum ius est. Sed & ceteræ quoque stellæ non minùs terrena quàm incumbentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasúve contrario, modò frigora, modò imbres, aliasque terrarum iniurias turbidæ mouent. Hoc necessarium fuit præloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aëre fiunt, naturam eius explicare oportebat: quò
XII. faciliùs appareret, quid facere aut pati posset. Tria sunt ergo quæ accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quæ vnà facta, seriùs audiuntur. Fulguratio ostendit ignem: fulminatio emittit. Illa (vt ita dicam) comminatio est, & conatio sine ictu: ista, iaculatio cum ictu. Quædam sunt ex his, de quibus inter omnes conuenit: quædam, in quibus diuersæ sententiæ sunt. Conuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus B
fieri: etiamnum conuenit, & fulgurationes & fulminationes, aut igneas esse, aut igneâ specie. Ad illa nunc transeamus, in quibus lis est. Quidam putant ignem esse in nubibus, quidam ad tempus fieri: nec priùs esse, quàm mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, conuenit. Alius enim à lumine illum colligit. Quidam autem radios solis intercurrentis recurrentisque, sæpiùs in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illum ex æthere distillari, & ex tanto ardore cæli multa decidere, quæ nubes diu inclusa custodiant. Aristoteles multò antè ignem colligi non putat, sed eodem momento exsilire, quo fiat. Cuius sententia talis est: Duæ mundi partes in imo iacent, terra & aqua: vtraque ex se reddit aliquid. Terrenus vapor siccus est, & fumo similis, qui ventos, tonitrua & fulmina facit: aquarum halitus humidus est, & imbres & niues creat. Sed siccus ille terrarum vapor, vnde ventis origo est, quia coaceruatus est, cum coitu nubium vehementer impactarum à latere eliditur: deinde, vbi latiùs ferit nubes proximas, plagâ & cum sono incutitur: qualis in nostris ignibus redditur, cùm flamma vitio lignorum C
virentium crepat. Et vt ille spiritus habens aliquid humidi secum, cùm est conglobatus, rumpitur flamma: eodem modo spiritus ille, quem paullò antè exprimi collisis nubibus dixi, impactus aliis, nec rumpi nec exsilire silentio potest. Dissimilis autem crepitus fit, ob dissimilem impactionem nubium. Quare aliæ maiorem sonitum habent, aliæ minorem. Ceterùm illa vis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomen habet, leui impetu accensus & varius. Antè autem videmus fulgurationem, quàm sonum audia-
XIII. mus: quia oculorum velocior est sensus, & multum aures antecedit. Falsam autem esse opinionem eorum, qui ignem in nubibus seruant, per multa colligi potest. Si de cælo cadit, quomodo non quotidie fit, cùm tantumdem illîc semper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura sursum vocat, defluat. Alia enim conditio nostrorum ignium est, ex quibus fauillæ cadunt, quæ ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis, sed præcipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit
in igne purissimo, in quo nihil est quod deprimatur: aut si vlla pars eius deciderit, in pe- D
riculo totus est: quia totum potest excidere, quod potest carptim. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet, si in abdito suo tenet graue, quomodo illîc esse potuit, vnde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut hæc ipsa de quibus quærimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit, quæ non est in æthere. Nihil enim iniuriâ illîc cogitur, nihil rumpitur, nihil præter solitum euenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodiâ mundi, summas sortitus oras, operas pulcherrimè circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo quidem exprimi: quia in æthere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata
XIV. non pugnant. Vos, inquam, dicitis, cùm causas stellarum transuolantium reddi-
tis, posse aliquas partes aëris ad se trahere ignem, ex æthere decidentem, & ex eo superioribus locis ardore hîc accendi. Sed plurimum interest, vtrùm aliquis dicat ignem ex æthere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex igneâ vi calorem in ea, quæ subiecta

A iecta sunt, transilire, an hîc accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non potest fieri, sed hîc nascitur. Videmus certè apud nos latè incendio peruagante, quasdam insulas, quæ diu concaluerant, ex se concipere flammam. Itaque verisimile est in aëre summo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris superpositi. Necesse est enim, vt & imus æther habeat aliquid aëri simile, & summus aër non sit dissimilis imo ætheri: quia non fit statim ex diuerso in aduersum transitus. Paullatim ista confinio vim suam miscent ita, vt dubitare possis, an aër, an hîc iam æther sit. Quidam ex nostris existimant, aëra, cùm in ignem & aquam mutabilis sit, non trahere aliunde causas flammarum nouas: ipse enim se mouendo accendit, & cùm densos compactosque nubium sinus dissipat, necessariò vastum in tam magnorum corporum diruptione reddit sonum. Illa porrò nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem. Sic, quemadmodum ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare, ferri est. XV.

Quid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulgura- XVI.
B tio, est latè ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis aquam concipere, & compressâ vtrimque palmâ in modum siphonis exprimere. Simile quiddam & illîc fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiæ medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammât, & tormenti modo eliciunt. Nam balistæ quoque & scorpiones tela cum sono expellunt. XVII.

Quidam existimant ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam ferens massa descendit, cum multo murmure exstinguitur: ita, vt Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & intercisa vadens, ipsâ ignem fugâ accendit.

Anaximander omnia ad spiritum retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis ictæ sonus. XVIII.
Quare inæqualia sunt? quia & ipse ictus inæqualis est. Quare & sereno tonat? quia tunc quoque per crassum & siccum aëra spiritus prosilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, quo in flammam non valuit, in sonum
C valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aëris diducentis se, corruentisque iactatio, languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisque spiritus cursus. XIX.

Anaximandrus ait, omnia ista sic fieri, vt ex æthere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cùm illas interscindit, fulget: & minor vis ignium, fulgurationes facit, maior fulmina. XX.

Diogenes Apolloniates ait, quædam tonitrua igne, quædam spiritu fieri. Illa ignis facit, quæ ipse antecedit & nunciat: illa spiritus, quæ sine splendore crepuerunt. Vtrumque sine altero fieri, & esse aliquando, concedo: ita tamen, vt non discreta illis potestas sit, sed vtrumque ab vtroque effici possit. Quis enim negabit spiritum magno impetu latum, cùm efficit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes, & non exsilire, si plurimarum aceruo nubium, cùm paucas perscidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perdetque fulgorem & speciem, dum secuta in terrâ incendit. Adiice nunc, quòd necesse est, vt impetus fulminis & præmittat spiritus,
D & agat ante se, & à tergo trahat ventum, cùm tam vasto ictu aëra inciderit. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vento, quem ignis ante se pressit.

Dimissis nunc præceptoribus incipiamus per nos moueri, & à confessis transeamus XXI.
ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse: æquè fulgurationem: quæ nihil aliud est, quàm flamma; futura fulmen, si plus virium habuisset. Non naturâ ista, sed impetu distant. Esse illum ignem, calor ostendit: qui si non esset, ostendit effectus. Magnorum enim sæpe incêdiorum caussa fulmen fuit. Siluæ illo cremantur, & vrbium partes: etiam quæ non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quædam verò velut fuligine colorantur. Quid, quòd omnibus fulguritis odor sulphureus est? Ergo & vtramque rem ignem esse constat, vtramque rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, non in terras vsque perlatum. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationem, vsque in terras perductam. Non ad exercendum verba, hæc diutiùs pertracto: sed vt ista cognata esse, & ciusdem notæ ac naturæ, probem. Fulmen est quiddam plus, quàm fulguratio.

XXII. Vertamus istud. Fulguratio est pænè fulmen. Quoniam constat esse vtramque A
rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eâdem enim ratione
& suprà fit. Duobus modis : vno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu in-
uenitur, [3] sicut cùm duo ligna inter se diutiùs trita sunt. Nō omnis hoc tibi materia præ-
stabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederæ, & alia in hunc vsum nota pa-
storibus. Potest ergo fieri, vt nubes quoque ignem eodem modo vel percussæ reddant,
vel attritæ. Videamus quantis procellę viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines.
Id tormentum in quod obuium fit, dissipatur, & rapitur, & longè à loco suo proiicitur.
Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit, vel aliundè, vel sibi? Vides enim quantum
feruorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum
XXIII. in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est. Sed
fortasse nubes quoque in nubes incitatæ, fremente vento, & leuiter vrgente, ignem euo-
cabunt, qui exsplendescat, nec exsiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quàm
ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum feruorem quædam attrita per- B
ducerentur. Cùm autem aër mutabilis in ignem, maximis viribus suis in ignem con-
uersus, atteratur, credibile est & verisimile, ignem caducum excuti, & citò interiturum,
quia non ex solidâ materiâ oritur, nec in quâ possit consistere. Transit itaque: tantum-
XXIV. que habet moræ, quantum itineris: & cursus sine alimento coniectus est. Quo-
modo, inquis, cùm dicas hanc ignis esse naturam, vt petat superiora, fulmen tamen ter-
ram petit: an falsum est, quod de igne dixisti? Est enim illi æquè sursum iter, atque deor-
sum. Vtrumque verum potest esse. Ignis enim naturâ in verticem surgit, & si nihil illum
prohibet, ascendit. Sicut aqua naturâ defertur: si tamen aliqua vis accessit, quæ illam in
contrarium ageret, illò intenditur, vnde imbre deiecta est. Fulmen autem cadit eâdem
necessitate, quâ excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si
tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, vt etiam terram attingant, sed cùm permiseris, in
locum suum exsilient. Itaque non est, quòd eum spectes cuiusque rei habitum, qui illi
non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quò velit, cælum, id est, leuissimi cuiusque C
sedem repetet: vbi est aliquid, quod eum ferat, & ab impetu suo auertat, id non naturâ,
XXV. sed seruitus eius fit. Dicitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cùm sint humi-
dæ, imò vdæ: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex
XXVI. nube, quàm ex aquâ generari? Ignis qui nascitur, primùm in nubibus non est
aqua, sed aër spissus, ad gignendam aquam præparatus, nondum in illam mutatus, sed
iam pronus & vergens. Non est quòd eam existimes tunc colligi, sed effundi. Simul &
fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil
tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, imò ex ipso (quod magis mireris) hu-
more. [4] Quidam negauerunt in ignem quidquam posse mutari, priusquam mutatum
esset in aquam. Potest ergo nubes, saluâ, quam continet, aquâ, ignem parte aliquâ sui
reddere: vt sæpe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista
esse, & alterum altero perimi: sed vbi valentior ignis, quàm humor est, vincit. Rursus
vbi copia humoris exsuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent virentia. Re- D
fert ergo, quantum aquæ sit. Exigua enim non resistit, nec ignem impedit. Quid ni?
Maiorum nostrorum memoriâ, vt Posidonius tradit, cùm insula in Ægæo mari surge-
ret, spumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem,
non continuum, sed ex interuallis emicantem, fulminum more, quotiens ardor inferiùs
iacens, superum pondus euicerat. Deinde saxa reuoluta, rupesque partim illæsæ, quas
spiritus antequam verteretur, expulerat, partim exesæ, & in leuitatem pumicis versæ, no-
uissimè cacumen exusti montis emicuit. Posteà altitudini adiectum, & saxum illud in
magnitudinem insulæ creuit. Idem nostrâ memoriâ, Valerio Asiatico consule iterùm
accidit. Quorsus hæc retuli? vt appareret, nec exstinctum ignem mari superfuso, nec
impetum eius, grauitate ingentis vndæ prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse
altitudinem Asclepiodotus Posidonij auditor tradidit, per quam diruptis aquis, ignis
emersit. Quòd si immensa aquarum vis, subeuntium ex imo flammarum vim non

potuit

A potuit comprimere: quanto minùs in aëre exſtinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & roſcidus? Adeò res iſta non adfert vllam moram, quæ contra cauſſas ignium ſit; quos non videmus emicare, niſi impendente cælo. Serenum ſine fulmine eſt. Non habet iſtos metus dies purus, nec nox quidem, niſi obſcura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus ſtellis, & nocte tranquillâ fulgurat? Sed ſcias licet nubes illîc eſſe, vnde ſplendor effertur: quas videri à nobis terrarum tumor non ſinit. Adiice nunc, quod fieri poteſt, vt nubes ſudæ & humiles attritu ſuo ignem reddant: qui in ſuperiora expreſſus, in parte ſincerâ puraque cæli viſatur: ſed ſit in ſordidâ.

Tonitrua diſtinxere quidam ita, vt dicerent, vnum eſſe genus, cuius ſit graue mur- XXVII.
mur, quale terrarum motum antecedit, clauſo vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cùm ſpiritum intra ſe claùſere nubes, in concauis partibus earum volutatus aër, ſimilem agit mugitibus ſonum, raucum & æqualem, & continuum. Itaque etiam vbi illa regio humida eſt, exitum claudit. Ideò huiuſmodi tonitrua venturi
B prænuncia imbris ſunt. Aliud genus eſt acre, quod crepitum magis dixerim, quàm ſonum: qualem audire ſolemus, cùm ſuper caput alicuius dirupta veſica eſt. Talia eduntur tonitrua, cùm globata diſſoluitur nubes, & ſpiritum, quo diſtenta fuerat, emittit. Hoc propriè fragor dicitur, ſubitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam verò viui ſtupent, & in totum ſibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes ſonus ille cæleſtis loco pepulit. Hìc fieri illo quoque modo poteſt, vt incluſus aër cauâ nube & motu ipſo extenuatus diffundatur. Deinde cùm maiorem ſibi locum quærit, à quibus inuolutus eſt, ſonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illiſæ manus inter ſe plauſum edunt, ſic illiſarum inter ſe nubium ſonus poteſt eſſe magnus, quia magna concurrunt? Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec XXVIII.
ſonum fieri. Primùm omnium non quocumque modo illiſæ ſunt, ſonant, ſed ſi aptè ſunt compoſitæ ad ſonum edendum. Auerſæ inter ſe manus colliſæ non plaudunt, ſed palma cum palmâ collata plauſum facit. Et plurimùm intereſt, vtrùm cauæ concutian-
C tur, an planæ & extentæ. Deinde non tantùm nubes ire oportet, ſed agi magnâ vi, & procelloſâ. Etiam mons non ſcindit nubem, ſed dirigit, & primam quamque partem eius ſoluit. Ne veſica quidem, quocumque modo ſpiritum emiſit, ſonat. Si ferro diuiſa eſt, ſine vllo aurium ſenſu exit. Rumpi illam oportet, vt ſonet, non ſecari. Idem de nubibus dico: niſi multo impetu diſſiluere, non ſonant. Adiice nunc, quòd nubes in monte actæ, non franguntur, ſed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aſpera ſaxa & eminentia. Et ita diſcutiuntur, & ſi quem habent ſpiritum, multifariam emittunt: qui niſi vniuerſus erumpit, nec crepat. Hoc vt ſcias, ventus qui circa arborem funditur, ſibilat, non tonat. Lato (vt ita dicam) ictu, & totum globum ſemel diſſipante opus eſt, vt ſonitus erumpat: qualis auditur cùm tonat. Præter hæc natu- XXIX.
râ aptus eſt aër ad voces. Quid ni? cùm vox nihil aliud ſit, quàm ictus aër. Debent ergo nubes vtrimque diſſecari, & cauæ & intentæ. Vides enim quanto vocaliora ſunt vacua quàm plena, quanto intenta quàm remiſſa. Ita tympana & cymbala ſonant: quia illa
D repugnantem ex vlteriore parte ſpiritum pulſant, hæc ad ipſum aërem acta, niſi concauo non tinniunt. Quidam, inter quos Aſclepiodotus eſt, iudicant ſic, quorum- XXX.
dam quoque corporum concurſu tonitrua & fulmina excuti poſſe. Ætna aliquando multo igne abundauit: ingentem vim arenæ vrentis effudit. Inuolutus eſt dies puluere, populoſque ſubita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuiſſe tonitrua & fulmina: quæ concurſu aridorum corporum facta ſunt, non nubium: quas veriſimile eſt, in tanto feruore aëris nullas fuiſſe. Aliquãdo Cambyſes ad Ammonem miſit exercitum: quem arena Auſtro mota, & more niuis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque veriſimile eſt fuiſſe tonitrua fulminaque, attritu arenæ ſeſe affricantis. Non repugnat propoſito noſtro iſta opinio. Diximus enim, vtriuſque naturæ corpora efflare terras, & ſicci aliquid & humidi in toto aere vagari. Itaque ſi quid tale interuenit, nubem facit ſolidiorem craſſioremque, quàm ſi tantùm ſimplici ſpiritu intexeretur. Illa frangi poteſt, & edere ſonum: iſta quæ dixi, ſiue incendiis vaporantibus aëra repleuerunt, ſiue ventis

terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quàm humida conferunt. Est autem nubes (vt diximus) spissitudo aëris crassi. A

XXXI. [5] Ceterùm mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quidquam dubij relinquentia, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illæsis conflatur argentum. Manente vaginâ, gladius liquescit. Et inuiolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec vltra triduum rigor ille durat. Illùd æquè inter annotanda ponas licet, quòd & hominum, & ceterorum animalium quæ icta sunt caput spectat ad exitum fulminis: quòd omnium percussarum arborum contra fulmina hastulæ surgunt. Quid, quòd malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine icta sunt, venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

XXXII Quid, quòd futura portendunt: nec vnius tantùm aut alterius rei signa dant, sed sæpe totum fatorum sequentium ordinem nunciant, & quidem decretis euidentibus, longeque clarioribus, quàm si scriberentur? Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quòd nubes collisæ sunt, ideò fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi; vt fulmina emittantur. Nam cùm omnia ad Deum referant, in eâ sunt opinione, tamquam, non quia facta sunt, significent; sed quia significatura sunt, fiant: eâdem tamen ratione fiunt, siue illis significare propositum est, siue consequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittãtur? Quomodo aues non in hoc motæ, vt nobis occurrerent, dextrum auspicium, siniſtrúmve fecerunt. Et illas, inquit, Deus mouit. Nimis illum otiosum, & pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponit. Ista nihilominus diuinâ ope geruntur. Sed non à Deo pennæ auium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsâ securi formantur. Aliâ ratione fatorum series explicatur, indicia venturi vbique præmittens, ex quibus nobis quædam familiaria, quædam ignota sunt. Quidquid fit, alicuius rei futuræ signum est: fortuita, & sine ratione vaga, diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo est, etiam prædictio est. Cur ergo aquilæ hic honor datus est, vt magnarum rerum faceret auspicia: B C aut coruo, aut pauciſſimis auibus: ceterarum sine præsagio vox est? Quia quædam in artem nondum redacta sunt. Quædam verò ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conuersationem. Ceterùm nullum animal est, quod non motu & occursu suo prædicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quædam notantur. Auspicium est obseruantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterùm & illa quæ pereunt. Quinque stellarum potestatem Chaldæorum obseruatio excepit. Quid tu? tot millia siderum iudicas otiosa lucere? Quid est porrò aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quàm quòd paucis nos sideribus assignant: cùm omnia quæ supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propiùs vim suam dirigunt, & ea quæ frequentiùs mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterùm & illa quæ aut immota sunt, aut propter velocitatem vniuerso mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumque nostri sunt. Aliud adspice, & distributis rem efficis, tractas. Non

XXXIII. magis autem facile est, scire quid possint, quàm dubitari debet, an possint. Nunc D ad fulmina reuertamur: [6] quorum ars in tria diuiditur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat; secunda, ad diuinationem; tertia, ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare vt promissa firment: deprecari, vt remittant minas.

XXXIV. Summam esse vim fulminum iudicant: quia quidquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti significatione mutatur. Quidquid exta, quidquid aues minabuntur, secundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denunciatum est, nec extis, nec aue contrariâ refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? Quia vero verius nihil est. Si aues futura cecinerunt, non potest hoc auspicium fulmine irritum fieri. aut si potest, non futura cecinêre. Non enim nunc auem comparo & fulmen, sed duo veri signa: quæ si vnum significant, paria sunt. Itaque si fulminis interuentus submouet extorum vel augurum iudicia, malè inspecta

exta,

A exta, malè obseruata auguria sunt. Non enim refert, vtrius rei maior potentiórve natura sit, sed vtra vim attulit. signum, quantum ad hoc, pars est. Si dicas, flammæ vim maiorem esse, quàm fumi, non mentieris: sed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque si hoc dicunt, quoties exta aliud significabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas maior, fortasse consentiam: sed si hoc dicunt, quamuis altera signa verum prædixerint, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem traxit, falsum est. Quare? quia nihil interest, quàm multa auspicia sint. fatum vnum est: quod si benè primo auspicio intellectum est, secundo non interit: idem est. Ita dico, non refert, idem an aliud sit, per quod quærimus: quoniam de quo quærimus, idem est. Fatum XXXV.
fulmine mutari non potest. Quid ni? Nam fulmen ipsum fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesque, quò pertinent, si immutabilia sunt fata? Permitte mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quàm ægræ mentis solatia. Fata aliter ius suum peragunt, nec vllâ commouentur prece, non
B misericordiâ flectuntur, non gratiâ. Seruant cursum irreuocabilem, ex destinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat: sic ordinem rerum fati æterna series rotat, cuius hæc prima lex est, stare decreto. Quid enim intelligis fatum? Existimo necessi- XXXVI.
tatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc si sacrificiis, & capite niueæ agnę, exorari iudicas: diuina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cùm sapiens quid sit optimum in præsentiâ sciat, illius diuinitati omne præsens sit. Agere tamen nunc eorum volo causam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submouenda pericula, aliquando ad leuanda, aliquando ad differenda. Quid sit quod XXXVII
sequitur, paullò pòst prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quòd nos quoque existimamus vota proficere, saluâ vi ac potestate fatorum. quædam enim à diis immortalibus ita suspensa relicta sunt, vt in bonum vertant, si admotæ diis preces fue-
C rint; si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis vota, fiet. Si non est futurum, etiamsi susceperis vota, non fiet. Falsa est ista interrogatio: quia illam mediam inter ista exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si vota suscepta fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota, aut non. Puta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, vt XXXVIII
vtique fiant vota. Ideò fient. Fatum est, vt hic disertus sit, sed si litteras didicerit: ab eodem fato continetur, vt litteras discat, ideò discet. Hic dives erit, sed si nauigauerit. An in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est, vt nauiget. Ideò nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit prædictas diuinitus minas. At hoc quoque in fato est, vt expiet: ideò expiabit. Ista nobis opponi solent, vt probetur nihil voluntati nostræ relictum, & omne ius fato traditum. Cùm de istâ re agetur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid sit
D in hominis arbitrio. Nunc verò id de quo agitur, explicaui, quomodo si fati certus est ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula auertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtique enim expiare, etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quòd fati minister est. Sic cùm sanitas videatur esse de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus venit. Genera fulminum tria esse ait Cæcinna: Consilia- XXXIX.
rium, Auctoritatis, & quod status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cùm aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, vbi post rem factam venit, quam futuram bono malóve significat. Status est, vbi quietis nec agentibus quidquam, nec cogitantibus quidem, fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadetq;,

hoc ſolam impendentis periculi euitationem continet. Vt cùm timemus ignem aut frau- A
dem à proximis, aut inſidias à ſeruis. Etiamnum tamen aliam diſtinctionem vtriuſque
video: Conſiliarium eſt, quod cogitanti factum eſt: monitorium, quod nihil cogitanti.
Habet autem vtraque res ſuam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at vltrò monen-
XL. tur. Primò omnium non ſunt fulminum genera, ſed ſignificationum. Nam ful-
minum genera ſunt illa, quod terebrat, quod diſcutit, quod vrit. Quod terebrat, ſubtile
eſt & flammeum, cui per anguſtiſſimum fuga eſt, ob ſinceram & puram flammæ tenui-
tatem: quod diſſipat, conglobatum eſt, & habet admixtam vim ſpiritus coacti & pro-
celloſi. Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingreſſum eſt, redit & euadit. Huius
latè ſparſa vis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod vrit, multum ter-
reni habet, & igneum magis eſt quàm flammeum. Itaque relinquit magnas ignium no-
tas, quæ percuſſis inhæreant. Nullum quidem ſine igni fulmen venit: ſed hoc propriè
igneum dicimus, quod manifeſta ardoris veſtigia imprimit. Quod aut vrit, aut fuſcat,
tribus modis vrit: aut enim afflat, & leui iniuriâ lædit, aut comburit, aut accendit. Om- B
nia iſta vrunt, ſed genere & modo differunt. Quodcumque combuſtum eſt, vtique &
vſtum eſt. At non omne quod vſtum, vtique & combuſtum eſt. Item quod accenſum
eſt. Poteſt enim illud ipſo tranſitu ignis vſtiſſe. Quis neſcit quædam vri quidem, nec
ardere? Nihil autem poteſt ardere, quod non vratur. Vnum hoc adiiciam. Poteſt aliquid
eſſe combuſtum, quod non ſit accenſum. Poteſt accenſum eſſe, nec combuſtum.
XLI. Nunc ad id tranſeo genus fulminis, quo icta fuſcantur. Hoc aut decolorat, aut colo-
rat. Vtrique diſtinctionem ſuam reddam. Decoloratur, id cuius color vitiatur, non mu-
tatur. Coloratur, id cuius alia fit quàm fuit facies: tamquam cærulea, vel nigra, vel pal-
lida. Hæc adhuc Etruſcis & philoſophis communia ſunt. In illo diſſentiunt, quòd ful-
mina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (vt aiunt) monet, & placata
eſt, & ipſius conſilio Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, ſed ex conſilij ſen-
tentiâ. Duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, ſed
tunc quoque non aliter, quàm vt noceat. Ne prodeſt quidem impunè. Tertiam manu- C
biam idem Iupiter mittit: ſed adhibitis in conſilium diis, quos ſuperiores & inuolutos
vocant. Quæ vaſtat & includit, & mutat ſtatum priuatum vtique & publicum, quem
XLII. inuenit. Ignis enim nihil eſſe, quod ſit, patitur. In his primâ ſpecie ſi intueri ve-
lis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum eſt quàm credere fulmina è nubibus Io-
uem mittere, columnas, arbores, ſtatuas ſuas nonnumquam petere, vt, impunitis ſacri-
legis, percuſſis ouibus, incenſis aris, pecudes innoxias feriat, & ad ſuum concilium à
Ioue deos, quaſi in ipſo parùm conſilij ſit, aduocari: illa læta & placata eſſe fulmina,
quæ ſolus excutiat: pernicioſa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si
quæris à me, quid ſentiam, non exiſtimo tam hebetes fuiſſe, vt crederent Iouem, aut non
æquæ voluntatis, aut certè minùs paratum eſſe. Vtrùm enim cùm emiſit ignes, quibus
innoxia capita percuteret, ſcelerata tranſiret, aut noluit iuſtiùs mittere, aut non ſucceſ-
ſit? Quid ergo ſecuti ſunt, cùm hoc dicerent? Ad coërcendos animos imperitorum, ſa-
pientiſſimi viri iudicauerunt ineuitabilem metum, vt ſupra nos aliquid timeremus. D
Vtile erat in tantâ audaciâ ſcelerum aliquid eſſe, aduerſum quod nemo ſibi ſatis potens
videretur. Ad conterrendos itaque eos, quibus innocentia niſi metu non placet, po-
XLIII. ſuere ſuper caput vindicem, & quidem armatum. Quare ergo id fulmen
quod ſolus Iupiter mittit, placabile eſt: pernicioſum id, de quo deliberauit, & quod aliis
quoque diis auctoribus miſit? Quia Iouem, id eſt, regem, prodeſſe etiam ſolum opor-
tet, nocere non, niſi cùm pluribus viſum eſt. Diſcant hoc ij, quicumque magnam po-
tentiam inter homines adepti ſunt, ſine conſilio nec fulmen quidem mitti: aduocent,
conſiderent multorum ſententias, placita temperent, & hoc ſibi proponant, vbi ali-
XLIV. quid percuti debet, ne Ioui quidem ſuum ſatis eſſe conſilium. In hoc quo-
que tam imperiti non fuêre, vt Iouem exiſtimarent tela mutare. poëticam iſta licen-
tiam decent.

Eſt aliud leuius fulmen, cui dextra Cyclopum,

Sæuitiæ

A *Sæuitiæ flammæque minus, minus addidit iræ.*
Tela secunda vocant superi.

Illos verò altissimos viros error iste non tenuit, vt existimarent Iouem modò leuioribus fulminibus & lusoriis vti: sed voluerũt admonere eos quibus aduersus peccata hominũ fulminandũ est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædã frangi debere, quædam elidi & distringi, quædã admoueri. Ne hoc quidẽ crediderunt, Iouem, qualem XLV.
in Capitolio & in ceteris ædibus colimus, mittere manu fulmina, sed eũdem quem nos Iouem intelligunt, custodem rectoremque vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, caussa caussarum. Vis illum prouidentiam dicere? rectè dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouidetur, vt inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare mundum? non falleris.
B Ipse enim est, totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi suâ. Idem Etruscis quoque visum est: & ideò fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur. Aut quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In maiorem me XLVI.
quæstionem vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, sed sic omnia dispositа, vt ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant: quæ illius est. Vis eorum, illius permissio est. Nam etsi Iupiter illa nunc non facit, fecit, vt fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & caussam dedit omnibus. Huic illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua, aut finita esse XLVII
fulmina, aut prorogatiua. Perpetua, quorum significatio in totam vitam pertinet, nec vnam rem id enunciat, sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futurarum complectitur. Hæc sunt fulmina, quæ prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut vrbis statu fiunt. Finita ad diem vtique respondent. Prorogatiua sunt, quorum minæ differri possunt, auerti tollique non possunt. Dicam quid sit, quare huic diui- XLVIII
C sioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Æquè enim talia ad diem respondent. Nec ideò finita non sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogatiuum videtur, finitum est. Nam illorum quoque confessione certum est, quousque impetretur dilatio. Priuata enim fulmina negant vltra decimum annum, publica vltra triceſimum posse deferri. Hoc modo & ista finita sunt: quia vltra quod non prorogentur, incluſum est. Omnium ergo fulminum & omnis euentus dies stata est. Non potest enim vlla incerti esse comprehensio. Quæ inspicienda sint in fulgure, passim & vagè dicunt, cùm possint sic diuidere, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, diuisa sunt, vt inspiciatur vbi factum sit, quando, cui, in quâ re, quale, quantum. Hæc si digerere in partes suas voluero, quid posteà faciam, nisi in immensum procedam? Nunc nomina fulminum, quæ à XLIX.
Cæcinnâ ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam, exponam. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non ritè facta repetuntur. Monitoria, quibus doce-
D tur, quid cauendum sit. Pestifera, quæ mortem exsiliumque portendunt. Fallacia, quæ per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus; & hereditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo. Deprecanea, quæ speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. Attestata, quæ prioribus consentiunt. Atterranea, quæ in incluſo fiunt. Obruta, quibus iam priùs percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia vrbis liberæ loca: quorum significatio regnum ciuitati minatur. Inferna, cùm è terrâ exsiliunt ignes. Hospitalia, quæ sacrificiis ad nos Iouem arcessunt, & (vt verbo eorum molliori vtar) inuitant. sed si irascente domino inuitant, tunc venire cum magno inuitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quæ aduocata dicuntur, sed aduocantium bono veniunt. Quanto simplicior diuisio est, quâ L.
vtebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Græcâ subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quædam sunt, quæ significant id, quod ad nos pertinet: quæ-

dam aut nihil significant, aut id cuius intellectus ad nos non peruenit. Et his quæ signi- A
ficant, quædam sunt læta, quædam aduersa, quædam nec aduersa nec læta. Aduersorum
hæ species sunt. Aut ineuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quę minui possunt,
aut quæ prorogari. Læta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent
boni, partem mali: aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec aduersa nec
læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, quâ nec terreri nec lætari debemus:
LI. vt peregrinationem, in quâ nec metus, nec spei quidquam sit. Reuertar ad ea
fulmina, quæ significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat. tamquam,
vtrùm eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmi-
na, aut id cuius notitia nos effugit: vt illa quæ in vastum mare sparguntur, aut in deser-
LII. tas solitudines: quorum significatio vel nulla est, vel perit. Pauca adhuc adii-
ciam ad enarrandam vim fulminis, quæ non eodem modo omnem materiam vexat.
Valentiora, quia resistunt, vehementiùs dissipat: cedentia nonnumquam sine iniuriâ
transit. Cum lapide ferroque, & durissimis quibusque, confligit: quia viam necesse est B
per illa impetu quærat. Itaque facit viam quâ effugiat. teneris & rarioribus parcit, quam-
quam & flammis opportuna videantur: quia transitu patente minùs sæuit. Loculis ita-
que, vt dixi, integris, pecunia quæ in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus
per occulta foramina transcurrit. Quidquid autem in tigno solidum inuenit, vt contu-
max vincit. Non vno autem, vt dixi, modo sæuit: sed quid quæque vis fecerit, ex ipso
genere iniuriæ intelligis, & fulmen opere cognoscis. Interdum in eâdem materiâ, multa
diuersa, eiusdem vis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimum est, vrit: quod so-
lidissimum & durissimum est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores
libros interioris arboris rumpit ac scindit, folia perstringit ac tundit: vinum gelat, fer-
LIII. rum & æs fundit. Illud est mirum, quòd vinum fulmine gelatum, cùm ad prio-
rem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidat quærenti
mihi, illud occurrit. Inest fulmini vis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in
eo humore quem coëgit gelauitque, verisimile est. Nec enim alligari potuisset, nisi ali- C
quod illi esset additum vinculum. Præterea olei quoque, & omnis vnguenti, tæter post
fulmen odor est. Ex quo apparet, inesse quamdam subtilissimo igni, & contra naturam
acto, pestilentem potentiam, quâ non tantùm icta cadunt, sed etiam afflata. Præterea
quocumque decidit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia natura gra-
uis est, sæpiùs haustus alienat. Sed ad hoc vacui reuertemur. Fortasse enim libebit osten-
dere, quantum omnia ista à philosophiâ artium parente fluxere. Illa primùm & quæsi-
uit causas rerum, & obseruauit effectus: & quod fulminis inspectione longè melius est,
LIV. initiis rerum exitus contulit. Nunc ad opinionem Posidonij reuertar. E terrâ
terrenisque omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida. Hæc fulminibus ali-
mentum est: illa imbribus. Quidquid in aëra sicci fumosique peruenit, id includi se
nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruum vocamus.
In ipso quoque aëre quidquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoque si inclu-
sum est, æquè fugam quærit, & cum sono euadit. Et modò vniuersam eruptionem fa- D
cit, eoque vehementiùs intonat; modò per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spi-
ritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut peruolat. Volutatio autem spiritus, in nube
LV. conclusi, valentissimum est accendendi genus. Tonitrua nihil aliud sunt, quàm
sicci aëris sonitus, qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si colliduntur, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non vniuersus. Neque enim
tota totis concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaque
non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquam, sonat, dum exstingui-
tur. Puta ita esse. pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per exstin-
guentia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignem in nube, & exstingui, è spiritu nascitur &
attritu. Quid ergo? inquit. non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in
nubem, & exstingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem caus-
sam quærimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod
dicis.

A dicis : aliquando post tonitrua emicare ignes, stellis transuersis & cadentibus similes. Non ob hoc tonitrua facta sunt : sed cùm hoc fieret, tonitrua facta sunt. Clidemus ait, fulgurationem speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri. Dissimile est exemplum. illîc enim splendor intra ipsam aquam apparet : hîc qui fit in aëre, erumpit & exsilit. Heraclitus existimat fulgurationem LVI.
esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modò intereuntem, modò resurgentem. Hæc antiqui fulgetra dicebant : tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Cæcinnam inuenio, facundum virum, qui habuisset aliquod in eloquentiâ nomen, nisi illum Ciceronis vmbra pressisset. Etiamnum illo verbo vtebantur antiqui, correpto, quo nos productâ vnâ syllabâ vtimur. Dicimus enim vt splendere, sic fulgere. At illis ad significandum hanc è nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, mediâ syllabâ correptâ, vt dicerent fulgere. Quid ipse existimem, quæris ? Adhuc enim alienis opinionibus LVII.
B accommodaui manum. Dicam : Fulgurat, cùm repentinum latè lumen emicuit. Id euenit, vbi in ignem extenuatus in nubibus aër vertitur, nec vires, quibus longiùs prosiliat, inuenit. Non miraris puto, si aëra aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquescit excussa glans fundâ, & attritu aëris velut igne distillat. Ideò æstate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi est. Faciliùs autem attritu calidorum ignis existit. Eodem modo fit fulgor qui tantùm splendet, & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior vis, alimentique est minus. Et, vt breuiter dicam quod sentio : Fulmen est fulgur intentum. Ergo vbi calidi fumidique natura, emissa terris in nubes incidit, & diu in illarum sinu volutata est, nouissimè erumpit. Et quia vires non habet, splendor est. At vbi fulgura plus habuêre materiæ, & maiore impetu arserunt, non apparent tantùm, sed decidunt.

Quidam vtique existimant fulmen reuerti : quidam subsidere, vbi alimenta præ- LVIII.
grauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatum est. At quare fulmen subitum appareat, nec continuatur assiduus ignis ? Quia celerrimi motus est : simul & nubes rumpit,
C & aëra incendit. Deinde desinit flamma quiescente motu. Non enim est assiduus spiritus cursus, vt ignis possit extendi, sed quoties fortiùs ipsâ iactatione se accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cùm euasit, & pugna desiit, ex eâdem caussâ modò vsque ad terram profertur, modò dissoluitur, si minore vi depressus est. Quare obliquè fertur ? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuosusque. Et quia natura ignem sursum vocat, iniuria deorsum premit, incipit obliquus esse. Interdum dum neutra vis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur ? Quia opposita sunt nubibus, & è cælo cadentibus, per hæc transeundum est. Intelligo quid iam dudum desideres, quid efflagites. Malo, inquis, LIX.
fulmina non timere, quàm nosse. Itaque alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti malo, quàm naturam indicari. Sequar quò vocas. omnibus enim rebus, omnibusque sermonibus aliquid salutare miscendum est. Cùm imus per occulta naturæ, cùm diuina tractamus, vindicandus est à malis suis animus, ac subinde firman-
D dus : quod etiam eruditis, & hoc vnum agentibus, necessarium est : non vt effugiamus ictus rerum (vndique enim tela in nos iaciuntur) sed vt fortiter constanterque patiamur. Inuicti esse possumus, inconcussi non possumus : quamquam interim spes subit, inconcussos quoque esse nos posse. Quomodo, inquis ? Contemne mortem, & omnia quæ ad mortem ducunt, contempta sunt : siue illa bella sint, siue naufragia, seu morsus ferarum, seu ruinarum subito lapsu procidentium pondera. Numquid ampliùs facere possunt, quàm vt corpus ab animâ resoluant ? Hæc nulla diligentia euitat, nulla felicitas domat, nulla potentia euincit. Alia fortuitò disponuntur : Mors omnes æquè vocat. Iratis diis propitiisque moriendum est. Animus ex ipsâ desperatione sumatur. Ignauissima animalia, quæ natura ad fugam genuit, vbi exitus non patet, tentant fugam corpore imbelli. Nullus pernicior hostis est, quàm quem audacem angustiæ faciunt : longeque violentiùs semper ex necessitate, quàm ex virtute corrigimur. Maiora, aut certè paria conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos, quantum ad mortem, proditos

ditos esse: & sumus. Ita est, Lucili. Omnes reseruamur ad mortem. Totum hunc quem A
vides populum, quousque cogitas esse? citò natura reuocabit & condet. Nec de re, sed de die queritur. Eodem citiùs tardiúsve veniendum est. Quid ergo? Non tibi timidissimus omnium videtur, & insipientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Nónne contemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficij loco peteret, vt vltimus ceruicem præberet? Idem facimus. Magno æstimamus, mori tardiùs. In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustissimâ. Nam, quod maximum solet esse solatium extrema passuris, omnium caussa eadem est. Sequeremur traditi à iudice aut magistratu, & carnifici nostro præstaremus obsequium: quid interest, vtrùm ad mortem iussi eamus, an vltronei? O te dementem, & oblitum fragilitatis tuæ, si tunc mortem times, cùm tonat. Ita ne salus tua in hoc vertitur? Viues, si fulmen effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, sed speciosissimum fulmen est. Malè scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuæ celeritas infinita præuenerit, si mors tua procurabitur, si tu tunc quoque cùm exspiras, non super- B
uacuæ, sed alicuius magnæ rei signum es. Malè scilicet tecum agitur, si cum fulmine conderis. Sed pauescis ad cæli fragorem, & ad inane nubilum trepidas, & quoties aliquid effulsit, exspiras. Quid ergo? Honestiùs iudicas deiectione animi perire quàm fulmine? Eò itaque fortior aduersus cæli minas surge, & cùm mundus vndique exarserit, cogita te nihil habere de tantâ mole perdendum. Quòd si tibi parari credis illam cæli confusionem, illam tempestatum discordiam, si propter te ingestæ illisæque nubes strepunt, si in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu solatij loco numera tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. Est inter cetera quoque hoc commodum eius, quòd exspectationem tuam antecedit. Nemo vmquam fulmen timuit, nisi qui effugit.

M. ANTONII MVRETI C

AD LIBRVM SECVNDVM NATVRALIVM SENECÆ QVÆSTIONVM, NOTÆ.

AD CAP. I. *Disputaturus de fulguratione, tonitruo, fulmine, terræmotu, quædam de vi & potestate aëris ei disputationi necessaria præmunit.*

1. SOLIDVMNE SIT CÆLVM.] *Vt significat Homerus, cùm illum aheneum esse dicit.*

AD CAP. II. 2. ALIQVID ESSE CONTINVVM, ALIQVID COMMISSVM.] *Ex hac Stoicorum disciplinâ sumpta sunt, quæ disputantur à Pomponio in l. Rerum mixtura, D. de vsurp. & vsucapionibus.*

AD CAP. XXII. 3. SICVT CVM DVO LIGNA INTER SE DIVTIVS TRITA SVNT.] *Lignorum attritu excitari ignem, multi graues scriptores prodiderunt. Thucydides:* ἤδη γὰρ ἐν ὄρεσιν ὕλη τριφθεῖσα ὑπ' ἀνέμων πρὸς ἀυτὴν, ἀπὸ ταυτομάτου πῦρ καὶ φλόγα ἀνῆκε. *Lucretius:*

Emicat interdum flammai feruidus ardor,
Mutua dum inter se rami stirpesq; teruntur.

Vitruuius: Intereà quodam in loco ab tempesta- D
tibus & ventis densæ crebritatibus arbores agitatæ & inter se terentes ramos, ignem excitauerũt. *Inde apud veteres ignaria ex ligno: quæ ex quâ materiâ optimè parentur, docet Plinius cap.* XL. *lib.* XVI. *Lucianus:* αὐτοὶ δὲ τὰ πυρεῖα συντρίψαντες, καὶ ἀνακαύσαντες, δεῖπνον ἐκ τῶν παρόντων ἐποιούμεθα.

AD CAP. XXV. 4. QVIDAM NEGAVERVNT.] *Theophrastus quidem disertè scribit,* ἄνευ ὑγρότητος οὐδὲν εἶναι καυστόν. *Est enim humor, ignis alimentum.*

AD CAP. XXXI. 5. CETERVM MIRA FVLMINIS.] *Quædam iis consimilia narrat & Plinius lib.* II. *cap.* LI. *Mihi hoc contigit, vt paucis mensibus antequam Hippolytus Cardinalis Ferrariensis,*

A *rienſis, qui ita de me meritus eſt, vt perpetuò animæ ipſius benè precari debeam, ex hac vitâ diſcederet, fulmen, in palatium ipſius decidens, ad mea vſque cubicula peruenerit. Ibi gladij qui ad lectum vnius è famulis meis pendebat, mucronem ipſum ita colliquefecit, vt in globulum conuerterit, vaginâ prorſus illæsâ.*

AD CAP. XXXIII. 6. QVORVM ARS IN TRIA DIVIDITVR.] *Mirum cur non & pro quarto addiderit artem fulminum eliciendorum, ſiue euocandorum, de quâ eſt apud Ouidium libro* III. *Faſtorum; & apud Plinium cap.* LIIII. *lib.* II. *& alios. ſed illam fortaſsis, tamquam nimis periculoſam, abiecerant. Poſſem multa notare ad ea quæ ſequuntur, de variis generibus fulminum. Sed me, vt verum fateor, inepiarum piget.*

L. ANNÆI SENECÆ

B

AD LVCILIVM

NATVRALIVM QVÆSTIONVM

LIBER TERTIVS.

Qui eſt de aquis.

C NON præterit me, Lucili virorum optime, quàm magnarum rerum fundamenta ponam ſenex, qui mundum circuire conſtitui, & cauſſas ſecretaque eius eruere, atque aliis noſcenda prodere. Quando tam multa cõſequar? tam ſparſa colligam? tam occulta perſpiciam? Premit à tergo ſenectus, & obiicit annos inter vana ſtudia conſumptos. tanto magis vrgeamus, & damna ætatis malè exactæ labor ſarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonij longe à domino iacentis cura ſoluatur: ſibi totus animus vacet, & ad contemplationem ſui ſaltem in ipſo fine reſpiciat. Faciet, ac ſibi inſtabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quidquid amiſſum eſt, id diligenti vſu præſentis vitæ recolliget. Fideliſſimus eſt ad honeſta ex pœnitentiâ tranſitus. Libet mihi exclamare illum poëtæ inclyti verſum: PRÆFATIO.

Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore molimur. ——

D Hoc dicerem, ſi puer iuueníſve molirer. Nullum enim non tam magnis rebus tempus anguſtum eſt. Nunc verò ad rem ſeriam, grauem, immenſam, poſtmeridianis horis acceſſimus. Faciamus quod in itinere fieri ſolet. Qui tardiùs exierunt, velocitate penſant moram. Feſtinemus, & opus neſcio an ſuperabile, magnum certè, ſine ætatis excuſatione tractemus. Creſcit animus, quoties cœpti magnitudinem attendit, & cogitat, quantum propoſito, non quantum ſibi ſuperſit. Conſumpſêre ſe quidam, dum acta regum externorum componunt, quæque paſſi inuicem auſique ſunt populi. Quanto ſatius eſt, ſua mala exſtinguere, quàm aliena poſteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quàm Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere peſtes mortalium, quàm inundatio, quâ planum omne perfuſum eſt; quàm conflagratio, quâ magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal ſuperauerit Alpes, ſcribunt: quemadmodum confirmatum Hiſpaniæ cladibus bellum Italiæ inopinatus intulerit: infractisque rebus etiam poſt Carthaginem pertinax, reges pererrauerit, contra Romanos ducem ſe promittens, etiam ſine exercitu. quem-

quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quærere. adeò sine patriâ A
esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quàm quid
factum sit, quærere; ac docere eos qui sua permisere fortunæ, nihil stabile ab illâ datum
esse, eius omnia fluere aurâ mobiliùs? nescit enim quiescere, gaudet lætis tristia substi-
tuere, & vtraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat.
alternæ sunt vices rerum. Quid exsultas? Ista quibus veheris in summum, nescis vbi te
relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imum delatus es: nunc
est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est
animo varietas, non priuatarum tantùm domuum, quas leuis casus impellit, sed etiam
publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes iacuerũt. Vetera imperia in ipso
flore cecidêre. Iniri non potest numerus, quàm multa ab aliis fracta sint. nunc cumma-
ximè Deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habi-
tura reliquias iactat. Magna ista, quia parui sumus, credimus. Multis rebus non ex na-
turâ suâ, sed ex humilitate nostrâ magnitudo est. Quid præcipuum in rebus humanis B
est? Non classibus maria complesse, nec in rubri maris littore signa fixisse, nec deficien-
te terrâ ad iniurias aliorum errasse in oceano, ignota quærentem: sed animo omne vi-
disse, & quâ nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui
populos habuêre in potestate: pauciſſimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum
supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare quod speres. Quid enim habet
dignum, quod concupiscas? qui à diuinorum contemplatione quoties ad humana reci-
deris, non aliter caligabis, quàm quorum oculi in densam vmbram ex claro sole redière.
Quid est præcipuum? Posse læto animo aduersa tolerare: quidquid acciderit, sic ferre,
quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri.
Flere, queri, ingemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates
fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantùm, sed & infestus: nec auidus periculi,
nec fugax, qui sciat fortunam non exspectare, sed facere: & aduersus vtramque intrepi-
dus inconfususque prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est C
præcipuum? non admittere in animum mala consilia, puras ad cælum manus tollere:
nullum petere bonum, quod vt ad te transeat, aliquis dare debet, aliquis amittere: opta-
re, quod sine aduersario optatur, bonam mentem: cetera magno æstimata mortalibus,
etiamsi quis domum casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, quà venerint. Quid est præ-
cipuum? Altos supra fortuita spiritus attollere: hominis meminisse, vt, siue felix eris,
scias hoc non futurum diu: siue infelix, scias hoc te non esse, si non putes. Quid est præ-
cipuum? in primis labris animam habere. Hæc res efficit non è iure Quiritium liberum,
sed è iure naturæ. Liber autem est, qui seruitutem effugit sui. Hæc est assidua seruitus,
& ineluctabilis, & per diem ac noctem æqualiter premens, sine interuallo, sine commea-
tu. Sibi seruire, grauissima seruitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te po-
scere, si desieris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & æta-
tem, licet prima sit, ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid
terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis in- D
spicere rerum naturam. primò discedemus à sordidis, deinde animum ipsum, quo ma-
gno summoque opus est, seducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas,
non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quę contra nequitiam
CAP. nostram furoremque discuntur, quæ damnamus, nec ponimus. Quæramus ergo
I. de aquis, & inuestigemus, quâ ratione fiant. Siue, vt ait Ouidius,

Fons erat illimis nitidis argenteus vndis:

siue, vt ait Virgilius,

Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis
It mare præruptum, & pelago premit arua sonanti:

siue vt apud te, Iunior carissime, inuenio:

Eleus Siculis de fontibus exsilit amnis.

si qua ratio aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque
decur-

A decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum amnium crescât. Nilum interim seponamus à turbâ, propriæ naturæ & singularis: illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quàm calentes. In quibus quærendum erit, vtrùm calidæ nascantur, an fiant. De ceteris quoque differemus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit vtilitas. Quædam enim oculos, quædam neruos iuuant, quædam inueterata & desperata à medicis vitia percurrunt. Quædam medentur vlceribus, quædam interiora fouent potu, & pulmonis ac viscerum querelas leuant. Quædam supprimunt sanguinem: tam varius singulis vsus, quàm gustus est.

[2] Aut stant omnes aquæ, aut fluunt, aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliæ II.
sunt dulces, aliæ variæ: asperæ quippe interueniunt, falsæ aut medicatæ: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent præterea multa discrimina. Primùm tactus: frigidæ calidæque sunt. deinde ponderis: leues & graues sunt. deinde coloris: puræ sunt & turbidæ, cæruleæ, lucidæ. deinde salubritatis: sunt enim
B salubres & vtiles, sunt mortiferæ, sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues: quædam alunt, quædam sine vllâ bibentis ope transeunt, [3] quædam haustæ fœcunditatem afferunt. Vt stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in deuexo III.
fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus: ex suo fonte natiua est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, & nasci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumiecti fluuij deriuantur. Sed & magnæ latentesque in ipso vndæ sunt. itaque etiam cùm hiberni defluxêre torrentes, faciem suam seruant. Primùm ergo quæramus, IV.
quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, vnde tantum aquarum exeat. Miramur, quòd accessionem fluminum maria non sentiant. Æquè mirandum est, quòd detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est, quod illam sic impleuit, vt præbere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium. [4] Quidam iudicant, terram V.
C quidquid aquarum emisit, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras, & palàm venit, secretò reuertitur, colaturque in transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tantâ soli varietate exuit, & in sinceram aquam transit. Quidam existimant, quidquid ex VI.
imbribus terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quòd pauciſſima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideò siccas esse aiunt Æthiopiæ solitudines, paucosque inueniri in interiore Africâ fontes: quia feruida cæli natura sit, & pænè semper æstiua. Squalidæ itaque sine arbore, sine cultore arenæ iacent, raris imbribus sparsæ, quos statim combibunt. At contrà constat, Germaniam Galliamque, & proximè ab his Italiam, abundare riuis & fluminibus: quia cælo humido vtuntur, & ne æstas quidem imbribus caret. Aduersus hæc multa dici posse vides. VII.
Primùm ego tibi vinearum diligens fossor affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam,
D quæ terram vltra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggerere amnibus vires, qui summam humum tingit? Pars maior eius per fluminum alueos in mare auferetur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absumit quidquid in se fusum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideò primis imbribus non augentur amnes: quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quòd quædam flumina erumpunt saxis & montibus? His quid conferent pluuiæ, quæ per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adiice, quòd in siccissimis locis putei in altum acti, per ducenûm aut tricenûm pedum spatia, inueniunt aquarum vberes venas, in eâ altitudine, in quam aqua non penetret: vt scias illîc non cælestem esse, nec collectitium humorem, sed quod dici solet, viuam aquam. Illo quoque argumento hæc opinio refellitur, quòd quidam fontes in summo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cùm omnis aqua pluuialis decurrat.

VIII. Quidam existimant, quemadmodũ in exteriore parte terrarum vastæ paludes iacent, A magni & nauigabiles lacus, quemadmodum ingenti spatio terræ maria porrecta sunt, infusa vallibus: sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minùs illas stagnare, quàm apud nos Oceanum, & sinus eius: imò eò latiùs, quò plus terra in altum patet. Ergo ex illâ profundâ copiâ isti amnes egeruntur: quos quid miraris si terra detractos
IX. non sentiat, cùm adiectos maria non sentiant? Quibusdam hæc placet caussa. Aiunt habere terram intra se cauos recessus, & multum spiritus: qui necessariò frigescit, vmbra graui pressus. Deinde piger & immotus, in aquam, cùm se desiit ferre, conuertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aëris vmbram facit, ita infra terras flumen aut riuum agit. Supra nos stare non potest segnis diu & grauis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque interualla magna imbribus sunt. Sub terrâ verò quidquid est, quod illum in aquam conuertat, idem semper est, vmbra perpetua, frigus æternum, inexercitata densitas: semper ergo præbebit fonti aut flumini caussas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quidquid efflauit, quia non aëre libe- B
X. ro concipitur, crassescit, & protinus in humorem conuertitur. Habes primam aquarum sub terrâ nascentium caussam. Adiicias etiam licet, quòd fiant omnia ex omnibus. Ex aquâ aër. Ex aëre aqua. Ignis ex aëre. Ex igne aër. Quare ergo non terra fiat ex aquâ, & ex terrâ aqua? quæ si in alia mutabilis est, & in aquam: imò maximè in hanc. Vtraque cognata res est, vtraque grauis, vtraque densa, vtraque in extremum mũdi compulsa. Ex aquâ terra fit. Cur non aqua fiat è terrâ? At magna flumina sunt. Cùm videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, adspice. Rursus miraris, cùm labantur assiduè, quædam verò concitata rapiantur, quæ præstò sit illis semper aqua noua. Quid si mireris quòd cùm venti totum aëra impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesq; æqualiter fluit: nec vt flumina certo alueo fertur, sed per vastum cæli spatium lato impetu vadit? Quid si vllam vndam superesse mireris, quæ superueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quidquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitu- C tas examinat: ne portionum æquitate turbatâ, mundus præponderet. [6] Omnia in omnibus sunt. Non tantùm aër in ignem transit, sed numquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transi aër in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aëra & aquam facit terra: sed non magis vmquam sine aquâ est, quàm sine aëre. Et ideò facilior inuicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aëra: hunc vmbra hiberni frigoris densat, vt faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem. naturâ
XI. suâ vtitur. Quid ergo, inquis, si perpetuæ sunt caussæ, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuêre locis, exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbantur, & ruina interscindit aquas, quæ retentæ nouos exitus quærunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliundè aliò transferuntur. Apud nos euenire solet, vt amisso canali suo flumina primùm refundantur: deinde quia perdiderunt viam, faciant hoc, quod accidisse ait Theophrastus [7] in Coryco D monte, in quo post terrarum tremorem noua vis fontium emersit. Sed & alios quoque casus interuenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut à cursu suo deiiciant, atque auertant. Fuit aliquando aquarum inops [8] Hæmus: sed cùm Gallorum gens à Cassandro obsessa in illum se contulisset, & siluas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus exciſis, humor, qui desiit in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia ferè aquosissima sunt, quæcumque vmbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbusta siccarent; quibus alimentum ex proximo est: fluminum verò vis ex intimo manat, vltraque excipitur, quàm radicibus euagari licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant. Non enim tantùm id quo viuant, sed & id quo crescant trahunt. [9] Idem ait, circa Arcadiam, quæ vrbs in Cretâ insulâ fuit, fontes & lacus substitisse, quia defierit coli terra, dirutâ vrbe:

postea

A posteà verò quàm cultores receperit, aquas quoque recepisse. Caussam siccitatis hanc ponit, quòd obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus, quę propter aquas coli cœperunt, quàm quæ aquas habere cœperint, quia colebantur. Non enim esse pluuialem hanc aquam, quæ vastissima flumina à fonte statim, magnis apta nauigiis defert, ex hoc intelligas licet, quòd per hiemem æstatemque par est à capite deiectus. Pluuia potest facere torrentem: non potest autem æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed excitant. Paullò repetamus XII. hoc altiùs, si videtur: & scies non habere quod quæris, cùm ad veram amnium originem accesseris. Flumen nempe fecit copia cursusque aquæ perennis. Ergo si quæris à me, quomodo aqua fiat: interrogabo inuicem, quomodo aër fiat, aut terra. Si rerum elementa sunt quattuor, non potes interrogare vnde aqua sit: quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerum naturæ portio tam magna, potest aliud ex se semper
B effundere? Quomodo aër, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras mouet, sic aquâ riuos & flumina. Si ventus est fluens aër, & flumen est fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cùm dixi, elementum est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere. [10] Aqua, ait Thales, valentissimum elementum est. hoc fuisse primum XIII. putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & nos quoque aut in eâdem sententiâ, aut in vltimâ sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc euanidum considere, & nihil relinqui aliud in rerum naturâ, igne restincto, quàm humorem: in hoc futuri mundi spem latere. Ita ignis exitus mundi est, humor primordium. Miraris amnes ex hoc posse exire semper, qui pro omnibus fuit, & ex quo sunt omnia? Hic humor in diductione rerum ad quattas redactus est, sic positus, vt fluminibus edendis sufficere, vt riuis, vt fontibus posset. Quæ sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim, terrarum orbem aquâ sustineri, & vehi more nauigij, mobilitateque eius fluctuare, tunc cùm dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina
C fundenda, cùm mundus in humore sit totus. Hanc veterem & rudem sententiam explode. Nec est quod credas, in hunc orbem aquam subire per rimas & facere sentinam.

Ægyptij quattuor elementa fecere: deinde ex singulis bina, marem & fœminam. Aë- XIV. rem marem iudicant, quâ ventus est: fœminam, quâ nebulosus & iners. Aquam virilem vocant mare: muliebrem omnem aliam. Ignem vocant masculum, quâ ardet flamma: & fœminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, saxa cautesque: fœminæ nomen assignant huic tractabili ad culturam. Mare vnde XV.
est? ab initio scilicet ita constitutum: habet suas venas, quibus impellitur atque æstuat. Quomodo maris, sic & huius aquæ mitioris vasta in occulto via est, quam nullius fluminis cursus exhauriet. Abdita est virium eius ratio. Tantum ex illâ, quantum superfluum fit, emittitur. Quædam ex istis sunt, quibus assentire possumus: [11] sed hoc amplius censeo. Placet naturâ regi terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terrâ
D quoque sunt alia itinera, per quæ aqua: & alia, per quæ spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formauit, vt maiores quoque nostri aquarum appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantùm sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarij, alia corrupti, ac paullò pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullæ, muci, saliuæque & lacrimæ, & quiddam additum articulis, per quod citiùs flectantur ex lubrico: sic in terrâ quoque sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit auaritia: & quæ in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam verò locis terra humorque liquescit: sicut bitumen, & cetera huic similia. Hæc est caussa aquarum, secundùm legem naturæ, voluntatemque nascentium. Ceterùm vt in nostris corporibus, ita in illâ sæpe humores vitia concipiunt: aut ictus, aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut æstus corrupere naturam, & sulphuratio contraxit humorem, qui modò diuturnus est, modò breuis. Ergo vt in corporibus nostris san-

guis, cùm percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venæ scis- A
sura subsedit, atque intercluſit, vel aliqua alia causſa retrò dedit sanguinem : ita in terrâ, solutis ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit : modò exsiccatur aliquo impedimento, modò coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam : modò illa vis terræ, quam esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem conuertere : aliquando autem exhausta replentur : modò per se viribus recollectis, modò aliunde translatis. Sæpe enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Sæpe terra si facilis est, ipsa in tabem resoluitur, & humescit. Idem euenit sub terrâ, quod in nubibus, vt spissetur, grauioremque, quàm vt manere in naturâ suâ possit, gignat humorem. Sæpe colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in vnum locis confluit. Sudorem aquileges vocant : quia guttæ quædam vel pressurâ loci eliduntur, vel æstu euocantur. Hîc tenuis vnda vix fonti sufficit. At ex magnis causſis, magnisque conceptibus excidunt amnes, non-
numquam leuiter, si aqua pondere suo se tantùm detulit : nonnumquam vehementer B
XVI. & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit. [11] Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina, quæ certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasionẽ singulis quærere, cùm possim eamdem causſam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem seruat, quemadmodum præstò est ad mensem suum partus : sic aquę interualla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quædam autem interualla minora sunt, & ideò notabilia : quædam maiora, nec minùs certa. Et quid hoc mirum est, cùm videas ordinem rerum & naturam per constituta procedere? Hiems numquam aberrauit. Æstas suo tempore incaluit. Autumni, verisque, vt solet, facta mutatio est. Tam solstitium, quàm æquinoctium, suos dies retulit. Sunt & sub terrâ minùs nota nobis iura naturæ, sed non minùs certa. Crede infrà, quidquid vides suprà. Sunt & illîc specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt C
abrupti in infinitum hiatus, qui sæpe illapsas vrbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Hæc spiritu plena sunt. Nihil enim vsquam inane est, & stagna obsessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia : vt in aëre cæco pinguique concepta, & [13] in aquis torpentibus situ : pleraque ex his cæca, vt talpæ & [14] subterranei mures, quibus deest lumen, quia superuacuum est. [15] In-
XVII. de, vt Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quæ vrbanè in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabrâ ire piscatum. Exspecto vt aliquis [16] in mari venetur. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibiliora sunt opera luxurię, quoties naturam aut mentitur, aut vincit. In cubili natant pisces : & sub ipsâ mensâ capitur, qui statim transferatur in mensam. Parum videtur recens mullus, nisi qui in conuiuæ manu moritur. [17] Vitreis ollis incluſi offeruntur, & obseruatur morientium color, D
quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit, alios necant in garo, & condiunt viuos. Et sunt qui fabulas putant, piscem viuere posse sub terrâ, & effodi, non capi. Quàm incredibile illis videretur, si audirent natare in garo piscem : & cænæ causſâ occisum esse super cænam, cùm multùm in deliciis fuit; & oculos, antequam gulam,
XVIII. pauit. Permitte mihi, quæstione sepositâ, castigare luxuriam. Nihil est, inquis, mullo exspirante formosius. Ipsâ colluctatione animam agenti rubor primùm, deinde pallor suffunditur : quàm æquè variatur, & incerta facies inter vitam & mortem coloris est. Vacatio longa somniculosæ inertisque luxuriæ. Quàm serò experrecta, circumscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchrò piscatores fruebantur, qui coctum piscem & exanimem in ipso ferculo etiam experirentur. Mirabamur tantùm in illis esse fastidium, vt nollent attingere, nisi eodem die captum piscem : qui, vt aiunt, saperet ipsum mare. Ideò cursu aduehebatur, ideò gerulis

cum

A cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quò peruenere deliciæ? [18] Is pro putrido iam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magnâ tibi credere. Ipse oportet mihi credam: huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc fastum peruenit venter delicatorum, vt gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem, palpitantemque viderint. Quantum ad sollertiam luxuriæ pereuntis accidit, tanto subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, vsitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum, in quo exsultet, in quo trepidet. Vbi multùm diuque laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur: tunc vt quisque peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio: vide quas per latera venas agat: ecce sanguineum putes ventrem: quàm lucidum quiddam, cæruleumque sub ipso tempore effulsit! iam porrigitur & pallet, & in vnum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris
B sui sustinet, quam optauit. Quotus quisque funus domesticum ad rogum prosequitur? Fratrum, propinquorumque extrema hora deseritur: ad mortem mulli concurritur. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin vtar interdum temerariis verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam, dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque gulosi sunt. Sed vt ad propositum reuertar, ac- XIX.
cipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis occultis, fertilem fædorum situ piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam adspici, & turpem, ac noxiam gustu. Certè cùm [19] in Cariâ circa Lorymam vrbem
C talis exsiliisset vnda, periere quicumque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cælo nouus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia & differta, vt ex longo otio, corpora: ceterùm inexercitata, & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex quâ salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quòd anguillæ quoque latebrosis locis nascuntur: grauis & ipse cibus ob ignauiam, vti-
que si altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantùm venas aquarum terra, ex quibus corriuatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastæ: quorum aliis semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu deuorentur; alij sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quædam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Vt appareat, hanc magnis amnibus æternam esse materiam, cuius non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium. At quare aquis sapor varius? propter XX.
quattuor caussas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eâdem simulatione eius nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod sæpe concipiunt corruptæ per iniuriam. Hæ caussæ saporem dant aquis varium: hæ medicaminum potentiam: hæ grauem spiritum, odoremque pestiferum: hæ leuitatem grauitatemque, aut calorem, aut nimium rigorem. Interest, vtrùm per loca sulphure, an nitro, an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptæ, cum vitæ periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ouidius ait:

D *Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit*
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum est, & eius naturæ habet limum, vt corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus puluis, si aquam attigit, saxum est: sic è contrariò, hæc aqua si solidum tetigit, hæret & affigitur. Inde est, quòd res abiectæ in eumdem lacum, lapideæ subinde extrahuntur. Quod in Italiâ quibusdam locis euenit, siue virgam, siue frondem demerseris, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paullatim. Hoc minùs videbitur tibi mirum, si notaueris, albulam, & ferè sulphuratam aquam, circa canales suos tubosque durari. Aliquam harum habent caussam illi lacus, quos quisquis faucibus hausit, vt idem poëta ait,

Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Similem habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exsiccetur, dementia est, & nimiâ grauitate defertur in somnum: sic aquæ huius sul-

phurea vis habet quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem aut furore mouet, A
aut sopore opprimit. [20] Hoc habet mali & Lyncestius amnis :

Quem quicumque parùm moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quàm si mera vina bibisset.

XXI. [21] In quosdam specus qui despexêre, moriuntur : tam velox malum est, vt transuolantes aues deiiciat : talis est aër, talis locus, ex quo lethalis aqua distillat. Quòd si remissior fuerit aëris & loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil ampliùs quàm tentat neruos, velut ebrietate torpentes. Nec mitor, si locus atque aër aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & vini vis exsistit etiam in aceto. nulla res est, quæ non eius à quo nascitur, notas reddat.

XXII. Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet cœpisse cum mundo. Siue ille æternus est, hoc quoque fuit semper : siue initium aliquod est illi, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quæris ? Oceanus, & quodcumque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura est, cum ipso B
mundo traxisse principia, vt Istrum, vt Nilum, vastos amnes, magisque insignes, quàm
XXIII. vt dici possit, eamdem illis originem, quam ceteris esse. Hæc est ergo aquarum diuisio, vt quibusdam videtur. Post illam cælestes, quas ex superioribus nubila eiiciunt. Ex terrenis aliæ sunt, vt ita dicam, supernatantes, quæ in summâ humo repunt : aliæ ab-
XXIV. ditæ, quarum reddita est ratio. Quare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferueant in tantum, vt non possint esse vsui, nisi aut in aperto euanuere, aut mixturâ frigidæ intepuere, plures causæ redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calescere, si subiecti sunt solo, per quod aquis transcursus est. Facere solemus [22] dracones & miliaria & complures formas, in quibus aëre tenui fistulas struimus, per decliue circumdatas : vt sæpe eũdem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatij, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terrâ Empedocles existimat fieri : quem non falli credent ij, quibus balnearia sine igne calefiunt. Spiritus in illâ feruens loco æstuanti infunditur. Hic per tubos la- C
psus, non aliter quàm igne subdito, parietes & vasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam : nec trahit saporem euaporatio, quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeuntes vel introeuntes aquas, calorem beneficio materiæ, per quam fluunt, trahere : quod ipso odore gustuque testantur. Reddunt enim qualitatem eius, quâ caluerunt, materiæ. Quod ne accidere mireris,
XXV. viuæ calci aquam infunde, feruebit. Quædam aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. [23] Circa Nonacrin in Arcadiâ Styx appellata ab incolis, aduenas fallit : quia non facie, non odore suspecta est : qualia sunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi nisi morte non possunt. Hæc autem, de quâ paullò antè retuli, aqua, summâ celeritate corrumpit : nec remedio locus est, quia protinus hausta duratur : nec aliter quàm gypsum sub humore constringitur, & alligat viscera. [24] Est autem noxia aqua in Thessaliâ circa Tempe, quam & ferę & pecus omne deuitat : per ferrum & æs exit : tanta vis illi inest, etiam dura molliendi : nec arbusta quidem vlla alit, & herbas D
necat. Quibusdam fluminibus vis inest mira. [25] Alia enim sunt, quæ pota inficiunt greges ouium : intraque breue tempus, quæ fuêre nigræ, albam ferunt lanam : quæ albę venerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotiâ amnes duo efficiunt : quorum alteri ab effectu Melas nomen est : vterque ex eodem lacu exeunt, diuersa facturi. In Macedoniâ quoque, vt ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oues volunt, adducunt. Quod vt diutiùs potauere, non aliter quàm infectæ mutantur. At si illis lanâ opus fuerit pullâ, paratus gratuitus infector est : ad Ceronem eumdem gregem appellunt. Auctores nouos habeo, esse in Galatiâ flumen, quod idem in omnibus efficiat : esse in Cappadociâ, quo poto equis, nec vlli præterea animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Siciliâ, est adhuc in Syriâ stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, licet grauia sint. Huius rei palàm causa est. quamcumque vis rem expende, & contra aquam statue,

dum-

A dummodo vtriusque par sit modus: si aqua grauior est, leuiorem rem, quàm ipsa est, feret, & tanto supra se extollet: quanto erit leuior, grauiora descendent. At si aquæ, & eius rei quam contrà pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec exstabit, sed æquabitur aquæ: & natabit quidem, sed pænè mersa, ac nullâ eminens parte Hoc est cur quædam tigna supra aquam, pænè tota efferantur: quædam ad medium submersa sint, quædam ad æquilibrium aquæ descendant. Namque cùm vtriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit; grauiora descendunt, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non æstimatione nostrâ, sed comparatione eius quo vehi debet. Itaque vbi aqua grauior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id quo non vincitur, mergi. Sic euenit, vt in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quibus quæ constant [26] insulæ, in Lydiâ natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacus vehitur, alia in lacu Stationẽsi. Cutyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aquâ
B sustinetur: & in hanc atque illam partem non tantùm vento impellitur, sed & aurâ. Nec vmquam illi per diem & noctem in vno loco statio est: adeò mouetur leui flatu. Huic duplex caussa est. Aquæ grauitas medicatæ, & ob hoc ponderosæ; & ipsius insulæ materia vectabilis, quæ non est corporis solidi, quamuis arbores alat. Fortasse enim leues truncos, frondesque in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illâ saxa sunt, inuenies exesa & fistulosa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, vtique circa medicatorum fontium riuos: quæ vbi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spumâ solidantur. Necessariò leue est, quod ex ventoso inanique concretum est. Quorumdam caussa non potest reddi, quare aqua Nilotica fæcundiores fæminas faciat, adeò vt quarumdam viscera longâ sterilitate præclusa, ad conceptum relaxauerit: quare quædam in Lyciâ aquæ conceptum fæminarum custodiant, quas solent petere, quibus parùm tenax vulua est. Quod ad me attinet, pono ista inter temerè vulgata. Creditum est, quasdam aquas scabiem adferre corporibus, quasdam vitiliginem,
C & fædam ex albo varietatem, siue infusa siue pota sit. quod vitium dicũt habere aquam ex rore collectam. Quis non grauissimas esse aquas credat, quæ in crystallum coëunt? Contrà autem est. tenuissimis enim hoc euenit, quas frigus ob ipsam tenuitatem facillimè gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine apparet: κρύσταλλον enim appellant æquè hunc perlucidum lapidem, quàm illam glaciem, ex quâ fieri creditur. Aqua enim cælestis minimum in se terreni habens, cùm induruit, longioris frigoris pertinaciâ spissatur magis ac magis: donec omni aëre excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est. Æstate quædam flumina au- XXVI.
gentur, [27] vt Nilus: cuius aliàs ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore æstiuo, quattuor autem esse iudicant caussas. Aut quia tunc maximè in humorem mutabilis terra est: aut quia maiores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacitè suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ostium cæditur, & reuerberatur fluctu, amnis restitit: qui crescere videtur,
D quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Hæc enim quibusdam mensibus magis vrgent, & exhauriunt flumina: cùm longiùs recesserunt, minus consumunt, atque trahunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quædam flumina palàm in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quædam consumuntur paullatim, & intercidunt: eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Caussa manifesta est, sub terrâ vacat locus. Omnis autem humor naturâ ad inferius, & ad inane defertur. Illò itaque recepta flumina cursus egere secretò: sed cùm primùm aliquid solidi, quod obstaret, occurrit, præruptâ parte, quæ minùs ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

[28] *Sic vbi terreno Lycus est epotus hiatu,*
Exsistit procul hinc, alioque renascitur ore.
Sic modò combibitur, tacito modò gurgite lapsus,
Redditur Argolicis ingens Erasinus in vndis.

Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu, [29] tandem longè remoto loco, non tamen dubius, an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eiectant: [30] vt Arethusa in Siciliâ, quintâ quaque æstate per Olympia. Inde opinio est, Alphæon ex Achaiâ eò vsque penetrare, & agere sub mare cursum, nec antè quàm in Syracusano littore emergere. Ideoque iis diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illîc redundare. Hoc & à te traditum est in poëmate, Lucili carissime, & à Virgilio qui alloquitur Arethusam:

Sic tibi cùm fluctus subter labere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat vndam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum interuallum temporis, fæda quædam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, vt non tantùm lutum, sed folia, testasque, & quidquid putre iacuit, expellant: vbique autem facit mare: cui hæc natura est, vt omne immundum stercorosumque littoribus impingat. Quædam verò partes maris id certis temporibus faciunt: vt [31] circa Messanam & Mylas simo quiddam simile, turbulentum in littus mare profert, feruetque & æstuat, non sine odore fædo. Vnde illîc stabulare Solis boues, fabula est. Sed difficilis ratio est quorumdam: vtique inibi tempus eius rei, de quâ quæritur, inobseruatum & incertum est. Itaque proxima quidem inueniri, & vicina non potest caussa, ceterùm publica est illa. Omnis aquarum stantium clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quæ secunda vis defert & exportat. Illæ quæ non emittunt quidquid insedit, magis minúsve æstuant. Mare verò cadauera, stramentaque, & naufragorum reliquiis similia, ex intimo trahit, nec tan-

XXVII. tùm tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur. Sed monet me locus, vt quæram, cùm fatalis dies diluuij venerit, quemadmodum magna pars terrarum vndis obruatur. Vtrùm Oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exsurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisâ æstate hiems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus deiiciat. An flumina tellus largiùs fundat, aperiatque fontes nouos: aut non sit vna tanto malo caussa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant, flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia vno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturæ, vtique vbi in finem sui properat. Ad originem rerum parcè vtitur viribus, dispensatque se incrementis fallentibus: subitò ad ruinam toto impetu venit. Quàm longo tempore opus est, vt conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quàm diligenti nutrimento obnoxium nouissimè corpus adolescit? at quàm nullo negotio soluitur? Vrbes constituit ætas: hora dissoluit. Momento fit cinis: diu silua. Magnâ tutelâ stant ac vigent omnia: citò ac repentè dissiliunt. Quidquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitium mortalium satis. Ergo cùm affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata caussas mouent: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, vt quidam putant, inter quos Fabianus est. Primò immodici cadunt imbres, & sine vllis solibus triste nubilo cælum est: nebulaque continua, & ex humido spissaque caligine, numquam exsiccantibus ventis. Inde vitium satis, & segetum sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quæ serûtur manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox iniuriam & validiora sensere. Solutis quippe radicibus, arbusta procumbunt & vitis, atque omne virgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est: iam nec gramina aut pabula læta aquis sustinet, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur: quare ilex & quercus excutitur, & quæcumque in his arduis arbor commissurâ astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum vsque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustrà titubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, & lutosâ humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi ingruunt, & congestæ sæculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altissimis montibus rapit siluas malè hærentes, & saxa reuolutis remissa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ouium greges deuehit, vulsisque minoribus tectis, quæ in transitu abduxit,

tandem

A tandem in maiora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit mœnibus suis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeò simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur. Nouissimè ruinâ magnâ gentium clarus onustusque diffunditur. Flumina verò suapte naturâ vasta, & tempestatibus rapta, alueos relinquunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cùm superfusi nouas sibi fecêre ripas, ac scissâ humo simul excessere alueo? Quantâ cum præcipitatione voluuntur, vbi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissimè velut per angustum aquas implet? Cumque Danubius non iam radices, nec media montium stringit, sed iuga ipsa sollicitat, ferens secum madefacta montium latera, rupesque deiectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus à continente recesserunt. Deinde non inueniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque
B vrbium vno vortice inuoluit. Interim permanent imbres, fit cælum grauius, ac sic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox est: & quidem horrida & terribilis, intercusso luminis diri. crebra enim micant fulmina, procellæ quatiunt mare: tùc primùm auctum fluminum accessu, & sibi angustum, iam promouet littus: non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retrò: pars tamen maior, vt maligno ostio retenta, restagnat, & agros in formam vnius lacus redigit. Iam omnia, quà prospici potest, aquis obsidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & immensa vbique altitudo est: tantùm in summis montium iugis vada sunt. In ea excelsissima cum liberis coniugibusq; fugere, actis ante se gregibus: diremptum inter miseros commercium ac transitus: quoniam quidquid submissius erat, id vnda compleuit. Editissimis quibusque adhærebant reliquiæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc vnum solatio fuit, quòd transierat in stuporem metus. non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe vim suam perdit in eo, qui vltra sensum mali
C miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent, vt ait ille
32 poëtarum ingeniosissimus egregiè, sicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto.

nisi tantum impetum ingenij & materiæ ad pueriles ineptias reduxisset.

Nat lupus inter oues, fuluos vehit vnda leones.

Non est res satis sobria, lasciuire deuorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantæ confusionis imaginem cepit, cùm dixit:

Exspatiata ruunt per apertos flumina campos.
—— Pressæque labant sub gurgite turres.

Magnificè hoc, si non curauit, quid oues & lupi faciant. Natari autem in diluuio & in illâ rapinâ potest? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, mersum est? Concepisti imaginem quantam debebas, obrutis omnibus terris, cælo ipso in terram ruente. Perfer. Scies, quid deceat, si cogitaueris orbem terrarum natare. Nunc ad propo-
D situm reuertamur. Sunt qui existiment, immodicis imbribus vexari terras posse, XXVIII.
non obrui. Magno impetu magna ferienda sunt. Faciet pluuia segetes malas, fructum grando decutiet, intumescent riuis flumina: sed residet. Quibusdam placet moueri mare, & illinc caussam tantæ cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbrium, aut fluminum iniuriâ fieri tam grande naufragium. Vbi instat illa pernicies, mutarique genus humanum placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluuiis concesserim: suppressis aquilonibus, & flatu sicciore: austris nubes & imbres & amnes abundare.

—— Sed adhuc in damna profectum est.
Sternuntur segetes, & deplorata colonis
Vota iacent, longique perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ, sed abscondi. Denique cùm per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum, & fluctum vltra extremum tempestatis maximæ vestigium mittunt. Deinde à tergo ventis surgentibus, ingens æquor euoluũt, quod longè à conspectu litto-

littoribus frangitur. Deinde vbi littus bis terque prolatum est,& pelagus in alieno con- A
stitit, velut admoto malo cominus procurrit æstus ex imo recessu maris. Nam vt aëris
vt ætheris, sic huius elementi larga materia est, multoque in abdito plenior. Hæc fatis
mota,non æstu, (nam æstus fati ministerium est) attollit vasto sinu fretum, agitque an-
te se. Deinde in miram altitudinem erigitur: & illis tutis hominum receptaculis super-
est. Nec id aquis arduum est, quoniam æquo terris fastigio ascenderet. Si quis excelsa
perlibret,maria paria sunt. Nam par vndique sibi ipsa tellus est. Caua & plana vndique
inferiora sunt. Sed istis adeò in rotundum orbis æquatus est, in parte autem eius & ma-
ria sunt, quæ in vnius æqualitatem pilæ coëunt. Sed quemadmodũ campos intuentem,
quæ paullatim deuexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curuaturas maris, & videtur
planum quidquid apparet. at illud æquale terris est. Ideoque vt effluat,non magnâ mo-
le se tollet: dum satis est illi, vt supra paria veniat, leuiter exsurgere: nec à littore vbi in-
ferius est, sed à medio, vbi ille cumulus est, defluit. Ergo vt solet æstus æquinoctialis,
sub ipsum lunæ solisque coitum,omnibus aliis maior vndare: sic hic qui ad occupandas B
terras emittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam su-
pra cacumina eorum,quos perfusurus est, montium creuit,deuoluitur. Per centena mil-
lia quibusdam locis æstus excurrit innoxius,& ordinem seruat. Ad mensuram enim cre-
scit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Quâ ratio-
ne,inquis? Eâdem,qua conflagratio futura est. Vtrumque fit, cùm Deo visum ordiri me-
liora, vetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus
est. Ergo quandoque placuere res nouæ mundo, sic in nos mare emittitur desuper, vt
XXIX. feruor ignis, cùm aliud genus exitij placuit. Quidam existimant terram quoque
concuti, & dirupto solo noua fluminum capita detegere,quę amplius vt è pleno profun-
dant. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeò quidem
id affirmat,vt conflagrationi atque diluuio tempus assignet: arsura enim terrena conten-
dit,quando omnia sidera,quæ nunc diuersos agunt cursus, in Cancrum conuenerint, sic
sub eodem posita vestigio,vt recta linea exire per orbes omnium possit: inundationem C
futuram,cùm eadem siderũ turba in Capricornum conuenerit. Illîc solstitium,hîc bru-
ma conficitur. Magnæ potentiæ signa: quando in ipsâ mutatione anni momenta sunt.
Et istas ego receperim caussas (neque enim ex vno est tanta pernicies) & illã quæ in con-
flagratione nostris placet,huc quoque transferendam puto: siue anima est mundus,siue
corpus: naturâ gubernante,vt arbores, vt fata, ab initio eius vsque ad exitum quidquid
facere, quidquid pati debeat, inclusum est: vt in semine omnis futuri ratio hominis
comprehensa est. Et legem barbæ & canorum nondum natus infans habet. totius enim
corporis,& sequentis ætatis in paruo occultoque lineamenta sunt. Sic origo mundi, non
minùs solem & lunam, & vices siderum, & animalium ortus, quàm quibus mutaren-
tur terrena,continuit. In his fuit inundatio,quæ non secùs quàm hiems, quàm æstas, le-
ge mundi venit. Itaque non pluuia istud fiet,sed pluuia quoque: non incursu maris, sed
maris quoque incursu: non tertę motu,sed terræ quoque motu.Omnia adiuuabunt na-
turam,vt naturæ constituta peragantur. Maximam tamen caussam, ad se inundandam, D
terra ipsa præstabit: quam diximus esse mutabilem, & solui in humorem. Ergo quan-
doque erit terminus rebus humanis,cùm partes eius interire debuerint, aboleríve fundi-
tus totæ, vt de integro totæ,rudes innoxiæque generentur: nec superfit in deteriora ma-
gister: plus humoris, quàm semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur,
pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, vt quæ libramento stant, inæqualitas turbet.
Accedet humori. Nunc enim habet quò ambiat terras, non quò obruat. Quidquid illi
accesserit,necesse est in alienum locum exundet. Vndare ergo terra debet,vt validiori in-
firma succumbat. Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata ire in humorem, & assiduâ ta-
be defluere. Tunc exsilient sub montibus flumina, ipsosque impetu quatient: inde au-
râ tacitâ manabunt. Solum omne aquas reddet,summi scaturient montes: quemadmo-
dum in morbum transeunt sana, & vlceri vicina consentiunt: vt quæque proxima ter-
ris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiante pluribus locis

saxo,

A saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebit alienos menses hiems, æstas prohibebitur, & quodcumque terras sidus exsiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & rubrum mare, Ambracij & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen. Confundetur quidquid in suas partes natura digessit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderunt templa supplicibus, nec vrbium summa: quippe fugientes vnda præueniet, & ex ipsis arcibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriente concurrent: vnus humanum genus condet dies. Quidquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quidquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarumque gentium regna pessumdabit.

Sunt omnia, vt dixi, facilia naturæ: vtique quæ à primo facere constituit, ad quæ xxx.
non subitò, sed ex denunciato venit. Iam autem à primo die mundi, cùm in hunc ha-
B bitum ex informi vnitate discederet, quando mergerentur terrena, decretum est: & ne sit quandoque velut in nouo opere, dura molitio, olim ad hæc maria se exercent. Non vides, vt fluctus in littora, tamquam exiturus, incurrat? Non vides, vt æstus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non vides, vt illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quis porrò istinc, vnde tantum tumultum vides, metus est è mari, & magno impetu erumpentibus fluuiis? Vbi non humorem natura dispposuit, vt vndique nos, cùm voluisset, aggredi posset? Mentior, nisi eruentibus terram humor occurrit, & quoties nos auaritia aut defodit, aut aliqua caussa penetrare altiùs cogit, eruendi finis vnda est. Adiice nunc, quòd immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per operta labentium. Vndique ergo erunt caussæ diluuio, cùm aliæ aquæ subinfluunt terras, aliæ circumfluunt, quæ diu coërcitæ vincent, & amnes amnibus iungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & maiore hiatu soluet. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit,
C quemadmodum eunt in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & aliis caussis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuelliturque concordia, cùm semel aliquid ex hac idoneâ diligentiâ remiserit mundus: statim vndique ex aperto supernè, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestumque retinentibus, quàm magna vis vndæ: vtetur libertate permissâ, & iubente naturâ, quæ scindit circuitque, complebit. Vt ignis diuersis locis ortus, citò miscet incendium, flammis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia vndis erit: sed peracto exitio generis humani, exstinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transierant, iterùm aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & reiectus è nostris sedibus, in sua secreta pelletur Oceanus: antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturq; terris homo insçius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoque innocentia
D non durabit, nisi dum noui sunt. Citò nequitia subrepit: virtus difficilis inuentu est, rectorem ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

M. AN-

M. ANTONII MVRETI

AD LIBRVM TERTIVM NATVRALIVM SENECÆ QVÆSTIONVM, NOTÆ.

AD PROOEMIVM. 1. DEVS ALIA EXALTAT, ALIA SVBMITTIT.] *Hoc Aesopus quasi proprium Dei opus esse respondit. Et notum est illud Hesiodi,*

Ῥέα μὲν γὸ βελάει, ῥέα δ' ἐβελάοντα χαλέπτει,
Ῥεῖα δ' ἀρίζηλον μινύθει, καὶ ἄδηλον ἄεξει
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, ὃς ὑπέρτατα δώματα ναίει.

AD CAP. II. 2. AVT STANT OMNES AQVÆ, AVT FLVVNT, AVT COLLIGVNTVR.] *Prima diuisio aquarum.* Τῶν ὑδάτων τὰ μὲν ϛάσιμα, τὰ δὲ ῥυτὰ, τὰ δὲ συλλογιαῖα.

3. QVÆDAM HAVSTÆ FOECVNDITATEM ADFERVNT.] *Theophrastus libro* IX. περὶ φυτῶν, Ενια γοῦν μὲν γάρ φασι τὸ ὕδωρ παιδογόνον εἶναι γυναιξὶν, ὥσπερ καὶ ἐν Θεσπίαις, ἐνια γοῦν δὲ ἄγονον ὡς ἐν Πυρᾷ. *Plinius libro* XXXI. Thespiarum fons conceptus mulieribus repræsentat. Item in Arcadiâ flumen Elatum. Custodit autem partum Linus fons in eâdem Arcadiâ, abortusque fieri non patitur. E diuerso in Pyrâ flumen quod Aphrodisium vocant, steriles facit. *Solinus in capite de Siciliâ:* Ibi & fontes duo. Alterum si sterilis sumpserit, fœcunda fiet: alterum si fœcunda hauserit, vertitur in sterilitatem.

AD CAP. V. 4. QVIDAM IVDICANT.] *De causâ & origine fluuiorum ac fontium videndus Aristoteles cap.* XIII. *libri* I. *Meteorologicon.*

AD CAP. X. 5. FIVNT OMNIA EX OMNIBVS.] *Vide eumdem Aristotelem capite quarto libri* II. περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς.

6. OMNIA IN OMNIBVS SVNT.] *Vetus dictum Anaxagoræ,* πάντ' ἐν παντὶ μέμικται.

AD CAP. XI. 7. IN CORICO MONTE.] *Plinius,* In Coryco monte amnis erupit, postquam cœptus est coli.

8. HÆMVS.] *Hac de re ita idem Plinius:* Nascuntur fontes decisis plerumque siluis, quos arborum alimenta consumebant: sicut in Hæmo, obsidente Gallos Cassandro, cùm valli gratiâ siluas cecidissent.

9. IDEM AIT CIRCA ARCADIAM.] *Plinius:* Et coli moueriq; terram, callumque summæ cutis solui, aquarum interest. Proditur certè in Cretâ expugnato oppido, quod vocabatur Arcadia, cessasse fontes, amnesq; qui in eo situ multi erant. Rursus condito, post sex annos emersisse, vti quęque cœpissent partes coli.

AD CAP. XIII. 10. AQVA, AIT THALES.] *Aquam principium rerum omnium esse tradidit Thales, vt auctor est Aristoteles libro primo maiore* τῶν μετὰ τὰ φυσικά. *Eamdem putabant fuisse sententiam vetustissimorum poëtarum, quos illi Theologos vocabant. Nam & eodem respexisse Homerum illo versu,*

Ωκεανόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν.

& cùm Odysseas ϛ', *Neptunum ab Ioue ipso vocari facit deorum antiquissimum & optimum.*

AD CAP. XV. 11. SED HOC AMPLIVS CENSEO.] *Senatorium loquendi genus: cùm qui sententiam dicturus erat, probabat quidem quæ ab aliis dicta erant, sed addebat aliquid etiam de suo.*

AD CAP. XVI. 12. SED QVARE QVIDAM FONTES SENIS HORIS PLENI, SENISQVE SICCI SVNT?] *Huic simile quiddam de Dodoneo fonte scriptum reliquit Plinius libro* II. Meridie, *inquit,* semper deficit: quâ de causâ anapauomenon vocant. Mox increscens ad medium noctis exuberat: ab eo rursus sensim deficit. *Paullò post addit, fontes esse calidos contra Timauum amnem, qui pariter cum æstu maris crescunt, minuuntúrve.* *Vide quæ de fonte Comensi scribit Plinius Cæcilianus epistolâ vltimâ libri quarti: quæ eadem & Plinius auunculus, sed breuiùs, tradiderat.*

13. ET IN AQVIS TORPENTIBVS SITV.] *Male in aliis libris,* facta.

14. SVBTERRANEI MVRES.] *Ita veteres libri, non, vt alij,* vermes.

15. INDE, VT THEOPHRASTVS AFFIRMAT, PISCES QVIBVSDAM LOCIS ERVVNTVR.] *Hunc ipsum, vt opinor, Theophrasti locum citat Athenæus principio libri octaui, Plinius etiam copiosiùs capite* LVII. *libri noni.*

AD CAP. XVII. 16. IN MARI VENETVR.] *Multò hæc scriptura melior, quàm illa vulgata,* in mari versetur.

17. VITREIS OLLIS INCLVSI OFFERVNTVR.] *De his ipsis deliciis vide quæ scribit Plinius libro nono.*

AD CAP. XVIII. 18. IS PRO PVTRIDO.] *Totus hic locus quanto melius in veteribus, quàm in vulgatis libris legatur, cupio ex collatione cognosci. Ita enim scriptum est in illis:* Is pro putrido iam piscis est, qui hodie eductus, *& cetera, & paullò post:* Vt gustare possint, nisi quem. *Vox* piscem *redundat. de mullo enim tantùm loquitur.*

AD CAP. XIX. 19. IN CARIA CIRCA LORVMA VRBEM.] *Ita iampridem legendum docui*

A *docui capite septimo libri duodecimi Variarum lectionum: idq. ex libro vetere, Strabone, Mela, Plinio, Ptolemæo. Mentio eius oppidi est apud Liuium libro* XXXVII.

AD CAP. XX. 20. HOC HABET MALI LYNCESTIVS AMNIS.] *Ita legendum ex vetere libro & ex historiâ. Theopompus* ἐν Λυγκήστῳ φησὶ κτηνὴν εἶ τῇ μὴ γεύσει ὄξιζουσαν, τοὺς δὲ πίνοντας μεθύσκεσθαι. *Athenæus libro* II. *Meminit & Vitruuius, & Plinius, & Oribasius.*

AD CAP. XXI. 21. IN QVOSDAM SPECVS.] *Noti sunt Virgiliani versus de Auerno.*

Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumq; tenebris:
Quam super haud vllæ poterant impunè volantes
B Tendere iter pennis. talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad cõuexa ferebat.

AD CAP. XXIIII. 22. DRACONES ET MILIARIA.] *Vtraque vasa sunt ad aquam calefaciendam. Dracones à figurâ dicti. Miliariorum & apud iuris auctores, & apud alios mentio.*

AD CAP. XXV. 23. CIRCA NONACRIN.] *Vitruuius*: Itẽ est in Arcadiâ Nonacris nominata terrę regio, quæ habet in montibus è saxo stillantes frigidissimos humores. Hæc autem aqua στυγὸς ὕδωρ nominatur, quam neque argenteum, neque æneum, neque ferreum vas potest sustinere: sed desilit & dissipatur. Conseruare autem eam & continere nihil aliud potest, nisi mulina vngula, quâ etiam memoratur ab Antipatro in pro-
C uinciam, vbi erat Alexander, per Iollam filium perlata esse, & ab eo eâ aquâ regem necatum. *Huius aquæ Herodotus, Curtius, Plinius, Plutarchus, aly eamdem esse vim tradiderunt.*

24. EST AVTEM NOXIA AQVA IN THESSALIA.] *Meminit huius & Vitruuius libro octauo, & Plinius capite secundo libri* XXXI.

25. ALIA ENIM SVNT, QVÆ POTA.] *Vitruuius*: Sunt Bœotiæ flumina Cephisus & Melas, Lucaniæ Crathis, Troiæ Xanthus, inque agris Clazomeniorum & Erythreorum & Laodicensium fontes ac flumina. cùm pecora suis temporibus anni parantur ad conceptionem partus, per id tempus adiguntur eò quotidie potum: exeoque quamuis sint alba, procreant aliis locis leucophæa, aliis pulla, aliis coracino colore. *Ouidius:*

Crathis & hinc Sybaris vestris conterminus oris,
Electro similes faciunt, auroq; capillos.

Νυμφόδωρος καὶ Θεόφραστός φασι, τὸ Κράθιδος τὸ ὕδωρ ξανθίζειν: *Scholiastes Theocriti in eidyllium quintum. Vide & Plinium libri* II. *cap.* CIII. *& capite secundo libri* XXXI. *ex quo intelliges, recte à me scriptum paullo infra hæc verba,* ad Ceronem, *vbi aly legebant,* ad Penenion. *De Xantho idem ab Aristotele traditur libro* III. *de historiâ animalium, nisi quòd pro Xantho Scamandrum vocat.*

26. INSVLÆ IN LYDIA NATANT.] *Vide Plinium cap.* XCV. *libri* II. *Talem insulam paruam quidem, sed quæ tamen arbores habeat, & in quâ & pecudes & armenta pascantur, in viâ Tiburtinâ sæpe magnâ cum voluptate spectaui.*

AD CAP. XXVI. 27. VT NILVS, CVIVS ALIAS RATIO REDDETVR.] *Libro proximè sequenti.*

28. SIC VBI TERRENO LYCVS.] *De Lyco, Erasino, Tigride, idem & apud Plinium legitur.*

29. TANDEM LONGE REMOTO LOCO.] *Locus hic fadè mutilatus ab aliis, ita in vetere libro meo legitur*: Tandem longè remoto loco, non tamen dubius an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eiectant. *Ego autem, qui iam pridem ita restituissem, monueram decem ab hinc annos, ita restituendum esse, capite septimo libri duodecimi Variarum lectionum. Sed negligentiâ eius, cuius operâ in eis libris, grauiter tunc ægrotus, vtebar, factum est, vt ea omnia omissa sint, quæ ex vetere libro addenda erant.*

30. VT ARETHVSA.] *Plinius libri secundi cap.* CIII.

31. CIRCA MESSANAM ET MYLAS.] *Plinius libri secundi cap.* XCVIII.

AD CAP. XXVII. 32. POETARVM INGENIOSISSIMVS.] *Notanda eximia, eademq; verissima laus Ouidy, quem hodie nonnulli ineptè fastidiosi contemnere audent. Notandum etiam, quanto iudicio Seneca in eo reprehendat ea, in quibus luxurianti ingenio nimis indulsit. Hæc nos in scribendo cautiores & considerationes facere debent.*

L. ANNÆI SENECÆ

AD LVCILIVM

NATVRALIVM QVÆSTIONVM

LIBER QVARTVS.

In quo de niue, grandine & pluuiâ agitur.

PRÆFATIO.

DELECTAT te, quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, Sicilia, & officium procurationis otiosæ. Delectabit, si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc, non dubito. Scio quàm sis ambitioni alienus, quàm familiaris otio & litteris. Turbam rerum hominumque desiderent, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optimè conuenit. Nec mirum paucis istud contingere, imperiosi nobis ipsis & molesti sumus: modò amore nostri, modò tædio laboramus: infelicem animum nunc superbiâ inflamus, nunc cupiditate distendimus: aliàs voluptate laxamus, aliàs solicitudine exurimus. Quod est miserrimum, numquam sumus singuli. Necesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere consuesti. A turbâ quantum potes, te separa, nec adulatoribus latus præbeas, artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiam si benè caueris, non eris. Mihi crede capieris, si proditioni ipse te trades. Habent hoc in se naturale blanditiæ: etiam cùm reiiciuntur, placent: sæpe excusæ, nouissimè recipiuntur. Hoc enim ipsum imputant, quòd repelluntur, & subigi ne contumeliâ quidem possunt. Incredibile est, quod dicturus sum, sed tamen verum. Eâ maximè quisque patet, quâ petitur. Fortasse enim ideò, quia patet, petitur. Sic ergo formare, vt scias non posse te consequi, vt sis impenetrabilis. cùm omnia caueris, per ornamenta feriet. Alius adulatione clàm vtetur parcè: alius ex aperto, palàm rusticitate simulatâ, quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex [1] ante Villeium maximus, aiebat nō esse occultè, nec ex dissimulato blandiendum. Perit, inquit, procari, si latet. Plurimùm adulator cùm deprehensus est, proficit: plus etiamnum si obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in personâ tuâ Plancos cogita: & hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil cognoui subtilius in omnibus rebus, maximè in distinguendis & curandis vitiis, sæpe dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostium. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicæ solet. Quæ si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetrium egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad diuitias viam, quo die pænituisset bonæ mentis. Nec inuidebo, inquit, vobis hanc artem, sed docebo eos quibus quæsito opus est, quemadmodum non dubiam fortunam maris, non emendi vendendique aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiorem fori tentent, quemadmodum non solùm facili, sed etiam hilari viâ pecuniam faciant, gaudenteque dispolient. Te, inquit, longiorem Fido Annæo iurabo, & Apollonio Pyctâ, quamuis staturam habeas Thracæ incompositi. Hominem quidem non esse vllum liberaliorem, non mentiar, cùm possis videri omnibus donasse, quidquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quò apertior est adulatio, quò improbior, quò magis frontem suam perfricuit, cecidit alienam, hoc citiùs expugnat. Eò enim iam dementiæ venimus, vt qui parcè adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum (quem nemo non parùm amat, etiam qui amare plus non potest) alia vitia non nosse, hoc etiam odisse. ab omni illum

A illum parte tentasti. Ingenium suspicere cœpisti, omnium maximum & dignissimum, quod consecrari mallet, quàm conteri: pedes abstulit. Frugalitatem laudare cœpisti. prima statim verba præcidit. Cœpisti mirari comitatem & incomposita suauitatem: quæ illos quoque, quos transit, abducit, gratuitum etiam in obuios meritum. Nemo enim mortalium vni tam dulcis est, quàm hic omnibus: cùm interim tanta naturalis boni vis est, vti artem simulationemque non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditiis tuis restitit, vt exclamares inuenisse te inexpugnabilem virum aduersus insidias, quas nemo non in sinũ recipit. Eò quidem magis hanc eius prudentiam, & in euitando ineuitabili malo pertinaciam te suspicere confessus es, quia speraueras posse apertis auribus recipi, quamuis blanda diceres, quia vera dicebas. Sed eò magis intellexit obstandum. Semper enim falsis à vero petitur veritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi malè egeris mimum, & quasi ille aliquid iocorum aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar componere.

B Cùm quis ad te adulator accesserit, dicito: I tu, ista verba, quæ iam ab alio magistratu ad alium cum lictoribus transeunt, ferto ad aliquem, qui paria facturus, vult quidquid dixeris, audire. Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me à vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, vt te petere cominus possint? Longum inter vos interuallum sit. Cùm cupieris benè laudari, quare hoc vlli debeas? Ipse te lauda. dic: Liberalibus me studiis tradidi, quamquam paupertas alia suaderet, & ingenium eò duceret, vbi præsens studij pretium est. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad salutare philosophiæ studium contuli. Ostendi in omne pectus cadere virtutem: & eluctatus natalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi inimicitia Getulici Caij fidem eripuit, non in aliorum personam infeliciter amatorum, Messala & Narcissus, diu publici hostes, antequam sui, propositũ meum potuerunt euertere. Ceruicem pro fide opposui. Nullum verbum mihi, quod non saluâ conscientiâ procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil. nisi ne pa-

C rùm bonus amicus fuissem. Non mihi muliebres fluxêre lacrimæ, non è manibus vllius supplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec viro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea quę minabantur, egi gratias fortunæ, quòd experiri voluisset, quanti æstimarem fidem. Non debebat mihi paruo res tanta constare. Nec examinauit me quidem diu: neque enim paria pendebant, vtrùm satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non præcipiti impetu in vltimum consilium, quo me eriperem furori potentium, misi. Videbam apud Caium tormenta, videbam ignes. Sciebam olim sub illo in eum statum res humanas decidisse, vt inter misericordiæ opera haberetur, occidi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore desilui, ne viderer pro fide tantùm mori posse. Adiice nunc inuictum muneribus animum, & in tanto auaritiæ certamine numquam suppositam manum lucro. Adiice nunc victus parsimoniam, sermonis modestiam, aduersus minores humanitatem, aduersus maiores reuerentiam. Post hoc ipse te consule, veráne an falsa memoraueris. Si vera sunt, coram magno teste laudatus es: si falsa, sine te-

D ste derisus es. Possum & ipse nunc videri te aut captare, aut experiri. Vtrumlibet crede, & omnes timere à me incipe. Virgilianum illud excute:

Nusquam tuta fides.

Aut Ouidianum,

——Quà terra patet, fera regnat Erynnis.
In facinus iurasse putes.——

Aut illud Menandri: (Quis enim non in hoc magnitudinem ingenij sui concitauit, detestatus consensum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes, ait, malos viuere: & in scænam velut rusticus poëta prosiluit. Non senem excepit, non puerum, non fœminam, non virum: & adiicit, non singulos peccare, nec paucos, sed iam scelus esse contextum. Fugiendum ergo, & in se redeundum est, imò etiam à se recedendum. Hoc tibi, etsi diuidimur mari, præstare tentabo, vt dubium viæ, iniectâ manu, ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus vnà, quâ parte

optimi ſumus: dabimus inuicem conſilia, non ex vultu audientis pendentia. Longè te A
ab iſtâ prouinciâ abducam, ne fortè magnam hiſtoriis eſſe fidem credas, & placere tibi
incipias, quotiens cogitaueris. Hanc ego habeo ſub meo iure prouinciam, quæ maxima-
rum vrbium exercitus & ſuſtinuit & fregit, cùm inter Carthaginem & Romam ingen-
tis belli pretium iacuit, cùm quattuor Romanorum principum, id eſt, totius imperij vi-
res contractas in vnum locum vidit, altamque Pompeij fortunam erexit, Cæſaris fatiga-
uit, Lepidi tranſtulit, omniumque cepit: quæ illi ingenti ſpectaculo interfuit, ex quo li-
quere mortalibus poſſet, quàm velox foret ad imum lapſus ex ſummo, quamque diuer-
ſâ viâ magnam potentiam fortuna deſtrueret. Vno enim tempore vidit Pompeium Le-
pidumque, ex maximo faſtigio aliter ad extrema deiectos, cùm Pompeius alienum exer-
CAP. citum fugeret, Lepidus ſuum. Itaque vt te totâ mente abducam, quamuis
I. multa habeat Sicilia in ſe, circaque ſe mirabilia, omnes interim prouinciæ tuæ quæſtio-
nes præteribo, & in diuerſum cogitationes tuas abſtraham. Quæram enim tecum id
quod libro ſuperiore diſtuli: [1] Quid ita Nilus æſtiuis menſibus abundet. Cui Danu- B
bium ſimilem habere naturam philoſophi tradiderunt, quòd & fontis ignoti, & æſtate
quàm hieme maior ſit. Vtrumque apparuit falſum. Nam & caput eius in Germaniâ eſ-
ſe comperimus: & æſtate quidem incipit creſcere, ſed adhuc manente intra menſuram
ſuam Nilo, primis caloribus, cùm ſol vehementior inter extrema veris niues emollit, quas
antè conſumit, quàm intumeſcere Nilus incipiat. Reliquo verò æſtatis minuitur, & ad
II. hibernam magnitudinem redit, atque ex eâ demittitur. At Nilus ante exortum
caniculæ augetur mediis æſtibus, vltra æquinoctium. Hunc nobiliſſimum amnem na-
tura extulit ante humani generis oculos, & ita diſpoſuit, vt eo tempore inundaret Ægy-
ptum, quo maximè vſta feruoribus terra vndam altiùs traheret, tantum hauſura, quan-
tum ſiccitati annuæ ſufficere poſſit. Nam in eâ parte, quæ in Æthiopiam vergit, aut nul-
li imbres ſunt, aut rari, & qui inſuetam aquis cæleſtibus terram non adiuuent. Vnam, vt
ſcis, Ægyptus in hoc ſpem ſuam habet. [3] Proinde aut ſterilis annus aut fertilis eſt, prout
ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum adſpicit cælum. Quare non [4] cum C
poëtâ meo iocor, & illi [5] Ouidium ſuum impingo? qui ait:

—— *Nec pluuio ſupplicat herba Ioui.*

Vnde creſcere incipiat ſi comprehendi poſſet, cauſſæ quoque incrementi inuenirentur.
Nunc verò magnas ſolitudines peruagatus, & in paludes diffuſus, gentibus ſparſus, circa
Philas primùm ex vago & errante colligitur. Philæ inſula eſt aſpera & vndique præru-
pta: duobus in vnum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen fe-
runt. Vrbem totam complectitur. Hanc Nilus magnus magis quàm violentus, egreſſus
Æthiopiam arenaſque, per quas iter ad cõmercia Indici maris eſt, prælabitur. Excipiunt
eum cataractæ, nobilis inſigni ſpectaculo locus. Ibi per arduas exciſaſque pluribus locis
rupes Nilus inſurgit, & vires ſuas concitat. Frangitur enim occurrentibus ſaxis, & per an-
guſta eluctatus, vbicumque vincit, aut vincitur, fluctuat: & illîc excitatis primùm aquis
quas ſine tumultu leni alueo duxerat, violentus, & torrens per malignos tranſitus pro-
ſilit, diſſimilis ſibi. Quippe ad id lutoſus & turbidus fluit. At vbi ſcopulos verberauit, D
ſpumat: & illi non ex naturâ ſuâ, ſed ex iniuriâ loci color eſt. Tandemque eluctatus
obſtantia, in vaſtam altitudinem ſubitò deſtitutus cadit, cum ingenti circumiacentium
regionum ſtrepitu. Quem perferre gens ibi à Perſis collocata non potuit, obtuſis aſſi-
duo fragore auribus, & ob hoc ſedibus ad quietiora tranſlatis. Inter miracula fluminis
incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini paruula nauigia conſcendunt, quorum
alter nauem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam inſaniam Nili, & reci-
procos fluctus volutati, tandem tenuiſſimos canales tenent, per quos anguſta rupium ef-
fugiunt: & cùm toto flumine effuſi, nauigium ruens manu temperant, magnoque ſpe-
ctantium metu in caput nixi, cùm iam adploraueris, merſoſque atq; obrutos tantâ mole
credideris, longè ab eo, in quem ceciderant, loco nauigant, tormenti modo miſſi. Nec
mergit cadens vnda, ſed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa inſulam,
quam modò retuli, Philas noſcitur. Exiguo ab hac ſpatio petra diuiditur, ἄλατον Græci
vocant:

A vocant: nec illam vlli, nisi antistites calcant: illa primùm saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli, Nili venas vocant incolæ: ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire posset Ægyptum. In hæc ora stipem sacerdotes, & aurea dona præfecti, cùm sollenne venit sacrum, iaciunt. Hinc iam manifestus nouarum virium Nilus, alto ac profundo alueo fertur, ne in latitudinem excedat obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, & per campestria vagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, vt sit modus in deriuantium potestate, per totam discurrit Ægyptum. Initiò diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat: cursum illi violentiamq; eripit latitudo regionum, in quas extenditur, dextrâ læuaque totam amplexus Ægyptum. Quantum creuit Nilus, tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeò ad mensuram fluminis respondet, quam fertilem facit Nilus. Is arenoso & sitienti solo & aquam inducit & terram. Nam cùm turbulentus fluat, omnem in siccis atque hiantibus locis fæcem re-
B linquit: & quidquid pingue secum tulit, arentibus locis allinit: iuuatque agros duabus ex caussis, & quòd inundat, & quòd oblimat. Ita quidquid non adiit, sterile ac squalidum iacet. Si creuit super debitum, nocuit. Mira æquè natura fluminis, quòd cùm ceteri amnes abluant terras & euiscerent, Nilus tanto ceteris maior, adeò nihil exedit, nec abradit, vt contrà adiiciat vires, minimumque in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac iungit. Debetque illi Ægyptus non tantùm fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cùm iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertæque sunt valles: oppida insularum modo exstant. Nullum in mediterraneis, nisi per nauigia commercium est. Maiorque est lætitia gentibus, quò minus terrarum suarum vident. Sic quoque cùm se ripis continet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcumque elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud littus portigit. Ceterùm beluas, marinis vel magnitudine vel noxâ pares, educat. Et ex eo quantus sit, æstimari potest, quòd ingentia animalia & pabulo sufficienti, &
C ad vagandum loco, continet. Babillus virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, cùm ipse præfectus obtineret Ægyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum à mari occurrentium, & crocodilorum à flumine aduersum agmen agentium, velut pro partibus prælium. Crocodilos ab animalibus placidis morsuque innoxiis victos. His superior pars corporis dura & impenetrabilis est etiam maiorũ animalium dentibus; at inferior mollis ac tenera: [6] hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt, submersi vulnerabant, & in aduersum enixi diuidebant. Recisis hoc modo pluribus, ceteri velut acie versâ refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritæ generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemptu & temeritate. Vltrò enim insequuntur, fugientesque iecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minùs præsens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatrâ, non ascendisse, decimo regni anno & vndecimo constat. Signi-
D ficatam aiunt duobus rerum potientibus defectionem. Antonij enim Cleopatræque defecit imperium. Per nouem annos non ascendisse Nilum superioribus sæculis, Callimachus est auctor. Sed nunc ad inspiciendas caussas, propter quas æstate Nilus crescat, accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Æthiopiæ iugis solutas niues ad Nilum vsque decurrere. In eâdem opinione omnis vetustas fuit. Hoc Æschylus, Sophocles, Euripides tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primò Æthiopiam feruentissimam esse, indicat hominum adustus color, & Troglodytæ, quibus subterraneæ domus sunt. Saxa velut igni feruescunt, non tantùm medio, sed inclinato quoque die: ardens puluis, nec humani vestigij patiens: argentum replumbatur: signorum coagmenta soluuntur: nullum materiæ superadornatæ manet operimentum. Auster quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidissimus est. Nullum ex his animalibus quæ latent brumâ, vmquam reconditur. Etiam per hiemem in summo & aperto serpens est. Alexandriæ quoque, quæ longè ab huiusmodi immodicis caloribus est posita,

niues non cadunt: ſuperiora etiam pluuiâ carent. Quemadmodum ergo regio[illegible]ntis A
ſubiecta feruoribus duraturas per totam æſtatem niues recipit? Quas ſanè aliqui mon-
tes illîc quoque excipiant: numquam tamen magis quàm Thraciæ iuga aut Caucaſus.
Atqui horum montium flumina vere & primâ æſtate intumeſcunt, deinde hibernis mi-
nora ſunt. Quippe vernis temporibus imbres niuem diluunt: reliquias eius primus calor
diſſipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Iſter, nec Cayſtrus ſubiacent malo: æſtate
proueniunt. Altiſſimæ ſunt & in illis Septemtrionalibus iugis niues. Phaſis quóque per
id tempus [7] & Boryſthenes creſceret, ſi niues flumina poſſent contra æſtatem magna
producere. Præterea ſi hæc cauſſa attolleret Nilum, æſtate primâ pleniſſimus flueret.
Tunc enim maximæ & integræ adhuc niues, ex molliſſimoque tabes eſt. Nilus autem
per menſes quattuor liquitur, & illi æqualis acceſſio eſt. Si Thaleti credis, Eteſiæ diſce-
denti Nilo reſiſtunt, & curſus eius acto contra oſtia mari ſuſtinent: ita reuerberatus in
ſe recurrit: nec creſcit, ſed exitu prohibitus reſiſtit, & quacumque mox potuit, incon-
ceſſus erumpit. [8] Euthymenes Maſſilienſis teſtimonium dicit: Nauigaui, inquit, At- B
lanticum mare. Inde Nilus fluit maior, quamdiu Eteſiæ tempus obſeruant: tunc enim
eiicitur mare inſtantibus ventis. Cùm reſederint, & pelagus conquieſcit: minorque diſ-
cedenti inde vis Nilo eſt. Ceterùm dulcis maris ſapor eſt, & ſimiles Niloticis beluæ.
Quare ergo, ſi Nilum Eteſiæ prouocant, & ante illos incipit incrementum eius, & poſt
eos durat? Præterea non fit maior, quò illi flauere vehementiùs? Nec remittitur incita-
turque, prout illis impetus fuit: quod fieret, ſi illorum viribus creſceret. Quid, quòd
Eteſiæ littus Ægyptium verberant, & contra illos Nilus deſcendit, inde venturus, vnde
illi, ſi origo ab illis eſſet. Præterea ex mari purus & cæruleus efflueret, non vt nunc turbi-
dus venit. Adde, quòd teſtimonium eius teſtium turbâ coarguitur. Tunc erat menda-
cio locus, cùm ignota eſſent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc verò tota exteri
maris ora mercatorum nauibus ſtringitur: quorum nemo narrat nunc cæruleum Ni-
lum, aut mare ſaporis alterius. quod & natura credi vetat: quia dulciſſimum quodque
& leuiſſimum ſol trahit. Præterea quare hieme non creſcit? & tunc poteſt ventis conci- C
tari mare, aliquanto quidem maioribus. Nam Eteſiæ temperati ſunt. Quòd ſi è mari
ferretur Atlantico, ſemel oppleret Ægyptum. At nunc per gradus creſcit. Oenopides
Chius ait, hieme calorem ſub terris contineri: ideò & ſpecus calidos eſſe, & tepidiorem
puteis aquam: itaque venas interno calore ſiccari. Sed in aliis terris augentur imbribus
flumina. Nilum, quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde creſcere per æſtatem: quo
tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. Quod ſi verum eſſet, æſtate
flumina creſcerent, omneſque putei æſtate abundarent. Deinde non calorem hieme ſub
terris eſſe maiorem. Aqua & ſpecus & putei tepent: quia aëra rigentem extrinſecus non
recipiunt. Ita non calorem habent, ſed frigus excludunt. Ex eâdem cauſſâ æſtate refri-
geſcunt: quia illò remotus ſeductuſque aër calefactus non peruenit. Diogenes Apollo-
niates ait: Sol humorem ad ſe rapit: hunc exſiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex ce-
teris aquis. Fieri autem non poteſt, vt vna ſicca ſit tellus, alia humeat. Sunt enim perfo-
rata omnia, & inuicem peruia. Sicca ab humidis ſumunt aliquando. Niſi aliquid terra D
acciperet, exaruiſſet. Ergo vndas ſol trahit: ſed ex his quæ premunt, maximè hæc meri-
diana ſunt. Terra cùm exaruit, plus ad ſe humoris adducit. vt in lucernis oleum illò
fluit, vbi exuritur: ſic aqua illò incumbit, quò vis coloris & terræ æſtuantis arceſſit. Vn-
de ergo trahitur? ex illis ſcilicet partibus ſemper hibernis, Septemtrionalibus, vnde exun-
dat. Ob hoc pontus in infernum mare aſſiduè fluit rapidus, non vt cetera maria, alter-
natis vltrò citrò æſtibus, in vnam partem ſemper pronus & torrens. Quod niſi faceret,
hiſque itineribus, quod cuique deeſt, redderetur, quod cuique ſupereſt, emitteretur; iam
aut ſiccata eſſent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cùm pontus
& amnes cuncti inuicem commeent, non omnibus locis æſtate maiora ſunt flumina?
Ægyptum ſol magis percoquit. Itaque Nilus magis creſcit. Sed in ceteris quoque ter-
ris aliqua fluminibus fiat adiectio. Deinde quare vlla pars terræ ſine humore eſt, cùm
omnis ad ſe ex aliis regionibus trahit: eoque magis, quò calidior eſt. Deinde quare

Nilus

A Nilus dulcis est, si illi è mari vnda est? Nec enim vlli flumini dulcior gustus. III.
» Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelatâ nube totâ, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secundæ notæ, qui vidisse quidem se negant, sed audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cùm multa mentiti sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nolunt spondere: sed adiiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parùm credis, Posidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod præteritum, quàm in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosâ, etiam in humorem versâ, sic affirmabit, tamquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro scire potes, cùm adnotaueris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quæ humorem halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliaque omni læuitate: nam & in herbarum vel arborum foliis, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundum iacent.

Quid magis est saxo durum? quid mollius vndâ?
B *Dura tamen molli saxa cauantur aquâ.*

aut, vt alius poëta ait:

Stillicidî casus lapidem cauat. ——

& hæc ipsa excauatio rotunda fit. Ex quo apparet illud, huic quoque simile esse quod cauat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exsculpit. Præterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cùm defertur, corrotundari, & toties per spatium aëris densi deuoluta æquabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, imò fusa est, & non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium eius est. Ita non longiùs illi per aëra, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras: cùm inter nullos magis quàm inter philosophos esse debeat æqua libertas? Grando nihil aliud est quàm suspensa glacies. Nix, in pruinâ pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam & glaciem, necnon inter niuem & glaciem interesse. Poteram me, per- IV.
C actâ quæstione, dimittere: sed [10] benè emensum dabo: & quoniam cœpi tibi molestus esse, quidquid in hoc loco quæritur, dicam. Quæritur autem, quare hieme ningat, non grandinet: & vere, iam frigore infracto, grando cadat. Nam, vt fallar tibi, verum mihi quidem persuadetur, qui me vsque ad mendacia hæc leuiora, in quibus [11] os præcidi, non oculi erui solent, credulum præsto. Hieme aër riget: & ideò nondum in aquam vertitur, sed in niuem, cui aër propior est. Cùm ver cœpit, maior inclinatio aëris sequitur, & calidiore cælo maiora fiunt stillicidia. Ideò, vt ait Virgilius noster,

—— *cùm ruit imbriferum ver,*

vehementior immutatio est aëris vndique patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues magis vastique quàm pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluuias habet & tenues: quales sæpe solent interuenire, cùm pluuia rara & minuta, niuem quoque admixtam habet. Dicimus niualem diem, cùm altum frigus, & triste cælum est. Præterea Aquilone flante, & suum cælum habente, minutę pluuiæ sunt: Austro
D imber improbior est, & guttæ pleniores sunt. Rem à nostris positam nec dice- V.
re audeo, quia infirma videtur: nec præterire. Quid enim mali est, aliquid & faciliori iudici scribere? Imò si omnia argumenta ad lancem cœperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum sunt sine aduersario. Cetera etiam si vincunt, litigant. Aiunt, quidquid circa Scythiam & Pontum & Septemtrionalem plagam glaciatum & adstrictum est, vere relaxari. tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes niuem soluere. Credibile est ergo, frigidos spiritus inde fieri, & verno cælo immisceri. Illud quoque adiiciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere, niuem ita caue experiaris. Minùs algere aiunt pedes eorum, qui fixam & duram niuem calcant, quàm eorum qui teneram & labefactam. Ergo, si non mentiuntur, quidquid ex illis Septemtrionalibus locis iam distributâ niue, & glacie frangente se fertur, id meridianæ partis tepentem iam humidumque aëra alligat, & perstringit. Itaque cùm pluuia futura erat, grando fit, iniuriâ frigoris.

[11] Non

VI. [12] Non tempero mihi, quò minùs omnium noſtrorum ineptias proferam. Quoſdam A peritos obſeruandarum nubium eſſe affirmant, & prædicere cùm grando futura ſit: & hoc intelligere vſu ipſo potuiſſe, cùm colorem nubium notaſſent, quem grando toties inſequebatur. Illud incredibile, Cleonis fuiſſe publicè præpoſitos χαλαζοφύλακας, ſpeculatores futuræ grandinis. Hi cùm ſignum dediſſent, adeſſe iam grandinem, quid exſpectas? vt homines ad penulas diſcurrerẽt, aut ad ſcortea? Imò pro ſe quiſque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illæ nubes aliò declinabant, cùm aliquid guſtaſſent ſanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod ſine damno fieri poterat, manus ſibi afferebat. Et ne tu auidas aut crudeles exiſtimes nubes, digitum ſuum benè acuto graphio pungebat, & hoc ſanguine litabat. Nec minùs ab huius agello grando ſe auertebat, quàm ab illo, in quo maioribus ho-

VII. ſtiis exorata erat. Rationem huius rei quidam quærunt. Alteri, vt homines ſapientiſſimos decet, negant poſſe fieri, vt cum grandine aliquis paciſcatur, & tempeſtates munuſculis redimat, [13] quamuis munera etiam deos vincant. Alteri ſuſpicari ipſos B aiunt, eſſe in ipſo ſanguine vim quandam potentem auertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo ſanguine poteſt eſſe vis tanta, vt in altum penetret, & eam ſentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium & fabula eſt? At Cleonis iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendę tempeſtatis: quòd negligentiâ eorum vineæ vapulaſſent, aut ſegetes procidiſſent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantaſſit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil poſſe fieri, tam palàm eſt, vt huius rei cauſſâ

VIII. nullius philoſophi ſchola intranda ſit. [14] Vnam rem adhuc adiiciam, & fauere ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuem in eâ parte aëris fieri, quæ prope terras eſt. Hanc enim plus habere caloris ex tribus cauſſis. Vna, quòd omnis terrarum euaporatio, cùm multum intra ſe feruidi aridiq́ue habeat, hoc eſt calidior, quò recentior. Altera, quòd radij ſolis à terrâ reſiliunt, & in ſe recurrunt. Horum duplicatio proxima quæque à terris calefacit. Quæ ideò plus habent teporis, quia ſolem bis ſentiunt. Tertia cauſſa eſt, quòd C magis ſuperiora perflantur. At quæcumque depreſſa ſunt, minùs ventis verberantur.

IX. Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quò ſolidius eſt, hoc calorem citiùs concipit, & diutiùs ſeruat. Itaque ſi in ſole poſueris æneum vas & vitreum & argenteum, æneo citiùs calor acceder, diutiùs hærebit. Adiicit deinde, quare hoc exiſtimet fieri. His, inquit, corporibus, quæ duriora, & preſſiora denſioraq́ue ſunt, neceſſe eſt minora foramina eſſe, & tenuiorem in ſingulis ſpiritum. Sequitur vt quemadmodum minora balnearia & minora miliaria citiùs calefiunt, ſic hæc foramina occulta & oculos effugientia, & celeriùs feruorem ſentiant, & propter eaſdem anguſtias quidquid receperunt, tardiùs

X. reddant. Hæc longè præparata ad id perducunt, de quo nunc quæritur. Omnis aër quò propior eſt terris, hoc craſſior. Quemadmodum in aquâ & in omni humore fæx ima eſt: ita in aëre ſpiſſiſſima quæque deſidunt. Iam autem probatum eſt, omnia quò craſſioris ſolidioriſq́ue materiæ ſunt, hoc fideliùs cuſtodire calorem receptum: ſed quò editior eſt aër, & quò longiùs à terrarum colluuie receſſit, hoc ſincerior puriorq́ue eſt. Itaque ſolem non retinet, ſed velut per inane tranſmittit: ideò minùs calefit. D

XI. Contrà autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora eſſe debere, quò ſoli propiora ſunt. Qui mihi videntur errare, quòd Apenninum & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem montes intantum putant creſcere, vt illorum magnitudo ſentire ſolis viciniam poſſit. Excelſa ſunt iſta, quamdiu nobis comparantur: at verò vbi ad vniuerſum reſpexeris, manifeſta eſt omnium humilitas. Inter ſe vincuntur, & vincunt. Ceterùm intantũ nihil attollitur, vt collatione totius nulla ſit vel maximis portio: quod niſi eſſet, non diceremus, totum orbem terrarum pilam eſſe. Pilæ proprietas eſt, cum æqualitate quadam rotunditas: æqualitatem autem hanc accipe, quam vides in luſoriâ pilâ. Non multum illi commiſſuræ & rimæ earum nocent, quò minùs par ſibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pilâ, nihil illa interualla officiunt ad ſpeciem rotundi, ſic nec in vniuerſo quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi

colla-

A collatione consumitur. Qui dicit altiorem montem, quia solem propiùs excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citiùs quàm pusillum debere calefieri, & citiùs caput eius quàm pedes. At quisquis mundum mensurâ suâ æstimauerit, & terram cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illâ posse ita eminere, vt cælestia magis sentiat, velut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus, & vertices æternâ niue obsessi, nihilominus in imo sunt. & propiùs quidem soli est mons, quàm campus aut vallis: sed sic, quo modo est pilus pilo crassior. Isto enim modo, & arbor alia magis quàm alia dicetur vicina cælo: quod falsum est: quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collationem immensi corporis ventum est, nihil interest quanto alterum altero sit maius: quia etiam si magno discrimine, tamen minima dicuntur. Sed vt ad propositum reuertar, XII.
propter has quas retuli caussas, plerisque placuit, in eâ parte aëris niuem concipi, quæ vicina terris est: & ideò minùs alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aër & plus
B habet frigoris, quàm vt in aquã & imbrem transeat, & minus quàm vt duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento niues fiunt coactis aquis. Quid XIII.
istas, inquis, ineptias, quibus nec litteratior fit quisquam, nec melior, tam operosè persequeris? Quomodo fiant niues, dicis: cùm multò magis ad nos dici à te pertineat, quare emendæ non sint niues. Iubes me cum luxuriâ litigare. Quotidianum istud & sine effectu iurgium est. Litigemus tamen: etiamsi superior futura est, pugnantes ac reluctantes vincat. Quid porrò? Hanc ipsam inspectionem naturæ nihil iudicas ad id, quod vis, conferre? Cùm quærimus, quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinæ similem habere naturâ, plus illi spiritus quàm aquæ inesse, non putas exprobrari illis: cùm emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos verò quæramus potiùs, quomodo fiant niues, quàm quomodo seruentur: quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per sapores ætatesque disponere, inuenimus quomodo stiparemus niuem, vt ea æstatẽ euinceret, & contra anni feruorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentiâ consecuti
C sumus? Nempe vt gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quòd spiritum, quòd solem emere non possumus, quòd hic aër etiam delicatis diuitibusque ex facili nec emptus venit. O quàm nobis malè est, quòd quidquam à rerum naturâ in medio relictum est. Hoc quod illa fluere & patere omnibus voluit, cuius haustum vitæ publicum fecit: hoc quod tam homini, quàm feris auibusque, & inertissimis animalibus, in vsum largè ac beatè profudit, contra se ingeniosa luxuria redegit ad pretium. Adeò nihil potest illi placere, nisi carum. Vnum hoc erat, quod diuites in æquum turbæ deduceret, quo vno non possent antecedere pauperrimum. Illi cui diuitiæ molestæ sunt, excogitatum est, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc peruentum sit, vt nulla nobis aqua satis frigida videretur quæ flueret, dicam. Quamdiu sanus & salubris cibi capax stomachus est, impleturque, non premitur, naturalibus fomentis cõtentus est. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis æstus, sed suos sentit, vbi ebrietas continua visceribus insedit, & præcordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid necessariò quæritur, quo
D æstus ille frangatur, qui ipsis aquis incalescit, remediis incitat vitium. Itaque non æstate tantùm, sed & mediâ hieme niuem hac caussâ bibunt. Quæ huius rei caussa est, nisi intestinum malum, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum interuallum vmquam quo interquiescerent, datum est, sed prandia cænis vsque in lucem perductis ingesta sunt, & distentos copiâ ferculorum ac varietate, comessatio altiùs mersit? Deinde numquam intermissa intemperantia, quidquid antè decoxerat, efferauit, & in desiderium semper noui rigoris accendit. Itaque quamuis cænationem velis ac specularibus muniant, & igne multo dolent hiemem, nihilominus stomachus ille solutus, & æstu suo languidus, quærit aliquid quo erigatur. Nam sicut animo relictos stupentesque frigidâ spargimus, vt ad sensum sui redeant: ita viscera istorum vitiis torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa vehementiore perusseris. Inde est, inquam, quod nec niue quidem contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt, ac sæpe repetitis aquis diluunt: quæ non è summo tollitur, sed vt vim maiorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito

effodi-

effoditur. Itaque ne vnum quidem eius est pretium: sed habet institores aqua, & anno- A
nam, prô pudor, variam. Vnguentarios Lacedæmonij vrbe expulerunt, & properè ce-
dere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si vidissent re-
ponendæ niuis officinas, & tot iumenta portandæ aquæ deseruientia, cuius colorem sa-
poremque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At dij boni, quàm facile est exstin-
guere sitim sanam. Sed quid sentire possunt emortuæ fauces, & occallatæ cibis arden-
tibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed arden-
tes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt pænè fumantes, quos dein-
de restinguant niuatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo foca-
liqué circumdatos, pallentes & ægros, non sorbere solùm niuem, sed etiam esse, & frusta
eius in scyphos suos deiicere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse
putas? Febris est: & quidem eò acrior, quòd non tactu venarum, nec in cutem effuso
calore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum, & ex molli
fluidoque durum atque patiens. Non intelligis, omnia consuetudine vim suam perde- B
re? Itaque nix ista, in quâ etiamnum natatis, eò peruenit vsu, & quotidianâ stomachi
seruitute, vt aquæ locum obtineat. Aliquid adhuc quærite illi frigidius, quia pro nihilo
est familiaris rigor.

M. ANTONII MVRETI

AD LIBRVM QVARTVM

NATVRALIVM SENECÆ C

QVÆSTIONVM, NOTÆ.

VT *omnes disputationes suas, vsitatâ sibi consuetudine, sermone aliquo, qui ad formandos mores pertineat, condiat; de Nilo, grandine, niue, pluuiâq; dicturus, elegantissimo proœmio vtitur de vitandis adulatoribus: & quantopere eorum consuetudo tum periculosa, tum pernicioſa sit. In eo emendando quid præstiterim & ipse mihi conscius sum, & sciet, si quis hos libros cum anteà editis conferre voluerit.*

1. ANTE VILLEIVM.] *Parùm abest, quin legendum suspicer* Velleium, *vt intelligatur Velleius Paterculus, cuius fragmenta quædam historiarum exstant. Ille quidem ceriè perfrictæ frõtis adulator fuit.*

AD CAP. I. 2. QVID ITA NILVS ÆSTIVIS MENSIBVS ABVNDET.] *De hac nobilissimâ quæstione multa disputat Herodotus libro secundo, sed multo copiosiùs multoq; eruditiùs Diodorus Siculus libro primo bibliothecæ. Vide & Solinum capite* XLV. *& Plinium capite nono libri quinti, & Heliodorum libro secundo Aethiopicon.*

AD CAP. II. 3. PROINDE AVT STERILIS ANNVS.] *Plinius*: In duodecim cubitis famem sentit: in tredecim etiamnum esurit: XIIII. cubita hilaritatem afferunt, XV. securitatem, XVI. delicias.

4. CVM POETA MEO.] *Id est, tecum. erat enim & hic Lucilius poëta. Alij ineptè*, cum poëtâ in eo.

5. OVIDIVM.] *Memoriæ lapsus. Tibulli enim versus est, non Ouidij.*

Te propter nullos tellus tua postulat imbres,
Arida nec pluuio supplicat herba Ioui.

6. HANC DELPHINI.] *Et de hoc naturali astu delphinorum aduersus Crocodilos, & de Tentyritarum audaciâ, vide Plinium cap.* XXV. *libri octaui.*

7. ET BORYSTHENES.] *Ineptè alij*, eas oras tenens. D

8. EVDIMENES MASSILIENSIS.] *Legendum* Euthymenes, *è libro quarto eorum qui Plutarcho tribuuntur, de placitis philosophorum.*

AD CAP. III. 9. GRANDINEM.] *Aristoteles capite* XII. *libri* I. *Meteorologicon.*

AD CAP. IV. 10. BENE EMENSVM DABO.] *Benè emensum vocat* ἐπίμετρον, *auctarium, corollarium. vt cùm multis modiis tritici pugillos aliquot pro cumulo adiiciunt.*

11. OS PRÆCIDI, NON OCVLI ERVI SOLENT.] *Præcidere, aut fortasis præcludere os audientibus videntur, qui ita mentiuntur, vt contrà dici*

A *dici non facilè poßit: at oculos eruere, qui non verentur ea pro veris affirmare, quæ adspectu ipso mendacij coargui possunt. Excæcare enim eos qui audiunt, quantum in ipsis est, videntur.*

AD CAP. VI. 12. NON TEMPORE MIHI.] *Horum speculatorum futuræ grandinis meminit & Plutarchus libri septimi symposiacon capite secundo. Et ne tota res, quæ alioqui primo adspectu ridicula est, fabulosa existimetur, grauis & sanctus scriptor, Clemens Alexandrinus, putat magos fuisse, qui longâ eorũ quæ in sublimi fierent obseruatione, grandinem imminentem prænoscerent, & illis impiis sacrificiis, aut sanguinis è digito effusione, populum in impietate ac superstitione retinerent. Vide eum libro* VI. *Stromat.*

AD CAP. VII. 13. QVAMVIS MVNERA ETIAM DEOS VINCANT.] *Respicit ad illud Homericum,*

Δῶρα θεοὺς πείθει, δῶρ' αἰδοίους βασιλῆας.

AD CAP. VIII. 14. *De origine niuis, de quâ hic agitur, videndus Aristoteles capite* XI. *libri* I. *Meteorologicon.*

B

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCILIVM NATVRALIVM QVÆSTIONVM LIBER QVINTVS.

In quo de ventis & aëris motu agitur.

C VENTVS[1] est fluens aër. Quidam ita definierunt: Ventus est aër fluens in vnam partem. Hæc definitio videtur diligentior: quia numquam aër tam immobilis est, vt non in aliquâ sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cùm leuiter commouetur, nec in vnam partem inclinatur. Itaque si legeris, CAP. I.

Cùm placidum ventis staret mare:

scito illud non stare, sed succuti leuiter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illò impetum capiat. Idem & de aëre iudicandum est, non esse vmquam immobilem, etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet. Cùm sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minuta in aduersum ferri, alia sursum, alia deorsum, variè concursantia. Ergo parùm diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoque agitatur. At ille abundè sibi cauerit, cuius hæc definitio fuerit: Fluctus est maris
D in vnam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de quâ cummaximè quærimus, non circumscribetur, qui ita se gesserit, vt dicat: Ventus est fluens aër in vnam partem: aut, Ventus aër est fluens impetu, aut vis aëris in vnam partem euntis, aut cursus aëris aliquo concitatior. Scio quid responderi pro definitione alterâ possit. Quid necesse est adiicere te, in vnam partem fluens aër? Vtique enim quod fluit, in vnam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantùm intra se mouetur, sed si aliquò fertur. Potest ergo aliquid moueri, & non fluere: at è contrario non potest fluere, nisi in vnam partem. Sed si hæc breuitas satis à calumniâ tuta est, hac vtamur. Si verò aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cuius adiectio cauillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formulâ disputatum est. Democritus II.
ait, cùm in angusto inani multa sunt corpuscula, quæ ille atomos vocat, sequi ventum. At contrà, quietum & placidum aëris statum esse, cùm in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur:

bulatur: vbi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in A
hoc quo circumdati fumus spatio, cùm exiguum locum multa corpora impleuerint, ne-
cesse est alia aliis incidant, & impellantur ac repellantur, implicenturque & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cùm illa quæ colluctabantur incubuêre, & diu fluctuata ac dubia inclinauêre se. At vbi in magnâ laxitate corpora pauca versantur, nec arietare
III. possunt, nec impelli. Hoc falsum esse, vel ex eo colligas licet, quòd tunc interim minimè ventus est, cùm aër nubilo grauis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulêre: & inde spissior nubium grauitas est. Adiice nunc, quòd circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis coniunctisque corporibus, nec tamen ventus est. Interdum verò tanta caligo effunditur, vt conspectum in vicino stantium eripiat: quod non eueniret, nisi in paruum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quàm nebulosum, caret vento. Adiice nunc, quod è contrario venit, vt sol matutinum aëra spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cùm datum
IV. est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est. Quomodo, B
inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non vno modo. Aliàs enim terra ipsa magnam vim aëris eiicit, & ex abdito spirat: aliàs cùm magna & continua ex imo euaporatio in altum agit quæ merserat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec vt credam, mihi persuaderi potest, nec vt taceam: [2] quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quæ non sine magnâ narium iniuriâ emittitur, & ventrem interdum cum sono exonerat, interdum secretiùs: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Benè nobiscum agitur, quòd semper excoquit. Alioquin immundius aliquid timeremus. Numquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quæ, cùm coaceruata sunt, deinde extenuari sole cœperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium
V. maius desiderat, ventus exsistit? Quid ergo? hanc solam esse caussam venti existimas, aquarum terrarumque euaporationes? Ex his grauitatem aëris fieri, deinde solui impetu, cùm quæ densa steterant, vt est necesse, extenuata nituntur in ampliorem C
locum? Ego verò & hanc iudico. Ceterùm illa est longè verior caussa, valentiorque, habere aëra naturalem vim mouendi se: nec aliundè concipere, sed inesse illi vt aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moueremus, aëra autem inertem, inagitabilem relictum esse? cùm aqua motum suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quo-
VI. que innasci aquis, & herbosa quædam videmus, summo innatantia. Est ergo aliquid in aquâ vitale. De aquâ dico? Ignis qui omnia consumit, quædam etiam creat: & quod videri non potest simile veri, sed tamen verum est, [3] animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talem aër, & ideò modò spissat se, modò expandit & purgat: aliàs contrahit, aliàs diducit, ac differt. Hoc ergo interest inter aëra & ventum, quod inter lacum & flumen. Aliquando per se ipse sol caussa venti est, fundens rigentem aëra,
VII. & ex denso coactoque explicans. In vniuersum de ventis diximus: [4] nunc viritim incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit, D
quando & vnde procedant. Primùm ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex conuallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam sole: nec fertur vltra terrarum adspectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec vltra æstatem durat. Et inde maximè venit, vbi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundent aquis, tamen carent aurâ: hac dico, quæ pro vento
VIII. valet. Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Græci ἐγκολπίαν vocant? Quidquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & multum est, & assiduum) per diem solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus incluſum, in vnam regionem colligitur. Cùm illam impleuit, & iam se non capit, sed exprimitur aliquo, & in vnam partem procedit: hic ventus est. Itaque eò incumbit, quò liberior exitus inuitat, & loci laxitas, in quam coaceruata incurrant. Huius rei argumentum est, quòd primâ noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quæ circa lucem iam plena est, &

A est, & onerata, quærit quò defluat: & eò potissimùm exit, vbi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adiicit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aëra. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondum quidem aëra radiis impellit, iam tamen lacessit & irritat, luce prę missâ. Nam cùm ipse processit, alia superiùs rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideò non vltra matutinum illis datur flare. omnis illorũ vis conspectu solis exstinguitur: etiamsi violentiores flauêre, circa medium tamen diem relanguescunt: nec vnquam vsque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac breuior est, prout valentioribus minoribúsve collecta caussis est. Quare IX.
tamen tales venti vere & æstate validiores sunt? Leuissimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, surgunt. Quia ver aquosius est, & ex plurimis aquis, locísve ob humidam cæli naturam saturis & redundantibus, maior euaporatio est. At quare æstate æquè profunditur? Quia post occasum solis remanet diurnus calor, & magnâ noctis parte perdurat: qui euocat exeuntia, ac vehementiùs trahit, quidquid ex his sponte reddi so-
B let: deinde non tantum habet virium, vt quod euocauit, absumat. Ob hoc diutiùs corpuscula emanare solita, & efflare, terra ex se atque humor emittit. Facit autem ventum sol ortus, non calore tantùm, sed etiam ictu. Lux enim (vt dixi) quæ solem antecedit, nondum aëra calefacit, sed percutit tantùm: percussus autem in latus cedit. Quamquam ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cùm ex calore fiat. Non habet forsitan tantum teporis, quantum actu appareat. Opus tamen suum facit, & densa diducit ac tenuat. Præterea loca, quæ aliquâ iniquitate naturæ ita clausa sunt, vt solem accipere non possint, illa quoque nubilâ & tristi luce calefiunt, & per diem minùs quàm noctibus rigent. Etiamnum naturâ calor omnis abigit nebulas, & à se repellit. Ergo sol quoque idem facit. Et ideò quibusdam videtur, inde flatus esse, vnde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quòd aura in omnem partem vehit, & contra ortum plenis velis nauigatur. Quod non eueniret, si semper ventus ferretur à sole. Etesiæ quoque, X.
qui in argumentum à quibusdam aduocantur, non nimis propositum adiuuant. Dicam
C primùm quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Etesiæ, inquiunt, hieme non sunt: quia breuissimis diebus sol desinit, priusquam frigus euincatur. Itaque niues & ponuntur, & durantur. Æstate incipiunt flare, cùm & longiùs extenditur dies, & recti in nos radij diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno niues plus humidi efflare. Item terras exoneratas niue, retectasque spirare liberiùs. Itaque plura ex Septemtrionali parte cæli corpora exire, & in hæc loca quæ remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, vltraque ortum caniculæ non valent: quia iam multum è frigidâ cæli parte in hanc egestum est. At sol mutato cursu in nostram rectior tenditur: & alteram partem aëris attrahit, aliam verò impellit. Sic ille Etesiarum flatus æstatem frangit: & à mensium feruentissimorum grauitate defendit. Nunc, quod promisi, dicendum est, quare Etesiæ illos non adiu- XI.
uent, nec quidquam huic conferant caussæ. Dicimus autem luce auram incitari, tamdem subsidere, cùm illam sol attigit. Atqui Etesiæ ob hoc somniculosi à nautis, & deli-
D cati vocantur, quòd (vt ait Gallio) manè nesciunt surgere: eo tempore incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura est. quod non accideret, si vt auras, ita illos sol commoueret. Adiice nunc, quòd si caussa illis flatus est, spatium dii ac longitudo, etiam ante solstitium flarent, cùm longissimi dies sunt, & cummaximè niues tabescunt. Iulio enim mense iam dispoliata sunt omnia, aut certè admodum pauca iacent adhuc sub niue.

Sunt quædam genera ventorum, quæ ruptæ nubes & in pronum solutæ præmittunt. XII.
Hos Græci ventos ἐκπτώσεις vocant. Qui hoc (vt puto) modo fiunt. Cùm magna inæqualitas ac dissimilitudo corporum, quæ vapor terrenus emittit, in sublime eat, & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida: ex tantâ discordiâ corporum inter se pugnantium, cùm in vnum conglobata sunt, verisimile est quasdam cauas effici nubes, & interualla inter illas relinqui fistulosa, & in modum tibiæ angusta. His interuallis tenuis includitur spiritus: qui maius desiderat spatium, cùm euerberatus cursu parùm libero incaluit: & ob hoc amplior fit, scinditque cingentia, & erumpit in ventum: qui ferè pro-

celloſus eſt, quia ſupernè demittitur, & in nos cadit vehemens & acer: quia non fuſus, A
nec per apertum venit, ſed laborat, & iter ſibi vi ac pugnâ parat. Hic ferè breuis flatus
eſt. Quia receptacula nubium per quæ ferebatur, ac munimenta perrumpit, ideò tumul-
tuoſus venit aliquando, non ſine igne ac ſono cæli. Hi venti multò maiores diuturnio-
reſque ſunt, ſi alios quoque flatus ex eâdem cauſſâ ruentes in ſe abſtulêre, & in vnum
confluxêre plures: ſicut torrentes modicæ magnitudinis eunt, quamdiu ſeparatis ſuus
curſus eſt: cùm verò plures in ſe aquas conuertere, fluminum iuſtorum ac perennium
magnitudinem excedunt. Idem credibile eſt fieri & in procellis, vt ſint breues quamdiu
ſingulæ ſunt: vbi verò ſociauêre vires, & ex pluribus cæli partibus eliſus ſpiritus eodem
XIII. ſe contulit, & impetus illis accedit, & mora. Facit ergo ventum reſoluta nubes:
quæ plurimis modis ſoluitur. Nonnumquam conglobationem illam ſpiritus rumpit
incluſi & in exitum nitentis luctatio: nonnumquam calor, quem modò ſol fecit, modò
ipſa arietatio, vt magnorum inter ſe corporum attritus. Hoc loco, ſi tibi videtur, quæri
poteſt, cur turbo fiat: qui euenire in fluminibus ſolet, vt quàm diu ſine impedimento B
feruntur, ſimplex & rectum illis iter ſit: vbi incurrere in aliquod ſaxum ad latus ripæ
prominens, retorqueantur, & in orbem aquas ſine exitu flectant, ita vt circumlatæ in ſe
ſorbeantur, & vorticem efficiant. Sic ventus, quamdiu nihil obſtitit, vires ſuas effundit.
Vbi aliquo promontorio repercuſſus eſt, aut vi locorum coeuntium in canalem conue-
xum tenuemque collectus, ſæpius in ſe volutatur, ſimilemque illis, quas diximus con-
uerti, aquis facit vorticem. Hic ventus circumactus, & eumdem ambiens locum, & ſe
in ipſâ vertigine concitans, turbo eſt. Qui ſi pugnacior eſt, ac diutiùs volutatur, inflam-
matur, & efficit quem πρηστῆρα Græci vocant. Hic eſt igneus turbo. Hi ferè omnia peri-
cula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiuntur, & totæ naues in
ſublime tollantur. Etiamnum quidam venti diuerſos ex ſe generant, & impulſum aëra
in alias quoque partes, quàm in quas ipſi inclinauêre, diſpergunt. Illud quoque dicam,
quod mihi occurrit, quemadmodum ſtillicidia, quamuis iam inclinent ſe & labantur,
nondum tamen effecêre lapſum, ſed vbi plura coière, & turba vires dedit, tunc fluere & C
ire dicuntur: ſic quamdiu leues ſunt aëris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus
eſt: tunc eſſe incipit, cùm omnes illos miſcuit, & in vnum impetum contulit. Spiritum
à vento modus ſeparat: vehementior enim ſpiritus ventus eſt: inuicem ſpiritus leuiter
XIV. fluens aer. Repetam nunc quod primò dixeram, edi è ſpecu ventos, receſ-
ſuque interiore terrarum. Non tota ſolida contextu terra in vnum vſque fundatur, ſed
multis partibus caua,

—— & cæcis ſuſpenſa latebris.

alicubi habet inania ſine humore. Ibi etiam ſi nulla lux diſcrimen aëris monſtrat, dicam
tamen nubes nebulaſque in obſcuro conſiſtere. Nam ne hæ quidem ſupra terras, quia
videntur, ſunt: ſed quia ſunt, videntur. Illîc quoque nihilominus ob id ſunt, quòd non
videntur. Flumina illîc ſcias licet, noſtris paria, ſublabi: alia leuiter ducta, alia in confra-
goſis locis præcipitando ſonantia. Quid ergo? non illud æquè dabis, eſſe aliquos & ſub
terrâ lacus, & quaſdam aquas ſine exitu ſtagnare? Quæ ſi ita ſunt, neceſſe eſt & illud, aë- D
ra onerari, oneratumque incumbere, & ventum propulſu ſuo concitare. Ex illis ergo ſub-
terrancis nubibus ſciemus nutriri inter obſcura flatus, cùm tantū virium fecerint, quanto
aut terræ obſtantia auferant, aut aliquod apertum ad hos afflatus iter occupent, & per
hanc cauernam in noſtras ſedes efferantur. Illud verò manifeſtum eſt, magnam eſſe ſub
terris vim ſulphuris, & aliorum non minùs ignem alentium. Per hæc loca cùm ſe, exi-
tum quærens, ſpiritus torſit, accendat flammam ipſo obſtrictu neceſſe eſt. Deinde flam-
mis latiùs fuſis, etiam ſi quid ignaui aëris erat, extenuatum moueri, & viam cum fremitu
vaſto atque impetu quærere. Sed hoc diligentiùs perſequar, cùm quæram de motibus
XV. terræ. Nunc mihi permitte narrare fabulam. Aſclepiodotus auctor eſt, de-
miſſos quamplurimos à Philippo in metallum antiquum olim deſtitutum, vt explora-
rent quæ vbertas eius eſſet, quis ſtatus, an aliquid futuris reliquiſſet vetus auaritia: de-
ſcendiſſe illos cum multo lumine, & multos duraſſe dies: deinde longâ viâ fatigatos, vi-

diſſe

A disse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, nec compressos quidem terrâ supereminente, sed liberæ laxitatis, non sine horrore visos. Cum magnâ hæc legi voluptate. intellexi enim sæculum nostrum, non nouis vitiis, sed iam antiquitus traditis laborare: nec nostrâ ætate primùm auaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris malè obstrusa quæsisse. Illi quoque maiores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes ceciderunt, & supra lucrum sub ruinâ steterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuêre, qui pecuniam in altissimis vsque latebris sequerentur, & relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumque perueniret discrimen, & à tergo lucem relinquerent. Quæ tanta spes fuit? Quæ tanta necessitas hominem ad sidera erectum incuruauit, & defodit, & in fundum telluris intimæ mersit, vt erueret aurum, non minore periculo quærendum, quàm possidendum? Propter hoc cuniculos egit, & circa prædam lutulentam incertamque raptauit, oblitus dierum, oblitus naturæ melioris, à
B quâ se auertit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis est, quàm istis supra quos auaritia vrgens terrarum pondus iniecit, quibus abstulit cælum, quos in imo, vbi illud malum virus latitat, infodit. Illò descendere ausi sunt, vbi nouam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, ventosque per cæcum inane experirentur, & aquarũ in illis fluentium horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cùm ista fecerint, inferos metuunt. Sed vt ad id de quo agitur, reuertar, venti quattuor sunt, in or- XVI.
tum, occasum, meridiem, septemtrionemque diuisi. Ceteri, quos variis nominibus appellamus, his applicantur.

Eurus ad auroram Nabatheaque regna recessit,
Persidaque, & radiis iuga subdita matutinis.
Vesper & occiduo quæ littora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horrifer inuasit Boreas. contraria tellus
Nubibus assiduis, pluuioque madescit ab Austro.

C Vel, si breuiùs illos complecti mauis, in vnam tempestatem (quod fieri nullo modo potest) congregentur:

Vnà Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus, ——

& qui locum in illâ rixâ non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quattuor enim cæli partes in ternas diuidunt, & singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat: nec sine caussâ. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque æquinoctialis (bis autem æquinoctium est:) alius solstitialis, alius hibernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Græci illum ἀφηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocauêre Vulturnum. Et Liuius hoc illum nomine appellat, in illâ pugnâ Romanis parùm prosperâ, in quâ Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & con-
D tra ventum constituit: cùm venti adiutorio ac fulgoris præstringentis oculos hostium vicit. Varro quoque hoc nomen vsurpat. Sed & Eurus iam ciuitate donatus est, & nostro sermoni non tamquam alienus interuenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Græci καικίαν appellant: apud nos sine nomine est. Æquinoctialis occidens Fauonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Græcè nesciunt loqui. A solstitiali occidente Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, & in vnam partem rapax; Argestes ferè mollis est, & tam euntibus communis, quàm redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens, apud Græcos λὶψ dicitur. A septemtrionali latere summus est Aquilo, medius Septemtrio, imus Thracias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotus est. deinde Notus, Latinè Auster. deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

Placet autem duodecim ventos esse: non quia vbique tot sint (quosdam enim incli- XVII.
natio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non

quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quàm sex. Qui duodecim ventos A
esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem ventorum esse, quot cæli discrimina. Cælum enim
diuiditur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septemtrionalis, est sol-
stitialis, est æquinoctialis, est brumalis, est contrarius septemtrionali. His sextus accedit,
qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit, vt scis. Dimidia enim pars mundi
semper suprà, dimidia infrà est. Hanc lineam, quæ inter aperta & occulta est, Græci
ὁρίζοντα vocant: nostri finitorem dixêre, alij finientem. Adiiciendus est ad hunc meri-
dianus circulus, quo horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transuersa
currunt, & alios interuentu suo scindunt. Necesse autem est, tot aëris discrimina esse,
quot partes. Ergo horizon siue finiens circulus, quinque illos orbes, quos modò dixi fie-
ri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circu-
lus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adiicit. Si duodecim aër discrimina accipit,
& totidem facit ventos. Quidam sunt quorumdam locorum proprij, qui non transmit-
tunt, sed in proximum ferunt. Non est illis à latere vniuersi mundi impetus. Atabulus B
Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphyliam Catægis, & Galliam
Circius: cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tamquam salubritatem cæ-
li sui debeant ei. Diuus certè Augustus templum illi, cùm in Galliâ moraretur, & vouit
& fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodum regio est,
XVIII. quæ non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem. Inter
cetera itaque prouidentiæ opera, hoc quoque aliquis, vt dignum admiratione suspexerit.
Non enim ex vnâ caussâ ventos, aut inuenit, aut per diuersa disposuit: sed primùm vt
aëra non sinerent pigrescere, sed assiduâ vexatione vtilem redderent, vitalemque tractu-
ris. Deinde vt imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam mo-
dò adducunt nubes, modò diducunt, vt per totum orbem pluuiæ diuidi possent. In Ita-
liam Auster impellit, Aquilo in Africam reiicit: Etesiæ non patiuntur apud nos nubes
consistere. Iidem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant.
Quid, quòd fruges percipi non possunt, nisi flatu superuacua admixta seruandis venti- C
larentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem, ruptis velamentis suis, quæ
folliculos agricolæ vocant, adaperiret? Quid, quòd omnibus inter se populis commer-
cium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturæ beneficium, si illud in iniu-
riam suam non vertat hominum furor. Nunc quod de Cæsare olim maiore vulgò di-
ctitatum est, & à Tito Liuio positum, in incerto esse, vtrùm illum magis nasci Reip. pro-
fuerit, an non nasci, dici etiam de ventis potest: adeò quidquid ex illis vtile & necessa-
rium est, non potest his repensari, quæ in perniciem suam generis humani dementia ex-
cogitat. Sed non ideò non sunt ista naturâ suâ bona, si vitio malè vtentium nocent. Ni-
mirum in hoc prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus, aëra ventis exercendum de-
dit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non vt nos classes par-
tem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare in-
quireremus. Quæ nos dementia exagitat, & in mutuum compellit exitium? Vela ventis
damus bellum paraturi, & periclitamur periculi caussâ. Incertam fortunam experimur: D
vim tempestatum nullâ ope humanâ superabilem, mortem sine spe sepulturæ. Non erat
tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cùm euaserimus tot scopulos laten-
tes, & insidias vadosi maris: cùm effugerimus procellosos desuper montes, in quos præ-
ceps nauigantes ventus impingit: cùm inuolutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis hor-
rendas noctes, cùm turbinibus diuulsa nauigia: quis erit huius laboris ac metus fructus?
quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obuius in littore hostis, &
trucidandæ gentes tracturæ magnâ ex parte victorem, & antiquarum vrbium flamma.
Quid in arma cogimus populos? Quid exercitus scribimus, directuros aciem in mediis
fluctibus? Quid maria inquietamus? parùm videlicet ad mortes nostras terra latè patet.
Nimis delicatè fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudi-
nem. Non depopulatur nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex commodo
licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata ces-
santia.

A santia. Miseri, quid quæritis? mortem, quæ vbique supereſt? Petet illa vos & ex lectulo, sed vbique innocentes petat: occupabit vos in veſtrâ domo, sed occupet nullum molientes malum. Hoc verò quid aliud quis dixerit, quàm insaniam, circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine iniuriâ, occurrentia deuastantem ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in vltionem, aut ex fame morsus est: nos sine vllâ parsimoniâ noſtri alienique sanguinis, mouemus maria, & nauigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala noſtra rapuêre? Parùm est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Græciam traiicit, quam exercitus non vincet, cùm impleuerit. Sic Alexander vlterior Bactris & Indis volet quærere, quid sit vltra magnum mare, & indignabitur aliquid esse vltimum sibi. Sic Parthis auaritia Crassum dabit. Non horrebit reuocantis diras tribuni, non tempeſtates longissimi maris, non circa Euphratem præsaga fulmina, & deos reſistentes. Per hominum deorumque iras ad aurum ibi-
B tur. Ergo non immeritò quis dixerit, rerum naturam meliùs acturam fuisse nobiscum, si ventos flare vetuisset, & inhibito discursu furentium, in suâ quemque terrâ stare iussisset. Si nihil aliud, certè suo quisque tantùm ac suorum malo nasceretur. Nunc parùm vi domesticâ, externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longè remota est, quæ non mittere aliquò suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnæ gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentiâ tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Vnde scio, hic mihi, an ille ventus bellum inuehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria præcludi. Non tamen (vt paullò antè dicebam) queri possumus de auctore noſtri Deo, si beneficia eius corrumpimus, & vt essent contraria, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam cæli terrarumque temperiem, ad euocandas supprimendasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem cum aliis caussis adducit ipsa iactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeat, promouens. Dedit ventos ad vlteriora noscenda. fuisset enim imperitum animal,
C & sine magnâ experientiâ rerum homo, si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit ventos, vt commoda cuiusque regionis fierent communia: non vt legiones equitemque gestarent, nec vt pernicioſa gentibus arma transueherent. Si beneficia naturæ vtentium prauitate perpendimus, nihil non noſtro malo accepimus. Cui videre expedit? Cui loqui? Cui non vita tormentum est? Nihil inuenies tam manifeſtæ vtilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic ventos quoque natura bonos futuros inuenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. non eadem est his & illis caussa soluendi: sed iusta nulli. Diuersis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Itaque alicui vitio nauigatur. Egregiè Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est, minima esse quæ homines emant vitâ. Imò, Lucili carissime, si benè furorem illorum æstimaueris, id est noſtrum (in eâdem enim turbâ volutamur) magis ridebis, cùm cogitaueris vitâ parari ea, in quibus vita consumitur.

M. ANTONII MVRETI A

AD LIBRVM QVINTVM NATVRALIVM SENECÆ QVÆSTIONVM, NOTÆ.

1. VENTVS EST FLVENS AER.] *Hanc definitionem non à Stoicis primùm proditam, sed vetustam esse ostendit Aristoteles: & certè Hippocratis in libro de flatibus eam sententiam esse constat: quam tamen multis modis Aristoteles secundo Meteorologicon erroris mendaciique conuincit.*

AD CAP. IIII. 2. QVOMODO IN NOSTRIS CORPORIBVS.] *Ridicula opinio. Itaque Aristophanes Socratem vt populi ludibrio exponeret, eodem propè modo de tonitrui & fulminis origine differentem facit.*

AD CAP. VI. 3. ANIMALIA IGNE GENERANTVR.] *Contrà Ouidius,*

Nec tu aliud Vestam, quàm puram intellige flammam.
Nataque de flammâ corpora nulla vides.

Sed hæc de re vide Aristotelem libro V. *de historiâ animalium, & Plinium capite* XXXVI. *lib.* XI. B

AD CAP. VII. 4. NVNC VIRITIM INCIPIEMVS ILLOS EXCVTERE.] *De his omnibus, quæ hoc loco de ventorum varietate narrantur, vide Plinium libro* II. *à cap.* XLV. *vsque ad cap.* L. *& scriptorem noctium Atticarum cap.* XXII. *libri secundi.*

AD CAP. XVII. 5. GALLIAM CIRCIVS.] *Galliam Narbonensem: vbi hodieq; & vehementiam & nomen retinet. Cercium M. Cato vocat, si emendata sunt exemplaria.*

L. ANNÆI SENECÆ C

AD LVCILIVM NATVRALIVM QVÆSTIONVM LIBER SEXTVS.

In quo de terræ motu agitur.

CAP. I. POMPEIOS, [1] celebrem Campaniæ vrbem, in quam ab alterâ parte Surrentinum Sabianumque littus, ab alterâ Herculanense D conueniunt, mareque ex aperto conductum amœno sinu cingit, desedisse terræ motu, vexatis quæcumque adiacebant regionibus, Lucili virorum optime, audiuimus: [2] & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo maiores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic Regulo & Virginio consulibus, qui Campaniam numquam securam huius mali, indemnem tamen, & totiens defunctam metu, magnâ strage vastauit. Nam & Herculanensis oppidi pars ruit, dubieque stant etiam quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, vt sine clade, ita non sine querelâ est. Neapolis quoque priuatim multa, publicè nihil amisit, leuiter ingenti malo perstricta. Villæ verò præruptæ passim sine iniuriâ tremuere. Adiiciunt his [3] sexcentarum ouium gregem exanimatum, & diuisas statuas: motæ post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum vt causas excutiamus, & pro-

A & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus. Quærenda sunt trepidis solatia,& demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimæ labant? Si, quod vnum immobile est in illo, fixumque, vt cuncta in se intenta sustineat, fluctuat: si quod proprium habet terra, perdidit, stare: vbi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculum inuenient? quò solicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Consternatio omnium est, vbi tecta crepuêre,& ruina signum dedit: tunc præceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod vrbes sitæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid ibi esse non dico auxilij, sed solatij potest, vbi timor fugam perdidit? Quid est, inquam, satis munitum? Quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam: præruptæ altitudinis castella, vel magnos exercitus difficultate aditus
B morabuntur. A tempestate nos vindicant portus. Nimborum vim effusam,& sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: aduersus tonitrua & minas cæli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus remedia sunt. Ignis ille cælestis non transuerberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentiâ mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Numquam fulmina populos perusserunt. Pestilens cælum exhausit vrbes, non abstulit. Hoc malum latissimè patet, ineuitabile, auidum, publicè noxium. Non enim domos solùm, aut familias, aut vrbes singulas haurit, sed gentes totas, regionesque subuertit: & modò ruinis operit, modò in altam voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, fuisse; sed supra nobilissimas vrbes, sine vllo vestigio prioris habitus, solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & è viuorum numero viui auferuntur, tamquam non omne fatum ad eumdem terminum veniat. Hoc habet inter cetera iustitiæ suæ natura præcipuum, quòd
C cùm ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaque interest, vtrùm me lapis vnus elidat, an monte toto premar: vtrùm supra me domus vnius onus veniat, & sub exiguo eius tumulo ac puluere exspirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto terrarum dehiscentium sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil interest meâ quantus circa mortem meam tumultus sit: ipsa vbique tantumdem est. Proinde magnum sumamus animum aduersus istam cladem, quæ nec euitari, nec prouideri potest. Desinamus audire istos, qui Campaniæ renunciauere, quique post hunc casum emigrauerunt, negantq; se vmquam ipsam regionem accessuros. quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt, & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securiùs consistis locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies scindet. Vnde scies an melior eorum locorum conditio sit, in quibus iam vires suas fortuna consumpsit, & quæ in futurum ruinâ suâ
D fulta sunt? Erramus enim, si vllam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eâdem iacent lege. Nihil ita, vt immobile esset, natura concepit. Alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in vrbibus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim vrbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcũque est ista vis mali quæ incurrit; nunc Campaniam læsit. Circuit fatum,& si quid diu præteriit, repetit. Quædam rariùs solicitat, sæpiùs quædam. Nihil immune esse & innoxium sinit. Non homines tantùm, qui breuis & caduca res nascimur, vrbes oraque terrarum & littora,& ipsum mare in seruitutem fati venit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunæ, & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis velocissima est leuitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, id ipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut

Achaiæ, sed omnis soli vitium est, malè cohærere, & ex caussis pluribus resolui, & sum- A
II. mam manere, partibus ruere. Quid ago? Solatium aduersus pericula dare promiseram: ecce vndique timenda denuncio. Nego quidquam esse quietis æternæ: quod & perire non possit, & perdere. Ego verò hoc ipsum solatij loco pono, & quidem valentissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est. ratio terrorem prudentibus excutit: imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum puta, quod illis subitâ captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est,

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quàm leuibus caussis discutiamur. Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non somnus, sine mensurâ quadam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida, non magnâ molitione perdenda. Sine dubio id vnum periculi satis esset, quòd tremunt terræ, quòd subitò dissipantur, ac superposita deducunt. Magni se æstimat, qui fulmina & motus terrarum hiatusque formidat: vult ille imbecillitati suæ conscius timere pitui- B
tam. ita videlicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem creuimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi cælum intonuerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere eius scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior saliua suffocat? Ego extimescam emotum sedibus suis mare, & ne æstus, maiore quàm solet cursu, plus aquarum trahens superueniat: cùm quosdam strangulauerit potio, malè lapsa per fauces? Quàm stultum est, mare horrere: cùm scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatium mortis, quàm ipsa mortalitas. nullum autem omnium istorum quæ extrinsecus terrent, quàm quòd innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius, quàm ad tonitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius, quàm timere nutationem aut subitos montium lapsus, irruptiones maris extra littus eiecti: cùm mors vbique præsto sit, & vndique occurrat: nihilque sit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani satis valeat? Adeò non debent nos ista confundere, C
tamquam plus in se mali habeant, quàm vulgaris mors: vt contrà, cùm sit necessarium è vitâ exire, & aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuet. Necesse est mori vbicumque, quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec vllâ iactetur iniuriâ: supra me quandoque erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi imponat? Diducitur ingenti potentiâ nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam altitudinem abducit. Quid porrò? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non me vult iacere in ignobili loco? si mihi iniicit sui partem? Egregiè Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, *mihi, cælo cecidisse velim.*

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso: non quia fas est optare publicam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoque videre mortalem.

III. Illud quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere: nec irâ numinum, aut cælum concuti, aut terram. Suas ista caussas habent: nec ex imperio sæuiunt, sed ex D
quibusdam vitiis, vt corpora nostra, turbantur: & tunc, cùm facere videntur iniuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia sunt, vtpote quorum metum raritas auget. Leuiùs accidunt familiaria: ex insolito formido est maior. Quare autem quidquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitemus, quid illa facere possit, sed tantùm quid fecerit. Damus itaque huius negligentiæ pœnas, tamquam nouis territi: cùm illa non sint noua, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus, & quidem publicè, siue deficere sol visus est, siue luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? Longeque magis illæ actæ in transuersum faces, & cæli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellæ per diem visę, subitique transcursus ignium, multam post se lucem trahentium? nihil horum sine timore miramur: & cùm timendi sit caussa, nescire, non est tanti scire, ne timeas? Quanto satius est, caussas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo?

A animo? Neque enim illo quidquam inueniri dignius poteſt, cui ſe non tantùm commodet, ſed impendat. Quæramus ergo, quid ſit quod terram ab infimo moueat, IV.
quid tanti molem corporis impellat, quid ſit illâ valentius, quid tantum onus vi ſuâ labefactet: cur modò tremat, modò luxata ſubſidat, nunc in partes diuiſa diſcedat: & aliàs interuallum ruinæ ſuæ diu ſeruet, aliàs citò comprimat: nunc amnes magnitudinis notæ conuertat introrſus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: igneſque nonnumquam per aliquod ignotum anteà montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per ſæcula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciemque mutat locis, & defert montes, ſubrigit plana, valles extuberat, nouas in profundo inſulas erigit. Hæc ex quibus cauſſis accidant, digna res eſt excuti. Quod, inquis, erit pretium operæ? quo nullum maius eſt, noſſe naturam. Neque enim quidquam habet in ſe huius materiæ tractatio pulchrius, cùm multa habeat futura vſui, quàm quòd hominem magnificentiâ ſui detinet; nec mercede, ſed miraculo co-
B litur. Inſpiciamus ergo quid ſit, propter quod accidant hæc: quorum eſt adeò mihi dulcis inſpectatio, vt quamuis aliquando de motu terrarum volumen iuuenis ediderim, tamen tentare me voluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis aut ad ſcientiam, aut certè ad diligentiam adiecerit. Cauſſam quâ terra concutitur, alij in aquâ eſſe, alij in V.
ignibus, alij in ipſâ terrâ, alij in ſpiritu putauêre: alij in pluribus, alij in omnibus his. Quidam liquere ipſis aliquam ex iſtis cauſſam eſſe dixerunt; ſed non liquere, quæ eſſet. Nunc ſingula perſequamur. Illud ante omnia mihi dicendum eſt, opiniones veterum parùm exactas eſſe, & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primò tentantibus, pòſt eadem illa limata ſunt: & ſi quid inuentum eſt, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere, nec contentum exteriori eius conſpectu, introſpicere, & in deorum ſecreta deſcendere. Plurimùm ad inueniendum contulit, qui ſperauit poſſe reperiri. Cum excuſatione itaque veteres audiendi ſunt. Nulla res conſummata eſt, dum incipit. Nec in hac tantùm re omnium
C maximâ atque inuolutiſſimâ, in quâ etiam cùm multum actum erit, omnis tamen ætas quod agat inueniet, ſed in omni alio negotio, longè ſemper à perfecto fuêre principia.

In aquâ cauſſam eſſe, nec ab vno dictum eſt, nec vno modo. Thales Mileſius totam VI.
terram ſubiecto iudicat humore portari & innatare: ſiue illud oceanum vocas, ſiue magnum mare, ſiue alterius naturæ, ſimplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit, vndâ ſuſtinetur orbis, velut aliquod grande nauigium & graue his aquis quas premit. Superuacuum eſt reddere cauſſas, propter quas exiſtimat, grauiſſimam partem mundi non poſſe ſpiritu tam tenui fugacique geſtari: non enim nunc de ſitu terrarum, ſed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas eſſe in cauſſâ, quibus hic orbis agitatur, quòd in omni maiore motu erumpunt ferè noui fontes: ſicut in nauigiis quoque euenit, vt ſi inclinata ſunt, & abière in latus, aquam ſorbeant, quæ in omni onere eorum quæ vehit, ſi immodicè depreſſa ſunt, aut ſuperfunditur, aut certè dextrâ ſiniſtraque ſolito magis ſurgit. Hanc opinionem falſam eſſe, non eſt diu colligendum. Nam
D ſi terram aqua ſuſtineret, tota aliquando concuteretur, ſemper moueretur: nec agitari illam miraremur, ſed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: numquam enim nauis dimidia iactatur. nunc verò non terrarum vniuerſarum, ſed ex parte motus eſt. Quomodo ergo fieri poteſt, vt quod totum vehitur, totum non agitetur, ſi id quo vehitur, agitatum eſt? At quare aquæ erumpunt? Primùm omnium ſæpe tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde ſi ex hac cauſſâ vnda prorumperet, à lateribus terræ circumfunderetur: ſicut in fluminibus ac mari videmus accidere, vt incrementum aquarum, quotiens nauigia deſidunt, in lateribus maximè appareat. Ad vltimum non tam exigua fieret quàm dicit eruptio, nec velut per rimam ſentina ſubreperet, ſed fieret ingens inundatio, vt ex infinito liquore, & ferente vniuerſa. Quidam motum ter- VII.
ratum aquæ imputauêre: ſed non ex eâdem cauſſâ. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam ſine adiutorio imbrium magnitudo eſt. Hinc Nilus per æſtatem ingentes aquas inuehit:

hinc

hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos A
impetus cohibens, & Europam Asiamque disterminans, alter Germanos, auidam gentem belli, repellens. Adiice nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles nauigio paludes, nec ipsis quidem inter se peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminū, subitos, & ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus: quorum vires quàm repentinæ, quàm breues? Omnis hæc aquarum, etiam intra terram, natura faciesque est. Illîc quoque aliæ vasto cursu deferuntur, & in præceps volutæ cadunt: aliæ languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quietè fluunt. Quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, vbi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex repositò multoque funderet. Si hoc verum est, necesse est aliquando illîc amnis excrescat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decrescat verberabit. Potest fieri, vt aliquam regionem B
riuus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: quâ lapsâ, superposita quatiantur. Iam verò nimis oculis permittit, nec vltra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obstet, quò minùs illîc habeatur aliquod etiam in abscondito littus, & per occultos aditus receptum mare, quod illîc quoque tantūdem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quòd superiora cum tot animalibus erant diuidenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberiùs vndis vacant. Quas quis vetat illîc fluctuare, & ventis, quos omne interuallum terrarum, & omnis aër creat, impelli? Potest ergo maior solito exorta tempestas, aliquam partem terrarum impulsam vehementiùs mouere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul à mari fuerant, subito eius accessu vapulauêre; & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longè audiebatur, inuasit. Illîc quoque potest accedere ac decedere pelagus
VIII. infernum: quorum neutrum fit sine motu superstantium. Non quidem exi- C
stimo diu te hæsitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorumpunt, vnde ad nos veniunt, nisi quòd origo humoris inclusa est? Age, cùm vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, & non vniuersum auerti, sed paullatim, non apparentibus damnis, minui primùm, deinde consumi: quò illum putas abire nisi in obscura terrarum: vtique cùm videas emergere iterùm, non minorem eo qui prior fluxerat? Quid cùm vides Alpheum, celebratum poëtis, in Achaiâ mergi, & in Siciliâ rursus transiecto mari effundere amœnissimum fontem Arethusam? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili æstiua inundatio, & hanc esse, à terrâ illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cęsar, vt aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad inuestigandum caput Nili miserat, audiui narrantes, longum illos iter peregisse, cùm à Rege Æthiopiæ instructi auxilio, commendatiqûe proximis regibus, penetrassent. Ad vlteriora quidem, aiebāt, peruenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ nouerant, nec sperare quisquam potest, ita implicitæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec D
peditis eluctabiles, nec nauigio, quod nisi paruum & vnius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur, siue in terras ex priore recepta cursu redit: nónne tu credis, illam, quidquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, vt eructare
IX. tanto impetu possint. Ignem caussam motus quidam, & quidem non eamdem iudicant. Inprimis Anaxagoras, qui existimat, simili pænè ex caussâ & aëra concuti, & terram: cùm in inferiore parte spiritus crassum aëra, & in nubes coactum, eâdem vi quâ apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit, & ignis ex hoc collisu nubium, cursuque elisi aëris emicuit. Hîc ipse in obuia incurrit, exitum quærens, ac diuellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est viam exeundi ad cælum, aut vi atque iniuriâ fecit. Alij in igne caussam quidem esse, sed non ob hoc iudicant: sed quia pluribus obrutus

locis

A locis ardeat, & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subiectis adminiculis destitutæ labant, donec corruêre: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cùm diu nutauêre, super ea se, quæ supersunt stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus accidere, quotiens incendio pars ciuitatis laborat, cùm exustæ trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant: tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt.

Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse caussam motus, nec extrinsecus incurrere quod X.
illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsâ quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut reuellatur. Nam primùm omnia vetustate labuntur, nec quidquam tutum à senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificiis veteribus quædam non percussa tamen deci-
B dunt, cùm plus ponderis habuêre quàm virium: ita in hoc vniuerso terræ corpore euenit, vt partes eius vetustate soluantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: primùm dum abscedunt (nihil enim vtique magnum sine motu eius, cui hæsit, abscinditur) deinde cùm deciderunt, solido exceptæ resiliant, pilæ more, quæ cùm cecidit exultat, ac sæpiùs pellitur, totiens à solo in nouum impetum missa. Si verò in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus eiicit. Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, XI.
sed aliter. Nam cùm pluribus locis ferueant, necesse est ingentem vaporem sine exitu voluant, qui vi suâ spiritum intendit: & si acriùs institit, opposita diffundit: si verò remissior fuit, nihil ampliùs quàm mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multò magis illum facere credamus, cùm violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatione inundantium aquarum, quidquid pulsauerit, agitat. Spiritum esse qui moueat, & plurimis & maximis au- XII.
C ctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concaua terrarum deferuntur, deinde vbi iam omnia spatia plena sunt, & inquantum aër potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primò cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, vt terræ, spiritu luctante, & fugam quærente, moueantur. Itaque cùm terræ motus futurus est, præcedit aëris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus, quæ concitare ventos solet, in infernâ sede detinetur. Nunc quoque cùm hic motus in Campaniâ fuit, quamuis hiberno tempore, & inquieto, per superiores dies aër stetit. Quid ergo? Numquam flante vento terra concussa est? Admodum rarò duo flauere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet. quod si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, vt alter superiorem aëra agitet, alter inferùm? In hac sententiâ licet ponas Aristotelem, & discipulum eius Theophra- XIII.
stum, non, vt Græcis visum est, diuini, tamen & dulcis eloquij virum, & nitidi sine la-
D bore. Quid vtrique placeat, exponam. Semper aliqua euaporatio est è terrâ, quæ modò arida est, modò humido mixta. Hæc ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cùm vlteriorem locum in quem exeat non habet, retrò fertur, atq; in se reuoluitur: dumque rixa spiritus reciprocantis iactat obstantia, & siue intercluſus, siue per angusta enisus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eâdem scholâ est, qui hanc partem philosophiæ maximè coluit, & rerum naturæ inquisitor fuit. Huius tale decretum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & vnâ esse non possunt: eò frigidum confluit, vnde vis calida discessit: & inuicem ibi calidum est, vnde frigus expulsum est. Hoc quod dico verum est: sed vtrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cùm supra terram frigus est, calent putei, nec minùs specus, atque omnes sub terrâ recessus: quia eò se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cùm in inferiora peruenit, & eò se quantum poterat ingessit, quò densior, hoc validior est: huic alius superuenit, cui necessariò congregatus ille iam & in angustum pressus, loco cedit.

Idem

Idem è contrariò euenit,cùm vis maior frigidi illata in cauernis est. Quidquid illîc calidi A
latet,frigori cedens abit in angustum,& magno impetu agitur : quia non patitur vtriusque natura concordiam,nec in vno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima quæque remolitur ac iactat. Ideoq; antequam terra moueatur, solet mugitus audiri,ventis in abdito tumultuantibus : nec enim aliter posset,vt ait noster Virgilius, *Sub pedibus mugire solum, & iuga celsa moueri :*
nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde huius pugnæ sunt : desinit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt,mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & vltrò citroque spiritus commeat, concutitur.

XIV. Sunt qui existiment, spiritu quidem, & nullâ aliâ ratione tremere terram, sed ex aliâ caussâ,quàm Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur,& spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quædam angustiora animæ receptacula, per quæ nihil ampliùs quàm meat : quædam patentiora, in quibus colligitur,& vnde diuiditur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, B
& aquis,quæ vicem sanguinis tenent, & ventis,quos nihil aliud quis quàm animam vocauerit,peruium est. Hæc duo alicubi concurrunt,alicubi consistunt. Sed quemadmodum in corpore nostro, dum bona valetudo est,venarum quoque imperturbata mobilitas modum seruat : vbi aliquid aduersi est,micat crebriùs, & suspiria atque anhelitus,laborantis ac fessi signa sunt : ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussæ manent. Cùm aliquid peccatur, tunc velut ægri corporis motus est, spiritu illo qui modestiùs perfluebat, icto vehementiùs, & quassante venas suas : nec, vt illi paullò antè dicebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moderatiùs impellit,sed per omnes pari æqualitate discurrit. Vide ergo, numquid intret in illam spiritus ex circumfuso aëre : qui quamdiu habet exitum,sine iniuriâ labitur : si offendit aliquid, & incidit quod viam claudat,tunc oneratur primò infundente se à tergo aëre. Deinde per aliquam
rimam malignè fugit,& hoc acriùs fertur, quo angustiùs. Id sine pugnâ non potest fie- C
ri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, conglobatus ille furit, & huc atque illò circumagitur, aliaque deiicit, alia intercidit : cùm tenuissimus,idemque fortissimus, & irrepat quamuis in obstructa, & quidquid intrauit, vi suâ diducat & dissipet : tunc terra iactatur. Aut enim datura vento locum discedit, aut cùm dedit, in ipsam,quà illum emisit, cauernam fundamento spoliata confidit.

XV. Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantùm primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illîc casus imposuit. Alicubi diduxit,quidquid supernè terreni erat, aqua : alia torrentes exêdere, illa æstibus magnis dirupta patuêre. Per hæc interualla intrat spiritus : quem si inclusit mare,& adegit,nec fluctus retrò abire permisit,tunc ille exitu simul redituque præcluso, volutatur. Et quia in rectum non potest tendere,quod illi naturale est,in sublime se intendit,& ter-

XVI. ram prementem reuerberat. Etiamnum dicendum est,quod plerisque auctoribus placet, & in quo fortasse fiet dissensio. Non esse terram sine spiritu, palàm est. Non D
tantùm illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui inest etiam saxis mortuisque corporibus : sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc nisi haberet, quomodo tot arbustis spiritum infunderet, non aliundè viuentibus, & tot satis? Quemadmodum tam diuersas radices aliter atq; aliter in se mersas foueret, quasdam summâ receptas parte, quasdam altiùs tractas, nisi multum haberet animæ, tam multa, tam varia generantis, & haustu atque alimento suo educantis ? Leuibus adhuc argumentis ago. Totum hoc cælum, quod igneus æther, mundi summa pars, claudit, omnes hæ stellæ, quarum iniri non potest numerus,omnis hic cœlestium cœtus,& (vt alia prætream)hic tam propè à nobis agens cursum sol,omni terrarum ambitu non semel maior,alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiuntur : nec vllo alio scilicet, quàm halitu terrarum sustinentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa, tantaque, &
se ipsâ maiora, terra nutrire, nisi plena esset animæ, quam per diem & noctem ab omnibus

A nibus partibus ſuis fundit. Fieri enim non poteſt, vt non multum illi ſuperſit, ex quâ tantum petitur ac ſumitur: & ad tempus quidem, quod exeat, naſcitur. Nec enim eſſet perennis illi copia ſuffecturi in tot cæleſtia ſpiritus, niſi inuicem iſta excurrerent, & in aliud alia ſoluerentur. Sed tamen neceſſe eſt abundet ac plena ſit, & ex condito proferat. Non eſt ergo dubium, quin multum ſpiritus lateat intus, & cæca ſub terrâ ſpatia aër latus obtineat. Quod ſi verum eſt, neceſſe eſt id ſæpe moueatur, quod re mobiliſſimâ plenum eſt. Numquid enim dubium eſſe poteſt cuiquam, quin nihil ſit tam inquietum quàm aër, & tam verſabile & vagatione gaudens? Sequitur ergo, vt naturam XVII.
ſuam exerceat, & quod ſemper moueri vult, aliquando & alia moueat. Id quando fit? Cùm illi curſus interdictus eſt. Nam quamdiu non impeditur, placidè fluit: cùm offenditur & retinetur, inſanit, & moras ſuas abrumpit, non aliter, quàm ille poëtæ

——— *pontem indignatus Araxes.*

Quamdiu illi facilis & liber eſt alueus, primas quaſque aquas explicat. Vbi ſaxa manu
B vel caſu illata preſſère venientem, tunc impetum morâ quærit: & quò plura oppoſita ſunt, plus inuenit virium. Omnis enim illa vnda quæ à tergo ſuperuenit, & in ſe creſcit, cùm onus ſuum ſuſtinere non potuit, vim ruinâ parat, & prona cum his quæ iacebant fugit. Idem ſpiritu fit: qui quò valentior agiliorque eſt, citiùs rapitur, & vehementiùs ſeptum omne diſturbat. Ex quo motus fit ſcilicet eius partis, ſub quâ pugnatum eſt. Quod dicitur, verum eſſe ex illo probatur: ſæpe enim cùm terræ motus fuit, ſi modò pars eius aliqua dirupta eſt, inde ventus per multos dies fluxit: vt traditur factum eo terræmotu, quo Chalcis laborauit: quod apud Aſclepiodotum inuenies, auditorem Poſidonij, in ipſis quæſtionum naturalium cauſſis. Inuenies & apud alios auctores, hiaſſe vno loco terram, & inde non exiguo tempore ſpiraſſe ventum: qui ſcilicet illud iter ipſe ſibi fecerat, per quod ferebatur. Maxima ergo cauſſa eſt, propter quam terra mo- XVIII.
ueatur, ſpiritus naturâ citus, & locum è loco mutans. Hic quamdiu impellitur, & in vacanti ſpatio latet, iacet innoxius, nec circumiectis moleſtus eſt. Vbi illum extrinſecus
C ſuperueniens cauſſa ſolicitat, compellitq; & in arctum agit, ſcilicet adhuc cedit tantùm, & vagatur. Vbi erepta diſcedendi facultas eſt, & vndique obſiſtitur, tunc

——magno cum murmure montis
Circum clauſtra fremit,

quæ diu pulſata conuellit ac iactat: eò acrior, quò cum valentiore morâ luctatus eſt. Deinde cùm circa perluſtrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maximè impactus eſt, reſilit: & aut per occulta diuiditur, ipſo terræmotu raritate factâ, aut per nouum vulnus emicuit. Ita eius vis tanta non poteſt cohiberi, nec ventum tenet vlla compages: ſoluit enim quodcumque vinculum, & omne onus fert ſecum, infuſusque per minima, laxamentum ſibi parat, indomitâ naturæ potentiâ liber, vtique concitatus, ſibi ius ſuum vindicat. Spiritus verò inuicta res eſt: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempeſtatesque ſonoras
Imperio premat, ac vinclis & carcere frenet.

D Sine dubio poëtæ hunc voluerant videri carcerem, in quo ſub terrâ clauſi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clauſum eſt, eſſe adhuc ventum: nec id quod ventus eſt, poſſe iam claudi. Nam quod in clauſo eſt, quieſcit, & aëris ſtatio eſt. Omnis in fugâ ventus eſt. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici ſpiritu, quòd corpora quoque noſtra non aliter tremunt, quàm ſi ſpiritum aliqua cauſſa conturbat: cùm timore contractus eſt, cùm ſenectute langueſcit, & venis torpentibus marcet, cùm frigore inhibetur, aut ſub acceſſionem curſu ſuo deiicitur. Nam quamdiu ſine iniuriâ perfluit, & ex more procedit, nullus eſt tremor corpori. cùm aliquid occurrit quod inhibeat eius officium, tunc parùm potens perferendis his quæ ſuo vigore tenebat, deficiens concutit, quidquid integer tulerat. Metrodorum Chium ne- XIX.
ceſſe eſt audiamus, quod vult ſententiæ loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cùm ſatius ſit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potiùs, quàm præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in

dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leuiter mota, tamen circuit, non sine tactu eius tumultuque, quo inclusa est: sic spelunca- A
rum sub terrâ pendentium vastitas habet aëra suum, quem simul alius supernè incidens percussit, agitat non aliter, quàm illa de quibus paullò antè retuli, inania indito clamore
XX. sonuerunt. Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in caussâ esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aquâ, aliquando vtroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ concaua est, & in hanc aquæ magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris liquidius. Hoc cum superueniente grauitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet. Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modò de spiritu dicebamus, de aquâ quoque dicendum est. Vbi in vnum locum congesta est, & capere se desiit, aliquò incumbit, & primò viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi per deuexum potest, diu inclusa, nec in directum cadere moderatè, aut sine concussione eorum, per quæ & in quæ cadit. Si verò cùm iam rapi cœperit, aliquo B
loco substitit, & illa vis fluminis in se reuoluta est, in continentem terram repellitur, & illam, quâ parte maximè tendit, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto, altiùs sidit, & fundus ipse vitiatur: tunc ea pars premitur, in quam maximè aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus verò nonnumquam impellit vndas, & si vehementiùs institit, eam scilicet terræ partem mouet, in quam coactas aquas intulit. Nonnumquam in coacta itinera coniectus, & exitum quærens, mouet omnia: terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quàm vt possit excludi, & vehementior, quàm vt sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse caussas Epicurus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliquid vnum ex istis esse affirmauerunt, corripit: cùm sit arduum, de iis quæ coniecturâ sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, vt ait, potest terram mouere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desiit posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impressio spiritus. Fortasse enim aër extrinsecus aliò intrante aëre agitatur. Fortasse aliquâ parte sub- C
itò decidente percutitur, & inde modum capit. Fortasse aliquâ parte terræ velut columnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magnâ strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab imo in summa vsque perfertur: nullam tamen illi placet caussam motus esse maiorem,
XXI. quàm spiritum. Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in rerum naturâ potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem, quæ vehementissima sunt, valent. Ignem spiritus concitat: aquæ, si ventum detrahas, inertes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cùm illas agit flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarum, & nouos montes subrectos extollere; & insulas non antè visas, in medio mari ponere. Theransiam nostræ ætatis insulam, spectantibus nautis in Ægæo mari enatam, quis dubitat, quin in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (vt Posido- D
nio placet) quibus mouetur terra: vtrique nomen est proprium. Altera succussio est, cùm terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, quâ in latera nutat nauigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non enim sine caussâ tremorem terræ dixêre maiores, qui vtrique dissimilis est. nam nec succutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, sed vibrantur. Res minimè in huiusmodi casu noxia, sicut longè pernicioſior est inclinatio concussione. Nam nisi celeriter ex alterâ parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessariò sequitur. Cùm dissimi-
XXII. les ij motus inter se sint, caussæ eorum diuersæ sunt. Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, & rotæ maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit, cùm petra è latere montis abrupta cecidisset, ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, vt ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac

sono

A ſono in ſubiacentem cauernam cadat, eò vehementiùs, quò aut plus ponderis habuit, aut venit altiùs. Et ſic commouetur omne tectum cauatæ vallis. Nec tantùm pondere ſuo abſcindi ſaxa credibile eſt, ſed cùm flumina ſuprà ferantur, aſſiduus humor commiſſuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus eſt aufert, & illam (vt ita dicam) cutem quâ continetur, abradit. Deinde longa per ævum diminutio vſque eò infirmat illa, quæ quotidie attriuit, vt deſinant eſſe oneri ferendo. Tunc ſaxa vaſti ponderis decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quidquid ab imo repercuſſit, non paſſura conſiſtere, ſuccutit,

——*Et ruere omnia viſa repentè:*

vt ait Virgilius noſter. Huius motus ſuccutientis terras hæc erit cauſſa. Ad alteram tranſeo. Rara terræ natura eſt, multumque habens vacui. per has raritates ſpi- XXIII.
ritus fertur: qui vbi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & aliis, vt paullò antè retuli, cauſſa: ſi quid apud te profectura teſtium turba eſt. Hanc etiam
B Calliſthenes probat non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc eſt Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiens quis dixerit: Occidit Perſarum multa millia: opponetur, Et Calliſthenem. Quotiens dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Calliſthenem. Quotiens dictum erit, Omnia oceano tenus vicit, ipſum quoque tentauit nouis claſſibus, & imperium ex angulo Thraciæ vſque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Calliſthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla tranſierit, ex his quæ fecit, nihil tam magnum erit, quàm ſcelus Calliſthenes. Hic Calliſthenes in libris, quibus deſcribit quemadmodum
5 Helice Buriſque merſæ ſunt, quis illas caſus in mare, vel in illas mare immiſerit, dicit id quod in priore parte dictum eſt. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbique, ita & ſub mari. Deinde cùm eſt obſtructus ille trames, per quem deſcenderat, reditum autem illi à tergo reſiſtens aqua abſtulit, huc & illuc fertur, & ſibi
C ipſe occurrens terram labefactat. Ideò frequentiſſimè mari oppoſita vexantur, & inde Neptuno hæc aſſignata eſt mouendi potentia. Quiſquis primas litteras Græcas didicit, ſcit illum apud Homerum ἐνοσίχθονα vocari. Spiritum eſſe huius mali cauſ- XXIV.
ſam, & ipſe conſentio: de illo diſputabo, quomodo intret hic ſpiritus: vtrùm per tenuia foramina, nec oculis comprehenſibilia, an per maiora ac patentiora: & vtrùm ab imo, an etiam per ſumma terrarum. Hoc incredibile eſt. Nam in noſtris quoque corporibus cutis ſpiritum reſpuit: nec eſt illi introitus, niſi per quem trahitur: nec conſiſtere quidem à nobis receptus poteſt, niſi in laxiore corporis parte. Non enim inter neruos pulpáſve, ſed in viſceribus & patulo interioris partis receſſu commoratur. Idem de terrâ ſuſpicari licet, vel ex hoc, quòd motus non in ſummo terræ, circáve ſumma eſt, ſed ſubter & ab imo. Huius indicium eſt, quòd altitudinis profundæ maria iactantur, motis ſcilicet his, ſupra quæ fuſa ſunt. Ergo veriſimile eſt, terram ex alto moueri, & illîc ſpiritum in cauernis ingentibus concipi. Imò, inquit, 6 ceu cùm frigore inhorruimus, tre-
D mor ſequitur, ſic terras quoque ſpiritus extrinſecus accidens quaſſat. Quod nullo modo poteſt fieri. Algere enim debet, vt idem illi accidat, quod nobis, quos externa cauſſa in horrorem agit. Accidere autem terræ ſimile quiddam noſtræ affectionis, ſed non ex ſimili cauſſâ, conceſſerim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum vel maximum hoc poteſt eſſe, quòd cùm vehementi motu adapertum ingenti ruinâ ſolum eſt, totas nonnumquam vrbes & recipit hiatus ille, & abſcondit. 7 Thucydides ait, circa Peloponneſiaci belli tempus, Atalantam inſulam aut totam, aut certè maximâ ex parte ſuperfuſam. 8 Idem Sidoni accidiſſe, Poſidonio crede. Nec ad hoc teſtibus opus eſt. Meminimus enim terris interno motu diuulſis, loca diſiecta, & campos interiſſe. Quod iam dicam, quemadmodum exiſtimem fieri. Cùm ſpiritus XXV.
magnâ vi in vacuum terrarum locum penitus applicuit, cœpitque rixari, & de exitu cogitare, latera ipſa intra quæ latet, ſæpiùs percutit, ſupra quæ vrbes interdum ſitæ ſunt. hæc nonnumquam adeò concutiuntur, vt ædificia ſuperpoſita procumbant: nonnum-

quam in tantum, vt parietes quibus fertur omne tegimen caui, decidant in illum ſubter- A
uacantem locum, totæque vrbes in immenſam altitudinem mergantur. Si velis crede-
re, aiunt, aliquando Oſſam Olympo cohæſiſſe, deinde terrarum motu receſſiſſe, & ſeiſ-
ſam vnius magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugiſſe Pencum, qui paludes
quibus laborabat Theſſalia, ſiccauit, abductis in ſe quæ ſine exitu ſtagnauerant aquis.
Ladon flumen inter Helim & Megalen polin medius eſt, quem terrarum motus effudit.
Per hoc quid probo? In laxos ſpecus (quid enim aliud appellem loca vacua ſub terris?)
ſpiritum conuenire. Quod niſi eſſet, magna terrarum ſpatia commouerentur, & vnà
multa titubarent. Nunc exiguę partes laborant, nec vnquam per ducenta milliaria mo-
tus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis vrbem, non tranſcendit Campaniam. Quid
dicam, cùm Chalcis tremuit, Thebas ſteriſſe? [9] Cùm laborauit Ægium, tam propin-
quas illi Patras de motu nihil audiſſe? Illa vaſta concuſſio, quæ duas ſuppreſſit vrbes,
Helicen & Burin, citra Ægium conſtitit. Apparet ergo, in tantum ſpatium motum pro-
XXVI. tendere, quantum illa ſub terris vacantis loci inanitas pateat. Poteram ad hoc B
probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui [10] Ægyptum numquam tre-
muiſſe tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quòd ex limo tota concre-
uerit. Tantum enim ([11] ſi Homero fides eſt) aberat à continenti Pharos, quantum na-
uis diurno curſu metiri plenis lata velis poteſt: ſed continenti admota eſt. Turbidus
enim defluens Nilus, multumq; ſecum limum trahens, & cum ſubinde apponens prio-
ribus terris, Ægyptum annuo incremento ſemper vltrà tulit. Inde pinguis & limoſi ſo-
li eſt, nec vlla interualla in ſe habet, ſed creuit in ſolidum areſcente limo: quo preſſa
erat & ſedens ſtructura, cùm partes glutinarentur, nec quidquam inane interuenire po-
terat, cùm ſolido liquidum ac molle ſemper accederet. Sed mouetur & Ægyptus [12] &
Delos, quam Virgilius ſtare iuſſit:

Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philoſophi quoque, [13] credula natio, dixerunt non moueri, [14] auctore Pindaro.
[15] Thucydides ait, anteà quidem immotam fuiſſe, ſed circa Peloponneſiacum bellum C
tremuiſſe. Calliſthenes & alio tempore ait hoc accidiſſe: Inter multa, inquit, prodigia
quibus denunciata eſt duarum vrbium Helices & Buris euerſio, fuêre maximè notabi-
lia, columna ignis immenſi, & Delos agitata. Quam ideò ſtabilem videri vult, quia ma-
ri impoſita, habeat concauas rupes & ſaxa peruia, quæ dent deprehenſo aëri reditum.
Ob hoc etiam inſulas eſſe certioris ſoli, vrbeſque eò tutiores, quò propiùs ad mare acceſ-
ſerunt. Falſa hæc eſſe, Pompeij & Herculaneum ſenſêre. Adiice nunc, quòd omnis ora
maris obnoxia eſt motibus. Sic Paphos non ſemel corruit, ſic nobilis & huic iam fami-
liaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare & agitatur. Tyros & ipſa tam mo-
uetur, quàm diluitur. Hæ ferè cauſſæ redduntur, propter quas tremit terra.

XXVII. Quædam tamen propria in hoc Campano motu accidiſſe narrantur, quorum ratio
reddenda eſt. Aiunt enim ſexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeianâ re-
gione. Non eſt quare hoc putes ouibus illis timore accidiſſe. Diximus ſolere poſt ma-
gnos terrarum motus peſtilentiam fieri. Nec id mirum eſt: multa enim mortifera in al- D
to latent. At aër ipſe qui vel terrarum culpâ, vel pigritiâ, & æternâ nocte torpeſcit,
grauis haurientibus eſt: vel corruptus internorum ignium vitio, cùm eſt longo ſitu e-
miſſus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, inſuetumque ducentibus ſpiri-
tum, affert noua genera morborum. Quid, quòd aquæ inutiles peſtilentesque in abdito
latent, vt quas numquam vſus exerceat, numquam aura liberior verberet? Craſſæ ita-
que, & graui caligine ſempiternaque tectæ, nihil niſi peſtiferum in ſe & corporibus no-
ſtris contrarium habent. Aër quoque qui admixtus eſt illis, quique inter illas paludes
iacet, cùm emerſit, latè vitium ſuum ſpargit, & haurientes necat. Faciliùs autem pecо-
ra ſentiunt, in quæ peſtilentia incurrere ſolet, quò auidiora ſunt: aperto cælo plurimùm
vruntur, & aquis, quarum maxima in peſtilentiâ culpa eſt. Oues verò mollioris naturæ,
quò propiora terris ferunt capita, corruptas eſſe non miror, cùm afflatum diri aëris circa
ipſam humum exceperint. Nocuiſſet ille & hominibus, ſi maior exiiſſet: ſed illum co-

pia

A pia aëtis ſinceri exſtinxit, antequam vt ab homine poſſet trahi, ſurgeret. Multa autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quòd tot venena naſcuntur, non manu ſparſa, ſed ſponte: ſolo ſcilicet habente, vt boni, ita mali ſemina. Quid, quòd pluribus Italiæ locis per quædam foramina peſtilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non feræ tutum eſt? Aues quoque ſi in illum inciderint, antequam cælo meliore leniatur, in ipſo volatu cadunt, liuentéque corpora, & non aliter quàm per vim eliſæ fauces tument. Hic ſpiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiæ habet, quàm vt deſpectantia & vltrò ſibi illata conficiat. Vbi per ſæcula conditis tenebris, ac triſtitiâ loci creuit in vitium, ipſâ ingraueſcit morâ: hoc peior, quò ſegnior. Cùm autem exitum nactus eſt, æternum illud vmbroſi frigoris malum, & infernam noctem ſoluit, ac regionis noſtræ aëra infuſcat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille ſpiritus purior tranſit in noxium. Inde ſubitæ continuæque mortes, & monſtroſa genera morborum, vt ex nouis orta cauſſis. Breuis aut longa clades eſt, prout vitia XXVIII.

B valuêre. Nec priùs peſtilentia deſinit, quàm ſpiritum illum grauem exercuit laxitas cæli, ventorumque iactatio. Nam quòd aliquot inſanis attonitiſque ſimiles diſ- XXIX.
currere fecit metus, qui excutit mentes, vbi priuatus ac modicus eſt, quid vbi publicè terret, vbi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terra concutitur: quid mirum eſt, animos inter dolorem & metum deſtitutos aberraſſe? Non eſt facile, inter magna non deſipere. Itaque leniſſima ferè ingenia in tantum venêre formidinis, vt ſibi excíderent. Nemo quidem ſine aliquâ iacturâ ſanitatis expauit, ſimiliſque furenti, quiſquis timet: ſed alios citò timor ſibi reddit, alios vehementiùs perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella errauêre lymphatici: nec vſquam plura exempla vaticinantium inuenies, quàm vbi formido mentes religione mixtâ percuſſit. Statuam diuiſam non miror, cùm dixerim montes à montibus receſſiſſe, & ipſum diruptum eſſe ab imo ſolum.

Hæc loca, vi quondam & vaſtâ conuulſa ruinâ,
(Tantum æui longinqua valet mutare vetuſtas)
C *Diſſiluiſſe ferunt, cùm protinus vtraque tellus*
Vna foret, venit medio vi pontus, & vndis
Heſperium Siculo latus abſcidit, arualque & vrbes
Littore diductas, anguſto interluit æſtu.

Vides totas regiones à ſuis ſedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in confinio fuerat: vides & vrbium fieri gentiumque diſcidium, cùm pars naturæ concitata eſt ex ſe, vel aliquod mare ingens ſpiritus impegit, quorum mira, vt ex toto, vis eſt. Quamuis enim parte ſæuiat, mundi tamen viribus ſæuit. Sic & Hiſpanias à contextu Africæ, mare eripuit. Sic hac inundatione, quam poëtarum maximi celebrant, ab Italiâ Sicilia reiecta eſt. Aliquando autem plus impetus habent, quæ ex infimo veniunt. Acriora enim ſunt, in quibus niſus eſt per anguſta. Quantas res ij terrarum tremores, quamque mira ſpectacula ediderint, ſatis dictum eſt. Cur ergo aliquis ad hoc ſtupet, quòd æs vnius ſtatuæ, ne XXX.
ſolidũ quidem, ſed concauum ac tenue diruptũ eſt: cùm fortaſſe in illud ſe ſpiritus, quæ-

D rens fugam, incluſerit? Illud verò quis neſcit? Diductis ædificia angulis vidimus moueri, iterumque componi. Quædam verò parùm aptata poſitu ſuo, & à fabris negligentiùs ſolutiuſque compoſita, terræmotus ſæpiùs agitata compegit. Quòd ſi totos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium, quæ ſolida ſunt ſcindit, & pilas operibus ſubditas diſſipat: quid eſt, quare quiſquam dignum annotari putet, ſectam eſſe æqualiter ab imo ad caput in partes duas ſtatuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non deſiit enim aſſiduè tremere Campania, clementiùs quidem, ſed ingenti damno, quia preſſa & quaſſa quatiebat: quibus ad cadendum malè ſtantibus, non erat impelli, ſed agitari. Nondum videlicet ſpiritus omnis exciderat, ſed adhuc emiſſâ parte maiore oberrabat. Inter argumenta quibus probatur, ſpiritu iſta fieri, non eſt quòd XXXI.
dubites & hoc ponere. Cùm maximus editus tremor eſt, quo in vrbes terraſque ſæuitum eſt, non poteſt par illi ſubſequi alius, ſed poſt maximum leues motus ſunt, quia vehementiùs exitum ventis luctantibus fecit. Reliquiæ deinde reſidui ſpiritus non

idem possunt, nec illis pugna est: cùm iam viam inuenerint, sequanturque ea quà prima A
vis ac maxima cuasit. Hoc quoque dignum memoriâ iudico, ab eruditissimo & grauis-
simo viro cognitum: fortè enim cùm hoc euenit, lauabatur. vidisse se affirmabat in bal-
neo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab alterâ separari, iterumque committi:
& aquam modò recipi in commissuras, pauimento recedente, modò, compresso, bullire
& elidi. Eumdem audiui narrantem, vidisse se molles materias, molliùs crebriusque tre-
xxxii. mere, quàm naturâ duras. Hæc, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas
causas. Illa nunc quæ ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert no-
strâ fortiores fieri, quàm doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliundè
animo venit robur, quàm à bonis artibus, quàm à contemplatione naturæ. Quem enim
non hic ipse casus aduersus omnes firmauerit & erexerit? Quid est cur ego hominem aut
feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? maiora me pericula exspectant. Flu-
minibus & terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaque animo mors pro-
uocanda est, siue nos æquo vastoque impetu aggreditur, siue quotidiano & vulgari exi- B
tu: nihil refert quàm minax veniat, quantumque sit, quod in nos trahat: quod à nobis
petit, minimum est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis
humoris corrupti abundantia, hoc cibus parùm obsequens stomacho, hoc pes leuiter of-
fensus. Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contemptus animæ. Hanc qui
contempserit, securus videbit maria perturbari: etiam si illa omnes excitauerint venti,
etiamsi æstus aliquâ perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus
adspiciet fulminantis cæli trucem & horridam faciem: frangatur licet cælum, & ignes
suos in exitium omnium, in primis suum, misceat. Securus adspiciet ruptis compagibus
dehiscens solum. Illa licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voraginem in-
trepidus: & fortasse quò debet cadere, desiliet. Quid ad me, quàm sint magna quibus
pereo? Ipsum perire non est magnum. Proindè si volumus esse felices, si nec hominum,
nec deorum, nec rerum timore vexati, si despicere fortunam superuacua promittentem,
leuia minitantem, si volumus tranquillè degere, & ipsis diis de felicitate controuersiam C
facere, anima in expedito est habenda. Siue illâ insidiæ, siue morbi petent, siue hostium
gladij, siue insularum cadentium fragor, siue ipsarum ruina terratũ, siue vasta vis ignium,
vrbes agrosque pari clade complexa, cùm libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo,
quàm exeuntem hortari, & cum bonis omnibus emittere? Vade fortiter, vade feliciter.
Nihil dubitaueris reddere. Non de re, sed de tempore est quæstio. Facis quod quando-
que faciendum est. Nec rogaueris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exitu-
rum tuleris retrò. Rerum natura te, quæ genuit, exspectat, & locus melior ac tutior. Il-
lîc non tremunt terræ, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, non
incendia regiones vrbesque vastant, non naufragiorum totas classes sorbentium metus
est, non arma contraria dispositavexillis, & in mutuam perniciem multorum millium
par furor, non pestilentia, & ardentes promiscuè, communes populis cadentibus rogi.
Istud leue est. quid timemus? Graue est. potiùs semel incidat, quàm semper impendat.
Ego autem perire timeam, cùm terra ante me pereat, cùm ista quatiantur quæ quatiunt, D
& in iniuriam nostram non sine suâ veniunt? Helicen Burinque totas mare accepit: ego
de vno corpusculo timeam? Supra oppida duo nauigatur: duo autem, quæ nouimus,
quæ in nostram notitiam memoria litteris seruata perduxit. Quàm multa alia aliis locis
mersa sunt? Quot populos aut terra in se, aut mare inclusit? Ego recusem mei finem,
cùm sciam me sine fine non esse? imò cùm sciam omnia esse finita? Ego vltimum suspi-
rium timeam? Quantum potes itaque ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis.
Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam vitam cui parcit, inquietat ac perdit. Hic
omnia ista dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres constanter, si cogita-
ueris nihil interesse inter exiguum tempus & longum. Horæ sunt quas perdimus. Puta
dies esse, puta menses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, re-
fert, num perueniam ad illos? fluit tempus, & auidissimos sui deserit. Nec quod futu-
rum est, meum est, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: & magni est,

modicum

A modicum fuisse. Eleganter Lælius ille sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos non habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis vitæ conditionem & sortem temporis semper alieni, quòd annos annumeramus omissos. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendum est. Quando? Quid tuâ? Mors naturæ lex est, mors tributum officiumq; mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. Omnibus omissis, hoc vnum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multâ familiarem: vt si ita tulerit, possis illi vel obuiam exire.

M. ANTONII MVRETI

AD LIBRVM SEXTVM

B

NATVRALIVM SENECÆ

QVÆSTIONVM, NOTÆ.

AD CAP. I. 1. POMPEIOS.] *Vix vlla res est, de quâ maiore contentione disputarint philosophi, quàm de terræ motu. De quo tamen nihil adhuc pro certo atque explorato statuere potuerunt. Videndus Aristoteles libro secundo meteorologicon, & qui in eum scripserunt: Plinius libri secundi cap.* LXXIX. *& deinceps Liber tertius de placitis philosophorum.*

2. ET QVIDEM DIEBVS HIBERNIS.] *Aristoteles quidem auctor est, vere & autumno sæpius*
C *terram moueri: æstate & hieme rarius: sed tamen nullam esse anni partem ab hoc mali genere tutam, experimenta docuerunt.*

3. SEXCENTARVM OVIVM GREGEM.] *Hoc ex eo contigisse videri potest, quòd in terræ motu tetri ac pestiferi halitus afflantur è terrâ: quorum noxia vis ad pecudes citissimè ac facillimè peruenit: vt quæ humi pascantur, neque ferè vmquam caput attollant. Sic Homerica pestis greges primùm & armenta corripuit. Sed hoc Seneca ipse posteà dicturus est.*

AD CAP. XXI. 4. THERAM ET THERASIAM.] *Locum hunc, qui etiam in vetustis libris mutilus ac deprauatus est, ita legendum puto,* Inter Theram & Therasiam, hanc nostræ ætatis insulam, *&c. Plinius libro quarto:* Thera, cùm primùm emersit, Calliste dicta: ex eâ auulsa posteà
D Therasia, atque inter duas enata, mox Automate, eadem Hiera. & in nostro æuo Thia iuxta eandem Hieram nata. *Vide eumdem cap.* LXXXVII. *libri secundi.*

AD CAP. XXIII. 5. HELICE BVRISQVE.] *Vocatur & Bura. earum vnâ hiatu terræ absorptam, alteram vndis obrutam fuisse scribit Strabo libro* I. *Vide eumdem & libro octauo, & Pausaniam in Achaicis, & Plinium cap.* XCI. *libri secundi.*

AD CAP. XXIV. 6. CEV CVM FRIGORE INHORRVIMVS.] *Lucretius,*

Frigus vti nostros penitus cùm venit in artus,
Cõcutit, inuitos cogens tremere atq; mouere.

7. THVCYDIDES AIT.] *Libro tertio. Atalanta autem insula est in Locris Opuntiis.*

8. IDEM SIDONI ACCIDISSE, POSIDONIO CREDE.] *Hoc ipsum narrat, & auctorem eumdem Posidonium laudat Strabo libro* I.

AD CAP. XXV. 9. CVM LABORAVIT ÆGIVM.] *Verè & eruditè locum hunc emendauit Pincianus.*

AD CAP. XXVI. 10. ÆGYPTVM NVMQVAM TREMVISSE TRADVNT.] *Aliam huius rei caussam affert Plinius, cuius hæc verba sunt, cap.* LXXX. *libri secundi:* Ideò Galliæ & Ægyptus minimè quatiuntur, quoniam hîc æstatis caussa obstat, illîc hiemis.

11. SI HOMERO FIDES EST.] *Hæc de re Homeri versus sunt Odysseæ libro* IV.

Νῆσος ἔπειτά τίς ἐστι κατὰ πόντον ἐυκλύστῳ
Αἰγύπτῳ πρόπαρθε. Φάρον δέ ἑ κικλήσκουσι.
Τόσσον ἀπὸ δ' ὅσσον τε κραπὶς γλαφυρὴ νῆας
Ἠνύσσει, ἢ λιγὺς οὖρος ὀπισσομένοισιν ὄπιθεν.

12. ET DELOS, QVAM VIRGILIVS STARE IVSSIT.] *Eleganter quod de Apolline Virgilius dixerat, id ad ipsum Virgilium tranſtulit.*

13. CREDVLA NATIO.] *Plerumque enim, non tam, verum sit aliquid, nec ne sit, quàm posito verum esse, caussas cur ita fiat, inquirunt.*

14. AVCTORE PINDARO.] *Locus Pindari apud Pindarum ipsum non exstat: sed citatur à Strabone libro decimo. Apud Callimachum quidem in hymno in Delum ita legitur:*

Κεῖνη δ' ἠνεμόεσσα κὴν ἀτρέπτος.

Herodotus tremuisse ait Delon, quo tempore Dareus in Græciam exercitum duxit: cùm prius oraculo ita responsum esset,

Quinetiam Delon, quamquam est immota, mouebo.

15. THVCYDIDES AIT.] *Libro* II. Ἔτι δὲ Δῆλος σαλευθῆναι, ὀλίγῳ πρὸ τούτων, πρότερον οὔπω σεισθεῖσα, ἀφ' οὗ Ἕλληνες μέμνηνται. *Plinius lib.* IV. Ipsaque longè clarissima, Cycladum media, templo Apollinis & mercatu celebrata Delos: quæ diu fluctuata, vt proditur, sola motum terræ non sensit ad M. Varronis ætatem. Mucianus prodidit bis concussam.

L. ANNÆI SENECÆ

AD LVCILIVM

NATVRALIVM QVÆSTIONVM

LIBER SEPTIMVS

ET VLTIMVS.

In quo agitur de Cometis.

CAP. I. NEMO vsque eò tardus, & hebes, & demissus in terram est, vt ad diuina non erigatur, ac totâ mente consurgat: vtique vbi nouum aliquod è cælo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, vt nos quotidiana, etiamsi admiratione digna sunt, transeant: contrà minimarum quoque rerum, si insolitæ prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque cœtus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non conuocat. At cùm aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in cælo est. Sol spectatorem, nisi cùm deficit, non habet. Nemo obseruat lunam, nisi laborantem. Tunc vrbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione vanâ trepidat. Quanto illa maiora sunt, quòd sol totidem (vt ita dicam) gradus, quot dies habet, & annum circuitu suo claudit: quòd à solstitio statim inclinat, & dat spatium noctibus: quòd sidera abscondit: quòd terras, cùm tanto maior sit illis, non vrit, sed calorem suum intensionibus ac remissionibus temperando fouet: quòd lunam numquam implet, nisi aduersam sibi, nec obscurat. Hæc tamen non annotamus, quamdiu ordo seruatur. Si quid turbatum est, aut præter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeò naturale est magis noua, quàm magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus, & insolitæ figuræ ignis apparuit, nemo non scire quid sit, cupit: & oblitus aliorum, de aduentitio quærit: ignarus, vtrùm debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes eius graues prædicent. Sciscitantur itaque, & cognoscere volunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quæsierit, aut didicerit vtilius, quàm de stellarum siderumque naturâ: vtrùm flamma contracta, quod & visus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde descendens: an non sint flammei orbes, sed solida quædam terrenaque corpora, quæ per igneos tractus labentia inde splendorem trahant, coloremque, non de suo clara. In quâ opinione magni fuêre viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatamque nec stabili inditam corpori, profectò iam mundus turbine suo dissipasset.

II. Ad hæc inuestiganda proderit quærere, num Cometæ eius conditionis sint, cuius superiora. Videntur enim cum illis quædam habere communia, ortus & occasus, ipsam quoque, quamuis spargantur & longiùs exeant, faciem. æquè enim ignei splendidique sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem sors erit. Si verò nihil aliud sunt quàm purus ignis, manentque mensibus senis, nec illos conuersio mundi soluit & velocitas: illa quoque possunt & tenui constare materiâ, nec ob hoc discuti assiduo cæli circumactu. Illò quoque pertinebit hoc excussisse, vt sciamus, vtrùm mundus terrâ stante circumeat, an mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos esse, quos

rerum

A rerum natura nescientes ferat, nec cæli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, vt sciamus in quo rerum statu simus: pigerrimam sortiti, an velocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Necessarium est autem, veteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an vices seruent, & illos ad suum diem certus ordo producat. Noua hæc cælestium obseruatio est, & nuper in Græciam inuecta. Democritus quoque, subtilissimus antiquorum omnium, suspicari ait se, III.
plures stellas esse quæ currant: sed nec numerum illarum posuit, nec nomina, nondum comprehensis quinque siderum cursibus. Eudoxus primus ab Ægypto hos motus in Græciam transtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Ægyptios quidem, quibus maior cæli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon posteà diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis seruatas ab Ægyptiis collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non prætermissurus, si quid explorari apud illos
B comperisset. Duo certè, qui apud Chaldæos studuisse se dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritissimus inspiciendorum naturalium, inter se dissident. Hic enim ait, Cometas in numero stellarum errantium poni à Chaldæis, teneriq́ue cursus eorum. Epigenes contrà ait, Chaldæos nihil de Cometis habere comprehensi, sed videri illos accendi turbine quodam aëris concitati & intorti. Primùm ergo, si tibi videtur, IV.
opiniones huius ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimum virium habere, ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Hæc cùm proxima signa Marti premit, aut in Lunæ viciniam transit, aut in Solis incidit radios, naturâ ventosa & frigida contrahit
pluribus locis aëra, conglobatq́ue. Deinde si radios Solis assumpsit, tonat, fulguratq́ue. Si Martem quoque consentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam materiam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim, & omnis humidi euaporatio, splendores tantùm cæli citra ictum minaces mouet. Illa autem calidior sicciorq́ue terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes verò & faces, quæ nullo alio inter se quàm ma-
C gnitudine distant, hoc modo fiunt. Cùm humida terrenaq́ue in se globus aliquis aëris clausit, quem turbinem dicimus, quacumque fertur, præbet speciem ignis extenti. Quæ tamdiu durat, quãdiu mansit aëris illa complexio, humidi intrà se terreniq́; multum vehens. Vt à proximis mendaciis incipiam, falsum est, faces & trabes exprimi turbine. V.
Turbo enim circa terras concipitur ac fertur. Ideoq́ue arbusta radicitus vellit, & quocumque incubuit, solum nudat: siluas interim & tecta corripiens, inferior ferè nubibus, vtique numquam altior. At contrà trabes editior cæli pars ostentat. Ita numquam nubibus obstiterunt. Præterea turbo omni nube velocior rapitur, & in orbem vertitur. Super ista velociter desinit, & ipse se suâ vi rumpit. Trabes autem non transcurrunt, nec præteruolant, vt faces, sed commorantur, & in eâdem parte cæli collucent. Charimander
quoque in eo libro quem de Cometis composuit, ait Anaxagoræ visum, grande insolitumq́ue cælo lumen magnitudine amplæ trabis, & id per multos dies fulsisse. Talem effigiem ignis longi fuisse, Callisthenes tradit, antequam Burin & Helicen mare absconD deret. Aristoteles ait, non trabem illam, sed Cometem fuisse: ceterùm ob nimium ardorem non apparuisse sparsum ignem, sed procedente tempore cùm iam minùs flagraret, redditam suam Cometæ faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna quæ notarentur: nihil tamen magis, quàm quòd vt ille fulsit in cælo, statim supra Burin & Helicen mare fuit. Numquid ergo Aristoteles non illam tantùm, sed omnes trabes Cometas esse credebat? Hanc habetis differentiam, quòd iis continuus ignis est, ceteris sparsus. Trabes enim flammam æqualem habent, nec vllo loco intermissam aut languidam, in vltimis verò partibus coactam, qualem fuisse illam, quam modò retuli, Callisthenes tradit. Duo, inquit Epigenes, Cometarum genera sunt. Alij ardorem vndique ef- VI.
fundunt, nec locum mutant: alij in vnam partem ignem vagum in modum comæ porrigunt, & stellas prætermeant: quales duo ætate nostrâ visi sunt. Illi priores criniti, vndique etiam immoti, humiles ferè sunt, & eisdem caussis quibus trabes facesq́ue conflantur, & ex intemperie aëris turbidi, multa secum arida humidaq́ue terris exhalata

versan-

versantis. Potest enim spiritus per angusta elisus accendere supra se positum aëra, plenum alimentis idoneis igni. Deinde propellere ex nitido, ne ex aliquâ caussâ refluat rursus, ac remittatur: deinde iterùm proximo die ac sequentibus consurgere, & eumdem locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad constitutum redire. Pluuiæ quoque, & alia tempestatum genera, ad præscriptum reuertuntur. Vt breuiter autem voluntatem eius exprimam, eâdem ferè ratione hos fieri Cometas existimat, quâ fiunt ignes turbine eiecti. Hoc vnum interest, quòd illi turbines ex superiori parte in terras deprimuntur, hi de terrâ in superiora eleuantur. VII. Aduersus hæc multa dicuntur. Primùm si ventus in caussâ esset, numquam Cometes sine vento appareret. nunc autem & quietissimo aëre apparet. Deinde si vento fieret, cum vento caderet. Et si vento inciperet, crescceret vento, eoque esset ardentior, quò ille incitatior. His accedit illud quoque. Ventus multas aëris partes impellit, Cometes in vno loco apparet: ventus in sublime non peruenit, Cometæ autem visuntur suprà quàm ventis ire licet. Transit deinde ad illos, quos ait certiorem habere stellarum speciem, qui & procedunt, & signa præteruntur. Hos ait ex iisdem caussis fieri, quibus illos, quos dixit humiliores. Hoc tantùm interesse, quòd terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, & in editiora cæli aquilone pellantur. Deinde si illos aquilo propelleret, ad meridiem semper ageretur, quò ventus hic nititur. Atqui variè concurrunt, alij in ortum, alij in occasum, omnes in flexum: quod iter non daret ventus. Deinde si aquilonis illos impetus à terris in altum leuaret, aliis ventis non orirentur Cometæ. atqui oriuntur.

VIII. Illam nunc rationem eius (vtraque enim vtitur) refellamus. Quidquid humidi aridique terra efflauit, cùm in vnum coit, ipsa discordia corporum, spiritum versat in turbinem. Tunc illa vis venti circumeuntis quidquid intra se comprehendit, cursu suo accendit, & leuat in altum: ac tam diu manet splendor ignis expressi, quàm diu alimenta sufficiunt: quibus desinentibus, & ipse subsidit. Qui hoc dicit, non notat qualis sit turbinum cursus, & qualis Cometarum. Illorum rapidus ac violentus, & ipsis ventis citatior est: Cometarum lenis, & quod per diem & noctem quantum transierit, absondat. Deinde turbinum motus vagus est & disiectus, & (vt Sallustij vtar verbis,) verticosus: Cometarum autem compositus, & destinatum iter carpens. Num quis nostrûm crederet, aut lunam, aut quinque sidera rapi vento, aut turbine rotari? Non vt puto. Quare? quia non est illis perturbatus & impotens cursus. Ad Cometas idem transferamus. Non confusè nec tumultuosè eunt, vt aliquis credat illos caussis turbulentis & inconstantibus pelli. Deinde etiam si vertices isti comprehendere terrena humidaque, & ex humili in altum exprimere possent: non tamen supra lunam efferrent. Omnis illis vsque in nubilum vis est. Cometas autem immixtos stellis videmus per superiora labentes. Ergo verisimile non est, in tantum spatium perseuerare turbinem: qui quò maior est, maturiùs

IX. corrumpitur. Vtrumlibet itaque eligat: aut vis leuis tam altè peruenire non poterit, aut magna & concitata citiùs ipsa se franget. Præterea humiliores illi Cometæ ob hoc (vt putant) non exeunt altiùs, quia plus terreni habent. Grauitas illos sua in proximo tenet. Atqui necesse est, his Cometis diuturnioribus & celsioribus, plenior materia sit. Neque enim diutiùs apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modò, non posse diu verticem permanere, nec supra lunam, aut vsque in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem, plurium ventorum inter ipsos luctatio. Hæc diu non potest esse. Nam cùm vagus & incertus spiritus conuolutatus est, nouissimè vni vis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellæ quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cùm ad summum venerunt, remittuntur omni violentiâ Necesse est istâ. concitatione in exitium sui tendant. Nemo itaque turbinem toto die vidit, ne horâ quidem. Mira velocitas eius, & mira breuitas est. Præterea violentiùs celeriusque in terrâ circaque eam voluitur: quò celsior, eò solutior, laxiorque est, & ob hoc diffunditur. Adiice nunc, quòd etiamsi in summum pertenderet, vbi sideribus iter est, vtique ab eo motu, qui vniuersum trahit, solueretur. Quid enim est illâ conuersione mundi citatius? hac omnium ventorum in vnum coniecta vis dissipare-

tur, &

A tur, & terræ ſolida fortiſque compages, nedum particula aëris torti. Præterea in alto manere non poteſt ignis turbine illatus, niſi ipſe quoque permaneret turbo. Quid porrò tam incredibile eſt, quàm in turbine longior mora? Vtique motus motu contrario vincitur: habet enim ſuam locus ille vertiginem, quæ rapit cælum, X.

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et vt det eis aliquam aduocationem, quod fieri nullo modo poteſt: quid de his Cometis dicetur, qui ſenis menſibus apparuerunt? Deinde duo debent eſſe motus eodem loco: alter ille diuinus & aſſiduus, ſuum ſine intermiſſione peragens opus: alter nouus & recens, & turbine illatus. Neceſſe eſt ergo alter alteri impedimento ſit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorumque ſupra lunam meatium motus irreuocabilis eſt: nec hæſitat vſquam, nec reſiſtit, nec dat vllam nobis ſuſpicionem obiectæ ſibi moræ. Fidem non habet, turbinem, violentiſſimum & perturbatiſſimum tempeſtatis genus, in medios ſiderum ordines peruenire, & inter diſpoſita ac tranquilla verſari. Credamus ignem circum-
B acto turbine accendi, & hunc expulſum in ſublime, præbere nobis opinionem ſpeciemque ſideris longi. At puto tale eſſe debet, quale eſt id quod ignem efficit. Turbinis autem rotunda facies eſt. In eodem enim veſtigio verſatur, & in columnæ modo circumagentis ſe voluitur. Ergo ignem quoque qui incluſus eſt, ſimilem eſſe illi oportet. Atqui longus eſt, & diſiectus, minimeque ſimilis in orbem coacto. Epigenem relin- XI.
quamus, & aliorum opiniones perſequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud in primis præſumendum eſt, Cometas non in vna parte cæli adſpici, nec in ſignifero tantùm orbe, ſed tam in ortu quàm in occaſu, frequentiſſimè tamen circa Septentrionem. Forma eis non eſt vna. Quamuis enim Græci diſcrimina fecerint eorum quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorum qui vndique circa ſe velut comam ſpargunt, & eorum quibus fuſus quidem eſt ignis, ſed in verticem tendens: tamen omnes iſti eiuſdem notæ ſunt, Cometæque rectè dicuntur. Quorum cùm poſt longum tempus appareant formæ, inter ſe eos comparare difficile eſt. Illo ipſo tempore, quo apparent, inter
C ſpectantes de habitu illorum non conuenit: ſed prout cuique acrior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem eſſe aut rubicundiorem, & crines aut in interiora deductos, aut in latera diuiſos. Sed ſiue ſint aliquæ differentiæ illorum, ſiue non ſint, eâdem fiant ratione neceſſe eſt Cometæ. Illud vnum conſtare debet, præter ſolitum adſpici nouam ſideris faciem, circa ſe diſſipatum ignem trahentis. Quibuſdam antiquorum hæc placet ratio. Cùm ex ſtellis errantibus altera ſe alteri applicuit, confuſo in vnum duarum lumine, faciem longioris ſideris reddi. Nec hoc tunc tantùm euenit, cùm ſtella ſtellam attigit, ſed etiam cùm appropinquauit. Interuallum enim, quod inter duas eſt, illuſtratur ab vtraque, inflammaturque, & longum ignem efficit. His illud reſponde- XII.
bimus, certum eſſe numerum ſtellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere, & Cometen. Ex quo manifeſtum fit, non illarum coitu fieri Cometen, ſed proprium & ſui iuris eſſe. Etiamnum frequenter ſtella ſub altioris ſtellæ veſtigium venit: & Saturnus aliquando ſupra Iouem eſt, & Mars Venerem aut Mercurium rectâ li-
D neâ deſpicit: nec tamen propter hunc curſum, cùm alter alterum ſubit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret: omnibus enim aliquę ſtellæ in eodem ſigno ſimul ſunt. Si Cometam faceret ſtella ſtellæ ſuperueniens, momento eſſe deſineret. Summa enim velocitas tranſeuntium eſt. Ideò omnis ſiderum defectio breuis eſt: quia citò illas idem curſus, qui admouerat, abſtrahit. Videmus ſolem & lunam intra exiguum tempus, cùm obſcurari cœperint, liberari: quanto celerior debet fieri in ſtellis congreſſio, tanto minoribus? Atqui Cometæ ſenis menſibus manent. quod non accideret, ſi duarum ſtellarum conuentu gignerentur. Illæ enim diu cohærere non poſſunt, & neceſſe eſt illas lex celeritatis ſeparet. Prętereà iſta nobis vicina videntur, ceterùm interuallis ingentibus diſſident. Quomodo ergo poteſt altera ſtella vſque ad alteram ſtellam ignem mittere, ita vt vtraque iuncta videatur, cùm ſint ingenti regione diductæ? Stellarum, inquit, duarum lumen miſcetur, & præbet vnius ſpeciem. Nempe ſic, quemadmodum rubicunda fit nubes ſolis incurſu, quemadmodum veſpertina aut matutina flaueſcunt, quemadmodum

dum alternè arcus ſolis viſitur. Hæc omnia primùm magnâ vi efficiuntur. Sol enim eſt, A
qui iſta ſuccendit. Stellarum non eſt eadem potentia. Deinde nihil horum, niſi infra
lunam in terrarum viciniâ naſcitur. Superiora pura & ſincera ſunt, & coloris ſui ſemper.
Prætereà ſi quid tale accideret, non haberet moram, ſed exſtingueretur citò: ſicut coro-
næ, quæ ſolem lunámve cingunt, & intra breuiſſimum ſpatium exoleſcunt. Nec arcus
quidem diu perſeuerat. Si quid eſſet tale, à quo medium inter duas ſtellas ſpatium con-
confunderetur, æquè citò dilaberetur. Vtique non in tantum maneret, quantum mo-
rari Cometæ ſolent. Stellis intra ſigniferum curſus eſt, hunc gyrum premunt: at Come-
tæ vbique cernuntur. Non magis certum eſt illis tempus quo appareant, quàm locus vl-
XIII. lus, vltra quem non exeant. Aduerſus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has
tantùm ſtellas quinque diſcurrere, ſed ſolas obſeruatas eſſe. Ceterùm innumerabiles
ferri per occultum, aut propter obſcuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulo-
rum poſitionem talem, vt tunc demum, cùm ad extremam eorum venêre, viſantur. Er-
go intercurrunt quædam ſtellæ, vt ait, nobis nouæ, quæ lumen ſuum cum ſtantibus mi- B
ſceant, & maiorem quàm ſtellis mos eſt, porrigant ignem. hoc ex his quæ mentitur, le-
uiſſimum eſt: tota eius narratio mundi, mendacium impudens eſt. Nam ſi illi credi-
mus, ſumma cæli ora ſolidiſſima eſt, in modum tecti durata, & alti craſſique corporis,
quod atomi congeſtæ coaceruatæque fecerunt. Huic proxima ſuperficies eſt ignea, ita
compacta, vt ſolui vitiarique non poſſit. Habet tamen ſpiramenta quædam, & quaſi fe-
neſtras, per quas ex parte exteriore mundi influant ignes, non tam magni, vt interiora
conturbent. Rurſus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque hæc quæ præter conſuetu-
dinem apparent, influxerunt ex illâ vtraque mundi iacente materiâ. Soluere iſta quid
XIV. aliud eſt, quàm manum exercere, & in ventum iactare brachia? Velim tamen
mihi dicat iſte, qui mundo tam firma lacunaria impoſuit, quid ſit quare credamus illi
tantam eſſe craſſitudinem cæli. Quid fuit, quod illò tam ſolida corpora adduceret, & ibi
detineret. Deinde quod tantæ craſſitudinis eſt, neceſſe eſt & magni ponderis ſit. Quo-
modo ergo in ſummo manent grauia? Quomodo illa moles non deſcendit, & ſe onere C
ſuo frangit? Fieri enim non poteſt, vt tanta vis ponderis, quantam ille ſubſtituit, pen-
deat, & leuibus innixa ſit. Nec illud quidem poteſt dici, extrinſecus aliqua eſſe retinacu-
la, quibus cadere prohibeatur. nec rurſus de medio aliquid eſſe oppoſiti, quod imminens
corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per im-
menſum, & cadere quidem, ſed non apparere an cadat: quia præcipitatio eius æterna
eſt, nihil habens nouiſſimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terrâ dixerunt, cùm ra-
tionem nullam inuenirent, propter quam pondus in aëre ſtaret. Fertur, inquiunt, ſem-
per: ſed non apparet an cadat, quia infinitum eſt in quod cadit. Quid eſt deinde quo
probes, non quinque tantùm ſtellas moueri, ſed multas eſſe, & in multis mundi regioni-
bus? Aut ſi hoc ſine vllo probabili argumento licet reſpondere, quid eſt, quare non ali-
quis aut omnes ſtellas moueri, aut nullam dicat? Prætereà nihil te adiuuat iſta ſtellarum
paſſim euntium turba. Nam quò plures fuerint, ſæpiùs in alias incident: rari autem
Cometæ, & ob hoc mirabiles ſunt. Quid, quòd teſtimonium dicet contra te omnis D
XV. ætas, quæ talium ſtellarum exortus & annotauit, & poſteris tradidit? Poſt mor-
tem Demetrij Syriæ regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuêre, paullò ante Achai-
cum bellum Cometes effulſit, non minor ſole. Primò igneus ac rubicundus orbis fuit,
clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde paullatim magnitudo
eius diſtricta eſt, & euanuit claritas. Nouiſſimè autem totus intercidit. Quot ergo coire
ſtellas oportet, vt tantum corpus efficiant? Mille in vnum licet congreges, numquam
hunc ambitum ſolis æquabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus.
Deinde ſuſtulit ſe diffuditque, & vſque in æquinoctialem circulum venit, ita vt illam
plagam cæli, cui lactea nomen eſt, in immenſum extentus æquaret. Quot ergo conue-
niſſe debent erraticæ, vt tam longum cæli tractum occuparent igne continuo?
XVI. Contra argumentum dictum eſt: contra teſtes dicendum eſt. Nec magnâ molitione
detrahenda eſt auctoritas Ephoro: hiſtoricus eſt. Quidam incredibilium relatu com-

menda-

A mendationem parant,& lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur,miraculo excitant. Quidam creduli,quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non euitant, hi appetunt. Et hoc in commune de totâ natione: quæ approbare opus suum, & fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio aspersit. Ephorus verò non religiosissimæ fidei, sæpe decipitur, sæpe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit euentus, cùm Helicen & Burin ortu suo mersit, ait illum discessisse in duas stellas: quod præter illum nemo tradidit. Quis enim posset obseruare illud momentum, quo Cometes solutus,& in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adiecit, in quas stellas diuisus sit, cùm aliqua ex quinque stellis esse debuerit? Apollonius Myndius in diuersâ XVII.
opinione est. Ait enim,Cometen non vnum ex multis erraticis effici,sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit,species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis ex-
B tentus: sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis aut lunæ. Talis illi forma est, non in rotundum restricta,sed procerior,& in longum producta.Ceterùm non est illi palàm cursus: altiora mundi secat: & tunc demum apparet, cùm in imum cursus sui venit. Nec est quòd putemus, eumdem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Cæsare apparuit, & Cometis detraxit infamiam, illi similem fuisse, qui post necem diui Iulij, ludis Veneris genitricis, circa vndecimam horam diei emersit. Multi variique sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: aliis rubor est sine vllâ luce: aliis candor, & purum liquidumque lumen: aliis flamma, & hæc non sincera,nec tenuis,sed multum circa se voluens fumidi ardoris. Cruenti quidam,minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt. hi minuunt augentque lumen suum, quemadmodum alia sidera: quæ clariora, cùm descendere, sunt, maioraque ex loco propiore visuntur: minora, cùm redeunt, & obscuriora, quia abducunt se longiùs. Ad- XVIII.
uersus hoc protinus respondetur, non idem accidere in Cometis,quod in ceteris.Cometæ enim quo primùm die apparuerint, maximi sunt. Atqui deberent crescere, quò propiùs accederent. Nunc autem manet illis prima facies,donec incipiant exstingui. Deinde quod aduersus priores, etiam aduersus hunc dicitur: Si erraret Cometes, essetque sidus, intra signiferi terminos moueretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Numquam apparet stella per stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, vt per illud superiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quàm per nubem vlteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed leuem ignem ac tumultuariũ.
Zenon noster in illâ sententiâ est: congruere iudicat stellas, & radios inter se com- XIX.
mittere: hac societate luminis exsistere imaginem stellæ longioris. Ergo quidam nullos esse Cometas existimant, sed species illorum per repercussionem vicinorum siderum, aut per coniunctionem cohærentium reddi. Quidam aiunt esse quidem, sed habere cursus suos,& post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem,sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui tem-
D poris morâ dissipantur. In hac sententiâ sunt plerique nostrorum: nec id pu- XX.
tant veritati repugnare. Videmus enim, in sublimi varia ignium concipi genera, & modò cælum ardere, modò

Longos à tergo flammarum albescere tractus,

modò faces cum igne vasto rapi: ipsa etiam fulmina, etsi velocitate mirâ, simul & perstringunt aciem, & relinquunt ignes suos, aëris attriti, & impetu inter se maiore collisi. Ideò ne resistunt quidem, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alij verò ignes diu manent: nec antè discedunt, quàm consumptum est omne, quo pascebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnæ, clypeique flagrantes, aliæque insigni nouitate flammæ: quæ non aduerterent animos, si ex consuetudine & lege decurrerent. Ad hæc stupent omnes, & repentinum ignem ex alto efferunt, siue emicuit aliquid & fugit,siue compresso aëre & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis retrò ætheris patuit, & vastum

in concauo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc? A

—— medium video discedere cælum,
Palantesque polo stellas.

quæ aliquando non exspectatâ nocte fulserunt, & per medium eruperunt diem. Sed alia huius rei ratio est, quare alieno tempore apparent, quas esse, etiam cùm laterent, constat. Multos Cometas non videmus, quòd obscurantur radiis solis: quo deficiente, quemdam Cometen apparuisse, quem sol vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Sæpe autem cùm occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfun-
XXI. ditur, & ideò adspici non potest. Cometæ autem radios solis effugiunt. Placet ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut tubas, trabesque, & alia ostenta cæli, denso aëre creari. Ideò circa Septemtrionem frequentissimè apparent, quia illîc plurimum est aëris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. Quamuis enim illi ad superiora nisus est: tamen deficiente materiâ retroiens ipse descendit in aëra quoque, si dextram læuamque premit partem. Nulla enim B illi via est: sed quâ illum vena pabuli sui duxit, illò repit, nec vt stella procedit, sed vt ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non citò exstinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu lætissimo vidimus, spectandum se præbuit, in diuersum illi Claudiano circumactus. Ille enim à Septemtrione in verticem surgens, Orientem petiit semper obscurior: hic ab eâdem parte cœpit, sed in Occidentem tendens, ad Meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & aptiora ignibus, quæ prosecutus est: huic rursus vberior fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt, inuitante materiâ, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectauimus, fuisse diuersum: cùm hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eamdem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu voluitur in occasum, illę ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est:
XXII. ille quo eunt, & hic quo auferuntur. Ego nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneum ignem, sed inter æterna opera naturæ. Primùm quæcum- C que aër creat, breuia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aëre aliquid idem diu permanere, cùm ipse aër numquam idem maneat? fluit semper, & breuis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quàm in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluuius, nunc serenus, nunc inter vtrumque varius: nubesque illi familiarissimæ, in quas coit, & ex quibus soluitur. modò congregantur, modò digeruntur, numquam immotæ iacent. Fieri non potest, vt ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter hæreat, quàm quem natura, ne vmquam excuteretur, aptauit. Deinde si alimento suo hæreret, semper descenderet. Eò enim crassior aër est, quò terris propior: numquam Cometes in imum vsque demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quò illum natura sua ducit, id est sursum: aut eò quò trahit ma-
XXIII. teria, cui adhæsit, & quam depascitur. Nullis ignibus ordinariis & cælestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometæ alij fecerint, nescio: duo nostrâ ætate fecerunt. Deinde omne quod caussa temporalis accendit, citò D intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in vnum valent ictum: sic quæ transuersæ dicuntur stellæ & cadentes, præteruolant & secant aëra. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico diuinis, quos habet mundus æternos, quia partes eius sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum seruant, paresque sunt. Nam alternis diebus maiores minoresve fierent, si ignis esset collecticius, & ex aliquâ caussâ repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenius aleretur aut maligniùs. Dicebam modò, nihil diuturnum esse, quod exarsit aëris vitio: nunc ampliùs adiicio. Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrens, & quisquis alius est ignis aëre expressus, in fugâ est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideò non citò expellitur, sed emetitur spatium suum: nec exstinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis vnum stellis limitem ponit? Quis in angustum diuina compellit? Nempe hæc ipsa sidera, quæ sola moueri credis,

alios

A alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quæ in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliquâ parte cælum peruium non sit? Quod si iudicas, non posse vllam stellam nisi signiferum attingere: Cometes potest sic latum habere circulum, vt in hunc tamen parte aliquâ sui incidat: quod fieri non est necessarium, sed potest. Vide ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, vt in multa XXIV.
itinera diuisus sit: nec hanc vnam deterat semitam, ceteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore inter innumerabiles stellas, quæ noctem decore vario distinguunt, quæ aëra minimè vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quibus exercere se liceat, ceteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogauerit: Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harum obseruatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quæ esse concedimus: qualia sint, ignoramus. Habere nos animum, cuius imperio & impellimur & reuocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille rector dominusque noster, non
B magis tibi quisquam expediet, quàm vbi sit. Alius illum dicet esse spiritum, alius concentum quemdam, alius vim diuinam & Dei partem, alius tenuissimum aërem, alius incorporalem potentiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeò animo non potest liquere de ceteris rebus, vt adhuc ipse se quærat. Quid ergo mi- XXV.
ramur, Cometas, tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum finesque notescere, quorum ex ingentibus interuallis recursus est? Nondum sunt anni mille quingenti, ex quo Græcia

—— stellis numeros & nomina fecit.

Multæque hodie sunt gentes, quæ tantùm facie nouerint cælum, quæ nondum sciant cur luna deficiat, quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quæ nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris æui diligentia. Ad inquisitionem tantorum ætas vna non sufficit, vt tota cælo vacet. Quid, quòd tam paucos annos inter studia ac vitia non æquâ portione diuidimus? Itaque per
C successiones istas longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harum quinque stellarum, quæ se ingerunt nobis, quæ alio atque alio occurrentes loco, curiosos nos esse cogunt, qui matutini vespertinique ortus sint, quę stationes, quando in rectum ferantur, quare agantur retrò, modò cœpimus scire. Vtrùm emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset (nam hoc illi nomen imposuêre cedenti) ante paucos annos didicimus. Inuenti sunt qui nobis dicerent: Erratis, qui vllam stellam aut supprimere cursum iudicatis, aut vertere. Non licet stare cælestibus, nec auerti: prodeunt omnia: vt semel missa sunt, vadunt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc æternum irreuocabiles habet motus: qui si quando constiterint, alia ex aduerso incident, quæ nunc tenor & æqualitas seruat. Quid est ergo, cur aliqua redi- XXVI.
re videantur? Solis occursus speciem illis tarditatis imponit, & natura viarum circulorumque sic positorum, vt certo tempore intuentes fallant. Sic naues quamuis plenis velis eant, videntur tamen stare. Erit qui demonstret aliquando, in quibus Cometæ partiD bus errent, cur tam seducti à ceteris eant, quanti qualesque sint. Contenti simus inuentis: aliquid veritati & posteri conferant. Per stellas, inquit, vlteriora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primùm si fit istud, non in eâ parte fit, quâ sidus ipsum est spissi ac solidi ignis, sed quâ rarus splendor excurrit, & in crines dispergitur. Per interualla ignium, non per ipsos vides. Stellæ, inquit, omnes rotundæ sunt, Cometę porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, vt ceterorum siderum, globus est, ceterùm fulgor extenditur: Quemadmodum sol radios suos longè lateque dimittit, ceterùm ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior quàm ceterorum siderum apparet. Quare? inquis. Dic tu mihi priùs, qua- XXVII.
re luna dissimillimum soli lumen accipiat, cùm accipiat à sole? Quare modò rubeat, modò palleat? Quare liuidus illi & ater color sit, cùm à conspectu solis excluditur? Dic mihi, quare omnes stellæ inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diuersissimam

foli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamuis similia non sint: ita nihil pro- A
hibet, Cometas æternos esse & sortis eiusdem, cuius cetera, etiamsi faciem illis non habent similem. Quid porrò? mundus ipse, si consideres illum, nónne ex diuersis compositus est? Quid est quate in leone semper sol ardeat, & terras æstibus torreat: in aquario adstringat hiemem, flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud sidus eiusdem conditionis est, cùm effectu & naturâ dissimile sit. Intra breuissimum tempus aries extollitur, libra tardissimè emergit: & tamen hoc sidus & illud eiusdem naturæ est: cùm illud exiguo tempore adscendat, hoc diu proferatur. Non vides, quàm contraria inter se elementa sint? grauia & leuia sunt, frigida & calida, humida & sicca. Tota huius mundi concordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma eius non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quàm simillima sit illa, quæ tricesimo anno reuertitur ad locum suum, huic quæ intra annum reuisit sedem suam. Non ad vnam natura formam opus suum præstat, sed ipsâ varietate se iactat. Alia maiora, alia velociora aliis fecit. Alia validiora, alia temperatiora: quædam autem eduxit à turbâ, vt B
singula & conspicua procederent: quædam in gregem misit. Ignorat naturæ potentiam, qui illi non putat aliquando licere, nisi quod sæpiùs facit. Cometas non frequéter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit & his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quàm vt fortuitam putes, siue amplitudinem eorum consideres, siue fulgorem, qui maior est ardentiorque quàm ceteris. Facies verò habet insigne quiddam & singulare, non in angustum coniecta & ar-
XXVIII. ctata, sed dimissa liberiùs, & multarum stellarum amplexa regionem. Aristoteles ait, Cometas significare tempestatem, & ventorum intemperantiam atque imbrium. Quid ergo? non iudicas sidus esse, quod futura denunciat? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futuræ pluuiæ,

Scintillare oleum, & putres concrescere fungos:

aut quomodo indicium est sæuituri maris, si marinæ

In sicco ludunt fulicæ: notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem: C

sed sic, quomodo æquinoctium in calorem frigusque flectentis anni, quomodo illa quæ Chaldæi canunt, quid stella nascentibus triste lætumve constituat. Hoc vt scias ita esse, non statim Cometes ortus ventos & pluuias minatur, vt Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quæ in proximum daret signa traxisse, sed habere reposita & compressa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Paterculo & Vopisco consulibus apparuit, quæ ab Aristotele Theophrastoque sunt prædicta. Fuerunt enim maximæ & continuæ tempestates vbique. At in Achaiâ, Macedoniaque, vrbes terrarum motibus prorutæ sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum
est, grauiores esse, multumque in se habere terreni: ipsi præterea cursus. ferè enim com-
XXIX. pelluntur in cardines. Vtrumque falsum est. De priore dicam priùs. Quare quæ tardiùs feruntur, grauia sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnibus iter suum lentissimè efficit, grauis est? Atqui leuitatis argumentum habet, quòd super ceteras est. D
Sed maiore, inquam, ambitu circuit, nec tardiùs it quàm ceteræ, sed longiùs. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiamsi segnior illis cursus sit. Sed mendacium est, ire eos tardiùs. Nam intra sextum mensem dimidiam cœli partem transcurrit hic proximus. Prior intra pauciores menses recepit se. Sed quia graues sunt, inferiùs deferuntur. Primùm non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus à Septemtrione motus sui initium fecit, & per Occidentem in Meridiana peruenit, erigensque suum cursum obliuit. Alter ille Claudianus à Septemtrione primùm visus, non desiit in rectum assiduè celsior ferri, donec excessit. Hæc sunt quæ aut alios mouere ad Cometas pertinentia, aut me. Quæ an vera sint, dij sciunt, quibus est scientia veri. Nobis rimari illa & coniecturare in occulto tantùm licet, nec cum fiduciâ inueniendi, nec sine spe.

XXX. Egregiè Aristoteles ait, numquam nos verecundiores esse debere, quàm cùm de diis agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultum submittimus,

togam

A togam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cùm de sideribus, de stellis, de deorum naturâ disputamus, ne quid temerè, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur? Nec miremur tam tardè erui, quæ tam altè iacent. Panætio, & his qui videri volunt Cometen non esse ordinarium sidus, sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est, an æquè omnis pars anni edendis Cometis satis apta sit: an omnis cæli regio idonea in quâ creentur: an quacumque ire, ibi etiam concipi possint: & cetera, quę vniuersa tolluntur, cùm dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto mouet. Quàm multa præter hos per secretum eunt, numquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus humanis oculis nota fecit. Quota pars operis tanti nostris oculis committitur? Ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundauit deditque circa se, maiorque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est. Multa præterea cognata numini summo, & vicinam sortita XXXI.

B potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mireris, oculos nostros & implent & effugiunt: siue illis tanta subtilitas est, quantam consequi acies humana non possit: siue in sanctiore secessu maiestas tanta delituit, & regnum suum, id est se, regit, nec vlli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire non possumus: & miramur, si quos igniculos parùm nouimus, cùm maxima pars mundi Deus lateat? Quàm multa animalia hoc primùm cognouimus sæculo? & quidem multa venientis æui populus ignota nobis sciet. Multa sæculis tunc futuris cùm memoria nostri exoleuerit, reseruantur. Pusilla res mundus est, nisi in illo quod quærat omnis mundus habeat. Non semel quædam sacra traduntur: Eleusis seruat, quod ostendat reuisentibus. Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus: in vestibulo eius hæremus. Illa arcana non promiscuè nec omnibus patent: reducta & in interiore sacrario clausa sunt. Ex quibus aliud hæc ætas, aliud quæ post nos subibit, adspiciet. Quando ergo ista in notitiam nostram perducentur? Tardè magna prouenium, vtique si labor cessat. Id quod

C vnum toto agimus animo, nondum perfecimus, vt pessimi essemus. Adhuc in processu vitia sunt. Inuenit luxuria aliquid noui, in quod insaniat. Inuenit impudicitia nouam contumeliam sibi. Inuenit delitiarum dissolutio & tabes aliquid tenerius molliusque, quo pereat. Nondum satis robur omne proiecimus. Adhuc quidquid est boni moris, exstinguimus leuitate & politurâ corporum. Muliebres munditias antecessimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum; non ambulamus, sed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Quotidie comminiscimur, per quæ virilitati fiat iniuria, vt traducatur, quia non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscœnam partem ludi fugit, & locatus ad mortem, infamiæ armatur. Egenus etiam, in quo morbum suum exerceat, legit. Miraris, si nondum sapientia omne opus suum XXXII impleuit? Nondum tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur, & huic omnes operam damus: huic oculi nostri, huic manus seruiunt. Ad sapientiam quis accedit? Quis dignam

D iudicat, nisi quam in transitu nouerit? Quis philosophiam, aut vllum liberale respicit studium, nisi cùm ludi intercalantur, cùm aliquis pluuius interuenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiæ philosophorum sine successore deficiunt. Academici & veteres & minores nullum antistitem reliquerunt. Quis est qui tradat præcepta Pyrrhonis? Pythagorica illa inuidiosæ turbæ schola præceptorem non inuenit. Sextiorum noua & Romani roboris secta, inter initia sua, cùm magno impetu cœpisset, exstincta est. At quantâ curâ laboratur, ne cuius pantomimi nomen intercidat? Stat per successores Pyladis & Batilli domus: harum artium multi discipuli sunt, multique doctores. Priuatim vrbe totâ sonat pulpitum. In hoc viri, in hoc fœminę tripudiant. Mares inter se vxoresque contendunt, vter det latus illis. Deinde sub personâ, cùm diu trita frons est, transitur ad ganeam. Philosophiæ nulla cura est. Itaque adeò nihil inuenitur ex his quæ parùm inuestigata antiqui reliquerunt, vt multa quæ inuenta erant, oblitterentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc iuuentus sobria incumberet, hoc

maiores docerent, hoc minores addiscerent, vix ad fundum veniretur: in quo veritas A posita est, quam nunc in summâ terrâ & leui manu quærimus.

Naturalium quæstionum finis.

M. ANTONII MVRETI

AD LIBRVM SEPTIMVM

NATVRALIVM SENECÆ B

QVÆSTIONVM, NOTÆ.

DE *Cometis, quæ propria huius libri materia est, videndus Aristoteles cap. sexto, & cap. septimo primi Meteorologicon. Plinius cap.* XXV. *lib. secundi, & alij.*

AD CAP. I. 1. QVOD A SOLSTITIO AD MINVENDOS DIES VERTITVR.] *Hæc omnia & absunt à veteribus libris, & planè redundant. Quare deleri iussi.*

AD CAP. II. 2. VTRVM MVNDVS TERRA STANTE.] *Cicero in Academicis:* Hicetas (*ita enim iampridem legendum docui, non vt vulgo,* Nicetas) Syracusius, vt ait Theophrastus, cælum, solem, lunam, stellas, supera denique omnia stare censet: neque, præter terram, rem vllam in mundo moueri: quæ cùm circum axem ie summâ celeritate conuertat & torqueat, eadem effici omnia, quæ, si, stante terrâ, cælum moueretur. Atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, sed paullò obscuriùs. *Laertius ab aliis hunc, ab aliis Philolaum huius admirabilis sententiæ auctorem putari ait. Sed & Heraclides Ponticus, & Ecphantus Pythagoreus idem sensisse traduntur.*

AD CAP. XI. 3. QVIBVSDAM ANTIQVORVM.] *Anaxagoræ & Democriti opinio hæc fuisse dicitur.*

AD CAP. XXI. 4. SEX ENIM MENSIBVS.] *Quomodo igitur tuebimur Plinium, cuius hæc verba sunt?* breuissimum quo cernerentur spatium septem dierum annotatum est, longissimum octoginta. *Nimirum addenda est Plinio vna littera* C: *vt sit,* C. octoginta. *Totidem enim diebus sex menses constant.* C

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ CLAVDII CAESARIS

ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΟΣΙΣ.

QVID actum sit in cælo ante diem tertium eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auiola Cos. anno nouo, initio sæculi felicissimi, volo memoriæ tradere. Nihil offensæ vel gratiæ dabitur. Hæc ita vera si quis quæsierit vnde sciam: primùm, si noluero, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum, ex quo suum diem obiit ille, qui verum prouerbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis vmquam ab historico iurato res exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quærite ab eo qui Drusillam euntem in cælum vidit. Idem Claudium vidisse se dicet iter facientem, non passibus æquis. Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quæ in cælo agantur. Appiæ viæ curator est: quà scis & diuum Augustum, & Tiberium Cæsarem, ad deos isse. Hunc si interrogaueris, soli narrabit: coram pluribus numquam verbum faciet. Nam ex quo in senatu iurauit se Drusillam vidisse cælum adscendentem, & illi pro tam bono nuntio nemo credidit quid viderit, verbis conceptis adfirmauit, se non indicaturum etiamsi in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quæcumque audiui, certè clara affero, ita illum saluum & felicem habeam.

Iam Phœbus breuiore viâ contraxerat ortum
Lucis, & obscuri crescebant tempora somni.
Iamque suum victrix augebat Cynthia regnum:
Et deformis hiems gratos carpebat honores
Diuitis autumni, visoque senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor vuas.

Puto magis intelligi si dixero, mensis erat October, dies tertius eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere. faciliùs inter philosophos, quàm inter horologia conueniet. Tamen inter sextam & septimam erat. Nimis rusticè acquiescunt oneri poëtæ, non contenti ortus & occasus describere, vt etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phœbus diuiserat orbem,
Et propior nocti fessas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere cœpit, nec inuenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio eius delectatus esset, vnam de tribus Parcis educit, & ait: Quid fœmina crudelissima hominem miserum torqueri pateris, nec vmquam meritum, vt tamdiu cruciaretur? Annus sexagesimus & quartus est, ex quo cum animâ luctatur. Quid huic inuides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum ex quo princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errant. horam eius nemo nouit. Nemo enim illum vmquam natum putauit. Fac quod faciendum est. *Dede neci. melior vacuâ sine regnet in aulâ.*

Sed Clotho: Ego mehercule, inquit, pusillum temporis adiicere illi volebam, dum hos pauculos, qui supersunt, ciuitate donaret. Constituerat enim omnes Græcos, Gallos,

Hiſpanos, [6] Britannos, togatos videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in ſemen A
relinqui, & tu ita iubes fieri, fiat. Aperit tum capſulam, & treis fuſos profert. Vnus erat
Augurini, [7] alter Babæ, tertius Claudij. Hos, inquit, treis vno anno exiguis interual-
lis temporum diuiſos mori iubebo: nec illum incomitatum dimittam. Non oportet
enim cum, qui modò ſe tot millia hominum ſequentia videbat, tot præcedentia, tot cir-
cumfuſa, ſubitò ſolum deſtitui. Contentus erit his interim conuictoribus.

Hæc ait: & turpi conuoluens ſtamina fuſo,
Abrupit ſtolidæ regalia tempora vitæ.
At Lacheſis redimita comas, ornata capillos,
Pieriâ crinem lauro frontemque coronans,
Candida de niueo ſubtemina vellere ſumit,
Felici moderanda manu: quæ ducta colorem
Aſſumpſere nouum: mirantur penſa ſorores.
Mutatur vilis pretioſo lana metallo: B
Aurea formoſo deſcendunt ſæcula filo.
Nec modus eſt illis, felicia vellera ducunt,
Et gaudent implere manus, ſunt dulcia penſa.
Sponte ſuâ feſtinat opus, nulloque labore
Mollia contorto deſcendunt ſtamina fuſo.
Vincunt Tithoni, vincunt & Neſtoris annos.
Phœbus adeſt, cantuque iuuat, gaudetque futuris:
Et lætus nunc plectra mouet, nunc penſa miniſtrat.
Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
Dumque nimis citharam, fraternaque carmina laudant,
Plus ſolito neuere manus: humanaque fata
Laudatum tranſcendit opus. Ne demite Parcæ,
Phœbus ait: vincat mortalis tempora vitæ, C
Ille mihi ſimilis vultu, ſimilisque decore,
Nec cantu, nec voce minor: felicia laſſis
Sæcula præſtabit, legumque ſilentia rumpet.
Qualis diſcutiens fugientia lucifer aſtra,
Aut qualis ſurgit redeuntibus heſperus aſtris:
Qualis cùm primùm tenebris aurora ſolutis
Induxit rubicunda diem, ſol adſpicit orbem
Lucidus, & primos è carcere concitat axes:
Talis Cæſar adeſt, talem iam Roma Neronem
Adſpiciet, flagrat nitidus fulgore remiſſo
Vultus, & affuſo ceruix formoſa capillo.

Hæc Apollo. At Lacheſis, quæ & ipſa homini fortiſſimo faueret, fecit, & plenâ orditur
manu, & Neroni multos annos de ſuo donat. Claudium autem iubent omnes χαίροντας, D
εὐφημοῦντας ἐκ πάντων δόμων. Et ille quidem animam ebulliit, & eò deſiit viuere videri. Ex-
ſpirauit autem dum comœdos audit, vt ſcias me non ſine cauſſâ illos timere. Vltima vox
eius hæc inter homines audita eſt, cùm maiorem ſonitum emiſiſſet illâ parte, quâ faci-
liùs loquebatur: Væ me, puto, concacaui me. Quid autem fecerit, neſcio: [8] omnia cer-
tè concacauit. Quæ in terris poſteà ſint acta, ſuperuacuum eſt referre. Scitis enim opti-
mè: nec periculum eſt, ne excidant, [9] quæ memoriæ publicum gaudium impreſſerunt.
Nemo felicitatis ſuæ obliuiſcitur. In cælo quæ acta ſint, audite: fides penes auctorem
erit. Nunciatur Ioui, veniſſe quemdam bonæ ſtaturæ, benè canum, neſcio quid illum
minari: aſſiduè enim caput mouere, pedem dextrum trahere. quæſiſſe ſe, cuius nationis
eſſet? reſpondiſſe, neſcio quid perturbato ſono, & voce confuſâ, non intelligere ſe lin-
guam eius: nec Græcum eſſe, nec Romanum, nec vllius gentis notæ. Tum Iupiter Her-
culem, quia totum orbem terrarum pererrauerat, & noſſe videbatur omnes nationes,

iubet

A iubet ire & explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules primo adspectu sanè perturbatus est, vt qui etiam non omnia monstra timuerit: vt vidit noui generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis belluis solet) raucam & implicatam, putauit sibi tertium decimum laborem venisse. Diligentiùs intuenti, visus est quasi homo. Accessit itaque, & quod facillimum fuit Græculo, ait: τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις; Vbi hæc Claudius, gaudet esse illîc philologos homines, sperat futurum aliquem historiis suis locum. Itaque & ipse Homerico versu Cæsarem se esse significans, ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autem sequens versus verior, æquè Homericus:

ἔνθα δ' ἐγὼν πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et imposuerat Herculi homini minimè vafro, nisi fuisset illîc Febris, quæ fano suo relicto sola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romæ reliquerat. Iste, inquit, mera
B mendacia narrat. Ego tibi dico, quę cum ipso tot annos vixi. Lugduni natus est: [10] Marci municipem vides: quod tibi narro, ad sextumdecimum lapidem à Viennâ natus est, Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. Hunc ego tibi recipio Lugduni natum, vbi Licinius multos annos regnauit. Tu autem qui plura loca calcasti, quàm vllus mulio perpetuarius, Lugdunenses scire debes, & multa millia inter Xanthum & Rhodanum interesse. Excandescit hoc loco Claudius, & quanto potest murmure irascitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo gestu solutæ manus, & ad hoc vnum satis firmæ, quo decollare homines solebat. Iusserat illi collum præcidi. Putares omnes illius esse libertos, adeò illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & desine fatuari: venisti huc, vbi mures ferrum rodunt. Citiùs mihi verum, ne tibi alogias excutiam. Et quò terribilior esset, tragicus fit, & ait:

Exprome properè, sede quâ genitus cluas,
C *Hoc ne peremptus stipite, ad terram accidas.*
Hæc claua reges sæpe mactauit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto sonas?
Quæ patria, quæ gens mobile eduxit caput,
Edisserè. equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, vnde ab Hesperio mari
Inachiam ad vrbem nobile aduexi pecus,
Vidi duobus imminens fluuiis iugum
Quod Phœbus ortu semper obuerso videt:
Vbi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,
Araráque dubitans quò suos cursus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Estne illa tellus spiritus altrix tui?

D Hæc satis animosè & fortiter. Nihilominus mentis suæ non est, & timet μωρῶν πλημμύραν. Claudius vt vidit virum valentem, oblitus nugarum, intellexit neminem parem sibi Romę fuisse: illîc non habere se idem gratię: Gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Itaque quantum intelligi potuit, hæc visus est dicere: Ego te fortissime deorum Hercules, speraui mihi affuturum apud alios: & si quis à me [11] notorem petisset, te fui nominaturus, qui me optimè nosti. Nam si memoriâ repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus mense Iulio & Augusto. Tu scis quantum illîc miseriarum pertulerim, cùm causidicos audirem, & diem & noctem: in quos si incidisses, valdè fortis licet, maluisses Cloacas Augiæ purgare: multò plus ego stercoris exhausi. * Sed quoniam volo, non mirum, quòd impetum in curiam feceris: nihil tibi clusi est. Modò dic nobis, qualem deum istum fieri velis: ἀπερίτμητος θεὸς non potest esse: οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, ὅτε ἄλλοις παρέχει. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (vt ait Varro) sine capite, sine præputio? Est aliquid in eo Stoici Dei: iam video, nec cor, nec caput

put habet. * Si mehercules à Saturno petisset hoc beneficium, [12] cuius mensem toto A
anno celebrauit Saturnalia eius princeps non tulisset. [13] Illum Deum ab Ioue, quem
quantum quidem in illo fuit, damnauit incesti. L. Syllanum enim generum suum occi-
dit. Oro per quod sororem suam, festiuissimam omnium puellarum, quam omnes Ve-
nerem vocarent, maluit Iunonem vocare. [14] Quare, inquit, quæro enim, sororem suam
stultè studere; Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, inquit, mu-
res molas lingunt: [15] hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio:
etiam cæli scrutatur plagas, deus fieri vult. Parùm est quòd templum in Britanniâ ha-
bet, quòd hunc barbari colunt, & vt deum orant. Αλώρου φιλάτου χήιν. Tandem Ioui ve-
nit in mentem, priuatis intra curiam morantibus sententiam dicere, [16] nec disputare.
Ego, inquit, P. C. interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia fecistis. Volo serue-
tis disciplinam curiæ. Hic qualiscumque est, quid de nobis existimabit? illo dimisso,
primus interrogatur sententiam Ianus pater: is designatus erat in Kal. Iulias postmeri-
dianus Cos. homo quantumuis vafer, qui semper videt ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa B
disertè, quòd in foro viuat, dixit, quæ notarius persequi non potuit: & ideò non refero:
ne aliis verbis ponam, quæ ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum:
non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, Deum fieri: [17] iam
fama nimium fecisti. Itaque ne videar in personam, non in rem sententiam dicere, cen-
seo ne quis post hunc diem Deus fiat ex his, qui ἀροῦρης καρπὸν ἔδουσιν: aut ex his, quos
alit ζείδωρος ἄρουρα. Qui contra hoc S. C. deus factus, fictus, pictúsve erit, eum dedi lar-
uis, & proximo munere inter nouos auctoratos, ferulis vapulare placet. Proximus in-
terrogatur sententiam Diespiter [18] Vicæ Potæ filius, & ipse designatus Cos. nummula-
riolus. Hic quæstu se sustinebat, vendere ciuitatulas solebat. Ad húncce bellè accessit
Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in hæc verba censet: Cùm Diuus Claudius Di-
uum Augustum sanguine contingat, nec minùs Diuam Augustam auiam suam, quam
ipse Deam esse iussit, longeq́ue omnes mortales sapientiâ antecellat, sitq́ue è rep. esse ali-
quem, qui cum Romulo possit C

——*feruentia rapa vorare:*

censeo, vt D. Claudius ex hac die Deus fiat, ita vti ante eum quis optimo iure factus sit:
eamq́ue rem ad μεταμορφώσεις Ouidij adiiciendam. Variæ erant sententiæ, & videbatur
Claudius sententiâ vincere. Hercules enim, qui videret ferrum suum in igne esse, modò
huc, modò illuc cursabat: & aiebat: Noli mihi inuidere, mea res agitur: deinde si quid
volueris, inuicem faciam: Manus manum lauat. Tunc Diuus Augustus surrexit sen-
tentiæ suæ dicendæ, & summâ facundiâ disseruit. P. C. vos testes habeo, ex quo deus fa-
ctus sum, nullum verbum me fecisse. semper meum negotium ago. Sed non possum am-
pliùs dissimulare, & dolorem quem grauiorem pudor facit, continere. In hoc terrâ ma-
riq́ue pacem peperi? ideò ciuilia bella compescui? ideò legibus vrbem fundaui, operi-
bus ornaui? Et quid dicam P. C. non inuenio: omnia infra indignationem verba sunt.
Confugiendum est itaque à me ad Messalæ Coruini disertissimi viri illam sententiam:
[19] Præcidit ius imperij. hic, P.C. qui nobis non posse videtur muscam excitare, tam fa- D
cilè homines occidebat, [20] quàm canis exta edit. Sed quid ego de tot acribus viris di-
cam? Non vacat deflere publicas clades intuenti domestica mala. Itaque illa omittam,
hæc referam. [21] Etiamsi Phormea Græcè nescit, ego scio. ΕΝΤΙΚΟΝΤΟΝΥΚΗΝΔΙΗC.
senescit. Iste, quem videtis, per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam re-
tulit, vt [22] duas Iulias proneptes meas occideret, alteram ferro, alteram fame: vnum ab-
nepotem L. Syllanum. Videris Iupiter, an in caussâ malâ, certè in tuâ, si hic inter nos fu-
turus est. Dic mihi, Diue Claudi, quare quemquam ex his, quos, quásque occidisti, an-
tequam de caussâ cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet? in cælo non
fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, vni Vulcano crus fregit, quem

ῥίψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο.

& iratus fuit vxori, & suspendit illam: numquid occidit? Tu Messalinam, cuius æquè
auunculus maior eram, quàm tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dij tibi malefaciant: adeò
istud

A istud turpius est, quòd nescis, quàm quòd occidisti. Iste C. Cæsarem non desiit mortuum prosequi. Occiderat ille socerum: hic & generum. Caius Cæsar Crassi filium vetuit Magnum vocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in vnâ domo Crassum Magnum, Scriboniam, Tristioniam, Assarionem, nobiles tamen: Crassum verò tam fatuum, vt etiam regnare posset. Cogitate P.C. quale portentum [23] in numerum deorum se recipi cupiat. Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus eius, diis iratis natum. Ad summam tria verba citò dicat, & [24] seruum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei, P. C. si honestè inter vos gessi, si nulli duriùs respondi, vindicate iniurias meas. Ego pro sententiâ meâ hoc censeo. Atque ita ex tabellâ recitauit: Quandoquidem diuus Claudius occidit [25] socerum suum Appium Syllanum, generos duos, Pompeium Magnum & L. Syllanum, socerum filiæ suæ Crassum, frugi hominem, tam similem sibi, quàm ouo ouum, Scriboniam socrum filiæ suæ, Messalinam vxorem suam, & ceteros, quorum
B numerus iniri non potuit: placet mihi in eum seuerè animaduerti, nec illi rerum iudicandarum vocationem dari, eumque quamprimùm exportari, & cælo intra dies x x x. excedere, olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos,

Illuc vnde negant redire quemquam.

Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudij funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impensâ curâ plenum, vt scires deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis æneatorum tanta turba, tantus conuentus, vt etiam Claudius audire posset. Omnes læti, hilares. P. Ro. ambulabat tamquam liber. Agatho, & pauci causidici plorabant, sed planè ex animo. Iurisconsulti è tenebris procedebant, pallidi, graciles, vix habentes animam, tamquam qui cummaximè reuiuiscerent. Ex his vnus cùm vidisset capita conferentes, & fortunas suas deplorantes causidicos, accedit, & ait: Dicebam vobis, Non semper Sa-
C turnalia erunt. Claudius vt vidit funus suum, intellexit se mortuum esse. [26] Ingenti enim μεγαληγορίᾳ nænia cantabatur anapestis:

Fundite fletus,	*Edite planctus,*	*Fingite luctus,*
Resonet tristi	*Clamore forum:*	*Cecidit pulchrè*
[27] *Cordatus homo,*	*Quo non alius*	*Fuit in toto*
Fortior orbe.	*Ille citato*	*Vincere cursu*
Poterat celeres:	*Ille rebelles*	*Fundere Parthos,*
Leuibusque sequi	*Perfida telis,*	*Certáque manu*
Tendere neruum:	*Qui præcipites*	*Vulnere paruo*
Figeret hostes,	*Pictaque Medi*	*Terga fugacis.*
Ille Britannos	*Vltra noti*	*Littora ponti,*
Et cæruleos	*Scuta Brigantas*	*Dare Romuleis*
Colla cathenis	*Iussit, & ipsum*	*Noua Romanæ*
D *Iura securis*	*Tremere Oceanum.*	*Deflete virum,*
Quo non alius	*Potuit citiùs*	*Discere causſas,*
Vnâ tantùm	*Parte auditâ,*	*Sæpe & neutrâ.*
Quis nunc iudex	*Toto lites*	*Audiet anno?*
Tibi iam cedet	*Sede relictâ,*	*Qui dat populo*
Iura silenti,	*Cretæa tenens*	*Oppida centum.*
Cædite mœstis	*Pectora palmis,*	*O causidici,*
Venale genus.	*Vosque Poëtæ*	*Lugete noui,*
Vosque in primis	*Qui concusso*	*Magna parastis*
Lucra fritillo.		

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutiùs spectare. Iniicit illi manum Talthybius deorum nuncius, & trahit capite obuoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium: & inter Tyberim & [28] viam rectam descendit ad inferos. Antecesserat

cesserat iam compendiariâ viâ Narcissus libertus, ad patronum excipiendum, & venien- A
ti [29] nitidus, vt erat à Balineo, occurrit, & ait: Quid dij ad homines? Celeriùs, inquit Mercurius, & venire nos nuncia. Ille autem patrono plura blandiri volebat. quem Mercurius iterum festinare iussit, & virgâ morantem impulit. Dicto citiùs Narcissus euolat. Omnia procliua sunt, facilè descenditur. Itaque quamuis podagricus esset, momento temporis peruenit ad ianuam Ditis: vbi iacebat, vt ait Horatius, bellua centiceps, sese mouens, villosque horrendos excutiens. pusillum superturbatur, (albam canem in deliciis habere consuerat) vt illum vidit canem nigrum villosum sanè: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magnâ inquit voce: Claudius Cæsar venit. Ecce extemplò cum plausu procedunt cantantes: [30] εὑρήκαμεν, συνχαίρωμεν. Hic erat C. Silius Cos. desig. Iunius Prætorius, Sex. Trallus, M. Heluius Trogus, [31] Cotta Tectus, Valens, Fabius, Equ. Rom. quos Narcissus duci iusserat. Medius erat in hac cantantium turbâ Mnester Pantomimus, quem Claudius decoris caussâ minorem fecerat. Necnon ad Messalinam citò rumor percrepuit, Claudium venisse. Conuolarunt primùm omnium liberti, [32] Po- B
lybius, Myron, Harpocras, Amphæus & Pheronactes, quos omnes, necubi imparatus esset, præmiserat. Deinde præfecti duo, Iustus Catonius, & Ruffus Pompeij F. Deinde amici, Saturnius Luscius, & Pedo Pompeius, & Lupus, & Celer Asinius, consulares. Nouissimè fratris filia, sororis filia, gener, socer, socrus, omnes planè consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cùm vidisset Claudius, exclamat, Πάντα φίλων πλήρη. Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompeius: Quid dicis homo crudelissime? Quæris quomodo? Quis enim nos alius huc misit quàm tu, omnium amicorum interfector? In ius eamus: ego tibi hîc sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Æaci. is lege Corneliâ, quæ de sicariis lata est, quærebat: postulat, nomen eius recipi, edit subscriptionem: Occisos Senatores xxx. Equites Rom. CCCXV. atque plures: ceteros CCXXI. ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε. Exterritus Claudius oculos vndecumque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Aduocatum non inuenit. Tandem procedit P. Petronius, vetus conuictor eius, homo Claudianâ linguâ disertus, & postulat aduocationem. C
Non datur. Accusat Pedo Pompeius magnis clamoribus. Incipit Petronius velle respondere. Æacus, homo iustissimus, vetat. Illum tantùm alterâ parte auditâ condemnat, & ait: [33] εἶκε πάθοι τάκ' ἔρεξε, δίκητ' ἰθεῖα γένοιτο. Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, nouitate rei attoniti: negabant hoc vmquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quàm nouum. De genere pœnæ diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erant qui dicerent, si vni dij laturam fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non vmquam Sisyphum onere releuari: aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam. Non placuit vlli ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius vmquam simile speraret. Placuit nouam pœnam excogitari debere, instituendum illi laborem irritũ, & alicuius cupiditatis species sine fine & effectu. Tum Æacus iubet illum aleâ ludere pertuso fritillo. Et iam cœperat fugientes semper tesseras quærere, & nihil proficere.

Nam quotiens missurus erat resonante fritillo,
Vtraque subducto fugiebat tessera fundo: D
Cumque recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, semperque petenti,
Decepere fidem: refugit, digitosque per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cùm iam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio voluuntur pondera collo.

Apparuit subitò C. Cæsar, & petere illum in seruitutem cœpit: producit testes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulantem. Adiudicatur C. Cæsari: illum Æacus donat. Is Menandro liberto suo tradidit, vt à cognitionibus ei esset.

AD

AD ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΝ

CLAVDII CÆSARIS,

NOTÆ NIC. FABRI

SENATORIS.

1. AVCTORIS, *tituli, & temporis, quo scriptus est hic festiuissimus liber, fidem facit Dio ad finem libri* LX.

2. TEMPORE SOMNI.] *Quidam veteres* cornua somni: *quam lectionem viri magni secuti & interpretati sunt. Iidem etiam tentarunt sequenti versu legendum*, augebat Cynthia lychnum, *sed repugnantibus membranis.*

3. ACQVIESCVNT ONERI POETÆ.] *Veteres codices habent* omnes poëtæ.

4. NEC VMQVAM MERITVM, VT TAMDIV.] *Vetus codex*, Nec vmquam tam cruciatus esset.

5. OMNIBVS ANNIS, OMNIBVS MENSIBVS.] *Quidam veteres habent* omnibus annis. mensibus: *alij*, omnibus annis, omnibus mensis efferunt.

6. BRITANNOS TOGATOS VIDERE.] *In ceteris editionibus hæc inseruntur*, Britannos, Sauromatas, & si qui vltra glacialem Boream incolunt barbari, togatos videre. *quæ à sex, quos contuli, codicibus absunt, & à suis abesse notarunt tres doctissimi viri, qui in hoc fragmentum scripsere.*

7. ALTER BABÆ.] *Is est fortasse, de quo Epist. 15. notissimæ illis temporibus fatuitatis.*

8. OMNIA CERTE CONCACAVIT.] *Addunt ceteræ editiones*, nec post boletum opiparè conditum, plus cibi sumpsit. *Quæ tamen lectio ab omnibus scriptis exemplaribus abest. Et sanè fuisset nimiæ impudentiæ si voluit Agrippina, vel si noluit, confidentiæ, parricidium veneficio commissum prouulgare.*

9. QVÆ MEMORIÆ PVBLICVM GAVDIVM IMPRESSERVNT.] *Non video cur hæc lectio boni & elegantis sensus, quam omnes notarunt in suis exstare manu scriptis, quámque in meis planè scriptam inueni, mutari debuerit.*

10. MARCI MVNICIPEM VIDES.] *Beatus Rhenanus vir rarissimæ doctrinæ, qui litteris renascentibus plurimùm contulit, censuit legendum* Munatij municipem vides. *Non sine ratione. Veterem tamen lectionem conatur interpretari magnus Turnebus Aduers. cap. 4. lib. 26. Porrò Licinius, quem Lugduni regnasse dicit, is est qui, vt ait Dio lib. 54. in Galliâ, πλεονεξίᾳ μὲν βαρβαρικῇ, ἀξιώσει δὲ ῥωμαϊκῇ χρώμενος, πᾶν μὲν τὸ κρεῖττον ποτε ὧν τὸν νομιζόμενον καθήρει, πᾶν δὲ τὸ ἐν τῷ παρόντι ἰσχυρὸν ἠφάνιζε, & quæ sequuntur. qui etiam cùm quoddam tributum quot mensibus à Gallis penderetur, annum quatuordecim mensium effecit, dicitans homo acutus Decembrem mensem decimum esse, nec vltimum duodecim mensium, quibus annus constaret, esse posse, sed duos necessariò eum sequi. quod quid est regnare, si hoc non est?*

11. NOTOREM PETISSET.] *Notorem interpretor eum, qui ignoti notitiam dat, γνωστῆρα. Suprà in Epistolis*, qui notorem dat, ignotus est: *& Xenophon lib. 6.* Κύρου παιδείας, εἰ δέ τις χρημάτων προσδεῖται νομίζει εἰς ἐμπολὴν, γνωστῆρας ἐμοὶ προσαγαγὼν καὶ ἐγγυητὰς ἢ μὲν πορεύεσθαι σὺν τῇ στρατιᾷ, λαμβανέτω ὧν ἡμεῖς ἔχομεν: *id est, notores adducat. quod non admonuissem, nisi vidissem doctos viros, qui in hunc librum scripserunt, itémque qui locum Xenophontis Latinè reddere conati sunt ad hæc vocabula impegisse.*

12. CVIVS MENSEM.] *Viri docti legerunt* mensem *ex coniecturâ, sed frustrà: ita enim noster auctor epist. 18. conqueritur olim fuisse mensem Decembrem: nunc autem annum esse. Porrò hæc tria vocabula* Saturnalia eius princeps, *quæ in omnibus exemplaribus habentur, ex glossâ sunt, & meritò à Romanâ editione absunt.*

13. ILLVM DEVM AB IOVE.] *Cuius-cuius hæc verba sint, sunt censentis Claudium inter Deos non recipiendum ab Ioue maximè, quem ipse Claudius eius imitatorem Syllanum damnando, quantum in se fuit, damnauit incesti. Porrò veterem lectionem ad viuum expressi, nisi quòd* qui quantum in eo fuit *habet, in quâ illam commiserantis reticentiam* Oro per, *qui non intellexerunt*, Oropen *effecerunt: at Syllani soror non Orope, sed Iunia Caluina dicta est. Tacit. lib. 12. quem vide.*

14. QVARE, INQVIT, QVÆRO ENIM.] *Hæc est codicum veterum lectio, recta fortasse, nisi quis malit legere* studet. *veteres enim omnes* stude *habent. Studere autem est amare,* σπουδάζειν. *Porrò quod sequitur de sororum connubio, ex pulcherrimo Philonis loco,* περὶ τῶν εἰδεσινόμων, *facilè intelligitur.* ὁ μὲν Ἀθηναῖος, *inquit*, Σόλων ὁμοπατρίους ἐκώλυσεν· ὁ δὲ ἀδελφὰς ἐφιεὶς ἄγεσθαι, τὰς ὁμομητρίους ἐκώλυσεν· ὁ δὲ Λακεδαιμονίων νομοθέτης ἔρωτα λιν, τὸ δὴ ταῖς ὁμογαστρίοις γάμον ἐπιτρέψας, τὸ πρὸς τὰς ὁμοπατρίους ἀπεῖπεν· ὁ δὲ τῶν Αἰγυπτίων ὁ χλευάζων τὸ ἑπατέρων εὐλάβειαν, ὡς ἡμίεργα διαπραττομένων, εὐφόρησεν εἰς ἀσέλγειαν ὅπλον ἀμυλούμενος δυσθεράπευτον κακὸν σώμασιν, καὶ λυσαῖς ἀκρασίαν, καὶ ᾠδαγωγὸν ἀδεῖαν ἀπάσας ἀδελφὰς ἄγειν.

15. HIC NOBIS CVRVA CORRIGIT.] *Plin. Iun. Epist. vlt. lib. 5.*

16. NEC DISPVTARE.] *Deest fortasse verbum* licere, *aut tale aliquid: vel potiùs, vt magno iudicio censet P. Pithœus, legendum,* extra curiam morantibus, *non* intra.

17. IAM FAMA NIMIVM FECISTI.] *Sic habent veteres, corruptè tamen. ex quo effecerunt,* iam fama minimũ fecit. *Propiùs ad scriptam lectionem erit, si* iam fama minui feciſtis *legamus. Quæ autem sequebantur,* & iam peſſimum quemque illum affectare, *à veteribus absunt.*

18. VICÆ POTÆ FILIVS.] *Sic planè legendum, vt in duobus manuscriptis codicibus, altero meo, altero eruditissimi P. Pithœi scriptum legi omissis diphthongis, quas ferè recentiores transcriptores neglexerunt. Huius Vicæ Potæ, siue Dei, siue Deæ, vt numen obsoletum, ita apud auctores obliteratum pænè nomen est. Primùm id corruptum latere apud Cic. lib. 2. de Leg. itemq; apud Liuium, & Plutarchum, me docuit vir clarissimus atque ornatissimus Herricus Memmius, prolatisq; quibus instructissimam habet bibliothecam manuscriptis exemplaribus probauit. Ciceronis locus ita vulgò habetur:* Quòd si fingenda sunt nomina vice poëtæ, & potiùs vincendi potiundique: *& quæ sequuntur. Manuscripta verò sic exhibent:* Quòd si fingenda sunt nomina, Vicæ Potæ potiùs vincendi, potiundique, statassandi, quæ cognomina statoris, & inuicti Iouis, rerumque expetendarum nomina, *&c. quomodo etiam legit codex antiquus qui aliquando fuit F. Petrarchæ, nunc autem amicissimi F. Pithœi P. fratris verè in litteris Castorum. Rectiùs tamen fortasse leui mutatione legamus:* Quòd si fingenda sunt nomina, Vicæ Potæ potiùs vincendi potiundique, statassandique cognomina statoris & inuicti Iouis, rerumque expetendarum nomina Salutis, Honoris, Opis, Victoriæ. Ἀπὸ κοινοῦ *enim repetendum est,* fingenda sunt, *idq; verum esse ex præcedentibus cuique patebit. Liuius etiam lib. 2. de domo Poplicolæ loquens scribit,* Delata confestim materia infra Veliam est, vbi nunc Vicæ Potæ est. *Plutarch. in Popl. de eâdem re,* κατεσκεύασε οἰκίαν ἐπείνης μεσῳτέραν ὅπου νῦν ἱερόν ἐστιν ἐικὰς πρόκας ὀνομαζόμενον. *Vulgò legitur apud Liuium,* vbi nunc vicus publicus est: *& apud Plut.* ὅπου νῦν ἱερόν ἐστιν εἶκος πόπλικος ὀνομαζόμενον, *malo exemplo contra veteres, & rationem. Templum enim nominari vicum publicum absurdum est, & vt Romæ fuerit vicus publicus, is tamen non templum erat, ne infra Veliam, aut in foro Romano* VIII. *vrbis regione: sed in* VI. *quæ alta semita dicta est. Sex. Russus & Publ. Victor. Nec mouere nos debet quòd Plut. Vicam Pocam nominauit, quemadmodum etiam in quibusdam exemplaribus Liuij legitur, & in suo exaratum fuisse adnotauit doctissimus Rhenanus. Corrupto enim vocabulo, ita vulgò vocari potuit. Nec enim de mendo Plut. lectio argui potest: cùm sex manuscripti codices Regiæ bibliothecæ, & tres amplissimi illius viri, quorum etiam vnus Florentiæ editus ab Iuntis, anno* 1517. *summo consensu ita legant. Vica Pota igitur, ceu Vica Poca, vis est & numen vincendi potiundiq; dicta, quemadmodum Anna Perenna, vis & numen annandi, & perannandi. Vt enim satis non est annare, nisi peranues: ita parùm est vincere, nisi victoriâ potiaris & fruaris: de quâ fortasse ab aliis aly inuenientur loci.*

19. PRÆCIDIT IVS IMPERII.] *Pessimè in editione Romanâ editum* periit ius imperij, *contra veteres & rationem. Porrò obscœno verbo vsurus, quod dicendi magistri vitium esse notarunt, indignationem rei, & Messalæ auctoritatem excusauit.*

20. QVAM CANIS EXTA EDIT.] *Veteres omnes legunt,* quàm canis excidit. *Si* canis *accusandi casu in plurali accipimus, notat stoliditatem Claudij hoc canum supplicio delectati, quod tamen apud vllum auctorem non legi: quare malui coniecturam Rhenani sequi, dum quid verisimilius suppetat.*

21. ETIAMSI PHORMEA.] *Veterem lectionem exprimendam curaui: quæ enim in aliis habentur editionibus, à Rhenano sunt, & toto cælo ab iis quæ in membranis inueniuntur dissident.*

22. DVAS IVLIAS.] *Non amitas, vt vulgò legitur. Altera enim Germanici fratris, altera Drusi patruelis ex Liuillâ, seu Liuiâ Claudij sorore, filia fuit. Suet. in Claud. cap. 29. & Dion lib.* LX. *vnde infra fratris filiam, sororis filiam inter consanguineos à Claudio occisos recensèt.*

23. IN NVMERVM DEORVM SE RECIPI CVPIT.] *Post hæc vulgò quæ sequuntur interiecta sunt:* Principes pietate & iustitiâ Dij fiunt, scilicet hic pius & iustus, quoniam Druydarum immanem religionem aduexit, nostram prorsus exstirpauit, vt Romæ nuptiarum sacra essent, quibus ipse, cùm sibi Agrippina nuberet, XXX Senatoribus, innumeris Equitibus Romanis mactatis, principium dedit: *quæ vt supposititia, ita etiam falsa sunt. Apage enim Senecam nuptias Agrippinæ culpasse, eâ rerum potiente, à cuius partibus adhuc etiam priuatæ fautor Germanici domus stetit. Falsum autem tantam stragem Cannensi ferè parem nuptiarum die editam. Infrà ait triginta Senatores occisos, sed toto imperij tempore, non vno nuptiarum die. Denique non Dio, non Tacitus, qui harum nuptiarum historiam narrant, id tacuissent. nec hoc Suetonius dicit, si eius verba, vt res ipsa loquitur, interpungantur, & vt interpungenda docuit Lipsius initio lib.* 12. *in Tacitum. Lipsius, inquam, cuius laudi & claritati meis verbis nihil addi potest.*

24. SERVVM ME DVCAT.] *Lubens delerem vocabulum* seruum. *Id enim per se ducendi verbo significatur.*

25. SOCERVM SVVM APPIVM SYLLANVM.] *Contra veteres membranas ceteræ editiones* consocerum *legunt, cui lectioni caussam dedit Suetonius: verumtamen scriptorum librorum auctoritatem eâ ratione prætuli, quia suprà dixit:* Occiderat ille socerum, hic & generum: *& infrà inter consanguineos à Claudio occisos, socerum recensèt, quæ non nisi de hoc Appio intelligi possunt. Erat autem Appius Syllanus Claudij socer & consocer: socer quidem, quia Messalinæ vitricus. Dio lib.* LX. *consocer, quia pater L. Syllani Octauiæ sponsi.*

26. INGENTI ENIM μεγαλογορία NÆNIA.] *Veteres qui Græcæ scripturæ vestigia retinuerunt, legunt,* ΜΕΓΑΛΩΚΟΡΙΚΟΝΕΝΙΑ.

27. CORDATVS HOMO.] *Omnes veteres* Cordatus Iano. *quid hoc sit, scient fortasse aly.*

28. VIAM

28. VIAM RECTAM.] *Omnes veteres* Viam tectam *legunt, quam viæ denominationem numquam apud auctores legi: rectæ fit mentio apud Mart. ad finem lib.* 8.

29. NITIDVS VT ERAT A BALINEO.] *Cur hæc dicat, vide Dionem ad finem lib.* LX.

30. Εὑρήκαμεν, συνχαίρωμεν.] *Sollennia verba sunt proclamari solita in Osiridis sacris Deo inuento. Iul. Firmicus de error. prophan. religg. statim initio, & commentarius antiquus à nostro Pithœo luci datus in Iuuenal. Sat.* 8. *Apud quos tamen potiùs legerem* συνχαίρωμεν, *vt hîc habetur, per ω, quàm per ο.*

31. COTTA TECTVS, VALENS.] *Fortassè* Cotta Vectius, Valens. *is enim summus orator & medicus inter Messalinæ adulteros iussu Narcissi ductus est. Plin. cap.* 1. *lib.* XXIX. *& Tacit. ad finem* XI. *Cotta autem apud eundem Tacitum non Tectus, sed Messallinus dicitur.*

32. POLYBIVS, MYRON.] *Sic veteres melioris notæ hæc repræsentant, vt edidi. Quidam pro* Myrone, Mytonem, *&* Heronactem *pro* Pheronacte *ponunt, & ad finem*, necubi imperatus esset, *vel*, ne nisi imperatus esset. *Ait autem Claudium illos suos libertos præmisisse, ne apud inferos imparatus esset, quia sine suis libertis nihil penitus facere, loqui, vel respondere poterat, erátque, vt ait Iulianus Imperator in Cæsaribus:* τουτὶ τραγῳδίας ὁρυφόρημα, μικροῦ δέω φάναι, κῆμ' ἀψυχον. *Postrema autem lectio ferri potest, vt notet eum libertorum imperiis obnoxium, vnde dictus est Saturnalia toto anno celebrasse.*

33. Εἶτε παῖδοι.] *Vetus vnus hunc versum diserte sic scriptum habet,* εἶτε παίδοις τὰ πρὸς ἕρωτας, δίκη κἰθάρα γένοιτο. *& paullò infrà omnes veteres legunt:* si vni Dij laturam fecissent, *& ad finem*, vt à cognitionibus abesset.

BEATI RHENANI SELESTADIENSIS,

IN LVDVM

L. ANNAEI SENECAE

DE MORTE CLAVDII CÆSARIS,

Scholia.

PAG. 763. a. QVID ACTVM SIT.] *Claudius Cæsar, Drusi Germanici filius, qui Caio proximè succesit, talem egit principem, vt nescias stultior ne fuerit, an crudelior. Hunc Annæus Seneca hoc libello, quem Ludum de morte Claudij Cæsaris inscripsit, mirè taxat, & suis (quod aiunt) coloribus graphicè depingit. In causâ autem nonnihil fuisse crediderim, cur sic Claudium insectaretur, quòd sub eo exsulauit. Cuius rei ipse meminit in lib. De breuitate vitæ ad Paullinum, his verbis de Cæsare blandiusculè loquens:* Nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: imò ne deiecit quidem, sed impulsum à fortunâ, & cadentem sustinuit, & in præceps euntem, leniter diuinæ manus vsus moderatione deposuit. *Hactenus Seneca. Ceterùm cùm Agrippina Claudio nupsisset, ne malis tantùm facinoribus innotesceret, veniam exsilij pro Annæo Senecâ, simul præturam impetrat, latum in publicum rata ob claritudinem studiorum eius, vtq; Domitij pueritia tali magistro adolesceret, & consiliis eiusdem ad spem dominationis vteretur: quia Seneca fidus in Agrippinam memoriâ beneficij, & infensus Claudio dolore iniuriæ credebatur. Hæc Tacitus.*

Ibid. IN CÆLO.] *Ridiculè cœpit, pollicens se traditurum, quæ in cælo ante diem tertium Eidus Octobris acta sunt: quasi illic sint Kalendæ. Sic Homerus subinde describit, quid interea dij fecerint in cælo. locus est ex imitatione: nam ita exordimur Annales.*

Ibid. ANTE DIEM TERTIVM.] *Excesit enim Claudius tertiũ ante Eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auiolâ Coss.* LXXIV. *ætatis, imperij* XIV. *anno. Ac veneno quidè occisum conuenit: vbi autem, & per quem dato, discrepat. Auctor Tranquillus & Tacitus.* Eidus *autem per* ei diphthongum *Græcam scriptum est: quâ vtebantur antiqui in his, quæ extensum habent. id quod in vetustis inscriptionibus etiamnum visitur.*

Ibid. FELICISSIMI.] *Ob Claudium sublatum.*

Ibid. b. EGO SCIO ME LIBERVM FACTVM.] *Innuit tyrannidem Claudij, vel optimis optima cùm loqui tum agere prohibentis.*

Ibid. AVT REGEM, AVT FATVVM.] *Hic stultitiam Claudij notat: neque id falsò. Nam mater Antonia portentum eum hominis dictitabat, nec absolutum à naturâ, sed tantùm inchoatum: ac si quem socordiæ argueret, stultiorem aiebat filio suo Claudio. Auia Augusta pro despectissimo semper habuit: non affari, nisi rarissimè; non monere, nisi acerbo & breui scripto, aut per internuncios solita. Soror Liuilla cùm audisset quandoque imperaturum, tam iniquam, tam*

tam indignam sortem populi Romani palàm & clarè detestata est: vt scribit Tranquillus. Hoc autem prouerbio, Aut regem, aut fatuum nasci oportet, *antiqui regum vecordiam taxabant. Nam quemadmodum in fatuis, risu, quæcumque fecerint, excipimus: sic regum quoque facta nemo non probat. Proinde verissimum est, facultatibus licentiaq. & adsentationibus ali principum vitia: quod de Antonio Velleius Paterculus scriptum reliquit. Cæterùm nisi stulti fuissent olim reges, non essent libri illorum fatuitatibus referti, hoc est, factis, nõ tam stultis sæpenumerò quàm sceleratis, ac impiis cædibus & bellis: quibus in hoc mundo nihil stultius. Qui huius prouerbij explicationem interpretationem legere cupit, Erasmi Roterodami, quem equidem vt præceptorem & veneror & suspicio, Chiliades adeat. Illic enim præter eruditionem, quæ huic nusquam deest, etiam ad vitam rectiùs instituendam saluberrimam inueniet cohortationem.*

Pag. 763. b. QVIS VMQVAM AB HISTORICO.] *Salustiùs taxat vanitatem historicorum, qui scribunt quidquid volunt, nullo fideiussore.*

Ibid. AVCTOREM PRODVCERE.] *Auctor est, non solùm is, cuius suasu & auctoritate sit aliquid, verùm is, vnde rumor est ortus. Produci autem testes dicuntur.*

Ibid. QVÆRITE AB EO QVI DRVSILLAM.] *Caius Cæsar (vt refert Suetonius) Drusillam sororem vitiasse virginem creditus est: quam mox L. Cassio Longino consulari collocatam abduxit, & in modum iustæ vxoris propalàm habuit. Eâdem defunctâ iustitium indixit, in quo risisse, luisse, cænasse, cum parentibus, aut coniuge, liberisve, capitale fuit: cuius amorem quanti faceret, vel hac re docuit, quòd post mortem eius repentè noctúque ab vrbe profugiens, transcursâ Campaniâ, Syracusas petiit. Rursusq. inde properè rediit, barbâ capilloq. promisso. Nec vmquam posteà, quantiscumque de rebus, ne pro concione quidem populi, aut apud milites, nisi per numen Drusillæ deieravit. Seneca quoque noster in libro de Brevitate vitæ Suetonio adstipulatur, adsirmans Caium post mortem Drusillæ, furiosâ inconstantiâ modò barbam capillumq. sulmittentem, modo Italiæ ac Siciliæ oras errabundum permetientem, numquam satis certum fuisse, vtrùm lugeri vellet, an cæli sororem. Eodem enim tempore, quo templa illi constituebat & pului naria, eos qui parùm mœsti fuerant, crudelissimâ afficiebat animaduersione. Hanc igitur Drusillam, quidam, cùm esset viæ Appiæ curator, in quâ sepeliebantur Romani, vt gratificaretur Cæsar, cælum adeuntem se vidisse in senatu iureiurando adsirmauit. quod cùm illi nemo crederet, sed videretur potiùs, sanctè promisit, se nihil amplius, ne si hominem quidem in medio foro occisum vidisset, deinceps indicaturum.*

Ibid. NON PASSIBVS ÆQVIS.] *Particula est carminis Virgiliani in Æneide. Respexit autem ad id, quod Tranquillus de eo refert, his verbis:* Cæterùm ingredientem destituebant poplites minùs firmi.

Ibid. VELIT, NOLIT.] Εἰρωνικῶς *dixit.*

Ibid. APPIÆ VIÆ.] *Hæc sic nominata fuit ab Appio, qui eam muniuit: vt auctor est Liuius in nono primæ Decadis. Estq. præcipua viarum, ducens Brundusium, in quâ erant conditoria sepulchraque Romanorum.*

Ibid. DIVVM AVGVSTVM.] *De quo sic inquit Suetonius:* Nec defuit vir prætorius, qui se effigiem cremati euntem in cælum vidisse iuraret.

Ibid. SOLI NARRABIT.] *Notat morem eorum, qui huiusmodi portenta spargunt in vulgus. Primùm vnicuiptam narrant, velut arcanũ quod fieri velint: deinde fama serpit, alio aliis per manus tradente.*

Ibid. CONCEPTIS VERBIS.] *Conceptis verbis propriè iuramus, cùm (vt Latinè dicam & eleganter) alio præeunte, ac iusiurandum dictante, aliquid expressis ad certam formulam verbis promittimus. Plautus in Bacchidibus:* Ego iusiurandum conceptis verbis dedi, daturum id me hodie mulieri ante vesperam: nunc pater ne peierem cura.

Ibid. c. ETIAM SI IN MEDIO FORO.] *Taxat obiter vrbem Romanam: in quâ tanta erat impunitas malis, vt homines sæpenumerò in medio foro occiderentur. Id quod passim fiebat Romæ sub Alexandro, frequentissimo foro in meridie.*

Ibid. IAM PHOEBVS.] *Chronographia est. Et taciè notat poëtas quosdam, qui huiusmodi descriptionibus explent volumina. Quos taxauit & Horatius in arte poëticâ:*

—— Cùm lucus & ara Dianæ,
Et properatis aquę per amœnos ambitus agros,
Aut flumen Rhenum, aut pluuius describitur arcus.

Ibid. AVGEBAT CYNTHIA REGNVM.] *Al.* lignum *legitur:* tu lege *lychnum. eleganter vocat lychnum lunæ, quòd alieno lumine egeat, nempe solis.*

Ibid. GRATOS CARPEBAT HONORES.] *Id est, fœtus. Sic Horatius, ruris honores vocat, quidquid frugum terra producit.*

Ibid. PVTO MAGIS INTELLIGI.] *Poëtas notat, nimis anxiè tempus describentes, & id multis carminibus, cùm interim quatuor cùm maximùm verbis, & quidem expressiùs dici posset.*

Ibid. FACILIVS INTER PHILOSOPHOS.] *Festiuè dictum in horologiorum discrepantiam. Simulq. philosophorum perpetuum illud dissidium latenter taxat. Nam cui non notum est, quàm inter se philosophi omnes ἐν διαφερόντων (quod aiunt) dissideant? Plato siquidem (vt in hâc digressiunculam exspatiemur) vnum Deum vnigenitum ex seipso natum censuit: Anaximander cælestia sidera, Deos esse: Thales animam mundi, Deum putat: Aristoteles formam separatam, sphæræ quidem vniuersi innitentem: Democritus mentem ignitam, mundi animam: Epicurus specie humanâ Deos esse: Pythagoras, monada: Stoici Deum ignem esse, necnon spiritum, qui mundum vniuersum penetret. Denique Euemerus Tegeates, & Theodorus Cyrenensis, nullos esse deos. Quid cùm de principiis rerum disputant, nonne diuersissima sentire videntur? Anaximenes Milesius aërem esse rerum principium adstruxit: Thales aquam: Anaxagoras Clazomenius particulas similares: Heraclitus ignem: Archelaus Atheniensis, aëris infiniti raritatem ac densitatem: Empedocles amicitiam & litem: Pythagoras numeros, & horum commensiones: Plato Deum, materiam & ideam: Zeno Deum & materiam, & quatuor elementa: Aristoteles entelechiam, materiam, & priuationem, elementa quatuor, & quintum quoddam corpus. An verò de mundo inter illos conuenire putas? Nullibi magis dissident. Nam Plato Deum ad sui exemplum ait mundum effinxisse: Aristoteles sempiternum esse vult: Epicurus planè interiturum: Xenophanes sempiternum, corruptionis expertem: Py-*

thagoras

thagoras & Stoici genitum à Deo, sed ex suâ quidem naturâ, nequaquam interitus immunem. Plato quoque animantem esse mundum asseuerat, seq; ex tabescentibus alere: Democritus, Aristoteles, & Epicurus id constanter negant. Adde quòd Thales vnum mundum esse censuit: Democritus & Epicurus innumerabiles: ac horum discipulus Metrodorus, absurdum esse dixit, in agris vnicâ nasci spicam, vnumq; in infinito mundum: innumeros autem esse, quòd innumerabiles eorum sint causæ: Seleucus infinibilem mundum: Empedocles mundum quidem vnum, sed vniuersi tantùm exiguam esse particulã. Quid de animâ, nonne pugnantia statuisse videntur? Pythagoras animam definiuit, numerum seipsum cientem: Aristoteles entelechiam primam corporis: Dicearchus quatuor elementorum harmoniam: Thales naturam irrequietam, sese mouentem: Asclepiades medicus, sensuum coexercitationem: Plato substantiam intellectu præditam: Stoici spiritum feruidum: Anaxagoras aëri similem: Democritus ignitum quiddam: Epicurus elementalem temperaturam. Neque verò seciùs de animæ principatu, quâ videlicet in parte sit, longè lateq; dissident. Herophilus enim in ventriculo cerebri sedem animæ ponit: Plato & Democritus in toto capite: Erasistratus circa membranam cerebri, quam Epicranidem vocat: Strato in superciliorum interstitio: Parmenides & Epicurus in toto pectore: Diogenes in arteriaco cordis ventriculo: Stoici in toto corde vel spiritu, quia circa cor versatur: nonnulli in cerui:ce cordis: quidam in præcordiis: Empedocles in sanguinis concretione. Ad hæc, nonne de sole & lunâ inter se ridiculè propemodum euariant? Anaxagoras, Democritus & Metrodorus, solem esse aiunt globum ferri candentem, vel saxum ignitum: Philolaus solem vitri modo pellucentem, ab igne cælesti splendorem accipere: Xenophanes nubem flagrantem. Lunam verò Heraclitus terram dixit nebulâ obuolutam: Stoici temperamentum ex igne aëreq;: Pythagoras ignitum lunæ corpus: Xenophanes esse nubem constipatam: Democritus conglobationem ignitam. Sic de magnitudine horum discordes sunt. Anaxagoras enim solem putat Peloponneso maiorem: Heraclitus latitudine pedali: Anaximander terræ æqualem, circulum verò quo vehitur, septies & vicies terrâ maiorem. Lunam similiter terrâ maiorem Stoici censent: Parmenides soli æqualem esse contendit. Sed quid hæc verbosiùs persequimur: cùm bona pars librorum vtriusque linguæ id genus opinionibus sit referta, & quidam luculenti scriptores de his ex professo tractarint? Satis superq; sit, è tantâ copiâ nos vno atq; item altero argumẽto breuiter indicasse, quàm nihil inter veteres philosophos vspiam conueniat. In quorum locum superioribus sæculis, Scotus, Thomas, Aegidius Romanus, alij (si dis placet) successerunt: inter quos non minùs quàm antiquos illos discrepat, vt vel hac re priscos Academicos, Stoicos, Peripateticosq; maximè referre videantur. Proinde neutiquam absurdum erit, si iocum Senecæ verterimus, vt dicamus, faciliùs inter horologia conuenire, quàm inter philosophos.

Pag. 763. c. NIMIS RVSTICE.] *Exactam poëtarum curam etiam in minimo temporis articulo describendo videt.*

Ibid. d. ANIMAM AGERE.] *Agere animam, est niti ad mortem. Tacitè verò videt Claudium, qui crebrò ventris crepitum solebat edere. Nam anima pro vento quoque ponitur. Agebat igitur animam: verùm ea non potuit erumpere: quod aliquoties accidit conanti ventris exprimere flatum.*

Ibid. QVI SEMPER INGENIO.] *Propter cognitiones caussarum, quibus expilabat populum. Est enim Mercurius ἀγοραῖος.*

Ibid. DE TRIBVS PARCIS.] Parcis *non est in vetere codice, sed lacuna vacua. fortassis Græcè scriptum fuit* μοίραις.

Ibid. NVMQVAM MERITVM.] *Locus est ex ambiguo: nam vtrumq; potest intelligi, indignum longo cruciatu, & dignum præsentaneo subitoq; exitio.*

Ibid. CVM ANIMA LVCTATVR.] *Rursum allusit ad crepitum.*

Ibid. PATERE MATHEMATICOS.] *Fortè patiar. nam sunt verba Parcæ. Verba sunt Clothus. Notat Genethliacos, qui mẽdacissimi, mendaciorum præsidem Mercurium colunt: quem ne offendant, rapiùs vera dicunt. De Mathematicis non minùs scitè quàm verè Tacitus in decimoseptimo: Genus hominum, inquit, potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in ciuitate nostrâ & vetabitur semper, & retinebitur. Eodem auctore de Mathematicis Italiâ pellendis sub Claudio factum senatusconsultum atrox & irritum.*

Ibid. OMNIBVS ANNIS.] *In quibusdam codicibus hæc duo verba non leguntur.*

Ibid. EFFERVNT.] *Efferimus mortuos, quod Græcis dicitur ἐκφέρεσθαι.*

Ibid. HORAM EIVS NEMO NOVIT.] *Si exspectas vt Mathematicus tibi quidquam prædicat, opus est vt illi genituram tuam edisseras: quod ab Augusto factum refert Tranquillus, cùm in Apolloniæ secessu, Theogenis Mathematici pergulam comite Agrippâ conscendisset.*

Ibid. NATVM PVTAVIT.] *Indicat Claudij obscuritatem, quem nemo senserit nascentem. Tullius sẽ quosdam reges natos nescisse dixit, pro eo quod est prorsus ignorare.*

Ibid. DEDE NECI.] *Carmen Virgilij ex quarto Georgicon, de apibus.*

Ibid. DVM HOS FAVCVLOS.] *Multis enim iam ius ciuitatis donauerat.*

Ibid. CIVITATE DONARET.] *Donare ciuitate, est ius ciuitatis tradere, & planè facere ciuem. Hoc etiam Romanam ciuitatem dare Suetonius dixit, sic de Galbâ imperatore scribens:* Ciuitatem Romanam rarò dedit.

Ibid. CONSTITVERAT ENIM.] *Indicat indulgentiam Claudij, quâ etiam exteros, minimeq; merentes honoribus afficiebat. Nam, vt scribit Tacitus, A. Vitellio, L. Vipsano consulibus, cùm de supplendo senatu agitaretur, primoresque Galliæ, quæ Comata appellatur, fœdera & ciuitatem Romanam pridem assequuti, ius adipiscendorum in vrbe honorum expeterent, & id senatui non placeret: Claudius contrà disseruit, maiores suos origine Sabinâ simul in ciuitatem Romanam, & in familias patriciorum adscitos: hortari vt paribus consiliis Rempublicam capessat, transferendo Romam, quod vsquam egregium esset. Orationem itaque principis sequuto patrum consulto, primi Edui senatorum in vrbe ius adepti sunt. Præterea (ceu refert Tranquillus) ornamenta consularia etiam procuratoribus ducenariis indulsit. Senatoriam dignitatem recusantibus, equestrem quoque ademit. Latum clauum (quamuis initio affirmasset, non lecturum se senatorem, nisi ciuis Romani abnepotem)*

etiam libertini filio tradidit. Triumphalia ornamenta Syllano filiæ suæ sponso nondum puberi dedit. Aulum insuper Plautium, qui suam virtutem certis experimentis in expeditione Britannicâ probarat, Imperatoriæ maiestatis oblitus, quantem sequutus est, & Capitolium conscendenti læuum latus texit.

Pag. 764. a. SAVROMATAS.] *Nouem hæc verba non sunt in veteri lectione: aliquis doctus, ad explendam fortassis lacunam, adiecit.*

Ibid. IN SEMEN RELINQVI.] *Bellè dictum, à segetibus, aut leguminibus sumptâ metaphorâ.*

Ibid. QVI MODÒ SE TOT.] *Videtur alludere ad triumphum Claudij, quo ob receptam Britanniã apparatu maximo triumphauit: ad cuius spectaculum, vt testatur Suetonius, commeare in vrbem, non solùm præsidibus prouinciarum permisit, verumetiam exsulibus quibusdam.*

Ibid. HIS INTERIM CONVICTORIBVS.] *Augurino & Balbâ.*

Ibid. ABRVPIT.] *Mortem Claudij significat.*

Ibid. REGALIA TEMPORA.] *Rursum alludit ad prouerbium:* Aut regem, aut fatuum nasci oportet. *Regis enim nomen apud Romanos, vt tyrannicum & barbarum, inuisum habebatur.*

Ibid. AT LACHESIS.] *Poëticè natiuitatem Neronis describit. Sed ô vanum augurem! Putabas optime Seneca morte Claudij libertatem obuenisse Romanis. At quando Romæ sæuior vmquam tyrannis fuit, quàm sub Nerone: de quo tu tamen adeò præclara, sed planè falso Apolline vaticinaris? Id quod tandem ipse expertus es, dum ad necem te compulit.*

Ibidem b. DESCENDVNT SÆCVLA.] *Aliter* distendunt, *pro deducunt: vt Parcas intelligas.*

Ibid. MOLLIA CONTORTO DISTENDVNT.] *Castigauimus* descendunt: *exemplar antiquum sequuti. Tametsi* distendunt *quoque posset legi, si quis ad Parcas referat.*

Ibid. VINCVNT TITHONI.] *Tithoni & Nestoris longæuitas vel vulgo nota est.*

Ibid. INTENTAS CANTV.] *Pro* cantui: *passim id apud poëtas obuium.*

Ibidem c. MIHI SIMILIS.] *Apollinem enim vt citharœdum pingũt. Talis in theatro sæpe visus est Nero: qui etiam statuas suas citharœdico cultu posuit.*

Ibid. NEC CANTV.] *Neronem inprimis musicæ studiosum fuisse, neque quidquam eorum omisisse, quæ generis eius artifices & phonasci, vel conseruandæ vocis causâ, vel augendæ factitabant, testis est Tranquillus. Apollinem enim æquiparare cantu, Solem aurigando videri volebat.*

Ibid. FELICIA LAPSIS.] *Reposuimus* lassis, *ex veteri scripturâ. Intelligit autem lassos incommodis & calamitatibus temporum Claudianorum.*

Ibid. LEGVMQVE SILENTIA RVMPET.] *Eleganter oppressas leges, silentia legum vocat, iuxta illud:* Silent leges inter arma.

Ibid. A CARCERE.] *Sumpta est à certaminibus equorum metaphora: in quibus repagulum illud, vnde fit initium cursus, carcer dicitur, quemadmodũ meta vbi sistitur. Hinc* à carcere, *siue* à carceribus, *pro eo quod est* ab initio, *prouerbiali figurâ iactatum. Carcerem in hac significantiâ Græci* βαλβίδα *appellant.*

Ibid. AFFVSO.] *Quidam legunt* effuso: *sed* affuso *non displicet, pro circumfuso. nam ceruici capillus affunditur.*

Ibid. PLENA MANV.] *Hoc est, largiter & copiosè. Prouerbium est quo vtitur Cicero ad Atticum libro secundo:* At hercle alter familiaris tuus Horatius quàm plenâ manu, quàm ornatè nostras laudes in astra sustulit.

Ibidem d. DESIIT VIVERE VIDERI.] *Sic scriptum est in exemplari veteri: significat autem eum fuisse non hominem, sed somnium hominis. Nam sequitur paullò pòst,* Visus est quasi homo.

Ibid. COMOEDOS AVDIT.] *Qui per simulationem fuerant inducti, velut desiderantem oblectaturi. Auctor Suetonius.*

Ibid. ILLA PARTE.] *Fœditatem assiduè pedentis innuit. id vel ex hoc intelligas, quòd edictum meditatus est, quo veniam daret in conuiuio flatum crepitumq; ventris emittendi.*

Ibid. POST BOLETVM.] *Quem Agrippina medicatum, venenoq; infectum, auidissimo ciborũ talium obtulerat. Hinc boletos Nero, quasi deorum cibum, Græco prouerbio collaudare solebat. Quamquam hæc nouem verba in codice VVissenburgensi non sunt.*

Ibid. SCITIS ENIM OPTIME.] *Vetus,* Scitis enim certissimè: nec periculum est ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt. *Vbi legendum, aut* impressit, *aut* publica gaudia.

Ibid. NEMO FELICITATIS SVÆ.] *Epiphonema est.*

Ibid. BONÆ STATVRÆ.] *Auctoritas enim dignitasq; formæ non defuit, vel stanti vel sedenti, ac præcipuè quiescenti. nam & prolixo, nec exili corpore erat: vt refert Tranquillus.*

Ibid. BENE CANVM.] *Fuit enim specie canitiê que pulchrâ.*

Ibid. CAPVT MOVERE.] *Habuit enim Claudius caput cùm semper, tum in quantulocunque actu, vel maximè tremulum.*

Ibid. PEDEM DEXTRVM.] *Nam ingredientem destituebãt poplites minùs firmi: quod sup. retulimus.*

Pag. 765. a. TERTIVMDECIMVM LABOREM.] *Duodecim labores Herculis à nullo poetâ non sunt celebrati. De his & Virgilij titulo carmen exstat.*

Ibid. GRÆCVLO.] *Nam non mediocri curâ Claudius Græca studia sequutus est. Ac sæpe in senatu legatis perpetuâ oratione respondit. Multum verò pro tribunali etiam heroicis locutus est versibus: vt scribit Suetonius.* Ait:

Τίς, πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις, ἠδὲ τοκῆες.]

Hoc est:

Quinam es, vnde venis, tibi quæ patria atque parentes?

Hoc carmen ex primo Odysseæ in hunc locũ substituimus. Verba sunt Telemachi, Mineruam alloquẽtis, quæ illi Mentæ Taphiorum regis specie tum apparuerat.

Ibid. PHILOLOGOS.] *Erant philologi, qui multiplici variaq; scientiâ censebantur: qualis fuit primùm Eratosthenes: qui primus hoc cognomentũ sibi vendicauit. Deinde Atteius Romæ tempore Sallustij: quemadmodum refert Tranquillus de claris Grammaticis. Hic de Græcis dicit, tamquam loquacibus, aut verborum phaleras sectantibus.*

Ibid. HISTORIIS SVIS.] *Scripsit enim & Græcas historias, Tyrrhenicôn* XX. *Carchedonicôn octo.*

Ibid. HOMERICO VERSV.]

Σκηπτοῦχος βασιλεύς, ὅτε Ζεὺς κῆδος ὀπάζει. *Id est:*

Sceptra ferens rex sum, rerum à Ioue tradita cura est.

Carmen

Carmen hoc ex primo Iliados Homeri, coniecturam sequuti, restituimus.

Pag. 765. a. ERAT AVTEM SEQVENS.] Αλλ' ὄγε φέρτερός ἐστιν, ἐπεὶ πλείονας ἀνάσσει. Quod multis præsit, vult hic præstantior esse. *Ex eodem Homeri lib. Carmen autem hoc à superiori tertium est. Ridet stultitiam eorum, qui quòd reges sint, ac multis imperent, sese meliores putant. Nisi quis hos duos ex Odysseæ secundo versiculos malit:*

Σκηπτοῦχος βασιλεὺς, ᾧ δὴ φρεσὶν ἄσιμα ἰδυῖα.

id est:

Sceptra regens rex sum, non mente decentia noscens.

Αλλ' αἰεὶ χαλεπὸς τ' ἔην, κοὐ ἄσυλα ῥέζοι.

Id est:

Immitis fuerit, semper simul impia tractet.

Ibid. ET IMPOSVERAT HERCVLI MINIMO DISCRIMINE FIBVLAM.] *Imposuerat Herculi fibulam: hoc est, compescuerat Herculem de patriâ scisscitantem. Metaphora est duriuscula, à constrictione membri virilis sumpta, quâ arrectio prohibetur. Id fibulâ obuinciente fiebat. Erat autem citharœdis & comœdis huius fibulæ vsus familiarissimus, vocis nimirum gratia ad cohibendam Venerem, raucedinis & offuscationis matrem. Eam rem multis epigrammatibus festiuissimus pœta Martialis docet, cuius & hoc est:*

Menophili penem tam grandis fibula vestit,
Vt sit Comœdis omnibus vna satis.

Hunc ego crediderã (nam sæpe lauamur in vno)
Sollicitum voci parcere Flacce suæ.

Dum ludit mediâ populo spectante palæstrâ,
Delapsa est misero fibula, verpus erat.

Hinc sumptæ sunt illæ Septimij Tertulliani locutiones, Carni fibulam imponere, *in libro de Monogamiâ: cuius contrarium,* Laxare fibulam delictis: *in de Corona militis, decenter & verecundè exprimẽtis, quod auctor obscœni carminis impudentiùs dixit:*

Néve imponite fibulam Priapo.

Ceu docuimus in annotationibus nostris in Tertullianum, locis modò citatis. Quoniam verò volumen manuscriptum aperiè fabros continebat, non fibulam: *putant legendum aliquando ἄρρος propter mollitiem Claudij: vt esset,* Imposuerat Herculi, *hoc est, deceperat Herculem, similior Græco quàm Romano.*

Ibid. FEBRIS.] *Plinius indicat, Romæ Febri delubrum in palatio publico fuisse. Porrò subsignificat insaniam Claudij, quâ per omnem vitam laborauerat.*

Ibid. CETEROS OMNES.] *Tacitè notat impietatem & ἀθεότητα Cæsaris, quem nemo deorum comitatus sit, præter Febrim, & hanc infestam.*

Ibid. b. LVGDVNI.] *Claudius natus est Iulio Antonio, Fabio Africano Coss. Kalend. Augusti, Lugduni, eo ipso die, quo primum ara ibi Augusto dedicata est. Auctor Tranquillus.*

Ibid. MARCI MVNICIPEM.] *Pro* Marci, *legendum credo* Munatij. *L. enim Munatius Plancus Lugdunum coloniam deduxit, & Rauricam, quæ supra Basileam vno milliario Germanico sita est, ex quâ Basilea deriuata est, vrbs amœnissima, necnon optimis iuxta ciuibus ornata. Ei Munatio nuperrimè huiusmodi memoria posita est hic in foro, non procul à Curiâ, me auctore.*

L. MVNATIO PLANCO, CIVI ROMANO, VIRO CONSVLARI, ET PRÆTORIO, ORATORIQVE, AC M. CICERONIS DISCIPVLO, QVI POST DEVICTOS RHETOS, ÆDE SATVRNI DE MANVBIIS EXSTRVCTA, NON MODO LVGDVNVM, SED ET RAVRICAM, COLONIAM DEDVXIT, QVÆ AVGVSTA FVIT APPELLATA, AB OCTAVIO AVGVSTO TVM RERVM POTIENTE, S. P. Q. BASILIENSIS. TAMETSI ALEMANORVM TRANSDVCTI COLONI, SVBACTIS RAVRACIS, ROMANISQVE DEPVLSIS, AMORE TAMEN VIRTVTIS, QVÆ ETIAM IN HOSTE VENERATIONEM MERETVR, VETVSTISSIMO TRACTVS HVIVS ILLVSTRATORI, CVLPA TEMPORVM PRORSVS ABOLITAM MEMORIAM DE POSTLIMINIO RENOVARVNT. ANNO M. D. XXVIII.

Municipes sunt, qui in ciuitatem Romanam recepti, muneribus capessendis apti fiunt. Iocatur itaque in Claudium, perinde ac si Munatio honores consulares debeat, non parenti Druso. Si Marci *legas, Ancum Marcium intelligas, quartum Romanorum regem. Meminit & T. Liuius Marci Cornelij, quem scribit in X. tertiæ Decadis, prorogato imperio Galliam prouinciam obtinuisse.*

Ibid. VIENNA.] *Vrbs est Galliæ.*

Ibid. GERMANVS.] *Verus. Quod enim natiuum est, germanum etiam dicere solemus. Sic Plauto germana illuuies dicta. Germanum etiam appellamus quod cognatum est. Sic inuidentiam & detractionem, germana vitia dicimus. Est & Germanus, ex Germaniâ aliquis. vnde hic amphibologia, quam iocantes affectare solent.*

Ibid. ITAQVE QVOD GALLVM.] *Quomodo Galli vrbem Romanam ceperint, narrat Liuius in quinto primæ Decadis.*

Ibid. ROMAM CEPIT.] *Iocus est in amphibologiâ. Capit hostis, qui populatur: & capit, qui suscipit.*

Ibid. L. LICINIVS.] *L. Florus meminit L. Licinij Luculli.*

Ibid. QVI PLVRA.] *Ridet Herculem, per innumeras regiones diuagatum.*

Ibid. MVLIO PERPETVARIVS.] *De quartariis mulionibus meminit Fest. hic μιμητικῶς Seneca perpetuarium dixisse videtur, aut qui in solidum, aut semper sit vector: aut (quod magis arridet) qui perpetuâ nec interruptâ vectatione suos vectores aliquò perducat. Ad vehicula mulis vsi sunt antiqui, non equis: vnde muliones vehicularij, quiq; mulis quæstum faciebant.*

Ibid. MILIA.] *Miliaria.*

Ibid. XANTHVM.] *Fluuius est Troiæ, qui & Scamander dicitur. Taxat Claudium, qui cùm in Galliâ natus esset, Græcus videri gestiebat, vt quem patriæ suæ puderet.*

Ibid. RHODANVM.] *Rhodanus fluuius est Galliæ notissimus, qui ex alpibus non longè quidem à Rheni Danubiij, fontibus oritur, ac Lugdunum latus, Ararim ibi suscipiens, mox Isaram Druentiámque, tribus ostiis in mare Tyrrhenum influit. Huius Strabo meminit & Cæsar.*

Ibid. DVCI.] *Ducuntur hi propriè, quos carnifices ad supplicia rapiunt. Suetonius in Caligulâ:* Stans tantummodo intra porticum mediam, à caluo ad caluum duci imperauit.

Ibid. SOLVTÆ MANVS.] *Innuit Claudium signo solutæ manus, vt homines capite truncarentur, tubere solitum. Bellè igitur dicit, solutam etiam ma-*

num Claudij, in hoc satis adhuc fuisse firmam, vt hominem capite priuaret.

Pag. 765. b. PVTARES OMNES ILLIVS ESSE LIBERTOS.] *Notat hîc Claudium, vt qui nimium in libertos suos indulgens esset. Vnde fiebat, vt ab his, quos non modò præmiis ingentibus, sed & quæsturis prætoriis & ornamentis ornari patiebatur, quibúsque multa per fas & nefas acquirere rapereque permittebat, contemneretur, despiceretur, illuderetur.*

Ibid. VBI MVRES FERRVM RODVNT.] *Hoc ad excitandum risum dictum. significare autem vult magnam rerum mutationẽ, locíq; diuersitatem. Quasi diceret: si mures hîc ferrum rodunt, quales nos esse putas? Theophrastus auctor est (vt refert Plinius li. 8. cap. 57.) mures in Gyaro insulâ cùm incolas fugassent, ferrum rosisse. Hîc autem ridiculè de cælo dictum, quasi & illic oporteat esse mures, sed præstantiores.*

Ibid. CITIVS MIHI VERVM.] *Subaudi* dicito, *aut huiusmodi aliud: sed non scribitur, vt irati sermonem referat.*

Ibid. ALOGIAS.] *Stultitias. ἀλογίαν Græci eam animæ partem dicunt, quæ rationis expers est.*

Ibid. TRAGICVS.] *Et hoc, vt alia multa, ad risum iocosè dixit. Nota est Tragicorum amarulentia, tumiditásque.*

Ibid. EXPROME.] *Carmen est Iambicum, quod constat in locis paribus semper ex Iambo aut tribreui: in imparibus indiscriminatim ex Iambo, Spondeo, Dactylo, Anapæsto, Tribreui.*

Ibid. EXPROME PROPERE, SEDE QVA GENITVM DICAS.] *Exemplar vetus habet,* Exprime properè, *sed* quâ genitus cluas. *Hoc carmen nescio quis mutauit in editione Romanâ, quemadmodum & nos legere coacti sumus: sed prorsus infeliciter. Nam quid opus erat, pro elegantissimo & veteri verbo* cluas, *supponere* dicas? *Ego carmen sic restituendum arbitror:* Expromere properes, quâ gente natus cluas.

Ibid. c. HOC STIPITE.] *Clauam obiecit.*

Ibid. MOBILE CAPVT.] *Suprà retulimus, Claudium fuisse capite admodum tremulo.*

Ibid. TERGEMINI PETENS.] *Notum est, quo pacto Hercules Geryoni tricipiti boues eripuerit, & secum in Græciam duxerit. Qui fabulæ originem nosse volet, Palæphatum euoluat. Arrianum quoque legat de gestis Alexandri Magni, lib. secundo, qui Hecatæi Abderitæ sententiam de Hercule & Geryone refert.*

Ibid. HESPERIO MARI.] *Hispanico.*

Ibid. INACHIAM AD VRBEM.] *Hoc est, Argos, Peloponnesi caput. Inachia (auctore Stephano) Peloponnesum significat, non tantùm Argos, ab Inacho fluuio. Vnde gentile Inachius. Verba Stephani hæc sunt:* Ἰναχία ἡ Πελοποννησος, ἀ μόνον τὸ Ἄργος, ἀπὸ Ἰνάχου τοῦ ποταμοῦ· τὸ ἐθνικὸν Ἰνάχιος.

Ibid. NOBILE PECVS.] *Boues Geryonis.*

Ibid. VIDI.] *Rediens ex Hispaniâ.*

Ibid. IVGVM.] *Cacumen montis.*

Ibid. ARARQVE.] *Araris fluuius, qui per concisionem Arar dicitur, oritur non longè à monte Vogeso (qui Germaniam à Galliâ hodie separat) in collimitio Burgundiæ, Lotharingiæq;, ac decurrens per Eduorum Sequanorumq; fines, Lugduni Rhodanum influit. Nunc Sonam vocant.*

Ibidem d. GALLVM IN SVO STERQVILINIO.] *Simili prouerbio nostrates vulgò dictitant: Canem in suo sterquilinio, siue in suarum ædium vestibulo ferociorem esse. Non deest autem in Galli vocabulo latens morsus. Nam in Galliâ, Lugduni videlicet, natus est Claudius: ceu suprà quoque retulimus.*

Ibid. FORTISSIME DEORVM.] *Bellè tribuit eam Herculi fortitudinem inter deos, quam inter homines habuit.*

Ibid. MIHI AFFVTVRVM.] *Opitulaturum.*

Ibid. ET SI QVIS A ME NOTOREM PETISSET.] *Non admodum mihi placet notoris vocabulum. Quando verò tantopere Claudius linguâ Græcâ delectabatur: quid si putemus hîc non* à me noterem, *sed* amyntorem, *à Senecâ fuisse scriptum? Significat autem* ἀμύντωρ *Græcis defensorem & vindicẽ: nisi libeat* auctorẽ *legere pro patrono. Paullò post sequitur* contulerim: *quod fortassis esse debebat* exantlarim.

Ibid. MALVISSES CLOACAS AVGIÆ PVRGARE.] *Sic enim hunc locum ex codice manuscripto restituimus. Hic Augias tantum fimi collegerat in stabulis suis, vt* Αὐγείου βουστασία *Græcis in prouerbium abierit, quoties hominem significare volunt, aut rem supra modum immundam. Augiæ meminit Philostratus libro* VIII.

Ibid. SED NON MIROR, QVÒD IMPETVM IN CVRIAM FECISTI: QVONIAM VOLO.] *Hic locus sic legitur in libro vetusto:* Sed quoniam volo, non mirum, quòd in curiam impetum feciſti, nihil tibi cluſi eſt. *quemadmodum & nos reposuimus. Cæterùm aut mendosus est locus, aut (quod potiùs credo) Græca hîc desunt, & diuersas sententias librarius confudit. Fuit autem in hunc fortassis sensum aliquid scriptum: Sed bono animo sis, quoniam volo tibi patronus esse. Et sunt verba Herculis, Claudio respondentis. Interim irrumpit Hercules in Curiam, quam Seneca fingit in cælo: neque enim ciuilitatem didicerat inter homines, omnia cum impetu facere solitus. Itaq; Semidei illi, qui intra curiam erant, de Claudio recipiendo consultantes, irrumpentem illum, & clausa omnia suis viribus perfringere solitum sic alloquuntur:* Non mirum, *inquiunt,* quòd impetum in Curiam feciſti. *quasi dicant: Hoc tibi nouum non est. Nihil tibi cluſi eſt. Modò dic nobis qualem Deum, & quæ sequuntur.*

Ibid. Ἐπικούριος θεὸς NON POTEST ESSE.] *Hæc verba* Ἐπικούριος θεὸς, *præsidio tenuium vestigiorum eruta reposuimus: nisi mauis,* Ἐπικούρου θεὸς. *Restituimus & ea quæ mox sequuntur:* ὅτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, ὅτε ἄλλοις παρέχει. *hoc est:* Neque ipse negotium habet, neque aliis exhibet. *Quam sententiam, velut aduersantem diuinæ prouidentiæ, hactenus exposit optimus quisque, sed in primis Christiani scriptores. Cæterùm eleganter in Epicuri Deum iocantur Semidei isti, quando regnant, irascuntur, pugnant dij, si quid poëtis creditur. Epicurus autem hebetem & ignauum Deum inducit. Sed & in Stoicorum Deum iocatur, tamquam monstrosum: nam negant Deum Stoici membra habere, puta caput, pedes, ventrem, & quæ sub ventre sunt. At dij vulgares & poëtici de loco in locum migrant, comessantur, amant. Proinde Stoicus Deus, inquiunt, quomodo potest rotundus esse, sine capite & præputio? Quasi dicat: Imperfectum quiddam est Stoicus Deus, & monstri simile. Concedunt tamen, Claudium posse Stoicum Deum fieri, quòd corde & capite careat: hoc est, prudentiâ & mente, propter stultitiam.*

Pag.

Pag. 765. d. STOICVS?] *Subaudi*, Deus fiat Claudius?

Ibid. ROTVNDVS.] *Perfectus. Horatius:*

——Graijs dedit ore rotundo
Musa loqui. —

Figura enim orbicularis, quam & cælum possidet, perfectissima est.

Ibid. SINE CAPITE, SINE PRÆPVTIO.] *Nam negant Stoici, inesse Deo humanæ formæ lineamenta. Iocatur itaque non tam in imperfectum Stoicorum Deum, quàm in Claudium ipsum, veluti carentem capite, eò quòd stultus esset, & carentem præputio, vel ob morbum, vel quòd iam ob ætatem ad Venerem importunus & inutilis foret.*

Ibid. NEC COR, NEC CAPVT.] *Quia Stoici Deum faciunt incorporeum, & mentem dumtaxat, cui nulla sint membra. Id torquet in stultitiam & amentiam Claudij. Apud Græcos obscœnus sermo, ἀσύλλαβος dicitur: & cordatos vocamus prudentes.*

Pag. 766. a. HERCVLES.] *Iurantis est: & sunt verba alicuius diuorum. Ridiculum autem, iurare Deum per Herculem.*

Ibid. SI MEHERCVLES A SATVRNO PETISSET.] *Cum hoc loco, & his quæ sequuntur, diutissimè luctatus sum, nec suecurrebat exemplar manuscriptum. Opinor autem legendum:* Iustissimè hercle à Saturno petisset hoc beneficium, *& quæ sequuntur. Sumtæ verba semidei cuiusdam in illâ Curiâ, quam in cælo Seneca fingit. Nam hoc animaduertere debet Lector, semideos illos nunc nullo ordine obseruato loqui. Vide posteà Iupiter illos obiurgat:* Ego P.C inquit, interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia fecistis. *& nasi diceret: In dicendis sententijs non seruatis ciuilem consuetudinem, sed rusticano more, quicquid in buccam venit, promiscuè blatteratis.*

Ibid. HOC BENEFICIVM.] Ἀποθέωσιν videlicet, *hoc est, deificationem.*

Ibid. CVIVS MENSEM.] *Saturnalia Romæ celebrari mense Decembri solebant, ita vt intra quinque, aut quàm plurimùm septem dies finirentur. Claudius autem, qui numquam temerè (quemadmodum testatur Tranquillus) triclinio abscessit, nisi distentus ac madens, toto anno visus fuit Saturnalia celebrare. De Saturnalibus Claudij Cæsaris, ad Lucilium his verbis scribit Seneca noster, quæ mirè faciunt ad hunc locum:* December est mensis, *inquit*, quo maximè ciuitas desudat, ius luxuriæ publicè datum est, ingenti apparatu sonant omnia: tamquam quicquam interet Saturnalia non intersit, & dies rerum agendarum. Adeò nihil interest, vt non videatur mihi errasse, qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum.

Ibid. EIVS PRINCEPS NON TVLISSET.] *In his prodigiosè corruptis locis nihil prorsus erat præsidij à codice manuscripto. Deprehendi tandem legendum, non* eius princeps, *sed* Caius princeps. *Sedum, non* eius princeps, *sed* Caius princeps. *Sequitur mox*, Illum deum à Ioue. *Liber vetus habet*, illum Ioue: *sic vt inter* illum *&* Ioue *sit lacuna media. Porrò persuasissimum mihi est, dictiones istas*, deum à Ioue, *nihil ad sensum facere. Doctus quispiam sic tumultuariè locum castigauit*, deum *& à præpositionem apponens, aut ve diligentius perpensâ. Ego legendum reor*, illum ἀποθεοῦσθαι, *hoc pensâ. Ego legendum reor*, illum ἀποθεοῦσθαι, *hoc est, in deorum numerum referri: nam dubio procul ignota vox Græca librario occasionem dedit, vt omitteret. Sequitur*, damnauit incesti. *Lego*, damnatum incesti. *Sequitur*, Oropenque sororem suam. *In manuscripto codice est*, oro per quid sororem suam. *Coniicio scribendum*, eò quòd sororem suam. *Sequitur*, quam quoniam omnes. *scribo*, quum omnes Venerem: *dispuncto relatiuo* quam. *Sequitur adhuc:* Quam, inquit, quæro tantùm sororem suam stultè studere. *Sic & in exemplari scripto legitur propemodum, ita videlicet:* Quare, inquit, sororem suam stultè stude. *Locus est non solùm mendosus, sed & obscurus. Diuinatione planè hic opus est. Fortassis legendum:* Quare inuidit Romæ historiam suam. Auscultare Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum: *Vt huius semidei sententia taxet, quòd Græcas historias suas Claudius Alexandriæ curarit recitandas singulis annis, & quidem otius vtrumque totum, per vices seorsim in duobus Musæis, institutis stipendijs, veluti contemptâ Româ. Quam rem his verbis narrat Suetonius.* Denique, *inquit*, & Græcas scripsit historias, Tyrrhenicôn XX. Carchedonicôn VIII. Quarum causa veteri Alexandriæ Musæo additum ex ipsius nomine, institutumque vt quotannis in altero Tyrrhenicôn libri, in altero Carchedonicôn diebus statutis velut in adiutorio recitarentur toti à singulis per vices. *Hactenus ille. Vides illos libros historiarum, auctore Tranquillo, totos fuisse lectos singulis annis. Idergo est quod dicit Seneca*, Alexandriæ totum. *Fortassis alterum tantum volumen singulis annis apud Athenas recitabatur, non vtrumque: vt sit quod ait*, Athenis dimidium. *Porrò validum argumentum, si dijs placet, aduersus Claudium, quòd Græcis plus fauere visus sit, quàm Romanis. Iam à nobis castigatæ sententiæ sic poterunt legi, & distingui:* Iustissimè hercle à Saturno petisset hoc beneficium, cuius mensem toto anno celebrauit Saturnalia. Caius princeps non tulisset illum ἀποθεοῦσθαι, qui (quâtum quidem in illo fuit) damnatum incesti Syllanum generum suum occidit, eò quòd sororem suam testuissimam omnium puellarum, quum omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. Quare inuidit Rom. historias suas? Auscultare Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum. Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt. Hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: & iam cæli scrutatur plagas. Deus fieri vult. Parum est quòd templum in Britanniâ, *& quæ sequuntur. Porrò eius sententiæ quæ incipit*, Caius princeps non tulisset; *hic est sensus: Caius Caligula Cæsar numquam permisisset Claudium recipi in numerum deorum, vel ob hoc quòd generum suum L. Syllanum incesti statim damnauit, accusante Vitellio, sed Agrippinâ subornante, quòd illicito sororis suæ Iuniæ Caluinæ amore teneretur: quum eidem crimini Caius Cæsar longè magis fuerit obnoxius, ob omnes sorores suas adamatas, non vnam tantùm. Nam (vt Suetonius scribit) Caius Caligula cum omnibus sororibus suis stupri consuetudinem fecit, plenoq; conuiuio singulas infra se vicissim collocabat, vxore suprà cubante. Solent autem fures furibus, incesti incestis fauere. Blandimur enim hoc modo vitijs nostris. Porrò non occidit Claudius generum suum Syllanum, sed ipso conueniente per edictum Vitellij ordine senatorio motus est, & eiurare magistratum coactus: quum forte eo anno prætor esset, & pridie senatus lectus foret, lustrumq; conditum. Præterea affinitatem Cæsar diremit. Quibus rebus offensus ornatissimus iuuenis, &*

aliàs

aliàs clarus insigni triumphalium & gladiatorij muneris magnificentiâ, quo die Claudius incestas illas nuptias cum Agrippina celebrauit, ipse sibi mortem conscíuit: siue eousque spem vitæ produxerat, seu delecto die ad augendam inuidiam, vt ait Tacitus. Atque hoc est quod hic Seneca vult his verbis: Quantum quidem in illo fuit, damnatum incesti Syllanum generum suum occidit. *nimirum ob præstitam mortis occasionem. Iam satis apertum puto, quid sibi velint illa verba,* eò quòd sororem suam festiuissimam omnium puellarum, quum omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. *Significat enim per* Venerem, *non admodum castam feminam Iuniam Caluinam, quam & Tacitus decoram, sed procacem appellat, à fratre Syllano, vxoris pæne loco habitam: id quod per Iunonem, Ioui nexu coniugali copulatam, eleganter innuit. Porrò dicterium Claudij,* Romæ mures molas lingunt, *quo frequenter vti solitus videtur, perstringit Romanos, tamquam delicatos & fastidiosos, qui non quibuslibet scriptis recitandis interesse possint, precibus iam & pretio corrogandi.*

Pag.766.a. L. SYLLANVM.] *Hic Claudij gener à Vitellio cùm ad id instigaret Agrippina Augusta, de incestu sororis suæ Iuniæ Caluinæ accusatus, quæ antè Vitellij nurus fuerat, ordine senatorio motus est, nec longè pòst, mortem sibi conscíuit. De hoc multa apud Cornelium Tacitum in duodecimo. Fit huius quoque paulò pòst mentio.*

Ibid. MVRES MOLAS LINGVNT.] *Caussatur mollitiem Romanorum, vt qui proni sint ad libidinem, sed non nisi pulcherrimas sollicitent. Mures enim vrbani farinam absumunt, & delicatissimis ad satietatem vsque vescuntur: cum rusticos interim fruticulos depascantur. Quin adeò molles sunt, vt nec caseum arrodant, sed lingant molitam farinam. Apparet hoc dictum fuisse familiare Claudio, de moribus ferrum arrodentibus.*

Ibid. HIC NOBIS CVRVA CORRIGIT.] *Subest, vt opinamur, sensus obscœnus: velut si diceretur: Claudius adeò circa Venerem est intemperans, vt ad libidinem suo nos exemplo incitet. Etenim vt Claudius verissimè cecinit,*

Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

Corrigere, est emendare: est & rectum facere, atque arrigere. Si quis hoc simpliciter accipiendum putat, erit εἰρωνία in censoriam Claudij seueritatem. Si referendum ad proximè præcedens dicterium, quid si legas? Hic nos scurra Cæsar regit. *vt sit alicuius Mimi clausula.*

Ibid. IN CVBICVLO.] *Alludit ad hoc, quod refert Suetonius: Mortem videlicet eius celatam fuisse, donec omnia circa successorem ordinarentur. Iacuit itaque corpus mortui Claudij dies aliquot in cubiculo. Et hæc verba & superiora, & quæ proximè sequuntur, intellige Romæ fuisse in senatu dicta, cùm deliberarent, esset ne in numerum deorum referendus Claudius: id quod etiam ex sequentibus magis patescet. Fingit autem Curiam in cælo, qualis erat Senatorum Romæ.*

Ibid. TEMPLVM IN BRITANNIA HABET.] *De hoc sic Tacitus, vbi de Camuloduno loquitur: Ad hæc templum diuo Claudio constitutum, quasi ara æternæ dominationis aspiciebatur.*

Ibid. TANDEM IOVI VENIT IN MENTEM, PRIVATIS.] *Fortassis legendum*, primateis intra Curiam moranteis sententiam dicere, nec disputare. *Vt intelligas, voluisse Iouem senatores primæ auctoritatis sententiam dicere omissâ istâ pedariorum senatorum disputatione.*

Ibid. VOS MERA MAPALIA.] *Promiscuè sententiam ferentes, non seruato ordine alius alium turbantes. Mapalia sunt tuguria rusticorum. Est q. vocabulum Punicum. Alluxit autem ad prouerbium,* Rus ciuitas. *Contine est Epicharmicum illud,* ἀγρὸν ἐν πόλει ποιεῖς: *id est,* E ciuitate rus facis.

Ibid. QVALISCVMQVE EST.] *Quàm contemptim hoc de Cæsare dicit Iupiter.*

Ibid. DIMISSO.] *Secedere iusso.*

Ibid. IANVS PATER.] *Per Ianum hîc aliquem senatorem intelligit. Sed & Acron in Satyram Horatij, cuius initium,* Sic rarò scribis, *testatur tres Iano in foro fuisse statuas: ad vnam conueniebant creditores & fœneratores: ad alteram, qui fœnus reddere nt: ad tertiam, qui locarent fœnus. Indicat igitur hic, fuisse maximum quæstum Claudij.*

Ibid. b. HOMO QVANTVM VIA SVA FERT.] *Ostendimus aliàs, quo sensu sit accipiendum id,* quantum via sua fert. *Quia tamen præcedit* homo, *quid si legas?* quantumuis vafer, & qui semper videt ἅμα πρόσω καὶ ὀπίσω. *hoc est,* simul ante & pòst. *Quæ Græca verba restituimus ex vestigiis, quæ erant in codice manuscripto. Clausula est, quâ Homerus sæpè vtitur: vt Iliad. α, & rursum Iliad. γ.*

Οἳ δ' ὁ γέρων μετέησιν, ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω.

Et Iliad. σ.

— ὁ δὲ οἷος ἔην πρόσσω καὶ ὀπίσσω.

de Polydamante loquitur.

Ibid. SEMPER VIDET.] *Vel quòd bifrons, vel quòd tres haberet statuas. Et addit ridiculè,* quantum via fert, *quasi videre, sit videri.*

Ibid. QVOD IN FORO IVVAT.] *Notat ambitionem fori, quòd à patrono iam non veritas, sed eloquentia exigeretur: & iudex non tantùm doceri cuperet, sed etiam delectari. Quemadmodum indicat & Quintilianus. Non dubito autem quin hic legendum sit* viuat, *non* iuuat. *Notat autem quempiam, qui consul factus erat ex numero nummulariorum, assiduè in foro versantium. Nam qui inter homines versantur, plus eloquentiæ plerumque habent.*

Ibid. NE ALIIS VERBIS.] *Ridicula religio in re confictâ, sed festiuiter simulatâ.*

Ibid. DE MAGNITVDINE.] *Subnotat locos communes, in quibus ostentandi ingenij caussâ nimiùm solent immorari Rhetores.*

Ibid. IAM FAMA MINIMVM FECIT.] *Duo notat, passim collectos sordidos in ordinem senatorium, & pessimos etiam imperatores, in deorum numerum relatos, magis iam ex more, quàm ex merito. Exemplar manuscriptum* nimium *habet, non* minimum. *Fortassis legendum,* mimum fecit. *Vt sit sensus: Adeò vulgaris res esse cœpit, etiam immeritos inter deos consecrare, vt scenicis ludis argumentum subinde præbeat. Nam quid est aliud hic Senecæ ludus de Apotheosi Claudij, quàm mimus quidam? Significat autem mimus modò histrionem actorem, modò carmen ipsum siue fabulam. Sic Laberius mimum quemdam, vt auctor est Gellius, Cophinum inscripsit: alium, Alexandriam: alium, Fullonem. Huiusmodi mimus fuit Laureolus quem Catulus Mimographus edidit, in quo iudex agebatur in crucem. Laureoli mimi Iuuenalis & Martialis meminerunt, & Tranquillus in Caio Caligulâ,*

ligulâ, his quidem verbis: Et quum in Laureolo Mimo, in quo actor prorupiens se ruinâ sanguinem vomuit, vt plures secundarum certatim experimentum artis darent, cruore scena abundauit. *Quem locum sic opinor legi debere:* in quo actor prorepens è ruinâ, sanguinem vomuit, plures secundarum: *& quæ sequuntur. Iam arbitror liquere, quid sibi Septimius Tertullianus, omnis antiquitatis peritissimus, velit, quum in libro quo aduersum Valentinianos pugnat, sic scribit, de Enthymesi illâ Valentinianorum loquens:* Ita depulsa, *Inquit*, quò minùs pergeret, nec habens, superuolare crucem, id est Horon, quia nullum Catuli Laureolum fuerit exercitata, vt destituta, vt passioni illisa, in tricâ multiplici atque perplexâ, omni genere eius cœpit adhigi. *Vult enim dicere, Enthymesin non fuisse exercitatam in scenâ, in agendâ fabulâ illâ quam Catulus Mimographus Laureolum inscripsit, in quâ iudex in crucem agebatur. Alioqui si illam scenicorum histrionum in repræsentandâ in crucem acti præsidis fabulâ dexteritatem habuisset, fortasis crucem superuolasset, id est, Horon.*

Pag. 766. b. ETIAM PESSIMVM QVEMQVE ILLVM AFFECTARE.] *Hæc clausula non est in codice VVissenburgensi.*

Ibid. ILLVM.] *Honorem.*

Ibid. IN PERSONAM, ON.] *Nam cùm in genere dicit, in rem pronunciat, non propriè in Claudium.*

Ibid. EX HIS QVI ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν.] *Id est*, agrorum fructu vescuntur. *Restituimus hunc locum manuscripti libri vestigijs adiuti. Est autem apud Homerum Iliados ζ.*

Εἰδέ τις ἐστὶ βροτὸς οἳ ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν.

Ibid. AVT EX HIS QVOS ALII ζείδωρος ἄρουρα.] *Hoc est*, frumentiferum rus. *Et hunc locum eruimus. Est autem hæc clausula apud Homerum frequenter obuia: vt Odysseæ α.*

Καὶ ζὸ Κυκλώπεσσι φέρει ζείδωρος ἄρουρα.

Est verò ζείδωρος terræ epithetum.

Ibid. S. C.] *Senatusconsultum.*

Ibid. DICTVS PICTVSVE.] *Est nonnihil festiuitatis in imitatione: nam his modis loquuntur iureconsulti, & qui senatusconsulta conscribunt.*

Ibid. DEDI LARVIS.] *Terriculamentis inferorum. Laruæ sunt noxiæ inferorum vmbræ. Et dedimus noxæ animal quod læsit. Fecit iniuriam laruis, qui mortuus pro Deo voluerit haberi, cùm nihil sit nisi vmbra.*

Ibid. EVM DEDI LARVIS. SED PROXIMO MVNERE INTER NOVOS AVTORATOS.] *Reposuimus ex manuscripto codice pro* dedo, dedi: *& pro* noxios, nouos. *Porrò sententia adhuc est imperfecta, nisi pro* sed *legamus &* proximo. *Sic autem restitui debet:* Qui contra hoc S. C. Deus factus, dictus, pictúsve erit, eum dedi laruis, & proximo munere inter nouos autoratos, ferulis vapulare placet. *Nam ad hoc verbum* placet, *in fine, etiam superiora referri debent. Ex hoc loco veterem spectaculorum morem animaduertere licet, quo ferulis verberabantur, qui nuper se lanistis addixissent. Nam hos vocat autoratos, vbi rudes adhuc primùm in harenam prodissent. Solent autem in nullâ non arte ludicro aliquo tentari rudes. Sic mos tentandi nouos scholasticos Athenis obseruatus narratur in vitâ Magni Basilij, de Basilio & Gregorio Nazianzeno.*

Ibid. DIESPITER.] *Iouis cognomentum est: quem sic vocant, quasi diei patrem.*

Ibid. COS. NVMVLARIOLVS. HIC QVÆSTVM SE SVSTINEBAT, VENDERE CIVITATVLAS SOLEBAT. AD HOC VELLE ACCESSIT HERCVLES.] *Hunc locum ausim iurare corruptissimum esse. Nam istæ dictiones,* Ad hoc velle, *planè portenta quædam sunt mendarum. Diu hic laboraui, nec quicquam venit in mentem, quod prorsus probem. Inter cetera visum est legi posse,* Cos. numulariolus. Hic quæstu se sustinebat, vendere ciuitatulis solebat olei culeos. Accessit Hercules. *&c. Tum videndum, an pro numulariolo legendum sit* cullearíolus. *Sed hæc coniectura esto.*

Ibid. ET AVRICVLAM EI TETIGIT.] *Auris memoriæ dicata. Vnde qui attestantur, aut admonent, auriculam vellere dicuntur.*

Ibid. DIVVM AVGVSTVM SANGVINE.] *Fuit enim nepos Augusti. Nam patrem Claudij Cæsaris Drusum, cùm Liuia Augusto grauida nupsisset, intrà mensem tertium peperit. Auctor Tranquillus.*

Ibid. QVAM IPSE DEAM ESSE IVSSIT.] *Auiæ enim Liuiæ (vt refert Suetonius) diutnos honores, & Circenſi pompâ currum elephantorum decernendum curauit*

Ibid. E REPVB.] *Ex vsu Reipublicæ Romanæ.*

Ibid. c. QVI CVM ROMVLO POSSIT FERVENTIA REPARARE.] *Exemplar manuscriptum habet,* Qui è Romulo possit seruentia rapa notare. *Ego castigaui* vorare. *Ceterùm videndum, an pro* Romulo *scribendum sit* rhombulo: *vt hic sit sensus: Expedire esse aliquem, qui seruentia rapa voret è rhombulo: hoc est, vase eius figuræ cuius est rhombus. Fieri potest, vt huiusmodi vase peculiariter vsus sit Claudius. Boletorum, & similium ciborum, quibus & rapa annumerari possunt, auidum illum fuisse, Suetonius tradit.*

Ibid. EAMQVE REM.] *Innuit ἀποθέωσιν Claudij planè esse fabulam, ac proinde dignam, quæ fictis Ouidij transformationibus insulciatur. Describit enim Ouidius μεταμορφώσεις fabulas: vt Aegles puellæ in populum arborem, Hecubæ in canem.*

Ibid. ET VIDEBATVR CLAVDIVS SENTENTIAM VINCERE.] *Vetustior codex habet* sententia. *Coniicio scriptum à Senecâ fuisse,* Et videbatur Claudium vnâ vincere, *subaudi* sententiâ. *Pars Claudio fauentium vno tantùm calculo vincebat partem diuersam, Attende, Claudium paucis fuisse probatum.*

Ibid. FERRVM SVVM IN IGNE.] *Hoc est, rem suam agi. rogatus enim erat, vt Claudio patrocinaretur. Sumpta est metaphora à fabro ferrario. Suballudit autem ad hoc, quòd Hercules etiam ex homine Deus factus esset: id quod tantâ nunc ambitione Claudius assequi nitebatur. Ac profectò Hercules Claudium Deum Romæ effecit: hoc est, precibus & instinctu Agrippinæ, hoc modo dati veneni suspicionem euitare volentis, senatus quasi vi impulsus, Claudio diuinos honores decreuit.*

Ibid. NOLI MIHI INVIDERE.] *Expressit Seneca morem, etiamnum magis communem quam vtilem.*

Ibid. MANVS MANVM LAVAT.] *Prouerbium est de operâ mutuùm præstandâ. Græcè sic effertur,* χεὶρ χεῖρα νίπτει.

Ibid. TVM DIVVS AVGVSTVS.] *Quoniam superiora*

periora ad senatum Romanum retulimus, hîc sub Augusti personâ Neronem Cæsarem intelligere poteris. Nam Nero Claudium diuinis honoribus destituit, omnibus rerum verborumq; contumelijs mortuum insectatus, ac modò stultitiæ, modò sæuitiæ arguens, vt refert Tranquillus.

Pag. 766. c. P. C.] *Patres conscripti.*

Ibid. Ex qvo Devs factvs svm.] *Ridet Augusti diuinitatem. Nam huic viuo quoque diuini honores contigerunt. Mortui non loquuntur.*

Ibid. Mevm negotivm ago.] *Salsè significat, iam priuatum nec curare, quid agatur vsquam.*

Ibid. In hoc.] *Ad hoc. Et pronunciandum cum exclamatione.*

Ibid. Operibvs.] *Vt foro cum æde Martis vltoris, templo Apollinis in palatio, æde tonantis Iouis in Capitolio.*

Ibid. Infra indignationem.] *Quasi dicat: Etiam si multa nunc allegem, adhuc non videbor indignatus, sed iustè conqueri.*

Ibid. d. Praecidit.] *Verba sunt ex aliquâ oratione Messallæ. Subest autem locus ex ambiguitate. Nam* præcido *significat* amputo, *& aliud obscœnius, quàm vt libeat exponere.*

Ibid. Qvam canis frvstvm abscidit.] *Emendaui,* quàm caneis excidit, *exemplar manuscriptum secutus. Videtur autem Claudius canibus exsectis delectatus fuisse. Porrò quâdo manuscriptum exemplar mirè corruptum est, suspicari libet hic scriptum fuisse,* extra edit, *pro* excidit: *vt sit ad Græcum prouerbium allusio κύων παρ' ἐντέροις, id,* Canis iuxta intestina.

Ibid. De tot actibvs tvis.] *In cognoscendo enim ac decernendo, mirâ varietate animi fuit: vt inquit Tranquillus.*

Ibid. Sed qvid ego de tot actibvs ivris dicam.] *Fortassis legendum*, de tot præstantibus viris: *aut*, de dodrantibus vsuris.

Ibid. Nam τῆς ὀργῆς ægre senescit ἡ νόσος.] *Hunc locum maximo labore restitui, quòd Græca Latinis litteris essent scripta, & Latina non minùs depraua forent quàm Græca, hoc modo* : Nam & si Phormea Græcè nescit, ego scio. *Sensus est, iræ morbus ægrè senescit. Reddit rationem Augustus, cur domestica mala potiùs commemorare velit, quàm publica. Alludit ad prouerbiũ,* Ira omnium tardissimè senescit: *quod Græci dicunt,* ὁ θυμὸς ἔσχατον γηράσκει, *id est,* ira postremùm senescit.

Ibid. Πυργοπολίνικης iste, qvem videtis.] *Et hoc verbum ex qualibuscumque vestigijs reposui. Thrasonicum nomen est, ab expugnatis arcibus & oppidis deductum: quò gloriosum militem Plautus vocauit. Notatur autem hîc Claudius, qui potentiam suam in miseros, & qui resistere non possent, ostendere voluerit.*

Ibid. Dvas amitas.] *Nam Iulias, alteram Drusi, alteram Germanici filiam, crimine incerto, nec defensione vllâ datâ occidit. Hic Drusus autem & Germanicus Tiberij Cæsaris fuerunt filij.*

Ibid. Videris Ivpiter, an in tva certe mala.] *Codex vetustior habet:* Videris Iup. an in caussâ, certè in tuâ. *Scriptum opinor à Senecâ,* Videris Iupiter non mea mala, certè in tua, si hîc inter nos futurus est.

Ibid. Qvos qvasqve.] *Imitatio festiuitatem habet, simul & emphasin. Sic enim loquuntur in iudicialibus caussis. Et intelligimus illum nec feminis pepercisse.*

Ibid. Ecce Ivpiter.] *Alludit ad id quod est apud Homerum, in fine primi Iliados. Iupiter aliquando cum Iunone, quod inter coniuges non ita rarum est, rixatus, cùm verbera huic infligere cœpisset, Vulcanus qui fortè tum aderat, accurrens Iunoni subsidium ferre volebat. At Iupiter iratus hunc pedibus arreptum è cælo rotauit: qui cùm totum diem decidendo consumpsisset, tandem in Lemnon insulam (manè enim deiectus fuerat) sub vesperam lapsus, ibi statim ab indigenis subleuatus est. Quod apud Homerum his carminibus ipse testatur, dum Iunonem monet, ne marito aduersetur: sin illius in se furorem concitet, Vulcanum nequaquam suppetias laturum, vtpote qui Iouis iram olim senserit:*

Ἡδη γάρμε καὶ ἄλλο τ' ἀλεξέμεναι μεμαῶτα,
Ῥίψε ποδὸς τετραχὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο.
Πᾶν δ' ἦμαρ φερόμην, ἅμα δ' ἠελίῳ καταδύντι
Κάππεσον ἐν Λήμνῳ (ὀλίγος δέ τι θυμὸς ἐνῆεν)
Ἐνθά με Σίντιες ἄνδρες ἀφαρκμίσαντο πεσόντα.

Quos versus sic nos, vt sententiam redderemus, extempore Latinos fecimus:

Me quidem læsæ nuper tibi adesse volentem,
Arreptum pede de magno deiecit Olympo.
Atque diem totum delapsus ab æthere, tandem
In Lemnon cecidi, exanimi vix pectore spirans.
Hîc vbi me pia gens delapsum attollere curat.

Huius fabulæ sic meminit Phurnutus, simulq; rationem reddit: ῥιφθῆναι δὲ ὑπὸ τοῦ Διὸς ἐξ οὐρανοῦ εἰς γῆν λέγεται, διὰ τὸ τοὺς πρώτους ἴσως ἀρχομένους χρῆσθαι πυρὶ, ἐκ περικυκλουμένου κεραμίδου τοῦτον περιτυχεῖν, μηδέπω ὁπωσοῦν τοῖς πυρίοις ὀπτᾶσθαι δυναμένοις. *id est,* Vulcanus à Ioue proiectus in terram è cælo dicitur: quòd hi forsan, apud quos primùm in vsu fuit ignis, ex iactu fulminis hunc nacti fuerint, quum instrumenta, quibus ignem excuterent, nullo adhuc ingenio reperissent.

Ibid. Vni Vvlcano crvs fregit, qvem ῥίψε ποδὸς τετραχὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο: et iratvs fvit vxori.] *Sic nos hunc locum restituimus, præsidio manuscripti codicis. Nam verba quæ in priore editione legebantur,* Et in Lemnon cælo deturbauit, non exstinxit: *doctus aliquis adiecerat, vt lacunam Græci carminis expleret. Versus est apud Homerum Iliados α. quem sic reddere possis:*

Arreptum pede de magno deiecit Olympo.

Ibid. Iratvs fvit vxori.] *Cùm Hercules olim ex iussu Iunonis nauigationem instituisset, hæc vt suum odium nusquam non ostenderet, illi, exorato Boreâ, ventos aduersos immisit. Iupiter ob id indignatus, Iunonem ex alto suspendit, geminam incudem pedibus appendens. Sic enim Iliados ο. loquitur, hoc illi in memoriam reducens:*

Ἠ ὑ μέμνῃ ὅτε τ' ἐκρέμω ὑψόθεν, ἐκ δὲ ποδοῖιν
Ἀκμονας ἦκα δύω; —

Quorum versuum hic sensus est:

Ex altóne tenes quòd cùm suspensa fuisti
Nos pedibus geminam incudem demisimus?

Cuius fabulæ, quemadmodum & superioris, caussam assignat

assignat Phurnutus, περὶ τῆς παρὰ δεδομένων μύθων, his verbis: *ἔοικεν ὁ ποιητὴς μύθου παλαιοῦ παραφέρειν τοῦτο, καθ' ὃν ὁ Ζεὺς ἐμυθεύετο κεκρεμακέναι τὴν Ἥραν χρυσαῖς ἁλύσεσι, τῷ χρυσοφανές τι ἔχειν τὰ ἄστρα. κἀκ τῆς ποδῶν αὐτῆς δύω ἄκμονας ἐξηρτηκέναι, τὴν γῆν ὁ πλοῦτον, καὶ τὴν θάλατταν· ὑφ' ὧν τείνεται κάτω· ὁ ἀὴρ μὴ δὲ τέρωθεν ἀποσπασθῆναι δυνάμενος.* Ex antiquâ fabulâ videtur, *inquit*, poëta hoc afferre, quâ Iouē fabulabantur, Iunonē aureis catenis suspēdisse, nempe quòd auri fulgorē stellæ possideāt. Ac ad pedes eius appēdisse duas incudes, mare videlicet & terrā: à quibus deorsum tenditur aër, sic vt ab horū neutro diuelli possit. *Huius etiā fabulæ meminit enarrator τῆς Στηλιτευτικῶν Greg. Nazian.*

Pag. 766. a. MESSALINAM.] *Hæc fuit vxor Claudij: quam mori compulit, vt est apud Tacitum. Fuit igitur immitior Ioue.*

Ibid. NESCIO INQVIS.] *Alludit ad hoc quod Tacitus refert. Messalinæ enim iam mortem exspectāti, Claudius vbi vino incaluerat, nunciari iubet, ad dicendam causſam postero die adesse. quod Narcissus accusator intelligens, ne, si enaderet, in se pernicies verteretur, denunciat centurionibus & tribuno, qui tum aderant, exsequi cædem, ita imperatorem iubere: illi eam interfecerunt. Nescire autem visus est. Nam occisâ Messalinâ (inquit Suetonius) paullò pòst quàm in triclinio decubuit, cur domina non venret, requisiuit. tantæ fuit & obliuionis & inconsiderantiæ.*

Pag. 767. a. C. CAESAREM.] *Caium Caligulam putat. is fuit Claudij ex fratre nepos: qui incredibili sæuitiâ aduersus omne genus hominum grassatus est. Quem rerū natura (velut alio loco scribit Seneca) non nisi in exitium opprobriumq; humani generis edidit.*

Ibid. OCCIDERAT ILLE SOCERVM.] *Syllanum enim socerum Caius ad necem secandasq; nouaculâ fauces compulit, caussatus in eo, quòd ingressum se turbatius mare non esset secutus, ac spe occupandi vrbem, si quid sibi per tempestatem accideret, remansisset: quum Syllanus impatientiam nauseæ vitasset, & nauigandi molestiam. Auctor Tranquillus.*

Ibid. HIC GENERVM.] *L. Syllanum, de quo antè & paullò pòst.*

Ibid. CRASSI FILIVM VETVIT.] *Cn. enim Pompeio stirpis antiquæ, Magni cognomen Caius ademit: vt meminit etiam Suetonius.*

Ibid. HIC NOMEN.] *Fecit enim generum suum: nam Antoniam filiam maiorem, illi vxorem dedit.*

Ibid. CAPVT TVLIT.] *Ambiguum est. Potest enim intelligi* caput tulit, *hoc est, exseruit caput, & ad honores eleuauit: &* caput tulit, *hoc est, amputauit.*

Ibid. TAM FATVVM, VT ETIAM REGNARE POSSET.] *Alludit ad vulgi dictērium, quo regū stultitiā passim notabant. In quam & ab Erasmo declamatum est in prouerbio, Aut regē, aut fatuū nasci oportet. quod in huius ludi exordio statim vsurpauit Seneca.*

Ibid. COGITATE P.C.] *Hæc verba, & quæ sequūtur, vsq; ad eam sententiam, quæ incipit,* Hunc nunc deū facere vultis? *non erant in codice VVissenburgēsi.*

Ibid. SCILICET.] *Ironiæ cū infitiatione accommodata est particula. Quemadmodū & illud apud Poëtā:*

Scilicet hic superis labor est.

Ibid. DRYVDARVM.] *Dryudarum religionem (inquit Suetonius) apud Gallos diræ immanitatis, & tantùm ciuibus sub Augusto interdictam penitus abolenit. De Dryudibus Gallorum sacerdotibus multa meminit Cæsar in sexto.*

Ibid. IMMANEM RELIGIONEM.] *Nam pro victimis homines mactabant: vt refert Cæsar.*

Ibid. VT ROMÆ NVPTIARVM.] *Sensus est: Claudius hanc ob caussam Dryudarū religionem delenit, vt fratris sui filiam Agrippinam ducere posset: quod non licebat antè. Nam Claudius senatum ingressus decretū postulauit, quo iussē inter patruos fratrumq; filias nuptiæ etiam in posterū statuerētur. Exstat apud Tacitum, in hanc rem Vitellij oratio coram senatu habita.*

Ibid. XXX. SENATORES.] *De hoc sic Suetonius:* Die ipso Claudij & Agrippinæ nuptiarū, in quinque & XXX. Senatores, trecentosq; ampliùs equites Rom. tantâ facilitate animaduersum, vt de nece consularis viri renunciante centurione, factum esse quod imperasset, negaret Claudius quicquam se imperasse, nihilominus rem comprobaret, affirmantibus libertis, officio milites functos, quòd ad vltionem imperatoris vltrò procurrissent.

Ibid. TRIA VERBA.] *Quòd balbus esset: & tamē iudicis est tria verba dicere, quæ diebus nefastis nō licebat. Est autē iucūda προσονομασία in* dicat *&* ducat.

Ibid. SVMMA REI.] *Imperij.*

Ibid. EX TABELLA RECITAVIT.] *Alludit ad consuetudinem antiquā, quâ in senatu censentes, de scripto sententiā proferebāt: &* recitare *verbū hoc significat.*

Ibid. APPIVM SYLLANVM.] *Quem cum Messalina & Narcissus conspirassent perdere, diuisis partibus, alter ante lucem similis attonito, patroni cubiculum irrupit, affirmans somniasse se vim ei ab Appio illatam: altera in admiratione firmata sibi quoq; eamdem speciem aliquot iam noctibus obuersari retulit. Nec multò pòst ex composito irrumpere Appius nunciatus, cui pridie ad id temporis, vt adesset, præceptum erat, quasi planè repræsentaretur somni fides, arcessit statim ac mori iussus est. Hæc Suetonius.*

Ibid. b. CRASSVM FRVGI.] *Huius meminit quodam loco Tranquillus.*

Ibid. TAM SIMILEM SIBI, QVAM OVO OVVM.] *Prouerbium est, quo vtimur, propinquam similitudinem indicantes. Vide Chiliades Erasmi Rotorodami.*

Ibid. NEC ILLI RERVM IVDICANDARVM VACATIONEM.] *Quemadmodum ipse viuens pro conditione cuiusque ciuis vacationem legis Papiæ constituerat: hoc est, vt eâ lege non tenerentur.*

Ibid. PEDIBVS IN HANC SENTENTIAM.] *Non pauci sunt, qui opinantur, pedarios senatores appellatos, qui sententiam non verbis dicerent, sed in alienam sententiam pedibus irent: inquit Gellius lib. 3. Vnde dictum est,* in sententiā ire, *&* pedibus ire in sententiā.

Ibid. CYLLENIVS.] *Mercurius, à Cyllene monte Arcadiæ sic dictus.*

Ibid. VNDE NEGANT.] *Versus est Catulli de passere mortuo Lesbiæ:* Illuc vnde negāt redire quēquā.

Ibid. VIAM SACRAM.] *Via est Romæ sic dicta. In hac apparet illum fuisse sepultum.*

Ibid. VT SCIRES DEVM EFFERRI.] *Iocus est à stultitiā. Nam hoc ipsum pugnat cum ratione Dei, efferri mortuum.*

Ibid. OMNISQVE GENERIS SENATORVM.] *In exemplari manuscripto legitur* senatorum *pro* sonatorum. *Ego castigaui* æneatorum. *Sunt autem æneatores, tubicines: quòd tubæ ex ære fiant.*

Ibid. VT ETIAM CLAVDIVS.] *Tam stupidus & somnolentus, denique mortuus.*

Ib. P.R. AMBVLABAT TAMQVAM LIBER.] *Vetus codex habet* ambulat. *Malim* iubilat, *siue* iubilabat.

Pag. 767. b. PAVCI CAVSIDICI PLORABANT.] *Meritò lugebant cauſidici ob mortuum Claudiũ, quippe qui in ſe nimiâ facilitate vſus eſſet. Scribit enim Tranquillus, ſe à natu maioribus audiſſe, cauſidicos adeò patientiâ Claudij abuti ſolitos, vt deſcendentem è tribunali non ſolùm voce reuocarent, ſed & lacinià togæ retentâ, interdum pede apprehenſo, retinerent.*

Ibid. SED PLANE EX ANIMO.] *Obiter taxat publicũ morem, quo lugebant etiam conducti. Iuuenalis:*

Ploratur lacrymis amiſſa pecunia veris.

Ibid. TAMQVAM QVI TVM MAXIME REVIVISCERENT.] *Hic erat in volumine VViſſenburgenſi lacunula quædam. verbum* reuiuiſcerent *integrè erat perſcriptum.*

Ibid. DICEBAM VOBIS, NON SEMPER.] *Hoc eſt: Prædicebam vobis, non ſemper adeò fauentem Cæſarẽ habebitis, cuius abutamini patientiâ. Saturnaliorum licentia nota eſt: in quibus ſerui quoque libertate gaudebant, & domini vicißim ſeruis miniſtrabant. Sub Claudio plus poterant aduocati quàm iureconſulti. Sapit prouerbium ſimile illi,* θύραζε Κάρες, ἤκιστ' Ἀνθισ-τήρια: *id eſt,* Foras Cares, nõ amplius Anthiſteria.

Ibid. c. INGENTI ENIM ἐπιτάσει χορικῶς NÆNIA CANTABANTVR ANAPÆSTIS.] *Hæc verba nos vtcumque eruimus è veſtigijs, quæ erant in exemplari manuſcripto. Per* ἐπίτασιν, *vocis contentionem intellige. Cuius contrarium eſt* ἄνεσις.

Ibid. FVNDITE.] *Anapæſtica ſunt familiaria tragœdijs, licet recipiant Dactylos & Spondeos. Poſtremo tamẽ loco non admittũt niſi Spondeum, aut Anapæſtũ.*

Ibid. CORDATVS HOMO.] *Volumẽ manuſcriptũ habet,* cordatus iano. *Proinde cenſeo ſcribendũ,* cordatus Sino *: nam præcedentis dictionis vltimum elementum eſt* s *: vt ad Sinonem Virgilianum ſit alluſio.*

Ibid. REBELLES PARTHOS.] *De Parthis ſub Claudio Mithridatem regem expetentibus, ac de eorum diſſenſione, lege Tacitum in* XII.

Ibid. QVI.] *Id eſt, quo: ſcilicet neruo.*

Ibid. VVLNERE PARVO.] *Sagittæ.*

Ibid. PICTAQVE TERGA.] *Propter ſcutũ pictũ.*

Ibid. BRITANNOS.] *Nam, vt inquit Suetonius, à Geſſoriaco (nunc Caleſium vocant) in Britanniam tranſmiſit, ac Cn. Sentij & Auli Plautij ductu, ſine vllo prælio aut ſanguine, intra pauciſſimos dies parte inſulæ in deditionem receptâ, ſexto, quã profectus erat, menſe, Romã redyt, triumphauitq; maximo apparatu.*

Ibid. BRIGANTAS.] *Populi ſunt Britanniæ: de quorum diſcordijs meminit Cornelius Tacitus in duodecimo. nunc eam regionem Valli habitant. Ponit etiã Brigantium oppidũ Ptolemæus in deſcriptione Rhetiæ.*

Ibid. ET IPSVM NOVA.] *Hoc dixit propter Orcadas inſulas, quas Claudius imperio Romano primus adiecit, vt teſtatur Euſebius.*

Ibid d. NON ALIVS CITIVS.] *Locus eſt ex ambiguo. Nam citò cognoſcit, qui ſtatim intelligit, & abſoluit. Et citò cognoſcit, qui pronunciat, non auditis partibus, ita vt Claudius ſolebat.*

Ibid. TOTO ANNO.] *Ius enim laborioſiſimè dixit, etiam ſuis ſuorumq; diebus ſollennibus nonnumquam, feſtis quoque antiquitus & religioſis. Auctor Tranquillus.*

Ibid. QVI DAT.] *Iudex inferorum Minos, qui quondam Cretæ præfuit. Hunc poſt mortem ob iuſtitiã ſuam poetæ apud inferos ius dicere finxerunt. At Cretenſes, vt quos ciuilitate & moribus erudyt, ad Iouem tamquam præceptorem itaſſe memorant, in Idã monte ſpeluncam oſtendentes: atque illi in nonum annum conſueſſe, nec non didiciſſe, quæ ad Rempublicam inſtituendam vtilia forent. Id quod Max. Tyrius his verbis innuit.* Τί δὲ οἱ Κρῆτες; ἢ σοι καὶ δοκοῦσιν ὑπὸ Σασιλεῖ τῷ Μίνῳ κομηθέντες καλῶς ἀγασθέντες τῆς ἀρετῆς, διὸ ἀσκαλον αὐτῷ ἐπιφημίσαι τὸν Δία· ἔναι μὲν αὐτόθι ἐν τῇ Ἰδῃ ἄντρον Διὸς, φοιτᾷ δὲ τὸν Μίνω δὶ ἐννάτου ἔτους συγγινόμενον τῷ Διΐ μανθάνειν παρ' αὐτοῦ τὰ πολιτικά. ἤτοι Κρητῶν λόγοι. *Meminit huius Homerus Odyſſeæ vndecimo.*

Ibid. OCAVSIDICI, VENALE GENVS.] *De rhetoribus dictum,* ὑποτιθέσι τὰ χείρω τοῖς λήμμασι καὶ τὴν φωνὴν πιπράσκουσιν, *qui muneribus linguam venditant. Sic Velleius Paterculus, vetuſtiſſimus ſcriptor, quem nos nuperrimè in Murbacenſi bibliothecâ reperimus, aliquando ſtudioſis imperituri, Plancum proditorem, qui ab Antonio ad Cæſarem tranſfugerat, in omnia & in omnibus venalẽ perquã elegãter appellat.*

Ibid. CONCVSSO FRITILLO.] *Nam (auctore Suetonio) Claudius aleâ ſtudioſiſimè luſit, de cuius arte librum emiſit. Solitus etiam erat in geſtatorio ludere, ita eſſedo alueoq; adaptatis, ne luſus confunderetur.*

Ibid. TALTHYBIVS.] *Eſt Talthybius præco apud Homerum in primo Iliad. quem Agamemnon ad tentoria Achillis miſit.*

Ἀλλ' ἴθι Ταλθύβιόν τε καὶ Εὐρυβάτην προσέειπε. *id eſt:*
Aſt hic Talthybium affatus fuit Euribatenque.

Eſt & nuncij nomen apud Euripidem, qui Hecubam iußit filiam ſuam Polyxenam ſepelire.

Pag. 768. a. NARCISSVS.] *Ab epiſtolis Claudij, ante omnes dilectus.*

Ibid. DOMINVS DOMINI.] *Scribit Cornelius Tacitus, Claudium libertos, quos rei familiari præfecerat, ſibiq; ac legibus adæquaſſe. De immodicis Narciſſi diuitys, & Claudij in eum indulgentiâ, ſic ſcribit Satyricus:*

Nec Crœſi fortuna vmquam, nec Perſica regna
Sufficient animo, nec diuitiæ Narciſſi,
Indulſit Cæſar cui Claudius omnia. ——

——DOMINVS DOMINI.] *Non eſt in codice VViſſenburgenſi.*

Ibid. VIRGA.] *Caduceo.*

Ibid. FACILE DESCENDITVR.] *Alludit ad poetã:*

— Facilis deſcenſus auerni.

Ibid. VELVT AIT HORATIVS.] *Eſt apud Horatium in Odâ, quâ arborem alloquitur, cuius caſu penè perierat: vbi inquit:*

Demittit atras bellua centiceps
Aures, & intortis capillis
Eumenidum recreantur angues.

Ibid. NEC QVEM VELIS.] *Superſtitioſa ſiquidẽ antiquitas nigri ſeu deformis occurſum, infelicis ominis loco ponebat. Et tempus nocturnum alioqui per ſe ſublinfauſtum habetur. Hinc illud apud Satyrographũ.*

Et cui per mediam nolis occurrere noctem.

Ab hiſtoricis memoriæ proditum eſt, quo pacto quidem imperator, quòd in viâ Maurum hiſtrionem habuiſſet obuium, mortem ſibi ſit ominatus.

Ibid. CLAVDIVS CÆSAR VENIT.] *Vetus:* Et magnâ voce, Claudius, inquit, veniet. Cum plauſu, *&c. Nam duæ iſtæ dictiones,* Ecce extemplò, *illic non habentur.*

Ibid. PROCEDVNT CANTANTES.] *Ex notulis imperfectis litterarum Græcarum, quæ erant in libro veteri, nihil potui certi colligere. Fortè* Θρηνῶδη næniam χορικῶς legendũ. *Sed hæc coniectura eſto.*

Pag.

Pag.768.a. HIC ERAT COS.] *Mira hic diuersitas exemplaris, quæ plerumque solet accidere in propriis nominibus. Primum erat lacunula: deinde pro* Iunio prætore, vnus prætorius: *pro* Tralliano, Trallius: *pro* Coriotecto, Cortatectus: *postremò pro* Fusidio, Fabius.

Ibid. TROGVS.] *Saufelli Trogi meminit Tacitus.*

Ibid. QVOS NARCISSVS DVCI IVSSERAT.] *Hi iussu Narcissi fuerant occisi.*

Ibid. MEDIVS ERAT IN HAC CANTANTIVM TVRBA NOSTER PANTOMIMVS.] *Sic & in codice manuscripto legitur. Nos tamen pro* noster, *substituimus* Nestor. *Nam indubiè locus hic de M. Nestore est intelligendus: cuius semel atque iterùm in vitâ Caij Caligulæ meminit Suetonius, adamatũ ab illo tradens.*

Ibid. PANTOMIMVS.] *Mimus imitatorem significat: Pantomimus est, qui omnes personas effingit repræsentatq;.*

Ibid. QVEM CLAVDIVS DECORIS CAVSSA.] *Nescio an sit legendum* Caius: *vt intelligas, Nestorem amasium ex obeso graciliorem factum.*

Ibid. b. CONVOLARVNT PRIMVM OMNIVM.] *Vetustus liber habet,* Conuolarunt omnium liberti. *Fortasis scribendum,* Conuolarunt obuiam liberti.

Ibid. MYRON, AMPEVS AMPYRONAS.] *Hic rursus nominum diuersitas, & alius ordo. Pro* Ampyrona, Atropas *est in codice manuscripto: & pro* Pherona, Pheronatus. *Alius habet hoc modo:* Polybius, Myron, Arperas, Ampheus, Pheronafficus, quos, *&c.*

Ibid. POSIDES.] *Libertorũ præcipuè suspexit Posidẽ, sphadonem, quem etiã Britannico triumpho inter militares viros hastâ purâ donauit: vt refert Suetonius.*

Ibid. FELIX.] *Hunc cohortibus & alis prouinciæq; Iudææ præposuit, trium reginarum maritum. Auctor Tranquillus & Tacitus. Apud Felicem Paulus Apostolus à Iudæis accusatus, se excusauit: vt scribit Lucas in Actis Apostolicis, & meminit Eusebius.*

Ibid. CVM PALLANTE FRATRE.] *Hic fuit à rationibus Claudij, quem & Narcissum, de quo paulò antè, decreto quoque senatus non modò præmijs ingentibus, sed & quæstorijs prætorijsq; ornamentis ornari libenter passus est. Tantum præterea acquirere, & rapere, vt quærente eo quondam de fisci exiguitate, non absurdè sit dictum, abundaturum si à duobus libertis in consortium reciperetur: vt prodit Suetonius. De his & Plinius meminit, sic scribens:* Multos posteà cognouimus seruitute liberatos, opulentiores, pariter tres Claudij Principatu, Pallantem, Callistum, & Narcissum. *Cornelius Tacitus vbi de Pallante loquitur:* Fixum est, *inquit*, ære publico senatusconsultum, quo libertinus sestertij ter millies possessor antiquæ parsimoniæ laudibus cumulabatur. *Hinc cecinit Iuuenalis:*

Ego possidebo plus Pallante & Licinis.

De monumento Pallantis, ad Montanum Plinius iunior meminit.

Ibid. HARPOCRAS.] *Huic lectica per vrbem vehendi, spectaculaq; publicè edendi ius tribuit.*

Ibid. POLYBIVS.] *Hic à studijs Claudij sæpè inter duos consules ambulabat.*

Ibid. QVOS OMNES CLAVDIVS.] *Volumen antiquum habet:* Quos Claudius omnes necubi imperatus esset permiserat.

Quem locum doctus aliquis castigare volens, Senecæ mentem non est assequutus, quem opinor sic scripsisse: Quos Claudius omneis, velut tibi imperaturus esset, præmiserat.

Ibid. EXCLAMAT.] *E vestigijs hic Græcarum dictionum, quæ libellus manuscriptus continet, nihil eruere potui: nisi si quis scriptum fuisse putet πάντας φίλους ὁρῶ, id est, omnes amicos video.*

Ibid. IN IVS EAMVS.] *In codice VVissenburgensi tantùm est* eamus: *& loco duarum dictionum præcedentium, erat dimissa lacuna. Nec est* sellas, *sed* stellas. *Nomine sellarũ intelligantur subsellia iudiciaria.*

Græci vocant columnam sepulchralem, in quâ ponitur inscriptio.

Ibid. LEGE CORNELIA.] *Lege Corneliâ de sicarijs tenetur, inquit Martianus iureconsultus, libro Pandectarum quadragesimo octauo, qui hominem occiderit, cuiusue dolo malo incendium factum erit, quiue hominis occidendi, furtiue faciendi causâ cum telo ambulauerit. Pœna huius legis est, in insulam deportatio, & omnium bonorum ademptio. Sed solent hodie capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, quàm vt legis pœnam sustineant: vt habetur eodem titulo. Mirè verò hic expressit morem pristinum iudiciorum.*

Ibid. EQVITES ROMANOS.] *Hunc locum sic arbitror legi debere:* Equites Romanes CCXXI. *Ceteros* ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε, *id est, innumeros, quorum videlicet numerum non minùs difficile sit inire, quàm aut arenæ aut puluueris. Est Iliados 1.*

Οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν στόματα, δέκα δὲ γλῶσσαι εἶεν, ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε.

Ibid. EXTERRITVS CLAVDIVS OCVLOS VNDECVMQVE CIRCVMFERT, VESTIGAT ALIQVEM PATRONVM, QVI SE DEFENDERET.] *Hæc verba non sunt in codice VVissenburgensi.*

Ibid. c. CLAVDIANA LINGVA.] *Siue quòd Gallus esset, siue quòd balbus, siue quòd semper ageret Claudij negotia, locus est ex amphibologiâ.*

Ibid. HOMO IVSTISSIMVS.] *Iustum enim par pari referre. Sic ille tractauerat eos. Alioqui iniustissimum est, reum non sinere loqui.*

Ibid. NOVITATE REI.] *Quòd videlicet vnâ tantùm accusationis parte auditâ, statim iudicasset.*

Ibid. QVAM NOVVM.] *Sæpè enim inauditos, reos damnauerat.*

Ibid. SI MINVS DII LATVRA FECISSENT.] *Hic locus deprauatissimus multum mihi negotij exhibuit. Liber manuscriptus habet,* si vni dij laturâ fecissent. *Conticio legendum,* Semidij laruam facesseret, *id est* abiiceret, *subaudi* Claudius. *Nam sic & Liuius hoc verbo facesso vtitur.*

Ibid. TANTALVM SITI.] *Tantalus stagno apud inferos labrotenus immersus & pomis circum os ex arbore propendentibus, siti tamen & fame torquetur. nam si libere velit, rèfugit aqua: si pomum arripere tentet, arbor sursum resilit. Ouidius:*

Quærit aquas in aquis, & poma fugacia captat
Tantalus. ——

Ibid. SISYPHVM ONERE.] *Sisyphi saxum illud ingens apud inferos, vbi in montem protrusum fuerit, statim delabitur, iterùm inani conatu sursum ferendum. De huius & Tantali pœnis lege Homerum* 11. *Odysseæ, circa finem: vbi Vlyxes refert, quæ apud inferos viderit.*

Ibid. NON VMQVAM SISYPHVM.] *Hæc clausula non erat in codice VVissenburgensi.*

Ibid. IXIONIS MISERI ROTAM SVFFLAMINANDAM.] *Ixion apud inferos rotæ alligatus, assiduè circũfertur. Meminit huius Lucianus in dialogis deorũ.*

Pag.768.c. ALIQVANDO IXIONIS MISERI ROTAM SVFFLAMINANDAM.] *Quid si legas* sublaminandam: *à lamina deducto verbo?*

Ibid. EX VETERANIS MISSIONEM.] *Vtitur metaphorâ militari. Militibus enim datur missio, cùm citra ignominiam exauctorantur.*

Ibid. NON PLACVIT VLLIS EX VETERANIS.] *Vetustus libellus non habet hæc duo vocabula* ex veteranis: *sed horum loco lacunam.*

Ibid. POENAM EXCOGITARI DEBERE, INSTITVENDVM.] *In manuscripto volumine legitur*, constitui debere, excogitandum illi.

Ibid. ET ALICVIVS CVPIDITATIS, SPES SINE FINE EFFECTVS] *Propemodum certus sum, sic scripsisse Senecam*: Et alicuius cupiditatis specimen sine effectu.

Ibid. ALEA LVDERE.] *Quâ vivens adeò studiosè lusit.*

Ibid. d. C. CÆSAR.] *Nam Caligula Cæsar, Claudij ex fratre nepos, hunc (vt Scribit Suetonius) non nisi ad ludibrium reseruauit. Quid mirum igitur, si à Caio in seruitutem poscatur?*

Ibid. AB ILLO FLAGRIS.] *De his qui iussu Caligulæ vapularunt, in hunc modum scribit Seneca noster lib. 3. de Irâ:* Modò C. Cæsar, Sextum Papinium, cui pater erat consularis, Bethenum Bassum, quæstorem suum procuratoris sui filium, alioſque & equites Romanos & senatores, vno die flagellis cecidit.

Ibid. COGNITIONIBVS.] *Cognitiones sunt causſarum: vt cùm dicimus, Senatus Romani cognitionem certæ legi non fuisse obnoxiam. Ac proculdubio Caium hic notat, vt qui cognoscendi prouinciam sæpè libertis suis committeret, quò magis à curis liber aliori otio frueretur.*

HADRIANI IVNII HORNANI

ANNOTATIONES

IN L. ANNAEI SENECAE LVDVM

DE MORTE CLAVDII.

LVDVM *de morte Claudij Cæsaris, à Senecâ iocosè, sed non absque felleo sale, eruditis leporibus condito, conscriptum, ostendi olim in meis animaduersorum libris, diuerso planeq; alio fuisse titulo ab auctore inuulgatum, quàm nunc inscriptus legatur. Nec de sententiâ nunc quidquam muto, præsertim quum disertis illud verbis proditum sit à Dione Cocceio, haudquaquam dilutæ auctoritatis scriptore, qui historiarum duodesexagesimo libro scribit à Seneca exisse opusculum titulo ἀποκολοκύντωσιν, quo Claudij Cæsaris ad superos excessum consignarit. Eius hæc sunt verba:* Συνέθηκε μὲν γὰρ καὶ ὁ Σενέκας σύγγραμμα, ἀποκολοκύντωσιν αὐτὸ ὠνόμασε, περί τινα ἀπαθανάτισιν, *Quod Latinè sonat, propter Græcæ linguæ rudes:* Composuit & Seneca libellum, cui nomen est Apocolocyntosis, velut Apotheosis quædam & in immortalium cœtum adoptio. *Addita fuit & eodem in loco ratio nominis, eiusmodi fermè: quòd, quum constet Claudium meditati boleti esu fuisse consumptum, fraude quidem vxoris, sed ingenio Locustæ nobilis veneficæ, huic titulum libello dederit auctor, à præcipui vsus purgante medicamine, Colocynthide: cuius propè nulla inter deiectiora medicamenta compositio est expers apud veteres medicos, vsque adeò, vt hodie quoque in hac tam clarâ litterarum & scientiarum omnium luce proh dolor promiscuè quouis in morbo, cuilibet ætati & sexui, à circumforaneis medicastris impunè propinetur, non sine præsenti multorum exitio. Itaque tanti ego scriptoris auctoritate fretus, seruandum duxi, & quasi postliminij iure asserendum libri titulum, haud otiosè aut temerè ab auctore vsurpatum, quòd equidem existimo: neque sanè id absque certo temperamento inter auctoris delectum, & inueteratam recepti vsus necessitatem. Quòd si quis vulgatam lectionem mordicus tuendam esse existimarit, non laboro, per me licet, is etiam vt cum ratione insaniat: præiudicatæ opinioni derogatum nihil volo, modò liberum rectiùs opinaturis iudicium & integrum permittatur. Porrò vbi iam codices impressos cum manuscripto exemplari (quod Ioannes Cauchus noster, vir à Gratijs & Musis factus, & adiuuandis melioribus litteris natus, nobis communicauit) contulissem, tot loca conspurcata & peruersa offendi, vt periclitari apud me cœperit (absit inuidia dicto) Beati Rhenani auctoritas, viri alioqui longè doctissimi, sed in corrigendo nimiùm fortè præpoperi & audacis: dum aut de suâ coniecturâ infarcit versus ἀπροσδιονύσους, nihilq; ad rem facientes: aut pro suo arbitratu immutat, quæ rectiùs legebantur anteà: ne quid addam grauius. Certè, meâ quidem sententiâ, consultius foret interdum vigilijs & valetudini, meliorumque horarum compendio consulerent nonnulli, quàm ita famam aucuparentur. Sed hæc missa facientes, locorum aliquot restitutorum & interpolatorum rationem subiiciamus.*

Duæ illæ litteræ, S. A. Sancti Amandi codicem vetustum innuunt, quo vsi in castigando sumus.

Pag. 763. a. NIHIL OFFENSAE VEL GRATIAE.] *S. A.* Lec gratiæ.

Ibid. b. QVIS VMQVAM AB HISTORICO IVRATORES EXEGIT.] *S. A.* iurato res.

Ibid. IDEM CLAVDIVM VIDISSE.] *S. A.* Item Claudium.

Ibid. NAM POSTEAQVAM IN SENATV IVRAVIT.] *S. A.* Nam ex quo, *&c.*

Ibid. c. AB HOC EGO QVÆCVMQVE AVDIVI, CERTA CLARAQVE AFFERO.] *S. A.* Certè clara affero.

Ibid. AVGEBAT CYNTHIA REGNVM.] *Damnat hanc lectionem Rhenanus: sed falsò. ratio enim contendit, ita esse legendum omnino, quomodo scribit & codex noster. indicat namque noctes, transacto dudum autumnali æquinoctio, creuisse, longioresq; factas: quibus adauctis, etiam lunæ, penes quam noctis imperium sit, suum regnum crescere, nil mirum est. Quid verò hic attinuit,* lychnum *substituere: cùm non de ipso lunæ incremento loquatur, sed de autumno, cuius cataſtaſin poëtico more circumscribit, qui relictâ à tergo æstate, noctes paullatim adauget: quæ accesio efficit vt diutiùs splendeat luna, solis præsentiâ lunare iubar abolente. Neque verò noctu animam agere cœpit Claudius, sed mox à meridie: quod paullò post tribus versibus periphrasticè dicet: & Tacitus medio die (quo tempore videlicet Claudius animam agebat) Neronem ad cohortes exisse ait.*

Ibid. TERTIVM IDVS OCTOBREIS.] *Quod hactenus falsò lectum fuit,* dies quintus eiusdem Octobris, *nostrum exemplar manifestè exaratum habet,* dies III. Idus Octobris. *quam scripturam confirmat & initialis versus huiusce libelli, & suffragatur ceterorum historicorum consensus. etenim Suetonius excessisse illum tertio Idus Octobris scribit: & Dion exspirasse ait τῇ τρίτῃ καὶ δεκάτῃ τοῦ Ὀκτωβρίου, id est,* decimotertio die Octobris: *hoc est, iuxta Romanæ dictionis filum, tertio Idus Octobris. nam quod dubitationis periculum creare nonnullis posset, illud Senecæ,* ante diem tertium Idus Octobris, *non ita accipiendum est, vt die vno aut altero mors Claudij tertium Idus præcesserit. imo purè puteq; idem est dicere,* ante diem tertium Kalend. vel Idus, & tertio Kal. vel Idus: *quod ex Ciceronis epistolis notissimum est. alioqui quod sæpe in antiquis libris legas,* AD III. KAL. *non* ad tertium Kal. *denotat: sed,* ante diem tertium Kal. *quâ de re aliàs per occasionem.*

Ibid. ACQVIESCVNT ONERI POETÆ.] *S. A.* acquiescunt omnes poëtæ.

Ibid. d. TORQVERI PATERIS? NVMQVAM MERITVM, VT TAMDIV CRVCIARETVR.] *Codex S. Amandi, & VVissemburgensis, quo se vsum fuisse profitetur Beatus, in lectione istâ consentiunt,* Nec vmquam tamdiu cruciatus esset. *quæ scriptura cùm sit vtrobique constans, haud temerè immutanda meo iudicio videtur. Tametsi non eam inficias, locum esse haud immunem à vitio: quem, sequendo scripturæ vestigia, ita concinnarim:* Nec vmquam tandem cruciatus cesset.

Ibid. POSTQVAM PRINCEPS FACTVS EST.] *S. A.* ex quo princeps.

Ibid. OMNIBVS ANNIS, OMNIBVS MENSIBVS EFFERVNT.] *Non inuenustè codex noster scribit,* omnibus mensis, *eleganti paronomasiâ: vt ludens insinuet, Claudium temulentum, & crapulæ quotidianæ addictissimum sæpenumerò fallere Genethliacorum prædictiones, non in annos modò, sed in singulas etiam pasiones mensasq; exitum illius opperientium.*

Ibid. EGO MEHERCVLE, INQVIT, PVSILLVM TEMPORIS ADIICERE.] *S. A.* Ego mehercules, inquit, pusillum temporis adicere.

Pag. 764. a. HISPANOS, BRITANNOS, SAVROMATAS, ET SI QVI VLTRA GLACIALEM BOREAM INCOLVNT BARBARI, TOGATOS VIDERE.] *Codex S. Amandi concisiùs legit:* Hispanos, Britannos togatos videre. *quo pacto etiam VVissemburgense exemplar scribit: itaque vt spuria inducenda, atque extra familiam eiicienda cetera censeo. videntur enim à sciolo quopiam assuta.*

Ibid. CANDIDA DE NIVEO SVBTEGMINE.] *Codex noster laudatâ scripturâ sic legit:* Candida de niueo subtemina vellere sumit. Subtemen, *quasi* substamen, *absque* g *scribi debere videtur. nec enim cum tegmine quidquam illi commune: sed quòd inter tensa staminis fila subtendatur subtexatúrque.*

Ibid. d. CLAVDIVM IVBENT OMNES χαίρειν.] *Manuscriptus codex manifestis notis præfert versum Euripidis ex Cteſiphonte fabulâ:*

Χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.

hoc est:

Efferre læto prosequentes omine.

Locus autem Tragici, vnde hic versus desumptus est, citatur à Strabone & Stobæo:

Ἐχρῆν μὲν ἡμᾶς σύλλογον ποιουμένους
Τὸν φύντα θρηνεῖν, εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά·
Τὸν δ' αὖ θανόντα, ὡς πόνων πεπαυμένον,
Χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.

Quos hunc in modum conuertit Cicero in Tusculanarum primo:

Nam nos decebat cœtus celebrantes, domum
Lugere, vbi esset aliquis in lucem editus,
Humanæ vitæ varia reputantes mala:
At qui labores morte finisset graues,
Omnes amicos laude & lætitiâ exsequi.

Nam in impressis codicibus vocem Hunc *superuacuam, & de margine in contextum raptam, trimetri lex respuit.*

Ibid. NE EXCIDANT MEMORIÆ.] *VVissemburgensi codici consentit manuscriptum exemplar in hac lectione:* ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt. *vt intelligat occasiones & causas publici gaudij, quæ redintiuam in animis ingentis lætitiæ materiam semper sint alituræ. nisi placet potiùs mutato numero scribi* impresserat. *quæ lectio per se quoque clara fuerit.*

Ibid. RESPONDISSE ILLVM, NESCIO QVID.] *S. A.* Respondisse nescio quid.

Pag. 765. a. DILIGENTIVS AVTEM INTVENTI.] *S. A.* Diligentiùs intuenti.

Ibid. VBI HÆC CLAVDIVS, GAVDET.] *In S. A. codice non sunt illa duo verba,* Vbi hæc.

Ibid. ἰλιόθεν με φέρων.] *Exstat hic versus Odysseæ nono, vnde apud Alcinoum Phæacum regem narrationis suæ telam orditur Vlysses: quem ita conuerti:*

Appulsum ad Ciconas me ventus ab Ilio adegit.

Cur verò Claudius ab Ilio adesse se dicat, & Seneca hoc versu significare voluisse Claudium se esse Cæsarem testetur, eò spectat, quòd non modò Iulius Cæsar, totaq; Iulia gens, sed & Claudius, & in genere Romanus populus, ad Iulum Aeneæ Troiani filium, stirpis suæ originem referebat. Hinc est quòd apud Suetonium Tranquillum Claudius legitur remisisse tributa in perpetuum Ilienſibus, quasi Romanæ gentis auctoribus. Ibidem meminit veteris epistolæ Græcæ, Senatus populiq; Romani nomine ad Seleucum Syriæ regem scriptæ, quâ illi regi societatem amicitiamq; pollicebantur, si Ilienſes consanguineos suos ab omni onere immunes præstitisset. Quin & apud Corn. Tacitum Annalium lib. XII. Nero Cæsar susceptâ Ilienſium causâ, Romanum Troiâ demissum, & Iulæ stirpis auctorem Aeneam fuisse disserit. T. Liuius quoque lib. 37. Cornel. Scipionem Cos. Troianâ in vrbe liberaliter exceptum memorat, Ilienſibus in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos proferentibus, & Romanis latis origine suâ.

Pag. 765. a. Ἔνθα δ' ἐγὼν πόλιν ἔπραθον.] *Hic versus præcedentem ordine sequitur apud Homerum: vnde Seneca ait,* Erat autem sequens versus verior, æquè Homericus. *ita vt à latæ culpæ crimine eximi nequeat Rhenanus, alienos planè ab huius loci sensu versus inserens. Sonat autem Latinè ita:*

Hic vrbem euerti, & consumpsi corpora ferro.

Innuit autem Seneca, versum istum, qui proximè sequitur alterum, veriorem illo esse, quòd illum aliò detorserit Claudius, ad insinuandam generis sui fabulosam originem: quum Vlysses inde auspicetur errorum suorum narrationem, quando post Troianæ vrbis excidium in Ciconas gentem Thraciam appulisse, eorumque oppidum Ismaron diripuisse, cæsis oppidanis, ait. Cur autem veriorem illo dixerit, ad eius crudelitatem referendum est: quâ constat ex Tranquillo, statonuptiarum die trigintaquinque senatores, trecentosq; equites Romanos ab eo interemptos fuisse. cuius sæuitiæ mentionem non tacuit hic libellus: quasi ex confesso vastitatem & vrbis occidionem designaturus fuerit Claudius, si hunc versum priori, vt ordine illi contiguus adhæret, subiicere studuisset.

Ibid. Et imposverat Hercvli minimo discrimine fabvlam.] *Codex noster legit,* minimè fabro, *loco trium illorum verborum,* minimo discrimine fabulam: *nostriq; codicis lectioni astipulatur exemplar manuscriptum Beati Rhenani. quamquam quid isti animi fuerit, reponendam censenti vocem* Allobrox, *pro* fabro, *diuinare non possum: & est alioqui satis commoda sententia,* Et imposuerat Herculi minimè fabro: *intelligendo fabrum architectum, & dolos fabricare doctum. Multò verò minùs ambigua sententia fuerit & lectio, si paullulum deflectamus, & quasi recudamus vocem* fabro, *in* vafro: *hunc in modum legendo:* Et imposuerat Herculi minimè vafro, *eâ ratione, quâ Herculeam simplicitatem dixit in libris de Ponto Ouidius. Herculis namque simplicitas, facilitasq;, & εὐήθεια quædam in omnibus eius operibus sese prodit manifestissimè. Porrò vox addita in impressis libris* discrimine, *imposuit Andreæ Alciato in libris Parergôn, vt* fabulam *in* fibulam *mutarit, hanc lectionem inculcando:* Imposuerat Herculi minimo discrimine fibulam. *quasi senserit auctor de fibulâ, notissimo penis astrigmento, quo ad inhibendum Veneris vsum iniecto vsa fuit antiquitas, ἀγνῦπα Græci vocant. de quâ Corn. Celsus libro septimo. vnde refibulandi vocabulum apud Epigrammatarium: quòd Iuuenalis soluere fibulam dixit. Sed aliena est ab hoc loco ista dictio.*

Ibid. Sola cvm illo venerat.] *Vennstior lectio est nostri codicis,* sola tum illo venerat, *per aduerbium locale: vt febris comitis indiuiduæ comitatum, & cum Claudio ad cælitum curiam accessum significet.*

Ibid. b. Hvnc ego reddo tibi.] *Est & ipsa scriptura verior manuscripti codicis,* Hunc ego tibi recipio: *vt genitura Claudij apud Lugdunum nati fidem confirmet.*

Ibid. Avdi me, inqvit, tv, et desine.] *S. A.* Audi me, inquit, tu desine fatuari.

Ibid. Sede qva genitvm dicas.] *Infeliciter hunc versum interpolare conatur Rhenanus, hoc pacto:* Expromere properes quâ gente natus cluas: *non seruatâ trimetri lege, quæ religiosè in nostro codice obseruata est:* Exprome properè, sede quâ genitus cluas. Cluere *enim, antiqui vsus verbum, pro* dici *&* perhiberi *ponitur: vt in Enniano illo:* Pergentes esse cluebat omnium miserrimus: *& apud Plautum in Trinummo Stasimus seruus:* Nimium difficile est reperiri amicum, ita vt nomen cluet.

Ibid. c. Tacitvs qvietis allvit ripas vndis.] *Versus senarij ratio postulat vt legatur* vadis: *vt & manuscriptus liber habet.*

Ibid. d. Mentis svae non est, et timet.] *Suspensa sententia est, & hiatum istum implet codex manuscriptus, duabus immissis vocibus, ita legens,* & timet μωρᾶ πλαγών. *vt innuat, Herculem, postquam Tragico cothurno animosè quædam fuisset prolocutus in Claudij barbariem (apud Lugdunum, ad confluentes præcipitis Rhodani & segnis Araris, nati) nihilominus extimuisse stolidi hominis manus, ne ab illo vapulando iniuriam acciperet, eò quòd stulti faciles esse soleant colaphis infligendis verberibusq;. Stoliditas autem insignis Claudij hoc libello passim traducitur: quam impunè etiam illi obiectam perspicuè memorat Suetonius Tranquillus. Possit & τιμωρὸν πλαγὼν legi, vt vindicis manus iniuriam in depalmando pati Herculem exhorruisse significet.*

Ibid. Si qvis a me notorem petisset.] *Descensurus fortè fueram in opinionem Rhenani, legentis,* si quis ἀμώντορα petisset: *nisi consensus omnium codicum reclamaret, suaderetq; diuisim potiùs legi hunc in modum:* & si qui à me noto rem petisset. *nam quæ sequuntur verba,* qui me optimè nosti, ἐπεξηγητικῶς *exponere videntur vocabulum* noto: *vt sit* noto, *hoc est,* qui me optimè nosti.

Ibid. Sed qvoniam volo.] *Locus proculdubio mutilus, non modò deprauatus: vt verisimile sit, multa isthic desiderari, siquidem ab hoc versu nouæ pagellæ initium est in manuscriptis: sussicioq; tenet, bonam dialogismi partem abesse. Quid si pro* quoniam volo, *legatur,* quòd ἐμβολή. *certè has voces ipse litterarum ductus commonstrat his qui Græcè norunt. Notatur enim passim in hoc libello Claudij philellenismus, quo Græcè loqui in quotidiano etiam sermone affectabat. Videntur autem quæ sequuntur, per dialogismum disceptari à dys indigetibus, mirantibus insolentem Herculis in cælestium curiam irruptionem, vt susci-*

vt suscitentur, sed quo ἀπεμβολῇ? quasi dixerint: Quò irrumpis, impressionemq. facis? isti namque lectioni fauet, quod subiicitur: Non mirum, quòd in curiam impetum feciſti: nihil tibi cluſi eſt.

Pag. 766. a. SI MEHERCVLES A SATVRNO.] *Totus iſte locus ita prodigiosè eſt depravatus, vt Paeoniâ manu ſit opus ſanandis eius vulneribus. videtur autem deeſſe tale quid: Repulſam non tuliſſet, ſi mehercules à Saturno petiſſet hoc beneficium: videlicet, vt in deos referretur. Subdit deinde cauſſam mutui beneficij:* cuius menſem toto anno celebrauit, Saturnaliaque eius: *ita namque lego. Cur verò dicat, Claudium Saturni menſem toto anno celebraſſe, & Saturnalia, referendum eſt partim ad intempeſtiuas eius comeſſationes & perpotationes, partim ad ſtudium immodicum, nimiamq. indulgentiam in libertos. Conſtat autem, Saturni tutelæ dicatum fuiſſe olim Decembrem menſem, in quo per dies aliquot Saturnalia celebrabantur magnâ procacitate, luxúſque omnis apparatu: quo tempore ſerui non modò ingenuorum calceos ſumebant, vt Porphyrius ſcribit: aut herilem habitum mutabant, quod Dion tradit: ſed in heros quoque licenter multa agebant. Iam cum Saturnalibus Claudianos mores conferamus. Primùm omnium ſcimus ex Tranquilli lectione, Claudium conuiuia agitaſſe & ampla & aßidua, nec temerè vmquam triclinio exceßiſſe, niſi diſtentum ac madidum, ita vt hac ratione Saturnalitia dicta illi perennauerit. Deinde notißimum eſt, quantum indulſerit libertis ſuis, quibus non prætoria ſolùm ornamenta, ſed & lectica ius cum imperatoribus conſulibúſque commune, permiſit: medium quoque inter conſules locum in iiſdem paſſus, & impunitas opum immenſarum voragines, vſque eò, vt ſcomma in illum exſtiterit, abundaturũ ſi libertis conſors foret. quò ſpectat & morſus, quo Narciſſum libertum, dominum domini, huius libelli auctor nominat. Quòd autem Rhenanus exiſtimat legendum eſſe*, Caius princeps non tuliſſet illum, *&c. meâ quidem opinione multùm fallitur. primùm namque repugnat codicis vetuſti fides, qui poſt vocem* eius *manifeſtum comma habet. deinde quî potuit de Caio Caligulâ iſtud vel dici vel intelligi, vt is paſſurus non fuerit Claudium ab Ioue Deum fieri? cùm Caius ceterorum Imperatorum more per apotheoſin cælestium augere numerum nedum non meruerit, vt etiam mortuum nouo contumeliæ ignominiæq. exemplo proſequẽdum ſenatus cenſuerit, nomenq. oblitterari voluerit, & expungi è catalogo eorum Imperatorum, quos & in ſacramentis & in publicis votis ſuſcipiendis religioſè nominabant: vt teſtatur Dion. Fortè non malè ſic legas:* Si mehercules à Saturno petiſſet hoc beneficium, cuius menſam toto anno celebrauit, Saturnalitius princeps non tuliſſet? *per interrogationis modum, & cum ironiæ notâ: vt quæ ſequuntur verba, deorum quiſpiam ſubiiciat cum ſtomacho: Illum Deum ab Ioue fieri, qui ſcilicet tantis flagitiis coopertus fuerit?*

Ibid. OROPENQVE SOROREM.] *S. A.* Oro per quod.

Ibid. ET VT DEVM ORANT.] *Græcas voces, quæ in manuſcripto exemplari hoc in loco leguntur, certò & indubitatè aſſerere eas eſſe, quas hîc poſiturus ſum, non eſt animus: ne fraudem lectoribus faciam, quippe cùm de iis parùm liquida mihi conſtet ratio. vſqueadeò confuſa eſt ab imperito ſcriba Græcarum litterarum textura, vt neſcias quam ſcripturam ſis magis probaturus,* μωϱοὺς ne κλησυχεῖν, *an* μωϱοῦ ἀτυχεῖν, *vel* ἀτυχῶν. *interdum enim vna plus littera ſupereſt, interdum vna aut altera deficit: vt diuinare neceſſe ſit ſubinde, Delióque natatore opus habeat qui cuncta velit βυσσοδομεύειν. Breuiore eadémque certiore methodo ad artificioſas (quas Galenus nominare ſolet) coniecturas via nobis patuiſſet, ſi deſcriptor eaſdem vbique characterum formas ac typos religione quâdam obſeruaſſet; obſeruatas retinuiſſet, nec ab iis latum vnguem diſcedendum ſibi propoſuiſſet. nunc cùm typis illis temerè prorſúſque inſcitè abutatur, definire nihil hic auſim, nullius iudicio præiudicatum volens, ſed relicturus vnicuique liberum arbitrium ſequendi quod ſibi probabilius videatur, donec feliciorem quis nactus genium, aut meliore vſus codice, certius diuinet, aut ſtatuat. Si itaque* μωϱοὺς κλησυχεῖν *legamus, notari rurſus atque perſtringi Claudianam ſtultitiam intelligimus, vt ſignificet, barbaros orare, fatuos rerum potiri. in quam ſententiam his in hoc libello ſcripſit,* Aut regem, aut fatuum naſci oportere: *& iterùm,* tam fatuum vt etiam regnare poſſet. *Sin per* ο, μωϱοῦ ἀτυχῆν, *vel* ἀτυχῶν *ſcribamus: ſignificabit orari ab illis, necis fruſtrationem dilationémque. Quod verò ſequitur codice excuſo,* Tamdem Ioui venit in mentem: *noſter habet,* in tantum Ioui, *&c. quæ dictio familiarior eſt Senecæ, quàm vt propterea mutandam cenſuerim.*

Ibid. VOS MERA MAPALIA FECISTIS.] *In veteri manuſcripto legitur,* vos me rapamalia feciſtis. *Legendum puto, ſecutus litterarum tractum:* Vos me rapataulem feciſtis. *vt ſuorum iuſſorum contemptum indicet: quaſi qui nihilo pluris fecerint Iouem, quàm homuncionem ſtipulam inflantem. Eſt enim* ῥαπαταύλης *ſiue* ῥαπαύλης *is qui ſtipulam calamúmve inſpirat. Quid enim commune habet cælum cum mapalibus? & de ſe loquitur iſthîc Iupiter, ſuiq. deſpectum indignabundus oſtendit.*

Ibid. b. QVANTVM VIA SVA FERT.] *Sequor hîc lectionem Andr. Alciati, longè doctißimi, in Parergon lib. 6. cap. 5. & ſcribo,* quantumuis vâfer.

Ibid. QVOD IN FORO IVVAT.] *Legendum eſt omnino* viuat: *quam ſcripturam ſeruat clarè manuſcriptus codex.*

Ibid. NE ALIIS VERBIS PONAM, QVAM QVÆ AB ILLO.] *Codex vetuſtus purius legit:* Ne aliis verbis ponam, quæ ab illo dicta ſunt. *hoc eſt, diuerſis verbis.*

Ibid. IAM FAMA MINIMVM FECISTI ETIAM.] *In manuſcripto codice ita legitur:* Iam famâ nimium feciſti. Itaque ne videar, *&c. Vt inducenda videantur illa verba, ceu* ὑποβολιμαῖα, *etiam peßimum quemque illum affectare: à naſutiore quopiam adiecta.*

Ibid. DEVS FACTVS, DICTVS, PICTVSVE ERIT.] *Fortè rectius,* factus, fictúſve erit.

Ibid. HIC QVÆSTV SE SVSTINEBAT.] *Codicis manuſcripti hæc eſt lectio:* Hoc quæſtu ſe ſuſtinebat vendere, ciuitatulas ſolebat adhuc velle.

Quid si legas, & adhuc velle apparebat: *aut simile quid? vt isthic interpungatur oratio: deinde sequatur altera periodus*, Accessit Hercules, & auriculam illi tetigit.

Pag. 766. d. QVAM CANEIS EXCIDIT.] *Alciatus in parergis lib. 6. cap. 5. legit hoc modo:* quàm canis exta edit. *cui lectioni libens etiam accedo.*

Ibid. DE TOT ACTIBVS IVRIS.] *Sequor manuscripti codicis fidem, qui legit*, de tot acribus viris. *quæ sententia videtur etiam Rhenano placuisse: nisi quod pro* acribus, *legit* præstantibus: *repugnante vocis ductu.*

Ibid. NAM Ὁ ὀργῆς ÆGRE SENESCIT Ἡ νόσος. Γυργοπολινίκης ISTE.] *Beatus hoc loco gloriatur, se istum locum magno labore restituisse: cum videatur eum potiùs peruertisse, si fas est dicere, ea obtrudens quæ à manuscripti codicis fide sunt alienissima. Equidem sic interpolandum locum censeo, obseruato anxiè characterum ductu:* Nam etiamsi φόρμιγγος nescit, ego scio, ἐντύνων τὸ, Καλλίνικε Ἡρακλῆς. Iste quem videtis, *&c. verba Græca satis euidenter cum hac distinctione legere est in manuscripto nostro codice. Est autem illud*, Καλλίνικε Ἡρακλῆς, *Archilochi poëtæ carminis initium, quod ad citharam canebatur: testante etiam Pindaro in Olympiis, hoc modo:* Χαῖρε Καλλίνικε τήνελλα ἄναξ Ἡρακλῆς.

Ibid. ECCE IVPITER, QVI TOT ANNOS REGNAT, VNI VVLCANO.] *Hunc quoque locum Beatus parùm rectè restituit, qui vocem* regnatum, *quæ in manuscripto codice legitur, diuulsit, & interiecto commate dispescuit, ex* um, *faciens* vni. *Vera enim lectio est huiusmodi:* Ecce Iupiter, qui tot annos regnatum, Vulcano crus fregit. *Nemo ignorat*, quoi, *pro* cui, *vetustatem sapere, & in plerisque manuscriptis exemplaribus passim legi solere.*

Pag. 767. a. COGITATE P. C. QVALE.] *Consentit noster codex hic cum VVissemburgensi, quo Beatus vsum se testatur. nam neque in illo leguntur verba ista omnia, ad eum vsque locum:* Hunc nunc Deum facere vultis?

Ibid. VIDETE CORPVS EIVS, DIIS IRATIS NATVM. AD SVMMAM.] *Vetus codex sic scribit:* Videte corpus eius diis iratis natum ad summa. Tria verba citò dicat. Hùc Deum quis colet? *&c. Quòd si genuina auctoris sunt illa*, & seruum me ducat, *fortè non errabit, qui leget*, & in neruum me ducat. *quod argutè peruidit Ioannes Chaucus, incredibili memoriâ & iudicio vir honestissimo, restituendæ antiquitatis studio mirificè accensus. Est autem neruus, compedis genus aut vinculi, quo cerui*x *& pedes vinciuntur.*

Ibid b. EVMQVE QVAMPRIMVM EXPORTARI CÆLO] *Codicis manuscripti integrior est lectio, quæ in hunc habet modum:* eumque quamprimùm exportari, & cælo intra dies triginta excedere, olympo intra diem tertium. *Nimirum innuit, præfinitum fuisse Claudio emigrandi spatium, omni quidem cælo (plures enim sunt cælestium orbium ambitus) intra tricesimum diem, concesso illi tridui spatio commeandi per singulos orbes: at olympo, qui editior est & purior cæli locus, intra tertium diem. Quid enim attinuit hic terræ mentionem inculcare: cùm in cælo drama istud agatur, non autem in terrâ?*

Ibid. OMNISQVE GENERIS ÆNEATORVM.] *S. A.* Sonatorum.

Ibid. AGATHO, ET PAVCI CAVSIDICI.] *Quid si legas?* Matho, & pauci, *&c. de quo Iuuenalis Satyra* 1.

Causidici noua cùm veniat lectica Mathonis.

Ibid. c. INGENTI ENIM διπτάσει χορικῶς.] *Legendum est* μεγαλογορίᾳ, *ex manuscripti codicis lectione: in quo* μεγαλογορικῶς *scriptum est perperàm. ait namque ingenti magnificentiâ nænam cantatam fuisse anapæstis. Porrò sciendum est, metrum quo nænia ista perscripta est, esse Anapæsticum, Threnicum vocitatum à luctus argumento (sic enim scribendum est in Centimetro Marij Seruij, non* Itimium) *quod constat monometro acatalectico, recipitq; præter anapæstum, & spondæum & dactylum. Itaque sic scribendum:*

Fundite fletus, Edite planctus, Resonet tristi
Clamore forum, Cecidit pulchrè Cordatus homo, *&c.*

Ibid. CÆRVLEOS SCVTA BRIGANTAS.] *Deierare Iouem lapideum ausim, ab auctore scriptũ fuisse*, Cæruleos cute Brigantas. *Solebant namque olim omnes Britanni (inter quos recensentur à Tacito & Stephano etiam Brigantes) glasto se inficere, quod cæruleum efficit colorem, vt horribiliore essent in pugnâ adspectu: vti scribit Cæsar Comment. lib. 5. & subscribit Plinius lib. 22. cap. 1. Quin & Herodianus lib. tertio de Britannis loquens:* τὰ σώματα, *inquit*, στίζονται γραφαῖς, *hoc est*, corpora picturis notant. *Tacitus quoque Silurum (id nomen eius insulæ populo) coloratos fuisse vultus memorat. Alioqui, ne quem remoretur illa solicitudo, lex metri aptiùs constat, si legas* cute, *quàm si* scuta. *neque verò scuta cærulea pinxisse, sed cutim corpusq; omne tinxisse eo colore, quam isatis reddit, leguntur.*

Ibid. d. ET VIAM RECTAM.] *Codex manuscriptus legit* tectam. *quæ scriptura mihi probatur magis: quòd viæ tegebantur velis olim.*

Pag. 768. a. COMPENDIARIA VIA NARCISSVS] *S. A.* Compendiaria Narcissus.

Ibid. ILLE AVTEM PATRONO PLVRA, *&c.*] *Hæc verba ad illam vsque sententiam*, Dicto citiùs Narcissus euolat, *in manuscripto nostro non exstãt, nec veri dissimile est, supposititia esse: & plena est sententia, etiamsi absint.*

Ibid. BELLVA CENTICEPS.] *Magnus est & hic consensus & nostri & VVissemburgensis codicum, ita legentium:* bellua centiceps, pusillum superturbatur (albam canem in deliciis habere assueuerat) vt illum vidit canem nigrum, villosum. Sanè, non quem velis tibi in tenebris occurrere. Et magnâ voce: Claudius, inquit, veniet. *Sed noster in vno rectiùs scribens*, non quem velis: *vbi ille*, non quam velis.

Ibid. ET MAGNA INQVIT VOCE: CLAVDIVS CÆSAR VENIT.] *S. A.* Et magnâ voce: Claudius, inquit, veniet.

Ibid. PROCEDANT CANTANTES.] *Noster codex hoc loco expressas habet voces istas*, ὑρηκαμὲν, συγχαίρωμὲν, *hoc est*, captum tenemus, pariterq; exultemus læti omnes. *Videtur autem istud initium*

fuisse

fuisse Epicinij carminis, quod læti inter lætos cantabant, in laudationem alicuius compositum: vt in Nerone indicat Suetonius.

Pag. 768. a. HIC ERAT CONSVL DESIGNATVS IVNIVS PRÆTORIVS.] *Hic locus monstrosè depravatus est: quem priusquam sanare aggrediar, adscribam manuscripti codicis corruptam lectionem, sed quæ medelæ locum aperiat. in eo itaq; sic scriptum invenio:* Hic erat Consilius Consul designatus, vnus prætorius Sextus Trallus, M. Heluius, Trogus, Cotta, tectus Valens, Fabius eques Romanus, quos Narcissus duci iusserat. *Hactenus ille. nunc meam coniecturam subiiciam, deinde immutationis consilium detegam. Sic itaque scribo:* Hic erat C. Silius Consul designatus, vnus prætorius Sex. Traulus Montanus, Saufellus Trogus, Cotta, Vectius Valens, Fabius eques Rom. *&c. Nunc ad remediorum rationem. Quod pro Consilio reposuerim C. Silius, nihil temerè feci, ratus vocem illam non esse otiosam: innixusq; auctoritate Corn. Taciti augustæ historiæ scriptoris, qui ita lib. 11. scribit:* Igitur incipiente C. Sillio Consule designato, cuius de potentiâ & exitio in tempore memorabo. *Hunc enim C. Silium iuuentutis Romanæ pulcherrimum, maximis opibus adauctum, adulterum suum legerat Messalina, & consulem designatum fieri obtinuerat. Idem rursus loquens de nuptiarum sollennibus, inter Messalinam & C. Silium celebratis, vecordiamq; huius admirans:* Nedum consulem, *inquit,* designatum cum vxore principis. *Neque de Traulo obscura ratio est, cuius ibidem mentio sit apud Tacitum:* Ne Trauli quidem Montani equitis Romani defensio recepta est. *& alioqui in manuscripto non temerè adscriptam fuisse M. notam arbitror. De Saufello & Vectio Valente, eodem in libro ita legas:* Vectium Valentem confessum, & Pompeium Vrbicum, ac Saufellum Trogum ex conscriis tradi ad supplicium iubet. *Facilis verò fuit adulteratio Vectij in Tectum. De Fabio nihil ausim adfirmare, in æquo ponens, sive legas,* Fabius, *sive* Fusidius. *ita enim malim quàm* Fusidius.

Ibid. NESTOR PANTOMIMVS.] *Legendum est indubitatò* Mnester. *nam apud Tacitum sciolus quispiam, improbè in alieno libro ingeniosus, ratus initialem litteram Marci prænomen designare, compagem nominis dissecuit, è Mnesterem faciens M. Nestorem. quod ipsum non dissimulauit aut reticuit ab se factum Beatus, apud Tacitum lib. 11. vbi vetusti lib. castigatissimè sic legunt,* Solus Mnester contationem attulit. *cùm interim ille admoneat legi debere,* M. Nestor: *vt & anteà illic,* Causa necis, quòd domum suam Mnesteris & Poppææ congressibus præbuissent. *Quin verò ita legendum sit, scrupulum omnem eximit Dionis historia. apud quem lib. 58. sic lego:* ἀνδριάντας ἀπ' αὐτῆς ἡ Μεσσαλῖνα τῷ Μνησῆρι τῷ ὀρχηστῇ ἐποίησατο. *id est:* Ex ære Claudiano statuas Mnesteri saltatori fecit Messalina. *& iterum:* τὸ δ' ἐκ τῶν Μνησῆρος φεισάμενοι. ὅσον γὰρ ἐκεῖνα διὰ τὸ κάλλος, τοσοῦτον τῷ δήμῳ διὰ τὴν τέχνην ἤρισκεν. ἕτως γὰρ πᾶς δεινὸς σοφιστὴς ἐν τῇ ὀρχήσει ἦν. *id est,* Partim etiam Mnesteri parcentes. tam enim gratiosum populo Mnesterem ars faciebat, quàm Messalinam forma. vsque adeò peritus ille saltator erat. *& posteà:* τὸν Μνησῆρα ἐδανάτωσε. *hoc est,* Mnesterem morte mulctauit. *Eadem legas & in Xiphilino, qui Dionis historias in epitomen contraxit. Meminit eiusdem nominis & Ioannes Zonaras, Græcus historicus,* ὀρχηστὴν Μνησῆρα *nominatim recẽsens,* saltatorem & mimum Mnesterem. *Porrò Taciti illum locum,* Solus Mnester contationem attulit, dilaniatâ veste clamitans adspiceret verberum notas, reminiscereturque vocis, quâ se obnoxium iussis Messalinæ dedisset: *explanat Dion libro prædicto in hæc verba scribens: Vehementi Mnesteris amore flagrabat Messalina. quem cùm nec ingentibus promissis, nec minis ad sui commercium expugnare valeret, cum marito collocuta, effecit, vt ille vxoris imperio obsequentem esse iusserit, velut aliorsum eius operâ vsuræ. Quibus verbis adductus Mnester, quoties Messalina imperarat, cum illâ stupri consuetudinem habebat, ceu id ipsum à principe facere iussus.*

Ibid. b. RVMOR PERCREPVIT.] *Rectiùs in veteri codice* percrebuit.

Ibid. CONVOLARVNT PRIMVM OMNIVM.] *Totum hunc locum venustiùs rectiusq; legit vetus liber, nisi fallor, hoc modo:* Conuolarunt primùm omnium liberti, Polybius, Myrum, Harpocras, Amphæus, Pheronattus: quos Claudius omnes, necubi imparatus esset, præmiserat. *Quem locum interpolare aggressus est Beatus: sed quàm dextrè, nescio, cùm lectionis istius mens sit cuius obuia. Fortè doctulus quispiam congeriem illam libertorum numerosam ex Tranquillo adtecerat, cum mortuis viuos adhuc superstites confundens.*

Ibid. SATVRNIVS LVSCVS.] *Vetus codex habet* Saturninus Lusius. *Tacitus Annalium lib. 12. Luscium quemdam nominat. At* Ruffus Pompeij *F. de quo hic, is est Curtius Ruffus, quem consulare imperium in Africâ obtinuisse scribit Tacitus. Lupum verò, cuius etiam hic sit mentio, non alium esse putarim, quàm quem Iunium Lupum senatorem vocat libro 12. Tacitus.*

Ibid. QVOS CVM VIDISSET CLAVDIVS, EXCLAMAT.] *In vetusto codice hæ voces leguntur,* πάντα φίλων πλήρη. *hoc est:* Cuncta amicorum plena. *Videtur autem alludere ad Heraclitidogma, quod istiusmodi erat,* πάντα θεῶν πλήρη. *id est:* Deorum omnia plena. *quod natum è tali occasione memorat Michael Ephesius, quòd cùm sedenti semel in furno nunciatum esset peregrinos adesse hospites, qui ipsum conuentum expeterent, iussit eos introire, dicens, non abesse etiam illinc deos.*

Ibid. EGO TIBI HIC SELLAS OSTENDAM.] *Codex manuscriptus legit* stellas. *fortè scribendum* stelas. στῆλαι *sunt cippi pilæve opere structili, quibus inscripta visebantur fœdera, aut etiam proscriptorum nomina. Isocrates in Panegyr.* ἐν στήλαις λιθίναις ἀναγράψαντας, ἐν τοῖς κοινοῖς τοῦ ἱερῶν ἀναθεῖναι. *id est,* In saxeis stelis descriptas fœderis leges publicis in templis consecrare. *Latinâ voce vsus est & Plinius lib. 6. cap. 28.* scriptæ sunt stelæ lapideæ litteris incognitis. *Neque malè scripserus* sitellas. *Sunt enim sitellæ, quas* ἀμφορεῖς *& καδίσκους nominant Græci, in quas calculi vel condemnantes mittebantur, vt Aristophanis scholiastes in Vespas docet. quæ binæ erant: necis vna, misericordiæ nomine insignita altera. Meminit sitellarum & Cicero pro L. Cornelio Balbo.*

Pag. 768. b. POSTVLAT NOMEN EIVS, RECIPIT, EDIT.] *Verior mihi videtur esse manuscripti codicis lectio:* postulat nomen eius recipiat, cedit subscriptionem.

Ibid. c. CONDEMNAT, ET AIT.] *In manuscripto codice versus Græcus legitur in hac lacunâ. cuius characterum vestigia sequenti mihi parùm respondere videtur carminis lex: subiiciam tamen, vt si cui lectum sit initium, cetera reponat. vnde sit desumptus, ingenuè fateor me nescire: videtur tamen aliundè è Tragœdiâ petitus esse.* Δίκη τ' ἄϊστα ὁρᾷ καὶ ἀελπῆ εὐθύνει νόμος, *vel* νόμῳ. *Videtur autem innuere Aeacus, iustitiæ oculum nihil posse fallere, nihil latere. Fuit, cùm reponendum hunc Menandri senarium censerem,* δίκαιος ἂν ἧς δικαίῳ χρήσῃ νόμῳ.

Ibid. SI MINVS DII LATVRA FECISSENT.] *Codex vetus scribit,* si vni dij laturam fecissent: *lectione consentiente cum illâ VVissemburgensis exemplaris, quo Beatum vsum anteà indicauimus. itaque in eâ codicum concordiâ nolim præcipitantiùs immutare quidquam, sed molliter potiùs reponere luxatam particulam. Proinde legendum autumo:* Si vni dilaturam fecissent. *quod erratum descriptoris vitio irrepsit: qui dictantis verba excipiens, vocem* dilaturam *in duas dispescuit. Suffragatur nostræ sententiæ Andr. Alciatus Parergôn lib. 6. cap. 5. nisi quòd pro* vni, *legat* vllam. *Nam laruarum præstigiis simile est, quod hoc loco substitui vult Beatus.*

Ibid. SVFFLAMINANDAM.] *Ridiculè, ne dicam ineptè, reponi idem voluit,* Sublaminandam: *cùm sufflamen rotæ decurrenti propriissimum impedimentum & retinaculum addi soleat: cuiusmodi impedimentum deberetur Ixionis rotæ in leuando perpetui laboris tædio. Sufflamen enim omne id vocatur, quod decliui in loco currum remoratur, restrictâ rotâ, ne in præceps deferatur. de quo Iuuenalis satyrâ 8.*

Ipse rotam stringit multo sufflamine consul.

Vnde & sufflamen litis, idem metaphoricè dixit, pro dilatione & remorâ litis, in longum tempus extractæ. Huc facit D. Augusti dictum, quod in controuersiis repetit Seneca: Haterius noster sufflaminandus est. *ita enim legi debet locus, quo significare voluit, coërcendam fuisse & reuocandam Haterij in dicendo concitatiorem, planéque immodicam verborum affluentiam.*

Ibid. VLLI EX VETERANIS.] *Vetus codex habet,* illi ex veteris. *fortè:* Non placuit illi ex veteri *S.C. hoc est, Senatusconsulto vel instituto: aut simile quid.*

Ibid. EXCOGITARI DEBERE.] *Codici nostro consensus est cum VVissemburgensi. vterque enim legit,* Constitui debere, excogitandum illic, *& c. transpositis vocibus.*

Ibid. d. ADIVDICATVR C. CÆSARI: ILLVM ÆACVS DONAT.] *Vetus scribit:* adiudicatur, C. Cæsar illum Æaco donat. *& meo quidem iudicio, sinceriùs.*

Ibid. VT A COGITATIONIBVS ABESSET.] *Malè: scribendum enim è manuscripti codicis fide,* vt à cognitionibus esset.

EXCER-

EXCERPTA QVAEDAM E LIBRIS SENECÆ.

B HONESTA, inquit Epicurus, res est paupertas læta. Illa verò iam paupertas non est, si læta est. Cui cum paupertate benè conuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plura cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arcâ, quantum in horreis lateat, quantum pascat aut feneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda concupiscit? Quis sit diuitiarum modus, quæris? Primò, habere quod necesse est: secundò, quod satis est. Nulli potest secura vita contingere, qui de producendâ nimis cogitat. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Magnæ diuitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem naturæ, scis quos terminos nobis statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vti famem sitimque depellas, non est necesse maria tentare, nec castra sequi. Parabile est quod natura desiderat, & citò apponitur. Ad superuacua sudatur. Illa sunt quæ togam terunt, quæ nos senescere cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod satis est. Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, miser est. Miser est, qui se beatissimum non iudicat, licet toti mundo imperet. Non est beatus, qui se id non putat esse. Nihil habemus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quamminimum in corpore tuo sit spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem venit. propter ipsum, vel admodum pauci. Nudum latro transmittit: etiam in obsessâ viâ pauperi pax est. Is maximè diuitiis fruitur, qui minimè indiget. Si ad naturam viues, numquam eris pauper: si ad opinionem, numquam diues. Exiguum natura desiderat, immensum opinio. Si congeratur in te quidquid multi locupletes possederunt, si vltra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpurâ vestiat, eò deliciarum opumque perducat, vt terram marmoribus abscondas, non tantùm liceat habere, sed calcare diuitias: accedent statuæ & picturæ, & quidquid ars vlla luxuriæ auro & argento elaborauit: maiora cupere ab his disces. Desideria naturalia, finita sunt: ex falsâ opinione nascentia, vbi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Veritati aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te ergo à vanis: & cùm voles scire, an naturalem, an vanam habeas cupiditatem, considera num alicubi consistat. Si longè progresso semper aliquid longiùs restat, scito id naturale non esse. Paupertas expedita, secura est. Cùm classicum cecinit, scit non se peti: cum aliquo conclamatum est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. At cùm nauigandum est, non strepitu portus, non vnius comitatu inquieta sunt littora. Non circumstat illum turba hominum, ad quos pascendos transmarinarum regionum optanda est fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & benè institutos, & nihil aliud desiderantes, quàm impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desiderijs instantibus satisfacere. Sanus diues est, qui licet habeat diuitias, eas tamen vt fugientes habet. Quid ergo est, quare recuses eam contubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis curâ. Frugalitas, paupertas voluntaria est. Perpessi sunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. Et hæc omnia perpessi sunt pro regno, quò magis mireris, alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum à furoribus liberet? Multis diuitias parasse, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Nec hoc miror. Non in rebus vitium, sed in animo ipso est. Illud quod paupertatem grauem nobis fecerat, & diuitias graues faciet.

Quem-

Quemadmodum nihil refert, vtrùm ægrum in lecto ligneo, an in aureo colloces: quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transferet: sic nihil refert, vtrùm æger animus in diuitiis an in paupertate sit: malum suum illum sequitur. Ad securitatem non est opus fortunâ. Quod enim necessitati sat est, dabit, licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securiùs diuites erimus, si sciemus quàm non sit graue pauperes esse. Incipe cum paupertate habere contubernium. A

Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo.

Nemo alius dignus Deo est, nisi qui opes contempsit. Quare possessiones tibi non interdico, sed efficere volo, vt illas intrepidè possideas. Quod vno consequeris modo, si te etiam sine illis benè victurum speraueris, & si illas tamquam exituras adspexeris. Discedat quisquis, non te, sed aliud in te sequebatur. ob hoc vnum est amanda paupertas, quòd à quibus ameris, ostendit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus ille est, qui in diuitiis pauper est. Nemo nascitur diues. Quisquis exit in lucem, iussus est pane & lacte esse contentus. Ab his initiis regna nos non capiunt. Panem & aquam natura desiderat. Nemo ad hæc pauper est. Intra quæ si quis desiderium suum cluserit, cum ipso Ioue de felicitate contendat. Res inquieta, felicitas est, ipsa se exagitat, mouet cerebrum, non in vno genere. Alios in cultum irritat, alios in potentiam, alios inflat, alios mollit. Si vis scire quàm nihil mali sit in paupertate, compara inter se vultum pauperis & diuitis. Sæpiùs pauper & fideliùs ridet: nullâ sollicitudine concutitur, in alto est. Cura velut nubes leuis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est: huic grauis & suprema superbia, licet non palàm, tristitia est: eò quidem grauior, quòd interdum non licet palàm esse miseros, sed inter rumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Abstrahunt à recto diuitiæ, honores, potentiæ, & cetera: quæ opinione hominum cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res, de quibus non cum famâ, sed cum rerum naturâ deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quod mentes nostras in se trahat, præter hoc quòd mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur. Hanc præcedentem caussam habent diuitiæ. Mutant animos, superbiam & arrogantiam patiunt, inuidiam trahunt, eò vsque mentem alienant, vt fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona omni culpâ carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem animos & delectant, sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt; diuitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant; diuitiæ insolentiam. B C

EXCERPTA ALIA.

LICET cunctorum poëtarum carmina gremium tuum semper illustrent, aliquando deliberans, hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curaui, quod non præcedentes, sed posteri narrabunt. Vnde ergo primum incipimus? Si tibi videtur, à morte. Ab vltimo, inquis: imò à maximo. Ad hoc præcipuè gens humana contremit: nec immeritò tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit. Alia nos torquent: mors omnia deuorat. Omnium quæ horremus, ad hanc exitus spectat aliorum quæ per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere iudicant, hoc timent. Quidquid aliud extimescimus, habet aut remedium, aut solatium.

B Sic ergo te forma, vt si quis tibi palàm mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.

Morieris. Ista hominis natura est, non pœna. Morieris. Hac conditione intraui, vt exirem. Morieris. Gentium ius est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est vita. Multum cùm deambulaueris, domum redeundum est. Morieris. Putabam te aliquid noui dicere. Ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? In hæc verba iuraui. Morieris. Stultum est timere, quod vitare non possis. Istud non effugit, etiam qui distulit. Morieris. Nec primus, nec vltimus. Multi me anteceſſerunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officij finis. Quis sanus exauctorari molestè tulit? Quo transit orbis, ego transibo. Ad hanc conditionem cuncta gignuntur. Quod cœpit, & desinit. Morieris. Nihil graue est, quod semel est. Æs alienum meum noui. Hoc quidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere non possum. Morieris. Dij melius. Nemo hac re meliùs mortalibus minari potest.

C Sed decollaberis. Quid interest, vtrùm cæsim moriar, an punctim? Sed sæpe ferieris, & multi in te gladij concurrent. Quid refert, quàm multa sint vulnera? Non potest ampliùs quàm vnum esse mortiferum.

Peregrè morieris. Vndecumque ad inferos vna via est. Peregrè morieris. Ego quod debeo, soluere paratus sum. Videat fenerator, vbi me appellet. Peregrè morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregrè morieris. Non est grauior foris quam domi somnus. Peregrè morieris. Hoc est, in patriam sine viatico peruenire.

Sed iuuenis morieris. Optimum est, antequam optes, mori. Iuuenis morieris. Hoc vnum est, quod æquè ad iuuenem quàm ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. Et adolescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cùm iuuat viuere. Iuuenis morieris. Quicumque ad extremum fati sui venit, senex moritur. Non enim refert quæ sit hominis ætas, sed quæ sit meta. Iuuenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alij, vel senectuti. Iuue-

D nis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim. si plus viuere non possum, hæc est senectus mea.

Insepultus iacebis. Quid aliud respondeam, quàm illud Maronis?

—— *Facilis iactura sepulcri.*

Si nihil sentio, non pertinet ad me iactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis.

—— *Cælo tegitur, qui non habet vrnam.*

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura? Istud non sentienti superuacuum est, sentienti onus. Insepultus iacebis. At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu euisceratus & constrictus, at traditus lapidi, qui te paullatim edat & exsiccet. Nulla est sepultura. non sepelimur, sed proiicimur. Non sepelieris. Quid inter tutissima trepidas? Vltra pœnarum omnium terminum iste locus est. Vitæ multa debemus, morti nihil. Non defunctorum caussâ, sed viuorum, inuenta

uenta est sepultura, vt corpora & visu, & odore fœda, amouerentur. alios terra obruit, A
alios flamma consumpsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Ægroto. Venit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantùm, aut in prœlio vir fortis apparet. Exhibetur etiam in lectulo virtus. Ægroto. Non potest istud toto sæculo fieri. Aut ego febrem relinquam, aut ipsa me. Semper vnà esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

Malè de te loquuntur homines. Sed mali. Mouerer, si de me Marcus Cato, si Lælius Sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest vllam auctoritatem habere sententia, vbi qui damnandus est, damnat. Malè de te loquuntur. Mouerer, si iudicio hoc facerent: nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur, sed de se. Malè de te loquuntur. Benè nesciunt loqui: faciunt, non quod mereor, sed quod solent. Quibusdam enim canibus sic innatum est, vt non pro feritate, sed pro consuetudine latrent. B

Exsulabis. Erras: cùm omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium vna est. Extra hanc nemo proficisci potest. Exsulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quamcumque terram venio, in meam venio. Nulla terra exsilium est, altera patria est. Non eris in patriâ. Patria est, vbicumque benè est. Illud autem per quod benè est, in homine, non in loco est. In ipsius potestate est, quæ sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur: si stultus, exsulat. Exsulabis. Hoc dicis: alterius loci ciuitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est, feramus: leuis est patientia. Si grauis est, feramus: non leuis est gloria. Dolor clamorem exprimat, dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse, nec rationi dolor. Dura res est dolor: imò tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles naturâ sumus. Naturam infamare nolite. illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quòd ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi grauis est, imò tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re laborare. C
Pauper es, quia videris. Pauper sum. Nihil deest auibus. pecora in diem viuunt. feris ad alimenta solitudo sua sufficit.

Non sum potens. Gaude, impotens non eris. Iniuriam accipere potero. Gaude: facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum iudicas? arca est. Quis ærario, quis plenis loculis inuidet? Et iste quem dominum pecuniæ existimas, loculus est. Multum habet. Vtrùm auarus, an prodigus est? Si auarus, non habet: si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, sæpe dolet, sæpe suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscæ sequuntur, cadauera lupi, frumenta formicæ. Prædam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidi. Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidi. Sed habuisti. Pecuniam perdidi. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidi. O te felicem, si cum illâ auaritiam perdidisti. Sed si manet illa apud te, es tamen vtcumque felicior, quòd tanto malo materia subducta est. Perdidi pecuniam. & illa quidem quàm mul- D
tos. Eris nunc in viâ expeditior, domi tutior. Non habebis, sed non timebis heredem. Exonerauit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas? remedium est. Defles, gemis, miserum te clamitas, quòd opibus excussus es? Tuo vitio ista tibi iactura tam tristis est. Non tam molestè ferres, si tamquam perditurus habuisses. Perdidi pecuniam. nempe quam vt tu haberes, alius antè perdiderat.

Oculos perdidi. Habet & nox suas voluptates. Oculos perdidi. Quàm multis cupiditatibus via incisa est. quàm multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant. Non intelligis partem innocentiæ esse cæcitatem. Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum quam concupiscat, huic vrbem, & mala omnia. Certè irritamenta sunt vitiorum ducesque scelerum.

Amisi liberos. Stultus es, qui defleas mortem mortalium. Quid istud aut nouum, aut mirum est? Quàm rara est sine isto casu domus. Quid si infelicem voces arborem,

quòd

A quòd ſtante ipſâ cadunt poma? Et hic tuus fructus eſt. Nemo extra ictum vulneris poſitus eſt. Ducuntur ex plebeiâ domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non eſt idem ordo fati, qui & ætatis. Non quomodo quiſque venit, emittitur. Quid tamen eſt quod indigneris? Quid contra exſpectationem tuam euenit? Periere perituri. Sed ego illos ſuperſtites optabam. Verùm hoc nemo tibi promiſerat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cuius eſſent magis quàm tui: apud te precariò morabantur. Educandos tibi fortuna mandauerat. recepit illos, non abſtulit.

Naufragium feci. Cogita non quid perdideris, ſed quòd euaſeris. Nudus exij. Sed exiſti. Omnia perdidi. Sed perire potuiſti vnà cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accuſatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena eſt inſidiis via. Noli conqueri quòd incideris: gaude quòd euaſeris. Inimicos graues habeo. Quomodo aduerſus feras munimenta conquiris, quomodo aduerſus ſerpentes: ſic aduerſus inimicos auxilia circumſpice, quibus illos aut arceas, aut compeſcas, aut quod
B optimum eſt, places. Inimicos habeo. Illud eſt peius, quòd amicos non habes.

Amicum perdidi. Iam enim te habuiſſe certum eſt? Amicum perdidi. Alium quære: & ibi eum quæras, vbi inuenire poſſis. Quære inter liberales artes, inter honeſta & recta officia, quære in laboribus. Ad menſam iſta res non quæritur. quære aliquem frugi. Perdidi amicum. Fortem animum habe, ſi vnum: erubeſce, ſi vnicum. quid tu in tantâ tempeſtate ad vnam anchoram ſtabas?

Vxorem bonam amiſi. Vtrùm inueneras bonam, an feceras? Si inueneras, habere adhuc te poſſe ex hoc intelligas licet, quòd habuiſti. Si feceras, benè ſpera. Res periit: ſaluus eſt artifex. Amiſi vxorem bonam. Quid in illâ probabas? Pudicitiam? Quàm multæ diu cuſtoditam perdidere? Decus? Quàm multæ inter probatas matronalis ordinis, eſſe cœperunt poſteà inter exempla mutatarum? Delectabat te fides eius? Quàm multas ex optimis coniugibus peſſimas videmus, ex diligentiſſimis ſolutiſſimas? Omnium quidem imperitorum animus, maximè tamen muliebris, in lubrico eſt. Si bonam
C vxorem habuiſti, non potes affirmare in illo eam permanſuram fuiſſe propoſito. Nihil tam mobile quàm feminarum voluntas, nihil tam vagum. Nouimus veterum matrimoniorum repudia; & fœdiores diuortio, malè cohærentium rixas. Quàm multæ quos in adoleſcentiâ amauerunt, in communi reliquêre ſenectute? quoties anile diuortium riſimus: quàm multarum notus amor odio notiore mutatus eſt? Sed hæc & fuit bona, & fuiſſet, ſi vixiſſet. Mors effecit, vt affirmare id ſine periculo poſſis. Bonam vxorem amiſi. Inuenies, ſi nihil quæris, niſi bonam. Tu modò ne imagines, proauoſque reſpexeris, nec patrimonium, cui iam ipſa nobilitas ceſſit. Iſta diu cum formâ non repugnabunt. Faciliùs reges animum, nullâ vanitate tumentem. Non multum abeſt à contemptu viri, quæ ſe nimis ſuſpicit. Duc benè inſtitutam, nec maternis inquinatam vitiis. non cuius auriculis vtrimque bina patrimonia dependeant. non quam margaritæ ſuffocent, cui minus ſit in dote quàm in veſte: quam in patente ſellâ circumlatam per vrbem populus ab omni parte æquè vt maritus inſpexerit: cuius ſarcinis domus ſit angu-
D ſta. Hanc facilè ad tuos mores rediges, quam nondum corruperunt publici. Vxorem bonam amiſi. Non erubeſcis flere, & intolerabilem vocare iacturam? Hoc vnum deeſt, vtrùm illam lugeas, an non. Cùm maritum te cogitaueris, cogita & virum. Amiſi vxorem bonam. Soror bona non poteſt recuperari, nec mater. Vxor aduentitium bonum eſt: non eſt inter illa, quæ ſemel vnicuique contingunt. Amiſi vxorem bonam. Multos tibi numerare poſſum, quibus bonam vxorem lugentibus ſucceſſit melior.

Mors, exſilium, luctus, dolor, non ſunt ſupplicia, ſed tributa viuendi. Neminem illæſum fata tranſmittunt. Felix eſt, non qui aliis videtur, ſed qui ſibi.

Hæc EXCERPTA *libenter omiſiſſem. Senecæ enim non eſſe, vel cæco perſpicuum eſt. Sed veritus ſum, nequis ea, cuicuimodi ſunt, ſublata quereretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendauimus.*

COM-

COMMISSA VEL OMISSA.

NAM homines sumus, & labi, & cæcutire faciles; denique neque semper intenti, & vnius illius curæ. Ego scio, & alius vix credat, quàm sæpe hæc scriptio interpellata sit valetudine, occupatione, scriptione aliâ. Quid verba facio? culpas meas siue operarum, tum & omissiones paucas apponam: omnes quî possim? & ad tam vberem scriptorem semper erit, quod ego aut alius dicat. Adrem.

PAG. 17. *lin.* 14. *in Notis. post verba*, sub singulis villicis. *adde*: *Faciunt hûc illa ex Controu.* v. *lib.* v. Arata quondam populis rura, singulorum ergastulorum sunt: latiusque nunc villici, quàm Reges imperant.

PAG. 53. *lin.* 24. *in Not. post verba*, & quidem maxima esset. *adde*: *In Controuersiâ* v. *libri* 11. Veniunt in domum crudelissimi carnifices, in quorum vultibus erant tormenta.

PAG. 86. *Post Notam* 199. *hanc insere*: AD DVOS FORTVNA REDEGIT.] *Narratiuncula haud satis fida vel apta. Nam dictum matris ad Gracchos duos, Tiberium & Caium, iam amissos respicit: atquin ij duo & soror vna, è duodecim superfuerant: & quomodo ergo nunc quoque ad duos redacta? Examina, & Plutarchum in Gracchis adi.*

PAG. 168. *Post Notam* 337. *insere*: SOLONEM.] *Qui ipse de se:*

Ἔργα δὲ κυανεογενέος νῦν μοι φίλα, ἠδ' Ἀφροδίτης:

Et Bacchi & Veneris sunt nunc mihi munia cordi.

PAG. 173. *lin.* 3. *in Notis*: Manuduct. III. Dissert. III. *Corrige*, Dissert. XI.

PAG. 175. *in Notâ* 59. *rescribe*: SALVA SVNT.] *Valeat, suâ vi se tuentur & seruant: si recta. Non displicebit repeti verbum*, virtute suâ saluâ, salua sunt.

PAG. 192. *in Textu, lin.* 2. Quamdiu mori passus (non) est? *Negatio delenda, & hoc Nota nostra ostendit.*

PAG. 297. *in Notâ* 101. *scribe & adde*: IRRITET.] *Apud Senecam patrem Controu.* VII. *libri* II. Erratis iudices, si non maritum ad sollicitandam matronam putatis irritamentum. *Nam adulter irritatur &c.*

PAG. 300. *in Notâ* 141. eo præsertim tractu? *adde*: *Potuit & Sociali bello euenisse, ex Flori* III. *cap.* XVIII.

PAG. 301. *Notâ* 149. *post verba*, perduellium Marsi, *adde*: & iste Vettius inter duces Appiano atque aliis.

PAG. 374. *post Notam* 101. *insere*: VT MATRONÆ.] *Talis apud patrem Senecam sensus, Controu.* VII. *libri* II. Vt adultera tenui veste perspicua sit: & nihil in corpore vxoris suæ plus maritus, quàm quilibet alienus agnouerit.

PAG. 487. *in Notâ* 14. Nam *perfodere* vix conuenit. *Scribe*, Persedêre.

PAG. 626. *in Textu lin.* 24. vtique alium. Aliud alio die. *Malè voces repetitæ, & scribe.* vtique aliud alio die.

PAG. 670. *in Notâ* 11. *adde post*, Plinium lib. XV. cap. XIIII. *Denique apud Senecam patrem, Controu.* v. *lib.* v. Alunt in summis culminibus mentita nemora, & nauigabilium piscinarum freta.

SATIS nunc ista. erit qui è libris melioribus aliqua fortasse suggerat: quod velim, sed non insultare nobis, & Fortunæ hoc beneficium, non ingenij laudem scire.

INDEX

RERVM ET VERBORVM IN L. ANNÆO SENECA MEMORABILIORVM INDEX CERTISSIMVS.

ABATON petram non nisi antistites calcant 724.d. 725.a
Abnoctare 250.a
Abscondita multa in rerum naturâ 761.a
Absoluere timoris 320.a
Abstinentia animalium cur inducta à Pythagorâ & Sextio 635.a
Abstinentia quorumdam animalium, superstitionis argumentum 635.c
Abstinentię laus 641.a. 672.a
Academia 349.a
Academicus incerta omnia dicit 565.b
Academici veteres & minores nullum antistitem reliquerunt 761.d
Academicorum veterum opinio improbatur 511.b
Academicorum noua scientia, nihil scire 570.b
Acceptorum obliuio vnde sit 541.b
Accessio 278.c. Accessio & morbus 42.a
Accidunt nobis plura mala quàm contingunt 640.a
Accipere & dare, contraria 334.a
Accipere in aspero & probo 420.c
Accusandi rabies sub Tiberio Cęsare 301.b
Acetabula & calculi prestigiatorum 458.b
Acheis libertas cum immunitate data 338.a
Achaia terręmotu agitata 739.d
Achaię ciuitates Ponticis littoribus impositę 75.b. vrbes terrarum motibus prorutę 582.b. 760.c
Acheruſius lacus 476.a
Achilles 19.a. 320.a. Achilles Homericus 150.b
Achillis & Patrocli anni 565.b
Acilius Auiola cos. 763.a
in Acta beneficium non mitto 276.b
Actio ex conducto & locato 292.b
Actio ingrati ibid.
Actioni genuit nos natura 256.a. 257.b
Actiones in foro separantur 347.a
Actiones omnes vitę totius, honesti ac turpis respectu temperantur 525.b
Actiones virtutum omnes pares sunt 496.c. 498.c
Actuarij vice fungi 445.c
Actuosa vita 153.a
Actuosus ignis 28.a
Actuosior animus 451.a
Actus vitę facilis 576.b
Acuta quædam inefficacia suâ subtilitate 545.a
Adamas secari vel teri nequit 173.b
Addicere, in auspicijs vsurpatum 225.b
Additamentum 416.b
Adexpetendum & expetendum 655.b
Ἀδιαφορα, indifferentia 543.a
Adiicialis cęna 672.b
Adiiciales cęnę tricies H-S constiterunt 603.b
Adiutorium 7.c. 10.b. 24.b. 283.b. 434.c. 568.a.d. 741.d
Adiutorium mutuum 5.a
Admirator, incitamentum est ambitionis & luxurię 597.b. Admissarius 689.d
Admissionis interioris prima cohors 195.b
Admissiones primę & secundę 360.b
Admonendi ne sint omnes promiscuè 437.a
Admonere, genus adhortandi est 592.c
Admonitio verecunda esse debet 380.c
Admonitiones in beneficiis vitandę 275.b. 277.a.b
Adolescens secretò ambulans monetur ne solitudine malè vtatur 402.a
Adolescens tristis hilari & amabili præfertur 447.c
Adolescentis & senis corrigendi via diuersa. 431.c
Adolescentium frequens vitium 669.c
Adrumentum obsessum 300.b
Aduersa non sunt metuenda 407.b. pro ijs sunt quibus eueniunt 134.a
Adulandi certamen apud principes & reges 357.c
Adulatio amicitię similis 458.a. perniciosa 148.b
Adulationibus minimè credendum 486.c
Adulatores fugiendi 722.b. 723.b
Adulatorum voces excludendę 672.d. 673.a. vide *Assentatio*
Adulterium Clodij cum Cęsaris vxore 686.b
Adulterium, spōsaliorum genus decentissimum 268.a
Adulterij pudor nullus 297.a
Aduocare 195.a. Aduocatio 46.a. 324.c
Aduocatio ambitiosior 14.b. petita. 48.a. tacita 152.b
Aduocationem dare 34.b. 755.a. petere 14.b. 426.a. postulare 768.c
Aduocatus 21.c. 25.c 194.b. 593.a. 595.b. 639.a. 768.b
Aduocatus bonę mentis 596.a
Aduocatus idoneus 634.c
Æacus, homo iustiss. 768.c. Eius tribunal ibid.b
Ædificia veterum qualia 575.a.b
Ædificiorum luxuria 648.b. 652.b
Ædilem metuentia loca 236.b
Ædilium officium 557.b
Ædituus 453.b
Ægęum mare 573.b
in Ægeo mari insula surrexit 698.d
Æger medicinam, non regionem, quęrit 627.a
Ægro allidere 294.b
Ægrum maximè reficit amicorum affectus & sermo 530.b
Ægialus diligentissimus paterfamilię 558.b. 559.b
Ægij terręmotus, Patris non fuit auditus 748.a
Ægle Gratiarum maxima natu 264.a
Ægritudo in sapientem non cadit 211.a
Ægroti consolatio 794.a
Ægyptus 216.b. 679.b. infida 80.a. Nili incremento dilatata fuit 748.b. quamuis numquam tremuisse tradatur, mouetur tamen ibidem. quando inundetur 724.b
Ægypti fertilitas ad mensuram Nili respondet 725.a. præfectus Babillus ibidem. c. & auunculus Senecę 89.b. sacerdotes & præfecti stipem & aurea dona in ora Nili iaciunt 725.a
Ægyptię arenę 652.a
Ægyptius carnifex 123.b. miles 116.a
Ægyptij alioquin studiosi siderum obseruatores, nil de Cometis tradiderunt 753.a. latrones Philetas vocant 470.a. quot elementa fecerint, & quomodo ea diuiserint 711.c
Æneatores 550.c. 767.b
Æneę pietas in parentes 306.c. 361.c
Æquinoctium 712.b
Aër an ex atomis constet 694.c. cur turbidus & inconstans

constans 696.a. frigidus per se & obscurus 695.c. inter ea corpora est à quibus vnitas 693.d.694.d. mas & femina 711.c. naturalem vim se mouendi habet 732.c. numquam immobilis 731.c. quomodo sit pars & materia mundi 694.a.c. quò terris propior, eò crassior 728.c. vnde accendatur 695.d
Aëris & venti diserimen 732.c
Aëris partes tres 695.c. natura ibid. vis 694.c. vitia 748.d
Æruscans ciuis 212.a
Æs alienum quis habere dicatur 336.a
Æs graue 691.a
Æs leue & graue 421.a
ad Æs exire 564.c
Æschines pauper Socratis auditor, cùm nihil haberet, seipsum donat præceptori 267.a.b
Æschyli opinio de Nili incremento 725.d
Æsopéi logi 96.a
Æsopi nobilis patina 601.b
Æstate qui loca sub terrâ refrigescant 726.c
Æstus equinoctialis omnium maximus 718.a.b
Æstus ordo ibid. b
Ætas ad bonam mentem aptior 504.c. nihil confert beatæ vitæ 589.b. tota partibus constat 406.a. quorum breuissima sit 227.b
Ætatis humanæ breuitas 613.a.b
Ætatum omnium semina nobis insita 311.b
Ætatum quæ iucundissima 405.c
Æterno nil noxium 480.c
Æthiologia seu caussarum inquisitio 606.b
Æthiopia feruentissima caret niuibus 725.d
Æthiopiæ solitudines cur siccæ 709.c
Æthiopiæ, in plurali 679.b
Æthiops mimus 555.b
Æthiopis color inter suos insignitus non est 57.c
Æthiopes Macrobij Cambysen ob libera responsa irritant 54.a
Ætna 361.c. Siciliæ mons, vnicus à Messallâ dictus 468.b. consumatúrne & subsidat, an verò ignis minuatur 534.a. ingentem vim arenæ vrentis effundit 699.d. Lucilio saliuam mouet 534.b 306.d.307.a
Ætnæ incendium 534.b
Ætnam plures descripserunt poëtæ 480.a
Affectio naturalis rationi inexpugnabilis 19.b
Affectus indicia falsò existimata 522.b
Affectus, & morbi animi, quid differant 19.b
Affectus quid, & affectibus præludentia principia 19.b. Stoicis corpora sunt 630.c. an vt vult Aristoteles, virtuti pro armis sint 13.b. omnes disciplinâ domari possunt 25.a.b. omnes sui signa dant. 2.b. quemadmodum crescant vel efferantur 20.a
Affectus habere modicos, an nullos, vtrùm satius 654.a
Affectuum mediocritas impugnatur 8.a.b
Affectuum prænuntia 46.c
Affectibus carent muta animalia 3.b. prorsus careat sapiens 552.a. facem subdunt carmina 652.c. honestis indulgendum 625.b. incipientibus resistendum 654.b
Affligere pocula 15.b
Affuisse sibi nemo dicitur 332.c
Africa 80.a
Africæ desertæ 597.a. solitudines 628.c.652.a
Africam & Hispanias mare seiunxit 749.c
Africam incolunt Tyrij 76.a
in Africâ cur pauci fontes 709.c
Africus ventus, Græcis λίψ 735.c.d
Agamemnon 498.a
Agatho 767.b
Agi iubere 13.a
Agitatorum lætitia septimo spatio palmæ appropinquantium 440.c
Agnus nubibus immolari solitus 728.a
Agricolæ votum annonæ caritas 362.b
Agricolæ boni 212.c
Agriculturam Posidonius sapientum inuëtum ait 577.a
Agri donari Reip. possunt 370.a
Agro non datur beneficium colendo, sed agri domino 339.b
Agrippa Attici gener 423.c. ab Augusto desideratur 359.a
Agrippæ laus 305.a
Aiacem in mortem egit furor 39.b
Alas vellere 649.b
Albanum 103.b.672.a
Albula circa canales suos duratur 713.d
ad Album sedere 464.c
ad Album verba dirigere 485.b
in Albû cênsus & equestris hereditas mittit 293.b.294.a
Alcibiades ab Æschine victus 267.b
Alcibiades Socrati obiectus fuit 251.b.252.a
Alexãder Macedo à Corinthijs ciuitate donatus 270.b. à pueritiâ latro, hostium & amicorum pernicies 270.c. nepos Antigoni 55.b. à nullo se beneficijs victum glorians, à Diogene victus fuit 331.b. Babylonis muros intrauit 176.b. Clitum carissimum sibi inter epulas transfodit 51.b.548.a. Darium occidit 747.b. falsum gessit cognomen 583.b. Geometriam discere cœpit ibid. lætatur se Herculi æquari 270.b. lanceam in conuiuas torsit 55.b. Liberi Herculisque vestigia secutus 369.a. Lysimachum sibi familiarem, leoni obiecit 51.b. monitioni matris de veneno Philippi medici locum non dedit 30.b. post Darium & Indos pauper est 662.a. quid sit vltra mare magnum, quærit 737.a. victor ab Oriente in Oceanum vsque, affectibus succubuit 646.b. vulneratus hominem se fatetur, non Iouis filium 487.a. Xenophonte canente manum ad arma misit 19.b
Alexandri cuidam vrbem donantis vox stultissima 279.b. crimen æternum Callisthenes 747.b. crudelitas 205.b. cupido insatiabilis 369.a. fastus 270.b. furor & cupiditas 596.b. latrocinia 707.d. superbia 331.b. responsum cuidam ciuitati dimidium rerum omnium promittenti datum 473.b
Alexandro Macedoni felix temeritas pro virtute fuit 270.b
Alexandro locupletior fuit Diogenes 330.b
Alexandrum bibendi intemperantia & Herculaneus Scyphus condidit 548.b
Alexandria 622.b
Alexandriæ bibliotheca combusta 158.a. niues non cadunt 726.a. totum licet 766.a
Alexandrina perfidia 225.b
Alexandrina marmora 556.b
Alexandrinæ naues, & earum insigne 527.b.c
Alica 671.b
Alienatio & stupor 531.a
Alienatum corpus 573.a
Alimenta antiqua, ilex & quercus 716.d
Alipulus 477.a
Aliptes ibid.
Allobrogicus Fabius 322.a
Allobrogum cohors 337.a
Alogias excutere 765.b
Alpes 728.d
Alpheus poëtis celebratus, in Achaiâ mergitur, & in Siciliâ fontem Arethusam effundit 716.a.742.c
Amantium affectus, insana amicitia 400.b. praua desideria 355.b
Amare & amicum esse diuersa 446.c
Amari vsque in delicias 310.a

Amari-

Amaritudo vini delectat 490. b
Amatorium 489. c
Ambitio 17. b. insatiabilis 285. a
Ambitio ex aspero vitę genere vitanda 392. b
Ambitionis reprehensio 426. a. 515. c. 550. c. 597. b
Ambracij sinus 719. a
Ambulationis definitio controuersa inter Cleanthem & Chrysippum 645. c
Ambulationes apertę 168. a
Amicitia solùm inter sapientes 375. a. omnia facit communia 463. c. propter se, non ob aliud expetenda 399. d. 400. a
Amicitiâ quidam caruerunt, non amico 393. c. 394. a
Amicitię appetitio naturalis 401. a
Amicitię fidelis, laus 155. a
Amicitię temporarię 400. a
Amictus ad legem compositus 38. b
Amicus quis à potentibus censeatur 360. a. b. quomodo citò fiat 399. c. quomodo eligendus is cui arcana committas 389. c. verus quis 361. a
Amicus sibi, amicus omnibus 394. b
Amici amissio quomodo ferenda 489. c. 795. b
Amici nomen duplicis notationis 389. b
Amico an quicquam donari possit 369. c. 375. a
Amicum facere quàm habere iucundius 399. c
Amici primi & secundi à quibus instituti 360. b
Amicorum absentia æquo animo ferenda 476. b. delectus habendus 155. b. amissione non affligitur sapiens 520. c
Amicorum omnia communia esse, quo pacto intelligatur 369. c. 375. a
Amissio rerum quomodo ferenda 611. b
Amissionis filiorum & amicorum consolatio 612. b
ad Ammonem missus Cambysis exercitus 699. d
Amnis subita eruptio aras habet 453. c
Amnium origo 709. b. 711. a. vide *Flumina*
Amor animos in cupiditatem formę accendit 400. b
Amoris & amicitię differentia 446. c
Amphęus Claudij libertus 768. b
Amphitheatrum 695. b
Ampliùs censeo 711. c
Anacreon libidinosior, an ebriosior 569. b
Anacharsis inuenit figuli rotam 579. a
Analogia verbum à Latinis ciuitate donatum 663. c
Analectę grammatici 435. a
Anapęsti 767. c
Anaxagoras 727. b
Anaxagorę opinio de igne nubium 696. b. de terræmotu 742. d. opinio de Nili incremento refellitur 725. d
Anaxagorę visum in cęlo lumen magnitudine trabis 753. c
Anaximandri opinio de tonitruo & fulmine 697. c
Anaximandri opinio de tonitru ibid. b
Anaximenis opinio de sono fulminis ibid. de terræmotu 743. a
Anci pater nullus, Numę nepos dicitur 636. d
Ancillula 463. a
Ancillariolus 268. a
Anguillę, cibus grauis 743. a
Angustare 82. a. 97. c
Anhelitus 475. a
Animalis diuisio 675. a
Animalia igne generantur 732. c. optima sint ne iracundissima 27. a. quomodo moueantur 675. d. quomodo suę constitutioni primùm concilientur 667. c. sunt pars mundi 694. b. vnde nomen traxerint 643. c
Animalia muta carent affectibus humanis 3. b. boni malique capacia non sunt 674. b. 675. a. in hominum vsum à dijs data 310. b. nimiâ sęuitiâ iugum detrectare cogunrur 201. a. prosunt, sed beneficia non dant 340. a. recèns nata intellectum habent salutaris aut mortiferę rei 668. a. b
Animalia subterranea 712. c
Animalia ne sint virtutes 643. c
Animalium cum hominibus comparatio iniqua 285. c
Animalibus cur Pythagoras & Sextius abstinuerint 635. a
Animalibus sit ne omnibus suę constitutionis sensus 666. c
Animalibus nihil debetur, etsi prosunt 348. a
Animalibus multis nulla futuri temporis cognitio est, licet sit aliqua præsentis & præteriti 675. c
Anima hominis magno pondere extriti an permeare non possit, vt Stoici volunt, & statim spargatur ob exitum negatum 480. b
Animę remeantis cursus 143. b
Animam ebullire 764. d
Animę in antiqua elementa vertentur 129. c
Animarum æternitas consensu hominum probari solet 655. c. in dubio est apud Senecam 626. a
Animaduersionis duo scopi 16. a
Animaduersionum parcitas magis mores corrigit 204. b
Animus à voluptatum blandimentis procul abstrahendus 468. c. ad contemptum mortis componendus 390. c. admonendus est 343. a. sic assuefaciendus vt externorum strepitu non moueatur 478. a. contemptor omnium est, & corporis procurator, non amator 587. c. 588. a. diuinis delectatur 679. c. dominus omnium est 627. c. exsulare numquam potest 82. b. faciliùs sequitur quàm ducitur 205. a. flexibilis est & omni humore obsequentior 467. c. formam dat rebus 266. b. in motu est, eò actuosior, quò vehementior 451. a. inuictus 330. a. inuulnerabilis aut extra omnem patientiam positus, id est, ἀπαθὴς 399. a. labore exercendus, sic tamen vt ei interuallum aliquod detur 413. a. modò rex est, modò tyrannus 650. b. nobilem facit 457. a. non fœdatur corporis deformitate 495. c. nullos nisi communes & cum Deo terminos sibi poni patitur 622. b. quid sit, ignoratur 759. a. sideribus velocior 286. a. solus mirabilis 398. a. spiritus est quodammodo se habens 467. c. vt quietus esse possit 44. b
Animus boni viri depingitur 651. b
Animus animal est Senecę, sed non actiones eius 645. c
Animus diuinus origini suę hęret 454. a
Animus æger & in diuitiis & in paupertate malè habet 417. a
Animus impatiens, summum bonum 399. a
Animus magnus mediocribus contentus est 451. a. etiam in priuato lare se explicare potest, non solùm in reip. 151. a. b
Animus malus & bonus 610. c
Animus mutandus, non cęlum 436. a
Animus rectus, bonus, magnus, Deus est in humano corpore hospitans 443. a
Animus sanus quis 514. b
Animi & corporis separatio non ægrè ferenda 622. c
Animi libertas quę 494. b. 495. a. motus qui sanissimi 38. b. origo diuina 75. a. 587. c. 664. d. partes 484. b. pondus & pœna, corpus 494. b. robur vnde ostendatur 433. b. virtus vna, sed multę huius species 496. a
Animi excellentis notę 516. b
Animi motus fortuiti, non sunt affectus 19. b
Animi pars irrationalis duplex 585. a
Animi tranquillitas, non externorum, cõparanda 478. a. vide *Tranquillitas*
Animo quędam ineuitabilia sunt 480. a
Animum sursum vocant initia sua 535. a

de Animo quàm variè fint quæſtiones 569. a
Animi citiùs carmine, quàm ſolutâ oratione feriuntur 634. b
Animorum inquietudo & volutatio 149. b. 150. a
Animis remiſſio danda 167. b
Annęum Seremum immodicè fleuit Seneca 491. a
Annales Tamuſij 590. a
Annulus in poculum aquâ plenum coniectus 686. c
Annulis plus creditur quàm animis 296. b
Annus 406. a
Annus ſeptimus ętati ſignum imprimit 367. a
Anni totius villa 476. a
Annum nouum faciunt caryce 560. a
Anno nouo quid fieri ſolitum 546. a
Anni nihil faciunt ad beatam vitam 589. a. b
Anni non conſulum, ſed maritorum numero computati 297. a
Annorum ſuorum partem paratum ſe dare, quàm benè dicatur 219. b
in Anteceſſum accipere 396. b
in Anteceſſum dare 659. a
in Anteceſſum reponere 323. b
Antelucanum quorumdam 669. a
Antenor Patauij conditor 76. b
Antigonus belli præmium patri defert 307. a. Cynici petitionem cauillatur 279. c. quàm miti animo tam ſuorum quàm hoſtium maledicta tulerit 55. a. b
Antiochus Demetrij Syrię regis F. 756. d
Antiochi victor Scipio 228. c
Antipater refellit ſophiſma per omnes dialecticorum ſcholas iactatum 564. a
Antipatri opinio de rebus fortuitis 584. d
Antipodes 669. a
Antonius Ciceronem occidit 19. a. cum muliere Auguſto timendus 216. b. ingratus in ſuum dictatorem 338. a
Antonij defectio per Nilum ſignificata 725. c. d
Ἀπάθεια quomodo Latinè dicatur 399. a
Apes in legendo & ſcribendo imitari debemus 549. c. 550. a
Apum rex cur ſine aculeo 202. a. ſubtilitas 668. b
Apibus mellis non faciendi, ſed colligendi ſcientia eſt, ſecundùm quoſdam 549. c
Apenninus 442. b. 728. d
Ἀφηλιώτης 735. c
Apicius 603. b. luxurię deditus 238. b. c. 239. a
Apicij popinę ſcientiam profeſſi triſtis exitus 81. b
Apicium cęnis prouocant quidam 665. b
Apollo 764. c
Apollodorus tyrannus 20. b. 378. a
Apollonius Myndius naturalium inſpiciendorum peritiſſimus quid de cometis ſtatuerit 753. b. 757. a
Apollonio Pyctâ longior 722. d
Apologare 461. a
Ἀπορία Latinum verbum non habet 564. a
Appię vię curator 763. b
Appion grammaticus quàm curiosè ſcripſerit de Homero 569. c. 570. a
Appius cur cęcus 140. a
Appius Syllanus Claudij ſocer 767. a
ad Appium redire 649. a
Apulię deſerta 560. b. ventus Atabulus 736. b
Apyrina 552. a
Aquâ & polentâ ſatiari quis poteſt 418. b. 641. d
Aqua viua 709. d
Aqua elementum primum, & mundi primordium 711. b. an terrę motus ſit cauſſa 741. c. d. animalia edit ratione ſui motus 732. c. cur luxuriantibus nulla ſatis frigida 729. c. dura molliens 714. d. ſulphurata duratur circa tubos 713. d. virilis & muliebris 711. c
Aquę emptio 729. b. inſtitores 730. a. vitia 748. d. intenſio ſine ſpiritu fieri non poteſt 695. b
Aquę deiectus cuidam genti cauſſa vnica transferendi vrbem 478. a
Aquam haurire an permittendum ingrato 321. b
per Aquam viſa longè maiora apparent quàm ſunt 686. c
Aquę quomodo fiant 708. d. 711. a. certis interuallis ſe retrahunt & reddunt 712. b. cur quędam caleant vel ferueant 714. b. fœcunditatem afferentes 709. b. 715. b. mirę naturę 713. c. d. mortiferę 714. c. quędam furorem vel ſoporem inducunt 713. d. ſubterraneę 742. a
Aquarum diuiſio 714. b. medicamina vnde 713. c. ſapores varij & horum cauſſę ibid. varia diſcrimina 709. a. vitia vnde 711. d. vtilitates 709. a
Aquarum ſubterrâ naſcentium cauſſę 710. a. b
Aquarum quoddam genus cum mundo cœpit 714. a
Aquarum tantum vnde exeat ad fluminum continuationem 709. b
Aquis certis iniecta cur non mergantur 714. d
Aquatius medicamentum 684. b
Aquileges 712. a
Aquilo ventus 735. c. d. nubes in Africam reiicit 736. b
Aquilonis indicium 682. b
Aquilone flante minutę pluuię ſunt 727. c
Araneę textura 668. b
Arar fl. 765. c
Aratrum vetuſtis vrbibus inducere 206. b
Aratus poëta 688. c
Arbiter & iudex 293. a
Arbitrum adigere 492. d
Arbitra bonorum & malorum, ratio 498. d
Arboretum trimum aut quadrimum 558. b
Arbores ſolidę & fragiles 140. a
Arborum cacumina, ventris explementum 641. b
Arborum corticibus gentes quædam corpora tegunt 576. a
Arbuſtum quamuis vetus transferri poteſt 558. b
Arbuſta, pars mundi 694. b
Arcadia Cretę vrbs 714. c
in Arcadiâ Styx mortifera 710. d
Arcadum regna in Tiberis ripâ collocauit Euander 76. b
Arcana ebrijs mandata 547. a
Arceſilaus oblatam à filio familias pecuniam non accepit 282. c. puluino ęgri pauperis & ignorantis facculum ſubiecit 276. b. vino indulſit 168. b
Archelaus ſole deficiente regiam cluſit & filium totondit 331. c
Archelaum regem rogantem Socrates adire recuſat ibid. b
Archelai antiquarij opinio de terrę motu 743. c
Archidemus 666. a
Architectones 575. a
Arcus cęleſtis quid ſit 684. a. cur ſole maior appareat 686. a. b. quando & quomodo fiat 682. d. 683. a. b. quid prænuntiet 686. a
Arcus colores 683. b. cur ſaltem dimidia pars videatur 685. d
in Arcu ſubſit ne corporis aliquid certi nec ne 689. c
Ardea 583. b
Ardeatinum 629. b
Ardores 680. c. 688. c
ad Aream ſpectare 667. c

Areę ſiderum 682. a
Arei philoſophi oratio quâ Liuiam conſolatus eſt 109. b
Arethuſa fons 118. c. 742. c. quintâ quâque ęſtate purgamenta eiectat 716. a
Argentum antiquis artificum nominibus nobile 82. a. factum ſignatumque 160. b. graue, ſine vllo opere & nomine artificis 146. a
Argenti paucæ lamellę, cenſorium crimen erat 245. a
Argeſtes ventus 735. d
Argis imperans, poſteà ſeruus quinque modios accepit & quinque denarios 537. a
Argolicæ vrbes 626 b
Argumentatio ab habitu animi proficiſcitur 595. b
Argutię 180 a
Arideus rex 322. a
Arietare 20. a. 42. b. 113. b. 147. a. 237. a. 624. b. 732. a. 760. a
Arietata arma 479 b
Arietatio 734. a
Ariopagos religioſiſſimum iudicium 153. b
Ariſtâ nihil acurius 545 a
Ariſtarchi notę 569. c
Ariſtides 320 a
Ariſtidis ad ſupplicium ducti dictum ad magiſtratum 84 b
Ariſtippi vnguento delectati dictum 380. c
Ariſtogiton & Harmodius tyrannicidę 376 c
Ariſtophani iocorum materiam prębuit Socrates 251. a
Ariſto propter Platonem notus 304. d
Ariſto Chius quas partes philoſophiæ ſtatuat 572. a
Ariſto philoſophus in geſtatione diſſerebat: & in eum aliquot ioci 437 c
Ariſton adoleſcentem triſtem, quàm hilarem & amabilem turbę mauult 447 c
Ariſto luxurioſos pueris ſimillimos ait 652. a
Ariſtonis Stoici opinio philoſophię decreta prę ceptis prę ferentis refutatur 590. b. c. 592. a
Ariſtoteles 226. b. Alexandri prę ceptor 51. b. an benè affectus pro armis eſſe dicat 13. a. citatur 169. a. 753. d. irę defenſor 41. c. 42. a. ne damnaretur ab Athenienſibus, fugit 258. c. plus ex moribus quã ex verbis Socratis traxit 394. b. quam cometis tribuat ſignificationem 760. b. c. quoddam ignium genus Capram nominat 680. b
Ariſtotelis diſcipulus Theophraſtus 743. c. egregium dictum 760. d. expoſtulatio cum naturâ 213. d. irę finitio 3. b. opinio de irę neceſſitate oppugnatur 7. b. c. 41. c. 42. a. c. opinio de arcu cęleſti & tempore arcus 683. c. 687. b. ſententia de nubium igne 696. b. de terrę motu 743. c. de meteoris igneis 680. c
Ariſtoteli cauſſa quadruplex 493. a. homo, ſpecies eſt 482. a. obiectum, quòd pecuniam acceperit 251. b
Arithmetica quid doceat 566. b
Arma luſoria & decretoria 657. d
Armamenta 35. b. 157. b. 734. b
Armamenta demitti 351. a
Armamentarium 152. a
Atruntius Punici belli ſcriptor, Salluſtianus fuit 649 b
Atruntius teſtamentorum captator 362. c
Ars imitatio naturæ 493. a. non caſu ad effectum venit 437. b
Artes ἐγκύκλιοι 568. a
Artes liberaliſſimæ & decreta & prę cepta ſua habent 599. a
Artes multæ ſuperuacuæ, ad luxuriam excogitatę 576. a. c
Artes vulgares non ſunt à philoſophiâ inuentę 574. d
Artes alit laus, corrumpit laudatio 622. a
Artium quattuor genera 567. c
in Artibus excuſatius eſt voluntate peccare quàm caſu 598. d 599. a
Artemidori Pariani ſententia de arcu cęleſti 684. c. opinio de ſtellis, cęlo, & cometis, exploditur 756. a. b
Arterię ſpiritus receptacula 711. c
Articulus caput collumque committens 143. a
Articuli, dolorum ſedes 531. a
Articulorum deprauationes ex libidine 430. b
Artifex 317. c
Artificis finis 493. b
Artificis diuini ingenium mirabile vnde appareat 644. d
Artifici triplex operis ſui fructus eſt 287. b
Artificum antiquis nominibus argentum nobile 82. a. 146. a
Artificum exquiſita nomina 206. b
Artificiorum inſtitoribus corollarium datur 352. a
Aſcendentium & deſcendentium diuerſus habitus 673. c
Aſclepiadis ſecta 599. a
Aſclepiodotus Poſidonij auditor 698. d. 745. b. citatur 746. d
Aſclepiodoti liber de quæſtionum naturalium cauſſis 745. b. iudicium de tonitru 699. d. hiſtoria allegatur 734. d
Aſellius ait, Vinicium tractim dicere 452. c
Aſia 216. b. vindicat ſibi Tuſcos 76. a. XII. vrbes ſimul perdidit 739. d
Aſię molles bello viri 8. c. rex Attalus 181. a. vrbes terrę motu concuſſæ 582. b. Aſię Europęque terminus 742. a
in Aſiâ Athenienſis turba eſt 76. a
Aſiaticus Valerius 185. a
Aſilus, qui Gręcis œſtrus 481. a
Aſinij Galli amicitia 475. c
Aſinij Auguſti clementię participes 195. b. 196. a
Aſinius Marcellus 763. a
Aſpernatio 19. a
in Aſpero & probo accipere 426. c
Aſpis ad vmbram exſurgit 59. b
Aſſarion 767. a
Aſſentatio quoſdam offendit 45. b
Aſſentatores vitandi 29. c. vide *Adulatio*
Aſſentio 141. a
Aſſeſſoris verba 152. a
Aſſignati 640. a
Aſthmatis deſcriptio 474. b
Aſtrapoplecta 689. b
Aſtronomię placita 599. a
Aſturcones 561. a
Atabulus ventus Apuliam infeſtat 736. b
Atalanta inſula ſuperfuſa 747. d
Aterius teſtamentorum captator 362. c
Athenodorus negat ſe ad cęnam eius iturum qui ſibi nihil pro hoc debiturus ſit 155. a. reip. tractationem & ciuilia officia commendat 151. a. reprehenditur 152. b
Athenodori dictum 402. c
Athenę Socratem in carcere occiderunt 153. b
Athenarum ventus Sciron 736. b. potentia vbi fracta 119. a
Athenas tacere iuſſit Alexander 596. c
Athenis pęnè ignotus Epicurus 535. b
Athenis dimidium licet, Alexandrię totum 766. a
Athenienſis turba in Aſiâ eſt 76. a
Athenienſes Harmodium & Ariſtogitonem tyrannicidas vocant 376. c

Athenienſium fines 370. a. legatus procax in Philippum 55. c. reſp. an ſapienti eligenda 258. c. vrbs miſerrima ſub triginta tyrannis 153 b
Athletæ 26. b. 151. a. plagas ferunt gloriæ cupiditate 531. d
Athletæ nouiſſimi 232. a
Athletarum exercitium 20. a. fatum 479. c
Atilius Buta prætorius vitam in contrarium ceteris circumegit 670. b
Atlanticum mare 726. b. c
Atomi 694. c. 731. d
Atomi & micæ Epicuri 317. a
Atrienſis 672. a
Atrum nihil abſque tenebris 442. a
Attalus Aſiæ rex 181. a. Eo regnante Cometes viam lacteam adæquauit 756. d
Attalus Stoicus philoſophus quomodo fulminum doctrinam diuiſerit 703. c. d. culcitram corpori reſiſtentem laudat 635. c. Etruſcorum diſciplinam Græcâ ſubtilitate miſcuit 703 d. quæ de diuitiarum contemptu dixerit 641. b. Senecæ præceptor 633. b
Attali Stoici philoſophi dictum de amico 399. c. dictum, caſtra delicijs fortunæ præferenda 503. a. dictum de diſcentium & docentium propoſito 633. b. dictum de iucundâ defunctorum memoriâ 490. a. dictum, malitiam ipſam maximam partem veneni ſui bibere 540. c. efficacia in docendo 634. c. imago de cane miſſa fruſta ore aperto captante 514. c
Atterranea fulmina 703. d
Atteſtata fulmina ibidem
Attiacum mare 196. b
Atticus clarus ob epiſtolas Ciceronis 423. c
Attici gener, progener & pronepos ibid.
Atticum, quod in buccam venerit, ſcribere iubet Cicero 659. a
ad Atticum Ciceronis epiſtola flebilis 217. a
Attilij Reguli rus Senatui publicè curari placuit 83. a
apud Attium multa verba ſitu occupata 481. c
Attonat ſumma, id eſt attonita habet 420. b
Attoniti qui vocentur 699. b
Auaritia 17. b. concitatior in magnarum opum congeſtu 285. a
Auaritiæ pœna 653. b. vituperium 374. a. 580. a. 596. a. 634. a. 735. a
Auctoramentum 25. b. 325. a. 505. b
Auctoramenti verba 449. b
Auctoramenta ſeruitutum 629. a
Auctorati noui 766. b
Auctoris incerti dictum 396. b
Auctores integri viris legendi, non floſculi carpendi 444. a. 445. a
ex Auctoribus ſemper pendere, turpe 445. b
Auctoritatis fulmen 701. d
Aucupia peregrina 135. a
Audaciter 138. a
Audax non ſine timore 320. a
Auditores philoſophorum quàm varios ſcopos habeant 633. c
Aue, vulgare & publicum verbum 361. a
Auentinus mons duabus de cauſſis extra pomœrium eſt 225. b
Aufidius Baſſus, vide *Baſſus*
Augiæ cloacas purgare 765. d
Augurale 161. b
Augurales libri 637. a
Augurini fuſus 764. a
Auguſta auia Claudij 766. b
Auguſtus auunculus maior Claudij & Meſſalinæ 101. b. 766. d. Appiâ viâ ad deos iuit 763. b. Hoſtium impudicum à ſeruis occiſum, indignum vindictâ putauit 689. c. in conſilium à T. Actio de filio cognituro aduocatus 200. a. in iuuentâ crudelis, in principatu & ſenectute mitis 193. c. 194. a. 196. b. liberorum & nepotum mortem fortiter tulit 116. b. L. Cinnam ex inimico amicum ſibi lenitate & clementiâ facit, vxoris Liuiæ conſilium ſecutus 194. a. L. Piſoni ebrio ſecreta mandata dedit 547. b. multorum inſidijs petitus 216. b. ob clementiam Deus & parens dictus 195. b. 196. a. patienter Timagenem inimicum & huius hoſpitem Pollionem tulit 56. a. publicatæ filiæ impudicitiæ verecundiâ ductus, Mecænatem & Agrippam amiſſos deſiderat 359. a. quo die vrbem ex Apolloniâ reuerſus, intrauit, viſus circulus circa Solem 682. a. ſanguine iunctus Claudio 766. b. templum in Galliâ Circio vento vouit & fecit 736. b. Vedij Pollionis ſæuitiam caſtigat 64. b. c. vltra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouit 216. b
Auguſti filia impudica & adultera 216. b. 359. a. inſidiatores 194. a. liberalitas in Rufum clementiæ coniuncta 302. a. luctus varij 101. a. nepos Caius Cæſar ibid. b. ſoror Octauia 101. a. 107. c. verba ex eius epiſtolâ ad Senatum 216. a. votum de otio ibid. vxor Liuia 107. c
Auguſti acta continentes libros Timagenes combuſſit 56. a
Auguſti pater Octauius filióne dederit an acceperit maius beneficium 305. a
Auguſti tempore verba non quidem periculoſa, ſed moleſta 302. a
Auguſti iudicium, Claudij beneficium malo 272. a
circa Auguſti exceſſum prodigium 680. b
Auguſto timenda cum Antonio mulier 216. b
Auguſtum Cæſarem quomodo Furnius demeruerit 284. a
de Auguſto iniqua Lentuli auguris querela ibid. b
Auguſtorum cognomen honori datum 199. b
Auiditas ingratos facit 283. a. 285. a
in Aulâ quomodo quidam ſenectutem ſit conſecutus 37. a
A. Cremutij Cordi collocutio cum Marciâ 128. c. laus 106. a. libri ibid. mors per inediam 105. d. 126. a *παίρησία* 125. c
Aureæ matutinæ cauſſa 732. d
Aurei ſæculi deſcriptio 580. a
Aurem peruellere 324. c. 332. c. 595. c
Aures ſapienti claudendæ 441. c
Aurium dolor acutiſſimus 531. a. faſtidium taxatur 62. a
Auribus cenſum locupletis domus gerit vxor 242. b
Auriculam tangere 766. b
Auri odium non eſt frugalitatis indicium 392. b
Auri vſus fructuſque quomodo gratior fiat 412. a
Auſcultatio, vitium teterrimum 163. a
Auſpicium dextrum & ſiniſtrum 700. b
Auſter Græcè Notus 735. c. d. ventorum calidiſſimus 725. d. nubes in Italiam impellit 736. b. Siculo pelago infeſtus 410. b. Auſtro flante imber improbior 727. d. ab Auſtro nubes ingraueſcunt 688. c
Auxiliaria fulmina 703. d

BABA 413. b
Babæ fuſus 764. a
Babyllus Ægypti præfectus in omni litterarum genere rariſſimus 725. c

Babylonis muros Alexander vicit 176. b
Babylonem oppugnaturus Cyrus 54. b
Bactri 737. a
Bactriani 181. b
Baiæ 476. a. Baiæ, vitiorum diuersorium, fugiendæ 468. b. c
Balistæ 697. b
Balistis peti 205. c
Balnea blattaria 557. a
Balnea plebeia & libertinorum, tempore Senecæ 556. b. 557. a
Balneorum suspensuræ ætate Senecæ inuentæ 577. c
Balnearia 158. b
Balnearia minora 728. c
Balnearia sine igne calefiunt 714. b. c
Balneolum ex consuetudine antiquâ tenebricosum 556. a
Barbam submittere 103. b
Barbam vellentes aut interuellentes 649. d
Barbari iracundi 41. a. b
Barbarorum exitium est ira 8. b
Basilicæ iudiciorum fremitu resonant 61. a
à Basilicâ occupatos eiiciunt canes immissi 221. c
Bassus Aufidius quasso quidem corpore, sed firmo animo, nullo mortis metu tenetur 439. a
Batilli domus 761. d
Beata vita quid 234. b. 235. b. c. 584. c. vna est 553. c. bonum in se perfectum habet 553. b. in quo posita sit 584. c
Beatæ vitæ adiuncta 234. b. 235. b. caussa & firmamentum 441. c
ad Beatam vitam sufficiántne philosophiæ præcepta 598. a
Beatus quis 458. b. 584. c. 676. b
Beatus est etiam in summis cruciatibus positus 587. a
Beati hominis descriptio 235. a. c. 236. a
Beatissimúsne esse possit, naturalibus bonis destitutus 586. a
Βεβίωνες, Ecclones 406. b
Belienus Bassus quæstor à C. Cæsare animi caussâ flagellis cæsus 52. a
Bellerophontes pœnas dat in fabulâ Euripidis 653. b
Bellonæ ædes 197. b
Beneficiaria res 574. b
Beneficium quid 266. a. b. quemadmodum dandum 273. c. 278. b. c. 279. a. b. quomodo repetendum 342. b. quomodo dicatur creditum 313. c. suâ caussâ nobis qui dat, vel suâ & nostrâ, quo loco habendus 349. c. à quo detur, non opus est vt sciatur 276. a. ingratum quod 273. c. an ab impudico accipiendum 282. b. an aliquando sit repetendum 340. c. an debeatur ei qui inuitus prodest 347. b. 348. a. an debeatur principi ciuitatem omnibus Gallis danti, vel Hispanis immunitatem 352. c. an detur, si frater inuisus fratre altero inuito ab aliquo seruetur 340. b. an domino dari possit à seruo 298. b. an eripi possit 344. c. an ingrato vir bonus daturus sit 319. c. an reddiderit qui omnia fecit vt redderet 375. c. an sibi ipsi dari possit 332. a. 333. b. an tyranno aut malo dandum 378. a. c. 379. a. à sapiente acceptum an reddendum, si ille sapiens esse desinit 378. a. filio datum, an etiam ad patrem pertineat 339. b. vt referri possit, an rectè incommoda optentur ijs quibus quis obligatus est 355. c. qui id animo benigno accepit, an consummauerit officium suum 287. a. 289. a. an detur ab eo quigratis per flumen quempiam vehit 352. b
Beneficium à beneficij materiâ multum differt 266. a. aliquando & inuito accipiendum est 281. b. in animo consistit, non in eo quod fit vel datur 266. b. 267. a. iniuriæ contrarium 300. a. 315. b. 332. c. mercenarium 350. c. morâ corrumpitur 274. c. 275. a. non est id quod sub oculos venit, sed beneficij nota 266. b. non negligenter, nec tardè, nec contumeliosè dandum 261. a. non tangitur manu, animo cernitur 266. a. Beneficium opera vtilis est, sed non contrà 321. b. quibuslibet datum, nulli gratum 271. a. venale esse non debet 319. c. verecundè & parcè repetendum interdum 380. b. c. 381. a. vnum altero maius esse nequit: ea per quæ beneficium datur, possunt esse maiora & plura 375. c
Beneficium ab iniuriâ quid distinguat 348. b
Beneficium duæ res complent 321. b. 349. b. infitiari, an repetere turpius 260. d. iucundum facit tribuentis voluntas 273. c. 274. a. qui libenter accepit, reddidit 286. c. 289. a
Beneficium dare an res per se expetenda 308. c. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. pag. dare scit solus sapiens 539. b
Beneficium dare, & prodesse, differunt 333. b. 340. a
Beneficium debere non minoris animi quàm dare 364. c
Beneficium vbique iactanti quid respondsum 277. a
ad Beneficium sitne iniuriâ veniendum 355. b. c
Beneficij duplex significatio 288. a. triplex fructus 287. b. lex inter duos 276. c. pars optima perit, si actio ingrati detur 292. c. proprium, de reditu non cogitare 287. a
Beneficij dati quomodo quis non meminisse debet 380. a
Beneficij & crediti diuersa conditio 326. a
Beneficij gratiam intercidere peius ne sit an memoriam 291. a
Beneficij gratiam nosmet corrumpimus 260. d
Beneficij, officij, & ministerij distinctio 298. b. 299. a. c
Beneficij reddendi debito an nos soluat qui cùm priùs profuerat, plus posteà nocuerit 538. c
Beneficij quàm pecuniæ creditor diligentiùs quærendus 281. a
Beneficio accepto quid debeamus 265. c
Beneficio accepto statim de reddendo cogitandum 284. a
in Beneficio dando qualis sit eligendus 313. a. sensus communis, tempus, locus, persona obseruanda 270. b
Beneficia à quibus accipienda 280. c. an Deus det 309. b. an maiora quàm acceperint, parentibus liberi dare possint 303. b. an non parent amicitias 421. a. qualia ad malos perueniant 335. b. quousque obligent 339. a. 340. a. accepta augenda seu extollenda sunt 285. b. asperitate verborum & supercilio in odium adducuntur 274. b. 275. b. cum iudicio danda 271. b. danda sunt necessaria, vtilia, iucunda, vtique mansura 269. a. b. c. 270. a. data non sunt iactanda 277. a. b. 278. a. hilari animo accipienda 283. a. impetrantibus nocitura, neganda sunt 278. b. in turpitudinem nostram reditura, non tribuenda 279. a. nec delicatè, nec submissè & humiliter, nec supinè, nec fastidiosè accipienda 283. c. non sunt superbè ac-

bè accipienda 280. b. quędam palàm, quædam secretò danda 276. a. quædam tempore magna fiunt 294. a. quædam maiora sunt, etiamsi minùs apparent ibid. b. quædam tristia & aspera sunt 340. b. satis comparantur 277. a. silentio aut loquendi tarditate corrumpuntur 274. b. superbè data, ingrata & inuisa 277. b

Beneficia gratissima 273. c. 274. c. illibata ibid. inæqualia 294. a. 295. b. viscata 597. b

Beneficia vocantur eriam quę beneficij speciem habent 335. c

Beneficia Dei nobis præstita 286. a

Beneficia non nisi secretò accipere nolentium reprehensio 283. a

Beneficiorum auctor plus delectat quàm res ipsa 272. a. exprobratio odiosa 276. c. 277. b. fructus non est spectandus, sed ipsa 262. a. initia & exitus spectanda 278. b. nouę tabulæ 265. c. obliuio vnde 290. c. 291. b. sacratissimum ius 281. a

Beneficiorum & debitorum diuersa ratio 296. a

Beneficiorum erga dominos exempla 300. a

Beneficiorum reddendorum occasiones obseruandæ, non manu faciendę sunt 364. a

Beneficiis gratiam non referre, turpe 290. c

Beneficiis vinci an turpe sit 329. a

à Beneficiis non debet absterrere ingratorum turba 261. b

in Beneficiis accipiendis quomodo se homines gerere debeant 280. c. 283. a. c

in Beneficiis dantis & accipientis persona conferenda 279. b

in Beneficiis tribuendis sola accipientis vtilitas spectanda 312. b. 314. b

Benignitas 274. b. 275. a

Beroſi qui Belum interpretatus est, opinio de mundi fine 718. b

Bestiarius à leone protectus 282. a

Bestiariorum ludus 508. a. b

Bibentes ieiuni arguuntur 669. b

Bibere & sudare, cardiaci vita est 412. c

Bibliotheca Alexandrina quot librorum fuerit 158. a

Bibliothecarum ostentatio reprehenditur ibid.

Bilis nigra in furioso curanda 591. d

Bilis luridę suffusio 599. d

Bilem cur maximè moueat fatigatio 46. b

Bionis argumenta modò omnes sacrilegos esse colligentia, modò neminem 371. a

Bionis dictum 165. c. elegans dictum 156. a

Blattaria balnea 557. a

Bocchus rex 225. a

in Bœotiâ amnes duo gregem inficientes 714. d

Boleti 601. a. 634. d

Boleti ardentes 730. a

Bonitas Dei, caussa mundi faciendi 493. c

Bonitas non est, pessimis esse meliorem 534. c

Bonitas pertinax malos vincit 383. b

Bonitas sæua 278. c

Bonitatis pars magna, velle fieri bonum 446. b

Bonum in arte musicâ 561. a

Bonum hominis proprium 524. b

Bonum honestum nec intendi, nec remitti potest 511. c

Bonum & honestũ apud alios diuersa sunt, apud Stoicos tantùm diuisa 663. b

Bonum precario dicitur in arboribus & animalibus 675. b

Bonum sensibile ne sit an intelligibile 674. b. sitne aliquod contra naturam 499. a. sitne omne optabile 501. b. verum vnde subeat 427. c.

Bonum vnum est, quod honestum est, cetera falsa bona sunt 509. c. 517. c. 524. a. 553. a. Bonum an ex malo nascatur 562. b. Bonum est vnica virtus 441. c

Bonum nihil est Stoicis quo quis malè vti potest 663. b. c. Stoicis corpus est 655. a. corpus esse probatur 630. b. Bonum omne animal esse ridet Seneca 645. b

Bonum summum quid 235. a. 237. b. c. 442. b. 499. b. 509. c. nec augetur, nec minuitur 496. a. 511. b. 520. b. non positum est in voluptate 235. c. seipso contentum est 401. a. vbi sit 237. b. externis an augeatur 584. c. sitne in mutis animalibus & infantibus 674. b. d

Boni summi locus quis 562. b

Boni varię definitiones 660. a. b. c. proprietas ibid. c. boni honestique differentia ibid. b. boni honestique prima notitia quomodo ad nos peruenerit 663. c. boni nullius sine socio iucunda possessio est 394. a. boni sensus etiam pessimis subest 609. b

Bona quę sint 442. a. omnia paria 510. a. quomodo paria esse possint 495. d

Bona corporis & fortunę, non sunt bona 517. c. 518. d. 519. d. 526. a. commoda & producta nominanda 519. b. quo locò habenda 513. a. fugienda 396. c

Bona insidiosa 414. a. quędam secundùm naturam, quędam contra naturam, quędam media 499. a. præterita certiora sunt præsentibus & futuris 291. c. triplicia 335. b. vt etiam Stoicis 495. d. 499. a. Epicuris duplicia 499. c. vera & falsa 498. b. vera tam omnium quàm singulorum 516. b. vulgaria omnia caduca 611. a. bona ne sint futura 658. a

Bonorum diuisio Epicurea 499. d

Bonorum & commodorum diuersa ratio 563. d

Bonorum vulgarium possessio, sollicita 526. c

Bonus quis 446. b

Boni etiam farre ac fitillâ religiosi sunt 266. c

Boni inter se prosunt 638. a

Bonorum virorum exitu malo non debemus contristari 166. a. vide *Vir bonus*.

Bonis misericordia vitanda est 210. c

Boreas 735. b

Borysthenes 726. a

Botularius 477. a

Bracteata felicitas 652. b

Bracteatus leo 454. b

Breuia 426. a

Breuiarium, olim summarium 450. c

Brigantes 767. c

Britannia 99. b. 116. a. in Britanniâ Claudij templum 766. a

Britanni 767. c

Britannos togatos videre constituerat Claudius 764. a

Bruma 718. c

Bruma lilium exprimunt 670. a

Bruttij saltus 150. c

Brutus regem Romanis capitibus deiecit 117. a

Bruti turpis & erubescenda mors 543. b. vide *M. Brutus*

Bubulcus 462. b

Buris mersa 747. b. 748. a. c. 750. d. 753. c. 757. a

Burrus prefectus Neronis 208. c

Busta Gallica 337. a

Cæca vitium oculorum in domum tenebrosam confert 467. b

Cęcilius fenerator 659. b

Cęcilianum dictum 646. a

Cęcinna tria fulminum genera statuit 701. d. quę fulminibus nomina posuerit 703. c

Cęcinnę facundię Cicero obfuit 705. a
Cælator 483. c
Cęleſtia ſemper in motu ſunt 75. a deſitura ſunt 510. b. c. effectus rerum aut mouent, aut notant 566. c. 567. a
Cęleſtium obſeruatio noua eſt 753. a. ſtata magnitudo 534. c
Cęleſtibus corporibus quid debeatur 353. b. 354. a
Cęlibatus viduus 268. a
Cęlius orator iracundiſſimus, etiam aſſentatione offendebatur 45. b
Cęlum ardere viſum 689. b
Cęli alimentum è terrâ eſt 744. d. circuli 736. a
Cæli receſſus 688. c
Cænâ peractâ reliquiæ circumſtantibus diuiduntur 528. b
Cænę adiiciales tricies H-S conſtiterunt 603. b
Cęnæ modięę, vel potiùs Timoneæ 418. a
Cænarum luxuria 648. b
in Cænaculo dormire 537. b
Cęnare cum ſeruis turpe exiſtimantes reprehenduntur 460. a
Cęnatio 532. c. populi capax 652. a. velis ac ſpecularibus munita 729. d
Cænationes 575. a. Cęnationes ſubditus & parietibus circumfuſus calor temperat 138. a
Cęnationum faſtigia 79. a. laquearia verſatilia 575. c. ornamenta 158. a
Cępio 194. b
Cępionis inſidię Auguſto ſtructę 216. b
Cæſar quo pacto omnia habeat 371. a
Cęſaris reſponſum vni ex cuſtodiarum agmine mortem roganti datum 529. c
Cęſaris abſentis partibus Mecęnas functus eſt 648. a
Cæſari Deo fiebat quotidianum ſacrum 165. a
Cæſari quidam proſcriptione triumuirali ſeruatus reddi cupit 276. c
Cęſarum funera 116. b
Cęſareum atrium 100. b
Caianæ cuſtodię 162. a
Caianæ cladis magna portio Canius Iulus 164. a. 165. a
Caius Cæſar Auguſti nepos Lucij fratris mortem piiſſimè tulit 101. b
C. Cęſar Caligula à Claudio flagris & ferulis vapulans 768. d. centies ſeſtertio cęnauit vno die 80. c. contumeliarum faciendarum cupidiſſimus, ferendarum impatiens 184. b. 185. a. b. generum occidit 767. a. in exitium opprobriumque generis humani editus 103. a. iratus cælo, Iouem ad pugnam vocauit 17. a. cur Iulium Græcinum occiderit 282. c. 283. a. iuſſit Lepidum Decimo trib. ceruicem præbere: ipſe Chæreæ præſtitit 391. b. optauit vt pop. Rom. vnam ceruicem haberet 53. a. Paſtorem eo die ad cęnam inuitauit, quo filium eius duci iuſſerat 37. a. Pompeio Penno de vitâ datâ gratias agenti ſiniſtrum pedem oſculandum porrexit 277. b. probrum iudicabat ſe Caligulam nominari 185. b. ſoccatus de capite conſularis viri audit 278. a. villam in Herculanenſi ob matrem ibi olim cuſtoditam diruit 55. a. Xerxem ſecutus pontes nauibus iunxit 229. b. humani ſanguinis auidiſſimus cur orbi terrarum præfectus 322. a
C. Cæſaris Caligulæ ambitio notatur 597. a. deformitas 184. b. dementia à Demetrio ridetur 375. a. furioſus luctus ob Druſillam ſororem amiſſam 103. b. nefanda ſęuitia 52. a. 53. b. pater Germanicus 322. b. ſuperbia 278. a. exitij cauſſæ 185. a. ſub C. Cęſare myrmillo de raritate munerum queſtus 137. b. ſub C. Cęſaris morte, pop. Rom. fame laborauit 229. b
C. Iulius Cęſar 628. b. c. Corſinium obſedit & Domitium ſeruauit 301. a. epiſtolas ad Pompeium miſſas combuſſit 30. c. 31. a. Mirylenas prętereuectus Marcellum exſulem videre non ſuſtinuit 79. b. montibus Baianis villas impoſuit 469. b. per decem annos patriâ caruit 80. a. Pompeij hoſtis ac victor, ingratus 337. b. victoriâ clementiſſimè vſus eſt 30. c
C. Iulij Cęſaris cædes credita fuit Tillio Cimbro 547. a. caſtra in circo Flaminio poſita 338. a. coniunctio cum Rep. 191. a. dictum, ſe neminem niſi armatum occiſurum 338. a. luctus ob filiam amiſſam breuis 116. a. vires in Siciliâ fatigatæ 724. a. vox, Oderint dum metuant, exagitatur 16. b. 197. b. 209. b. cum Cęſaris vxore adulterium à Clodio commiſſum 608. b. Cęſari Cato oppoſitus 137. a. de Cęſare dictitatum, in incerto eſſe, vtrùm illum magis naſci reip. profuerit, an non naſci 736. c. vide quoque *Iulius Cæſar*.
C. Caſſius abſtemius 547. b
Caius Getulicus 723. b
Caius Graechus 117. b. primus turbam ſuam ſegregare inſtituit 360. b
C. Marius ingratus, ad conſulatum à caligâ perductus 337. a. villas in regione Baianâ exſtructas iugis montium impoſuit 469. b. vnum conſulatum accepit, ceteros rapuit 597. a. vide *Marius*
C. Silius coſ. deſig. 768. a
C. Vettius prætor Marſorum à ſeruo ſeruatus 301. a
Calabrię ventus Iapyx 736. b
Calamitas, virtutis occaſio 138. a
Calamitatum mollimentum, conſuetudo 159. a
Calcem quid dixerint antiqui 637. a
Calda 546. a
Caldarium 558. a
Caldum 556. a
Calidum nihil abſque adiutorio ignis 442. a
Caliga dimiſit 228. c
Caligula 185. b. vide C. *Caligula*
Callimachus citatur 725. d
Calliſthenes nobili ingenio fuit, & furibundi regis Alexandri impatiens 747. b. citatur 747. b. 753. c
Calliſthenis libri de Helices Buriſque ſubmerſione 747. b
Calliſtratus exſul reditum abominatus, ſi Atheniẽſibus neceſſitas exſules reſtituendi eſſet 362. a
Calliſtus ſeruus quam gratiam domino retulerit 461. a
Calones 641. c
Calor in quibus corporibus diutiùs conſeruetur 728. c. hieme ſub terris maior non eſt 726. c
Caloris æſtiui vitandi rationes 576. b
Caluiſij Sabini diuitis compendiaria ad memoriam firmandam, vt eruditus haberetur 434. c. 435. a
Calui ſententia in Vatinium 592. c
Cambyſes furioſus, ac furore feliciter vſus 555. c
Cambyſis vinolenti crudelitas in Prexaſpis filium 49. b. exercitus ad Ammonem miſſus, arenis obrutus 699. d. inexplebilis cupiditas 369. a. ira in Æthiopas vix fame domatur 54. a
Camera 556. b
Camillus 320. a. exſul à Republicâ factus 338. a
Campania 150. c. 465. b. 476. b
Campaniæ fomenta Hannibalem eneruarunt 468. c

Campanię quidam renuntiarunt ob terrę motus 739. c
in Campaniâ ingens terrę motus 738. d. 743. c. 748. a. c. 749. d
Campanorum fines 370. a
Cancer cęlestis 718. b
Candauię deserta 442. b
Candidatus 248. a
Candidatus sacerdotiorum 382. b
Candidato vocem & manum commodare 398. a
Candidati, boni viri 389. c. sollicitivocem prę-conis exspectant 659. b
Canendi peritus 317. c
Canentium ordo per vias olim 550. c
Caniculę rubor 681. a
Canis bona 524. b
Canis cathenarius 63. b
Canis nomen ambiguum 288. a
Cani missâ frusta ore aperto captanti, hominum desi-deria comparantur 514. c
Canes eiiciunt homines à basilicâ 221. c
Canij Iuli à Caio duci iussi admiranda tranquillitas, & ad mortem vsque philosophantis constantia 164. a. b
Cannę 19. b. 21. a
Canopus 468. b
Cantabri 77. a
Cantelio vectus Cato 560. c
Cantibus imbres attrahi & repelli credebantur 728. b
Canticis discendis operati 565. b
Cantorum plus in comessationibus Rom. quàm olim spectatorum in theatris 550. c
Capillorum cultus 676. a. capillorum cura qualis apud veteres 691. a
Capitolium dedicauit Puluillus 115. a
Capitolij vectigal singulis comessationibus haustum 81. b
in Cappadociâ flumen equos albos faciens 714. d
Capra, ignis globus Aristoteli 680. b
Capreę 527. c
Capricornus 718. c
de Capsulâ tori 651. b
Captiuus an se ab impuro patiatur seruari 282. b
Captiuis & prętio partis equi boniąue natura parcere iubet 201. b
Captos ciues decem ex magno captiuorum numero re-dimenti, quid debeant redempti 350. a
Caput dirâ imprecatione defigere 361. b
Capitis dolor 531. a. sanguine emisso leuatur 507. c
Capite demisso viuere 494. c
Carcer nobilis 119. a
Carceris alimenta 418. b
Cardiaci vita, bibere & sudare 412. c
in Cariâ vnda cum piscibus è terrâ emersit 713. b
Caricę annum nouum faciunt 560. a
Caricę cum pane, pro pulmentario ibid.
Carmen venefice 399. c
Carminis modo inclusa faciliùs hęrent 445. a. b
Carmini inserta prącepta multum habent ponderis 592. d. 593. a
Carminum efficacia in prąceptis animo tradendis 634. a. b
cum Carneade dubitare 226. a
Carthago 21. a. 91. d. 101. a. 724. a
Carthaginis horror Scipio 556. a. mœnia vna ma-nu capta 176. b
ad Carthaginienses remp. an sapienti accedendum 258. c. 259. a
Caspium mare 719. a
à Cassandro Gallorum gens obsessa 710. d
Castigatio aliquando necessaria 5. b. quomodo ac-cipienda 53. a
Castigatio sceleratorum irę expers esse debet 12. a
Castor & Pollux 681. b
ad Castoris negotiantes 181. a
Castrorum primores 608. a
Casus non obstat philosophiæ studio 415. a
Casus sex 735. d
Categis ventus Pamphiliæ 736. b
Cataractæ Nili 724. c
Cathedrarij philosophi 220. b
Cathena in sinistrâ leuior 159. a
Cathenę fortunæ ibid.
Catilina L. Syllæ minister 52. a. ingratus 337. a
Catilinę tres 124. a
Cato ædilis 557. b
M. Cato Censorius, proauus Catonis, minùs quàm hic possedit 245. a. imperator triumphalis vno ca-ballo contentus erat, & ne quidem toto 560. c. ci-tatur 669. a. Eius dictum 332. c. 661. b. equus ab ipso defrictus 561. a
M. Cato iunior an modestè philosophatus sit, simul Cæsarem & Pompeium lacessens 411. a. animam sibi manu extraxit 508. a. plebis contumelias perpessus 172. a. Cęsarem & Pompeium pro-uocauit 628. c. certius sapientis viri exemplar quàm Vlixes & Hercules 172. a. 176. c. Deo-rum alumnus 134. a. in Clodij iudicio testimo-nium dixit 608. b. iniuriam in balneo factam non agnoscere maluit quàm ignoscere 36. a. 182. a. maliuolentię expositus 243. a. mortem ferro adactam vicit 611. b. obrutus sputis, & è senatu in carcerem ductus 411. b. quadragies sester-tiûm possedit 245. b. repulsę de pilâ lusit, mortis legit 510. b. 628. c. simul Pompeio, Cæsari & Crasso oppositus, Vatinio postpositus 137. a. vin-catur, an vincat in Pharsalica acie, nihilne interfit 510. a. vino laxauit animum fatigatum 167. a. virtutum viua imago gladio incumbit 166. a. vul-nus suum iterauit ibid. b. vt intelligi posset, ma-lis & bonis opus erat 155. b
Catonis constantia in fortunę varietate 628. b. duo in rebus extremis instrumenta, Platonis liber & gla-dius 429. a. εὐκοσμὸς 606. d. exemplum sem-per intuendum 404. b. 432. b. felicitas 137. a. laus 172. a. b. mors describitur, & oratio ante mortem habita 124. a. 133. b. 429. a. 543. b. prę-tura & repulsa an eodem loco habenda 510. a. b. pectus transfixum 125. b. repulsa duplex non fuit ignominia 84. a. scissum manu suâ vul-nus 502. a. c. 607. a. Catonis Vtica 469. b
Catoni caussam agenti in frontem mediam inspuit Lentulus 64. a
Catoni ebrietas obiecta 168. b
Catonem diu ciuitas ignorauit 535. a. in libertatem gladius asseruit 408. c. in Catonem ingratus pop. Rom. 338. b
Catone sedente negatur populus permisisse postulare Florales iocos 609. a
Catones quidam sunt alternis diebus 665. b
cum Catonibus viuendum 627. b
Catoniana ętas bonorum & malorum ferax 155. b
Catoniana prącepta 593. a
Catuli verba ad iudices Clodianos 608. c
Caucasus 726. a
Caudex quid antiquis 224. b
Caudicarię naues 225. a
Cauea ęneatoribus cincta 550. c
ad Cauęam summam spectantia verba 161. a
Cauillationes, Grącis sophismata 642. b

Cauſſa quotuplex Stoicis, Ariſtoteli, & Platoni 492. d. 493. a. b. c
Cauſſę bonę conditio quando melior 293. a
Cauſſę aut nimis multę, aut nimis paucę ab Ariſtotele & Platone ponuntur 493. c
Cauſſarum inquiſitio 606. b
Cauſſarię partes 504. a
Cauſidicus 63. a. Cauſidici 765. d. 767. b. d
Cautiones 374. a
Cautionibus prolatis controuerſiam tollere 293. b
Cayſtrus 726. a
Celer Aſinius 768. b
Cella laxior 156. b
Cellę pauperum 418. a
Cenſeo hoc amplius 234. b
Cenſorium crimen, paucę argenti lamellę 245. a
Cenſus in album mittit 293. b
in Cenſum deferre 265. a. 605. c
Centauri 482. c
Centeſimę ſanguinolentę 374. b
Centiceps bellua 768. a
Centurio ſupplicio præpoſitus, à Piſone duci iuſſus 15. a
Centurio perituroru agmen trahens 164. b
Ceraſtę 379. a
Cerberus 430. b
Cereus & fax 161. a
ad Cereos & faces funera ducenda 231. b
ad Cereos & faces viuere 670. b
Cernere ferro 481. b
Cernulat 397. b
Ceroma 479. c
in Ceromate ſpectator puerorum rixantium ſedet 222. a
ad Ceronem fl. oues vt nigreſcant, appelluntur 714. d
Certamina ſacra 179. a
Ceryx 153. a
Ceſtu decernere vetantur Lacedęmonij 329. b
Chęreas tribunus militum ob exprobratam mollitiam Caium Cęſarem occidit 185. a. 391. b
Χαλαζοσκύλακες, ſpeculatores futurę grandinis 728. a
Chalcidis terręmotus 745. b. 748. a
Chaldęi 760. c. quid de Cometis cenſuerint 753. b
Chaldęorum obſeruatio 700. c
Chamęleontis color cur varietur 685. b
Chaos inane Epicurèum 515. a
Χαρακτηρισμὸς 606. b
Charimander librum de cometis compoſuit 753. c
Charino magiſtratu 418. a
Charis Heſiodo, quę Homero Muſa 265. a
Charites Iouis filię ibid. b
Charondę leges 574. d
Charybdis 410. b. 442. b. 457. c. 719. a. fabuloſa 118. c. an reſpondeat fabulis, ſcire cupit Seneca 533. c
Chaſmata 688. c
Chaſmata terrę 743. a
Chelidon, vnus ex Cleopatrę mollibus, patrimonium grande poſſedit 561. c
in Cherſoneſo fons purgamenta eiiciens 716. a
Chimęra 644. b
Chiragra quomodo interquieſcat 531. a
Chirographum 283. b
Chirographum reformare 595. b
Chlamydati 233. b
Chorus veterum philoſophorum ex multorum vocibus conſtabat 550. b
Chrię 445. b
Chryſippus à Seneca in ordinem cogitur 265. a. etſi à republica remotus, multa tamen præſtitit 147. a. 257. c. 258. a. fingit Gratias Iouis & Eurynomes filias 264. a. librum ſuum de beneficijs ineptijs repleuit ibid. citatur 184. a
Chryſippi viri magni, ſed Greci, acumen ſępè retunditur, interdum pungit, non perforat 265. a. diſtinctio de ſapientis αὐταρκείᾳ 400. c. præceptum de reddendo beneficio 284. a. ſimilitudo de pilę luſu 280. a. ſubtilitas & breuitas in ſcribendo 264. a. Chryſippi diſcipuli & Cleanthis diſſenſio de ambulatione 645. c. Chryſippi lege viuere otioſo licet 258. b
Chryſippo quid ſit ſeruus 299. c
Chryſippum aſſidua ſalutatio ad mortem perducebat 478. a
cum Chryſippo viuendum 627. b
Cibaria 299. c
Cibi opportunitas in ęgris 274. a
Ciborum copia animo obeſt 412. c
Cicatrix quomodo placeat 356. a
Cicatricoſa 38. c
M. Cicero ętatem ſuam complorat 217. a. Attico cum quod in buccam venerit, ſcribere iubet 659. a. cauillationum verbo pro ſophiſmatibus vſus 642. b. citatur 160. b. clientibus ſuis prębet ceruicem 166. a. gradarius fuit in orando 453. a. negat ſe habiturum tempus vt Lyricos & dialecticos legat, etſi ętas duplicetur 466. a. vocis eſſentię auctor 481. c
Ciceronis calamitates 123. b. 124. a. compoſitio qualis 616. b. 649. b. conſulatus non ſine cauſsâ, ſed ſine fine laudatus 217. a. epiſtolę nomen Attici perire non ſinunt 423. c. epiſtolarum argumenta 659. b. flebiles voces in quâdam ad Atticum epiſtolâ 217. a. libri ad philoſophiam pertinentes 616. c. 617. a. libri de Rep. 636. d. poſt Catilinam exſilium 338. a. verba 415. d. 608. c
Ciceronis libri etiam, Dori eſſe poſſunt 370. c
Ciceronis exemplum ſecurus eſt Seneca 632. b
Ciceronis vrbanitatem quomodo effugerit Vatinius 184. b
Ciceronis vmbra Cęcinnam preſſit 705. a
Ciceronem expellens Clodius, Antonius occidens 19. a
Cicero F. conſul propter patrem 321. c
Ciceronis Auguſti clementię debentur 196. a
Ciconum flumen potum ſaxea reddit viſcera 713. d
Cimbri à Mario cęſi 597. a
Cimbrorum cladis cauſſa 8. b
Cimbricę cędes 337. a
Cincti altè 444. b. 588. b
Cinerarius 182. a
Cinna conſul 321. c
Circenſe tomentum 248. a
Circenſium clamor 546. b
Circius ventus Gallię peculiaris 736. b. Ei templum fecit Auguſtus ibid.
Circulanti vis dicendi rapida, aptior 452. a
Circulator 349. a
Circulatores philoſophi 437. c
in Circulo aliquo tempus terere 140. b
Circulorum cęleſtium numerus 736. a
Circumagitur 398. a
Circumlitio 556. b
Circumſcriptiones 23. a. 41. a. 544. d
Circumſcriptores 156. a
Circumſtantia, Grecis περίστασις 695. a

Circus 22.a
in Circi certamine interiùs flectendum 157.b
Circi vitia commendant nobis 253.a
Cisium 513.c
Cisterna in vsum exercitus sufficiens 556.a
Cisternina aqua 559.b
Ciuicam mereri 207.a
Ciuilia officia gesturus quid spectare debeat 154.a
Ciuis boni opera numquam inutilis est 153.a
Ciui nocere nefas 35.b
Ciuitatis captę imago 381.c
Ciuitatis rector quomodo castigare debeat 5.b
Ciuitatulas vendere 766.a
Clamor theatri & scholę 471.b
Clamores varij non turbarunt Senecę animum 476.c
Clamosus 4.a
Claranus condiscipulus Senecę, senex & deformi corpore, sed animo viridi 495.b
Claritas quid 621.a
Claritas quę post mortem contingit, sitne bonum 620.b
Claritatis & glorię discrimen 622.a
Classicum & symphonia 469.c
Classico concio conuocatur 12.b
Claudianus cometes 758.b.760.d
Claudius Cęsar mitissimus 95.a. animam agere cœpit 763.d. fratrum mortem æquo animo tulit 102.a. in cęlum ire visus 763.b. inducitur consolans Polybium 100.b. plures intra quinquennium culeo insuit, quàm omnibus sęculis insuti leguntur 204.c. quando exspirauerit 764.d. quantum Polybio præstiterit 94.a.c.95.b. sexaginta quattuor annos cum animâ luctatus est 763.d. templum in Britanniâ habet 766.a
Claudij amici 768.b. auia 766.b. auus M. Antonius 101.c. auunculus Augustus 101.b.766.d. cędes 766.a.d.767.a.768.b. clementia 100.a. 102.b.103.b. fusus 764.a. generi 767.a. liberti 768.a.b. mansuetudo 99.a.b. Pater 101.b. patruus ibidem. patria 765.b. pœna apud inferos 768.c. præfecti ibid.a. socer 767.a. vltima vox 764.d. vxor 767.a
Claudij beneficium, Augusti iudicium malo 272.a
in Claudium iocorum plena est apocolocynthosis 763.b
pro Claudio Cęsare votum Senecę 99.a.102.b
Claudius Caudex primus Romanis persuasit nauem conscendere 224.b
Claudij Quadrigarij duodeuicesimus annalium 300.b
Cleanthes 492.c. aquam traxit & hortulos rigauit 456.b. præcepta cum decretis philosophię coniungi vult 590.c. vtilis fuit generi humano, etsi in otio vixerit 147.a.258.a. Zenonem expressit 394.a
Cleanthes & Chrysippus discipulus eius dissentiunt de ambulationis definitione 645.c
Cleanthis dictum 350.a. doctrina de ingrato 335.c. egregia similitudo 634.b. exemplum de duobus pueris Platonem quærentibus 349.a. versus à Senecâ Latini facti 632.b
Clemens quis 203.b
Clementia homini maximè conuenit, regi tamen & principi præcipuè 189.c.190.a.196.a.197.b. reges securiores reddit 193.b.c. an non pertineat ad innocentes 189.b
Clementię fama 38.a. opera 212.b. plures definitiones 210.a
Clementię contraria crudelitas ibid.b
Cleonis publicè præpositi κατασοφισταὶ fuerunt 728.a
Cleonis puniti tempestatis obseruatores, cùm vineę vapulassent, aut segetes ibid.b
Cleopatrę amor Antonium perdidit 548.c
Cleopatrę & Antonij defectio per Nilum significata 725.c
Cleopatrę mollium vnus Chelidon 561.c
Clepsydra 430.c
Clidemi opinio de fulguratione 705.a
Clitus ab Alexandro inter epulas transfossus 51.b. 548.a
Clodius adulterij reus iudices corrupit 608.b
Ciceronem expulit 19.a
Cloelia equestri statuę insidens 117.a
Clostrum 380.a
Clotho 763.d
Clypei flagrantes 757.d
Clypei ignei 681.c
Cn. Lentulus augur maximum diuitiarum exemplum 204.b
Cn. Lentuli ex paupere diuitis facti summa erga Augustum ingratitudo ibidem.
Cn. Lentuli tanta sermonis inopia, vt citiùs pecunias auarissimus emitteret quàm verba ibid.
Cn. Pisonis rigor, tres ob vnius innocentiam duci iubentis 14.c
Cn. Pompeius 116.b.510.b.628.b.c. ingratus in Remp. 337.b. villas circa Baias exstructas montibus imposuit 469.b
Cn. Pompeij cupiditas & ambitio notatur 596.c. mors 123.b. nepos L. Cinna 194.a. socer Scipio 429.b. vide quoque *Pompeius*
Cocceij 195.b
Codices, tabulę publicę 224.b
Codicilli 200.a
Codicillos, non epistolas scribere 476.c
Coercitio 22.b
Cognitio 342.a
Colaphis percusso sapienti quid faciendum 182.a
Collectio & vomica 504.a
Collectio, id est, syllogismus 458.b.464.a.474.a.551.c
Collina porta 337.a
Colluror 280.a.b
Color animalium cur variabilis 685.b
Color cęlestium non vnus 681.a
Colores quidam vim suam ex interuallo ostendunt 685.d
Colorati 181.a
Colossus 526.d
Columbarum colla cur varij coloris 685.b.686.d
Columbatur labris 647.b
Columnę flagrantes 757.d
Comę cura exprobrata 222.a
Combibendi & conuiuandi peritissimus 674.a
Comere capillum 691.a
Comessatio fulminibus territa 17.a
Commeatum dare 474.b
ex Commentario sapere 445.b
Cometa an sit sidus erraticum 757.a.c
Cometes apparuit sub Helices & Buris euersionem 753.c.757.a. cur non stet, sed procedat 758.a. lacteam viam extentus æquauit 756.d. non est subitaneus ignis, sed inter æterna opera naturę, siue stella est 758.c.d.760.a.761.a. non minor sole ante Achaicum bellum effulsit 756.d. Paterculo & Vopisco coss. apparens fecit quę ab Aristotele & Theophrasto prędicta fuerunt 760.c. sex menses durans 758.b. sole deficiente visus ibid.a
Cometę an in se terreni quid habeant 760.c. an tardè eant ibid.d. cur non citò exstinguantur 758.b. in quâ parte cęli aspiciantur 755.b. multi non videntur 758.a. quomodo fiant 753.b.754.a. 755.c.756.b.757.a.c.758.a.c. sub Augusto, Claudio, Nerone Cęsare, & post necem diui Iulij apparuerunt 758.a.b.760.d
Cometarum cursus cur ignotus 753.a. genera 689.b. duo

duo genera Epigeni 753.d. natura nondum perſpecta 759.b. forma 755.b. ſignificationes 760.b. de
Cometis quę conſideranda 752.d
Comici dictum 275.a
Comiſſationibus ſingulis quantum Apicius conſumpſerit 81.b
Comitia conſularia 382.b. conſularia aut prætoria 659.b
Comitia fortunę ibidem
Comitiale vitium 46.c
Commiſſum & continuum 693.d
Commoda ſeu producta 519.b
Commoda & incommoda extra nos ſunt 586.a
Commodorum & bonorum diuerſa conditio 563.d
in Commune, dicere ſolent aliquid inuenientes 661.b
Communia pluribus modis 375.a
Communio rerum quomodo cum proprietate ſingulorum conſiſtat 369.c. 370.a
Comœdiarum ſales in Socratem 185.b
Compediti 158.b
Compendiariò 516.c
Compendiaria 435.a
Compendiaria ducere 661.b
Compendium 210.b
Comperendinatio 608.c
Complanare 141.b
Componi ad dicendum 20.a
Componi ad rumorem 233.a
Componi cum inferiore 134.c
Compoſitio alia aliis in oratione placet 616.b. non nimis anxia eſſe debet 651.a
Compoſitionis genera deprauata 649.b
Comprehenſiones 237.a
Computatio ſordida 313.b
Computationes 374.b
Conceptus inchoati 165.c
Conchylia ſuperi & inferi maris 135.a
Conchyliari 489.b
Conciliaturas exercere 609.a
Concio imperatoria 336.b
Concitamenta 46.a
Conclamandi ceremoniæ 250.b
Concurrit os 50.a. 273.d
Concurſatio circumcidenda eſt 162.b
Conditio omnis verſabilis eſt 161.b
Conditiuum 488.b. 542.b
Conditura 50.a
Conducta domus, & mea, & alterius 370.b
Conflagrationis mundi tempus 718.b
Congiarium 125.c. 320.c. 516.b
Congiaria 81.b. 155.a. 437.c
Congiaria Alexandri vrbes 279.c
Congiaria annua 219.a
Coniugem vetare in ſellâ proſtare & vulgò admiſſis inſpectoribus vehi vndique perſpicuam, ruſticum & inhumanum 267.c. 268.a
Conlatrare philoſophiam 242.a
Conon defectiones ſolis collegit, ſed non meminit cometarum 753.a
Conqueſtiones 531.c
Conſalutari 249.a
Conſcientia bona 609.b. bona & mala 456.a
Conſcientia grati 318.b
Conſcientia flagellantur facinora mala 610.a. 630.a
Conſenſus publicus, veritatis argumentum 655.c
Conſiliarium fulmen 701.d
Conſilium futuri ex præterito venit 545.c. ſub die, ſeu ſub manu naſci debet 509.b.
an ingrato dandum 321.b
Conſiliorum rerumque diſſimilitudo vnde 421.c
Conſolatio Marulli de filij morte 612.b
in Conſpicuo mortem habere 231.b
Conſtitutio animalium quid 667.b
Conſuetudo omnia pati docet 158.b
Conſul factus & refectus 626.a
Conſul nummulariolus 766.b. ordinarius 60.a. poſtmeridianus 766.a
Conſuli quis honor exhibitus 492.b
Conſularia comitia 382.b
Contacti 45.a
Contemplationi rerum naturam nos genuiſſe docetur 256.a
Contemplatiuæ artes ſua habent decreta 599.a
Contemnenda mirari ſolemus 652.a
Contemptus vitandus 411.a. quomodo vitandus 629.b.c
Contemptus malorum 142.c
Contextus operis 630.b
Continuatio quid 693.d
Continuum & commiſſum ibidem
Contractio & torpor letalis 542.b
Contumelia quid 179.a. vnde dicta ibid.c
Contumeliâ ſapiens affici non poteſt 179.a
Contumeliæ & iniurię diſcrimen 174.b
Contumeliæ videntur quędam quæ tamen non ſunt 181.b. 183.c. 184.a
Conuerberare vitia 666.b
Conuerſatio multorum pernicioſa 395.a. virorum bonorum vtilis 594.a. mores immutat 45.a
Conuerſatio & ſolitudo miſcenda ſunt 167.a
Conuiciator 56.b
Conuictus magnorum virorum efficacior oratione 394.a
Conuiuæ deligendi 420.c. 421.a
Conuiuarum cenſura ſeruo permiſſa 461.a
Conuiuator 63.b
Conuiuij ſermo qualis 491.c
in Conuiuio iacere, & torqueri, paria ne ſint 497.b. 511.c
Conuiuia tempeſtiua 34.a
Conuulnerari 160.b
Corbulo iocatus in Fidum Cornelium 184.a
ad Cordubam verſus Senecæ 69.c
Cordus, vide *A Cremutius Cordus*
Corfinium Cæſar obſedit 301.a
Corinthia 158.a. 222.a
Corinthij Alexandrum Macedonem ciuitate donant 270.b
Corinthus 91.d
Coriolanus ingratus 337.a
Corium apud Lacedæmonios formâ publicâ percuſſum 336.a
Corium petere 182.a
Cornelia Gracchorum mater fortiter liberorum mortem tulit 86.c
Corneliæ duę liberorum ſuorum obitus magno animo tulerunt 117.b
Cornelia lex de ſiciariis 768.b
Corneliam legem Sylla tulit 136.a
Cornelius Senecio, eques Rom. 617.c
Cornelius Seuerus, vide *Seuerus*
Cornicines 767.b
Cornua an quis habeat, interrogantes reprehenduntur 458.a
Corollarium 352.a
Corona principe digna 207.a. non honor, ſed honoris inſigne 266.b. naualis 305.a
Corona circa ſidera quomodo fiat 682.a

Corohæ, virgæ & arcus differentia 687.c
Coronæ etiam interdiu, licet rarò fiunt 682.d
Coronis subsit ne aliquid corporis certi nec ne 689.b
ad Coronam venire, relicto iudice 9.b
Coronas mittere 37.a
Corpus non est saginandum, nec athletarum modo curandum 412.b
Corpus, animi pondus & pœna 494.b. hospitium animi 664.d. velamentum animi 585.c. vinculum animi 82.c
Corporis & animi separatio infantis ex vtero materno emissioni comparatur 622.c
Corporis & animi bona, corpora esse probatur 630.b
Corporis humani & terræ similitudo 711.c
Corporis potiùs quàm ingenij exercitatio pluribus curæ est 536.a
Corporis temperatura tolli nequit 404.a
Corporis tegumenta varia 576.a
Corporum diuisio 620.c. 693.d
Corpori non est seruiendum 409.b. quantum indulgendum 397.c
de Corpore quid fiat hominem egressurus animus non est sollicitus 588.a
Corrotundari 645.b. 727.b
Corsica, Græcis Cyrnus 67.d. Eius descriptio 67.d. 68.a cultores 76.c. horridus situs 77.a
ad Coruncanum redire 649.a
Coruncanium laudabat Cato 245.a
Corus an rectè à quibusdam Argestes dicatur 735.d
Corycus mons 710.d
Cossi 195.a
Cossi vrbis præfecti, viri grauis, sed vino mersi fides in secretis continendis 547.b
Cosura 74.b
Cothurnati, & elati 526.c
Cothurnati, & excalceati 398.b
Cothurno, non tantùm sipario fortiora dicta 161.a
Cotta Tectus 768.a
Cottam filium in exsilium secuta est Rutilia 87.a
Crassus 628.b. dives 245.a. 662.b. multis nimis cultus & recens 649.a
Crasso Cato oppositus 137.a
Crassum Parthis auaritia dedit 737.a. de Crasso insolens Parthus sententiam tulit 391.b
Crassus Magnus à Claudio occisus 767.a. socer filiæ Claudij ibidem
Crassi F. Magnum vocari vetuit C. Cæsar ibidem
Crastinus sine sollicitudine exspectandus 406.b
Crates Stilponis auditor quid præceperit adolescentulo secretò ambulanti 402.a
Credere omnibus, & nulli, vtrumque vitium est 390.a
Crediti nomen quomodo beneficio tribuatur 313.c
Crediti & beneficij diuersa conditio 326.a
Creditor beneficij quàm pecuniæ diligentiùs quærendus 281.a
Creditor sæpe debitori damnatur 346.a
Creditori etiam prodigo pecunia reddenda 377.d
Creditori præter sortem extra ordinem numeratur 540.a
Credulitas plurimum mali facit 31.a
Crepax focus 647.b
Crepitus 478.a
in Cretâ insulâ fons substitit, cùm terra coli desiit 710.d
Cretici sinus 719.a
Crimina plerisque voluptati sunt 609.b
Crisin eamdem habere 546.a
Crispare 647.b
Crispulus 498.a
Crispus amicus Senecæ 68.d
Crispi Passieni egregium dictum 272.a. subtilitas, & dictum de adulatione 722.c
Crocodili à delphinis & Tentyritis vincuntur 725.c
Crocus latétibus fistulis in altitudinem expressus 575.c
Crœsus rex rogum suum & escendit, & exstingui vidit 162.a. seruiit 462.a
Crucibus se refigere 243.c
Crudeles qui dicendi 210.b
Crudelitas acerbissima 275.a
Crudelitas quid 210.b.c. quid pessimum habeat 198.b. ferè vinolentiæ comes 549.a
Crudelitas regia inimicorum numerum tollendo auget 193.c
Crudelitatis exsecratio 205.b. exitus ibid. regnum quale 206.a
Crudelitatis & feritatis distinctio 210.b
Crustularius 477.a
Crypta Neapolitana 479.d
Crystallina 373.a
Crystallina Vedij fregit Augustus 64.b
Cubicularij supercilium 182.a
Cubiculatæ naues 379.a
Cubile humi positum 392.b. in ambitionem compositum 145.b
Culcitra 559.c. 635.c
Culina patrimoniorum exitium 268.b
ad Cultrum vel ad gladium locare 561.a
Cumæ 475.b
Cuneare 660.d
Cupiditas hominum infinita 381.b
Cupiditas nouorum, vetera obscurat 291.b
Cupiditatis vituperium 369.a. 515.c. 573.a
Cupiditates terminandæ 159.b. 160.a. 424.a. vbi terminandæ 415.b
Cupiditatum finis, timoris remedium est 393.a
Cupiditatum series infinita 420.a
Curio 114.b
Curio nonnullis nimis cultus & recens 649.a
Curiositas vitanda 47.b
Curius Dentatus primus in triumpho duxit elephantos 224.b
Curij Dentati dictum 154.a
Curius quibusdam parùm seuerus 665.b
Curium laudabat Cato 245.a
Currus non honor, sed honoris insigne 266.b
Cursor 329.b. 561.a
Cursores rarò hieran faciunt 546.a
Cursorum agmen 672.c
Curua corrigere 766.a
Custodiæ 393.a. 508.c
ex Custodiarum agmine vnus mortem rogat Cæsarem 529.c
inter Custodias quidam ad spectaculum missus ceruicem sibi rotæ circumactu frangit 508.b.c
Cutyliarum insula natans 715.a
Cyclades sparsæ 717.c
Cylenius 767.b
Cymbala cur sonent 699.c
Cynicus nummos poscens & contemnens arguitur 279.c. 280.a
Cynici petitio Antigoni cauillatione deluditur 279.c
Cynici an rectè obuios quosque monuerint 437.a
cum Cynicis excedere hominis naturam 226.a
Cyparissiæ 689.b
Cyprus 124.a. terræmotu agitatur 748.c. sæpiùs terræmotu vastata 582.b
Cypri imperium Antigonus patri tradidit 307.a
Cyrenaici 572.a
Cyrnus, i. Corsica 67.d
Cyri Babylonem oppugnaturi furor in Gynden fl. 54.b. cupiditas 369.a

DACÆ 513.b
Dacus 679.b
Dædalus ferram commentus est 575.c
Danubius 216.b. 679.b. 717.a.
Europam Asiamque disterminat 742.a.
similem Nilo naturam habere à philosophis, sed falsò traditur 724.b
Dare quid 333.c
Dare benè emensum 727.c
Dare, duos exigit 333.c
Dare & accipere contraria 334.a
Darius 662.a. primus Persas obtinuit 51.a
Darij crudelitas in Oebazi liberos ibidem.
eius mater seruiit 462.a
Darium occidit Alexander 747.b
Debeatur ne aliquid ei qui inuitus profuit 347.b
Debeatur ne aliquid ei qui suâ caussâ nobis profuit 349.b
Debere, vbi locum habeat 333.a
Debitoris vasa 260.d
Debitori suo sæpe creditor damnatur 346.a
in Debitum soluere 396.b
December mensis luxurię & Saturnalibus dicatus 417.b
Decempeda 566.b
Decimo tribuno Lepidus ceruicem præbuit 391.b
Decius 320.a. se pro rep. deuouit 502.b
Decij 361.c
Decoctor 320.a. 538.b
Decollationis remedium 13.a
Decrepitus ad ostium admotus 405.b
Decrepiti & extrema tangentes 432.c. 433.a
Decretum quid 603.c
Decreta philosophię 590.b. 599.b
Decreta sapientiæ necessaria esse 605.c
Decretoria arma 657.d
Decretoria hora 622.c
Decretorius stilus 199.a
Decuria prima in qua vocem præco experitur 461.a
Decurrere sine hoste 417.c
Deductio 274.c
Deformare, i. describere 368.c
Defricare boues 350.a
Dehonestamenta 186.b
Delator 22.a
Defectio solis perfecta 688.a
Delegatione & verbis perfecta solutio 346.b
Delegationem recipere 434.c
Delicatus quidam interrogat, an sedeat 223.b
Delicię ad rabiem incitant 463.a
Deliciarum rabidarum vox, Quousque eadem 151.a
Deliciolum 405.b
Delos immota credita tremuit 748.b
Delphinorum & crocodilorum pugna 725.c
Demades an meritò damnauerit funeribus necessaria vendentem, indeque lucrum optantem 362.b
Demaratus Lacedæmonius à Xerxe præmiis afficitur, quia solus verum dixit 358.b
Demetrius & Antiochus Demetrij Syrię regis liberi 756.d. post Demetrij Syrię regis mortem effulsit cometes non minor Sole ibidem
Demetrius Cynicus magni iudicij vir 366.d.
non virtutis scientiam, sed egestatem professus est 243.b. nudus stramentis incubans, veri testis, non præceptor 422.b. eodem loco imperitorum voces habet, quo ventris crepitus 583.c.
vitam securam mari mortuo comparat 502.c
Demetrij laus 372.a Eius dictum à Cæsare ducenta donata reiicientis 375.a. oratio quâ naturę opes repudiat 372.a. præceptum vtrâque manu proficienti tenendum 366.d. 368.b.
verba ad quemdam potentem libertinum 722.d.
vnica de diis querela 140.b. vox magnifica 134.b
Demetrium secum circumfert Seneca, & seminudum admiratur 489.b
Demetrius Pompeianus locupletior Pompeio 156.b
Demetrius Poliorcetes 401.b. Stilponem interrogat, numquid perdidisset vrbe captâ 175.a
Demetrio quid responderit Stilpon interroganti numquid perdidisset 401.b
Demochares Parrhesiastes ob procacem linguam appellatus 55.c
Democritus 226.b. antiquorum omnium subtilissimus 753.a. diu furere visus 535.a. diuitias, vti onus bonæ mentis, proiecit 142.a. semper in publico risit 24.a. 165.b
Democriti dictum 396.b. inuenta 579.a. præceptum de tranquillitate vitę 44.a. 163.b. opinio de vento 731.d. opinio de stellis 753.a. ratio 728.c. sententia de terræmotu 746.a. volumen περὶ εὐθυμίας 149.a
Democrito obiectum, quòd pecuniam neglexerit 251.b
Denarius à seruo imputatus 61.a
Dentium dolor cur acutissimus 531.a
Dentium puerilium lapsus 311.b
Denunciatio 593.d
Depositum non semper redditur 312.c
Deprecanea fulmina 703.d
Depudere 184.b
Descriptio virtutis cuiusque necessaria 71.b. 72.a
Desiderium suorum modicum, naturale est 110.c
Desideria ex vitio nata, insatiabilia sunt 81.c. 82.a
Desideria rerum omnium quomodo deponenda 505.b
Designatores 363.a
Despumare 29.a. 504.c. 615.a
Dessillationes crebrę & longę 530.a
Destricti pili 461.a
Deuorare verba 49.c
Deus à morte defendit etiam quę mortalia sunt 484.a.
an det beneficia 309.b. 310.a. an futura significet 700.b. cogitatione visendus est 761.a. fata quidem scripsit, sed sequitur 141.b. idem cum naturâ 311.b.
in homines venit 517.a. in viris bonis habitat 453.c. magister ex occulto producit ingenia 311.b. mala omnia à bonis viris remouit 142.a. maximus potentissimusque vehit omnia 442.b. nihil habet, nudus est ibid. omnium rerum ideas in se habet 493.b. quid sit 679.c. quos probat, exercet 138.a. quomodo rogandus 402.b. sine murmuratione comitandus 632.b. vbique & omnibus præsto est 604.a. vndique in se totum redit, licet in exteriora tendat 237.a.
vniuersi arbiter & rector 415.a
Deus Epicuréus 765.d. ordinarius, & inferioris notę 640.a. Stoicus 765.d
Deus & materia, caussę rerum 494.a. 495.a
Deus in humano corpore hospitans est animus 443.a
Deus vndique consalutabor. 249.a
Dei varię appellationes 311.b.c. varia nomina 703.a. propositum in optimorum castigatione 140.a. vox 369.b
Dei & boni viri amicitia & necessitudo 132.a
Dei omnia plena 312.a
Deo Stoici rotundam formam tribuunt 645.b
Deo quis sit dignus 419.a

Deum inermem facit Epicurus,& extra mundum proiicit 317.a
Deum nemo nouit 442.b
Deum sequere, verus præceptum 241.b
Deorum immortalium munus philosophia 574.a
Deorum erga nos benignitas 286.a. 309.a. 319.a.b. 354.b. cultus quis 604.b
Deorum in homines beneficia contra Epicurum asseruntur 309.b
Deorum licet omnia sint, iis tamen donum positum,& stips iacitur 370.a.b
Deorum omnia esse, quomodo intelligatur 371.a
Deos esse, ex publico consensu probatur 655.c
Deos consilij primi non pœnitet 354.a
Deos nemo sanus timet 317.a
Deos quis placatos habeat 639.d
Deos tacitè & intra nosmetipsos precamur 274.a
Deos vota & officia admonent 342.c
Deos auctores vitiis inscribere,illa incendere est 228.a
erga Deos ingrati reprehenduntur 355.a
in Deos querimonia quorumdam arguitur 285.c
per Deos fictiles olim iurabatur 81.a
Dij duodecim à Ioue in consilium vocantur 702.b. superiores & inuoluti ibid.c. gratuiti 319.c. beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseuerant 383.b. etiam ingratis multa tribuunt 320.b. etiam malis beneficiunt 261.b. 262.a. excusantur quòd malis imperia permittant 322.a.b. 323.a. futura omnia norunt 323.a. iniuriam nec accipere queunt, nec facere 604.b. hominibus nec volunt obesse, nec possunt 32.b. nudi sunt 156.b
Diis nulla coactio, sed voluntas æterna pro lege est 354.a
Diis præter voluntatem nihil præstare possumus 377.a
Diis quæ caussa benefaciendi 604.b
Diis quæ obiici soleant 383.b
Diis nullius rei indigentibus nihilominus gratia referri potest 286.b
Diis aliter visum est, Dij melius, in diuersis dici solet 610.c
à Diis quæ petenda 402.b
cum Diis verecundè agendum 760.d
Diadumenos 493.b
Διαλεκτικὴ in duas partes diuiditur 572.c
Dialecticę interrogationes exturbandæ sunt 544.c
Dialectica lex ibidem
Dialectica animalia 667.b
Dialectici solum curant Non & hoc 459.a
Dialecticorum libri à limine saltem salutandi, nec in iis tempus terendum 466.a. interrogationes & captiones reprehenduntur 464.a. 466.b
Dialecticorum scholis iactatum sophisma 564.a
Dialecticorum veterum distinctio inter sapere & sapientiam 656.b
Dialogorum altercatio 340.a
Dicendi celeritas in philosopho improbatur 451.c. 452.b
Dicēdi genus corruptū ex corruptâ vitâ nascitur 646.c
Dicta perdere 56.a
Dictator olim magister populi dictus 636.d. 637.a
Dicturi apud populum variè afficiuntur 403.b
Didymus grammaticus quattuor millia librorum scripsit 569.b
Dies quid 406.a
Dies vnus quomodo par sit omni ibid.
Dies ater 248.b. festus seruorum 462.b. muneris 590.a. niualis 727.c. rerum agendarum 417.b
Diei gyrus angustissimus 406.a
Diei noctisq; officia commutantium reprehēsio 669.a
Dies quibusdam longi videntur, noctes breues 227.b.c
Dierum festorum caussâ vestis mutatur 417.b
Diebus festis & voluptati dicatis quomodo sapientiæ studiosus se gerat ibidem
Diespiter Vicæ Potæ F. 766.b
Diffusio animi 235.c
Digitus ad caput relatus,impudici indicium 471.b
Digiti sanguine litatum nubibus 728.a
Digitis summis ambulare 642.c
Digitulos ducere 500.b
Dignatio 424.a. 432.b
Dignitas faciliùs crescit quàm incipit 617.c
Diligentia quorumdam superuacua 224.a. 225.b
Diluuij tempus 718.c. fatalis caussę descriptio 716.b. 717.d
Diodorus Epicuréus sibi gulam præsecuit 243.b
Diogenes à puero cauâ manu bibente doctus calicem frangit cum sui obiurgatione 575.c Alexandrum vicit 331.b. an rectè obuios quosque monuerit 437.a. regias opes calcauit 330.b. seruiit 462.a
Diogenis dictum, cùm seruus vnicus ei aufugit 156.b. felicitas 156.a.b
Diogenis Apolloniatis opinio de fulmine & tonitru 697.c. opinio de Nili incremento examinata 726.c
Diogeni Stoico de irâ disserenti adolescens proteruus inspuit 63.c. 64.a
Diomedes 76.b
Dionysius maior iure multis regibus præferri potest 197.a
Dionysius tyrannus 119.a
Diplomata 196.a. 374.a
Discendi cupiditas quomodo dirigenda 633.b
Discendum non semper, sed & præcipiendum 445.b
Discendum quàm diu sit 523.c
Discenti quod debeat esse propositum 633.b
Discessionum more respondere 233.b
Discingere 588.b
Disertus 318.a
Dispectus rerum 593.d
Displicentia sui vnde 149.b. 150.a
Disputationes quid sint 622.b
Disputationes dialecticorum improbantur 464.a.c
Disputatiunculæ inanes arguuntur 657.b
Distillatio vna tussim, assidua & vetus phthisin facit 522.b
Ditis ianua 768.a
Diues quomodo quis celerrimè fieri possit 416.c. 661.b
Diuitis & pauperis comparatio 537.a
Diuiti cuidam tandem panis & aqua defuit 161.b
Diuitem quem vulgò existiment 560.b
Diuites an animosius detrimenta ferant 156.a. cur magni videantur 526.c. mendicis miseriores 181.a. sępe pauperibus similes sunt 82.c
Diuidere sententiam 234.b. 424.b
Diuinatio è fulmine, auibus & animalibus irridetur 700.a
Diuisio nulla & nimia idem vitij habet 571.a
Diuitiæ quę sint 435.b. bonum non sunt 140.a. 562.b. 563.a. licet vtiles & habendę sint, non tamen in bonis numerantur 247.c. 248.a. naturales 661.c. quę sint magnę 391.c. quo loco apud sapientem sint 245.b. 246.a. quomodo certę fiant 344.d. 345.a
Diuitiæ renent illum, non diuitias habet ille,dicendum 662.c
Diuitiarum contemptus 422.b. 641.b. instabilitas

bilitas 345.a. maximum exemplum Lentulus augur 284.b. modus quis 389.b. vituperatio 156.a.b. latentium in summâ terrâ signa disposita 310.c
Diuitiis quis maximè fruatur 412.a
Diuitiis incommoda non rectè imputantur 563.b
Diuitias laudantes poëtæ facem subdunt affectibus 652.c
Diuitias parasse, multis non finis miseriarum fuit, sed mutatio 417.a
Diuitias quomodo & stultus & sapiens possideat 249.b
D. Iulius, vide *Iulius Cæsar.*
Diurnum accipere 537.b
Docenti & discenti idem debet esse propositum 633.b
Doctrinę exemplaris efficacia 394.a
Δόγματα, decreta, scita, placita 599.a
Dogmata sapientiæ non esse superflua 605.c
cum Dolabrâ ire piscatum 712.c
Dolendi decor sapienti seruandus 614.b
Dolendi finem qui consilio non facit, tempore inuenit: quàm benè ab omnibus dicatur 491.a
Dolendum quomodo sit ob amicos amissos 489.c
Dolentium verba querula 531.c
Dolor omnis aut tolerabilis est, aut breuis ibidem a. citò in odium venit 491.a. futurorum non est præoccupandus 408.b. qui extenditur, nec magnus esse, nec qui magnus est, extendi potest 591.a
Doloris contemptus 142. c. 430. a. contumacitas 87.a. ostentatio 613. c. solatia & remedia 87.a. 107.a. 111.a. 531.a. b. 794.b
Doloris opinione vexamur 174.b
Dolore doloris sensus amittitur ob duas causas 531.a
Dolorum maximorum sedes in macerrimis corporis partibus ibidem
Domina seruorum beneficio seruata 300.b
Dominus, olim paterfamiliæ dictus 462.b
Dominus eiusdem rei quomodo duplex esse possit 370.c
Dominis sola seruorum corpora obnoxia sunt 299.b
Dominorum in seruos superbia reprehenditur 460.a
Dominorum iniuriis in seruos positus iudex 300.a
Dominos obuios salutamus, si nomen non succurrit 389.c
Domitius à seruo seruatus 301.a
Domitij clementiæ Augusti debentur 195.b. 196.a
Domus, pusilla respublica 462.b
Domus recta 616.b
Donari ne quid amicis, sapienti, regi, reip. possit 369. b. c. 370.a. 375.a.b
Donare, res difficilis 247.a
Donatio & munus diuersa 344.c
Donatio inconsulta 13.a
Dorica lingua 529.a
Dorus librarius 370.c
Doryphoros 493.b
Dossenni monumento inscriptus titulus 571.b
Dracones 714.b
Dracones inter poculâ sinusque innoxij 35.b
Drusus Cæsar pronepos Attici 423.c
Drusus Germanicus pater Claudij Cæsaris 101.b
Drusus Libo adolescens nobilis consilium ab amitâ Scriboniâ petit, mortémne sibi consciscereet an exspectaret 506.c. 507.a
Drusi Liuiæ F. res gestæ & mors 108.b
Drusilla in cælum ire visa 763.b
Drusillæ sororis mortem quàm acerbè tulerit C. Cæsar 103.b
Duci victor iubet 391.b
Duci iubere 14.b. 15.a. 55.a. 164.a
Duillius primus nauali prœlio vicit 224.a
Duillij 195.b
Dupondio satur 418.a
Duramentum 145.a

EARINVS puer 545.c
Ebrietas 10.b. Ebrietas interdum vtilis 168.a. vnius horæ hilarem insaniam longi temporis tædio pensat 487.b. voluntaria insania est 548.a
Ebrietatis accusatio 547.c. 548.a. effectus 430.a
Ebrietati honor habitus 268.b
Ebrietate deuinctus animus non est in suâ potestate 547. c
ab Ebrietate quomodo deterreant Zeno & Posidonius 546. b. c
Ebrius duobus modis dicitur ibid.c
Ebrius & ebriosus differunt 547.a
Ebriis an committendus secretus sermo 547.a.c
Ebucij Liberalis laus 328.d
Ebullire animam 764.d
Echini 601.b
Ἐκπνοίαι venti vt fiant 733.d
Ectypa imago 301.b
Edictum, effatum & enunciatum idem 656.c
Editio publicauit monumenta ingeniorum & etiam ad indignos peruentura 321.a
Educationis vis 27.b
Effatum & enunciatum idem 656.c
Effectus quibusdam præstandus est, quibusdam pro effectu est, omnia attentasse vt efficerent 376.a
Effligere 11. b. 36.a
Effocari bonis 214.b
Effractarius 503.c
Effricare rubiginem 602.c
Egere necessitatis est 401.a
Egestas & paupertas 481.a
Egestas non obstat philosophiæ studio 416.b
ad Egestum venter corpora exhaurit 719.b
Ἐγκελτίαι ventus 732.d
Ἐγκύκλιοι artes 568.a
Egnatij Augusto insidiantur 194.b. 216.b
Εἶδος quid Platoni 483.a
Εἰκονισμοὶ 606.b
Eiuratio bonæ spei 250.a
Electio vi & metu perit 281.b
Elementa mundi 657.c. prima 306.a. quattuor 711.a. & totidem eorum potestates 27.c
Elementorum diuisio secundùm Ægyptios 711.c
Elementorum alterni recursus sunt 710.b
Elementarius senex 448.a
Elephantem in genua subsidere & ambulare per funem iubet mimus Æthiops 555.b
Elephantes porcina vox terret 25.a
Elephanti cxx. ante currum ducti 225.b
Elephantorum gregem excelsissimus ducit 574.c
Elephantorum iugo colla submissa 35.b
Elephantorum duodeuiginti pugna cum noxiis hominibus 225.a
Elephantos quis primus in triumpho duxerit 224.a.b
Eleusis 761.b
Elleborus 549.a
Elleboro stultos curare 288.b
Ellius leno 140.a
Eloquentis votum litium numerus 362.b
Emi quæ putamus 455.b
Empedoclis sententia de naturali aquarũ feruore 714.b
Empta precibus, omni re cariora 274.a
Empta quædam pluris sunt quàm vænierunt 550.d
Emunire 203.a
Eneruata felicitas 138.b
Ennius Homerum imitatus 637.b
Ennij versus ex Ciceronis libris de Rep. ibid.a.b

apud Ennium situs multum verborũ occupauit 481.c
Enyo Gryaus 747.c
Ens, vide *Quod est.*
Entia in sex modos Plato partitur 482.c
Enunciatiuum, enunciatum, effatum, edictum 656.c
Ephestios regio herbida, innoxia ab igne circumeunte 534.a
Ephesus 622.b
Ephorus historicus non religiosissimæ fidei, sæpe decipitur, sæpe decipit 756.d. 757.a. historiis componendis vtilior ab Isocrate iudicatus est 155.a
Epicurus an meritò reprehendat Stilponem & eos qui dicunt sapientem seipso esse contentum 399.a. 401.b. cum Metrodoro suo Athenis ignotus, & Græcię pænè inauditus 535.a.b. dolorem etiam appetit 258.b. dulce esse torqueri dicit 497.b. 503.a. duo bona agnoscit 499.c. exulcerati ventris dolore tortus beatissimum & vltimum se diem agere ait 500.a. 587.a. fortis est, licet manuleatus sit 444.b. honestè viuendum esse docet 424.b. immeritò mollia præcipere putatur 183.a. obiurgat & eos qui concupiscunt mortem, & eos qui timent 430.c. Senecæ iudicio, sancta & recta præcipit 239.b. seruos amicos vocat 631.b. Stilponis obiurgator 401.b.c. Stoicis consentit 539.b. tria proficientium genera facit 470.b. voluptatis magister certis diebus famem experiri solitus 418.a
Epicuri angelus Seneca 422.b
Epicuri dicta 407.a. 409.a. 412.a. 415.b. 417.a. 419.a. 420.c. 422.b. 426.b. 427.c. 430.d. 432.a. 433.c. 435.b. 436.d. egregium dictum 396.b. 609.c. dictum de philosophiæ seruitute 398.a. dictum omnibus philosophis commune 438.b. dictum, Stilponis voci simile 401.c. Epicuri dicta cur commemoret Seneca 424.b. inepta distinctio de beatitudine ex virtute & voluptate 553.a. epistola 399.a. 400.a. 401.b. 535.b. Epicuri epistolę ad Idomenea 423.b. epistola ad Idomeneum de occasione obseruanda 425.c. epistolę ad Polyęnum 418.a. obiurgatio quòd Deum inermem faciat, & tamen colat 317.a. præceptum 404.b. opinio de terræmotu 746.b. sententia nobilis ad Idomeneum 424.a. sententiæ eius cur notentur à Senecâ 444.b. sententiæ de paupertate 389.a. secta non otiosa est 258.b. & immeritò malè audit 240.a. voluptas sicca & sobria est 239.b. vox virilis 183.a.b. voces, publicę sunt 398.a. 424.b
Epicuri non schola, sed contubernium magnos viros fecit 394.b
Epicuri hortulis quid inscriptum 424.b
Epicuro obiecta vitę & doctrinę dissensio 243.a. obiectum quòd pecuniam consumpserit 251.b
Epicuro quę sit Dei felicitas 309.b
Epicuro testimonium redditum 291.c
cum Epicuro quiescere 226.a
Epicurum compilat Seneca 398.a
Epicuréa bonorum diuisio 499.d
Epicuréa cantilena de vano inferorum metu 430.b
Epicuréa voluptatis laudatio cur pernitiosa 239.b
Epicuréæ voces 504.b
Επικούριος θεὸς 765.d
Epicuréi duas philosophię partes ponunt 571.d
Epicuréorum delicata & vmbratica turba voluptatem virtuti præferentium arguitur 308.d. opinio voluptatem à virtute diduci posse negantium refutatur 236.a. 238.a
Epicuréorum vituperatio 314.b
Epicuréorum & Stoicorum dissensio de sapientis otio 254.b
Epicuréum chaos 515.a
Epigenes duo Cometarum genera facit 753.d
Epigenis opiniones de meteoris & cometis refutatę 753.b.d. 754.a.b
Epistola non debet sinistram manum legentis implere 459.a
Epistolæ præmittere, Si vales, benè est, mos antiquis fuit 412.b
Epistolæ amicorum imagines sunt 451.c
Epistolæ clarorum virorum obscuros alioqui homines notos faciunt 423.b
Epistolæ Senecę quales sint 521.b
Epistolæ & codicilli 476.c
Epistolarum commercium vtile 450.a
Epistolis adscribendę voces grauium auctorum 444.a
Epistomia argentea 557.a
Epulæ funereę 406.b
Eques Romanus 456.b. nomen ex ambitione natum 443.a
Equestria & locus in Equestribus 375.a.b
Equestris hereditas 293.b
Equum empturi, nudum adspiciunt 537.b. 538.a
Equi albi regium currum trahere solebant 54.b
Erasinus fluuius absorptus tandem rursus emergit 715.d. 716.a
Eretrici 570.b
Ergastulum 60.b
Erixonem equitem Rom. populus ob filium flagellis occisum, graphiis confodit 199.b
Errori non irascendum 56.b. 57.a
Errorum amor cũ errandi necessitate coniunctus 23.b
Escendere 162.a. 169.a
Essędę transcurrentes 478.a
Essedarius 437.c
Essentia vox à Cicerone & Fabiano vsurpata 481.c
Est, i. *edit* 42.b. 638.c
Estur 50.a
Etesiæ à nautis somniculosi & delicati vocãtur 733.c. an caussa sint incrementi Nili 726.a. in Italiâ nubes consistere non patiuntur, at Indiam & Æthiopiam continuis aquis irrigant 736.b
Etesiarum caussa & tempus 733.b
Etrusci & philosophi in quibus de fulminibus conueniant & dissentiant 702.b. 703.b
Etruscorum disciplinam Attalus Græcâ subtilitate miscuit 703.d
Euander in Tiberis ripâ regna Arcadum collocauit 76.b
Euaporatio è terris varia 681.a
Eudoxus primus ab Ægypto in Græciam astrorum scientiam transtulit 753.a
Euphrates 216.b. 303.b. 679.b. 737.a
Euphrosyne Gratiarum media 264.a
Euripus 546.a. Euripi 575.c
Euripidis opinio de Nili incremento 725.d
Euripidis versus recitati populum ad eiiciendum tragœdię actorem concitant 652.c. 653.a
Euronotus 735.d
Europę Asiæque terminus 742.a
Eurus 735.b.c. Latinis Vulturnus ibid. c
Eurynome mater Gratiarum, & cur 264.a
Euthymenis Massilienses testimonium de Nili incremento 726.b
Εὐθυμία 149.a
Exarmare 439.b
Exauctoratus 444.a
Excalceari 526.c
Excalceati & cothurnati 398.b

Excarnificare 201. a. 429.d
Excarnificatus animus 42.c
Exceptiones nigræ 464.c
Excerpta 444. b
Excusatissimus 254.a
Exemplar, instrumẽtum est caussę necessarium 494.a
Exemplar, Platonis Idea 493.b
Exempla plus prosunt quàm præcepta 394.a
Exempla quàm efficacia sint 404.b
Exequias immaturas fax cereúsque præcessit 161.a
Exerceri ad palum 418.a
Exercitationis finis 545.c
Exercitationes quæ conueniant, quæ non 412.c.
quę deligendę 168.a
Exercitus in centurias describi solet 571.a
Exitus bonorum mali nõ debent nos contristare 166.a
Exoleti 223. a
Exoletorum agmina per nationes coloresque descripta 601.a. plausus 406.b
Exoletis articulos malacissandos præbere 500.b
Expetendum & adexpetendum quid 655.b
Expeti propter se quid dicatur 317.b
Expiationes quid prosint, si fata immutabilia 701.a.b
Exportatio 161.b
Exprobratrix memoria 380.a
Exsanguia scripta 491.c
Exsecrantium voces nocent 595.b
Exsibilare 42.b
Exsilium quid sit 73.c
Exsilij metus vt demendus 794.b. remedia 77.a
Exspuere spiritum 66.b
Exsulis paupertas nullum incommodum habet 80.a. 81.c. 82.c
Exsurdatus clamoribus 596.a
Extraordinaria imperia 305.b. 337.b
Extrinsecus auscultantes 445.a
FABELLA, i. *historia* 528.c. 565.a
Faber inquilinus 478.a
Fabrilia ferramenta non esse à sapientibus excogitata 575.b
Fabianus arcus 171.b
Fabianus Papirius à Cicerone, Asinio & Liuio saltem vincitur 616.c. 617.a. dubitabat an satius esset nullis studiis admoueri, quàm his implicari 226. a. disertus & elegans 481. c. philosophus verus & antiquus contra affectus impetu pugnandum ait 220. b. populo differebat, sed modestè audiebatur 471.b. citatur 127.a
Fabiani viri & vita & scientia & eloquentia egregij disputatio expedita, non concitata 453.a
Fabiani Papirij libri ad philosophiam pertinẽtes 617.a. libri de ciuilibus 615.c. opinio de fine mundi 716.c. oratio qualis 615.d
Fabiani pudor in senatu decens 404.a
Fabius cunctator 320.a. cunctando imperij vires recreauit 9.a
Fabius eques Rom. 768.a
Fabius Maximus 195.a. 557.b
Fabius turpissimam imperatori aiebat excusationem, Non putaui 35.a. b
Fabius Persicus impurus in sacerdotium propter maiores receptus 322.a
Fabij Persici pecunia à Iulio Grẽcino repudiata 283.a
Fabij Verrucosi dictum 275.b
Fabij 544.c. trecenti 322.a
Fabij ccc. non victi, sed occisi dicuntur 330.a
Fabricius diuitias imperator reiecit, censor notauit 611.b. Pyrrhi regis aurum repulit 663.d. Pyrrhum monuit vt insidias medici vitaret ibid. quibusdam parùm pauper est 665. b. triumphalis senex radices & herbas cænat quas in agro repurgando vulsit 135.a
Fabricij paupertas 134.c
Fabulæ vita similis 530.a
Fabulosum fretum 457.c
Facere, i. parare, exercitum 649.c
Faces, vide post *Fax*
Fallacia fulmina 703.d
Fama 621.a.b
Fama multos non excipere, sed eruere solet 535.a
Famas petere 649.c
Familia periculum adit, cùm incertum est an mors domini voluntaria fuerit 528.b
Familiæ nomina in primâ parte ædium collocantur 302.b
Familiares olim dicti, qui nunc serui 462.b
Fames ambitiosa non est 662.c. malum panem, siligineum reddit 672.b. paruo constat 416.a
Fames & sitis sedatu facilis 391.c
Fames exercitus Persici 54.a
Fax cereusq; immaturas exequias præcessit 161.a
Faces diurnæ 681.b
Faces igneę 680.c. quomodo fiant 753.b.c
ad Faces & cereos funera ducenda 231.b
ad Faces & cereos viuere 670.b
Fanum 371.b
Fasces duodecim 60.a. honoris insignia 266.b
Fasciam solue 538.a
Fastos occupare vno nomine 17.b
Fatigatæ allocutiones 107.a
Fatum quid 311.c.701.b. idem cũ Deo 312.a.703.a
Fatum rerum commune 129. b. 582.a
Fatum vnum est, nec fulmine mutari potest 701.a
Fatum non tollit philosophiæ studium 415.a
Fati lex prima 701.b. circuitus 739.d. obiurgatio quotidiana 588.c
Fato tam diuina quàm humana reguntur 141.a. b
Fata an ità immutabilia sint vt expiationibus & votis auerti non possint 701.a.b.c
Fata Deus quidem scripsit, sed sequitur 141.b
Fauere ac plaudere 728.b
Fauete linguis, in sacris dici solitum 250.b
Fauonius idem cum Zephyro 735.d
Fauonij indicium 682.b
Fabriculæ longas destillationes sequuntur 530.a
Febris dea Claudium comitatur 765.a
Febris præcordia torrens 532.b. viscera torrẽs 410.a
Febris peregrinatione discutitur 625.a.c
Febris natura 744. b
Febrium genera innumerabilia vnde 599.d
Febrem habere dicimur, cùm illa nos habeat 662.c
Febres quædam valetudinem leuant 68.c
Februarius 559.b
Felicio Senecæ ostiarius 405.b
Felicitas auida est & alienæ auiditati exposita 420.a. bracteata 652.b. eneruata 138.b. iracundiam nutrit 29.c
Felicitas diuitum personata 537.b
Felicitas vera vbi posita sit 241.c. Deo proxima 422.b
Felicitatis immoderatę incommoda 225.a. 451.a. inquietudo 447. b. intemperantia periculosissima 138.b. reprehensio 142.b
Feliciter quod agis 502. c
Felix nemo fit alienâ infelicitate 597.a
Felix vulgi, voluptatum seruus est 240.b
Felicis cognomen honori datum 199.a
Felices ad similitudinem suorum parietum extrinsecus culti sunt 142.b. cuius rei inopia laborent 357.b
Felicium exclamatio, quòd viuere non liceat 218.b
Felicium gaudia & tempora misera 228.b
Feminæ equo donatę 117. b. podagricæ & caluę medicorum maximum mendacem faciunt

ciunt 600.b. per liberos ambitioſę 85.a.
quædam non conſulum numero, ſed maritorum, annos ſuos computant 297.a
Feminarum adulteria ibid. luxuria & libido 86.a.600.a. voluntas mobilis & vaga 795.c
Feminis annus ad lugendum conſtitutus 491.a.
luctus ſpatium decem menſium datum 86.a
Fenerator quando malè audiat 280.b
Fenerator valetudinarius 61.a
Feneſtella 637.a
Fenus quid 374.a
Feræ nullum eſt beneficium 282.a
Feræ primę formę 135.a
Feræ hominis conuictu manſueſcunt 45.a. irâ carent, ſed non impetu 3.b
Ferarum domitores 555.b
Ferarum venatio & poſſeſſio periculoſa 240.b.c
Ferculum alienum 249.a
Fercula pro congiariis numerare 155.a
Ferias menſtruas certis diebus ſibi quidam dederunt 167.b
Feritas quid 210.b
Feritatis origo & deſcriptio 20.b
Ferrum cur effoſſum 374.a
Ferrum in igne eſt 766.c
Feſti dies cur inſtituti 167.b. quomodo philoſopho agendi 417.b.c. vide *Dies*.
Fictiles 443.a
Fictiles dij 81.a
Fictilia 393.a
Fides 568.c
Fides hominum impreſſis ſignis creditur 296.a
Fides penes auctores erit, dictum hiſtoricorum 727.a. 764.d
Fidiculę 42.a. 53.a. 123.a
Fido Annæo longior 722.d
Fidus Cornelius ob Corbulonis contumelioſum dictum lacrimatus eſt 184.a
Figuli rotę inuentor 579.a
Figura 277.a
Filiæ malè conſulens 320.b
Filius quantum patri debeat 304.a.c
Filio datum beneficium, an ad patrem pertingat 339.b
Filiorum exempla patres beneficiis vincentium 306.c.
exempla patres illuſtrantium 304.c
Fines Athenienſium aut Campanorum quos vocemus 370.a
Finita fulmina 703.b
Finitio 3.b
Finitor ſeu finiens, ὁρίζων Græcis 736.a
Fiſcus 371.a. tanti eſt, quantum habet 562.a
Fiſci in angulo iacentes 60.c
Fiſtulæ plebeię 557.a
Fitilla religioſi 266.c
Flacci mors 489.c
Flamma ingentis pilæ ſpecie viſa 680.b
Flaminius circus 338.a
Flaui cur iracundiſſimi 28.a
Flectendum interiùs in curſu, circi certamine, & vitę ſpatiis 157.b
Flendi ius ab Homero præſcriptum 489.c
Flendi larga & aſſidua materia 93.c
Fletus primum naſcentium omen ibidem
Fletus naſcentium cauſſa 623.a
Florales ioci nudarum mulierum 609.a
Floſculi non ſunt viro ex auctoribus captandi 445.b
Fluctus quid 731.c.d
Flumen in idem bis non deſcendimus 483.c
per Flumen gratis vehens an beneficium det 352.b
Flumina in vſum hominum à Deo tributa 310.b.
cur aliquando ſiccentur, aliquando noua emergant 710.c. cur quædam æſtate augeantur 715.c.
cur quædam certis menſibus magna, certis anguſta 712.b. cur quædam in ſpecum palàm decidunt, quædam paullatim intercidunt, eademque ex interuallo reuertuntur 715.d. quædam cum ipſo mundo cœperunt 714.b. ſubterranea 734.c.d. 735.a. 742.c
Fluminum curſus quomodo continuetur 709.b. 711.a. quorumdam vis mira 714.d
Fluminum magnorum capita veneramur 453.c
Fluminibus gratiæ non aguntur 347.c
Focale 730.a
Focos cum obſoniis transferre luxuria commenta eſt 532.c
Fœcundas facientes aquæ 715.b
Folliculi 736.c
Fontem monſtrare ſitientibus, beneficium eſt 294.a
Fontes certo tempore purgamenta eiectantes 716.a.
cur aliquando ſiccentur, aliquando noui emergant 710.c. cur quidam ſenis horis pleni, ſeniſque ſicci ſint 712.b. quidam ſacti 453.c
Fontium perpetuæ cauſſę 709.b
Forati animi 221.a
Forma Ariſtoteli idos 493.a
Forma non cauſſa eſt, ſed pars 494.a
Formido 25.a. 198.a
Formido nimia multos ad mortem coëgit 391.a.
vaticinantes & attonitos reddit 749.b
Formidoloſa 140.a
Formulâ cadere 464.c
Formulâ excidere 210.a
de Formulâ diſputare 731.d
ad Formulam ſpectat 700.d
ad Formulam viuere 160.c
Fortis 318.a
Fortis quis abuſiuè 288.a
Fortis vir quis 178.a
Fortis ſine timore eſt 553.d
Fortes naturâ iracundi ſunt 26.b
Fortitudo quid 288.a. 554.a. 568.b. 646.a. tam in Perſas quàm in altè cinctos cadit 444.b.
Stoicis eſt animal 643.c
Fortuita non ſunt bona 561.b
Fortuitorum metus inanis 517.c
Fortuitorum præmeditatio & contemptus 581.c. 631.c. 646.a. remedia 793.a
Fortuitis omnes ſubiecti ſunt 391.b
Fortuna neque boni neque mali aliquid nobis tribuit 610.b. non habet longas manus 542.c.
quos ſibi aduerſarios aſſumat 134.b.c.
relinquenda eſt 542.c
Fortuna magna, ſeruitus magna 95.a
Fortunæ contemptus 142.c. ius nullum in præteritum 220.c. ludus 518.a. momentanea varietas 391.b. munera philoſopho vitanda 397.b. potentia 581.c. 583.a. regnum 112.b. inſtabilitas 708.a
Fortunæ bona non excluduntur à ſapiente 245.a. 246.a.b
Fortunæ certamen fortiores reddit 139.a
Fortunæ indulgentiâ opus eſt ad virtutem tendenti 242.a
Fortunæ manus ſunt homines potentes 178.a
Fortunę nihil intactum 102.a
Fortunæ omnes copulati ſunt 159.a
de Fortunæ fide nihil ſibi promittendum 163.b
de Fortunę iniquis præmiis quid ſentiendum 166.a
cum Fortunâ expoſtulatio 92.a. 93.b
Fora trina 25.a
Frænos mordere 169.a
Fragor 699.b

Frater, alterius frater est 334.a
Fratrum dissidentium alter si seruetur, an alteri fratrem non perisse molestè ferenti beneficium detur 340.b
Fratrum morte separatorum exempla 100.b
Fraudator beneficiorum 320.a
Frendens 15.b
Frigidum nihil sine aëre 442.a
Fritillus 767.d. 768.c.d
Fritinnire 69.b
Frontis infirmitas 273.c
Frugalitas quid 416.a. commendatur 157.a. senectutem producit 484.b
Frugalitatis indiciũ non est auri & argenti odium 392.b
Frumentum publicum 320.c
Frumentum vendenti quantum emens debeat 350.c
Frumenti publici cura 230.a
Fucinus lacus 709.b
Fugit dies Virgilio 636.a
Fugitiui diuites in mimo 648.a
Fulgere mediâ correptâ dicebant antiqui 705.a
Fulgetra ibidem
Fulgor ibid. b
Fulgores quomodo fiant 689.a
Fulguratio quid 705.a
Fulgurationis & fulminis discrimen 697.a.b.d
Fulgurationes, fulmina & tonitrua simul fiunt 696.a
Fulgurationum caussa 680.c
Fulguris caussa, nocte tranquillâ 699.a
Fulguritus 56.b
Fulguritis odor sulphureus 697.d
Fulguritorum capita ad exitum fulminis spectãt 700.a
Fullo 683.a
Fullonius saltus 413.a
Fulmen cur igneum cùm sit terram petat 698.b. cur obliquè feratur 705.c. cur subitum appareat & sine ignis continuatione ibidem b
Fulmen placabile, & pernitiosum 702.b.d
Fulmen & fulgor quid differant 705.b
Fulminis mira opera 700.a
Fulminis & fulgurationis discrimen 697.a.b.d
Fulmine cur montes plerumque feriantur 705.c
Fulmine icta verminant 700.a
Fulmini vis inest pestifera 704.b
Fulmina an à Ioue mittantur 702.b.c. 703.a.b. cur æstate plurima 705.b. futurorum prænuncia 700.a. priuata & publica 703.c
Fulminum ars triplex 700.d. auctoritas in augurijs & auspicijs ibid. caussa 680.c. diuisio iuxta Attalum 703.d. diuisio iuxta Etruscos ibid.b. tria genera iuxta Cęcinnam 701.d. genera vera 702.a. metus eximitur 705.c. metus ad quid prosit 702.d. nomina 703.c. procurationes & expiationes quid proficiant 701.a.b. vis 704.a. Fulminum scientiâ valent Tusci 700.b
Fulminant inferiora 44.a
Fulminatio 696.a.b
Fumus, hospitum indicium 491.c
Funebris laudatio, non laus, dicitur 621.c
Funerare 72.a
Funerari 83.a
Funestare 102.b
Funus tacitum 148.a
Funera quomodo deflenda 614.a
Funeribus necessaria vendens damnatus Athenis 362.b
Fur deprehensus 477.a
Furem signata sollicitant 503.c
Furant 601.a
Furentium indicia 2.a
Furiæ inferum 38.c
Furimus 602.a
Furnius quomodo patri Antonianas partes secuto venia impetrata Augustum demeruerit 284.a
Furor ex irâ 39.b. vt curandus 591.d
Furtum quomodo sapienti fieri possit 371.b
Furtiua scelera 22.b
Futuri cur homines auidi 43.c
Futura, bona non sunt 658.a. prospiciendo molliuntur 160.c
Futurorum metus taxatur 521.a. 610.d

GALATIÆ fluuius colorem animalibus mutans 714.d
Gallia cur fluminibus abundet 709.c. salubritatem cæli Circio vento debet 736.b
Galliæ populi truces & inconditi 77.a
Galliæ 679.b
Gallus in suo sterquilinio plurimum potest 765.d
Galli in Græciâ 76.a
Galli Germanos ceciderunt 8.c
Gallorum gens à Cassandro obsessâ 710.d
Gallis omnibus ciuitatem si princeps dederit, quantum singuli debeant 352.c
Gallos togatos videre constituerat Claudius 763.d. 764.a
Gallio Senecæ frater 232.d adulationis osor 722.d. in Achaiâ febricitans, nauem adscendit vt morbum euitet 625.b
Gallio citatur 733.d
Ganea 761.d
Gaudium inuectitium 427.b. verum 610.b
Gaudium securum sola virtus præstat 434.b
Gaudium ex consulatu, ex nuptiis, &c. percipere, an benè dicatur 485.b
Gaudij & voluptatis discrimen apud Stoicos ibidem
Gaudio vero soli sapientes fruuntur 427.a
Gaudia mala impropriè dixit Virgilius 485.b
Gaudia occupatorum trepida 228.a
Gaudere non potest nisi bonus & sapiens 487.c
Gausapatus 472.c
Geminus Varius Vinicium tractim dicentem, disertum negat 452.c
Gemma ministrare 136.b
Gemmea supellex 641.a
Generosus quis 456.c
Genius singulis adsignatus 640.a
de Genu pugnare 133.a
Genus generale, & genera specialia 482.b
Genus summum, Quod est ibidem
Genus Stoicis summum quodnam ibidem
Genus esse aliquod probatur 481.a
Generis humani conuitium 336.a 338.b
Geometres quid doceat 566.b.c. 568.a
Geometrarum rationes cogunt 684.c. 685.d
Geometria non facit virum bonum 565.a. ob subtilitatem lubrica 292.a
Geometriæ placita 599.a. puluis 569.c
Geometriam discere cœpit Alexander 583.b
Germania 99.b. 101.b. 108.b. 337.b. 679.b. cur fluminibus abundet 709.c
Germanicus C. Cæsaris pater 322.b. frater Claudij Cæsaris 102.a
Germanici mors non fuit sine denuntiatione 680.b
Germanus puer protinus hastile vibrat 448.b
Germani cuiusdam ad spectaculum ducti mors fortissima 508.a
Germani, auida belli gens 742.a. capillum nodo vinciunt 676.a. iracundissimi 26.b
Germanorum animositas & patientia 8.b. 139.b
Germanorum transitus non inhibuit Pyrenæus 76.a
Germanis iracundia cladis caussa 8.b
Germanis rufus crinis & coactus in nodum 57.c
Geruli 303.a

Geſtatio exercitationis ſpecies 475.b.
commoda eſt 413.a
Geſtationum horæ 223.b
Gigantes 482.c
Glacies 727.b. potui miſta 729.d
Glacie rigorem potionis renouare. 532.c
Gladiator ignominiam iudicat cum inferiore componi 134.c
Gladiatorem in arenâ capere conſilium, verus prouerbium 425. b
Gladiatores 160.b. 183.b
Gladiatores ira denudat 8.b
Gladiatoribus ignauis populus iraſcitur 3.a
Gladiatorius ludus 22.a
Gladiatorij muneris dies 227.c
Gladius bonus 525.a
ad Gladium vel ad cultrum locare 561.a
Globi ignei 680.c
Gloria quid 674.a. ex ſcriptis & conuerſatione eruditorum comparatur 423.b. multorum conſenſum requirit 621. b. vmbra virtutis eſt, aliquando ſequens, aliquando præcedens 535.a
Glorię & claritatis diſcrimen 622.a
Gorgonius 558.b
Grabatus 418.a. 422.b
Gracchana mala 217. a
Gracchus quibuſdam nimis cultus 649. a.
vide *C. Gracchus*
Gracchorum mater Cornelia 86.c
Gradarius 453.a
in Gradus quattuordecim deducere 294.b
Græca quomodo in Latina vertenda 149.a
Græcę linguę gratia 92.b
Græcę ineptię 542.d
Græcę vrbes in mediis Barbarorum regionibus 75.b
Græcia maior 76.a
Græcia admiratur patrem ſacra ritè peragentem, filij morte nunciatâ 115.a. Epicurum & Metrodorum pænè inauditos habuit 535.b ſtellis numeros & nomina fecit 759 b
Græcus poëta 168.b. tibicen 523.c
Greci in Gallîâ 76.a
Greci nominibus in ſpecies iram diſtinguunt 4.a
Greci quidam dicaces in Antigonum 55.b
Grecorum inutilia ſtudia 224.a.
prouerbium 646.d
Grecos hiſtorię coarguunt 682.d. togatos videre cupiebat Claudius 764.a
in Grecis dicendi celeritas fertur 452.c
Grecinus Iulius vir egregius à C. Cęſare occiſus 282.c. 283. a
Grecini Iulij ob non acceptam à Fabio Perſicо & Rebilo infamibus pecuniam obiurgati reſponſa 283.a.
vide *Iulius Grecinus.*
Graij Maſſiliam incolentes, diu in Corſicâ conſederunt 76.c. 77.a
Grâius mons 442.b
Grammatica 561.c
Grammaticus circa curam ſermonis, hiſtorias & carmina verſatur 565.a. non erubeſcit ſolœciſmum, ſi ſciens facit 599. a. quo animo Virgilium legat 636.a. & Ciceronem 637.a
Grammatici analectę 435.a
Grammatici cuſtodes Latini ſermonis 606.b
Grammatici oculi 636.c
Grandiſcapię arbores 559.b
Grando quid 727. b. cur non hieme cadat ibid. c. cur rotunda ibid.a. quomodo fiat ibidem
Grandinis venturę ſpeculatores nubibus immolant 728. a
Graphio pungere ibidem
Graphiis confodere 199.b
Gratia ne referenda iis qui inuiti proſunt 347.b.
apud paucos poſt rem manet 270.a. per quę etiam felicibus referri poſſit. 357.b. 360.a
Gratiam referre beneficiis an res per ſe expetenda 308.c. 315.c
Gratiæ tantum demitur, quantum moræ adiicitur 275. a
Gratiam an retulerit beneficium grato animo accipiens 287.c
Gratiam an ſibi quis referre poſſit 332.a.
referre ſcit ſolus ſapiens 539.b
Gratiam referre, & non reddere, dicimus 539.a
ad Gratiam reddendam quæ requirantur 291.a
Gratiæ non ſunt furtiuè agendæ, in angulo, & ad aurem 283.b
Gratias ago mihi cùm dicimus, quid velimus 334.b
Gratiæ Iouis & Eurynomes filiæ, ætate minores quàm Horæ 264.a. b. curtres, cur ſorores, cur manibus implexis, ridentes, iuuenes, virgines, ſolutâ veſte 263.b. Veneri comites datę. 264.b. apud quemdam poëtam præcinguntur ibidem a
Gratiarum nomina ibidem
Gratiis cur Mercurius adſtet ibidem
Gratuita quę vocemus 455.b
Gratus ſine impendio 291.a
Gratus eſſe poteſt ſolâ voluntate 286.c
Grati & ingrati comparatio 298.a
Grato animo nihil honeſtius 541.b
Grati ne videantur qui incommoda precantur iis quibus obligati ſunt 355.b
Gratorum duo genera 317.c
Grauia an ſint quæ tardiùs mouentur 760.c
Gregalia poma 270.b
Gregale tectorium 557.b
Gregibus maxima corpora vel vehementiſſima præſunt 574.c
Gryllus propter Xenophontem notus 304.d
Gubernator deterior ne fiat tempeſtate 554.b.c.
duas perſonas habet ibid. d. Gubernator etiam qui in ſicco 318.a. Gubernator nauſeabundus 637.c
Gubernatoris temerarij & cauti comparatio 410.b
Gulæ libido inſatiabilis & luxuria 80. b. 573. c. 650.c
Guloſi oculis 713.b
Gyarus 74.b
Gylippo Syracuſas petenti viſa eſt ſtella ſuper lanceam 681. b
Gymnicum certamen 26.b
Gyndes fluuius à Cyro in c c c l x. riuos diſperſus 54. b

HABENT, & non habetur 13.b
Habere dicimur febrem, cùm illa nos habeat 662. c
Habitus qualis conueniat 392.b
Habitus animi rectus 605.b
Hadrianum mare 573.b
Hadriaticum æquor 719.a
Hædi 680.b
Hæmus aliquando aquarum inops fuit 710.d
Hallucinationes 250.a
Halo quomodo fiat 682.a
Hannibal 9.a. 707.d
Hannibalis crudelitas 21.a. victor Scipio 228.c

Hanni-

Hannibalem fomenta Campaniæ eneruarunt 468.c
Haphe 479.d
Harmodius & Aristogiton tyrannicidæ 376.c
Harpago liberi epulandi appositi 50.a
Harpastæ Senecæ vxoris fatua, se cæcam esse nescians 467.a.b
Harpocras Claudij libertus 768.b
Haruspices 192.b
Hasta ciuilis 2.b. prætoris 222.a
Hastulæ contra fulmina 700.a
Haterij oratoris celeberrimi celeritas in dicendo improbatur 452.c
Hecaton 264.a. 280.c. 393.a. 394.b. reprehensus 282.c
Hecatonis dictum 399.c. exemplum de Callistrato 362.a. quæstio 298.b
Hecuba minor an Helena 565.b
Hecuba seruiit 462.a
Hederæ idoneæ eliciendis ignibus 698.a
Helena an Hecubâ minor 565.b
Helice mersa 747.b.748.a.c.750.d.753.c. 757.a
Helis vrbs 748.a
Heluiæ Senecæ matris infelicitas 71.b. laus 85.a. 86.b. 87.c. pater 88.c. soror ibid.
Hemina sanguinis 164.a
Heminam propinare 37.a
Heraclitus in publicum procedens flebat 23.b. 24.a. 165.b
Heracleti dictum 483.c. dictum de dierum paritate 406.a. opinio de fulguratione 705.a
Heracleto cognomen fecit orationis obscuritas 406.a
Heracleoticum ostium Nili 725.c
Herba flauescit, & ad aream spectat 667.c
Herculanensis oppidi pars terræmotu corruit 738.d. 748.c
in Herculanensi villâ à C. Cæsare dirutâ 55.a
Herculaneus nodus 564.a
Herculaneus scyphus 548.b
Hercules 172.a. minimè vafer 765.a. solus à Corinthiis ciuitate donatus. 270.b. totum orbem pererrauit 764.d. viuus vstus 166.b
Herculis laus 270.c. templum 765.d. vestigia 569.a. 596.c
Herculis appellatio Deo aptari potest 312.a
Hereditas equestris 293.b
Hereditatem iurisconsulti negant vsucapi posse, sed ea quæ in hereditate sunt 346.c
Herennius Macer 185.b
Hermachus 444.c. ex tertiâ sorte ingeniorum 470.c
Hermachum magnum virum fecit Epicuri contubernium 394.b
Hesychia, quies 585.a
Hesiodus maior ætate, an Homerus 565.b
Hesiodus quæ nomina & cur Gratiis imposuerit 264.a
Hesiodo Thalia Charis est, Homero Musa 265.a
Hiemantibus aquis 649.c
Hiemauit tempestas, annus, aquilo ibid.
Hieme calor sub terris non est maior 726.c
Hieme cur putei & specus caleant 743.d
Hieronymi dictum 15.b
Hieran facere 546.a
Hippias tyrannus 30.b
Hippocrates in mendacio deprehenditur ob feminarum intemperantiam 600.a.b
Hippocratis medicorum maximi exclamatio 213.d. secta 599.a
Hippoperæ 560.c
Hispana machæra 342.a
Hispania 80.a. 679.b
Hispaniæ incolæ Pœni 76.a
Hispanias à contextu Africæ mare eripuit 749.c
Hispani Corsicam coluerunt 77.a. Germanos cædunt 8.c
Hispanis immunitatem si princeps dederit, quantum singuli eo nomine debeant 352.c
Hispanos togatos videre Claudius constituerat 764.a
Histriones non irati sunt, sed iratum agunt 27.a
Historiæ ingentis, minutissimè scriptæ & arctissimè plicatæ, recitator 598.b
Historica lingua 688.b
Historicus iuratus 763.b
Historici 311.c. parelia soles vocant 687.d. vel falsa, vel incredibilia referre solent 757.a
Historicorum mos, cùm multa mentiti sunt 727.a
Homerus 451.c. citatur 748.b. Homerus maiore ætate fuerit an Hesiodus, quæstio inutilis 565.b. Neptunum ἐννοσίγαιον vocat 747.c. non fuit philosophus, quòd modò Stoicus, modò Epicuréus, modò Peripateticus, modò Academicus dicatur 565.b. Odysseâ & Iliade consummatâ, principium operi suo adiecit 570.a. poëtæ nomine innuitur 483.a. rotæ figuli meminit 579.a. vni Gratiarum nomen mutauit, & in matrimonium produxit 264.a
Homeri carmina à Polybio conuersa 95.c. 98.b
Homero Musa, quæ Hesiodo Charis 265.a
Homero vnus seruus fuit 83.a
Homericus Achilles 150.c. sacerdos 342.c. versus 17.a. 765.a
Homo quid 113.b. 454.b. in adiutorium mutuum generatus est 5.a. non est tumultuarium opus 355.a. non ex veste aut conditione æstimandus 462.c. nudus, ratione & societate munitus est 316.c. rationem proprium bonum habet, cetera communia cum animalibus 524.b. saccus est 529.b. sacra res, per lusum & iocum occiditur 602.b
Homo, species est Aristoteli, Senecæ genus 482.a.b
Homini ex homine periculum vitandum 624.a
Homines cur futuri auidi 443.c. mali sunt, fuerunt & futuri sunt 268.b. 269.a. proximi à diis 286.b. quàm curæ sint Deo 354.b. quomodo æstimandi sint 526.d. 538.a. Homines non sunt qui ventri obediunt 488.b
Hominum fraus ac perfidia notatur 296.b
Hominibus quomodo sit vtendum 604.b
Homunciones 654.c
Honestamentum 495.c
Honestum, verum & vnicum bonum 517.c. 518.c. 524.a. per se expetendum 308.d. 312.b. 315.c
Honestum omne voluntarium 497.a
Honestum & bonum apud alios diuersa sunt, apud Stoicos tantùm diuisa 663.b
Honestum & iucundum idem esse nequit 240.c
Honesti amor etiam malis innatus 316.a
Honesti comes ratio 313.a
Honesti & boni discrimen 660.b
Honesti & boni notitia prima quomodo ad nos peruenerit 663.c
Honor consulis & prætoris 492.b
Horæ maiores ætate quàm Gratiæ 264.a.b
Horatij Coclitis egregium facinus 664.a
Horatius Flaccus quomodo infamem describat 558.b
Horatij verba 662.a. 768.a. versus 662.c. 665.c
Hospitalia fulmina 703.d
Hospitari 635.b
Hospitis ingrati pœna 325.b

Hostes tot, quot serui, prouerbium 460.b
Hostius quidam nefandę obscœnitatis 689.c
Humanæ sortis iniqui æstimatores culpantur 285.b
Humanas res videri in deterius labi, stare tamen eodem loco 268.a
Humani officij formula 604.c
in Humanis rebus quid prȩcipuum sit 708.b
Humanitas 568.c
Hydra 644.b
Hyperbole 380.b
Hypocrisis notatur 392.b
Hyrcani ab Alexandro vastati 646.a

IANVS pater 766.a
Iapyx ventus Calabrię 736.b
Idæa deorum mater 186.a
Ideæ Platonis 483.a. 493.b. quid vtilitatis adferant 483.d
Ideæ definitio & explicatio ibid.a
Idos Aristoteli forma 493.a. quid ab ideâ differat 483.b
Idomeneus ex epistolis Epicuri clarus 423.b
Idomeneo scribitur de occasione captandâ 425.c
ad Idomenea nobilis sententia Epicuri 424.a
Ignis an terræmotus caussa 742.d. 743.b. quædam etiam creat 732.c. exitus mundi est Stoicis 721.b. masculus, & femina ibid.c. mirabilis in Lyciâ 534.a. naturâ adscendit, violentia descendit 698.b. non descendit 696.c. quemadmodum fiat 698.a. quomodo è nube gignatur 698.c
de Igne, sitne in nubibus, an ad tempus fiat, & vnde proferatur, varię opiniones 696.b.c. 698.a
Ignes terris operti 695.d
Ignium plura genera 688.c
Ignium in aëre multę varięque facies 680.b. in aëre visorum caussæ ibid.c
Ignominia nihil detrahit sapientis virtuti 83.b. 84.a
Ignoscere quid sit 212.b
Ilias an Odyssea prior scripta, ineptè quæritur 224.a
Illitteratus quis 335.c
Imago obscœnis admota 301.b
Imago, i. simile 586.c
Imago Attali 514.c
Imaginem suam quidam vbique vident 683.d
Imagines in atrio positę 302.b
Imagines veterum, incitamenta animi 492.b
Imagines non solis poëtis concessæ 486.a. cur adhibendæ in orationibus ibid.
Imaginaria paupertas 422.c
Imaginarius honor verborum 173.a.
Imbres an amnibus continui cursus caussæ sint 709.c.d
Imbres bonis & malis communes 321.a
Impatientia quid 399.a
Impedimenta 561.a
Impendium sentire 294.a
Imperandi varia genera 200.b
Imperare sibi, maximum est imperium 646.b
Imperare, medicorum est 12.b
Imperatoris Romani vox laudata 371.b
Imperatoris Scipionis gloriosa mors 429.b.c
Imperatori etiam victo quando laus debeatur 376.a
tamquam Imperatorem videre 351.b
Imperia penes quos esse soleant 26.c
Imperiosus 303.a
Imperiosus pater 307.a
Imperitorum voces 527.a
Imperturbatus quis Peripateticis 551.c
Implere argumentis 635.b
Impluere 686.a
Impingere epistolam ingentem 598.b
Impingere in litem 655.a
Impingere laqueum 158.b
Impingere naturæ munus suum 143.a
Importuosum mare 77.a
Imprecatio quæ grauissima 640.a
Improbi argumentum 471.b
Impudici indicia ibidem
ab Impudico an captiuus se patiatur seruari 282.b
Imputat pereuntis dies 66.a
Imputatores 280.b
Inædificare 108.a
Inagitabilis 732.c
Inagitati terroribus 523.a
Inane aëri quidam permiscent 695.a
Incauti 27.a
Inclinatio, terræmotus species 746.d. 747.a
Incomitata lectica 426.a
Incommoda suo iure bona vocari possunt 509.d. quædam pro his sunt quibus accidunt 134.b
Incomprehensibilis amor 196.a
Inconstantia animorum 149.b
Inconstantia hominum in suis actionibus 252.a
Incontinens sui 719.c
Incuruat iniuria 44.a
Indeclinabilis 520.c
Indefatigabilis vigilia 25.b
Indeprauata virtus 525.b
Indi 75.b. 662.a. 737.a. ab Alexandro domiti 646.a
apud Indos mel in foliis arundinum inuenitur 549.c
Indicum mare 724.c
Indifferentia 543.a. alia aliis potiora 246.a
Indigere & opus esse differunt 400.c
Indignatio quorumdam dementissima 215.a
Indolentia 499.d. bonum non est 562.a
Indolescere 16.b
Indormire 238.a
Indulgentia patrum & matrum diuersa 132.b
Inemendabilis 630.c
Inemendabiles quid faciat 609.b
Inermis 111.c
Inertes & inepti vocantur philosophi 524.a
Inexercitata mens 593.a
Inexsuperabile 553.b
Infamia 621.a.b
Infans caret ratione 667.c. 674.d
in Infantibus non est summum bonum 674.b.d
Infatigabile 236.b
Infatuare 487.a
Infector gratuitus 714.d
Infelicitas consummata 451.b
Infelix arbor 50.b
Inferna fulmina 703.d
Infernus carcer 544.a
Inferorum metus vanus 430.b
Infetos terribiles fabula facit 122.a
Inferum furiæ & monstra 38.c
Infitiationes 23.a
Infitiator 298.a
Infracta ætas 216.b
Infrunita mulier 297.a
Infrunitus animus 246.b
Infulę 84.b
Ingemiscere 246.a
Ingenium beatissimum sub qualibet cute latere potest 495.c
Ingenium nullum magnum sine dementiæ mixturâ 169.a
Ingenij publicandi gloria 396.b

Ingenia quò illustriora, eò breuiora 127.a
Ingenia Deus producit 311.b
Ingeniorum dignatio numquam interit 424.a
Ingeniorum monumenta etiam indignis publicauit editio 321.a
Ingeniorum triplex genus 470.b
Ingratus animus omnium vitiorum maximum 269.a
Ingratus quis 283. b. 317.b. 327.a. 355.c. 364 a. quam iniuriam inferat 269.a
Ingrati actio an iustè detur 292. b. huic actioni nemo iudex sat idoneus 294.a
Ingrati animi vitium cur tam frequens 260.c
Ingrati hospitis pœna 325.b
Ingrato cur nulla lex posita 316.a
Ingrato noto an vir bonus beneficium dare debeat 319.c
Ingrato sitne consilium dandum, aquam haurire permittendum, & via monstranda 321.b
Ingratum neminem esse probatur 355.a
Ingrati publicè sumus omnes 338.b
Ingrati etiam de ingratis queruntur 290. c. omnes miseri 540. c. quemadmodum ferendi sint 381.a.b. quomodo possint grati effici 262.c.263.a
Ingratorum duo genera 319.c. multa genera 290. c. plurima exempla 337.a. 338.a. pœna 297.b
Ingratorum caussâ non sunt omittenda beneficia 538.b
Ingratorum turba non debet tardiores ad benè merendum facere 261.b
Ingratos ipsi facimus 260.d.280.b
Ingratos quid maximè faciat 284.b
Ingratitudo an impunita esse debeat nec ne 292. a. b
Ingratitudinis mala 316.b
Inhabilis intentioni 412.c
Iniqua quæ iudicari soleant 35.a
Initia rerum in potestate nostrâ sunt, exitus fortunę est 411.c
Initiamenta 578.b
Initiati tantùm sanctiora sacrorum norunt 606.a
Iniuria alicui fieri potest, nec tamen ille accipere 177.a
Iniuria beneficio contraria 300.a. 315.b. 332.c
Iniuriâ sapiens non potest affici 172.a.b.173.a. 174. a. c
Iniuriæ & contumelię discrimen 174.b
Iniurię opinioni non facilè credendum 30.a
Iniuriæ pœna 57.c. vindicandæ tres scopi 204.b
Iniuriæ altiùs quàm merita descendunt 261.a. quomodo nos moueant 35.a
Iniuriarum materia lariſſimè patet 178.b
Iniurias iniuriis repensare honestum non est 36.a
Iniurias sapienti tolerabiles esse, Epicurus; iniurias non esse, Stoicus dicit 183.b
Iniuriis dominorum in seruos positus iudex 300.a
Innocentem quomodo se quisque dicat 11.a
Inobsequens arti 680.a
Inobseruatum tempus 716.b
Inobseruatus cursus 453.a
Inoperta veritas 254.b
Inoperto capite luxuriari 239.c
Inopiæ metus 409.c. remedium 642.a
Inquilini philosophorum 633.c
Inquisitio publicorum, secretorumque, tetertimum vitium 163.a.b
Inquisitor 342.b
Insania 210.b. ex irâ nascitur 39.b
Insania publica & quæ medicis traditur, nihil differunt 591.d
Insaniæ hilare genus 438.a. 487.b
Insaniam hilarem insanire 239.a
Insanię & irę vicinitas 419.a
Insanis suffragium & iurisdictio committitur 288.b
Insanos, quibus mens mota est, non erepta, denuntiatio & castigatio coërcuit 593.d
Insecabile 661.a
Inseparabilis 553.b. 660.b
Insputere differenti 64.a
Institores artificiorum 352.a
Institores delicatarum mercium 362.b
Insolentia hominum exagitata 303.b
Insula in Ægæo mari surrexit 698.d
Insulam suspendere 551.a
Insulæ an certioris soli 748. c. natantes 715.a. nouæ in mari enatę 746. c.d. quædam ex se concepêre flammam 697.a
Insularum parietes ruinosi 62.b
Intabescere dolori 94.a
Intelligibile ne an sensibile sit bonum 674.b
Intemperantia litterarum 631.a
Intemperantię vituperium 729. c.d
Intentio 20.b
Intentionis caussa 695.a
Intercessor 661.b
Interemptor sui à quibusdam damnatur, à Senecâ laudatur 507.b
Interitui omnia obnoxia 582.c
Interiungere 168.a. 546.b
Interpretes, numquam auctores 445.b
Interpungunt Latini, dum scribunt 452.c
Interquiescere 432.a. 459. b. 531.a
Interrogatio, i. *syllogismus* 543.a. 544.b. 546.b. 561. a. 563.c
Interrogatiunculas nectere 545.a
Interuellere barbam 649.d
Inualetudinario robustior 678.d
Inuectitium gaudium 427.b
Inuenta multa cur oblitterentur 761.d
Inuenta inuenturis non obstant 534.b
Inuenta sapientiæ ampliora facienda sunt 492.a
Inuentio cuius rei difficilis 368.a
Inuentis priorum noua addenda sunt 445.c
Inuestire 647.b
Inuidere 291.c
Inuidia, pernitiosum optimis telum 517.c. ingratos facit 284.b. 285.a. vitanda 159.b. 411.a. quomodo vitanda 629.b
Inuisior vox 38.c
Inuitum nihil faciendum 488.c
Inuolutissima res 741.b.c
Inuulnerabile 173.b
Inuulnerabilis animus 330.c. 399.b
Ioculare conuicium 180.a
Ionium mare 573.b
Iphicratis responsum, cùm ei mater barbara obiecta esset 186.a
Ira quid 18. d. 20. a. affectus ex omnibus maximè rabidus 1. c. 2. a. voluntarium animi vitium 19. a. an sit secundùm naturam 5.a. an quia vtilis sæpe fuit, assumenda sit 6. a. breuis insania 1. c. cur vitanda 419. b. feritatis & crudelitatis procreatrix 20. b. iudicio ne an impetu incipiat 18. c. muliebre maximè & puerile vitium 16. b. pernitiosa seruientibus 50. c. quomodo excidenda, vel certè refrænanda sit 40. b. sitne ad fortitudinem necessaria 7. b. 16. a sitne necessaria aduersus hostes 8. b.

sitnè pœnæ cupiditas 5. a. sitne virtutis calcar 41.c. sitne vtilis 24.b
Ira aliena quomodo lenienda sit 64. a. Irâ carent omnia præter hominem 3.b
Iræ causſæ 27.c. 28.a. b. 29.b.c. 30.a. 32.a. 35.a. 60.b. 61.a. 62.a. comites 25.c. comparatio cum ceteris affectibus 40.c. contentio cum luxuriâ 43.b. definitio 3.a. definitio Aristotelica ibid. b. deformitas & periculum 38.b. 39.b. effectus & damna 2.b. 26.b. 41.a. 53.b. 65.a. fœditas 40.c. 41.c. incitamenta varia 19.a. inconstantia 14.a. ineptitudo ad iudicia & sententias ferendas 15.a. b. 41.a. irritamentum primum reprimendum 6.b. locus 28.a. pertinacia in iudiciis & sententiis ferendis 14.b. rabies 15.a.b. 42.a. remedia duo 27.b. remedium maximum morâ 34.a. 40.c. 48.a
Iræ & insaniæ vicinitas 419.a
Iræ & iracundiæ discrimen 4.a
Iræ præpotentum exemplâ 49.b
Iræ sitne aliqua voluptas 36.a
Iram supprimi posse, exemplis demonstratur 49.b. c. 50.a
Iræ feminarum & puerorum acres magis quàm graues 28.a
Irarum differentiæ 4.a
Iracundia numquam admittenda, interdum simulanda est 26.a. simplicitatis indicium 43.a
Iracundiæ leuissima initia 59.b. solertia ad fingendas furoris causſas 15.a
Iracundiæ quinam opportuni sint 27.c
Iracundi simplices dicuntur ibid.a
Iracundis quæ sequenda, quæ vitanda sint 43.b. 44.a. 45.a.b. 46.a. 47.b
Iracundissimi qui 10.c
ne Irascamur, quomodo præstetur 43.b
Irascantúrne qui in innocentes sæuiunt 20.b
Irascendúmne sit malis & peccantibus 10.c
Irascentium verba minacia sunt, mens trepidissima 16.c
Irascine debeant boni viri pro suorum iniuriis 9.b
Irascine debeat sapiens 21.b.c
Irasci punientem non decet 11.b
Irasci quibus soleamus & quàm rectè 32.a
Irati descriptio 2.a. 44.a
Irati an voces emittant quæ magno emissæ videantur animo 16.b
Iratorum habitus qualis 42.b
Iris, vide *Arcus*
Irrationalis animi pars bipartita est 585.a
Irremediabilis 647.b
Isocrates Ephorum à foro subduxit 155.a
Ister fl. 679.b. 726.a. cum mundo cœpit 714.b. circa Istrum vagarum gentium tolerantia 139.b
Italia præpotens 77.a. cur riuis abundet 709.c
Italiæ latus quod infero mari alluitur, maior Græciâ fuit 76.a
Italiæ locis quibusdam pestilens vapor exhalatur 749.a
in Italiâ virga aquæ immersa lapidescit 713.d
Italico agro acquisito mos erat pomœrium proferre 225.b
Ithacæ saxa 498.a
Iter ingredientibus quid adclamari solitum 750.c
Itinera vrbana ac peregrina 442.b
Iuba rex 510.b
Iuba & Petreius se mutuò interemerunt 133.b
Iucunda vt nobis sint sola honesta, quid faciendum 673.b
Iudex & arbiter 293.a
Iudex ex turbâ selectorum 294.a
Iudex ingrati actioni nemo sat idoneus ibidem
Iudex quomodo in puniendo affectus esse debeat 12.a. b. 13.a. 15.b
Iudices ex longinquis regionibus euocati 61.a
Iudicio fauor officit 148.a
Iudicium accipere 666.a
Iugurtha 162.a. 597.a
Iuliæ duæ proneptes Augusti à Claudio occisæ 766.d
Iulius latum clauum Sextio dedit 611.c
Iulius Cæsar victoriâ liberaliter vsus est 59.c
I. Cæsari quomodo beneficia veteranus quidam in memoriam reuocauerit 342.a
I. Cæsari talus in Hispaniâ tortus ibid. à D. Iulio an vitam accipere debuerit M. Brutus 282.a
D. Iulium plures amici confecerunt quàm inimici 59.c. vide *C. Iulius*
Iulius Græcinus de Aristone philosopho rogatus quid responderit 437.c. vide *Græcinus Iulius*
Iulius Montanus, vide *Montanus Iulius*
Iumenta fortia dorso 524.b
Iunior 708.d. 722.d
Iunius mensis 559.a
Iunius Prætorius 768.a
Iuno singulis adsignata 640.a
Iunoni speculum tenere 604.a
Iupiter an fulmina mittat 702.b.c. & qualis Iupiter 703.a. an fulminibus interdum leuioribus vtatur 702.d. Capitolinus 81.a. opt. max. quis 311.b. poëtarum ineptias fert 250.a. quo antecedat virum bonum 516.c. quod mittit fulmen solus, cur placabile 702.d. retrogradus 759.c. vni Vulcano crus fregit, & vxorem suspendit 766.d. voluptate delinitus noctem duplicauit 228.a
Iouis allocutio 632.b. color 681.a. Iouis & Eurynomes filiæ Gratiæ 264.a. 265.b.
Iouis vita resoluto mundo 401.a
Ioui lintea & strigiles ferre 604.a
Ioui tres manubiæ 702.b
Ioui de felicitate controuersia facienda 641.d
Iouem ad pugnam vocauit C. Cæsar 17.a
cum Ioue de felicitate quis contendere possit 432.a
cum Ioue reponi 228.c
Iurabatur per fictiles deos 81.a
Iurandi modus 302.a
Iurisconsultus 340.a
Iurisconsulti negant quidquam publicum vsucapi 534.b. 566.b
Iurisconsulti pallidi, graciles 767.b
Iurisconsultorum acutæ ineptię 346.c. verbum 693.c
Iurisconsultorum responsa valent etiam non redditâ ratione 592.d
Iurisdictio insanis committitur 288.b
Ius fori 321.a
Iusso, *pro* iussero 481.b
Iustitia Stoicis animal est 644.b
Iustus Catonius præfectus Claudij 768.b
Iuuentutis ingratitudo 338.b.
studia 567.b
Iuuenturi magistratus domestici impositi 295.b
Ixion 413.b. 430.b. 768.c

KAIKIAΣ 735.d
Kalendarium quid 374.a
Kalendarium versare 412.a
Kalendarij liber magnus 560.b
in Kalendario nemo beneficia scribit 262.c

Kalendis Ianuariis, i. anno nouo, legere, scribere, dicere aliquid, & in Virginem desilire solitus Seneca 546.a
Κατὰ σίφωνα, per orbationem 564.a
Κρύσαλλος quid Græcis 715.c

LABERIANVS versus totum in se populum conuertens 24.c
Labor, neque bonum, neque malum 441.c. 442.a
Labor optimos citat 140.b
Labra concurrunt dicturis 403.b
in Labris primis animam habere 708.c
Lac retinet pabuli saporem 714.a
Lacedæmona seruire iussit Alexander 596.c
Lacedæmonij cur suos ciues pancratio aut cestu decernere vetuerint 329. b. liberorum indolem publicè verberibus admotis experiuntur 139.a. vnguentarios vrbe expulerunt 730.a
Lacedæmoniis eorium vsum pecuniæ præstitit 336.a
Lacernæ coloris improbi 649.d
Lacertosus 497.d
Lachesis 764.a.c
Lacon impubes, ne seruiret, illisum parieti caput rupit 529.a
Lacones 544.c. trecenti 358.b
Lacrymæ iussæ & iniussæ 614.a
Lacrymarum ostentatio 166.a
Lacrymandum quomodo ob nostrorum amissionem 613.c. 614.a
Lactea plaga cæli 756.d
Ladæ velocitas 551.c
Ladon fl. terræmotu effusus 748.a
Lælius Sapiens 492.c. ad exemplum eligendus 404.c. 432.b
Lælij sapientis dictum ad quemdam sexagenarium 751.a. sapientia 607.a
cum Lælio viuendum 627.b
Lamellæ æruginosæ 222.a. Lamellæ argenti 245.a
Lamina vtriusque materiæ 374.a
Lampades 689.b
Lanista 350.a
Lapides cur in quibusdam aquis non pessum eant 714.d
Lapidescere facit quædam aqua 713.d
Laquearia versatilia 575.c
Laruis dedi 766.b
Lassare fundamenta 470.c
Lassitudo corporis cauenda 46.a
à Lasso rixam quæri, vetus dictum ibid b
Latebra 419.c
Latrunculi 224.a. Latrunculis ludere 164.b. 631.a
Latruncularia tabula 658.b
Latifundia 566.b. 573.a
Latina via 519.c
Latinæ linguæ potentia 92.b. Latini sermonis ægestas 481.a.c
Latini interpungere soliti dum scribebant 452.c
Lator 154.b
Latro quis 335.d
Latrones philetæ 470.a
Latronum insidiæ 795.a
Latrocinia inter togatos 178.b
Lauram facere 768.c
Lauandi qualis mos apud veteres 558.a
Laudandi licentia aliquando datur 471.b
Laudati an Laudantis bonum sit claritas 621.a. 622.a
Laudationis commodum & incommodum 29.a
Laus & laudatio differunt 621.c
Laude dignus ibidem
Laurea in Capitolini Iouis gremio reposita 81.a
Laureatæ fores 102.b
Laurus idonea eliciendis ignibus 698.a
Lautitia ad cænas translata 648.b
Laxamentum 745.c
Lecti quam premas partem, nihil interest 63.b
Lectica formosis imposita calonibus 641.c
Lecticarius 181.b
Lectio omnis generis voluminum improbatur 388.b. varia delectat, certa prodest 457. b. cum stylo temperanda est 549.b
Legere ossa 134.b. vide *Ossa*
Lex iusti iniustique regula 313.c. Lex naturæ 391.c. 432.a
Lex à L. anno militem non cogit, à 1 x. senatorem non citat 231.a
Leges cum prologo improbantur 594.a. quando cœperint 574.d. quid sint 593.d
Legum auctores sapientes 574.d
Legum præses quam castigandi rationem sequatur 5. b. c
Lentulus factiosus & impotens in frontem Catoni inspuit 64.a
Leo magistrum suum bestiarium à feris protexit 282.a
Leo mansuetus & incultus 454.a.b
Leones rotę motu terrentur 25.a. soluti & alligati in circo dati 225.a. Leones mappa proritat 59.b
Leonidas quàm fortiter allocutus sit Lacenas 544.c
Lepidus 194.b. Augusto insidiatur 216.b. suum exercitum fugit 724.a
Lepidus Decimo tribuno ceruicem præbuit C. Cæsaris iussu 391.b
Lepidum principis ornamenta tenentem per multos annos tulit Augustus 196.a
Libarij exclamationes 477.a
Libellum amici bonis suspensum deiicere 314.a
Liber inuentor vini cur dictus 168.a
Liberi currus 248.b. vestigia 270.c. 369.a. 596.c
Liberi patris appellatio Deo conuenit 312.a
Liber patrimonij 374.b
Libri Ciceronis, quomodo Dori vocentur 370.c
Librorum multitudo improbatur 157.c
Librorum multorum lectio pernitiosa 388.b
Libris non multis, sed bonis opus est 457.b
Liberalis tristis ob Lugdunum exustum 581.b
Liberalis Ebucij laus 328.d
Liberales multi ob frontis infirmitatem 273.c
Liberalia studia non numerantur in bonis 564.c. vide *Studia*
Liberalitas vnde dicta 247.b. non debet nepotari 271.b
Liberalitatis materia inuenitur etiam in angustiis paupertatis 267.b
Liberalitatis materia quæ sit sapienti, cuius sunt omnia 369.a
Liberi maioráne beneficia parétibus dare possint, quàm acceperint 303.b
Liberorum vera laus 307.b. amissio vti ferenda 612.b 794.d. Liberorum amissione non affligitur sapiens 520.c
Libertas 186.a. 469.a. 494.b. 495.a. absoluta quæ 523.a. iusta & inter amicos data 247.b. vera 398.a. 536.b
Libertatis pars magna 672.b
ad Libertatem quod iter 50.b
Libertinus quid 443.a
Libertinorum balnea 557.a. virgunculę 691.a

Libido 17.b
Libidinis effectus 430.b
Libidinis detestandæ exemplum 689.c
Libidini dediti quàm turpiter viuant 217.c
Libitinarij 363.a
Libra tardissimè emergit 760.a
Libramentum 331.c.354.a. 688.a. 718.d
Libo Drusus 506.c
Libonotus 735.d
Licinius multos annos Lugduni regnauit 765.b
Licinus diues 662.b
Licinum diuitiis prouocant quidam 655.b
Lictor semita deiicit 596.b
Ligures Corsicam incoluerunt 77.a
Liminis introitus pro honore habetur 360.b
Linea pennis distincta 24.c
Lineas admoueri 465.c
Lineis & pinnâ clusæ aues 198.a
Linguarium dare 325.a
Linteatus senex 250.b
Λίψ, Latinis Africus 735.d
Litare 502.b
Liternum 556.a
Literni Scipio exsulabat 469.b
Litigare 727.d. 729.b
Litis ordinator 639.a
Litium numerus, eloquentium votum 362.b
Litteræ seruiles 158.a
in Litteram senes orbos digerere 504.b
Litterarum inutilium studia reprehenduntur 224.a
Litteratura prima 567.b
Litura 237.a
Liuia vxor Augusti 107.c. Areo philosopho se consolandam præbuit 109.b
Liuiæ consilium Augusto datum 194.b. filius Tiberius 109.b. luctus ob Drusi mortem 108.b
Liuius Drusus primus turbam suam segregare instituit 360.b. quæritur, quòd nullæ sibi, ne puero quidem, feriæ contigerint 217.a.b
Liuij Drusi immatura ambitio, & mors 117.b. 217.b
Liuius Alexandrinam bibliothecam laudat 158.a. dialogos & libros philosophicos scripsit 617.a. Eurum, Vulturnum vocat 735.c
Liuij viri disertissimi dictum improbatur 16.c. vide *T. Liuius*
Loculamenta librorum tecto tenus exstructa 158.b
Loculis integris argentum fulmine conflatum 700.a. 704.b
Locus moribus salubris quis eligendus, & quis vitandus 468.b.c
Locus non multum ad tranquillitatem confert 476.a. non multum confert studiis 626.a
Loci commutatio, grauis non est 74.a
Locorum mutatio vitanda 388.b. mutationibus nihil proficiunt vitia secum circumferentes 436.a
Loryma vrbs 713.b
Lucani saltus 150.c
Lucifugarum turba 671.b
Lucis ictus & calor 733.b
Lucis & splendoris discrimen 423.b
Lucilius clarus redditus epistolis Senecæ ibid.c. distillationibus & febriculis vexatus 530.a. Siciliæ procurator 722.b. 724.a
Lucilij carmen de Ætnâ 534.b. laus 419.c. 420.a. 723.b. poëma 716.a. versus 398.b. 430.c
Lucius C. Cæsaris frater 101.b
L. Bibulus vno die duos filios, consulatum anno luxit 116.a
L. Cinna Cn. Pompeij nepos insidiis Augusto structis veniam consequitur 194.a
L. Piso vrbis custos, arcana ab Augusto commissa, quamuis ebrius, continuit 547.b
L. Sylla tam felix, deorum crimen 115.a. Corneliam legem tulit 136.a. ingratus, quia patriam durioribus remediis quàm pericula erant, curauit 337.a. meritò tyrannus ob crudelitatem appellatur 197.a. primus in circo leones solutos dedit 225.a. quomodo filij mortem tulerit 114.c
L. Syllæ crudelitas in marium 52.a
L. Syllæ tyrannis 135.b. vide *Sylla*
L. Syllanus gener Claudij 766.a. 767.a. à Claudio occisus 766.d
L. Vinicij comes Varus 670.c
Lucretia 117.a
Lucretij versus 151.a. 599.b. 640.b
Lucrina ostrea 532.c
Lucrum suppuraturum 222.a
Luctator magnus quis 367.a
Luctator ter abiectus 329.b
Luctatores 567.c
Luctus immodici improbatio 612.b. pertinaciæ vnde 111.b. Luctus tempus feminis constitutum 86.a. 491.a
in Luctu filios tondere moris erat 331.c
in Luctu quid dici solitum 58.b
Luctibus frangi, naturale non est 111.a
Lucullorum duorum dirempta morte concordia 101.a
Lucus fidem numinis facit 453.c
Ludus bestiarius 508.b. litterarius 591.b
Ludus litterarius philosophorum 510.a
Ludo eximere 211.b
Ludorum ordinem perlegere 658.b
Lugdunensis colonia, prouincialium ornamentũ monti imposita, centesimo ab origine suâ anno exusta est 581.b. 582.b. 583.a
Lugdunum 765.b
Lugendi quomodo sint amici 489.c
Lugubria 86.a
Lunæ quid debeatur 353.a. 354.a
Lunæ & solis circuitus commoda 318.c
Lunare fidus æstus marini caussa 131.b
Lunaris orbita irreuocabilis 755.a
Lupus 768.b
Luscitiosi 291.a
Lusitanus latro 69.d
Lusor malignus 280.b
Lusoria arma 657.d
Lusoriæ naues 379.a
Lusorium spectaculum 536.a
Luxuria 17.b. 479.a. iracundiam alit 32.a. non nostri sæculi vitium tantùm est 608.b. scænam desiderat 597.b
Luxuria conuiuiorum & vestium corruptæ ciuitatis indicium est 648.c
Luxuriæ castigatio 80.b. 641.a. 669.a.b. 691.a. 712.c.d. 729.b.c. 761.c. commenta 532.c. exempla 603.b. gradus 648.b. incrementum 576.c. loca vitanda 468.b. ministri 601.a. propositum 669.b. tormenta 662.c
Luxuriæ publicæ argumentum est orationis lasciuia 647.a
Luxuriari inoperto capite 239.c
Luxuriosus diligens 388.a
Luxuriosorum natura 671.a
Lychnobius ibid.b
in Lycià aquæ conceptum feminarum custodiunt 715.b
in Lycià solum perforatum ignis circuit sine nascentium damno 534.a

Lycus fl. intercidit & renascitur 715.d
Lycurgus 574.d
in Lydiâ insulę natant 715.a
Lymphatici 749.b
Lymphatici metus 408.a. 554.a
Lynceo similis acies 320.b
Lyncestius amnis potus furore mentem mouet 714.a
Lyrici nouem 435.a
Lyricos vt legat, se tempus habiturum Cicero negat 466.a
Lysimachus ab Alexandro leoni obiectus fuit 51.b. 205.b
Lysimachi in amicum suum sęuitia inaudita 51.b

MACEDONIA 216.b. terræmotu agitata 739.d
Macedonię opida deuorata 582.b. vrbes terręmotu prorutę 760.c
in Macedoniâ fl. albas oues faciens 714.d
Macedonis querela de hospite ingrato 325.a.b
Macedonum gazę à Diogene calcatę 330.b
Macedonicus sermo inter Indos & Persas 75.b
Macellum 378.a
Machæra Hispana 342.a
Machinatores 567.c
Macte virtute esto, ex acie redeuntibus dicitur 500.b
Mæander fl. pöëtarum omnium exercitatio & ludus 626.d
Mecænas vir ingeniosus, & magnum exemplum Romanę eloquentię daturus, nisi felicitas eum castrasset 420. b. absentis Cæsaris partibus functus est 648.a. ab Augusto desideratur 359.b. ingenium grande & virile habuit, nisi illud ipse discinxisset 588. b
Mecęnatis dictum 325.a. dictum è libro qui Prometheus inscribitur 420. b. infelices morosę vxoris repudia deflentis vigilię 136. a. vt vita discincta, sic oratio soluta 647.a. verba citata ibid. b. versus 588.b. Mecęnatis vestitus & comitatus mollitiem præ se tulit 648.a. votum turpissimum 618.c. & carmen effeminatum 618.c. 619.a
Mecænatem quidam deliciis prouocant 665.b
Magister equitum 637.a
Magister populi antiquis qui nunc Dictator 636.d
Magistri puerorum 343.a
in Magisterium recepta mancipia 412.c
Magistratu Charino, i. ἄρχοντος χαρίνου 418.a
Magistratui quando peruersa vestis induenda 12.b
Magistratus domestici 295.b
Magistratuum contemptores perperam existimantur philosophi 515.b
Magnanimitas quemlibet decet 191.b
Magnesia 710.d
Magni cognomen honori datum 199.a
Magnitudinis non est certus modus 455.d
Magnum à bono separari non potest 16.c
Magi Platoni defuncto cur immolauerint 484.b
Mago imperium ablatum 51.a
Maiores virtutibus suis posteros illustrant 322.a
Malacia 502.c
Malacissandos articulos exoletis prębere 500.b
Malefaciendi non animus, sed vires quibusdam desunt 454.d. 455.a
Malleus ne priùs in vsu an forcipes 575.b
Malitia omni sęculo ferè eadem, paullulùm dumtaxat vltrò aut citrò mota 268.a
Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit: dictum Attali 540.c
Malum vnicum 174.c
Mali nullus sensus ad mortuum peruenit 615.a
Mala cur bonis viris accidant, cùm sit prouidentia 130.d. 132.a.b. fortuita pręmeditando molliuntur 160.c. interdum honesti speciem offerunt 664.a. naturalia minùs terribilia quàm quę ex alienâ potentiâ pendent 409.c. opinione vulgi solùm terribilia 73.b. plura contingunt nobis quàm accidunt 640.a. quæ optimis quibusque accidunt, pro vniuersis sunt 140.a. omnia remouit Deus à viris bonis 142.a
Malorum fortuitorum metus remedia 429.c. 430.a 407.b.
Malorum futurorum contemptus & præmeditatio 631.c
Malorum futurorum metu torqueri, quàm stultum sit 428.b
Malorum nostrorum caussa 672.c
Malus nemo est animi caussâ 316.b
Mali commodis fruuntur propter bonos 320.c. nullo vitio carent 319.c. 320.a. qualia beneficia accipiant 335.b. Mali sumus, fuimus, & erimus 268.b. 269.a
Malis etiam honesti aliquid inest 316.a
Mamercus Scaurus Cos. ancillarum menstruum ore exceptans 322.b
Mamerci Scauri dictum obscœnum ibidem
Mancipia reiicula 461.a. Mancipia peculium pro capite numerant 536.b
Mancipia ementes vendentesque 181.a
Mancipiorum vrbanitas contumeliosa 180.a
Manes Diogenis seruus 156.b
Mango 314.b. 538.a
Manipulares duo de rege suo malè loquentes 55.a
Manlij pietas in patrem imperiosum 307.a
Manni obesi 561.a
Manubia Ioui triplex 702.b
Manuleatus 444.b
Manupretia 618.b
Manus manum lauat 766.c
Manus iniectio 175.b
Manum tactumque quotidie pati 291.a
Manu facere morbos 215.b
Manu facere orbitatem 122.a
Manus pondere aliquo motæ 413.a
Mapalia mera facere 766.a
Mappa vrsos leonesque proritat 59.b
Marcellinus homo ingeniosus & vrbanus, non facilis ad corrigendum, nec tamen deploratus 437.a.b
Marcello reditus à senatu impetratus 79.b
Marcellum Mitylenis exsulantem Brutus relinquere non potuit, Cæsar videre 79.a.b
Marcelli Octauiæ filij laus, & mors sine fine à matre defleta 107.c. 108.a
Marcelli memoriæ celebrandæ carmina composita 108.a
Marcia Liuiam Augustam familiariter coluit 109.b
Marciæ auus 129.a. filius qualis 114.b. laus 108.a. liberi & nepotes 118.a. pater 105.d. suffragatio pro sacerdotio filij 128.a
Marci municeps 765.b
M. Agrippa 305.a. vir ingentis animi, fatetur se multum debere sententiæ Sallustianæ de concordiâ 594.c.d
M. Allius prætor à Tiberio Cæsare ære alieno liberatur 275.b
M. Antonius auus Claudij, fratris obitum fortiter tulit 101.c. 102.a. fratri x x. legionum sanguine parentauit 102.a
M. Antonij egregia exclamatio 344.d. consulis latus petiit Augustus insidiis 194.a
M. Antonio proscriptionis edictum inter cœnam dictatum ibidem

M. Antonium ebrietas & Cleopatræ amor perdidit 548. c
M. Brutus an à D. Iulio vitam accipere debuerit 282.a. doluit se reuerti sine Marcello exsule 79.a
M. Bruti liber περὶ καθηκόντος 603.c. liber de virtute 79.a. remedium aduersus locorum mutationem 77.b
M. Cato vterque 492.c. vide *Cato*
M. Cicero, vide *Cicero*
M. Heluius Trogus 768.a
M. Mario vicatim statuæ positæ, & ture ac vino supplicatum fuit 51.c. 52.a. Eius crudele supplicium ibidem
Marcus Senecæ F. 69.b. 88.a
Mare & terra sibi vndique paria sunt 718.a
Mare vnde sit 711.c. immunda litoribus impingit 716.a. b
Maris commercium, commune bonum 320.c. 321.a
Maris nomina varia 719.a. sapor dulcis Euthymeni 726.b
Maria cur non crescant fluminum accessione 709.b.c
Marius coloniam in Corsicam deduxit 77.a
Marij ambitio reprehenditur 597.a
Marium vbi caliga dimisit, consulatus exercet quære *C. Marius*
Mariana clades 462.a
Marmorarius faber 576.a
Marmorarij 567.a
Maro vestigator tempore Tiberij 301.b
Mars communis 10.a
Mars & Saturnus 566.c
Martis & Saturni congressus 753.b
Martis rubor remissior 681.a
Marsorum prætor 301.a
ad Marsyam concursus 359.a
Martius campus 767.d
Martius mensis 559.b
Martius tubarum sonus 19.a
Marullo filium lugenti scripta epistola à Senecâ 612.b
Massiliæ delegatum exsilium 200.a
Massiliam Graij colunt 76.c
Matella 301.b
Materia quid Stoicis & Aristoteli 493.a
Materiæ & partis differentia 694.a
Mathematica 568.b
Mathematici munus ibid.a
Mathematici 763.d
Matrimonium vnius adulterium 297.a
Matronæ quos detestentur 268.a
Maturitas imminentis exitij indicium est 127.a
Maximus cum Senecâ agit 559.c
Medendi ars 561.c. 562.a
Media ac indifferentia 543.b
Medicamentum aquatius 684.b
Medicamenta oculorum 492.b
Medicamenta valetudinario non sunt dono mittenda 270.a
Medicamentis in similitudinem veri colorari 373.a
Medicamentis polluta 236.b
Medicatorum torrentium venæ 310.b
Medicina aliis in remedium, aliis in leuamentum adhibetur 592.c
Medicina & decreta & præcepta habet 599.a. etiam sceleratis opem ministrat 321.a. quando proficiat 573.a. Medicina veterum qualis 599.c
Medicinæ vsus apud ægros, honor apud sanos 189.b
Medicus regis filiam curans 64.b
Medicus ægros perambulat 351.b. ægris prodest, sed hos non obligat 314.b. bonam valetudinem non præstat 514.b. cibi aut balnei tempus non potest per epistolas eligere 425.a. & curat & monet 592.a. quam viam teneat in curandis morbis 5.b. quando peregerit suas partes 376.a. quid ægro præcipiat 530.c. vitam dat 306.b
Medici affectus erga ægros 180.c. infamia grauissima 362.a
Medici boni officium 351.c. 352.a
Medico quantum debeatur 350.c. 351.b
Medicum non facit peregrinatio 627.a. sanantem, non eloquentem æger quærit 521.d
Medici antiqui multa ignorant 600.b. familiares 171.a. Medici quid mortis meditationem vocent 474.b
Medicorum laceratione 125.b. supellex 600.a
Medicorum genua tangentes 219.a
Medicorum maximus ob feminarũ luxuriam in mendacio deprehensus 600.b
Medicorum maximi exclamatio 213.d
Medicis grauis annus in quæstu est 362.b
Medus 767.c. Medi 181.b
Medi soli actionem ingrati dederunt 292.b
Medorum extrema 513.b. rex 181.a
Megalepolis 748.a
Μεγαλωπολία 767.c
Megara cepit Demetrius 175.a
Megarici 570.b
Megistanes 423.b
Mel in arundinum foliis inuenitur 549.c. quomodo fiat ab apibus 549.c. 550.a. quibusdam morbi vitio amarum 638.c
Melas fl. miræ naturæ 714.d
Membratim 619.b
Meminisse & scire quid differant 445.b
Memoria certior quæ nullum extra se subsidium habet 568.d frequenti cogitatione conseruatur 291.b
Memoria beneficiorum cur caduca ibid.c. subinde reficienda 283.c
Memoriæ malæ quàm compendiariam excogitarit sibi Sabinus 434.c. 435.a
Memphis 725.a
Menander libertus C. Cæsaris 768.d
Menander velut rusticus poëta in scenam prosiluit 723.d
Mendacia in quibus os præcidi, non oculi erui solent 727.c
Menenius Agrippa ære collato funeratus est 83.a
Mens sine Deo nulla bona 517.a. sui iuris est 299.b
Mens bona à seipso impetratur, non ab alio 453.b. bona non emitur, sed mala 435.b
Mentis bonæ fundamentum & culmen 427.a. malæ indicium 665.b
Mensa per multas dominorum successiones ciuitati nota 146.a
Menstruum ancillarum ore exceptans Cos. 322.b
Mensis 406.a
Mercedula 413.b
Mercenarius perpetuus 299.c
Mercurius 566.c. 767.b. 768.a. cur Gratiis additus 264.a. cum Parcâ expostulat de Claudio 763.d
Mercurij nomen Deo aptatur 312.a
Meridianus circulus 736.a
Meritoria salutatio 226.b
Meritoria artificia 564.c
Meritorum frequens commemoratio odiosa 276.c. 277.b. memoria subinde reficienda 283.b
Mersati condimento suo boleti 730.a
Messalla Ætnam Siciliæ montem, vnicum dixit 468.b

Messallæ nominis origo 225.a
Messallæ Coruini disertissimi viri sententia 766.c.d
Messalla & Narcissus diu publici hostes 723.b
Messallæ Augusti clementiam experti sunt 195.b. 196.a
Messallina vxor Claudij 767.a.768.a. à Claudio occisa 766.d
Messana capta Valerio Coruino nomen Messallæ dedit 225.a
circa Messanam mare simo quiddam simile eiicit 716.b
Meta sudans 478.a
in Metallum antiquum demissi flumina & aquas ingentes viderunt 734.d
Metalla in hominum vsum à Deo data 310.c
Metalla ferri & æris non sunt à sapientibus inuenta 575.b
Metellus cur luce priuatus 140.a
Metellus fortiter tulit exsilium 428.c
Metellus triumphans cxx. elephantos duxit 225.b
Metilius Marciæ F. 118.a.124.a. Eius laus 127.a.b
Metrodorus 444.c. secundæ sortis ingeniorum 470.b. admiratur Stoicorum ἀξιώματα, cùm tamen ipse eiusdem sit opinionis 539.b. asse toto pasci solitus 418.b. Græciæ pænè inauditus fuit 535.b
Metrodori amicitia cum Epicuro ibid. dictum 412.a. dictum ex epistolâ ad sororem 611.a. epistola 535.b. opinio cognatam aliquam tristitiæ voluptatem dicentis improbata 614.c
Metrodori Chij sententia de terræmotu 745.d
Metrodorum magnum virum Epicuri contubernium fecit 394.b
Metronactis philosophi mors 588.c
Metronactis domus 523.c
Metus sceleratis perpetuus 609.c. lenocinium est muneri 269.b. Metus rerum inanis esse docetur 640.b
Metus nostri caussæ duæ 441.c. remedia 407.b.429.c. 705.c.739.a. 740.a.750.a
Metu futurorum malorum torqueri, quàm sit stultum 428.b
Metus lymphatici 408.a. vide etiam in *Timor*
Miles à quinquagesimo anno non cogitur 231.a
Miles bellum optat 362.b. ex confragoso fortior, vrbanus & verna, segnis 469.b
Miles Iulio Cæsari beneficia à se præstita in memoriam reuocat 342.a
Miletus LXXV. vrbium 76.a
Militis erga hospitem ingrati pœna 325.b
Miliaria 714.b
Miliaria minora 728.c
Milliarij apri 641.a
Militares viri gloriantur vulneribus 137.b
Militiæ vinculum 602.c
Mindyridis mollities 31.b
Ministerij, officij & beneficij discrepantia 298.b. 299.a.c
Ministeriis non sunt serui æstimandi 462.b
Ministratores 601.a
Miracula septem 91.c
Mirari quæ soleamus 652.a.752.b.c
Mirator sui 236.d
Mirmillo sub C. Cæsare de raritate munerum quæstus 137.b
Miser quis sit 138.a.401.c
Miseratio 540.b
Misericordia non virtus, sed vitium est 210.c.211.a
Misericordiæ genus, citò occidere 275.a
Miserum nihil est 607.c
Missilia 518.a
Missio 31
Missionem dare 449.b
sine Missione ad pugnam vocare 282.b. 768.c
Mithridates Armeniæ rex inter Caianas custodias 162.a
Mitylenæ 17.a
Mnester Pantomimus 79.a.b
Mora, iræ remedium 768.a
Moralia non omnia bonos mores faciunt 34.a.40.c.48.a
Moralis philosophiæ partitio 666.a
Moralibus quædam rationalia immixta sunt 572.a
Moderatio vocatur ignauia 620.b
Modi flebiles 458.a
Modios quinque, & quinque denarios accipiens 537.a
Molestè fero 502.c
Mollimentum 159.a
Molliter viuit: vox vitam quorumdam laudans 542.b
Monentis auctoritas quomodo prosit 592.d
Monendi ordo quis teneri soleat 107.b
Moneri velle ac posse, secunda virtus 342.c
ex Monetâ nostrâ aliquid proferre 306.a
Monitiones non sunt superuacuæ 592.b.c. 593.b
Monitionum genera 594.a
Monitores ad latus habendi 597.c
Monitorium fulmen 701.d. 705.c
Montium cacumina an calidiora ob solis viciniam 728.d
Montanus Iulius tolerabilis poëta, & amicitiâ Tiberij notus & frigore 670.b
Montani Iulij carmen ibid.b.c
Monumenta viam disparia prætexunt 583.b
Morbus omnis tria grauia habet 530.c. aut longus, aut breuis 532.a
Morbi metus vt pellendus 409.c.410.a.794.a
Morbi prænuntia signa 46.c.521.a
in Morbo consumat 326.a
Morbi supplicia luxuriæ 599.d.600.a
Morbi non extimescendi, sed fortiter ferendi sunt 530.c.532.a.b
Morbi, vitia mentis inueterata 552.b
Morborum animi & affectuum discrimen 522.b
Morborum tam varia genera vnde orta 599.c. 613.d. 749.a
Morosus 4.a
Moris boni negligentia omni tempore fuit 608.b
in Mores fortuna ius non habet 448.a
Morum argumentum ex minimis interdum capitur 471.b. corruptio è turbâ & spectaculis 395.a.b. euersio quanta 602.a. corruptorum indicium oratio corrupta 648.c
Mori totâ vitâ discendum est 218.a. vnum ex vitæ officiis est 529.c
Mori suâ morte, bellam rem esse, falsum verbum 505.b
Morimur peiores quàm nascimur 426.b
Morimur quotidie 430.c
Morituri cur se gratos ostendere velint 318.a
Mortalia omnia mortalium bona 611.a
Mortalitatis extendendæ ratio 227.a
Mors quid 495.a.674.a. cur timeatur tantopere 543.c.544.a. facilis & in proximo est 143.a. inter indifferentia ponitur 543.a.c. interdum in suorum vtilitatem reuocanda 625.b. naturalis est 440.a.b. naturæ lex est 751.a. nec bonum, nec malum est 122.a. numquam recusanda, aliquando adscisenda 506.a. omnes æquat 583.b. omnibus ex æquo communis 406.a. optimum naturæ inuentum 122.b. quid mali afferat 430.b. sitne ob senectutem, vel morbum, vel dolorem, sibi conscisen-

conſciſcenda 484.b. 485.a. ſitne occupanda an exſpectanda, cùm eam vis externa denuntiat 507.a. vitam intermittit, non eripit 448.c. omnium par eſt, ſed per quæ venit, diuerſa ſunt 499.c
Mortis cauſſæ variæ 113.b. commoda 123.b. contemptores 429.a.c. 508.a. 528.a. 529.a. contemptus 143.a. 391.a. 429.a.b.c. 448.b. 530.c. 705.d. 750.a.b. contemptus & præparatio ad eam 439.c. effugia quæ homines quærere ſolent, refutata 528.c. 529.b.c. infamia certatim à multorum ingeniis aucta 544.a. malum nullum 439.c. 474.c. metus 618.c. metus remedium 794.b.c
Mortis moræ 395.b. 543.b. præmeditatio 433.c. 507.c. 542.d. 618.b. ſolatium 740.b.c. viæ variæ 50.c. 143.a
Mortis contemptus argumentum eſt animi ab altiore venientis ſede 665.a
Mortis genera alia præter ſenectutem, ſpei mixta ſunt 439.b
Mortis meditatio medicis dicitur aſthma morbus 474.b
Mortis omnes æquè timidi 416.b
Mortis timore mori ſtultitia eſt 506.b
Mortem ante oculos habere, non moleſtum ſenectuti 406.a
Mortem concupiſcentes & timentes obiurgat Epicurus 430.c
Mortem cur aliquando inuocent homines 227.b
de Morte, publica querela 339.a
Mortium ſigna an dij præmittant 680.b
Morticina caro 669.b
Mortuis nulla mala ſunt 122.a
Mortuum alienum tollere 405.b
Motus affectuum triplex 20.b
Motus quatiens terram 746.d
Motus animorum non omnes, affectus ſunt 19.b
Motus inuoluntarij ibid.a
Mucius 320.a. dexterâ ignes premit, & erroris ſui à ſe exigit pœnas 135.a. ignem vicit 611.b. ſpectator diſtillantis in hoſtili foculo dextræ 429.a. 500.b. trunca manu duos reges vicit 500.b
Mucij manus inſtar occiſi Porſenæ fuit 376.c
Mucio faciliùs ignouit Porſena, quàm Mucius ſibi 429.a
Muliebris in cultu inſania taxatur 373.a
Muliebria ingenia 117.a
Mulierum vituperatio 181.b
Mulio 462.b. excalceatus 560.a. perpetuarius 765.b
Mullus quinque millibus H-S emptus ab Octauio 603.b
Mullorum morientium color obſeruatus 712.d. 713.a
Mulſum à balneo poſcitur 671.b
Munda 342.a
Mundus muliebris 691.b
Mundus Dei nomen 703.a
Mundus deorum templum 371.a
Mundus non ſemper ſuum ordinem tenebit 510.c
Mundus non eſt cauſſa 494.a
Mundus vel anima, vel corpus 718.c
Mundi cauſſæ quinque 493.c. concordia ex diſcordibus conſtat 760.a. contemplatio 120.a. conflagratio 718.b. variæ dotes 318.c. 319.a. noui generatio 719.c. officium 314.a. partes 694.a
Mundum prouidentiâ regi, pluribus probatur 130.d
Munus accipi poteſt, accipiendo quod ſuum eſt 370.c
Munus munere expungere, reiiciendi genus eſt 327.a
Munera ad rogum 231.b
Munera amicorum ſæpe non differunt ab hoſtium votis 279.a
Munera duratura danda ſunt, vt memoriam excitent 270.a. ſuperuacua, aut morbum exprobratura, non ſunt mittenda 269.c. 270.a
Munerum diuinorum æſtimatores reprehenduntur 285.b
Muræna 194.b. inſidiatur Auguſto 216.b
Mures ferrum rodunt 765.b. molas lingunt 766.a
Mures ſubterranei 712.c
Murium tergis induuntur Scythæ 576.a
Muri vſus 351.a
Murmuratio 56.b. 336.b. 632.b
Murrhinum poculum 373.a. 661.c
Murrhina & cryſtallina 672.c
Muſa Homero, Heſiodo Charis eſt 165.a
Muſcam excitare non poteſt 766.d
Muſcipula 464.a
Muſica non facit virum bonum 565.a
in Muſicâ arte bonum dicitur duobus modis 561.a.b
Muſici munus 566.a
Muſto dolia rumpuntur 547.c
Mutuari per interceſſorem 661.b
Mycenarum nobiles muri 498.a
circa Mylas fimo quiddam ſimile è mari eiicitur 716.b
Myron Claudij libertus 468.b

NÆNIA 767.b
Næuis crebris diſtincta menſa 62.b
Nandi imperitos ferunt quidam lacus 714.d
Narciſſus 723.b. libertus Claudij 768.a. quos duci iuſſerit ibidem
Naſonis gener Fidus Cornelius 184.a. vide *Ouidius*
Natalis, in cuius ore feminæ purgabantur, heres fuit multorum 561.c
Natales veterum celebrandi 492.b
Natalium periti 700.c
Natalibus liberorum potiones vix honeſtæ 37.a
Natta Pinarius 670.b
Natura, Deus 311.b. 703.a
Natura cur vultus noſtros in cælum erexerit 595.c. dux vitæ eſſe debet 234.b. 236.c. homines ad contemplationem & ad actionem genuit 256.a. 257.b. paucis contenta 488.b. per conſtituta procedit 712.b
Natura rerum cur nihil dicatur perdere 333.a. eadem eſt erga omnes 583.c. ſua ſacra non ſimul tradit 761.b
Naturæ lex 391.c. 432.a. Naturæ contemplationis vſus 708.c. 741.a
Naturæ in nos meritum 316.b
Naturæ maxima gloria homo 355.a
Naturæ conuenienter viuere quid ſit 236.c
Naturæ legibus obtemperandum 632.b
Naturæ ordinem in vitæ ratione immutantes taxantur 669.a.b.c. 670.a
Naturæ Dei & noſtræ diſcrimen 679.d
Naturæ nihil negandum paucis contentæ 661.b
de Naturæ malignitate querela 213.b. 374.b
ſecundùm Naturam viuendum 391.c. 392.c
Naturale quas proprietates habeat 111.a
Naturalis philoſophiæ partis diuiſio 572.b
Naturalia deſideria finita ſunt 415.b
Naturalia vitia arte vinci nequeunt 403.b
Naufragij conſolatio 795.a

Naufrago ignoto benefacere solemus 313.b
Nauigabilia flumina 294.a
Nauigatio belli caussâ susceptа improbatur 736. c. d
Nauigij gubernacula piscium exemplo facta 577.c
Nauigia quid natare faciat 695.b
Nauis bona 524.c
Naues caudicariæ 225.a. tabellariæ 527.b
Naumachiæ spectaculum secundum 508.c
Nausea maris 472.c. 473.a
Nauseabundus gubernator 637.c
Nauseare 63.b. Nauseator 473.a
Nausiphanis opinio 570.b
Nautis in tempestate terra magis quàm quidquam aliud timetur 472.b
Neapolis 123. b. 465.b. 479. c. terræmotu agitata 738.d
Neapolitana crypta 479.d
Neapolitanorum theatrum 523. c
Nebulæ sub terrâ 734.c
in Necessitate viuere, nulla est necessitas 406.c
Negotiatio 362.b
Negotiorum turba non obstat studiis 489.b
Negotiis alienis se offerentes 162.b
Negotiis quomodo se extricare debeat philosophiæ cupidus 425.a
Nemora suspendere 17.b
Nepotari 271.b
Nepotes 27.a. Nepotum iuuentus 601.a
Neptunus 174.a. 516.a. ἐνοσίχθων 747.c
Neptune numquam hanc nauem nisi rectam 554. c
Nequitiæ certamen 22.b
Nero Cæsar veritatis amantissimus 742.c. ad inuestigandum Nili caput misit ibidem
Neronis Cæsaris cum Augusto comparatio 196.b. clementia 189.a. 196.a. laudes 187.d. 188.b. 191. a. 196 a. 764.c. versus 685.b
Neronis in latrones animaduersuri vox generosa 208. c
Neronis principatu cometes sex menses visus 758.b. 760.d
Nerui, sedes dolorum 531.a
Neruorum contractio 499.c
Nesciebam, imperitorum vox 527.a
Nesida 472.b
Nestoris vita breuis naturæ respectu 529.c
Nicopolis nobilis terræmotu 748.c
Nilus 626.d. 741.d. Ægyptum dilatat 748.b. æstate augetur 715.c. cum mundo cœpit 714.b. cur æstiuis mensibus abundet 724.b. nihil exedit, nec abradit terras 725. b. quoties non exundauerit ibid.c.d
Nili animalia 725.b. cataractæ & fragor 724. c. d. inundationis caussa 742.c. miracula 724 d. primum incrementum & progressus ibid. c. d. 725. a. septem ostia 725. b. caput qui inuestigarent, à Nerone missi 742.c. Nili fragor cadentis caussa vrbis transferendæ 478.a
Nili venæ, scopuli duo dicti 725.a
de Nili incremento variorum auctorum opiniones 725.d
Nilo beneficium non debetur 347.c
Nilotica aqua feminas fœcundiores facit 715.b
Niualis dies 727.c
cùm Ningat hieme ibidem
Nix quid ibid. b. fixa & dura minùs alget quàm tenera & labefacta ibid.d. vbi fiat 728.b. 729.a. à quibusdam editur 730.a. emi solita 729.b
Niuis reponendæ officinæ 730. a. asseruatio & potio luxuriosa 729.b.d
Niuem vino diluere 532.c
Nobiles quid faciat 456.b. 457.a
Nobilitas turpissimos quosdam industriis prætulit 321.c
Nobilior quisnam altero 302.b
Nocens aliquando latendi fortunam habet, numquam fiduciam 609.b. 630.a
Nocens nobis posteaquam profuit, an nos debito soluat 538.c
Nocens sit etiam non nocendo 177.a
Nocitura petentibus neganda 278.b
Noctis & diei officia commutantium reprehensio 669.a
Noctes quibusdam breues videntur 227.c
Nomen lusorium 333.a
in Nomen laborare 493.b
Nominis illustris prætextus Deus 302.b
Nomina facere 247.a
Nomina lenta 341.b
Nomina secum fieri quidam nolunt 283.b
Nomenclator 163.a. 421.a. vetulus 435.a
Nomenclatori memoriæ loco audacia est 265.a
Nomenclatorum aut memoria, aut manus 360.a
Nomenculatoris superbia 182.a
Nomentanum 625.a. 639.d
Nomentanus luxuriæ magister 38. b.c
Non putaui, turpissima excusatio 35. a.b
circa Nonacrin in Arcadiâ aqua mortifera 714.c
Nosce te 113 a
Notarius 766.b
Noti 302.b
Notorem dare 450.c
Notorem petere 765.d
Notus ventus 735.c. Latinè Auster ibid.d
Nouatilla 88.b
Nouit tam benè, quàm pædagogos nouimus 435.a
Nouitas, magna pars mali imperitis 527.a
Nouitas pondus calamitatibus adiicit 581.c
Nouorum cupiditas, priora obscurat 291. b
Noxiissimum animal 206.b
Nubes quid 700.a. resoluta ventum facit 734.a
Nubes attritæ, cùm sint vdæ, quomodo ignem gignere possint 698.c. subterraneæ 734.c
Nubium obseruandarum periti grandinem prædicunt 728.a
Nubibus quidam immolant ibidem
in Nubibus vnde & quomodo ignis, & quâ ratione è nubibus emittatur 696.b. 698.a
Nucerinorum colonia 738.d
Nudus, etiam malè vestitus 335.c
Nugatorius 447.c
Numæ nepos 636.d
Numantia 9.a. 91.d
Numantiæ mœnia vnâ manu capta 176.b
Numeratio 419.a
Numeratio de domo fiet 433.c
Numerus perfectissimus 484. b
ad Numeros mouere corpus 167.a
Numidæ 561.a. Numidarum equitatus 672.c
Numidicæ crustæ 556.b
Nummarium tribunal 268.a
Nummus malus 340.b
Nummulariolus 766.b
Nundinis lauari toti veteres soliti 558.a
Nutricis cur minima auctoritas 382.b

OBIRASCENS 150.b
Obliti 290.c
Obrigescere 542.b
Obrussa 407.b
Obruta fulmina 703.d
Obso-

Obsonatores 461.a
Obsonij scindendi magister 242.b
Obstinatio animi 525.c. 591.a
Obstrigillare 651.c
Occasio in rebus obseruanda 425.b
Occasus quotuplex 735.c
Oceanus 714.a. terrarum vinculum 120.b. ad lunæ arbitrium exundat 131.b
Oceasus vespertinus 566.c
Occupati qui dicantur 221.c
Occupatorum conditio misera 230.b. vita breuissima 218.a. 220.b
Occupatio desidiosa 222.a
Occupationes nouæ veteribus substitui solent 228.b. non tanti esse debent vt philosophiæ studium differatur vel omittatur 514.a
Occupationum præmia contemnenda occupationes fugienti 426.a
Occupationibus districtus quomodo se explicare debeat, si philosophiæ studium amplecti cupiat 421.a
Octana regibus interdum prohibetur 672.b
Octauia soror Augusti 101.a
Octauiæ impatiens luctus ob Marcellum amissum 107.c
Octauius Augusti pater 305.a
Octauius quinque millibus n-s mullum emit à Tiberio Cæsare 603.b
Oculi erui solent in quibusdam mendaciis 727.c
Oculi imbecilles 212.a
Oculorum amissio vt ferenda 794.d
Oculorum dolor cur acutissimus 531.a
Oculorum in rebus visis fallacitas 684.a
Oculorum fastidium reprehenditur 62.b
Oculos ægros non solùm curat medicus, sed etiam monet 592.a. defatigatos liberâ luce delectant artifices 494.b. Oculos nostros multa fugiunt 761.a
Oderint dum metuant, versus exsecrabilis 16.b. 197.b. 209.b
Odium blandum & affabile 278.c. vitandum 410.b. quomodo vitandum 629.b
Odorifera 444.b
Odyssea 224.a
Oebasi tres liberi à Dareo occisi 51.a
Oenopidis Chij sententia de Nili incremento reiicitur 726.c
Oestrus Græcis, Latinis asilus dictus 481.a
Offa mortifera 24.c
Offendentia nos quomodo accipienda 34.a
Offensationes memoriæ labentis 343.a
Officij, beneficij, & ministerij discrimen 298.b
Officij humani formula 604.c
Officia præceptis disponuntur 593.c
Officia ciuilia an gerat virtutis studiosus 151.a. 152.b
Officiorum quàm iuris regula patet latiùs 33.a
Οἰνοποτεῖν 571.c
inter Oleum & vinum occupati homines 412.c
Oliuetum alteri ponere 558.b
Oliuetum duobus modis dispositum 559.a
Olympia 716.a. ad Olympia descendere 137.a
Olympus 767.b. Olympus & Ossa terræmotu recesserunt 748.a
Omen triste matribus occurrere 109.a
Omnia fiunt ex omnibus 710.b
Omnia in omnibus sunt ibid. c
Ov Latinè dici nequit 481.c. sex modis dicitur ibid. d. 482.a
Oneficritus præfectus classibus Alexandri 369.a
Opera antiquis auxilium significat 637.a
Opera pertinax nihil inexpugnatum relinquit 467.c
Opera vtilis non omnis beneficium est 321.b
Operati in canticis 223.a
Operatum superuacuis studium 658.a
Opertorium 559.c
Opes non sunt bona 561.b
Opum possessio non interdicitur 419.a
Opinio nos cruciat 121.b
Opium 549.a
Optabilia sintne omnia bona 501.b
Optantium voces nocent 595.b
Opus esse & indigere differunt 400.b.c
Oraculo reddita præcepta 593.a
Oratio quid 621.a. animi vultus est 651.b. certam regulam non habet 649.a. etiam timidissimis audax 433.b. qualis philosophum deceat 616.a
Oratio popularis & philosophi multum differt 451.c. 452.a
Oratio talis hominibus, qualis vita 646.d
Orationis celeritas Græcis potiùs quàm Latinis permissa 452.c
Orator iratus an aliquando melior 27.a
Oratori quando constet eloquentiæ officium 376.a.
Oratori qualis oratio apud Homerum data 451.c. 452.a
Oratorius vigor 616.b
Orbatio 111.a
per Orbationem; antiqui dixerunt, quod Græci χηρείαν 564.a
Orbis in tres diuisus 172.a
in Orbe omnia æqualia 333.a
Orbitatis gratia 121.b
Orci ianitor 544.a
Ordinare cupiditates 402.b
Ordinare spes suas 236.a
Ordinarij 395.b
Ordinarium officium 305.a
Organorum ac tibiarum genus ex pulpito consonabat olim 550.c
Origo omnium eadem 302.b. 456.b
Ὅρος seu finitor, seu finiens 736.a
Ornamenta sua traducere 323.a
per Ornamenta ferire 722.c
per Ornamenta percuti 411.c
Orpheus 569.c
Ortus quotuplex 735.c
Os concurrit 50.a. 273.d
Os morituro spongiâ vel panno occludi iussit C. Cæsar 53.a.b
Os libidini non exceptum 23.a
Os præcidi in mendaciis leuioribus solet 727.c
Oris libido 690.a
Ossa Olympo olim cohæsit 748.a
Ossa, firmamenta totius 18.d
Ossa leguntur 37.b. 125.b. 134.b. 342.a
Ostiarius 303.a
Ostiarij difficultas 182.a. virga ibid.
Ostiario difficili non irascendum est 63.a
Ostiensis colonia 689.b
Ostrea 601.b. 634.d
Otiosi qui vulgo dicantur 222.a. 224.a. 475.c
Otiosi soli sunt sapientes 226.a
Otium an sapienti concessum 255.a. 257.c. sectandum, sed non iactandum 503.b
Otium sine litteris mors est & hominis viui sepultura 542.b
Otium nonnullorum occupatum 222.a
Otij ægra patientia vnde 150.a
Otij vitia negotio discutienda 478.c. vota 215.c
Otij philosophici finis 151.b
Ouidius Ætnam descripsit 534.b. citatur 640.a

Ouidij laus & censura 717.c. gener 184.a.
μεταμορφώσεις 766.c
Ouidij versus 315.a. 336.b. 683.b. 702.d. 703.a. 708.d. 713.d. 714.a. 715.d. 717.c.d. 723.d. 724.c. 727.a
Ouium sexcentarum grex terræmotu exanimatus 738.d. 748.c
Ouium greges inficientia flumina 714.d
Οὐσία 481.c

PACVVIVS qui Syriam vsu suam fecit à cænâ quotidie se ad symphoniam efferri curauit 406.b
Padus fl. 352.b
Pædagia oblitâ facie vehuntur 672.c
Pædagogium preciosâ veste succingitur 242.b
Pædagogij apparatus 146.a
Pædagogus 29.b. 30.a. 488.a. 572.a. 591.a
Pædagogus fatuę 467.b
Pædagogus vnicuique datus deus inferioris notę 639.d. 640.a
Pædagogi publici 673.b
Pædagogos nosse 435.a
Palla 55.a
Pallor, corporis pulsus; non affectus indicium est 19.b
Palma in certaminibus meliorem declarat 329.a
Palmæ spatium septimum 440.c
Palpare 46.a
ad Palum exerceri 418.a
Pamphiliæ ventus Catægis 736.b
Panætius 444.b. eleganter respondet adolescentulo quærenti, An sapiens amaturus esset 654.c. quid de Cometis statuerit 761.a
Pancratio decernere vetantur Lacedæmonij 329.b
Panis lapidosus 275.b. plebeius aut siligineus 661.b. siccus 546.a. siligineus 672.b
Panis in fame vnus, beneficium est 294.a
Panis olim cinere calido & feruente testâ percoctus 577.b
Panis quadra non est beneficium 321.b
Panis hordeacei frustum 418.b
Pantomimę 83.b
Pantomimi 17.a. 761.d
Pantomimo non necesse est de arte saltandi quærere 605.b
Pantomimorum mancipia 463.a
Pantomimica ornamenta 438.b
Paphus aliquoties corruit 582.b. 748.c
Papulas alienas obseruatis ipsi obsiti vlceribus 251.b
Par alicui par est 334.a
Par acerrimum 66.a. Deo dignum 133.a. nisi Par non pugnat 38.a
Parem rationem facere 420.b
Pares singuli 132.b
Paria ordinaria & postulatitia 395.b
Paria facere 57.b. 155.a. 286.c. 294.c. 399.c. 618.b. 723.b
Parabolis in scribendo qui vsi 486.a
Παράδοξα, inopinata omnibus 539.b
Παιγνιτικὴ 598.a
Pararij 283.b
Patariis interpositis nomina facere 296.b
Parcæ tres 763.d
Parcissimus, homo pusilli & contracti animi vocatur 288.a
Parelia quid sint, & quomodo fiant 687.d. bina quomodo fiant 688.a
Parentatur interdiu mortuis 669.a
Parentes liberos beneficiis vincunt 330.c
Parentum amor magis in ea quorum miseretur inclinat 498.a. beneficia in liberos 355.a. castigatio quemadmodum accipienda 33.a. cura de infantiâ liberorum 355.à. exhortatio ad liberos 306.c. officium 199.a. veneratio 306.b
Parentibus cur quædam priuilegia data 295.a
Parétibus ma[illegible] beneficia liberi dare possint quàm acceperint 303.b
Parianus Art[illegible]us 684.c
Parmenidis dictum 570.b
Parricida culleo insuitur 13.a
Parricidæ cum lege cœpertum 205.a
Pars & materia differunt 694.a
Parsimonia 288.a. sera in fundo est 388.a
Parsimoniæ laus 157.a
Parthenope 472.b
Parthus de Crasso sententiam tulit 391.b
Parthus infans arcum statim tendit 448.b
Parthi capillum effundunt 676.a
Parthos reges sine munere salutare non licet 416.c. 417.a
Parthici belli apparatus 101.b
Paruo adsuescendum est 672.b
Pasithea vna Gratiarum Homero, & nupta 264.a
Pastor eques Rom. vt dolorem ob filij mortem apud C. Cæsarem suppresserit 37.a
Patauij conditor 76.b
Pater an beneficium accipiat ab eo qui filio dederit 339.b.c.d
Pater patriæ cur princeps vocetur 199.a
Pater quidam, morte filij nuntiatâ, sacra ritè perfecit 115.a
Paterfamiliæ olim, qui nunc dominus 462.b
Paterfamilias malus 320.b
Patri quantum præstare debeat filius 304.a.c
Patrum & matrum indulgentia diuersa 132.b
Paterculus & Vopiscus Coss. 760.c
Patesco 220.c
Patientia infelix 690.a
Patientię expositus ibidem
Patientię laus 139.a
Patrę de Ægio terræmotu iactato nihil audiuerunt 748.a
Patriâ carere, intolerabile non est 74.a
Patriam relinquendi quęrendiq; caussæ varię 76.a
Patricia 161.b
Patrimonij liber 374.b
Patrimonia bina auriculis dependent 795.c
Patrimonia, maxima humanarum ærumnarum materia 155.c. 156.a
Patrimoniorum exitium culina 268.b
Patrocli & Achillis anni 565.b
Patronus 22.a. 218.b. 768.b
Paulina vxor Senecę 625.a
Paulinus 213.c. curę frumenti publici præfectus 229.a.b
Paulus 195.a. Persen victum egit in triumpho 115.b. filiorum circa sui triumphi dies orbationem magno animo tulit ibidem
Paulo bellum aduersus Perseum gerente, ignis lunari magnitudine apparuit 680.b
Paulus prætorius imaginem Tiberij obscœnis admoueris à seruo seruatur 301.b
Pauonum ceruix cur varij coloris 685.b
Pauper quis sit 389.a
Pauper quomodo numquam fias 415.b
Pauper non est, cui nihil deest quod satis sit 662.a. & cui modicum sat est 388.a
Pauperis & diuitis comparatio 536.b. 537.a
Pauperis cella 616.b
Pauperum cellę 418.a
Pauperibus quoque licet esse liberales 267.b
Paupertas nõ per positionem, sed per detractionem seu orbatio-

orbationem dicitur 564.a
Paupertas imaginaria 422.c
Paupertas, parui possessio 564.b. cur amanda 422.a. non est mala 536.b. non obstat philosophię 415.d.416.a. nulli malum nisi repugnanti 674.a. philosopho contemnenda 422.a
Paupertas & egestas 481.a
Paupertatis commendatio 389.a.416.a.791.a. contemptus 142.c.794.b.c. experimentum certis diebus faciendum 417.c.422.c. circa initia plurima mora 617.c
Paupertatis metu philosophandi tempus non est differendum 415.c
Paupertatem omnibus mensibus quidam sunt imitati 417.c.422.c
In Paupertate nihil mali est 80.a.82.c
Pausanias pœnam de ingrato sumit 325.b
Pausarius 478.a
Pax felicior 499.b
Peccandi pudor demitur poëtarũ fabulis de diis 250.b
Peccantium multitudo consuetudinem peccandi facit 204.b. pudorem sceleris tollit 297.a
Peccantium pœna 609.c
Peccantibus non irascendum 11.a
Peccati notitia, initium salutis 436.d
Peccata quomodo vitentur 404.b.432.b
Peculium mancipia pro capite numerant 536.b
Pecunia ex quo in honore esse cœpit, verus rerum honor cecidit 652.b. multorum malorum caussa 60.b. neminem diuitem fecit 662.b. nihil ad animum pertinet 82.b. sic in quosdam, vt denarius in cloacam incidit 561.c
Pecuniæ mala 156.a. modus optimus 157.a. possessio quàm anxia 653.b. amissæ consolatio 794.c. pecuniæ certę actio ex conducto & locato 292.b
Pecunię contemptus versibus traditus magis afficit animum 634.b
Pecuniæ creditę dies dicitur 294.c
Pecuniam quando reddidisse dicimur 346.b
Pedo Albinouanus fabulator elegantissimus 671.a
Pedo Pompeius 768.b.c
Pegmata 567.c
Penelopa 566.a
Peneus fluuius Thessalię paludes siccauit 748.a
Pennam tenere, non pedem 455.a
Pennis distincta linea 24.c
Pensionem remittere 438.a
Penulati 303.a
Perbibere 591.b
Perbibere nequitiam 12.b
Perbibere liberalia studia 448.a
Percipere voluptatem, & gaudium ex consulatu, ex nuptiis, an benè dicatur 485.b
Percussores 321.a
Peregrinatio hominum reprehenditur 672.c
Peregrinationis vtilitas 626.c
Peregrinationes quando prosint, quando non 436.a. 626.a.c
Peregrinationes vagę 150.c
Peremptalia fulmina 703.d
Perfectum quid sit 675.c
Perfusoria voluptas 427.b
Pericula alia non æquè pernitiosa, atque ea quæ ex homine sunt 624.a
Peripatetici an rectè temperent affectus 654.a. minuta beneficia ad malos peruenire aiunt 355.b.c
Peripateticorum responsa ad Stoicorum argumentum 551.c. 561.b. 564.a
Peripatericis nihil interest inter sapientiam & sapere 656.a.b
Περίστασις 695.a
Perlibrare 718.a
Permadere deliciis 422.c
Permadescunt animi felicitate 138.b
Perpessitius 473.a
Perpetua fulmina 703.b
Perpetuarius mulio 765.b
Persę 75.b. quoque fortes 444.b. ab Alexandro fugati 646.a
Persarum rex Harpago liberos epulandos apposuit 50.a. lacrymas fudit ob sui exercitus fatum 228.a. stolidissimus exercitum in Græciam traiecit 737.a. totius populi nares in Syriâ recidit 53.b. 54.a
Persas primus obtinuit Darius 51.a
A Persis gens ad Nilum collocata, ob fluuij fragorem sedes mutauit 724.d
Perses victus antę currum in triumpho actus 115.b
Perseus 680.b
Persica seruitus 51.b.277.c
Persici regni stemma totum imperij cupidum 369.a
Persona rebus demenda 429.d
Personarum ac dignitatum ratio habenda 279.b. 280.a
Personata felicitas 537.b
Personati 429.d
Persultare 35.b
Peruersa vestis 12.b
Peruigilare pro vallo 448.b
Perusinæ arę & proscriptiones 196.b
Pes, vox πολύσημος 288.a
Pedes quibus dolent, vino aut balneo abstinent 504.a
Pedibus in sententiam itum 767.b
Pestifera fulmina 703.d
Pestilens vapor exhalans in Italiâ 749.a
Pestilentia à terræmotu 748.d. imbecilla robustaque inuadit 43.a. manu facta 23.a
Petreius & Iuba se mutuo interemerunt 133.b
Phæcasia 379.a
Phædon citatur 594.b
Phædrus Socrati obiectus fuit 252.a
Phalaris tyrannus 20.b. 378.a.b. crudelis 210.b.
Phalaridis taurus 497.b
Pharos quantum absit à continenti 748.b
Phasis 80.b. 726.a
Pheronactes Claudij libertus 768.b
Phidias 399.c. 555.a. triplicem fructum operis habet 287.b
Philę insula 724.c
Philetæ latrones Ægyptiis dicti 470.a
Philippus Macedonum rex ciuitates aut vicit, aut emit 596.c. plures in metallum antiquum dimisit explorandi gratiâ 734.d
Philippi Macedonum regis pœna militi ingrato illata 325.a. patientia in legati Athenienſium contumeliis audiendis 55.c. latrocinia 707.d
Philippus medicus Alexandri 30.b
Philologia 636.a
Philologus quo animo legat Ciceronis libros de Rep. ibidem d
Philologi homines 765.a
Philositus villicus Senecæ 405.b
Philosophandi tempus non est differendum paupertatis metu 415.c
Philosophandum est re & vita, non verbis 421.b
Philosophari, valere est 412.b
Philosophia quid 571.b. 594.a. iactanda non est 624.b. in viros transcribit 390.c. insularum loco est 411.a. murus inexpugnabilis 542.c. modestè tractanda 411.a. nec

nec reiicit, nec eligit quemquam 456. b. non est inutilis, siue fato, siue casu omnia administrentur 415. a. primùm simplex, cur operosior facta 602. a. quid præstet 438. b. quid promittat 392. b. 464. a. sine virtute non est 571. b. submissis verbis, non clamore docenda est 450. a
Philosophia facta est philologia 636. a
Philosophia & sapientia quomodo differant 571. a
Philosophiæ decreta & præcepta quid differant 593. b. 599. b
Philosophiæ plures diuisiones 571. c. d. 572. a. effectus 414. c. laus 473. b. 474. a. 574. b. nomen inuidiosum 392. b. officium & indicium 421. b. placita perquàm necessaria 602. c. d. partes duæ 599. a. partes tres 568. a. 571. c. partium ad homines & ad deos spectantium discrimen 678. b. pars præceptiua an ad vitam beatam sufficiat 598. a. pars præceptiua solàne recipienda, an, vt Aristo vult, reiicienda 590. b. &c. per totam epistolam regnum quale 473. b. seruitus, vera libertas 398. a. studiosus quomodo se ex negotiorum procuratione expedire debeat 425. a. studium ob nullas occupationes differendum 514. a. vis 633. b. vtilitas 415. c
Philosophiæ decreta præceptis præfert Aristo Stoicus 590. b
Philosophiæ inuenta non esse artes vulgares 574. d
Philosophiæ præceptis animus penitus imbuendus, non leuiter tingendus est 414. b
Philosophiæ studiosus, & philosophiam adeptus, diuersi sunt 247. b
Philosophiæ deditus quomodo se gerere debeat diebus luxuriæ dicatis 417. b
Philosophiæ deditos non esse refractarios, nec magistratuum ac regum contemptores 515. b
Philosophiam clamores dedecent 471. a
Philosophiam conlatrantium conuicia 242. a. 244. c. 251. a
Philosophiam in opere discere 612. a
Philosophiam velut venale aliquod artificium discentes arguuntur 637. b. c
Philosophus quo animo Virgilium & Ciceronem legat 636. b. d
Philosophus verus qualis sit 642. b
Philosophi schola quibusdam otij diuersorium est 633. c
Philosopho fortunæ munera fugienda 397. b
Philosophum qualis oratio deceat 451. c. 616. a
Philosophi cathedrarij 220. b
Philosophi ad quid audiendi vel legendi sint 637. b. permulta habent superuacua 570. a. olim Româ eiecti 81. b
Philosophorum auditores variè affecti 633. c. credula natio 748. b. defensio contra vulgò iactatum dictum, quòd aliter loquantur, aliter viuant 242. a. 243. a. 244. a. c. 249. b. 251. a. familiæ cur deficiant 761. d. index 450. c. inquilini 633. c. lingua 694. a. ludus litterarius 510. a. Philosophorum veterum chorus qualis 550. b
Philosophis non sollicitè verba quærenda 521. b. pecunia non interdicitur 246. a. quale vitæ genus deligendum 392. b
inter Philosophos faciliùs quàm inter horologia conueniet 763. c
Phocis 76. c
Phœnicopterorum linguæ 641. a. b
Phœnix 454. c
Phrenesis 10. b
Phrenetici verba 57. b
Phrygianis auro spissis prodeunt Gratiæ 264. a
Phrygius tibicen 633. c
Phthisis 522. b. 582. a
Piamentum 88. b
Pictor inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat 666. c
Pictores non recipiuntur in artes liberales 567. a
Pigri in os senatoris ingesti 278. a
Pij sumus ad mercedem 652. b
Piissimi sensus 95. c
Pilæ operibus subditæ 749. d
Pilæ proprietas 728. d
Pilæ lusus beneficia reddenda docet 287. a
Pilæ lusui beneficia comparat Chrysippus 280. a
in Pilâ omnia æqualia 333. a
Pila in castris ardere visa 681. b
ad Pilcum seruos vocare 463. a
Pilicrepus 477. a
Pinarius Natta 670. b
Pindarus 748. b
Pingere quàm pinxisse iucundius 399. c
Pinna rubens 25. a
Pinnâ & lineis clusæ aues 198. a
Pireneus 679. b
Pisatio 559. a
Pisistrati Athenienſium tyranni moderatio in conuiuæ ebrij conuitijs ferendis 47. b
Piscatum ire dolabrâ 712. c
Pisces quibusdam locis è terrâ eruuntur ibid. c. d
Piscium subterraneorum esu homines mortui 713. b
Pistrinum sapientum inuentum esse vult Posidonius 577. b
Pithaules 523. c
Pithiæ 688. c. an inter cometas ponendæ 689. b
Plancus artifex 722. c
in Planum fortunam deferre 159. b
Plagiarij 156. b
Platanona riuus diuidit 476. a
Plato 492. c. à duobus pueris quæritur 349. a. citatus 168. b. iræ pœnas à se exigit 48. a. plus ex moribus quàm ex verbis Socratis traxit 394. b. pueris vinum negandum putat 28. b. quæcumque sunt, in sex modos partitur 482. c. quinque causas statuit 493. c. serui castigationem Speusippo commisit 48. b. seruijt 462. b. Socrati de eruditione agit gratias 332. b
Platonis argumentum de irâ 6. a
Platonis dictum 127. a. 323. b. 456. c. dictum de animaduersione 16. a. dictum de officio portitoris sibi præstito 352. b. ideæ 483. b. liber à Catone lectus vltimâ nocte 429. a. naufragationes 484. a. pater 304. d. testimonium 737. c
Platonis legibus adiecta principia improbantur 594. a
Platoni nomen latitudo pectoris fecit 484. a
Platoni obiectum quòd pecuniam petierit 251. b. quòd aliter viueret, aliter loqueretur 243. a
Platoni tres serui fuerunt 83. a. vnde contigerit, vt suo natali decesserit, & annum vnum & octogesimum impleuerit 484. b. defuncto Magi immolauerunt ibidem
Platonem nobilem fecit philosophia 4[illegible] b
apud Platonem educatus puer 50. a
Plebicola 337. b
Pluuia vltra x. pedes terram non madefacit in altitudinem 709. c. d
Pluuiæ an quid conferant fluminibus ibidem. quando copiosæ, quando lentæ 727. c
Podagra 24. b. 473. a. ad tempus respondet 712. b.

quomodo interquiescat 531.a
Podagrâ distortus 501. b
Podagræ delinimenta magis quàm remedia componuntur 243.a
Podagricæ fœminæ contra Hippocratis doctrinam 600. a. b
Podagricus 430.a.768.a
Podagricus senex 37.a
Pœna omnis, remedij genus est 12.a
Pœna quid spectet 204.b
Pœnæ inferendæ duo fines 16.a. 36.a
Pœni 228.c. in Africâ à Regulo fusi 83.a. Hispaniam incolunt 76.a. in Siciliâ à Metello victi 225.b
Poëta nomen commune in Homeri notam concessit 482.c
Poëtæ antiqui dictum 622.a
Poëtæ comici versus 401.c
Poëtæ comici sales suos in Socratem effuderunt 251.a
Poëtæ non solliciti de vero, id spectant quod bellè facit ad versum 265.a. temporum nimis accurati descriptores 763.c
Poëtarum carmina, quibus diuitiæ laudantur, facem hominibus subdunt 652.c. fabula de inferis 122.a. furor fabulis humanos errores alentium 227. c. 228.a. ineptiæ de Ioue 250.a
Poëtarum omnium exercitatio & ludus est Mæander fl. 626.d
Poëtarum scopus est aures oblectare & dulcem fabulam nectere 265.b
Poëtarum maximi versus 214.a
Poëtis sollennis locus, Ætna 534.b
Poëtica verba 649.a
Poëticas fores frustrà sui compos pepulit 168.b
Pogoniæ 689.b
Polenta 418.b.641.d
Poliorcetes 175.a
Pollionis Asinij compositio qualis 616.b. amicus Timagenes 56.a
Pollioni Asinio quid dixerit Scaurus homo obscœnus 322.b
Pollionem Asinium oratorem magnum nulla res vltra decimam retinuit 167.b.c
Polluta medicamentis 236.b
Pollux & Castor 681.b
Polyænum magnum virum fecit Epicuri contubernium 394.b
ad Polyænum epistolæ Epicuri 418.a
Polybius Claudij libertus 768.b. fabellas & Æsopeos logos connectit 96.a. Homeri & Virgilij carmina resoluit & transtulit 95.c. 98.b
Polybij apud Claudium potentia 94.c.d. 95.a.b. laus 92.a. 95.c
Πολυπράγμονες enumerantur 162.b
Poma gregalia delectant, si prouenêre maturiùs 270.b
Poma per vitrum aspicientibus multò maiora, vt & aquæ innatantia 684.a. 686.c
Pomorum ingenti strue cingere primæ formæ feras 135.a
Pomaria in summis turribus 670.a
Pomœrium Rom. quando proferre licebat 225.b
Pompeij 465.b. 505.c. Campaniæ vrbs, terræmotu desedit 738.c.d. 748.c
Pompeiorum fortuna 101.a
Pompeius ab vltimo mancipio transfossus 225.b. alienum exercitum fugit 724.a. clienti præbet ceruicem 166.a. primus in circo elephantorum duodeuiginti pugnam edidit 225.a
Pompeij cognominis inanis iactatio ibid.b. hostis ac victor 337.b. verecundia in concionibus 404.a
Pompeij theatrum exustum, à Cæsare refectum 125.c
de Pompeij capite pupillus & spado tulere sententiam 391.b
Pompeio locupletior Demetrius libertus 156.b
Pompeio Cato appositus 137.a. vide *Cn. Pompeius*
Pompeij exaltati ruina Pompeij Magni 321.c. 322.a
Pompeio ditior 161.b
Pompeius Magnus gener Claudij 767.a
Pompeio Penno sinister pes osculandus porrigitur à C. Cæsare 277.b
Pompeiani post Pompeium 59.c. 60.a
Pomponij scriptoris præceptum 390.b
Ponticis littoribus Achaiæ ciuitates impositæ 75.b
Pontificales libri 637.a
Pontificalis carminis verba sollennia 115.a
Pontificis oculi velamento à funere arcebantur 116.b. 117.a
Pons sublicius 248.a
Pontus 719.a. 727.d. cur in inferum mare assiduè fluat, non autem refluat 726.d
in Ponto quidam amnes æstate crescunt 715.c
Popinarum instkores 477.a
Populus in tribus describitur 571.a. cur reges principesque amet & protegat 190.b. vitiorum auctor 596.a
Populi scita 73.c
Populo non placeat sapientiæ deditus 438.b
Populorum transportationes publica exsilia sunt 76.b
Porsena facilius Mucio ignouit, quàm sibi Mucius 429.a. Mucij gloriæ inuidit 500.b
Porsenæ castra 338.a
Porsenæ occisi instar Mucij manus fuit 376.c
Portentosi fœtus 11.b
Portionem ferre 326.a
Portitor gratis Platonem naue transuehens 352.b
Portorium soluere 436.d
Posidonius 536.b. 666.a. citatur 698.d. 747.d. plurimùm philosophiæ contulit 577.a. suasionem, consolationem, & exhortationem necessariam iudicat 606.b. quattuor ait esse artium genera 567.c. virtutem futili carni committi ait 585.b. Zenonis caussam agit de ebrietate 546.c
Posidonij auditor Asclepiodotus 699.d. 745.b. collectiones de diuitijs 563.c. 564.a. elegans dictum 533.b. opinio de colore arcus 685.c.d. de grandine 727.a. opinio de tonitru 704.c. sententia 646.a
Posidonio duo sunt terræmotus genera 746.d
Posidonio de artium inuentione non assentitur Seneca 574.d. 575.b. 577.a
à Posidonio dissentit Seneca 593.d
à Posidonio scripta miracula 757.d
cum Posidonio viuendum 627.b
Possessio rei & vsus 369.c. 370.a
in Possessione ponere 6.a
Postmeridianæ horæ 707.d
Postulaticij 395.b
Postulatoria fulmina 703.c
Poratio extrema delectat 405.b
Potentes cur magni videantur 526.c.d
Potentia aliena terribilis quomodo vitanda 409.c. 410.a.b
Potio liberalior interdum concessa 168.a
Præceptiua philosophiæ pars an satis sit ad consummandam sapientiam 598.a. sitne à philosophiâ remouenda 591.c. per totam epistolam

Præceptio 606. b
Præceptor liberalibus ſtudijs quis dignior 200. c
Præceptoris beneficia 306. a. officium 352. a
Præceptoris cur nulla veneratio 382. b. Præceptori quantum debeatur 350. c. 351. b
Præceptores plus laboris ab his exigunt in quibus certior ſpes eſt 138. c. 139. a. Præceptores ſapientiæ quales eligendi 471. a
Præceptorum beneficia cur intercidant 291. c. caſtigatio quomodo accipienda 33. a. Præceptorum generis humani veneratio 492. b
Præceptum vetus 241. b
Præcepta carmini inſerta, aut proſâ oratione in ſententiam coartata, multum habent ponderis 592. d. 593. a
Præcepta minùs proſunt quàm exempla 394. a. ſeminibus comparantur 450. a. ſine decretis nihil proſunt 603. a. 605. c. generalia mandari & ſcribi poſſunt, ſpecialia ex rebus ipſis pendent 425. b. ſpecialia ſeu ſingularia ſintne vtilia 590. b. c. 592. a
Præcipuum quid in rebus humanis 708. b
Præciſi 140. b
Præco vocem experitur in decuriâ primâ 461. a
Præcordia luxu corrupta 729. d
Præcordiorum ſuppurationes 410. a
Prædictio quam vim habeat 700. c
Prægustare voluptates 238. b
Præiudicium 524. c
Præmordere 191. c
Præneſtina arx 337. a
Præſes legum quam caſtigandi rationem teneat 5. b ad Præſtationem ſcribere 225. c
Præſtigiatorum acetabula & calculi 458. b
Præſtitiſſe verbum ad alios ſpectat 353. c
Præſumptioni omnium hominum multum dari ſolet 655. c
Prætexta non honor, ſed honoris inſigne 266. b
Prætextatus & candidatus 248. a
Prætor vrbanus 151. c
Prætori quis honor exhibitus 492. b
Præxaſpi quæ merces à Cambyſe relata fuerit ob fidele conſilium 49. b
Prandium ſine mensâ 546. a
Precantium voces deum beneficum teſtantur 309. b. 310. a
Precibus empta omni re cariora 274. a
Πρηστὴρ ventus quî fiat 734. b
Pretium cuiuſque rei pro tempore eſt 551. a
Priamus vt iram diſſimulauerit 37. b
Priapi ſignum 185. a
Primipilarius ibid. b
Princeps cur pater patriæ dicatur 199. a. quibus de cauſſis punire & quomodo debeat 203. b
Principis præcipua virtus clementia 190. a. 191. a. b
Principe quæ digna corona 207. a
Principes cur amentur 190. b. 191. a. deorum exemplum imitari debent 192. b. quâ re laborent 357. b. 360. a
Principum officium 199. a
Principale & regium, τὸ ἡγεμονικὸν 3. c
Principali, id eſt ἡγεμονικῷ ineſt aliquid irrationale & rationale 584. b
Principia omnium exigua 303. b. à ſequenti magnitudine obruuntur ibid. c. longè à perfecto abſunt 741. c. totius operis dimidium 446. b
Priuilegia parentum 295. a
in Probo & aſpero accipere 420. c
Procari 722. c
Procella vti fiat 733. d
Proceſſus 150. b. Proceſſus alieni 96. c
Procliua omnia 768. a
Proconſul de tribunali deſiliens & lictori faſces auferens 15. b
Procruſtes 210. b
Procurare heredi ſuo 673. b
Procuratio 420. a. Procuratio mercenaria 228. c
Procurationis otioſæ officium 722. b
Procurationes 618. b. Procurationes quorſum fiant ſi fata immutabilia ſunt 701. a. b
Procuratiuncula 442. b
Procurator ex domino 412. a
Prodeſſe & beneficium dare differunt 340. a
Prodeſſe qui dicantur 638. d
Prodigus non ſine auaritiâ 320. a
Proditor Tarpeio imponitur 13. a
Producta ſeu commoda 519. b
Proficientium tres claſſes 514. b. c. 515. a. 522. a
qui Profuit nobis, ſi poſteà nocuit, an nos debito ſoluat 538. c
Progener 423. c
Progymnaſij, vel potiùs progymnaſtæ 545. c
Prometheus Mecænatis liber 420. b
Promiſſa quatenus ſeruanda 324. b. 326. a
Promiſſorum dilatio arguitur 274. c
Propinatio 283. a. Propinationes 548. c
Propinationibus crebris laceſſere 37. b
Propontis 719. a
Propoſitum ſitne cauſſa rei 493. b. 494. a
Prorogatiua fulmina 703. b
Proſcriptione triumuirali ſeruatus quidam Cæſari reddi cupit 276. c
Proſpicere mortem 387. c. Proſpicere vitam 499. b
Proſtitutæ lenonis ſunt 370. b
Protagoræ dictum 570. a. b
Prouerbia, Aut regem, aut fatuum naſci oportere 763. b. Totidem eſſe hoſtes, quot ſeruos 460. b. Gladiatorem in arenâ capere conſilium 425. b
Prouidentia Deus dici poteſt 703. a
Prouidentia maximum bonum conditionis humanæ 393. b
Prouidentiâ ſi mundus regitur, cur multa bonis viris accidant mala 130. d
Prouidentiæ argumenta plurima ibid.
Prouincialium ornamentum Lugdunum 582. b
Prouocatio à regibus ad populum fuit 637. a
Proxenetæ 661. b
Prudentia adhibenda in commodorum vſu 519. b
Pruina 727. b
Prytanes 152. c
Pſeudomenos 458. c
Pſychroluta 472. c. Pſychrolutes 546. a
Ptolemæus Africæ rex inter Caianas cuſtodias 162. a
Publicum ſalutationum exercere 182. a
Publius tragicis comiciſque vehementior 161. a
Publij verſus laudati 111. c. 161. a. 398. b
P. Claudius remp. venumdedit 172. a
P. Petronius, Claudianâ linguâ diſertus 768. c
P. Vinicij tarditas in dicendo 452. c
Pudica dici quæ non poſſit 315. a
Pudor deprehenſus amittitur 382. c
Puer ſtaturâ ingentis viri 127. a
Puerorum educatio ſalubriter inſtituenda 29. a. 595. b. ira vt placetur 5. b. ludi 180. b. diſcentium offenſationes patienter ferunt magiſtri 343. a. Puerorum infelicium greges 601. a
Pueris quibus omne ludicrum in pretio eſt, ſimillimi ſumus 652. a
Pueros perſonati terrent 429. d
Puerilitas 180. a. Pueritia & puerilitas 390. c
Pugillares 560. a. 633. c

Pugillaribus imminere 413.a
Pugnare de genu 133.a
Pilleata turba 417.b
Pullus nubibus immolari solitus 728.a
Pulmentarium 560.a
Pulla lana 714.d
Pulpę 747.c
Pulpitum 761.d
ex Pulpito tibiarum omne genus organorumque consonuit 550.c
Puluerem soluere in quo circulus scriptus 520.b
Puluerulenta virtus 236.b
Puluillo Capitolium dedicanti filij mors nuntiata 115.a
Puluinaria 102.b. 103.b
Puluinus 63.b. 117.b
Pumilio 526.d
Punctiunculę 473.a. Punctiunculę dolorum 241.a
Puniendi tres causse 204.b. finis 16.a
Puniens irasci non debet 11.b
Punire quomodo princeps debeat 203.b
Pupulus 405.b
Purgamenta 715.b. 716.a
Purgatio statum diem seruat 712.b
Purpura conchylio saturata 82.a. Tyria 685.d
Purpurę color diuersus vnde 684.b
Purpurati 526.c
Pustularum eruptiones 514.b
Pusula 66.b
Putei cur hieme caleant 743.d
Puteolanus puluis mirę naturę 713.d
Puteoli 472.b. Puteolorum turba 527.b
Pyladis domus 761.d
Pyreneus Germanorum transitus non inhibuit 76.a
Pyrrhonis precepta 761.d
Pyrrhonij 570.b
Pyrrhus certaminis gymnici preceptor 26.b
Pyrrhi regis aurum repulit Fabricius 663.d
Pyrrhum Fabricius monet, vt insidias medici caueat ibidem
Pythagoras 226.b. ait alium animum fieri intrantibus templum & oraculi opperientibus vocem 594.b. cur animalibus abstinuerit 635.a. perturbationes animi lyrâ componebat 46.a
Pythagoræ amorem Senecæ iniecit Sotion 635.a. discipuli quinquennium tacebant 471.b. tacitus secessus 574.d
Pythagorica schola præceptorem non inuenit 761.d
Pythagoricus quidam sutori etiam mortuo debitam pecuniam reddit 379.a
Pythicis oraculis adscripta vox 113.a
Pythij filius à Xerxe occisus 51.a
Pythocles vt locuples faciendus 424.a
Python 545.a
Pyxis & argentea & aurea 335.c
Pyxides medicorum 600.a

Quadra panis non est beneficium 321.b
Quadrantaria res 557.a
Quadruplatores beneficiorum 380.c
Quæsitor est, vbi iudex desijt esse 228.c
Quæstiones inutiles damnantur 565.b. 566.a
Quæstionum liber 573.a
Quæstionum de vniuerso diuisio 693.b
Quæstionum operosa solutio quid vtilitatis ferat 334.c
Quæstores 192.a
Quæstuaria 359.a
Quæstuosissimè habere 309.b
Quæsturæ suffragator 382.b
Quàm diu hęc, delicatorum sollicita cogitatio 228.a
Quartana ad horam venit 712.b. flagellis discussa 348.a
Quassus 439.a
Quattuordecim gradus 294.b. 456.b
Querela familiaris 274.b. publica 338.b
Querela de hominum nequitiâ omni tempore 268.a
Quercus & ilex antiqua alimenta 716.d
Quies an summo bono adiici debeat 584.d
Quies, bonum non est 562.a
Quies quibus vtilior negotio 154.a.b
Quiescentes semper & inquieti reprehenduntur 390.a
Quintius dictaturam properat euadere 228.c
Q. Catuli bustum 52.a
Q. Sextij patris, magni viri & Stoici liber laudatur 491.c. vide *Sextius*
Quiritium ius 708.c
Quod est, seu τὸ ὄν, sex modis dicitur à Platone 481.c.d. 482.c
Quod est, summum genus rerum 482.b
Quousque eadem, vox rabidarum deliciarum 151.a. 431.a. 573.a

Rabere 438.a
Rabiosus 4.a
Rabirius poëta 344.d
Radicescere 559.b
Ramalia 575.b
Rapto viuere, iniuriosum, rapto mori, pulchrum 509.a
Rastrum alleuare 31.b
Ratio quid 496.c. 499.a. arbitra est bonorum & malorum 498.d. bonum proprium hominis 524.b. dijs hominibusque communis 587.b. non eget affectuum armis 13.b. numquam in adiutorium affectus assumit 8.a. omnis honesti comes 313.a. vbique respectanda 280.c
Reapse, id est re ipsâ 637.a
Rationalis philosophiæ partis diuisio 572.c
Rebili consularis, hominis infamis pecuniam renuit Iulius Grecinus 283.a
Recaluaster 498.a
Recens à voce 134.b
Recentes à dijs 580.c
Recita quibus adclametur 598.b
Recogito 234.a
Recorrigere 467.c
Reddere quid 346.b. 377.c.d. duos exigit 333.c
Reddidit gratiam, non dicimus 539.a
Refectus consul 626.a
Referire 38.b
Referre quid 539.a
Refigere se crucibus 243.c
Reformare chirographum 595.b
Refouere 80.a. Refouere arma 217.a
Refractarius 515.b
Regalia fulmina 703.d
Regalis ingenij mos 359.b
Regelari 501.a
Reges, vide *Rex*
Regiæ potentiæ ministri arguuntur superbiæ 274.c
Regiam ad mensam adhibitorum quale vitæ genus 50.a
Regiones à bonis moribus alienæ vitandæ 468.b
Regionum electio parùm cõfert studijs 626.a
Regnum aureo sæculo penes sapientes fuit 574.c
Regula 511.c. Regula lex 313.c
Regulus & Virginius Coss. 738.d
Regulus 502.c. à Pœnis captus est, non victus 330.a. clauis confixus 166.b. crucem vicit 611.b. fidei & patientiæ documentum 136.a

Reguli

Reguli area 502.a
Reguſtare bilem ſuam 137.a
Reiicula mancipia 461.a
Reiiculi dies 218.b
Relatiua parem deſiderant regulam 280.c
Relatiuorum natura 334.a
Religio primum militię vinculum 602.c
Religioſi ſunt boni etiam ſirre ac fitillâ 266.c
Remedia extrema in deſperatione tentanda 437.b
Remedia non ſunt quæ fortuitò ſanant 348.a
Remediorum compoſitiones 321.a. crebra mutatio nocet 388.c. Remediorum qualium vſus apud veteres 599.c
Remetiri dicta & facta 63.a
Remetiri vinum vomitu 137.a. 600.a
Remigare contra aquam 671.c
Remiſceri 511.a
Remiſſio animis danda 167.b
Remus auſpicans 225.b
Remus integer in aquâ frâcti ſpeciem reddit 684.a
Replumbatur argentum 725.d
Reponere poſt longam diem, & in anteceſſum 323.b
Repoſitorium 533.a
Reprehenſiones in beneficijs cauendę 275.b
Reptabundus 239.b. 243.a
Res ab hoſtibus repetere 292.b
Rerum natura cur nihil perdere dicatur 333.a
Rerum maior copia quàm verborum 288.a
Rerum potiùs quàm verborum ratio habenda 457.c. 458.a
in Rebus aduerſis filios tondere moris eſt 331.c
Reſalutaturus 163.a
Reſes animus 593.c
Reſp. an, quomodo, & quando ſapienti adminiſtranda 151.a. 152.b. 154.a. ſitne ſapienti capeſſenda, ambigitur inter Stoicos & Epicuréos 254.b. 255.a
Reſpubl. ſine Cæſare eſſe non poteſt 191.a
Reipubl. ingratitudo in optimos ciues 338.a
Reip. qui proſint 151.b
Reſpublicæ duæ 255.b
Reſtagnare 717.b
Reſupinare 673.c. Reſupinus 537.a
Retenta ac reuocata virtus 134.a
Retentare 220.c
Retentare memoriam 513.c
Retexere 597.a
Ρητορικὸν 572.c
Retorrida arbor 50.b. Retorridi rami 405.b
Retrahere ingenij vires 534.b
Retrò viuere 671.c
Reuileſcere 167.a
Reus ſententijs paribus abſoluitur 541.a
in Reum exire 294.a
Reorum mutuæ ſordes 5.a
Rex animum latronis & piratæ habens 281.b
Rex omnis ex ſeruis oriundus 456.c
Regis & tyranni diſcrimen 197.a
Regis quomodo omnia eſſe dicantur 369.c. 370.b
Regi verborum intemperantia non eſt ex maieſtate 193.a
Regem maximè decet clementia 190.a. 191.b. 202.a
Regem natura commenta eſt 202.a
aut Regem, aut fatuum naſci oportet 763.b
Reges cuius rei indigi 357.b. 360.a. cur amentur 190.b. 191.a. multa opertis oculis donant 325.b. mali cur regnent 323.a
Reges Romani duo, quorum alter patre, alter matre caruit 636.d
Reges quid ſecuros præſtet 203.a
Reges Parthos non poteſt quiſquam ſine munere ſalutare 416.c. 41
in Reges quid homines armet 60.
Regum animi notantur 463.a
Regum contemptores perperàm philoſophię dediti cenſentur 515.b
Regum conſuetudo 360.b
Regum amicis quanti conſtent bona conſilia, exemplo declaratur 49.b. 50.a
Regibus exemplum poſitus Iupiter 702.d
Regibus maior ſecuritas eſt ex manſuetudine 193.c. eis vtilis eſt iræ continentia 51.a
à Regibus prouocatio ad populum fuit 637.a
Rhenus 216.b. 303.b. 679.b. 717.a. 742.a. 726.a
Rhinocolura 54.a
Rhodanus 717.a. 726.a. 765.b.c
Rhodij vox effeminatiſſima 506.b
Rhodijs libertas cum immunitate data 338.a
Rhodiorum fons ex interuallis fæda fundens 716.a
Rhodos 626.a
Ridens in tormentis 532.a
Ridiculis diducta veſtimenta 683.a
Rixam à laſſo quæri, vetus dictum 46.b
Rogantis verba intercidenda 274.a
Rogo, moleſtum & oneroſum verbum ibid.
Roma quòd tantùm ſemel capta eſt, Scipioni debet 556.a. tributum ſpadonibus pendit 338.a
Romę incendia dolet Timagenes, quòd meliora ſciret reſurrectura quàm arſiſſent 583.a
Romę puer ſtaturâ ingentis viri 127.a
Romę aut Scipio deeſſe debebat, aut Romę libertas 556.a
Romana eloquentia à Cicerone exſtitit 452.c. 453.a
Romana pax 139.b. Romanę pacis exitium 191.a
Romana vitia 222.a
Romani ducis verba ad milites locum occupaturos 544.d
Romani imperatoris vox notatu digna 371.b
Romani imperij exſul auctor 76.b
Romani roboris ſecta 761.d
Romani mores 9.a. 51.c. 360.a. 486.a
Romanis ingenijs intentatum opus 96.a
Romanis quis primus perſuaſerit nauem conſcendere 224.b
Romanorum duæ colonię in Corſicam deductę 77.a
Romanorum ſtudia inutilia 224.a
Romanorum vltimus Sylla pomœrium protulit 225.b
Romanus pop. vbicumque vicit, habitat 76.b. Eius fideliores ſocij 38.a
Romanus luctus 101.c
Romanus ſermo non tam prępropęrus quàm Græcus 453.a
Romulus perit ſolis defectione 637.a
Romuli caſa 79.a
cum Romulo feruentia rapa vorare 766.c
Rorare 686.a
Roſa hieme concupita 670.a. toto lacu fluitans 469.c
in Roſâ iacere 448.b
Rubentes cur iracundiſſimi 28.a
Rubor ſubitò viris grauiſſimis offuſus 403.b. 404.a
Rubrum mare 719.a
Ruffus Pompeij F. 768.b
Rufillus 558.b
Rufus ordinis ſenatorij ab offenſo Cęſare gratiam & munus impetrat 302.a
Ruinoſi parietes 62.b.
Ruſticitas 274.b
Rutilia Cottam filium ſecuta eſt in exſilium 87.a
Rutilius ob innocentiam exſul 125.b. 338.b. maliuolentię expoſitus 243.a. in exſilio viuit 166.a. ſolus Sullę dictatori aliquid negauit 135.a.

suam damnationem libenter tulit 428.c
Rutilij exsilium 135.a. 502.a. innocentia violata effulsit 535.a. exsulis animositas in reditus abominatione 362.a

SABBATHIS lucernam accendere 604.a
Sabianum littus 738.d
Sabinus, vide *Caluisius Sabinus*
Saccus homo est 529.b
Sacerdos Homericus 542.c
Sacerdotiorum candidatus 382.b
Sacra conficere 433.c
Sacramento adacti 216.b
Sacramento rogatus 494.c
ad Sacramentum adacti 241.b.c
Sacramenta 604.c
ad Sacrificium accessuri vultum submittunt 760.d
Sacrilegium quarum rerum sit 371.a. an ex aliquâ parte bonum 562.b.c
Sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur ibid.c
Sacrilegi 535.d
Sacrilegos omnes esse probat Bion 371.a
Sacrilegus Deo iniuriam non potest facere ibid.b
Sacrarium 624.b. 761.b
Sacrum municipale 578.b
Sacra alienigenarum gentium mota 635.c
Sacrorum sanctiora solis initiatis nota 606.a
Sæculum aureum 574.c. 579.c. 580.b. 652.c
Sæuitiæ detestatio 205.b. instrumenta 409.c
Sagum 418.a
Salarium 608.b
Saliaris saltus 413.a
Saliuam mouere 534.b
Sallustius 195.b. 308.c
Sallustij verba 488.b. 754.c
Sallustij imitator Arruntius 649.b
Sallustio vigente qualis orationis cultus ibid.
Saltus saliaris aut sullonius 413.a
Saluidienus 194.b
Salutare Parthos reges nemo sine munere potest 416.c. 417.a
Salutatio meritoria 226.b
Salutatio potentum 360.b
Salutationes matutinæ 604.a
Salutationum publicum exercere 182.a
Salutator 420.a
Salutis initium, peccati notitia 436.d
Samnitum legati 81.a
Sanabilis 341.c
Sanguis, pars & materia nostri 694.a
Sanguine nubibus litatum 728.a
Sanguine vitalis calor continetur 311.a
Sanitas etsi de fato, debetur tamen & medico 701.d
Sapiens quis 487.a. Deum aliquo antecedit 474.a. Deos æquat 587.c. etiam in Phalaridis tauro perustus exclamabit, Dulce est 497.b. exercitui pugnæ parato assimilatur 486.a. externa incommoda sentit, nulla interna 514.a.b. incurtari & succumbere non potest 512.b. miser fieri nequit 587.a. nec liberorum, nec amicorum amissione affligitur 520.c. nihil cupit 369.a.b. non est dolorum expers 512.b. 554.b. non ignoscet, nec veniam dabit 211.a. 212.a. non miserebitur, sed succurret & proderit 211.a.c. non se indignum vllis fortunæ muneribus putat 245.a.246.a. non timet 554.a. nullâ iniuriâ vel contumeliâ affici potest 172.a.b.173.a. 179.a. 288.b. nullâ re indiget, & tamen multis illi opus est 400.b. numquam commouetur 447.a. omnibus affectibus vacare debet 552.a. similis Deo, exceptâ mortalitate 178.a. solus scit referre gratiam & beneficium dare 539.a. surdum se amantissimis præstare debet 441.c. tremet, dolebit, & expallescet 512.c
Sapiens an ad remp. accedat, controuertitur 254.b. 255.a. an beatior qui diutiùs vixerit 586.d. an irasci debeat 21.b.c. an lacrymari debeat 614.a. an munus accipere, debere, emere, & conducere possit 370.b. 371.a. an sapienti prosit 638.a. colaphis percussus quid faciat 182.a. corpore parùm prospero vsus, an neque miser, neque beatus habendus 586.b. cùm non accipiat iniuriam, cur puniat hanc inferentes 180.b. deliberaturus sitne aliquem in consilium aduocaturus 639.a. sitne beatior amicorum & liberorum turbâ succinctus 519.d. sitne seipso contentus, & propter hoc amico non indigeat 399.a.c.d. 400.b
Sapiens Stoicorum an alicubi inueniatur 176.c
Sapientis animus qualis debeat esse 584.c. animus talis, qualis mundi status super lunâ 487.b.c. comparatio cum Ioue 516.c. descriptio 368.c. fiducia quanta 160.a. inuenta 579.b. partes duæ 512.b. patria, & virtutis exercendæ campus 152.c
Sapientis amicis carentis vita qualis 401.a
Sapientis omnia sunt 369.b. quomodo hoc intelligatur 369.c. 370.b
Sapientis & gubernatoris diuersa condicio 554.c
Sapientis & sapientiæ assectatoris diuersa remedia in contumelijs ferendis 186.a
Sapientis Stoici & Epicuri discrimen 399.b
Sapienti an aliquid donari & beneficium dari possit 369.b. etiam in afflictâ rep. occasio est se proferendi 155.c. furtum quomodo fieri possit 371.b. nec paupertate, nec à dolore nocetur 554.b. 555.a. nihil contra opinionem accidit 163.b. non interdicitur naturæ contemplatione 494.c. potentium iræ declinandæ 410.a. vt Deo, omnia sæcula seruiunt 227.b
Sapientem se non esse, quomodo quis intelligat 487.a
Sapientem an numquam sui facti pæniteat 524.a
Sapientem inter & stultum quid intersit, si vterque habere vult 249.b
Sapientes non fuerunt in sæculo fortunato 579.c. 580.c
Sapientes omnes pares sunt & æquales 534.b. quò Deum antecedant 142.c. soli veri gaudij participes 427.a
Sapientes quicquid oportet, iuuat 281.a
Sapientium in diuersum itura turba plus ex moribus quàm ex verbis Socratis traxit 394.b
Sapientium voluptates quales 239.a
Sapientia quid 234.b. 422.a. 571.a. ars est 437.b. de quibus rebus sit 568.d. non est in litteris ibid. sola, libertas 449.c
Sapientia an bonú sit, sapere verò bonum non sit 655.a. Sapientia futura an bonum sit 658.a
Sapientia vetus, rudis fuit 599.b.c
Sapientia summa 510.a
Sapientia & philosophia quomodo differant 571.a
Sapientiæ effectus 487.b. 578.a. inuenta amplificanda sunt 492.a. præcepta pauca tenenda, sed ita vt in promptu sint 366.d. præceptores quales eligendi 471.a. studium verè liberale 564.c.d
Sapientiæ consummatæ & procedentis viri quo differant 514.b
Sapientiæ alludentes 515.a

Sapientiam professi reprehenduntur à Senecâ 507. b
Sapientiam sectantium magnum discrimen 513. a
Sappho 369. b
Sardes, Asiæ ciuitas maxima 359. a
Sarmatas Danubius cohibet 742. a
Sarmatiæ rex 538. a
Sarmatica 679. b
Satagei 611. a
Satellij Quadrati diuitum arrosoris, arrisoris & derisoris consilium Sabino datum 435. a
Satrapæ 423. b
Satrius Secundus 125. c
Saturitas etiam in aquâ & polentâ 418. b
Saturnalia 417. b. 766. a
Saturnalia non semper erunt 767. b. c
Saturnius Luscius 768. b
Saturnus & Mars 566. c
Saturni stella 753. b. 760. c
Scabies fœda 150. b. 251. b
Scapulæ nudæ ac fœtentes 248. a. b
Scapulas tegere 490. c
Scapulas verberibus præbere 48. a
Scapulis suum reddere 416. c
Scaurus senatus princeps 322. b
Scauri iocus de Aristone philosopho 437. c. vide *Mamercus*
Sceleratis numquam contigit securitas 609. b. 629. d
Sceleris in scelere supplicium est 609. c
Scelerum enumeratio & reprehensio 21. c. 22. b
Scenæ artifices 379. a. periti 666. c
in Scenâ elatus 526. c. 537. a
Scenici artifices quomodo verecundiam repræsentent 404. a
Schola deserta, theatrum fractum 523. c
Schola philosophi, quibusdam otij diuersorium est 633. c
Scirthus 74. b
Sciebam, sapientis vox 527. b
Scientia rerum, bonum 442. a
Scientia quarumdam rerum, inutilis 224. a. b
Scientia quæ vtilis ac necessaria 368. a
Scipio Æmilianus eodem ferè tempore patris triumphum, & duorum fratrum funera spectauit 100. c. à Paulo Patre in adoptionem datus 115. b
Scipio Africanus rusticitatis ab aliquibus damnatur 558. a. à Repub dimissus 338. a. exsul Liternum se recepit 229. a. 469. b. 556. a. Carthaginis horror 556. a. Hannibalis victor & Antiochi 228. c. sine irâ bellum gessit 9. a. tripudiare solebat 167. a. b
Scipionis Africani pietas in fratrem captum, & mortuum 100. b. villa, manes, ara & sepulchrum 555. c. 556. a. balneum quale 556. a. 557. a. erga patrem beneficia 305. b. filia Cornelia 117. b. filiæ ex erario dotem acceperunt 83. a. 691. a
Scipio alter cunctatur circa Numantium 9. a
Scipio Numantiam claudit & comprimit 496. d
Scipio Cn. Pompeij socer morte suâ maioribus se parem fecit 429. b. c
Scipionibus fatalis in Africâ gloria ibid. c
Scire & meminisse quid differant 445. b
Scire plus velle quàm sit satis intemperantiæ genus est 569. b
Sciron, ventus Athenis infestus 736. b
Scordalus 477. a. 547. c
Scorpiones 697. b
Scorteum 728. a
Scribendum & legendum simul 549. b
Scribonia amita Drusi Libonis 506. c
Scribonia socrus filiæ Claudij 767. a. à Claudio occisa ibidem.
Scripta eruditorum hominum ignotos notos faciunt 423. b. Scripta quorumdam clarum nomen habent, sed exsanguia sunt 491. c
Scrutationem populo præbere 246. b
Scythæ comam spargunt 676. a. iracundissimi 26. b. tergis vulpium & murium teguntur 576. a. Scythis bellum indixit Dareus 51. a
Scythia 75. b. 727. d. Scythiæ rex 538. a
Scylla 442. b. 457. c. 585. b. 719. a
Scylla saxum est non terribile nautis 533. c
Secedere & in aliâ parte considere 655. b
Secreta eloqui nulla lex vetat 341. a
Secundas agere 45. b
Secundas sortiri 286. a
Securitas securitate mutuâ paciscenda est 203. a
Securitatis pars maxima quæ 629. d
an Sedeat, delicatus interrogat 223. b
in Seductu 151. b
Segregem vitam agere 316. c
Seianus ad latus Tiberij stetit 117. a. Cordium Satrio Secundo congiarium dedit 125. c. summis honoribus functus, à populo in frusta diuisus fuit 162. a
Seiani crudelitas 126. a
Seiani tam odium, quàm amor periculosus 475. c
de Seiano cùm actum est, prodigium visum 680. b
Seiani satellites 105. d. Seianianum iugum 106. a
Sela 689. a
Selectorum turba 293. b
in Sellâ prostare 268. a
in Semen relinqui 764. a
Seminum vis 303. b. 694. d
Semianimis 325. b
Semilibet 217. a
Seminudus 489. b
Semiorbis 687. b
Semisomnis 668. d
Semiuiri 633. c
Senatorem à sexagesimo anno lex non citat 231. a
in Senatu post decimam horam nouam relationem fieri, vetitum erat 168. a
Seneca animum animal esse concedit, actiones eius animalia negat 645. c. sedulus auditor Attali fuit 633. b. & Fabiani Papirij 617. b. Claudio Cæsari adulatur 98. c. 99. b. 102. b. Ciceronis exemplum secutus est in Cleanthis versuum conuersione 632. b. decrepitum se vigore animi non destitui, nec mortis metu teneri scribit 432. c. 433. a. cum Earino cursu contendit 545. c. Demetrium secum circumferre solitus 489. b. diligens vinearum fossor 709. c. dissentit à Stoicis 643. c. 644. a. 655. a. c. 657. a. dormiturus facta & dicta diei remetitur 63. a. dubitat de animarum æternitate 626. a. epistolis suis clarum se Lucilium reddere promittit 423. c. immodicè Annæum Serenum fleuit 491. a. in quantum Stoicos sequatur 234. b. 253. d. 254. a. iuuenis edidit volumen de motu terrarum 741. b. magnorum virorum imagines & natales celebrat 492. b. matrem de suo exsilio consolatur 70. c. medico vsus 625. a. meminit librorum suorum de Beneficijs 538. c. naufragium fecit 559. c. nihil sibi mali in exsilio esse probat 72. b. non turbatus fuit clamoribus 546. b. ob senectutem lectulo adfixus 501. b. patre rogante animalium abstinentiam reliquit 635. c. puer apud Sotionem philosophum sedit 465. b. quæsturam gessit 89. a. qualis in exsilio fuerit 90. b. quantum profecerit ex Attali auditione 634. c. Scipionis ma-

nes & aram adorat 555. c. se paruo contentum scribit 672. a. senectutis suæ argumenta colligit 405. a. senex philosophum disputantem audit 523. b. vrbis fuga febrem fugit 625. a
Senecæ abstinentia 634. d. 635. a. auunculus 89. a. cibus 625. c. condiscipulus Claranus 495. b. filius 69. b. 72. a. 88. a. fratres 69. b. 88. a. frater Gallio 232. d. 722. d. infelicitas in nauigando 472. b. c. 473. a. infirmitas mentis iam ad recta, iam ad prauа vergentis 145. a. b. 146. a. iuuenta in Tiberij Cæsaris principatum incidit 635. c. libri moralem philosophiam continentes 633. a. 639. b. lectus, prandium, vehiculum 559. c. 560. a. 635. c. mala valetudo 474. b. mens inter varios clamores constitit 476. c. nomen, prænomen & cognomen 312. a. opus & quæstiones de morali philosophiâ 130. d. 630. b. spes de sui restitutione 99. b. somnus 546. b. vigiliæ & de posteris cura 397. a. b. villicus 405. a. b. vxor Paulina 625. a. vxor mortua 88. b. vxoris fatua Harpaste 467. a
Senecæ pater philosophiam oderat 635. c. ideò Heluiam minùs studijs indulgere passus 87. c
Senecæ amorem Pythagoræ iniecit Sotion 635. a
Senecam patris senectus in vitâ retinuit 530. b
Senectus quid 114. a
Senecio Cornelius, eques Rom. ex tenui principio se promouens, subitò anginâ suffocatur 617. c. d
Senectus & morbi coniuncti apud Virgilium 636. c
Senectus lassæ ætatis, non fractæ, nomen 432. c
Senectus quando attentiùs conseruanda 625. c
Senectutis commendatio 405. b
Senectutis extrema an fastidire oporteat, & finem non operiri, sed manu facere 484. b
Senectutem in aulâ quomodo quidam consecutus sit 37. a
Senex elementarius, res turpis 448. a
Senex linteatus, laurum & lucernam medio die præferens 250. b. 251. a
Senis & iuuenis corrigendi diuersa ratio 431. c
Seni quoque discendum est 523. c
Seni turpe, ex commentario sapere 445. b
Sene viuere incipiente nihil turpius 409. a
Senes pueris similes 180. a. querulii & iracundi 28. a. 46. b
Senes orbos in litteram digerere 504. b
Senes puerorum vitia habere, turpe 390. c
Senum decrepitorum querela de vitâ 221. a
Senibus infantia exprobratur 426. b
Senile corpus naui dehiscenti & ædificio putri comparatur 439. a
Senilis anima in primis labris est 441. a
Sensibile ne an intelligibile sit bonum 674. b
Sensus id est *sententia* 646. d
Sensus de bonis ac malis non iudicat 498. d
Sensus in homine quàm in alijs animalibus tardior 674. c
Sensus constitutionis suæ an sit animalibus 666. c
Sensus communes 401. c
Sententiam alicuius in senatu sequi 499. b
Sententiam diuidere 234. b. 424. b
Sententiæ abruptæ & suspiciosæ 646. d. 648. b
Sententiæ pueris ediscendæ 445. b
Sententijs paribus reus absoluitur 541. a
Sententiarum vitia 649. b
Sepelire mortuum an beneficium 340. c
Sepse, id est *se ipse* 637. a
Septa 22. a
Septentrio ventus 735. d
Septentrionalis plaga 727. d
Septimum palmæ spatium 440. c
Sepultura sapienti negligenda 588. a
Sepulturæ iactura non æstimanda est 793. d
Sequius 364. b
Serapio philosophus volubilis linguæ 451. c
Serenus 148. b. 169. a. 171. a. 174. b
Serenus Senecâ minor mortuus 491. a
Seres 576. a
Seriphus 74. b
Sermo improborum vitandus 672. d
Serpens in Africâ sæuus 545. a
Serpens pestifera 455. a
Serpentes paruulæ 205. c
Serræ inuentor 575. c
Serrarius 478. a
Sertoriana arma 596. c
Seruator 281. b
Seruientibus ira pernicioſa est 50. c
de Seruij regis matre dubitatur 636. d
Seruilij 195. a
Seruilij Vatiæ villa 475. b. 476. a
Seruilius lacus 135. b
Seruilium litterarum ignari 158. a
Seruitus corporis solius est, non mentis 299. b
Seruitus quæ grauissima 708. c. vrbana & feriata 59. a
Seruitus paucos, plures seruitutem tenent 426. a
Seruitutem morte effugit Lacon puer impubes 529. a
Seruus nomen est ex iniuriâ natum 443. a
Seruus an domino beneficium dare possit 298. b. omnis ex regibus oriundus 456. c. cænanti ad pedes stat 302. a. Seruus cum peculio licet domini sit, huic tamen munus dare potest 370. a. Seruus in primam decuriam coniectus quam gratiam retulerit domino 461. a
Serui definitio Chrysippea 299. c
Serui à pedibus domini stare soliti 435. a. cõemti ad memoriam refricandam ibidem. etiam mensæ admouendi 460. a
Serui, olim familiares appellati 462. b. quomodo tractandi 460. a. 462. a. Serui ex dominis facti, & ex seruis domini 461. b. 462. a
Serui omnes sumus 462. c
Serui quot, tot hostes 460. c
Seruis ad statuam confugere licet 201. c
Seruis colendi potiùs domini, quàm timendi 463. a
Seruorum dies festus 462. b
Seruorum fidelitatis erga dominos exempla 299. a. 300. b. 301. a. b. 302. a. fuga non ægrè ferenda 631. b. c. varia ministeria 460. c. numerus Demetrio quotidie relatus 156. b. Seruorum irâ non pauciores ceciderunt quàm regum 391. b
Seruos ad pileum vocare 463. a. Seruos Epicurus amicos vocauit 631. b. Seruos vt à liberis cultus distingueret, aliquando dicta in senatu sententia est 205. a
Seueritas non est contraria clementiæ 210. b
Seuerus Cornelius Ætnam descripsit 534. b. vide *Cornelius*
Sextius cur animalibus abstinuerit 635. a. dicebat, Iouem plus non posse quàm virum bonum 516. c. iter ad deos monstrat 517. a
Sextius pater latum clauum D. Iulio dante repulit 611. c. vide *Q. Sextij*
Sextij Græcis verbis, Romanis moribus philosophantis imago de exercitu & sapiente 486. a. consuetudo excutiendi totum diem 62. b. dictum 39. a
Sextiorum noua & Romani roboris secta, inter initia sua exstincta est 761. d

Sextus Papinius flagris à C. Cæsare animi caussâ cæsus 52.a
Sextus Pompeius sorori & fratri superstes 101.a. cur consul factus 321.c. 322.a
Sex. Trallus 768.a
Sicilia 216.a. 574.d. ab Italiâ inundatione seclusa est 749.c
Siciliæ circumitus 533.b. laus 724.a. in Siciliæ stagno quodam iniecta non merguntur 714.d
Siculorum iuuenum pietas in parentes 306.d. 307.a. 361.c
Siculum æquor 719.a. pelagus auster exasperat 410.b
Sidera semper vt in opere, ita in pastu 694 b.c
Sidera quinque 120.a
Sidera volantia 680.c
Sidera circumnectentis fulgoris caussæ 682.a
Siderum defectio cur breuis 755.d
Siderum vis 715.d
Sidon mari superfusa 747.d
Signare rationem parem 363.b
Signatores 283.b
Signifer 758.d. 759.a
Signum petere 308.d
Signorum detestatio 296.b
Silentium non est studijs necessarium 476.c
Silenum habeo in castris 55.b
Siliceus vir 45.a
Siluæ in tectis domorum ac fastigijs 670.a
Siluæ fulmine crematæ 697.d
Siluæ tonsiles 679.a
Simplices qui 27.a
Simplicitatis indicium iracundia 43.a
Sinnis 210.b
Sipario fortiora dicta 161.a
Siremps lex esto 583.b
Sirenes 479.c
Sistrum concutiens 250.b
Sisiphus 430.b. 768.c
Sitis luxuriosorum 730.a
Smaragdus 579.b
Sobrietas interdum remouenda 168.a
Soccatus 278.a
Socculus aureus margaritis distinctus, osculandus porrigitur 277.b
Sociale animal 368.a
Societas salua quando sit 35.c. 36.a
Societatis appetitio naturâ innata 401.b
Societatis commoda 316.c
Sociorum garum 601.b
Socrates 492.c. ab amicis se coargui passus 49.a. ab Athenienſibus damnatus fuit 258.c. damnatus an iniuriam acceperit 177.a. ad Archelaum regem cur venire noluerit 331.b. an sibi agat gratias, quòd ipse se docuerit 332.b. Aristophani iocorum materiam præbuit 251.a. carcerem intrauit ipsi loco ignominiam detractaturus 84.a. carcerem omni curiâ honestiorem reddidit 251.a. in carcerem coniectus 125.b. in carcere disputat & exire noluit 428.c. xxx. dies in carcere exegit 506.b. in carcere moritur 166.a. colapho percussus quid dixerit 47.b. cum pueris ludere non erubuit 167.a. facetus, derisor omnium, maximè potentium 332.a. loquens inducitur 248.b. 250.a. 251.a. non fuit patricius 456.b. pallium verecundè ab amicis petit 380.c. perpessicius senex, per omnia aspera iactatus 628.a. totam philosophiam ad mores reuocauit 510.a. quam summam dicat sapientiam ibid. serui castigationem, ne iraſceretur, distulit 12.a. Sophroniscum exspirare non patitur 304.d. venenum vicit 611.b. veritatem & virtutem idem esse dicebat 511.a
Socratis æqualitas in fortunæ inæqualitate 628.b. calamitatum enumeratio ibid.a. idem vultus 21.c. irati signum 49.a. libertas & constantia sub triginta tyrannis 153.b. 336.c. mors laudatiſſ. 136.b. patientia in comœdorum salibus & vxoris iniurijs ferendis 185.b. 186.a. responsum datum cuidam querenti quòd peregrinatione nihil profecerit 436.a. 626.a
Socratis ex moribus plus quàm ex verbis philosophi traxerunt 394.b
Socrati Alcibiades & Phædrus obiecti 251.b. 252.a
Socrati seipsum donauit Æschines pauper 267.a
Socratem calix venenatus è carcere in cælum transtulit 502.a. cicuta magnum fecit 408.c. in carcere Athenæ occiderunt 153.b. vix fama recepit 535.a
cum Socrate disputare licet 226.a
cum Socrate viuendum 627.b
Socrati fœtus prouentus 155.b
Sol quibusdam saxum aut fortuitorum ignium globus 383.b. 384.a. etiam sceleratis oritur 319.c. 320.c. aliquando caussa venti 732.c. 733.b
Solis alimentum 744.d. area visa 682.a. defectio perfecta 688.a. defectio quomodo deprehendatur ibid. quomodo fiat 331.c
Solis defectionem quantopere Archelaus rex metuerit ibid.b.c
Solis & lunæ dotes 318.c. Solis lux & vis integra est, etiam inter oppositа 586.b
Solis miracula 752.c. officium 314.a. radiorum duplicatio, caussa caloris 728.b
Solis boues vbi stabulare fingantur 716.b
Soli quantum debeatur 353.b. 354.a.b. 383.b
Solem quidam pedalem dixerunt 684.a
Soles bini ternique visi 687.d
Solatium maximum mortis nostrorum 91.d
Soleatus 52.b
Solitudo mala suadet 432.b. quibus vitanda 402.b
Solitudo & frequentia miscenda sunt 167.a
Solœcissmum scienter commissum non erubescit grammaticus 599.a
Solon Athenas æquo iure fundauit 574.d. vino indulsit 168.b
Solstitium & bruma in quibus signis fiant 718.c
Soluere in debitum 396.b
Solutio omnis non idem, sed tantumdem reddit 346.b
Solutio difficilium quæstionum ad quid prosit 734.c
in Solutum imputo 398.b
Σοφία 571.b. apud Latinos quoque in vsu est ibid.
Sophismata, id est captiones 458.b. Latinè cauillationes dicuntur 642.b
Sophoclis opinio de Nili incremento 725.d
Sophroniscus Socratis pater 304.d
Sorbitio 533.a
Sordes detractæ 288.c
Sordes mutuæ reorum 5.a
Sorites inexplebilis 340.b
Sotion philosophus 465.b. Pythagoræ amorem Senecæ iniecit 635.a
Spadonibus tributum Roma pendit 338.a
Sparsio 695.b
Spata 577.a
Species 482.a.b
Spectaculum naumachię secundum 508.c
Spectaculum meridianum 395.b
Spectacula matutina 66.a. 508.a.b. scenę ludicra 19.a. bonis moribus damnosa 395.b. mane & meridie fiebant ibid.

Specularia

Specularia 138. b. 729. d
Specularium vſus Senecæ tempore innotuit 577. c
Specularibus latis diem admittere 558. a
Speculator 15. a
Speculum iratis opponendum 39. a. concauum qualem imaginem reddat 684. c
Speculi ratione imago redditur ibidem
Specula cur inuenta 690. c. ex multis minutis compoſita 685. a
Speculorum variæ naturę luxuries 685. d. 686. a. 689. c. 691. a
de Speculis duæ opiniones 684. d
Specus veneranda 453. c. Specus ſubterranei 712. c
Spes, nomen incerti boni 402. b. Spes improborum vt vitanda 629. b
Spes longas inchoantium dementia 618. a
Speuſippus putat beatum ſolâ virtute fieri poſſe, non tamen vnum bonum eſſe quod honeſtum eſt 553. a
Speuſippo ſerui caſtigationem Plato commiſit 48. b
Sphæromachia 535. d
Spiramentum 143. b. Spiramenta 744. c. 756. b
Spiritus & ſanguis corporis humani 744. a
Spiritus ſacer intra nos ſedet 453. b
Spiritus quomodo ſubeat terram 747. c
Spiritus vitalis terræ ineſt 744. d
Spiritus terræmotus cauſſa ſtatuitur 743. b. c. 744. a. 745. a
Spiritus vis 694. d. 695. a
Spiritus & venti diſcrimen 734. c
Spiſſamentum 441. c
Spiſſiſſimum 540. c
Splendidum nihil ſine luce 442. a
Splendoris & lucis diſcrimen 423. b
Spoliarium 135. b. 590. a
Spolium 196. a
Spondere pro iudicato 314. a
Spondyli 601. b
Spongia ad emundanda obſcœna 508. a. b
Spongiâ inſertâ os morituris incluſum 53. a
Sponſalia 326. b
Sponſaliorum genus decentiſſimum eſt adulterium 268. a
Sp. Anij lucifugæ vita deſcribitur 671. a. b
Stagna quædam ſine fundo 713. c. ſacrata 453. c. ſubterranea 712. c
Stamen rectum 577. a
Statilia inſcribi ſuo monumento iuſsit, ſe XCIX. annos vixiſſe 529. c
Stabilitor, Dei cognomen 311. c
in Stationenſi lacu natat inſula 715. a
Stator Deus 311. c
Statuarij 567. a
Status fulmen 701. d
Stella ſuper lanceam viſa 681. b
Stellæ Artemidoro innumerabiles 756. a cur ſtare vel redire dicantur 759. c. falsò putantur decidere aut tranſilire 681. a. variæ 78. a. volantes 688. c. tranſuolantes tempeſtatis ſignum 681. b
Stellarum tranſuolantium cauſſæ 696. d
Stellarum alimentum 694. b. 744. d. curſus 318. c. 319. a. effectus 696. a. numerus & nomina quamdiu fuerint excogitata 759. b
Stellarum concurſu non fit cometes 755. c
Stellarum quinque curſus ſolùm quando notus eſſe cœperit 759. a. c. poteſtas à Chaldęis obſeruata 700. c
Stellis duplex motus 758. b
de Stellis quæſtiones 752. c
Stemma non inſpicere docet philoſophia 456. b
Stemmatum flexuræ 302. b
Stercoroſum 716. a
Stigmata ingratum hoſpitem teſtantia 325. b
Stilponis auditor Crates 402. a. obiurgator Epicurus 401. b. c. reſponſum Demetrio datum interroganti, numquid perdidiſſet ibid. b. reſponſum interrogati à Demetrio, numquid perdidiſſet 175. a
Stilponi quid Epicurus obiecerit 399. a. 401. b
Stilus & lectio coniungenda ſunt 549. c
Stipatores 198. a
Stips æris abiecti non eſt beneficium 321. b
ad Stipem manum in ponte porrigere 248. a
Stoica lingua 407. b. ſententia 425. c. ſignificatio 485. b
Stoicæ ſectæ paradoxum 286. c. Stoicæ ſectæ ſpecie quidam ad vitia hortantur 673. c
Stoicus quidam Senecæ amicus Marcellinum ad mortem ſubeundam hortatur 528. a. b
Stoico vox communis cum Stilpone 401. b. c
Stoici animam hominis magno pondere extriti permeare non poſſe exiſtimant 480. b. defenſi 320. a. Deo rotundam formam dant 645. b. duos ingratos ſtatuunt 319. c. genus ante ſuperius ponunt 482. b. ſingulis & Genium & Iunonem dederunt 640. a
Stoicorum animalia infinita deridet Seneca 643. c. 645. b. cum Peripateticis diſputatio 554. b. decretum de perpetuo actu ſapientis 253. d. exempla & præcepta 254. a. 503. b. paradoxa aliquot 335. a. paradoxum, ſapientem numquam facti ſui pœnitere 324. a. placitum, ſapientiam bonum eſſe, ſapere bonum non eſſe, examinatur 655. a. præcepta in actu mori imperantia 397. a. quæſtio, an ſibi aliquis beneficium dare poſſit 332. a. opinio de cometis & ceteris cæli oſtentis 758. a. opinio de paritate bonorum probatur 495. d. opinio de rerum principiis 711. b. ſapientia à Zenone cœpit 83. a. ſecta vulgò nimis dura, ſed reipsâ lenis & benigna eſt 211. a
Stoicorum ſecta de fati immutabilitate defenditur 701. a
Stoicorum & ceterorum ſapientium diſcrimen 171. a
Stoicorum & Epicuręorum diſſenſio de otio ſapientis 254. b
Stoicorum auctorum contextus virilis & continuus 444. a. b
Stoicorum paradoxorum nullum falſum eſt 559. c
Stoicis vna ſaltem cauſſa 493. a
Stoicis publicâ voce occurri ſolet 654. c
Stoicis præceptis quæ fidem detrahere ſoleant 172. b
cum Stoicis hominis naturam vincere 226. a
Stolâ indutus 240. a
Stomachicus 430. a
Stomachus intemperans 729. c. d. moroſus 531. b. ſuſpectus 46. b
Stomachi faſtidientis eſt multa deguſtare 388. c
Stomachi morbo vitiati ſimile 335. b
Stomachoſus 4. a
Stratonis Peripateticæ philoſophiæ cultoris decretum de terræmotu 743. d
Strigare 441. d
Strophis ac fucis remotis 433. b
Struthiocamelus depilatus 184. a
Strymo 679. b
Studia inutilium litterarum arguuntur 224. a
Studia liberalia cur ita dicta 564. c. ad alia multum, ad virtutem nihil conferunt 567. b. non cenſentur inter bona 564. c. præſidia certiſſima ſunt 87. b. c
Studijs liberalibus non obſtant negotia 489. b
Studiorum modus tenendus 157. b. c

Studiis non necessarium est silentium 476.c
in Studiis vtilia, non subtilia quærenda 457.c
Studiosa luxuria 158.a
Stultitia 449.c. cur nos tam pertinaciter teneat 486.b. semper incipit viuere 409.a
Stultus omnia vitia habet 320.a
Stulti & sapientis quod discrimen, si vterque habere vult 249.b
Stulti res non est 288.b
Stulti vita qualis 413.b
Stulto nullâ re opus est, sed omnibus eget 400.c
Stulti omnes mali 336.a. omnes insaniunt, nec tamen omnes elleboro curantur 288.b
Styx in Arcadiâ mortifera 714.c
Subiectu 515.a. sub manu 509.b
Subinfluere 719.b
Sublimia quæ dicantur 693.c
Suboles 118.a
Subrecti montes 746.c
Subrectis ire vexillis 336.c. 679.b
Subrigere plana 741.a
Subriguntur capilli 2.a. 19.a
Subrubicundus 42.b
Subscriptionem edere 768.b. componere 301.b
Subsiciua res 473.b
Subtemen 577.a
Subtilitas nimia veritati infesta est 570.a
Subulâ armatus 551.c
Subulâ leonem excipere 545.a
Succussio tetræmotus species 746.d
Sucro 342.a
Sudare & bibere, cardiaci vita est 412.c
Sudatoria 236.b. Sudatoria sicci vaporis 469.a
Sudor quibusdam etiam constantissimis in populi conspectu erumpit 403.b
Sudorem quid aquileges vocent 712.a
Sufes 153.a
Sufflaminanda rota 768.c
Suffragatio materna 128.a
Suffragator 382.b
Suffragatores 228.b
Sulphuratio 711.d
Summa summarum 453.a
Summarium 450.c
Summulæ minutę 528.b
Superadornatę materię 725.d
Superbia in beneficio dando vitanda 277.b. 278.b
Superbia ministrorum regiæ potentię reprehenditur 274.c
Superbiæ proprium 360.b
Supercilioli censores 673.b
Superfundi 157.a. 741.c
Supermicare 305.a
Superstitio quid 674.a
Superstitionis argumentum, abstinentia quorumdam animalium 635.c
Superuacua studia reprehenduntur 224.a. 225.b
Superuacuis supersedendum 162.a
Supinata testudo 667.a
Supparum 527.c
Supplicium militare 13.a
ad Supplicium decem dies medij 164.b
Supplicij verba sollennia 13.a
Supplicia scripta 610.a. multa principi turpia sunt 205.a. de sceleratis sine irâ sumenda 13.a
Suppurare 222.a. 487.c
Suppurata tristitia 537.a
Suppurationes præcordiorum 410.a
Surrentinum littus 738.d
Sus confector 66.a
Suspectus sui nimius ingratos facit 284.b
Suspensuræ balneorum 577.c
Suspicionibus locus dandus non est 30.b. 31.a
Suspiciosi 397.b
Suspicando ius peccandi fit 390.a
Suspirium, id est asthma 474.b
Sutrinum 577.c
Sybaritarum ciuitas 31.b
Sylla coloniam in Corsicam deduxit 77.a. Romanorum vltimus pomœrium protulit 225.b. septem millia ciuium trucidari iussit 197.b. violentissimus erat rubore suffusus 404.a
Syllæ dictum ad senatum ob gementium conclamationem exterritum 197.b. crudelitas proscriptio 337.a.
Syllæ dictatori solus aliquid negauit Rutilius 19.a
428.c. vide *L. Sylla* 135.a.
Syllanæ crudelitatis exemplum, quòd à rep. liberos proscriptorum remouit 38.a
Syllanæ proscriptionis spoliarium 135.b
Syllogismi 634.c
Symphonia 406.b. 673.a
Symphonia & classicum 469.c
Symphoniarum cantus 468.c
Syngraphæ 374.a
Syphonis in modum exprimere 697.b
Syracusæ 118.b
Syria 216.b
Syriæ molles bello viri 8.c. oppida terræmotu agitata 582.b. rex Demetrius 756.d. in Syriæ stagno natant lateres 714.d. in Syriâ totius populi nares recisæ sunt 53.b. 54.a
Syrtes 442.b. Syrtium incerta vada 128.c
Syrticæ gentes in defosso latent ob æstum 576.b
Syrticum mare 240.b

TABELLAM dimittere 293.b
ex Tabellâ recitare 767.a
Tabellæ feneratorum 176.b
Tabellariæ naues 527.b
Tabernaculum in cubiculo 528.b.c
Tabulæ 374.b. Tabulæ nouæ 541.a
Tabulæ nouæ beneficiorum 265.c
Tabulæ publicæ 33.a. Eædem codices dicti 224.b
Tabularum duodecim cautio 728.b
Tabulas x II. loqui 649.a
Tabularios lassat patrimonium 566.b
Tædium rerum quomodo tollendum 151.a
Talaria, tormenti genus 53.a
Talthybius deorum nuncius 767.d
Tamusij annales 590.a
Tamen etsi 312.b
Tantalus 768.c
Tanto fortior, tanto felicior, laudandi formula 166.b
Tanto melior surge 441.d. 442.a
Tanto melior, tanto felicior 512.c
Tardiloquium laudatur 453.a
Tarentum 150.c
Tarpeio proditor hostisve publicus imponitur 13.a
Tarquinius 282.b
Tauromenitanum littus 533.c
Taurus colore rubicundo excitatur 59.b
Tauri & vrsi pugnam sus confector exspectat 66.a
Tectorio gregali inducta balnea 557.b
Tectorum machinationes non excogitauit philosophia 575.a
Tegimen 748.a
Tegulâ in extremâ stare 405.c
Telesphorus Rhodius decurtatus in caueâ pastus fuit 51.b
circa Tempe noxia pecori aqua 714.c
Temperantia 568.c

Temperatura corporis tolli arte nequit 404.a
Tempestatis argumenta 681.b.682.c.686.a. 688.c
Tempestates an munusculis redimantur 728.a.b
Templa compositi intramus 760.d
Templorum foribus assidere 604.a
Temporariæ amicitiæ 400.a
Tempus ad necessaria discenda non sufficit 466.a
Temporis breuitas 658.c. dispendia varia 152.b. 658.c. edacitas 69.a. fuga colligenda & seruanda 387.b. iactura triplex ibid. partes tres 675.c. partes inter se comparatæ 220.b.c. 221.a. velocitas 636.a.b.750.d. vilitas cur tanta 219.a
Temporis præsentis sola ratio habetur 291.c
Temporis vnius honesta auaritia est 215.b
Temporis vnius possessio nobis data 387.c
Temporis velocitas non patitur superuacua discere 465.c
Tempori parce 569.c.593.a
de Tempore quàm multæ sint quæstiones 569.a
Tentyritæ quomodo crocodilos superent 725.c
Terentia 136.b
Terra corpori humano confertur 711.c. cum mari globum facit 718.a. mas, & femina 711.c. non est sine spiritu vitali 744.d. puncto comparatur 679.b. pars mundi & materia 694.b. quibusdam animal 744.b. quibusdam terræmotus caussa est 743.a. quomodo ad continuanda flumina sufficiat 709.b. sub finem mundi in humorem soluetur 718.d
an Terra mundo stante vertatur 752.d
de Terrâ quæstiones 693.c
sub Terrâ specus & stagna 712.c
Terram aquæ innatare, rudis & inepta opinio est 711.b. 741.c
Terræ multa habent mortifera 749.a
Terrarum orbis pila est 728.d
Terræmotus ingens in Campaniâ 738.c.d. insanis aliquot similes discurrere fecit 749.b. per c c. milliaria non extenditur 748.a
Terræmotus caussæ 741.a.b.742.d.743.a.b.c.d. 744.a.c.d.745.b. 746.a.b. effectus 741.a. 748.c.749.b.749.d. genera 746.d
Terræmotu quî fiat vt loca disiiciantur & intereant 747.d
Terræmotum præcedit aëris tranquillitas 743.c. sequitur pestilentia 748.d. & ventus 745.b
Terræmotus timor demitur 739.a.750.a
Territorium 119.a
Tessellæ in balneo separatæ, iterumque commissæ terræmotu 750.a
Testamenti ordinatio quàm diligenter curetur 313.b. 318.b
Testamenti tabulis annulum imprimere 398.a
Testamentorum captator 317.b
Testamentorum captandorum artem professi 362.c
Testes cur adhibeantur 296.b
Testes secundæ notæ 727.a
Textorium 645.d
Textricum ars malè dicitur à sapientibus inuenta 577.a
Thales Milesius terram aquæ innatare opinatur 741.c
Thaletis opinio de Nili incremento refellitur 726.a. opinio de terræmotu improbatur 741.c. sententia de aquæ elemento 711.b. sententia, quòd terra aquæ innatet, exploditur 711.b
Thalia Gratiarum vltima 264.a. Hesiodo Charis est, Homero Musa 265.a
Thasius lapis, rarum quondam in aliquo templo spectaculum 556.b
Theatrum Neapolitanorum fractum 523.c
Thebæ non sunt motæ in Chalcidis tremore 748.a
Themisonis secta 599.a
Theodorus philosophus quid tyranno mortem minanti responderit 164.a
Theodorus 19.a
Theophrastus 226.b.760.c. discipulus Aristotelis 743.c. non diuini, dulcis tamen eloquij vir, & nitidi sine labore ibid. arguitur 9.b. 10.c.710.d. citatur 710.d.712.c.714.d.715.c. 725.c
Theophrasti præcepta 389.c. sententia de terræmotu 743.c
Theraisia insula in Ægeo mari enata 746.c.d
Θηριοτροφεῖς 56.b
Thermarum fundamenta in mare iacta 670.a
Thermopylarum angusta 358.b.544.c
Therssites 56.a
in Thessaliâ noxia feris aqua 714.c
Thessaliæ paludes quomodo siccatæ 748.a
Theutonici à Mario cæsi 597.a. cladis caussa 8.b
Thraces 679.b
Thraciæ angulus 331.b. iuga 726.a. præpositus L. Piso 547.b
Thracias ventus 735.d
Threcæ incompositi staturâ 722.d
Thucydides allegatur 747.d.748.c
Tiara recta in capite, solis regibus data 359.a
Tiberis 546.a.767.d. in Tiberis ripâ regna Arcadum 76.b
Tiberius filius Liuiæ Augustæ 109.b
Tiberius Cæs. Appiâ viâ ad deos iuit 763.b. amicorum notitiam auersatus 342.b. Atilio Butæ prodigo paupertatem confitenti, Serò, inquit, experrectus es 670.b. à pluribus rogatus, vt æri alieno succurreret 276.a. Cossio ebrioso & vrbem & arcana multa commisit 547.b. M. Allium prætorium à creditoribus liberat 275.b. fratris Drusi mortem æquo animo tulit 101.b. nullum ingentis formæ vendit 603.b. pro rostris filium mortuum laudauit 116.b
Tiberij imago ectypa 301.b. obliuio 342.b. prima tempora 188.b
Tiberij amicitia & frigore notus Montanus Iulius 670.b. Tiberij Cæsaris principatu alienigenarum gentium sacra mota sunt 635.c. Eius tempore publica accusandi rabies 301.b
sub Tiberio Cæsare cæli ardor visus 689.b
Tib. Gracchus 117.b. vide *Gracchus*
Tibiarum ac organorum genus ex pulpito consonabat 550.c
Tibicen Græcus 523.c
Tiburtinum 314.a
Tiburtinus calix 661.c
Tigrim osculatur custos 555.b
Tigris fl. 626.d. euanescit, & tandem iterùm emergit 716.a.742.c
Tillius Cimber acerrimus Cæsarianarum partium defensor Cæsarem postèà interfecit 59.c. Eius iocus in se 547.b. Tillio Cimbro ebrioso creditum fuit de C. Cæsaris cæde ibid.a
Timagenes historiarum scriptor, exclusus Augusti domo, in Pollionis Asinij contubernio consenuit 56.a.
felicitati vrbis Romæ inimicus 583.a
Timenda quibus depelli possint 409.c.410.a
Timendorum tria genera 409.c
Timeri non est potentiæ signum 24.b
Timeri quàm despici periculosius ibid.
Timidus duorum generum est 320.a
Timidus pro cauto accipitur 458.a
Timor acer & assiduus quid efficiat 198.a

Timoris reprehensio & remedia 393.a. 407.b.c. 408.b. 610.d
Timor, vide reliqua in *Metus*
Tiro pallescit ad vulneris suspicionem 138.a
Tirunculorum impetus primi 636.a
Titulus sepulchri 230.b
Titulum impingere 461.a
T. Arij liberalitas & clementia in filium parricidam 199. b. 200.a
T. Manlij pietas in patrem imperiosum 307.a
T. Liuius suos libros à Doro emere potest 370.c
à T. Liuio positum dictum de Cæsare vulgò iactatum 736.c. vide *Liuius*
Τὸ ὂν Latinè exprimi nequit 481.c. sex modis dicitur 482.c
Togatæ antiquæ 571.b
Togatæ inter comœdias & tragœdias mediæ 398.b
Togati 247.a
Togati purpuratique 180.c
Togis inter se corona sordidior & turba cultior distant 648.c
Tollutarij 561.a
Tolerantia fortis asperorum sitne optabilis 501.c
Tolleno 695.b
Tomentum Circense 248.a
Tonans 311.b
Tonat aliquando sereno cælo 681.c
Tondere filios in luctu moris erat 331.c
Tonitru quomodo fiat 696. b. c. 697. b.c. 704. c
Tonitrua, antiqui tonitruum aut tonum dixerunt 705.a
Tonitrua quędam absque nubium concursu 699.d
Tonitrua, fulmina & fulgurationes simul fiunt 696. a
aduersus Tonitrua subterraneæ domus excogitatæ 739. b. 740.b
Tonitruum distinctio 699.a
Tonsor 222.a
Tonum dixerunt antiqui tonitrua 705.a
Tormentorum patientia sitne optabilis 501.c
Torqueri, & in conuiuio iacere, pariáne sint 497.b. 511. c
Torpor letalis 542.b
Torrens cursus 717.a. vnda 240.b. 452.b. impetus 427.c
Tortor 410.a
Trabes igneæ 680. c. 681. d. an inter cometas ponendæ 689.b. quomodo fiant 753.b.c
Tractatori manum præstare 500.b
Traductio & dedecus 5.c
Tragici 398. b
Tragici dictum 466. c. 622.a
Trama 577.a
Tranquillitas, Græcis εὐθυμία 149.a
Tranquillitas Epicuréorum 314.b
Tranquillitas quæ vera 478. b. quibus remediis procuretur 149.a. 151.a
Tranquillitatis caussa non locus, sed animus est 476. a. b
Tranquillitati infesta vitia 164.a
Tranquillum mare 731.c
Transfigurari 393.c
Translationes verborum 486.a
Trasimenus 21.a
Tremor terræ 746.d
Tremoris corporum caussa 745.d.746.c
Triarij 153.a
Tribunal honoris insigne, non honor 266.b
Tribunal nummarium alteri addicere 268.a
Tribunus à Manlio in ordinem impunè redactus 307.a
Triburum principale 276.a
Tributum prouinciarum vnâ cænâ consumptum 80. c
Tripudiare virilem in modum 167.b
Tristionia à Claudio occisa 767.a
Tristitiæ sitne cognata voluptas aliqua 614.c
Tritici bonum 675.b
Triumuiralis proscriptio 276.c
Trogloditæ 725.d
Trossuli 561.a
Trossuli & iuuenes 523.b
Tuber tyranni gladio diuisum 281.b
Tubero fictilibus in publicâ cænâ vsus 611.b.c. quibusdam parùm frugi est 665.b
Tuberonis lignei lectuli, hædinæ pelles & vasa fictilia 607.a
cum Tuberone viuendum 627.b
Tubicen 531.d
Tullius Marcellinus consilio de morte cum amicis habito, tridui inediâ sibi vitam ademit 528.a.b
Tumultuarius miles 41.b
Turannius senex, procurationis vacatione acceptâ, tamdiu se plangi iussit, quousque labor illi suus restitutus fuit 231.a
Turba vitanda 395.a. 397.a. 402.a
Turbo 753.c
Turbo igneus 734. b
Turbinis caussa ibidem
Turdilli 608.a
in Turno nulla mora 364.a
Turpia quæ 442.a
Tuscis summa fulminum scientia 700. b
Tuscos Asia sibi vendicat 76.a
Tusculanum 314.a
Tuscis continua 532.a
Tutela ebore cælata 525.a
Tutò vt viuas, quæ obseruanda 629.b
Tympanum in manu est 240.a
Tympana cur sonent 699.c
Tyrannicida conscios tyranni amicos nominat 30.b
Tyrannus an beneficium det 281.b.282.a
Tyranni & regis differentia 197.a
Tyranni tuber gladio diuisum 281.b
Tyrannóne beneficium dandum 378.a.c
Tyranni triginta Athenienssium, 1300. ciues occiderunt 153.b
Tyrannorum pœna 206.a
Tyria purpura 685.d
Tyrij Africam incolunt 76.a
Tyros aliquando ruinis infamis fuit 739.d. mouetur & diluitur 748.d

VACATIO procurationis 231.a
Vacationem dare 71. b. 253. b. 767. b. petere 51.a
in Vadimoniis lacu insula natat 715.a
Vadimonium 398.a
Vade fortiter, vade feliciter 750.c
Vagellij carmen 740.c
Valdissimè 219.b
Valens 768.a
Valgius Ætnam vnicum dixit 468.b
Valere, philosophari est 412.b
Valerius Asiaticus 185.a. consul 698.d
Valerius Cotuinus ob Messanam captam Messalla dictus 225.a
Valetudinarium 12.b.434.b
Valetudo animi primùm, deinde corporis curanda 412.b
Valetudo felicior 499.b
Valetudine fessi, iracundiores 28.a. 46.b

*****

Vapor ficcus & humidus 696.b
Varices quidam exsecandas præbens, legere librum perseuerauit 532.a
Varro citatur 765. d. quâ arte ventos ordinet 735.c. Vulturni nomen vsurpat ibid.d
Varronis Romanorum doctissimi remedium aduersus mutationem locorum 77.a.b
Varus eques Rom. cænarum bonarum affectator 670. c
Vasa colligere 419.c
Vatiæ felicitas vulgò celebrata 475.c
Vaticinantium copia vbi 749.b
Vatinius scurra quomodo Ciceronis vrbanitatem effugerit 184.a.b
Vatinius remp. venumdedit 172.a
Vatinio postpositus Cato 137.a
in Vatinium Calui sententia 592.d
Vatinij 659.c. 665.b
Vdum plus est quàm humidum 698. c
Vectatio 168.a
Vedius Pollio murænas sanguine humano saginabat 201.c. ob sæuitiam in seruos castigatus ab Augusto 64.b.c
Velleius 722.c
Vellem quæ velles 502.c
Velocitas quæ laudabilis 38.b
Velum alleuatur 536.a
Velis cænatio muniebatur 729.d
Vena ad extenuandum corpus percutitur 507.c. medico tangenda est 425.a
Venæ aquarum 711.d. Venæ sanguinis receptacula ibid.e. incertæ & naturalem turbantes modum, febris indicium 625.a. quibusdam remedij caussâ extrahuntur 134.b
Venarum imperturbata mobilitas, valetudinis bonæ indicium 744.b
Venas cadentes vino reficere 294.b
Venari in mari 712.c
Vendens funeribus necessaria & lucrum optans, an meritò à Demade sit damnatus 362. b
Vendere quæ emeris, gentium ius est 268.a
Venditio quid 333.c
Venefícus 335.c
Venenata fulmine icta, venenum amittunt 700.a
Venenum 281.c
Veneriæ 601.b
Veneris comites sunt Gratiæ 264.b. signum 185.a
Veneris genitricis ludi 757.b
Venerem suam habere 285.b
Venia 212.a.b. quàm laudabilis sit 38.a
Venter benè moratus, magna pars est libertatis 672.b. paruo dimittitur 425.a
Ventris caussâ quantum laboretur 650.c
Ventri obedientes, animalia sunt, non homines 488. b
Ventilare 150.c. 657.d
Ventus quid 711.b. 731.c. d. bonis & malis communis 320.c. quomodo fiat 731.d. 732.b. ἐγκολπίαι 732.d
Venti & aëris discrimen ibid.c
Venti & spiritus discrimen 734.c
in Ventum iactare brachia 756.b
Venti ἐκπνοίαι 733. d. Etesiæ ibid.b. subterranei 734.c. quidam quorumdam locorum proprij 736. a. quando & vnde flent 732.d. 733. b. 734.a
Ventorum abusus 736.c. numerus & nomina 735.b.c.d. vtilitas 736.b.c. 737.b
Verba ad summam caueam spectantia 161.a. multa apud antiquos situ occupata 481. c. pauciora rebus 288.a. sollennia 13.a. philosophantium qualia esse debeant 521.b
Verba assessoris prætor adeuntibus pronuntiat 152.a
Verba ex alieno sæculo petere 649.a
Verborum cura non nimis anxia esse debet 651.a
Verborum notæ 578.a translationes 486.a. Latinorum magna paupertas 481.a
Verborum non tam quàm rerum cura habenda 457.c. 458.a
Verbis opera concordare debent 421.b.c
Verecundia quorumdam extimescenda 404.a
Verecundiæ laus, & quòd nulla sapientia eam abigat 403. b
Verecundiam scenici artifices penitus exprimere non possunt 404.a.b
Veritas & virtus idem 511.a
Veritas inuoluta in alto latet 367.a. 368.a
Veritatis argumentum est, publicus consensus 655.c
Veritatis simplex oratio 452.a. 466.c
Verminare 700.a
Verminatur 243.a
Verminatio 531.a
Verminationes cerebri æstuantis 599.d
Vernilitas 598.b
Verniliter 277.a
Vernula rudis 146.a
Verrucosus 322.a
Versura domi fit 533.a
Versuram facere 420.c
Versus 593.a. 605.a
Versus de auaritiâ 634.a.b
Versus Græcus detestabilis 209.b
Versus disertissimi inter mimos iacent 398.b. multò efficaciores sunt solutâ oratione 634.a.b
Versuum duorum de beneficiis examen 262.b
Veruex marinus 184.a
Verum non nisi audituro dicendum 437.a
Verum dicere & audire adsuescendum 504.a
Verum omnibus publicè dicit Seneca 573.a
Verum qui dicat, potentibus deest 357.c
Verisimilitudo, non exploratio spectatur 323.b
Vertebrarum dolor quomodo interquiescat 531.a
Verticosus 754.c
Vestales virgines 254.a
Vestiarium 157.a. 299.c
Vestis quando mutetur 417.b
Vestis peruersa magistratus 12.b
Vestis nihil celatura 577. a. ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa 146.a
Vestis sapienti non omnis conueniens, nec quiuis color 468.b
Vestis mundæ electio appetenda homini 585.c
Vestes è corticibus arborum, auium plumis, vulpium tergis, &c. 576.a
Vestes sericę exprobrantur 373.a
Vestium color 233.b
Veteranus audaciter cruorem suum spectat 138.a
Veterare 107.b
Veteraria 650.c
Veternosus animus 16.b
Veternosissimi artificij nodi 544.c
Veterum opiniones parùm exactæ, & rudes 741.b
Veterum præceptum de optimâ vitâ sequendâ 236.c
Veteribus mos fuit terram subigere 556.b
Vexillis subrectis vrbem intrare 336.c
Via Latina 529.c. recta 767.d. sacra 117.a. 767.b. vicinalis 342.b
Viáne monstranda sit ingrato 321.b
Viator 100.b
Vicarij duo 156.b
Vicæ Potæ filius Diespiter 766.b
Victimæ quando gratæ 266.b

Viduus cælibatus 268.a
Vienna 765. b
Vigiliæ peruersum tempus arguitur 669.a
Vigiliarium 480.b
Villa totius anni 476.a
Villæ castris similes 469.b
Vinctorum greges in ætatum & colorum paria deducti 222.a
per Vinctos terra colenda 374.b
Vindemitor 763.c
Vindicta quando laudata, quando non 36. b. 37.a
Vinicij tarditas in dicendo 452.c
Vinum calentibus ingeniis & pueris subtrahendum 28.b. iram cur incendat ibid. a. fulmine gelatum, cur potum exanimet, aut dementes faciat 704. b. fracto dolio rigidum stat 700.a
Vini inuentor cur Liber dictus 168.a
Vini minister in muliebrem modum ornatus 460.c
Vini veteris amaritudo ipsa delectat 490. b
Vino deditorum vita quàm turpis 217.c
Vino interdum indulgendum 168.a.b
inter Vinum & oleum occupati homines 412.c
Vina per sapores & ætates disponere 729.b
Vir bonus an beneficium ingrato noto daturus sit 319. c. an non irascatur si patrem cædi vel matrem rapi viderit 9. b
Vir bonus duplicis notæ 454.c. non potest non facere quod facit 353.b. summę pietatis erga deos est 526.a. vinci nequit 329.b
Viri boni animus qualis 651.b. exemplum semper intuendum 404.b. 432.b. similitudo cum Deo 132.a
Virum bonum non faciunt studia liberalia 565.a
Viri boni omnes pares 498.c
Viris bonis cur mala accidant 130. d. 132.a.b
Viris bonis inest quiddam diuinum 453.c
Viros bonos, candidatos dicimus 389.c
Viri diserti turpissimum principium 657. c.d
Viri gratiosi timendi interdum 410.a
Vir fortis & strenuus 425. d. Eius descriptio Virgiliana 606.c
Viri fortes qui 608.a
Virorum magnorum imagines & natales celebrandi 492.b. exempla sequenda 627.b
Virorum sapientium conuersatio vtilis 594.a
Virgæ aureæ 147.a
Virgarum, coronarum, & arcus differentiæ 687.c
Virgarum significationes & causſæ ibid.
Viridia 556.a
Virgilius à Polybio conuersus 95 c. 98.b
Virgilius Ætnam descripsit 534. b. Ennium imitatus est 637. b. parùm propriè dixit, mala mentis gaudia 485. b. reprehenditur 558.b.c
Virgilij præcepta nautica 472. c. versus duobus æternam memoriam promittentes 423. c. versus 39.a. 118.c. 190. c. 220.a. 310. b. 311.a. 347. b. 381.a. 419.a. 436.a.b. 478.b. 481. b. c. 487. c. 492.a. 502.a. 505. d. 516.c. 527.a. 528.d. 542.d. 544.a.b. 549.c. 551.d. 558. b.c. 560.b. 562. b. 575.a. b. 585.b. 606.c. 618.a. 619.b. 623.c. 627. c. 628. c. 631. c. 636. a. b. c. 637. b. 645. d. 650. a. 651. c. 669. a. 686. a. 687. d. 688. c. 690. d. 708. d. 716. a. 723. d. 727. c. 731. c. 735. c. 740. a. 744. a. 745. c. 747. a. 748. b. 749. b. c. 760. b. c. 792. a
Virgilium aliter grammaticus legit, aliter philosophus 636. a. b
Virginius & Regulus Coss. 738.d
Virgo aqua 546.a
Virtus animi vna, sed multæ species 496.a
Virtus à voluptatum ministerio defenditur 308. d. ad benè beatèque viuendum satis esse probatur, opinionibus contrariis breuiter refutatis 242.a. 551. b. 561. a. cur nullo egeat 518.c. experimento innotescit 137. b.c. in quocumque habitu est, prodest 153. a. maior vel minor fieri non potest 175.a. 510.b. 511.a.c. naturâ gloriosa 306.c. nihil in se habet venale 308.c. non cohonestatur pulchritudine corporis, nec deformitate fœdatur 495.c. non dedisci tur 468.a. non propter voluptatem petitur 237.b. omnibus patet 298.b. periculi auida est 137.b. quædam effugere non potest 480.a. quid sit 513.a. suâ magnitudine omnes dolores, molestias, iniurias elidit 497.b. suapte naturâ placet 316.a. vnicum hominis bonum 524.c. 525.a
Virtutis ardui aggressus 141.b.c. 244.a. comitatus indiuiduus 502. b. documentum numquam molle 139.a. duæ partes 594.c. opera omnia bona 525.a. vis 516.b
Virtutis & voluptatis dissimilitudo 236.b
Virtutis & voluptatis societatem quid prohibeat 240.c
Virtuti etiam in lectulo locus 552.b
Virtuti opposita nihil derahunt 586.b
Virtutes inter se pares, vt virtutum opera 496.a.c. quædam stimulis, quædam frænis egent 249.a
Virtutes si animalia sint, quàm multa absurda sequantur 643.c. 644.a
in Virtutes arduum iter non est 26.a
Virtutum humanarum vnica regula 496.c
Virtutum pretium in ipsis est 540. b. semina naturâ insita sunt 634.a
Virtutum magnarum memoria sacra 321.c
Vis electioni obest 281.b
Viscata beneficia 397.b
Visceratio 420.c. 516.b
Visus noster in humido labitur 686.c
Visus fallax 684.a
Vita actu, non tempore metienda est 588. c. 589.a
Vita longissima 218. a. 221. b. cur breuis videatur 213.d. 215.c. 217.b.c. 218.a.b. errorum plena 232.d. 233.a. fortunæ expers, mare mortuum est 502. c. ficta & ostentationi parata 166. c. inter bonos & publicos mores temperanda 393.a. melior quàm vulgus viuit instituenda, non contraria 392.b. nuda, muscarum ac vermium bonum 304.c. non sentientibus effluit 505. c. potiùs deridenda, quàm deploranda est 165.b. quomodo hominibus elabatur 387. b. c. quorum breuissima, ideoque miserrima sit 227.b. 228.b. 230.b. seruitium est 159.a. supplicium est 97.a. similis fabulæ 530.a. similis ciuitati captæ 381.c. stulta 97.a. vt tuta sit & secura, quæ obseruanda 629.b
Vita otiosa & ignaua differunt 475.c
Vita occupatorum breuissima est 217.c.218.a. 220.b
Vita quorumdam contra naturam instituta taxatur 669.a. b. c. 670.a
Vita quorumdam formicis per arbusta repentibus similis 162.b
Vitæ amor catenæ comparatus 434. a. breuitas 124.a. 443. b. 529.c. conditio qualiscumque æquo animo ferenda 631.b. consensus cum oratione laudatus 421. b. diuturnitas non canis vel rugis æstimanda 219.a. exordium à fletu 93.c. fastidium quomodo effu-

giatur 152.a. forma ſana & ſalubris 397.c.
genera tria, quodque ſit optabilius 258.a.
genus auſterum fugiendum 392.b. iactura
maxima, dilatio 219.c. inæqualitas 149.b.
inconſtantia 253.a. inconſtantia vnde 421.c.
mendicatio fœda 618.c. 619.a. mimus 537.a.
opera quâ regulâ diſtribuenda 368.b. ſpatium ampliſſimum 589.b. tria tempora
220.b. tributa 607.c. vitium maximum
618.b
Vitæ beatæ ſumma 457.a
Vitæ in contrarium circumactæ cauſſa 671.a
de Vitæ breuitate an iuſtè mortales conquerantur
213.c
Vitæ ſuæ ſitne vis inferenda 507.b
Vitam contemnere, & regere vix totâ vitâ diſcitur
642.c
Vitalia eruere 614.b
Vitalia in homine priùs ordinantur 18.d
Vitalis calor 311.a
Vitiligo & fœda ex albo varietas 715.b.c
Vitis ex arbuſto ſuo annoſa quoque transfertur 559.b.
non quælibet inſitionem patitur 643.a
Vitis virtus 454.b
Vitium commune ſingulis obiicere, iniquum 57.c
Vitia contactu nocent 155.b. excuſantur deorum exemplis 228.a. malè rebus, locis & temporibus adſcribuntur, cùm cuiuſque propria ſint
467.a. naturalia nullâ arte vinci poſſunt 403.b.
non in vſum recipienda ſunt, quia aliquando boni
quid effecerunt 10.a. non ſtant vno loco, ſed ſe inuicem pellunt 268.b. omnia in
omnibus, ſed non omnia in ſingulis exſtant 320.
a.b. ſub virtutum nomine obrepunt 458.a.
virtutibus confinia 664.a
Vitia vulgi nobis ridicula videri debent, non inuiſa
165.b. 166.a
Vitia corporis & animi cur diſſimulare ſoleamus
473.a.b
Vitia illinunt turba & ſpectacula 395.a.b
Vitia non temporum, huius vel illius ſæculi eſſe, ſed
hominum 608.b
Vitiorum proceſſus 761.c. remedia 641.a
Vitrarius 579.a
Viuarium 201.c.713.a
Viuendi corrupta ratio corruptum dicendi genus producit 646.c.d
Viuere beatè, & ſecundùm naturam, idem eſt 236.c
Viuere benè, omni loco poſitum 436.c
Viuere in neceſſitate, nulla neceſſitas 406.c
Viuere non licere multi falsò queruntur 218.b
Viuere oſtio aperto vix eſt qui poſſit 456.a
Viuere ſemper incipientium ſtultitia 409.a
Viuere ſecundùm naturam oportet 391.c.
392.c
Viuere quidam ſemper incipiunt, quidam tum cùm
deſinendum eſt, quidam viuere deſinunt cùm incipiunt 427.c.d. 428.a
Viuere totâ vitâ diſcendum eſt 218.a
Vlceribus plurimis obſiti papulas alienas obſeruatis
251.b
Vlcuſcula 514.b
Vlixes 172.a. ad Ithacæ ſuæ ſaxa properat
498.a. ſociis aures cluſit 441.c. vbi
errauerit 565.b. voces Sirenum niſi alligatus præteruehi noluit 673.b
Vlixis nauſeatoris naufragia 473.a. remedium aduerſus Sirenas 479.c
Vltio, verbum inhumanum 56.a
Vltio duas res præſtare ſolet 203.c. improbatur 43.c
Vltionis genus contumelioſiſſimum 36.b.
incommoda 58.a.c
Vltione quomodo principi vtendum 203.c
Vltrotributa 308.c
Vnctio plebeia 477.a
Vnctione corpus recreare 473.a
Vnctus & nitidus 497.d
Vnguentaria taberna 633.b
Vnguentarij 567.b. à Lacedæmoniis vrbe pulſi 730.a
Vnguentum bis die terque renouari ſolitum 558.b
Vnguentum mittere 37.a
Vnici 29.b
Vniones 373.a
Vnitas quid 693.d
Vniuerſi formator 77.b
de Vniuerſo quæſtio quotuplex 693.b
Vniuerſa ex materiâ & deo conſtant 495.a
Vocabulum & verbum 481.d
Vocaliora ſunt vacua quàm plena 699.c
Vocator 63.b
Volaticus 455.a
Voleſi Aſiæ proconſulis crudelis exclamatio 21.a
Voluntas recta 605.b
Voluntas officij cauſſa 349.b
Voluntas tribuentis iucundiſſima in beneficio 273.c
Voluntatis mutatio, cuius rei indicium 447.a
Voluptaria ſecta in actu eſt 258.b
Voluptas quid 485.c. nihil ad beatam vitam
facit 235.c. pecoris bonum 585.a.
quæ homine digna 368.b. ſitne aliqua iuncta dolori 614.c. perfuſoria 427.b
Voluptatis laudatio periculoſa 239.b. poſſeſſio
periculoſa 240.b.c. vituperium 368.b.
427.b. 434.b. 674.a
Voluptatis & gaudij differentia iuxta Stoicos 485.b
Voluptatis & virtutis diſſimilitudo 236.b
Voluptatem à virtute diduci poſſe negantes refutantur
236.a. 237.c
Voluptatem capere ex epiſtolâ, an benè dicatur 485.
b.c
Voluptatum duo genera 532.c
Voluptatum miniſtra virtus eſt Epicuréis 308.d
Voluptatibus non eſt locus dandus 468.c
Voluptatibus obſeſſos plurimos malos eſſe demonſtratur 238.b
Vomica & collectio 504.a
Vomitores ieiuni 567.b
Vopiſcus & Paterculus coſſ. 760.c
Vortex fluminum 734.b
Vota deos admonent 342.c. parciora eſſent,
ſi palàm fierent 274.a. quæ ſuſcipienda 402.b. quomodo proficiant, ſiquidem
fata inexorabilia 701.b
Vota hominum deos beneficos eſſe teſtantur 309.b.
310.a
Vota inhumana 356.a
Vota negotiatorum 362.b
Vota parentum & amicorum inimica nobis 488.a
Vox quid 694.c.d. 699.c. quâ ratione per parietes tranſmittatur 695.c
Vox contra Stoicos publica 654.c
Vox viua oratione efficacior 394.a
Vocis intentio, vtilis exercitatio 413.a
Voces optantium & exſecrantium nocent 595.b
Voces imperitorum eodem loco quo ventris crepitus
ſunt 583.c
Vocum genera aures in odium adducentia 476.c
Vrbanitas contumelioſa 180.a
Vrbis mores priſcos quidam tradiderunt 558.a
Vrbes an certioris ſoli quò propiores mari 748.c

Vrbium fata 511.a. 582. a. b. c
Vri virgis ferroque necari, auctoramenti verba 449.b
Vsura quid 374.a.b
Vsura haud millesima 61.a
Vtica 469.b
Vtilitas accipientis sola in beneficiis dandis spectanda 312.b. 314.b
Vulcano crus fregit Iupiter 766.d
Vulgus veritatis pessimus interpres 233.b
à Vulgo quomodo quis tutus esse possit 410.b
Vulturnus, Euri nomen, vsurpatum à Liuio & Catone 735.c
Vultus in cælum cur erecti 595.c
Vulua parùm tenax 715.b
Vxoris bonæ amissio quâ ratione ferenda 795.b

XANTHIPPE Socratem immundâ aquâ perfudit 186.a
Xanthus 765.b
Xenocrates putat beatum solâ virtute fieri posse, non tamen vnum bonum esse quod honestum est 553.a
Xenophanto canente Alexander manum ad arma misit 19. b
Xenophontis pater 304.d
Xerxes Pythij filij cede exercitum lustrat 51.a
Xerxis stoliditas 174.a
Xerxi solus Demaratus verum dixit 358.a.b
Xystus hortorum 52.a

ZALEVCI leges 574.d
Zeno Eleates nihil ait esse 570.b
Zeno 226.b. 492.c. auctor est Stoicæ sapientiæ 83. a. sectæ sanctissimæ & fortissimæ conditor 546. b. multum profuit, etsi non administrarit remp. 147. a. 257. c. 258. a. nullum seruum habuit 83.b
Zenonis collectio ab ebrietate dehortantis ridetur 546. b. collectiones de morte irridentur 542.d. 543. a. 544.b. dictum 13. b. dictum, cùm ei naufragium nuntiatum esset 164. a. sententia de cometis 757. c. quingentos denarios cuidam credentis excusatio 326.a
Zenoni actionis & doctrinę dissidentia obiecta 243.a
Zenonem Cleanthes expressit 394.a
cum Zenone viuendum 627.b
Zephyrus 735.b. Latinis Fauonius ibid.d

FINIS.

APPROBATIO.

Hoc Annæi Senecæ opus doctissimis I. Lipsi Historiographi Regij Notationibus illustratum magna legentium vtilitate in lucem proferetur.

Guilielmus Fabricius Nouiomagus Apostolicus ac Archiducalis librorum Censor.

PRIVILEGIVM CÆSAREVM.

RVDOLPHVS SECVNDVS diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ Rex, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ & VVirtembergæ, &c. Comes Tirolis, &c. Noſtro & Sacri Imperij fideli dilecto IVSTO LIPSIO gratiam noſtram Cæſaream. Poſtquam inter alia, quæ DEVS immortalis hominibus liberali manu dedit dona, illuſtria inprimis illa & quaſi diuina ſunt, quæ in litteris liberalibuſque diſciplinis conſiſtunt, quibus ſcilicet homines non tantùm ab animalibus ceteris rationis expertibus, ſed à rudi etiam & imperito hominum vulgo ita diſtinguuntur, vt tamquam Dij quidam ſplendeſcere in terris videantur: rem ſanè præclaram ſeque dignam illi præſtant, qui diligentem iis ipſis in litteris ac diſciplinis operam ponunt; præclariſſimam verò & Reipub. vtiliſſimam, qui eas ita excolunt, vt aliorum menti docendo, ſcribendo lumina præferant, eosque ex ignorantiæ tenebris quaſi manu educant. Quos excitare, quos amare atque animare ad dignitatis noſtræ munus, ad quod Diuino vocati beneficio, conceſſuque ſumus, inprimis pertinere exiſtimamus. Cùm itaque ab iis, quorum nobis ſpectata fides, quique iudicare de Litteris poſſint, acceperimus, inſignes te animi ingeniique tui dotes tibi à natura inſitas à primis temporibus ætatis tuæ ita litterarum ac diſciplinarum ſtudiis excoluiſſe atque exornaſſe, vt olim iuuenilibus adhuc annis præclara floreſcentis minimeque vulgaris eruditionis ſpecimina præbueris, dum obſcura in antiquis ſcriptoribus loca, quæ quædam tamquam luſtra erant, illuſtraſti, quæque in iis iniuria temporum deprauata & corrupta fuerunt, reſtituiſti, dum vetuſta Latinæ antiquitatis rudera in nouam ſubinde ſtructuram ſingulari artificio eleganter conuertiſti: ad exquiſitam adeò & raram doctrinam, quæ magnam de te apud doctos quoſque viros opinionem excitarit, peruenisſe, eamque variis abs te libris acri & graui cum iudicio ſcriptis atque in lucem editis oſtendiſſe, vt in eo quod tam feliciter tractes ſcriptionis genere paucos tibi pares hodie reperire ſit: iam verò matura te ætate virum, viro magis magisque digna, & viris doctis grata ac Reipub. vtilia ſcribere, quæque à primis illis Romanis olim auctoribus ſcripta fuerunt, à mendis purgare, & lectiſſimos quoſque ex Muſarum hortis, in quibus aſſiduè verſeris, flores colligere, concinnare, quibus Lectores mirificè recrees, & eorum pectus ad prudentiam, probitatemque informes: haudquaquam prætermittere voluimus, quin Reipub. ad quam hæc abs te ornamenta conferuntur, cauſa, Cæſareo te noſtro elogio decorandum, & quamuis per te ſatis ipſe animatus ſis, animandum magis patrocinioque noſtro defendendum pro benigna noſtra in te ſuſciperemus voluntate. Quoniam verò lucubrationibus atque operibus tuis in lucem edendis, peculiarem te eligere velle Typographum, accepimus, Diplomate hoc noſtro priuilegioque te & Typographum tuum aduerſus quorumcumque fraudem, qui lucri cauſa, quod fieri ſolet, eadem excudere aut typis imitari fortè velint,

velint, munitos cupimus. Quamobrem pro auctoritate nostra Cæsarea decernimus, statuimus, vetamusque, ne quis Typographorum, Bibliopolarum aut aliorum, qui librariam negotiationem exercent, eos libros, quos tu editurus es, quocumque modo, charactere, aut forma, siue integros, siue aliquam eorum partem typis imitari, edere, excudere, aut venundare intra sacri Romani imperij, regnorumque ac Dominiorum nostrorum hæreditariorum fines triginta annis proximis à primo editionis die computandis, absque tuo tuorúmve hæredum consensu audeat: Hac autem lege addita, vti tria vt minimùm cuiusque libri exemplaria, quemadmodum moris est, ad Imperialem nostram Cancellariam mittantur. Si quis verò edictum hoc nostrum transgredi, violare, aut contemnere deprehensus fuerit, eum non solùm eiusmodi libris, tibi, hæredibúsve tuis, auxilio Magistratus, vbicumque reperti fuerint, vendicandis, priuari, sed triginta etiam Marcharum auri puri mulcta, cuius semissis quidem Fisci nostri Procuratori, fraudis vindici; alter verò semissis, tibi hæredibúsve tuis pendatur, puniri volumus. Mandantes vniuersis & singulis nostris & sacri Romani Imperij subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis quàm Politicis, cuiuscumque status, gradus aut ordinis exstiterint, præsertim verò iis, qui in Magistratu constituti, vel suo vel superiorum suorum loco aut nomine, ius dicunt, iustitiámve exercent, ne quemquam hoc Priuilegium nostrum impunè violare, spernere aut negligere patiantur: Sed, si quos contumaces compererint, constituta à nobis mulcta, eos puniri & quibuscumq; modis coërceri curent, ni & ipsimet grauissimam nostram in se conuertere indignationem velint. Id quod hoc Diplomate, manu nostra subscripto, & Cæsarei nostri sigilli impressione munito, confirmamus. Datum in arce nostra Regia Pragæ, die prima mensis Augusti; Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Nonagesimo secundo: Regnorum nostrorum Romani decimo septimo, Hungarici vigesimo, & Bohemici itidem decimo septimo.

Subsign.

RVDOLPHVS.

Iacobus Curtius à Senfftenaw.

Ad mandatum sacræ Cæsareæ Mtis proprium

Io. Baruitius.

Additum sigillum Cæs. Mtis in cerâ rubrâ.

SVMMA

SVMMA PRIVILEGII REGIS CATHOLICI.

PHILIPPVS *Dei gratia Hispaniarum, &c. Rex Catholicus, diplomate suo sanxit, nequis, Iusti Lipsi Historiarum in alma Vniuersitate Louaniensi Professoris, & item Historiographi sui libros quoscumque, à Censoribus legitimis approbatos, præter ipsius, heredúmve eius, voluntatem, intra triginta annos à prima singulorum librorum editione computandos imprimat, aut alibi terrarum impressos, in has inferioris Germaniæ ditiones importet, venalésve habeat. Qui secus faxit, præter librorum confiscationem triginta marcharum auri puri illatione mulctabitur. Vti latiùs patet in litteris, datis Bruxellæ* XIV. *Febr.* M. D. XCVII.

Signat.

Verreycken.

SVMMA PRIVILEGII REGIS CHRISTIANISSIMI.

HENRICVS *Dei gratia Galliarum & Nauarræ Rex Christianissimus, singulari priuilegio sanxit, nequis per vniuersos Regnorum suorum fines, Iusti Lipsi, quos vel hactenus edidit, vel in posterum editurus est libros, & nominatim* L. ANNÆI SENECÆ *Philosophi Opera, quæ recèns ille emendauit & Scholiis illustrauit, excudere intra decennium præter voluntatem ipsius possit. Qui secùs faxit, præter librorum confiscationem, ter mille florenorum illatione mulctabitur; vti latiùs patet in litteris, datis Parisiis,* XIII. *Iulij,* M. DC. V.

Signat.

Perrochel.

TIBI IOANNES MORETE, pro amicitiâ quæ mihi cum Plantino (heu, quondam meo) & Plantinianis est ac fuit, tibi, inquam, permitto, vti L. ANNÆI SENECÆ PHILOSOPHI OPERA, *quæ emendaui & Scholiis illustraui*, typis tuis excudas ac diuulges. Nequis alibi alius præter te, cupio siue iubeo, ex lege quam magnus Cæsar & Reges dixerunt.

Iustus Lipsius.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
APVD IOANNEM MORETVM.
M. D C. V.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

LABORE ET
CONSTANTIA

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

SENECA
OPERA
OMNIA